

ಕವಚ ಸಂಖ್ಯಾಧನ ಸಂಸತ್

ಶ್ರೀಹೃಷೀಕೇಶತೀರ್ಥಸಂಸ್ಥಾನಮ್, ಶ್ರೀ ಪರಿಮಾರು ಮಠ, ಉಡುಪಿ - ೫೭೬ ೧೦೧

ಶ್ರೀಮದ್‌ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಕವಚ ಣೀಕಾ ಭಾಷಾಂತರ

ವೇದಮೂರ್ತಿ ದ್ವೈತವೇದಾಂತವಾಚಸ್ಪತಿ

ಶ್ರೀ ಅಗ್ರಹಾರ ನಾರಾಯಣ ತಂತ್ರಿಗಳು

॥ ಶ್ರೀಮದ್ವಿಷ್ಣುಘೋಷ ವಿಜಯತೇ ॥

ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ

ಮೂಲಗ್ರಂಥಗಳ ಮಾಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ

ಶ್ರೀಮದ್‌ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

(ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯ, ಅವಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯ, ಸಾಧನಾಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಫಲಾಧ್ಯಾಯಗಳು)

ದ್ವೈತವೇದಾಂತವಿದ್ವಾನ್ ದ್ವೈತವೇದಾಂತ ವಿರೋಧಿ ವೇದಾಂತವಾಚಸ್ಪತಿ

ಉಡುಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಹಾಪಾಠಶಾಲಾ ನಿವೃತ್ತ ವೇದಾಂತ ಪ್ರಾಚಾರ್ಯ

ದಿ॥ ಶ್ರೀ ಅಗ್ರಹಾರ ನಾರಾಯಣ ತಂತ್ರಿಗಳಿಂದ

ರಚಿತವಾದ ಕನ್ನಡ ಟೀಕಾ ಭಾಷಾಂತರ ಸಹಿತ

ಪ್ರಕಾಶಕರು

ತತ್ವ ಸಂಶೋಧನ ಸಂಸತ್

ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಮಾನ್ಯಪ್ರಕಾಶನಮ್, ಶ್ರೀಹೃಷೀಕೇಶವೀರ್ಥಸಂಸ್ಥಾನಮ್, ಶ್ರೀ ಪಲಿಮಾರು ಮಠ

ರಥವೀದಿ, ಉಡುಪಿ - ೫೭೬ ೧೦೧

ಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮದ್ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

(ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯ, ಅವಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯ, ಸಾಧನಾಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಫಲಾಧ್ಯಾಯಗಳು)

ಕನ್ನಡ ಟೀಕಾ ಭಾಷಾಂತರ

ಶ್ರೀ ಅಗ್ರಹಾರ ನಾರಾಯಣ ತಂತ್ರಿಗಳು

ISBN : 978-81-909776-8-5

ಪ್ರಕಾಶಕರು

ತತ್ವ ಸಂಶೋಧನ ಸಂಸತ್

ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಮಾನ್ಯಪ್ರಕಾಶನಮ್, ಶ್ರೀಹೃಷೀಕೇಶತೀರ್ಥಸಂಸ್ಥಾನಮ್, ಶ್ರೀ ಪಲಿಮಾರು ಮಠ
ರಥಬೀದಿ, ಉಡುಪಿ - ೫೭೬ ೧೦೧

ಪ್ರತಿಗಳು : ೧,೦೦೦

ಪುಟಗಳು : ೧೧೨೦

ಹಕ್ಕುಗಳು ಕಾದಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

ಬೆಲೆ : ರೂ. ೫೦೦/-

ಮುಖಪುಟ ವಿನ್ಯಾಸ: ಕೆ.ಎಮ್. ಶೇಷಗಿರಿ

ಮುದ್ರಣ : ಲಾವಣ್ಯ ಮುದ್ರಣ, ಬೆಂಗಳೂರು

“ಅಂತೇ ಸಿದ್ಧಸ್ತು ಸಿದ್ಧಾಂತಃ ಮಧ್ವಸ್ಯ ಆಗಮ ಏವ ಹಿ”

ಭಗವದವತಾರರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳು “ಪರವಿಧ್ಯೆ” “ಅನುತ್ತಮಶಾಸ್ತ್ರ”ಗಳು. ಸಕಲವೇದಸ್ವುತಿಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಈ ಸೂತ್ರಸಂತತಿಗೆ ಸರಿಮಿಗಿಲೆನಿಸುವ ಕೃತಿಗಳೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಚಾರ್ಯರು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದೊಂದು ಸೂತ್ರದ ಮನನಕ್ಕೆ ಶತಕಾಯತ್ರೀಜಪದ ಫಲವೆಂದು ಪುರಾಣಗಳು ಸಾರಿವೆ. ಹನುಮಂತದೇವರು ಕಿಂಪುರುಷಖಂಡದಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಪಾಠ-ಪ್ರವಚನ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ಈ ಸೂತ್ರಗಳ ಪಾರಮ್ಯ ಅಗಮ್ಯವೇ ಸರಿ.

ಸೂತ್ರಗಳ ಮಹತ್ವಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಭಾವ ಬೋಧವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯವೇ ಬೇಕು. ವ್ಯಾಸ-ಮಧ್ವರ ಸಂಬಂಧ ಎಷ್ಟು ಅವಿನಾಭಾವವೋ ಅಷ್ಟೇ ಅವಿನಾಭೂತವಾದುದು ಈ ಸೂತ್ರ-ಭಾಷ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯ-ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಭಾವವು. ವ್ಯಾಸರು ರಚಿಸಿದ ಅಷ್ಟೊ ಸೂತ್ರಗಳು ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದೂ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂತ್ರವೂ ನಿರ್ಣಾಯಕಗಳೇ ಎಂದು ಸಾರಿದ ಏಕೈಕ ಭಾಷ್ಯ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರದ್ದು. ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದ ಬಳಿಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಖಂಡಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಸ್ತಿತ್ವವೇ ಇರಲಾರದು. ಒಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸೂತ್ರಪರವೆಂದರೆ, ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದು ನಿರಾಕೃತವಾದರೆ ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಸಾರುವ ಅಪಭಾಷ್ಯಗಳು ಇದ್ದರೇನು ಬಿಟ್ಟರೇನು? ಇಂತಹ ಭಾಷ್ಯ ಇರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೇ ಲೇಸು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯ ಇದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಅಪವಾದ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪರವಾದ ಸೂತ್ರವೇ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂತ್ರವೂ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ಎಂದ ಭಾಷ್ಯ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯ.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂತ್ರಗಳೂ ಭಗವಂತನ ವಾಸುದೇವ-ಸಂಕರ್ಷಣ-ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ-ಅನಿರುದ್ಧ-ನಾರಾಯಣಗಳೆಂಬ ಐದು ರೂಪಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವುಗಳೆಂದು ಸಾರಿದ ಈ ಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ವರ್ಣನಾತೀತ.

ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥದ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಅದು ಭಾಷ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ ಒಂದು-ಭಾಷ್ಯದ ಚಿಂತನೆ ಮಗದೊಂದು ಆದರೆ ಸೂತ್ರ-ಭಾಷ್ಯ ಸಂಬಂಧವು ಅಭಾಸವೇ ಸರಿ.

“ಗ್ರಂಥೋಽಯಮಪಿ ಬಹ್ವರ್ಥಃ ಭಾಷ್ಯಂ ಚಾತ್ಯರ್ಥವಿಸ್ತರಮ್ |

ಬಹುಜ್ಞಾ ಏವ ಜಾನಂತಿ ವಿಶೇಷೇಣಾರ್ಥಮೇತಯೋಃ ||”

ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ “ಭಾಷ್ಯವು ಮಾನವರ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವ ಅರ್ಥ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು” ನೀಡಿದ ವಿವರಣೆ “ಭಾಷ್ಯದ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಹಿಡಿದ ಕನ್ನಡಿ”.

ನಾಕೇ ಅಧ್ಯಾಯ, ನಾಕೇ ಪಾದ. ಇವುಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಸುಂದರವಾದುದು-ಸಮರ್ಥವಾದುದು-ಸಮರ್ಪಕವಾದುದು.

ಯಾವ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಮನ್ವಯವೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಮಾಯಾವಾದಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಸಮನ್ವಯ ಅಧ್ಯಾಯವೆಂಬ ಹೆಸರು ನಿರರ್ಥಕವೇ ಸರಿ. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯ-ಅನುಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ತರ್ಕಬದ್ಧವಾದ ಸಮರ್ಥನೆ ಇರುವುದು.

"ಸೂತ್ರಾರ್ಥೋ ವರ್ಣ್ಯತೇ ಯತ್ರ" ಎನ್ನುವ ಭಾಷ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ ಕೊಡುವುದು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ. ಉದಾಹರಣೆ ನೋಡಿ : "ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್" ತೃತ್ತೀಯ ವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾದ ಆನಂದಮಯ ಯಾರು? ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ ಇಷ್ಟು 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಶಬ್ದವಿದೆ ಎನ್ನುವ ಕಾರಣ ಕೊಟ್ಟು ಆನಂದಮಯ ಮುಂತಾದ ಐದೂ ವಿಷ್ಣು ಎಂದು ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು. ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆನಂದಮಯ ಮುಂತಾದ ಐದೂ ಕೋಶಗಳು ಎನ್ನುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಭಾಷ್ಯ ಆಭಾಸವೇ ಸರಿ.

"ಆನಂದಮಯ" ಒಂದು ವಿಷ್ಣು ಉಳಿದದ್ದು ನಾಲ್ಕೂ ಕೋಶಗಳು ಎನ್ನುವ ರಾಮಾನುಜೀಯರ ಭಾಷ್ಯವೂ ಅಪಭಾಷ್ಯವೇ. ಶ್ರೀಮದ್ಭರ ಭಾಷ್ಯವೇ ಭಾಷ್ಯ.

ಮಿತಾಕ್ಷರದ ಭಾಷ್ಯ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರದ್ದು ಸೂತ್ರಪ್ರಾಯವಾದ ಭಾಷ್ಯ. ಸೂತ್ರವೇ ಏನೋ ಅನ್ನುವಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರತೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಸೊಬಗು. "ಪದ್ಯಃ ಸೂತ್ರಾನುಕಾರಿಭಿಃ" ಎನ್ನುವ ಭಾಷ್ಯ ಲಕ್ಷಣವು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಸ್ಪಷ್ಟ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ನೀಡುವ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿ-ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳ ಸಂವಾದವಂತೂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭರರು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥ ವ್ಯಾಸರಿಗೆ ನೂರಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ಸಮ್ಮತ. ಕಪೋಲಕಲ್ಪನೆಗೆ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಮನಗಾಣಬಹುದು.

"ಆಚಾರ್ಯಃ ಸ್ವೋಕ್ತಾರ್ಥೇ ಸ್ವಯಮೇವ ಪ್ರಮಾಣಮ್" ಎನ್ನುವ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತು ಮೈನಿಮೀರೇಳಿಸುವಂತದ್ದು. ಈ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡರೆ "ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಲಾರರೆಂಬುದು" ನಮ್ಮ ಸಾಕ್ಷಿ. ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾತು ಸ್ಪಷ್ಟ ಪ್ರಮಾಣ. ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾತು ವಾಮನ. ಅರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನದ್ದು. ಸಹಸ್ರಾರ್ಥಸ್ಯ ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ "ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತು ಸಾವಿರ ಸಾವಿರ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ತೆರೆಯುವಂತಾದ್ದು. ನಾವ್ಯಾರು! ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲು" ಇದು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರ ಉದ್ಗಾರ. ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭ ಭಟ್ಟಾರಕರ ಬಲಮುರಿತಂಬಿದ ಉದಾಹರಣೆಯಂತೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಸುಸಂಗತ.

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥರು - ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕರ್ಮಣಿ ಸುರಾಃ ಹೃದಿಕಾರಿಣಃ ಸಾವಿರ ಅರ್ಥದ ಈ ಕೃತಿಗೆ ಸಾವಿರಮುಖದ ದೇವರುಗಳೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಷ್ಟೇ! ಎಂದು ಉದ್ಗರಿಸಿದ್ದುಂಟು.

ವಾಯುದೇವರು ಆಖಣಾಶ್ವರು. ಅವರ ದೇಹ-ಸ್ವರೂಪ-ಜ್ಞಾನ ಒಂದೊಂದು ಅಚ್ಚೇದ್ಯಾಭೇದ್ಯ. ಇಂತಹ ವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು. ವಾಯುದೇವರಂತೆ ಇವರೂ ವಜ್ರಕಾಯರೇ. ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದಿ ಗ್ರಂಥಗಳು ಅಷ್ಟೇ ರೂಪಮನ್ವದಿವ ಧನ್ಯಮಾತ್ಮನಃ ಆಚಾರ್ಯರ ಸ್ವರೂಪದಂತೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಭಾಷ್ಯವೂ ಅಚ್ಚೇದ್ಯಾಭೇದ್ಯವೇ ಸರಿ. ಮಹಾನಂದತೀರ್ಥಸ್ವಯೀ ಭಾಷ್ಯಭಾವಂ.... ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನವು ದುಃಖದ ಬಿಡುಗಡೆ - ಆನಂದದ ಅನುಭವ ಇಂತಹ ಮುಕ್ತಿಗೂ ಕಾರಣ.

ಇಂತಹ ಸುಂದರ ಭಾಷ್ಯ ಕಲ್ಪಣದ ಕಡಲೆ. ಪಾಮರರಿಗೂ ಎಟುಕಬೇಕೆಂಬ ಹೆಚ್ಚುಯಕೆಯಿಂದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟುವ-ದಾಟಿಸುವ ಸಾಹಸ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ಕೀರ್ತಿ ಶ್ರೀ ಅಗ್ರಹಾರ ನಾರಾಯಣ ತಂತ್ರಿಗಳದ್ದು. ಸಮಸ್ತ ಸರ್ವಮೂಲ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಗೆ ಭಾಷಾಂತರಿಸಿದ "ಅಗ್ರಹಾರದ" ಕೀರ್ತಿ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣತಂತ್ರಿಗಳದ್ದು. ಸದಾಚಾರ ಸಂಪನ್ನರೂ-ಸದನುಷ್ಠಾನ ನಿಷ್ಕರೂ-ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳಿಗೂ ಪಾಠಹೇಳಿದ ಕೀರ್ತಿ ಈ ತಂತ್ರಿಗಳದ್ದು. ಅವರನ್ನು ಹೃದಯತುಂಬಿ ಅಭಿನಂದಿಸಬೇಕು.

ಅವರ ಸುಪುತ್ರರಾದ ಶ್ರೀ ಅಗ್ರಹಾರ ರಘುಪತಿ ತಂತ್ರಿಗಳು ತಂದೆಯ ಜಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಾಗಿ ನಿರಂತರ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲರಾಗಿದ್ದು ತಮ್ಮನ್ನು ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮರು. ಅವರ ಶಾಸ್ತ್ರದೀಕ್ಷೆಯಿಂದಾಗಿ ಒಕ್ಕವಾದರು ರಚಿಸಿದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದದ ಸರ್ವಮೂಲಗ್ರಂಥಗಳ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಅವರನ್ನು ಹರಿ-ಗುರುಗಳು ಹರಸಲಿ.

ಮಾಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತದ ದಿಗ್ಗಜರನಿಸಿದ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರಾದ ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳೂ ಆದ ಶ್ರೀ ವಿದ್ಯಾಮಾನ್ಯತೀರ್ಥರ ಆರಾಧನಾ ಪರ್ವಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಗುರುಗಳಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ, ಶ್ರೀ ಪರಿಮಾರುಮಠದ ತತ್ತ್ವಸಂಶೋಧನ ಸಂಸ್ಥೆ ಎಂಬ ಸಂಸ್ಥೆಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶನಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದು ಯೋಗಾಯೋಗವೇ ಸರಿ. ಈ ಕೃತಿಗಳ ಪ್ರಯೋಜನ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಆಗಲೆಂದು ಗುರುಗಳ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಶ್ರೀರಾಮ-ಕೃಷ್ಣ-ವೇದವ್ಯಾಸರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇತ್ಯನೇಕ ನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣೆಗಳು.

ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ವಿದ್ಯಾಧೀಶತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದರು

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲ ಮಹಾ ಸಂಸ್ಥಾನ

ಶ್ರೀಪರಿಮಾರು ಮಠ

ಉಡುಪಿ

ಶ್ರೀಮದ್ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವು

ಉಪೋದ್ಘಾತ

ಸತ್ಯಂ ಸತ್ಯಂ ಪುನಸ್ತತ್ಕಮುದ್ವತ್ಯ ಭುಜಮುಚ್ಯತೇ ।
ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾತ್ಪರಂ ನಾಸ್ತಿ ನ ದೈವಂ ಕೇಶವಾತ್ಪರಮ್ ॥

(ಶ್ರೀಮಹಾಭಾರತ)

(೧) ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ತಮಗೆ ಸುಖವೇ ಆಗಬೇಕು, ದುಃಖ ಲೇಶವೂ ಆಗಬಾರದೆಂಬ ಆಶೆಯು ಇದೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲ ಜನರೂ ಬಯಸುವ ದುಃಖಮಿತ್ರಗವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸುಖವೆಂಬುದೇ ಮೋಕ್ಷವು. ಅಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಜೀವರ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆದ ಆನಂದದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಇಂತಹ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ನಾವು ಹೇಗೆ ಹೊಂದುವುದು, ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವೇನು? ಎಂತ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ "ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನರೂಪಾಪ್ತು ಸದಾ ಧ್ಯಾನಾತ್ಸನ್ನದೀಃ । ಅಪಾರ್ಯನಿರೋಧಂ ತಂ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ ದರ್ಶಯೇತ್ಯಮಃ" ॥ ಎಂಬ ಶ್ರೀಮದ್ವಾದಿರಾಜ ಶ್ರೀಮಚ್ಚರಣಕೃತಯುಕ್ತಮಲ್ಲಿಕೇಯ ವಚನದಂತೆ ಶಾಸ್ತ್ರವೇಕಾದಿಗಳಿಂದಂಟಾದ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಪೂರ್ವಕಧ್ಯಾನದಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೇ ಬಂಧವಿಮೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವನು. ಆದರೆ ಈಗ ನಾವು ಸಂಸಾರರೂಪವಾದ ಅನೇಕ ವಿಧ ಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿ ಆಪಾರವಾದ ದುಃಖಮಯವಾದ ಸಂಸಾರಸಾಗರದಲ್ಲಿ ನರಳುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಘೋರಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟಿ ಬಿಟ್ಟ ಜನರಂತೆ ದುಃಖಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ನಾವು ಯಾರು? ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದವರು? ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಾವು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವವರು? ಏಕೆ ನಾವು ಈಗ ದುಃಖಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುತ್ತೇವೆ. ನಮ್ಮನ್ನು ಈ ದುಃಖಸಾಗರದಿಂದ ಪಾರಗಾಣಿಸುವವರು ಯಾರು? ವಿಷಯವೊಂದನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿಯಲಾರವು. ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸರಿಯಾಗಿ ವೇದಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಆ ದುಃಖಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಆ ವೇದಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಅನಂತವಾಗಿದ್ದು ತುದಿಮೊದಲು ಕಾಣದಂತಾಗಿವೆ. ಈ ತರವಾದ ಆಪಾರವೇದಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡುವರೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಆಯುಷ್ಯವು ಸಾಲದೆಂಬುದು ತಿಳಿದ ವಿಷಯವು. ಅಂತಹ ವೇದಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಅಪಪಾಠಾದಿಗಳಿಂದ ನಷ್ಟಪ್ರಾಯಗಳಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಋಷಿಗಳಿಗೂ, ಸಜ್ಜನರಿಗೂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವೂ, ಭ್ರಾಂತಿಯೂ ಉಂಟಾಯಿತು. ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಕೃಪೆಯಿಂದ ಸಜ್ಜನರನ್ನುದ್ದರಿಸಬೇಕೆಂದು ಕ್ಷೀರಾಬ್ಜಿತಾಯಿಯಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ದಯಾಳುವಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣದೇವರು ವೇದವ್ಯಾಸರೂಪದಿಂದ ವೈವಸ್ವತಮನ್ವಂತರದ ೨೮ನೇ ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿ ವೇದಗಳನ್ನುದ್ದರಿಸಿ ಎಭಾಗ ಮಾಡಿದರು. ಚಕ್ರೇ ವೇದತರೋಃ ಶಾಖಾ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪುಂಸೋಽಲ್ಪಮೇಧಃ । ಎಂಬಂತೆ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಕಲಿಯುಗದ ಜನರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ-ಶಕ್ತಿಗಳು ಸ್ವಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ

ತಿಳಿಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದರಿತು ಅಂತಹವರಿಗಾಗಿ ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ೨೪ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೂ, ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ೧೦೧ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೂ, ಸಾಮವೇದವನ್ನು ೧೦೦೦ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೂ, ಅಥರ್ವಣವೇದವನ್ನು ೧೨ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೂ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದರು. ಆ ವೇದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು (ಅಂದರೆ ಸರ್ವವೇದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ನಿರ್ಣಯಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು) ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ೧ ಪರವಿದ್ಯೆ ೨ ಅಪರವಿದ್ಯೆ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳು ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಬೋಧಿಸತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಪರವಿದ್ಯೆಯೆಂದೇ ಅನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಯು ಅಪರವಿದ್ಯೆಯೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ವಿದ್ಯೆಯು ಬೇರೆ ಯಾವದೂ ಇಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ನ ಋತೇ ತ್ವಷ್ಟಿಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದು ಕಡ್ಡಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಲ್ಲಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಸರ್ವವೂ ಅವನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರಾದಿಗಳೂ ಅವನಿಂದಲೇ ಆಗುವವು. ಅವನೇ ಸರ್ವಕರ್ತನು, ಸರ್ವಶಕ್ತನು. ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಸರ್ವಜಗತ್ತೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವೇ. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ನಾವು ಕೂಡ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನರೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಪಾರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಸಕಲ ಸಿದ್ಧಾಂತತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುತ್ತಾ ಸರ್ವಕಾಸ್ತಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿವೆ.

(೨) ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ "ಭಾರತೀವಿಜಯ ಸಂವಿದಾನಂದ" ಮೊದಲಾದವರು ೨೧ ಮಂದಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ೨೧ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ಈ ದುರ್ಭಾಷ್ಯ ಸಮೂಹಗಳಿಂದಲೂ ಕಾಲಬಲದಿಂದಲೂ ಸಜ್ಜನರು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವಿರಹಿತರಾಗಿ ಸನ್ಯಾಸದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟರಾಗುತ್ತಿರಲು ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರ ಮುಖ್ಯವ್ರಾಣದೇವರು ಶ್ರೀಮದ್ವರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ "ವಿಕವಿಂಶತಿಋಭಾಷ್ಯದೂಷಕಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಭಾಷ್ಯಮದ್ಭುತಂ" ಎಂದು ಸುಮದ್ವವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ೨೧ ದುರ್ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಸ್ವತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಖಂಡಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು.

(೩) ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ೧ ಶ್ರೀ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯಕೃತ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ, ೨ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯಕೃತ ಸತ್ಕರ್ತದೀಪಾವಳೀ, ೩ ಶ್ರೀಜಯತೀರ್ಥಶ್ರೀಮಚ್ಚರಣಕೃತ ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಹೀಗೆ ಮೂರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಕ್ಕೆ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರ ಯತಿ ಕೃತ ಭಾಷ್ಯಟೀಕಾಭಾವದೀಪ, ಶರ್ಕರಾ, ಸೂತ್ರೇ ಭಾಷ್ಯೇಽನುಭಾಷ್ಯೇ ಚ ಸನ್ಮಾಯ ವಿವೃತೌ ತಥಾ | ಟೀಕಾಸು ಚ ಯದಪ್ರಪೂ ತಚ್ಚ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಷ್ಯತೇ || ಎಂದು ಹೇಳಿದ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಭಾಷ್ಯವು ಬಾಲಸಂಘಮುಖ ಬೋಧಯದ್ವೈಕಂ ದುರ್ನಿರೂಪವಚನಂ ಚ ಪಂಡಿತ್ಯಃ ಎಂದು ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಸುಮದ್ವವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಸುಲಲಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಜ್ಞರಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ

ತೀಯುವಂತೆಯೂ, ಅರ್ಥಗಾಂಭೀರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸುಜ್ಞರಿಗೂ ವಿಚಾರಮಾಡಿದಷ್ಟು ಅತ್ಯಧಿಕ ಅನೇಕಾರ್ಥಭರಿತವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿಶೇಷವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ತೀಯುವಂತೆಯೂ ಇರತಕ್ಕದು. ಅದುದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಂ ಚಾತ್ಯರ್ಥವಿಸ್ತರಂ ಎಂದು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹಸ್ರಾರ್ಥಸ್ಯ ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸನ್ನಾಃ ಸಂತು ಸದ್ಗುಣಾಃ ಎಂದು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾವಿರಾರು ಅರ್ಥಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

(೪) ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ೪ ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ಇವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳು ಇವೆ. ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ೧ನೇ ಸಮಸ್ತಯಾದ್ಯಾದಲ್ಲಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಮುಖ್ಯತಃ ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದೂ, ಅದರಲ್ಲಿ ೧ನೇ ನಾಮಪಾದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಆಕಾಶ ಪ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನೆಂದೂ ೨ನೇ ಲಿಂಗ (ಧರ್ಮದ್ವಾರಾ ಧರ್ಮಿಬೋಧಕ) ಪಾದದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಸರ್ವಗತತ್ವ, ಆತ್ಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧರ್ಮವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನು ಎಂದೂ, ೩ನೇ ನಾಮಲಿಂಗಪಾದದಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರ (ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ, ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ) ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಗಳಾದ ದ್ವುಭ್ಯಾದ್ಯಾಯತನತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ನಾಮಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಭೂಮಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಸ್ತವೆಂದೂ, ೪ನೇ ನಾಮಲಿಂಗಪಾದದಲ್ಲಿ ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ದುಃಖ, ಬದ್ಧ, ಅಭಾವ, ಅಸೌ, ಶೂನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನೆಂದೂ ಅಂತು ೧ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸ್ವರ, ವರ್ಣ, ಪದ, ವಾಕ್ಯ, ಮಹಾವಾಕ್ಯರೂಪಗಳಾದ ಅಪರ್ಯಾಯ ಅನಂತಾನಂತ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿತವಾಗಿದೆ.

(೫) ೨ನೇ ಅವಿರೋಧಾದ್ಯಾದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಯುಕ್ತಿಸಮಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅದರಲ್ಲಿ ೧ನೇ ಯುಕ್ತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಗತ್ಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶೈವಾಗಮ ಸಾಂಖ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವೈಕಿಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ೨ನೇ ಸಮಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಕಪಿಲ ಕಣಾದ ಸಾಂಖ್ಯ ಚಾರ್ವಕ, ವೈಶೇಷಿಕ ಮೊದಲಾದ ಸಮಯಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದುಪಪಾದಿಸಿ, ಆ ದುರ್ಮತಗಳು ಅಗ್ರಾಹ್ಯಗಳೆಂದೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಗಳಾಗಿವೆ. ೩ನೇ ಶ್ರುತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಜೀವ ಪರಮಾತ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವೂ, ೪ನೇ ನ್ಯಾಯೋಪೇತ ಶ್ರುತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿಷಯಕಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವೂ ಪರಿಹೃತವಾಗಿದೆ.

(೬) ೩ನೇ ಸಾಧನಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳಾದ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳ ವಿಚಾರ, ಅದರಲ್ಲಿ ೧ನೇ ವೈರಾಗ್ಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಬರುವುದು. ನರಕ, ಗರ್ಭವಾಸ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ದುಃಖರೂಪಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿರಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡಬೇಕೆಂದೂ, ೨ನೇ ಭಕ್ತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಗವಂತನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಭಕ್ತಿಯೆಂದರೆ- ಧನಧಾನ್ಯ, ಪುತ್ರ, ಮಿತ್ರ, ಕಳತ್ರ, ಮಂದಿರ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸಹಸ್ರಾಧಿಕವಾದ ನಿರಂತರ ಸ್ನೇಹಪ್ರವಾಹವು. ೩ನೇ ಉಪಾಸನಾಪಾದದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನರೂಪ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಂಗಭೂತನಾದ ಸಮಸ್ತ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ ಶ್ರವಣ ಮನನರೂಪ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನವೂ, ೪ನೇ ಜ್ಞಾನಪಾದದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೂ, ಸಾಧನವೆಂದೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ.

(೭) ೪ನೇ ಫಲಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷದ ಸ್ವರೂಪವೂ ಅದರಲ್ಲಿ ೧ನೇ ಕರ್ಮಕ್ಷಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ದರ್ಶನಕಾಲದಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಸಂಚಿತಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ, ೨ನೇ ಉತ್ಪಾಂತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಪ್ಪಿದುದುತ್ಪಮರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ದೇಹನಾಶದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೆಂದೂ, ಜ್ಞಾನಿಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಾಡೀದ್ವಾರಾ ಶರೀರದಿಂದುತ್ತಮಣ (ಹೊರಟು ಹೋಗುವಿಕೆ)ವೆಂದೂ, ೩ನೇ ಮಾರ್ಗಪಾದದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಾರಾದಿಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋದ ಜ್ಞಾನಿಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರಥಮತಃ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದೂ, ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದೂ, ೪ನೇ ಭೋಗಪಾದದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕೆ ಆನಂದಾನುಭವವೂ ಸಮರ್ಥಿತವಾಗಿದೆ. ತಥಾಚ ಶ್ರವಣಂ ಮನನಂ ತಸ್ಮಾದ್ವ್ಯಾನಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕೃತಿರ್ಹರೇಃ | ಭಕ್ತಿಃ ಪ್ರಸಾದ ಇತ್ಯೇತೇ ಮುಕ್ತೇಃ ಸೋಪಾನಪಂಕ್ತಯಃ || ಎಂದು ಯುಕ್ತಿಮಲ್ಲಿಕಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವೈರಾಗ್ಯ ಮನಶ್ಚಿದ್ವಾದಿಗಳು, ಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣ, ಮನನ, ಧ್ಯಾನರೂಪಉಪಾಸನಾ, ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕಸುಬ್ಧಧ್ಯೇಹ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ, ಶ್ರೀದೇವರ ಪ್ರಸಾದ ಇವುಗಳು, ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಮೋಕ್ಷರೂಪ ಮಹಾಪ್ರಾಸಾದವನ್ನು ಎರಲಿಕ್ಕೆ ಸೋಪಾನತುಲ್ಯವಾಗಿ ಇರುವವುಗಳು. ಆದಕಾರಣ ಈ ದುಃಖಮಯವಾದ ಸಂಸಾರಾರ್ಣವದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಬಳಲುತ್ತಿರುವ ನಮ್ಮನ್ನು ಪಾರಗಾಣಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮದ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೋಪಾನರೂಪಗಳಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಉದ್ಧರಿಸಿ ನಮಗೆ ಮಹೋಪಾಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಚಿರಖಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಗುರುವರ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಋಣ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ಉಪದೇಶದಂತೆ ನಡೆದು ಅದರಿಂದ ದೊರಕಬಹುದಾದ ಮೋಕ್ಷ ಫಲವನ್ನು ನಾವು ಗಳಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯಕವು.

(೮) ಇಂತಹ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಗ್ರಂಥರತ್ನದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದಿಂದಂಟಾಗುವ ಐಹಿಕಾಮುಖ್ಯಕ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಹೊಂದಬೇಕೆನ್ನುವ ಧೈಯದಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಮದ್ವಿಷ್ಣುನಿರ್ದೇಶ ಸಂಘದವರು ತಿಳಿಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಮುಖದಿಂದ ಭಾಷಾಂತರೀಕರಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ನಾನು ಶಕ್ತಿಸುಸಾರ ಮೂಲ ಟೀಕಾ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ ಈ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಬರೆದಿರುವೆನು. ಆದರೂ ಈ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ದೋಷಗಳು ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ದಯವಿಟ್ಟು ಸೂಚಿಸಿದರೆ ೨ನೇ ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿ ಸರಿಪಡಿಸಲಾಗುವದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಲ್ಲರೂ ಈ ಗ್ರಂಥತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಾಮೃತವಾನಂದಿನ ಕೃತಾರ್ಥರಾಗಬೇಕು. ಮತ್ತು ಈ ಸಂಘದವರ ಅವಶಿಷ್ಟ ಉದ್ದೇಶ್ಯವೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ನೆರವೇರಿಸುವಂತೆ ಶ್ರೀಹರಿವಾಯುಗಳು ಪೂರ್ಣಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಈಯಲಿ ಎಂದು ವಾಚಕ ಮಹನೀಯರೆಲ್ಲರೂ ಶ್ರೀಭಗವಂತನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕಾಗಿ ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಪ್ರಗುತಾಮಲಸತ್ಯವಚಃ ಪರಮಂ ಶಪಥೇರಿತಮುಚ್ಛ್ರಿತಬಾಹುಯುಗಮ್ ।

ನ ಹರೇಃ ಪರಮೋ ನ ಹರೇಃ ಸದೃಶಃ ಪರಮಃ ಸ ತು ಸರ್ವಚಿದಾತ್ಮಗಣಾತ್ ॥

(ದ್ವಾದಶ ಸ್ತೋತ್ರಂ)

ಮಹಾನಂದತೀರ್ಥಸ್ಯ ಯೇ ಭಾಷ್ಯಭಾವಂ ಮನೋವಾಗ್ಗಿರಾವರ್ತಯಂತೇ ಸ್ವಕಕ್ಯಾ ।

ಸುರಾದ್ಯಾ ನರಾಂತಾ ಮುಕುಂದಪ್ರಸಾದಾದಿಮಂ ದೋಕ್ಷಮೇತೇ ಭಜಂತೇ ಸದೇತಿ ॥

(ಸುಮದ್ವವಿಜಯ)

ತಮೇವ ಶರಣಂ ಗಚ್ಛ ಸರ್ವಭಾವೇನ ಭಾರತ ।

ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ಪರಂ ಶಾಂತಿಂ ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ನುತಿ ಶಾಶ್ವತಂ ॥

(ಭ.೧೮-೬೨)

॥ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

PREFACE TO THE FIRST EDITION

From march 1939, when we last published Anuvyakhyana and Mahabharatha Tatparya Nirnaya, to March 1950 is such a long gap of standstill in the activities of the Sangha as to call for a few words of explanation. The publication of these works had so much drained away our finances that we were almost at the end of our tether. The demand for these books continuing to be rather poor in the succeeding years, the financial position never improved and matters reached a stage when, out of sheer despair, the winding up of the Sangha was at one time seriously contemplated. This was followed by the dire effects of the war in the shape of an acute scarcity and soaring prices of paper and the Pare Control restrictions against free publication of books, all of which prevented any thought of further progress. But in every good cause the very impediments across its path are often transmuted into stepping stones for a further accession of strength. Every year that passed brought new strength to the sinews of the Sangha, so that by the time the sanction of the Government was at last obtained at the end of 1948, the financial position had rallied to such an extent as to permit a move forward. Thus the delay, long and taxing as it has been, has really proved to be a sort of a blessing in disguise.

Sri Madhva's Bhashya or commentary on the Brahma Sutras of Sri Veda Vyasa, who is believed to be an avatar of Sri Narayana Himself, is one of his major works and this translation of that work, which is the 28th work done by the Sangha in the series of his 37 works is indeed another land mark in its career. In translating this great work, which, in the eyes of competent scholars, is the most authoritative and convincing exposition of its kind on the Sutras, no pains have been spared to make the translation as accurate and faithful a mirror of the original as

possible, both in letter and in spirit. The two famous commentaries on this Bhashya, the Tatwa Pradeepa of Sri Trivikrama Panditacharya and the Tatwa Prakashika of Sri Jaya Tirtha, have been freely drawn upon to expound and explain clearly Sri Madhva's views, ideas and concepts regarding Para-Brahman and the relationship between Him and the Jivas, as propounded in the Sutras, and to bring out, wherever necessary, the hidden meaning and import of many difficult words and phrases used by him to connote and convey those ideas and concepts, and by means of a comparative study of the views of the founders of the other Schools of Philosophy, attempts have been made to show how the views and interpretations of Sri Madhva are more logical, more convincing and more in accord with the plain meanings of the texts of the Vedas and the fundamental truths revealed therein. This work must have been of a very exacting nature to the learned translator, Sri A. Narayana Tantri, but undismayed, he has risen to the occasion and executed the task assigned to him with an ability, efficiency, devotion and learning worthy of the cause on hand. For this, the council is deeply grateful to him.

The council is also under a deep debt of gratitude to Professor B. Venkateshachar, the renowned scholar and scientist of Bangalore, for writing a Foreword in English which, by its convincing logic and erudite scholarship makes, within its short compass, a dignified and remarkable vindication of the views and conclusions of Sri Madhva.

To the printers, the Majestic Press, the special thanks of the Council are due for facing the huge task with courage and confidence and despite the handicaps their way, for getting the work through the press with commendable zeal and enthusiasm and within the short span of 8 months, and also for executing the work of printing and binding with neatness and elegance.

XIII

In conclusion, in sending out this book, it is the devout hope and prayer of the Council that it will carry its message to all Kannada-knowing people, not conversant with Sanskrit, and by unlocking the doors of the hidden treasure within, for the first time for the benefit of all those amongst them hankering after spiritual development, guide them surely and steadily along the path leading ultimately to the attainment of spiritual perfection or Moksha, which according to the Bhashya, is the Highest Bliss in store for the soul of man.

OM

Dated 1st March 1950.

The Council of Sri Madhwa Muni Seva Sangha, Udupi.

FOREWORD

The present work is a rendering of Sri Madhva's Brahmasutra Bhashya in to Kannada and is intended to help those who are not sufficiently well versed in Sankrit to read and understand the original and its commentaries. In this work of translation the author has freely used the Tattvapradipa of Trivikrama Pandita, and the Tattvapraakashika of Jayatirtha, both commentaries on the Sutra Bhashya.

The propounder of every system of Vedanta has tried to show that his system is the one which Badarayana has taught in the Sutras. How is it, one has to ask, that thinkers like Sri Madhva and Sri Sankara who hold such divergent views on the purport of the Vedas have relied on the same set of Sutras for support? The answer is to be found in the brevity of the Sutras and the consequent necessity of having to understand in their interpretation many a word at the discretion of the commentator. Nevertheless, it is the conviction of the present writer that certain general conclusions can be drawn concerning

- (i) The nature of Brahman
- (ii) The nature of the soul and its relation to Brahman
- (iii) The world and its relation to Brahman and
- (iv) The nature of release (Moksha).

Unlike other commentators, Sri Madhva adopts in his Bhashya a method of his own. His words are few and those few are intended to string together the 'Srutis' and 'Smritis' which he profusely quotes in support of his interpretation of the Sutras. In the Bhashya there is not to be found a detailed refutation of the views of others. This is done in a separate work called Anuvyakhyana which is commented on by Jayatirtha in his famous work 'Nyaya-Sudha'. The student who wants to understand the position taken by Madhva in regard to the import

of the Sutras and the religious philosophy he builds on them has to make a careful study of his Bhashya and Anuvyakhyana with the help of the commentaries on them by Jayatirtha.

To Madhva, the Brahma Sutras constitute the highest authority, for in them the divine Badarayana Himself has revealed the true Vedantic doctrine after a critical examination of Vedic texts by applying accepted canons of interpretation. Any one who dispassionately studies the Sutra Bhashya of Sri Madhva, will clearly see how naturally his interpretation emerges from the wording of the Sutras. In his commentary on the Chadogya Upanishad Madhva says:-

“ब्रह्मसूत्रानुसारेण वेदाद्यं सर्वमेव च ।

योज्यं न ब्रह्मसूत्राणि दृश्यमानार्थतोऽन्यथा” ॥

“All the Vedas and other scriptural texts should be interpreted so as to accord with the Brahma Sutras, but the Sutras should not be constructed in a way different from their plain meaning.”

According to Sri Madhva the teaching of the Sutras may be briefly summarized as follows:-

1. THE NATURE OF BRAHMAN

Vishnu or Narayana is identical with the Brahman of the first Sutra. He is the Highest Being, completely free from all defects and full of all auspicious qualities. He is all-knowing, all powerful, the very essence of Beauty and the Truth, the fountain head of Mercy. He is the only Independent Being. All else are entirely dependent on Him. Nothing can exist, act or know without Him, in other words His Divine Will sustains all existing entities. He is the creator, preserver and destroyer of the world. To the devotee having no divine knowledge, He gives knowledge; after the devotee realizes Him, He gives him salvation. To the

released soul He gives divine bliss. Such is the Supreme Being, Para-Brahman Narayana.

2. THE NATURE OF THE SOUL (JIVA) AND ITS RELATION TO BRAHMAN

Every Jiva is an image of Brahman and is an entity separate from Brahman. For this image there is no upadhi (mirror) other than its own essence (svarupa). The satvic soul resembles Brahman, for knowledge and bliss are its essence. This true nature of the soul is veiled in the state of samsara by ignorance (अविद्या) and the performance of 'pravritti karma'. So in the bound state the soul does not realize its likeness to the Source (Brahman). It should obtain the grace of the Lord who alone could free it from the bondage of samsara. The grace of Narayana can be secured only by steadfast and intense loving devotion to Him (Bhakti). This devotion is perfect only when the supplicant realizes by a study of the sastras His Supreme Glory. The end of all Sastras is to provide the seeker after God with this knowledge.

3. THE WORLD AND ITS RELATION TO BRAHMAN

The world is real and not 'maya', an illusory appearance. It is also not like a thing seen in a dream (वैधर्म्याच्च न स्वप्नादिवत्) . Narayana is inside every sentient and insentient thing as its Inner Ruler, guiding and sustaining it.

4. THE NATURE OF RELEASE, MOKSHA

In the released state the devotee shines in his own true nature and has direct cognition both of himself and of the God in him. By the grace of Sri Hari who is his Source (Bimba) he enjoys complete bliss according to his capacity and does not again return to samsara. Whatever he wills he realizes, but his will is a reflection of the will of the Lord and always agrees with it.

Now, one would naturally like to ask:- Does all this follow from a plain interpretation of the Sutras? It is not intended in this foreword to enter into an elaborate discussion on this point beyond drawing attention to two works. One of them is the Yuktimallika of Sri Vadiraja. In the Bheda-Saurabha of this work, Vadiraja in a comparative general survey of the sutras, at once convincing and argumentative, shows that the interpretation of Sri Madhva conforms to the wording of the Sutras and is abundantly borne out by scriptural authority. The other is the Tatparya Chandrika of Sri Vyasaraja. This is an exhaustive critical survey of every Sutra. Vyasaraja after discussing the meaning of every adhikarana in the light of Sri Madhva's Bhashya proceeds to examine the interpretations of other commentators and shows how they are untenable. Of Vyasaraja, Das Gupta says in his latest work - 'The logical skill and depth of acute dialectical thinking shown by Vyasa-tirtha stands almost unrivalled in the whole field of Indian Thought.'

Now it is important to examine how Sri Sankara deals with Badarayana's Brahma Sutras. In the exposition of the first four Sutras Sankara differs from all other commentators including Madhva. He begins his Bhashya with a general introduction which his followers significantly call the Adhyasa Bhashya. Here Sankara states in clear terms what he thinks is the main purport of the Upanishads. Let us now briefly consider how Sankara and Madhva differ in their treatment of the first four Sutras. According to Sankara the Self (Atman) is immediately known as the object of the cognition (or concept) 'I' (Aham). He wants to convey by this that the Brahman introduced by the Sutrakara in the first Sutra is identical with the Self which shines in the 'Aham' ('I') cognition (Aham-pratyaya). In the second Sutra Brahman is defined as that from which proceeds the origin, subsistence and dissolution of the world. We have to note here that this characteristic (Lakshana) is absent in what is

revealed in the 'I' notion (aham-pratyaya). So the second Sutra can only be a definition of Saguna Brahman or Iswara. Thus in his exposition of the first two Sutras Sankara assumes by implication two aspects for Brahman, one Nirguna and the other Saguna. In the first Sutra, it is the Nirguna Brahman that is introduced as the topic of enquiry. It will also be quite manifest from a perusal of the 'Purvapaksha' and 'Siddhanta' of the fourth Sutra in Sankara's commentary that 'sastra' (scripture) as the authority for Brahman and the reconciliation of the Vedanta texts contemplated in the fourth Sutra, refer to 'Nirguna Brahman', that is Brahman without qualities.

Now there is no indication in the wording of the first four Sutras that Badarayana had in mind this dual aspect of Brahman, one 'Saguna' (with attributes) and the other 'Nirguna' (without attributes). Sri Madhva focuses attention on this fact in his 'Anuvyakhyana'. He says:-

जन्मादिकारणे साक्षादाह देवः समन्वयाम् ।

उक्तं तदेव जिज्ञास्यं काकाशोत्त निर्गुणे ॥

"God Badarayana declares 'Samanvaya' (harmonizing Vedic texts) directly in respect of the Brahman defined as the cause of the birth etc. of the world and this is the very Brahman introduced as the object of enquiry (in the first Sutra). This being so, where is any room here for a Nirguna Brahman?"

Sankara is not unaware of this fact. It is for this reason that he has written the so called Adhyasa Bhashya where he states clearly what he considers to be the purport of the Vedic texts, especially of the Upanishads. The Bhashya is intended to interpret the Sutras so as to bring out this meaning. For does he not say at the close of his introductory remarks:

यथा चायमर्थ सर्वेषां वेदान्तानां तथा वयमस्यां शारीरकमीमांसायां प्रदर्शयिष्यामः ।

So with Sankara the aim of his commentary is not to determine the purport of the Vedas in the light of the Sutras. Rather it is to expound the Sutras so as to bring out a meaning which is predetermined.

That this was the object of Sri Sankara in writing his Sutra Bhashya receives additional support from the way he deals with the Sutras of the Anandamaya adhikarana. Here he interprets the Sutras first in a natural way having regard to the wording of the Sutras and concludes that Anandamaya is not Brahman and puts an exceedingly forced interpretation on the Sutras. Bhamati, the reputed commentary on Sankara's Sutra Bhashya, makes in this connection, a most revealing statement:

“ वेदसूत्रयोर्विरोधे ‘गुणे त्वन्याय्यकल्पना’ इति सूत्राण्यन्यथा नेतव्यानि ”

This statement is repeated by Govindananda in Ratnaprabha, another commentary on Sankara Bhashya. It is clear from this remark of Bahmati that the plain meaning of the Sutras here is opposed to the view held by Sankara and they have somehow to be made to yield a meaning agreeing with Sankara's view. What does this mean in essence? It can only mean that the Sutrakara's view is the Purvapaksha for the Siddhantha of Sankara, for it is impossible to believe that Badarayana could have had in mind the forced interpretation which Sankara finally puts on these Sutras.

Again Sankara, in commenting on the many Sutras which most unambiguously affirm the separateness of the individual soul (Jiva) from Brahman, first gives in each case the plain meaning of the Sutra and then brushes it aside by the remark that this difference is fictitious. Of the eight Sutras in the first adhikarana of the second pada (first Adhyaya) six are devoted to establishing this difference and answering objections. Yet this difference according to Sankara is illusory. But there is not even the slightest indication in the wording of the author of the

Sutras in taking pains to establish a difference which is finally to be discarded as illusory.

We thus see that Sankara's approach to the Sutras in his bhashya is fundamentally different from that of Madhva. Sankara subordinates the Sutras to his own views, while Madhva builds his philosophy on them. A careful study of Sri Sankara's Sutra Bhashya is essential if one wants to understand the stand taken by Sri Madhva in his Sutra Bhashya and Anuvyakhyana, both written to expound the Vedanta taught by Badarayana in His Sutras. It is for this reason that reference is made to Sankara's work in this Foreword.

The author of the present work has taken great pains in the task of translation. It can be trusted to give a correct idea of the original. There can hardly be any doubt that it supplies a long-felt want. Sri Madhva Muni Seva Sangha has done a great service to the Kannada-knowing public by publishing this rendering of Sri Madhva's Sutra Bhashya into Kannada.

Prof. B. Venkatesachar

Director of Indian Institute
of Science, Bangalore
and President,

Akhila Bharata Madhwa Mahamandala

Dated 21-2-1950
Basavanagudi
Bangalore

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

1 ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯ

1 ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಮಪಾದ

1 ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣ	1
2 ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣ	58
3 ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾಧಿಕರಣ	64
4 ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣ	76
5 ಈಶತ್ವಾಧಿಕರಣ	83
6 ಅನಂದಮಯಾಧಿಕರಣ	101
7 ಅಂತಸ್ತತ್ವಾಧಿಕರಣ	139
8 ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣ	147
9 ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣ	152
10 ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣ	156
11 ಗಾಯತ್ರಾಧಿಕರಣ	159
12 ಉತ್ತರಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣ	171

2 ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ ಲಿಂಗಪಾದ

1 ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣ	184
2 ಆತ್ಮತ್ವಾಧಿಕರಣ	200
3 ಗುಹಾಧಿಕರಣ	206
4 ಅಂತರಾಧಿಕರಣ	218
5 ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಾಧಿಕರಣ	232
6 ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣ	242
7 ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣ	254

3 ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಮಲಿಂಗಪಾದ

1 ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣ	273
2 ಭೂಮಾಧಿಕರಣ	287
3 ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣ	291
4 ಸದಧಿಕರಣ	300
5 ದಹರಾಧಿಕರಣ	305
6 ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣ	321

7 ವಾಮನಾಧಿಕರಣ	328
8 ದೇವತಾಧಿಕರಣ	338
9 ಅಪಶೂದ್ರಾಧಿಕರಣ	358
10 ಕಂಪನಾಧಿಕರಣ	370
11 ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣ	375
12 ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣ	378
13 ಸುಮಪ್ತಧಿಕರಣ	381
14 ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣ	384

4 ಅನ್ಯತ್ವೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಮಲಿಂಗಪಾದ

1 ಅನುಮಾನಿಸಾಧಿಕರಣ	389
2 ಜ್ಯೋತಿರನುಪಕ್ರಮಾಧಿಕರಣ	402
3 ನ ಸಂಯೋಜನಾಗ್ರಹಾಧಿಕರಣ	407
4 ಕಾರಣತ್ವೇನಚಾಕಾಶಾಧಿಕರಣ	412
5 ಸಮಾಕರ್ಮಾಧಿಕರಣ	415
6 ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣ	426
7 ವಿಶೇಷ ಸರ್ವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಧಿಕರಣ	435

2 ಅವಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯ

1 ಯುಕ್ತಿಪಾದ

1 ಸ್ವತ್ವಾಧಿಕರಣ	440
2 ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾಧಿಕರಣ	446
3 ಅಭಿಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ	451
4 ಅಸದಧಿಕರಣ	453
5 ಭೋಕ್ತೃಧಿಕರಣ	464
6 ಆರಂಭಾಧಿಕರಣ	468
7 ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾಧಿಕರಣ	481
8 ಶ್ರುತ್ಯಾಧಿಕರಣ	488
9 ನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಾಧಿಕರಣ	495
10 ವೈಷಮ್ಯ ನೈರ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾಧಿಕರಣ	498
11 ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತ್ಯಾಧಿಕರಣ	504

2 ಸಮಯಪಾದ

1 ರಚನಾಧಿಕರಣ	507
2 ಅನ್ಯತ್ವಾಭಾವಾಧಿಕರಣ	511
3 ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣ	514
4 ಪುರುಷಾತ್ಮಾಧಿಕರಣ	515
5 ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣ	517
6 ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣ	519
7 ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣ	529
8 ಅಸದಧಿಕರಣ	537
9 ಅನುಪಲಬ್ಧಾಧಿಕರಣ	540
10 ನೈಕ್ಕವ್ಯಧಿಕರಣ	542
11 ಪತ್ನುರಧಿಕರಣ	546
12 ಉತ್ತತ್ಯಧಿಕರಣ	551

3 ಶ್ರುತಿಪಾದ

1 ವಿಯದಧಿಕರಣ	555
2 ಮಾತರಿತ್ವಾಧಿಕರಣ	562
3 ಅಸಂಭವಾಧಿಕರಣ	566
4 ತೇಜೋಽಧಿಕರಣ	571
5 ಅಬಧಿಕರಣ	573
6 ಪೃಥಿವ್ಯಧಿಕರಣ	576
7 ತದಭಿಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣ	580
8 ವಿಪರ್ಯಯಾಧಿಕರಣ	584
9 ಅಂತರಾಧಿಕರಣ	588
10 ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣ	592
11 ಜ್ಞಾಧಿಕರಣ	595
12 ಉತ್ಕ್ರಾಂತ್ಯಧಿಕರಣ	597
13 ವ್ಯತಿರೇಕಾಧಿಕರಣ	606
14 ಪ್ರಥಗಧಿಕರಣ	609
15 ಯಾವದಧಿಕರಣ	612
16 ಪುಂಸ್ತ್ವಾಧಿಕರಣ	614
17 ಕರ್ತೃತ್ವಾಧಿಕರಣ	619
18 ಅಂತಾಧಿಕರಣ	627
19 ಅದೃಷ್ಟಾಧಿಕರಣ	643

4 ನ್ಯಾಯೋಪೇತ ಶ್ರುತಿಪಾದ

1 ಪ್ರಾಣೋತ್ಪತ್ತಿಧಿಕರಣ	647
2 ತತ್ತ್ವಾಧಿಕರಣ	651
3 ತತ್ಸೂರ್ವತತ್ತ್ವಾಧಿಕರಣ	653
4 ಸಪ್ತಗತ್ಯಧಿಕರಣ	655
5 ಅಣ್ವಾಧಿಕರಣ	658
6 ಶ್ರೇಷ್ಠಾಧಿಕರಣ	662
7 ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಧಿಕರಣ	665
8 ಪಂಚವ್ಯತ್ಯಧಿಕರಣ	669
9 ಆಣ್ವಾಧಿಕರಣ	672
10 ಜ್ಯೋತಿರಾದ್ಯಧಿಕರಣ	674
11 ತ್ವಂದ್ರಿಯಾದ್ಯಧಿಕರಣ	679
12 ಸಂಜ್ಞಾಧಿಕರಣ	684
13 ಮೂಂಸಾಧಿಕರಣ	687

3 ಸಾಧನಾಧ್ಯಾಯ

1 ವೈರಾಗ್ಯಪಾದ

1 ತದಂತರಾಧಿಕರಣ	694
2 ತ್ಯಾಜ್ಯತತ್ತ್ವಾಧಿಕರಣ	697
3 ಪ್ರಾಣಗತ್ಯಧಿಕರಣ	699
4 ಅಗ್ನಾದ್ಯಧಿಕರಣ	700
5 ಪ್ರಥಮೇಶ್ವರಾಧಿಕರಣ	702
6 ಅಶ್ರುತತ್ತ್ವಾಧಿಕರಣ	704
7 ಭಾಕ್ತಾಧಿಕರಣ	705
8 ಕೃತಾತ್ಮಯಾಧಿಕರಣ	708
9 ಯಥೇತಾಧಿಕರಣ	710
10 ಚರಣಾಧಿಕರಣ	712
11 ಅನಿಷ್ಠಾಧಿಕರಣ	715
12 ಅಪಿಸಪ್ತಾಧಿಕರಣ	718
13 ತತ್ತ್ವಾಪ್ಯಧಿಕರಣ	719
14 ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣ	722
15 ನತ್ಯತೀಯಾಧಿಕರಣ	724
16 ತತ್ತ್ವಾಭಾವಾಪತ್ಯಧಿಕರಣ	727
17 ನಾತಿಚರೇಣಾಧಿಕರಣ	730

18 ಅನ್ಯಾಧಿಕರಣ	731
19 ರೇತೋಽಧಿಕರಣ	734
20 ಯೋಸ್ಯಧಿಕರಣ	736

2 ಭಕ್ತಿಪಾದ

1 ಸಂಧ್ಯಾಧಿಕರಣ	740
2 ಪರಾಭಿಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣ	745
3 ದೇಹಯೋಗಾಧಿಕರಣ	747
4 ತದಭಾವಾಧಿಕರಣ	748
5 ಪ್ರಬೋಧಾಧಿಕರಣ	749
6 ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಾಧಿಕರಣ	750
7 ಸಂಪತ್ಯಾಧಿಕರಣ	752
8 ನಸ್ಮಾನತೋಽಪ್ಯಧಿಕರಣ	754
9 ಅರೂಪಾಧಿಕರಣ	758
10 ಉಪಮಾಧಿಕರಣ	762
11 ಅಂಶವದಧಿಕರಣ	764
12 ವೃದ್ಧಿಹಾಸಾಧಿಕರಣ	766
13 ಪ್ರಕೃತ್ಯತಾವತ್ತ್ವಾಧಿಕರಣ	768
14 ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವಾಧಿಕರಣ	770
15 ಅಹಿಕುಂಡಲಾಧಿಕರಣ	775
16 ಪರಮತಾಧಿಕರಣ	778
17 ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣ	781
18 ತಥಾಸ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣ	783
19 ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣ	785
20 ಫಲಾಧಿಕರಣ	787

3 ಉಪಾಸನಾಪಾದ

1 ಸರ್ವವೇದಾಧಿಕರಣ	791
2 ಉಪಸಂಹಾರಾಧಿಕರಣ	796
3 ಪ್ರಾಪ್ತಧಿಕರಣ	802
4 ಸರ್ವವೇದಾಧಿಕರಣ	803
5 ಅನಂದಾಧಿಕರಣ	805
6 ತ್ರಿಯಿರಿರಸ್ತಾಧಿಕರಣ	806
7 ಇತರಾಧಿಕರಣ	808

8 ಅಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣ	809
9 ಆತ್ಮಗೃಹೀತ್ಯಧಿಕರಣ	811
10 ಅನ್ವಯಾಧಿಕರಣ	813
11 ಕಾರ್ಯಾಧಿಕರಣ	814
12 ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ	816
13 ಸಮಾಧಿಕರಣ	818
14 ಸಂಭೃತ್ಯಧಿಕರಣ	820
15 ಪುರುಷಾಧಿಕರಣ	821
16 ವೇದಾಧಿಕರಣ	823
17 ಹಾಸ್ಯಧಿಕರಣ	824
18 ಭಂದಾಧಿಕರಣ	827
19 ಅನಿಯಮಾಧಿಕರಣ	831
20 ಯಾವದಧಿಕರಣ	832
21 ಇಯದಾಮನನಾಧಿಕರಣ	836
22 ವ್ಯತಿಹಾರಾಧಿಕರಣ	839
23 ಸತ್ಯಾಧಿಕರಣ	841
24 ಕಾಮಾಧಿಕರಣ	843
25 ನಿರ್ಧಾರಣಾಧಿಕರಣ	846
26 ಪ್ರಧಾನಾಧಿಕರಣ	849
27 ಶಿಂಗಭೂಯಸ್ತ್ವಾಧಿಕರಣ	850
28 ವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣ	853
29 ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣ	857
30 ಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣ	859
31 ಅನುಬಂಧಾಧಿಕರಣ	862
32 ಪ್ರಜ್ಞಾತರಾಧಿಕರಣ	863
33 ನಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ	866
34 ಪರೇಣಾಧಿಕರಣ	868
35 ವಿಕಾಧಿಕರಣ	871
36 ಅಂಗಾಪಟದ್ವಾಧಿಕರಣ	873
37 ಭೂದಾಧಿಕರಣ	877
38 ನಾನಾಶಬ್ದಾಧಿಕರಣ	879
39 ವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣ	881
40 ಕಾಮ್ಯಾಧಿಕರಣ	883
41 ಅಂಗಾಧಿಕರಣ	884
42 ಸಮಾಧಿಕರಣ	888

4 ಜ್ಞಾನಪಾದ

1	ವೈಯಾಕರಣಾಧಿಕರಣ	890
2	ಅನಾವೃತ್ತಿಧಿಕರಣ	899
3	ಅವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣ	902
4	ಸ್ತುತ್ಯಧಿಕರಣ	903
5	ಉಭಯಲಿಂಗಾಧಿಕರಣ	926
6	ಅಧಿಕಾರಿಕಾಧಿಕರಣ	934
7	ಫಲಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣ	939
8	ಕೃತ್ ಭಾವಾಧಿಕರಣ	944
9	ಅನ್ವಯಾಧಿಕರಣ	948
10	ಐಹಿಕಾಧಿಕರಣ	951
11	ಮುಕ್ತಿಪರಾಧಿಕರಣ	953

4 ಫಲಾಧ್ಯಾಯ

1 ಕರ್ಮಕ್ಷಯಪಾದ

1	ಅವ್ಯಯಧಿಕರಣ	956
2	ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣ	960
3	ನವ್ಯತೀಕಾಧಿಕರಣ	962
4	ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಕರಣ	965
5	ಆದಿತ್ಯಾಧಿಕರಣ	966
6	ಅಸೀನಾಧಿಕರಣ	969
7	ಅಪ್ರಾಯಣಾಧಿಕರಣ	974
8	ತದಧಿಗಮಾಧಿಕರಣ	977

2 ಉತ್ಪಾದಿ ಪಾದ

1	ವಾಚ್ಯನೋಽಧಿಕರಣ	989
2	ಮನಃಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣ	992
3	ಅಧ್ಯಕ್ಷಾಧಿಕರಣ	994

4	ಭೂತಾಧಿಕರಣ	996
5	ವಶಸ್ತುಧಿಕರಣ	998
6	ಸಮನಾಧಿಕರಣ	1000
7	ಪರಾಧಿಕರಣ	1008
8	ಅವಿಭಾಗಾಧಿಕರಣ	1010
9	ತದೋಕ್ತೋಽಧಿಕರಣ	1012
10	ಯೋಗ್ಯಧಿಕರಣ	1019

3 ಮಾರ್ಗ ಪಾದ

1	ಆರ್ಚರಾದ್ಯಧಿಕರಣ	1023
2	ವಾಯುಶಬ್ದಾಧಿಕರಣ	1026
3	ತಟದಧಿಕರಣ	1027
4	ಅಪಿವಾಹಿಕಾಧಿಕರಣ	1030
5	ವೈದ್ಯತಾಧಿಕರಣ	1032
6	ಕಾರ್ಯಾಧಿಕರಣ	1034

4 ಭೋಗ ಪಾದ

1	ಸಂಪದ್ಯಾಧಿಕರಣ	1044
2	ಮುಕ್ತಾಧಿಕರಣ	1046
3	ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣ	1048
4	ಅವಿಭಾಗಾಧಿಕರಣ	1049
5	ಬ್ರಾಹ್ಮಾಧಿಕರಣ	1052
6	ಸಂಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣ	1056
7	ಅನನ್ಯಾಧಿಪತ್ಯಧಿಕರಣ	1058
8	ಅಭಾವಾಧಿಕರಣ	1059
9	ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಾಧಿಕರಣ	1068
10	ಸ್ತಿತ್ಯಧಿಕರಣ	1076
11	ಅನಾವೃತ್ಯಧಿಕರಣ	1081

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯವು

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ ೧ನೇ ಪಾದ

ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಮಪಾದ

೧. ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣಮ್

ಓಂ ॥ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪೂರ್ಣಾಯ ದೋಷದೂರಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ |
ನಮಃ ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ ಭಕ್ತಾಭೀಷ್ಟಪ್ರದಾಯಿನೇ ||
ವ್ಯಾಸಾಯ ಗುಣವಾಸಾಯ ನಮೋ ಹಯಮುಖಾಯ ಚ |
ವಿಕುದ್ಧ ಬುದ್ಧಿಮಧ್ವಾದಿಗುರುಭ್ಯಶ್ಚ ನಮೋ ನಮಃ ||
ತತ್ತ್ವದೀಪಸತ್ತ್ವಕದೀಪಾವಳಿಮುಖಾನಥ |
ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಕಾಖ್ಯಾಂ ಚ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ತಾಮನುಸೃತ್ಯ ಹಿ ||
ಚಂದ್ರಿಕಾರ್ಥಾನುಸಾರೇಣ ನಿರಶ್ಯ ತು ಮತಾಂತರಂ |
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದ್ವೈತಭಾಷ್ಯಸಾರಬೋಧಾಭಿಧಾಯುತಾಂ ||
ಕರ್ನಾಟಭಾಷಯಾ ಟೀಕಾಂ ಲಲಿತಾಂ ವಿದುಷಾಂ ಮುದೇ |
ತಂತ್ರೀನಾರಾಯಣೋ ವಿದ್ವಾನ್ ಶಿರೋಮಣಿರಚೀಕರತ್ ||

ಶ್ರೀಮದ್ವಿದ್ವಿಮಮಧ್ವಾಂತರ್ಗತರಾಮಕೃಷ್ಣವೇದವ್ಯಾಸಾತ್ಮಕ
ಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ || ಹರಿಃ ಓಂ ||

ಭಾಷ್ಯ ॥ ನಾರಾಯಣಂ ಗುಣೈಃ ಸರ್ವೈರುದೀರ್ಣಂ ದೋಷವರ್ಜಿತಂ |

ಜ್ಞೇಯಂ ಗಮ್ಯಂ ಗುರೂಂತ್ಯಾಪಿ ನತ್ವಾ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಉಚ್ಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ದೋಷರಹಿತನೂ, ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿಷಯೀಕರಿಸಲರ್ಹನೂ, ಪ್ರಾಪ್ತನೂ ಆದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನನ್ನೂ, ಗುರುಗಳಾದ ವೇದ ವ್ಯಾಸರನ್ನೂ ಕೂಡ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ (ನನ್ನಿಂದ) ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪರಮಾನಂದಾದಿ ಸ್ವರೂಪಭೂತನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬನಾದುದರಿಂದ ಸ್ವತಃ ಚಿದಾನಂದಾದಿ ಸ್ವರೂಪಭೂತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಅನಾದಿಯಾದ ಅವಿದ್ಯಾಕಾಮಕರ್ಮಾದಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಸಂಸಾರಬಂಧವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಜೀವ—ಜಡ—ಸ್ವರೂಪನಾದ ಪ್ರಪಂಚದಸೆಯಿಂದ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಆತ್ಮಂತ ಭಿನ್ನನು, ಗುಣಪೂರ್ಣನು, ದೋಷರಹಿತನು ಎಂದು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಸದಾಗಮಗಳೂ ಪ್ರವೃತ್ತಗಳಾಗಿವೆ.

ಅದುಃಖಮಿತರ್ದರ್ಪಂ ಜೀವಾ ವಿವ ತು ದುಃಖಿನಃ ತೇಷಾಂ ದುಃಖಪ್ರಹಾಕಾಶಯ ಶ್ರುತಿರೇಷಾ ಪ್ರವರ್ತತೇ || ಜೀವರು ಹೊರತು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲವೂ ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಜೀವರು ಮಾತ್ರ ದುಃಖವಿರುವವರು. ಆ ಜೀವರ ದುಃಖವನ್ನು ಕಳೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ.

ಆ ವೇದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಇರುವವರು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ವೇದವ್ಯಾಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ ಮಂಗಲವಿದ್ವೇರೇನೇ ಸಫಲವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿರುವ ಭಾಷ್ಯವು ಮೋಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಸಾಧನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಸಮಾಪ್ತ. ಪ್ರಚಯ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ ನಮಸ್ಕಾರರೂಪವಾದ ಮಂಗಲವನ್ನು ನಿಬಂಧನಮಾಡಿ ಗ್ರಂಥಾರಂಭವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿರುವರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಅ) (೧) ಈ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ (೧) ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯ, ೨) ಅವಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯ, ೩) ಸಾಧನಾಧ್ಯಾಯ, ೪) ಫಲಾಧ್ಯಾಯಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿ 'ಗುಣೈರುದೀರ್ಣಂ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಆದಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರಲು ಬೇರೆ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಭಗವಂತನು ಮಾತ್ರ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೆಂದಾದರೆ ಆತನು ಎಂತಹ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಶಂಕೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆಪರ್ಯಾಯಅನಂತಾನಂತಶಬ್ದಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ೨) ಇದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಿ ಸಮಯ, ಶ್ರುತಿ, ನ್ಯಾಯೋಪೇತಶ್ರುತಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರವು. ಮತ್ತು ಜೀವರಂತೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೂ ಜನನ ಮರಣ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳೂ ಬರಬೇಕಾಗುವವು ಎಂಬುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆ ಯುಕ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ ದೋಷ ಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ದೋಷಪೇರಿರರಹಿತನೆಂದೇ ಹೇಳಿರುವರು. ೩) ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದವು ಯಾವುದರಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು

ಪರಿಹರಿ ಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ, ಭಕ್ತಿ ಉಪಾಸನಾ, ಜ್ಞಾನ ಗಳನ್ನುವ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆತನನ್ನು ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ೪) ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಎಂತಹ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಕ್ಷಯ ಉತ್ಥ ಮಣ ಆನಂದ ಭೋಗರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷರೂಪ ಫಲವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

(ಆ) ಇವೇ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ನಾರಾಯಣ ಶಬ್ದವು ಸಾಂಕೇತಿಕವಲ್ಲ ನಿರ್ವಚನದಿಂದ ಇಷ್ಟು ವಿಶೇಷಗಳೂ ಅವನಿಗೇನೇ ಒಪ್ಪುತ್ತವೆ. ಅವನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಅವನೇ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥನು, ಎಂದೂ ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ೧) ಆರಾ ದೋಷಗಳು ಆರವಿರುದ್ಧಾ ನಾರಾ ದೋಷವಿರುದ್ಧ ಗಳಾದ ಗುಣಗಳು, ನಾರಾಣಾಂ ಅಯನಂ ನಾರಾಯಣಃ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನು. ೨) ಆರಾಣಾಂ ಆಶ್ರಯೋ ನ ಭವತಿ ದೋಷಾಶ್ರಯನಲ್ಲ ಅಂದರೆ ದೋಷವರ್ಜಿತನು. ೩) ನರಸಂಬಂಧಿ ನಾರಂ ಜ್ಞಾನವು, ಅಥವಾ ನ ರೀಯತೇ ಅನೇನ ಕ್ಷೀಣವಾಗದೆ ಇರುವದು ಜ್ಞಾನವು, ಅಥವಾ ನ ಆರಂ ಯೇನ, ಯಾವುದರಿಂದ ದುಃಖವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದು ಜ್ಞಾನವು, ಅಥವಾ ನಿರ್ದೋಷವಾದ ವೇದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಜ್ಞಾನವು. ನಾರಸ್ಯ ಅಯನಂ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನು, ನಾರಾಯಣನು. ೪) ದೋಷವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ದುಃಖವಿಲ್ಲದೆಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ ನಾತಿವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ನಾರಾಃ ಮುಕ್ತರು, ನಾರಾಣಾಂ ಅಯನಂ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಆಶ್ರಯನು, ಪ್ರಾಪ್ತನು. ಹೀಗೆ ನಾರಾಯಣಶಬ್ದವು ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದಾದುದರಿಂದ ಸಾಂಕೇತಿಕವಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅವನೇ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥನು.

(ಇ) ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ನಾರಾಯಣನಿಗೇನೇ ವಂದ್ಯತ್ವವು ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ವಂದ್ಯನಾಗಬೇಕಾದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟತ್ವ (ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ) ಇಷ್ಟತ್ವ (ಪ್ರಿಯತ್ವ) ಅಧಿಕೃತತ್ವ (ಪ್ರಕೃತ ಗ್ರಂಥಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವ) ಎಂದು ಮೂರು ಪ್ರಯೋಜಕಗಳಿವೆ. ಅದುದರಿಂದ ಯಾರು ಒಹುಗುಣಗಳುಳ್ಳ ವರೋ ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲದವರೋ, ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವರೋ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತರೋ ಅಂಥವರೇ ವಂದ್ಯರಾಗುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಧಿಕೃತವಾದ ದೇವತೆಯೇ ಆ ಗ್ರಂಥದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಸರ್ವೋತ್ತಮವೂ ಇಷ್ಟವೂ ಆದ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಮಸ್ಕಾರವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದಲೇ ವಿಘ್ನಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಗುಣೈರುದೀರ್ಣಂ ದೋಷವರ್ಜಿತಂ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನೂ ಜ್ಞೇಯಂ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕೃತತ್ವವನ್ನೂ ಗಮ್ಯಂ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಇಷ್ಟತ್ವವನ್ನೂ ಉಪಪಾದಿಸಿರುವರು.

(ಈ) ಶ್ರೋತೃಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಅಂಗಭೂತಗಳಾದ ವಿಷಯ, ಪ್ರಯೋಜನ, ಅಧಿಕಾರಿ, ಸಂಬಂಧಗಳು ನಾಲ್ಕು ಈ ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಮೂರನೇ ಸಾಧನಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವೈರಾಗ್ಯ ಭಕ್ತಿ ಅಧ್ಯಯನಾದಿಗಳು ಉಳ್ಳವನು, ಅಧಿಕಾರಿ ಎಂದು

ನಾರಾಯಣಂ ನತ್ವಾ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸೂಚಿಸಿರುವರು. ನಾರಾಯಣನೇ ವಿಷಯನು. ಗಮ್ಯಂ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ (ಆತ್ಮಂತಿಕ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿ ಪೂರ್ವಕ ಸ್ವರೂಪಾನಂದಾನುಭವ ರೂಪವಾದ) ಮೋಕ್ಷವು ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದೂ ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ದಾತೃದೇಯಭಾವಾ ದಿರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವೂ ಕೂಡ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

(ಉ) *ನಾರಾಯಣಾದಿ ಐದು ಪದಗಳಿಂದ ಪಂಚಮೂರ್ತಿಗಳು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ೧) ಸಮುದ್ರತಾಯಿಯಾದವನು ನಾರಾಯಣನು, ೨) ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಕ್ರೀಡಾ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾದ ಗುಣೋದೀರ್ಣನು ವಾಸುದೇವನು. ೩) ಚೆನ್ನಾಗಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಸೆಳೆಯುವುದರಿಂದ ದೋಷವರ್ಜಿತನು ಸಂಕರ್ಷಣನು. ೪) ಪ್ರಕೃಷ್ಟ ಕಾಂತಿ ಇರತಕ್ಕವನೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞೇಯನು ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನು. ೫) ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಗಮ್ಯನು ಅನಿರುದ್ಧನು. ಈ ಪಂಚಮೂರ್ತಿಗಳೂ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ. ಅಂತೂ ನಾರಾಯಣನನ್ನೂ ಗುಣೋದೀರ್ಣನನ್ನೂ ದೋಷವರ್ಜಿತನನ್ನೂ ಜ್ಞೇಯನನ್ನೂ ಗಮ್ಯನಾದ ಅನಿರುದ್ಧನನ್ನೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿರುವರು.

(ಊ) ಆ ನಾರಾಯಣನೇ ಓಂ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಣವದ ಅರ್ಥಭೂತನು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪ್ರಣವದಲ್ಲಿ ಆಕಾರ, ಉಕಾರ, ಮಹಾರಗಳು ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳು ಸೇರಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನ್ಯತ್ವ, ವಿರುದ್ಧ ಅಭಾವ ಎಂದು ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಆಕಾರವು ಸರ್ವಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವ ಜಗತ್ತಿಗಿಂತ ಅನ್ಯತ್ವ (ಭೇದ)ವನ್ನೂ ಸರ್ವದೋಷಗಳ ಅಭಾವವನ್ನೂ ಗುಣಪೂರ್ಣ ನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಪೂರ್ಣವಾದ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ವಿರುದ್ಧ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು "ಆ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮ" ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಉಕಾರ ಮಹಾರಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತವೆ.

(ಎ) ಭೂಃ, ಭುವಃ, ಸುವಃ ಎನ್ನುವ ಮೂರು ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳೂ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪೂರ್ಣನಾದುದರಿಂದ ಭೂಃ ಎಂದೂ ಭಾವಯತಿಃ ಜಗತ್ಸನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಸ್ವಭಾವವಿರತಕ್ಕವನಾದುದರಿಂದ ಭುವಃ ಎಂದೂ, ಸುಖರೂಪನಾದುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸುವಃ ಎಂದೂ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

(ಏ) ಒಗೆಯೇ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನೇ ಮೂರು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಗಾಯತ್ರಿಯಿಂದಲೂ ಮೂರು ವರ್ಗಗಳುಳ್ಳ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಿಂದಲೂ ಸರ್ವ ವೇದಗಳಿಂದಲೂ ವೇದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

(ಐ) ಯದ್ವಿಶ್ವ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನೇ ಭಾಷ್ಯಕಾರರಿಗೆ ಗುರುವು. ನಾರಾಯಣನೇ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದವನು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಗುರುಪೂ ದೇವತೆಯೂ ಒಬ್ಬರೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ದೇವತಾಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ತನ್ನ ಗುರುಗಳನ್ನು ಎನ್ನುವ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ

ಶಾಸ್ತ್ರಗುರುಗಳು ಎನ್ನುವ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಆ ನಾರಾಯಣನನ್ನೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಮಸ್ಕರಿಸಿರುವರು.

(೬) ಗುರುತ್ವಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತಗಳಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ, ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಿಕೆ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಉಪದೇಶಮಾಡುವಿಕೆ ಎನ್ನುವ ಧರ್ಮಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಗೌರವದಿಂದಲೂ ಬಹುಮಾನಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಗುರುನ ಎಂದು ಬಹುವಚನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವರು.

(೭) (೧) ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಗುರುಗಳು ಬೇರೆ, ದೇವತೆಯು ಬೇರೆ ಎಂದಿಲ್ಲ. ಗುರುಗಳೂ, ದೇವತೆಯೂ ಒಬ್ಬರೇ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಪಿ ಶಬ್ದವು. ತಥಾ ಚ ಅಪಿ-ಗುರುಗಳು ದೇವತೆಯು ಒಬ್ಬರೇ ಆಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಎಂದರ್ಥವು. ೨) ಅಥವಾ ಅಪಿ=ಸೂತ್ರಕಾರರನ್ನು ಕೂಡಾ ಎಂದರ್ಥವು. ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಮಸ್ಕಾರವು.

ಭಾಷ್ಯ || ದ್ವಾಪರೇ ಸರ್ವತ್ರ ಜ್ಞಾನ ಆಕುಲೀಭೂತೇ ತನ್ನಿರ್ಣಯಾಯ ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರೇಂದ್ರಾದಿಭರಿಥಿತೋ ಭಗವನ್ನಾರಾಯಣೋ ವ್ಯಾಸತ್ವೇನಾವತತಾರ

|| ೨ ||

೧. ಈ ವಿಷಯವು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

೨. (೧) ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ ಬಲೈಶ್ವರ್ಯವೀರ್ಯತೇಜಾಂಶ್ಚರೇಷತಃ | ಭಗವತ್ಪ್ರಭಾಚ್ಯಾ ನಿ ವಿನಾ ಹೇಯೈರ್ಗುಣಾದಿಭಿಃ | ಹೇಯಗಳಾದ ಗುಣಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಶೇಷ ಜ್ಞಾನ ಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಭಗವತ್ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವುಗಳು. ಅಂತೂ ನಿರತಿಶಯಜ್ಞಾನಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಭಗವಂತನು.

೨) ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಆತನಿಗೂ ಅಭೇದವೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಗುಣಗಳೇ ಭಗವಂತನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಗುಣಗುಣಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿರಬಹುದು

೩) ಭಗವಂತನಿಗೂ ಆತನ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಹಾಗಾದರೆ ಒಂದಕ್ಕೇ ನೇ ಗುಣಗುಣಭಾವವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಗುಣದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದು ಗುಣದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು ದಂಡದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದವನು ದಂಡಿಯು ಹೀಗೆ ಭಿನ್ನಗಳಿಗೇನೇ ಗುಣಗುಣಭಾವವು ಅನುಭೂತವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ದಂಡಕ್ಕೂ ದಂಡವುಳ್ಳವನಿಗೂ ಭೇದವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಅನುಭೂತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನರೂಪನು, ಆನಂದರೂಪನು, ಎಂದು ಗುಣಗುಣಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವೇ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಳಿವುಳ್ಳ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವು ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಗುಣಗಳು ದ್ರವ್ಯವಿರುವಾಗಲೇ ನಷ್ಟಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ನಷ್ಟಗೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ತಥಾಚ ಆಶ್ರಯವಾದ ದ್ರವ್ಯವಿದ್ದರೂ ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ಗುಣಾದಿಗಳಿಗೆ ನಾಶ ಬಂದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಭೇದಾಭೇದವು. ಆಶ್ರಯವಾದ ದ್ರವ್ಯವಿರುವ ತನಕ ಇರುವ ಗುಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವು. ಭೇದವೇ ಎನ್ನುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ|| ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಕೆಡುತ್ತಿರಲು ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದಿ ಜ್ಞಾನವೇ ತತ್ವಜ್ಞಾನವು ಬೇರೆಯಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ವೇದವ್ಯಾಸರೂಪದಿಂದ ಅವಿರ್ಭವಿಸಿದನು.

ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕತೆ ನಿರೂಪಣೆ

೪) ಹಾಗಾದರೆ ಪುಟ್ಟ ಶೌಕ್ಯಂ ಎಂದು ಗುಣಗುಣಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವೇ ತೋರುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ- ಪುಟ್ಟ ಭೇದ: ಎನ್ನುವುದರಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವೇ ತೋರುವುದು. ಭೇದ ಪಲ್ಲ ಭೇದವು ಧರ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಹೇಗೆ ವೈಶೇಷಿಕರು ಸಮವಾಯಸ್ಕ ಸತ್ಯಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವು ಸ್ವರೂಪಭೂತವೇ ಎನ್ನುವರು. ಸಮವಾಯದಲ್ಲಿ ವೈಶೇಷಿಕರು ಭಿನ್ನವಾದ ಸತ್ಯಾಚಾರಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ದ್ರವ್ಯ ಗುಣ ಕರ್ಮ ಈ ಮೂರರಲ್ಲಿಯೇ ಸತ್ಯಾಚಾರಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೋ, ಸಮವಾಯಸ್ತನು ಎನ್ನುವ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಸಮವಾಯವು ಸತ್ = ಸಮವಾಯವು ಎಂದೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಗುವುದು.

೫) ಮೂಲಾಧಾರಗಳ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸತ್ಯ ಜ್ಞಾನ ಅನಂದತ್ವಾದಿಗಳು ವಿ ಶೇಷದಿಂದಲೇ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಸತ್ಯ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳೇ ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವವು. ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳೂ ಆಗಬೇಕಾಗುವವು.

ಹಾಗಾದರೆ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಂ ಅಸತ್ಯತ್ವದಿಂದ ಇರುವವನು, ಜ್ಞಾನಂ ಅಜ್ಞಾನತ್ವದಿಂದ ಇರುವವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷನಾದಾಗ್ಯೂ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಗಳಾದ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಾಂತರಗಳು ಪ್ರದ್ವೈತಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ-

ಅಸತ್ಯತ್ವ ಅಜ್ಞಾನತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯತೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವು ಉಂಟೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ಅವಿವಿಧಾರ್ಥತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಪದಾಂತರಗಳು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವವು. ಸತ್ಯಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೂ ಆಗಬೇಕಾಗುವವು. ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒದಂಬಟ್ಟರೆ ಅನಂತಾನಂತ ವೇದಪದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅನಂತಗುಣಗಳು ಇದೆ, ಎಂದೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ನಮ್ಮ ಮತವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಆದಕಾರಣ ಸತ್ಯ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳು ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳು ಆಗಬಾರದು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಸರ್ವವಾದಿಗಳೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇ ಬೇಕು.

ವಿಶೇಷ ಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪಣೆ

೬) ಆ ವಿಶೇಷವು ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳಾಗದೆ ಇರುವ, ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರದ್ವೈತಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದುದು. ಅದು ದ್ವಾಪರರೂಪವೂ ಸ್ವರ್ವಾರ್ಥವೂ ಆಗಿದೆ. ಇಂತಹ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒದಂಬಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವ್ಯವಹಾರವೇ ಕೂಡದೇ ಹೋಗುವುದು. ಗುಣಗುಣ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವು ಕೂಡಲಾಗುವುದು. ಆ ಸಂಬಂಧವು ಸಂಬಂಧಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದರೆ ಗುಣದಂತೆ ಸಂಬಂಧಾಂತರದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅನವಶ್ಯವೂ ಬರುವುದು. ಭೇದವಿಲ್ಲದವಾದರೆ ವಸ್ತುವೇ ಆಯಿತು. ಸಂಬಂಧವೇ ಆಗಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಗುಣಗುಣಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನಾಗಲೀ ಭೇದಾಭೇದವನ್ನಾಗಲೀ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನಾಗಲೀ ಬೇರೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನಾಗಲೀ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಒಂದೇ ಹೇಳಿದ ಅನವಶ್ಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ವಾರ್ಥಕತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೇನೇ ಗುಣಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷವೊಪದಿಂದ ಸ್ವರ್ವಾರ್ಥಕತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನ ವಿಶ್ವರೂಪ ಮೊದಲಾದ ಸವಿಶೇಷಗಳಾದ ಅನಂತಾನಂತ ಗುಣಗಳ ಸ್ವರೂಪಭೂತನಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನೇ ವ್ಯಾಸರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದನು.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಭೇಷ್ಠಾನಿಷ್ಠಪ್ರಾಪ್ತಿಪರಿಹಾರೇಚ್ಛಾಸಾಂ ತದ್ಗೋಗಮವಿಜಾನತಾಂ
ತಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಂ ವಿವೇದಮುತ್ಸಂ ವ್ಯಂಜಯನ್ ಚತುರ್ಥಾ ವ್ಯಭಜತ್
ಚತುರ್ವಿಂಶತಿವೈಕತದಧಾ ಸಹಸ್ರಧಾ ದ್ವಾದಶಧಾ ಚ | ತದರ್ಥನಿರ್ಣಯಾಯ
★ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣಿ ಚಕಾರ || ೩ ||

- (ಕ) ಗುಣತ್ರಯಾದಯೋ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸ್ವರೂಪಂ ನಾನ್ಯದಿಶ್ಯತೇ | ಆತೋ ಮಿಥೋಽಪಿ ಭೇದೋ ನ ತೇಷಾಂ ಕೃತ್ ಕದಾಚನ || ಸ್ವರೂಪೇಽಪಿ ವಿಶೇಷೋಽಪಿ ಸ್ವರೂಪತ್ವದೇವ ತು | ಭೇದಾಭಾವೇಽಪಿ ತೇನೈವ ವ್ಯವಹಾರಶ್ಚ ಸರ್ವತಃ || ಗುಣತ್ರಯಾದಿಗಳಲ್ಲವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸ್ವರೂಪವೇ ಬೇರೆಯಿಲ್ಲ ಅದಕಾರಣ ಆ ಗುಣತ್ರಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಸ್ವರೂಪತ್ವದಂತೆಯೇ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವದೆ. ಭೇದವಿಲ್ಲದಾದರೂ ವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ಸರ್ವ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪರಮೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.
- (ಏ) ಅಭಿನ್ನತಮಭೇದಶ್ಚ ಯಥಾ ಭೇದವಿವರ್ಜಿತಂ | ವ್ಯವಹಾರ್ಯಂ ಪೃಥಕ್ ಸ್ಯಾದೇವಂ ಸರ್ವೇ ಗುಣಾ ಹರೇಃ || ವಿಶೇಷೋಽಪಿ ಸ್ವರೂಪಂ ಸಃ ಸ್ವಸರ್ವಾಹತಾತ್ಮ ಚ | ಅಭಿನ್ನತತ್ವಾ ಅಭೇದತ್ವಾ ಹೇಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲವೋ, ವಿಶೇಷದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವ್ಯವಹಾರವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳು. ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೂ ಆತನ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ ವಿಶೇಷವು ಕೂಡಾ ಸ್ವರೂಪವೇ- ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಸ್ವಸರ್ವಾಹತತ್ವವೂ ಕೂಡಾ ಇದೆ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.)

ಮೂಲವೇದ ನಿರೂಪಣ

- (೧) ಏಕೋ ವೇದಃ ಕೃತೇ ಹ್ಯಾಪಿತ್ ತ್ರೇತಾಯಾಂ ಸ ತ್ರಿಧಾಭವತ್ | ಸ ಏವ ಪಂಚಧಾ ಚಾತೋ ದ್ವಾಪರಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ದೈಯುಗಂ || ಉತ್ಕಲಃ ಸ ಕಲಿಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ವೇದಃ ಪ್ರಾಯೇಣ ಸರ್ವಶಃ | ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ವೇದರೂಪರೂಪವಾದ ಮೂಲವೇದ ಒಂದೇ ಇತ್ತು. ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪೂಜೆಗೆ ಸಾಧನವಾಗಿ ಮೂರು ವೇದಗಳು ಇದ್ದವು. ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಆಪೌರುಷೇಯಗಳಾದ ವೇದಗಳು ನಾಲ್ಕು ಆಪೌರುಷೇಯಗಳಾದ ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾದಿಗಳು ಒಂದು. ಒಟ್ಟು ಸೇರಿ ಐದು ವಿಧಗಳಾದವು. ಪ್ರಾಯಶಃ ಸರ್ವ ವೇದವೂ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ನಷ್ಟಪ್ರಾಯವಾಯಿತು. ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಸಾಹತಾರದಿಂದ ಮೊದಲು ಆಪಪಾಠಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.

ಅವಾಂತರ ವೇದವಿಭಾಗ

- (೨) ಋಚಃ ಸ ಋಚ ಉದ್ವತ್ಯ ಋಗೈವಂ ಕೃತವಾನ್ ಪ್ರಘಃ | ಯಜುರಾಪಿ ನಿಗದಾಚ್ಚಿದ ತಥಾ ಸಾಮಾನಿ ಸಾಮತಃ || ಏವಂ ಪುರಾಣವಚನಾತ್ ಉದ್ವ ತಾ ಹಿ ತತ್ಸತಃ | ಋಚಃ ಶಾಮಾತ್ಮಮಾಪನ್ನಾಃ ಶಿಷ್ಯತಚ್ಚಿಕ್ಷುಕೈರಿದಾಃ || ವೇದವ್ಯಾಸರು ಋಕ್ಕಿನ ದೇವಿಯಿಂದ ಋಕ್ಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಋಗೈವದವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ನಿಗದದೇವಿಯಿಂದ ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಸಾಮದೇವಿಯಿಂದ ಸಾಮವೇದವನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎನ್ನುವ ಪುರಾಣವಸ್ತುಸಂಹಿತೆ ಋಗಾದಿಗಳ ದೇವಿಯಿಂದ ಉದ್ವತ್ಗಳಾದ ಋಗೈರಾದಿಗಳು ಶಿಷ್ಯಪ್ರಶಿಷ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶಾಮಾರೂಪಗಳಾದವು

ಋಗಾದಿ ಶಾಮಾನಿರೂಪಣ

- (೩) ಚಕ್ರೇ ವೇದತರೋಃ ಶಾಮಾಃ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪುಂಸೋಽಲ್ಪಮೇಧಸಃ | ಅಲ್ಪಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಪುರುಷರನ್ನು ಕಂಡು ವೇದಗಳ ದೇವಿಯಿಂದ ಶಾಮೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ಆಗಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ

- ★ ಹಾಗಾದರೆ ಆಗಮವೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಯಕ್ಕಾಗಿ ಅವತಾರ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅವತಾರ ಮಾಡಿದೊಡನೆಯೇ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ ಅನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಅಥವಾ ಅಪ್ರಾಪ್ತ ಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಿ ಆತ್ಮಂತಿಕ ದುಃಖಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ ಅನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರಗಳ ಉಪಾಯ ವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಇರುವ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ ಅನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರಗಳ ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಪವಾಧಾದಿಗಳಿಂದ ತಿರೋಟಿತವಾದ ವೇದವನ್ನು (ಅಂದರೆ ಆವಾಂತರ ವೇದವಿಭಾಗದವೆಯಿಂದ ಮೊದಲೇ ಸ್ವತಃ ವಿವಿಧ ಅಪ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವ ವೇದರಾಶಿರೂಪವಾದ ಮೂಲವೇದವನ್ನು ಋಕ್ ನಿಗದಾದಿರೂಪವಾದ ಉಪವೇದವನ್ನಾಗಿ) ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸುತ್ತಾ (ಒಂದೊಂದರಿಂದ ಒಂದೊಂದು

ಒದ್ದಿಸಲಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಆಗಮ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಒಡಂಬಡದಿದ್ದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣಗಳೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಯೋಗವು ವಾಕ್ಯರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ಬೋಧಕವಾಗದಿದ್ದರೆ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಯೋಗವೇ ವ್ಯರ್ಥವು. ವಾಕ್ಯವು ಬೋಧಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಪರರಿಗೆ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಸುವುದು. ತಾನೂ ಇತರರಿಂದ ಹೇಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವನು.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಪ್ರಮಾಣವು, ಆಗಮವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ವಾಕ್ಯರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಆಗಮವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ಆಗಮವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವೇ ಆಗಿದೆ.

ಮತ್ತೂ ಆಗಮವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಮಾತು ಪ್ರಮಾಣವೋ ಅಪ್ರಮಾಣ ವೋ ಆ ಮಾತು ಅಪ್ರಮಾಣವಾದರೆ ಆಗಮವೂ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಯಿತು. ಆ ಮಾತು ಪ್ರಮಾಣವಾದರೆ ಸ್ವಭಾವತಃ (ತನ್ನ ಮಾತಿನಿಂದಲೇ ತನಗೆ ವಿರೋಧ ವು) ಆದಕಾರೂ ಆಗಮವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಅಪಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು

ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ

(೧) ಆದುದರಿಂದ ಆಗಮವಿಶೇಷವಾದ ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇ ಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವೇದಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ವೇದಾನಂದೇವ ಹಿ ವೇದ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ತತ್ಪ್ರಸ್ತು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದಲೇ ವೇದ ವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ವೇದಃ ಎಂದು ಹೇಳಿ ನ ವೇದಯತಿ= ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು.

ಆಗಮಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು

(೨) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಂತೆ ಆಗಮವೂ ಸ್ವತಃ ವಿವಿಧ ಪ್ರಮಾಣವು. ಅಂತೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಸ್ತು (ಯಾವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಅದರಿಂದಲೇ ಅದರಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಗ್ರಹಣವು ಎಂದು) ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. ಆಗಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಪರತಃ (ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ) ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾ ದೋಷವು ಬರುವುದು.

ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಕಾರಣಗಳಾದ ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸ್ವತಃ ವಿವಿಧ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಅಂತೂ ದೋಷವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ದೋಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸ್ವತಃ ವಿವಿಧ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು. ದೋಷವಾದರೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವು. ಅಂತಹ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪ್ರಬಲ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

(೩) ಅದುಪ್ಪನಿಂದ್ರಿಯಂ ತಕ್ಷಂ ತರ್ಕೋಽದುಪ್ಪಕ್ಷಾಽನುಮಾಃ ಆಗಮೋಽದುಪ್ಪಕ್ಷಾಽಂ ಚ ಸ್ವದೃಶ್ಯಾನುಭವಃ ಸ್ವತಃ | ಬಲವತ್ಪ್ರಮಾಣತತ್ವವೆ ಚೋಯಾ ದೋಷಾ ನ ಚಾತ್ಯಥಾ | ದೋಷವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಇಂದ್ರಿಯವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ದೋಷವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ತರ್ಕವು ಅನುಮಾನವು. ದೋಷವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ವಾಕ್ಯವು

ಭಾಗವೆಂದು) ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವಿಭಾಗಮಾಡಿದರು. (ಆ ಆವಾಂತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಋಗ್ವೇದವನ್ನು) ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಶಾಖೆಯಾಗಿಯೂ, (ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು) ನೂರೊಂದು ಶಾಖೆಯಾಗಿಯೂ, (ಸಾಮವೇದವನ್ನು) ಸಹಸ್ರಶಾಖೆಯಾಗಿಯೂ, (ಅಥರ್ವವೇದವನ್ನು) ಹನ್ನೆರಡು ಶಾಖೆಯಾಗಿಯೂ (ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದರು) (ಹೀಗೆ ಉಪೋದ್ಭೂತವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪ್ರಕೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ). ಆ ಸರ್ವ

ಆಗಮವು. ತನಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನವು ಅನುಭವವು ಪ್ರಬಲ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೇ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ತೃ ಹೇಳಿದೆ.

ವೇದಾಪೌರುಷೇಯತ್ವ ನಿರೂಪಣೆ

(೪) ವೇದವು ಆಪೌರುಷೇಯವಾದುದರಿಂದ ದೋಷಸಂಭಾವನೆ ಸಹ ಇಲ್ಲ. ವೇದವನ್ನು ಪುರುಷನು ಮಾಡಿದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಕರ್ತೃಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನ ವಂಚನೆ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಶಂಕಿಸಬಹುದು. ವೇದಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಆಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಇದು ಧರ್ಮವು, ಇದು ಅಧರ್ಮವು ಇತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರವು. ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೂ ಯುಕ್ತಿಗೂ ವಿಷಯವಾಗದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಅವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲೇ ಬೇಕು. ಆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪುರುಷನು ಮಾಡಿದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆತನಿಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದೇನೇ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಕಲ್ಪನಾಗೌರವವು ಬರುವುದು.

ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಸಿದ್ಧಿಸುವನು ಎಂದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಈಶ್ವರನು ಸಿದ್ಧನಾದರೆ ಅವನು ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಆ ವೇದದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞನು ಸಿದ್ಧಿಸುವನು ಎಂದು ಅನ್ನೋನ್ನಾಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುವುದು. ಆದಕಾರೂ ವೇದವು ಅನಾದಿನಿತ್ಯವು, ಆಪೌರುಷೇಯವು, ಸ್ವತಃ ದಿವ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

(೫) ನೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ನಾನುಮಾನಂ ವೇದಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠನಂ ವೇದಯಂತಿ ತಸ್ಯಾದಾಹುರ್ವೇದಾಃ || ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಅನುಮಾನವೂ ಶ್ರೀಹೃದಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ವೇದಗಳೇ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಏಪ್ಪಲಾದ ಪ್ರತಿಯು.

(೬) ವಾಚಾ ವಿರೂಪ ನಿತ್ಯಯಾ ನಿತ್ಯಭೂತವಾದ ವೇದವಚನದಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಎಂದು ಋಗ್ವೇದವು.

(೭) ಶ್ರುತಿರ್ವಾದ ನಿತ್ಯಾ ಅನಿತ್ಯಾ ವಾದ ಸ್ವತಃ ಪ್ರತಿಯು ಪ್ರತಿಯು ಅನಾದಿನಿತ್ಯವು. ಸ್ವತಃಗಳು ಅನಿತ್ಯಗಳು ಎಂದು ಪೈಂಗಿ ಪ್ರತಿಯು.

(೮) ವೇದಾಸ್ತೇ ನಿತ್ಯವಿನ್ಮುಕ್ತಾಪ್ರಕೃತಯಶ್ಚಾಪಿಛೇಃ ಶ್ರುತೇಃ | ಆಮ್ನಾಯೋಽನನ್ಯಥಾ ಪಾಶಾದೀಶ-ಬುದ್ಧಿವಿತ್ತಾಸ್ತದಾ || ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ವೇದಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಶ್ರವಣಗೋಚರಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ. ದೃತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ವಿಕಾಂತಿಯಾಗಿ ಪಾಶವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆಮ್ನಾಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಸರ್ವದಾ ಈಶ್ವರನ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು ಎಂದು ಮಹಾವಾಚಾಹದಲ್ಲಿ.

ಅಸ್ತಿತ್ವಾಭಿಧಾನವಾದವು

(೯) ಬೇರೆ ಪದಗಳಿಂದ ಅಸ್ತಿತ್ವವಾಗದೆ ಇರುವ ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇತರ ಪದಗಳಿಂದ ಅಸ್ತಿತ್ವವಾಗದೆ ಇರುವುದರಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶಕ್ತಿ ಎಂಬುವದು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದವು ಅಸ್ತಿತ್ವವಾಗಿಯೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಪದವನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಸ್ತವಿವು ತೋರುತ್ತಿರಲು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಸ್ತ ಯಾಂಕ್ಷಿಯು ಬರುವಾಗ್ಯ ಪದಾಂತರವನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರೂ ಪದಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಯೋಗ್ಯೇತವಾಸ್ತಿತ್ವವಾದ ಪಾರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಮ್ಮೊಳಗಮುದಿವಾಸತಾಂ ತತ್ತ್ವಾನ್ ನಾರ್ಥಂ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸೂಚಿಸುವರು.

ವೇದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು (ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ) ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವೇದದ ಅಥವಾ ವೇದಾರ್ಥಭೂತನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪನಿರ್ಣಾಯಕಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು (ವೇದವ್ಯಾಸರು) ನಿರ್ಮಿಸಿರುವರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಆ) ಸತ್ತರಜಸಮೋಗುಣರೂಪವಾದ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯಂತೆ ಆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ (ಅಂದರೆ ಋಷಿನಿಗದಾದಿರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗದೆ ಇರುವ) ವೇದರಾಶಿ ರೂಪವಾದ ಮೂಲವೇದ ಒಂದೇ ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಇತ್ತು. ಆ ಮಹಾವೇದವನ್ನು ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನು ಹಯಗ್ರೀವಾವತರಾದಿಂದ ಋಷಿನಿಗದ ಸಾಮ ಅರ್ಥವ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರ ಉಪವೇದಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಮಾಡಿದನು. ಆಮೇಲೆ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಆ ನಾಲ್ಕು ಉಪವೇದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದರಿಂದ ಒಂದೊಂದು

ಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು

(೬) ಪದಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಿತಾಭಿಧಾಯಿತ್ವವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧಾನ್ವಿತದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಕಾರ್ಯಾನ್ವಿತದಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಎಂದರೆ ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯಾನ್ವಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೂ ಆಯಂ ಪಿತಾ ಇಯಂ ಮಾತಾ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸಿದ್ಧಪರವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾನ್ವಿತಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಬಾಲಕನಿಗೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನಂತಾನಂತಗುಣಸಮುದಾಯಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಅಥವಾ ಇಷ್ಟಪಾಧನನಾದ ಸಿದ್ಧರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಉಪಾದೇಯತ್ವವು

- (೭) ಆಪೌರುಷೇಯವಾದ ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಿ, ಪುರಾಣಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದರೆ ಪುರಾಣಗಳು ವೇದಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ವೇದದಿಂದ ಪರಿಗೃಹೀತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳೇ ಆಗಿವೆ.
- (೮) ಋಗ್ವೇದಂ ಭಗವೋದ್ಯೇಮಿ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಇತಿಹಾಸಂ ಪುರಾಣಂ ಪಂಚ ಮಂ ವೇದಾನಾಂ ವೇದಂ ಪೂಜ್ಯದೇ ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೇ ವೇದವಾದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನೂ ಪುರಾಣವನ್ನೂ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಛಂದೋಗ ಶ್ರುತಿಯು.
- (೯) ಇತಿಹಾಸಃ ಪುರಾಣಂ ವಿದ್ಯಾಃ ಉಪನಿಷದಃ ಶ್ಲೋಕಾಃ ಎಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಇದೆ.
- (೧೦) ವೇದೇಷು ಸರ್ವೇಷು ತಥೇತಿಹಾಸೇ ಎಂದು ಪೈಂಗಿ ಶ್ರುತಿಯು.
- (೧೧) ಉಪಾಶ್ಯ ವಿಶಃ ಪರತಃ ಪರೋ ಯಃ ವೇದೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈಃ ಸಪ ಚೇತಿಹಾ ಸ್ಯಃ | ಉತ್ತಮೋತ್ತಮವಾದ ಶ್ರೀಪರಿಯು ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೇದಗಳಿಂದ ಉಪಾಶ್ಯನು ಎಂದು ಭಾಲ್ವಪೇಯ ಶ್ರುತಿಯು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಪುರಾಣಗಳೂ ಉಪಾದೇಯಗಳೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.
- (೧೨) ಭಾಷಾತ್ರಯಂ ನ ಚಾನಾತಿ ರೀತಿನಾಂ ಶತಮೇವ ಚ | ಪುರಾಣಾರ್ಥಂ ವದನ್ವಾತಿ ನರಕಂ ನಾತ್ರಸಂಶಯಃ || ಗುಪ್ತ ದರ್ಶನ ಸಮಾಧಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಭಾಷೆಗಳನ್ನೂ ನೂರು ರೀತಿಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯದೆ ಪುರಾಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳದರೆ ನರಕ ವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಲೀ ವಿಕೋಢವಿಲ್ಲ. ಶೈವಾದಿ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ದರ್ಶನಭಾಷೆಗೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ವೇದವಿರುದ್ಧವೆಂತೆ ತೋರಿದರೂ ವಸ್ತುತಃ ಅಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಿಯಿದೆ. ದುರ್ವಸರನ್ನು ಮೋಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾಂಶವು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಪರಮಾಪ್ತರೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆದು ಋಗ್ವೇದ ಯಜುರ್ವೇದ ಸಾಮವೇದ ಅಥರ್ವಣವೇದ ಎನ್ನುವ ಆವಾಂತರ ವೇದಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಮಾಡಿದರು. ಆಮೇಲೆ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವರಿಗೆ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿ ಇರುವುದೆಂದು ನೋಡಿ ಋಗ್ವೇದ ಮೊದಲಾದ ಆವಾಂತರ ವೇದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಶಾಖೆಯನ್ನಾಗಿಯೂ, ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ಸುರೂಪು ಶಾಖೆಯನ್ನಾಗಿಯೂ, ಸಾಮವೇದವನ್ನು ಸಹಸ್ರ ಶಾಖೆಯನ್ನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವಣವೇದವನ್ನು ಹನ್ನೆರಡು ಶಾಖೆಯನ್ನಾಗಿಯೂ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿರುವರು.

(ಆ) ವಕ್ಕಗಳಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ ಅವತಾರಭೂತರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಮಾದ ಅಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು.

(ಇ) ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೋತೃಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವಿಲ್ಲ ವೆಂದೂ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಹೇಳುವವನಲ್ಲಿ ವಂಚನೇಚ್ಛೆ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

(ಈ) ತನ್ನಿರ್ಣಯಾಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದುದ ರಿಂದ ಪ್ರಸಂಗದೋಷ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಅಪಹಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಲ್ಲ ವೆಂದೂ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಮೋಲಕತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

(ಉ) ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣಿ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರಗಣದ ಕೃತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದುದ ರಿಂದ ಕೃತಿಮೂಲಕತ್ವವೂ ಕೃತ್ಯರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕ ನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿಮೂಲಕತ್ವವೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. ಅಂತೂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ದೃಢೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ತಚ್ಚೋಕ್ತಂ ಸ್ಯಾಂದೇ| ನಾರಾಯಣದ್ವಿನಿಷ್ಪನ್ನಂ ಜ್ಞಾನಂ ಕೃತ ಯುಗೇಸ್ಥಿತಂ | ಕಿಂಚಿತ್ತದನ್ಯಥಾ ಜಾತಂ ತ್ರೇತಾಯಾಂ ದ್ವಾಪರೇಽಖಿಲಮ್ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ದ್ವಾಪರೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮೇಯವು ಸ್ವಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದೇ ಆಗಿದೆ. ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ ದೇವಿಯಿಂದ (ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ದ್ವಾರಾ ಉಪದೇಶದಿಂದ) ಹುಟ್ಟಿದ ಸಗುಣತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವ ವಿಷಯಕವಾದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೇ ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ (ಹೇಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಸಂಶಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗದೇನೇ ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ) ಇತ್ತು. (ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯಾದಿಗಳು ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಜ್ಞಾನವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೇ ತ್ರೇತಾಯು ಗದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕೆಲವು ಭಾಗವು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಯಿತು). ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೇ ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ತತ್ವಜ್ಞಾನವು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಯಿತು.

(೨) ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಬಳಿಗಾಸ್ತವ್ಯ ಮೊದಲಾದ ವೇದಗಳಿಂದಲೂ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

(೩) ಯದ್ವೈ ಕಿಂ ಚ ಮನುರವದತ್ ತದ್ವೈಷಮಿಂ ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ವಾಯುದೇವರು ಹೇಳಿದ್ದು ಔಪಧಿಕವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಈ ಪ್ರಮೇಯಗಳು ಬಹುಪುರಾಣಾದಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಸ್ವಾಂದ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ದೃಢೀಕರಿಸಿದರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಕಾಲಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸಬರುವುದಾದರೆ ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಎರಡೇ ಅಂಶಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಬರುವುದು ಯುಕ್ತವು. ಸರ್ವಾಂಶಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಬಂದದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಾಂಶಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಕಾರಣಗಳನ್ನುಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಗೌತಮಸ್ಯ ಋಷೇಃ ಶಾಪಾಜ್ಞಾನೇ ತತ್ವಜ್ಞಾನತಾಂ ಗತೇ |

°ಸಂಕೀರ್ಣಬುದ್ಧಯೋ ದೇವಾ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಪುರಸ್ಕರಾಃ |

ಶರಣ್ಯಂ ಶರಣಂ ಜಗ್ಗುರ್ನಾರಾಯಣಮನಾಮಯಮ್ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಗೌತಮ ಋಷಿಗಳ ಶಾಪದಸೆಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ ತತ್ವಜ್ಞಾನವು ತತ್ವ ಜ್ಞಾನವಿರುದ್ಧವಾದ ಸಂಶಯ ಭ್ರಾಂತಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತಿರಲು ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ದಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಮೊರೆಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಅಥವಾ ರಕ್ಷಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೋಷರಹಿತನಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನನ್ನು ಮೊರೆ ಹೊಂದಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೨) ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಬುದ್ಧಿಯು ಸಂಕೀರ್ಣವಾಯಿತೆಂದರೆ ಸಂಶಯ ಭ್ರಮೆಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ದಯೆಯಿರುವಿಕೆಯು. ಇತರರ ಬುದ್ಧಿಗಳಂತೆ ಸಂಶಯ ಭ್ರಾಂತಿಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾದುದೆಂದಲ್ಲ.

(೨) ಗೌತಮರ ಶಾಪವು ಗೋವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದು. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಗೋವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸದವರಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ದ್ವಾಪರಾಯ್ತಿ ಕಾಲಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನವು ನಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಜನರಿಗಾದರೂ ಸಂಪ್ರದಾಯಪ್ರವರ್ತಕರೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕಾಲಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೂ ಅಜ್ಞಾನವುಂಟಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಏನು ಮಾಡಿರುವನೆಂದರೆ—

೧. ತೇ ವಾಯುವೇ ಮನದೇ ಬಾಧಿತಾಯ | ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಸಂಸಾರಬಾಧೆಯುಳ್ಳವರಿಂದ ರಕ್ಷಕನೆಂದು ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಯುದೇವರಿಗೋಸ್ಕರ ಅಂದರೆ ವಾಯುವಿಷಯಕವನ್ನಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲದವರೆಂದೂ ಸರ್ವಜ್ಞರೆಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣು ಚ ಲೋಕೇಶು ಸರ್ವೇಷ್ಟಾಶ್ವತಮೌ ಮತೌ | ಆಪ್ತಾಸ್ತದಿತರೇ ಚೇಯೋ ದೇವಾಮುನಯಃ | ಸರ್ವ ಜಗತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ವಾಯುಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಆಪ್ತರು ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಮುನಿಗಳೂ ಆಪ್ತರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು ವಿಷ್ಣುಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ನಪ್ರಪರ್ಮಜ್ಞಾನಲೋಕೈಶಾಲುಭಃ | ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರೇಂದ್ರಾದಿಭಃ | ನಪ್ರಪಾದ ದರ್ಮ ಮತ್ರ ಚ್ಛಾಸಗಳುಳ್ಳ ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ದಯೆಯುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರ ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನು ಎಂದು ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು.

ಭಾಷ್ಯ || ತೈರ್ವಿಜ್ಞಾಪಿತಕಾರ್ಯಸ್ತು ಭಗವಾನ್ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ |

ಅವತೀರ್ಣೋ ಮಹಾಯೋಗೀ ಸತ್ಯವತ್ಯಾಂ ಪರಾಶರಾತ್

|| ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮಹಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಕ್ಷರ, ಅಕ್ಷರ ಪುರುಷರಿಂದುತ್ತಮನಾದ, ಪಡ್ಗುಣಪೂರ್ಣ ನಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನು ತನ್ನನ್ನು ಮೊರೆ ಹೊಂದಿದ ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೇ ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅವತಾರ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಪುಳ್ಳವನಾಗಿ ಮುನಿರೂಪನಾದ ವೇದವ್ಯಾಸನಾಮಕನಾಗಿ ಪರಾಶರಮುನಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಸತ್ಯವತೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅವತಾರಮಾಡಿರುವನು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅವತಾರಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಉತ್ಸನ್ನಾನ್ ಭಗವಾನ್ ವೇದಾನುಜ್ಞಹಾರ ಹರಿಃ ಸ್ವಯಂ ಚತುರ್ಥಾ ವ್ಯಭಜತ್ತಾಂಶ್ಚ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಥಾ ಪುನಃ | ಶತಥಾ ಚೈಕಥಾ ಚೈವ ತಥೈವ ಚ ಸಹಸ್ರಥಾ ಕೃಷ್ಣೋ ದ್ವಾದಶಥಾ ಚೈವ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅವತಾರಭೂತರಾದ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಅಪಪಾಠಾದಿಗಳಿಂದ ತಿರೋಹಿತಗಳಾದ ವೇದಗಳನ್ನು ಇತರರ ಉಪದೇಶ ವಿಲ್ಲದೇನೇ ಉಚ್ಚಾರಣದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸಿದರು. ಆ ವೇದಗಳನ್ನು (ಅಂದರೆ ವ್ಯಾಸಾವತಾರದಿಂದ ಮೊದಲೇ ಹಯಗ್ರೀವರೂಪದಿಂದ ಋಷಿ ನಿಗದಾದಿರೂಪವಾಗಿ ವಿಭಕ್ತಗಳಾದ ಆ ಉಪವೇದ ಗಳನ್ನು) (ಪುನಃ ಋಗ್ವೇದ ಮೊದಲಾದ ಭೇದದಿಂದ) ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. (ಒಂದೊಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಶಾಖೆ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಹಾಗೆಯೇ ಋಗ್ವೇದವನ್ನು) ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಶಾಖೆಯಾಗಿಯೂ, (ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು) ನೂರ ಒಂದು ಶಾಖೆ ಯಾಗಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ (ಸಾಮವೇದವನ್ನು) ಸಹಸ್ರಶಾಖೆಯಾಗಿಯೂ (ಅಥರ್ವಣವೇದವನ್ನು) ಹನ್ನೆರಡು ಶಾಖೆಯಾಗಿಯೂ ಇತರರ ಉಪದೇಶವಿಲ್ಲದೇನೇ (ಉಚ್ಚಾರಣದಿಂದ ಅಪಪಾಠವಿಲ್ಲದಂತೆ) ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸಿದರು. (ಇತರ ದ್ವಾಪರಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಇತರರಿಂದ ವಿಭಾಗಮಾಡಿಸಿದ್ದಲ್ಲ)

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಕೃತವಾದುದನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪುನಸ್ತಸ್ಯಾರ್ಥ ವಿತ್ರಯೇ | ಚಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣಿ ಯೇಷಾಂ ಸೂತ್ರತ್ವಮಂಜಸಾ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವೇದವಿಭಾಗಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಆ ವೇದದ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ವೇದವ್ಯಾಸ ರು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ || ವೇದಾನುಜ್ಞಹಾರ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ವೇದಗಳಿಗೆ ಬಹುತ್ವವಿದ್ದರೂ ಆ ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವರೂಪವಾದ ಮಹಾವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ಒಂದೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತ ವಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಭೇದವನ್ನು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಈ ಅಭಿ ಪ್ರಾಯದಿಂದ ತಸ್ಯಾರ್ಥವಿತ್ರಯೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ತಸ್ಯ ಎಂದು ಏಕವಚನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೂತ್ರಗಳ ಲಕ್ಷಣವು ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಯಾವುದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರಮಸಂದಿಗ್ಧಂ ಸಾರವದ್ವಿಶ್ವತೋಮುಖಂ |

ಅಸ್ತೋಭಮನವದ್ಯಂ ಚ ಸೂತ್ರಂ ಸೂತ್ರವಿದೋ ವಿದುಃ

|| ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಎಷ್ಟು ಅಕ್ಷರಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಶ್ರುತಾರ್ಥಗಳಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತ ವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಷ್ಟೇ ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವಿಕೆಯು. ನಿಯಾಮಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅಕ್ಷರಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು, ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರವು. (೨) ಸಂದೇಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡದಿರುವುದು (ಅಂದರೆ ಹೀಗೆಯೇ ಆಗಬೇಕು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು) (೩) ಬೇರೆ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಸಿಗದಿರುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದು. (೪) ಸರ್ವ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನಾಗಲೀ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನಾಗಲೀ ನಿರ್ಣಯಿಸತಕ್ಕದು. ಅಥವಾ ಒಂದು ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕದು. ((೫) ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಮವೇದದಲ್ಲಿ ಗಾನಭಾಗ ಪೂರಣ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳಂತೆ ವ್ಯರ್ಥಾಕ್ಷರಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು. (೬) ಅವಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದದೋಷಗಳೂ, ಅರ್ಥದೋಷಗಳೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು. (ಇಂತಹ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಶಬ್ದಸಮುದಾಯವನ್ನೇ) ಸೂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಸೂತ್ರಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಲಕ್ಷಣವು ಬರಬಾರದೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರಂ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣವು. (ಬ) ನಿರ್ಣಯಹೇತುರಹಿತವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರಬಾರದೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಸಂದಿಗ್ಧಂ ಎನ್ನುವುದು. (ಸ) ಕುಶಲಪುರುಷನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲೌಕಿಕ ವಾಕ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಲಕ್ಷಣವು ಬರಬಾರದೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಾರವತ್ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣವು. (ಡಿ) ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ನಾಮಮಂತ್ರ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಲಕ್ಷಣವು ಬರಬಾರದೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ವಿಶ್ವತೋಮುಖಂ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣವು. (ಇ) ಋಗಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಗಾನಭಾಗಪೂರಕವಾದ ಸಾಮದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸ್ತೋಭಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಬರಬಾರದೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಸ್ತೋಭಂ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣವು. (ಎಫ್) ಅವಶಬ್ದಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಲಕ್ಷಣವು ಬರಬಾರದೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅನವದ್ಯಂ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣವು. (ಜಿ) ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರತ್ವೇ ಸತಿ ವಿಶ್ವತೋಮುಖತ್ವವೇ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣವು. ಬೇರೆಯೆಲ್ಲವೂ ಸ್ವರೂಪಸಂಕೀರ್ತನವು. (ಹೆಚ್) ಭಕ್ತರಾದ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪರತತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವು ಅಪ್ರಮೂಲಕವೂ ಶ್ರುತಿಮೂಲಕವೂ ಯುಕ್ತಿಮೂಲಕವೂ ಆಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಸೂತ್ರಲಕ್ಷಣವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆನೇ ಇರುವುದೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನಿರ್ವಶೇಷಿತಸೂತ್ರತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಸ್ಯ ಚಾಪ್ಯತಃ |

ಯಥಾ ವ್ಯಾಸತ್ವಮೇಕಸ್ಯ ಕೃಷ್ಣಸ್ಥಾನೇ ವಿಶೇಷಣಾತ್

|| ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೇನೇ ಮುಖ್ಯಸೂತ್ರತ್ವವಿದೆಯೋ ಅದುದರಿಂದಲೇ ವಿಶೇಷಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ಕೇವಲ ಸೂತ್ರಪದವಾಚ್ಯತ್ವವು (ಇದೆ ಎಂದು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ). (ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಹೇಗೆ ಮುಖ್ಯರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರೂಬ್ಬರಿಗೇನೇ ವಿಶೇಷಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ವ್ಯಾಸಪದವಾಚ್ಯತ್ವವಿದೆಯೋ (ಹಾಗೆಯೇ ವಿಶೇಷಣ ರಹಿತವಾದ ಕೇವಲ ಸೂತ್ರಪದವಾಚ್ಯತ್ವವಿದ್ದು ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸೂತ್ರತ್ವವು) (ವ್ಯತಿರೇಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಹೇಗೆ ಪರಾಶರಪುತ್ರರಿಂದ ಇತರರಾದ ದ್ರೌಣಿ ಮೊದಲಾದವರು ಯಾರು ಅಮುಖ್ಯರೋ ಅವರು ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ವ್ಯಾಸಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು.

ಭಾಷ್ಯ || ಸವಿಶೇಷಣಸೂತ್ರಾಣಿ ಹೃಪರಾಣಿ ವಿದೋ ವಿದುಃ |

|| ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಸೂತ್ರಗಳು ಅಮುಖ್ಯಗಳೂ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಇತರ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸೂತ್ರಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯಗಳನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಮುಖ್ಯಸ್ಯ ನಿರ್ವಿಶೇಷೇಣ ಶಬ್ದೋಽನ್ವೇಷಾಂ ವಿಶೇಷತಃ |

ಇತಿ ವೇದವಿದಃ ಪ್ರಾಹುಃ ಶಬ್ದತತ್ಪಾರ್ಥವೇದಿನಃ

|| ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾದುದಕ್ಕೇನೇ ವಿಶೇಷಣಭಾವದಿಂದ ವಾಚಕಶಬ್ದವಿದೆ. (ಅಂದರೆ— ವಿಶೇಷಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿದೆ.) ಅಮುಖ್ಯಗಳಿಗೇನೇ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ (ಅಂದರೆ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ) ವಾಚಕಶಬ್ದವಿದೆ. (ಅಂದರೆ— ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯಗಳು ಅಮುಖ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ.) ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಶಬ್ದಗಳ ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ವೈದ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸೂತ್ರೇಷು ಯೇಷು ಸರ್ವೇಽಪಿ ನಿರ್ಣಯಾಸ್ತಮುದೀರಿತಾಃ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಸೂತ್ರಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥನಿರ್ಣಯಗಳೂ ಆಗ ಬೇಕೆಂದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ, (ಯಾವ ಸೂತ್ರಗಳು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾನಿರ್ಣಾಯಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ) ಅಥವಾ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ಣೇತವ್ಯಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಗಳೂ ನಿರ್ಣೇತಗಳಾಗಿವೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಶಬ್ದಜಾತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಯತ್ಪ್ರಮಾಣತ್ವ ನಿರ್ಣಯಃ |

ವಿವಂವಿಧಾನಿ ಸೂತ್ರಾಣಿ ಕೃತ್ವಾ ವ್ಯಾಸೋ ಮಹಾಯಶಾಃ ||

ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿದೇವೇಷು ಮನುಷ್ಯಪಿತೃಪಕ್ಷಿಷು |

ಜ್ಞಾನಂ ಸಂಸ್ಥಾಪ್ಯ ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಡತೇ ಿಪುರುಷೋತ್ತಮ ಇತ್ಯಾದಿ | ೧೪ |

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾದಿ ರೂಪಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಸಮುದಾಯಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ನಿರ್ಣಯವು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮೂಲಕವಾಗಿಯದೋ ಪುರುಷೋತ್ತಮನೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಯಶಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ ಪೂಜ್ಯನೂ ಆದ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಇಂತಹ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಶ್ವತೋಮುಖತ್ವಾದಿ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಜದೇವತೆಗಳೂ ಆಜಾನಜದೇವತೆಗಳೂ ದೇವಗಂಧರ್ವರೂ ಇವರಲ್ಲಿಯೂ ಮನನಶೀಲರಾದ ಋಷಿಗಳೂ ಮನುಷ್ಯಗಂಧರ್ವರೂ ಪಿತೃದೇವತೆಗಳೂ ಪಾಲಕರಾದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳೂ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರೂ ಇವರಲ್ಲಿಯೂ ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರು ಪಿತೃದೇವತೆಗಳೂ ಜರಿತಾರ್ಯಾದಿಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು (ನಿರೂಪಿಸುವರು).

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಸಂಸ್ಥಾಪನವೆಂದರೆ— ಮೊದಲು ಇದ್ದ ಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ವಿಶೇಷ ಯುಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ದೃಢೀಕರಿಸುವಿಕೆ, ಕೆಲವು ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದಿದ್ದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇತರರಾದ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ನಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ಹುಟ್ಟಿಸಿದ್ದು (ಬಿ) ಆದ ಕಾರಣ ಪಾಣಿನಿಸೂತ್ರ ಜೈಮಿನಿಸೂತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳು ಪಾರಾಶರಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಸಸೂತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಕರ್ತೃಪದ ಘಟಿತವಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯ ಸೂತ್ರಗಳು. ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮಪಾದೇಯಗಳಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾರ್ಥಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯವಿರುವುದು ಭೇದವಿದೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಆತಿರಿಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇಲ್ಲ. ಜೀವನಾದರೂ ಸ್ವಪ್ರಕಾರ ನಾದುದರಿಂದ ಸಂದಿಗ್ಧವಲ್ಲ. ಸಂದಿಗ್ಧವಾದುದು ಅಥವಾ ವಿಪರ್ಯಾಸವಾದುದೇ ವಿಷಯವಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ವಿಷಯವಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಗ್ರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಹಂ ಎಂದು ಪ್ರತೀತನಾದರೂ ಮೋಕ್ಷವು

೧. (೧) ಜಾನಂತೋಽಪಿ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಜ್ಞಾನಾಯ ಸ್ಥಾಪನಾಯ ವಾ | ಪೃಚ್ಛಂತಿ ಸಾಧಪೋ ಲೋಕೇ ತೇನ ಪೃಚ್ಛಿ ಪಾರ್ಥಿವ || (ಗೀತಾ ತಾ.) ತಾವು ತಿಳಿದ ವರಾದಾಗ್ಯೂ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರ ಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಜ್ಜನರು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಅರ್ಜುನನೇ ಕೇಳುತ್ತೇ ಎಂದು ಗೀತಾ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ. (೨) ಏವಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪುನಃ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ದೇವವಾಕ್ಯ ಋಷಯಸ್ತಥಾ | ಹೀಗೆಯೇ ದೇವತೆಗಳೂ ಋಷಿಗಳೂ ಪುನಃ ಜ್ಞಾನ ವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. (೩) ಉಪಾಸ್ಯೈವ ತು ಪಶ್ಯಂತಿ ನಾನ್ಯಥಾ ತು ಕಥಂಚನ | ಋಷೀನ್ ರಾಕ್ಷಸ್ತಥಾರಭ್ಯ ಪ್ರತಿಘಾಽಭ್ಯಧಿ ಕಾಃ ಕ್ರಮಾತ್ | ಯಾದದ್ಭ್ರ ಹ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತು ಪ್ರಾಯೋ ನಾಪ್ರತಿಘಾಸಿತಂ | ವಿಶ್ಲೋಃ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಮೇ ವಾಸ್ಯ ಶ್ರೋತವ್ಯಂ ಪ್ರಾಯೋ ಭವೇತ್ || ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇತರರಾದವರಿಗೆ ತಿರೋಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಾದರೂ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ತಿರೋಧಾನವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೂ ವಿಪ್ಲವಿಸ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿಯೇ ಚತುರ್ಮುಖನು ಕ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಹವನು ಎಂದೂ ಹೇಳುವರು.)

ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಮಾಡತೊಡಗು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ— ಪೂಜ್ಯರಾದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸುವರು.

ಸೂತ್ರ ॥ ೬೦ ೬೦ ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾ ೬೦ ॥ ೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಅಥ = ಅಧ್ಯಯನ ಶಮದಮಾದಿ ರೂಪವಾದ ಅಧಿಕಾರವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ, ಅತಃ = ೧ ಜ್ಞಾನದಿಂದಂಟಾದ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೋಕ್ಷರೂಪವಾದ ಫಲವು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಅಕಾರವಾಚ್ಯನಾದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ದೇಸೆಯಿಂದಲೂ, ೨ ಸಂಸಾರ ಬಂಧವು ಸತ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ೩ ಆಗಮವು ಪ್ರಮಾಣವಾದುದರಿಂದಲೂ, ೪ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ, ೫ ವೇದವು ಅನ್ವಿತಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ, ೬೦ ಬ್ರಹ್ಮ=ಗುಣ ಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಜ್ಞಾನಾ=ಶ್ರವಣಾದಿ ರೂಪವಾದ ವಿಚಾರವು, (ಕರ್ತವ್ಯಾ=ಮಾಡತಕ್ಕದು) (ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವವೇದವಿಷಯಕ ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿರಿದ್ಯಾಸನ ರೂಪವಾದ, ಅಥವಾ ಮನನ ಮಾತ್ರ ರೂಪವಾದ ತದ್ವಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಚಾರವು ಮಾಡತಕ್ಕದು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (ಎ) ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂಕಾರ ವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಲೇಬೇಕು. ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಒಂಕಾರವು. ದೃಷ್ಟಾರ್ಥಕವೂ ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥಕವೂ ಆಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸೂತ್ರಾವಯವವೂ ಆಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಬಿ) ಅಥವಾ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಒಂಕಾರಗಳು, ಒಂದು ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥಕವು. ಮತ್ತೊಂದು ದೃಷ್ಟಾರ್ಥಕವು. ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಎರಡು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥಕವಾದುದು ಒಂದೇ ಒಂಕಾರವು. (ಸಿ) ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥಕತ್ವವೆಂದರೆ— ಕೇವಲ ಸ್ತವಣ (ಸುಕೃತವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸದೆ ಇರುವಿಕೆ) ವಿಶರಣ (ಫಲವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸದೆ ಇರುವಿಕೆ) ರೂಪಗಳಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಿಕೆ. (ಡಿ) ದೃಷ್ಟಾರ್ಥಕತ್ವವೆಂದರೆ— ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಿಕೆ. (ಇ) ಸ್ತವ್ಯನೋಂಕೃತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಸ್ವಾಚ್ಛವೀರ್ಯತೇ ॥ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂಕಾರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸದಿದ್ದರೆ ಸುಕೃತ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂಕಾರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸದಿದ್ದರೆ ಫಲವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. (ಎಫ್) ಒಂ ಶಬ್ದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಗಳು ಎರಡೂ ಯೋಗಿಕಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಒಂದು ರೂಪವಾದುದರಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಚಕವು. ಇನ್ನೊಂದು ಯೋಗಿಕವಾದುದರಿಂದ ವಿಶೇಷ ವಾಚಕವು. ಹೀಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದುದರಿಂದ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೂ ವೈಯರ್ತ್ಯವಿಲ್ಲ. (ಜಿ) ಓಮಿತ್ಯೇತದಕ್ಷರಮುದ್ದೀಫಮುಪಾಸೀತ ತದ್ವಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ ತದ್ವತ್ ॥ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಎರಡನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವರು. (ಹೆಚ್) ೧ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳು. ೨ ಒಂದೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳು. ೩ ಒಂದೊಂದು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ೭ ಅಧಿಕರಣಗಳನ್ನಾರಂಭಿಸಿಕೊಂಡು ೪೨ ಅಧಿಕರಣ

ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ೪ ಒಂದು ದೊಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನಾರಂಭಿಸಿಕೊಂಡು ೭ ಸೂತ್ರ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ.

(ಐ) ೧ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಪ್ರಕಾರ—	ಸೂತ್ರಗಳು	೫೬೪
	ಅಧಿಕರಣಗಳು	೨೨೩
೨. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಪ್ರಕಾರ—	ಸೂತ್ರಗಳು	೫೫೫
	ಅಧಿಕರಣಗಳು	೧೯೨
೩. ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಪ್ರಕಾರ—	ಸೂತ್ರಗಳು	೫೪೫
	ಅಧಿಕರಣಗಳು	೧೫೬

(ಜೆ) ೧ ಇದೊಂದೇ ಸೂತ್ರವು ಒಂದು ಅಧಿಕರಣವು. ೨ ಅಧಿಕರಣವೆಂದರೆ— ವಿಷಯ ಸಂಶಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನುವ (೫) ಐದು ಅಂಗಗಳ ಸಮುದಾಯವು. ವಿಷಯೋ ವಿಷಯಶ್ಚ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ವರ್ಥೋತ್ತರಃ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಚ ಪಂಚೈತಾನ್ ಪ್ರಾಂಶೋಽಧಿಕರಣಂ ವಿಧುಃ || (ಚಂದ್ರಿಕಾ) ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. (ಕೆ) ೧ ಈ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ತದ್ವಿಜ್ಞಾಸಸ್ಥ ಎಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪವಾದ ವಿಚಾರವು. ಸಂದಿಗ್ಧವಾದುದು ಯಾವಿವರ್ಯಸ್ತವಾದುದು ವಿಷಯವು. ೨ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೋ ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ೩ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿಕೊಡದೆನ್ನುವ ನಿಶ್ಚಯವು ಪ್ರಯೋಜನವು. ೪ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಬೇಕು ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಆರಂಭಣೀಯತ್ವ ನಿಶ್ಚಯವೇ ಪ್ರಯೋಜನವು. (ಎಲ್) ನ್ಯಾಯಾನುಸಂಧಾನರೂಪವಾದ ಮೀಮಾಂಸಾರೂಪವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೆಂದಾದರೆ ನ್ಯಾಯಗ್ರಂಥನರೂಪವಾದ ಮೀಮಾಂಸಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆರಂಭಿಸದೆ ಇರಬೇಕು. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದೆಯೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಎಂ) ಒಂದು ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ (೫) ಐದು ಸಂಗತಿಯು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಧ್ಯಾಯೇ ತಥಾ ಪಾದೇ ಪ್ರತ್ಯಾಧಿಕರಣೇನ ಚ | ಸಂಗತಿಃ ಪಂಚಧಾ ಪೋಕ್ತಾ ಸರ್ವಾಧಿಕರಣೇಷು || (ಚಂದ್ರಿಕಾ) ೧. ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಂಗತಿ, ೨ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಗತಿ, ೩ ಪಾದ ಸಂಗತಿ, ೪ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿ, ೫ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣವಿಷಯ ವಾಕ್ಯಸಂಗತಿ, ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಯೂ ಐದು ವಿಧವಾದ ಸಂಗತಿಯು ಇದೆ. (ಎನ್) ೧ ಆ ಸಂಗತಿಯೇ ಪುನಃ ೧ ಅಂತರ್ಭಾವರೂಪವಾದುದು, ೨ ಅನಂತರ್ಯರೂಪವಾದುದು, ಹೀಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧವು. ೨ ತತ್ಪ್ರಾಧ್ಯತಿಯಂ ಪ್ರಾಯೀಣಾಂತರ್ಭಾವಾತ್ಮಕಂ ಮತಂ | ಉತ್ತರಂ ತು ದ್ವಯಂ ಪ್ರೋಕ್ತಮಾನಂತರ್ಯಾತ್ಮಕಂ ಸದಾ || ಆ ಐದು ವಿಧ ಸಂಗತಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಮೂರು ಅಂತರ್ಭಾವರೂಪವಾದುದು. ೧ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರ್ಭಾವಸಂಗತಿಯು, ೨ ಅಧ್ಯಾಯಾಂತರ್ಭಾವ ಸಂಗತಿಯು, ೩ ಪಾದಾಂತರ್ ಭಾವಸಂಗತಿಯು— ಹೀಗೆ ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಅನಂತರ್ಯ ರೂಪವಾದುದು. ೧. ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಾನಂತರ್ಯರೂಪಸಂಗತಿಯು, ೨ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ ನಂತರ್ಯಸಂಗತಿ ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧವು. (ಒ) ಅಧ್ಯಾಯಯೋಃ ಪಾದಯೋರ

ಪ್ರಾಂತಯೋಗ್ಯತೆವ ೬ || ಒಂದು ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೂ ಮತ್ತೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯ ಕ್ಕೂ ಹೀಗೆ ೨ ಅಧ್ಯಾಯಗಳೂ ಒಂದು ಪಾದಕ್ಕೂ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದಕ್ಕೂ ಹೀಗೆ ೨ ಪಾದಗಳೂ ಅನಂತರ್ಯರೂಪಸಂಗತಿಯೇ. (೬) ಆಕ್ಷೇಪಿತ್ವಾದೇಶಿಕಾ ಉಪೋದ್ವಾತಾಪವಾದೇಶ ಪ್ರಸಂಗೇತ್ಯಾದಿರೂಪಾ ಸಾ ಚಾನಂತರ್ಯಲಕ್ಷಣಾ || ಆ ಅನಂತರ್ಯಸಂಗತಿಯು ಆಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಆತಿದೇಶಿಕೇ ಔಪೋದ್ವಾತಕೇ ಅಪವಾದಕೇ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಬಹುವಿಧವಾಗಿದೆ. (೧) ಪೂರ್ವಮಾಕ್ಷೇಪತೇ ಯತ್ರ ತತ್ರ ಸಾಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಮತಾ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಸಂಗತಿಯು. (೨) ಕೃತ್ವಾತ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಶಂಕಾಂ ಪೂರ್ವಮೇವಾತಿಶಯತೇ | ಸಂಗತಿ: ಕಥಿತಾ ಸದ್ವಿ ಕಾಚಿತ್ತತ್ವಾದೇಶಿಕೇ || ಅಧಿಕಾರಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಯೂ ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಅತಿ ದೇಶಮಾಡಿದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಆತಿದೇಶಿಕೇ ಸಂಗತಿಯು. (೩) ಚಿಂತಾಂ ಪ್ರಕೃತಸಿದ್ಧರ್ಥಾ ಮುಪೋದ್ವಾತಂ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ | ಪ್ರಕೃತ ಸಿದ್ಧಿಯೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಉಪೋದ್ವಾತವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೪) ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾಂತೋ ಯತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ತತ್ರಾಪವಾದಕೇ ಔಪೋದ್ವಾತ ಸಂಗತಿರ್ನಾರ್ಥಯವೇದಿಭಿಃ || ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಎಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೋ ಅಲ್ಲಿ ಅಪವಾದಕೇ ಸಂಗತಿಯು. (೫) ಪ್ರಸಂಗಾ ಚ್ಯುತತೇ ಯತ್ರ ತತ್ರ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕೇ ಮತಾ | ಸ್ವತವಾದುದನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಸರಿಕೆ ಅರ್ಹವಾಗದಿರುವುದು ಪ್ರಸಂಗವು. ಅಂತಹ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಎಲ್ಲಿ ವಿಚಾರವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕೇ ಸಂಗತಿಯು. (೬) ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯಾತ್ಮಯೋ ಯತ್ರ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ತು ಸಾ | ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದರೆ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ಸಂಗತಿಯು. (೭) ಬುದ್ಧಿಪ್ಪಂ ಚಿಂತತೇ ಯತ್ರ ಬುದ್ಧಿಪ್ಪಾನಾತಿತಾ ತು ಸಾ | (ಚಂದ್ರಿಕಾ) ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿದರೆ ಬುದ್ಧಿಪ್ಪಾನಾತಿತ ಸಂಗತಿಯು. ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ತಂತ್ರಚೂಡಾಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಕೃ) (೧) ಮೊದಲು (೨) ಮೂರು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗತಿಯು ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಗತಿ ಪಾದಸಂಗತಿಗಳು ಎರಡು ಇಲ್ಲ. (೩) ೪, ೫ನೇ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗತಿಯೂ, ಅಧ್ಯಾಯಸಂಗತಿಯೂ ಇದೆ. ಪಾದಸಂಗತಿಯು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲ. (೬) ೬ನೇ ಅಧಿಕರಣವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗತಿ, ಅಧ್ಯಾಯಸಂಗತಿ, ಪಾದಸಂಗತಿಗಳು ಮೂರೂ ಇವೆ. (೪) ಐದು (೫) ಅಧಿಕರಣಗಳು ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕವುಗಳು. (ಆರ್) ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಸಂಗತಿಯೂ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಸಂಗತಿಯೂ ಎರಡು ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಒಂದನೇ ಅಧಿಕರಣವಾಗಿದೆ. ಕೃತಿವಿಚಾರವೂ ಕೂಡ ಆರಬ್ಬವೇ ಆಗಿಲ್ಲ. ಮೇಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ ಇವೆರಡು ಸಂಗತಿಗಳೂ ಇವೆ.

ಓಶಿಕೆ || ಗ್ರಂಥದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಮಂಗಲಾಚರಣೆಯನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಮಂಗಲಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿ ಅಥ ರಬ್ಧವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಥಶಬ್ದೋ* ಮಂಗಲಾರ್ಥೋಽಧಿಕಾರಾನಂತರ್ಯಾರ್ಥಃ | ಅತಃಶಬ್ದೋ ಹೇತರ್ಥಃ || ೧೫ ||

★ ಒಂಕಾರಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ದ್ವಾರೇಶ್ವರ ಪ್ರವೇಶ: ಪುರಾ. ಕಂಪಂ ಭಕ್ತಾ ವಿನಯೋತ್ ತ್ಯಾನ್ಯಾಂಗಲಿಕಾವೃಥ್ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಥಶಬ್ದವು ಮಂಗಲವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿವುಳ್ಳದ್ದು. ಅಥವಾ ವಿಘೋಷಾರಣಕ್ಕೆ ಅಸಾಧಾರಣ ಕಾರಣವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠೇಯವಾದ ವಿಷ್ಣುಸ್ವರೂಪ ಅಥಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣ ರೂಪವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದು. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಶಸ್ತರೂಪವಾದ ಅನುಷ್ಠೇಯವಾದ ಮಂಗಲ ರೂಪವಾದ ವಿಷ್ಣುವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಗುಣವಾಗಲೀ ವಾಚ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು (ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವೆಂದಲ್ಲ, ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯತ್ವ ಶಮದಮಾದಿಗುಣಸಂಪನ್ನರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅಧಿಕಾರ ಪ್ರಾಪ್ತನಂತರದಲ್ಲಿ ಎನ್ನುವ ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು (ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅತಃಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಅತಃ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವು ಲಿಂಗವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥ ವುಳ್ಳದ್ದು. ಅಥವಾ ಪ್ರಸಾದಾಬ್ಧಿಕಾರಣರೂಪ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಶಂಬಿ ವೀಣಾ ವೇಣುಗಳ ಧ್ವನಿಗಳಂತೆ ಶ್ರವಣಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಮಂಗಲರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ಅಥಶಬ್ದವು. (ಬಿ) ಅಥಶಬ್ದವು ಪರಮಮಂಗಲ ರೂಪವಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಿಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರವಣ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಂದ ಮಂಗಲರೂಪಫಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. (ಸಿ) ಅಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಎಂದಿಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥವಾದಾಗ್ಯೂ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಂದ ಅಧಿಕಾರಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಸಿಗುತ್ತದೆ. (ಡಿ) ಸರ್ವರಿಗೂ ದುಃಖವು ಆಗಬಾರದು. ಸುಖವೇ ಆಗಬೇಕು ಎಂದು ನಿಶ್ಚೇಷ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಪರಮಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಇಚ್ಛೆಗೆ ವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ಸದಾ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೇ ಅತಃಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡದೆ ನಿಶ್ಚೇಷ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರವೋ ಅವರದೂ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೋ ಆದಕಾರಣ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಎಲ್ಲಾ ಸೂತ್ರಗಳ ಆದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಥ ಅತಃ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಗಳು ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? ವಿಘನಿವರ್ತಕವಾದ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣಾದಿಗಳು ಮಂಗಲಂ ತತಃ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳದರೂ ಕೊಡಬಹುದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪುರಾಣವಚನದಿಂದಲೇ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಉಕ್ತಂ ಚ ಗಾರುಡೇ! ಅಥಾತಃಶಬ್ದಪೂರ್ವಾಣಿ ಸೂತ್ರಾಣಿ ನಿಖಿಲಾನ್ಯಥಾ

ಪ್ರಾರಭಂತೇ ನಿಯತ್ಯೈವ ತತ್ಕೃಮತ್ರ ನಿಯಾಕಮ್

|| ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಅಥಶಬ್ದ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮೇಯವು) ಗಾರುಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದಿಕವಿಯಾದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೇ! ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಆದಿ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ನಿಯಮದಿಂದಲೇ

೬೦ಕಾರ ಅಥಶಬ್ದಗಳಿರದೂ ಮೊದಲು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಕಂಠವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟದೆ. ಆದಕಾರಣ ಎರಡೂ ಮಾಂಗಲಿಕಗಳು ಆದಕಾರಣ ಅಥಶಬ್ದವಾಗಿದೆಯೆಂದಲೇ ಮಂಗಲವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

(ಕಲ್ಪಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ) ಅಥ ಅತಃ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಗಳೇ ಪ್ರಥಮಪ್ರಯೋಜ್ಯಗಳಾಗಿ ಉಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿಯೇ (ಸೂತ್ರಕಾರರೆಲ್ಲರೂ) ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಿಯಮದಿಂದಲೇ ಅಥ ಅತಃ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಯಾವುದಾದರೊಂದು ನಿಯಾಮಕವು ಇರಲೇಬೇಕು). ಅಂತಹ ನಿಯಾಮಕವು ಯಾವುದು?

ಪೀಠಿಕೆ || ನಿಯಾಮಕವು, ೧. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು ೨ ಅಧಿಕೃತವು ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕೃತವು ೧ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅಧಿಕೃತವು ೨ ಅರ್ಥತಃ ಅಧಿಕೃತವು ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು ಎನ್ನುವ ಅದಿವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಕರ್ತಾರ್ಥಶ್ಚ ತರ್ಯೋರ್ವಿದ್ವನ್ ಕಥಮುಕ್ತಮತಾ ತರ್ಯೋಃ |

ವಿತದಾಖ್ಯಾಹಿ ಮೇ ಬ್ರಹ್ಮನೃಥಾ ಜ್ಞಾಸ್ಯಾಮಿ ತತ್ತ್ವತಃ ||

ವಿವಮುಕ್ತೋ ನಾರದೇನ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಪ್ರೋವಾಚ ಸತ್ತಮಃ

|| ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೇ! ಅಥ ಅತಃ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಅರ್ಥವು ಯಾವದು? (ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು) (ಎರಡನೇದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅಥ ಅತಃ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ (ಇತರ ಶಬ್ದಗಳಿಗಿಂತ) ಸ್ವರೂಪತಃ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಹೇಗೆ? (ಅಂದರೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸ್ವ ರೂಪೋತ್ತಮತ್ವವು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವರೂಪೋತ್ತಮತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು.) (ಮೂರನೇ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅಥ ಅತಃ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥತಃ ಅಧಿಕೃತವೂ ಹೇಗೆ? ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೂ ವಿಷಯೇಭೂತವಾದ ನಿಯಾಮಕವನ್ನು (ನಾನು) ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವನೋ ಹಾಗೆ ನನಗೋಸ್ಕರ ಹೇಳು. ಹೀಗೆ ನಾರದ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಜ್ಜೆವರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನಾದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಕೊಟ್ಟನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಓಂಕಾರವು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅದಿಸೂತ್ರದ ಅವಯವವೆಂದು ತೋರಿಬಾರದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಓಂಕಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಲಿಲ್ಲ. (ಬಿ) ಆದರೂ ಸ್ವವತ್ಯನೋಂಕೃತಂ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಯಿಂದಲೂ ಸಿಸ್ಯುಕ್ತೋಃ ಪರಮಾತ್ಮ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅದಿಯಾಗಿವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸಕ್ಕೆ ಹೇತುತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಅನಂತರ್ಯವನ್ನೂ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಹೇತುವನ್ನು ಕರ್ತವ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಹೇತುವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಯಿತು. ಆದಕಾರಣ ಆ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅಥ ಅತಃಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಪರಿಹಾರವನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಥಅತಃಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅವಶ್ಯವಕ್ತವ್ಯಾರ್ಥತ್ವವನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅನಂತರ್ಯೋಽಧಿಕಾರಸ್ಯ ಮಂಗಲಾರ್ಥೇ ತಥೈವ ಚ |

ಅಥಶಬ್ದಸ್ತತಃಶಬ್ದೋ ಹೇತುರ್ಥೇ ಸಮುದೀರಿತಃ

|| ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಥಶಬ್ದವು ಅಧಿಕಾರಸಂಪತ್ಯನಂತರದಲ್ಲಿ ಎನ್ನುವ ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ) ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ಮಂಗಲಾದಿ ವಾಚಕವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಲ್ಲ) (ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ಪ್ರಯೋಜನವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಅಥಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಥಶಬ್ದೋ ಮಂಗಲಾರ್ಥಃ ಎಂದು ತಾನು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಹಾಗೆಯೇ ಮಂಗಲರೂಪ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅಥಶಬ್ದವು (ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ) ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ಹೀಗೆ ಅಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕವು ಅವಶ್ಯವಕ್ರವ್ಯಾರ್ಥತ್ವವು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅತಃಶಬ್ದಕ್ಕೂ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅತಃ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವಾದರೂ ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಕಾರಣವೆನ್ನುವ ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಕಾರಣ ಇವುಗಳಿಗೆ ವಾಚಕವೆಂದು) (ಸೂತ್ರ ಕಾರರಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅತಃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪ್ರಸಾದಾದಿತಿ ವಾ ಭವೇತ್ || ೧೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಆಕಾರವಾಚ್ಯನಾದ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಸಾದದೆಸೆಯಿಂದ (ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಮಾಡಬೇಕು) ಎಂದೂ ಅತಃಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಆಗುವುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜಿಜ್ಞಾಸಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದವು ವಿತಕ್ಕಿ? ಅವಶ್ಯವಕ್ರವ್ಯಾರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಹಿ ಸರ್ವಮನೋವೃತ್ತಿಪ್ರೇರಕಸ್ಸಮುದಾಹೃತಃ || ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದೆಸೆಯಿಂದ ಆ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಾದವು ಅಥವಾ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ಣನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾರೂಪವಾದ ಮನಃಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇತುವೆಂದು (ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಮನೋವೃತ್ತಿಪ್ರಭೇದಗಳಾದ ಜ್ಞಾನ ಅಧ್ಯಯನಾದಿಗಳಿಗೂ ಮನೋವೃತ್ತಿಪ್ರಸಾದಗಳಾದ ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಂಪಾದಕನೆಂದು ಆ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ವಿಷ್ಣು ವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಸಾದವು ಅವಶ್ಯಕವು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಮಂಗಲಾಚರಣಾದಿಗಳು ಮಂಗಲಂ ತತಃ ಎಂದು ಶಬ್ದಾಂತರದಿಂದಲೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅಥ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ನಿಯಮದಿಂದ ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಲು ಕಾರಣವೇನು ಎನ್ನುವ ಚೋದ್ಯಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವೇನು ಎಂದರೆ— ಅವಶ್ಯವಕ್ರವ್ಯಾರ್ಥತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಾತ್ರ ಅಥ ಅತಃಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರಯೋಗವಲ್ಲ. ಸ್ವರೂಪಾಧಿಕೃತವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರಯೋಗವು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಥ ಅತಃಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಾಧಿಕೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸಿಸೃಕ್ಷೋಃ ಪರಮಾದ್ವಿಷ್ಟೋಃ ಪ್ರಥಮಂ ದೌ ವಿನಿಷ್ಠತೌ |

ಓಂಕಾರಶ್ಚಾಥಶಬ್ದಶ್ಚ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಮಿಕೌ ಕ್ರಮಾತ್

|| ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಸೆಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸಿದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮುಖದ ದಸೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಸಮಾನಜಾತೀಯಗಳಾದ ಇತರಶಬ್ದಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣಾಗಂತ ಮೊದಲು ಓಂಕಾರವೂ ಅಥಶಬ್ದವೂ ಇವು ಎರಡು ಕಂಠವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಬಂದಿರುತ್ತಾವೋ ಅದುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪೋತ್ತಮಗಳು. ಸ್ವರೂಪೋತ್ತಮತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಆದಿ, ಮಧ್ಯ, ಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಯೋಜಗಳು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಮೊದಲು ಓಂಕಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸದಿದ್ದರೂ ಓಂಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪಾಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಲ್ಲ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಧಿಕ್ಯವು. ಅಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡನೇ ಅಧಿಕ್ಯವೋ ಎನ್ನುವ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತನಾದ ಸರ್ವ ದಿತೇ ಸತಾಂ ಮತಾಃ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಬಿ) ಹಾಗಾದರೆ ಎರಡೂ ಪ್ರಾಥಮಿಕಗಳು ಎನ್ನುವುದು ವಿರುದ್ಧವು. ಎಂದರೆ—ಕ್ರಮಾತ್ಃ ಅಂದರೆ ಓಂಕಾರಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕತ್ವವು. ಅಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡನೇದಾಗಿ ಮುಖ್ಯತ್ವವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಓಂಕಾರಕ್ಕೂ ಅಥಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸ್ವರೂಪಾಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆತಃ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸ್ವರೂಪಾಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ತದ್ವೇತುತ್ವಂ ವದಂತಾಪಿ ತೃತೀಯೋಽತ ಉದಾಹೃತಃ

|| ೨೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಓಂಕಾರ ಅಥಶಬ್ದಗಳು ಮಾತ್ರ ಸ್ವರೂಪೋತ್ತಮಗಳಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಅಕಾರವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು (ತಸಿಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ) ಹೇಳತಕ್ಕ ಅಥವಾ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಜಿಜ್ಞಾಸಾದಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಸರ್ವನಾಮವೇ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಆತಃಶಬ್ದವೂ ಕೂಡಾ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಸೆಯಿಂದ ಮೂರನೇದಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದಕಾರಣ ಆತಃಶಬ್ದವೂ ಕೂಡಾ ಸ್ವರೂಪೋತ್ತಮ ವು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಆತಃಶಬ್ದವೂ ಕೂಡಾ ಮೂರನೇದಾಗಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕವಾಗಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಮಂಗಲಂ ತತಃ ಎಂದು ಮಂಗಲಶಬ್ದದಿಂದ ಮಂಗಲವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಮಂಗಲಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪಾಧಿಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಅಥಶಬ್ದ ಆತಃಶಬ್ದ ಇವುಗಳಿಂದಲೆಂಬಂತೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ಹೇಳದಂತೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಮಂಗಲಶಬ್ದದಿಂದ ಗತಾರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರವನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥ ಆತಃಶಬ್ದಗಳು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾಗಿವೆ. (ಬಿ) ತತಃ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಧಿಕಾರ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಸುಗುವುದಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪಾಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅದನ್ನು ಅದಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ.

ಒೀಶಿ || ಅವಶ್ಯವಕ್ರವ್ಯಾರ್ಥತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರೂಪಾಧಿಕ್ಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಾತ್ರ ಅಥ ಅತಃಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿದ್ದಿಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅವಯವಾರ್ಥವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿದ್ದು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕಥಮುಕ್ತಮತಾ ಎನ್ನುವ ಮೂರನೇ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಕಾರಃ ಸರ್ವವಾಗಾತ್ಮಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾಭಿಧಾಯಕಃ |

ತಥೌ ಪ್ರಾಣಾತ್ಮಕೌ ಪ್ರೋಕ್ತೌ ವ್ಯಾಪ್ತಿಸ್ಥಿತಿವಿಧಾಯಕೌ ||

ಅತಶ್ಚ ಪೂರ್ವಮುಚ್ಚಾರ್ಯಾಃ ಸರ್ವ ಏತೇ ಸತಾಂ ಮತಾಃ || ೨೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಥ ಅತಃಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಕಾರವು ಯಾವ ಕಾರಣದಸೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವಚನಗಳ ಅರ್ಥಭೂತವಾದ ಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೋ ಆದುದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅಥ ಅತಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಥಕಾರ ತಕಾರಗಳು ವಿಷ್ಣು ವಾಯುಗಳೇ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿವುಳ್ಳವುಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಮತ್ತು ಥಕಾರ ತಕಾರಗಳು ದೇಶ ಕಾಲ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳು. ಭಗವದ್ವಾಚಕಗಳಾದ ಅಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದರಿಂದಲೂ ಓಂ ಕಾರವು ಭಗವಂತನನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದಾದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾದ ಓಂಕಾರ, ಅಥ, ಅತಃಶಬ್ದಗಳು ಸ್ವರೂಪೋತ್ತಮಗಳು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಆದಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಗಳೆಂದು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಸಮ್ಮತಗಳು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) * ಸರ್ವವಾಗಾತ್ಮಾಃ ಸರ್ವವಾಕ್, ಸರ್ವವಾಗಾರ್ಥವು ಅಂದರೆ ಅವಾವ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತಭೂತವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳತನವು. ಮತ್ತು ಅವಾವ ವಾಗ್ವಾರ್ಥ ಭೂತನಾದ ಗುಣವುಳ್ಳತನವು. ಹೀಗೆ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಆತ್ಮಾಃ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು ಅಂದರೆ ಸರ್ವ ವಚನಗಳ ಅರ್ಥಭೂತವಾದ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು (ಬಿ) ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು. ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಧರ್ಮಿಗೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ.

★ (೧) ಅನೇಕ ಶಬ್ದಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಹೃದಾರ್ಥಾಭಿಧಾಯಿನಃ | ತದ್ವಾದ ಕಾರ ವಿವಾಯಂ ಸರ್ವವಾಗಾತ್ಮಕಃ ಪುತಃ | ತದ್ವಾತ್ಸರ್ವಗುಣಾನಿಷ್ಟೋರ ಕಾರೋ ವಕ್ತೃ ಯತ್ಪ್ರಚೋಃ | ತದ್ವತ್ಪ್ರಯೋಽಪಿ ಶಬ್ದಾಯೇ ಸರ್ವೇ ವಿಷ್ಣು ಗುಣಿಭಾವಾಃ | ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ಅಕಾರಾರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳು. ಆದಕಾರಣ ಅಕಾರವೇ ಸರ್ವವಾಕ್ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಕಾರವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸರ್ವವಚನಗಳು ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ.

(ಏ) ತಥೌ ಪ್ರಾಣಾತ್ಮಕೌ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಗಳಿಗೆ ವಕ್ತೃವ್ಯಪದೇಶವು. ಅಯಂ ವೈ ಲೋಕಃ ಪ್ರಥಮಾ ಮಹಾನಾಮ್ನೀ | ಪ್ರಥಮಾ ಯಾ ಮಹಾನಾಮ್ನೀ ತದ್ವಾಚ್ಯಃ ಪಾರ್ಥಿವೋ ಹರಿಃ || (ಋಗ್ವೇದ) ಪ್ರಾಥಮಿಕ ವಾದ ಮಹಾನಾಮ್ನೀ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ವಾಚ್ಯನು ಪೃಥಿವೀಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ.

(ಗ) ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಂ ಮಹತಸ್ತಮುಷ್ವತ್ಸಂ ಚತುರ್ಮುಖಾತ್ | ಮಹತ್ತ್ವತ್ತ್ವಾ ಭವಾನಿಯಾದ ಚತುರ್ಮುಖನ ದಸೆಯಿಂದ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಹತಃ ಚತುರ್ಮುಖಾತ್ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದಂತೆ ತಥೌ ಎನ್ನುವದರಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಮಾನಿ ಅಭಿಮನ್ಯ ಮನಗಳಿಗೆ ವಕ್ತೃವ್ಯಪದೇಶವು.)

ಆದಕಾರಣ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾ ಭಿಧಾಯಕ: ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು. (೫) ಗುಣವಾಚಕವಾದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಾಚಕತ್ವವು ಗುಣಗುಣಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಕೂಡುತ್ತದೆ. (೬) ಅಕಾರಾರ್ಥವು ಗುಣವ್ಯಾಪ್ತಿಯು. ತಕಾರಥಕಾರಗಳು ವಿಷ್ಣುವಾಚಕಗಳು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವುಗಳು. ಹೇಗೆ ವಾಚಕಗಳೆಂದರೆ— ತಕಾರಾರ್ಥವು ದೇವಕಾಲವ್ಯಾಪ್ತಿಯು. ಥಕಾರಾರ್ಥವು ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು ಎನ್ನುವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳು. (೭) ತಥೌ ಪ್ರಾಣಾತ್ಮಕಂ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಪಾಠವು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳೆಂದು ಪ್ರಾಪ್ತಗೃಹದವು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. (ಎಫ್) ಯದ್ವೈಷಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾದ ಸರ್ವನಾಮವೇ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿಉಳ್ಳ ಅತಃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಸರ್ವನಾಮವೇ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿದ್ದು ಅತಃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಮ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೇ ಅರ್ಥತಃ ಅಧಿಕೃತ್ವಾ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥತಃ ಅಧಿಕೃತವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಥಶಬ್ದದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ಸರ್ವನಾಮವೇ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗದಿದ್ದ ಅತಃಶಬ್ದದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸದೆ ಇರುವ ಅತಿಶಯತವಾದ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಆದಕಾರಣ ದೋಷವಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ತತ್ಕಿಮತ್ರ ನಿಯಾಮಕಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನುಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಥಾತಃಶಬ್ದಯೋರೇವಂ ವೀರ್ಯಮಾಜ್ಞಾಯ ತತ್ವತಃ |

ಸೂತ್ರೇಷು ತು ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞಾಸ್ತಾವೇವಾದೌ ಪ್ರಯುಂಜತ ಇತಿ || ೨೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶಬ್ದಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ವ್ಯಾಸ ಮೊದಲಾದವರು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅಥ ಅತಃಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಾಧಿಕ್ಯಾದಿ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ವನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿದು ವಿಚಾರಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಅಥಾತಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ (ಇತರವಾದುದನ್ನು ಅಲ್ಲ) ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಆದಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಓಂಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಾವೇವ ಎಂದು ವಿವರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಓಂ ಅಥ ಅತಃ ಎಂದು ಮೂರು ಪ್ರಕೃತವಾದಾಗ್ಯೂ ಓಂಕಾರಕ್ಕಿಂತ ವೈಷಮ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥ ಅತಃಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು. (ಬಿ) ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲ ಸೂತ್ರಗಳ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಅಥ ಅತಃಶಬ್ದಗಳೇ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಅಥ ಅತಃಶಬ್ದಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಖಲಾನಿ ಸೂತ್ರಾಣಿ ಎಂದೂ ಅಂತ್ಯ ದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರೇಷು ಎಂದೂ ಸರ್ವ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಬೃಹ್ಮ ಮೀಮಾಂಸಾಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಓಂಕಾರವೇ ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಆದಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದು. ಆಮೇಲೆ ಅಥ ಅತಃ ಶಬ್ದಗಳು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಓಂಕಾರಶ್ವಾರ್ಥಶಬ್ದ ಎಂದು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಅಂತೂ ಅಧಿಭಾಗ ದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಓಂಕಾರವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಓಂಕಾರವು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ಅಧಿಕಾರಶಬ್ದವು ಯಾವುದು? ಅದು ಎಷ್ಟು ವಿಧವು? ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಧಿಕಾರಶ್ಲೋಕ್ತೋ ಭಾಗವತತಂತ್ರೇ |

ಮಂದಮಧ್ಯೋತ್ತಮತ್ವೇನ ತ್ರಿವಿಧಾ ಹ್ಯಧಿಕಾರಿಣಃ

|| ೨೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಧಿಕಾರ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅಧಿಕಾರವಿಭಾಗವೂ ಕೂಡ ಭಾಗವತತಂತ್ರಾಖ್ಯಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಹೇಗೆಂದರೆ) ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು. ಆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾದಲ್ಲಿ ೧ ಮಂದರು, ೨ ಮಧ್ಯಮರು ೩ ಉತ್ತಮರು ಎನ್ನುವ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧರು. ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ತತ್ರ ಮಂದಾ ಮನುಷ್ಯೇಷು ಯ ಉತ್ತಮಗಣಾ ಮತಾಃ |

ಮಧ್ಯಮಾ ಋಷಿಗಂಧರ್ವಾ ದೇವಾಸ್ತತ್ರೋತ್ತಮಾ ಮತಾಃ |

ಇತಿ ಜಾತಿಕ್ರತೋ ಭೇದಃ

|| ೨೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮೂರು ವಿಧರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಉತ್ತಮ ಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದರೋ ಅವರು ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸಾದಲ್ಲಿ ಮಂದಾಧಿಕಾರಿಗಳು. ಯಾರು ಋಷಿಗಳು ಗಂಧರ್ವರು (ಪಿತೃದೇವತೆಗಳು ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳೋ ಅವರು) ಮಧ್ಯಮಾಧಿಕಾರಿಗಳು. ಯಾರು ದೇವತೆಗಳೋ ಅವರು ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳೆಂದು ಸಮ್ಮತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಋಷಿ ಗಂಧರ್ವರಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯುತ್ತಮರಾದವರು ದೇವತೆಗಳ ಗಣದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿದವರೆಂದು ಸಮ್ಮತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮತ್ವಾದಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಅಥವಾ ಅವಾವ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅವಾಂತರ ವಿಭಾಗವು (ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕು).

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಇಲ್ಲಿ ಗಣಶಬ್ದದಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥಾಧಿಕರಣ (ಅಧ್ಯಾ—೨, ಪಾ—೪, ಅ—೧)ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೂರುವಿಧರಾದ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಬಿ) ವೈದಿಕಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯತ್ವವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣವೆಂದೂ ದೇವತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಶೇಷಲಕ್ಷಣವೆಂದೂ ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಚ್ಛಿದ್ರರಾದ ಧರ್ಮವ್ಯಾಧಾದಿಗಳು ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಗಳಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರಣ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಈ ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಬರುವುದು. ಆ ಧರ್ಮವ್ಯಾಧಾದಿಗಳಿಗೆ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದೇಹವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ. ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಈ ಶೂದ್ರಶರೀರದಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದೇಹವಿದ್ದುದು ಉಪಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಆದಕಾರಣ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯತ್ವವು ಜೀವಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಾಗಲೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ತಥಾನ್ಯೋ ಗುಣಪೂರ್ವಕಃ |

★ ಭಕ್ತಿಮಾನ್ ಪರಮೇ ವಿಷ್ಣೌ ಯಸ್ತದ್ಧ್ಯಯನವಾನ್ಸರಃ ||

ಅಧಮಃ ಶಮಾದಿಸಂಯುಕ್ತೋ ಮಧ್ಯಮಸ್ತಮುದಾಹೃತಃ || ೨೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹಾಗೆಯೇ ಜಾತಿಕೃತಭೇದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಭಕ್ತಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮೊದಲಾದ ಶುಭಧರ್ಮನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅವಾಂತರ ವಿಭಾಗವಿದೆ. (ಆದನ್ನೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಯಾವ ಭಕ್ತಿಜನರು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರೋ ಅಧ್ಯಯನವುಳ್ಳವರೋ ಅವರು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾದಲ್ಲಿ ಅಧಮಾಧಿಕಾರಿಗಳೆಂದು (ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಯಾವಾತನು ಶಮದಮಾದಿಗುಣಸಂಪನ್ನನೋ ಆತನು ಮಧ್ಯಮಾಧಿಕಾರಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಮೊದಲು ಉದ್ದೇಶವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗು ಎಂದು ಒಪ್ಪುವಚನ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ಭಕ್ತಿಮಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯವಾದುದರಿಂದ ನರಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯೇಕವಚನ ನಿರ್ದೇಶವು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಒೀತಿ || ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಆಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಂಬಪರ್ಯಂತಮಸಾರಂ ಚಾಪ್ಯನಿತ್ಯಕಂ |

ವಿಜ್ಞಾಯ ಜಾತವೈರಾಗ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುಪಾದೈಕಸಂಪ್ರಯಃ |

ಸ ಉತ್ತಮೋಽಧಿಕಾರೀ ಸ್ಯಾತ್ಸನ್ಯಸ್ತಾಖಿಲಕರ್ಮವಾನ್ || ೨೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವಾತನು ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿಕೊಂಡು ತೈಗಜೀವ ಪರ್ಯಂತ ಜೀವಸಮುದಾಯವನ್ನು ಅಸರ್ವೋತ್ತಮವನ್ನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಮೋಕ್ಷದಿಂದ ನಿಶ್ಚಪ್ತವಾದ ಪದಾದಿಗಳುಳ್ಳವನ್ನಾಗಿಯೂ ಅನಿತ್ಯವಾದ ಶರೀರಾದಿಗಳುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ (ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮನು ನಿತ್ಯನೆಂದೂ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು (ಅಂದರೆ ಸಾರ ಅಸಾರ ನಿತ್ಯ ಅನಿತ್ಯ ವಸ್ತುವೇಕವುಳ್ಳವನೋ) ಯಾವಾತನು (ವಿವೇಕದಸೆಯಿಂದ) ಆಯಾಯ ಜೀವೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ವಿರಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೋ ಯಾವಾತನು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಹಾದವೇ ನನಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ರಯವು

★ ಅವೈಷ್ಣವ್ಯ ವೇದೇಽಪಿ ಹೃದಿಕಾರೋ ನ ವಿದ್ಯತೇ | ಗುರುಭಕ್ತಿವಿಹೀನಸ್ಯ ಶಮಾದಿರಹಿತಸ್ಯ ಚ | ನ ಚ ವರ್ಣಾವರಣ್ಯಾಃ || ವೈಷ್ಣವನಾಗದಿದ್ವವನಿಗೂ ಗುರುಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನಿಗೂ ಶಮದಮಾದಿ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದವನಿಗೂ ಹೀನಜಾತಿಯವನಿಗೂ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅಧ್ಯಯನವಾನ್ ಎನ್ನುವು ದರಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯೂ ಶಮದಮಾದಿಗಳೂ ಸಿಗುವುದು. ಆದರೂ ಅಭಕ್ತರಿಂದ ಲೂ ಅನಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದಲೂ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನೂ ಶಮದಮಾದಿಗಳನ್ನೂ ನಿವೃತ್ತಿಗೋಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಕ್ತಿಮಾನ್ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

(ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪಾದಾರವಿಂದವೇ ನನಗೆ ಗತಿಯು) ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೋ, ಯಾವಾತನು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಸತ್ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನೋ, ಅವನೇ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಸನ್ಯಾಸವೆಂದರೆ— ನಾನು ಕರ್ತನಲ್ಲ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸರ್ವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನು, ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪೂಜಾರೂಪಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಜೀವಕರ್ತೃಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿಡುವುದು. (ಬಿ) ಹಲಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕ ಅಧ್ಯಯನವತ್ತವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣವು. (ಸಿ) ಶಮಾದಿಸಂಯುಕ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಧಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಶಮದಮಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮೂರುವಿಧ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಧ್ಯಯನ ಶಮದಮಾದಿಗಳಿಲ್ಲಾ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣವು ಇನ್ನೊಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾಂಕರ್ಯವೆಂದರೆ ಒಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವು. ಇತರ ಎರಡಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಚುರ್ಯವು. ಹೀಗೆ ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಾಂಕರ್ಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಡಿ) ಅಧ್ಯಯನ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುಪಾದ್ಯಕಸಂತ್ರಯತ್ವಾದಿಗಳು ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ ಅಧ್ಯಯನವು ಪ್ರಚುರವಾಗಿದೋ ಇತರಗಳು ಅಪ್ರಚುರಗಳೋ ಆತನು ಅಧಮಾಧಿಕಾರಿಯು. (ಇ) ಯಾರಿಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಪ್ರಚುರಗಳಾಗಿವೆಯೋ ಇತರವಾದುದೊಂದೇ ವಿಷ್ಣುಪಾದ್ಯಕಸಂತ್ರಯತ್ವಾದಿಯೇ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಅಪ್ರಚುರವಾಗಿದೋ ಆತನು ಮಧ್ಯಮಾಧಿಕಾರಿಯು. (ಎಫ್) ಯಾರಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಪಾದ್ಯಕಸಂತ್ರಯತ್ವಾದಿಗಳೇ ಪ್ರಚುರಗಳಾಗಿವೆಯೋ ಅಧ್ಯಯನ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಪ್ರಚುರಗಳಾಗಿಲ್ಲವೋ (ಅಂದರೆ ಅಧಮ ಮಧ್ಯಮಾಧಿಕಾರ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಅಧ್ಯಯನಾದಿಗಳು ಪ್ರಚುರಗಳಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಇವುಗಳು ವಿಷ್ಣು ಪಾದ್ಯಕಸಂತ್ರಯತ್ವಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆಗಳಾಗಿವೆ.) ಆತನು ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಯು. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಸಾರತ್ಯವೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಪದವಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಪ್ತನವು. (ಜಿ) ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಜೀವರಿಗೆ ದೇಹನಾಶವಿದ್ದರೂ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ನಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನಿತ್ಯಕಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪತ್ಯಯವು.

ಒೀಶಿ || ಅಧ್ಯಯನವು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಉದಾಹೃತ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗ ಹೇಳಿದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕಾರವು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಆ ಅಧಿಕಾರವು ಮೂರುವಿಧವು ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡ ಹೇಗೆ ಸಿಗುತ್ತದೆ ಅಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಧ್ಯಯನಮಾತ್ರವತಃ | ನಾವಿಶೇಷಾದಿತಿ ಚೋಪರಿ || ೨೯ ||

(ಬ್ರ. ಸೂ. ಅಧ್ಯಾ. ೩ ಪಾ. ೪ ಸೂ. ೧೨—೧೩)

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶಕ್ತಿಸ್ವಸಾರವಾಗಿ ಸರ್ವವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನಿಗೇನ

ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು. ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವು ಸಾಮ್ಯದಿಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರವು. ಹೀಗೆ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ (ಅಧಿಕಾರವು ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನೇ ತು ವೇದೋಕ್ತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ವಯನವು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (ಬಿ) ಅಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಾಧಿಕಾರಿಣೋ ಮನುಷ್ಯಾ ಋಷಯೋ ದೇವಾಃ ಎಂದು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮೂರು ವಿಧರೆಂದೂ ಹೇಳಿಯಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಶಮದಮಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಕಾಣ್ತಾ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || * ಶಾಂತೋ ದಾಂತ ಉಪರತಸ್ತತಿಕ್ಷುಸ್ಸಮಾಹಿತೋ

ಭೂತ್ವಾಽತತ್ತ್ವನೈವಾತ್ಮಾನಂ ಪಶ್ಯೇತ್ || ೩೦ || (ಬೃ.ಉ.೪—೪—೨೩)

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶಾಂತಃ = ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತನಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ವನು. ಅಥವಾ ವೈಷ್ಣವ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ಕದಲದೆ ಇರುವವನು. ದಾಂತಃ=ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದವುಳ್ಳವನು. ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವನು. ಉಪರತಃ=ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಂಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷವುಳ್ಳವನು. ಆಸಕ್ತನಾದವನು. ತಿತಿಕ್ಷುಃ=ಶೀತ ಉಷ್ಣ ಸುಖ ದುಃಖ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಾದ ದ್ವಂದ್ವಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುವನು. (ಅಂದರೆ ತತ್ತ್ವಯುಕ್ತವಾಗಿ ಉಚ್ಚಿತ್ತ ನೀಚಿತ್ತವಿಲ್ಲದವನು.) ಸಮಾಹಿತಃ=ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಹಿತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವನು. ಅಥವಾ ವಸ್ತು ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳುಳ್ಳವನು ಆಗಿ ತನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಅಂದರೆ ವಿಚಾರಮಾಡಬೇಕು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಆತ್ಮನಿ ಪಶ್ಯೇತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಋಷಯೋಽಂತಃ ಪ್ರಕಾಶಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮಧ್ಯಮಾಧಿಕಾರಿಯೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದರು. (ಬಿ) ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಂಸಾರಮೋಚಕನೆಂದು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಶಮದಮಾದಿಸಂಪನ್ನನಾಗಿ ಆತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (ಸಿ) ಯದ್ಯಪಿ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪಶ್ಯತಿ ಎಂದು ಪಾಠವಿರುವುದು. ಆದರೂ ಪಶ್ಯೇತ್ ಎನ್ನುವುದು ಸದೃಶ ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿದ್ದ ಪಾಠವು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

★ (ಕ) ಶಮೋ ಮನ್ನಿಷ್ಠತಾ ಬುದ್ಧೇರ್ಧಮ ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹಃ | ಬುದ್ಧಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯು ಶಮವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ನಿಗ್ರಹವು ಧಮವೆ ನ್ನಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.

(ಒ) ಯಥಾ ವಸ್ತು ತಥಾ ಜ್ಞಾನಂ ತತ್ತ್ವಾಮ್ಯಾತ್ಮಮಿರಿತಂ | ಎನ್ನುವ ವಚನದೇವೆಯಿಂದ ಸಮಂಃ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಅಹಿತಂ = ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮನೋವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನವೇ ಇಚ್ಛೆಯೂ ಉಳ್ಳವನು. ಅಂತೂ ವಸ್ತು ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳುಳ್ಳವನು.

ಭಾಷ್ಯ || ಪರೀಕ್ಷ್ಯ ಲೋಕಾನ್ ಕರ್ಮಚತಾನ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ

ನಿರ್ವೇದಮಾಯಾತ್ | ನಾಸ್ತೈಕತಃ ಕೃತೇನ |

ತದ್ವಿಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಸ ಗುರುಮೇವಾಭಿಗಚ್ಛೇತ್ |

ಸಮಿತ್ತಾಗ್ರಃ ಶ್ರೋತ್ರಿಯಂ *ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಕಮ್

|| ೩೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳನ್ನಾಗಿ (ಅಸಾರಗಳೆಂದೂ ಅನಿತ್ಯಗಳೆಂದೂ) ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿ (ಆ ವಿವೇಕದಿಂದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮ ದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಮ್ಯಫಲದಲ್ಲಿಯೂ) ವಿರಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು. (೨) (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾನಂದಾವಿರ್ಭಾವರೂಪ ವಾದುದರಿಂದ) ನಿತ್ಯಪುಮರ್ಥವಾದಮೋಕ್ಷವು ಅನಿತ್ಯಫಲವುಳ್ಳ ಕರ್ಮದಿಂದಲೂ (ವರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ) ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ (ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೋ) (೩) ಆದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಗಳಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿರೇಷಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಿಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಸ್ತಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ ಅಥವಾ ಸಂಪುಟೀಕೃತಗಳಾದ ಹಸ್ತಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ ವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ (ಮತ್ತು ವೇದವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ) ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನೇ ಉಪಸತ್ತಿಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕರ್ಮದಿಂದ ಸಂಬಂಧಗಳಾದ ಐಹಿಕವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿನಾಶಪುಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ನೋಡಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲೋಕಗಳನ್ನು ವಿನಾಶಪುಳ್ಳವು ಗಳನ್ನಾಗಿಯೇ ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿ ಅವುಗಳಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು. ಜ್ಞಾನಪ್ರಿಯನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಕರ್ಮದಿಂದ ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಪ್ರಿಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿರೇಷಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಗಳನ್ನೇ ಹೊಂದಬೇಕು.

ಓತಿ || ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಧಿಕಾರವು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಕಠಪ್ರತಿಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಮೇವೈಷ ವ್ಯುಗತೇ ತೇನ ಲಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯೈಷ

ಆತ್ಮಾ ವಿವ್ಯುಗತೇ ತನೂಂ ಸ್ಥಾಂ (ಕಠ. ೨—೨೩) || ೩೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಇಚ್ಛಾರೂಪನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನೇ (ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು) ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೋ ಆತನಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ಯನು. (ಆತನಿಗೇನೇ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗುತ್ತಾನೆ.) ಆ ಅಧಿಕಾರಿಗೇನೇ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಾರಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾರಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

★ (ಕ) ದೇವಾದೀನಾಂ ತು ಯಜ್ಞಾನ್ಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಿತಿ ಕೀರ್ತಿತಂ | ದೇವಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವು ವಿಜ್ಞಾನವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.

(ಏ) ನೈವ ದೇವಪದಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವರ್ತಕತಾಃ | ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಕಾರ ಇಲ್ಲಿಯೂ ವಿಜ್ಞಾನವದಂದಿಲ್ಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವದಂದಿಲ್ಲ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ವೃ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಭಕ್ತನನ್ನೇ ವರಿಸುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ವ್ಯುಗ್ರತೇ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಭಕ್ತತ್ವವು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಭಕ್ತಿಯು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಿಕವಾದುದು. ಇತರರಲ್ಲಿಯೂ ಯಥಾ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೇ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದುದು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಸ್ಯ ದೇವೇ ಪರಾಭಕ್ತಿಯರ್ಥಾ ದೇವೇ ತಥಾ ಗುರೌ |

ತಸ್ಯೈತೇ ಕಥಿತಾ ಹೃಥಾಃ ಪ್ರಕಾಶಂತೇ ಮಹಾತ್ಮನಃ

ಇತ್ಯಾದಿ *ಶ್ರುತಿಭೃತ್ವ (ಶ್ಲೋ. ಉ. ೬—೨೩.)

|| ೩.೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಶ್ರೀಡಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಿಕವಾದ ಭಕ್ತಿಯು ಇದೆಯೋ, ಚತುರ್ಮುಖಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಗುಣವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯು ಇದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಇತರರಾದ ತಮ್ಮಿಂದುತ್ತಮರಾದ ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಗುಣವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮಹಾನುಭಾವನಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಗುರೂಪದಿಷ್ಟಗಳಾದ ಈ ಅರ್ಥಗಳು ಪ್ರಕಾಶವಿಷಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಆ ಅಧಿಕಾರಿಯಿಂದ (ಮೊದಲು ವೇದಾದಿಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಗುರುಗಳಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಾಪರತತ್ವರೂಪಗಳಾದ ಅರ್ಥಗಳು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಶಮದಮಾದಿರೂಪಗಳಾದ ಗುಣಗಳು ಆ ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯು ಅಧೀನದಿಂದ ಗುರುಗಳಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟ ಗಳಾಗದೆ ಇರುವ ಅರ್ಥಗಳು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವು ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ (ಅಧಿಕಾರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರಿಗೇನೇ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವೆಂದಾದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರಿಂದ ಇತರರಾದ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧ್ಯಯನವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ಅವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

★ (೪) ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಭಕ್ತ್ಯಿಂದ ವ್ಯುಗ್ರತೇ ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತ್ಯಾ ದದ್ಯಾನಿಷಂ ಪದಂ | ಭಕ್ತ್ಯಿಂದ ದೃಶ್ಯತೇ ನಿತ್ಯಂ ಭಕ್ತ್ಯಾ ಭೋಗಾನ್ ದದಾತಿ ಚ || ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವು ಭಕ್ತನನ್ನು ವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಪದವನ್ನು ಕೊಡುವನು. ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಾದ್ಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.

(೫) ಭಕ್ತ್ಯಾ ತ್ವನ್ನಯಾ ಶಕ್ಯಃ (ಭ.ಗೀ.೧೦—೩೪) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸ್ವತಿ ಗಳಿಂದಲೂ ಅಧಿಕಾರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

(೬) ವಿಷ್ಣುಪ್ರಾರ್ಥನಾಪ್ರಕರಣಾದಿಭಕ್ತಿಸ್ತಥೈವ ಚ | ತತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಕಾರೇಣ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದತಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶರತಮ್ಯವು ಉತ್ತಮವಾಯಿತು.

ಭಾಷ್ಯ || ವೈರೋಮಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಚ |

ಅಂತ್ಯಜಾ ಅಪಿ ಯೇ ಭಕ್ತಾ ನಾಮಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಿಣಃ

|| ೩೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವೈರೋಮಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ (ಪ್ರಕೃತಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.) ತೈವರ್ಣಕರು ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಎಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಯಾರು ತ್ರಿವರ್ಣಜಾಪ್ಯರಾದ ಶೂದ್ರರನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಪುಲ್ವಸಪರ್ಯಂತರಾದವರೋ (ಅವರು ಯದ್ಯಪಿ ವೈದಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ) ಭಕ್ತರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಷ್ಟು ಮೊದಲಾದ ನಾಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಷಾತ್ಮಕ ಪ್ರಬಂಧಾಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿಯೂ ಅದರಿಂದಂಟಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು. (ಅದುದರಿಂದ ಅವರೂ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರೇ.)

ಓತಿ || ತೈವರ್ಣಕರಲ್ಲಿಯೂ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಕೆಲವರಿಗೂ ಅಂತ್ಯಜರಲ್ಲಿಯೂ ಭಕ್ತರಾದವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಇತರವಾದುದು ದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ತ್ರೀಶೂದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಬಂಧೂನಾಂ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನೇಽಧಿಕಾರಿತಾ |

ವಿಕದೇಶೇ ಪರೋಕ್ಷೇ ತು ನ ತು ಗ್ರಂಥಪುರಸ್ಸರೇ

|| ೩೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ, ಶೂದ್ರರಿಗೂ ತಾವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾಗದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಬಂಧುಗಳನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಪದೇಶಮಾಡುವವರಿಗೂ ಅಥವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಭಾಸರಿಗೂ ಒಬ್ಬರಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಕುರಿತು ಆರಬ್ಬವಾದುದರಲ್ಲಿಯೇ ವಿಕದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಪಂಚರಾತ್ರಾದಿಗಳೆಂದುತ್ಪನ್ನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು. (ಸರ್ವಥಾ ವೈದಿಕವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ) ಸ್ತ್ರೀ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪುರಸ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ತಂತ್ರಗ್ರಂಥಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಪ್ರವಚನವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮ ಇತಿಹಾಸ ಮೊದಲಾದ ತಂತ್ರಗಳೆಂದುಂಟಾಗತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಅಧಿಕಾರವು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವತ್ರ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ವೇದಭಾಗದಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿರುವ ವಿಕದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಅಧಿಕಾರವು. ಆ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದು. (ಬಿ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಇದು ಅರ್ಥವು. ಒಿಗೆ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಂತ್ರಜನ್ಯಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ (ಸಿ) ಅಂತೂ ಸ್ತ್ರೀಶೂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪುರಸ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಭಾರತ ಭಾಗವತ ಮೊದಲಾದ ಪುರಾಣಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುವಾರದು ಎಂದುಕ್ತವಾಯಿತು.

ಓತಿ— ಹಾಗಾದರೆ ವೇದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ತೈವರ್ಣಕರಿಗಿಲ್ಲರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ಕೆಲವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ತೈವರ್ಣಿಕಾನಾಂ ವೇದೋಕ್ತೇ ಸಮ್ಯಗಕ್ಷಮತಾ ಹೌ

|| ೩೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವೇದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರಿಗೇನೇ ಅಧಿಕಾರವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ನಾಮಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರವೆಂದಲ್ಲ, ವೈದಿಕಜ್ಞಾನ ದಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಪ್ತಾಂ ಮೇ ಪರಾಧಮ ಪತಿಂ ಮೇ ಕೇವಲಂ ಕುರು ಇತ್ಯಾದಿ ಪುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ವೇದಾಧಿಕಾರವು ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಆಹುರಪ್ಯುತ್ರಮಸ್ಮಿಣಾಮಧಿಕಾರಂ ತು ವೈದಿಕೇ |

ಯಥೋರ್ವಶೀ ಯಮೀ ಚೈವ ಶತ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ಚ ತಥಾ^೧ ಪರಾ ಇತಿ || ೩.೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಉತ್ತಮರಾದ ದೇವಾದಿಗಳ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ನಾಮಾದಿ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ವೇದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಹೇಗೆಂದರೆ ಉದಾಹರಿಸಿ ತೋರುತ್ತಾರೆ.) ಊರ್ವಶಿಯೂ ಯಮನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ತ್ಯಾಮಲಾ ದೇವಿಯೂ, ಚಪಾವರ್ತೀರತೀ ಮೊದಲಾದವರೂ ಶಚೀ ಮೊದಲಾದ ದೇವಸ್ತ್ರೀಯರೂ, ಚಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಶಚೀ ಮೊದಲಾದ ದೇವಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಉತ್ತಮ ದೇವಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ಇತರರಾದ ಋಷಿಪತ್ನಿಯರೂ ಕೂಡ ವೇದಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಪ್ರಮಾಣೋಪನ್ಯಾಸ ಇವುಗಳಿಂದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಿವರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅಥಶಬ್ದವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿಯೂ ವಿಸ್ತರವಾಗಿಯೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಈಗ ಅತಃಶಬ್ದೋ ಹೇತುರ್ಥಃ ಎಂದು ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯತೋ ನಾರಾಯಣಪ್ರಸಾದಮೃತೇ ನ ಮೋಕ್ಷಃ |

ನ ಚ ಜ್ಞಾನಂ ವಿನಾತ್ಯರ್ಥಪ್ರಸಾದಃ |

^೨ಯತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಕರ್ತವ್ಯಾ

|| ೩.೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸುವಿವೇ ಆಗಬೇಕು. ದುಃಖಲೇಶವೂ ಆಗ ಲಾರದು

೧ ದೇವ್ಯೋ ಮುನಿಸ್ತ್ರಿಯುಶ್ವದ ಸರಾದಿಕುಲಜಾ ಆಽಽ | ಉತ್ತಮಾ ಇತಿ ವಿಜ್ಞೇಯಾಃ ಸಚ್ಚಿದ್ರೂಪವೈದಿಕಿಣಮ್ || ಜ್ಞೇಯಮುಕ್ತೈರ್ಹಲೇರ್ನಾಮ ದೇವಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಋಷಿಪತ್ನಿಯರೂ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಾದಾಗ್ಯೂ ಉತ್ತಮರೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸಚ್ಚಿದ್ರೂಪ ಕೂಡ ಅವೈದಿಕರಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯವರು.

೨ (ಕ) ಅಮಮುಕ್ತೇವ ಯೋ ವೇದ್ಯಃ ಸ ಜೀವ ಇತಿ ತೀರ್ತತಃ | ಸ ದುಃಖಃ ಸದುಃಖಃ ಚೈವ ಸ ಪಾತ್ರಂ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಯೋಃ || ಅಹಂ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು ಜೀವನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆತನೇ ದುಃಖಿಯು, ಸುವಿಯು. ಸಂಸಾರಬಂಧಕ್ಕೂ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೂ ಪಾತ್ರಭೂತರು ಎಂದು ಪರಮಪ್ರತಿಯು.

(ಘ) ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದಾತ್ಪರಮಾರ್ಥರೂಪಾದಾತ್ಮಾತ್ಮಸಾಧಾರಣೈಚ್ಛತೇ ನಾಪರೇಣ | ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ದುಃಖರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರದವೆಯಿಂದ ವಿಹುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ನಾರಾಯಣಪ್ರತಿಯು.

ಎನ್ನುವ ಸರ್ವಾಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ ಅತಿಶಯಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲದೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆ ಪ್ರಸಾದವು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ (ಆ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾಮಾಡದೆ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೋ) ಆದಕಾರಣ ಅತಿಶಯತಪ್ರಸಾದದ್ದಾರಾ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮವಿಚಾರವು ಮಾಡತಕ್ಕದು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾ ಅಂದರೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ವೇದವೇದಾನುಸಾರಿಗ್ರಂಥಗಳ ಅರ್ಥವಿಷಯಕವಾದ ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾಸ ನಾದಿಗಳು. (ಬಿ) ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಸಾರ ಬಂಧವು ಅಜ್ಞಾನಕಾರ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸಂಸಾರಬಂಧವು ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ(ಮೋಕ್ಷ)ಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅತ್ಯಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯವೂ ವಿಷಯವೂ ಕೂಡದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಜ್ಞಾನವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದ ಜೀವನೂ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಜೀವನಿಗೂ ಅಜ್ಞಾನವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಜ್ಞಾನವೇ ಕೂಡದಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಬಂಧವು ಅಜ್ಞಾನಕಾರ್ಯವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು? (ಸಿ) ಮತ್ತು ಅಹಂ ದುಃಖೇ ಎಂದು ಸರ್ವರಿಗೂ ಅಬಾಧಿತವಾದ ಅನುಭವವಿದೆ— ಈ ಅನುಭವವು ದುಃಖಕ್ಕೆ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇಂತಹುದನ್ನು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಫ್ರಾಂಟಿಯೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವು ಸರ್ವರಿಗೂ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ ಎನ್ನುವ ರುತಿಯಿಂದ ಅಭೇದವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹುದನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಆಗಮಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮಾತು ಅನಾದರಣೀಯವೇ ಆಗಿದೆ. (ಡಿ) ಇಂತಹ ಸಂಸಾರಬಂಧವು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲದೆ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

ಒಳಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕರ್ತವ್ಯ ಎನ್ನುವ ಪದವು ಇಲ್ಲ. ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಾದರೆ ನ ಕರ್ತವ್ಯ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಏಕೆ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಹೀಗೆಯೇ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆನ್ನುವ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕವಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯತ್ರಾನವಸರೋಽನ್ಯತ್ರ ಪದಂ ತತ್ರ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ | ವಾಕ್ಯಂ ವೇತಿ ಸತಾಂ ನೀತಿಃ |
ಸಾವಕಾಶೇ ನ ತದ್ಭವೇದಿತಿ ಬೃಹ(*ಬ್ರಹ್ಮ)ತ್ಸಂಹಿತಾಯಾಮ್ || ೩೯ ||

(ಗ) ನ ತಾದೃಶೀ ಪ್ರೀತೀರ್ದೃಶ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷಜ್ಞಾತರಿ ಯಾದೃಶೀ ಸ್ವಾತ್ | ತತ್ತ್ವಗುಣಾನೋತ್ಕರ್ಮಾಪ್ನೋತಿ ಸರ್ವಃ ತತೋ ವೇದಾಸ್ತತ್ರಾ ಸ್ವರ್ಗ ವಿವ || ತನ್ನ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿದವನಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿದ್ದದ್ದು ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷಿಸಿದುದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವರೂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಸಮಸ್ತ ವೇದಗಳೂ ಭಗವತ್ತರಗಳೇ ಎಂದು ಸುಪರಿಗ್ರಹಿತವಾಯಿತು.)

★ ಈ ಚಪ್ಪೆಯು ಒಳಗಿನದ್ದು ಹೃದಯದಿಂದ ಬಾಕ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಅವಾಂತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದವಿಲ್ಲದೆ ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅವಸರವಿಲ್ಲವೋ (ಅರ್ಥಾಂತರವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೋ) ಅಂತಹ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಪದವೇ ಅಧ್ಯಾಹಾರ್ಯವಾಗಿದೆ. ಯಾವ ಮಹಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅವಾಂತರ ವಾಕ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಅರ್ಥಾಂತರವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಮಹಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಅವಾಂತರವಾಕ್ಯವೇ ಅಧ್ಯಾಹಾರ್ಯವು. (ಬೇರೆ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಸಜ್ಜನರ ನ್ಯಾಯವು ಯಾವ ಪದವನ್ನಾಗಲೀ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡದೆ ಪದಾಂತರದಿಂದ ವಾಕ್ಯಾಂತರದಿಂದಲಾಗಲೀ ಆ ವಾಕ್ಯವಾಗಲೀ ಮಹಾವಾಕ್ಯವಾಗಲೀ ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದ್ದಾದರೆ ಆಪದವಾಗಲೀ ವಾಕ್ಯವಾಗಲೀ ನಿಯಮದಿಂದ ಅಧ್ಯಾಹಾರ್ಯವಾಗಲಾರದು ಎಂದು ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ಹೇಳಿಯಿದೆ).

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ಮತ ಇಹ ಭವತಿ |

ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ಆಯನಾಯ ವಿದ್ಯತೇ (ತೈ.ಉ.೩-೧೨)

|| ೪೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಧಿಕಾರವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಸಹಸ್ರತಿರಸ್ಸುಗಳುಳ್ಳವನು ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಾಗಿ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದ್ದಾರಾ ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿದವನೇ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ನಾರಾಯಣನ ಪ್ರಾಪ್ತರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಾದಿರೂಪವಾದ ಉಪಾಯವು ಇಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಸಾದದ್ದಾರಾ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು. (ಬಿ) ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವಾದರೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿಯುವು ದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲದೆ ವಿದ್ವತ್ಪದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ.

ಪೀಠಿಕೆ || ನ ಚ ಜ್ಞಾನಂ ವಿನಾ ಆತ್ಮಾರ್ಥಪ್ರಸಾದಃ ಎಂದು ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಿಯೋ ಹಿ ಜ್ಞಾನಿನೋಽತ್ಯರ್ಥಮಹಂ ಸ ಚ ಮಮ ಪ್ರಿಯಃ || ೪೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಾನು ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯನು. ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಆ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಯೂ ನನಗೆ ಪ್ರಿಯನು (ಪ್ರಸಾದವಿಷಯನು.) (ಎಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಾತು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಸಾದವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು ಎನ್ನುವುದು ಕೇವಲ ಅರ್ಥಿಕಾರ್ಥವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಠಶ್ರುತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸು ತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಮೇವೈಷ ವ್ಯಣುತೇ ತೇನ ಲಭ್ಯಃ

|| ೪೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ಇಚ್ಛಾರೂಪನಾಗಿ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವನಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ತನು. (ಬೇರೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಕರ್ಮದಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ಯನಲ್ಲ)

ಪೀಠಿಕೆ || ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಕೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ್ಮಾ ವಾ ಆರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ಶ್ರೋತವ್ಯೋ ಮಂತವ್ಯೋ ನಿರಿದ್ಧಾಸಿತವ್ಯಃ
(ಬೃ. ಉ. ೬. ೫-೬) ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತಿಸ್ತುತಿಭ್ಯಃ || ೪೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಎಲೇ ಮೈತ್ರೇಯಿಯೇ (ಮುಕ್ತಿಯು ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ) ಪರಮಾತ್ಮನು ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ಅಪರೋಕ್ಷೀಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. (ದರ್ಶನವಾಗಬೇಕಾದರೆ) ನಿರಿದ್ಧಾಸಿತವ್ಯಃ ಧ್ಯಾನವಿಷಯ ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು. (ಆದರ್ಶಾಗಿ) ಮಂತವ್ಯಃ ಯುಕ್ತಗೌರವದ ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು. (ಆದರ್ಶಾಗಿ) ಶ್ರೋತವ್ಯಃ ಗುರುಗಳ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಇದು ಅರ್ಥವು ಎಂದು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗ್ರಹಣಾರೂಪವಾದ ಶ್ರವಣದಿಂದ ವಿಷಯೀಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ (ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಅಂಗಾಂಗಿರೂಪವಾದ ಶ್ರವಣ—ಮನನ—ನಿರಿದ್ಧಾಸನರೂಪವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (ಬಿ) * ಶ್ರವಣವೆಂದರೆ— ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಉಪದೇಶದಿಂದಂಜಾದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು. (ಸಿ) ಮನನವೆಂದರೆ— ಕೃತವಾದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತನುಸಂಧಾನವು. (ಡಿ) ನಿರಿದ್ಧಾಸನವೆಂದರೆ— ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತಾನುಗುಣವಾದ ತದ್ವಿಷಯಕವಾದ ವಿಚಾರವು. (ಇ) ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು. ಆದಕಾರಣ ಇಚ್ಛಾರೂಪವಲ್ಲದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಸನ್ನತ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯಗಳು ಹೇಗೆ ಆಗುವವು ಎಂದರೆ? ಜಿಜ್ಞಾಸಿತಂ ಸುಸಂಪನ್ನಮುಪಿ ತೇ ಮಹದದ್ಭುತಂ । (ಭಾ. ೧-೫-೨.) ಪೂರ್ಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿರುವಿರಿ ಎಂದು ನಾರದರು ವೇದವ್ಯಾಸರ ಹತ್ತಿರ

★ (ಕ) ಶ್ರವಣಂ ಶಬ್ದಜಂ ಜ್ಞಾನಮುಪಪತ್ಯನುಚಿಂತನಂ । ಮತಿನಿರಂತರಾ ಚಿಂತಾ ನಿರಿದ್ಧಾಸನಮೇವ ಚ || (ಸುಪ್ರಾರ್ಥಕವು.)

(ಎ) ಶ್ರವಣಂ ಮನನಂ ಚೈವ ನಿರಿದ್ಧಾಸನಮೇವ ಚ । ವಿಶ್ಲೋಕಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಧ್ಯಾಯಾಂ ಜಿಜ್ಞಾಸೇತಿ ವಿಧೋ ವಿಧುಃ । ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

(ಗ) ಯತ್ಪಾರ್ಥಸ್ಯ ವಿಸಂವಾದಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣೋಪಲಬ್ಧತೇ । ಸ್ವರಸಂಸ್ಕಾರಮಾತ್ರಾರ್ಥಾ ತತ್ರ ವ್ಯಾಕರಣಸ್ಥುತಿಃ || ಪಾಣದರಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಯೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿಸಂವಾದವು ತೋರುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಸನ್ ಎನ್ನುವ ವ್ಯಾಕರಣಸ್ಥುತಿಯು ಸ್ವರ ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಉಪಯುಕ್ತವಾದುದು. ಅಂತೂ ಪ್ರತ್ಯಯವು ರಬ್ರಕ್ಕೆ ಸಾಧುತ್ತವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.)

ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಶಬ್ದವು ರೂಢವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (ಎಫ್) ಹಾಗಾದರೆ ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛೆಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ ಪ್ರಯತ್ನಸಾಧ್ಯವಾದುದೇ ವಿಧೇಯವಾಗುವುದು. ಪುರುಷರ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಅಗೋಚರವಾದ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವವಿಧಾನವು ಕೂಡಲಾರದು. (ಜಿ) ಹಾಗಾದರೆ ಕರ್ತವ್ಯ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರವು ಮಾಡುವುದು ಬೇಡ. ವಾಚಸ್ಪತಿಯು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಭವತಿ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದಷ್ಟೆ ಹಾಗಾದರೆ— ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛೆಯು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವೂ ಕೂಡಬಹುದೆಂದರೆ— ಭವತಿ ಎನ್ನುವುದು ವ್ಯರ್ಥವೇ. ಮತ್ತು ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಈ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟದ್ದು. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಾದರೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ತತ್ಕರ್ಮ ಹರಿತೋಷಂ ಯತ್ | ಯ ಇಮಂ ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಪ್ರಸಾದವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಯಮೇವೈಷ ವ್ಯಾಸತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇತರವಾದುದಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧವಿದ್ದಂತೆ ಪ್ರಿಯೋ ಹಿ ಜ್ಞಾನಿನಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಕರ್ಮಣಾ ತ್ವಧಮಃ ಪೋಕ್ಷಃ ಪ್ರಸಾದಃ ಶ್ರವಣಾದಿಭಿಃ |

ಮಧ್ಯಮೋ ಜ್ಞಾನಸಂಪತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಸಾದಸ್ತೂತ್ರಮೋಮತಃ || ೪೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕಾರ್ಮಕರ್ಮದಿಂದಲೂ ಅಕಾರ್ಮಕರ್ಮದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಯಾವ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಾದವೋ ಅದು ಅಧಮವೆಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಸಾದವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ, ಅದು ಮಧ್ಯಮವೆಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸ್ವಯೋಗ್ಯಬಿಂಬಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಪರಿಪಾಕದಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಯಾವ ಪ್ರಸಾದವೋ ಅದೇ ಉತ್ತಮಪ್ರಸಾದವೆಂದು ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಶ್ರವಣಾದಿಭಿಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ವಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಿಂಬರರ್ಥನ ದಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಧ್ಯಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಭಗವನ್ನೂರ್ತಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯರರ್ಥನವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಸಾದಾತ್ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿಷ್ಣೋಃ *ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ|

ಮಧ್ಯಮಾಜ್ಞಾನಲೋಕಾದಿರುತ್ತಮಪ್ತ್ವೇವ ಮುಕ್ತಿದಃ || ೪೫ ||

* (ಕ) ಯೋಗ್ಯ ತತ್ವವೆಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಗತಿಯೋಮಲಾಃ | ಮಹರ್ಜನಃ ತತ್ವವ್ಯಕ್ತಂ ಭಕ್ತಿಯೋಗ್ಯ ಮಧ್ಯಃ || (ಭಾ.ಸ್ಯ.೧೧) ಯೋಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಹ ಲೋಕ ಮೊದಲಾದ ಗತಿಗಳು ಲಭಿಸುತ್ತವೆ. ಭಕ್ತಿಯೋಗದಿಂದ ನನ್ನ ಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಮೇವೈಷ ವ್ಯಯತೇ ತೇನ ಲಭ್ಯಃ

|| ೪೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ಇಚ್ಛಾರೂಪನಾಗಿ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವನಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ತನು. (ಬೇರೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಕರ್ಮದಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ತನಲ್ಲ.)

ಶ್ಲೋಕ || ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ದ್ರವ್ಯಃ ಶ್ರೋತವ್ಯೋ ಮಂತವ್ಯೋ ನಿರಿದ್ಧಾಸಿತವ್ಯಃ
(ಬೃ. ಉ. ೬.೫-೬) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ತುತಿಃ || ೪೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಎಲೇ ಮೈತ್ರೇಯಿಯೇ (ಮುಕ್ತಿಯು ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ) ಪರಮಾತ್ಮನು ದ್ರವ್ಯಃ = ಅಪರೋಕ್ಷೀಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. (ದರ್ಶನವಾಗಬೇಕಾದರೆ) ನಿರಿದ್ಧಾಸಿತವ್ಯಃ = ಧ್ಯಾನವಿಷಯ ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು. (ಅದಕ್ಕಾಗಿ) ಮಂತವ್ಯಃ = ಯುಕ್ತಗಳಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು. (ಅದಕ್ಕಾಗಿ) ಶ್ರೋತವ್ಯಃ = ಗುರುಗಳ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಇದು ಅರ್ಥವು ಎಂದು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗ್ರಹಣಾರೂಪವಾದ ಶ್ರವಣದಿಂದ ವಿಷಯೀಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ (ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಅಂಗಾಂಗಿರೂಪವಾದ ಶ್ರವಣ—ಮನನ—ನಿರಿದ್ಧಾಸನರೂಪವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (ಬಿ) * ಶ್ರವಣವೆಂದರೆ— ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಉಪದೇಶದಿಂದಂಜಾದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು. (ಸಿ) ಮನನವೆಂದರೆ— ಶ್ರುತವಾದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತನುಸಂಧಾನವು. (ಡಿ) ನಿರಿದ್ಧಾಸನವೆಂದರೆ— ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತಾನುಗುಣವಾದ ತದ್ವಿಷಯಕವಾದ ವಿಚಾರವು. (ಇ) ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್ಮತಪ್ರತ್ಯಯವು. ಆದಕಾರಣ ಇಚ್ಛಾರೂಪವಲ್ಲದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಸನ್ನತ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯಗಳು ಹೇಗೆ ಆಗುವವು ಎಂದರೆ? ಜಿಜ್ಞಾಸಿತಂ ಸುಸಂಪನ್ನಮಪಿ ತೇ ಮಹದದ್ಭುತಂ । (ಭಾ. ೧-೫-೩) ಪೂರ್ಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿರುವಿರಿ ಎಂದು ನಾರದರು ವೇದವ್ಯಾಸರ ಹತ್ತಿರ

★ (ಕ) ಶ್ರವಣಂ ಶಬ್ದಜಂ ಜ್ಞಾನಮುಪಪತ್ತಿಸುಚಿಂತನಂ । ಮತಿನಿರಂತರಾ ಚಿಂತಾ ನಿರಿದ್ಧಾಸನಮೇವ ಚ || (ಸುಪ್ರಾರ್ಥಕವು.)

(ಬಿ) ಶ್ರವಣಂ ಮನನಂ ಚೈವ ನಿರಿದ್ಧಾಸನಮೇವ ಚ । ವಿಶ್ಲೇಷಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಧ್ಯಾಯಾಂ ಜಿಜ್ಞಾಸೇತಿ ವಿಧೋ ವಿಮುಃ । ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

(ಸಿ) ಯತ್ಪಾರ್ಥಸ್ಯ ವಿಸಂವಾದಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣೋಪಲಬ್ಧತೇ । ಸ್ವರಸಂಸ್ಕಾರಮಾತ್ಮಾರ್ಥಾ ತತ್ರ ವ್ಯಾಕರಣಸ್ತುತಿಃ || ವಾಗಾದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸನ್ಮತಪ್ರತ್ಯಯವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿಸಂವಾದವು ತೋರುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಸನ್ಮತ ಎನ್ನುವ ವ್ಯಾಕರಣಸ್ತುತಿಯು ಸ್ವರ ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಉಪಯುಕ್ತವಾದುದು. ಅಂತೂ ಪ್ರತ್ಯಯವು ರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಸಾಧುತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.)

ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಶಬ್ದವು ರೂಢವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (ಎಫ್) ಹಾಗಾದರೆ ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛೆಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ ಪ್ರಯತ್ನಸಾಧ್ಯವಾದುದೇ ವಿಧೇಯವಾಗುವುದು. ಪುರುಷರ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಅಗೋಚರವಾದ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವವಿಧಾನವು ಕೂಡಲಾರದು. (ಜಿ) ಹಾಗಾದರೆ ಕರ್ತವ್ಯ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರವು ಮಾಡುವುದು ಬೇಡ. ವಾಚಸ್ಪತಿಯು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಭವತಿ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದಷ್ಟೆ ಹಾಗಾದರೆ— ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛೆಯು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವೂ ಕೂಡಬಹುದೆಂದರೆ— ಭವತಿ ಎನ್ನುವುದು ವ್ಯರ್ಥವೇ. ಮತ್ತು ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಈ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟದ್ದು. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಓಕಿ || ಹಾಗಾದರೆ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಾದರೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ತತ್ಕರ್ಮ ಹರಿತೋಷಂ ಯತ್ | ಯ ಇಮಂ ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತೀಕೃಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಪ್ರಸಾದವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಯಮೇವೈಷ ವ್ಯುಹತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇತರವಾದುದಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧವಿದ್ದಂತೆ ತ್ರಿಯೋ ಒ ಜ್ಞಾನಿನಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಸ್ವತೀಯಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಕರ್ಮಣಾ ತ್ವಧಮಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಪ್ರಸಾದಃ ಶ್ರವಣಾದಿಭಿಃ |

ಮಧ್ಯಮೋ ಜ್ಞಾನಸಂಪತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಸಾದಸ್ತೂತ್ರಮೋಮತಃ || ೪೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕಾರ್ಮಕರ್ಮದಿಂದಲೂ ಅಕಾರ್ಮಕರ್ಮದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಯಾವ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಾದವೋ ಅದು ಅಧಮವೆಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಸಾದವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ, ಅದು ಮಧ್ಯಮವೆಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸ್ವಯೋಗ್ಯಬಿಂಬಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಪರಿಪಾಕದಿಂದಂಟಾಗತಕ್ಕ ಯಾವ ಪ್ರಸಾದವೋ ಅದೇ ಉತ್ತಮಪ್ರಸಾದವೆಂದು ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಶ್ರವಣಾದಿಭಿಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಅರಿತಬ್ಬದಿಂದ ಸ್ವಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಿಂಬದರ್ಶನದಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಧ್ಯಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಭಗವನ್ನೂರ್ತಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯದರ್ಶನವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಓಕಿ || ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಸಾದಾತ್ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿಷ್ಣೋಃ *ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ||

ಮಧ್ಯಮಾಜ್ಞಾನಲೋಕಾದಿರುತ್ತಮಸ್ತ್ವೇವ ಮುಕ್ತಿದಃ || ೪೫ ||

* (ಕ) ಯೋಗ್ಯ ತತ್ವದ್ವೈತ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಗತಿಯೋಮಲಾಃ | ಮಹರ್ವನಃ ತತ್ವದ್ವೈತ ಭಕ್ತಿಯೋಗ್ಯ ಮಧ್ಯಃ || (ಭಾ.ಸ್ಯ.೧೧) ಯೋಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಹ ಲೋಕ ಮೊದಲಾದ ಗತಿಗಳು ಲಭಿಸುತ್ತವೆ. ಭಕ್ತಿಯೋಗದಿಂದ ನನ್ನ ಲೋಕವು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮದಿಂದಮುಂಟಾಗತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧಮಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು ಆಗುತ್ತದೆಯೆಂದು (ವೃದ್ಧರಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮಧ್ಯಮಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಮಹರ್ಲೋಕ ಜನಲೋಕ ತಪೋಲೋಕ ಸತ್ಯಲೋಕಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ಉತ್ತಮಪ್ರಸಾದವೇ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಇತರ ಪ್ರಸಾದಗಳಲ್ಲ).

- (ಏ) ಜ್ಞಾನೇನ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ ಸ್ವಾತ್ ಮಹಾಜ್ಞಾನಾದ್ವೇರ್ಗತಃ | ಪಾದ ಯೋಗಾನ್ಮಹರ್ಲೋಕೋ ಜನೋಲೋಕವು ಯೋಗತಃ | ತಪಸ್ತು ತಪೋಲೋಕಃ ಕಃ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ನಾನ್ಯತಃ ಕ್ಲೃಪತ್ || ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು, ಮಹಾಜ್ಞಾನದಿಂದ ವೈಕುಂಠವು, ಪಾದಯೋಗ (ನಿರಂತರ ಅಮಿಡಿತವಾದ ಧ್ಯಾನ) ದಿಂದ ಮಹರ್ಲೋಕವು, ಯೋಗದಿಂದ ಜನಲೋಕವು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ತಪೋಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾಗವತ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.
- (ಗ) ಈಯುಕ್ತೈಃ ಕರ್ಮಣಾ ಲೋಕಾನ್ ಜ್ಞಾನೇನ್ನೈವ ತದುತ್ತರಾನ್ | ಕರ್ಮದಿಂದ ಭೂಲೋಕ ಭುವರ್ಲೋಕ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಮಹರಾದಿ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.
- (ಘ) ಜ್ಞಾನಂ ವಿನಾ ನಾಪಿ ಮಹರ್ಲೋಕಾದಿಕಾ ಗತಿಃ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಮಹರಾದಿ ಲೋಕಗಳು ಸಿಗಲಾರವು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಮಹರ್ಲೋಕ ಜನಲೋಕಾದಿಗಳು ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.
- (ಙ) ಆದಕಾರಣ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದಮುಂಟಾದ ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಜನಲೋಕಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ— ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು (೧) ಸ್ವಯೋಗ್ಯ ಬಿಂಬದರ್ಶನ, (೨) ಧ್ಯಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ದರ್ಶನ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವು. ಬಿಂಬವೃತ್ತಿರಿಕ್ತವಾದ ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ದರ್ಶನರೂಪವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದಮುಂಟಾದ ಪ್ರಸಾದದೇವೆಯಿಂದ ಜನಲೋಕಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ.
- (ಚ) ಎರಡು ವಿಧ ದರ್ಶನವೂ, ಸಾಮಾನ್ಯ ದರ್ಶನವು ಜನಲೋಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವು ಎನ್ನುವುದೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ದರ್ಶನಾಲ್ಲೋಕಾಃ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯಾತ್ಮದರ್ಶನಾತ್ | ಸಾಮಾನ್ಯದರ್ಶನದೇವೆಯಿಂದ ಜನಲೋಕಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ.
- (ಛ) ಭೂಲೋಕಾದಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳು ಕರ್ಮಸಂಪಾದಿತಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಮಹರಾದಿ ಲೋಕಗಳು ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಂಪಾದಿತಗಳಲ್ಲ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಲಭ್ಯಪಡುತ್ತವೆಗಳು. ಮಹರಾದಿಲೋಕಗಳು ವಿಷ್ಣುಲೋಕಗಳೇ. ಅಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಬಿಭರ್ಷಿತ್ಯಂಭೋ ವಿಷ್ಣು ಲೋಕಃ ದಿವಃ ಪರಃ | ಮಹರಾದಿಯಶ್ಚ ತೇಷು ಹಿ ಸರ್ವೇಷು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಶ್ಚರತಿ ವಿಷ್ಣುಃ || ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಭಃ=ವಿಷ್ಣುಲೋಕವು, ಮಹರಾದಿಲೋಕಗಳೂ ವಿಷ್ಣುಲೋಕದೇ. ಅವುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಐತರೇಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.
- (ಜ) ಕೆಲವರು ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾನ್ಯತೇ ವಿಷ್ಣುಮಿಂದ್ರಿಯೈರ್ನೈವ ಪಶ್ಯತಿ | ಪ್ರಾ ದುರ್ಭಾವಾನಪಿ ಯದಾ ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟೃದ ಪಶ್ಯತಿ | ತದ್ವೇದ ಮುಚ್ಯತೇ ಜೀವಃ ನ ದುಶ್ಚೇಂದ್ರಿಯೈಃ ಕ್ಲೃಪತ್ | ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವರೂಪಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಯಾವಾಗ ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ನೋಡುತ್ತಾನೋ ಆದಾಗಲೇ ಜೀವನು ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಆದಕಾರವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನದರ್ಶನಸಹಿತವಾದ ಮಧ್ಯಮಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಜನಲೋಕಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.
- (ಝ) ಈಯುಕ್ತೈಃ ಕರ್ಮಣಾ ಜ್ಞಾನೇನ್ನೈವ ತದುತ್ತರಾನ್ | ಆಜ್ಞಾನಜನ ಭುರ್ವಿ | ಈ ಎರಡು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಮಹರಾದಿಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ೧ ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಭಾಗವು, ೨ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿಭಾಗವು ಎಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳು ಇವೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಪ್ರಸಾದವು ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವು ಎಂದು ಇದ್ದಂತೆ ಮೋಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಅಪಾಮ ಸೋಮಮದ್ಯುತಾ ಅಭೂಮ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿದವು, ಮುಕ್ತರಾದವು ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಹಿ ಸಂಸಿದ್ಧಿಮಾಪ್ತತಾ ಜನಕಾದಯಃ ಜನಕಾದಿಗಳು ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿ—ಸ್ವಂತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧ ವಾಗುತ್ತವೆ. (ಬಿ) ಹೀಗೆ ಇರಲು ಮೋಕ್ಷವು ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಶಂಕಿಸದೆ ಪ್ರಸಾದವು ಕರ್ಮ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ವಿತಕ್ತ ಶಂಕಿಸಿದ್ದೆಂದರೆ ಯದೃಶ ಮೋಕ್ಷವು ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯಾದಿ ಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ | ಯ ಮೇವೈಷ ವ್ಯಾಕೇ ತೇನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾಃ ಎಂದೂ ತೇನೈವ ಎಂದೂ ಜ್ಞಾನೇತರಪ್ರಸಾದಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸಾಧನವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಪ್ರಿಯೋ ಹಿ ಜ್ಞಾನಿನಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮರೂಪಸಾಧನಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯತ್ವ ಶಂಕೆಯು ಹುಟ್ಟಿಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಕರ್ಮಣಾ ಸತ್ಯಧಮಃ ಪೋಕ್ಷಃ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿದರು. (ಸಿ) ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದವು ಸಿಗುವುದನ್ನುವುದು ಸತ್ಯವೇ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅದು ಉತ್ತಮ ಪ್ರಸಾದವಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯವಾದುದೇ ಉತ್ತಮಪ್ರಸಾದವು. ಅನುತ್ತಮ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಲಭಿಸುವವು. ಮೋಕ್ಷವು ಉತ್ತಮ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಸಿಗುವುದು. ಉತ್ತಮ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದುದು ಜ್ಞಾನವೇ ಕರ್ಮವಲ್ಲ.

ಏತಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಉತ್ತಮ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಲಿ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಣಾ ಜ್ಞಾನಮಾತನೋತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟಬಹುದು. ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಆತ್ಮಾ ವಾ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅದರಲ್ಲಿ ೨ನೇ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿಭಾಗವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯವು. ೧ನೇ ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಭಾಗವಾದರೂ ಮಧ್ಯಮಪ್ರಸಾದವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯವು ಹೀಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

- (ಇ) ಅಮರದಿಂದಲೇ ಮನ್ಯಂತರಾಯುಷಃ ಸ್ವರ್ಗ ಮಹರ್ಲೋಕೇತು ಕಾಲಿಃ | ಅಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಗದ್ವಾಸು ಮಹರ್ಲೋಕೇಽಪಿ ಯೇ ವರಾಃ || ಮಹರ್ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ದೈನಂದಿನ ಕಲ್ಪಪರ್ಯಂತರ ಮಾತ್ರ ಆಯುಷ್ಯ ವು. ಕೆಲವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಪರ್ಯಂತ ಆಯುಷ್ಯವು ಎಂಬ ಭಾಗವಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು.
- (ಒ) ಅಥಮಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಅಥಮಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಅತಿ ದೈವಿಗಳಾದ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗ ಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಅದು ಹೇಗೆ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ದಕ್ಷಿಣಾತರ್ಪಿತಾನಾಂ ತು ಆಚಾರ್ಯಾಣಾಂ ತು ತೇವಹಾ | ಯಾಂತಿ ಸ್ವರ್ಗಂ ತಾಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ತಮೋಽಂತರ ಪ್ರಾಪ್ಯಂತಿ ಚ || ತದನ್ವೇ ನೈವ ಚ ಸ್ವರ್ಗಂ | ದಕ್ಷಿಣಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ ಭಾಗವತಾಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹೀಳುವಲ್ಲಿ ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಆಚಾರ್ಯರ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದವರು ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು.

ಭಾಷ್ಯ || ಶ್ರವಣಂ ಮನನಂ ಚೈವ ಧ್ಯಾನಂ ಭಕ್ತಿಸ್ತದ್ವೇವ ಚ |

ಸಾಧನಂ ಜ್ಞಾನಸಂಪತ್ತೌ ಪ್ರಧಾನಂ ನಾನ್ಯದಿಷ್ಯತೇ

|| ೪೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರವಣವು ಮನನವು ಧ್ಯಾನವು ಇವುಗಳೇ ಸಾಧನವು. ಇತರ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲ (ಹಾಗಾದರೆ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನಮಾತನೋತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವು ಹೇಗೆ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವು. ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಅಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವೆಂದೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧನವೇ ಅಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಅಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವು.

ಓತಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಕರ್ಮವೇ ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವು. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಅಮುಖ್ಯ ಸಾಧನಗಳೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚೈತಾನಿ ವಿನಾ ಕಶ್ಚಿಜ್ಞಾನಮಾಪ ಕುತಶ್ಚನ || ಇತಿ ನಾರದೀಯೇ || ೪೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಯಾರೊಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಸಹಾಯದವೆಯೆಂದರೇ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಾರದೀಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಇರುವಾಗ್ಗೆ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ (ಬಿ) ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೇನೇ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕದಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇವೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನಗಳು. ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂತಹ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಅಂತಃಕರಣಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನಗಳು.

ಓತಿಕೆ || ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ ಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ನಾರಾಯಣನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಲ್ಲ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ನಾರಾಯಣನೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಾತಿ ಜೀವ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸೂತ್ರಕಾರರ ವಿವಕ್ಷಾವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || * ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣಾವೇವ

|| ೪೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳು ಇದ್ದರೂ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯದೋ ಆದಕಾರಣ (ಮುಖ್ಯ ಅಮುಖ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದನ್ನೇ

★ ದೇಶತಃ ಕಾಲತಶ್ಚೈವ ಗುಣತಶ್ಚಾಪಿ ಪೂರ್ತಿತಃ | ವಿಷ್ಣೌ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ನಾಮೈತನ್ಮುಖ್ಯತೋಽನ್ಯತ್ರ ನ ಕೃಚಿತ್ | ದೇಶ ಕಾಲ ಗುಣ ಪರಿಚ್ಛೇದರೂಪ ತ್ರಿವಿಧ ಪೂರ್ತಿವಾಚಕ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಬೇರೆಯಲ್ಲಿ ಯೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ.

ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ) ನಾರಾಯಣನೇ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಇಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವರ್ಗಗಳ ಐದು, ಆರು ನಾಲ್ಕನೇ ದಾದ ಣ ಪ ವಿ ಎನ್ನುವ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಒಟ್ಟು ೫೬೪ ಸೂತ್ರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಯೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (ಬಿ) ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಸ ವಿಷ್ಣುರಾಹು ಹಿ ತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಎಂದು ದೈವೀ ಮೀಮಾಂಸಾ ಅಂತಿಮ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ ದೈವೀಮೀಮಾಂಸಾ ಅಂತಿಮ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ನಾರಾಯಣನೇ ಪ್ರಸ್ತುತನೆಂದು ಸೂಚಿಸಿರುವರು. (ಸಿ) ತಥಾ ಚ ಶ್ರೀಹರಿಯು ದೇವಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಹಿ ತಚ್ಚ ತೇ; ತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಎಂದು ಸರ್ವ ದೇವೋತ್ತಮನೆಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೋ ಆತನೇ ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಒಲಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ರೂಢಿಯೇ ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಮಂತಃಸಮುದ್ರೇ ಕವಯೋ ವಯಂತಿ ಯದಕ್ಷರೇ ಪರಮೇ ಪ್ರಜಾಃ |
ಯತಃ ಪ್ರಸೂತಾ ಜಗತಃ ಪ್ರಸೂತೀ ತೋಯೇನ ಜೀವಾನ್ವಸಸರ್ಜ
ಭೂಮ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ತದೇವರ್ತಂ ತದು ಸತ್ಯಮಾಹು (*ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತ್ವಾ) ಸ್ತದೇವ
ಬ್ರಹ್ಮಪರಮಂ ಕವೀನಾಮಿತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ || ೪೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕವಯಃ=ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಅಂತಸ್ಸಮುದ್ರೇ=ಸಮುದ್ರದ ಒಳಗೆ ಇರತಕ್ಕ, ಯಂ=ಯಾವ ಪುರುಷನನ್ನು ಅವಯಂತಿ=ಸ್ವಲ್ಪವೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಅಥವಾ ವಯಂತಿ= ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೋ, ತದಕ್ಷರೇತತಃ=ಅವಿಚ್ಛೇದಯತ್ವ ರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಅಥವಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಅಕ್ಷರೇ=ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಪರಮೇ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಃ=ಪ್ರಜೆಗಳು,

★ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಅದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಯದೋಷಧೀಃ ಪುರುಷಾನ್ ಪಶೂಂಶ್ಚ ವಿವೇಕ ಭೂತಾನಿ ಚರಾಚರಾಣಿ ಅತಃ ಪರಂ ನಾನ್ಯದರ್ಶನಯಸಂ ಹಿ ಪರಾತ್ತರಂ ಯಸ್ಯಪತೋ ಮಹಾಂತಂ | ಯದೇಕಮವ್ಯಕ್ತಮನಂತರೂಪಂ ವಿಶ್ವಂ ಪುರಾಣಂ ತಮಸಃ ಪರಮ್ನಾತ್ || ಯಾವಾತನು ಒಪ್ಪಧಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುರುಷರನ್ನೂ ಪಶುಗಳನ್ನೂ ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಪ್ರೇರಿತವುಗಳಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿರುವನೋ, ಆತನಿಂದ ಅತಿಶಯವಾದುದು ಇತರವಾದ ವಸ್ತುವು ಅತ್ಯಗುಪ್ತವಾದುದು ಇಲ್ಲವೋ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟದಿವ್ಯಲೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟನೋ, ಮಹತ್ತರಿಮಾಗಾದಿವಲ್ಲೂ ಮಹತ್ವಾದವನೋ, ಯಾವನು ತನ್ನ ಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲದೇ ಅತೀಂದ್ರಿಯನೋ, ಪೂರ್ಣನೋ, ಪುರಾತನನೋ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೂ, ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ, ಅತಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುತ್ತಾನೋ ಆದನೇ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನರೂಪನು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯ || ಶ್ರವಣಂ ಮನನಂ ಚೈವ ಧ್ಯಾನಂ ಭಕ್ತಿಸ್ತತ್ವೇ ಚ |

ಸಾಧನಂ ಜ್ಞಾನಸಂಪತ್ತೌ ಪ್ರಧಾನಂ ನಾನ್ಯದಿಷ್ಯತೇ

|| ೪೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರವಣವು ಮನನವು ಧ್ಯಾನವು ಇವುಗಳೇ ಸಾಧನವು. ಇತರ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲ (ಹಾಗಾದರೆ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನಮಾತನೋತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವು ಹೇಗೆ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವು. ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಅಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವೆಂದೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧನವೇ ಅಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಅಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವು.

ಓತಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಕರ್ಮವೇ ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವು. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಅಮುಖ್ಯ ಸಾಧನಗಳೆಂದು ಎಕೆ ಆಗಲಾರದು—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚೈತಾನಿ ವಿನಾ ಕಪ್ಪಿಜ್ಞಾನಮಾಪ ಕುತಶ್ಚನ || ಇತಿ ನಾರದೀಯೇ || ೪೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಯಾರೊಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಸಹಾಯದವೆಯೆಂದರೇ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಾರದೀಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಇರುವಾಗ್ಗೆ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ (ಬಿ) ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೇನೇ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕದಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇವೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನಗಳು. ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂತಹ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಅಂತಃಕರಣತುದಿದ್ದಾರಾ ಅಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನಗಳು.

ಓತಿಕೆ || ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ ಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ನಾರಾಯಣನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಲ್ಲ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ನಾರಾಯಣನೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಾತಿ ಜೀವ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇದ್ರಪ್ರಯುಕ್ತ ಸೂತ್ರಕಾರರ ವಿವಕ್ಷಾವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || * ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ವಿಷ್ಣಾವೇವ

|| ೪೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳು ಇದ್ದರೂ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯದೋ ಆದಕಾರಣ (ಮುಖ್ಯ ಅಮುಖ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದನ್ನೇ

* ದೇಶತಃ ಕಾಲತಶ್ಚೈವ ಗುಣತಶ್ಚಾಪಿ ಪೂರ್ತಿತಃ | ವಿಷ್ಣೌ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ನಾಮೈತನ್ಮುಖ್ಯತೋಽನ್ಯತ್ರ ನ ಕೃಚಿತ್ | ದೇಶ ಕಾಲ ಗುಣ ಪರಿಚ್ಛೇದರೂಪ ತ್ರಿವಿಧ ಪೂರ್ತಿವಾಚಕ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಬ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಬೇರೆಯಲ್ಲಿ ಯೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ.

ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ) ನಾರಾಯಣನೇ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಇಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವರ್ಗಗಳ ಐದು, ಆರು ನಾಲ್ಕನೇ ದಾದ ಣ ಪ ವಿ ಎನ್ನುವ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಒಟ್ಟು ೫೬೪ ಸೂತ್ರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಯೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (ಬಿ) ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಸ ವಿಷ್ಣುರಾಹಿ ಹಿ ತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಎಂದು ದೈವೀ ಮೀಮಾಂಸಾ ಅಂತಿಮ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ ದೈವೀಮೀಮಾಂಸಾ ಅಂತಿಮ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ನಾರಾಯಣನೇ ಪ್ರಸ್ತುತನೆಂದು ಸೂಚಿಸಿರುವರು. (ಸಿ) ತಥಾ ಚ ಶ್ರೀಹರಿಯು ದೇವಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಹಿ ತಚ್ಚ ತೇ, ತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಎಂದು ಸರ್ವ ದೇವೋತ್ತಮನೆಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೋ ಆತನೇ ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಒಲಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ರೂಢಿಯೇ ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಮಂತಃಸಮುದ್ರೇ ಕವಯೋ ವಯಂತಿ ಯದಕ್ಷರೇ ಪರಮೇ ಪ್ರಜಾಃ |
ಯತಃ ಪ್ರಸೂತಾ ಜಗತಃ ಪ್ರಸೂತೀ ತೋಯೇನ ಜೀವಾನ್ವಸಸರ್ಜ
ಭೂಮ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ತದೇವರ್ತಂ ತದು ಸತ್ಯಮಾಹು (*ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತ್ವಾ) ಸ್ತದೇವ
ಬ್ರಹ್ಮಪರಮಂ ಕವೀನಾಮಿತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ || ೪೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕವಯಃ=ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಅಂತಸ್ಸಮುದ್ರೇ=ಸಮುದ್ರದ ಒಳಗೆ ಇರತಕ್ಕ, ಯಂ=ಯಾವ ಪುರುಷನನ್ನು, ಅವಯಂತಿ=ಸ್ವಲ್ಪವೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಅಥವಾ ವಯಂತಿ= ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೋ, ತದಕ್ಷರೇತತಃ=ಅವಿಚ್ಛೇಯತ್ವ ರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಅಥವಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಅಕ್ಷರೇ=ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಪರಮೇ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಃ=ಪ್ರಜೆಗಳು,

★ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಎನ್ನುವುದಿದ್ದ ಅದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಯದೋಷಧೀಃ ಪುರುಷಾನ್ ಪಶೂಂಶ್ಚ ವಿವೇಕ ಭೂತಾನಿ ಚರಾಚರಾಣಿ ಆತಃ ಪರಂ ನಾನ್ಯದರ್ಶಯಸಂ ಹಿ ಪರಾತ್ಪರಂ ಯಸ್ಯಪತೋ ಮಹಾಂತಂ | ಯದೇಕಮವ್ಯಕ್ತಮನಂತರೂಪಂ ವಿಶ್ವಂ ಪುರಾಣಂ ತಮಸಃ ಪರಮ್ನಾತ್ || ಯಾವಾತನು ಒಪ್ಪಧಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುರುಷರನ್ನೂ ಪಶುಗಳನ್ನೂ ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಪ್ರೇರಿತವುಗಳಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿರುವನೋ, ಆತನಿಂದ ಅತಿಶಯವಾದುದು ಇತರವಾದ ವಸ್ತುವು ಅತ್ಯಗುಪ್ತವಾದುದು ಇಲ್ಲವೋ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉತ್ಪತ್ತಿದಿಂವಲೂ ಉತ್ಯಪ್ತನೋ, ಮಹತ್ತರಿಮಾಗದಿಂದಲೂ ಮಹತ್ವಾದವನೋ, ಯಾವನು ತನ್ನ ಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲದೇ ಅತೀಂದ್ರಿಯನೋ, ಪೂರ್ಣನೋ, ಪುರಾತನನೋ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೂ, ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ, ಅತಿಶಯವಿಹೀನನು ಇರುತ್ತಾನೋ ಆದನೇ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನರೂಪನು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯ || ಶ್ರವಣಂ ಮನನಂ ಚೈವ ಧ್ಯಾನಂ ಭಕ್ತಿಪ್ರಭೇದಃ ಚ |

ಸಾಧನಂ ಜ್ಞಾನಸಂಪತ್ತೌ ಪ್ರಧಾನಂ ನಾನ್ಯದಿಷ್ಯತೇ

|| ೪೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರವಣವು ಮನನವು ಧ್ಯಾನವು ಇವುಗಳೇ ಸಾಧನವು. ಇತರ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲ (ಹಾಗಾದರೆ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನಮಾತನೋತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವು ಹೇಗೆ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವು. ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಅಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವೆಂದೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧನವೇ ಅಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಅಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವು.

ಓತಿ || ಹಾಗಾದರೆ ಕರ್ಮವೇ ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವು. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಅಮುಖ್ಯ ಸಾಧನಗಳೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚೈತಾನಿ ವಿನಾ ಕಶ್ಚಿಜ್ಞಾನಮಾಪ ಕುತಶ್ಚನ || ಇತಿ ನಾರದೀಯೇ || ೪೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಯಾರೊಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಸಹಾಪದನೆಯಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಾರದೀಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಇರುವಾಗ್ಗೆ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಲಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ (ಬಿ) ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೇನೇ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕದಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇವೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನಗಳು. ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂತಹ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಅಂತಃಕರಣಬುದ್ಧಿಯಾದ ಅಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನಗಳು.

ಓತಿ || ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ ಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ನಾರಾಯಣನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಲ್ಲ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ನಾರಾಯಣನೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಾತಿ ಜೀವ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇದ್ರಪ್ರಯುಕ್ತ ಸೂತ್ರಕಾರರ ವಿವಕ್ಷಾವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || * ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣಾವೇವ

|| ೪೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳು ಇದ್ದರೂ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯದೋ ಆದಕಾರಣ (ಮುಖ್ಯ ಅಮುಖ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದನ್ನೇ

* ದೇಶತಃ ಕಾಲತಶ್ಚೈವ ಗುಣತತ್ವಾಪಿ ಪೂರ್ತಿತಃ | ವಿಷ್ಣೌ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ನಾಮೈತನ್ಮುಖ್ಯತೋಽನ್ಯತ್ರ ನ ಕೃತ್ | ದೇಶ ಕಾಲ ಗುಣ ಪರಿಚ್ಛೇದರೂಪ ತ್ರಿವಿಧ ಪೂರ್ತಿವಾಚಕ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಬೇರೆಯಲ್ಲಿ ಯೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ.

ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ) ನಾರಾಯಣನೇ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಇಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವರ್ಗಗಳ ಐದು, ಆರು ನಾಲ್ಕನೇ ದಾದ ಣ ಪ ವಿ ಎನ್ನುವ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಒಟ್ಟು ೫೬೪ ಸೂತ್ರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಯೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (ಬಿ) ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಸ ವಿಷ್ಣುರಾಹಿ ಹಿ ತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಎಂದು ದೈವೀ ಮೀಮಾಂಸಾ ಅಂತಿಮ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ ದೈವೀಮೀಮಾಂಸಾ ಅಂತಿಮ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ನಾರಾಯಣನೇ ಪ್ರಸ್ತುತನೆಂದು ಸೂಚಿಸಿರುವರು. (ಸಿ) ತಥಾ ಚ ಶ್ರೀಹರಿಯು ದೇವಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಹಿ ತಚ್ಚ ತೇ, ತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಎಂದು ಸರ್ವ ದೇವೋತ್ತಮನೆಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೋ ಆತನೇ ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಒಲಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ರೂಢಿಯೇ ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಮಂತಃಸಮುದ್ರೇ ಕವಯೋ ವಯಂತಿ ಯದಕ್ಷರೇ ಪರಮೇ ಪ್ರಜಾಃ |
ಯತಃ ಪ್ರಸೂತಾ ಜಗತಃ ಪ್ರಸೂತೀ ತೋಯೇನ ಜೀವಾನ್ವಸರ್ವಃ
ಭೂಮ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ತದೇವರ್ತಂ ತದು ಸತ್ಯಮಾಹು (*ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತ್ವಾ) ಸ್ತದೇವ
ಬ್ರಹ್ಮಪರಮಂ ಕವೀನಾಮಿತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ || ೪೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕವಯಃ=ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಅಂತಸ್ಸಮುದ್ರೇ=ಸಮುದ್ರದ ಒಳಗೆ ಇರತಕ್ಕ, ಯಂ=ಯಾವ ಪುರುಷನನ್ನು ಆವಯಂತಿ=ಸ್ವಲ್ಪವೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಅಥವಾ ವಯಂತಿ= ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೋ, ತದಕ್ಷರೇತತಃ=ಅವಿಚ್ಛೇದಯತ್ವ ರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಅಥವಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಅಕ್ಷರೇ=ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಪರಮೇ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಃ=ಪ್ರಜೆಗಳು,

★ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಯದೋಪಧಿಃ ಪುರುಷಾನ್ ಪಶೂಂಶ್ಚ ದಿವೇಶ ಭೂತಾನಿ ಚರಾಚರಾಣಿ ಅತಃ ಪರಂ ನಾನ್ಯದಗೇಯಸಂ ಹಿ ಪರಾತ್ತರಂ ಯಸ್ಯಪತೋ ಮಹಾಂತಂ | ಯದೇಕಮದ್ವೈವಮನಂತರೂಪಂ ವಿಶ್ವಂ ಪುರಾಣಂ ತಮಸಃ ಪರಾತ್ || ಯೋವಾತನು ಒಪಧಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುರುಷರನ್ನೂ ಪಶುಗಳನ್ನೂ ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಪ್ರೇರಿತವುಗಳಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿರುವನೋ, ಆತನಿಂದ ಅತಿಶಯವಾದುದು ಇತರವಾದ ವಸ್ತುವು ಅತ್ಯಗುಪ್ತವಾದುದು ಇಲ್ಲವೋ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟದಿಂದಲೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟನೋ, ಮಹತ್ತರಿಮಾಗದಿಂದಲೂ ಮಹತ್ವಾದವನೋ, ಯಾವನು ತನ್ನ ಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲದೇ ಅತೀಂದ್ರಿಯನೋ, ಪೂರ್ಣನೋ, ಪುರಾತನನೋ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೂ, ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ, ಅತಿಶಯವಿಹೀನವು ಇದ್ದಾನೋ ಆದನೇ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನರೂಪನು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

(ಅಧೀನರಾಗಿರುತ್ತಾರೋ) ಜಗತಃ ಪ್ರಸೂತೀ = ಜಗಜ್ಜನನಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು, ಯತಃ = ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ದೆಶೆಯಿಂದ, ಪ್ರಸೂತಃ = ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಳಾಗಿ (ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಮುಖೀಭೂತಳಾಗಿದ್ದಾಳೋ) ಯಚ್ಚ = ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ತೋಯೇನ = ಆವಾಪ ಜೀವಕರ್ಮದಿಂದ, ಅಥವಾ ತನ್ನ ವೀರ್ಯದಿಂದ, ಅಥವಾ ಜಲ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ, ಭೂಮ್ಯಾಂ = ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಾನ್ = ಜೀವರನ್ನು ವ್ಯಸಸರ್ಜ = ಆನೇಕ ಪ್ರಕಾರ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿರುವನೋ, ಅಥವಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಳಾಗಿ ಇತರಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಜಲದಿಂದ ಜೀವರನ್ನು ದೇಹಸಹಿತರನ್ನಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿರುವಳೋ, ಅಥವಾ ಯತಃ = ಯಾರ ದೆಶೆಯಿಂದ, ಪ್ರಸೂತಾಃ = ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು, ತೋಯೇನ = ಕರ್ಮದಿಂದ, ಜೀವರನ್ನು ಭೂಮ್ಯಾಂ = ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿರುವಳೋ, ಎಂದು ಸಮುದ್ರರಾಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಪುಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿ ತದೇವ = ಆ ವಿಷ್ಣುವೈ ವಸ್ತುವೇ ಯತಃ = ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನರೂಪವು, ಅಥವಾ ಮೊದಲು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲಂತೆ ಸದಾ ಇರತಕ್ಕುದು, ಅಥವಾ ಅಬಾಧಿತವಾದುದು, ಆ ವಿಷ್ಣುವೈ ವಸ್ತುವೇ, ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ನಿಖಿಲಗುಣಪರಪೂರ್ಣನು ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತಿಯು (ವಿಪುಲವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮರಬ್ಬವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುತ್ತದೆ.) ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಯದ್ಯಪಿ ಬ್ರಹ್ಮರಬ್ಬವು ಅನೃತ್ಯ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಯಮಂತಸ್ವಮುದ್ರೇ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಯು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂದು ಪ್ರಯೋಗಬಾಹುಲ್ಯರೂಪವಾದ ರೂಢಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮರಬ್ಬವು ವಿಪುಲವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪರಮಮುಖ್ಯವು. (ಬಿ) ಯದ್ಯಪಿ ಬ್ರಹ್ಮರಬ್ಬವು ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ವಿಪುಲವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞರೂಢಿಯಿರುವುದು. ವಿಪುಲವಿನಲ್ಲಿ ಆದರೂ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯು. ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿ ಅವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞರೂಢಿಯಿಂದ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯೇ ಅತಿಮುಖ್ಯವಾದುದು. (ಸಿ) ರೂಢಿ, ಯೋಗ, ಯೋಗರೂಢಿ, ರೂಢೋಪಚಾರ, ರೂಢಲಕ್ಷಣ, ಉಪಚಾರ, ಲಕ್ಷಣ ಎಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಏಳು ವೃತ್ತಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಮಹಾಯೋಗ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿ ಎಂದು ಎರಡು ವೃತ್ತಿಗಳು.

ಓತಿತಿ || ಸಮುದ್ರಸ್ವತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಥಂಚಿತ್ ಕೊಡುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತದೇವ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಪುಲವೆಂದೇ ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತನ್ನೋ ವಿಪುಲಿತಿ (ಮಹಾನಾಮ್ನೀ ೧) ವಚನಾದ್ವಿಪುಲೇವ ಹಿ ತತ್ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ

|| ೫೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ನಾರಾಯಣಾಯ ವಿದ್ವಹೇ ವಾಸುದೇವಾಯ ಧೀಮಹಿ | ತನ್ನೋ ವಿಪುಲಃ ಪ್ರಚೋದಯಾತ್ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ (ನಾವು) ನಾರಾಯಣನನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೋ, ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತೇವೋ, ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ರುಭವನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಪುಲವು (ಪ್ರೇರಿಸಲಿ) ಎನ್ನುವ ವಿಪುಲ ಗಾಯತ್ರೀರೂಪವಾದ ವಚನದಸೆಯಿಂದ ವಿಪುಲವೇ ತದೇವ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ನಿರವಕಾಶವಾದ (ಅರ್ಥಾಂತರ ರಹಿತವಾದ) ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದರೂಪವಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. (ಬಿ) (೧) ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ ಭುವನಸ್ಯ ರೇತೋ | (೨) ಯುತೋ ಅಕ್ಷರೇ ಪರಮೇ ಪೋಮನ್ | (೩) ಅಹಂ ಸುವೇ ಪಿತರಮಸ್ಯ ಮೂರ್ಧನ್ | (೪) ಸಮುದ್ರೇಂತತಃ ಕವಯೋ ವಿಚಕ್ಷತೇ | ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ (೫) ಅಂಭಸ್ಯ ಪಾರೇಭುವನಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ | ಇದು ಮೊದಲಾದ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯು (೬) ಯಸ್ಮಿನ್ ದೇವಾ ಅಧಿವಶ್ತೇ ನಿಷೇದುಃ | (೭) ಯಮಂತಃ ಸಮುದ್ರೇ | (೮) ಯತಃ ಪ್ರಸೂತಾ ಎಂದು ಯತ್ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿ (೯) ವಿವೇಶ ಭೂತಾನಿ ಚರಾಚರಾಣಿ | ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದಯೋಗದಿಂದಲೂ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ (೧೦) ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ (೧೧) ತನ್ನೋ ವಿಷ್ಣು ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ತತ್ಪುರುಷಾಯ ವಿದ್ವಹೇ ಮಹಾದೇವಾಯ ಧೀಮಹಿ | ತನ್ನೋ ರುದ್ರಃ ಪ್ರಚೋದಯಾತ್ | ಇದು ಮೊದಲಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಬ್ದವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಯಿತೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚೇತರಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ

|| ೫೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ರುದ್ರ, ದಂತಿ, ನಂದಿ, ದುರ್ಗಿ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಏಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ರುದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || * ನಾಮಾನಿ ವಿಶ್ವಾಭಿ ನ ಸಂತಿ ಲೋಕೇ ಯದಾವಿರಾಪೀದನ್ಯತಸ್ಯ ಸರ್ವಂ |

ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಯಮಾವಿಶಂತಿ ತಂ ವೈ ವಿಷ್ಣುಂ

ಪರಮಮುದಾಹರಂತೀತಿ ಭಾಲ್ಪವೇಯ ಶ್ರುತಿಃ (ತೇಃ)

|| ೫೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಸೆಯಿಂದ ಅನ್ಯತಸ್ಯ=ಉತ್ತರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಸಾಮಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಲ್ಲವು ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಉತ್ತರವಾಯಿತೋ ಅದಕಾರಣ ಎಲ್ಲಾ ಸಾಮಗಳೂ ರುದ್ರಾದಿಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚಕಗಳಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

* ವಿಶೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ವಿಶೇಷಾಂ ಕಾಲಾನಾಂ ವಿಶೇಷಾಂ ಸಾಧೀನಾಂ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಯಾನಿ ನಾಮಾನಿ ತಾನಿ ಸಾರಾಯಣಸ್ಯ ನಾಮಾನಿ || ದೇವತೆಗಳದ್ದು ಕಾಲಗಳದ್ದು ಸಾಧಿಗಳದ್ದು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳ ಸಾಮಗಳು ಸಾರಾಯಣವ ಸಾಮಧೇಯಗಳೇ ಎಂದು ಸಾರಾಯಣಶ್ರುತಿಯು.

(ನಿತ್ಯಗಳಾದ ನಾಮಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚ್ಯರಾಗಲಾರರು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಆ ನಾಮಧೇಯಗಳು ಯಾರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಗಳೆಂದರೆ) ಎಲ್ಲಾ ನಾಮಧೇಯಗಳು ಯಾರನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚಕಗಳಾಗಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತವೋ (ಹೇಳುತ್ತವೋ) ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ದೇಶಕಾಲಗಳಿಂದ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವನ್ನಾಗಿಯೇ (ವಿದ್ವಾಂಸರು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ನಾಮಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಚಕಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ತತ್ತಿ ನಾಶ ಮೊದಲಾದದಲ್ಲವೂ ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಆಗುವುದೋ ಎಲ್ಲಾ ನಾಮಗಳೂ ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತವೋ ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವು ಎಂದು ಭಾಲ್ವವೇಯ ಶ್ರುತಿಯು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಸರ್ವನಾಮಧೇಯಗಳೂ ಇದ್ರಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ವಿಷ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿದ್ರಪ್ರಯುಕ್ತ ರುದ್ರಾದಿಗಳೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಏಕ ಆಗಲಾರದಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ನಾಮಧಾ ಏಕ ಏವ ತಂ

ಸಂಪ್ರಶ್ನಂ ಭುವನಾಯಂತ್ಯನ್ಯಾ (ಋ.ಸಂ.೧೦, ೮೨, ೩)

ಇತ್ಯೇವಶಬ್ದಾನ್ನಾನ್ಯೇಷಾಂ (ನ ಚಾನ್ಯೇಷಾಂ) ಸರ್ವನಾಮತಾ || ೫೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಒಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ ನಾಮಧಾರಕನೋ (ಇತರರು ಸರ್ವಥಾ ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳ ನಾಮಧಾರಕರಲ್ಲ) ಅಂತಹ ಪ್ರಶ್ನೆಕರ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಏವ ಶಬ್ದದಸೆಯಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣಾದಿ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಇಲ್ಲ (ಆದುದರಿಂದಲೇ ತನ್ನೋ ವಿಷ್ಣು; ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇತರರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿಶ್ವಕರ್ಮಸೂತ್ರವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಯಶ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣು ವೆಂದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಪರವೇ ಆಗಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಯಶ್ ಶಬ್ದವೂ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಪರವೆನ್ನುವದೇ ಉಚಿತವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಜಸ್ಯ ನಾಭಾವದ್ಯೇ ಕರ್ಮರ್ಪಿತಂ ಯಸ್ಮಿನ್ಶಿಶ್ವಾನಿ

ಭುವನಾನಿ ತಸ್ಯುಃ (ಋ.ಸಂ. ೧೦.೮೨.೬) ಇತಿ ಹಿ ವಿಷ್ಣೋರ್ಲಿಂಗಮ್ || ೫೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಉತ್ತರರಿಹಿತನಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದ್ಮಾಬ್ಜವಸ್ತುವು ಉದ್ಭೂತವಾಗಿಯದೆ. ಯಾವ ನಾಭಿಕಮಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳು

ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾವೋ ಎಂದು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪದ್ಮನಾಭತ್ವರೂಪವಾದ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವು (ಶ್ರುತವಾಗಿಯದೋ) ಆದುದರಿಂದ ಯಶ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಶ್ರುತಿಯ ದೆಶೆಯಿಂದ ಲಿಂಗವು ದುರ್ಬಲವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಪದ್ಮನಾಭತ್ವರೂಪಲಿಂಗದಿಂದ ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆಂದರೆ: ಸ್ವಭಾವತಃ ಲಿಂಗದ್ವೇಶಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವೇ ಆದರೂ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿಯದೆ. ಅಂದರೆ ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾನಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿಯದೆ. ಪದ್ಮನಾಭತ್ವ ರೂಪಲಿಂಗವಾದರೂ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿಯದೆ. ಅಂದರೆ ಸರ್ವಥಾ ಅರ್ಥಾಂತರಪರವಾಗಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ ಬಾಧವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅಂತೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮರೂಪನಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಷ್ಣು ಪರವನ್ನುವ ನಿರ್ಣಯವು ಆಗುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ನಾಭಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದು ಪದ್ಮವೇ ಏಕ ಆಗಬೇಕು. ಬೇರೆ ಎಂದು ಏಕ ಹೇಳಬಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಂ ವಿನಾನ್ಯೋಽರ್ಥೋ ಯುಜ್ಯತೇ || ೫೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಾಭ್ಯರ್ಪಿತವಾದ ವಿಶ್ವಾಧಾರವಾದ ಪದಾರ್ಥವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ ದ್ವಾವ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಆಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪದ್ವಾವ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವು ಹೊರತು ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡುವದಿಲ್ಲ. (ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಬಾಧವು ಬರುವುದು) (ವಿಶ್ವಕರ್ಮಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಪದ್ಮನಾಭತ್ವ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಇತರರಿಗೆ ಏಕ ಆಗ ಲಾರದೆಂದರೆ—) ಪದ್ಮನಾಭನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಹೊರತು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪದ್ಮನಾಭನೆನ್ನುವುದು ನಾಭಿಪದ್ಮವುಳ್ಳವನೆಂಬುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಬಾಧವು ಬರುವುದು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಕೇವಲ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಬಲದಿಂದಲೇ ಈ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದುದು ಪದ್ಮವು ಪದ್ಮನಾಭನು ಹರಿಯು ಎಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅಜಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಹೀಗೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ವತಿಯೂ ಇದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಜಸ್ಯ ನಾಭಾವಿತಿ ಯಸ್ಯ ನಾಭೇರಭೂಚ್ಛುತೇ:

ಪುಷ್ಕರಂ ಲೋಕಸಾರಂ | ತಸ್ಯೈ ನಮೋ ವ್ಯಸ್ತಸಮಸ್ತ

ವಿಶ್ವವಿಭೂತಯೇ ವಿಷ್ಣವೇ ಲೋಕಕರ್ತೃ ಇತಿ ಚ ಸ್ಯಾದೇ

|| ೫೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ನಾಭಿಯದೇಶೆಯಿಂದ ಸರ್ವಲೋಕಗಳಿಗೆ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಕಮಲವು ಹುಟ್ಟಿಯದೋ ಎಂದು ಅಜಸ್ಯ ನಾಭೌ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯ ಸಕಾಶದ್ವೇಶಿಯಿಂದ

(ತೀತಿಯಲ್ಲದುದ್ದೆ.) ಅಂತಹ ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತಗಳಾದ ಜಡಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಕುಚಿತಗಳಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಯಾರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ವಿಸ್ತೃತಗಳಾಗಿರುತ್ತವೋ ಅಂತಹ ಅಥವಾ ಯಾರಿಂದ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ವಿಸ್ತೃತಗಳೂ ಸಂಕುಚಿತಗಳೂ ಆಗುತ್ತವೋ ಅಂತಹ ಸರ್ವಲೋಕಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೋಸ್ಕರ ನಮಸ್ಕಾರವು. ಹೀಗೆಯೇ ಸ್ವಾದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದೋ, ಆದಕಾರಣ ಅಜಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದ ಕಮಲವೇ, ಪದ್ಮನಾಭನು ಪರಿಯೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಾದದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಲ್ಲ, ಈ ಸ್ವಾದಪುರಾಣದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಜೀವರಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಎಂಟೂ ಇವೆ. ಜಡದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಜ್ಞಾನ ಅಜ್ಞಾನ ಬಂಧ ಮೋಕ್ಷ ಬಿಟ್ಟು ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದುದು ನಾಲ್ಕೇ.

ಪೀಠಿಕೆ || ನರವಕಾರವಾದ ಕೇವಲ ಪದ್ಮನಾಭತ್ವಲಿಂಗದಿಂದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಪರೋ ದಿವಾ ಎನ್ನುವ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುಪರವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪರೋ ದಿವಾ ಪರ ವಿನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ (ಋ.ಸಂ.೧೦, ೮೨, ೫)

ಇತಿ ಚ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಶ್ರುತೌ || ೫೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪರೋ ದಿವಾ ಪರ ವಿನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ (ಪರೋ ದಿವಾ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯು ಅಂಭಣೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿದೆಯೋ) ಆದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಪರೋ ದಿವಾ ಪರ ವಿನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಪರೋ ದೇವೇಭಿರಸು ರ್ಥೈರ್ಯದ್ವಿ | ದ್ವೈಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿಯಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮನು. ಈ ಪೃಥಿವ್ಯಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಭೂದೇವಿಯಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮನು. ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಅಸುರರಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮನು. ಹೆಚ್ಚು ಹೇಳಿ ವಿನು ಪ್ರಯೋಜನವು. ಯಾವುದು ಯಾವುದು ಉಂಟೋ ಅದರಿಂದೆಲ್ಲದರಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮನು ಎಂದು ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. (ಬಿ) ಇದಕ್ಕೆ ಅಂಭಣೇಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪರೋ ದಿವಾ ಪರ ವಿನಾ ಪೃಥಿವ್ಯೈತಾವತೀ ಮಹಿನಾ ಸಂಬಂಧವ ಎಂದು ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಿದೆ. ಆ ವಿಷ್ಣುವು ದ್ವಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದ ಮೀರಿದವನು. ನಾನಾದರೂ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಪರಿಮಿತಳಾಗಿರುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಲಕ್ಷ್ಮೀವಾಕ್ಯವು. ಈ ಸೂಕ್ತಪ್ರವರ್ತಕಳಾದ ಅಂಭಣೇದೇವಿಯು ಲಕ್ಷ್ಮೀರೂಪಳು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿಷ್ಣುವು ವಾಚ್ಯನು ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಂ ಕಾಮಯೇ ತಂ ತಮುಗ್ರಂ ಕೃಣೋಮಿ ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ತಮ್ಬುಷಂ ತಂ
ಸುಮೇಧಾಂ (ಋ.೧೦.೧೨೫.೫) ಇತ್ಯುಕ್ತಾ ಮಮ ಯೋನಿರಪ್ಸೃಂ ೧ ತಸ್ಮದ್ರುದ್ರ
(ಋ.೧೦.೧೨೫.೭) ಇತ್ಯಾಹ || ೫೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ನಾನು) ರುದ್ರಪದವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಯಾವ ಯಾವ ಜೀವನನ್ನು
ರುದ್ರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೋ ಅವರವರನ್ನು ರುದ್ರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಹೀಗೆಯೇ
ಬ್ರಹ್ಮಪದವಿಯೋಗ್ಯನಾದ ಯಾವ ಜೀವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೋ
ಅಂತಹವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಋಷಿಪದವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನನ್ನು ಋಷಿಯನ್ನಾಗಿಯೂ
ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಜೀವನನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಯನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಈ ವಾಕ್ಯ
ದಿಂದ (ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರೆಂದು) ಹೇಳಿ (ಆದಾಗ್ಯೂ
ತನಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾಳೆ.) ನನಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತ ನಾದವನು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾಳೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪರೋ ದಿವಾ ಎನ್ನುವ ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
ಮೇತ್ಯಾಖ್ಯಾ ಮಾಖ್ಯಾ— ತಯಾ ಸಹಿತಾ ಸಮಾಖ್ಯಾ, ಪ್ರಕೃತಿ ವರ್ಗವ ಸಮಾಸಮಾ ಎನ್ನುವ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಸಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಕೃತಕಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಯಂ ಕಾಮಯೇ ಇದು
ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರೆಂದು ಹೇಳಿ ಮಮ
ಯೋನಿ: ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ತನಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತನೆಂದೂ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನೆಂದೂ
ಹೇಳಿರುತ್ತಾಳೋ ಆದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು. (ಬಿ) ಈ
ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಲ್ಲ
(ಸಿ) ಪತಿಗಳ ನಾಮವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು ಎಂದು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಾರಾಯಣ: ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮಮ
ಯೋನಿ: ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಳು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ತಥ್ಯಮಾನಾಯ ಸಲಿಲೇ ಎಂದು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ
ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನು ರುದ್ರನೆಂದೇ ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು. ಉಗ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ರುದ್ರನು
ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಅಧೀನನು. ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು.
ಉಗ್ರಶಬ್ದದಿಂದ ಒಬ್ಬ ಕ್ರೂರ ಪುರುಷನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಉಗ್ರೋ ರುದ್ರ: | ಸಮುದ್ರೇಂತರ್ನಾರಾಯಣ: |

ಪ್ರಸಿದ್ಧಾತ್ವಾತ್ಸೂಚಿತತ್ವಾನ್ವಾನ್ವಾರ್ಥಸ್ಯ

|| ೫೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಉಗ್ರನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ರುದ್ರನೇ ಆಗಬೇಕು. ಸಮುದ್ರ ದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನು
ನಾರಾಯಣನೇ ಆಗಬೇಕು. ರುದ್ರನಲ್ಲಿ ಉಗ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಉಗ್ರ: ಕಪರ್ದಿ
ಶ್ರೀಕಂಠ: ಇದು ಮೊದಲಾದ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಉಗ್ರಶಬ್ದದಿಂದ ರುದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥ
ವಾದ ಕ್ರೌರ್ಯವು ಜ್ಞಾಪಿತವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಉಗ್ರ: ರುದ್ರ: ರೌದ್ರ: ಇವುಗಳು ಏಕಾರ್ಥಕಗಳೂ

ಆಗಿವೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಸಮುದ್ರಶಾಯಿತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಮಹೋದಧಿಶಯೋಽತಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಪೋ ನಾರಾಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಜಲಾಶ್ರಯತ್ವರೂಪವಾದ ನಾರಾಯಣಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಸೂಚಿತವೂ ಆಗಿದೆ.

ಒೀಶಿಕೆ || ಪ್ರಸಿದ್ಧಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೂ ಅವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರರನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಏನು ಬಾಧಕವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚಾವಿರೋಧೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ಪರತ್ಯಜ್ಯತೇ

|| ೬೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯದೋ ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬಿಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ವಿರೋಧವಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬಾಧವು ಬರುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. (ಬಿ) (೧) ಆಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ (೨) ಜನಿತೋತವಿಜ್ಞೋಃ, (೩) ನ ಕಿರಿಂದ್ರ ತ್ವಮುತ್ರಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡುವುದರಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅವಿರೋಧೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಒೀಶಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಉಗ್ರಪದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಅಧೀನನಾಗಿ ರುದ್ರನು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ ವಿಶ್ವಾಧಿಕೋ ರುದ್ರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಉಗ್ರಪದದಿಂದ ರುದ್ರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ ಕ್ರೂರಪುರುಷನನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವುದು ಯುಕ್ತವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಚ ಶ್ರುತಯ ಏತಮೇವ ವದಂತಿ

|| ೬೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಶ್ವಾಧಿಕೋ ರುದ್ರಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಆಗಮಗಳು ನಾಮಾನಿ ವಿಶ್ವಾಃ ನ ಸಂತಿ ಲೋಕೇ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಆಗಮದಿಂದಲೂ, ಉತ್ತತ್ತಿಯುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತಭೂತನು ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ವೇದೇ ರಾಮಾಯಣೇ ಚೈವ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಈ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. (ಎಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಆದಕಾರಣ ವಿಶ್ವಾಧಿಕೋ ರುದ್ರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ವಿಶ್ವಃ ಅಧಿಕಃ ಯಸ್ಮಾತ್, ಯಾರ ದೆಸೆಯಿಂದ ವಾಯುದೇವರು ಉತ್ತಮರೋ ಅವನು ರುದ್ರನು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಬಿ) ಅಥವಾ ವಿಶ್ವಾಧಿಕಃ = ವಾಯುದೇವರಿಂದುತ್ತಮನು, ರುದ್ರಃ = ರೋಗಪರಿಹಾರಕನಾದ ಜನಾರ್ದನನು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ರುದ್ರಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕತ್ವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಒಲಿಕೆ || ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆ, ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪ್ರಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವೇದೇ ರಾಮಾಯಣೇ ಚೈವ ಪುರಾಣೇ ಭಾರತೇ ತಥಾ |

ಆದಾವಂತೇ ಚ ಮಧ್ಯೇ ಚ ವಿಷ್ಣು ಸ್ವರ್ವತ್ರ ಗೀಯತ ಇತಿ ಹರಿವಂಶೇಷು ||
(೬೨)

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿಯೂ, ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಾದಿಕಾಂಡತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಪದದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹರಿವಂಶಗಳಲ್ಲಿ (ಹೇಳಿಯಿದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಹರಿವಂಶದಲ್ಲಿನಂತೆ ವಿಲಿ ಅಖಿಲ ಪರಿಜಾತ ಎನ್ನುವ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೇದೇ ರಾಮಾಯಣೇ ಎನ್ನುವ ವಚನವು ಇದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹರಿವಂಶೇಷು ಎಂದು ಬಹುವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಒಲಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಅಸಿದ್ಧವು. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿದೆ. ಆದರಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೇನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನೂ ಸರ್ವಕಾರಣತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಿಯಿದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚೇತರಗ್ರಂಥ (ಗ್ರಂಥೈರ್ವಿ)ವಿರೋಧಃ || ೬೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ; ಮತ್ತೆ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪಾಶುಪತ ಮೊದಲಾದ ಕುಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಒಲಿಕೆ || ಏಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ದುರ್ಜನರನ್ನು ಮೋಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ★ ವಿಷ ಮೋಹಂ ಸೃಜಾಮ್ಯಾಶು ಯೋ ಜನಾನ್ಮೋಹಯಿಷ್ಯತಿ |

ತೃಂ ಚ ರುದ್ರ ಮಹಾಬಾಹೋ ಮೋಹಶಾಸ್ತ್ರಾಞ್ ಕಾರಯ ||

ಅತಥ್ಯಾನಿ ವಿತಥ್ಯಾನಿ ದರ್ಶಯಸ್ವ ಮಹಾಭುಜ! ಪ್ರಕಾಶಂ ಕುರು

ಚಾತ್ಮಾನಮಪ್ರಕಾಶಂ ಚ ಮಾಂ ಕುರ್ವಿತಿ ವಾರಾಹವಚನಾತ್ || ೬೪ ||

★ (ಕ) ಶ್ರುತಿಮೈ: ಕಲ್ಪಿತೃಷ್ಣಂ ಚ ಜನಾನ್ ಮದ್ವಿಮುಖಾನ್ ಕುರು ಸೃಜಾಮ್ಯಾಶುರವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿತಗಳಾದ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಜನರನ್ನು ನನ್ನಲ್ಲಿ ವಿಮುಖ ರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ಎಂದು ಕುರುನನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಷ್ಣುವು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಪಾಡ್ವಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಆಗಿವೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಸಮುದ್ರತಾಯಿತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಮಹೋದಧಿಶಯೋಽತಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಪೋ ನಾರಾಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಜಲಾಶ್ರಯತ್ವರೂಪವಾದ ನಾರಾಯಣಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಸೂಚಿತವೂ ಆಗಿದೆ.

ಒೀಶಿಕೆ || ಪ್ರಸಿದ್ಧಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೂ ಅವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರರನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಏನು ಬಾಧಕವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚಾವಿರೋಧೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ಪರತ್ಯಜ್ಯತೇ

|| ೬೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯದೋ ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬಿಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ವಿರೋಧವಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬಾಧವು ಬರುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. (ಬಿ) (೧) ಆಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ (೨) ಜನಿತೋತವಿಜ್ಞೋಃ, (೩) ನ ಕಿರಿಂದ್ರ ತ್ವಮತ್ತರಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡುವುದರಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅವಿರೋಧೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಒೀಶಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಉಗ್ರಪದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಅಧೀನನಾಗಿ ರುದ್ರನು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ ವಿಶ್ವಾಧಿಕೋ ರುದ್ರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಉಗ್ರಪದದಿಂದ ರುದ್ರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ ಕ್ರೂರಪುರುಷನನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವುದು ಯುಕ್ತವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಚ ಶ್ರುತಯಃ ಏತಮೇವ ವದಂತಿ

|| ೬೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಶ್ವಾಧಿಕೋ ರುದ್ರಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಆಗಮಗಳು ನಾಮಾನಿ ವಿಶ್ವಾಃ ನ ಸಂತಿ ಲೋಕೇ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಆಗಮದಿಂದಲೂ, ಉತ್ತತ್ತಿಯುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತಭೂತನು ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ವೇದೇ ರಾಮಾಯಣೇ ಚೈವ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಈ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. (ಎಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಆದಕಾರಣ ವಿಶ್ವಾಧಿಕೋ ರುದ್ರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ವಿಶ್ವಃ ಅಧಿಕಃ ಯಸ್ಮಾತ್, ಯಾರ ದಸೆಯಿಂದ ವಾಯುದೇವರು ಉತ್ತಮರೋ ಅವನು ರುದ್ರನು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಬಿ) ಅಥವಾ ವಿಶ್ವಾಧಿಕಃ = ವಾಯುದೇವರಿಂದುತ್ತಮನು, ರುದ್ರಃ = ರೋಗಪರಿಹಾರಕನಾದ ಜನಾರ್ದನನು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ರುದ್ರಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕತ್ವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆ, ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪ್ರಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವೇದೇ ರಾಮಾಯಣೇ ಚೈವ ಪುರಾಣೇ ಭಾರತೇ ತಥಾ |

ಆದಾವಂತೇ ಚ ಮಧ್ಯೇ ಚ ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವತ್ರ ಗೀಯತ ಇತಿ ಹರಿವಂಶೇಷು ||

(೬೨)

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿಯೂ, ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾಂಡತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಪದದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹರಿವಂಶಗಳಲ್ಲಿ (ಹೇಳಿಯಿದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಹರಿವಂಶದಲ್ಲಿನಂತೆ ಬಿಲ ಅಬಿಲ ಪಾರಿಜಾತ ಎನ್ನುವ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೇದೇ ರಾಮಾಯಣೇ ಎನ್ನುವ ವಚನವು ಇದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹರಿವಂಶೇಷು ಎಂದು ಬಹುವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಅಸಿದ್ಧವು. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿದೆ. ಆದರಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೇನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನೂ ಸರ್ವಕಾರಣತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಿಯಿದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚೇತರಗ್ರಂಥ (ಗ್ರಂಥೈರ್ವಿ)ವಿರೋಧಃ

|| ೬೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪಾಶುಪತ ಮೊದಲಾದ ಕುಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಏಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ದುರ್ಜನರನ್ನು ಮೋಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || * ವಿಷ ಮೋಹಂ ಸೃಜಾಮ್ಯಾಶು ಯೋ ಜನಾನ್ಮೋಹಯಿಷ್ಯತಿ |

ತಸ್ಯ ಚ ರುದ್ರ ಮಹಾಬಾಹೋ ಮೋಹಶಾಸ್ತ್ರಾಃ ಕಾರಯ ||

ಅತಥ್ಯಾನಿ ವಿತಥ್ಯಾನಿ ದರ್ಶಯಸ್ವ ಮಹಾಭುಜ| ಪ್ರಕಾಶಂ ಕುರು

ಚಾತ್ಮಾನಮಪ್ರಕಾಶಂ ಚ ಮಾಂ ಕುರ್ವಿತಿ ವಾರಾಹವಚನಾತ್ || ೬೪ ||

★ (ಕ) ಶ್ವಾಗಮೈಃ ಕರಿತ್ವೈಶ್ಚ ಚ ಜನಾನ್ ಮದ್ವಿಮುಖಾನ್ ಕುರು| ಸ್ವೇಚ್ಛಾಸುಸಾರವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿತಗಳಾದ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಜನರನ್ನು ನನ್ನಲ್ಲಿ ವಿಮುಖ ರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ಎಂದು ರುದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಷ್ಣುವು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವ ಈ ಮೋಹವು ಜನರನ್ನು (ಜನರಿಗೆ) ಅಜ್ಞಾನ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಮೋಹವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತೇನೆ. (೨) ಆಜಾನುಪರಿಮಿತ ಬಾಹುವುಳ್ಳ ರುದ್ರನೇ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಬಾಧಿಸತಕ್ಕ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ರುದ್ರನೇ, ನೀನು ಮೋಹವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡು, ಮೋಹಕಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡು. ಮತ್ತು (ದಧೀಶ್ವಾದಿ ಋಷಿಗಳಿಂದ) ಮಾಡಿಸು. (೩) ಮಹಾಭಕ್ತನಾದ ಅಥವಾ ಮಹಾಕುಟಲನಾದ ರುದ್ರನೇ (ಆ ಮೋಹಕಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ) ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವವುಗಳನ್ನು ವ್ಯಧಿಕರಣವಾಗಿರತಕ್ಕವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸು. (೪) (ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ) ತನ್ನನ್ನು ರುದ್ರನನ್ನದ್ವೇಶಿಸಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು. (ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ನನ್ನನ್ನು (ವಿಷ್ಣುವನ್ನು) ದ್ವೇಶಿಸಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು. (ಎಂದು ರುದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಕ್ಯವು). ಹೀಗೆ ವಾರಾಹಪುರಾಣದ ವಚನದೇವಿಯಿಂದ. (ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮೋಹಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಎರೋಧವಿಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಮುಹೃತೇ ಅನೇನ ಜನಃ ಜನರು ಇದರಿಂದ ಮೋಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಮೋಹಃ ನಟನವು ಅಥವಾ ವಂಚನವು. (೧) ವಿದ್ಯಮಾನಾಕಾರಾಚ್ಛಾದನೇನಾವಿದ್ಯಮಾನಾಕಾರ ಪ್ರದರ್ಶನಂ=ಇದ್ದ ಆಕಾರವನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಆಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು, ನಟನವು. (೨) ಅವಿದ್ಯಮಾನಾಕಾರ ಕಥನಂ=ಇಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವಂಚನವು. (ಬಿ) ಜನರ ಅನಾದಿ ಕರ್ಮವಾಸನಾರೂಪವಾದ ಮೋಹಕಾರಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಮೋಹಕಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಮೋಹಕಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆಂದು ಶಂಕಿಸಿಕೊಡದು. ವಿಕಂದರೆ ಅಜ್ಞಾವತ್ಯಚೇತಸಃ | ನಿರನಿಷ್ಕೋ ನಿರವದ್ಭಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. (ಸಿ) ಶೈವಾದಿ ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಶಿವಾದಿಗಳ ಉತ್ತಮತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ

(ಏ) ಅಪ್ರಾಮಾಣಕವಾದ ಲಿಂಗಮೂಲಾನ್ವೇಷಣಾದಿಗಳ ಕಥೆಯು ಸ್ವಾಂದಪುರಾಣ ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಸರ್ವತ್ರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿಗೂ ಕೆಲವು ಉಂಟಾಯಿತು. ಈ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರ ಗರ್ವವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಲಿಂಗವು ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತವಾಯಿತು. ಅವರಿಬ್ಬರು ಆ ಲಿಂಗದ ನ್ನು ನೋಡಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಶಪಥ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ನವಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಈ ಲಿಂಗದ ಆದಿಯನ್ನೂ ಅಂತವನ್ನೂ ಯಾರು ಹೊಂದುವನೋ ಅವನೇ ಜಗತ್ಸರ್ವತಃ. ಆದುದರಿಂದ ಮೂಲವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಹೋಗು ನಾನು ಅಂತವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವೆನು ಎಂದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತಿರ ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ವಿಷ್ಣುವು ದರಾಹರೂಪದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಹೋಗಿ ಆದಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಒಂದು ಸ್ಥಳವಾಗಿ ಹೇಳಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ ಹಂಸರೂಪದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮಧುತಃ ಲಿಂಗದ ಅಂತವನ್ನು ಕಾಣದೆ ಕಂಡನೆಂದು ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ಲಿಂಗರೂಪಿಯಾದ ರುದ್ರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ನೀನು ಸತ್ಯ ಹೇಳದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನೀನಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಸಮಾನ ಪೂಜೆಯು ಲಭಿಸುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಸುಳ್ಳುಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಪೂಜೆಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. ಆ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸೋಣ ಗಂಧಮಾದನವರ್ಪತಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡು. ಆಮೇಲೆ ಶೌತಸ್ವಾರ್ತಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪೂಜೆಯು ಲಭಿಸುವುದು. ದೇವಾಲಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಭಿಸಲಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮರೆಯಾದನು ಎಂದು ಅಪ್ರಾ ಮಾಣಕವಾದ ಕಥೆಯು ಇದೆ.)

ವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಪರ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಿವಾದಿಗಳ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷರೂಪವಾದುದು. ದರ್ಶನಭಾಷೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದು (ಡಿ) ವೈಷ್ಣವಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವಾಗಲೀ ಉತ್ತಮತ್ವವಾಗಲೀ ಹೇಳದಂತೆ ತೋರಿದರೆ ಅದು ತೀರ್ಮಾನವವರ ಬುದ್ಧಿದೋಷದಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತವಿಭಾಗವನ್ನು ತೀರ್ಮಾನದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹೇಳಿದ್ದೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಇ) ಕ್ಷಾಪ್ಯವಿದ್ಯಮಾನಾನಿ ಲಿಂಗಮೂಲಾದ್ಯನ್ವೇಷಣಾದಿನಿ ಆತಘ್ನಾನಿ ಸಾಕ್ಷಿಕಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳದಿರುವ ಲಿಂಗಮೂಲಾದಿಗಳ ಹುಡು ಕೋಣ ಮೊದಲಾದುದನ್ನೇ ಹೇಳದವುಗಳು ಆತಘ್ನಗಳು. (ಎಫ್) ವೈದಿಕರಣತೈನ ವಿದ್ಯಮಾನಾನಿ ವಿತಘ್ನಾನಿ ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುಷ್ಣಾನಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಸರ್ವಸ್ವಾಂತತ್ವಾದಿನಿ ಅಥವಾ ವಾಯುನಿಷ್ಣಾನಿ ವಿಷಭಕ್ಷಣಾದಿನಿ ರುದ್ರಾದಿ ನಿಷ್ಕತಯೋಚ್ಛ ಮಾನಾನಿ । ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸರ್ವಸ್ವಾಂತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಥವಾ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಷಭಕ್ಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳುವುದು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಜನರನ್ನು ಮೋಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕಗಳಾಗಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ಅವುಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬಾರದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾಂತ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ ಮೊದಲಾದ ಪುರಾಣಗಳು ಶಿವ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬಂದೇ ಬರುವುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಶೈವೇ ಚ ಸ್ವಾಂದೇ | ಶ್ವಪಚಾದಪಿ ಕಪ್ಪತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮೇಶಾನಾದಯಃ ಸುರಾಃ ।

ತದೈವಾಚ್ಯುತ ಯಾಂತ್ಯೇವ ಯದೈವ ತ್ವಂ ಪರಾಜ್ಞುಃ ॥ ಇತಿ ॥ ೬೫ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಎಲೋ ಅಚ್ಯುತನೇ ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನೀನೇ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ನೀಚರಿಂದಲೂ ಕ್ಷೇಶರಿಂದ ಕೂಡುವಿಕೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಕಪ್ಪವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಶಿವನಿಗೇನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸ್ವಾಂತ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ (ಹೇಳಿಯಿದೆ).

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಇದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನರೆಂದೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅತ್ಯಂತ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದವರೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಬ್ರಾಹ್ಮೇ ಚ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತೇ ।

ನಾಹಂ ನ ಚ ಶಿವೋಽನ್ಯೇ ಚ ತಚ್ಚಕ್ಷೇಕಾಂಶಭಾಗಿನಃ ।

ಬಾಲಃ ಕ್ರೀಡನಕೈರ್ಯದ್ವತ್ತೀಡತೇಽಸ್ಮಾಭಿರಚ್ಯುತಃ ॥ ಇತಿ

॥ ೬೬ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯದ್ವಿಠ ರುದ್ರನಾಗಲೀ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಾಗಲೀ ಪುರುಷನಾದ ನಾನಾಗಲೀ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಏಕದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಲ್ಲ ಆದರೂ ಹೇಗೆ ಬಾಲಕನು ಶ್ರೀದಾಸಾಧನಗಳಾದ ಚಿಂದು ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಆಡುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀಹರಿಯೂ ಕೂಡ ನಮ್ಮಿಂದ ಸೃಷ್ಟಾದಿಶ್ರೀಡೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ (ಹೇಳಿಯದೆ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಶೈವಾದಿ ಪುರಾಣಗಳು ಶಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಹೊರಟವೆ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಿಯದೆ. ಆದಕಾರಣ ಅವುಗಳಿಗೆ ಶಿವಾದಿಗಳ ಉತ್ತಮತ್ವದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವಾದಿಗಳು ಶೈವಾದಿ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಬೇರೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾಗಿಲ್ಲ. ಆ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ಕೃತಿಸ್ ಹೇಳಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ವಸ್ತುತಃ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಅವುಗಳಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಆದರೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನೂ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಮತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಿದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ವೈಷ್ಣವಗ್ರಂಥಗಳಿಂದಲೇ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ವೈಷ್ಣವೇಷು ತಥಾ| ತಚ್ಚೈಷ ಮೋಹಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ || ೬೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕಗಳಾದ ಭಾಗವತ ಮೊದಲಾದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡಲೇ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಶೈವಪುರಾಣದಂತೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಅಧಮತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ (ಹಾಗಾದರೆ ಭಾಗವತ ಮೊದಲಾದ ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಕೃಷ್ಣನ ರೂಪದಿಂದ * ರುದ್ರನ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ರುದ್ರನ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ ಅವು ವಿಷ ಮೋಹಂ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಮೋಹಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದೆಂದು ಸಮಾಧಾನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಅವುಗಳಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.)

ಅದ್ವೈತಮತರೀತ್ಯಾ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು

ವಿಚಾರ || (ಎ) ಅಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಯೋಗೈತಯಾ, ೧. ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಸ್ತುವೇಕ, ೨ ಒಹಿಕ ಪಾರಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಭೋಗದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತಿ ೩. ಶಮದಮಾದಿ ಸಾಧನಸಂಪತ್ತು ೪ ಮುಮುಕ್ಷು ಎನ್ನುವ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಸಾಧನಸಂಪದ್ರೂಪವಾದ ಅಧಿಕಾರವು ಎನ್ನುವ

* ಆರಾಧ್ಯ ದೇವದೇವೇಶಂ ಶಂಕರಂ ಲೋಕಶಂಕರಂ | ತಪಸಾ ತೋಷಯಿತ್ವಾ ತಂ ಕೈಲಾಸಗಿರಿವಾಸಿನಂ || ರುಗ್ಗೀಶ್ವಾರಂ ತನಯಂ ಲೇಘೇ ದಗ್ಧಂ ಕಾಮಂ ಪುನಃ ಪರಿಃ | ಇದು ಮೊದಲಾದುದು ಹೇಳಿದ್ದು ಮೋಹವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಅರ್ಥವು ಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥ=ಅಂತಹ ಅಧಿಕಾರದಸೆಯಿಂದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಆತಃ = ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಗಳ ಫಲವು 'ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥರೂಪ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ 'ನಿತ್ಯಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ತದ್ಭೇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಚನವಿರೋಧದಿಂದ (ಕರ್ಮಫಲದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ) ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ=ಬ್ರಹ್ಮವಿಚಾರವು ಮಾಡತಕ್ಕದು.

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಆಯುಕ್ತವು

(ಬಿ) ೧ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಸ್ತುವಿವೇಕವೆಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ನಿತ್ಯನು, ಬೇರೆಯಿಲ್ಲವೂ ಅನಿತ್ಯವು ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಸತ್ಯನು, ಬೇರೆಯಿಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದುದು ಎನ್ನುವುದು ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಸ್ತುವೇಕವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಇಂತಹ ವಿವೇಕವು ಶಾಸ್ತ್ರಾದ್ಯಯನದಿಂದ ಮೊದಲೇ ಇದ್ದರೆ ಇಂತಹ ವಿವೇಕವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಚಾರವೇ ನಿಷ್ಫಲವು ಆಗುವುದು. ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯಲರ್ಹವಾದ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯವು ಅದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ೨ ಏಕೆ ಪಾರಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಭೋಗದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತಿಯು ಎನ್ನುವುದೂ ಪರಮತದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ವಿವರಣಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವಿಷಯಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವಾದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಸುವಿವೇ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜನ್ಯ ಸುವಿವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಸುಖಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಸುವಿನಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ೩ ಶಮದಮಾದಿಸಂಪತ್ತು ಎನ್ನುವುದೂ ಪರಮತದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿದಿರುವುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ವಿವೇಕಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ, ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ವಿವೇಕಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ ಸಂಗ್ರಾಹಕ ಧರ್ಮವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ೪ ಮುಮುಕ್ಷು ಎನ್ನುವುದೂ ಪರರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯು ಕೂಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.

(ಸಿ) ಮತ್ತು ಭಾಮತೀರೀತಿಯಾಗಿ ಈ ಸಾಧನಚತುಷ್ಟಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಮೊದಲಿನದ್ದು ಉತ್ತರೋತ್ತರಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಮುಕ್ಷು ಎನ್ನುವುದು ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವು. ಇತರವಾದುದು ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛೆಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಬ್ರೂಹ್ಮ ವಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಸಾಧನಚತುಷ್ಟಯಸಂಪತ್ಯನಂತರದಲ್ಲಿ ಎಂದು

೧ ತದ್ಭೇತಃ ಕರ್ಮಚತೋ ಲೋಕಃ ಕ್ಷಯತೇ | ವಿವರ್ಮೇವಾಮುಕ್ತ ಪುಣ್ಯ ಚತೋ ಲೋಕಃ ಕ್ಷಯತೇ || ಹೇಗೆ ಕರ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ ಲೋಕವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಪುಣ್ಯಸಂಪಾದಿತವಾದ ಲೋಕವೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ವೇದವು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವು ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

೨ ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪೋಷಿ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ವೇದವು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಥಶಬ್ದಾರ್ಥವಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು.

(ಡಿ) ವಿವರಣಾರೀತಿಯಾಗಿ ಮುಮುಕ್ಷಾದಂತೆ ವಿವೇಕಾದಿಗಳೂ ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮುಮುಕ್ಷಾ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

(ಇ) ಮತ್ತು ಪರೀಕ್ಷಲೋಕಾನ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟುಲೋಕದಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಅಸಾರ ಅನಿತ್ಯಗಳೆಂದು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ವಿರಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿವೇಕವು ವಿರಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಆದಕಾರಣ ಮುಮುಕ್ಷಾದಂತೆ ಅಧಿಕಾರಿ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

(ಎಫ್) ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರವಾಗಿ ವಿವೇಕಾದಿಗಳು ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವು. ಶಮದಮಾದಿಗಳಾದರೂ ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷಣವು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪರರು ಹೇಳಿದ ನಿಯಮವನ್ನು ವಿವೇಕಾದಿರೂಪವಾದ ಅಧಿಕಾರವು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

(ಜಿ) ಪರರು ಹೇಳಿದ ಆತಃಶಬ್ದಾರ್ಥವೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವಾದಿ ರೂಪವಾದ ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳದೆ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ತದ್ಗತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಆತಃಶಬ್ದದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಆಥಶಬ್ದದಿಂದ ಉಪಸ್ಥಿತವಾದ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದಲೇ ಅದನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ತದ್ಗತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳದೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಂಪರೆಯೂ ತದ್ಗತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯುಪಸ್ಥಿತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಸತ್ಯಾನ್ಯತೆ ವಿವೇಕದಲ್ಲಿನೇಹ ನಾನ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಹೇತುವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತದ್ಗತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

(ಹೆಚ್) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅಖಂಡ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದು ಪರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಶ್ರುತಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮಪದಕ್ಕೇನೇ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವ ರೂಪವಾದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಂತೆಯೇ ಆಗುವುದು.

(ಐ) ಮತ್ತು ಪರರು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಜೀವಾತ್ಮಕ ತ್ವವಿಲ್ಲದಿರೋಣ ದರಿಂದ ಅಲಕ್ಷ್ಯವೂ ಬರುವುದಾದರಿಂದ ನಿರವಧಿಕಮಹತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ದೇಶತಃ ಕಾಲತಃ ವಸ್ತುತಃ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವರೂಪವಾದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಜೀವಾಭೇದವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಓಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ನಿರವಧಿಕಮಹತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಘಟಪಟಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಅಭೇದವು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಘಟ ಮೊದಲಾದ ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಚೇತನತ್ವವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವಾಭೇದವು

ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವದೇಶ ವೃತ್ತಿ ಸರ್ವಕಾಲ ವೃತ್ತಿ ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪವಾದ ತ್ರಿವಿಧ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥವು. ಭೇದರಾಹಿತ್ಯವನ್ನುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ದೇಶತಃ ಕಾಲತತ್ತ್ವವ ಗುಣತತ್ತ್ವಾಪಿ ಪೂರ್ಣತಾ ಬ್ರಹ್ಮತಾ ನ ತು ಭೇದಸ್ಯ ರಾಹಿತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮತೇಷ್ವತೇ || ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸುವರು.

(ಜೆ) ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎಂದು ಕರ್ಮಣಿ ಪಷ್ಯಸಮಾಸವು. ಶೇಷೇ ಪಷ್ಯಸಮಾಸವಲ್ಲ ಎಂದು ಪರರು ಹೇಳುವರು. ಇದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಪರರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮನಾಗದೆ ಇರುವ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿಚಾರಕರ್ಮತ್ವವೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಪಷ್ಯಗೆ ಕರ್ಮತ್ವವೆಂದು ಅರ್ಥಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

(ಕೆ) ಅಥಶಬ್ದೇನಾಧಿಕಾರಮತ ಇತ್ಯಮುನಾ ಫಲಂ | ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೇನ ವಿಷಯಂ ಸೂಚಯಾಮಾಸ ಸೂತ್ರಕೃತ್ || ಆದುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಅಥಶಬ್ದದಿಂದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಆತಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಫಲವನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅತಿಪ್ರಶಸ್ತವು.

(ಎಲ್) ಭಾಮತೀಕಾರರು ಜಿಜ್ಞಾಸಾಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾಪರವೆಂದು ಹೇಳಿ ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದರಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಕೊಡದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂದಿಗ್ಧನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ವಿಷಯನು. ಇಚ್ಛಾವಿಷಯ ವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವೇ ಪ್ರಯೋಜನವು. ಆದಕಾರಣ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದದಿಂದಲೇ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನ ಗಳು ಸೂಚಿತಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯಿದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ವಿಚಾರವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ವಿಷಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲ ದರಿವುದರಿಂದ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಹುಟ್ಟಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವನು. ಆತನನ್ನು ಕುರಿತು ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

(ಎಂ) ವಿವರಣಾಕಾರರು ಅಥಶಬ್ದದಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ, ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದದಿಂದ ಇಚ್ಛೆಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಯೋಜನವೂ, ಅರ್ಥಾತ್ ಅಧಿಕಾರಿ ವಿಶೇಷಣಭೂತವಾದ ಇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಫಲವೂ, ಬ್ರಹ್ಮನೇ ವಿಷಯನೆಂದೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಅದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದವು ವಿಚಾರಲಕ್ಷಕವೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಾಪರತ್ವವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

(ಎನ್) ಆದುದರಿಂದ ಭಾಮತೀಕಾರರು ಜಿಜ್ಞಾಸಾಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾಪರವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ವಿವರಣಾಕಾರರು ಲಕ್ಷಣಯಾ ವಿಚಾರಪರವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಶಬ್ದವು ಮೀಮಾಂಸಾಶಬ್ದದಂತೆ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ರೂಢಿರೂಪ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು.

(ಒ) ಮತ್ತು ಪರರ ಮತದಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪವು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಿದ್ದವಾಗಿದೆ. ಇತರವಾದುದು ಅಜ್ಞಾನಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷಯವಿಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅಜ್ಞಾನವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಅಜ್ಞಾತವಾದುದು ವಿಷಯವೂ, ಅಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತಿಯು ಫಲವು ಅಜ್ಞಾನಿಯು ಅಧಿಕಾರಿಯು ಎನ್ನುವುದೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಪರಮತರೀತ್ಯಾ ಈ ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅನಾರಂಭಣೀಯವೇ ಆಗುವುದು.

(೭) ತಸ್ಮಾಚ್ಚಾಪ್ತೇಣ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಮಸ್ಯದೀಯಂ ಗುಣಾರ್ಗವಂ । ವಾಸುದೇವಾವ್ಯಮದ್ವಂದ್ವಂ ಪರಂ
ಬ್ರಹ್ಮಾವಿರೋತ್ತಮಂ ॥ ಅದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ
ವಾಸುದೇವರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅತಿಪ್ರಶಸ್ತವು.

ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತರೀತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು

ವಿಚಾರ ॥ (ಎ) ಕೇವಲ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಪ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಫಲಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ
ಕ್ಕೇನೇ ಆನಂತ ಸ್ಥಿರಫಲಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಅದನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿಚಾರಾರಂಭವು
ಯುಕ್ತವು.

(ಬಿ) ಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು
ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು
ಮಾತ್ರ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಬೇಕು. ಅಧಿಕಾರಾನಂತರ್ಯವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವವನ್ನು ವಿಧಿಸಬಾರದು.
ಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕರ್ಮವಿಚಾರಾನಂತರದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಕರ್ತವ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

(ಸಿ) ವೃದ್ಧವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು. ಸಿದ್ಧನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ
ವೇದಾಂತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ವಿಚಾರವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಕೂಡದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು
ಬಂದರೆ ತಂದೆ ತಾಯಿ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಅಂಗುಲಿಯಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ಆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು
ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡೋಣ. ಬಾಲಕರಿಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಬರುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ
ಸಿದ್ಧರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ವೇದಾಂತಗಳು ಶಕ್ತಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಆದಕಾರಣ
ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಆರಂಭಣೀಯವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು
ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ

ಸೂತ್ರ ॥ ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು

ಕರ್ಮವಿಚಾರಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮ
ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು.

(ಡಿ) ಇಲ್ಲಿ ಅಥಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿನಿರಾಸವು ಪ್ರತೀತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪದಗಳಿಂದ ನಿರಸ್ಯಗಳಾದ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಸೂತ್ರಾವತಾರಿಕಾರೂಪವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು
ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವಾಗ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದ ಹೇತುಗಳಿಂದ
ನಿರಸ್ಯವಾದ ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

(ಇ) ಹೇಗೆ ದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಗುಣಪೂರ್ತಿವಾಚಕ ಬ್ರಹ್ಮಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ವಿಷಯವು
ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಸಿದ್ಧಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕ ಬ್ರಹ್ಮಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು

ಆಗಬಹುದೆಂದರೆ— ವಿಧಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಪ್ರಧಾನವಾದ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಈಗಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು?

(ಎಫ್) ಮತ್ತು ಅಥಾತೋ ಧರ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಅನಾದ್ವೈತಿ ಶಬ್ದಾತ್ ಎಂಬುವ ಪರ್ಯಂತ ಕರ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ, ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಒಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯಾತ್ಮಕವಾದುದು ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು ಹೇಳತಕ್ಕ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಾತ್ಮಕವಾದ ದೇವಮೀಮಾಂಸೆಯು ಹನ್ನೆರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳುಳ್ಳ ಕರ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಕ್ಕಿಂತ ಪರವಾದುದು. ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರತಕ್ಕದು ಎಂದು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಿದ್ಧರೂಪವಾದ ದೇವಮೀಮಾಂಸೆಯೂ ಕೂಡದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ದೇವಮೀಮಾಂಸಾದಲ್ಲಿಯೇ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪುನಃ ಈ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದರಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಆಯುಕ್ತವು. ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಆತಃಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಪರ ವೇದಾಂತವಿಚಾರವು ಅನಾರಂಭಣೀಯವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಕಾಲಬಲದಿಂದಲೂ ಗೌತಮಯುಗಗಳ ಶಾಪದಿಂದಲೂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವು ನಷ್ಟವಾಗೋಣ ದಯಾವಂತರಾದ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನು ವ್ಯಾಸರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದನು. ಅವರು ಅಪಪಾಠಾದಿಗಳಿಂದ ನಷ್ಟ ಪ್ರಾಯಗಳಾದ ವೇದಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿ ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು.

ಈ ಸೂತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾದ ಅನೇಕ ದುರ್ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಂಡಿಸಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಸರಿಯಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತ್ರಿವಿಧ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ ಅಂತಹ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ ಪ್ರಸಾದವು ಅವಶ್ಯಕವು. ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಅವರೋಕ್ತ ಜ್ಞಾನವು, ಅವರೋಕ್ತಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಅವಶ್ಯಕವು. ಇಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಬ್ರಹ್ಮನು ವಿಷ್ಣುವೇ, ಇತರರಲ್ಲ. ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ತಥಾಚ ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ಎಂದು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಸರ್ವನಾಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ತನ್ನೋ ವಿಷ್ಣು; ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು. ಆದಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿತನು. ಹೀಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಲ್ಲಿ ತತ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಪದವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಪದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ

ಅಲ್ಪಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧನಾದ ಜೀವನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಭೇದವಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಜೀವನಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ವಾದಿವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಂದಿಗ್ಧನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವಿಷಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷರೂಪ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಮುಮುಕ್ಷುರೂಪ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕ ನ್ಯಾಯಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಆರಂಭಗೇಯವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣವು

ಒೀಶಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳತಕ್ಕದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲಕ್ಷಣಮಾಹ

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ) ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ) ಲಕ್ಷಣವನ್ನು (ಸೂತ್ರಕಾರರು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಒೀಶಿಕೆ || * ರೂಢಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಜೀವನು ಸಂದಿಗ್ಧನಾಗದೆ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ರೂಢಾರ್ಥಜೀವನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಬಾಧಕವಿರುವುದನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ ಓಂ || ೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಸ್ಯ=ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾದ ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕ ಜಗತ್ತಿಗೆ, ಯತಃ= ಯಾರದೇಸೆಯಿಂದ, ಜನ್ಮಾದಿ=ಉತ್ಪತ್ತಿಮೊದಲಾದುದು, (ಯಥಾ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೋ ಅವನೇ ಬ್ರಹ್ಮನು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಬ್ರಹ್ಮವಿಚಾರವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿತೀಸಂಗತಿಯು. (ಬಿ) ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಗತಿಗಳು ಅಧಿಕರಣಸಂಗತಿ, ಶ್ರುತಿಸಂಗತಿಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮೇಲೆಯೂ ಸಂಗತಿಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಸಿ) ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನು ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯನು. ಬ್ರಹ್ಮ

★ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಜೀವಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ, ಬ್ರಹ್ಮಚಾಚೀದ ಕಮಲಾಸನ ಶಬ್ದರಾಶಿವು ಎನ್ನುವ ವ್ಯಾಕರಣ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದಲೂ ರೂಢಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಜೀವನೇ ಆಗಬೇಕು.

ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೋ, ಜೀವಾದಿಗಳೋ ಎಂಬ ಸಂದೇಹವು. ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಬೃಹ ಜಾತಿಜೀವ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಪದಪ್ರಯೋಗವೇ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು. (ಡಿ) ಯದೃಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವೇವ ಎನ್ನುವ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿಯದೆ, ಆದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಜೀವನೋ, ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. (ಇ) ಬೃಹಜಾತಿಜೀವ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಗುಣಪೂರ್ವರೂಪವಾದ ಯೋಗಾರ್ಥವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಜೀವನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. (ಎಫ್) ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಬಾಧಕವಿದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. (ಜಿ) ಜನ್ಮಾದಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ಆದಿಯರ್ಥ ಎಂದು ಜನ್ಮವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜನ್ಮಾದಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಆದಿಪದದಿಂದ ಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಪರಕೀಯರು ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುವ ಅಭಿ ಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || * ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರ ನಿಯಮನ ಜ್ಞಾನಾಜ್ಞಾನ ಬಂಧ ಮೋಕ್ಷಾ ಯತಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾರದಸೆಯಿಂದ (ಜಗತ್ತಿಗೆ) ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರ ನಿಯಮನ ಜ್ಞಾನ ಅಜ್ಞಾನ ಸಂಸಾರಬಂಧ ಮೋಕ್ಷ ಇವು ಎಂಟು (ಆಗುತ್ತವೋ ಅವನೇ ಬ್ರಹ್ಮನು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಯದೃಪಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಎಂದರೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವು. ಸಂಹಾರ= ನಾಶಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವು. ನಿಯಮನ=ಪ್ರೇರಣೆಯು. ಇವು ಶ್ರೀಹರಿ ಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಾಶ, ನಿಯಮ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇ ಕು. (ಬಿ) ಈಶ್ವರನು ಉತ್ಪತ್ತಿಕರ್ತನು, ಉಪಾದಾನಕಾರಣನಲ್ಲ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಲಾಕ್ಷಣಿಕ ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. (ಸಿ) ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದವು ಎಂಟು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಲಕ್ಷಣವು. ಎಂಟು ಸೇರಿ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲ. (ಡಿ) ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವು ಪ್ರಧಾನಲಕ್ಷಣವು. ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯಪಕ್ಷರ್ತೃತ್ವವು ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಪಾದಕ ಲಕ್ಷಣವು. (ಇ) ನ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಮಿಚ್ಛಂತಿ ನದ್ಯಾಂ ಭ್ರಾಮ್ಯದ್ವಮೇರಿವ । ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಜನ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಹುಟ್ಟದವನಿಗೇನೇ

* ಸೃಷ್ಟಿರಕ್ತಾಪ್ತಜ್ಞಾನನಿಯತಜ್ಞಾನಬಂಧನಾನ್ | ಮೋಕ್ಷಂ ಚ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದವ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಮುಕ್ತರ್ಥ ಚಾನ್ಯಥಾ || ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದವು ಎಂಟು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದವನಿಗೇನೇ ಮುಕ್ತಿಯು, ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಮುಕ್ತಿಯಾಗಲಾರದು.

ಸ್ವತಿಸಂಹಾರಾದಿಗಳೂ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಜನ್ಮವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದು (ಎಫ್) ಸೃಷ್ಟಿ ಕರ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಒಂದೊಂದೇ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಯಸುವ ಪುರುಷನು ಎಂಟನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಎಂಟು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದಾಗಿದ್ದರೆ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಬಾಧಕವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಉತ್ತತ್ತಿಸ್ವತಿಸಂಹಾರಾ ನಿಯತಿಜ್ಞಾನಮಾವೃತಿಃ ।

ಬಂಧಮೋಕ್ಷೌ ಚ ಪುರುಷಾದ್ಯಸ್ಯಾತ್ಮ ಹರಿರೇಕರಾಡಿತಿ ಸ್ಯಾದೇ ॥ ೩ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಯಾವ ಪುರುಷನಿಂದ (ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ) ಉತ್ತತ್ತಿಸ್ವತಿ ಸಂಹಾರ ಗಳು ಪ್ರೇರಣೆಯು ಜ್ಞಾನವು ಅಜ್ಞಾನವು ಸಂಸಾರಬಂಧ ಮೋಕ್ಷ ಇವುಗಳೂ ಕೂಡ (ಆಗುತ್ತವೋ) ಆತನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ, ಹೀಗೆ ಸ್ಯಾದಪುರಾಣ ದಲ್ಲಿ (ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟನ್ನೂ ಮಾಡುವವನು ಶ್ರೀಹರಿಯೇ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತೃತ್ವಾತ್=ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನಾದುದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಎಂದನುಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತೃತ್ವರೂಪನಾದ ಹೇತುವು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ (ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ ನಲ್ಲಿ) ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಲಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಲಕ್ಷಣವು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮೊದಲಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿಯದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ ।

ಯೇನ ಜಾತಾನಿ ಜೀವಂತಿ । ಯತ್ಪ್ರಯತ್ಯಭಿಸಂವಿಶಂತಿ ।

ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ । ತದ್ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ (ತೈ.ಉ.೩-೧)

॥ ೪ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತುಗಳೂ ಯಾರಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೋ, ಹುಟ್ಟಿದವುಗಳು ಯಾರಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತವೋ, ಯಾರನ್ನು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತವೋ, ಯಾರನ್ನು ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತವೋ ಅವನೇ ಬ್ರಹ್ಮನು (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇವರ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿಯೇ) ವೇದಗಳ ಅರ್ಥಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡು. ಹೀಗೆ (ವರುಣನು ಭೃಗುವಿನ ಹತ್ತಿರ ಹೇಳಿರುವನು.)

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಲಕ್ಷಣವು ರುದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಥಮತಃ ಸ್ಪೃತಿಯಿಂದ ಹೇಳಿ ಈಗ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದುದು ಒಂದೊಂದು ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸ್ವತಿಕರ್ತೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು ಪ್ರಥಿವೀಮುತ

ದ್ಯಾಮೇಕೋ ದಾಧಾರ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ (ಋ.ಸಂ.೧.೧೫೪.೪.) || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವು ಒಬ್ಬನೇ ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷ ಕಾಲಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವವನೋ ಭೂದೇವಿಯನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೂ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕ ಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವವನೋ (ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವು ನನಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡಲಿ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನೂ ಕ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನೇ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಚತುರ್ಭುಜಾಕಂ ನವತಿಂ ಚ ನಾಮಭಿ—

ಶಕ್ತಂ ನ ವೃತ್ತಂ ವೃತೀಂದ್ರವೀವಿಪತ್ (ಋ.ಸಂ.೧.೧೫೫.೬.) || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಮೂಲರೂಪಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವು) ಸ್ವರೂಪಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವ ವಾಸುದೇವ ಸಂಕರ್ಷಣ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಅನಿರುದ್ಧ ಎನ್ನುವ ನಾಲ್ಕುರೂಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ತೊಂಭತ್ತುಮಂದಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉತ್ತಮರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವರ್ತುಲವಾದ ಚಕ್ರವನ್ನೊಲತೆ (ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ) ತಿರುಗಿಸುತ್ತಾ ಇರುವನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ೪ ಮಂದಿ ವಸುಗಳು, ೧೧ ರುದ್ರರು, ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ೧೧ ಆದಿತ್ಯರು, ಚತುರ್ಮುಖನು ಕೂಡಿ ೧೦ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು, ಪ್ರಧಾನವಾಯುವು ಕೂಡಿ ೫೦ ಮರುತುಗಳು, ಒಟ್ಟು ೯೦ ದೇವತೆಗಳು. ವಾಸುದೇವ ಸಂಕರ್ಷಣ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಅನಿರುದ್ಧ ಎನ್ನುವ ನಾಲ್ಕು ಭಗವದ್ರೂಪಗಳು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು. ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪರೋ ಮಾತ್ರಯಾ ತನ್ವಾ ವೃಧಾನ ನ ತೇ ಮಹಿತ್ತಮನ್ವಶ್ಶುವಂ ತಿ |

ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಜಾಯಮಾನೋ ನ ಜಾತೋ

ದೇವ ಮಹಿಮ್ನಃ ಪರಮಂತಮಾಪ (ಋ.ಸಂ.೨.೯೯.೧೨.)

|| ೭ ||

೧. (೧) ಚತುರ್ಭುಜಾಕಂ ಭುಜಃ ಸಾಕಂ ವಾಸುದೇವಾದಿಭಿರ್ಹರಿಃ | ದಮಾನ್ ರುದ್ರಾನ್ ತಥಾಽದಿತ್ಯಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಮರುತತ್ರಣಾಃ | ಬೃಹಚ್ಛ್ರೀರೋ ಭಗವಾನ್ ಸೂನಂ | ಶಾಸತಿ ನಿತ್ಯಶಃ || ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು.

(೨) ವಿಶೇಷಾಧಿಕತ್ವೇನ ವ್ಯತಯೋ ದೇವತಾಃ ಸ್ವತಾಃ || ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ವ್ಯತಯಃ ಉತ್ತಮ ದೇವತೆಗಳು.

(೩) ಆದಿತ್ಯಾ ಪರಸ್ತೋ ರುದ್ರಾಃ ಮರುತಶ್ಚಾಸ್ತಿಸಾವಪಿ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಶ್ಚ ಕಾಮಶ್ಚ ಮನುರ್ವಶ್ಚೋದಿಸಾಯಕಃ | ಭೃಗುಶ್ಚವಾನಿರುದ್ಧಶ್ಚ ಧರ್ಮೋ ನಿ ಯುಕ್ತೇರೇವ ಚ | ಕುಚೇರಃಪಿತಾ ದೇವಾಃ ನಮಃ ಸಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ | ಅನಂತೋ ಗರುಡೋ ವಾಯುಶ್ಚತ್ವಾರೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಪ || ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ (೯೪) ತೊಂಭತ್ತನಾಲ್ಕು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

೨. ಜಾತೋ ಇನಿಷ್ಠಮಾಗಶ್ಚ ವರ್ತಮಾನಸ್ತತ್ತ್ವೇವ ಚ | ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಕೀರ್ತಿಮಾತ್ರದಿಂದ ಅಲ್ಲಮತ್ತೆ) ತನ್ನ ಮೂರ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪರಿಮಿತಿಯಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣನು ಆಗಿರುತ್ತಿ. (ಅಂದರೆ ಅಪರಿಮಿತನು.) ನಿನ್ನ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು (ಮುಕ್ತರೂ ಅಮುಕ್ತರೂ ಕೂಡ) ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಅನುಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. (ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿಜೇಧಮಾಡಿದರೂ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪುರುಷರು ಇರಬಹುದೆಂದರೆ) ಎಲೋ ವಿಷ್ಣುವೇ ರಮಾದಿದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಗೆ ಪರಾವಧಿಭೂತವಾದ ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಈಗ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ. (ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವವನೂ ಹೊಂದಲಾರನು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ವಿಕಾರಿಕಾರಣನಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ತಂದೆಯಂತೆಯೇ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯೋ ನಃ * ಪಿತಾ ಜನಿತಾ ಯೋ ವಿಧಾತಾ ಧಾಮಾನಿ ವೇದ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ | (ಋ.ಸಂ.೧೦.೮೨.೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಚ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವನೊಬ್ಬನೇ ನಮಗೆಲ್ಲರಿಗೆ ಜನಕನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ದತ್ತಪುತ್ರನ ತಂದೆಯಂತೆ ರಕ್ಷಕತಂದೆಯು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪೋಷಿಸುವವನು. ಯಾವಾತನು ಎಲ್ಲಾ ಭುವನಗಳನ್ನೂ ಜೀವಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಇದು ಮೊದಲಾದ (ದ್ವಾವಾಭೂಮಿ ಜನಯನ್ ದೇವ ಏಕಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ) ವಾಕ್ಯವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮೋದ್ಯ.

★ (೧) ಸ ವಿವ ಪಿತೃ ಸಂಸ್ಥು ಪಾತ್ಯತ್ಯಾತ್ಮನಾಮಕಃ | ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮೋದಿಂದ, ಪಿತಾ = ರಕ್ಷಕನು.

(೨) ಯತಃ ಪ್ರಸೂತಾ ಜಗತಃ ಪ್ರಸೂತೀ | ಸರ್ವೇಽನಿಮೇಷಾ ಜಜ್ಞರೇ | ವಿದ್ಯತಃ ಪುರುಷಾದಧಿ | ಈ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಚಿತ್ಕೃತಿ ಕಾಲ ಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿತು. ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಕೃತಿ ಕಾಲಗಳ ಅಧೀನವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

(೩) ಯಸ್ಮಿನ್ನಿದಂ ಸಂಚವಿಚ್ಛಿಧಿ ಸರ್ವಂ | ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಶ್ರೀಹರಿ ಯಿಂದಲೇ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

(೪) ದೇನಸ್ತತ್ತ್ವನ್ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ವಿದ್ವಾನ್ | ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಂಹಾರವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

(೫) ಭೀಷಾಸ್ತಾದ್ಯಾತಃ ಪದತೇ ಯಃ ಪೃಥಿವೀಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ | ಈ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ನಿಯಮನವು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

(೬) ವಿದೇಶ ಭೂತಾನಿ ಚರಾಚರಾಣಿ | ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ನಿಯಮನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

(೭) ಯೇನಾದಿತ್ಯಸ್ತಪತಿ ತೇಜಸಾ ಭ್ರಾಜಸಾ ಚ | ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿಯಮನವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

(೮) ಯತಃ ತಂತುಂ ವಿತತಂ ವಿದ್ವತ್ | ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನವೂ ಬಂಧವೂ ಕೂಡ ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

(೯) ಯ ವಿಸಂ ವಿದುರಮೃತಾಶ್ವೇ ಭವಂತಿ | ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

(೧೦) ಹೀಗೆಯೇ ಶ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನೇ ಮುಕ್ತ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೊಡತಕ್ಕವನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಮುಕ್ತಿದೋ ಬಂಧದೋಽತೋ ಮತೋ ನಃ ತ್ವಂ ಜ್ಞಾನದೋಽಜ್ಞಾನದಶ್ಚಾಪಿ ವಿದ್ವೋ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮೋದಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಜನ್ಮ ಆದಿಯಸ್ಕ ಪಾಲನಸ್ಕ ಎಂದು ಜನ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪಾಲನ ಕರ್ತೃತ್ವವೊಂದೇ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವು ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು, ಅದು ಸಂಗತವಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ— ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಸ್ವತೀಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದ್ಯಪ್ಪಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಸ್ವತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಎರೋಧವು ಬರುವುದು.

ಅದ್ವೈತರೀತ್ಯಾ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು

ವಿಚಾರ || (೧) ಜನ್ಮಾದಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಸ್ಥಿತಿಭಂಗು ಸಮಾಸಾರ್ಥಃ ಎಂದು ಪರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರಗಳು ಮೂರೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ವಿಷಯವಾಕ್ಯವಾದ 'ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ | ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರ ಮೋಕ್ಷ ಈ ನಾಲ್ಕನ್ನು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಮೂರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿಲ್ಲ (೧) ಯ ಆತ್ಮಾನಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ | (೨) ತ್ವಂ ಮುಕ್ತಿದೋ ಬಂಧದೋಽತೋ ಮತೋ ನಃ | ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಮನಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಕಾರರೇ ಸ್ಯಾದಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯಪ್ಪಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರಕರ್ತೃತ್ವ ಮಾತ್ರವೇ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು.

(೨) ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು (ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರಕರ್ತೃತ್ವವು) ತಟಸ್ಥಲಕ್ಷಣವು. ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತವಾದ ಮಾಯೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಲಕ್ಷಣವು. ಆನಂದಾದಿಗಳೇ ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಶ್ರುತಿ ಸ್ವತೀಯುಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಯುಕ್ತವು ಏಕೆಂದರೆ— (೧) ವಿಷ ನಿತ್ಯೋ ಮಹಿಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ | (೨) ನ ಕರ್ಮಣಾ ವರ್ಧತೇ ನೋ ಕನೀಯಾನ್ | (೩) ಪರಾಸ್ಯ ಶಕ್ತರ್ವಿದಿದ್ವಿದ ಶ್ರೂಯತೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕೇ ಜ್ಞಾನಬಲಕ್ರಿಯಾ ಚ | (೪) ಪರೇತಿ ಯಾಂ ಪ್ರಾಹುರಜ್ಜ್ಯ ಶಕ್ತಿಂ | ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತೃತ್ವರೂಪನಾದ ಮಹಿಮೆಯು ನಿತ್ಯವೆಂದೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯರೂಪನಾದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೂ ಆನಂದಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣವೇ, ತಟಸ್ಥಲಕ್ಷಣವಲ್ಲ.

(೩) ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಜೀವಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ಲಕ್ಷಣ ಸೂತ್ರಾರಂಭವೇ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮೋಽಪಿ ಲಕ್ಷಣಂ ಪರಿಣೀತ್ಯ ತೇ | ತಚ್ಚ ನಿರ್ಧರ್ಮಕಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಾಂ ಯುಜ್ಯತೇ ಕಥಂ || ಸ್ವರೂಪಂ ವಾ ತಟಸ್ಥಂ ವಾ ಲಕ್ಷಣಂ ಭೇದಕಂ ಮತಃ | ಸಜಾತೀಯಾದ್ವಿಜಾತೀಯಾತ್ವಚ್ಛಾದ್ವೈತಿಮತೇ ಕಥಂ || ನ ಚ ಮಿಥ್ಯಾಭೇದಸಿದ್ಧಿ ಮಿಥ್ಯಾಲಕ್ಷಣೀಕರಣಂ | ಮುಮುಕ್ಷುಂ ತತ್ತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸುಂ ಪ್ರತಿಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಶೋಭತೇ || ಆದಕಾರಣ ಅದ್ವೈತಮತರೀತ್ಯಾ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ರೀತ್ಯಾ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು

ವಿಚಾರ || (೧) ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಜನ್ಮಸ್ಥಿತಿಸಂಹಾರಕರ್ತೃತ್ವಸಮುದಾಯವೇ

ಲಕ್ಷಣವು. ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲ. ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು ಒಂದೇ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಸೃಷ್ಟಾದೃಷ್ಟಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಸ್ವತ್ವಾದಿರೂಪಗಳಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವು. (೨) ಮತ್ತು ಜನ್ಮಕರ್ತೃತ್ವ ಸ್ಥಿತಿಕರ್ತೃತ್ವ ಸಂಹಾರಕರ್ತೃತ್ವ ಇವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಜೀವಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ನಿರ್ಬಾಧರೂಢಿಯಿಂದಲೂ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜೀವನೇ ಆಗಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದ ಕ್ಷೋಷ್ಯರ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಶ್ರುತಿಸ್ವೃತಿ ಯುಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳಿರುವರು. ಆ ಲಕ್ಷಣವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸಯುಕ್ತವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಸ್ವತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಿರುವರು. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ರುದ್ರಾದಿಜೀವರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಷಯಾದಿಗಳು ಇದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವೇ.

ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩. ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತಾಧಿಕರಣವು

ಜೀಶಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷಣವು ವಿಷ್ಣುವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಬಾಷ್ಯ || ಅನುಮಾನತೋಽನ್ಯೇ ನ ಕಲ್ಪನೀಯಾಃ

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಶಿವೋ ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾತ್ ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಯಜ್ಞದತ್ತವತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ) ಅನುಮಾನದಿಂದ (ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ) ಇತರರಾದ ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದವರು (ಜಗತ್ಕಾರಣರೆಂದು) ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತಾತ್ ಓಂ || ೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಶಾಸ್ತ್ರಃ ಋಗಾದಿರೂಪವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವೇ, ಯೋನಿಃ ಯಸ್ಯ=ಜ್ಞಪ್ತಿಕಾರಣವು (ಜ್ಞಾಪಕವು) ಯಾವನಿಗೋ, ಅವನು. ತಸ್ಯ ಭಾವಃ=ಶಾಸ್ತ್ರ ಯೋನಿತ್ವಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಅಂದರೆ ಜಗತ್ಕಾರಣಂ ಅನುಮಾನಿಕಂ ನ ಭವತಿ ತಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮುಧಿಗಮ್ಯತ್ವಾತ್ ಧರ್ಮಾದಿಮಾಃ=ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು ಅನುಮಾನದಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳಂತೆ, ದೃಷ್ಟಾಂತವಾದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ನಿಶ್ಚಯವು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅನುಮಾನರೂಪಪ್ರಮಾಣಬಲದಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಜಗತ್ಕಾರಣರೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— (ಎ) ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರ್ಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. (ಬಿ) ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವು ಜಿಜ್ಞಾಸನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವು ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೇನೇ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಬಹುದು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಲಾರದು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ, ಅಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ ಅವುಗಳಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಇಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಸಂಗತಿಯೆಂದು ಹೇಳದಂತೆ ಆಯಿತು. (ಒ) ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ವಿಷಯವು. ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಇದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಇತರರಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಉಂಟೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಸ್ವತೀರೂಪವಾದ ನ್ಯಾಯವೂ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು, ರುದ್ರನು ಸಂಹಾರಕನು ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೂ ಕೂಡ ಸಂಶಯಕಾರಣವು. ರುದ್ರಾದಿಗಳೂ ಜಗತ್ಕಾರಣರೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಶಿವೋ ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾತ್ ವೈತಿರೇಕೇಣ ಕುಲಾಲಮಾಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳೂ ಜಗತ್ಕಾರಣರೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವರು. ಮತ್ತು ಪಾಕುಪತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮದಿಂದಲೂ ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಜಗತ್ಕಾರಣರೆಂದೂ ಸರ್ವಜ್ಞರೆಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. (ಡಿ) ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ, ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಆ ಶ್ರುತಿಗಳು ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರವು. ಅಂದರೆ ನ ಹಿ ನಿಂದಾ ನಿಂದ್ಯಂ ನಿಂದಿತುಂ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಅಪಿ ತು ಸ್ತುತಂ ಸ್ತೋತುಂ ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಕಾರಣತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಅಲ್ಲದೆ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೂ ಕಾರಣತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಯಥಾಸಾಯೋಗ್ಯಂ ರಸಗಂಧಾಧಿವಸ್ತುಃ | ಅನು ಮಾಽಪಿ ತಥಾಽಪ್ಯಾ ಧರ್ಮಬ್ರಹ್ಮಾದಿವಸ್ತುಃ || ಹೇಗೆ ರಸ ಗಂಧ ಮೊದಲಾದ ವುಗಳನ್ನು ಚಕ್ಷುರಿಂದಿಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಜಗತ್ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅನುಮಾನಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಕೇವಲ

ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದುಪಪಾದಿಸಿರುವರು. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕಾಚಾರ್ಯರೂ ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜಗತ್ಕಾರಣನಾದವನು ಶಾಸ್ತ್ರೀಕವೇದ್ಯನು ಎನ್ನುವುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣ ದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನಾವೇದವಿನ್ಮನುತೇ ತಂ (ದಂ)ಬೃಹಂತಂ

ಸರ್ವಾನುಭು(ಭೂ)ಮಾತ್ಮಾನಂಸಾಂಪರಾಯೇ | (ತೈ.ಬ್ರಾ.೩-೧೨-೯)

ಔಪನಿಷದಃ * ಪುರುಷಃ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತಂ=ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತನೂ, ಬೃಹಂತಂ=ಪೂರ್ಣನೂ, ಸರ್ವಾನು ಭೂಂ= ಸರ್ವಜ್ಞನೂ, ಸರ್ವೋತ್ಪಾದಕನೂ, ಆತ್ಮಾನಂ=ಸರ್ವಸ್ವಾಮಿಯೂ ಆದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಸಾಂಪರಾಯೇ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಪ್ರಾಪ್ತರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಅವೇದವಿತ್=ಸದಾಗಮಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದವನು ಅಥವಾ ವೇದವಿರುದ್ಧಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ನ ಮನುತೇ= ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ಅಂತೂ ವೇದದಿಂದ ಇತರವಾದ ಅನುಮಾನ ಮೊದಲಾದುದು ಜಗತ್ಕರ್ತನನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ ವೇದವೇ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಜಗತ್ಕರ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ವೇದೈಕಸಮಧಿಗಮ್ಯನು.) (೨) ಪುರುಷಃ=ಪೂರ್ಣಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಜಗತ್ಕರ್ತನು, ಔಪನಿಷದಃ=ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದಲೇ ಮುಖ್ಯ ವೇದ್ಯನು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜಗತ್ಕಾರಣನು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲರ್ಹನಾದಾಗ್ಯೂ, ಹರಿಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುವಂತೆ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣನು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರ ದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚಾನುಮಾನಸ್ಯ ನಿಯತಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮ್

|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರುತಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಅನುಮಾನಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವವು ಇಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಅನುಮಾನವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಶ್ರುತಿಸ್ವೃತಿಗಳ ಸಹಾಯ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾದಿಗಳು ಬರಬಹುದು. ಅಂದರೆ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಹೇತ್ವಂತರಾದಿಗಳು ಕೂಡಬಹುದು. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಾರ್ವಜ್ಞವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿ ಹೇತುವಿಗಾದರೂ ಯಃ

★ ಜಗೃಹೇ ಪೌರುಷಂ ರೂಪಂ ಪುರುಷರೂಪವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ

(೧) ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ರದಮಾದನಂ || (ಕಶ.೨.೧೫) (೨) ವೇದಾ ಪೈವೈವೇನ ವೇದಯತಿ | (ಭಾಲ್ವಹೇಯ ಶ್ರುತಿಯು), (೩) ತಂ ತೌಪನಿಷದಂ ಪುರುಷಂ ಪೃಚ್ಛಾಮಿ | (ಬೃ.೩.೯.೨೬.) ಇದು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಆದಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು ಇದ್ರಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರುತಿಸಾಹಾಯ್ಯರಾಹಿತ್ಯವಿಲ್ಲ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಂಕಿಸಿದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಕಾರ್ಯತ್ವಾದ್ಯನುಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ

ಪೀಠಿಕೆ || ಕೇವಲ (ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಾಹಾಯ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ) ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವು ಏಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಶ್ರುತಿಸಾಹಾಯ್ಯರಹಿತಮನುಮಾನಂ ನ ಕುತ್ರಚಿತ್ |

ನಿಶ್ಚಯಾತ್ಮಾಧಯೇದರ್ಥಂ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಮೇವ ಚ

|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಸ್ತದಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣದಿರುವ ಈಶ್ವರಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಸ್ವತೀರೂಪ ಸಹಾಯರಹಿತವಾದ ಈಶ್ವರಃ ನ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಅನುಮಾನವು ಮತ್ತು ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಗ್ರಾಹಿಯಾದ ಶ್ರುತಿಸಾಹಾಯ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು (ಅಂದರೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮವಿಶೇಷವನ್ನು ರಕ್ತವು ಸುರಿಯಿತು ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಭೇದ ಭೇದ ಮೊದಲಾದ ದೋಷವನ್ನು ಕೂಡ) ಸಾಧಿಸಲಾರದು. ಅಥವಾ ತಿಳಿಸಲಾರದು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತಾ ನೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು. ಹೇಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿ ಹೇತುವಿನಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಪೂರ್ಣಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಹೀಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿ ಹೇತುಗಳಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ಣಗುಣಗಳಿವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಾರ್ವಜ್ಞವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವ ಅನುಮಾನವು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಾಹಾಯ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾರ್ವಜ್ಞಸಾಧಕವಾದ ಅನುಮಾನವು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಾಹಾಯ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ (ಬಿ) ಶ್ರುತ್ಯಾದಿರೂಪ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಅನುಮಾನವೇ ಪ್ರಮಾಣವು. ಅನುಸರಿಸಿದ ಇರುವುದು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಾಹಾಯ್ಯವಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ (ಸಿ) ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಗ್ರಾಹಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ವರ್ಜಿತಃ ಸರ್ವದೋಷೈಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧವು. (ಡಿ) ಆಪರೀಕ್ಷಿತದೃಷ್ಟವ ಸದೋಷೋ ಜ್ಞಾಯತೇ ಹರಿಃ | ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಸಾಹಾಯ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾರದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಎಂತಹ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳು ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಶ್ರುತಿಸ್ವತೀಸಹಾಯಂ ಯತ್ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಮುತ್ತಮಂ |

ಪ್ರಮಾಣಪದವೀಂ ಗಚ್ಛೇನ್ನಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ

|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರುತಿ ಸ್ವತೀರೂಪ ಸಹಕಾರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯಾವದು ಯಶೋದಾದಿಗಳ

ವಿಶ್ವರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೋ ಅದು ಉತ್ತಮ ಪ್ರಮಾಣವು. ಅದುದರಿಂದ ಅದು ಪ್ರಮಾಣರೂಪ ರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣದ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಸ್ವಾತಿಗಳ ಸಹಾಯವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣು ಸ್ವತಃ ಪೂರ್ಣತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಯಾವ ಅನುಮಾನವೋ ಅದೂ ಕೂಡ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕಾರಣತ್ವ ರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಸಾ ತತ್ರ ದದೃಶೇ ವಿಶ್ವಂ ಜಗತ್ ಸ್ವಾಸ್ತು ಚ ಖಂಡಿತಃ | ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮುಖಾರವಿಂದದಲ್ಲಿ ಯಕೋದಾದೇವಿಯ ವಿಶ್ವಗ್ರಾಹಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು ಪೃಥಿವೀಂ ಏಕೋ ದಾಧಾರ ಭುವನಾನಿ | ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಸಾಹಾಯ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು. (ಬಿ) ವಿಷ್ಣುಃ ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಪೂರ್ಣತ್ವಾತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನವಾದರೂ (೧) ಅಪೂರ್ಣೋಽಯಂ ಜೀವಸಂಘೋಽ ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಪೂರ್ಣೋ ಹರಿಃ ಯಃ ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಸದೈವ | ನ ಹಿ ಸ್ವತಂತ್ರೋಽಪೂರ್ಣತಾಂ ಕಾಮಯೀತ ಪೂರ್ಣೋ ಯದಿ ಸ್ಯಾದಸ್ವತಂತ್ರಃ ಕುತಸ್ತಃ || ಜೀವರು ಅಪೂರ್ಣರು, ಅಸ್ವತಂತ್ರರು. ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸದಾ ಸ್ವತಂತ್ರನೇ. ಆದಕಾರಣ ಪೂರ್ಣನು ಸ್ವತಂತ್ರನು ಅಪೂರ್ಣನಾಗಲಾರನು. ಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದವನು ಅಸ್ವತಂತ್ರನು ಹೇಗೆ ಆದಾನು. (೨) ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನವು ಆತ್ಮಾ ಹಿ ಪರಮಃ ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಅಧಿಗುಣಃ | (೩) ಪೂರ್ಣಮದಃ ಪೂರ್ಣಮಿದಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಸಾಹಾಯ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು.

ಓತಿತಿ || ತರ್ಕಪದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾವಿರೋಧೇನ ಕೋಽತ್ರಾರ್ಥೋಽಭಿಮತೋ ಭವೇತ್ | ಇತ್ಯಾದ್ಯಮೂಹನಂ ತರ್ಕಃ ಶುಷ್ಕತರ್ಕಂ ತು ವರ್ಜಯೇತ್ ಇತ್ಯಾದಿ (ಮಹಾ) ಕೌರ್ಮೀ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿವಾದ ವಿಷಯವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಪರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೆ ಅಥವಾ ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವು ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯವಾಗುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಉಪಕ್ರಮ (ಅಂದರೆ ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥವೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ ವಿಷಯೇಭೂತವಾದುದು ಇದು ಮೊದಲಾದುದು ಯಾವುದು ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವೋ ಅದನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಲಿಂಗವೇ) ತರ್ಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ತರ್ಕವೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತಿಸ್ವಾತಿಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಆಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಚೇತನತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನ ವನ್ನಾದರೂ ಬಿಡಬೇಕು. (ಅದರಿಂದ ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸ ಕೂಡದು.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮೇಯವು ಕೌರ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.

ಓತಿತಿ || ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕವಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅಂತಹ ಅನುಮಾನವೂ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದಂಗೀಕರಿಸದರೆ ಬಾಧಕವೂ ಇದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಶಕ್ಯತ್ವಾನ್ಮಾನುಮಾನಾಂ ಸರ್ವತ್ರ

|| ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಚೇತನತ್ವ ವಸ್ತುವಾದಿ ರೂಪಗಳಾದ ಕೇವಲ ಹೇತುಗಳಿಗೆ ಸರ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ (ಅಂದರೆ ಶಬ್ದೋ ವಿಷಾಣವಾನ್ ಪಶುತ್ವಾತ್ = ಮೊಲ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಕೋಡು ಇದೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ) ಕೇವಲಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವತ್ರ ಶಕ್ಯತೇ ಕರ್ತುಮಾಗಮಂ ಹಿ ವಿನಾಽನುಮಾ |

ತಸ್ಮಾನ್ನ ಸಾ ಶಕ್ತಿಮತೀ ವಿನಾಗಮಮುದೀಕ್ಷಿತುಮಿತಿ ವಾರಾಹೇ

|| ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆಗಮವಿಲ್ಲದೆ ಅನುಮಾನವು (ಅಂದರೆ ಆಗಮ ಬಲವಿಲ್ಲದೆ ಅನುಮಾನವು) ಈಶ್ವರನು ಜಗತ್ಕಾರಣನಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೋ ಅದುದರಿಂದ ಅನುಮಾನವು ಆಗಮಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ (ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಾರಾಹಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. (ಅದಕಾರಣ ಕೇವಲಾನುಮಾನವು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೇ ಕರ್ತೃತ್ವ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಇತರವಾದ ಅನುಮಾನಾದಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣ ಅಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುವನು ಎನ್ನುವ ನಾಸ್ತಿತ್ವವಾದವನ್ನು ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮವಚನದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ರೇತೋಧಾತುರ್ವಟಕಣಿಕಾಘೃತಧೂಮಾಧಿವಾಸನಂ |

ಜಾತಿಷ್ಟತಿರಯಸ್ಥಾಂತಃ ಸೂರ್ಯಕಾಂತೋಽಬುಭಕ್ಷಣಂ |

ಪ್ರೇತ್ಯ ಭೂತಾಪ್ಯಯಶ್ಚೈವ ದೇವತಾಭ್ಯುಪಯಾಚನಂ |

ಮೃತೇ ಕರ್ಮನಿವೃತ್ತಿಶ್ಚ ಪ್ರಮಾಣಮಿತಿ ನಿಶ್ಚಯಃ

ಇತಿ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮವಚನಾನ್ ನಾಸ್ತಿತ್ವವಾದೋ ಯುಜ್ಯತೇ

|| ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ರೇತಸ್ಸು ಒತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುವಿಹಾರವು, ವಟವೃಕ್ಷದ ಬೀಜವು, ತುಪ್ಪವು, ಪುಷ್ಪಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಧೂಮದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ವೃಕ್ಷಸಂಸ್ಕಾರವು ಸಾಧನವಿರೇಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಪೂರ್ವಜನ್ಮಸ್ವರಣವು ಸೂಚೀಪಾಪಾಣವು. ಸೂರ್ಯಕಾಂತನಾಮಕ ಶಿಲೆಯು ಜಲಪಾನವು ಮರಣಾ ನಂತರದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ ಜೀವನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇರತಕ್ಕ) ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಲಯವೂ ಕೂಡ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ, ಮರಣವಾಗೋಣ ಚೇಷ್ಟಾನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ (ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಮಾನದಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ) ಜ್ಞಾಪಕಗಳಾಗುತ್ತವೆನ್ನುವುದು ನಿಶ್ಚಯವು, ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮವಚನದಿಂದ ನಾಸ್ತಿತ್ವವಾದವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ರೇತಸ್ಸಗ್ರೂ ಶರೀರಕ್ಕೂ ಅಪಥ್ಯ ಪಿತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧಾತು ವಿಹಾರಕ್ಕೂ, ವಟಬೀಜಕ್ಕೂ, ವಟವೃಕ್ಷಕ್ಕೂ, ಫುತಕ್ಕೂ, ಶರೀರದ ಪುಷ್ಪಗೂ, ಧೂಮೋಪಭೋಗಕ್ಕೂ, ವೃಕ್ಷದ ಪುಷ್ಪಾದಿಸಂಪತ್ತಿಗೂ, ಸಾಧನವಿಶೇಷಕ್ಕೂ, ಪೂರ್ವಜನ್ಮಸ್ಥರಣೆಗೂ, ಸೂಚಿಕಲ್ಲಿಗೂ ಅದರ ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಆಯೋಜ್ಯಮಣಕ್ಕೂ, ಸೂರ್ಯಕಾಂತಮಣಿಗೂ, ಅಗ್ನುತ್ಪತ್ತಿಗೂ, ಸಂಪಶ್ಚಾಪ್ತಿಗೂ, ಮರಣಕ್ಕೂ ಶರೀರಚೇಷ್ಟಾ ನಿವೃತ್ತಿಗೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ರೇತಸ್ಸು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು. ಅಲ್ಲವಾದರೆ ಮಕ್ಕಳು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾರ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರೇತಸ್ಸೇಚನೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಈ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಶರೀರಂ ರೇತೋಜನ್ಯಂ ತದನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕ ಪ್ರಯುಕ್ತಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕ ವತ್ಸಾತ್ । ರೇತಸ್ಸೇಕ ಮಾಡಿದರೆ ಶರೀರೋತ್ಪತ್ತಿಯು, ರೇತಸ್ಸೇಕಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಶರೀರೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಿತ್ವರೂಪವಾದ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೇ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಿತ್ವರೂಪ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಮೃತಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕವಾದ ರೇತಸ್ಸು ಶರೀರರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಜೀವಾಧಿಷ್ಠಿತವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸೇಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರೇತಸ್ಸೇ ಶರೀರರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ದೇಹಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಜೀವನು ಸಿದ್ಧನಾಗುವನು. ಬಂಜೆ ಮೊದಲಾದವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸೇಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರೇತಸ್ಸು ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾರಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೇನೇ ರೇತಸ್ಸು ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಪ್ರೇರಕ ಈಶ್ವರನೂ ಅದೃಷ್ಟವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರ ಅದೃಷ್ಟಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಆಗಮವೂ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (ಬಿ) ಹೀಗೆಯೇ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುವು ಅಪಥ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೆಲವು ಜೀವಚೈರೀರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿಹಾರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಮೃತಶರೀರದಲ್ಲಿ ವಿಹಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಜೀವವಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಹಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಜೀವ ಈಶ್ವರ ಅವರನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಆಗಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಮೊದಲಾದುದೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (ಸಿ) ವಟಬೀಜದಿಂದ ವಟವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಹೊರಿದ ಬೀಜದಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಹೊರಯದೆ ಇದ್ದ ಎಲ್ಲಾ ಬೀಜಗಳಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟುವು ದಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕಗಳಾದ ಈಶ್ವರ ಅದೃಷ್ಟ ಇವುಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. (ಡಿ) ತುಪ್ಪದಿಂದ ಜೀವಚೈರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಪುಷ್ಪತನ ಬರುತ್ತದೆ. ಮೃತಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪತನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಜೀವವಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪತನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. (ಇ) ಪುಷ್ಪಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಧೂಮದಿಂದ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಒಣಗದೆ ಇದ್ದ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪುಷ್ಪಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಒಣಗಿದ ವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಒಣಗದೆ ಇರುವ ಎಲ್ಲಾ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಈ ಲಿಂಗಗಳಿಂದಲೂ ಜೀವ ಈಶ್ವರ ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. (ಎಫ್) ಕೆಲವರಿಗೆ ಸಾಧನವಿಶೇಷದಿಂದ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಸ್ಥರಣೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವು ಅನುಭೂತವಾಯಿತು. ಈ ವಾಪದಿಂದ ನರಕವು ಅನುಭೂತವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಜಾತಿ ಸ್ಥರಣೆಯು ಕೆಲವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ. ಸರ್ವರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ದೇಹಾತಿರಿಕ್ತ ಚೇತನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಆ

ಜಾತಿಸ್ವರಣೆಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಚೇತನ ಅದೃಷ್ಟ ಮೊದಲಾದುದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (ಜೆ) ಆಯಸ್ಕಾಂತ ಎನ್ನುವ ಶಿಲಾವಿಶೇಷದಿಂದ ಕಬ್ಬಣಗೋಲು ತಿರುಗುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ ಆಚೇತನವು ಹಂದಾದಿಪತಕೃದ್ವಾಗಿ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ ಎಲ್ಲಾ ಚೇತನಗಳೂ ಹಂದಾದಿಪತಕೃತವುಗಳು ಕಂಡುಬರಲಿಲ್ಲ ಇದರಿಂದಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಈಶ್ವರನೂ ಅದೃಷ್ಟ ಮೊದಲಾದುದೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (ಹೆಚ್) ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಎನ್ನುವ ಶಿಲಾವಿಶೇಷದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆಚೇತನಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ಶಕ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಈಶ್ವರನೂ ಅದೃಷ್ಟ ಮೊದಲಾದುದೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (ಐ) ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯೋಣದರಿಂದ ಜೀವಚೈರಿದದಲ್ಲಿಯೇ ತೃಪ್ತಿಯೂ ನಿವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಕುಡಿದ ನೀರು ಮೃತ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಪಾತ್ರಾಂತರದಲ್ಲಿಲ್ಲದೂ ಪರಿಣಾಮ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಜೀವವಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಣಾಮವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದಲೂ ಜೀವ ಈಶ್ವರಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುವರು. (ಜೆ) ಮರಣದಿಂದ ದೇಹವು ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಜೀವವಿರುವಾಗ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೂ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಈಶ್ವರ ಅದೃಷ್ಟ ಮೊದಲಾದುದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (ಕೆ) ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಪತ್ತು ಮೊದಲಾದುದು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. (ಎಲ್) ನಿರ್ಜೀವ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಚೇಷ್ಟೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ ಜೀವವಿರುವಾಗ ಚೇಷ್ಟಾವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದಲೂ ಜೀವ ಈಶ್ವರ ಅದೃಷ್ಟ ಮೊದಲಾದುದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಿಂದಲೂ ಅದೃಷ್ಟಗಳಾದ ಜೀವ ಈಶ್ವರ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಊಹಿಸಲಾಗುವುದು. (ಎಂ) ಹೀಗೆ ಈ ಭಾರತವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರುವ ಜ್ಞಾನಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅನುಮಾನ ಜೀವ ಈಶ್ವರ ಆಗಮ ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ನಾಸ್ತಿತ್ವವಾದವು (ಪರಲೋಕವಿಲ್ಲ ಧರ್ಮವಿಲ್ಲ ಅಧರ್ಮವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕ ವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಅಥವಾ ಧರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ ಎಂದು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳುವಿಕೆಯು ಅಸ್ತಿತ್ವವು. ಅದರಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದುದು ನಾಸ್ತಿತ್ವವಾದವು) ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಬೇರೆ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ನಾಸ್ತಿತ್ವವಾದವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ತವ ಆದಿಫಲಸ್ಯ

|| ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ತಪಸ್ಸಿನ ಫಲಭೂತವಾದ ತೇಜಸ್ವಿತ್ವಾದಿಗಳೂ, ಅಹ್ಮತ್ವವಾದ ಫಲಕ್ಕೂ ದರ್ಶನವಾದುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಅವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಕಾಣುವುದರಿಂದಲೂ, ನಾಸ್ತಿತ್ವವಾದವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ

ವಿಶೇಷಾಂಶ|| ತಪಸ್ಸನ್ನಾಗಲೀ ಪಾಪವನ್ನಾಗಲೀ ಮಾಡಿದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಫಲವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾದ ಫಲದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವು ಅನುಮಾನವೇದ್ಯವು. ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ತಪಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ

ಆಗಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಒಡಂಬಡಬೇಕು. ಅಂತೂ ಪುಣ್ಯಪಾಪರೂಪ ಅತೀಂದ್ರಿಯವಸ್ತುವನ್ನು ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಅನುಮಾನ ಆಗಮಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. ಅವುಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರಾದಿಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ನಾಸ್ತಿತ್ವವಾದವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಅನುಮಾನವು ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗದಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾಧಕ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು ಎಂದಾದರೆ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳೂ ಜಗತ್ಕಾರಣರೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಋಗ್ಯಜುಸ್ಸಾಧರ್ವಾಶ್ಚ ಭಾರತಂ ಪಂಚರಾತ್ರಕಂ |

ಮೂಲರಾಮಾಯಣಂ ಚೈವ ಶಾಸ್ತ್ರಮಿತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಋಗ್ವೇದ ಯಜುರ್ವೇದ ಸಾಮವೇದ ಅಥರ್ವವೇದ ಭಾರತ ಪಂಚ ರಾತ್ರಾಗಮ ಮೂಲರಾಮಾಯಣ ಇವುಗಳೇ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಮನುಷ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರವಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಚ್ಚಾನುಕೂಲಮೇತಸ್ಯ ತಚ್ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |

ಅತೋಽನ್ಯೋ ಗ್ರಂಥವಿಸ್ತಾರೋ ನೈವ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಕುವರ್ತ್ಯ ತದಿತಿ ಸ್ಯಾಂದೇ

|| ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಋಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಯಾವುದು ಅನುಕೂಲವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೂ ಕೂಡ ಶಾಸ್ತ್ರ ವೆಂದು (ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಋಗಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಋಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲ ಗಳಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದಲೂ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ಉದಾಹರಣವಾದುದು. ಪಾಶುಪತ ಮೊದಲಾದ ವಿಸ್ತೃತಗ್ರಂಥವು ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ ಅದು ಕುತಿತಜ್ಞಾನೋಪಾಯವು ಎಂದು ಸ್ಯಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಋಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮನುಷ್ಯತ್ವಾದಿಗಳೂ ಪುರಾಣಾದಿಗಳೂ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಶಾಸ್ತ್ರವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣಗಳು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸಾಂಖ್ಯಂ ಯೋಗಃ ಪಾಶುಪತಂ ವೇದಾರಣ್ಯಕರ್ಮೇವ ಚ

ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ ವೇದಪಂಚರಾತ್ರಯೋರೈಕ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ

ಪಂಚರಾತ್ರಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮುಕ್ತಮಿತರೇಷಾಂ

ಭಿನ್ನಮತತ್ವಂ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮೇಷ್ವಪಿ

|| ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮೋಕ್ಷದರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ ಪಾಶುಪತ, ವೇದಾರಣ್ಯಕವು ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ (ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನಾನ್ವೇತಾನಿ ಭಿನ್ನಾನಿ ನಾತ್ರಕಾರ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ | ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ) ಇತರ ಸಾಂಖ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಕತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸಿ (ಸಾಂಖ್ಯಂ ಯೋಗಃ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳಿ) ವೇದ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮಕ್ಕೇನೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದಕಾರಣ ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳೂ ಅಪ್ರಮಾಣವೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ^೧ಸಾಂಖ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳೋ ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳೋ ಎಂದು ವೈಶಂಪಾಯನಾಚಾರ್ಯರ ಹತ್ತಿರ ಜನಮೇಜಯರಾಜನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡೋಣ ವೈಶಂಪಾಯನಾಚಾರ್ಯರು ಜ್ಞಾನಸಾಧನಗಳಾದ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಭಿನ್ನಾರ್ಥ (ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥ) ಉಳ್ಳವುಗಳೇ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಕಪಿಲ ಋಷಿಯು ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಚತುರ್ಮುಖನು ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರುದ್ರನು ಪಾಶುಪತವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ನಾರಾಯಣನೇ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು. (ಬಿ) ^೨ಸಾಂಖ್ಯಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಪ್ರಸ್ತುತಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮಕ್ಕೇನೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣಗಳೇ. (ಸಿ) ಹಾಗಾದರೆ ಇದರಿಂದ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಇತರಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಬೇರೆ ಇದ್ದವುಗಳು ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಸುತರಾಂ ಲಭಿಸುತ್ತವೆ. (ಡಿ) ಹಾಗಾದರೆ ವೇದಾರಣ್ಯಕವೂ ಕೂಡ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂದರೆ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮವು ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ವೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. (ಇ) ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮಕ್ಕೂ ವೇದಾರಣ್ಯಕಕ್ಕೂ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. (ಎಫ್) ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮಕ್ಕೆ ವೇದಾರಣ್ಯಕದಿಂದ ವಿವಾರ್ಥಕತ್ವವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಕವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಸಂಗತವಾಗಬೇಕಾದೀತು. (ಜಿ) ಹಾಗಾದರೆ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವೇದಕ್ಕೇನೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಷ್ಟೆ ಎಂದರೆ ವೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅನುಪಪತ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲದಕಾರಣ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ವೇದಮೂಲಕವಾದ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ವೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧ

೧. ಸಾಂಖ್ಯಂ ಯೋಗಃ ಪಾಶುಪತಂ ವೇದಾರಣ್ಯಕಮೇವ ಚ | ಜ್ಞಾನಾನ್ವೇತಾನಿ ಭಿನ್ನಾನಿ ಉತಾಹೋನೇತಿ ಚೋಚ್ಯತಾಂ || ಸಾಂಖ್ಯಂ ಯೋಗಃ ಪಾಶುಪತಂ ವೇದಾರಣ್ಯಕಮೇವ ಚ | ಜ್ಞಾನಾನ್ವೇತಾನಿ ಭಿನ್ನಾನಿ ನಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ || ಸಾಂಖ್ಯಸ್ಯ ವಕ್ತಾ ಕಪಿಲಃ ಪರಮರ್ಷಿಃ ಸ ಉಚ್ಯತೇ. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭೋ ಯೋಗಸ್ಯ ವಕ್ತಾ ಚೈವ ಚತುರ್ಮುಖಃ | ಉಕ್ತವಾನಿದಮುಚ್ಯಗ್ಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪಾಶುಪತಂ ೨೮ಃ ||)
೨. ಪಂಚರಾತ್ರಸ್ಯ ಕೃತಸ್ತು ವಕ್ತಾ ನಾರಾಯಣಃ ಸ್ವಯಂ ಜ್ಞಾನೇವೈತೇತು ರಾಜೇಂದ್ರ ಸರ್ವೇವೈತತ್ ವಿವಿಚ್ಯತೇ |)

ವಾಗುತ್ತದೆ. (ಹೆಚ್) ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಧರ್ಮಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದ ಕಾರಣ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮವು ಎಂದು ಬಹುವಚನವು.

ವೀರಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಥ ಯೋನಿ: ಎಂದು ಪರರು ಷಡ್ವಿತತುರುಷವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ತಮಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಯೋನಿ: ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ಯೇತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ

|| ೧೪ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಇವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದೇ ಶಾಸ್ತ್ರ ಯೋನಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು. (ಅಂತೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮಧಿಗಮ್ಯನು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಸ್ವತ್ಯಕ್ತವಕಾಶದೋಷಪ್ರಸಂಗ: ಎನ್ನುವ ಸ್ವತ್ಯಕ್ತಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯಪಾಶುಪತ ಮೊದಲಾದ ದುರಾಗಮಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವರು. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅವುಗಳನ್ನೇ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತ್ಯಕ್ತಧಿಕರಣದಿಂದ ಗತಾರ್ಥ ವಾಯಿತು. ಎಂದರೆ— ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಇತರರಿಗೂ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸ್ವತ್ಯಕ್ತಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಾದರೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳು ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಆದಕಾರಣ ಗತಾರ್ಥತಾ ದೋಷವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಒಂದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾಗುವುದು. ಸಂದೇಹ ಪ್ರಕಾರ ಭೇದದಿಂದಲೇ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ಗತಾರ್ಥತಾ ದೋಷವು ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ಸ್ವತ್ಯಕ್ತಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪಾಶುಪತ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವತೀಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಪಂಚರಾತ್ರಾದಿ ಸ್ವತೀಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವತ್ಯಕ್ತನುಮಾನಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿರೂಪಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ವತೀ ಶಬ್ದವು, ಇಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಶಬ್ದವು. ಆದಕಾರಣ ಗತಾರ್ಥತ್ವವಿಲ್ಲ.

ಅದ್ವೈತರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಪರಕೀಯರು ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಥ ಯೋನಿ: ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಋಗ್ವೇದಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನು ಎಂದರ್ಥವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಸಮಸ್ಯಮಾನ ವಾದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥವೇ ಪ್ರಧಾನವೇ ಉಳ್ಳ ಬಹುವ್ರೀಹಿಗಿಂತ ಉತ್ತರ ಪದಾರ್ಥವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ತತ್ಪುರುಷವು ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಷಡ್ವಿತ ತತ್ಪುರುಷವೇ ಪ್ರಶಸ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ವಿಕಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ವೇದಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅದು ಜಗಜ್ಜ್ಞಾನಾಧಿಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಾಗಲಾರದು.

(೨) ಜಗತ್ಕಾರಣನು ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ಲಬ್ಧವಾದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ವನ್ನೇ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದವನು ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ— ಅರ್ಥಲಬ್ಧವಾದ ಸರ್ವಶಕ್ತಾದಿಗಳನ್ನು

ಸ್ವಪ್ನಕರಿಸದೇ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

(೩) ಹಾಗಾದರೆ ಸರ್ವಶಕ್ತಾದಿಗಳು ಅರ್ಥತಃ ಸ್ಥಿರುವುದಾದರೂ ಸಾಂಖ್ಯರು 'ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಚೇತನವೇ ಕಾರಣವು' ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾರ್ವಜ್ಞವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಕೂಡಬಹುದು ಎಂದರೆ ಚೇತನವು ಕಾರಣವೋ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೇ ಸಾಂಖ್ಯರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಆಚೇತನ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಬಹುದು. ಮತ್ತು ಸಾಂಖ್ಯರು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇರುವ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವದಿಂದ ಸಾರ್ವಜ್ಞವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಪ್ರಶಸ್ತವು. ಮತ್ತು ಅನಂತಾನಂತಜಗತ್ತನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿದ್ದಾನೆ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗದಿರುವ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಜಗತ್ತಿನ ವಿಕದೇಶಭೂತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳದ್ದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

(೪) ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವವೆಂದರೆ (೧) ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದು ಈಶ್ವರನು ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುವಂತೆ ವೇದವು ಪೌರುಷೇಯವಾಗ ಬೇಕಾದೀತು. ಮತ್ತು ವಾಚಾ ವಿರೂಪ ನಿತ್ಯಯಾ, ಅನಾದಿನಿಧನಾ ನಿತ್ಯಾ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಸ್ವ್ತೀಗಲಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. (೨) ಅಧ್ಯಾಪಕರಂತೆ ಉಚ್ಚಾರಣ ಮಾತ್ರ ಮಾಡಿದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಇಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವವು ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗಲಾರದು.

(೫) ಪುನಃ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರ ಯೋನಿಃ ಜ್ಞಪ್ತಿಕಾರಣಮಸ್ಯ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ ಆಗಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕಾರಣನು ಎನ್ನುವುದು ಆಗಮದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವಂತೆ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಿಸಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಆಗಮವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು.

(೬) ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಪದದಿಂದ ಅನುಮಾನದಂತೆ ದುರಾಗಮಗಳಿಗೂ ನಿರಾಸವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ನಿರಾಸಕ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವು.

(೭) ಆದಕಾರಣ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವೂ ಅಲ್ಲ ಅಯುಕ್ತವೂ ಆಗಿದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವೇ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯ ರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಯತೋ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕು. ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಎರಡನ್ನು ವಿಧಿಸಿದರೆ

ವಾಗುತ್ತದೆ. (ಹೆಚ್) ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಧರ್ಮಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದ ಕಾರಣ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮವು ಎಂದು ಬಹುವಚನವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಥ ಯೋನಿ: ಎಂದು ಪರರು ಪಶ್ಯೇತುರೂಷವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ತಮಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಯೋನಿ: ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ಯೇತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ

|| ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಇವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದೇ ಶಾಸ್ತ್ರ ಯೋನಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು. (ಅಂತೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮಧಿಗಮ್ಯನು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಸ್ವತ್ಯನವಕಾಶದೋಷಪ್ರಸಂಗ: ಎನ್ನುವ ಸ್ವತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯಪಾಶುಪತ ಮೊದಲಾದ ದುರಾಗಮಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವರು. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅವುಗಳನ್ನೇ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತ್ಯಧಿಕರಣದಿಂದ ಗತಾರ್ಥ ವಾಯಿತು. ಎಂದರೆ— ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಪ್ಲವಗೊ ಇತರರಿಗೊ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸ್ವತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಾದರೂ ವಿಪ್ಲವಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳು ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಆದಕಾರಣ ಗತಾರ್ಥತಾ ದೋಷವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಒಂದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧ ಸಂದೇಹ ಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾಗುವುದು. ಸಂದೇಹ ಪ್ರಕಾರ ಭೇದದಿಂದಲೇ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ಗತಾರ್ಥತಾ ದೋಷವು ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ಸ್ವತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪಾಶುಪತ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವತೀಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಪಂಚರಾತ್ರಾದಿ ಸ್ವತೀಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವತ್ಯನುಮಾನಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿರೂಪಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ವತೀ ಶಬ್ದವು, ಇಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಶಬ್ದವು. ಆದಕಾರಣ ಗತಾರ್ಥತ್ವವಿಲ್ಲ.

ಅದ್ವೈತರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಪರಕೀಯರು ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಥ ಯೋನಿ: ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಋಗ್ವೇದಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನು ಎಂದರ್ಥವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಸಮಸ್ಯಮಾನ ವಾದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥವೇ ಪ್ರಧಾನವೇ ಉಳ್ಳ ಬಹುವ್ರೀಹಿಗಿಂತ ಉತ್ತರ ಪದಾರ್ಥವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ತತ್ಪುರುಷವು ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪಶ್ಯೇ ತತ್ಪುರುಷವೇ ಪ್ರಶಸ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ವೇದಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅದು ಜಗಜ್ಜ್ಞಾನಾದಿಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಾಗಲಾರದು.

(೨) ಜಗತ್ಕಾರಣನು ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ಲಬ್ಧವಾದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ವನ್ನೇ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದವನು ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ— ಅರ್ಥಲಬ್ಧವಾದ ಸರ್ವಶಕ್ತಾದಿಗಳನ್ನು

ಸೃಷ್ಟಿಕರಿಸದೇ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

(೩) ಹಾಗಾದರೆ ಸರ್ವಶಕ್ತಾದಿಗಳು ಅರ್ಥತಃ ಸಿಕ್ಕಿರುವುದಾದರೂ ಸಾಂಖ್ಯರು 'ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಚೇತನವೇ ಕಾರಣವು' ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾರ್ವಜ್ಞವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಕೂಡಬಹುದು ಎಂದರೆ ಚೇತನವು ಕಾರಣವೋ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೇ ಸಾಂಖ್ಯರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಅಚೇತನ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಬಹುದು. ಮತ್ತು ಸಾಂಖ್ಯರು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇರುವ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವದಿಂದ ಸಾರ್ವಜ್ಞವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಪ್ರಶಸ್ತವು. ಮತ್ತು ಅನಂತಾನಂತಜಗತ್ತನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿದ್ದಾನೆ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗದಿರುವ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಜಗತ್ತಿನ ಏಕದೇಶಭೂತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

(೪) ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವವೆಂದರೆ (೧) ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದು ಈಶ್ವರನು ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುವಂತೆ ವೇದವು ಪೌರುಷೇಯವಾಗ ಬೇಕಾದೀತು. ಮತ್ತು ವಾಚಾ ವಿರೂಪ ನಿತ್ಯಯಾ, ಅನಾದಿನಿಧನಾ ನಿತ್ಯಾ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಸ್ವಾತಿಗಲಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. (೨) ಅಧ್ಯಾವಕರಂತೆ ಉಚ್ಚಾರಣ ಮಾತ್ರ ಮಾಡಿದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಇಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವವು ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗಲಾರದು.

(೫) ಪುನಃ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರ ಯೋನಿಃ ಕ್ಷಪ್ತಿಕಾರಣಮಸ್ಯ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವನ್ನೂ ಅಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ ಆಗಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕಾರಣನು ಎನ್ನುವುದು ಆಗಮದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವಂತೆ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಿಸಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಆಗಮವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು.

(೬) ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಪದದಿಂದ ಅನುಮಾನದಂತೆ ದುರಾಗಮಗಳಿಗೂ ನಿರಾಸವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ನಿರಾಸಕ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವು.

(೭) ಆದಕಾರಣ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವೂ ಅಲ್ಲ ಅಯುಕ್ತವೂ ಆಗಿದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವೇ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯ ರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಯತೋ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕು. ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಎರಡನ್ನು ವಿಧಿಸಿದರೆ

ವಾಕ್ಯಭೇದರೂಪ ದೋಷವು ಬರುವುದು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರ ದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ರಾಮಾನುಜೇಯರು ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣಪರತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಬೇರೆ ರೀತಿ ಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

(೨) ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವಿಗೆ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವರೂಪವಾದ ಸಾಧ್ಯದಿಂದ ಅನ್ವಯವು ಕೂಡುವಾಗ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅನುವಾದಕತ್ವರೂಪವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮತವಾದ ಸಾಧ್ಯದಿಂದ ಅನ್ವಯವು ಕೂಡಲಾರದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

(೧) ಶಿವೋ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತಾ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಎಂದರೆ— ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಯಥಾಽಶಕ್ತಂ ರಸಗಂಧಾದಿ ವಸ್ತುಪು | ಅನುಮಾಪಿ ತಥಾಽಶಕ್ತಾ ಧರ್ಮಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ವಸ್ತುಪು || ರಸ ಗಂಧ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅನುಮಾನಕ್ಕೂ ಧರ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ.

(೨) ಅನುಮಾನ ಮಾತ್ರವೇ ಸಾಧಕವಾಗುವುದಾದರೆ ಕುದುರೆಯು ಕೋಡುವುಳ್ಳದ್ದು ಪಶುವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ನಾವೇದವಿತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದ್ದ ರಿಂದಲೂ ಸರ್ವಥಾ ಅನುಮಾನವೂ ಜಗತ್ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು.

ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪ ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯನು ಇತರರಲ್ಲ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಜ್ಞಾನಾಂ ಪ್ರತೀಯಮಾನಮಪಿ ನೇತರೇಷಾಂ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಂ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಏಕೋ ರುದ್ರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದವರಿಗೆ (ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಜಗತ್ಕಾರಣರೆಂದು ಅಪಾತತಃ

ತೋರಿದಾಗ್ಲೂ) ಇತರರಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವವಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆ— ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಜಗತ್ಕಾರಣರೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಲ್ಲ)

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರತೀತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಜ್ಞಾನಮೂಲಕವು ಎಂದು ಪರಿಕಲ್ಪಿಸಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡದೆ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಕುತಃ

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಪಾರುಪತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮದಿಂದಲೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಆಪಾ ತತಃ ತೋರಿದರೂ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯತ್ವವನ್ನು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ (ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ)

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಓಂ || ೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಶಾಸ್ತ್ರೇ=ವೇದಾದಿಶಾಸ್ತ್ರವು, ಸಮನ್ವಯಾತ್=ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಮತ್ತು ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ಶಕ್ತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳಿಂದ (ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು) ತತ್ತು=ಆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಸ್ಯ=ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ, ಆದಿ=ಕಾರಣನೆಂದು, ಸಂಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ=ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸಮಸ್ತ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸರ್ವಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು. ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ)

ಭಾಷ್ಯ || ಅನ್ವಯ ಉಪಪತ್ಯಾದಿ ಲಿಂಗಂ

|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಅನ್ವೀಯತೇ=ಶಕ್ತಿತಾತ್ಪರ್ಯಗೋಚರೇಣ ಸಂಬಂಧತೇ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಶಬ್ದೋ ವಾ ಅನೇನ=ಇದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಥವಾ ಶಬ್ದವು ಶಕ್ತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ) ಅನ್ವಯಃ = ಉಪಪತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಎಕವಚನವು. ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸಮುದಾಯಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ ಎಕವಚನದಿಂದ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (ಬಿ) ಆದಿಪದದಿಂದ * ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗ ವಾಕ್ಯ ಪ್ರಕರಣ ಸ್ಥಾನ ಸಮಾಪ್ತಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಸಿ) ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಂತೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಗ್ರಾಹಕಗಳಲ್ಲ ಆಗಮಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿರ್ಣಯಿಸತಕ್ಕವುಗಳು. ಆದಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. (ಡಿ) ಹಾಗಾದರೆ— ಉಪಕ್ರಮಾದಯಃ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಸ್ಥಾನಸಮಾಖ್ಯಾರ್ಥ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಾನಿ

★ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಂ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಚ ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ತಥಾ | ಸ್ಥಾನಂ ಪೂರ್ವಂ ಒಲೀಯಃ ಸ್ವಾದೇವಮಾಗಮ ನಿರ್ಣಯಃ ||

ಎಂದು ಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬಂತು ಎಂದರೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಾನಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ವೈದಿಕತಲ್ಪಾಣಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಲಿಂಗಪ್ರಮಾಣತಃ, ಶಕ್ತಿಕಾತ್ಪರ್ಯಲಕ್ಷಣಃ, ಸಂಬಂಧಃ, ಸಮನ್ವಯಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಅದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಉಪಪತ್ತಾದಿ ಲಿಂಗಗಳು ಯಾವುಗಳು ಎಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಗಳು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಉಕ್ತಂ ಚ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾಯಾಂ— ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಾವಭ್ಯಾ-
ಸೋಽಪೂರ್ವತಾ ಫಲಂ । ಅರ್ಥವಾದೋಪಪತ್ತೀ ಚ ಲಿಂಗಂ
ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೇ || ಇತಿ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಉಪಪತ್ತಾದಿಗಳು ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಎನು ಹೇಳಿಯದೆ ಎಂದರೆ) ಉಪಕ್ರಮ=ಪ್ರಕರಣದ ಆದಿಭಾಗವು, ಉಪಸಂಹಾರ=ಪ್ರಕರಣದ ಅಂತ್ಯಭಾಗವು, ಇವುಗಳು ಅಭ್ಯಾಸಃ ವಿಕಪ್ರಕಾರವದ ಅನೇಕಾವರ್ತಿಉಕ್ತಿಯು, ಅಪೂರ್ವತಾ=ಪ್ರಚುರವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಅಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವಿಕೆಯು, ಫಲಂ=ಫಲವತ್ತಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕದು, ಅರ್ಥವಾದಃ=ಸ್ವತಿನಿಂದಾಪರಶಕ್ತಿ ಪುರಾಕಲ್ಪರೂಪವಾದುದು, ಉಪಪತ್ತೀ=ಯುಕ್ತಿಯು ಇವುಗಳು ವಾಕ್ಯಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿಶ್ಚಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧನಗಳು. ಅಥವಾ ನಿರ್ಣೇತವ್ಯವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) (೧) ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ತದ್ವಿಜ್ಞಾಸಸ್ಯ ತದ್ವತ್ತ್ವ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಎನ್ನುವ ಉಪಕ್ರಮ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. (೨) ಪ್ರಥಮೇ ಶ್ರವಣಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಇತಿ ತು ಪಂಚಮ್ಯಾದಾಹುತಾವಾಪಃ ಪುರುಷವಚಸೋ ಭವಂತಿ ಎನ್ನುವ ಉಪಸಂಹಾರ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರದ್ಧಾಪದದ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. (೩) ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಸದ್ವತ್ತ್ವೇತಿ ವೇದ ಚೇತ್ ಅಸ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಚೇದ್ವೇದ ಎನ್ನುವ ಬ್ರಹ್ಮತಲ್ಪಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ತಸ್ಯೈವ ಏವ ಶಾರೀರ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಉಪ ಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಜೀವಲಿಂಗವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನುವ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. (೪) ಇತರವ್ಯವದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವಾದ್ಯವಂತಿ ಭೂತಾನಿ ಜೀವೇ ತಿಷ್ಠಂತ್ಯಚಂಚಲಾಃ । ಜೀವೇ ತು ಲಯಮ್ಬಚ್ಛಂತಿ ನ ಜೀವಾತ್ಕಾರಣಂ ಪರಂ || ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವತ್ವದಿಂದ ಉಪಕ್ರಮ ಉಪಸಂಹಾರ ಅಭ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಜೀವರಬ್ರಹ್ಮ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಧಾರಕತ್ವವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವರೂಪ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವು. (೫) ಅಸದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಸದ್ವಾದ್ಯಾದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ತತೋ ವೈ ಸದಜಾಯತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು (ಅಂದರೆ ಅಸತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು) ಬಾಧಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಫಲಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಕಾರಣತ್ವರೂಪ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. (೬) ಅರ್ಥವಾದವೆಂದರೆ— ವಿಧೇಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಶಸ್ವಾರ್ಥ

ವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಾಕ್ಯವು. ಅಥವಾ ಅರ್ಥವಾದವೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ವ್ಯವಹಾರ ವಿಷಯವಾದುದು. ಇದು (೧) ಸ್ತುತಿ, (೨) ನಿಂದಾ, (೩) ಪರಕೃತಿ, (೪) ಪುರಾಕಲ್ಪ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವು. ಆದರಲ್ಲಿ (೧) ಸ್ತುತಿಯು— ಕರ್ಮಣಾ ಜ್ಞಾನಮಾತನೋತಿ, ಜ್ಞಾನೇನೈವಾದ್ಯುತೀಭವತಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥ ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. (೨) ನಿಂದಾ— ಪ್ರವಾ ಹೈತೇ ಅದೃಥಾ ಯಜ್ಞರೂಪಾಃ ಎಂದು ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ ಅಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸತಕ್ಕದು. (೩) ಪರಕೃತಿ— ಕರ್ತೃನಾಮವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಇರತಕ್ಕ ಇತಿಹಾಸವು ಅಥವಾ ಏಕಕರ್ತೃಕವಾದ ಇತಿಹಾಸವು. ಉದಾ— ಜನಶೋ ಹ ವೈದೇಹ ಆಶಾಂ ಚಿತ್ರೇ ಇದು ಮೊದಲಾದುದು. (೪) ಪುರಾಕಲ್ಪ— ಕರ್ತೃನಾಮ ನಿರ್ದೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವ ಅಥವಾ ಬಹುಕರ್ತೃಕವಾದ ಇತಿಹಾಸವು. ಉದಾ— ತ್ರಯ ಉದ್ಗೀರ್ಥೇ ಕುಶಲಾ ಬಭೂವುಃ । ಇದು ಮೊದಲಾದುದು. (ಚ) ಉಪಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಉಪಪತ್ತಿ ಸ್ವರೂಪಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪರಿವ್ರಾಜಕನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಿದ್ದು (ಃ) ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಾಃ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮವನ್ನು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಬಂದರೆ * ಉತ್ತರೋತ್ತರವು ಪ್ರಬಲವು ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಪತ್ತ್ಯಾದಿ ಎಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. (ಛ) ಉಪಸಂಹಾರವು ಉಪಕ್ರಮದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ ಬರಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವು. (ಇ) ಒಂದು ಕಡೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಭ್ಯಾಸವು ಉಪಕ್ರಮ ಉಪಸಂಹಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರಬಲವು. (ಎಫ್) ಒಂದು ಕಡೆ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಾನಾಂತರದಿಂದ ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದುದು ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪೂರ್ವತಾ ಎನ್ನುವುದು ಉಪಕ್ರಮ ಉಪಸಂಹಾರ ಅಭ್ಯಾಸಗಳಿಂದ ಪ್ರಬಲವು. (ಜಿ) ಫಲವು ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಬಲವು. (ಹೆಚ್) ಅರ್ಥವಾದವು ಫಲಮಾತ್ಮಕವೆಂಬ ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವು. (ಐ) ಉಪಪತ್ತಿಯು ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಮೂಲಭೂತ ವಾದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವು. (ಜೆ) ವಿರೋಧವಿದ್ದರೆ ದುರ್ಬಲವಾದುದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಪ್ರಬಲವಾದುದು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೆ ನಿರವಕಾಶದಿಂದ ಸಾವಕಾಶಕ್ಕೆ ಬಾಧವೂ ಸ್ವಭಾವತಃ ದುರ್ಬಲವೇ ಆದಾಗ್ಯೂ ನಿರವಕಾಶದಿಂದ, ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಬಲವೇ ಆದ ಸಾವಕಾಶವಾದುದಕ್ಕೆ ಬಾಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಒಂದರಿಂದ ಅನೇಕಗಳಿಗೂ ಬಾಧಕವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಉಪಕ್ರಮಾದಿತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗೈಃ ಸಮ್ಯಜ್ಜ್ಞಾರೂಪ್ಯಮಾಣೇ ತದೇವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯಂ

|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ತುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಮತ್ತು ಉಪಕ್ರಮ

★ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಲಿಂಗಾನಾಂ ಬಲೀಯೋ ಹುತ್ರರೋತ್ತರಂ ಎಂದು ಹೇಳುವದೆ.

ಮೊದಲಾದ ಶಕ್ತಿತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಾಬಲ ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ (ಋಗಾದಿರೂಪವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರವೂ) ವಿಚಾರ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು (ಅಂದರೆ ವಿಶಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿತಾತ್ಪರ್ಯರೂಪಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು) ವಿಷ್ಣುರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು. (ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಅಜ್ಞರಿಗೆ ಹಾಗೆ ತೋರಿದರೂ ಇತರರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋಜಿತವಿಲ್ಲ)

ಜೀತಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಕರ್ಮವಿಧಾನಾದಿ ರೂಪವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು ಎಂಬುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಭಗವದ್ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಮಾಂ ವಿಧತ್ತೇಽಭಿಧತ್ತೇ ಮಾಂ ವಿಕಲ್ಪೋಽಪೋಹ್ಯ ಇತ್ಯಹಂ | ಇತ್ಯಸ್ಯಾಹೃದಯಂ ಸಾಕ್ಷಾನ್ನಾನೋ ಮದ್ವೇದ ಕಶ್ಚನ || ಇತಿ ಭಾಗವತೇ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ವಸಂತೇ, ವಸಂತೇ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ.) ನನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡೇ, (ನನ್ನ ಪೂಜಾರೂಪವಾಗಿ ಕರ್ಮವನ್ನು) ವಿಧಿಸುತ್ತದೆ. (ಇಂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ) ನನ್ನನ್ನು (ನನ್ನ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು) ಹೇಳುತ್ತದೆ. ನಾನೇ (ಚತ್ತಾರಿ ವಾಕ್ಯಮಿತಾ ಪದಾನಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ) ವಾಸುದೇವ ಮೊದಲಾದ ಬಹುರೂಪವುಳ್ಳವನೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು, * ಅಪ್ರಿಯದ್ವಾರಾ, ನ ಸುರಾಂ ಪಿಚೇತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಾನೇ ನಿಷೇಧ್ಯನು. ಅಥವಾ ನನಗೆ ಅಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ (ಸುರಾಪಾನಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳು ನನಗೆ ಇರಲಿ ಎನ್ನುವ) ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ನಿಷೇಧ್ಯನು. ವಿಧಿನಿಷೇಧಾದಿರೂಪವಾದ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಅನ್ಯಪರವೆಂದು ತೋರಿದಾಗ್ಯೂ ಇಂತಹ ಶ್ರುತಿಯ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ನಾನೇ ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನಿಂದ ಇತರನಾದವನು ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಪ್ರಾಯಶಃ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ (ಉದ್ಭವನನ್ನು ಕುರಿತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಾತು.)

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ— ವಿಕಲ್ಪಃ = ದ್ವೇ ವಾವ ಬ್ರಹ್ಮಕೋ ರೂಪೇ ಎಂದು ವಿವಿಧ ವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ತತ್ತ್ವಯಃ ಸ ಅತ್ಯಾ ಎಂದು ಅತ್ಯಂತ ನಿರ್ದೋಷನೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕು. ಅಂತಹವನು ನಾನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

★ (೧) ನಿಷೇಧ ಬುದ್ಧಿ ವಿಷಯವುಪ್ರಿಯಂ ೬ ಹರೇಃ ಸ್ತುತಂ || ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಸುರಾಪಾನಾದಿಗಳು ನನ್ನ ಅಪ್ರೀತಿಗೆ ಸಾಧನಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

(೨) ವಿಧಿಭಾಗೇ ಹರೇಃ ಪೂಜ್ಯವಾಙ್ಭಾಷಾಃ ಚ ತದ್ಗುಣಾಃ | ವಿಕಲ್ಪೇ ತದ್ವಸ್ತುತ್ವಾ ಚಾಪ್ಯಪೋಹೇತು ತದಪ್ರಿಯಂ | ಉಚ್ಯತೇ ಸರ್ವವೇದೇಷು ತಚ್ಚ ವೇದ ಸ ವಿವ ೬ ||

(೩) ಸುರಾ ಪರೇರ್ಗುಣಾಃ ಪೋಕ್ತಾಸ್ತೇ ಮೇ ಸ್ಫುರಿತಿ ಚಿಂತನಂ | ಸುರಾ ಪಾನಮಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ತನ್ನ ಕುರ್ಯಾತ್ಕಥಂಚನ ||

ಮಾಯಾವಾದರೀತ್ಯಾ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ವಿಚಾರ || (೧) ಈ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಿತಿ ನಾಶಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನೆಂದೂ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಸಮಸ್ತಮಾತಃ ಎಲ್ಲಾ ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್, ವಿಕಮೇವಾದ್ವೀಯಂ, ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ವಿವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್, ತದೇತದ್ಬ್ರಹ್ಮ— ಸರ್ವಾನುಭೂ, ಬ್ರಹ್ಮವೇದಮದ್ಭುತಂ ಪುರುಷಾತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ತಥಾಚ ಬ್ರಹ್ಮನು ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಲಕ್ಷಣಯಾ ಅಖಂಡಾರ್ಥಪರವಾದುದರಿಂದ ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

(೨) ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಸ್ವಪ್ರಭತ್ವಾದಸಂದಿಗ್ಧೇಽವಾಚ್ಯತ್ವಾಬ್ರಹ್ಮಗೋಚರೇ | ನಿರ್ವಿಶೇಷೇ ಚ ಚಿನ್ಮಾತ್ರೇ ಕಥಂ ಶ್ರುತಿಸಮಸ್ತಯಃ || ಸ್ವಪ್ರಕಾಶನಾದುದರಿಂದ ಸಂದಿಗ್ಧನಾಗದಿರುವವನು ಅವಾಚ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅವಿಷಯನು ನಿರ್ವಿಶೇಷನೂ ಆದಚಿದ್ರೂಪಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಸಮಸ್ತಯವು ಕೂಡಲಾರದು. ವಿವಂಚ ಸಂದಿಗ್ಧವಾದುದೇ ವಿಷಯವು. ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಸಂದೇಹವು ನಿರ್ವಿಶೇಷನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಸಂದೇಹ ಕೋಟಿ ಅನ್ಯತರಕೋಟಿಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಕೊಂಡು ಇರತಕ್ಕವುಗಳು. ಪ್ರಯೋಜನವು ವಿಕೋಟಿನಿರ್ಣಯಾಧೀನವು. ಆದಕಾರಣ ನಿರ್ವಿಶೇಷನಾದ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಷಯ ಸಂಶಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಯೋಜನರೂಪ ಅಧಿಕರಣವೇ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕೂಡಲಾರದು.

(೩) ಮತ್ತು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಆದಿಯಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿಕೊಂಡು ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾಸಂಗತವೂ ಆಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಆದ್ಯಸೂತ್ರೇಽಹಮರ್ಥೇ ಹಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಾ | ಜಿಜ್ಞಾಸಾರ್ಥಂ ದ್ವೀಯೇ ಹಿ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಹೇತುತಾ || ಅವಿದ್ಯಾಮಾನಾಹಮರ್ಥೇ ಲಕ್ಷಣತ್ವೇನ ಕೀರ್ತಿತಾ | ಈಶ್ವರಸ್ಯ ತ್ವೀಯೇ ತು ನಿರ್ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣತಾ || ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯೋಕ್ತಾ ಚತುರ್ಥೇ ಚ ತನ್ಮನ್ನೇವ ಸಮಸ್ತಯಃ | ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತೋಽಂತರಿತ್ಯಾದೌ ಸವಿಶೇಷಂ ತು ಕಥ್ಯತೇ || ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಮಾಯಿನಾಂ ಪಕ್ಷಃ ತತ್ರ ಕಿಂ ಕೇನ ಸಂಗತಂ | ತತ್ಪ್ರವಿದ್ಯೇಷಮಾತ್ರೇಣ ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರೇ ಕದರ್ಥಿಕೇ || (೧) ಪರರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಸಿದ್ಧನೋ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧನೋ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಸರ್ವೋ ಹ್ಯಾತ್ಮಾಸ್ತಿತ್ವಂ ಪ್ರತ್ಯೇತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅಹಮರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (೨) ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯ ಜಗತಃ ಜನ್ಮಸ್ಥಿತಿಭಂಗಂ ಯತಃ ಸರ್ವಜ್ಞ ತ್ವಾತ್ಸರ್ವಶಕ್ತೀಃ ಕಾರಣಾದ್ವಪತಿ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಪರರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಅಹಮರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದುದನ್ನೇ ಲಕ್ಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (೩) ಮೂರನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (೪) ನಾಲ್ಕನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಸ್ತಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಸ್ತದ್ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶಾತ್

ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತಿಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪರತತ್ತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷಮಾತ್ರವೇ ಉಂಟಾಗಿ ಶ್ರುತಿ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. ಆದಕಾರಣ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ರಾಮಾನುಜೇಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಫಲವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಸಿದ್ಧಪರವಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಪುತ್ರಸ್ತೇ ಜಾತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಸಿದ್ಧಪರಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಪುತ್ರಜನ್ಮತ್ರವಣ ದಿಂದುಂಟಾದ ಸುಖವು ಫಲವಾಗಿ ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಡಿಸಿ, ತತ್ = ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಮಾಣಕತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಸಮನ್ವಯಾತ್ = ಪುರುಷಾರ್ಥ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಭಿಧೇಯವಾಗಿ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

(೨) ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಫಲವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಪರಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನುಪ ಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಈ ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಪರಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನುಪಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು.

(೩) ಜನ್ಮಾದಿ ಸೂತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರ ಯೋನಿಸೂತ್ರಗಳೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನುಪಪಾದಿಸತಕ್ಕ ವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದು ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರ ಯೋನಿ ಸೂತ್ರಗಳೂ ಕಾರಣವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ವಿಚಾರಿಸತಕ್ಕವುಗಳು. ಆದಕಾರಣ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನುಪಪಾದಿಸತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಒಂದನೇ ಅಧಿಕರಣ ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು.

(೪) ಮತ್ತು ಯದ್ಯಪಿ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ ಎಂದು ಅನುವರ್ತಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ, ರಾಮಾನುಜೇಯರಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಂ ಎಂದು. ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪರಾಮರ್ಶವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೇನೇ ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿಯು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ತತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುವೃತ್ತಿಯು. ರಾಮಾನುಜೇಯರಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಕ್ಕೆ ಪರಾಮರ್ಶವಿದ್ದುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು.

(೫) ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳೂ (೧) ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಭಾವ, (೨) ಪ್ರತಿಪತ್ತಿ ದೌಷ್ಟಂ (೩) ಅನೇನ ಸಿದ್ಧತ್ವಮಥಾ (೪) ಫಲತ್ವಂ । ಏತಾನಿ ವೈ ಸೂತ್ರಚತುಷ್ಟಯೇನಾನಾರಂಭಮೂಲಾನಿ ನಿರಾಚಾರ || ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಾರಂಭವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಉಪೋದ್ಯಾತರೂಪಗಳೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನೂ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ ಸೂತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಿಚಾರಿತನಾದುದರಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳೂ ಉಪೋದ್ಯಾತರೂಪಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರ್ವಥಾ ಕೊಡಲಾರದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸಾವಕಾರತ್ವ ನಿರವಕಾಶತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಬಲಾಬಲವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅನ್ಯತರವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಿಮರ್ಶಕವಾಗಿ ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಉಪಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದ ಶಕ್ತಿತತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಸಮುದಾಯದಶೆಯಿಂದ ಯುಗಾದಿರೂಪಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಚನವೃತ್ತತಿಯಿಂದ ಶಕ್ತಿತತ್ಪರ್ಯರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೈಷ್ಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣನಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯನು, ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬದ್ಧವರಿಗೆ ಆಪಾತತಃ ಹಾಗೆ ತೋರಿದರೂ ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಶ್ರುತಿತತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವರಿಗೆ ಹಾಗೆ ಸರ್ವಥಾ ತೋರಲಾರದು. ಮತ್ತು ಪಾರುಪತ್ಯಾಗಮವು ವೇದವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದಲೂ ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಜಗತ್ಕಾರಣರಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯರೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣನೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯನೂ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವವಿಲ್ಲ.

ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೫ ಈಶತ್ವಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಓಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಈ ಐದನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಸಂಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ಣತ್ವ (ಸಾಕಲ್ಯ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥ) ವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನನು ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ | ಅಪ್ರಾಪ್ಯ ಮನಸಾ ಸಹ || ೧ ||
(ತೈ.ಉ.೨.೪.೧.)

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹಾಗಾದರೆ— ಯಾರದಶೆಯಿಂದ ವೇದಗಳೂ ವಾಗ್ಗಿಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಕೂಡ ಮನೋರೂಪವಾದ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಅಪ್ರಾಪ್ಯಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಹೊಂದದೆ (ಅಂದರೆ ಹರಿವಿಷಯಕವಾದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸದೆ ಇದ್ದವುಗಳಾಗಿಯೇ) ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತವೋ, (ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆನಂದವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಯಾರ ಭಯವನ್ನೂ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ)

ಭಾಷ್ಯ || ಅಶಬ್ದವಿಸ್ಪರ್ಶಮರೂಪಮವ್ಯಯಂ ತಥಾಽರಸಂ ನಿತ್ಯಮಗಂಧವಚ್ಚಯತ್
|| ೨ || (ಕಠ.೨-೧೫)

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಶಬ್ದಂ = (ನ ಎದ್ದತೇ ಶಬ್ದಃ ಗುಣಃ ಪ್ರಮಾಣಂ ವಾ ಯಸ್ಮಿನ್ ಎನ್ನುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ) ಪ್ರಾಕೃತಶಬ್ದಾಃ ಗುಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಶಬ್ದರೂಪ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಗೋಚರವು. ಮತ್ತು ಶಬ್ದಭಿನ್ನವು. ಅಸ್ತರ್ಶಂ = ಸ್ಪರ್ಶಗುಣತೂನ್ಯವು. ಸ್ಪರ್ಶೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಅಗೋಚರವು. ಸ್ಪರ್ಶಭಿನ್ನವು. ಅರೂಪಂ = ಪ್ರಾಕೃತರೂಪರಹಿತವು. ಚಾಕ್ಷುಷಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಗೋಚರವು. ರೂಪಭಿನ್ನವು. ಹಾಗೆಯೇ ಆರಸಂ = ರಸಗುಣತೂನ್ಯವು. ರಸಭಿನ್ನವು. (ಗಂಧಗುಣತೂನ್ಯವು, ಗಂಧಭಿನ್ನವು.) ಅವ್ಯಯಂ = ಸ್ವರೂಪತಃ ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ನಿತ್ಯಂ = ದೇಹತಃ ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಅಗಂಧವಚ್ಚಃ ಗಂಧವುಳ್ಳ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣವು. (ಹೀಗೆಯೇ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಿಂದಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು.) ಯಶಃ = ಯಾವುದು ಇದೆಯೋ, (ನಿಜಾಯ್ತು ತಂ ಮೃತ್ಯುಮುಖಾತ್ಮಮುಚ್ಯತೇ = ಅವನನ್ನು ತಿಳಿದು ಮರಣಭಯದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅವಚನೇನೈವ ಪ್ರೋವಾಚ || ೩ || (ಭಾಷ್ಯಲಕ್ಷುತಿ)

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಚನವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೇನೇ ಲಕ್ಷಣಯಾ (ಗುರುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಸಿಗೋಸ್ಕರ) ಉಪದೇಶಕೊಟ್ಟರು.

ಭಾಷ್ಯ || ಯದ್ವಾಚಾಽನಭ್ಯುದಿತಂ ಯೇನ ವಾಗಭ್ಯುದೃತೇ | ಯಚ್ಛ್ರೋತ್ರೇಣ ನ ಶೃಣೋತಿ
ಯೇನ ಶ್ರೋತ್ರಮಿದಂ ಶ್ರುತಂ || (ತಳವಕಾರೋಪನಿಷತ್ ೧) ಇತ್ಯಾದೇಃ
(ಇತ್ಯಾದಿಭಿಃ ಶ್ರುತಿಭಿಃ) ನ ತಚ್ಛಬ್ದಗೋಚರಂ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಾಗಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವು ದಿಲ್ಲವೋ ಯಾರಿಂದ ವಚನವು ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಯಾವುದನ್ನು (ಪುರುಷನು) ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾರಿಂದ ಈ ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವು ಕೇಳುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗು ತ್ತದೋ, (ಆದನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಕಾರಣನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಲ್ಲ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಗೋಚರ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದ ಗೋಚರಂ ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ತ್ರಯೀ ನ ಶ್ರುತಿಗೋಚರಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಗೋಚರಶಬ್ದವು ವಿಶೇಷ್ಯಲಿಂಗವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದ ಗೋಚರಂ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಯೋಗವು ಯುಕ್ತವು. (ಬಿ) ಆಥವಾ ಗವಾಂಃ ಜ್ಞಾನಗಳ ವಾ ಶಬ್ದಗಳ ಚರಃ = ವ್ಯಾಪಾರವು ಯಸ್ಮಿನ್ ಎನ್ನುವ ಅವಯವ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಯೋಗಿಕವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಗೋಚರಂ ಎಂದು ನಪುಂಸಕ ಪ್ರಯೋಗವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು.

ಸೀತಿಕೆ || ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ನೇತ್ಯಾಹ

|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಇಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ) ಶ್ರುತಿಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಬಂದಿರತಕ್ಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ ಅವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಂ ೬೦ || ೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ತತಃ = ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಅಶಬ್ದಂ = ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ನ = ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವಾಚ್ಯನೇ, ಈಕ್ಷತೇಃ = ಈಕ್ಷಣೀಯನಾದುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನ ವಿಷಯನಾದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ನ ವಿತಸ್ಮಾಜ್ಜೀವಫನಾತ್ತರಾತ್ತರಂ ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ || ೬ ||
(ಷಟ್ಪತ್ ೫.೫)

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಣವೋಪಾಸಕನಾದ ಪಿತೃವನು ಜೀವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಚತುರ್ಮುಖನು ಉಪದೇಶದಿಂದ ಉತ್ತಮುರಿಂದುತ್ತಮನೂ ಸರ್ವದೇಹಾಂತರ್ಗತನೂ ಪೂರ್ಣನೂ ಆದ ವಾಸುದೇವರೂಪ ಯಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಆತ್ಮನೈವಾತ್ಮಾನಂ ಪಶ್ಯೇತ್ (ಬೃ.೬.೪.೨೨)

(೨) ವಿಜ್ಞಾಯ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ಕುರ್ವೀತ (ಬೃ.೬.೪.೨೧)

* ಇತ್ಯಾದಿವಚನೈರೀಕ್ಷಣೀಯತ್ವಾದ್ವಾಚ್ಯಮೇವ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ತನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು. (೨) ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ ಧೀರನು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಚಾರ್ಯ ಮುಖದಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸತಕ್ಕದು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಬ್ರಹ್ಮನು) ವಾಚ್ಯನೇ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವಿರಲಿ. ಆದರೂ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವು ಅನ್ಯಥೋಪಪನ್ನ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವು ಕೂಡಬಹುದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಔಪನಿಷದತ್ವಾದ್ವಚನೇನೇಕ್ಷಣಂ

|| ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕೇವಲ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವಿಕೆಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ (ಅಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮನು ಕೇವಲ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ) ವಚನದಿಂದ ಇತರವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂತ || (ಎ) ಶ್ರುತಿಸ್ವತೀಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗಿ ದಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವು ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. (ಬಿ) ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಈಕ್ಷಣವು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೇ ಆಗಬೇಕು. ಪ್ರಸಕ್ತ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಚನಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ

* ಆದಿಪದದಿಂದ (೧) ಆತ್ಮಾ ವಾ ಆಶೇ ದೃಷ್ಟಃ | (೨) ಅಪಿ ಆತ್ಮಾ ಮಹಾನ್ ಧೃವಃ | (೩) ತಮೇವ ಧೀರೋ ವಿಜ್ಞಾಯ | ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಈಕ್ಷಣವು ಕೂಡಲಾರದು— ಅವಾಚ್ಯನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆದ ಕಾರಣ ಪರಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಈಕ್ಷಣವು ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಅವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವಯುಕ್ತಿಮಾತ್ರದಿಂದ ಹೇಗೆ ದೂಷಿಸುವುದು? ಪ್ರಾಬಲ್ಯಮಾಗಮಸ್ಯೈವ ಎಂದು ಯುಕ್ತಿಗಿಂತ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಎಂದರೆ— ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಹೇತುವು ಆಗಮಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ವಾಚ್ಯತ್ವಸಾಧಕ ಶ್ರುತಿ ಸ್ವತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ತದಮಾಮನಂತಿ ತಪಾಂಸಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಚ ಯದ್ವದಂತಿ |

(ಕಠ.೨-೧೫) ವೇದೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈರಹಮೇವ ವೇದೋ ವೇದಾಂತಕೃದ್ವೇದವಿದೇವ

ಚಾಹಂ | (ಭ.ಗೀ.೧೫-೧೫) *ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ವತೀಭ್ಯಶ್ಚ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳೂ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೋ, ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ತಪಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿಯೇ ಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳೆಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ತಪಾಂಸಿ=ಅಲೋಚನರೂಪಗಳಾದ ಸದ್ಭಕ್ತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. (೨) ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳಿಂದಲೂ ನಾನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು, ನಾನೇ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು, ನಾನೇ ವೇದಾರ್ಥಜ್ಞಾನಿಯು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿ ಸ್ವತಿಗಳಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಮನಂತಿ ಎಂದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವತೀಯಲ್ಲಿ ಅಹಮೇವ ಎಂದು ಅವಧಾರಣವು ಕೂಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವೇದೈಶ್ಚವು ವಿವಕ್ಷಣೀಯವಾಗಿದೆ. ಅದು ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡದಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸರ್ವಶಬ್ದಲಕ್ಷಣೆಯೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿ ಸ್ವತಿಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ವಾಚ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಅವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಯತೋ ವಾಚಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಏನು ಗತಿಯು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅವಾಚ್ಯತ್ವಾದಿಕಂ ತಪ್ತಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸಾಕಲ್ಯೇನ ಅಗೋಚರತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ (ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ) ಅವಾಚ್ಯತ್ವ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಪದೇಶವು ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಅವಾಚ್ಯತ್ವಾದಿವ್ಯಪದೇಶವು ಎಲ್ಲಿ ಕಂಡದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ತದೀದೃಗಿತಿ ಜ್ಞೇಯಂ ನ ವಾಚ್ಯಂ ನ ಚ ತರ್ಕ್ಯತೇ | ಪಶ್ಯಂ ತೋಽಪಿ ನ ಪಶ್ಯಂತಿ (ಜಾನಂತಿ) ಮೇರೋ ರೂಪಂ ವಿಪಶ್ಚಿತಃ || ಇತಿವತ್ || ೧೧ ||

★ ಅದಿಪದದಿಂದ (೧) ಅಥ ಕ್ಷಾದುಚ್ಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ | (೨) ನಾದೂನಿ ಸರ್ವಾಣಿ (೩) ವಚನಾಂ ವಾಚ್ಯಮುತ್ರಮಂ | ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮೇರುಪರ್ವತದ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅದುದರಿಂದ ಮೇರುಪರ್ವತದ ರೂಪವು (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ) ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ಶಬ್ದದಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ಅನುಮಾನದಿಂದ) ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ (ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅವಾಚ್ಯತ್ವಾದಿ ವ್ಯಪದೇಶವು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಹೇಗೆ ಮೇರುಪರ್ವತದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಅವಾಚ್ಯತ್ವಾದಿವ್ಯಪದೇಶವಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಅವಾಚ್ಯತ್ವಾದಿವ್ಯಪದೇಶವು.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಪ್ರಸಿದ್ಧೇರವಾಚ್ಯಂ ತದ್ವಾಚ್ಯಂ ಸರ್ವಾಗಮೋಕ್ತಿಃ | ಅತರ್ಕ್ಯಂ ತರ್ಕ್ಯ ಮಜ್ಜೇಯಂ ಜ್ಞೇಯಮೇವಂ ಪರಂ ಸ್ವತಂ || ಇತಿ ಗಾರುಡೇ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪರಂಪೂರ್ಣನೋ, ಆದಕಾರಣ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವಾಚ್ಯನೆನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲಾ ಸದಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ) ವಾಚ್ಯನೂ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಳಿಂದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅತರ್ಕ್ಯನು ಅನುಮೇಯನೆಂದೂ ಅಜ್ಞೇಯನು ಜ್ಞಾನಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಮ್ಯನೆಂದೂ ಸ್ವತಃಕಾರರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಗಾರುಡಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಯತೋ ವಾಚಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಯುಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಬಲದಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರವು ಕೂಡುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಶಬ್ದಾವಾಚ್ಯನಲ್ಲ ವಾಚ್ಯನೇ ಎಂದು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಪರಕೀಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚಾಶಬ್ದತ್ವಮಿತರಸಿದ್ಧಂ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆಶೌತತ್ವವು (ಅಂದರೆ ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿರುವಿಕೆಯು) ತನ್ನಿಂದ ಇತರ ಸಾಂಖ್ಯಮತಸಿದ್ಧವಲ್ಲ ಸೂತ್ರಕಾರ ಮತಸಿದ್ಧವೂ ಅಲ್ಲ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇತರವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಆಶೌತತ್ವವು ಪರಸ್ಪರ ಮತಭೇದವುಳ್ಳ ಸಾಂಖ್ಯಮಾಯಿಗಳಿಂದ ನಿಕ್ಷಿಪ್ತವಲ್ಲ ಇಬ್ಬರೂ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಅಜಾಮೇಕಾಂ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಪ್ರತಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಜಗತ್ಕಾರಣವು ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ ಅಥವಾ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ಕಾರಣನಿಗೆ ಈರ್ಕ್ಷಣಕತ್ವತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಧಾನವು ಆಚೇತನವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದಕ್ಕೆ ಈರ್ಕ್ಷಣವು ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದು ಸಾಂಖ್ಯಮತ ನಿರಾಕರಣಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಹೇತುಕೃತವಾದ ಆಶಬ್ದತ್ವವು (ಆಶೌತತ್ವವು) ತನ್ನಿಂದ ಇತರವಾದ ಸಾಂಖ್ಯನಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ತನಗೂ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಅಜಾಮೇಕಾಂ ಲೋಹಿತಹುಕ್ತಶ್ಚಾಣ್ಣ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯನು ತಾನೂ ವೈದಿಕನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (ಬಿ) ಅಥವಾ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಸಾಂಖ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇತುವಾಗಿ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ ಅಶಬ್ದವು ಮಾಯಾವಾದಿಯಿಂದ ಇತರನಾದ ಸಾಂಖ್ಯನಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಸಾಂಖ್ಯನಿಂದ ಇತರನಾದ ಮಾಯಾವಾದಿಗೆ ಸಿದ್ಧವೂ ಅಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಅಸಿದ್ಧಿಯು. ಆದಕಾರಣ ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. (೨) ಹೀಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶೌತತ್ವವು ಸಾಂಖ್ಯನಿಂದ ಇತರನಾದ ಮಾಯಾವಾದಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವಾಚ್ಯನು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಈಕ್ಷತಿತ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಈಕ್ಷಿತತ್ವವೂ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಎರಡು ಹೇತುಗಳೂ ತನ್ನ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪರರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. (೩) ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಈ ಮೂಲಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಮಾಯಾವಾದಿಸಿದ್ಧವಾದ ಅಶಬ್ದವು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಚ್ಯನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹೀಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅವಾಚ್ಯವು ಮಾಯಾವಾದಿಗೂ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಹೀಗೆ ಎರಡು ರೀತಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಪರರು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪರರು ಹೇಳಿದ ಹೇತುವಿಗೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಗೌಣಶ್ವೇನ್ನಾತ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ || ೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪುರುಷಂ ಈಕ್ಷತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಕರ್ಮನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಸತ್ತರಜಸ್ಸಮೋಗುಣಸಂಬಂಧನಾದ ಜೀವನೇ, ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಆತ್ಮಾನಂ ಪಶ್ಯೇತ್ | ಬ್ರಹ್ಮ ತತಮಮಪಶ್ಯತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣೀಯನನ್ನು ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಹೇಳತಕ್ಕ ಆತ್ಮ ಪುರುಷ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ಗೌಣ ಆತ್ಮಾ ದೃಶ್ಯೋ ವಾಚ್ಯಶ್ಚ ನ ನಿರ್ಗುಣ ಇತಿ ಯುಕ್ತಂ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದಾತ್
|| ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಈಕ್ಷತಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ದೃಶ್ಯನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ತ್ರಿಗುಣ ಸಂಬಂಧನಾದ ಜೀವನೇ. ಆದುದರಿಂದ ವಾಚ್ಯನೂ ಅವನೇ ಆಗಬೇಕು. ಗುಣಾತೀತನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ದೃಶ್ಯನಾಗಿ ಈಕ್ಷತಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಎನ್ನುವುದು ಅಲ್ಲ. (ತ್ರಿಗುಣಬಂಧನಾದ ಜೀವನೇ ದೃಶ್ಯನೂ ವಾಚ್ಯನೂ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ. ನಿರ್ಗುಣನನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಕವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ನಿರ್ಗುಣವಾಚ್ಯನಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಚೋದ್ಯವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ) (ಆತ್ಮಸ್ವೇವ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣೀಯನಲ್ಲಿ) ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ. (ನಿರ್ಗುಣನೇ ದೃಶ್ಯನು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವರೂಪಲಿಂಗದಿಂದ ವಾಚ್ಯನೂ ಆತನೇ ಆಗಬೇಕು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಯದ್ಯಪಿ ಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಗೌಣಪದವು ಮಾಯಾವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಆದರೂ ಮಾಯಾವಿಶಿಷ್ಟನು ಅಥವಾ ತ್ರಿಗುಣಸಂಬಂಧನಾದ ಜೀವರು ದೃಶ್ಯರು ವಾಚ್ಯರು ಸರ್ವಥಾ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮರೆಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಆದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಓಂಕೆ || ಆತ್ಮಶಬ್ದವಿದ್ದರೂ ನಿರ್ಗುಣನೆಂದು ಏಕೆ ಒಡಂಬಡಬೇಕು. ಗೌಣನೆಂದೇ ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯೋ ಗುಣೈಃ ಸರ್ವತೋ ಹೀನೋ ಯಶ್ಚ ದೋಷವಿವರ್ಜಿತಃ |
ಹೇಯೋಪಾದೇಯರಹಿತಃ ಸ ಆತ್ಮೇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ || ಏತದನ್ಯಸ್ವಭಾವೋ ಯಃ
ಸೋಽನಾತ್ಮೇತಿ ಸತಾಂ ಮತಂ(ತಃ)| ಅನಾತ್ಮನ್ಯಾತ್ಮಶಬ್ದಸ್ತು ಸೋಪಚಾರಃ
ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ || ಇತಿ ವಾಮನೇ || ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವಾತನು ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಸತ್ವಮಾದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ
ಶೂನ್ಯನೋ, ಯಾವಾತನು ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ದೋಷವಿರಹಿತನೋ, ಯಾವಾತನು ಹೇಯತ್ವದಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಉಪಾದೇಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವವನೋ (ಆದರೆ ಉಪಾದೇಯನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೋ,) (ಅಥವಾ
ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪಕ ರೀತಿಯಾಗಿ) ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ದೋಷವಿರಹಿತನು,
ಆಪ್ತಕಾಮನಾದುದರಿಂದ ಉಪಾದೇಯವಿಲ್ಲದಿರುವವನು. (ಅಥವಾ ತತ್ವೋದ್ಯೋತನೀಕಾ
ರೀತಿಯಾಗಿ) ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲಾಗಲೀ, ಬಡತತ್ತ್ವವನು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲಾಗಲೀ
ಹೇಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವವನು, ಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡತಕ್ಕವನು
ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸ್ವತಂತ್ರನು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾದೇಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವವನು, ಅಥವಾ ಅನಿಷ್ಟವಿಲ್ಲ
ದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಯವಿಲ್ಲದಿರುವವನು. ಆಪೂರ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾದೇಯವಿಲ್ಲ
ದಿರುವವನು. ಯಾವಾತನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇದ್ದಾನೋ ಆತನು ಆತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.
ಯಾವಾತನು ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೋ ಆತನು ಅನಾತ್ಮನೆಂದು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ
ಸಮ್ಮತವು(ನು.) (ಹೃದಿ ಹೇಷ ಆತ್ಮಾ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ ಸ್ವಭಾವವಿರುವ
ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮಪದಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನಾತ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ
ಎಂದರೆ) ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಭಿನ್ನನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಪರಮ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ
ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ಹೀಗೆ ವಾಮನಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು (ನಿರ್ಗುಣನಲ್ಲಿ
ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಈ ಕ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೃಶ್ಯನೂ ವಾಚ್ಯನೂ
ಗೌಣನಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ನಿರ್ಗುಣನೇ.)

ಓಂಕೆ || ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ದ್ವೇ ವಾವ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪೇ ಆತ್ಮಾ ಚೈವಾನಾತ್ಮಾ ಚ | ತತ್ರ ಯಃ ಸ ಆತ್ಮಾ ಸ
ನಿತ್ಯಃ ಶುದ್ಧಃ ಕೇವಲೋ ನಿರ್ಗುಣಶ್ಚ || ಅಥ ಹ ಯೋಽನೀ ದೃಶಃ ಸೋಽನಾತ್ಮಾ ||
ಇತಿ ತಲವಕಾರಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ || ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ರೂಪಗಳು ಎರಡು. (ಒಂದು ಸ್ವರೂಪವು, ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪತೇ
ಜ್ಞಾಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಂ ಎನ್ನುವ ವೃತ್ತತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಮಾರೂಪವು.) ಕ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ಯಾವುವೆಂದರೆ ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯ ವಾಚ್ಯವಾದುದು, ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯವಾಗದಿರುವುದು ಎಂದು. ಆ ಆತ್ಮ ಅನಾತ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು ಯಾವಾತನು ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನಾದ ವಿಷ್ಣುವೋ, ಆತನು ನಿತ್ಯಃ = ದೇಹಹಾನ್ಯಾದಿ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವವನು, ಕರ್ಮಲೇಪ ಎಧುರನು, ಜಡಾಮಿಶ್ರನು, ಸತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ರಹಿತನು, (ಹೀಗೆ ಪ್ರಥಮತಃ ಹೇಳಿದ ಆತ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಲಕ್ಷಣಮುಖದಿಂದ ತೋರಿಸಿ ಅನಾತ್ಮನನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆತ್ಮನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇರತಕ್ಕವನೋ, ಅದುದರಿಂದ ಯಾವಾತನು ನಿತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲದಿರುವವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನೋ, ಅವನು ಅನಾತ್ಮನೆಂದು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಸಮ್ಮತನು. ಹೀಗೆ ತಲವಕಾರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವು (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೋ ಅದುದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೃಶ್ಯನೂ, ವಾಚ್ಯನೂ ಗೌಣನಲ್ಲ ನಿರ್ಗುಣನೇ.)

ಓಶಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಉಪಚಾರದಿಂದಲಾಗಲೀ, ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೌಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಆತನೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೃಶ್ಯ ಆತ್ಮನು ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ಮುಖ್ಯೇ ಸತ್ಯಮುಖ್ಯಂ ಯುಜ್ಯತೇ

|| ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆತ್ಮಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥನು ನಿರ್ಗುಣನು ದೃಶ್ಯನಾಗಿ ಈಕ್ಷಣಶ್ರುತಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡುವಾಗ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥಗೌಣನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ತತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಶಬ್ದಂ ಎಂದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಿದ್ದರೂ ಆತ್ಮನೈವಾತ್ಮಾನಂ ಪಶ್ಯೇತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ ನ ಗೌಣಃ ಆತ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಎಂದು ಆತ್ಮಶಬ್ದಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಗೌಣಶ್ಚೇತ್ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶವು.

ಓಶಿಕೆ || (ಎ) ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಗೌಣಾತ್ಮಪರವೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಸ್ವೃತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ನಿರ್ಗುಣನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವು. ಜೀವರಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಚೇತನಪರವು, ಅನಾತ್ಮಶಬ್ದವು ಅಚೇತನಪರವು ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದು. (ಬಿ) ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಆತ್ಮ ಅನಾತ್ಮ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಚೇತನಾಚೇತನಪರತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ರೂಪಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರುತಿಗೆ ನ್ಯಾಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಗುವುದು. (ಸಿ) ಜೀವನಿಗೆ ನಿರ್ದೋಷತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ದುಃಖಾದಿ ದೋಷಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಔಪಾಧಿಕ ವಾದುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೂ ಸ್ವಭಾವತಃ ನಿರ್ದೋಷತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ನಿರ್ದೋಷತ್ವೋಕ್ತಿಯು ಸ್ವಭಾವವಿಷಯಕವೆಂದು ಕೂಡಬಹುದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತನ್ನಿಷ್ಠಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶಾತ್ ಓಂ || ೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನಿಗೆ ಅಂದರೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ ಯಶ್ಯಾನುವಿತ್ತಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದುದರಿಂದ (ಗೌಣನು ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನಲ್ಲ ಗೌಣವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಗುಣನಿವೃತ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು.) (ಅಂತೂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ವಿಷಯನಾದ ಆತ್ಮನು ಜೀವನಾಗುವುದಿಲ್ಲ)

ಪೀಠಿಕೆ॥ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಆತ್ಮನು ತ್ರಿಗುಣಬದ್ಧನಾದ ಜೀವನು ಏಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ನ ಹಿ ಗೌಣಾತ್ಮನಿಷ್ಠಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಃ

॥ ೧೮ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ತ್ರಿಗುಣಬದ್ಧನಾದ ಜೀವನನ್ನು ತಿಳಿದವನಿಗೆ ಗುಣಬಂಧನಿವೃತ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶವು ಯಾವುದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಯಶ್ಯಾನುವಿತ್ತಃ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧ ಆತ್ಮಾಽಸ್ಮಿನ್ಸಂದೋಘೇ(ಹೇ)ಗಹನೇ ಪ್ರವಿಷ್ಟಃ ಸ ವಿಶ್ವತ್ಸ ಹಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ಕರ್ತಾ ತಸ್ಯ ಲೋಕಃ ಸ ಉ ಲೋಕ ವಿವ (ಬೃ.ಉ.೬.೪.೧೩)
ಇತ್ಯಾತ್ಮನಿಷ್ಠಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷ ಉಪದಿಶ್ಯತೇ

॥ ೧೯ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಹಿ= ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸಃ=ಆ ವಿಷ್ಣುವು, ಸರ್ವಸ್ಯ ಕರ್ತಾ=ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದವನೋ, ಆದುದರಿಂದಲೇ ವಿಶ್ವಕೃತಃವಾಯುದೇವರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದವನು. ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಃ=ಸ್ವತಃ ಸರ್ವಜ್ಞನು. ಅಸ್ಮಿನ್ ಸಂದೋಹಃ=ಸಂದುಹ್ಯತೇ ಪುರುಷಾರ್ಥಃ ಅನೇನ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳ ಸಮುದಾಯರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಭೂತಸಮುದಾಯರೂಪ ವಾದುದರಿಂದ ಎಂದಾಗಲೇ, ಸಂದೋಹನಾಮಕವಾದ ಮಧ್ಯದೇಹದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಗಹನೇ= ಗಂಭೀರವಾದ ಹೃದಯಗುಹ್ಯಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟಃ=ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿರುವನೋ, ಸಃ=ಅಂತಹ, ಆತ್ಮಾ= ವಿಷ್ಣುವು, ಯಸ್ಯ= ಯಾವ ಉಪಾಸಕನಿಂದ, ಅನುವಿತ್ತಃ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ, ತಸ್ಯ=ಅಂತಹ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ, ಉ= ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ತಸ್ಯ=ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಯಾವ ವೈಕುಂಠಾದಿ ಲೋಕವೋ, ಸ ವಿವ ಲೋಕಃ=ಅದೇ ಸ್ಥಾನವಾಗುತ್ತದೆ. (ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ) ಸಃ=ಆ ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನಿಯು, ವಿಶ್ವಕೃತಃ=ಕೃತಕೃತ್ಯನು. (ಏಕೆಂದರೆ) ಸ ಹಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ಕರ್ತಾ=ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಯ ಸರ್ವಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಎಂದರ್ಥ ಹೇಳಿಯಿದೆ.) ಈ ಪ್ರಕಾರ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯು ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡು ತದೋ (ಆದಕಾರಣ ಮೋಕ್ಷಜನಕಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆತ್ಮನು ಗೌಣನಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಅಂತೂ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆತ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನು. ಮೋಕ್ಷಜನಕ ಜ್ಞಾನವಿಷಯನಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವು. ಜೀವರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ತನ್ನಿಷ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣವು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ

ಅಭಿಪ್ರೇತಗೌರವ ಸ್ವಪ್ರಕೃತಿಸ್ವಾತಿಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಸ್ವಾತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಯ *ಮಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ (ಮಾ. ಉ.೧.೨. ಬೃ. ಉ.೨.೫.೧೯) || ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ರಮಾಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರತಕ್ಕ ಆತ್ಮನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಪರಮಾತ್ಮೇತಿ ಭಗವಾನಿತಿ ಶಬ್ದತೇ (ಭಾ. ಸ್ಕಂಧ.೪) || ೨೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವದಂತಿ ತತ್ತದ್ವಿದ್ವತ್ತಂ ಯಜ್ಞಾನಮದ್ವಯಂ | ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ. ಅದ್ವಯಂ = ಸಮಾಧಿಕ ವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಜ್ಞಾನಂ = ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾದ, ಯತ್ತತ್ತಂ = ಯಾವ ತತ್ತವನ್ನು ತತ್ತವಿದಃ ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ವದಂತಿ = ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ತತ್ = ಅದನ್ನು) ದೇಶ ಕಾಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೂ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದೂ, ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗುಣಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಭಗವಾನ್ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ದತ್ತಂ ದೂರ್ವಾಸಸಂ ಸೋಮಮಾತ್ಮೇಶಬ್ರಹ್ಮಸಂಭವಾನ್ (ಭಾ. ಸ್ಕಂಧ.೪) || ೨೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಅನಸೂಯಾ ತಥೈವಾತ್ರೇಃ ಜಜ್ಞೇಃ ಪುತ್ರಾಸಕಲ್ಮಷಾನ್ | ದತ್ತಂ. ಅತ್ರಿಯ ಹೆಂಡತಿಯು, ಅತ್ರಿ ಯುಷಿಗಳಿಂದ) ವಿಷ್ಣು ರುದ್ರ ಚತುರ್ಮುಖಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪಾವರಹಿತರಾದ ದತ್ತ ದೂರ್ವಾಸ ಸೋಮ ಎನ್ನುವ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆತ್ತಳು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಇಲ್ಲಿ ದತ್ತ ದುರ್ವಾಸರು ಇಬ್ಬರು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವಿಷ್ಣು ಶಿವರೇ. ಚಂದ್ರನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಆವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಭವರಬ್ರಹ್ಮ ಮುಖ್ಯವು. ದತ್ತ ದುರ್ವಾಸರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಸ್ವಾಯದಿಂದ ಅಮುಖ್ಯವು.

ಭಾಷ್ಯ || ಚೇತನಸ್ತು ದ್ವಿದಾ ಪ್ರೋಕ್ತೋ ಜೀವ ಆತ್ಮೇತಿ ಚ ಪ್ರಭೋಃ ಜೀವಾ ಬ್ರಹ್ಮಾದಯಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಆತ್ಮೈಕಸ್ತು ಜನಾದ್ರನಃ || ಇತರೇಷ್ವಾತ್ಮ ಶಬ್ದಸ್ತು ಸೋಪಚಾರಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ (ರೋಽಭಿಧೀಯತೇ) | ತಸ್ಯಾತ್ಮನೋ ನಿರ್ಗುಣಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಾನೋಕ್ತ ಉದಾಹೃತಃ || ಸಗುಣಾಸ್ತಪರೇ ಪ್ರೋಕ್ತಾಸ್ತ ಜ್ಞಾನಾನ್ವಿತ ಮುಚ್ಯತೇ | ಪರೋ ಹಿ ಪುರುಷೋ ವಿಷ್ಣುಸ್ತಸ್ಮಾನೋಕ್ತ ಸ್ವತಃ ಸ್ವತಃ || ಇತಿ ಪಾದ್ಯೇ || ೨೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಎಲೋ ಪ್ರಭುವೇ ಚೇತನನಾದರೂ ಜೀವನು ಆತ್ಮನು ಎಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಜೀವರು ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಆತ್ಮರಬ್ರಹ್ಮದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚ್ಯನಾದವನಾದರೂ ವಿಷ್ಣುವು ಒಬ್ಬನೇ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಇತರರಾದ

★ ಸೋಽಯಂ ವಿಷ್ಣು ರಮಾಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾಸಂತಾದಿಃ ಸದಾ | ಆದಾನಾದನರ್ಹತ್ವಾತ್ಪಾದಾತ್ ||

ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದವು ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಲ್ಲದೆ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದುದು ಎಂದು (ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಆತ್ಮತ್ವವು. ಇತರರಿಗೆ ಆತ್ಮತ್ವವು ಏಕೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ನಿರ್ಗುಣನಾದ ಆ ಆತ್ಮನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತಾನುವಿತ್ತ: ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೋ (ಆದಕಾರಣ ಈ ಆತ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ— ನಿರ್ಗುಣನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಮೋಕ್ಷದಾತೃತ್ವವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇತರರಿಗೆ ಕೊಡಲಾರದು.) (ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನುಪದೇಶಿಸಿದಾಗ್ಯೂ ಇತರರಿಗೆ ಏಕೆ ಆತ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲ ಇತರರಿಗೂ ಮೋಕ್ಷದಾತೃತ್ವವು ಕೊಡಬಹುದಷ್ಟೆ ಎಂದರೆ) ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಬದ್ಧರೆಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾರೋ ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಮುಕ್ತನಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ (ಗುಣಬದ್ಧನಾದ ಆತ್ಮನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಗುಣಬಂಧ ನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯು ಕೊಡಲಾರದು) (ಹಾಗಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವು ನಿರ್ಗುಣನಾದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ಸಂಭಾವನೆಯಿರಲಿ, ನಿಶ್ಚಯವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಸ್ವತಂತ್ರನೋ ಅಥವಾ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೋ ಸರ್ವಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣನೋ ಆದಕಾರಣ ಮೋಕ್ಷವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದಲೇ ಆಗುವುದು ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಪಾದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಚೇತನಸ್ತು ದ್ವಿಧಾ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಜೀವಃ ಎನ್ನುವ ಜೀವ ಶಬ್ದವು ಜೀವಶಯೋರ್ಭಿಧಾ ಚೈವ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅಸ್ವತಂತ್ರಚೇತನಪರವು. ಅದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಸಂಗ್ರಹವಾಗುತ್ತದೆ. (ಬಿ) ಹಾಗಾದರೆ ಜೀವಾಃ ಬ್ರಹ್ಮಾದಯಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಮದು ಯೋನಿರ್ಮಹದ್ವತ್ಯ ಎಂದು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಇದೆ. (ಸಿ) ಅಥವಾ ಬದ್ಧತ್ವ *ಮೋಚಕತ್ವಗಳಿರಡೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಆತ್ಮಶಬ್ದಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಗೌಣ ನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಯುಕ್ತೋತ್ತರದಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಹೇಯತ್ವಾವಚನಾಚ್ಚ ಓಂ || ೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ತನ್ನಿಷ್ಟಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವುದು ಮಾತ್ರ ಹೇತುವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಎಂದು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಜಾನಥ ಎಂದು ಆಹೇಯತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಜೀವರಿಗೆ ಅನ್ಯಾ ವಾಚೋ ವಿಮುಂಚಿಥ ಎಂದು ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದ ಹೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ ಗೌಣನಲ್ಲ.

★ ನಾಮಾದಯಸ್ತು ಬದ್ಧತ್ವಾನೋಚಕತ್ವಾರೋಽಪಿ ಚ | ಉಭಯೋರಪ್ಯ ಭಾವೇನ ಯಥಾಽವ್ಯಕ್ತಂ ನ ತೂದಿತಃ |

ಭಾಷ್ಯ || ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮನ್ಯಾ ವಾಚೋ ವಿಮುಂಚಥ | ಅಮೃತಸ್ಯೈಷ
ಸೇತುಃ (ಮು.ಉ.೨.೨.೫.) ಇತ್ಯನ್ವೇಷಾಂ ಹೇಯತ್ವವಚನಾದಸ್ಯಾಹೇಯತ್ವ-
ವಚನಾನ್ ಗೌಣ ಆತ್ಮಾ || ೨೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಎಲೋ ಋಷಿಗಳೇ ಆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನನ್ನಾಗಿ (ಮೋಕ್ಷ ರೂಪ ಮುಖ್ಯ ಫಲ
ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ) ತಿಳಿಯಿರಿ. ಜೀವಾದಿವಿಷಯಗಳಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಿರಿ. (ಅಂದರೆ
ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದವರನ್ನು ಪ್ರಧಾನರನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಡಿರಿ.) ಮುಕ್ತವರ್ಗಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವು
ಮುಖ್ಯಾಶ್ರಯನು, ಇಂತಹ ಮುಂಡಕಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವರಿಗೆ ಹೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ
ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಹೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ ಗೌಣನು ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನಾಗುವು
ದಿಲ್ಲ (ನಿರ್ಗುಣನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು
ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಂ ಎಂದು ಅವಿಶೇಷವಾಗಿ (ಜಾನಥಾತ್ಮಾನಂ ಎಂದು
ಸಂಧಿಮಾಡದೆ) ಹೇಳಿರುವರು. (ಬಿ) ಆತ್ಮಶಬ್ದವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು
ನಿರ್ಗುಣನೂ ವಾಚ್ಯನೂ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಯುಕ್ತೌತರದಿಂದಲೂ ನಿರ್ಗುಣನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನುಪಪಾದಿಸತಕ್ಕ
ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ವಾಪ್ಸ್ಯಯಾತ್ ಓಂ || ೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆತ್ಮನೈವಾತ್ಮಾನಂ ವಿಲಾಪಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ
ನಿರ್ಗುಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆವಾಚ್ಯನಲ್ಲ ವಾಚ್ಯನೇ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಏಕೆ
ನಿರ್ಗುಣನಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ತನಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪೂರ್ಣಮದಃ ಪೂರ್ಣಮಿದಂ ಪೂರ್ಣಾತ್ಪೂರ್ಣಮುದಚ್ಯತೇ | ಪೂರ್ಣಸ್ಯ
ಪೂರ್ಣಮಾದಾಯ ಪೂರ್ಣಮೇವಾವಶಿಷ್ಯತೇ || ೨೫ || (ಬ್ರ.ಉ. ೫.೧.೧.)

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮೂಲರೂಪವೂ ಪೂರ್ಣವು. ಅವತಾರರೂಪವೂ ಪೂರ್ಣವು. ಪೂರ್ಣ
ವಾದ ಅವತಾರರೂಪವು (ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಪೂರ್ಣವಾದ ಮೂಲರೂಪದೇಸೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ
ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ (ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪಿಕಾ ರೀತಿಯಾಗಿ) ಸಂಖ್ಯಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಬೇರೆಯಾಗಿ
ತೋರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಒಂದೇ ರೂಪವು ವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ.
(ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ) ಮೂಲರೂಪವು ಪೂರ್ಣವಾದ ತನ್ನ ಪೂರ್ಣವಾದ ಅವತಾರರೂಪವನ್ನು
ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೇ (ಅಂದರೆ ಬೇರೆಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗದೇನೇ)
ತಾನೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಆತ್ಮನ ಆತ್ಮಾನಮುದ್ವತ್ಯಾತ್ಮನೈವ ವಿಲಾಪ (ಯ) ಯತ್ಯಥಾತ್ಮೈವ ಭವತಿ || ೨೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ವಿಷ್ಣುವು ಮೂಲರೂಪದಶೆಯಿಂದ ಅವತಾರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು (ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸಿ (ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ) ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮೇಲೆ ವಿಷ್ಣುವು ಮೂಲರೂಪ ಯಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ದೇವೋ ಬಹುಧಾ ಭೂತ್ವಾ ನಿರ್ಗುಣಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ ಏಕೀಭೂಯ ಪುನಃ ಶೇತೇ ನಿರ್ದೋಷೋ ಹರಿರಾದಿಕೃತ್ || ಇತಿ (ಇತ್ಯಾದಿ) (ಸ್ಯಾದಸ್ವೃತಿಯು) || ೨೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನೂ, ಸತ್ವಾದಿಗುಣರಹಿತನೂ, ಸತ್ವಾದಿಗುಣಕಾರ್ಯದೋಷರಹಿತನೂ, ಕ್ಷರ ಅಕ್ಷರ ಚೇತನದಿಂದ ಉತ್ಪಮನೂ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನೂ ಅಥವಾ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನೂ ಆದ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಯು (ಆದಿಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ) ವರಾಹ ಮೊದಲಾದ ಬಹುರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳ ಆಮೇಲೆ (ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಅವುಗಳಿಗೆ ಮೂಲರೂಪದಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿಕೊಂಡು (ಶೇಷನಲ್ಲಿ) ಯೋಗನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ (ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಚ್ಯನೇ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನಾದಾಗ್ಯೂ ನಿರ್ಗುಣನು ಏಕೆ ಆಗಬೇಕು. ಗೌಣನೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ವಪ್ನೈವ ಸ್ವಪ್ನಿನ್ವಪ್ಯಯವಚನಾತ್ || ೨೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಪೂರ್ಣಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಪ್ಯಯವದೋಪಲಕ್ಷಿತ ಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ) ತನಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ (ಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವಪ್ನ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸ್ಮೃತಿಯೂ) ತನಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಏಕೀಭಾವರೂಪವಾದ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ (ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ನಿರ್ಗುಣನೇ. ಗೌಣನಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ನಿರ್ಗುಣನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಬ್ರಹ್ಮನು ಈಶ್ವರೇಯನಾದುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ವಾಚ್ಯನೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ವಾಚ್ಯನು. (ಬಿ) ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತನಾದಾಗ್ಯೂ ನಿರ್ಗುಣನೇ ಏಕೆ ಆಗಬೇಕು. ಗೌಣನು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ— ಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ತನಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿಯದೆ. ಗೌಣನು ಅಪೂರ್ಣನಾದುದರಿಂದ ಇತರರಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಲಯವಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವುಳ್ಳವನು. ಅನ್ಯತ್ರ ಲೀನನಾಗದೆ ಇದ್ದವ ನಾದಾಗ್ಯೂ ಗೌಣನೇ ಆಗಬೇಕು. ನಿರ್ಗುಣನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವುಳ್ಳವನು. ಗೌಣನೆಂದಾದರೆ ಗೌಣನೂ ನಿರ್ಗುಣನೂ ಇಬ್ಬರೂ (೧) ಪ್ರಯುಲಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರ

ಲಯರಹಿತರಾಗಿ ಇರುತ್ತಾರೋ (೨) ಅಥವಾ ಒಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಲಯವಾಗುತ್ತದೋ, ೧ನೇ ಕಲ್ಪವು ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಇದಂ ವಾ ಅಗ್ರೇ ನೈವ ಕಿಂಚನಾಸೀತ್ (ತೈ.ಬ್ರಾ.೨.೨.೯.೧.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ವಸ್ತುವನ್ನೇ ನಿಷೇಧಿಸಿಯದೆ. ೨ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಗೌಣನಿಗೆ ನಿರ್ಗುಣ ನಲ್ಲಿ ಲಯವು ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಗೌಣನು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವುಳ್ಳವನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನಲ್ಲಿ ಲಯವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ತಥಾ ಚ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ಸಗುಣನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಯಿತು. ಅದಾದರೂ ಕೂಡಲಾರದು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಹಿ ಗೌಣಾತ್ಮನಿ ನಿರ್ದೋಷಸ್ಯ ಲಯಃ

|| ೨೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸತ್ವಾದಿಗುಣಬಂಧರೂಪ ದೋಷರಹಿತನೂ ನಿರ್ಗುಣನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಲಯವು ಕೂಡಲಾರದು. ಯತ್ಪ್ರಯುಕ್ತಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಎನ್ನುವ ಹೇತುವು ಹಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಅದುದರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇದ್ದವನು ನಿರ್ಗುಣನೇ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವನಿಗೇನೇ ವಾಚ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ನಿರ್ಗುಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವು ಕೂಡುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜಗತ್ಕಾರಣ ನಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯತ್ವವು ಬರಲಿ. ಆದರೂ ಆತನಿಗೆ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವು ಕೂಡಿದರೂ ಅನಂತ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಾಖೆಗಳೂ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇತರರಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯತ್ವವು ಬರಬಹುದು. ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಾಖೆಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಅವುಗಳು ಅನಂತಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ಕಾಮುಚಿಚ್ಛಾಭಾಸ್ವನ್ಯಥೋಚ್ಯತೇ

|| ೩೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ (ನಿರ್ಗುಣನಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದ ಸಗುಣನೂ) ಅನ್ಯಥಾ= ಅಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ (ಅಂದರೆ ಜಗತ್ಕಾರಣನೆಂದೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯ ನೆಂದೂ ಮೋಕ್ಷಜನಕ ಜ್ಞಾನವಿಷಯನೆಂದೂ) ಅಥವಾ (ನಿರ್ಗುಣನು) ಅನ್ಯಥಾ=ಜಗತ್ಕಾರಣನಲ್ಲ ಆತ್ಮಶಬ್ದಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನಲ್ಲ ಮೋಕ್ಷಜನಕ ಜ್ಞಾನವಿಷಯನಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಏಕೆ ಕೂಡದು? ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಓಂ || ೧೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನವು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ) ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯುಕ್ತಯಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣನಾಗಿ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು. ಯಾವ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಅನುಮೇಯಿಸುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ನಿರ್ಣೀತವಾದ ಶಾಖಾದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಶಾಖಾತ್ವರೂಪಹೇತುವಿನಿಂದ ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅನುಮೇಯಿಸಲು ಶಕ್ತವಾಗುವುದು. ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿಯಾದರೂ, ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶಹೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದಿರುವಿಕೆ, ಸ್ವಾಪ್ನೆಯ ಇವುಗಳು ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿ ಗೌಣಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಇರಬಹುದು ಎಂದರೆ— ಜ್ಞಾನವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಆದಕಾರಣ ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆ ಇರಲಾರದು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿಯಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಸೂತ್ರಸೂಚಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯುಕ್ತಯಃ ಸುಪ್ರಮಾಣಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪರಮಂ ತ್ವೇಕಮೇವ । ಪ್ರಕಾಶಯಂತೇ ನ ವಿರೋಧಃ ಕುತುಹಲ್ವಿದ್ವೇಷು ಸರ್ವೇಷು ತಥೇಽತಿಹಾಸೇ | ಇತಿ ವೈಂಗಿಶ್ರುತೇರ್ಗತೇರ್ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸಾಮ್ಯಮೇವ ॥ ೩೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳೂ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೂಲಭೂತರಾದ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಗಳುಳ್ಳ ಯುಕ್ತಿಗಳೂ, ಇತಿಹಾಸಗಳು ಬ್ರಹ್ಮೈಕವಿಷಯವಾದ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ. (ಅನೇಕ ವಿಧಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಿಲ್ಲ) (ಅಂದರೆ ಹೇಳದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ) ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಯುಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವುದೊಂದೂ ವಿಷಯಕೃತವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾರಕೃತವಾದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿಯೇ (ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ). ಹೀಗೆ ವೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯದ್ದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಮ್ಯವೇ. (ನ ಹೈಕತ್ರ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಕಮುಕ್ತಾನ್ಯತ್ರಾ ಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪತ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಉಚ್ಯತೇ । ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿವಸ್ತುರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿ ಬೇರೆ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನಾದಿವಸ್ತುರೂಪವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ) (ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ವೈಷಮ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ)

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದಲೂ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಚ್ಯನೆನಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಶ್ರುತತ್ವಾಚ್ಚ ಓಂ ॥ ೧೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಕೇವಲೋ ನಿರ್ಗುಣಶ್ಚ ಎಂದು ಸತ್ವಾದಿಗುಣರಹಿತನು ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ನಾದುದರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದುದು ಸಗುಣವಾಗಲಾರದು. ಶಬ್ದದಿಂದ ಅವಾಚ್ಯ ವಾದುದು ಶ್ರುತವಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಚ್ಯನೇ.

ಒೀಶಿಕೆ || ಸೂತ್ರೋಪಾತ್ತ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಏಕೋ ದೇವಃ ಸರ್ವಭೂತೇಷು ಗುಣಃ ಸರ್ವವ್ಯಾಪೀ ಸರ್ವಭೂತಾಂಶ್ಚ ರಾತ್ಮಾ | ಕರ್ಮಾಧ್ಯಕ್ಷಃ ಸರ್ವಭೂತಾಧಿವಾಸಃ ಸಾಕ್ಷೀ ಚೇತಾ ಕೇವಲೋ ನಿರ್ಗುಣಶ್ಚ || (ಶ್ವೇ.೬.೧೧.) ಇತಿ || ೩೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಧಾನನು ಅಥವಾ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವವನು, ಕ್ರೀಡಾದಿ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನು, ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತನಾಗಿರುವವನು, (ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ದೇಶ ಕಾಲ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸರ್ವವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವವನು, (ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವವನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ಒಳಗೆ ಇದ್ದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅವರನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವವನು, ಅಥವಾ ಆದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯು ಅಥವಾ (ಕರ್ಮೋಪರಿ ಅಸ್ಯಾಕ್ಷಾಣೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ವರ್ತಂತೇ ಇತ್ಯದ್ಯಕ್ಷಃ ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ) ಕರ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವುಳ್ಳವನು, ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲರ ಕರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಲರ್ಹನು. ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನು. ಸರ್ವವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ನೋಡತಕ್ಕವನು, (ಈಕ್ಷಣವೂ ಪ್ರಾಕೃತವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪವೇ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಚೇತಾ = ಜ್ಞಾನ ರೂಪನು, ಜಡಾಮಿತ್ರನು, ಅಥವಾ ಸಮನು ಅಧಿಕನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವವನು, ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣಬಂಧ ವಿಧುರನು. ಅಥವಾ ಪ್ರಾಕೃತ ಗುಣರಹಿತನು, ಈ ಪ್ರಕಾರ (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಣನು ಶ್ರುತನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.)

ಒೀಶಿಕೆ || ಶ್ರುತನಾದಾಗ್ಯೂ ಅವಾಚ್ಯನು ಏಕೆ ಆಗಲಾರನು ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಹ್ಯಶಬ್ದಃ ಶ್ರುತಯತೇ || ೩೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವಾಚ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥವು ಶ್ರುತಿಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ (ಆದಕಾರಣ ಹೇತುವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎರೋಧವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.)

ಒೀಶಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವಾಚ್ಯನಾದಾಗ್ಯೂ ಲಕ್ಷಣಯಾ ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಏಕೆ ಆಗಲಾರನು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚಾಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಕಲ್ಪಂ || ೩೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸರ್ವಪದದಿಂದಲೂ ಅವಾಚ್ಯನಾದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವು) ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯದೋ, ಆದಕಾರಣ ಅವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡದು.

ಒೀಶಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ವೇದವು ಗಂಗಾಪದದಿಂದ ಅವಾಚ್ಯವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಗಂಗಾಪದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ವೇದದಿಂದ ಅವಾಚ್ಯನಾದಾಗ್ಯೂ ಆತನಿಗೆ ವೇದಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಾಽಯುಕ್ತೇ:

|| ೩೫ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವೇದಪದ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವು. ಅಂದರೆ— ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಂ ನ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಕೇನಾಪಿ ಪದೇನಾವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ತೀರವತ್ | ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ನಾವು ಕೇವಲ ಅವಾಚ್ಯತ್ವದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ತೀರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಗೆ ಶಂಕಿಸುವುದು? ಮತ್ತೆ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಅವಾಚ್ಯತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತೀರವು ತೀರ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅವಾಚ್ಯವಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ ಹಾಗಲ್ಲ. ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದೇ ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸುವರು. ಆದಕಾರಣ ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಾಧಕವಲ್ಲ. ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. (ಬಿ) ತೀರಾದಿಗಳು ಗಂಗಾ ಪದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯಗಳಾಗದೆ ಇದ್ದರೂ ತೀರ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಾಂತರಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವು ಬರಬಹುದು. ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಅವಾಚ್ಯನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆತನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವು ಬರಲಾರದು. (ಸಿ) ಸರ್ವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅವಾಚ್ಯನಾದವನಿಗೂ ಲಕ್ಷಣಾ ಏಕೆ ಇರಲಾರದು ಎಂದರೆ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಂ ನ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಕೇನಾಪಿ ಪದೇನ ಅವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ ವೈದೈರ್ಯೋಗ ತೀರವತ್ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. (ಡಿ) ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೇ ಲಕ್ಷ್ಯ ಪದಾರ್ಥವಾದರೆ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ತದಲಕ್ಷಣಾಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವೇ ಆಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವಾಭಾವರೂಪವಾದ ಸಾಧ್ಯವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಪಕ್ಷವೇ ಇಲ್ಲ.

ಮಾಯಾವಾದರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಪರರು ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್, ಏಕಮೇವಾದ್ವಿಷ್ಟೇಯಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣವಾಕ್ಯವು ಸಾಂಖ್ಯಾದಿಸ್ವತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಅಚೇತನವಾದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೊಪವಾದ ಕಾರಣವನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ತದ್ವೈಕತ ಎಂದು ಜಗತ್ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಚೇತನಧರ್ಮವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಚೇತನಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ! ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಆದು ಅಯುಕ್ತವು. ಈ ವಾಕ್ಯವು ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ (೧) ಪರಿಣಾಮಿತ್ವರೂಪಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವೋ? ಅಥವಾ (೨) ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವೋ? ಅಥವಾ (೩) ಶುದ್ಧ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವೋ? ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ೧, ೨ನೇ ಪಕ್ಷಗಳು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಶಿಷ್ಟನಲ್ಲಿ ಸದೇವ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಸತ್ತ್ವ ಆದ್ವಿತೀಯತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅವಿಂಡ (ಶುದ್ಧ) ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅವಿಂಡಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಮತ್ತು ೨, ೩ನೇ ಪಕ್ಷಗಳು ಅಸಂಗತಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ— ಪ್ರಧಾನವು ಪರಿಣಾಮಿಯೆಂದು ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕರ್ತನು ಅಥವಾ ಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನನು

ಎಂಬುವ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತವನ್ನು ಬಿಂಬಿಸಿರುವರು.

(೨) ಯಾದವಪ್ರಕಾಶೀಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಾಯಾತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸತಾ ಸೌಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋಭವತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯವು. ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸತಿ ಸಂಪದ್ಯ ನ ವಿಧುಃ ಸತಿ ಸಂಪತ್ಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ವಾಕ್ಯಭೇದದಿಂದ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಭೇದ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುವದು. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಮತವೂ ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜೀಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಹೇಯತ್ವಾವಚನಾಚ್ಚ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿರೋಧಾತ್ ಎನ್ನುವುದು ಅಧಿಕ ಸೂತ್ರವಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. (೨) ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಪ್ರಧಾನ ಮೊದಲಾದ ಜಡಕ್ಕೆ ಹೇತುತ್ವ ನಿರಾಸಕವು ಎಂದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುವರು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಸಂಭವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಥಮಾವಾದದಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿನಿರಾಸಕವು ಅಸಂಗತವು. ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಾದರೆ, ಸ ಈಕ್ಷತೇಃ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (೩) ಮತ್ತು ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ಉಪಾದಾನತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವ ಉಪಾದಾನತ್ವಗಳು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ? ತದಧೀನತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೇ ನ ವಯಮವಕ್ಷ್ಯಂ ತತ್ತರಿಣಾಮವಿಶೇಷಾಂ ಶ್ಚ ಸ್ವರೂಪೇಣ ನಾಭ್ಯುಪಗಚ್ಯಾಮಃ! ಅಪಿತು ಪರಮಪುರುಷಪರೀರತಯಾ ತದಾತ್ಮಕತ್ವವಿರೋಧೇಣ ನಾವು ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಅದರ ಪರಿಣಾಮ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಸ್ವರೂಪತಃ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ ತನ್ನಿಯಮೃತ್ಯುವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯನಂತೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (೪) ಪ್ರಧಾನವು ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ ಕಾರಣವಾದಾಗ್ಯೂ ಕೇವಲ ಪ್ರಧಾನವು ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಹೇಗೆ ಕೇವಲ ಪ್ರಧಾನವು ಅಕಾರಣವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕಾರಣನಲ್ಲ. ವಿಶಿಷ್ಟನೇ ಕಾರಣನು. ಶುದ್ಧನು ನಿರ್ಭರ್ಮಕನಾದುದರಿಂದ ಕಾರಣನಲ್ಲ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿರುವರು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವೇ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— (೧) ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿಯಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಶಾಸ್ತ್ರಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವ ವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ

ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲೇಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದರಿಂದ ವಚನಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಆತನ ಜ್ಞಾನವು ಬರಲಾರದು. (೨) ಗೌಣನಾದ ಜೀವನು ವಾಚ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶ ಅಹೇಯತ್ವವಚನಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಗೌಣನಾದ ಜೀವನು ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಲ್ಲ (೩) ಮತ್ತು ತನಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ ಏಕೋದೇವ: ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಣನೇ ಶ್ರುತನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಸರ್ವಥಾ ಅವಾಚ್ಯನಲ್ಲ (೪) ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ಪದಮಾಮನಂತಿ, ಅಥ ಕಸ್ಯಾದುಚ್ಯತೇ, ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ, ತತ್ಸತ್ಯಮಿತ್ಯಾಚ್ಯತೇ, ಯದಿಂದ್ರಮಾಹುರ್ವರುಣಂ ಯದಾಮಾಹು: ಇತ್ಯಾಚ್ಯತೇ, ಏಕಮೇವ ಸಂತಂ ತಸ್ಯಾದುಚ್ಯತೇ, ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಮತ್ತು ವಚನಾಂ ವಾಚ್ಯಮುತ್ರಮಂ, ಪರಮಾತ್ಮೇತಿ ಚಾಪ್ಯುಕ್ತ: ದೇಹೇಽಸ್ಮಿನ್ ಪುರುಷ: ಪರ: ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸ್ತುತಿಗಳೂ ಪ್ರಬಲವಾದ ಅನುಭವವೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಚ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಜಗತ್ತಿಗೂ ಕಾರಣನೆಂದು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವೇ. ಆದಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಅಂತೂ ಆ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮ ನೇ ವಿಷ್ಣುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಯುಕ್ತವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಈಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಧ್ಯಾಯಪಾದಗಳಿಗೆ ಉಪೋದ್ಘಾತರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಯಪೀಠ ಅನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಈ ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿರೂಪಿಸಿದುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಯಾತ್ಮಕ ಶೇಷಗ್ರಂಥವು ಎತಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಮೇವ ಸಮನ್ವಯಂ ಪ್ರಕಟಯತ್ಯಾನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ ಸಮಸ್ತೇನಾಧ್ಯಾಯೇನ ಪ್ರಾಯೇಣ || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (ಅಧ್ಯಾಯಾವ್ಯವಾದ ಶೇಷಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ) ತ್ವಂ ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹೇತುವಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿದ ಉಪಕ್ರಮಾದಿರಿಂಗಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾಪ್ಯವಾದ ಶಕ್ತಿಶಾಕ್ತಿಯು ಲಕ್ಷಣಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಅಂದರೆ ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಭಗವತ್ತರತ್ವವನ್ನು ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್ ಇದು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಥಮಾ ಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಪ್ರಾಯಶ: (ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪ್ರತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಎತ್ತಿಹೇಳಿ ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಹೇತುಪನ್ಯಾಸಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ) ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಪ್ರಥಮೇನ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ೬ನೇ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಅರಂಭಿಸಿಯೇ ಅಧ್ಯಾಯಾರಂಭ

ಎಂಬುವ ಸಿದ್ಧಾಂತ ವೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿರುವರು.

(೨) ಯಾದವಪ್ರಕಾಶೀಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಪ್ನಯಾತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸತಾ ಸೌಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋಭವತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯವು. ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಸತಿ ಸಂಪದ್ಯ ನ ವಿಧುಃ ಸತಿ ಸಂಪತ್ಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ವಾಕ್ಯಭೇದದಿಂದ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಭೇದ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುವದು. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಮತವೂ ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜೀಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಹೇಯತ್ವಾವಚನಾಚ್ಚ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿರೋಧಾತ್ ಎನ್ನುವುದು ಅಧಿಕ ಸೂತ್ರವಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. (೨) ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಪ್ರಧಾನ ಮೊದಲಾದ ಜಡಕ್ಕೆ ಹೇತುತ್ವ ನಿರಾಸಕವು ಎಂದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುವರು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಸಂಭವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಥಮಾಪಾದದಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿನಿರಾಸಕವು ಅಸಂಗತವು. ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಾದರೆ, ಸ ಈಕ್ಷತೇಃ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (೩) ಮತ್ತು ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ಉಪಾದಾನತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವ ಉಪಾದಾನತ್ವಗಳು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ? ತದಧೀನತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೇ ನ ವಯಮವಕ್ಷ್ಯಂ ತತ್ತರಿಣಾಮವಿಶೇಷಾಂ ಶ್ಚ ಸ್ವರೂಪೇಣ ನಾಭ್ಯುಪಗಚ್ಛಾಮಃ | ಅಪಿತು ಪರಮಪುರುಷಶರೀರತಯಾ ತದಾತ್ಮಕತ್ವವಿರೋಧೇಣ ನಾವು ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಅದರ ಪರಿಣಾಮ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಸ್ವರೂಪತಃ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ ತನ್ನಯಮ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯನಂತೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (೪) ಪ್ರಧಾನವು ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿ ಕಾರಣವಾದಾಗ್ಯೂ ಕೇವಲ ಪ್ರಧಾನವು ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಹೇಗೆ ಕೇವಲ ಪ್ರಧಾನವು ಅಕಾರಣವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕಾರಣನಲ್ಲ ವಿಶಿಷ್ಟನೇ ಕಾರಣನು. ಶುದ್ಧನು ನಿರ್ಧರ್ಮಕನಾದುದರಿಂದ ಕಾರಣನಲ್ಲ ಇದು ಮೊದಲಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿರುವರು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವೇ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— (೧) ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿಯದೆ. ಆದಕಾರಣ ಶಾಸ್ತ್ರಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವ ವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದುದರಿಂದ

ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲೇಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದರಿಂದ ವಚನಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಆತನ ಜ್ಞಾನವು ಬರಲಾರದು. (೨) ಗೌಣನಾದ ಜೀವನು ವಾಚ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶ ಅಹೇಯತ್ವವಚನಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಗೌಣನಾದ ಜೀವನು ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಲ್ಲ (೩) ಮತ್ತು ತನಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ ಏಕೋದೇವಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಣನೇ ಶ್ರುತನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಸರ್ವಥಾ ಅವಾಚ್ಯನಲ್ಲ (೪) ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ಪದಮಾಮನಂತಿ, ಅಥ ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಯತೇ, ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ, ತತ್ಸತ್ಯಮಿತ್ಯಾಚ್ಯತೇ, ಯಮಿಂದ್ರಮಾಹುರ್ವರುಣಂ ಯಮಾಹುಃ ಇತ್ಯಾಚ್ಯತೇ, ಏಕಮೇವ ಸಂತಂ ತಸ್ಮಾದುಚ್ಯತೇ, ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಮತ್ತು ದಚಸಾಂ ವಾಚ್ಯಮುಕ್ತಮಂ, ಪರಮಾತ್ಮೇತಿ ಚಾಪ್ಯಕ್ತಃ ದೇಹೇಽಸ್ಮಿನ್ ಪುರುಷಃ ಪರಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸ್ತೂತಿಗಳೂ ಪ್ರಬಲವಾದ ಅನುಭವವೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಚ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಜಗತ್ತಿಗೂ ಕಾರಣನೆಂದು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವೇ. ಆದಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಅಂತೂ ಆ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮ ನೇ ವಿಷ್ಣುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಯುಕ್ತವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಈಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಧ್ಯಾಯಪಾದಗಳಿಗೆ ಉಪೋದ್ಧಾತರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಯಪೀಠ ಅನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಈ ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿರೂಪಿಸಿದುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಯಾತ್ಮಕ ಶೇಷಗ್ರಂಥವು ವಿತಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಮೇವ ಸಮನ್ವಯಂ ಪ್ರಕಟಯತ್ಯಾನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ ಸಮಪ್ರೇನಾಧ್ಯಾಯೇನ ಪ್ರಾಯೇಣ || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (ಅಧ್ಯಾಯಾಖ್ಯವಾದ ಶೇಷಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ) ತಪ್ಪು ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹೇತುವಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿದ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಂಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾಪ್ಯವಾದ ಶಕ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರಯೋಗಲಕ್ಷಣಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಅಂದರೆ ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಭಗವತ್ತರತ್ವವನ್ನು ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್ ಇದು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಥಮಾ ಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಪ್ರಾಯಶಃ (ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪ್ರತಿಪಾಕೃತವನ್ನು ಎತ್ತಿಹೇಳಿ ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಹೇತುಪನ್ಯಾಸಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ) ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಪ್ರಥಮೇನ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ೬ನೇ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಅರಂಭಿಸಿಯೇ ಅಧ್ಯಾಯಾರಂಭ

ವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (ಬಿ) ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವಿಲ್ಲ. (ಸಿ) ೪ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಅಶಾಬ್ದವನ್ನೇ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವ ಪರಾಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಸ್ತೇನ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (ಡಿ) ದೇವತಾಧಿಕರಣ (ಅಧ್ಯಾ.೧.ಪಾ.೩.ಅ.೮) ಅಪರೂಪಾಧಿಕರಣ (ಅಧ್ಯಾ.೧.೪೫)ಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇ ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತೇನ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಯೇಣ ಪ್ರಾಯಶಃ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯರೂಪವಾದ ಒಂದೇ ಅರ್ಥ ವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪಾದಭೇದಕ್ಕೆ ಏನು ಕಾರಣವು ಎಂದರೆ ಸಮನ್ವೇತತ್ವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಮನ್ವಯದಲ್ಲಿಯ ಅಪಾಂತರಭೇದವಿದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿ ಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಾಯೇಣಾನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಪರಮಾತ್ಮನಿ ಸಮನ್ವಯಃ
ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತೇಽಸ್ಮಿನ್ನಾದೇ || ೨ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಈ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಳಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಿಂದಲಾಗಲೀ ವಾಚಕಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಆಪಾತತಃ ರೂಢಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೇನೇ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಂತಸ್ತತ್ವರೂಪಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಯೇಣ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (ಬಿ) ಹಾಗೆಯೇ (ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪಿಕಾ ರೀತಿಯಾಗಿ) ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಲಿಂಗವಿಚಾರವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಯೇಣ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (ಸಿ) ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪಿಕಾನುಸಾರವಾಗಿ ಆನಂದಮಯ ನಾಮ್ಯುಃ ಎನ್ನುವ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಆನಂದಮಯನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಆನಂದಾದಿ ನಾಮಪರವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಡಿ) ಶಬ್ದಗಳು ೧ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದವು. ೨ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು. ೩ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು. ೪ ಅನ್ಯತ್ರೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು. ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ೧ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ೨ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ೩ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಉಭಯಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ನಾಮಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ೪ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ನಾಮಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವು ಎಂದು ಅಪಾಂತರಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪಾದಭೇದವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪರರು ಅಧ್ಯಾಯದ ಪಾದಾರ್ಥವನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ನಾನೃಥಾ ತದದೃಷ್ಟೇ:

|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರರು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪಾದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ವಿತದಮೃತಮಭಯಮೇತದೃಷ್ಟ ಎಂದು ಎರಡನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ * ಸೃಷ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಪರರು ಹೇಳಿದ ಪಾದಾರ್ಥವು ಸರ್ವಥಾ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಪರರು ಪ್ರಥಮ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವುಳ್ಳ ಶಬ್ದಗಳೂ ೨—೩ ನೇ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಅಸೃಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವುಳ್ಳ ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಮಸ್ತಯವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ೨ನೇ ಪಾದವು ಸವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ೩ನೇ ಪಾದವು ನಿರ್ವಿಶೇಷನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ೪ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಪ್ರಧಾನವು ಶಬ್ದಬೋಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ನಾವು ಒಂದೆ ಹೇಳಿದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪಾದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಂತಸ್ತದ್ವೋಪದೇಶಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೈವರ್ಣ್ಯಮು ತದುಕ್ತಂ ತದ್ವದು: ಎಂದು ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವು ಸರ್ವೇಭ್ಯ ಪಾಪೈಭ್ಯ ಉದಿತ: ಎಂದು ಸರ್ವ ಪಾಪರೂಪಿತ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವೂ ಸೃಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಎರಡನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿಧಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಜೀವರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಅಯುಕ್ತವಾದ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವವೂ, ಆತ್ಮಾಚರಾಚರ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅನೃತಧರ್ಮಾತ್ ಅನೃತಾಧರ್ಮಾತ್ ಎಂದು ಪುಣ್ಯಪಾಪರೂಪಿತ್ಯಾದಿಗಳೂ (೩) ಅಂತರ: ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿತದಮೃತಮಭಯಮೇತದೃಷ್ಟ ಎಂದು ಅಮೃತತ್ವಾದಿಗಳೂ (೪) ಅಂತರ್ಯಾಮೀ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿಷ ತ ಆತ್ಮಾ ಅಂತರ್ಯಾಮೀ ಅಮೃತ: ಎಂದು ಅಮೃತತ್ವಾದಿಗಳೂ (೫) ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕ: ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯ: ಸರ್ವಜ್ಞ: ಎಂದು ಸಾರ್ವಜ್ಞ ಮೊದಲಾದುದೂ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳು ಸೃಷ್ಟವಾಗಿವೆ. (ಬಿ) ಹೀಗೆಯೇ ೩ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ (೧) ದ್ವುಭಾಧಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅಮೃತಸೈಷ ಸೇತು: ಯ: ಸರ್ವಜ್ಞ: ಎಂದು ಅಮೃತ ಸೇತುತ್ವ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಮೊದಲಾದುದೂ (೨) ಭೂಮಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಯತ್ರನಾಸ್ತತ್ಪ್ರತಿ ಎಂದು ಆದ್ವಿತೀಯತ್ವ ಮೊದಲಾದುದೂ (೩) ಅಕ್ಷರಮಂಬರ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯಂ ದ್ರವ್ಯಪ್ರಕೃತಂ ಶ್ರೋತೃ ಅಸ್ಥೂಲಮನುಷು ಎಂದು ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಅಸ್ಥೂಲತ್ವ ಅನುಷುತ್ವ ಮೊದಲಾದುದೂ (೪) ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಾತಪ್ರಂ ಎಂದು ಪರಾತಪ್ರ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳೂ ಸೃಷ್ಟವಾಗಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ಪರ ರು ಹೇಳಿದ ಪಾದಾರ್ಥನಿಯಮವು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಸಾಂಕರ್ಯವೇ ತೋರುತ್ತದೆ. (ಸಿ) ೨ನೇ ಪಾದವು ಯೌಗಿಕ ವಿಷಯವು. ೩ನೇ ಪಾದವು ರೂಪವಿಷಯವು. ಹೀಗೆ ೨ನೇ, ೩ನೇ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದೆಯೆಂದು ಪರರು ಹೇಳುವರು. ಅದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ೩ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವುಭಾಧ್ಯಾಯತನತ್ವವೂ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವನ್ನೂ ಯ: ಪುನರೇತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣೋಮಿತೃನೇನೈವಾಕ್ಷರೇಣ ಪರಂ ಪುರುಷಮುಭಿಧ್ಯಾಯೀತ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಅಭಿಧ್ಯಾತವೃತ್ತವೂ (ಧ್ಯಾನಯೋಗ್ಯವಿರುವಿಕೆಯೂ) ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಾದಿಗಳೂ ಯಾಗಿಗಳಾಗಿವೆ. (ಡಿ) ೪ನೇಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಅನುಮಾನಿಕಂ, ಜ್ಯೋತಿಃ, ನ ಸಂಖ್ಯಾ ಎನ್ನುವ ಮೂರು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಶಾಬ್ದತ್ವವು ನಿರಸ್ಯವಾಗಿದೆ. ಬೇರೆ ಕಾರಣತೇಜ ಚಾಕಾಶಾದಿಷು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿರೋಧವೂ, ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಯಸ್ಯ ಚೈತನ್ಯಮ್ ಸ ವೇದಿತವ್ಯಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಜೀವಾದಿಪರತ್ವವೂ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಜೀವಪರತ್ವವೂ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಉಪಾದಾನಕಾರಣಗಳ ಭೇದವೂ ನಿರಸ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಅಶಾಬ್ದತ್ವವು ೪ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಇ) ಮತ್ತು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು, 'ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರ' ದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕಾರಣನೇ, ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಕಾರಣನು ಹೀಗೆ ಎರಡು ಅವಧಾರಣೆಗಳೂ ವಿವಕ್ಷಿತಗಳಾಗಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅಸಂಭವ ರೂಪವಾದ ಅನ್ಯಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದವು ಅಂದರೆ ಅಸಂಭವಪರಿಹಾರವು ಪ್ರಥಮಪಾದ ದಲ್ಲಿಯೂ, ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಅನ್ಯಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದವು ಅಂದರೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಪರಿಹಾರವು ಮೂರು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅಸಪ್ಪಜೀವಾದಿ ಲಿಂಗವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಗಳು ೨ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಪ್ಪಜೀವಾದಿಲಿಂಗವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಗಳು ೩ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಪ್ಪಜೀವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೇತುಗಳುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಗಳು ೪ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಚಾರ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ೧ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಮತದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಕಾಮಾಚ್ಛ ನಾನುಮಾನಾಪೇಕ್ಷಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಾದಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಪರಿಹಾರವನ್ನು ಪ್ರಥಮಪಾದ ದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾರ ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಾನೇಕ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅವರು ಹೇಳುವ ಪಾದಾರ್ಥವೂ ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || (೧) ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ೫ ಐದು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಇರಲು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲೋಕವ್ಯವ ಹಾರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಇತರತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಆನಂದಮಯಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದ ಗುಣವಾಚಕಶಬ್ದಗಳಿಗೂ, ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಗುಣ ವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ೧ ಶಾಸ್ತ್ರ ದಲ್ಲಿಯೂ ೨ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೂ ೩ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಭಾವರೂಪಸಂಗತಿಯು ಇದೆ. (೨) ಆನಂದಮಯನಿಗೆ ಎಷ್ಟುತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ೪ ಶ್ರುತಿ, ೫ ಅಧಿಕರಣಸಂಗತಿಗಳು ಯಾವುವು? ಎಂದರೆ ಅವ್ಯವಹಿತ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದಲೇ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕರಣ ದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕರಣ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಆನಂತರ್ಯಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾ ಸಾ ಕರ್ತವ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಂ | ತಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮಪುಚ್ಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ

(ತೈ.೨.೫.೨.) ಇತ್ಯಾನಂದಮಯಾವಯವರೂಪಂ ಪ್ರತೀಯತೇ | ನ ಹೃವಯವಿನಂ ವಿನಾ೨ವಯವಮಾತ್ರಸ್ಯ ಜ್ಞೇಯತೇತ್ಯತ ಆಹ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು (ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಯಾವನು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೋ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಎನ್ನುವ (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ಆನಂದಮಯ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬನ ಪುಚ್ಛ (ಪಾದಾಖ್ಯ) ವಾದ ಅವಯವನಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಅವಯವಿಯನ್ನು ಹೊರತು ಅವಯವಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಜ್ಞೇಯತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್ (ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಬ್ರಹ್ಮಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆನಂದಮಯ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಅವಯವ (ಪಾದ) ರೂಪನಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಂಗವಾಗಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದಾಗ್ಯೂ ಅವಯವಿಯಾದ ಆನಂದಮಯನನ್ನು ಹೊರತು ಕೇವಲ ಅವಯವಭೂತನೇ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಮುಖ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಬಿಡಲಿಕ್ಕೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆನಂದ ಮಯನು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರನು ಎಂದಾದರೆ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಾವಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಕ್ಷೇಪವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದೇ ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂತೂ ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಫಲವಿದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಆನಂದಮಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಬಿ) ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತ ಸ್ವಾದಿಜ್ಞಾನಮಯಾತ್ | ಅನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾನಂದಮಯಃ | ತೇನೈವ ಪೂರ್ಣಃ | ಸ ವಾ ಏವ ಪುರುಷವಿಧಃ | ತಸ್ಯ ಪುರುಷವಿಧತಾಂ | ^೧ಅನ್ಯಯಂ ಪುರುಷವಿಧಃ | ತಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಮೇವ ಶಿರಃ | ಮೋದೋ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷಃ | ಪ್ರಮೋದ ಉತ್ತರಃ ಪಕ್ಷಃ | ಆನಂದ ಆತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ || (ತೈ.ಉ.ಅಧ್ಯಾ.೨.ಮಂ.೧೨. ಪು.೧೨೨-೧೨೯.) ಆತ್ಮಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಜ್ಞಾನಪೂರ್ಣವಾದುದರಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಆನಂದಪೂರ್ಣನಾದುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನಾದ ನಾರಾಯಣನು ವಿಜ್ಞಾನಮಯನ ಒಳಗೆ ಇರತಕ್ಕವನು. ಆ ಆನಂದಮಯನಿಂದ ಈ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಾಸುದೇವನು ನಿಚ್ಚಿದ್ರನಾಗಿ ಪೂರ್ಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಆ ಈ ಆನಂದಮಯನು ಪುರುಷಾಕಾರನೇ. ಆ ಶರೀರಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ಆನಂದಮಯನ ಪುರುಷಾಕಾರ ವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಶರೀರಸ್ಥಾನೀಯನಾದ ಈ ವಿಜ್ಞಾನಮಯನು ಪುರುಷಾಕಾರನು, ಅಂದರೆ ಆನಂದಮಯನಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನಮಯನು ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿದವನು. ಆ ಆನಂದಮಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ಉತ್ತಮರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಿಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದು ಯಾವುದು

ಸುಖವೋ, ಅದು ಅವನಿಗೆ ಶಿರಸ್ಸು ಮತ್ತು ಅದೇ ಆನಂದಮಯಾಖ್ಯವಾದ ಜೀವಶರೀರಕ್ಕೆ ಇತರರಾದ ಉಪಕಾರಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಿಯನಾಮಕವಾದ ಉಪಕಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ವೈಷಯಕಸುಖವನ್ನಿಸುವುದು ಯಾವುದು ಶಿರಸ್ಸೋ ಅದರಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆಯೇ ಆನಂದಮಯಾಖ್ಯ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ 'ಮೋದವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮೋದನಾಮಕವಾದ ಬಲ ಬಾಹುವು, ಪ್ರಮೋದವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಡ ಬಾಹುವು ಅಂತವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಧ್ಯದೇಹವು. ಇವುಗಳು ಆನಂದಮಯಾಖ್ಯಜೀವಶರೀರದ ಬಲಗೈ ಎಡಗೈ ಮಧ್ಯದೇಹದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವುಗಳು. ಆನಂದಮಯಾಖ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಚ್ಛತಿ ಲೋಕಃ ಆಭ್ಯಾಂ ಎನ್ನು ವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಯಾವದು ಪಾದಾಖ್ಯ ಅವಯವವೋ ಅದೇ 'ಬ್ರಹ್ಮವು. ಆತನೇ ಆನಂದಮಯಾಖ್ಯ ಜೀವಶರೀರದ್ದು ಯಾವದು ಪಾದಾಖ್ಯ ಅವಯವವೋ ಅದರಲ್ಲಿತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯನಾದ ಪ್ರಧಾನವಾಯುವಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನು. (೫) ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪ್ರಧಾನವಾಯುವಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕೋಶಾವಯವವು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು. (೬) ಪ್ರಧಾನವಾಯವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. (೭) ಆನಂದಮಯಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವಯವಭೂತಗಳಾದ ಯಾವುವು ಪ್ರಿಯಾದಿಗಳೋ ಅವುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಅಭಿನ್ನಗಳು. ಯಾವುಗಳು ಆನಂದಮಯಾದಿ ಜೀವಕೋಶಾವಯವಗಳಾದ ಪ್ರಿಯಾದಿಗಳೋ ಅವುಗಳು ಪ್ರತಿಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಿಯಾದಿಗಳು ಎರಡು ವಿಧಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಯೇ ಜೀವಾಭಿಮನ್ಯಮಾನಾನಂದಮಯಾದಿಕೋಶಾವಯವಾಃ ಪ್ರಿಯಾದಯಃ ತೇ ಪ್ರತಿಶರೀರಂ ಭಿನ್ನಾಃ ನ ತೇ ಆನಂದಮಯಾದ್ಯಾಖ್ಯಾಃ ವಿಷ್ಣೋರವಯವಾಃ ಯೇ ಚ ಭಗವತೋಽವಯವಾಃ ಪ್ರಿಯಾದಯೋ ನ ತೇ ಪ್ರತಿಶರೀರಂ ಭಿನ್ನಾಃ ಕಿಂ ತ್ವಭಿನ್ನಾಃ ಯಾವುಗಳು ಜೀವಾಭಿಮನ್ಯಮಾನಗಳಾದ ಆನಂದಮಯ ಮೊದಲಾದ ಕೋಶ ಅವಯವಗಳಾದ ಪ್ರಿಯಾದಿಗಳೋ ಅವುಗಳು ಪ್ರತಿಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಿನ್ನ ಗಳು. ಅವುಗಳು ಆನಂದಮಯಾದಿಹೆಸರುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವಯವಗಳಲ್ಲ. ಯಾವುಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅವಯವಗಳಾದ ಪ್ರಿಯಾದಿಗಳೋ ಅವುಗಳು ಪ್ರತಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಗಳಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅಭಿನ್ನಗಳು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರಿಂದ ಜೀವಸ್ವರೂಪ ಭೂತವಾದ ಆನಂದವು ಹೃದಯಾಖ್ಯ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದಕ್ಕೆ ಕೋಶಮಧ್ಯ ದೇಹತ್ವವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. (ಎಫ್) ಯದ್ಯಪಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿರೋ ನಾರಾಯಣಃ

೧. (೧) ಮೋದೋ ಭೋಗಸಮಿತ್ತಃ | ಭೋಗಸಮಿತ್ತವಾದುದು ಮೋದವು. ತದ್ವಿಶೇಷೋಕ್ತಃ ಪ್ರಮೋದಃ=ಭೋಗದಿಂದಂಟಾದದ್ದು ಪ್ರಮೋದವು.
 (೨) ಅಥವಾ, ಮುನ್ಯಾದು ವಿಷಯೋಕ್ತಂ ಯತ್ ಪ್ರಕೃತ್ವವಿಷಯಾತ್ಮಮುತ್ | ಸುಖಂ ಸ್ವರೂಪಭೂತಂ ಯದಾನಂದ ಇತಿ ಕಥ್ಯತೇ || ಎಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಕೃತ್ವ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಮೋದವು. ಪ್ರಕೃತ್ವ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಪ್ರಮೋದವು. ಜೀವಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಸುಖವು ಆನಂದವು ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.)
೨. ಬ್ರಹ್ಮ ಸೃಷ್ಟಾತು ಪೃಂಪಯೇತ್ ಎನ್ನು ವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಾದಿಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಗುಣಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪರಿಸು ವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.).

ಪಕ್ಷ: ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಆನಂದಮಯಾಖ್ಯ ನಾರಾಯಣನು ಪುನಃ ನಾರಾಯಣಾದಿ ಐದು ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಿಕೊಂಡು ಶಿರಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಅವಯವರೂಪದಿಂದ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ತೈತ್ತಿರೀಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಪ್ರಿಯಾದಿಗಳು ಆನಂದಮಯನ ಅವಯವಗಳು ಎಂದು ತೋರುತ್ತವೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಿಯಾದಿಸುಖವಿಶೇಷಕ್ಕಾಗಿ ದೇಹದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯ ಪ್ರಧಾನವಾಯುವಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ನಾರಾಯಣಾದಿರೂಪಗಳಿಗೇನೇ ಆನಂದಮಯಾಖ್ಯ ವಿಷ್ಣು ಅವಯವತ್ವ ಕೂಡಬಹುದಾದುದರಿಂದಲೂ *ತೈತ್ತಿರೀಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಿಯಾದಿರಬ್ರವಾಚ್ಯತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಎರೋಧವಿಲ್ಲ (ಜ) ತತ್ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಶ್ರವಣೋಕ್ತಂ ಪ್ರಿಯಂ ದರ್ಶನೋತ್ಕ್ರೋ ಮೋದಃ, ಭೋಗೋತ್ಥಃ ಪ್ರಮೋದಃ ಎಂದು ಈ ಮೂರು ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಪರೇಯಂ ಪ್ರಿಯನಾಮಕಂ ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಭಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪರರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಸುಖಸಾಮಾನ್ಯ ವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಪ್ರಿಯಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತಸುಖವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು, ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (ಹೆಚ್) ಅಂತೂ ಇಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳ ತಕ್ಕುದು. ಕಾಣುವಂಥಾದ್ದು ಅನ್ನಮಯ ಶರೀರವು. ಅದರೊಳಗೆ ಪ್ರಾಣಮಯ ದೇಹವಿದೆ. ಅದರೊಳಗೆ ಮನೋಮಯವಾದ ದೇಹವಿದೆ. ಅದರೊಳಗೆ ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ದೇಹವು. ಅದರೊಳಗೆ ಆನಂದಮಯ ದೇಹವಿದೆ. ಈ ಐದು ದೇಹಾಖ್ಯ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಆವಾವ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳಾದ ಪುರುಷಾಕಾರಗಳಾದ ಅನಿರುದ್ಧ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಸಂಕರ್ಷಣ ವಾಸುದೇವ ನಾರಾಯಣ ರೂಪಗಳು ದೇಹದೇಹಿಭಾವಗಳಿಂದ ಇರುತ್ತವೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್ ಓಂ || ೧೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳು ಐದೂ ಬ್ರಹ್ಮವೇ. ಅನ್ನಮಯಾದಿರಬ್ರವಾಚ್ಯನಾದವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಪ್ರತಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಯೀಽನ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಥವಾ ಅನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾ ವಿತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಾಮತಿ, ವಿತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆತ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಅನ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್ ಎಂದು ಉತ್ತರಾನುವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಜಿಜ್ಞಾಸಾಕ್ಷೇಪಕ ಅವಯವತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೇತುವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದಾದುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನಮಯಶಬ್ದವು ಆದಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಇತರಗಳಾದ ನಾಲ್ಕನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಆನಂದಮಯ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

★ ಪರೇಯಂ ಪ್ರಿಯನಾಮಕಂ || ಮೋದಪ್ರಮೋದನಾಮಾನ್ ಮೋದನಾಚ್ಚ ಪ್ರಮೋದನಾತ್ | ದೇಹಸ್ತ ವಾಯುಸಂಸ್ಥಂ ಚ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವಪ್ನಾ ತು ಬೃಹಯೇತ್ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಫಲವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ವಿಷಯಸಂಶಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆನಂದಮಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಃ ಪ್ರಕೃತಿರ್ವಿಷ್ಣುವಾ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆನಂದಮಯ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ರುದ್ರ ಇಂದ್ರ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಅವಾವ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಜೀವರೂ ಇವರೋ, ಅಥವಾ ಚಿತ್ತಕೃತಿಯೋ, ವಿಷ್ಣುವೋ. (ಎಂದು ಸಂದೇಹವು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಆನಂದಮಯ ಎನ್ನುವ ಉಪಲಕ್ಷ್ಯವದಿಂದ ವಿಷಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಇಲ್ಲಿ ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾದ್ವಿರಗ್ಯಗರ್ಭಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಶತಾನಂದನಾಮ್ನಾ ಚ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಆನಂದಮಯನನ್ನು ಅಧಿಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತನಾದ ಅಸ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಚೇದ್ವೇದ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ) ಬ್ರಹ್ಮದೇವಿಯಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ (ಆನಂದಮಯತ್ವದ) ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. (ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೇನೇ ಆನಂದಮಯತ್ವ ನಿಶ್ಚಯವು ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) (ತೇ ಯೇ ಶತಂ ಪ್ರಜಾಪತೇರಾನಂದಾಃ ಸ ವಿಕೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಆನಂದಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ಸೂಚಿತವಾದ) ಶತಾನಂದ ಎನ್ನುವ ನಾಮದಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ (ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಆನಂದಮಯಶಬ್ದದ ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ) ಶತಾನಂದ ಎನ್ನುವ ನಾಮಧೇಯದಿಂದಲೂ (ಆನಂದ ಮಯತ್ವಕ್ಕೆ) ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. (ಅಂತೂ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಆನಂದಮಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಒಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || * ಅಪ್ಪಮೂರ್ತಿತ್ವಾತ್ಸೂರ್ಯೋ ಪೋಕ್ತತ್ವಾಚ್ಚ ರುದ್ರಸ್ಯ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ರುದ್ರನಿಗೂ (ಆನಂದಮಯತ್ವದ) ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. (ಯತ್ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಿತ್ಯೇ ಎಂದು ಆನಂದಮಯನಿಗೆ) ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ (ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು) ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ ರುದ್ರನಿಗೆ ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಶರೀರಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಅಂತೂ ಸೂರ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ರುದ್ರಲಿಂಗವು ಆನಂದಮಯನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆನಂದಮಯನು ರುದ್ರನೇ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾಂತರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

★ ಸೂರ್ಯೋ ಏಲಂ ಮಹಿ ವರ್ಷಾರ್ಯಯುರಾಕಾಶ ವಿದ ಚಿ ದೀಕ್ಷಿತೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸೋಮ ಇತ್ಯೇತಾಸ್ತನವಃ ಕ್ರಮಾತ್. ಎನ್ನುವ ವಿಶ್ವಪುರಾಣ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಏವಮನ್ಯೇಷಾಮಪಿ (ಮನ್ಯೇಷಾಂ)

|| ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಳಿದವರಕ್ಕಿಂತ ಇತರರಾದ ಇಂದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಿತಿಗಳಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ (ತಮ್ಮಿಂದ ಅವರರಾದ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ) (ಆನಂದಮಯತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಮಮ ಯೋನಿರ್ಮಹದ್ವತ್ಯ (ಭ.ಗೀ.೧.೪.೩) ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾದ್ವಹುಭಾವಾಚ್ಚ ಪ್ರಕೃತೇಃ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಚಿತ್ತಕ್ಷತಿಗಾಗಲೀ ಆನಂದಮಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮಮ ಯೋನಿಃ ಮಹದ್ವತ್ಯ ಎಂದು ಚಿತ್ತಕ್ಷತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಚಿತ್ತಕ್ಷತಿಗೆ ಬಹು ಭಾವಾಭಿಮಾನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೇನೇ ಆನಂದಮಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭಿಮಾನಿತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಿಯೇ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಬಹುಭಾವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಆನಂದಮಯನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಮ ಯೋನಿರ್ಮಹದ್ವತ್ಯ ತ್ಯುನ್ ಗರ್ಭಂ ದಧಾಮ್ಯಹಂ | ಮಹದ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಚ ಏವ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ನನಗೆ ಗರ್ಭಾಧಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹೆಂಡತಿಯು. ಅವಳಲ್ಲಿ ನಾನು ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎನ್ನುವ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತಕ್ಷತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. (ಬ) (ಸಾವಕಾಶವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಚಿತ್ತಕ್ಷತಿಗೆ ಆನಂದಮಯತ್ವ ನಿಶ್ಚಯವು ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಸೋಽಕಾಮಯತಃ | ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ ಎಂದು ಆನಂದಮಯನಿಗೆ ಬಹುಭಾವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆ ಬಹುಭಾವಕ್ಕೆ ಚಿತ್ತಕ್ಷತಿಯು ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ತನ್ನಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವದ ವಿಕಾರಿಯಾದ ಜಡಪದಾರ್ಥದ್ದಾರಾ ಚಿತ್ತಕ್ಷತಿಗೆ ಬಹುಭಾವವು ಕೂಡಬಹುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬೃಹ ಜಾತಿಜೀವಕಮಲಾಸನಶಬ್ದರಾಶಿಷ್ಟಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾದೇವ ಸರ್ವಜೀವಾನಾಂ ಅನ್ನಮಯತ್ವಾದೇಶ್ಚ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆವಾಪ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಸರ್ವಜೀವರಿಗೂ ಆನಂದಮಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜೀವವಾಚಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ (ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇತುವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ) (ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಹೇಗೆ ಜೀವ ವಾಚಕವು ಎಂದರೆ) ಬೃಹಧಾತುವು ಜಾತಿ ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದರಾಶಿ (ವೇದ) ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಎಂದು (ಧಾತುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ) (ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ) (ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತು) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಅನ್ನರಸಮಯಃ ಪ್ರಾಣಮಯಃ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನಾದಿವಿಕಾರಗಳಾದ ದೇಹಾದಿಗಳ ಅಭಿಮಾನಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯತ್ವಾದಿಗಳು

ಪ್ರಾಪ್ತವಾದವೋ, ಆದಕಾರಣ ಆದರೊಂದಿಗೆ ಪರಿತಪ್ಪಾದುದರಿಂದಲೂ ಆನಂದಮಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಇಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾದಿಗಳು ಜೀವರಾದಾಗ್ಯೂ ದೇವತ್ವವನ್ನು ವಶೀಷವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಆದಿಯು ಸ್ವ ದೇವತಾ ಸಂಘಸ್ಥ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವರು. (ಬಿ) ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರರು ಅತಿಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಿರುವರು. (ಸಿ) ಬ್ರಹ್ಮಾ ಶಿವಃ ಸುರೇಶಾದ್ಯಾಃ ಎನ್ನುವ ವಚನದಲ್ಲಿ ಹೇಳದಕ್ರಮದಿಂದ ಕ್ಷರದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಷರಳಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. (ಡಿ) ಆಮೇಲೆ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಪ್ರತಿಭೆಯುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ದೃಶ್ಯಮಾನ ದೇಹಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಜೀವರನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಥಾಽಪಿ ನ ತ.ಆನಂದಮಯಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯಂತೇ | ಕಿಂತು ವಿಷ್ಣುರೇವ | ತದೇವ
ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ ಕವೀನಾಂ | (ಮಹಾನಾ.೧.೬.) ವಿತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ
(ಐ.ಆ.೩.೨.೩.೧೨.) || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಯದೃಶಿ ಹೀಗೆ ಇತರರಿಗೂ ಆನಂದಮಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.) ಆದಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಯಾರು ಆನಂದಮಯಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳು ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಯಾರು ಎಂದರೆ ಆನಂದಮಯಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು ವಿಷ್ಣುವೇ. (ಆನಂದಮಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಏಕೆ ಆಗಬೇಕು ಎಂದರೆ) ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆನಂದಮಯನಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸವಿದ್ದುದರಿಂದ).

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಃ ಪರೇ ವಿಷ್ಣೌ ನಾನ್ಯತ್ರ ಕ್ಷಚಿದಿಷ್ಟತೇ | ಅಸಂಪೂರ್ಣಾಃ ಪರೇ
ಯಸ್ಯಾದುಪಚಾರೇಣ ವಾ ಭವೇತ್ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೋ ಆದಕಾರಣ ಪೂರ್ಣನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವೆಂದು (ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಿಂದ) ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ಏಕೆಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಇತರರು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಸಂಪೂರ್ಣರೇ ಆಗಿರುವರೋ. (ಹಾಗಾದರೆ—೧ ತಸ್ಯಾ ದೇತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ನಾಮ ರೂಪಮಸ್ಥಂ ಚ ಜಾಯತೇ (ಮು.೧.೧.೯.) ೨ ದೈ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ (ಮೈತ್ರಿ. ಉ.೬.೨೨.) ೩ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಜೀವಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಇತರರಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಕೆಲವು ಕಡೆ ಬೇರೆಯವರ(ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳ)ಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟ ವಾದಾಗ್ಯೂ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಇತರವಾದ ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಕೊಡುವುದು.

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಪರಮಾತ್ಮೇತಿ ಭಗವಾನಿತಿ ತಬ್ಬತೇ

|| ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವದಂತಿ ತತ್ತ್ವವಿದಸತ್ತಂ ಯಜ್ಞಾನಮದ್ವಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಅದ್ವಯಂ = ಸಮಾಧಿಕವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಜ್ಞಾನಂ = ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾದ, ಯತ್ತ್ವಂ = ಯಾವ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತತ್ತ್ವವಿದಃ = ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ವದಂತಿ = ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ತತ್ = ಅದನ್ನು ದೇಶ ಕಾಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೂ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದೂ, ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗುಣಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಭಗವಾನ್ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.)

ಭಾಷ್ಯ || ವಾಸುದೇವಾತ್ಮಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೂಲಮಂತ್ರೇಣಾ ವಾ ಯತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಷು ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ

ಪ್ರಸಿದ್ಧಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸಾತ್

|| ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬುದ್ಧ್ವಾ ಅವಿಹಿಂಸನ್ ಪುಷ್ಪಿವಾ ಪ್ರಣವೇನ ಸಮರ್ಚಯೇತ್ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತಥಾ ಚ ಸನ್ನ್ಯಾಸಿಗಳು ಕೃಷ್ಣಾಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ, ಯಾರಿಗೂ ಹಾನಿಯನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇದ್ದವರಾಗಿ ಪ್ರಣವದಿಂದಲಾಗಲೀ ಅಷ್ಟಾಕ್ಷರದಿಂದಲಾಗಲೀ ಪೂಜಿಸತಕ್ಕದು. * ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆ ಆನಂದಮಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಅಸನ್ನೇವ ಸ ಭವತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಾರ್ಥ ರೂಪವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಆನಂದಮಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ— (ಎ) ಆಪ್ರಯೋಜಕತಾಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಅನ್ಯತ್ರ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿವ ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು. (ಬಿ) ಬುದ್ಧ್ವಾ ಸಮರ್ಚಯೇತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಯತಿಗಳಿಗೆ ಮಾನಸಪೂಜೆಯು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (ಸಿ) ಪುಷ್ಪಿವಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಯಿಕಪೂಜೆಯು (ಡಿ) ಅವಿಹಿಂಸನ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸನ್ನ್ಯಾಸಿಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ಯತಿಗಳಿಗೆ ವೈಷ್ಣವತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ತುಳಸೀಪುಷ್ಪಾದ್ಯಾಹರಣಾದಿರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷಧರ್ಮದಸೆಯಿಂದ ಅಹಿಂಸಾರೂಪವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವೇ ಬಲಿಷ್ಠವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮೋ ಬಲವಾನ್ ಧರ್ಮಾದ್ವೈಶೇಷಿಕಾತ್ಮಕಃ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. (ಇ) ಪ್ರಣವೇನ ಮೂಲಮಂತ್ರೇಣಾ ವಾ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ವಾಚಕಪೂಜೆಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿಕಾರಶಬ್ದಾನ್ವೇತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾತ್ ಓಂ || ೧೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ವಿಕಾರಾರ್ಥವಾದ ಮಯಿತ್ ಶಬ್ದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅನ್ಯಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು

★ ಅದಿಪದದಿಂದ ೧ ಪರಮಂ ಯೋ ಮಹದ್ರಷ್ಯ ೨ ವಾಸುದೇವಾತ್ಮಕಃ ಕೋ ನು ಬ್ರಹ್ಮವೋದಿತೋ ಭವೇತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂಚೆ ಶಬ್ದ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಎದ್ದುದರಿಂದ. (ಆದಕಾರಣ ಆನಂದಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೇ.) ಶಬ್ದಾತ್ ಎನ್ನುವ ವಿಕವಚನವು ಸಮುದಾಯಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನಮಾಡಿ ಆಕ್ಷೇಪಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಕಾರಾತ್ಮಕತ್ವಾದಭಿಮಾನಿತ್ವಾಚ್ಚ ಯುದ್ಯತೇ ಪ್ರಕೃತಾದೀನಾಂ ಮಯಿತ್ ಶಬ್ದಃ |
ನ ತು ಪರಮಾತ್ಮನ ಇತಿ ಮಾಭೂತ್ | ಪ್ರಚುರಾನಂದ ತ್ವಾದ್ವಾನಂದಮಯಃ | ನ
ತು ತದ್ವಿಕಾರತ್ವಾತ್ || ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಆನಂದಮಯಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳೇ. ವಿಕೇಂದರ ಇಲ್ಲಿ) ವಿಕಾರಾರ್ಥಕವಾದ ಫುಂಚ್ ಶಬ್ದವು (ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದು ವಿಕಾರ ವಿಕಾರಾಭಿಮಾನಿತ್ವ ಗಳಿಂದಲೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ) ಮಯಿತ್ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ ಆನಂದಮಯಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳೇ. (ವಿಕೇಂದರ) ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಿಕಾರಾತ್ಮಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಚೇತನಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಕಾರಾಭಿಮಾನಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ (ವಿಕಾರಿತ್ವ ವಿಕಾರಾಭಿಮಾನಿತ್ವಗಳೆರಡೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ) ಮಯಿತ್ ಶಬ್ದವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ (ಶಂಕೆಯು) ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ (ವಿಕೇಂದರ) ಆನಂದಮಯಪದಾರ್ಥವು ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ (ಆನಂದಮಯಪದ ದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ಆನಂದವಿಕಾರತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ತಾದಾತ್ಮಾರ್ಥೇ ವಿಕಾರಾರ್ಥೇ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥೇ ಮಯಿತ್ ತ್ರಿಧಾ ಎಂದು ಮಯಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಮೂರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಾಚುರ್ಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ (ಬಿ) ಯದೃಚಿ ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ತದ್ವಿಶಾಂತವಾದ ಆನಂದಮಯ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಆನಂದಃ ಪ್ರಚುರಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಪ್ರಚುರಃ ಆನಂದಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದಿತ್ತು ಆದಾಗ್ಯೂ ಆನಂದಮಯ ಎಂದು ತದ್ವಿಶಾಂತವಾಗಿ ಅನನುಗುಣ ವಾಗಿ ಆನಂದಪ್ರಚುರಃ ಎಂದು ಸಮಾಸವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪ್ರಚುರೋ ಗ್ರಾಮಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಹೆಚ್ಚು ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಇರಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಗೆ ಅರ್ಥವಾಗುವುದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅನಾನಂದ(ದುಃಖ)ವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬಹುದು. ಅದನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಚುರಾನಂದಃ ಎಂದು ವಿಪರೀತಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. (ಸಿ) ಯದೃಚಿ ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಆನಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥ ಎಂದು ಪ್ರಾಚುರ್ಯವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೂ ಅನಾನಂದವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರಕಾಶಪ್ರಚುರೋ ರವಿಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಅಂಧಕಾರಲೇಶವೂ ಪ್ರತೀತ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ ತಥಾಚಿ ಆನಂದಪ್ರಚುರತ್ವಾತ್ ಎಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬಹುದಿತ್ತು ಆದರೂ

ಪ್ರಚುರಾನಂದತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಪ್ರಾಚುರ್ಯವು ವಿಶೇಷಣವಾದರೆ ಅನಾನಂದವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಪರರೂ ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿರುವರು. ವಿಶೇಷ್ಯವಾದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪ್ರಚುರೋ ಗ್ರಾಮಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅನಾನಂದವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಭಯವಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಪ್ರಚುರಾನಂದತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು ಎಂದು ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಆನಂದಮಯಶಬ್ದವು ಪ್ರಚುರಾನಂದತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಏಕಾರಾರ್ಥತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯಾದಿಏಕಾರಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಅನ್ನಮಯಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅನ್ಯಾದೀನಾಂ ಚ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಮೇವ

|| ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಆನಂದಮಯಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಮಯಿತ್ ಶಬ್ದ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಕವೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮಯಿತ್ ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ಏಕಾರ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಬಿ) ಮೊದಲು ಅನ್ನಮಯತ್ವಾದೇಶವೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಾದೀನಾಂ ಎಂದೂ ಒಹುಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಣಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಆನಂದಮಯಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮಾನಗಳಾದ ಅನ್ನಮಯಶಬ್ದಾಂತರಗಳನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನಮಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನಪ್ರಾಚುರ್ಯವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಔಪಧಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅನ್ನಪ್ರಾಚುರ್ಯವು ಅನ್ನೋಪಪೇದಿಗಳಾದ ಪಾರ್ಥಿವ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದರೂ ಅಪ್ರಾಕೃತಶರೀರವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅನ್ನ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅತ್ಯಲ್ಪತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧವಿರುವುದು, ಮಹತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಾರದು. ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅದ್ವೈತೇತಿ ಚ (ತೈ.೨.೨.) ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾತ್ತತ್ಪ್ರಾರ್ಥಯಾಂ ಚ ಯುಜ್ಯತೇ

|| ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅನ್ನಪ್ರಾಚುರ್ಯವು ಅನ್ನಮಯಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ— ಆ ಅನ್ನಪ್ರಾಚುರ್ಯವು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ಅನ್ನಪ್ರಾಚುರ್ಯ ಕಥನವು ಅಲ್ಪಾರ್ಥಕವಾದುದರಿಂದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನಶಬ್ದದಿಂದ ಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳದಪ್ರಕಾರ ಅವಾವ ಭೂತಾದ್ಯತ್ವ ಭೂತಸಂಪರ್ಕತ್ವರೂಪವಾದ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ನವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅರ್ಥವು ಯಾವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಚ= ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಅದೃತೇ=ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಉಪಜೀವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ, ಭೂತಾನಿ= ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಅತ್ತಿ ಚ=ಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ತಸ್ಯಾತ್=ಅದುದರಿಂದ, ತತ್=ವಿಜ್ಞಾಪ್ಯಬ್ರಹ್ಮನು, ಅನ್ನಂ= ಅನ್ನಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು, ಉಚ್ಯತೇ=ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅನ್ನಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದುದರಿಂದ. (ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಭೂತಾತ್ಮತ್ವವು ಭೂತಸಂಹರ್ತೃತ್ವವೂ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಆಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ವಾಸವಾಯು ಪ್ರಾಚುರ್ಯ, ಮನ ಆದಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತಃಕರಣ, ಬುದ್ಧಿ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಅಲ್ಪಾರ್ಥತ್ವವು ತೋರುವುದು. ಅದನ್ನು ಪ್ರಕೃಷ್ಟ ಚೇಷ್ಟತತ್ವ ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನಗಳೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಆದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಚುರ ಭೂತಾದ್ಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದು. ಭಕ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದ ಅದೃತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದರೆ ಅದೃತ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವಮೇವಾದೃತ್ವಂ

|| ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳದಪ್ರಕಾರ ಗೌಣೀವೃತ್ತಿಯಿಂದ) ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವೇ ಅದೃತ್ವವು (ಎಂದು ವಿವಿಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಭಕ್ತೃತ್ವವಲ್ಲ. ಆದಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕಾನ್ನವು ಸರ್ವಭೂತಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಅದೃವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅದರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅದನಫಲಭೂತವಾದ ತೃಪ್ತಿ ಶುಷ್ಪಿಗಳನ್ನು ಕೂಡತಕ್ಕವನಾದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅದೃನು. ಅದುದರಿಂದ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಅದೃತ್ವವೇ ಅನ್ನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆತ್ಮತ್ವಾರ್ಥಲೋಕಾನಾಮನ್ನಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಹರಿಃ | ಉಪಜೀವ್ಯಶ್ಚ ಭೂ ತಾನಾಮಿತಿ ಚಾನ್ಯಂ ಜನಾರ್ದನಃ | ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವೇ ಅದೃಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (ಬಿ) ಹಾಗಾದರೆ ಸುಧಾ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು ಬಂತೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯದಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಥಾಕಥಂಚಿತ್ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವು ಆವಶ್ಯಕವು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸುಧಾಗ್ರಂಥವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಅನ್ನಮಯಶಬ್ದವು ಅನ್ನಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಕವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಒಪ್ಪದೀ ಭೋಗಿಸ್ತಂ ಅನ್ನಾತ್ಮರೂಪಃ || (ತೈ. ಉ. ೨. ೧. ೨.) ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ನವಿಹಾರಶರೀರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸ ವಾ ಏವ ಪುರುಷೋಽನ್ನರಸಮಯಃ ಎಂದು ಯಾವನು ಪುರುಷನೋ ಅವನು ಅನ್ನರಸಮಯ ಎಂದು ಅನ್ನವಿಹಾರಪುರುಷನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿಯದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ವಾ ವಿಷ (ತೈ.ಉ.೨.೨.) ಇತ್ಯನ್ಯಪ್ರಾರಂಭಾತ್ || ೧೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಆತ್ಮನದಸೆಯಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾವೋ ಆ ಪುರುಷನು ಎಂದು ದೇಹದಿಂದ ಇತರನಾದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪರಾಮರ್ಶವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಆತ್ಮನಿಗೇನೇ ಪರಾಮರ್ಶವೆಂದು ಏಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಪ್ರಾರಂಭಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಮೊದಲು ಯಾವ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಆಕಾಶಾದಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ, ಆತನಿಗೇನೇ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಪಂಚರೂಪತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ ವಾ ವಿಷಃ ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆ, ಪ್ರಕ್ರಾಂತವಾಗಿದೆ. ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ಬಿ) ಸ ವಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ವೈಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕವು ಅಥವಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಕವು. (ಸಿ) ತಥಾ ಚ ಸತ್ಯತ್ವಾದಿಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯಾವ ಆತ್ಮನದಸೆಯಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವೋ, ಸಃ ಅಂತಹ ಆತ್ಮಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂತಾದಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿರತಕ್ಕ ವಿಷಃ ಜೀವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪುರುಷಃ ಪೂರ್ಣ ಪಡ್ಡುಣಗಳುಳ್ಳ, ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಂತನು, ಅನ್ನರಸಮಯಃ ಉತ್ತಮಾನ್ನತ್ವಪೂರ್ಣನು ಎಂದು ಶ್ರುತೃರ್ಥವು.

ಹೀಕಿತಿ || ಹಾಗಾದರೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಯಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯ ವಿಹಾರ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಎರಡು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷವೂ ಕಂಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ಇರಲು ಐದು ಕಡೆ ಇರುವ ಮಯಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಚುರ್ಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಆಗಬೇಕು. ವಿಹಾರಿತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಏನು ನಿಯಾಮಕವು? ಅಲ್ಲದೆ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐವರೂ ಬ್ರಹ್ಮರು ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ (ಛಾ.ಉ.೬.೨.೧.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯೇಽನ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ (ತೈ.ಉ.೨.೨.) ಇತ್ಯಾದಿ *ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಾದ್ವಹುರೂಪತ್ವಾಚ್ಚ ನ ವಿಹಾರಿತ್ವಮವಿರೋಧತ್ || ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯೇಽನ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಉದಾಹೃತ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧವಾಗದೆ ಇರುವ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರದಸೆಯಿಂದ ಮಯಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯ ವಿಹಾರರೂಪ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳು ಕೊಡುವುದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಾಚುರ್ಯರೂಪ ಅರ್ಥವೇ ಆಗಬೇಕು. ವಿಹಾರಿತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಏನು ನಿಯಾಮಕವು ಎನ್ನುವ ಆಕ್ಷೇಪವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಬಹುರೂಪಗಳು

* ಅದಿಶಬ್ದದಿಂದ ೧ ಯೇ ಪ್ರಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ (ತೈ.ಉ.೨.೨.೧.) ೨ ಅನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್ (೨.೪.೧.) ೩ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಚೇದ್ವೇದ (೨. ೫.೧.) ೪ ಅಪ್ಪಿ ಬ್ರಹ್ಮತೇ ಚೇದ್ವೇದ (೨.೬.೧.) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ (ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಒಬ್ಬನಿಗೇನೇ ಬಹುರೂಪಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವ ವಚನವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ) ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಆನಂದಮಯಪ್ರಕರಣ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಇತರಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವಾದರೂ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಎಂದಿಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುವರು ಎಂದು ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ರಾಮಾನುಜೇಯರು ಆನಂದಮಯನೇ ಬ್ರಹ್ಮನು. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಮಯಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೇನೇ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥತತ್ವವು. ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಾದರೂ ಕೋಶಗಳು. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಮಯಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ವಿಕಾರಾರ್ಥತತ್ವವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು ಆಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ಪೃಥಕ್ಕಲ್ಪನಾ ಯುಕ್ತಾ

|| ೨೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪರಿತಗಳಾದ ಮಯಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಎರಡು ವಿಧ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೇನೇ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಪ್ರಾಯಶಾಠ ಎರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಏಕತ್ರಾಪಿ ನ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಲಂಘನಂ ಮಾಮಹೇ ಮತೇ | ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಚ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಲಂಘನಂ ತಾವಹೇ ಮತೇ || ಆನಂದಮಯ, ಪುಚ್ಛ ಇಭ್ಯುಗಮ ಪೂರ್ಣತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವು. ಪೂರ್ಣತ್ವವೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು. ವಿಶ್ವತಃ ಪೂರ್ಣಮದಃ ಪೂರ್ಣಮಿದಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಸರ್ವತಃ ಪಾಣಿಪಾದಂ ತತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳಿಂದಲೂ ಅವಯವಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವು. ಹಾಗೆಯೇ ಉದ್ಭವಾರ್ಥತನಃ ಕೇಶೌ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳಿಂದ ಕೇಶವರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ತ್ವ ಯೈಕೇನ ದಿಶಶ್ಚ ಸರ್ವಾಃ ಎಂದು ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸ ತಿರಃ ಸ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಶ್ಚಿಮಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಅವಯವಿಗೇನೇ ಅವಯವತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಪ್ರಕಾರ ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟದ್ದಿಲ್ಲ ನಿನ್ನ ಮತದಲ್ಲಿ ಅದರೂ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಲಂಘನವೇ ಇರುವುದು. ಅದಕಾರಣ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು. (೨) ಯಾವ ವಾದಿಯು ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದೂ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೋ ಅವನನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರೇ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಆ ಪಕ್ಷವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಲಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚುರಾನಂದಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಯೋಗವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಆನಂದಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪಭೂತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಘೃತಪ್ರಚುರಃ ಓದನಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿದ್ದ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಯೋಗವು ಕಂಡಿದೆ ಎಂದರೆ—

117

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ವರೂಪೇ ಚ ಯುಜ್ಯತೇ ಪ್ರಚುರಪ್ರಕಾಶೋ ರವಿರಿತಿವತ್ || ೨೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪವಾದಾಗ್ಯೂ ಸೂರ್ಯಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿಂದ ಪ್ರಚುರಪ್ರಕಾಶೋ ರವಿ: ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಹಾರವಿದ್ವಂತೆಯೇ ಆನಂದಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪಭೂತನೇ: ಆದಾಗ್ಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವುಹಿಮೆಯಿಂದ ಪ್ರಚುರಾನಂದ: ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಹಾರವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಯಾವ ಅನುಪಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಆನಂದಮಯಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವೇ ಮುಂಚೂಣಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇತುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತದ್ಗತುವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಓಂ || ೧೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮರಬ್ಧಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಆನಂದಮಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವೇ ಮುಂಡರ್ಥವೆನ್ನುವ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿಯೂ ಲೋಕಚೇಷ್ಟಕತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವೇ ಆನಂದ ಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಆನಂದಮಯಶಬ್ದವುಚ್ಚನು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಆ ಹೇತುವ್ಯಪದೇಶವನ್ನೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕೋ ಹ್ಯೇವಾನ್ಯಾತ್ಮಃ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯದೇಶ ಆಕಾಶ ಆನಂದೋ ನ ಸ್ಯಾತ್
(ತೈ.೨.೭.) ಇತಿ || ೨೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಚನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಪೂರ್ಣಾನಂದನು ಆಗದಿದ್ದರೆ (ಆಗ ಈತನು ಲೋಕವನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಾರನು. ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದೋದ್ರೇಕ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾವ ಕಾರಣವೂ ಇರಲಾರದು.) (ಈತನು ಲೋಕವನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ) ಆಗ ಯಾರು ತಾನೇ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಯಾನು. ಧರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರು ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡಿ ಯಾರು. (ಯಾರೂ ಮಾಡಲಾರರು.) (ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಸ್ಥಾತಂತ್ರ್ಯವು ಬರಬೇಕಾದೀತು.) (ಹೀಗೆ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಭಾಷ್ಯ ಟೀಕಾರೀತಿಯಾಗಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಲೌಕಿಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಲೀ, ವೈದಿಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಲಾರನು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಸೆಯಿಂದ ಆನಂದಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಿದುದರೋ, ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಆಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಬಹುದು. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ ಆತನಿಗೆ ಆನಂದಮಯನ ಅವಯವತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವಿಕೆ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಬಾಧಕವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಆನಂದಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತೋತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಮಾಂತ್ರವರ್ಣಕಮೇವ ಚ ಗೀಯತೇ ಓಂ || ೧೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮರಬ್ಧಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಆನಂದಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುಬ್ರಹ್ಮಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವೇದದಿಂದ ಲಕ್ಷಣವತ್ತಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಸತ್ಯ ಜ್ಞಾನ ಅನಂತಪದಗಳಿಗೂ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನಸಂಧಾನ ಮಾಡಿದರೆ ವಿಶಾರ್ಥತ್ವವು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪೋತಿ ಪರಮಿತಿ ಸೂಚ(ತ್ರ)ಯಿತ್ವಾ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ (ತೈ.ಉ.೨.೧.) ಇತಿ ಮಂತ್ರವರ್ಣೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ಪರಮೇವ(ರ್ಣಲ ಕ್ಷಿತಮೇವ) ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಾನುಸಂಧಾನಾದ್ಗೀಯತೇ || ೨೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷರಾತ್ಮಕ ವಾದ ವಾಕ್ಯವಿರೋಧದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣವತ್ತಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಥವಾ ಲಕ್ಷಣವತ್ತಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು (ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನೂ ಅಲ್ಲ ಅಲಕ್ಷಿತನೂ ಅಲ್ಲ) ಅನ್ನಮಯಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ (ಆದುದರಿಂದಲೂ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ಇತರರಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ.) (ಮಂತ್ರವರ್ಣದಿಂದ ಯಾರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿಯದೋ ಅಂತಹವನನ್ನು ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅರ್ಥಾನುಸಂಧಾನದಿಂದಂಜಾದ ವಿಶಾರ್ಥತ್ವಜ್ಞಾನದಿಂದ (ಮಂತ್ರವರ್ಣದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ಸತ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅರ್ಥಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಅವುಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪೋತಿ ಪರಂ = ಪರಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅಂತೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಲಿಚ್ಛಿಸುವವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳಿ ಅಲ್ಲಿ ಬಂದ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಕಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಂತ್ರವರ್ಣವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳಿದ್ದು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಂತಹ ಲಕ್ಷಣವಿಶಿಷ್ಟನು ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ, ಗತಿ ಜೀವನ ನಾಶ ಇವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕವನು ಎಂದು ಯಾವುದು ಅರ್ಥವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದೇವೇ ಅನ್ನಮಯ ಪ್ರಾಣಮಯ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಬಿ) ಜ್ಞಾನಪದದಿಂದ, ಯಾವುದು ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನ ವಿರೋಧಜ್ಞಾನಗಳು ಯಾವುವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ ಅದೇವೇ ಮನೋಮಯ ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಸಿ) ಅನಂತ ಶಬ್ದದಿಂದ ದೇಶತಃ

ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವ, ಕಾಲತಃ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವ, ಗುಣತಃ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಪರಮಾತ್ಮಾ ಅನಂತಃ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಅನಂದಮಯಪದದಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಮಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ವಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೨) ದೇಶಾನಂತ್ಯವೆಂದರೆ ನಿರವಧಿಕಪರಿಣಾಮವತ್ಯವು. ಕಾಲಾನಂತ್ಯವೆಂದರೆ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. ಗುಣಾನಂತ್ಯವೆಂದರೆ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಗುಣ, ಕರ್ಮ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಇರುವಿಕೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿಷ್ಣುವು ಅನಂದಮಯನು ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮ ಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಅನಂದಮಯನ ಪುಚ್ಛಾಪ್ಯ ಅವಯವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅವಯವನಿಗೆ ಅವಯವತ್ವವು ವಿರುದ್ಧವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚಾವಯವತ್ವವಿರೋಧಃ | ಸ ಶಿರಃ ಸ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಕಃ ಸ ಉತ್ತರಃ ಪಕ್ಕಃ ಸ ಆತ್ಮಾ ಸ ಪುಚ್ಛತಸ್ತೈ ಮಿತಿ ವಾವಯವತ್ವೋಕ್ತೇಶ್ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾಯಾಂ || ೨೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿಷ್ಣುವೇ ಅನಂದಮಯನು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ವಿಷ್ಣುವು ಅನಂದಮಯನ ಅವಯವನು ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅವಯವತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅವಯವತ್ವದ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ (ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ ಅವಯವಿಗೇನೇ ಅವಯವ ತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅವಯವಿ ಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೆ ಅವಯವ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಅಭೇದವು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸಃ ಆ ನಾರಾಯಣನು, ಶಿರಃ ಶಿರಸ್ಸು, ಅಥವಾ ಶಿರಸ್ಸು ಆ ನಾರಾಯಣನು, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನು ಬಲಗೈಯು, ಅನಿರುದ್ಧನು ಎಡಗೈಯು, ವಾಸುದೇವನು ಮಧ್ಯದೇಹವು, ಸಂಕರ್ಷಣನು ಪಾದಗಳು ಎನ್ನುವ ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾದಲ್ಲಿ ಅವಯವಿಭೂತನೇ ಆದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಅವಯವತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ವಿವಶಬ್ದದಿಂದ ಅವಯವ ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ನಿವಾರಿತ ವಾಯಿತು. (ಬಿ) ಅವಯವವೇ ಅವಯವಿಯು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಪದಂ ಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ವೈ ಪುರುಷಃ ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅವಯವಿಗೆ ಅವಯವತ್ವವು ವಿರುದ್ಧವು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಶಿರೋ ನಾರಾಯಣಃ ಪಕ್ಕೋ ದಕ್ಷಿಣಃ ಸಪ್ತ ವಿವ ಚ | ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಶ್ವಾನಿರುದ್ಧಶ್ಚ ಸಂದೋಹೋ ವಾಸುದೇವಕಃ || ನಾರಾಯಣೋಽಥ ಸಂದೋಹೋ ವಾಸುದೇವಃ ಶಿರೋಽಪಿ ವಾ | ಪುಚ್ಛಂ ಸಂಕರ್ಷಣಃ ಪ್ರೋಕ್ತ ಏಕ ವಿವ ತು ಪಂಚಧಾ || ಅಂಗಾಂಗಿತ್ವೇನ ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಡತೇ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ || ಐಶ್ವರ್ಯಾನ್ ವಿರೋಧಶ್ಚ ಚಿಂತ್ಯಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಜನಾರ್ದನೇ || ಅತರ್ಕೇ ಹಿ ಕುತ ಸ್ತರ್ಕಸ್ತಪ್ರಮೇಯೇ ಕುತಃ ಪ್ರಮಾ || ಇತಿ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾಯಾಂ || ೨೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅವಯವಿಭೂತನೇ ಆದ ನಾರಾಯಣನು ಶಿರಸ್ಸು, ಅವಯವಿಭೂತನೇ ಆದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನು ಬಲಗೈಯು, ಅವಯವಿಭೂತನೇ ಆದ ಅನಿರುದ್ಧನು ಎಡಗೈಯು, ಅನಂದರೂಪಿಯಾದ ವಾಸುದೇವನು ಮಧ್ಯದೇಹವು, ಅಥವಾ ನಾರಾಯಣನು ಮಧ್ಯದೇಹವು, ವಾಸುದೇವನು ಶಿರಸ್ಸು ಸಂಕರ್ಷಣನು ಪಾದವು, ಹೀಗೆ ಕ್ಷರ ಅಕ್ಷರ ಪುರುಷರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಒಬ್ಬನೇ ಐದು ರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗಿ (ಏಕ ವಿವೇ) ಕರಚರಣಾದ್ಯವಯವಗಳಿಂದ ಅಭಿನ್ನನೇ ಭಿನ್ನನಾದ ವನಲ್ಲ, ಅವಯವತ್ವದಿಂದಲೂ ಅವಯವಿತ್ವದಿಂದಲೂ ಅಂದರೆ ಅವಯವತ್ವ ಅವಯವಿತ್ವ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ ಶ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾನೆ, (ಹೀಗಾಗಲಿ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ಅವಯವಿಭಾವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅವಯವತ್ವಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾನವಸ್ಥಾನರೂಪವಾದ ವಿರೋಧವು (ಯಾರಿಂದಲೂ) ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡಕೂಡದು, ಏಕೆಂದರೆ— ಈಶ್ವರಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ (ಅವಯವತ್ವ ಅವಯವಿತ್ವಗಳು ಒಂದೇ ಕಡೆ ಕೂಡಬಹುದು, ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ, ಈಶ್ವರಶಕ್ತಿಯು ಅಘಟಿತವಾದುದನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದು.) ಹೀಗೆಯೇ ಒಂದೊಂದು ಅವಯವವು ಸರ್ವಕ್ಕೂ ನಿಯಾಮಕವಾದುದರಿಂದ ಅವಯವವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವಯವಿತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅವಯವ ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿದ್ದರೆ ಆಯಂ ಅವಯವೀ ಆಯಂ ಅವಯವಃ ಎನ್ನುವ ಭೇದವ್ಯವಹಾರ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ— (ಚೇ) ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಶಕ್ತಿವ್ಯಕ್ತಿ ಭಾವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ಈಶ್ವರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ದಿಂದಲೂ, (ತರ್ಕಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅವಯವಿಗೆ ಅವಯವತ್ವವೂ ಅವಯವಕ್ಕೆ ಅವಯವಿತ್ವವೂ ವಿರುದ್ಧವೋ ಅಥವಾ ಅವಯವೀ ನಾವಯವಃ ಅವಯವಿತ್ವಾತ್ ಅವಯವಃ ಅವಯವೀ ನ ಅವಯವತ್ವಾತ್ ಲೋಕವತ್ || ಎಂದು ತರ್ಕಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೋ, (ನೀನೇ ಕೂಡಲಾರದು ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ, ನೀನೇ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡಲಾರದು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಯಾವ ಕಾರಣ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಆತ್ಮಕನೋ ಆದಕಾರಣ ಅಸತ್ತಾದ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಅಗೋಚರನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವಯವೀ ನಾವಯವಃ ಅವಯವಿತ್ವಾತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ತರ್ಕವು (ಸಾಧಕವಾಗಲೀ ಬಾಧಕವಾಗಲೀ) ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು, ಸರ್ವಥಾ ಆಗಲಾರದು, (ಮತ್ತು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಿತಶಕ್ತಿಯಿದ್ದಲ್ಲಿಯೇ ವಿರೋಧವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ವಿಗೆ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಪರಿಮಿತ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತರ್ಕತ್ವ ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ) ದೇಶ ಕಾಲ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾ = ಇಷ್ಟೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಶಕ್ತಿಪರಿಚ್ಛೇದವು ಹೇಗೆ (ಅಂತೂ ಪರರು ಹೇಳಿದ ತರ್ಕವು ಪ್ರಮಾಣವೇ ಅಲ್ಲ, ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಅವಯವತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ನೀ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣನು ಶಿರಸ್ಸು, ವಾಸುದೇವನು ಮಧ್ಯದೇಹನು, ನೀ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಆ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು, ಹೀಗೆ ಉಪಾಸನಾಭೇದದಿಂದ ವಕ್ಷ್ಯಭೇದವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ— (೧) ಸ ವಾ ವಿಷ ಪುರುಷಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಪರಾಮರ್ಶವು, ಅನ್ನಾತ್ಮಪುರುಷಃ ಎನ್ನುವ ಅವ್ಯವಹಿತ ಒಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೇಹಕ್ಕೆ

ಪರಾಮರ್ಶವಲ್ಲವೆಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ದೂರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ದೇಹವು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ (೨) ಮತ್ತು ಪುರುಷ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ದೇಹವನ್ನೇ ಪುರುಷಪದದಿಂದ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪುರುಷಪದದಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತನಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪುರುಷಪದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶವು ಕೊಡಲಾರದು. (೩) ಹಾಗಾದರೆ— ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂ ಚೈವ ವಿದ್ವಾನಾದೀ ಉಭಾವಪಿ ಪುರುಷಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತೋ ಹಿ ಭುಕ್ತೇ ಪ್ರಕೃತಿಜಾನ್ ಗುಣಾನ್ || ಎನ್ನುವ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಪುರುಷಪದದಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮ ಜೀವ ಇಬ್ಬರನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಎರಡಾವರ್ತಿ ಹೇಳಿದ ಪುರುಷಪದದಿಂದ ದೇಹ ಪರಮಾತ್ಮ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದಷ್ಟೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅಲ್ಲಿ ದುಃಖಾನುಭವಿತ್ವತ್ವರೂಪ ಭೇದಕ ಧರ್ಮವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಭೇದಕಧರ್ಮವಿಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಅನ್ನಾತ್ಮಪುರುಷಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ದೇಹವು ಸ ವಾ ವಿಷ ಪುರುಷಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ರಸಶಬ್ದೇನ ವಿಶೇಷಣಾತ್ತತ್ಪಾರ್ಥೂತಂ ಚಿನ್ಮಾತ್ರಮೇವೋಚ್ಯತೇ || ೨೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಸ ವಾ ವಿಷಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ) ಬ್ರಹ್ಮಚೈತನ್ಯವೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ದೇಹವಲ್ಲ) ಬ್ರಹ್ಮನು ದೂರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟನು. ಪುರುಷಪದದಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತನಾಗಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಎಕೆಂದರೆ— ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ ಎಂದು ಆಕಾಶವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಪುರುಷಪರ್ಯಂತ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ) ಆಕಾಶಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನೇ (ಸ ವಾ ವಿಷಃ ಎನ್ನುವ ಪರಾಮರ್ಶವಾಕ್ಯದಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಹೀಗಾದರೆ ಪುರುಷಪದದಿಂದ ಇಬ್ಬರೂ ಪ್ರಸ್ತುತರಾದುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಪರಾಮರ್ಶ ಬರಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಎಕೆಂದರೆ—) ಪುರುಷಸಾರಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ (ಇತರವಾದ ದೇಹಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಃ ಎನ್ನುವ ಪರಾಮರ್ಶವಾಕ್ಯದಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಎಕೆಂದರೆ—) ರಸಶಬ್ದವು ಚಿತ್ರವಾದ ಅನ್ನರಸಮಯಶಬ್ದದಿಂದ ಸಾರಾನ್ನಮಯತ್ವರೂಪ ಪುರುಷವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳದುದರಿಂದ. ಅಥವಾ ಅನ್ನತ್ವರೂಪವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ರಸಶಬ್ದಾರ್ಥವಾದ ಮುಖ್ಯತ್ವದಿಂದ ವಿಶೇಷತತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಹಾಗಾದರೆ— ಅನುಪಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಮಯ ಪ್ರಾಣಮಯ ಮನೋಮಯ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಾನಂದಮಯಾ ಮೇ ಶುದ್ಧಂತಾಂ ಎಂದು ಶುದ್ಧೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾದ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು ಎಂದರೆ—ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಕೋಶಗಳನ್ನು ಹೇಳದ್ದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅವಾವ ಕೋಶಗಳಿಗೆ ನಿಯಮಾಕವಾದ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಚೈತನ್ಯವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಎಕೆಂದರೆ ಸ ವಾ ವಿಷಃ ಎಂದು ಆದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ರಸೋ ಜೈ ಸಃ ಎಂದು ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ಕೋಶವಾಗಬಾರದನ್ನು ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ರಸಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಶೇಷಣ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತೂ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಅನ್ನರಸಮಯಾದಿಗಳು ಬೇರೆ

ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. (ಬಿ) ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಃ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣವೂ ಇದೆ.

ಒೀಶಿಕೆ || (೧) ಹಾಗಾದರೆ, ಕಾಣತಕ್ಕ ದೇಹವೇ ಅನ್ನಮಯವಲ್ಲ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಆತ್ಮನಿಗೇನೇ ಸಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಾಮರ್ಶವು ಎಂದಾದರೆ— ತಸ್ಯೇದಮೇ ವ ಶಿರಃ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಿರ್ದೇಶವು ಕೊಡಲಾರದು. (೨) ಹಾಗಾದರೆ ಉಪನಿಷದ್ವಿಷ್ಣು ಆದ ಮುನಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಇದಂ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿದ್ದಾನೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಅವನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿದ ಪ್ರಾಣಮಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು. (೩) ಮತ್ತು ತಾನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿದುದರಿಂದ ಇದಂ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಉಪದೇಶ್ಯರಾದ ಪುರುಷರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಆಯೋಗ್ಯರು, ಆದುದರಿಂದ ಇದಂ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶವೇ ವ್ಯರ್ಥವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಇದಮಿತಿ ಚ ದೃಶ್ಯಮಾನಸನ್ನಿಹಿತತ್ವಾತ್

|| ೨೮ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ವಸ್ತುವೊಳಗೆ ಇರುವ ಮೊಳಕಾಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಾಗದೆ ಇದ್ದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇದಂ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅನ್ನಮಯವಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಶಿರಸ್ಸು ಬಾಹು ಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾದ ದೇಹದ ಶಿರಸ್ಸು ಬಾಹು ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಲಕ್ಷಣಯಾ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇದಂ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶವೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಒೀಶಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ (೧) ತಸ್ಯಾದ್ವಾ ವಿತ್ಸಾದನ್ವರಪಮಯಾತ್, ಅನ್ನೋಂಽತರ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಾಣಮಯಃ ಎಂದು ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ಐವರೂ ಬ್ರಹ್ಮರು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಆಯುಕ್ತವು. (೨) ಒೀಗೆಯೇ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಬಹುರೂಪಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ವಿಕರ್ಮೇವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಆಯುಕ್ತವು. ವಿಕಂದರೆ ಪ್ರಮಿತವೇ ಆಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅನನ್ನೋಽಪ್ಯನೃಶಬ್ದೇನ ತಸ್ಯೈಕೋ ಬಹುರೂಪವಾನ್ | ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ ಭಗವಾನ್ನಿಷ್ಣುರೈಶ್ವರ್ಯಾತ್ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ | ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ || ೨೯ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಕ್ಷರ ಅಕ್ಷರ ಪುರುಷರೆಂದುತ್ತಮನಾದ ಪೂಜ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಅಭಿನ್ನನಾದಾಗ್ಯೂ ಭಿನ್ನನು ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನೇ ಆದಾಗ್ಯೂ ಬಹುರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣದಲ್ಲಿ (ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ಯತ್ವ ಅಂತರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಅವುಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ

ಸ್ವಾಸ್ಥಭೇದಾದೈಶ್ವರ್ಯಾಚ್ಚ ಎನ್ನುವ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಸ್ಥಭೇದರೂಪವಾದ ಹೇತುಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (ಬಿ) ತೈತ್ತಿರೀ ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೇದಾಭಾವೇಽಪಿ ಸಂಖ್ಯಾವಿಶೇಷಯುಕ್ತತ್ವಾದಸ್ಯತ್ವೋಕ್ತಿಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹೇತುವ್ಯಪದೇಶವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಮಂತ್ರವರ್ಣಸಮಾಜ್ಯೆಯು ಅನ್ಯಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾದುದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧವಾಗದೆ ಇರುವ ಬೇರೆ ಹೇತುಗಳು ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳು ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳೇ ಆಗಲಿ ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚೋಕ್ತಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ ವಿರಿಂಚಾದಿರುಚ್ಯತೇ || ೩೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಶತಾನಂದತ್ವ ಅಷ್ಟಮೂರ್ತಿತ್ವ ಬಹುಭಾವ ಮೊದಲಾದ ವಿರಿಂಚಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಮತ್ತೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಏಕೆ ಆಗಲಾರರು ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನೇತರೋಽನುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ || ೧೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ಯೋತಿ ಪರಂ (ತೈ.೧೨.೨.೧.) ಸರ್ವಂ ವೈ ತೇಽನ್ನಮಾಪ್ನುಂತಿ (೨.೨.೧.) ಸರ್ವಮೇವ ತ ಆಯುರ್ಯಂ (೨.೩.೧.) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾರದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು, ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗಲಾರದು ಎಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಹೃನ್ಮಜ್ಜಾನ್ಮಾನೋಕ್ಷ ಉಪಪದ್ಯತೇ

ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ಮೃತ ಇಹ ಭವತಿ ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ

ಅಯನಾಯ ವಿದ್ಯತೇ (ತೈ.೪.೩.೧೨.೭.) ಇತಿ ಹ್ಯುಕ್ತಂ

|| ೩೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್* ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ (ಮುಕ್ತಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲವೆಂದು) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಆದಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

★ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುತ್ತೇವೆ.

೩೦೩ || ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಆನಂದಮಯತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಓಂ || ೧೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆನಂದಮಯನ ದೇಸೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಆನಂದಮಯನು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲ ಅಥವಾ ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳು, ವಿರಿಂಚಾದಿಗಳು ಆಗಬಹುದು. ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಭೇದವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜೀವರಿಗೆ ಕಥಂಚಿತ್ ಕೂಡಬಹುದು, ಎಂದು ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಇತರರು ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಸ ಯಶ್ಚಾಯಾಂ ಪುರುಷೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ತೇ ಯೇ ಶತಂ ಪ್ರಜಾಪತೇರಾನಂದಾಃ (ತೈ.ಉ.೨.೮.) | ಅದೃಶ್ಯೇನಾತ್ಮೇನ ನಿರುಕ್ತೇನಿಲಯನೇಭಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ವಿಂದತೇ || ಅಥ ಸೋಭಯಂ ಗತೋ ಭವತಿ | (ತೈ.೨.೭.) ಸ ಯಶ್ಚಾಯಾಂ ಪುರುಷೇ (ತೈ.೨.೮.) ಇತ್ಯಾದಿ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್ || ೩೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪ್ರಜಾಪತೇಃ=ರುದ್ರನಿಗೆ, ಯೇ ಶತಂ=ನೂರುಪಾಲು ಹೆಚ್ಚು ಆನಂದಗಳೋ, ತೇ=ಅವುಗಳು (ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದವು.) (ತೈ.ಉ.೨.೮) ಅದೃಶ್ಯೇ=ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಜ್ಞೇಯನಾದ, ಆತ್ಮನಃ ಇಮೇ ಆತ್ಮಾಃ=ಜೀವಗುಣಗಳು, ನ ವಿದ್ಯಂತೇ ಆತ್ಮಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅನಾತ್ಮೇಃ=ಜೀವಗುಣವಿಧುರನಾದ, ಅಥವಾ ಆತ್ಮನಃ ಅಯಂ ಆತ್ಮಃ ಸಃ ನ ಇತ್ಯನಾತ್ಮಃ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ, ಸ್ವಾಮಿ ರಹಿತನಾದ, ಅನಿರುಕ್ತೇಃ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಗೋಚರನಾದ, ಅನಿಲಯನೇ=ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಆಶ್ರಯನು ಇಲ್ಲದಿರುವ, ಆನಂದಮಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಃ=ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ಅಭಯಂ = ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವಿಂದತೇ=ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಅಥ=ಆ ಮೇಲೆ, ಸಃ=ಆ ಉಪಾಸಕನು, ಅಭಯಂ=ಭಯರಹಿತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಗತಃ=ಹೊಂದಿದವನು. ಭವತಿ = ಆಗುತ್ತಾನೆ, (ತೈ.೨.೭.) (೨) ಪುರುಷೇ=ಪುರುಷಪದದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತರಾದ ಅಪಕೃಷ್ಣ ಜೀವರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಶ್ಚ=ಯಾವ ಆನಂದಮಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿದ್ವಾನೋ, ಅದಿತ್ಯೇ=ಅದಿತ್ಯಪದದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತರಾದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಯಶ್ಚ=ಯಾವ ಆನಂದಮಯನು, ಇದ್ವಾನೋ, ಸಃ ಅಯಂ =ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದ ವಿಷ್ಣುವು, ಏಕಃ=ಅಭಿನ್ನನೇ. (ತೈ.೨.೮.) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ—

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಆನಂದಮಯನು ವಿರಿಂಚನಲ್ಲ ವಿರಿಂಚನಿಗೆ ತೇ ಯೇ ಶತಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ರುದ್ರನ ದೇಶೆಯಿಂದ ನೂರುಪಾಲು ಹೆಚ್ಚು ಆನಂದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆನಂದಮಯನಿಗೆ ಯತೋ ವಾಚಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪರಿಮಿತ ಆನಂದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ಬಿ)

ಹೀಗೆಯೇ ಅನಂದಮಯನು ರುದ್ರನಲ್ಲ, ಆತನಿಗೆ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ ದೇಶಿಯಿಂದ ನೂರುಪಾಲು ಕಡಿಮೆ ಅನಂದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೫) ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಅಲ್ಲ, ಅವರಿಗೆ ಮೇಲುಮೇಲಿನವರಿಗಿಂತ ನೂರು ನೂರು ಪಾಲು ಕಡಿಮೆ ಅನಂದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೬) ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಅಲ್ಲ, ಅದೃಶ್ಯೇ ಅನಾತ್ಮೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಯೋಗ್ಯಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಭೇದಕ ಧರ್ಮಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿವೆ. (ಇ) ಅನಂದಮಯನು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಜೀವರ ಸಮುದಾಯವೂ ಅಲ್ಲ, ಅನಂದಮಯನಿಗೆ ಸ ಯತ್ನಾಯಾಂ ಎಂದು ಅಪಕೃಷ್ಣ ಉತ್ಕೃಷ್ಣ ಸರ್ವಜೀವರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಜೀವರ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲ. (ಎಫ್) ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಶಿವಃ ಶೇಷೋ ಲಿಂಗಮಿತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ ಎನ್ನುವ ಶೈವಪುರಾಣವಚನದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೆಂದರೆ ರುದ್ರನು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಅನಂದಮಯನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾಗಲಿ, ಆದರೂ ಅನಂದಮಯನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಭೇದವು ತತ್ತ್ವಮುಖ್ಯ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ತತ್ತ್ವಮುಖ್ಯ (ಛಾಂ.೬.೮.) ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ (ಬೃ.೩.೪. ೧೦.) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ | ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಯಮಾವಿಶಂತಿ (ಭಾಲ್ವಹೇಯಶ್ರುತಿಃ) ಇತಿ ತತ್ತಚ್ಛಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇಃ || ೩.೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಕ್ಕೆ) ತ್ವಂನೀನು, ತತ್=ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಅಹಂ=ಆಗಿರುತ್ತಿ (ಉದ್ಬಾಲಕರು ಶ್ವೇತಕೇತುವಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ವಾಕ್ಯವು.) ಅಹಂ =ನಾನು, ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ=ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನು ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ. (ವಾಮದೇವವಾಕ್ಯವು.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಎಲ್ಲಾ ನಾಮಗಳೂ ಯಾರನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾವೋ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತತ್ ತ್ವಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ತತ್ತ್ವಮುಖ್ಯ, ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ ಈ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯೂ ವಿಶಿಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ತತ್, ತ್ವಂ, ಅಹಂ, ಬ್ರಹ್ಮ ಪದಗಳಿಂದ ಲಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಚೈತನ್ಯಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. (ಬಿ) ಆದಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ತದ್ಯೋಸಹಂ, ಸೋಽಸೌ ಯೋಽಸೌ ಸೋಽಹಂ (ಐ.ಆ.೨.೨.೪.) ಯೋಽಸಾವಾಸೌ ಪುರುಷಃ ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ (ಐ.ಆ.೨.೨.೫.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೫) ತತ್ತ್ವಮುಖ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಕ್ಕೆ ಏಕೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡದು ಎಂದರೆ— ಈ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳು. ಐಕ್ಯರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. (ಡಿ) (೧) ತತ್ತ್ವಾತ್=ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪ್ರ ಯುಕ್ತ ತತ್ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. (೨) ತ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಸರ್ವಾಭಿಮುಖನಾದುದರಿಂದ ತ್ವಂ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. (೩) ಅಸನಾತ್=ಜಗತ್ತನ್ನು

ಸಂಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಸಿ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. (೪) ಅಹೇಯತ್ವಾತ್ = ಅಹೇಯನಾದುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಹಂ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಜೀವನಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಅಹಂ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. (೫) ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. (೬) ಅಸನಾತ್ ಮಿನ್ನುತೇ = ದುಷ್ಟರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಸಿ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. (೭) ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯಃ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. (೮) ಜ್ಞಾನರೂಪನಾದುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದುದರಿಂದಲೂ ಸಃ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. (೯) ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಪರೋಕ್ಷನಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಸೌ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಅಥವಾ ಅಸೌ = ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಇದ್ದವನು, ಪುರುಷಃ ಪೂರ್ಣಾಪ್ತಯುಗನು ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯರ್ಥವನ್ನು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಓಂಕಾರಃ || ಈ ಶ್ರುತಿಗಳು ಆಪಾತತಃ ಐಕ್ಯಪರಗಳೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ಭೇದಶ್ರುತಿಗೆ ಈ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಎರೋಧವನ್ನು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಯದಧೀನಾ ಯಸ್ಯ ಸತ್ತಾ ತತ್ತದಿತ್ಯೇವ ಭಗೃತೇ (ಯಾವುದು ಯಾರ ಅಧೀನವೋ ಆತನಿಗೆ ಅದರಿಂದ ಅಭೇದ ವ್ಯಪದೇಶವು ರಾಜಾ ರಾಷ್ಟ್ರಂ ಎನ್ನುವಂತೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ.) ಎನ್ನುವನ್ಯಾಯದಿಂದ ಆಪಾತತಃ ಸರ್ವೈಕಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿ ತೋರುವ ಶ್ರುತಿಯು ಸರ್ವರಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯು ಒಬ್ಬನೇ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ವಾಗಿ ಭಾಗವತವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—

ಭಾಷ್ಯ || ಇದಂ ಹಿ ವಿಶ್ವಂ ಭಗವಾನಿವೇತರೋ ಯತೋ ಜಗತ್ಪಾನ್ವನಿರೋಧ

ಸಂಭವಃ || (ಭಾ. ಸ್ಕಂ. ೧. ಅಧ್ಯಾ. ೫. ಶ್ಲೋ. ೨೦.)

|| ೩೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ತಾನು ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದಾಗ್ಯೂ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನೆಂದು ತತ್ತ್ವಮುಖ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ಪ್ರಮಿತವಾದ ಜಗತ್ತು ಭಗವಂತನಂತೆ (ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನದಂತೆ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸ್ಥಿತಿ ನಾಶ ಉತ್ಪತ್ತಿಗಳು ಯಾರಿಂದ ಆಗುತ್ತವೋ ಅಂತಹವನು. (ಅಂದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದುದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದ ವ್ಯಪದೇಶವು ಕೂಡುತ್ತದೆ.) ಅಥವಾ ಸ್ವಾಪಯತೀತಿ ಸ್ಥಾನಂ, ನಿರೋಧಯತೀತಿ ನಿರೋಧಃ, ಸಂಭಾವಯತೀತಿ ಸಂಭವಃ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನಾಶವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು. ಅಥವಾ ತಿಷ್ಠತಿ ಅಸ್ಮಾತ್ ಇವನಿಂದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕದ್ದು. ನಿರುದ್ಯತೇ ಪ್ರಲೀಯತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ = ಇವನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕದ್ದು, ಸಂಭವತಿ ಅಸ್ಮಾತ್ = ಇವ ನಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದ್ದು ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು. ಇಂತಹವನಿಗೆ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಭೇದವು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿ ಶಬ್ದವು. ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ— ಈ ಜಗತ್ತು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಧೀನವಾದುದರಿಂದ ಭಗವಂತನಂತೆ ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನದಂತೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಭಿನ್ನನೇ ಯಾಕೆಂದರೆ— ಯಾರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತವೋ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸರ್ವಜಗತ್ಸಾಮಿತ್ಯ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಐಕ್ಯವ್ಯಪದೇಶವು ಎನ್ನುವುದನ್ನೇ ತುರಶ್ಚುತಿಯಿಂದ ಉಪಪಾದನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸರ್ವಃ ಸರ್ವ ಇತ್ಯಪಿ (ತುರಶ್ಚುತಿಃ)

|| ೩.೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವರಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದಾಗ್ಯೂ ಸರ್ವರಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಃ ಎಂದು ಅಭೇದದಿಂದ ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಆದುದರಿಂದಲೂ ವಿರೋಧ ವಿಲ್ಲ)

ಪೀಠಿಕೆ || ಭೇದಜ್ಞಾನವು ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಐಕ್ಯಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಭಾಗವತವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿದ್ಯಾಽತ್ಮನಿ ಭಿದಾಬೋಧಃ (ಭಾಗ. ಸ್ಕಂ. ೧೧. ಅ. ೧೯. ಶ್ಲೋ. ೪೦.) || ೩.೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಭಗೋಮು ಐಶ್ವರೋ ಭಾವೋ ಲಾಭೋ ಮದ್ವೈರುತ್ತಮಃ ನನಗೆ ಈಶ್ವರತ್ವ ಭಾವನೆಯೇ ಭಗವು. ನನ್ನ ಭಕ್ತಿಯೇ ಉತ್ತಮ ಲಾಭವು. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಜೀವನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಭೇದಜ್ಞಾನವು ಅಥವಾ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನದೆಸೆಯಿಂದ ಭೇದಜ್ಞಾನವು ವಿದ್ಯೆಯು. (ತತ್ವಜ್ಞಾನವು.) ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವರಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣನು ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನವೇ ವಿದ್ಯೆಯು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ವಿದ್ಯೆಯು ಯಾವುದು ಎನ್ನುವ ಉದ್ಭವನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದು (ಬಿ) ಭಿದಾಯಾಂ ಅಬೋಧಃ ಎಂದು ಪರರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾತ್ವವಿಲ್ಲ

ಪೀಠಿಕೆ— ಹಾಗಾದರೆ— ಭೇದಜ್ಞಾನವು ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಬೇದಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾತ್ವವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || *ಭೇದದೃಷ್ಟಾಭಿಮಾನೇನ ನಿಸ್ಸಂಗೇನಾಪಿ ಕರ್ಮಣಾ (ಭಾಗ. ಸ್ಕ. ೩. ಅ. ೩. ೩. ಶ್ಲೋ. ೧೨.) || ೩.೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಬ್ರಹ್ಮನು) ಜೀವೇಶ್ವರ ಭೇದಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರಬಹುಮಾನದಿಂದಲೂ (ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ) ಫಲಸೇಹರಹಿತವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದಲೂ (ಆನಂದಾದಿಗುಣಪೂರ್ಣ ನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮೊದಲಿನಂತೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ.)

★ ಅದ್ವೈಃ ಸ್ವರೂಪಾಣಾಂ ಯೋ ವೇದಗರ್ಭಃ ಸಹರ್ಷಿಭಿಃ ಯೋಗೇಶ್ವರೈಃ ಕುಮಾರಾದೈಃ ಸಿದ್ಧಿಃ ಯೋಗಪ್ರವರ್ತಕೈಃ || (ಎನ್ನುವುದು ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯವು) ಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ಮಗುಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪುರುಷಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಭೂತಂ ಸ ಸಂಗತ್ಯವುನಃ ಕಾಲೇ ಕಾಲೇನೇಶ್ವರಮಾರ್ತಿನಾ ಜಾತೇ ಗುಣವೈಶಿಕರೇ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಜಾಯತೇ || (ಎನ್ನುವುದು ಉತ್ತರವಾಕ್ಯವು)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಯಾವನು ಸ್ವಾವರಜಂಗಮಗಳಿಗೆ ಆದಿಯಲ್ಲಿದ್ದವನೋ ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮನನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಗರುಡ ಶೇಷ ಪರ್ಯಂತರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಯೋಗಸಿದ್ಧರಾದ ಸನತ್ಕುಮಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಜೀವೇಶ್ವರಾದಿಗಳ ಭೇದಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಬಹುಮಾನದಿಂದಲೂ ಫಲಾಭಿಸಂಧಿರಹಿತವಾದ ನಿವೃತ್ತಕರ್ಮದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿ ಗುಣಸಂಪೂರ್ಣನಾದ ಕ್ಷರ ಅಕ್ಷರ ಪುರುಷರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪರಮ ಪುರುಷಾಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಪುನಃ ಕಾಲಾಖ್ಯ ವಾದ ಈಶ್ವರಮೂರ್ತಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವು ಬರುತ್ತಿರಲು ಸತ್ಪಾದಿಗುಣವಿಕಾರವಿಲ್ಲ ದಿರುವ ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. (ಬಿ) ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಅಭಿಮಾನೇನ = ಅಭಿಶಃ ಮಾನೇನ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಗುಣವ್ಯತಿಕರೇ ಎಂದು ಪದವನ್ನು ಭೇದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತಥಾಚ ಸಃ = ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಜೀವರ ಸಮುದಾಯವು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಅನಂತಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪುನಃ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲೇನ = ಜ್ಞಾನರೂಪಿಯಾದ, ಈಶ್ವರಮೂರ್ತಿನಾ = ವಿಷ್ಣುರೂಪದಿಂದ, ಗುಣವ್ಯತಿಕರೇ = ಸತ್ಪಾದಿಗುಣಗಳಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯವು ಉಂಟಾಗೋಣ, ಯಥಾಪೂರ್ವಾಂ = ಮೊದಲಿನಂತೆ ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಾತುರತಮ್ಯವನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನು ಕೂಡ ಬಿಡದೆ ಅವುಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿಯೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅಭಿನ್ನನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಈ ಪದಚ್ಛೇದವು ಟೀಕಾಕಾರರಿಗೂ ಸಮೃತವೇ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವರ್ಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಜುಷ್ಪಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಯಮೀಶಮಸ್ಯ ಮಹಿಮಾನಮಿತಿ ವೀತ ಶೋಕಃ
(ಮು.೩.೧.೨.) || ೩೮ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಜುಷ್ಪಂ = ಸರ್ವಸೇವ್ಯನೂ, ಈಶಂ = ಸ್ವತಂತ್ರನೂ, ಅನ್ಯಂ = ಜೀವನಿಂದ ಭಿನ್ನನೂ ಆದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಇತಿ = ತದೇತತ್ತ್ವಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ, ಅಸ್ಯ = ಶ್ರೀಹರಿಯ, ಮಹಿಮಾನಂ = ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೂಡ, ಯದಾ = ಯಾವಾಗ, ಪಶ್ಯತಿ = ನೋಡುತ್ತಾನೋ, ಆಗ, ವೀತಶೋಕಃ = ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ— ಜುಷ್ಪಂ = ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ, ಅಸ್ಯ = ಜೀವನಿಗೆ, ಈಶಂ = ನಿಯಾಮಕನಾದ, ಅನ್ಯಂ = ಭಿನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಯದಾ = ಯಾವಾಗ, ಮಹಿಮಾನಂ = ಮಹಾಗುಣಸ್ವರೂಪನನ್ನಾಗಿ, ಪಶ್ಯತಿ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಇತಿ ವೀತಶೋಕಃ = (ಜೀವನು) ಆವಾಗಲೇ ದುಃಖದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನು (ಪೂಜ್ಯಗುಣ ರಹಿತನನ್ನಾಗಿ ಯೂ ಅಭಿನ್ನನನ್ನಾಗಿಯೂ ನಿಯಾಮಕನಲ್ಲದಿದ್ದವನನ್ನಾಗಿಯೂ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದವನನ್ನಾಗಿಯೂ ತಿಳಿದವನು ಶೋಕರಹಿತನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— (ಎ) ಯದ್ಯಪಿ ವಿಶೇಷಣಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಭ್ಯಾಂ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಯಮನ್ಯೋಮಾರ್ಗಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗವು ಎಂದು ತೋರಿದಂತೆಯೇ, ಅನ್ಯಮೀಶಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ರುದ್ರನದರೆಯಿಂದ ಭೇದವು ತೋರುತ್ತದೆ

ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನು ರುದ್ರನ ದೆಶೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಜೀವನಿಂದ ಭಿನ್ನನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆದೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರವು. ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ (ಬಿ) ಆದುದರಿಂದಲೇ ದ್ವೈತ್ಯಾದಿ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವೇಶಭೇದವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪರರಿಗೆ ಅಭಿಮತಗಳಾದ ಅದ್ವೈತಶ್ರುತಿಗಳು ಸ್ವಾಮಿತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥ ವುಳ್ಳವುಗಳೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಪರಗಳೂ ಆಗುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಸ್ವಾತಿಗಳೆಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸರ್ವಃ ಸರ್ವ ಇವಾತ್ಮವ ಸನ್ನಾತ್ಮೇವ ಪ್ರತ್ಯಹ್ ಪರಾಜ್ವೈಕ ಈಯತೇ ಬಹುಧೇಯತೇ ಸ ಪುರುಷಃ ಸ ಈಶ್ವರಃ ಸ ಬ್ರಹ್ಮ || ೩೯ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (ಶ್ರೀಹರಿಯು) ಅಸರ್ವೋಽಪಿ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾಗದೆ ಇದ್ದರೂ, ಸರ್ವ ಇವಃ ಸರ್ವಾತ್ಮಕನಂತೆ, (ಅಂದರೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಕನಾಗಿ) ಈಯತೇತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಏಕೆಂದರೆ— ಅಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವವು ಹೇತುವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವವು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಆತ್ಮೈವಃ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯೇ ಆಗಿ, ಅನಾತ್ಮೈವಃ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗದೆ ಇದ್ದವನಾಗಿ, ಈಯತೇಃ ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಅಂತೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಪ್ರತೀತಿಯು ಆಜ್ಞಾನಮೂಲಕವು.) (ಹಾಗಾದರೆ— ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವವಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದು ಆಯುಕ್ತವು. ಪರಾತ್ಮೇನಪ್ರತೀತಿಯು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಂದರೆ—) ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಪ್ರತ್ಯಹಃದೇಹರೂಳಿಗೆಯೂ ಇರತಕ್ಕವನಾದಾಗ್ಯೂ, ಪರಾಜ್ವೇವಹೊರಗೆ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕವನೆಂದು, ಈಯತೇತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಅಂತೂ ಹೊರಗೆ ಮಾತ್ರ ಇದ್ದಾನೆನ್ನುವ ಪ್ರತೀತಿಯು ಛಾಂತಿಯು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಭೇದವು ಬರಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಏಕಮೇವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಎಂದರೆ—) ಏಕ ವಿವಃ ಒಬ್ಬನೇ. ಬಹುಧಾಃ ಬಹುರೂಪದಿಂದ, ಈಯತೇತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಅಂತೂ ಒಬ್ಬನಿಗೇನೇ ಬಹುರೂಪಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವಧರ್ಮಗಳೂ ಕೊಡುತ್ತವೆ.) ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ— ಪ್ರತ್ಯಹ ಪರಾಜ್ವೇವಃ ಅಭಿಮುಖನಾದಾಗ್ಯೂ ಅನಭಿಮುಖನಂತೆ, ಒಬ್ಬನೇ ಬಹುಪ್ರಕಾರನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುವರು. (ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವದಿಂದ ಸರ್ವಾತ್ಮಕನಾಗಿ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನು. ಸರ್ವಾತ್ಮನೋ? ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ? ಎಂದರೆ—) ಸ ಪುರುಷಃ ಆತನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಆರುಗುಣಗಳುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದಲೂ ದೇಹಾವೈಪುಲ್ಯದಲ್ಲಿಯಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಪುರುಷನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳವನು. (ಇದರಿಂದ ಪುರುಷ ವಿವೇಕಂ ಸರ್ವಂ (ತೈ.ಆ.೩.೧.೧.) ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು.) (ಸ್ವಲಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸಃ ಸರ್ವಾತ್ಮಕವಾಗಿ ವ್ಯವದೇಶ

ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಬ್ರಹ್ಮಃಸರ್ವತ್ರಪೂರ್ಣನಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳವನು. (ಇದರಿಂದ ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ (ಭಾ.೩.೧೪. ೧.) ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುವರು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಅಂತರ್ಗತನಿಗೆ ಬಹಿರ್ಗತತ್ವ ಮೊದಲಾದುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಸಃಶ್ರೀಹರಿಯು, ಹಿಂಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಈಶ್ವರಃಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿ ಇರತಕ್ಕವನೋ, (ಆದುದರಿಂದ ಆತನಲ್ಲಿ ಬೇರೆಕಡೆ ಕೂಡದಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಯದೃಪಿ ಅಸರ್ವಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಸ್ವಾಮಿತ್ವರೂಪನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಐಕ್ಯಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾಗಿವೆ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಾಹರಣೆವಾಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಪರವಾಗಿಯೂ ಐಕ್ಯಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಎರಡು ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು. (ಬಿ) ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪಕಾರಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಕೂಡುವಂತೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಕೂಡುವುದು. ಹೀಗೆ ಎರಡು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಅಸರ್ವಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. (ಸಿ) ತತ್ತದಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವೇನಾಪಿ ತತ್ತ್ವಚೈವವಾಚ್ಯತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರಸ್ತೇತ್ಯಾಹಃಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತಃ ಎನ್ನುವ ಮೂಲದಿಂದ ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದ ಲಿ ಹೇಳಿದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬಂತೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವೇನಾಪಿ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ನಾಮಾನಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಆಯಾಯ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಆವಾವ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಎಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವದಿಂದಲೂ ಕೂಡ.

ಹೀತಿಕೆ || ಆವಾವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆವಾವ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಇದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಕೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವನಾಮ್ನಾಭಿಧೀಯತೇ ||

ವಿಷ್ಣೋಽಹಂ ತ್ವಮಸೌ ಚೇತಿ ನ ತು ಸರ್ವಸ್ವರೂಪತಃ || ೪೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವರಿಗೂ ಅಂತರ್ನಿಯಾಮಕನೋ ಆದುದರಿಂದಲೇ ವಿಷ ಆತ್ಮಾ ಇತಿ ಹೋವಾಚಿ (ಭಾ.೪.೩.೪.) ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ (ಈ.೧೬) ತತ್ತ್ವಮಸಿ (ಭಾ.೬.೪.೭.) ಯೋಸಾವಸೌ ಪುರುಷಃ (ಈ.೧೬.) ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಷಃ ಅಹಂ ತ್ವಂ ಆಸೌ ಎನ್ನುವ ಸರ್ವವಾಚಕವಾದ ಸರ್ವನಾಮ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ನಾಮಧೇಯದಿಂದಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವರ ಸ್ವರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವರ ದೇಹದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅಜ್ಞಾತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ರತ್ವಯವು.

ಹೀತಿಕೆ || ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತುವು ಒಂದೇ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ಐಕ್ಯ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || * ನೈತದಿಚ್ಛಂತಿ ಪುರುಷಮೇಕಂ ಕುರುಕುಲೋದ್ವಹಂ (ಭಾರತ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮ)
ಇತ್ಯಾದೇಶ್ಚ || ೪೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವೇದಗಳು ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ಮತವನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು
ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ (ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ
ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಜನಮೇಜಯರಾಜನು
ವೈಶಂಪಾಯನಾಚಾರ್ಯರ ಹತ್ತಿರ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದು. ಪೂಜ್ಯರಾದ ವೈಶಂಪಾಯನಾಚಾರ್ಯರೇ,
ಭೇದವಾಕ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬಹು ಪುರುಷರನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಐಕ್ಯವಾಕ್ಯವಾದರೂ ಪ್ರಧಾನಪುರುಷ
ಪರರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೋ? ಅಥವಾ ಐಕ್ಯವಾಕ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಒಬ್ಬನೇ ಪುರುಷನು,
ದ್ವೈತವಾಕ್ಯವಾದರೂ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಭೇದಪರವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೋ? ಹಾಗೆಯೇ ಪುರುಷರು ಹೆಚ್ಚು
ಮಂದಿ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಐಕ್ಯವಾಕ್ಯವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಸ್ತುಪರವು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮರಲ್ಲಿ
ಸರ್ವರೂ ಸಮಾನಿಕರೋ ಅಥವಾ ಒಬ್ಬನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠನೋ? ಒಬ್ಬನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಎನ್ನುವ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ
ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಯಾರು? ಆತನು ಹೇಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನು? ಅಂತಹವನನ್ನು ತಾವು ನನಗೋಸ್ಕರ
ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದು ಜನ ಮೇಜಯರಾಜನು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿರುವನು. (ಬಿ) ವೈಶಂಪಾಯನಾಚಾರ್ಯರು
ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ವೇದಗಳು ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ಮತವನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು
ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ಪುರುಷನು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವು
ದಿಲ್ಲ. ಬಹು ಪುರುಷರು ಇದ್ದಾರೆ. (ಸಿ) ಹಾಗಾದರೆ ಅದ್ವೈತಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಎಂದು
ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಬಹು ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೊಬ್ಬನೇ ಎಂದು ಐಕ್ಯವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವು.
(ಡಿ) ಹಾಗಾದರೆ ಬಹುಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಯಾರು? ಅವನು ಹೇಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಎಂದು
ಶಂಕಿಸಿದರೆ— ಎಲೋ ಜನಮೇಜಯರಾಜನೇ ಈ ಬಹುಮಂದಿ ಜೀವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೂ
ಯಾರು ಕಾರಣಭೂತನೋ, ಶ್ರೇಷ್ಠನೋ, ಮತ್ತು ಹೇಗೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡು
ತ್ತಾನೋ, ಅದೇ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪೂರ್ಣನಾದ ಗುಣಾಧಿಕನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. (ಇ)
ಪರರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಐಕ್ಯವಾಕ್ಯವು ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತುವು ಒಂದೇ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ
ವುಳ್ಳದ್ದು. ಅಂತೂ, ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದವನು ಯಾವನೊಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮನೋ
ಅವನಕ್ಕಿಂತ ನೀನು ಅಕ್ಕಿಂತ ಅವರನ್ನಾಗಿರುತ್ತಿ ನಾನೂ ಅಕ್ಕಿಂತ ಅವರನ್ನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ; ಎಂದು
ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಅದ್ವೈತಶ್ರುತಿಯೇ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅದ್ವೈತವನ್ನು ಭೇದಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ

* ಬಹು: ಪುರುಷಾ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತುತಾಹೋ ಏಕ ಏವ ತು ಕೋ ಹೃತ ಪುರುಷ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಭವಾನ್ಮುಮಹತಿ |
(ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯವು) ಬಹುನಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ಹಿ ಯಥೈಕಾ ಯೋನಿರುಚ್ಯತೇ ತಥಾ ತಂ ಪುರುಷಂ
ವಿಶ್ವಮಾಭ್ಯಾಸ್ಯಾದಿ ಗುಣಾಧಿಕಂ || (ಇದು ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯವು)

ಕಠಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವು. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನಿಗೆ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಮಾದಾತ್ಕತ್ವಾದ್ಬಂಧಸ್ಯ ವಿಮುಕ್ತತ್ವಂ ಚ ಯುಜ್ಯತೇ || ೪೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಚ=ಜೀವನಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ವಿಮುಕ್ತತ್ವಂ ಚ=ಸಂಸಾರದಶೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಮಾತ್ರ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವಿಮುಕ್ತತ್ವ ವಚನವೂ ಕೂಡ, ಯುಜ್ಯತೇ=ಕೂಡುತ್ತದೆ. (ಹೇಗೆಂದರೆ) ಬಂಧಸ್ಯ=ಸ್ವತಃ ಕರ್ತೃತ್ವ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನರೂಪವಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾದಾ ತ್ಕತ್ವಾತ್=ಪ್ರಮಾದಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಜ್ಞಾನಮೂಲಕವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಜ್ಞಾನ ನಿಮಿತ್ತ ಪ್ರತೀತಿಯದ್ದುದರಿಂದ. ಅಂದರೆ— ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದರಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯಮಾನ ಪದಪ್ರಯೋಗವು ಕಂಡಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಕಠಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. (ಬಿ) ಉಭೇ ಸತ್ಯೇ ಕ್ರಿಯಾದ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತೇ ಮೋಹೋ ಮೃತ್ಯುಃ ಸಂಗತೋಯಂ ಕವೀನಾಂ ಪ್ರಮಾದಂ ವೈ ಮೃತ್ಯುಮಹಂ ಬ್ರವೀಮಿ ತಥಾಪ್ರಮಾದಾದಮೃತತ್ವಂ ಬ್ರವೀಮಿ|| ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಆದಿಭೂತನಾದ ದೃತರಾಷ್ಟ್ರನೇ, ಸಂಸಾರವು ಸಂಸಾರಾಭಾವರೂಪವಾದ ಅಮೃತತ್ವವು ಇವೆರಡೂ ಸತ್ಯಗಳಾಗಿಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರವು ಅಜ್ಞಾನಮೂಲಕವು. ಹಾಗಾದರೆ ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಿ ಬಹುದು ಎಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ನಾನು ಸಂಸಾರವನ್ನು ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ— ಮುಕ್ತವನ್ನಾದರೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಎಂದು ಸನತ್ತುಜಾತರ ವಾಕ್ಯವು. ಹೀಗೆ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಭಾರತವಚನ ದಿಂದ ಬಂಧಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞಾನಮೂಲಕತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಬಂಧವು ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವು ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಮುಕ್ತಿರ್ಹಿತ್ವಾದ್ವ್ಯಾಧಾರೂಪಂ ಸ್ವರೂಪೇಣ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ|| ಇತಿ ಹಿ ಭಾಗವತೇ || ೪೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿಜರೂಪದಿಂದ ಇರುವುದೇ ಮುಕ್ತಿಯು. ಹೀಗೆ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ (ಬಂಧವು ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಭೇದವಚನಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ (೧) ಜೀವಃ ಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನಃ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮವತ್. (೨) ಭೇದೋ ಮಿಥ್ಯಾ ಭೇದತ್ವಾತ್ ಚಂದ್ರಭೇದವತ್. (೩) ವಿಮತಾನಿ ಶರೀರಾಣಿ ಮದ್ಯೋಗಾಯತನಾನಿ ಶರೀರತ್ವಾತ್ ಮಚ್ಛರೀರವತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ತತ್ತ್ವದನುಮಾನವಿರೋಧಃ || ೪೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಭೇದವಚನಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಅದ್ವೈತಿ ಪರಿಕಲ್ಪಿತಗಳಾದ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕಾಮಾಚ್ಛ ನಾನುಮಾನಾಪೇಕ್ಷಾ ಓಂ || ೧೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಕವಾದ ಅನುಮಾನಾಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮಾಡ ಕೂಡದು. ಅನುಮಾನವು ಕಾಮಚಾರಿಯಾದುದರಿಂದಲೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾಕಾಮಂ ಹ್ಯನುಮಾತುಂ ಶಕ್ಯತೇ | ಅತೋ ನ ತತ್ತ್ವೇ ಪ್ರಥಮನುಮಾನಮಪೇಕ್ಷತೇ || ೪೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹಿಂ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅನುಮಾನಂ=ಅಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪರರು ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನವು, ಪ್ರಥಮಂ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ವಿರುದ್ಧವೂ ಶ್ರುತಿಸಾಹಾಯ್ಯರಹಿತವೂ ಆಗಿದೆಯೋ, ಅತಃ=ಆದುದರಿಂದ, ತತ್ತ್ವೇ=ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ, ನಾಪೇಕ್ಷತೇ=ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ) (ಹೇತುವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು.) ಹಿಂ=ಎಕೆಂದರೆ, ಯಥಾಕಾಮಂ =ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ, (ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರಃ ನ ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ದೇವದತ್ತವತ್, ಜಡಃ ಆತ್ಮಾ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದಲೂ) ನ ತತ್ತ್ವೇ=ಆತ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಅನುಮಾತುಂ=ಅನುಮೇಯಸಲಿಕ್ಕೆ, ಶಕ್ಯತೇ=ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿರುವುದಾದರೆ ಚೇತನತ್ವ ವಸ್ತುತ್ವ ಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ವಿವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕರ್ತವನ್ನು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಅನುಮಾನವೆಂದು ಪರರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಅಭೇದಸಾಧಕವಾದ ಅನುಮಾನವು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ ಈ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿವಿರುದ್ಧವಾದಾಗ್ಯೂ ಸದನುಮಾನವೇ ಎಕೆ ಆಗಬಾರದು ಎಂದರೆ— ಈ ಅನುಮಾನವು ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದು. (ಬಿ) ಅಂತೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ವಿರುದ್ಧವಾದುದೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಾದರೆ ಆತ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಅನುಮಾನವೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ದ್ವೈತಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಮಾನವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಹೀಕಿ || ಇದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಸಮೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಉಕ್ತಂ ಚ ಸ್ಯಾಂದೇ | ಯಥಾಕಾಮಾಽನುಮಾ ಯಸ್ಯಾತ್ಮಸ್ಮಾತ್ತ್ವಾನಪಗಾಶ್ರುತೇ || ಪೂರ್ವಾಪರಾವಿರೋಧಾಯ ಚೇಷ್ಯತೇ ನಾನ್ಯಥಾ ಕ್ಷಚಿತ್ || ೪೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸೂತ್ರಕಾರರು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ ಸ್ಯಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. (ಎನು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದರೆ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಅನುಮಾನವು ಯಥಾಕಾಮಾಃ=ಕಾಮವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆ ಇರುವುದು ಅಥವಾ ಯಥಾ ಅನತಿಕ್ರಾಂತಃ ಕಾಮಃ ಯಯಾ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಪುರುಷೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೋ, ಅದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ, ಅನಪಗಾ=(ಅಪವೃತ್ತಂ ವಿರುದ್ಧಂ ಗಂ=ಗಮನಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅಪಗಾ, ನ ಅಪ ಗಾ, ಅನಪಗಾ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ಶ್ರುತ್ಯನುಕೂಲವೂ ಶ್ರುತ್ಯವಿರುದ್ಧ ವೂ ಆದ ಅನುಮಾನವು ಪೂರ್ವೋತ್ತರವಾಕ್ಯಗಳ

ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಚ = ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ ತತ್ವನಿಶ್ಚಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಿ ಯಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದರೆ (ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳ ಅನುಕೂಲವೂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳ ಅವಿರೋಧವೂ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲವೋ) ಅಲ್ಲಿ ಆ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವೆನ್ನುವುದು ಇಷ್ಟವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮೂಲವೂ ಇಲ್ಲ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವೂ ಇದೆ. ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಶ್ರುತ್ಯನುಕೂಲವಾದ ಅನುಮಾನವು ಪೂರ್ವೋತ್ತರವಾಕ್ಯಗಳ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿಯೂ ತತ್ವನಿಶ್ಚಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಕಾರಣವೆಂದು ಇಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಯಾವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರವಾದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅನುಮಾನವು ಇಷ್ಟವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕೇವಲ ಅನುಮಾನವು ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಯಾದುದು. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅನುಮಾನವು ಶ್ರುತ್ಯವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವೋ ಅದಕಾರಣ ಅನುಮಾನವು ಹೇಳಿದ ಫಲಕ್ಕಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ.

ಬೀರಿಕೆ || ಸ್ವಪೋಕ್ಷಿಯಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮತಃ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನೈಷಾ ತರ್ಕೇಣ ಮತಿರಾಪನೇಯಾ | (ಕಠ.೨.೯.) ಇತಿ ಚ || ೪೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಶುಷ್ಕತರ್ಕದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವೂ ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಜೀವೇಶ್ವರಾದಿಗಳ ಭೇದಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಭಕ್ತಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪದೇಶದಿಂದಂಟಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ತತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆಗುವುದು. ಎಂದು ನಚಿಕೇತಸರನ್ನು ಕುರಿತು ಯಮನ ಉಕ್ತಿಯು.) ಹೀಗೆ ಕಠಶ್ರುತಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಬೀರಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ— ಆನಂದಮಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಮೊದಲಾದ ಜೀವರಿಗೆ ಭೇದವಿರಲಿ. ಆದರೂ ಅಭೇದವು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದು. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಲ್ಲ. ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳು ಸಾಂಸಾರಿಕ ಭೇದಪರಗಳಾಗಿವೆ. ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಸ್ಮಿನ್ನಸ್ಯ ಚ ತದ್ವೋಗಂ ಶಾಸ್ತಿ ಓಂ || ೧೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಭೇದವ್ಯವದೇಶವಿಧಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಾತ್ರ ಆನಂದಮಯನಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಭೇದವು ಸಿದ್ಧವೆಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ) ಅಸ್ಮಿನ್=ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯ=ಜೀವನಿಗೆ, ತದ್ವೋಗಂ= ಆನಂದಮಯಾದಿ ರೂಪವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಸ್ಮಿನ್= ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, (ಮೋಕ್ಷಶ್ರುತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು) ಶಾಸ್ತಿ=ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ, ಆದುದರಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಏಕೈವಿಲ್ಲ. ಭೇದವು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಎನ್ನುವುದು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಈ ಎರಡು ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಜೀವನಿಗೆ ಆ ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಫಲವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ ಆದುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯವು ಸರ್ವಥಾ ಜೀವಕೋಶಾದಿಗಳಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ | ಯುಕ್ತಿಸಮುಚ್ಚಯೇ ಚಶಬ್ದಃ | ಸೋಽಶ್ರುತೇ ಸರ್ವಾನ್ಯಾಮಾನಹ
 ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಿಪಶ್ಚಿತಾ (ತೈ.ಉ.೨.೧.) | ಅನಿಲಯನೇಽ ಭಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ವಿಂದತೇ
 (ತೈ.೨.೭.) ವಿತಮಾನಂದಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಾಮತಿ (ತೈ.೨.೮.) ಇತ್ಯಾದಿ
 || ೬ || || ೪೯ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ಅಸ್ಯ = ಜೀವನಿಗೆ, ಯುಕ್ತಿಸಮುಚ್ಚಯವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚ ಶಬ್ದವು ಇದೆ.
 (ಯೋಗಶಾಸನವು ಯಾವುದೆಂದರೆ) ಸಃ = ಆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು, ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ನಿಂದಲೂ
 ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಸ್ವಯೋಗ್ಯಗೃಹಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಮಗಳನ್ನು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ
 ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (೨) ಅನಿಲಯನೇಽಭಯಂ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಮೊದಲೇ ೧೦೭ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ
 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. (ತೈ.೨.೬.) (೩) ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಪಾಂತನಾದ ಜೀವನು ಪೂರ್ಣಾನಂದವುಳ್ಳ
 ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಸಮೀಪವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು
 ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದವನ್ನೇ ವಿಧಾನ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಶಬ್ದಗಳು ತತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅನ್ಯತ್ವವ
 ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.
 (೨) ಶ್ರುತ್ಯಂ ತರಾದಿಭಿರುಲ್ಪಾ ಹ್ಯುಭಯಸ್ಯೈ ಪ್ರಸಿದ್ಧತಾ | ಶ್ರುತ್ಯಾದಿತೋ ಲೋಕತೋ ವಾಪೀತರೇಷು
 ಪ್ರಸಿದ್ಧತಾ | ಬಲವಚ್ಛ್ರುತಿಲಿಂಗಾದ್ವೈರನ್ವೇಷ್ಯೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧತಾ | ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಾಚ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು
 ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವಾಗ ಇತರರಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಆ
 ಶ್ರುತಿಗಳು ಸಾಧಾರಣಗಳಾಗಿವೆಯೋ ಅಥವಾ ಆ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಾದಿಗಳೂ ಸಾಧಾರಣಗಳೆಂದು
 ಸಮ್ಮತಗಳಾಗಿವೆಯೋ ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು. (೨) ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಸ್ತುಂತರದಲ್ಲಿ
 ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಾದಿಗಳು ಇದ್ರಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಾದಿಗಳು
 ಇವೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಲ್ಲವೋ ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು. (೩) ಯಾವ
 ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಸ್ತುಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೋ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಬಲಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು
 ಇವೆಯೋ ಅವುಗಳು ಅನ್ಯತ್ವವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಶಬ್ದಗಳು. ಬಲವತ್ತ್ವವೆಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮಪದ್ಧತ್ಯೇ
 ಒಹುವಿಪ್ರವಾಪ್ತರೂಪತರ್ಕಾನುಗೃಹೀತತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪರಗಳೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಅನೇಕ ವಿಧಗಳಾದ
 ಅನಿಷ್ಟಾಪತ್ತಿರೂಪ ತರ್ಕಗಳಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತಗಳಾದ, (೪) ನಾಮಾತ್ಮಕಗಳು, ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಗಳು ಎಂದು
 ಶಬ್ದಗಳು ಎರಡು ವಿಧಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾನ್ಯಾಪಾತತೋ ರೂಢ್ಯಾನ್ವೇಷ ತಾನಿ ನಾಮಾನಿ |
 ಯಾನ್ಯಾಪಾತತೋ ಯೌಗಿಕಾನಿ ತಾನಿ ಲಿಂಗಾನಿ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಥವಾ ಧರ್ಮದ್ವಾರಾ
 ಧರ್ಮಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕವಗಳು ಲಿಂಗಗಳು, ಆಪಾತತಃ ರೂಢಗಳು ಅಥವಾ
 ಯೋಗರೂಢಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತಗಳಾದವುಗಳು ನಾಮಗಳು. (೫) ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಅದರೂ ಆನಂದ
 ಮೊದಲಾದ ಗುಣವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಆನಂದಮಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣವಾಚಕ
 ಗಳಾದ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣೀ
 ಲಿಂಗವಿಚಾರಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಅನ್ನಮಯ ಪ್ರಾಣಮಯ ಮನೋಮಯ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಾನಂದ ಮಯಾ ಮೇ ಕುದ್ವಂತಾಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದೂ ಕೋಶಗಳೇ. ಬ್ರಹ್ಮಪುಚ್ಚು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪುಚ್ಚವೇ ಬ್ರಹ್ಮವು, ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಐದರಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೂ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಐದೂ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಕೋಶಗಳೆನ್ನುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡಲಾರದು. ತಥಾ ಚ— (೧) ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾತ್ಮಮಸ್ತಾತ್ರ ತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಾಚ್ಛವಾಕ್ಯತಃ॥ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಸ್ಮಾತ್ ಮಂತ್ರಸ್ಥಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣಾದಪಿ॥ ಭೃಗುವಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯಾನಾನ್ಯುಕ್ತಗೀತಾವಸಾನಕಾತ್॥ ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣಾತ್ಪ್ರವ ಪಂಚಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮತಾ ಸ್ಥಿತಾ॥ ಶನ್ನೋ ಮಿತ್ರಾದಿಭಿರ್ವಾಕ್ಯೈಶ್ಚೈವ ಪರಿಮಪ್ತಮತ್॥ ಭೃಗುಃ ಪಂಚಾತ್ಮಕಂ ಪೂರ್ಣಮನ್ನಾದಿಮಯಚ್ಛತಂ॥ ಮುಕ್ತಗೀತಾವಸಾನೈಸ್ತು ಸ್ತುತಸ್ತೇನ ಜನಾರ್ದನಃ॥ ಸುಪ್ರೀತಃ ಪ್ರದದೌ ಜ್ಞಾನಂ ಸ್ವಾತ್ಮಭಕ್ತಿಂ ಚ ಶಾಶ್ವತೀಂ॥ ಮತಾಂತರಗಳಿಲ್ಲವೂ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ (೧) ಯೇಽ ನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ, ಯೇ ಪ್ರಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ, ಅನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಕೋ ವಿದ್ವಾನ್, ವಿಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಚೇದ್ವೇ, ಅಪಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಚೇದ್ವೇದ ಎಂದು ಐದು ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ, (೨) ಅದೃತೇಽಂತ ಚ ಭೂತಾನಿ ಎಂದು ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವರೂಪ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವವೂ ಸರ್ವೋಪ ಜೀವ್ಯತ್ವವೂ ಅನ್ಯಂ ಹಿ ಭೂತಾನಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಎಂದು ಜ್ಯೇಷ್ಠತ್ವವೂ ಸರ್ವಂ ವೈ ತೇಽನ್ಯಮಾಪ್ನುವಂತಿ ಎಂದು ಉಪಾಸಕ ಪ್ರಾಪ್ತೃತ್ವವು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಪ್ಲವಿಂಗಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ. (೩) ಕೋ ಹ್ಯೇವಾನ್ಯಾತ್ಮಃ ಪ್ರಾಣಾತ್ ಎಂದು ಆಕಾಶಾಪ್ತಿ ವಿಪ್ಲವಿಗೆ ಅನಂದಮಯತ್ವರೂಪ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಜೀವ್ಯತ್ವರೂಪ ಹೇತುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯವೂ ಅಥವಾ ಅನ್ನಾದ್ವೈ ಪ್ರಜಾಃ ಪ್ರಜಾಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯವು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ, (೪) ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರವರ್ಣರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣದಿಂದಲೂ, (೫) ಅನ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜನಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಗೂ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಏಕಾರ್ಥತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, (೬) ವಿಶ್ವಾಮ ಗಾಯನ್ನಾಸ್ತೇ ಹಾ ಉ ಹಾ ಉ ಇತ್ಯಂತ ಮುಕ್ತಕರ್ತೃಕವಾಣಿ ಭೃಗುವಲ್ಲಿ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದಲೂ, (೭) ಅನೇಕ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣ ಸಮುದಾಯರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನರೂಪ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಐದಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಭೃಗುಸುಷುಮ ಶನ್ನೋ ಮಿತ್ರಃ ಶಂ ವರುಣಃ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಮುಕ್ತರ ಗಾನವೇ ಅವಸಾನವಾಗಿಲುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಾಶರಹಿತನಾದ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದು ರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು. ಈ ಪ್ರಮಾಣ ಬಲದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ತಥಾ— ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಶೋತರಾದ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷಣಾದ್ರಹ್ಮಶಬ್ದತಃ॥

ವಿಜ್ಞಾತಾಚ್ಚ ತಪಸಾ ಮುಕ್ತಗಮ್ಯತ್ವಸ್ತಥಾ ವಾಧೂಲೀಯಸಮಾಖ್ಯಾನಾತ್ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿರೂಪಿತಾತ್ |
 ಭೃಗುವಲ್ಪುದಿತಾನ್ ಪ್ರಾಣಾದೇರ್ಬ್ರಹ್ಮತಾ ಸ್ಥಿತಾ || (೧) ಭೃಗುರ್ವೈ ವಾರುಣಃ | ವರುಣಂ
 ಪಿತರಮುಪಸಾರಿ ಅಧೀಹಿ ಭಗವೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ತಸ್ಯ ವಿತತ್ಪೋವಾಚಿ ಅಸಂ ಪ್ರಾಣಂ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ಲೋತ್ರಂ
 ಮನೋ ವಾಚಃ || ಭೃಗು ಋಷಿಯು ತಂದೆಯಾದ ವರುಣನ ಹತ್ತಿರ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪದೇಶಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ
 ಮಾಡೋಣ ಅನ್ನ ಪ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದ ರಿಂದಲೂ, (೨)
 ಅನ್ನಾದ್ವೇವ ಖಲ್ವಿಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಹಾರ,
 ಮೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷಣ ಸಮುದಾಯದಿಂದಲೂ, (೩) ಅನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ, ಪ್ರಾಣೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ
 ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, (೪) ಸ ತಪೋಽತಪ್ಯತಃ ಅನ್ನಂ
 ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯವನಾತ್ | ಪ್ರಾಣೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್ | ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಾಖ್ಯ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ
 ಅಪರೋಕ್ಷೀಕೃತ ತತ್ವರೂಪಲಿಂಗವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, (೫) ಸ ಯ ವಿವಂ ವಿತ್ ಅಸ್ಮಾಲೋಕಾತ್ಯೇತ್ |
 ವಿತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ | ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವನ್ನು
 ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, (೬) ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಧೂಲೀಯ ಶಾಯಂತರ
 ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದಲೂ ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ
 ಅಂಗೀಕಾರ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ತಸ್ಯೈವ ವಿವ ಶಾರೀರ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದ ಜೀವನೇ
 ಆನಂದಮಯನು ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸೈಷಾನಂದಕ್ಕೆ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ನಿರಂತರವಾದ ಆನಂದಕ್ಕೆ
 ಅಭ್ಯಾಸವಿದ್ದರಿಂದ ಅದು ಅನಂತ ದುಃಖಮಿತ್ರವಾದ ಸುಖಲೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಜೀವನಲ್ಲಿ
 ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಆನಂದಾಶ್ರಯನಾದ ಆನಂದಮಯನು ಪರಮಾತ್ಮನು, ವಿಜ್ಞಾನಮಯ
 ನಾದರೂ ಜೀವನು, ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಮೂರು ಕೋಶಗಳು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು
 ಎಂದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಕೂಡ
 ಜೀವರೆಂದಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇರುವ ಪ್ರಾಣಮಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಾರೀರತ್ವರೂಪಹೇತು
 ವಿನಿಂದ ಆನಂದಮಯನು ಜೀವನೆಂದು ಶಂಕೆಯು ಹುಟ್ಟಲಾರದು. ಪ್ರಾಣಮಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ
 ಕೂಡ ತಸ್ಯೈವ ವಿವ ಎಂದು ಶಾರೀರತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಅಯುಕ್ತವು.
 ಆನಂದಮಯನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿದ್ದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪುಚ್ಯತ್ತಾದಿಗಳು ಅನುಪಪನ್ನಗಳು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು.
 (೨) ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನಮಯನು ಜೀವನಾದರೆ ವಿಜ್ಞಾನಂ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞೇಷ್ವಮುಪಾಸತಃ |
 ವಿಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಚೇದ್ವೇದಿ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಸಮಶ್ರುತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. ವಿಜ್ಞಾನಂ
 ಯಜ್ಞಂ ತಸುತೇ ಇದುಮೊದಲಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಕರ್ತನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞಭೃತ್
 ಯಜ್ಞಕೃತ್ ಯಜ್ಞೋ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಉಪಪನ್ನವು. ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ
 ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಕೋಶತ್ವವೂ ಕೂಡಲಾರದು— ಮಯಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಕಡೆ
 ವಿಶಾರಾದ್ಯರ್ಥತ್ವವೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥತ್ವವೂ ಎಂದು ದ್ವೈವದ್ವದಿಂದ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದ್ದು

ಅಯುಕ್ತವು. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಮತವು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

(೧) ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅನ್ವಮಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. (೨) ಮುಖ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳು ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಕವೇ. ವಿಕಾರರೂಪ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಆನಂದಮಯನಿಗೆ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕೃತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಆನಂದಮಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಬೇಕು. (೩) ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಆನಂದಮಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗಲಾರದು. ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದೆ. ತಥಾಚ ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳು ಸರ್ವಥಾ ಕೋಶಾದಿಗಳಲ್ಲ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೆ. (೪) ಪ್ರವೃತ್ತಿಹೇತುಪೌಷ್ಕಲ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಕ್ಕದ್ವಿದಾಹೃತಃ || ಶ್ರುತಿಸ್ತುತಿಶಕ್ತೃಶ್ಚಾಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೋ ಹಿ ವಿಷ್ಣುಃ || ಪುಷ್ಕಲಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹೇತುಗೌರವ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಅನೇಕಾನೇಕ ಶ್ರುತಿಸ್ತುತಿ ಗಳಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಅನ್ಯತ್ರ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇರಲಾರದು. (೫) ಅನಂತಶಾಖಾತತ್ಪಾರ್ಥವಿದಾ ಸೂತ್ರಕ್ಕೇರಿತಂ ಕೂಪಮಂಡೂಕ-ವತ್ಪಲ್ಲವಾಕೃಚ್ಛೋಽನ್ಯಥಯೇತ್ಯಥಂ || ಅನಂತಾನಂತ ಶಾಖೆಗಳ ತತ್ಪಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಕೂಪಮಂಡೂಕ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದ ಅಲ್ಪಜ್ಞನು ಹೇಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸಪಡಿಸುವನು. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಲ್ಲದೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡದು. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾದಿಗಳ ಅತ್ಯತ್ಯಾದಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅನ್ವಮಯಾದಿ ಐದಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೭ ಅಂತಸ್ತತ್ವಾಧಿಕರಣ

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಧಿದೈವದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ದೇವತಾವಾಚಕಗಳಾದ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ನಾಮಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ದೇಹಾಂತಸ್ತತ್ವ ರೂಪವಾದ ಲಿಂಗಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗತಿ ಅಧ್ಯಾಯಸಂಗತಿ ಪಾದಸಂಗತಿಗಳು ಸಿದ್ಧಗಳಾದವು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಅದರ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅದೃಶ್ಯೇನಾತ್ಮ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ತಚ್ಚಾದೃಶ್ಯತ್ವಂ ಅಂತಃ ಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಕರ್ತಾರಮೇತಂ ಅಂತಃಪ್ರವೃತ್ತಮಸಿ ಮನಸಾ ಚರಂತಂ ಸಹೈವ ಸಂತಂ ನ ವಿಜಾನಂತಿ ದೇವಾಃ (ತೈ. ಅ. ೨. ೧೧.) ಇತ್ಯಂತಸ್ತತ್ವ ಕೃಚಿದುಚ್ಯತೇ | ಸ ಚ ಇಂದ್ರೋ ರಾಜಾ

(ತೈ.ಆ.೩.೧೧.೬.) ಸಪ್ತ ಯುಂಜಂತಿ (ತೈ.ಆ.೩.೧೧.೮.) ಇತ್ಯಾದಿಭಿರನ್ಯಃ ಪ್ರತೀಯತೇ | ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವವಿವಾನಂದಮಯ ಇತಿ ನ ಮಂತವ್ಯಂ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಅದೃಶ್ಯೇ ಅನಾತ್ಮೇ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ (ಆನಂದಮಯನಿಗೆ) ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವರೂಪವಾದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಯಾವುದು ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವೋ ಅದೇವೇ ಹೃದಯದಗುಹೆಯ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವನು. ಸರ್ವಜಗತ್ಕರ್ತನು ಚಂದ್ರನೊಳಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವವನು ಒಟ್ಟಿಗೇನೇ ಇರುವವನು ಇಂತಹ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ಅಂತಸ್ತನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಸುತರಾಂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಅಂತಸ್ತದ್ವಾರಾ ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಆನಂದಮಯತ್ವಗಳು ಇತರರಲ್ಲಿವೆ ಎಂಬುವುದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷೇಪಕೀಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಅಥವಾ ಆನಂದಮಯಧರ್ಮವಾದ ಆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವು ಅಂತಸ್ತನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತಸ್ತನು ವಿಷ್ಣುವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯನೂ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೊರಟದುದರಿಂದ ಅಕ್ಷೇಪಕೀ ಸಂಗತಿಯು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಇಂದ್ರೋ ರಾಜಾ, ಸಪ್ತ ಯುಂಜಂತಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭನ್ನನು ಅಂತಸ್ತನಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾನೋ ಆದಕಾರಣ ಅಂತಸ್ತನು ಭನ್ನನೇ ಆಗುವನು. ಅದೃಶ್ಯತ್ವಯುಕ್ತ ಆನಂತಮಯನೂ ಬೇರೆಯೇ, ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು. ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯತೊಡದು. (೧) ರಾಜನಾದ ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನೋ ಅಂದರೆ ಜಗದೀಶ್ವರನಾಗಿ ಇದ್ದಾನೋ ಅಥವಾ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿಯಾಮಕನೋ ಆದಕಾರಣ ಜಗತ್ತಿಗೆ ರಾಜನು. (೨) ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಅಶ್ವರೂಪಗಳಾದ ವಿಳು ಭಂದಸ್ತುಗಳು ಒಂದು ಚಕ್ರವುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯರಥವನ್ನು ಕುರಿತು ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ರಥದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ವಿಳು ಭಂದೋಭಿಮಾನಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವೇದಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಸಪ್ತಭಂದ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳದ್ದು ಒಂದು ಪ್ರಧಾನವಾದ ಕುದುರೆಯು ಇದೆ. ಆದಿಪದದಿಂದ ಅಪಾಂ ನೇತಾರಂ ಭುವನಸ್ಯ ಗೋಪಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಭಂದೋಽಭಿಮಾನಿನಾ ಪೃಥಗ್ವೇದಾಭಿಮಾನೀ ಸಪ್ತಭಂದೋ ನಾಮಾಸಪ್ತಸ್ಯೇತೋಽಸ್ತಿ ಸಪ್ತಭಂದೋಭಿಮಾನಿಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವೇದಾಭಿಮಾನಿಯಾದುದು ಸಪ್ತಭಂದ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಕುದುರೆಯು ವಿಳು ಕುದುರೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸಪ್ತ ಯುಂಜಂತಿ, ವಿಶೋ ಅಶ್ವೋ ವಹತಿ ಸಪ್ತನಾಮಾ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಏಕೆ ತಿಳಿಯತೊಡದು ಎಂದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇತುವಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಂತಸ್ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್ ಓಂ || ೨೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಂತಃ ಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಕರ್ತಾರಮೇತಂ, ಅಂತಸ್ತದ್ಧರ್ಮಃ ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ ಅಂತಸ್ತನಾಗಿ ಶ್ರುತನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮಗಳಾದ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರಸ್ತತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞೇಯತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮತಪೋಲಭ್ಯತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೀರ್ಯತ್ವಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಆ ಅಂತಃಶ್ರುತನಾದವನಲ್ಲಿ ಯಸ್ಯಾಂಡಕೋಶಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಏಕೆ ತಿಳಿಯಕೂಡದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಂತಃ ಶ್ರೂಯಮಾಕೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ | ಅಂತಃ ಸಮುದ್ರೇ ಮನಸಾ ಚರಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ವವಿಂದದ್ಧತಹೋತಾರಮರ್ಣೇ | (ತೈ.ಆ.೩.೧೧.೧.) ಸಮುದ್ರೇ೦೨ತಃ ಕವಯೋ ವಿಚಕ್ಷತೇ | ಮರೀಚೀನಾಂ ಪದಮಿಚ್ಛಂತಿ ವೇಧಸಃ | (ತೈ.ಆ.೩.೧೧.೧೧.) ಯಸ್ಯಾಂಡಕೋಶಂ ಶುಷ್ಕಮಾಹುಃ | (ತೈ.ಆ.೩.೧೧.೪.) ಇತ್ಯಾದಿ ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್ | ಸ ಓ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರಶಾಯೀ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಅಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃದಯದೊಳಗೆ ಇರತಕ್ಕವನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲ (೨) ಬ್ರಹ್ಮಾಃಈಗ ಇರತಕ್ಕ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಸಮುದ್ರೇ = ಪ್ರಲಯಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಂತಃ ಅರ್ಣಃ = ಜಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷೀರದಲ್ಲಿಯೂ, ಮನಸಾ = ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ, ಚರಂತಂ = ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ದತಹೋತಾರಂ = ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಹತ್ತುವುದಿಂದುಗಳಲ್ಲಿ ಅವಾಪ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಪಿಸಿಕೊಡುವ, ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಅನ್ವವಿಂದತಃ = ತಿಳಿದನು. (೩) ಕವಯಃ = ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಸಮುದ್ರೇ ಅಂತಃ = ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರಪ್ರಲಯಸಮುದ್ರಗಳೊಳಗೆ ಇರತಕ್ಕವನಾಗಿ, (ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು) ವಿಚಕ್ಷತೇ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ವೇಧಸಃ = ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವಹ್ಮರು, ಮರೀಚೀನಾಂ = ಅಲ್ಪಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಜೀವರಿಗೆ, ಪದಂ = ಆಶ್ರಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಇಚ್ಛಂತಿ = ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. (ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪಿಕಾ ರೀತ್ಯಾ) ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮರು ವಿಚಕ್ಷತೇ = ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಜೀವರಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ. (೪) (ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಖ್ಯಾಸಾನವನ್ನು ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವೀರ್ಯವನ್ನಾಗಿ, (ಅಂದರೆ) ವೀರ್ಯವೇ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣ ಉಲ್ಬಲಂ— ತೇನ ಕ್ಷಪ್ತೋ ಅಮೃತೇನಾಹಮಸ್ಯ = ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಖ್ಯಾಸಾನಕ್ಕೆ, ಉಲ್ಬಲಂ = ಆವರಣವಾದುದು, ಪ್ರಾಣಃ = ಅಂತಃಪ್ರಾವರಣವು, ಯಾರಿಂದ ಕೂಡಿಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ತೇನ ಅಮೃತೇನ = ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ, ಅಹಂಕ್ಷಪ್ತೋಽಸ್ಯ = ನಿಯಮಿತನು ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ. ಇದು ವಿರಿಂಚನ ವಾಕ್ಯವು. ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ಚತುರ್ಮುಖಜ್ಞೇಯತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮತಪೋಲಭ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಂತಃಶ್ರುತನಾದವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ (ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರಸ್ತತ್ವವು ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ಆ ವಿಷ್ಣುವು ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರಶಾಯಿಯೆಂದು ಸರ್ವಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ಖೇತಿ || ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರತಾಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವಾಗಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಲಯಸಮುದ್ರಸ್ವತ್ವವೂ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೀರ್ಯತ್ವವೂ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಸ್ಯ ಚ ವೀರ್ಯಮಂಡಕೋಶಃ ಸೋಽಭಿಧ್ಯಾಯ ಶರೀರಾತ್ಸ್ವಾತಿ ಸ್ಯಕ್ಷುರ್ವಿವಿಧಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಅಪ ಏವ ಸಸರ್ಜಾದೌ ತಾಸು ವೀರ್ಯಮವಾಸ್ಯಜತ್ ತದಂಡ ಮಭವದ್ವೈಮಂ ಸಹಸ್ರಾಂಶುಸಮಪ್ರಭಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಜಜ್ಞೇ ಸ್ವಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸರ್ವಲೋಕಪಿತಾಮಹಃ | ಆಪೋ ನಾರಾ ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಆಪೋ ವೈ ನರಸೂನವಃ | ಅಯನಂ ತಸ್ಯ ತಾಃ ಪೂರ್ವಂ ತೇನ ನಾರಾಯಣಃ ಸ್ತುತಃ ಇತಿ ವ್ಯಾಸಸ್ತುತೇಃ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಬ್ಜ ಸ್ಥಾನವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ವೀರ್ಯವು. (೨) ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ನಾನಾವಿಧರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸಿದವನಾಗಿ, ಆಲೋಚಿಸಿ, ಅಂಡಸೃಷ್ಟಿಗಿಂತ ಮೊದಲೇ ಅಂಡಕ್ಕೆ ಅವರಣರೂಪಗಳಾದ ಜಲಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು. ಆ ಜಲಗಳಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯವನ್ನು (ಮಾಯಾದ್ವಾರಾ) ಇಟ್ಟನು. ಒರಣ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಆ ವೀರ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೆನಿಸಿತು. ಯಾವ ಅಂಡದಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಪಿತಾಮಹನಾದ ಚತುರ್ಮುಖನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ದೆಶೆಯಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹುಟ್ಟಿರುವನೋ, ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜಲಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವುಗಳೋ, ಆದಕಾರಣ ಜಲಗಳು ನಾರಾ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಲಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಆಶ್ರಯಗಳೋ, ಆದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ನಾರಾಯಣನೆಂದು ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಎನ್ನುವ ವ್ಯಾಸಸ್ತುತಿಯ ದೆಶೆಯಿಂದ. (ಆತನ ವೀರ್ಯವು ಅಂಡಕೋಶವು. ಆತನು ಪ್ರಲಯಸಮುದ್ರತಾಯಯು ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ವಿಷ್ಣುರ್ನರೋ ನಾಶಾತ್ಪರೋ ಯತಃ ಎಂದು ಭಾಗವತ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ನರನೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವು. (ಬ) ಪುರುಷೋಽಂಶಂ ವಿನಿರ್ಭಿಧ್ಯ ಯದಾದೌ ಸ ವಿನಿರ್ಗತಃ | ಆತ್ಮನೋಽಯನಮನ್ವಿಚ್ಛನ್ನಪೋಽಸ್ಮಾ ಕ್ಷೀಚ್ಛುಚಃ ಶುಚೀಃ || ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಡಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೋ ಯೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಸೋಽಂಶಂ ಭಿತ್ತಾ ಪ್ರಕಾಶತಃ | ಸೋಽಪೋಽಸೃಜತ್ತತೋ ನಾರಾಃ ಎಂದು ಭಾಗವತ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಡಸೃಷ್ಟಿಯ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಜಲಸೃಷ್ಟಿ ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅದು ಬಹಿಸ್ಸೃಷ್ಟಿಗಿಂತ ಇತರವಾದ ಅಂತರಸೃಷ್ಟಿ ಪರವಾದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಖೇತಿ || ಇತರ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಜನಕವೀರ್ಯವುಳ್ಳವನೂ ಪ್ರಲಯ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರುವವನೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋರಶ್ಮೀನ್ನಾರಾಯಣಂ ಪುರುಷಂ ಜಾತಮಗ್ರತಃ | ಪುರುಷಾತ್ಕೃತಿರ್ಜಗದಂಡಮಿತಿ (ಚ) ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾಯಾಂ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತತ್=ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಅಥವಾ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಅಹಂ=ಅಹೇಯವಾದ, ರಶ್ಮೀತ್ = ರಶ್ಮಿ: ಶಂ ಚ ಮಿತಂಅಸ್ಯ ರಮಣವೂ ಸುಖವೂ ಮಿತವಾಗಿ ಇರುವವನು ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ, ರಶ್ಮಿ: ಜೀವನು, ರಶ್ಮಿಂ ಇಂದಯತಿ ಪ್ರೇರಯತಿ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದು, ರಶ್ಮೀತ್= ಜೀವಪ್ರೇರಕ ನಾದ, (ಇಂಪ್ರೇರಣೇ ಎನ್ನುವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು) ಅಥವಾ ರಶ್ಮೀನ್ ಇಂದಯತಿ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶನಾದ, ತೇಜಃ=ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕವಾದ, ಪುರುಷಂ= ಪದ್ಗುಣಪರಪೂರ್ಣವಾದ, ನಾರಾಯಣಂ=ನಾರಾಯಣಾಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮನು, ಅಗ್ರತಃ=ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಾತಂ=ಇತ್ತು ಪುರುಷಾತ್=ಆ ನಾರಾಯಣನ ದಶೆಯಿಂದ, ಅಗ್ರತಃ=ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ . ಪ್ರಕೃತಿಃ= ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿಯು, ಜಗತ್=ಜೀವಸಮುದಾಯವು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿತು. ಆಮೇಲೆ, ಅಂಡಂ=ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೂ, (ತ್ರಿಪುರುಷಂ ಮಾಯಾಬೀಜಮಂಜಾಯತಃ=ಬ್ರಹ್ಮವಾಯುರುದ್ರ ಎನ್ನುವ ಮೂರು ಪುರುಷರಿಂದೂಡಗೂಡಿದ್ದೂ, ಮಾಯಾಬೀಜಂ=ಪ್ರಕೃತ್ಯುಪಾದಾನಕವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿತು.) ಹೀಗೆ ಚತುರ್ವೇದರಿಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಒಂಕೆ || ಸಮುದ್ರಸ್ಥಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗದಶೆಯಿಂದ ಅಂತಸ್ತನು ವಿಷ್ಣುವು ಎಂದಾದರೆ ಆ ಅಂತಸ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತ ವಾಗಲಿ. ಇಂದ್ರಾದಿಪ್ರಾಪಕ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು. ಲಿಂಗವು ನಿರವಕಾಶವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಒಂದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಒಂದು ಪಕ್ಷನಿರ್ಣಯವು ಆಗಲಾರದು. ವಿವಂಚಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಬಾಧ್ಯಬಾಧಕಭಾವವು ಇಲ್ಲದಿರಲು ಅಂತಸ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತೆನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚಾನ್ಯಃ ಓಂ || ೨೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಂತಃಶ್ರುತಿಯಮಾಣನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ದಶೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಇಂದ್ರಾದ್ಯಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವ, ಅಂತಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ದಶೆಯಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಇಂದ್ರಸ್ಯಾತ್ಮಾನಿಹಿತಃ ಪಂಚಮೋತಾ| ವಾಯೋರಾತ್ಮಾನಂ ಕವಯೋ ನಿಚಿಹ್ಯಃ|ಅಂತರಾದಿತ್ಯೇ ಮನಸಾ ಚರಂತಂ| ದೇವಾನಾಂ ಹೃದಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ವಂದತ್ | (ತೃ.ಆ.೩.೧೧.) ಇತ್ಯಾದಿ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್ || ೭ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಾದಿವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸತಕ್ಕವನು, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಎಲ್ಲರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತನು. ಜ್ಞಾನಿಗಳು ವಾಯುವಿನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಆದಿತ್ಯನೊಳಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ತಿಳಿದರು. ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು ದೇವತೆಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಥವಾ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದರಿಂದ ಹೃದಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ನೋಡಿದನು. ಇದು ಮೊದಲಾದ

(ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಅಮೃತಂ ದೇವಾನಾಮಾಯುಃ ಪ್ರಜಾನಾಂ, ಇಂದ್ರಂ ರಾಜಾಂಸಂ ಸವಿತಾರಂ) ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ || ಇಂದ್ರೋ ರಾಜಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಪರಮ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರಗಳೇ.

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಯ ವಿಷೋಂಽತರಾದಿತ್ಯೇ ಹಿರಣ್ಮಯಃ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿರಣ್ಯಶ್ಚುಹಿರಣ್ಯಕೇಶಃ ಅಪ್ರಣಾಶ್ವರ್ಷ ವಿವ ಸುವಣಸ್ಪೃಶ್ಯ ಯಥಾ ಕಪಾಸಂ ಪುಂಡರೀಕಮೇವಮಕ್ಷೀಣೇ ತಸ್ಮೋದಿತನಾಮ ಸ ವಿಷ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪೈಶ್ಚ ಉದಿತಃ ಉದೇತಿ ಹ ವೈ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪೈಶ್ಚೋ ಯ ವಿವಂ ವೇದ ಇತ್ಯಧಿದೈವತಂ ಅಥಾಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಯ ವಿಷೋಂಽತರಕ್ಷಿಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿ || ಇಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯಮಂಡಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಹಿರಣ್ಮಯನಾದ ಪುರುಷನು ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಗಳ ಆಧಿಕೃತರಿಂದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಒಬ್ಬ ಸಂಸಾರಿಯೋ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ ಹಿರಣ್ಯಶ್ಚುಕ್ರುಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪಾದಿಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾದುದರಿಂದಲೂ ಯ ವಿಷೋಂಽತರಾದಿತ್ಯೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯರೂಪ ಆಧಾರವೋ ಯೇ ಚಾಮುಷ್ಪಾತ್ಪರಾಂಚೋ ಲೋಕಾಸ್ತೇಷಾಂ ಚೇಷ್ಟೇ ಎಂದು ಸಾವಧಿಕವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಮರ್ಯಾದೆಯೂ, ಆದಿತ್ಯಮಂಡಲಸ್ವಪುರುಷನಿಗೆ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳು ಆರೂಪಮಸ್ಪರ್ಶಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ರೂಪರಹಿತನೂ, ಸ್ಪೃಶ್ಯ ಮಹಿಮ್ನಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಆಧಾರರಹಿತನೂ ವಿಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಿರವಧಿಕಐಶ್ವರ್ಯವೂ ಇರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರವು. ಆದಕಾರಣ ಮರ್ಯಾದಾಧಾರರೂಪಾಣಿ ಸಂಸಾರಿಣಿ ಪರೇತು ನಃ ತಸ್ಮಾದುಪಾಸ್ಯಃ ಸಂಸಾರೀ ಕರ್ಮಾನಧಿಕೃತೋ ರವಿ|| ಐಶ್ವರ್ಯಮರ್ಯಾದಾ, ಆಧಾರ, ರೂಪ ಇವುಗಳು ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಸಂಸಾರಿಯೇ ಉಪಾಸ್ಯನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾಮತೀಕಾರನು ಹೇಳಿರುವನು.) ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅಂತಸ್ತನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಆದಿತ್ಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪೈಶ್ಚಃ ಉದಿತಃ ಎಂದು ಸರ್ವಪಾಪರಾಹಿತ್ಯವೂ, ಅಕ್ಷಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೈವರ್ಕತ್ವಾದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವರೂಪ ಪರಮಾತ್ಮಧರ್ಮವೂ ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳು ಅವಹತಪಾಪ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ನಿತ್ಯಶುದ್ಧನೂ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾಭಿನ್ನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವಂತೆ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡಲಾರವು. ಅಲ್ಲದೆ ಯ ಆದಿತ್ಯೇ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದುದರಿಂದಲೂ ಸಂಸಾರಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅಂತಸ್ತನು. ಸಂಸಾರಿಯಲ್ಲ— ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ರೂಪರಹಿತನಾದಾಗ್ಯೂಕೂಡ ಉಪಾಸಕರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಸವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಐಚ್ಛಿಕವಾದ ಮಾಯಾಮಯವಾದ ಉಪಾಸ್ಯವಾದ ರೂಪಾದಿಗಳೂ ಇವೆ. (೨) ಆತವಾ ನಿಖಿಲ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಉಪಾದಾನಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಉಪದೇಯವು ಉಪಾದಾನದಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾದುದರಿಂದ

ಕಾರ್ಯಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ರೂಪಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗಿ ವ್ಯಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದು ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರ್ಮದುನೀಶ್ವರಾಃ॥ ಯೇ ಮಂದಾಸ್ತೇಽನುಕಂಪ್ಯಂತೇ ಸವಿಶೇಷನಿರೂಪಣೈಃ॥ ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವರು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೂ ಕೂಡ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಅದ್ವೈತಿಗಳಂತೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಕ್ಕ ಯಥಾ ಕಷ್ಟಾಸಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷತ್ತರೂಪ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗದಿಂದ ಆದಿತ್ಯಮಂಡಲಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಇವರಿಬ್ಬರ ಮತವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ ನಾವು ಹೇಳದಪ್ರಕಾರ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪೀಸಂಗತಿಯುಳ್ಳ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಯುಕ್ತವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳುವುದೂ ತನ್ನ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶವಿರುವುದೂ ಆದ ಅಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣತ್ವವು ಕೂಡುವಾಗ ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪಕ ಲಿಂಗರಹಿತವೂ ಸ್ವಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶ ರಹಿತವೂ ಆದ ಯ ವಿಷೋಂಕತರಾದಿತ್ಯೇ ಎನ್ನುವ ಪರೋದೀರಿತ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಯ ಆದಿತ್ಯಮಂತರೋ ಯಮಯತೀತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಎಂದು ಆ ಇಬ್ಬರು ವಾದಿಗಳೂ ಪ್ರಕರಣಾಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶವನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ತಥಾಚ ಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈ ವಿಚಾರವು ಅಯುಕ್ತವು. (೨) ಅಲ್ಲದೆ ನೀರೂಪೇಽಪಿ ಚ ರೂಪಾದಿ ಯದ್ಯುಪಾಸ್ವರ್ಥಮುಚ್ಯತೇ॥ ಜೀವೇಽಪಿ ಪಾಪಾಭಾವಾದಿ ತರ್ಹ್ಯುಪಾಸ್ವರ್ಥಮುಚ್ಯತಾಂ || ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ರೂಪವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ ರೂಪಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪಾಪಾಭಾವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪಾಪರೂಪತ್ವಾದಿಗಳು ಉಪಾಸನಾಗೋಸ್ಕರವೇ ಹೇಳಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಪಾಪಾಭಾವರೂಪ ಲಿಂಗದಿಂದ ಆದಿತ್ಯಸ್ಥನು ಜೀವನಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. (೩) ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯಭೇದದಿಂದ ಅವಿರುದ್ಧ ತಾತ್ವಿಕ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲದೆ ವ್ಯವಹಾರಿಕ ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಹೇಳಿಕೂಡದು. (೪) ಮತ್ತೂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನಿರೂಪಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಉದೇತಿ ಚ ವೈ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪೈರ್ಭೋ ಯ ವಿವಂ ವೇದಃ॥ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಸರ್ವಪಾಪನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಫಲವನ್ನು ಬಿಡುವುದೂ ಅಶ್ರುತವಾದ ಫಲಾಂತರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಆದುದರಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸದ್ಬ್ರಹ್ಮನಿರೂಪಣವೂ ಕೂಡ ಅಸದ್ವ್ಯಾ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಿವಾದ ಅಸತ್ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ವಿವಂಚ— ಅಸದ್ಭೂತಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರ್ಮದುನೀಶ್ವರಾಃ॥ ಯೇ ಮಂದಾಸ್ತೇಽನುಕಂಪ್ಯಂತೇ ಸದ್ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದನೈಃ॥ ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ಪರಂ

ಧರ್ಮಮನುಷ್ಯಾತುಮನೀಶ್ವರಾಃ | ಯೇ ಮಂದಾಸ್ತೇಽನುಕಂಪ್ಯಂತೇ ಸವಿಶೇಷನಿರೂಪಣಃ || ಅದ್ಯಸೂತ್ರೇ
ಧರ್ಮಶಬ್ದಾದ್ವಿತ್ತೀಯೇ ಭೇದಶಬ್ದತಃ | ನಿರ್ಧರ್ಮಕತ್ವಮೈಕ್ಯಂ ಚ ನಿರಸ್ತಂ ಪರವಸ್ತುನಃ || ಧರ್ಮೋ
ಭೇದಶ್ಚ ಮಿಥ್ಯಾ ಚೇಚ್ಛ್ರುತಿಸೂತ್ರಾಪ್ರಮಾಣತಾ | ವ್ಯಾಖ್ಯಾವ್ಯಾಜೇನ ಚೋಕ್ತಾ ಸ್ವಾತ್ಮಯಾ
ಸೌಗತಸೌಹೃದಾತ್ || ಅಂದರೆ ಈ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳೂ ಪರರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರತಿಕೂಲಗಳೇ ಆಗಿವೆ.
ಪರರು ನಿರ್ಧರ್ಮಕತ್ವವನ್ನೂ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ೧ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಸಧರ್ಮಕತ್ವವನ್ನೂ ೨ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ
ನಿರ್ಧರ್ಮಕತ್ವವೂ ಐಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ನಿರಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಧರ್ಮವೂ ಭೇದವೂ
ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವು ಎಂದಾದರೆ ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದನ್ನುವ ವ್ಯಾಜದಿಂದ
ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅವಿಮಾಣ್ಯವನ್ನೇ ಬೌದ್ಧನಲ್ಲಿ ಅತಿಸೌಹಾರ್ದವಿರತಕ್ಕ ನಿನನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು.

ಅಧಿಕರಣಸಾರಾಂಶ

(೧) ದೇಹಾಂತಸ್ವತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ಇಂದ್ರೋ ರಾಜಾ ಸಪ್ತ ಯಂಜಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ
ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಾದ್ಯನ್ಯತಮರಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮತಪೋಲಭ್ಯತ್ವ
ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರಸ್ವತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಂತಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ.
(೨) ಅಂದರೆ ಲಿಂಗಾದಿಭ್ಯೋ ಬಲವತೇ ಶ್ರುತಿಯೃದ್ಧಿ ಚ ಸ್ವತಃ | ಅವಕಾಶೋಚ್ಚೈರ್ಲಿಂಗೈಃ ಸಾವಕಾಶಾ
ತು ಬಾಧ್ಯತೇ || ಯದ್ಯಪಿ ಜಾತ್ಯಾ ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಸಮುದ್ರಾಂತಸ್ವತ್ವ
ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೀರ್ಯತ್ವ ಬ್ರಹ್ಮತಪೋಲಭ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ನಿರವಕಾಶ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳಿಂದ,
ಸಾವಕಾಶವಾದ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ
ವರುಣಮಗ್ನಿಮಾಹುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ
ವಿದ್ಯದ್ರೂಢಿಯದ್ದರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರಾದಿಶಬ್ದವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು
ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಆನನ್ಯಾಧೀನತ್ವ ನಿರವಧಿಕತ್ವಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ
ಮಹಾಯೋಗವು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರಾದಿಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. (೩)
ಅಲ್ಲದೆ ಲೋಕೇ ಶ್ರುತೌ ಸ್ವತೌ ಚೈವ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗತಯಾ ಸ್ಥಿತಂ ಸಮುದ್ರಾಂತರಾವಸ್ಥಾನಪೂರ್ವಕಂ
ಕಥಮನ್ಯಗಂ || ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವಾಗಿಯೇ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಸಿದ್ಧವಾದ ಭಾಷೋದಾಹೃತಗಳಾದ
ಶ್ರುತಿಸ್ವತಿಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ಷೀರಾಬ್ಜನಾಯಿತ್ಯಾದಿಗಳು ಅನೃತ್ಯ ಹೇಗೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು
ಹೊಂದುವವು. ಸರ್ವಥಾ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಲಾರವು. ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾದರೆ
ನಿರವಕಾಶವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ ನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದು. ಏವಂಚ, ಅಗ್ನೀಂದ್ರಾದಿಶ್ರುತಿನಾಸಾಮಾನ್ಯಾ
ಲಿಂಗೈರ್ಹ ವೈಷ್ಣವೈಃ | ನೀತೈಕಕಂಠಂ ನೋ ಚೇತ್ತತ್ಕಲಹಂ ಕೋ ನಿವಾರಯೇತ್ || ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು
ಹೇಳುವ ಅಗ್ನಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುರೂಪ ವಿಕಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವವನ್ನು
ಹೊಂದಿಯದೆ, ಅಲ್ಲವಾದರೆ ನಾನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ
ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಕಲಹವನ್ನು ಯಾರು ನಿವಾರಣಮಾಡಿಯಾನು,

ಯಾರೂ ಮಾಡಲಾರನು. ಅಂದರೆ ಈ ಅಂತಸ್ತಪ್ತಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಶಬ್ದವು ಅಪಾಂ
ನೇತಾರಂ ಎನ್ನುವ ವರುಣಲಿಂಗವೂ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಾದಿವ್ರಾಪಕ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳ ಬಹಳ
ಇರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನೇ ಅಗ್ನಿಯೇ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರ್ಣಯವೂ ಮಾಡುವುದು ಅಶಕ್ತವು.
ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗದಿಂದ ಅಂತಸ್ತನು ವಿಷ್ಣು ವೇ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾದಮೇಲೆ ಅಂತಸ್ತನಲ್ಲಿ
ಶ್ರುತವಾದ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ನಾಮಧಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದಲೂ
ಮಹಾಯೋಗ ವಿದ್ವದ್ರೂಪಿಗಳಿಂದಲೂ ಅನ್ಯಲಿಂಗಗಳೂ ಕೂಡ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಲ್ಲಿ
ಇದ್ದವುಗಳಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಪನ್ನಗಳಾಗುವವು.

ಅಂತಸ್ತತ್ಪ್ರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೮ ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣ

ಒಲಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ
ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಭೌತಿಕ (ಅಂದರೆ ಭೂತವಾಚಕಗಳಾದ) ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ
ಸಮಸ್ತಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕೋ ಹ್ಯೇವಾನ್ಯಾತ್ ಕಃ ಪ್ರಾಣ್ಯಾದ್ಯದೇಷ ಆಕಾಶ ಆನಂದೋ ನ ಸ್ಯಾತ್
(ತೈ.ಉ.೨.೭.) ಇತ್ಯಾಕಾಶಸ್ಯಾನಂದಮಯತ್ವೇ (ದತ್ತೇ) ಹೇತುರುಕ್ತಃ | ನ ತು
ವಿಷ್ಣೋಃ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಎ) ಈ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಆನಂದಮಯನಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಯಾರು ಸಾಮಾನ್ಯ
ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಯಾರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಎಂದು
ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಕಾಶಕ್ಕೇನೇ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವದಲ್ಲಿ
(ಅಂದರೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆನಂದಮಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯದಲ್ಲಿ) ಲೋಕಚೇಷ್ಟಕತ್ವರೂಪ
ವಾದ ಹೇತುವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಲ್ಲ (ಆದುದರಿಂದ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವನಿಮಿತ್ತದಿಂದ
ವಿಷ್ಣುವು ಆನಂದಮಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ.) (ಬಿ) ಆಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು
(ಅಂದರೆ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಾರದೆ ಇರತಕ್ಕ ಅಧಿಕರಣಂಕೆಯನ್ನು) ಮಾಡಿ ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯವನ್ನೇ
ಅತಿದೇಶಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅತಿದೇಶಿಕೀಸಂಗತಿಯು.

ಒಲಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಇತಿ ನ ಮಂತವ್ಯಂ | ಯತಃ

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ ॥ ೨೨ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ ಎನ್ನುವ ಭಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿಂದ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಶ್ರೀಹರಿಯೇ. ಸ ವಿಷಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವಾದ * ಪರೋಪರೀಯಸ್ತಾದಿಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಆಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಕಾ ಗತಿರಿತ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ (ಭಾ.೧.೯.) ಇತ್ಯತ್ರ ಭೂತಾಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ನ ಚಾಸೌ ಯುದ್ಯತೇ! ಕಿಂತು ವಿಷ್ಣುರೇವ। ಸ ವಿಷ ಪರೋಪರೀಯಾನುದ್ಗೀಘಃ ಸ ವಿಷೋಽನಂತಃ (ಭಾ.೧.೯.) ಇತ್ಯಾದಿತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ॥ ೩ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾದ ಪೃಥಿವೀಲೋಕಕ್ಕೂ, ಪೃಥಿವೀಲೋಕಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚತುರ್ಮುಖಿನಿಗೂ ಯಾರು ಆಶ್ರಯನು? ಎಂದು (ಶಿಲಕನಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ಲುಪ್ತ ಪ್ರವಾಹಗಾರಾಜನು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಕೊಟ್ಟನು. (ಹೇಗೆಂದರೆ— ಅದನ್ನುಪವಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಆಕಾಶದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವಾಣಿ ಹ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾ ನ್ಯಾಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ ಆಕಾಶಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಯಂತಿ ಆಕಾಶೋ ಹೈವೈಭೋ ಜ್ಞಾಯಾನ್! ಆಕಾಶಃ ಪರಾಯಣಂ) ಎನ್ನುವ ಭಾಂದೋಗ್ಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶಪರತ್ವವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಆದರೂ) ಭೂತಾಕಾಶವು ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಏಕೆಂದರೆ) ಆ ಈ ಆಕಾಶನಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ರುದ್ರಾದಿಗಳೆಂದುತ್ತಮಾರಾದ ವಾಯುದೇವರೆಂದುತ್ತಮಹಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೆಂದಲೂ ಉತ್ತಮನು. ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಶ್ರೀಹರಿಯು ವೇದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು. ಆ ಈ ಆಕಾಶನು ದೇಶಕಾಲಗುಣಗಳಿಂದ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನು. ಇದು ಮೊದಲಾದವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಾದ ಪರೋಪರೀಯಸ್ತಾದಿಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳುದುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಭಂದೋಗ್ಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶನು ವಿಷ್ಣುವೇ, ಅದುದರಿಂದಲೇ ಕೋ ಹಿ ಎನ್ನುವ ತೈತ್ತಿರೀಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿ ಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆನಂದಮಯನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಆನಂದಮಯತ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯಕೂಡದು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಸ ವಿಷೋಽನಂತಃ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಂತತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಷ್ಣೋರ್ನು ಕಂ ವೀರ್ಯಾಣಿ ಪ್ರವೋಚಂ ಯಃ ಪಾರ್ಥಿವಾನಿ
ವಿಮಮೇರಜಾಂಸಿ | (ಋ.೧.೧೫೪.೧.) ಪರೋ ಮಾತ್ರಯಾ ತನ್ವಾವೃಧಾನಿ (ನ
ತೇ ಮಹಿತ್ವಮನ್ವತ್ಪುವಂತಿ) (ಋ.೭.೯೮.೧.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತಸ್ಯೈವ (ತಸ್ಯ) ಹಿ
ತಲ್ಲಿಂಗಂ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಯಾರು ತಾನೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ
ಹೇಳುವನು. (ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಹೇಳಲಾರನು.) ಯಾವ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು
ಪೃಥಿವೀಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ಗಣನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ (ಅವನೂ ಹೇಳಲಾರನು.) (೨)
(ಪರೋವರೋಯಾನ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಗೆ
ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಮಿತಿಯಿಂದ ಅತಿಕ್ರಾಂತನು. ಶರೀರದಿಂದಲೇ ಅಭಿವೃದ್ಧನಾದವನೇ. (ನಿನ್ನ
ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಯಾರೂ ಹೊಂದಲಾರರು.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ
ಅನಂತತ್ವ ಮೊದಲಾದುದು ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವೆಂದು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣೋರ್ನು ವೀರ್ಯಗಳಿಗನಾಂ ಕತಮೋಽ ಹೃತೀಶ
ಯಃ ಪಾರ್ಥಿವಾನ್ಯಪಿ ಕವಿರ್ವಿಮಮೇ ರಜಾಂಸಿ ಎನ್ನುವ ಭಾಗವತ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಬಿ)
ಯದೃಪಿ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಪ್ರಥಮತಃ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು
ಅನಂತತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅನಂತತ್ವವು ಸಾವಕಾಶತ್ವಶಂಕಾವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮತಃ
ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿದ್ದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಅನಂತಾಕಾಶವತ್ಪಶ್ಚನ್ ಎಂದು ಅನಂತತ್ವವು ಆಕಾಶಕ್ಕೂ ಸ್ವತವಾಗಿದೆ.
ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅನಂತೋ ಭಗವಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಅನಂದೇತ್ಯಾದಿಭಿಃ ಪದೈಃ ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ
ವಿಷ್ಣುರೇವೈಕಃ ಪರೇಷಾಮುಪಚಾರತಃ || ಇತಿ (ಚ) ಬ್ರಾಹ್ಮೇ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅನಂತ ಭಗವಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಅನಂದ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು
ಒಬ್ಬನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ
ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೇ ವಾಚ್ಯತ್ವವು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ (ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಅನಂತತ್ವವು
ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿದಕ್ಕೆ ಲಿಂಗದಿಂದ ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯವು.
ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ, ಎಂದರೆ— ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ
ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಯಮಾವಿಶಂತಿ (ಭಾಲ್ಪವೇಯಶ್ರುತಿ) ಇತಿ ಚೋಕ್ತಂ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ (ಆಕಾಶದ

ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಆದಕಾರಣ ನಿರವಕಾಶ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸಾವಕಾಶಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ನಿರ್ಣಯಮಾಡಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.)

ಮಾಯಾವಾದಿ ಮತ್ತು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯ ರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶ ದಲ್ಲಿಯೇ ರೂಢವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನುಪಸಂಜಾತವಿರೋಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸ ವಿಷ: ಆನಂತ: ಜ್ಯಾಯಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂತ್ಯವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಜ್ಯಾಯಸ್ತಾನಂತತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಕಥಂಚಿತ್ ಕೂಡಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಕಾಶಪದದಿಂದಲೂ ಮೊದಲಿರುವ ಅನುಪಸಂಜಾತವಿರೋಧಿಯಾಗಿ ಕಾಣುವ ಸರ್ವಪ್ರಪಂಚವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚಿ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಆಕಾಶಪದದಿಂದ ಸರ್ವಲೋಕಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಲೋಕಾಂತಗತವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವು ಸರ್ವಲೋಕಗತಿಯು ಆಗಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಆಕಾಶಪದವು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರವು. ಅಂತೂ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಕಾಶಪದದಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನಾಗಿ ಉಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳೂ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೂ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಆದಿಯಲ್ಲಿದ್ದುದನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಹಿರಣ್ಯಶಕ್ತುತ್ವಾದ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪಾಪಾತೀತತ್ವವು ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಿಸಬಹುದಿತ್ತು ಮತ್ತು ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಶ್ಯಲೋಕಸ್ಯ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಅಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತ ಪೃಥಿವೀಪರವೇ ಆಗಬಹುದು. ತದನುಸಾರವಾಗಿ ಸಮಾಧಾನದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಪದವು ಪೃಥಿವೀಪರವೇ ಆಗಬಹುದು. ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯವು ಸರ್ವಪ್ರಪಂಚವಿಷಯಕವಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯವೂ ಸರ್ವಗತಿಪರವೂ ಅಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಕಾಶವಾಕ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಮತ್ತು ಆ ವಾಕ್ಯವು ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸ ವಿಷೋಽನಂತ: ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅನಂತತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. ಶುದ್ಧ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಜ್ಯಾಯಾನ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಜ್ಯಾಯಸ್ತ್ವ (ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ) ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. ವಿಶಿಷ್ಟವಿಷಯತ್ವ ಚೇದನಂತತ್ವಾದ್ಯಸಂಭವ: | ವಿಶುದ್ಧವಿಷಯತ್ವ ಚೇಜ್ಜಾಯಸ್ತ್ವಾದೀರಸಂಭವ: || ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ದೋಷಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಪರರು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

(೧) ಅಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಕಾ ಗತಿರೀತ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದರೆ ಸ ವಿಷ: ಪರೋಪರೀಯಾನುದ್ಗ್ರಹ: ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳು

ಇದ್ದುದರಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೨) ಇಂದ್ರಾದಿ ಚೇತನರಲ್ಲಿರುವ ಐಶ್ವರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಆಗುವುದು. ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಎವರತ್ನಾದಿಗಳು ಅಚೇತನದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಅಚೇತನ ಸ್ವಭಾವವಾದುದರಿಂದಲೂ ಭಗವದಧೀನವಾಗಲಾರವು. ಭೃತ್ಯರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಜಯವು ರಾಜನ ಅಧೀನ ವಾದುದರಿಂದ ರಾಜಾ ಜಯೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದಂತೆ ಅಚೇತನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಚೇತನಾಧೀನವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಚೇತನರಲ್ಲಿ ಜಡವಾಚಕ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತಗಳಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು ಈಶ್ವರಾಧೀನಗಳಲ್ಲ ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ— ಚಿದ್ರತನೇಶತತ್ತ್ವತ್ಯೈ ಸ್ಯಾದೇವಾಚಿದ್ರತಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಾ ಯತೋಽತ್ಯಂತಪರಾಧೀನಂ ಚೇತನಾದಪ್ಯಚೇತನಂ || (೧) ಇಂದ್ರಾದಿ ಚೇತನರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳೇ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನಗಳು ಎಂದಾದರೆ ಅಚೇತನಗಳಲ್ಲಿರ ತಕ್ಕ ಭಿದ್ರತ್ನಾದಿಗಳು ಈಶ್ವರಾಧೀನಗಳು ಎನ್ನುವುದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಚೇತನರಿಂದಲೂ ಅಚೇತನಗಳು ಆತ್ಮಂತ ಪರಾಧೀನಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ರಾಜಾ ಜಯೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಯೋಗದಂತೆ ಜಡದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮೃತ್ಪಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳ ಅಧೀನತ್ವ ಎದ್ದುದರಿಂದ ಅಭಿಮಾನ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಮೃದಬ್ರವೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗವು ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಎವರತ್ನಾದಿಗಳು ಅಚೇತನದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರಾಧೀನವಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಮತವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (೨) ಅಸ್ತು ಖಂ ಭಿದ್ರಮಿತಿ ಯಾ ಹರೀಚ್ಚಾ ತದ್ವಾನ್ಮಃ || ಭಿದ್ರಾತ್ಮಕಂ ಹಿ ಸಂಜಾತಮನ್ಯಥಾ ನಿಬಿಡಂ ಭವೇತ್ || ಆಕಾಶವು ಅವಕಾಶಪ್ರದವಾಗಲಿ ಎಂದು ಯಾವುದು ಹರೀಚ್ಛೇಯದೆಯೋ ಅದರಿಂದಲೇ ಆಕಾಶವು ಭಿದ್ರಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅವಕಾಶಪ್ರದವೇ ಆಗದೆ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದಕಾರಣ ಎವರತ್ನಾದಿಗಳು ಅಚೇತನಸ್ವಭಾವವಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರಾಧೀನವಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಮತವು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (೩) ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವವು ಉತ್ಪಾದಕನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಲೋಕಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. 'ಕುಂಭಸ್ಥೂಪಾದಃ ಕುಂಭತ್ವಂ ಪುಂಃಪುಂಃ ಧರ್ಮಿಣಾ ಸಹ | ನ ಶರಾವಾರ್ಥಯತ್ನೇನ ಕುಂಭಾಕಾರೋ ಹಿ ಸಿದ್ಧತಿ || ೩ || ಯಯೈವ ಹಿ ಮೃದಾ ಕುಂಭಃ ಕುಂಭಕಾರೇಣ ನಿರ್ಮಿತಃ | ತಯೈವ ಚ ಮೃದಾ ಕುಂಭಂ ಶರಾವಾದ್ಯಪಿ ಶಕ್ಯತೇ || ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕುಂಭದ ಸ್ವಭಾವವಾದ ಕುಂಭತ್ವವು ಕುಂಭದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಕುಲಾಲನ ಅಧೀನವೂ ಬಾವಡೆ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕುಂಭದ ಆಕಾರವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು. ಹೇಗೆ ಕುಲಾಲನಿಂದ ಯಾವ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕುಂಭವು ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅದೇ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಬಾವಡೆ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಪುರುಷಾಧೀನವೇ. ಆದರೆ ಕುಂಭಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುಲಾಲಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಕಲ್ಪಿತವಾಗದೆ ಇದ್ದುದೂ ಅನೇಕ ಧರ್ಮವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನಿಂದ ಸಂಕಲ್ಪಿತವಾಗದೆ ಇದ್ದು ದು ಅಣುಮಾತ್ರವೂ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಇಷ್ಟು ವಿಶೇಷವು. (೪) ಮತ್ತು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆಯೂ ಆಕಾಶದ ಅವಕಾಶಪ್ರದತ್ವವನ್ನು ತೆಗೆದು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿದೆ. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಔಷಧಾದಿವಾಲೋಕೇ ತಾಮ್ರಾದೇರಪೃಥಾಕಾಮೃತಾಂ | ಕುರ್ವಂತೀಶಪ್ತು ನೇಷ್ಯೆ ಕಿಂ ಭಿದ್ರಸ್ಯಾಚ್ಚಿದ್ರತಾಕೃತೇ || ೧ || ಲೋಕದಲ್ಲಿ

ಜಿಷಧಾದಿಗಳ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ತಾಮ್ರಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಸ್ವರ್ಣಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಇರಲು ಸರ್ವಶ್ವರನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಭಿದ್ರವನ್ನು ಅಭಿದ್ರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ (ನಿಬಿಡೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಏನು, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಆದಕಾರಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡದೆ ಇದ್ದರೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸಪಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯು ಉಂಟು. (೫) ಆವಾವ ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವವೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಶ್ರುತಿಸ್ತುತಿಗಳು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಸ್ಕಂದಂತೇ ಶಾಸನಾನ್ವದ್ಯೋ ಭೀಷಾಸ್ಮಾತ್ಪದತೇಽನಿಲಃ || ನಭೋ ದದಾತಿ ಶ್ವಸತಾಂ ಮಾರ್ಗಮಿತ್ಯಾದಿಕಾರ್ಥತಾಃ || ಶ್ರೀಹರಿಯ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ನದಿಗಳು ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಹರಿಯ ಭಯದಿಂದ ವಾಯುವು ವೀಜಿಸುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶವು ಶ್ವಾಸಬಿಡುವವರಿಗೆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಾಚ್ಯೋ ನದ್ಯಃ ಸ್ಕಂದಂತೇ, ಭೀಷಾಸ್ಮಾದ್ವಾತಃ ಪವತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ಸ್ತುತಿಗಳು ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ. (೬) ಅಂತೂ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವು. ಅನಂತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳಾದರೂ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶಗಳಾಗಿವೆ. ಅಂತತ್ರಯೋಜ್ಞತೇ ವಿಷ್ಣು ನಿರೂಢಂ ಲೋಕವೇದಯೋಃ | ಅನಂತತ್ವಂ ಕಥಂ ತಿಷ್ಠೇದ್ಯೋತೇಽಂತತ್ರಯಸಂಯುತೇ || ದೇಶಕಾಲಗುಣಗಳಿಂದ ತ್ರಿವಿಧ ಪರಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅನಂತತ್ವವು ಲೌಕಿಕ ವೈದಿಕಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ತ್ರಿವಿಧ ಪರಿಚ್ಛೇದವಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅನಂತತ್ವವು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತ್ತು. ಮತ್ತು ಅಚ್ಯುತ ಅನಂತ ಗೋವಿಂದ ಎನ್ನುವ ನಾಮತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಅನಂತಶಬ್ದವು ತ್ರಿವಿಧಪರಿಚ್ಛೇದರಹಿತನಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಶ್ರುತಿಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (೭) ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಯೂ ಆಕಾಶಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವನ್ನು ಬಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ದ್ವಾಭ್ಯಾಮಾವೃತ್ತಿಜಾತಿಭ್ಯಾಮೇವ ಹಿ ಪ್ರಬಲಾ ಶ್ರುತಿಃ | ಅಗತಿಸ್ತ ಪರತ್ಯಾನೇಕತ್ವಃ ಲಿಂಗಾನಿ ತು ತ್ರಿಭಿಃ || ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಅಭ್ಯಾಸ ಜಾತಿ ಈ ಎರಡರಿಂದಲೇ ಪ್ರಬಲವು. ಲಿಂಗಗಳಾದರೂ ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಪರತ್ವ ಅನೇಕತ್ವ ಈ ಮೂರರಿಂದ ಪ್ರಬಲಗಳು. ಆದಕಾರಣ ಪರೋವರೀಯಸ್ತಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂತಾಕಾಶವಲ್ಲ || ೮ ||

ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೯ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ (ಅಂದರೆ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ) ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪಾರಾಯಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಸಂಗತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು— ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಆದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಆತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ ಓಂ ॥ ೨೩ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ತದ್ವೈತ್ಯಂ ಪ್ರಾಣಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ರೂಢಿಯಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲ. ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೀ ಎಂದು ನಿರವಕಾಶವಾದ ಶ್ರೀಪತಿತ್ವ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ ಲಿಂಗವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನುದಾಹರಣಮಾಡಿ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ವಿಷಯಸಂಶಯಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ತದ್ವೈತ್ಯಂ ಪ್ರಾಣೋ ಅಭವಃ | ಮಹಾನ್ ಭೋಗಃ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ| ಭುಜಃ ಕರಿಷ್ಯಮಾಣಃ | ಯದ್ದೇವಾನ್ ಪ್ರಾಣಯೋ ನವ | (ಕೃ.ಆ.೩.೧೪) ಇತಿ ಮಹಾಭೋಗಶಬ್ದೇನ ಪರಮಾನಂದತ್ವಂ ಪ್ರಾಣಸ್ಯೋಕ್ತಂ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ಎಲೋ ವಿಷ್ಣುವೇ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಪ್ರಜಾಪತೇಃ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರಿಗೂ, ಭುಜಃ = ಭೋಗಗಳನ್ನು ಯೋಗ್ಯಾನಂದಗಳನ್ನು ಕರಿಷ್ಯಮಾಣಃ=ಮಾಡುವಿಯೋ, ಮಾಡುತ್ತಿಯೋ, ಮಾಡಿದ್ದಿಯೋ, ತತಃ=ಆದುದರಿಂದ, ತ್ವಂ=ನೀನು, ಮಹಾನ್ ಭೋಗಃ=ಪೂರ್ಣಾನಂದವುಳ್ಳವನಾಗಿರುತ್ತಿ (ತನಗೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಅದನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ಕೊಡಲಾರದು.) ನವದೇವಾನ್= (ವಾಯುವಿಗೂ, ಗುಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೂ ಏಕತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿಕೊಂಡು) ಒಂಭತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಣಯಃ=ಆವಾಸ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಿದ್ದಿಯೋ, ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿಯೋ, ಪ್ರೇರಿಸುವಿಯೋ ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಣಃ=ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ಆಗಿರುತ್ತಿ ಎನ್ನುವ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಭೋಗಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಪರಮಾನಂದತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಯಾವುದೊಂದು ಆನಂದಮಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಆ ಪರಮಾನಂದತ್ವವು ತದ್ವೈತ್ಯಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾನ್ ಭೋಗಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (೨) ಇದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ವಿಷಯನು. ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಆನಂದನು ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಆನಂದಮಯತ್ವವೂ ಅನ್ಯರಲ್ಲಿತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಂಗತಿಯು. ಪ್ರಾಣನು ವಾಯುವೋ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಸಯುಕ್ತಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸ ಚ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇರ್ವಾಯುರಿತ್ಯಾಪತತಿ

॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ಪರಮಾನಂದತ್ವವು ಯಾವ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ) ಅಂತಹ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನು ಮುಖ್ಯವಾಯುವೇ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಆದುದರಿಂದಲೇ ಆನಂದಮಯನೂ

ಕೂಡ ಮುಖ್ಯವಾಯುವೇ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.) ಪ್ರಾಣಶ್ರುತಿಗೆ ಆ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಅಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಣಪದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಜೀವನಾದಿ ಹೇತುತ್ವವು "ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜೀವನಾದಿಗಳು ಕೂಡುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೂಡಲಾರದು". ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಗಳಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಾಯುವಿಕಾರದ್ದಾರಾ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚೈವಂ | ಯತಃವಿಷ್ಣುರೇವ ಪ್ರಾಣಃ| ಆತ ವಿವ ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೌ |
ಅಹೋ ರಾತ್ರೇ ಪಾರ್ಶ್ವೇ (ಕೃ.ಆ.೩.೧೩.) ಇತ್ಯಾದಿ ತಲ್ಲಿಂಗಾದೇವ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || 'ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೋ, ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವಾಯುತ್ವವೂ ಆನಂದಮಯತ್ವವೂ ಕೂಡ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (ಈ ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ಎಲೋ ವಿಷ್ಣುವೇ ನಿನಗೆ ಶ್ರೀದೇವಿಯೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಇಬ್ಬರು ಹೆಂಡತಿಯರು. ಅಹೋರಾತ್ರಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರು, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವಾದಿ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಲಿಂಗದಿಂದ ನಿರ್ಣಯವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ— ಲಿಂಗವು ನಿರವಕಾಶವಾದುದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧವು. (ಬಿ) ವಕ್ಷಸ್ಥಲಾಶ್ರಿತಾ ಶ್ರೀಃ ಅಂಕಸ್ಮಿತಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಎಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯಾಭಿಜ್ಞರು. ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಅಂಕಸ್ಮಿತಾ ಶ್ರೀಃ, ವಕ್ಷಸ್ಥ ಸ್ಥಿತಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. (ಸಿ) ಆದಿಪದದಿಂದ ಹರಿಂ ಹರಂತಮನುಯಂತಿ ದೇವಾಃ| ವಿಶ್ವಶೈಶಾನಂ ವೃಷಭಂ ಮತೀನಾಂ ಸರ್ವರ ಬುದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನು, ಜಗತ್ತಿತ್ತಿಯೂ ಸರ್ವಸಂಹಾರಕನೂ ಆದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ತಮೇವ ಮೃತ್ಯುಮಮೃತಂ ತಮಾಹುಃ| ತಂ ಭರ್ತಾರಂ ತಮು ಗೋಪ್ತಾರಮಾಹುಃ || ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ಡಿ) ಯದ್ಯಪಿ ತೈತ್ತರೀಯ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಶ್ವತೇ ಎಂದು ಪಾಠವಿರುವುದು. ಆದರೂ ಬೃಹದಾರಣ್ಯ ಶಾಖೆ ಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಯದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೀಗೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದು.

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಕತಮಾ ಸಾ ದೇವತಾ| ಪ್ರಾಣ ಇತಿ ಹೋ ವಾಚ | ಸರ್ವಾಣಿ ಹ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಪ್ರಾಣಮೇವಾಭಿಸಂವಿಶಂತಿ | ಎನ್ನುವ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ವಿಷಯವು. ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಾಣಪರವೆಂದು

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಸರ್ವಭೂತಪ್ರವೇಶ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. (೨) ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಗತಾರ್ಥವೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ ಹೇಗೆಂದರೆ ಯದಾ ವೈ ಪುರುಷಃ ಸ್ವಸಿಂಹ ಪ್ರಾಣಂ ತರ್ಹಿ ವಾಗ್ಯಪೇಷಿ ಪ್ರಾಣಂ ಚಕ್ಷುಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಾಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಭೂತಗಳ ಸಾರಭೂತವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಲಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಸರ್ವಭೂತಗಳಿಗೆ ಲಯಾದಿಪರವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಾನು ಗೃಹಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಲಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಮಾನಾಂತರಾನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನು ಜಡವಾಯುವಾದರೆ ಕತಮಾ ಸಾ ದೇವತಾ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೈವಾ ದೇವತಾ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ದೇವತಾಶಬ್ದವು ಕೂಡಲಾರದು. ಪ್ರಶ್ನೆ ಪ್ರತಿವಚನವು ಜಡವಾಯುಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚೇತನಪರವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ವಾಯುವಿಕಾರಸ್ಥ ಪಂಚವೃತ್ತೇಃ ಪ್ರಾಣಸ್ಯೋಪಾದಾನಂ ಯುಕ್ತಂ । ಇದು ಮೊದಲಾದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಮತ್ತು ಸ್ವಾಪವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರ ಸಂವಾದವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಕ್ಷೋಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಸ್ವಾಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಡದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಭೂತಗಳಿಗೆ ಆಗಲೀ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಆಗಲೀ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಲಾಗಲೀ ಅನುಮಾನದಿಂದಲಾಗಲೀ ಲಯಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಸ್ವಾಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳು ಲೀನಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಡದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಂವಾದ ಇಲ್ಲ ಅವುಗಳು ಅತೀಂದ್ರಿಯಗಳಾಗಿವೆ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪರರ ಅಧಿಕರಣರಚನೆಯು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಸರ್ವಜಗತ್ತಿಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪ್ರಾಣಾಧೀನ ಪ್ರವೃತ್ತಾದಿಗಳು ಕಂಡುದರಿಂದ ಪ್ರಸ್ತೋತರ್ಯಾ ದೇವತಾ ಪ್ರಸ್ತಾವಂ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಸ್ತಾವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಾಣನೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಅಧಿಕಾರಂಕಿ ಯು ಬಂದರೆ ಶಿಲಾಕಾಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ಅಚೇತನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾಧೀನಸ್ಥಿತಿಯು ಕಾಗದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸರ್ವಾಣಿ ಹ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದು ಪರಿಹಾರವು ಅಭಿಪ್ರೇತವೆಂದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪ್ರಾಣಾಧೀನಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶರೀರದಂತೆಯೇ ಪ್ರಾಣಾಧೀನಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಇತರವಾದುದನ್ನು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ನೋಡತಕ್ಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಸರ್ವವೂ ಪ್ರಾಣಾಧೀನಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಶಂಕೆಯೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಅದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವರ ಮತವು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ತದ್ವೈತ್ಯಂ ಪ್ರಾಣೋ ಅಭವಃ | ಮಹಾನ್ ಭೋಗಃ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ | ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಪರಮಾನಂದವನ್ನು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಆ ಪ್ರಾಣನು ವಾಯುವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀಶಕ್ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ವರ ಪತ್ನಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಮಿತ್ರವಾದ ಜೀವನ ಹೇತುತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ವಾಯುವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳಾ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇಹಸ್ವರ್ಥವ ಸಃ | ವಿಷ್ಣೋರ್ದೇಹಸ್ವತಸ್ತಸ್ಯೈವಾನ್ವಯ-
ದೃತಿರೇಕತಾ || ೧ || ಅಪೇಕ್ಷಿಕಾಚ್ಛ ಮುಖ್ಯತ್ವಾದ್ಯಾಯೌ ಮುಖ್ಯಪದಂ ಭವೇತ್ | ಯಥಾ ಪರಾಕ್ಷರಪದಂ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವೇ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರೇ || ೨ || ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಣಶರೀರಭೂತವಾದ ವಾಯುವಿಗೆ ಜೀವನವನ್ನು ಕುರಿತು ಅನ್ವಯವೃತ್ತಿರೇಕ ಕಂಡುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಜೀವನಹೇತುತ್ವವಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಾಣನೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಶರೀರಸ್ಥಾನೀಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ವಯವೃತ್ತಿರೇಕಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಜೀವನ ಹೇತುತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವು.

(೨) ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಜೀವನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾದಾಗ್ಯೂ ಆತನೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನ ನಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವು. ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲಿ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವೇ. (ಹಾಗಾದರೆ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೆನ್ನುವ ಪದವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಕ(ಸಾಧಕ)ವಾದ ಮುಖ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪದವು ಇರುವುದು. ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ಷರಪದವಿದ್ದಂತೆಯೇ. ಅಂದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಕರಣಭೂತಗಳಾದ ಚಕ್ಷುರಾದಿಪ್ರಾಣ (ಇಂದ್ರಿಯ)ಗಳಿಗಿಂತ ಮುಖ್ಯ (ಪ್ರಧಾನ)ನು. ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಳಾದ ಶ್ರೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ತಾಮಾಕ್ಷರಂ ಪರಂ ಪ್ರಾಹುಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಅಧಮಾಕ್ಷರದಿಂದ ಪರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪರಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಯೋಗವು ಯುಕ್ತವು. ಅಂತೂ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಮಹಾಯೋಗ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮಪರವೇ ಆಗುವುದು.

ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೦ ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣ

ಪೀಠಿಕೆ— ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆವಾಸ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಲೋಕವೈವಹಾರದಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಗ್ನಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಃ ಎನ್ನುವ ನಾಮಧೇಯಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ವಿಷಯಸಂರಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ (ತೈ.ಉ.೨.೧.)|| ಇತ್ತುಕ್ತಂ ತಚ್ಚ ಗುಹಾನಿಹಿತಂ— ವಿ ಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತೋ ವಿ ಚಕ್ಷುರ್ವೇದಿ ದಂ ಜ್ಯೋತಿ ಹೃದಯ ಆಹಿತಂ ಯತ್ | ವಿ ಮೇ ಮನಶ್ಚರತಿ ದೂರ ಅಧೀಃ ಕಿಂ ಸ್ವಿದ್ವಕ್ಷಾಮಿ ಕಿಮುನೂ ಮನಿಷ್ಯೇ (ಋ.೬.೯.೬.)|| ಇತಿ ಜ್ಯೋತಿರುಕ್ತಂ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮಂತ್ರವರ್ಣದಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಯಾವ ವಸ್ತುವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅದೇವೇ ಅನಂದಮಯ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರು ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದೇವೇ ವಿಮೇ ಕರ್ಣಾ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿತ್ವಬ್ದಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ನನ್ನ ಕಿವಿಗಳು ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿನಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಬೀಳುತ್ತವೋ, ಚಕ್ಷುರ್ದಿಯವೂ ಕೂಡ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಬೀಳುತ್ತದೋ, ಯಾವ ಈ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇರತಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸೋ, ಅದು ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಕರ್ಣಾದಿಗಳಿಗೆ ದೂರವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿನಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅದಕಾರಣ ಸ್ವಲ್ಪ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ನಾನು ಅಥವಾ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ ಅಥವಾ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದ ರೀತಿಯಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ದೂರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ನಾನು ಏನು ಹೇಳುವೆನು. ಏನು ತಾನೆ ಈಗ ಅಲೋಚಿಸುವೆನು— ಎಂದು ಅಗ್ನಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವರೂಪ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅನಂದಮಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಲ್ಲಿರತಕ್ಕದೆಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸುವುದರಿಂದ ಅನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಸಂಗತಿಯು. (ಬಿ) ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ವಿಷಯವು. ಅಗ್ನಿಯೋ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವೂ ಸೂಚಿತ ವಾಯಿತು. (ಸಿ) ವಿಮೇ ಎನ್ನುವ ಋಜ್ವಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿ ಎನ್ನುವ ಉಪಸರ್ಗಗಳಿಗೆ ಕ್ರಿಯಾಪದದಿಂದ ಅನ್ವಯವು. ಧಾತುವಿಗೇನೇ ವಿಚರಣೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು. ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಆ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ದ್ಯೋತಕಗಳು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ ಎಂದೇ ಹೇಳಿರುವರು. ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪ್ರಾಯ ವಿಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ ಇತ್ತುಕ್ತಂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಮಾನುವದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದೆಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಚ್ಚ ಜ್ಯೋತಿರಗ್ನಿಸೂತ್ರತ್ವಾತ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚಾಗ್ನೀವ | ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿದ್ದುದೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಆಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚುತಿಗೆ ಆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ರೂಢಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಈ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಆ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಅಗ್ನಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದದು. (ಅಗ್ನಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕದು) ಅದುದರಿಂದಲೂ—

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಶ್ರುತಿಪ್ರಕರಣಗಳು ಪ್ರಬಲಗಳು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತಸ್ತೌತ್ವ ಎಂದು ಚರಬ್ರಹ್ಮಯೋಗವು ಎಂದು ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಬಿ) ಶ್ರುತಿಪ್ರಕರಣಗಳಿಂದ ಹೃದಯಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಬಾಧವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸೂ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿದ್ದುದೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಆಗಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕಾ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತ ಆಹ—

|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉತ್ತರರೂಪವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣಾಭಿಧಾನತ್ ಓಂ || ೨೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜ್ಯೋತಿರ್ಹೃದಯ ಆಹಿತಂ ಎನ್ನುವ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲ ವಿಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕರ್ಣಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಚರಣವನ್ನು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಅಂದರೆ ಕರ್ಣ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ವಿದೂರತ್ವರೂಪಲಿಂಗವಿದ್ದುದರಿಂದ. ಅಂದರೆ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ವೈಭವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಪ್ರಕಾಶರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಧಾನವಾದುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾಕ್ಷೇಪಕಹೃದಯಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಇತರಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಕವಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ಬಿ) ವಿಚರಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಚರಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಉಪಸರ್ಗವು ದ್ಯೋತಕವೇ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ವಿಮೇ ಮನಶ್ಚರತಿ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯನುಗಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತತ್ತು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅನುವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜ್ಯೋತಿಃ ಕರ್ಣಾದೀನಾಂ ವಿಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು. ಕರ್ಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಈ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸನ್ನು ಕುರಿತು ವಿರುದ್ಧ ಚರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಕರ್ಣಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿದೂರತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ. ಕರ್ಣಾದಿವಿದೂರತ್ವವೆಂದರೆ ಕರ್ಣಾದಿಗಳಿಂದ ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ಪರಿಚ್ಛೇದಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ವೈಭವವಿರುವಿಕೆಯು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿಗೆ ಕರ್ಣಾದಿವಿದೂರತ್ವೋಕ್ತಿಯು ಇರಲಿ. ಅದರಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ವಿಷ್ಣುವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ— ಕರ್ಣಾದಿವಿದೂರತ್ವವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಹಿ 'ಪರೋ ಮಾತ್ರಯಾ ತನ್ವಾ ವೃಧಾನ (ಋ.೭.೯೮.೧.)| ಇತ್ಯಾದಿನಾ
ಕರ್ಣಾದಿದೂರಃ || ೧೦ ||

|| ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಮಾತ್ರಯಾ = (ಮಾಪಯತಿ ಜ್ಞಾಪಯತಿ ವಿಷಯಾನ್ ಅಥವಾ ಮೀಯಂತೇ ವಿಷಯಾಃ ಅನೇನ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ನೀನು ದೂರನಾಗಿರುತ್ತಿ ದೇಹದಿಂದಲೇ ಅಭಿವೃದ್ಧನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ, (ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಶ್ಲೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ) ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಕರ್ಣಾದಿ ಎದೂರನೆಂದು ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಮಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳೂ ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣವೆಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪಸನ್ದಾಯರತ್ನವಳೀಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಜ್ಯೋತಿಸೂತ್ರವು ಒಂದು ಅಧಿಕರಣವು. ಭಂದೋಭಿಧಾನಾತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದುದು ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳು ಅಧಿಕರಣಾಂತರವು ಎಂದು ಟೀಕಾಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜ್ಯೋತಿರ್ವ್ಯದಯ ಅಹಿತಂ ಎನ್ನುವ ಅಗ್ನಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಎ ಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತಃ ಎಂದು ಕರ್ಣಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧ ಚರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಂದರೆ ನಿರತಿಶಯ ವೈಭವವತ್ತರೂಪವಾದ ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚ ಬೃಹದಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. (೨) ಕರ್ಣಾದೀನಾಂ ಎದೂರತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರಸೃತ ನೈವ ಹಿ | ಅಗ್ನೇಸ್ತು ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಾದಿ ಸಾವಕಾಶಂ ಪರಾತ್ಮನಿ || ಅಗ್ನಿನಾಗ್ನಿಃ ಸಮಿದ್ವತೇ, ತದ್ವೇವಾ ಜ್ಯೋತಿಪಾಂ ಜ್ಯೋತಿಃ, ನಾರಾಯಣಪರೋ ಜ್ಯೋತಿಃ, ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜ್ಯೋತಿಃ, ಅಹಮಗ್ನಿರಹಂ ಹುತಂ, ಜ್ಯೋತಿ ಪಾಮುಪಿ ತಜ್ಜ್ಯೋತಿಃ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಸ್ವತಿಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶಗಳಾಗಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚ ಬೃಹದಾಚ್ಯನೂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವಯುಕ್ತವಾದ ಆನಂದಮಯನೂ ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೧ ಗಾಯತ್ರ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸಂಗತಿ ಮೊದಲಾದ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಭಂದೋಭಿಧಾನಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ತಥಾ ಚೇತೋಽರ್ಪಣ
ನಿಗದಾತ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶನಂ ಓಂ ॥ ೨೫ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಭಂದೋಽಭಿಧಾನಾತ್=ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷರೂಪವಾದ ಭಂದಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣು ವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಭಂದಸ್ಸೇ. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲವೋ, ಮತ್ತೆ ಭಂದಸ್ಸೇ ಆಗುತ್ತದೋ, ಆದಕಾರಣ ಅಥ ಯದತಃ ಪರಃ ದಿವಃ ಜ್ಯೋತಿರ್ದೀಪ್ಯತೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಜ್ಯೋತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಭಂದಸ್ಸೇ. ಏಕೆಂದರೆ— ಗಾಯತ್ರಿಗೆ ಭಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸನ್ನು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದ್ದರಿಂದ. ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ವಿಷ್ಣುವೇ ಜ್ಯೋತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಏಕೆಂದರೆ— ನಿಗದಾತ್= ಗಾಯತ್ರೀಪದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಭೇದವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ— ತಥಾ=ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗುಣಸ್ವರೂಪನೆಂದು ಚೇತೋಽರ್ಪಣನಿಗದಾತ್= ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಇಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. (ಹಾಗಾದರೆ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜ್ಯೋತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಸಾಧಿಸ ಬಹುದಿತ್ತು ಅದೇವೇ ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಓ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ತಥಾ=ಗಾನ ತ್ರಾಣ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ, ದರ್ಶನಂ=ದೃಶ್ಯತೇ= ಜ್ಞಾಯತೇ ಅರ್ಥಃ ಯಯಾ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಗಾಯತಿ ಚ ತ್ರಾಯತಿ ಚ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಇದೆಯೋ, ಅದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅಥ ಯದತಃ ಪರೋ ದಿವೋ ಜ್ಯೋತಿರ್ದೀಪ್ಯತೇ (ಭಾ.೨.೧೨.೭.) ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷೋ 'ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ' (ಭಾ.೨.೧೨.೧.) ಇತಿ ಗಾಯತ್ರಾ ಸಮಾರಂಭಃ ಕೃತಃ ತಸ್ಮಾನ್ನ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಚೇತ್ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ಹೃದಯೇ ಆಹಿತಂ ಯತ್ ಎಂದು ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದೆಂದು ಯಾವ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಆ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸೇ) ಅಥ ಯದತಃ ಪರೋ ದಿವೋ ಜ್ಯೋತಿರ್ದೀಪ್ಯತೇ ವಿಶ್ವತಃ ಪೃಷ್ಠೇಷು ಸರ್ವತಃ ಪೃಷ್ಠೇಷು ಅನುತ್ತಮೇಷೂತ್ರಮೇಷು ಲೋಕೇಷು ಇದಂ ವಾವತ್ಯದ್ವಿದಮ್ನಿ ಸ್ತುತಃಪುರುಷೇ ಜ್ಯೋತಿಃ ॥ ಅಥ=ಶ್ರೀಹರಿಯ ಬೇರೆ ಮಹಿಮೆಯು ಆರಂಭಿಸ ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಯತ್=ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಅನಂತಾಸನವೈಕುಂಠಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ನಾರಾಯಣ ವಾಸುದೇವ ವೈಕುಂಠಾಖ್ಯವಾದ ಯಾವ ರೂಪತ್ರಯವಿದೆಯೋ, ಅದು. ಆತಃ=ಈ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಬುದ್ಧಿಸ್ವವಾದ, ದಿವಃ=ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ, ಪರಃ=ಅದಕ್ಕಿಂತ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕದು. ಜ್ಯೋತಿಃ=ತೇಜೋಮಯ

ವಾದುದು. * ವಿಶ್ವತಃ ಪ್ರಪ್ರೇಷುಃ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವೈಜಯಂತ, ಮೇರು, ಸತ್ಯಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಚತುರ್ಮುಖ ಮಂದಿರಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಉನ್ನತಗಳಾದ, ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಪ್ರೇಷುಃ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪೃಥಿವೀ ಸ್ವರಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಲೋಕಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಉಚ್ಚಗಳಾದ, ಅನುತ್ತಮೇಷುಃ ನ ವಿದ್ಯತೇ ಉತ್ತಮಃ ಲೋಕಃ ಯೇಭ್ಯಸ್ತೇ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ, ಉತ್ತಮೇಷು = ಸ್ವತಃ ಎವ ಉತ್ತಮಗಳಾದ, ಲೋಕೇಷುಃ ಪ್ರೇತದ್ವೀಪ ಅನಂತಾಸನ ವೈಕುಂಠಗಳಲ್ಲಿ ದೀಪ್ಯತೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೋ, ತತ್ = ಅಂತಹ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಇದಂ ವಾವ = ಇದಲ್ಲೇ ಯದಿದಂ ಅಸ್ಮಿನ್ ಪುರುಷೇ = ಯಾವುದು ಈ ಪ್ರವಯದಲ್ಲಿ ಅಂತಃ = ಒಳಗೆ, ಜ್ಯೋತಿಃ = ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆ. ಅಂದರೆ ಜ್ಯೋತಿನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಯೋತಿನ್ನು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಂತಹ ಜ್ಯೋತಿನ್ನು ಗಾಯತ್ರೀರೂಪವಾಗಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ಇದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಾಗ್ವಾ ಗಾಯತ್ರೀ ವಾಗ್ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಯಾವನು ಗಾಯತ್ರೀನಾಮಕನಾದ ಗಾಯತ್ರಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸ್ವೀರೂಪನಾದ ಹಯಗ್ರೀವರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೋ, ಆ ಇದು ಪ್ರಥಮರೂಪವು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆತನ ಎರಡನೇ ರೂಪವನ್ನೇ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಂ = ಪೂರ್ಣವಾದ ಯಾವುದು ಮತ್ಸ್ಯಾದ್ಯವತಾರರೂಪವೋ, ಸರ್ವಂ = ಸರ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಯಾವುದು ರೂಪವೋ, ತತ್ಸರ್ವಂ = ಅದೆಲ್ಲವೂ, ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ = ಗಾಯತ್ರೀ ನಾಮಕ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಆತನ ಮೂರನೇ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಗಾಯತ್ರೀ = ಗಾಯತ್ರಿ ನಾಮಕ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ವಾಗ್ಗೈ = ವಾಕ್ ನಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ, (ವಾಕಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಇದಂ ಸರ್ವಂ = ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಸಮುದಾಯವು, ವಾಗ್ಗೈ = ವಾಕ್ ನಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವೇ. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾದುದರಿಂದ ವಾಕಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದದಿಂದ ಜ್ಯೋತಿನ್ನು ಗಾಯತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯತಾರ್ಥದಿಂದ ಉಪಕ್ರಮವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದುದರಿಂದ, ನ ವಿಷ್ಣುಃ = ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಇತಿ ಚೇತ್ = ಎಂದರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ || (ಎ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಗಾಯತ್ರಿಯಿಂದ ಸಮಾರಂಭವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅದು ವಿರೋಧಿರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಜ್ಯೋತಿನ್ನು ಗಾಯತ್ರಿಯೇ ಆಗಬೇಕು. ಆ ಗಾಯತ್ರಿಯು ವರ್ಣಸಮಾವೇಶರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ಶಬ್ದವೇ ಆಗಬೇಕು. ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದವು ಭಂದಸ್ಥನಲ್ಲಿಯೇ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಗಾಯತ್ರಿಗೆ ವಾಕ್ತ್ವವನ್ನೂ ವಿಧಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ಬಿ) ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರಪರವಾದರೆ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ತೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿದ್ದ ಜ್ಯೋತಿನ್ನು ವಿಷ್ಣುಭಿನ್ನವೇ ಆಗಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅನಂದಮಯತ್ವವೂ ಭಿನ್ನಗಿಣೇ ಇರಬೇಕು. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ

* ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಮೇರುಃ ವೈಜಯಂತಂ ರಿಕ್ಷಗಂ ತ್ವತೀಯಂ ಸ್ವಲೋಕೇ ಚ ಸದನಂ ತ್ರಿವಿಧಂ ಸ್ವತಃ || ತೇಭ್ಯೋಽನಂತನಾವಾಃ ಯತ್ರ ತೋ ವಿಶ್ವತಃ ಪರೇ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭಂದೋಽಭಿಧಾನಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ತಥಾ ಚೇತೋಽರ್ಪಣ
ನಿಗದಾತ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶನಂ ಓಂ || ೨೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಭಂದೋಽಭಿಧಾನಾತ್=ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ
ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷರೂಪವಾದ ಭಂದಸ್ಸನ್ನು
ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ
ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಭಂದಸ್ಸೇ. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು
ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲವೋ, ಮತ್ತೆ ಭಂದಸ್ಸೇ ಆಗುತ್ತದೋ, ಆದಕಾರಣ ಅಥ ಯದತಃ ಪರಃ ದಿವಃ
ಜ್ಯೋತಿರ್ದೀಪ್ಯತೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಭಂದಸ್ಸೇ. ಏಕೆಂದರೆ—
ಗಾಯತ್ರೀಗೆ ಭಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ಪಕ್ಕವನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶನ್ನು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದ್ದರಿಂದ.
ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ವಿಷ್ಣುವೇ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಏಕೆಂದರೆ—
ನಿಗದಾತ್= ಗಾಯತ್ರೀಪದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಂದ
ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಭೇದವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನಾ
ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ— ತಥಾ=ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗುಣಸ್ವರೂಪನೆಂದು
ಚೇತೋಽರ್ಪಣನಿಗದಾತ್= ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹಾಗೆ
ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. (ಹಾಗಾದರೆ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ
ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಸಾಧಿಸ
ಬಹುದಿತ್ತು ಅದೇವೇ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಹಿ =ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ತಥಾ=ಗಾನ ಪ್ರಾಣ
ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ, ದರ್ಶನಂ=ದೃಶ್ಯತೇ=
ಜ್ಞಾಯತೇ ಅರ್ಥಃ ಯಯಾ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಗಾಯತಿ ಚ ತ್ರಾಯತಿ ಚ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ
ಶ್ರುತಿಯು ಇದೆಯೋ, ಆದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಥ ಯದತಃ ಪರೋ ದಿವೋ ಜ್ಯೋತಿರ್ದೀಪ್ಯತೇ (ಛಾ.೨.೧೨.೭.) ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ
ಜ್ಯೋತಿಷೋ 'ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ' (ಛಾ.೨.೧೨.೧.) ಇತಿ ಗಾಯತ್ರಾ
ಸಮಾರಂಭಃ ಕೃತಃ ತಸ್ಮಾನ್ನ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಚೇತ್ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಹೃದಯೇ ಆಹಿತಂ ಯತ್ ಎಂದು ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕುದೆಂದು
ಯಾವ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಆ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಸೇ) ಅಥ ಯದತಃ ಪರೋ ದಿವೋ
ಜ್ಯೋತಿರ್ದೀಪ್ಯತೇ ವಿಶ್ವತಃ ಪೃಥ್ವೀಷು ಸರ್ವತಃ ಪೃಥ್ವೀಷು ಅನುತ್ತಮೇಷೂತ್ರಮೇಷು ಲೋಕೇಷು ಇದಂ
ವಾವತ್ವದ್ದಿದಮ್ನು ನ್ನಂತಃಪುರುಷೇ ಜ್ಯೋತಿಃ || ಅಥ=ಶ್ರೀಹರಿಯ ಬೇರೆ ಮಹಿಮೆಯು ಅರಂಭಿಸ
ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಯತ್=ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಅನಂತಾಸನವೈಕುಂಠಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ನಾರಾಯಣ ವಾಸುದೇವ
ವೈಕುಂಠಾಖ್ಯವಾದ ಯಾವ ರೂಪತ್ರಯವಿದೆಯೋ, ಅದು. ಅತಃ=ಈ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಬುದ್ಧಿಸ್ತವಾದ,
ದಿವಃ=ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ, ಪರಃ=ಅದಕ್ಕಿಂತ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕದು. ಜ್ಯೋತಿಃ=ತೇಜೋಮಯ

ವಾದುದು. * ವಿಶ್ವತಃ ಪೃಥ್ವೀಷು=ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವೈಜಯಂತ, ಮೇರು, ಸತ್ಯಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಚತುರ್ಮುಖ ಮಂದಿರಗಳ ದಶೆಯಿಂದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಉನ್ನತಗಳಾದ, ಸರ್ವತಃ ಪೃಥ್ವೀಷು=ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪೃಥಿವೀ ಸ್ವರಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಲೋಕಗಳ ದಶೆಯಿಂದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಉಚ್ಚಗಳಾದ, ಅನುತ್ತಮೇಷು=ನ ಎದ್ದತೇ ಉತ್ತಮಃ ಲೋಕಃ ಯೇಭ್ಯಸ್ತೇ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ, ಉತ್ತಮೇಷು = ಸ್ವತಃ ವಿವ ಉತ್ತಮಗಳಾದ, ಲೋಕೇಷು=ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ ಆನಂತಾಸನ ವೈಕುಂಠಗಳಲ್ಲಿ ದೀಪ್ಯತೇ =ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೋ, ತತಃ=ಅಂತಹ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಇದಂ ವಾವ=ಇದಪ್ಪೇ ಯದಿದಂ ಅಸ್ಮಿನ್ ಪುರುಷೇ=ಯಾವುದು ಈ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂತಃ=ಒಳಗೆ, ಜ್ಯೋತಿಃ=ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ಜವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆ. ಅಂದರೆ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಎಂದು ಛಂದೋಗೃಹದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಂತಹ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಗಾಯತ್ರೀರೂಪವಾಗಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ಇದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಾಗ್ವಾ ಗಾಯತ್ರೀ ವಾಗ್ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಯಾವನು ಗಾಯತ್ರೀನಾಮಕನಾದ ಗಾಯತ್ರಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸ್ಮಿರೂಪನಾದ ಹಯಗ್ರೀವರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೋ, ಆ ಇದು ಪ್ರಥಮರೂಪವು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆತನ ಎರಡನೇ ರೂಪವನ್ನೇ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಂ = ಪೂರ್ಣವಾದ ಯಾವುದು ಮತ್ಸ್ಯಾದೈವತಾರೂಪವೋ, ಸರ್ವಂ=ಸರ್ವಾಂತರ್ಗತವಾದ ಯಾವುದು ರೂಪವೋ, ತತ್ಸರ್ವಂ=ಅದೆಲ್ಲವೂ, ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ=ಗಾಯತ್ರೀ ನಾಮಕ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಆತನ ಮೂರನೇ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಗಾಯತ್ರೀ=ಗಾಯತ್ರಿ ನಾಮಕ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ವಾಗ್ವೈ=ವಾಕ್ ನಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ, (ವಾಕಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಇದಂ ಸರ್ವಂ=ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಸಮುದಾಯವು, ವಾಗ್ವೈ=ವಾಕ್ ನಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವೇ. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾದುದರಿಂದ ವಾಕಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದದಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಗಾಯತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯತತ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ಉಪಕ್ರಮವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ತಸ್ಮಾತ್=ಆದುದರಿಂದ, ನ ವಿಷ್ಣುಃ=ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಇತಿ ಚೇತ್=ಎಂದರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಗಾಯತ್ರಿಯಿಂದ ಸಮಾರಂಭವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅದು ವಿರೋಧಿರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಗಾಯತ್ರಿಯೇ ಆಗಬೇಕು. ಆ ಗಾಯತ್ರಿಯು ವರ್ಣಸಮಾವೇಶರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ಶಬ್ದವೇ ಆಗಬೇಕು. ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದವು ಭಂದಸ್ಥಿನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಗಾಯತ್ರಿಗೆ ವಾಕ್ತ್ವವನ್ನೂ ವಿಧಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ಬಿ) ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರಪರವಾದರೆ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿದ್ದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ವಿಷ್ಣುಭಿನ್ನವೇ ಆಗಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಆನಂದಮಯತ್ವವು ಭಿನ್ನಗೀತೆಗೆ ಇರಬೇಕು. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ

* ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಮೇರುಃ ವೈಜಯಂತಂಽರಿಕ್ಷಂ | ತ್ವೇಯಂ ಸತ್ಯಲೋಕಃ ಚ ಸದನಂ ತ್ರಿವಿಧಂ ಸ್ಮೃತಂ || ತೇಜೋಽನಂತಸಾದ್ಯಾಃ ಯತಃ ತೋ ವಿಶ್ವತಃ ಪರಃ ||

ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಹೊರಟದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಸಿ) ಗಾಯತ್ರಿಯು ವಿಷಯವು. ಭಂದೋವಿಶೇಷವೋ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಗಾಯತ್ರಿಯು ಭಂದೋವಿಶೇಷವೇ ಆಗಬೇಕು. ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದವು ಅಲ್ಲಿ ರೂಢವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಂದು ಸಮ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸೂ ಭಂದಸ್ತೇ ಆಗಬೇಕು. ಆ ಭಂದಸ್ತೇನೇ ಹೃದಯಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವವೂ ಅನಂದಮಯತ್ವವೂ ಇದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಫಲವೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (ಡಿ) ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಮಂತ್ರಪರಗಳು. ಸರ್ವವಾಕ್ಯವನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಪರವನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. (ಇ) ಸಿದ್ಧಾಂತರೀತಿಯಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಅರ್ಥವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸೂತ್ರಾಂಶವನ್ನು ಅನುಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ | ತಥಾ ಚೇತೋರ್ಪಣಾರ್ಥಂ ಹಿ ನಿಗದ್ಯತೇ ಅಗ್ನಿಗಾಯತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥರೂಪೋಽಸಾವಿತಿ ಚೇತೋರ್ಪಣಾರ್ಥಂ ಹಿ ನಿಗದ್ಯತೇ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವಿಷ್ಣು ಎಗೂ ಗಾಯತ್ರೀಗೂ ಅಭೇದವನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ತಥಾ ಚೇತೋರ್ಪಣಾರ್ಥಂ= ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, (ಅದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅಗ್ನಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗುಣಸ್ವರೂಪನು ಎಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಅಭೇದವನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ)

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಗಾಯತ್ರಿಯು ವಿಷ್ಣುವಾಗಿದ್ದರೆ ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ವಾಚ್ಯನಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನೆಂದು ಸಾಧಿಸಬಹುದಿತ್ತು ಅದೇವೇ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ— ಗಾನಪ್ರಾಣಕರ್ತೃತ್ವಲಿಂಗದಿಂದ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ತಥಾ ಹಿ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಶೇಷವನ್ನು ಅನುಕರಿಸಿದರ್ಶನಪದೋಕ್ತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶನಂ ಗಾಯತಿ (ಚ) ತ್ರಾಯತಿ ಚ | (ಭಾ.೬.೧೨.೧.) ಇತ್ಯಾದಿ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಆದಿಪದದಿಂದ ಯಾ ವೈ ಸಾ ಗಾಯತ್ರೀ ಇಯಂ ವಾದ ಸಾ ಯೇಯಂ ಪೃಥಿವ್ಯಸ್ಯಾಂ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಭೂತಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮೇತಾಮೇವ ನಾತಿ ತೀಯತೇ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ (ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ವೇದಗಳನ್ನು) ಗಾಯತಿ=ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಪಡಿಸುತ್ತಾನೋ, (ಅಂದರೆ ಪ್ರಥಮತಃ ಉಪದೇಶಿಸಿದವನೋ) ತ್ರಾಯತಿ ಚ=(ಇಡೀ ಜಗತ್ತನ್ನು)

ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೋ, (ಆದುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.) ಯಾ ಗಾಯತ್ರೀಃಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಗಾಯತ್ರೀನಾಮಕನಾದ ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವೋ, ಸಾ ಇಯಂ ವೈ=ಆ ಗಾಯತ್ರೀನಾಮಕನು ಇವನೇ. ಯೇಯಂ ಪೃಥಿವೀ =ಆ ಈ ಪೃಥಿವೀನಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಆಸ್ಯಾಂ=ಈ ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಭೂತಂ=ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಸಮುದಾಯವು, ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ=ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ.) ಇತ್ಯಾದಿ ದರ್ಶನಂ=ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಯದ್ವಿಷ್ಣು ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಾಯತಿ ತ್ರಾಯತೇ ಚ ಎಂದು ವಾಕ್ಯವು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಇದು ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿದ್ದುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಗಾಯತ್ರಾದಿ ಶಬ್ದವು ಅನ್ಯತ್ರ ರೂಢವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಲಿಂಗಮಾತ್ರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ— ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ಅಗ್ನಿ ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತ ಯೋಗದಿಂದ ಮಾತ್ರ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶಗಳಿಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪೌರಾಣಿಕರೂಢಿಯಿಂದಲೂ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವೂ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಫುಟಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಚೈವದೋಭಿಧೋ ಹೈಷ ಸರ್ವದೇವಾಭಿಧೋ ಹ್ಯ(ಪೃ)ಸೌ | ಸರ್ವಲೋಕಾಭಿಧೋ ಹೈ(ಪೈ)ಷ ತೇಷಾಂ ತದುಪಚಾರತಃ || ಇತಿ ವಾಮನೇ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ವಿಷ್ಣುವು ಎಲ್ಲಾ ಭಂದಸ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನು. ಈ ವಿಷ್ಣುವು ದೇವತಾ ವಾಚಕಗಳಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನು. ಈ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನು. ಭಂದಸ್ಥ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಭಗವದಧೀನತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರು ಹಿ ಶಬ್ದಗಳು. ಅಥವಾ ವೇದಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಳು. (ಹಾಗಾದರೆ ಅನ್ಯತ್ರ ವ್ಯವಹಾರವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಭಂದಸ್ಥ ದೇವ ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಆ ಶಬ್ದಬೋಧ್ಯತ್ವವು ಉಪಚಾರತಃ=ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ, ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಾಮನ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದುದೋ, ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸಾವಕಾಶತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಲಿಂಗವು ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಲಿಂಗದಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಗಾನ ತ್ರಾಣಕರ್ತೃತ್ವರೂಪ ನಿರವಕಾಶ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಈ ನಿರ್ಣಯವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುವುದು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಭಂದಸ್ಥ ಲೋಕಗಳೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳಾಗಿವೆ. ದೇವತೆಗಳು ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರು. ಆದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಅಸೌ ಎನ್ನುವ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಉಕ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೇತುಂತರದಿಂದಲೂ ಗಾಯತ್ರಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭೂತಾದಿಪಾದವ್ಯಪದೇಶೋಪಪತ್ತೇತ್ಯೈವಂ ಓಂ || ೨೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಭೂತಂ=ಜಗತ್ತು ಆದಿ=ಪ್ರಥಮತಃ ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಯೇಷು ತೇ ಭೂತಾದಯಃ, ಭೂತಾದಯಃ ಪಾದಾಃ ಯಸ್ಯ ಗಾಯತ್ರೀ ಪದಾರ್ಥಸ್ಯ, ತಸ್ಯ ವ್ಯಪದೇಶಃ=ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯವು. ತಸ್ಯ ಉಪಪತ್ತೇಃ=ಅದು ಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅಂದರೆ ಪಾದೋಽಸ್ಯ ಸರ್ವಾ ಭೂತಾನಿ | ತ್ರಿಪಾದಶ್ಚಾಮೃತಂ ದಿವಿ ಎಂದು ಗಾಯತ್ರಿಗೆ ಭೂತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಗೃಹೀತವಾದ ನಾಲ್ಕು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿಯದೆ, ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯತ್ರ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಭೂತಾದಿಪಾದತ್ವಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗತ್ವವು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪುರುಷಸೂಕ್ತ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. (೨) ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೈಷಾ ಚತುಷ್ಪದಾಪದ್ಧಿಣಾ ಗಾಯತ್ರೀ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವುದು ಪದ್ಧಿಧವಾದ ಗಾಯತ್ರಿಯೋ, ಅದು ನಾಲ್ಕು ಪಾದವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಗಾಯತ್ರೀನಾಮಕ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಭೂತ ವಾಕ್ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರ ಹೃದಯ ಎಂದು ಆರು ವಿಧಗಳನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಿ ನಾಲ್ಕು ಅಂಶರೂಪವಾದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡಿ ತಾನು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪುರುಷಸೂಕ್ತ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತದೇತದ್ಭಾಷ್ಯನೂಕ್ಷಂ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳು ಎನ್ನುವುದು ಋಕ್ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿನು ಹೇಳಿಯದೆ ಎಂದರೆ ಆ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಾವಾನಸ್ಯ ಮಹಿಮಾ ತತೋ ಜ್ಯಾಯಾಂಶ್ಚ ಪೂರುಷಃ | ಪಾದೋಽಸ್ಯ ಸರ್ವಾ ಭೂತಾನಿ | ತ್ರಿಪಾದಶ್ಚಾಮೃತಂ ದಿವಿ (ಛಾ.೩.೧೨.೬.) || ಇತಿ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಪುರುಷನಿಗೆ, ತಾವಾನ್ಮಹಿಮಾ=ಪುರುಷ ವಿವೇದಂ ಸರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವಾದಿ ರೂಪವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. (ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಪುರುಷಃ=ಪೂರ್ಣಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು. ತತಃ ಜ್ಯಾಯಾಂಶ್ಚ=ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯುಕ್ತನು. (ಜ್ಯಯಿಸ್ತ್ವವನ್ನೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸರ್ವಾ ಭೂತಾನಿ=ಇಡೀ ಜಗತ್ತು ಅಸ್ಯ=ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ಪಾದಃ=ಒಂದುಪಾದವು. (ಭಿನ್ನಾಂಶವು.) ಅಸ್ಯ=ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯ, ಅಮೃತಂ=ನಾರರೂಪವಾದ, ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ, ತ್ರಿಪಾದ=ಮೂರು ಅಂಶಗಳ ಸಮುದಾಯರೂಪವಾದ ನಾರಾಯಣ ವಾಸುದೇವ ವೈಕುಂಠಗಳನ್ನುವುದು, ದಿವಿ=ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ದ್ವೈಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯಗಳಾದ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ ಅನಂತಾಸನ ವೈಕುಂಠಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಎಂದು (ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಯದ್ವೈಷಿ ಯುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿಶಾವಾನ್ ಎಂದೂ, ವಿಶ್ವಾ ಎಂದೂ ಪಾಠವಿರುವುದು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಇದು ಶಾಖಾಂತರಗಳಲ್ಲಿದೆ ಪಾಠವು. (೨) ಯದ್ವೈಷಿ ಭಿನ್ನಪಾದಃ ಸರ್ವಜೀವಾ

ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂತಶಬ್ದವನ್ನು ಜೀವಪರವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಸುವರ್ಣಂ ಕೋಶಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಸರ್ವಜಗತ್ತರವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಭೂತಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವನಿಗೂ ಭೂತಾದಿ ಪಾದಶ್ಲೋಕ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸುವರ್ಣಂ ಕೋಶಂ ರಜಸಾ ಪರೀವೃತಂ ದೇವಾನಾಂ ವಸುಧಾನೀಂ ವಿರಾಜಂ
ಅಮೃತಸ್ಯ ಪೂರ್ಣಾಂ ತಾಮು ಕಲಾಂ ವಿಚಕ್ಷತೇ | ಪಾದಂ ಪದ್ಮೋ ತುರ್ನ ಕಿಲಾ
ವಿವಿತ್ಸೇ (ತೈ.ಆ.೩.೧೧.) || ಇತಿ ಶ್ರುತೇ || ಪಾದ ಇತ್ಯೇ (ತಿ ಚೈ) ಕದೇಶಪರಿಮಿತಂ
ಚತುರ್ಭಾಗಬಲ ಇತಿವದ್ವಿನ್ಮಂ ಚ || || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪಾದ: ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಅಮೃತಪಾದತ್ರಯದಂತೆ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಯಕ್ಷಾದ್ರತ್ಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಭಾಗಬಲೋ ದೇವದತ್ತ: ಎನ್ನುವುದಂತೆ ಜಗತ್ತು ಭಿನ್ನವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಾದಪರಿಮಿತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಜಗತ್ತು ಪಾದ: ಎಂದು ವಿಷ್ಣುವಾದವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಾಲ್ಕು ವಿಶ್ವಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಕನೆಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತೆಂದರೆ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪಾದ ಎನ್ನುವ ಪದವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಏಕದೇಶ ಪರಿಮಿತವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ದೋಷವಲ್ಲ) (ಇದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಸುವರ್ಣಂ=ಒಂದು ಕಪಾಲದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ. ರಜಸಾ ಪರೀವೃತಂ=ರಜೋಗುಣ ಮತ್ತು ಜಲ ಅಗ್ನಿ ವಾಯು ಆಕಾಶ ಅಹಂಕಾರತತ್ವ ಮಹತತ್ವ, ಸತ್ತರಜಸ್ವರೋಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ, ವಿರಾಜಂ=ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರಭೂತವಾದ, ಅಥವಾ (ತತ್ವಪ್ರದೀಪಕಾ ರೀತಿಯಾಗಿ) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೋಶಂ=ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಭಿವಾದುದು ಯಾವುದು ಅದೆಯೋ, ದೇವಾನಾಂ=ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ವಸುಧಾನೀಂ=ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಇಡತಕ್ಕ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು, ಅಮೃತಸ್ಯ ಪೂರ್ಣಾಂ=ಮುಕ್ತರಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ, ತಾಂ=ಆ ಕೋಶವನ್ನು ಪದ್ಮೋತುಃ=ಆರು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೋಮಿಸತಕ್ಕ ಅಥವಾ ಆರು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುವ, ಅಥವಾ ಪದ್ಧಿಯಗಳಿಂದ ಸಾರಭೋಕ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಕಲಾಮುಃ=ಏಕದೇಶಪರಿಮಿತ ವಾದುದನ್ನೇ, ಪಾದಂ=ಪಾದಶಬ್ದ ದಿಂದ (ಪುರುಷಸೂಕ್ತಾದ್ಯಾಗಮಗಳು) ಹೇಳುತ್ತವೆ. (ಅಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಪಾದಶಬ್ದದಿಂದ ಕಾಲನ್ನೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಚತುರ್ಭಾಗಂಶವನ್ನೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಆ ದ್ರವ್ಯನಿಧಾನವಾದ ಪೇಟಿಕೆಯು.) ಪಾದಂ=ಚತುರ್ಥಭಾಗ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ನ ವಿವಿತ್ಸೇ ಕಿಲಾ=ಹೊಂದಲಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ. ಎನ್ನುವ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಪಾದಂ ನ ವಿವಿತ್ಸೇ=ಪಾದಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ತಾವಾನ್ ಎನ್ನುವ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಹೀಗೆ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದೇವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಲಿಂಗವು ಅನ್ಯನಿಷ್ಠವು ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ— ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದ್ವಿ ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಭೂತಾದಿ ಪಾದತ್ವಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಾಗ ಪುರುಷಸೂಕ್ತೋಕ್ತಾತ್ ಎಂದು ಯಾವುದು ಅನುಮಾನವು ಸೂಚಿತವಾಯಿತೋ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಹಿ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಾಭಿಧೇಯಃ | 'ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಜಂತ' (ಶ್ರೀ. ಆ. ೩. ೧೨) ಇತಿ ಯಜ್ಞಶಬ್ದಾತ್ | 'ಯಜ್ಞೋ ವಿಷ್ಣುರ್ದೇವತಾ' (ಶ್ರು ತ್ಯಂತರಂ) ಇತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವೇ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೋ, ಅದುದರಿಂದ ಆತನೇ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪಾದನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. (ಭೂತಾದಿ ಪಾದತ್ವವು ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮವಾಗದಿದ್ದರೆ ಪುರುಷಸೂಕ್ತ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವು ಬಾರದ ಹೋಗಬೇಕಾದೀತು.) (ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ವಿಷ್ಣುವು ಏಕೆ ಆಗಬೇಕೆಂದರೆ) (ದೇವತೆಗಳು) ಜ್ಞಾನ ಕರ್ಮಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಆಶ್ರಯ ರುದ್ರಾಖ್ಯಪಕುವಿನಿಂದ, ಯಜ್ಞಂ=ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರು ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಯಜ್ಞಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಾಯಕವು ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆಂದರೆ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಯಜ್ಞ ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ದೇವತೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಯದ್ಯಪಿ ಯಜ್ಞೋ ವೈ ವಿಷ್ಣುಃ ಎಂದು ಅರ್ಥಯುಗಗಳ ಶ್ರುತಿಯು. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಯು ಶ್ರುತ್ಯಂತರವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಪುರುಷಸೂಕ್ತವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಕರಣವಲ್ಲ. ಇತರ ಪ್ರಕರಣವೇ. ಪಶುರೂಪವಾದ ಅನ್ಯಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಶ್ರುತಿಯು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಆ ಯಜ್ಞಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವೆಂದು ಕೊಡಬಹುದು. ಅದರಿಂದಲೇ ಭೂತಾದಿ ಪಾದವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗವೆಂದೂ ನಿರ್ಧಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪಾದೋಽಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಭೂತಾನಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಭೂತಾನಿ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಶ್ರುತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಸಿದ್ಧಿಯು ಎಂದರೆ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ವಿಷ್ಣುವು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಸ್ಮಿನ್ಮಾಲೇ ಮಹಾರಾಜ ರಾಮ ವಿವಾಭಿಧೀಯತೇ| ಯಥಾ ಹಿ ಪೌರುಷೇ ಸೂಕ್ತೇ ವಿಷ್ಣುರೇವಾಭಿಧೀಯತೇ|| ಇತಿ ಚ ಸ್ಯಾಂದೇ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಎಲೋ ಮಹಾರಾಜನೇ, ಆ ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ (ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷ ನಾಮ ಗಳಿಂದ) ಶ್ರೀ ರಾಮನೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ

ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ, (ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ) ಪಶು ಪುರುಷನು ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ * ಸ್ಯಂದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಸಿದ್ಧವಾದುದೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪುರುಷಸೂತ್ರವು ವಿಷ್ಣುವರ ವೆನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರ ವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉಪದೇಶಭೇದಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನೋಭಯಸ್ಮಿನ್ನಪ್ಯವಿರೋಧಾತ್
ಓಂ || ೨೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಉಪದೇಶಭೇದಾತ್=(ಸಪ್ತಮ್ಯಂತ ಪಂಚಮ್ಯಂತ ಪದವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ) ಗಾಯತ್ರೀ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ದ್ಯುಸ್ಥತ್ತ ದಿವಃಪರತ್ವರೂಪ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ನಃಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವ್ಯವಾದ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಭನ್ನವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುವುದು. ಇತಿ ಚೇತ್=ಎಂದರೆ, ನಃಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಉಭಯಸ್ಮಿನ್ನಃ=ಎರಡು ಉಪದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಒಂದೇ ವಸ್ತುವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಅವಿರೋಧಾತ್=ಮೂರುಲೋಕ ಏಕುಲೋಕ ಎನ್ನುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಸಪ್ತಮೀ ಪಂಚಮೀಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಏಕಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಆಕ್ಷೇಪಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತ್ರಿಪಾದಸ್ಯಾಮೃತಂ ದಿವಿ (ಛಾ.೩.೧೨.೬.) | ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಪದೇಶಃ || ಪರೋ ದಿವಃ (ಛಾ.೩.೧೨.೭.) | ಇತಿ ಪಂಚಮ್ಯಂತಃ ಪಶ್ಚಿಮಃ || ತಸ್ಮಾನ್ನೈಕಂ ವಸ್ತು ತ್ರೋಚ್ಯತ ಇತಿ ಚೇನ್ನ | ತ್ರಿಸಪ್ತಲೋಕಾಪೇಕ್ಷಯೋಭಯಸ್ಮಿನ್ನಪ್ಯವಿರೋಧಾತ್

|| ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತ್ರಿಪಾದಸ್ಯಾಮೃತಂ ದಿವಿ ಎಂದು ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾದ ಪೂರ್ವೋಪದೇಶವು. ಪರೋದಿವಃ ಎಂದು ಪಂಚಮ್ಯಂತವಾದುದು ಮೇಲಿನ ಉಪದೇಶವು. (ಪೂರ್ವೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಭನ್ನವಾದುದು ಇದೆ.) (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೀಗೆ ಭನ್ನವಾದ ಉಪದೇಶದ್ವಯವು ಇದೆಯೋ,) ಅದುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ಉಪದೇಶಗಳಲ್ಲಿ (ಗಾಯತ್ರೀ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ಧಗಳಿಂದ) ವಿಷ್ಣುವ್ಯವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ಎಕೆಂದರೆ) ಇಲ್ಲಿ ನೈಕಂ ವಸ್ತು=ಅನೇಕ ವಸ್ತುವು ಅಂದರೆ

★ ಸಕತ್ತಮಾನಗಗತಂ ತ್ರಯೋದರಸಪ್ತಕಂ | ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಸಮಂ ಚಕ್ರೇ ಸಮಸ್ತಂ ಕ್ಷಿಪಿಮಂಡಲಂ | ರಾಮೋ ರಾಮ ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಸರ್ವೇಶಾಮುಘವತ್ಸದಾ | ಸರ್ವೋ ರಾಮಮಯೋ ಲೋಕೋ ಯದಾ ರಾಮಸ್ತಪಾಲಯತ್ || ಎಂದು ಸ್ಯಂದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಅಂಶಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ದ್ಯುಸ್ತತ್ವ ದಿವಃಪರತ್ವರೂಪವಾದ ಎರಡು ಧರ್ಮವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಮತ್ತೆ ಇಲ್ಲಿ ವಸ್ತುದ್ವಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ— (ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ನ = ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಸ್ತು ವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಎರಡು ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಎರೋಧವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಏಳು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಎರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದುದು ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ವಃ ಎಂದು ಉಕ್ತಿಯು. (ಬಿ) ಯಾವಾಗ ಭೂಃ ಭುವಃ ಸ್ವ ಎಂದು ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ವಿವಕ್ಷೆಯಿದೆಯೋ, ಆಗ ಲಕ್ಷ್ಯಲೋಪನ ಎತ್ತರವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಾಖ್ಯ ಭುವಲೋಕದಿಂದ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಸರ್ವಲೋಕವೂ ದ್ಯುಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದು. ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ ಅನಂತಾಸನ ವೈಕುಂಠಗಳಾದರೂ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಮೇಲೆ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ನಾರಾಯಣ ವಾಸುದೇವ ವೈಕುಂಠಾಖ್ಯವಾದ ತ್ರಿವಾತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು ರೂಪತ್ರಯವು ದ್ಯುಲೋಕ ದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಪ್ರಮ್ಯಂತೋಪದೇಶದಿಂದ ಎರೋಧವಿಲ್ಲ (ಸಿ) ಪೃಥಿವೀಶ್ವೇತು ಸರ್ವೋಚ್ಚೋ ಲೋಕೋಽನಂತಾಸನಾತ್ಮಕಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷಾತ್ಮಕೇಭ್ಯಶ್ಚ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಪ್ರತಿತೋ ಹರಿಃ || ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನಂತಾಸನವು ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಿಂದ ಉನ್ನತವಾದುದಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಅನಂತಾಸನವು ಪೃಥಿವೀಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಬಹುಲಕ್ಷ್ಯಲೋಪನ ಉನ್ನತವಾದುದರಿಂದ ಒಂದು ಲಕ್ಷ್ಯಲೋಪನ ಉನ್ನತವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕದಿಂದ ಉನ್ನತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಕೂಡಬಹುದು. (ಡಿ) ಯಾವಾಗ ಭೂಃ ಭುವಃ ಸ್ವ ಮಹಃ ಜನಃ ತಪಃ ಸತ್ಯಂ ಎಂದು ಏಳು ಲೋಕಗಳ ವಿವಕ್ಷೆಯೋ, ಆಗ ಇಂದ್ರಸದನವು ದ್ಯುಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದರಿಂದ ತದುಚ್ಚವಾದುದೂ ಮೇಲೆ ಇರತಕ್ಕ ವೈಕುಂಠವು ದಿವಃಪರವೆನ್ನುತ್ತದೆ. (ಇ) ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ದೌರ್ಮಹಾ ಮೇರುರಾಕಾಶೇ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಂ ದಿವೀಂದ್ರಸದನಂ ಚೈವ ತತ್ತರೇ ತು ದಿವಃ ಪರೇ || ಎನ್ನುವ ಸ್ತೋತ್ರಿಯದಶೆಯಿಂದ ಮೇರು ಪರ್ವತವೂ ದ್ಯುಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ವಾದುದರಿಂದ ತದುಚ್ಚವಾದುದು ಭೂಸ್ವಪ್ನವಾದುದರಿಂದ ತತ್ಪಜ್ಞಾತೀಯವಾದ ಅನಂತಾಸನವು ದಿವಃಪರವೆನ್ನುತ್ತದೆ. (ಎಫ್) ಹೀಗೆ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವೂ ದ್ಯುಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದರಿಂದ ತದುಚ್ಚವಾಗಿ ಮೇಲೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ತತ್ಪಜ್ಞಾತೀಯವೂ ಭೂಮಿಗಿಂತ ಕಿಂಚಿದಂತರಿತವೂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಉನ್ನತವೂ ಆದ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪವೂ ದಿವಃಪರವಾಗುವುದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪಂಚಮ್ಯಂತೋಪದೇಶದಿಂದ ಎರೋಧವಿಲ್ಲ (ಜಿ) ವೈಕುಂಠವು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಪರವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ದಿವಃಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಾದರೂ ಅದನ್ನು ಸರ್ವತಃ ಪೃಥ್ವೀಶು ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೇ ಹೇಳದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇಂದ್ರಸದನವು ದ್ಯುಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು. (ಹೆಚ್) ಯದ್ಯಪಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದರೂ ಕೂಡ ಅನಂತಾಸನಾದಿಗಳು ಮೇರ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಪರವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ದಿವಃಪರಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುವು. ಯಾವಾನುಚ್ಚಃ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಸ್ತಾವಾನುಚ್ಚತಯಾ ಸ ಚಿ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪೋ ದಿವ್ಯೋಽತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ

ಅನಂತಾಸನ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಗಳಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಪರತ್ವವಿಲ್ಲ. ಎಳು ಲೋಕಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದ್ದು ವೈರ್ಥವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ವೈಕುಂಠವು ದ್ಯುತಜ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸರ್ವದ್ಯುಪರತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸದೇ ಹೋಗುವುದು. ವೈಕುಂಠಕ್ಕೆ ದ್ಯುಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದರೆ ದ್ವಾತೃಕೇಭ್ಯಶ್ಚ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ವೈಕುಂಠಶ್ಚೋಚ್ಚ ಉಚ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣ ವಿರೋಧವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಎಳು ಲೋಕಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿ ದಿವ್ಯಪರತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು. (ಈ) ಅನಂತಶಯನಂ ಚೈವ ತಥಾಸಂತಾಸನಂ ಹರೇಃ॥ ಬಹುಲಕ್ಷೋಚ್ಚಿತೇ ನಿತ್ಯೇ ವಿಮಾನೇ ಸಂಸ್ಥಿತಂ ಯತಃ॥ ಚಿತ್ತತ್ವ ತ್ಯಾತ್ವನಿ ತತೋ ದಿವೀತಿ ಕಥಿತಂ ಶ್ರುತೌ॥ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಚಿತ್ತತ್ವ ತ್ಯಾತ್ವಕವಾದ ಅನಂತಾಸನ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ ವೈಕುಂಠಾವ್ಯವಾದ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮೃಂತವಾದ ದ್ಯುಶಬ್ದವು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಯಾಗಿಕವಾಗಿದೆ. ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆದರೂ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಪ್ತಮೃಂತ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ರೀತ್ಯಂತರದಿಂದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯ ರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ ॥ (೧) ಜ್ಯೋತಿರ್ಭರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ ಎಂದು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಉಪದೇಶಭೇದಾತ್ ಎನ್ನುವ ತನಕ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣವು. ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪಾದಾಭಿಧಾನಾತ್ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ತದೇತದ್ಯಚಾಸಭ್ಯುಕ್ತಂ ಪಾದೋಽಸ್ಯ ಸರ್ವಾ ಭೂತಾನಿ, ತ್ರಿಪಾದಸ್ಯಾಮೃತಂ ದಿವಿ ಎಂದು ಪಾದವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಚರಣ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ ಪಾದ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷರವಾಘವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಪಾದಶಬ್ದ ವೇ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಪಾದಾಭಿಧಾನಾತ್ ಎಂದೇ ಸೂತ್ರವಿರಬೇಕೆತ್ತು ಎನ್ನುವ ದೋಷವು ಬರುವುದು. (೨) ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಿಂದ ಹೃದಯ ಆಹಿತಂ ಯತ್ ಎಂದು ಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವಯುಕ್ತವಾದ ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಾಕ್ಯವನ್ನದಾಹರಿಸಿ ಅನಂದಮಯಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಕೊಡುವಾಗ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಿ ಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಅರ್ಥ ಯದತಃ ಎನ್ನುವ ಭಾಂದೋಗ್ಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನದಾಹರಿಸಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. (೩) ಮತ್ತು ಪೌನರುಕ್ತಂ ಪರಮತೇ ಜ್ಯೋತಿರ್ಭೂತಾದಿ ಸೂತ್ರಯೋಃ॥ ಪಾದೋಪದೇಶಾದನ್ಯಾ ಹಿ ನೈವಾಪ್ತಿ ಚರಣಾಭಿಧಾ॥ ಪರಮತದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸೂ ತ್ರಕ್ಕೂ ಭೂತಾದಿಸೂತ್ರಕ್ಕೂ ಪೌನರುಕ್ತವು ಬರುವುದು. ಪಾದೋಽಸ್ಯ ಸರ್ವಭೂತಾನಿ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಪಾದಾಭಿಧಾನದಿಂದ ಇತರವಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾದಾಭಿಧಾನವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಭೂತಾದಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಪೌನರುಕ್ತವು ಬರುವುದು. (೪) ಮತ್ತು ಆದ್ವೈತಿಗಳ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತತ್ವತ್ವಾದಿತ್ವವೆಂದರೆ ತತ್ವದಾತ್ಮಕತ್ವವು. ಅಂತೂ ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ ಎನ್ನು ವುದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ. ಅದರ ಏಕದೇಶ ಭೂತವಾದ ಭೂತಾದಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಭೂತಾದಿಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಪೌನರುಕ್ತವು, ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಪರರ ಮತದಲ್ಲಿ ಭೂತಾದಿಸೂತ್ರವು ವೈರ್ಥವು.

ದ್ಯುಸ್ತತ್ವ ದಿವಃಪರತ್ವರೂಪವಾದ ಎರಡು ಧರ್ಮವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಮತ್ತೆ ಇಲ್ಲಿ ವಸ್ತುದ್ವಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ— (ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ನ = ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಸ್ತು ವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಎರಡು ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಎರೋಧವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಏಳು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಎರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದುದು ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ವಃ ಎಂದು ಉಕ್ತಿಯು. (ಬಿ) ಯಾವಾಗ ಭೂಃ ಭುವಃ ಸ್ವ ಎಂದು ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ವಿವಕ್ಷೆಯಿದೆಯೋ, ಆಗ ಲಕ್ಷ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಂತೆ ಎತ್ತರವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಾಖ್ಯ ಭುವಲೋಕದಿಂದ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಸರ್ವಲೋಕವೂ ದ್ಯುಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದು. ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ ಅನಂತಾಸನ ವೈಕುಂಠಗಳಾದರೂ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಮೇಲೆ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ನಾರಾಯಣ ವಾಸುದೇವ ವೈಕುಂಠಾಖ್ಯವಾದ ತ್ರಿವಾತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು ರೂಪತ್ರಯವು ದ್ಯುಲೋಕ ದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತೋಪದೇಶದಿಂದ ಎರೋಧವಿಲ್ಲ (ಸಿ) ಪೃಥಿವೀಶ್ವೇಷು ಸರ್ವೋಚ್ಚೋ ಲೋಕೋಽನಂತಾಸನಾತ್ಮಕಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷಾತ್ಮಕೇಭ್ಯಶ್ಚ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಹರಿಃ || ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನಂತಾಸನವು ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಿಂದ ಉನ್ನತವಾದುದಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಅನಂತಾಸನವು ಪೃಥಿವೀಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಬಹುಲಕ್ಷ್ಯೋಪನ ಉನ್ನತವಾದುದರಿಂದ ಒಂದು ಲಕ್ಷ್ಯೋಪನ ಉನ್ನತವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕದಿಂದ ಉನ್ನತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಕೂಡಬಹುದು. (ಡಿ) ಯಾವಾಗ ಭೂಃ ಭುವಃ ಸ್ವ ಮಹಃ ಜನಃ ತಪಃ ಸತ್ಯಂ ಎಂದು ಏಳು ಲೋಕಗಳ ವಿವಕ್ಷೆಯೋ, ಆಗ ಇಂದ್ರಸದನವು ದ್ಯುಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದರಿಂದ ತದುಚ್ಚವಾದುದೂ ಮೇಲೆ ಇರತಕ್ಕ ವೈಕುಂಠವು ದಿವಃಪರವೆನ್ನುತ್ತದೆ. (ಇ) ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ದೌರ್ಮಹಾ ಮೇರುರಾಕಾಶೇ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಂ ದಿವೀಂದ್ರಸದನಂ ಚೈವ ತತ್ಪರೇ ತು ದಿವಃ ಪರೇ || ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೇ ಮೇರು ಪರ್ವತವೂ ದ್ಯುಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ವಾದುದರಿಂದ ತದುಚ್ಚವಾದುದು ಭೂಸ್ವಪ್ನವಾದುದರಿಂದ ತತ್ಪ್ರಜಾತೀಯವಾದ ಅನಂತಾಸನವು ದಿವಃಪರವೆನ್ನುತ್ತದೆ. (ಎಫ್) ಹೀಗೆ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವೂ ದ್ಯುಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದರಿಂದ ತದುಚ್ಚವಾಗಿ ಮೇಲೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ತತ್ಪ್ರಜಾತೀಯವೂ ಭೂಮಿಗಿಂತ ಕಿಂಚಿದಂತರಿತವೂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಉನ್ನತವೂ ಆದ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪವೂ ದಿವಃಪರವಾಗುವುದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪಂಚಮ್ಯಂತೋಪದೇಶದಿಂದ ಎರೋಧವಿಲ್ಲ (ಜಿ) ವೈಕುಂಠವು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಪರವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ದಿವಃಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಾದರೂ ಅದನ್ನು ಸರ್ವತಃ ಪೃಥಿವೀಶ್ವೇಷು ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೇ ಹೇಳದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇಂದ್ರಸದನವು ದ್ಯುಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು (ಹೆಚ್) ಯದ್ಯಪಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದರೂ ಕೂಡ ಅನಂತಾಸನಾದಿಗಳು ಮೇರ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಪರವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ದಿವಃಪರಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುವು. ಯಾವಾನುಚ್ಚಃ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಸ್ತಾವಾನುಚ್ಚತಯಾ ಸ ಚಿ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪೋ ದಿವ್ಯೋಽತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ

ಅನಂತಾಸನ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಗಳಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಪರತ್ವವಿಲ್ಲ. ಎಳು ಲೋಕಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ವೈಕುಂಠವು ದ್ಯುಶಬ್ದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸರ್ವದ್ಯುಪರತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸದೇ ಹೋಗುವುದು. ವೈಕುಂಠಕ್ಕೆ ದ್ಯುಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದರೆ ದ್ವಾತೃಕೇಭ್ಯಶ್ಚ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ವೈಕುಂಠಶ್ಚೋಚ್ಚ ಉಚ್ಚತೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣ ವಿರೋಧವು ಬರ ಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಎಳು ಲೋಕಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿ ದಿವಃಪರತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು. (ಈ) ಅನಂತತಯನಂ ಚೈವ ತಥಾಸಂತಾಸನಂ ಹರೇಃ॥ ಬಹುಲಕ್ಷೋಚ್ಚತೇ ನಿತ್ಯೇ ವಿಮಾನೇ ಸಂಸ್ಥಿತಂ ಯತಃ॥ ಚಿತ್ತ್ವ ತ್ಯಾತ್ವನಿ ತತೋ ದಿವೀತಿ ಕಥಿತಂ ಶ್ರುತೌ॥ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಚಿತ್ತ್ವ ತ್ಯಾತ್ವಕವಾದ ಅನಂತಾಸನ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ ವೈಕುಂಠಾವ್ಯವಾದ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾದ ದ್ಯುಶಬ್ದವು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಯೌಗಿಕವಾಗಿದೆ. ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದರೂ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಅದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ರೀತ್ಯಂತರದಿಂದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯ ರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ॥ (೧) ಜ್ಯೋತಿರ್ಭರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ ಎಂದು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಉಪದೇಶಭೇಧಾತ್ ಎನ್ನುವ ತನಕ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣವು. ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪಾದಾಭಿಧಾನಾತ್ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ತದೇತದ್ಭಾಸಭುಕ್ತಂ ಪಾದೋಽಸ್ಯ ಸರ್ವಾ ಭೂತಾನಿ, ತ್ರಿಪಾದಸ್ಯಾಮೃತಂ ದಿವಿ ಎಂದು ಪಾದವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಚರಣ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ ಪಾದ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರವಾಚ್ಯವೆದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಪಾದಶಬ್ದ ವೇ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಪಾದಾಭಿಧಾನಾತ್ ಎಂದೇ ಸೂತ್ರವಿರಬೇಕೆತ್ತು ಎನ್ನುವ ದೋಷವು ಬರುವುದು. (೨) ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಿಂದ ಹೃದಯ ಅಹಿತಂ ಯತ್ ಎಂದು ಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವಯುಕ್ತವಾದ ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಾಕ್ಯವನ್ನುದಾಹರಿಸಿ ಅನಂದಮಯಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಕೊಡುವಾಗ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೇಸಂಗತಿ ಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಅಥ ಯದತಃ ಎನ್ನುವ ಭಾಂದೋಗ್ಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನುದಾಹರಿಸಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. (೩) ಮತ್ತು ಪೌನರುಕ್ತ್ಯಂ ಪರಮತೇ ಜ್ಯೋತಿರ್ಭೂತಾದಿ ಸೂತ್ರಯೋಃ॥ ಪಾದೋಪದೇಶಾದನ್ಯಾ ಹಿ ನೈವಾಪ್ತಿ ಚರಣಾಭಿಧಾ॥ ಪರಮತದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸೂತ್ರಕ್ಕೂ ಭೂತಾದಿಸೂತ್ರಕ್ಕೂ ಪೌನರುಕ್ತ್ಯವು ಬರುವುದು. ಪಾದೋಽಸ್ಯ ಸರ್ವಭೂತಾನಿ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಪಾದಾಭಿಧಾನದಿಂದ ಇತರವಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾದಾಭಿಧಾನವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಭೂತಾದಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಪೌನರುಕ್ತ್ಯವು ಬರುವುದು. (೪) ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತತ್ತ್ವಾಪರತ್ವವೆಂದರೆ ತತ್ತ್ವದಾತ್ಮಕತ್ವವು. ಅಂತೂ ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ ಎನ್ನು ವುದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ. ಅದರ ಏಕದೇಶ ಭೂತವಾದ ಭೂತಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಭೂತಾದಿಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ಅಂತೂ ಪೌನರುಕ್ತ್ಯವು. ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಪರರ ಮತದಲ್ಲಿ ಭೂತಾದಿಸೂತ್ರವು ವ್ಯರ್ಥವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಎಂದು ಭಂದೋವಿಶೇಷವಾದ ಗಾಯತ್ರಿಯನ್ನುಪಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ಅಥ ಯದತಃ ಪರೋ ದಿವೋ ಜ್ಯೋತಿರಿದೀಶ್ಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಗಾಯತ್ರಿಯೇ, ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಗಾಯತ್ರಿ ಚ ತ್ರಾಯಿತಿ ಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಗಾನ ಪ್ರಾಣಕರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಅನಾದಿಯಾದ ಗಾಯತ್ಯಾದಿ ಭಂದೋವಿಶೇಷನಿಯಾಮಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವೇ, ಭಂದಸ್ಸಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ವಿಷ್ಣುವೇ. (೨) ಅನಾದೀನಾಂ ಗುಣಾದೀನಾಂ ಯಥಾ ಗುಣಾದಿತಂತ್ರತಾ ತಥಾಽನಾದಿ ಪ್ರತೇರಸ್ತು ಕ್ಷೇಮಾಯೇಶ್ವರ ತಂತ್ರತಾ|| ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿ ನಿತ್ಯಗಳಾದ ಗಗನಾದಿ ಪರಿಮಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಶ್ರಯವಾದ ಗಗನಾದಿಗಳ ಅಧೀನತ್ವವು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ, ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯಾದ ಅಪ್ರಾಜ್ಞಾನಸಂಬಂಧಕ್ಕೂ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮ ವಿಭಾಗಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಅಜ್ಞಾನಾದ್ಯಧೀನತ್ವವು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ, ಪ್ರಾಚಾರರರ ಮತದಲ್ಲಿ ದುಃಖಪ್ರಾಣಭಾವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಾದೀನತ್ವವು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅನಾದಿಯಾದ ಶ್ರುತಿರೂಪವಾದ ಗಾಯತ್ರೀಗೂ ಗಾಯತ್ರೀಪದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಉಕ್ತಪ್ರಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನತ್ವವು ಇದೆ. ತಥಾಚ ಅನಾದಿಯಾದುದಕ್ಕೂ ಈಶ್ವರನು ನಿಯಾಮಕನೇ. (೩) ಮತ್ತು ಅಕರ್ಮಮನ್ಯಥಾ ಕರ್ಮಂ ಕರ್ಮಂ ಚಾಸ್ತೀಶ್ವರಸ್ಯ ತತ್|| ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ತೇನ ತತ್ತಂತ್ರಮನಾದ್ಯಪಿ ಚ ಸಾದಿವತ್|| ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಮಾಡದೆ ಇರಲಿಕ್ಕೂ ಅನ್ಯಥಾ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಾದಿವಪಾರ್ಥದಂತೆ ಅನಾದಿಯಾದುದೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವೇ. ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವತ್ರಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಅತೀತಾದಿಕಾಲವನ್ನು ಆವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತವಾದುದನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆ ಸಂಕಲ್ಪವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (೪) ಅಘಟತಘಟಕ ಅಚಿಂತ್ಯವಾದ ಅದ್ಭುತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. (೫) ಯದ್ಯಪಿ ಅನಾದಿಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದರೂ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಗಾನ ಪ್ರಾಣಕರ್ತೃತ್ವವು, ವೇದವನ್ನುಪದೇಶಿಸಿದವನೂ ರಕ್ತಕನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಶಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಭಂದೋಗತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮಹಾಯೋಗದಿಂದ ಪರಮಮುಖ್ಯತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅನಾದಿಸ್ವಭಾವನಿಯಾಮಕಶಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಮಹಾಗುಣವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡದಿರುವ ಅನಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿಯೂ ಅನಾದಿಸ್ವಭಾವಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವೇ ವೇದಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

ಗಾಯತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೨ ಉತ್ತರ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣ

ಓಶಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಾಣ ಎನ್ನುವ ನಾಮಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿ, ವಿಷಯವಾಕ್ಯ, ವಿಷಯ, ಸಂಶಯ, ಸಯುಕ್ತಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಾಣೋ ವಿಷ್ಣುರಿತ್ಯುಕ್ತಂ | ತತ್ರ ತಾ ವಾ ವಿತಾಃ ಶೀರ್ಷಂ ಶ್ರಿಯಃಶ್ರಿತಾಶ್ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಕ್ ಪ್ರಾಣಃ (ಐ.ಆ.೨.೧.೪.) | ಇತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವಂ ನ ಯುಜ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರಿಯೈಃ ಸಹಾಭಿಧಾನಾತ್ | ಇತಿ || ಆತ ಆಪ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆದ್ಯ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ತದ್ವಿತ್ತಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ತಾ ವಿತಾಃ=ಆ ಈದಾವ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನಃ ವಾಕ್ ಪ್ರಾಣಃ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯರಾದ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳು, ಶೀರ್ಷನ=ಚತುರ್ಮುಖನ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರಿತಾಃ=ಆಶ್ರಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರಿಯಃ=ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು. ಎನ್ನುವ ಐತರೇಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಪ್ರಾಣನು ಶ್ರುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಏಕೆ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪರಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂದರೆ ನಿಶ್ಚಯರಾದ (ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿಗಳ ಗಣದಲ್ಲಿಯೇ ಗಣನೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ.) ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಬಂದರೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.) (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆಯೋ) ಅದುದರಿಂದ (ವೇದವ್ಯಾಸರು) ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನನೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣನೂ ಅನ್ಯನಾಗಬೇಕೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಉತ್ತರ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸೇಸಂಗತಿಯು. (ಬಿ) ಐತರೇಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣನು ವಿಷಯವು. ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನನೋ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನರಾದ ವಾಯಾದಿಗಳೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಾದಲ್ಲಿ ಗಣತತ್ವ (ಸೇರಿಸುವಿಕೆ) ರೂಪವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಾಧಕವಾದ ಲಿಂಗವೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. ತಾವಾ ವಿತಾಃ ಎನ್ನುವುದು ಚತುರ್ಮುಖನ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶಿರಶ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮವೃತ್ತಿಮಿತಿವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಾಣಸ್ತಥಾಽನುಮಗಮಾತ್ ಓಂ || ೨೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಐತರೇಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ವಿಷ್ಣುವೇ. ದೇವೋಪದೇಶ್ಯತ್ವಮೊದಲಾದ ನಿರವಕಾಶಗಳಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಅಭ್ಯಾಸವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ.

ಹೀಕೆ || ಅನುಗಮಾತ್ ಎನ್ನುವ ಹೇತುಂತರವನ್ನು ಶ್ರುತ್ಯುದಾಹರಣಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಂ ದೇವಾಃ ಪ್ರಾಣಯಂತ (ಎ.ಆ.೨.೧.೫.) | ಸ ವಿಷೋಽಸುಃ ಸ ವಿಷ ಪ್ರಾಣಃ (ಎ.ಆ.೨.೧.೮.) | ಪ್ರಾಣ ಋಚ ಇತ್ಯೇವ ವಿದ್ಯಾತ್ (ಎ.ಆ. ೨.೨.೨.) | ತದಯಂ ಪ್ರಾಣೋಽಧಿಷ್ಠಿತಿ (ಎ.ಆ.೨.೩.೮.) | ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಗಮಾತ್ || ೨ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ತಂ= ಆ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ದೇವಾಃ=ದೇವತೆಗಳು, ಪ್ರಾಣಯಂತಃ ಶಿಷ್ಯಪ್ರತಿಷ್ಠಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. (ಇದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) (೨) ಸ ವಿಷಃ=ಆ ಈ ಶ್ರೀಪರ ಮಾತನು, ಅಸುಃ=ದುಷ್ಪರವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದವನು, ಪ್ರಾಣಃ=ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾನಂದರೂಪನು, ಸ ವಿಷಃ=ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಭೂತಿಃ=ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು, ಅಭೂತಿಶ್ವಃ=ಅಸುರರಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಅನೈಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು. (ಇದರಿಂದ ಭೂತಿತ್ವಾದಿರೂಪದಿಂದ ದೇವಾದ್ಯುಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.) (೩) ತಾ ವಾ ವಿತಾಃ ಸರ್ವಾ ಋಚಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇ ಘೋಷಾಃ ಏಕೈವ ವ್ಯಾಹೃತಿಃ ಪ್ರಾಣ ಏವ ಪ್ರಾಣ ಋಚ ಇತ್ಯೇವ ವಿದ್ಯಾತ್ ಆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಅವುಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು. ಪ್ರಾಣಃ=ವಿಷ್ಣುವೇ, ಯಾವ ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳಿಗೋ (ಅವುಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು. ಯಾವ ಸಮುದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಧ್ವನಿಗಳಿಗೋ ಅವುಗಳಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು. ಮತ್ತು ಯಾವುಗಳು ಸಮುದ್ರಾದಿಗಳ ಧ್ವನಿಗಳಿಗೋ, ಅವುಗಳಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಋಕ್ಕುಗಳಾದರೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ನಾಮಗಳುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಲ್ಪ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ನಾರಾಯಣ ಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಏತರೇಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಆದರೂ, ಏಕೈವ ವ್ಯಾಹೃತಿಃ=ನಿರ್ದೋಷ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾದ ನಾಮವು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೪) ಅಥ ದೇವರಥಃ ತಸ್ಯ ವಾಗುದ್ವಿಃ ಶ್ರೋತ್ರೇ ಪಕ್ಷ್ಮೀ ಚಕ್ಷುಃ ಯುಕ್ತೇ ಮನಃ ಸಂಗೃಹೀತಾ ತದಯಂ ಪ್ರಾಣೋಽಧಿಷ್ಠಿತಿ ಅಥಃ=ಮೇಲೆ, (ದೇಹವು) ದೇವರಥಃ= ವಿಷ್ಣುವಿನ ರಥವು, ತಸ್ಯಃ=ದೇಹಾಭ್ಯುರಥಕ್ಕೆ, ವಾಕ್=ವಾಗಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪಾರ್ವತಿಯು, ಉದ್ವಿಃ= ಧರಿಸತಕ್ಕ ರಜ್ಜುರೂಪಳು, ಶ್ರೋತ್ರೇ=ಬಲ ಎಡ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಚಂದ್ರ ಆತನ ಹೆಂಡದಿಯರು, ಪಕ್ಷ್ಮೀ=ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತಗಳಾದ ಕುದುರೆಗಳು, ಚಕ್ಷುಃ=ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯ ಆತನ ಹೆಂಡದಿಯರು, ಯುಕ್ತೇ=ಎದುರು ನಿಯುಕ್ತಗಳಾದ ಕುದುರೆಗಳು, ಮನಃ= ಮನೋಽಭಿಮಾನಿಯಾದ ರುದ್ರನು, ಸಂಗೃಹೀತಾ=ಸಾರಥಿಯು, ತತ್=ಅಂತಹ ರಥವನ್ನು, ಅಯಂ ಪ್ರಾಣಃ=ವಿಷ್ಣುವು, ಅಧಿಷ್ಠಿತಿಃ=ಅತಿಶತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವತೋಪದೇಶತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಹುಸ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಆದಿಪದದಿಂದ ಪ್ರಾಣೋ ಹೈವೈಷಃ ಯ ಏಷ ತಪತಿ ಎಂದು ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಸರ್ವಾಗ್ನಿ ಭೂತಾನ್ಯಾಪಿಪೀಲಿಕಾಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಣೇನ ಬೃಹತ್ಯಾ ವಿಷ್ವಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಬಿ) ಲಿಂಗದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಸುವಾಗ ಲಿಂಗದಿಂದಲೇ ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಹುತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ತಥಾಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಾಣೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ

|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ತದ್ವೈತ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಐತರೇಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣನೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲ (ಏಕೆಂದರೆ— ದೇವತೋಪದೇಶ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಬಲವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ ಲಿಂಗವೇ ಪ್ರಬಲವು. ನಿರವಕಾಶವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಬಾಹುಲ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೇ ಪ್ರಬಲವು. ಏಕೆಂದರೆ— ದ್ವಿಧಿಧಂ ಬಲವತ್ಯಂ ಚ ಬಹುತ್ವಾಚ್ಚ ಸ್ವಭಾವತಃ | ತಯೋಃ ಸ್ವಭಾವೋ ಬಲವಾನ್ ಉಪಜೀವ್ಯಾದಿಕಶ್ಚ || ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದ ಕಾರಣ ಬಹುತ್ವವಿದ್ದರೂ ಸಾರಕಶಕ್ತಿಯಾದ ಈ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವು ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ— ದೇವತೋಪದೇಶ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ನಿರವಕಾಶಗಳೂ ಆಗಿವೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಷ್ಣುಮೇವಾನಯಾನ್ ದೇವಾ ವಿಷ್ಣುಂ ಭೂತಿಮುಪಾಸತೇ | ಸ ಏವ ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತಸ್ತದ್ರಥೋ ದೇಹ ಉಚ್ಯತೇ || ಇತಿ ಸ್ಯಾಂದೇ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ದೇವತೆಗಳು ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಜ್ಞಾನಾದ್ಯೈಶ್ವರ್ಯ ರೂಪನನ್ನಾಗಿ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವೇ ಮುಖ್ಯ ವಾಚ್ಯನಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ವೇದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು. ದೇಹವು ವಿಷ್ಣುವಿನದ್ದೇ ರಥವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ಯಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ (ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ವಿವರಬೃಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಲಿಂಗಗಳೂ ನಿರವಕಾಶಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾಯಿತು. (ಬಿ) ಒಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಲಿಂಗದಿಂದ ಎರಡು ರೀತಿಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಲಿಂಗವು ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿರ್ಣಯವು

ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. (೫) ವಸ್ತುತಸ್ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವದಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಆ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಬಹುತ್ವ ನಿರವಕಾಶತ್ವರೂಪಗಳಾದ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬಾಧವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವು ಯಾವಾಗ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೋ, ಆಗ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ವಿಷ್ಣುತ್ವವು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅನುಗಮಪದವನ್ನು ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾನುಗಮಾಚ್ಛ

|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ೧ ವಿತದ್ವಿತ್ವವಿಷ್ಣುಸ್ವರೂಪವು ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣವು. ೨ ಬ್ರಹ್ಮಕೋ ಲೋಕಃ, ೩ ಬ್ರಹ್ಮೇದುಂ ಪುರುಷಂ, ೪ ಉದರಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ, ೫ ಆ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಇದು ಮೊದಲಾದ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ವಕ್ತುರಾತ್ಮೋಪದೇಶಾದಿತಿ ಚೇದಧ್ಯಾತ್ಮಸಂಬಂಧಭೂಮಾ ಹ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಓಂ || ೨೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ವಕ್ತುಃ=ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ, ಆತ್ಮೋಪದೇಶಾತ್ =ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಾಣನೆಂದು ತನ್ನನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಇಂದ್ರನೇ ಎಂದರೆ— ಈ ಪ್ರಾಣನು ಇಂದ್ರನಲ್ಲ ವಿಷ್ಣುವೇ. (ಓಂದ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಬಲ ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ. ಉಪದೇಶವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಈ ಉಪದೇಶವು ಇಂದ್ರನಲ್ಲದ್ದ ಪರಮಾತ್ಮವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿದೆ.) ಹೀಗೆ ಏಕೆಂದರೆ, ಅಸ್ಮಿನ್=ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ಸಂಬಂಧಭೂಮಾ=ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾದಿ ಬಹುದೇಹಸಂಬಂಧವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಥವಾ ಈ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆವೇಶಬಾಹುಲ್ಯವು ಇದೆ. (ಆದುದರಿಂದ ಉಪದೇಶವು ಸನ್ನಿಹಿತ ಪರಮಾತ್ಮ ವಿಷಯಕವಾಗಿದೆ.)

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಹಮೃಶ್ವಪೇ (ಐ.ಆ.೨.೨.೩.)| ಇತಿ ವಕ್ತು ರಾತ್ಮೋಪದೇಶಾದಿಂದ್ರ ವಿವೇತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರಾಣಸ್ತಂ ಪ್ರಾಣಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ (ಐ.ಆ.೨.೨.೩.)| ಇತಿ ಬಹದ್ಧ್ಯಾತ್ಮಸಂಬಂಧೋ ಹ್ಯತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ — ತಮಿಂದ್ರ ಉಪಾಚಿ ಋಷೇ ಪ್ರಿಯಂ ವೈ ಮೇ ಧಾಮೋಪಾಗಾಃ| ದರಂ ತೇ ದದಾಮೀತಿ || ೨ ಹೋವಾಚಿ |

ತ್ವಾಮೇವ ಜಾನೀಯಾಂ | ತಮಿಂದ್ರ ಉವಾಚ || ತಂ=ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಇಂದ್ರಃ=ಇಂದ್ರಾಂತರ್ಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಉವಾಚಃ=ಹೇಳಿದನು. (ಎಲೋ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ, ನನ್ನ ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಂದಿರವನ್ನು ಹೂಂ. ನೀನಿಗೆ ವರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ಆಗ ಆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಅವಿಷ್ಣುವಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ವರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆಂದು ಪುನಃಪುನಃ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಹೇಳಿದನು. ನನ್ನನ್ನು ಮೊದಲು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವೆನು. ಈಗ ನೀನು ಎಂತಹವನೆಂದು ವಿಶೇಷತಃ ತಿಳಿಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುವೆನು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರಾಂತರ್ಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಋಷಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು.) ಋಷೇ=ಎಲೋ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ, ಆಹಂ=ನಾನು, ಪ್ರಾಣೋ ವಾ=ಪ್ರಕೃತ್ಯಪ್ಪಾನಂದರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ಆಸ್ಮಿ=ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ. ಅಥವಾ ಅಪೇಯತ್ವಾತ್ ಆಹಂ, ಪ್ರಕೃತ್ಯಪ್ಪಾನಂದರೂಪತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಣಃ ದುಷ್ಪರಿಸಸಾತ್ ಜ್ಞಾತೃತ್ವಾಚ್ಚ ಆಸ್ಮಿ ಎಂದು ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ (ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಾಣನೆಂದೂ) ತನಗೇನೇ ಉಪದೇಶಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಇಂದ್ರನೇ, ಎಂದರೆ— ಈ ಪ್ರಾಣನು ಇಂದ್ರನಲ್ಲ (ಮತ್ತೆ ವಿಷ್ಣುವೇ.) (ಎಕೆಂದರೆ— ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅತಿಪ್ರಬಲವಾದ ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ, ಹಾಗಾದರೆ ಇಂದ್ರನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ನಾನೇ ಪ್ರಾಣನು ಎಂದು ಪ್ರಾಣೋ ಆಹಮಸ್ಮಿ ಋಷೇ ಎನ್ನುವ ಉಪದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲ. ಎಕೆಂದರೆ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಹಮಸ್ಮಿ ಋಷೇ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿದ್ದವನೇ ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಹಾಗಾದರೆ ಐಕ್ಯೋಕ್ತಿ ವಿರೋಧವು ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಎಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾವೈಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ.) ನೀನು ಪ್ರಾಣನು, ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳು ಪ್ರಾಣಗಳೂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಜೀವರೂಪ ಬಹುದೇಹಸಂಬಂಧವು (ಅಂದರೆ ಸರ್ವಗತತ್ವವೇ ಋಷಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿದೆ.) (ಏಕೈವಲ್ಲ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಂಬಂಧ ಬಹುಲ್ಕವು ಸಂಬಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಬಹು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. (ಬಿ) ಭೂಮಂಶಬ್ದವು ಭಾವ (ಧರ್ಮ)ವಾಚಕವಾದಾಗ್ಯೂ ಭಾವ ಭವಿತ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಭವಿತ್ಯ (ಧರ್ಮ)ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವು. (ಸಿ) ಅಥವಾ ಅಧಿಕಶ್ಚಾಸೌ ಆತ್ಮಾ ಚ, ತಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಃ, ಬಹುಶ್ಚಾಸೌ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಸಂಬಂಧಶ್ಚ ಎನ್ನುವ ವಿಗ್ರಹದಿಂದ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಬಹುವಾಗಿ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಸನ್ನಿಧಿ ವಿಶೇಷವು ಇದೆ. ಅದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಈ ಉಪದೇಶವು, ತನ್ನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲ ತಥಾಚ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಈಶ್ವರಸನ್ನಿಧಾನ ವಿಶೇಷಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಹಂ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯು. ತಾನೇ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಉಪದೇಶ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. (ಡಿ) ಸ್ವಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಏಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ಇಂದ್ರಾದಿರೂಪ ಬಹುದೇಹಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂದರೆ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸರ್ವಗತತ್ವವು ಜೀವವಿಶೇಷವಾದ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾರದು.

ಓಶಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಇಂದ್ರನೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ತಾನೇ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವರಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆಂದು

ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದೆಂದಾದರೆ ಮಯಿ ಪ್ರಾಣಃ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಅಹಂ ಪ್ರಾಣಃ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿದ್ದು ಆಗಲಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಹಂ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಇಂದ್ರಾಭೇದೋಪದೇಶವು ಕೂಡಲಾರದು. ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಾ ತೂಪದೇಶೋ ವಾಮದೇವವತ್ ಓಂ ||೩೦||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವಿದ್ದರೂ) ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಹಂ ಎನ್ನುವ ಉಪದೇಶವು (ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆ ಅನುಪಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ) (ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಈ ಉಪದೇಶವು. ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಾತುಃಶಾಸ್ತ್ರ ಸರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ (ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಐಕ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಹಂ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ವಾಮದೇವವತ್=ವಾಮದೇವಕರ್ತೃಕವಾದ ಪ್ರಯೋಗದಂತೆ. (ಆದರೆ— ವಾಮದೇವನಾಮಕ ಯುಷಿಯು ಸ್ವಾಂತರ್ಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಹಂ ಮನುರಭವಂ ಎಂದು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಹಂ ಮನುಃ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿರುವನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಉಪದೇಶವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರಪದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಶಾಸ್ತ್ರಮಂತರ್ಯಾಮೀ

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಇಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಶಾಸ್ತ್ರಃ ಸರ್ವಾನ ಪ್ರೇರಯತಿ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಶಾಸ್ತ್ರಪದವಾಚ್ಯನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸಂವಿಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಂ ಪರಂ ಪದಂ ಇತಿ ಹಿ ಭಾಗವತೇ (ಸ್ಯ.೧.೨.೬.೨೦೬.೧೭.) || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಸ್ವಪ್ನೋ ಮಾಯಾಽಗ್ರಹಃ ಶಯ್ಯಾ ಜಾಗ್ರದಾಭಾಸ ಆತ್ಮ ನಃ | ನಾಮರೂಪತ್ರಯಾವೃತ್ತಿಃ ಸಂವಿಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಂ ಪರಂ ಪದಂ || ಜೀವನಿಗೆ, ಮಾಯಾ=ವಾಸನಾಬ್ಧಿ ಸಂಸ್ಕಾರೋಪಾದನಕವಾದ ವಸ್ತುಜ್ಞಾನರೂಪವಾದುದು ಸ್ವಪ್ನವು. ಆಗ್ರಹಃ=ಜಾಗ್ರತ್ಸ್ವಪ್ನವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನರಹಿತವಾದುದು. ಶಯ್ಯಾ=ಸುಷುಪ್ತಿಯು. ನಾಮರೂಪತ್ರಯಾವೃತ್ತಿಃ=ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು. ಆಭಾಸಃ=ಸಂಜ್ಞಾದಿ ವಿಷಯಜ್ಞಾನರೂಪವಾದುದು ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಯು. ಹೀಗೆ ಈ ಅವಸ್ಥಾತ್ರಯವು ಯಾವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಆಗುತ್ತದೋ, ಅಂತಹವನು.) ಸಂವಿತ್=ಸರ್ವವಿಷಯಕ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನರೂಪನು, ಶಾಸ್ತ್ರಂ=ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನು, ಪರಂ=ಉತ್ತಮನು, ಪದಂ=ಸಜ್ಜನರಿಂದ

ಪ್ರಾಪ್ಯನೂ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು (ನಾನು ಧ್ಯಾನಿಸುವೆನು.) ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ (ವ್ಯಾಸರನ್ನು ಕುರಿತು ನಾರದರ ವಾಕ್ಯವು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಹಂ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ ತು ಶಬ್ದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸ್ವತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತತ್ತನ್ನಾಮೋಚ್ಯತೇ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರತತ್ವಹೇತುತಃ || ನ ಕ್ವಾಪಿ ಕಿಂಚಿನ್ನಾಮಾಪ್ತಿ ತಮೃತೇ ಪುರುಷೋತ್ತಮಂ || ಇತಿ ಚ ಪಾರ್ಥೇ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವನಿಯಂತ್ಯತ್ವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಅನ್ಯಪರತ್ವೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಹಮಾದಿ ನಾಮದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಪುರುಷೋತ್ತಮನಾದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೊರತು ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಅಹಮಾದಿ ರೂಪವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪಾದ್ಯದಲ್ಲಿ (ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಹಮಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಹಮಾದ್ಯಪದೇಶವು ಯುಕ್ತವೇ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (ಎ) ತತ್ತನ್ನಾಮೋಚ್ಯತೇ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯನ್ನು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರತತ್ವ ಹೇತುತಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಮಹಾಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು. (ಬಿ) ನ ಕ್ವಾಪಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ಅನ್ಯತ್ರ ಕೇವಲಮುಖ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಿದರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಹಮಾದಿಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು ಕೂಡಲಾರದನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಹಂ ಮನುರಭವಂ ಸೂರ್ಯಶ್ಚ (ಋ.೪.೨೬.೧.) | ಇತ್ಯಾದಿವತ್ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಹಂ=ವಾಮದೇವಸಂಜ್ಞಕಯುಷ್ಯಂತರ್ಯಾಮಿಯೂ, ಮನುಃ= ಮನ್ವಂತರ್ಯಾಮಿಯೂ, ಸೂರ್ಯಶ್ಚ=ಸೂರ್ಯಾಂತರ್ಯಾಮಿಯೂ, ಅಭವಂ=ಆಗಿರುವೆನು. ಆದಿಪದ ದಿಂದ ಅಹಂ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಋಷಿರಸ್ಮಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಯೋಗದಂತೆ ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಾ ಉಪದೇಶವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪುನಃ ಓಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಜೀವಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನೋಪಾಸಾತ್ಮವಿಧ್ಯಾದಾ ಶ್ರಿತತ್ವಾದಿಹ ತದ್ವೋಗಾತ್ ಓಂ || ೩೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ತಂ ಶತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯುಭ್ಯಾಚತ್ ಎಂದು ಶತಾಯುಷ್ಷಾದಿರೂಪವಾದ ಜೀವಲಿಂಗದಿಂದಲೂ, ಪ್ರಾಣಸಂವಾದ ಮೊದಲಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣನು

ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. (ಜೀವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗೋಪದೇಶವು ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ.) (ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯುಕ್ತಿಯು ವಿತಕ್ತೆಂದರೆ—) ಅಂತರುಪಾಸನಾ ವ್ಯಾಪೋಪಾಸನಾ ಬಾಹ್ಯೋಪಾಸನಾ ಎನ್ನುವ ಭೇದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನವು ಮೂರು ವಿಧವಾದುದರಿಂದ, ಇಹ=ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತತ್ವಾಶ=ಆ ತೈವಿದ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಒಂದೇ ಉಪಾಸನಾ ಸಾಕು. ಮೂರು ವಿಧವು ವಿತಕ್ತೆಂದರೆ) ತದ್ಯೋಗಾಶ=ಉಪಾಸನಾತೈವಿದ್ಯವು ಅಧಿಕಾರಿ ಭೇದದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ಓತಿಕೆ— ಆಕ್ಷೇಪಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಾವಂತಿ ಶತಸಂವತ್ಸರಸ್ಯಾಹ್ನಾಂ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಭವಂತಿ (ಐ.ಆ.೨.೨. ೪.) | ಇತಿ ಜೀವಲಿಂಗಂ | ಪ್ರಾಣಸಂವಾದಾದಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಂ ತಸ್ಮಾನ್ನೇತಿ ಚೇತ್

|| ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ತಂ ಶತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯಾಭ್ಯರ್ಚತ್ | ತಸ್ಮಾತ್ ಶತಂ ವರ್ಷಾಣಿ ಪುರುಷಾಯುಷೋ ಭವಂತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನೂರು ಸಂವತ್ಸರ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಜೀವದೇಹದಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಿತಿಯೇ ಕಾರಣವಾಗಿಉಳ್ಳ ಶತಾಯುಷ್ಷರೂಪ ವಾದ ಜೀವಲಿಂಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಆದ ಕಾರಣ ಅಂತಹ ಜೀವಲಿಂಗವು) ಶತಸಂವತ್ಸರಸ್ಯ= ಪುರುಷರ ಆಯುಷ್ಯವಾದ ನೂರು ಸಂವತ್ಸರದ, ಅಹ್ನಾಂ=ದಿನಗಳ, ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಶತವಂತಿ ಭವಂತಿ= ನೂರು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟಗಳಾದ ಅಹರ್ನಿಯಾಮಕನಾದ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳು ಅಷ್ಟು ಸಹಸ್ರಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. (ಎಷ್ಟು ಎಂದರೆ— ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯಗಳಾದ ಪುಂರೂಪಗಳು ಎಷ್ಟು ಸಹಸ್ರಗಳಾಗುತ್ತವೋ ಅಷ್ಟು ಅವುಗಳಾದರೂ ಮೂವತ್ತಾರು ಸಹಸ್ರಗಳಾಗುತ್ತವೆ.) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ (ಬಹು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ತಾ ಅಹಿಂಸಂತಾಪಮುಕ್ತಮಸ್ಮಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ) ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಸಂವಾದ (ಕಲಹ) ರೂಪವಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗವೂ (ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.) ಆದಿಪದದಿಂದ (ಪ್ರಾಣೋ ದಂತಃ ಇತಿ ಸ್ವದಿಃ ಶಾಕಲ್ಯಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸರ್ವ ಜೀವೇಂದ್ರಿಯ ದೇಹಧಾರಕತ್ವ ರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.) ಆದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಜೀವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರೇ. ಎಂದರೆ—

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಯದ್ವಿಽ ತಸ್ಮಾಚ್ಚತಂ ವರ್ಷಾಣಿ ಪುರುಷಾಯುಷೋ ಭವಂತಿ ಎನ್ನುವ ಶತಾಯುಷ್ಷಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಬೇಕಿತ್ತು ತಾವಂತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನಲ್ಲ ಆದರೂ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬಹುಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಗಮವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಜೀವಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಾವಂತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು.

ಓತಿಕೆ || ಪರಿಹಾರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ | ಅಂತರ್ಬಹಿಃಸರ್ವಗತತ್ವೇನೈತ್ಯುಪಾಸಾತ್ಮವಿಧ್ಯಾದಿಹಾತ್ರಿತತ್ವಾ ಚ್ಚ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲ ಏಕೆ ಅಲ್ಲವೆಂದರೆ— ದೇಹದೊಳಗೆ ಇರುವಿಕೆ, ಹೊರಗೆ ಇರುವಿಕೆ, ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತಿ ಈ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಭಗವದುಪಾಸನತ್ವವಿಧ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ. (ಅಂದರೆ ಉಪಾಸನವು ಮೂರು ವಿಧವಾದುದರಿಂದ.) (ಆದರೂ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವು. ವಸ್ತುತಃ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂತರ್ಯಾಮಿರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ ಎಂದರೆ—) ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ (ಉಪಾಸನಾ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು) ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. ಅಂತೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ತ್ರೈವಿಧ್ಯಾಂತರ್ಗತವಾದ ಅಂತರುಪಾಸನಗೋಷ್ಠರ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಇಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ಏನು ಲಿಂಗವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಏತಮೇವ ಸೀಮಾನಂ ವಿದಾಯೈತಯಾ ದ್ವಾರಾ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ
(ಐ.ಆ.೨.೪.೩.) | ಸ ಏತಮೇವ ಪುರುಷಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತತಮಮಪಶ್ಯತ್
(ಐ.ಆ.೨.೪.೩.) | ಏತದ್ವಶ್ಯವೈ ತದ್ವಿದ್ವಾನಾಹ ಮಹಿದಾಸ ಏತರೇಯ
(ಐ.ಆ.೨.೧.೮.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸಃ = ವಾಸುದೇವರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಏತಮೇವ ಸೀಮಾನಂ = ಶಿರೋಮಧ್ಯವನ್ನು ವಿದಾಯೈವ = ಶೀಳಸೀಮೆ, ಏತಯಾ ದ್ವಾರಾ = ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಡಿಯಿಂದ, ಪ್ರಾಪದ್ಯತ = ಚತುರ್ಮುಖನ ಹೃದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. (ಇದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ದೇಹದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅಂತರುಪಾಸನೆಯು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) (೨) ಚತುರ್ಮುಖನ ದೇಹದೊಳಗೆ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾದ ನಾರಾಯಣನು, ಏತಮೇವ ಪುರುಷಂ ವ್ಯಾಸ ಕೃಷ್ಣ ಕಪಿಲಾದಿ ರೂಪಿಯಾದ, ತತಮಂ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ, (ಅಂದರೆ ನಿರವಧಿಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ) ಬ್ರಹ್ಮ = ಗುಣಪೂರ್ಣನನ್ನು ಅಪಶ್ಯತ್ = ಕಂಡನು. (ಇದರಿಂದ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ಉಪಾಸನಗೋಷ್ಠರ ಹೇಳಿದರು.) (೩) ತತ್ ಏತತ್ = ಆ ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿದ್ವಾನ್ = ತಿಳಿದ, ಏತರೇಯಃ = ವಿಶಾಲಸಂಜ್ಞಕ ಋಷಿಯ ದೇವಿಯಿಂದ ಇತರಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದ, ಮಹಿದಾಸಃ = ಮಹಿಮೆ ಮಹಾತ್ಮರಾದ ದೇವತೆಗಳು, ದಾಸಾಃ ಯಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ, ಮಹಿದಾಸ ನಾಮಕ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಆಹ = ಹೇಳಿದನು. (ಇದರಿಂದ ಬಹಿರುಪಾಸನೆಯು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಪಾಸನಾ ತ್ರೈವಿಧ್ಯ ವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ. ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ತಂ ಪ್ರಪದಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಆದಾಗ್ಯೂ ಮಹಿದಾಸನು ವಿಷ್ಣುವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಮಹಿದಾಸಾಭಿಧೋ ಜಪ್ತ ಇತರಾಯಾಸ್ತಪೋಬಲಾತ್ | ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಭಗವಾನ್

ವಿಷ್ಣುರ್ಯಸ್ತಂತ್ರಂ ವೈಷ್ಣವಂ ವೈಧಾತ್ || ಇತಿ (ಚ) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಇತರಾದೇವಿಯ ತಪಸ್ಸಿನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮಹಿದಾ ಸನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳವನಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾದನು. ಯಾವಾತನು ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವನೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ ಪಂಚರಾತ್ರವನ್ನು ನಾರದಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಉಪದೇಶಿಸಿರುವನೋ, ಯಾವಾತನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನಾದಿಗಳುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವೋ ಆತನ ಅವತಾರಭೂತನೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತನಾದ ಮಹಿದಾಸನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಮಹಿದಾಸದ್ವೈತರೇಯೋ ಬಹ್ವಚೋಪನಿಷದ್ಗತಃ | ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಭವಾನ್ವಿಷ್ಣುಃ ತನ್ನಾಮೈಕೋ ಮುನಿರ್ತ್ಯಭೂತ್ || ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಆನಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದ ಇತರಾದೇವಿಯ ಮಗನಾದ ಮಹಿದಾಸನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಋಷಿಯು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತನಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಿವಕ್ಷಿತನು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಪರೋಕ್ಷವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ಏಕೆ ಎಂದರೆ— ತದ್ಗೋಗಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಶೇಷವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತತ್ತದುಪಾಸನಾಯೋಗ್ಯತಯಾ ಚ ಪುರುಷಾಣಾಂ || ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮನುಷ್ಯ ಋಷಿ ಗಂಧರ್ವ ದೇವಾಃ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಆ ಮೂರು ವಿಧ ಉಪಾಸನಾಮಧ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆವಾಪ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಬಹು ಅಂತಃ ವ್ಯಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಒಂದೊಂದು ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಯೋಗ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಅನೇಕ ವಿಧ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಏಕ ವಿಧವಾದ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪುರುಷರಿಗೆ ಅನೇಕವಿಧ ಉಪಾಸನಾ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ— ಕರ್ತೃವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉಪಾಸಕರು ಮೂರು ವಿಧರು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕೇಪಾಂಚಿತ್ಸರ್ವಗತ್ಯೇನ ಕೇಪಾಂಚಿದ್ವದಯೇ ಹರಿಃ ಕೇಪಾಂಚಿದ್ವ ಹಿರೇವಾಸಾವುಪಾಸ್ಯಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ || ಇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮೇ || ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ದೇವತೆಗಳಿಗೆ (ದೇವತೆಗಳಿಂದ) ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ ಪುರುಷರಿಂದುತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಸರ್ವಗತತ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನು. ಋಷಿ ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ

ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸ್ಯನು. ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರಿಗಾದರೂ ಹೊರಗೇನೇ ಉಪಾಸ್ಯನು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ (ಆವಾಹ ಉಪಾಸನಾ ಯೋಗ್ಯತಾ ವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ಪುರುಷರನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕರ್ತೃವಿಶೇಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಗ್ನೌ ಕ್ರಿಯಾವತಾಂ ವಿಷ್ಣುರ್ಯೋಗಿನಾಂ ಹೃದಯೇ ಹರಿಃ || ಪ್ರತಿ ಮಾಸ್ವಪ್ರಬುದ್ಧಾನಾಂ ಸರ್ವತ್ರ ವಿದಿತಾತ್ಮನಾಂ || ಇತಿ ಚ || ೧೨ || ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ಯಜ್ಞಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವರಿಗೆ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸ್ಯನು. ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸ್ಯನು. ಆತ್ಮಲ್ಪ ಪ್ರತಿಭೆಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರಿಗೆ ಕೃಷ್ಣ ರಾಮ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಾಸ್ಯನು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಭಗವದ್ರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದ ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳಿಗಾದರೂ ಸರ್ವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಾಸ್ಯನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಅಗ್ನೌ ಪ್ರತಿಮಾಸು ಎನ್ನುವ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಬಹಿರ್ಮಾತ್ರ ಉಪಾಸನೆಯು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೨) ಯೋಗಿನಾಂ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಆಂತರೂಪಾಸನೆಯು ಉತ್ತಮಾಯಿತು. ಋಷಯೋಽಂತಃಪ್ರಕಾಶಾ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು. (೩) ಸರ್ವತ್ರ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಗತೋಪಾಸನೆಯು ಉತ್ತಮಾಯಿತು. (೪) ಯೇಷಾಂ ಬಹಿರುಪಾಸನೇನ ಮೋಕ್ಷಃ ತೇಷಾಮಪಿ ಹೃದ್ಯುಪಾಸನಂ ಕಿಂಚಿತ್ಕಾರ್ಯಮೇವ ಎನ್ನುವ ಬೃಹದ್ರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದಲೂ ಭಗವಾನ್ ಬಿಂಬದರ್ಶನೇನೈನಂ ಮೋಚಯತಿ ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾದಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವನ್ನು ಶಂಕಿಸಿಕೊಡದು. ಅಗ್ನೌ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇತರವಾದುದಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಬಿಂಬರೂಪರಾದ ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಆತ್ಮನ ಅಪರೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವರೂ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ.

ಮಾಯಾವಾದಿ ರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಪ್ರತರ್ದನನನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಣೋಽಸ್ಮಿ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಕೌಷೀತಕೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನುದಾಹರಿಸಿ ಮಾಮೇವ ವಿಜಾನೀಹಿ ಎಂದು ಇಂದ್ರಲಿಂಗವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಇದಂ ಶರೀರಂ ಪರಿಗೃಹ್ಯೋತ್ಪ್ರಾಪಯತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಯುಲಿಂಗವು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ವಕ್ತಾರಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ಎಂದು ಜೀವಲಿಂಗವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣನು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಯಂ ತ್ವಂ ಮನುಷ್ಯಾಯ ಹಿತತಮಂ ಎಂದು ಹಿತತಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರಾಣನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದು ಆಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಹಿತತಮತ್ವವೆಂದರೆ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನತ್ವವೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ

ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಅಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಹಿತತಮತ್ವ ಕೂಡಲಾರದು. ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ಹಿತತಮತ್ವವೆಂದರೆ ಸರ್ವೋಪದ್ರವರಹಿತವಾದ ಮೋಕ್ಷದಸೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಗತವಾಗಿರುವ ಶುದ್ಧಚೈತನ್ಯವೇ ಹಿತತಮವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಮೋಕ್ಷದಸೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹಿತತಮತ್ವವು ವಿಶಿಷ್ಟವನ್ನು ಕುರಿತು ಅಲ್ಲ. ಶುದ್ಧವನ್ನು ಕುರಿತೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಶುದ್ಧನು ಅಖಂಡನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆತನಿಗೆ ಇದು ಹಿತವು ಎನ್ನುವ ವಿಭಾಗವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಹಿತತ್ವವೇ ಕೂಡದಿದ್ದರೂ ಹಿತತಮತ್ವವು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಅಖಂಡನಲ್ಲಿ ಹಿತತ್ವಸಾಮಾನ್ಯವೂ ಹಿತತಮತ್ವವಿಶೇಷವೂ ಕೂಡ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಹಿತತಮತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವು ಆಗಲಾರದು. ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಜೀವನಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತವು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಮಾಮುಪಾಸ್ಯ ಎಂದು ಇಂದ್ರಲಿಂಗವಿದೆ. ಜೀವಲಿಂಗಗಳು ಜೀವವಿಶೇಷನಾದ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಾಸನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಣೋಽಸ್ಮಿ ಎಂದು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಜೀವವಿಶೇಷನಾದ ಇಂದ್ರನ ವಿಶೇಷಣತ್ವವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಜೀವನೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷವೂ ವಾಯುವೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಇಂದ್ರನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಆನಂದೋಽಜರೋಽಮೃತಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರಾಣನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು— ಹೀಗೆ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣನು ಇಂದ್ರನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಾಗಿದ್ದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾತ್ ಎಂದು ಶಂಕೆಯೇ ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ಜೀವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವವಿಶೇಷನಾದ ಇಂದ್ರಪರತ್ವವಿದ್ದರೆ ಉಪದೇಶಿತತಕ್ಕ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಆತ್ಮನ ಉಪದೇಶವಾದ ಇಂದ್ರಲಿಂಗಕ್ಕೂ ಇದರಿಂದಲೇ ಸಂಗ್ರಹವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ನ ವಪುರಾತ್ಮೋಪದೇಶಾತ್ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಂಕೆಯೇ ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು. ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವೂ ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ತಾ ವಾ ವಿಶಾಃ ಸರ್ವಾ ಋಚಿಃ—ಪ್ರಾಣಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಪ್ರಾಣನು ಪ್ರಾಣಸಂವಾದಾದಿ ಲಿಂಗಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದಿಗಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಅಂದರೆ (೧) ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಂ ಧಾರೋಪೇಯಾಯುಃ ತಮಿಂದ್ರ ಉವಾಚ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಹಮಸ್ಮಿ | ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಮಹಾವ್ರತಯಾಜಿತ್ಯಾದಿ ಲಿಂಗಗಳೂ ಇಂದ್ರವಿಷಯಕಗಳು. (೨) ಪ್ರಾಣಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳೂ, ತಾ ಅಹಿಂಸಂತ ಎಂದು ಪ್ರಾಣಸಂವಾದಾದಿಲಿಂಗಗಳೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣವಿಷಯಕಗಳು. (೩) ಪುರುಷರೂಪೇಣ ಯ ವಿಪ ತಪತಿ ಸ ವಿಪ ಪುರುಷಃ ಸಮುದ್ರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಲಿಂಗಗಳೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ

ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದಿಗಳು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ— ತಂ ದೇವಾ: ಪ್ರಾಣಯಂತ ಎಂದು ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವೂ, ಸರ್ವೇ ವೇದಾ: ಎಂದು ಸರ್ವವೇದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವೂ, ಪ್ರಾಣೋ ಹೈಷ ಯ ಏಷ ತಪತಿ ಎಂದು ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಸ್ವತ್ವವೂ, ಪ್ರಾಣಸ್ತು ಪ್ರಾಣ: ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಎಂದು ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವವೂ, ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನ್ಯಾಪಿಒಲಿಕಾಭ್ಯ: ಪ್ರಾಣೇನ ಬೃಹತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣುನಾ ಎಂದು ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತಿವೂ ಇದು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳು ವಿಷ್ಣುಮೇವಾನಯನ್ ದೇವಾ: ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ, ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ರದಮಾಮನಂತಿ, ಯ ಏಷೋಽತರಾದಿತ್ಯೇ ಹಿರಣ್ಮಯ: ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ, ಪುರುಷ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಂ, ಅಂತರ್ಬಹಿಶ್ಚ ತ್ಸ ವರ್ತಮಾನ್ಯಾಶ್ಚ ನಾರಾಯಣ: ಸ್ವಿತ: ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ, ದೇದೈಶ್ವ ಸರ್ವೈರಹಮೇವವೇದ್ಯ: ಧೈಯ: ಸದಾ ಸಮಿತ್ಯಮಂಡಲಮಧ್ಯಮರ್ತೀ, ತಪಾಮ್ಯ ಹಮಹಂ ವರ್ಷಂ, ವಿಷ್ಣುಹಮಿದಂಕೃತ್ಸಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಇವುಗಳು ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳಿಂದೇ ಪ್ರಮಿತ ಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದೇ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಲಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. (೪) ಪ್ರಾಣಸಂವಾದವಾದರೂ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾದಿಕಂ ಯದ್ಯಪ್ಯವಕಾಶೋಜ್ಜಿತಂ ಸ್ಪೃಶ: ತಥಾಽಪ್ಯಂತರ್ಯಾ- ಮಿಗತತಯಾ ನೇತುಂ ಹಿ ಶಕ್ಯತೇ || ಆದ ಕಾರಣ ತ್ವಮುಕ್ತಮಸಿ ತ್ವದಂ ಸರ್ವಮಸಿ ಎಂದು ಉತ್ಕರ್ಷಪರ್ಯವನಾಯಯಾದುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಯುಕ್ತವು. ಬಹುತ್ವಾಪ್ತೃತಿಸಾಹಿತ್ಯಾದವಕಾಶೋಜ್ಜಿತತತ್ವ: | ಬಲವದ್ವಿಘ್ನಪ್ಪುಲಿಂಗೈ: ಪ್ರಾಣಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ನೀಯತೇ || ಆದಕಾರಣ ಐತರೇಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಉತ್ತರ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನ ಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ಶ್ರೀಮದಾನಂದ
ತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ(ಪಾದ)ವಿರಚಿತೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮ: ಪಾದ: || ೧-೧ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀ
ವೇದವ್ಯಾಸಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂದನೇ ಪಾದವು
ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. || ೧-೧ ||

ಕರೋತು ಮಮ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಹರಿಹರಯಮುಖಾಭಿಧ: |
ಗುರುಶ್ಚ ಮಧ್ವನಾಮಾ ಮೇ ವರದೋಽಸ್ಯ ನಿರಂತರಂ ||

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಪರಿಃ ಓಂ ॥

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ ೨ನೇ ಪಾದ

ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ ಲಿಂಗಪಾದಃ

೧. ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪಾದಭೇದವೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಓಂ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ವಿಷ್ಣೌ ಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಪಾದೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಾನಾಂ ಲಿಂಗಂ=ಅನುಮಾಪಕವಾದ ಧರ್ಮವು, ಆತ್ಮೇವಾತ್ಮಾ=ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವು ಯೇಷಾಂ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ವ್ಯಾಪ್ಯ ಧರ್ಮದ್ವಾರಾ ಧರ್ಮಿಬೋಧಕ ಗಳಾದ ಅಂದರೆ ಆಪಾತತಃ ಯೌಗಿಕಗಳಾದ, (ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ) ಶಬ್ದಾನಾಂ=ಏಕಪ್ರಾತಿಪದಿಕರೂಪಗಳಾಗಿಯೂ ಅನೇಕಪದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರರೂಪಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು (ಅಂದರೆ ಮಹಾಯೋಗ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಾಮಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ವೈಶ್ವಾನರನಾಮ ಸಮನ್ವಯದ್ವಾರಾ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಫಲತಃ ಪಾಚಿಕತ್ವಾದಿ ಒಹುಲಿಂಗ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ಲಿಂಗಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಯದೃಪಿ ಪೂರ್ವಪಾದದ ಅಂತ್ಯ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಪಾದದ ಆದಿ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅವಾಂತರ ಸಂಗತಿಯು ಇರಬೇಕೆನ್ನುವ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಆ ಸಂಗತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಫಲವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದರಿಂದಲೂ ಆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಬ್ರಹ್ಮ ತತಮಮಿತಿ ಸರ್ವಗತತ್ವಮುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋಃ ತಚ್ಚತಸ್ತೈತ ಸ್ಯಾಪಾವಾದಿತ್ಯೋ ರಸಃ (ಐ.ಆ.೨.೨.೨.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತೀಯತೇ । ಇತಿ ॥ ಆತೋಽಬ್ರವೀತ್

॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮ ತತಮಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಿರವಧಿಕಸರ್ವಗತತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ತಥಾಚಿ ಬ್ರಹ್ಮತತಮಂ ಎಂದು ಪ್ರಾಣಾಖ್ಯವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಯಾವುದು ವ್ಯಾಪ್ತವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದರ ವಿತರೇಶಭೂತವಾದುದು ಸರ್ವಗತತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದುದು ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಹೃದಯಸ್ಥತ್ವವು, ಅಲ್ಲಿಯೇ ಏತರೇಯದಲ್ಲಿ ಏತಂ ಹ್ಯೇವ ಬಹ್ವಚಾ ಮಹತ್ಯುಕ್ತೇ ಮೀಮಾಂಸಂತೇ ವಿತಮಗ್ನಾ ವರ್ಧ್ಯುರ್ದವಃ ವಿತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಇತ್ಯಂತವಾದ ವಾಕ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಏತಂ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.) (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ) ತಚ್ಚ = ವಿತಂ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಹೃದಯಸ್ಥತ್ವವು ತಸ್ಯೇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆದಿತ್ಯನಿಗೇನೇ ತೋರುತ್ತದೋ, (ಆದಕಾರಣ ಆದಿತ್ಯನಿಗೇನೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ವ್ಯಾಪಕತ್ವವು ಬರುವುದು. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಆಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಕೀಸಂಗತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಆಕ್ಷೇಪವು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ಉತ್ತರವನ್ನು ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು) ಹೇಳಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಆದಿತಜ್ಜದಿಂದ ಸ ಯಶ್ಚಾಯಮಶರೀರಃ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (೨) ತಸ್ಯ=ಪ್ರಕೃತನಾದ, ವಿತಸ್ಯ=ಸಂವತ್ಸರನಾಮಕಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ, ಆದಿತ್ಯಃ ಸರ್ವಾದಿತ್ಯ ತತಮತ್ವ ನಿಯಾಮಕತ್ವ ನಿಮಿತ್ತಗಳಿಂದ ಆದಿತ್ಯನಾಮಕನಾದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನು, ರಸಃ ಸಾರಭೂತನು.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್ ಓಂ || ೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸರ್ವತ್ರ=ವಿತಮನ್ಯಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು, ತತುಃ=ಬ್ರಹ್ಮನೇ, (ಆದಿತ್ಯನಾಗಲೀ ಜೀವನಾಗಲೀ ಅಲ್ಲ) ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್ = ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿತಮನ್ಯಾಂ ವಿತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಎಂದು ಉಪದೇಶವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳುವದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಬಾಧವಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಯಶ್ಚಾಯಮಶರೀರಃ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಾ (ಐ.ಆ.೩.೨.೪.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸರ್ವತ್ರೋಚ್ಯಮಾನೋ ನಾರಾಯಣ ವಿವ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ ಯಶ್ಚಾಯಮಶರೀರಃ ಈ ಪುರುಷದೇಹದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಅಶರೀರಃ=ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಃ=ಜ್ಞಾನರೂಪನಾದ ಅನಿರುದ್ಧನೋ, (ಯಶ್ಚಾನಾವಾದಿತ್ಯೇ=ಯಾವ ಈ ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನೋ ಈ ಎರಡು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕರೂಪವನ್ನು ಒಂದನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ=ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹೃದಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು ನಾರಾಯಣನೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ || ನಾರಾಯಣಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಯಚ್ಚ ಕಿಂ ಚ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ದೃಶ್ಯತೇ
ಶ್ರೂಯತೇಽಪಿ ವಾ | ಅಂತರ್ಬಹಿಶ್ಚ ತತ್ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ಯ ನಾರಾಯಣಃ ಸ್ಥಿತಃ || ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವೂ
ಸಂಗ್ರಹೀತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೇತ್ವಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ ಕವೀನಾಂ (ಮಹಾನಾಮ್ನೀ ೧.೬.) | ಪರಮಂ ಯೋ
ಮಹದ್ಬ್ರಹ್ಮ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಆ ಈಶ್ವರನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು. (ಈಶ್ವರ ಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ
ಅಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಪರಮಂ ಯೋ ಮಹದ್ಬ್ರಹ್ಮ (ಪರಮಂ ಯಃ ಪರಾಯಣಂ ಎಂದು
ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಭಾರತವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ) ಯಾರು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಮಹದ್ಬ್ರಹ್ಮನೋ, (ಯಾರು
ಮುಖ್ಯಾಶ್ರಯನೋ,) 'ಅಂತಹ ಸರ್ವಜಗತ್ತಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಾಮಗಳಸಹಸ್ರವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅನ್ವಯವು.

ಭಾಷ್ಯ || ವಾಸುದೇವಾತ್ತರಃ ಕೋ ನು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೋದಿತೋ ಭವೇತ್ | ಸ ಹಿ
ಸರ್ವಗುಣೈಃ ಪೂರ್ಣಸ್ತದನ್ಯೇ ತೂಪಚಾರತಃ | ಇತಿ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ
ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೋಪದೇಶಾತ್ || ೧ || || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ದೇಹಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನನು ಯಾವನು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನು
ಆದಾನು? (ಯಾವನೂ ಆಗಲಾರನು. ಅವನೇ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನು. ಏಕೆಂದರೆ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ
ಆ ವಾಸುದೇವನು ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನೋ, ಅವನಿಂದ ಇತರರು (ಅಪೂರ್ಣರೋ
ಆದಕಾರಣ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಜೀವಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ.
ಎಂದರೆ—) ವಾಸುದೇವನಿಂದ ಇತರರಾದ ಜೀವರು ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು,
ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು
ಸರ್ವಗತವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ || ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಯುಕ್ತೋತ್ತರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು
ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿವಕ್ಷಿತಗುಣೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ || ೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ, ಅಂದರೆ ಶ್ರುತಿಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಯವಿಷಯಭೂತಗಳಾದ
ಅಥವಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಗಳಾದ ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಶ್ರುತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು
ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಯೋಗ್ಯಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ
(ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ) ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು ನಾರಾಯಣನೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ವಿವಕ್ಷಿತ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಗುಣಗಳು ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲಗಳೆಂದು ಸೂಚಿತಗೊಂಡವು. (೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿವಕ್ಷಿತ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವದಿಂದ ಅನ್ವಯವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿಕೀರ್ಣವವು ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೩) ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಯಾರು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅವರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿತ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಯೋಽತೋಽಶ್ರುತಃ (ಐ.ಆ.೩.೨.೪.) ಇತ್ಯಾದಿ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆದಿಪದದಿಂದ ಅಗತೋಽಮತೋಽನತೋಽದೃಷ್ಟೋಽವಿಜ್ಞಾತೋಽನಾದಿಷ್ಟ ಶ್ಲೋಕಾ ಮಂತಾ ದ್ರಷ್ಟಾಽದೇಷ್ಟಾಽ ಫೋಪ್ಪಾದಿಜ್ಞಾತಾ ಪ್ರಜ್ಞಾತಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಮಂತರ ಪುರುಷಃ ಸಮ ಆತ್ಮೇತಿ ವಿದ್ಯಾತ್ ಎನ್ನು ವ ವಾಕ್ಯಶೇಷವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಯಃ ಸಃ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವೋ, ಆತನು, ಆತಃ ದೇಶಕಾಲಗುಣಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನು. ಆಶ್ರುತಃ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯನು. (ಅಂದರೆ ತಾನೇ ತನ್ನನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ.) (ಅಗತಃ ಪೂರ್ಣನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದವನು. ಅಮತಃ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮನನ ವಿಷಯನಾಗದಿದ್ದವನು. ಅನತಃ ನೇತೃರಹಿತನು, ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು. ಅದೃಷ್ಟಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಗೋಚರನು, ಅವಿಜ್ಞಾತಃ ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಗೋಚರನು, ಅನಾದಿಷ್ಟಃ ನಿಯೋಜಕ ಶೂನ್ಯನು, ಅಥವಾ ಇತರರ ಆಜ್ಞೆಗೆ ಒಳಪಡದಿದ್ದವನು. (ತನ್ನಂತೆಯೇ ಇತರರಿಗೆ ಆಶ್ರುತತ್ವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ) ಶ್ಲೋಕಾಃ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ, ಸರ್ವವನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡತಕ್ಕವನು, ಮಂತಾಃ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸರ್ವವನ್ನು ಮನನಮಾಡತಕ್ಕವನು, ದ್ರಷ್ಟಾಃ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸರ್ವವನ್ನು ನೋಡತಕ್ಕವನು, ಆದೇಷ್ಟಾಃ ನಿಯೋಜಕತಕ್ಕವನು, ಅಫೋಪ್ಪಾಃ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳತಕ್ಕವನು, ವಿಜ್ಞಾತಾಃ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕವನು. ಪ್ರಜ್ಞಾತಾಃ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕವನು, ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಂ ಅಂತರಪುರುಷಃ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರಿಗೂ ಅಂತಸ್ತನಾದವನು, ಪೂರ್ಣನು, ಸಮಃ ಸರ್ವರೂಪದಿಂದ ಸಮಾನನು, ಆತ್ಮಾ = ಸರ್ವ ನಿಯಾಮಕನು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ವಿದ್ಯಾತ್=ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಶ್ರುತತ್ವಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಹಿ ನ ತೇ ವಿಶ್ಲೋ ಜಾಯಮಾನಃ (ಋ.೭.೯೯.೨.) ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಽಶ್ರುತತ್ವಾದಿಗುಣಃ(ಈ) || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ವಿಷ್ಣುವು ನ ತೇ ವಿಶ್ಲೋ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ (ಶ್ಲೋತ್ರ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ) ಆಶ್ರುತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಯದೃಪಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆತಃ ಎಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಆತತ್ವಾದಿಗುಣಃ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು ಆದಾಗ್ಯೂ ಆತಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು

ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂದು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಆ ವಿಷ್ಣುವು ಅತತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧತೆಯೂ ನಿರ್ದೇಶವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ರುತತ್ವಾದಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (೨) ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವು ಅತತ್ವಾದಿ ಗುಣವುಳ್ಳವನು. ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೆ ಸರ್ವಗತತ್ವರೂಪವಾದ ಅತತ್ವವು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಅನ್ವಯವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ರುತತ್ವಾದಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ನ ತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅಶ್ರುತತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣು ವಿಗೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಸವಿತಾ ಸ ವಾಯುಃ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸೋಽಶ್ರುತಃ ಸೋಽದೃಷ್ಟೋ ಯೋ ಹರಿಯಃ ಪರಮೋ ಯೋ ವಿಷ್ಣುರ್ಯೋಽನಂತಃ ಇತ್ಯಾದಿ(ಚ) ಚತುರ್ವೇದ ಶಿಖಾಯಾಂ || ೨ ||

|| ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಃ = ಯಾವಾತನು, ಸವಿತಾ = ಜಗದುತ್ಪಾದಕನೋ, ಸಃ = ಆತನು, ಹರಿಃ = ಶ್ರೀಹರಿಯೇ, ಯಃ = ಯಾವನು, ವಾಯುಃ = ಬಲಜ್ಞಾನರೂಪನಾದ ದೇವನೋ, ಸಃ = ಆತನು, ಪರಮಃ = ಪರಮಾತ್ಮನೇ. ಯಃ = ಯಾವಾತನು, ಇಂದ್ರಃ = ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವನೋ, ಸಃ = ಆತನು, ವಿಷ್ಣುಃ = ವಿಷ್ಣುವೇ. (ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲ) ಯಃ = ಯಾವನು, ಅಶ್ರುತಃ = ಕೇಳಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದವನೋ, ಅದೃಷ್ಟಃ = ಕಾಲಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದವನೋ, ಸಃ = ಆತನು, ಅನಂತಃ = ಅಪರಿಮಿತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ. (ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲ) ಅಥವಾ ಯಾವಾತನು ಹರಿಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನೋ, ಆತನೇ ಸವಿತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನು. ಇತ್ಯಾದಿ = ಇದೇ ಮೊದಲಾದುದು, ಚತುರ್ವೇದಶಿಖೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ (ಆದುದರಿಂದ ಆತನೇ ಅಶ್ರುತತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು.) || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ— ಹೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಅಶ್ರುತತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಗತನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಆದಿತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿ ಸರ್ವ ಜೀವಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಆದಿತ್ಯನಾಗಲೀ ಸರ್ವಜೀವರಾಗಲೀ ಸರ್ವಗತರು ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚಾದಿತ್ಯತಬ್ಧಾಚ್ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದೇಶ್ಚ ಜೀವ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆದಿತ್ಯೋ ರಸಃ ಎನ್ನುವ ಆದಿತ್ಯಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಸರ್ವಗತತ್ವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಃ ಶ್ರೋತ್ರಮಯಃ ಮನೋಮಯಃ ವಾಣ್ಮಯ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಪ್ರಕರಣವಾದ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಆದಿತ್ಯನಾಗಲೀ ಜೀವನಾಗಲೀ ಸರ್ವಗತನೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಜೀವಃ ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಶಾರೀರಪದವು ಜೀವಪರವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಯಿತು. ಶಾರೀರಾ ತಾವುಭೌ ಪ್ರೋಕ್ತೌ ಜೀವೃ ಪರಮುಷ್ಠಾ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯದಶೆಯಿಂದಲೂ, ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದುದರಿಂದಲೂ ಜೀವನು ಶಾರೀರನು ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವು. (೨) ಜೀವಃ ಎನ್ನುವ ವಿಕವಚನವು ಸಮುದಾಯಾಭಿವ್ಯಾಯವುಳ್ಳದ್ದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಏಕೆ ಹೇಳಿಕೊಡದೆಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನುಪಪತ್ತೇಸ್ತು ನ ಶಾರೀರಃ ಓಂ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಏಕಸ್ಯ ಸರ್ವಶರೀರಸ್ವತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇರೇವ || ೩ || || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಜೀವನಿಗೆ ಸರ್ವಶರೀರಸ್ವತ್ವವು ಕೊಡದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಗತನು ಶಾರೀರಃ = ಅದಿತ್ಯನಾಗಲೀ ಜೀವನಾಗಲೀ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರೂ ಎಲ್ಲರ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಾದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರತಿಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನಭೋಗವು ಒರಬೇಕಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿವಾರ್ಥಕವಾದ ತು ಶಬ್ದವು || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಯುಕ್ತಾಂತರದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕರ್ಮಕರ್ತೃವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಓಂ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ್ಮಾನಂ ಪರಸ್ವೈ ಶಂಸತಿ (ಐ.೨.೩.೨.೩.) ಇತ್ಯಾದಿ || ೪ || || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸರ್ವಗತನಿಗೆ ವಿಕಮಾತ್ಮಾನಂ ಪರಸ್ವೈಶಂಸತಿ ಎನ್ನುವ ವಿಕರೇಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶಂಸನಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾನಂ ಎಂದು ಕರ್ಮತ್ವದಿಂದಲೂ, ಜೀವನಿಗೆ ಅದೇ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವದಿಂದಲೂ ವ್ಯಪದೇಶಮಾಡಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಓಂ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕರ್ತೃಗಳಿಗೆ ಉತ್ಸರ್ಗತಃ ಭೇದವು ನಿಯತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಅಪವಾದ ಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ) ಸರ್ವತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು ಶಾರೀರನಲ್ಲ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ, ಚಕಾರದಿಂದ ಪರಸ್ವೈ ಎಂದು ಸಂಪ್ರದಾನವನ್ನು ವ್ಯಪದೇಶಮಾಡಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಯಾವಾತನು ಈ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಶ್ಚಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅಯೋಗ್ಯನಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಕೊಡುತ್ತಾನೋ, ಆತನ ವೇದಗಳು ಫಲವಿಲ್ಲದವುಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನ್ವಯವು. ಆದಿಪದದಿಂದ (1) ಆತ್ಮಾನಂ ವೇದ ಎಂದು ಟೀಕೋಕ್ತವಾದ ವಾಕ್ಯವೂ (೨) ಯಸ್ತಿತ್ವಾಪ ಸಚಿದಿಂದ ಸಖಾಯಂ ನ ತಸ್ಯ ವಾಚ್ಯಃ ಭಾಗೋ ಅಸ್ತಿ ಕರ್ಮಸಂಚಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ತ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಯಾವಾತನು ಅನ್ಯಥಾ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಆತನಿಗೆ ವೇದಾದ್ಯಯನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಫಲವು ಇಲ್ಲ ನರಕವೂ ಆಗುವುದು ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯವೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಗತನೆಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ ಅದು ಆಯುಕ್ತವು. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಇರಬಹುದು. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿ ಬಾಧಕವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ೨ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಶ್ರುತತ್ವಾದಿ ಬಾಧಕದಿಂದ ಜೀವನು ಸರ್ವಗತನಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರುತ್ವಾಪ್ಯೇನಂ ವೇದ ನ ಚೈವ ಕಪಿತ್ ಎಂದು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅಶ್ರುತತ್ವಾದಿಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿವೆ. ೩ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಸಮಾನಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತರೂಪಬಾಧಕದಿಂದ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಸರ್ವಗತತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಬಾಧಕವು ವಿಷ್ಣುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿ ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದ ೪ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಕರ್ಮಕರ್ತೃತ್ವವು ಒಬ್ಬನಿಗೇನೇ ಕೂಡಬಹುದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶಬ್ದವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ (ಐ.ಆ.೩..೨.೩.)ಇತಿ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾವಧಾರಣತ್ವರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏವ ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಏಕ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಹಿ ಜೀವಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಜೀವನನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಏಕೆಂದರೆ— ಜೀವನಿಗೆ ವಿವಕಾರ ಶಿರಸ್ಸವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ತ್ವವಿದ್ದರೆ ಮುಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಬರಬಹುದು. ಅದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಜೀವನು ಅಮುಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನು. (೨) ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೆ ಅವನೂ ಭೂತನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭೂತೇಷು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಭೂತಸ್ವ ತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಾವಧಾರಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಇರುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಷ ಉ ಏವ ಬ್ರಹ್ಮೈಷ ಉ ವಿವಾತ್ಮೈಷ ಉ ಏವ ಸವಿತೈಷ ಉ ಏವ ಇಂದ್ರ ವಿಷ ಉ ಏವ ಹರಿಹರ್‌ರತಿ ಪರಃ ಪರಾನಂದ ಇತಿ ಚೇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನಾಶಾಖಾಯಾಂ ।

|| ೫ || || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ವಿಷ್ಣುವೇ ಬ್ರಹ್ಮನು. ವಿಷ್ಣುವೇ ಆತ್ಮನು. ವಿಷ್ಣುವೇ ಸವಿತೃಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ವಿಷ್ಣುವೇ ಇಂದ್ರನು, ವಿಷ್ಣುವೇ ಹರಿಯು. ಯಜ್ಞಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಇಡೋಪಹುತವಾದ ಭಾಗವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ಸಜ್ಜನರ ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈತನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನು, ಪೂರ್ಣಾನಂದನು ಎಂದೂ ಇಂದ್ರದ್ವ್ಯಮ್ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ (ಸರ್ವಭೂತಸ್ವನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಇಂದ್ರದ್ವ್ಯಮ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) || ೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸ್ತುತಿಸಮಾಪ್ತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆ ಸ್ತುತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ತುತೇಶ್ಚ ಓಂ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಅಹಮಾತ್ಮಾ ಗುಡಾಕೇಶ ಸರ್ವಭೂತಾಶಯಸ್ಥಿತಃ (ಭ.ಗ.೩.೧೦. ಶ್ಲೋ.೨೦) |
ಗಾಮಾವಿಶ್ಯ ಚ ಭೂತಾನಿ ಧಾರಯಾಮ್ಯಹಮೋಜಸಾ (ಭ.ಗ.೩. ೧೫.ಶ್ಲೋ.೧೩) | ಇತ್ಯಾದಿ || ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ನಿದ್ರಾರಹಿತನೇ, ಅಥವಾ ಮೆತ್ತಗೆಯಾದ ಕೂದಲುಗಳುಳ್ಳವನೇ ನಾನು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ಸರ್ವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನು, (೨) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ (ಅಂದರೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಆವತಾರಮಾಡಿ) ಜೀವರನ್ನು ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ನಾನು ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ. (ಇವುಗಳು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕುರಿತು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ವಾಕ್ಯಗಳು.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ ನಾರಾಯಣನೇ ಸರ್ವಗತನು.

ವಿತೇಷಾಂಶ || ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಭೂತಗಳ ಹೃದಯಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಯಾವ ಜೀವನೋ ಅವನು ನಾನು ಎನ್ನುವ ಅಭೇದಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ೨ನೇ ವಾಕ್ಯವನ್ನುದಾಹರಿಸಿದ್ದು

ಪೀಠಿಕೆ || ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಮನೋಮಯಃ ಪ್ರಾಣಶರೀರೋ ಭೂರೂಪಃ ಸತ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಮನೋಮಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಈಶ್ವರನೇ, ಜೀವನಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಹೇಳಿ ಪುನಃ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಐಕ್ಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೇದವಿದೆ. ಈ ಭೇದವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಮಿಥ್ಯಾ ಭೂತವೇ ಆದ ಭೇದವು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ವಿವಕ್ಷಿತವು ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಭೇದಮಿಥ್ಯಾತ್ವದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮತವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚಾಪ್ರಾಮಾಣಿಕಂ ಕಲ್ಪಂ || ೬ || ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧವಾಗದೆ ಇರುವ ಭೇದಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ವಿವಕ್ಷಾವಿಷಯವೆಂದು ಕಲಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಅದು ಪ್ರಮಾಣಶೂನ್ಯವಾಗಿದೆ. ದ್ವಾಸುಪರ್ಣಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. || ೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತಾತ್ತ್ವದ್ವಪದೇಶಾಚ್ಚ ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ನಿಚಾಯ್ಯತ್ತ್ವಾ ದೇವಂ ವ್ಯೋಮವಚ್ಚ ಓಂ || ೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತಾತ್=ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಎಂದು ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿ ಹೃದಯಗುಹಾಸ್ಥತ್ವರೂಪವಾದ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ತದ್ವಪದೇಶಾಚ್ಚ=ಅದಿತ್ಯಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಜೀವನಿಗೆ ವ್ಯಪದೇಶವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಸರ್ವತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು ನಾರಾಯಣನೇ ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಿಯದೋ ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ನಿಚಾಯ್ಯತ್ತ್ವಾತ್ ವಿವಂ=ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿ, ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ವೃಥಾವಲ್ಲ ವ್ಯೋಮವಚ್ಚ= ಹೇಗೆ ಆಕಾಶವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ಏಕೈಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹೃದಯವೆಂಬ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯು ಕೂಡುವುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಕ್ಷೇಪಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷ್ವತ್ಯಲೌಕ್ತಸ್ತಾ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಾದಿನಾ ಜೀವವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ನೇತಿ ಚೇತ್ | ನ || || ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಸಮಸ್ತ ಜೀವರ ಹೃದಯ ಗುಹೆಗಳು ಅಲ್ಪಗಾಳಿರುವುದರಿಂದ) ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಎಂದು ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಃ ಶ್ರೋತ್ರಮಯಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವ ಶ್ರೋತ್ರಮಯತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿಜೀವಲಿಂಗಗಳಿಂದಲೂ (ಅದಿತ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ) ಜೀವನನ್ನು (ಅದಿತ್ಯನನ್ನು) ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು ನಾರಾಯಣನೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. (ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಪರಮಾತ್ಮಪಕ್ಷ ದಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಧಕವಿದೆ.) (ಪರಿಹಾರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳ ಕೂಡದು. ಅಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬಾಧಕದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೂ ಅಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಏಕೆ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವನ್ನು ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಪನ್ನಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಅಬಾಧಕಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಉಪಪಾದಕ ಹೇತುವನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಹಾಗಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವೃಥಾವೆಂದು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ವಿವಂ ನಿಚಾಯ್ಯತ್ತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.—

ಭಾಷ್ಯ || ಅರ್ಭಕೌಶಸ್ವೇನ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿರೂಪೇಣ ಚ ತಸ್ಯೈವ ವಿಜ್ಞೋ
ನಿಚಾಯತ್ವಾತ್ || ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಗತನಾದಾಗ್ಯೂ ಜೀವರಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣನಾದಾಗ್ಯೂ ಆತನಿಗೆ
ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದೂ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವ ಮನೋಮಯತ್ವಾದಿ ರೂಪದಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವಿದ್ದ
ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಇದರಿಂದ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನದಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕಸ್ತೋತ್ರಿಯೂ ಜೀವಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ
ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತಿಯೂ ವ್ಯರ್ಥವೆನ್ನುವ ಶಂಕೆಯು ನಿರಸ್ತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈಗ ಸರ್ವಗತನಿಗೆ ಅಲೌಕಿಕಸ್ತವು ಆಯುಕ್ತವು ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು
ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಗೃಹೀತವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಬದಿಂದ
ಅನ್ವಯವನ್ನೂ ತತ್ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವರ್ತನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು
ಯುಜ್ಯತೇ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರಿಂದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಗತತ್ವೇಽಪ್ಯಲೌಕಸ್ತ್ವಂ ಚ ಯುಜ್ಯತೇ ವೋಮವತ್ || ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶವು
ವ್ಯಾಪ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಕೃತದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಸ್ಥಿತಿಯು ಕೊಡುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ
ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನ ಸ್ಥಿತಿಯು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವರಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣನಾದ ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಕರಣವಾದ ಚಕ್ಷುರಾದಿ
ಪ್ರಾಚುರ್ಯರೂಪವಾದ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಆಯುಕ್ತವು ಎನ್ನುವ ಚೋದ್ಯವನ್ನು
ಚಿತ್ರಬಸೂಚಿತವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಮಯೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವಪ್ರಾಣೇಷು ಚ ಸ್ಥಿತಃ | ಸರ್ವ
ಸಾಮಾಭಿಧೇಯಶ್ಚ ಸರ್ವವೇದೋದಿ(ದೇಡಿ)ತತ್ತ್ವಸಃ || ೧೯(ಚ)ಸ್ಯಾಂದೇ || ೧೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳುಳ್ಳ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ
(ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ) ಇರುತ್ತಾನೋ, (ಅಂದರೆ ಸರ್ವ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯೋ).
ಅದುದರಿಂದ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಮಯಃ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಆದಿತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವ
ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆದಿತ್ಯ ಮೊದಲಾದ) ಸರ್ವ ನಾಮಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನು. ಆತನೇ ಸರ್ವವೇದ
ಪ್ರತಿವಾದ್ಯನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಸ್ಯಾದವುರಾಗದಲ್ಲಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಮುಖ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅರ್ಥವು. (೨) ಇದರಿಂದ

ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಃ ಶ್ರೋತ್ರಮಯಃ ಮನೋಮಯೋ ವಾಙ್ಮಯಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವರೂಪವಾದ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. (೩) ಹೀಗೆಯೇ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆದಿತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನಾಮಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯಸ್ತುತಿಯು ಈಶ್ವರವಾಚಕವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (೪) ಭಂದಃಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವೇದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭಂದೋಮಯನು ವಿಷ್ಣುವು. (೫) ಐತರೇಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯನು, ಸಂಪೂರ್ಣಶ್ರವಣಶಕ್ತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೋತ್ರಮಯನು, ಸತ್ಯಕಾಮನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭಂದೋಮಯನು, ಸರ್ವಮಂತ್ರೈರದಪ್ರಯುಕ್ತ ಮನೋಮಯನು, ಸರ್ವವಕ್ತ್ರೈರದಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಙ್ಮಯನು, ಪೂರ್ಣಫಲರೂಪನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆತ್ಮನನ್ನನು ತ್ವಾನೆ. (೬) ಹಾಗೆಯೇ ಬೃಹದ್ರಾಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಮಯಿಚ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಕವು ಸ್ವರೂಪಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿ ಸರ್ವದ್ರಷ್ಟಸ್ವರೂಪತ್ವಾತ್ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯ ಇತೀರ್ಯತೇ। ಸರ್ವಶ್ರೋತ್ರಸ್ವರೂಪತ್ವಾತ್ ಸ ಶ್ರೋತ್ರಮಯ ಈರಿತಃ। ಹಾಗೆಯೇ ಭಾಗವತ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇ ವಿಜ್ಞಾ ಸ್ಥಿತಾ ಯಸ್ಯಾದಿತೋ ಸರ್ವಮಯೋಹ್ಯಸೌ ಎಂದು ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದರು. (೭) ತಥಾಚ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಸ್ವಾಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ವ್ಯಪದೇಶಮಾಡಿದುದರಿಂದಲೂ ಇದೇ ಬಾಧಕದಿಂದ ಸರ್ವತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ನಾರಾಯಣನಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತವೆ. ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಿಗೆ ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತೋಕ್ತಿಯೂ ಜೀವವಿಲಕ್ಷಣನಿಗೆ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತಿಯೂ ವ್ಯರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನೇಆದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಲೌಕಿಕಸ್ತುಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆ ಉಕ್ತಿಯು ಸಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನೂ ಜೀವವಿಲಕ್ಷಣನೂ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕಸ್ತಾದ್ಯುಕ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಸರ್ವಗತನಾದಾಗ್ಯೂ ಆಕಾಶದಂತೆ ಅಲೌಕಿಕಸ್ತವೂ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡುತ್ತವೆ. ಹೇಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತತಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಮಠಾಕಾಶ ಘಟಾಕಾಶಾದಿರೂಪವಾಗಿ ಮಠಾದ್ಯೇಕ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯದೆಯೇ ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಭೂತಹೃದಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯು ಕೂಡಬಹುದು. ಹೀಗೆಯೇ ವಿಷ್ಣುವು ಜೀವರಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣನಾದಾಗ್ಯೂ, ಜೀವರ ಇಂದ್ರಿಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಾದಿ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತಿಯು ಉಪಪನ್ನವು. || ೭ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪುನಃ ಓಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಂಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತಿ ಚೇನ್ನ ವೈಶೇಷ್ಯಾತ್ ಓಂ || ೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಒಬ್ಬ ಜೀವನು ಸರ್ವಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸರ್ವಸಮಾನಭೋಗವು

ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಬಾಧಕ ಅನುಪಪತ್ತಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಇದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ (ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀವೇಶ್ವರರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ) ಜೀವನ ಸಮಾನ ಭೋಗ ಪ್ರಾಪ್ತರೂಪವಾದ (ಬಾಧಕವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನಲ್ಲ) ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಎಕೆಂದರೆ— ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಮಾನಭೋಗ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗದೆ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಜೀವನದೇಸೆಯಿಂದಲೂ) ವಿಶೇಷ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೆ. (ಅಗ್ನಿ ಸ್ತಂಭನ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ದಾಹವು ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ.)

ಭಾಷ್ಯ || ಜೀವಪರಯೋರೇಕಶರೀರಸ್ವತ್ವೇ ಸಮಾನಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತಿ ಚೇನ್ನ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೈಶೇಷಾತ್ || ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವ ಪರಮಾತ್ಮರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ (ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಒಂದೇ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ) ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜೀವನಭೋಗಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಜೀವನ ದುಃಖಾದಿಭೋಗವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. (ಇಂತಹ ಬಾಧಕವಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಈಶ್ವರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಧಕವು ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವಗತನಲ್ಲ) ಎಂದರೆ — ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಮಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ — ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಜೀವನ ಸಮಾನ ಭೋಗವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗದೆ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಜೀವರಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಶೇಷವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ

ಜೀತಿಕೆ || ಸಮಾನ ಭೋಗ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗದೆ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವಿಶೇಷವು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಉಕ್ತಂ ಚ(ಹಿ)ಗಾರುಡೇಃ ಸರ್ವಜ್ಞಾಲಕ್ಷಣಾಭೇದಾತ್ ಸರ್ವಶಕ್ಯಲ್ಪ ಶಕ್ತಿತಃ |
ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪಾರತಂತ್ರ್ಯಭ್ಯಾಂ ಸಂಭೋಗೋ ನೇಶಜೀವಯೋಃ || ಇತಿ(ಚ) || ೨೧
|| ಸೂ.೮ || ಅಧಿ.೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೋಗಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಗಾರುಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ (ಜೀವನಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಅಲ್ಲಜ್ಞತ್ವರೂಪಭೇದಕ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿ ಅಲ್ಲಶಕ್ತಿಗಳಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಸರ್ವಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯರೂಪಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರ ಜೀವರಿಗೆ ಸಮಾನಭೋಗವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಈಶ್ವರನು ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಒಂದೇ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ದುಃಖವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸುಖವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಹೇತುವು. (೨) ಜೀವನು ಸುಖ ದುಃಖಗಳಿರಡನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವು ಹೇತುವು || ೮ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತದ್ವಲಾನಿಶಿತಾಂತ ಉಪಾಸಿತ | ಅಥ ಖಲು ಕ್ರತುಮಯಃ ಪುರುಷೋ ಯಥಾ ಕ್ರತುರಸ್ಮಿಂಲ್ಲೋ ಕೇ ಪುರುಷೋ ಭವತಿ ತಥೇತಃ ಪ್ರೇತ್ಯ ಭವತಿ | ಸ ಕ್ರತುಂ ಕುರ್ವೀತ ಮನೋಮಯಃ ಪ್ರಾಣಶರೀರೋ ಭಾರೂಪಃ ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ ಎನ್ನುವ ಛಂದೋಗ್ಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ ಕ್ರತುಂ ಕುರ್ವೀತ ಎನ್ನುವ ಸಂಕಲ್ಪ(ಧ್ಯಾನ) ರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನಾವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಮನೋಮಯತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಜೀವನು ಉಪಾಸ್ಯನಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬರಲು ಮನೋಮಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಮನೋಮಯತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದವನು ಜೀವನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ— ಜೀವನಿಗೇನೇ ಮನಃ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಾದರೂ ಅಪ್ರಾಣೋ ಹ್ಯಮನಾಃ ಶುಭ್ರಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಮನಃಪ್ರಾಣಾದಿ ಸಂಬಂಧವು ಇಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಜ್ಞಾಯಸ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮನೋಮಯತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನು, ಮನೋಮಯತ್ವ ಅನೇಯಸ್ವ ಮೊದಲಾದ ಜೀವಧರ್ಮಗಳಾದರೂ ಜೀವಾಭಿನ್ನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡಬಹುದು. ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮವಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಸ್ತನಾದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಚೈತನ್ಯರೂಪನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ರಜ್ಜುವಿನಲ್ಲಿ ಆರೋ ಪಿತ (ಅಧ್ಯಸ್ತ) ಸರ್ವದ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಭೂತಗಳಾದ ಭಯಜನಕತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಭೂತವಾದ ರಜ್ಜುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವಂತೆಯೇ ರಜ್ಜು (ಹಗ್ಗ) ಧರ್ಮಭೂತವಾದ ಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳ ಜ್ಞಾನವು ರಜ್ಜುವಿನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾದ ಹಾವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳಾದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನವಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರವು. ಈ ಪ್ರಮೇಯವು ಭಾಮತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸಮಾರೋಪ್ಯಸ್ಯ ರೂಪೇಣ ವಿಷ ಯೋ ರೂಪವಾನ್ ಭವೇತ್ | ವಿಷಯಸ್ಯ ತು ರೂಪೇಣ ಸಮಾರೋಪ್ಯಂ ನ ರೂಪಮ್ || ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. (೨) ಮತ್ತು ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವ ಆದ್ಯಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವೇದಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಪರವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪದೇಶವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಎಂದೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪಡಿಸಿರುವರು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಎಕೆಂದರೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಅದರಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮದಿಂದ ತೋರದಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದು ಆರೋಪ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ತೋರಿರದೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಅದರಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮದಿಂದ ತೋರಿದಾಗ ಅದು ಆರೋಪ್ಯ ಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆದರೂ, ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮದಿಂದ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ಜೀವಧರ್ಮಗಳಾದ ಮನೋಮಯತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಭಾನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತತ್ವತೋ ಭಾತ್ಯಧಿಷ್ಠಾನೇನಾರೋಪ್ಯ ಗತಧರ್ಮಧೀಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣಶ್ಚ ತಥಾ ಭಾನಂ ತ್ವಯಾಪ್ಯತ್ರಾಭ್ಯುಪೇಯತೇ || ಹೀಗೆ ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. (೩) ಮತ್ತು ಆದ್ವೈತಿಗಳ

ಮತದಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವು. ಜೀವ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮರಿಬ್ಬರಿಗೂ ನಿರ್ಗುಣದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಸವು. ಜೀವನಿಗೂ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಅಧ್ಯಸ್ತ ಭಾವವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ವಾಕ್ಷಾನಿಕಲಿಪಿಜಗತ್ತರಮೇಶ್ವರತ್ವಜೀವತ್ವ ಭೇದಕಲುಪೀಕೃತಭೂರಿಭಾವಾ | ಸ್ವಾಕ್ಷಾನಿಕಸ್ವಮುಹಮುಪ್ತಿರಸ್ತಮೋಹಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಿವಿಷಯತೇ ಭುವನೈಕಯೋನಿಃ || ಎಂದು ಪರಮೇಶ್ವರತ್ವ ಜೀವತ್ವಾದಿಗಳು ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತ (ಕಲ್ಪಿತ) ಗಳೆಂದು ಸಂಕ್ಷೇಪ ಶಾರೀರಿಕ ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಜೀವನಿಗೆ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಸವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಧರ್ಮಭೂತಗಳಾದ ಮನೋಮಯತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತವಾಕ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಭಾನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (೪) ಮತ್ತು ಒಂದನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇತುವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಮನೋಮಯತ್ವಾದಿನಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಉಪಾಸ್ಯಂ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಂಶವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು. ೨ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈ ತಿರೀತ್ಯಾ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಮಿಥ್ಯಾಭೂತಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವೂ ಉಪಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತಪದವೂ ಉಪಪತ್ತಿ ಪದವೂ ಅಯುಕ್ತ ವಾಗುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಇದೆ. (೫) ಮತ್ತು ಅನುಪಪತ್ತೀಶ್ಚ ನ ಶಾರೀರಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿತಗುಣ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿರ್ಗುಣತ್ವಕ್ಕೂ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿ ಕೂಲವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ವಾಚ್ಯಾನವು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವು. ಮನೋಮಯ ವಾಕ್ಯವಾದರೂ ಜೀವವಿಷಯಕವು ಎಂದು ಪರಕೀಯರು ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ವಿಷಯಕವೆಂದು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕವಿಷಯತ್ವವೇ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಕೂಡಬಹುದು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮಪದದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾದವನು ಜೀವನೋ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮಪದನಿರ್ದಿಷ್ಟನು ಜೀವನೇ. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಇದಂ ಸರ್ವ ಖಲು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು ಅಂದರೆ ಚತುರ್ಮುಖವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ತೃಣಪರ್ಯಂತವಾದ ಸರ್ವಜಗದಾತ್ಮಕತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದು ಅನಾದಿಯಾದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಗಳ ವಶದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ನಾನಾಯೋನಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಭವಿಸುವುದು. ಸರ್ವದೋಷವಿದೂರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ತಕ್ಷಲಾನ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಅದೃಷ್ಟದ್ವಾರಾ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಬಹುದು. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಜೀವನಿಗೆ ಜೀವಾಂತರಾತ್ಮಕತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವೆಂದರೆ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರಕತ್ವವು. (ಸರ್ವವಿಶೇಷಣಕತ್ವವು) ಅಂದರೆ ದೇವ ತೀರ್ಥ

ಮನುಷ್ಯ ಶರೀರಕೃತ್ವವು. ಎಂದು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕಾರಭೂತಗಳಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಕಾರಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡಲಾರವು ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೂ ಜನ್ಮಾಧಿಕಾರಣತ್ವವೂ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯತಃ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸರ್ವಾತ್ಮಕನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. (೨) ಮತ್ತು ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸರ್ವತ್ರ=ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಎಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಜಗದಾತ್ಮಕನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಖಲು ಶಬ್ದದಿಂದ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಕ್ಕೂ, ತಜ್ಜಲಾನಿತಿ ಎಂದು ಹೇತುತ್ವಾರ್ಥಕವಾದ ಇತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಜನ್ಮಾಧಿಕಾರಣತ್ವಕ್ಕೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವದಿಂದ ಉಪದೇಶವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (೩) ಆನಂದಾದ್ವೈವ ಖಲ್ವಿದಮಾನಿ, ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆದ ಜಗತ್ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತ ಗುಣಗಳು ಉಪಪನ್ನಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಾತ್ಮಕನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸರ್ವತ್ರ ಕರ್ಮಭಿಃ ಸ್ವೈರ್ಜನಮತಿಘಟಿತೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೋಽತ್ರ ಚೈವೇತ್ಯಲ್ಪಾನ್ತೋಽಲ್ಪ ಮಾನಃ ಸುಖತದಿತರಭುಗ್ನಿವ ವಿವೇತಿ ಚೇನ್ನ ತಜ್ಜತ್ವಾದೇರನೂತ್ತೇರ್ವವಿಧ-ಗುಣಭಿದಾ ದರ್ಶನಾತ್ಸರ್ವತಾದೇರಸ್ವಾರ್ಥಾದಪ್ಯಣುತ್ವಂ ಹ್ಯುಪದಿಕ್ಕತಮಿಹೋ ಪಾಸ್ತಯೇ ಜ್ಞಾಯಿಸೀ ಸ್ಯಾತ್ || ಎಂದು ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಮತದಲ್ಲಿ ಅಂತರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯ ವಿಷೋಽಂತರಾದಿತ್ಯೇ ಹಿರಣ್ಮಯಃ ಪುರುಷಃ ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆದಿತ್ಯಾಂತಸ್ತನು ಜೀವನಾದರೆ ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತ್ಯೇ ಎಂದು ಆನಂದವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆದಿತ್ಯಾಂತಸ್ತನೂ ಜೀವನಾಗಬೇಕು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡಂತೆಯೇ ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ಪ್ರಾಣನು ಜೀವನಾದರೆ ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ಪ್ರಾಣನೂ ಜೀವನಾಗಬೇಕು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಯತೋ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಪ್ರಾಣತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. (೩) ಮತ್ತು ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಖಲು ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಯತೋ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವನ್ನು ಅನುಸರಣ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಆನಂದಾದ್ವೈವ ಖಲು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ದ್ಯೋತಕವಾದ ಹಿ ಶಬ್ದ ಖಲು ಶಬ್ದಗಳೂ ಮಸ್ತು ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಕವಾದ ವೈಶಬ್ದಾದಿಗಳೂ ಶ್ರುತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. (೪) ಮತ್ತು ಅನ್ನಾದ್ವೈವ ಖಲ್ವಿದಮಾನಿ, ಪ್ರಾಣಾದ್ವೈವ ಖಲ್ವಿದಮಾನಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಖಲು ಶಬ್ದಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೂ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಆಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಖಲು ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿದ್ದರೂ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಪರಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು? (೬) ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯಕ್ಕೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವವೂ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವೂ ಎರಡೂ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಅಭಿಮತವಾಗಿದ್ದರೆ ಸರ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕೆತ್ತು ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯನುಗಮವೂ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಂತೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಂ ಎಂದೇ ನಿರ್ದೇಶವಿರಬೇಕಿತ್ತು ಸರ್ವತ್ರ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶವು ಕೂಡದೇ

ಹೋಗುವುದು. ಸರ್ವತ್ರ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು ಲಬ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಗತತ್ವವೇ ಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಧಾನಕತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶವು

(೧) ಐತರೇಯದಲ್ಲಿ ಚತ್ವಾರಃ ಪುರುಷಾ ಬಾಹ್ಯ ಎನ್ನುವ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವೇತ ಸ್ಯಾಸಾವಾದಿತ್ಯೋರಃ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು. ಏತಂ ಹೈವ ಬಹ್ವೈಶಾಃ ಮಹತ್ಯುಕ್ತೇ ಮೀಮಾಂಸಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಕ್ತ ಅಗ್ನಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಿಕ್ಷತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿರತತ್ವವನ್ನು ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರುತನಾದವನು ಆದಿತ್ಯನೋ, ಸರ್ವಜೀವರೋ, ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೇಗೆಂದರೆ— ಪ್ರಥಮತಃ ಶ್ರುತವಾದ ಆದಿತ್ಯಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನಿಗೇನೇ ಏತಂ ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿ ಅವನಿಗೇನೇ ತತ್ತ್ವೇತ ಸ್ಯಾಸಾವಾದಿತ್ಯೋ ರಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ಸಂವತ್ಸರನ ದಸೆಯಿಂದ ಸಾರತ್ವ (ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವ) ರೂಪಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ ಸೂರ್ಯಪರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಂ ಎನ್ನುವ ಸೌರಮಂತ್ರವನ್ನದಾಹರಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಜಾತೀಯಗಳಾದ ಚಂದ್ರ ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿ ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಗತನು ಆದಿತ್ಯನೇ, ಅಥವಾ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಃ ಶ್ರೋತ್ರಮಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರುವ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಜೀವಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಭೂತೇಷ್ಟತಂ ಎಂದು ಭೂತಪದವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡದರಿಂದ ಭೂತಗಳು ಹೊರತು ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುವುದರಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತಿರೂಪ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಜೀವರಾಗಲೀ ಸರ್ವಗತರು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಗತನಾಗಲಾರನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಗತನು. ಆದಿತ್ಯನಾಗಲೀ ಸರ್ವಜೀವರಾಗಲೀ ಸರ್ವಗತರಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಿಕ್ಷತೇ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ವಿದೆ. ಅದು ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ ಕವೀನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಜೀವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಪದದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯರಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಬ್ರಹ್ಮಪದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನು. ಆದಕಾರಣ ಏತಮೇವ ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣಬಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪದದಿಂದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸ ಯೋಽ ತೋಽಪ್ರತಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಶ್ರುತತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು ಮತ್ತು ಅಹಮಾತ್ಮಾ ಗುಣಾಕೇಶ ಸರ್ವಭೂತಾತಯಸ್ಥಿತಃ ಎನ್ನುವ (ಗೀತಾ. ಅ. ೧೦. ಶ್ಲೋ. ೨೦) ಸ್ಥಿತಿಸಮಾಪ್ತಿಯೂ ಇದೆ. (೨) ಸಂವತ್ಸರೋ ವೈ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ, ತತ್ರ ಸಂವತ್ಸರಂ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮಣಾಮಸ್ಯವತ್ಸರಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಸ್ಥಿತಿಗಳಿಂದ ಸಂವತ್ಸರಪದ ವಾಚ್ಯನಾದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದುತ್ತಮತ್ವವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುವುದು. ಸರ್ವಗತತ್ವವಿದ್ದ

ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಏಕತಾಪ್ಪನವಸ್ಥಾನೇ ಸರ್ವತಾತ್ವವಸ್ಥಿತಿಃ ಕಥಂ ಏಕತ್ವೇ ತು ಸಂಸ್ಥಾನಂ ನೈವಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ॥ ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸರ್ವಗತನಲ್ಲಿಯೂ ಆಕಾಶದಂತೆಯೇ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತಿಯೂ ಕೂಡುವುದು. (೩.) ಅಂತರಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಆದಿತ್ಯಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. (೪) ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿಗಳೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಬಾಧಕಗಳು ಯಾವುದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಣುವಾದ ಜೀವನಿಗಾಗಲೀ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕಗಳಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು ಅಂದರೆ ಸರ್ವಗತನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಅಧಿಕರಣ ॥ ೧ ॥

ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨. ಅತ್ಯತ್ಯಾದಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅದಿತಿಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿ ಹೇಳಿದ ಅತ್ಯತ್ಯಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನದಾಹರಿಸಿ ವಿಷಯಸಂಶಯಗಳನ್ನು ಸಂಯುಕ್ತವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ತತ್ತ್ವಾತ್ಯತ್ವಂ ಸ ಯದ್ಯದೇವಾಸ್ಯಜತ ತತ್ತದ-
ತ್ತಮದ್ರಿಯತ ಸರ್ವಂ ವಾ ಅತ್ತೀತಿ ತದದಿತೇರದಿತಿತ್ವಂ (ಬೃ.ಉ.೩..೨.೫.)
ಇತ್ಯದಿತೇಃ ಪ್ರತೀಯತೇ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಜನ್ಮಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾದ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದ ಅತ್ಯತ್ಯವು ಸ ಯದ್ಯದೇವಾಸ್ಯಜತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ದೇವಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷರೀತ್ಯಾ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು— ಸಃ = ದೇವಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಯು, ಸಂವತ್ಸರನಾಮಕ ಚತುರ್ಮುಖದ್ವಾರಾ ಯಾವುದು ಯಾವುದನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದಳೋ, ಅದನ್ನು ತಿನಿಸಿಕೊಳ್ಳಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿದಳು. ತಿಂದಳು. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅದಿತಿಯು ಸರ್ವವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಾಳೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಅದೇವೇ ದೇವಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಗೆ ಅದಿತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತವು. ಸಿದ್ಧಾಂತರೀತ್ಯಾ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು— ಸಂವತ್ಸರನಾಮಕನಾದ ಚತುರ್ಮುಖನು ಯಾವುದು ಯಾವುದನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನೋ, ಅದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಮೃತ್ಯುನಾಮಕನಾದ ಜನಾರ್ದನನು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಮತ್ತು ತಿಂದನು. ಸರ್ವವನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ * ಅದಿತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು.

★ ಸ ಸರ್ಗಕಾಲೇ ಚ ಕರೋತಿ ಸರ್ವಂ ಸಂಹಾರಕಾಲೇ ತುತದ್ವಿ ಭೂಯಃ ॥ ಶ್ವಪ್ನಾನಾತಾತ್ವದ್ವಾತ್ರಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿಧಾತುಪ್ರಕೃತವಾದ ಸಂಹರ್ತೃ ತ್ವರೂಪವಾದ ಅತ್ಯತ್ಯ ಕಂಡದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತೋರತಕ್ಕ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ದೇವಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಗೇನೇ ಆಗುವುದು ಅದಿತಿಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ಅದಿತಿತ್ವಲಿಂಗದಿಂದಲೂ, (೨) ಸಿದ್ಧಾಂತರೀತ್ಯಾ— ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಸಂಹರ್ತೃತ್ವವು ಹೇಗೆ ಅಂದರೆ ಅದಿತಿಶಬ್ದದಿಂದಲೇ. ಅದಿರ್ಹಿ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಯದಿದಂ ಹಿಂ ಚ (ತೈ.೨.೬.) ಅದಿರ್ದೇವತಾಮಯೀ (ಕಠ.೪.೭.) ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅದರಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ— ಸರ್ವವನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದೋ ಅದೇವೇ ಸ್ವೀಲಿಂಗ ಅದಿತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಿಗೆ ಅದಿತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. (೩) ಇದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಸಂಹರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿದ್ದ ಅದಿತಿಶಬ್ದವು ಹೇತುವು ಎಂದುಕ್ರವಾಯಿತು. (೪) ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅತಿ ವಿಶ್ವ ತೇನ ಚೈವಾದಿತಿ ವಿಷ್ಣು; ಎಂದೂ ಗುಣತಃ ಕಾಲತಶ್ಚಾನ್ಯರೂಪಮು ಮಿಂಡಿತಶ್ಚ ಚಾದಿತಿಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಅದಿತಿಗೆ ಎಂದಾದರೆ ಅದಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸಃ ಎನ್ನುವ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುವುದು? ಆದಕಾರಣ ಅದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಬಾಧವು. ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಯದ್ಯದೇವಾಸೃಜತೇತಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗಂ ಚ ಕೂಟಸ್ತೋತ್ರಕರ ಉಚ್ಯತೇ (ಗೀ.ಅ.೧೫.೨೦೬) ಇತಿ(ಇತ್ಯಾದಿ)ವತ್ (ಇತಿ) || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ ಯದ್ಯದೇವಾಸೃಜತ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದ ಸಃ ಎನ್ನುವ ತತ್ ಶಬ್ದವಾದರೂ ಕೂಟಸ್ತಃ = ಆಕಾಶದಂತೆ ನಿರ್ವಿಕಾರವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ಚಿತ್ತಕ್ಷತಿಯು, ಅಕ್ಷರಃ ದೇಹತೋಽಪಿ ನಾಶರಹಿತಕಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಕ್ಷರಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗದಂತೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಅದಿವದರಿಂದ ಸೋಽಹಂ ವಾಯುಂ ದಿಶಾಂ ವತ್ಸಂ ವೇದ ಆ ಈ ನಾನು ಪೂರ್ವಾದಿ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಭಗವದ್ರಾಹುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಸನನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ. ಎಂದು ಭಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಾಕ್ಯವು. (ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವೀಯಲ್ಲಿ 'ಸಃ' ಎನ್ನುವ ಪುಲ್ಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ-

|| ೩ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅತ್ತಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್ ಓಂ || ೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಓಂ ಹೇಳಿದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಸಮಾಧಾನವು) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವನು ಸಂಹಾರಕನು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ ಆತನು ವಿಷ್ಣುವೇ. (ವಿಕೇಂದರೆ) ಸರ್ವಂ ವಾ ಅತಿ ಎಂದು ಚೇತನಾಚೇತನರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಂಹಾರ್ಯತ್ವೇನ ಗ್ರಹಣವಿದ್ರವ್ಯಯುಕ್ತ (ಅಂದರೆ ಚರಾಚರ ಸರ್ವಾತ್ಯತ್ವ ಲಿಂಗವಿದ್ರವ್ಯಯುಕ್ತ)

ಪೀಠಿಕೆ || ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕ ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಸಂಹಾರ್ಯವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ಅದಿತಿಗೆ ಅತ್ಯತ್ಯವು ಏಕೆ ಇಲ್ಲ. ಲಿಂಗವು ಸಾವಕಾಶವಾಗಬಹುದು ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಹಿ ಚರಾಚರಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯಾತ್ಯತ್ಯಮದಿತೇಃ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕವಾದ ನಿಖಿಲ ಜಗತ್ತಿನ ಅತ್ಯತ್ಯವು ದೇವಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಗೆ ಇಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಚರಾಚರಾತ್ಯತ್ಯವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ವಪ್ನಾಪಾತಾ ತಥೈವಾತ್ಮಾ ನಿಖಿಲಸ್ಯೈಕ ಏವ ತು ವಾಸುದೇವಃ ಪ(ವೋ ವ)ರಃ ಪುಂಸಾಮಿತರೇಽಲ್ಪಸ್ಯ ವಾ ನವೇತಿ ಸ್ಯಾಂದೇ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪುರುಷರಿಂದುತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೊಬ್ಬನೇ ನಿಖಿಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು. ಹಾಗೆಯೇ ರಕ್ಷಕನು. ಸಂಹಾರಕನು. ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಇತರರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳಾದರೂ ಜಗತ್ತಿನ ಏಕದೇಶಕ್ಕೆ ಅಸ್ತಾತಂತ್ಯದಿಂದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತರು ಆಗುವರು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪೇಕ್ಷೆಯು ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತರು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ಯಾಂದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೃಷ್ಟಾರ್ಥಕವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮತಃ ಸ್ವತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸಿ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಏಕಃ ಪುರಸ್ತಾದ್ಯ ಇದಂ ಬಭೂವ ಯತೋ ಬಭೂವ ಭುವನಸ್ಯ ಗೋ ಪ್ರಾ(ಪಾಃ) | ಯಮಜ್ಯೇತಿ ಭುವನಃ ಸಾಂಪರಾಯೇ ಸ ನೋ ಹರಿರ್ಘೃತಮಿಹಾ-ಯುಷೇಽತ್ತು ದೇವಃ (ಘೃತಸೂಕ್ತ ತೈ.) ಇತಿ ಚ ಶ್ರುತಿಃ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವನೊಬ್ಬನು ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದನೋ, ಯಾರ ದೇಸಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಜಗತ್ತು ಉಂಟಾಯಿತೋ, ಯಾವನೊಬ್ಬನೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ರಕ್ಷಕನು ಆದನೋ, ಯಾರನ್ನೇ ಮುಕ್ತಿಪ್ರಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಹರಿಯು, ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಯಜ್ಞಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಆಹುತಿರೂಪವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಘೃತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ, ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯು. (ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃ ಋಷಿವಾಕ್ಯವಿದು. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೀಗೆ ಇದೆಯೋ ಅದುದರಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಚರಾಚರ ಸರ್ವಾತ್ಯತ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ನಿರವಕಾಶವಾದ ಸರ್ವಾತ್ಯತ್ಯ ಲಿಂಗಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಅತ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಯಾವಾಗ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೋ ಆಗ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಪ್ರಕರಣಾವಿರಿಷ್ಟವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಕರಣಾಚ್ಚ ಓಂ || ೧೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ನೈವೇಹ ಕಿಂಚನ ಎನ್ನುವ ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಕರಣ ಬಲದಿಂದಲೂ ಅತ್ಪ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ವೈಷ್ಣವತ್ವಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅವಸ್ತಂವತ್ಸರಸೃಷ್ಟಾದಿನಾ ತತ್ಪ್ರಕರಣಾ(ಗತ್ತಾ)ಚ್ಚ

|| ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅವ್ (ಜಲ) ಸೃಷ್ಟಿಯು, ಸಂವತ್ಸರನಾಮಕ ಚತುರ್ಮುಖ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಇದೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ (ಆದಿಪದದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಭಕ್ತಗೋದ್ಯೋಗ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗ) (ಈ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ) ವಿಷ್ಣುಪ್ರಕರಣತ್ವವಿದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ಪೂ, ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅತ್ಪ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಪ್ರಕರಣವೆಂದರೆ— ಒಂದು ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳು. (೨) ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ನೈವೇಹ ಕಿಂಚನಾಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಸ್ವತಂತ್ರವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಜೀವಜಡರೂಪವಾದ ಯಾವುದೊಂದು ವಸ್ತುವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಹಾಗಾದರೆ ಸರ್ವಸಂಹಾರಕಂ ವಿಷ್ಣುಂ ದೇವೀಂ ಜೀವಾಂಶ್ಚ ಫೈವ ಚಿ ಕಾಲಂ ತ್ರಿಗುಣಸಾಮ್ಯಂ ಚ ಕರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರಾಣಮಿಂದ್ರಿಯಂ ಸಂಸ್ಕಾರಂ ಚೈವ ವೇದಾಂಶ್ಚ ನರ್ತೇ ಕಿಂಚಲ್ಯಯೇ ತ್ವಘೋತ್ || ಎಂದು ಬೃಹದ್ಭಾಷ್ಯ ದಲ್ಲಿದ್ದ ವಚನದಿಂದ ನಿತ್ಯರಾದ ಜೀವರೂ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಉಕ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಯಾವುದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯು ಅನಾವೃತವಾಗಿ ಇರಲಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದು ಮೃತ್ಯುನೈವೇದಮಾವೃತಮಾಸೀತ್ ಅಶನಾಯಯಾ=ಈ ಜೀವಾದಿಗಳು ಮೃತ್ಯುನಾಮಕ ಜನಾರ್ದನನಿಂದ ಆಚ್ಛಾದಿತವಾದುವು. ಅಶನಾಯಾ ಹಿ ಮೃತ್ಯುಃ = ಜನಾರ್ದನನು ಜಗತ್ಪರೀಕ್ಷನು, ಹೈನೋಽಕುರುತ ಆತ್ಮನ್ವಿ ಸ್ಯಾಮಿತಿ=ವಿಕಾಶಿಯಾದುದರಿಂದ ಜನಾರ್ದನನು ಜಗದ್ರೂಪಶರೀರವುಳ್ಳವನು ಆಗುವನು ಎಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದನು. ಸೋಽರ್ಚನಚರತ್ ತಸ್ಯಾರ್ಚತ ಆಪೋಃ ಜಾಯಂತಃ ಆ ಮೃತ್ಯುವು ತನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಿದನು. ಆತನಿಂದ ಜಲಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು. ಸಂವತ್ಸರೋಽಭವತ್ = ಆ ಮೇಲೆ ಬೃಹ್ಮನು ಹುಟ್ಟಿದನು ಎಂದು ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕಗಳಾದ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳು ಕೃತಗಲಾಗಿವೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅವ್ ಸಂವತ್ಸರ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರೂ ಇದು ವಿಷ್ಣುಪ್ರಕರಣವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಅವ್ ಸಂವತ್ಸರಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವಾಗಿವೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ. ಅದು ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನೇಹಾಸೀತ್ ಕಿಂಚನಾಪ್ಯಾದೌ ಮೃತ್ಯುರಾಸೀದ್ದರಿಪ್ರದಾ ಸೋಽಽತ್ಮನೋ ಮನಸಾಽಪ್ರಾಕ್ಷೀದಪ ವಿವ ಜನಾರ್ದನಃ || ತಯಾನಸ್ತಾಸು ಭಗವಾನ್ನಿ ಮ್ನಮೇಂಽಡಂ ಮಹತ್ತರಂ | ತತ್ರ ಸಂವತ್ಸರಂ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಮಸೃಜತ್ಯಃ | ತಮುತ್ತಂ ವ್ಯಾದದಾದಾಸ್ಯಂ ತದಾಽಸೌ ವಿರುರಾವ ಹ || ಅಥ ತಂ ಕೃ(ತತ್ಕೃ)ಪಯಾ ವಿಷ್ಣುಃ ಸೃಷ್ಟಿರ್ಮುಣ್ಯಯೋಜಯತ್ | ಸೋಽಸೃಜದ್ವಪನಂ

ವಿಶ್ವಮ್(ಸರ್ವಮಾ)ದ್ಯಾರ್ಥಂ ಹರಯೇ ವಿಭುಃ || ಇತಿ(ಚ)ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತೇ || ೯
|| ಸೂ.೧೦ || ಅಧಿ. ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಅಸ್ವತಂತ್ರವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಜೀವನಾಗಲೀ ಜಡವಾಗಲೀ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಹಾಗಾದರೆ ಇದು ಅಯುಕ್ತವು) ನಿತ್ಯಭೂತರಾದ ಜೀವಾದಿಗಳು ಇದ್ದಾರೆ ಎಂದರೆ) ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೃತ್ಯುನಾಮಕನಾದ ಹರಿಯು ಜೀವಾದ್ಯಾವರಕನಾಗಿ ಇದ್ದನು. (ಆವೃತವಾಗಿ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ನಾಸೀತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಆದಕಾರಣ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ) ಆ ಪ್ರಭುವಾದ ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಜಲಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಆ ಜಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಲಗೊಂಡವನಾಗಿ ಸ್ಥೂಲವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಲ್ಲಿ ಸಂವತ್ಸರನಾಮಕ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಆ ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಭಕ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಖ ವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನು. ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಭಾಸ್ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಈ ಅರ್ಥವು ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕೂಗಿದ ಮೇಲೆ ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು (ಆತನನ್ನು ಭಕ್ತಿಸದೆ) ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಜಿಸಿದನು. ಆ ಪ್ರಭುವಾದ ಚತುರ್ಮುಖನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಭಕ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅಥವಾ ಸೃಷ್ಟವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತದಲ್ಲಿ (ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ಪ ಸಂವತ್ಸರಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸೋಽಽತ್ಮನಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸಃ ಆತ್ಮನಃ ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದವು. ಮಂತ್ರೇಷ್ಟಾಪಾದೇರಾತ್ಮನಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಆ ಎನ್ನುವುದು ಲೋಪವು. (೨) ಸಮ್ಯಕ್ ವತ್ಸಭೂತಾನ್ ದೇವಾದೀನ್ ರಮಯತಿ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಂವತ್ಸರಶಬ್ದವು ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು || ೧೦ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ ಚ ಕೃತಂ ಚೋಭೇ ಭವತ ಓದನಃ| ಮೃತ್ಯುರ್ಯಸ್ಮೋಪಸೇಚನಂ ಎನ್ನುವ ಕಾಶಕವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಓದನ ಉಪಸೇಚನ (ಪಲ್ಯಕಾಯ ಮೊದಲಾದುದು ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥವು) ಪದಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತನಾದವನು ಅತ್ಯಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಜೀವನೇ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಅತ್ಯತ್ಯವು ಭೋಜ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾದ ಓದನ (ಅನ್ನ) ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಭೋಕ್ತೃತ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅತ್ಯಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಅತ್ಯತ್ಯವೆಂದರೆ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವವು. (ಸಂಹಾರಮಾಡುವಿಕೆಯು.) ಅದು ನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮ ನಲ್ಲಿ ಕೂಡದಿದ್ದರೂ ಮಾಯೋಪಾದಿ ಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಅತ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರಾದಿ ಸರ್ವಸಂಹರ್ತೃತ್ವವು ಜೀವನಿಗೆ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾಗವು ಬರುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾಗವಿಲ್ಲ ಯಾರೊಬ್ಬ ಜೀವನೂ ಎಲ್ಲಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕತ್ತಿಯರಿಗೂ ಮೃತ್ಯುವಿಗೂ ಭೋಕ್ತೃನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು

ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಭೋಕ್ತೃತಾಽಽ ವಿಶಿಷ್ಟೇಽಸ್ತು ಯಥಾ ಸಂಹರ್ತೃತಾ ತವ
ಅಭೋಕ್ತೃತ್ವಂ ಶುದ್ಧೇ ಕೌಟಸ್ಥವತ್ಸುಖಿ|| ಅಂದರೆ ಅನಶ್ನನ್ನಃ ಎನ್ನುವ ಅನಶನಶ್ರುತಿಗೆ
ನಿರ್ವಿಕಾರಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕತ್ವವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಮಾಯೋಪಾಧಿಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ
ಸಂಹರ್ತೃತ್ವವು ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವೂ ಬರಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ
ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕತ್ತಾದಿ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಕ್ಷತ್ವಾದಿಪದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೇ
ಲಭ್ಯವಾಗುವುದು. (೨) ಮತ್ತು ಸರ್ವಂ ವಾ ಅತ್ತಿ ಎಂದು ನಾವು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ
ಅತ್ಯತ್ವವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಓದನ
ಉಪಸೇಚನಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅತ್ತಾ ಎನ್ನುವುದು ಉಪಲಕ್ಷಣೀಯವೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅತ್ಯತ್ವವು
ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶ್ರುತವಾದುದಲ್ಲ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ವಾದಿಪದಗಳಿಂದ ಲಕ್ಷಣಯಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣವೆಂದು
ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಹೇತೂಕ್ತವಾದ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣವೂ ಕೂಡ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶ್ರುತವಾಗಲಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ
ನಮ್ಮ ಉದಾಹರಣವೇ ಸೂತ್ರಾನುಗುಣವಾದುದರಿಂದ ಯುಕ್ತವು. (೩) ಮತ್ತು ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಎನ್ನುವ
೨ನೇ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ನ ಜಾಯತೇ ವ್ರಿಯತೇ ವಾ ವಿಷ್ಣುತ್ ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರಕೃತನಾದುದರಿಂದ
ಆತನೇ ಅತ್ಯನು ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಅದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ನ
ಜಾಯತೇ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನ ಹಸ್ತತೇ ಹಸ್ತಮಾನೇಽಽ ದೇಹೇ ಎಂದು
ದೇಹಸಂಬಂಧವೂ ಹಂತಾ ಚೇನ್ನನ್ಯತೇ ಹಂತುಂ ಹತಶ್ಚೇನ್ನನ್ಯತೇ ಹತಃ ಉಭೌ ತೌ ನ ವಿಜಾನೀತಃ
ಎಂದು ಹಂತೃತ್ವಾದಿ ಭ್ರಾಂತಿಯೂ ಕೂಡ ಜೀವಲಿಂಗವುತೋರುವುದರಿಂದ ನ ಜಾಯತೇ ಎನ್ನುವುದು
ಜೀವವಿಷಯಕವಾಗಿದೆ. (೪) ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯನು ಜೀವನಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧಿಸಿ
ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅದು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಂತೂ ಅವರ
ಮತವು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಬ್ರಹ್ಮದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಸ ಯದ್ವದೇವಾಸೃಜತ ತ್ವದಪ್ಪಮುಧ್ರಿಯತ ಸರ್ವಂ ವಾ ಅತ್ತೀತಿ
ತದದಿತೇರದಿತ್ತಂ ಎಂದು ಅತ್ಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಅತ್ಯತ್ವವು ದೇವಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಗೋ
ವಿಷ್ಣುವಿಗೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ತದದಿತೇರದಿತ್ತಂ ಎನ್ನುವ ಅದಿತಿಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ
ಅದಿತಿತ್ವಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಅದಿತಿಯೇ ಅತ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯಕು. ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು
ಬಂದರೆ— ಸರ್ವಂ ವಾ ಅತ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಾತ್ಯತ್ವರೂಪ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವವು, ಯಮಜ್ಞೇತಿ
ಭುವನಂ ಸಾಂ ಪರಾಯೀ, ಸ್ವಪ್ನಾಭಾತಾತಥೈವಾತ್ರಾ, ಆದ್ಯತೇಽತ್ತಿ ಚ ಭೂತಾನಿ, ಸ ಸರ್ಗ ಕಾಲೇ ಚ
ಕರೋತಿ ಸರ್ವಂ ಸಂಹಾರಕಾಲೇ ತು ತದತ್ತಿ ಭೂಯಃ|| ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ
ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕದು. ಅದಿತಿತ್ವಲಿಂಗವೂ ಅದಿತಿಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅದಿತಿರ್ದೇವತಾಮಯೀ
ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ವಾಕಾರವಾಗಿದೆ. ನೈವೇಹ ಕಿಂಚನಾಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಮೃತ್ಯುನೈವೇದಮಾ
ವೃತಮಾಸೀತ್ ಎಂದು ನಿರವಕಾಶವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಕರಣದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ.
ತಥಾಚ ಸರ್ವಾತ್ಯತ್ವಾಧಿಕಂ ನೈವ ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಸ್ಯ ಯುದ್ಯತೇ | ವಿಷ್ಣಾವದಿತಿಶಬ್ದವು ಶ್ರುತಃ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ

ಸ್ತುತಂ || ಅಂತೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವವು ಅನ್ಯತ್ರ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಾತ್ಮನು. || ೨ ||

ಅತ್ಯತ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨. ಗುಹಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಫಲ ಭೋಕ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯಾಲಿಂಗಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಶ್ರುತಿಸಂಗತಿಯನ್ನು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ-

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಾತ್ಮಕಃ ಪರ ಉಕ್ತಃ | ಋತಂ ಪಿಬಂತೌ ಸುಕೃತಸ್ಯ ಲೋಕೇ ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೌ ಪರಮೇ ಪರಾರ್ಥೇ | ಛಾಯಾತಪೌ ಬ್ರಹ್ಮವಿದೋ ವದಂತಿ ಪಂಚಾಗ್ನಿಯೋ ಯೇ ಚ ತ್ರಿನಾಚಿಕೇತಾಃ (ಕಠ.೧.೩.೧.) || ಇತಿ ಪಿಬಂತೌ ಪ್ರತೀಯೇತೇ | ತೌ ಕಾವಿತಿ || ಉಚ್ಯ(ಚ್ಛೇ)ತೆ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ವಿಕತ್ವಸಂಖ್ಯಾಯುಕ್ತನೂ ಸರ್ವ ಸಂಹಾರಕನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೋ (ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾತ್ಮ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯಾಲಿಂಗವನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೆ. ಸರ್ವಾತ್ಮ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಅರ್ಥಾತ್ ಪಾತಾ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರಿಂದ ವಿನಾಯಿತೆಂದರೆ) ಸುಕೃತ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ (ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪಕ ರೀತಿಯಾಗಿ) ಸುಕೃತನಿರ್ಮಿತವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಗುಹೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದ (ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿಯೂ) ಸರ್ವಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಅತಿಪೂರ್ಣರಾದ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದ (ಅಂದರೆ ಹೃದಯಗುಹೆಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ವಾಯುಧಿಷ್ಠಾನಭೂತರಾದ) ಅಥವಾ ಸಹಾಯಸ್ತಃ ಪಿತುರರ್ಥಮೇಯಾಯ ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆವಾಸಭೂತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಇತರ ಜೀವರಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಪರಾರ್ಥವು ಶರೀರವು. ಅಂತಹ ಶರೀರದಲ್ಲಿ (ಋತಂ=) ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ತಥಾ ಧರ್ಮಃ ಸುಕೃತಂ ಚಾಭಿಧೀಯತೇ | ಋತಂ ತು ಮಾನಸೋ ಧರ್ಮಃ ಎಂದು ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಂಜಾದ ಫಲವನ್ನು ಉಣ್ಣುವ, ಯಾವ ಆತ್ಮ ಅಂತರಾತ್ಮ ಎನ್ನುವ ಭಗವದ್ರೂಪವಿಶೇಷಗಳು ಇರುತ್ತಾವೋ, ಅವುಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳು, ದೇವ ಪಿತೃ ಭೂತ ಮನುಷ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ ಎನ್ನುವ ಐದು ಮಹಾಯಜ್ಞವುಳ್ಳವರು, ಅಥವಾ ಸ ವಿಷ ಯಜ್ಞಃ ಪಂಚವಿದೋಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಂದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸೌ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ತಾನಿ ಪಶುಃ ಸೋಮಃ ಎನ್ನುವ ಐದು ಮಹಾಯಜ್ಞವುಳ್ಳವರು, ಅಥವಾ ದ್ವೈ ಪರ್ಜಸ್ಯ ಧರಾ ಪುಂ ಸ್ತ್ರೀವೈ ಐದು ಅಗ್ನಿವಿದೈಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದವರು, ತ್ರಿನಾಚಿಕೇತಾಃ = ನಚಿಕೇತಸಃ ಇದಂ ನಾಚಿಕೇತಂ, ನಚಿಕೇತ

ಯುಷ್ಮಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಚಯನ ವಿಶೇಷವು, ತಥಾಚ ಮೂರಾವರ್ತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ನಾಚಕೇತೇಷ್ವಕಾಚಯನವುಳ್ಳವರು ಯಾರು ಇರುತ್ತಾರೋ ಅವರೂ ಕೂಡ, ಛಾಯಾತಪಃ= ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೂ ಪಾಪಪರಿಗೂ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸುಖದುಃಖಕಾರಣಭೂತರನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬಂತೌ ಎಂದು ಉಣ್ಣುವವರು ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃಗಳಾಗಿ ಯಾರು ಇಬ್ಬರು ತೋರುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ಯಾರು? ಎಂದು ಸಂಶಯವೂ ಜೀವಸಹಿತ ಈಶ್ವರನು ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬರುತ್ತಿರಲು ಸಮಾಧಾನವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವ ಮಧ್ಯದಲ್ಲ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾದ ಕರ್ಮಫಲಸಾರಭೋಕ್ತೃತ್ವ ರೂಪವಾದ ಪಾತತ್ವವು ಕಾಶಕವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬಂತೌ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದ್ವಿವಚನದಿಂದ ದ್ವಿತ್ವವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (೨) ಇದರಿಂದ ಆತ್ಮಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಗಳು ಎರಡೂ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಇಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕರ್ಮಬಂಧ ಎಲ್ಲದಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥವೂ, ನಿರ್ಭಸನಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವೂ ಕೊಡದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ದ್ವಿವಚನಾಂತವಾದ ಒಬಂತೌ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಕೊಡಲಾರದು ಎಂದಾಕ್ಷೇಪಿಸುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೇಸಂಗತಿಯು. ಪಾತ್ಯತ್ವಾಖ್ಯವಿಷಯವೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (೩) ಛಾಯಾತಪಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅದುರಾಣಾಮಾಹ್ನಾದೌ ಅದುರಾಣಾಂ ತಾಪಃ ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದಿಪದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಹೇಳಿದೆ. (೪) ಒಬಂತೌ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃಗಳು ಜೀವ ಪರಮಾತ್ಮರೋ, (ಆತ್ಮಾ ಅಂತರಾತ್ಮ ಎನ್ನುವ) ಪರಬ್ರಹ್ಮರೂಪ ವಿಶೇಷಗಳೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. (೫) ಜೀವಸಹಿತಃ ಈಶ್ವರಃ ಪಾತಾ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾನ್ಯಾತ್ಮಾಂ ಹಿ ತದ್ವರ್ತನಾತ್

ಓಂ || ೧೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆತ್ಮಾನ್=ಆರೇಯಂ ಸುಖಂ ಮಾತಃ ಅನುಭವತಃ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶುಭಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಭೋಗಿಸುವವರು. ಆತ್ಮಾನ್ ಹಿ=ಆತ್ಮ ಅಂತರಾತ್ಮಾಖ್ಯ ವಿಷ್ಣುರೂಪಗಳೇ, (ಜೀವೇಶ್ವರ ರಲ್ಲ) ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೌ = ಹೃದಯಗುಹೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದ್ದಾರೋ, (ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ) (ಹಾಗಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಒಬಂತೌ ಎಂದು ದ್ವಿವಚನವು ಕೊಡಲಾರದು. ಎರಡು ರೂಪಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ದಿಂದ ಅದು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದರಿಂದ ಎರಡು ರೂಪಗಳಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆನ್ನುವುದು ಸದ್ವಿವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದಾತಂಕಿ ಕೊಂಡು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ತದ್ವರ್ತನಾತ್=ಶ್ರೀಹರಿಯು ಎರಡು ರೂಪಗಳಿಂದ ಶರೀರ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಛೇದನಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಹೃದಯಗುಹಾನಿವಿಷ್ಟತ್ವ ಲಿಂಗವು ಕೂಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅದು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ವಿಷ್ಣುವಿಗಾದರೂ ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತ

ಭಾಷ್ಯ || ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೌ ಪಿಬಂತೌ ವಿಷ್ಣುರೂಪೇ ಏವ | ಘರ್ಮಾ ಸಮಂತಾ ತ್ರಿ(ತ್ರಿ)-
ವೃತಂ ವ್ಯಾಪತುಸ್ತಯೋರ್ಜುಪ್ಪಿ ಮಾತರಿತ್ವಾ ಜಗಾಮ (ಋ.೧೦.೧೧೪.೧.) |
ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತದ್ವರ್ತನಾತ್ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಸುಕೃತಫಲವನ್ನು) ಉಣ್ಣುವವುಗಳು ವಿಷ್ಣುರೂಪಗಳೇ ಹೃದಯ ಗುಹೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ (ದ್ವಿವಚನವು ಎರಡು ರೂಪಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಾವಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲಿಗೆ ವಿಷ್ಣುರೂಪೇ ಏವ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೇ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎರಡು ರೂಪಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೂ ದ್ವಿವಚನವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಘರ್ಮಾ=ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ, ಸಮಂತಾತ್=(ವಿದ್ಯಮಾನೌ) ವಾ ಸಮಂತಾ= ವ್ಯಾಪ್ತಗಳಾದ (ಅಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷ ಕಾಲಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ) ದೇಶತಃ ಕಾಲತಃ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸಂಪೂರ್ಣಗಳಾದ ಭಗವದ್ರೂಪವಿಶೇಷಗಳು, ತ್ರಿವೃತಂ=ತೇಜೋಽಬ್ರಹ್ಮತ್ವಕ ಶರೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪತುಃ = ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶರೀರ ಹೃದಯಗುಹಾಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವು. ತಯೋಃ= ರೂಪವಿಶೇಷಗಳ, ಜುಪ್ಪಿ=ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಮಾತರಿತ್ವಾ=ಮುಖ್ಯವಾಯುದೇವರೂ ಕೂಡ, ಜಗಾಮ=ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರು. ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಗುಹಾಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವವು ಕಾಣುವುದರಿಂದಲೂ ಒಬ್ಬನಿಗೇನೇ ಅನೇಕನಾಮರೂಪಗಳು ಕಾಣುವುದರಿಂದಲೂ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಘರ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯ ಉತ್ತರಾರ್ಥವು. ದಿವಃ ಸ್ವಸ್ತಂ ದಿಧಿ ಪಾಣೋಽವೇಷನ್ ವಿದುದೇವಾಸ್ಸಹಸಾಮಾನಮರ್ಕಂ | ಇದರ ಅರ್ಥವು— ದಿವಃ= ವಾಯುಪತ್ನಿಯಾದ ಭಾರತಿಯ, ಸ್ವಸ್ತಂ=ಸ್ವನಕ್ಷೀರವನ್ನು ದಿಧಿಪಾಣಃ=ಪಾನಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸಿದ ದೇವತೆಗಳು, ಎರಡು ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಅವೇಷನ್=ತಿಳಿದರು. ತಂ ಅರ್ಕಂ=ಆ ಅತ್ಯಂತ ಸುಖಸ್ವರೂಪನಾದ, ಸಹಸಾಮಾನಂ=ವಾಯುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ವಿದುಃ=ತಿಳಿದರು. (೨) ಆದಿಪದದಿಂದ— ವಿಶಃ ಸುಪರ್ಣಃ ಸ ಸಮುದ್ರಮಾವಿವೇಶ, ವಿಶಂ ಸಂತಂ ಬಹುಧಾ ಕಲ್ಪಯಂತಿ | ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ರೂಪಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವು ಕೂಡಿದರೂ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಅರ್ಥವಾದ ಕರ್ಮಫಲ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಯತಂ ಪಿಬಂತೌ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವು ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ್ಮಾಂತರಾತ್ಮೇತಿ ಹರಿರೇಕ ಏವ ದ್ವಿಧಾಸ್ಥಿತಃ | ನಿವಿಷ್ಟೋ ಹೃದಯೇ ನಿತ್ಯಂ ರಸಂ ಪಿಬತಿ ಕರ್ಮಜಂ || ಇತಿ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾಯಾಂ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಒಬ್ಬನೇ ಶ್ರೀಹರಿಯು (ದೇಹ ಜೀವ ಎಂದು ಉಪಾಧಿಭೇದದಿಂದ) ಆತ್ಮಾ ಅಂತರಾತ್ಮಾ ಎಂದು ರೂಪಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇದ್ದಾನೆ. ದೇಹ ಜೀವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಥವಾ (ಟೀಕಾರೀತಿಯಾಗಿ ಉಪಾಧಿಭೇದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷ್ಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಎರಡು ರೂಪಗಳಿಂದಲೇ) ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಶುಭಕರ್ಮಜನ್ಯವಾದ ಫಲವನ್ನು ನಿಯಮದಿಂದ ಉಣ್ಣುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ರಸಶಬ್ದದಿಂದ, ಜೀವರಿಂದ ಅಭೋಗ್ಯವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಈಶ್ವರನು ಭೋಗಿಸುವವನು. ಜೀವರಿಂದ ಭೋಗ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಭೋಗಿಸತಕ್ಕವನಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮೇಯವು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (೨) ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಚಿಕ್ಕು; ಶ್ಲೋತ್ರಂ ಸ್ಪರ್ಶನಂ ಚ ರಸನಂ ಘ್ರಾಣಮೇವ ಚ | ಅಧಿಷ್ಠಾಯ ಮನಶ್ಚಾಯಂ ವಿಷಯಾನುಪಸೇವತೇ || ಎನ್ನುವ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಫಲ ಭೋಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಬೀತಿ || ಹಾಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನು (೧) ದುಃಖರೂಪವಾದ ಪಾಪಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಉಣ್ಣುತ್ತಾನೋ, (೨) ಪುಣ್ಯಜನ್ಯವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಉಣ್ಣುತ್ತಾನೋ, ಪೂರ್ಣಾನಂದನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಎರಡು ಕಲ್ಪಗಳೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಶುಭಂ ಪಿಬತ್ಯಸೌ ನಿತ್ಯಂ ನಾಶುಭಂ ಸ ಹರಿಃ ಪಿಬೇತ್ | ಪೂರ್ಣಾನಂ ದಮಯಸ್ಯಾಸ್ಯ ಚೇಷ್ಟಾನ್ ಜ್ಞಾಯತೇ ಕ್ವಚಿತ್ || ಇತಿ ಪಾದ್ಯೇ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಸೌ=ಸರ್ವ ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಹರಿಃ=ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಪಾಪಪರಿಹಾರಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ನಿತ್ಯಂ=ನಿಯಮದಿಂದ, ಶುಭಂ= ಶುಭಕರ್ಮ ಫಲವನ್ನೇ, ಪಿಬತಿಃ ಉಣ್ಣುತ್ತಾನೆ. ಆತನು ಆಶುಭಕರ್ಮ ಫಲವನ್ನೇ ಉಣ್ಣುವುದಿಲ್ಲ (ಪೂರ್ಣಾನಂದನಿಗೆ ಸುಖಭೋಗವು ಕೂಡಲಾರದು ಎನ್ನುವ ಎರಡನೇ ಪಕ್ಷದ ದೂಷಣವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಪೂರ್ಣಾನಂದರೂಪನಾದ ಈ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ (ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ) ಎಂದು ಪಾದ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಪುಣ್ಯಮೇವಾಮುಂ ಗಚ್ಛತಿ, ಪರಮೇ ಪರಾರ್ಥೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಆಶುಭಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಉಣ್ಣುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (೨) ಪಿಬತಿ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಋತಪಾನವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಅದ್ವಿತೀಯನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ೨ನೇ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ೧ನೇ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾಯಿತು. (೩) ತಾದಾತ್ಮ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಯಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು. ತಥಾಚ ಐಶ್ವರ್ಯಬಲದಿಂದ ಪೂರ್ಣಾನಂದನಿಗೂ ಸುಖಾಭೋಗವು ಯುಕ್ತವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. (೪) ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದರೆ ಅನಶ್ವಸ್ತಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಎಂದರೆ ಶುಭಂ ಪಿಬತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಬಲದಿಂದ ಅನಶ್ವಸ್ತಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಪರಾಧೀನವಾದ ಭೋಗವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ವಾ ಅಶುಭವಾದ ಭೋಗವು ಇಲ್ಲ ವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು (೫) ಹಾಗಾದರೆ— ಸುಖಭೋಗವೂ ಉಚ್ಚತ್ತರೂಪವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನೀಚೋಚ್ಚತ್ತವ ದುಃಖಾದೇರ್ಭೋಗ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ । ನಾಸೌ ನೀಚೋಚ್ಚತಾಂ ಯಾತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವಿರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜೀವನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಭೋಗವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಉಚ್ಚತಾ ಸಂಪಾದಕವಾದ ವಿಹಾರವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಈ ಪ್ರಮೇಯವು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅನೃತ್ಯನೃತ್ಯ: ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರಾಧೀನವಾದ ಭೋಗವೂ ಇಲ್ಲ ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಭೋಗವೂ ಇಲ್ಲ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಉಚ್ಚತ್ತ ನೀಚತ್ತವೂ ಇಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಜೀವ ಸಮವೇತವಾದ ಭೋಗವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (೬) ಅಥವಾ ನೀಚತ್ತವನ್ನೂ ಉಚ್ಚತ್ತವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ವಿಶೇಷತಃ ತನ್ನದ್ದೇ ಎಂದು ಅಭಿಮಾನದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಭೋಗವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ತಥಾಚ ಶ್ರುತಿ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಹೃದಯಗುಹಾಪ್ರವೇಶರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ ಪಾನಮಾಡುವವನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ? ಆ ಲಿಂಗವು ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಬಹುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ (ತೃ.ಉ.೨.೧.) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಹಿ ಶಬ್ದೇನ ದರ್ಶಯತಿ || ೧೧ || ೫ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಯಾವಾತನು ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವವನನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ (ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಆತ್ಮಾಂತರಾತ್ಮಾ ಕ್ರೋತಂ ಚಕ್ಷುಃ, ಅಹಂ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಭೂತ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) (ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ) ಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು (ಸೂತ್ರ ಕಾರರು) ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಹೃದಯಗುಹಾಸ್ವತ್ತಮಾತ್ರವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದರೂ ಅಂತಹುದು ಹೇತು ವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೋಕ್ಷಜನಕಜ್ಞಾನ ವಿಷಯೀಭೂತವಾದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಹೃದಯಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವವೇ. ಅದು ಜೀವನಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ತಥಾಚ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶುಭಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಉಣ್ಣುವವರು ಆತ್ಮ ಅಂತರಾತ್ಮ ಎನ್ನುವ ವಿಷ್ಣುರೂಪಗಳೇ. ಜೀವೇಶ್ವರರಲ್ಲಿ ಎಕೆಂದರೆ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಪ್ರವಿಷ್ಟರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಗುಹಾನಿವಿಷ್ಟತ್ವಲಿಂಗವು ಕೂಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಜೀವನು ಹೃದಯಗುಹಾನಿವಿಷ್ಟನೆಂದು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧನು. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ವಿಷ್ಣುವಾದರೂ ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನು. ಹಾಗಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಏಬಂತೌ ಎಂದು ದ್ವಿವಚನವು ಕೂಡಲಾರದು. ಎರಡು ರೂಪಗಳಿಂದ ಪ್ರವೇಶವು ಎಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೂಪ ದಿಂದ ಪ್ರವೇಶವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಎರಡು ರೂಪಗಳಿಂದ ಪ್ರವೇಶವು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ ವೆಂದರೆ— ಶ್ರೀಹರಿಯು ಎರಡು ರೂಪಗಳಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆನ್ನುವುದು ಛೇದನ ಸಮಂತಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ

ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದೇಯಂ ಮಾತಿ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶುಭಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಮೂಲಯುಕ್ತಿಯು ಎಂದು ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ನಿರವಕಾಶವಾದ ಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸಾವಕಾಶವಾದ ದ್ವಿವಚನಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತನೆಂದು ಯಾವಾಗ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೋ, ಆಗ ಪುನಃ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿಶೇಷಣಾಚ್ಚ ಓಂ || ೧೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಯಃ ಸೇತುಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನುಣ್ಣುವವರಿಗೆ ವಿಶವಚನದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾದ ವಿಕೃತದಿಂದ ವಿಶೇಷಣವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಒಬ್ಬನೇ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಆತನು ಯಜಮಾನಸೇತುತ್ವ, ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವ, ಅಕ್ಷರತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷಣವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವೇ, ಜೀವನಲ್ಲ ಈ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಚ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಃ ಸೇತುರೀಜಾನಾನಾಮಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮತ(ಯ)ತ್ತರಂ (ಕಠ.೧. ೨.೨.) | ಇತಿ ||
|| ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಃ=ಯಾವ ಆತ್ಮ ಅಂತರಾತ್ಮ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ರೂಪಗಳಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಹರಿಯು, ಈಜಾನಾನಾಂ=ವಿಷ್ಣುವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವವರಿಗೆ, ಸೇತುಃ = ಆಶ್ರಯನೋ, ಯಶ್ಚ ಆಕ್ಷರಂ=ನಾಶರಹಿತನೇ, ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೋ, (ಅಂತಹವನನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಚಿಕೇತನನ್ನು ಕುರಿತು ಸಾಧನವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತೇವೆ.) ಎಂದು ಕಾಶಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರೀಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಿಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಥಗಕ್ಷುಂ ಗುಣಾಸ್ತಸ್ಯ ನ ಶಕ್ಯಂತೇಽಮಿತತ್ವತಃ | ಯತೋಽತೋ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೇನ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಗ್ರಹಣಂ(ವಚನಂ)ಭವೇತ್ || ವಿಶ್ವಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೋಽಯಂ ವಿಷ್ಣುರೇವ ವಿಶೇಷಣಂ | ಅಮಿತಾ ಹಿ ಗುಣಾ ಯಸ್ಮಾನ್ನಾನ್ಯೇಷಾಂ ತಮೃತೇ ವಿಭುಃ || ಇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮೇ ||
|| ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಗುಣಗಳು ಅಪರಿಮಿತಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಒಂದೊಂದನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, (ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವುಗಳೂ ಆಗಿವೆಯೋ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ

ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮಸ್ತಗುಣಗಳ ಜ್ಞಾನವಾಗುವುದೋ, (ಅದುದರಿಂದ ಸರ್ವಗುಣಗಳ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ) ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು (ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಸರ್ವಗುಣಗಳ ಗ್ರಹಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಸರ್ವಗುಣವಾಚಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲದೆ ಆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆಂದು ಕೊಡಲಾರದು.) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆ ಸಮರ್ಥನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೊರತು ಜೀವರಿಗೆ ಅಪರಿಮಿತಗುಣಗಳು ಇಲ್ಲವೋ, (ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ,) ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ವಿಶೇಷಣಂಮುಖ್ಯವಾಚಕವು. ಇತರರಿಗೆ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ (ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಇಲ್ಲಿ ಪರರು ಋತಂ ಪಿಬಂತೌ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಕರ್ಮಫಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನು ಬುದ್ಧಿ ಜೀವರು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜೀವೇಶ್ವರರೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ಜೀವೇ ಸಮನ್ವಯೋಽಭಿಧೀಯತೇ

|| ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಜೀವನು ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಎಂದು ಒಬ್ಬರೇ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಅದು ಆಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ) ಈ ಆಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಸಂಗತವಲ್ಲ. ಜೀವೇಶ್ವರಭೇದವು ಅಸತ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಐಕ್ಯವು. ಜೀವಸಮನ್ವಯ ರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸತ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಸತ್ಯೋ ಜೀವಃ ಸತ್ಯಂ ಭಿದಾ ಸತ್ಯಂ ಭಿದಾ ಸತ್ಯಂ ಭಿದಾ ಮೈವಾರುವಣ್ಯೋ ಮೈವಾರುಣ್ಯೋ ಮೈವಾರುವಣ್ಯಃ || ಇತಿ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಃ(ತೇ)

|| ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆತ್ಮನು ಸತ್ಯನು. ಜೀವನು ಸತ್ಯನು. ಭೇದವು ಸತ್ಯವು. ಶ್ರೀಹರಿಯು ದೋಷಗಳಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಭಜನೀಯನಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಯದೃಶ ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಜೀವರಿಗೆ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಆತ್ಮಜೀವಸ್ವರೂಪಭೇದಕ್ಕೂ ಸತ್ಯತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪುನಃ ಶಬ್ದಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮೂರಾವರ್ತಿ ಸತ್ಯಂ ಭಿದಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಪಾತತಃ ಪ್ರತೀತವಾದ ಅಭೇದಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, (೨) ಭೇದವು ಅಸತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವವರಿಗೆ ಮಹಾದೋಷವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಭೇದವು ಅಸತ್ಯವಲ್ಲ. (೩) ಯದೃಶ ಭಾಗವತ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತ್ವಂ ಚ ಭೇದಸ್ಯೋಕ್ತಂ ಭಾವನೀಯ ಶ್ರುತೌ ಸ್ವಾಣುಹೋಚ್ಛ್ರಾಮ ಸ ಪ್ರಜಾಪತಿಮುನಾಚ ಕೋಽಪಿ ಕೇ ಸ್ವಃ ಕಃ ಸ ಇತಿ ಸ ಹೋವಾಚ

ಯೋಽಸ್ಮಿಯೇ ಸ್ವ ಯಃ ಸ ಇತಿ ಅಶ್ವನಮುಪಾಕ್ರೋಶತ್ ಸತ್ಯಂ ಭದ್ರಾ ಸತ್ಯಂ ಭದ್ರಾ ಸತ್ಯಂ ಭದ್ರಾ ಇತ್ಯಾದಿ. ರುದ್ರನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಆ ರುದ್ರನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಹತ್ತಿರ ಹೇಳಿದನು. ನೀನು ಎಂತಹವನು, ನಾವು ಎಂತಹವರು, ಆ ವಿಷ್ಣುವು ಎಂತಹವನು. (ಆದರೆ ಭಿನ್ನನೋ ಅಭಿನ್ನನೋ.) (ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ನಾನು ಮೊದಲು ಹೇಗೆ ಇದ್ದೆನೋ ಅಂತಹವನು ಆಗಿದ್ದೇನೆ. ನೀವು ಮೊದಲು ಎಂತಹವರೋ ಅಂತಹವರಾಗಿತ್ತೀರಿ. ಆ ವಿಷ್ಣುವು ಮೊದಲು ಹೇಗೆ ನನ್ನಿಂದಲೂ ನೀವೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದಲೂ ಭಿನ್ನನೋ, ಅಂತಹವನೇ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು. ಹೀಗೆ ಸತ್ಯಂ ಭದ್ರಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಭಾಲ್ವವೇಯ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ್ಗತವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಭಾಷ್ಯೋದಾಹೃತ ವಾದ ಸತ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಪೈಂಗೀಶ್ರುತಿಗೆ ಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪವಾದ ಭಾಲ್ವವೇಯಶ್ರುತಿಯು ಭಾಗವತ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ್ಮಾ ಹಿ ಪರಮಃ ಸ್ವತಂತ್ರೋಽಧಿಗುಣೋ ಜೀವೋಽಲ್ಪಶಕ್ತಿರಸ್ವ
ತಂತ್ರೋಽವರಃ ಇತಿ ಭಾಲ್ವವೇಯಶ್ರುತಿಃ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನು, ಸ್ವತಂತ್ರನು, ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಜೀವನು ಅಲ್ಪ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಅಸ್ವತಂತ್ರನು, ನಿಶ್ಚಪ್ತನು ಎಂದೂ ಭಾಲ್ವವೇಯ ಶ್ರುತಿಯು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯಥೇಶ್ವರಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ ಭೇದಸ್ತೋ ವಿನಿಶ್ಚಯಾತ್ | ಏವ ಮೇವ ಹಿ ಮೇ
ವಾಚಂ ಸತ್ಯಾಂ ಕರ್ತುಮಿಹಾರ್ಹಸಿ || (೨) ಯಥೇಶ್ವರಶ್ಚ ಜೀವಶ್ಚ ಸತ್ಯಭೇದೌ
ಪರಸ್ಪರಂ ತೇನ ಸತ್ಯೇನ ಮಾಂ ದೇವಾಸ್ತ್ರಾಯಂತು ಸಹಕೇಶವಾಃ ||
ಇತ್ಯಾದೇರ್ನಾಸತ್ಯೋ ಭೇದಃ || ಸೂ.೧೨ || ಅಧಿ.೩ || || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಹೇಗೆ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಜೀವನಿಗೂ ಭೇದವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯವಾಗಿದೆಯೋ, ಹೀಗೆಯೇ ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಸತ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಿ. (೨) ಹೇಗೆ ಈಶ್ವರನು ಜೀವನೂ ಕೂಡ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸತ್ಯ ಭೇದವುಳ್ಳವರೋ ಅಂತಹ ಭೇದ ಸತ್ಯತ್ವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇವತೆಗಳು ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಭೇದವು ಅಸತ್ಯವಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ೧ನೇ ವಾಕ್ಯವು ಪಾದದಲ್ಲಿದ್ದುದು. ೨ನೇದ್ದು ಸ್ಥಾನದ ದಲ್ಲಿದ್ದುದು, ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿದೆ. (೨) ಆದಿಪದದಿಂದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು. ೧. ದೌಘೂತಸರ್ಗೋ (ಗೀ.೧೬.೬.)— ತಾನಹಂ ದ್ವಿಷತಃ ಕ್ರೂರಾನ್ (ಗೀ.೧೬.೧೯.) ೨. ಅಸತ್ಯಮಪ್ರತಿಪ್ಪಂ ತೇ ಜಗದಾಹುರನೀಶ್ವರಂ (ಗೀ.೧೬.೮.) | ತ ಆಮರಾಃ ಸ್ವಯಂ ನಪ್ಯಾಃ ಜಗತಃ ಕ್ಷಯಕಾರಿಣಾಃ || ಎಂದು ವ್ಯಾಸಸ್ತುತಿಯು. ೩. ಇಂದ್ರಸೋಮಾ ತಪತಂ ರಕ್ಷ ಉಜ್ಜತಂ ನೃಪಯಂತಂ ವೃಷಣಾ ತಮೋವೃದ್ಧಃ ಪರಾ ಶೃಣೇತಮಚಿತೋನ್ಮೋಷತಂ ಸುದೇಧಾಂ ನಿಶಿತೇತಮುತ್ರಿಣಃ ||

ಋ.೭.೧೦೪.೧.) ೪. ಇಂದ್ರಸೋಮಾವರ್ತಯತಂ ದಿವಸ್ಪರ್ಯಗ್ನಿಪ್ರೇಭಿಯುರ್ವಮಶ್ವಹಸ್ತಭಿಃ
ತಪ್ತವರ್ಧೇಭಿರಜರೇಭಿರತ್ರಿಣಃ || (ಋ.೭.೧೦೪.೫.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ
ಭೇದವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ೫. ವಿಷಾಂ ಭಜ್ಜಗದೀಶ್ವರಜೀವಾನಾಂ ನಾಸ್ತಿತೇಽತ್ರಿಣಃ | ಸ್ವಾಕ್ಷಾನಕಲಿತ
ಜಗತ್ತರಮೇಶ್ವರಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ ಭೇದಕಲುಷೀಕೃತಫಲಮ ಭಾವೇ|| ಮತ್ತೂ ಆಚಾರ್ಯ ವಿಸ್ತೃತ ಸಂಸ್ಕೃ
ರದಾತ್ಮತತ್ವ | ಜೀವೇಶ್ವರಸ್ಯ ಜಗದಾಕೃತತ್ವವೈವ || ಎಂದೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಜಗತ್ತು ಈಶ್ವರ
ಜೀವರಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತವು.
ಎಕೆಂದರೆ— ೬. ತ್ರಿಯಾರ್ತುಧಾನಃ ಪ್ರಸಿಂ ತಯೇತ್ವತಂ (ಋ.೧೦. ೮೭.೧೫.) ೭. ಅಥ
ಕ್ಷಾನೋಪಸರ್ಗಃ — ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಯೇ ಚಾನ್ಯೇ ಮಿಥ್ಯಾ ತರ್ಕಃ ದೃಷ್ಟಾಂತೈಃ ಕುಹಕೇಂದ್ರಜಾಲ್ಯಃ
ವೈದಿಕೇಷು ಪರಿಸ್ಥಾತುಮಿಚ್ಛಂತಿ ತೈಃ ಸಹ ನ ಸಂವರೇತ್ | ಪ್ರಕಾಶಾ ಹ್ಯೇತೇ ತಸ್ಯರಾಃ ಅಸ್ವರ್ಗಾಃ (ಮೈತ್ರಿ.
೭.೮.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಏಕವನ್ನು ಹೇಳುವ
ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂಧತಮಸ್ಸೇ ಗತಿಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಸ್ಥಾನದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ. ಸರ್ವ ಬ್ರಹ್ಮತಪ್ತೇತ್ತಾರಃ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮತಪ್ತೇದಿನಃ | ಅನ್ಯಸಾಮ್ಯವಿದೋ ವಿಷ್ಣೋಃ ವಿಷ್ಣುರ್ದೃಷ್ಟಾರ
ವಿವ ಚಿ ಸರ್ವೇ ಯಾಂಶಿ ತಮೋ ಘೋರಂ ನ ತೇಪಾಮುಕ್ತಿಃ ಕ್ಷುಚ್ಛತ್ || ಎಂದು. || ೧೧ || ಸೂ. ||
೧೨ || ಅಧಿ. ೩ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ—(೧) ಋತಂ ಪಿಬಂತೌ ಸುಕೃತಸ್ಯ ಲೋಕೇ ಎನ್ನುವ ಕಾಠಕವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಋತಂ
ಪಿಬಂತೌ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನುಗ್ಲುವವರು ಇಬ್ಬರು ತೋರುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಬುದ್ಧಿ
ಜೀವರೋ, ಜೀವೇಶ್ವರರೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ ಸರ್ವಗತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾದ
ಹೃದಯಗುಹಾಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವವು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ನಿಯಮೇನ ಹೃದಯಗುಹಾಪ್ರವೇಶವು
ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನರಾದ ಬುದ್ಧಿಜೀವರಿಗೇನೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಬುದ್ಧಿಜೀವರೇ, ಬುದ್ಧಿಗೆ
ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭೋಗಸಾಧನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಫಲ ಭೋಕ್ತೃನಾದ ಜೀವನ
ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಭತ್ತಿಣೋ ಗಚ್ಛಂತಿ ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ
ಬುದ್ಧಿಜೀವರೇ ಕರ್ಮಫಲ ಭೋಕ್ತೃಗಳು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು
ಜೀವೇಶ್ವರರೇ ಎಂದು ಸದ್ವಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಕರ್ಮಫಲ ಪಾನರೂಪ ಲಿಂಗದಿಂದ
ಒಬ್ಬನು ಜೀವನು ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗೋಣ ಎರಡನೇಯವನು ಸಜಾತೀಯನಾದ ಚೇತನನಾದ
ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಂದು ಹೇಳಲೇಬೇಕು. ಜಡವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಆಗಲಾರದು. ಅಸ್ಯ ಗೋದ್ವೀತೀಯೇನ
ಭಾಷ್ಯಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಗೋವೇ ಆಗಬೇಕಲ್ಲದೆ ಅತ್ಯಾದಿಗಳು ಆಗಲಾರವಷ್ಟೆ ವಿವಂ
ಚ ಪ್ರಥಮತಃ ಅವಗತವಾದ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃಗಳು ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗೋಣ
ಅಂತಿಮವಾದ ಹೃದಯಗುಹಾಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡುತ್ತವೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪಾತತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ
ಭತ್ತಿನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪಿಬಂತೌ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸದ್ವಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಇದು
ಅಯುಕ್ತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ — ಬುದ್ಧಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋಕ್ತತಾದೇಃ ಪಿಬನ್ ಸ್ವಾಚ್ಛೇತನಃ ಕಥಂ | ಚಿತ್ತ್ವೇಽಪಿ

ದ್ವಿತ್ವಪೂರ್ವಸ್ಯಾಬಾಧಾರ್ಥಂ ಸದ್ವಿತ್ತೀಯತಾ || ವಿರೂಪಯಾಽಽ ಬುದ್ಧಾಸ್ತು ಕಿಂ ಚ ಬುದ್ಧೇಃ ಸ್ವರೂಪತಾ |
ವರ್ತತೇ ಸಹ ಜೀವೇನ ಪಾರತತ್ವಾದಿರೂಪತಃ || ಅಂದರೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ
ಜಪಾಕುಸುಮ (ಕೆಂಪು ದಾಸನ ಹೂವು)ದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಲೌಹಿತ್ಯವು ಸ್ಥಿತಿಗುಣದಲ್ಲಿ ತೋರುವಂತೆ
ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯಗಳೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪಾತೃತ್ವಲಿಂಗದಿಂದ
ಒಬ್ಬನಿಗೂ ಕೂಡ ಚೇತನತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಅವನ ಸಾಜಾತ್ಯದಿಂದ ಎರಡನೆಯವನು ಚೇತನನೇ
ಆಗಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಹಂ ಕೃತಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ
ಅತ್ಯತ್ವವು ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆತ್ಮಾ ದ್ರವ್ಯವು; ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯತ್ವವು
ದೇಹ ಪರವಾಗಲಾರದಷ್ಟೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳು ಚೇತನಾಚೇತನಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರಭೂತವಾದ ವಸ್ತುವಿನ
ಧರ್ಮಗಳು ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಸನ್ನೋನ್ಯಾತ್ಮತಾಮನ್ಯೋನ್ಯಧರ್ಮಾಂಶಾದ್ಯತ್ಯ
ಎನ್ನುವ ಪರಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಿಯು ಆಯುಕ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ವಿವಿಂಚ ಪರರ ಮತದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಗೇನೇ
ಪಾತೃತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ ಈ ಎರಡ ರ
ಭೇದದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವಾದ ದ್ವಿತ್ವವೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯೇ.
ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಣ ಬುದ್ಧಿ ಇವು ಎರಡು ಕರ್ಮಫಲ ಭೋಕ್ತೃಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತಷ್ಟೆ (೨)
ಶಕ್ತಿಭೇದವಿದ್ದರೂ ವ್ಯಕ್ತಿಭೇದವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವವು ಸ್ವರಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಹಾಗಾದರೆ
ಬುದ್ಧಿಗೆ ದ್ವಿತ್ತೀಯನು ಆರೋಪಿತ ಪಾತೃತ್ವದಿಂದಲಾದರೂ ಯುಕ್ತನಾದ ಜೀವನೇ ಆಗಬಹುದು.
ಆರೋಪಿತ ಪಾತೃತ್ವವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಥಾ ಆಗಲಾರನು. ಅಂತೂ ಬುದ್ಧಿಜೀವರು
ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜೀವೇಶ್ವರರೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದ್ದು ಆಯುಕ್ತವು. (೩) ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರುತಿಗೆ
ಆರೋಪಿತ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಅನ್ನುವುದಾದರೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ
ಪಾತೃತ್ವ ಎಲ್ಲದಿರುವ ಸಜಾತೀಯವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಜಡಪದಾರ್ಥವೇ ಎರಡನೇದ್ದು ಆಗಬಹುದಷ್ಟೆ
ಚೇತನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಗೂ ಗ್ರಹಣವು ಆಗಲಾರದು. (೪) ಮತ್ತೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ
ಹೃದಯಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವವು ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ
ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ್ಯೂ ಸರ್ವಗತತ್ವ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽರ್ಭಕೌಶ್ವರೌ ನ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಂ ಎಂದು ಹೇಳತಕ್ಕ
ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಅದು ತಾತ್ವಿಕವಲ್ಲ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ
ಬ್ರಹ್ಮ ನಲ್ಲಿಯೂ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನೇ ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಪಾತೃತ್ವವು
ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಭೋಕ್ತೃನು ಜೀವನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಮಾತೃಯಾಽಽ
ಪ್ರಮೇಯಸ್ಯ ಭೇದಾಭಾವೇ ಹಿ ವಾದಿನೋಃ || ಶಬ್ದಮಾತ್ರಾಯ ಕಲಹೋ ನ ಯುಕ್ತೋ
ಮೂರ್ಖಯೋರಿವ || ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಬುದ್ಧಿಜೀವರು ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಿಂದ
ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. (೫) ಮತ್ತು ಒಬ್ಬನೇ ಎನ್ನುವುದರ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾನಂ ರಥಿನಂ ವಿದ್ವಿ
ಎಂದು ಜೀವನಿಗೆ ಗಂತ್ಯದಿಂದ (ಅಂದರೆ ಜೀವನು ಹೊಂದುವವನು) ಸೋಽದೃಶಃ ಪಾರಮಾತ್ಮೋಽಪಿ
ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಗಮ್ಯದಿಂದಲೂ (ಪರಮಾತ್ಮನು
ಹೊಂದಲರ್ಹನು) ವಿಶೇಷಣವಿದ್ರವ್ಯಯುಕ್ತ ಜೀವ ಪರಮಾತ್ಮರೇ ಭೋಕ್ತೃಗಳು ಎಂದು ವಿಶೇಷಣಾಚ್ಛ

ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಹೀಗೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಆತ್ಮಾನಂ ರಥಿನಂ ಎದ್ದಿ ಎಂದು ರಥಿತ್ವದಿಂದಲೂ ಬುದ್ಧಿ ತು ಸಾರಥಿಂ ಎದ್ದಿ ಎಂದು ಬುದ್ಧಿಗೆ ಸಾರಥಿತ್ವದಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷಣವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂದರೆ ಜೀವನು ರಥಿಕನು. ಬುದ್ಧಿಯು ಸಾರಥಿಯು ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿಜೀವರೇ ಭೋಕ್ತೃಗಳು ಎಂದೂ ಹೇಳಲೂ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದು. (೬) ಮತ್ತು ಒಬಂತೌ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವಿದ್ದರೂ ಜೀವಪರತ್ವವೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಒಂದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸದಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯಪರತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅಂತರ್ಭಾವಸಂಗತಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಅದೇ ವಿಷಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹಾಗೆಯೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆತ್ಮನು ಎಂದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಆದರೆ ಆತ್ಮಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದುದು ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣವು. ಎರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದು ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿದ್ದ ವಾಕ್ಯವಿಶೇಷಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸತಕ್ಕ ಪಾದಾಂತರ ವ್ಯವಧಾನವಾಗಲೀ ಅಧಿಕರಣಾಂತರ ವ್ಯವಧಾನವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲದಿದ್ದವುಗಳು ಉಪಜೀವ್ಯ ಉಪಜೀವಕಭಾವದಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಅನಿರ್ವಾಹ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳುಆದ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದರೂ ಭಿನ್ನಾಧಿಕರಣತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಆತ್ಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ ಚ ಕ್ಷತ್ರಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವು. ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವು ಯತಂ ಒಬಂತೌ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು. ಇವೆರಡು ವಾಕ್ಯವೂ ಕಾಲಕದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣ ದಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದು. ಉಪಜೀವ್ಯ ಉಪಜೀವಕಭಾವದಿಂದ ಅನಿರ್ವಾಹ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆಗಿದೆ. ಏವಂಚ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳೂ ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣವು. ಭಿನ್ನಾಧಿಕರಣವಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಆತ್ಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿರ್ದ ಸ ಯದ್ಯದೇವಾಸ್ತಜಿತ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವು. ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಕಾಲಕದಲ್ಲಿರ್ದ ಯತಂ ಒಬಂತೌ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯ ವಾಕ್ಯವು. ಆದಕಾರಣ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಗಳು ಒಂದು ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿದ್ದವುಗಳಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶ್ರುತನಾಗಿಲ್ಲ. ನಾವು ಹೇಳಿದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಂ ವಾ ಅತ್ತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶ್ರುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ಈ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೇ ಸೂತ್ರಾನುಗುಣವಾದುದು. (೨) ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತ್ಯಾಧಿಕರಣ ದ್ವಿಭಾಷ್ಯಾಧಿಕರಣ ಗಳಿಗೆ ಯತ್ರದದ್ರೇಶ್ಯಂ, ಯಸ್ಮಿನ್ ದೌಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಏಕಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ

ನೀರ್ಣಯಕೃತ್ವವಿದ್ದರೂ ಉಪಜೀವ್ಯ ಉಪಜೀವಕ ಭಾವದಿಂದ ಅನ್ವಿತಾರ್ಥಕೃತ್ವವಿದ್ದರೂ ಭಿನ್ನಾಧಿಕರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಭಿನ್ನಾಧಿಕರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರಬಹುದಷ್ಟೆ ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದು ಆಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

(೧) ಕಾಶಕದಲ್ಲಿ ೨ನೇ ವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಋತಂ ಪಿಬಂತೌ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಉಕ್ತರಾದ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃಗಳು ಜೀವೇಶ್ವರರೋ, ಈಶ್ವರರೂಪವಿಶೇಷಗಳೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಜೀವೇಶ್ವರರೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ವಿಕೇಂದರೆ ಪಿಬಂತೌ ಎನ್ನುವ ದ್ವಿವಚನಪ್ರತಿಯು ದ್ವಿತ್ವವಾಚಕವು. ದ್ವಿತ್ವವು ನಿರ್ಭಿನ್ನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ಕರ್ಮಬಂಧ ರಹಿತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಭೂತವಾದ ಕರ್ಮಫಲ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭಕ್ತಿನ್ಯಾಯದಿಂದ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವ್ಯಪದೇಶವು. ಹೃದಯಗುಹಾಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವವೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೂ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಕರ್ಮಫಲ ಭೋಕ್ತೃಗಳು ಜೀವೇಶ್ವರರೇ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಆತ್ಮಾ ಅಂತರಾತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಈಶ್ವರರೂಪವಿಶೇಷಗಳೇ, ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಗುಹಾವೇಶಾದ್ಯಪ್ರಬಾತ್ಯೇತುತ್ವಾದ್ವಕ್ಷರಃ ಪಾರತ್ವಾಭಯತ್ಯಾಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮವಾತ್ಯ ನಗದ್ಯತೇ॥ ಗುಹಾಂಪ್ರವಿಷ್ಟೌ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವಲಿಂಗವು ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ, ಗುಹಾಹಿತಂ ಗಪ್ತೇಶ್ಚಂ ಪುರಾಣಂ, ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ತಿಷ್ಠಂತಂ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಃ ಸೇತುರೀಜಾನಾನಾಮಕ್ಕರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಯತ್ರೇಽ ಅಭಯಂ ತೀರ್ಪತಾಂ ಪಾರಂ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಪರತ್ವ ವಿಶೇಷಣಯುಕ್ತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ವಿಷಯವಿವರಣೆ: ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ ಸಿದ್ಧಿಗಳಾದ ಸೇತುತ್ವ (ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವ) ಅಭಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಂದಲೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು. (೨) ಆತ್ಮಾಂತರಾತ್ಮೇತಿ ಹರಿರೇಕ ವಿವ ದ್ವಿಧಾ ಸ್ಥಿತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಭಿನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಆತ್ಮಾ ಅಂತರಾತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ರೂಪವಿಶೇಷದಿಂದ ದ್ವಿತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. (೩) ಮತ್ತೂ ಯಥೈಕೈನ್ನೇವ ಪಾಶೇಽದಿತಿಃ ಪಾಶಾನಿತಿ ಶ್ರುತಿಃ ತಥೈಕೈ ನ್ನಿಶ್ಚರೇಽಸ್ಮು ಪಿಬಂತಾವಿತಿ ವಾಗ್ವಿ ॥ ಅಗ್ನೀಷೋಮೀಯ ಪಶುಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಒಂದೇ ಪಾಶದಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಃ ಪಾಶಾನ್ ಪ್ರಮೋಕ್ಷು ದೇವಃ ಎಂದು ಅಗ್ನೀಷೋಮೀಯಪಶುಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿದ್ದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಹುವಚನವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ನಿರ್ಭಿನ್ನನಾದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಪಿಬಂತೌ ಎನ್ನುವ ದ್ವಿವಚನಾಂತವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಉಪಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (೪) ಅನ್ಯಾನಾನಧಿಕತ್ವಾಚ್ಚ ಪೂರ್ಣಸ್ವಾನ್ವಂದಭೋಜನಾತ್॥ ವಿರಾ ಗಾಚ್ಚ ಪರದಾಸ್ಯ ಭೋಕ್ತೃಪ್ರತಿಷೇಧನಂ ॥ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳಿಂದ ಅಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ, ಶುಭಂ ಪಿಬತ್ಯಸೌ ನಿತ್ಯಂ ನಾಶುಭಂ ಸ ಹರಿಃ ಪಿಚೇತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಶುಭಫಲ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ, ತ್ರೀದಾಭೋಗೋ ನ ಚಾನ್ಯಥಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ತ್ರೀದಾರೂಪವಾದ ಭೋಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅನಶನಶ್ರುತಿಯು ಅಶುಭಭೋಗಾಭಾವ ವಿಷಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನಶನಶ್ಚ: ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಋತಂ

ಪಿಬಂತೌ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದ ಶುಭ ಕರ್ಮಫಲ ಭೋಕ್ತೃಗಳು ಆತ್ಮಾ ಅಂತರಾತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಭಗವದ್ರೂಪವಿಶೇಷಗಳೇ. ಅಧಿ. || ೩ ||

ಗುಹಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪ ಅಂತರಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತತ್ವ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯವು. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ವಿಷಯಸಂಶಯಗಳನ್ನೂ ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಕೂಡ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆದಿತ್ಯೇ ವಿಷ್ಣುರಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಯ ವಿಷ ಆದಿತ್ಯೇ ಪುರುಷಃ ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ ಸ ವಿವಾಹಮಸ್ಮಿ (ಛಾ.೪.೧೧.)| ಇತ್ಯಾದಾವಗ್ನೀನಾಮೇವಾದಿತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಮುಚ್ಯತೇ

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತ್ಯೇ ಎಂದು ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಅಂತರಾಧಿಕೇ ಎಂದು ಅಂತರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆನಂದಮಯನೂ ಅಂತಸ್ತನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವು ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಛಂದೋಗ್ಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಈ ಪುರುಷನು ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿದ್ದಾನೋ, ಅವನು ನಾನು, ಅವನೇ ನಾನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ. ಇದುಮೊದಲಾದವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗಳೇನೇ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಪ್ರಥಮಾದಿಪದದಿಂದ, (೧) ಅಶ್ವೇನಮನ್ವಾಹಾರ್ಯಪಚನೋಽನು ಶಶಾಸ | ಯ ವಿಷ ಚಂದ್ರಮಸಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ | ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ ಸ ವಿವಾಹಮಸ್ಮಿ ೨) ಅಶ್ವೇನಮಾಹವನೀಯೋಽನುಶಶಾಸ | ಯ ವಿಷ ವಿದ್ಯುತಿ || ಎನ್ನುವ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೨) ಎರಡನೇ ಅದಿಪದದಿಂದ ಚಂದ್ರವಿದ್ಯುತ್‌ಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೩) ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಮೊದಲಾದ ಬಹುಗ್ರಾಹ್ಯಶ್ರುತಿರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ಅದಿಶಬ್ದಗಳೂ, ಬಹುವಚನವೂ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅತೋಽಕ್ವಾದಿತ್ಯಯೋರೈಕ್ಯಾತ್— ಯ ವಿಷೋಽಂತರಕ್ಷಿಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ (ಛಾ.೪.೧೫.)| ಇತ್ಯತ್ರಾಪ್ನಿರೇವೋಚ್ಯತೇ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆನಂದಮಯಾಬ್ಧಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕುದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆದಿತ್ಯಸ್ತತ್ವವು ಛಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಯ ವಿಷ ಆದಿತ್ಯೇ ಪುರುಷಃ ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಬ್ಧಿ ಅಗ್ನಿಗೇನೇ ತೋರುತ್ತದೋ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಏಕೆಂದರೆ

ಇಲ್ಲಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ, ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ ಆಹವನೀಯ ಎಂಬುವ ಮೂರು ಅಗ್ನಿಗಳು ಕ್ರಮದಿಂದ ಆದಿತ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಎದ್ದುತ್ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಖ್ಯ ಅಗ್ನಿಗೇನೇ ಆದಿತ್ಯಸ್ತತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಆದುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯಶ್ವಪ್ತುರ್ಭೂತ್ವಾ ಅಕ್ಷಿಣೇ ಪ್ರಾವಿಶತ್ ಎಂದು ಏತರೇಯ ಶ್ರುತಿಯ ದೆಶೆಯಿಂದ ಅಚೇತನವಾದ ಅಕ್ಷಿ ಆದಿತ್ಯಮಂಡಲಗಳಿಗೆ ಆದಿತ್ಯ ಚಕ್ಷುಃಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಕಚೇತನಾಧಿಷ್ಠಿತತ್ವರೂಪವಾದ ಒಂದು ಧರ್ಮದಿಂದ ವಿಕವಿಧತ್ವವಿದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ಯಾವ ಈ ಪುರುಷನು ಕಣ್ಣಿನ ಒಳಗೆ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷಿಸ್ಥನಾಗಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅಹಂ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವು. ಆದಕಾರಣ ಆದಕ್ಕೇನೇ ಗ್ರಹಣವು. (೨) ಅಥವಾ ಆದಿತ್ಯಸ್ವದಿವ ವೈ ಚಕ್ಷುಃ ಶುಕ್ಲಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಕನೀನಿಶಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಆದಿತ್ಯ ಚಕ್ಷುಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ತ್ರಿವೃತ್ತರೂಪಧರ್ಮದಿಂದ ವಿಕವಿಧತ್ವವಿದ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತಥಾಚ ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ಅಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿವೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಆಯಿತು. (೩) ಯದ್ಯಪಿ ಸ ಯಶ್ಚಾಯಂ ಎಂದು ಪೂರ್ವೋದಾಹೃತ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಆದಿತ್ಯಶಬ್ದವು ಉತ್ಕೃಷ್ಟಚೇತನಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಉಪಲಕ್ಷಕವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ಆದಿತ್ಯಮಂಡಲಪರತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಆಕ್ಷೇಪಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾದಿತ್ಯಯೋರೇಕ ವಿಧತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (೪) ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಅಕ್ಷಿರೂಪ ಇಂದ್ರಿಯಪ್ರೇರಕನಿಗೂ ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ವಿಕತ್ವವಿದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. (೫) ಚಂದ್ರಿಣ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೂ ತತ್ವಪ್ರದೀಪವನ್ನನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಅಷ್ಟಾದಿವದವು ದೇವತಾಪರವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಳಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಷ್ಟಾದಿತ್ಯಯೋರೈಕ್ಯಾತ್ ಎಂದೇ ಹೇಳಿರುವರು. ವಿಕವಿಧತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. (೬) ಅಷ್ಟಾದಿತ್ಯಯೋರೇಕವಿಧತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಭಾಷ್ಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಕಾರಭೇದವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಕಾರೈಕ್ಯಪರವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೭) ತಥಾಚ ಭಂದೋಗ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅಕ್ಷಿಸ್ತತ್ವಕ್ಕೆ ಅನ್ಯನಿಷ್ಠತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾದುಕ್ತವಾದ ಆದಿತ್ಯಸ್ತತ್ವವನ್ನು ಕಂಠತಃ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯಸ್ತನೇ ಅಕ್ಷಿಸ್ಥನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷಿಸ್ತತ್ವಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯನಿಷ್ಠತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಆ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೇಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಅಕ್ಷಿಸ್ತತ್ವವು ವಿಷಯವು. ಅಗ್ನಿಗೋ ವಿಷ್ಣುವಿಗೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಅಗ್ನಿಗಳೇನೇ ಅಕ್ಷಿಸ್ತತ್ವವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯಸ್ತತ್ವರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (೮) ಯದ್ಯಪಿ ನೇತರೋಽನುಪಪತ್ತೇಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆ ಮೋಕ್ಷವು ತದೃಥಾ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯ ವಿಷೋಽಂತರಕ್ಷಣಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಅಕ್ಷಿಸ್ಥನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಋಜುಸಂಗತಿಯಿಂದಲೇ

ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಯ ವಿಷಯ ಅದಿತ್ಯೇ ಪುರುಷಃ ಯ ವಿಜೋಽಂತರಕ್ಷಣಿ ಪುರುಷಃ | ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅದಿತ್ಯಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಭೂತ್ವಾ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದ್ವಾರಾ ವಿಕಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ತದ್ವಾರಾ ಯ ವಿಷಯ ಅದಿತ್ಯೇ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತ್ಯೇ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ತದ್ವಾರಾ ಅರ್ಥಾಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ಯ ವಿಜೋಽಂತರಕ್ಷಣಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಅದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ಎಂದು ವಕ್ರಸಂಗತಿಯಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ್ದು ಅದಿತ್ಯಸ್ತತ್ತ್ವ ರೂಪವಾದ ಲಿಂಗಕ್ಕೂ ಸಮನ್ವಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಹೀಗೆ || ಅಗ್ನಿಗೆ ಅಕ್ಷಿಸ್ತತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಕೇವಲ ಆನಂದಮಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಮೊದಲು ನೇತರಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದೂ ಬಾಧಿತವಾಗುವುದು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತಃ ತದ್ಯಥಾ ಪುಷ್ಕರಪಲಾಶ ಆಪೋ ನ ಶಿಷ್ಯಂತ ವಿವರ್ಮೇವಂವಿದಿ ಪಾಪಂ ಕರ್ಮ ನ ಶಿಷ್ಯತೇ (ಭಾ.೪.೧೪.) | ಇತ್ಯಗ್ನಿಜ್ಞಾನಾದೇವ ಸರ್ವಪಾಪಾ ಶ್ಲೇಷಾನ್ಮೋಕ್ಷೋಪಪತ್ತಿರಿತಿ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾನೋ ಅದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವೂ ಆಗುವುದು. (ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ) ಅಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಪಾಪಗಳೂ ಸಂಬಂಧಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಅದು ಅಸಿದ್ಧವಲ್ಲ) ಯಥಾಃ ಹೇಗೆ, ಪುಷ್ಕರಪಲಾಶೇಃ ಕಮಲದ ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಲಗಳು ಸಂಬಂಧಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಪಕರ್ಮವು ಸಂಬಂಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವಾದವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತಪಾಪಗಳೂ ಸಂಬಂಧಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವಪಾಪಗಳ ಅಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಮೋಕ್ಷವಾಗದೆ ಸರ್ವಪಾಪಗಳ ಅಸಂಬಂಧವು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತದ್ಯಥಾ ಎಂದು ಅಕ್ಷಿಸ್ತನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಮುಕ್ತಿಹೇತುಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಗೇನೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ನೇತರಃ ಎಂದು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಮೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವು ಎಂದು ಅಕ್ಷೇಽಪಿಸಿದುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದು ಆಯುಕ್ತವು. ಋಜುಸಂಗತಿಯೂ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (೨) ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆಯು, ಕಮಲಾಯನನ ಮಗನಾದ ಉಪಕೋಸಲನು ಸತ್ಯಕಾಮಾಖ್ಯನಾದ ಗುರುನಿನಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಆವಾಸ ಮಾಡಿದನು. ಆತನು ತನ್ನ ಗುರುಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯಗಳಾದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನೇ ೧೨ ವರ್ಷ ಪರ್ಯಂತ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದನು. ಆಗ ಸತ್ಯಕಾಮಾಖ್ಯ ಗುರುಗಳು ಅನೇಕ ಇತರ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸಿದಾಗ್ಯೂ ಉಪಕೋಸಲನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕಲಿಸಲಿಲ್ಲ. ಪುನಃ ಪುನಃ ಸತ್ಯಕಾಮರ ಹೆಂಡತಿಯು ಉಪಕೋಸಲನಿಗೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನುಪದೇಶ ಕೊಡದೇನೇ ದೇವಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಆಗ

ಉಪಕೋಸಲನು ವಿದ್ಯಾಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವೈಭವಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ ಭೋಜನಮಾಡು ಎಂದು ಗುರುಗಳ ಹೆಂಡತಿಯು ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಭೋಜನ ಮಾಡಲೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಉಣ್ಣದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಇರಲು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅಗ್ನಿಗಳು ಆತನಲ್ಲಿ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ನಾವು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತೇವೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿ ಪ್ರಾಣೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಖಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಅಗ್ನಿಗಳು ಕೂಡಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಈತನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಗಳು ಉಪದೇಶಕೊಟ್ಟವು. ಆಫ ಹೈನಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೋಽನುಶಂಶಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಅಗ್ನಿಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿ ನಾವು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಲ್ಲದೆ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕುದಲ್ಲ, ಉಪಾಸನಾಮಾಡತಕ್ಕದ್ದನ್ನು ನಿನ್ನ ಗುರುಗಳು ಬಂದು ಉಪದೇಶಿಸುವರು ಎಂದು ಉಪಕೋಸಲನ ಹತ್ತಿರ ಅಗ್ನಿಗಳು ಹೇಳಿದರು. ಆಮೇಲೆ ಆಚಾರ್ಯರಾದ (ಗುರುಗಳಾದ) ಸತ್ಯಕಾಮರು ಬಂದರು. ಬಂದು ಉಪಕೋಸಲನು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಕೊಟ್ಟರು. ಎಲೋ ಉಪಕೋಸಲನೇ ಅಗ್ನಿಗಳು ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಲ್ಲದೆ ಉಪಾಸನಾಮಾಡಲರ್ಹವಲ್ಲ, ಉಪಾಸ್ಯವಾದ ತತ್ವವನ್ನು ನಾನು ಉಪದೇಶಿಸುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆ ಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿ ಅದರವು ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಥಾ ಪುಷ್ಕರಪಲಾಶೇ ಆಪೋ ನ ಶಿಷ್ಣಂತೇ ಎಂದು ಮೇಲೆ ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮರು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಉಪಕೋಸಲನಿಗೆ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಯ ವಿಷೋಽಂತರಕ್ಷಿಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಎಂದು ಹೀಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಈ ಉಪಕೋಸಲನಿಗೆ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯನು 'ಪೃಥಿವೀ ಅಗ್ನಿ ಅನ್ನಾಹ್ನಿನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನು' ಎಂದುಪದೇಶಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಯ ವಿಷೋಽಂತರಕ್ಷಿಣಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದರು. || ೧೨ ||

ಹೀಕಿತಿ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಟ್ಟು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆತೋಽಬ್ರವೀತ್ (ಬ್ರವೀತಿ)

|| ೪ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಂತರ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ

|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಹೀಗೆ ಬಂದ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಅಂತರೇ=ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನ ಒಳಗೆ ಇರುವವನು, ತತ್ತು = ವಿಷ್ಣುವೇ, (ಅಂದರೆ ಅವಾವ ಜೀವರಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಅವರವರ ಕಣ್ಣಿನ ಒಳಗೆ ಇರುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲ) ಏತದಮೃತಮುಳಯಮೇತದ್ವತ್ವ ವಿಷ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಅಮೃತತ್ವ ಅಭಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಕೃತಗಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಕೃತಗಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ (ಅವುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತವೆ. ಇತರರಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರವು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಉಪಪತ್ತೇಃ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಆನೇಕ ಲಿಂಗಪರವಾಗಿಯೂ, ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಪರವಾಗಿಯೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತ್ರಿಪಾದಸ್ಯಾಮೃತಂ ದಿವಿ (ಋ.೧೦.೯೦.೩.) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತಸ್ಯೈವಾಮೃತತ್ವಾದ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮರಣವಿಲ್ಲದಿರುವ (ನಿತ್ಯಮುಕ್ತನಾದ) ಪಾದತ್ರಯವು ಅಂದರೆ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ನಾರಾಯಣ ವಾಸುದೇವ ವೈಕುಂಠಾಬ್ಜ ರೂಪತ್ರಯವು ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ ಅನಂತಾಸನ ವೈಕುಂಠಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಅಮೃತತ್ವ ಅಭಯತ್ವಾದಿಗಳು ಕೊಡುವುದರಿಂದ. (ಅಮೃತತ್ವ ಅಭಯತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಇತರರಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಒಂದನೇ ಆದಿಪದದಿಂದ ೧ ಅಭಯಂ ತೀರ್ಪಿತಾಂ ಪಾರಂ, ೨ ಅಮೃತೈವೈಷಾ ದೇವತಾ, ೩ ಆತ್ಮಾಜರೋಽಮರೋಽಮೃತೋಽಭಯೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೨) ಎರಡನೇ ಆದಿಪದದಿಂದ ಅಭಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೩) ಲಿಂಗವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಆನೇಕವೂ ಇದೆ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಬಲವೇ ಆಗಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಆನೇಕತ್ವಗಳಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಲಿಂಗಬಲದಿಂದ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವಾಗ ಸ್ವಭಾವ ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಈ ಎರಡರಿಂದಲೂ ಆನೇಕತ್ವ ದಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲವಾದ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇರುವಾಗ ಸುತರಾಂ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಎನ್ನುವ ಅಂಶವನ್ನು ರೀತ್ಯಂತರದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮ(ಆತ್ಮ)ಶಬ್ದಾದ್ಯುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ) ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಪುರುಷಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ, (ಇತರರಿಗೆ ಕೊಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತನು ವಿಷ್ಣುವೇ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಗುಣಪೂರ್ತಿವಾಚಕ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು ಆದೇಯಂ ಉಪಾದೇಯಂ ಸುಖಂ ಮಾತಿ ಅನುಭವತಿ ಪೂರ್ಣ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ನಿರವಕಾಶವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಬಲದಿಂದ ಅಕ್ಷಿಸ್ತನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದಾಗುವುದಾದರೆ ಆದಿತ್ಯಸ್ತನೂ ಅವನೇ ಆಗಬೇಕಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಗ್ನಿಗಳು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಉಪಪನ್ನಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ ಇತ್ಯಾದಿ ತ್ವಂತರ್ಯಾಮೃತೇಕ್ಷಯಾ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಅಹಂ ಮೊದಲಾದ ಪದಸಮುದಾಯವು ಅಗ್ನಂತರ್ಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರವೃತ್ತ ವಾದುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಹಂ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸ್ಥಿತಿಸಿದ್ಧವನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಂತರ್ಯಾಮಿಣಮೀಶೇಶಮಪೇಕ್ಷಾಹಂ ತ್ವಮಿತ್ಯಪಿ ಸರ್ವೇ(ರ್ವ) ಶಬ್ದಾಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯಂತೇ ಸತಿ ಭೇದೇಽಪಿ ವಸ್ತುಷು|| ಇತಿ ಮಹಾಕೌರ್ಮೇ (ಕೌರ್ಮೇ)

|| ೧೩ ||

|| ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಜೀವರಲ್ಲಿ (ಈಶ್ವರನಿಂದ ಭೇದವಿದ್ದರೂ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ) ಅಭೇದಬೋಧಕಗಳಂತೆ ತೋರುವ ಅಹಂ ತ್ವ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿ ಯನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಮಹಾಕೌರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಾದಿ ಜೀವರಿಗೆ ಈಶ್ವರಾಭೇದವನ್ನು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಂದೆಲ್ಲಾ ಉತ್ಪಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. || ೧೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಯುಕ್ತಂತರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ಥಾನಾದಿವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಓಂ || ೧೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಸಂಗತ್ವಾಽಪ್ಯ ಸ್ಥಾನಶಕ್ತಿ ಆತ್ಮಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ವ್ಯಪದೇಶಮಾಡಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ತದ್ವದಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಪೋದಕಂ ವಾ ಸಿಂಚತಿ ವರ್ತುನೀ ವಿವ ಗಚ್ಛತಿ (ಛಾ.ಉ.೪.೧೫.) ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಥಾನಶಕ್ತಿಃ | ವಾಮನಿರ್ಭಾಮನಿರಿತ್ಯಾದ್ಯಾತ್ಮ ಶಕ್ತಿಶ್ಚೋಚ್ಯತೇ | ತಸ್ಯ ಹೇತಲ್ಲಿಂಗಂ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಸಂಗನಾದ ಪುರುಷನು ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಇದ್ದಾನೋ ಆದುದರಿಂದ ಈ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಒಳಗೆ ತುಪ್ಪವನ್ನಾಗಲೀ ನೀರನ್ನಾಗಲೀ ಯಾರಾದರೊಬ್ಬರು ಸೇಚನಮಾಡಿದರೆ ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುತ್ತದೆ. (ಚಕ್ಷುಸ್ಸನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ (ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಥಾನಭೂತಗಳಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಆಕೃತಿಯಿಲ್ಲದಿರತಕ್ಕ ಪರಮಪುರುಷನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ) ಅಸಂಗತ್ವಾಽಪ್ಯಿಶಕ್ತಿಯು (ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ) (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ತ್ರೀ ರೂಪಗಳು ವಾಮನಾಽಪ್ಯಿವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೋ ಆದಕಾರಣ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಾಮನಾಽಪ್ಯಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಸಂಯದ್ವಾಮ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಸಂಯಂತಿ ವಾಮಾನಿ ವಿವಂ ಎಂಬ

ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು.) (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಸುಂದರಗಳಾದ ರಮಾ ದಿ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೋ ಆದಕಾರಣ ಚಕ್ಷುರ್ಗತನಾದ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ) ವಾಮನಃ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷರಲ್ಲಿಯೂ ಆವರವರ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಕನಾಗಿ ತಾನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೋ, ಆದುದರಿಂದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ) ಭಾಮನಃ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಕ್ತಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಈ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳು ಇದ್ದರೂ ಅಕ್ಷಿಸ್ಥನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಯವು ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಅಸಂಗತ್ಯವಾದಕತ್ವವು ಸರ್ವಸೌಂದರ್ಯಾಧಿಷ್ಠಾನ ಸ್ವರೂಪನೇತ್ಯತ್ಯವೂ ಕೂಡ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಿದೆಯೋ, (ಆದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವಿಲ್ಲ ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ವಾಮಂ ಸೌಂದರ್ಯಂ, ಭಾಮಂ ತೇಜಃ ತತ್ಪ್ರಾಣತ್ವಾತ್ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷಾಃ ವಾಮಭಾಮಶಬ್ದತಾಃ ತನ್ನೇತಾ ವಾಮನಃ ಭಾಮನಃ ಎಂದು ತತ್ವ ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಈಶಃ ಸೋಽಸಪತ್ನಃ ಸ ಹರಿಃ ಸ ಪರಃ ಸಪರೋವರೀಯಾನ್ ಯದಿದಂ ಚಕ್ಷುಷ್ಚ ಸರ್ಪಿವೋದಕಂ ವಾ ಸಿಂಚತಿ ವರ್ತನೀ ಏವ ಗಚ್ಛತಿ ಸ ವಾಮನಃ ಸ ಭಾಮನಃ ಸ ಆನಂದಃ ಸೋಽಚ್ಯುತಃ | ಇತಿ(ಹಿ)ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾಯಾಂ

|| ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಯಾರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ, ಈ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಫಲಿತವನ್ನು ನೀರನ್ನಾಗಲೀ ಯಾರಾದರೂ ಒಬ್ಬನು ಸೇಚನಮಾಡಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನೇ ಕುರಿತು ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಆತನು ಸರ್ವಸಮರ್ಥನು ಆತನು ಶತ್ರುರಹಿತನು. ಆತನು ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣನು. ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮಳಾದ ಸರಸ್ವತಿಯೆಂದುತ್ತಮನಾದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದುತ್ತಮಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮನು. ಆತನೇ ವಾಮನ ಭಾಮನ ಆನಂದ ಅಚ್ಯುತ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನು ಎಂದು ಚತುರ್ವೇದಶಿಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ ಹರಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೋಽಚ್ಯುತಃ ಎನ್ನುವ ಅಂಶವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪವೂ ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಎನ್ನುವುದೂ ಶ್ರುತಿ ಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಿ ಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯತ್ಪ್ರಾಣತ್ವಾದಿದಂ ಚಕ್ಷುರಸಂಗಂ ಸರ್ವವಸ್ತುಭಿಃ ಸ ವಾಮನಃ ಪರೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಗತಿರಿತ್ಯೇವ ಚಿಂತಯೇತ್ || ಇತಿ(ಚ)ವಾಮನೇ || ೧೪ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಾದುದರಿಂದ ಈ ಚಕ್ಷುಸ್ಸು ಫಲಿತ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದೋ ಮತ್ತು ಸುಂದರ ಸ್ವೀಯರಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾದುದರಿಂದ

ವಾಮನ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವೇ ಭಕ್ತರಾದ ನಮಗೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಪ್ತನು ಎಂದು ಚಿಂತಿಸಬೇಕು, ಎಂದು ವಾಮನ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ. || ೧೪ ||

ಹೀಕೆ || ಪ್ರಕರಣ ಬಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಚಕ್ರವೃತ್ತ ಒಳಗೆ ಇರತಕ್ಕವನು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟಾಭಿಧಾನಾದೇವ ಚ ಓಂ || ೧೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪೂರ್ಣ ಸುಖವನ್ನು ಹೇಳದ್ದರಿಂದಲೇ ಚಕ್ರರಂತಸ್ತನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಾಣೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಖಂ ಬ್ರಹ್ಮ (ಛಾ.ಉ.೪.೧೦.) | ಇತಿ || ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವ್ರಾಣನು ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರಿಂದ ಪೂರ್ಣನು (ಎಂದು ಮುಖ್ಯವ್ರಾಣನಿಗೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ) ಸುಖವು ಪೂರ್ಣವು, ಜ್ಞಾನವೂ ಪೂರ್ಣವು (ಎಂದು ಸುಖಜ್ಞಾನಗಳಿಗೂ ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೇತುಬಲದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಚಕ್ರರಂತಸ್ತನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಕರಣಬಲದಿಂದಲೂ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಸುಖರೂಪವಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ವೈಷ್ಣವತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (೨) ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಪೂರ್ಣಸುಖವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ವೈಷ್ಣವತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವಾಗ ಖಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಸುತರಾಂ ವೈಷ್ಣವತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಕೈ ಮುತ್ಯನ್ಯಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತದೆ. (೩) ಯದೃಶಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣೋ ಬ್ರಹ್ಮಃ ಬಲರೂಪನು ಬ್ರಹ್ಮನು. ಕಂ=ಪೂರ್ಣಾನಂದರೂಪನು ಬ್ರಹ್ಮನು, ಖಂ=ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನರೂಪನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮರಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡದ್ದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರವು.

ಹೀಕೆ || ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಸುಖಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಈ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ವೈಷ್ಣವತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದಾರಂಶಿ ಅವುಗಳು ವಿಷ್ಣುಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿವೆ. ವಿಷ್ಣುರೂಪಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಉಪಕ್ರಾಂತನಾಗುವನು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪೂರ್ಣಸುಖಜ್ಞಾನಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷಣಗಳು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಪ್ರತಿಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ (ಬೃ.ಉ.೩.೯.೨೮.) | ಆನಂದೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವೈಜಾನಾತ್ (ತೈ.ಉ.೩.೬.) | ಇತ್ಯಾದೇಶಸ್ತೈವ ಹಿ ತಲ್ಲಕ್ಷಣಂ || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮನು ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನರೂಪನು, ಪೂರ್ಣಾನಂದರೂಪನು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಆನಂದರೂಪನೆಂದು ತಿಳಿದನು ಎನ್ನುವ ತೈತ್ತಿರೀಯವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ (ಅಥೈವ ವಿವ ಪರಮ ಆನಂದಃ, ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ) ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದಾದಿಗಳು ಸ್ವಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ || ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷಣಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನಸುಖಗಳನ್ನು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಇದು ವಿಷ್ಣುವರವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಚೇತನರಿಗೂ ಪೂರ್ಣಾನಂದವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದು ವಿಷ್ಣುಲಕ್ಷಣವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ—

ಬಾಷ್ಪ || ಲಕ್ಷಣಂ ಪರಮಾನಂದೋ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ನ ಸಂಶಯಃ | ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ತೃಕಾಂತಾಸ್ತು ವಿಪ್ಲವಾನಂದಭಾಗಿಃ || ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತೇ || ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಿರವಧಿಕ ಪೂರ್ಣಾನಂದವೇ ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಅಭಿಮತವಾಗಿದೆ. (ಸಾವಧಿಕ ಪೂರ್ಣಾನಂದವಲ್ಲ) ನಿರವಧಿಕಪೂರ್ಣಾನಂದವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ. (ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಇತರರಿಗಾದರೂ ಆಪೇಕ್ಷಿಕವೇ ಪೂರ್ಣಸುಖವು. ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ನಿರವಧಿಕಪೂರ್ಣಸುಖವಿಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ) ಶ್ರೀತತ್ತ್ವವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಮನುಷ್ಯೋತ್ಪಮಪರ್ಯಂತರಾದ ಚೇತನರಾದರೂ ಅಲ್ಪಾನಂದಭಾಗಿಗಳು. ಅಂದರೆ—ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತವಾದ ಆಪೇಕ್ಷಿಕಆನಂದವುಳ್ಳವರು. ಸಂದೇಹವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಆದಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಈ ಲಕ್ಷಣವು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳ ಸುಖಕ್ಕೂ ಆಪೇಕ್ಷಿಕಪೂರ್ಣತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವರ ಪೂರ್ಣ ಸುಖವೆಂದೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು. ಹಾಗೆಯೇ ಅವರ ಲಕ್ಷಣವೆಂದೂ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು. ಅಲ್ಲದೆ ಅವರದ್ದೇ ಪ್ರಕರಣವೆಂದೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು. ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ಮುಖ್ಯೇ ಸತ್ಯಮುಖ್ಯಂ ಯುಜ್ಯತೇ || ೧೫ || || ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಿರವಧಿಕ ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಕೂಡುವಾಗ ಆಪೇಕ್ಷಿಕವಾದ ಅನ್ಯಾಧೀನವಾದ ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ || ೧೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸುಖಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಅಕ್ಷಿಪ್ತ ಪ್ರಕರಣವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದಲ್ಲ ಭಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಂ ಎನ್ನುವ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಯ ವಿಷ ಆದಿತ್ಯೇ ಪುರುಷಃ ಎನ್ನುವ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಗಳು ಉಪಕೋಸಲನನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪಕೋಸಲೈಷಾ ಸೌಮ್ಯತೇಽಶ್ವದ್ವ್ಯಾ ಚಾತ್ಮದ್ವ್ಯಾ ಚೋಕ್ತಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಕಂ ಎನ್ನುವ ಆದ್ಯವಿದ್ಯೆಯು ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವು. ಯ ವಿಷಃ ಎನ್ನುವ ಎರಡನೇ ವಿದ್ಯೆಯು ಅಗ್ನಿ ವಿಷಯಕವನ್ನುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ಅಶ್ವದ್ವ್ಯಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಆದಿತ್ಯವಿದ್ಯೆಗೆ ಅಗ್ನಿವಿಷಯಕತ್ವವಿದ್ದರೂ ಅಕ್ಷಿಪ್ತವಿದ್ಯೆಗೆ ಅದು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಯ ವಿಷೋಽಂತರಕ್ಷಿಣಿ ಎನ್ನುವ ಅಕ್ಷಿಪ್ತವಿದ್ಯೆಯೂ ಆದಿತ್ಯವಿದ್ಯೆಯೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು ಹೀಗಾದರೆ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಕ್ರಮದಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಹೇಗೆ ಹೃಯಾದ್ಯಗ್ನಿ ಸ್ವಪ್ನಯೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಉಪಕ್ರಮವಿದ್ದರೂ ಸವಿತಾರಮೂತಯೇ, ಹಿರಣ್ಮಯೇನ ಸವಿತಾ ರಥೇನ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸಮಿತ್ಯಪ್ರತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಆ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ನಾವಿತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ. ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದಾಗ್ಯೂ

ಅಸ್ತದ್ವಿತ್ಯಾ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಸ್ತ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗಳದ್ದೇ ಈ ಪ್ರಕರಣವು. ವಿಷ್ಣುಪ್ರಕರಣವಲ್ಲ. ಅಸ್ತದ್ವಿತ್ಯಾ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುಪರವನ್ನೆಕೂಡದು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಆತ್ಮವಿದ್ಯಾ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಕ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತದ್ವಿತ್ಯಯು ಅಗ್ನಿವಿಷಯಕವೇ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ೬೦ ಶ್ರುತೋಪನಿಷತ್ಕೃತ್ಯಭಿಧಾನಾಚ್ಚ ೬೦ ॥ ೧೬ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಶ್ರವಣಮನನನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳುಳ್ಳ (ಅಂದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸನ ಮಾಡಿದ) ಪುರುಷರಿಗೆ ವಾಯುದೇವರಿಂದ ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸ ವಿನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ ಎಂದು ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಅಶ್ವಿನವಿದ್ಯೆಯು ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವೇ. ಅಗ್ನಿವಿಷಯಕವಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಉಪನಿಷತ್ತನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿದ ಉಪಕೋಸಲನಿಗೆ ಅಗ್ನಿಗಳು ಈ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಫಲವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಕರಣವು ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವೇ. ಅಗ್ನಿವಿಷಯಕವಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸ ವಿನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ (ಭಾ.ಉ.೪.೧೫.) ॥ ಇತಿ ॥ ೧೭ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ವಾಯುದೇವರು ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯ ಜೀವರನ್ನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಉಪನಿಷತ್ತನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಂತರ್ಗತನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಅಸ್ಯಾಂ ನಿಷಿದಧತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ = ಉಪಾಸನೆಯು, ತಥಾಚ ಉಪನಿಷತ್ ಶಬ್ದವು ಮತಿದ್ಧಾಸನರೂಪಉಪಾಸನಾಪರವು. (೨) ಚೀಕಾರರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಪರವು. ಶ್ರುತಪದವು ಮನನನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸನಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಣವು (೩) ಅಥ ಯದು ಚೈವಾನ್ ಶವ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವಂತಿ ಯದಿ ಚ ನಾರ್ಚಿಷಮೇವಾಫಿ ಸಂಭವಂತಿ ಅರ್ಚಿಷೋಽಪರಹ್ ಅಪೂರ್ಯಮಾಗಪತ್ಯಮಾಪೂರ್ಯಮಾಗಪತ್ಯಾದ್ಯಾನ್ ಪಮದವಂತಿ ಮಾನಾನ್ ಮಾಸೇಭ್ಯಃ ಸಂವತ್ಸರಂ ಸಂವತ್ಸರಾದಾದಿತ್ಯಮಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛಂದ್ರಮಸಂ ಚಂದ್ರಮಸೋ ವಿದ್ಯುತಂ ತಪ್ತುರುಚೋ ಮಾನವಃ ಸ ವಿನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಗಮಯತಿ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪತ್ತಾದಿಗಳು ಶವಯೋಗ್ಯವಾದ ದಹನಾದಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಮಾಡದೆ ಇದ್ದರೂ ಅರ್ಚಿನಾಗಮಕದೇವಲೋಕವನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೊಂದಿಯೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಚಿಲೋಕದಿಂದ ಅಹಲೋಕವನ್ನು ಅಹಲೋಕದಿಂದ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತಾಲೋಕವನ್ನು. ಅದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಯಾವ ಆರುತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಉತ್ತರಾಯಣಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವಲೋಕವನ್ನು ಅದರಿಂದ ಸಂವತ್ಸರಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತಾಲೋಕವನ್ನು ಅದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯಲೋಕವನ್ನು ಅದರಿಂದ ಚಂದ್ರಲೋಕವನ್ನು ಅದರಿಂದ ವಿದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ಕ್ರಮದಿಂದ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮೇಲೆ

ವಿದ್ಯುತ್‌ನಾಮಕಳಾದ ಭಾರತಿಗೆ ಪತಿಯೂ, ಮನುನಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರಿಯನೂ ಆದ ಮುಖ್ಯವಾಯುವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಆ ವಾಯುವು ತನ್ನನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರನ್ನು (ತಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿ ಕೊಂಡವರನ್ನು) ಚತುರ್ಮುಖಾಪ್ತಿ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ ಆಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರನ್ನು (ವ್ಯಾಪ್ತೋಪಾಸಕರಾದ ದೇವಾದಿಗಳನ್ನು) ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಫಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಲಿ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಈ ವಿದ್ಯೆಯು ಏಕೆ ಅಗ್ನಿವಿಷಯಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || * ನ ಹೃನ್ಯ ವಿದ್ಯಯಾ ಅನ್ಯಗತಿಯುಕ್ತಾ || ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಏಕೆಂದರೆ— ಅಗ್ನಿವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು. (ಇಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಫಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಗ್ನಿವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲ, ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯೇ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಅಸ್ತದ್ವಿಧ್ಯಾ ಎನ್ನುವುದು ಅಂತರ್ಯಾಮಿವಿಷಯಕವು. ಆತ್ಮವಿಧ್ಯಾ ಎನ್ನುವುದು ಸರ್ವಗತಬ್ರಹ್ಮಪರವು. ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿದ್ಯೆಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮಪರಗಳೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾಭೇದೋಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ೧೯ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಉಪಪತ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಕ್ಷಿಸ್ತವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅಕ್ಷಿಸ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಬಾಧಕವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಅದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನವಸ್ಥಿತೇರಸಂಭವಾಚ್ಚ ನೇತರಃ ಓಂ || ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಜೀವಸ್ಯ ಜೀವಾಂತರನಿಯಾಮಕತ್ವೇ ಅನವಸ್ಥಿತೇ|| ಸಾಮ್ಯದಸಂಭವಾಚ್ಚ ನ ಜೀವಃ || ೧೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆವಾಪ ಜೀವಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಆವಾಪ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನ ಒಳಗೆ ಇರತಕ್ಕವನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲ, ಜೀವನಿಗೆ ಜೀವಾಂತರಪ್ರೇರಕತ್ವವಿದ್ದರೆ (ಪ್ರೇರಕಜೀವನಿಗೂ ಜೀವತ್ವವು) ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ (ಆತನಿಗೂ ಜೀವಾಂತರನು ನಿಯಾಮಕನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.) ಹೀಗೆ ಆತನಿಗೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು, ಹೀಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಅಪರ್ಯಮಿತವಾದ ಪ್ರೇರಕಪರಂಪರಾಕಲ್ಪನಾರೂಪವಾದ ಅನವಸ್ಥಾಪ್ತಿ ಅನಿವೃತ್ತವು ಬರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಜೀವನಿಗೆ ಜೀವಾಂತರನಿಯಾಮಕತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರೇರಕತ್ವ ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರೇರ್ಯಜೀವಾಂತರದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪರತಂತ್ರ ರೂಪವಾದ ಜೀವತ್ವವು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಜೀವನಿಗೆ ಪ್ರೇರಕತ್ವವೇ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

* ಓ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಜೀವಾನ್ ದೇಹಯುತೋ ಯಾಂ ಮಧ್ಯಾ ಯಾಂ ಮಾಮುಷ್ಯಾದ ಸ್ಥಿತಿವಿಶೇಷವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿದರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ—ಜೀವಪ್ರೇರಕನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾದರೆ— ಜೀವತ್ವವು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಜೀವಾಂತರನಿಗೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಜೀವತ್ವವು ಸಮಾನವಾದರೂ ಅಗ್ನಿಗೆನೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು. ಇತರರಿಗೆ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನಿಯಮೇ (ಮ)ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ | ಅನೀಶ್ವರಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾಚ್ಚ

|| ೨೦ || ೧೭ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವತ್ವವು ಸಮಾನವಾದಾಗ್ಯೂ ಅಗ್ನಿಗೆನೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಇತರರಿಗೆ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ಆದಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಕೊಡದಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನವಸ್ಥಾ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ) (ಹಾಗಾದರೆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿರಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷ ಏರ್ಪಡುವೆಂದರೆ) ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷಿಯು ಜಗತ್ಪ್ರೇರಕನಾದ ಈಶ್ವರನು ಒಬ್ಬ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪರತಂತ್ರತ್ವವು ಸಮಾನವಾದಾಗ್ಯೂ ಜೀವರಿಗೆ ಜೀವಾಂತರನಿಯಾಮಕತ್ವವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ಈಶ್ವರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. ತಥಾಚ ನಮೃಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಂಡಲಾಧಿಪತಿಯಾದ ರಾಜನು ಇರುವಾಗ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ರಾಜನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿಯಮನಿಯಾಮಕಭಾವವು ಕೊಡುವಂತೆ ಈಶ್ವರನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಜೀವಾಂತರನಿಯಾಮಕತ್ವವು ಕೊಡುವುದು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಪರರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಯ ವಿಜೋಽಂತರಕ್ಷಿಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಕ್ರುತನಾದ ಅಕ್ಷಿಸ್ತನು ಛಾಯಾಪುರುಷನೋ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ ದೃಶ್ಯತೇ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದು ಛಾಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಅಗೋಚರನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೊಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಛಾಯಾಪುರುಷನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ದೃಶ್ಯತ್ವದಿಂದ ಛಾಯಾಪುರುಷನೇ ಅಕ್ಷಿಸ್ತನೆಂದು ಪ್ರಥಮತಃ ಅವಗತವಾದ ಮೇಲೆ ಅಮೃತತ್ವ ಅಭಯತ್ವಾದಿಗಳು ಸ್ವತಃರೂಪಗಳು ಎಂದು ಕಥಂಚಿತ್ ಛಾಯಾಪುರುಷನಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ಛಾಯಾಪುರುಷನೇ ಅಕ್ಷಿಸ್ತನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಮೃತತ್ವ ಅಭಯತ್ವಾದಿಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಕ್ಷಿಸ್ತನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಛಾಯಾಪುರುಷನಿಗೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾದ ದೃಶ್ಯತೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಇರುವ ಚೇತನವಾಚಕವಾದ ಪುರುಷಪದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಅಂತಸ್ತನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಅಕ್ಷಿಸ್ತನಾದ ಪುರುಷನು "ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತರು ಜೀವರು ದೇವತೆಗಳು ಇವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ" ಒಬ್ಬನೋ, ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ ಯ ವಿಷಯ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಪದಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ದೃಶ್ಯತೇ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಉಪಕ್ರಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉತ್ತರತ್ರ ಹೇಳುವ ಅಮೃತತ್ವಅಭಯತ್ವಾದಿಗಳು ಸ್ವತಃಗಳಾಗಿ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತಮನು ಎಂದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಹೇಗೆಂದರೆ ನಿರುಪಾಧಿಕಗಳಾದ ಅಮೃತತ್ವ ಅತ್ಯಂತ ಅಭಯತ್ವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಸಂಯದ್ವಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಯಶಸ್ವಿ ತಿಷ್ಠನ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಸ್ತತ್ವವು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅಕ್ಷಿಸ್ತನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಇವರಿಬ್ಬರು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದ್ದೂ ಆಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಇಬ್ಬರ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಅಂತಸ್ತದ್ವರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಗತಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಆ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯಸ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಅಕ್ಷಿಸ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಆ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉದ್ಗೀರ್ಣೋಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಕ್ಷಿವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯವು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಕೋಸಲವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಕ್ಷಿವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯವು. ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಗತಾರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆನಿಸಿಕೊಂಡದು. ಆ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿದಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ಯತ್ರ ನಿರವಕಾಶಗಳಾದ ಅಮೃತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳು ಇವೆ. ಬ್ರಹ್ಮರಬ ಸಹ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಇದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಿಸ್ತನು ಜೀವವಿಶೇಷನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಛಾಯಾ (ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು) ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ತಥಾಚ ಜೀವವಿಶೇಷವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಆಯುಕ್ತವು. ಛಾಯೆ (ಪ್ರತಿಬಿಂಬ)ಯಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಯುಕ್ತವು. ಹೀಗೆ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯು ಇದೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ದೃಶ್ಯತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಡುವುದಾದರೆ ಛಾಯಾಪುರುಷನಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿವೆ ಪುರುಷತ್ವ ಅಮೃತತ್ವಾದಿಗಳೂ, ವಿವೇದಿ ಪಾಪಂ ಕರ್ಮ ನ ತಿಷ್ಠತೇ ಎಂದು ಅಕ್ಷಿಸ್ತನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪಾಪಾಶ್ಚೇಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದೂ, ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಂಯದ್ವಾಮತ್ವಾದಿಗಳೂ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಛಾಯಾಪುರುಷನನ್ನುವ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಬಿಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಸ್ತುತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಛಾಯಾಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಅಮೃತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಸ್ವತಃಗಳಾಗಿಯೇ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದಾಗ ಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ಪರಮತದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮಮತದಲ್ಲಿ ಆದರೂ "ಅಂತಸ್ತದ್ವರ್ಮ" ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿರುತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂತಸ್ತತ್ವವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಅರ್ಥವಾದ ಸಹಿತಗಳಾದ ಬಹುರುತಿಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತತ್ವವು

ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಏವಂಚ ಅಲ್ಲಿ ಅಂತಸ್ತತ್ಸನಾಮಾನ್ಯವು, ಇಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತತ್ವವು. ಅಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ಅನೇಕಮಂದಿ ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಾತ್ರ. ಅಲ್ಲಿ ಕೃತಿಮಾತ್ರದಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಾದಿಗಳು, ಹೀಗೆ ಮಹಾಭೇದವಿದೆ. (೨) ಪರರ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಪರತತ್ವ ಚೇದಮೃತತ್ವಾದ್ಯಸಂಭವಃ | ಅಕಾರ್ಯ ಪರತಾ ಚೇತ್ಸಾದರ್ಚಾರಾದೇರಸಂಭವಃ || ಈ ವಾಕ್ಯವು ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನಾದ ಚತುರ್ಮುಖಪರವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅಮೃತತ್ವ ಅಭಯತ್ವ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ಸುಖತ್ವ ಮೊದಲಾದುದು ಹೇತುಗಳು ಅವನಲ್ಲಿ ಕೂಗೋಗಾರವು. ಮತ್ತು ಆ ಅಮೃತತ್ವಾದಿಹೇತುಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತತ್ವವು ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಯಕ್ಷಕುಷ್ಠಿ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಗಳಿಂದ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತತ್ವವು ಅಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಭೂತನಾದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. (೩) ಅಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ತೇಽರ್ಚಪಮುಖಸಂಭವಂತಿ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತೋಪನಿಷತ್ಸಂಭವಾಚ್ಛ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಚರಾದಿ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮತದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚರಾದಿಗಳು ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾರ್ಗಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೇಳದಂತೆಯೇ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೂ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಮತವೂ ಆ ದೂಷಣದಿಂದಲೇ ದೂಷಿತವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಇತರ ಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥಗಳೂ ಅನುಪಪನ್ನಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಯ ವಿಷೋಽಂತರಕ್ಷಿಣ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಏವ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ ದಿತದಮೃತಮಭಯಮೇತದ್ವಹ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಕೃತನಾದ ಅಕ್ಷಂತಸ್ತನಾದ ಆತ್ಮನು ಅಗ್ನಿಯೋ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಯ ವಿಷ ಆದಿತ್ಯೇ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ ಎಂದು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯು ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನು ತಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದಿತ್ಯಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಭೂತ್ಯಾಕ್ಷಿಣಿ ಪ್ರಾವಿಶತ್ ಸೂರ್ಯನು ಚಕ್ಷುರಭಮಾನಿಯಾಗಿ ಅಕ್ಷಿಗೋಲಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದನು. ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಯಿಂದ ಚಕ್ಷುರಭಮಾನಿಗೂ ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ಏಕೈವಿರುವುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯಸ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತನು. ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿನ್ ಪರಿಚಲಿ ಅಥ ಹಾಗ್ನಯಃ ಸಮೂದಿರೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕಾವರ್ತಿಬಹುವಚನಾಂತವಾದ ಅಗ್ನಿಪ್ರತಿಯು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಇದೆ. ಅಥ ಹೈನಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೋಽನುಶತಾಶ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ಅಗ್ನಿವಿರೇಷಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಬಹುಗ್ರಹಗಳೂ ಇವೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಅಗ್ನಿಗಳೇ ಉಪದೇಶಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಸ ಯಶ್ಚಾಯಂ ಪುರುಷೇ ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತ್ಯೇಸ ವಿಶಃ ಎನ್ನುವ ಸಮಾನ್ಯಾಬಲದಿಂದಲೂ ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಾ ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಅಹಂ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ (ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ) ವಿಷ್ಣುಪರವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ ಸ ವಿವಾಹಮಸ್ಮಿ ಎನ್ನುವ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಸಮಾನ್ಯಿಯು ವಾಧಿತ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು— ಹೇಗೆಂದರೆ

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಅಕ್ಷಿಸ್ತನಾದ ಪುರುಷನು "ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತರು ಜೀವರು ದೇವತೆಗಳು ಇವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ" ಒಬ್ಬನೋ, ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ ಯ ವಿಷಯ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಪದಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ದೃಶ್ಯತೇ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಉಪಕ್ರಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉತ್ತರತ್ರ ಹೇಳುವ ಅಮೃತತ್ವ ಅಭಯತ್ವಾದಿಗಳು ಸ್ವತಃಗಳಾಗಿ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತಮನು ಎಂದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಹೇಗೆಂದರೆ ನಿರುಪಾಧಿಕಗಳಾದ ಅಮೃತತ್ವ ಅಶ್ವತ್ಥ ಅಭಯತ್ವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಸಂಯುಕ್ತಾದಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಯಶಸ್ವ್ಯಪ್ತಿ ತಿಷ್ಠನ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಸ್ತತ್ವವು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅಕ್ಷಿಸ್ತನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಇವರಿಬ್ಬರು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿದ್ದೂ ಆಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಇಬ್ಬರ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಅಂತಸ್ತದ್ವರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಗತಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಆ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯಸ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಅಕ್ಷಿಸ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಆ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉದ್ಗೀರ್ಣೋಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಕ್ಷಿವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯವು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಕೋಸಲವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಕ್ಷಿವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯವು. ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಗತಾರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನಿಕೊಡದು. ಆ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿದಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ಯತ್ರ ನಿರವತಾರಗಳಾದ ಅಮೃತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳು ಇವೆ. ಬ್ರಹ್ಮರಬ್ಬ ಸಹ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಇದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಿಸ್ತನು ಜೀವವಿಶೇಷನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಾಯಾ (ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು) ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ತಥಾಚ ಜೀವವಿಶೇಷವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಆಯುಕ್ತವು. ಭಾಯಿ (ಪ್ರತಿಬಿಂಬ)ಯಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಯುಕ್ತವು. ಹೀಗೆ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಧಿಕಾರಂತೆಯೂ ಇದೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ದೃಶ್ಯತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಡುವುದಾದರೆ ಭಾಯಾಪುರುಷನಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಪುರುಷತ್ವ ಅಮೃತತ್ವಾದಿಗಳೂ, ವಿವೇದಿ ಪಾಪಂ ಕರ್ಮ ಸ ಶಿಷ್ಟತೇ ಎಂದು ಅಕ್ಷಿಸ್ತನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪಾಪಾರ್ಣೇಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದೂ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಂಯುಕ್ತಾದಿಗಳೂ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಯಾಪುರುಷನನ್ನುವ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಬಿಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಸ್ತುತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಯಾಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಅಮೃತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಸ್ವತಃಗಳಾಗಿಯೇ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದಾಗ ಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ಪರಮತದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ನಮ್ಮಮತದಲ್ಲಿ ಆದರೂ "ಅಂತಸ್ತದ್ವರ್ಮ" ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂತಸ್ತತ್ವವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಅರ್ಥವಾದ ಸಹಿತಗಳಾದ ಬಹುಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತತ್ವವು

ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಏವಂಚ ಅಲ್ಲಿ ಅಂತಸ್ತತ್ವಸಾಮಾನ್ಯವು, ಇಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತತ್ವವು. ಅಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ಅನೇಕಮಂದಿ ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಾತ್ರ. ಅಲ್ಲಿ ಕೃತಿಮಾತ್ರದಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಾದಿಗಳು, ಹೀಗೆ ಮಹಾಭೇದವಿದೆ. (೨) ಪರರ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಪರತಂ ಚೇದಮೃತತ್ವಾದ್ಯಸಂಭವಃ | ಅಕಾರ್ಯ ಪರತಾ ಚೇತ್ಸಾದರ್ಚಾರಾದೇರಸಂಭವಃ || ಈ ವಾಕ್ಯವು ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನಾದ ಚತುರ್ಮುಖವರವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅಮೃತತ್ವಅಭಯತ್ವಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ಸುಖತ್ವ ಮೊದಲಾದುದು ಹೇತುಗಳು ಅವನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರವು. ಮತ್ತು ಆ ಅಮೃತತ್ವಾದಿಹೇತುಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತತ್ವವು ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಯಶ್ಚಕ್ಷುಷಿ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಗಳಿಂದ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತತ್ವವು ಅಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಭೂತನಾದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. (೩) ಅಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ತೇಜರ್ಚಿಷಮುಘಸಂಭವಂತಿ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತೋಪನಿಷತ್ಸಂಭವಾನ್ವಯವು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಿರಾದಿಗಳು ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾರ್ಗಗಳಾಗಿವೆ. ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳದಂತೆಯೇ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೂ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಮತವೂ ಆ ದೂಷಣದಿಂದಲೇ ದೂಷಿತವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಇತರ ಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥಗಳೂ ಅನುವಪನ್ನಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಯ ವಿಷೋಽಂತರಕ್ಷಿಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಏವ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ ವಿತದಮೃತಮಭಯಮೇತದ್ವಹ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಕೃತನಾದ ಅಕ್ಷ್ಮಂತಸ್ತನಾದ ಅತ್ಯಮ ಅಗ್ನಿಯೋ ವಿಷ್ಣುಪೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಯ ವಿಷ ಆದಿತ್ಯೇ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ ಎಂದು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯು ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನು ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದಿತ್ಯಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಭೂತ್ಯಾಕ್ಷಿಣಿ ಪ್ರಾವಿಶತ್ ಸೂರ್ಯನು ಚಕ್ಷುರಭಮಾನಿಯಾಗಿ ಅಕ್ಷಿಗೋಲಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದನು. ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಯಿಂದ ಚಕ್ಷುರಭಮಾನಿಗೂ ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ಏಕೈವಿರುವುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯಸ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತನು. ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿನ್ ಪರಿಚಲಿ ಅಥ ಹಾಗ್ನಯಃ ಸಮೂದಿರೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕಾರ್ತವಿಮುಖವಚನಾಂತವಾದ ಅಗ್ನಿಪ್ರತಿಯು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಹಳ ಇದೆ. ಅಥ ಹೈನಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೋಽನುಶತಾಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ಅಗ್ನಿವಿರೇಷಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಒಪ್ಪಣಿಪ್ರತಿಗಳೂ ಇವೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಅಗ್ನಿಗಳೇ ಉಪವೇಶಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಸ ಯಶ್ಚಾಯಂ ಪುರುಷೇ ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತ್ಯೇಽಽ ವಿಃ ಎನ್ನುವ ಸಮಾನ್ಯಾಬಲದಿಂದಲೂ ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಾ ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಆಹಂ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ (ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ) ವಿಷ್ಣುಪರವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ ಸ ವಿವಾಹಮಸ್ಮಿ ಎನ್ನುವ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಸಮಾಪ್ತಿಯು ಬಾಧಿತ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು— ಹೇಗೆಂದರೆ

ವಿಷದಮೃತಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಮೃತತ್ವಅಭಯತ್ವಾದಿಗಳು ಪರಿ ಹೇನಂ ವ್ರಿಯಂತೇ ವಿದ್ಯುದ್ವ್ಯಕ್ತಿವೈದ್ಯಮಾ ಅದಿತ್ಯೋಽಗ್ನಿಃ ಭೀಷಾಸ್ಮಾದಗ್ನಿಶ್ಚ ಭಯಾದಗ್ನಪ್ರಪತಿ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸ್ಪೃತಿಗಳಿಂದ ಮೃತಿಭಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರವು. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಆತ್ಮಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೂಡಲಾರವು. ಮತ್ತು ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಖಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸ ವಿನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ ಎಂದು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಗತ್ಯಾವ್ಯಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಅಹಂ ಶಬ್ದವು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಪರವಾದುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ ಅರ್ಥವಾದಗಳು ವಿಷ್ಣುಪರಗಳೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯೂ ಜೀವನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನು ಮತ್ತೊಬ್ಬಜೀವನು ಇರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆನವಸ್ಯಾ ದೋಷವು ಬರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಸೃಷ್ಟಿದ್ಯಾ ಆತ್ಮವಿದ್ಯಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಎರಡು ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಧರ್ಮೈಕ್ಯೋಽಪಿ ಭವತೇವ ವಿದ್ಯಾಭೇದಃ ಪ್ರಕಾರಯೋಃ॥ ಭೇದಮಾತ್ರೇಣಾಪಿ ಯಥಾದಹರಪ್ರಾಣವಿದ್ಯಯೋಃ॥ ಹೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕಗಳಾದ ದಹರವಿದ್ಯಾ ಪ್ರಾಣವಿದ್ಯಾ ಪೃಶ್ನಾಸರ ಮೊದಲಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ ದಹರ ಹೃತ್ತದ್ವಿಸ್ತತ್ ಪ್ರಾಣಸ್ತತ್ ವಿಶ್ವನರಾಂತರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾರಗಳ ಭೇದದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಕ್ತಿಯಿದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅಸೃಷ್ಟಿದ್ಯಾ ಆತ್ಮವಿದ್ಯಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಎರಡು ವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯಾತ್ವವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಒಂದನೇದ್ದು ಅಗ್ನಿಂತರ್ಯಾಮಿಪರವು. ಎರಡನೇದ್ದು ಸರ್ವಗತಪರವು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕಾರಭೇದದಿಂದಲೇ ವಿದ್ಯಾಭೇದವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷಿಸ್ತನು. ॥ ೪ ॥

ಅಂತರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೫ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಂತಸ್ತತ್ವರೂಪಭಾವಸಹಿತವಾದ ನಿಯಮನ ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ವಿಷಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತಿಷ್ಠನ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ * ಅಂತರೋ ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ ಯಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ ಯಃ ಪೃಥಿವೀಮಂತರೋ ಯಮಯತ್ಯೇಷ ತ ಆತ್ಮಾಂತರ್ಯಾಮ್ಯಮೃತಃ (ಬ್ರ. ಉ. ೫. ೭. ೨೦) ॥ ಇತ್ಯಾದಿನಾಂತರ್ಯಾ (ದೃಂತರ್ಯಾ) ಮ್ಯುಚ್ಯತೇ ॥ ೧ ॥

★ ಪೃತೋಃ ಸತ್ಯತ್ವಪ್ರಃ ಸೋಽಂತರಃ ಸ್ವಪರತ್ವಃ॥ ಬಾಹ್ಯಾಪೇಕ್ಷಾಂ ವಿನಾ ಯಸ್ಯ ರಮತಃ ಸೋಽಂತರಃ ಸ್ವತಃ॥ ಎಂದು ಬೃಹದ್ರಾಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅಥವಾ ಅತಿಪ್ರಿಯತ್ವಾಪ್ತು ಪರೇರಂತರತ್ವಮುದಾಹೃತಃ॥ ಎಂದೂ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಉದ್ದಾಲಕರನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಹೇಳಿದ ಮಾತು) ಯಾವಾತನು ಪೃಥುಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗತಕ್ಕ ಗರುಡನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೋ, ಪೃಥಿವ್ಯಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚೇತನದಸೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನನೋ, ಯಾರನ್ನು ಪೃಥಿವ್ಯಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚೇತನನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾರಿಗೆ ಪೃಥಿವಿಯು (ಆತನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶರೀರದಂತೆ ಇರತಕ್ಕದ್ದೋ ಮತ್ತು) ಯಾವಾತನು ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು ಒಳಗೆ ಇಡುವಾಹ್ಯವಿಷಯಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೇನೋ ರಮಿಸುವನೋ, (ಪ್ರೇಯಃ ಪುತ್ರಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪುತ್ರಗಳಿಂದ ಆತ್ಮಂತ ಪ್ರೇಯೋರೂಪನಾದುದರಿಂದ) ಅಂತರಃಅತಿಪ್ರಿಯನಾಗಿ, ಪೃಥಿವೀಃಗರುಡನನ್ನು ಯಮಯತಿಃನಿಯಮಿಸುತ್ತಾನೋ, ವಿಷಃಈತನು, ತೇನಿನಗೆ, ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಾತ್ಮಾನಿಯಾಮಕ ಪುರುಷನು, ಅಮೃತಂಃನಿತ್ಯನು, ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ (ಆದಿ ಪದದಿಂದ ಯೋಽಪ್ಪು ತಿಷ್ಠನ್, ಯೋ ಭೂತೇ ತಿಷ್ಠನ್) ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದಲೂ ಅದರ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತತ್ರ ಚ ವಿತದಮೃತಂ (ಫಾ. ಉ. ೪. ೧೩. ೧.) | ಇತ್ಯುಕ್ತಮಮೃತ ತ್ವಮುಚ್ಯತೇ | ಸ ಚ ಯಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತತ್ವಜ್ಜೀವೋ ವಾ ಯುಕ್ತಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ತತ್ರಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯೋಜನೆಯು) ತತ್ರ ಚಃಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ (ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ತತ್ರ ಚಃಆ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿತದಮೃತಂ ವಿತದಭಯಂ ಎಂದು ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಾಹೃತವಾದ ಛಾಂದೋಗ್ಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಕಿಸ್ತಪುರುಷನಿಗೆ) ಉಕ್ತಃಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಮೃತತ್ವಂಃನಿತ್ಯತ್ವವು, (ವಿಷ ತೇ ಆತ್ಮಾ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಮೃತಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ) ಉಚ್ಯತೇಃ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸ ಚಃಆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು (ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ) ಯಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ ಯಸ್ಯಾಪಃ ಶರೀರಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜಡಚೇತನ ಉಭಯರೂಪವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಆವಾವ ಜೀವರಾಗಲೀ ಆಗಬೇಕು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ವಿವಂಚಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಅಮೃತತ್ವವೂ ಅನ್ಯಧರ್ಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಮೃತತ್ವರೂಪ ಲಿಂಗದಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ತನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಂಗತಿಯು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (೨) ಶ್ರೋತ ಶರೀರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇದಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷತರೀರಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಸ್ವರೂಪಾರ್ಥಕತ್ವವು. (೩) ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾತ್ಮಕವು. (೪) ಚಿತ್ತತ್ವತಿಯಾದರೂ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾತ್ಮಕವು. (೫) ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ

ಜೀವರಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಸರ್ವಶರೀರತ್ವವಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಯಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಶರೀರತ್ವವು ಚೇತನಾಚೇತನಪ್ರಕೃತಿಗೂ ತತ್ತದಭಿಮಾನಿಜೀವರಿಗೂ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೇಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೀರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅಮೃತತ್ವರೂಪವಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಹಿ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಶರೀರತ್ವಮಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ | ಇತಿ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪೃಥಿವೀಮೊದಲಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳತನವು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಂದ) ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿ = ವಿಷ್ಣು ವಿಗೆ ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಜಡಭಿನ್ನವಾದ ಚಿದಾನಂದಾತ್ಮಕಶರೀರವೇ ಇರುವುದು ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅವತರಿಸಿಕೊಂಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ ಆಹ || || ೪ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿದೈವಾದಿಷು ತದ್ವರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್
ಓಂ || ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಂತರಃ (ಬೃ. ಉ. ೫. ೨. ೨.) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅಧಿದೈವಾದಿಷು ತದ್ವರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾದ್ವಿಷ್ಣುರೇವಾಂತರ್ಯಾಮೀ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಓಂಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ (ಉತ್ತರವನ್ನು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಏಷ ತ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಅಧಿದೈವಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವಿದಿತತ್ವ ಅಂತರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತ (೨) ಯಾರನ್ನು ಗರುಡನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾರು ಗರುಡನಿಂದ ಅಂತರನೋ, ಗರುಡನ ಒಳಗೆ ಇದ್ದು ರಮಿಸುವನೋ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಧಿದೈವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳದುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಅಧಿದೈವಾದಿಷು ಎನ್ನವುಳ್ಳಿದ್ದ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಮೂರು ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೨) ಅದರಲ್ಲಿ ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತಿಷ್ಠನ್ ಎನ್ನುವುದು ಅಧಿದೈವತಪ್ರಕರಣವು ಯಪ್ಪರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ತಿಷ್ಠನ್ ಎನ್ನುವುದು ಅಧಿಭೂತಪ್ರಕರಣವು. ಯಃ ಪ್ರಾಣೇ ತಿಷ್ಠನ್ ಎನ್ನುವುದು ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪ್ರಕರಣವು. (೩) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿದೈವ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಜಡಗಳಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಅವಿದಿತತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯು ವಾರಿತವಾಯಿತು. (೪) ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಅಧಿದೈವ

(ಅಭಿಮಾನದೇವತೆ)ಗಳಾದುದರಿಂದ ಚೇತನಗಳಾಗಿವೆ. ಪ್ರಾಣೀ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣವಾಯು ದೇವತಾಪರವು. (೫) ಅಧಿದೈವಾದಿಮು ಎಂದು ಅನೇಕಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಣಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಒಂದು ಕಡೆ ಮಾತ್ರ ವಿಪ್ಲವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅನೇಕಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸೂಚಿತ ವಾಯಿತು.

ಓತಿತಿ || ಅವಿದಿತತ್ವಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ವಿಪ್ಲವಾರ್ಥವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಹಿ ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಜಾಯಮಾನೋ ನ ಜಾತಃ (ದೇವಮಹಿಮ್ನಃ ಪರಮಂತಮಾಪ) (ಐ.೨.೯೯.೨.) | ಸ ಯೋಽತೋಽಪ್ರತೋಽಗತೋಽಮು ತೋಽನತೋಽದೃಷ್ಟೋಽವಿಜ್ಞಾತೋಽನಾದಿಷ್ಟಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾ- ಮಂತರ ಪುರುಷಃ (ಐ.೨.೨೨.೪.) | ಇತ್ಯಾದಿನಾಸವಿದಿತೋಽಂತರಃ || ೧೮ ||

|| ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ವಿಪ್ಲವು ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಜಾಯಮಾನೋ ನ ಜಾತಃ, ಸ ಯೋಽತೋಽ- ಪ್ರತೋಽಗತಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ಅವಿದಿತಃ=ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದವನು, ಅಂತರಃ=ಒಳಗೆ ಇದ್ದು ಬಾಹ್ಯಾಪೇಕ್ಷೆ ಯಿಲ್ಲದೆ ರವಿಸುವವನು ಎಂದು ವ್ಯಸಿದ್ಧನು.

ವಿಶೇಷಾರಂಭ || ಆದಿಪದದಿಂದ ದಿವ್ಯೋ ದೇವ ಏಕೋ ನಾರಾಯಣಃ ಎಂದುಪ್ರಕೃತಿಮಿ ಕೊಂಡು ಯಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ ಯಃ ಪೃಥಿವೀಮಂತರೇ ಸಂಚರನ್ ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ ವಿಷ ಸರ್ವ ಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪಾ ದಿವ್ಯೋ ದೇವ ಏಕೋ ನಾರಾಯಣಃ ಎಂದು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಧೀತವಾದ ನಾರಾಯಣನೇ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಎಂದು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. || ೧೮ ||

ಓತಿತಿ || ಹೀಗೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ ವಿಪ್ಲವಿಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ಚ ಸ್ವಾರ್ಥಮತದ್ವರ್ಮಾಭಿಲಾಪಾತ್ ಓಂ || ೧೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ವಿಪ್ಲವೇ. ಸ್ವಾರ್ಥಂ = ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಸ್ವೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಧಾನವು ಮತ್ತು (ಶಾರೀರಃ=) ಜೀವಸೂ ಕೂಡ, ನ ಚ=ಅಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಅತದ್ವರ್ಮಾಭಿಲಾಪಾತ್=ತ್ರಿಗುಣತ್ವ ಸಂಸಾರಿತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಧಾನಧರ್ಮ ಜೀವಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ. ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ— ಅತದ್ವರ್ಮ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ನನಗೆ ಎರುದ್ವಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಆತ್ಮತ್ವ ಅಮೃತತ್ವ ಅದೃಷ್ಟತ್ವ ದೃಷ್ಟತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಎರುದ್ವಗಣದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳದರಿಂದ. ಎಂದು ಹೇತುವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಂತರವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ತ್ರಿಗುಣತ್ವಾದಿಪ್ರಧಾನಧರ್ಮಾನುಕ್ರೇರ್ನ ಸ್ವತ್ವಂ ಪ್ರಧಾನಮಂತರ್ಯಾಮಿ (ಮೀ) || ೧೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸತ್ವಾದಿರೂಪಾಃ ತ್ರಯಃ ಗುಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಭೂತಾಃ ತತಃ ತ್ರಿಗುಣಂ, ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ತ್ರಿಗುಣತ್ವಂ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ತ್ರಿಗುಣತ್ವ ಉಪಾದಾನತ್ವ ಜಡತ್ವಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಸಂಸಾರಿತ್ವಮೊದಲಾದ ಜೀವಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಕಾಪಿಲಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಇದು ಸ್ವತ್ವಕ್ಕಿಂತವೇ ಶ್ರುತ್ವಕ್ಕಿಂತವಲ್ಲ) ಪ್ರಧಾನವು ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದಜೀವನೂ ಕೂಡ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಲ್ಲ || ೧೯ ||

ಒಲಿಕೆ || ಜೀವನು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಪುನಃ ಬಾಧಕಾಬ್ಯವಿಶೇಷಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಜೀವನಿಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶಾರೀರಶ್ಲೋಭಯೇಽಪಿ ಹಿ ಭೇದೇನೈನಮಧೀಯತೇ ಓಂ || ೨೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹಿ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಉಭಯೇಽಪಿ = ಕಾಣ್ತಾರು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಾಯನರು ಇಬ್ಬರೂ ಏನೇನು ಜೀವನನ್ನು ಭೇದೇನು=ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯ ಸಹಾರದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ, ಅಧೀಯತೇ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ಬಾಧಕದಶೆಯಿಂದ, ಅಂತರ್ಯಾಮಿಃ=ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು, ಶಾರೀರಶ್ಚ=ಶರೀರಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಜೀವನು, ನ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಅದರೂ ಚಿತ್ತತ್ವಿಗೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಕೊಂಡು ಶ್ರೀ ಭೂ ದುರ್ಗರೂಪಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಯಶ್ವೇಜುತಿಷ್ಠನ್ (ಬೃ.ಶಿ.೨.೧೪.) ಯಶ್ವಮುತಿಷ್ಠನ್ (ಬೃ.ಶಿ.೨.೧೨.) ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯ ಸಹಾರದಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯೂ ಅಲ್ಲ ಈ ಆಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಚ ಶಬ್ದವು, ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಭಾಷ್ಯ || ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠನ್ನಾತ್ಮನೋಽಂತರೋ ಯಮಾತ್ಮಾ ನ ವೇದ ಯಸ್ಯಾಽಂತಾಶರೀರಂ ಯ ಆತ್ಮಾನಮಂತರೋ ಯಮಯತ್ಯೇಷ ತ ಆತ್ಮಾಽಂತರ್ಯಾಮ್ಯಮೃತಃ (ಬೃ.ಶಿ.೨.೨೨.)| ಯೋ ವಿಜ್ಞಾನೇ ತಿಷ್ಠನ್ ವಿಜ್ಞಾನಾದಂತರೋಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ನ ವೇದ ಯಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಶರೀರಂ (ಬೃ.ಉ.ಶಿ.೨.೨೨.)| ಇತ್ಯುಭಯೇಽಪಿ ಹಿ ತಾಖಿನೋ ಭೇದೇನೈನಂ ಜೀವಮಧೀಯತೇ|| ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವಾತನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೋ ಜೀವನಿಂದ ಭಿನ್ನನೋ, ಯಾರನ್ನು ಜೀವನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ ಯಾರಿಗೆ ಜೀವನು ಶರೀರಭೂತನೋ, ಯಾರು ಜೀವನನ್ನು ಒಳಗೆ ಇದ್ದು ನಿಯಮಿಸುತ್ತಾನೋ, ಈತನು ನಿನಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯು, ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು, ನಿತ್ಯನು. (ಓಂಗೆ

ಮಾಧ್ಯಂದಿನರು.) ಯಾವನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಇರುವನೋ, ಜೀವನಿಂದ ಭಿನ್ನನೋ, ಯಾರನ್ನು ಜೀವನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾರಿಗೆ ಜೀವನು ಶರೀರವೋ, (ಹೀಗೆ ಕಾಣ್ತರು.) ಹೀಗೆ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಕಾಣ್ತರಿಲ್ಲದೂ ಶಾವಿಗಳು ಈ ಜೀವನನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಯೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತಿಷ್ಠನ್ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಆತ್ಮ ವಿಜ್ಞಾನವಾಕ್ಯಗಳು ಚೇತನಪರಗಳಾಗಿ ಐಕ್ಯಾರ್ಥವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಓಶಿತೆ || ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ಯವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಪ್ರಧಾನಧರ್ಮವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಶರೀರತ್ವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಶೀರ್ಯತೇ ನಿತ್ಯಮೇವಾಸ್ತಾದ್ವಿಷ್ಣೋಸ್ತು ಜಗದೀದೃಶಂ | ರಮತೇ ಚ ಪರೋಹೃಷ್ಠಿನ್ ಶರೀರಂ ತಸ್ಯ ತಜ್ಜಗತ್ | ಇತಿ ವಚನಾನ್ ಶರೀರತ್ವವಿರೋಧಃ || ೯ || ಸೂ.೨೦ || ಅಧಿ. ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಈದೃಶಂವರ್ತಮಾನ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ, ಅಥವಾ ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಚ್ಚಾದ್ಯವಾದ, ಜಗತ್=ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಜಗತ್ತು ಅಸ್ತಾತ್ ವಿಷ್ಣೋಸ್ತುಃ ಈ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದಲೇ, ನಿತ್ಯಮೇವ=ಪ್ರತಿಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಶೀರ್ಯತೇ=ನಪ್ಪವಾಗುತ್ತದೋ, (ಚೇತನರಿಗೂ ದೇಹದ್ವಾರಾ ನಾಶವು ಸತ್ಯವೇ) ಹೀಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಪರಃಪರಮಾತ್ಮನು, ಅಸ್ಮಿನ್=ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ರಮತೇ ಚ=ಇದ್ದು ರಮಿಸುತ್ತಾನೋ, ತತ್=ಅದುದರಿಂದಲೇ, ತಸ್ಯ=ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ಜಗತ್=ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದುದು, ಶರೀರಂ=ಶರೀರವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ರೂಢಿಯಿಂದಲ್ಲ) ಈ ವಚನ ಬಲದಿಂದ ಯೌಗಿಕವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಶರೀರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಶರೀರತ್ವದಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿನ್ನತ್ವ ಪೃಥಿವೀಶರೀರತ್ವ ಇವುಗಳಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಶರೀರತ್ವವು ಕೂಡದೆ ಇದ್ದರೂ ಶರೀರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯೋಗಿಪ್ರಕ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಶರೀರತ್ವವ್ಯವದೇಶವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. (೨) ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾದೇವತಾಸ್ತು ದೇಹವದೃದ್ಧಪ್ರಕೃತಃ | ಶರೀರಮಿತಿ ಚೋಚ್ಯತೇ ಯಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ ಮಹಾತ್ಮ ನಃ | ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಶರೀರವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಗೌಣವೆಂದು ಬೃಹದ್ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯದೋ, ಅದು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ "ಪ್ರಪಂಚವು ಬ್ರಹ್ಮಶರೀರವೆಂದು" ಹೇಳಿದ ವಚನವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಆದಕಾರಣ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ೨೦ ||

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು, ೧. ಪ್ರಧಾನವೋ ೨. ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯೋ, ೨. ಅಗಮಾದ್ಯೈಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಯೋಗಿಜೀವನೋ, ೪ ಪರಮಾತ್ಮನೋ

ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ ೧. ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವ ಶ್ರೋತೃತ್ವ ವಿಜ್ಞಾತೃತ್ವಾದಿಗಳೂ ವಿಷ ತ ಆತ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಆತ್ಮತ್ವವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ೨. ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನದೇವತೆಗೆ ಯಸ್ವರ್ವಾನ್ ಲೋಕಾನಂತರೋ ಯಮಯತಿ, ಯಸ್ವರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನ್ಯಂತರೋ ಯಮಯತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಲೋಕಭೂತಗಳನಿಯಮನವು ಕೂಡಲಾರದು. ೩. ಯೋಗಿಜೀವನಿಗೆ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವರ್ಷ್ಯಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ನಿಯಮನಾದಿವ್ಯಾಪಾರವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಕೇವಲ ಜೀವನೇ, ಕೇವಲ ಚೇತನನಿಗೆ ತನ್ನ ಶರೀರಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಮನಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳು ಕಂಡಿವೆ. ಮತ್ತು ಶರೀರಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳು ಇವೆ. ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡುತ್ತವೆ. ಅದೃಷ್ಟಾದಿದ್ವಾರಾ ಸರ್ವಲೋಕಾದಿ ನಿಯಂತ್ರಕತ್ವವೂ ಕೂಡಬಹುದು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಘಟಪಟಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ನಿಯಂತ್ರಕತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಜೀವನೇ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ೪ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಚೈತ್ರಕರ್ಮದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದಕ್ಕೆ ಚೈತ್ರಶರೀರತ್ವವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಅವಿದ್ಯಾ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಾದಿಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ. ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿನಿಯಮೇನಾಸ್ಯ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾಂತರಂ | ತತ್ಕರ್ಮೋಪಾರ್ಜಿತಂ ತಚ್ಚೈತ್ರವದಿದ್ಯಾರ್ಜಿತಂ ಜಗತ್ || ೫ ಜೀವನಿಗೆ ತನ್ನ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೇಹಾಂತರ ಇಂದ್ರಿಯಾಂತರಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲ. ಜೀವನಿಗೆ ಶರೀರಾದಿಗಳು ತನ್ನ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಂಪಾದಿತಗಳೆಂದಾದರೆ ಜಗತ್ತು ಈಶ್ವರನ ಅವಿದ್ಯಾಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಜಗತ್ತು ಈಶ್ವರನ ಶರೀರವು. ವಿವಂಚ ಆತ್ಮತ್ವ ಅಮೃತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಧಿ ದೈವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಅದು ಆಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನವಿದ್ಯಾಕಲ್ಪಿತವಾದ ಜಗತ್ತೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆಯೇ ಸ್ವತಃ ಶರೀರರೂಪವಾದ ಶುಕ್ತಿ ಸ್ವಾಣುವು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ರೂಪದೇಹ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಶುಕ್ತಿಸ್ವಾಕ್ಷಾದಿಗಳ ಶರೀರಗಳಾಗಬೇಕಾಗುವವು. ಮತ್ತು ಆಸ್ಥಾದಿಗಳ ಸಂಸಾರವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಅವಿದ್ಯಾಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ನಮ್ಮಂತೆಯೇ ಸಂಸಾರಿತಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಶರೀರನಿಗೇನೇ ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಶರೀರಾದಿರಹಿತನಿಗೂ ನಿಯಂತ್ರಕತ್ವವೂ ಕೂಡಬಹುದು. (೨) ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಕತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಗೌಣಶರೀರವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ವಿಕಾರ ನಾದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ನಿಯಂತ್ರಕತ್ವವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ ಅವಿದ್ಯಾಕಲ್ಪಿತ ನಾದುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯೆಗೆ ವಿಷಯನು ಆಗಲಾರನು. ಆದಕಾರಣ ಜಗತ್ತು ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಅವಿದ್ಯಾರ್ಜಿತವಾಗಿದಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಆತನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಲಾರದು. ಆಶ್ರಯತ್ವ ವಿಷಯತ್ವಭಾಗಿನೀ ನಿರ್ವಿಶೇಷಚಿತಿರೇವ ಕೇವಲಾ| ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧತಮಮೋ ಓ ಪಕ್ಷಿಮೋ ನಾಶ್ರಯೋ

ಭವತಿ ನಾಪಿ ಗೋಚರಃ || ಎಂದು ಅವರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು. (೩) ಮತ್ತು ದೇಹಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಜೀವನಿಗೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ನಿಯಾಮಕನಿಯಮ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ ಆತನಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ನಿಯಾಮಕ ನಿಯಮ್ಯತ್ವವಿರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿಯಮ್ಯನಾದ ಜೀವನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನು ಎಂದು ಪರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜೀವಾಭೇದವಿದ್ದರೆ ಸುತರಾಂ ನಿಯಂತ್ಯತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದೋಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಭೇದದಿಂದ ನಿಯಂತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡಬಹುದೆಂದರೆ ದೇಹಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಭೇದವುಳ್ಳ ಈಶ್ವರನು ನಿಯಾಮಕನೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರೋ ಹಾಗೆಯೇ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಭೇದವುಳ್ಳ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ನಿಯಾಮಕನಾಗಬಹುದಷ್ಟೆ ಹೀಗೆ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಭೇದವುಳ್ಳ ನಿಯಂತ್ಯಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾ ದೋಷವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (೪) ಹಾಗಾದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಂತ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ (೫) ಮತ್ತು ಒಂದು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯಕ್ ಚೈತನ್ಯಗಳು ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಒಬ್ಬಾಬಿಧಿಗಳಿಂದ ಅವಿಪ್ಪವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಹಮರ್ಥರೂಪಗಳಾದ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯಕ್ ಚೈತನ್ಯಗಳು ಕಂಡಿವೆ. ಮತ್ತು (೬) ಹಂತಾಸ್ಥಾಪ್ತೋರಾದುತ್ಯಾ ಮಾದು ತದ್ಭಿನ್ನ ಉತ್ಪಾಂತಃ (೭) ಹಂತೆಂದರೆ ಪುನಃ ಶರೀರಂ ಪ್ರವಿತಾಮು. ತದ್ಭಿನ್ನಃ ಪ್ರಪನ್ನೋ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ದೇವತಾರೂಪಅಹಮರ್ಥಗಳು ಪ್ರತಿವಾಗಿವೆ. (೮) ಮತ್ತು ಹೀಗೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕರಣಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಾರ್ಥವು ಅನುಪಪನ್ನವನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೂ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೂ ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧಿದೈವಾದಿಪುಂಃದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯೋ ಆತನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಂದು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಅಧಿದೈವಾದಿಪು ಎನ್ನುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಧಿದೈವಾದಿಪು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅದು ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಪದದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಂತಸ್ತದ್ವರೋ ಪದೇಶಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿತ್ಯಾದಿಪು ಅಂತಃ ಎಂದು ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ದೋಶ ಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅಧಿದೈವಾದಿಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗುವುದು. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಅಧಿಕರಣಶರೀರದಂತೆಯೇ ರಾಮಾನುಜಾ ಚಾರ್ಯರೂ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಅಧಿಕರಣಶರೀರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೂಷಿಸಲಿಲ್ಲ ಹೀಗೆಯೇ ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತದ್ವರ್ಮಾಭಿಲಾಪವೆಂದು ಪ್ರಧಾನಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಎಂದು ಇಬ್ಬರು ಹೇಳುವುದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಒಂದನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ತದ್ವರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತವಾಗುವುದು

ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳು ಪ್ರಧಾನಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ತ್ರಿಗುಣತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದೇ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಯೋಗ್ಯವು. (2) ಮತ್ತು ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್, ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಭ್ಯಾಸಃ, ಸಂಘೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತಿ ಚೇನ್ನ ವೈಶೇಷ್ಯಾತ್, ಶಾರೀರಶೋಭಯೇಽಪಿ ಹಿ ಭೇದೇನ್ನೈವಮಧೀಯತೇ ವಿಶೇಷಣಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಭ್ಯಾಂ ಚ ನೇತರ್. ಭೇದವ್ಯಪ ದೇಶಾತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅತೀತ ವರ್ತಮಾನ ಅಗಾಮಿಸೂತ್ರಗಳ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಸಿದ್ಧಾಂತಸೂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಇದು ಅವರಿಗೆ ಆತ್ಮಂತ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದುದು. ಅದ್ವೈತಿಭಿರ್ವ್ಯಾಕ್ರಿಯತೇ ಕಥಮದ್ವೈತದೂಷಕಂ ಸೂತ್ರಜಾತಂ ಸ್ವಸಿದ್ಧಾಂತತಯಾಲಜ್ಞಾಂ ವಿಸ್ತವ ತು || ೧ || ಯದಿ ಮಿಥ್ಯಾರ್ಥವಾದೀನಿ ಸೂತ್ರಾಣೇತ್ಯೇವ ಕೀರ್ತನಂ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾ ತರ್ಹಿ ವೇದಬೋಧ್ಯಮಿಥ್ಯಾತ್ವಸೋಧಕಃ || ೨ || ಬೌದ್ಧಾಗಮೋಽಪಿ ವೇದಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾರೂಪಃ ಪ್ರಸಜ್ಯತೇ | ಬೌದ್ಧೋಽಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಂತೇ ಭವಾನಿವ || ೩ || ಮಿಥ್ಯೈಪೋಽರ್ಥಃ ಕಿಂತು ತತ್ತಂ ಶೂನ್ಯಮೇವೇತಿ ಕೀರ್ತಯೀತ್ || ಅಸದ್ವೈತ್ಯಾದಿವಚನಂ ತಸ್ಯ ಸ್ವಾತ್ತವೇದಕಂ || ೪ || ಅಸಕ್ಕಚ್ಛುತಿಭಿಃ ಸೂತ್ರೇ ಭೇದೋ ಯತ್ನೇನ ಸಾಧಿತೇ | ಮಿಥ್ಯಾರ್ಥತಾಂ ಕಥಂಭ್ರೂಯಾತೂತ್ಪ್ರಾಣಾಂ ಭಾಷ್ಯಕೃತ್ಸಯಂ || ೫ || ಸೌಗತಾ ವೇದಬಾಹ್ಯಾ ಹಿ ವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಾದಿನಃ | ಅವೈದಿಕಾ ಇತಿ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವೈದಿಕೈಃ ಪರಿವರ್ಜಿತಾಃ || ೬ || ವೇದಾನ್ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ವೇದಾನಾಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಪ್ರಸಾಧಯನ್ | ಮಾಯೀ ತು ಯತ್ನತತ್ಪ್ರಾಚೋ ವೈದಿಕೈರ್ಹಿತ ಶತ್ರುವತ್ || ೭ || ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಅದ್ವೈತವನ್ನು (ಐಕ್ಯವನ್ನು) ದೂಷಿಸತಕ್ಕ (ಎಂದರೆ ಭೇದಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ) ಸೂತ್ರಸಮುದಾಯವನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸೂತ್ರವೆಂದು ಹೇಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವರು. || ೧ || ಆ ಸೂತ್ರಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಮಿಥ್ಯಾಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳತಕ್ಕ ವುಗಳು ಎಂದೇ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದಾದರೆ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ವೇದಬೋಧ್ಯವಾದುದಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನಬೇಕಾಗುವುದು || ೨ || ಹೀಗಾದರೆ ಬೌದ್ಧಾಗಮವೂ ಕೂಡ ವೇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಬೌದ್ಧನೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳಂತೆಯೇ ಈ ಅರ್ಥವೆಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದುದು, ಶೂನ್ಯವೇ ತತ್ವವು ಎಂದು ಹೇಳಿಯಾನು (ಬೌದ್ಧನಿಗೆ ತತ್ವಾವೇದಕವಾದ ವೇದವಾಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಸದೇವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದುದು ತತ್ವಾವೇದಕವೇದವಾಕ್ಯವಿದೆ ಎಂದರೆ ಅಸದ್ವೈತ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಚನವು ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ತತ್ವಾವೇದಕವಾಕ್ಯವಾಗುವುದು. || ೩, ೪ || ಬಹುಶ್ಚುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹುಧಾಭೇದವೇ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರನೆಂದು ಅನ್ನಿಸಿಕೊಂಡ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವೆಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವು. || ೫ || ಬೌದ್ಧರು ವೇದಬಾಹ್ಯರು ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವವರು. ಅವೈದಿಕರು ಎಂದು ಅವರನ್ನು ವೈದಿಕರು ತಿಳಿದುಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. || ೬ || ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆಂದು ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡಿ ವೇದಗಳಿಗೆನೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಮಾಯಿಯನ್ನು ವೈದಿಕರು ಹಿತಶತ್ರುವಿನಂತೆ ಪ್ರವಿಶ್ಯಮಾಡಿ ಬಿಡಲೇಬೇಕು. || ೭ || ಆದಕಾರಣ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತ್ತು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

(೧) ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ವಿಷ ತ ಆತ್ಮ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಮೃತಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು, ಪ್ರಕೃತಿಯೋ, ಜೀವನೋ, ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವರೂಪವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಶರೀರಕತ್ವವು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಕಾರ್ಯಮು ಕಾರಣಂ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ಪಾಟೀ ತಂತವಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತೀತಿಯಿಂದಲೂ ಕಾರಣವೂ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸಂಗತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದಾಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ತದಾತ್ಮಕತ್ವ (ತದಾತ್ಮ್ಯ)ವೂ ಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ತತ್ತ್ವವೂ (ಅದರಲ್ಲಿವಿಕೆಯೂ) ಉಪಪನ್ನವು. ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣದ ಅಧೀನವಾದುದರಿಂದ ಯಃ ಪೃಥಿವೀಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಿಯಮ್ಯತ್ವವು ಗೌಣವು. (೨) ಅಥವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಜೀವನೇ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ವಿಕಂದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿಜೀವರಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಸ್ವೂಲಶರೀರಗಳಾಗಿವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವವೂ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ದೇಹ ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಜೀವನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೇರ್ವದತ್ತೇ ಸ್ಯಾದಪ್ರಸಕ್ತನಿರಾಕ್ರಿಯಾ. ಚಿತ್ತಃ ತು ತೇ ನ ಕಾತ್ಸರ್ಯೇನಾವೇದ್ಯತ್ವಂ ನೇಶ್ವರಂ ವಿನಾ|| ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಜಡಭೂತವಾದುದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಜಡದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗದೆ ಇದ್ದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧವು ಒರಬೇಕಾಗುವುದು. ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ಚೇತನವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ, ಅಂತಹ ಜೀವನಿಂದ ನಾಕಲ್ಯೇನ ಅವೇದ್ಯತ್ವವು ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಪ್ರುತಿಷ್ಠತಿಗಳಿಂದ ತ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಇರತಕ್ಕುದು ಇತರರಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಜಡವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಜಡವು ಯಾವುದನ್ನೂ ತಿಳಿಯದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನ ವೇದ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಯಂ ನ ವೇದ ಎಂದು ವ್ಯರ್ಥವು. ಯಮಾತ್ಮಾ ನ ವೇದ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು. (೩) ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯಾಪೇಕ್ಷಾಂ ವಿನಾ ಯಸ್ತು ರಮತಃ ಸೋಂಽತರಃ ಸ್ವತಃ | ಅತಿಕ್ರಿಯಾತ್ವಾಚ್ಚ ಹರೀರಂತರತ್ವಮದಾಪ್ಯತಂ|| ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅಂತರತ್ವವು ಸ್ವತಃ ವಿವ ನಿತ್ಯತ್ವಪ್ರಸಾದುದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರೇಯಃ ಪೃತ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಪರಮಪ್ರೇಯೋರೂಪನಾದುದರಿಂದಲೂ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. (೪) ಮತ್ತು ಸುಬಾಲೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯೋ ದೇವ ವಿಶೋ ನಾರಾಯಣಃ ಎಂದುಪಕ್ರಮಿಸಿ ಯಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ, ಯಃ ಪೃಥಿವೀಮಂತರಃ ಸಂಚರನ್ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿಷ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾಪ ಹತಪಾಶ್ವಾ ದಿವ್ಯೋ ದೇವ ವಿಶೋ ನಾರಾಯಣಃ ಎಂದು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನೇ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು (೫) ಮತ್ತು ತ್ರಿಗುಣತ್ವ ಸಂಸಾರಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಜೀವರ ಅನಾಧಾರಗಧರ್ಮವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ, ಯ ಆತ್ಮಸೋಂಽತರಃ

ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳು ಪ್ರಧಾನಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ತ್ರಿಗುಣತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದೇ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಯೋಗ್ಯವು. (೭) ಮತ್ತು ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್, ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಭ್ಯಾನ್ಯಃ, ಸಂಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತಿ ಚೇನ್ನ ವೈಶೇಷ್ಯಾತ್, ಶಾರೀರಶ್ಲೋಭಯೇಽಪಿ ಹಿ ಭೇದೇನೈವಮಧೀಯತೇ ವಿಶೇಷಗಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಭ್ಯಾಂ ಚ ನೇತರ್. ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅತೀತ ವರ್ತಮಾನ ಆಗಾಮಿಸೂತ್ರಗಳ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಸಿದ್ಧಾಂತಸೂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಇದು ಅವರಿಗೆ ಆತ್ಮಂತ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದುದು. ಅದ್ವೈತಿಭಿರ್ವ್ಯಾಕ್ರಿಯತೇ ಕಥಮದ್ವೈತದೂಷಕಂ| ಸೂತ್ರಜಾತಂ ಸ್ವಸಿದ್ಧಾಂತತಯಾಲಂಚಾಂ ವಿನೈವ ತು || ೧ || ಯದಿ ಮಿಥ್ಯಾರ್ಥವಾದೀನಿ ಸೂತ್ರಾಣೇತ್ಯೇವ ಕೀರ್ತನಂ| ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾ ತರ್ಹಿ ವೇದಬೋಧ್ಯಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮೋಢಕಃ || ೨ || ಬೌದ್ಧಾಗಮೋಽಪಿ ವೇದಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾರೂಪಃ ಪ್ರಸದ್ಯತೇ | ಬೌದ್ಧೋಽಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಂತೇ ಭವಾನಿವ || ೩ || ಮಿಥ್ಯಮೋಽರ್ಥಕಃ ಕಿಂತು ತತ್ತ್ವಂ ಶೂನ್ಯಮೇವೇತಿ ಕೀರ್ತಯೀತ್ || ಅಸದ್ವೈತ್ಯಾದಿವಚನಂ ತಸ್ಯ ಸ್ವಾತತ್ವವೇದಕಂ || ೪ || ಅಸ್ಯಚ್ಚುತಿಭಿಃ ಸೂತ್ರೇ ಭೇದೋ ಯತ್ನೇನ ಸಾಧಿತೇ | ಮಿಥ್ಯಾರ್ಥತಾಂ ಕಥಂಭ್ರೂಯಾತೂತ್ಸಾಹಾಂ ಭಾಷ್ಯಕೃತ್ಸ್ವಯಂ || ೫ || ಸೌಗತಾ ವೇದಬಾಹ್ಯಾ ಹಿ ವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಾದಿನಃ| ಅವೈದಿಕಾ ಇತಿ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವೈದಿಕೈಃ ಪರಿವರ್ಜಿತಾಃ|| ೬ || ವೇದಾನ್ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ವೇದಾನಾಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಪ್ರಸಾಧಯನ್| ಮಾಯೀ ತು ಯತ್ನತತ್ತ್ವಾಚ್ಛೋ ವೈದಿಕೈರ್ಹಿತ ಶತ್ರುವತ್ || ೭ || ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಅದ್ವೈತವನ್ನು (ಏಕೈವನ್ನು) ದೂಷಿಸತಕ್ಕ (ಎಂದರೆ ಭೇದಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ) ಸೂತ್ರಸಮುದಾಯವನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸೂತ್ರವೆಂದು ಹೇಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವರು. || ೧ || ಆ ಸೂತ್ರಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಮಿಥ್ಯಾಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳತಕ್ಕ ವುಗಳು ಎಂದೇ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದಾದರೆ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ವೇದಬೋಧ್ಯವಾದುದಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನಬೇಕಾಗುವುದು || ೨ || ಹೀಗಾದರೆ ಬೌದ್ಧಾಗಮವೂ ಕೂಡ ವೇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಬೌದ್ಧನೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಆಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳಂತೆಯೇ ಈ ಅರ್ಥವೆಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದುದು, ಶೂನ್ಯವೇ ತತ್ತ್ವವು ಎಂದು ಹೇಳಿಯಾನು (ಬೌದ್ಧನಿಗೆ ತತ್ತ್ವಾವೇದಕವಾದ ವೇದವಾಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಸದೇವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದುದು ತತ್ತ್ವಾವೇದಕವೇದವಾಕ್ಯವಿದೆ ಎಂದರೆ ಅಸದ್ವಾ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಚನವು ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ತತ್ತ್ವಾವೇದಕವಾಕ್ಯವಾಗುವುದು. || ೩, ೪ || ಒಪುಚ್ಚುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವೆಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವು. || ೫ || ಬೌದ್ಧರು ವೇದಬಾಹ್ಯರು ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವವರು. ಅವೈದಿಕರು ಎಂದು ಅವರನ್ನು ವೈದಿಕರು ತಿಳಿದುಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. || ೬ || ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆಂದು ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡಿ ವೇದಗಳಿಗೇನೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಮಾಯಿಯನ್ನು ವೈದಿಕರು ಹಿತರತೃಪ್ತಿನಂತೆ ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿ ಬಿಡಲೇಬೇಕು. || ೭ || ಆದಕಾರಣ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತ್ತು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

(೧) ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ವಿಷ ತ ಆತ್ಮಾ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಮೃತಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು, ಪ್ರಕೃತಿಯೋ, ಜೀವನೋ, ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವರೂಪವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಶರೀರಕತ್ವವು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಕಾರ್ಯೀಷು ಕಾರಣಂ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ಪಟೇ ತಂತವಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತೀತಿಯಿಂದಲೂ ಕಾರಣವೂ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸಂಗತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದಾಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ತದಾತ್ಮಕತ್ವ (ತದಾತ್ಮ್ಯ)ವೂ ಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ತತ್ತ್ವವೂ (ಅದರಲ್ಲಿನಿಕೆಯೂ) ಉಪಪನ್ನವು. ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣದ ಅಧೀನವಾದುದರಿಂದ ಯಃ ಪೃಥಿವೀಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಿಯಮ್ಯತ್ವವು ಗೌಣವು. (೨) ಅಥವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಜೀವನೇ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಏಕೆಂದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿಜೀವರಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಸ್ಥೂಲಶರೀರಗಳಾಗಿವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವವೂ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ದೇಹ ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಅದಕಾರಣ ಜೀವನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೇರ್ಪಡತ್ವೇ ಸ್ವಾದಪ್ರಸಕ್ತನಿರಾಕ್ರಿಯಾ ಚಿತ್ತೇ ತು ತೇ ನ ಕಾತ್ಸ್ತ್ಯೇನಾವೇದ್ಯತ್ವಂ ನೇಶ್ವರಂ ವಿನಾ|| ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಜಡಭೂತವಾದುದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಜಡದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗದೆ ಇದ್ದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧವು ಒರಬೇಕಾಗುವುದು. ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ಚೇತನವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ, ಅಂತಹ ಜೀವನಿಂದ ಸಾಕಲೇನ ಅವೇದ್ಯತ್ವವು ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಪ್ರತಿಷ್ಠುತಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಇರತಕ್ಕದು ಇತರಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲ ಮತ್ತು ಜಡವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಜಡವು ಯಾವುದನ್ನೂ ತಿಳಿಯದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನ ವೇದ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು ಯಂ ನ ವೇದ ಎಂದು ವ್ಯರ್ಥವು. ಯಮಾತ್ಮಾ ನ ವೇದ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು. (೩) ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯಾಪೇಕ್ಷಾಂ ವಿನಾ ಯಸ್ತು ರಮತೇ ಸೋಂಽತರಃ ಸ್ವತಃ | ಅತಿಕ್ರಿಯಾತ್ಮಾಚ್ಚ ಹರೇರಂತರತ್ವಮುದಾಹೃತಂ|| ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅಂತರತ್ವವು ಸ್ವತಃ ವಿವ ನಿತ್ಯತ್ವಪ್ರಸಾದುದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರೇಯಃ ಪುತ್ರಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಪರಮಪ್ರೇಯೋರೂಪನಾದುದರಿಂದಲೂ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುರೂಪವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. (೪) ಮತ್ತು ಸುಬಾಲೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯೋ ದೇವ ವಿಶೋ ನಾರಾಯಣಃ ಎಂದುಪಕ್ರಮಿಸಿ ಯಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ, ಯಃ ಪೃಥಿವೀಮಂತರೇ ಸಂಚರನ್ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿಷ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾಪ ಹತಪಾಪಾ ದಿವ್ಯೋ ದೇವ ವಿಶೋ ನಾರಾಯಣಃ ಎಂದು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನೇ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು (೫) ಮತ್ತು ತ್ರಿಗುಣತ್ವ ಸಂಸಾರಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಜೀವರ ಅನಾಧಾರಣಧರ್ಮವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ, ಯ ಆತ್ಮನೋಂಽತರಃ

ವಿಜ್ಞಾನಾದಂತರೋ ವಿವಿಕ್ತಃ ಎಂದು ಜೀವನದಸೆಯಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ವಿಷ್ಣುವೇ | ಅಧಿ. ೫ ||

ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣವು

ಹೀರಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದ್ಯಭಾವಾವ್ಯವಾದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತವು. ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಸಂಗತಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಗಳನ್ನದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ವಿಷಯ ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಗುಣಾ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಾಃ

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅದೃಶ್ಯತ್ವಮೊದಲಾದ ಶುಭಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಅನಂದಮಯನಿಗೆ ಅದೃಶ್ಯತೆ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ಅಂತಸ್ಥನಿಗೆ ಸ ವಿಜಾನಂತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ಸರ್ವಗತನಿಗೆ ಸ ಯೋಽತೋಽಶ್ರುತಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗೆ ಅವ್ಯವಹಿತ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಶುಭಧರ್ಮಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ತತ್ರ ಯತ್ರದದ್ರೇಶ್ಯಮಗ್ರಾಹ್ಯಮಗೋತ್ರಮವರ್ಣಮಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರಂ ತದಪಾಣಿಪಾದಂ ನಿತ್ಯಂ ವಿಭುಂ ಸರ್ವಗತಂ ಸುಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತದವ್ಯಯಂ ಯ ದ್ಗೂತ್ರಯೋನಿಂ ಪರಿಪತ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ (ಮು.ಉ.೧.೧.೬.) | ಇತ್ಯುಕ್ತಾಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತತ್ರ=ಅರ್ಥವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಶಃ=ಯಾವ ಪರವಿದ್ಯಾಗಮ್ಯವಾದ ಅಕ್ಷರವೋ, ತಶಃ=ಅದು, ಅದ್ರೇಶ್ಯಂ=ಚಕ್ಷುರಾದಿಜ್ಞೇಯಭಿನ್ನವು. ಅಗ್ರಾಹ್ಯಂ=ಮನೋಗ್ರಾಹ್ಯಭಿನ್ನವಾದುದು. ಅಗೋತ್ರಂ=ವಸಿಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ಗೋತ್ರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಅವರ್ಣಂ=ಪ್ರಾಕೃತಶುದ್ಧವರ್ಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, (ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕತ್ವದ್ವ್ಯಾನ್ಯಾಭಾವೋಽಭಿಧೇಯತೇ ಎಂದು ಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಪ್ರಯುಕ್ತ) ದೃಶ್ಯಭಿನ್ನ ಗೋತ್ರಭಿನ್ನ ವರ್ಣಭಿನ್ನ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಯಶಃ=ಯಾವುದು, ಅಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರಂ=ಪ್ರಾಕೃತ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯರೂಪವೋ, ತಶಃ=ಅದು, ಆಪಾಣಿಪಾದಂ=ಪ್ರಾಕೃತಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯರೂಪವು. ನಿತ್ಯಂ=ಸ್ವರೂಪನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಇಂತಹ ವಿಭುಂ=ಸಮರ್ಥವಾದ, ಸರ್ವಗತಂ=ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಸುಸೂಕ್ಷ್ಮಂ=ಅತ್ಯಂತಾವ್ಯಕ್ತವಾದ, ಯಶಃ=ಯಾವುದನ್ನು ಭೂತಯೋನಿಂ=ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ, ಧೀರಾಃ=ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಪರಿಪತ್ಯಂತಿ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ತಶಃ=ಅದು, ಅಕ್ಷರಂ=ದೇಹತಃ ನಾರೂಪವಾದುದು. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಉಕ್ತಾಃ=ಹೇಳಿ, (ಆಮ್ನಾತಃ=ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಮೊದಲು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಅವುಗಳು ಅಥರ್ವಣದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಆ ಅಥರ್ವಣದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಯಥೋರ್ಣಾನಾಭಿಃ ಸೃಜತೇ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ವಿಶ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಪರ್ಯಂತ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆ ಮೇಲೆ ದಿವ್ಯೋ ಹ್ಯಮೂರ್ತಃ ಪುರುಷಃ ಸ ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರೋ ಹೃದಃ|| ಅಪ್ರಾಣೋ ಹ್ಯಮನಾಃ ಶುಭ್ರೋ ಅಕ್ಷರಾತ್ಪರತಃ ಪರಃ|| ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಅಕ್ಷರದಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮನು ಒಬ್ಬನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೨) ಪೂರ್ವೋಕ್ತಅದೃಶ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವ್ಯತಿರಿಕ್ತದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದರಿಂದ ಮೊದಲಿನ ಆನಂದಮಯಾದ್ಯಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಕೀ ಸಂಗತಿಯು. (೩) ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷಯವು. ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿಗೋ ಇತರರಿಗೂ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿವಿಶಿಷ್ಟನಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾತ್ಪಂಭವತಿ ಎಂದು ಅಕ್ಷರತ್ವವು ಹೇಳಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಈ ಅಕ್ಷರದಿಂದಲೂ ಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣವುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (೪) ಸತ್ತರ್ಕದೀವಾವಕಯಲ್ಲಿ ಭೂತಯೋನಿಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಆಕಾಶಾದಿ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಕೆಲವು ಚೇತನರಿಗಾಗಲೀ ಸ್ವೀಕೃತವಾದವಿಲ್ಲದೆ ತಂತಮ್ಮದೇಹದಿಂದಲೇ ಉತ್ಪಾದಕನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಇದನ್ನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸ್ತೋತ್ರರಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥೋರ್ಣಾನಾಭಿಃ ಸೃಜತೇ ಗೃಹ್ಣತೇ ಚ ಯಥಾ ಪ್ರಥಿವ್ಯಾಮೋಷಧಯಃ ಸಂಭವಂತಿ| ಯಥಾ ಸತಃ ಪುರುಷಾತ್ ಕೇಶಲೋಮಾನಿ ತಥಾಕ್ಷರಾತ್ ಸಂಭವತೀಹ ವಿಶ್ವಂ (ಮು.೧.೧.೭.)|| ಇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ತಸ್ಮಾಚ್ಚ ಅಕ್ಷರಾತ್ಪರತಃ ಪರಃ (ಮು.ಉ.೨.೧.೨.)| ಇತಿ ಪರಃ ಪ್ರತೀಯತೇ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಜಾಡರಹುಳುವು ಸೃಜತೇತನ್ನಿಂದ ಉಪಭುಕ್ತಗಳಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಂತುರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣತಗಳಾದವುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಡಿಸುತ್ತದೋ, ಗೃಹ್ಣತೇ ಚ= ಚಕ್ರಾದ್ಯಾಕಾರವಾಗಿ ಹೊರಗೆ ನಿಷ್ಕಾಸಿತವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪುನಃ ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ವಿಶ್ವಂ=ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟಜಗತ್ತೂ ಅಕ್ಷರಾತ್= ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ, ಸಂಭವತಿ=ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಯಥಾ=ಹೇಗೆ, ಪ್ರಥಿವ್ಯಾಂ=ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಒಷಧಯಃ= ಆಂಕುರಾದಿಗಳು, ಸಂಭವತಿ=ಹುಟ್ಟುತ್ತವೋ, ಯಥಾ=ಹೇಗೆ, ಸತಃ=ಜೀವವುಳ್ಳ, ಪುರುಷಾತ್= ಶರೀರದಿಂದ, ಕೇಶಲೋಮಾನಿ=ಶರಿಸ್ಸನ್ನಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಕೂದಲುಗಳೂ, ಇತರ ಲೋಮಗಳೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೋ, ಹಾಗೆ ಇಹ=ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಂ=ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕಾರ್ಯವು, ಸಂಭವತಿ= ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಇತಿ= ಹೀಗೆ, ಉಕ್ತಾಃ=ಹೇಳಿ, ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತಸ್ಮಾಚ್ಚ= ಆ ಅಕ್ಷರದಿಂದಲೂ, ಪರತಃ ಅಕ್ಷರಾತ್= ಉತ್ತಮವಾದ ಚಿತ್ತತ್ವತೀರೂಪವಾದ ಅಕ್ಷರದಿಂದಲೂ, ಪರಃ=ಉತ್ತಮರು, ಇತಿ=ಎಂದು, ಪರಃ= ಉತ್ತಮನು, ಪ್ರತೀಯತೇ=ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಭೂತಕಾರಣತ್ವವೆಂದರೆ ನಿಖಿಲಭೂತಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದುದು. ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣತ್ವವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವು. (೨) ಅಂಕುರಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಪೃಥವಿಯು ಬೀಜವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಅವರವರ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವು. (೩) ಅನಾಯಸೇನ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೇಶಲೋಮಾನಿ ಎಂದು ಮೂರನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವು. (೪) ದಿವ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೃರ್ಥವು—ದಿವ್ಯಃ=ಅದ್ಭುತನು, ಅಮೂರ್ತಃ=ನಿಯತ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ಪರಿಮಾಣರಹಿತನು, ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರಃ=ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳ ಹೊರಗೂ ಒಳಗೂ ಇರುವವನು, ಅಪ್ರಾಣೋಹ್ಮಮನಾಃ=ಪೋಷಕಲಾರಹಿತನು, ಶುಭ್ರಃ=ಶುದ್ಧನು, ಪರತಃ=ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ, ಅಕ್ಷರಾತ್=ಚಿತ್ತಕೃತಿಯಿಂದ, ಪರಃ=ಉತ್ತಮನು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅತೋಽಬ್ರವೀತ್ (ಬ್ರವೀತಿ)

॥ ೪ ॥

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕೋ ಧರ್ಮೋಕ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೨೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರರೂಪವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಅಕ್ಷರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಶುಭಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನು ವಿಷ್ಣುವೇ, ಧರ್ಮೋಕ್ತೇಃ = ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಥ ಪರಾ ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ, ತದೇತದಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪುರುಷ ವಿವೇದಂ ವಿಶ್ವಂ, ಕರ್ಮ ತಪೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಾಮೃತಂ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನಿಗೆ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿದೃಷ್ಟಾಂತಮುಕ್ತ್ವಾ ಅಕ್ಷರಾತ್ಸಂಭವತೀಹ ವಿಶ್ವಂ (ಮು.೧.೧.೭.)

ಇತ್ಯತಃ ಪರಂ ತತ್ತರತಃ ಪರಾಭಿಧಾನಾತ್ । ಕೂಟಸ್ಥೋಽಕ್ಷರ ಉಚ್ಯತೇ (ಭ.ಗೀ.೧೫.೧೬.) ಇತಿ ಸ್ವತೇತ್ಯ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ॥ ೫ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿ (ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ) ಅಕ್ಷರಾತ್ಸಂಭವತೀಹ ವಿಶ್ವಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲೆಯಿಂದ ಮೇಲೆ (ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಷರಾತ್ಸಂಭವತಃ ಪರಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ) ತತ್ತರತಃ = ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಅಕ್ಷರದಲೆಯಿಂದ, ಪರಾಭಿಧಾನಾತ್ = ಉತ್ತಮ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಕೂಟಸ್ಥೋಽಕ್ಷರ ಉಚ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೂ, ಜಡ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಚಿತ್ತಕೃತಿಗೂ ಕೂಡ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ = ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣನಾಭಿಧೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ವಜತೇ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವಮಾತ್ರ ತೋರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ

ಜಗದುಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವು ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಬೀರಿಕೆ || ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾಂತರವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾತ್ಪರತಃ ಪರಾಭಿಧಾನಾದೇವ ಚ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಸ್ಯ || ೬ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಸ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೂ (ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಪ್ಲವಿಸನ್ನಿಲಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದರಿಂದ ವಿಪ್ಲವಿಗೇಗೇ ಸಾಧಕವು. ಈ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಚತುರ್ಮುಖಿ ಪರವಲ್ಲವೆಂದರೆ) ತತ್ಪರತಃ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾಖ್ಯಾತಕರನಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವದಿಂದ, ಉತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀವಿಪ್ಲವವನ್ನು (ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರನಿಂದ ಉತ್ತಮನೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳದುದರಿಂದ) ಚತುರ್ಮುಖಿನಿಗೆ (ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳ) ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಚತುರ್ಮುಖಿಪರವೇ ಆಗುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಿನಿಗೇಗೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಾಕ್ಷರತ್ವವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಏವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇತುವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಬೇರೆ ಹೇತುವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (೨) ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕರ್ತಾರ ಮೀಶಂ ಎಂದು ಈಶಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ರುದ್ರನಿಗೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬಹುದು.

ಬೀರಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ಮೃತ ಇಹ ಭವತಿ (ತೃ.ಆ.೨.೧೨.೭.) | ತತ್ಪರ್ಮ ಹರಿತೋಷಂ ಯತ್ ಸಾ ವಿದ್ಯಾ ತನ್ಮತಿಯಯಾ| (ಸ್ವತಃ) ಅಥ ದ್ವೇ ವಾವ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ ಪರಾ ಚೈವಾ (ಪರಾ ಚಾಪರಾ)ಪರಾ ಚಿ ತತ್ರ ಯೇ ವೇದಾ ಯಾನ್ಯಂಗಾನಿ ಯಾನ್ಯುಪಾಂಗಾನಿ ಯಾನಿ ಪ್ರತ್ಯಂಗಾನಿ ಸಾಪರಾ | ಅಥ ಪರಾ ಯಯಾ ಸ ಹರಿವೇದಿತವ್ಯೋ ಯೋಽಸಾವದ್ಯಶ್ಲೋ ನಿಗುಣಃ ಪರಃ ಪರ ಮಾತ್ಮಾ (ಪ್ರತ್ಯಂತರಂ) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತದ್ವರ್ಮತ್ವೇನಾವಗತಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯ ತ್ವೋಕ್ತೇರ್ವಿಪ್ಲವೋವಾದ್ಯಶ್ಚತ್ವಾದಿಗುಣಕಃ || ೨೧ || || ೭ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿದವನು ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. (೨) ಯಾವುದು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ತುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದೋ, ಅದೇವೇ ಕರ್ಮವು. ಯಾವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜ್ಞಾನವು ಆಗುತ್ತದೋ, ಅದೇವೇ ವಿದ್ಯೆಯು. (೩) ಪರಾ ಅಪರಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿದ್ಯೆಗಳು ತಿಳಿದಿಲ್ಲದವೇಕೆ. ಪರಾಪರಾ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ವಿದ್ಯೆಗಳಿಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದು ಋಗಾದಿಗಳೋ, ಯಾವುದು ಶಿಕ್ಷಾದಿ ಪದಂಗಳೋ ಯಾವುದು ಅಯುರ್ವೇದ ಧನುರ್ವೇದ ಗಾಂಧರ್ವ ಮೊದಲಾದ

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಭೂತಕಾರಣತ್ವವೆಂದರೆ ನಿಖಿಲಭೂತಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದುದು. ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣತ್ವವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವು. (೨) ಅಂಕುರಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಪೃಥವಿಯು ಬೀಜವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಅವರವರ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವು. (೩) ಅನಾಯಸೇನ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೇಶಲೋಮಾನಿ ಎಂದು ಮೂರನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವು. (೪) ದಿವ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೃರ್ಥವು—ದಿವ್ಯಃ=ಅದ್ಭುತನು, ಅಮೂರ್ತಃ=ನಿಯತ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ಪರಿಮಾಣರಹಿತನು, ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರಃ=ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳ ಹೊರಗೂ ಒಳಗೂ ಇರುವವನು, ಅಪ್ರಾಣೋಹ್ಯಮನಾಃ=ಜೋಡರಕಲಾರಹಿತನು, ಶುಭ್ರಃ=ಶುದ್ಧನು, ಪರತಃ=ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಮವಾದ, ಅಕ್ಷರಾತ್=ಚಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ, ಪರಃ=ಉತ್ತಮನು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತೋಽಬ್ರವೀತ್ (ಬ್ರವೀತಿ)

|| ೪ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕೋ ಧರ್ಮೋಕ್ತೇಃ ಓಂ || ೨೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರರೂಪವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಅಕ್ಷರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಶುಭಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನು ವಿಷ್ಣುವೇ, ಧರ್ಮೋಕ್ತೇಃ = ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಥ ಪರಾ ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ, ತದೇತದಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪುರುಷ ವಿವೇಕಂ ವಿಶ್ವಂ, ಕರ್ಮ ತಪೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಾಮೃತಂ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನಿಗೆ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿದೃಷ್ಟಾಂತಮುಕ್ತಾ ಅಕ್ಷರಾತ್ಸಂಭವತೀಹ ವಿಶ್ವಂ (ಮು.೧.೧.೭.)

ಇತ್ಯತಃ ಪರಂ ತತ್ತರತಃ ಪರಾಭಿಧಾನಾತ್ | ಕೂಟಸ್ಥೋಽಕ್ಷರ ಉಚ್ಯತೇ (ಭ.ಗೀ.೧೫.೧೬.) ಇತಿ ಸ್ವತೇತ್ಯ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿ (ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ) ಅಕ್ಷರಾತ್ಸಂಭವತೀಹ ವಿಶ್ವಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲೆಯಿಂದ ಮೇಲೆ (ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಷರಾತ್ಸಂಭವತಃ ಪರಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ) ತತ್ತರತಃ = ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಅಕ್ಷರದಲೆಯಿಂದ, ಪರಾಭಿಧಾನಾತ್ = ಉತ್ತಮ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಕೂಟಸ್ಥೋಽಕ್ಷರ ಉಚ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ಸ್ಪೃತಿಯಿಂದಲೂ, ಜಡ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಚಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಕೂಡ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ = ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಕಾನಾಭಿದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಅಲ್ಲಿ ಸೃಜತೇ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವಮಾತ್ರ ತೋರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ

ಜಗದುಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವು ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾಂತರವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾತ್ಪರತಃ ಪರಾಭಿಧಾನಾದೇವ ಚ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಸ್ಯ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೂ (ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಸಾಧಕವು. ಈ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಚತುರ್ಮುಖಿ ಪರವಲ್ಲವೆಂದರೆ) ತತ್ಪರತಃ=ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾವ್ಯಾಚಕ್ಷರನಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವದಿಂದ, ಉತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು (ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಆಕ್ಷರನಿಂದ ಉತ್ತಮನೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ) ಚತುರ್ಮುಖಿನಿಗೆ (ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳ) ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಚತುರ್ಮುಖಿಪರವೇ ಆಗುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಿನಿಗೇನೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಾಕ್ಷರತ್ವವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಏವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇತುವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಬೇರೆ ಹೇತುವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (೨) ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕರ್ತಾರ ಮೀಶಂ ಎಂದು ಈಶಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ರುದ್ರನಿಗೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬಹುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ಮತ ಇಹ ಭವತಿ (ತೈ.ಆ.೩.೧೨.೨.) | ತತ್ಕರ್ಮ ಹರಿತೋಷಂ ಯತ್ ಸಾ ವಿದ್ಯಾ ತನ್ಮತಿಯಯಾ | (ಸ್ವತಃ) ಅಥ ದ್ವೇ ವಾವ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ ಪರಾ ಚೈವಾ (ಪರಾ ಚಾಪರಾ)ಪರಾ ಚ | ತತ್ರ ಯೇ ವೇದಾ ಯಾನ್ಯಂಗಾನಿ ಯಾನ್ಯುಪಾಂಗಾನಿ ಯಾನಿ ಪ್ರತ್ಯಂಗಾನಿ ಸಾಪರಾ | ಅಥ ಪರಾ ಯಯಾ ಸ ಹರಿವೇದಿತವ್ಯೋ ಯೋಽಸಾವದೃಶ್ಯೋ ನಿರ್ಗುಣಃ ಪರಃ ಪರ ಮಾತ್ಮಾ (ಶ್ರುತ್ಯಂತರಂ) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತದ್ವರ್ಮತ್ವೇನಾವಗತಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯ ತ್ವೋಕ್ತೇರ್ವಿಷ್ಣುರೇವಾದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕಃ || ೨೧ || || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿದವನು ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. (೨) ಯಾವುದು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ತುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದೋ, ಅದೇವೇ ಕರ್ಮವು. ಯಾವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜ್ಞಾನವು ಆಗುತ್ತದೋ, ಅದೇವೇ ವಿದ್ಯೆಯು. (೩) ಪರಾ ಅಪರಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿದ್ಯೆಗಳು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕು. ಪರಾಪರಾ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ವಿದ್ಯೆಗಳಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುವು ಋಗಾದಿಗಳೋ, ಯಾವುವು ಶಿಕ್ಷಾದಿ ಪಡಂಗಳೋ ಯಾವುವು ಆಯುರ್ವೇದ ಧನುರ್ವೇದ ಗಾಂಧರ್ವ ಮೊದಲಾದ

ಉಪಾಂಗಗಳೋ, ಯಾವುವು ಶಿಷ್ಯಗಳಾದ ಕಲಾವಿದ್ಯೆಗಳೋ, ಅದು ಅಪರವಿದ್ಯೆಯು. ಯಾವಾತನು ದೃಶ್ಯದಿಂದ ಭಿನ್ನನೋ, ನಿರ್ಗುಣಃ=ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣರಹಿತನೋ, ಪರಃ=ವಿಲಕ್ಷಣನೋ, ಪರಮಾತ್ಮಾ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ವ್ಯಾಪ್ತನೋ, ಆ ಪರಿಯು, ಯಾವ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕೋ, ಅದು ಋಗಾದಿರೂಪವಾದ ಪರವಿದ್ಯೆಯು, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ (ಅದಿಪದದಿಂದ ತದೇತದ್ಭಕ್ತ್ಯ ತ್ರಿಪಾದಸ್ಯಾಮೃತಂ ದಿವಿ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ) ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವ ಅಮೃತತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವರೂಪಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ವಿಷ್ಣುತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ತಮೇವಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಿದ್ಯೆಯೇ ಪರವಿದ್ಯಾ ಎನ್ನುತ್ತದೆ. (೨) ತತ್ಕರ್ಮ ಎನ್ನುವ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೩) ದೈವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೪) ಹೇಗೆ ಸಕಾಮತ್ವ ನಿಷ್ಕಾಮತ್ವರೂಪಉಪಾಧಿಭೇದದಿಂದ ಒಂದೇ ಕರ್ಮವು ಪ್ರವೃತ್ತಕರ್ಮ, ನಿವೃತ್ತಕರ್ಮ ಎನ್ನುವತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕತ್ವ ಕರ್ಮಾದಿವಿಷಯಕತ್ವರೂಪಉಪಾಧಿಭೇದದಿಂದ ಋಗಾದಿಗಳೇ ಪರವಿದ್ಯೆಯೆಂದು ಅಪರ ವಿದ್ಯೆಯೆಂದೂ ಎನ್ನಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. || ೨೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಕೃತಿ ವಿರಿಂಚರಿಗೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವು ವಿಷ್ಣುವಿತರರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿದಾಗ್ಯೂ ಪುನಃ ವಿಶೇಷಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿಶೇಷಣಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಭ್ಯಾಂ ಚ ನೇತರೌ ಓಂ || ೨೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಭ್ಯಾಂ ಚ=ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, (ತಸ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿರಿಂಚನಿಗೆ ಆ ಅಕ್ಷರದಿಂದ) ಜನ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಭೇದಕ ಧರ್ಮದ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಇತರೌ = ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೂ ವಿರಿಂಚನೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣವುಳ್ಳವರು ಅಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವವಿದ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಮಯಂ ತಪಃ || (ಮು.೧.೧. ೧೦.) ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಾನ್ ಪ್ರಕೃತಿಃ || ತಸ್ಮಾದೇತದ್ಭಕ್ತ್ಯ ನಾಮ ರೂಪಮನ್ಯಂ ಚ ಜಾಯತೇ | (ಮು.೧.೧.೧೦.) ಇತಿ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾನ್ ವಿರಿಂಚಃ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವಾತನು ಸರ್ವವಿಷಯಕ ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೋ, ಸರ್ವ ವಿಷಯಕ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೋ, ಯಾವಾತನು, ತಪಃ=ಆಲೋಚನಕ್ರಿಯೆಯು ಜ್ಞಾನಮಯಂ=

ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವೇ. (ಸಂಶಯಾತ್ಮಕವಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು (ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳದು) ನ=ಅಲ್ಲ ಆ ಅಕ್ಷರದಶೆಯಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಾಬ್ರ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಶಬ್ದಪ್ರಪಂಚ, ಅರ್ಥಪ್ರಪಂಚ ಪೃಥವಿಯೂ ತದಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಜನ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಭೇದಕಥಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಅಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಅಥರ್ವಣದಲ್ಲಿ ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವವಿತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲಿನದಾದ ತಪಸಾ ಚೀಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂಬಂಧಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ತಪಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಲೋಚನೆವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನವು ಪ್ರತೀತವಾಗಲು ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಮಯಂ ತಪಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಾಂತರವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ತಪಸ್ಸು ಸಂತಾಪಾತ್ಮಕವಾದುದಲ್ಲ ಪೂರ್ಣಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವು. ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಆಪ್ತತಮನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು (೨) ಸರ್ವವಿತ್=ಸರ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು, ಸತ್ಯಕಾಮನು, ಅಥವಾ ಸರ್ವೋತ್ತರಕನು. (೩) ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಅದರೂ ವಿದ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಎನ್ನುವ ಧಾತುಷ್ಯಾನ್ಯಾದಿಂದ ಸರ್ವತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಎಂದು ಸರ್ವವಿತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಒೀಶಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಕ್ಷರನಿಂದ ಪರತಃ ಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಎಂದರೆ— ವಿಶೇಷಣಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಭ್ಯಾಂ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವಿಂಡಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಪರಂ ತಕ್ಷರಂ ಯಾ ಸಾ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಡರೂಪಿಕಾ | ಶ್ರೀಃ ಪರಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಚೇತನಾ ವಿಷ್ಣುಸಂತ್ರಯಾ || ತಾಮಕ್ಷರಂ ಪರಂ ಪ್ರಾಹುಃ ಪರತಃ ಪರಮಕ್ಷರಂ | ಹರಿಮೇವಾಖಿಲಗುಣಮಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಂ || ಇತಿ ಸ್ಯಾದೇ || ತ್ಯಕ್ಷರಾಭಿಧಾನಾದಕ್ಷರಾತ್ ಪರತಃ ಪರ ಇತ್ಯಪಿ ವಿಶೇಷಣಮೇವ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಕ್ಷರದ ಮೂರು ಅಂದರೆ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಅಕ್ಷರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಿನಿರ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ) ಯಾವುದು ಅಪರಾಕ್ಷರವೋ ಅದು ಜಡರೂಪಿಯಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ. ಯಾವುದು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳದೋ, ಉತ್ತಮವಾದುದೋ, ಪ್ರಕೃತಿರೂಪವೋ ಲಕ್ಷ್ಮೀರೂಪವು (ಎಂದವೃದ್ಧರಿಂದ) ಕರಿಯಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅದನ್ನು ಪರಾಕ್ಷರವನ್ನಾಗಿ (ಜ್ಞಾನಿಗಳು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಯಾವುದು ಪರತಃ ಪರಾಕ್ಷರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅದನ್ನು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವದಿಂದ ಹೆಚ್ಚುಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನಾಗಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ಯಾದವುರಾಗದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರತ್ವವಿದ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಾತ್ಪರತಃ ಪರಃ ಎನ್ನವು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಷರಾತ್ಪರತಃ ಪರತ್ವವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸಾರ್ವಜ್ಞ ಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷಣವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅಕ್ಷರಾತ್ಪರತಃ ಪರತ್ವವೂ ಕೂಡ

ವಿಷ್ಣುಖ್ಯಪ್ರಕೃತಾಕ್ಷರನಿಗೇನೇ ವಿಶೇಷಣವು. ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣವುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಅವಧೀಕರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬೇರೆ ಯಾರಿಗೂ ಅಕ್ಷರಾತ್ಮರತಃ ಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ. ಅಕ್ಷರಶ್ರುತಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಹೇಗೆ? ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಿಗೆ ಅಕ್ಷರಾತ್ಮರತಃ ಪರತ್ವವು ವಿರುದ್ಧವೆನ್ನಕೂಡದು. ಅಪರಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಾನದವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರತ್ರಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ಇತರಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ (ಜಡ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ) ಉತ್ತಮವಾದ ಶ್ರೀತತ್ವದಿಂದ ಪರತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. (೨) ಪ್ರಮೇಯದೀಪದಲ್ಲಿ ಅದರೂ ಅಕ್ಷರಾತ್ಮ=ಶ್ರೀ ತತ್ವದಿಂದ, ಪರತಃ ಪರಃ=ಅತ್ಯುತ್ತಮನು ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಾತ್ಮರತಃ ಪರಃ ಎನ್ನುವುದೂ ಅವನಿಗೇನೇ ವಿಶೇಷಣವು. ಇತರರಿಗೆ ಅಲ್ಲ. ಅಕ್ಷರಾತ್ಮರತಃ ಪರತ್ವವು ವಿರುದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಂ ಎಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಅವಾಂತರ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಪಾಂಡುಪುತ್ರನಾದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸ್ವಾಧಿಮುಕ್ತಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನಾದಿಗಳಿಂದ ಪರತ್ವವು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಅಕ್ಷರಾಂತರದಿಂದ ಈ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ಪರತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರವಿಂಡಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಂತರವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

ಒೀಶಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಅನ್ಯಮೀಶಂ ಎಂದು ಈಶಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ರುದ್ರನು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಏಕೆ ಆಗಲಾರನು ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರರೂಪವಾಗಿ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾನ್ವೇತರಃ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || *ಜುಷ್ಠಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಸನ್ಯಮೀಶಮಸ್ಯ ಮಹಿಮಾನಮಿತಿ ವೀತ ತೋಕಃ
(ಮು.೩.೧.೨.) ಇತಿ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾದೀಶಪದ(ಶಬ್ದ)ಪ್ರಾಪ್ತೋಽಪಿ ನ ರುದ್ರಃ ||
೨೨ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಪಿ=ಯದೃಽಪಿ, ರುದ್ರೋಽಪಿ=ರುದ್ರನೂ ಕೂಡ, ಈಶಪದಪ್ರಾಪ್ತಃ=ಈಶಶಬ್ದದಿಂದ (ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು) ಆಪಾತತಃ ಇತಿ=ಜುಷ್ಠಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುಖ್ಯಅಕ್ಷರನಿಗೆ, ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾದಪಿ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಈಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ರುದ್ರನಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ರುದ್ರಃ=ರುದ್ರನು, ನ=ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಅಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಇತರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ, ವಿರಿಂಚ ರುದ್ರಪರತ್ವವಿದ್ದರೆ ದ್ವಿವಚನವು ಕೂಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ವಿರಿಂಚ ರುದ್ರರು ಚೇತನರಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನು ಏಕೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. || ೨೨ ||

ಒೀಶಿಕೆ || ಯುಕ್ತೋತ್ತರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ರೂಪೋಪನ್ಯಾಸಾಚ್ಚ ಓಂ || ೨೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನಿಗೆ ಯದಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ರೂಪೋಪನ್ಯಾಸಾಚ್ಚ = ಕುದ್ಧವಾದ ರುಗ್ಮರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ (ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ವಿಷ್ಣುವೇ)

ಭಾಷ್ಯ || ಯದಾ ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತೇ ರುಗ್ಮವರ್ಣಂ ಕರ್ತಾರಮೀತಂ ಪುರುಷಂ ಬ್ರಹ್ಮಯೋನಿಂ (ಮು.೩.೧.೨.) | ಇತಿ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ತದಾ ವಿದ್ಯಾನ್ ಪುಣ್ಯಪಾಪೇ ನಿರ್ಧೂಯ ನಿರಂಜನಃ ಪರಮಂ ಸಾಮ್ಯಮುಪೈತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯರೇಪದಿಂದ ಅನ್ವಯವು) ಕುದ್ಧವಾದ ಸುವರ್ಣದಂತೆ ವರ್ಣವುಳ್ಳ, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತನೂ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕರ್ತನೂ, ಪೂರ್ಣಪಡ್ಡುಣಗಳುಳ್ಳವನೂ, ತನಗೆ ನಿಯಾಮಕನೂ ಆದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಜೀವನು ಯಾವಾಗ ನೋಡುತ್ತಾನೋ, ಅಗ ಜೀವಸ್ತುಕ್ತನು ಅಪ್ರಾರಬ್ಧಗಳಾದ ಅನಿಷ್ಠ ಪುಣ್ಯಗಳನ್ನೂ ನಿವಿಲಿ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು (ನಿರಂಜನಃ) ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ವಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕುಚಿತ್ತಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತನಾಗಿ ಅಥವಾ ಅಂಜನಾಬ್ಧಿ ಅವಿದ್ಯಾರಹಿತಃ ಎಂದು ಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನರಹಿತನಾಗಿ (ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ) ಸ್ವಯೋಗ್ಯ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವಾದಿನಾಮ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ನಿರ್ದುಖತ್ವಾದಿನಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಶ್ರುತಾರ್ಥವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೂ ರೂಪವಿದ್ದ ಪ್ರಮುಕ್ತ ರೂಪೋಪನ್ಯಾಸದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವು ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಏಕೋ ನಾರಾಯಣ ಅಸೀನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಾ ನ ಚ ಶಂಕರಃ | ಸ ಮುನಿಭೂತ್ವಾ ಸಮಚಿಂತಯತ್ | ತತಃ ಏತೇ ವ್ಯಜಾಯಂತಿ ವಿಶ್ವೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭೋಽಗ್ನಿರ್ಯಮೋ ವರುಣರುದ್ರೇಂದ್ರಾ ಇತಿ ತಸ್ಯ ಹೈತಸ್ಯ ಪರಮಸ್ಯ ನಾರಾಯಣಸ್ಯ ಚತ್ವಾರಿ ರೂಪಾಣಿ ಶುಕ್ಲಂ ರಕ್ತಂ ರೌಗ್ಮಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಇತಿ | ಸ ವಿತಾನ್ಯೇತೇ ಭೋವ್ಯ(ಭ್ಯ)ಚೇಕ್ಷಪತ್ | ವಿಮಿತ್ರಾಣಿ ವ್ಯಮಿತ್ರಯತ್ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ) ನಾರಾಯಣನೊಬ್ಬನೇ ಸರ್ವಸೃತಂತ್ರನಾಗಿ ಇದ್ದನು. ಚತುರ್ಮುಖನೂ ರುದ್ರನೂ (ತಂತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರಲಿಲ್ಲ) ಆ ವಿಷ್ಣುವು ಮನನಶೀಲನು ಅಥವಾ ಮೌನಿಯು ಆಗಿ ಇವರು ಹುಟ್ಟಿಲಿ ಎಂದು ಧ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆತನ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಇವರು ಹುಟ್ಟಿದರು. (ಯಾರೆಂದರೆ) (ವಿಶ್ವಃ) ವಾಯುದೇವರು, ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು, ಅಗ್ನಿಯು, ಯಮನು, ವರುಣನು, ರುದ್ರ, ಇಂದ್ರರು ಎಂದು. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಸರ್ವಜೀವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಶುಕ್ಲ ರಕ್ತ ರೌಗ್ಮ ಕೃಷ್ಣ ಎನ್ನುವ ನಾಲ್ಕು ಶುದ್ಧವರ್ಣಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ನಾರಾಯಣನು ಮೊದಲೇ ತನ್ನಿಂದ ಮಿಶ್ರೀಕೃತಗಳಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ವಾಯುಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಕ್ಷಪ್ತಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ವಿಮಿತ್ರ

ಗಲಾದವುಗಳನ್ನು ಪುನರಪಿ ಮಾನುಷಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಿಶ್ರೀಕರಿಸಿದನು. (ಶುದ್ಧರೂಪಗಳನ್ನಾದರೂ ತನಗೇನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡನು.)

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ ವಿತಾದ್ಯಗೇತದ್ರೂಪಮಿತಿ ತಸ್ಯೈವ ಹಿ ರೂಪಾಣ್ಯಭಿಧೀಯಂತೇ

|| ೧೩ || ೨೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅನ್ಯತ್ರ ಮಿಶ್ರೀಕರಿಸಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವಿನ ರೂಪವು ಶುದ್ಧವಾದ ಶುಕ್ಲಾದಿ ಸ್ವರೂಪವೇ. (ವಾಯು ಮೊದಲಾದವರ ರೂಪದಂತೆ ಮಿಶ್ರವಾದುದಲ್ಲ.) ಹೀಗಾಗಿ ಕಾರಣದಿಂದ, ಇತಿಃ ಉದಾಹೃತವಾಕ್ಯದಿಂದ, ರೂಪಾಣಃ ಶುದ್ಧರೂಪಾದಿರೂಪಗಳು, ತಸ್ಯೈವ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ, ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೋ, (ಇತರರಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವನ್ನು ಶಂಕಿಸ ಕೂಡದು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಯದ್ಯಪಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತೋಪಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತಸ್ಯ ಹೈತಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಬೇಕಿತ್ತು, ಏಕೋ ನಾರಾಯಣಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ವಿಶೇಷಃ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಅಂಶವನ್ನುದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (೨) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಹೇಳಿದರೂ ರೂಪರಬ್ರವು ಶುದ್ಧರೂಪಪರವು, ಬೇರೆಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧರೂಪವಿಲ್ಲ.

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಭೂತಯೋನಿಯು (ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದುದು) ೧ ಪ್ರಧಾನವೋ, ೨ ಜೀವನೋ, ೩ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ— ಚಿನ್ನದ ಪರಿಣಾಮವಾದ ಒಡ್ಡುಗಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಸಾರೂಪ್ಯವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದಲೂ, ರಜ್ಜುವಿವರ್ತ (ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತ)ವಾದ ಸರ್ಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರಜ್ಜು ಸಾರೂಪ್ಯವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದಲೂ ಜಡಭೂತವಾದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಚೇತನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಾರೂಪ್ಯವು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರಿಣಾಮವೂ ವಿವರ್ತತ್ವವೂ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಂಭವತೀಹ ವಿಶ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಧಾನವೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೨) ಅಥವಾ ಭೂತಯೋನಿಃ ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವು ಎಂದು ಯೋನಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಜೀವನೇ ಅದೃಶ್ಯದ್ದಾರಾ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಚಾರವಲ್ಲ, ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತವು. ರಜ್ಜು (ಹಗ್ಗ)ವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ಪವು ಹೇಗೆ ಆರೋಪಿತವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಜಗತ್ತೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವು. ಅಧಿಷ್ಠಾನಕ್ಕೂ ಅಧ್ಯಸ್ತಮಾನವಾದ ವಸ್ತುವಿಗೂ ಸಾರೂಪ್ಯವು ಬೇಕೆನ್ನುವ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ, ವಿವರ್ತವು ಪ್ರಪಂಚೋಽಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಕೋಽಪರಿಣಾಮಿನಃ | ಅನಾದಿವಾಸನೋದ್ಯುತೋ ನ ಸಾರೂಪ್ಯಮಪೇಕ್ಷತೇ ||

ಈ ಜಗತ್ತು ಅವರಿಣಾಮಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವು. ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತನಾದ ಅಕ್ಷರನನ್ನು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವವಿತ್ ಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಮಯಂ ತಪಃ ತಸ್ಮಾದೇತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ನಾಮ ರೂಪಮಸ್ಥಂ ಚ ಜಾಯಾತೇ॥ ಎಂದು ಸರ್ವಜ್ಞನಾದವನೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತನೆಂದು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಜಡವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರನು ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಪ್ರಧಾನವಾಗಲೀ ಜೀವಾತ್ಮನಾಗಲೀ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮ ಪರವಾದರೆ ಸವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ೨ನೇಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿಯೇ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂದರೆ ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕಿತ್ತು ಮತ್ತು ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ತದನನ್ಯತ್ವಮಾರಂಭಗತಬ್ಬಾದಿಭ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ (ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ) ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವಿಹಾರವೆಂದು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಉಂಟಾಗದೇ ಹೋಗುವುದು. ಮತ್ತು ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತತತ್ವವು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಕ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ರಜ್ಜುಸರ್ಪಾದಿದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು ಯಥೋರ್ಣಾನಾಭಃ ಸ್ವಚತೇ ಎಂದು ಊರ್ಣಾನಾಭಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ವಿವರ್ತಪರತ್ವವಿದ್ದರೆ ಕ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಲ್ಲದೆ, ಯದ್ಭೂತಯೋನಿಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಯೋನಿಪದಾದಿಗಳೂ ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು. ಸರ್ಪಾರೋಪಾದಿಷ್ಟಾನವಾದ ರಜ್ಜುವು ಸರ್ಪಕ್ಕೆ ಯೋನಿಯೆಂದು ಅನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ಸರ್ಪವು ರಜ್ಜುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂದೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ (೨) ಮತ್ತು ೨ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯೋಹ್ಯಮೂರ್ತಃ ಎಂದು ದಿವ್ಯತ್ವಾದಿವಿಶೇಷಗವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಭೇದನಾಧಿಕವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಭೇದಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭೇದ ಭೇದಕಗಳ ಉಕ್ತಿಯೇ ಕೂಡದೆಹೋಗುವುದು. (೩) ಮತ್ತು ೨ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪುರುಷ ವಿವೇದಂ ವಿಶ್ವಂ ಎಂದು ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು ರೂಪಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ನಾವು ಹೇಳಿದ ರುಗ್ಮವರ್ಣದಲ್ಲಿ ರೂಪಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವದಲ್ಲಿ ರೂಪಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ (೪) ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕಃ ಎಂದು ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷಣಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಭ್ಯಾಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜೀವಾದಿಗಳಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಪರರಿಂದ ಅಂಗೀಕೃತಗಣಾದ ನಿರ್ಗುಣತ್ವ ಐಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಈ ಸೂತ್ರಗಳು ಪ್ರತಿಕೂಲಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಮತವು ಅತ್ಯಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ— (1) ಅಥ ಪರಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಪುರುಷರು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ರಾಗುತ್ತಾರೋ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಅಚೇತನಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ತಜ್ಞಾತೀಯವಾದ ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಧಾನವೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಸರ್ವಭೂತಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವಾದ ಅಕ್ಷರವು. ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಕಃ

ಪರಃ ಎನ್ನುವುದಲ್ಲದೆ ಪರತ್ವವಾದರೂ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ಜೀವನಿಗೆ. ತಥಾಚ ಪ್ರಕೃತಿ ಜೀವರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು, (ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕತ್ವವೂ ಅಕ್ಷರಾತ್ಮರತಃ ಪರತ್ವವೂ ಎರಡೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು.) ಹೇಗೆಂದರೆ—ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, (ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಃ) ಅವ್ಯಾಕೃತವಾದ ಭೂತಸೂಕ್ಷ್ಮದಿಂದ (ಪರತಃ) ಪರವಾದ ಸಮಷ್ಟಿಪುರುಷನ ದೇಶಿಯಿಂದಲೂ (ಪರಃ) ಪರನು ಎಂದು ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಅಗ್ನಿರ್ಮೂರ್ಧಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜಗದ್ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಕೃತಿಜೀವರು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ—ದಿವ್ಯೋ ಹೃದಯೋ ಪುರುಷಃ ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರೋ ಹೃದಃ | ಅಪ್ರಾಣೋ ಹೃದಯಃ ಶುಭ್ರೋ ಹೃದ್ರಾತ್ರತಃ ಪರಃ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾತ್ಮರತಃ ಪರನಲ್ಲಿ ಅಮೂರ್ತತ್ವ, ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವ, ಅಪ್ರಾಣತ್ವಾದಿಗಳು ತೋರುವುದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನುವ ಶಂಕೆಯು ಬರಲಾರದು. ಮತ್ತು ನಿರವಕಾಶವಾದ ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಧಾನವೇ ಅಕ್ಷರವು ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಕೂಡುವಾಗ ಸಾವಕಾಶವಾದ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳ ನಿಷೇಧದಿಂದ ನಿಯಮೇನ ಅಚೇತನೋಪಸ್ಥಿತಿಯು ಬರಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳೆರಡೂ ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

(೧) ಅಥರ್ವಣದಲ್ಲಿ ದ್ವೇ ವಿದ್ವೇ ವೇದಿತವೇ ಎಂದುಪ್ರಕೃತಿಸಿಕೊಂಡು ಅಥ ಪರಾ ಯಯಾತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ, ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮಗ್ರಾಹ್ಯಮಗೋತ್ರಮವರ್ಣಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಂ ಭವೇಹ ವಿಶ್ವಂ ಎಂದು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾದ ಅಕ್ಷರವು ಚಿತ್ತತ್ವತಿ, ಅಚಿತ್ತತ್ವತಿ, ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರರೋ, ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ನಂದೇಹವು. ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿಯಥಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮೋಷಫಯಃ ಸಂಭವಂತಿ ಎಂದು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಥಾಸಕ್ಷರಾತ್ಮಂಭವೇಹ ವಿಶ್ವಂ ಎಂದು ಸರ್ವಜಗದುಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವ ರೂಪಲಿಂಗದಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. (೨) ಅಥವಾ ಕೂಟಸ್ಯೋಽಕ್ಷರ ಉಚ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರರಬ್ರಹ್ಮ ಚಿತ್ತತ್ವತಿಯಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀ ತತ್ವದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದುದರಿಂದ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಚಿತ್ತತ್ವತಿಯೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. (೩) ಅಥವಾ ಸ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಂ ಎಂದು ಉಪಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಿನೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. (೪) ಅಥವಾ ಕರ್ತಾರಮೀಶಂ ಎಂದು ಉತ್ತರತ್ವವು ಈಶಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ರುದ್ರನಾಗಲೀ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಇಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾದಿಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅಕ್ಷರಾತ್ಮರತಃ ಪರಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರವು ನಿಶ್ಚಪ್ತವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಗಲಾರನು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ

ಮಾಡಿರುವರು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಅಥ ಪರಾ ಯಯಾ ಸ ಹರಿರ್ವೇದಿತವ್ಯಃ ಸಾ ವಿದ್ಯಾ ತನ್ಮತಿಯಯಾ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಸ್ವತೀಕೃತದ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಚ ನಿವೃತ್ತಂ ಚ ಯಥೈಕಂ ಕರ್ಮ ಕಥ್ಯತೇ| ಉಪಾಧಿಭೇದಾದ್ವಿದ್ಯಾಽಪಿ ತಥೈವೈಕಾ ಪರಾಽಪರಾ| | ಹೇಗೆ ಒಂದೇ ಕರ್ಮವು ಫಲಕಾಮನೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದರೆ ಪ್ರವೃತ್ತಕರ್ಮವೆನಿಸುತ್ತದೋ, ಕಾಮನಾವಿಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ನಿವೃತ್ತಕರ್ಮವೆನಿಸುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಯುಗಾದಿರೂಪವಾದ ಒಂದೇ ವಿದ್ಯೆಯು ಸನ್ನ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಮಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕಶಕ್ತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯರೂಪ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ, ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರವಿದ್ಯೆಯೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಸನ್ನ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಉಪಬೃಂಹಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಪರವಿದ್ಯೆಯೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಯುಗಾದ್ಯಾ ಅಪರಾ ವಿದ್ಯಾಃ ಯದಾ ವಿಷ್ಲೋರ್ನ ವಾಚಕಾಃ| ತಾ ವಿವ ಪರಮಾ ವಿದ್ಯಾಃ ಯದಾ ವಿಷ್ಲೋಸ್ತು ವಾಚಕಾಃ|| ಎಂದು. (೫) ಸರ್ವ ವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ, ಯೇನಾಕ್ಷರಂ ಪುರುಷಂ ವೇದ ಸತ್ಯಂ ಎಂದು ಪರವಿದ್ಯಾ ವಿಷಯತ್ವಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗದಿಂದ ಸ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ಯಾಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ದ್ವ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಚತುರ್ಮುಖಿ ಪರವಾಗಲಾರದು. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವು. (೬) ರುದ್ರನು ಚತುರ್ಮುಖಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನಾದುದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಿನಿಗೆ ಜನಕನು ಆಗಲಾರನು. ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ತಾರಮೀಶಂ ಪುರುಷಂ ಬ್ರಹ್ಮಯೋನಿಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಈಶ ಶಬ್ದವು ರುದ್ರಪರವಾಗಲಾರದು, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವು. (೭) ಮತ್ತೂ ಯದಾ ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತೇ ರುಗ್ಮಣ್ಯಂ ಎಂದು ರುಗ್ಮರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ವಿವಿಶ್ರಾಣಿ ವೈಮಿಶ್ರಯತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಮಿಶ್ರರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ಶುದ್ಧರೂಪವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರ ತಕ್ಕದ್ದು. (೮) ಅಪರಂ ತ್ವರಂ ಯಾ ಸಾ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಡರೂಪಿಕಾ| ಶ್ರೀಃ ಪರಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಚೇತನಾ ವಿಷ್ಣುಸಂಶ್ರಯಾ|| ತಾಮಕ್ಷರಂ ಪರಂ ಪ್ರಾಹುಃ ಪರತಃ ಪರಮಕ್ಷರಂ ಹರಿಮೇವಾಲಿಲಗುಣಮುಕ್ತತ್ರಯಮೀರಿತಂ|| ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಕ್ಷರವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೯) ಪೃಥಿ ವ್ಯಾಧಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲದೆ ಉಪಾ ದಾನುಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲ. (೧೦) ಪ್ರಧಾನ (ಪ್ರಕೃತಿ)ವೆಂದು ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡರೆ ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ| ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವರೂಪವಿಶೇಷಣವು ಕೊಡಲಾರದು. (೧೧) ತಸ್ಮಾದೇತದ್ವಪ್ಪ ನಾಮ ರೂಪದುಷ್ಣಂ ಚ ಜಾಯತೇ| ಜುಷ್ಠಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಸನ್ಯಮೀಶಂ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರರಿಗೆ ಅಕ್ಷರನಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದ ರಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಪರತಃ ಪರನೆಂದು ಶ್ರುತನಾದ ಅಕ್ಷರನು ವಿಷ್ಣುವೇ. || ೬ ||

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೭ ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || (೧) ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪಾಚಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವಾನರನಾಮಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (೨) ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣೇಷು ಸರ್ವಗತತ್ವಮುಕ್ತಂ(ಸರ್ವಗತತ್ವಂ) | ಯಸ್ತೈತಮೇವಂ ಪ್ರಾದೇಶಮಾತ್ರಮಭಿವಿಮಾತ್ಮಾನಂ ವೈಶ್ವಾನರಮುಪಾಸ್ತೇ (ಭಾ.ಶಿ.೧೮.೧.) | ಇತಿ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಮೋಕ್ತಂ | ಇತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಅತೀತಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಮುಂಡಕಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ) ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿತ್ಯಂ ವಿಭುಂ ಸರ್ವಗತಂ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಯಾವುದು) ಸರ್ವಗತತ್ವವು (ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೋ ಅದು ಭಂದೋಗಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ಯಾವಅಧಿಕಾರಿಯು ದೇಹ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದೇಶಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ (ಅಥವಾ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪಕಾರೀತಿಯಾಗಿ ಆಯಾಯ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ) ಪ್ರಾದೇಶಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ, ಸರ್ವಗತನಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವೈಶ್ವಾನರಾವ್ಯವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವರೀತಿಯಾಗಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, (ಆತನು ಸ್ವಯೋಗ್ಯಭೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ.) ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಭಂದೋಗಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಇತರರಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಅಕ್ಷೀಪಿಸುತ್ತಾ ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದಿಗಳೂ ಇತರರಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಅಕ್ಷೀಪಿಸಿದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷೀಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು (೨) ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷಯವು, ವಿಷ್ಣುವೋ, ಮತ್ತೊಬ್ಬನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ ಆಹ

|| ೨ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಸಾಧಾರಣಶಬ್ದವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ || ೨೪ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಅಗ್ನಾವಿಷ್ಟೋಃ ಸಾಧಾರಣಸ್ಯ (ಸಾಧಾರಣ) ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣಾವೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾತ್ಮಕಚ್ಛೇದನ ವಿಶೇಷಕಾದ್ವೈಶ್ವಾನರೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ || ೨೪ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಒಂಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಸಾಧಾರಣ ಶಬ್ದವಿಶೇಷಾತ್ = ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮವೆಂದು ತೋರುವ ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಶೇಷಗವಿದ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಯದ್ಯಪಿ ಅಗ್ನಿ ವಿಷ್ಣುಗಳು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿಷಯರು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಾಧಕವಾದ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದವು ನಿರವಕಾಶತ್ವರೂಪಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತಸಾಧಕವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸಮವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಲಿಂಗದಿಂದ ನಿವರಣಾರವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಮಗಲಾದಾಗ್ಯೂ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಆದಾಗ್ಯೂ ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದವು ಉಭಯಸಾಧಾರಣವಾದಾಗ್ಯೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಆತ್ಮಾನಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಎಂದು ವಿಶೇಷಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾದಿಗಳು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಿಂದ ಅನ್ಯಥಾ ಉಪಪನ್ನಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ನಿರ್ಣಾಯಕ ವಿಶೇಷಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿರ್ಣಾಯಕ ಆತ್ಮಶಬ್ದವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಅಗ್ನಿರೂಪದೇವತೆಯಾಗಲೀ ಭೂತಾಗ್ನಿಯಾಗಲೀ ಅಲ್ಲ ॥ ೨೪ ॥

ಓತಿ ॥ ಹಾಗಾದರೆ ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಮುಖ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳೇನೇ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವೆನ್ನುವುದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪ ಹೇತುತರದಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಗಮನುಮಾನಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಓಂ ॥ ೨೫ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅಹಂ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಭೂತ್ವಾಪ್ರಾಣನಾಂ ದೇಹಮಾಶ್ರಿತಃ । (ಭ.ಗೀ.೧೫.೧೪.)
ಇತಿ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಗಮತ್ರಾಪಿ ಸ ವಿವೋಚ್ಯತ ಇತ್ಯಸ್ಯಾನುಮಾಪಕಂ ॥ ೪ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಗಂ= ನಾನು ವೈಶ್ವಾನರನು ಆಗಿ ಪ್ರಾಣಗಳ ದೇಹವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ ಎನ್ನುವ ಗೀತಾಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವೈಶ್ವಾನರತ್ವವು, ಅಪ್ರಾಪಿ ವೈಶ್ವಾನರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಸ ವಿವಃಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭಗವಂತನೇ. ಉಚ್ಯತೇಃ (ವೈಶ್ವಾನರಪದದಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ, ಇತ್ಯಸ್ಯ=ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ, ಅನುಮಾನಂ ಸ್ಯಾತ್=ಅನುಮಾಪಕ ವಾಗುವುದು.

ಓತಿ ॥ ಹಾಗಾದರೆ ಅಹಂ ಎಂದು ವಿಷ್ಣುವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳದುದರಿಂದ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವೈಶ್ವಾನರನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವಿದ್ದರೂ ಛಂದೋಗ್ಮಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವೈಶ್ವಾನರನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸಮಾಖ್ಯಾನಾತ್ ಇತಿ ಶಬ್ದಃ ಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರದರ್ಶಕಃ ॥ ೨೫ ॥ ॥ ೫ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಗೀತಾಸ್ತುತಿಗೆ ವೈಶ್ವಾನರವಿದ್ಯಾಸಮಾನೋಕ್ತರೂಪತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ವೈಶ್ವಾನರವಿದ್ಯೆಗೆ ಗೀತಾಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳದ ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. (ಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪಯುಕ್ತಿಯು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಂದರೆ) ಇತಿ

ಸ್ವರ್ಯಮಾಣಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಇತಿವಮಾಖ್ಯಾಯಮಾನಂ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಇತಿಶಬ್ದವು ಸಮಾನೋಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಪಲಿಂಗಜ್ಞಾಪಕವು. || ೨೫ ||

ಋತಿಕೆ || ವೈಶ್ವಾನರನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಆಕ್ಷೇಪಾಂತವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯೋಽಂತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ತಥಾ ದೃಷ್ಟು ಪದೇಶಾದಸಂಭವಾತ್ಪುರುಷವಿಧಮಪಿ ಚೈನಮಧೀಯತೇ ಓಂ || ೨೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ=ಅಯಮಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರಃ ಇದುಮೊದಲಾದ ಅಗ್ನಾದಿಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ಹೃದಯಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೋಮಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದ್ಯಂಗವತ್ಪಾದಿಲಿಂಗಗಳಿಂದಲೂ, ಅಂತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನ್=ಯೋಽಯಮಂತಃ ಪುರುಷೇ ಯೇನೇದಮನ್ಯಂ ಪಚ್ಯತೇ ಎಂದು ಪಾಚಕನಾಗಿ ಒಳಗೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎನ್ನುವ ನಿಶ್ಚಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. (ಆನ್ಯ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶಗಳಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಯವು ಆಗುವುದು. ಅಗ್ನಿ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ) ತಥಾದೃಷ್ಟುಪದೇಶಾತ್=ಅಗ್ನಾದಿನಾಮಲಿಂಗಕರ್ಮಗಳಿವೆ ಎಂದು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದರಿಂದ. (ಆತ್ಮಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಗೆ ಆನ್ಯತ್ರ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ) ಆತ್ಮತ್ವಾದಿಗಳು ಇತರತ್ರ ಕೂಡಲಾರವು. ಅಥವಾ ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆತ್ಮತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. (ಕೇವಲ ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಸ್ವತಿಸಮಾಖ್ಯಾದಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ವಿಕಾರಪೂರ್ವಕಾಗಿ ಇದು ಆರಭ್ಯಾಧೀತವಾಗಿದೆ. ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತ್ವಬ್ರಹ್ಮತ್ವಗಳು ಇದ್ದರೂ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎನ್ನಕೂಡದು. ಆತ್ಮತ್ವಬ್ರಹ್ಮತ್ವಗಳು ಅಗ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರವು.) (ಕೇವಲ ಸ್ವತಿಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಕರಣಬಲದಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಇರತಕ್ಕವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ನೋಡಿ ಆ ಪ್ರಕಾರ ಇರತಕ್ಕವನನ್ನಾಗಿಯೇ, ಏನಂಃ ಈ ವೈಶ್ವಾನರನನ್ನು (ಮೂರ್ಧ್ವಪಸುತೇಜಾಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ) ಅಧೀಯತೇಃ (ಭಂದೋಗರು) ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ಆದಕಾರಣ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದಲೂ ಚಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಈ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವು ಬಹುಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವೆಂದು ದೋಷಿತವಾಯಿತು.)

ಭಾಷ್ಯ || ಅಯಮಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರಃ (ಬೃ.೭.೯.೧.) | ವೈಶ್ವಾನರಮೃತ ಆ ಜಾತಮಗ್ನಿಂ (ಋ.೬.೭.೧.) | ಇತ್ಯಾದಿಶ(ತ್ವ)ಬ್ರಹ್ಮ | ವೈಶ್ವಾನರೇ ತದ್ವೃತಂ ಭವತಿ (ಘ.೫.೨೪.೪.) ಹೃದಯಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೋ ಮನೋಽನ್ವಾಹಾರ್ಯ ಪಚನ ಆಸ್ಯಮಾಹವನೀಯಃ (ಘ.೫.೧೮.೨.) | ಇತ್ಯಾದ್ಯಗ್ನಿಲಿಂಗಮಾದಿಶಬ್ದೋಕ್ತಂ | ಯೇನೇದಮನ್ಯಂ ಪಚ್ಯತೇ (ಬೃ.೭.೯.೧.) | ತದ್ಯದ್ವಕ್ತಂ ಪ್ರಥಮಮಾಗಚ್ಛೇತ್ತದ್ವೋಮೀಯಂ (ಘ.೫.೧೯.೧.) |

ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪಾಚಕತ್ವೇ ನಾಂತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಸಂ ಚ ಪ್ರತೀಯತೇ | ತಸ್ಯಾನ್ವ ವಿಪ್ಲೂರಿತಿ
ಚೀತ್

|| ೬ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) (ಅಯಮಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರಃ ಯೋಽಯಮಂತಃ ಪುರುಷೇ ಯೇನೇದಮನ್ಯಂ ಪಚ್ಯತೇ ಯದಿದಮದ್ಯತೇ (ಬೃ.೩.೯.೧.) (ಯಾವ ಈ ಪುರುಷನ ಒಳಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಯೋ) ಈತನು ಲಿಂಗಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕನಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಸರ್ವಗುಣ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವನೂ ನಾಶ ವಿಲ್ಲದವನೂ ಆದಪ್ರಯುಕ್ತವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. (ಯಾವ ಈ ಅನ್ನವು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಈ ಅನ್ನವು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಪಚನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (೨) (ಮೂರ್ಧಾನಂ ದಿವೋ ಅರತಿಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ವೈಶ್ವಾನರ ಮೃತ ಆ ಜಾತಮಗ್ನಿಂ ಕವಿಂ ಸಂರಾಜಮತಿಥಿಂ ಜನಾನಾಮಾಸನ್ನಾ ಪಾತ್ರಂ ಜನಯಂತ ದೇವಾಃ || (ಋ.೬.೩.೧.) ದಿವಃಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ, ಮೂರ್ಧಾನಂಃ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಶಿರಸ್ಸುಳ್ಳ, ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಭೂಮಿಗೆ, ಅರತಿಂಃ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ವಾದವುಳ್ಳ) ಆ ಋತೇಃ ಜನರ ಸಮ್ಮತ್ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ, ಜಾ ತಂಃ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾದ, (ಕವಿಂಃ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ, ಸಮ್ರಾಜಂಃ ಅಖಂಡೇಶನಾದ, ಅತಿಥಿಂಃ ಅನ್ನಂ ಥಂ ಎನ್ನುವ ರುತಿಯಿಂದ ಥ ಶಬ್ದವಾಚಕವು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಅಕ್ಷರವಾದ ಇಕಾರವು. ತಥಾಚಃ ಅತಿಶಯ ಅನ್ನವುಳ್ಳ, ಜನಾನಾಂ ಪಾತ್ರಂ = ಜನರಿಗೆ ರಕ್ಷಕನಾದ, ವೈಶ್ವಾನರಂಃ ಸರ್ವ ಜೀವರ ಒಳಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ, ಅಗ್ನಿಂಃ ಸರ್ವಾಂಗಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾದ ವಿಪ್ಲವನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಕೊಡ, (ದೇವಾಃ ದೇವತೆಗಳು, ಆಸನಃ ತಮ್ಮ ಮುಖವನ್ನಾಗಿ, ಆ ಜನಯಂತಃ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸರ್ವ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ— ವೈಶ್ವಾನರಂಃ ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ, ಋತೇಃ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಜಾತಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾದ, ಅಗ್ನಿಂಃ ಅಂಗಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾದ, ಸಂರಾಜಂಃ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅತಿಥಿಂಃ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ಇರತಕ್ಕ, ಪಾತ್ರಂಃ ರಕ್ಷಕನಾದ, ಅಗ್ನಿಂಃ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಜನಾನಾಂಃ ಜನರಿಗೆ, ಆಸನಃ ಆಶ್ರಯವನ್ನಾಗಿ, ಆ ಜನಯಂತ ದೇವಾಃ ಅಗ್ನಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಃ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಬ್ದಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಥವಾ ಇತ್ಯಾದಿಃ ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯ ಸಮುದಾಯವು, ಶಬ್ದಃ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಬ್ದಪದದಿಂದ ಗೃಹೀತವಾಗಿದೆ. ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ವಿತಜ್ಞಾತೀಯಕವಾದ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವಾಕ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೩) ವೈಶ್ವಾನರೇ ತದ್ವೃತಂ ಭದತಿ ತಸ್ಯಾದುತ್ಪದಂ ವಿದ್ಯದೃಶಿ ಚಂಡಾಲಾಯೋಚ್ಚಕ್ಷಂ ಪ್ರಯಚ್ಛೇದಾತ್ವನಿ ಹೈವಾಶ್ಯ ವೈಶ್ವಾನರೇ ಹುತಂ ಸ್ಯಾತ್ (ಛಾ.೩.೨೪. ೪.) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ವೈಶ್ವಾನರಜ್ಞಾನಿಯು ಉಚ್ಚಿಷ್ಠಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನರ್ಹನಾದಾಗ್ಯೂ ಚಂಡಾಲನಿಗೋಸ್ಕರ ಉಚ್ಚಿಷ್ಠವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಉಚ್ಚಿಷ್ಠವು ಚಂಡಾಲಾಕೀರ್ತಿಯಾಗಮಿಯಾದ ವೈಶ್ವಾನರನಲ್ಲಿ ಹುತವಾಗುವುದು. (ಪಾಪಕರವಾಗಲಾರದು. ಪ್ರತ್ಯುತ ಮಹಾಫಲದಾಯಕನೇ ಆಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ಆಹುತಿಸ್ಥಾನತ್ವಲಿಂಗವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) (೪) ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಪ್ಲವು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಪದವಾಚ್ಯನು. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಪ್ಲವು ಅನ್ನಾಹಾರ್ಯಪಚನಃ ಅನ್ನಾಹಾರ್ಯಃ ಓದನಃ ಅತ್ರ ಪಚ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

ಅನ್ಯಂ=ಅನ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಷ್ಣುವು, ಆಹವನೀಯಃ=ಆಹವನೀಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ಇತ್ಯಾದ್ಯಗ್ನಿಲಿಂಗಂ=ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿಲಿಂಗವು (ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ನಾಭಿಂ ಯಜ್ಞಾಸಾಂ ಸದನಂ ರಯೀಣಾಂ (ಋ. ೬.೭.೨.) ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಆದಿಶಬ್ದೋಕ್ತಂ=ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (೫) ಇದಂ ಅನ್ಯಂ= ತಿಂದ ಅನ್ನವು ಯಾರಿಂದ ಪಚನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, (ಬೃ.೩.೯.೧.) ತತ್=ಭೋಜನವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಯದ್ಯದ್ಯಕ್ತಂ=ಯಾವಯಾವ ಅನ್ನವು, ಪ್ರಥಮಂ ಆಗಚ್ಛೇತ್=ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಅಮುಕಿರೂಪದಿಂದ ಅಸ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಬರುತ್ತದೋ, ತತ್=ಅದು ಹೋಮೀಯಂ=ಪಾಚಕನಾಗಿ ಒಳಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೋಮ ದ್ರವ್ಯವು. (ಛಾಂ.೫.೧೯.೧.) ಇತ್ಯಾ ದಿನಾ=ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಪಾಚಕತ್ವೇನಾಂತಃಪ್ರತಿಷ್ಠಾಸಂ ಚ=ಪಾಚಕನಾಗಿ ಒಳಗೆ ಇದ್ದಾನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ತಸ್ಮಾತ್ ನ ವಿಷ್ಣು=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೀಗೆ ಅಗ್ನಿ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಇವೆಯೋ, ವಿಷ್ಣು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದವೂ ಸಮಾಖ್ಯಾನವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆಯೋ, ಆದಕಾರಣ ಎರಡು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಸಮಾನಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎನ್ನುವ ನಿಶ್ಚಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಇತಿ ಚೇತ್=ಎಂದರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಕುರುಪಾಂಡವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸರ್ವಕರ್ಮಾ ಸರ್ವಲಿಂಗಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಆದಿಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಂತಃಪ್ರತಿಷ್ಠಾಸಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (೨) ಅಥವಾ ಪಾಚಕತ್ವೇನಾಂತಃಪ್ರತಿಷ್ಠಾಸಂ ಪ್ರಧಾನಲಿಂಗತ್ವೇನಾಭಿಮತತ್ವಾತ್ ಪೃಥಗ್ನುಕ್ತಂ ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನಲಿಂಗವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಯ ಲಿಂಗವನ್ನು ಪಾಚಕತ್ವೇನ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ತೋರಿಸಿದರು. (೩) ಹಾಗಾದರೆ ಯತ್ಸ್ವೀತಂ ಎನ್ನುವ ವಿಚಾರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ವೈಶ್ವಾನರ ವಿದ್ಯೆಗಳೂ ವಿಚಾರ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ವಾಕ್ಯಾಂತರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಹೇತುತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಅನೇಕವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೂ ಸಮಾಖ್ಯಾ ವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪದಿಂದ ಅವಾವವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು. (೪) ಮೂರ್ಧತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರಂಗಾಂಗ್ಯಭೇದಾತ್ ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮೂರ್ಧಾನಮುರತಿಂ ಎಂದು ಅಭೇದೋಕ್ತಿಯು. (೫) ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗಮನದಿಂದ ದುಃಖವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ರತಿವಿರುದ್ಧವಾದ ಗತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಗೌಣಃಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಅರತಿಃಪಾದವು. (೬) ಅರಮುಲಮತತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಯೇನ ಪುರುಷಃ ಸೋಽರತಿಃ ಪಾದಃ ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅರತಿಃ = ಪಾದವು. (೭) ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಅರಶಬ್ದೋಪಪದವಾದ ಆತತಿಛಾತುವಿನಿಂದ ಅರತಿಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (೮) ಚಂದ್ರಿಕಾ ದಲ್ಲಿ ನಜ್ಞ ಉಪಪದವಾದ ರಮಛಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೯) ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಾದಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಪರಗಳನ್ನಾಗಿಯೇ

ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾನೆ. (೧೦) ತದ್ವದ್ವಂ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೂಯಮಾನವಾದ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ಪಾಚಕನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಪಾಚಕತ್ವಾಖ್ಯಲಿಂಗವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ಯದೃಪಿ ಯೇನೇದಂ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದ ಲ್ಲಿ ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಎನ್ನುವ ತನ್ನ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯವಿದ್ರ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪಾಚಕನಾಗಿ ಒಳಗೆ ಇದ್ದಾನೆಂದು ತೋರಿದಾಗ್ಯೂ ಯದ್ವದ್ವಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದು ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ತದ್ವೋಮೀಯಂ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅಂತಸ್ತನಿಗೆ ಹೋಮದ್ರವ್ಯವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗುವುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪರಿಹಾರ ಸೂತ್ರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ | ಅಥ ಹೇಮಮಾತ್ಮಾನಮಣೋರಣೀಯಾಂಸಂ ಪರತಃ ಪರಂ ವಿಶ್ವಂ ಹರಿಮುಪಾಸೀತ | ಇತಿ || ಸರ್ವನಾಮಾ ಸರ್ವಕರ್ಮಾ ಸರ್ವಲಿಂಗಃ ಸರ್ವಗುಣಃ ಸರ್ವಕಾಮಃ ಸರ್ವಧರ್ಮಃ ಸರ್ವರೂಪಃ | ಇತಿ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವನ್ನೂಕೂಡದು. ಅವುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಾವಕಾರಗಳಾಗಿವೆ.) (ಅಗ್ನ್ಯಾದಿನಾಮಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಾವಕಾರತ್ವವು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಹೇತುಸಮರ್ಪಕವಾದ ತಥಾ ದೃಷ್ಟಪದೇಕಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅಂಶವನ್ನು ಉಪದೇಶಪದೋಕ್ತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಅಥಃಪ್ರಕರಣಾಂತವು ಅರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇಮಮಾತ್ಮಾನಂ=ಪ್ರೀತಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ, ಅಣೋರಣೀಯಾಂಸಂ=ಸೂಕ್ಷ್ಮದಿಂದಲೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮನಾದ, ಪರತಃ ಪರಂ=ಮಹತ್ತರಿಂದಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ವಿಶ್ವಂ=ಪೂರ್ಣನಾದ, ಹರಿಂ=ಪ್ರೀತರಿಯನ್ನು ಉಪಾಸೀತಃ=ಉಪಾಸನಾಮಾಡತಕ್ಕದು. ನ ಯತಃ ಪ್ರತ್ಯೇಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸರ್ವಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನೆಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕದು. ವಜ್ರಧರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಲಿಂಗಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡತಕ್ಕದು. ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣನೆಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡತಕ್ಕದು. ಈತನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಸರ್ವವೂ ಆಗುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ಣಕಾಮನೆಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕದು. ಭೇದ ಸಂಯೋಗ ವಿಭಾಗ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವ ಧರ್ಮಗಳೂ ಈಶ್ವರಾದೀನಗಳು, ಅಥವಾ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನು ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವಧರ್ಮ ಎಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡತಕ್ಕದು. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈತನ ರೂಪವಿದೆ ಅಥವಾ ಇಡೀ ಜಗತ್ತು ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಪ್ರತಿಮಾಸ್ಥಾನವು ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸರ್ವರೂಪನೆಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡತಕ್ಕದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಯ ಏತಮೇವಮಾತ್ಮಾನಂ ವಿಶ್ವಂ ಹರಿಮಾರಾದರಮುಪಾಸ್ಮೇ | ತಸ್ಯ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಸರ್ವೇಷು ದೇವೇಷು ಸರ್ವೇಷು

ವೇದೇಷು ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಇತಿ ತತ್ತ್ವನ್ಯಾಮಲಿಂಗಾದಿನಾ ತಸ್ಯೈವ
ದೃಷ್ಟೃಪದೇಶಾತ್ | ಮಹೋಪನಿಷದಿ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸಃ=ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಯಃ=ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ಏತಮಾತ್ಮಾನಂ=ಈ
ಆತ್ಮರಬ್ಧವಾಚ್ಯನಾದ, ವಿಶ್ವಂ = ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ, ಹರಿಮೇವ=ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ, ಆರಾಶಃ
ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, ಅರಂ=ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಉಪಾಸ್ಯಃ=ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ತಸ್ಯ
ವಿವಂ=ಹೀಗೆ ಅವ್ಯಾಪ್ತನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತರೂಪವನ್ನುಪಾಸನಾಮಾಡತಕ್ಕವನಿಗೆ, ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು =
ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು=ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸರ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿದ್ದ
ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಷು ದೇವೇಷು=ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸರ್ವೇಷು ವೇದೇಷು=ಎಲ್ಲಾ
ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಕಾಮಚಾರಃ ಭವತಿ=ಯಥೇಷ್ಟ ಸಂಚರಣ ಸರ್ವಪೂಜ್ಯತ್ವ
ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಗಳುಳ್ಳವನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಮಹೋಪನಿಷದಿ = ಮಹೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿದೆ.
(ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ತಥಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತತ್ತ್ವನ್ಯಾಮಲಿಂಗಾದಿನಾ=ಅಗ್ನ್ಯಾದಿನಾಮಲಿಂಗ
ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ತಸ್ಯೈವ=ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ, (ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲ)
ದೃಷ್ಟೃಪದೇಶಾತ್ = ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಮೇವ ಉಪಾಸ್ಯೇ ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ
ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿನಾಮವಿರುವುದೆಂದು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಖೇತಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಅನ್ಯಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶಗಳಾಗಿವೆ
ಎಂದುವಪಾದಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ತಥಾ ಎನ್ನುವ ಅಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಆತ್ಮರಬ್ಧಾದಿಗಳೂ ಅನ್ಯತ್ರ
ನಿರವಕಾಶಗಳಾಗಿವೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಸಂಭವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಆತ್ಮರಬ್ಧಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯೆಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ
ಪ್ರಕರಣಬಲದಿಂದಲೂ ವೈಶ್ವಾನರನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅನಾತ್ರತ್ವಾದನಾತ್ಮಾನ ಉನತ್ವಾದ್ಗುಣರಾಶಿತಃ | ಅಬ್ರಹ್ಮಾಣಃ ಪರೇ ಸರ್ವೇ
ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಹಿ || ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ
(ಛಾ. ಉ.ಶಿ.೧೧.೧.) ಇತ್ಯಾರಂಭಾಚ್ಚಾನ್ಯೇಷಾಮಸಂಭವಾದ್ವಿಷ್ಣು ರೇವ ವೈಶ್ವಾನರಃ

|| ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ (ಎಂದು ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತಿ
ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿಯೂ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಹಾಕಾಲ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮಹಾಮುನಿಗಳು
ಐವರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಟ್ಟ ಅಶ್ವಪತಿನಾಮಕರಾಜನು ವೈಶ್ವಾನರನನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿರುವನು.) ನಃ
ನಮ್ಮಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನಾದ, ಆತ್ಮಾ = ಆತ್ಮನು, ಕಃ=ಎಂತಹ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳವನು, ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಕಿಂ =
ಎಂತಹ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳವನು? ಇತ್ಯಾರಂಭಾಚ್ಚಃ=ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದುದರಿಂದಲೂ
(ಪ್ರಕರಣದಿಂದಲೂ) ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ. (ಇದರ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಆತ್ಮರಬ್ಧಗಳು

ಶ್ರುತಗರ್ಭಾದಾಗ್ನೌ ಈ ವೈಶ್ವಾನರ ವಿದ್ಯೆಗೆ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಕರಣತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಹಿ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಪರೇ = ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದ, ಸರ್ವೇ = ಎಲ್ಲರೂ, ಆನಾತ್ಮತ್ವಾತ್ = ಗುಣಗಳಿಂದ ಆವ್ಯಾಪ್ತರಾದುದರಿಂದ, ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟರೆಂದು ವೈದಿಕರಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಆನಾತ್ಮನಃ = ಆನಾತ್ಮಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥರು, ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಗುಣರಾಶಿತಃ = ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಲ್ಲ, ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮ = ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ಆತ್ಮಾ = ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ವಿಷ್ಣುರೇವ = ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ (ಆದಿಪದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಪರೇ ವಿಷ್ಣೋ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಅನ್ಯೇಷಾಂ = ವಿಷ್ಣುವೈತರಿಗೆ, ಅಸಂಭವಾತ್ = ಆತ್ಮ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥವಾದ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಗಳು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಆನಾತ್ಮತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೈತರಿಗೆ ಆತ್ಮತ್ವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಗಳು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಆತ್ಮಶಬ್ದಾದಿಗಳು ಅನ್ಯತ್ರ ಅನವಕಾಶಗಳಾಗಿವೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಭವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

ಹೀರಿತಿ || ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದಲೂ ವೈಶ್ವಾನರನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಪುರುಷವಿಧಮಪ್ಯೇನಮಧೀಯತೇ ಎನ್ನುವ ಅಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಚಂದ್ರಮಾ ಮನಸೋ ಔತತ್ತ್ವಕ್ಕೋಸ್ತೂರ್ಯೋ ಅಜಾಯತ (ತೃ. ೨.೩.೧೨.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಯಃ ಪುರುಷಾಖ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುರಭಿಹಿತಃ ತದ್ವಿಧಮೇವಾ ತ್ರ ಮೂರ್ಧ್ವವ ಸುತೇಜಾಶ್ಚಕ್ಷುರ್ವಿಶ್ವರೂಪಃ ಪ್ರಾಣಃ ಪೃಥಗ್ವತ್ಸಾರ್ಥ (ಛಾ. ಉ. ೫.೧೮.೨.) ಇತ್ಯಾದಿನೈನಂ ವೈಶ್ವಾನರಮಧೀಯತೇ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಹಿ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ) ಮನಸಃ = ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ, ಚಂದ್ರಮಾಃ = ಚಂದ್ರನು, ಜಾತಃ = ಹುಟ್ಟಿದನು, ಚಕ್ಷೋಃ = ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನಿಂದ, ಸೂರ್ಯಃ = ಸೂರ್ಯನು ಅಜಾಯತಃ = ಹುಟ್ಟಿದನು, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇದು ಮೊದಲಾದಶಬ್ದದಿಂದ, (ಆದಿಪದದಿಂದ ತೀರ್ಣೋದ್ಯೋಃ ಸಮರ್ಪಕ ತ, ಪ್ರಾಣಾದ್ಯಾಯುರಜಾಯತ, ಪದ್ವಾಂ ಭೂಮಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಯಃ ಪುರುಷಾಖ್ಯಃ ವಿಷ್ಣುಃ = ವಿಷ್ಣುವು ದ್ಯುಭ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಅಂತಹ ತೀರ್ವಾದಿಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಅಭಿಹಿತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟನೋ, ತದ್ವಿಧಮೇವ = ಅಂತಹ ದ್ಯುಭ್ಯಾದಿಜನಕ ತೀರ್ವಾದಿಮುಕ್ತಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದವನನ್ನೇ, ಆತ್ರ = ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಧ್ವವ ಸುತೇಜಾಃ = ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ, (ಆದಿಪದದಿಂದ ಸಂದೇಹೋ ಬಹುಳೋ ಮೃರೇವ ರಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯೈವ ಪಾದೌ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ವಿನಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ = ಈ ವೈಶ್ವಾನರನಾಗಿ, ಅಧೀಯತೇ = ಛಂದೋಗರು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, (ಆದಿಪ್ರಯುಕ್ತ ಪುರುಷಸೂಕ್ತ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದಲೂ ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ.)

ವೇದೇಷು ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಇತಿ ತತ್ತ್ವನ್ಯಾಮಲಿಂಗಾದಿನಾ ತಸ್ಯೈವ
ದೃಷ್ಟುಪದೇಶಾತ್ | ಮಹೋಪನಿಷದಿ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸಃ=ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಯಃ=ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ಏತಮಾತ್ಮಾನಂ=ಈ
ಆತ್ಮರಬ್ಧವಾಚ್ಯನಾದ, ವಿಶ್ವಂ = ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ, ಹರಿಮೇವ=ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ, ಆರಾಶಃ
ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, ಅರಂ=ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಉಪಾಸ್ಯಃ=ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ತಸ್ಯ
ವಿವಂ=ಹೀಗೆ ಅಪ್ಯಾಪ್ತನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತರೂಪವನ್ನುಪಾಸನಾಮಾಡತಕ್ಕವನಿಗೆ, ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು =
ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ, ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು=ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸರ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿದ್ದ
ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ, ಸರ್ವೇಷು ದೇವೇಷು=ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸರ್ವೇಷು ವೇದೇಷು=ಎಲ್ಲಾ
ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಕಾಮಚಾರಃ ಭವತಿ=ಯಥೇಷ್ಟ ಸಂಚರಣ ಸರ್ವಪೂಜ್ಯತ್ವ
ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಗಳುಳ್ಳವನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಮಹೋಪನಿಷದಿ = ಮಹೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿದೆ.
(ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ತಥಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತತ್ತ್ವನ್ಯಾಮಲಿಂಗಾದಿನಾ=ಅಗ್ನ್ಯಾದಿನಾಮಲಿಂಗ
ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ತಸ್ಯೈವ=ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ, (ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲ)
ದೃಷ್ಟುಪದೇಶಾತ್ = ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಮೇವ ಉಪಾಪ್ತೇ ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ
ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿನಾಮವಿರುವುದೆಂದು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೀಲಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಅನ್ಯಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶಗಳಾಗಿವೆ
ಎಂದುವಪಾದಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ತಥಾ ಎನ್ನುವ ಅಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಆತ್ಮರಬ್ಧಾದಿಗಳೂ ಅನ್ಯತ್ರ
ನಿರವಕಾಶಗಳಾಗಿವೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಸಂಭವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಆತ್ಮರಬ್ಧಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯೆಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ
ಪ್ರಕರಣಬಲದಿಂದಲೂ ವೈಶ್ವಾನರನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅನಾತ್ರತ್ವಾದನಾತ್ಮಾನ ಉನತ್ವಾದ್ಗುಣರಾಶಿಃ | ಅಬ್ರಹ್ಮಾಣಃ ಪರೇ ಸರ್ವೇ
ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಹಿ || ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ
(ಛಾ. ಉ. ಶಿ. ೧೧. ೧.) ಇತ್ಯಾರಂಭಾಚ್ಚೈಷಾಮಸಂಭವಾದ್ವಿಷ್ಣು ರೇವ ವೈಶ್ವಾನರಃ
|| ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ (ಎಂದು ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತಿ
ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿಯೂ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಹಾಶಾಲ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮಹಾಮುನಿಗಳು
ಐವರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಟ್ಟ ಆಶ್ಚರ್ಯನಾಮಕರಾಜನು ವೈಶ್ವಾನರನನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿರುವನು.) ನಃ
ನಮ್ಮಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನಾದ, ಆತ್ಮಾ = ಆತ್ಮನು, ಕಃ=ಎಂತಹ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳವನು, ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಕಿಂ =
ಎಂತಹ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳವನು? ಇತ್ಯಾರಂಭಾಚ್ಚ = ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದುದರಿಂದಲೂ
(ಪ್ರಕರಣದಿಂದಲೂ) ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣವೇ. (ಇದರ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಆತ್ಮರಬ್ಧಗಳು

ಶ್ರುತಗಣಾದಾಗ್ಯೂ ಈ ವೈಶ್ವಾನರ ವಿದ್ಯೆಗೆ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಕರಣತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಹಿ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಪರೇ = ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದ, ಸರ್ವೇ = ಎಲ್ಲರೂ, ಅನಾತ್ಮತ್ವಾತ್ = ಗುಣಗಳಿಂದ ಅವ್ಯಾವರಾದುದರಿಂದ, ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟರೆಂದು ವೈದಿಕರಿಂದ ಸ್ತೀಕರಿಸಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಅನಾತ್ಮಾನೇ = ಅನಾತ್ಮಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥರು, ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಗುಣರಾಶಿತಃ = ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಲ್ಲ, ತಸ್ಮಾತ್ = ಅದುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮ = ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ಆತ್ಮಾ = ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ವಿಷ್ಣುರೇವ = ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ (ಆದಿಪದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಪರೇ ವಿಷ್ಣೋ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಅನ್ಯೇಷಾಂ = ವಿಷ್ಣುವೈತರಿಗೆ, ಅಸಂಭವಾತ್ = ಆತ್ಮ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥವಾದ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಗಳು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಅನಾತ್ಮತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೈತರಿಗೆ ಆತ್ಮತ್ವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಗಳು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಆತ್ಮಶಬ್ದಾದಿಗಳು ಆನ್ಯತ್ವ ಅನವಕಾರಗಳಾಗಿವೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಭವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದಲೂ ವೈಶ್ವಾನರನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಪುರುಷವಿಧಮಪ್ಯೇನಮಧೀಯತೇ ಎನ್ನುವ ಅಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಚಂದ್ರಮಾ ಮನಸೋ ಔತರಕ್ಷೋಸ್ಸೂರ್ಯೋ ಅಜಾಯತ (ತೃ. ೪.೫.೧೨.)
ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಯಃ ಪುರುಷಾಃ ಸೂರ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುರಭಿಹಿತಃ ತದ್ವಿಧಮೇವಾ ತ್ರ ಮೂರ್ಧೈವ ಸುತೇಜಾಶ್ಚಕ್ಷುರ್ವಿಶ್ವರೂಪಃ ಪ್ರಾಣಃ ಪೃಥಗ್ವತ್ಸಾರ್ಥ (ಛಾ. ಉ. ೫.೧೨.೨.)
ಇತ್ಯಾದಿನೈನಂ ವೈಶ್ವಾನರಮಧೀಯತೇ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಹಿ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ) ಮನಸಃ = ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ, ಚಂದ್ರಮಾ = ಚಂದ್ರನು, ಜಾತಃ = ಹುಟ್ಟಿದನು, ಚಕ್ಷೋಃ = ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನಿಂದ, ಸೂರ್ಯಃ = ಸೂರ್ಯನು ಅಜಾಯತಃ = ಹುಟ್ಟಿದನು, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇದು ಮೊದಲಾದಶಬ್ದದಿಂದ, (ಆದಿಪದದಿಂದ ಲೀಡೋದ್ಯೋಃ ಸಮವರ್ತ ತ, ಪ್ರಾಣಾದ್ಯಾಯುರಜಾಯತ, ಪದ್ವಾಂ ಛೇದಿಮಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಯಃ ಪುರುಷಾಃ, ವಿಷ್ಣುಃ = ವಿಷ್ಣುವು ದ್ವುಭಾದಿಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಎಂತಹ ಲೀಡೋದಿಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಅಭಿಹಿತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟನೋ, ತದ್ವಿಧಮೇವ = ಅಂತಹ ದ್ವುಭಾದಿಜನಕ ಲೀಡೋದಿಮತ್ತಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದವನನ್ನೇ, ಆತ್ರ = ಛಂದೋಗೃದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಧೈವ ಸುತೇಜಾಃ = ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ, (ಆದಿಪದದಿಂದ ಸಂದೇಹೋ ಬಹುಳೋ ವೈಶೇವ ರಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯೈವ ಪಾದೌ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ವಿನಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ = ಈ ವೈಶ್ವಾನರನಾಗಿ, ಅಧೀಯತೇ = ಛಂದೋಗರು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, (ಆದಿಪ್ರಯುಕ್ತ ಪುರುಷಸೂಕ್ತ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದಲೂ ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಇಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಮಾಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರತೀತಿತ್ವೇನ ಗೃಹೀತವಾಗಿದೆ. ಚಕ್ರೋಃ ಸೂರ್ಯೋ ಆಚಾರ್ಯತ ಎನ್ನುವುದು ಉದಾಹರಣಾವಾಕ್ಯವು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಹಾಗಾದರೆ ಪುರುಷಸೂಕ್ತವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದರ ಸಮಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಈ ವಿದ್ಯೆಯು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಬಹುದಿತ್ತು, ಅದೇವೇ ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಚತುರ್ವೇದಸಕಲವೇದತಂತ್ರಪುರಾಣಾದಿಷು ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವಂ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಸ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ ॥ ೧೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಸೂತ್ರಘಟಕ ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಕಲವೇದತಂತ್ರಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು (ಸೂತ್ರಕಾರರು) ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಶ್ರುತಿಗೆ ಸರ್ವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ್ದು (೨) ಆತ್ಮಶಬ್ದಸ್ತುತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯದಂತೆಯೇ ಪ್ರಕರಣ ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯವೂ ಅಪಿ ಪದದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಚ ಶಬ್ದವು ಆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕುಂಠಿತ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಅಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಆ ವೇದಾದಿಗಳು ಯಾವವು ಎಂದರೆ— ಶ್ರುತಿಯು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಕ್ರಮವನ್ನು ಅತಿಶ್ರಮಿಸಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೇನೇ ಸಾಧಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ತಥಾ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮೇ— ಯಥೈವ ಪೌರುಷಂ ಸೂಕ್ತಂ ನಿತ್ಯಂ ವಿಷ್ಣುಪರಾಯಣಂ । ತಥೈವ ಮೇ ಮನೋ ನಿತ್ಯಂ ಭೂಯಾದ್ವಿಷ್ಣುಪರಾಯಣಂ ॥ ಇತಿ ॥ ೧೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ತಥಾ ಬ್ರಾಹ್ಮೇ ಚ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹೇಗೆ ಪುರುಷಸೂಕ್ತವು ನಿಯಮದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಷ್ಣು ವಿನಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು ಆಗಲಿ ಹೀಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮವಚನದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ತಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾಯಾಂ— ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಾ ಪುರುಷಃ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ ಸಹಸ್ರಪಾತ್ ಇತಿ ವಿಷ್ಣು ಹೈವಾಚಿಂತ್ಯಃ ಪರಃ ಪರಮೋ ಹರಿರಾದಿರನಾದಿರನಂತೋಽನಂತಶೀರ್ಷೋಽನಂತಾಕ್ಷೋಽನಂತಬಾಹುರನಂತಗುಣೋಽನಂತರೂಪಃ । ಇತಿ ॥ ೧೩ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾದಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ಇಲ್ಲಿ ಚತುರ್ವೇದ ಶಿಖಾಶ್ರುತಿಯು ಸಹಸ್ರವಿಂದಾರಂಭಿಸಿ ಸಹಸ್ರಾವಾತ್ ಎನ್ನುವತನಕ ಪುರುಷಸೂಕ್ತವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಷ ಹೇದ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸಹಸ್ರ ತೀರ್ಪಾ ಪುರುಷ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಶ್ರೀಹರಿಯೇ. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತದೆ.) ವಿಷಃ = ಸಹಸ್ರತೀರ್ಪಾ ಪುರುಷ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಹರಿರೇವ = ಶ್ರೀಹರಿಯೇ (ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲ) ಪರಃ = ವಿಲಕ್ಷಣನು, ಅಚಿಂತ್ಯಃ = ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಆಲೋಚಿಸಲಶಕ್ತನು, ಪರಮಃ = ಉತ್ತಮನು, ಆದಿಃ = ಕಾರಣಭೂತನು, ಅನಾದಿಃ = ಉತ್ಪತ್ತಿಶೂನ್ಯನು, ಅನಿಗತಃ = ನಾರಶೂನ್ಯನು, ಅಥವಾ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನು, ಹಿ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಅನಂತತೀರ್ಪಃ = ಅಪರಿಮಿತ ಶಿರಸ್ಸುಗಳುಳ್ಳವನೋ (ಆದಪ್ರಾಯುಕ್ತ) ಸಹಸ್ರತೀರ್ಪಾ = ಸಹಸ್ರ ಶಿರಸ್ಸುಗಳುಳ್ಳವನು. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಅನಂತಾಕ್ಷಃ = ಅನಂತಾನಂತ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನೋ. (ಆದಪ್ರಾಯುಕ್ತ) ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ = ಸಹಸ್ರ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅನಂತಬಾಹುಃ = ಅನಂತಾನಂತ ಭುಜ ಮತ್ತು ಪಾದ ಗಳುಳ್ಳವನೋ, (ಆದಪ್ರಾಯುಕ್ತ) ಸಹಸ್ರಪಾತ್ = ಸಹಸ್ರಪಾದಭುಜಗಳುಳ್ಳವನು. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅನಂತಾನಂತ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೋ, ಅನಂತಾಕಾರಗಳುಳ್ಳವನೋ, (ಆದಪ್ರಾಯುಕ್ತ) ಅತನೇ ಭೂಮ್ಯಾಕಾರಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಚತುರ್ವೇದ ಶಿಷ್ಯಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪುರುಷಸೂಕ್ತವು ಲಕ್ಷಣಯಾ ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ಇತರ ಪರವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮವಾಕ್ಯವು ಸಾವಕಾಶವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಭಾವವಿಲ್ಲದೇನೇ ಪುರುಷಸೂಕ್ತವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾನನಿರ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂಹಿತಾಯಾಂ ಚ—ಯಥಾ ಹಿ ಪೌರುಷಂ ಸೂಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋ ರೇವಾಭಿಧಾಯಕಂ | ನ ತಥಾ ಸರ್ವವೇದಾಶ್ಚ ವೇದಾಂಗಾನಿ ಚ ನಾರದ ||
ಇತ್ಯಾದಿ (ಇತಿ) || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಪುರುಷಸೂಕ್ತವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸಮಸ್ತವೇದಗಳೂ ಶಿಕ್ಷಾದಿ ವೇದಾಂಗಗಳೂ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ನಾರದರನ್ನು ಕುರಿತು (ಬ್ರಹ್ಮನ ವಾಕ್ಯವು) ಇದೇ ಮೊದಲಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂಹಿತದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ (ಆದಿಪದದಿಂದ ಸರ್ವತಃ ಪೌರುಷೇ ಸೂಕ್ತೇ ಗುಣಾ ವಿಷ್ಣೋರುದೀರಿತಾಃ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನಿಗೆ ದ್ಯುಷ್ಟಾದಿಜನಕ ಶಿರಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವೈಶ್ವಾನರ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಆದರೂ ವೈಶ್ವಾನರನ ಶಿರಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ದ್ಯುಷ್ಟಾದ್ಯಭೇದವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಎರಡಕ್ಕೂ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಸ್ಮಾದ್ಭಜಾಯತೇ ಚಾಂಗಾಲ್ಲೋಕವೇದಾ(ದೇವಾ)ದಿಕಂಹರೇ||
ತನ್ನಾಮವಾಚ್ಯಮಂಗಂ ತದ್ಭಕ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಕಂ ಮುಖಂ|| ಇತಿ ನಾರದೀಯವಚಃ
ನಾನ್ಯಾಭೇದೋಕ್ತಿವಿರೋಧಃ || ೨೬ || || ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯ ಯಾವ ಅಂಗದಶೆಯಿಂದ, ಯಾವ, ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲೋಕವು, ಋಗಾದಿವೇದವೇ ಮೊದಲಾದುದು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಯಾವುದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುತ್ತದೋ, ಎಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೋ ಆ ಅಂಗವು ಆ ಲೋಕಾದಿಗಳಿಗೆ ವಾಚಕವಾದುದು ಯಾವ ಶಬ್ದವೋ ಅದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. (ಅದರಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಕೂಡದು.) ಯಥಾ = ಹೇಗೆ, ಮುಖಂ = ಭಗವನ್ನುಬಾದಿಯು, ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಕಂ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಜಾತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿನಾಮದಿಂದ (ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽಸ್ಯ ಮುಖಮಾಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒೀಗೆ, ನಾರದೀಯಪುರಾಣವಚನದಿಂದ ಜನ್ಯಜನಕಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಅಭೇದೋಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮೂರ್ಧಾ = ಶಿರಸ್ಸು ಸುತೇಜಸ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಸುತೇಜಸ್ವವಾಚ್ಯವಾದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ಸುತೇಜಾಃ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. (೨) ಚಕ್ಷುರ್ವಿಶ್ವರೂಪಃ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರತ್ವಗುಣಯೋಗದಿಂದ ವಿಶ್ವರೂಪಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವರೂಪಃ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. (೩) ಪ್ರಾಣಃ ಪೃಥಗ್ವರ್ತೃತ್ವಾ ವಾಯುವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ಪೃಥಗ್ವರ್ತೃ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. (೪) ಛಾಂದೋಽಪ್ಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಧಾ ವಿಶ್ಲೋಃ ಶಿರಃ ಸ್ವರ್ಗಾಧಾರಂ ದ್ಯುನಾಮಕಂ ಅಂತೇಜಸಾ ಸುತೇಜೋನಾಮಕಂ ಚ ವಿಶ್ವಾನ್ ರೂಪಾಣಿ ವಿಷಯತೇನ ಯಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ವೃತ್ತತ್ತಿಯಿಂದ ಸರ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ನೋಡುವುದರಿಂದ ಚಕ್ಷುಸ್ಸು ವಿಶ್ವರೂಪವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಒೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. || ೨೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದವು ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಭೂತದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ದೇವತಾಭೂತಗಳ ಪರವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅತ ಏವ ನ ದೇವತಾ ಭೂತಂ ಚ ಓಂ || ೨೭ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಅಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರಾದಿಶಬ್ದವೇಜಸಿ ಭೂತೇಽಗ್ನಿದೇವತಾಯಾಂ ಚ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಽಪ್ಯತಃ
ಪೂರ್ವೋಕ್ತಹೇತುತ ಏವಾತ್ರ ನ ಸಾ ತಚ್ಚಾಭಿಧೀಯತೇ || ೨೭ || || ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಗ್ನಿ ವೈಶ್ವಾನರ ಜಾತವೇದಃ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದವು ತೇಜೋರೂಪವಾದ ಭೂತದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದಾಗ್ಯೂ, ಅತ ಏವಃಓಂದೆ ಹೇಳಿದ ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದ ಹೇತುಗಳಿಂದಲೇ, ವೈಶ್ವಾನರ ವಿಧೇಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನಾರ್ಥವುಳ್ಳ ವಿದ್ಯಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಆ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯು ತೇಜೋಭೂತವೂ ಕೂಡ (ವೈಶ್ವಾನರಾದಿಶಬ್ದದಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. || ೨೭ ||

ಓಶಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಪೌರುಷೇಯ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಾದಿಪದಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯವಹರಿಸಿದ್ದಿಯದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳಿಲ್ಲ ಅದರಿಂದ ಇತರಗಳೂ ವಾಚ್ಯಗಳೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಾಕ್ಷಾದಪ್ರವಿರೋಧಂ ಜೈಮಿನಿಃ ಓಂ || ೨೮ ||

ಭಾಷ್ಯ || ನಾಗ್ನಾದಯಃ ಶಬ್ದಾ ಅಗ್ನಾದಿವಾಚಕಾಃ | ತಥಾಪಿ ಸಾಕ್ಷಾದೇವಾನನ್ಯಯೋಗೇನ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕೈಃ ಶಬ್ದೈರ್ವ್ಯವಹಾರಾರ್ಥಮನಭಿಜ್ಞಾನಾಚ್ಚಾಸ್ತತ್ರ ವ್ಯವಹರಂತೀತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮೇಽವಿರೋಧಂ ಜೈಮಿನಿವರ್ತತಿ || ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯದ್ವಚಿ ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದವೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಶಬ್ದಗಳು ಅಗ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ವಾಚಕಗಳಿಲ್ಲ ಆದಾಗ್ಯೂ ಸಾಕ್ಷಾದೇವಃಅರ್ಥಾಂತರ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಅಂದರೆ ವಾಚ್ಯಾಂತರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಅಂದರೆ ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದೆ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ತತ್ವಪ್ರದೀಪಿತಾ ರೀತಿಯಾಗಿ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಯೋಗದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕಗಳಾದ ಅಗ್ನಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹಾನ ಉಪಾದಾನಾದಿ ವ್ಯವಹರಿಸಿದ್ದಿಗಾಗಿ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು (ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳೂ) ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನಿ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಾಭಾವವನ್ನು ಜೈಮಿನಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಯತ್ಪಾನವದರಃ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ವಕ್ತಿ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿರುವರು. (೨) ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಅಗ್ನಾದಿ ವಾಚಕಗಳಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪರಮಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕಗಳೇ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅನ್ಯತ್ರವ್ಯವಹಾರೋಧವಿಲ್ಲ (೩) ಅಥವಾ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ ಧೀವ್ಯವಹಿತವಾದ ಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅಗ್ನಾದಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕಗಳನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವರು ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅಜಾಮಿಳನ ಅಂತಿಮಪುತ್ರನಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣಶಬ್ದವನ್ನೆಂಬಂತೆ ಹಾನೋಪಾದಾನ ವ್ಯವಹರಿಸಿದ್ದಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಾದಿಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ವ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಲೋಪವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಓಶಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ— ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿ ಮತಗಳು ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರ ಮತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗದಿದ್ದರೆ

ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಣಮಾಡಿದ್ದೂ ವ್ಯರ್ಥವು. ವಿರುದ್ಧಗಳಾದರೆ ವಿರುದ್ಧರಾದ್ದಂತದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವ್ಯಾಸಚಿತ್ತಸ್ಥಿತಾಕಾಶಾದವಚ್ಛಿನ್ನಾನಿ ಕಾನಿಚಿತ್ | ಅನ್ಯೇ ವ್ಯವಹರಂ ತ್ಯೇತಾನ್ಯೂರೀಕೃತ್ಯ ಗೃಹಾದಿವತ್ || ಇತಿ ಸ್ಥಾಂದವಚನಾನ್ ಮತಾನಾಂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಃ || ೨೮ || || ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವ್ಯಾಸರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮತರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನಾಬ್ಜಮಹಾಕಾಶವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಗೃಹಾದ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಆಕಾಶದಂತೆ ವಿವಿಕ್ತಗಳಾದ ಪರಿಮಿತ ವಿಷಯಗಳುಳ್ಳ ಕೆಲವು ಮತಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಇತರರಾದ ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗಳು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ಥಾಂದ ಪುರಾಣದ ವಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗಳ ಮತಗಳಿಗೂ ವ್ಯಾಸರ ಮತಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸರ್ವರ್ಥದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಂತೆಯೇ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ವ್ಯಾಸರ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮತಾಬ್ಜಆಕಾಶದಿಂದ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಮತಿಯಿಂದ ವಿವಿಕ್ತಗಳಾದ ಆ ಮತಗಳನ್ನು ಇದು ನನ್ನದು ಇದು ನನ್ನದು ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಇತರರು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆ, ಗೃಹ ನಗರ ಮಠ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆಕಾಶಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಇದು ನನ್ನ ಪ್ರದೇಶವು ಇದು ನನ್ನ ಪ್ರದೇಶವು ಎಂದು ಜನರು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೋ, ಹಾಗೆಯೇ. ತಥಾಚ ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗಳ ಮತಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಸರಮತದಿಂದಲೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ೨೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಲೌಕಿಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಮೂಲವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯಥೋಪಪತ್ತಿಯು ಕೂಡಿದರೂ ವೈದಿಕ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಮಂತ್ರಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯದ್ದು ದರಿಂದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸೂಕ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿರಬ್ಬವಾಚ್ಯಕೃತ್ವವು ಇರಲೇಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನಾದಿಮೂಲಕೃತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯಥೋಪಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಅನಾದಿ ಯಾದುದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಅನ್ಯಥೋಪಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತೇರಿತ್ಯಾಶ್ಚರಥ್ಯಃ ಓಂ || ೨೯ ||

ಭಾಷ್ಯ || ತತ್ರ ತತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾವಪ್ಯಗ್ನ್ಯಾದಿಫು ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಭಿವ್ಯಕ್ತೇರಗ್ನ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತನಿಯಮಃ | ಇತ್ಯಾಶ್ಚರಥ್ಯಃ || ೨೯ || || ೧೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆವಾಪ ಸೂಕ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಮುಖ್ಯತಃ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೃವಿದ್ದರೂ, (ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೃವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ) ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತನಿಯಮಃ ಇದು ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತವು, ಇದು ವಾಯುಸೂಕ್ತವು ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸೂಕ್ತನಿಯಮವೂ, ಇದು ಅಗ್ನಿವಿದ್ಯೆಯು, ಇದು ವಾಯುವಿದ್ಯೆಯು ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಿದ್ಯಾನಿಯಮವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. (ಹೇಗೆಂದರೆ— ಆ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಅಂದರೆ ಆ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಗಳಿಂದ) ಬ್ರಹ್ಮನ (ಉಪಾಸನೆಯು

ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರು) ಅಗ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಮವಿದ್ದುದ ರಿಂದ (ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೂ ಕೂಡುವುದು. ಹೀಗೆ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಾದಿ ಸೂಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು) ಅಶ್ವರ್ಥಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. || ೨೯ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೂಕ್ತಾದಿನಿಯಮವು ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಅನ್ಯಥಾ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನುಸ್ವೃತೇರ್ಚಾದರಿಃ ಓಂ || ೩೦ ||

ಭಾಷ್ಯ || ತತ್ರ ತತ್ಪ್ರೋಕ್ತಸ್ಯ ವಿಪ್ಲೋರಗ್ನಾದಿಪ್ಪನುಸ್ಮರ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ನಿಯಮಃ | ಇತಿ ಬಾದರಿಃ || ೩೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಅಗ್ನಾದಿ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ (ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ) ಅವಾವ ಅಗ್ನಾದಿವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ (ಅವಾವ ಸೂಕ್ತಾದ್ಯಪಾಸಕರಿಂದ) ಆ ಅಗ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ, ಅನುಸ್ವೃತೇಃ ಅನುಸ್ಮರ್ತವ್ಯತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂದರೆ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಾದಿಸೂಕ್ತವ್ಯವಸ್ಥೆಯು (ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆ ಕಾರಣ ಈ ಸೂಕ್ತಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸ್ವರೂಪವತ್ತಿಯಿಂದ ಇತರರು ವಾಚ್ಯರೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡದು.) ಹೀಗೆ ಸೂಕ್ತಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿವಿರೋಧವನ್ನು ಬಾದರಿಃ = ಶುಕಾಚಾರ್ಯರು, (ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) || ೩೦ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪುನಃ ರೀತ್ಯಂತರದಿಂದ ಸೂಕ್ತಾದಿ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಥೋಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಂಪತ್ತೇರಿತಿ ಜೈಮಿನಿಸ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ || ೩೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಗ್ನಾದಿ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳದ ಗುಣವುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಸಂಪತ್ತೇಃ ಅಗ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ವ್ಯಾಪ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಗ್ನಾದಿ ಸೂಕ್ತಾದಿ ನಿಯಮವು ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತಂ ಯಥಾ ಯಥಾ ಉಪಾಸತೇ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಕೃತಿಯು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಮತವನ್ನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪುನಃ ಹೇಳದ್ದು ಏಕೆ ಎನ್ನುವ ಅಜ್ಞರ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷಯಭೇದವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಂಡು ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿರೋಧಂ ವದನ್ ಜೈಮಿನಿಃ ಸೂಕ್ತಾದಿನಿಯಮಮಗ್ನಾದಿ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ ಮನ್ಯತೇ | ತಂ ಯಥಾ ಯಥೋಪಾಸತೇ ತದೇವ ಭವತಿ | ಇತಿ(ಹಿ)ದರ್ಶಯತಿ || ೩೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಗ್ನಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ (ಹಾನಾದಿ

ವ್ಯವಹಾರಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅನ್ಯತ್ರ ವ್ಯವಹಾರವಿದ್ದುದರಿಂದ) ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರವಿರೋಧಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಚೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಸೂಕ್ತಾದಿಗಳ ನಿಯಮವನ್ನು (ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು) ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಯಾವ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ (ಅಧಿಕಾರಿಗಳು) ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಆ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಅದೇ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಸೂಚಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸಿದರು. (೨) ತತ್ಪ್ರದೀಪಕಾರೀತಿಯಾಗಿ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ ಸೂಕ್ತಾದಿ ನಿಯಮವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯಧಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಇತರರು ವಾಚ್ಯರೆಂದು ತಿಳಿಯಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವದುಪಾಸಕರಿಗೆ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಅಸಿದ್ಧವಲ್ಲ ತಂ ಯಥಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. (೩) ಯದ್ಯಪಿ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಕವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ದೃಷ್ಟೇ: ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತೇ: ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದಿತ್ತು. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಈಶ್ವರವ್ಯಾಪಾರವಾಗಿದೆ. ಅದಾಗ್ಯೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದೆ ದೃಷ್ಟಿಯು (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು) ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತೇ: ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎರಡೂ ಸಿಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈಶ್ವರವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (೪) ಯದ್ಯಪಿ ಅನುಸ್ಥಿತಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು. ಅಮೇಲೆ ಆತನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಅನುಸ್ಥಿತೇ: ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಅದಾಗ್ಯೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇವೆರಡು ಆದಮೇಲೆಯೂ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು. (೫) ಯದ್ಯಪಿ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಪೃಥಗ್ಗ್ರಾಪಾಣಿ ವಿಷ್ಣೋಸ್ತು ದೇವತಾಂತರಗಾಢಿ ತು ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಾನಿ ನಾಮ್ನಾ ಸೂಕ್ತಾಭಿದಾ ಭವೇತ್ || ಎಂದು ಅಗ್ನ್ಯಾದ್ಯಂತರ್ಗತವಾದ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವಾದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಯೋಗವು ಸೂಕ್ತವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ತಥಾಚ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಆವಾವ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯಗಳು. ಹೀಗೆಯೇ ಬಹಿರ್ಗತ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಗಳು. ಅತೀತ ಅನಾಗತ ವರ್ತಮಾನಗಳಾದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಮುಖ್ಯಗಳು ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅದಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಲೀ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತೋಪಾಸಕರಿಂದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಗಲೀ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದಾಗಲೀ ಆವಾವ ಸೂಕ್ತವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕವು ಎಂದು ಅನುಷ್ಠಾನವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಸೌರ ಸಾವಿತ್ರ ವಾಮನ ವಿಷ್ಣಾದಿ ಸೂಕ್ತಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿಯೂ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಒೀಕಿ || ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಿಯದೋ, ಅದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ ಆಯುಕ್ತವು.

ಮದ್ರಾ ಯಾಂತಿ ಮಾಮಪಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಅನ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಶ್ರುತೋಪನಿಷತ್ಯಗತ್ಯಭಿಧಾನಾಚ್ಚ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೂ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರಕವಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಟ್ಟು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಹ್ಯನೋಪಾಸಕೋಽನ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತೃತ ಇತಿ ಯುದ್ಧತೇ | ಇತ್ಯತ ಆಹ || ೨೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿದವನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಮಾಣ ವಿರೋಧದಿಂದ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, (ಆದುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು.) ಎಂದು ಶಂಕಾರೂಪವಾದ ಸೂತ್ರಾವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆಮನಂತಿ ಚೈನಮಸ್ಮಿನ್ ಓಂ || ೨೪ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಏನಂ ವಿಷ್ಣುಮಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನ್ಯಾದಾವಾಮನಂತಿ || ೨೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಏನಂ=ಈ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು, ಅಸ್ಮಿನ್=ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಆಮನಂತಿ ಚ= (ಪ್ರತಿಗಳು) ಪ್ರತೀವಾದಿಸುತ್ತವೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಚ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಾಸಕನಿಗೆ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಶಂಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯೂ, ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಪದದಿಂದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ, ಎನ್ನುವ ಸಾಕ್ಷಾದೇತುಪೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. (೨) ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ, ಕೇವಲ ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ವಾಚಸನೇಯರು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಸ ಯಶ್ವಾಯಮಸ್ಮಿನ್, ಯ ಏಷ ವಿತ್ಸ್ಮಿನ್, ವಿತ್ಸ್ಮಾಂ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾ ತದೇವಾನುಪ್ರಾವಿಶತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಿಕರ್ತರೂ ಯಚ್ಚಂದ್ರಮಸಿ ಯಚ್ಚಾಗ್ನೌ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಸಮುಚ್ಚಾಪಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಆ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯೋಽಗ್ನೌ ತಿಷ್ಠನ್ (ನ್ನಗ್ನೇರಂತರಃ) (ಬೃ.೩.೭.೫.) | ಯ ಏಷ ವಿತ್ಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನೌ ತೇಜೋಮಯೋಽಮೃತಮಯಃ ಪುರುಷಃ (ಬೃ.೪.೫.೨.) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ || ೨೪ ||

೨೫ || ಅ.೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವಾತನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೋ, (೨) ಯಾವ ಈತನು ಈ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ತೇಜೋರೂಪನೋ, ನಿತ್ಯಾತ್ಮನೋ ಪೂರ್ಣಪದ್ಧುಗಳಿಲ್ಲವನೋ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಿತಮಗ್ನಾವಧರ್ಯವಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ (ಪ್ರತಿಗಳು ಪ್ರತೀವಾದಿಸುತ್ತವೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ವಿಷ್ಣುವಾಸಕನಿಗೆ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಪದದಿಂದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಗ್ನಾದ್ಯಂತರ್ಗತತ್ವವು ಅಸಿದ್ಧವೆಂದಲ್ಲ, ವಿಷ್ಣು ವನ್ನು ಅಗ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನನ್ನಾಗಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ.

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಆತ್ಮಾನಂ ವೈಶ್ವಾನರಮುಪಾಸ್ಯೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವಾನರನು, ೧ ಜಾತರಾಗ್ನಿಯೋ, ೨ ಭೂತಾಗ್ನಿಯೋ, ೩ ದೇವತೆಯೋ, ೪ ಜೀವಾತ್ಮನೋ, ೫ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ ೧ ಅಯಮಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರೋ ಯೋಽಯಮಂತಃ ಪುರುಷೇ ಎಂದು ಜಾತರಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ೨ ವಿಶ್ವಾ ಅಗ್ನಿಂ ಭುವನಾಯ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಎಂದು ಬಾಹ್ಯವಾದ ಭೂತಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ೩ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಸ್ಯಾಮ ಎಂದು ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದವು ಮೂರರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಾತರಾಗ್ನಾದಿಗಳೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಅಥವಾ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನೇ ವೈಶ್ವಾನರನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಏತಸ್ಯಾತ್ಮನೋ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ದೌರ್ಮಾರ್ಭ್ಯವ ಸುತೇಜಾಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ದ್ವೈ (ಸ್ವರ್ಗ) ಮೂರ್ಧತ್ತಾದಿಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿವೆ. ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಹಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಅನೈತ ಕೂಡಲಾರದು. ವಿಶ್ವಾನ್ವೌ ನರಶ್ಚ ವಿಶ್ವನರಃ ಸರ್ವಾತ್ಮಕನಾದ ಪುರುಷನು, ವಿಶ್ವನರ ಏವ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಎನ್ನುವ ಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಂಗತವಾಗುವುದು. ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಜೀವನಂತೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಸೋಽಯಮಾತ್ಮಾ ಚತುಷ್ಪಾತ್ ಸ್ಥೂಲಭುಗ್ನೈಶ್ವಾನರಃ ಎಂದು ಆತ್ಮ(ಪರಮಾತ್ಮ)ನಲ್ಲಿಯೂ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದವು ಕಾಣುವುದರಿಂದ ಜಾತರಾಗ್ನಾದಿ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವು ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಜಾತರಾಗ್ನಿಯೂ ಭೂತಜಾತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತು ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವ ಸಾಧಾರಣವಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ದ್ವೈಭ್ರಾಹ್ಮಾಂತನಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೇ ಅಂಗೀಕರಿಸುವರು ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಏತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ವೈಶ್ವಾನರನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಶಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಪರಮಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಇದ್ದರೂ ವೈಶ್ವಾನರಮಾತ್ಮಾನಂ ಎಂದು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಶೇಷಣ ಕೊಟ್ಟ ಪ್ರಕಾರ ಜೀವನನ್ನುವ ಶಂಕೆಯು ಹುಟ್ಟಲಾರದು. ಜಾತರಾಗ್ನಿ ಭೂತಾಗ್ನಿ ದೇವತೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ತದಾತ್ಮಸ್ತೇವ ಹೃದಯೇ ವೈಶ್ವಾನರೇ ಪ್ರಾಸ್ಯತ್ ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದವು

ಜಾತರಾಗ್ನಾದಿ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಸರ್ವಜೀವರಿಗೆ ಆತ್ಮಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಯಾರು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾನಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಈ ವೈಶ್ವಾನರನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದವು ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಾದ ಔಪಮನ್ಯವಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸೃತ್ವ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಜಾತರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಿದ್ದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತು ಆತ್ಮಾನಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಎಂದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ವೈಶ್ವಾನರನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣಭೂತವಾದ ಆತ್ಮಪ್ರತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಪ್ರಕರಣತಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಲಿಂಗರೂಪವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದೂ ಅಯುಕ್ತವು. (೨) ಮತ್ತು ಯಶ್ಚಾ ಗ್ನಿರಾಶ್ಯಂ ದೌರ್ಮೂರ್ಧಾ ಖಂ ನಾಭಿಶ್ಚರಣೌ ಕ್ಷಿತಿಃ | ಸೂರ್ಯಶ್ಚಕ್ಷುರ್ದಿಶಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಯಮಾಣವಾದ ಶ್ವೇತೋಕ್ತಾತ್ಮಕವಾದ ರೂಪವು ಮೂಲಭೂತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅನುಮೇಯಿಸಿಕೊಡುವಂಥಾದ್ದು ಸಮಾನವಿಷಯವುಳ್ಳ ಮೂರ್ಧ್ವವ ಸುತೇಜಾಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವೈಶ್ವಾನರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅನುಮೇಯಿಸಿಕೊಡುವುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವೈಶ್ವಾನರತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವು, ಒಗೆ ೨ನೇ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥವು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಇಬ್ಬರೂ ಹೇಳುವರು. ಇದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಚಕ್ಷುಷೀ ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯೌ ದಿಶಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳಿಗೂ ಸ್ವತಿಮೂಲತ್ವವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರವಿದ್ಯೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಆ ಸ್ವತಿಮೂಲತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು. ಮತ್ತು ಅಹಂ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಭೂತ್ವಾ ಎಂದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿಯೇ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವೈಶ್ವಾನರತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಸ್ವತಿಯು ಇರುವಾಗ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕ್ಷಿಪ್ತಕಲ್ಪನೆಯು ಅತ್ಯಯುಕ್ತವು. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿವಿಮಾನಮಾತ್ಮಾನಂ ವೈಶ್ವಾನರಮುಪಾಶ್ವೇ ಎಂದು, ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಆಯಮಗ್ನಿದೈವೈಶ್ವಾನರೋ ಯೋಽಯಮಂತಃ ಪುರುಷೇ ಯೇನೇದಮಸ್ಥಂ ಪಚ್ಯತೇ ಎಂದೂ ಹಾಗೆಯೇ ವೈಶ್ವಾನರಮೃತ ಆಜಾತಮಗ್ನಿಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವೈಶ್ವಾನರನು ಭೂತಾಗ್ನಿಯೋ, ಭೂತಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೋ, ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ವೈಶ್ವಾನರನು ಭೂತಾಗ್ನಿಯು ಅಥವಾ ಭೂತಾಗ್ನಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆಯು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ವೈಶ್ವಾನರ ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವಾನರೇ ತದ್ವೃತಂ ಭವತಿ ಹೃದಯಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೋಮಾದ್ಯಾಧಾರತತ್ವಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದ್ಯಂಗತ್ವರೂಪಲಿಂಗವೂ ಕಾಣ್ತುಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಚಿಕತ್ವಾದಿರೂಪ ಲಿಂಗವೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯಗಳೆಂದಾದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವೇ

ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳೂ ವಿಷ್ಣುಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳೆಂದಾದರೆ ಇದು ಅಗ್ನಿ ವಿದ್ಯೆಯು, ಇದು ಸೂರ್ಯವಿದ್ಯೆಯು ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಭೂತವೆಂದಾಗಲೀ ಅಗ್ನಿಯೆಂದಾಗಲೀ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಅಜ್ಞಾಸ್ವ-ಜ್ಞಾನತಃ ಶಬ್ದಾನನ್ಯತ್ವವ ಪ್ರಯುಂಜತೇ | ಜ್ಞಾನಿನೋಽಪಿ ಚ ಹಾನಾದಿವ್ಯವಹಾರಪ್ರಸಿದ್ಧಯೇ | ಅಜ್ಞರು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಅನ್ಯತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದರೂ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಹಾನೋಪಾದಾನ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅನ್ಯತ್ರವೂ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆತ್ಮಾನಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಸಮಾಪ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕೋನ ಆತ್ಮಾ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ಈ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಮತ್ತು ಶೀರ್ಷೋಕ್ ದ್ಯೌಃ ಸಮವರ್ತತ ಎಂದು ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದ್ಯು(ಸ್ವರ್ಗ)ಭಾದಿಜನಕ ಶಿರಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಅವಯವವನ್ನೇ ಮೂರ್ಧ್ವವ ಸುತೇಜಾಃ ಎಂದು ಈ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಸಮಾಪ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಸಾಧಕವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಮತ್ತು ವೈಶ್ವಾನರಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವದಿಂದಲೂ ಪಾಚಕತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶಗಳು ಮತ್ತು ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ವಿದ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುವಾಗ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಿಷ್ಣುವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನು ಅನುಸ್ಮರಣೀಯನು ಪ್ರಾಪ್ಯನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಈ ನಿಮಿತ್ತಗಳಿಂದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ವಿದ್ಯೆಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೂ ಕೂಡಬಹುದು. ತಥಾಚ ಬಾಧಕಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಾಧಕಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. || ೨.೨ || ಅಧಿ. ೭ ||

ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಯಶ್ವದ್ವೈಪಾಯನಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ
ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ(ಪಾದ) ವಿರಚಿತೇ

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ || ೧-೨ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀಪೇದ
ವ್ಯಾಸಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಪಾದವು
ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಕರೋತು ಮಮ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಹರಿಹರ್ಯಮುಖಾಭಿದಃ |

ಗುರುಶ್ಚ ಮಧ್ವನಾಮಾ ಮೇ ವರದೋಽಸ್ತು ನಿರಂತರಂ ||

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ ೩ನೇ ಪಾದ ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಮಲಿಂಗಪಾದಃ

೧. ದ್ಯುಭ್ಯಾಧ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಓಂ ॥ ತತ್ರ ಚಾನ್ಯತ್ರ ಚ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ವಿಷ್ಣೌ ಸಮನ್ವಯಂ ಪ್ರಾಯೀಕಾಸ್ಥಿನ್ವಾದೇ ದರ್ಶಯತಿ | ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವಮುಕ್ತಂ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಈ ಮೂರನೇಪಾದದಲ್ಲಿ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ರುದ್ರಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಬಲಹೇತುಗಳಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಪ್ರತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನೂದಾಹರಿಸಿ ವಿಷಯಸಂಶಯ ಸಯುಕ್ತಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) (ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ) ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ತತ್ರ (೧) ಯಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯೌಃ ಪೃಥಿವೀ ಚಾಂತರಿಕ್ಷಮೋತಂ ಮನಃ ಸಹ ಪ್ರಾಣೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈಃ ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಂ (ಮು.೨.೨.೩.) ಇತ್ಯತ್ರ (೨) ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಗ್ರಂಥಿರಸಿ ರುದ್ರೋ ಮಾ ವಿಶಾಂತಕಃ (ತೈ.ಉ. ಮ.೩.೩.) (೩) ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಃ ಕೃತ್ತಿವಾಸಾಃ ಪಿನಾಕೀ (ತೈ.ಉ. ಪುತಸೂಕ್ತ) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ರುದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಾಧಾರತ್ವ ಪ್ರತೀತೇಃ | (೪) ಸ ವಿಷೋಂಽತರದ್ವರತೇ ಬಹುಧಾ ಜಾಯಮಾನಃ (ಮು.೨.೨.೬.) ಇತಿ ಜೀವಲಿಂಗಾಚ್ಚ ತಯೋಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತಿ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರವಿದ್ಯಾ ವಿಷಯತ್ವವು ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ) ತತ್ರ=ಆ ಆಧರ್ವಣದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ (೧) ಯಸ್ಮಿನ್=ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ದ್ಯೌಃ=ದ್ಯುಲೋಕವು, ಪೃಥಿವೀ=ಪೃಥಿವೀಲೋಕವು, ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ=ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕವೂ, ಮನಃ=ಮನೋಭವಮಾನಿಯೂ, ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಾಣೈಃ=ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದಲೂ, ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ತೋಡ, ಸಹ=ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಓತಂ=ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾಗಿಯದೋ, ತಮೇವ ಆತ್ಮಾನಂ=ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ, ಏಕಂ=ಪ್ರಧಾನನನ್ನಾಗಿ, ಜಾನಥ=ತಿಳಿಯಿರಿ. (ಇತರ ವಿಷಯಕ

ಮಾತನ್ನು ಬಿಡಿರಿ. ಈತನೇ ಮುಕ್ತರ ವರ್ಗಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯನು.) ಇತ್ತೀಚೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವ= ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯನಲ್ಲಿ (ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.) ತತ್ತ್ವ=ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತನತ್ವದಲ್ಲಿ ತಯೋಃ = ರುದ್ರಜೀವರಿಗೆ, ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿದೆ. (ಅಂದರೆ ಈ ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತನನು ರುದ್ರನು ವಾ ಜೀವನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು) (೨) ಉ ರುದ್ರಃ=ಎಲೋ ರುದ್ರನೇ, ತ್ವಂ=ನೀನು, ಪ್ರಾಣಾನಾಂ= ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ, ಗ್ರಂಥಿಃ=ಆಶ್ರಯನು, ಅಂತಃ=ಸಂಪಾರಕನೂ ಕೂಡ, ಅಸಿ=ಆಗಿರುತ್ತಿ (ಸ ತ್ವಂ= ಅಂತಹ ನೀನು) ಮಾ=ನನ್ನನ್ನು ಆವಿಶ=ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡು. (ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗು.) ಅಥವಾ ಸಂಹಾರಕನಾಗಿ ನೀನು ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಬೇಡ. (ನಾನು ಕೊಟ್ಟ ಆಹುತಿರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಸುಖಪಡಿಸು.) (ಮಹಾನಾಂದೀ ಯ.೩.೫.) ಎನ್ನುವ ತೈತ್ತಿರೀಯವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ (೩) (ಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಉಜ್ಜಹಾರ ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಃ ಕೃತ್ತಿವಾಸಾಃ ಪಿಞಾಕೀ । ಈಶಾನೋ ದೇವಃ ಸ ನ ಆಯುರ್ದಧಾತು । ಯಃ ಯಾವಾತನು, ಬ್ರಹ್ಮಣೇಃ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೋಷ್ಠರ, ಬ್ರಹ್ಮವೇದಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜಹಾರ=ಉಪದೇಶಿಸಿದನೋ, ಸಃ=ಆದಾವ) ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಃ=ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ, ಕೃತ್ತಿವಾಸಾಃ=ಚರ್ಮವೇ ವಸ್ತ್ರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಪಿಞಾಕೀಃ=ಪಿಞಾಕಾಖ್ಯ ಆಯುಧವುಳ್ಳ, (ಈಶಾನಃ ದೇವಃ = ರುದ್ರದೇವರು, ನಃ=ನಮಗೆ, ಆಯುಃ=ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ದಧಾತು=ಹೆಚ್ಚಿಸಲಿ.) (ಸಿದ್ಧಾಂತರೀತಿಯಾಗಿ ರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುಪರಗಳಾಗಿವೆ.) ಇತ್ಯಾದಿಃ=ಬಿಲಸಂಹಿತವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ, (ಆದಿಶಬ್ದ ದಿಂದ ರುದ್ರೋ ವಾವ ಲೋಕಾಧಾರಃ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ರುದ್ರಸ್ಯಃ ರುದ್ರನಿಗೆ, ಪ್ರಾಣಾಧಾರತ್ವಪ್ರತೀತೇಃ = ಇಂದ್ರಿಯಾಶ್ರಯತ್ವವು ತೋರುವುದರಿಂದ (೪) ಸ ವಿಷಃ ಆ ಈ ಜೀವನು, ಬಹುಧಾ=ಬಹುಶರೀರದಿಂದ, ಜಾಯಮಾನಃ=ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವನಾಗಿ, ಅಂತಃ ಶರೀರದ ಒಳಗೆ, ಚರತೇ=ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಜೀವಲಿಂಗಾಚ್ಛೇಜಾಯಮಾನತ್ವರೂಪ ಜೀವರ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ರುದ್ರ ಜೀವರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ತಮೇವಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತೀತವಾದ ಮೋಕ್ಷಜನಕ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವರೂಪವಾದ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಸಂಗತಿಯು. ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತನತ್ವವು ವಿಷಯವು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅವತರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಆತ ಆಹ (ಉಚ್ಚತೇ)

॥ ೩ ॥

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಧ್ಯುಧ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತನಂ ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ ॥ ೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್=ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವಾದ ಸ್ವಶಬ್ದಪರ್ಯಾಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ, ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯತನಂ=ಸ್ವರ್ಗ ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ನಾದವನು, ತತ್ತು=ವಿಷ್ಣುವೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಸ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಶಬ್ದಪರ್ಯಾಯಾತ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಎಂದು ವಿಷ್ಣುತತ್ವನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೨) ಸ್ವೇತಿ ಶಬ್ದ; ಸ್ವಶಬ್ದ; ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವಶಬ್ದಪರ್ಯಾಯಾತ್ಮಶಬ್ದಗ್ರಾಹಿತ್ವಂ ಈ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೩) ಅಥವಾ ಸ್ವಸ್ಯ ಶಬ್ದ; ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಬ್ದವು ಎನ್ನುವ ವಿಗ್ರಹಾಶ್ರಯಣದಿಂದಲೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಂ (ಮು.೨.೨.೫.) ಇತ್ಯಾತ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ದ್ಯುಭಾದ್ಯಾ(ಯತನಂ) ಪ್ರಯೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ ॥ ೪ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಆ ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ತಿಳಿಯಿರಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸ್ವಶಬ್ದಪರ್ಯಾಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಕ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುನೇ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಆತ್ಮಶಬ್ದವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಈತನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಏಕೆ ಆಗಬೇಕು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಆತ್ಮಬ್ರಹ್ಮಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಸ್ತಸ್ಮತ್ಯೇ ವಿಷ್ಣುಮವ್ಯಯಂ ನ ಸಂಭವಂತಿ ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಪ್ತಾ ಗುಣಪೂರ್ಣತಾ ॥ ಇತಿ(ಹ)ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತೇ ॥ ೧ ॥ ೫ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಯಾವಹರಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಜೀವರಿಂದ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವು ಸರ್ವಥಾ ಹೊಂದಲಿಡಲಿಲ್ಲವೋ ಅದುದರಿಂದ ಆತ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ನಿತ್ಯನಿರಂತರಯ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೊರತು ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದವರನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಇದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಗುಣಪೂರ್ಣತೆಯೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ॥೧॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ ಜಾಯಮಾನತ್ವರೂಪವಾದ ಜೀವಲಿಂಗಬಲದಿಂದ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು. ತಥಾಚ ಅದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ದ್ಯುಭಾದ್ಯಾಯತನತ್ವ ನಿರ್ಣಯವು ಆಗಲಾರದನ್ನುವ ಸಂದೇಹವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಮುಕ್ತೋಪಸೃಷ್ಟವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅಮೃತಸ್ಯೈಷ ಸೇತುಃ (ಮು.೨.೨.೫.)

॥ ೬ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮುಕ್ತವರ್ಗಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನು. ಎಂದು ಸ್ವರ್ಗ ಭೂಮ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಭೂತನಾದವನಿಗೆ ಮುಕ್ತವ್ಯಾಪ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈತನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರವಾದುದು ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡದು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಉಪಸೃಪ್ಯತ್ವವೆಂದರೆ—ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದುದು ಬೇರೆ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದು ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದುದು ಹೀಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಮುಖ್ಯ ಉಪಸೃಪ್ಯತ್ವ ವು ಅರ್ಚರಾದಿಲೋಕಗಳಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸ್ವರ್ಗಾದ್ಯಾಶ್ರಯನಿಗೆ ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಸಂದೇಹವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕದಾಗಿಯೂ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪೋತಿ ಪರಂ(ತೈ.೨.೧.) | (೨) ನಾರಾಯಣಂ ಮಹಾಜ್ಞೇಯಂ ವಿಶ್ವಾತ್ಮಾನಂ ಪರಾಯಣಂ (ತೈ.ಉ.ಮ.೧೧.) | ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಪರಮಾ ಗತಿಃ (ಸಹಸ್ರನಾಮ) | (೪) ವಿತಮಾನಂದಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಾಮತಿ (ತೈ.೨.೮.) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತಸ್ಯೈವ ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನಿಯು ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (೨) ಜಗತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಜ್ಞೇಯನಾದ ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯರಿಂದ ತೀರೆಯಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಸರ್ವಜಗತ್ತಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನುಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. (೩) ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ರಯನು. (೪) ಈ ಆನಂದಮಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ (ಆತನೇ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ತೋರಿದರೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆಯೇ ಇತರರಿಗೂ ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಏಕೆ ಇರಲಾರದು, ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವೇ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬಹುನಾತ್ರ ಕಿಮುಕ್ತೇನ ಯಾವಚ್ಛೇತಂ ನ ಗಚ್ಛತಿ | ಯೋಗೀ ತಾವನ್ನ ಮುಕ್ತಃ ಸ್ಯಾದೇಷ ಶಾಸ್ತ್ರ(ವಿನಿ)ಸ್ಯ ನಿರ್ಣಯಃ || ಇತ್ಯಾದಿತ್ಯಪುರಾಣೇ || ೨ || || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆತ್ಮ=ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅನೇಕ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು, (ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವಚನಗೌರವವೇ. ಹಾಗಾದರೆ ನಿರ್ಣಯವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—) ಶ್ರೇತದ್ವೀಪಾಭಿವಾದ ವಿಷ್ಣುಸ್ಥಾನವನ್ನು ಎಪ್ಪರತನಕ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೋ (ಅಂದರೆ ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲವೋ) ಅಪ್ಪರತನಕ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಾಭಿ ಉಪಾಯವುಳ್ಳವನು ಮುಕ್ತನು ಆಗಲಾರನು. (ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಇಚ್ಛಾರೂಪವಾದ ಆವರಣದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆವಿರ್ಭೂತವಾದ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದಾದಿಗಳುಳ್ಳವನು ಆಗಲಾರನು.) ಈ ಉಪದೇಶವು ಶಾಸ್ತ್ರ ತತ್ವವಿಷಯಕವಾದ ನಿರ್ಣಯಸಾಧನವು. ಅಥವಾ ಶಾಸ್ತ್ರಜನ್ಯನಿರ್ಣಯವಿಷಯವು. ಹೀಗೆ ಆದಿತ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ (ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಭಾವಬೋಧದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ

ಮುಕ್ತಪದದಿಂದ ಲಿಂಗಭಂಗವುಳ್ಳವನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದುಕ್ರವಾಗಿದೆ. (೨) ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಬರತಕ್ಕವನು ಅಮುಕ್ತನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಿಗೇನೇ ಮುಕ್ತತ್ವವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ರುದ್ರಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಯತನತ್ವವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದುದು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನಾನುಮಾನಮತಚ್ಚಬ್ಧಾತ್ ಓಂ || ೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅನುಮಾನಂ=ಅನುಮಾನಿಸಿದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಳ್ಳ ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳು, ಸ=ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಯತನರಲ್ಲ (ಯುಕ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಶ್ರಯರಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ) ಅತಚ್ಚಬ್ಧಾತ್=ರುದ್ರಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕಗಳಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ.

ಪೀಠಿಕೆ || ನಾನುಮಾನಂ ಎನ್ನುವ ಸಾಧ್ಯಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನಾನುಮಾನಾತ್ಮಕಾಗಮಪರಿಕಲ್ಪಿತರುದ್ರೋಽತ್ರ ವಾಚ್ಯಃ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅನುಮಾನಪ್ರಾಪ್ತಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸರ್ವಾಗಮೋಽನುಮಾನಾತ್ಮಕಃ ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅನುಮಾನಾತ್ಮಕವಾದ ಅನುಮಾನಿಸಿದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಳ್ಳ ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನಾಗಿ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರುದ್ರನು (ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಾಗಲೀ) ಈ ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಯತನಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ (ಸರ್ವಾಶ್ರಯರಾಗಿ) ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅತಚ್ಚಬ್ಧಾತ್ ಎನ್ನುವ ಹೇತ್ವಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಭಸ್ಮಧರೋಗ್ರತ್ವಾದಿತಚ್ಚಬ್ಧಾಭಾವಾತ್ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಭಸ್ಮಧರಲುಗ್ರತ್ವಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮವಿಶಿಷ್ಟ ಧರ್ಮಿಬೋಧಕವಾದ ಭಸ್ಮಧರಲುಗ್ರಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಭಸ್ಮಧರ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ರುದ್ರವಾಚಕವಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೨) ಉಗ್ರತ್ವಪದದಿಂದ ಉಗ್ರತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೩) ಆದಿಪದದಿಂದ ನಾಮಲಿಂಗಾತ್ಮಕಶಬ್ದಾಂತರಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತಥಾಚ ಭಸ್ಮಧರಾರುದ್ರಶ್ರುತಿಗಳೂ ಉಗ್ರತ್ವಾದಿರೂಪಗಳಾದ ರುದ್ರಲಿಂಗಗಳೂ, ರುದ್ರಪ್ರಾಪಕ ಸಮಾಖ್ಯಾದಿಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (೪) ರುದ್ರಶಿವಾದಿತಚ್ಚಬ್ಧಾಭಾವಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಭಸ್ಮಧರೋಗ್ರ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, ರುದ್ರೋ ಭಸ್ಮಧರೋ ನಗ್ನಃ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷ ನಾಮಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಆದಿಪದದಿಂದ ನಗ್ನಾದಿಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೫) ಅನುಮಾನಂ =

ಅನುಮಾನ ಸಂಬಂಧಿ ಎಂದು ಸತ್ಕರ್ತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅನುಮಾನಸಿದ್ಧ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಳ್ಳ ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ರುದ್ರಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ಪ್ರಮಾಣತ್ವೇನ ಅನುಮೀಯತೇ ಇತಿ, ಅನುಮಾನಂ ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮವು ಎಂದರ್ಥ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಅರ್ಥವರ್ತನದಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾದುದು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣಾಧಾರತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಗ್ರಂಥಿರಸಿ ರುದ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಂತಃತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದ್ಯುಘ್ನಾದ್ಯಂತನತ್ವವು ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸೋಽಂತಃಕಃ ಸ ರುದ್ರಃ ಸ ಪ್ರಾಣಭೃತ್ ಪ್ರಾಣನಾಯಕಃ ಸ ಈಶೋ ಯೋ ಹರಿಯೋಽನಂತೋ ಯೋ ವಿಷ್ಣುರ್ಯಃ ಪರಃ ಪರೋವರಿಯಾನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಾಣಗ್ರಂಥಿರುದ್ರತ್ವಾದೇರ್ವಿಷ್ಣೋರೇವೋಕ್ತತ್ವಾತ್ || ೧೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಯಾರು ಸಂಹಾರಕನೋ ಆತನೇ ಅಂತಃಕಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಿ ಶ್ರುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆತನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಯಾರು ರುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಿ ಶ್ರುತನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಆತನೂ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಯಾರು ಪ್ರಾಣಭೃತ್ = ಪ್ರಾಣಾಧಾರತ್ವಬೋಧಕ ಪ್ರಾಣಗ್ರಂಥಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೋ, ಆತನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಯಃ ಪ್ರಾಣನಾಯಕಃ=ಯಾರು ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾಣೇಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೋ ಆತನೂ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಯಾರು ಈಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೋ ಆತನೂ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಯಾರು ಅನಂತಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೋ ಅವನೂ ಕೂಡ ತ್ರಿವಿಧಪರಿಚ್ಛೇದರಹಿತನಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ. (ರೇಷನಲ್ಲ) ಯಾರು ಪರೋವರಿಯಾನ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೋ ಆತನೂ ಕೂಡ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದ ಸರಸ್ವತ್ಯಾದಿಗಳಂದುತ್ತಮನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಉತ್ತಮಳಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣಾಶ್ರಯತ್ವ, ರುದ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದುದು ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವೂ ಅಂತಃತ್ವಾದಿಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಆದಿಶಬ್ದಾರ್ಥವು.) ಆದಕಾರಣ ರುದ್ರಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಆದರೂ ಪ್ರಾಣಾಧಾರತ್ವ, ದ್ಯುಘ್ನಾದ್ಯಂತನತ್ವಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳು ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ರೂಢಗಳಾಗಿವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ರೂಢಗಳಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯೋಗಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡಿದಾಗ್ಯೂ ಅದು ರೂಢಿಗಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ ಚ— ರುಜಂ ದ್ರಾವಯತೇ ಯಸ್ಮಾದ್ರುದ್ರಸ್ತಸ್ಮಾಜ್ಜ ನಾರ್ದನಃ | ಈಶನಾದೇವ ಚೇಶಾನೋ ಮಹಾದೇವೋ ಮಹತ್ವತಃ || ಪಿಬಂತಿ ಯೇ ನರಾ ನಾಕಂ ಮುಕ್ತಾಸ್ಸಂಸಾರಸಾಗರಾತ್ | ತದಾಧಾರೋ ಯತೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಪಿನಾಕೇತಿ ತತಃ ಸ್ತು(ಶ್ರು)ತಃ || ಏವಃ ಸುಖಾತ್ಮಕತ್ವೇನ ಶರ್ವಃ ಶಂರೋಧನಾದ್ಧರಿಃ |

ಕೃತ್ವಾ ತತ್ಕಮಿದಂ (ಮಂ) ದೇಹಂ ಯತೋ ವಸ್ತೇ ಪ್ರವರ್ತಯನ್ ||
 ಕೃತಿವಾಸಾಸ್ತತೋ ದೇವೋ ವಿರಿಂಚಶ್ಚ ವಿರೇಚನಾತ್ | ಬೃಂಹಣಾದ್ಬ್ರಹ್ಮನಾಮಾ—
 ಸಾವೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಂದ್ರ ಉಚ್ಯತೇ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಹಾಯೋಗ ಎದ್ದದ್ರೂಢಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜನನವನ್ನು ಮರ್ದಿಸತಕ್ಕ ಜನಾರ್ದನರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು (ಭಕ್ತರ) ರೋಗವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾನೋ ಅದುದರಿಂದ ರುದ್ರಃ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈಶನಾಶ=ನಿಯಾಮಕರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಚೇಷ್ಟಕನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಈಶಾನಃ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಶ್ರೀಡಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಮಹಾದೇವಃ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಜನರು ಸಂಸಾರಸಾಗರದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿ ನಾಕಂ=ಪರಮ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೋ, (ಅವರು ಪಿನಾಕಾಃ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಆಧಾರಭೂತನಾಗಿದ್ದಾನೋ ಅದುದರಿಂದ ಪಿನಾಕೀ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಸುಖರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಶಿವಃ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಸುಖವನ್ನೇ ತಡೆದು ಇರುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಅಸುರಸುಖವನ್ನು ತಡೆದು ಇರುವುದರಿಂದ ಶರ್ವಃ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಚರ್ಮಮಯವಾದ ಈ ಶರೀರವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾ ಅಥವಾ ನಿಯಮಿಸುತ್ತಾ (ಅದರಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಜೀವನನ್ನಾಗಲೀ) ಅಚ್ಚಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೋ ಅದರೊಳಗೆ ಇರುತ್ತಾನೋ ಅಥವಾ ದೇಹದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ ಅದುದರಿಂದ ಕೃತಿವಾಸಾಃ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ವಿರಿಂಚಃ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅಭಿವೃದ್ಧನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳವನು. ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಃ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಒೀತಿ || ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಹಾಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳಿ ಎದ್ದದ್ರೂಢಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಏವಂ ನಾನಾವಿದ್ಯಃ ಶಬ್ದೈರೇಕ ಏವ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಃ | ವೇದೇಷು ಸ ಪುರಾಣೇಷು
 ಗೀಯತೇ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ || ಇತಿ || || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಾನಾವಿಧ ನಿಮಿತ್ತಗಳಿಂದ ಪುರಾಣಸಹಿತಗಳಾದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಈ ನಾನಾವಿಧ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಅನ್ಯತ್ರ ಅದೃಷ್ಟವಾದ ಸರ್ವಶಬ್ದಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯತ್ವವು ಈತನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನು ತ್ರಿಭುವನಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವನು. ಸರ್ವ ಪುರುಷನಿಂದುತ್ತಮನು ಸರ್ವಸ್ವಾಮಿಯು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಇದರಿಂದ ಏವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಹಾಯೋಗವಿದ್ಯದ್ರೂಢಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮಹಾಯೋಗ ಎದ್ದದ್ರೂಢಿಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ರೂಢಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ

ಸಮಾಖ್ಯಾ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಓಲಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ರುದ್ರೋ ಮಾವಿಶಾಂತತಃ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಗಳು ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿರ್ಣಾಯಕಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ನಾರಾಯಣಾದಿ ನಾಮಗಳಿಗೂ ರುದ್ರಾದಿಪರತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಾರಾಯಣಂ ಮಹಾಚ್ಛೇಯಂ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಗಳೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಿರ್ಣಾಯಕಗಳಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಾಮನೇ ಚ — ನ ತು ನಾರಾಯಣಾದೀನಾಂ ನಾಮ್ನಾಮನ್ಯತ್ರ ಸಂಭವಃ |

ಅನ್ಯನಾಮ್ನಾಂ ಗತಿರ್ವಿಷ್ಣುರೇಕ ಏವ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ || ಇತಿ || || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಾಮನಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ನಾರಾಯಣ ಮೊದಲಾದ ನಾಮಗಳಿಗೆ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಇತರಗಳಾದ ರುದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ ಮುಖ್ಯ ವಾಚ್ಯನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಇದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ನಾರಾಯಣಾದಿ ನಾಮಗಳು ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಲಾರವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಳು ನಿರ್ಣಾಯಕಗಳೇ ಆಗಿವೆ.

ಓಲಿಕೆ || ಎಲ್ಲವೂ ಭಗವಂತನ ನಾಮಗಳೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ರುದ್ರಾದಿ ನಾಮಗಳಂತೆಯೇ ನಾರಾಯಣಾದಿ ನಾಮಗಳೂ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇವೆ ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ಯಾಂದೇ ಚ— ಋತೇ ನಾರಾಯಣಾದೀನಿ ನಾಮಾನಿ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ |

ಪ್ರಾದಾದನ್ಯತ್ರ ಭಗವಾನ್ಪ್ರಾಚೇವರ್ತೇ ಸ್ವಕಂ ಪುರಂ || ಇತಿ || || ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ಯಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಾರಾಯಣವಿಷ್ಣುಮೊದಲಾದ ನಾಮಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಇತರರಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ, ಇತರಗಳಾದ ಕೆಲವು ಉಗ್ರ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ನಾಮಗಳನ್ನು ರಾಜನು ಹೇಗೆ ತನ್ನ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಹೊರತು ಇತರವಾದುದನ್ನು ಮಂತ್ರಿ ಮೊದಲಾದವರಿಗೋಸ್ಕರ ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆಯೇ (ವ್ಯವಹಾರಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ನಾರಾಯಣಾದಿ ನಾಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಸರಿ ಎಂದು ಸ್ಯಾಂದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಲ್ಲ.

ಓಲಿಕೆ || ರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕವುಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಭಸ್ಕರ ಉಗ್ರತ್ವಮೊದಲಾದವುಗಳು ರುದ್ರವಾಚಕಗಳೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು? ಆ ನಾಮಗಳನ್ನು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಕೊಟ್ಟದ್ದ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳೂ ಕೂಡ ಅಂತಹುಗಳೇ. ಆದಕಾರಣ ಅವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಚತುರ್ಮುಖಃ ಶತಾನಂದೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪದ್ಮಭೂರಿತಿ | ಉಗ್ರೋ ಭಸ್ಕರೋ

ನಗ್ನಃ ಕಪಾಲೀತಿ ಶಿವಸ್ಯ ಚ | ವಿಶೇಷನಾಮಾನಿ ದದೌ ಸ್ವಕೀಯಾ ನೃಪಿ ಕೇಶವಃ ||
ಇತಿ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮೇ || ೩ ||

|| ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯದ್ವಿಪಿ ಎಲ್ಲಾ ನಾಮಧೇಯಗಳೂ ಸ್ವಕೀಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ, ಕೇಶವಃಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರರಿಗೆ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಮುಖ್ಯತಃ ಸ್ವವಾಚಕಗಳೇ ಆದ ಚತುರ್ಮುಖಿ, ಶತಾನಂದಃ, ಪದ್ಮಭೂಃ ಎನ್ನುವ ನಾಮ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೋಸ್ಕರ ಕೊಟ್ಟನು. ಉಗ್ರಃ, ಭಸ್ಮಧರಃ, ನಗ್ನಃ ದಿಗಂಬರಃ ಕಪಾಲೀ ಎನ್ನುವ ನಾಮವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ರುದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ ಕೊಟ್ಟನು. ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಭಸ್ಮಧರ ಉಗ್ರತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಕಾಶದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು. || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಸ ವಿಷ್ಣೋಽತಃಪರತೇ ಬಹುಧಾ ಜಾಯಮಾನಃ ಎಂದು ಜೀವಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಪ್ರಾಣತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಜೀವನಾಮಾನ್ಯರಾಗಲೀ, ವಿಷಯೀಭೂತವಾದ ಲೋಕಾಧಾರತ್ವವು ವಾಯುನಾ ವೈ ಗೌತಮ ಸೂತ್ರೇಣಾಯಂ ಲೋಕಃ ಪರಶ್ಚ ಲೋಕಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಯು ವಾಗಲೀ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರರು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಾಣಬೃಚ್ಚ ಓಂ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಏತೈರೇವ ಹೇತುಭಿರ್ನ ಜೀವೋ ವಾಯುಶ್ಚ || ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಮುಕ್ತೋಪಸೃಪ್ತತ್ವ ಆತಚ್ಚೈವ ರುದ್ರಾದಿ ಪ್ರಾಪಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವು, ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಹೇತುಗಳಿಂದಲೇ.) ಪ್ರಾಣಬೃಚ್ಚಃಜೀವನೂ ವಾಯುವೂ ಕೂಡ ದ್ವುಭ್ಯಾದ್ವಾಯತನರೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗುವುದಿಲ್ಲ ರುದ್ರನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಜೀವ ವಾಯುಗಳೂ ವಾಚ್ಯರಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ವಾಯುನಾ ವೈ ಗೌತಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುಪರ ವಾದುದರಿಂದ ವಾಯುವಿಗೆ ಸಾಧಕವಾಗದಿದ್ದರೂ ಬಹುಧಾ ಜನ್ಮರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ ಜೀವನು ಇಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯನೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ ವಿಜಾಯತೇ (ತೈ.ಆ.೨.೧.೨.)| ಇತಿ ತಸ್ಯೈವ ಬಹುಧಾ ಜನ್ಮೋಕ್ತೇಃ || ೪ ||

|| ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ದೇಹದಿಂದ ಜನ್ಮನಾರೂಪವಾದ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವವನು ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರೂಢವಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಪುರುಷಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯದಿಂದ

(ಯಾರಿಗೆ ಉತ್ತಮಿಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ) ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಜಾಯಮಾನತ್ವಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದ ಹೇತುಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಎನ್ನಕೂಡದು. ಜೀವರಿಗೂ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಅಭೇದವು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಆತ್ಮಶಬ್ದಮೊದಲಾದ ಉಕ್ತಿಯು ಕೂಡಬಹುದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ || ೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜುಷ್ಠಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪಶ್ಯತಿ ಎಂದು ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕರ್ತನಾಗಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ (ಐಕ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು.)

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚೈಕಂ ವಾಚ್ಯಂ ಜುಷ್ಠಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಯಮೀಶಮಸ್ಯ ಮಹಿಮಾನಮಿತಿ ವಿತರೋಹಃ (ಮು.೩.೧.೨.) ಇತಿ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್ || ೫ || || ೧೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ) ಐಕ್ಯವು (ಅಭಿಪ್ರೇತವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. (ಅವರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದು ಭೇದವ್ಯಪದೇಶವೆಂದರೆ) ಯಾವಾಗ ಸರ್ವಸೇವ್ಯನಾದ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಜೀವರಿಂದ ಭಿನ್ನನೆಂದೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಮಹಿಮೆಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೋ (ಅವಾಗ ಶೋಕರಹಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ.) ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಯತಿ ಎಂದು ದರ್ಶನಕರ್ತನಾಗಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಈಶಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ (ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಅಭಿಪ್ರೇತವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ— ಇಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ಈಶನಿಂದ ಭೇದವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಓಂ || ೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ ಎಂದು ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಕರಣವಾದುದರಿಂದ ಈಶಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಭೇದವು ಅಭಿಪ್ರೇತವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು.)

ಭಾಷ್ಯ || ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ (ಮು.೧.೧.೪.) ಇತಿ ತಸ್ಯ ಹ್ಯೇ (ಸ್ಮೈ ವೈ)ತತ್ಪ್ರಕರಣಂ || ೬ || || ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜುಪ್ಪು ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಸಮುದಾಯವು ದ್ವೇ ಎದ್ದೇ ವೇದಿ ತಪ್ಪೇ ಎನ್ನುವ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯೀಭೂತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನದ್ದೇ ಪ್ರಕರಣವು. ಇತರರದ್ದು ಅಲ್ಲ. ||೬||

ಓತಿಕೆ || ಜುಪ್ಪು ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೇದಶ್ರುತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಾತ್ರ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೇದವು ವಿವಕ್ಷಿತವೆಂದು ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಭೇದಜ್ಞಾಪಕವಾದ ಲಿಂಗವೂ ಆದೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ಥಿತ್ಯದನಾಭ್ಯಾಂ ಚ ಓಂ || ೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ದ್ವಾ ಸುಪರ್ಣಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಣಾದ) ಕರ್ಮಫಲವನ್ನುಣ್ಣದೆ ಇರುವಿಕೆ, ಕರ್ಮಫಲವನ್ನುವಜೀವಿಸಿರುವಿಕೆ ಎನ್ನುವ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಏಕೈಕ ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು.

ಭಾಷ್ಯ || ದ್ವಾ ಸುಪರ್ಣಾ ಸಯುಜಾ ಸಖಾಯಾ ಸಮಾನಂ ವೃಕ್ಷಂ ಪರಿಷ್ಪಸ್ವಜಾತೇ |

ತಯೋರನೃಃ ಪಿಪ್ಪಲಂ ಸ್ವಾದ್ವತ್ಸ್ಯನಶ್ಚನ್ನೋ ಅಭಿಚಾಕಶೀತಿ (ಮು.೨.೧.೧.)||

ಇತೀಶಜೀವಯೋಃ ಸ್ಥಿತ್ಯದನೋಕ್ತೇಃ|| ೭ || ಅಧಿ.೧ ||

|| ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸಯುಜಾ=ಉಪಕಾರ್ಯ ಉಪಕಾರಕ ಭಾವವುಳ್ಳತನದಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಜಡದೆ ಇರುವವರು, ಸಖಾಯಾ=ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ದ್ವಾ ಸುಪರ್ಣಾ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಮಾನಂದ ಸ್ವರೂಪರಾದ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಬ್ಬರು, ಸಮಾನಂ ವೃಕ್ಷಂ=ದೇಹಾವ್ಯವಾದ ಒಂದು ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷವನ್ನು ಪರಿಷ್ಪಸ್ವಜಾತೇ=ಅಲಿಂಗಿಸಿದರು. ತಯೋಃ=ಅ ಸುಪರ್ಣಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೃಃ=ಈಶ್ವರನಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದ ಜೀವನು, ಪಿಪ್ಪಲಂ =ಅಶ್ವತ್ಥಫಲರೂಪವಾದ ದೇಹಜನಿತ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಸ್ವಾದು ಅತ್ರಿ = ಅಸ್ವಾದುವಾದುದನ್ನು ಸ್ವಾದುವಾಗಿಯೇ ಉಣ್ಣುತ್ತಾನೆ. ಅನೃಃ=ಜೀವನಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದ ಈಶ್ವರನಾದರೂ, ಅನಶ್ಚನ್ = ಜೀವರು ತಿನ್ನ ತಕ್ಕುದನ್ನುಣ್ಣದೆ ಇದ್ದವನಾಗಿ, ಅಭಿಚಾಕಶೀತಿ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ. (ತನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಗಾಗಿ. ಜೀವರಂತೆ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ) ಎಂದು ಈಶ ಜೀವರಿಗೆ, ಅನಶನದಿಂದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ಆದನವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ರಿ ಎಂದು ಆದನವು ಪ್ರಾಥಮಿಕವಾದಾಗ್ಯೂ ಸ್ಥಿತಿಯು ಈಶನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾದುದರಿಂದ ಅಭ್ಯರ್ಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರವುಳ್ಳದ್ದಾದುದರಿಂದಲೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಕ್ರಮವನ್ನುಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದು || ೭ || ಅಧಿ. ೧ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಅಮೃತಜ್ಯೇಷ ಸೇತು ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ದ್ಯುಭ್ರಾದ್ಯಾಯತನ ವಾದುದು ಅಮೃತ ಸಂಬಂಧಿಯೆಂದೂ ಸೇತು (ಆಶ್ರಯ) ವೆಂದೂ ಕೃತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಮೃತನು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ

ಇತರವಾದುದು ಅಮೃತವಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಮೃತಸಂಬಂಧಿಯಾಗಲಾರನು. ಮತ್ತೂ ಸೇತುವು ಪಾರವುಳ್ಳದ್ದು. ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ ಅಪಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ದ್ಯುಭ್ಯಾನ್ಯಾಯತನವಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ರುದ್ರ, ವಾಯು, ಪ್ರಧಾನ, ಜೀವ, ಚತುರ್ಮುಖ ಇವರೇ ಆಗಬೇಕು. ಅಂತೂ ದ್ಯುಭ್ಯಾನ್ಯಾಯತನರು ರುದ್ರಾದಿಗಳೇ, ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ 'ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಲವಿಧಾರಕತ್ವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ರೂಢವಾದ ಸೇತುವೆ ಎಲ್ಲಿ ಯಾಗಿರಬಹುದು ಸೇತುವೆವಾದರೂ ಅಮೃತಶಬ್ದಾರ್ಥವಾದ ಮೋಕ್ಷಧಾರಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಇದೆ. ಅಥವಾ ಅಮೃತಶ್ಬೇಷ ಸೇತು: ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ವಿತಚ್ಛಿಬ್ಧವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಜ್ಞಾನಪರವು. ಜ್ಞಾನವು ಅಮೃತತ್ವ (ಮೋಕ್ಷ)ಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗೌಣವಾದ ಮೋಕ್ಷಸೇತುವು ಕೂಡಬಹುದು. ಅಂತೂ ದ್ಯುಭ್ಯಾನ್ಯಾಯತನನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಂತ ಅಯುಕ್ತವಾದ ಜಾಯಮಾನತ್ವ ಲಿಂಗದಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಉಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಅವರು ಹೇಳಿರುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತವು. ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽನ್ಯದಮೃತಂ ನಃಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇತರವಾದುದು ಅಮೃತವು ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅಮೃತಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಸೇತುವು ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲರಕ್ಕವು. ಆದುದರಿಂದ ಜೀವನನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಜಾಯಮಾನತ್ವ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಅವಿದ್ಯಾಪ್ರಮಯೋ ಮೋಕ್ಷಃ ಸಾ ಸಂಸಾರ ಉದಾಹೃತಃ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಅವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವು. ಅದು ಸತ್ಯವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಆದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಮೃತಶ್ಚ ಸೇತು: ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷಧಾರಕತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ನ ಸನ್ನಾಸನ್ನದಸನ್ನಾನಿರ್ವಾಚ್ಯಶ್ಚ ತತ್ತ್ವಯಃ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯು ಪಂಚ ಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು ಎನ್ನುವ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಮತೀರೀತಿಯಾಗಿ ಅವಿದ್ಯೆಯು ಜೀವಾತ್ಮಿತವಾದರೆ ಅವಿದ್ಯಾರ್ಥವೆಂದೂ ಜೀವಾತ್ಮಿತವಾಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಿತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ವಿವರಣಾಕಾರನ ರೀತಿಯಾಗಿ ಚಿನ್ನಾತ್ಮಿತವಾದರೆ ಮೋಕ್ಷವೂ ಬಂಧಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದ ಜೀವಾತ್ಮಿತವಾಯಿತು. ಬಂಧವೂ ಚಿನ್ನಾತ್ಮಿತವಾದರೆ ಶ್ಯಾಮತ್ವಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಸಂಸಾರವು ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬುವ ಉಕ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. (೨) ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿತತ್ ಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನಪರವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ವಿಷ ಸೇತುವಿಧೃತಿಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ (ಸೇತುತ್ವೇನಃ) ಸರ್ವಾಶ್ರಯನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದು. ಮತ್ತು ಈ ಅರ್ಥವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಸ ವಿಷೋಽತಃಪರತೇ ಎಂದೂ ದಿವ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುಲೀ ಪ್ಲೇಷ ಪ್ಲೋಮ್ನಾತ್ಮಾ ಸಂಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ಎಂದು ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿತಚ್ಛಿಬ್ಧವು ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವು ಕಂಡದೆ. ಮತ್ತು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದ ವಿತಚ್ಛಿಬ್ಧಕ್ಕೆ ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಪರಮಾತ್ಮಪರತ್ವವು ಕೂಡುವಾಗ ಜ್ಞಾನಪರತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ದ್ಯುಭ್ಯಾನ್ಯಾಯತನಂ ಸ್ವಪ್ನಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ದ್ಯುಭ್ಯಾನ್ಯಾಯತನತ್ವವೆಂದರೆ ಆದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ದ್ಯುಭ್ಯಾನ್ಯಾಯತನವಾದುದು.

ಹೇಳಬೇಕು. ಹಾಗಾದರೆ ಯೆಷ್ಟೋ ದೌಃ ಪೃಥಿವೀ ಚಾಂತರಿಕ್ಷಮೋತಂ ಮನಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಓತ ಶಬ್ದವೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಯತನ ಶಬ್ದವೂ ಆಯುಕ್ತವು. ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರೂಪ್ಯವು ಓತವು (ಪ್ರವಿಷ್ಟ) ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೂ ಪರರು ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅದು ಬ್ರಹ್ಮನ ಶಬ್ದವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದೂ ಆಯುಕ್ತವು. ಎಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವವು ನಿರ್ಮಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ಆತ್ಮ ಶಬ್ದಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಬಹುದು. ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವೂ ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಯತನತ್ವವೂ ಸವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂದರೆ ಸವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಈ ಪಾದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ (೩) ಮುಕ್ತೋಪಸ್ಥಪ್ಯವದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವ ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪರರು ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತರಾದವರಿಂದ ಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಥವಾ ಅನ್ಯಾ ವಾಚೀ ವಿಮುಂಚಃ, ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಃ ಎಂದು ಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಥವಾ ತಥಾ ವಿದ್ಯಾನ್ಯಾನು ರೂಪಾದ್ವಿಮುಕ್ತಃ ಪರಾತ್ಮರಂ ಪುರುಷಮುಚೈತಿ ದಿವ್ಯಂ ಎಂದು ಮುಕ್ತರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದೂ ಆಯುಕ್ತವು. ನಿರುಪಪದವಾದ ಮುಕ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದವನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಬಿಡುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಉಪಪೂರ್ವಕವಾದ ಸೃಷ್ಟಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಮೀಪಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತೂ ಆದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಸಗುಣ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಪಾದಸಂಗತಿಯಿಲ್ಲ (೪) ನಾನುಮಾನಮತಚ್ಛಿನ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ಮೂರನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆತಚ್ಛಿಬ್ಬವೆಂದರೆ ತದ್ವಾಚಕ ಶಬ್ದಾಭಾವವೆಂದರೆ— ನಿರ್ಮಿಶೇಷದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮವಾಗಿದೆ. ಆತ್ಮಕಶಬ್ದಾಭಾವವೆಂದರೆ ಪ್ರಧಾನಾದಿ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಸಿದ್ಧವು. ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಆಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಯತನನು, ಜೀವನೋ, ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ— ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಧಾರತ್ವ, ನಾಡೀಸಂಬಂಧ, ಜಾಯಮಾನತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಯತನನು ಜೀವನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು, ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಃಶಾಸ್ತ್ರಾನಂ, ಆಮೃತಸ್ಯೈವ ಸೇತುಃ, ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಆನಾಧಾರಣವಾದ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ನಾಮರೂಪಾದ್ವಿಮುಕ್ತಃ ಪರಾತ್ಮರಂ ಪುರುಷಮುಚೈತಿ ಎಂದು ನಾಮರೂಪಾತ್ಮಕ ಬಂಧದಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವಾಧಾರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಧಾರತ್ವವು ಸಂತತಂ ಸಿರಾಭಿಸ್ತೂಲಂಬತ್ಯಾಕೋಶಸನ್ನಿಭಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಾಡ್ಯಾಧಾರತ್ವವೂ ಅಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ ವಿಜಾಯತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಸ್ವೀಕೃತವಾದ ದಿವ್ಯ ಶರೀರಯೋಗದಿಂದ ಜಾಯಮಾನತ್ವವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಯತನನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಇದು ಆಯುಕ್ತವು. ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ

ಪ್ರಾಪಕಗಳಾಗದೆ ಇರುವ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣವು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ನಾನುಮಾನಂ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಮಾಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನ ನಿರಾಸವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಅಸ್ತಿತ್ವ ಚ ತದ್ಯೋಗಂ ಶಾಸ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತೋಪಸ್ಯಪ್ರತ್ಯವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತೋಪಸ್ಯಪ್ರತ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದ ಈ ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಯತನನು ಜೀವನು ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಅರ್ಥವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಯಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯೌಃ ಪೃಥಿವೀ ಚಾಂತರಿಕ್ಷಮೋತಂ ಮನಃ ಸಹ ಪ್ರಾಣೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈಃ ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಂ ಎಂದು ಶ್ರುತನಾದ ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಯತನನು ರುದ್ರನೋ, ಪ್ರಧಾನನೋ, ವಾಯುವೋ, ಜೀವನೋ, ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ರುದ್ರಾದಿಗಳೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ೧ ರುದ್ರೋ ವಾವ ಲೋಕಾಧಾರಃ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಗ್ರಂಥಿರಸಿ ರುದ್ರಃ ೨ ಭೂತಂ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಛೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ, ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪೂರಿತಂ ಚ. ೩. ವಾಯುನಾ ವೈ ಗೌತಮಸೂತ್ರೇಣಾಯಂ ಚ ಲೋಕಃ ಪರಶ್ಚ ಲೋಕಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಚ ಭೂತಾನಿ ಸಂದೃಶ್ವಾನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ರುದ್ರಾದಿ ಪ್ರಾಪಕ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದಲೂ, ೪ ಸ ಏಷೋಂಽತರ್ಹರತೇ ಬಹುಧಾ ಜಾಯಮಾನಃ ಎಂದು ಜಾಯಮಾನತ್ವರೂಪ ಜೀವಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ರುದ್ರಾದಿಗಳೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಅಚೇತನಜನೀರನ್ನಾ ಚೇತನಸ್ಯ ಜನಿಯಥಾ | ತಥೋಭಯ ಜನೀರನ್ನಾ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಪಿ ಜನಿರ್ಮತಾ | ಅಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ ವಿಜಾಯತೇ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವರೂಪಜನಿಯು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಚೇತನ ಅಚೇತನಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಇತರವಾದ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವರೂಪವಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮನ ಜನಿಯು ಆಗಲಿ, ಸ್ವಿಪುಂಮಲಾಭಿಯೋಗಾತ್ಯಾದೇಹೋ ವಿಷ್ಣುರ್ನ ಜಾಯತೇ| ಕಿಂ ತು ನಿರ್ದೋಷಚೈತನ್ಯಸುಖಾಂ ನಿತ್ಯಾಂ ಸ್ವಕಾಂ ತನುಂ| ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಸೈವೇಯಂ ಜನಿರ್ದಿಷ್ಟೋರ್ನ ಚಾಪರಾ|| ತಥಾಪ್ಯುರಮೋಹಾಯ ಪರೇಷಾಂ ಚ ಕೃಷ್ಣಚೈತ್|| ದುಃಖಾಜ್ಞಾನಪ್ರಮಾದೀಂಶ್ಚ ದರ್ಶಯೇಚ್ಛುದ್ಧಸದ್ಗುಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಢಪುರಾಣ ವಚನದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ತಥಾಚ, ಜಾನಥಾತ್ಮಾನಂ ಎಂದು ಆತ್ಮರಬ್ಧದಿಂದಲೂ, ಅಮೃತಸೈವ ಸೇತುಃ ಎಂದು ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ನಿರವಕಾಶ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಭಸ್ಮಧರ ಉಗ್ರ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸಮಾಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ರುಜಂ ದ್ರಾವಯತೇ ಯಸ್ಮಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಪಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಮಹಾಯೋಗ ರೂಢಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಾಯತನನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಮತ್ತು ದೈವಿ ದೈವೇ ದೇವಿತವ್ಯೇ ಎಂದು ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯನಾಗಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ಜುಪ್ತಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಮದೀಶಂ ಎಂದು ಜೀವನಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ತಯೋರನ್ಯಃ ಪಿಪ್ಪಲಂ ಸ್ವಾದ್ವತ್ಸನ್ಮನಸ್ಸನ್ಮೋಽಪಿಚಾಕೋತಿ ಎಂದು ಜೀವೇಶರಿಗೆ ಕರ್ಮಫಲೋಪಜೀವನ, ಅದು ಇಲ್ಲದೇನೇ

ಇರುವಿಕೆ ವಿಶದ್ಯವಾದ ಭೇದಕ ವಚನದಿಂದಲೂ ಜೀವೇಶರಿಗೆ ಏಕೈವ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ದ್ವುಭ್ಯಾದ್ಯಂತನನು ವಿಷ್ಣುವೇ. || ಅದಿ.೧ ||

ದ್ವುಭ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ಭೂಮಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭೂಮನಾಮಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭೂಮಶಬ್ದವು ಭೂಮ್ನು ಕ್ರತುಮ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವಾಚಕವಾದಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ಣತ್ವವೆಂದರೆ ಗುಣತಃ ಉತ್ತಮತ್ವವು. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಸಯುಕ್ತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನಿತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಪುಂಖಂ
(ಛಾ.ಉ.೭.೨೨..) ಇತ್ಯುಕ್ತೇಸ್ತಸ್ಯೈವ ಭೂಮತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಃ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಾಣಃ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು, ಆಶಾಯಾಃ ಭಾರತಿಯಿಂದ, ಭೂಯಾನ್ = ಗುಣಗಳಿಂದ ಜ್ಯೇಷ್ಠನು. (ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಎಂದರ್ಥವು.) ಹೀಗೆ ಉಪಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು, (ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನನ್ನು ಹೇಳದೆ) ಯಃ ಸುಖಂ ಯಾರು ಅನನ್ಯಾಧೀನ ಪೂರ್ಣಾನಂದ ಸುವಿಸ್ತರೂಪನೋ, ಸಃ ಆತನು, ಭೂಮಾಃ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದವನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಪ್ರಾಣನಿಗೇನೇ ಭೂಮತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಆನಂದಮಯಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಜ್ಜತೀಯ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವ ರೂಪವಾದ ಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಸಂಗತಿಯು. ಭಂದೋಗಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಾವುನ್ನು ವಿಷಯನು, ವಾಯುವೋ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ವಾಯುವಿಗೇನೇ ಭೂಮತ್ವವು ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಉತ್ಪಾಂತಪ್ರಾಣಾನ್ | (ಛಾ.ಉ.೭.೧೩.೨..) ಇತ್ಯಾದಿ ತಲ್ಲಿಂ (ದಿ ಲಿಂ)
ಗಾತ್ರಾಶಬ್ದವಾಯುವಾಚೀತಿ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ವಾಯುವಾಚಕವೇ ಆಗಿದೆ. (ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವಲ್ಲ) ಏಕೆಂದರೆ—ಉತ್ಪಾಂತಪ್ರಾಣಾನ್ ಯಾರಿಂದ ಪ್ರಾಣವು ಹೊರಟು ಹೋಗಿಯದೋ ಶೂಲೇನ ಸಮಾಸಂ ವ್ಯತಿಪಂ ದಹೇತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ಪಮಣಾದಿರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಈ ಉತ್ಪಮಣರೂಪ ಕ್ರಿಯೆಯು ಸರ್ವಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು.

ಭಾಷ್ಯ || ಅತೋ ವಕ್ತು—

|| ೩ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾದಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್ಪೂರ್ಣಸುಖಸ್ವರೂಪತ್ವಾತ್ | ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ಸರ್ವೇ
ಪಾಮುಪರ್ಯುಪದೇಶಾಚ್ಚ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಭೂಮಾ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್ = ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಸಾದತಿ
ಅನೇನ ಜನಃ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ಣಸುಖರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ =
ನಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಅವುಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಂದರೆ
ಅಖಿಲೇಶ್ವರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಮ್ ದೇವಂ ವಿಶ್ವಾಕ್ಷಂ ವಿಶ್ವಶಂಭುವಂ | ವಿಶ್ವಂ ನಾರಾಯಣಂ
ದೇವಮುಕ್ತರಂ ಪರಮಂ ಪದಂ || ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಾಂ ನಿತ್ಯಂ (ಮಹಾನಾಮ್ನೀ ೧೧)
|| ಇತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ || || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಂ = ಅಮಿತ ಶಿರಸ್ಸುಗಳುಳ್ಳ, ದೇವಂ = ಪ್ರಕಾಶರೂಪನಾದ,
ವಿಶ್ವಾಕ್ಷಂ = ಸರ್ವತ್ರ ನೋಡತಕ್ಕ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ, ವಿಶ್ವಶಂಭುವಂ = ಪೂರ್ಣ ಸುಖಾಶ್ರಯನಾದ, ವಿಶ್ವಂ
= ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸತಕ್ಕ, ನಾರಾಯಣಂ = ಮುಕ್ತರ ಸಂಘಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದ, ಅಕ್ಷರಂ = ಸ್ವರೂಪತಃ
ನಾಶರಹಿತನಾದ, ಪರಮಂ = ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಅಧಿಕನೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕ, ಪದಂ = ಪ್ರಾಪ್ಯನಾದ,
ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಾಂ = ಸರ್ವರಿಂದುತ್ತಮನಾದ ಅಕಾರವಾಚ್ಯನಾದ, ನಿತ್ಯಂ = ದೇಹತಃ ನಾಶರಹಿತನಾದ,
ವಿಶ್ವಂ = ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ, ನಾರಾಯಣಂ = ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನನ್ನು (ಜಗತ್ತೂ ಉಪಜೀವಿಸುತ್ತದೆ.)
ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಶ್ರುತಿಃ = ನಾರಾಯಣಾನುವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರುತಿ ಯು,
(ಇದೆಯೋ ಆದುದರಿಂದ ಪೂರ್ಣ ಸುಖತ್ವವು ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕವು ಆಗುತ್ತದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಯದ್ಯಪಿ ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಂ ಎಂದು ದ್ರಾವಿಡ ಪಾಠವು. ಆದರೂ
ಆಂಧ್ರಪಾಠವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪರಮಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು

ಪೀಠಿಕೆ || ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ದರೆ ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಿದ ಉತ್ಕಮಣಾದಿಲಿಂಗವಿರೋಧವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಮುತ್ಕ್ರಾಮಂತಂ ಪ್ರಾಣೋಽನೂತ್ಕ್ರಾಮತಿ (ಬೃ. ಉ. ೬. ೪. ೨.) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ
ನೋತ್ಕ್ರಮಣಾದಿಲಿಂಗವಿರೋಧೋಽಪಿ || ೪ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು) ವಿಷ್ಣುಪರವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ
ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಇಲ್ಲದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು

ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ) ಉತ್ಕಮಣಾದಿರಿಂಗವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ (ಎಕೆಂದರೆ) ಸರ್ವಗತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ (ರೂಪವಿಶೇಷದಿಂದ ಉತ್ಕಮಣಾದಿರಿಂಗವು) ತಂಃಸ್ಥೈರ್ಯ ಹೃದಯಸ್ಥಾನ್ಯಂ ಪ್ರದ್ಯೋತತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ, ಉತ್ಕಮಂತಂಃದೇಹದಿಂದ ಹೊರಟುಹೋಗತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಅನುಃಅನುಸರಿಸಿ, ಪ್ರಾಣಃಮುಖ್ಯವಾಯುವು, ಉತ್ಕಮತಿಃ ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇದು ಮೊದಲಾದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ॥ ೮ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಯಕ್ಷಂತರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಭೂಮತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ ॥ ೯ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದಿಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॥ ಅಧಿ. ೨ ॥

॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ಸಂಪ್ರಸಾದಾದಿರೂಪ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ವಿಷ್ಣುವು ಭೂಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಸ ವಿವಾಧಸ್ತಾತ್ ಸ ಉಪರಿಷ್ಠಾತ್— ಸ ವಿವೇಚಂ ಸರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಛಂದೋಗೈ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿಯೂ, ಯತ್ರ ನಾನ್ಯತತ್ವತಿ ನಾನ್ಯಚ್ಛ್ರೇಣೀತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಸ ಭಗವಃ ಕ್ಷ್ಮಿನ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ಇತಿ ಪೈ ಮಹಿಮ್ನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ) ಸರ್ವಗತತ್ವ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಸ್ವಪ್ರತಿಷ್ಠಿತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮವು ರೂಪವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಭೂಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ. (ಆ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತವೆ.) ॥ ೯ ॥

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ ॥ ಭೂಮಾತ್ಮವ ವಿಚ್ಛೇದಿತವ್ಯಃ ಭೂಮಾನಂ ಭಗವೋ ವಿಚ್ಛೇದಿಸೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಭೂಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಜಡವಾಯುಪೋ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ ಅಸ್ತಿ ಭಗವೋ ನಾಮ್ನು ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಿಷಯಕ ಪ್ರಶ್ನೆ ಪ್ರತಿವಚನವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ, ಪ್ರಾಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಭೂಮನನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೂಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಜಡರೂಪವಾದ ವಾಯುವೇ ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಷ ತು ವಾ ಅತಿ ವದತಿ ಯಸ್ತೇನಾತಿವದತಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಿತ ವಸ್ತುವಾದಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇತುಭೂತವಾದ ಪ್ರಾಣನ ಉಪಾಸನವನ್ನು ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮುಖ್ಯಾತಿವಾದಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇತುಭೂತವಾದ ಸತ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ ಪೃಥಕ್ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ತದತಿ ಶೋಕಮಾತ್ಮವಿತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ವೇದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮಣಾನೋಪಯೋಗಿಯಾಗಿ ನಾಮಾದಿಅಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶವು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಯತ್ರ ನಾನ್ಯತ್ ಪಶ್ಯತಿ ಎಂದು ದ್ವೈತವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿ ಭೂಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯನಾದ ನಿರ್ವಿಶೇಷನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಭೂಮನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು.

ಹೇಗೆಂದರೆ ಜಡವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ತರತಿ ಶೋಕಮಾತೃವಿತ್ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಆತ್ಮಶಬ್ದಾದಿಗಳೂ ಭೂಮೈವ ಸುಖಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಸುಖತ್ವವೂ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಅತಿತುಚ್ಛವು. ಮತ್ತು ತೇ ಹ ಪ್ರಾಣಾಃ ಅಹಂ ಶ್ರೇಯಸಿ ವ್ಯೂಹಿರೇ, ಅಹಂ ಶ್ರೇಯಾನ್ಮುಹಂ ಶ್ರೇಯಾನ್ಮುಹಿ, ತಾನ್ವಿರಪ್ಪಾಃ ಪ್ರಾಣ ಉವಾಚ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಜಡವೆನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅಯುಕ್ತವು. ಅಲ್ಲದೆ ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಗುಣಜ್ಯೇಷ್ಠತ್ವರೂಪವಾದ ಉತ್ತಮತ್ವವು (ಭೂಮತ್ವವು) ನಿರ್ಗುಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ಕಲ್ಪಿತ ಜ್ಯೇಷ್ಠತ್ವಕ್ಕೆ ಭೂಮಾನಂ ಭಗವೋ ವಿಜ್ಞಾಸೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮುಮುಕ್ಷು ಜಿಜ್ಞಾಸುತ್ವವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಯತ್ರ ನಾನ್ಯತ್ವಶ್ಚಿ ನಾನ್ವಗೋತಿ ನಾನ್ವದ್ವಿಜ್ಞಾನಾತಿ ಸ ಭೂಮಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮನು ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮರೂಪವಾದ ಜೀವನೋ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ ನಾಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶೋತ್ತರರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಭೂಯಸ್ಸು(ಶ್ರೇಷ್ಠ್ಯ)ವಚನವನ್ನು ಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತ ಹೇಳಿ ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಉತ್ತಮನನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಭೂಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಪ್ರಾಣನು. ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣಸಾಪೇಕ್ಷರ್ಥ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಲಕ್ಷಣಯಾ ಜೀವಪರವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ಪಿತಾ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ಮಾತಾ ಪ್ರಾಣೋ ಭ್ರಾತಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಪಿತೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಪಿತೃತ್ವಾ ವೈ ತ್ವಮಸಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಸಹಿತವಾದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಜೀವಪರವು. ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಜಡಭೂತವಾದ ವಾಯುವಿಗೆ ಪಿತೃತ್ವಾದಿಗಳೂ ಹಿಂಸೃತ್ವವೂ ಕೂಡಲಾರವು. ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಜೀವನಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅಮೃತತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಭೂಮನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಾಣಾಭಿಮಾನಿದೇವತಾವಾಚಕವು, ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರು. ಆಥ ಯದ್ವಿಜ್ಞಾನಾನುತ್ಯಾಂತಪ್ರಾಣಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪಿತೃತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಲಾಕ್ಷಣಿಕವು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಜೀವೋತ್ತಮತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನುವ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತಮ್ಸುಖಂ ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ೭ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರುತನಾದ ಭೂಮನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೋ ವಿಪ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಭೂಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಪ್ರಾಣನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ನಾಮವಾಕ್ ಮನಃ ಸಂಕಲ್ಪ ಚಿತ್ತ ಧ್ಯಾನ ವಿಜ್ಞಾನ ಬಲ ಅನ್ನ ಆಪ ತೇಜ ಆಕಾಶ ಸ್ವರ ಆಶಾ ಪ್ರಾಣ ಇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಶೋತ್ತರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ

ಉತ್ತರೋತ್ತರರಿಗೆ ಅಧಿಕೃತವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪ್ರಾಣನ ದೆಶೆಯಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಇದ್ದಾನೋ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿ ಭೂಮಾ ವಾವ ಪ್ರಾಣದ್ವಯೋನ್ = ಭೂಮನು ಪ್ರಾಣನ ದೆಶೆಯಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನು, ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮನು ಪ್ರಾಣನ ದೆಶೆಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನನು ಪ್ರಾಣನೇ ಭೂಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು— ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಪುಷಿ ಎಂದು ನಿರುಪಪದಸುಖಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವವೂ, ನಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಸರ್ವಾಧಿಕನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದೂ ಸ ವಿವಾಧಸ್ತಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳೂ ವಿಶ್ವಶಂಭುಧಂ ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕವು. ಇಬ್ಬರಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟತನದತ್ತವು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಣುರೂಪವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಕೂಡುವುದು. ಜಾತ್ಯಾದೇಃ ಸರ್ವಗತ್ಯಾಪಿ ಪ್ರತಿವೃತ್ತಿಸಮಾಪ್ತವತ್ | ಸರ್ವಗತ್ಯಾಪೀಶ್ವರಸ್ಯ ಕ್ರಿಯಾಯಾ ಅಪಿ ಸಂಭವಾತ್ ಆದಕಾರಣ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತಾದಿಗಳೂ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ. ಅದುದರಿಂದ ಭೂಮ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು || ೯ || ಅಧಿ. ೨ ||

ಭೂಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩. ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರನಾಮಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನೂದಾಹರಿಸಿ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಃ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಾಃ | ಅದೃಶ್ಯಂ ದ್ರಷ್ಟೃಪ್ರತಂ ಶ್ರೋತೃ (ಬೃ.ಶಿ.ಉ.೧೧.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ | ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ಬಿಭರ್ಮಿ (ಋ.೧೦.೧೨೫.೨.) ಇತ್ಯಾದೇವ (ದೇಶತ್ವ) ಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಭವಾನ್ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯೋಕ್ತಾ ಇತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಮೊದಲು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಾವ) ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವಯೋ, (ಅವುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ತದ್ವಾ ವಿತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ) ಅದೃಶ್ಯಂ ದ್ರಷ್ಟೃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರವಾದ ಶ್ರೀತತ್ವಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ತಸ್ಯ = ಆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು, ತಸ್ಯಾಪಿ = ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರವಾದ ಶ್ರೀತತ್ವ ದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಂಭವಾತ್ = ಕೂಡುವುದರಿಂದ, ತಸ್ಯಾಪಿ ಚಂದ್ರದ್ವಾರಾಂತರಲಿಂಗಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಕ್ಷರನಾಮವಾಚ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೇಗೆಂದರೆ ಜಡವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ತರತಿ ಶೋಕಮಾತೃವಿತ್ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಆತ್ಮಶಬ್ದಾದಿಗಳೂ ಭೂಮೈವ ಸುಖಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಸುಖತ್ವವೂ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಅತಿತುಚ್ಛವು. ಮತ್ತು ತೇ ಹ ಪ್ರಾಣಾಃ ಅಹಂ ಶ್ರೇಯಸಿ ವ್ಯೂಹಿರೇ, ಅಹಂ ಶ್ರೇಯಾನ್ಮುಹಂ ಶ್ರೇಯಾನ್ಮುಹಿ, ತಾನ್ವರಿಪ್ಪಾಃ ಪ್ರಾಣ ಉವಾಚ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಜಡವೆನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅಯುಕ್ತವು. ಅಲ್ಲದೆ ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಗುಣಜ್ಯೇಷ್ಠತ್ವರೂಪವಾದ ಉತ್ತಮತ್ವವು (ಭೂಮತ್ವವು) ನಿರ್ಗುಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ಕಲ್ಪಿತ ಜ್ಯೇಷ್ಠತ್ವಕ್ಕೆ ಭೂಮಾನಂ ಭಗವೋ ವಿಜ್ಞಾಸೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮುಮುಕ್ಷು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಯತ್ರ ನಾನ್ಯತ್ವಶ್ಚಿ ನಾನ್ವಗೋತಿ ನಾನ್ವದ್ವಿಜ್ಞಾನಾತಿ ಸ ಭೂಮಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮನು ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮರೂಪವಾದ ಜೀವನೋ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ ನಾಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶೋತ್ತರರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಭೂಯಸ್ತ್ವ(ಶ್ರೇಷ್ಠ್ಯ)ವಚನವನ್ನು ಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತ ಹೇಳಿ ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಉತ್ತಮನನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಭೂಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಪ್ರಾಣನು. ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣಸಾಹಚರ್ಯ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಲಕ್ಷಣಯಾ ಜೀವಪರವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ಪಿತಾ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ಮಾತಾ ಪ್ರಾಣೋ ಭ್ರಾತಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಪಿತೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಪಿತೃಹಾ ವೈ ತ್ವಮಸಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಸಹಿತವಾದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಜೀವಪರವು. ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಜಡಭೂತವಾದ ವಾಯುವಿಗೆ ಪಿತೃತ್ವಾದಿಗಳೂ ಹಿಂಸೃತ್ವವೂ ಕೂಡಲಾರವು. ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಜೀವನಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅಮೃತತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಭೂಮನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಾಣಾಭಿಮಾನಿದೇವತಾವಾಚಕವು, ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರು. ಅಥ ಯದ್ವಿಜ್ಞಾನಾನ್ಮಾತೃಪ್ರಾಣಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪಿತೃತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಲಾಕ್ಷಣಿಕವು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಜೀವೋತ್ತಮತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇನುವ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತಮ್ಸುಖಂ ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ೭ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರುತನಾದ ಭೂಮನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೋ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಭೂಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಪ್ರಾಣನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ನಾಮವಾಕ್ ಮನಃ ಸಂಕಲ್ಪ ಚಿತ್ರ ಧ್ಯಾನ ವಿಜ್ಞಾನ ಬಲ ಅನ್ ಆಪ ತೇಜ ಆಕಾಶ ಸ್ವರ ಆಶಾ ಪ್ರಾಣ ಇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಶೋತ್ತರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ

ಉತ್ತರೋತ್ತರರಿಗೆ ಅಧಿಕವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪ್ರಾಣನ ದಶೆಯಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಇದ್ದಾನೋ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿ ಭೂಮಾ ವಾವ ಪ್ರಾಣದ್ವಯಾನುಂ ಭೂಮನು ಪ್ರಾಣನ ದಶೆಯಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನು, ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮನು ಪ್ರಾಣನ ದಶೆಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನನು ಪ್ರಾಣನೇ ಭೂಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು— ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತಕ್ಷುಖಂ ಎಂದು ನಿರುಪಪದಸುಖಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವವೂ, ನಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಸರ್ವಾಧಿಕನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದೂ ಸ ವಿವಾಧಸ್ತಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳೂ ವಿಶ್ವಶಂಭುವಂ ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕವು. ಇಬ್ಬರಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟತನದತ್ತವು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಣುರೂಪವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಕೂಡುವುದು. ಜಾತ್ಯಾದಿಃ ಸರ್ವಗತ್ಯಾಪಿ ಪ್ರತಿವ್ಯಕ್ತಿಸಮಾಪ್ತಿವತ್ | ಸರ್ವಗತ್ಯಾಪೀಶ್ವರಸ್ಯ ಕ್ರಿಯಾಯಾ ಅಪಿ ಸಂಭವಾತ್ ಆದಕಾರಣ ಉತ್ಕಮಣಾದಿಗಳೂ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಭೂಮ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು || ೯ || ಅಧಿ. ೨ ||

ಭೂಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨. ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರನಾಮಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನುದಾಹರಿಸಿ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಃ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಾಃ | ಅದೃಶ್ಯಂ ದ್ರಷ್ಟೃಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತ್ಯ (ಬೃ.ಶಿ.ಉ.೧೧.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ | ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ಬಿಭರ್ಮಿ (ಋ.೧೦.೧೨೫.೨.) ಇತ್ಯಾದೇಸ್ತ(ದೇಶತ್ವ)ತ್ಯಾಪಿ ಸಂಭವಾನ್ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಸ್ಯೋಕ್ತಾ ಇತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಮೊದಲು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಾವ) ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ, (ಅವುಗಳು ಬೃಹದಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ತದ್ವಾ ಏತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ) ಅದೃಶ್ಯಂ ದ್ರಷ್ಟೃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರವಾದ ಶ್ರೀತತ್ವಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ತಸ್ಯ=ಆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು, ತಸ್ಯಾಪಿ=ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರವಾದ ಶ್ರೀತತ್ವ ದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಂಭವಾತ್=ಕೂಡುವುದರಿಂದ, ತಸ್ಯಾಪಿ=ಚಂದ್ರದ್ವಾರಾತ್ಪಲಿಂಗಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆ ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯದ್ದರಿಂದಲೂ ಮಧ್ಯಮಾಕ್ಷರಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಕ್ಷರನಾಮವಾಚ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ೧ನೇ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಅಗ್ರಾಪ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಗುಣಾ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವಗುಣವೂ ಗ್ರಾಹ್ಯವು. ೨ನೇ ಆದಿಪದದಿಂದ ಅಮತಂ ಮಂತ್ರವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜ್ಞಾತೃ ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಷ್ಟೃ ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ಶ್ರೋತೃ ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ಮಂತ್ರ ನಾನ್ಯದತೋಽಸ್ತಿ ವಿಜ್ಞಾತೃ ವಿತ್ಯನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾಙ್ಗಾರ್ಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ ಎನ್ನುವ ಶಿಷ್ಯವಾಕ್ಯವೂ ಹಾಗೆಯೇ ವಿತ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಶ್ಚ ಪ್ರಕಾಶನೇ ಗಾಙ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾರ್ಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿದ್ಯತೌ ತಿಷ್ಠತಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವೂ ಗ್ರಾಹ್ಯವು. ೩ನೇ ಆದಿಪದದಿಂದ (೧) ಅಹಂ ತತ್ಪ್ರಾರಮುತ ಪೂಷಣಂ ಭಗಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವೂ (೨) ಯೇ ತಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೀತಾವಾಕ್ಯವೂ ಆಸೀದಿದಂ ತಮೋ ಭೂತಮಪ್ರಜ್ಞಾತಮಲಕ್ಷಣಂ | ಅಪ್ರತರ್ಕ್ಯಮವಿಚ್ಛೇಯಂ ಪ್ರಸುಪ್ತಮಿವ ಸರ್ವತಃ || ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವೂ ಗ್ರಾಹ್ಯವು. (೨) ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರನು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನನೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಸಂಗತಿಯು. ಅಕ್ಷರನು ವಿಷಯವು. ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿಯೇ, ವಿಷ್ಣುಪೋ ಎನ್ನುವ ಸಂಶಯವೂ ಸೂಚಿತ ವಾಯಿತು. ಯುಕ್ತಿಸ್ತರ್ವವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (೩) ತದ್ವಾ ವಿತದಕ್ಷರಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಅರ್ಥವು. ತತಃ=ಆಕಾಶಾಶ್ರಯವಾಗಿರುವ, ಅಕ್ಷರಂ=ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು, ವಿತತಃ=ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳವನು, ಅದೃಷ್ಟಂ=ಇತರರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದವನು, ದ್ರಷ್ಟೃ=ತಾನು ಸರ್ವವನ್ನು ನೋಡತಕ್ಕವನು, ಈ ಅಕ್ಷರದಿಂದ ಇತರವಾದುದೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನೋಡತಕ್ಕದೂ ಕೇಳತಕ್ಕದೂ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದೂ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವವು ಸರ್ವಾಕಾರದಿಂದಲೂ ಆಶ್ರಿತವೇ ಆಗಿದೆ. (೪) ವಿತಶ್ಚ ವಾ ಅಕ್ಷರಶ್ಚ ಅಜ್ಞಾ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೃತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. (೫) ಅಹಂ=ನಾನು, ಆಹನಸಂ=ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಲ್ಪಡತಕ್ಕ, ಸೋಮಂ = ಸೋಮಲತಾಭಮಾನಿಯಾದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ತ್ವಷ್ಟು ಪೂಷಾ ಭಗಾವ್ಯ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ, ತ್ವಷ್ಟಾದಿಗಳು ಸೂರ್ಯಪ್ರಭೇಧರು, ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ ಸತ್ತರ್ಕ ದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನನುಸರಿಸಿ, ಸೋಮಂ=ಪಾರ್ವತೀ ಸಹಿತನಾದ, ಆಹನಸಂ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಹಾರಕನಾದ ರುದ್ರನನ್ನು ಬಿಭರ್ಮಿ=ಧರಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ. || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಆತೋ ಬ್ರೂತೇ

|| ೨ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಕ್ಷರಮಂಬರಾಂತದೃತೇಃ ಓಂ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯ || ವಿತಸ್ಯಿನ್ (ನು) ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾಙ್ಗಾರ್ಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ (ಬೃ.ಶಿ.ಉ.೧೧.) | ಇತ್ಯಂಬರಾಂತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ದೃತೇರ್ಬ್ರಹ್ಮವಾಕ್ಷರಂ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ— ವಿತಸ್ಯಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂಬರಾಂತದೃತೇಃ=ಆಕಾಶವೇ ಅಂತವಾಗಿಯುಳ್ಳ ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳ ಧಾರಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಯದ್ಯಪಿ ವಿತಸ್ಯಿನ್ ಎನ್ನುವ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂಬರ (ಆಕಾಶ) ದೃತಿ ಮಾತ್ರವು

ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶಾಂತ ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳ ದೃಶ್ಯತೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಯದೂರ್ಥಂ ಗಾರ್ಗಿ ದಿವೋ ಯದರ್ವಾಕ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಯದಂತರಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಚಿತ್ತತ್ವಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆಮೇಲೆ ಏತಸ್ಮಿನ್ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರವು ಅಂತಹ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಆಧಾರವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿದ್ವಾರಾ ಅಕ್ಷರವು ಅಂಬರಾಂತ ಸರ್ವಾಧಾರವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವೇ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಂಬರಾಂತ ಎನ್ನುವ ಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸರ್ವಾಧಾರಕತ್ವವು ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿರ್ದಾಯಕವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು ಪೃಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಮೇಕೋ ದಾಧಾರ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ
(ಋ.೧.೧೫೪.೪.) || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಾಧಾರಕತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗವೆಂದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಭರ್ತಾ ಸನ್ ಭ್ರಿಯಮಾಣೋ ಬಿಭರ್ತಿ ಏಕೋ ದೇವೋ ಬಹುಧಾ ನಿವಿಷ್ಟಃ
ಯದಾ ಭಾರಂ ತಂದ್ರಯತೇ ಸ ಭರ್ತುಂ ಪರಾಸ್ಯ ಭಾರಂ ಪುನರಸ್ತಮೇತಿ
(ತೃ.ಆ.೩.೧೪.) || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ದೇವಃ=ಪ್ರಾಣಾಬ್ಜಿನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಭ್ರಿಯಮಾಣಃ=ತಾನು ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಜೀವನಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ, ಬಿಭರ್ತಿ=ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಪೋಷಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಸಾಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ—) ಭರ್ತಾ ಸನ್=ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮೂಲ ಭೂತನಾಗಿ ಪೋಷಿಸುವವನಾಗಿಯೇ (ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. ತನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಗಾಗಿ ಅಲ್ಲ) (ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನಿಗೇನೇ ಭರ್ತಾ, ಭ್ರಿಯಮಾಣಃ, ಬಿಭರ್ತಿ ಎಂದು ಅನೇಕವಿಧ ವ್ಯವಹಾರ ವಿಷಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ಏಕಃ=ಒಬ್ಬನೇ ಆದಾಗ್ಯೂ, ಬಹುಧಾ=ಭರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಬಹುರೂಪದಿಂದಲೂ, ನಿವಿಷ್ಟಃ=ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿ ಇದ್ದಾನೆ. ಅಥವಾ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸಃ=ಆ ವಿಷ್ಣುವು, ಯದಾ=ಯಾವಾಗ, ಭಾರಂ=ಜಗದ್ಧಾರವನ್ನು ಪರಾಸ್ಯ=ಕೆಳಗಿಟ್ಟು ಭರ್ತುಂ=ಪೋಷಿಸಲಿಕ್ಕೆ, ತಂದ್ರಯತೇ=ಅಲಸ್ಯಪಡುತ್ತಾನೋ, ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆಗ ಈ ಭಾರವು, ಅಸ್ತಮೇತಿ=ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಸ್ಮಿನ್ನಿದಂ ಸಂ ಚ ವಿ ಚೈಧಿ ಸರ್ವಂ(ಚೈಧಿ)ಯಸ್ಮಿನ್ ದೇವಾ ಅಧಿ
ವಿಶ್ವೇನಿಷೇದುಃ (ಮಹಾನಾಮ್ನೀ ೧.೨.) ಇತ್ಯಾದಿವೃತ್ತೇಃ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಸ್ಮಿನ್=ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಇದಂ ಸರ್ವಂ=ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತೂ ಸಂ=ಜೆನ್ನಾಗಿ, ವಿ=ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ, ಚೈಧಿ=ಬೆಳೆಯತೋ, ಅಥವಾ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೋ, ಯಸ್ಮಿನ್=ಯಾರಲ್ಲಿ, ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ=ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು, ಅಧಿನಿಷೇದುಃ=ಆಶ್ರಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೋ (ಆತನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ (೧) ಯೇನಾವೃತಂ ಖಂ ಚ ದಿವಂ ಮಹೀಂ ಚ ಯೇನಾದಿತ್ಯಸ್ತಪತಿ ತೇಜಸಾ ಭಾಜಸಾ ಚ, (೨) ತಮೇವ ಮೃತ್ಯುದುಮೃತಂ ತಮಾಹುಸ್ತಂ ಭರ್ತಾರಂ ತಮು ಗೋಪ್ತಾರಮಾಹುಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತಥಾಚ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವೆಂದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವದಿಂದ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಯವು ಆಗುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ಇತರರಿಗೂ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು? ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಂ ಭೂತಂ ಭವ್ಯಂ ಭವಚ್ಚ ಯತ್ | ವಿಷ್ಣು ರೇಕೋ ಬಭರ್ತೀದಂ ನಾನ್ಯಸ್ತಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಷಮೋ ದೃತಃ || ಇತಿ(ಚ) ಸ್ಯಾದೇ ॥ ೧೦ ॥ ೭ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಪರ್ಯಂತವಾದ, ಆತೀತವಾದ, ಮುಂದೆ ಆಗುವ, ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಯಾವ ಈ ಜಗತ್ತು ಇದೆಯೋ, ಅಂತಹ ಜಗತ್ತನ್ನು ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ ಆಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದನ್ನು ಧರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದವನು ಸಮರ್ಥನು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ಯಾದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ (ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಲಿಂಗವು ಅನ್ಯತ್ರ ಸಾವಕಾಶವಲ್ಲ) ॥ ೧೦ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಯುಕ್ತಂತರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಅಕ್ಷರತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ಓಂ ॥ ೧೧ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸಾ ಚ ದೃತಿಃ ಪ್ರಶಾಸನಾದುಚ್ಚತೇ | ವಿತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾ ಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿದೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ (ಬೃ.ಶಿ.ಉ.೯.) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ॥ ೮ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಸಾ ಚ=ಸರ್ವ ದೃತಿಯೂ ಕೂಡ, ಎಲೋ ಗಾರ್ಗಿಯೇ, ಈ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಆಜ್ಞೆಯಾಗುತ್ತಿರಲು, ಆಜ್ಞಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರೂ ಕೂಡ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೃತರಾಗಿ ಇರುತ್ತಾರೆ. (ಹೀಗೆ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದ್ದು) ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಶಾಸನೆಯಿಂದ ಅಂದರೆ ಅಸಂಕುಚಿತ ವಿಷಯವುಳ್ಳ ಅನ್ಯಾಯಿತವಾಗದಿರುವ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಆಜ್ಞಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ದೃತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಆದುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನು.)

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಸರ್ವದೃತಿ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಶಾಸನೆಯಿಂದ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಯವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃಕವೇ ಇದು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ತಚ್ಚ ಪ್ರಶಾಸನಂ ವಿಷ್ಣೋರೇವ

॥ ೯ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಸರ್ವದೃತಿ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಶಾಸನವಾದರೂ ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃಕವೇ ಆಗಿದೆ. (ಅನ್ಯಕರ್ತೃಕವಲ್ಲ)

ಓಶಿಕೆ || ಇದು ಯಾವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ— ತಚ್ಛ ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ ಭುವನಸ್ಯ ರೇತೋ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸ್ವಪ್ನಪ್ರದಿತಾ ವಿಧರ್ಮಣಿ
(ಋ.೧.೧೬೪.೩೬.) || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅರ್ಥಗರ್ಭಾಃ=ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಬ್ಜ ಅತಿಸಮೃದ್ಧ ಗರ್ಭವುಳ್ಳ, ಭುವನಸ್ಯ=ಲೋಕಕ್ಕೆ, ರೇತಃ=ರತಿಪ್ರದಗಳಾದ, ಸಾರಭೂತಗಳಾದ, ಅಥವಾ ಭುವನಸ್ಯ=ಭೂಮತ್ಪಾತ್ ಪೂರ್ಣನಾದುದರಿಂದ, ವನನೀಯತ್ಪಾತ್=ಭಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದುದರಿಂದಲೂ ಭುವನಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ, ವಿಷ್ಣೋಃ=ಶ್ರೀಹರಿಗೆ, ರೇತಃ=ರೇತೋರೂಪಗಳಾದ, ಸಪ್ತ=ಮಹತತ್ತ್ವ, ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವ, ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಾಬ್ಜಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು. ಭುವನಸ್ಯ ರೇತಃ=ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸುವಿವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ, ವಿಷ್ಣೋಃ=ಶ್ರೀಹರಿಯ, ಪ್ರದಿತಾ=ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ, ವಿಧರ್ಮಣಃ=ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಧರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪಂಚಿ=ಇರುತ್ತಾರೆ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರತೀರ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ಆದರೂ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಗರ್ಭಸ್ಥಾನೀಯರಾದ ವಿಳು ದೇವತೆಗಳು, ಜಗತ್ತಿಗೆ, ರೇತಃ=ಕಾರಣರು. ಈ ದೇವತೆಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಅನೇಕವಿಧ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಚತುರ್ಭುಃ ಸಾಕಂ ನವತಿಂ ಚ ನಾಮಭಿಶ್ಚಕ್ರಂ ನ ವೃತ್ತಂ ವೃತ್ತೀಂ ರವೀವಿಪತ್
(ಋ.೧.೧೫೫.೬.) | ಇತ್ಯಾದಿಪುತೇಃ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶನವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಓಶಿಕೆ || ಸರ್ವದೃತಿ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಹಸನವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಇದ್ದಂತೆ ಇತರರಿಗೂ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಏಕಃ ಶಾಸ್ತ್ರಾ ನ ದ್ವಿತೀಯೋಽಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಇದು ಭಾರತವಾಕ್ಯವು. ಸರ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ.) ಶಾಸ್ತ್ರಾ = ಸರ್ವದೃತಿ ಕಾರಣವಾದ ಆಜ್ಞಾ ಕರ್ತನು, ಏಕಃ = ಒಬ್ಬನೇ. ಎರಡನೇ ಶಾಸಕನು ಇಲ್ಲ. ಆತನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಗರ್ಭೇ ಶಯಾನಂ ಪುರುಷಂ ಕೋಽಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾ ಎಂದು ಶಿಷ್ಯವಾಕ್ಯವು.

ಭಾಷ್ಯ || ಯೋ ಹೃಚ್ಚಯಸ್ತಮಹಮಿಹ ಬ್ರವೀಮಿ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಇದು ಭಾಗವತ ವಾಕ್ಯವು.) ಯಾವಾತನು ಸರ್ವದೃತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಹಸನಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆವಾಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರುವವನೋ ಆತನನ್ನು ನಾನು ಈ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಕೇವಲಂ ಮೇ ಭವತಶ್ಚ ರಾಜನ್ ಸ ವೈ ಬಲಂ ಬಲಿನಾಂ ಚಾಪರೇಷಾಂ |
ಇತ್ಯಾದೇಶ್ಚ || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಹ್ಲಾದ ವಾಕ್ಯವು.) ಎಲೋ ರಾಜನೇ ನನಗೆ ಮಾತ್ರ ಬಲಪ್ರದನು ಅಲ್ಲ ನಿನಗೂ ಕೂಡ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಬಲಪ್ರದನು. ಧೃತಿಗೆ ಕಾರಣನು. ಮತ್ತೆ ಇತರರಾದ ಬಲಿಷ್ಠರಿಗೂ ಕೂಡ ಬಲಪ್ರದನು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಆ ಪ್ರಶಾಸನವು ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃಕವೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಅಕ್ಷರತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ || ೧೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಇತರಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವರೂಪಗಳಾದ ಪ್ರಾಕೃತ ಸೌಲ್ಕಾರಿ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಭಾವವನ್ನು ಅಸ್ಥೂಲಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು (ಬೃ.ಶಿ.ಉ.ರ.) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸ್ಥೂಲಾಕ್ಷಾದೀ ನಾಮನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಾನಾಂ ವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿತದ್ವೈತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತಿ ಅಸ್ಥೂಲಮನ ಣ್ವಪ್ರಸ್ತಮದೀರ್ಘಮಲೋಹಿತಸ್ತೇಹಮಚ್ಛಾಯಂ— ನ ತದಶ್ವಾತಿ ಕಿಂಚನ ನ ತದಶ್ವಾತಿ ಕಶ್ಚನ | ತತಃ ಆಕಾಶಾಶ್ರಯವಾದ, ಅಕ್ಷರಂ=ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ=ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಅಭಿವದಂತಿ =ಸಿದ್ಧಾಂತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಸ್ಥೂಲಂ=ಪ್ರಾಕೃತ ಸೌಲ್ಕ ರಹಿತನು, ಅನಣು=ಪ್ರಾಕೃತ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ ರಹಿತನು. (ಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮಾದಿವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾದ್ವನಾದರ್ಶನಃ ಎಂದು ಬೃಹದ್ರಾಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸ್ಥೂಲಾದಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವರೂಪಭೂತಗಳಾದ ಸೌಲ್ಕ ಅಣುತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಲೌಕಿಕ ಸೌಲ್ಕಾರಿರಾಹಿತವು ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕವು ಹೇಗೆ? ಅದು ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮವೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸ್ಥೂಲೋಽನಣುರಮಧ್ಯಮೋ ಮಧ್ಯಮೋಽವ್ಯಾಪಕೋ ವ್ಯಾಪಕೋ ಯೋಽಸೌ ಹರಿರಾದಿರನಾದಿರವಿಶ್ವೋ ವಿಶ್ವ ಸಗುಣೋ ನಿರ್ಗುಣ ಇತ್ಯಾದೇರ್ವಿ ಷ್ಣೋರೇವ ಹಿ ತೇ ಧರ್ಮಾಃ || ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಸ್ಥೂಲಃ=ಲೌಕಿಕ ಮಹತ್ತರಹಿತನು, ಅನಣು=ಲೌಕಿಕ ಅಣುತ್ತ ರಹಿತನು, ಅಮಧ್ಯಮಃ=ಲೌಕಿಕ ಮಧ್ಯಮ ಪರಿಮಾಣರಹಿತನು, (ಪರಿಣಾಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಸ್ವಭಾವತತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಲೌಕಿಕ ಸೌಲ್ಕಾರಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ

ಅಲೌಕಿಕ ಪರಿಮಾಣಾದಿಗಳು ಕೂಡಬಹುದು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಮಧ್ಯಮಃ=ಅಲೌಕಿಕ ಮಧ್ಯಮ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಹಾಗಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಧ್ಯಮ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಆಪಾದಿಸದೆ ಇರುವ ಅಲೌಕಿಕ ಮಧ್ಯಮ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವವು. ಆವ್ಯಾಪಕಃ = ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣವ್ಯಾಪಕನು. ವ್ಯಾಪಕಃ=ಸರ್ವದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು. ಆದಿ=ಕಾರಣಭೂತನು. ಅನಾದಿ=ಕಾರಣರೂಪನು. ಅಥವಾ. ಉತ್ಪತ್ತಿರೂಪನು. ಅವಿಶ್ವಃ=ನ ವಿದ್ಯತೇ ವಿಶ್ವಃ ಪೂರ್ಣಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಇವನಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವವನು, ವಿಶ್ವಃ=ನಿರವಧಿಕಪೂರ್ಣತ್ವವುಳ್ಳವನು, ಸಗುಣಃ=ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು, ನಿರ್ಗುಣಃ=ಸತ್ತಾದಿ ಗುಣರೂಪನು, ಇತ್ಯಾದೇಃ=ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ತೇ=ಅಸ್ಮೂಲತ್ವಾದಿಗಳು, ವಿಷ್ಣೋರೇವ=ವಿಷ್ಣುವಿಗೆನೇ, ಧರ್ಮಾಃ=ಧರ್ಮಗಳು (ಎಂದು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತಗೊಳಿಸಬೇಕೋ, ಆದಕಾರಣ ಅವುಗಳು ಆಕರನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವಿಧಾಯಕಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ.) (೨) ತತ್ತ್ವಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಅಮಧ್ಯಮಃ = ಮಧ್ಯಮಪರಿಮಾಣನಿಲಯವರ್ಜಿತನು, ವ್ಯಾಪ್ತೋಽನುರ್ಮಧ್ಯಮಸ್ತಥಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. (೩) ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಅಣೋರಣೇಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್ ಎನ್ನುವ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೪) ಆದಾಗ್ಯೂ ಅಸ್ಮೂಲತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಅಪ್ರಾಕೃತ ವಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ ಮಧ್ಯಮಾಕರವಾದ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮಗಳೇ ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ- ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಧರ್ಮಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಾನವೇಕ್ಷೆಗಳಾದ ಧರ್ಮಗಳೇ ಹೇತುವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿತಗಳಾಗಿವೆ.

ಏತಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಲೌಕಿಕ ಪರಿಮಾಣಾದಿರಾಹಿತವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಪರಿಮಾಣವೇ ಕಂಡದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸ್ಮೂಲೋಽನುರೂಪೋಽಸಾವ(ಸೌ ಸ)ವಿಶ್ವೋ ವಿಶ್ವ ವಿವ ಚ |
ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮರೂಪೋಽಸಾವೈಶ್ವರ್ಯಾಪ್ತುರುಪೋತ್ತಮಃ || ಇತ್ಯಾದಿ(ಇತಿ ಚ)
ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ || ೧೨ || ಅಧಿ. ೩ || || ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಪುರುಷೋತ್ತಮನು, ಅಸ್ಮೂಲಃ ಅನುರೂಪಃ = ಪ್ರಾಕೃತ ಲೌಕಿಕ ಸ್ಥೂಲ ಅಣುತ್ವರೂಪ ಧರ್ಮರಹಿತವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅಸೌ = ಈತನು, ಅವಿಶ್ವಃ ವಿಶ್ವ ವಿವ ಚ ಲೋಕಬಹಿರ್ಭೂತನೂ ಲೋಕಾಂತರ್ಗತನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ, ಅಸೌ = ಈತನು, ವಿಶ್ವರ್ಯಾತ್ = ಅಚಿತ್ತ್ವ ವಶ್ವರ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮರೂಪತ್ವಃ = ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಸ್ಥೂಲತ್ವ ಅಣುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಯಾರಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಭೂತಗಳೋ, ಅಂತಹವನು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಲೌಕಿಕವೈಶ್ವಾದಿರಾಹಿತ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಯುಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ.

ವಿಕೇಷಾಂಶ || ಐಶ್ವರ್ಯಾದೇವ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಉಪಪಾದನವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ || ೧೨ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ವಿತದ್ವೈತದಕ್ಷರಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಆಕ್ಷರನು ವರ್ಣಗಳೋ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ— ಆಕ್ಷರಸಮಾಮ್ನಾಯಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೂಢಿಯಿರುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವಯವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಯೌಗಿಕವು. ಅವಯವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಸಮುದಾಯಪ್ರಸಿದ್ಧಿರೂಪವಾದ ರೂಢಿಯು ಬರಿಷ್ಯವು. ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಓತತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡಲಾರವು ಎನ್ನಕೂಡದು. ಎಲ್ಲಾ ಅಭಿಧೇಯವೂ ಗೌರಯಂ ವ್ಯಕ್ತೋಽಯಂ ಎಂದು ನಾಮಧೇಯ ತಾದಾತ್ಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಪ್ರತೀತವಾಗುವುದರಿಂದ ವರ್ಣಮಾತ್ರವೇ ಆಕ್ಷರವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಬ್ರಹ್ಮವಿಹಾರವಾದ, ಭೂತಾಕಾಶಾಂತವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನು ಧರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ನ ಕ್ಷರತಿ ಇತ್ಯಾದಿವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ನಿರ್ವಿರೇಷನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಕ್ಷರನು. ಅಂದರೆ— ಸರ್ವವೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿಹಾರವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಓತತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ ನಾಮಧೇಯಾತ್ಮಕವೇ ರೂಪಧೇಯವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಓತತ್ವವು ಯುಕ್ತವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಸ್ವರೂಪಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಉಪಾಯ ಭೇದದಿಂದಲೂ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ನಾಮಧೇಯ ರೂಪಧೇಯಗಳಿಗೆ ಭೇದವು. ಆದಕಾರಣ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಓತತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಕ್ಷರನು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಗೌಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೋತ್ವಾದಿಜಾತಿತಾದಾತ್ಮ್ಯವೂ ಗೋಶಬ್ದಾದಿವಾಚ್ಯತ್ವವೂ ತೋರಿದರೂ ಕೃಷ್ಣ ಖಲು ಆಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪೋತಶ್ಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಆಕಾಶಾಶ್ರಯತ್ವವು ತೋರಿದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳು ತೋರಿದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಉಂಟಾಗಲಾರದು. ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪೋತಂ ಚ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ವಸ್ತುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅನಿತ್ಯಭೂತವಾದ ಆಕಾಶತ್ವಕ್ಕೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಅವಾಚ್ಯನಾದ ನಿರ್ವಿರೇಷನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿನ ಕ್ಷರತಿ ಎಂದು ನೀನು ಹೇಳಿದ ಯೋಗವೂ ಹಾಗೆಯೇ ವಿತದ್ವೈತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತಿ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ವಾಚ್ಯತ್ವವೂ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡಲಾರವು. (೨) ಮತ್ತು ಒಂದನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೃತಿಪದವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದುದರಿಂದ ಇತರವಾದ ಧಾರಣವೇ ಇಲ್ಲ. ಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನತ್ವವು ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅನನುಗುಣವಾಗಿದೆ. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ತೈಕಾಲಿಕ ವಸ್ತುವು ಅಧ್ಯಸ್ತವಲ್ಲ. (೩) ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಶಾಸನವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಅಧ್ಯಸ್ತವ್ಯಾಂಬರಾಂತಸ್ತು ಹೃದಿಷ್ಯಾನ್ವಾಚಿತಿ ಚಿತಿಃ ನ ಶಾಸ್ತ್ರೀ ನ ಹಿ ಶುಕ್ವಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರೀ ರೂಪಾದಿಕಂ ಕೃತಿಃ || ಇಲ್ಲಿ ಸವಿರೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಲ್ಲ ನಿರ್ವಿರೇಷನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಇಲ್ಲ ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕವಾದ ಶಾಸನವು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇತರ

ಸೂತ್ರಾರ್ಥವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವತ್ತೇ; ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಜೀವರಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳದ್ದರಿಂದ ಅಭೇದನಿಷೇಧವು ಸ್ಪಷ್ಟವೇ ಆಗಿದೆ.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಅಸ್ಥೂಲಮನುಷು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಷರವು ಪ್ರಧಾನ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಒಂದೋ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯು ಕೂಡಿದಾಗ್ಯೂ ಅಪ್ರಸ್ತುತ ಅದೀರ್ಭಂ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಷೇಧವು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ವರ್ಣಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಂಕೆಯೇ ಬರಲಾರದು. ಪ್ರಧಾನವು ಸರ್ವವಿಕಾರಗಳಿಗೂ ಅಸ್ವದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳ ಧಾರಣವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವು. ಅಥವಾ ಚೇತನಕ್ಕೇನೇ ಅಚೇತನ ವಸ್ತುವಿನ ಆಧಾರತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಎಂದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಆಧಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಕ್ಕೆ ಭೂತಾಕಾಶತ್ವವು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಖ್ಯವಾದ ಪ್ರಧಾನ ಪರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಭಾಕಾಶ ಓತಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಧಾನಾಧಾರತ್ವವು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ ೨ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರತಾಸನವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಜೀವ ನೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಆಗಲಾರನು. ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅನ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟೃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅಕ್ಷರನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಜಡಭೂತವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಶಾಸನ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಜಡಭೂತವಾದ ಪ್ರಧಾನವೇ ಅಕ್ಷರವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿದ್ದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತೂ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಪ್ರಧಾನಪರವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಂಬರಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶಪರವು. ತಥಾಚಿ ಅಂಬರಸ್ಯ ಅಂತಃ ಅವಧಿಃ ಕಾರಣವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಂಬರಾಂತಪದವು ಪ್ರಧಾನಪರವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರ ರಿತ್ತ್ವವೇ ನ್ಯಾಯವಾದುದು. ಅಂತಃಪದವಾದರೂ ಅಂಬರಂ ಅಂತೋ ಯಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಪರವಾಗಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕೃತಿದ್ವಾರಾ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಶ್ರಯನು ಎಂದು ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟದ್ದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಕಾಣ್ಮಾಪೆಯಲ್ಲಿ ಐದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಾದೇವರೂ ಗಾರ್ಭಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತೈ ಸ್ಥೂಲಮನಗ್ರಾಪ್ರಸ್ತಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರುತವಾದ ಅಕ್ಷರವು ಚಿತ್ತ ಕೃತಿಯೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯೇ ತತ್ಪರಮನಿದೇಶ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀತತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದ ರಿಂದಲೂ, ಅವಿನಾಶಿತ್ವರೂಪವಾದ ನಿಮಿತ್ತವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹವನಂ ಬಿಭರ್ಮಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಂತರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀತತ್ವಧರ್ಮವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾದ ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವು

ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿದ್ಯತೌ ತಿಷ್ಠತಃ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅದ್ವೈತದ್ವೈತಶ್ರುತಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಂದುತ್ತವಾದ ಅದ್ವೈತಶ್ರುತಾದಿಗಳಿಗೆ ಯೇ ತಕ್ಷರಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀತತ್ವದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯಳು ಚಿತ್ತ್ವತಿಯೇ ನ ತದಶ್ಚಾತಿ ಕಿಂಚನ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಅನಶನವು ಆತ್ಮ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅತ್ತನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಚಿತ್ತ್ವತಿಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಚೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ, ಆಕಾಶ ವಿವ ತದೋತಂ ಎಂದು ಆಕಾಶವು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿತ್ಯುನ್ ವಿಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ ಆಕಾಶ ಓತ್ವ ಪೋತಶ್ಚ ಎಂದು ಆಕಾಶಾಧಾರಕತ್ವಕ್ಕೇನೇ ವಿತ್ಯುನ್ ವಾ ಅಕ್ಷರಶ್ಚ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಶಾಸನ ಲಿಂಗವೂ ಅಸ್ಮೂಲಮನಗು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಇತರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಲಿಂಗವಾಗಲೀ ವಿಕೋ ದಾಧಾರ ಭುವನಾನಿ, ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ ಭುವನಸ್ಯ ರೇತೋ ವಿಷ್ಣೋಸ್ತಪ್ತಾತಿ ಪ್ರದಿತಾ ವಿಧರ್ಮಣಿ, ಅಸ್ಮೂಲೋಽನಗುರಮಧ್ಯಮೋ ಮಧ್ಯಮಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು. ಅನಿತ್ಯತ್ವಂ ದೇಹಪಾನಿದುರಖ ಪ್ರಾಪ್ತಿರಪೂರ್ಣತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ನಾಶಗಳಲ್ಲದಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಕ್ಷರಪದಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಪೌಷ್ಕಲ್ಯವು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ತದಕ್ಷರಂ ತಸ್ಮಾದಕ್ಷರಂ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅನಶ್ಚನ್ನನ್ಯಃ ಎನ್ನುವ ಅನಶನಶ್ರುತಿಯು ಜೀವನ ಸ್ವಭಾವಭೂತವಾದ ಉಪಜೀವನಾರ್ಥಕವಾದ ಅನಶನವನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡತಕ್ಕದು. ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಣುತ್ವಮಹತ್ವಾದಿಗಳೂ ಸಂಗತಗಳಾಗಿವೆ. ದರ್ವೀ ಹೋಮಾ ಯಥೈವಾನ್ಯೇ ಪ್ರಕೃತೇರ್ವಿಕೃತೇರಪಿ | ಈಶ್ವರೋಽಪಿ ತಥೈವಾನ್ಯೋ ಮಹತೋಽಪ್ಯಣುತೋಽಪಿ ಹಿ || ದರ್ವೀಹೋಮಗಳು ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಕೃತಿಯಿಂದಲೂ ಹೇಗೆ ಭಿನ್ನಗಳೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅಪ್ರಾಕೃತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಪ್ರಾಕೃತ ಮಹತ್ತರಿಮಾಣ ಅಣುಪರಿಮಾಣರಿಹಿತನು. ಯಥೈಕಶ್ಯೈವ ದಧ್ಯಾದೇಃ ಕೃತ್ವರ್ಥಪುರುಷಾರ್ಥತೇ | ಅನೇಯಸ್ವಮುಹೀಯಸ್ವೈ ತಥೈಕಶ್ಯೈವಹೀಶಿಃ || ದಧ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕೃತ್ವರ್ಥತ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಗಳು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ವಗಳು ಸಂಗತಗಳು. ಅಣೋರಣೀಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್ ಎನ್ನುವ ಅಗಮವೂ ಇದೆ. || ಅಧಿ.೩||

ಅಕ್ಷಾರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪ ಸದಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ|| ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಸದೇವ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂನವನ್ನು ಸಮನ್ವಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತಾದಿಸಂಗತಿಯನ್ನು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನುದಾಹರಿಸಿ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸದೇವ ಸೋಮೈದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ (ಛಾ.ಉ.೬.೨.) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸತಃ ಸ್ವಪ್ತಪ್ತಮುಚ್ಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಭಕ್ತಜ್ಞಾನರೂಪಸೋಮಾರ್ಹನಾದ ಶ್ರೇತಕೇತುವೇ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅಂದರೆ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಚ್ಚಿದ್ವಿದುಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಇದ್ದನು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಛಂದೋಗ್ಯವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸತ್ತದಾರ್ಥಕ್ಕೇನೇ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವವು (ಅನನ್ಯಾಧೀನ ಕಾರಣತ್ವವು) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಮತ್ತು ಅದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಗೃಹೀತಗೃಹದ ೧ ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ ೨ ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ ೩ ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮೈರಮಾಃ ೪ ಸತಾ ಸೋಮೈ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭದತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಉಕ್ತಗೃಹದ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಸುಪ್ರಗಮ್ಯತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ. (೨) ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರವಾದ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಸಂಗತಿಯು. ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವು ವಿಷಯವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ತಚ್ಚ ಸತ್* ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ (ಛಾ.ಉ.೬.೨.)| ಇತಿ ಪರಿಣಾಮ ಪ್ರತೀತೇರ್ನ ವಿಷ್ಣುಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಛಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸತ್ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾದುದು ಪ್ರಧಾನವೇ ಆಗಬೇಕು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಸತ್ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾದುದಕ್ಕೆ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ ಎಂದು ಬಹುಭಾವಾಬ್ಧಿ ಪರಿಣಾಮರೂಪವಾದ ವಿಕಾರವು ತೋರುವುದರಿಂದ.

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿಕಾರತ್ವವು ತೋರಿದಾಗ್ಯೂ ವಿಷ್ಣುವು ಏಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಹಿ ಅವಿಕಾರಃ ಸದಾ ಶುದ್ಧೋ ನಿತ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಸದಾ ಹರಿಃ ಇತ್ಯಾದಿನಾಽವಿಕಾರಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ಇತಿ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆ ವಿಷ್ಣುವು ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವವನು ಸದಾ ಶುದ್ಧನು (ನಿರ್ಮಲನು) ನಿತ್ಯನು ವ್ಯಾಪ್ತನು ಸರ್ವಜ್ಞಪರಿಹಾರಕನು, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಅವಿಕಾರನೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ. (ಆದಪ್ರಾಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರಿಣಾಮರೂಪ ವಿಕಾರವು ಕೂಡದೆ ಇದ್ದಪ್ರಾಯುಕ್ತವೂ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವೂ ಪ್ರತೀತವಾದ ಪ್ರಾಯುಕ್ತ ಆ ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲಮತ್ತ ಪ್ರಧಾನವೇ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಟ್ಟು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತೋ ಬ್ರವೀತಿ || ೪ ||

* ಪ್ರಜಾಯೇಯ = ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವೆನು, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಬಹುಸ್ಯಾಂ = ನಿಯಾಮಕ ಬಹುರೂಪವುಳ್ಳವನು ಆಗುವೆನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸಿ ಆರ್ಥ.

ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಣಿ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅದೃಷ್ಟಂ ದೃಷ್ಟಶ್ರುತಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಂದುತ್ತವಾದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಯೇ ತಕ್ಷರಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವಂತಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀತತ್ವದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯಳು ಚಿತ್ತ್ವತಿಯೇ ನ ತದಶ್ಚಾತಿ ಕಿಂಚನ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಅನಶನವು ಆತ್ಮಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅತ್ತನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಚಿತ್ತ್ವತಿಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಯದ್ವಾಕ್ಯಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಚೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ, ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಎಂದು ಆಕಾಶಾನ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿತ್ಯುನ್ ವಿಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ ಆಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪೋತಶ್ಚ ಎಂದು ಆಕಾಶಾಧಾರಕತ್ವಕ್ಕೇನೇ ವಿತ್ಯು ವಾ ಅಕ್ಷರಶ್ಚ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಶಾಸನ ಲಿಂಗವೂ ಅಸ್ಥೂಲಮನಗು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಇತರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಲಿಂಗವಾಗಲೀ ವಿಕೋ ದಾಧಾರ ಭುವನಾನಿ, ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ ಭುವನಸ್ಯ ರೇತೋ ವಿಷ್ಣೋಽಪ್ಯಂತಿ ಪ್ರದಿಶಾ ವಿಧರ್ಮಣಿ, ಅಸ್ಥೂಲೋಽನುರೂಪಮಧ್ಯಮೋ ಮಧ್ಯಮಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು. ಅನಿತ್ಯತ್ವಂ ದೇಹಹಾನಿರ್ದುಖ ಪ್ರಾಪ್ತಿರಪೂರ್ಣತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ನಾಶಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಕ್ಷರಪದಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಪೌಷ್ಟ್ಯವು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ತದಕ್ಷರಂ ತಸ್ಮಾದಕ್ಷರಂ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅನಶ್ಯನ್ನಶ್ಯಃ ಎನ್ನುವ ಅನಶನಶ್ರುತಿಯು ಜೀವನ ಸ್ವಭಾವಭೂತವಾದ ಉಪಜೀವನಾರ್ಥಕವಾದ ಅಶನವನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡತಕ್ಕದು. ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಣುತ್ತಮಹತ್ವಾದಿಗಳೂ ಸಂಗತಗಳಾಗಿವೆ. ದರ್ವೀ ಹೋಮಾ ಯಜ್ಞವಾನ್ಯೇ ಪ್ರಕೃತೇರ್ವಿಕೃತೇಽಪಿ | ಈಶ್ವರೋಽಪಿ ತಜ್ಞವಾನ್ಮೋ ಮಹತೋಽಪ್ಯಣುತೋಽಪಿ ಹಿ || ದರ್ವೀಹೋಮಗಳು ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಕೃತಿಯಿಂದಲೂ ಹೇಗೆ ಭಿನ್ನಗಳೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅಪ್ರಾಕೃತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಪ್ರಾಕೃತ ಮಹತ್ತರಿಮಾಣ ಅಣುಪರಿಮಾಣರಹಿತನು. ಯಜ್ಞಕಸ್ಯೈವ ದಧ್ನಾದೇಃ ಕೃತ್ವರ್ಥಪುರುಷಾರ್ಥತೇ | ಅಣೇಯಸ್ತ ಮಹೀಯಸ್ತೇ ತಜ್ಞಕಸ್ಯೈವಹೀತಿತುಃ || ದಧ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕೃತ್ವರ್ಥತ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಗಳು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಣುತ್ತ ಮಹತ್ವಗಳು ಸಂಗತಗಳು. ಅಣೋರಣೇಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್ ಎನ್ನುವ ಆಗಮವೂ ಇದೆ. || ಅಧಿ.೩||

ಅಕ್ಷಾರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪ ಸದಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಸದೇವ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸಮನ್ವಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿಯನ್ನು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನುದಾಹರಿಸಿ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸದೇವ ಸೋಮೈದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ (ಛಾ.ಉ.೬.೨.) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸತಃ ಸ್ತಷ್ಟತ್ಪ್ರಮುಚ್ಛತೇ

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನರೂಪಸೋಮಾರ್ಹನಾದ ಶ್ರೇತಕೇತುವೇ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅಂದರೆ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಬೃದ್ಧಿಮತ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಇದ್ದನು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಛಂದೋಗ್ಯವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸತ್ವದಾರ್ಥಕ್ಕೇನೇ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವವು (ಅನನ್ಯಾದೀನ ಕಾರಣತ್ವವು) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಮತ್ತು ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಗೃಹೀತಗಳಾದ ೧ ವಿಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ ೨ ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ ೩ ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮೈರಮಾಃ ೪ ಸತಾ ಸೋಮೈ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಉಕ್ತಗಳಾದ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಸುಖಗಮ್ಯತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ. (೨) ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರವಾದ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಸಂಗತಿಯು. ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವು ವಿಷಯವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ತಚ್ಚ ಸತ್* ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ (ಛಾ.ಉ.೬.೨.)| ಇತಿ ಪರಿಣಾಮ ಪ್ರತೀತೇರ್ನ ವಿಷ್ಣುಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಛಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸತ್ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾದುದು ಪ್ರಧಾನವೇ ಆಗಬೇಕು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಸತ್ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾದುದಕ್ಕೆ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ ಎಂದು ಬಹುಭಾವಾಖ್ಯಾ ಪರಿಣಾಮರೂಪವಾದ ವಿಕಾರವು ತೋರುವುದರಿಂದ.

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿಕಾರತ್ವವು ತೋರಿದಾಗ್ಯೂ ವಿಷ್ಣುವು ಏಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಹಿ ಅವಿಕಾರಃ ಸದಾ ಶುದ್ಧೋ ನಿತ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಸದಾ ಹರಿಃ ಇತ್ಯಾದಿನಾಽವಿಕಾರಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ಇತಿ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆ ವಿಷ್ಣುವು ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವವನು ಸದಾ ಶುದ್ಧನು (ನಿರ್ಮಲನು) ನಿತ್ಯನು ವ್ಯಾಪ್ತನು ಸರ್ವವಾಪಪರಿಹಾರಕನು, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಅವಿಕಾರನೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ. (ಆದಪ್ರಾಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರಿಣಾಮರೂಪ ವಿಕಾರವು ಕೂಡದೆ ಇದ್ದಪ್ರಾಯುಕ್ತವೂ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವೂ ಪ್ರತೀತವಾದ ಪ್ರಾಯುಕ್ತ ಆ ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲಮತ್ತೆ ಪ್ರಧಾನವೇ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಟ್ಟು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆತೋ ಬ್ರವೀತಿ || ೪ ||

* ಪ್ರಜಾಯೇಯ = ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವನು, ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಬಹುಸ್ಯಾಂ=ನಿಯಾಮಕ ಬಹುರೂಪವುಳ್ಳವನು ಆಗುವನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸಿ ಅರ್ಥ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಃ ಓಂ || ೧೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸದೇವ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಸಃ=ವಿಷ್ಣುವೇ. ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ. ತದೈಕ್ಷತ ಎಂದು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡದೆ ಇದ್ದ ಈಕ್ಷಣಾಬ್ಧಿ ಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃತ್ವವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಈಕ್ಷತೃತ್ವ, ಸೃಷ್ಟ್ವಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವು ಶ್ರುತಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ

ಭಾಷ್ಯ || ತದೈಕ್ಷತೇತೀಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಃ ಏವ ವಿಷ್ಣುರತ್ತೋಚ್ಯತೇ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತದೈಕ್ಷತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣಾಬ್ಧಿ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಥವಾ ಈಕ್ಷತೀಪೂರ್ವಕ ಸೃಷ್ಟ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾರು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ ಅವನು ವಿಷ್ಣುವೇ (ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಷಂಗವು ಕೂಡಿದಾಗ್ಯೂ ಏಕೋ ನಾರಾಯಣ ಆಸೀತ್ ನ ಮುನಿಭೂತಾ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಿ ವಿಷ್ಣು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು

ಏತಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಈಕ್ಷಣಕರ್ತೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು. ಎಂದರೆ— ಚೇತನಕ್ಕೆ ಸಹ ಮುಖ್ಯ ಈಕ್ಷಣವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾದ ಮೇಲೆ ಜಡಕ್ಕೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನಾನೋಽತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಷ್ಟಾ (ಬೃ.ಉ.೫.೭.೨೩.) | ನಾನೃದತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಷ್ಟ (ಬೃ.ಉ.೫.೮.೧೧.) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತಸ್ಯೈವ ಹಿ ತಲ್ಲಕ್ಷಣಂ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನೋಡತಕ್ಕವನು ಇಲ್ಲ. ನೋಡತಕ್ಕದೂ ಇಲ್ಲ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಈಕ್ಷಣಕರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ಆದುದರಿಂದ ಲಿಂಗವು ಇತರರಲ್ಲಿರತಕ್ಕದೆಂದು ತಿಳಿಯ ಕೂಡದು.)

ಏತಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬಹುಭಾವಾವ್ಯವಿಕಾರವು ಕೂಡಲಾರದು. ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಕಾರಿತ್ವಲಿಂಗದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷತಿಯು ಗೌಣವೆಂದೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದರೆ— ಸತ್ಯಾತ್ ಸಂಜಾಯತೇ ಜ್ಞಾನಂ ಎನ್ನವು ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸತ್ಯಗುಣಾತ್ಮಕಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಗೌಣವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡಬಹುದು.

ಭಾಷ್ಯ || ಬಹುತ್ವಂ ಚಾವಿಕಾರೇಣೈವೋಕ್ತಂ ಅಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ ವಿಜಾಯತೇ (ತೈ.ಆ.೩.೧೪.) | ಇತಿ || ೧೩ || ಅಧಿ.೪ || || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿಹಾರವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವವನಾಗಿ ಬಹುರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಹಾರವಿಲ್ಲದೇನೇ ನಿಯಾಮಕರೂಪ ಬಹುತ್ವದಿಂದಲೇ ಒಂದುಭಾವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ತಥಾಚಿ ಬಹುಭಾವವು ಸಾವಕಾಶವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದರ ಇಮರ್ತ್ಯದಿಂದ ಈಕ್ಷತಿಯು ಗೌಣವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು. || ೧೩. ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಹಾರ || ಯಃ ಪುನರೇತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರೇಣೋಮಿತ್ಯನೇನೈವಾಕ್ಷರೇಣ ಪರಂ ಪುರುಷಮಭಿಧ್ಯಾಯೀತ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತುವು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭರೂಪವಾದುದು ಅಪರಬ್ರಹ್ಮವೇ. ತಸ್ಮಾದ್ವಿಧ್ಯಾನ್ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಧ್ಯಾನಾರ್ಥವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಳಿದವನಿಗೆ ಸ ಸಾಮಾನ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ಎಂದು ದೇಶಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದ ಬ್ರಹ್ಮವ ಭವತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಆಗುವುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ಎಂದು ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ದೇಶವಿಶೇಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಪರಾತ್ತರಂ ಪುರಿತಯಂ ಪುರುಷ ಮೀಕ್ಷತೇ ಎಂದುತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣಕರ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಭಿಧ್ಯಾತವ್ಯ ವಸ್ತುವು ಪರಬ್ರಹ್ಮವೇ. ಈಕ್ಷಣಕರ್ಮತ್ವವು ಪರಮಾರ್ಥವಸ್ತುವಿಗೇನೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾತಿರಿಕ್ತವಾದುದು ಪರಮಾರ್ಥವಸ್ತುವು ಇಲ್ಲ ಈಕ್ಷಣೀಯನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದಾದಮೇಲೆ ಧ್ಯಾನಾರ್ಥನು, ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಆಗಲಾರನು. ಈಕ್ಷಣಧ್ಯಾನಗಳು ವಿಶವಿಷಯಕಗಳಾಗಿವೆ. ನಿರುಪಾಧಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೇನೇ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ಫಲವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿಮಾತ್ರಓಂಕಾರರೂಪ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಸೋಪಾಧಿಕ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಆಯುಕ್ತವು. ನಿರವಕಾಶವೂ ಪ್ರಥಮವೂ ಆದ ಪರಾತ್ತರತ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಂತಿಮವೂ ಸಾವಕಾಶವೂ ಆದ ಈಕ್ಷಣಕರ್ಮತ್ವೋಕ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ನಿಯತವಾದುದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣಕರ್ಮತ್ವಕ್ಕೆ ಪರಮಾರ್ಥ ಸ್ಥಿತಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇತುತ್ವವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಓಂಕಾರೋಪಾಧಿಕ ಧ್ಯಾನಫಲವು ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಆಯುಕ್ತವು. ಓಂಕಾರೇಣೈವಾಯನೇ ನಾನ್ಯೇತಿ ವಿದ್ವಾನ್ವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಮಪರಮಮೃತಮಭಯಂ ಪರಂ ಚ ಎಂದು ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಈ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಈಕ್ಷಣಧ್ಯಾನಸಾರೇಣ ಧ್ಯಾನಂ ಸದ್ವಿಷಯಂ ಯದಿ | ತರ್ಹಿ ಧ್ಯಾನಾನುಸಾರೇಣಾಸ್ತೀಕ್ಷಣಂ ಕಲ್ಪಿತಾರ್ಥಕಂ || ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಯೋಷಿತಮಗ್ನಿಂ ಧ್ಯಾಯೀತ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಆರೋಪಿಷಯತ್ವವು ಕ್ಷಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಯ ವಿಷೋಽಂತರಾದಿತ್ಯೇ ಹಿರಣ್ಮಯಃ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ, ಯದಾ ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತೇ ದುಗ್ಧವರ್ಣಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣವೂ ಅಂತಿಮ ವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣಕರ್ಮ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವೇಶರಿಗೆ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಭಾವದಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಪರರ ಮತಕ್ಕೆ ಈ ಸೂತ್ರವು ಪ್ರತಿಕೂಲವೇ ಆಗಿದೆ.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಪುರುಷಮೀಶತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಈಕ್ಷಣಿಕರ್ಮಭೂತನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ. ವಿತದಮೃತಮಭಯಮೇತದ್ರಷ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ವ್ಯಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು. ಯದೃಪಿ ಈಕ್ಷಣಿಕವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಾತ್ಪರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳೂ ಯಥಾ ಪಾದೋದರಸ್ವರೂಪಾ ವಿನಿರ್ಮುಳ್ಯತೆ ವಿವಿಧ ಹೈವ ಸ ಪಾಪುನಾ ವಿನಿರ್ಮುಳ್ಯತೆ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತಜ್ಞಾನಿಗೆ ಪಾಪಾಲೇಪಾದಿಧರ್ಮಗಳೂ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಮೃತತ್ವ ಅಭಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳೂ ಸ್ಫುಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಉಂಟಾಗಲಾರದು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಸೋಽಂತರಿಕ್ಷಂ ಯಜುರ್ಭಿಃ ಎಂದು ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದ ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಸ ಸಾಮಭಿರುನ್ಮೀಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ಚತುರ್ಮುಖ ಲೋಕವನ್ನುವ ಶಂಕೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟುವುದು, ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ತದ್ವರ್ತಮೋಪದೇಶಾತ್ ಛೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಸಾಧಕವಾದ ಅರ್ಥವಿಶೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಪದೇಶವನ್ನೇ ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಎಂದು ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಮತ್ತು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ರೀತಿಯಾಗಿ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಪೂರ್ವಭಾಗವಾದ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನಂತರ್ಯಾಮುಖೋದನಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಸನ್ನಿಧಾನ (ಸ್ಥಾನ) ಕ್ಕೆ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಶಂಕೆಯೇ ಹುಟ್ಟಲಾರದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಎಂದುಪಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ತದೈಕ್ಷತ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜಗತ್ಪಾರಣಾತ್ಮಾದಿಗಳೆಂದುಕ್ರವಾದ ಸತ್ ಪದ ವಾಚ್ಯವಾದುದು ಪ್ರಧಾನವೋ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪ್ರಧಾನವೇ, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಬಹುಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ ಎಂದು ಸತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತೇಜಃಪ್ರಭೃತಿ ಬಹುಭಾವವು ಋತವಾಗಿದೆ. ಅದು ಪರಿಣಾಮವಿರುವ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುವುದು. ನಿರ್ವಿಕಾ ರೋಽಕ್ಷತಃ ಶುದ್ಧಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೇನೇ ಬಹುಭಾವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ತೇಜ ಆದಿರೂಪದಿಂದ ಬಹುಭಾವವು ಉಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಹಾಗಾದರೆ ತತ್ತೇ ಜೋಽಸೃಜತ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ ವಿರೋಧವು. ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಬಹುಭಾವವನ್ನು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಸತ್ತ್ವರೂಪಗುಣಸಂಬಂಧ ದಿಂದಲಾಗಲೀ ಪ್ರಧಾನಾಬಿಮಾನಿಗೆ ಈಕ್ಷಿತ್ವತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲಾಗಲೀ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಈಕ್ಷಣವು ಗೌಣವು. ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಈಕ್ಷಣಿಕರ್ಮಭಾವವು ಮುಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಪರಿಗ್ರಹೇ ಪ್ರಧಾನಪಕ್ಷ ತು ತಯೋರಮುಖ್ಯತ್ವ ಪ್ರಸಜ್ಯತೇ || ತದೈಕ್ಷತ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಈಕ್ಷಿತ್ವತ್ವಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡುವಾಗ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಗ್ರಹಣವು ಕೂಡಲಾರದು. ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣಾನ್ವಾಯದಿಂದ ತತ್ತೇಜ ಷತಕ್ಷತ,

ತದಪೋಽಸೃಜತ, ತಾ ಆಪ ವಕ್ಷಂತ ಎಂದು ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ದೇವತಾತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ತದ್ರೂಪದಿಂದ ಬಹುಭಾವವು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಲಾರದು. ನಿಯಾಮಕಸ್ವರೂಪ ಬಹುತ್ವಕ್ಕೆ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಬಹುಭಾವವನ್ನು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಯಮ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆನ್ನುವುದು ಸಂಗತವಾಗುವುದು. ಒಬ್ಬ ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ಗುಹಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯದಿಂದ ಬಹುತ್ವವೂ ದ್ವ್ಯಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಜನನವೂ ಕೂಡುವುದು. ಬಹು ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಸಂಕಲ್ಪ ತೇಜಃಪ್ರಭೃತಿ ಸರ್ವಸಂ ಗುರುಃ ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಸಂಕಲ್ಪ ಶಿಷ್ಯಸಂಪಾದಿನಾದಿತ್ ॥ ಅಂತೂ ಆವಾಸ ನಿಯಾಮಕಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಬಹುಭಾವಸಂಕಲ್ಪಾ ನಂತರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮ್ಯಸೃಷ್ಟಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಗುರುತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಶಿಷ್ಯಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದಂತೆಯೇ ನಿಯಾಮಕತ್ವಕ್ಕೆ ನಿಯಮ್ಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದೆ. ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಯೋಗಿತ್ವವಿರುವುದುಗಾ- ಭಾಗತೇ! ಶ್ರೂಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಯದ್ವಸ್ತ ತಥಾ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಕೃತಿತ್ ತಥಾಚ ಮುಖ್ಯೇಕ್ಷಿತ್ವತ್ವಲಿಂಗದಿಂದ ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಸತ್ಪದವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ॥ ಅಧಿ.೪ ॥

ಸದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೫. ದಹರಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರವಾಗಿ ಹುಡುಕಲರ್ಹವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಸಮುಕ್ತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಂ ತಚ್ಚ ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ (ತಚ್ಚಿತ್ಸ್ಮಿನ್) ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ವ ದಹರೋಽಸ್ಮಿ ನ್ನಂತರ(ರಾ) ಆಕಾಶಃ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ (ಫಾ.ಉ.ಉ.೧.) ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೇವ ಸಮಾಹಿತೇ! ಉಭಾವಗ್ನಿಶ್ಚ ವಾಯುಶ್ಚ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವುಭೌ|| ವಿದ್ಯುನ್ಮತ್ತತ್ರಾಣಿ (ಫಾ.ಉ.ಉ.೧.) ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಽಽಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರತೀಯತೇ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ವಿಶ್ವ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ ದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಚಂದ್ರ ಅದಿತ್ಯ (ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವೀ) ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಆಧಾರತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾಧಾರತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತವು ಅಥ ಯದಿದಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಛಂದೋಗ್ಯ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅಥಃಪ್ರಮೇಯಾಂತರವು ಆರಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ = ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ (ಯದಿದಂ ಪುರಂ = ಯಾವ ಈ ಪೂರ್ಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಇದ್ದಾನೋ) ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ ಬ್ರಹ್ಮನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ದಹರಂ = ಅಲ್ಪವಾದ, ಪುಂಡರೀಕಃ = ಕಮಲವು.

ವೇಶ್ಯಃ ಆತನಿಗೆ ಗೃಹರೂಪವಾಗಿ ಇದೆ. ಅಸ್ತಿನಃ ಇದರಲ್ಲಿ ಅಂತಃಒಳಗೆ, ದಹರಃ ಅಲ್ಪವಾದ, ಆಕಾಶಃ ಭೂತಾಕಾಶವು ಇದೆ. (ತಸ್ತಿನಃ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಂತಃಒಳಗೆ ಯಾವುದು ಇದೆಯೋ, ತತಃ ಆದು, ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಂ ಹುಡುಕಬೇಕು, ತಿಳಿಯಬೇಕು, ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಹುಡುಕಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಂದರೆ, ತದ್ವಾವ ವಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಂ ಅದನ್ನೇ ವಿಚಾರಿಸತಕ್ಕದು. ಎಂದು ಗುರುಗಳು ಹೇಳೋಣ ಆ ಗುರುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಶಿಷ್ಯರು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ) ಆತ್ರಃ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಬೇಕು, ವಿಚಾರಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಆ ಆಧೇಯಸ್ವರೂಪವು, ಕಿಂ ಯಾವುದು? ಯಾವ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳದ್ದು (ಎಂದು ಶಿಷ್ಯರು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ ಗುರುಗಳು ಹೇಳುವರು,)
(ಬಹಿಸ್ತನಾದ ಆಕಾಶವು ಪರಮಾತ್ಮನು ಗುಣದಿಂದಲೂ ಪರಿಮಾಣದಿಂದಲೂ ಎಂತಹವನೋ ಅಂತರ್ಗತನೂ ಅಂತಹವನೇ, ತಥಾಚ ಅಣುವಾದ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವವೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯನೇಕಾಧಾರತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ.) (ಇತರರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಈತನನ್ನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಏನು ಹೇತುವು ಎಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ರೂಪವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅಸ್ತಿನ ಅಂತರೇವಃ ಇದರೊಳಗೇನೇ, ಉಭೇ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀಃ ಮುಕ್ತ ಅಮುಕ್ತರಾದ ದ್ವಾವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಭಿ ಮಾನಿಯರಾದ ದೇವಿಯರು, ಸಮಾಹಿತೇ ಆಶ್ರಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಉಭೌ ಅಗ್ನಿ ಶ್ಚ ವಾಯುಶ್ಚಃ ಮುಕ್ತ ಅಮುಕ್ತರಾದ ಅಗ್ನಿ ವಾಯುದೇವತೆಗಳೂ, ಆಶ್ರಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಉಭೌ ಸೂರ್ಯಾ ಚಂದ್ರಮಸೌಃ ಮುಕ್ತ ಅಮುಕ್ತರಾದ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರೂ ಆಶ್ರಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ವಿದ್ಯುನ್ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿಃ ಮಿಂಚು ಅಭಿಮಾನಿ, ನಕ್ಷತ್ರಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಆಶ್ರಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಯದ್ಯಪಿ ಬೃಹದ್ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಪುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಪದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಪರಗಳೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಆ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಪದಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಪರಗಳೆಂದು ಸಮ್ಮತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು (೨) ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಚಂದ್ರ ಆದಿತ್ಯ ಪದಗಳು ರುದ್ರಬ್ರಹ್ಮಪರಗಳು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಹಂ ಸೋಮಂ ಎನ್ನುವ ವಚನದಲ್ಲಿ ಸೋಮಶಬ್ದವು ರುದ್ರಪರವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. (೩) ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಚಂದ್ರ ಆದಿತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತ ಹೃತ್ತದ್ವದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರತಕ್ಕುದೆಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿದುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷೇಪಿಕೆ ಸಂಗತಿಯು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (೪) ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವೂ ಅನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯತ್ವವೂ ಇರುವ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ವತ್ವವು ವಿಷಯವು. (೫) ಯದ್ಯಪಿ ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಯ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ ತಸ್ತಿನ ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಂ ತದ್ವಾವ ವಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ | ತಂ ಚೇದ್ಭೂಯುಃ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೆ ಯದನ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಂ ಯದ್ವಾವ ವಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ | ಸ ಒೂಯಾನ್ ಯಾವಾನ್ಯಾ ಅಯಮಾಕಾಶ ಸ್ತಾವಾನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ | ಉಭೇಽಸ್ಮಿನ್ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೇವ ಸಮಾಹಿತೇ ಉಭಾವಗ್ನಿಶ್ಚ ವಾಯುಶ್ಚ

ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವು ಭೌ । ವಿಧುಸ್ತತ್ಪ್ರಾಣ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸಮಗ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಾಹರಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅಂಶವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿದುದರಿಂದಲೇ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಯುಕ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ ತೀಯಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಯುಕ್ತವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವೈವಿರಲಿ. ಆ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಆಕಾಶಸ್ವಲ್ಪಿಂಗಾತ್ ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಹೃತ್ಪದ್ವೈವಿರವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸ ಚಾಕಾಶೋ ನ ವಿಷ್ಣುಃ ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಚ್ಛಿತಂ (ಮಹಾನಾಮ್ನೀ ೧೧) । ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಿತಿ(ಶ್ರುತೇಃ) ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ಸರ್ವಾಧಾರವೆಂದೂ ಹೃತ್ಪದ್ವೈವೆಂದೂ ಯಾವುದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ.) ಅದು ಭೂತಾಕಾಶವೇ. ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ (ಎಕೆ ವಿಷ್ಣು ವಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ತಸ್ಯ=ಪದ್ಧತೋಶ ಪ್ರತೀಕಾಶಂ ಹೃದಯಂ ಚಾಪ್ಯಧೋಽಮುಖಂ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಹೃತ್ಪದ್ವೈಕೋಶದ, ಅಂತೇ=ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ=ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ, ಸುಷಿರಂ=ಆಕಾಶವು, ಇದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜಗತ್ತೂ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಷಿರಪದವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸುಷಿರರೂಪವಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಕ್ಕೇನೇ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಸಮಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಕ್ಕೇನೇ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅತ ಆಹ ॥ ೩ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೧೪ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ=ಯಃ ಆತ್ಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ ದಹರವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಆಪಹತವಾಪ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ, ದಹರೇ=ಹೃತ್ಪದ್ವೈವಿರತಕ್ಕೆ ಅಲ್ಪಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು, ತತ್ಪು=ವಿಷ್ಣುವೇ, ಭೂತಾಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ನಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿಶೋಕೋಽವಿಜಿಘ್ರಿ ತ್ಸೋಽಪಿ ಪಾಪಃ ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ ಸೋಽನ್ವೇಷ್ಯಃ ಸ ವಿಜಿಞ್ಞಾಸಿತವ್ಯಃ (ಛಾ.ಉ.೪.೨.) । ಇತ್ಯಾದಿಭ್ಯ ಉತ್ತರೇಭ್ಯೋ ಗುಣೇಭ್ಯೋ ದಹರೇ ವಿಷ್ಣುರೇವ ॥ ೪ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಯಃ ಆತ್ಮಾ=ಯಾವ ಹೃತ್ಪದ್ವೈಕಾಶದಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ನ ವರ್ಧನಾಸ್ಯಹಸ್ಯತೇ

ಎಂದು ಶರೀರನಾಶದಿಂದಲೂ ಅವಧ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೋ, ಆತನು ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವತಃ ಪಾಪಾತ್ಮತಾಭಾವವುಳ್ಳವನು, ಮುದಿತನಿಲ್ಲದವನು, ಮರಣರಹಿತನು, ಶೋಕರಹಿತನು, ಬುಭುಕ್ಷಾರಹಿತನು, ಪಾನೇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಆತನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದು ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೇನೆ ಆಗುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯಕಾಮನಾವುಳ್ಳವನು, ಆಪ್ರತಿಹತವಾದ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನು. ಅಂತಹವನು ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡಲರ್ಹನು, ಆತನು ವಿಚಾರಾರ್ಹನು ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಾದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಗುಣಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪೃತ್ವದ್ವದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಲ್ಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಒೀಶಿಕೆ || ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಾಯಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕವುಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯೋಽಶನಾಯಾಪಿಪಾಸೇ ಶೋಕಂ ಮೋಹಂ ಜರಾಂ ಮೃತ್ಯುಮತ್ಯೇತಿ (ಬೃ.ಶಿ.ಶಿ.) || (೨) ಸ ವಿಷ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪೃಭ್ಯಃ ಉದಿತಃ (ಛಾ.೧.೬.೭.) || ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಹಿ ತೇ ಗುಣಾಃ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವನು ಅಶನೇಚ್ಛಾ ಪಾನೇಚ್ಛೆಗಳನ್ನು ದುಃಖವನ್ನು ಮೂರ್ಛೆಯನ್ನು ಮುದಿತನವನ್ನು ಮರಣವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಇರುತ್ತಾನೋ (ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಯಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ತಮಾತ್ಮಾನಂ ವಿದಿತ್ವಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅನ್ವಯವು.) (೨) ಆ ಈ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲಾಪಾಪಗಳಿಂದ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವತಃ ವಿವ ಉದ್ಗತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಪಾಪಲೇಶರಹಿತನು, ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿರೂಪಗಳಾದ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೆ ಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆಯೋ (ಆದಕಾರಣ ಅವುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗಗಳೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತವೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಾಂತರಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೨) ಇತರರಲ್ಲಿ ಪಾಪಾದ್ಯಭಾವವು ಕಥಂಚಿತ್ ಕೂಡಿದರೂ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆದಿಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಬಹುವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು.

ಒೀಶಿಕೆ || ಆದಾಗ್ಯೂ ಈ ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೆ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ರಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಬಹುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನಿತ್ಯತೀರ್ಣಾಶನಾಯಾದಿರೇಕ ವಿವ ಹರಿಃ ಸ್ವತಃ| ಅಶನಾಯಾದಿಕಾನನ್ಯೇ ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ತರಂತಿ ಹಿ || ಇತಿ ಪಾದ್ಯೇ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ವತಃ=ಇತರರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ ಅಶನೇಚ್ಛೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳುಳ್ಳವನು ಶ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನೇ, (ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲ) ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಇತರರಾದ ರಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಾದರೂ ಅಶನ ಪಾನೇಚ್ಛಾ ಶೋಕ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹ

ದಿಂದಲೇ ಅತಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಸ್ವತಃ ಅಲ್ಲ) ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹೀಗೆ ಪಾದ್ಧಪುರಾಣದಲ್ಲಿ (ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ) (ಆದ ಕಾರಣ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಾದ ಗುಣಗಳು ಇತರರಲ್ಲಿ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.)

ಓಶಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ರಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಇತರಾಧೀನಗಳಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಯಥಾ ಕಥಂಚಿತ್ ಇದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ಇತರರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವು ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸಾಪೇಕ್ಷನಿರಪೇಕ್ಷಯೋಶ್ಚ ನಿರಪೇಕ್ಷಂ ಸ್ವೀಕರ್ತವ್ಯಂ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅನ್ಯಾಧೀನ, ಅನ್ಯಾನಧೀನ, ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರಪೇಕ್ಷವೇ ಆದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು (ಲಿಂಗವಾಗಿ) ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. (ತಥಾಚ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಲಿಂಗವು ಅನ್ಯತ್ರ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ.)

ಓಶಿಕೆ || ಮತ್ತು ಅಭಾವರೂಪಗಳಾದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಇತರವಾದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾತಿ ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನಿಗಳ ದ್ವಾರಾ ಯಥಾ ಕಥಂಚಿತ್ ಕೂಡಿದಾಗ್ಯೂ ಇತರರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಅದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವು ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸತ್ಯಕಾಮಃ(ಮೋಽ)ಪರೋ ನಾಸ್ತಿ ತಮೃತೇ ವಿಷ್ಣುಮವ್ಯಯಂ | ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಮನೈಷಾಂ ಭವೇತ್ತತ್ಯಾಮೃತಾಮಿತಾ || ಇತಿ(ಚ)ಸ್ಯಾಂದೇ || ೧೪ ||

|| ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅವ್ಯಯಂ = ಅಮೋಘ ಕಾಮನಾವುಳ್ಳ ಆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೊರತು ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಸತ್ಯಕಾಮನೂ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನೂ ಇಲ್ಲ (ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮನು ಇದೆ. ಇತರರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಕ್ರೋಕ್ತಿಯು.) ವಿಷ್ಣುವೈಕರಿಕ್ತರಾದ ರಮಾದಿಗಳಿಗೆ (ಕೆಲವು ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ) ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವು ತೋರಿದಾಗ್ಯೂ ತತ್ಯಾಮೃತಾಮಿತಾ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕಾಮನು ವಿಷಯವೇ ವಿಷಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಕಾಮನಾವತ್ವರೂಪವೇ ಆಗುವುದು. ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇವರಿಗೋಸ್ಕರ ಯಾವುದನ್ನು ಕಾಮಿಸುವನೋ ಅದನ್ನೇ ಕಾಮಿಸುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯಕಾಮರು ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ) ಎಂದು ಸ್ಯಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ತಥಾಚ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವು ಸ್ವತಃ ಯಾ ಪರಾಧೀನವು ಎಂದು ಹೇಗೆ ಎರಡು ವಿಧವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಒಂದು ವಿಧವು. ಅದು ಮುಖ್ಯವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ. ಇತರರಲ್ಲಿ ಪಾರಿಭಾಷಿಕವು. ಆದಕಾರಣ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು. || ೧೪ ||

ಓಶಿಕೆ || ಯುಕ್ತತರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೃತ್ತರ್ದಸ್ತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪ್ಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಗತಿಶಬ್ದಾಬ್ಯಾಂ ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ ಓಂ ॥ ೧೫ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಎಂದು ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಗತಿಶಬ್ದಾಬ್ಯಾಂ ಚ=ಅಹರಹಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದೆಂದು ಶ್ರುತಗಳಾದ ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡ ಹೃತ್ತದೃದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಲ್ಪಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅರಶ್ಚ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಗಳಂತೆ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳೆಂದು ಸ್ವತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಅರಣ್ಯ ಎನ್ನುವ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯ ಲೋಕವತ್ತರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಇದೂ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮವೇ. ಅದುದರಿಂದಲೂ ದಹರಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಒೀತಿಕೆ ॥ ಅಸಿದ್ಧಿಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯ ವಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ (ಛಾ.ಉ.ಛ. ೩.೨.) ।

ಇತಿ ಸುಪ್ರಸ್ಯ ತದ್ಗತಿಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೋಚ್ಚತೇ

॥ ೮ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ಈದಾವ ಸುಪ್ತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು) ಪ್ರತಿದಿವಸದಲ್ಲಿಯೂ, ಈ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವವರಾಗಿ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಹೃತ್ತದೃವನ್ನು ತದ್ವಾರಾ ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯ ಆಶ್ರಯವನ್ನಾಗಲೀ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ಸ ವಿಷಃ ಆತ್ಮಾ ಹೃದಿ) ಹೀಗೆ ಭಂದೋಗಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಹೃದ್ಗತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಹೊಂದಲ್ಪಡತಕ್ಕ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ) ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ದಹರಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಒೀತಿಕೆ ॥ ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ (ಛಾ.ಉ.೬.೮.) । ಇತಿ ಶ್ರುತೇಸ್ತಂ ಹಿ

ಸುಪ್ತೋ ಗಚ್ಛತಿ

॥ ೯ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನಾರ್ಹನಾದ ಶ್ವೇತುಕೇತುವೇ ಸುಪ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಜೀವನು) ಸತ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸಂಗತನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಇದು ಉದ್ವಾಲಕರ ವಾಕ್ಯವು) ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸುಪ್ತನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ತಥಾಚ ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಒೀತಿಕೆ ॥ ಲಿಂಗಂ ಚ ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಶೇಷವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಗೃಶಾರ್ಥಾವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ (ಛಾ.ಉ.ಛ.೩.೨.) । ಇತಿ ಲಿಂಗಂ

ಚ ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಂ

॥ ೧೦ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಹರಹಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ಹೇಗೆ ಸುಪ್ತಗಮ್ಯತ್ವವು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತನಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೋ) ಹಾಗೆಯೇ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕವಾದ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಅಮೃತ ಸಮುದ್ರಗಳು ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರಸಮಾನಗಳಾದ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಅತಿಪ್ರಸಿದ್ಧ ಎನ್ನುವ ಭಂದೋಗಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತನಲ್ಲಿ) ಅರಣ್ಯ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಅಮೃತಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಲೋಕವತ್ಪರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. (ಆದಕಾರಣ ದಹರಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಅರಣ್ಯ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಅಮೃತ ಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಲೋಕವತ್ಪರಲಿಂಗವು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದಾಗ್ಯೂ ಈತನು ವಿಷ್ಣುವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಂದ ಹಿರಿಬಿಡುವಂತಾದ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅರಶ್ಚ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚ ಸುಧಾಸಮುದ್ರೌ ತತ್ಕೈವ ಸರ್ವಾಭಿಮತಪ್ರದೌ ದೌ |
ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತಸ್ಯೈವ ಹಿ ತಲ್ಲಕ್ಷಣತ್ವೇನೋಚ್ಯತೇ || ೧೫ || || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅರಣ್ಯ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಗೊಂಡ ಎರಡು ಅಮೃತಸಮುದ್ರಗಳು ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಇಷ್ಟಕರಗಳಾಗಿವೆ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪುರುಷೋತ್ತಮಧ್ಯಾನಚಕ್ರವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವವು ಲಿಂಗವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಈ ಲಿಂಗಬಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುತ್ವನಿಶ್ಚಯವು ಯುಕ್ತವು.)
|| ೧೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮೋಽಸ್ಯಾಸ್ತಿನುಷಲಭ್ಯೇಃ ಓಂ || ೧೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಓಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಧೃತೇಶ್ಚಃ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ ಸೇತುವರ್ಧತಃ ಎಂದು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ದಹರಪದ್ಧಸ್ತನು ವಿಷ್ಣುವೇ. (ಈತನು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತನು ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು.) ಅಸ್ಯಃ ಈ ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಮಹಿಮುಃ ಸರ್ವೇ ಪಾಪಾಃ ಅತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ ಎನ್ನುವ ಸರ್ವಪಾಪರಾಹಿತ್ಯಾದಿ ಮಹಿಮೆಗೆ, ಅಂದರೆ ಮಹಿಮೆಯು, ಉಪಲಭ್ಯೇಃ = ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮತ್ತೆಯ ವಿಷೋಽಂತರ್ಹದಯ ಆಕಾಶಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತನಿಗೆ ವಿಷ ಸೇತುವರ್ಧರಣಃ ಎಂದು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಸಮಾಖ್ಯಾಗಮದಲ್ಲಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ದೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ದಹರಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ಏಷ *ಸೇತುವರ್ಧತಃ (ಭಾ.ಉ.೮.೪.)| ಇತಿ ಧೃತೇಃ || ೧೨ |

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತನೆಂದು ಯಾವ ಆತ್ಮನು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೋ ಆ ಈ ಆತ್ಮನು (ಭೂರಾದಿ ಲೋಕಗಳ ಆಮಾಂಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳ ಸಾಂಕರ್ಯಾಭಾವಕ್ಕಾಗಿ) ಧಾರಣಪೋಷಣ ಸಮರ್ಥನು, ಸರ್ವಾಶ್ರಯನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಯದ್ಯಪಿ ಛಾಂದೋಗತ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಸ ಸೇತುವರ್ಧತಃ ಎಂದು ಪಾಠವು. ಶಾಖಾಂತರಗಳಿಗೂ ಉಪಸಂಗ್ರಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಏಷ ಸೇತುವರ್ಧತಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಸೇತುಸಮುಚ್ಚಾಯಕವಾದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಂದ ಚ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಥಾಪ್ರತವಾದ ಅನ್ವಯದಿಂದ ಲಿಂಗೋಕ್ತಿಪರವಾಗಿ ಧೃತೇಶ್ಚ ಎನ್ನುವ ಅಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಈಗ ಸಮಗ್ರಸೂತ್ರವನ್ನು ಸಮಾಖ್ಯಾಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಏಷ ಭೂತಾಧಿಪತಿರೇಷ ಭೂತಪಾಲಃ (ಬೃ.ಉ.೪.೨೨.)| ಇತ್ಯಾದ್ಯಸ್ಯ ಮಹಿಮೋಽಸ್ಮಿನ್ನುಪಲಭ್ಯೇಃ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಯ ವಿಷೋಽತರ್ಹ್ಯದಯ ಆಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ಮೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಏಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರಃ ಏಷ ಭೂತಾಧಿಪತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ದಹರಸ್ತನು ವಿಷ್ಣುವೇ.) ಅಸ್ಮಿನ್=ಈ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಏಷಃ= ಈ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಸರ್ವಾಧಿಪತಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನೂ ಆದವನು, ಭೂತಾಧಿಪತಿಃ=ಅನಾದಿಕಾಲವನ್ನಾರಂಭಿಸಿಯೇ ಅಧಿಪತಿಯು, (ಈತನ ಅಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಆದಿಯಿಲ್ಲ) ಭೂತಪಾಲಃ=ಅನಾದಿಕಾಲವನ್ನಾರಂಭಿಸಿಯೇ ಪಾಲಕನು, ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಅಸ್ಯಃ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ, ಮಹಿಮಃ=ಭೂತಾಧಿಪತಿತ್ವಾದಿ ಮಹಿಮೆಗೆ, (ಅಂದರೆ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು) ಅಸ್ಮಿನ್=ದಹರಾಕಾಶಕತವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಪಲಭ್ಯೇಃ=ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಆದಿತಬ್ಬದಿಂದ ಏಷ ಸರ್ವಸ್ಯ ಮೇ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯವನ್ನು ಏಷ ಸೇತುವರ್ಧರಣ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮಧ್ಯದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡದ್ದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತನು ವಿಷ್ಣು ವೆಂದು ಯಾವುದು ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುತ್ವ ನಿಶ್ಚಾಯಕವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಏತಸ್ಮಿನ್(ನು)ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾಗ್ಯಾಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ (ಬೃ.ಉ.೫.೮.೧೧.)|

ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರತಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ (ಬೃ. ಉ. ೫.೮.೯.) || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || * ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಎಂದು ಪ್ರತೀಕವನ್ನು ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿದ್ಯತೌ ತಿಷ್ಠತಃ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇದುಮೊದಲಾದ ಒಹು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅವಗತವಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿ ಮಹಿಮೆಯು ವಿಪ್ಲವಿಂಗವೆಂದು ಹೇಗೆ ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಹಿ ಸರ್ವಾಧಿಪತಿಃ ಸ ಹಿ ಸರ್ವಪಾಲಃ ಸ ಈಶಃ ಸ ವಿಪ್ಲವಃ ಪತಿಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯಾತ್ಮೇಶ್ವರಂ (ಮಹಾನಾಮ್ನೀ ೧೧.) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ ತಸ್ಯ ಹೈಷ ಮಹಿಮಾ || ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಆ ಶ್ರೀವಿಪ್ಲವೇ ಸರ್ವರಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯು, ಸರ್ವಪಾಲಕನು, ಸರ್ವ ಸ್ವಾಮಿಯು. (೨) ವಿಶ್ವಸ್ಯ=ಅಚೇತನಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ, ಪತಿಂ=ಸ್ವಾಮಿಯಾದ, ಆತ್ಮೇಶ್ವರಂ=ಚೇತನರಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನನ್ನು (ಜಗತ್ತು ಉಪಜೀವಿಸುತ್ತಿದೆ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಆ ವಿಪ್ಲವಿಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿ ಮಹಿಮೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇವುಗಳು ವಿಪ್ಲವ್ವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಿಂದ ಅಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಪ್ಲವಿನಂತೆ ಇತರರಿಗೂ ಏಕೆ ಇರಲಾರದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವೇಶೋ ವಿಪ್ಲವೇವೈಕೋ ನಾನೋಽಸ್ತಿ ಜಗತಃ ಪತಿರಿತಿ (ಚ) ಸ್ಯಾದೇ || ೧೬ || ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀವಿಪ್ಲವೈವೈಕನೇ ಚೇತನಾಚೇತನ ನಿಖಿಲ ಪ್ರಪಂಚಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯು. ಅಂತಹ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪಾಲಕನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ವಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿ ಮಹಿಮೆಯು ವಿಪ್ಲವಿಗೇನೆ ಹೇಳಿದೆ. (ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಲಿಂಗಗಳು ಅನ್ಯತ್ರ ಸಾವಕಾಶಗಳಲ್ಲ) || ೧೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಮಾಖ್ಯಾಂತರರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಂತರದಿಂದ ವಿಪ್ಲವು ಹೃತ್ತದ್ವಂದ್ವಿರತಕ್ಕೆ ಆಕಾರದ್ವಂದ್ವಿರತವನ್ನು ಎಂದು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಸಿದ್ವೇಶ್ವ ಓಂ || ೧೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕೇವಲ ಬೃಹದಾಕಾಶಕ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ತತ್ವಾಪಿ ದಹರಂ ಎನ್ನುವ ತೈತ್ತಿರೀಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯ=ಈ ಹೃತ್ತದ್ವಂದ್ವಿನಿಗೆ, ಪ್ರಸಿದ್ವೇಶ್ವ=ವಿಪ್ಲವ್ವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯದ್ದಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ದಿವ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಃ ಹೈಷಃ ಪೋಮ್ನಾತ್ಮಾ ಸಂಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ | (ಮು.೨.೨.೭.) ಎಂದು

★ ಇವುಗಳು ಅಕ್ಷರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಫು. ೨೫೨ರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಾಗಿವೆ.

ಆರ್ಥವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಯ ವಿಮೋಽತರ್ಹದಯ ಆಕಾಶಃ (ತೈ.೧.೬.೧.) ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದಲೂ ದಹರಪದ್ಯಸ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ತತ್ರಾಪಿ ದಹರಂ(ದಹ್ರಂ) ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಂ (ಮಹಾನಾಮ್ನೀ ೧೦.) | ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ || ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ದಹರಂ ವಿಪಾಪ್ತಂ ಪರವೇಶ್ಯಭೂತಂ ಯತ್ತುಂಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಂ | ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯತ್ = ಯಾವುದು, ದಹರಂ = ಅಲ್ಪವಾದ, ಪರವೇಶ್ಯಭೂತಂ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಮಂದಿರಭೂತವಾದ, ವಿಪಾಪ್ತಂ = ಪಾಪರಹಿತವಾದ, ಪುರುಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಂ = ದೇಹಾಖ್ಯಪುರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಹೃದಯಕಮಲವೋ) ತತ್ರಾಪಿ = ಅಂತಹ ಕಮಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಯತ್ = ಯಾವ, ದಹರಂ = ಅಲ್ಪವಾದ, ಗಗನಂ = ಆಕಾಶವದೆಯೋ, ತಸ್ಮಿನ್ ಅಂತಃ = ಅದರೊಳಗೆ, ವಿಶೋಕಃ = ಶೋಕ ಜರಾದಿಶೂನ್ಯವಾದ, ಯತ್ = ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನು ಇದ್ದಾನೋ, ತತ್ = ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಉಪಾಸಿತವ್ಯಂ = ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು. ವಿಶೋಕಃ ಎಂದು ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಭಾಂದಸವು.

ಬೀತಿ || ಹಾಗಾದರೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ತತ್ಕಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು. ಹೀಗೆಯೇ ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಆಕಾಶವು ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು. ಸುಷಿರಶಬ್ದವು ಆಕಾಶವಾಚಕವು. ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದಹರಪದ್ಯಕ್ಕೆ ಆಕಾಶತ್ವವೂ, ವಿಷ್ಣುವಿಗಾದರೂ ಆಕಾಶಗತತ್ವವೂ, ಆಕಾಶಕ್ಕೇನೇ ಸರ್ವಾರ್ಥಧಾರತ್ವವೂ ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು. ಅಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಸುಷಿರಕ್ಕೇನೇ ಸರ್ವಾರ್ಥಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತದಂತಸ್ತತ್ವಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾನ್ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ || ೧೭ || || ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸುಷಿರಾಕಾಶಕ್ಕೇನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಸರ್ವಾರ್ಥಧಾರತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ತತ್ಕಾಂತೇ ಎಂದು ಸುಷಿರಪದಘಟಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸುಷಿರಾಂತಸ್ಥನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೇನೇ ಸರ್ವಾರ್ಥಧಾರತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಹೃತ್ಪದ್ಯಸ್ತವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾಸಂಭವಾತ್ ಓಂ || ೧೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಕರ್ಮೀಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇತರನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಯ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃತ್ಪದ್ಯ ಸ್ಮ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ವಿಷ: ಎನ್ನುವ ವಿತಚ್ಛಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಪರಾಮರ್ಶವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ ಜೀವಪರಾಮರ್ಶಕ ವಿತಚ್ಛಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ) ದಹರಸ್ಥನು ಜೀವನೇ, ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಜೀವನಲ್ಲ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಕೂಡಲಾರವು.

ಭಾಷ್ಯ || ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ಥೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿವಿಷ್ಠತೇ
(ಛಾ.ಉ.ಉ.೧೨.೨.) ವಿಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ (ಛಾ.ಉ.೪.೧೫.೧.) ಇತಿ
ಜೀವಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಇತಿ ಚೇನ್ನ | ತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದ್ಯಾ—
ಸಂಭವಾತ್ || ೧೮ || || ೧೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಾದವುಳ್ಳ ಜೀವನು ಈ ಚರಮ ಶರೀರದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ) ಜ್ಯೋತೀರೂಪನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸ್ವರೂಪಾನಂದಾವಿರ್ಭಾವದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. (೨) ವಿತಚ್ಛಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಜೀವನೆಂದು ಹೇಳಿದನು, ಎಂದು ಜೀವನಿಗೆ ಪರಾಮರ್ಶವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಜೀವಪರಾಮರ್ಶಕವಾದ ವಿತಚ್ಛಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ದಹರಸ್ಥನು) ಜೀವನೇ. (ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ) ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ (ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಜೀವನು) ಅಲ್ಲ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ || ೧೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವನಿಗೆ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು ಓಂ || ೧೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಸ್ತು=ವಿಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಚ್ಛೇರೀರಾಕ್ಷಮುತ್ಪಾದಯ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವನಿಗೆ, ಉತ್ತರಾಶ್=ದಹರವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಅಥವಾ ಪರಾಮರ್ಶ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿನದಾದ ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯಂತಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಚನದಶೆಯಿಂದ ಅಸ್ಮಿನ್=ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸ್ತು= ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಕ್ಕೆ, ಉಪಲಬ್ಧೇ=ಪ್ರತೀತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ, ಆದರಿಂದಲೇ ಈತನಿಗೆ ವಿಶೋಕತ್ವಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಜೀವನಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಜೀವನೇ. ಈಶ್ವರನಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಥೇನ ರೂಪೇಣ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಅವಿಭೂತಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಮುಕ್ತನು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆತನು ದೇಹಾಂತಗರ್ತನಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗಾದರೆ ಮುಕ್ತನೂ ಜೀವನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದ್ಯಸಂಭವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಸ್ಥೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿವಿಷ್ಠತೇ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯಂತಿ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಮುಕ್ತನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗುವುದಾದರೂ ಯಿ ಆತ್ಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಮುಕ್ತಪರವಲ್ಲ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಪರಾಮರ್ಶವು. ಆದಕಾರಣ ಅಪಹತಪಾಪೃತ್ವಾದಿಗಳೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮಲಿಂಗವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ಥನು ಜೀವನಲ್ಲ

ಪೀಠಿಕೆ || ಮುಕ್ತನ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಶ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ (ಪ್ರೀಭಿರ್ವಾ ಯಾನೈರ್ವಾಜ್ಞಾನಿಭಿರ್ವಾ) (ಛಾ.೮.೧೨.೩.) || ಇತ್ಯಾದ್ಯುತ್ತರವಚನಾಜ್ಞೇವ ಏವ | ಇತಿ ಚೇತ್ || ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಆನಂದಾವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮುಕ್ತನು ಮುಕ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಜಕ್ಷನ್=ತನಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಅಥವಾ ನೆಗಾಡುತ್ತಾ ಜ್ಞಾತಿ (ಈ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದವರು)ಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ, ಅಜ್ಞಾತಿ (ಪೂರ್ವಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದವರು)ಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ರಮಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ದಹರವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಅಥವಾ ಪರಾಮರ್ಶವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿನದ್ದಾದ ವಚನದಶೆಯಿಂದ (ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಕ್ಕೆ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದರಿಂದಲೇ ವಿಶೋಕತ್ವಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನು ಜೀವನೇ ಈಶ್ವರನಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತತ್ರ ಹಿ ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಾದಾವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪೋ ಮುಕ್ತ ಉಚ್ಯತೇ

|| ೨೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ವಾಕ್ಯಬಲದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸಂಭಾವನೆ ಮಾಡಿ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮುಕ್ತನೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮುಕ್ತನು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ, ಆತನು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಸ್ವಧರ್ಮವುಳ್ಳವನು. ಆದಕಾರಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನಲ್ಲ ಆದಪ್ರಯುಕ್ತದಹರಸ್ಥನು ಜೀವನಲ್ಲ

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ಎಂದು ಜಡದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಮೇಲೆ ಸ್ವರೂಪಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟ ದೇಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಜಡದೇಹದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟವು ಕೂಡಲಾದುದು. ಆದಕಾರಣ ಹೃತ್ತದೃಷ್ಟನು ಜೀವನಲ್ಲ

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಪಾಪರಾಹಿತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರಾಧೀನತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಅದು ಸ್ವತಃ ಏವ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ಸ ಮುಕ್ತೋ ಭವತಿ ಸ ಭಗವಾನ್ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಃ || ೧೯ || ೨೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಆ ಜೀವನು ಪಾಪರಾಹಿತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೋ, ಆ ಗುಣಪ್ರದಾತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಗುಣಪ್ರದಾತನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಪ್ರಸಾದವೆಂದರೆ— ಇಚ್ಛಾವಿಶೇಷವು. (೨) ಅಥವಾ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಾಧೀನವಾದ ಗುಣಸಮುದಾಯವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಅಪಹತ ಪಾಪಾದಿಗಳುಳ್ಳವನೂ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತನೂ ಆಗಲಿ ಎಂದರೆ ಯಾರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಜೀವನು ಜಡದೇಹದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಪಾಪಾದಿರಹಿತನು ಆಗುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾಪಲೇಶರಹಿತನೆಂದು ಉಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಜೀವನಲ್ಲ ದಾತೃಪ್ರತಿಗ್ರಹೀತೃಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದಾತೃಗೇನೇ ಮುಖ್ಯತ್ವವು. ಮುಖ್ಯ ಅಮುಖ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದನ್ನೇ ಇಚ್ಛಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. || ೧೯ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ವಿಷ: ಎಂದು ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀವನಿಗೆ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ ಜೀವನೇ ವಿತಚ್ಛಬ್ಧಪರಾಮರ್ಶಬಲದಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತ ಆತ್ಮನು ಎಕೆ ಆಗಲಾರನು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ ಓಂ || ೨೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಜೀವನನ್ನು ವಿಷ: ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಜೀವನಿಗೆ ಹೃತ್ತ ದ್ವಸ್ತತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತನಾದ ಆತ್ಮನು ಜೀವನೇ ಈಶ್ವರನಲ್ಲವೆಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಎಕೆಂದರೆ) ವಿಷ: ಎನ್ನುವ ಪರಾಮರ್ಶವು ಜೀವವೈತರಿಕ್ತನಾದ ಈಶ್ವರಾರ್ಥವೇ. ಜೀವಾರ್ಥಕವಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ಜೀವೋಽಭಿವಿಷ್ಠದ್ಯತೇ ಸ ವಿಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಪರಮಾತ್ಮಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ || ೨೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಜೀವನು ಪರಂಜ್ಯೋತಿ: ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಆ ಮೇಲೆ ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ತನ್ನ ರೂಪದಿಂದ ಸಂಪನ್ನನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆತನ ಸ್ವರೂಪಭೂತಗುಣಗಳು ಅವಿಭೂತ ಗಳಾಗುತ್ತವೆ.) ಯಾರ ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಜೀವನು ತನ್ನ ರೂಪದಿಂದ ಸಂಗತನಾಗುತ್ತಾನೋ ಆ ಈತನೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮನು. (ಈ ಪ್ರಕಾರ ರಮಾದೇವಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದಳು. ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶಃ) ವಿತಚ್ಛಬ್ಧವು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ವಾಚ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು. ಅಥವಾ ವಿತಚ್ಛಬ್ಧದಿಂದ ಪರಿಗ್ರಹವು ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಆತ್ಮತ್ವವಿಧಾನವು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು. ||೨೦||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಪೀಠಿಕೆ || ಮುಕ್ತನ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಶ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ (ಪ್ರೀಭಿರ್ವಾ
ಯಾನೈರ್ವಾಜ್ಞಾನಿಭಿರ್ವಾ) (ಭಾ.ಉ.೧೨.೩.) || ಇತ್ಯಾದ್ಯುತ್ತರವಚನಾಜ್ಞೇವ ಏವ |
ಇತಿ ಚೇತ್ || ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಆನಂದಾವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮುಕ್ತನು
ಮುಕ್ತಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಜಕ್ಷನ್=ತನಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ
ಅಥವಾ ನೆಗಾಡುತ್ತಾ ಜ್ಞಾತಿ (ಈ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದವರು)ಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ, ಅಜ್ಞಾತಿ
(ಪೂರ್ವಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದವರು)ಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ
ರಮಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದು
ಮೊದಲಾದ ದಹರವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಅಥವಾ ಪರಾಮರ್ಶವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿನದ್ದಾದ ವಚನದಶೆಯಿಂದ
(ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಕ್ಕೆ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದರಿಂದಲೇ ವಿಶೋಕತ್ವಾದಿಗಳು
ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ತನು ಜೀವನೇ ಈಶ್ವರನಲ್ಲ
ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತತ್ರ ಹಿ ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಾದಾವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪೋ ಮುಕ್ತ ಉಚ್ಯತೇ

|| ೨೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ವಾಕ್ಯಬಲದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು
ಸಂಭಾವನೆ ಮಾಡಿ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ತನನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ
ಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮುಕ್ತನೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮುಕ್ತನು
ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ, ಆತನು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಅಪಹತವಾಪ್ತತ್ವಾದಿ
ಸ್ವಧರ್ಮವುಳ್ಳವನು. ಆದಕಾರಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಅಪಹತವಾಪ್ತತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನಲ್ಲ
ಆದಪ್ರಯುಕ್ತದಹರಸ್ತನು ಜೀವನಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಸ್ಥಾನ ರೂಪೇಣ ಎಂದು ಜಡದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಮೇಲೆ ಸ್ವರೂಪಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು
ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನ ರೂಪೇಣ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಧವು ದೇಹದ
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಜಡದೇಹದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ತನು ಕೂಡಲಾದುದು.
ಆದಕಾರಣ ಹೃತ್ಪದ್ಧಸ್ತನು ಜೀವನಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ವಾಪರಾಹಿತ್ಯಾದಿಗಳು
ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರಾಧೀನತ್ವವು
ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಅದು ಸ್ವತಃ ಏವ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ ಮುಕ್ತೋ ಭವತಿ ಸ ಭಗವಾನ್ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಃ || ೧೯ || ೨೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಆ ಜೀವನು ಪಾಪಾರಾಹಿತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೋ, ಆ ಗುಣಪ್ರದಾತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಗುಣಪ್ರದಾತನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಪ್ರಸಾದವೆಂದರೆ— ಇಚ್ಛಾವಿಶೇಷವು. (೨) ಅಥವಾ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಾಧೀನವಾದ ಗುಣಸಮುದಾಯವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಅಪಹತ ಪಾವಾದಿಗಳುಳ್ಳವನೂ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತನೂ ಆಗಲಿ ಎಂದರೆ ಯಾರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಜೀವನು ಜಡದೇಹದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಪಾವಾದಿರಹಿತನು ಆಗುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾಪಲೇಶರಹಿತನೆಂದು ಉಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಜೀವನಲ್ಲ ದಾತೃಪ್ರತಿಗ್ರಹೀತೃಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದಾತೃಗೇನೇ ಮುಖ್ಯತ್ವವು. ಮುಖ್ಯ ಅಮುಖ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. || ೧೯ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಏಷಃ ಎಂದು ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀವನಿಗೆ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ ಜೀವನೇ ವಿತಚ್ಛಬ್ಧಪರಾಮರ್ಶಬಲದಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತ ಆತ್ಮನು ಏಕೆ ಆಗಲಾರನು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ ಓಂ || ೨೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಜೀವನನ್ನು ಏಷಃ ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ಜೀವನಿಗೆ ಹೃತ್ತ ದ್ವಸ್ತತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತನಾದ ಆತ್ಮನು ಜೀವನೇ ಈಶ್ವರನಲ್ಲವೆಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ) ಏಷಃ ಎನ್ನುವ ಪರಾಮರ್ಶವು ಜೀವವೈರಿತ್ವನಾದ ಈಶ್ವರಾರ್ಥವೇ. ಜೀವಾರ್ಥಕವಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ಜೀವೋಽಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ ಸ ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಪರಮಾತ್ಮಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ || ೨೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಜೀವನು ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಆ ಮೇಲೆ ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ತನ್ನ ರೂಪದಿಂದ ಸಂಪನ್ನನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆತನ ಸ್ವರೂಪಭೂತಗುಣಗಳು ಅವಿಭೂತ ಗಳಾಗುತ್ತವೆ.) ಯಾರ ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಜೀವನು ತನ್ನ ರೂಪದಿಂದ ಸಂಗತನಾಗುತ್ತಾನೋ ಆ ಈತನೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮನು. (ಈ ಪ್ರಕಾರ ರಮಾದೇವಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದಳು. ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶಃ=) ವಿತಚ್ಛಬ್ಧವು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ವಾಚ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು. ಅಥವಾ ವಿತಚ್ಛಬ್ಧದಿಂದ ಪರಿಗ್ರಹಗಳವು ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಆತ್ಮತ್ವವಿಧಾನವು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು. || ೨೦ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ತದುಕ್ತಂ ಓಂ ॥ ೨೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ ದಹರಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನ ಸ್ಥಿತಿಯು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡದೆ ಇದ್ದ ಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ದಹರಸ್ವತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ದಹರಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಜೀವನೇ) ಇತಿ ಚೇತ್=ಎಂದರೆ (ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು) ತದುಕ್ತಂ=ಸರ್ವಗತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಮೊದಲು ನಿಚಾಯ್ಕತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಆಕಾಶದಂತೆ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವವು ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ಅಂತದಿಂದಲೂ ಸರ್ವಗತನಾದುದರಿಂದ ಆತನಲ್ಲಿ ಅದು ಅನುಪಪನ್ನವೂ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ವಿಷ ಮ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಭಂದೋಗಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ವ್ಯಾಪ್ತನೂ ಆಗಿ ಹೃದಯಾಕಾಶವೆಂಬ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವವೂ ಆಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ದಹರಃ (ಛಾ.೮.೧.೧) | ಇತ್ಯಲ್ಪಶ್ರುತೇರ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ನಿಚಾಯ್ಕ ತ್ವಾದೇವಂ ವೈೋಮಚ್ಚ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ॥ ೨೪ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ದಹರೋಽಸ್ಥಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದಹರಗತ ವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡದೆ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ದಹರಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಜೀವನೇ ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ನಿಚಾಯ್ಕತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಆಕಾಶದಂತೆ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನ ಸ್ಥಿತಿಯು ಕೂಡಬಹುದು ಎಂದು ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ

ಒೀತಿ ॥ ಹಾಗಾದರೆ ಆಕಾಶವು ಅಂತಃ ಅಪೂರ್ಣವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದಕ್ಕೆ ಅಲೌಕಿಕಸ್ವತ್ವವು ಕೂಡಬಹುದು. ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ ಅಂತತೋಽಪಿ ಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ಆತನಿಗೆ ಅಂತಃ ಅಲೌಕಿಕಸ್ವತ್ವವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ ಸೂತ್ರ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ವಿಷ ಮ ಆತ್ಮಾಂತರ್ಹೃದಯೇ ಜ್ಯಾಯಾನ್ (ಛಾ.ಉ.೩.೧೪.೩.) ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾಚ್ಚ ॥ ೨೧ ॥ ಅಧಿ.೫ ॥ ॥ ೨೫ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ನನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನು ಇದ್ದಾನೋ, ಸರ್ವರ ಹೃದಯ ದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವನು ಇದ್ದಾನೆಯೋ, ವಿಷಃ=ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಂತರೂಪನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಜ್ಯಾಯಾನ್=ದೇಶಕಾಲಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನು, (ಇದು ಉಪನಿಷದ್ವಿಷ್ಣು ಆದ ಋಷಿಯ ವಾಕ್ಯವು) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಯುಕ್ತವೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಹೇಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದು ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಚಿಂತ್ಯರಕ್ತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗಬಹುದು. (೨) ೧ ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಸುವಿದುದ್ವಾಲ್ತ ದೇವೇ, ೨ ಯಸ್ಮಿನ್

ವಿರುದ್ಧಗತಯೋಽಪ್ಯನಿಶಂ ಪತಂತಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಚನಗಳಿಂದಲೂ ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದೂ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅಚಿಂತ್ಯ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಕೂಡುತ್ತದೆ. || ೨೧ ||

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಆಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ದಹರಾಕಾಶವು ೧ ಭೂತಾಕಾಶವೋ ೨ ಜೀವನೋ ೩ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ತತ್ವಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಯಂ ಎಂದು ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೇ ಹುಡುಕಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ದಹರಾಕಾಶವು ಆಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ದೇಹವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಸಂಪ್ರಸಾದವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನೆಂದು ತೋರುವುದರಿಂದಲೂ ಜೀವನಿಗಾಗಲೀ ದಹರಾಕಾಶತ್ವವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಉಪಲಬ್ಧಿರಧಿಷ್ಠಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಕೋ ದೇಹ ಇಷ್ಯತೇ! ತೇನಾಸಾಧಾರಣತ್ವೇನ ದೇಹೋ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಂ ಭವೇತ್ || ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು ಯಾವಾನ್ವಾ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ವಿತತ್ತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಂ ಇತ್ಯಂತ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ದಹರಕ್ಕೆ ಅತಿಮಹತ್ವ ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪ ಇತ್ಯಂತ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಆಕಾಶಶಬ್ದನಿರ್ದಿಷ್ಟನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಭೂತಾಕಾಶವಲ್ಲ (೨) ಮತ್ತು ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವಾಗ್ಯೇ ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ವಿತತ್ತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಂ ವಿತತ್ಪರ್ಯಂತ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ದಹರಕ್ಕೆ ಅತಿಮಹತ್ವ ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿಷ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪಾ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪ ಎನ್ನುವ ತನಕ ಆಕಾಶಶಬ್ದನಿರ್ದಿಷ್ಟನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಮತ್ತು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡದಿರುವ ಜಗದ್ವಿಧಾರಣ, ಚೇತನ ಅಚೇತನ ಸರ್ವವಸ್ತುವಿನಮನ, ಮೊದಲಾದ ಅನಂತಗುಣಗಳನ್ನು ದಹರಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ದಹರವು ಜೀವನಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. (೨) ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿದ್ದರೆ ತತ್ವಿನ್ಯದಂತೆ ಎಂದು ದಹರಾಕಾಶವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. (೪) ಮತ್ತು ಪರರು ತತ್ವಿನ್ಯದಂತೆ ಎಂದು ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೃತ್ತುಂಡರೀಕವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ತದಂತಗತವಾದ ದಹರವನ್ನೇ ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳುವರು. ಅದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ತಸ್ಮಿನ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ದಹರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪುಂಡರೀಕಪರತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. (೫) ಮತ್ತು ದಹರವು ಹೃತ್ತುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪುನಃ ಆ ಮಾತು ವ್ಯರ್ಥವೇ. ಮತ್ತು ಯದಂತಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಯತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ತದನ್ವೇಷ್ಯಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ತತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ದಹರಪರತ್ವವಿದ್ದರೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗತ್ವವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾರ ಅವರಿಬ್ಬರ ಮತವೂ ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

(೧) ಭಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೀ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಯ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರಾಕಾಶಸ್ತಸ್ಮಿನ್ನಂತಸ್ತದನ್ಯೇ ಪ್ಲವ್ಗಂ ಯದ್ವಾಪ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ ತಂ ಚೇದ್ಭ್ರೂಯುರ್ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೀ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಯ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಯದನ್ಯೇಪ್ಲವ್ಗಂ ಯದ್ವಾಪ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ, ಸ ಬ್ರೂಯಾತ್ ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾನೇಜೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೇದ ಸಮಾಹಿತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವಾಧಾರವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತವು ೧ ಆಕಾಶವೋ, ೨ ಜೀವನೋ, ೩ ವಿಷ್ಣುವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತವು ಆಕಾಶವೇ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಗಗನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೇನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಪದ್ಮಕೋಶ ಪ್ರತೀಕಾಶಂ ಹೃದಯಂ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಸುಷಿರಶಬ್ದಿತವಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕೇನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಆ ಸಮಾಖ್ಯಾವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. (೨) ಮತ್ತು ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯತೇ ಎಂದೇ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲದೆ ಯಾವಾನ್ವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೃದಯದ ಒಳಗೆ ಇದ್ದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಸಂಗತವಾಗುವುದು. (೩) ಅಥವಾ ಜೀವನೇ ದಹರಾಕಾಶದೊಳಗೆ ಇರುವವನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ದಹರಾಕಾಶಸ್ತನಲ್ಲಿ ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯಾ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ವಿಷ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಸಂಪ್ರಸಾದ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ಜೀವನನ್ನು ವಿಷಃ ಎನ್ನುವ ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದ ವಿತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವಾರ್ಥಕವು. ದಹರಸ್ತಲಿಂಗವೂ ಇದೆ. ಅದಾದರೂ ಸರ್ವಗತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾರದು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ದಹರಾಕಾಶಾಂತಸ್ತನಾದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಏಕೆಂದರೆ— ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯಾ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯಾತ್ವ, ವಿರಹತ್ವ, ವಿಮೃತ್ಯುತ್ವ, ವಿಶೋಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು, ಸ ವಿಷಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪೈಭ್ಯಃ ಉದಿತಃ ಯೋಽತನಾಯಾಪಿಪಾಸೇ ಶೋಕಂ ಮೋಹಂ ಜರಾಂ ಮೃತ್ಯುಮತ್ಯೇತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಗಳಿಂದ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು. (೪) ಮತ್ತು ಅಹರಹಗಚ್ಚಂತಃ ವಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಸುಪ್ತ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ ಲಿಂಗವು ಸತಾಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ಎಂದು ಹೃತ್ತದ್ವ ಸ್ತನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪದವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅರಣ್ಯ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚ ಸುಧಾ ಸಮುದ್ರೌ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯ ಲೋಕವತ್ತಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಆಯಮಾತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುಃ ವಿದ್ಯುತರೇಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಮಸಂಭೇದಾಯ ಎಂದು ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಲಿಂಗವು

ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗಿದೆ. ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಸಾಧಕಗಳಿವೆ. ಅಶನಾಯಾದಿಕಾನನೇ ತತ್ಪ್ರಾದಾತ್ರರಂತಿ ೬ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪಹತವಾಪ್ತವಾದಿಗಳು ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಕೂಡಲಾರವು. ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಆತನಿಗೆ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತವು ಕೂಡಲಾರದು. ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಉಕ್ತನಾದ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದು ಅಚಿತ್ಯ ಶಕ್ತಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಪೂರ್ಣನಿಗೂ ಅಲೌಕಿಕಸ್ತವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ತಥಾಚಿ ಬಾಧಕಗಳು ಯಾವುದು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಾಧಕಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವಾಧಾರನಿಗೆ ಪ್ರತನಾದ ಹೃತ್ತದ್ವಸ್ತವು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅಧಿ. ೫ ||

ದಹರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬ ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞೇಯಪ್ರಾರ್ಥನಾ ವಿಷಯತ್ತರೂಪವಾದ, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ತ ರೂಪವಾದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಯಃ ಪರಮೇಶ್ವರಗುಣಾ ಉಕ್ತಾಃ ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಂ ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇನಿದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ (ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ) (ಕಠ.೫.೧೩.೧೪.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯಾಪ್ತ—
ನಿದೇಶ್ಯತ್ವಮಜ್ಞೇಯತ್ವಂ ಚೋಚ್ಯತೇ ಇತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಮೊದಲು ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಾವ) ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ, (ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರವಿಷ್ಟ ವಾದ) ಅನಿದೇಶ್ಯತ್ವವೂ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವವೂ ಕೂಡ ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತದೇತಾ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಕಾಶಕವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ತಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕೇನೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೧) ದಿಕೋ ಮೇ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ ದಿಕಂ ರೂಪಂ ಒಹುಧಾ ಯಃ ಕರೋತಿ | ತಮಾತ್ಮಸ್ತಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇ ಷಾಂ || ಯಾವನು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಅಭಿನ್ನನೋ, ಸರ್ವವನ್ನು ವಶೀಕರಿಸಿಕೊಂಡವನೋ, ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ನಿಯಾಮಕನೋ, ಒಂದಾದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಒಹುಪ್ರಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಜೀವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಯಾವಜ್ಞಾನಿಗಳು ನೋಡುತ್ತಾರೋ, ಅವರಿಗೇನೇ ಶಾಶ್ವತವಾದ ನಿತ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಸೌಖ್ಯವು. ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ (ಇದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಾಮಾರ್ಥವು

ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ (ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಎನ್ನುವುದೂ ಬ್ರಹ್ಮಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಪರವು.) (೨) ತತಃ=ಗುಹ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸನಾತನಂ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಾಂತವಾದ, ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ ಎಂದು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಬಿಂಬಭೂತವಾದ ರೂಪಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಏತತ್=ವಿಕಂ ರೂಪಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪವನ್ನು (ಜ್ಞಾನಿಗಳು) ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ = ಹೀಗೆಯೇ ಎಂದು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಪರಮಂ ಸುಖಂ = ಪೂರ್ಣ ಸುಖರೂಪವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇತರರಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಇತರರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದ್ದರೆ ಅಸಂಭವವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಫಲತಃ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಣಿ ಸಂಗತಿಯು. (೨) ಚಶಬ್ದಸೂಚಿತವಾದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವೇ ವಿಷಯವು, ವಿಷ್ಣುವಿಗೋ ಇತರರಿಗೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕೇನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವಗಳೂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕೇನೇ, ಸುಖಶ್ರುತಿಯೂ ತದೇತತ್ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅವತರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆತೋ ವಕ್ತು

|| ೨ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನುಕೃತೇಶ್ವಸ್ಯ ಚ ಓಂ || ೨೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ— ತತಃ=ತದೇ ತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಎಂದು ಅನುಕೂಲೃದಿಂದ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದ ತದೇತತ್ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪರಾಮೃಶ್ಯವಾದ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಸುಖವು, ತತ್ಪು=ವಿಷ್ಣುರೂಪವೇ. ಸಮೀಪೋಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವಲ್ಲ, ವಿಕೇಂದರೆ—ತಸ್ಯ=ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಸ್ಸಿಗೆ, ತಸ್ಯ= ಅನುಕೂಲೃದಿಂದ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದ ವಸ್ತುವಿನ, ತಮೇವ ಭಾಂತಂ ಎಂದು, ಅನುಕೃತೇ= ಅನುಭಾನವು, ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸುಖಕ್ಕೆ (ಇತರ ತೇಜೋನಿಯಂತ್ಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಅನುಭಾನವೆಂದರೆ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇರುವಿಕೆ. ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವು. (೨) ಯದ್ಯಪಿ ಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಭಾತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅನುಭಾನಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು ಆದಾಗ್ಯೂ ತಾಪನೀ ಪಾಚನೀ ಚೈವ ಕೋಷಿಣೀ ಚ ಪ್ರಕಾಶಿನೀ ನೈವ ರಾಜಸ್ವದೇಃ ಶಕ್ತಃ ಶಕ್ತರ್ನಾರಾಯಣಸ್ಯ ಸಾ || ಎಂದು ಐತರೇಯಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಪಾದ್ಧವಚನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಪ್ರತಪನಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಂತರಗಳೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವು ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಕೃತೇಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೩.)

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ತದನುಸಾರಿಯಾದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದ ಚಶಬ್ದವು ದ್ವಿತೀಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುಸಮುಚ್ಚಾಯಕವು. ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವರೂಪವಾದ ಅನುಕ್ತ ಹೇತುಸಮುಚ್ಚಾಯಕವು.

ಭಾಷ್ಯ || ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಂ ಇತ್ಯನುಕ್ತತೇಃ | ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ (ಕಠ.೫.೧೫.) | ಇತಿ ವಚನಾಚ್ಚ ಪರಮಾತ್ಮವಾನಿದೇಶ್ಯ ಸುಖರೂಪಃ

|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಕಾಶಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಸರ್ವಜಗತ್ತೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ಅನುಕ್ರತಿಯಿಂದಲೂ, ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ ಈ ಸರ್ವಜಗತ್ತೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೀಗೆಯೇ ಇದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯನೂ ಸುಖರೂಪನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಜೀತಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ತಮೇವ ಭಾಂತಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಮೊದಲಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವಾದ ಪ್ರಕಾಶಕರ್ತೃತ್ವವೂ ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಜಗತ್ತಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಕೃತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಂದ ವಿಪ್ಲವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಹಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಂ | ನ ಚ ತದ್ಭಾಸಾ

|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜಸ್ಸು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಿಸುಖದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಸರ್ವಜಗತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಲಿಂಗದ್ವಯವೂ ಅನೈತ ಆವಕಾಶವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ.)

ಜೀತಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಕತ್ವರೂಪ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀದಿತಿ ನಾರಾಯಣಭಾಸಾ ಹಿ ಸರ್ವಂ ಭಾತಿ || ೨೨ ||

|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಹೇಯನು, ವ್ಯಾಪ್ತನು ತೇಜೋರೂಪನು ರಶ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನು, ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಿಂದ ನಾರಾಯಣನ ಅಧೀನವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಸೂರ್ಯಮೊದಲಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನಾರಾಯಣನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಸರ್ವಜಗತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ರಶ್ಮಿತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ನಾದಾಯಾಣನ ಅಧೀನತ್ವವೂ, ತೇಜಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರತ್ವವೂ ಉಕ್ತವಾಯಿತು. || ೨೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಯಾವಾಗ ಈ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವುಗಳೆಂದು ಅಹಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಿರುವರೋ, ಅದನ್ನು ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ ಉದಾಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆ ಸ್ವತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ ಓಂ || ೨೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕೇವಲ ಅನುಕೃತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಹಂ ತತ್ವೇಜಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಂತರದಲ್ಲಿ ತಮೇವ ಭಾಂಕಮನುಭಾತಿ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವರ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮವೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿ ಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜೋ ಜಗದ್ವಾಸಯತೇಽಖಿಲಂ | ಯಚ್ಚಂದ್ರಮಪಿ ಯಚ್ಚಾಗ್ನೌ ತತ್ತೇಜೋ ವಿದ್ವಿ ಮಾಮಕಂ (ಗೀ.೧೫.೧೨.) || ಇತಿ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವುದು ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದು ತೇಜಸ್ಸೋ, ಯಾವುದು ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದೋ, ಯಾವುದು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದೋ, ಅಂತಹ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ನನ್ನ ಅಧೀನವನ್ನಾಗಿಯೂ ನನ್ನದನ್ನಾಗಿಯೂ ತಿಳಿ. (ಅಂದರೆ ನನ್ನ ತೇಜಸ್ಸೇ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ.) ಅಂತಹ ತೇಜಸ್ಸೇ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರಕಾರಪಡಿಸುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಸ್ವತಿಯು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಮತ್ತು ಕಾಶಕದಲ್ಲಿನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ, ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಂ, ನೇಮಾ ವಿದ್ಯತೋ ಭಾತಿ ಕುತೋಽಯಮಗ್ನಿಃ ಎಂದು ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ವಸ್ತುವು ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪ್ರಕಾರ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಸ್ವತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದಪ್ರಾಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವೇ ತದೇತತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು. ಜ್ಞಾನಿಸುಖವಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನೂ ಅಪಿಪದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಿಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ತದ್ವಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯೋ ನ ಶತಾಂಕೋ ನ ಪಾವಕಃ | ಯದ್ಗತ್ವಾ ನ ನಿವರ್ತಂತೇ ತದ್ವಾಮ ಪರಮಂ ಮಮ (ಗೀ.೧೫.೬.) || ಇತಿ ಚ || ೨೩ || ಅಧಿ. ೬ ||

|| ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಜ್ಞಾನಿಗಳು) ಯಾವುದನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪುನಃ ಅದರಿಂದ ವಾವಾಸು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದು ನನ್ನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ವರೂಪವು. ಅಂತಹ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಚಂದ್ರನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ, (ಹೀಗೆ ಇರುವಾಗ ಅವರಿಂದ ಅಧಮನಾದ) ಅಗ್ನಿಯು ಸುತರಾಂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಎಂದು ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾರ್ಯರೂಪ ಲಿಂಗವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಸ್ವತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ.) || ೨೩ || ೭ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಸ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಥರ್ವಣದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ತೇಜೋಂತರವೋ, ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಚಂದ್ರಾದಿ ಇತರ ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ಅಭಿಭಾವಕತ್ವವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸತಕ್ಕ ತೇಜೋಂತರವೇ ಆಗಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಮೇವ ಭಾಷಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರೂಪಸ್ತುಸಂಕಲ್ಪಃ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಭಾರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಥಕತ್ವವು ಕೂಡುವಾಗ ಆಲೌಕಿಕವಾದ ತೇಜೋಂತರ ವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಆದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಅದ್ವೈತಿಗಳೇ ಯತ್ತದ ದ್ವೇಶಂ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣದಿಂದಲೇ ಆ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಯೆಸ್ಥಿನ್ ದೌಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವಾಗ ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವೆಂದು ಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಯತ್ತದದ್ವೇಶಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಯೆಸ್ಥಿನ್ ದೌಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಥರ್ವಣದಲ್ಲಿದ್ದ ನ ತತ್ರ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಯತ್ತದದ್ವೇಶಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ದ್ಯುಭ್ಯಾದಿಸೂತ್ರ, ಸ್ಮೃತದನಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವಿಷಯಭೂತಗಳಾದ ಯೆಸ್ಥಿನ್ ದೌಃ ಅನಶ್ಚನ್ನಃ ಎನ್ನುವಾತ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಇಲ್ಲವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಈ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೆಂದು ಅನ್ನಬೇಕು. ಇದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ವಿಶ್ವಾಪಿ ಚ ನಾಸ್ತಿತಿ ಕೃತ್ವಾ ಚಿಂ ತಾ ನ ಯುಜ್ಯತೇ | ಅನೇಕೈಶ್ಚಯುಕ್ತೇತಿ ಕಿಮು ಗತ್ಯಂತರೇ ಸತಿ || ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಆ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದು ಎನ್ನುವುದೇ ಅಯುಕ್ತವು. ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಉಪಪತ್ತಿಯು ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತವು. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಕದಲ್ಲಿರುವ ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯರೂಪವಾದ ಗತ್ಯಂತರವು ಇದೆ. ಗತ್ಯಂತರವು ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆತ ವಿವ ಪ್ರಾಣಃ ಎನ್ನವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣ ಬಂಧನಂ ಹಿ ಸೋಮ್ಯ ಮನಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷಯವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪ್ರಾಣ ಇತಿ ಹೋವಾಚಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವೇ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಅಥರ್ವಣದಲ್ಲಿ ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿರಹಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿಷ್ಕಲಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೂ, ಪರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವೇದಮಮೃತಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಂತೆ ದೃಢವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಹೇತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮಧ್ಯಸ್ಥವಾದ ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋಭಾತಿ ಎನ್ನು ವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಪರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಭಾನಸ್ವರೂಪತ್ವ ಮಾತ್ರವಿದ್ದುದರಿಂದ ಭಾಂತಂ ಎನ್ನುವ ಶತ್ರುತ ಶಬ್ದವೂ ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಎನ್ನುವ ಭಾನಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪಕ್ಷ್ಯವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಅಯುಕ್ತವು.

ಮತ್ತು ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಭಾನದಿಂದ ಇತರವಾದ ಭಾನವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಶಬ್ದವೂ ಕೂಡಲಾರದು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಭಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನದಾದ ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ತಿರೋಹಿತವಾದ ಅಪಹತಪಾಪಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಗುಣಕ್ಕೆ ಅವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಪಹತಪಾಪಾ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಜೀವನು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಪೂರ್ವದಾದ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದರೂ ತಿರೋಹಿತವಾಗದಿರುವ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ಆಗಿರುವ ಅಪಹತಪಾಪಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪವು ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಅನುಕೃತೇಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ತತ್ಯುಕ್ತವು, ಅನುಕೃತೇಃ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದಲೂ, ಮದು ಸಾಧರ್ಮ್ಯಮಾಗತಾಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಜೀವನು, ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣವಿಶೇಷವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಶ್ರುತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅಪಹತಪಾಪಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಪೋಕ್ಷಿಯು ಇಲ್ಲ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿವಿಷ್ಯದೃತೇ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷವಾದರೂ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. (೨) ಮತ್ತು ಅಪಹತಪಾಪಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಆತ್ಮನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪುನಃಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಯ ವಿಷೋಽಂತರಕ್ಷಿಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ವಿಷ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಯ ವಿಷ ಸ್ವಪ್ನೇ ಮಹೀಯಮಾನಶ್ಚರತ್ನೇಷ ಆತ್ಮಾ ಎಂದೂ ಯತ್ಕೃತಪುಷ್ಪಃ ಸಮಪ್ತಃ ಸಂಪ್ರಸನ್ನಃ ಸ್ವಪ್ನಂ ನ ವಿಜಾನಾತ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ ಎಂದೂ ತದವ್ಯಾಮತಸ್ಯ ಶರೀರವ್ಯಾತ್ಮನೋಽಧಿಷ್ಠಾ ನಂ ಎಂದೂ ಅನೇಕಧಾ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿರುವನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಿವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವು. ಅಂತಸ್ತದ್ವರ್ಣೋಪದೇಶಾತ್ ಅಂತರ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ನಿರ್ಗೋತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನೇ ಯ ವಿಷೋಽಂತರಕ್ಷಿಣಿ ಪುರುಷೋದೃಶ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಜೀವನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವನಾದುದರಿಂದ ಅಕ್ಷಿಸ್ವನಲ್ಲ (೩) ಸ್ವಪ್ನೇನ ಶಾರೀರಮಭಿಪ್ರಕೃತ್ಯಾಸುಪ್ತಃ ಸುಪ್ತಾನಭಿಚಾಕೋತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಿಂದಲೂ ಮಹೀಯಮಾನಶ್ಚ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಸ್ವಪ್ನವಾಕ್ಯವೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವು ಪ್ರಾಚ್ಛೇನಾತ್ಮನಾ ಸಂಪರಿಹೃತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಿಂದಲೂ ಯತ್ರ ಸುಪ್ತಃ ಎಂದು ಯತ್ ರಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಸ್ತಸುಪ್ತಾಧಾರಕ್ಕೇನೇ ವಿಷ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ವಿತತ್ ರಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಸುಪ್ತವಾಕ್ಯವೂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷಯಕವು. (೪) ಆಶರೀರವಾಕ್ಯವು ಈಶ್ವರವಿಷಯಕವು ಆಶರೀರರಬ್ದದಿಂದ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾದ ಶರೀರರೂಪವು ಸ್ವರಸತಃ ತೋರುವುದು. ಅದು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುವುದು. (೫) ಮತ್ತು ಅಕ್ಷಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚೈತದಮೃತಮುಳಯಮೇತದ್ವಹ್ಮ ಎಂದು

ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಜೀವವಿಷಯತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೆ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತವಾಪ್ತಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವುಳ್ಳ, ಪ್ರಕೃತ ಪರಾಮರ್ಶಿಯಾದ ಯಃ ಎನ್ನುವ ಸರ್ವನಾಮದಿಂದ ವಿಷ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತವಾಪ್ತಾ ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಈಶ್ವರನ ಪರಾಮರ್ಶವೇ ಯುಕ್ತವು. (೬) ಮತ್ತು ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ ಎಂದು ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷಾಬ್ಯುಪಲವೇ ತೇಷಾಂ ಸರ್ವಲೋಕಾ ಅಪ್ತಾಃ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಜಾಪತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ದಹರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತ್ಯುನ್ಯದಂತಸ್ತದಸ್ತಪ್ತಪ್ತಂ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾದ ಅನ್ಯೇಷ್ವತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಪ್ರಜಾಪತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೋಽನ್ಯೇಷ್ವಃ ಸ ವಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಃ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಇಂದ್ರೋ ವಿರೋಚನಶ್ಚೈವ ಶ್ರುತ್ವಾ ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಕ್ತಿಗಂ । ವಿಪುಮಾನಂದರೂಪೇತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತಿಗಳಿಂದಲೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಭಿನ್ನಾರ್ಥತ್ವವಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಮತವೂ ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಕಾಶಕದಲ್ಲಿ ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ । ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ॥ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವರೂಪವಾದ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕೋ, ವಿಪ್ಲವಿಗೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಈ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದುದು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಎನ್ನುವ ತತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತ ಸುಖಪರಾಮರ್ಶವಿರುವುದೂ ಅದು ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಂ ಎಂದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿ ಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡತಕ್ಕ ತದೇತತ್ ಶಬ್ದಬಲದಿಂದಲೂ, ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯ ನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸುಖವದದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೋ ಪತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಪ್ರಕೃತನಾದಾಗ್ಯೂ ವ್ಯವಧಾನವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆತನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕೇನೇ ಪರಾಮರ್ಶವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಆನು ಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ, ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಂ, ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವ ಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ ಎಂದು ಶ್ರುತಗಳಾದ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯ ಪ್ರಕಾಶತ್ವ, ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾಶನ ಹೇತುತ್ವ, ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶತ್ವ ಲಿಂಗಗಳು ನ ತದ್ವ್ಯಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ, ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್, ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು. (೧) ಯತ್ ಅನಿದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಎಂದು ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೋ, ತತ್ ಅನಿದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಂ ವಿತತ್ಪ್ರಸ್ತುತ ಆತ್ಮರೂಪಂ ಎಂದು ಯೋಜನಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ತತ್ ಶಬ್ದ ವಿತತ್ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. (೨) ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಂ ಎಂದು ಶ್ರೀಹರಿಯೂ ಕೂಡ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತನಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣ ತ್ವವು. ॥ ಅಧಿ. ೬ ॥

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಶಾನನಾಮಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ವಿಷಯಸಂಶಯಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ತತ್ರ ಉದ್ಧೃತಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನ ಯತ್ಯಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ | ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ (ಕಠ.೫.೩.) ಇತಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿತ್ತಪ್ರೀತೀಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎಂದು ಮೊದಲು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಯಾವುದು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, (ತತ್ರಃ) ಅಂತಹ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿ ತತ್ರ=ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಉದ್ಧೃತಂ ಪ್ರಾಣಂ ಎನ್ನುವ ಕಾಠಕವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಈಶಾನನು ಪ್ರತೀತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈತನು ಸರ್ವದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನು ಮತ್ತು ಅವರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದೂ ಪ್ರತೀತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಯಾವಾತನು ಪ್ರಾಣಾಬ್ಧಿ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾಣಾಬ್ಧಿ ವಾಯುವನ್ನು ಉದ್ಧೃತಗತಿಯುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೋ, ಯಾವ ಶ್ರೀ ಅಪಾನರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅಪಾನಾಬ್ಧಿ ವಾಯುವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ನಿಷ್ಕ್ರಾಸನಕ್ಕೆ ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ದೇಹಮಧ್ಯಾನವಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಾಮನನನ್ನು ಅಂದರೆ ಸೌಂದರ್ಯಪ್ರಧಾನರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ವಾಮನಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳು ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಸರ್ವದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನು ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬನು ತೋರುತ್ತಾನೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಈಶಾನಶಬ್ದವು ಇತರರಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕುದೆಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಫಲತಃ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ಮಾಡತಕ್ಕ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವು ಇತರರಲ್ಲಿರತಕ್ಕುದೆಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಸಂಗತಿಯು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ಈಶಾನನು ವಿಷಯವೆಂದೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಯುಕ್ತಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಚ (೧) ವಿವರೇವೈಷ ಪ್ರಾಣ ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗೇವ ಸನ್ನಿಧತೇ (ಪ್ರಶ್ನ.೩.೪.) | (೨) ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ (ಬೃ.೩.೫.೨೧.) (೩) ಕುವಿದಂ (ಋ.೭.೯೧.೧.) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾನ್ಯಧ್ಯಮತ್ವಾತ್ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ವಾಯು ರೇವೇತಿ ಪ್ರತೀತೀಯತೇ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ ಚ = ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯನಾದ ಈಶಾನನು ವಾಯುರೇವ=ವಾಯುವೇ ಆಗಬೇಕು (ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ) (ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲ) ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾತ್=ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವಿಕೆ ರೂಪವಾದ ವಾಯುಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ಮಧ್ಯಮತ್ವಾತ್=

ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವರೂಪವಾದ ಮಧ್ಯಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಚ್ಛೇದ = ಸರ್ವದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಈಶಾನನು ವಾಯುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಲಿಂಗಗಳು ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕವುಗಳೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕವುಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವಾಯುವು (೧) ವಿವರಿಸಿದವು: (೨) ಯೋಸಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ, (೩) ಕುವಿದಂಗ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಸಃ = ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾದಿ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು, ಪ್ರತೀಯತೇ=ತೋರುತ್ತಾನೆ. (೧) (ಹೇಗೆ ಸಾರ್ವಭೌಮನು ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ನೀನು ಈ ಪಾಟಲೀಪುತ್ರಾದಿಗ್ರಾಮಗಳ ಅಧಿಪತಿ ಯಾಗಿರು ಎಂದು ನಿಯೋಗಮಾಡುತ್ತಾನೋ.) ವಿವರಿಸಿದವು: ಹೀಗೆಯೇ, ವಿಷಃ ಪ್ರಾಣಃ ಅತ್ಯಂತ ವಿಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು, ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್=ನಿಯಮ್ಯುರಾದ ಪ್ರಾಣರನ್ನು ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗೇನ = ಹೃದಯ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಧತೇ = ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ. (೨) ಯೋಸಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ = ಯಾವಾತನು ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಾಣನೋ, (ಈತನು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಶಿವವು.) (೩) (ಕುವಿದಂಗ ನಮಸಾ ಯೇ ವೃಧಾಸಃ ಪುರಾ ದೇವಾ ಅನವದ್ಯಾಸ ಆಸನ್. ತೇ ವಾಯವೇ ಮನವೇ ಬಾಧಿತಾಯಾವಾಸಯನ್ನುಪಪಂ ಸೂರ್ಯೇಣ || ಯಾವ ದೇವತೆಗಳು ವಾಯುದೇವರ ನಮಸ್ಕಾರೋಪಯುಕ್ತವಾದ ಸೇವಾದಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣರು, ಅಜ್ಞಾನರಾಗಮೊದಲಾದ ದೋಷರಹಿತರೂ ಮೊದಲು ಆಗಿರುವರೋ, ಅವರು) ಕುವಿತ್=ಎಲ್ಲಿಯೋ ರಹಸ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (ಸೂರ್ಯೇಣ=ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಜ್ಞಾನಿಯಾದ, ಸಂಸಾರಕ್ಷೇಪವುಳ್ಳವರಿಂದ ಶರಣು ಹೊಂದಿದ ವಾಯುವನ್ನು ಉದ್ವೇಷಿಸಿ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ವಾಯುವಿಷಯಕವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಮೊದಲು ವಾಗಾದಿಗಳು ಮೃತ್ಯುಗ್ರಸ್ತಗಳೆಂದು ಹೇಳಿ ಅಶೈನಮೇವ ನಾಪೋತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ವಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಯೋಸಯಂ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾದ ಎಷ್ಟು ವಾಯು ತದಿತರ ಚೇತನದಲ್ಲಿ ಮೂವರಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಉತ್ತಮನು, ಇತರರು ಅಧಮರು, ವಾಯುವು ಮಧ್ಯಮನು. ಈ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲಾಗಲೀ, ಅವಾಂತರೇಶ್ವರನು ಎನ್ನುವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲಾಗಲೀ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಮಧ್ಯಸ್ತನು, ಮಧ್ಯ ದೇಶಸ್ತನಲ್ಲ (೨) ಹಾಗೆಯೇ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆಯಂ ವಾವ ಶಿಖಃ ಯೋಸಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣ ಎಂದು ಚಂದ್ರಿಕೋದಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪದೇವಾಭಿವಾದ ವಿಸ್ತೃತವ್ಯದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಲಿಂಗತರೀರ ರೂಪವಾದ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಾದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಾಭಿವಾದ ಶ್ರೀರೂಪವಾದ ದಾಮ(ಹಗ್ಗ) ದಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ಗೋವಿನ ವತ್ಸರೂಪವಾದ ವಾಯುವು ಮಧ್ಯಮನು ಎನ್ನಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. || ೨೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕ ಕೊಟ್ಟ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆತೋಸಬ್ರವೀತ್

|| ೩ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ಓಂ || ೨೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಶ್ರುತನಾದ ಈಶಾನನು, ತತ್ತು = ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಪ್ರಮಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ— ಪ್ಲುಪಿನಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಮಿತವಾದ ಮಹಾಯೋಗ ಎದ್ದದ್ಯೂಧಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನೃತನಿರವಕಾಶವಾದ ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮೂರ್ತಿಯೆಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಲಿಂಗದೇವಿಯಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. ಆ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ವಾಮನಶಬ್ದಾದೇವ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಪ್ರಮಿತಃ

|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಶ್ರುತನಾದ ಈಶಾನನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ—ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಮಿತವಾದ ಅಂದರೆ ಮಹಾಯೋಗ ಎದ್ದದ್ಯೂಧಿ ಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನೃತ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ವಾಮನಶಬ್ದದಿಂದಲೇ.

ವಿಶೇಷಾಂತ || (೧) ಕಾಶಕದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ | ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವೂ ಪೂರ್ಣ ಪದ್ಗುಣತ್ವವೂ ದೇಹಮಧ್ಯಸ್ಥತ್ವವೂ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನ ನಿಯಾಮಕತ್ವವೂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಶಾನಪದದಿಂದ ಆತನಿಗೇನೇ ಉದ್ಧೃತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಹಿಮಾಂತರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಶಬ್ದವು ಉದ್ಧೃತಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ದೇಶವಿಕೇಷ ವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು. ಆವಾಂತರ ಈಶ್ವರಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮಧ್ಯಮಶ್ರುತಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ. (೨) ವಾಯುಲಿಂಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಾಯುವೇ ಈಶಾನನು ಏಕೆ ಆಗಲಾರನು ಎನ್ನುವ ಚೋದ್ಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಲಿಂಗಗಳ ದೇವಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಹೇಳಿದರು. (೩) ಪ್ರಮಿತಪದವು ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಯ ನಿರವಕಾಶವು ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವಕಾರಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಲಿಂಗಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡಿಕೊಂಡು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಹಿ ಶ್ರುತೇರ್ಲಿಂಗಂ ಬಲವತ್ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹಿ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತಿಯ ದೇವಿಯಿಂದ ಪ್ರಬಲವಲ್ಲವೋ, (ಮತ್ತೆ ದುರ್ಬಲವೇ ಆಗಿಯದೋ) ಆದುದರಿಂದ ಲಿಂಗದೇವಿಯಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ವಾಮನಶಬ್ದ ದಿಂದಲೇ ಈಶಾನನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರುತಿಯ ದೇವಿಯಂಥ ಲಿಂಗವು ಏಕೆ ಬಲವಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಹಾಗಿದ್ದರೆ, ಲಿಂಗದೇವಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವು ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಚನದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆ ಪ್ರಮಾಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಶ್ರುತಿರ್ಲಿಂಗಂ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಚ ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ತಥಾ ಪೂರ್ವಂ (ವರ್)

ಪೂರ್ವಂ ಬಲೀಯಃ ಸ್ಯಾದೇವಮಾಗಮನಿರ್ಣಯಃ || ಇತಿ ಸ್ಯಾದೇ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರುತಿಃವಾಚಕಶಬ್ದವು, ಲಿಂಗಂಃಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವು ಅಥವಾ ಅಸಾಧಾರಣಮೋಧಕವಾದ ಶಬ್ದವು, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಚಃನಿರ್ಣೇತವಾದುದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯತ್ರ ಸಮಾನೋಕ್ತಿಯು, ವಾಕ್ಯಂಃಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಅಕಾಂಕ್ಷಿಯು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವಾಗ ಅದರ ತಾಂತ್ರಿಕಾಗಿ ಪದಾಂತರ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳಾದ ಪದಗಳು, ಪ್ರಕರಣಂಃಒಂದು ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳು, ತಥಾಃಹಾಗೆಯೇ, ಸ್ಥಾನಂಃಅನೇಕ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿ ಪಾದಿಸತಕ್ಕುದು ಏಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಯುಕ್ತವಾದುದು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉದಿಷ್ಟವಾದುದು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸ್ವಭಾವತಃ ಬಲಿಪ್ರವಾದುದು. (ಏಕತ್ವಕೂಡಿದರೆ ವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ.) ಏವಂಃಹೀಗೆ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಇವುಗಳು ಕೂಡಿದರೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪೂರ್ವದಿಂದ ಮೇಲಿನದಕ್ಕೆ ಬಾಧವು ಬರುವಾಗ, ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಆಗಮಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಇವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯವು ಆಗುವುದು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಅರ್ಥತಃ ಸಮಾಖ್ಯಾ, ಶಬ್ದತಃ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಎಂದು ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಎರಡು ವಿಧವು. (೨) ಇಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಚ ತಥಾವಿಧಾಃ ಎನ್ನುವ ಅನುಖ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ವಾಕ್ಯಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಸಮಾಖ್ಯಾಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ವಿವಕ್ಷಾವಿಲ್ಲ. (೩) ಶ್ರುತಿಲಿಂಗವಾಕ್ಯಪ್ರಕರಣಸ್ಥಾನಸಮಾಖ್ಯಾನಾಂ ಸಮವಾಯಿಃ ಪಾರದೌರ್ಬಲ್ಯಮರ್ಥವಿಪ್ರಕರ್ಷಾತ್ ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೪) ಇದೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವೋದಿಷ್ಟವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವತಃ ಪ್ರಬಲವು. ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಲಿಂಗವು ಪ್ರಬಲವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದಹರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಹಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಉಭೇ ಅಹ್ನಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಅಪಹತವಾಪ್ತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗವು ಪ್ರಬಲವು. (೫) ಪ್ರಕರಣಕ್ಕಿಂತ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಬಲವು. ಉದಾ— ಜ್ಯೋತಿರ್ವರ್ತನಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಹೃದ್ಯಂತಜ್ಯೋತಿಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟಸಾಧಕವಾದ ಜೀವಪ್ರಕರಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಕತಮ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಬಲವು. (೬) ಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಕರಣವು ಪ್ರಬಲವು. ಉದಾ— ಸಮಗ್ರ ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಷಟ್ಪತ್ನರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನದೇವಿಯಿಂದ ಆತ್ಮತ ವಿಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ ಎನ್ನುವ ಖಂಡರೂಪವಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪ್ರಕರಣವು ಪ್ರಬಲವು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಷಟ್ಪತ್ನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (೭) ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದ ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರಬಲವು. ಉದಾ—ಅನ್ನಮಾಯದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕೋಶಪರತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಅನ್ನಮಯಪ್ರಾಣಮಯಮನೋಮಯವಿಜ್ಞಾನಮಯಾನಂದಮಯಾ ಮೇ ರುದ್ಧಂತಾಂ ಎನ್ನುವ ನಾರಾಯಣಾನುವಾಕ ಸಮಾಖ್ಯೆಗಿಂತ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು

ಸಾಧಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮಪರ ಆನೇಕ ಪ್ರಕರಣಸಂದರ್ಭರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರಬಲವು. (೮) ಇವುಗಳೇ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಸ್ಥಳಗಳು. (೯) ಪುರುಷಸೂತ್ರಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು ಚಕ್ಷುರ್ವಿಶ್ವರೂಪಃ ಪ್ರಾಣಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥತಃ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದ. (೧೦) ಅಂಭಗೇಸೂತ್ರಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಜನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು ಪರೋ ದಿವಾ ಪರ ಏನಾ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದತಃ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದ, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರುತಿಗೆ ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ ಲಿಂಗಗಳೂ ಪ್ರಬಲಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಅನಿರ್ಣಯವೇ ಆಯಿತೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಚ್ಚ ಲಿಂಗಂ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ತಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಣತ್ವೋಕ್ತೇಸ್ತದ್ವಿ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣೋ
ಅಭವಃ (೧) ಇತಿ || ೨೪ ||

|| ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ ಲಿಂಗಸಮುದಾಯವಾದರೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಯುಕ್ತವು. (ವಾಯುವಿಗೆ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) (ತಥಾಚ ಲಿಂಗಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದರೂ ಸಾವಕಾಶಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಂದ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಒಂದೇ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಲ್ಲ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ ಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪವಾದ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಿಂದ ಲಿಂಗವು ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕುದೆಂದೇ ಹೇಳಿದ ಎಂದರೆ) ತದ್ವೈತಂ ಪ್ರಾಣೋ ಅಭವಃ ನೀನೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಿ ಎನ್ನುವ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸೂತ್ರಕಾರರು ಅತ ವಿವ ಪ್ರಾಣಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯರೇಷ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣೀತವಾಗಿದೆ. ಜೀವಾದಿಲಿಂಗಗಳೂ ತತ್ತದಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸಾವಕಾಶವೆನ್ನುವುದನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಾ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (೨) ಹಾಗಾದರೆ ಕುವಿದಂಗೆ ಎನ್ನುವ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವು ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವೆಂದರೆ— ವಾಯು ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಎಂದುತ್ತರವು— ತಥಾಚ ಅಂತರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಧಿದೈವಿಕ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕಾರರು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ || ೨೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸರ್ವಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮೂತ್ರತ್ವೋಕ್ತಿಯು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈಶಾನನು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಹರಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೨೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ತು = ಸರ್ವಗತನಾದಾಗ್ಯೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ವಿಕೇಂದರೆ—ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು=ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತಿಯು. (ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವದಿಂದ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ) (ಅದು ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಥವಾ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ) (ಹಾಗಾದರೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವ್ಯರ್ಥವು. ಅಸಂಭವವೂ ಆಗಿದೆ. ಆಯಾಯ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಯಿತು. ಅದಾದರೂ ಪಶ್ಚಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪಶ್ಚಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು.) ತು=ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮನುಷ್ಯದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅವಾವ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದರೆ ವಿರೋಧವೂ, ಅಸಂಭವವೂ ಇಲ್ಲ. ವಿಕೇಂದರೆ—ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ: ಪುರುಷ: ಎಂದು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ವಿದ್ಯೆಯು ಮನುಷ್ಯರನ್ನೇ ಅಧಿಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ವೇದವಿದ್ಯೋಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು.

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ ತಸ್ಯಾಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಂ ಹೃದ್ಯವಕಾಶಪೇಕ್ಷಯಾ ಯುಜ್ಯತೇ

|| ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯದೃಶಿ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಆತನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವ ವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಿತ ದೇಹವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಅಂದರೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಿತವಾದ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಕ್ಷಣಗುವ ಅಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವು ಇದೆ. ಅಥವಾ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅದರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವ ವಚನವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ೧ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಅಪರಿಮಿತಶಕ್ತಿ ಇರತಕ್ಕ ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಾತ್ಮನಾ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವು ಮುಖ್ಯವು. ೨ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅದರ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಔಪಚಾರಿಕ ಪ್ರಯೋಗವು. (೨) ಇಲ್ಲಿ ಟೀಕಾದಲ್ಲಿ ಹೃದ್ಯವಕಾಶಪೇಕ್ಷಯಾ ಎನ್ನುವ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಾವಧಾರಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದು ತು ಶಬ್ದವನ್ನು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಲೇ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವು, ಲೋಕದಂತೆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೩) ಅವಾವ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅಥವಾ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಅವಾವ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳದ್ದರಿಂದ (೧) ಯಸ್ತೇತಮೇವ ಪ್ರಾದೇಶಮಾತ್ರಂ ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ೨) ಪ್ರಾದೇಶಮಾತ್ರಂ ಪುರುಷಂ, ೩) ಪ್ರಾದೇಶ: ಪುರುಷೋತ್ರಮ:

ಎಂದು ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೃದ್ಗತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರಾದೇಶಪರಿಮಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೪)
 (೧) ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ: ಪುರುಷೋಽಂಗುಷ್ಠಂ ಚ ಸಮಾಶ್ರಿತ: ಎಂದು ಮಹಾನಾಮ್ನೀ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ,
 ೨) ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ: ಪುರುಷ: ಎಂದು ಕಠದಲ್ಲಿಯೂ, ೩) ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ: ಪುರುಷ: ಎಂದು ಬೇರೆ
 ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ *ಅಂಗುಷ್ಠಾಗ್ರಪ್ರಮಾಣಕ: ಎಂದು
 ಕೆಲವುಕಡೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನುವ ಚೋದ್ಯವು ಪರಿಹೃತವಾಯಿತು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ೧)
 ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದೇಶಪರಿಮಿತತ್ವರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು. ೨)
 ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಕಮಲದ ಕರ್ಣಕಾಮೂಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಾಗ್ರಪ್ರಮಾಣಕತ್ವ
 ರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು. ೩) ಕರ್ಣಕಾಗ್ರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಿತತ್ವ
 ರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು. ಆಯಾಯ ಸ್ಥಾನದರ್ಮಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಿಯಲ್ಲಿ
 ಔಪಚಾರಿಕಪ್ರಯೋಗವು. (೨) ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು.
 (೪) ಮೂಲೇಶ ವ್ಯಾಪೀ ಇವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಮಾತ್ರತ್ವವಾದರೂ ದೇಹದಲ್ಲಿ
 ದೇಹಾಂಗುಷ್ಠಮಿತತ್ವವು. ಜೀವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಜೀವಾಂಗುಷ್ಠಮಿತತ್ವವು ಹೀಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
 (೫) ಅಂಗುಷ್ಠಂ ಚ ಸಮಾಶ್ರಿತ: ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಾಧಿಪ್ಪಾತ್ವತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೬)
 ಹಾಗಾದರೆ ದಕ್ಷಿಣಾಕ್ಷಿಮುಖೇ ವಿಶ್ವೋ ಮನಸ್ಕಂತಸ್ತು ತೈಜಸ: ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಚನಗಳ ದೆರೆಯಿಂದ
 ಜಾಗ್ರದಾದ್ಯವಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕರಾದ ವಿಶ್ವ ತೈಜಸ ಪ್ರಾಜ್ಞರು ದಕ್ಷಿಣ ಅಕ್ಷಿ
 ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿದ್ದಾರೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. (೭) ಹೀಗಾದರೆ ಜೀವನೂ ಕೂಡ ಹೃದಯಸ್ವಾತ್
 ಪರಾಜ್ಞೇವೋ ದೂರಸ್ತೋ ಜಾಗ್ರದೇಷ್ಟಿತಿ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ
 ಇದ್ದಾನೆ, ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಂಠದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ, ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ. (೮) ತಥಾಚ
 ಹೃದಯವ್ಯಾಪ್ತ ಪ್ರಾದೇಶಪರಿಮಿತವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪಕ್ಕೆ ಸರ್ವದಾ ಜೀವಸ್ಥಾನತ್ವವೂ ಹೇಗೆ? ಅಲ್ಲದೆ
 ಹೃತ್ಕರ್ಣಕಾ ಮೂಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಭಗವದ್ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸದಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾದ ಜೀವನು ಸುಪ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ
 ಹೃತ್ಕರ್ಣಕಾಗ್ರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವುದೂ ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು.
 ಏಕೆಂದರೆ— ಸರ್ವದಾ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಜೀವಸ್ವರೂಪವೇ ಜಾಗರಿತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ
 ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ದೀಪಪ್ರಕಾಶದಂತೆ ಎಂದಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ
 ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಐತರೇಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದಿ ಸ್ವಿತಮೇವ ತಸ್ಯ ರೂಪಂ
 ಜಾಗರಿತೇಽಪ್ಯಕ್ಷಾದಿಷು ವಿಶೇಷಸನ್ನಿಹಿತಂ ಭವತಿ | ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಯ ರೂಪವೇ
 ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬ ಜೀವನಿಗೇನೇ ಸ್ಥಾಪನ,
 ದೃಶ್ಯಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನ, ಸುಪ್ತಿಪ್ರಾಪನ, ಎನ್ನುವ ಪ್ರಯೋಜನಗಳ ಭೇದದಿಂದ ಬಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ

★ ಹೃದಯೇ ಸರ್ವಶೋ ವ್ಯಾಪೀ ಪ್ರಾದೇಶ: ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ | ಜೀವಾನಾಂ ಸ್ಥಾನಮುದ್ದಿಷ್ಟ
 ಸರ್ವದೇವಸಾತನಃ || ಹೃತ್ಕರ್ಣಕಾಮೂಲಗತ: ಸೋಽಂಗುಷ್ಠಾಗ್ರಪ್ರಮಾಣಕಃ | ಮೂಲೇಶ ಇತಿ
 ನಾಮಾಪ್ನಿಂ ಸರ್ವೇ ಜೀವಾ: ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾಃ || ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರೇ ಪುರುಷೇ ಕರ್ಣಕಾಗ್ರಸ್ಥಿತೇ ಹರೌ | ಪ್ರವಿಶಂತಿ
 ಸುಪ್ತಾಸ್ತು ತು ಪ್ರಬುದ್ಧಂತೇ ತತ್ಸತ್ಯಥಾ || ಎಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯ.

ಅನೇಕ ರೂಪದಿಂದ ಇರತಕ್ಕ ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿಗಳು ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸರ್ವಗತಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಆ ಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿ ರೂಪದಿಂದ ಅನೇಕ ಅಲ್ಪ ಪರಿಮಾಣತ್ವವೂ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಆದಾಗ್ಯೂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವೆನ್ನುವುದು ಯಕ್ಷವಾಗಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ (೧) ಆವಾಸ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವೆನ್ನುತ್ತೀರೋ, (೨) ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವೆನ್ನುತ್ತೀರೋ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆವಾಸ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪಶ್ಚಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪಶ್ಚಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಿತತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ೨ನೇದ್ದು ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವೆನ್ನುವುದೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣವೆಂದು ಆವಾಸ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಉಪಾಸನೆಯು ಅಂಗುಷ್ಠವ್ಯಕ್ತಿ ವಿಶೇಷ ನಿರ್ಧಾರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣವೆನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಪೀಠಿಕಾದಿಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದವನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯವೂ ಕೂಡಲಾರದು, ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಇತರಪ್ರಾಣಿನಾಮಂಗುಷ್ಠಾಭಾವೇಽಪಿ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾನ್ವ ವಿರೋಧಃ ||

೨೫ || ಅಧಿ.೨ ||

|| ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಪಿ=ಆವಾಸ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ, ಇತರ-ಪ್ರಾಣಿನಾಂ= ಪಶುಮೊದಲಾದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ, ಅಂಗುಷ್ಠಾಭಾವೇಽಪಿ=ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್=ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಅಧಿಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದರಿಂದ, (ಅದೂ ಹೇಗೆಂದರೆ—ವೇದವಿದ್ಯೋಪಾಸನೆಗೆ) ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್=ಮನುಷ್ಯರು ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಮನುಷ್ಯರಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಅಧಿಕಾರಃ ಯಸ್ಮಿನ್, ಅಥವಾ ಅಧಿಕ್ರಿಯತೇ ಅತ್ರ ಇತ್ಯಧಿಕಾರಃ= ಉಪಾಸನಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ವಾ, ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮೇವ ಅಧಿಕಾರಃ=ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವು. (೨) ಮನುಷ್ಯಪದವು ಮನನಾದಿರೀಲವುಳ್ಳ ಚೇತನಪರವು. ಅದರಿಂದ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಜರಿತಾರಿಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೂ ಈ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರಲ್ಲಿ ಜರಿತಾರಿಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ತಂತಮ್ಮ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಭಗವದುಪಾಸನೆಯು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಈ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಅಧಿಕಾರವು; ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಟೀಕಾದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮೇವ ವೇದವಿದ್ಯೋಪಸಾಧಿಕಾರಿತ್ವೇನ ಎಂದು ಮನುಷ್ಯತ್ವವು ವ್ಯಾಪಕವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (೩) ಹಾಗಾದರೆ—ಅನಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಪಶ್ಚಾದಿಗಳ ದೇಹದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ—ಇತರ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ದ್ರವ್ಯತ್ವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಪಶ್ಚಾದಿಗಳ ದೇಹದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ

ಆವಾಹ ಆಕಾರವಿದ್ದುದರಿಂದ ತದನುಸಾರಿಯಾದ ಪರಿಮಾಣವಿದೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಐತರೇಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಸಂಕರ್ಷಣಶ್ಚ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಸ್ತದಾಕಾರೌ ನೃಪು ಸ್ಥಿತೌ | ನಾರಾಯಣಾನಿದೃಶ್ಚ ತು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾರೌ ಪಶುಸ್ಥಿತೌ || ಎಂದು || ೨೫ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ ಎಂದು ಶ್ರುತನಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರನು ಜೀವನು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಚರಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಈಶಾನತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಥಮತಃ ಶ್ರುತವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಲ್ಪಪ್ರಕಾರಃ ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವು ಕೂಡಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅಲ್ಲಿ ಹೃತ್ತುಂಡರೀಕಾಬ್ಧಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿದಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿರೇಷವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅನ್ಯತ್ರ ಧರ್ಮಾದನ್ಯತ್ರಾಧರ್ಮಾದ ನೃತ್ಯಾಸ್ತಾತ್ಯತಾತ್ ತಾತ್ | ಅನ್ಯತ್ರ ಭೂತಾಚ್ಚ ಭವ್ಯಾಚ್ಚ ಯತ್ರತ್ವಸಿ ತದ್ವದ || ಎಂದು ಮೊದಲು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಗ್ರಂಥವು ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕಉತ್ತರವೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೂತಭವ್ಯೇಶಾನತ್ವವು ಅಸಂಕುಚಿತವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠ ಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತಿಯಾದರೂ ಜೀವೈಕ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ—ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಅಯುಕ್ತವು. ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ ಎನ್ನುವುದು ಅಂಗುಷ್ಠವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಂಕಿತವಿದ್ದಾದರೂ ಈಶಾನಂ ಭೂತಭವ್ಯ ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠವಾಕ್ಯವು ಪೂರ್ವೋತ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಈಶಾನಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಂಬಂಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ, ಅಂಗುಷ್ಠ ಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಜ್ಯೋತಿರಿವ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡದೆ ಇದ್ದರೂ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಂತರಾತ್ಮಾ ಸದಾ ಜನಾನಾಂ ಹೃದಯೇ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟಃ ಎನ್ನುವ ಮೂರನೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿರೇಷ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತು ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರಧರ್ಮಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದಂತೆಯೇ ಯೇಯಂ ಪ್ರೇತೇ ವಿಚಿಕ್ಷತ್ವಾ ಮನುಷ್ಯೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಜೀವಪರತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ನಿರ್ದಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಈ ಪಾದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವು. ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕುರಿತೂ ಈತಿತ್ಯತ್ವ (ನಿಯಾಮಕತ್ವ)ವೇ ಇಲ್ಲ. ಜೀವನಿಗಾದರೂ ತನ್ನಿಂದ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ದೇಹಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ನಿಯಾಮಕತ್ವವು ಇದೆ. ವಿವಂಚ ಈಶಾನೋ ಜೀವ ವಿವ ಸ್ಥಾತ್ ಸ್ವದೇಹಾದೇರ್ನಿಯಾಮಕಃ | ನಿರ್ದಿಶೇಷಂ ತು ನೇಶಾನಮೇಕಸ್ಯಾಪ್ಯನಿಯಾಮಕಂ ಜೀವನು ತನ್ನ ದೇಹಾದಿಗಳಿಗಾದರೂ ನಿಯಾಮಕನಾದುದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಈಶಾನನು ಆಗಬೇಕು. ನಿರ್ದಿಶೇಷನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಒಂದಕ್ಕೂ ನಿಯಾಮಕನಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಈಶಾನನು ಆಗಲಾರನು. ಮತ್ತು ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಜೀವರಿಗೂ ಸ್ವತಃ

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಮಲಕೋಶವು ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರವು. ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಾಯೇಣ ಕಮಲಕೋಶದಲ್ಲಿದ್ದುದು. ಜೀವನು ತದವಚ್ಛಿನ್ನನು. ಹೀಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವು ಔಪಾಧಿಕವು. ಎವಂಚಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜೀವಾಭೇದವಿಲ್ಲದೇನೇ ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಹೃತ್ಕಮಲಕೋಶಸ್ತತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವು ಕೂಡುವಾಗ ಜೀವಾಭೇದಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಎನ್ನುವುದು ಅಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾನಂ ಜೀವಮಯಿಕಾತ್ ಎಂದು ತಂ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇ ಅರ್ಪಿತಾಃ ಎಂದು ಉತ್ತರದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ, ತಾದೃಗೇವ ಭದತಿ, ಇತರೇಣ ತು ಜೀವಂತಿ, ಸುಪ್ರೇಷು ಜಾಗತಿ, ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮೇಕೋ ಬಹೂನಾಂ ಯೋ ವಿದಥಾತಿ ಕಾಮಾನ್, ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ. ಭಯಾದ್ವ್ಯಾಗ್ನಿಪತಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಂದ ಭೇದವೇ ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಅಭೇದಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಎನ್ನುವುದು ಅಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತು ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಲ್ಲ ಯಾವನೂಬ್ಬ ಜೀವನಿಗೂ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೂ ಅನುಗುಣವಲ್ಲ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಜ್ಞೇಯನಾದ ನಿರ್ವಿರೋಪ ನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವೂ ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಪ್ರಾಣಾಧಿಪಃ ಸಂಚರತಿ ಸ್ವರ್ಮಭಿರಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರನು ಜೀವನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ— ಅನ್ಯತ್ರ ಅಶ್ರುತವಾದಾಗ್ಯೂ ಕಾಶಕದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವು ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ, ಈಶಾನಶಬ್ದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಆದು ಅಯುಕ್ತವು. ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಂತರಾತ್ಮಾ ಸದಾ ಜನಾನಾಂ ಹೃದಯೇ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟಃ | ಹೃದಾಮನೀಷಾಮನ ಸಾಘಿಕ್ಶಪೋ ಯ ವಿನಂ ವಿದುರಮೃತಾಸ್ತೇ ಭವಂತಿ ಎಂದು ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರ ದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಂಗುಷ್ಠಂ ಚ ಸಮಾಶ್ರಿತಃ || ಈಶಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಪ್ರಭುಃ ಪ್ರೀತಾತಿ ವಿಶ್ವಘ್ನಃ ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ಯತ್ರ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅನ್ಯತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗುಷ್ಠ ಮಾತ್ರತ್ವೋಕ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರಾದಿಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರವಿಷಯತ್ವದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾಣಾಧಿಪಃ ಸಂಚರತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಜೀವ ವಿಷಯತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗೂ ಕೂಡ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯು ಇದೆ ಎಂದು ವಿಕೇ ಹೇಳಲಾರದು. ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವೂ ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈಶಾನನು ಮುಖ್ಯವಾಯುವೋ, ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ವಾಯುವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಉರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತ್ಯಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ ಎಂದು ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ತುಪಕೃತ್ಯ ಮಧ್ಯಮತ್ವ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳು ವಿವರವೇಷೆ ಪ್ರಾಣ ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗೇವ ಸನ್ನಿಧತ್ತೇ ಎಂದೂ ಅಥೇಮಮೇವ ನಾಪ್ನೋದ್ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ ಎಂದೂ ಆಯಂ ವಾವ ತಿಶುಃ ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ (ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ) ಕುವಿದಂಗಳನಮಸಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಾಯುಧರ್ಮಗಳೆಂದು ಅವಗತಗಳಾಗಿವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವೇ ಇರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತು ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ನಿರ್ಧಾರಣವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯು ಕೂಡದೆ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೇ ವೃಥವು. ಅವಾವ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಪಶ್ಚಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪತ್ತಂತಸ್ತನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು, ಆದಕಾರಣ ವಾಯುವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ— ಸ ವಾಮನಃ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ವಾಮನಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ ಉ ವಿವ ವಾಮನಿರೇಷ ಸರ್ವಾಣಿ ವಾಮಾನಿ ನಯತಿ, ಉಪೇಂದ್ರೋ ವಾಮನಃ ಪ್ರಾಂಶುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದಲೂ, ವಿದ್ವತ್ಸಿದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ ಯೋಗರೂಢಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕುದು, ಅನ್ಯತ್ರ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಸಹಸ್ರಾದಪಿ ಲಿಂಗಾನಾಂ ಶ್ರುತಿರ್ಬಲವತೀ ಸ್ವತಃ! ಅವಕಾಶೋಜ್ಞತಾ ಸಾದಕಾಶಾತ್ತು ಕಿಮು ಲಿಂಗತಃ || ಎಂದುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವವು ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಅಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವು. ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವು, ತತ್ತದಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಿತವಾದ ರೂಪವಿಶೇಷ ವ್ಯಕ್ತರೂಪದಿಂದ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅಂತಹ ಹೃದಯರೂಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಿಯಾದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ಪಶ್ಚಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಈ ಈಶಾನತಬ್ಧವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ || ಅಧಿ. ೭ ||

ವಾಮನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೮. ದೇವತಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಧ್ಯಾಯಸಂಗತಿ ಪಾದಸಂಗತಿಗಳು ಇಲ್ಲ.

ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿಗಳನ್ನೂ ವಿಷಯಸಂಶಯಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಕಾರಣಗಳನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮೇವ ವೇದವಿದ್ಯಾ(ಯಾಮ)ಧಿಕಾರಃ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮನುಷ್ಯರಿಗೇನೇ ವೇದವಿದ್ಯೆಯನ್ನುವಾಸನಾ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವೆಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ದ್ವಾರಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪೂರ್ವೋದಾಹೃತ ಶ್ರುತ್ಯುಪಲಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಸಂಗತಿಯು. ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವೇ ವಿಷಯವು. ಅಂಗುಷ್ಠ ಮಾತ್ರ: ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮೇವ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯೂ, ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೋಟಿದ್ವಯಕ್ಕೆ ಉಪಸ್ಥಾಪಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂದೇಹಕಾರಣಗಳಾದವು. ಆದಪ್ರಾಯುಕ್ತ ಅದರಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ನಾಸ್ತಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಂಶಯಬೀಜವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತೀರ್ಯಗಾದ್ಯಪೇಕ್ಷಯೈವ ಮನುಷ್ಯತ್ವವಿಶೇಷಣಮುಕ್ತಂ | ನ ತು ದೇವಾದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ | ಇತ್ಯಾಹ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತೀರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ (ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ) ಮನುಷ್ಯತ್ವ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದೇವಾದಿಗಳನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅಲ್ಲ ಅಂದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಾದಿಗಳಲ್ಲದಿರುವ ತೀರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮನುಷ್ಯತ್ವವಿಶೇಷಣವು ಸಾವಧಾರಣವಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದೆ. ದೇವಾದಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ (ಸೂತ್ರಕಾರರು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವದ ಎಂದು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತದುಪರ್ಯಪಿ ಬಾದರಾಯಣಃ ಸಂಭವಾತ್ ಓಂ || ೨೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ದೇವಾದಿಪದಯೋಗ್ಯರಾದ ಜೀವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಮನುಷ್ಯರಾಗಿರುವಾಗ ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರವು ಇರುವುದೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ತದುಪರ್ಯಪಿ = ಮನುಷ್ಯತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲೆ (ಅಂದರೆ ಅದನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ ದೇವಾದಿ ಭಾವವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆಯೂ ಕೂಡ (ದೇವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೂ ಕೂಡ ವೇದ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಇದ್ದೇಇದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ) ಸಂಭವಾತ್ = ಅಧಿಕಾರೋಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಾದಿಗಳು ಅವರಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದು. (ಹಾಗಾದರೆ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ

ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಿಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅರ್ಥಿತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳ ಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಸಂಭವಾತ್=ವಿದ್ಯಾ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಜ್ಞಾನಮೋಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಬಾದರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ತದುಪರಿ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಸತಾಂ ದೇವಾದಿತ್ವಪ್ರಾಪ್ತೃಪರಿ ಸಂಭವತಿ ಹಿ ತೇಷಾಂ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಾದಿಭಾವಾತ್ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸತಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ=ದೇವತಾಪದಯೋಗ್ಯರಾದ ಜೀವರಿಗೆ ದೇವತಾಪದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮನುಷ್ಯತರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರಲು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ, ತದುಪರಿ=ಮನುಷ್ಯತ್ವದಶೆಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಅಂದರೆ ಮನುಷ್ಯತರೀರವು ಹೋಗಿ ದೇವಾದಿತ್ವಪ್ರಾಪ್ತೃಪರಿ =ದೇವ ಉಪದೇವ ಮೊದಲಾದ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ದಶೆಯಿಂದ ಮೇಲಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ದೇವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಸಹ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ತೇಷಾಂ=ಯೋಗ್ಯ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ ದೇವಾದಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ, ಸಂಭವಾತ್=ವಿಶಿಷ್ಟ ಬುದ್ಧಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅಂದರೆ— ಅರ್ಥಗ್ರಹಾಣಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿ ವಿಶೇಷ ಅರ್ಥಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಂಭವತಿ ಹಿ=ವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಚೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು, ಇದೆ ಎಂದು ಬಾದರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು. ಹೀಗೆ ಇವರ ಉತ್ತಿಗಳಿಗೆ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಾದರಾಯಣ: ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (೨) ವಿಶೇಷ ತಾತ್ಪರ್ಯವದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಅಧಿಕಾರವು ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನವು ದೃಢವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಬಾದರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ತಾನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪಿಕಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ದೇವತೆಗಳು ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲ ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯತರರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವ್ಯಾವರ್ತಕವಾದ ಮನುಷ್ಯಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ತೀರ್ಯಗಾದಿಗಳಂತೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮನುಷ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನ ದೇವಾ: ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರಿಣ: ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನ ವಿರೋಧವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತೀರ್ಯಗಾದೀನಾಂ ತದಭಾವಾದಭಾವ: || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತೀರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಸ್ವಾವರಗಳು, ಮೂಢಮನುಷ್ಯರು ಇವರಿ ಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಬುದ್ಧಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಇದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರಾಭಾವದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಾದಿರೂಪಿತ್ವವು ಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪರೋಕ್ಷವಾದ ಅಮನುಷ್ಯತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವಿಗೆ

ಅಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾಯಿತು. (೨) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಮನುಷ್ಯಪದವು ಮನನಾದಿ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಚೇತನಪರವಾಗಿ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಾದಿಗಳಲ್ಲದಿರುವ ಚೇತನರನ್ನೇ ವ್ಯಾವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯಭಿನ್ನರನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾವರ್ತಿಸಿದ್ದಲ್ಲ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಬೀರಿಕೆ || ತೀರ್ಯಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ ನಿಯಮವು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ತೇಷಾಮಪಿ ಯತ್ರ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಾದಿಭಾವಸ್ತತ್ರಾವಿರೋಧಃ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ತೀರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ತೀರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾರಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಿ ಅರ್ಥಿತ್ವಾಭಿವಾದ ರಾಗಾದಿಗಳು ಇವೆಯೋ ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ಸರ್ವತ್ರ ಬಾಧವಿಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಪಿ ಶಬ್ದವು ಜರಿತಾರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮುಚ್ಚಾ ಯಕೆವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (೨) ತೇಷಾಮಪಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಪಿಪದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪಕಾಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. (೩) ಆನಂದಮಾಲಾಕಾರರೂ ಕೂಡ ತೀರ್ಯಂಚೋಽಪಿ ಕೇಚಿತ್ ಅಪಿಶಬ್ದಗೃಹಿತಾಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ತಥಾಚ ಮನುಷ್ಯಭಿನ್ನರಾದ ತೀರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವ್ಯಭಿಚಾರವು. ಅದುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರಾಭಾವದಲ್ಲಿ ಅಮನುಷ್ಯತ್ವವು ಹೇತುವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಾದಿರಾಹಿತ್ಯವೇ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯ ಮನುಷ್ಯಪದದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತಕವಾದುದನ್ನು ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಯುಕ್ತವು.

ಬೀರಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ— ತೀರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದರೂ ವಿರೋಧ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಹೇಗೆ? ತೀರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದರೂ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನಿಷೇಧಾಭಾವಾತ್ | ದೃಶ್ಯಂತೇ ಹಿ ಜರಿತಾರ್ಯಾದಯಃ || ೨೬ || || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತೀರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಅಧಿಕಾರವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ಇದರಿಂದ ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದು ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಾದಿಗಳೇ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕವು. ಕೇವಲ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಾದಿಗಳೇ ಅಲ್ಲ ಅದಕಾರಣ ಕೂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲ) ಜರಿತಾರ್ಯಾದಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು ವೇದಾಧಿಕಾರಿಗಳೆಂದು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಹಿ ಶಬ್ದವು ಭಾರತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. (೨) ವಿವಮುಕ್ತೋ ಭಾತೃಭಿಃ ಜರಿತಾರ್ವಿಭಾವಯಂ ತುಪ್ಪಾಪ ಪ್ರಾಂಜಲಿಭೂತ್ಯಾಯುತ್ರಚ್ಚಗು ನರಾಧಿಪ || ಇದು ಮೊದಲಾದ ಭಾರತವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜರಿತಾರಿ ಸಾರಸ್ವತೃ ಸ್ತಂಭಮಿತ್ರದ್ರೋಣವೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಜನಾದ ಜರಿತಾರಿಯನ್ನು ನಮ್ಮನ್ನು ಬಿಡಿಸು ಎಂದು ಸಹೋದರು

ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರಲು ಆಗ ಜರಿತಾರಿಯು ಅಯಮಗ್ನೇ ಜರಿತಾ (ಋ.೧೦.೧೪೨. ೯.) ಎನ್ನುವ ಆಗ್ನೇಯಸೂಕ್ತದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಖಂಡವವನವು ಸುಟ್ಟುಹೋಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನು ತನ್ನ ಸಹೋದರನನ್ನು ಅಗ್ನಿದಾಹದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದನು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (೩.) ಜರಿತಾರಿ ಎಂದೇ ಪಾಠವು ಪ್ರಶಸ್ತವು. ಜರಿತರಿ ಎಂದು ಅಲ್ಲ ಭಾರತವಿರೋಧವೂ ತತ್ವಪ್ರದೀಪ ವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದು. (೪) ದೃಶ್ಯಂತೇ ಹಿ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ದೇವಾ: ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರಿಣಿ: ನಿಷೇಧರಾಹಿತೈಃಸತಿ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಾದಿಮತ್ಯಾತ್ ತಾದೃಶಮರ್ತ್ಯವತ್ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯತ್ವವು ಉಪಾಧಿ(ದೋಷ)ಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾಯಿತು. || ೨೬ ||

ಓಷಿಕೆ || ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತದಪರಿ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಾದಿತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿರೋಧಃ ಕರ್ಮಗೋತಿ ಚೇನ್ನಾನೇಕಪ್ರತಿಪತ್ತೇರ್ದರ್ಶನಾತ್

ಓಂ || ೨೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ತದುಪರಿ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೇವತೆಗಳ ಸಾದಿತ್ವವು ಆಯುಕ್ತವು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಕರ್ಮದಿಂದ ದೇವಾದಿಪದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿಯದೋ ಅಂತಹ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವಿರೋಧವು. ಅಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ದೇವತೆಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಮೊದಲೂ ದೇವತೆಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ, ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ— ಈ ದೇವತೆಗಳು ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ವಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಅನೇಕಾನೇಕ ಯೋಗ್ಯ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮೊದಲು ಮೊದಲು ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೇ ಹ ನಾಕಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ಭಾಷ್ಯ || ಮನುಷ್ಯಾ ವಿವ ದೇವಾದಯೋ ಭವಂತೀತಿ ತದುಪರೀತ್ಯುಕ್ತಂ ತತ್ರ ಯದಿ ಮನುಷ್ಯಾ: ಸಂತೋ ದೇವಾದಯೋ: ಭವಂತಿ ತತ್ಪೂರ್ವಂ ದೇವತಾಭಾವಾ ದ್ವೇವತೋದ್ವಿಷ್ಟಕರ್ಮಣಿ ವಿರೋಧಃ | ಇತಿ ಚೇತ್ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ದೇವಾದಿಪದ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಜೀವರು ಮೊದಲು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಾಗಿದ್ದವರಾಗಿಯೇ ದೇವಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಮನುಷ್ಯಭಾವವನ್ನು ಹೊರತು ಅಲ್ಲ ಹೀಗೆ ತದುಪರಿ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಅದು ಆಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ—) ಮೊದಲು ಮನುಷ್ಯರಾಗಿದ್ದವರೂ ಕೂಡ ದೇವಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅವರಿಗೆ ದೇವ ಗಂಧರ್ವಾದಿ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಸಾಧಕತ್ವಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಯು ಇಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಕರ್ಮದಿಂದ ದೇವಾದಿತ್ವವು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅದೇ ಪೂರ್ವಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೇವತೋದ್ವೇಶದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ದೇವತಾವಾಚಕ

ಶಬ್ದದಲ್ಲಿಯೂ ವಿರೋಧ ಬರುವುದು. ಅಂದರೆ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರುವುದು ಎಂದರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪರಿಹಾರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ | ಅನೇಕೇಷಾಂ ದೇವತಾಪದಪ್ರಾಪ್ತೇ(ಪ್ರತಿಪತ್ತೇ)ದರ್ಶನಾತ್ ತೇ ಹ
ನಾಕಂ ಮಹಿಮಾನಃ ಸಚಂತೇ(ತ) ಯತ್ರ ಪೂರ್ವೇ ಸಾಧ್ಯಾಃ ಸಂತಿ ದೇವಾಃ | ಇತಿ
|| ೨೭ ||

|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ— ಮೊದಲು ದೇವತೆಯಿಲ್ಲವೆಂದೆಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳು ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳು ಇದ್ದಾರೆ. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂದೆಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ— ತೇ ಹ ನಾಕಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಗಣದಿಂದಲೂ ಅನಂತದೇವಾದಿ ಪದಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮೊದಲು ಮೊದಲು ದೇವತಾಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ದೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಜಂತ ದೇವಾಃ | ತಾನಿ ಧರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರಥಮಾನ್ಯಾಸನ್ | ತೇಹ — ದೇವಾಃ = ದೇವತ್ವಯೋಗ್ಯರಾದ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯರು, ಯಜ್ಞೇನ = ಜ್ಞಾನ ಕರ್ಮಾತ್ಮಕ ಯಜ್ಞದಿಂದ, ಯಜ್ಞಂ = ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಆಯಜಂತ = ಪೂಜಿಸಿದರೋ, ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕ ಕರ್ಮದಿಂದ ದೇವಪದವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಪ್ರಥಮಾನಿ = ಮುಖ್ಯಗಳಾದ, ಧರ್ಮಾಣಿ = ಲೋಕಧಾರಕರು, ಆಸನ್ = ಆದರು.) ಮಹಿಮಾನಃ = ಮಹಾನುಭಾವರಾದ, ತೇ = ಆ ದೇವತೆಗಳು, ಹ = ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರವಾದ ಸಾನದಲ್ಲಿ ನಾಕಂ = ಪೂರ್ಣಸುಖಾತ್ಮಕವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಚಂತೇ = ಹೊಂದಿದರು. ಯತ್ರ = ಯಾವ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೇ = ಪೂರ್ವಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದ, ಸಾಧ್ಯಾಃ ದೇವಾಃ = ಸಾಧ್ಯಾದ ದೇವತೆಗಳು, ಸಂತಿ = ಇರುತ್ತಾರೋ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸಾಧ್ಯಾಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಒಹುವಚನವು ಆದ್ಯರ್ಥಕವು. ಯಜಪೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಮುಖ್ಯಾ ಹಿ ಸುಪರ್ಣಶ್ಲೇಷ ವಿವ ಚಿ ಸರಪ್ತೋ ಸುಪರ್ಣೇ ಚ ವಾರುಣೇ ಸಾಧ್ಯನಾಮಕಾಃ || ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಾಧ್ಯಾದಿದೇವತೆಗಳು. (೨) ವಸುದ್ರಾದಿತ್ಯಮರುತ್ತಾದ್ಯರಲ್ಲಿ ವಸುಗಳು ಆದಿಭೂತರಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಟೀಕಾದಲ್ಲಿ ವಸ್ತಾದಿದೇವಾಃ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು ಸಾಧ್ಯಾದಿ ಎಂದಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೇ ಸಾಧ್ಯಾಃವಸು ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು, ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧರಾದ ಮುಕ್ತರು ಎಂದು ಹೇಳಿಯಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಸಾಧ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಪ್ರಧಾನರಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕ್ರಮವನ್ನುಲ್ಲಂಘಿಸುತ್ತಾರೆ. ಛಂದೋಗಪ್ರತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. (೩) ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಪುರುಷಾರ್ಥಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿಪದವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ದೇವತಾಪರವಾಗಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸಿದ್ದೂ ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಯಾರು ಪದವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಜಗದ್ಧಾರಕರಾಗಿರುವರೋ, ಅಂತಹ ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರು. ಅಂತಹವರು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು. || ೨೭ ||

ಋಣಿ || ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಆದ್ಯಂತವತ್ಸವನ್ನು ತದುಪರಿ
ಅನೇಕಪ್ರತಿಪತ್ತೇ: ಎನ್ನುವವುಗಳಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನ
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶಬ್ದ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾತಃ ಪ್ರಭವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಾಭ್ಯಾಂ
ಓಂ || ೨೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆದ್ಯಂತವತ್ಸವನ್ನು
ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವುದರ ಬಲದಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವ
ದೇವತಾಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಅನಾದಿತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅಂತಹ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ವಾಚಾ ವಿರೂಪ
ನಿತ್ಯಯಾ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿರೂಪವಾದ ನಿತ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ
ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತರಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯರಾದ ಉದ್ದೇಶ್ಯ ದೇವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ
ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಽಽ ವಿರೋಧವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಪ್ರಭವಾತ್=
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ಪತ್ತಿನಿಯಮವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರವಾಹತಃ
ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಉತ್ತರಕಲ್ಪವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಆತಃ=ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದಲೇ
ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ, ಧಾತಾ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಿಂದಲೂ ಯತ್ಯೇವ ನಿಯಮಃ
ಎನ್ನುವ ಸ್ಪಷ್ಟಕೃತಿಯಿಂದಲೂ, ಹಾಗೆಯೇ, ಮಹತಾಂ=ಅತೀತಾನಾಗತಕಾಲಜ್ಞರಾದ ಯೋಗಿಗಳ,
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾತ್=ಯಥಾರ್ಥವು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಚನದಿಂದ ಜ್ಞಾಪಿತವಾದ ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಅತೀತಾನಾಗತಕಾಲ
ಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿನಿಯಮವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿದ್ದುದರಿಂದ ಹಾಗೆಯೇ ಅಯೋಗಿಗಳಿಗೆ
ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಅದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಋಣಿ || ಆಕ್ಷೇಪಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಾಚಾ ವಿರೂಪ ನಿತ್ಯಯಾ (ಋ.೮.೬೪.೬.) | ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತೀರಾ
ಪ್ರನಿತ್ಯಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾಚ್ಚ ಮೂಲಪ್ರಮಾಣಸ್ಯ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅನೇಕ ಜನರಿಗೆ ಮೊದಲು ಮೊದಲು ದೇವತಾಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ
ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಶಬ್ದೇ=ಅಲ್ಲಿಯೇ ದರ್ಶನಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ
ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಃ=ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಽಽ ವಿರೋಧವು (ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ)
ತದುದಿತಾನಾಂ=ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವಾನಾಂ=ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಅನಿತ್ಯತ್ವಾತ್= ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದ
ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಅಂದರೆ ಅನೇಕಪ್ರತಿಪತ್ತೇ: ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಾರವನ್ನು
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಹೇಗೆ
ಎಂದರೆ— ಅನಿತ್ಯರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದ ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು.)
(ಹಾಗಾದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವೇದಕ್ಕೆ
ವಾಚ್ಯಾರ್ಥರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳಂತೆ.

ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವೇದವೂ ಅನಿತ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಯಾವಾಗಲೂ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವೆಂದಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ ರಾಹಿತ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ) ವೇದಸ್ಯ=ವೇದಕ್ಕೆ, ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್=ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, (ವೇದಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವೇ ಹೇಗೆಂದರೆ) ವಿರೂಪ=ವಿರೂಪ ಋಷಿಯೇ, ನಿತ್ಯಯಾ = ನಿತ್ಯಭೂತವಾದ, ವಾಚಾ = ವೇದವಚನದಿಂದ, (ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.) ನಿತ್ಯಯಾ ನಿತ್ಯಯಾ ಸೌಮಿ, ನಿತ್ಯಾ ವಾವ ಶ್ರುತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೇಃ = ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳದಸೆಯಿಂದ, ವೇದಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, (ಹಾಗಾದರೆ ವೇದವು ನಿತ್ಯವಲ್ಲ, ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ, ಶ್ರುತಿಗೆ ಒಹುಕಾಲೀನತ್ವರೂಪವಾದ ನಿತ್ಯತ್ವಾರ್ಥಕತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕವು ಎಂದರೆ) ಹಾಗಾದರೆ ವೇದವು ಅನಿತ್ಯವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಬ್ಧಿ ವಿರೋಧವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (ಹಾಗಾದರೆ ವೇದವು ಅನಿತ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ ಅಪ್ರಮಾಣಕ ವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಬಹುದು ಎಂದರೆ—) ಅಪ್ರಸ್ತುತಿಯಾತ್=ವೇದಕರ್ತನಿಗೆ ಅಪ್ರಸ್ತುತಿಯ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ— ಕರ್ತನು ಸರ್ವಜ್ಞನು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದ ವೇದಕರ್ತನಿಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿರೂಪ ಅಪ್ರಸ್ತುತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಕರ್ತನಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸ್ತುತಿಯಿರಲಿ, ಆದಾಗ್ಯೂ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಮಾಣಕತ್ವ ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ವೇದಸ್ಯ ಅಪ್ರಸ್ತುತಿಯಾತ್=ವೇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಪ್ರಣೀತತ್ವರೂಪವಾದ ಅಪ್ರಮಾಣಕತ್ವ ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದ, (ಅದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣಕತ್ವ ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೇದವು ಅನಿತ್ಯವಾದರೆ ವೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿತ್ಯತ್ವಶ್ರುತಿಗೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡದು.) ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ವೇದಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪರಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ, ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ, ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಮೂಲಪ್ರಮಾಣಸ್ಯ=ಮೂಲಭೂತವಾದ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂದರೆ ವೇದಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ವೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಪ್ರಪ್ರಣೀತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಮೂಲಪ್ರಮಾಣವು ಬೇಕು. ಪೌರುಷೇಯವಾದುದಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಮೂಲಪ್ರಮಾಣದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾಸವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರಿಂದ ಪುಣ್ಯಸಾಧನತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ವೇದಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾದುದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನಗಳು ಕೂಡದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಪರಿಶೇಷತಃ ವಾಕ್ಯವೇ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೂ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಮೂಲವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಅನವಸ್ಥಾ ದೋಷವು ಬರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ವೇದಕ್ಕೇನೇ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ನಿತ್ಯತ್ವ ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಪ್ರಶಸ್ತವು.

ಒಲಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ವೇದಕ್ಕೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅಪ್ರಸ್ತುತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಹೇಗೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೀರೋ ಹಾಗೆಯೇ ವೇದಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಅಪ್ರೋಕ್ತತ್ವರೂಪವಾದ ಗುಣವನ್ನತ್ಯವಿಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆಗಬೇಕಾದೀತು, ಎಂದು ಬಾಧಕವು ಸಮವೇ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ ನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ವೇದಸ್ಯ ತದುದಿತಾನಾಂ ದೇವಾನಾಮು
ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವೇದಸ್ಯ=ವೇದಜನ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಯಥಾರ್ಥರೂಪವಾದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ, ಸ್ವತಃ ಏವ=ಜ್ಞಾನಸಾಮಾನ್ಯ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಿತತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಥವಾ ವೇದದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕರಣತ್ವರೂಪವಾದ ಕರಣ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಏವ ಜ್ಞಾನಕರಣತ್ವ ಸಹಜಶಕ್ತಿಭಿನ್ನವಾದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಜನಕತ್ವ ರಕ್ತರೂಪತ್ವದಿಂದಲೇ ಪ್ರಮಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ವೇದಕ್ಕೂ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಕೊಡುವುದು. ತಥಾಚ ವೇದವು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆ ವೇದದಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ ರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಹೇಗೆ ಹಿಂದಿನ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬದೇವತೆಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ದೇವತೆಯು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಶ್ಯಭಾವನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಆವಾಸ ಪದದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪುನಃ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ದೇವತೆಯು ಆ ಪದಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ ರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪುನರನ್ಯಭಾವನಿಯಮಾಭಾವಾಚ್ಚ ಶಬ್ದೇ ವಿರೋಧಃ | ಇತಿ ಚೇತ್ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪುನಃ = ಪೂರ್ವಕಲ್ಪದಲ್ಲಿದ್ದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಾದಮೇಲೆ ಉತ್ತರಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಇತರರು ನಿಯಮೇನ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ವಿಲ್ಲದಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವು ಎಂದರೆ—

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ೧. ಅತಿಶಯ ದೇವತಾ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ. ೨. ತಸ್ಯ ನೂನಮಭಿದ್ಯದೇ ವಾಚಾ ವಿರೂಪ ನಿತ್ಯಯಾ | ವೃಷ್ಟೇ ಚೋದಸ್ವ ಸುಷ್ಪತಿಃ || ವಿರೂಪ ಋಷಿಯೇ, ಅಭಿದ್ಯವೇ=ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ, ವೃಷ್ಟೇ = ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ, ಅಥವಾ ಅತಿ ಸಮರ್ಥನಾದ, ಅಥವಾ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ತಸ್ಯ = ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡು, ನೂನಂ = ನಿತ್ಯವಾಗಿ, ನಿತ್ಯ ಯಾ = ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾದ, ವಾಚಾ = ವೇದವಚನದಿಂದ, ಸುಷ್ಪತಿಃ = ಶೋಭನ ವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು, ಚೋದಸ್ವ = ಪ್ರೇರಿಸು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪರಿಹಾರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ಧಾತಾ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಮಕಲ್ಪಯತ್ (ಮಹಾನ್.೧.೨.೮.) ಇತಿ ಯಥೈವ ನಿಯಮಃ ಕಾಲೇ(ಕಾಲನಿಯಮಃ)ಸುರಾದಿ ನಿಯಮಸ್ತಥಾ | ತಸ್ಮಾನ್ನಾನೀದೃಶಂ ಕ್ವಾಪಿ ವಿಶ್ವಮೇತದ್ವಿನಿಶ್ಚತಿ || ಇತ್ಯಾ ದೇರತ ಏವ ಶಬ್ದಾಂತೇಷಾಂ ಪ್ರಭವನಿಯಮಾತ್ | ಮಹತಾಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾತ್ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನ = ವೇದಕ್ಕೆ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥರಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ (ವಿಕಂದರೆ) ಬ್ರಹ್ಮನು ಪೂರ್ವಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರ ರನ್ನು ಹೇಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವನೋ (ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸರ್ವ ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. (೨) ಹೇಗೆ ಪೂರ್ವಯುಗಾವ ಸಾನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕಲ್ಪಾವಸಾನದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಯುಗಾಂತರ ಕಲ್ಪಾಂತರಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು ಎಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಿಯಮವದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೂ ಉಪ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೂ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವ ಕಲ್ಪಾವಸಾನದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಅನ್ಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಿಯಮವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವ ಕಲ್ಪದಂತೆ ಉತ್ತರ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ವ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ಸರ್ವೋತ್ಪತ್ತಿ ನಿಯಮವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಕಾಶದಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ವಿಸದೃಶವಾಗಿಯೂ ದೇವಪ್ರಭವ ಶೂನ್ಯವಾಗಿಯೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅದು ಉಂಟೆಂದೇ ಆಗುವುದು. ಅಥವಾ ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತ್ತು ನಾಮ ರೂಪಗಳಿಂದ ಈದೃಶವಾಗಿಯೇ ಆಗುವುದು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತವಾದ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಿಂದಲೂ (ದೇವತಾ ಪರಂಪರೆಗೆ ಸರ್ವ ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು.) ಅತ ವಿವ ಶಬ್ದಾತ್ = ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವು ಶಂಕಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಆ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ, ತೇಷಾಂ = ವೇದವಾಚ್ಯರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಪ್ರಭವನಿಯಮಾತ್ = ಪ್ರವಾಹತಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ನಿಯಮವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ ಪ್ರತಿ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯಮದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ, (ತಥಾಚ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ನಿತ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರವಾಹರೂಪದಿಂದ ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ) (ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಚಾರದಿಂದಲೂ ಉಕ್ತಿಯು ಕೂಡಬಹುದು, ಆ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿಯಮದಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಅತೀತಾ ನಾಗತ ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವತೆಗಳು ಇದ್ದಾರೆಂದು ಮಹಾನುಭಾವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿದ್ದುದರಿಂದ, (ಹಾಗಾದರೆ ಪರಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—) ಯಥಾರ್ಥಪ್ರಕೃತಿಲಿಂಗಾನಿ ನಾನಾರೂಪಾಣಿ ಪರ್ಯಯೇ । ದೃಶ್ಯಂತೇ ತಾನಿ ತಾನ್ಯೇವ ತಥಾ ಭಾವಾ ಯುಗಾದಿಷು || ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ, ಭಾರತಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಚನವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ತತ್ಪ್ರವದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಈ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಯಥೈವ ಕಾಲ ನಿಯಮಃ ಎಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಪಠನಮಾಡಿರುವರು. (೨) ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವ ಕಲ್ಪಾವಸಾನದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವದೆ ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ದ್ವಾದಶ ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ ಹಿ ವಿಶ್ವಪ್ರಜೋ ವಿಭುತಂಭು ಪುರಂದರಸೂರ್ಯಮುಖಾನಪರಾನಪರಾನ್ । ಸೃಜತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಆಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವುದ ರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ದೇವತೆಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವ ನಿಶ್ಚಯವು ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥೇದಾನೀಂ ತಥೋಪರ್ಯಪಿ ದೇವಾ ಭವಿಷ್ಯಂತೀತಿತರೇಷಾಮನು ಮಾನಾಚ್ಚ || ೨೮ ||

|| ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈಗ ಹೇಗೆ ದೇವತೆಗಳು ಇರುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ದೇವತೆಗಳು ಆಗುವರು ಎಂದು ಮಹಾನುಭಾವರಿಂದ ಇತರರಾದ ಅಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಅನುಮಾನ ದಿಂದಲೂ (ದೇವತೆಗಳು ನಿಯಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ದೇವತೆಗಳು ನಿಯಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನವೆನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣತ್ರಯಗಳೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಯುಕ್ತಂತರವೂ ಇದೆ ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚ ಶಬ್ದವು. (೨) ಉಪರಿತನಕಾಲಃ ದೇವವಾನ್ ಅಪ್ರಲಯಕಾಲತ್ವಾನ್ ಇದಾನೀಂತನಕಾಲವತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. || ೨೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಯುಕ್ತಂತರದಿಂದ ದೇವಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆತ ಏವ ಚ ನಿತ್ಯತ್ವಂ ಓಂ || ೨೯ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ ಏವ ಶಬ್ದಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವಾದೇವ ಚ ದೇವಪ್ರವಾಹನಿತ್ಯತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ (ಭವತಿ)

|| ೨೯ ||

|| ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆತ ಏವ=ಅಂದರೆ, ಶಬ್ದಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವಾದೇವ=ವೇದಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ, ನಿತ್ಯತ್ವಂ=ದೇವಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವು, ಯುಕ್ತಂ=ವೇದನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಿಸಿದ್ಧವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ದೇವಪ್ರವಾಹನಿತ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಂತರವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಯಾವುದೊಂದು ವೇದನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೋ ಅದರಿಂದಲೇ ಆ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಇದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (೨) ನಿತ್ಯತ್ವಾದೇವ ಎನ್ನುವುದು ಉಪಲಕ್ಷಣವು. ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ. ಎನ್ನುವುದು ಆತಃ ಶಬ್ದವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ದೇವಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದಿಂದಲೂ ಅನ್ಯಥೋಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿಯಾನು. (೩) ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ, ಯಥೈವ ನಿಯಮಃ ಕಾಲೇ, ಯಮಜೈತಿ ಭುವನಂ ಸಾಂಪರಾಯೇ | ಯತ್ಯಯಂತ್ಯಭಿಸಂವಿತಂ | ಇದು ಮೊದಲಾದ ಒಹುತ್ಯುತಿಗಳಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ನಾಶವೂ ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪದಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರವಾಹರೂಪದಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗಿ ರುವುದರಿಂದ, ಎಂದೂ ಆತಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೇನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. || ೨೯ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರವಾಹನಿತ್ಯತ್ವದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ವೇದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ೧. ಪೂರ್ವ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರೇ ಆದ ದೇವತೆಗಳು ಉತ್ತರ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೋ, ೨ ಇತರರೋ, ಒಂದನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು.

ಮುಕ್ತಿಯು ಪುನರಾವರ್ತಿತ ಕೂಸುವಾದುದು. ಅಂದರೆ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ೨ ಇತರರೂ ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಧರ್ಮಭೂತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯ ತ್ವಹೇತುಕವಾದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಾಮರೂಪಾದಿ ಧರ್ಮವೈಚಿತ್ರ್ಯಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ವಿರೋಧವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ವಾಚಕವಾದ ವೇದವು ಪ್ರತಿಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಪಾಠಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಏಕವಿಧವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. ವಾಚ್ಯರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ ನಾಮರೂಪಗಳಿವೆ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

**ಸೂತ್ರ || ೬ಂ ಸಮಾನನಾಮರೂಪತ್ವಾನ್ವತ್ವಾವಪ್ಯವಿರೋಧೋ
ದರ್ಶನಾತ್ ಸ್ವತೇಶ್ಚ ೬ಂ || ೩೦ ||**

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಪ್ರಾಚೀನರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಾದುದರಿಂದ ತಮ್ಮಪದಗಳಲ್ಲಿ) ಅವ್ಯತ್ಯಾವಪಿ=ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, (ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅವರನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ವೇದದಲ್ಲಿ) ಅವಿರೋಧಃ=ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾವ್ಯ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ (ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಚೀನರಿಗೂ ಇತರರಿಗೂ ಕೂಡ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ) ಸಮಾನನಾಮರೂಪತ್ವಾಚ್ಚ— ಸಮಾನಗಳಾದ ನಾಮರೂಪಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಕರ್ಮಧರ್ಮಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ (ಹೇತುವು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು.) ದರ್ಶನಾತ್ = ಯಥಾ ಪೂರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ, ಸ್ವತೇಶ್ಚ = ಅನಾದಿನಿಧನಾ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ, (ದೇವತಾ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.)

ಭಾಷ್ಯ || ಅತೀತಾನಾಗತಾನಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಸಮಾನನಾಮರೂಪತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಪದಾ-
ನಾಂ ಮುಕ್ತ್ಯಾನ್ವತ್ವಾವಪ್ಯವಿರೋಧಃ || ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಾಪ್ತಪದಾನಾಂ=ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಪದವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಮುಕ್ತ್ಯಾ= ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಕಾರಣ, (ಪುನಃ ಅವರಿಗೇನೇ ತಮ್ಮ ಪದಗಳಲ್ಲಿ) ಅವ್ಯತ್ಯಾವಪಿ = ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ (ಇತರರು ಆ ಪದದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ) ಅವಿರೋಧಃ=(ಅವರನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಬ್ದವು ಒಂದೇ ವಿಧವಾದಾಗ್ಯೂ ವೇದದಲ್ಲಿ) ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾವ್ಯ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ (ಏಕೆಂದರೆ— ವೇದದಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯರಾದಾಗ್ಯೂ) ಅತೀತಾನಾಗತಾನಾಂ ದೇವಾನಾಂ =ಪ್ರಾಚೀನರೂ ಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಸಮಾನನಾಮರೂಪತ್ವಾತ್=ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಏಕವಿಧಗಳಾದ ಇಂದ್ರಾದಿನಾಮ ಆಕಾರಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ, (ಸಮಾನಗಳಾದ ಧರ್ಮಕರ್ಮಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವ್ಯತ್ಯಾ ಎಂದು ವಿಚ್ಛೇದವೆಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತ್ಯಾನ್ವತ್ಯಾ ಎಂದು ಒಂದೇ ಪದವೆಂದೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವಾಗ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯು, ಪುನಃ ಆತನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವಾಗ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಹೀಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗುವಾಗ

ಎಂದಾಗಲೀ ತಂತಮ್ಮ ಪದಗಳಿಗೆ ಅವೃತ್ತಿಯಾಗುವಾಗ ಎಂದಾಗಲೀ ಟೀಕಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಸರ್ವದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನ ನಾಮ ರೂಪಗಳಿವೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇತುವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾ ಪೂರ್ವಂ (ಮಹಾನಾ.೧.೩೮.) ಇತಿ ದರ್ಶನಾತ್ || ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಧಾತಾ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಮಕಲ್ಪಯತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಕಂಡದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಗೆ ನಿಯಮದಿಂದ ಅವಾವ ಸ್ವರೂಪಕಲ್ಪನಾಪರತ್ಯವೂ ಕೂಡಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಮನನಾಮರೂಪಗಳಿವೆ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಲಾರದು. ಮತ್ತು ದೇವಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನನಾಮರೂಪಗಳು ಇದ್ದರೂ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಭೂತವಾದ ವೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಕೂಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ವೇದಗಳು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವುದೇ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ವೇದವು ಅಪೌರುಷೇಯವಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟು ಕಾಲತನಕ ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಹೇಳದೆನು, ಇನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಇಂತಹವನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಎನ್ನುವ ವಿಚಾರವೇ ಕೂಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅನಾದಿನಿಧನಾ ನಿತ್ಯಾ ವಾಗುತ್ಪತ್ತೌ ಸ್ವಯಂಭುವಾ | ಋಷೀಣಾಂ ನಾಮಧೇಯಾನಿ ಯಾಶ್ಚ ವೇದೇಷು ದೃಷ್ಟಯಃ || ವೇದಶಬ್ದೇಭ್ಯ ಏವಾದೌ ನಿರ್ಮಮೇ ಸ ಮಹೇಶ್ವರಃ | ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರೇ || ೩೦ || || ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಅನಾದಿನಿಧನಾ ನಿತ್ಯಾ = ಆದ್ಯಂತಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ನಿತ್ಯವಾದ (ಉಪಚಾರದಿಂದಲಾಗಲೀ, ಬಹುಕಾಲೀನತ್ವ ಮಾತ್ರದಿಂದಲಾಗಲೀ, ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರೋಣದಿಂದಲಾಗಲೀ ನಿತ್ಯವಾದುದು ಎಂದಲ್ಲಿ) ಯಾವ ವೇದರೂಪವಾದ ಮಾತು ಎಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ (ಇತರಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲ) ಆ ವಿಷ್ಣುವು, ಋಷೀಣಾಂ = ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಜ್ಞಾನಿಗಳ, ನಾಮಧೇಯಾನಿ = ನಾಮಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಮೇ = ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. (ಅಂದರೆ ಆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ಅವರಲ್ಲಿ ಸಂಕೇತಮಾಡಿದನು. (ಪ್ರತಿಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಶಕ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದನು.) ಋಷೀಣಾಂ = ದೇವತೆಗಳ, ವೇದೇಷು = ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯಾಶ್ಚ ದೃಷ್ಟಯಃ = ಯಾವರೂಪಗಳೋ (ಅವುಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಪೂರ್ವಕಲ್ಪದಲ್ಲಿದ್ದ ರೂಪಸಾದೃಶ್ಯ ದಿಂದಲೇ) ನಿರ್ಮಿಸಿದನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಇಲ್ಲಿ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇವತೆಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಗ ವೇದಕ್ಕೆ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಭಗವನ್ನಾತ್ರ ವಿಷಯಕವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಶಬ್ದೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಭಗವತ್ತರಗಳನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. (೨)

ವೇದದಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥರಾಹಿತ್ಯಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ— ಮುಖ್ಯ ವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವದಾ ಇದ್ದಾನೆ. ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಿಯಮೇನ ಉತ್ಪತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸದಾ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಈ ವೇದದಿಂದಲೇ ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಈಶನು ಸದಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಪುರುಷಮೀಹತೇ ಕವಯೋ ವಯಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೇ, ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಈಗ ದೇವತೆಗಳು ಇರುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆಯೇ ಇತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಇತರರಿಗೆ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ, ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ವೇದಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ದೇವಪ್ರಪಾಹಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವು. ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. || ೩೦ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ— ಆ ವೇದವಿದ್ಯೆಗಳು ೧ ಮುಕ್ತರೂಪಫಲವುಳ್ಳವುಗಳು, ೨ ಅವುಗಳಿಂದ ಇತರ ಫಲವುಳ್ಳವುಗಳು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧಗಳು. ಪುನಃ ಮೋಕ್ಷೇತರ ಫಲವುಳ್ಳವುಗಳೂ ೧ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ ೨ ಕರ್ಮವಿದ್ಯಾ ಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಧುವಿದ್ಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನಿಸುತ್ತವೆ. ಅಗ್ನಿಷ್ವೋಮವಿದ್ಯಾದಿಗಳು ಕರ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನಿಸುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷೇತರ ಫಲವುಳ್ಳ ಎರಡು ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಅವುಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯಗಳಾಗುವ ಮೋಕ್ಷದಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಫಲಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಯೋಗ್ಯಫಲಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಯಾಗಿದೆ. ಅಯೋಗ್ಯ ಫಲಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಥಿತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಮತವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಕೊಂಡು ಆಕ್ಷೇಪಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಮಧ್ವಾದಿಷ್ಟಸಂಭವಾದನಧಿಕಾರಂ ಜೈಮಿನಿಃ ಓಂ || ೩೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮಧ್ವಾದಿಷುಃಅಸೌ ವಾ ಆದಿತ್ಯೋ ದೇವ ಮಧು ಇದು ಮೊದಲಾದ ಮಧುವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ಅನಧಿಕಾರಂ=ಅಧಿಕಾರಾಭಾವವನ್ನು ಜೈಮಿನಿಃ ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು, (ತೀರ್ಥಯುತಾರ) ಅಸಂಭವಾತ್=ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಆ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಫಲಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಯೋಗ್ಯಗುಣಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಕೆಲವು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಫಲಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಕೊಡದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಆಪ್ತಮರಾದ ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತೀರ್ಥಯುತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ವಸೂನಾಮೇವೈಕೋ ಭೂತ್ವಾ (ಛಾ.೩.೬.೩.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಾಪ್ಯಫಲತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಪದಾನಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಮಧ್ವಾದಿವಿದ್ಯಾಸ್ವನಧಿಕಾರಂ ಜೈಮಿನಿರ್ಮನೃತೇ || ೩೧ || || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮಧ್ವಾದಿವಿದ್ಯಾಃಅಸೌ ವಾ ಆದಿತ್ಯೋ ದೇವಮಧು, ಇತ್ಯಾದಿ ಮಧುವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಈ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಸೂನಾಮೇವೈಕೋ ಭೂತ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿನಃ=ಸ ವಿತರೇವಾಮೃತಂ ವೇದ ವಸೂ ನಾಮೇವೈಕೋ ಭೂತ್ವಾ ಅಗ್ನಿನೈವ ಮುಖ್ಯನೈತರೇವಾಮೃತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತೃಪ್ತತಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪದಾನಾಂ=ವಸ್ತಾದಿಪದಗಳಿಗೆ, ಪ್ರಾಪ್ಯಫಲತ್ವಾತ್=

ಮಧ್ಯಾದಿವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಫಲವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾನಾಂ=ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ವಸ್ತುವಾದಿಪದವುಳ್ಳ ವಸ್ತಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಅಸಂಭವಾತ್= ತಂತಮ್ಮ ಪದವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ, ದೇವಾನಾಂ=ದೇವತೆಗಳು ಹೊಂದಿದ ಪದಗಳಿಗೆ ಪುನಃ, ಅಪ್ರಾಪ್ತಫಲತ್ವಾತ್=ಹೊಂದಲು ಆಯೋಗ್ಯ ಫಲತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಎರಡನೇ ವಿದ್ಯೆಯಾದ ಅಮೃತವಿದ್ಯಾಫಲಗಳಾದ ರುದ್ರಾದಿಪದಗಳನ್ನಾದರೂ ವಸ್ತಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಾದಿವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಾಭಾವವನ್ನು ಜೈಮಿನ್ಯಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. || ೩೧ ||

ವಿಕೇಷಾಂತ || (೧) ಜೈಮಿನಿ ಎಂದು ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ಪತ್ತಮರಾದ ಜೈಮಿನ್ಯಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಹೀಗೆ ಸಮ್ಮತವಾದುದರಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಯುಕ್ತರವೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (೨) ಪ್ರಥಮ ಆದಿಪದದಿಂದ ೧ ದೇವೋ ಭೂತ್ವಾದೇವಾನಪ್ಯೇತಿ ಎನ್ನುವ ಶಿಷ್ಟವಾಕ್ಯವೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಸ ಉರ್ಜಮುಪಗಚ್ಛತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ ವಾಕ್ಯವೂ, ಎರಡನೇ ಮಧುವಿದ್ಯಾಂತರ್ಗತವಾದ ರುದ್ರಾಣಾಮೇವೈಕೋ ಭೂತ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವೂ ಗೃಹೀತವಾಗುತ್ತದೆ. (೩) ಎರಡನೇ ಆದಿಪದದಿಂದ ವಸ್ತಾದಿಪದಗಳೇ ಫಲವಾಗಿಲುಳ್ಳ ಕರ್ಮವಿದ್ಯೆಗಳೂ ವಾಜಸನೇಯ ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಗಾದಿ ವಿದ್ಯೆಗಳೂ ಗೃಹೀತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. (೪) ಯಾವ ದೇವತ್ವಯೋಗ್ಯನಾದ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ವಿಕತ್ ಅಮೃತಂ = ಈ ವಾಸುದೇವಾಖ್ಯ ರೂಪವನ್ನು ವಿವಂಃಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ, ವೇದ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಆತನು ವಸುಭೋಗ್ಯ ದೇಶಕಾಲಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪನಾಗಿ, ಅಗ್ನಿನಾ ಮುಖೇನ= ಅಗ್ನಿಯ ಉಪದೇಶದಿಂದ, ವಿಕದೇವಾಮೃತಂ=ಈ ವಾಸುದೇವಾಖ್ಯ ರೂಪವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿ ಕೊಂಡು, ತೃಪ್ಯತಿ=ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. (೫) ಹೀಗೆಯೇ ದೇವತ್ವಯೋಗ್ಯನಾದ ಅಧಿಕಾರಿಯು ವಾಕ್ ಪ್ರಾಣ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರ ಮನಃ ಹೃದಯನಾಮಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಆತನು ದೇವತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆಮೇಲೆ, ದೇವೋ ಭೂತ್ವಾ=ಸ್ವೋತ್ತಮದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ದೇವಾನ್=ಶ್ವೇತದ್ವೀಪದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಭಗವದ್ರೂಪವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಅಪ್ಯೇತಿ=ಚತುರ್ಮುಖ ನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ಉರ್ಜಂ=ಯಥೇಷ್ಟ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಪಗಚ್ಛತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. || ೩೧ ||

ಒೀಶಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಮೋಕ್ಷೇತರ ಫಲವುಳ್ಳ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಬೇಡ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಇರಬಹುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವವೂ ಕೂಡಬಹುದು, ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಜ್ಯೋತಿಷಿ ಭಾವಾಚ್ಚ ಓಂ || ೩೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕೇವಲ ಮೋಕ್ಷೇತರಫಲಕ್ಕಾಗಿ ಮಧ್ಯಾದಿವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ

ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಎನ್ನುವ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಜ್ಯೋತಿಷ ಇವ ಜ್ಯೋತಿಷ= ಅದಿತ್ಯಪ್ರಕಾಶ ದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ದೇವತಾಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಷಯತ್ವೇನ, ಭಾವಾತ್= ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧತೆವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ. ಅದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಮೋಕ್ಷವೇ ಫಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ವಸ್ತಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಸ್ತುವಾದಿರೂಪ ಪ್ರಾಪ್ತಫಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಾದಿವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಮಾತ್ರ ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೂ ಮೋಕ್ಷರೂಪಫಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ದೇವತೆಗಳು ಸರ್ವಜ್ಞರು ಆದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಮೊದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಬಾಷ್ಪ ॥ ಜ್ಯೋತಿಷ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವೇ ಭಾವಾಚ್ಛ. ಅದಿತ್ಯಪ್ರಕಾಶೇಽಂತರ್ಭಾವವತ್ತಜ್ಞಾನೇ ಸರ್ವವಸ್ತುನಾಮಂತರ್ಭಾವಾನಿತ್ಯಸಿದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚ ವಿದ್ಯಾನಾಂ ॥ ೩೨ ॥ ॥ ೧೯ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಜ್ಯೋತಿಷ=ಅಂದರೆ ಸರ್ವವಿಷಯಕಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಭಾವಾಚ್ಛ=ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ಭಾವವು ಇರುವುದರಿಂದ, (ಮಧ್ಯಾದಿವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಾಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.) ಸರ್ವವಸ್ತುನಾಂ=ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ, ಅದಿತ್ಯಪ್ರಕಾಶೇ=ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವತ್=ಅಂತರ್ಭಾವವಿರುವಂತೆ, (ಅಂದರೆ— ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳೂ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶ ದಿಂದ ಗೃಹೀತವಾಗುವುದರಂತೆ) ತಜ್ಞಾನೇ=ತದುಪರಿ ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ದೇವಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವಸ್ತುನಾಂ = ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ, ಅಂತರ್ಭಾವಾತ್=ವಿಷಯೇಭೂತತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ. ಅಂದರೆ ದೇವತೆಗಳು ಸರ್ವಜ್ಞರಾದುದರಿಂದ, ವಿದ್ಯಾನಾಂ=ಎಲ್ಲಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ, ಕರ್ಮವಿದ್ಯಾಸಾಧ್ಯ ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ, ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ = ನಿಯಮೇನ ಪ್ರಾಪ್ತವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ. ಅಂದರೆ ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಮೊದಲೇ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾಸಾಧ್ಯಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ॥೩೨॥

ಒೀತಿ ॥ ಹೀಗೆ ದೇವತೆಗಳು ಮೋಕ್ಷೇತರ ಯೋಗ್ಯಫಲಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ಲಬ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಿತ್ವವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಾವ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಜೈಮಿನಿಯುಷಗಳ ಮತವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದವನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿರುವ ಪುನಃ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಭಾವಂ ತು ಬಾದರಾಯಣೋಽಸ್ತಿ ಹಿ ಓಂ ॥ ೩೩ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ವೇದವ್ಯಾಸರಾದರೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಧ್ಯಾದಿವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ವಿಧ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (ಆವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷವು) ಇದೆಯಷ್ಟೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಫಲೇ ವಿಶೇಷಾ(ಷ) ಭಾವಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಪದಾನಾಮಪಿ ದೇವಾನಾಂ
ಮಧ್ಯಾದಿಷ್ಟ(ಪ್ರ)ಧಿಕಾರಂ ಬಾದರಾಯಣೋ ಮನ್ಯತೇ| ಅಸ್ತಿ ಹಿ ಪ್ರಕಾಶ ವಿಶೇಷಃ

|| ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬಾದರಾಯಣಃ=ವೇದವ್ಯಾಸರಾದರೂ, ದೇವಾನಾಂ=ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಮಧ್ಯಾದಿಷ್ಟಃ=ಮಧು ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಂ=ಅಧಿಕಾರಸದ್ಭಾವವನ್ನು ಮನ್ಯತೇ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (ವಸು ಮೊದಲಾದ ಪದರೂಪ ಫಲವನ್ನು ಮೊದಲೇ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವಾಭಾವವು ದೋಷವಲ್ಲ ಯದ್ಯಪಿ ದೇವತೆಗಳು ಪದವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲದೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೋಕ್ಷ ಮೋಕ್ಷೇತರ ಫಲವುಳ್ಳವರು, ಮತ್ತು ಅಯೋಗ್ಯ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಯೋಗ್ಯರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ) ಪ್ರಾಪ್ತಪದಾನಾಮಪಿ ದೇವಾನಾಂ ದೇವತೆಗಳು ತಂತಮ್ಮ ಪದವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾದಾಗ್ಯೂ ಅವರಿಗೆ, ಮಧ್ಯಾದಿವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ (ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಾಸನಾ, ಕರ್ಮಕರಣಗಳಿಂದ) ಫಲವಿಶೇಷಭಾವಾತ್=ತಂತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರದಿಂದ ಆಸಾಧ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷಫಲದಲ್ಲಿ ಆತೀತಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ (ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಕೂಡಬಹುದು. ಹಾಗಾದರೆ ಫಲದಲ್ಲಿ ಆತೀತಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಕೂಡಿದರೂ ಫಲಸಾಧನೀಭೂತಗಳಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳು ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧಗಳಾದುದರಿಂದ, ವಿದ್ಯಾವಿಚಾರವು ಜ್ಞಾನೋಪಾಯಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಶ್ರೀಹರಿಯ ಹೊರತು ಇತರದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಿರುಪಚರಿತಸಾರ್ವಜ್ಞವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾವಿಚಾರದಿಂದ) ಪ್ರಕಾಶವಿಶೇಷಃ=ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷವು, ಅಸ್ತಿ ಹಿ =ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಾದರಾಯಣ ಪದವು ಪೂಜ್ಯತಾದ್ಯೋತಕವು.

ಋತಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಆವಾಪ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಾಸನ, ಕರ್ಮಕರಣಗಳಿಂದ ಆಯಾಯ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಫಲದಿಂದ ಇತರವಾದ ಫಲವೂ ಪ್ರಕಾಶ ವಿಶೇಷವೂ ಕೂಡ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಗುವುದು, ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿ ಶಬ್ದಸೂಚಿತವಾದ ಸ್ವತೀಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಾವತ್ಸೇವಾ ಪರೇ ತತ್ತ್ವೇತಾವಸ್ತುಖವಿಶೇಷತಾ | ಸಂಭವಾಚ್ಛ (ಚ್ಛಾ)ಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ
ಪರಮೇಕಮೃತೇ ಹರಿಂ || ತೇಷಾಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಯೋಗಾಚ್ಛ
ದೇವಾನಾಮಪ್ಯುಪಾಸನಂ | ಸರ್ವ ವಿಧೀಯತೇ ನಿತ್ಯಂ ಸರ್ವಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮ ಚ
|| ಇತಿ ಸ್ಯಾಂದೇ || ೨೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರೇ ತತ್ತ್ವೇ=ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಸೌ ವಾ ಆದಿತ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೇವಾನಾಂ=ವಸ್ತಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ, ಯಾವತ್=ಎಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಸೇವಾ = ವಿಷಾ ಸೇವೇತಿ ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಾ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತಾವತ್ = ಅಷ್ಟಮ್ ಅಧಿಕವಾಗಿ, ತೇಷಾಂ=ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಸುಖವಿಶೇಷತಾ=

ಸ್ವರ್ಗಅಪವರ್ಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವು ತಂತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (ಆದುದರಿಂದ) ಪರಂಃಸ್ವತಂತ್ರನಾದ, ಹರಿಂ ಏಕಂ ಶ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನನ್ನು ಯತೇಃಹೊರತು (ಇತರರಿಗೆ, ಪ್ರಕಾಶಸ್ವ ಅಸಂಭವಾತ್=ನಿರುಪಚರಿತ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ) ಪ್ರಕಾಶಸ್ವ ಸಂಭವಾಚ್ಛೇದವಿಚಾರದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷವು ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ, (ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ) ತೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ=ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯಯೋಗಾಚ್ಛೇದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ, (ವಿದ್ವತ್ತಾ ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ) ದೇವಾನಾಂ=ದೇವತೆಗಳು ಪದವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾದಾಗ್ಯೂ ಅವರಿಂದಲೂ, ಸರ್ವಮಪ್ಯುಪಾಸನಂ=ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಾಸನೆಯೂ, ಸರ್ವಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮ ಚ = ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮವೂ, ನಿತ್ಯಂ=ನಿಯಮದಿಂದ, ವಿಧೀಯತೇ= ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಸ್ಥಾನದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಅಸಂಭವಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಸ್ವಾರವಿರಲಿ, ಆದಾಗ್ಯೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವದೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅಶ್ವಪ್ರರಾದ ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಮತವಿರೋಧವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಉಕ್ತಫಲಾನಧಿಕಾರಮಾತ್ರಂ ಜೈಮಿನಿಮತಂ । ಅತೋ ನ ತ(ಮ) ಸ್ವತಃ
ವಿರೋಧಃ || ೨೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅವಾವ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಫಲಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಆ ವಿದ್ಯೆಯೇ ಫಲವುಳ್ಳ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಯಾವುದೊಂದು ಅಧಿಕಾರವೋ ಆ ಅಧಿಕಾರಾಭಾವಮಾತ್ರವು ಜೈಮಿನಿ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವು. ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ನಿರಾಕರಿಸದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜೈಮಿನಿ ಬಾದರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರ ಮತಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಮತಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ವಿನು ಪ್ರಯೋಜನವು? ವಿರೋಧವೇ ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ಮೈವ ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ತ್ವೇಕದೇಶವಿಚಿಂತಿತಂ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ಮುನಯೋ
ಬ್ರೂಯುಸ್ತನ್ಮತಂ ನ ವಿರುದ್ಧತೇ || ಇತಿ(ಚ)ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ || ೨೩ || ಅಧಿ. ೮ || ೨೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿ ಮುನಿಗಳು ನಿರುಪಚರಿತ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವುಳ್ಳ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥದ ಏಕದೇಶವನ್ನು ಅಂದರೆ ಆ ಮತದ ಏಕದೇಶವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅದನ್ನೇ ಹೇಳುವರು. ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ವೇದವ್ಯಾಸರೂ ಮತ್ತು ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿ ಋಷಿಗಳೂ ಇವರ ಮತವು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಆದ ಕಾರಣ ವಿಷಯವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನೇ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಮತಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಅಲ್ಲ) ||೨೩||

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರ ಅರ್ಥವಾದ ವಿಧಿವಾಕ್ಯ ಎಂದು ಮೂರು ಭಾಗಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರವು ಅನುಷ್ಠೇಯವಾದ ದ್ರವ್ಯದೇವತಾ ಪ್ರಕಾಶನಪರವು. ಅರ್ಥವಾದವು ಅನುಷ್ಠೇಯಾರ್ಥಸ್ಮಿತಪರವು. ವಿಧಿಯು ವಿಧೇಯವಾದ ಯಾಗಾದ್ಯರ್ಥವನ್ನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆದಕಾರಣ ದೇವತಾವಿಗ್ರಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಗಳಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅರ್ಥಾವಚ್ಛಿನ್ನ ಇಂದ್ರಾಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಚತುರ್ಥ್ಯಂತರಬ್ಧಗಳೇ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಜಡವಾದುದರಿಂದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಮಂತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಗ್ರಹಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಚೇತನರೇ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದು ಆದ್ಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೂ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಮನುಷ್ಯಪದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತತ್ವಜಾತೀಯವಾದ ಚೇತನಾಂತರಕ್ಕೇನೇ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಾಹುಟ್ಟಬಹುದಲ್ಲದೆ ಆಚೇತನಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಅಸಂಗತವು. ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಭಿಮಾನಿದೃಶಪದೇಶವು ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಮಂತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥಪರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಗ್ರಹಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಕೂಡವಾಗ ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಜಡಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತು ವಿಗ್ರಹಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಅಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿದ್ದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಹೋಗುವನು. ಇದ್ದರೆ ತಾ ವಿತಾಃ ದೇವ ತಾಃ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಅಸ್ಮಿನ್ ಮಹರ್ತ್ಯರ್ಥವೇ ಪ್ರಾಪ್ತಂಪ್ರಮಶನಾಯಾಚಿಪಾಸಾಭ್ಯಾಮನ್ವಪಾರ್ಜತಾ ವಿನಮಬ್ರುವನ್ ಎಂದು ತತಃ ವಿತೇ ವ್ಯಜಾಯಂತ ವಿಶ್ವೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭೋಽಗ್ನಿರ್ಯಮೋ ಪರುಣರುದ್ರೇಂದ್ರಾಃ | ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದಲೇ ವಿಗ್ರಹಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಚೇತನರೂಪದೇವತೆಗಳು ಇದ್ದಾರೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. (೧) (ಹೀಗೆ ಎರಡು ಮತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಾರಣದೋಷದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಅಯುಕ್ತವು ಎಂದು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.) ದೇವತಾವಿಗ್ರಹಾದಿಶ್ಲೇಷ್ಠಿ-ತಾತ್ಪರ್ಯಗೋಚರಃ || ಬಾಧ್ಯೋ ನ ಸ್ಯಾನ್ನ ಚೇನ್ನಸ್ಯಾದ್ಯಾವಹಾರಿಕಸನ್ನಿಧಿ || ದೇವತಾ ವಿಗ್ರಹಾದಿಗಳು ಶ್ರುತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಬಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಹೋಗುವುದು. ಅಲ್ಲವಾದರೆ ವಿಗ್ರಹಾದಿಗಳು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ಯಗಳೆಂದೂ ಆಗಲಾರವು. ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದೇವತಾಂತರವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸಾಕವು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಭೃಗು ಮೊದಲಾ ಯುಷಿಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಭೃಗುಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯುಷಿಗಳ ವರಣವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ೧ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಜಂತ ದೇವಾಃ, ೨ ದೇವಾ ವೈ ಸತ್ತಮಾಸತ, ೩ ದೇವಾ ಯಜ್ಞ ಮತಸ್ತತ, ೪ ದೇವಾ ವೈ ಚತುರ್ಹೋತೃಭಿರ್ಯಜ್ಞಮತಸ್ತತ, ೫ ಯದ್ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ

ಸಮಯಜಂತ ತದ್ವೈಶ್ವದೇವಸ್ಯ ದೈಶ್ವದೇವತ್ವಂ, ೬ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವಾ ಏತೇನಾಗ್ರೇಽಯಜತ, ೭ ಇಂದ್ರೋಽಶ್ವ ಮೇಧಾನ್ ಶತಮಿಷ್ಟಾಃ ೮ ದೇವಾ ವೈ ವರುಣಮಯಾಜಯನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ತತ್ಸು ದೇವತಾಃ ಸರ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಚೈವ ಮಹರ್ಷಯಃ | ವೇದವೈಶ್ವೇನ ವಿಧಿನಾ ವೈಶ್ವವಂ ಕೃತುಮಾಹರನ್ || ಇದು ಮೊದಲಾದ ಭಾರತಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ವಿಶ್ವ ದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ ಉಪಾಸಕರೆಂದು ಶ್ರುತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಅವಾವ ಪದಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳು ಇದ್ದರೆ ಇಂದ್ರಾದಿ ಪದಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೂ ಮೇಲೆಯೂ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ದ್ರವ್ಯತ್ಯಾಗರೂಪ ಯಾಗಾದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಅವಾವ ದೇವತಾ ಬೋಧಕವಾದ ಅನಾದಿಯಾದ ನಿತ್ಯಭೂತವಾದ ವೇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಲೆಯೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಒಂದೇ ನಾಮರೂಪಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಾನಾನಾಮರೂಪಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಒಂದೇ ರೂಪಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ವೇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ಮತ್ತೂ ವಸುಪದ ಮೊದಲಾದ ಫಲವುಳ್ಳ ಮಧುವಿದ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಸ್ತಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಫಲಕ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೈವ ದೇವಪದಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ತನವರ್ತತಾಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವು ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಿದ್ಯಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಅದ್ವೈತಗಳು ಇದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅವರಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳು ಇದ್ದರೂ ತೇ ಹ ನಾಕಂ ಮಹಿಮಾನಃ ಸಚಂತೇ ಯತ್ರ ಪೂರ್ವೇ ಸಾಧ್ಯಾಃ ಸಂತಿ ವೇದಾಃ, ಧಾತಾ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಮಕಲ್ಪಯಿತ್. ಯಥೈವ ನಿಯಮಃ ಕಾಲೇ ಸುರಾದಿನಿಯಮದೃಢಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾದ ವೇದಕ್ಕೆ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಅನಾದಿನಿಧನಾ ನಿತ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಪೃತಿ ಯಿಂದಲೂ ಸಮಾನ ನಾಮರೂಪಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಲಾರದು. ಮಧುವಿದ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಸ್ತಾದಿ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಫಲಗಳಾಗಿವೆರೂ ವಸ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿಶಯಕ್ಕಾಗಿ ಆದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ. ತಥಾಚ, ಸ ವೇದಾನಾದುಪಾಸಮರ್ಪಣಂ ವರ್ತತೇ, ತೀರ್ಯಗಾದಿಮ್ | ಸ

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರ ಅರ್ಥವಾದ ವಿಧಿವಾಕ್ಯ ಎಂದು ಮೂರು ಭಾಗಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರವು ಅನುಷ್ಠೇಯವಾದ ದ್ರವ್ಯದೇವತಾ ಪ್ರಕಾಶನಪರವು. ಅರ್ಥವಾದವು ಅನುಷ್ಠೇಯಾರ್ಥಸುತಿಪರವು. ವಿಧಿಯು ವಿಧೇಯವಾದ ಯಾಗಾದ್ಯರ್ಥವನ್ನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕದು. ಆದಕಾರಣ ದೇವತಾವಿಗ್ರಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಗಳಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅರ್ಥಾವಚ್ಛಿನ್ನ ಇಂದ್ರಾಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಚತುರ್ಥಂತರಬ್ರಹ್ಮಗಳೇ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಜಡವಾದುದರಿಂದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಮಂತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಗ್ರಹಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಚೇತನರೇ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದು ಆದ್ಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೂ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಮನುಷ್ಯಪದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತತ್ವಜಾತೀಯವಾದ ಚೇತನಾಂತರಕ್ಕೇನೇ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಾಹುಟ್ಟಬಹುದಲ್ಲದೆ ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಅಸಂಗತವು. ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಭಿಮಾನಿವ್ಯಪದೇಶವು ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಮಂತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥಪರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಗ್ರಹಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಕೂಡವಾಗ ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಜಡಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತು ವಿಗ್ರಹಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಅಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿದ್ದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಹೋಗುವನು. ಇದ್ದರೆ ತಾ ಏತಾಃ ದೇವ ತಾಃ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಅಸ್ಮಿನ್ ಮಹರ್ತ್ಯಗವೇ ಪ್ರಾಪತಂಶ್ಚಮಠನಾಯಾಽಪಿಪಾಸಾಭ್ಯಾಮಸ್ತವಾರ್ಜತಾ ವಿನಮಬ್ರುವನ್ ಎಂದು ತತ ಏತೇ ವ್ಯಜಾಯಂತ ವಿಶ್ವೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭೋಽಗ್ನಿರ್ಯಮೋ ಪರುಣರುದ್ರೇಂದ್ರಾಃ | ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದಲೇ ವಿಗ್ರಹಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಚೇತನರೂಪದೇವತೆಗಳು ಇದ್ದಾರೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. (೧) (ಹೀಗೆ ಎರಡು ಮತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಾರಣದೋಷದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಅಯುಕ್ತವು ಎಂದು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.) ದೇವತಾವಿಗ್ರಹಾದಿಶ್ಲೇಷ್ಠಿ-ತಾತ್ಪರ್ಯಗೋಚರಃ | ಬಾಧ್ಯೋ ನ ಸ್ಯಾನ್ನ ಚೇನ್ನಸ್ಯಾದ್ಯಾವಹಾರಿಕಸನ್ನಿತಿ || ದೇವತಾ ವಿಗ್ರಹಾದಿಗಳು ಶ್ರುತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಬಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಹೋಗುವುದು. ಅಲ್ಲವಾದರೆ ವಿಗ್ರಹಾದಿಗಳು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ಯಗಳೆಂದೂ ಆಗಬಾರವು. ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದೇವತಾಂತರವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸಾಗವು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಭೃಗು ಮೊದಲಾ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಭೃಗುಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಋಷಿಗಳ ವರಣವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ೧ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಜಂತ ದೇವಾಃ, ೨ ದೇವಾ ವೈ ಸತ್ಯಮಾಸತ, ೩ ದೇವಾ ಯಜ್ಞ ಮತಸ್ತತ, ೪ ದೇವಾ ವೈ ಚತುರ್ಹೋತೃಭಿರ್ಯಜ್ಞಮತಸ್ತತ, ೫ ಯದಿಶ್ವಃ ದೇವಾಃ

ಸಮಯಜಂತ ತದ್ವೈಶ್ವದೇವಸ್ಯ ವೈಶ್ವದೇವತೃಃ, ೬ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವಾ ದಿತೇನಾಗ್ರೇಽಯಜತ, ೭ ಇಂದ್ರೋಽಶ್ವ ಮೇಧಾನ್ ಪತಮಿಷ್ಟ್ವಾ ೮ ದೇವಾ ವೈ ವರುಣಮಯಾಜಯನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ತತ್ಸು ದೇವತಾಃ ಸರ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಚೈವ ಮಹರ್ಷಯಃ | ವೇದವೈಶ್ವನ ವಿಧಿನಾ ವೈಷ್ವನಂ ಕೃತುಮಾಹರನ್ || ಇದು ಮೊದಲಾದ ಭಾರತಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ ಉಪಾಸಕರೆಂದು ಶ್ರುತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಅವಾವ ಪದಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳು ಇದ್ದರೆ ಇಂದ್ರಾದಿ ಪದಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೂ ಮೇಲೆಯೂ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ದ್ರವ್ಯತ್ಯಾಗರೂಪ ಯಾಗಾದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಅವಾವ ದೇವತಾ ಬೋಧಕವಾದ ಅನಾದಿಯಾದ ನಿತ್ಯಭೂತವಾದ ವೇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಲೆಯೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಇಂದ್ರರನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಒಂದೇ ನಾಮರೂಪಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಾನಾನಾಮರೂಪಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಒಂದೇ ರೂಪಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ವೇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ ಮತ್ತೂ ವಸುಪದ ಮೊದಲಾದ ಫಲವುಳ್ಳ ಮಧುವಿದ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಸ್ತಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಫಲಕ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೈವ ದೇವಪದಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವರ್ಜಿತಾಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವು ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಿದ್ಯಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಅದ್ವಂತಗಳು ಇದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅವರಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳು ಇದ್ದರೂ ತೇ ಹ ನಾಕಂ ಮಹಿಮಾನಃ ಸಚಂತೇ ಯತ್ರ ಪೂರ್ವೇ ಸಾಧ್ಯಾಃ ಸಂತಿ ದೇವಾಃ, ಧಾತಾ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಮಕಲ್ಪಯತ್. ಯಥೈವ ನಿಯಮಃ ಕಾಲೇ ಸುರಾದಿನಿಯಮುಪ್ಸಥಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾದ ವೇದಕ್ಕೆ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಅನಾದಿನಿಧನಾ ನಿತ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸಮಾನ ನಾಮರೂಪಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಲಾರದು. ಮಧುವಿದ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಸ್ತಾದಿ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಫಲಗಳಾಗಿವೆರೂ ವಸ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿಶಯಕ್ಕಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ. ತಥಾಚ, ನ ದೇವಾನಾಮನಾಮರ್ಷಂ ವರ್ತತೇ, ತೀರ್ಯಗಾದಿವತ್ | ನ

ಚಾಪಿ ಪ್ರತಿವೇಧೋಽಸ್ತಿ ಶೂದ್ರಾದೇರಿವ ಕುತ್ರಚಿತ್ | ಸ್ವಪದಾನಾಮನಿತ್ಯತ್ಯಾಸ್ತುಕ್ತಾವಸ್ಥಾರ್ಥಿತಾಪಿ ಚ |
ಪ್ರವಾಹಾನಾದಿನಿತ್ಯಾಶ್ಚತುಲ್ಯರೂಪಾದಿಯೋಗಿನಃ || ದೇವಾ ನ ತೇನ ದೇವಾನಾಮಧಿಕಾರೇಽಸ್ತಿ ಬಾಧಕಂ
ಶ್ರೂಯತೇ ಚಾಧಿಕಾರೋಽಪಿ ದೇವಾನಾಂ ಶ್ರುತಿಶ್ಚ ಸ್ಪಷ್ಟಂ || ಎಂದು ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ
ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. || ಅಧಿ. ೮ ||

ದೇವಾತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೯ ಅಪಶೂದ್ರಾಧಿಕರಣವು

ಒಳಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರಿಂದ ಇತರನಾದ ಶೂದ್ರನಿಗೆ
ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಿಂದ
ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಗತಿ ಪಾದಸಂಗತಿಗಳು ಇಲ್ಲ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ
ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾದಿತ್ಯುಕ್ತೇಽವಿಶೇಷಾಚ್ಛೂದ್ರಸ್ಯಾಪಿ ಅಹ ಹಾರೇ ತ್ವಾಶೂದ್ರ
(ಭಾ. ಉ. ೪. ೨. ೩.) | ಇತಿ ಪೌತ್ರಾಯಣೋಕ್ತೇರಧಿಕಾರ ಇತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶೂದ್ರಸ್ಯಾಪಿ=ಶೂದ್ರನಿಗೂ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.
ವಿಕೇಂದರೆ— ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್=ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. ಇತ್ಯುಕ್ತೇ
ಅವಿಶೇಷಾತ್=ಅಧಿಕಾರೋಪಯೋಗಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮನುಷ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ
ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, (ಹಾಗಾದರೆ ಮನುಷ್ಯತ್ವವು ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿ ಅಲ್ಲ
ಮತ್ತೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಬುದ್ಧಾದಿಗಳಿರುವಿಕೆಯೇ ಎಂದರೂ) ಅವಿಶೇಷಾತ್=ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟ
ಬುದ್ಧಾದಿಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ಇತರರಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ಹೀಗೆ
ಅವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವು ಇದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತ
ಜ್ಞಾಪಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಪೌತ್ರಾಯಣೋಕ್ತೇಃ=ಭಂಡೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೌತ್ರಾಯಣನಿಗೆ ವೈದಿಕ
ಸಂವರ್ಗ ವಿದ್ಯಾದ್ಯಯನೋಕ್ತಿಯು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ. (ಹಾಗಾದರೆ ಪೌತ್ರಾಯಣಾಖ್ಯ ಪುರುಷನಿಗೆ
ಶೂದ್ರತ್ವವೇ ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಅಹ ಶೂದ್ರಃ=ಎಲೋ ಶೂದ್ರನೇ, ಹಾರೇತ್ವಾ=ಕಂಠಮಾಲಾಖ್ಯ
ಭೂಷಣವೂ ರಥವೂ (ಗೋಪುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಿನಗೇನೇ ಇರಲಿ.) ಇತಿ=ಎಂದು
ಪೌತ್ರಾಯಣೋಕ್ತೇಃ=ಪೌತ್ರಾಯಣನನ್ನು ಕುರಿತು ರೈಕ್ಷನು ಸಂಬೋಧನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪೌತ್ರಾಯಣನು ವೇದವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ವಿಚಾರ
ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ವಿಕೆ ಅಗಲಾರದು ಎಂದರೆ— ನಿಸ್ಸಹರಾದ ರೈಕ್ಷಮುನಿಗಳು ಪೌತ್ರಾಯಣನಿಗೆ
ವೈದಿಕಸಂವರ್ಗ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯೋಗ್ಯಮುನಿಗಳು ಅನಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ
ಉಪದೇಶಮಾಡಲಾರರು. ಅಲ್ಲದೆ ಪೌತ್ರಾಯಣನಿಗೆ ಅರ್ಥಾತ್ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು

ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (೨) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಎಂದಾಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಕೇ ಸಂಗತಿಯು. ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವು ವಿಷಯವು. (೩) ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ೪ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂವರ್ಗವಿದ್ಯಾಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಕಥೆಯು ಇದೆ. ಪೌತ್ರಾ ಯಣನನ್ನುವ ರಾಜನು ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದನು. ಆಗ ಪ್ರಾಸಾದದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗಳು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗಳು ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಹಂಸದ ಹತ್ತಿರ ಹೇಳಿತು— ಎಲೋ ಹಂಸವೇ ಪೌತ್ರಾ ಯಣನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ನೀನು ಹೊಂದಬೇಡ. ಆತನ ಸಂಬಂಧವಾದರೆ ಆತನ ತೇಜಸ್ಸು ನಿನ್ನನ್ನು ಸುಟ್ಟುಬಿಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಇನ್ನೊಂದು ಹಂಸವು ರಾಜನನ್ನು ಅನಾದರದಿಂದ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯಕರಿಸಿ ರೈಕ್ತಮುನಿಯನ್ನೇ ಹೊಗಳಿತು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ರಾಜನು ಎದ್ದೊಡನೆ ದುಃಖಿತನಾಗಿ ತನ್ನ ಸಾರಥಿಯನ್ನು ಕರೆದು ರೈಕ್ತಮುನಿಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಪ್ರಣೇಕೊಟ್ಟನು. ಆತನು ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ರೈಕ್ತರನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ನಾನು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಥಮತಃ ಬಂದನು. ಪುನಃ ಅವರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಅವರನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ರಾಜನಿಂದ ಆದಿಷ್ಟನಾಗಿ ಪುನಃ ಹುಡುಕಿ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ರೈಕ್ತರನ್ನು ನೋಡಿ ರಾಜನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ರೈಕ್ತರನ್ನು ತಿಳಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ರಾಜನು ತನ್ನ ಸಾರಥಿಯಿಂದ ರೈಕ್ತರು ಇರುವ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರಿಂದ ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಚ್ಛಿಸಿದವನಾಗಿ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅವರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಶಕಟದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ರೈಕ್ತರನ್ನು ನೋಡಿ ರಥಾಭರಣಾದಿ ರೂಪ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನನಗೆ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನುಪದೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಆಗ ಆ ಪೌತ್ರಾ ಯಣನನ್ನು ರೈಕ್ತರು ಅಹ ಹಾರೇ ತ್ವಾ ಶೂದ್ರ ಎಲೈ ಶೂದ್ರನೇ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಕಂಠಮಾಲಾಖ್ಯ ಆಭರಣವೂ ರಥವೂ (ವಾ ಶಕಟವು) ಗೋವುಗಳೂ ಎಲ್ಲವೂ ನಿನಗೇನೇ ಇರಲಿ. ಎಂದು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ಓಶಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ ಆಹ

|| ೨ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶುಗಸ್ಯ ತದನಾದರಶ್ರವಣಾತ್ರದಾದ್ರವಣಾತ್ ಸೂಚ್ಯತೇ ಹಿ

ಓಂ || ೩೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ತದಾದ್ರವಣಾತ್=ಶೋಕದಿಂದ ರೈಕ್ತರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ ಹೋದದ್ದ ರಿಂದಲೇ ಅಸ್ಯ=ಈ ಪೌತ್ರಾ ಯಣನಿಗೆ, (ಶೂದ್ರತ್ವಂ=ಶೂದ್ರ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿತತ್ವವು. ನಿಶ್ಚಪ್ತಜಾತಿ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದುದಲ್ಲ) ಅಸ್ಯ=ಈ ಪೌತ್ರಾ ಯಣನಿಗೆ, ಶುಕಃ=ಶೋಕವು, ತದನಾದರಶ್ರವಣಾತ್= ಹಂಸದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಾದರವಾಕ್ಯಶ್ರವಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ಅನಾದರವನ್ನು

ಕೇಳಿದರೂ ಶೋಕವು ಉಂಟಾಯಿತೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪರಬುದ್ಧಿಯು (ಶೋಕಪದೋಕ್ತ ದುಃಖಾನುಭವವು) ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿದೆ, ಎಂದರೆ ಹೀಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಮನಸ್ಸು ವ್ಯಗ್ರವಾಗಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಶುಕಃಶೋಕವು ಅಸ್ಯಃಈ ಪೌತ್ರಾಯಣನಿಗೆ, ಸೂಚ್ಯತೇಃ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ನಾಸೌ ಪೌತ್ರಾಯಣಃ ಶೂದ್ರಃ| ಶುಚಾದ್ರವಣಮೇವ ಶೂದ್ರತ್ವಂ
(ಶೂದ್ರಶಬ್ದೇನೋಕ್ತಂ) || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಸೌಃರೈಕ್ಯರಿಂದ ಸಂಭೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪೌತ್ರಾಯಣಃಪೌತ್ರಾಯಣನು, ನ ಶೂದ್ರಃಜಾತ್ಯ ಶೂದ್ರನಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು, (ಹಾಗಾದರೆ — ರೂಢಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಶೂದ್ರ ಎಂದು ಸಂಭೋಧನೆಯು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—) ಶುಚಃಶೋಕದಿಂದ, ಅದ್ರವಣಮೇವಃರೈಕ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರುವಿಕೆಯೇ, ಶೂದ್ರತ್ವಂಶೂದ್ರ ಎಂದು ಸಂಭೋಧನದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತವು. (ಜಾತಿಯಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ತಥಾಚ ಶೂದ್ರ ಎನ್ನುವ ಸಂಭೋಧನವು ಅನುಪಪನ್ನವಲ್ಲ, ಶೋಕದಿಂದ ತನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಶೂದ್ರನೆಂದು ಸಂಭೋಧಿಸಿದ್ದು, ಪೌತ್ರಾಯಣನು ಜಾತ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯನೇ.

ಹೀತಿ || ಶೋಕಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕಮ್ವರ ವಿನಮೇತಸ್ಸಂತಂ (ಛಾ. ಉ. ೪. ೧. ೩.) | ಇತ್ಯನಾದರಶ್ರವಣಾತ್ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅರೇಃಎಲೋ ಹಂಸವೇ, ವಿತತ್ಃಈ ವಚನವನ್ನು ಕಮು ವಿನಂಃ ಯಾರನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡು, ಆತ್ಮಃಹೇಳಿದ. ಸಂತಂಃನಿರ್ದುಷ್ಟನಾದ ಶಕಟದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ರೈಕ್ಯನನ್ನೆಂಬಂತೆ, (ಉಃನಿಂದಾರ್ಥಕವಾದ ನಿವಾತವು.) ಈ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಇದು ಅಯೋಗ್ಯವು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ರೈಕ್ಯರೇ ಯೋಗ್ಯರು. ಇತಿಃಹೀಗೆ, ಅನಾದರಶ್ರವಣಾತ್ಃಇಂತಹ ಹಂಸಕೃತವಾದ ಅನಾದರ (ನಿಂದಾ) ಬೋಧಕವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಅಥವಾ ಹಂಸದ್ವೇಷಿಯಿಂದ ತನಗೆ ಅನಾದರ ವಾಕ್ಯವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶೋಕದಿಂದ ಅದ್ರವಣತ್ವವೇ ಶೂದ್ರತ್ವವು.)

ಹೀತಿ || ರಾಜನು ನಂದಿತನಾದಾಗ್ಯೂ ಶೋಕವು ಹುಟ್ಟಿತೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅನಾದರಶ್ರವಣರೂಪವಾದ ಪರರ ಬುದ್ಧಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಶೋಕೋತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಲಾರದು. ಎಂದರೆ ಸೂಚ್ಯತೇ ಹಿ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಶೇಷವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಹ ಸಂಚಿಹಾನ ವಿದ ಕ್ಷತ್ತಾರಮುವಾಚಿ (ಛಾ. ಉ. ೪. ೧. ೩.) | ಇತಿ ಸೂಚ್ಯತೇ ಹಿ

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸಃ=ನಿಂದೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ ಪೌತ್ರಾಯಣನು, ಸಂಜಹಾನ ವಿವ=ಹಾಶಿಗೆಯಿಂದ ವಿಳುವವನಾಗಿಯೇ, ಕ್ಷತ್ತಾರಂ=ಸಾರಧಿಯನ್ನು ಕುರಿತು, ಉವಾಚ=ರೈಕ್ತರನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿದನು. ಇತಿ ಸೂಚ್ಯತೇ ಹಿ=ಈ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಾನೃಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾತವಾದ ರೈಕ್ತರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಶೋಕವೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಶೋಕದಿಂದ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ ಎನ್ನುವುದು ರೈಕ್ತಮುನಿಗಳು ಸರ್ವಜ್ಞರಾದುದರಿಂದ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ. ರಾಜಾ ಪೌತ್ರಾಯಣಃ ಶೋಕಾತ್ ಶೂದ್ರೇತಿ ಮುನಿನೋದಿತಃ | ಪ್ರಾಣವಿದ್ಯಾಮ ವಾಪ್ಯಾಸ್ತಾದ್ಧರಂ ಧರ್ಮಮವಾಪ್ತವಾನ್ || ೨.೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಶೂದ್ರಶಬ್ದವನ್ನು ಯೌಗಿಕವೆಂದು ವಿಕ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ? ಅದು ರೂಢಾರ್ಥವೆಂದೇ ವಿಕ ಅಗಲಾರದು. ಯೋಗರೂಢಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯೇ ಪ್ರಬಲವು. ತಥಾಚ ಪೌತ್ರಾಯಣನ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದಲೇ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದ ವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವು ಸಿದ್ಧವುವುದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರ ವಸ್ತುಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವಾವ(ತ್ವ)ಗತೇಶ್ವೋತ್ತರತ್ರ ಚೈತ್ರರಥೇನ ಲಿಂಗಾತ್
ಓಂ || ೨.೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಉತ್ತರತ್ರ = ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹೋದಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಅರೇ ಎಂದು ಸಂಭೋಸಿದ ಮೇಲೆ ಆಯಮಶ್ವತರೀರಥಃ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ, ಚೈತ್ರರಥೇ ನ ಲಿಂಗಾತ್=ಚಿತ್ರರಥಸಂಬಂಧಿತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ರಥರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಬಹುದಾತ್ಮತ್ವಾದಿರೂಪ ವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ, ಅಸ್ಯ=ಈ ಪೌತ್ರಾಯಣನಿಗೆ, ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವಾವಗತೇಶ್ವಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವವು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || ಆಯಮಶ್ವತರೀರಥಃ|| ಇತಿ ಚಿತ್ರರಥಸಂಬಂಧಿತ್ವೇನ ಲಿಂಗೇನ ಪೌತ್ರಾಯಣಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವಾವಗತೇಶ್ವಃ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಉತ್ತರತ್ರ=ರೈಕ್ತರನ್ನು ಕುರಿತು ಪೌತ್ರಾಯಣನು ಶೀಘ್ರ ವಾಗಿ ಹೊಂದಿದಮೇಲೆ, ಅಥವಾ ಶೂದ್ರನೆಂದು ಸಂಭೋಧನೆ ಮಾಡಿದಮೇಲೆ, ಆಯಂ ಅಶ್ವತರೀರಥಃ=ಗರ್ದಭಾತ್ ಅಶ್ವಾಯಾಂ ಜಾತಾಃ ಅಶ್ವತರ್ಯುಃ=ಕತ್ತೆಯಿಂದ ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವುಗಳು ಅಶ್ವತರಿಗಳು ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಗರ್ದಭಃಷು ಅಶ್ವೈರ್ಜಾತಾಃ ಅಶ್ವತರ್ಯುಃ=ಹೆಣ್ಣು ಕತ್ತೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವುಗಳು ಅಶ್ವತರಿಗಳು, ಎಂದು ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥೀಯದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ರಥವು. ಅಶ್ವತರೀರಥವು, ನಿನಗೆ ದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಅದೆ. (ರೈಕ್ತರನ್ನು ಕುರಿತು ಪೌತ್ರಾಯಣರ ವಾಕ್ಯವು.) ಇತಿ=ಎಂದು, ಚಿತ್ರರಥ ಸಂಬಂಧಿತ್ವೇನ ಲಿಂಗೇನ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಚಿತ್ರರಥ ಸಂಬಂಧಿತ್ವ ರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ, ಪೌತ್ರಾಯಣಸ್ಯ=ಪೌತ್ರಾಯಣನಿಗೆ, ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವಾವಗತೇಶ್ವಃ = ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವವು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ (ಶೋಕದಿಂದ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹೋದದ್ದರಿಂದಲೇ ಶೂದ್ರತ್ವವು, ರೂಢಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಪೌತ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ರಥವು ಮತ್ತೊಬ್ಬನದಲ್ಲ ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚಿತ್ರರಥೇನ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು (೨) ಅಥವಾ ರಥಿತ್ವದಿಂದಲೇ ಕೃತ್ರಿಯತ್ವವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ರರಥಿತ್ವೇನ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸುತರಾಂ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚೈತ್ರರಥೇನ ಎನ್ನುವರು. (೩) ರೂಢಿಯೇ ಪ್ರಬಲವಾದಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಕೃತ್ರಿಯತ್ವ ಜ್ಞಾಪಕ ಅನೇಕ ಲಿಂಗರೂಪ ಬಾಧಕವಿದ್ದುದರಿಂದ ಶೂದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯೋಗವೃತ್ತಂಗೀಕಾರವೇ ಯುಕ್ತವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ—ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಶ್ವತರೀರಥಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸೂತ್ರ ದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಿತ್ತು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಚಿತ್ರರಥ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರು. ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ರಥಸ್ತ ಶ್ವತರೀಯುಕ್ತಶ್ಚಿತ್ರ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ | ಇತಿ(ಬ್ರಾಹ್ಮೇ) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಶ್ವತರೀಯುಕ್ತವಾದ ರಥವೇ ಚಿತ್ರ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ವಿಸಂವಾದವಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿಯೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ರಥದಿಂದ ಪೌತ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಕೃತ್ರಿಯತ್ವವು ಸಾಧಿತವಾಗಿದೆ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ರಥವಿದ್ದರೂ ಈತನಿಗೆ ವರ್ಣಾವರತ್ವವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು. ಎಂದಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವನ್ನಾಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಆಗಂತುಕರಥವೂ ವೇದವಿಲ್ಲದೆ ಕೊಡಲಾರದು. ವೇದಾಧಿಕಾರವು ಶೂದ್ರನಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾರದು. ರಥಮಾತ್ರದಿಂದ ವೇದಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಅನುಮೇಯಿಸಿ ಪೌತ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾಭಾವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ರಥದಿಂದ ವೇದಾನುಮಾನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಮದಿಂದ ಎರಡು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯತ್ರ ವೇದೋ ರಥಸ್ತತ್ರ ನ ವೇದೋ ಯತ್ರ ನೋ ರಥಃ | ಇತಿ(ಚ) ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತೇ || ೩೫ || || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಎಲ್ಲಿ ವೇದವೋ ಅಲ್ಲಿಯೇ ರಥವೂ, ಎಲ್ಲಿ ವೇದವಿಲ್ಲವೋ, ಅಲ್ಲಿ ರಥವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಆದುದರಿಂದ ಪೌತ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡನಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಆಗಂತುಕ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸಾಧಾರಣವಾದ ರಥಮಾತ್ರವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಮವ್ಯಾಪ್ತಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದಲಾಗಲೀ ಯತ್ರ ವೇದಃ ಎಂದು ಉಕ್ತಿಯು. (೨) ಯತ್ರ ರಥಃ ತತ್ರ ವೇದಃ ಎಂದು ಯೋಜನಾ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಅನುಪಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯವಾಗುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರಶಂಕೆಯು ಇಲ್ಲ. ರಥಮಾತ್ರದಿಂದ ವೇದವನ್ನು ಅನುಮೇಯಿಸಿ ಕೊಡನಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಪೌತ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ವೇದಬಾಹ್ಯ

ವರ್ಣಾವರತವನ್ನು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. (೩) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ರಥಿತ್ವದಿಂದ ಪೌತ್ರಾಯಣನು ವೈದಿಕನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಾದರೂ ಕೃತ್ರಿಯನೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದು, ಎನ್ನಕೂಡದು. ರಥಿತ್ವಮಾತ್ರವು ವೈದಿಕರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ರಥವತ್ವವು ವೈದಿಕವಿಶೇಷರಾದ ಕೃತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. (೪) ಹಾಗಾದರೆ ಅಪಲಾಯನಂ ಚ ಶೂದ್ರಸ್ಯ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೂ ಯೋದ್ವೃತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೂ ರಥವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಫಲಾಯನ ಮಾಡದೆ ಯೋದ್ವೃತ್ತವು ಕಾಲಾಳುವಿನಲ್ಲಿಯೂ (ಶೂದ್ರನಲ್ಲಿಯೂ) ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಇದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ರಥವದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಾರದು. || ೩.೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ರಥವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪೌತ್ರಾಯಣನು ಕೃತ್ರಿಯನೆಂದು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆ ಲಿಂಗದಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದಾಧಿಕಾರವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಯಾವುದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಶೂದ್ರನಿಗೂ ರಥವಿರಬಹುದು. ರಥವು ಇರಬೇಕಾದರೆ ವೇದವು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಲ್ಲಿ ವೇದವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ರಥವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಶೂದ್ರನಿಗೂ ವೇದಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬ಂ ಸಂಸ್ಕಾರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ತದಭಾವಾಭಿಲಾಷಾಚ್ಚ ೬ಂ || ೩.೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸಂಸ್ಕಾರಪರಾಮರ್ಶಾತ್=ತಮಧ್ಯಾಪಯೀತ ಎನ್ನುವ ತಚ್ಛಬ್ದದಿಂದ ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತವಾದ ಉಪನಯನಾಬ್ಧಿ ಸಂಸ್ಕಾರಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪರಾಮರ್ಶ ಎದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ವೇದಃ ಕೃತ್ಸ್ನಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಶೂದ್ರನಿಗೆ, ತದಭಾವಾಭಿಲಾಷಾಚ್ಚಃ=ನಾಗ್ನಿರ್ ಯಜ್ಞಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪನಯನಾದಿಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದಾಧಿಕಾರವು ಇಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಪ್ಪವರ್ಷಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮುಪನಯೀತ | ತಮಧ್ಯಾಪಯೀತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೇನೇ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಉಪನಯನರೂಪ ಸಂಸ್ಕಾರಾಪೇಕ್ಷೆಯು, ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಪೃತ್ಯವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಪ್ಪವರ್ಷಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮುಪನಯೀತ | ತಮಧ್ಯಾಪಯೀತ (ಗೌ.ಸೂತ್ರ. ಅ.೧)| ಇತ್ಯಧ್ಯಯನಾರ್ಥಂ (ನಸ್ಯ) ಸಂಸ್ಕಾರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಎಂಬು ವರ್ಷವುಳ್ಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಉಪನಯನಮಾಡಬೇಕು. (ಎಂದು ಉಪನಯನವನ್ನು ಹೇಳಿ) ಆ ಉಪನೀತನಾದ ಮೂಗವಕನನ್ನು (ತಾನು ಆಚಾರ್ಯನು ಆಗಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕವನು) ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಎನ್ನುವ (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿ ಉಪನಯನಾಬ್ಧಿ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳತಕ್ಕದಾದುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ || ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ವೇದಃ ಕೃತ್ಯೋಽಧಿಕಾಂಶವ್ಯಃ ಸರಪ್ರಸೋದ್ವಿಗ್ನನಾ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಸಮುಚ್ಚಾಯಕವಾದ ಚ ಶಬ್ದವು.

ಹೀಕಿ || ಹಾಗಾದರೆ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಉಪನಯನಾಖ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವವು ಇರಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನವು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು. ಶೂದ್ರನಿಗೂ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಕೂಡಬಹುದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನಾಗ್ನಿನ್ ಯಜ್ಞೋ ನ ಕ್ರಿಯಾ ನ ಸಂಸ್ಕಾರೋ ನ ವ್ರತಾನಿ ಶೂದ್ರಸ್ಯ | ಇತಿ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತೌ ಸಂಸ್ಕಾರಾಭಾವಾಭಿಲಾಷಾಚ್ಛ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಶೌತವಾದ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಸ್ವಾರ್ತಾಗ್ನಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಯಜ್ಞವಾಗಲೀ, ದೈವ ಪಿತ್ರ್ವಾದಿ ಯಜ್ಞವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿರೂಪ ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಲೀ, ಉತ್ತರ ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ. ಉಪನಯನಾದಿರೂಪ ಸಂಸ್ಕಾರವೂ ಇಲ್ಲ. ಕೃತ್ಯಜಾಂದ್ರಾಯಣಾದಿ ವ್ರತಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಎನ್ನುವ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ (ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ ರಥಿತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ)

ಹೀಕಿ || ಹೀಗೆ ಉಪನಯನರೂಪ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗ ಬೇಕಾಗುವುದು. ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದರೆ ಶೂದ್ರನಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಉತ್ತಮ(ಮಾನಾಂ ತು) ಸ್ತ್ರೀಕಾಂ ತು ನ(ಸ್ತ್ರೀಕಾಂ ನ) ಶೂದ್ರವತ್ | ಸಪತ್ನೀಂ ಮೇ ಪರಾಧಮ | ಇತ್ಯಾದಿಷ್ಟಧಿಕಾರದರ್ಶನಾತ್ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶಚೀ ಯಮೀ ಉರ್ವಶೀ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಶೂದ್ರರಂತೆ (ಉಪನಯನಾಖ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು) ಹೇಳಿಕೂಡದು. (ವಿಕೇಂದರೆ) ಸಪತ್ನೀಂ ಮೇ ಪರಾಧಮ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ (ಉತ್ತಮಸ್ತ್ರೀಯರು ದ್ರಷ್ಟೃಗಳು ಆದುದರಿಂದ) ಅಧಿಕಾರವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ || ಸಪತ್ನೀಂ ಮೇ ಪರಾಧಮ | ಪತಿಂ ಮೇ ಕೇವಲಂ ಕುರು | ಉತ್ತರಾಹಮುತ್ತರೇದುತ್ತರ ಉತ್ತರಾಭ್ಯಃ | ಇದು ಶಚೀವಾಕ್ಯವು. ಎಲೋ ಪೂಜ್ಯರೇ, ನನ್ನ ಸವತಿಯನ್ನು ಆಂದರೆ ನನ್ನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ನನ್ನ ಗಂಡನ ಪ್ರಿಯವಾದವಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸು. ನನ್ನ ಗಂಡನನ್ನು ನನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. ನಾನು ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿ ಪ್ರಿಯೋತ್ತಮನಾಗಿ ಸವತಿಕ್ಷೇಪದಿಂದ ದಾಟುವೆನು. ಆದಿಪದದಿಂದ ಉದತೀ ಪಶ್ಯಮಃ ಸೋಮ ವಿಕೀರ್ಭಃ ಪವತೀ | ಉದಸೌ ಸೂರ್ಯೋ ಆಗಾತ್ | ಇದು ಮೊದಲಾದ ದೇವಮಾತೃ ಯಮೀ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ದೃಷ್ಟಗಳಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ವೇದಾಧಿಕಾರವು ಇರುವುದಾದರೆ ಉಪನಯನ ರೂಪ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ವೇದಾಧಿಕಾರ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸಂಸ್ಕಾರಾಭಾವೇನಾಭಾವಸ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯೇನ

|| ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವೇದಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಾಮಾನ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಾಪವಾದ ನಿಯಮಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ (ನಿರಪವಾದ ನಿಯಮದಿಂದ ಅಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ತಥಾಚ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಶಬ್ದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಅಪವಾದದಿಂದ ಭಂಗವಾದಾಗ್ಯೂ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಭಂಗವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡದು. ಶೂದ್ರನಲ್ಲಿ ವೇದಾಧಿಕಾರವದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣರೂಪವಾದ ಅಪವಾದಕವಿಲ್ಲ

ಪೀಠಿಕೆ || ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಉಪನಯನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಹಿಂದಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾದುದರಿಂದ ಬಾಧಕವಿದ್ದರೆ ಬಿಡತಕ್ಕದು. ಆದಕಾರಣ ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ವೇದಾಧಿಕಾರವು ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಈ ಉಪನಯನಾವು ಸಂಸ್ಕಾರವು ಇಲ್ಲ ದಿದ್ದರೂ ಉಪನಯನಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಂಸ್ಕಾರವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸ್ತಿ ಚ ತಾಸಾಂ ಸಂಸ್ಕಾರಃ || ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಪ್ರದಾನಕರ್ಮೈವ ಯಥೋಪನಯನಂ

ತಥಾ | ಇತಿ ಸ್ವತಃ || ೨೬ ||

|| ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪುರುಷರಿಗೆ ಹೇಗೆ ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ವಿವಾಹ ಕ್ರಿಯೆಯೇ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಎನ್ನುವ ವ್ಯಾಸಪ್ಪತಿಯಿಂದ. (ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸಂಸ್ಕಾರಮಾತ್ರವೇ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅಥಮ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ಸಂಸ್ಕಾರವಿದ್ದುದರಿಂದ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದು ಸಂಸ್ಕಾರವೇ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವು. (೨) ಹಾಗಾದರೆ ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಅಧಿಕಾರವದೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಭಂಗವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಿ ಒರುವುದರಿಂದ ಆ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವನ್ನು ವಿಶೇಷ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದರೆ ಗುರುಪದೇಶಾದಿ ಗಳಲ್ಲದಿರುವ ಕೆಲವು ತೀರ್ಥ ಪ್ರಾಣಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೂ ಸಂಗ್ರಹವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ತೀರ್ಥ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಅಯಮಗ್ನೇ ಜರಿತಾ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಕಂಡದೆ. || ೨೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಶೂದ್ರನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ

ವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಅಯುಕ್ತವು. ಶೂದ್ರಂ ನೋಪನಯೀತ ಎಂದು ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೂ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಕೂಡಬಹುದು. ನಾಗ್ನಿರ್ನ ಯಜ್ಞಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರಾಭಾವವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಉಪನಯನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ತದಭಾವನಿರ್ಧಾರಣೇ ಚ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೩೭ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಶ್ರುತಿಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಸಂಸ್ಕಾರ ನಿಷೇಧಜ್ಞಾಪಕಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ತಥಾಚ ಸತ್ಯಕಾಮನಿಗೆ ಸತ್ಯವಚನದಿಂದ (ಅಂದರೆ— ಮನಸ್ಸು ವಚನ ಶರೀರ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ವೈಪರೀತ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಆರ್ಜವವು, ಅದೇವೇ ಸತ್ಯತ್ವವು. ಅಂತಹ ವಚನದಿಂದ ಜ್ಞಾಪಿತವಾದ ಋಜುತ್ವದಿಂದ) ಇಂತಹ ಸತ್ಯವಚನವನ್ನು ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಹೇಳಲಾರನು ಎಂದು ತದಭಾವನಿರ್ಧಾರಣೇ ಚ=ಸತ್ಯಕಾಮನಿಗೆ ಶೂದ್ರತ್ವಾಭಾವವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಮಾಡಿಯೇ (ಶೂದ್ರ ನಲ್ಲವೆಂದು ಅನುಮೇಯಿಸಿಯೇ) ಸಮಿಧಂ ಸೋಮೋಽಪಹರ ಉಪ ತ್ವಾ ನೇಷ್ವೇ ಎಂದು ಸತ್ಯಕಾಮನಿಗೆ ಉಪನಯನಾಖ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಗೌತಮ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರನಿಷೇಧಾಭಾವವಿಲ್ಲ. ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಉಪನಯನನಿಷೇಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಗೌತಮರು ಶೂದ್ರನಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಕೊಂಡೇ ಏಕೆ ಪ್ರವರ್ತಿಸ್ಸಾರು? ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿಷೇಧವದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ನಾಹಮೇತದ್ವೇದ ಭೋ ಯದ್ಗೋತ್ರೋಽಹಮಸ್ಮಿ (ಛಾ.ಉ.೪.೪.) । ಇತಿ ಸತ್ಯವಚನೇನ ಸತ್ಯಕಾಮಸ್ಯ ಶೂದ್ರತ್ವಾಭಾವನಿರ್ಧಾರಣೇ ಹಾರಿದ್ರುಮತಸ್ಯ ನೈತದಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ (ಎ) ವಕ್ತುಮರ್ಹತಿ (ಛಾ.ಉ.೪.೪.) । ಇತಿ ತತ್ಸಂಸ್ಕಾರೇ ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ ॥ ೩೭ ॥

॥ ೧೪ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಭೋಃ=ಪೂಜ್ಯರಾದ ಗೌತಮರೇ, ಅಹಮಯಂ=ಈ ನಾನು, ಯದ್ಗೋತ್ರಃ=ಅಸ್ಮಿ=ಯಾವ ಗೋತ್ರವುಳ್ಳವನು ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ, ಏತತ್=ಈ ವೇದವಾದುದನ್ನು, ನ ವೇದ=ತಿಳಿಯಲಾರೆ, ಇತಿ=ಎಂದು ಸತ್ಯಕಾಮಾಖ್ಯ ಋಷಿಯು, ಸತ್ಯವಚನೇನ=ವಾಕ್ ಮನಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಏಕರೂಪವಾದ ಯಥಾರ್ಥ ವಚನದಿಂದ ಜ್ಞಾಪಿತವಾದ ಆರ್ಜವದಿಂದ, ಏತತ್=ಆರ್ಜವ (ಸರಳ) ಸಂಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತನ್ನು, ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ=ತ್ವೇವರ್ಣಕರಿಂದ ಇತರನಾದ ಶೂದ್ರನು, ವಿವಕ್ಷುಃ=ಸರ್ವಥಾ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ, ನಾರ್ಹತಿ=ಯೋಗ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಒಗೆ ಹೇಳತಕ್ಕ ನೀನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ ಆಗಿರುತ್ತಿ) ಎಂದು ಶೂದ್ರತ್ವಾಭಾವನಿರ್ಧಾರಣೇ=ಶೂದ್ರನಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡೇ, ತತ್ಸಂಸ್ಕಾರೇ=ಸತ್ಯಕಾಮನಿಗೆ ಉಪನಯನಾಖ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಹಾರಿದ್ರುಮತಸ್ಯ=ಹರಿದ್ರುಮತ ಎನ್ನುವ ಋಷಿಗಳ ಪುತ್ರರಾದ ಗೌತಮ ಋಷಿಗಳಿಗೆ, ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ=ಸಂಸ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ (ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರ ನಿಷೇಧಾಭಾವವಿಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ತೃವರ್ಣಕಪರವು (೨) ಭಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಆಹ್ವಾಯಿಕೆಯು ಇದೆ. ಸತ್ಯಕಾಮನು ಜಬಾಲಾ ಎನ್ನುವ ತಾಯಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಕೇಳಿದನು. ತಾಯಿಯೇ ತಾನು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನು. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಉಪನಯನಾಖ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಉಪನಯನವಿಲ್ಲದೆ ಗುರುಗಳು ನನಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸಲಾರರು. ಗೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದರೆ ಉಪನಯನವನ್ನು ಮಾಡಲಾರರು. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತನನ್ನ ಗೋತ್ರ ಯಾವುದು? ಎಂದು ತಿಳಿದಾಗ ತಾಯಿಯ ಮಗನಾದ ಸತ್ಯಕಾಮನ ಹತ್ತಿರ ಎಲೋ ಮಗನೇ ನಿನ್ನ ಗೋತ್ರವು ಯಾವುದು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ನಾನು ತಿಳಿಯಲಾರೆ. ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಸತ್ಯಕಾಮನು ಗೌತಮರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಪೂಜ್ಯರೇ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಹೊಂದುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗೌತಮರು ನಿನ್ನ ಗೋತ್ರವನ್ನು ಹೇಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಸತ್ಯಕಾಮನು ಪೂಜ್ಯರೇ ನನ್ನ ಗೋತ್ರವು ಯಾವುದು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ನಾನು ತಿಳಿಯಲಾರೆ ಎಂದನು. ಹೀಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮನ ಸತ್ಯವಚನದಿಂದ ಸರಳತನವನ್ನು ತಿಳಿದು ತೃವರ್ಣಕೇತರನು ಇಂತಹ ಸತ್ಯವಚನವನ್ನು ಹೇಳಲಾರನು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಹೀಗೆ ಹೇಳತಕ್ಕ ನೀನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ ಆಗಿರುತ್ತಿ ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಮಿಧೆಯನ್ನು ತಾ, ನಿನಗೆ ಉಪನಯನಮಾಡುವೆನು ಎಂದರು.

(೨) ಆರ್ಜವಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶೂದ್ರೋ ನಾರ್ಜವಲಕ್ಷಣಃ ಎಂದು ಸ್ವತಿಯು. ||೨.೭||

ಹೀಕೆ || ಶೂದ್ರನಿಗೂ ಅಧಿಕಾರಪ್ರಯೋಜಕ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವು ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಹೋಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶ್ರವಣಾಧ್ಯಯನಾರ್ಥಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ ಸ್ವತೇಶ್ಚ ಓಂ || ೨೮ |

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದಶ್ರವಣ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ವೇದಾರ್ಥಾವಧಾರಣ ಪ್ರತಿಷೇಧಕ ವಾದ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಗ್ನಿ ಯಜ್ಞಃ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶೂದ್ರನಿಗೇನೇ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ವನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ವತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ನಿಷೇಧವಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಶ್ರವಣೇ ತ್ರಪುಜತುಭ್ಯಾಂ ಶ್ರೋತ್ರಪರಿಪೂರಣಂ ಅಧ್ಯಯನೇ ಜಿಹ್ವಾಚ್ಛೇದಃ ಅರ್ಥಾವಧಾರಣೇ ಹೃದಯವಿದಾರಣಂ (ಗೌ.ಸೂ.೧೨.೪.೭.)| ಇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ || ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶೂದ್ರನು ವೇದಶ್ರವಣ, ಮಾಡಿದರೆ ಕಾಯಸಲ್ಲಕ್ಷ— ಸೀಸ ಅರಗುಗಳಿಂದ ಆತನ ಕರ್ಣವಿವರಗಳನ್ನು (ರಾಜಭಟ್ಟರು) ತುಂಬಿಸಬೇಕು. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದರೆ ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಛೇದಿಸಬೇಕು. ವೇದದಿಂದ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಹೃದಯವನ್ನು ತೀಳಿಸಬೇಕು. ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ಶೂದ್ರನಾಗಿ ವೇದಶ್ರವಣ ಅಧ್ಯಯನ ಅರ್ಥಾವಧಾರಣಗಳಿಗೆ) ನಿಷೇಧವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ತಥಾಚ ನಿಷೇಧ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದು ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಾದಿಮತ್ತವೇ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹುದು ಶೂದ್ರನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದಾಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿದರೆ ಎಂದು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ವರ್ಣಾಬಾಹ್ಯ ಚಂಡಾಲಾದಿ ವಿಷಯಕವು ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತೂತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ನಾಗ್ನಿನ್ ಯಜ್ಞಃ ಶೂದ್ರಸ್ಯ ತಥೈವಾದ್ಯಯನಂ ಕುತಃ ಕೇವಲೈವ ತು ಶುಶ್ರೂಷಾ ತ್ರಿವರ್ಣಾನಾಂ ವಿಧೀಯತೇ ॥ ಇತಿ ಸ್ತುತೇಶ್ಚ ॥ ೧೬ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಹೇಗೆ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯಿಲ್ಲವೋ, (ಅಂದರೆ ಶೂದ್ರನು ಅಗ್ನಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಿಕೊಡದೋ) ಪಂಚವಿಧವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಿಕೊಡದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅಧ್ಯಯನವೂ ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು? (ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) (ಹಾಗಾದರೆ ಆತನು ಪರಲೋಕಸಾಧನ ವನ್ನು ಯಾವುದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದರೆ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯ ಈ ಮೂವರ ಭೃತಿರಹಿತವಾದ ಸೇವೆಯೇ ಕಾರ್ಯವಾಗಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ, ಎನ್ನುವ ಸ್ತೂತಿಯಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೇನೇ ಅಧ್ಯಯನನಿಷೇಧವು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಯನ ನಿಷೇಧವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ತಥಾಚ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಸ್ತೂತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೂ ಕೂಡ ಶೂದ್ರವಿಷಯತ್ವವನ್ನೇ ಇಚ್ಛುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಹಾಗಾದರೆ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದಾರ್ಥಾವಧಾರಣಾದಿಗಳು ನಿಷಿದ್ಧಗಳಾದರೆ ವಿದುರಾದಿಗಳಿಗೆ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥಾವಧಾರಣವು ಹೇಗೆ ಇರುವುದು? ಹೀಗೆಯೇ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವವರಿಗೆ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ವಿರಹಿತನಾದ ಕರ್ಣನು ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಕಲಿತನು? ಕರ್ಣನು ಅಪವಾದ ವಿಷಯನು ಎನ್ನಿಕೊಡದು. ಉಪನಯನ ವಿಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದು ಅಧ್ಯಯನ ನಿಷೇಧವಿರತಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಿರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳೇ ಅಪವಾದ ವಿಷಯಗಳಾದುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಯನ ನಿಷೇಧವಿರತಕ್ಕೆ ಶೂದ್ರರು ಅಪವಾದ ವಿಷಯರಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ವಿದುರಾದೀನಾಂ ತೂತ್ವಸ್ತಜ್ಞಾನತ್ವಾತ್ ಕಕ್ಷಿದ್ವಿಶೇಷಃ ॥ ೩೮ ॥ ಅಧಿ.೯ ॥ ೧೭ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ವಿದುರ ಧರ್ಮವ್ಯಾಧ ಮೊದಲಾದವರಿಗಾದರೂ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ವೇದದಶೆಯಿಂದ ಪರಂಪರೆಯಾ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಇತರ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾದ ವಿಶೇಷವು (ಆವರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಇದೆಯೋ ಆದಕಾರಣ ಅವರಿಗೆ, ನಾಗ್ನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಷೇಧ ಇಲ್ಲ, ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿದುರಾದಿಗಳಂತೆ ಇತರ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ವೇದಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಶಂಕಿಸಿಕೊಡದು.) ॥ ೩೮ ॥

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಅಧ್ಯಯನವು ಒಂಡಪ್ರತ್ಯಯಜ್ಞದಂತೆ ಸ್ವರ್ಗಾರ್ಥವಾಗಿ ಪುರುಷಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಸಂಸ್ಕಾರವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅಧೀತವಾದ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೆನ್ನುವ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಉಪನಯನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪುಸ್ತಕಪಠಿತವಾದ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯದಿಂದಂಟಾಗುವ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಶೂದ್ರನಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವು ಇದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ—ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನರೂಪದೃಷ್ಟಾರ್ಥತ್ವವು ಕೂಡುವಾಗ ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಯನವು ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಾದುದರಿಂದ ಗುರುಮುಖದಿಂದಲೇ ಅಧೀತವಾದ ವೇದದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವು ಕೂಡುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪುಸ್ತಕಪಠಿತವಾದ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯದಿಂದಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾದಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಶೂದ್ರಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಗತಾರ್ತ್ಯವನ್ನು ಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಾಧಾನವಿಲ್ಲದಿರುವ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಅಗ್ನಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಇಷ್ಟೇ ಹೇಳಿ ವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರಾನುಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಗತಾರ್ಥತಾ ಇಲ್ಲ ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಪಶೂದ್ರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅವೈದ್ಯತ್ವಾನ್ವಯವು ಕರ್ಮದ ಸ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವೈದ್ಯತ್ವಪದದಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವಿದ್ಯಾನುಭಾವವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ತದನುಭಾವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಉಪನಯನಾನುಭಾವವನ್ನು ಶ್ರವಣಾದ್ಯಯನಾರ್ಥಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಛ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನಾನುಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಉಪನಯನ ಅಧ್ಯಯನಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತು ಅವರ ಮತರೀತಿಯಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತನಾದ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದದಿಂದಲೂ ಬರಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅಯುಕ್ತವು. ದಶಮಸ್ಕಂದಸುಖೀತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಾದಿವ ಭವೇದ್ವಾದಂ । ತತ್ಸಮಸ್ತಾದಿವಾಕ್ಯಾಚ್ಛ ಶೂದ್ರಸ್ಯಾಪ್ಯಪರೋಕ್ಷಧೀಃ॥ ಇತ್ಯಾದ್ಯನಂತ ದೋಷಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಉಪನಯನ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಕರ್ಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಪಶೂದ್ರಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯದಿಂದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಧ್ಯಯನವು ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಾದುದರಿಂದ ಗುರುಮುಖದಿಂದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡದೇನೇ ಲಿಖಿತಪಾಠದಿಂದಂಟಾದ ಜ್ಞಾನವು ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಧನವಾಗದಿದ್ದರೂ ಶ್ರಾವಣೇಚ್ಛತುರೋ ವರ್ಣಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಇತಿಹಾಸವುರಾಗಗಳನ್ನು ಕೇಳಿರಿಕ್ಕೆ ಶೂದ್ರನಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದರಿಂದಂಟಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾಭ್ಯಾಂ ವೇದಂ ಸಮುಪಬೃಂಹಯೇತ್ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಗಳು ವೇದೋಪಬೃಂಹಕ ಮಾತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಹೇಳಿರವರು. ಆದರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಅಗ್ನ್ಯಾಧಿಕಾರವು ವೇದಜನ್ಯವಾದ ಕರ್ಮವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವು ಕೂಡದಿದ್ದರೂ ಇತಿಹಾಸಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಸ್ವ್ತಿಯಿಂದ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಸಾದ್ಯವಾದ ಸಂಧ್ಯೋಪಾಸನಾದಿ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರವು ಕೂಡುವುದು. ಮತ್ತು ಅವರ ಮತಪ್ರಕಾರ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇತಿಹಾಸಾದಿಗಳಿಗೆ ವೇದೋಪಬೃಂಹಕತ್ವವನ್ನೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಉಪನಯನ ಅಧ್ಯಯನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ವೈದಿಕ ಸಂವರ್ಗವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕೇಳತಕ್ಕ ಪೌತ್ರಾಪುತ್ರನನ್ನು ಆಪ ಹಾರೇತ್ವಾ ಶೂದ್ರ ಎಂದು ರೂಢವಾದ ಶೂದ್ರಪದದಿಂದ ರೈಕ್ಷರು ಸಂಬೋಧಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ದೇವಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಅಯಮಶ್ವತರೀರಥಃ ಎಂದು ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರಥವತ್ವವು ಯತ್ರ ವೇದೋ ರಥಸ್ತತ್ರ ನ ವೇದೋ ಯತ್ರ ನೋ ರಥಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವ್ತಿಯಿಂದ ವೇದಾಧಿಕಾರವಿದ್ದಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕದಾದುದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಲ್ಲಿ ವೇದಾಧಿಕಾರವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ರಥವಿಲ್ಲ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಲ್ಲಿ ರಥವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರಥ ರೂಪಲಿಂಗದಿಂದ ಪೌತ್ರಾಪುತ್ರನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಶೂದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೂಢಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಶುಚಿ ಆದ್ರವಣರೂಪವಾದ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತಥಾಚ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಉಪನಯನಸಾಪೇಕ್ಷವಿದ್ದುದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಉಪನಯನಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ ವಿದುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನ ವಿದ್ವದರಿಂದ ಇತರ ಶೂದ್ರರಿಗಿಂತ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರವರು. || ಅಧಿ. ೯ ||

ಅಪಶೂದ್ರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೦ ಕಂಪನಾಧಿಕರಣವು

ಹೀರಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಜ್ರನಾಮಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯವು. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯದಿದಂ ಕಿಂ ಚ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣ ಏಜತಿ ನಿಸ್ಸೃತಂ ಮಹದ್ವಯಂ
ವಜ್ರಮುದ್ಯತಂ ಯ ಏತದ್ವಿದುರಮೃತಾಸ್ತೇ ಭವಂತಿ (ಕಠ.೬.೨.) | ಇತ್ಯುದ್ಯ
ತವಜ್ರಜ್ಞಾನಾನ್ಮೋಕ್ಷಃ ಶ್ರುತೀತೇ (ಪ್ರತೀಯತೇ) | ಇತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವುದೊಂದು ದೃಷ್ಟವೂ ಶ್ರುತವೂ ಆಗಿದೆಯೋ, ಯಾವುದೊಂದು ಸಮಸ್ತ
ಜಗತ್ತು ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದೋ,
ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೋ, ಆ ಈ ಸರ್ವಜಗತ್ತೂ ಯಾರ
ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೋ, ಅದು ಪೂಜ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಮಹತ್ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡ,
ದುಷ್ಟರನ್ನು ಬೆದರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ದುಷ್ಟರಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ (ಉದ್ಯತಂ=)
ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ, ದೋಷಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಅತ್ಯಯ ವಾದುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟದ್ದರಿಂದ
ವಜ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಯಾರು ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಅವರು
ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಃ ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಥಮಾಂತ ಪದವು. ತಥಾಚ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ
ಸರ್ವ ಜಗತ್ತೂ ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ವಜ್ರನನ್ನು ಯಾರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ,
ಅಥವಾ ಸರ್ವಜಗತ್ತೂ ಯಾವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೋ, ಆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು
ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ವಜ್ರನನ್ನು ಯಾರು
ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಅಂತಹವರು ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ
ನಿರ್ದೋಷ ನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ತ್ರೈವರ್ಣಕರಿಗೆ ವೇದದಿಂದಂಜಾಗತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು
ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಯದಿದಂ ಎನ್ನುವ
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ಯತ ವಜ್ರಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. (೨) ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
ತ್ರೈವರ್ಣಕರಿಗೆ ವೇದದಿಂದಂಜಾಗತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಂದು ಯಾವುದು
ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕೆ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನೇತರಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ
ಮೋಕ್ಷಜನಕ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಇತರರಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆ
ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಸಂಗತಿಯು. (೩) ವಜ್ರ ಶಬ್ದವು ವಿಷಯವು.
ವಜ್ರಶ್ರುತಿಯು ಇಂದ್ರಾಯುಧದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಹಾಗೆಯೇ
ಉದ್ಯತಾಯುಧದೋರ್ದಂಡಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತೀಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ತೇನೇಂದ್ರೋ ವಜ್ರಮುದಯಚ್ಛತ್ ಎನ್ನುವ
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಯುಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಉದ್ಯತಶ್ರುತರೂಪವಾದ ಲಿಂಗಬಲದಿಂದಲೂ
ವಜ್ರವೆಂದರೆ ಇಂದ್ರಾಯುಧವೇ, ಎನ್ನುವ ಸಯುಕ್ತಕಾಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತೋಽಬ್ರವಿತ್

|| ೨ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕಂಪನಾತ್ ಓಂ || ೩೯ ||

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಜಿತೀತಿ ಕಂಪನವಚನಾದುದ್ಯತವಚೋ ಭಗವಾನೇವ (ವಾನ್) || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ವಿಜಿತಿ ಎಂದು ಸರ್ವ ಜಗಚ್ಛೇಷ್ಠಕತ್ವ ವಚನದಶೆಯಿಂದ, ಅಥವಾ (ಕಂಪನಸ್ಯ=) ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಶ್ರೀಹರಿಚೇಷ್ಠಕನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಉದ್ಯತವಪ್ರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಶ್ರೀಹರಿಯೇ

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಯದ್ಯಪಿ ವಪ್ರಃ ಭಗವಾನೇವ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು ಉದ್ಯತಃ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ ಉದ್ಯತತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ಪ್ರಯತ್ನವತ್ವ ರೂಪವಾದ ಉದ್ಯತತ್ವಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ, ಆದಕಾರಣ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉದ್ಯತ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿದರೆ ಲಿಂಗಮಾತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ಣಯವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—ಲಿಂಗವು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ, ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಜಗಚ್ಛೇಷ್ಠಕತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕೋ ಹ್ಯೇವಾನ್ಯಾತ್ ಕಃ ಪ್ರಾಣ್ಯಾದ್ಯದೇಷ ಆಕಾಶ ಆನಂದೋ ನ ಸ್ಯಾತ್ (ತೈ.೨.೭.) ಇತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪೂರ್ಣಾನಂದರೂಪನು ಆಗದೆ ಹೋದರೆ ಯಾರು ಸಾಮಾನ್ಯ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಯಾನು? ಯಾರು ವಿಶೇಷ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಯಾನು? ಎಂದು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಇದೆಯೋ, (ಆದಕಾರಣ ಲಿಂಗವು ಅನೈತ್ಯ ಇದೆ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಯಾವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವಜಗಚ್ಛೇಷ್ಠಕತ್ವವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದೋ, ಆಗ ವಪ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸರ್ವಜಗತ್ಪವರ್ತಕ ಪ್ರಾಣಚೇಷ್ಠಕತ್ವ ಲಿಂಗವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? ಜಗಚ್ಛೇಷ್ಠಕತ್ವವು ಸರ್ವಥಾ ಅನೈತ್ಯ ಕೂಡಲಾರದು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಮುತ ಚಕ್ಷುಷ್ಚಕ್ಷುಃ || (ಬೃ.ಉ.೬.೪. ೧೮.) | ಇತಿ ಚ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸರ್ವಚೇಷ್ಠಕ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಪ್ರಕೃಷ್ಟ ಚೇಷ್ಠಕತ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರಾಣತತ್ವವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ, ಹಾಗೆಯೇ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿಗೆ ದರ್ಶನಕರಣತ್ವರೂಪವಾದ ಚಕ್ಷುಷ್ಚಕ್ಷು ವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಯಾರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, (ಆಂತಹವರು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುವರು.) ಎಂದೂ (ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಶ್ರುತಿಯು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಕಂಪನಾತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ಪವರ್ತಕ ಪ್ರಾಣಚೇಷ್ಠಕತ್ವದ

ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದನ್ನುವುದು ಅಸಿದ್ಧವು. ಎಂದರೆ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸಿದರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರುತೃಕ್ತ ಪ್ರಾಣಚೇಷ್ಟಕತ್ವ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನಭಸ್ವತೋಽಪಿ ಸರ್ವಾಃ ಸ್ಫುಶ್ಣೇಷ್ವಾ ಭಗವತೋ ಹರೇಃ| ಕಿಮು ತಾನ್ಯಸ್ಯ ಜಗತೋ ಯಸ್ಯ ಚೇಷ್ವಾ ನಭಸ್ವತಃ || ಇತಿ ಚ(ಹಿ) ಸ್ಯಾಂದೇ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಭಸ್ವತೋಽಪಿ=ಸರ್ವ ಜಗತ್ತೈರಕನಾದ ವಾಯುವಿನದ್ದು ಕೂಡ, ಸರ್ವಾಃ ಚೇಷ್ವಾ=ಎಲ್ಲಾ ಚೇಷ್ಟೆಗಳೂ, ಯದಾ=ಯಾವಾಗ, ಭಗವತಃ=ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ದಶೆಯಿಂದ, ಭವಂತಿ=ಆಗುತ್ತವೋ, ತದಾ=ಆಗ, ಅಸ್ಯ ಜಗತಃ=ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರ್ಯನಾದ ವಾಯುವಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರೇರ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಚೇಷ್ಟೆಯು, ಕಿಮುತಃ=ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ, ಆಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು. ಯಾವ ಜಗತ್ತಿನ ಸರ್ವಚೇಷ್ಟೆಗಳು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಆಗುತ್ತವೋ, ಹೀಗೆ ಸ್ಯಾಂದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅನ್ಯತ್ರ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಉದ್ಯತತ್ವ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾದಾಗ್ಯೂ ವಜ್ರಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾದುದರಿಂದಲೂ ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಬಲವಾದುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವಚೇಷ್ಟಕತ್ವ ಲಿಂಗವು ನಿರವಕಾಶವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಅದರಿಂದ ವಜ್ರನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎನ್ನುವ ನಿರ್ಣಯವು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ವಜ್ರಶ್ರುತಿಗೂ ವಿಷ್ಣು ವಿನಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಸ್ವತಿಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಚಕ್ರಂ ಚಂಕ್ರಮಣಾದೇವ ವರ್ಜನಾದ್ವಜ್ರಮುಚ್ಯತೇ| ಖಂಡನಾತ್ಪದ್ಗ ವಿದ್ಯೇಷ ಹೇತಿನಾಮಾ ಸ್ವಯಂ ಹರಿಃ || ಇತಿ(ಹಿ)ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತೇ || ೩೯ || ಅಧಿ.೧೦ ||೭||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿಷಃ=ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಚಂಕ್ರಮಣಾತ್=ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಜೀವರನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವುದರಿಂದ, ಚಕ್ರಂ=ಚಕ್ರನೆಂದು, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಚಂಕ್ರಮಯತೀತಿ ಚಕ್ರಂ ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ) ವರ್ಜನಾತ್=ದೈತ್ಯರಿಂದ ದೂರದಿಂದಲೇ ಬಿಡಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಸನ್ಮುಖೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವದೋಷಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟದ್ದರಿಂದಲೂ ವಜ್ರಂ=ವಜ್ರನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಖಂಡನಾತ್=ದುಷ್ಕರಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ದುಷ್ಕರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ವಿಷಃ=ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ವಿಧ್ಗ=ವಿಧ್ಗ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ, ಹರಿಃ=ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಸ್ವಯಂ=ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾ, (ಇತರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ) ಹೇತಿನಾಮಾ=ಚಕ್ರ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಆಯುಧಗಳ ನಾಮಗಳುಳ್ಳವನು. ಅಂದರೆ ಅವುಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಹೇತಿ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ವಜ್ರಪದವು ಇತರ

ಆಯುಧಗಳಿಗೂ ಉಪಲಕ್ಷ್ಯವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (೨) ಹೀಗಾದರೆ ಕಾಲಕ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಜ್ರವದ್ವಯದಂ ಎಂದು ವಜ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಗೌಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಆ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಯಥಾಕಥಂಚಿತ್ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವು ಗೌಣೇತರ ವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಗೌಣೇವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಯೋಗರೂಢಿಗಳೇ ಉಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ. || ೩೯ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಪ್ರಾಣ ಏಜತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಣನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ವಾಯುವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಈ ಮೊದಲು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡದಿರುವ ಮತ್ತು ಉದ್ಯತತ್ವರೂಪ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬೀಜವುಳ್ಳ ವಜ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರಲು ಆತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕಾಧಿ ಕರಣಗಳಿಂದ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬೀಜವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣೇತನಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ | ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋಽಂತರಾತ್ಮಾ ಸದಾ ಜನಾನಾಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಯದಿದಂ ಕಿಂ ಚ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಪರತ್ವಶಂಕೆಯು ಕೊಡದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರವು ಅಧಿಕರಣಾಂತರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇತ್ವಂತರವಾಗಿ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣಶೇಷವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಬಾಧಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಂಗುಷ್ಠವಾಕ್ಯಗಳೆರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಉರ್ದ್ವಮೂಲೋಽರ್ವಾಕ್ ದಿಷ್ಟೋಽಶ್ವತ್ಥಃ ಸನಾತನಃ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಪಂಚವಾಕ್ಯವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಅದರಂತೆ ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಯದಿದಂ ಕಿಂ ಚ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವೂ ಅನ್ಯಪರವನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವಾಗಬಹುದು. ಮತ್ತು ಇದು ಶಬ್ದಾದೇವ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದ ಶೇಷವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದರ ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬೇಕಿತ್ತು ಮತ್ತು ಚಿಶಬ್ದವೂ ಇರಬೇಕಿತ್ತು ಅದುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವೂ ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಯದಿದಂ ಕಿಂ ಚ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಕಾಲಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ವಜ್ರವು ಇಂದ್ರಾಯುಧವೋ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ರೂಢಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾಯುಧವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣ ಏಜತಿ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಸರ್ವಚೇಷ್ಟಕತ್ವವು ಕೋ ಹೈವಾನ್ಯಾತ್ಮಃ

ಪ್ರಾಣಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ಸ್ವತೀಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಲ್ಲಿ ಇರಲಾರದು. ವಕ್ರಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವತೀ ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಯೋಗದಿಂದ ಆಯುಧಾನಾಮಹಂ ವಕ್ತ್ರಂ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕದು. || ಅಧಿ. ೧೦ ||

ಕಂಪನಾಧದಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೧. ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ನಾಮಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯವು. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಹೃದಯ ಅಹಿತಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪರಮಾತ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತಂ | ತತ್ರ ಯೋಽ ಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೇಷು ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜ್ಯೋತಿಃ ಪುರುಷಃ (ಬೃ.ಉ. ೬.೩.೭.) | ಇತ್ಯತ್ಪ್ರೋಭೌ ಲೋಕಾವನುಸಂಚರತಿ (ಬೃ.ಉ. ೬.೩.೭.) ಇತಿ ವಚನಾಜ್ಞೇವ ಇತಿ ಪ್ರತೀಯತೇ | ಇತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನಿಹಿತವಾದುದು ಯಾವುದು ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಇದೆಯೋ ಅಂತಹ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ಜವಾಚ್ಯನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಃ=ಯಾವ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ=ವಿಜ್ಞಾನ ಪೂರ್ಣನಾದ, ಪ್ರಾಣೇಷು= ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಃ=ಒಳಗೂ, ಹೃದ್ಯಂತರ್ಭಃ=ಹೃದಯದೊಳಗೂ, ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ, ಜ್ಯೋತಿಃ=ಜೀವನಿಗೆ ಬುದ್ಧಾದಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಪುರುಷಃ=ಪೂರ್ಣಪಡ್ಡುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಅಸ್ತಿ=ಇದ್ದಾನೋ, ಅಂತಹವನು ಆತ್ಮನು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ (ಆತನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ,) ಆತ್ರ=ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಃ=ಪರಮಾತ್ಮ ನು, ಸಮಾನಃ ಸನ್=ನಿರ್ವಿಕಾರನಾಗಿ ಸರ್ವದಾ ಏಕರೂಪನಾಗಿ, ಉಭೌ ಲೋಕೌ=ಭೂಲೋಕದ್ಬಲೋಕಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಜಾಗ್ರತ್ತುಮುಪ್ಪ ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಅನುಸಂಚರತಿ=ಪ್ರತಿಜೀವರನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಆತನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ಜವಾಚ್ಯನು ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕನಾದ ಜೀವನೇ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ— ಸ ಸಮಾನಃ ಸನ್ ಉಭೌ ಲೋಕಾವನುಸಂಚರತಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಾಧೀನ ಲೋಕಸಂಚರಣರೂಪವಾದ ಜೀವಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯಶೇಷವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (೨) ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಸಂಗತಿಯು. (೩) ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ವಿಷಯವು ಜೀವನೇ ಈ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು (೪) ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ

ಅಯಂ ಪುರುಷಃ ಕಿಂ ಜ್ಯೋತಿಃ = ಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾದುದು ಯಾವುದು? ಎಂದು ಜನಕರಾಜನು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರ ಹತ್ತಿರ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡೋಣ, ಆದಿತ್ಯಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಮಾಟ್ ಇತಿ ಹೋವಾಚ ಜನಕರಾಜನೇ ಈ ಪುರುಷನು, ಆದಿತ್ಯಾಖ್ಯ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟರು. ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಉತ್ತರಗಳಿಂದ ಜಾಗೃದ್ವೈಯಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯ ಚಂದ್ರ ಅಗ್ನಿ ವಚನಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲುಮೊದಲಿನದ್ದು ಅಸ್ತಮಾನವಾಗೋಣ ಜೀವನಿಗೆ ಮೇಲಿನಮೇಲಿದ್ದು ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪುನಃ ಸುಷುಪ್ತಿ ಸ್ವಪ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ವರೂ ಅಸ್ತಿಮಿತರಾಗೋಣ ಕಿಂ ಜ್ಯೋತೀರಯಂ ಪುರುಷಃ ಎಂದು ಪುನಃ ಜನಕನು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರ ಹತ್ತಿರ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡೋಣ, ಆತ್ಮವಾಸ್ಯಜ್ಯೋತಿರ್ಭವತಿ ಎಂದು ಸುಷುಪ್ತಸ್ವಪ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶ ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಯೋತಿಷ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪುನಃ ಕತಮ ಆತ್ಮಾ= ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆತ್ಮನು ಎಂತಹವನು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನು ಎಂದುತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. (ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಾರ್ಥವು.) (೫) ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯಾದರೂ ಆತ್ಮಪದವೂ, ಸಃ ಎನ್ನುವ ಪದವೂ ಕೂಡ ಜೀವಪರವು. ಉಭಯಲೋಕ ಸಂಚಾರವೂ ಕೂಡ ಕರ್ಮಾಧೀನವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಆ ಲಿಂಗವು ಕರ್ಮವಶಾತ್ ಜೀವನಿಗೇನೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ.

ಓತಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ ಉಚ್ಯತೇ

|| ೨ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ || ೪೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ದರ್ಶನಾತ್=ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜ್ಯೋತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಾಗಿ ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಯೋತಿಃ= ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ಧವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ. (ಜೀವನಲ್ಲ.)

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಷ್ಣು ರೇವಾತ್ಮಾ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ರೇವ ಬಲಂ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಯತೋ ವಿಷ್ಣುರೇವಾನಂದ ಇತಿ ದರ್ಶನಾಚ್ಚತುರ್ವೇದ ಶಿಖಾಯಾಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಷ್ಣುರೇವ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿಷ್ಣುವೇ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ಧವಾಚ್ಯನು. ವಿಷ್ಣುವೇ ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ವಿಷ್ಣುವೇ ಬ್ರಹ್ಮನು, ವಿಷ್ಣುವೇ ಬಲಪ್ರದನು. (ಸ ವೈ ಬಲಂ ಬಲಿನಾಂ ಚಾಪರೇಷಾಂ ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ.) ವಿಷ್ಣುವೇ ಯತೋರೂಪನು (ತಸ್ಯ ನಾಮ ಮಹದ್ವಶಃ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.) ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವೇ ಆನಂದನು, ಎಂದು ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ಧವಾಚ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ಧವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ. (ಜೀವನಲ್ಲ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಶಬ್ದಗಳಂತೆಯೇ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ಧವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಗ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನುದಾಹರಿಸಿರುವರು.

ಖೇರಿಕೆ || ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ವಿಷ್ಣುವೆಂದಾದರೆ ಉಭಯಲೋಕಸಂಚರಣ ಲಿಂಗವಿರೋಧವು ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಕೂಡ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ದರ್ಶನಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಾಚ್ಛೇನಾತ್ಮನಾನ್ವಾರೂಢ ಉತ್ಸರ್ಜದ್ವಾತಿ (ಬೃ.ಉ.೬.೩.೩೫.) | ಇತಿ ವಚನಾತ್ಸ್ಯಾಪಿ ಲೋಕಸಂಚರಣಮಸ್ಯೇವ || ೪೦ || ಅಧಿ. ೧೧ || || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದ ಆತ್ಮ(ಜೀವ)ನು ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಿತನಾದ (ಜೀವಮಾರುಹುಗುತ್ತಿ ಭಗವಾನ್ ಜೀವನನ್ನು ವಿರಹಿಸಿಂದು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಬೃಹದ್ರಾಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ) ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವಾಹನಭೂತನಾದ ಜೀವನು, ಉತ್ಸರ್ಜತಃ=ಮೊದಲಿನ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನಾಗಿ, ದೇಹಾಂತರವನ್ನು ಲೋಕಾಂತರವನ್ನು ಕೂಡ, ಹೋಗುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಕೂಡ (ಜೀವನಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ) ಲೋಕಸಂಚಾರವು ಉಂಟೇ ಉಂಟು. (ಲೋಕ ಸಂಚಾರವು ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ) ತಥಾಚ ಲಿಂಗವು ಸಾವಕಾಶವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ವಿಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾಚ್ಛರೀರಾತ್ಸಮುತ್ಥಾಯ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪ ಸಂಪದ್ಯ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಆದಿತ್ಯನೋ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು, ಜ್ಯೋತಿಃ ಶ್ರುತಿಯು ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚ ಬ್ರವಾಚ್ಯನು ಆದಿತ್ಯನು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ— ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಷ್ಣಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಳಿ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಫಲವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಅಂತೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶರೀರಾದುತ್ತಾನವೆಂದರೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು, ಸ್ವರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯೆಂದರೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು. ಸಂಪತ್ತಿಯೆಂದರೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದುಂಟಾದ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮಭಾವವು. ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ನಾರಾಯಣಃ ಪರೋ ಜ್ಯೋತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪರಂ ಧಾಮ ಪವಿತ್ರಂ ಪರಮಂ ಭವಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಶಬ್ದಸಹಿತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ರವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಈ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳು ಹುಟ್ಟಲಾರವು. ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಂ ಯತ್ಸತ್ಯಕಾಮಾದಿ ಪಶ್ಚಾದ್ಧತ್ ಕ್ರೀಡನಾದಿಕಂ ತದ್ವಯಂ ನಿರ್ಗುಣೇ ಮೋಕ್ಷೇ ಸರ್ವಥಾ ನೋಪಪದ್ಯತೇ || ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮೊದಲು ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಷ್ಣಾ ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪ ಎಂದು ಸವಿಕೇಷ ಬ್ರಹ್ಮನು ಶ್ರುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಠದ್ಯತೇ ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೋತಿ ಷಕ್ತ್ಯನ್ ಎಂದು ಸಗುಣಮೋಕ್ಷವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಇದು ನಿರ್ಗುಣಮೋಕ್ಷವಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮ ಭಾವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಈ ಸೂತ್ರವು ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶೇಷಭೂತ ವಾಗಿ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇತ್ವಂತರಪರವು. ಅಧಿಕರಣಾಂತರವಲ್ಲ ಜ್ಯೋತಿಶ್ವರಣಾಭಧಾನಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೇ ಜ್ಯೋತಿಶ್ವಬ್ರಹ್ಮ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಆ ಅಧಿಕರಣದ ಶೇಷವಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಸೂತ್ರದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸೂತ್ರವು ಇರಬೇಕಿತ್ತು ಮತ್ತು ಚಶಬ್ದವೂ ಇರಬೇಕಿತ್ತು ನ ತತ್ರ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಪದವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಶ್ರುತ್ಯಾನುಗುಣ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಸೂತ್ರಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಜ್ಯೋತಿರ್ದರ್ಶನಪದಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹೇತುರೂಪತ್ವವು ಕೂಡುವಾಗ ಹೇತುಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಕಾಣ್ವಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೇಷು ಹೃದ್ಯಂತಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಜೀವನೋ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸ ಸಮಾನಃ ಸನ್ನಭೌ ಲೋಕಾವನುಸಂಚರತಿ ಸ ವಾ ಆಯಂ ಪುರುಷೋ ಜಾಯಮಾನಃ ಪಾಪಭಿಃ ಸಂಸ್ಪೃಶ್ಯತೇ ಉತ್ಕಾಮನ್ ಪ್ರಿಯಮಾಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮಾಧೀನ ಲೋಕಸಂಚರಣಾದಿ ಬಹು ಜೀವಲಿಂಗಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ವಿಷ್ಣುರೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಶ್ವಬ್ರಹ್ಮವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕುದು. ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಶ್ವಬ್ರಹ್ಮವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೃದ್ಯಂತಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ರಾಯಂ ಪುರುಷಃ ಸ್ವಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂದು ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಉಪಕ್ರಮ ಉಪಸಂಹಾರಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರಗಳೆಂದು ನಿರ್ಣೇತಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಜೀವನನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಲೋಕಸಂಚರಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಜೀವಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡುತ್ತವೆ. || ಅಧಿ. ೧೧ ||

ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೨ ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣವು

ವೀಶಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶನಾಮಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಂ ವಿಜ್ಞೇರುಕ್ತಂ | ತಚ್ಚ—ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ ನಾಮರೂಪ-
ಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ (ತೇ ಯದಂತರಾ ತದ್ವತ್ಸ) (ಭಾ.ಉ.೧೪.೧.) | ಇತ್ಯತ್ರಾಕಾಶಸ್ಯ
ಪ್ರತೀಯತೇ | ವೈ ನಾಮೇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್ | ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶ-
ಶ್ಚಾಂಗೀಕರ್ತವ್ಯಃ ಇತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ದ್ವುಭ್ಯುದ್ಧಿಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ) ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆ
ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವೇ ಆಕಾಶವಾದರೂ ಶಬ್ದಾರ್ಥಪ್ರಪಂಚಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವು ಕರ್ತೃ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುವ
ಭಂದೋಗ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಭಂದೋಗ ಶ್ರುತೃಕ್ತವಾದ ಆಕಾಶವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ
ಸಾಕ್ಷಿಸಿದ್ಧವಾದ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶವೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. (ಎಕೆಂದರೆ ಆಕಾಶಪದದಿಂದ ವೈ ನಾಮ
ಎಂದು ಎರಡು ನಿಪಾತಗಳಿಂದ ದ್ವೋತಿತವಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಇಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಸ್ವಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ
ವಾದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವೂ ಕೂಡ ಇತರರಲ್ಲಿರತಕ್ಕದಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ
ಆಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಸಂಗತಿಯು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ಭಂದೋಗ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶವು ವಿಷಯವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ ಉಚ್ಯತೇ

|| ೨ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆಕಾಶೋಽರ್ಥಾಂತರತ್ವಾದಿವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ || ೪೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು
ಶ್ರೀಹರಿಯೇ. ಈ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಂತರತ್ವಾದಿ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್=ತೇ ಯದಂತರಾ ಎಂದು ನಾಮ
ರೂಪರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ವಿಲಕ್ಷಣಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || ತೇ ಯದಂತರಾ ತದ್ವತ್ಸ (ಭಾ.ಉ.೧೪.೧.) | ಇತ್ಯರ್ಥಾಂತರತ್ವಾ-
ದಿವ್ಯಪದೇಶಾದಾಕಾಶೋ ಹರಿರೇವ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಯಾವುದು ಇದೆಯೋ, ಅದು ಬ್ರಹ್ಮವು. ಎಂದು,
ನಾಮರೂಪಾಭ್ಯಾಂ ಅಸ್ಯ: ಅರ್ಥ: ಅರ್ಥಾಂತರಂ, ಅಥವಾ ತಾಭ್ಯಾಂ ವಿಲಕ್ಷಣ: ಅರ್ಥ: ಅರ್ಥಾಂತರ:
ತಸ್ಯ ಭಾವ: ತತ್ಸಂ ನಾಮರೂಪಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚ ಭಿನ್ನತ್ವವು ಅಥವಾ ಪ್ರಾಕೃತ ನಾಮರೂಪರಾಹಿತ್ಯವು
ವಿವಂಚ ನಾಮರೂಪ ರಾಹಿತ್ಯಾವ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ,
ಛಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಶ್ರೀಹರಿಯೇ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ನಾಮರೂಪತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವು
ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—ಆ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ
ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅವರ್ಣಂ ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ(ತೈ.೨.೪.)| ಇತ್ಯಾದಿ
ಶ್ರುತೇಶ್ಚಸ್ಯೈವ (ತಸ್ಯ) ಹಿ ತಲ್ಲಕ್ಷಣಂ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ೧ ಅವರ್ಣಂ=ಪ್ರಾಕೃತ ಶುಕ್ಲಾದಿ ವರ್ಣರಹಿತನು, ಅಥವಾ ವರ್ಣಭಿನ್ನನು, ಅಥವಾ ವರ್ಣಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯನಲ್ಲ ವರ್ಣಾತ್ಮಕನೂ ಅಲ್ಲ ೨ ಯತಃ=ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನದಶೆಯಿಂದ, ವಾಚಃ=ನಾಮಗಳು, ನಿವರ್ತಂತೇ=ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾವೋ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅಶಬ್ದಮರ್ಶಕಮರೂಪಮವ್ಯಯಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ದಶೆಯಿಂದ ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ, ಅಪರೂಪತ್ವಾದಿಗಳು ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ವಿವಶಬ್ದದಿಂದ ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನಾದುದರಿಂದಲೂ ರುಗ್ಧವರ್ಣಮೊದಲಾದ ರೂಪಗಳು ಉಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಾಮರೂಪರಹಿತನೆನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅನಾಮಾ ಸೋಽಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾದ್ರೂಪೋ ಭೂತವರ್ಜನಾತ್| ಇತಿ ಹಿ ಬ್ರಾಹ್ಮೇ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇತರ ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಮಿತನಾಗದೆ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನಾಮಾ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಭೌತಿಕ ಶರೀರರಹಿತನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆರೂಪಃ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೪೧ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವಿದ್ದಂತೆ ಈ ಸೂತ್ರದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವಾದ ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಆ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಗತಾರ್ಥತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ, ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ನಾಮರೂಪನಿರ್ಭಹಿತತ್ವಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳೂ, ಬ್ರಹ್ಮ ಆತ್ಮಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಇವೆ.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಗಗನತ್ವವು ನಿರಾಸವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಗನವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಅಶ್ವ ಇವ ರೋದೂಗಿ ವಿಭೂಯ ಪಾಪಂ ಚಂದ್ರ ಇವ ನಿರ್ಮುಕ್ತಃ ಎಂದು ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ಅಮೃತತ್ವಾದಿಗಳು ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತ ಜೀವನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವು ಅಸ್ತುತಿವಾಗಿದ್ದರೆ ಗಗನವೆಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬರುವುದು.

ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವು ಸ್ಫುಟವಾಗಿದ್ದರೆ ಜೀವನನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ಹುಟ್ಟಲಾರದು. ಜೀವನನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಜೀವಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಬೀಜವು. ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸಿದ್ಧದ್ಯೋತಕ ವೈ ನಾಮ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಗಳು ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ ತೇ ಯದಂತರಾ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ತದಮೃತಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಆಕಾಶವು ಅವ್ಯಕ್ತತಾಕಾಶವೋ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ವೈ ನಾಮ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ನಿಪಾತಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವಕಾಶವೇ ಈ ಆಕಾಶವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ತೇ ಯದಂತರಾ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಯಾವುದು ಉಂಟೋ ಎಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶಬ್ದಾಗೋಚರತ್ವಾದಿಗಳು, ಅರೂಪಮುಪಶ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಅನಾಮಾ ಸೋಽಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೂ, ಅಮೃತತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಂದಲೂ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. || ೧೨ ||

ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೩. ಸುಷುಪ್ತಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವು. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸಂಗತ್ಯಂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಕ್ತಂ ತಚ್ಚ ಸ ಯತ್ರ ತ್ರಿ ಕಿಂಚಿತ್ ಪಶ್ಯತ್ಯನನ್ಯಾಗತಸ್ತೇನ ಭವತಿ ಅಸಂಗೋ ಹ್ಯಯಂ ಪುರುಷಃ (ಬೃ. ಉ. ೬. ೩. ೧೫.) | ಇತಿ ಸ್ವಪ್ನಾ (ಸ್ವಪ್ನಾ) ದಿದ್ರಷ್ಟುಃ ಪ್ರತೀಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಆಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಅಗಂಧಮರಸಂ ಎನ್ನುವ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ) ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಸಂಗತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸಃ=ಅ ಪರಮಾತ್ಮನು, ತತ್ರ=ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ, ಯಶ್ಚಿಂಚಿತ್ = ಯಾವುದಾದರೂ ಅನಿವ್ವವನ್ನು ಪಶ್ಯತಿ=ನೋಡುತ್ತಾನೋ, ತೇನ=ಅದರಿಂದಂಟಾದ ಪಾಪಫಲವಾದ ದುಃಖದಿಂದ, ಅನನ್ಯಾಗತಃ=ಅಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠನು, ಭವತಿ=ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಹಿ=ವಿಕಂದರೆ, ಅಯಂ ಪುರುಷಃ=ಈ ಪುರುಷನು, ಅಸಂಗಃ=ತತ್ವತವಾದ ಪಾಪಫಲಸಂಸರ್ಗ ಕೂನ್ಯನೆಂದು ಪ್ರಮಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಇತಿ=ಇಂತಹ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಕಾಣತಕ್ಕವನಿಗೆ ಆ ಅಸಂಗತ್ವವಾದರೂ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟತ್ವವು ಇತರರಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕುದೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ

ಭಾಷ್ಯ || ಅವರ್ಣಂ ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ(ತೃ.೨.೪.)| ಇತ್ಯಾದಿ
ಶ್ರುತೇಸ್ತಸ್ಯೈವ (ತಸ್ಯ) ಹಿ ತಲ್ಲಕ್ಷಣಂ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ೧ ಅವರ್ಣಂ=ಪ್ರಾಕೃತ ಶುಕ್ಲಾದಿ ವರ್ಣರಹಿತನು, ಅಥವಾ ವರ್ಣಭಿನ್ನನು, ಅಥವಾ ವರ್ಣಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯನಲ್ಲ ವರ್ಣಾತ್ಮಕನೂ ಆಲ್ಲ ೨ ಯತಃ=ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನದಶೆಯಿಂದ, ವಾಚಃ=ನಾಮಗಳು, ನಿವರ್ತಂತೇ=ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾವೋ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅಶಬ್ದಮುಕ್ತವರೂಪಮವ್ಯಯಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ದಶೆಯಿಂದ ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ, ಅಪರೂಪತ್ವಾದಿಗಳು ಅಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಮವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಏವಶಬ್ದದಿಂದ ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಓತಿ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನಾದುದರಿಂದಲೂ ರುಗ್ಮವರ್ಣಮೊದಲಾದ ರೂಪಗಳು ಉಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಾಮರೂಪರಹಿತನೆನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅನಾಮಾ ಸೋಽಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾದರೂಪೋ ಭೂತವರ್ಜನಾತ್| ಇತಿ ಹಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇತರ ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಮಿತನಾಗದೆ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನಾಮಾ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಭೌತಿಕ ಶರೀರರಹಿತನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆರೂಪಃ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೪೧ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವಿದ್ದಂತೆ ಈ ಸೂತ್ರದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವಾದ ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಆ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಗತಾರ್ಥತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ, ಅದು ಅಯುಕ್ತವು, ಇಲ್ಲಿಯೂ ನಾಮರೂಪನಿರ್ಭಹಿತ್ಯತ್ವಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳೂ, ಬ್ರಹ್ಮ ಆತ್ಮಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಇವೆ.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಗಗನತ್ವವು ನಿರಾಸವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಗನವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಅಶ್ವ ಇವ ರೋಮಾಗೆ ವಿಭೂಯ ಪಾಪಂ ಚಂದ್ರ ಇವ ನಿರ್ಮುಕ್ತಃ ಎಂದು ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ಅಮೃತತ್ವಾದಿಗಳು ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತ ಜೀವನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ, ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವು ಅಸ್ತುತಿವಾಗಿದ್ದರೆ ಗಗನವೆಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬರುವುದು.

ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವು ಸ್ಫುಟವಾಗಿದ್ದರೆ ಜೀವನನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ಹುಟ್ಟಲಾರದು. ಜೀವನನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಜೀವಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಬೀಜವು. ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸಿದ್ಧದ್ಯೋತಕ ವೈ ನಾಮ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಗಳು ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ ತೇ ಯದಂತರಾ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ತದಮೃತಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಆಕಾಶವು ಅದ್ವೈತಾಕಾಶವೋ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ವೈ ನಾಮ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ನಿಪಾತಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವಕಾಶವೇ ಈ ಆಕಾಶವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ತೇ ಯದಂತರಾ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಯಾವುದು ಉಂಟೋ ಎಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶಬ್ದಾಗೋಚರತ್ವಾದಿಗಳು, ಅರೂಪಮಸ್ತೃಕಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಅನಾಮಾ ಸೋಽಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೂ, ಅಮೃತತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಂದಲೂ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಎಷ್ಟೋ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. || ೧೨ ||

ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೩ ಸುಷುಪ್ತಾಧಿಕರಣವು

ಹೀತಿ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟೃತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವು. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸಂಗತ್ಯಂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಕ್ತಂ ತಚ್ಚ ಸ ಯತ್ರ ತ್ವ ಕಿಂಚಿತ್ ಪಶ್ಯತ್ಯನನ್ಯಾಗತಸ್ತೇನ ಭವತಿ ಅಸಂಗೋ ಹ್ಯಯಂ ಪುರುಷಃ (ಬೃ. ಉ. ೬. ೩. ೧೫.) | ಇತಿ ಸ್ವಪ್ನಾ(ಸ್ವಪ್ನಾ)ದಿದ್ರಷ್ಟುಃ ಪ್ರತೀಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಅಗಂಧಮರಸಂ ಎನ್ನುವ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ) ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಸಂಗತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸಃ=ಅ ಪರಮಾತ್ಮನು, ತತ್ವ=ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ, ಯತ್=ಕಿಂಚಿತ್ = ಯಾವುದಾದರೂ ಅನಿಷ್ಪವನ್ನು, ಪಶ್ಯತಿ=ನೋಡುತ್ತಾನೋ, ತೇನ=ಅದರಿಂದಂಥಾದ ಪಾಪಫಲವಾದ ದುಃಖದಿಂದ, ಅನನ್ಯಾಗತಃ=ಅಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠನು, ಭವತಿ=ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಹಿ=ಏಕೆಂದರೆ, ಅಯಂ ಪುರುಷಃ=ಈ ಪುರುಷನು, ಅಸಂಗಃ=ತತ್ವವಾದ ಪಾಪಫಲಸಂಸರ್ಗ ಶೂನ್ಯನೆಂದು ಪ್ರಮಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಇತಿ=ಇಂತಹ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಕಾಣತಕ್ಕವನಿಗೆ ಆ ಅಸಂಗತ್ವವಾದರೂ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟೃತ್ವವು ಇತರರಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕುದೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ

ಅಸಂಗತ್ವವೂ ಇತರರಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಸಂಗತಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಯುಕ್ತಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಚ ಜೀವಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇರಿತಿ

|| ೨ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಕಾಣತಕ್ಕವನು ಜೀವನೇ ಆಗಬೇಕು. ಸ್ವಪ್ನಾದಿವಸ್ತುತ್ವವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸಿದ್ಧಾಂತರೀತ್ಯಾ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಃ ಎನ್ನುವ ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ ವಾ ಏಷ ಏತಸ್ಮಿನ್ ಸಂಪ್ರಸಾದೇ ರತ್ನಾ ಚರಿತ್ಯಾ ದೃಷ್ಟವ ಪುಣ್ಯಂ ಚ ಪಾಪಂ ಚ ಪುನಃ ಪ್ರತಿನ್ಯಾಯಂ ಪ್ರತಿಯೋನ್ಯಾದ್ರಮತಿ ಸ್ವಪ್ನಾಯೈವ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪರಾಮೃಷ್ಟನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಿಸಿ ಜೀವನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಪಾಪವನ್ನು ಕೂಡ ನೋಡಿಯೇ ಸಂಚರಿಸಿ ಪ್ರತಿನ್ಯಾಯಂ=ಅವಸ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅಥವಾ ಅವರವರ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಪ್ರತಿಯೋನಿ=ಸರ್ವದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನಾಯೈವ=ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವಪ್ನವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ಆದ್ರವತಿ=ಕಂಠದೇಶಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅನಿಶ್ಚವನ್ನು ಕಂಡರೆ ತತ್ಕೃತವಾದ ಪಾಪಫಲವಾದ ದುಃಖದಿಂದ ಅಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತರೀತ್ಯಾ ಅರ್ಥವು. (೨) ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯಾದರೂ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಃ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯವೂ ಜೀವಪರವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತೋ ವಕ್ತು

|| ೩ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸುಷುಪ್ತೃತ್ವಾಂತೋರ್ಭೇದೇನ ಓಂ || ೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆದುದರಿಂದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಸುಷುಪ್ತೃತ್ವಾಂತೋಃ=ಸುಷುಪ್ತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸುಷುಪ್ತಃ=ಜೀವನು, ಉತ್ಕಮಣವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದರಿಂದ, ಉತ್ಕಾಂತೋಃ=ಉತ್ಕಾಂತಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಈಶ್ವರ ಇವರಿಗೆ, ಭೇದೇನ=ಭಿನ್ನತ್ವದಿಂದಲೇ, ವ್ಯಪದೇಶಾತ್=ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವ ಈಶ್ವರರಿಗೆ ಅಭೇದವಲ್ಲ ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಈಶ್ವರಾಭೇದದಿಂದಲೂ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಗತ್ವೋಕ್ತಿಯು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅಸಂಗತ್ವವು ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ಹೇಳುವುದು ಯೋಗ್ಯವು. ಜೀವನಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು.

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾ ಸಂಪರಿಪ್ಷಕ್ತೋ ನ ಬಾಹ್ಯಂ ಕಿಂಚನ ವೇದ ನಾಂತರಂ (ಬೃ.ಓ.೩.೨.೧.) | ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾನ್ವಾದರೂಢ ಉತ್ಸರ್ಜದ್ವಾತಿ (ಬೃ.ಓ.೩.೩.೫.) |

ಇತಿ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾನ್ ಜೀವಃ ಪರ ವಿವಾಸಂಗಃ

|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಆಲಿಂಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಪ್ತನು ಮುಕ್ತನೂ ಕೂಡ ದೇಹದಶೆಯಿಂದ ಬಾಹ್ಯವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಯಾವುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತರವಾದ ಯಾವ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ೨ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಿತನಾದ ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವಾಹನಭೂತನಾದ ಜೀವನು ಹಿಂದಿನ ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನಾಗಿ ದೇಹಾಂತರವನ್ನೂ ಲೋಕಾಂತರವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಜೀವನಲ್ಲ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅಸಂಗನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸ್ವಪ್ನಾದ್ರಷ್ಟತ್ವವು ಆ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಆಗುವುದು. ಜೀವನಿಗೆ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಈತನು ಅಸಂಗನೆಂದು ಶ್ರುತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಪ್ನಾದ್ರಷ್ಟವಿಗೆ ಅಸಂಗತ್ವವು ಶ್ರುತವಾದಾಗ್ಯೂ ಈತನು ವಿಷ್ಣುವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಅಸಂಗನು ಕರ್ಮಬದ್ಧ ನಾಗದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಜೀವನಲ್ಲ. (೨) ಹಾಗಾದರೆ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಅಭೇದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಅಸಂಗತ್ವೋಕ್ತಿಯು ಕೂಡಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಪ್ರಾಜ್ಞೇನ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸುಪ್ತಪ್ರಕರಣ ಉತ್ಪಾಂತಿ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಂಗನಾದ ಸ್ವಪ್ನಾದ್ರಷ್ಟ ನಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ವಪ್ನಾದ್ರಷ್ಟತ್ವಂ ಚ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾತ್ಸ್ಯೈವ ಯುಜ್ಯತೇ || ೪೨ || ಅಧಿ. ೧೩ || ೩||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕೇವಲ ಅಸಂಗತ್ವವು ಕರ್ಮಬದ್ಧನಾಗದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸ್ವಪ್ನಾದ್ರಷ್ಟತ್ವವೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಜೀವನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಆ ಮಾತು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ಜೀವನಿಗೆ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ—ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಸತ್ಯವಾದ ಆಶೇಷಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನವಿರುವವನು. ಹಾಗಾದರೆ ಆಶರೀರತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ಬಾಧಕವೆನ್ನಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರ ಎಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಚಿದಾತ್ಮಕ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಸ್ವಪ್ನಾದ್ರಷ್ಟತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ದೃಷ್ಟೈವ ಪುಣ್ಯಂ ಚ ಪಾಪಂ ಚ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಕೂಡಲಾರವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಪದ ಗೃಹಿತಗಳಾದ ಪುಣ್ಯಪಾಪಾದ ದ್ರಷ್ಟತ್ವ ರೂಪವಾದ ಲಿಂಗಾಂತರವೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು. || ೪೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಕಾಣ್ಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ ವಾ ವಿಷ ವಿತ್ಯನ್ ಸಂಪ್ರಸಾದೇ ರತ್ನಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಸ್ವಪ್ನಾದ್ರಷ್ಟನು ಜೀವನೋ ಈಶನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನಾದ್ರಷ್ಟತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಸಂಗತ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವು ಜೀವೇಶರಿಗೆ ಅಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ

ಜೀವಚೈತನ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಜೀವನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಅಸಂಗೋ ಹ್ಯಯಂ ಪುರುಷಃ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಅಸಂಗತ್ವವು ಅಸಂಗಮಸ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕೇವಲ ಈಶ್ವರಧರ್ಮವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಸ್ವಪಾದಿಪದಾರ್ಥಗಳು ಸತ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವಗತನಾದುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವಸ್ವಪಾದಿದ್ರಷ್ಟೃತ್ವವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯತಃ ಕೂಡುವುದು. ಸುಷುಪ್ತಿ ಉತ್ಥಾಂತಿ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವೇಶಾಭೇದವು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡಲಾರದು. ಸ್ವಾಪ್ನಯಸಂಪತ್ಕೋಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸುಷುಪ್ತಿ ಪ್ರಕರಣವು ಮುಕ್ತಿಪರವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಭೇದವು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಸತ್ಯವಾದುದರಿಂದಲೂ ಸ್ವಪಾದಿದ್ರಷ್ಟೃನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಕಾರ್ತೀಕೇನ ಸ್ವಾಪ್ನವಸ್ತುನಾಂ ದ್ರಷ್ಟಾಸರ್ವಜ್ಞ ಈಶ್ವರಃ | ನ ಯುದ್ಯತೇ ಚ ಸಂಕೋಚೋ ಹ್ಯಸಂಕೋಚಸ್ಯ ಸಂಭವೇ || ಅಧಿ. ೧೩ ||

ಸುಷುಪ್ತಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೪ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಮಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯವು. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಷ ನಿತ್ಯೋ ಮಹಿಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ (ಬೃ. ಉ. ೬. ೪. ೨೩.) | ಇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯಾಪಿ ನಿತ್ಯಮಹಿಮಾ ಪ್ರತೀಯತೇ | ಸ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸ ವಾ ವಿಷ ಮಹಾನೃಜ ಆತ್ಮಾ (ಬೃ. ಉ. ೬. ೪. ೨೪.) | ಇತ್ಯೆವಶಬ್ದಾದ್ಧಿರಿಂಚ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ | ದೇವಾನಾಂ ಚ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಣೋ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಸೂಚಿತಾ ತದುಪರ್ಯಪೀತಿ || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (ಜನ್ಮಾದ್ಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಇತರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸರ್ವಜಗತ್ಸೃಷ್ಟೃತ್ವ ವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಯಾವುದು) ನಿತ್ಯಮಹಿಮೆಯು ಇದೆಯೋ (ಅದು) ವಿಷ ನಿತ್ಯೋ ಮಹಿಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ=ಈ ನಿತ್ಯವಾದ ಮಹಿಮೆಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ, ಇತಿ=ಎನ್ನುವ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಯಜ್ಞೋತ್ರದಲ್ಲಿ (ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೂ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಆ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು, ಸ ವಿಷಃ ಆತ್ಮಾ=ಆ ಈ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು, ಮಹಾನ್=ಅಪರಿಮಿತನು, ಅಜಃ= ಜನ್ಮರಹಿತನು, ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಅಜ ಶಬ್ದದಶೆಯಿಂದ ವಿರಿಂಚನೇ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. (ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿರಿಂಚನು ಹೇಗೆ ಆಗುವನು? ತದುಪರಿ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ನಿತ್ಯಮಹಿಮೆಯು ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ಸಾದಿಪದವು ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ನಿಯತವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದರೆ—) ತದುಪರಿ ಎನ್ನುವ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಗಳ ಸಹಜದಶೆಯಿಂದ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಎರಿಂಚನಿಗೂ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಿಲ್ಲ ಎರಿಂಚನು ಈಶ್ವರಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದ ದೇವಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಲಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಎರಿಂಚನಿಗೆ ನಿತ್ಯಮಹಿಮೆಯು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುವುದು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಿತ್ಯಮಹಿಮೆಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಿಗೂ ಇರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜನ್ಮಾದ್ಯಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೇ ಸಂಗತಿಯು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಖ್ಯ ವಿಷಯವೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (೨) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಅಜ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ಎರಿಂಚನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅವತರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅತೋ ಬ್ರವೀತಿ

॥ ೨ ॥

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೪೩ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಹೀಗೆ ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ— ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವೇ ಎರಿಂಚನಲ್ಲ ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವಾಧಿ ಪತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಸರ್ವಾಧಿಪತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಕ್ರುತಗಳಾದುದರಿಂದ. ಅಂತೂ ನಿತ್ಯಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ವೇದದಿಂದ, ಅಣ್ವತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ವೇದ್ಯಕಗಳನ್ನು ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಶ್ರೀಹರಿಯು ವೇದಗಳನ್ನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇತರರಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲೊಡ್ಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಎಂದು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಎಂದು ದೀರ್ಘವ್ಯತ್ಯಾಸವು. ತಥಾಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಈ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಮಹಿಮೆಯು ನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ— ನ ಕರ್ಮಣಾ ವರ್ಧತೇ ನೋ ಕನೀಯಾನ್ ಶುಭಕರ್ಮಫಲಭೂತವಾದ ಸುವಿದಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಪಾಪಕರ್ಮ ಫಲಭೂತವಾದ ದುಃಖದಿಂದ ಪ್ರಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸರ್ವಸ್ಯಾಧಿಪತಿಃ ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ ಸ ವಾ ವಿಷ್ಣು ನೇತಿ ನೇತಿ (ಬೃ. ಉ. ೬.೪.೨೨.)

ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯೋ ನಿತ್ಯಮಹಿಮಾ ವಿಷ್ಣುರೇವ

॥ ೩ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಸರ್ವಸ್ಯಃ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿಗಳ ಸಹಜದಶೆಯಿಂದ, ಅಧಿಪತಿಃ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಧಿಕನೂ ಸರ್ವರಿಗೆ ಪಾಲಕನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವಸ್ಯಃ ಸರ್ವ ಜಗತ್ತಿಗೆ, ಈಶಾನಃ ನಿಯಾಮಕರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನು. (ಸ ವಾ ವಿಷ್ಣು ಎನ್ನುವುದು, ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ತ್ಪತಿಯು.) ಸ ವಾ ವಿಷ್ಣುಃ ಆ ಈ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈಶಾನಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ಆತ್ಮಾಪರಮಾತ್ಮನು, ಇತಿ ನಃ ದೃಷ್ಟವದಾರ್ಥದಂತೆ ಅಲ್ಲ ಇತಿ ನಃ ಕ್ರುತವಾದ ವಸ್ತುವಿನಂತೆಯೂ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ದೃಷ್ಟಪ್ರಕೃತ ವಿಲಕ್ಷಣನು. ವೈಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಏಕೆಂದರೆ—ಆತ್ಮಾದಿಗೃಹ್ಯಃ ನ ಹಿ ಗೃಹ್ಯತೇತರೀಯೋ ನ ಹಿ ತೀರ್ಯೋತೇತಸಂಗೋ

ನ ಹಿ ಸಜ್ಜತಃ ಪಿತೋ ನ ವ್ಯಥತೇ ನ ರಿಷ್ಯತಿ ... ಸ ವಿಷ ಆತ್ಮಾಜರೋಽಮರೋಽ ಮೃತೋಽಭಯಃ = ಸಾಕಲ್ಯವಾಗಿ ಆಗ್ರಾಹ್ಯನು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ=ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಸರ್ವಾಧಿಪತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳು ಇವೆಯೋ, ಅವುಗಳಿಂದ ನಿತ್ಯಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಆದಿಪದದಿಂದ ಸರ್ವವಶಿಷ್ಠಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೨) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಆದಿಶಬ್ದವು ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗ್ರಾಹಕವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ ಸರ್ವವಶಿಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಗ್ರಾಹಕವಾಗುವುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಸರ್ವಾಧಿಪತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಬ್ದವು ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಉತಾಮೃತತ್ವಸ್ಯೇಶಾನೋ ಯದನ್ನೇನಾತಿರೋಹತಿ (ತೃ.ಆ.೩. ೧೩.) || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಪುರುಷ ವಿವೇಕಂ ಸರ್ವಂ, ಯದ್ವಾಕ್ಯಂ ಯಚ್ಚ ಭವಂ | ಯಾವುದು ಅತೀತವಾದುದೋ, ಯಾವುದು ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲಿಕವೋ, ಯಾವುದು ವರ್ತಮಾನಕಾಲಿಕವೋ, ಅದೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಪುರುಷಾದಿನವೇ. ಏಕೆಂದರೆ—ಆಮುಕ್ತರಾದ ಸರ್ವರಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಅಮೃತತ್ವಸ್ಯೋತಃ ಮುಕ್ತರ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ, ಈಶಾನಃ = ಅಧಿಪತಿಯು. (ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಅಮೃತತ್ವಸ್ಯಃ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ, ಈಶಾನಃ=ನಿಯಾಮಕನು, ಎಂದು ಅರ್ಥಾಂತರವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.) (ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯಶಃ=ಯಾವ ಕಾರಣದಲೆಯಿಂದ, ಅನ್ನೇನ= ಮರ್ತ್ಯವಾದ ಸಂಸಾರಸಮೂಹವನ್ನು ಅತಿರೋಹತಿ=ಅತಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅದಪ್ರಯುಕ್ತ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದವರು ಅಧೀನರಲ್ಲವೆಂದು ಆದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಂಸಾರಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆನ್ನುವುದು ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈಗ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವಶಬ್ದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಈಶಾನಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಪ್ರೇರಕನೆನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸಪ್ರಾರ್ಥಗರ್ಭಾ ಭುವನಸ್ಯ ರೇತೋ ವಿಪ್ಲೋಸ್ತಿಷ್ಠಂತಿ ಪ್ರದಿತಾ ವಿಧರ್ಮಣಿ | (ಋ.೧.೧೬೪.೩೬.) | ಸ ಯೋಽತೋಽಪ್ರುತಃ (ಐ.ಆ.೩.೨. ೪.) | ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯೈವ ಹಿ ತೇ ಶಬ್ದಾಃ || ೪೩ || ಅಧಿ.೧೪ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. (೨) ನೇತಿ ನೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೃಷ್ಟ ಶ್ರುತ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸ ಯಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸರ್ವಪ್ರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಆದಿಪದದಿಂದ ಸರ್ವವಶಿಷ್ಠಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಬೇಕು

ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ, (ಇತರರಿಗೆ ಅಲ್ಲ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆ ಸರ್ವಾಧಿಪತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದವೋ, (ಆದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಪರಮಾತ್ಮನೇ) || ೪೩ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಕತಮ ಆತ್ಮಾ ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಸ ವಾ ವಿಷ ಮಹಾನಜ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ತನಕವಿರುವ ಬೃಹದಾಗ್ನಿಕ ವಾಕ್ಯವು ಮಾನಾಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸಂಸಾರಿ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅನುವಾದಮಾತ್ರ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಉಪಕ್ರಮ ಉಪಸಂಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಿರೂಪವೇ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸ ವಾ ಅಯಂ ಪುರುಷೋ ಜಾಯಮಾನಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕಲ್ಪಿತ ಸಂಸಾರಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಸ ವಾ ವಿಷ ಮಹಾನಜಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆಕಲ್ಪಿತವಾದ ಅಸಂಸಾರಿಯಿಂದ ಐಕ್ಯವು ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದೂ ಸುಷುಪ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಎರಡುಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣವು ಎಂದೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಯತ್ತತ್ತಮೈಕ್ಯಂ ತನ್ನಿವ ಕೀರ್ತ್ಯತೇ ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಯೋಃ | ತತ್ರ ಯಃ ಕೀರ್ತ್ಯತೇ ಭೇದಃ ತಚ್ಚ ತತ್ತ್ವಂ ನ ತೇ ಮತೇ || ಐಕ್ಯವು ತತ್ತ್ವವೆಂದು ನೀನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು. ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಭೇದವು ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವವಲ್ಲ ಸುಷುಪ್ತಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲಿ ಅವರು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾ ಸಂಪರಿಪಕ್ವಃ ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾನ್ವಾರೂಢಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಜೀವರಿಂದ ಭೇದವೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪಶ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ, ಅಲ್ಲಿಯೇ ಅವರು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ವಿಷ ಲೋಕಾಧಿಪತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಜೀವರಿಂದ ಭೇದಕರ್ಮಗಳೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅವರಿಗೆ ತತ್ತ್ವವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಐಕ್ಯವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಸುಷುಪ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ನಾವು ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಮುಕ್ತಜೀವರಿಂದ ಎಲಕ್ಷಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕದಾಗಿ ಆಕಾಶೋಽರ್ಥಾಂತರ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದ ಶೇಷವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದು ಆಯುಕ್ತವು. ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಆಕಾಶನು ಮುಕ್ತಜೀವನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳು ಅದೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆ ವಾಕ್ಯವಿಚಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಉಕ್ತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮುಕ್ತ ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವನ್ನು ತತ್ತ್ವಮಸ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಾಂತರವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವುದು ಅನುಚಿತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ವಿಷ ನಿತ್ಯೋ ಮಹಿಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ಚ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ವಿರಿಂಚಿನೋ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ವಿರಿಂಚಿನೇ ಸ ವಾ ವಿಷ ಮಹಾನಜ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು

ಅಜಶಬ್ದವಿದೆ. ಅಕಾರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆನ್ನುವ ಯೋಗದಿಂದಲೂ ರೂಢಿಯಿಂದಲೂ ವಿರಿಂಚನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದು. ಮಹತ್ತತ್ವಾಭಿಮಾನಿಯಾದುದರಿಂದ ಮಹಚ್ಛಬ್ದವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮಾ ವಿರಿಂಚಃ ಸುಮನಾಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ವಿರಿಂಚನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಂದುತ್ತವಾದ ಸರ್ವವಶಿತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳು ಉತಾಮೃತತ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಬ್ರಹ್ಮಣಾಃ ವೇದೇನ ಗಮ್ಯತೇ, ಜಾಯತೇ, ಇತ್ಯಾದಿ ಯೋಗಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಅಜಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ತತಃ ಏತೇ ವ್ಯಜಾಯಂತ, ವಿಶ್ವೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ವಿರಿಂಚಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವು ಬಾಧಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಭೇದವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ವಿರುದ್ಧೇಷ್ಟಭೇದಶ್ಚೇದ್ಯವ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿಕೇಷ್ಟಃ | ಅಭೇದಃ ಸ್ವಾತ್ತತಃ ಕ್ವಾಪಿ ವಿಕಲ್ಪಾದ್ಯೇವ ನೋ ಭವೇತ್ || ಅಧಿ. ೧೪ ||

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಯಷ್ಟದ್ವೈಪಾಯನಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ
ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ(ಪಾದ)ವಿರಚಿತೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಶ್ಚ

ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ || ೧-೩ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
ಶ್ರೀವೇದ ವ್ಯಾಸಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ಮೂರನೇ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. || ೧-೩ ||

ಕರೋತು ಮಮ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಹರಿಹರ್ಯಮುಖಾಭಿಧಃ
ಗುರುಶ್ಚ ಮಧ್ಯನಾಮಾ ಮೇ ವರದೋಽಸ್ತು ನಿರಂತರಂ ||

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ ೪ನೇ ಪಾದ

ಅನ್ಯತ್ವವಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಮಲಿಂಗಪಾದಃ

೧. ಅನುಮಾನಿಕಾಧಿಕರಣವು

ವೀತಿಃ ॥ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಓಂ ॥ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಭಿರನ್ಯತ್ವವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಮಪಿ ತಬ್ಬಾನಾಂ ಸಾಮಪ್ಯೇನ ವಿಶೇಷಹೇತುಭಿರ್ವಿಶ್ಲೇಷಾವೇವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಪಾದೇ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಪ್ರಬಲ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದಲೇ (ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲ) ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ, ರೂಢಾದಿಗಳಿಂದ ಇತರತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ವಾಚಕಗಳಾಗಿ ಪ್ರಮಿತಗಳಾದ, (ಅಂದರೆ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದಾಗಲಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳೂ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳೂ ಆದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಬಲ ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಅನ್ಯತ್ವವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಎಂದು ಅತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು.) ಎಲ್ಲಾ ನಾಮಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ ಲಿಂದಾಗಿಗಳಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಇದ್ದ ಹೇತುಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಅನ್ಯತ್ವವ ಎಂದು ವಿವರಿಸುವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಮೂರನೇ ಪಾದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಈ ಪಾದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಭೇದವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು. (೨) ಹಿಂದಿನ ಮೂರು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಘಾತಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸ್ಪಷ್ಟಾದಿ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗುಣವಾಚಕ ಮತ್ತು ಗುಣವಾಚಕಗಳಾದ ಆನಂದ, ಆನಂದಮಯ, ಆಕಾಶ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಮನ್ವಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಸ್ವರ, ವರ್ಣ, ಪದಸ್ವರೂಪಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಪೂರ್ವ ಪಾದಗಳಿಂದ ಈ ಪಾದಕ್ಕೆ ಭೇದವು ಇದೆ, ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಾಮಪ್ಯೇನ ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

**ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಅನುಮಾನಿಕಮಪ್ಯೇಕೇಷಾಮಿತಿ ಚೇನ್ನ ಶರೀರರೂಪಕ-
ವಿನ್ಯಸ್ತಗೃಹೀತೇರ್ದರ್ಶಯತಿ ಚ ಓಂ ॥ ೧ ॥**

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಅನುಮಾನಿಕಮಪಿ=ಸಾಂಖ್ಯಾನುಮಾನಸಿದ್ಧ ಪ್ರಧಾನಾದಿಯು, ಏಕೇಷಾಂ=ಕಠ
ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಶಾಯಿಗಳ, (ಶಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತಾತ್ಮರುಷಃ ಪರಃ ಎಂದು ಶ್ರುತಗಳಾದ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ
ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ, ಅದಕಾರಣ ತತ್ತ್ವ ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಎಂದು
ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) ಇತಿ ಚೇನ್ನ=ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. (ಏಕೆಂದರೆ)
ಶರೀರ ರೂಪಕವಿನ್ಯಸ್ತಗೃಹೀತೇ=ಹೇಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶರೀರವು ಪುರುಷಾಧೀನವೋ, ಹಾಗೆಯೇ
ಅವ್ಯಕ್ತವೂ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ
ಇರತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ.
ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತತಿಯಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದ
ವಾಚ್ಯನೆನ್ನುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಅವ್ಯಕ್ತಮಚಲಂ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯೂ, ಅವ್ಯಕ್ತೋಕ್ತರಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯೂ
ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಒೀತಿ ॥ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾಂತವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾದಿತಿ ಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಂ ಪರಮೇಶ್ವರೇ ಸಮನ್ವಯ ಉಕ್ತಃ ।
ತನ್ನಯುಜ್ಯತೇ । ಯತಃ—ಅವ್ಯಕ್ತಾತ್ಮರುಷಃ ಪರಃ (ಕಠ ೨.೧೧.)। ಇತಿ
ಸಾಂಖ್ಯಾನುಮಾನಪರಿಕಲ್ಪಿತಂ ಪ್ರಧಾನಮಪ್ಯೇಕೇಷಾಂ ಶಾಯಿನಾಮುಚ್ಯತೇ । ಇತಿ
ಚೇತ್ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಯಾವುದೊಂದು ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ
ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮಪರತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೋ, ಅದು
ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ—ಸಾಂಖ್ಯ ಅನುಮಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಕಲ್ಪಿತ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳೇ ಕಠ
ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಶಾಯಿಗಳ (ಶಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ) ಅವ್ಯಕ್ತಾತ್ಮರುಷಃ ಪರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ
ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ, ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ) ಎಂದರೆ—

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಜೀವಾ ಏವ ತು ದುಃಖಿನಃ ಎಂದು ಶ್ರುತಂತರವಾಕ್ಯವು. (೨) ಕಾರ್ಯ
ಕಾರಣಬದ್ಧೌ ತೌ (೩) ಸೋಽವರಃ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೪) ಅನುಮಾನಿಕಂ
ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಂಖ್ಯಾನುಮಾನಪರಿಕಲ್ಪಿತಂ ಎನ್ನುವುದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಮಹದಾದಿಕಂ
ಸ್ವಸದೃಶಕಾರಣಜನ್ಯಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ಘಟದತ್ ಇದಮೊದಲಾದ ಸಾಂಖ್ಯೋಕ್ತವಾದ
ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದುದು. (೫) ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳ

ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಣೀಸಂಗತಿಯು. ಅವ್ಯಕ್ತ ಜೀವಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು ವಿಷಯವು. ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ | ತಸ್ಯೈವ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಾಚ್ಛರೀರರೂಪಕೇಽವ್ಯಕ್ತೇ ಎನ್ನಸ್ತಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿವಾವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದೇನ ಗೃಹೀತೇಃ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಃ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮಪರತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಿಯದೋ ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ—ಯಾರಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾಗಿರುವುದೋ ಅಂತಹ, ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶರೀರದಂತೆ ಇರತಕ್ಕ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಗ್ರಹಣವು. (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವವು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನೆಂದು ಆಗಿದ್ದರೆ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದವ್ಯವಹಾರವು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ—ಶರೀರರೂಪಕೇ ಅವ್ಯಕ್ತೇ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಂದರೆ—ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನಾದಾಗ್ಯೂ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆ ವ್ಯವಹಾರವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ—ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೇ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ, ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. (೨) ಅವ್ಯಕ್ತಕ್ಕೆ ಶರೀರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತತ್ವವು ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವುದು. ಅಂದರೆ ಹೇಗೆ ಬೋಕದಲ್ಲಿ ಶರೀರವು ಪುರುಷನ ಅಧೀನವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅವ್ಯಕ್ತವೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶರೀರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸದೃಶಗಳಾದವುಗಳು ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳು ಶರೀರರೂಪವೆನ್ನಿಸುತ್ತವೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ಶರೀರರೂಪವೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯ ಶರೀರಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ರೂಪಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ ಕಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಮುಖ್ಯ ಶರೀರವಲ್ಲವೆನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕುತ್ಸನೇ

|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕ ಕಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿಂದಾರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಾಚಕವಾಗಿ ಇದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಅದುದರಿಂದಲೇ ಪಾಣಿನಿಯೂ ಕೂಡ ಕುತ್ಸನೇ ಕಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ತಥಾಚ ಪ್ರಧಾನವು ಜಡವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕುತ್ಸಿತವಾದುದರಿಂದ ಚಿದಾನಂದಾತ್ಮಕ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇದು ಮುಖ್ಯ ಶರೀರವಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿವಾಚ್ಯಶಬ್ದಃ | ತತ್ತಂತ್ರತ್ವೇನ ತಚ್ಛರೀರರೂಪತ್ವಾದಿತರಸ್ಯಾಪಿ
ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದಃ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯದ್ಯಪಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಅವ್ಯಕ್ತ (ಜೀವಾದಿ) ಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯ ವಾಚಕವು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶರೀರದಂತೆ ಇರುವ ಅವ್ಯಕ್ತಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವಿರುವುದು. ಅಂದರೆ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಹಾಯೋಗ ಎದ್ದದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚ್ಯತ್ವವು ಇರುವುದು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದವು ಜೀವ ದುಃಖ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಣವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳು ಪರತಂತ್ರಗಳು, ಪರಮಾತ್ಮನಾದರೂ ಸ್ವತಂತ್ರನು. ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ . ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಇರತಕ್ಕವನು ಎಂದಾಗಿದ್ದರೆ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನು, ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ, ಎಂದು ಆಗಬಹುದಿತ್ತು ಅದೇವೇ ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದರ್ಶಯತಿ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತುಚ್ಛೇನಾಭ್ಯಪಿಹಿತಂ ಯದಾಸೀತ್ (ಋ.೧೦. ೧೨೯. ೩.) ಇತಿ ದರ್ಶಯತಿ ಚ
|| ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತುಚ್ಛೇನ=ಪರಮಾತ್ಮನಕ್ಕಿಂತ, ಗುಣತಃ=ಅಲ್ಪವಾದ ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರಧಾನ ದಿಂದ, ಆಭುಃ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಭುವಾದ, ಯಶಃ=ಯಾವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಅಪಿಹಿತಮಾಸೀತ್=ಅಚ್ಚಾದಿತನಾಗಿದ್ದನೋ, ತದೇವ=ಆತನೇ, ತಪಸಃ=ಜ್ಞಾನದ, ಮಹಿನಾ=ಮಹತ್ವ ದಿಂದ, ಏಕಂ=ಮುಖ್ಯನು, ಅಜಾಯತ=ಆದನು ಎನ್ನುವ ರ್ಪುತಿಯೂ ಕೂಡ, ದರ್ಶಯತಿ= ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. (ಅದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠನ್ ಆತ್ಮನೋಽಂತರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ರ್ಪುತಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೨) ಮೂಲದಲ್ಲಿದ್ದ ರ್ಪುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವೂ, ಶ್ರೀಹರಿಗಾದರೂ ನಿಯಾಮಕತ್ವವಿದ್ದು ಪ್ರಧಾನಾದ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನೀಚತ್ವಯೋಗ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ, ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಇರುವಿಕೆಯೂ ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (೩) ಯ ಆತ್ಮನಿ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಶ್ರೀಹರಿಗಾದರೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಜೀವನಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಇರುವಿಕೆಯೂ ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಮುಖ್ಯಗಳು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅವ್ಯಕ್ತಮಚಲಂ ಶಾಂತಂ ನಿಷ್ಕಲಂ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಂ ಪರಂ | ಯೋ ವೇದ
ಹರಿಮಾತ್ಮಾನಂ ಸ ಭಯಾದನುಮುಚ್ಯತೇ || ಇತಿ ಪಿಪ್ಪಲಾದಶಾಖಾಯಾಂ |
ಅಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಮಿತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಅವ್ಯಕ್ತೋಽಕ್ಷರ ಉಚ್ಯತೇ (ಇತ್ಯುಕ್ತಃ) (ಗೀತಾ.
ಅ. ೮. ಶ್ಲೋ.೨-೨೧.) || ಇತಿ ವಚನಾಚ್ಚ || ೧ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಃ ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ಅವ್ಯಕ್ತಂ=ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ
ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ, ಅಚಲಂ=ಈಶ್ವರಭಾವದಿಂದ ಚಲನವಿಲ್ಲದವನು, ಅಥವಾ ಯಾರಿಂದಲೂ
ಹಂದಾಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತನು, ಶಾಂತಂ=ನಿರ್ವಿಕಾರನೂ, ಅಥವಾ ಸುಖೋತ್ಕರ್ಷಕ್ಕೆ ಸೀಮಾಭೂತನಾದ,
ಅಂದರೆ ಪೂರ್ಣಸುಖನಾದ, ನಿಷ್ಕಲಂ=ಪೋಷಕಕಲಾರಹಿತನಾದ, ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಂ=ಪ್ರಾಕೃತಕ್ರಿಯಾ
ರಹಿತನಾದ, ಅಥವಾ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚುರವ್ಯಾಪಾರರಹಿತನಾದ, ಅಥವಾ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತೇ ನಿರ್ಣಯತೇ
ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸರ್ವನಿರ್ಣಾಯಕನಾದ, ಪರಂ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ, ಆತ್ಮಾನಂ=ಆದಾನಾದಿ
ಕರ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ವೇದ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಸಃ=ಅತನು, ಅನು=ಜ್ಞಾನಾನಂತರದಲ್ಲಿ
ಭಯಾತ್=ಸಂಸಾರಭಯದಶೆಯಿಂದ, ಮುಚ್ಯತೇ=ಮುಕ್ತನಾಗುವನು. ಎಂದು ಪಿಪ್ಪಲಾದ
ಋಷಿರಪ್ಪವಾದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ತಥಾಚ ಪಿಪ್ಪಲಾದ ಋಷಿಗಳು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು
ತೋರಿಸಿದರು. (೨) ಗೀತಾದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮಪರಮಂ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಂದರೆ ಯಾವುದು
ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವೋ ಅದು ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಎಂದು (ಯಾವ ಅಕ್ಷರನಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು
ಉಕ್ತವಾಗಿಯೋ ಅಂತಹ ಅಕ್ಷರನಿಗೇನೇ) ಅವ್ಯಕ್ತೋಽಕ್ಷರ ಉಚ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಿಂದ
ಅಕ್ಷರನು ಅವ್ಯಕ್ತನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದು ಅವ್ಯಕ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜೀವಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನೇನ ಜೀವೇನ ಆತ್ಮನಾ
ಅನುಪ್ರವಿಶ್ಯ=ನಾನು ಸರ್ವಪ್ರಾಣಧಾರಕನಾದುದರಿಂದ ಜೀವಾಭಿವಾದ ಅನಿರುದ್ಧರೂಪದಿಂದ ತೇಜಃ
ಅಪ್ ಅನ್ ನಾಮಕರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಪ್ರಪಂಚಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವೆನು,
ಎನ್ನುವ ಭಾಂದೋಗ್ಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಜೀವೋ ವಿನಯಿತಾ ಸಾಕ್ಷೀ ಎನ್ನುವ ಸಹಸ್ರನಾಮ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ
ಪ್ರಮೋದನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಶೌತ ಸ್ವಾರ್ಥ ಪ್ರಯೋಗಬಲದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ
ಭಗವದ್ವಾಚಿತ್ವವು ಇರಲಿ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರಮಮುಖ್ಯತ್ವವು ಹೇಗೆ
ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು? ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತು ತದರ್ಹತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಸೂಕ್ಷ್ಮಮೇವ(ವಚಾ) ವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ | ತದ್ವಿ ಅವ್ಯಕ್ತತಾಮರ್ಹತಿ ||೮||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತು=ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದೇ, ಅವ್ಯಕ್ತ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.
(ರೂಢಿಯಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ) ಹಿ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ತತ್=ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪರಮಾತ್ಮಾದಿ

ರೂಪವಾದ ವಸ್ತುವು, ಅವ್ಯಕ್ತತಾಂ=ನ ವ್ಯಕ್ತತೇ ಎನ್ನುವ ವ್ಯತ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ, ಅರ್ಹತೀಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದುದರಿಂದ (ಯಾವುದು ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಅದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೂಕ್ಷ್ಮವೇ ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾಗಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ವಿನಾಯಿತೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಂ ಚ ಮುಖ್ಯಂ ತಸ್ಯೈವ

|| ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿ ಯಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವವಾದರೂ ಆ ವಿಪ್ಲವಿಗೇನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ (ಅಂದರೆ ಅತಿಶಯಿತವಾಗಿಯೋ.) ಅದುದರಿಂದ ಆ ಅವ್ಯಕ್ತವೂ ಕೂಡ ವಿಪ್ಲವಿಗೇನೇ ಮುಖ್ಯವು. ಅದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವ ದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಪರಮಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವ್ಯಕ್ತ ಜೀವ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿಪ್ಲವಿಗೇ ಮುಖ್ಯಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವವು ಇದೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯತ್ತತ್ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಪರಮಂ ವೇದಿತವ್ಯಂ ನಿತ್ಯಂ ಪದಂ ವೈಷ್ಣವಂ ಹ್ಯಾಮನಂತಿ |
ಯತ್ತಲ್ಲೋಕಾ ನ ವಿದುರ್ಲೋಕಸಾರಂ ವಿಂದಂತೈತತ್ಕವಯೋ ಯೋಗನಿಷ್ಠಾಃ
ಇತಿ ಚ ಪಿಪ್ಪಲಾದಶಾಖಾಯಾಂ

|| ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಶ್ಚ ಲೋಕಸಾರಂ=ಯಾವ ಲೋಕೋತ್ತಮವಾದುದು, ವೈಷ್ಣವಂ ಪದಂ=ವಿಪ್ಲ ಸ್ವರೂಪವೋ, ತತ್=ಅದು, ಪರಮಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ=ಮುಖ್ಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮವು, ನಿತ್ಯಂ= ಅನಾದಿನಿತ್ಯವು, ವೇದಿತವ್ಯಂ=ತಿಳಿಯತಕ್ಕದೆಂದು, ಅಮನಂತಿ=ವಿಷೋಽಗುರಾತ್ಮಾ ಚೇತಸಾ ವೇದಿತವ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥವರ್ತಕರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಯಾವುದನ್ನು ಲೋಕಾಃ=ಪಾಮರರು, ನ ವಿದುಃ=ತಿಳಿಯುವು ದಿಲ್ಲವೋ, ತದೇತತ್=ಆ ವಿಪ್ಲಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಯೋಗನಿಷ್ಠಾಃ=ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನೋಯೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ, ಉಪಾಯಸಿದ್ಧರಾದ, ಕವಯಃ=ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ವಿಂದಂತಿ=ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿ=ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಹೀಗೂ ಪಿಪ್ಪಲಾದ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ (ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಹೀಗೆಯೇ ಜೀವಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಧಾರಕತ್ವಾದಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಗಳಾಗಿವೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸ ಜೀವನಾಮಾ ಭಗವಾನ್ ಪ್ರಾಣಧಾರಣಾಹೇತುಃ | ಉಪಚಾರೇಣ ಜೀವಾಃ ಸಂಸಾರಿಣಿ ನಿಗದ್ಯತೇ || ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರೀ ವಿಪ್ಲವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತ ವಿರಲಿ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಅವ್ಯಕ್ತಾಪ್ತರುಷಃ ಪರಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ಲವಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಆಮುಖ್ಯ ವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳೇ ವಾಚ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಬಾರದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಮುಖ್ಯೇ ಚ ವಿದ್ಯಮಾನೇ ನಾಮುಖ್ಯಂ ಯುಕ್ತಂ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮುಖ್ಯೇ ಚ=ಮುಖ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವು, ವಿದ್ಯಮಾನೇ=ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂಬುವುದು ಕೂಡುತ್ತಿರಲು (ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಅಮುಖ್ಯಂ=ಅಮುಖ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವುಳ್ಳ ಪ್ರಧಾನಾದಿಯು (ವಾಚ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವುದು) ನ ಯುಕ್ತಂ=ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡದಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಗೌಣಾರ್ಥಗ್ರಹಣವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು.)

ಒೀತಿ || ಹಾಗಾದರೆ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯಗಳಾಗಿರಿ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಅವ್ಯಕ್ತಾತ್ಮರೂಪಃ ಪರಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ೧ ಅವ್ಯಕ್ತಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅವರತ್ನಾಕ್ಷೀಪಕವಾದ ಪರತ್ವಾವಧಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪಂಚಮೀ ಶ್ರುತಿಯೂ, ೨ ಸೋಽವರಃ ಎನ್ನುವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಅವರತ್ವಶ್ರುತಿಯೂ, ೩ ಜೀವಾ ವಿವ ತು ದುಃಖಿನಃ ೪ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಬದ್ಧಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅವರತ್ವ ದುಃಖಿತ್ವಬದ್ಧತ್ವಾದಿಗಳು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ನಿರ್ದುಃಖಿತ್ವ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ನಿರನಿಷ್ಕೋ ನಿರವಧ್ಯಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರವು. ಆದಕಾರಣ ದುಃಖಿ ಬದ್ಧ ಅವರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಸರ್ವಥಾ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರವು, ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತದಧೀನತ್ವಾದ್ಭವತ್ ಓಂ || ೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕೇವಲ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ಅಧಿಕವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಬ್ದಸಮುದಾಯವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ ಅಂದರೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ ವಾಚಕಗಳು ಎಂದು ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅನ್ಯರಲ್ಲಿರುವ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಅವರತ್ವ ದುಃಖಾದಿ ದೋಷಗಳಿಗೂ ತದಧೀನತ್ವಾತ್=ಈತಾಧೀನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಈಶ್ವರಿನಿಗೇನೇ ಮುಖ್ಯ ವಾಚಕಗಳು. ಆದ ಕಾರಣ ದೋಷವಾಚಕ ಶಬ್ದಸಮುದಾಯವೂ ಕೂಡ, ಅರ್ಥವತ್=ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಾಖ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಅರ್ಥಯುಕ್ತವಾದುದು. ನಿರರ್ಥಕವಲ್ಲ

ಭಾಷ್ಯ || ತದಧೀನತ್ವಾಭ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವಾದೀನಾಂ ತಸ್ಯೈವಾವೃತ್ತತ್ವಪರಾವರತ್ವಾದಿಕಮರ್ಥವತ್

|| ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಪ್ರಕೃತಿ ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಗುಣಗಳಿಕ್ಕಿಂತ ನಿರವಧಿಕಗಳಾದ) ಅವ್ಯಕ್ತಾದೀನಾಂ=ಅವ್ಯಕ್ತಪರತ್ವ ಜೀವತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ತಸ್ಯೈವ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ ಉತ್ತಮತ್ವ ಪ್ರಾಣಧಾರಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಮತ್ತೆ ತದಧೀನತ್ವಾಚ್ಛ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅವರತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮಾಧೀನತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ (ಅಂದರೆ ಅವರತ್ವ ದುಃಖಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಿಯಾಮಕನಾದುದರಿಂದಲೇ ಅಂತೂ ಸ್ವಾಮಿತಾನಂ ಬಂಧದಿಂದ ಅವುಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ

ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಅವ್ಯಕ್ತ ಪರಾವರತ್ವಾದಿಕಂ = ಆ ಅವ್ಯಕ್ತ, ಪರತ್ವ ಅವರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಬ್ದಸಮುದಾಯವು ಅರ್ಥವಶಃ=ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವಾಚಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಇಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತಪದ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಗುಣವಾಚಕಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ಯರಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಕ್ಕೆ ನಿಯಂತ್ರತೃಪ್ತವೂ ತದಧಿಕರಣತೃಪ್ತವೂ ಎಂದು ಎರಡು ನಿಮಿತ್ತಗಳು. ಅವರ ದುಃಖ ಬದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ದೋಷವಾಚಕಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಅವರತ್ವಾದಿ, ಅನ್ಯರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ನಿಯಂತ್ರತೃಪ್ತರೂಪವಾದುದೇ ಒಂದು ನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅನ್ಯರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ಪ್ರೇರಕನಲ್ಲಿ ಈ ಅವರಾದಿಶಬ್ದಗಳು ವಾಚ್ಯಕಗಳಾಗಿ ಇವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕನಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅವರಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತೃಪ್ತವು ಬರುವುದು, ಅದೇವೇ ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು ಎಂದರೆ— ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯದಧೀನೋ ಗುಣೋ ಯ (ನ್ಯ) ಸ್ಯ ತದ್ಗುಣೇ ಸೋಽಭಿಧೀಯತೇ | ಯಥಾ ಜೀವಃ ಪರಾತ್ಮೇತಿ ಯಥಾ ರಾಜಾ ಜಯೀತ್ಯಪಿ || ಇತಿ ಚ ಸ್ಯಾಂದೇ || ೩ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಧರ್ಮವಾಚಕವಾದ ಯಾವ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತರೂಪವಾದ ಗುಣವು ಯಾರ ಅಧೀನವೋ, ಆತನು ಆ ಗುಣವುಳ್ಳವನೆಂದು ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಆ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನೇನ ಜೀವೇನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪ್ರಾಣಧಾರಣಾಖ್ಯವಾದ ಜೀವಶಬ್ದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜೀವಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ, ಹೇಗೆ ಜಯಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಭೃತ್ಯರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಜಯವು ರಾಜನ ಅಧೀನವಾದುದರಿಂದ ರಾಜಾ ಜಯೀ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಾದವಚನವು ಹೇಳಿದಪ್ರಯುಕ್ತನಿಯಾಮಕನಲ್ಲಿ ಆ ಶಬ್ದವು ಇದೆ ಎನ್ನುವ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸ ಬದ್ಧ ಇದಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಅವರಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ಅವರಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತೃಪ್ತವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಶೌತಸ್ಮಾರ್ತಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯಗಳು, ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಇಷ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಅವ್ಯಕ್ತಾಪುರುಷಃ ಪರಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಲ್ಲ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಯುಕ್ತೋತ್ತರದಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಜ್ಞೇಯತ್ವಾವಚನಾಚ್ಚ ಓಂ || ೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ತಮೇದೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಂ ಅನ್ಯಾ ವಾಚೋ ವಿಮುಂಚಥ. ಅದ್ಭುತದೈವ ಸೇತುಃ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವೇ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯಜ್ಞೇಯನೆಂದೂ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಜ್ಞೇಯತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, (ಮೋಕ್ಷಫಲಕವೇದಗಳು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ

ಕಾರಣಭೂತನಾದ ಜ್ಞಾನವಿಷಯಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಪ್ರತಿವಾಕ್ಯಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮಪರಗಳು ಎನ್ನುವುದು ಆದಾವಂತೇ ಚ ಮದ್ಯೇ ಚ ವಿಷ್ಣುಸ್ವರ್ವತ್ರ ಗೀಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನ ಸಿದ್ಧಿಗಳಾಗಿವೆ, ಸ್ವತಃ ವಿವ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನು. ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳು) ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚ್ಯಗಳು ಅಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅನ್ಯಸ್ಯ ನ ವಾಚ್ಯತ್ವಂ ಯುದ್ಯತೇ

|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು.) || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವದತೀತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರಾಚ್ಛೋ ಹಿ ಓಂ || ೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇತರರಿಗೂ ಮಹತಃ ಪರಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—ಈ ವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇತರರಿಗೆ ಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಕೂಡದು. ಆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಚ್ಛನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಆಕ್ಷೇಪಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಮಹತಃ ಪರಂ ಧ್ರುವಂ ನಿಜಾಯು ತಂ ಮೃತ್ಯುಮುಖಾತ್ಪ್ರಮುಚ್ಯತೇ (ಕಠ ೩.೧೫)

ಇತಿ ಜ್ಞೇಯತ್ವಂ ವದತೀತಿ ಚೇತ್

|| ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಜ್ಞೇಯತ್ವವಚನವು ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅನಾದ್ಯನಂತಂ ಮಹತಃ ಪರಂ ಎನ್ನುವ ವಚನವು (ಮಹತಃ ಪರಮವ್ಯಕ್ತಂ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತ (ಪ್ರಧಾನ)ವು ಮಹತ್ವತ್ವ ದೆಶೆಯಿಂದ ಪರವೆಂದು ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ) ಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಅನಾದ್ಯನಂತಂ=ಉತ್ಪತ್ತಿ ತುನ್ನನೂ ಗುಣ ದೇಶಗಳಿಂದ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನೂ, ಮಹತಃ=ಎಲ್ಲಾ ಸ್ವರೂಪದಾರ್ಥ ದೆಶೆಯಿಂದಲೂ ಮಹತ್ವತ್ವದೆಶೆಯಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮನೂ ಧ್ರುವಂ=ನಿತ್ಯನೂ ನಿರ್ವಿಕಾರನೂ ಆದ, ತಂ=ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವ ದೆಶೆಯಿಂದ ಉತ್ತಮನಾಗಿ ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ನಿಜಾಯು=ತಿಳಿದು, ಮೃತ್ಯುಮುಖಾತ್=ಸಂಸಾರಾವೃಷ್ಟಿಮೃತ್ಯುವಿಂದಿಂದ, (ಅಧಿಕಾರಿಯು) ಪ್ರಮುಚ್ಯತೇ=ಬಿಡಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತರೀತ್ಯಾ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪರಿಹಾರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ | ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಹಿ ತತ್ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ | ಅಕೋರಗೇಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್ (ಕಠ ೨.೨೦.) | ಇತಿ ತಸ್ಯೈವ (ಸ್ಯ) ಹಿ ಮಹತೋ ಮಹತ್ತರಾ ಸರ್ವಸ್ಮಾತ್ತರ (ಮ)ಸ್ಯ ಮಹತೋಽಪಿ ಪರತ್ವಂ ಯುಜ್ಯತೇ || ೫ || || ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಈ ವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಎಂದು ತಿಳಿಯಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಮಹತಃ ಪರತ್ವ ಲಿಂಗದಶೆಯಿಂದ ಪ್ರಧಾನವೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ- ಸೂಕ್ಷ್ಮದಶೆಯಿಂದಲೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮನು, ಸ್ಥೂಲದಶೆಯಿಂದಲೂ ಸ್ಥೂಲನು, ಎನ್ನುವ ಕಠಕ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಮಹತ್ತಾದ ವಸ್ತುವಿನ ದಶೆಯಿಂದ ಮಹತ್ವವು (ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇತರರಿಗೆ ಅಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಹತ್ತರತ್ವ ಲಿಂಗದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಕ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸೂಕ್ಷ್ಮದಶೆಯಿಂದಲೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮನು, ಸ್ಥೂಲದಶೆಯಿಂದಲೂ ಸ್ಥೂಲನು, ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸರ್ವಸ್ಥೂಲಗಳ ದಶೆಯಿಂದ ಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಮಹತ್ತ್ವದಶೆಯಿಂದ ಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮಹತ್ತರತ್ವ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಹಕಾರವಲ್ಲ, ಎಂದರೆ—) ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಪರನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಹತ್ತ್ವದಶೆಯಿಂದ ಪರತ್ವವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅಂತೂ ಸರ್ವಸ್ಥೂಲಗಳಿಂದಲೂ ಪರನಾದವನಿಗೆ ಮಹತಃಪರತ್ವವು ಕೈಮುತ್ಯನ್ಮಾಯಸಿದ್ಧವು. || ೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಮಹತ್ತರತ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರಧಾನಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸರ್ವ ಸ್ಥೂಲಪರತ್ವರೂಪವಾದ ಆಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿ ಅನಾದ್ಯನಂತಾದಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಓಂ || ೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಇತರರು ಅಲ್ಲ.)

ಭಾಷ್ಯ || ಸೋಽಧ್ವನಃ ಪಾರಮಾಪ್ನೋತಿ ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ (ಕಠ ೧.೨.೯.) | ಇತಿ ತಸ್ಯ ಹೈತತ್ಯಕರಣಂ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿತತ್=ಅನಾದ್ಯನಂತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು. ತಸ್ಯ=ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಪ್ರಕರಣಂ=ಪ್ರಕರಣವೆಂದು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಥಾಚ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಕರಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕರಣವು ವೈಷ್ಣವವೆಂದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು? ಎಂದರೆ— (*ಇದೆಲ್ಲವೂ ತಾನೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವೆಂದು ಯಾರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ,)

★ ಸ್ವತಃಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು.

ಆತನು. ಸಂಸಾರಾಖ್ಯ ಮಾರ್ಗದ ವಿಶ್ರಾಂತಿಗೆ ಅವಧಿಭೂತವಾದ ಪಾರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಪಾರವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಮ ಸ್ಥಾನವು. ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಬ್ಬಿಪ್ಪಾಪ್ಪವು, ಎನ್ನುವ ಕಥಪ್ರತಿಯ ದೆಲೆಯಿಂದ ಇದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಕರಣವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. || ೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೇತಂತರದಿಂದ ಅನಾದ್ಯನಂತಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇತರರೂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ, ಎನ್ನುವುದನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತ್ರಯಾಣಾಮೇವ ಚೈವಮುಪನ್ಯಾಸಃ ಪ್ರಶ್ನಶ್ಚ ಓಂ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯ || ತ್ರಯಾಣಾಮೇವ ಏತೃಸೌಮನಸ್ಯಸ್ವರ್ಗಾನ್ನಿಪರಮಾತ್ಮಾನಾಂ ಪ್ರಶ್ನ ಉಪನ್ಯಾಸಶ್ಚ || ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಈ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ವೈಷ್ಣವತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಾತ್ಮಕವಾದ ನ್ಯಾಸರೂಪವಾದ ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ) ಚೇಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ವಿವಂಃಓಗೇ, ತ್ರಯಾಣಾಮೇವಃಏತೃ ಸೌಮನಸ್ಯ, ಸ್ವರ್ಗಾನ್ನಿ ಪರಮಾತ್ಮರೂಪಗಳಾದ ಧರ್ಮಿಗಳಿಗೇನೇ ಪ್ರಶ್ನಃಪ್ರಶ್ನೆಯು, ಅದುದರಿಂದಲೇ, ಉಪನ್ಯಾಸಶ್ಚಃಪ್ರತಿವಚನವೂ ಇದೆ. (ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳದ್ದು ಅಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಯಮನು ಉದ್ಬಲಕರ ಮಗನಾದ ನಚಿಕೇತಸರಿಗೆ ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಬೇಕಾದ ಮೂರು ವರಗಳನ್ನು ಕೇಳಿಕೋ ಎಂದು ಹೇಳೋಣ. ನಚಿಕೇತಸರು, ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡ ತಂದೆಯವರು ಮೊದಲಿನಂತೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸೌಹಾರ್ದಯುಕ್ತರಾಗಬೇಕೆನ್ನುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ೧. ಏತೃ ಸೌಮನಸ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಥಮ ವರವನ್ನಾಗಿಯೂ, ೨. ಸ್ವರ್ಗ ಸಾಧನೀಭೂತವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸು ಎಂದು ಸ್ವರ್ಗಾನ್ನಿ ವಿಷಯಕ ಎರಡನೇ ವರವನ್ನೂ, ೩. ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಜ್ಞಾನವಿಷಯೀಭೂತವಾದ ಮೃತ, ಮುಕ್ತ, ಜೀವನಿಯಮಾಕ ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮೂರನೇ ವರವನ್ನಾಗಿಯೂ ಬೇಡಿಕೊಂಡರು. ಆಗ ಯಮನು ವರತ್ರಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು.*

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಏತೃಸೌಮನಸ್ಯವು ವರವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಹೇಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅವಿಜ್ಞಾತಪ್ರಾರ್ಥನಂ ಚ ಪ್ರಶ್ನ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ | ಇತಿ ವಚನಾನ್ವ ವಿರೋಧಃ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದುದು ವಾ ಸಂಧಿಗ್ರ ವಾದುದು ಯಾವುದೋ ಅದರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಎಂದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಿಂದ

★ ಓಲ್ಲು ೧೮ನೇ ಶಾತಕದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ಈ ವಿಷಯವು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೂ ಕೂಡ ಪ್ರಶಸ್ತವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ॥ ೭ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಅವುಗಳು ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು. ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೋ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಅದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯತ್ವವು. ಎಲ್ಲಿ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಿದೆಯೋ ಅದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯತ್ವವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಅದೃಷ್ಟಚರವು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಮಹದ್ವಚ್ಚ ಓಂ ॥ ೮ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಯಥಾ ಮಹಚ್ಛಬ್ದೋ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಽಪಿ ಪರಮಮಹತ್ತ್ವಾತ್ಪರಮಾತ್ಮನ
ವಿವ ಮುಖ್ಯಃ | ವಿವಮಿತರೇಽಪಿ ॥ ೮ ॥ ೨೦ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ ಯಥಾ=ಹೇಗೆ, ಮಹತ್ ಶಬ್ದವು ಮಹಾಂತಂ ವಿಭುಮಾತ್ಮಾಂತಂ ಎಂದು ಕಠಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದಾಗ್ಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಪರಮಮಹತ್ತ್ವವು ಮುಖ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ, ಅಂದರೆ ಮುಖ್ಯವಾಚಕವೇ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ಶಬ್ದಗಳೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಪರಮ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪರಮ ಮುಖ್ಯವು. ॥ ೮ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ ಪರಮ ಮುಖ್ಯತ್ವ ಚಿಂತೆಯು ಕೂಡಬಹುದಿತ್ತು, ಅದೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಅವುಗಳು ಅನ್ಯತ್ವವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. ಅವ್ಯಕ್ತಮುಚಲಂ ಶಾಂತಂ ಇದಮೊದಲಾದ ಶೌತ ಸ್ಫೂರ್ತ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಯೋಗವು ಕೂಡಬಹುದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಚಮಸವದವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೯ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಯಥಾ ಚಮಸಶಬ್ದೋಽನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಽಪಿ ಇದಂ ತಚ್ಚಿರ ವಿಷ
ಹ್ಯರ್ವಾಗ್ವಿಶ್ವಮಸ ಉರ್ಧ್ವಬುದ್ಧಃ (ಬೃ.ಉ.೪.೨.೨.). ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ
ಶಿರೋವಾಚಕಃ | ವಿವಮವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದಾಃ ಸರ್ವೇಽನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಅಪಿ * ನಾಮಾನಿ
ಸರ್ವಾನಿ ಯಮಾವಿಶಂತಿ ತಂ ವೈ ವಿಷ್ಣುಂ ಪರಮಮುದಾಹರಂತಿ |

* ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾನಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಾರ್ಥವು ಓಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಅದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಯೇ ದೇವಾನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ ಪರಮಾತ್ಮಾಭಿದಾಯಕಾ ಏವ | ಅವಶೇಷಾಚ್ಛ್ರುತೇಃ || ೯ ||
ಅಧಿ. ೧ || || ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಚಮಸ ಶಬ್ದವು ಅನ್ಯತ್ರ ಅಂದರೆ ಚತುಷ್ಕೋಣ ಯಜ್ಞಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದಾಗ್ಯೂ ಇದಂ ತಚ್ಚರಃ ಎನ್ನುವ ಅನುಶಾಸನರೂಪ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಶಿರೋವಾಚಕವೆಂದು ಅವಗತವೇ ಆಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಅವ್ಯಕ್ತ ಪುರುಷ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಲಾಕ್ಷಣಿಕಗಳಲ್ಲ ಎಂದವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ಇದಂ ತಚ್ಚರಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಾಚಕತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿ ವಾಚಕತ್ವವಿಲ್ಲ ವೃತ್ತಂತರದಿಂದಲೂ ಈ ವಚನವು ಕೂಡಬಹುದು. ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ನಾಮಾನಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಇದಂ ತಚ್ಚರಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯ ದಶೆಯಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. (ಆದುದರಿಂದ ಇದಂ ತಚ್ಚರಃ ಎನ್ನುವುದರಂತೆ ನಾಮಾನಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಅನುಶಾಸನರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. (೧) ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ತದೇಷ ತೋಕೋ ಭವತಿ ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿ ಆರ್ವಾಗ್ನಿಲಕ್ಷಮಸ ಊರ್ಧ್ವಬುಧಃ ತ್ಯಜನ್ ಯತೋ ನಿಹಿತಂ ವಿಶ್ವರೂಪಂ ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರವನ್ನುದಾಹರಿಸಿ ಆರ್ವಾಗ್ನಿಲಕ್ಷಮಸ ಊರ್ಧ್ವಬುಧಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೆ ಒಂದು ಪಾದವನ್ನು ಪ್ರತೀಕಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿ ಇದಂ ತಚ್ಚರಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಆರ್ವಾಗ್ನಿಲಕ್ಷಮಸಃ ಎನ್ನುವ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಸ್ತುವು ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ, ತದಿದಂ ಆ ಈ ತೋರತಕ್ಕದು, ಶಿರಃ ಶಿರಸ್ಸು, ಹಿ=ವಿಕೆಂದರೆ, ವಿಷಃ ಶಿರಸ್ಸು ಚಮಸಃ ಚಮಸರೂಪವು, ಆರ್ವಾಗ್ನಿಲಃ ಅಧೋಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಮುಮಾದಿಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಊರ್ಧ್ವಬುಧಃ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ವರ್ತುಲ ಕಠಿಣಾಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು || ೯ ||

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಪ್ರಧಾನವು ಶಬ್ದಬೋಧವಲ್ಲವೆಂದು ಈಶ್ವರಾಕ್ಷರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಆಯುಕ್ತವು. ಮಹತಃ ಪರಮವೃತ್ತಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವ್ಯಕ್ತವು ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಶರೀರವೇ ಎಂದು ಇಬ್ಬರು ವಾದಿಗಳೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಇದು ಆಯುಕ್ತವು. ಆದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವು ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತೇವೆ ಎನ್ನಕೂಡದು. ಅವರಿಬ್ಬರ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವವಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ನಿಷ್ಫಲವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಧಾನಾದಿ ತತ್ವಗಳು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಿದ್ಧಗಳೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವುದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಅಶಕ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ. (೨) ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವೇನ

ಶಬ್ದಬೋಧ್ಯತ್ವವು ನಿರಸ್ಯವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಆದಕಾರಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಕೊಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಅವ್ಯಕ್ತ ಅಜಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ಹೇಳದೆ ಶರೀರ ಅವಿದ್ಯಾದಿಗಳು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಗತಿಯು ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಪರಿಹಾರವಾದರೂ ಅವಿದ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರಣತ್ವಂ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ನಿರಸ್ಯ ಸ್ವಾಪಿತಂ ಯದಿ । ಅವಿದ್ಯಾದೇಸ್ತದಾ ಕೋ ನು ಲಾಭೋಽಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ । ವ್ಯಕೇಣಾಪಹೃತಂ ಮೇಷಮಾದಾಯಾತಿಪ್ರಯತ್ನತಃ । ಸ ಚೇದ್ವಾಘ್ರಾಯ ದೀರ್ಯೇತ ಕೋ ಲಾಭಸ್ತೇನ ಸಿದ್ಧತಿ ॥ ಆದಕಾರಣ ಅವರಿಬ್ಬರ ಮತವೂ ಆಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮಹತಃ ಪರಮದ್ವೈತಂ, ಜೀವಾ ವಿವ ತು ದುಃಖಿನಃ, ಯೋನಿಮನ್ಯೇ ಪ್ರಪದ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಅವ್ಯಕ್ತ, ದುಃಖಿ ಬದ್ಧ ಅವರ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು ಪ್ರಕೃತಿ ಜೀವಾದಿಗಳೋ, ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳೇ, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಅವಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಾಚಕಗಳು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ನಿರನಿಷ್ಕೋ ನಿರವಧ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣ ವಿರೋಧದಿಂದಲೂ ಸರ್ವಾಧಿಪತಿತ್ವಾದಿ ವಿರೋಧದಿಂದಲೂ ದುಃಖಿತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾರವು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಯಮಾವಿಶಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಅವ್ಯಕ್ತಮಚಲಂ ಶಾಂತಂ, ಅನೇನ ಜೀವೇನಾತ್ಮನಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶೌತ ಸ್ಥಾತೃ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಮುಖ್ಯವಾಚಿ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು. ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಪದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವೂ ಪ್ರಾಣಧಾರಣತ್ವಾದಿಗಳೂ ಯತ್ತತೂಕ್ಷ್ಣಂ ಪರಮಂ ವೇದಿತವ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವು. ತಥಾಜ ದುಃಖಾದೇರ್ಜೀವಗ್ರಾಪಿ ಸ್ವಾಧೀನತ್ವೇನ ಹೇತುನಾ । ದುಃಖೀತಿ ಗೀಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಧನಸ್ವಾಮೀ ಧನೀ ಯಥಾ ॥ ಆದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಹರಿಯೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ॥ ಅಧಿ.೧ ॥

ಆನುಮಾನಿಕಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ಜ್ಯೋತಿರುಪಕ್ರಮಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ಕರ್ಮಾಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಜ್ಯೋತಿಷೋಮಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ವಸಂತೇ ವಸಂತೇ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಯಜೇತ । ಇತ್ಯಾದಿಕರ್ಮಾಭಿಧಾಯಿಕಸ್ಯ ಕರ್ಮಕ್ರಮಾದಿವಿರೋಧಾನ್ನ ಯುದ್ಧತೇ । ಇತಿ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳ

ಸಮನ್ವಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ವಸಂತೇ ವಸಂತೇ ಇದುಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮ, ಕರ್ಮಾಂಗ, ಕಾಲಕ್ರಮ ಅಧಿಕಾರಿ, ಫಲ, ಋತ್ತಿಗಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಸಂತಾದಿ ಶಬ್ದಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ, ಭಗವದ್ವಾಚಕತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಕರ್ಮಾದ್ಯಭಿಧಾಯಕತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮ ಕ್ರಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಭಗವದ್ವಾಚಕತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ವಾಜಯೇಪೇಯನೇಷ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಸತಿಸವೇನ ಯಜೇತ, ವೇದಂ ಕೃತ್ವಾಪೇದಿಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ಇದುಮೊದಲಾದ ಕ್ರಮವಾಕ್ಯವು ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. (೨) ವಸಂತಶಬ್ದವು ಕಾಲವಿಶೇಷವಾಚಕವು, ಜ್ಯೋತಿತ್ವಬ್ದವೂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋಮಶಬ್ದವೂ ಕರ್ಮವಾಚಕವು. (೩) ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಿಲ್ಲ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋಮಾದಿಶಬ್ದವು ವಿಷಯವು. ಯಾಗವಾಚಕವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ— ಕಾಲಕ್ರಮಾದಿ ವಿರೋಧವು ಬರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಂದು ಯುಕ್ತಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತ ಅಹ

|| ೨ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ|| ಓಂ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಪಕ್ರಮಾತ್ ತಥಾ ಹೃದೀಯತ ಏಕೇ ಓಂ || ೧೦||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲ. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋಮಾದಿಕರ್ಮ ವಾಚಕತ್ವೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹೃತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ, (ಇತರವಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋಮಾದಿಗಳಲ್ಲ ವಿಕಂದರೆ—) ಕೆಲವು ಶಾಖಿಗಳು ತಾ ವಾ ವಿತಾಃ ಎಂದು, ತಥಾ=ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ (ಶಕ್ತಿ ವೃತ್ತಿ)ಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ವಿಕಂದರೆ— ಉಪಕ್ರಮಾತ್=ವಿಷಯ ಇಮಂ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿ ಅಧೀತವಾದ ತಂ ಯಚ್ಚತಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಾಮಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿ ಪುನಃ ಸರ್ವ ವೇದಗಳನ್ನು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಸಮುದ್ರಘೋಷಪರ್ಯಂತ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು ಶಾಕ್ತರ್ಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಐತರೇಯ ಶಾಖೆಯವರು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ತಥಾಚ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ವಿದ್ಯದ್ರೂಢಿ ಸಹಿತವಾದ ಮಹಾಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಕರ್ಮವಾಚಕತ್ವೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಭಿಧೇಯೋಽಪಿ ಸ ಏವ | ವಿಷಯ ಇಮಂ ಲೋಕಮಭ್ಯಾಚ್ಛದಿತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ *ತಾ ವಾ ವಿತಾಃ ಸರ್ವಾ ಋಚಃ ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ ಸರ್ವೇ ಘೋಷಾ ಏಕೈಕ ವ್ಯಾಹೃತಿಃ ಪ್ರಾಣ ಏವ ಪ್ರಾಣಋಚ ಇತ್ಯೇವ ವಿದ್ಯಾತ್ (ಐ.ಆ.೨.೨.೨.)| ಇತಿಹೃದೀಯತ ಏಕೇ || ೧೦ || || ೩ ||

★ ತಾ ವಾ ವಿತಾಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಉತ್ತರಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಗೊಂಡಿವೆ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮ ಕರ್ಮಾಂಗಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ, ಅಪಿ=ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಿದ್ಧರೂಪದೇವತಾತತ್ವಮವಾಚಕಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯೇಭ್ಯಃ ಪರಾಃ ಇದುಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ವಾಚ್ಯನೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸಾಧ್ಯಭೂತಕರ್ಮ ತತ್ತ್ವಮಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯನು ಆಗುವನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು, ಏಷಃ=ನಾರಾಯಣನು, ಇಮಂ ಲೋಕಂ=ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಶರೀರವನ್ನು ಅಭ್ಯರ್ಚಿಸುವುದು ರೂಪದಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು, ಎಂದುಪಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡೇ ಅಥವಾ ಆರಂಭಿಸಿಕೊಂಡೇ (ತಂ ಯಚ್ಚತಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಾಮಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿ) ತಾ ವಾ ಏತಾಃ ಎಂದು ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನೆಂದು ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಕೆಲವು ಶ್ರೀಮನ್ನಹೃತರೇಯಶಾಖೆಯವರು ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಶ್ರೀಹರಿಯೇ. ||೧೦ ||

ಹೀರಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಕರ್ಮಕ್ರಮಾದಿ ವಿರೋಧವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಪರತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕಲ್ಪನೋಪದೇಶಾಚ್ಚ ಮಧ್ಯಾದಿವದವಿರೋಧಃ ಓಂ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಮಧುವಿದ್ಯಾದಿವತ್ ಸರ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವೇನ ಪರಸ್ಯ ಕಲ್ಪನೋಪದೇಶಾಚ್ಚ (ಶಾನ್ತ) ನ ಕರ್ಮಕ್ರಮಾದಿವಿರೋಧಃ || ೧೧ || ಅಧಿ. ೨ || || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಮಧುವಿದ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸೌ ವಾ ಆದಿತ್ಯೋ ದೇವಮಧು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಮಧು ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಉಪಾಸನವನ್ನುಪದೇಶಿಸಿದರು. ಮಧು (ಜೇನು) ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಾದಿಗಳೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎನ್ನುವುದು ಇಲ್ಲವೋ, ಅಂದರೆ ಮಧ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಅಂತೂ ಅನ್ಯತ್ರ ರೂಢಿಯನ್ನು ಬಿಡದೇನೇ ಮಹಾಯೋಗ ವಿದ್ವದ್ಭೂತಿಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಕರ್ಮಕ್ರಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯೋಗಾದಿವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಸರ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥಭೂತ ಗುಣಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನುಪಾಸನಾ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ಮಹಾಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸರ್ವ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಕರ್ಮಕ್ರಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಸಂಭವವೆನ್ನುವುದೂ ಇಲ್ಲ

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಅಸೌ ವಾ ಆದಿತ್ಯೋ ದೇವಮಧು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಭಗವದುಪಾಸನೆಯನ್ನುಪದೇಶಿಸಿದರೂ ಮಧ್ಯಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಲೌಕಿಕ ಜೇನು ಮೊದಲಾದವುಗಳ

ವಾಚಕತ್ವವು ಇದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಭಗವತ್ಪರತ್ವವಿದ್ದರೂ ಕರ್ಮಕ್ರಮಾದಿ ಪರತ್ವವೂ ಇದೆ. || ೧೧ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಅಜಾಮೇಕಾಂ ಲೋಹಿತ ಶುಕ್ಲ ಕೃಷ್ಣಾಂ ಬಹ್ವಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸೃಜಮಾನಾಂ ಸರೂಪಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಜಾ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು ಸಾಂಖ್ಯರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಸತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಈ ಅಜಾ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು ಸಾಂಖ್ಯರಿಗೆ ಅಭಿಮತವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಥಂಚಿತ ಅಜಾತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾಗುವುದು. ವಿಶೇಷ ಹೇತುವೂ ಇಲ್ಲ ಹೇಗೆ ವಿಷ ಹೃವಾಗ್ನಿಲಕ್ಷಮುಷಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅಯಂ ನಾಮಾ ಇದು ಚಮಸವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವೋ, ಅರ್ವಾಗ್ನಿಲಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಥಂಚಿತ ಸಂಪಾದಿಸಬಹುದು. ವಿಶೇಷ ಹೇತುವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಚಮಸಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಿ ಮತ್ತೆ ಜ್ಯೋತಿಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಧಾನಭಿನ್ನವಾದ ಅಜಾಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾದುದನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಜಾ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು ಜ್ಯೋತಿ (ತೇಜ)ಜಲ, ಪೃಥಿವೀರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಸಾಂಖ್ಯರಿಗೆ ಅಭಿಮತ ಗುಣತ್ರಯ ರೂಪವಾದುದಲ್ಲ ಯದಗ್ನೇ ಲೋಹಿತಂ ರೂಪಂ ತೇಜಸ್ತದ್ರೂಪಂ ಯಚ್ಚಕ್ಷಂ ತದಪಾಂಯತ್ಯುಷ್ಣಂ ತದನ್ವಸ್ತು ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸು ಅಪ್, ಅನ್ನ ಇವುಗಳಿಗೇನೇ ಲೋಹಿತ ಶುಕ್ಲ ಕೃಷ್ಣರೂಪಗಳಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಕೃತಿ ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಲೋಹಿತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ರಜೋಗುಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಗೌಣತ್ವವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಚಮಸ ಸೂತ್ರವು ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣಶೇಷವು, ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಇದಂ ತಚ್ಚಃ ವಿಷ ಹೃವಾಗ್ನಿಲಕ್ಷಮುಷಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶಿರೋರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷಪರತ್ವವು ಸ್ಫುಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತತ್ವವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಬ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷಣವಾದ ಕಾರಣತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ತೇಜಸ್ಸು ಜಲ ಪೃಥಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಸಮರ್ಥನವು ವ್ಯರ್ಥವೂ ಆಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅಜಾ ಚೇ ಜ್ಯೋತೀರಾದಿಃ ಸ್ಯಾದಚ್ಛೇತಾದ್ಯಸಂಭವಃ | ಅವಿದ್ಯೇತಿ ತು ಪಕ್ಷೇ ಸ್ಯಾಲೋಹಿತತ್ವಾದ್ಯಸಂಭವಃ|| ಮತ್ತು ಈ ಅಜಾ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ತೇಜೋಭಿನ್ನರೂಪವೋ, ಅಂದರೆ ಮಾಯಾ ಅವಿದ್ಯಾ ಶಬ್ದ ಪರಮ ಪ್ರಕೃತಿಜನ್ಯ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪವೋ, ಅವಿದ್ಯಾರೂಪವೋ ಅಂದರೆ ತತ್ಕಾರಣವಾದ ಪರಮ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪವೋ ತೇಜೋಬನ್ನಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅನೇಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ತೇಜೋಬನ್ನ ರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅಜಾಮೇಕಾಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುವು. ೨ನೇದ್ದೂ ಅವಿದ್ಯಾ ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಲೋಹಿತಾದಿ ರೂಪಗಳು ಇಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಚಮಸ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪರಮ ಹೇಳಿದ್ದೇ ಅರ್ಥವು. ಜ್ಯೋತಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಶಬ್ದ

ವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನು. ಜ್ಯೋತಿಃಸ್ವಸ್ತುಪಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಳಿದ ಈ ಅಜ್ಞಾ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕಾರಣನು. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞೋರಣೇಯಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಳಿ ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಭವಂತಿ ತಸ್ಮಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಜಾಮೇಶಾಂ ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಜೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಅಜಾಂ ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಕಾರ್ಯತ್ವವು ತೋರಲಾರದು. ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಯು ಕಾರ್ಯವಾದರೆ ಗೌರನಾದ್ಯಂತವೇ, ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂ ಚೈವ ವಿದ್ವನ್ನಾದೀ ಉಭಾವಬಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನಾದಿತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಸ್ವೂತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು. ಅಜಾತ್ವವೂ ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ವಸಂತೇ ವಸಂತೇ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಯಜೇತ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಾಚಕಗಳೋ ಕರ್ಮಾದಿ ವಾಚಕಗಳೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿ ವಾಚಕಗಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಕರ್ಮ ಕರ್ಮಾಂಗಕ್ರಮ ದೇವತಾ ಕಾಲ ಅಧಿಕಾರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಪಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಯತವಾದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಲೋಪವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಜ್ಯೋತೀಪರವಾಚ್ಯನಾದ ಈಶ್ವರನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಇರುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವುದು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಇತರತ್ರ ಲಕ್ಷಣಾ ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ರೂಢಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಗುಣಪೂರ್ವಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಯೋಗವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯು ಪ್ರಬಲವು. ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಪದಗಳ ಅವಯವಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಸಮದಾಯಕ್ಕೆ ತತ್ಪರತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಯೋಗವು ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ತಂ ಯಚ್ಚತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯಭ್ಯಾಚ್ಛತ್ ತಸ್ಮಾಚ್ಚತರ್ಚನಃ ತಸ್ಮಾಚ್ಚತರ್ಚನ ಇತ್ಯಾಚ್ಛತೇ ವಿತಮೇವ ಸಂತಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಶತಶ್ಚಾರ್ಥಿ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಹಾಯೋಗ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾ ವಾ ವಿಶ್ವಾಸ್ವರ್ವಾ ಯಚಃ ಪ್ರಾಣ ವಿವ ಎಂದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ವಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಜೇನುಕುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯನ್ನು ಬಿಡದೆ ಅದನ್ನು ಬಾಧಿಸದೆ ಅಸಾವಾದಿತ್ಯೋ ದೇವ ಮಧು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸನಕ್ಕಾಗಿ ಮಧ್ವಾದಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯತ್ರ ರೂಢಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಾಧಿಸದೇನೇ ಮಹಾಯೋಗಾದಿ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿಲ್ಲ. ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಪದಗಳ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯವಾಚಕತ್ವವನ್ನು

ಅಂಗೀಕರಿಸಿಯೇ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಜಾತಮೋತಂ ಪರೌ ಯಸ್ಮಾತ್ ಜ್ಯೋತಿಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಯೋಗವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥನು ಶ್ರೀಹರಿಯೇ. || ಅಧಿ.೨ ||

ಜ್ಯೋತಿರುಪಕ್ರಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩. ನ ಸಂಖ್ಯೋಪಸಂಗ್ರಹಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತುವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅಧಾರಧೇಯ ವಾಚಕಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ಸಂಖ್ಯೋಪ ಸಂಗ್ರಹಾದಪಿ ನಾನಾಭಾವಾದತಿರೇಕಾಚ್ಚ
ಓಂ || ೧೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸಂಖ್ಯೋಪಸಂಗ್ರಹಾದಪಿ ವಿರೋಧಃ=ಯಸ್ಮಿನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪತಃ ಬಹುತ್ವ ಸಂಖ್ಯಾವಿಶಿಷ್ಟಗಳಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ, ಯಸ್ಮಿನ್ ಎಂದು ಆಧಾರಾಧೇಯ ಭಾವವು ಕೃತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅವಾವ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಯಾವ ವಿರೋಧವೂ ಅದು, ನ=ಇಲ್ಲ (ವಿಕಂದರೆ) ಅಪಿ=ಶ್ರೀಹರಿಯು ಒಬ್ಬನೇ ಆದಾಗ್ಯೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಭೇದರಹಿತನಾದಾಗ್ಯೂ, ಆತನಿಗೆ, ನಾನಾಭಾವಾತ್=ಅನೇಕ ರೂಪಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅತಿರೇಕಾಚ್ಚ=ಅಧಾರರೂಪಕ್ಕೆ ಅಧೇಯರೂಪಗಳಾದ ಅದರಿಂದ ಭೇದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಸ್ಮಿನ್ ಪಂಚ ಪಂಚಜನಾ ಆಕಾಶಶ್ಚ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ (ಬೃ.ಉ.೬.೪.೧೭.) ||
ಇತ್ಯಾದಿಷು ಬಹುಸಂಖ್ಯೋಪಸಂಗ್ರಹೇಽಪಿ ನ ವಿರೋಧಃ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಸ್ಮಿನ್ ಪಂಚ ಪಂಚಜನಾಃ (ತಮೇವಮನ್ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯುತೋಽಮೃತಂ ಎಂದು ಉತ್ತರಾರ್ಥವು) ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಂ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಐವರು ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಆಶ್ರಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೋ (ಅಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ತಿಳಿಯುವೆನು.) ಯಾರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯಾಧಾರನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪಂಚ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದಿಂದಲಾಗಲೀ ಪಂಚಜನಾಃ ಎನ್ನುವ ಒಹುವಚನಾಂತ ಒಂದು ಪದದಿಂದಲಾಗಲೀ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳಿದರೂ, ಒಂದರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡದಿರುವ ಯಸ್ಮಿನ್ ಎಂದು ಆಧಾರಾಧೇಯ ಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಯಸ್ಮಿನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುತ್ವ ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವಾದಿಗಳು, ಕೃತ ಗಳಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪಂಚಜನ ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವೂ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಒಳಿಕೆ || ಏಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಸ್ಯೈವಾಕಾಶಾದಿಮು ನಾನಾಭಾವಾತ್ಪದತಿರಿಕ್ತ ಸ್ವರೂಪ(ವ)ತ್ವಾಚ್ಚ || ೧೨ ||
|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತಸ್ಯೈವಃ ಒಬ್ಬನೂ ಸ್ವಗತ ಭೇದಶೂನ್ಯನೂ ಆದ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಪ್ರತಿಶರೀರದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಶರೀರನಿಯಾಮಕಭಗವದ್ರೂಪಕ್ಕೆ ಅಧೇಯಭೂತಗಳಾದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಆರು ರೂಪಗಳಿಂದ ಅಧಿಕವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಭೇದವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಅವಾವ ಶರೀರಾಂತರ್ಗತಗಳಾದ ನಿಯಮ್ಯಗಳಾದ ಆಕಾಶ ಪ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಜನಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ನಾನಾ ರೂಪಗಳು ನ್ಯಾಯಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಇದರಿಂದ ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಬಹುತ್ವ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಅನುಪಪನ್ನವಲ್ಲವೆಂದುಕ್ತವಾಯ್ತು || ೧೨ ||

ಒಳಿಕೆ || ಪಂಚಜನ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳು ಭಗವದ್ರೂಪಗಳು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಹೇತುವಿರುತ್ತಿದ್ದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬಹುತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ಚಿಂತೆಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ವಿಶೇಷ ಹೇತುವೇ ಇಲ್ಲ ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳು ಸಾಧಾರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ಬಹುತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡಿದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪಂಚಜನಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (ಪಂಚ) ಪಂಚಜನಾನಾಹ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪಂಚಜನರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಾಣಾದಯೋ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್ ಓಂ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಮುತ ಚಕ್ಷುಷಶ್ಚ ಕ್ಷುರುತ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಮನ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯಂ ಮನಸೋ ಮನ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್ || ೧೩ ||
|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಪಂಚಜನ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳಾದ ಭಗವದ್ರೂಪವಿಶೇಷಗಳು, ಪ್ರಾಣಾದಯಃ= ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವುಗಳು. ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕಗಳು, ಪ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದ ನಾಮವುಳ್ಳವುಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್=ಪ್ರಾಣಸ್ಯ= ಪ್ರಾಣನಿಗೆ, ಪ್ರಾಣಂ=ಪ್ರಾಣತ್ವವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದು, ಉತ=ಮತ್ತು ಚಕ್ಷುಷಃ=ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿಗೆ, ಚಕ್ಷುಃ= ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದು, ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ=ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ, ಶ್ರೋತ್ರಂ=ಶ್ರವಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದು. ಅನ್ಯಸ್ಯ=ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿಗೆ, ಅನ್ಯಂ=ಅನ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದು, ಮನಸಃ=ಮನಸ್ಸಿಗೆ, ಮನಃ=ಮನಸ್ವತ್ವವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದು, ಇತಿ=ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್=ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವುಗಳು ಭಗವದ್ರೂಪವಿಶೇಷ

ಗಳೇ ಇತರರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಹೇತುವಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲಿ ಸ ಉ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಃ ಎನ್ನುವ ತಳವಕಾರವಾಕ್ಯ ಶೇಷವಿದೆ. ಅದಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವೆಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರಿಸಿದ್ದವಾದ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ ರೂಪಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಪಂಚಜನಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ಪಶ್ಯೇನಿರ್ದಿಷ್ಟಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶಬ್ದಸಮನ್ವಯ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ೧೩. ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ-ಮಾಧ್ಯಂದಿನರ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವುಗಳು ವಿಷ್ಣುರೂಪಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಪಂಚಜನಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳು ವಿಷ್ಣುರೂಪಗಳಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ— ಕಾಣ್ತರ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಯೆಸ್ಸಿನ್ ಪಂಚ ಪಂಚಜನಾಃ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಿಂದ ಭಿನ್ನವಿಷಯಕವು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷಕ್ಕೆ ಯೆಸ್ಸಿನ್ ಪಂಚ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಭಿನ್ನಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಒಡಂಬಡಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನಮಾಡಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹರ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಕೇಷಾಮಸತ್ಯನೈ ಓಂ || ೧೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅನ್ವಷ್ಯಾನ್ಯಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಕಾಣ್ತರ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ತದ್ವೇವಾ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂದು ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿಂದ ಪಂಚಿಕವನ್ನು ಪೂರ್ಣೀಕರಿಸಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯ || ತದ್ವೇವಾ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿಃ (ಬೃ.ಉ.೬.೪.೧೬) | ಇತ್ಯನೇನ ಕಾಣ್ತಾನಾಂ ಪಂಚಕಂ (ಪಂಚತ್ವಂ) || ೧೪ || ಅದಿ. ೩ || || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕಾಣ್ತರ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿನಾಲ್ಕನೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಹೇಳದಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನಾರ್ಥತ್ವವು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಕವಾಕ್ಯತ್ವಭಾವರೂಪವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ವಿಕೇಷಾಂ=ಮಾಧ್ಯಂದಿನರ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಐದನ್ನೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಾಣ್ತರ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಭೇದವು ಅವಶ್ಯಕವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಎಕೆಂದರೆ, ವಿಕೇಷಾಂ ಕಾಣ್ತಾನಾಂ=ಕಾಣ್ತರ (ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ) ಅನ್ನೇ=ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಅನ್ನತ್ವವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ರೂಪವು. ಅಸತಿಃ=ಹೇಳಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದರೂ, ತದ್ವೇವಾಃ ಇತ್ಯನೇನ=ತದ್ವೇವಾಃ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ=ಆದಿತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿಷ್ವತ್ವವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜ್ಯೋತಿಸಾರ್ಥಮಕರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಪಂಚಕಂ=ಐದು, (ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಪಂಚಿಕವು ಆಗಬೇಕೆನ್ನುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ದಕ್ಕೂ ಅನ್ನಶಬ್ದಕ್ಕೂ ವಿಕಾರ್ಥತ್ವವು. ಅಥವಾ ಅವುಗಳಿಗೆ ಭಿನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವು ಒರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಖಾಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ಪಂಚಿಕಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದು

ಟೀಕಾಭಿಪ್ರಾಯವು. (೨) ಯಸ್ಯಾದರ್ವಾಕ್ಷಂವತ್ಸರೋಽಹೋಭಿಃ ಪರಿವರ್ತತೇ ತದ್ವೇದಾಃ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ಹಾಯುರ್ಹೋಪಾಸತೇಽಮೃತಂ || (ಬೃ.ಓ.೪.೧೬.) ಅಹೋಭಿಃ ದಿವಸಗಳಿಂದ, ಸಂವತ್ಸರಃ ಸಂವತ್ಸರವು, ಯಸ್ಯಾತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅರ್ವಾಕ್ ಪರಿವರ್ತತೇ = ತಿರುಗುತ್ತದೋ, ಅಂದರೆ, ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವ್ಯಾಪಾರವಾದ ಆಯುರ್ಹ್ಯಾಸಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತತ್ = ಅಂತಹ, ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ = ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ, ಜ್ಯೋತಿಃ = ಜ್ಯೋತಿಷ್ವವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ, ಆಯುಃ = ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ, ಅಮೃತಂ = ನಿತ್ಯಮುಕ್ತವಾದ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ದೇವಾಃ ದೇವತೆಗಳು, ಉಪಾಸತೇ = ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಹ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಯಸ್ಮಿನ್ ಪಂಚ ಪಂಚಜನಾಃ ಆಕಾಶಶ್ಚ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರವು ಸಾಂಖ್ಯರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಪ್ರಧಾನಾದಿತ್ಯಪರವೋ ಅರ್ಥಾಂತರಪರವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹಪಟ್ಟು ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಯಸ್ಮಿನ್ ಪಂಚ ಪಂಚಜನಾಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪಂಚಜನಾಃ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಪಂಚಾನಾಂ ಜನಾನಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ಪಂಚಜನಾಃ ಎನ್ನುವ ಸಮಾಹಾರಗಳಿಗೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸೇರದೆ ಇದ್ದ ಮತ್ತೊಂದು ಪಂಚಶಬ್ದದಿಂದ ಪಂಚತ್ವಸಂಖ್ಯಾನ್ವಯವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಏವಂಚ ಐದು ಐದರಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಎಂದು ತೋರುವುದು. ಜಾಯಂತೇ ಇತಿ ಜನಾಃ ಎಂದು ಕಲ್ಪತರು ಹೇಳಿದ ಯೋಗದಿಂದ ಜನಶಬ್ದವು ತತ್ತ್ವಪರವು. ಆದಕಾರಣ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳು ಶಬ್ದಬೋಧ್ಯವು. ತಥಾಚ ಅಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ—ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಸ್ಥಿತಿಸಿದ್ಧಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಶಬ್ದಬೋಧ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ನಾನಾಭಾವಾತ್ = ಈ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಗಳು ನಾನಾವಿಧಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವಿಲ್ಲ. ಇಪ್ಪತ್ತೈದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಐದೈದು ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಸರ್ವಥಾ ನಿವೇಶನವನ್ನು ಹೊಂದಲಾರವು. ಒಂದು ಪ್ರಬಲಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ನಾನಾಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಸಂಖ್ಯೆಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಆತ್ಮ ಆಕಾಶಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸೇರುವುದಾದರೆ ಯಸ್ಮಿನ್ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಎರೋಧವು. ಆಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪಂಚದಿಂಶತಿ ತತ್ತ್ವಾನಿ ಶ್ರುತಿಶ್ಚತಿಸಮಾಜತಃ | ಪ್ರಮಿತಾನ್ಯಪಲಭ್ಯಂತೇ ಕಥಂ ವೈದಿಕಮಾನಿನಾಃ | ಇಪ್ಪತ್ತೈದು (೨೫) ತತ್ತ್ವಗಳೇ ಆಪ್ರಾಮಾಣಿಕಗಳೋ, ಅಥವಾ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಪರಗಳಲ್ಲವೋ, ೧ನೇದ್ದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. (೧) ತಂ ಪದ್ವಿಶಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಃ, (೨) ತನ್ಮಾತ್ರಾಣಿ (ಶಬ್ದಾದಿಗಳು) ಭೂತಾದೌಲೀಯಂ ತೇ ಭೂತಾದಿರ್ಮಹತಿ ಮಹಾನವಕ್ಷ್ಯತೇ ಲೀಯತೇ (೩) ಯಸ್ಯಾಹಂಕಾರಃ ಶರೀರಂ ಯೋಽಹಂಕಾರಮಂತರೇ ಸಂಚರನ್ಯಮಹಂಕಾರೋ ನ ವೇದ (೪) ಯಸ್ಯ ಬುದ್ಧಿಃ ಶರೀರಂ ಯೋ ಬುದ್ಧಿಮಂತರೇ ಸಂಚರನ್ಯಂ ಬುದ್ಧಿರ್ನ ವೇದ (೫) ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ತಂ ಶರೀರಂ ಯುಕ್ತಿತ್ತಮಂತರೇ ಸಂಚರನ್ ಯಂ ಚಿತ್ತಂ ನ ವೇದ (೬) ಯಸ್ಯಾವಕ್ಷ್ಯಂ ಶರೀರಂ ಯೋಽವಕ್ಷ್ಯಮಂತರೇ ಸಂಚರನ್ ಯಮವಕ್ಷ್ಯಂ ನ

ಜೇದ । ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿ (ಸುಬಾಲೋಪನಿಷತ್) ಗಳಿಂದಲೂ, (೧) ಪಂಚಭಿಃ (ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಐದು ಭೂತಗಳಿಂದ) ಪಂಚಭಿಃ (ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಂದ) ಬ್ರಹ್ಮ ಚತುರ್ಭಿಃ (ಮಹದಹಂಕಾರ ಮನೋಬುದ್ಧಿಗಳಿಂದ) ದಶಭಿಸ್ತಥಾ (ದಶೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದಲೂ) (ಬ್ರಹ್ಮನು ಪೂರಿತನು.) ವಿಶಚ್ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಕಂ ಗಣಂ ಪ್ರಾಧಾನಿಕಂ ವಿಮಃ (ಈ ೨೪ ಗಣವನ್ನು ಪ್ರಧಾನಕಾರ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (೨) ತ್ರಿವಿಧೋಽಯಮಹಂಕಾರೋ ಮಹತ್ತ್ವತ್ವಾದಜಾಯತ ಇದುಮೊದಲಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ೨೫ ತತ್ತ್ವಗಳು ಪ್ರಮಿತಗಳಾಗಿವೆ. ೨ನೇದ್ದೂ ಅಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯವು ೨೫ ತತ್ತ್ವಪರಗಳಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ನಮಗೆ ವಿರೋಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯೆಸ್ಟಿನ್ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಾಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವಮಾತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಶಬ್ದತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನಾಭಾವಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದೂ ಆಯುಕ್ತವು. ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೂತತ್ವವೂ, ಶಬ್ದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ಮಾತ್ರತ್ವವೂ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯತ್ವವೂ ವಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯತ್ವವೂ ಮಹದಹಂಕಾರ ಮನಃ ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಈ ವಿಂಶತ್ಯನ್ಯತ್ವವೂ ಎನ್ನುವ ಉಪಸಂಗ್ರಹಕರ್ಮವು ಇದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಪಂಚಭಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಕಾರ್ತ ನಿರ್ದೇಶವೂ ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಕಾಣ್ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತದೇವ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಹುಹೋಪಾಸತೇಽಮೃತಂ । ಯೆಸ್ಟಿನ್ ಪಂಚ ಪಂಚಜನಾ ಆಕಾಶಶ್ಚ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ । ತಮೇವಮನ್ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಂತೋಮೃತಂ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಪಂಚತ್ವಯುಕ್ತವಾದ ಜನಾದಿ ಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ೧. ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಪಷ್ಯಂತವಾದ ಪ್ರಾಣ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರ ಮನೋ ವಾಗಾದಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳೋ, ೨. ಅಥವಾ ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಾದ ಆವಾಪ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸ್ವರೂಪಗಳೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳೇ ಪಂಚಜನಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಪಂಚಜನಾಃ ಎನ್ನುವುದು ಬಹುತ್ವವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದು. ಅದು ವಿಕರ್ಮವಾದ್ದೀಯಂ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ರಾಜನು ಬಹುಜನರನ್ನು ವಶೀಕರಿಸಿಕೊಂಡವನಾದಾಗ್ಯೂ ಆತನಲ್ಲಿ ಬಹುತ್ವವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದವು ಕಾಣದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ತದಧೀನತ್ವ, ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ತಮೇವಮನ್ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ಎಂದು ಆತ್ಮಪದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಯೆಸ್ಟಿನ್ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಪಂಚಜನರಿಗೂ ಆಕಾಶಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿದ್ದರೆ ಒಂದಕ್ಕೇನೇ ಅಧಾರಾರ್ಥೇಯ ಭಾವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಾಣಂ ಚಕ್ಷುಃಪಶ್ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಃ ಶ್ರೋತ್ರಮನ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯಂ ಮನಃಪೋ ಮನಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಾಗಿ ಶ್ರುತಗಳಾದವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾದಿ ನಿಯಂತ್ರಿತ್ವವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ವಿಷ್ಣುರೂಪಗಳು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಪಷ್ಯಂತ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಕ್ಕಿಂತ ಶಬ್ದತಃ ಅರ್ಥತಶ್ಚ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಇದೆ. ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ, ತಾವಾ ವಿಶಾಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವ, ಮುಮುಕ್ಷು ಜ್ಞೇಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೇತುಗಳಿಂದಲೂ

ಒಬ್ಬನಿಗೂ ಬಹುರೂಪತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಪಂಚತ್ವ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ವಿಶೇಷ ಬಲದಿಂದ ಯಸ್ಮಿನ್ ಎಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಶರೀರಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ಪಂಚಜನಾದಿ ರೂಪಗಳಿಗೂ ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವವು ಕೂಡುವುದು. ಮಾದ್ಯಂದಿನ ತಾಯಿಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಕಾಣ್ವಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನಾಖ್ಯ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಇದ್ದರೂ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪಂಚತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಂತ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಈಶ್ವರರೂಪ ವಿಶೇಷಗಳೇ ಪಂಚಜನ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳು. ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಿರೋಧಿ ಪ್ರಧಾನಂ ಪ್ರಾಣಪೂರ್ವಕಂ ಅರ್ಥತಃ ಶಬ್ದಶಬ್ದವ ನ ತು ಪಷ್ಯಂತಶಬ್ದತಂ || ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವೋ ಓ ಭೇದಾಭಾವೇಽಪಿ ಯುಜ್ಯತೇ | ಕಾಲಃ ಸದಾಽಪಿ ದೇಶೋಽಪಿ ಸರ್ವತ್ರೇತ್ಯಾದಿ ಭಾನತಃ || ಅಧಿ.೨. ||

ನಸಂಖ್ಯೋಪಸಂಗ್ರಹಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪ ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣವು

ಜೀತಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರಕಾರಣವಾಚ್ಯಗಳಾದ ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಯು ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ತತ್ಪ್ರ ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಸರ್ವ ಶಬ್ದಸಮನ್ವಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಅವಾಂತರಕಾರಣವಾಚ್ಯಗಳಾದ ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರವಾದ ವಸ್ತುವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಸ್ವಕಾರ್ಯತ್ವವು ಸುತರಾಂ ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅವಾಂತರಕಾರಣತ್ವೇನಾಪಿ ಸ ವಿವೋಚ್ಯತೇ | ಇತಿ ವಕ್ತೃ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕಾರ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಕಾರಣತ್ವಂ ಅವಾಂತರಕಾರಣತ್ವಂ=ಕಾರ್ಯವಾಗಿಕೊಂಡು ಇದ್ದು ಕಾರಣವಾದುದು ಅವಾಂತರಕಾರಣವು. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಮೂಲಕಾರಣವಾಚಕವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅವಾಂತರಕಾರಣವಾಗಿಯೂ (ಅವಾಂತರಕಾರಣ ವಾಚಕಗಳಾದ ಆಕಾಶಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ) ವಿಷ್ಣುವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಭೂತಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ) ಎಂದು (ಸೂತ್ರಕಾರರು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಅವಾಂತರ ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ತಾನೂ ಅವಾಂತರ ಕಾರಣೇಭೂತನಾಗಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚಾಕಾಶಾಧಿಷ್ಠು ಯಥಾವ್ಯಪದಿಷ್ಟೋಕ್ತೇಃ

ಓಂ || ೧೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕೇವಲ ಮೂಲಕಾರಣವಾಚಕವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅವಾಂತರಕಾರಣವಾಗಿಯೂ ಅವಾಂತರಕಾರಣವಾಚ್ಯಗಳಾದ ಆಕಾಶಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಆ

ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಭೂತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ಉಕ್ತೇಃ=ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ, (ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವಿರೋಧವನ್ನೊಳಗೊಂಡು.) (ವಿಕಂದರೆ) ಆಕಾಶಾದಿಪುಃ ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚ=ಅವಾಂತರಕಾರಣರೂಪದಿಂದ (ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಇದ್ದಾನೆ.) (ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಅದರಲ್ಲಿತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯತ್ವವೂ, ಪೂರ್ವಪೂರ್ವದ್ದು ಉತ್ತರಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅಂದರೆ ವಾಯ್ವಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಸಂಗತವಾಗುವುದು.) (ಶ್ರೀಹರಿಯು ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆನ್ನುವುದು ಅಸಿದ್ಧವೆನ್ನಬಹುದು. ಯ ಆಕಾಶೇ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.) (ಅಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಯಥಾವ್ಯಪದಿಷ್ಠೋಕ್ತೇಃ=ಸಯೋಽತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೋ, ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಅವಿದಿತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಮಾಕಾಶೋ ನ ವೇದ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಆಕಾಶಾದಿಪ್ರಪಾಂತರಕಾರಣತ್ವೇನ ಸ ವಿವ ಸ್ಥಿತಃ | ಯಥಾವ್ಯಪದಿಷ್ಠೈವ ಪರಸ್ಯ ಯ ಆಕಾಶೇ ತಿಷ್ಠನ್ (ಬೃ.ಉ.೫.೭.೧೨.) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಆಕಾಶಾದಿಪು ಉಕ್ತೇಃ || ೧೫ || ಅಧಿ. ೪ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯರೂಪದಿಂದಲೂ; ಕಾರಣರೂಪ ದಿಂದಲೂ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಇದ್ದಾನೆ. ಯಥಾವ್ಯಪದಿಷ್ಠಃ=ವ್ಯಪದಿಷ್ಠಪ್ರಕಾರಮನತಿಕ್ರಾಂತಃ ಯಥಾವ್ಯಪದಿಷ್ಠಃ, ಅಥವಾ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವ್ಯಪದಿಷ್ಠಾನುರೂಪಂ ಯಥಾವ್ಯಪದಿಷ್ಠಂ, ತಥಾಚ, ಏತರೇಯದಲ್ಲಿ ಸ ಯೋಽತೋಽಪ್ರಕೃತಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಶ್ರುತನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರುತನಾದ, ಪರಸ್ಯ=ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ, ಯಃ=ಯಾರು, ಆಕಾಶೇ= ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ತಿಷ್ಠನ್=ಇರುತ್ತಾನೋ, ಇತ್ಯಾದಿನಃ=ಯಮಾಕಾಶೋ ನ ವೇದ ಯೋ ವಾಯೌ ತಿಷ್ಠನ್ ಇದುಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಪುಃ=ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತೇಃ=ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ || ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನಾಗಿ ತನಗೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯತ್ವವು ವಾಯ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸ್ವರೂಪದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವವು. ಹೀಗೆ ಅವಾಂತರ ಕಾರಣವಾಚಕಗಳಾದ ಆಕಾಶಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. || ೧೫ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ವೇದಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವುಕಡೆ ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ ಎಂದು ಆಕಾಶ ಮೊದಲು ಗೊಂಡು ಸೃಷ್ಟಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕೆಲವುಕಡೆ ತತ್ತೇಚೋಽಸೃಜತ ಎಂದು ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಮೊದಲುಗೊಂಡು

ಸೃಷ್ಟಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ತಥಾಚ ವೇದಾಂತಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯಗಳಾದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವು. ಕಾರಣತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಯಥಾವ್ಯಪದಿಷ್ಠೋಕ್ತೇಃ ಹೇಗೆ ಒಂದೇ ವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ಚೇತನನು ಕಾರಣನೆಂದು ಸೋಽಕಾಮಯುತ ಬಹು: ಸ್ಯಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೋ ಹಾಗೆಯೇ ತದ್ಭಕ್ತತಃ ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ ಎಂದು ವೇದಾಂತಾಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಏವಂಚ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ವಿಚ್ಛೇದಮಾಡಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾಗಿಯೂ ವಿಚ್ಛೇದಮಾಡದೆ ತೃತೀಯಾಂತವಾಗಿಯೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡತಕ್ಕದು ಎನ್ನುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಚ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತು ಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವವೂ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಚ್ಛೇದ ಅವಿಚ್ಛೇದಗಳಿಂದ ಉಭಯಪರತ್ವವನ್ನುವುದೂ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಆಕಾಶಾದಿಬಹು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮಾದಿದ್ವಾರಕವಾದ ವಿನಾಶಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಧ್ಯಾಯಸಂಗತೇ ಪಾದಸಂಗತೇರಪ್ಯಭಾವತಃ | ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾನುಪ್ಪಿತೇಶ್ಚ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಯಾಪ್ಯಯೋಗತಃ || ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ತದ್ವೇದಂ ತರ್ಹ್ಯವ್ಯಾಕೃತಮಾಸೀತ್ ಅಸದ್ವ್ಯಾ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಧಾನಪರಗಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮಪರಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಎಂದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟಲಾರದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಅವ್ಯಾಕೃತಗಳಾದ ಅಸದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿಲ್ಲ. ಯೋಗವೃತ್ತಿಯಾಗಲೀ ಗೌಣೀವೃತ್ತಿಯಾಗಲೀ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಬಹುದು. ನಿರವಕಾಶಗಳಾದ ಪ್ರಧಾನಲಿಂಗಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಈಕ್ಷತ್ವಧಿಕರಣನ್ಯಾಯದಿಂದ ಚೇತನಕ್ಕೇನೇ ಕಾರಣತ್ವವು ನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಸದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಚೇತನಪರತ್ವವೇ ನ್ಯಾಯವು. ವಾದಸಂಗತಿಯು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವೇ. ಸ್ಪಷ್ಟಜೀವಾದಿಲಿಂಗ ಪ್ರತಿಪಾದನಛಾಯಾನುಸಾರೀಣ ವಾಕ್ಯಾನಿ ಚತುರ್ಥೇ ವಿಚಾರ್ಯಂತೇ ಎಂದು ಅವರು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ತದ್ವೇದಂ ತರ್ಹ್ಯವ್ಯಾಕೃತಮಾಸೀತ್ ಇದುಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮಹತಃ ಪರಮುದ್ದಕ್ತಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಛಾಯಾನುಸಾರಿತ್ವವು ಇಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಃ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ ಆಕಾಶಾದ್ವಾಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಾಗಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು (೧) ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಪ್ಲವಾಚಕಗಳೋ, (೨) ಅಥವಾ ಭೂತಾದಿ ವಾಚಕಗಳೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ನ ಜಾಯತೇ ನ ಮ್ರಿಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಅಕಾರ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯತ್ವವೇ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಕಾರ್ಯತ್ವವು ಸುತರಾಂ ವಿರುದ್ಧವು. ಅಲ್ಲದೆ ವ್ಯಂಗ್ಯ ವ್ಯಂಜಕ ಭಾವರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವೂ ಒಂದರಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವು. ಪುತ್ರೋತ್ತತ್ತಿಯು ತಂದೆಯ ಅಧೀನವಾದಾಗ್ಯೂ ತಂದೆಯಲ್ಲಿ ಜಾತ ಎನ್ನುವ

ಪದಪ್ರಯೋಗವು ಕಾಣದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ತದಧೀನ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬೇಕು. ಆಕಾಶಾದಿಗಳ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಅನ್ಯವಾಚಕಗಳೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಆಕಾಶಾದಿನಿಯಾಮಕ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳು ಯ ಆಕಾಶೇ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಆ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಬಹುತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅವ್ಯಕ್ತಪ್ರೇಕ್ಷಿಯಿಂದ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯವು ಕೂಡುವುದು ವಾಯ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯಾಗುವಾಗ ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ರೂಪಕ್ಕೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ವ್ಯಂಗ್ಯ ವ್ಯಂಜಕಭಾವರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಭಾವವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ನಾಮಾನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಸಂಕೋಚವು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಾಧಕಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇವೆ. ಅನ್ಯತ್ರ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಾದ್ವೈತಿಯೂ ಅಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಆಕಾಶಾದಿಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನು ಹರಿಯೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. || ಅಧಿ.೪ ||

ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೫ ಸಮಾಕರ್ಷಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ರೀತ್ಯಂತರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. (೨) ಯದ್ವಾಽಽ ಈ ಸಮಾಕರ್ಷಾಶ್ ಎಂದು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಎಂಬ ಸೂತ್ರಗಳು ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದ ಶೇಷವಾಗಿ ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸಮನ್ವೇತವ್ಯವಾದ ಶಬ್ದಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಇದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನ್ಯಾಯಸೂಚಕವಾದುದರಿಂದ ಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಧಿಕರಣವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. (೩) ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಂ ಪರಮಾತ್ಮ (ಪರಮ) ವಾಚಕತ್ವೇ ಕಥಮನ್ಯತ್ರ ವ್ಯವಹಾರಃ |

ಇತಿ | ಅತೋಽಬ್ರವೀತ್

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾಶ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ) ಸರ್ವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೇವಲ) ಭಗವದ್ವಾಚಕತ್ವವಿರುವುದಾದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಇತರವಾದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗರೂಪವಾದ ಅಥವಾ ಹಾನಾದಿರೂಪವಾದ ವ್ಯವಹಾರವು ಹೇಗೆ? (ಕೊಡುತ್ತದೆ.) (ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳು

ಎಂದಾದರೆ ಅನ್ಯತ್ರ ವ್ಯವಹಾರವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದು ಅನಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣವು ಕೂಡಲಾರದು.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಮಾಕರ್ಷಾರ್ಥ ಓಂ || ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಪರಮಾತ್ಮವಾಚಿನಃ ಶಬ್ದಾ ಅನ್ಯತ್ರ ಸಮಾಕೃಷ್ಯ ವ್ಯವಹ್ರಿಯಂತೇ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅನ್ಯಾವೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಕೇವಲ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದಗಳು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಮಾಕರ್ಷಾರ್ಥಃ=ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಶೇಷರು, ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಭಗವದ್ವಾಚಕತ್ವವಿದ್ದರೂ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ—ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯವಹಾರಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ರೂಢಗಳಾಗಿ ಸಂಕೇತಿತಗಳಾಗಿವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಎರಡನ್ನೂ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳುವುದಾದರೆ—ಸಾಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ವೃತ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೂ ಹೇಗೆಂದರೆ—ಜಗತ್ತನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವತಃ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಕೇವಲ ಭಗವಂತನನ್ನೇ ಹೇಳುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಶೇಷಕೊಂಡು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿ ಸಂಕೇತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವ್ಯವಹರಿಸುವರು, ಅಂತೂ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪರಮ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಕೇವಲ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಇರುವುದೆಂದು ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದ್ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಏಕೆ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು? ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷ ಹಲ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಂತೆಯೇ ಪರಸ್ಪರ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಶಬ್ದವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಏಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪರಸ್ಯ ವಾಚಕಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಸಮಾಕೃಷ್ಯೇತರೇಷ್ಟಃ | ವ್ಯವಹ್ರಿಯಂತೇ ಸತತಂ ಲೋಕವೇದಾನುಸಾರತಃ || ಇತಿ ಹಿ ಪಾದ್ಯೇ || ೧೬ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಸತತಂ) ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ವಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ, ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವಾಚಕಗಳಾಗಿ ಇರುವ (ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ) ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ (ಸಮಾಕೃಷ್ಯಃ) ಪರಮಾತ್ಮ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಹಾನಾದಿರೂಪ ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರ, ಸೂಕ್ತಾದಿರೂಪ ವೈದಿಕವ್ಯವಹಾರ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ (ವೈದಿಕರಿಂದ) ಕೇವಲ ರೂಢವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಪಾದ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ (ಪರಸ್ಪರ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೇನೇ ಶಬ್ದವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು.) || ೧೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಬ್ದಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಇತರ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಕರ್ಷಣಮಾಡಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಇರಬೇಕಾಗುವುದು. ತಥಾಚ) ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಹೇಗೆ ಬರುವುದು? (ಹೇಗೂ ಬರಲಾರದು.) ತಥಾಚ

ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಇತರವಾದುದೇ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು.) (ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುವರು)—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೧೭ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಾತ್=ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞ ಜನರ ವ್ಯವಹಾರವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ (ಸರ್ವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ.)

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಜಗತಿ (ಹಿ) ವ್ಯವಹಾರೋ ಲೋಕಸ್ಯ । ನ ತು ಪರಮಾತ್ಮನಿ ತಥಾ । ಅತೋ ಜಗತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ ಶಬ್ದಾನಾಂ ॥ ೧೭ ॥ ॥ ೫ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬಾಲಕರಿಗೆ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಸಿಂಹ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ.) (ಲೋಕಸ್ಯ=)ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವ ಜನರಿಗೆ, ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯವಹಾರ=ಬಹುಧಾ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಇದೆ. ಹಾಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಬಹುಲವ್ಯವಹಾರವು ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅದನ್ನು ಕೇಳುವವರಿಗೆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ವಾಚಕತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು (ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವವ್ಯವಹಾರವು) ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಇತರವಾದುದೇ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು. ॥ ೧೭ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ವಿಪ್ಲವಿಗೇನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಜೀವಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾದಿತಿ ಚೇತ್ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ ಓಂ ॥೧೮॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಜೀವಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾತ್=ಅಸ್ಯ ಯದೇಕಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಟಿಗಳಿಂದ ಅವಗತವಾದ, ಜೀವಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸರ್ವವಸ್ತುವಿಗೂ ತದಧೀನತ್ವಾವ್ಯವಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ (ಜೀವಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರಿಗೂ ಕೂಡ ಅವಾವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.) ಇತಿಚೇತ್=ಎಂದರೆ, ನ=ಅಲ್ಲ (ವಿಕೇಂದರೆ) ತತ್=ಉಪಾಸಾತ್ವೇಮಿಧ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅವಾವ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಪುಟಿಸಮುದಾಯವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ=ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಭಗವದ್ವಿಷಯಕ ವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು ಯದ್ವದ್ವಿಭೂತಿಮತ್ಸತ್ತಂ ಶ್ರೀಮದೂರ್ಜತಮೇವ ವಾ । ತತ್ರದೇವಾಗಚ್ಛ ತ್ವಂ ಮದು ತೇಜೋಽಂತನಸಂಭವಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ ಆ ಲಿಂಗಸಮುದಾಯವು ಭಗವತ್ಸಂಬಂಧಿಯೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಆಕ್ಷೇಪಾಂತವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ತದಧೀನತತ್ವಾತ್ಚೈವವಾಚ್ಯತ್ವನಿಹುಕ್ತಂ । ತಜೀವಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಯೋರ್ಲಿಂಗಂ ಅಸ್ಯ ಯದೇಕಾಂ ಶಾಖಾಂ ಜೀವೋ ಜಹಾತ್ಯಥ ಸಾ ಶುಷ್ಕತಿ (ಅಥ ಯಾನ್

ಜೀವೋ ಜಹಾತಿ ಸಾ ಶುಷ್ಕತಿ || (ಭಾ.ಉ.೬.೧೧.೨) | ವಾಯುನಾಹಿ ಸರ್ವೇ
ಲೋಕಾ ನೇನೀಯಂತೇ | ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ ಇತಿ ಚೇತ್ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ) ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವಾವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯತ್ವವು ಎಂದು ತದಧೀನತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನತ್ವರೂಪವಾದ ನಿಮಿತ್ತವು) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆ ನಿಮಿತ್ತವು ಜೀವಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಜೀವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರಿಗೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವಾವ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (ಆವರಲ್ಲಿ ಆ ಲಿಂಗವು ಅಸಿದ್ಧವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು.) ಅಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಜೀವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರಲ್ಲಿ ಆ ಲಿಂಗವು (ಆವಗತವಾಗುತ್ತದೆ) ಎಂದರೆ (೧) ಜೀವಃ ಅನಿರುದ್ಧಾಖ್ಯಪರಮಾತ್ಮನು, ಅಸ್ಯಃ ಈ ಜೀವವೈಕ್ಲದ, ಯದಾಃ ಯಾವಾಗ, ಎಕಾಂ ಶಾಖಾಂಃ ಒಂದು ಗೆಲ್ಲನ್ನು ಜಹಾತಿಃ ಬಿಡುತ್ತಾನೋ, ಅಥಃ ಆಗ, ಸಾಃ ಆ.ಶಾಖೆಯು, ಶುಷ್ಕತಿಃ ಒಣಗುತ್ತದೆ. (ಹೀಗೆಯೇ ೨ನೇ ಗೆಲ್ಲನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಆಗ ಅದೂ ಒಣಗುತ್ತದೆ.) (೨) ವಾಯುನಾಃ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಂದ, ಸರ್ವೇ ಲೋಕಾಃ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳೂ, ನೇನೀಯಂತೇಃ ತಂತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ೧ನೇ ಶ್ರುತಿಯು ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ಜೀವಪರವು. ೨ನೇ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಯುನಾ ವೈ ಗೌತಮ ಸೂತ್ರೇಣ ಪ್ರಬದ್ಧಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಆಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪರಿಹಾರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ | ಉಪಾಸಾತ್ಮೈವಿಧ್ಯಾದಿತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತತ್ವಾತ್ || ೧೮ || || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಃ ಸರ್ವವೂ ಜೀವ ಲಿಂಗದಿಂದ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರ ಅಧೀನವು ಎನ್ನುವ, ಜೀವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವಾವ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡದು. (ಎಕೆಂದರೆ) ಉಪಾಸಾತ್ಮೈವಿಧ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಖಂಡದಿಂದ ಅನ್ಯರ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾಗಿ ತೋರತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಭಗವತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತ || ೧೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳೂ ಅನ್ಯತ್ರ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಎಕೆಂದರೆ ಲೌಕಿಕಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯತ್ರ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವೇ ಸಮಾಕರ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವು. ವೈದಿಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅದರೂ ಸಮಾಕರ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮ ದೇವತಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯೇ ಪ್ರಯೋಜನವು ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ವೇದಗಳು ಜೀವರ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಮ್ಯಫಲಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲ ಮೋಕ್ಷವಾದರೂ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಕಲೇನ ಹೇಳದಿರುವ ಅನಂತಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನು

ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಆದಕಾರಣ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಅನ್ಯಾರ್ಥಂ ತು ಜೈಮಿನಿ ಪ್ರಶ್ನವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಭ್ಯಾಮಪಿ ಚೈವಮೇಕೇ ೬೦ || ೧೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಭಗವದ್ವಾಚಕತ್ವ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಕರ್ಮದೇವತಾದಿಜಗದ್ವಾಚಕತ್ವವೂ ಇದೆ. ಅದರಿಂದ ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಸಮಾಕರ್ಷಿಸಿ ವೇದಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಾದಿಜಗದ್ವಾಚಕತ್ವವು ಜಗತ್ತಿನ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು.) (೧) ಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾ, ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ, (೨) ಕಥಂ ನು ಭಗವಾ ಯಥಾ ಸೌದ್ಯ, ಇದುವೊಂದಲಾದ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರಶ್ನಾತ್ಮರೂಪರಿಂಗಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಇತರ ವಸ್ತುಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವೆಂದು ಕೆಲವು ಶಾವಿಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮುಖತಃ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಯಶಂ ನ ವೇದ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತಿಯೂ ಅದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪರಮಾತ್ಮಾಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಕರ್ಮಾದಿಕಮಪಿ ವದತೀತಿ ಜೈಮಿನಿ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾಕರ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜ್ಞಾನವೇ ಪ್ರಯೋಜನವು. ಅದುದರಿಂದ ಜಗದ್ವಿಜ್ಞಾನದ ಈಶ್ವರನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ರಮಾ ಚತುರ್ಮುಖ ರುದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ. (ವೇದವು) ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಅಂತೂ ವೇದವು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವುದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕೃಷ್ಣನ್ನು ಭಗವೋ ವಿಜ್ಞಾತೇ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಜ್ಞಾತಂ ಭವತೀತಿ | ತಸ್ಮೈ ಸ ಹೋವಾಚ ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ (ಆ.ಉ.೧.೧.) || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇ ಭಗವಾಃ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಅಂಗಿರಸ ಯುಷಿಗಳೇ, ನುಃಈಗ, ಸರ್ವಮಿದಂಈ ಕರ್ಮಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ, ಕೃಷ್ಣ ವಿಜ್ಞಾತೇಯಾರು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರು, ವಿಜ್ಞಾತಂತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (ಅಂದರೆ ಕೇವಲ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಫಲವಾದುದರಿಂದ ಯಾರನ್ನು ತಿಳಿದರೆ ವಿಜ್ಞಾತವಾದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಫಲವು ಆಗುತ್ತದೆ.) ಇತಿಎಂದು (ಅಂಗಿರಸ ಯುಷಿಗಳ ಹತ್ತಿರ ಶಾಸಕರು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರು ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಂಗಿರಸಯುಷಿಗಳು ಅವರ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಜ್ಞಾತವಾಗುವುದು. ವಿಜ್ಞಾತವಾದುದು ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯಕವಾದ ಭಗವತ್ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಫಲವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವನ್ನು ತದೇತತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವರು. ಅದಕೆ

ಉಪೋದ್ಧಾತರೂಪವಾಗಿ, ಎರಡು ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಥಮತಃ ಸರ್ವರೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ=ಎರಡು ವಿದ್ಯೆಗಳು, ವೇದತತ್ವೇ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕು, ಎಂದು, ಸಃ=ಅಂಗಿರಯಪಿಗಳು, ತಸ್ಯೈ=ಅ ಶೌನಕರಿಗೋಸ್ಕರ, ಉವಾಚ=ಹೇಳಿದರು. ಹಃ=ಸಂತೋಷವು. ಅಥವಾ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ಭಾಷ್ಯ || ಕಥಂ ನು ಭಗವಃ ಸ ಆದೇಶೋ ಭವತೀತಿ | ಯಥಾ ಸೌಮ್ಯೈಕೇನ ಮೃತ್ತಿಂಡೇನ
(ಭಾ. ಉ. ೬. ೧) ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಶ್ನವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಭ್ಯಾಂ || ೧೦ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (ಛಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಯೇನಾಪುತಂ ಪುತಂ ಭವತ್ಯಮತಂ ಮತಂ ಭವತ್ಯವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜ್ಞಾತಂ ಭವತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟರೆ, ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳೂ ಅದರ ಜ್ಞಾನಫಲವು ಲಭಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಿಜ್ಞಾತವಾಗುತ್ತವೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಅವುಗಳ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಆಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೇನೇ ಇತರವಾದುದು ಅಜ್ಞಾತವಾದಾಗ್ಯೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಂತೆಯೇ ಆಗುವುದು. ಅಂತಹ ಆದೇಶ (ಶ್ರೀಹರಿಯ)ನನ್ನು ಕೇಳಿರುವಿಯೋ ಅಥವಾ ಕೇಳಿಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಉದ್ಘಾಟಕರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ವೇತಕೇತುವು ಉದ್ಘಾಟಕರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಭಗವಃ=ಪೂಜ್ಯರಾದ ಉದ್ಘಾಟಕರೇ, ಸಃ=ಆದೇಶಃ=(ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟರೇನೇ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಾದಿಗಳೂ ಜ್ಞಾತಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಸಫಲವಾಗುವುವು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಆಗಲಾರದೋ) ಅಂತಹ ಆದೇಶ (ಶ್ರೀಹರಿ) ವಿಷಯಕವಾದ ಉಪದೇಶವು. ಕಥಂ=ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು. (ಅಂತಹ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ನಾನು)ನು=ಈಗ, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವೆನು. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, (ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ತಂದೆಯಾದ ಉದ್ಘಾಟಕರು ಮಗನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.) ಸೋಮ್ಯ=ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪವಾದ ಸೋಮಾರ್ಹನೇ, ಯಥಾ=ಹೇಗೆ, ಏಕೇನ ಮೃತ್ತಿಂಡನಃ=ಒಂದು ಮೃತ್ತಿಂಡವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ, (ಅದರ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಇತರವಾದ ಮೃಣ್ಮಯವಾದ ಘಟಾದಿಗಳೂ ಅಜ್ಞಾತಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಜ್ಞಾತಫಲವು ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನಾಖ್ಯ ಫಲವುಳ್ಳದ್ದು ಆಗುವುದೋ (ಅಂದರೆ ಮೃತ್ತಿಂಡಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಮೃಣ್ಮಯವಾದ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಮೃತ್ತಿಂಡಾದಿಗಳು ಕಾರಣಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗಲಾರದು.) (ಹೇಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಸಫಲವು ಆಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನವೇ ತತ್ವಯೋಜನವು) ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಭ್ಯಾಂ=ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಗಳಿಂದ ಇತರ ಜ್ಞಾನವು ಭಗವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಶ್ನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮುಖದಿಂದಲೂ ಹೀಗೆ ಮುಗ್ಧಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿವಮುಪಿ ಚೈಕೇ ಪಠಂತಿ | ಯಶ್ಚಂ ನ ವೇದ ಕಿಮ್ಭಾ ಕರಿಷ್ಯತಿ
(ಋ.೧.೧೬೪.೨.೯) | ಇತಿ || ೧೯ || || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಕೇವಲವಾಗಿ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಅಪಿ=ಮುಖದಿಂದಲೂ, ವಿವಂ=ಹೀಗೆ, ಅಂದರೆ ಅನ್ಯ ಜ್ಞಾನವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವೆನ್ನುವುದನ್ನು ವಿಕೇಯಗೃಹಾಶಾಖಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಪುರುಷನು ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆತನು ಕರ್ಮಾದಿವಿಷಯಕ ಯುಕ್ತಿನಿಂದ ಏನು ಮಾಡುವನು?

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗದಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ವೇದಾಧ್ಯಯನವು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗುವುದು. (೨) ಋತೋ ಅಕ್ಷರೇ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್ ಯಸ್ಮಿನ್ ದೇವಾ ಅಧಿವಿಶ್ವೇ ನಿಷೇದು|| ಯಶ್ಚಂ ನ ವೇದ ಕಿಮ್ಭಾ ಕರಿಷ್ಯತಿ ಯಸ್ತದ್ವಿಸ್ತ ಇಮೇ ಸಮಾಸತೇ || ಯಾರು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸರ್ವ ವೇದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ (ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸಾಮ್ಯವನ್ನಾಗಿಯೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ) ಆತನು ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಅಧೀತಗಳಾದ ಕರ್ಮಾದಿಪರಗಳಾದ ವೇದಗಳಿಂದ ಏನು ಮಾಡುವನು. ಅಂತೂ ಇತರ ವಿಷಯಗಳಾಗಿ ಅಧೀತಗಳಾದ ವೇದಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ (ಋತಃ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇತಿಹಾಸಾದಿ ಸಹಿತಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ವೇದಗಳು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೂ ವ್ಯಾಪ್ತನೂ ಚತುರ್ವಿಧ ನಾಶರಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವಿನ (ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿಯೇ) (ನಿಖಿಲ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ.) ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುತ್ತರೋ, ಯಾರು ಹೀಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ ಆ ದೇವತೆಗಳು (ಸಮಾಸತೇ) ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಯಥೇಷ್ಟ ಭೋಗವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಾರ್ಥವು. || ೧೯ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ವೇದದಿಂದ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಇತರ ವಾದುದನ್ನು ಹೇಳದೆ ವೇದದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜ್ಞಾನವು ಕೂಡಬಹುದು. ಇತರವಾದುದನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಯೋಜನವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಸಮಾಕರ್ಷವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾತ್ ಓಂ || ೨೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ, ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾತ್=ಕರ್ಮಾದಿಬೋಧಕ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮಾಕರ್ಷದಿಂದ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಕತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ತಥಾಚ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಮಧ್ಯಮಾದ್ವಿಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಪದಸಮನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಆಗದೆ ಹೋಗುವುದು.

ಭಾಷ್ಯ || ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯೇವಮನ್ವಯೋ ಯುಜ್ಯತೇ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ ಸ್ತಿತ್ಯಾಪಿ
ಪರಮಾತ್ಮನಾ || ೨೦ ||

|| ೧೨ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (ವೈದಿಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಜಗದ್ವಾಚಿತವು ಯುಕ್ತವೇ.)
ಕೇವಲ ಸ್ವರವರ್ಣ ಪದಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂಡಕ್ಕೂ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು
ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನಾರ್ಥಗಳಾದ ಕರ್ಮಾದಿ
ರೂಪಗಳಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಾಚಕವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ಅನ್ಯಪರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ್ಯೂ
ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾಪಿ=ಕರ್ಮದೇವತಾದಿ ವೇದಭಾಗರೂಪ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಪರಮಾತ್ಮನಾ=ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ,
ಸಂಬಂಧವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಪದಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ; ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಸಂಬಂಧವು
ಅಂದರೆ ಅಂತತಃ ಭಗವತ್ಪರತ್ವವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅಂತೂ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಅಂತಃಕರಣ
ಶುದ್ಧಾದಿಗಳು ಆಗಿ ಭಗವಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ವೇದಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅನ್ವಯ
ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ವಿಷ್ಣುತತ್ವನಿರ್ಣಯ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸುಧಾದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಸ್ತರಿಸಿರುವರು. || ೨೦ ||

ಒಲಿಕೆ || ಅನ್ಯವಚನವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವೆಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ
ಅದು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಎಂದಾಕಾಂಕ್ಷಾ ಬಂದರೆ ಅದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ
ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಸಿದ್ಧೇರ್ಲಿಂಗಮಾಶ್ವರಥಃ ಓಂ || ೨೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಜಗದ್ವಾಚಿತವು) ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಸಿದ್ಧೇ=ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾಃ ಎಂದು
ಅನ್ಯಮಾರ್ಗ ನಿಷೇಧಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ
ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೆ, ಲಿಂಗಂ=ಹೇತುವು, (ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು)
ಆಶ್ವರಥ್ಯಾಚಾರ್ಯರು (ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.)

ಭಾಷ್ಯ || ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ಅಯನಾಯ ವಿದ್ಯತೇ (ತೃ.ಆ.೩.೧೩.)| ಇತಿ
ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಸಿದ್ಧೇರ್ಲಿಂಗತ್ವೇನ ಕರ್ಮಾದಿಕಮುಚ್ಯತೇ | ಇತ್ಯಾಶ್ವರಥಃ |
ಯಸ್ಮಾದೇವಮನಿತ್ಯಫಲಮನ್ಯತ್ರಸ್ಯಾನ್ಯಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾಃ | ಇತಿ || ೨೧ || || ೧೩ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ಅಯನಾಯ ವಿದ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ
ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಇತರವಾದ ಮಾರ್ಗವು ಇಲ್ಲ ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು ಇತರವಾದುದಲ್ಲ ಎನ್ನುವ
ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅದಕ್ಕಾಗಿ)
ಲಿಂಗತ್ವೇನ=ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು ಎತಕ್ಕೆ ಆಗಬೇಕು, ಇತರವಾದುದು ಏಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು
ಆಕಾಂಕ್ಷಾ ಬಂದರೆ ಹೇತುವಾಗಿ, (ವೇದದಿಂದ ಸವಿಸ್ತರವಾಗಿ ಸಪರಿಕರವಾಗಿ) ಕರ್ಮಾದಿಗಳು
ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (ಹೀಗೆ) ಆಶ್ವರಥ್ಯಾಚಾರ್ಯರು (ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.) (ಆದುದರಿಂದ ಜಗದ್ವಾಚಿತವು

ಇದೆ.) (ಕರ್ಮಾದಿವಚನವು ಹೇಗೆ ಹೇತುವಾಗುವುದು ಎಂದರೆ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ
ವಿವಂ=ಅಮೃತೋ ವಾ ವ ಸೋಮಶೋ ಭವತಿ, ಯಾವದಿಂದ್ರಃ ಯಾವಸ್ತನುಃ ಇತ್ಯಾದಿ
ಉಕ್ತಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಅನ್ಯಶಃ=ಕರ್ಮಾದಿಗಳು, ಅನಿತ್ಯಫಲಂ=ವಿನಾಶಫಲವುಳ್ಳದ್ದು ದುಃಖಮಿತ್ರವಾದ
ಫಲವುಳ್ಳದ್ದೋ, ಅದುದರಿಂದ, (ಅದು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಲ್ಲ ಮೋಕ್ಷವು ದುಃಖಸಂಭವವಾದ ನಿತ್ಯ
ಸುಖರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದ) ಇತರವಾದ ದಾರಿಯು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲ
(ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಲಿಂಗವಾಗಿ ವೇದದಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.) ||
೨೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದಲೂ ಕರ್ಮಾದಿ ವಚನವು ಭಗವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವು
ಎನ್ನುವುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉತ್ಕಮಿಷ್ಯತ ವಿವಂಭಾವಾದಿತ್ಯೌಡುಲೋಮಿಃ

ಓಂ || ೨೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಉತ್ಕಮಿಷ್ಯತಃ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಂಧಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕವನಿಗೆ, ವಿವಂ=ಜ್ಞಾನ
ದಂತೆಯೇ, ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಂತಃಕರಣ ಶುದ್ಧಿದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಭಗವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ
ಸಾಧನತ್ವನಿಮಿತ್ತದಿಂದ, ಭಾವಾಶಃ=ಸಂಪಾದ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, (ವೇದಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಾದಿ ವಾಚಿತ್ಯವು.)
ವಿವಂ=ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ
ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಔಡುಲೋಮಿಃ=ಔಡುಲೋಮ್ಯಾಚಾರ್ಯರು, (ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.)

ಭಾಷ್ಯ || ಉತ್ಕಮಿಷ್ಯತೋ ಮುಮುಕ್ಷೋಃ ಕರ್ಮಾದಿನಾ ಭಾವ್ಯಂ ಸಾಧನಸಾಧನತ್ವೇನ |
ಅತಸ್ತದ್ವಕ್ಷಿ | ಇತ್ಯೌಡುಲೋಮಿರ್ಮನೃತೇ || ೨೨ || || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸಂಸಾರದಿಂದ ಉತ್ಕಮಣವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಂಧಮೋಕ್ಷ
ವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ, ಸಾಧನಸಾಧನತ್ವೇನ=ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿ,
(ಅಂದರೆ ಅಂತಃಕರಣ ಶುದ್ಧಿದ್ವಾರಾ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿರಿಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾಗಿ) ಕರ್ಮಾದಿನಾ=
ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ, ಭಾವ್ಯಂ=ಇರಬೇಕು. (ಅಂದರೆ-ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನು ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾಗಿ
ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು.) ಅತಃ=ಅದುದರಿಂದ, ತತಃ=ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು
ವಕ್ಷಿಃ (ವೇದವು ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ) ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಔಡುಲೋಮ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಫಲಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವು
ಬಂತು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಲೋಚನಾರ್ಥಂ ಫಲಶ್ರುತಿಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ
ಅಭಿರುಚಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಫಲಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು || ೨೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿ ವಚನವು ಭಗವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾದುದು
ಎನ್ನುವುದನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಅವಸ್ಥಿತೇರಿತಿ ಕಾಶಕೃತ್ : ಓಂ ॥ ೨೩ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಭಗವದ್ವಾಚಿತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಅವಸ್ಥಿತೇಃವಿಪ ಸೇತುವಿಧರಣಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜಗತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಾಧಾರನೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕು ಎಂದು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವೇದದಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಕಾಶಕೃತ್ ಜ್ಞಾನಿಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸರ್ವಂ ಪರಮಾತ್ಮನೃವಸ್ಥಿತಮಿತಿ ವಕ್ತುಂ ತದ್ವಚನಂ | ಇತಿ ಕಾಶಕೃತ್ : ॥ ೧೫ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಸರ್ವಜಗತ್ತು ಕರ್ಮಾದಿಗಳೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು (ವಿಪ ಸೇತುವಿಧರಣಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಂದರೆ ಆಧೇಯವಾದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನವು ವೇದದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಕಾಶಕೃತ್ ಜ್ಞಾನಿಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವೀರಿತಿ ॥ ಹೀಗೆ ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗಳ ಮತಗಳನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ತನ್ನ ಮತವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ಸೂತ್ರಕಾರರು. ಇವರ ಮತವೇ ತನ್ನ ಮತವಾಗಿದ್ದರೆ ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗ್ರಹಣವು ವ್ಯರ್ಥವು. ಅಲ್ಲದೆ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದವುಗಳು ಒಬ್ಬರ ಮತವು ಆಗಲಾರದು. ಒಂದೇ ವೇದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾಭಿಪ್ರಾಯವು ಕೂಡಲಾರದು. ವಿರೋಧವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮತಭೇದವೇ ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಮತಾದೇಕದೇಶವಿದಃ ಪರೇ | ವದಂತಿ ತೇ ಯಥಾಪ್ರಜ್ಞಂ ನ ವಿರೋಧಃ ಕಥಂಚನ ॥ ಇತಿ ಪಾದ್ಯೇ ॥ ೨೩ ॥ ಅಧಿ.೫ ॥ ॥ ೧೬ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಇತರರಾದ ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗಳು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅಂದರೆ ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಾನುಸಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಅರ್ಥದ ಏಕದೇಶ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು (ಅವರಿಗೆ ಅನಭಿಮತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದವರಲ್ಲ ಅವರ ಮತಗಳು ವ್ಯಾಸರ ಮತಗಳೇ ಸರಿ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಯಾರನ್ನು ವ್ಯಾಸರ ಶಿಷ್ಯರೆಂದು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ (ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದಾಗಲೀ) ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪಾದ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗಳ ಮತಗಳೇ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗ್ರಹಣವು ವ್ಯರ್ಥವು, ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಶಿಷ್ಯರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು. (೨) ವಿಜ್ಞಾತಂ ತೈರ್ಜಗಾದಾತ್ರ ತಾರತಮ್ಯಂ ನೃಣಾಂ ವದನ್ ಎಂದು ಅನುಷ್ಠಾಪ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ, ನೃಣಾಮುಲ್ಕಾಧಿಕಾರಿಣಾಮವಸ್ಥಾ ತಾರತಮ್ಯಂ ವದನ್ ಎಂದು ಸುಧಾದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ. (೧) ಜೈಮಿನಿಯುಷಿಗಳ ಮತವು ವಾಕ್ಯಸಮಸ್ತಯಾರ್ಥವು ಆದುದರಿಂದ ಪದಸಮಸ್ತಯಕ್ಕೆ ಆಯೋಗ್ಯರಾದ ಮಂದಾಧಿಕಾರಿ ವಿಷಯಕವು. (೨) ಆಶ್ವರಥ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಮತವು ವೈರಾಗ್ಯ ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಿಂತ

ಪ್ರಾಕೃಲದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಅಧಿಕಾರಿವಿಷಯಕವು. (೩) ಔದುರೋಮ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಮತವು ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಇರತಕ್ಕ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಾದ ಅಧಿಕಾರಿ ವಿಷಯಕವು. (೪) ಕಾಶ್ಯಪ್ಪಾಚಾರ್ಯರ ಮತವು ಜ್ಞಾನಸಂಪತ್ತವಸ್ಥಾ ವಿಶಿಷ್ಟ ಅಧಿಕಾರಿ ವಿಷಯಕವು. ಅಂತೂ ಮತಗಳು ಅನೇಕಾಧಿಕಾರಿ ವಿಷಯಕವು. || ೨೩. ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಅಸದ್ವಾ ಇದಮಗ್ರ ಅಸೀತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅಸತ್ಕೂ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಅಸ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಚೇದ್ವೇದ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಸದ್ವಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸಮಾಕರ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸಮಾಕರ್ಷಣಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು. ಈ ಸೂತ್ರವು ಕಾರಣತ್ವೇನ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣವು ಶೇಷವು ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ—ಈ ಸೂತ್ರವು ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಸಚ್ಚಿಬ್ಬಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗಿ ಸಮನ್ವಯ ಪರವಾದ ತ್ರಿವಾದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಅಶಾಬ್ದತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಚತುರ್ಥಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಕ್ಯವಿರೋಧನಿರಾಸಕವಾದ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅಸಂಗತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. (೨) ಅಸದ್ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಸಮಾಕರ್ಷಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾತ್ ನಿರಾಕರಿಸಿದೆ ಎಂದರೆ ಆಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾತ್ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯಪರತ್ವವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು, ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಯೋ ವೈ ಬಾಲಾಕ ವಿತೇಷಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ಕರ್ತಾ ಯಸ್ಯ ಚೈತ್ಯಮ್ ಸ ವೇದಿತವ್ಯಃ ಎನ್ನುವ ಕೌಷೀತಕೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಲರ್ಹನು ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಯಸ್ಯ ಚೈತ್ಯಮ್ ಎಂದು ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾಬ್ಜಜೀವಲಿಂಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜೀವನು ಎಂದಾಗಲೀ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ ವಿವೇಕಧಾ ಭವತಿ ಎಂದು ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಎಂದಾಗಲೀ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ವಿತ್ಯಮ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿತ್ ಸ್ವಲ್ಪಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಸಿದ್ದವಾದ ಜಗತ್ತೆಂದು ಅರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಶಬ್ದವು ಕ್ರಿಯತೇ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಕ್ರಿಯಮಾಣಃ (ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದು) ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂತೂ ವಿತ್ಯಮ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಭೂತವಾದ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರಿಬ್ಬರೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಹಿಂದಿನ ಮೂರು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅನುಮಾನಿಕಾರ್ಯಾಧಿಕರಣ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಅಶಾಬ್ದತ್ವವನ್ನೂ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ

ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಅವಿರೋಧವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯೋಕ್ತಿಯು ಅಸಂಗತವಾಗುವುದು. ನಮ್ಮ ರೀತ್ಯಾ ಸಮಾಕರ್ಷಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅನ್ವಿತಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೇನೇ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯವು ಕೂಡುವಾಗ ವಿತಚ್ಛಿಷ್ಟ ಎನ್ನುವ ಅಧ್ಯಾಹಾರವು ಕೂಡಲಾರದು. ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರ ಮತವೂ ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರೇತರವಾದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಖ್ಯತ್ವವು ೧ ಸಮಾನವೋ ೨ ಅಥವಾ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾದ ಮುಖ್ಯತ್ವವು, ಅನ್ಯತ್ರ ಹೀನವಾದ ಮುಖ್ಯತ್ವವು ಎಂದೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಅಕ್ಷಹರಿ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಆರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯತ್ವವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರೇತರವಾದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ತುಲ್ಯವಾದ ಮುಖ್ಯತ್ವವೇ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಈಶ್ವರೇತರದಲ್ಲಿ ಹೀನವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಗೇನೇ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಪರಿಭಾಷೆಯು ಎಂದು ಆಗುವುದು. ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಅಧಿಕೃತವಿದ್ದರೆ, ಅಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಬಾರದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಪುರುಷಾರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮದೇವತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಫಲಾಂತರವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸದೆ ಇರುವ ಮುಮುಕ್ಷುವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀನವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯವಹಾರವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಲ್ಲಿ ಅಧಿಕೃತವು ಎನ್ನುವುದೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಇತರತ್ರವೂ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಇದೆ. ಆದಕಾರಣ ಅನ್ಯತ್ರ ಹೀನವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು. ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಆತ್ಮಧಿಕವಾಗಿಯೇ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯತ್ವವು ಇತರತ್ರ ರೂಢಿಯಿದ್ದರೂ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿ ಅವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದಲೂ, ಇತರತ್ರ ಯೋಗವಿದ್ದರೂ ಯೋಗಮಹಾಯೋಗಗಳಿಂದಲೂ, ತಾರತಮ್ಯವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಮಹಾಯೋಗವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಶೇಳಿದು ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವ್ಯವಹಾರವು. ಬಾಲಕರಿಗೆ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಸಂಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಜನರಿಗೆ ಅನ್ಯತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಶಬ್ದವ್ಯವಹಾರವು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಕೂಡಬಹುದು. ಕರ್ಮ ದೇವತಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರನು ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಈಶ್ವರನ ಜ್ಞಾನ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವೇದ ಗತಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವ್ಯವಹಾರವು ಕೂಡಬಹುದು. || ೫ ||

ಸಮಾಕರ್ಷಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬ ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತ್ಮರೂಪರಿಂಗದಿಂದ ಅನ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು

ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳಾದ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ತ್ರೀಶಬ್ದಾ ಅಪಿ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ | ಇತ್ಯಾಹ

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರವು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಆಗಲಾರನು ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವಕ್ಕಾಗಿ) ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಆನಂದಮಯ, ಇಂದ್ರ, ವರುಣ, ಸೂರ್ಯ, ಅಗ್ನಿ, ಆಕಾಶ, ಪ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದ ಪುಲ್ಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮ ಆಕ್ಷರ ಜ್ಯೋತಿಃ ಮೊದಲಾದ ನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸರ್ವಾಯತನಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಅವಿಕೃತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವತ್ಸಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಯಾ ಪ್ರಾಣೇನ ಸಂವಿತೃದಿತಿರ್ದೇವತಾ ಮಾಯೀ ಎಂದು ಕಾಶಕದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಾಚಕಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಅಪಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾದೃಷ್ಟಾಂತಾನುಪರೋಧಾತ್ ಓಂ || ೨೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ=ವಿಜಾ ಹೇವ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಅವಿಕೃತಿಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ಯಾ ಪ್ರಾಣೇನ ಸಂವಿತೃದಿತಿರ್ದೇವತಾಮಯೀ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯತಃ ತತ್ತ್ವ=ವಿಷ್ಣುವೇ. ಶ್ರೀತತ್ತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾದೃಷ್ಟಾಂತಾನುಪರೋಧಾತ್=ಹಂತ್ಯತಮೇವ ಪುರುಷಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಯಥಾ ನದ್ಯಃ ಸ್ಥಂದಮಾನಾಃ ಎನ್ನುವ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಇವುಗಳ ಆನುಕೂಲ್ಯಸಿದ್ಧಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ವಾ ಅನುಸರಣದಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಹಂತ್ಯತಮೇವ ಪುರುಷಂ ಸರ್ವಾಣಿ ನಾಮಾನ್ಯಭಿವದಂತಿ (ವತ್ಸಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ) ಯಥಾ ನದ್ಯಃ ಸ್ಥಂದಮಾನಾಃ ಸಮುದ್ರಾಯಾಣಾಃ ಸಮುದ್ರಮಭಿಸಂವಿತಂತಿ | ವಿವಮೇವೈತಾನಿ ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಪುರುಷಮಭಿಸಂವಿತಂತಿ | ಇತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ-ದೃಷ್ಟಾಂತಾನುಪರೋಧಾತ್ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯೋಽಪಿ ಸ ವಿವ || ೨೪ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪುರುಷಂ=ಪೂರ್ಣಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವುಳ್ಳ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಹೇಗೆ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಸಮುದ್ರವೇ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ನದಿಗಳು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತವೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಮಿತಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ನಾಮಗಳು ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ವಾಚಕಗಳಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತವೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅಶೇಷನಾಮವಾಚ್ಯನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳ ಆನುಕೂಲ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು (ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು) ಪ್ರಧಾನವಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಾಚಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕಂಠತಃ ಹೇಳಿರುವರು. || ೨೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ ಈಗ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಭಿಧ್ಯೋಪದೇಶಾಚ್ಚ ಓಂ || ೨೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಭಿಧ್ಯೇಗೇ=ಇಚ್ಛಾಕೃತಿ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಭಿಧ್ಯಾಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು. ಹೀಗೆಯೇ ಅಭಿಧ್ಯೇಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರಸಂಬಂಧಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಭಿಧ್ಯೆಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನದ್ದೇ. ಹೀಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಭಿಧ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಇಚ್ಛಾರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅಭಿಧ್ಯೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಭಿಧ್ಯೇಯು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ತಥಾಚಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಾಮಾನ್ಯಹೇತುವಿನಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾದ ಇಚ್ಛಾತ್ವಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ಮಾಯಾಂ ತು ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಿದ್ಯಾನ್ಮಾಯಿನಂ ತು ಮಹೇಶ್ವರಂ | (ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರಶ್ರುತಿಃ ೪.೧೦) | ಮಹಾಮಾಯೇತ್ಯವಿದ್ಯೇತಿ ನಿಯತಿರ್ಮೋಹಿನೀತಿ ಚ | ಪ್ರಕೃತಿರ್ವಾಸನೇತ್ಯೇವ ತವೇಚ್ಛಾನಂತ ಕಥ್ಯತೇ (ಸ್ತುತಿಃ) || ಇತಿ ವಚನಾತ್ತದಭಿಧ್ಯೈವ ಚ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮಾಯೆ (ಇಚ್ಛೆ)ಯನ್ನಾದರೂ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು ಮಾಯೆಯನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು (ಈ ಶ್ರುತಿವಚನದಿಂದ) ಎಲೋ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಮಹಾಮಾಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿವಚನದಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಪ್ರಕೃತಿಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಇತರವಾದುದು ಅಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಏವಂಚ ಯಾವುದು ಪ್ರಕೃತಿಪದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅದು ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯೇ, ಮತ್ತೊಬ್ಬನದ್ದಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸೋಽಭಿಧ್ಯಾ ಸ ಜೂತಿಃ ಸ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಸ ಆನಂದಃ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಅಭಿಧ್ಯಾ ಚ ಸ್ವರೂಪಮೇವ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇಚ್ಛಾಸ್ವರೂಪನು. (ಸರ್ವಪ್ರೇರಕರೂಪತ್ವಾನ್ಮೂಲಿತ್ವ-

ಭಿಧೀಯತೇ | ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ) ಜೂತಿಃ ಪ್ರೇರಣಾರೂಪನು, ಪ್ರಜ್ಞಾಸ್ವರೂಪನು, ಆನಂದಸ್ವರೂಪನು ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಭಿಧ್ಯಾ (ಇಚ್ಛೆಯೂ ಕೂಡ) ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ. (ಭಿನ್ನವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.)

ಓತಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಇಚ್ಛೆಯು ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವಲ್ಲ ಮಾಯಿನಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದಲೂ, ತವ ಎನ್ನುವ ಪಶ್ಯೇವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಭೇದಸಾಧಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಧ್ಯಾಯತಿ ಧ್ಯಾನರೂಪೋಽಸೌ ಸುಖೀ ಸುಖಮತೀವ ಚ |
ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಯೋಗೇನ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥತಯೇಷ್ವತೇ || ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ || ೨೫ || || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಧ್ಯಾನಸ್ವರೂಪನಾದಾಗ್ಯೂ ಧ್ಯಾನಕರ್ತನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, (ಸುಖೀ=)ಸುಖಿಸ್ವರೂಪನಾಗಿ, ಅಂದರೆ ಸ ಆನಂದಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖಿರೂಪನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನೇ ಸುಖೀ ಎಂದು (ಶ್ರುತಿಸ್ಪೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.) ಚ ಶಬ್ದವು ಸೋಽಭಿಧ್ಯಾ ಎಂದು ಮಾಯಾರೂಪನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನೇ ಮಾಯಿನಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಯೀ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಮುಚ್ಚಾಯಕವು. ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯರೂಪವಾದ ಉಪಾಯದಿಂದ ವಿರುದ್ಧದರ್ಪಮೋಹೇತನಾಗಿ (ಅಂದರೆ—ನಿರ್ಭವನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರತೀತವಾದ ಸುಖಿತ್ವ ಸುಖಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನೆಂದು) (ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಿಂದ) ಆಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ (ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ) || ೨೫ ||

ಓತಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಇಚ್ಛಾದ್ವಾರಾ ವಾ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಾದರೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಗ್ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛೋಭಯಾಮ್ನಾನಾತ್ ಓಂ || ೨೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛಃ ಆದ್ಯಸೂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪವಾದ ದ್ವಾರವನ್ನಾಗಲೀ, ದ್ವಿತೀಯ ಸೂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಇಚ್ಛಾತ್ಮಕತ್ವರೂಪವಾದ ಪಾರಂಪರ್ಯರೂಪದ್ವಾರವನ್ನಾಗಲೀ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಗ್ವಿಯೇ ಉಭಯಾಮ್ನಾನಾತ್=ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಿತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪುರುಷಾದಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ವಿಷಃ ಸ್ತ್ರೀ ವಿಷ ಪುರುಷಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ. (ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು.)

ಭಾಷ್ಯ || ಏಷಸ್ತ್ರೋಷ ಪುರುಷ ಏಷ ಪ್ರಕೃತಿರೇಷ ಆತ್ಮೇಷ ಬ್ರಹ್ಮೇಷ ಲೋಕ ಏಷ
ಅಲೋಕೋ ಯೋಽಸೌ ಹರಿರಾದಿರನಾದಿರನಂತೋಽಂತಃ ಪರಮಃ
ಪರಾದಿಶ್ವರೂಪಃ | ಇತಿ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತೌ ಸಾಕ್ಷಾದೇವ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷತ್ವಾಮ್ನಾನಾತ್
|| ೨೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯು (ಸತತಂ ರಮಣಾತ್ ಸ್ತ್ರೀ ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ
ಪ್ರಕಾರ) ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರೀಡಿಸುವುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಈತನೇ ಪುರುಷಶಬ್ದ
ವಾಚ್ಯನು, ಈತನು ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಈತನು ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷದೋಷಗಳು
ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವ ನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. (ಶ್ರೀಹರಿಯು
ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಅನೇಕ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಲೋಕಃ=ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ
ಆಧಾರನು, ಅಲೋಕಃ=ಪ್ರಕಾಶರೂಪನು, ಯಾವ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಆಧಿಃ=ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ
ಕಾರಣನು, ವಿಶ್ವರೂಪಃ=ಸ್ತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪವುಳ್ಳವನು. (ಹಾಗಾದರೆ
ಆಧಾರಭೂತಗಳಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಾಶಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಾಶಗಳು ಆಗುವುವು
ಎಂದರೆ) ಅನಾದಿಃ ಅನಂತಃ=ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಾಶಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವವನು, ಪರಾತ್ ಪರಮಃ=ಉತ್ತಮವಾದ
ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮನು, ಅಂತಃ=ಅಂತಃಕನು, ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳ ಒಳಗೆ ಇರುವವನು,
ಹೀಗೆ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಯೇ (ಆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ) ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು
ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ವಿಶ್ವರೂಪಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಆವಾಶ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಎನ್ನುವ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆವಾಶ ವಸ್ತುಗಳ ಆಶ್ರಯತ್ವ, ಆವಾಶ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆ, ಆವಾಶ
ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಆವಾಶ ವಸ್ತುಗಳ ಕಾರಣತ್ವ, ಆವಾಶ ವಸ್ತುಗಳ ಆಕಾರತ್ವ,
ನಿಯಾಮಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ನಿಮಿತ್ತಗಳು ಉಕ್ತಗಳಾದವು. ನಿಯಾಮಕ ರೂಪಬಾಹುಲ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ
ವಿರುದ್ಧ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನು ಎಂದೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು. || ೨೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಲಕ್ಷಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ
ಸಂಕೇತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು
ಹೇಳಿ ಫಲಿತಾಂಶವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆತ್ಮಕೃತೇಃ ಪರಿಣಾಮಾತ್ ಓಂ || ೨೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಗೆ) ಪರಿಣಾಮಾತ್=ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಮಾಡಿ ಪರಿಣತ ವಸ್ತುಗಳ
ಸೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಪ್ರೇರಣಾತ್ಮಕ, ಆತ್ಮಕೃತೇಃ=ತತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕ ಬಹುರೂಪವುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಎನ್ನುವ ಯೋಗಬಲದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಕರೋತೀತಿ ಪ್ರಕೃತಿರಿತಿ ಯೋಗಾಚ್ಛ

|| ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಕರೋತೀತಿ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಎನ್ನುವ ಯೋಗದಿಂದಲೂ ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವತ್ತ್ವರೂಪವಾದ ಮಹಾಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲ ಪ್ರಯೋಗರೂಪವಾದ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಓಂಕಾರ || ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯವಾದ ಕೃತಿಯು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ, ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಕೃತಾವನುಪ್ರವಿಶ್ಯ ತಾಂ ಪರಿಣಾಮ್ಯ ತತ್ಪರಿಣಾಮನಿಯಾಮಕತ್ವೇನ ತತ್ರಸ್ಥಿತ್ವಾ (ಪರಿಣಾಮೇಷು ಸ್ಥಿತ್ವಾ) ಆತ್ಮನೋ ಬಹುಧಾಕರಣಾತ್ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ) ಅನುಃ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಆ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪರಿಣಾಮೀಕರಿಸಿ (ಅಂದರೆ—ತಾನು ಅವಿಕಾರನಾಗಿಯೇ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಮಹತ್ತ್ವಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ವಿಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಆ ಮೇಲೆ) ಪ್ರಕೃತಿ ಪರಿಣಾಮಗಳಾದ ಮಹತ್ತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ, ಪ್ರಕೃತಿ ಪರಿಣಾಮಗಳಾದ ಮಹತ್ತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದು (ಅವುಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗಾಗಿ) ತನ್ನ ರೂಪಗಳನ್ನು ಬಹುಧಾ ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ (ಈಶ್ವರನ ಕೃತಿಯು ಪ್ರಕೃತ್ಯವಾಗುವುದು.) (ಅದಕಾರಣ ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಕರೋತಿ ಎನ್ನುವ ಯೋಗದಿಂದಲೂ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವು.)

ಓಂಕಾರ || ತಾನು ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದಾರ್ಢ್ಯ ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಸ್ವತೀಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಥ ಹೈಷ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕೃತಿಮನುಪ್ರವಿಶ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ಬಹುಧಾ ಚಕಾರ | ತಸ್ಯಾತ್ಮಕೃತಿಸ್ತಸ್ಯಾತ್ಮಕೃತಿರಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ | ಇತಿ ಭಾಲ್ವವೇಯಶ್ರುತಿಃ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಮೇಯಾಂತರವು ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಪರಿಣಾಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ) ಅದನ್ನು ಪರಿಣಮಿಸಿ ಅದರ ಪರಿಣಾಮವಾದ ಮಹತ್ತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ (ಅಲ್ಲಿ ಇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ತನ್ನನ್ನು (ನಿಯಾಮಕ ರೂಪದಿಂದ) ಬಹುಪ್ರಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡನೋ, ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು (ಜ್ಞಾನಿಗಳು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಭಾಲ್ವವೇಯಶ್ರುತಿಯು (ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು.)

ಭಾಷ್ಯ || ಅವಿಕಾರೋಽಪಿ ಪರಮಃ ಪ್ರಕೃತಿಂ ತು ವಿಕಾರಿಣೀಂ | ಅನುಪ್ರವಿಶ್ಯ ಗೋವಿಂದಃ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ವಾಭಿಧೀಯತೇ | ಇತಿ ನಾರದೀಯೇ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯದ್ಯಪಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅತ್ಯಂತ ನಿರ್ವಿಕಾರನು ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನು. ಆದಾಗ್ಯೂ (ಚ=) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, (ವಿಕಾರಿಣೀಂ=) ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಉಪಚಯಾವ್ಯ ವಿಕಾರದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ, (ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪರಿಣಾಮೀಕರಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಪರಿಣಾಮವಾದ ಮಹತ್ತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಗಾಗಿ ತನ್ನನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿಯಾಮಕ ಬಹುರೂಪಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನೋ, ಆದುದರಿಂದ) ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಆದುದರಿಂದ (ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ) ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ನಾರದೀಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ (ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಗೋವಿಂದ: ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಕಾರೋಽಕ್ಷರ: ಶುದ್ಧ: ಎನ್ನುವ ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪರರು ಮಾಡಿರುವ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚಾನ್ಯತ್ಕಲ್ಪಂ । ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಾತ್ (ಅಪ್ರಮಾಣಾತ್ವಾತ್) || ೨೭ ||
|| ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಾವು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಇತರವಾದ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣನು ಎನ್ನುವುದು (ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೆಂದು) ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡದು. (ಎಕಿಂದರೆ) (ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣನು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ) ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅವಿಕಾರ: ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಸಮನ್ವಯಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ. (ಪರರು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೇ.) || ೨೭ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವು ಸ್ವೀಲಿಂಗವಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಪುರುಷನಾದುದರಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ಸ್ವೀತ್ವವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಯೋನಿಶ್ಚ ಹಿ ಗೀಯತೇ ಓಂ || ೨೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಯದ್ವಾಕ್ಯೋನಿಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಲ್ಲದೂ ಸ್ವೀತಿಯಿಲ್ಲದೂ ಆ ವಿಷ್ಣುವು ಯೋನಿಃತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದಲೇ ಸರ್ವೋತ್ಪಾದಕನು ಎಂದೂ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀತ್ವ ವುಳ್ಳವನೆಂದೂ (ಅಂದರೆ ಅವ್ಯವಧಾನೇನ ಉತ್ಪತ್ತಿದ್ವಾರತ್ವವುಳ್ಳವನೆಂದೂ) ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಪ್ರಕೃತ್ಯಕ್ಷರಣನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಉತ್ಪತ್ತಿದ್ವಾರತ್ವರೂಪವಾದ ಯೋನಿಶ್ಚನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೂ ಸ್ವೀರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದ ರಿಂದಲೂ ಸ್ವೀಲಿಂಗಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ಆತನಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಲೀ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಸ್ವೀಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಿಕೊಡದು.

ಭಾಷ್ಯ || ಅವ್ಯವಧಾನೇನೋತ್ತತ್ತಿದ್ದಾರತ್ವಂ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವಂ । ತಚ್ಚಾಸ್ಥೈರ್ಯವ ಹಿ ಗೀಯತೇ
ಯದ್ಭೂತಯೋನಿಂ ಪರಿಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ (ಮು.೧.೧.೬) | ಇತಿ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ವಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಮಕ್ಕಳ ಉತ್ಪತ್ತಿದ್ದಾರವಿರುವಿಕೆಯು (ಅಂದರೆ
ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದಲೇ ಅಪತ್ಯೋತ್ಪಾದಕತ್ವವು) ಸ್ವಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು. ಆತ್ಮಕೃತೇಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ
ಪ್ರಕೃಷ್ಠರಣಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಉಕ್ತಯೋನಿತ್ವವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ
ಸ್ವಲಿಂಗಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಎನ್ನುವ ಸಮುಚ್ಚಾಯಕವು ಚ ಶಬ್ದವು. ಆದಾದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ.
(ಇತರರಿ ಅಲ್ಲ) ಹೀಯಾದ ಕಾರಣದಿಂದ, ಭೂತಯೋನಿಂಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿ
ಇಟ್ಟಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಪ್ರಾಣಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದಲೇ ಉತ್ಪಾದಕವಾದ
ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಯಾರನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹುದು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ
ಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದು. ಹೀಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, (ಆದಕಾರಣ ಆತನೇ ಪ್ರಕೃತಿ
ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.)

ವಿತೇಷಾಂಶ || ಯದ್ಯಪಿ ಯೋನಿರ್ಭಾರ್ಯಾ ತಥಾ ಸ್ಥಾನಂ ಯೋನಿಃ ಕಾರಣಮೇವ ಚ ||
ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಯೋನಿಶಬ್ದವು ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನರೂಪವಾದ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಅಪತ್ಯೋತ್ಪಾದನ
ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯು ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ
ಇಂತಹ ಯೋನಿತ್ವವು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಉತ್ಪತ್ತಿದ್ದಾರತ್ವವು ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವಲಿಂಗಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗ
ದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತವು ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ? ತನ್ನಿಮಿತ್ತ ಸ್ವಲಿಂಗಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ
ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವ್ಯವಧಾನೇನ ಸೂತಿಪ್ತು ಪುಂಸ್ತ್ವಂ ವಿದ್ವದ್ವಿರುಚ್ಯತೇ । ಸೂತಿರವ್ಯವಧಾನೇನ
ಪ್ರಕೃತಿತ್ವಮಿತಿ ಸ್ಥಿತಿಃ (ಸೂತಿಮವ್ಯವಧಾನೇನ ಸ್ತ್ರಿತ್ವಮಾಹುರ್ಮನೀಷಿಣಃ) |
ಉಭಯಾತ್ಮಕಸೂತಿತ್ವಾದ್ವಾಸುದೇವಃ ಪರಃ ಪುಮಾನ್ । ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪುರುಷಶ್ಚೇತಿ
ಶಬ್ದೈರೇಕೋಽಭಿಧೀಯತೇ । ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ || ಅಧಿ. ೬ || ೨೮ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ವ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಧಾನದಿಂದ, ಸೂತಿಃ ಅಪತ್ಯೋತ್ಪಾದಕತ್ವವು, ಪುಲ್ಲಿಂಗ
ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು, ಪ್ರಕೃತಿತ್ವಂ ತುಃ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದೋಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ವಲಿಂಗ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿ
ನಿಮಿತ್ತವಾದರೂ, ಸ್ವ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ, ಸೂತಿಃ ಅಪತ್ಯೋತ್ಪಾದಕತ್ವವು, ಹೀಗೆ
ಸ್ಥಿತಿಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ಸ್ಥಿತಿಯು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಸೂತಿ
ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಲೋಕವಿಕ್ಷಣನಾದ ಪುರುಷಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನಾದ ವಾಸುದೇವನು ಒಬ್ಬನೇ ಪ್ರಕೃತಿಃ
ಪುರುಷಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಸ್ವಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು
ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಪತ್ಯೋತ್ಪಾದಕತ್ವವೇ ಅಸಿದ್ಧವು. ಉಭಯವಿಧವಾದ ಅಪತ್ಯೋತ್ಪಾದಕತ್ವವು ಸುತರಾಂ ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದರೆ—ವಾನಾತ್ಮೋದೇವನಾದ್ವಾಸುದೇವಃ ವಾಸಾತ್ ದ್ಯುತೇಃ ಭಾದನಾತ್ ತ್ರೀಡಯಾ ಚ | ಬಲಾದಸುತ್ಪಾದಾತ್ಪ್ರತೋ ವರ್ತನಾಚ್ಚ ತಂ ವಾಸುದೇವಂ ಪ್ರದದಂತಿ ವೇದಾಃ ॥ ಎನ್ನುವ ನಿರುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಸೂತಿಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. (೨) ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸ್ವರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಸ್ವೀತಬ್ಧವಾಚ್ಯತ್ವವು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ನೈನಂ ವಾಚಾ ಪ್ರಿಯಂ ಬ್ರುವನ್ ಎಂದು ನಿಷೇಧವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಕೇವಲ ಸ್ವೀತವನ್ನಾಗಲೀ ಲೌಕಿಕ ಸ್ವೀತವನ್ನಾಗಲೀ ತಿಳಿಯಕೊಡದು ಎಂದು ಅದರ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ—ನೈನಮಪ್ರೀಪುಮಾನ್ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ॥ ೨೮ ॥

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ ॥ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕರ್ತನು (ಅಂದರೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನು) ಮಾತ್ರನು ಎಂದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ (ಉಪಾದಾನಕಾರಣನೂ) ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಯೇನಾಪುತ್ರತಂ ಶ್ರುತಂ ಭವತಿ ಎನ್ನುವ ಒಂದರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವವಿಜ್ಞಾನಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯೂ ಯಥಾ ಸೌಮ್ಯೈಕೇನ ಮೃತ್ತಿಂಗಳೇನ ಎನ್ನುವ ದೃಷ್ಟಾಂತವೂ ಕೂಡುವುದು ಎಂದು ಒಂದನೇ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಇಬ್ಬರೂ ಹೇಳುವರು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಆಶಾಬ್ಧತ್ವವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಯಾಂತರ್ಭಾವವೂ ಪಾದಾಂತರ್ಭಾವವೂ ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಸಾಂಖ್ಯರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಈ ಪಾದದ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಮೂರು ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ನಿರಸ್ತವಾಗುತ್ತಿರಲು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಮೂರು ಅಧಿಕರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಇದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ತಿತ್ವಾತ್ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾತ್ ಎಂದು ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅನೇಕ ಅಧಿಕರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಏಕಜ್ಞಾನೇನ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಾದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಚೇದ್ವೇತಃ | ಉಪಾದಾನಂ ತರ್ಹಿ ಭವೇತ್ತತ ವಿವಾನಿಮಿತ್ತತಾ|| ಒಂದರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವ ವಸ್ತುವಿನ ಜ್ಞಾನವಾಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣನೆಂದು ಆಗುವುದಾದರೆ ಅದೇ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನು ಅಲ್ಲವೆಂದೇ ಆಗುವನು. ಜಗತ್ತಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನು ಆಗುವುದಾದರೆ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಭೇದವು ಬರುವುದರಿಂದ ಏಕಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವವಿಜ್ಞಾನವು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು. ಮತ್ತು ತದಾತ್ಮಾನಂ ಸ್ವಯಮಕುರುತ ಎಂದು ಆತ್ಮನಿಗೇನೇ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮತ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಚ್ಚತ್ವಚ್ಚಾಭವತ್ ಎಂದು ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಯದ್ಯುಕ್ತಯೋನಿಂ ಎಂದು ಯೋನಿಶಬ್ದವು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣನು (ಅಂದರೆ ಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನನು) ಎಂದು ೪, ೫, ೬ವೇ ಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಸರ್ವಭ್ರಮಾಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ರಜ್ಜುವಿನಲ್ಲಿ ರಜ್ಜು ಸರ್ಪಂ ಕರೋತಿ ಎಂದಾಗಲೀ ಸರ್ಪೋಽಬಧತ್ ಎಂದಾಗಲೀ ಸರ್ಪಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣತಾ ಎಂದಾಗಲಿ ಸರ್ಪಯೋನಿಃ ಎಂದಾಗಲೀ ವ್ಯವಹಾರವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ವಿವರ್ತಮತದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ

ರಜ್ಜುವು ಸರ್ಪವೆಂದು ತೋರಿದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಗದ್ರೂಪದಿಂದ ತೋರುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಮತದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದ ಪ್ರಕೃತಿ, ಪರಿಣಾಮ, ಯೋನಿಶಬ್ದಗಳು ಕೂಡಲಾರವು ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಏಷಾ ಹೈವ ಪ್ರಕೃತಿರವಿಕ್ರತಿ: ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳಾದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಾಚಕಗಳೋ ಅನ್ಯವಾಚಕಗಳೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಅನ್ಯವಾಚಕಗಳು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವುಗಳು ಅನ್ಯತ್ವವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ಪರಮ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಸ್ವತ್ವವು ಇಲ್ಲ ನೈನಂ ವಾಚಾ ಸ್ತ್ರಿಯಂ ಬ್ರುವನ್ ಎಂದು ಸ್ವತ್ವನಿಷೇಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ರೂಪವಿಶೇಷದಿಂದ ಸ್ವತ್ವವು ಇದೆ ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ನಪುಂಸಕಶಬ್ದವು ಕಲ್ಪಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಂತೆಯೇ ಶಬ್ದಸಾಧುತ್ವ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಾದರೂ ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚವು ಕೂಡಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅನ್ಯವಾಚಕಗಳೇ ಎಂದರೆ—ಹಂತ್ಯತಮೇವ ಪುರುಷಂ ಸರ್ವಾಣಿ ನಾಮಾನ್ಯಭಿವದಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸರ್ವಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ನದೀ ಸಮುದ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನುಪಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಾಯಾಂ ತು ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಿದ್ಯಾತ್, ಪ್ರಕೃತಿರ್ವಾಸನಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ತುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಪದವಾಚ್ಯತ್ವವಿದೆ. ಆ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಸೋಽಭಿದ್ಯಾ ಸ ಜೂತಿ: ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ವಿಚ್ಛ್ರೇಷ ಪುರುಷ: ಎಂದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಮಹತ್ತತ್ವಾದಿರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮೀಕರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕವಾಗಿ ತಾನೂ ಒಹುರೂಪವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಕೃತಿಯಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ಯೋಗವು ಕೂಡುವುದು. ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಸೂತಿಹೇತುತ್ವರೂಪವಾದ ಸ್ವತ್ವವು ಯದ್ಯಾತ್ರಯೋನಿಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಯೋನಿಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥನು ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. || ಆಧಿ.೬ ||

ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೭ ಏತೇನ ಸರ್ವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಮುಖ ವೇದ್ಯತ್ವ ನಿಷ್ಪರೂಪತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಅನ್ಯತ್ವ ಅಸದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಅಸತ್ ಶೂನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಏತೇನ ಸರ್ವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ಓಂ ॥ ೨೯ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಏತೇನಃಓಂದ ಹೇಳಿದ ತದಧೀನತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ, ಸರ್ವೇಶೂನ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ (ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು) ನಿರ್ಣೇತಗಳಾಗಿವೆ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಯದ್ಯಪಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯವನ್ನುದಾಹರಿಸಲಿಲ್ಲ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಅಸತ್ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಘಟಿತವಾದ ವಾಕ್ಯಾಂತರವನ್ನುದಾಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಚಂದ್ರಿಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ತದ್ವೈಕ ಅಹುಃ ಅಸೇದೇವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯವಾಕ್ಯವು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಎಂದು ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಅಸದಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಏತೇನ ಸರ್ವೇ ಶೂನ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾ ಅಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ । ಏಷ ಹೈವ ಶೂನ್ಯ ವಿಷಯೋಽವ ತುಚ್ಛ ವಿಷಯೋಽವಾಭಾವ ವಿಷಯೋಽವಾಪ್ಯಕ್ತೋಽದೃಶೋಽಚಿಂತ್ಯೋ ನಿರ್ಗುಣಶ್ಚ । ಇತಿ (ಓ) ಮಹೋಪನಿಷದಿ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ತದಧೀನತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಓಂದ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಸಮುದಾಯದಿಂದ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಿತಗಳಾದವುಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಅವಿಶಿಷ್ಟಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಅಸತ್ ಶೂನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಪರಗಳೆಂದು ನಿರ್ಣೇತಗಳಾಗಿವೆ. (೨) (ಹಾಗಾದರೆ— ಅಸದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ನಿಷೇಧಮುಖ ವೇದ್ಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೇಗೆ ವಾಚ್ಯನಾಗುವನು, ಎಂದರೆ—) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ದುರ್ಜನರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತನೋ, ಅದೃಶ್ಯನೋ, ಅಚಿಂತ್ಯನೋ, ನಿರ್ಗುಣನೋ, ಆದಕಾರಣ ಆತನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಸನ್, ತುಚ್ಛಃ, ಅಭಾವಃ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಮಹೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಅಸದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ದುರ್ಜನರಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಲಾಗಲೀ ಎದ್ದದ್ರೂಢಿಯಿಂದಾಗಲೀ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕಗಳೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಗಳಾಗಿವೆ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಏಷ ಹೈವ ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೇ ಶೂನ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ರೂಢಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈಗ ಯೋಗವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕೂಡ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಶಮೂನಂ ಕುರುತೇ ವಿಷ್ಣು ರದೃಶ್ಯಃ ಸನ್ ಪರಃ ಸ್ವಯಂ । ತಸ್ಮಾಚ್ಚೂನ್ಯ ಇ(ಮಿತಿ)ತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಸ್ಮೋದನಾತ್ಪಚ್ಛ ಉಚ್ಯತೇ ॥ ನೃಪ ಭಾವಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಕೇನಚಿತ್ತುರುಷೋತ್ತಮಃ । ಆತೋಽಭಾವಂ ವದಂತ್ಯೇನಂ ನಾಶ್ಯತ್ವಾನ್ಯಾಶ ಇ(ಮಿ)ತ್ಯಪಿ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು (ಪರಃ ಸತ್=) ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾಗಿಯೂ ಪೂರ್ಣ ಸುಖರೂಪಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವವನಾಗಿಯೇ ಇತರರ ಸುಖವನ್ನು ತಾನು ತನ್ನ ಸುಖದಿಂದ ಅಲ್ಪವನ್ನಾಗಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಆದಕಾರಣ ಶೂನ್ಯನು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ತಾನು (ದುರ್ಜನರಿಗೆ) ಅಧ್ಯಶ್ಯನಾಗಿಯೇ ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ತುಚ್ಛ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಷ್ಣುವು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ (ಸರ್ವ ಜಗತ್ಕಾರಣನಾಗಿಯೂ ಅನಂತನಾಗಿಯೂ) ಪುರುಷೋತ್ತಮನು ಆಗಿದ್ದಾನೋ, ಆದುದರಿಂದ ಯಾರಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆಗಲಿ: ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಲಿ: ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಈ ಹರಿಯನ್ನು ಅಭಾವವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವರಿಗೂ ಅಶ್ಯನಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ (ಅಭಕ್ತ್ಯನಾದುದರಿಂದ) ನಾಶನು ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಸ್ಯ ತದಧೀನತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಚ್ಛಾಭಿಧೇಯತಾ | ಅನ್ಯೇಷಾಂ ವ್ಯವಹಾರಾರ್ಥ-
ಮಿಷ್ಯತೇ ವ್ಯವಹರ್ಯಭಿಃ || ಇತಿ ಮಹಾಕೌಮೇ (ಕೌರ್ಮೇ) || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ವಗತವಾದ ಅಥವಾ ಪರಗತವಾದ ಅಸತ್ ಶೂನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸ್ವಾಮಿಯಾದುದರಿಂದ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಸರ್ವಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯತ್ವವು. (ಆದುದರಿಂದಲೇ) ಅಸತ್, ಶೂನ್ಯ, ತುಚ್ಛ, ಅಭಾವ, ನಾಶ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರಮಮುಖ್ಯಾರ್ಥನು ಶ್ರೀಹರಿಯು. ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಿಗಾದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವೇ ಆದ ಅವಾವ ಶಬ್ದಗಳ ಪರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಹಾನಿಉಪಾದಾನ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅವಾವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಅವಾವ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯುವವರಿಂದ ಅವಾವ ಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಮಹಾಕೌರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಏತೇನ ತದಧೀನತ್ವಾದ್ವೈಕ್ಯಸಮುದಾಯೇನ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತದಧೀನತ್ವ (ತತ್ತ್ವಾಮಿಕತ್ವ) ಮಹದ್ವಚ್ಛ ಮೊದಲಾದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯುಕ್ತಿಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ. (ಅಸದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುಪರಗಳೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತಗಳಾಗುತ್ತವೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯು ಏತಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಂ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪ್ತೈಕಸ್ಯಾಧ್ಯಾಯಮೂಲತಃ | ದ್ವಿರುಕ್ತಂ ಕುರ್ವತೇ
ಪ್ರಾಜ್ಞಾ ಅಧ್ಯಾಯಾಂತೇ ವಿನಿರ್ಣಯೇ || ಇತಿ ವಾರಾಹಸಂಹಿತಾಯಾಂ
(ವಾರಾಹೇ) || ೨೯ || ಅಧಿ. ೭ || || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಧ್ಯಾಯದ ಆದಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಅಂತ್ಯಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಅವಧಾರಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿನಿರ್ಣಾಯಕ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ವಾರಾಹಸಂಹಿತಾ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಆದುದರಿಂದ ಅಸದಾದಿಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ

ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮಧಿಗಮ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅನಂತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.)

ಅಪರ್ಯಾಯಾನಂತಶಬ್ದೈರ್ಯೋಗಿಕ್ಯೆಗುರ್ಗವಾಚಕೈಃ | ವಾಚ್ಯತ್ವಾದ್ಭಕ್ತಗುಣಃ ಸಿದ್ಧಾ ಸಮಸ್ತಗುಣ ಪೂರ್ಣತಾ || ೨೯ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಪ್ರಧಾನವು ಕಾರಣವು ಎನ್ನುವ ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪರಮಾಣ್ವಾದಿಗಳು ಕಾರಣಗಳು ಎನ್ನುವ ವಾದಗಳೂ ನಿರಸ್ತಗಾದವು ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪ್ರಧಾನ ಪರಮಾಣ್ವಾದಿ ಕಾರಣ ವಾದಗಳನ್ನು ಸಮಯ ವಾದದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅವುಗಳನ್ನೇ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪೌನರುಕ್ತವು ಬರುವುದು. (೨) ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ನಿರಸ್ತಗಳು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವೂ ಸ್ವರಸವಲ್ಲ. ಪಾದಭೇದದಂತೆಯೇ ಪ್ರಮೇಯ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದಿಂದಲೇ ಅಧ್ಯಾಯಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಪಾದದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭ್ಯಾಸವು ಇರಬೇಕಾಗುವುದು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ವಿದ್ಯಾವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯಲರ್ಹವಾದುದು ಇನ್ನೊಂದು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆವಾವ ವಿದ್ಯಾವಾಸನದಲ್ಲಿ ನ ಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ ನ ಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಭ್ಯಾಸವು. (ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯು) ಕರ್ಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಒಂದೊಂದರಿಂದಲೇ ರಾಗಿಯಾದವನಿಗೆ ಇಷ್ಟವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆವಾವ ಕರ್ಮಾವಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ತಥಾಚ ನಿರ್ಣೇತವ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸವು. ಕರ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಅಭ್ಯಾಸ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ)ವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿ ಅಧಿಕರಣವೂ ಒಂದೊಂದು ವಿದ್ಯೆಗೆ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅಭ್ಯಾಸವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ನಿಜೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ)ದಿಂದ ತಿಳಿಯತಕ್ಕುದು ಇನ್ನೊಂದು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದರಿಂದ ೨ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ತ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (೨) ಮತ್ತು ಸಂಧೀಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿರ್ಯಶಸಾ ಬ್ರಹ್ಮ ವರ್ಚಸೇನ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ಲೋಕೇನ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಶು ಮೊದಲಾದ ಫಲಗಳುಳ್ಳ ವಿದ್ಯಾವಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭ್ಯಾಸವು ಕಂಡದೆ. (೩) ಕರ್ಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಋಗ್ವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸವು ಕಂಡದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಅಪದ್ವಾಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಅಸತ್ ಶೂನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು

ಈಶ್ವರವಾಚಕಗಳೋ ಅನ್ಯವಾಚಕಗಳೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸ್ವರೂಪಹಾನ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸ್ತೋತ್ರವು ಕೂಡಬಹುದು. ಸ್ವರೂಪ ಹಾನಿಯು ಬರುವುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ್ಯತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಅಸದಾದಿ ಪದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕೂಡಲಾರದು. ಅಸತ್ತು ನಿಷ್ಟರೂಪವಾದುದರಿಂದ ನಿಯಮನವು ಕೂಡದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದಕ್ಕೆ ಈಶಾಧೀನತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಸದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಅನ್ಯವಾಚಕಗಳೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶೂನ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದವುಗಳಾಗಾಗ್ಯೂ ಶಮೂನಂ ಕುರುತೇ ಇದಮೊದಲಾದ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯೋಗವು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅಸತ್ತಿಗೂ ಅಸತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಯಮನವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ತದದೀನತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಹೇಳಿದ ಸಾಧಕದಿಂದ ಅಸತ್ ಶೂನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನು ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅಪರ್ಯಾಯಾನಂತರಚ್ಛೇದೋಗ್ನಿಗೈ ಗುಣವಾಚ್ಯತೆ : ವಾಚ್ಯತಾದ್ವೈತ್ಯಃ ಸಿದ್ಧಾ ಸಮಸ್ತಗುಣಪೂರ್ಣತಾ || ಅಧಿ.೭ ||

ಇತಿ ಮತ್ಯುಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ
ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ (ಪಾದ)ವಿರಚಿತೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ || ೧-೪ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. || ೧-೪ ||

ಜಯತಿ ಶ್ರೀರಮಾಕಾಂತಃ ಜಯತಿ ಶ್ರೀಶ್ಚ ತತ್ಪ್ರಿಯಾ |
ಶ್ರೀಶ್ರೀಶಭಕ್ತೋ ಜಯತಿ ಮಧ್ವೋ ವಿಧ್ವಸ್ತಸಾಧಸಃ ||

ಕರೋತು ಮಮ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಹರಿಹರಯಮುಖಾಭಿಧಃ |
ಗುರುಶ್ಚ ಮಧ್ವನಾಮಾ ಮೇ ವರದೋಽಸ್ತು ನಿರಂತರಂ ||

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯವು ಸಂಪೂರ್ಣವು

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯ ಂನೇ ಪಾದ

ಯುಕ್ತಿಪಾದಃ

೧. ಸ್ವತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಸಂಗತವಾಗಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥ ಉಕ್ತೇಽರ್ಥೇಽವಿರೋಧಂ ದರ್ಶಯತ್ಯನೇನಾಧ್ಯಾಯೇನ ।
ಪ್ರಥಮಪಾದೇ ಯುಕ್ತವಿರೋಧಂ । ಪ್ರಥಮತಃ ಸ್ವತ್ಯವಿರೋಧಂ ದರ್ಶಯತಿ
॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ವೈದಿಕ ಅಪರ್ಯಾಯ ಅನಂತ ಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸರ್ವಜಗತ್ಪರಣತ್ವರೂಪವಾದ ಯಾವ ಅರ್ಥವು ಂನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ) (ಸೂತ್ರಕಾರರು) ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಯುಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧಾಭಾವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. (೨) (ಈ ಪಾದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಂನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನದಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. (೩) (ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೇ ಂನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಂನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕಾರ್ಥವಿಷಯ ಅಪ್ರವಾಕ್ಯರೂಪವಾದ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ವತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧಾಭಾವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯವು ಸರ್ವಸಮನ್ವಯದ್ವಾರಾ ಜಗತ್ಪತ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನೇ ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು, ಈ ಅಧ್ಯಾಯವು ವಿರೋಧನಿರಾಸದಿಂದ ಜಗತ್ಪತ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿ ಸ್ವೈರ್ಯಸಾಧಕವಾಗಿ ಹೇತುವು ಆಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯಕ್ಕೂ ಈ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೂ ಹೇತುಹೇತುಮದ್ಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಗತಿಯು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (೨) ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ವತಿಗಳು ಯುಕ್ತಿಗ್ರಂಥನರೂಪಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಿವಿರೋಧಾಭಾವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಈ ಅಧಿಕರಣವೂ ಯುಕ್ತವಿರೋಧಪ್ರತಿಪಾದಕವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು. (೩) ಇದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಯು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ಯುಕ್ತಿಭಿಃ ಸಮಯೈಃ ಶುದ್ಧವೇದೈರ್ಯುಕ್ತಪ್ರಬಂಹಿತ್ಯಃ । ವೇದೈಶ್ಚಾಪ್ಯವಿರೋಧೋಽತ್ರ ಕ್ರಮಾತ್ಪಾದೇಪು ಕೀರ್ತ್ಯತೇ ॥ ಂನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವೂ ಂನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕಾರ್ಥಗೋಚರ ಬಹುಜನಪರಿಗೃಹೀತವಾಕ್ಯ ಸಂದರ್ಭರೂಪವಾದ ಸಮಾಯಾವಿರೋಧವೂ ಂನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧವೂ, ಂನೇ

ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಯುಕ್ತ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧವೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಿರೋಧಗಳು ಯುಕ್ತಾದಿರೂಪದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವಿರೋಧವೂ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ವತ್ಯನವಕಾಶದೋಷಪ್ರಸಂಗ ಇತಿ
ಚೇನ್ನಾನ್ಯಸ್ವತ್ಯನವಕಾಶದೋಷಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಓಂ || ೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ) ಸ್ವತ್ಯನವಕಾಶದೋಷಪ್ರಸಂಗಃ=ನಿರವಕಾಶಗಳಾದ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಇತರ ಸ್ವೈಗಳ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಭ್ಯುದೋಷವು ಬರುವುದೋ, (ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಜಗತ್ಕರ್ತೃತಾಪರತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ, ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) ಇತಿ ಚೇತ್ ನ=ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು ಅನ್ಯಸ್ವತ್ಯನವಕಾಶದೋಷಪ್ರಸಂಗಾತ್=ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ವೈಗಳಿಗೆ ರುದ್ರಾದಿಗಳಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪರಮಾಪ್ತರಾದ ವಿಷ್ಣಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಣೀತಗಳಾಗಿರುವ ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶಗಳಾದ ಪಂಚರಾತ್ರಾದಿ ಸ್ವೈಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ನಿತರಾಂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಭ್ಯುದೋಷದಿಂದ ಪ್ರಕೃಷ್ಟ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರಿಂದ, (ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ವೈವಿರೋಧವು ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರವು. ಆ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡದು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಅನವಕಾಶ ಪದದಿಂದ ಲಬ್ಧಗಳಾದ ಹೇತುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ-

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಜ್ಞಾ ಹಿ ರುದ್ರಾದಯಃ | ಅತಸ್ತೇಷಾಂ
ವಚನವಿರೋಧೇಽಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮೇವಃ ಸ್ಯಾತ್ | ಇತಿ ಚೇತ್ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ರುದ್ರ, ಕಪಿಲ, ಕಮಲಾಸನ ಮೊದಲಾದವರು ಸರ್ವಜ್ಞರು, (ಮತ್ತೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಹಿತೋಪದೇಶಕರು ಎಂದು) ಪ್ರಸಿದ್ಧರು. (ಇದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣತತ್ವ, ಪ್ರಾಬಲ್ಯ, ಅರ್ಥಾಂತರಪರತ್ವಾಸಂಭವರೂಪ ಅನವಕಾಶತ್ವರೂಪಗಳಾದ ಹೇತುಗಳು ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು.) ಆದಕಾರಣ ರುದ್ರಾದಿಗಳ ವಚನರೂಪವಾದ ಪಾಶುಪತ್ಯಾದ್ಯಗಮದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬಂದರೆ ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃತ್ವಪರವಾದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಎಂದರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲವರೆಂದು ಆಗಮಸಿದ್ಧರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ವಚನಗಳಿಗೆ (ಅಂದರೆ ಆ ಸ್ವೈಗಳಿಗೆ) ಅಪ್ರಮಾಣತತ್ವವೂ, ಪ್ರಾಬಲ್ಯವೂ, ನಿರವಕಾಶತ್ವವೂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಯತೋ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿಷ್ಣು ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಪರತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ವೈಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವೇ ಬರುವುದು. ಅವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ವಿರೋಧವು ಬಂದರೆ ವಿರೋಧ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ ಬರುವುದು.

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯ ಂನೇ ಪಾದ

ಯುಕ್ತಿಪಾದಃ

೧. ಸ್ವತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಸಂಗತವಾಗಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥ ಉಕ್ತೇಽರ್ಥೇಽವಿರೋಧಂ ದರ್ಶಯತ್ಯನೇನಾಧ್ಯಾಯೇನ ।
ಪ್ರಥಮಪಾದೇ ಯುಕ್ತವಿರೋಧಂ । ಪ್ರಥಮತಃ ಸ್ವತ್ಯವಿರೋಧಂ ದರ್ಶಯತಿ
॥ ೧ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ (೧) ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ವೈದಿಕ ಅಪರ್ಯಾಯ ಅನಂತ ಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸರ್ವಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವರೂಪವಾದ ಯಾವ ಅರ್ಥವು ಂನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ) (ಸೂತ್ರಕಾರರು) ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಯುಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧಾಭಾವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. (೨) (ಈ ಪಾದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಂನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನದಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. (೩) (ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಂನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಂನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕಾರ್ಥವಿಷಯ ಆಪ್ರವಾಕ್ಯರೂಪವಾದ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ವತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧಾಭಾವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯವು ಸರ್ವಸಮನ್ವಯದ್ವಾರಾ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನೇ ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು, ಈ ಅಧ್ಯಾಯವು ವಿರೋಧನಿರಾಸದಿಂದ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಸ್ವೈರ್ಯಸಾಧಕವಾಗಿ ಹೇತುವು ಆಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯಕ್ಕೂ ಈ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೂ ಹೇತುಹೇತುಮದ್ಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಗತಿಯು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (೨) ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ವತಿಗಳು ಯುಕ್ತಿಗ್ರಂಥನರೂಪಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಿವಿರೋಧಾಭಾವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಈ ಅಧಿಕರಣವೂ ಯುಕ್ತವಿರೋಧಪ್ರತಿಪಾದಕವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು. (೩) ಇದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಯು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ಯುಕ್ತಿಭಿಃ ಸಮಯೈಃ ಶುದ್ಧವೇದೈರ್ಯುಕ್ತಪಬ್ಧಂಹತೈಃ । ವೇದೈಶ್ಚಾಪ್ಯವಿರೋಧೋಽತ್ರ ಕ್ರಮಾತ್ಪಾದೇಷು ಕೀರ್ತ್ಯತೇ ॥ ಂನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವೂ ಂನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕಾರ್ಥಗೋಚರ ಬಹುಜನಪರಿಗೃಹೀತವಾಕ್ಯ ಸಂದರ್ಭರೂಪವಾದ ಸಮಾಯಾವಿರೋಧವೂ ಂನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧವೂ, ಂನೇ

ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಯುಕ್ತಿಕ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧವೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಿರೋಧಗಳು ಯುಕ್ತಾದಿರೋಪದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವಿರೋಧವೂ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ವತ್ಯನವಕಾಶದೋಷಪ್ರಸಂಗ ಇತಿ
ಚೇನ್ನಾನ್ಯಸ್ವತ್ಯನವಕಾಶದೋಷಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಓಂ || ೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ) ಸ್ವತ್ಯನವಕಾಶದೋಷಪ್ರಸಂಗಃ=ನಿರವಕಾಶಗಳಾದ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಇತರ ಸ್ತುತಿಗಳ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಖ್ಯದೋಷವು ಬರುವುದೋ, (ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಜಗತ್ಕರ್ತೃತಾಪರತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ, ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) ಇತಿ ಚೇತ್ ನಃ=ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು ಅನ್ಯಸ್ವತ್ಯನವಕಾಶದೋಷಪ್ರಸಂಗಾತ್=ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೆ ರುದ್ರಾದಿಗಳಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪರಮಾಪ್ತರಾದ ವಿಷ್ಣಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಣೀತಗಳಾಗಿರುವ ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶಗಳಾದ ಪಂಚರಾತ್ರಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳೆಂದೂಡಗೂಡಿದ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ನಿತರಾಂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಖ್ಯದೋಷದಿಂದ ಪ್ರಕೃಷ್ಟ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರಿಂದ, (ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ತುತಿವಿರೋಧವು ಅಕಿಂಚಿತ್ಪರವು. ಆ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಅನವಕಾಶ ಪದದಿಂದ ಲಬ್ಧಗಳಾದ ಹೇತುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ-

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಜ್ಞಾ ಹಿ ರುದ್ರಾದಯಃ | ಅತಸ್ತೇಷಾಂ
ವಚನವಿರೋಧೇಽಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮೇವಃ ಸ್ಯಾತ್ | ಇತಿ ಚೇತ್ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ರುದ್ರ, ಕಪಿಲ, ಕಮಲಾಸನ ಮೊದಲಾದವರು ಸರ್ವಜ್ಞರು, (ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಹಿತೋಪದೇಶಕರು ಎಂದು) ಪ್ರಸಿದ್ಧರು. (ಇದರಿಂದ ಅಪ್ರಮೋಲತತ್ವ, ಪ್ರಾಬಲ್ಯ, ಅರ್ಥಾಂತರಪರತ್ವಸಂಭವರೂಪ ಅನವಕಾಶತ್ವರೂಪಗಳಾದ ಹೇತುಗಳು ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು.) ಆದಕಾರಣ ರುದ್ರಾದಿಗಳ ವಚನರೂಪವಾದ ಪಾಶುಪತ್ಯಾದ್ಯಗಮದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬಂದರೆ ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃತ್ವಪರವಾದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿಗಳುಳ್ಳವರೆಂದು ಆಗಮಸಿದ್ಧರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ವಚನಗಳಿಗೆ (ಅಂದರೆ ಆ ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೆ) ಅಪ್ರಮೋಲತತ್ವವೂ, ಪ್ರಾಬಲ್ಯವೂ, ನಿರವಕಾಶತ್ವವೂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಯತೋ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿಷ್ಣು ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಪರತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವೇ ಬರುವುದು. ಅವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ವಿರೋಧವು ಬಂದರೆ ವಿರೋಧ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ ಬರುವುದು.

ಭಾಗವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ ಎಲ್ಲಾ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರುದ್ರಾದಿಗಳೇ ಜಗತ್ಕರ್ತರು ಎಂದು ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ದೇಶಕಾಲಭೇದದಿಂದ ಅವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಜಗತ್ಕರ್ತೃತಾಪರತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ರುದ್ರಾದಿರೂಪ ಅರ್ಥಾಂತರಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತಾಂತವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ | ಅನ್ಯಸ್ತೃತೀನಾಂ ವಿಷ್ಣಾದಿಭಿರ್ನಿತರಾಂ ಸರ್ವಜ್ಞೈರೇವ ಕೃತತ್ವಾತ್ ಶ್ರುತೇರಾಧಿಕ್ಯಂ ಚ ಸಿದ್ಧತಿ || ೧ || ೨ || ೩ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (ವಿಷ್ಣು ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಯುಕ್ತವು) ಅಲ್ಲ (ಮತ್ತೆ ಯುಕ್ತವೇ. ಏಕೆಂದರೆ) ಶ್ರುತೇಃ=ಯತೋ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿಷ್ಣು ಜಗತ್ಕರ್ತೃತಾಪರತ್ವವಿದ್ದರೆ ಇತರ ಸ್ತೃತಿವಿರೋಧದಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ದೋಷವು ಬರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರಪರತ್ವವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ) ಅನ್ಯಸ್ತೃತೀನಾಂ=ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ತೃತಿಗಳಿಗೇನೇ (ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು. ಏಕೆಂದರೆ—ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿದ್ದರಿಂದ) (ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿದ್ದರೂ ಇತರ ಸ್ತೃತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಸ್ತೃತಿಗಿಂತ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಧಿಕವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಅಧಿಕಬಲವಿರೋಧವೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು. ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು.) ಅನ್ಯಸ್ತೃತೀನಾಂ=ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪಗಳಾದ ಪಂಚರಾತ್ರಾದಿ ಸ್ತೃತಿಗಳ ಸಹಾಯವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಶ್ರುತೇಃ=ಶ್ರುತಿಗೆ, ಅಧಿಕ್ಯಂ ಚ=ಅಧಿಕವೂ, ಸಿದ್ಧತಿ=ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ, ಅನ್ಯಸ್ತೃತೀನಾಂ=ಪಂಚರಾತ್ರಾದಿರೂಪಗಳಾದ ಇತರ ಸ್ತೃತಿಗಳಿಗೆ, ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ನಿತರಾಂ=ನಿರತಿಶಯವಾಗಿ ಅಥವಾ ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ಸರ್ವಜ್ಞೈರೈವ=ಸರ್ವಜ್ಞರೇ ಆದ, ವಿಷ್ಣಾದಿಭಿಃ=ವಿಷ್ಣು ಮನು ಮೊದಲಾದವರಿಂದ, ಕೃತತ್ವಾತ್=ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ತೃತಿಗೆ ಪಂಚರಾತ್ರಾದಿ ಸ್ತೃತಿಸಹಿತ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಬಾಧವೂ ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (೨) ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ಸ್ತೃತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಶಂಕಿಸುತ್ತಿರಲು ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೇವಲ ಸ್ತೃತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತೃತಿಪದದಿಂದ ಸ್ತೃತಿಸಹಿತ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ವೈಷ್ಣವಸ್ತೃತಿಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯವುಳ್ಳ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾದುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ತೃತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ರುದ್ರಾದಿ ಆಪ್ತರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ತೃತಿಗಳಿಗೆ

ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಕೂಡಲಾರದು, ಎನ್ನುವ ಅಂಶವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ ಓಂ ॥ ೨ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ನಿರವಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಯುಕ್ತವು. ಅನುಪಲಬ್ಧೇಃ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅವಿಷಯವಾದ ಫಲವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಇತರೇಷಾಂ ಚ=ಭಿನ್ನಗಳಾದ ಈ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಯೋಗ್ಯ ಫಲಗಳಿಗೂ ಅನರ್ಥಗಳಿಗೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಇತರೇಷಾಂ (ಚ) ತಾಸು ಸ್ತೂತಿಷೂಕ್ತಾನಾಂ ಫಲಾದೀನಾಂ (ಫಲಾನಾಂ) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತೋಽನುಪಲಬ್ಧೇರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತಾಸಾಂ ಯುಕ್ತಂ ॥ ೪ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ವೈಷ್ಣವ ಸ್ತೂತಿಗಳಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಪಶುಪತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ತೂತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಫಲಗಳಿಗೆ, ಅನುಪಲಬ್ಧೇಃ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಫಲ (ಪುರುಷಾರ್ಥ) ಅನರ್ಥ, ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಿಷ್ಫಲವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ, ಕೆಲವು ಆ ಸ್ತೂತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರೂ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಫಲವು ತೋರದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ತಾಸಾಂ=ಆ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳಿಗೆ, ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ=ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ಯುಕ್ತಂ=ಉಪಪನ್ನವು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಫಲವೂ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅನರ್ಥವೂ ತೋರಿಬರುವುದರಿಂದ ಫಲೋಪಲಬ್ಧಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರು. ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಚತುರ್ವಿಧೇನ ಭಾಗೋಪಲಬ್ಧಿರಂಗೀಕೃತಾ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಭಾಗವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಫಲಗಳಿಗೆ ಉಪಲಬ್ಧಿಯು ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ (ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಕ ॥ (೧) ಕೆಲವು ಫಲಗಳಿಗೆ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಇನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಎಂದು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥವು ಚ ಶಬ್ದವು ಎಂದುಕೃಪಾಯುತು. (೨) ತಥಾಚ ಇತರ ಸ್ತೂತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಫಲ ಅನರ್ಥಾದಿಗಳು ತೋರಿದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಅಪ್ರೋಕ್ಷತಃ ನಿಶ್ಚಯವು ಆಗಲಾರದು. ಅದೃಷ್ಟ ಫಲವುಳ್ಳ ಭಾಗಾಂತರದಂತೆ ಅನಾಪ್ರೋಕ್ಷತವೂ ಕೂಡಬಹುದು. ॥ ೨ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಅವೈಷ್ಣವ ಸ್ತೂತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಯೋಗಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಫಲಾದಿಗಳು ನಿಯಮೇನ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಪ್ರಣೀತತ್ವ

ನಿಶ್ಚಯವು ಕೂಡಬಹುದು ಎನ್ನುವ ಆ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ವಿತೇನ ಯೋಗಃ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಃ ಓಂ ॥ ೩ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಪ್ರಮಾಣವಾದುದರಿಂದ ನಿರಸ್ತವಾಯಿತು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತ್ಯಾಫಲವು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಯೋಗಫಲಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ ಉಪಲಭ್ಯತ (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋಪಲಭ್ಯಂ) ಇತಿ ನ ಮಂತವ್ಯಂ ॥ ಉಕ್ತಾಭ್ಯಾಸೇ ತತ್ಕಾಲ ಏವ ಫಲಾದೃಷ್ಟೇಃ ॥ ೩ ॥ ಅಧಿ. ೧ ॥ ೬ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ವಿತೇನ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಿಂದ, ಉಕ್ತಾಭ್ಯಾಸೇ=ಅವಾಸ ಫಲೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಆಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದಾಗ ಅಥವಾ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಆಸಕ್ತ ಆನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರೆ, ತತ್ಕಾಲ ಏವ= ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ, ಫಲಾದೃಷ್ಟೇಃ=ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮವಿಶಿಷ್ಟ ಫಲವು ಕಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ, ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಆಗುವ ಫಲವು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಃ ಉಪಲಭ್ಯತೇ ಇತಿ=ನಿಯಮೇನ ಇಂದ್ರಿಯಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು, ನ ಮಂತವ್ಯಂ= ತಿಳಿಯಕೂಡದು. ಅಂತೂ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಅಪೋಕ್ಷತ್ತನಿಶ್ಚಯವು ನಿರಸ್ತವಾಯಿತು. ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುವುದು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಫಲವು ಸ್ವೇದನವು. ಎರಡನೇ ಫಲವು ಗಾತ್ರಭಂಜನವು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕ್ರಮವಿಶಿಷ್ಟಫಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವೇದನ ಗಾತ್ರಭಂಜನಾದಿರೂಪದ ಫಲೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅಭ್ಯಾಸಾವಸ್ಥೋತ್ಪರ್ಷ ಸಂಪತ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವೇದನಾದಿಗಳು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ನಿಯಮೇನ ಫಲವು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವಿಗೆ ಆಸಿದ್ಧಿಯದ್ದುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಅಪೋಕ್ಷತ್ತ ನಿಶ್ಚಯವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಯೋಗಸ್ಪೃತಿಗೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ. ಆದಕಾರಣ ಎಲ್ಲಾ ಆವೈಷ್ಣವ ಸ್ಪೃತಿಗಳಿಗೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಯುಕ್ತವೇ. ॥ ೩ ॥

ಮಾಯಾವಾದರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ ॥ ೧ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯಾದಿ ಸ್ವೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ವತ್ವನ್ನೀತ ತರ್ಕಗಳಿಂದಲೂ ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರವು. ೨ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯಾದಿ ಮತಗಳಿಗೆ ದುಷ್ಪತ್ತೋಕ್ತಿಯು ೩ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮಹಾಭೂತ ಕೃತಿಗಳಿಗೂ, ಉತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಜೀವ ಕೃತಿಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರವು. ೪ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಶರೀರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವು. ಹೀಗೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಪಾದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದು ಆಯುಕ್ತವು. ೧ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ೨ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಉಪಾಧಿಯು ಇಲ್ಲ ೧ನೇ

ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಭ್ಯೇ, ವಿತೇನ ಯೋಗಃ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮತಗಳಿಗೆ ದುಷ್ಪ್ರೋಕ್ತಿಯು ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಿದೆ.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ೧ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೋಷೋದ್ಧಾರವು. ೨ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೋಷೋಕ್ತಿಯು. ೩ನೇ ೪ನೇ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಸ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೋಷೋದ್ಧಾರವು. ಹೀಗೆ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಪಾದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ೧ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಪಕ್ಷದೋಷಾಚ್ಛಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ೨ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಉಚ್ಚತ್ವಸಂಭವಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪಂಚರಾತ್ರಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯರೂಪವಾದ ಸ್ವಪಕ್ಷ ದೋಷೋದ್ಧಾರವು ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ೨ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಛಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಬಹುಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾರಣದ್ವೇಶಿಯಿಂದ ಅನೃತ್ಯಾಪಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ೩ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ನಾತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಜ್ಯೋತಃ ವಿವ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಕಾರ್ಯಭೂತವಾದ ಜೀವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ೩-೪ನೇ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಪರರು ಹೇಳಿರುವ ಪಾದವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು.

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ವೇದಾಂತಗಳು ಚೇತನಕಾರಣತ್ವ ಅಚೇತನಕಾರಣತ್ವಾದ್ಯನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಮುಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಜನರಿಗೆ ಅವುಗಳಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಅರ್ಥ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ವೇದಾಂತಾರ್ಥವು ನಿಶ್ಚಯಿಸ ಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮನ್ವಾದಿಸ್ವತಿಗಳು ಅನುಷ್ಠೇಯವಾದ ಧರ್ಮಾದಿಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ವೇದಾಂತಾರ್ಥ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಲಾರದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನಿಷ್ಠವಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಕಾಪಿಲ ಸ್ವತಿಗಳಾದರೂ ಆರ್ಥಾಂತರ ಪರತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಪಿಲಸ್ವತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ವೇದಾಂತಗಳು ಅಚೇತನ ಪ್ರಧಾನ ಕಾರಣ ಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾರ್ಥಗಳು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಮನ್ವಾದಿ ಸ್ವತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಬಹುವಾಕ್ಯಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಆರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಚೇತನಕಾರಣಪರವಾಗಿಯೇ ವೇದಾಂತಗಳು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾರ್ಥಗಳು, ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರಿಬ್ಬರೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ವೇದಾಂತಗಳು ಚೇತನಕಾರಣತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಐಕ ಮುಖ್ಯವನ್ನು ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಿಂದಲೂ, ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ್ದಿಂದಲೂ

ಚೇತನಾಚೇತನಾದ್ಯನೇಕಗಳಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯು ಹುಟ್ಟಲಾರದು. ಮತ್ತು ಔದುಂಬರೀಂ ಸ್ವಪ್ನಾಘ್ರಾದ್ಗಾಯೀತ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ತರ್ಪದ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದ ಔದುಂಬರೀ ಸರ್ವಾ ವೇಷ್ಠತವ್ಯಾ ಎಂಬ ಸರ್ವವೇಷ್ಠನ ಸ್ಥಿತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂಬ ವಿಷಯವು ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಸ್ಥಿತಿವಿರೋಧದಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಶಂಕೆಯೇ ಹುಟ್ಟಲಾರದು. ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರ ಮತವೂ ಆಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸರ್ವ ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಏಕೆಂದರೆ ಶಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಶೈವ (ಪಾಶುಪತ)ಗಮ ಸಾಂಖ್ಯ ಕಾಪಲಾದಿ ಸರ್ವಸ್ಥಿತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿದೆ. ಆ ಸ್ಥಿತಿಗಳು ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಶಿವಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಣೀತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಪ್ತರೂಪ ಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಬಲಗಳಾಗಿವೆ. ಶ್ರುತಿಯು ಅಪೌರುಷೇಯವಾದುದರಿಂದ ನಿರ್ಮೂಲವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಆವಾಸ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಪಂಚರಾತ್ರಾದಿ ಸ್ಥಿತಿಗಳು ಸರ್ವಜ್ಞತಮ ವಿಷ್ಣಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಣೀತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತ ಸಂವಾದದಿಂದಲೂ ಅದರ ಸಹಾಯದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಂದ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ಥಿತಿಗಳು ಬಾಧಿತಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಶೈವಾದಿ ಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಫಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಅದು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ, ಫಲ ವಿಸಂವಾದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಪೋಕ್ಷತ್ವವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವೈದಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಥಿತಿಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಯುಕ್ತವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. || ಅಧಿ. ೧ ||

ಸ್ವತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ಕರಣನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವೇದಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಸಾಧಕವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಷಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾದಸ್ಯ ತಥಾತ್ವಂ ಚ ಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ ॥ ೪ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಅಸ್ಯ=ಈ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ, ತಥಾತ್ವಂ=ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ವ್ತಿಕಗಳಂತೆಯೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ನ=ಇಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ, ನ ತಥಾತ್ವಂ=ದೋಷವು ಇಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್=ಶ್ರುತಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವಾಬ್ಧಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಸ್ವ್ತಿಕಗೆ ವೇದಾನುಸಾರಿತ್ವರೂಪವಾದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, (ಎವಂಚ ಕ್ಷಚಿತ್ ಕರ್ತೃ-ಕರಣಾದಿ ವೈಗುಣ್ಯದಿಂದ ಫಲವು ಲಭಿಸದೆ ಇದ್ದರೂ ಅವೈಷ್ಣವ ಸ್ವ್ತಿಕಗಳಂತೆಯೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ) ಅಸ್ಯ=ಈ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ, ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್=ಸ್ವತಃಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅಸ್ಯ=ಈ ಶ್ರುತಿಗೆ, ತಥಾತ್ವಂ=ನಿತ್ಯತ್ವವಾದರೂ, ಶಬ್ದಾತ್=ವಾಚಾ ವಿರೂಪ ನಿತ್ಯಯಾ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರತೀತವಾಗುವುದು. ಅನಾದಿ ನಿಧನಾ ನಿತ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವ್ತಿಕಗಳಿಂದ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಔಪಚಾರಿಕವು ಅಲ್ಲ, ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಅಸಿದ್ಧವೆನ್ನಕೂಡದು. ಸ್ವತಃಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ನ ಚಕ್ಷುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅಸ್ಯ=ಈ ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳಾಗದರೂ, ನ ತಥಾತ್ವಂ=ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ—ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿರ್ದೋಷತ್ವವೂ, ಸ್ವತಃಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದಿಗಳೂ ವೇದಾದಿಗಳಂತೆ ನಿಶ್ಚಿತಗಳಾಗಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ನೈವಂ ಶ್ರುತೇಸ್ತದನುಸಾರಿಸ್ವತೇಶ್ಚ ತದುಕ್ತಾನುಪಲಬ್ಧೇರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ । ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್ । ನಿತ್ಯತ್ವಾದನುಸಾರಿತ್ವಾಚ್ಚ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ, ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿಯಾದ ಸ್ವ್ತಿಕವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ (ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕಾರೀರೀಯಾಗ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರೂ) ಶ್ರುತಿ, ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿಸ್ವ್ತಿಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಫಲಗಳು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಶ್ರುತಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಸ್ವ್ತಿಕಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿತ್ವರೂಪವಾದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಕ್ಷಚಿತ್ ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರವು ಕರ್ತೃಕರಣಾದಿ ವೈಗುಣ್ಯನಿಮಿತ್ತಕವೆಂದೇ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು.)

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ನಿತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೂ, ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಏಕೆ ಇಲ್ಲ? ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಕಾರಣವಾದ ದೋಷದ ಅಭಾವದ ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ನ ಹಿ ನಿತ್ಯೇ ದೋಷಾಃ ಕಲ್ಮಾಃ । ಸ್ವತಶ್ಚ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ । ಅನ್ಯಥಾಽನವಸ್ಥಿತೇಃ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿತ್ಯಭೂತವಾದ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ, ವೇದಾನುಸಾರಿ ಸ್ವ್ತಿಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯನಿಮಿತ್ತವಾದ) ವಕ್ಷ್ಯದೋಷಗಳು ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡಕೂಡದೋ, (ಆದ ಕಾರಣ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ=ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನಜನಕತ್ವ ರೂಪವಾದುದು, ಸ್ವತಃಫಲೋಪಲಬ್ಧ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಸಂವಾದನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ

ಸ್ವರೂಪಗ್ರಾಹಕವಾದ ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದಲೇ (ಗೃಹೀತವಾಗುತ್ತದೋ ಅದುದರಿಂದ ಕ್ಷಚಿತ್ ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರ ಎದ್ದರೂ ಅವೈಷ್ಣವ ಸ್ಪೃತಿಗಳಂತೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು.) ಅನ್ಯಥಾ=ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವತಸ್ತ್ವವನ್ನು ಅಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಸಂವಾದದಿಂದಲೇ ಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅನವಸ್ಥೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ, ಅನ್ಯಥಾ=ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವತಸ್ತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ, ಸಂವಾದದಿಂದಲೇ ಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಅನವಸ್ಥಿತೇ=ಫಲೋಪಲಬ್ಧಿರೂಪವಾದ ಸಂವಾದಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೂ ಕೂಡ ಸ್ವತಃ ಏವ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪರಂಪರಾಕಲ್ಪನೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. ಸಂವಾದಾನಂತರದಿಂದಲೇ ಗ್ರಾಹ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅನವಸ್ಥೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ.

ಓತಿಕೆ || ವೇದಗಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಸೂಚಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚಕ್ಷುರ್ನ ಶ್ರೋತ್ರಂ ನ ತರ್ಕೋ ನ ಸ್ಪೃತಿರ್ವೇದಾ ಹ್ಯೇವೈನಂ ವೇದಯಂತಿ ||
ಇತಿ ಭಾಲ್ವವೇಯಶ್ರುತೇಶ್ಚ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಜ್ಞರ ಚಕ್ಷುಸ್ಸು ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ, ಅಜ್ಞರ ಶ್ರೋತ್ರವೂ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ, ಶುಷ್ಕನುಮಾನವೂ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ, ವೇದಾನುಕೂಲ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಪೃತಿಯೂ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ, ಋಗ್ಯಜುಷ್ಸಾಮಾಥರ್ವರೂಪಗಳಾದ ವೇದಗಳೇ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಸ್ವತಃ ತಿಳಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತವೋ (ಅದುದರಿಂದಲೇ ಋಗಾದಿಗಳು ವೇದಗಳು ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.) ಎಂದು ಭಾಲ್ವವೇಯ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಇಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿ ವೇದವೇ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಿಂದ ಸಂವಾದದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಃ ಏವ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಎಂದುಕ್ತವಾಯಿತು. ಸಂವಾದರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದು.

ಓತಿಕೆ || ವೇದಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ನಿತ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅದಕ್ಕೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಶಬ್ದಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅಂಶವನ್ನು ಕೂಡಿಸುತ್ತಾರೆ—
ಭಾಷ್ಯ || ನಿತ್ಯತ್ವಂ ಚ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರತೀಯತೇ | ವಾಚಾ ಎರೂಪ ನಿತ್ಯಯಾ
(ಋ.ಉ.೬೪.೬) ಇತ್ಯಾದೇಃ | ಅನಾದಿನಿಧನಾ ನಿತ್ಯಾ | ಇತಿ ಚ ಸ್ಪೃತಿಃ || ೪ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಾಚಾ ಎರೂಪ ನಿತ್ಯಯಾ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವೇದವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ನಿತ್ಯತ್ವವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅನಾದಿನಿಧನಾ ನಿತ್ಯಾ ಎಂದು ಸ್ಪೃತಿಯೂ ಇದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಋಚಸ್ಸಾಮಾನಿ ಜಜ್ಞರೇ ಎಂದು ಉತ್ತಪ್ರಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದರಿಂದ ಒಹುಕಾಲೀನವಾದುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ನಿತ್ಯತ್ವೋಪಚಾರವು ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಸ್ಪೃತಿಯು. ಆದಕಾರಣ ವೇದನಿತ್ಯತ್ವವು ಔಪಚಾರಿಕವಲ್ಲ, ಉತ್ತಪ್ರಿಶ್ರುತಿಯು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಪರವು. (೨) ಈ ಶ್ರುತಿಸ್ವತಿಗಳು ದೇವತಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಗಳಾಗಿವೆ. || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವವರೂ ಕೂಡ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನೇ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಧನಾನುಪ್ಪಾನ ಮಾಡಿದರೂ ದೃಷ್ಟಫಲವು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು, ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ದೃಶ್ಯತೇ ತು ಓಂ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಅಧಿಕಾರಿಕಾಂ ಫಲಂ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ (ಅಂದರೆ ಕರ್ಮವೈಗುಣ್ಯಕೂಲನತ್ವ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕೂಲನತ್ವ, ರೂಪಯೋಗ್ಯತ್ವವಿರುವವರಿಗೆ) ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಕಾರೀರ್ಯಾದಿ ಯಾಗಸಾಧ್ಯವಾದ ವೃಷ್ಟಾದಿಗಳು (ದೃಷ್ಟಗಳಿಂದ) ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (ಆದಕಾರಣ ಫಲವು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡದು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಭವಿಷ್ಯತ್ತುರಾಣೇ ಚ | ಋಗ್ಯಜುಸ್ಸಾಮಾಥರ್ವಾಶ್ಚ (ಖ್ಯಾ) ಮೂಲರಾಮಾಯಣಂ ತಥಾ | ಭಾರತಂ ಪಂಚರಾತ್ರಂ ಚ ವೇದಾ ಇತ್ಯೇವ ಶಬ್ದಿತಾಃ || ಪುರಾಣಾನಿ ಚ ಯಾನೀಹ ವೈಷ್ಣವಾನಿ ವಿದೋ ವಿದುಃ | ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮೇತೇಷಾಂ ನಾತ್ರ ಕಿಂಚಿದ್ವಿಚಾರ್ಯತೇ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ನ ಚಕ್ಷುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ವತೀಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವೇದಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಇದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಭವಿಷ್ಯತ್ತುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ (ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.) ಋಗಾದಿಗಳು ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣವು ಭಾರತವು ಪಂಚರಾತ್ರಗಮವೂ ಇವುಗಳು ವೇದಗಳು ಎಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. (ವಿದಃ=) ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಪುರಾಣಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರಗಳನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ (ಸ್ವತಃ=) ಫಲಸಂವಾದಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ದೋಷತ್ವದಿಂದಲೇ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕರಣತ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು (ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.) ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ನಿಮಿತ್ತವೂ ವಿಚಾರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ಯಾವುದೊಂದು ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೂ ಸಂತಯವಿಲ್ಲ) ಅಥವಾ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಸಂವಾದಾದಿಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಫಲವು ಕ್ಷಚಿತ್ ಕಾಣದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯದ್ಯೇಷೂಕ್ತಂ ನ ದೃಶ್ಯತೇ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಾತ್ರ ಕಾರಣಂ | ನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಭವೇದೇಷಾಂ ದೃಶ್ಯತೇ ಹ್ಯಧಿಕಾರತಃ || ೭ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ವೇದ, ವೇದಾನುಸಾರಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಫಲವು (ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರೂ) ಕಾಣಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಜನ್ಮಾಂತರೀಯವಾದ ಫಲಪ್ರತಿಬಂಧಕ ದುರದೃಷ್ಟವಾಗಲೀ ಕರ್ತೃಕರಣಾದಿಕರ್ಮವೈಗುಣ್ಯವಾಗಲೀ ಪ್ರತಿಬಂಧಾದಿರೂಪ ಅಯೋಗ್ಯತ್ವ ವಾಗಲೀ ಫಲೋಪಲಬ್ಧಿಯಾಗದಿರುವಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು, ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು. ಫಲವು ಕಾಣದೆ ಇರುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾರಣಾಂತರವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅಧಿ ಕಾರದಿಂದ (ಅಂದರೆ ಕರ್ತೃಕರಣಾದಿ ಕರ್ಮವೈಗುಣ್ಯ, ಪ್ರತಿಬಂಧಾದಿ ಶೂನ್ಯತ್ವರೂಪ ಫಲಯೋಗ್ಯತಾನಿಮಿತ್ತದಿಂದ) (ಫಲವು) ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆಯೇ ಅವೈಷ್ಣವಸ್ವೃತಿಗಳಿಗೂ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ವಿಕ ಲಂಗೀಕರಿಸಬಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಇತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮನ್ವೇಷಾಂ ನ ಸ್ವತಸ್ತು ಕಥಂಚನ | ಅದೃಶ್ಯೋಕ್ತೌ ತತಸ್ತೇಷಾಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ನ ಸಂಶಯಃ || ಇತಿ || ೫ || ಅಧಿ. ೨ || ೮ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಪಾಶುಪತಾದಿ ಆಗಮಗಳಿಗಾದರೂ ಫಲದರ್ಶನದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. (ಸ್ವತಃ) ಫಲಸಂವಾದವಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಉಪಾಯದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಶೋರದ ಇರುವ ಫಲಸಾಧನವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ (ಅಂದರೆ ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮಗಳಿಗೆ ಫಲಸಂವಾದದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರೂ ಫಲವು ಕಾಣದೆ ಹೋದರೆ) ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ || ೫ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಶ್ರುತಿಯೂ ಶ್ರುತಸ್ವೃತಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ವೃಷ್ಟಿಕಾಮಃ ಕಾರೀರ್ಯಾ ಯಜೇತ ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕಾರೀರ್ಯಾದಿ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ವೃಷ್ಟಾದಿ ಫಲಗಳು ಕಾಣದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪೌರುಷೇಯವಾದಾಗ್ಯೂ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ವೃತಿಗಳಂತೆಯೇ ಅಪ್ರಮಾಣವೇ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಸ್ವೃತಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ವಾಚಾ ವಿರೂಪ ಸತ್ಯಯಾ ಇದುಮೊದಲಾದ ವೇದವಚನದಿಂದಲೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪೌರುಷೇಯವಾದುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರುತಸ್ವೃತಿಯು ಶ್ರುತಾನುಸಾರಿಯಾದುದರಿಂದಲೂ ದೋಷಶಂಕೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಕ್ಷಿಯಂತೆಯೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. (೨) ನ ಚಕ್ಷುಃ ನ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವೇದಾರ್ಥವು ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಯೋಗ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಿಂದ ಸಂವಾದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸ್ವತಃ ವಿವಿ ಜ್ಞೇಯವಾಗಿದೆ. ಫಲವಿಸಂವಾದರೂಪವಾದ ಅಪವಾದವು ಕೆಲವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಫಲವು ಕಂಡದ್ದಿಂದ

ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕ್ಷಚಿತ್ ಫಲವು ತೋರದಿರುವುದು ಕರ್ತ್ರಾದಿ ವೈಗುಣ್ಯನಿಮಿತ್ತವು. ತಥಾಚ ಶ್ರುತಿಗಳು ಶೌತಸ್ಪೃತಿಗಳೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳೇ. || ಅಧಿ. ೨ ||

ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩. ಅಭಿಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಢಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಮೃದಬ್ರವೀತ್ (ಶ.ಬ್ರಾ.೬.೧.೩) ಆಪೋಽಬ್ರವನ್ (ಶ.ಬ್ರಾ.೬.೧.೩) | ಇತ್ಯಾದಿವಚನಾದ್ವ್ಯಕ್ತಿವಿರುದ್ಧೋ ವೇದಃ ಇತಿ | ಅತೋಽಬ್ರವೀತ್ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮಣ್ಣು ಹೇಳಿತು, ಜಲಗಳು ಹೇಳಿದವು ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಚನಗಳು ಮೃದಾದಿಗಳಿಗೆ ವಚನಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಮೃದಬ್ರವೀತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವೇದವು ಮೃತ್ ನ ವಕ್ತ್ರಿ ಜಡತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಮಾನವಿರುದ್ಧವಾದ ಮೃದಾದಿ ವಕ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು. ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರರು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಮೃದಬ್ರವೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿವೇದವು ಅಪ್ರಮಾಣವಾದುದರಿಂದ ಇದರಂತೆಯೇ ಇತರ ವೇದವೆಲ್ಲವೂ ಅಪ್ರಮಾಣವೇ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಭಿಮಾನಿವ್ಯಪದೇಶಸ್ತು ವಿಶೇಷಾನುಗತಿಭ್ಯಾಂ ಓಂ || ೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಿಗೆನೇ ಮೃದಬ್ರವೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಮೃದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದವು, ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆನೇ ವಕ್ತೃತ್ವಾದಿ ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅಭಿಮಾನ್ಯನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || ಮೃದಾದ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೈವ ತತ್ರ ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತೇ | ತಾಸಾಂ ಚೇತರೇಭ್ಯೋ ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮನುಗತಿಶ್ಚಸರ್ವತ್ರ | ಅತಸ್ತಾಸಾಂ ಸರ್ವಮುಕ್ತಂ ಯುಜ್ಯತೇ || ೬ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮೃದಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಧರಾದಿರೂಪವಾದ ದೇವತೆಯೇ ಮೃದಬ್ರವೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೃದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಚೇತನಗಳಾದ ಮೃದಾದಿಗಳಲ್ಲ) (ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ಇದ್ದರೆ ಏಕೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ ಅವರು ರಾಜಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಅಭಿಮತವಾದ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು

ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅಭಿಮಾನಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ದೇಶದಂತೆಯೇ ಇತರ ದೇಶಕ್ಕೂ ಅಭಿಮಾನಿಗಳನ್ನು ಹೊರತೇ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು ಕೊಡುವಾಗ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಎಂದರೆ) ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇತರ ಚೇತನರ ದೇಶಿಯಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು. (ಅಂದರೆ ಆದರ್ಶನಾನುಕೂಲವಾದ ಅಂತರ್ಧಾನಶಕ್ತಿ ವಿಶೇಷವು ಇದೆ.) ತಂತಮ್ಮಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಇದೆ. (ರಾಜಾದಿಗಳಂತೆ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ) ವಿಗ್ರಹವು ಕೂಡ ಇದೆ. ಆದಕಾರಣ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮೃದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವ್ಯವದೇಶವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಚೇತನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಚನಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳು ಕೊಡುತ್ತವೆ. (ಆದಕಾರಣ ವೇದವು ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ) ಅದುದರಿಂದ ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವು. || ೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇತರರಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ದೃಶ್ಯತೇ ಚ ಓಂ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯ || ತಾಸಾಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಮಹದ್ವಿ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿಯು ಮಹಾನುಭಾವರಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಅವರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಅಪ್ರಮಾಣಿಕವಲ್ಲ ಮಹಾತ್ಮರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಪರಬುದ್ಧಿಯು ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದುದರಿಂದ ಮಹಾತ್ಮರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಭವಿಷ್ಯತ್ತುರಾಣೇ ಚ | ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿನೋ ದೇವತಾಃ ಪ್ರಥಿತೌಜಸಃ | ಆಚಿಂತ್ಯಾಃ ಶಕ್ತಿಯಸ್ತಾಸಾಂ ದೃಶ್ಯಂತೇ ಮುನಿಭಿಶ್ಚ ತಾಃ || ತಾಶ್ಚ ಸರ್ವಗತಾ ನಿತ್ಯಂ ವಾಸುದೇವೈಕಸಂಪ್ರಯಾಃ | ಇತಿ || ೭ || ಅಧಿ. ೩ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಮಹಾತ್ಮರಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ) ಭವಿಷ್ಯತ್ತುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಥವಾ ದೇವತಾ, ಅವರ ಶಕ್ತಿ ಇವುಗಳು ಮಹಾನುಭಾವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿದ್ದವೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪೃಥಿವೀ ಜಲಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳೋ ಆ ದೇವತೆಗಳೂ ಅವರ ಅಚಿಂತ್ಯಗಳಾದ ಶಕ್ತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆ ದೇವತೆಗಳು ವಾಸುದೇವನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಮಗೆ ರಕ್ಷಕನು ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು. ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಗತರು ಅಂದರೆ (ತಂತಮ್ಮಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತರೇ) ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. || ೭ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮೃದಬ್ರವೀತ್, ಅಪೋಽಬ್ರುವನ್, ತತ್ತೇಜ ಐಕ್ವತ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಆದಿಕಾಲೀನ ವೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಕ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಮೃನ್ ವಕ್ತ್ರಿ ಜಡತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಿಯ ರಹಿತವಾದ ಜಡಭೂತವಾದ ಮಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೆ ವಕ್ತೃತ್ವ ಈಕ್ಷಿತ್ವತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. ವಿವಂಚ ವಿಕದೇಶವು ಅಪ್ರಮಾಣವಾದುದರಿಂದ ಅದರಂತೆಯೇ ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳೂ ಅಪ್ರಮಾಣವು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ದೋಷಶಂಕೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವ ವೇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಮಾಣವು ಕೂಡಲಾರದು. ಜಡಕ್ಕೆ ವಕ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. ಈ ಉಭಯಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ಸ್ಫುಟಿವನಚಿದಿಂದಲೂ, ಮಹಾನುಭಾವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ ಮೃದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಮೃದಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ಚೇತನರೂ, ಅವರಿಗೆ ವಕ್ತೃತ್ವಾದ್ಯುಪಯೋಗಿ ವಿಗ್ರಹಾದಿಮತ್ತವೂ, ಅಂತರ್ಧಾನಶಕ್ತಿಯೂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣವು. || ಅಧಿ.೨. ||

ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪. ಅಸದಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯುಪಸರ್ಜನ ಅಸತ್ಕರ್ತೃತ್ವನಾಥಕ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸದೇವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ (ಛ.೬.೨.೧) | ಅಸತಃ ಸದಜಾಯತ (ಋ.೧೦.೬೨.೨೩) || ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಸತಃ ಕಾರಣತ್ವೋಕ್ತೇರ್ವಿರೋಧಃ ಇತಿ | ಆತೋ ವಕ್ತ್ರಿ || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಅಸದೇವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಅಸತಃ ಅಸತಿಗೆ (ವಿಶ್ವಪ್ರಾಣಭಾವಕ್ಕೆ) ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಿಂದ (ಯತೋ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು.) (ಆದಕಾರಣ ವೇದವು ವಿಷ್ಣುಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ) (೧) ಜಗತ್ಸ್ಪ್ತಿಯಿಂದ ಮೊದಲು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನ ವಿಧತೇ ಸತ್ ಉತ್ತಮಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇದ್ದನು. ಅವನದ್ವರೆಯಿಂದ ಸನ್ನಾಮಕನಾದ ಮುಖ್ಯವಾಯುವು ಹುಟ್ಟಿದನು, ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತರೀತ್ಯಾ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಸದಿತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಸತಃ=ಅಸತ್ತು (ವಿಶ್ವಪ್ರಾಣಭಾವವು) ಜಗತ್ಕಾರಣವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಅಸತ್

ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯ ದೆಶೆಯಿಂದ, ಇತಿ ಚೇನ್ನ-ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ = ಅಭಾವರೂಪ ಧರ್ಮದ್ವಾರವಿಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮಿಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ನಿಷೇಧಬುದ್ಧಿವಿಷಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಘಟಪ್ರಾಗಭಾವಾದಿಗಳಂತೆಯೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾನ್ನಾಸತಃ ಕಾರಣತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ || ೨ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಪ್ರಥಮಪ್ರತೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಸ್ತಿ ಎನ್ನುವ ಬುದ್ಧಿವಿಷಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ತು ಜಗತ್ಕಾರಣವು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ಸಮಯವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಅಭಾವಕರ್ತೃತ್ವಮತವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವದಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ವಿತೇನ ಸರ್ವೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅಸದಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಪವ್ಯಾಯಾನವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸತ್ ಕಾರಣತ್ವಾದ್ಬುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧಂ ವೇದವಾಕ್ಯಂ | ಇತ್ಯೇತದತ್ರ ನಿಷಿದ್ಧತೇ || ೩ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಯತೋ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಾಕ್ಯವು ಅಸತ್ತಿಗೆ (ವಿಶ್ವಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ) ಅಸದೇವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಕಾರಣತ್ವೋಕ್ತಿಯು, ಪ್ರಲಯಸ್ಥಿತಿತ್ವ, ಮನಃಪೂರ್ವಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವು. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಪ್ತವೇ ಆದ ಅಸನ್ನತವು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ) ಕೃಚಿತ್ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಿಂದಲೂ ಕೃಚಿತ್ ಸತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಿಂದಲೂ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಶೂನ್ಯಸಮಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವತಃಪ್ರಾಪ್ತಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸಮನ್ವಯೇಽಪಿ ತದಧೀನತ್ವಾದರ್ಥವದಿತ್ಯಾದಿನಾ ಅಮುಖ್ಯತ್ವೇನಾಪ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ವಾಚ್ಯತ್ವೇನಾಂಗೀಕಾರಾದಸತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ | ತಥಾ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮೇವಾಸನ್ನತಮತ್ರ ನಿಷಿದ್ಧತೇ | ಸಮಯಸ್ಯೋಪರಿ ನಿಷೇಧಾತ್ || ೪ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪರಮಮುಖ್ಯತ್ವವು ವಿತೇನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಕ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ ತದಧೀನತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ (ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ) ಅಸದಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ (ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೀನವೃತ್ತಿಯಿಂದ) ಅಸದಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಿಂದ, ಅಸತ್ತಿಗೆ (ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ) ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಇದೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಇರಲಿ. ಅದಾಗ್ಯೂ ಅಸತ್ಕರ್ತೃತ್ವಸಮಯವು ಇಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ) ಶೂನ್ಯಕಾರಣತ್ವ ಸಮಯವನ್ನು ಮೇಲಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಾಸತಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ

ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವೇ ಆದ ಸತ್ಯತ್ವತ್ವಮತವು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಸಮಯಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದಲ್ಲ ಹೀಗೆಯೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು) (ಇಲ್ಲವಾದರೆ—ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಯಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದನ್ನೇ ನಿಷೇಧಿಸುವುದಾದರೆ ಪ್ರಾಗಭಾವಕರ್ತೃತ್ವ ಪ್ರಾಪಕ ಸಮಯವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯಸಮಯ ನಿಷೇಧವೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪೌನರುಕ್ತವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ಕಾರಣನು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಅಸನ್ನತವಿರೋಧವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ—ಈ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳ ಬೇಕಿತ್ತು ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರರೂಪವಾದ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅರ್ಥಾದ್ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧೋ ನಿರಾಕ್ರಿಯತೇ || ೮ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಯುಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅರ್ಥಾತ್=ಫಲತಃ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವೂ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧನಿರಾಸಕವಾದ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವು ಕೂಡಬಹುದು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಕಾರಣಂ ಪ್ರಲಯೇ ಅಸದ್ಭಿರುಮಹತಿ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ಕಾರ್ಯಮತ್ ಎಂದು ಅಸತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವೂ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ತಾನು ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧಕವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಪರಿಹೃತವಾಗೋಣ ನಿರ್ಮೂಲವಾದ ಯುಕ್ತಿಯು ಸ್ವತಃ ವಿವ ಅಪ್ರಾಮಾಣವೇ ಆಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವು ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದುದರಿಂದ ಅಸಂಗತಿಯು ಇಲ್ಲ || ೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿವಿಧಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಯಾವುದು ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧವಾದುದಕ್ಕೂ ಅಸದೇವ, ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ ಹಾಗಾದರೆ ಘಟಪ್ರಾಗಭಾವಾದಿಗಳಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಭಾವಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಆಕರ್ತೃತ್ವವು ಎನ್ನುವ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದಂತೆಯೇ ಅಭಾವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಘಟಪ್ರಾಗಭಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಕರ್ತೃತ್ವವು, ವಿಶ್ವಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಅಸದೇವ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಹೀಗೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಕೂಡಬಹುದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಪೀತೌ ತದ್ವತ್ಸಂಗಾದಸಮಂಜಸಂ ಓಂ || ೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಸತ್ತದಾರ್ಥದಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಅಪೀತೌ= ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ತದ್ವತ್ಸಂಗಾತ್= ಅಸತ್ತು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅಸಮಂಜಸಂ= ಅಸತ್ಯತ್ವತ್ವ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸತ ಉತ್ಪತ್ತೌ ಪ್ರಲಯೇ ಸರ್ವಾಸ್ತತ್ಪ್ರಮೇವ ಸ್ಯಾತ್ || ೯ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿಶ್ವಪ್ರಗಭಾವದಶೆಯಿಂದ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಯಾ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ (ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆದರೆ) ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಅಸತ್ತ್ವವೇ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (ಆದರೆ ಅಸತ್ತು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯಬೇಕಾಗುವುದು.) ಕಾರ್ಯನಾಶವಾದರೆ— ಕಾರಣಮಾತ್ರ ಉಳಿಯತಕ್ಕದು. || ೯ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ, ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ತು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಮಗೂ ಇಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಅನಿಷ್ಟವಾದನವಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ತು ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವಾತ್ ಓಂ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಲಯೇ ಸರ್ವಾಸ್ತತ್ತ್ವಂ ಭಾವೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವಾದೇವ ನ ಯುಜ್ಯತೇ | ಸತ ಉತ್ಪತ್ತಿಃ ಸವಿಶೇಷವಿನಾಶಶ್ಚ ಹಿ ಲೋಕೇ ದೃಷ್ಟಃ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಭಾವೇ) ಭಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ, ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವಾತ್=ದೃಷ್ಟಾಂತಗೃಹೀತವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅನುಮಾನವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸರ್ವಾಸ್ತತ್ತ್ವಂ=ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಸತ್ತ್ವವು (ಅಸನ್ನಾತ್ರಾವಿಶೇಷವು) ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಭಾವಪದಾರ್ಥದಶೆಯಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಭಾವಪದಾರ್ಥದ ಅವಶೇಷವುಳ್ಳ ವಿನಾಶವೂ ಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ವಿಪ್ರತಿಪನ್ಯಾ ಮಹದಾದಿಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಃ ಭಾವಪದಾರ್ಥಾದೃಢಿತುಮರ್ಹತಿ ಉತ್ಪತ್ತಿತ್ವಾತ್ ಘಟೋತ್ಪತ್ತಿಮತ್ || (೨) ವಿಮತೋ ವಿನಾಶಃ ಸಶೇಷಃ ವಿನಾಶತ್ವಾತ್ ಪಟಿನಾಶಮತ್ || ಎನ್ನುವ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಸೂಚಿತಗಳಾದವು. || ೧೦ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಸ್ತತ್ತ್ವವು ಅನಿಷ್ಟವೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೂ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ವಪಕ್ಷದೋಷಾಚ್ಚ ಓಂ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವಾದೇವ || ೧೧ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಭಾವಪದಾರ್ಥವಿದೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಸ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಭಾವವೇ ಇದೆ ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ದೃಷ್ಟಾಂತವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ಆದರೆ ಪ್ರಮಾಣ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವಾತ್=ದೃಷ್ಟಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು, ಅಂತಃನಿರ್ಣಯಜನಕವಾದ ಆಗಮವು, ಇವುಗಳ ಅಭಾವದಿಂದಲೇ, (೨) ದೋಷಪದದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಆಗಮಗಳ ಅಭಾವವೂ, ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ದುಷ್ಪತ್ತವೂ, ದುಷ್ಪತ್ತಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವವೂ ಇವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. ತಥಾಚಿ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಸತ್ಯಪಕ್ಷವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಅನಿಷ್ಟವು. || ೧೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ತರ್ಕದಿಂದ ಸದಸತ್ತುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವ ಸಾಧನಬಾಧನಗಳನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತರ್ಕಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾದಪ್ಯನ್ಯಥಾನುಮೇಯಮಿತಿ
ಚೇದೇವಮಪ್ಯನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸಂಗಃ ಓಂ || ೧೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ತರ್ಕಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾತ್=ಇಷ್ಟೇ ಪ್ರತಿತರ್ಕವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕಪ್ರಮಾಣ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ ಇದೇ ಪ್ರತಿತರ್ಕವು ಈ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯು. ಇತರ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ನಿರ್ಣಾಯಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) ಅನ್ಯಥಾಃ=ಪ್ರಥಮತಃ ತರ್ಕದಿಂದ ಸಾಧಿತವಾದ ಪ್ರಮೇಯದಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದೂ ಅನುಮೇಯಂ=ಅನುಮೇಯಸಲಿಕ್ಕಿರತವು. ಆದಕಾರಣ, ತರ್ಕಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾತ್=ಅನುಮಾನ ಮಾತ್ರವು ಅಪ್ರಮಾಣವಾದುದರಿಂದಲೇ, ವಿವಂ=ಅನುಮಾನ ದಿಂದ, ಸತ್ತದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವಸಾಧನವೂ ಅಸತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವಬಾಧನವೂ ಅಸಮಂಜಸವು, ಇತಿ ಚೇತ್=ಎಂದರೆ, ವಿವಂ=ಹೀಗಾದರೆ, ಅಪಿ=ಪ್ರಮಾಣಗುದ್ಧವಾದ ಮೋಕ್ಷವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಅನ್ಯಥಾಃ=ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಅನುಮೇಯಸಲು ಶಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸಂಗಃ=ಮೋಕ್ಷಾಭಾವವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದು.

ಭಾಷ್ಯ || ಏತಾವಾನೇವ ತರ್ಕ ಇತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಕಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾದುಕ್ತಾದನ್ಯಥಾಃ ಪ್ಯ-
ನುಮೇಯಮಿತಿ ಚೇತ್ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತರ್ಕಃ=ಪ್ರತಿತರ್ಕವು, ಏತಾವಾನೇನ=ಇಂತಹ ಸ್ವಾಪನಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿ ಯಾಗಿ ಇದೆ. ಇಂತಹುದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಧರ್ಮದಿಂದ ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುಮಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿತರ್ಕವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕಿಂತ, (ತರ್ಕದಿಂದ ಸಾಧಿತವಾದ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕಿಂತ) ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿಯೂ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರತಿತರ್ಕದಿಂದ ಅನುಮೇಯಸಲಿಕ್ಕೆ (ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ) ಶಕ್ತವಾಗಿದೆಯೋ ಆದಕಾರಣ, ತರ್ಕಃ=ಎರಡೂ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸ್ವಾಪನಾನುಮಾನವೂ ಕೂಡ, ಅನ್ಯಥಾಃ=ಅಪ್ರಮಾಣವು. ಏಕೆಂದರೆ—ನ ತು ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವಾತ್, ಸ್ಪಷ್ಟದೋಷಾಚ್ಚ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕಿಂತ ಅನ್ಯಥಾಃ=ಅಭಾವ ಕಾರಣತ್ವ ಭಾವಾಕಾರಣತ್ವ ರೂಪದಿಂದಲೂ ಅನುಮೇಯಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ತರ್ಕವು ಅಪ್ರಮಾಣವಾದುದರಿಂದ ತರ್ಕಬಲದಿಂದ ಸತ್ತದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವಸಾಧನವೂ ಅಸತ್ತದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವಬಾಧಕವೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) ಎಂದರೆ,

ಪೀಠಿಕೆ || ನ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪರಿಹಾರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ | ಏವಂ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧೀಽಪಿ ಮೋಕ್ಷೇಽನ್ಯಥಾಽಮೇಯತ್ವಾದನಿರ್ಮೋ-
ಕಪ್ರಸಂಗಃ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಪ್ರತಿತರ್ಕದಿಂದ ಪರಾಪತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸರ್ವತರ್ಕವೂ ಅಪ್ರಮಾಣ ವಾದುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಸಾಧಿಸುವುದೂ ಬಾಧಿಸುವುದೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಯಾವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅದು ಯುಕ್ತ)ವಲ್ಲ ಹೀಗಾದರೆ- ಆಗಮಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವನನ್ನು ಕುರಿತು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಉಪನ್ಯಸನೀಯವಾದ ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಶ್ ಎಂದೂ ನಿತ್ಯವೆಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೋಕ್ಷವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ) ಚಾರ್ವಾಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಸ್ತಿಕರು ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷ ಅಸ್ತಿತ್ವ ನಿತ್ಯತ್ವಾದಿರೂಪಗಳಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅನ್ಯಥಾ ಅನುಮೇಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷಾದ್ಯಲೌಕಿಕಾರ್ಥ ವಿಷಯಕವಾದ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಅನುಮೇಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಮಹಾಫಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ಆತ್ಮಂತಿಕ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. (ವಾದಿಯೆಂದು ಅಭಿಮಾನವಿದ್ದವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಡಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ತರ್ಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿತರ್ಕವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಾಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ವಿಪರ್ಯಯ ಪರ್ಯವಸಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತೋ ಯಾವತ್ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧಂ ತಾವದೇವಾಂಗೀಕರ್ತವ್ಯಂ |
ನಾತೋಽನ್ಯಚ್ಛಂಕಂ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಅರ್ಥಸಾಧಕವಾದ ತರ್ಕಕ್ಕೂ ಪ್ರತಿತರ್ಕದಿಂದ ಬಾಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೋ) ಆದಕಾರಣ ಯಾವ ವಸ್ತುವು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೋ, ಅಂತಹುದೇ ತರ್ಕದಿಂದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ; ಎಂದೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾದ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಇತರವಾದ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದುದನ್ನು ತರ್ಕದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾದುದರದಶೆಯಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ತರ್ಕದಿಂದ ನಿಷೇಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಯಾವುದು ಪ್ರಮಾಣಸಾಹಾಯ್ಯಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರತಿತರ್ಕವೋ ಅದೇವೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ತರ್ಕವನ್ನು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವನ್ನು ಬಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಸದಕಾರಣತ್ವ ಅಸತ್ಕಾರಣತ್ವ ಸಾಧಕತರ್ಕಗಳು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕಗಳು. ಸತ್ಕಾರಣತ್ವ ಮೋಕ್ಷಾದಿಸಾಧಕ ವಾದ ಪ್ರತಿತರ್ಕವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವು, ಆದಕಾರಣ ಅವುಗಳಿಂದ ನಿಷೇಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪಿಶಬ್ದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಸಮೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಾವದೇವ ಪ್ರಮಾಣೇನ ಸಿದ್ಧಂ ತಾವದಹಾಪಯನ್ | ಸ್ವೀಕುರ್ಯಾನ್ವೈವ ಚಾನ್ಯತ್ರ ಶಂಕ್ಯಮಾನಮೃತೇ ಕ್ವಚಿತ್ || ಇತಿ ವಾಮನೇ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವುದು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ವಸ್ತುವೋ ಅದನ್ನೇ ಬಡದೆ ಇದ್ದವನಾಗಿ ತರ್ಕದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. (ಅಂದರೆ ತರ್ಕದಿಂದ ಸಾಧಿಸಬೇಕು.) ಪ್ರಾಮಾಣಿಕದಿಂದ ಇತರವಾದುದನ್ನು (ಅಂದರೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದುದನ್ನು) ಸಾಧಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯ ಪ್ರಮಾಣ ಹೊರತು ತರ್ಕಮಾತ್ರದಿಂದ ಯಾವುದೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನೂ (ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಲೀ ನಿಷೇಧಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಲೀ) ಶಕ್ಯವಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣಸಾಹಾಯ್ಯಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರತಿತರ್ಕವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತರ್ಕವನ್ನು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವನ್ನು ಬಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ವಾಮನಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. || ೧೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಸತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಾವವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವು ಆಗದಿದ್ದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜಗತ್ಕಾರಣನು ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಂ ಜಗತ್ ನಿಷ್ಕಾರಣಕಂ ಅಚೇತನಕಾರಣಕಂ ವಾ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ಕೂಲಪತನಮ್ ದಧ್ವಾದಿಮತ್ ಎನ್ನುವ ನಿಷ್ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ನಿರ್ಮೂಲಯುಕ್ತಿಯು ಸಾಧಕವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅಕಾರಣತ್ವಾದಿಸಾಧಕವಾದ ಯುಕ್ತಿಯು ಅಕಷ್ಟಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿರೋಧಕವಾಗಿದೆ. ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿತೇನ ಶಿಷ್ಟಾ ಅಪರಿಗ್ರಹಾ ಅಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ಓಂ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || ವಿತೇನ ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವೇನಾಭಾವೇನ ಚಾವಶಿಷ್ಟಾ ಅಪ್ಯಪರಿಗ್ರಹಾಃ ವಿರುದ್ಧಸಿದ್ಧಾಂತಾ ಅಕರ್ತೃಕತ್ವಾಚೇತನಕರ್ತೃಕತ್ವಜೀವಕರ್ತೃಕತ್ವಾದಯೋಽಪಿ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿತೇನಃ ಸತ್ಕಾರಣತ್ವವಾದದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಮೂಲಕವಾದ ಅನುಮಾನವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ನಿಷ್ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಮೂಲಕ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಶಿಷ್ಟಾಃ ಮೊದಲು ನಿರಾಕೃತವಾದ ಮತದಿಂದ ಅವಶಿಷ್ಟಗಳಾಗಿ ಪ್ರತೀತಗಳಾದ, ಅಪರಿಗ್ರಹಾ ಅಪಿ-ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಾಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾದ ವೇದೋಕ್ತವಸ್ತುವಿರುದ್ಧಪಕ್ಷಗಳು ಅಥವಾ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಗೃಹೀತಗಳಾಗದೆ ಇರುವ ಪಕ್ಷಗಳು (ಅಕರ್ತೃಕತ್ವವು) ಅಕಾರಣಕತ್ವಮತ, ಅಚೇತನಮಾತ್ರ ಕಾರಣಕತ್ವ, ಜೀವಮಾತ್ರಕಾರಣಕತ್ವ, (ಆದಯೋಽಪಿ) ಕಾಲ ಸ್ವಭಾವ ಕಾರಣತ್ವಾದಿವಾದಗಳೂ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ನಿರಸೃಗಳಾದವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ನಿಷ್ಕಾರಣತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಪ್ರತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಕಸ್ಮಾದ್ವಿದಮಾವಿರಾಸೀದಕಸ್ಮಾತ್ತಿಪ್ಪತ್ಯಕಸ್ಮಾಲ್ಲಯಮಭ್ಯುಪೈತಿ || ೧೪ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಈ ಜಗತ್ತು ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೇನೇ ಹುಟ್ಟಿತು. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೇನೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಓತಿಕೆ || ಆಚೇತನವು ಕಾರಣವು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಧಾನಾದಿದಮುತ್ಪನ್ನಂ ಪ್ರಧಾನಮಧಿತಿಷ್ಠತಿ | ಪ್ರಧಾನೇ ಲಯಮಭ್ಯೇತಿ ನ ಹ್ಯನ್ಯತ್ಕಾರಣಂ ಮತಂ || ೧೫ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಈ ಜಗತ್ತು ಆಚೇತನ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತು. ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿಯದೆ. ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಲಯವು ಉಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನದಿಂದ ಇತರವಾದುದೇ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಲಯವು ಹೇಗೆ? ಉತ್ಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾದುದರಿಂದ ಕಾರಣವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಉತ್ಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನಿಂದ ಇತರವಾದುದೇ ಕಾರಣವು ಎಂದು ಕೊಡಬಹುದು ಎಂದರೆ) ಪ್ರಧಾನದಿಂದ ಇತರವಾದುದು ಕಾರಣವೆಂದು ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮಿತವಲ್ಲ (ಆದಕಾರಣ ಉತ್ಪತ್ತಾದಿಕರ್ತನಿಂದ ಬೇರೆ ಕಾರಣವು ಎನ್ನುವುದು ಸಮ್ಮತವಲ್ಲ) ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೇನೇ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಲಯಾಧಿಕರಣತ್ವವೂ ಯುಕ್ತವು.

ಓತಿಕೆ || ಜೀವನು ಕಾರಣನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಜೀವಾದ್ವ್ರಂಶಿ ಭೂತಾನಿ ಜೀವೇ ತಿಷ್ಠಂತ್ಯಚಂಚಲಾಃ | ಜೀವೇ ತು ಲಯಮುಚ್ಯಂತಿ ನ ಜೀವಾತ್ಕಾರಣಂ ಪರಂ || ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಪ್ರಾಪ್ತ ನಿರಾಕೃತಾಃ || ೧೬ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳು ಜೀವನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಅಚಂಚಲಗಳಾಗಿ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ. (ಆದರೆ ಜೀವನಿಂದ ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.) ಜೀವನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಜೀವನಿಂದ ಇತರವಾದುದು ಕಾರಣವು ಇಲ್ಲ (ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾರಣತ್ವಾದಿ ಮತಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಸಮಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕ ಸಾಂಖ್ಯ ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವುದರಿಂದ ಪೌನರುಕ್ತವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ-) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನ ಮೂಲಕ ಕಾರ್ಯತ್ವಾದಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾದ ವಾದಗಳು ನಿರಸ್ಯಗಳಾದುವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸಮಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಮಯಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದನ್ನೇ ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಪೌನರುಕ್ತವಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಸತ್ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಘಟಾದಿಗಳು, ದೃಷ್ಟಾಂತವಿರಲಿ. ನಿಷ್ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವನು ಕರ್ತನು ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿತೇನ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅತಿವಿಷ್ಣುವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವರೂಪವಾದ ಹೇತುವು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ? ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವರೂಪವಾದ ಹೇತುವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಾರದು. ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಕುಲಾಲಾದಿಕರ್ತೃಕತ್ವವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಾಗಬಹುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾ ದುಃಖಾದಿಷು ಜೀವಸ್ಯಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ (ಸ್ವತಂತ್ರತ್ವ) ಮೇವಮನ್ಯೇಷ್ವಪೀತಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ || ೧ || ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೋ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಾವವೋ ಮತ್ತೆ ಕೌಶ್ಠರನಿಗೇನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಅಂತರಗಳಾದ ದುಃಖ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಘಟ ಮೊದಲಾದ ಬಾಹ್ಯ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವಾಭಾವವನ್ನು ಅನುಮೇಯಿಸಬೇಕು. (ಆದುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಜೀವನು ಕರ್ತನಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ದುಃಖಾದಿಗಳು) ದೃಷ್ಟಾಂತವು. (ಹೀಗೆಯೇ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ತಥಾಚ ಜೀವನು ಕರ್ತನಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವರೂಪವಾದ ಹೇತುವೂ; ಜೀವನು ಕರ್ತನು ಎನ್ನವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವರೂಪವಾದ ಹೇತುವೂ ಅಸಿದ್ಧವಲ್ಲ

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ—ಅಸತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಅಸದೇವ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಗಳಿಗೆ ಏನು ಗತಿಯು (ಏನು ಅರ್ಥವು) ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರತಿಗತಿಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕತ್ವೇನ ಪ್ರದರ್ಶಿತಾ || ೧ || ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರತಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾದರೂ, ಅನಾಸದ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಅಪತ್, ಅಶ್ವಾಸೌ ಈ ಸುಖರೂಪಕ್ಕೆ ಆಕಸ್ಮಾತ್=ಸುಖರೂಪವಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ, ಪ್ರಧಾನಾತ್=ಸರ್ವಸ್ವಾಮಿಯಿಂದ, ಜೀವಾತ್=ಪ್ರಾಣಧಾರಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ, ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ (ಅಸದಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ) ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕತ್ವವಚನದಿಂದ (ವಿತೇನ ಸರ್ವೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ) ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರತಿಗಳಿಗೆ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕತ್ವವಿದ್ದರೂ ಅಸದಾದಿಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಕಾರಣತ್ವಪ್ರತಿಗೆ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯತ್ರಾನ್ಯವಾಚಕತ್ವೇಽಪ್ಯವಿರೋಧಸ್ತತ್ರಾನ್ಯದಮುಖ್ಯತಯೋಚ್ಯತೇ | ಯತ್ರ ವಿರೋಧಸ್ತತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮವೋಚ್ಯತೇ | ಇತಿ ನಿಯಮಃ || ೧ || ೧೯ || ಅಧಿ. ೪ || ೧೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಯಾವ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ

ಇತರವಾದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿವಾಚಕತ್ವವು ಅಂಗೀಕೃತವಾದಾಗ್ಯೂ (ವಿಷ್ಣು ಕಾರಣತ್ವಕ್ಕೆ) ಬಾಧವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವಿರೋಧವಾಗಲೀ ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಾದಿ ವಿರೋಧವಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವಾಕ್ಯವಿರೋಧವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿ (ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ) ಇತರವಾದುದು ಕೂಡ ಪರಮ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೀನವಾದ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲ ವಿರೋಧವು ಇದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ನಿಯಮವು. (ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಹೇಗೆ (೧) ಪ್ರಧಾನಾದಿದಮುತ್ಪನ್ನಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕವಾದಾಗ್ಯೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರಧಾನಪದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ (೨) ವಾಯುರ್ಭೂತಾನಾಮಧಿಪತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುವೂ (೩) ವಸಂತೇವಸಂತೇಜ್ಯೋತಿಷಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಕರ್ಮಾದಿಗಳೂ (೪) ಸೋಽರೋದೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೋ (೨) (೧) ವಿಶ್ವಾದಿಂದ್ರ ಉತ್ತರಃ (೨) ನ ಕಿಂದ್ರ ತ್ವಮುತ್ತರಃ (೩) ನಿಷುಸೀದ ಗಣಪತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಜಗತ್ಪಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ (೧) ಅಸದೇವ (೨) ಆಹ್ವಾದ್ವಿದಂ (೩) ಪ್ರಧಾನಾದಿದಂ (೪) ಜೀವಾಧ್ಯಂತಿ ಭೂತಾನಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇತರರಿಗೂ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ ಬಹುಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಸದಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಾಣಭಾವಾದಿಗಳು ಅಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಜಗತ್ಪಾರಣತ್ವಕ್ಕಿಂತಿಗೇ ಇವುಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ೧೩ ||

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಇಬ್ಬರೂ ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ವಿವಮಶ್ವನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸಂಗಃ ಎನ್ನುವತನಕ ಎಂಟು ಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದು ಅಧಿಕರಣವು. ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಮೇಲೆ ದೃಶ್ಯತೇ ತು ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವಾದರೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಈ ಜಗತ್ತು ಸೌಲ್ಕ, ಸಾವಯವತ್ವ, ಅಚೇತನತ್ವ, ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಾದಾನಕಾರಣನಲ್ಲ ಈ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ವಿಜ್ಞಾನಂ ಚಾಪಿಜ್ಞಾನಂ ಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಆದ್ಯಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಿ ಮೃದಬ್ರಹ್ಮಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತೂ ಕೂಡ ಚೇತನರೂಪವೇ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತಾ ವ್ಯಪದೇಶವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಂದು ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅಂತೂ ಈ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸೂತ್ರಗಳು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ—ಗೋಮಯ ವೃತ್ತಿಕಾದಿಗಳಿಗೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಇದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಮೂರನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು ಆಯುಕ್ತವು. ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಯುಕ್ತಿ ಶ್ರುತಿಸಂವಾದಿಯುಕ್ತವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅಭಿಮಾನಿದೈವದೇಶಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಾಂತಸೂತ್ರವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಧಿಕರಣವೆಂದು ಕೊಡುವಾಗ ೧, ೨, ೩ನೇ ಸೂತ್ರಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸೂತ್ರಗಳೆಂದೂ ತೃತೀಯಾದಿ

ಸೂತ್ರಗಳು ವಿವರ್ತವಾದಿಗಳಾದ ಆದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿ ಅನಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಗತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಹಾರ ವಿಹಾರಿಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿದ್ದು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (೨) ಮತ್ತು ಪೂರ್ವವಾದಿಮತಂ ಕಿಂಚಿತ್ ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರಾಪ್ತವೇದಕಂ | ಉಪಾಸನಾಪರಂ ಕಿಂಚಿದಿತಿ ಕಸ್ಮಾದ್ವಿನಾಶತೇ || ಅಂದರೆ ಕೆಲವು ಸೂತ್ರಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸೂತ್ರಗಳಿಂದೂ ಕೆಲವು ಆತಪ್ಪಾವೇದಕಗಳಿಂದೂ ಕೆಲವು ಉಪಾಸನಾಪರಗಳಿಂದೂ ಹೇಳಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೇ ಹಾಳು ಮಾಡುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಆಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಯತೋ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಅಪದೇವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಎನ್ನುವ ಆಸತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶ್ವಪ್ರಾಣಭಾವ ಹೇತುತ್ವಪರವಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಲಯವೃತ್ತಿವಿಶ್ವಪ್ರಾಣಭಾವ ವಿಶ್ವಹೇತುಃ ಅನನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧನಿಯತಪೂರ್ವಕ್ಷಗವೃತ್ತಿತ್ವಾತ್ ಸಂಮತಮ್ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹೇತುತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವಾಗ ವಿಮತಾಃ ಭಾವಾಃ ಪ್ರಲಯೇ ಅಸಂತಃ ಭಾವತ್ವಾತ್ ಕಾರ್ಯಮತ್ ಎಂದು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ಭಾವಪದಾರ್ಥವೂ ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಇರಲು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಕರ್ತೃತ್ವವು ನಿಯತವಾದುದರಿಂದ ಅಭಾವರೂಪವಾದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಾಣಭಾವಕ್ಕೇನೇ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಇದೆ ಎಂದು ಪ್ರಾಣಭಾವ ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಾಧಕವಾದ ಅಪದೇವ ಸನ್ನಿನೋಽಕುರುತ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಹಿತವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಈಶ್ವರಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಕಸ್ಮಾದ್ವಿದಮಾವಿರಾಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಹಿತಗಳಾದ ಕೂಲಪತನಮ್ ಅಕರ್ತೃಕಮೇವ ಜಗತ್ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ಘಟಮತ್ ಜೀವಕರ್ತೃಕಂ ವಾ ದಧ್ಯಾದಿಮತ್ ಜಡಕರ್ತೃಕಂ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಜ್ಞಾನಚಿಕೀರ್ಷಾದಿಭುಕ್ತರೂಪವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಕೊಡುವುದು. ಸ್ವರೂಪತಃ ನಿಷೇಧಾತ್ಮಕವಾದ ಅಭಾವದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭಾವ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ವಿಮತೋತ್ತಪ್ತಿಃ ಭಾವಾಧೀನಾ ಉತ್ಪತ್ತಿತ್ವಾತ್ ವಿಮತೋ ವಿನಾಶಃ ಸಶೇಷಃ ನಾಶತ್ವಾತ್ ಸಮೃತಮತ್ ಇದಮೋದಲಾದ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ನಿಷ್ಕಾರಣತ್ವ ಜೀವಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧದಿಂದಲೇ ಆಯುಕ್ತವು. ಅಪದ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಈಶ್ವರಪದರಗಳು. ಆದಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವೇ. || ಅಧಿ. ೪ ||

ಅಪದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೫. ಭೋಕ್ತೃಧಿಕರಣವು

ಅಂಶಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ದೃಢಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭೋಕ್ತೃಪ್ರತೇರವಿಭಾಗತ್ವೇತ್ಯಾಲ್ಲೋಕವತ್ ಓಂ || ೧೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಭೋಕ್ತೃಪ್ರತೇಃ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸತಕ್ಕ ಜೀವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಿಂದ, ಅವಿಭಾಗಃ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಅಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು, ಚೇತಃ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನಿಗೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಅಭೇದವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಸರ್ವಕರ್ತೃ ಸಂಸಾರಜೀವನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಭೇದವಿದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ—ನಃ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳು ವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ—ನಾವಿಭಾಗಃ ಜೀವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಅಭೇದವಿಲ್ಲ. ಭೋಕ್ತೃಪ್ರತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವಾಲ್ಲೋಕವತ್=ಜಲದಲ್ಲಿ ಜಲಾಂತರಕ್ಕೆ ವಿಕೀರ್ಣವೋಕ್ತಿಯಂತೆ ಭೇದವಿದ್ದಲ್ಲಿಯೂ ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಭೇದವಿದ್ದಲ್ಲಿಯೂ ಐಕ್ಯೋಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದಿಲ್ಲ ಸ್ವಾಲ್ಲೋಕವತ್=ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜಲದಲ್ಲಿ ಜಲಾಂತರಕ್ಕೆ ವಿಕೀರ್ಣವೋಕ್ತಿಯಂತೆ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೋಕ್ತಿಯು ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾನೈಕ್ಯಾದಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಕರ್ಮಾಣಿ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಶ್ಚ ಆತ್ಮಾ ಪರೇಽವ್ಯಯೇ ಸರ್ವಾ ವಿಕೀರ್ಣವಂತಿ (ಮು.೩.೨.೭) ಇತಿ ಮುಕ್ತಜೀವಸ್ಯ ಪರಾಪ್ತಿರುಚ್ಯತೇ | (೨) ಆತ್ಮಯೋರವಿಭಾಗಃ | (೩) ಆತಃ ಪೂರ್ವಮಪಿ ಸ ಏವ | (೪) ನ ಹ್ಯನ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯತ್ವಂ ಯುಜ್ಯತೇ | ಇತಿ ಚೇತ್ || || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಗತಾಃ ಕಲಾಃ ಪಂಚದಶ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ದೇವಾಶ್ಚ ಸರ್ವೇ ಪ್ರತಿದೇವತಾಸು) ಕರ್ಮಾಣಿ ಮುಕ್ತರಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಪಂಚದಶಕಲಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು, ಇತರರೂ ಕೂಡ ದೇವತಾಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ ಸ್ಥಿತಿಹೇತುಗಳಾದ ಮುಕ್ತರಾದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ, ಕರ್ಮಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪುಷ್ಕರಾವ್ತಿದೇವತೆಯೂ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯನಾದ ಜೀವನೂ ಕೂಡ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ದೇಹತೋಽಽಪಿನಾಶಕೂನ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ, ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. (೨) ಮುಕ್ತಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗುವುದರಿಂದ, ಮುಕ್ತಜೀವ ಈಶ್ವರರಿಗೆ ಅಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. (ಯೋ ಯಥಾ ಕ್ರೂಯತೇ ಸ ತಥಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು.) (೩) (ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಮುಕ್ತಜೀವನಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ನಮಗೆ ಅನಿಷ್ಠವಿಲ್ಲ. ಸಂಸಾರಿಯಂತೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಮೊದಲು ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಕೂಡಬಹುದು.

ಎಂದರೆ) ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನೇ. (ಭಿನ್ನವಲ್ಲ ಅಂತೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿನ್ನನೇ.) (೪)
(ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭೇದವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಭೇದವೇ ಇರಲಿ, ತಥಾ ಚ ಮುಕ್ತೌ ಅಭಿನ್ನತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು ಎಂದರೆ) ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಘಟಾದಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಪಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಘಟಾದಿತ್ವವು ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ ಎಂದರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ನ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ಆಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ | ಸ್ಯಾಯೋಗವತ್ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಉದಕೇ ಉದಕಾಂತರಸ್ಯೈಕೀಭಾವ್ಯವಹಾರೇಽಪ್ಯಂತರ್ಭೇದೋಽಸ್ಯೈವ | ಏವಂ ಸ್ಯಾದತ್ವಾಪಿ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ ಲೋಕಸಿದ್ಧ ಜಲೈಕ್ಯೋಕ್ತಿಯಂತೆ ಆಗಬಹುದು. ಒಂದು ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಉದಕದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಾಂತರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಉದಕವನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರವಿದ್ದರೂ, ಹೇಗೆ ಜಲಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಭೇದವು ಇದೆಯೋ ಹೀಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನಿಗೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಅಂತಃ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಭೇದವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಐಕ್ಯೋಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಸ್ಯಾತ್=ಉದಕದಲ್ಲಿ ಉದಕಾಂತರಕ್ಕೆ ಐಕ್ಯೋಕ್ತಿಯಂತೆ ಜೀವೇಶ್ವರೈಕ್ಯೋಕ್ತಿಯು ಸ್ವಾನೈಕ ಮತ್ಯೈಕ್ಯಾದಿ ನಿಮಿತ್ತಗಳಿಂದ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಔಪಚಾರಿಕವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಮೊದಲು ಭಿನ್ನಮತಿಗಳು ಈಗ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಐಕಮತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಏಕವಿಷಯಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಮೊದಲು ಈಶ್ವರನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಾನಿಂತ ಅನ್ಯತ್ರ ಇದ್ದವರು ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಾದಿರೂಪ ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಿಲಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರುತಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಉಪಚರಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಹಾಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಥಾ ಚ ಶ್ರುತಿಃ | ಯಥೋದಕಂ ಶುದ್ಧೇ ಶುದ್ಧಮಾಸ್ತಿಕಂ ತಾದೃಗೇವ ಭವತಿ (ಕತ.೪.೧೫) | ಇತಿ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಹೇಗೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರುತಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ನಚಕೇತಸಸ್ಯ ಕುರಿತು ಯಮನ ಮಾತು.) ಎಲೋ ನಚಕೇತಸರೇ, ಒಂದು ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಜಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ಶುದ್ಧವಾದ ಜಲವು ಅದರಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಅದೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದ ಮುನಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮಸದೃಶನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಇತರ ಜೀವರು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿನು ಹೇಳಬೇಕು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಪರಸ್ಪರ ಸೇರಿದ ಜಲಗಳಿಗೆ ಏಕವೇ ಇದೆ. ಆದಕಾರಣ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯು ಆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ಯಾದೇ ಚ | ಉದಕಂ ತೂದಕೇ ಸ್ಥಿತಂ ಮಿಶ್ರಮೇವ ಯಥಾ ಭವೇತ್ | ನ ಚೈತದೇವ ಭವತಿ ಯತೋ ವೃದ್ಧಿಃ ಪ್ರದೃಶ್ಯತೇ || ಏವಮೇವ ಹಿ ಜೀವೋಽಪಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಂ ಪರಮಾತ್ಮನಾ | ಪ್ರಾಪ್ತೋಽಪಿ ನಾಸೌ ಭವತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿವಿಶೇಷಕಾತ್ || ಇತಿ || ೪ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಸ್ಯಾದದಲ್ಲಿಯೂ (ಈ ಅರ್ಥವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜಲಕ್ಕೆ ಜಲಾಂತರಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಆದಕಾರಣ ಜಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ಉದಕಾಂತರವು ಅದರಿಂದ ಸಂಯುಕ್ತವೇ ಹೇಗೆ ಆಗುವುದೋ. ಈ ನೀರೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಮುಕ್ತನೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾದಾಗ್ಯೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಾರ್ವಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ಜೀವಭೇದಕ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮಾಭಿನ್ನನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮೇಶಾನಾದಿಭಿರ್ದೇವೈರ್ಯತ್ಯಾಪ್ತಂ ನೈವ ಶಕ್ಯತೇ | ತದ್ಯತ್ಸಭಾವಃ ಕೈವಲ್ಯಂ ಸ ಭವಾನ್ ಕೇವಲೋ ಹರೇ || ಇತಿ ಚ || ೫ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಎಲೋ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಯಾವ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಂತಹ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ಯಾರ ಸ್ವಭಾವಭೂತವಾದುದೋ, ಅಂತಹ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನೀನೇ, ಹೀಗೂ ಸ್ಯಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ¹ನ ತೇ ಮಹಿತ್ವಮನ್ವಶ್ಶುವಂತಿ || (ಐ.೨.೯೯.೧) | ¹ನ ತೇ ವಿಜ್ಞೋ ಜಾಯಮಾನೋ ನ ಜಾತೋ (ದೇವ ಮಹಿಮ್ನಃ ಪರಮಂತಮಾಪ || (ಐ.೨.೯೯.೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಚ || ೬ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಹಿಂದಿನ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಮುಕ್ತೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೇದಸಮರ್ಥನವು ಫಲಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂಗತವು. ಆದಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಫಲಶ್ಚೇಽಪಿ ಯುಕ್ತವಿರೋಧೇಽಂತರ್ಭಾವಾದತ್ತೋಕ್ತಂ || ೧೪ || ಅಧಿ. ೪ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಫಲಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂಗತವಾದಾಗ್ಯೂ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

|| ೧೪ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವಿದ್ದರೆ ಭೋಕ್ತೃ ಆದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಭೋಗ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಭೋಗ್ಯವಾದ ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೋಗ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಎರಡೂ ಪರಮಕಾರಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಸಮುದ್ರಕಾರ್ಯಗಳಾದ ಫೇನ ತರಂಗಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ವಿಭಾಗವು ಕೂಡಬಹುದು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ವಿವರ್ತಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಆರೋಪಿತ ಎನ್ನುವ ಮತದಲ್ಲಿ) ಬ್ರಹ್ಮತಾದಾತ್ಮ್ಯರೂಪವಾದ ಶಂಕಾಜೀವಿವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ವಿವರ್ತವಾದದಲ್ಲಿ ಫೇನ ತರಂಗಾದಿರೂಪವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಅಲ್ಲದೆ ಫೇನ ತರಂಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಭಿನ್ನಗಳಾದ ಅನೇಕ ಜಲಾವಯವಗಳು ಉಪಾದಾನಕಾರಣಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದು ಸಮುದ್ರವೇ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರವಿದ್ದರೆ ಜೀವರಂತೆ ದುಃಖಾದಿಭೋಗಗಳು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಭೇದವು ಬರುವುದು ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಾಗಿ ಭೋಕ್ತೃನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಾಪತ್ತೇಃ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನುವ ಅಲ್ಪಾಧ್ಯಾಹಾರದಿಂದಲೇ ಕೂಡುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಶರೀರತ್ವೇ ಎಂದು ಆಪಾದಕಾಧ್ಯಾಹಾರವನ್ನೂ ಆಪಾದ್ಯದಲ್ಲಿ ದುಃಖಾದಿಪದಾಧ್ಯಾಹಾರವನ್ನೂ ಭೋಕ್ತೃಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವನ್ನುವ ಭಾವಪ್ರಧಾನತ್ವವನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಬಹು ಅಧ್ಯಾಹಾರಕಲ್ಪನಾರೋಪವು ಬರುವುದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಪರೇತವ್ಯಯೇ ಸರ್ವ ವಿಶೇಭವಂತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಐಕ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಭಿನ್ನನಾದವನಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಐಕ್ಯವು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಐಕ್ಯವು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂವಾರಿಜೀವರಿಂದ ಅಭಿನ್ನನು, ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಅಭಿನ್ನತ್ವ ಯುಕ್ತವಿರುವುದಾಗಿ ದ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು. ಐಕ್ಯಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರಂಜನಃ ಪರಮಂ ಸಾಮ್ಯಮುಪೈತಿ ಎನ್ನುವ ಭೇದಪ್ರತಿಪಾದಕ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಪರಾತ್ಪರಂ ಪುರುಷಮುಪೈತಿ ದಿವ್ಯಂ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಥೋದಕಂ ಶುದ್ಧೇ ಶುದ್ಧಮಾಸ್ತಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಾಂತರದಿಂದಲೂ, ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಮತ್ಯೈಕ್ಯಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವೈಕ್ಯವು ಅದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಏವಂಚ ರಥಾಜಲಂ ವಿಷ್ಣುಪದೀ ಜಲೇನೈಕತ್ವಮಾಗತಂ | ಇತಸ್ತತೋ ಗತಾ ಗಾವಃ ಸಾಯಮೇಕತ್ವಮಾಗತಾಃ || ೧ || ಏಕೀ ಭೂತಾ ತು ಸಾ ಸೇನಾ ಪಾಂಡವಾನಭ್ಯವರ್ತತ | ಇತ್ಯಾದಿವದ್ಧನೇದೇಕೀಭವಂತೀತ್ಯಾದಿವೇದವಾಕ್ || ೨ || ಕಿಂಚ ಮಾನಭೇದಾತ್ಸರ್ವರಸಪೂರ್ವ-ಭೇದಾಚ್ಚ ನೀರಯೋಃ | ಮೇಲನೇಽಪ್ಯಭಿದಾನಾಸ್ತಿ ಯಥೈವ ಕ್ಷೀರನೀರಯೋ || ೩ || ಮಾಪಾದಿವಚ್ಚ ರಾತ್ಯಾದೌ ಸಭಾಧೌ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿವತ್ | ಜಲೇ ಜಲಾಂತರಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಶ್ಲೇಷೋ ನ ತ್ವಭಿನ್ನತಾ || ೪ || ಅಧಿ. ೫ ||

ಭೋಕ್ತೃಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬. ಆರಂಭಣಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಬಹು ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತದನನ್ಯತ್ವಮಾರಂಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ || ೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮಹದಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವು, ಆರಂಭಣ ಶಬ್ದಘಟಿತ ಕಿಂ ಸ್ವಾಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಯೂ ಇವುಗಳಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ವತಂತ್ರಬಹುಸಾಧನಾ ಸೃಷ್ಟಿಲೋಕೇ ದೃಷ್ಟಾ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಘಟ ಪಟಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಕರ್ತೃವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸತ್ತಾಶಕ್ತಿಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಕರಣಾದಿರೂಪವಾದ ಬಹು ಸಾಧನಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿ ಕಂಡದೋ ಹೀಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನ ದೇಹಿಯಿಂದ ಆಗತಕ್ಕ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಕೂಡ ಸ್ವವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಸ್ವತಂತ್ರ ಬಹು ಸಾಧನವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಅನುಮೇಯವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ—ಮಹದಾದಿಸೃಷ್ಟಾದಿಕಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಕರ್ತೃವ್ಯತಿರಿಕ್ತಬಹುಸಾಧನಸಾಪೇಕ್ಷಂ ಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾತ್ ಸ್ಥಿತಿತ್ವಾತ್ ಸಂಹಾರತ್ವಾತ್ ಛೇದಾದಿಸೃಷ್ಟಾದಿವತ್ ಎಂದು ಬಹು ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಎಂದು ಸಮುಕ್ತ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಭಾಷ್ಯ || ನೈವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ಕಿಂತು ಸ್ವರೂಪಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದೇವ ತಸ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಘಟ ಸೃಷ್ಟಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಯು ಸ್ವತಂತ್ರ ಬಹುಸಾಧನ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡಕೂಡದು. ಮತ್ತೆ ಅನನ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ (ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ ಶಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನ ಇವುಗಳಿಂದಲೇ) ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ. ಸಾಧನಾಂತರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಸಹಕಾರದಿಂದ ಅಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಾಗಿ ಆರಂಭಣ ಇತ್ಯಾದ್ಯಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕಿಂ ಸ್ವಿಧಾಸೀದಧಿಷ್ಠಾನಮಾರಂಭಣಂ ಕತಮಪ್ತಿತ್ಯಥಾಸೀತ್ (ಋ.೧೦.೮೧.೨) ಇತಿ ಹ್ಯಾಕ್ಷೇಪಃ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕಿಂ ಸ್ವಿಧಾಸೀತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಗಳ ಆಕ್ಷೇಪವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಆದಕಾರಣ (ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸ್ವರೂಪಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಯು.) (ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನವು ಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವೇ.) (ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು) (ಯತೋ ಭೂಮಿಂ ಜನಯನ್ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ವಿದ್ಯಾಮೋಕ್ಷೋನ್ನತನಾ ವಿಶ್ವಚಕ್ಷಾಃ ಎಂದು ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯವು. ಜಗತ್ಕರ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹುಟ್ಟಿಸುವವನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೋ, ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಯಾವ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೂ ಕೂಡ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆವರಿಸಿರುವನೋ) ಅಂತಹ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಯಾವದಿತ್ತು ಯಾವುದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಕರಣವಾಗಲೀ ಯಾವುದಿತ್ತು ಯಾವುದೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಸತ್ಕರ್ತದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ) ಯಾವ ಕರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಾ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜಗತ್ತನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ತನ್ನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವನೋ ಅಂತಹ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವದಿತ್ತು ಯಾವುದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ ಪಾರ್ಥಿವ ಆಪ್ಯ ಕೈಜಸ ವಾಯುವೀಯ ವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಕಿಂ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಶ್ನೆ ಆಕ್ಷೇಪಗಳಲ್ಲಿ ಸಮವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದ್ಯನುಕ್ತೇಃ | ಆದಿಶಬ್ದಾದ್ವಿಕ್ತಿಶ್ಚ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ) ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಉತ್ತರತ್ರ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಇದು ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಆಕ್ಷೇಪವು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನವು ಆಗಮವಿರುದ್ಧ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಗುಹಿತಗಲಾದ (೧) ಅಪರಂಶತ್ವತ್ವಾತ್, (೨) ಸ್ವತಂತ್ರತ್ವಾತ್, (೩) ಸಾಧನ ಸತ್ತಾಪ್ರದತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ.

ಒೀಶಿಕೆ || ಓಂದ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅಭಾಸತ್ವ ತಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಸ್ವತಿಸಿದ್ಧಗಳಿನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪರತಂತ್ರೋ ಹ್ಯಪೇಕ್ಷೇತ ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಕಿಮಪೇಕ್ಷತೇ | ಸಾಧನಾನಾಂ ಸಾಧನತ್ವಂ ಯತಃ ಕಿಂ ತಸ್ಯ ಸಾಧನೈಃ || ಇತ್ಯಾದಿಭಿಃ || ೧೫ || || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರತಂತ್ರನಾದರೆ ಸಾಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯಾನು. (ಇದರಿಂದ ಕರಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಪರತಂತ್ರತ್ವಯುಕ್ತಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.) ಸ್ವತಂತ್ರನಾದರೆ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೋ ಏನು? ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಇದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರತ್ವಯುಕ್ತಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.) (ಏಕೆ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಸಾಧನಗಳಿಗೆ ಸಾಧನಶಕ್ತಿಯೂ ಯಾರಿಂದ ಆಗುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಏನು ಕೃತ್ಯವು? ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಇತ್ಯಾದಿಭಿಃ=ಇತಿ ಆದೀಯಂತೇ ಉಪಾದೀಯಂತೇ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿಜ್ಞಾಪಿತಗಳಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ. (೨) ಅಥವಾ ಯುಕ್ತಾಂತರಸೂಚಕವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಆದಿಶಬ್ದವು. ತಥಾಚ ಜಗತ್ಪ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನನು. ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನವು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. || ೧೫ ||

ಒೀಶಿಕೆ || ಯುಕ್ತಾಂತರದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭಾವೇ ಚೋಪಲಭ್ಯೇಃ ಓಂ || ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಭಾವೇ ಪ್ರಮಾಣೈರುಪಲಭ್ಯೇತ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಭಗವತ್ಪ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸಾಧನವು ಇದ್ದರೆ ವೇದಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತೋರಬೇಕಾಗುವುದು. ತೋರುವುದಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೊರತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸಾಧನಾಂತರವು ಇಲ್ಲ.

ಒೀಶಿಕೆ || ವೇದ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಇದ್ದ ವಸ್ತುವೂ ಏಕೆ ಇರಲಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅನುಕ್ತಂ ಪಂಚಭಿರ್ವೇದೈರ್ನ ವಸ್ತು ಸ್ತಿ ಕುತಶ್ಚನ | ಅತೋ ವೇದತ್ವಮೇತೇಷಾಂ ಯತ್ಪಕ್ಷೇ ಸರ್ವವೇದಕಾಃ || ಇತಿ ಸ್ಯಾಂದೇ || ೧೬ || || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣ ಭಾರತಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತಗಳಾದ ವೇದಗಳು ಸರ್ವವಸ್ತುಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳೋ, ಆದಕಾರಣ ಇವುಗಳಿಗೆ ವೇದಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು. ಆದುದರಿಂದ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣ ಸಹಿತಗಳಾದ ಐದು ವೇದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದ ಇದ್ದ ಭಗವದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ವಸ್ತುವು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಸ್ಯಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅದ್ವೈತಃ ಸಂಭೂತಃ ಪೃಥಿವ್ಯೈ ರಸಾಚ್ಚ (ವಿಶ್ವಕರ್ಮಣಃ ಸಮವರ್ತತಾಧಿ) (ತೈ. ೨. ೩. ೧೩.) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಾಧನಾಂತರಪ್ರತೀತೇಃ ಕಥಮನುಪಲಬ್ಧಿರಿತಿ | ಆತ ಆಹ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿಶ್ವಕರ್ಮಣಃ ಸಮವರ್ತತಾಧಿ | ತಸ್ಯ ತ್ವಷ್ಟಾ ವಿದಧದ್ರೂಪಮೇತಿ | ತತ್ಪುರುಷಸ್ಯ ವಿಶ್ವಮಾಜಾನಮಗ್ರೇ ಯಾವ ತತ್ಪುರುಷನನ್ನುವ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಜಲ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಿಂದಲೂ ರಸ ಮೊದಲಾದ ಐದು ತನ್ಮಾತ್ರ (ಭೂತಸೂಕ್ಷ್ಮ)ಗಳಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತನಾಗಿ (ಹುಟ್ಟಿದವನಾಗಿ ಅಧಿಕಾರ್ಯುತ್ಪಮನಾಗಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದನೋ, ಅಂತಹ ಚತುರ್ಮುಖನು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಖ್ಯವಾದ ಚತುರ್ಮುಖವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮಹಾದೀಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಧರಿಸುವವನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ (ಅಂದರೆ ಅದ್ವೈತಃ ಸಂಭೂತಃ, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ (ಮಹಾನಾಮ್ನೀ. ೧.೧೧) ಈ ಋಕ್ಕಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಸ್ಥಾಂ ಅವಷ್ಟು ಎನ್ನುವ ಗೀತಾವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ) ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಇತರವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸಾಧನವು ಇದೆ ಎಂದು ತೋರುವುದರಿಂದ ತೋರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸತ್ವಾಚ್ಚಾರವಸ್ಯ ಓಂ || ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಅವರಸ್ಯ ತದಧೀನಸ್ಯ ಸಾಧನಸ್ಯ ಸತ್ವಾತ್ || ೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ವರಸ್ಯ=ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರವೇ ಆದ ಸಾಧನವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಿಂದಲೂ) ನಿತ್ಯವಾದ ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವಾದ ಸಾಧನವು ಇದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಿಂದಲೂ ಅದ್ವೈತಃ ಸಂಭೂತಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸಾಧನವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕದು. ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧನಮಾತ್ರವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಸಾಧನವು ಭಗವಂತನ ಅಧೀನವು ಎಂದು ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಸಾಧನವು ಲೋಕಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರವೇ ಎಂದು ವಿಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಎಂದರೆ? ಚ ಶಬ್ದ ಸೂಚಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕಾಲ ಆಸೀತ್ತುರುಷ ಆಸೀತ್ಪರಮ ಆಸೀತ್ಸದ್ಯದಾಸೀತ್ಸದಾವೃತಮಾಸೀದಥ ಹೈಕ ಏವ ಪರಮ ಆಸೀದ್ಯಸ್ಯೈತದಾಸೀನ್ ಹೈತದಾಸೀತ್ | ಇತಿ (ಹಿ) ಕಾಷಾಯಣಪ್ರತಿಃ || ೧೭ || || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲವು ಇತ್ತು ಜೀವನೂ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಯಾವುದು ವಸ್ತುವು ಇರುತ್ತಿತ್ತೋ, ಅದೆಲ್ಲವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅವೃತವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವೇ ಆಗಿತ್ತು ಆದುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತು ಉಂಟಾಯಿತೋ, ಇಂತಹ ಜಗತ್ತೂ

ಸೃಷ್ಟಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಇರಲಿಲ್ಲ. ತಥಾಚಿ ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದುದಕ್ಕೆ ಉತ್ತತಿಯು. ಸಿದ್ಧವಾಗೋಣ ಉತ್ಪಾದಕನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಜಗತ್ಕರ್ತನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ, ಒಬ್ಬನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದನು. ಇದು ಯಾರ ಅಧೀನವಾಗಿ ಇರುತ್ತಿತ್ತೋ, ಪರತಂತ್ರವಾದುದರಿಂದಲೇ ಅದು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಭಗವಂತನು ಒಬ್ಬನೇ ಪ್ರಧಾನನಾಗಿದ್ದನು. ಇತರವಾದುದು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವೇ ಆಗಿತ್ತು ಎಂದು ಕಾಷಾಯಗ್ರಾಹಿಯು. || ೧೭ ||

ಓತಿತಿ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಸದ್ವ್ಯಪದೇಶಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ ವಾಕ್ಯ
ಶೇಷಾತ್ ಓಂ || ೧೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ನಾಸದಾಸೀತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಅಸತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜಲ ಮೊದಲಾದ ಅಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನಕ್ಕೆ ಸತ್ವವೂ ಅದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವವೂ ಕೂಡ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅವರತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮವಿಶೇಷಾಭಿಪ್ರಾಯ ದಿಂದ ಅಸತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ತಮ ಅಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯ ಶೇಷಬಲದಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಿನಾಸದಾಸೀನ್ನೋ ಸದಾಸೀತ್ (ಋ.೧೦.೧೨೯.೧) ಇತಿ ಸರ್ವಸ್ಯಾಸತ್ವವ್ಯಪದೇಶಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ | ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವಪಾರತಂತ್ರ್ಯಾದಿ-ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ ಹಿ ತದುಚ್ಯತೇ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಾಸದಾಸೀತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಧನಾಂತರಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಅಸತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸಾಧನಾಂತರವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಈಶ್ವರಾಧೀನವು

೧ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ || ನಾಸದಾಸೀನ್ನೋ ಸದಾಸೀತ್ವದಾನೀಂ ನಾಸೀದ್ರಚೋ ನೋ ವ್ಯೋಮಾಪರೋ ಯತ್ | ಕಿಮಾಪರೇವ; ಕುಹ ಕೃತ್ಯ ಕರ್ಮಾನ್ವಯಃ ಕಿಮಾಸೀದ್ವಹನಂ ಗರ್ಭೀರಂ || ನ ಮೃತ್ಯುರಾಸೀದಮೃತಂ ನ ತರ್ಹಿ ನ ರಾತ್ಯಾ ಅಹ್ ಅಸೀತ್ಕೇತಃ | ಅನೀದವಾತಂ ಸ್ವಪ್ನಯಾ ತದೇಕಂ ತಸ್ಮಾದಾಸ್ತನ್ನ ಪರಃ ಕಿಂ ಚ ನಾಸ | (ಋ. ೧೦.೧೨೯.೨) ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಯುಂತರಿಕ್ಷರೂಪವಾದ ಭೂತವು ಇರಲಿಲ್ಲ. ಪೃಥಿವಿ ಅಥ ತೇಜೋರೂಪವಾದ ಭೂತವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸತ್ವರಜಸ್ವಮೋಗುಣಗಳೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮೂರ್ತ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮರಣವಾಗಲೀ ಮರಣ ಸಾಧನವಾಗಲೀ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಗೌಣ ಮೋಕ್ಷವಾಗಲೀ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಾಗಲೀ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಲಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇವುಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಿ ಯಾರ ಸುವಿಶ್ವಾಗಿ ಯಾವುದು ಇತ್ತು ಅತಿ ಗಂಭೀರವಾದ ಚೇತನ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪವಾದ ಜಲವು ಇತ್ತೋ ಏನು? ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ ವಾಯುಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೇನೇ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಅಥವಾ ಸುವಿಂದಿಂಥಲೇ ಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇತ್ತು (ನಿತ್ಯವಾದ ಕಾಲಾದಿಗಳನ್ನೂ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾ ಇತ್ತು) (ನ್ಯಾಯದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ) ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇತರನಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತುವು ಯಾವುದೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದನು.

ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪವು ಅಸತ್ತು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಾಧನಗಳಿಗೆ ಅಸತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ ಅವ್ಯಕ್ತ, ಪರಾಧೀನತ್ವ, ಅವರತ್ವ, ಅವ್ಯಕ್ತ, ಕಾರ್ಯಾನಭಿಮುಖತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವರೂಪಾಸತ್ವದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಧರ್ಮವಿಶೇಷಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ಅಸತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಧರ್ಮಾಂತರದಿಂದ ಅಸತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ? ಸ್ವರೂಪವು ಅಸತ್ತು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಅಸತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಿತಮ ಆಸೀತ್ (ಋ.೧೦.೧೨೯.೩) | ಇತಿ (ಇತ್ಯಾದಿ) ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಿತಮ ಆಸೀತ್, ಅನೀದವಾತಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ನಾಸದಾಸೀತ್ ಎನ್ನುವ ನಿಷೇಧವಚನಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳ ಸ್ವರೂಪವೇ ಅಸತ್ತು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವುದಾದರೆ ತಮ ಆಸೀತ್ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. (೨) ಮತ್ತು ತಸ್ಮಾದ್ವಾನ್ಯತ್ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇತರವಾದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿರೂಪ ಧರ್ಮಾಂತರ ನಿಷೇಧಪರತ್ವವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪರರು ಮಾಡಿರುವ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚಾನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ತಿ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚೇತನಾಚೇತನ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಭೇದವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಾಚಾರಂಭಣಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ ಎಂದು ಯಾವುದು ಪರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೋ ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಚೇತನಾಚೇತನಪ್ರಪಂಚವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನವು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವೂ ಇದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪರರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆಜೋ ಹೈಕೋ ಜುಷಮಾಣೋಽನುಶೇತೇ ಜಹಾತ್ಯೇನಾಂ ಭುಕ್ತಭೋಗಾಮಜೋಽನ್ಯಃ (ಮಹಾನಾಮ್ನಿ ೧೦.೫) || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಆಜಾಮೇಕಾಂ ಲೋಹಿತರುಕ್ಮಶ್ಚಾಂ ಬಹ್ವಿಂ ಪ್ರಜಾಂ ಜನಯಂತೀಂ

೧ ತಮ ಆಸತ್ವಮಸಾ ಗೂಢಮಗ್ರೇ ಪ್ರಕೇತಂ ಸಲಿಲಂ ರ್ವಮಾ ಇದಂ | (ಋ.೧೦.೧೨೯.೩) ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತ್ವತ್ವಾದಿವಾದ ಯಾವುದು ಅಪರತ್ವವೋ, ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಅಮಿತ್ಯವಾದ ಸಲಿಲವು ಆಗಿತ್ತೋ ಅಂತಹ ಸಲಿಲದಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತು ಆವೃದ್ಧಿತವಾಗಿತ್ತು.

ಸರೂಪಾಂ | ಅಜೋ ಹೇತುಃ ರಜಸತ್ವತಮೋಗುಣಾತ್ಮಕವಾದ, ಬಹುಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸತಕ್ಕ ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ, ಮಹಾದಾದಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸತಕ್ಕ, ಪುಟ್ಟದಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು) ಸಂಸಾರಿಜೀವನ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುತ್ತಾನೆ. ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕ ಜೀವನು ಹಿಂದೆ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಇಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತ ಅಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೂ ಸಂಸಾರಿಗಳಿಂದ ಭೇದವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಪರೋಕ್ಷವಾದ ಚೇತನರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಅಚೇತನ ಪ್ರಪಂಚವು ಬಾಧ್ಯವು, ಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನವು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅನಾದ್ಯನಂತಂ ಜಗದೇತದೀದೃಕ್ಪ್ರವರ್ತತೇ ನಾತ್ರ ವಿಚಾರ್ಯಮಸ್ತಿ | ನ ಚಾನ್ಯಥಾ ಕ್ವಾಪಿ ಚ ಕಸ್ಯ ಚೇದಮಭೂತ್ತುರಾ ನಾಪಿ ತಥಾ ಭವಿಷ್ಯತ್ || ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರವಾಹತಃ ಉತ್ತಿ ನಾಶಕೂನ್ಯವಾದ, ನಾನಾವಿಧವಾದ, ಪ್ರವಾಹರೂಪದಿಂದ ಇರತಕ್ಕ ಜಗತ್ತು ಪ್ರತಿಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಾದಿತ್ವ ಅನಂತತ್ವ ಈದೃಕ್ಪ್ರವರ್ತಮಾನವಾಗಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣೇತವ್ಯವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ (ಎಲ್ಲವೂ ನಿರ್ಣೇತವೇ ಆಗಿದೆ.) ಈ ಜಗತ್ತು ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಪುರುಷನಿಗೂ ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಮೊದಲು ಇರಲಿಲ್ಲ ಮುಂದೆಯೂ ಬಾಧ್ಯವು ಆಗಲಾರದು. ಇದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಪ್ರವಾಹತಃ ನಿತ್ಯವೂ ಅಬಾಧ್ಯವೂ ಎಂದುಕೃತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದುದು ಎನ್ನುವ ಮತವು ಅಸುರರ ಮತವಾದುದರಿಂದ ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಗೀತಾವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸತ್ಯಮಪ್ರತಿಷ್ಠಂ ತೇ ಜಗದಾಹುರನೀಶ್ವರಂ (ಗೀತಾ. ಅ. ೧೬.೮.) || ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಸುರರು ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಸತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಬಾಧ್ಯವನ್ನಾಗಿಯೂ ನಿಯಾಮಕರಹಿತವನ್ನಾಗಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಸುರತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಿಂದ ಜಗತ್ತು ಅಬಾಧ್ಯವೆಂದು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿಷ್ಣುಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯು ಎನ್ನುವ ಮತವು ಅಸುರವು ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸತ್ಯಮಾಹುರ್ಜಗದೇತದಜ್ಞಾಃ ಶಕ್ತಿಂ ಹರೇರ್ಯೇ ನ ವಿದುಃ ಪರಾಂ ಹಿ | ಯಃ ಸತ್ಯರೂಪಂ ಜಗದೇತದೀದೃಕ್ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ತ್ವಹೂತತ್ವಕರ್ಮಾ ಮಹಾತ್ಮಾ (ಸ್ವತಃ) || ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾರು ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಸತ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ಅಜ್ಞರು. ಯಾವ ಮಹಾತ್ಮನು ಸತ್ಯರೂಪವೇ ಆದ ಈ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿ ಸತ್ಯಕರ್ಮನಾಮಕನು ಆದನೋ, ಅಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ವಿಷಯವು ಸತ್ಯವಾಗದೆ ಸೃಷ್ಟಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸತ್ಯತ್ವವು ಕೂಡದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯಕರ್ಮ ಎನ್ನುವ ಹೆಸರು ಕೂಡಲಾರದು. ಇದರಿಂದಲೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಥೈ (ಅಥ ಹೈ)ನಮಾಹುಃ ಸತ್ಯಕರ್ಮೇತಿ ಸತ್ಯಂ ಹೈವೇದಂ ವಿಶ್ವಮಸೌ ಸ್ವಜತೇ | ಅಥೈ(ಅಥ ಹೈ)ನಮಾಹುರ್ನಿತ್ಯಕರ್ಮೇತಿ ನಿತ್ಯಂ ಹೈವಾಸೌ ಕುರುತೇ || ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸತ್ಯವೇ ಆದ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೋ, ಆದಕಾರಣ ಈ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸತ್ಯಕರ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆಬಾಧಿತ ಕರ್ಮವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಆಬಾಧ್ಯವೇ ಆದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಅದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ನಿತ್ಯಕರ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಚ್ಚೇತ ಸತ್ಯಮಿತ್ಯನ್ಮಮೋಘಂ (ಋ.೧೦.೫೫.೬.) | ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸ್ತುತಿಭ್ಯಃ | (ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನೇಭ್ಯಶ್ಚ) || ೧೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಸ್ವಹಣೀಯವಾದ ಹವಿರಾದಿ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಭಕ್ತರಿಂದ ಹೊಂದತಕ್ಕವನು, ಆದಾಗ್ಯೂ ಭಕ್ತಿರಿಗೋಸ್ಕರವೇ ಯಜ್ಞಾದಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು.) ಶ್ರೀಹರಿಯು ಯಾವ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನೋ, ಅದು ಸತ್ಯವೇ. ಮಿಥ್ಯೆಯಲ್ಲ (ವಿಕೆಂದರೆ ಅದು ಅರ್ಥ ಕ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಪಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ (ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.) ಆದಿಪದದಿಂದ (೧) ಕವಿರ್ಮನೀಷೀ, (೨) ವಿಶ್ವಂ ಸತ್ಯಂ ಇದು ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.)

ಜೀತಿಕೆ || ಜೀವಃ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ನ ಭಿದ್ಯತೇ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮವತ್, ಪ್ರಪಂಚಃ ಬಾಧ್ಯಃ ದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್ ಶುಕ್ತಿರಜತವತ್ ಇದುಮೊದಲಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಜೀವೇಶ್ವರೈಶ್ವಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧೇ ತು ವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಯತ್ರ ಯುಕ್ತತಾ | ತಥೈವಾರ್ಥಃ ಪರಿಚ್ಛೇದೋ ನಾವಾಕ್ಯಾ ಯುಕ್ತಿರಿಷ್ಯತೇ || ಇತಿ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾಯಾಂ || ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಯಾವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಸಿದ್ಧಾರ್ಥತ್ವವದೆಯೋ, ಅಂತಹ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಮತ್ತೊಂದು ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಸ್ತುತಿಯೊಪವಾಕ್ಯಗಳ ಅನುಕೂಲರೂಪವಾದ ಕೇವಲ ಯುಕ್ತಿಯು

ವಾಕ್ಯಾರ್ಥನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ತಥಾಚ ಶುಷ್ಕಯುಕ್ತಿಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಕೂಡದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೇಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಸತ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅಚೇತನ ಪ್ರಪಂಚವು ಬಾಧ್ಯವು (ಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನವು) ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಾಚಾರಂಭಾಂ ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಸ್ವ್ತತಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿರುದ್ಧವತ್ತೀಯಂತೇ ಆಗಮಾ ಯತ್ರ ವೈ ಮಿಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾನ್ತುಸಾರೇಣ ತೇಷಾಮರ್ಥೋಽನ್ವವೇಕ್ಷತೇ || ಇತಿ ಚ || ೨೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಸತ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಎರಡರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಆಗಮಗಳು ಯಾವಾಗ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಿರೋಧ ಇದ್ದವುಗಳಂತೆ ತೋರುತ್ತಾವೋ, ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನ್ತುಸಾರವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅತಿಬಲವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬಪ್ರಮಾಣದರ್ಶನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಅಪಾತತಃ ಪ್ರತೀತವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಇತರವಾದ ಅರ್ಥವು ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೂ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ವಿರೋಧವಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಕೂಡದು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ವಿರುದ್ಧವತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (೨) ತಥಾಚ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅನನ್ಯತ್ವಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅನ್ಯಥಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡ ಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಅನ್ಯತ್ರ ಐಕ್ಯಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ ತೋರುವ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಎನ್ನುವುದು ಸ್ವತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಈತೋಽನೀತೋ ಜಗನ್ನಿಥ್ಯಾ ನ ಪೂಜ್ಯೋ ಗುರುರಿತ್ಯಪಿ | ಇತ್ಯಾದಿವದ್ವಿರುದ್ಧಾನಿ ವಚನಾನ್ಯಥ ಯುಕ್ತಯಃ || ಪ್ರಮಾಣೈರ್ಬಹುಭಿರ್ಜ್ಞೇಯಾ ಆಭಾಸಾ ಇತಿ ವೈದಿಕೈಃ || ೨೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈಶನು ನಿಯಾಮಕನಲ್ಲ, ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯು. ಗುರುಗಳು ಪೂಜ್ಯರಲ್ಲ (ಒಬ್ಬನೇ ಚೇತನನು, ಪರಬ್ರಹ್ಮಭಾವವೇ ಮೋಕ್ಷವು.) ಇದುಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ವಚನಯುಕ್ತಿಗಳಂತೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳೆಂದು ಪ್ರತೀತಗಳಾದ ವಚನಗಳೂ ಯುಕ್ತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಅನೇಕ ವೈದಿಕಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿದ್ದಾವೋ, ಆದಕಾರಣ ಆಭಾಸಗಳೆಂದು ವೇದಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ವಚನಗಳಿಗಿಂತ ವಿರೋಧಿಪ್ರಮಾಣಗಳು ಪ್ರಬಲಗಳು ನಿರವಕಾಶಗಳು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬಭಿಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅವೈದಿಕ ವಚನಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಯುಕ್ತಿಗಿಂತಲೂ

ಪ್ರಬಲಗಳು ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಹುಭಿಃ ಎಂದೂ ವೈದಿಕಿಃ ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು. ನಿರವಕಾಶಗಳೂ ಆಗಿವೆ, ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

ಹೀತಿಕೆ || ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾದ ದೃಶ್ಯತ್ವಾನುಮಾನದಂತೆ ಆಗಮವನ್ನು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಬಿಡಕೂಡದು. ಮತ್ತೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವೇದವೇದಾನುಸಾರೇಷು ವಿರೋಧೇಽನ್ಯಾರ್ಥಕಲ್ಪನಾ | ಅನ್ಯೇಷಾಂ ತು ವಿರುದ್ಧಾನಾಂ ವಿಪ್ರಲಂಭೋಽಥ ವಾ ಭ್ರಮಃ || ಇತಿ(ಚ) ಭಾಗವತತಂತ್ರೇ || ೨೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವೇದಗಳು ಮತ್ತು ವೇದಾನುಸಾರಿಗಳಾದ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ (ಪ್ರಬಲಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ) ವಿರೋಧವು ಬಂದರೆ (ಅವುಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ವೇದವೇದಾನುಸಾರಿಗಳಿಂದ ಇತರಗಳಾದ, ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ವಚನಗಳಿಗೆ ವಂಚನೆಯು ಕಾರಣವು. ಅಥವಾ ಭ್ರಮವು ಕಾರಣವು ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. (ಸರ್ವಥಾ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭಾಸತ್ವವೇ) ಹೀಗೆ ಭಾಗವತತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಇದರಿಂದ ವಿಪ್ರಲಂಭಾದಿಗಳು ಮೂಲವು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವು ಕಾರಣವು ಎಂದುಕವಾಯಿತು.)

ಹೀತಿಕೆ || ಯುಕ್ತಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧಕವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಯುಕ್ತೋಽ(ಕ್ತಾ)ನುಭವಃ ಪ್ರಮಾಣಂ ತೂತ್ತಮಂ ಮತಂ | ಮಧ್ಯಮಂ ತ್ವಾಗಮೋ ಜ್ಞೇಯಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಧಮಂ ಸ್ವತಂ || ೨೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವಿಷಯಕವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಕೂಲವಾದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಕೇವಲ ಪ್ರಮಾಣವೇ (ಸಾಕ್ಷಾಜ್ಞೇಯವಿಷಯೀಕಾರಿಯಾದುದರಿಂದ) ಉತ್ತಮಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದೆ. ಕೇವಲ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಿಂತ ನಿತ್ಯಜ್ಞವಾದುದರಿಂದಲೂ; ದೃಷ್ಟಾದೃಷ್ಟ ಸರ್ವವಿಷಯಕವಾದುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಮಾತ್ರವಿಷಯಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದುದರಿಂದಲೂ, ಆಗಮವು ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಮಾಣವು. ಸರ್ವವಿಷಯಕವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಅಧಮಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಸ್ಥಿತವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯೋರಾಗಮಯೋರ್ವಿರೋಧೇ ನಿಶ್ಚಯಾಯ ತು | ಅನುಮಾದ್ಯಾ ನ ಸ್ವತಂತ್ರಾಃ ಪ್ರಮಾಣ(ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ)ಪದವೀಂ ಯಯುಃ | ಇತಿ(ಚ) ಪುರುಷೋತ್ತಮತಂತ್ರೇ || ೧೮ || ೨೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅನುಪ್ರಮಾಣರೂಪಗಳಾದ ಅನುಮಾನ ಅರ್ಥಪತ್ನಾದಿಗಳು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳಿಗೂ ಆಗಮಗಳಿಗೂ ವಿರುದ್ಧವಾದರೆ (ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಹಾಯಕಗಳಾಗಿ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾವೋ) ಅದುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣಭಾವವನ್ನು

ಹೊಂದಲಾರವು. (ಆದಕಾರಣ ಎಲ್ಲಾದಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಿಶ್ಚಯಗಳು.) ಹೀಗೆ ಪುರುಷೋತ್ತಮ ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ (ಕೇವಲ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಅಸಾಧಕತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.) || ೧೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಾಧನಾಂತರಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಸಾಧನಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಸಾಧನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದೇನೇ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಮಹಿಮಾಧಿಕೃತವು ಸಿಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಯುಕ್ತೇಃ ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ ಓಂ || ೧೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ನಿಶ್ಚಯವಾದ ಭಗವದಧೀನವಾದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಸಾಧನಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದೇ,) ಯುಕ್ತೇಃ=ಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಭಗವತ್ಪ್ರಹಮಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಆಗಮಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅದ್ಯಃ ಸಂಭೂತಃ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸಾಧನಾನಾಂ ಸಾಧನತ್ವಂ ಯದಾತ್ಮಾಧೀನಮಿಷ್ಟತೇ | ತದಾ ಸಾಧನಸಂಪತ್ತಿರೈಶ್ವರ್ಯದ್ವೋತಿಹಾ ಭವೇತ್ || ಇತ್ಯಾದೇಃ ಸಾಧನಾಂತರೇಣ (ಹಿ) ಸೃಷ್ಟಿಯುಕ್ತಾ | (೨) ಅದ್ವೈಃ ಸಂಭೂತೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಇತ್ಯಷ್ಟಾ (ಮಹಾನಾಮ್ನಿ ಋ.೧.೧೧) | ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ || ೧೯ || || ೨೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸಾಧನಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಜನನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಯಾವಾಗ ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಿಯೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಆಗ ಸಾಧನಗಳ ಸಂಪಾದನೆಯು ತನ್ನ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವು ಆಗುವುದು. (ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಿರೋಧಿಯು.) ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದುವೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಾಧನಾಂತರದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. (೨) ಚತುರ್ಮುಖನು ಜಲಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಇಂದ್ರಾದ್ಯಪ್ರದಿಕ್ಪಾಲಕರೂ ಹುಟ್ಟಿದರು. (ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪರೀತ್ಯಾ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು) ತ್ರೈಪ್ರೀಯದಲ್ಲಿ ಆಪ್ತಾ ಪುತ್ರಾ ಸೋಽದಿತೇಃ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ ಧಾತಾ ಚಾರ್ಯಮಾ ಚಾಂಶುಶ್ಚ ಭಗಶ್ಚೇಂದ್ರಶ್ಚ ವಿವಸ್ವಾಶ್ಚ ಎನ್ನುವ ಎಂಟು ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳು ಉಕ್ತರಾಗಿರುವರು. ಇದುವೊದಲಾದ ಶಬ್ದಾಂತರಗಳಿಂದಲೂ. || ೧೯ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಾಧನಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವುದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಯುಕ್ತಿಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪಟವಚ್ಚ ಓಂ || ೨೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವಿಪ್ರತಪಸ್ಸಾ ಸೃಷ್ಟಿ ಕರ್ತೃವ್ಯತಿರಿಕ್ತಸಾಧನಸಾಧ್ಯಾ ಸೃಷ್ಟಿತ್ಯಾತ್ ಪಟಾದಿಸೃಷ್ಟಿಘತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಅವನ (ನಿಶ್ಚಯ) ಸಾಧನಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸಾಧನಾಂತರೇಣ ಹಿ ಪಟಾದಿಸೃಷ್ಟಿಲೋಕೇ ದೃಷ್ಟಾ || ೨೦ || ೨೧ || ೨೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕರ್ತೃವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಸಾಧನದಿಂದ ಪಟಾದಿಸೃಷ್ಟಿಯು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ.
|| ೨೦ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಸಾಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕರ್ತೃವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯೂ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಯಥಾ ಪ್ರಾಣಾದಿಃ ಓಂ || ೨೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಂ ಸಾಧನಜಾತಂ ನ ಸ್ವತಂತ್ರಂ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಮೀಶ್ವರೇಣಾನು ಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ಯಾತ್ ಯಥಾ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಪ್ರಾಣಾದಿಃ

ಭಾಷ್ಯ || ತಚ್ಚ ಸಾಧನಜಾತಂ ತೇನಾನುಪ್ರವಿಷ್ಟಮೇವ | ಯಥಾ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಾದಿಃ
|| ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಸಾಧನಗಳ ಸಮುದಾಯವು ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಪ್ರವಿಷ್ಟವೇ ಆಗಿದೆ. ಯಃ ಪ್ರಾಣೇ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ. ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಂತೆ. (ಆದುದರಿಂದ ಅದು ಹೇಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಸಾಧನಸಮುದಾಯವೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಲ್ಲ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಾಧನಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಪ್ರವಿಷ್ಟಗಳು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂ ಚೈವ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ | ಕ್ಷೋಭಯಾಮಾಸ ಭಗವಾನ್ ಸೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಂ ಜಗತೋ ವಿಭುಃ | ಇತಿ(ಚ)ಕೌರ್ಮೇ || ೨೧ || ಅಧಿ.೬.
|| ೨೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸಮರ್ಥನಾದ ಪುರುಷೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರಕೃತ್ಯವಾಂತರಾಭಿಮಾನಿನಿ ಯಾದ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಅಥವಾ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಜೀವನನ್ನು ಅಥವಾ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷಾವ್ಯ ಮಿಥುನವನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿಯೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ಭುತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಹೀಗೆ ಕೌರ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೧ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ—ಮೊದಲು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕವತ್ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಭೂತವಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ತತ್ತ್ವತಃ ಅಭೇದವು ವಾಚಾರಂಭಣಂ, ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಯದಯಮಾತ್ಮಾ ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಅನೃತವಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸತ್ಯಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದ ಪ್ರಪಂಚದಿಂದ ಸತ್ಯಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೂ ಇಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ—ಸೂಕ್ಷ್ಮವ್ಯಕ್ತಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಕಾರಣೀಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸ್ಥೂಲ ಮಹದಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಕಾರ್ಯಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಶುದ್ಧಾಚೇತನಾತ್ಮಕವಾದ ವಿಶಿಷ್ಟರೂಪಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಣಾಂಶವಾದ ಮಹದಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟಜೀತನಕಾರ್ಯತ್ವ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಯದಯಮಾತ್ಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿನಿರ್ವಾಹವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕಾರ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ ತತ್ತ್ವಪ್ಪಾತಿ ದೇವಾನುಪ್ರಾವಿಶತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. ತಾನು ಕೂಡಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಪುನಃ ತನ್ನ ಪ್ರವೇಶವು ಕೂಡಲಾರದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ವಿಶ್ವಕೃತನೇ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಅದು ಸ್ವಾಧೀನಸತ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಮಹದಾದಿಸೃಷ್ಟಿ ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಸಾಪೇಕ್ಷಾ ಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾತ್ ಪಟಿಸೃಷ್ಟಿವತ್ ಇದುಮೊದಲಾದ ಬಹುಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವಿದೆ. ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತ ಸಂಭೂತಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಅಬಾದಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನಾಂತರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಿಂದ ಅದರಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವು. ಎಂದರೆ—ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ. ಹಿಂ ಸ್ವಿಧಾಸೀದಧಿ ಪ್ಪಾತಮಾರಂಭಾಣಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಪ್ಪಾತನ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ನಾಸದಾಸೀನೋ ಸದಾಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೂತ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ವಿಮತಾ ಸೃಷ್ಟಿ ನ ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಾಪೇಕ್ಷಾ ಪದಕಂತ್ರಕರ್ತೃಕಾನ್ಯತ್ಯೇ ಸತಿ ಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾತ್ ಇದುಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದಲೂ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಪ್ರವಿಷ್ಟಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂ ಚೈವ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಪ್ರವಿಷ್ಟಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧನಗಳಿಗೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನಿಶ್ಚಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನಗಳು ಬಾಧಿತವಾಗಿವೆ. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಜಗತ್ತನ್ನು

ಸೃಷ್ಟಿಸುವಾಗ ನಿಶ್ಚಯವಾದ ಅಸ್ತಂತ್ರಗಳಾದ ಸಾಧನಾಂತರಗಳನ್ನು ಲೀಲಾರ್ಥವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು. ವಿವಿಧ ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಾವೇಷಾ ಲೋಕೇ ಅಶ್ವ ನಿಬಂಧನಾ ಈಶ್ವರಸ್ಯ ತ್ವಹಾಮರ್ಯಂ ನ ಕುತ್ರಾಪೀಶ್ವರತ್ವಃ || ೧ || ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಕಾಲಾದೇಃ ಪೂರ್ವತಃ ಚೇತಂತ್ರತಾ | ನಾನಾಶಿಲ್ಪಿಣು ನಿಪುಣಃ ಸಾಧನಂ ಸ್ವಯಮೇವ ಹಿ ||೨|| ಸಂಪಾದ್ಯತೇನ ಕಾರ್ಯಾನಿ ಕುರ್ವಂತೀಕ್ಷೀಕೇಽಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ | ಸ್ವಾಧೀನಸಾಧನಾದಾನಂ ತ್ವಿಶ್ಯ ನ ವಿರುದ್ಧತೇ ||೩|| ಪ್ರಮಿತತ್ವಾಚ್ಚ ಲೀಲಾತ್ಪಾದೀಶತ್ವಾಘಾತಕತ್ವಃ | ಲೀಲಯಾ ದಂಡಮಾಲಂಬ್ಯ ಗಚ್ಛನ್ ಕಿಂ ಪಂಗುತಾಂ ಪ್ರಚೇತ್ ||೪|| || ಅಧಿ.೬||

ಆರಂಭಸಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

2. ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾಧಿಕರಣವು

ಭಾಷ್ಯ || ಜೀವಕರ್ತೃಕತ್ವಪಕ್ಷಃ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಪ್ತೋ ವಿಸ್ತರಾನ್ನಿರಾಕ್ರಿಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಜೀವಾಧ್ಯಪಂಚಿ ಭೂತಾನಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಆಪಾತತಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಸಾಕ್ಷ್ಯಾನುಭವಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜೀವನೇ ಕರ್ತನು ಎನ್ನುವ ಮತವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸಮಯವಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಥಾನುಮಿತೌ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜೀವರೇ ಜಗತ್ಕರ್ತರು ಎನ್ನುವ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಇದು ಗತಾರ್ಥವಾಯಿತು. ಎಂದರೆ—ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಪ್ತಃ ಎಂದು. ತಥಾಚ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಮೂಲಕ ಯುಕ್ತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃಕತ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸಮಯಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು. ಅದಕಾರಣ ಗತಾರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (೨) ವಿಶೇಷ ಶಿಷ್ಟಾಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಿದೆ. ಅದರಿಂದಲೂ ಗತಾರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ—ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಘಟಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೇ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅನುಭವಿಸಿದವಾದುದರಿಂದ ಲಾಘವಾತ್ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಅವನಿಗೇನೇ ಉಚಿತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಜೀವಾಧ್ಯಪಂಚಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಜೀವನೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನು. ವಿಪ್ಲವು ಜಗತ್ಕರ್ತನಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾದ್ವಿಶೇಷಾದಿರಸ್ಯಪ್ರಸಕ್ತಿಃ ೬೦ ||೨೨||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜೀವನೇ ಕರ್ತನು ಎಂದು ಜೀವಾಧ್ಯಪಂಚಿ ಭೂತಾನಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಿಂದಲೂ, ಸಾಕ್ಷ್ಯಾನುಭವಿಸಿದವಾದುದರಿಂದಲೂ ಜೀವನೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ತನಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಇರುವುದು, ಅಹಿತವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಇದು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ದೋಷಗಳು ಆಗಬೇಕಾಗುವುವು. ಅಂದರೆ ಎರಡೂ ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನಿಗೆ ಆ ದೋಷಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಆ ದೋಷಗಳು ಇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಜೀವನು ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಪಕ್ಷೇ(ತ್ವೇ)ಹಿತಾಕರಣಮಹಿತಕರಣಂ ಚ ನ ಸ್ಯಾತ್ || ೨೨ ||

|| ೨ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಈಶ್ವರನೇ ಇಲ್ಲ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತನು, ಎಂದು ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಇರುವುದು, ಅಹಿತವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಎರಡೂ ಕೂಡದಹೋಗುವುದು. || ೨೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ—ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ವೋಷಗಳು ಇರೋಣ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಾದರೆ—ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಶ್ರಮಾದಿ ದೋಷಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಬಾರದೆ ಹೋಗುವುದು. ಏವಂಚ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವು ಸಮಾನವಾಗುವಾಗ ಅನುಭವ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು, ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಧಿಕಂ ತು ಭೇದನಿದೇಶಾತ್ ಓಂ || ೨೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಾದರೂ ಶ್ರಮ, ಚಿಂತಾ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ—ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜೀವರಿಂದ ಅಧಿಕ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ಶ್ರೋತಾ ಮಂತಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವರಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಿಂದ. ಇಂತಹವನಿಗೆ ಆ ದೋಷಗಳನ್ನು ಶಂಕಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಕೂಡದು.

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಶ್ರಮಚಿಂತಾದಿದೋಷಪ್ರಾಪ್ತಿಃ | ಅಧಿಕಶಕ್ತಿತ್ವಾತ್ |
 ೧ ಶ್ರೋತಾಮಂತಾ ದ್ರಷ್ಟಾಽದೇಷ್ಟಾಘೋಷ್ವಾವಿಜ್ಞಾತಾ ಪ್ರಜ್ಞಾತಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ
 ಭೂತಾ ನಾಮಂತರ ಪುರುಷಃ (ಐ.ಆ.೨.೨.೪) ೨ ವಿಷ ತ ಆತ್ಮಾ ಸರ್ವಾಂತರಃ
 (ಬೃ.ಶಿ.೩.೧) ೩ ಯೋಽಶನಾಯಾಪಿಪಾಸೇ ಶೋಕಂ ಮೋಹಂ ಜರಾಂ
 ಮೃತ್ಯುಮತ್ಯೇತಿ (ಬೃ.ಶಿ.೩.೧) ಇತ್ಯಾದಿವಿಶೇಷನಿದೇಶಾತ್ || ೨೩ || || ೩ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶ್ರಮ ಚಿಂತಾ ಸಾಧನಾಸ್ವರಣ ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಅಧಿಕ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ—ನಿದೋಷ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವ ಮತ್ತು ಹೇಯ ಉಪಾದೇಯರಾಹಿತವಿದ್ದುದಿಂದ (ಹೇತುವು ಅಸಿದ್ಧವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು.) ಶ್ರೋತಾ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅವಿಲಿಖ್ಯೋತ್ಕೃತ್ಯ, ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ಯ, ಅಶನಾಯಾದ್ಯತೀತತ್ವಾದಿ ರೂಪವಾದ ಜೀವರಿಂದ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಿಂದ. || ೨೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಚೇತನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಂತೆಯೇ ಜೀವನೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯನಿರಪೇಕ್ಷನಾಗಿಯೇ ಕರ್ತನೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರನು? ಎಂದರೆ—

೧ ಶ್ರೋತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸರ್ವಶಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

೨ ವಿಷ ತೇ ಆತ್ಮಾ ಯಾವ ನಿನಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯೋ ಇದನೇ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯು, ಎಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಕಹೋಲರನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಮತ.

೩ ಯೋಽಶನಾಯಾಪಿಪಾಸೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ದಹಶಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಅಶ್ವಾದಿವಚ್ಚ ತದನುಪಪತ್ತಿಃ ಓಂ ॥ ೨೪ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಚೇತನತ್ವೇಽಪ್ಯಶ್ವಾದಿವದಸ್ವತಂತ್ರತ್ವಾತ್ ಸ್ವತಃ ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿರ್ಜೀವಸ್ಯ ॥೪॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಜೀವನಿಗೆ ಚೇತನತ್ವವಿದ್ದರೂ ಪಾಪಾಣ ಸ್ತಂಭ ಮೊದಲಾದವುಗಳಂತೆಯೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇತರರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಸೂತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಸಮೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಯಥಾ ದಾರುಮಯೀಂ ಯೋಷಾಂ ನರಃ ಸ್ಥಿರಸಮಾಹಿತಃ ।

ಇಂಗಯತ್ಯಂಗಮಂಗಾನಿ ತಥಾ ರಾಜನ್ನಿಮಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಇತಿಚ ಭಾರತೇ ॥ ೨೪ ॥

॥ ೫ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಹೇಗೆ ಮನಶ್ಶಾಂಚಲವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಕಾರ್ಯ ಸಮಾಧಾನವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನು ದಾರ್ವಾತ್ಯಕಸ್ತೀಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಚೇಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೋ, ಹೇಗೆ ಮನುಷ್ಯನು ಹಸ್ತಾದಿಗಳನ್ನೂ ಅಂಗುಲ್ಮಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಚೇಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಜನಮೇಜಯನೇ ಈ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಚೇಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ (ಜೀವನಿಗೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ—ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಾವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಉಪಸಂಹಾರದರ್ಶನಾನ್ನೇತಿ ಚೇತ್ ಕ್ಷೀರವದ್ಧಿ ಓಂ ॥ ೨೫ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಆರಬ್ಬ ಕಾರ್ಯಸಮಾಪ್ತಿಯು ಅನುಭೂತವಾಗುವುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಸಮಾಪ್ತಿ ದರ್ಶನವು ಗೋವಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀರದರ್ಶನದಂತೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಜೀವೇನ ಕಾರ್ಯೋಪಸಂಹಾರದರ್ಶನಾತ್ರಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ಚೇನ್ನ । ಯಥಾ ಗೋಷು ಕ್ಷೀರಂ (ಕ್ಷೀರಂಗೋಷು) ದೃಶ್ಯಮಾನಮಪಿ ಪ್ರಾಣಾದೇವ ಜಾಯತೇ ॥ ೬ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಜೀವನಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಸುತ್ತೇನೆ ಎನ್ನುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ, ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವಕರ್ತೃಕ ಕಾರ್ಯಸಮಾಪ್ತಿಯು ಇತರರಿಂದ ಕಾಣುವುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು. ಎಂದರೆ—ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು ಹೇಗೆಂದರೆ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀರವು ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಾದರೂ ಆ ಕ್ಷೀರವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಗೋವಿನಿಂದ ಅಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಕ್ಷೀರವು ಪ್ರಾಣನ ಅಧೀನವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅನ್ಯಂ ರಸಾದಿರೂಪೇಣ ಪ್ರಾಣಃ ಪರಿಣಯತ್ಯಸೌ । ಇತಿ ವಚನಾತ್ । ಏವಂ

ಜೀವೇ ದೃಶ್ಯಮಾನೋಽಪಿ ಕಾರ್ಯೋಪಸಂಹಾರೋಽಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾತ್ಪರಕೃತ ಏವ
|| ೭ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಸರ್ವಶರೀರ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಗವಾದಿಗಳಿಂದ ಭುಕ್ತವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಈ ಕ್ಷೀರಾದಿರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ. (ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ) ಒಳಗೆಯೇ ಜೀವನಲ್ಲಿ ತನ್ನಿಂದ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಇತರರಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕಾರ್ಯಸಮಾಪ್ತಿಯು. ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರ ನಿಮಿತ್ತಕವೇ. ಜೀವಕೃತವಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವನಿಗೆ ಆಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯೋಪಸಂಹಾರ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಈಶ್ವರಕೃತವೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || *ಯ ಆತ್ಮಾನಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ (ಬೃ.ಶಿ.೭.೨೨) | ನಾಹಂ ಕರ್ತಾ ನ ಕರ್ತಾ ತ್ವಂ ಕರ್ತಾ ಯಸ್ತು ಸದಾ ಪ್ರಭುಃ || ಇತ್ಯಾದೇಃ || ೨೫ || ೮ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ಯಾರು ಅಂತರ್ಗತನಾಗಿ ಜೀವನನ್ನು ನಿಯಮಿಸುತ್ತಾನೋ. (೨) ಯಾರು ನಿತ್ಯಸ್ವತಂತ್ರನೋ ಈಶ್ವರನೋ, ಅವನೇ ಜಗತ್ಕರ್ತನು ನಾನು ಅಲ್ಲ ನೀನೂ ಅಲ್ಲ ಇದುವೊಂದರಿಂದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈಶ್ವರನೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಈಶ್ವರಾಧೀನ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ದ್ಯಾವಾಭೂಮೀ ಜನಯನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಈಶ್ವರ: ಯದಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಉಪಲಭ್ಯತೇ ನೋಪಲಭ್ಯತೇ ತಸ್ಮಾನ್ನಾಸ್ತಿ, ಈಶ್ವರನು ಇದ್ದರೆ ತೋರುವನು. ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅನುಪಲಬ್ಧಿ ಲಿಂಗದಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾಗುವನು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಹಾಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ ಗೌರವವು ಬರುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಲಾಘವಾತ್ ಕ್ಷಪ್ತನಾದ ಜೀವನೇ ಕರ್ತನು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ದೇವಾದಿವದಪಿ ಲೋಕೇ ಓಂ || ೨೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದೇವಾದಿಗಳಂತೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪಿತಾಚಾದಿಗಳಿಗೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಶಕ್ತಿಯಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ಕರ್ತುರೀಶ್ವರಸ್ಯಾದೃಷ್ಟಿರೋಧಃ | ದೇವಾದಿವದದೃಶ್ಯತ್ವಶಕ್ತಿ-
ಯೋಗಾತ್ | ಲೋಕೇಽಪಿ ಪಿತಾಚಾದೀನಾಂ ತಾದೃಶೀ ಶಕ್ತಿರ್ದೃಷ್ಟಾ | ಕಿಮ್ವೀಶ್ವರಸ್ಯ
|| ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ (ಅಂದರೆ ಜೀವನಿಯಾಮಕನಾದ) ಈಶ್ವರನು ಇದ್ದಾನೆ ಎನ್ನುವ ವಚನಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನು ಕಾಣದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಏಕೆ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಉಪದೇವತೆಗಳು ಇದ್ದಂತೆ ಅದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಅಂತರ್ಧಾನ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನುಪಲಬ್ಧಿಯು ಕೂಡಬಹುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ನಿಯಾಮಕಗಳಾಗದೆ ಇರುವ ಪಿಶಾಚಾದಿಗಳಿಗೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಅಂತರ್ಧಾನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಕಂಡದೆ; ಹೀಗೆ ಇರುವಾಗ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಂತಃ ಶಕ್ತಿಯು ಇದೆ ಎಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಓತಿ || ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ನಿರಾಕಾರ್ಯನಲ್ಲ ಎಂದು ಯಾವುದು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದೆಯೋ ಆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಯುಕ್ತಿಯೋಗಾದ್ವಾಕ್ಯಾನಿ ನಿರಾಕಾರ್ಯಾಣ್ಯಪಿ ಕ್ಷಚತ್ | ವಿರೋಧ ವಿವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಯುಕ್ತಯೋ ನ ತು ಯುಕ್ತಯಃ || ಇತಿ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾಯಾಂ || ೨೬

|| ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರುತಿಸ್ವತೀರೂಪಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಯುಕ್ತರೂಪವಾದ ಉಪಾಯದಶೆಯಿಂದ ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿ ಅಥವಾ ಅಸಾಧಕಗಳಾಗಿ ನಿರಾಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲ. ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿರೋಧವು ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿರಲು ಅವುಗಳು ಯುಕ್ತಿಗಳೇ. ಸಮೀಚೀನಯುಕ್ತಿಗಳಲ್ಲ ಅಭಾಸಗಳೇ. ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು ಉಂಟಾದರೆ ಏಕವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ನ್ಯಾಯಗಳೇ ಅರ್ಥಸಾಧಕಗಳು, ಶುಷ್ಕಯುಕ್ತಿಗಳಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೬ ||

ಓತಿ || ಯುಕ್ತೃತರದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕೃತ್ ಪ್ರಸಕ್ತಿನಿರವಯವತ್ವಶ್ಚಬ್ದಕೋಪೋ ವಾ ಓಂ || ೨೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜೀವನು ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ (೧) ಸರ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ (೨) ಅಂತದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡುತ್ತಾನೋ. ೧ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಕೃತ್ ಪ್ರಸಕ್ತಿ=ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಸರ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ೨ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಅವಯವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಶವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅವಯವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ತಥಾಚ ಜೀವನು ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಜೀವನಿಗೆ ಔಪಾಧಿಕ ಅಂಶವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ—ಉಪಾಧಿಗೆ ಸರ್ವಜೀವಸಂಬಂಧವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ತಥಾಚ ಉಪಾಧಿಗ್ರಸ್ತಕ್ಕೂ ಉಪಾಧಿಕೃತಾಂಶಕ್ಕೂ ಭೇದವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂಶಸಂಬಂಧವಿದ್ದರೂ ನಿರವಯವತ್ವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಬರುವುದು.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಯಂ ಚ ದೋಷೋ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಪಕ್ಷೇ | ಏಕೇನಾಂಗುಲಿಮಾತ್ರೇಣ
ಪ್ರವರ್ತಮಾನೋಽಪಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ | ನ ಚ ತದ್ಭುಜ್ಯತೇ | ಸಾಮರ್ಥ್ಯ-
ಕದೇಶದರ್ಶನಾತ್ || ೧೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಜೀವನು ಸ್ವತಃ ಕರ್ತನು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಿತಾಕ್ರಿಯಾದೋಷಗಳು ಮಾತ್ರ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಈ ದೋಷಗಳೂ ಬರುವುವು (ಜೀವನು (೧) ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೋ (೨) ಅಥವಾ ಅಂಶದಿಂದಲೋ (೧ನೇ ಪಕ್ಷವು ಅಯುಕ್ತವು.)
ಒಂದು ಅಂಗುಲಿಮಾತ್ರದಿಂದ ತೃಣಾದಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡಿದವನೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯಿಂದ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಆಗಬೇಕಾಗುವನು. ಆದಾದರೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಜೀವನಿಗೆ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ
ಸ್ವರೂಪ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕದೇಶದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅನುಭೂತವಾಗಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಂಶದಿಂದಲೋ ಎನ್ನುವ ಎರಡನೇ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚೈಕದೇಶೇನ | ನಿರವಯವತ್ವಾತ್ | ಅಥ ಯಃ ಸ ಜೀವಃ ಸ ನಿತ್ಯೋ
ನಿರವಯವೋ ಜ್ಞಾತಾಽಜ್ಞಾತಾ ಸುಖೀ ದುಃಖೀ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಸ್ತಃ | ಇತಿ (ಹಿ)
ಭಾಲ್ಪವೇಯಶ್ರುತಿಃ || ೧೨ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಜೀವನು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕದೇಶದಿಂದ ಆವಾಸ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ
ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು (ಏಕೆ ಎಂದರೆ) ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ.
(ನಿರಂಶತ್ವವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ನಿರಂಶತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.)
ಯಾರು ಇಂತಹವನೋ, ಅವನು ಜೀವನು, ನಿತ್ಯನು, ನಿರಂಶನು, ತಿಳಿಯತಕ್ಕವನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ
ತಿಳಿಯದಿರುವವನು, ಸುಖವುಳ್ಳವನು, ದುಃಖವುಳ್ಳವನು, ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾತನು ಎಂದು
ಭಾಲ್ಪವೇಯಶ್ರುತಿಯು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ—ಏಕದೇಶೇನ ಎನ್ನುವ ಎರಡನೇ ಪಕ್ಷವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತೇವೆ, ನಿರಂಶತ್ವ
ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾಂಶಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪಿಪಾಧಿಕ ಅಂಶಗಳು ಇರುವವೆ ಎಂದು
ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವವು. ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಅಂಶವನ್ನೇ ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು
ಜೀವಾಸಂಬಂಧವಾದ ಉಪಾಧಿಯು ಅಂಶಕಾರಕವಾದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬರುವುದರಿಂದ
ಜೀವಸಂಬಂಧವೇ ಅಂಶಕಾರಕವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಉಪಾಧಿಸಂಬಂಧವು (೧) ಸಮಗ್ರ ಜೀವನಿಗೋ
(೨) ಜೀವಾಂಶಕ್ಕೋ ಎಂದು ಎಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಗ್ರಜೀವನಿಗೆ ಎನ್ನುವುದು
ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಪೋಪಾಧಿಕೃತೋಽಂಶಃ ಸ ಏವ | ಅಂತ ಉಪಸಹಿತ ಇತಿ ದ್ವಿತ್ವಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್
|| ೧೩ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಸಮಗ್ರಜೀವನು ಉಪಾಧಿಗ್ರಸ್ತನು, ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಉಪಾಧಿಸಂಬಂಧವು

ಎನ್ನುವುದು ಅಲ್ಲ (ಎಕೆಂದರೆ) ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವನು ಉಪಾಧಿಕ್ಯತವಾದ ಅಂಶವುಳ್ಳವನು ಆಗಲಾರನು. (ಅಂದರೆ—ಸಮಗ್ರ ಜೀವನೂ ಉಪಾಧಿಗ್ರಸ್ತನಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ಆ ಜೀವನಿಗೆ ಉಪಾಧಿಕ್ಯತ ಅಂಶವತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು.) (ಜೀವಾಂಶಕ್ಕೋ ಎನ್ನುವ ೨ನೇದ್ದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ) ಅಂಶವು ಉಪಾಧಿಗ್ರಸ್ತವು ಎನ್ನುವ ಎರಡನೇ ಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಉಪಾಧಿ ಸಂಬಂಧಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಅಂಶಕ್ಕೆ ದ್ವಿತ್ವದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ ತಥಾಚ ಸರ್ವತ್ರ ಉಪಹಿತ ಅನುಪಹಿತ ದ್ವಿರೂಪವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡೇ ಉಪಾಧಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಎರಡು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ನಿರಂಶತ್ವಪ್ರತಿವಿರೋಧವು. ಅದೂ ಔಪಧಿಕವಾದರೆ ಅನವಸ್ತಿಯು ಬರುವುದು.

ಓಶಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಿರೋಧವಾದುದರಿಂದ ಅವಿಚಾರಿತ ರಮಣೀಯವಾದ ಅವಿದ್ಯಾನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಲಿ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚಾನ್ಯತ್ವಲ್ಪಂ | ಯದ್ವಿ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ವಿರುದ್ಧೇತ ತದೀಶಕ್ಯತಮೇವ ಹಿ | ಇತಿ ಗತ್ಯಂರೋಕ್ಷೇಃ || ೨೭ || ಅಧಿ. ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಅಪ್ರಾಮಾಣಕವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅದರಿಂದ ನಿರ್ವಾಹವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯ ಅವಿದ್ಯಾನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೇ ಕೂಡದು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಯುಕ್ತವಿರೋಧಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಯಾವುದು ಪ್ರತೀತವಾದಾಗ್ಯೂ ಗುಣಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುವು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೋ, ಅದು ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವೆಂದೇ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. ಅಪ್ರಾಮಾಣಕ ಅವಿದ್ಯಾನಿಮಿತ್ತಕವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡಕೂಡದು. ಹೀಗೆ ನ್ಯಾಯ ಸೂಚಕ ವಚನದಿಂದ ಗತ್ಯಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಿದೆ. ತಥಾಚ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವು ಪ್ರಮಿತವಾಗೋಣ ಅಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಿರೋಧಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವರೂಪಉಪಾಯಾಂತರವನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಅದು ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯಾ ವಿದ್ಯಾಧೀನವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ವಿಷ್ಣುವೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನು ಎಂದು ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಜೀವಾದ್ವಪಂಠಿ ಭೂತಾನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಆಹಮಿದಂ ಕರೋಮಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವಾನುಭವ ಇವುಗಳ ಸಂವಾದವುಳ್ಳ ಜೀವಃ ಕರ್ತಾ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಈಶವತ್ ಎನ್ನುವ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನು ಎನ್ನುವುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ವಿವಂಚ ಫಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೇನೇ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗೋಣ ಲಾಘವದಿಂದ ಮಹದಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನೇ ಕರ್ತನು ಎನ್ನುವುದು ನ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಈಶ್ವರಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಅಥವಾ ಮಹದಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅನುಭವವಿರುವುದಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದಕ್ಕೆ

ಈಶ್ವರನು ಕರ್ತನಾಗಲಿ, ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಭವಿಸಿದ್ದ ಜೀವನು ಮಾತ್ರ ಕರ್ತನು ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಕಲ್ಪನಾಲಾಭವು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಜೀವನೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನು ಎಂದಾದರೆ ಸ್ವಹಿತಾಕರಣವೂ ಸ್ವಾಹಿತಕರಣವೂ ಅನುಭವಿಸಿದ್ದವಾದುದು ಕೂಡಲಾರದು. ತೃಣೋದ್ವರಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತ್ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅನುಭವವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ ಏಕದೇಶದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಏಷ ನಿತ್ಯಃ ನಿರವಯವಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಕೂಡಲಾರದು. ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವತ್ರ ಇದ್ದು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಈಶ್ವರನಿಗಾದರೂ ದೇವಾದಿಗಳಂತೆಯೂ ಪಿಶಾಚಾದಿಗಳಂತೆಯೂ ಅಂತರ್ಧಾನಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಭಾವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಜೀವಾಧ್ಯಪಂಚಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವು ಉಪಪನ್ನ ತಥಾಚಿ ಜೀವನು ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನಲ್ಲ ಪ್ರಮಿತಈಶ್ವರನೇ ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮಹದಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನು ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಗೀನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ತಥಾಚಿ ಕರ್ತೃತ್ವ ಮಾತ್ರಂ ಜೀವಸ್ಯ ಮಮಾಪೀಪ್ಸಂ ಘಟಾದಿಷು । ಅನನ್ಯಾಧೀನ ಕರ್ತೃತ್ವೇ ಸ್ವಾಧಿಪತಾಕರಣಾದಿಕಂ ॥ ೧ ॥ ಕಥಂ ನ ಕುರ್ಯಾತ್ಯೇಕವಾನ್ ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಸ್ವಹಿತಂ ಸದಾ । ಕಥಂ ಚ ಸ್ವಾಹಿತಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ತಥಾಚಿ ಸಕಲೋ ಜನಃ ॥ ೨ ॥ ಪೂರ್ಣಾನಂದಶ್ಚ ನಿರ್ದುಃಖಃ ಸರ್ವದೈವ ಪ್ರಸಜ್ಜತೇ । ಜೀವಸ್ತತೋ ದಾರುಯೋಪಾವದನ್ಯಾಧೀನಚೇಷ್ಟತಃ ॥ ಅಧಿ. ೭ ॥

ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೮. ಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಕರ್ತನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲ ಯುಕ್ತಿದಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನು ಕರ್ತನು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೃತ್ ಪ್ರಸಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ದೋಷಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ ಅವುಗಳು ಈಶ್ವರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷ ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾನಗಳು ಆದಕಾರಣ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೨೮ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಈಶ್ವರನು ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೃತ್ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಾಗಲೀ ನಿರವಯವತ್ವ ಶಬ್ದಕೋಪವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ ಯೋಽಸೌ ವಿರುದ್ಧಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ, ಈಶ್ವರನು ಆಗಮಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವನಾದುದರಿಂದ, ಅಂತೂ ಆಗಮೈಕಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕಯುಕ್ತಿದಿರೋಧವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು. ಆತನು ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣನಾಗಿಯೇ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನು.

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚೇಶ್ವರಪಕ್ಷೇಽಯಂ ವಿರೋಧಃ | ಯೋಽಸೌ ವಿರುದ್ಧೋಽವಿರುದ್ಧೋ
ಮನುರಮನುರವಾಗ್ನಾಂಗಿದ್ರೋಽನಿದ್ರಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸ ಪರಃ
ಪರಮಾ(ಪರಾ)ತ್ಮಾ || ಇತಿ ಪೈಂಗ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇರೇವ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈಶ್ವರನು ಕರ್ತನು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ
ಕೃತ್ವಪ್ರಸಕ್ತಾದಿರೂಪವಾದ ದೋಷವು ಇಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ—ಶ್ರುತೇಽಸೌ ಲೋಕವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳು
ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳತಕ್ಕ ಯೋಽಸೌ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೈಂಗ್ಯಾದಿಗಳ
ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಈಶ್ವರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಯಾರು
ಲೋಕದ್ವಚ್ಛಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧನೋ ಅಂದರೆ ಲೌಕಿಕಕರ್ತೃವಿನಿಂದ ವಿರುದ್ಧಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳವನೋ,
ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಸ್ತುತಃ ಅವಿರುದ್ಧನೋ, ಸಮಸ್ತವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕವನು, ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು
ತಿಳಿಯತಕ್ಕವನು ಇಲ್ಲದಿರುವವನು. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ವಕ್ರಂತರವಿಲ್ಲದಿರುವವನು. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ
ಹೇಳತಕ್ಕವನು. ಪರಮೇಶ್ವರನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸ್ವಾಮಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವವನು. ಸರ್ವಪ್ರವರ್ತಕನು.
ಪ್ರವರ್ತಕಶೂನ್ಯನು. (ಸ ಪರಃ) ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಹಿತನು. ಅಥವಾ ಸರ್ವೋತ್ತಮನು. ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು
ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು. ಅಂತೂ ಲೋಕವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ
ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ನಿರವಯವನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಏಕದೇಶದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಾದಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು
ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಎಕೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾಚ್ಚ ನ ಯುಕ್ತವಿರೋಧಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಥವಾ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಧರ್ಮಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಆಗಮವೇ
ಗಮಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಆಗಮಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಯುಕ್ತಿಯು
ಅಸಮರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವು ಅಕಂಚಿತ್ಕರವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಕೇವಲ ಶಬ್ದೈಕ ಸಮಧಿಗಮ್ಯವಾದುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ ಯುಕ್ತಿಗೆ ವಿಷಯನಾಗದೆ
ಇರುವುದರಿಂದ) ಯುಕ್ತವಿರೋಧಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಶಬ್ದೈಕಸಮಧಿಗಮ್ಯನಲ್ಲಿ
ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯದ್ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಂ ನ ತದ್ಭಕ್ತಿವಿರೋಧ್ಯಂ ಶಕ್ಯುಯಾತ್ಪಚಿತ^೧ | ವಿರೋಧೇ
ವಾಕ್ಯಯೋಃ ಕ್ವಾಪಿ ಕಿಂಚಿತ್ಪಾಪಾಯುಕಾರಣಂ || ಇತಿ ಪುರುಷೋತ್ತಮತಂತ್ರೇ ||

|| ೨ ||

|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶುಷ್ಕಾನುಮಾನವು ಆಗಮೋಕ್ತವಾದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ನಿಜೇಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ
ರಕ್ತವಾಗಲಾರದು. ಕೆಲವುಕಡೆ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿರುವುದು

ಏಕವಾಕ್ಯಾನುಕೂಲವಾದ ಯುಕ್ತಿಯು ಆಗಮದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಕಿಂಚಿತ್ ಸಾಹಾಯ್ಯವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಅನುಗ್ರಾಹಕವು. ಅಂದರೆ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪುರುಷೋತ್ತಮತಂತ್ರ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

|| ೨೮ ||

ಹೀರಿಕೆ || ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವು, ಈಶ್ವರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಯುಕ್ತೋತ್ತರದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆತ್ಮನಿ ಚೈವಂ ವಿಚಿತ್ರಾಶ್ಚ ಹಿ ಓಂ || ೨೯ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಪರಮಾತ್ಮನೋ ವಿಚಿತ್ರಾಶ್ಚ ಶಕ್ತಯಃ ಸಂತಿ ನಾನ್ಯೇಷಾಂ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈಶ್ವರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದೈಕಸಮಧಿಗಮ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವಿದ್ದುದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಚಿತ್ರಗಳಾದ (ಅಂದರೆ ಯುಕ್ತವಿರೋಧನಿರಾಸಕಗಳಾದ) ಶಕ್ತಿಗಳು ಇವೆಯೋ, (ಆದುದರಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವಿಲ್ಲ)

ಹೀರಿಕೆ || ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಗಳು, ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಃ ಪುರುಷಃ ಪುರಾಣೋ ನ ಚಾನ್ಯೇಷಾಂ ಶಕ್ತಯಸ್ತಾದೃಶಾಃ ಸ್ಯುಃ |

ವಿಹೋ ವಶೀ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ ಸರ್ವಾನ್ದೇವಾನೇಕ ವಿಮಾನವಿಷ್ಟಃ || ಇತಿ

ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರಶ್ರುತಿಃ || ೨೯ ||

|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪುರಾತನನಾದ ಪುರುಷನು ಭಗವಂತನೇ, ಇತರ ಜೀವರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮಶಕ್ತಿಸಮಾನಗಳಾದ ಅನ್ಯ ನಿರಪೇಕ್ಷಗಳೂ ಅನುಕ್ರವಿಷಯಗಳೂ ಆದ ಶಕ್ತಿಗಳು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಪ್ರಧಾನನು, ಸರ್ವವನ್ನು ವಶೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕವನು. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಸರ್ವಚೇತನರಿಗೂ, ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಜಡಗಳಿಗೂ ಅಂತರ್ನಿಯಾಮಕನು. ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಭಿನ್ನರೂಪದಿಂದಲೇ ಪ್ರೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರಶ್ರುತಿಯು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಯೆಂದರೆ ಅವಯವಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕೂ ಏಕದೇಶದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಅಘಟಿತ ವಿಚಿತ್ರಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆ. || ೨೯ ||

ಹೀರಿಕೆ || ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಶ್ರುತಿಮೂಲತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವು ದೋಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಚೇತನತ್ವಾದಿರಿಂಗದಿಂದ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವು ದೋಷವಲ್ಲವೆಂದು ಏಕ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಅರಂಕಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ೬೦ ಸ್ವಪಕ್ಷದೋಷಾಚ್ಛ ೬೦ ॥ ೩೦ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ದೋಷವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಯೇ ದೋಷಾ ಇತರತ್ರಾಪಿ ತೇ ಗುಣಾಃ ಪರಮೇ ಮತಾಃ | ನ ದೋಷ ಪರಮೇಕತ್ವಿದ್ದುಗ್ನಾ ಏವ ನಿರಂತರಾಃ | ಇತಿ ವಚನಾಜ್ಞೇವಪಕ್ಷ ಏವ ದೋಷಃ ನ ಪರಪಕ್ಷೇ ॥ ೬ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಇತರರಾದ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷಗಳು ಪ್ರತೀತಗಳಾಗುತ್ತವೋ ಅವುಗಳು ದೋಷಗಳೇ. (ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಅದೋಷಗಳನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯ ಬಾರದು. ಜೀವರಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ) ಅಂತಹ ದೋಷಗಳೇ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ (ಕಂಡರೆ ಅವುಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ) ಗುಣಗಳಾಗಿಯೇ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಯಾವದೊಂದು ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ ಗುಣಗಳೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಆ ಗುಣಗಳು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಭೇದರೂಪಗಳು. ಅಂತೂ ಈಶ್ವರನಂತೆಯೇ ಈಶ್ವರಾಭಿನ್ನ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷವನ್ನಾಗಲೀ ನಾಶವನ್ನಾಗಲೀ ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಈ ವಚನದಶೆಯಿಂದ ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವು, ಪರಮಾತ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈಶ್ವರನಂತೆಯೇ ಜೀವನೂ ನಿರ್ದೋಷನಾದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತಗಳಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಅದೋಷಗಳನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವುದೇ ನ್ಯಾಯವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅಥ ಯಃ ಸದೋಷಃ ಸಾಂಜನಃ ಸಜನಿಃ ಸ ಜೀವೋಽಥ ಯಃ ಸ ನಿರ್ದೋಷೋ ನಿಷ್ಕಲಃ ಸಗುಣಃ ಪರಃ ಪರಮಾ(ರಾ)ತ್ಮಾ | ಇತಿ ಕಾಷಾಯಣಶ್ರುತಿಃ ॥ ೩೦ ॥ ॥ ೭ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಯಾವನು ಅಜ್ಞಾನಾದಿದೋಷಸಹಿತನೋ ಪುಣ್ಯಪಾಪಾದಿಲೇಪಯುಕ್ತನೋ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನೋ ಅತನು ಜೀವನು. ಯಾವನು ನಿರ್ದೋಷನೋ ಭಿನ್ನಾಂತರೂಪನೋ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಾದಿಪ್ರಾಕೃತಜೋಡಶಕಲಾರಹಿತನೋ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೋ, ಸರ್ವೋತ್ಕಮನೋ, ಅವನು ಪರಮಾತ್ಮನು. ಹೀಗೆ ಕಾಷಾಯಣಶ್ರುತಿಯು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಶ್ರೀಹರಿಯು ದೋಷಲೇಶರಹಿತನು ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಗುಣವುಳ್ಳವನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ೧ ನಿರನಿಷ್ಕೋ ನಿರವಧ್ಯಃ ೨ ನೇಹನಾನಾಸ್ತಿ ಕಂಚನ ೩ ವಿವಂ ಧರ್ಮಾನ್ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ ಇದುವೊಂದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು ಇವೆ. ॥ ೩೦ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಹಾಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಗಳಿದ್ದರೂ ಅಂತಹ ಶಕ್ತಿಗಳು ಅಲ್ಪವಿಷಯಗಳಾದರೆ ಈಶ್ವರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಸರ್ವೋಪೇತಾ ಚ ತದ್ವರ್ತನಾತ್ ಓಂ ॥ ೩೦ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಪರದೇವತೆಯು (ಶ್ರೀಹರಿಯು) ಸರ್ವವಿಷಯಕ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸಂಪೂರ್ಣ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವೈರ್ಯುಕ್ತಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಕಂಡದ್ದರಿಂದ (ಅಂತೂ ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ದೋಷವು. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜಗತ್ಕರ್ತನು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ)

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸರ್ವೈರ್ಯುಕ್ತಾ ಶಕ್ತಿಭಿರ್ದೇವತಾ ಸಾ ಪರೇತಿ ಯಾಂ ಪ್ರಾಹುರಜಸ್ರಶಕ್ತಿಂ ।
ನಿತ್ಯಾನಂದಾ ನಿತ್ಯರೂಪಾಽಜರಾ ಚ ಯಾ ಶಾಶ್ವತಾತ್ಮೇತಿ ಚ ಯಾಂ ವದಂತಿ ।
ಇತಿ(ಚ)ಚತುರ್ವೇದಬಿಖಾಯಾಂ ॥ ಅತೋ ನ ಕೇವಲಂ ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಃ । ಕಿಂತು
ಸರ್ವಶಕ್ತಿರೇವ ॥ ೩೦ ॥ ॥ ೮ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಯಾವ ದೇವತೆಯನ್ನು ಕವಿಗಳು ನಿರ್ವಿಕಾರಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಮತ್ತು ನಿತ್ಯಶಕ್ತಿ ಉಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಯಾವ ದೇವತೆಯು ನಿತ್ಯವಾದ ಆನಂದವುಳ್ಳದ್ದೋ, ನಿತ್ಯವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೋ, ಮುಪ್ಪು ಇಲ್ಲದಿದ್ದದ್ದೋ ಅಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ವಿಷಯೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಮತ್ತು ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದದ್ದು ಎಂದು ಚತುರ್ವೇದಬಿಖಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಆದಕಾರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸರ್ವವಿಷಯಕಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ॥ ೩೦ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜಗತ್ಕಾರಣನು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ-

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ವಿಕರಣತ್ವಾನ್ನೇತಿ ಚೇತ್ತದ್ವಕ್ತಂ ಓಂ ॥ ೩೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಈಶ್ವರನು ಜಗತ್ಕರ್ತನು ಅಲ್ಲ. ಆಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತಂ ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಹಸ್ತಪಾದಾದಿಸಾಧನಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ, ಆ ವಿಕರಣತ್ವವು ಆಪಾಣಿಪಾದೋ ಜವನೋ ಗೃಹೀತಾ ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪಾಣಿಪಾದಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವೇಗಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕೇ ಜ್ಞಾನಬಲಕ್ರಿಯಾ ಚ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತ ಹಸ್ತಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ನ ಚ ಕರಣಾಭಾವಾದನುಪಪತ್ತಿರಿತಿ ಯುಕ್ತಂ । ಆಪಾಣಿಪಾದೋ ಜವನೋ ಗೃಹೀತಾ ಪಶ್ಯತ್ಯಚಕ್ಷುಃ ಸ ಶೃಣೋತ್ಯಕರ್ಣಾಃ । ಸ ವೇತ್ತಿ ವೇದ್ಯಂ ನ ಚ ತಸ್ಯಾಸ್ತಿ ವೇತ್ಯಾ ತಮಾಹುರಗ್ಧಂ ಪುರುಷಂ ಮಹಾಂತಂ (ಶ್ಲೋ.ಝ.೩.೧೮.) । ನ ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂ ಕರಣಂ ಚ ವಿದ್ಯತೇ ನ ತತ್ಸಮತ್ಯಾಭ್ಯಧಿಕಶ್ಚ ದೃಶ್ಯತೇ ॥ ಪರಾಽಸ್ಯ ಶಕ್ತಿರ್ವಿವಿಧೈವ ಶ್ರೂಯತೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕೇ ಜ್ಞಾನಬಲಕ್ರಿಯಾ ಚ (ಶ್ಲೋ.ಝ.೬.೪.) । ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ ॥ ೯ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಹಸ್ತಪಾದಾದಿಕರಣಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (ಎಕೆ ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅಪ್ರಾಕೃತ ಹಸ್ತಪಾದಾದಿಗಳುಳ್ಳವನು, ಓಡತಕ್ಕವನು, ಹಿಡಿಯತಕ್ಕವನು, ಪ್ರಾಕೃತಭಿನ್ನವಾದ ಅಪ್ರಾಕೃತ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಅಪ್ರಾಕೃತ ಕಿವಿಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಆ ಹರಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕವನು ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮಹಾಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೨) ಆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಕಾರ್ಯವಾದ ಹಸ್ತಾದಿಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಇಲ್ಲ. ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಮಾನಿಕನೇ ಇಲ್ಲ. ಅಧಿಕನು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧನಾಗುವನು. ಶ್ರೀಹರಿಯ ಶಕ್ತಿಯು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು. ಸರ್ವವಿಷಯಕವಾದುದು. ದ್ರವ್ಯವಿರುವ ತನಕವಿರತಕ್ಕದು. ಜ್ಞಾನ ಬಲ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಹಾಗೆಯೇ ಇರತಕ್ಕದು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರೇತಗಳಾದ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- (೧) ಅಪಾರ್ಣಪಾದಃ, (೨) ನ ತಸ್ಯ, (೩) ನ ತತಃ, (೪) ಪರಾಶ್ಚ, ಅಪಾರ್ಣಪಾದಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಗ್ರಹಣಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ಅಪ್ರಾಕೃತ ಹಸ್ತಾದಿಗಳನ್ನೂ, ನ ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತ ಹಸ್ತಾದಿರಾಹಿತ್ಯಗಳನ್ನೂ ನ ತತಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪರಾಶ್ಚ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪರಮಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಪ್ರಾಕೃತ ಕರಚರಣಾದಿಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿಯಿದೆ.

ಒಲಿಕೆ ॥ ಸರ್ವೋಪೇತಾ ಚ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಕರಣ (ಇಂದ್ರಿಯ)ಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ, ಎಂದರೆ-

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸರ್ವೋಪೇತಾ ಚೇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯಪರಿಹಾರೇಽಪಿ ವಿಶೇಷಯುಕ್ತಾರ್ಥಂ ಪುನರಾಶಂಕಾ ॥ ೩೨ ॥ ಅಧಿ. ೮ ॥ ॥ ೧೦ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಸರ್ವೋಪೇತಾ ಚ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸರ್ವಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರೂ ವಿಕರಣತ್ವಾನ್ವ ಎನ್ನುವ ಚೋದ್ಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚಿದಾನಂದಾತ್ಮಕ ವಿಗ್ರಹಾದಿಮತ್ತರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುನಃ ಶಂಕೆಯು ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಚಿದಾನಂದಾದ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ಶರೀರಾದಿರೂಪವಾದ ಅಪಾರ್ಣಪಾದಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಶೇಷರೂಪವಾದ, ಶಂಕಾಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉಪಾಯಭೂತವಾದ ವಿಶೇಷ ಯುಕ್ತಿಯು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ॥ ೩೨ ॥

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ ॥ ಉಪಸಂಹಾರೇತ್ಯಾದಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದು ಅಧಿಕರಣವು. ಅದರಲ್ಲಿ

ಒಂದನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಗೆ ಕ್ಷೀರವು ಇತರವಾದುದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ದಧಿಯಾಗಿ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕೂಡ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಜಗದಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣತನು ಆಗುವನು. ಹಾಗಾದರೆ ಅಚೇತನವಾದ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳಿಗೆ ದಧಿರೂಪವಾಗಿ ಸ್ವತಃ ಪರಿಣಾಮ ಕೂಡಿದರೂ ಚೇತನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ದೇವಾದಿವದಪಿ ಲೋಕೇ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಸಹಾಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೇವ ಋಷ್ಯಾದಿಗಳು ಇತರವಾದ ಸಾಧವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಸಾದಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ದೇವಾದಿಗಳನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳಿಗೂ ದಧಿಭಾವ ಬರಬೇಕಾದರೆ- ಕುದಿಸುವಿಕೆ, ಹೆಪ್ಪು ಹಾಕುವಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅನ್ಯನಿರಪೇಕ್ಷವಾಗಿ ದಧ್ಯಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣಾಮವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಪಯೋಽಂಬುವತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀರವು ದಧಿಯಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನೇ ಕರ್ತೃನು ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದು. ಮತ್ತು ಕ್ಷೀರಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ವಿವರ್ತಮತಕ್ಕೆ (ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆರೋಪವು ಎನ್ನುವ ಮತಕ್ಕೆ) ಅನುಗುಣವೂ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೂ ದೇವಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಸಾದಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುವಂತೆ ಈಶ್ವರನು ಜಗತ್ತನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುವುದಾದರೆ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯು ಆಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ರೂಪವಾದ ಉಪಾದಾನದಿಂದ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಸತ್ಯ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳತಕ್ಕ ನನಗೆ ದೇವಾದಿದೃಷ್ಟಾಂತವು ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆ. ಜಗತ್ತು ಆರೋಪಿತವು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಎರಡೂ ಪ್ರತಿಕೂಲವೇ, ಇತ್ಯಾದ್ಯನಂತ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಕೃತ್ಸ್ನ ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದು ಅಧಿಕರಣವು. ಅವಯವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣನಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಆಗಮ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದಲೂ ತರ್ಕಮಾತ್ರದಿಂದ ನಿರಾಕರಣವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೀಗೆ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣತ್ವವು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ನ ತುದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಉಪಾದಾನತ್ವವನ್ನು ಬಾಲಯುವದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟಲಾರದು. ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ನಾನಾದಿಧ ಹೇಯರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮನಿವಾರಣದಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ತನಾದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಮತ್ತವು ಕೂಡಲಾರದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ವಿಷ್ಣುವು ತೃಣಾದಾನಾದ್ಯಲ್ಪ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೃತ್ಸ್ನ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಅವನಿಗೆ

ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ಸವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಏಕದೇಶದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ ನೇಹ ನಾನಾ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರಂಶತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ತಥಾಚ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಯೋಽಸೌ ವಿದುದ್ವು ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳೂ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅವಿರುದ್ಧಗಳೆಂದು ಹೇಳುವೆ. ಈಶ್ವರನು ಶಬ್ದೈಕಸಮಧಿಗಮ್ಯನು. ಶುಷ್ಕತರ್ಕಕ್ಕೆ ಆಗೋಚರನು. ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿ: ಪುರುಷ: ಪುರಾಣ: ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಅಘಟಿತ ಘಟಿತಶಕ್ತಿಗಳು ಇರುವವನೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವನು. ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ತಥಾಚ || ಶ್ರೋತ್ರಾದಿಗಮ್ಯಶಬ್ದಾದೌ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ನ ಸಾಧಕಂ | ನ ಚಾಪಿ ಬಾಧಕಂ ಯದ್ವೈಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತರ್ಕಸ್ತಥೇಶ್ವರೇ || ೧ || ಮನುಷ್ಯಾದಾವದೃಷ್ಟಂ ಚ ದೃಶ್ಯತೇ ದೇವತಾದಿಷು | ಅಸೃದಾದಾವದೃಷ್ಟಂ ಚ ದೃಶ್ಯತೇ ಮನುಷಾಂತರೇ || ೨ || ಜ್ಞಾತುಂ ನ ಪಾರ್ಯತೇ ಯಸ್ಯ ಪಾರಮಪ್ಯಸ್ಯದಾದಿಭಿಃ | ಸ ವಿವಾಂಭೋನಿಧಿಃ ಕುಂಭಜನ್ಮವಾಚುಲೀಕೃತಃ || ೩ || ವಿರುದ್ಧಮೇವಮಸ್ಯತ್ವಾಪೀಶ್ವರೇ ನ ವಿರುದ್ಧತೇ || ಸ ವಿಚಿತ್ರಾಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತ್ಯಾ ದುರ್ಭಟಂ ಘಟಯೇದೃತಃ || ೪ || ಅಧಿ.೮ ||

ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೯ ನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಾಧಿಕರಣವು

ಹೀತಿ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ನಿಷ್ಕಲತ್ವಾದಿಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯತ್ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಂ ಸೃಷ್ಟಾದಿಸ್ತದೂನತ್ವಾದ(ನ್)ಪೂರ್ಣತಾ || ಇತಿ ||೧||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ (ಶ್ರೀಹರಿಗೆ) ಜಗತ್ಸರ್ಜನವಿಷಯಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಎಂದಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ, ಯಾವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನೋ, ಆ ಪ್ರಯೋಜನವು ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪೂರ್ಣತ್ವವು (ಅಪಾಲಕತ್ವವೂ ಅಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವೂ) ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ೨ ಪ್ರಯೋಜನಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸೃಷ್ಟಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದು ಉಭಯಥಾಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಹೀತಿ || ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಫಲೋದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೇನೇ ಸೃಷ್ಟಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಎನ್ನುವ ಎರಡನೇ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತ ಅಹ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೩.೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವು) ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ ಅಭೈಷ ಎವ ಪರಮಾನಂದಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ಣಕಾಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಭೈಷ ಎವ ಪರಮಾನಂದಃ (ಬೃ.ಓ.ಓ.ಓ.) | *ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕೃತಕೃತ್ಯತ್ವಾನ್ ಪ್ರಯೋಜನಾಯ ಸೃಷ್ಟಿಃ || ೩೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಪೂರ್ಣಾನಂದನು, ಇದುಮೊದಲಾದ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೊಂದತಕ್ಕದನ್ನು ಮೊದಲೇ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅಪೂರ್ಣತ್ವಾದಿದೋಷವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೂಡದು. || ೩೩ ||

ವೀರಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಈಶ್ವರಃ ಫಲಾನುದ್ದೇಶೇನ ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾನ್ ಚೇತನತ್ವಾನ್ ಯಜ್ಞದತ್ತವತ್=ಈಶ್ವರನು ಫಲೋದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನಲ್ಲ. ಚೇತನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞದತ್ತನಂತೆ, ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಫಲೋದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕಿಂತು || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮತ್ತೆ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಲೋಕವತ್ತು ಲೀಲಾಕೈವಲ್ಯಂ ಓಂ || ೩೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತನಿಗೆ ಸುಖೋದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಆದು ಹೇಗೆ ಕೇವಲ ಲೀಲಾರೂಪವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಲೀಲಾರೂಪವೇ. (ಪ್ರಯೋಜನಾಂತರಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ.)

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಮತ್ತಸ್ಯ ಸುಖೋದ್ದೇಶಾದೇವ ನೃತ್ತಗಾನಾದಿಲೀಲಾ | ನ ತು ಪ್ರಯೋಜನಾಪೇಕ್ಷಯಾ | ವಿವರವೇಶ್ವರಸ್ಯ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ಜನರಿಗೆ ಉದ್ದಿಕ್ತ ಸುವಿದಿಂದಲೇ ನರ್ತನ ಗಾನ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರೀಡೆಯು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಪ್ರಯೋಜನಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲವೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೇವಲ ಲೀಲಾರೂಪವೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸ್ವಭಾವವೆಂದು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಿದುದಾದುದರಿಂದ ದಯಾಲುಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಂತೆ ಪ್ರಯೋಜನಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ನಾರಾಯಣಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಚ । ಸೃಷ್ಟ್ವಾದಿಕಂ ಹರಿರ್ನೈವ ಪ್ರಯೋಜನಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ತು । ಕುರುತೇ ಕೇವಲಾನಂದಾದ್ಯಥಾ ಮತ್ಸ್ಯ ನರ್ತನಂ ॥ ಪೂರ್ಣಾನಂದಸ್ಯ ತಸ್ಯೇಹ ಪ್ರಯೋಜನಮತಿಃ ಕುತಃ । ಮುಕ್ತಾ ಅಪ್ಯಾಪ್ತಕಾಮಾಃ ಸ್ಯುಃ ಕಿಮು ತಸ್ಯಾಖಿಲಾತ್ಮನಃ ॥ ಇತಿ ॥ ॥ ೬ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾಡುವುದಲ್ಲ, ಆದರೆ ಸ್ವರೂಪಾನಂದದಿಂದಲೇ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಉನ್ನತನ ನರ್ತನದಂತೆ. (ಆದರೆ ಹೇಗೆ ಉನ್ನತನು ಆನಂದದಿಂದಲೇ, ನರ್ತನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಪೂರ್ಣಾನಂದವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಾದಿವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದರಿಂದ ನನಗೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಲಿ ಎನ್ನುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಹೇಗೆ? ಸರ್ವಥಾ ಇರಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಕ್ತರಾದ ಜೀವರೂ ಕೂಡ ಯಾವಾಗ ಅಪ್ರಕಾಮರಾಗುವರೋ, ಆಗ ಸರ್ವಸ್ವಾಮಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಪ್ರಕಾಮತ್ವವನ್ನು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು, ಎಂದೂ ನಾರಾಯಣಸಂಹಿತಾ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮತಃ ಸ್ವತ್ತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸಿ ಈಗ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ದೇವಸ್ಯೈವ ಸ್ವಭಾವೋಽಯಮಾಪ್ತಕಾಮಸ್ಯ ಕಾ ಸ್ವಹಾ (ಮಾ.೨.೯.) ಇತಿ ಚ ಶ್ರುತಿಃ ॥ ೩೪ ॥ ಅಧಿ. ೯ ॥ ॥ ೭ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸೃಷ್ಟಾದಿವಿಷಯಕವಾದ (ವಿಷಃ=) ಇಚ್ಛೆಯು ಆದರೆ ಇಚ್ಛಾರೂಪ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸ್ವಭಾವವೇ. (ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ) ಪೂರ್ಣಕಾಮನಿಗೆ ಫಲೇಚ್ಛೆಯು ಯಾವುದಿದೆ? (ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಶ್ರೀದೈವ ಲೀಲಾ, ಶ್ರೀಡೇಯು ಸ್ವಭಾವವೇ, ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಡೇಯು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನುವುದು ಅಭಿಪ್ರೇತವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಸ್ಯಾಪಿ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸೃಷ್ಟಿ ತು ಕೇಚಿದಾಹುರನ್ನೈವುಕಾಃ । ಆತ್ಮಪ್ರಸ್ಯೈವ ಭೋಗಾರ್ಥಂ ಶ್ರೀಶಾರ್ಥಂ ತು ವಿಪಶ್ಚಿತಃ ॥ ಸಾ ಚ ಶ್ರೀಶಾ ಸ್ವಭಾವೋಽಸ್ಯ ಕುತೋಽತೃಪ್ತ್ಯಾ ಸ್ವಹಾ ವಿಭೋಃ ॥ ಎಂದು ಮಂಡೂಕಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ ॥ ಇತರ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಲೀಲಾರ್ಥವಾಗಿ “ಮಹಾಲಾಜನಿಗೆ

ಚೆಂದು ಆಟ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಲೀಲಾರ್ಥವಾಗಿಯೇ ಈಶ್ವರನ ಪರವೃತ್ತಿಯು ಎಂದು ಇಬ್ಬರೂ ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತ್ರೀದಾರ್ಥಮಿತಿ ಚಾಪರೇ ಎಂದು ಲೀಲಾರೂಪಪ್ರಯೋಜನತ್ವವು ಮತಾಂತರವು ಎಂದು ಹೇಳಿ ದೇವಸ್ಥೈಷ ಸ್ವಭಾವೋಽಯಂ ಎಂದು ಸ್ವಭಾವತ್ವರೂಪ ಸ್ವಮತವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಲೀಲಾರ್ಥ ಎಂದು ಹೇಳದೆ ಲೀಲಾಕೈವಲ್ಯಂ ಎಂದೇ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದಕಾರಣ ಅವರಿಬ್ಬರ ಮತವೂ ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸೃಷ್ಟ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶವಿದ್ದರೆ ಅಪೂರ್ಣತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಪ್ರಯೋಜನಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವಂತನಿಗೆ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ದೇವಸ್ಥೈಷ ಸ್ವಭಾವೋಽಯಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಈಶ್ವರನ ಸ್ವಭಾವವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಾದಿಬಲನವನ್ನು ಫಲವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅನಾಯಾಸ ಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಉಪಪನ್ನವು. ಅಸ್ವಭಾವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹಿ ಪ್ರಾಚೋಽಪ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷೇ ಭಲಂ | ಸ್ವಭಾವಿಕನಿಮೇಷಾದ್ಯಾಃ ನ ಹೃದ್ವಿಷ್ಣುಪ್ರಯೋಜನಾಃ | ಸ್ವಭಾವ ಭೂತಾ ತ್ವಿಶ್ಯ ಕ್ರಮಾತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತೃತಾ | ಚೂತಾದೀನಾಂ ದಸಂತದೌ ಪುಷ್ಪಿತತ್ವಾದಿಕಂ ಯಥಾ || ದೇವಸ್ಥೈಷ ಸ್ವಭಾವೋಽಯಮಿತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿರಬ್ರವೀತ್ | ಗಾನವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪೂರ್ವೇಷು ತಿರೋಹಸ್ತಾದಿಚೇಷ್ಟಿತಂ | ಪ್ರಯೋಜನಮನುದ್ವಿತ್ಯ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವಂತೋಽಪಿ ಕುರ್ವತೇ || ಅಧಿ. ೯ ||

ನ ಪ್ರಯೋಜನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೦ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ಘ್ಯಣ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೈಷಮ್ಯಾದಿ ದೋಷಪ್ರಾಪ್ತಿ ರೂಪ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಯುಕ್ತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವೇ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ಘ್ಯಣ್ಯೇ ತಸ್ಯ | ಇತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈಶ್ವರನಿಗೆ (ಪರಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಣಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ) ಸರ್ವಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ವೈಷಮ್ಯ ನೈರ್ಘ್ಯಣ್ಯಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುವವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಪರರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು

ಅಯುಕ್ತವು. ಆತನು ೧ ಅವರವರ ಕರ್ಮವನ್ನು ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೆ ಪರಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ೨ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ೧ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಸರ್ವರೂ ಸರ್ವದಾ ಸುಖಿಗಳೇ ಆಗಬೇಕಾಗುವರು. ಕೆಲವರು ಕೆಲವುವೇಳೆ ಸುಖಿಗಳು ಕೆಲವರು ದುಃಖಿಗಳು ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಈಶ್ವರನು ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸುಖಕೊಡುತ್ತ ನರಕದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ದುಃಖಪಡುವ ಕೆಲವರನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸದಿದ್ದರೆ ವಿಷಮನೂ ನಿರ್ದಯನೂ ಆಗುವನು. ಅಲ್ಲದೆ ಸುಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ೨ನೇ ಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಅಸ್ಥಾತಂತ್ರ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ತಥಾಚ ಉಭಯತಃ ೨ ದೋಷಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅತೋ ವಕ್ತಿ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ಘೃಣೈ ನ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ಪಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ

ಓಂ || ೩೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸರ್ವಸ್ಥಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದರೂ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದರೂ ವೈಷಮ್ಯ ನೈರ್ಘೃಣಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಫಲದಾನಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜೀವಕರ್ಮಸಾಪೇಕ್ಷೆಯಿದೆ. ಅಂದರೆ ಅವರವರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ. ಏಕೆಂದರೆ—ಪುಣ್ಯೇನ ಪುಣ್ಯಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಫಲದಾತೃತ್ವಾನ್ ತಸ್ಯ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ಘೃಣೈ ಪುಣ್ಯೇನ ಪುಣ್ಯಂ ಲೋಕಂ ನಯತಿ ಪಾಪೇನ ಪಾಪಂ (ಪ್ರ.೩.೭) ಇತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ || ೩೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವರು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಸುಖದುಃಖರೂಪಗಳಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ಘೃಣಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಈಶ್ವರನು) ಜೀವರ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪುಣ್ಯಸಾಧ್ಯವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲೋಕವನ್ನೂ (ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಜೀವನಿಗೆ) ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಜೀವರ ಪಾಪವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ದುಃಖಬಾಹುಲ್ಯವುಳ್ಳ ನರಕಾದಿಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. (ಸಮಗಳಾದ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳಿಂದ ಸಮದುಃಖವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ.) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಈಶ್ವರನು ಕೆಲವರಿಗೆ ಸುಖ, ಕೆಲವರಿಗೆ ದುಃಖಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೆ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಸುಖದುಃಖಗಳಿಗೆ ಸಾಧನಗಳು ಎಂದು

ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮೇನ ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಕಾರಣಗಳಾದ ವೈಷಮ್ಯ ನಿರ್ದಯತ್ವಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ ॥ ೩೫ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಫಲದಾತ್ಮತ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ನ ಕರ್ಮಾವಿಭಾಗಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾನಾದಿತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೩೬ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ ಕರ್ಮವು ಸೃಷ್ಟಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಇಲ್ಲ ಪೂರ್ವಕರ್ಮವು ಇದೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಅದೂ ಭಗವದಧೀನವಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ವೈಷಮ್ಯ-ನೈರ್ಘೃಣ್ಯ ದೋಷಗಳು ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಯದಪೇಕ್ಷಯಾಽಸೌ ಫಲಂ ದದಾತಿ ನ ತತ್ಕರ್ಮ | ಏಷ ಹೈವ ಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ ತಂ ಯಮೇಭ್ಯೋ ಲೋಕೇಭ್ಯ ಉನ್ನೀಷತೇ | ಏಷ ಉ ವಿವಾಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ ತಂ ಯಮಧೋ ನಿನೀಷತೇ (ಕೌ.೩.೮) | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಕರ್ಮಗೋಽಪಿ ತನ್ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾದಿತಿ ಚೇತ್ ॥ ೪ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಈಶ್ವರನು ಯಾವ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಅವನಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ಮವೇ ಇಲ್ಲ (ಪೂರ್ವಕರ್ಮವು ಇರಬಹುದಷ್ಟೆ ಎಂದರೆ) ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಯಾವಜೀವನನ್ನು ಈ ಭೂರ್ಭುವಃ ಸ್ವರಾಷ್ಟ್ರ ಲೋಕಗಳಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ಯೋಗ್ಯ ಜೀವನನ್ನು ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ ಅವನಿಂದ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ.) (ಇದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯು ಇಚ್ಛಾವಿಶೇಷರೂಪವಾದ ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) (ಏಷಃ ಉ=) ಈ ವಿಷ್ಣುವು ಯಾರನ್ನು ಈ ಲೋಕಗಳಿಂದ ಅಧೋಲೋಕ (ತಮೋಲೋಕ)ಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ಅಯೋಗ್ಯ ಜೀವನನ್ನು (ಜೀವನಿಂದ) ಅಸಾಧುಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಈಶ್ವರನಿಮಿತ್ತತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಅಪೇಕ್ಷ್ಯವಾದ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಕ್ಕೂ (ಫಲಕ್ಕೂ) ಭಗವದಧೀನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಎಂದರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಪರಿಹಾರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ನ | ತಸ್ಯಾಪಿ ಪೂರ್ವಕರ್ಮ ಕಾರಣನಿಮಿತ್ತನಾದಿತ್ವಾತ್ಕರ್ಮಣಃ ॥ ೫ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಅಪೇಕ್ಷ್ಯವಾದ ಕರ್ಮವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಅಂತಹ ಪೂರ್ವ ಕರ್ಮವೂ ಇದೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ನಿಮಿತ್ತನಾದುದರಿಂದ ವೈಷಮ್ಯಾದಿಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಹೇತುವೇ ಆಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷ್ಯತ್ವವೇ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಆ ಅಪೇಕ್ಷ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವಕರ್ಮವು ಕಾರಣವು ಎನ್ನುವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಅದೂ

ಅದಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವಕರ್ಮದಿಂದ ಕಾರಿತವಾಗಿದೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ಪೂರ್ವತನಕ್ಕೂ ಈಶ್ವರನು ನಿಮಿತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ವೈಷಮ್ಯದಿಂದ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅನಪೇಕ್ಷ್ಯತ್ವವೇ ಎಂದರೆ) ಪೂರ್ವತನ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವತನ ಕರ್ಮವು ಕಾರಣವು. ಅದಕ್ಕೂ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವತನ ಕರ್ಮವು ಕಾರಣವು ಹೀಗೆ ಅದೂ ಪೂರ್ವತನ ಕರ್ಮಕಾರಿತವು. (ಹಾಗಾದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪರಂಪರೆಗೆ ಪರ್ಯವಸಾನವೋ ಅದನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ವೈಷಮ್ಯದಿಂದ ದೋಷವು ಬಂದೇ ಬರುವುದು, ಎಂದರೆ) ಕರ್ಮಪರಂಪರೆಗೆ (ಕರ್ಮಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ) ಅನಾದಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಭವಿಷ್ಯತ್ತುರಾಣೇ ಚ | ಪುಣ್ಯಪಾಪಾದಿಕಂ ವಿಷ್ಣುಃ ಕಾರಯೇತ್ಪೂರ್ವಕರ್ಮಣಾ |
ಅನಾದಿತ್ವಾತ್ಕರ್ಮಣಶ್ಚ ನ ವಿರೋಧಃ ಕಥಂಚನ | ಇತಿ || ೩.೬ || || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ತನ್ನಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷ್ಯವಾದ ಪೂರ್ವಕರ್ಮವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಕೊಂಡು (ಜೀವನಿಂದ) ಪುಣ್ಯ ಪಾಪ ತಪಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವನು. ಸ್ವಾಪೇಕ್ಷ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವತನ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ, ತಥಾಚ ಕರ್ಮಪರಂಪರೆಗೆ ಅನಾದಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯಮೂಲಕವಾಗಿ ಆಗಲೀ, ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮಮೂಲಕವಾಗಿಯಾಗಲೀ ವೈಷಮ್ಯ ದಯಾರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ದೋಷವು ಇಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭವಿಷ್ಯತ್ತುರಾಣದಲ್ಲಿ ಇದೆ. || ೩.೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ನಿಯಮದಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉಪಪದ್ಯತೇ ಚಾಪ್ಯುಪಲಭ್ಯತೇ ಚ ಓಂ || ೩.೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಧೀನವಾದ ಕರ್ಮದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಕೂಡಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ಘ್ಯಗುಣಗಳಿಗೆ ಅದೋಷತ್ವವು ಸ ಕಾರಯೇತ್ ಎನ್ನುವ ರ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷತೇನೇಶ್ವರಸ್ಯಾಸ್ವತಂತ್ರ್ಯಂ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾನುಪಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ (ಮತ್ತೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಉಪಪನ್ನವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದವನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಚ ಕಾಲಶ್ಚ ಸ್ವಭಾವೋ ಜೀವ ಏವ ಚ | ಯದನುಗ್ರಹತಃ ಸಂತಿನ

ಸಂತಿ ಯದುಪೇಕ್ಷಯಾ || *ಇತ್ಯಾದಿನಾ (ಇತಿ) ಕರ್ಮಾದೀನಾಂ ಸತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ
ತದಧೀನತ್ವಾತ್ (ತದಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್) || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ತತ್ತ್ವವು, ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮಗಳು, ಕಾಲಪ್ರವಾಹವು, ಪ್ರಕೃತಿ
ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಪರಿಣಾಮ ಸತ್ವಾದಿಗಳು, (ಜೀವಃ) ಇವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಯು— ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ
ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಇರುತ್ತವೋ, ಯಾರ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ
ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಕಾಲಜೀವಾದಿಗಳ ಸತ್ವಾದಿಗಳೂ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನಗಳಾಗಿ
ಉಪಲಬ್ಧಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಿಯಮವಾಗಿ ಸ್ವಾಧೀನಸತ್ವಾದಿಗಳುಳ್ಳ (ಕರ್ಮವನ್ನು
ಅಪೇಕ್ಷೆಯೆಂದರೆ ಅರ್ಥಾತ್ ಅನಪೇಕ್ಷೆಯೇ ಆಯಿತು. ತಥಾಚ ಪುನಃ ವೈಷಮ್ಯಾದಿಗಳು
ಬರಬೇಕಾಗುವುವು. ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ಪುನರ್ವೈಷಮ್ಯಾದ್ಯಾಪಾತೇನ ದೋಷಃ | ತಾದೃಶವೈಷಮ್ಯದೇರುಪಲ-
ಭ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಕರ್ಮಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವೈಷಮ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುತ್ತವೋ, ಹಾಗೆಯೇ
ಪುನಃ ಪಶ್ಚಾತ್ತರದಲ್ಲಿಯೂ ಮೊದಲು ಇದ್ದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕರ್ಮಾಂತರವನ್ನು
ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದರೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ
ದೋಷತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದೂ ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಂತಹ ವೇದಗಳಿಗೆ
ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗದಿರುವ ಸ್ವಾಧೀನ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ವಿಷಮಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ
ವೈಷಮ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ದೋಷತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುವುದರಿಂದ. ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ
ವೈಷಮ್ಯಾದಿಗಳು ಉಪಪನ್ನವೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳು ದೋಷಾಪಾದಕಗಳಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ
ತೋರುವುದರಿಂದ, ಎಂದುಕೊಳ್ಳಬೇಡಿ. ಅಂತೂ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗದಿರುವ
ವೈಷಮ್ಯವೂ ನೈರ್ಘೃಣ್ಯವೂ ದೋಷಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅವುಗಳು ದೋಷಗಳು
ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರುತಿಯು ಯಾವುದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಕಾರಯೇತ್ಪುಣ್ಯಮಥಾಪಿ ಪಾಪಂ ನತಾವತಾ ದೋಷವಾನೀಶಿತಾಽಪಿ |
ಈಶೋಯತೋ ಗುಣದೋಷಾದಿಸತ್ತ್ವೇ ಸ್ವಯಂ ಪರೋಽನಾದಿರಾದಿಃ
ಪ್ರಜಾನಾಂ || ಇತಿ ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾಯಾಂ || ೩೭ || ಅಧಿ. ೧೦ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯು (ಸ್ವಾಧೀನವಾದ ಪೂರ್ವಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಜೀವರಿಂದ)

ಪುಣ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವನು. ಪಾಪಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವನು. ಆ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕನೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ. ಅಷ್ಟರಿಂದ ವೈಷಮ್ಯಾದಿ ದೋಷವುಳ್ಳವನಲ್ಲ (ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ) ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ತಾನು ನಿಯಾಮಕನಾದಾಗ್ಯೂ ಅಂದರೆ—ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಶೋಭನವೇ ಫಲವು. ಪಾಪಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತಫಲವೇ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಅನ್ಯಥಾ (ವ್ಯತ್ಯಾಸ) ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನಾದಾಗ್ಯೂ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದು ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಯೋಗ್ಯಜನರಿಂದ ಪುಣ್ಯ ಕರ್ಮವನ್ನು ಪಾಪಿಷ್ಠರಿಂದ ಪಾಪಕರ್ಮವನ್ನು (ಮಧ್ಯಮರಿಂದ ಮಿಶ್ರಕರ್ಮಗಳನ್ನು) ಮಾಡಿಸುವನು. ಅಷ್ಟರಿಂದ ವೈಷಮ್ಯಾದಿದೋಷಗಳುಳ್ಳವನು ಆಗಲಾರನು. ಏಕೆಂದರೆ, ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇತರರಲ್ಲಿ ಗುಣದೋಷಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕೊಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಗುಣದೋಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಗುಣದೋಷತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ತಾನೇ ಸಮರ್ಥನು. (ಅನಾದಿಃ) ಉತ್ಪಾದಕಶೂನ್ಯನು. ಪ್ರಜಾಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು. ಹೀಗೆ ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಯಾವ ಪುರುಷನಿಗೂ ತನಗೆ ದೋಷಗಳು ಇರಬೇಕೆನ್ನುವ ಇಚ್ಛೆಯು ಇರಲಾರದು. ಸರ್ವಕರ್ತನಿಗೆ ಇರಲಾರದು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದಕಾರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ದೋಷಗಳುಳ್ಳವನಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನಾದುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದುದರಿಂದಲೂ ತಾನು ಯಾವ ದೋಷಗಳಿಂದಲೂ ಲಿಪ್ತನಾಗದೇನೇ ತ್ರಿವಿಧರಾದ ಜೀವರಿಂದ ತ್ರಿವಿಧಗತಿಗೆ ಸಾಧನಗಳಾದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಯಾವ ಅನುಪಪತ್ತಿಯೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಸತ್ಯಗಳಿಗೆ ಪರ್ವಸ್ಮಿತೆ ಈಶ್ವರನು ಸಾಧಾರಣ ಕಾರಣನು. ಕರ್ಮಗಳಾದರೂ ಬೀಜಗಳಂತೆ ಅಸಾಧಾರಣ ಕಾರಣಗಳು. ಬೀಜಗಳ ಶಕ್ತಿವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ವ್ರೀಹಿ ಯವಮೊದಲಾದ ಸತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು. ಅದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯಾದಿದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಆದ್ಯಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದು ಅಯುಕ್ತವು. ಕರ್ಮವು ಅಸಾಧಾರಣ ಕಾರಣವಾದಾಗ್ಯೂ ಏಷ ಹೇವ ಸಾಧು ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ ಪುಣ್ಯಪಾಪಾದಿಕಂ ವಿಷ್ಣುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ ಕರ್ಮವನ್ನು ಈಶ್ವರನೇ ಮಾಡಿಸುವುದರಿಂದ ವೈಷಮ್ಯಾದಿದೋಷಗಳು ತಪ್ಪಲಾರವು. ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅವರವರ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಅವರವರಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೆ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಕೆಲವರಿಗೆ ಸುಖ

ಕೆಲವರಿಗೆ ದುಃಖ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ಘ್ಯಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುವುವು. ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಫಲಕೊಡುವುದಾದರೂ ಕರ್ಮಗಳೂ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸುಕೃತದುಷ್ಕೃತಕಾರಣಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನಿಗೆ ಪುನಃ ವೈಷಮ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ತಪ್ಪಲಾರವು. ಎಂದರೆ— ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅವರವರ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಉತ್ತರೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸುಕೃತಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತತ್ವವಿಲ್ಲ. ವಿಷ ಜ್ವೇಷ ಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸ್ವಾಧೀನಗಳೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ ಕಾರಯೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ದೋಷಾಭಾವವೇ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ವಿಪ್ಲವಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ತಥಾಚ ಸ್ವಭಾವಮನ್ಯಥಾ ಕರ್ಮಂ ಯಃ ಶಕ್ತೋಽಪ್ಯನುವರ್ತತೇ | ನಾಸೌ ಲೋಕೋಽಪಿ ವಿಷಮೋ ನ ವಾ ನಿರ್ಭೃಣ ಉಚ್ಯತೇ || ೧ || ಸಮರ್ಥೋಽಪಿ ಹಿ ಹಂಸಾದೀನ್ ಕಾಕೀಕರ್ಮಂ ಚ ಯೋ ಮುನಃ | ನ ಕಾಕೀಕುರುತೇಽಯಂ ಹಿಂ ಲೋಕೇ ವಿಷಮ ಉಚ್ಯತೇ || ೨ || ಸಮರ್ಥೋಽಪಿ ಚ ಕಾಕಾದೀನ್ ಹಂಸೀಕರ್ಮಂ ಹಿ ಯೋ ಮುನಃ | ನ ಹಂಸೀಕುರುತೇಽಯಂ ಹಿಂ ಲೋಕೇ ನಿರ್ಭೃಣ ಉಚ್ಯತೇ || ೩ || ವಿಷಮತ್ವಂ ತು ದೋಷಾಯ ಶುಭಾಶುಭವಿಪರ್ಯಯೇ | ಶುಭಾಶುಭನಿಯಂತ್ಯತ್ವಂ ನ ದೋಷೋ ಗುಣ ವಿವ ಸಃ || ೪ || ಅಧಿ. ೧೦ ||

ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ಘ್ಯಕ್ಕಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೧ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣನು ಸರ್ವದೋಷ ರಹಿತನು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲಾ ಯುಕ್ತವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಸೂತ್ರವು ಏಕೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅವಶಿಷ್ಟರುಪಸಂಹರತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಮುಖತಃ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಗಳಾದ ಸ್ವವೃತ್ತಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ) ಅವಶಿಷ್ಟಗಳಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನುಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಸಮಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ಲವಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾದಿ ಒಂದೊಂದು ಗುಣವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷಾಭಾವವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ದೋಷಾಭಾವಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅವುಗಳಿಂದ ಅವಶಿಷ್ಟಗಳಾದ ಸರ್ವಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವ ಸರ್ವದೋಷರಾಹಿತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವರಂತೆ ಚೇತನನಾದುದರಿಂದ ಎಷ್ಟುವು ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣನು ಸರ್ವದೋಷ ವರ್ಜಿತನು ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಇತರರಿಗೂ ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವೂ ಸರ್ವದೋಷಾಭಾವವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ೬೦ || ೩೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಈಶ್ವರನು, ಸರ್ವಧರ್ಮಾಃ=ದೋಷಾಭಾವ, ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು, ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ=ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಗೂ ಸರ್ವದೋಷಾಭಾವ ಗಳಿಗೂ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಕಗಳಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯದೆಲೆಯಿಂದಲೂ,

ಭಾಷ್ಯ || ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಸುವಿರುದ್ಧಾಶ್ಚದೇವೇ ಸಂತ್ಯುಕ್ತತಾ ಅಪಿ ನೈವಾತ್ರ ಶಂಕಾ | ಚಿಂತಾ ಅಚಿಂತಾಶ್ಚ ತದೈವ ದೋಷಾಃ ಶ್ರುತಾಶ್ಚ ನಾಜ್ಞೇಹಿ ತಥಾ ಪ್ರತೀತಾಃ || ಇತಿ ಸರ್ವಗುಣೋಪಪತ್ತಿಶ್ಚ || ೩೮ || ಅಧಿ. ೧೧ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವೇದದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಶುಭಧರ್ಮಗಳೂ ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅತಿವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದವುಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅಶ್ರುತಗಳು ಅಂದರೆ ವೇದಾನುಕ್ತಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ರಮಾ ಚತುರ್ಮುಖ ಸರಸ್ವತಿ ಇವರಿಂದ ಚಿಂತ್ಯಗಳಾದ ಗುಣಗಳು ಇವೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ರಮಾದಿಗಳಿಂದ ಎಷ್ಟು ಗುಣಗಳು ಧ್ಯಾನಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೋ ಅಷ್ಟೇ ಗುಣಗಳೋ ಎಂದರೆ) ರಮಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಚಿಂತ್ಯಗಳಾದ ಗುಣಗಳು ಇವೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅವರಿಂದ ಅಚಿಂತ್ಯಗಳಾದ ಗುಣಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹ ಮಾಡಕೂಡದು. (ಹೇಗೆ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಗುಣಗಳು ಚಿಂತ್ಯಗಳೂ ಅಚಿಂತ್ಯಗಳೂ ಆದವುಗಳು ದೇವರಲ್ಲಿ ಇವೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ದೋಷಗಳೂ ಕೂಡ ಇವೆಯೋ ಏನು ಎಂದರೆ) ದೇವರಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಲೇ ಇಲ್ಲ ಚಿಂತ್ಯಗಳೂ ಅಲ್ಲ ಪುನಃ ಅಚಿಂತ್ಯಗಳಾದ ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು. (ಜನಿತೋಽತವಿಜ್ಞೋಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಗಳಾಗಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—) ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದಲೇ ಅಂದರೆ ಅವರಿಗೇನೇ ದೋಷಗಳು ಪ್ರತೀತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಹಾಗೆ ಪ್ರತೀತಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಸರ್ವಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯ ದೆಲೆಯಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಅಶ್ರುತಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ರಮಾದಿಗಳಿಂದ ಚಿಂತ್ಯಗಳಾದವು ಇವೆ ಎಂದಾದರೆ— ಅನುಕ್ತಂ ಪಂಚಭಿರ್ವೇದೈಃ ನ ವಸ್ತುಸ್ತಿ ಕುತ್ವಾನ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಶ್ರುತಗಳು ವಿಶಿಷ್ಟ ಅಶ್ರುತಗಳು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ೩೮ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಿದೋಷ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಿದೋಷನೂ ಅಲ್ಲ ಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ಅಲ್ಲ ಚೇತನತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಚೈತ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ, ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವು ಇದ್ದುದರಿಂದ, ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಗುಣಗಳೂ ಇರಲಾರವು, ಎಂದರೆ—ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವದೋಷರಹಿತನು ದೋಷಗಳನ್ನು ಬಿಡಲಿಚ್ಛೆಯಿದ್ದು ಬಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಿದೋಷ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಚೇತನತ್ವಯುಕ್ತಿಯು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ನಿದೋಷ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವವೂ ಸರ್ವದೋಷವರ್ಜಿತತ್ವವೂ ಯುಕ್ತವು. ತಥಾಚಿ ನಿತ್ಯನಿರ್ಮುಕ್ತ ದೋಷಂ ಚಸದಾ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಸದ್ಗುಣಂ । ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಭವೇತ್ತತ್ರ ಪ್ರೇಕ್ಷಾ ಶಕ್ತಿಯುತತ್ವತಃ ॥ ೧ ॥ ಅಧಿ. ೧೧ ॥

ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ
ಶ್ರೀಮದನಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ (ಪಾದ)ವಿರಚಿತೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ(ಯೇ)ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ ॥ ೨-೧ ॥

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂದನೇ
ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. ॥ ೨-೧ ॥

ನಿದೋಷಗುಣಪೂರ್ಣೇನ ಶ್ರೀಪ್ರಾಣಪತಿನೇರಿತಃ ।
ಯದವೋಚಮಹಂ ತೇನ ಪ್ರೀಣಾತು ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಪರಿಃ ೬೦ ॥

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯ ೨ನೇ ಪಾದ

ಸಮಯಪಾದಃ

ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪೂರ್ಣಾಯ ದೋಷದೂರಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ ।

ನಮಃ ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ ಭಕ್ತಾಭೀಪ್ಸಪ್ರದಾಯಿನೇ ॥

೧. ರಚನಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಪಾದಾರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ೬೦ ॥ ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇರಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ (ನೈನಿ) ನಿರಾಕರಣಂ
ಸಮಯಾನಾಂ ಕೃತಂ । ವಿಶೇಷತೋ ನಿರಾಕರೋತ್ಕೃಷ್ಟಾದೇ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಮಯಗಳಿಗೆ
ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಫಲವು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆಪ್ತೋಕ್ತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೂ
ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಿರಾಕರಣವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅಂತಹ ಕೆಲವು ಕಣಾದಾದಿ
ಸಮಯಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಮೊದಲು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಮಯಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿರುವರು. ಇಷ್ಟರಿಂದ
ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮಯಗಳು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ
ಅನುವೃತ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಪ್ರತೀತಿಸುಂದರಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಾಗಿ
ಮೊದಲು ನಿರಾಕರಿಸಿರುವ ಸಮಯಗಳನ್ನೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ಮತವನ್ನು
ಅನುವಾದಮಾಡಿಕೊಂಡು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಒಂದನೇ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತಿಮತಂ ಪ್ರಥಮತೋ ನಿರಾಕರೋತಿ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಈಶ್ವರನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ, (ಮಹದಾದಿ
ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಎಂದು ಯಾವುದು ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯಮತವೋ
ಅದನ್ನು ಈ ಪಾದದ ಒಂದನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ (ಸೂತ್ರಕಾರರು) ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಈ ಸಮಯವು ಇತರ ಸಮಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಬಲವೂ ಅತಿವಿರೋಧಿಯೂ
ಆತಿಶಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದು.

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಂ ಓಂ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅಚೇತನಸ್ಯ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿನುಪತ್ತೇರ್ನಾನುಮಾನಪರಿಕಲ್ಪಿತಂ ಪ್ರಧಾನಂ ಜಗತ್ಕರ್ತೃ ॥ ೩ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಅನುಮಾನಂ=ಮಹದಾದಿಕಂ ಸ್ವಪದ್ಧತಕಾರಣಕಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ಘಟವತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ಕರ್ತೃ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ನ ರಚನಾ=ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆ-ಪ್ರಧಾನವು ಈಶ್ವರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ) ಅಚೇತನಸ್ಯ ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಃ=ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅಚೇತನತ್ವಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿದ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಚಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಂ ದರ್ಶಯತಿ ॥ ೧ ॥ ॥ ೪ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸೂತ್ರಕಾರರು) ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಪ್ರಕೃತಿ ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣ ಎರೋಧ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವವೂ ಆದೆ. (೨) ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಅನುಮಾನ ರಚನೆಯೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಕಾರ್ಯತ್ವಾದ್ಯನುಮಾನವಾದರೂ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಾಧಿಸುವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಸಾಧಕವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಲ್ಲ ॥ ೧ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಹೀಗೆ ಅಚೇತನತ್ವ, ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಶೂನ್ಯತ್ವ, ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಗಳಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಯುಕ್ತಂತರದಿಂದಲೂ ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಚೇತನಸ್ಯ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿದರ್ಶನಾಚ್ಚ ॥ ೨ ॥ ॥ ೫ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಚೇತನರಾದ ಕುಲಾಲಾದಿಗಳಿಗೇನೇ (ಘಟಪಟಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ) ಇತರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೇನೇ ವ್ಯಾಪಾರವು ದೃಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ. ಅಂದರೆ ಅಹಂ ಕರೋಮಿ ಎಂದು ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅನುಭವ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಸಾಧನವು ಕೂಡಬಹುದು. ॥ ೨ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಪಯೋಽಬುವಚ್ಛೇತ್ತತ್ರಾಪಿ ಓಂ ॥ ೩ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಹೇಗೆ ಅಚೇತನವಾದ ಕ್ಷೀರಕ್ಕೆ ದಧ್ನಾಕಾರೇಣ ಪರಿಣಾಮವದೆಯೋ, ಜಲಕ್ಕೆ ಗತಿಯು ಹೇಗೆ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಧಾನವು ಅಚೇತನವಾದಾಗ್ಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಪಯೋಽಂಬ್ಬಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರಾಭ್ಯುಚೇತನಾಧೀನಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಪಯೋಽಂಬುವದಚೇತನಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಽದ್ಯತೇ | ಇತಿ ನ ಯುಕ್ತಂ | ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಪ್ರಾಚ್ಯೋಽನ್ಯಾಯಾಂ ಯಾಂ ಚ ದಿತಮನು (ಬೃ.ಶಿ.೮.೯) ಏತೇನ ಹ ವಾವ ಪಯೋ ಮಂಡಂ ಭವತಿ (ಬೃ.ಶಿ.೮.೬) | ಇತ್ಯಾದಿ ತತ್ಪ್ರಾಪೀಶ್ವರನಿಮಿತ್ತಪ್ರವೃತ್ತಿಶ್ರುತೇಃ || ೩ || || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಹಾಲು ಸ್ವತಃ ಮುಸುರು ಆಗುವಂತೆ, ನೀರು ಸ್ವತಃ ಹರಿಯುವಂತೆಯೇ ಪ್ರಧಾನವು ಅಚೇತನವಾದಾಗ್ಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (೧) ಪರಸ್ಪರ ವಿಲಕ್ಷಣಗಳಾದ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ನದಿಗಳೋ, ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಯಾವ ಕೆಲವು ನದಿಗಳೋ, ಅವುಗಳು ಶ್ವೇತನಾಮಕ ಪರ್ವತಗಳ ಸಹಾರ ದೆತೆಯಿಂದ ಹೊರಟವುಗಳಾಗಿ ಯಾವ ಯಾವ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹರಿಯುತ್ತವೋ, ಆ ನದಿಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಏಲೋ ಗಾರ್ಗಿಯೇ ಈ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಆಜ್ಞಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಅವಾವ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹರಿಯುತ್ತವೆ (೨) ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ಹಾಲು ದಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ದಧಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಯೋಽಂಬ್ಬಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನಿಮಿತ್ತ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ. || ೩ ||

ಬೀರಿಕೆ ॥ ಶ್ರುತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪಯೋಽಂಬುಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾದಾಗ್ಯೂ ಅಯನ್ಯಾಂತ ಮೊದಲಾದ ಅಚೇತನಾಂತರಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾಗಲಾರದು ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ವೃತ್ತಿರೇಕಾನವಸ್ಥಿತೇಶ್ವಾನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯ ॥ * ನ ಋತೇ ತ್ವಷ್ಟಿಯತೇ ಕಿಂಚನಾರೇ (ಋ.೧೦.೧೧೨.೯) ಇತಿ ತದ್ವೃತ್ತಿರೇಕೇಣ ಕಸ್ಯಾಪಿ ಕರ್ಮಣೋಽನವಸ್ಥಿತೇರನಪೇಕ್ಷಿತಮೇವಾಚೇತನವಾದಿಮತಂ || ೪ || ಅಧಿ. ೧ || || ೬ ||

★ ನಿಷ್ಕುಲದ ಗಣಪತೇ ಗಣೇಶು ತ್ವಾಮಾಹಾರ್ಪಿತಮಂ ಕವೀನಾಂ | ನ ಋತೇ ತ್ವಷ್ಟಿಯತೇ ಕಿಂ ಚ ನಾರೇ ಮಹಾಮರ್ಕಂ ಮಥವನ್ ಚಿತ್ರಮರ್ಚ ॥ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಯಶಸ್ಸುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ನೀನು ಅರ್ಚಕರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇರು. ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಪೂಜನಾದ. ಪರಮಾನಂದಯುಕ್ತನಾದ ಆಶ್ಚರ್ಯತಮನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ನೀನೇ ಪೂಜಿಸು. ಏಕೆಂದರೆ ನಿನ್ನನ್ನೇ ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತತಮನನ್ನಾಗಿ ಕವಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ನಿನಗೇನೇ ಪೂಜ್ಯತವು. ಪೂಜಕತ್ವವೂ ನಿನಗೇನೇ.) ನೀನು ಹೊರತು ದೂರದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಯಾರಿಂದಲೂ ಚಲನೆಯು ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನ ಋತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರೇರಣೆ ಹೊರತು ಯಾವ ಕರ್ಮವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಚೇತನಕರ್ತೃತ್ವವಾದಿಗಳ ಮತವು ಅನಪೇಕ್ಷಿತವೇ. (ಅಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೂ ಆಗಿದೆ.) ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದರಿಂದ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಅನಾದರಣೀಯವೇ, ಆದಕಾರಣ, ಆ ಮತವು ಅನಾದರಣೀಯವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಇದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಅಯಶ್ಯಾಂತಾದಿಗಳಿಗೂ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ನಿರಾಸವಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಹೊರತು ಯಾವ ಚೇತನರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಆಗಲಾರದು. ಜಡಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಆಗಲಾರದೆಂದು ಎನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ ಅಚೇತನ ಕರ್ತೃತ್ವವಾದಿಮತವು ಅನಪೇಕ್ಷಿತವೇ ಆಗಿದೆ. || ೪ ||

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ರಚನಾನುಪತ್ತೇಃ ಎನ್ನುವುದನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ ಎನ್ನುವ ತನಕ ಹತ್ತು ಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದು ಅಧಿಕರಣವು. ಇದು ಚೇತನಾನಧಿಷ್ಠಿತವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ನಿರಾಸಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಇಬ್ಬರು ವಾದಿಗಳೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಾಗಿ ೧ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯ, ವಿಂಧ್ಯಾದಿಮತದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅಚೇತನಕರ್ತೃತ್ವಮತವೂ, ೨ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಪಾತಂಜಾಲಾದಿಮತವೂ ೩ ಚಾರ್ವಾಕಮತವೂ ೪ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನ ಪ್ರಕೃತಿ ಕರ್ತೃತ್ವಮತವೂ ೫ ಪ್ರಕೃತ್ಯುಪಸರ್ಜನ ಪುರುಷಕರ್ತೃತ್ವಮತವೂ ಇವುಗಳು ಪೂರ್ವಪೂರ್ವ ದೋಷೋದ್ಧಾರದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿರಸನೀಯಗಳಾದವುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳೆಂದು ಕೂಡುವಾಗ ಅವುಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸದೆ ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ೩ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ೩ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಏಕ ಆತ್ಮನಃ ಶರೀರೇ ಭಾವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣವು ಚಾರ್ವಾಕಮತ ನಿರಾಸಕವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂತರಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಚಾರ್ವಾಕ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವು. ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಸಾಂಖ್ಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಹದಾದಿ ಕಂ ಸ್ಪದೃಶಕಾರಣಜನ್ಯಂ ಕಾರ್ಯತತ್ತ್ವಾತ್ ಘಟಾದಿಮತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೇನೇ ಅನನ್ಯಾದಿನಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತದಿಂದ ಈಶ್ವರಕರ್ತೃತ್ವಮತವು ವಿರುದ್ಧವು ಎಂದರೆ—ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ. ಪ್ರಧಾನವು ಅಚೇತನವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸ್ವತಃ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. (೧) ಪಟಾದಿಸೃಷ್ಟಿಯು ಚೇತನೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಯಾದುದರಿಂದ ಮಹದಾದಿಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹಾಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. (೨) ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರತಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಅಚೇತನಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನೇ

ನಿಮಿತ್ತವು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (೪) ನ ಋತೇ ತ್ವಷ್ಟಿಯತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸರ್ವಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೂ ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವವು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದುದು ರಿಂದಲೂ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಾದುದರಿಂದಲೂ ಮಹಾಜನಪರಿಗೃಹೀತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನಪರಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ಪತ್ರ್ಯ ಅಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜಗಜ್ಜ್ಞಾನಾಧಿಕರಾಣತ್ವ ಲಕ್ಷಣವು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ.೧ ||

ರಚನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨. ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತಂ ನಿರಾಕರೋತಿ || ಯಥಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಏವ ಪರ್ಜನ್ಯಾನುಗೃ-
ಹೀತಂ ತೃಣಾದಿಕಮುತ್ಪದ್ಯತೇ || ಏವಂ ಪ್ರಧಾನಾದೀಶ್ವರಾನುಗೃಹೀತಂ ಜಗ-
ದಿತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪ್ರಧಾನವೇ ಜಗತ್ಪತ್ರ್ಯ, ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣಭೂತನಾಗಿ ಈಶ್ವರನು ಇದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವವನು ಸೇಶ್ವರನು. ಅಂತಹ ಸಾಂಖ್ಯನ ಅಂದರೆ ಪತಂಜಲಿಯ ಮತವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. (೨) ಹೇಗೆ ಕೇವಲ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದಲೇ ಪರ್ಜನ್ಯನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗಿ ಅಂಕುರಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗಿ ಪ್ರಧಾನದಿಂದ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಹೇಗೆ ಸ್ವಾಧೀನ ಉಪಾದಾನತ್ವಶಕ್ತಿಯಿರತಕ್ಕ ಕೇವಲ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದಲೇ ಸ್ವಾಧೀನಬೀಜತ್ವಶಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಕಲಮಾದಿಗಳಿಂದ ತಾನು ಹುಟ್ಟಲಿಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವಿಗೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕವಾದ ಅದರ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವುಳ್ಳ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಪರ್ಜನ್ಯನ ಅನುಗ್ರಹಸಹಿತವಾಗಿ ಅಂಕುರಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ವಾಧೀನ ಉಪಾದಾನತ್ವಶಕ್ತಿಯುಕ್ತವೇ ಆದ ಕೇವಲ ಪ್ರಧಾನದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಈಶ್ವರಾಧೀನ ಶಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲ (೨) ತಥಾಚ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರೇರಕತ್ವ ಬೀಜಾವಾಪಕತ್ವತ್ವಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಸನ್ನಿಧಿಮಾತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತ್ಯನುಗ್ರಾಹಕತ್ವವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. ವೈಯರ್ಥ್ಯಶಂಕೆಯು ಇಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಪತಂಜಲಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆತೋ ಬ್ರವೀತಿ

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಚ್ಚ ನ ತೃಣಾದಿವತ್ ಓಂ || ೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಈಶ್ವರನು ಹೊರತು ಇತರಾಧೀನವಾಗಿ ಜಗತ್ತು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರಾಧೀನಸತ್ವ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ತೃಣಾದಿಗಳಂತೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕಮಾತ್ರನು ಅಲ್ಲ (ಅಂದರೆ— ತೃಣಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಪರ್ಜನನು ಅನುಗ್ರಾಹಕನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಉತ್ಪಾದಕನು ಅಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ಅನುಗ್ರಾಹಕಮಾತ್ರನಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಜಗದುತ್ಪಾದಕನೇ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯಚ್ಚ ಕಿಂಚಿಜ್ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ದೃಶ್ಯತೇ ಶ್ರೂಯತೇಽಪಿ ವಾ | ಅಂತರ್ಬಹಿಶ್ಚ ತತ್ ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ಯನಾರಾಯಣಃ ಸ್ಥಿತಃ (ತೃ. ಉ. ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ ವ. ೧೨.) ||
 (೨) ಬ್ರಹ್ಮಣೈವೇದಮಾದಿರಾಸೀದ್ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸ್ಥಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ ಲಯಮಭ್ಯುಪೈತಿ (೩) ಬ್ರಹ್ಮವಾಧಸ್ತಾದ್ಬ್ರಹ್ಮವೋ(ಹೋ) ಪರಿಷ್ವಾದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಮಧ್ಯತೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಸರ್ವತಃ (ಶ್ರುತಂತರಂ) ಬ್ರಹ್ಮವೇದಂ ಸರ್ವಂ (ಬೃ. ೪. ೫. ೧) | ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಭ್ಯೋಽನ್ಯತ್ರ ಜಗತೋಽಭಾವಾತ್ಪ್ರಾಣಾದೀನಾಂ ಪರ್ಜನವನ್ನಾನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಮೀಶ್ವರಸ್ಯ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವುದು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಯಾವುದು ಕೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಅಂದರೆ, ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಅಥವಾ ಅದನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಸರ್ವದಾದೇಶಕಾಲಗುಣಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ (ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ) ಇದ್ದಾನೆ. ಇಷ್ಟುಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ಅಂದರೆ ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಅದು ಇಲ್ಲದಿರುವ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಜಗದ್ರಹಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. (೨) ಈ ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿತು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. (ಇದರಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸತ್ವಾದಿಗಳು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಕೆಳಗೂ, ಮೇಲೆಯೂ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ. (ಇದರಿಂದ ಸರ್ವಗತತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾದ ಸತ್ವಾವುಳ್ಳದ್ದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವವು ಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ.) ಮತ್ತು ಸರ್ವತ್ರ ಆವಾಸ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಸತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆ. (೩) ಈ ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಾಧೀನವಾದ ಸತ್ವಾವುಳ್ಳದ್ದು. ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತು ಈಶ್ವರನು ಹೊರತು ಇತರರ ಅಧೀನವಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತೃಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರ್ಜನನು ಹೇಗೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕಮಾತ್ರನೋ, ಅದರಂತೆಯೇ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರವಲ್ಲ (ಸ್ವತಂತ್ರೋಽನುಗ್ರಾಹಕವಾದ) ಜಗದುತ್ಪಾದಕತ್ವವೇ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಈಗ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ ವಿವ ಭೂಯೋ ನಿಜವೀರ್ಯಚೋದಿತಾಂ ಸ್ವಜೀವಮಾಯಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಸಿಸೃಕ್ಷತೀಂ | ಅನಾಮರೂಪಾತ್ಮನಿ ರೂಪನಾಮನೀ ವಿಧಿತ್ವಮಾನೋಽನುಸಾರ ಶಾಸ್ತಿಕೃತ್ | ಇತಿ ಭಾಗವತೇ (ಸ್ಕಂ.೧. ಅಧ್ಯಾ.೧೦. ಶ್ಲೋ.೨೨)|| (೨) ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಚ ಕಾಲಶ್ಚ (ಭಾಗವತ) | ಇತ್ಯಾದಿ ಚ | ಚಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಕೃತಿಸತ್ತಾದಿಪ್ರದತ್ತಂ ಚಾಂಗೀಕೃತಂ || ೫ || ಅಧಿ. ೨ || ||೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಜಗಜ್ಜೀವಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಪ್ರಾಕೃತ ನಾಮರೂಪಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವ ತನ್ನಲ್ಲಿ (ತನ್ನ ಆಧಾರವಾಗಿ) ಅರ್ಥಪ್ರಪಂಚ ಶಬ್ದಪ್ರಪಂಚಗಳನ್ನು ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸಿದವನಾಗಿ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವಾಧೀನವಾದ ಜೀವಬಂಧಕವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. (ಸ ವಿವ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರಾಧೀನ ಉದ್ಯೋಧಕತ್ವವು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) ಹೀಗೆ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ. (೨) ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಚ ಎನ್ನುವುದು ವೈಶಮ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸತ್ತಾ ಉದ್ಯೋಧಪ್ರವೃತ್ತಾದಿಪ್ರದತ್ತವೂ ಕೂಡ ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ. || ೫ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

(೧) ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಕೇವಲ ಅಚೇತನ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಪರಿಣಾಮವು ಕೂಡದಿದ್ದರೂ ಗುಣಭೂತ ಈಶ್ವರಾನುಗೃಹೀತವಾದ ಪರ್ಜನಿನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ತೃಣಾದಿರೂಪದಿಂದಲೆಂಬಂತೆ ಮಹದ್ರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನ ಕೃತಿಗಳು ಗುಣಭೂತ ಈಶ್ವರಪರಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತ ವಿರೋಧದಿಂದ ಈಶ್ವರಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಯಚ್ಚ ಕಿಂಚಿದ್ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಸತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಸತ್ತ್ವವೇ ಕೊಡಲಾರದು. (೨) ಸ ವಿವ ಭೂಯೋ ನಿಜವೀರ್ಯಚೋದಿತಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಕಾರಣಗಳ ಸತ್ತಾದಿಗಳೂ ಈಶ್ವರಾಧೀನಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಪರ್ಜನನಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಕಮಾತ್ರನಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ರೂಪಗಳಾದ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಸತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ. ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವ್ಯಾತಂತ್ರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಸಾಂಖ್ಯಮತ ವಿರೋಧವು ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರವಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ. ೨ ||

ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಲೋಕಾಯತಿಕಪಕ್ಷಂ ನಿರಾಕರೋತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಚಾರ್ವಾಕಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಅಥವಾ ಚಾರ್ವಾಕನಿಂದ ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ಸಮಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಒಂದೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ಚಾರ್ವಾಕನು ಧರ್ಮಾದ್ಯತೀಂದ್ರಿಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನೇ ಇಲ್ಲ, ಈಶ್ವರನನ್ನು ಹೊರತೇ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪ್ಯರ್ಥಾಭಾವಾತ್ ಓಂ || ೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಚಾರ್ವಾಕನು ತನ್ನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ, ಧರ್ಮಾದಿವಿಷಯ, ಸ್ವರ್ಗಾದಿಪ್ರಯೋಜನಗಳೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ಅನುಮಾನ, ಆಗಮಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಚಾರ್ವಾಕಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಪ್ರಮಾಣವು.) ಅಥವಾ ತನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯ, ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಹತಿಯು ಬರುವುದು. ಉಭಯಥಾಪಿ ಚಾರ್ವಾಕಸಿದ್ಧಾಂತವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಸ್ಯ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮೌ ನ ಸ್ತಃ ತತ್ತಿದ್ಧಾಂತೇ ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ | ಆತಃ ಸ್ವವ್ಯಾಹತೇರೇವೋಪೇಕ್ಷ್ಯಃ || ೬ || ಅಧಿ. ೩ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾರ ಮತದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ=ಯಾಗಾದಿಜನ್ಯ ಅದೃಷ್ಟವು, ತಪ್ಪಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಯು, ಅಧರ್ಮ=ಪಾಪ, ಪಾಪಸಾಧ್ಯವಾದ ನರಕವು, ಅಂತೂ ಅತೀಂದ್ರಿಯಸಾಮಾನ್ಯವು ಇಲ್ಲವೋ, ಅಂದರೆ, ಯಾರಿಂದ ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮಾದ್ಯತೀಂದ್ರಿಯಸಾಮಾನ್ಯವು ಅಂಗೀಕೃತವಾಗ ಲಿಲ್ಲವೋ, ಅಂತಹ ವಾದಿಯ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ, ಚಾರ್ವಾಕನಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಅಂಗೀಕೃತ ವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು? ಅಂದರೆ, ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ=ಪ್ರವರ್ತಕತೇ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಅಧಿಕಾರೀ ಆನೇನ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಯಾವುವು? (ಯಾವುದೊಂದು ವಿಷಯಾದಿಗಳೂ ಅಂಗೀಕೃತಗಳಾಗಿಲ್ಲ) ಆದಕಾರಣ, ಅಂದರೆ—ತನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಎಂದು ಆಗಬೇಕಾದರೆ ಅವಶ್ಯಕಗಳಾದ ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತವೋ ಅದು ಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಎನ್ನುವ

ನಿಯಮದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದವನಿಗೆ ಮಾತಾ ವಂಧ್ಯಾ ಎನ್ನುವುದರಂತೆ ಸ್ವವಚನವಿರುದ್ಧವಾದಿತ್ಯವು ಬರುವುದರಿಂದಲೇ ಆ ಚಾರ್ವಾಕನು ಅಥವಾ ಚಾರ್ವಾಕಸಿದ್ಧಾಂತವು ಉಪೇಕ್ಷಾರ್ಹವೇ ಆಗಿದೆ, ಆದರಣೀಯವಲ್ಲ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಲ್ಲ, ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಅನುಪಪನ್ನವಾದ ಚಾರ್ವಾಕಮತದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರವಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ. || ೬ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಇತರವಾದ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತ್ಯನುಮಾನಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಅದೃಷ್ಟವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣವಾದರೆ ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎನ್ನುವುದು ಇಷ್ಟವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಕಾಶ್ವರನು ಇಲ್ಲ, ಕಾಶ್ವರಕರ್ತೃತ್ವವೂ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಸುತರಾಂ ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದರೆ—ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಇತರವಾದುದು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದಾದರೆ ಅದೃಷ್ಟವಸ್ತುವು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಚಾರ್ವಾಕಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅದೃಷ್ಟವಿಷಯವೂ ಅದೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಆಯೋಗ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಾದಿಕಂ ನಾಸ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ಅನುಪಲಂಭಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಚಾರ್ವಾಕನು ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಧರ್ಮ, ಸ್ವರ್ಗ, ಅಪವರ್ಗ ಮೊದಲಾದುದು ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ದೃಷ್ಟವಾದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ವ್ಯಾಪಾರ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಯಾಂತರಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಜ್ಞಾನವಿರುವುದಾದರೆ ಪರಧನ, ಸ್ತ್ರೀ ಮೊದಲಾದುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿದಾಗ ಪರಸ್ಪರ ಹಿಂಸಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪಕಾರವೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಮತವು ದುಷ್ಟವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವು || ಅದಿ. ೨. ೬ ||

ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪ ಪುರುಷಾತ್ಮಾಧಿಕರಣವು

ಬೀರಿಕೆ || ಅಧಿಕರಣಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನಪ್ರಕೃತಿಕರ್ತೃತ್ವವಾದಮಪಾಕರೋತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯೈಕದೇಶಿಗಳಾದ ಚೇತನವೇ ಉಪಸರ್ಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಆ ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವವರ ಮತವನ್ನು (ಸೂತ್ರಕಾರರು) ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪುರುಷಾಶ್ಚವದಿತಿ ಚೇತ್ತಥಾಪಿ ಓಂ || ೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜೀವಸಂಬಂಧದಿಂದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಾನಯನಪ್ರವೃತ್ತಿಯಂತೆ ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೇನೇ ಮಹದಾದಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಎಂದರೆ, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಶರೀರಸಂಬಂಧಿ ಅಶ್ವಾನಯನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ನ ಋತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾ ಚೇತನಸಂಬಂಧಾದಚೇತನಮೇವ ಶರೀರಮತ್ಯಾದಿಕಮಾದಾಯ ಗಚ್ಛತಿ | ಏವಮಚೇತನಾಽಪಿ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪುರುಷಸಂಬಂಧಾತ್ಪ್ರವರ್ತತೇ | ಇತಿ ಚೇತ್ | ನ | ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ತಿಯತೇ (ಋ.೧೦.೧೧೨.೯.) | ಇತಿ ತತ್ರಾಪಿ ತಥಾತ್ವೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವಾತ್ || ೭ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಜೀವಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಅಚೇತನವಾದ ಶರೀರವೇ ಕಲ್ಪು ಮರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಅಚೇತನ ವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಪುರುಷಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ನ ಋತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯ ದಶೆಯಿಂದ ಅಶ್ವಾನಯನಾದಿ ಶರೀರಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮಾಧೀನತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗೋಣ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. (ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಪ್ರಧಾನಂ ಚೇತನಸನ್ನಿಧಾನಾತ್ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮತ್ ಅಚೇತನತ್ವಾತ್ ಶರೀರದತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪ್ರಧಾನದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು. ಆದಕಾರಣ ಈಶ್ವರನು ಇಲ್ಲ ಈಶ್ವರನು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಏವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ—ಮಹದಾದಿ ಕಾರ್ಯಕರಣಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನ ಪ್ರಕೃತ್ಯಧೀನತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—ವಿಮತಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪುರುಷೋಪ ಸರ್ಜನಾಚೇತನನಿಮಿತ್ತಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವಾತ್ ಶರೀರಸಂಬಂಧ್ಯಶ್ವಾನಯನಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿವತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಶರೀರಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾಗಿರುವುದ ರಿಂದ ಅದು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ || ೭ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೈತುಕನನ್ನು ಕುರಿತು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತದೂಷಣವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಂಗಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ || ೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಶ್ವಾನಯನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಮುಖ್ಯತ್ವ ವ್ಯವಹಾರವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಪುರುಷನೇ ಕರ್ತೃನು, ಶರೀರವು ಕರ್ತೃ ಅಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಶರೀರಪ್ರವೃತ್ತೌ ಪುರುಷಸ್ಯಾಂ(ಗ)ತ್ವಾತ್ ಅಂಗಮಂಗೀ ಸಮಾದಾಯ
ಯಥಾಕಾರ್ಯಂ ಕರೋತ್ಯಸೌ ಇತ್ಯಂ (ತ್ಯಾದಂ) ಗಿತ್ವವಹಾರೋಽನುಪಪನ್ನಃ
|| ೮ || ಅಧಿ. ೪ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪುರುಷ ಸಂಬಂಧವಾದ ಶರೀರಕ್ಕೇನೇ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ
ಪುರುಷನಿಗೆ ಅಂಗತ್ವವು (ಅಪ್ರಧಾನತ್ವವು) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ
ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅಂಗತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪುರುಷನು ಗುಣಭೂತವಾದ
ಶರೀರವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಗೆ ಅತ್ಯಾದಾನಯನಾದಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಹಾಗೆಯೇ
ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಮಹದಾದಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎನ್ನುವ
ಸ್ವತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪುರುಷನಿಗೆ ಅಂಗತ್ವೇನ (ಪ್ರಧಾನತ್ವೇನ) ಲೌಕಿಕಪರೀಕ್ಷಕ ವ್ಯವಹಾರವು ಅಂದರೆ
ಶರೀರವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವ್ಯಪದೇಶವು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅಂಗತ್ವೇನ ವ್ಯವಹಾರವೂ
ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದು. || ೮ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಕೇವಲ ಜಡಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮತ್ತರೂಪವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡದಿದ್ದರೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ
ಜೀವಸಂಬಂಧದಿಂದ ದೇಹಕ್ಕೇನೇ ಅತ್ಯಾದಾನಯನಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ
ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾನುಮಾನದಿಂದ ಜೀವಗುಣಕ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ
ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ನ ಋತೇ ಎನ್ನುವ
ದ್ವುತಿಯಿಂದ ಶರೀರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ಈಶಾಧೀನತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಪ್ರಧಾನನೆಂದೂ
ದೇಹವು ಅಪ್ರಧಾನವೆಂದೂ ಲೌಕಿಕಪರೀಕ್ಷಕ ಸಿದ್ಧವಾದ ವ್ಯವಹಾರವು) ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ
ಜೀವಗುಣಕ ಪ್ರಧಾನಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವು.
|| ಅಧಿ. ೪ ||

ಪುರುಷಾತ್ಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೫ ಅನ್ಯಥಾನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಕೃತ್ಯುಪಸರ್ಜನಪುರುಷಕರ್ತೃತ್ವವಾದಮಪಾಕರೋತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಧಾನವೇ ಉಪಸರ್ಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಚೇತನಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ
ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯೈಕದೇಶಿಗಳ ಮತವನ್ನು (ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು) ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತೌ ಚ ಜ್ಞಾತೃವಿಯೋಗಾತ್ ೬೦ || ೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಅನ್ಯಥಾಃ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನ ಪ್ರಕೃತಿ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕಿಂತ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಅನುಮೇಯಿಸಿದರೂ (ಅಂದರೆ ವಿಮತಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಅಚೇತನೋಪಸರ್ಜನಕಪುರುಷಾಧೀನಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವಾತ್ ಅಶ್ವಾನಯನಪ್ರವೃತ್ತಿವತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಗಪದೋಕ್ತ ಶರೀರಸಂಬಂಧಿತ್ವವು ಕೊಡಲಾರದು. ಅದೂ ಹೇಗೆಂದರೆ) ಅಂಗಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜ್ಞಾತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಶರೀರ ಸಂಬಂಧ ಪ್ರಯೋಜಕ ಶಕ್ತಿಯು ಸ್ವತಃ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. (ಅಂತೂ ಜೀವನಿಗೆ ಶರೀರ ಸಂಬಂಧಕ್ಕಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು.)

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಶರೀರಸಂಬಂಧಾತ್ಪುರುಷಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ । ಇತ್ಯಂಗೀಕಾರೇಽಪಿ ಸ್ವತಸ್ತಸ್ಯಾಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಚ್ಛರೀರಸಂಬಂಧ ಏವಾಯುಕ್ತಃ ॥ ೯ ॥ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಶರೀರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪುರುಷನು (ಪಾಪಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ತರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಶರೀರ ಸಂಬಂಧವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶರೀರ ಸಂಬಂಧವೇ ಅಯುಕ್ತವು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೂಷಿತಗಳಾದ ಅನೀಶ್ವರ ಮತಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ದೂಷಣದಿಂದಲೂ ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಚಾಸಮಂಜಸಂ ಓಂ ॥ ೧೦ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸಕಲಶ್ರುತಿಸ್ವತಿಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧತ್ವಾನ್ವಾನೀಶ್ವರಮತಮಸಮಂಜಸಂ ॥ ೩ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿ ವಿರುದ್ಧತ್ವದಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಸ್ವತಿಯುಕ್ತಗಳೂ ಯುಕ್ತಿಗಳೂ ಇವುಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ವಾದಿಗಳ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈಶ್ವರನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಮತಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ವಿರೋಧವು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಶ್ರುತಯಃ ಸ್ವತಯಶ್ಚೈವ ಯುಕ್ತಯಶ್ಚೇಶ್ವರಂ ಪರಂ । ವದಂತಿ ತದ್ವಿರುದ್ಧಂ ಯೋ ವದೇತ್ತಸ್ಯಾನ್ ಚಾಧಮಃ ॥ ಇತಿ (ಚ)ಪಾದ್ಯೇ ॥ ೧೦ ॥ ಅಧಿ. ೫ ॥ ॥ ೪ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಶ್ರುತಯಃ=(೧)ದ್ಯಾವಾಭೂಮೀ ಜನಯನ್ (ಶ್ವೇ.೩.೩) (೨) ಯತೋವಾ (ತೈ.೩.೧.) (೩) ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ (ಮು.೧.೧.೯) ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಸ್ವತಯಶ್ಚ ಉತ್ತಪ್ತಿಸಂಹಾರಾಃ, ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪಾತಾ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸ್ವತಿಯುಕ್ತಗಳೂ, ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಸ್ವತಂತ್ರನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಯುಕ್ತಯಶ್ಚ=ವಿಮತಂ ಸಕರ್ತೃಕಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್, ಚಿಚ್ಛೇತೇ ಕೇನಚಿನ್ನಿಯೇತೇ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳೂ ಹಾಗೆಯೇ ಸಾಧಿಸುತ್ತವೆ. ಶ್ರುತಿಸ್ವತಿಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಯಾವ ಪುರುಷನು ಹೇಳುತ್ತಾನೋ, ಅವನಿಂದ ಇತರನಾದವನು ಅಯೋಗ್ಯರಲ್ಲಿ ಅಧಮನಾದವನು ಇಲ್ಲ. ಆತನೇ ಅಧಮನು, ಹೀಗೆ ಪಾದ್ಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೦ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅಶ್ವಾನಯನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇಹೋಪಸರ್ಜನ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಆ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ವಿಮತಾ ಪ್ರಧಾನಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಅಚೇತನೋಪಸರ್ಜನಜೀವಾಧೀನಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವಾತ್ ಅಶ್ವಾನಯನಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿವತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತಿರಲು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಕೃತ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹವಿಲ್ಲದೇನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೆ ದೇಹವೈಯರ್ಥ್ಯವು, ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾದರೆ ದೇಹಸಂಬಂಧಾರ್ಥವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೇವಲ ಜೀವನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಿತ್ವವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಜೀವನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯು ಇರುವುದಾದರೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ. ಹೀಗೆ ಅವಸ್ಥಾ ದೋಷವು ಬರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ದೇಹಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಾನಯನಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನವು ದುಷ್ಪವಾಯಿತು. ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಸರ್ವವೂ ಸಮಂಜಸವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ. ೫ ||

ಅನ್ಯಾಥಾ ಅನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದಮಪಾಕರೋತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರಮಾಣುಗಳದೆಲೆಯಿಂದ ಜಗದಾರಂಭವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಎಂದು ಹೇಳುವ ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಗಳ ಮತವನ್ನು ಅಥವಾ ಪರಮಾಣುಗಳೇ ಜಗದಾರಂಭಕಗಳು ಎನ್ನುವ ವಾದವನ್ನು (ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು) ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮತ ನಿರಾಕರಣವು ಅವರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ. ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅವರು ಹೇಳುವ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಮಹದ್ವಿಘ್ನವದ್ವಾ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಂಡಲಾಭ್ಯಾಂ ಓಂ || ೧೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮಹದ್ವೀರ್ಘವತ್=ತ್ಯುಣುಕಾದಿ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣೇಭೂತಗಳಾದ ಮಹತ್ವದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಂದ ಚತುರಣುಕಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮಹತ್ವದೀರ್ಘತ್ವರೂಪಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಂಡಲಾಭ್ಯಾಂ= ಪರಮಾಣ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಪರಿಮಾಂಡಲಗಳಿಂದ ಪರಮಾಣ್ವಾದಿಜನ್ಯ ಕಾರ್ಯಗಳಾದ ದ್ವುಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣಾಬ್ಧಿ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟಬೇಕಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಮಹತ್ವದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಗೂ ಪರಿಮಾಣೋತ್ಪಾದಕತ್ವವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು. ಮತ್ತೆ ಸಂಖ್ಯಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಮಹತ್ವದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟದೆ ಹೋಗುವುದು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ತ್ವುಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾಗುವುದು. ಏವಂಚ ಮಹತ್ವದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿಯು ಬರುವುದರಿಂದ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಮಹತ್ವಾದೀರ್ಘತ್ವಾಚ್ಚ ಯಥಾ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪದ್ಯತೇ | ಏವಂ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಾತ್ ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯಾಚ್ಛೋತ್ಪದ್ಯತೇ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ನೈಯಾಯಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಗೆ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣೇಭೂತವಾದ ತ್ವುಣುಕ ಚತುರಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಮಹತ್ವಾಬ್ಧಿಪರಿಮಾಣದಿಂದಲೂ ದೀರ್ಘತ್ವಾಬ್ಧಿ ಪರಿಮಾಣದಿಂದಲೂ ಚತುರಣುಕ ಪಂಚಾಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಪರಿಮಾಣಾಬ್ಧಿ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ದ್ವುಣುಕದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಹ್ರಸ್ವತ್ವದಿಂದಲೂ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪಾರಿಮಾಂಡಿಲ್ಯರೂಪಪರಿಮಾಣ (ಆಣುತ್ವ)ದಿಂದಲೂ ತ್ವುಣುಕದ್ವುಣುಕಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪರಿಮಾಣಾಬ್ಧಿ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟಬೇಕಾಗುವುದು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಇದರಿಂದ ದ್ವುಣುಕ ಪರಮಾಣು ಪರಿಮಾಣಂ ಪರಿಮಾಣಾಂತರಾರಂಭಂ ದ್ರವ್ಯಸಮುದಾಯಿಕಾರಣಪರಿಮಾಣತ್ವಾತ್ ತ್ವುಣುಕಾದಿಪರಿಮಾಣವತ್ ಎಂದು ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಗಳ ಮತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲಾನುಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ತ್ವುಣುಕಾದಿಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಆರಂಭಕತ್ವವಿದ್ದರೂ ದ್ವುಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಆರಂಭಕತ್ವವು ಬೇಡ. ದೋಷವೇನು? ತ್ವುಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪರಿಮಾಣಾರಂಭವಾದರೂ ದ್ವುಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ತ್ರಿತ್ವರೂಪ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದಲೇ ಆಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಹೇತುವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು, ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ವಾ ಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಾತಬ್ಧಾದನ್ಯಥೈತಯೋರಪಿ ನ ಸ್ಯಾತ್ | ವಿಶೇಷಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ || ೧೧ ||

|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಅನ್ಯಥಾ=) ಎರಡಕ್ಕೂ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪರಿಮಾಣತ್ವದಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ, ಈ ತ್ವುಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ

ಮಹತ್ವ ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಗೂ ಕಾರ್ಯಾರಂಭಕತ್ವವು ಆಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. (ವಿಶೇಷಕಾರಣವು ಇದ್ದರೆ ಪ್ರತಿಬಂಧೀಮಾತ್ರವು ಬಾಧಕವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅದೇವೇ ಅಸಿದ್ಧವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಪಕ್ಷ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ವೈಷಮ್ಯ ಸಾಧಕರೂಪವಾದ ಅಥವಾ ಅದನ್ಯಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಬಾಧಕರೂಪವಾದ ನಿಯಾಮಕ ವಿಶೇಷವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. ಅಂದರೆ—ತ್ಯುಣುಕಾದಿಗಳರತಕ್ಕೆ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೇನೇ ಚತುರಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಕುರಿತು ಕಾರಣತ್ವವು. ಪರಮಾಣ್ವಾದಿಗತ ಪಾರಿಮಾಂಡಿಲ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ದ್ವುಣುಕ, ತ್ಯುಣುಕಾದಿಗತ ಪರಿಮಾಣಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. ಇದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು ಹೀಗೆ ವಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಏವಂಚ ಹ್ರಸ್ವತ್ವ, ಪಾರಿಮಾಂಡಿಲ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲ ಮಹತ್ವ, ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಗೇನೇ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣತ್ವವು ಎಂದು ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೇ. ಆದುದರಿಂದ ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಅನಂತಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಎನ್ನುವುದು ಅನುಪಪನ್ನವಲ್ಲ || ೧೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವು—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉಭಯಥಾಽಪಿ ನ ಕರ್ಮಾತಸ್ತದಭಾವಃ ಓಂ || ೧೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಉಭಯಥಾಽಪಿ=ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ, ಅತಃ=ಇಚ್ಛಾಸಹಿತದಶೆಯಿಂದ, ಕರ್ಮ=ದ್ವುಣುಕಾರಂಭಕ ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಯು, ನ=ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಅತಃ=ಪರಮಾಣುಚೇಷ್ಟೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, (ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ) ತದಭಾವಃ=ದ್ವುಣುಕಾದಿ ಕಾರ್ಯಾಭಾವವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾಯಾ ನಿತ್ಯತ್ವೇ ತದ್ಭಾವೇಽಪಿ ಪರಮಾಣುಕರ್ಮಾಭಾವಾನ್ನೇದಾನೀ ಮಪಿ ತತ್ಸಾತ್ | ಅನಿತ್ಯತ್ವೇ ತತ್ಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ | ಅತಃ ಪರಮಾಣುಚೇಷ್ಟಾಭಾವಾತ್ತತ್ಕಾರ್ಯಾಭಾವಃ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕಾರ್ಯಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆಂದು ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೆ ಸದಾತನತ್ವವಿದ್ದರೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಇದ್ದರೂ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವ ಚೇಷ್ಟೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೆ ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಣತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈಗಲೂ ಅಂದರೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಿಂದ ಇತರವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪರಮಾಣುಕರ್ಮವು ಹುಟ್ಟದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಕಾರ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೋತ್ಪಾದಕವಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ಆಗುವುದು. ಅಂತೂ ಕರ್ಮಕಾರಣೇಭೂತವಾದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ

ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಚೇಷ್ಟೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಗಳೆಂದುಂಟಾಗುವ ದ್ವೈತಾಧಿ ಕಾರ್ಯಾಭಾವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.

ಋಷಿ || ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೆ ನಿಮಿತ್ತತ್ವನಿತ್ಯತ್ವಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಧರ್ಮ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೂ ಸಮಾನವು ಎಂದರೇ—

ಭಾಷ್ಯ || ವೈದಿಕೇಶ್ವರಸ್ಯ ತು ವೇದೇನೈವ ಸರ್ವಶಕ್ತಿತ್ವೋಕ್ತೇಃ ಸರ್ವಮುಪಪದ್ಯತೇ | ಸ್ವತಃ ವಿವಿಧ ಕಾಲೇ ವಿಶೇಷಾಃ (ಭೇದಾಃ) ಅಂಗೀಕೃತೇಶ್ಚ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವೇದೈಕಗಮ್ಯನೆಂದು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ವೇದರೂಪ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪರಾಸ್ಯ ಶಕ್ತಿವಿವಿಧವೆ ಶ್ರುತವೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದದಿಂದಲೇ ಸರ್ವಶಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕಾರ್ಯಾನುತ್ಪಾದಿಗಳು ಉಪಪನ್ನಗಳಾಗುತ್ತವೆ. (ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಲವೂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವು. ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಮಾನ್ಯ ಕಾಲವಿದ್ದರೂ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವಿಶೇಷಕಾಲವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಈಶ್ವರನು ವೇದೈಕಗಮ್ಯನು ಎಂದು ಹೇಳುವ ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಈ ದೋಷವು ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಇದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯದ ಅನುತ್ಪಾದಿಗಳು ಈಶ್ವರನ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಪರಾಸ್ಯ ಶಕ್ತಿ: ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದದಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸರ್ವವಿಷಯಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (೨) ಪರರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಸಮಾನವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅವರಿಗೆ ಈಶ್ವರನು ಅನುಮಾನಮಾತ್ರದಿಂದ ಗಮ್ಯನಾದುದರಿಂದ ವೇದಗಮ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. (೩) ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾರೂಪನಿಮಿತ್ತವಿದ್ದರೂ ಕಾಲಾಭ್ಯನಿಮಿತ್ತಾಂತರವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಾಭಾವವು ಅನ್ಯಥಾ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು. (೪) ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲವಿಶೇಷರೂಪವಾದ ನಿಮಿತ್ತವು ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಆಗ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲಾಭ್ಯ ಕಾಲ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. ಅದೇವೇ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು. ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಸಮಾನವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ನಾವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ವಿವಿಧ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯುಪಾಯಿಲ್ಲದೇನೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವೆವು. ಪರರಾದರೂ ಸೃಷ್ಟ್ಯವಚ್ಛಿನ್ಯ ಕಾಲ: ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲ: ಎಂದು ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯುಪಾಯಿಯಿಂದಲೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅನೌಪಾದಿಕ (ಸ್ವಾಭಾವಿಕ) ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. (೫) ಹಾಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಇದ್ದರೂ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಾಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ— ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವತಃ ಅನೌಪಾದಿಕಗಳಾದ ಸೃಷ್ಟಿವಿಷಯವಾದ ವಿಶೇಷಗಳು ಅವಿಭಾಗ್ಯತೆಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುವೆವು. ಪರರು ಇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ಅನೌಪಾದಿಕ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಪರರಿಗೆ ಹೇಳಲು ಶಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ || ೧೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಚ ಸಾಮ್ಯಾದನವಸ್ಥಿತೇಃ

ಓಂ || ೧೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನಗಳೆಂದು ಅಂಗೀಕೃತಗಳಾದ ಪಟತಂತು ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳಿಗೂ ಗುಣಗುಣ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವ ನಿರ್ವಾಹಕ್ಕಾಗಿಯೂ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಿ ನಿರ್ವಾಹಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್=ಸಮವಾಯಾಖ್ಯ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಸಾಮ್ಯಾತ್=ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಸಮವಾಯಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನತ್ವವು ಸಮಾನವಾದುದ ರಿಂದಲೂ, ಅನವಸ್ಥಿತೇಃ=ಸಮವಾಯಪರಂಪರಾಂಗೀಕಾರಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಸಮವಾಯಾಂಗೀಕಾರವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ

ಭಾಷ್ಯ || ಕಾರ್ಯಕಾರಣಾದೀನಾಂ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧಾಂಗೀಕಾರಾತ್ತ್ವಂ ಚ ಭಿನ್ನತ್ವ- ಸಾಮ್ಯಾತ್ಸಮವಾಯಾಂತರಾಪೇಕ್ಷಾಯಾಮ(ಕ್ಷಯಾ) ನವಸ್ಥಿತೀಃ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅವಯವ ಅವಯವಿ, ಅನಿತ್ಯ ಗುಣಗುಣ, ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಿಯಾವತ್ ಇವುಗಳಿಗೂ, (ಆದಿ ಪದದಿಂದ) ನಿತ್ಯಗುಣ ಗುಣ, ಜಾತಿ ವ್ಯಕ್ತಿ ವಿಶೇಷ ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯ ಇವುಗಳಿಗೆ, (ದ್ವಿಗುಣಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಪರಮಾಣ್ವಾದಿಕಾರಣಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ) ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ (ಸಮವಾಯಾಂಗೀಕಾರವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) (ಹಾಗಾದರೆ ಭಿನ್ನಗಳಿಗೆ ಅವಯವ ಅವಯವಿಭಾವ, ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವು ಕೂಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ದೋಷವೇನು? ಎಂದರೆ) ತನ್ನ ಚ ಭಿನ್ನತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್=ಕಾರ್ಯಕಾರಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಸಮವಾಯಿಗಳಿಂದ ಭೇದವು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ, ಭಿನ್ನವಾದ ಸಮವಾಯಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಾದಿಗಳ ಉಪಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಸಮವಾಯಿಗಳಿಂದ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಆಸಮವಾಯಾಂತರಕ್ಕೂ ಆ ಸಮವಾಯಾಂತರದಿಂದ ಭಿನ್ನತ್ವವು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಆ ಸಮವಾಯಾಂತರಕ್ಕೆ ಸಮವಾಯಾಂತರದಿಂದ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಾದಿಗಳ ಉಪಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಆ ಸಮವಾಯಾಂತರದಿಂದ ಸಮವಾಯಾಂತರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುವುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದುದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರಲಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ತತ್ಪ್ರಮಾಣಂ | ಪ್ರಥಮಸಂಬಂಧಾಸಿದ್ಧವ ಚ ತದಸಿದ್ಧಿಃ | ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವೇ ಸಮವಾಯಿ ಏವ ನ ಸ್ಯಾತ್ || ೧೩ || || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಸಮವಾಯಾನಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ (ಬೀಜಾಂಕುರಾದಿಗಳಂತೆ ಮೂಲಕ್ಷಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥೆಯು ದೂಷಣವಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದಿಸಮವಾಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗದೆ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ (ಅಂದರೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಅವಯವ ಅವಯವ್ಯಾದಿ ಸಂಬಂಧವೇ ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ) ಸಮವಾಯಪರಂಪರೆಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಪ್ರಥಮಸಂಬಂಧವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾದ ಸಂಬಂಧಾಂತರಗಳು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರವು. ತಥಾಚ ಸಮವಾಯಾನಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಸಂಬಂಧವೇ ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಮವಾಯಪರಂಪರೆಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಮೂಲಕ್ಷತಿಯು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಅನವಸ್ಥಾದೂಷಣವೂ ಇದೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಸಮವಾಯ ಪರಂಪರೆಯು ಬೇಡ. ಪ್ರಥಮ ಸಮವಾಯವೇ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವಾಗಲಿ ಎಂದರೆ) ಆ ಸಮವಾಯಕ್ಕೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತನಗೇನೇ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಬುದ್ಧಿ ಜನಕತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಸಮವಾಯವೇ ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಹೋಗುವುದು. ಅಂದರೆ ಗುಣಗುಣ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪನಾಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಲಾಘವದಿಂದ ಗುಣಗುಣ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೇನೇ ಗುಣಗುಣ್ಯಾದಿರೂಪದಿಂದಲೂ ಸಂಬಂಧರೂಪದಿಂದಲೂ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವು ಕೊಡುವಾಗ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಸಮವಾಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗುವುದು. ॥ ೧೩ ॥

ಒೀತಿಗೆ ॥ ಹೀಗೆ ಪರರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯ, ಅಸಮವಾಯ, ನಿಮಿತ್ತ ಮೂರು ಕಾರಣಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣ ಮಾಡಿ ಪ್ರಲಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ನಿತ್ಯಮೇವ ಚ ಭಾವಾತ್ ಓಂ ॥ ೧೪ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಸಮವಾಯ ಕಾರಣಭೂತಗಳಾದ ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯೂ, ಸತ್ತಾಸಮವಾಯರೂಪವಾದ ಉತ್ತತ್ತಿಯೂ, ನಿತ್ಯಮೇವ ಭಾವಾತ್=ಸರ್ವಥಾ ಉಂಟೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೇ, ದ್ವೈತಾಭಿಪ್ರಾಯವು, ದ್ವೈತಾಭಿಪ್ರಾಯದ್ದಕ್ಕಿಂತಲೇ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. (ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಲಯವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯವು ಆಗದೆ ಹೋಗುವುದು.)

ಭಾಷ್ಯ ॥ ನಿತ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ಪರಮಾಣೂನಾಂ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ಚ ತಸ್ಯೈವ ಜನಿತ್ವಾಂಗೀಕಾರಾ-
ನಿತ್ಯಮೇವ ಕಾರ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ | ಅನ್ಯಥಾ ನ ಕದಾಚಿತ್ ॥ ೧೪ ॥ ॥ ೮ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಸಮವಾಯ ಕಾರಣಗಳಾದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೂ, (ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೂ) ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಸದಾತನತ್ವವು ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಆ ಸಮವಾಯಕ್ಕೇನೇ ಜನಿತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ (ಅಂದರೆ—ಪ್ರಾಗ್ ಅಸತಃ ಸತ್ತಾ ಸಮವಾಯ ವಿವ ಜನಿಃ ಎಂದು ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಕಾರ್ಯವು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೇ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಕೆಲವು

ವೇಳೆ ಹುಟ್ಟುವುದು ಎಂದಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು.) (ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟದೆ ಇರುವುದಾದರೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸಕಲಕಾರಣಗಳು ಇದ್ದರೂ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅದರಿಂದ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. (ಪುಷ್ಕಲಕಾರಣಗಳು ಇರುವಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟದೆ ಇದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಆದು ಕಾರಣವು ಎನ್ನುವುದೇ ಕೂಡದೆಹೋಗುವುದು.) || ೧೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ವಾದವನ್ನು ದೂಷಿಸಿದರು. ಈಗ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ರೂಪಾದಿಮತ್ಪಾಕ್ಷ್ಯ ವಿಪರ್ಯಯೋ ದರ್ಶನಾತ್

ಓಂ || ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯ || ರೂಪಾದಿಮತ್ಪಾಕ್ಷ್ಯ ಪರಮಾಣುನಾಮನಿತ್ಯತ್ವಂ ತಥಾ ದೃಷ್ಟತ್ವಾಲ್ಲೋಕೇ

|| ೧೫ ||

|| ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಪಾರ್ಥಿವ ಆಪ್ತ ತೈಜಸ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಭೌತಿಕ ರೂಪ ರಸ ಗಂಧ ಸ್ಪರ್ಶಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯತ್ವವೂ, ಸಾವಯತ್ವವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (ರೂಪಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೂ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರೂಪಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ದೃಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ. || ೧೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ರೂಪಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೂ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ವಾರಣಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವು—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್ ಓಂ || ೧೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ರೂಪಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ ದೋಷವಿದ್ದುದರಿಂದ. ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ ಪರಮಾಣುವಿನಂತೆಯೇ ಸರ್ವವೂ ನಿತ್ಯವು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ರೂಪಾದಿಮತ್ಪಾದಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಕಾರಣಾಂತರವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾಣುವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ದ್ವಿಗುಣಾದಿಕಾರ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು.

ಭಾಷ್ಯ || ನಿತ್ಯತ್ವೇ ಪರಮಾಣುನಾಂ ತದ್ವತ್ಸರ್ವನಿತ್ಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ | ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣಾಭಾ-

ವಾತ್ | ಅನಿತ್ಯತ್ವೇ ಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಭಾವಃ || ೧೬ ||

|| ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ರೂಪಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ (ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ) ಪರಮಾಣುವಿನಂತೆಯೇ ಘಟ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೂ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವಯವಿತ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಕೃತಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಇದೆ. ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಅವಯವಿತ್ಯವೂ ಕೃತಕತ್ವವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ರೂಪಾದಿಮತ್ತದಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣಬಲದಿಂದ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಇರಲಿ, ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ—ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವಭಾವವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಅವಯವಿತ್ವಾಭಾವ ಕೃತಕತ್ವಾಭಾವಗಳು ಪಕ್ಷೀಭೂತಗಳಾದ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. ರೂಪಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.) ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ, ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯಿ, ಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. (ಆದಕಾರಣ ದ್ವೈತಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪರರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ತತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ತಾರ್ಕಿಕರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.) || ೧೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ದೂಷಿಸಿ ಅದು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದುದರಿಂದಲೂ ದುಷ್ಪವೆಂದು ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಪರಿಗ್ರಹಾಚ್ಚಾತ್ಯಂತಮನಪೇಕ್ಷಾ ಓಂ || ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಶ್ರುತಿಸ್ತ್ವತ್ಯಪರಿಗ್ರಹೇತತ್ವಾಚ್ಚಾತ್ಮತೆಯೇನಾನಪೇಕ್ಷತಾ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ದುಷ್ಪತ್ವವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಅಪರಿಗ್ರಹಾಚ್ಚಃಶ್ರುತಿ ಸ್ವೃತಿಗಳ ಅನುಕೂಲವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಶ್ರುತಿಸ್ವೃತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ (ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವಾದಕ್ಕಿಂತ) ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಅನಾದರಣೀಯತ್ವವು. (ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರುತಿ ಸ್ವೃತಿವಿರುದ್ಧತ್ವವೆನ್ನುವುದು ಸ್ವೃತಿಸಿದ್ಧವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅನ್ವೀಕ್ಷೀಂ ತರ್ಕವಿದ್ಯಾಮನುರಕ್ತೋ ನಿರರ್ಥ(ಥಿ)ಕಾಂ | ಇತಿ (ಚ)
ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮೇ || ೧೭ || ಅಧಿ. ೬ || || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಇಂದ್ರಃ ಸೃಗಾಲರೂಪೇಣ ಬಭಾಷೇ ಕ್ರುದ್ಧಮಾನಸಂ | ಅಹಮಾಸಂ ಪಂಡಿತಕೋ ಹೈತುಕೋ ವೇದನಿಂದಕಃ || ಅನ್ವೀಕ್ಷೀಂ—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ನಾನು, ಕುಚ್ಛಿತನಾದ ವಿದ್ವಾಂಸನು, ಶುಷ್ಕಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವನೋ ಆದುದರಿಂದಲೇ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸದಾಗಮಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿಂದಿಸತಕ್ಕವನೂ ಆಗಿರುವೆನು. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ)

ಅನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀಂಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಂತೆ ಉತ್ಪೇಕ್ಷಾ ರೂಪವಾದ, ನಿರರ್ಥಕಾಂಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ವಿಷಯಕವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಸಾಧಕವಾದುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನವಾದ ತರ್ಕವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವನು. (ಆದಕಾರಣ ಆ ತರ್ಕಾನುರಾಗಕ್ಕೆ ನೀಚವಾದ ಸೃಗಾಲಜನ್ಯವೇ ಫಲವು. ಹೀಗೆ ಇಂದ್ರನು ಸೃಗಾಲ (ನರಿ) ರೂಪದಿಂದ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದ್ದು.) ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ತಾರ್ಕಿಕಮತಕ್ಕೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿವಿರುದ್ಧತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಇಂದ್ರನು ತರ್ಕವಿದ್ಯಾನುರಾಗವು ಜಂಬುಕ ಜನ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇತುವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ವೇದನಿಂದಕಃ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ತಾರ್ಕಿಕೋಕ್ತವಾದ ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದವು ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ, ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ತಿತಿಪಂಚಾರಾಃ, ಇದುದೊಂದಾದ ಶ್ರುತಿಸ್ವತೀಗಕಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. || ೧೭ || ಅಧಿ.೬ ||

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಮಹದ್ವೀರ್ಘವದ್ವಾ ಎನ್ನುವುದು ಒಂದು ಸೂತ್ರವು ಒಂದು ಅಧಿಕರಣವು. ಉಭಯಥಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿಕೊಂಡು ಆರು ಸೂತ್ರಗಳು ಮತ್ತೊಂದು ಅಧಿಕರಣವು. ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಇವೆರಡೂ ಎಂದರೆ—ಈ ವಿಳು ಸೂತ್ರಗಳೂ ತಾರ್ಕಿಕಪ್ರಕ್ರಿಯಾನಿರಾಸಕಗಳಾಗಿವೆ. ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿ, ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರಪ್ರಮೇಯ ಭೇದವನ್ನು ದೂಷಣಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಾಧಿಕರಣಗಳಂತೆಯೇ ಒಂದು ಅಧಿಕರಣವೆಂದು ಹೇಳುವದೇ ನ್ಯಾಯವು. (೨) ಮತ್ತು ಮಹತ್ವೋದೀರ್ಘವೂ ಆದ ತ್ವಣುಕಾದಿಗಳು ವಿಜಾತೀಯವಾದ ಪ್ರಸ್ತಾದಿರೂಪವಾದ ದ್ವಣುಕಾದಿಗಳಿಂದಲಿಂಬಂತೆ ಚೇತನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ದೆಶೆಯಿಂದ ಅಚೇತನವಾದ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ತನ್ನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದನೇ ಅಧಿಕರಣವು ಎನ್ನುವರು. ಇದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಒಂದನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪಕ್ಷದೋಷೋದ್ಧಾರವು. ಎರಡನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪರಪಕ್ಷದೋಷವು ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಸ್ವಪಕ್ಷದೋಷೋದ್ಧಾರಕವಾದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಈ ಎರಡನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿಜಾತೀಯದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಯೂ ಬರುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಪರಿಮಂಡಲವಾದ ಪರಮಾಣುವಿನ ದೆಶೆಯಿಂದ ಹ್ರಸ್ವವಾದ ದ್ವಣುಕಕ್ಕೂ ಅದರಿಂದ ಮಹದ್ವೀರ್ಘವಾದ ತ್ವಣುಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಅಯುಕ್ತವು. ಅಣುವಿಗೆ ಅಣ್ವಂತರ ಸಂಯೋಗವು ವ್ಯಾಪ್ತವೃತ್ತಿಯಿಂದಾದರೆ ತತ್ಕಾರ್ಯವಾದ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಧಿಕವು ಕೂಡಲಾರದು. ವಿಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವುದೆಂದರೆ ಅಣುವಿಗೆ ನಿರಂತರತೆ ಹಾನಿಯು.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದ್ವಿ ವಾಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕವು. ತಥಾಚ ಪರಮಾಣುಗಳ ದಶೆಯಿಂದ ದ್ವೈತಾಭಿಮಾನಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ವೈಶೇಷಿಕರಿಂದ ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ಗಗನನಿತ್ಯತ್ವಾದಿ ಇತರ ಪ್ರಮೇಯವೂ ಅಸಮಂಜಸವು, ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಎಂದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೀ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಹೃಸ್ವಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಯಂತತ್ವವನ್ನೂ ಆವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. (೨) ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪ್ತವೃತ್ತಿ, ಅವ್ಯಾಪ್ತವೃತ್ತಿವಿಕಲ್ಪವು (೧) ದ್ವೈತಾಭಿಮಾನಿ ವಿಷಯಕವೋ, (೨) ಪರಮಾಣುಸಂಯೋಗ ಮಾತ್ರ ವಿಷಯಕವೋ, ಅದರಲ್ಲಿ (೧) ದ್ವೈತಾಭಿಮಾನಿ ವಿಷಯಕವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ದ್ವೈತಾಭಿಮಾನಿವು ಸಾಂಶವಾದುದರಿಂದ ಅದರ ಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ವಿಕರಣವೃತ್ತಿವು ಕೊಡುವುದು. (೨) ಪರಮಾಣು ಸಂಯೋಗವು ಮಾತ್ರ ವಿಷಯಕವು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪರಿಮಂಡಲಾದ್ವೈತವಾದ್ದು ಎಂದೇ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಇತರವಾದುದು ನಿರರ್ಥಕವು. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಮತವೂ ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

(೧) ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅನಂತ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಈಶ್ವರ ಜೀವರು ದ್ರವ್ಯರಾದುದರಿಂದ ಸಂಖ್ಯಾ ಪರಿಮಾಣ ಪೃಥಕ್ ಸಂಯೋಗ ವಿಭಾಗ ಎನ್ನುವ ಐದು ಸಾಮಾನ್ಯಗುಣಗಳೂ, ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಗಳಾದ, ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛಾ, ಪ್ರಯತ್ನ ಎನ್ನುವ ಮೂರು ವಿಶೇಷಗುಣಗಳೂ ಅವಶ್ಯಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಟು ಗುಣಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಗುಣಗಳು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇವೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವರಂತೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಂತಗುಣಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವುದು ದೂರತಃ ನಿರಸ್ಯವಾಗಿದೆ. ಎನ್ನುವ ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಗಳ ಮತದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು ಎಂದರೆ ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಗಳು ಅಯುಕ್ತಭಾಷಿಗಳು ಆದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಣಿಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅನಂತ ಗುಣಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವು. ತ್ರೈತಾಭಿಮಾನಿ ಪರಿಮಾಣವು ಚತುರ್ಮುಖಾದಿ ಪರಮಾಣುಸಮವಾಯಿಕಾರಣವು. ಪರಮಾಣು ದ್ವೈತಾಭಿಮಾನಿ ಪರಿಮಾಣಗಳು ದ್ವೈತಾಭಿಮಾನಿ ತ್ರೈತಾಭಿಮಾನಿ ಪರಿಮಾಣಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳು ಆಗಲಾರವು. ಮತ್ತೆ ಅದರಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ ತ್ರಿತ್ವ ಸಂಖ್ಯೇ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ತ್ರೈತಾಭಿಮಾನಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಿಮಾಣದಂತೆ ಪರಮಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯಗತ ಪರಿಮಾಣಕಾರಣತ್ವವು ಕೊಡಬಹುದು. ಅಣು, ಮಹತ್, ದೀರ್ಘಂ, ಹೃಸ್ವ ಎನ್ನುವ ಪರಿಮಾಣಾವಾಂತರ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತಾಣುತ್ವ ಮಹತ್ವಗಳೂ ಪುರುಷ ವಿಶೇಷರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತೆ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತೆಗಳೂ ಯುಕ್ತಗಳಾದುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವಿಲ್ಲ. (೨) ಹೀಗೆಯೇ ವಿಪಕ್ಷಿತವಾದ ತಂತು ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಪಟವು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ತಂತುಸಂಯೋಗವು ಪಟಕ್ಕೆ ಹೇತುವೇ ಆಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. (೩) ಹೀಗೆಯೇ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆಂದು ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವಾದರೆ

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಇದ್ದರೂ ಪರಮಾಣುಬೇಷ್ಪೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವ್ಯಣುಕಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳೇವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ ಇಚ್ಛೆ ಹುಟ್ಟುವುದರಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛಾಂತರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಅನವಸ್ಥೆಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಇಚ್ಛಾಂತರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಅನೃತ್ಯವು ಅದು ಹೇತುವು ಆಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೂ ಅಯುಕ್ತವು. (೪) ಮತ್ತು ಗುಣ, ಗುಣ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ಸಮವಾಯವು ಸಮವಾಯಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಇದಂ ಸಮವೇತಂ ಎನ್ನುವ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕಾಗಿ ಸಮವಾಯಾಂತರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಎಂದು ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುವುದರಿಂದ ಸಮವಾಯವೇ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯತ್ಸಮವೇತಂ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪದ್ಧತೇ ಎನ್ನುವ ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತವಾದ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರ ರೀತಿಯಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. (೫) ಹಾಗೆಯೇ ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಲಯವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೂ ನಿಮಿತ್ತಭೂತ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾದಿಗಳಿಗೂ ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ ಸದಾ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತೂ ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುವು ಅನಿತ್ಯಾಃ ರೂಪಾದಿಮತ್ಯಾತ್ ಘಟಾದಿಮತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿತ್ಯಗಳೆನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಪಟಾದಿಗಳಿಗೂ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (೬) ಮತ್ತು ಅನ್ಯೋನ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸ್ವಗಾಲರೂಪವಾದ ಇಂದ್ರನು ತರ್ಕವಿದ್ಯಾನುರಾಗಕ್ಕೆ ಸ್ವಗಾಲ ಜನ್ಮಹೇತುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಮತವು ನಿಂದಿತವೂ ಆಗಿದೆ. ಅದಕಾರಣ ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತವು ಅತಿ ದುಷ್ಪವು. || ಅಧಿ. ೬ ||

ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪರಮಾಣುಪುಂಜವಾದಿಮತಂ ನಿರಾಕರೋತಿ

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪಾಷಂಡಿಪ್ರಭೇದರಾದ ವೈಭಾಷಿಕ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕ, ಯೋಗಾಚಾರ ಎನ್ನುವ ಭೇದದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧರಾದ ಸೌಗತರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮುದಾಯವೇ ಗೌಢ, ಘಟ; ಇತ್ಯಾದಿ ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾದುದು. ಅದರಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅವಯವೀ ಎನ್ನುವುದು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ವೈಭಾಷಿಕರ ಮತ್ತು ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರ ಮತವನ್ನು (ಸೂತ್ರಕಾರರು) ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸರ್ವಜಗತ್ತೂ ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯಮಾತ್ರವೇ. ಪರಮಾಣು ಪರಿಮಾಣವಾದ

ಅವಯವಿಯು ಅಥವಾ ಪರಮಾಣ್ವಾರಬ್ಧವಾದ ಅವಯವಿ ಎನ್ನುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಇದ್ದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುವೂ ಕ್ಷಣಿಕವೇ. ಈ ಕಾರ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ಕಾಲಕರ್ಮಾದಿ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಆಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಸಮುದಾಯ ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ

ಓಂ ॥ ೧೮ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸಮುದಾಯಸ್ಯೈ ಕಹೇತುಕತ್ವಂ ನ ಯುಜ್ಯತೇ | ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪ್ಯನ್ಯೋ-
ನ್ಯಾತ್ರಯ ತ್ವಾ(ಯಾ)ತ್ರದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ | ಅನ್ಯಥಾ ಸರ್ವದಾ ಸಮುದಾಯಸತ್ತ್ವಂ
(ಸಮುದಾಯತ್ವಂ) ಸ್ಯಾತ್ ॥ ೧೮ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಅಪಿ=ಎಕದೇಶ ಸಂಯೋಗ ವಿಶೇಷರೂಪವಾದ ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ
ಎಕಪರಮಾಣುಜನ್ಯತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವು. ಒಂದರಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಎನ್ನುವು ವ್ಯಾಹತವು.
ಸಮುದಾಯೇ ಉಭಯ ಹೇತುಕೇಽಪಿ=ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯವು ಮಿಲಿತ ಉಭಯಹೇತುಕವು.
ಅಂದರೆ, ಎಕದೇಶದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ, ಮಿಲಿತ
ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಸಮುದಾಯವಾದರೆ, ಮಿಲಿತಾನೇಕತ್ವವು
ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ, ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಾದ ಎರಡು ಮಿಲಿತಾನೇಕತ್ವ ಸಮುದಾಯಗಳಿಗೆ
ಅನ್ಯೋನ್ಯಾತ್ರಯವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ=ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಪಪತ್ತಿಯೇ. (ಈಗ
ಉಭಯಹೇತುಕೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿರಲಾನೇಕಹೇತುಕವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ
ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಅನ್ಯಥಾ=ಸಮುದಾಯವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ
ನಾನಾದೇಶಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಜನ್ಯವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಸರ್ವದಾ ಇರತಕ್ಕ
ಅಂತಹ ವಿರಲಾನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಸರ್ವದಾ ಸಮುದಾಯೋತ್ಪಾದಕತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.
ತತಶ್ಚ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೂ ಸರ್ವದಾ ಸ್ಥಿತಿಯು ಇರಬೇಕಾಗುವುದು. (ತಥಾಚಿ ಪ್ರಲಯಾಂಗೀಕಾರವು
ಅಯುಕ್ತವು.) ವಿವಂಚಿ ಸಮುದಾಯವೇ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯವೇ ಗೌಃ,
ಘಟಃ ಇತ್ಯಾದಿಬುದ್ಧಿ ವೇದ್ಯವು. ಅವಯವಿಯು ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷವು ಅಯುಕ್ತವು. ॥ ೧೮ ॥

ಋಶಿಕೆ ॥ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಇತರೇತರಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾದಿತಿ ಚೇನ್ನೋತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್

ಓಂ ॥ ೧೯ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಅನೇಕತ್ವ ಸಂಖ್ಯಾರೂಪವಾದ ವಿರಲಾನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳೇ ಹೇತುವಾಗಿಲುಳ್ಳ
ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ ವಿತ್ತಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಇತರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಇತರ

ವಿಷಯಕ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ, ಎಂದರೆ—ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಒಂದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಾರಣತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ—ಪರಮಾಣುಗಳು ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ನಿಮಿತ್ತಗಳು. ದ್ವಿತೀಯಾದಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ದರ್ಶನ, ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಾದಿರೂಪ ಕಾರ್ಯಾಂತರೋತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತಗಳಲ್ಲ ಅವುಗಳು ಒಂದು ಸಮುದಾಯಾಬ್ಧಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ನಷ್ಟಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಪುನಃ ಅವುಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯಾಂತರೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೊಡಲಾರದು.

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವದಾ ವಿದ್ಯಮಾನೋಽಪಿ ಸಮುದಾಯಃ ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷಯಾ ವ್ಯವಹ್ರಿಯತೇ ಇತಿ ಚೇತ್ | ನ ಏಕಂ ಕಾರ್ಯಮುತ್ತಾದ್ಯ ತಸ್ಯ ವಿನಷ್ಟತ್ವಾತ್ಪರಸ್ಪರಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತದಪೇಕ್ಷಯಾ ವ್ಯವಹಾರ ಇತಿ ನ ಯುಜ್ಯತೇ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯದೃಪ (ವಿರಲಾನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳೇ ಹೇತುವಾಗಿ ಉಳ್ಳ) ಸಮುದಾಯವು ಸದಾ ಇರತಕ್ಕದೇ ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. (ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಲಯವು ಕೊಡಲಾರದು ಎನ್ನುವ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ, ಅನೇಕತ್ವ ಸಂಖ್ಯಾರೂಪವಾದ ಸಮುದಾಯವು ಸರ್ವದಾ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತೀತವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಸರ್ವದಾ ಇದ್ದರೆ, ವ್ಯವಹಾರಾದ್ಯಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ-) ಇದಂ ಚ ಇದಂ ಚ ಎಂದು ಪರಸ್ಪರ ಜ್ಞಾನಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಲೇ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಅಪೇಕ್ಷಾ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಂಟಾದ ಅನೇಕತ್ವಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಅಂತಹ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದಲೂ ವಿಷಯೇಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಆದರೆ, ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಪ್ರತೀತವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದೂ ಹೇಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ—ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಮೇಲಿನ ರೂಪವಾದ ಪರಮಾಣುಸಾಮೀಪ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಇದಂ ಚ ಇದಂ ಚ ಎನ್ನುವ ಅಪೇಕ್ಷಾ ಬುದ್ಧಿಯು ಬರಲಾರದು. ಎನ್ನುವ ಪರಿಹಾರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಪರಸ್ಪರಪ್ರತ್ಯಯಃ=ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯು ಅದರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ, ವ್ಯವಹಾರವು ವ್ಯವಹಾರಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ (ತಥಾಚ ಸಮುದಾಯವು ನಿತ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಬಂಧನಗಳಾದ ಸಮುದಾಯದ ವಿತ್ತಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಕದಾಚಿತ್ ಇರತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಲಯವು ಅನುಪಪನ್ನವು ಎನ್ನುವ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವದು ಆಯುಕ್ತವು. ವಿರಲ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ನಾಶವಿದ್ದುದರಿಂದ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಪ್ರಥಮತಃ ವಿರಲ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಮಿಲಿತ ಪರಮಾಣುಪ್ರಾದಕತ್ವವು. ಮಿಲಿತ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ದರ್ಶನವು. ಆಮೇಲೆ ಇದಂ ಚ ಇದಂ ಚ ಎಂದು ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷಾ ಪ್ರತ್ಯಯವು. ಆಮೇಲೆ ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳು. ಅಲ್ಲಿ ದ್ರಷ್ಟೃಪುರುಷನೂ ಪರಮಾಣುಗಳೂ ಕ್ಷಣಗಳು. ಅವುಗಳು ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ನಷ್ಟಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಕೌಗತರ

ಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಪರಮಾಣುದರ್ಶನವು. ಆತನಿಗೇನೇ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯು. ಆತನಿಗೇನೇ ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳು ಎನ್ನವ ಕ್ರಮವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳೂ ಕ್ಷಣಕಳೆದುಹೋದ ದರ್ಶನ, ಬುದ್ಧಿ ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳಿಗೆ ಏಕವಿಷಯತ್ವವೂ, ಏಕಾಧಿಕರಣತ್ವವೂ ಕೂಡಲಾರದು.

ಓತಿಕೆ || ವಿರಲ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಲಿತ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಯತ್ತವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದರ್ಶನ, ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಆಗುವುವು. ಆದಕಾರಣ, ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಭವತ್ಯೇವೇತಿ (ಹಿ ತಸ್ಯ) ನಿಯಮಃ || ೧೯ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಬೌದ್ಧರ ನಿಯಮವು ಇದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಯತ್ತವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟಬೇಕಾಗುವುದು.) ತಥಾಚ ಅಲ್ಪತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ಪರಮಾಣುಪುಂಜರೂಪವಾದ ಘಟದಿಂದ ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಕುಲಾಲಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಘಟಾದಿಕಾರ್ಯಗಳು ತುಂಬಬೇಕಾಗುವುವು. || ೧೯ ||

ಓತಿಕೆ || ಹೀಗೆ ವಿರಲ ಪರಮಾಣುಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ ಮಿಲಿತ ಪರಮಾಣುಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಕೂಡಲಾರವು ಎಂದು ತೋರಿಸಿ, ಈಗ ವಿಸದೃಶ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉತ್ತರೋತ್ತಾದೇ ಚ ಪೂರ್ವನಿರೋಧಾತ್ ಓಂ || ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಾವೇವ ಕಾರಣಸ್ಯ ವಿನಾಶಾಚ್ಚ ನ ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಃ

|| ೨೦ ||

|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕಾರಣಕ್ಕೆ ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ (ವಿಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ) ಕಾರಣಕ್ಕೆ ವಿನಾಶ ವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿರಲಗಳಾದ ಪರಮಾಣುಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ ಮಿಲಿತ ಪರಮಾಣುರೂಪಗಳಾದ ವಿಸದೃಶ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (ವಿತ್ತಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಮಾತ್ರ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ.) || ೨೦ ||

ಓತಿಕೆ || ಹೀಗೆ ವಿಸದೃಶ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ನಿರಾಸದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಈಗ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೇ ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಸತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೋಪರೋಧೋ ಯೌಗಪದ್ಯಮನ್ಯಥಾ

ಓಂ || ೨೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಾದರೆ ಈ ಕಾರ್ಯವು ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ (ವ್ಯವಸ್ಥೆ)ಗೆ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಇದ್ದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಕಾರಣ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ವಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಏಕಕಾಲ ವೃತ್ತಿವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.

ಭಾಷ್ಯ || ಕಾರಣೇ ವಿನಷ್ಟೇ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪತ್ತತೇ ಚೇತ್ತತ್ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿಃ | ತತ್ಕಾಲೇ ಕಾರಣಮಸ್ತಿ ಚೇದ್ವಿನಾಶಕಾರಣಾಭಾವಾದ್ಯಾಗಪದ್ಯಂ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಾಣಾಂ || ೨೧ ||

|| ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಕಾರಣವು ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದಾದರೆ ಈ ಕಾರ್ಯವು ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ಅಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಪದಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಅಂತೂ ಕಾರ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದೆ ಇದ್ದರೆ ಅದು ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಎನ್ನುವ ವ್ಯಪದೇಶವು ವಿರುದ್ಧವು. (೨) ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಇರುವುದಾದರೆ ವಿನಾಶಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ದ್ವಿತೀಯ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅದು ಅದಕ್ಕೆ ವಿನಾಶಕವಾಗಲಾರದು. ವಿನಾಶಕಾಂತರವು ಇಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಕಾರಣವು ನಷ್ಟವಾದ ಮೇಲೆ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು. ಕಾರಣವು ಇರುವಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂದಾದರೆ—ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ತಾನು ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅದು ಇರುವುದಾದರೆ ಕ್ಷಣಿಕವಾದುದು. ಎರಡು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ಆಮೇಲೆ ವಿನಾಶಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಅದರಿಂದ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಗಳಾಗುವವು. ಅವುಗಳೆಂದಲೂ ಪುನಃ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಗಳಾಗುವವು. ಹೀಗೆ ಸರ್ವ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯು ಬರಲೇಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ಒಂದು ಘಂಟೆಯೊಳಗೆ ಕುಲಾಲನ ಶಾಲೆಯು ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ತುಂಬಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ || ೨೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಕ್ಷಣಿಕವಾದದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ವಿನಾಶವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಽಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಾಪ್ರಾಪ್ತರವಿಚ್ಛೇದಾತ್

ಓಂ || ೨೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರಾಮವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕ ನಾಶವೂ ಅಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕ ನಾಶವೂ ಕೂಡಲಾರದು.

ಭಾಷ್ಯ || ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಭವತ್ಯೇವೇತಿ ನಿಯಮಾನಿಸ್ಸಂತಾನಃ ಸಸಂತಾನಶ್ಚ
ವಿನಾಶೋ ನ ಯುಜ್ಯತೇ || ೨೨ ||

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕಾರಣವು ಇರುವಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮದಶೆಯಿಂದ (ಅಪ್ರತಿಷಂಖ್ಯಾ) ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಅಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕ ಕಾರ್ಯಪರಂಪರಾರಹಿತವಾದ ಕಾರಣ ಮಾತ್ರ ನಾಶವು. ಅಂದರೆ ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ವಿನಾಶವು. (ಪ್ರತಿಷಂಖ್ಯಾ) ಮುದಗ್ಗರವಾತಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕ ಕಾರ್ಯಪರಂಪರಾಸಹಿತ ಕಾರಣನಾಶವು ಅಂದರೆ ಸಂತಾನಸಹಿತವಾದ ನಾಶವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ವಿನಾಶವು ಅಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿದೆ. ಮುಸಲ ಪ್ರಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು ಸಂತಾನದಿಂದೊಡಗೂಡಿ ಆಗತಕ್ಕ ಆತ್ಯಂತಿಕ ವಿನಾಶವು ಪ್ರಾಯಶಃ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾದುದು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಕಾರಣವು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂದು ಬೌದ್ಧರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಕ್ಷಣವೇ ಕಾರ್ಯವಿಯೋಗ ಕ್ಷಣವಾದುದರಿಂದ ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾದಕನಾಶಕಕಾರಣವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಕಾರ್ಯ ಧ್ವಂಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಭವತ್ಯೇವ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮದಿಂದ ಅದು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಹೀಗೆ. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸಂತಾನನಾಶವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುವುದು? (೨) ಹೀಗೆಯೇ ಸಸಂತಾನನಾಶವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಕಾರ್ಯಪರಂಪರಾಸಹಿತ ನಾಶ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯಪರಂಪರಾಸಹಿತ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಆತ್ಯಂತಿಕ ನಾಶವು. ಇದೂ ಘಟಾದಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂತಾನವೇ ಇದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಂತಾನಕ್ಕೆ ನಾಶಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇರಲಾರದು. || ೨೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವರೂಪವಾದ ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅದು ಕ್ಷಣಕತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಆದ್ಯಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಘಟವು ಘಟಾಂತರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಘಟವೂ ಹಾಗೆಯೇ, ಹೀಗೆ ಅನಂತ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಆದರೆ ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕುಲಾಲತಾಲಿಯು ಘಟಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಣಕತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕು, ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್ ಓಂ || ೨೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಭವತ್ಯೇವ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವಿದ್ದರೂ, ಇಲ್ಲವಾದರೂ, ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗಿರುವದು ಎನ್ನುವ ದೋಷದಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಎನ್ನುವ ದೋಷದಿಂದಲೂ ಕ್ಷಣಕ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಭವತ್ಯೇವೇತಿ ನಿಯಮೇ ಸರ್ವದಾ
ಕಾರ್ಯಭಾವಾನ್ಯ ಕಾರ್ಯಕಾರಣವಿಶೇಷಃ || (೨) ಅನಿಯಮೇ ಕಾರ್ಯಾನುತ್ಪತ್ತಿಃ
|| ೨೩ || || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಕಾರಣವು ಇದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯವು ಇದ್ದೇಇದೆ ಎಂದು ನಿಯಮವಿದ್ದರೆ ಸರ್ವದಾ
ಕಾರ್ಯವು ಇದ್ದುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ ಕ್ಷಣಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣವು ಇರುವ ತನಕ
ಇರುವದರಿಂದ) ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವದು. ಅಂತೂ ಸರ್ವತ್ರ ಕಾರ್ಯ
ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಬರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವೇ ಇಲ್ಲದೆ
ಹೋಗುವುದು. (೨) ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ (ಕಾರಣವು ಇದ್ದರೂ ಕದಾಚಿತ್ ಕಾರ್ಯಭಾವವನ್ನು
ಅಂಗೀಕರಿಸದರೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಸತ್ವವು
ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಸತ್ಕಾರಣದಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ) ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗದೆ ಹೋಗುವುದು.
ಎವಂಚ ಅನಿಯಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಾದ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ
ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಾರದು. || ೨೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಇದ್ದರೂ ವಿಮತಂ ಕ್ಷಣಿಕಂ ಸತ್ಯಾತ್ ಯತ್ನತ್
ತತ್ ಕ್ಷಣಿಕಂ ಯಥಾ ದೀಪಾದಿ, ಸಂತತ್ಪಾಮೀ ಭಾವಾಃ ಪದಾರ್ಥಾಃ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ
ಸಿದ್ಧಿಸುವುದೆಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಆಕಾಶೇ ಚಾವಿಶೇಷಾತ್ ೬೦ || ೨೪ ||

ಭಾಷ್ಯ || ದೀಪಾದಿಷು ವಿಶೇಷದರ್ಶನಾತ್ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವೇನಾನ್ಯತ್ವಾಪಿ (ನೃತ್) ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಮ-
ನುಮೀಯತೇ ಚೇದಾಕಾಶಾದಿಷ್ಟವಿಶೇಷದರ್ಶನಾದನ್ಯತ್ವಾಪಿ ತದನುಮೀಯೇತ
|| ೨೪ || || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ದೀಪ, ದೇಹ, ಫಲಗಳಲ್ಲಿ (ಪೂರ್ವೋತ್ತರಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ) ಪರಿಮಾಣವಿಶೇಷವು
ಕಂಡದ್ದರಿಂದ (ಅದರಿಂದಲೇ ಭೇದವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ) ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ
(ಆ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ) ದೀಪದಿಂದ ಇತರವಾದ ನೀಲ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ
ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಅನುಮೇಯಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, ಆಕಾಶೇ ಚೇತಕಾಶ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ,
ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅವಿಶೇಷಾತ್ ಪರಿಮಾಮವಿಶೇಷವು ಕಾಣದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ
(ಅದರಿಂದಲೇ ಅಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ) ಆಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು (ಸ್ವಾಯಿತ್ವವು)
ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುವುದರಿಂದ, ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಂದ ಇತರವಾದ ನೀಲ, ಘಟಾದಿಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿಯೂ (ಆ
ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸತ್ವಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ) ಆಕ್ಷಣಿಕತ್ವವೂ ಅನುಮೇಯಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಸತ್ವ
ಹೇತುವಿಗೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ದೀಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೀಲಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. || ೨೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ೬೦ಗೆ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದಿಂದ ಸತ್ವಾನುಮಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಪ್ರಮಾಣಬಾಧದಿಂದಲೂ
ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸದಾ ಇರಬೇಕಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿನಾಶರೂಪವಾದ ಪ್ರಲಯವು ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. (೩) ಅಣುಸಮುದಾಯವು ವಿರಲಾನೇ ಕಾಣುಹೇತುಕವು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ವಿತ್ರಿವ್ಯವಹಾರಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುವು. ಮತ್ತು ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಅಣುಗಳು ಸದೃಶಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವಿರತಕ್ಕವುಗಳು ಎಂದಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ವಿರಲ ಪರಮಾಣುಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ ಮಿಲಿತಾಣುಗಳು ಹುಟ್ಟಲಾರವು. ಮತ್ತು ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಸತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ವಿನಾಶವೂ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ನುತ್ತುಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯು ಉಭಯಥಾ ಚ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ದುಷ್ಪವಾಗಿದೆ, ಅನುಮಾನವು ತಡೇವೇದಂ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯಿಂದ ಬಾಧಿತವು. ಆದಕಾರಣ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೇ ಆಗಿದೆ. || ಅಧಿ.೭ ||

ಸಮುದಾಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೮ ಅಸದಧಿಕರಣವು

ಭಾಷ್ಯ || ಶೂನ್ಯವಾದಮಪಾಕರೋತಿ

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮಾಧ್ಯಮಿಕರ ಸಮಯವನ್ನು (ಸೂತ್ರಕಾರರು) ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶೂನ್ಯತತ್ವವು ಅಸಂಗವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರತಿಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯತತ್ವದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಅವನಿಗೇನೇ ಆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣವು ಎನ್ನುವುದು ಸುತರಾಂ ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾದಸತಃ ಕಾರಣತ್ವಂ ನ ಯುಜ್ಯತೇ || ೨ ||

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸರ್ವಧರ್ಮವಿಕಲತ್ವರೂಪವಾದ ಅಸತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) ಹೇಗೆಂದರೆ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋಪಪೇವಿಯಾದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೂ ವಿಷಯವಲ್ಲ. ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಅಗಮವೂ ಇಲ್ಲ. || ೨ ||

ಒಂಕಿ || ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣವು ಅದೃಷ್ಟವಾದಾಗ್ಯೂ ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ದೋಷವೇನೆಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ *ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ ಚೈವಂ ಸಿದ್ಧಿಃ ಓಂ || ೨೭ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸತಃ ಕಾರಣತ್ವೇ ಉದಾಸೀನಾನಾಂ ಹೇಯೋಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿವರ್ಜಿತಾನಾಂ
ಖಪುಷ್ಪಾದೀನಾಮಪಿ ಸಕಾಶಾತ್ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶೂನ್ಯವೇ ಪರಮಾರ್ಥ ಸತ್ತು ಎಂದು ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಸತ್ತಿಗೆ (ಸರ್ವಧರ್ಮರಹಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಸತ್ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ) ಕಾರಣತ್ವವು ಅಂಗೀಕೃತವಾದರೆ, ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ=ಹೇಯತ್ವ ಉಪಾದೇಯತ್ವ ಉಪೇಕ್ಷಣೀಯತ್ವ ಬುದ್ಧಿವಿಷಯಗಳಾಗದೆ ಇರುವ ಗಗನಕುಸುಮ ಸಪ್ತಮರಸ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಕಾಶದೇಶಿಯಿಂದಲೂ (ಪದಾರ್ಥಮತವಾದ ಶೂನ್ಯದೇಶಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ) ಸಿದ್ಧಿಃ=ಸೌರಭ್ಯ ಒಲನತಾರೊಪವಾದ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು.

ಒಂಕಿ || ಗಗನಕುಸುಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ದೋಷವು ಏನು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಚ ಶಬ್ದಾನ್ ಚೇದನ್ಯತ್ರಾಪಿ ನ ಸ್ಯಾದವಿಶೇಷಾತ್ || ೨೭ || || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಗಗನಕುಸುಮಾದಿಗಳ ದೇಶಿಯಿಂದ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಖಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ಇತರವಾದ ಚೌದ್ದರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಶೂನ್ಯತತ್ವದಿಂದಲೂ, (ಅಪಿ) ಜಗದಾಖ್ಯಾಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಶೂನ್ಯಕ್ಕೂ ಖಪುಷ್ಪಾದಿಗಳೂ ಅಸತ್ವದಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ಎಂದು) ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. || ೨೭ ||

ಒಂಕಿ || ಮೃತ್ತಿಂದದಿಂದ ಘಟವು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಶೂನ್ಯತತ್ವದಿಂದ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ, ಅಂದರೆ ಶೂನ್ಯತತ್ವಕ್ಕೆ ಜಗದಾಕಾರದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸಂವೃತಿ ಎನ್ನುವ ಅಜ್ಞಾನವಿಶೇಷದಿಂದ ಶುಕ್ತಿಯು ರಜತಾಕಾರವಾಗಿ ತೋರಿಂದಂತೆ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೂ ಜಗದಾಕಾರದಿಂದ ಅವಭಾಸ (ಪ್ರತೀತಿ) ರೂಪವಾದ ವಿವರ್ತತತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವೆವು. ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧೇಃ ಓಂ || ೨೮ ||

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ಜಗದೇವ ಶೂನ್ಯಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ | ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ || ೨೮ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಭಾವಃ=ಭವತೀತಿ ಭಾವಃ, ಸತ್, ನ ಭಾವಃ ಅಭಾವಃ=ಅಸತ್ತು ಎನ್ನುವ

* ಉದಾಸೀನಾನಾಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಯೋಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿವಿಷಯಾತ್ಮಾತ್ ಉದ್ಗತ ಅಸೀನಾನಾಂ ಎಂದು ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವೃತ್ತತಿಯಿಂದ ಶೂನ್ಯರೂಪವಾದ ಅಸತ್ವೇ, ಜಗದಾಕಾರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. (ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಜಗತ್ತು ಇಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅಸತ್ವಾದ ಶುಕ್ತಿಯೇ ರಜತಾಕಾರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ವಚನವೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಚ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು.) ಏಕೆಂದರೆ ಸತ್ ಎಂದು ತೋರುವುದರಿಂದ. (ಇದು ರಜತವಲ್ಲ ಶುಕ್ತಿಯೇ, ಎಂದು ಬಾಧವು ಇದ್ದುದರಿಂದ). || ೨೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸ್ವಾಪ್ನ ರಜ್ಜು ಭುಜಂಗಾದಿಗಳು ಸತ್ತೆಂದು ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಸತ್ವವು ತೋರಿದಂತೆ ಜಗತ್ತು ಸತ್ತೆಂದು ತೋರಿದರೂ ರಜ್ಜು ಭುಜಂಗಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಅಸತ್ವವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು? ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಚ ನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್ ಓಂ || ೨೯ ||

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ದೃಷ್ಟಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವದಭಾವಃ | ತಸ್ಮೋತ್ತರಕಾಲೇ ಸ್ವಪ್ನೋಽಯಂ ನಾಯಂ ಸರ್ವಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಭವಾತ್ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಕಾಣಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ) ಸತ್ತಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಗಜ ತುರುಗಾದಿ ರೂಪವಾದ ಸ್ವಾಪ್ನ ಪದಾರ್ಥಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ರಜ್ಜು ಭುಜಂಗಾದಿಗಳಂತೆಯೂ ಅಸತ್ವವನ್ನು ಶಂಕಿಸಿಕೊಡದು. (ಏಕೆಂದರೆ) ವೈಧರ್ಮ್ಯಾತ್=ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದ, (ಹಾಗಾದರೆ ಸ್ವಪ್ನವು ದೃಷ್ಟಾಂತವಲ್ಲ ಸ್ವಪ್ನಜಾಗೃತ್ವವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು. ಅದಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮ್ಯಕ್ವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಸ್ವಾಪ್ನ ಜಾಗೃತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಆ ಜಗತ್ತಿನ ಸಕಾಶದೇಶಿಯಿಂದ ಭ್ರಾಂತೈತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ ಎಚ್ಚಿತ್ತ ಮೇಲೆ) ಇದು ಸ್ವಪ್ನವೇ, ಜಾಗೃತ್ತಲ್ಲ ಇದು ಸರ್ವವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ರಜ್ಜುವು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಬಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಷಯತ್ವರೂಪವಾದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯರೂಪವಾದ ಅನುಭವದೇಶಿಯಿಂದ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಬಾಧಕವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಸತ್ವವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು? ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚಾತ್ರ ತಾದೃಶಂ (ಶ)ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ತಿ || ೨೯ || ಅಧಿ.೮ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಬಾಧಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಸತ್ವವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಬಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲ. ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಜಗದ್ವೈಧರ್ಮ್ಯದಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಸತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಚ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು || ೨೯ ||

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಸಮುದಾಯೇ ಎನ್ನುವುದನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಉದಾಹರಣಾಂ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರ ಪರ್ಯಂತ ಹತ್ತು ಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದು ಅಧಿಕರಣವು ವೈಭಾವಿಕ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ ಮತಾಂತರ ನಿರಾಸಕವು. ಎಂದು

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಇಬ್ಬರೂ ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಾಸತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳು ಅವಶ್ಯನಿರಸನೀಯವಾದ ಶೂನ್ಯವಾದ ನಿರಾಸಕವಾಗಿ ಭಿನ್ನಾಧಿಕರಣವೆಂದು ಕೂಡುವಾಗ ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣವೆನ್ನುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡಲಾರದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ದೇಶ ಕಾಲ ಪರಿಚ್ಛೇದಶೂನ್ಯವಾದ ಶೂನ್ಯತತ್ವದಿಂದಲೇ ಸಂವೃತಿ (ವಿಶ್ವಾರೋಪ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಜ್ಞಾನಸಂಬಂಧ)ದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡುವಾಗ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಕೃತ್ಯವಿಲ್ಲ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಡಂಬಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಶೂನ್ಯವಾದಿಮತದಿಂದ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಸತ್ವಾದಿ ಸರ್ವಧರ್ಮವಿರಹಿತವಾದ ಅಸತ್ತಾದ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವು. ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗದಾಕಾರವಾಗಿ ತೋರುವುದು, ವಸ್ತುತಃ ಜಗತ್ತು ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದೂ ಸನ್ ಘಟಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಬಾಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಮತವು ದುಷ್ಪವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ.೮ ||

ಅಸದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೯ ಅನುಪಲಬ್ಧ ಅಧಿಕರಣವು

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಜ್ಞಾನವಾದಮಪಾಕರೋತಿ

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಾಲ್ಕು ವಿಧರಾದ ಸೌಗತರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವೈಭಾಷಿಕ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಈ ಮೂವರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಈಗ, ಜಗತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನಪರಿಣಿತವು, ವಿಜ್ಞಾನರೂಪವೇ, ಅದರಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳತಕ್ಕ ಯೋಗಾಚಾರರ ಮತವನ್ನು (ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು) ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ನಿತ್ಯವಾದ ನಿರಂಜನವಾದ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವವೇ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಜಗತ್ತು ತದ್ರೂಪವೇ. ಅದರಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಲ್ಲ ತಥಾಚ ಅದರಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನಿಂದ ಕೃತ್ಯವಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ಭಾವೋಽನುಪಲಬ್ಧೇಃ ಓಂ || ೩೦ ||

ಭಾಷ್ಯ || ನ ವಿಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಂ ಜಗತ್ | ತಥಾಽನುಭವಾಭಾವಾತ್

|| ೩೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜಗತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನರೂಪವೇ, ಅದರಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ

ವಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಮಿತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. (ಮತ್ತೆ ಅದರಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿಯೇ ಅನುಭವವಿದ್ದುದರಿಂದ.) || ೩೦ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಯುಕ್ತೋತ್ತರದಿಂದಲೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾಚ್ಚ ಓಂ || ೩೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಜ್ಞಾನಂ ಕ್ಷಣಿಕಂ | ಅರ್ಥಾನಾಂ ಚ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವಮುಕ್ತಂ | ಅತ್ಯಂತ ನೈಕಂ || ೩೧ ||
|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವ (ಆಶುತರವಿನಾಶಿತ್ವ)ವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಜ್ಞಾನವು ಆಶುತರವಿನಾಶಿಯು. ಫಲ, ಪರಿಣಾಮಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ—ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಧಿಕರಣತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ (ವಿಜ್ಞಾನ, ಜಗತ್ತುಗಳಿಗೆ) ಐಕ್ಯವಲ್ಲ || ೩೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವೈಭಾಷಿಕಾದಿ ಬೌದ್ಧಮತಗಳನ್ನು ದೂಷಿಸಿ, ಪುನಃ ಸಾಮಾನ್ಯ ದೂಷಣದಿಂದಲೂ ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸರ್ವಥಾಽನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ || ೩೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸರ್ವಥಾಃ=ಸರ್ವಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂದರೆ—ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಕಲ್ಪನ ದಲ್ಲಿಯೂ, ಪರೋಕ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಬಿಂಬ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೂಪ ಎರಡು ಜಗತ್ತುಗಳ ಕಲ್ಪನದಲ್ಲಿಯೂ, ಶೂನ್ಯಾದ್ವೈತ ಕಲ್ಪನದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಜ್ಞಾನಾದ್ವೈತ ಕಲ್ಪನದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ= ಪ್ರಮಾಣಸಾಮಾನ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಸ್ಥಾಯಿಗಳಾದ ಜೀವೇಶ್ವರರನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ. (ಎಲ್ಲಾ ವೇದವಿದ್ವೇಷಗಳ ಮತಗಳು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ)

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವತ್ ಸರ್ವಶ್ರುತಿಸ್ವತಿಯುಕ್ತಿ ವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚ ನೈತೇ ಪಕ್ಷಾ ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ
|| ೩೨ || ಅಧಿ. ೯ ||
|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವುದೊಂದು ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ತಿಯತೇ, ಯಚ್ಚ ತಿಂಚಿತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಬಹುಶ್ರುತಿಗಳೂ, ಸ ವಿಪ ಭೂಯಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಬಹು ಸ್ಫುತಿಗಳೂ, ಯುಕ್ತಿಗಳೂ ಇವುಗಳ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ವೇದವಿದ್ವೇಷಿಗಳಾದ ವೈಭಾಷಿಕಾದಿಗಳ ಮತಗಳು (ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ) ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡಬಾರದು. || ೩೨ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಐದು ಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದು ಅಧಿಕರಣವು ವಿಜ್ಞಾನವಾದನಿರಾಸಕವು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ನಾಸತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ತುನ್ಯಪರಿಣಾಮವು ನಿರಸ್ತವಾಗೋಣ ಅವಶಿಷ್ಟವಾದ ಅವಶ್ಯ ನಿರಸನೀಯವಾದ ತುನ್ಯವಿವರ್ತತ್ವಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸದೆ ಇತರ ಮತನಿರಾಸಕ್ಕೆ ಅವಸರವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಒಂದನೇ ಎರನೇ ಸೂತ್ರಗಳು ಕಿಂ ಪುನಃ ವೈಧರ್ಮ್ಯಬಾಧಾಬಾಧಾವಿತಿ ಬ್ರೂಮಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳು ಅದ್ವೈತಿಮತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧಗಳು. ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ನಿತ್ಯ ನಿರಂಜನ ಸದ್ರೂಪವಾದ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವದಿಂದಲೇ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಕೃತ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಮತ ದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಎಂದರೆ—ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವದಿಂದ ಬೇರೆ ಜಗತ್ತೇ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಸತ್ಯಗ್ರಾಹಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ. ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವಕ್ಕೂ, ಜಗತ್ತಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವು ಅಭಾದಿತವಾದ ಭೇದಪ್ರತೀತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವು. ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನವು ಆಶುತರ ವಿನಾಶಿಯಾದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಜಗತ್ತಾದಾತ್ಮ್ಯವು ಕೂಡದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ. ೯ ||

ಅನುಪಲಬ್ಧಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೦ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣವು

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ಯಾದ್ವಾದಿಮತಂ ದೂಷಯತಿ (ನಿರಾಕರೋತಿ) || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸ್ಯಾದ್ವಾದಿಮತವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಕಾಯಪರಿಮಾಗವುಳ್ಳ ಜೀವಾತ್ಮನಿಂದಲೂ, ದೃಷ್ಟಾದೃಷ್ಟ ಸಾಧನಗಳಿಂದಲೂ, ಸಪ್ತ (೭) ಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಕೃತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರವು ಅಯುಕ್ತವು, ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಸಂಭವಾತ್ ಓಂ || ೩.೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಜನನಿಂದ ಹೇಳಲಿಟ್ಟ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಪ್ತಭಂಗಿತ್ವವು) ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೂಡದೆ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸತ್ಸಾದಸತ್ಸಾದಸತ್ಸಾದಸತ್ಸಾದಽನ್ಯಚ್ಚ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯೇತನ್ನೈಕಸ್ಮಿನ್ಯುಚ್ಯತೇ |
ಅದೃಷ್ಟತ್ವೇನಾಸಂಭವಾತ್ || ೩೩ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜಗತ್ತು (೧) ಸತ್ತು ಆಗುವುದು. (ಇದರಿಂದ ಸತ್ತ್ವಾಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) (೨) ಆಸತ್ತ್ವ ಆಗುವುದು. (ಅಸತ್ತ್ವಾಖ್ಯಪ್ರಕಾರವು.) (೩) ಸದಸತ್ ಆಗುವುದು. (ಸದಸತ್ತ್ವರೂಪಪ್ರಕಾರವು) ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಪಕ್ಕಗಳಿಂದ ಇತರವಾದುದೂ ಆಗುವುದು. (ಇದರಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಹೇಗೆಂದರೆ—) (೪) ಸದ್ವ್ಯಾಂ ಅಸತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಪ್ರಕಾರವು. (೫) ಸತ್ ಸ್ಯಾತ್, ತತಃ ಅಸತ್ ಸ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ ಪ್ರಕಾರವು. (೬) ಅಸತ್ ಸ್ಯಾತ್, ಅನ್ಯಚ್ಚ ಸ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ ಪ್ರಕಾರವು. (೭) ಸದಸತ್ ಸ್ಯಾತ್, ಅಸತ್ ಸ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸದಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರಕಾರವು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಜನನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಪ್ತಭಂಗಿತ್ವವು ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ದೇಶಕಾಲಾದಿಭೇದದಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಸತ್ ಅಸತ್ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಆತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪ್ರಕಾರವು ಕಾರಣ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಕೂಡಲಾರದು. ಅಂತೂ ಸದಸತ್ತ್ವಗಳಿಂದ ಇತರ ಪ್ರಕಾರವೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದುದರಿಂದ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಪ್ರಕಾರಗಳು ಸುತರಾಂ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವು. || ೩೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವನು ಅಣುವೆಂದು ಆದರೆ, ಕರ, ಚರಣ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ವೇದನಾ (ನೋವು) ಅನುಸಂಧಾನವು ಕೂಡದೆಹೋಗುವುದು. ವ್ಯಾಪ್ತನೆಂದಾದರೆ ದೇಹಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳ ಅನುಭವವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ, ಅವಾವ ಶರೀರಪರಿಮಾಣ ಉಳ್ಳವನು ಎಂದು ಜನನು ಹೇಳಿದ್ದು ಆಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಏವಂ ಚಾತ್ಮಾಕಾತ್ಸ್ವಂ ಓಂ || ೩೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆತ್ಮಾ=ಜೀವನು, ಏವಂ=ಹೀಗೆ ಅವಾವ ಶರೀರ ಪರಿಮಾಣ ಉಳ್ಳವನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ, ಪಿಪೀಲಿಕಾ(ಇರುವೆ)ದಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವವನು ಪಿಪೀಲಿಕಾ ಪರಿಮಾಣ ಉಳ್ಳವನು ಗಣಾದಿಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆ, ಆಗ ಆತ್ಮತ್ವಂ=ಅಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿಯಾನು. ಹೀಗೆ, ಗಣಾದಿಕಾಯ ಪರಿಮಾಣ ಉಳ್ಳವನು ಪಿಪೀಲಿಕಾದಿಗಳ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆ, ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ಕಾತ್ಸ್ವಂ=ಅಧಿಕೃತವನ್ನು ಹೊಂದಿಯಾನು.

ಭಾಷ್ಯ || ಜೀವಸ್ಯ ಶರೀರಪರಿಮಿತತ್ವಾಂಗೀಕಾರೇಽಪ್ಪಾದಿಶರೀರಸ್ಥಸ್ಯ ಹಸ್ತ್ಯಾದಿ-
ಶರೀರೇಽಕಾತ್ಸ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ || ೩೪ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವನಿಗೆ ಸರ್ವತ್ರ ಚೇಷ್ಟೆಯು ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವಾವ ಶರೀರ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಪಿಪೀಲಿಕಾದಿ ಅಣು, ಹ್ರಸ್ವ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದವನಿಗೆ (ಅವಾವ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೇನೇ ಕರ್ಮವಹಾತ್) ಗಜ,

ಗರ್ದಭಾದಿಶರೀರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಅಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ಣತ್ವವು ಬರುವುದು. (ಅಂತೂ, ಜೀವನಿಗೆ ಸರ್ವಶರೀರಾವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಚೇಷ್ಟೆಯು ಕೂಡಲಾರದು.) ಹೀಗೆಯೇ, ಗಜಾದಿಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದವನಿಗೆ ಒಪ್ಪಲಿಕಾದಿಶರೀರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಧಿಕವು ಬರುವುದು. ಅಂದರೆ ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಗೂ ಇರಬೇಕಾಗುವುದು. || ೩೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವನು ಯಾವಾಗ ಯಾವ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ ಆಗ, ಆ ಪರಿಮಾಣ ಉಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಆದಕಾರಣ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ಚ ಪರ್ಯಾಯಾದಪ್ಯವಿರೋಧೋ ವಿಕಾರಾದಿಭ್ಯಃ

ಓಂ || ೩೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪರ್ಯಾಯಾದಪಿ=ಕ್ರಮದಿಂದ ಪರಿಮಾಣ ಪರಿವರ್ತನದಿಂದಲೂ (ಅಂದರೆ ಅವಾವ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದವನಿಗೆ ಅವಾವ ಪರಿಮಾಣದಿಂದಲೂ) ಅವಿರೋಧಃ=ವಿರೋಧಪರಿಹಾರವು ನ ಚ=ಯುಕ್ತವಲ್ಲ, ವಿಕಾರತ್ವಾದಿಗಳೂ ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ತತ್ತಚ್ಛರೀರಸ್ತಸ್ಯ ತತ್ತತ್ಪರಿಮಾಣತ್ವಮಿತಿ ನ ಮಂತವ್ಯಂ(ವಾಚ್ಯಂ) ।

ವಿಕಾರಿತ್ವಾದಿನಿತ್ಯಪ್ರಸಕ್ತೇಃ || ೩೫ ||

|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಗಜ, ಗರ್ದಭಾದಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದ ಜೀವನಿಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅವಾವ ದೇಹಪರಿಮಾಣವು (ಅಂದರೆ-ಯಾವಾಗ ಯಾವ ಶರೀರವು ಬರುತ್ತದೋ, ಆಗ ಆ ಪರಿಮಾಣವು) ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ) ವಿಕಾರಿತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ. ಅಂತೂ, ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ. (ಇದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. ತಥಾಚಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರುವುದು.) || ೩೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವನಿಗೆ ಶರೀರಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ, ಸ್ವತಃ ಪರಿಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ, ಶರೀರಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು. ಆದಕಾರಣ, ದೋಷವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಿತೇಶ್ಚೋಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾದವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ || ೩೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಶರೀರಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಜೀವನಿಗೆ ಪರಿಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವಚ್ಛೇದಕ ಶರೀರಸಮಾನ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ) ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಿತೇಶ್ಚ=ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಆತ್ಮಪರಿಮಾಣದ ಅವಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಿತಃ=ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶರೀರವು ಇರಬೇಕಾಗುವುದು. ವಿವಂಚಿ, ಉಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾತ್=ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶರೀರವು ಇದ್ದರೆ, ಆತ್ಮ ದೇಹ ಎರಡಕ್ಕೂ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಇದ್ದುದರಿಂದ, (ಸಂಸಾರಶರೀರಕ್ಕೂ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.) ಅವಿಶೇಷಾತ್=ಪರಿಮಾಣಾವಚ್ಛೇದ ಶರೀರತ್ವದಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ|| ಪರಿಮಾಣಾಭಾವೇ ಸ್ವರೂಪಾಭಾವಪ್ರಾಪ್ತಾಂತ್ಯಪರಿಮಾಣಸ್ಥಿತೇಸ್ತದರ್ಥತ್ವೇನ

ಶರೀರಸ್ಥಿ ತೇರುಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾದವಿಶೇಷೇಣ ಸರ್ವಶರೀರನಿತ್ಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ || ೩೬ ||
ಅಧಿ. ೧೦ || || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣವು ಇಲ್ಲವಾದರೆ, ಸ್ವರೂಪವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದ ಆತ್ಮಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ (ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಿಮಾಣವು ಶರೀರವು ಇಲ್ಲದೆ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ) ಶರೀರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ (ಅದು ಅನಿತ್ಯವಾದರೆ ಸಂಸಾರ ಸಮಾನಧರ್ಮವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೂ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ, ಆತ್ಮನಂತೆ ಶರೀರಕ್ಕೂ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಉಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ = ಆತ್ಮನು, ದೇಹವು ಎರಡಕ್ಕೂ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರುವುದರಿಂದ ಪರಿಮಾಣಾವಶ್ಯೇದಕ ಜಡಶರೀರತ್ವಾವಿಶೇಷದಿಂದ ಈಗ ಇದ್ದ ಸರ್ವ ಶರೀರಗಳಿಗೂ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ, ಶರೀರಪರಿಮಾಣತ್ವಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ || ೩೬ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಹೇಗೆ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಪ್ತ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಕೂಡಲಾರವೋ, ಹೀಗೆಯೇ, ಆತ್ಮನಿಗೆ ದೇಹಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವು ಬರುವುದು. ಅಂತೂ, ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರುವುದು ಎಂದು ಏವಂ ಚಾತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು, ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ನಮ್ಮ ಮತದಂತೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೈನಮತಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಬಂದ ದೇಹಪರಿಮಾಣತ್ವರೂಪವನ್ನು ಆಪಾದನೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸೂಚನೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನ್ಯೂನತೆಯು ಬರುವುದು. ಜೈನಮತ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಬಂದುದರಿಂದ ಏವಂ ಶಬ್ದದಿಂದ ದೇಹಪರಿಮಾಣತ್ವ ಪರಾಮರ್ಶವೂ ಆಯುಕ್ತವು. ದೇಹಪರಿಮಾಣತ್ವದಿಂದಲೇ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಆಪಾದನೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅಪೂರ್ಣತ್ವಾಪಾದನೆಯು ವ್ಯರ್ಥವೂ ಆಗುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಕಾಯಪರಿಮಾಣ ಉಳ್ಳ ಆತ್ಮನಿಂದಲೂ, ದೃಷ್ಟಾದೃಷ್ಟ ಸಾಧನಗಳಿಂದಲೂ, ಸತ್ವ, ಅಸತ್ವ, ಸದಸತ್ವ, ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, ಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, ಅಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, ಸದಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, ಹೀಗೆ ಅನಿಯತವಾದ ಏಳು ಪ್ರಕಾರ ಉಳ್ಳ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಾದಿಗಳು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಕೃತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ, ಜೈನಮತದಿಂದ ವಿರೋಧವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ-ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಸತ್ವ, ಅಸತ್ವ, ಅಥವಾ ಭಾವತ್ವ, ಅಭಾವತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಇತರವಾದ ಪ್ರಕಾರವೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವು. ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷಪರಿಹಾರೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸಪ್ತ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಸರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ

ದೋಷನಿವಾರಣೆಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮಠಕ, ಗಣಾತಿ ಸೂಕ್ತ, ಸ್ಥೂಲ ಶರೀರಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಪೂರ್ಣತ್ವವೂ, ಅಧಿಕೃತವೂ ಬರುವುದರಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅವಾವ ಶರೀರಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ವಿಕಾರವು ಬರುವುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಶರೀರಪರಮಾಣವು ಎನ್ನುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವು. ಒೀಗೆ ಜೈನಮತವು ದುಷ್ಪವಾದುದರಿಂದ ವಿಪ್ಲವಿಗೆ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ. ೧೦ ||

ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೧ ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣವು

ಭಾಷ್ಯ || ಪಾಶುಪತಪಕ್ಷಂ ಅಪಾಕರೋತಿ

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪಶುಪತಿಯೇ ಜಗತ್ಕರ್ತನು ಎಂದು ಹೇಳುವವರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಪಶುಪತಿಯು ಮಾಯೆಯನ್ನು ಉಪಾದಾನೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಹರಿ, ಹರ, ಒರಣ್ಯಗರ್ಭಾದಿರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದಕಾರಣ, ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪತ್ಯುರಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್ ಓಂ || ೩.೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪಶುಪತಿಯಾದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ, ಜನನ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್=ದೋಷಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) * ಯಂ ಕಾಮಯೇ ತಂ ತಮುಗ್ರಂ ಕೃಣೋಮಿ ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ತಮೃಷಿಂ ತಂ ಘಮೇಧಾಂ (ಋ.೧೦.೧೨೫.೫) | (೨) ಅಹಂ ರುದ್ರಾಯ ಧನುರಾತನೋಮಿ ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಜೇ ಶರವೇ ಹಂತ ವಾ ಉ (ಋ.೧೦.೧೨೫.೬) | (೩) ಅಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಮೀಹ್ಯುಷೋ ವಯಾ ವಿಷ್ಣೋರೇಷಸ್ಯ ಪ್ರಭೃಥೇ ಹವಿರ್ಭಿಃ | ವಿದೇಹಿ ರುದ್ರೋ ರುದ್ರಿಯಂ ಮಹಿತ್ವಂ ಯಾಸಿಷ್ಟಂ ವರ್ತೀರಶ್ವಿನಾವಿರಾವತಾ | (ಋ.೬.೪೦.೫) | (೪) ಏಕೋ ನಾರಾಯಣ ಆಸೀನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಾ ನೇಶಾನೋ ನಾಗ್ನೀಷೋಮೌ (ಮಘಾ.ನಾ.ಋಷ ೧) | ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತೀಃ (ದಿನಾ) ಪಾರತಂತ್ರ್ಯೇಣಾಸಮಂಜಸತ್ವಾನ್ನ ಪಶುಪತೀರೀಶ್ವರೋ (ನ ಪತೀರೀಶ್ವರನಾಮಾ) ಜಗತ್ಕರ್ತಾ || ೩.೭ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪಶುಗಳಿಗೆ ಪಾಶಬಂಧವಿಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ರುದ್ರನು ಜಗತ್ಕರ್ತನಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ—ಯಂ ಕಾಮಯೇ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತೀಗಳಿಂದ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ, ಜನನ, ಮರಣಾದಿರೋಷಗಳು

ಇವೆಯೆಂದು ಶ್ರುತವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ (ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಕಾರಣನಾದವನಿಗೆ ದೋಷಗಳು ಇವೆಯೆನ್ನುವದು ಕೂಡಲಾರದು.) (೧) ಯಂ ಕಾಮಯೇ ಎನ್ನುವದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. (೨) ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಐದನೇ ಮುಖವನ್ನು ಭೇದಿಸಿರುವ ಅಥವಾ ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ ದ್ವೇಷಿಯಾದ, ಹಿಂಸಾರೀಲನಾದ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷಿಗಳಾದ ದೈತ್ಯರಿಗೆ ಹಿಂಸಕನಾದ ರುದ್ರದೇವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ (ಹೆದರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಾರೂಪದಿಂದ ರುದ್ರದೇವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವನು.) ನಾನು ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಸನ್ನದ್ಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. (೩) ಪ್ರಮಿತನಾದ, ದ್ಯೋತನಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅಭೀಷ್ಠವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ, ಸರ್ವೇಶನಾದ ಅಥವಾ ಇಚ್ಛಾರೂಪನಾದ ಅಂದರೆ ಸತ್ಯಕಾಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕರ್ಮದಿಂದಲೂ, ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ, ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೂ ಪೂಜೆಯು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಆತನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅಪಂಕಾರರೂಪದಿಂದ ಜನರಿಗೆ ಬಂಧಕನಾದ ರುದ್ರನು, ರುದ್ರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಅಂದರೆ ರುದ್ರಪದವಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೊಂದಿರುವನೋ, ಹಾಗೆಯೇ, ಅಕ್ಷಿನೀದೇವತೆಗಳೂ! ನೀವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುಪೂಜೆಯಿಂದಲೇ ಆತನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅನ್ನ ಉಳ್ಳ ವರ್ತನವನ್ನು ಅಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಭೋಗ ಉಳ್ಳ ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗುತ್ತೀರಿ. (೪) ಮಹಾಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣನು ಒಬ್ಬನೇ ಇದ್ದನು. ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಲೀ, ರುದ್ರನಾಗಲೀ ಇರಲಿಲ್ಲ ಅಗ್ನಿ ಸೋಮ ದೇವತೆಗಳೂ ಇರಲಿಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾತವಾದ ಪರಾಧೀನತ್ವದಿಂದ ದೋಷಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಪಶುವತಿಯಾದ ರುದ್ರನು ಜಗತ್ಕರ್ತನಲ್ಲ.

ವಿಕೇಪಾಂಶ || ಯಂ ಕಾಮಯೇ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಜನನವೂ, ಅಹಂ ರುದ್ರಾಯ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಮರಣವೂ, ಆಶ್ವ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪರಾಧೀನವಾದ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ, ವಿಕೋ ನಾರಾಯಣಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ರುದ್ರನು ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ||೨.೭||

ಪೀಠಿಕೆ || ಯುಕ್ತೃತರದಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ || ೩೮ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಅಶರೀರತ್ವಾತ್ ಜಗತಾ ಸಂಬಂಧೋ ನ ಯುಜ್ಯತೇ | ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಮೃತಪುರುಷವತ್ || ೩೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಅಸಾಮಂಜಸ್ಯದಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಆ ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಸಂಬಂಧವು (ಅಂದರೆ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವು) (ಅಂದರೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು) ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಸ್ತೂಲದೇಹವಿಯುಕ್ತನಾದ ಪುರುಷನಂತೆ. (ಅಂದರೆ ಮೃತನಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೇತುಂತರದಿಂದ ಪಶುಪತಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ || ೩೯ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನೇ ಸ್ಥಿತೋ ಹಿ ಕುಲಾಲಾದಿಃ ಕಾರ್ಯಂ ಕರೋತಿ | ನ ಚಾಸ್ಯ ತದಸ್ತಿ || ೩೯ || || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ರುದ್ರಃ ನ ಕರ್ತಾ ನಿರಧಿಷ್ಠಾನತ್ವಾತ್ ಅಧಿಕರಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪಶುಪತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲ (ಅಧಿಷ್ಠಾನಾಖ್ಯಾಯಿಕಾಪ್ರಭಾವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಕುಲಾಲಾದಿಗಳು ಘಟಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಇದರಿಂದ ಯಃ ಕರ್ತಾ ಸಃ ಸಾಧಿಷ್ಠಾನೋ ದೃಷ್ಟಃ ಯಥಾ ಕುಲಾಲಾದಿಃ ಎಂದುಕ್ತವಾಯಿತು.) ಈ ಪಶುಪತಿಗಾದರೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೇ ಇಲ್ಲ || ೩೯ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕರಣವಚ್ಚೇನ್ನ ಭೋಗಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ || ೪೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕಾರಕಸಮುದಾಯರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತು ಪಶುಪತಿಗೆ ನಮ್ಮ ಶರೀರದಂತೆ ಇರತಕ್ಕದು. ಅಂದರೆ ಶರೀರರೂಪವೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನರೂಪವೂ ಆಗುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಹಾಗಾದರೆ ಅವುಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಸುಖ ದುಃಖಾದಿಭೋಗವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಶರೀರಸ್ಥಾನೀಯವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು.

ಭಾಷ್ಯ || ಇದಮೇವ ಜಗತ್ತಸ್ಯ ಕರಣವದಧಿಷ್ಠಾನಾದಿರೂಪಂ | ನಿತ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಕಸ್ಯಚಿದ್ರೂಪಾದ್ಯದ್ಯತೇ | ಇತಿ ಚೇತ್ || || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಕಾರಕಸಮುದಾಯರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತೇ ಆ ಪಶುಪತಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಯತ್ನಾಪ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅಸ್ಥಾದಿ ಶರೀರದಂತೆಯೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನರೂಪವೂ, ಶರೀರರೂಪವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಶರೀರ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ) (ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ವಿನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಕಾರಕಸಮೂಹಕ್ಕೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ) (ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ) ನಿತ್ಯಭೂತವೇ ಆದ ಕೆಲವು ಮಾಯಾ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಕಸಮುದಾಯವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೇನೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನತ್ವಾದಿ ರೂಪತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—

ಪೀಠಿಕೆ || ಪರಿಹಾರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ | ಭೋಗಾದಿಪ್ರಾಪ್ತೇಃ | ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶೌ ಸುಖದುಃಖಭೋಗಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ತೃತೇ
ತದ್ಗತಾಃ || ೪೦ || || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಕಾರಕಸಮುದಾಯಕ್ಕೇನೇ ಶರೀರಾದಿರೂಪತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಪರುಪತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು) ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಭೋಗಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತಗಣಗಬೇಕಾಗುವುವು. ಅಂದರೆ ಕಾರಕಸಮುದಾಯಕ್ಕೇನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಯತ್ನಾಧಿಷ್ಠೇಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಶರೀರಾದಿರೂಪತ್ವವು ಇರುವುದಾದರೆ ಶರೀರೋಪಾದಾನ ಹಾನಿ ನಿಮಿತ್ತಗಳಾದ ಜನನ ಮರಣಗಳು ಪರುಪತಿಗೆ ಬರಬೇಕಾಗುವುವು. ತಥಾಚಿ ಶರೀರದಿಂದಂಜಾಗುವ ಸುಖ ದುಃಖ ಭೋಗಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತಗಣಗಬೇಕಾಗುವುವು (ಅಂತೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ) || ೪೦ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಃ, ಕರಣವಚ್ಚೀತ್ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶರೀರಭಾವ, ಶರೀರಾಭಾವ ಪಕ್ಷಗಳನ್ನೇ ರೀತ್ಯಂತರದಿಂದ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಅಂತವತ್ತ್ವಮಸರ್ವಜ್ಞತಾ ವಾ ೬೦ || ೪೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ದೇಹವತ್ತ್ವೇಽಂತವತ್ತ್ವಮನ್ಯಥಾ ಜ್ಞಾನಾಭಾವಃ | ಶರೀರಿಣಿ ಏವ ಹಿ
ಜ್ಞಾನೋತ್ತಿದೃಗ್ವಿಷ್ಣು (ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟೇಃ) || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಪರುಪತಿಗೆ) ದೇಹವಿದ್ದರೆ (ಯಜ್ಞದತ್ತಂತೆ) ಅಂತವತ್ತ್ವಂ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವು (ನಾಶವು) ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ದೇಹವಿಲ್ಲದಾದರೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. (ಸುತರಾಂ ಸಾರ್ವಜ್ಞವು ಕೂಡಲಾರದು, ಉಭಯಥಾಽಪಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು.) (ಶರೀರವು ಇಲ್ಲದಾದರೆ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಶರೀರವಿದ್ದವನಿಗೇನೇ ಜ್ಞಾನೋತ್ತಿದೃಶ್ಯಮು (ಜ್ಞಾನವು) ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. (ಶರೀರವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ) ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. || ೪೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಈ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಆತನಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು, ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಆತ್ಮನಿ ಚೈವಂ ವಿಚ್ಛತ್ವ ಹಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿದಾಗ್ಯೂ ಪುನಃ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಷ್ಣೋಸ್ತು ಶ್ರುತ್ಯೈವ ಸರ್ವೇ ವಿರೋಧಾಃ ಪರಿಹೃತಾಃ | (೧) ಯದಾತ್ಮಕೋ ಭಗವಾಂಸ್ತದಾತ್ಮಿಕಾ(ಕೀ)ವೃತ್ತಿಃ | ಕಿಮಾತ್ಮಕೋ ಭಗವಾನ್ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕ ಐಶ್ವರ್ಯಾತ್ಮಕಃ (ವಿಹಯನವೃತ್ತಿಃ) | ಇತಿ (೨) ಬುದ್ಧಿಮನೋಽಂಗಪ್ರತ್ಯಂಗವತ್ತಾಂ ಭಗವತೋ ಲಕ್ಷಯಾಮಹೇ | ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ಮನೋವಾಸಂಗಪ್ರತ್ಯಂಗವಾನ್ | ಇತಿ || (೩) ಸದ್ವೇಹಃ ಸುಖಗಂಧರಸ ಜ್ಞಾನಭಾಃ ಸತ್ವರಾಕ್ರಮಃ | ಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನಃ ಸುಖಸುಖಃ ಸ ವಿಷ್ಣುಃ ಪರಮೋಽ(ಮಾ)ಕರಃ || ಇತ್ಯಾದಿಕಯಾ || ೪೧ || ಅ.೧೧ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿಷ್ಣುವಿಗಾದರೂ (ದೇಹವದೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಬರತಕ್ಕ)

ಅಂತವತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ನಿರವಕಾಶಗಳಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೇ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.) (೧) ಶ್ರೀಹರಿಯು ಯಾವ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನೋ ಆ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು ಶರೀರವು. ಭಗವಂತನು ಎಂತಹ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು ಐಶ್ವರ್ಯಸ್ವರೂಪನು ಶಕ್ತಿಸ್ವರೂಪನು. ಎಂದು, (ಇದರಿಂದ ಭಗವಂತನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪತ್ವ, ಜ್ಞಾನಾದ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಂತವತ್ತ್ವಾದಿ ದೋಷಗಳು ಪರಿಹೃತಗಳಾದುವು.) (೨) ಭಗವಂತನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಮನಃ ಅಂಗಪ್ರತ್ಯಂಗವತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ. ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಚೇತಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ದೇಹವುಳ್ಳವನು, ಕರಚರಣಾದ್ಯವಯವಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದು. (ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಪ್ರಾಕೃತ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದ್ಯಾತ್ಮಕ ಶರೀರವದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ದೋಷಗಳು ಪರಿಹೃತಗಳಾದುವು.) (೩) ಜನ್ಮಭೇದ ಮೊದಲಾದ ದೋಷರಹಿತನು, ಸುಖಾತ್ಮಕ ಗಂಧವುಳ್ಳವನು, ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನು, ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನು, ಅತಿಶಯಿತ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು, (ಅಜ್ಞಾನಮಿಶ್ರ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಲ್ಲ) ಅತಿಶಯಿತ ಸುಖಸ್ವರೂಪನು (ದುಃಖಮಿಶ್ರಿತ ಸುಖವುಳ್ಳವನಲ್ಲ) ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಚಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮಾಕ್ಷರನು. (ಇದರಿಂದಲೂ ಅಂತವತ್ತ್ವಾದಿ ದೋಷಗಳು ಪರಿಹೃತಗಳಾದುವು.) || ೪೧ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸರ್ವಗತತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ನಿರವಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಸಂಯೋಗವೂ ಆಶ್ರಯಾಶ್ರಯಿಭಾವವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಮವಾಯವ್ಯವೂ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನಾಧಿಷ್ಠಾತ್ವತ್ವವು ಇಲ್ಲ ನಮಗಾದರೂ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವಾದ ತಾದಾತ್ಮ್ಯರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವು ಇದೆ, ಎಂದು ಆದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಾದಾತ್ಮ್ಯಭ್ರಮವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಪಶುಪತಿಯೇ ಮಾಯೆಯನ್ನು ಉಪಾದಾನಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹರಿ, ಹರ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾದಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿ, ಸ್ತೋತಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ- ಯಂ ಕಾಮಯೇ ತಂ ತಮುಗ್ರಂ ಕೃಣೋಮಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶಿವನು ಪರತಂತ್ರನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮತ್ತು ಆತನಿಗೆ ಶರೀರವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಂಚಭೂತಗಳು ವಿಲೀನಗಳಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಗಳೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಕಾರಕಸಮುದಾಯವೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಯತ್ನಾಧಿಷ್ಠೇಯವಾದ ದೇಹಾದಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ವಿನಾಶವೂ, ದುಃಖಾದಿಭೋಗವೂ

ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ವಿಷ್ಣುವಿಗಾದರೂ ನಿತ್ಯ, ಸರ್ವವಿಷಯಕ ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಯು ಇದೆಯೆಂದೂ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಮಯ ದೇಹವಿದೆಯೆಂದೂ ಸರ್ವಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ತಥಾಚ ಶಿವನು ಜಗತ್ಕರ್ತೃನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಮತವು ದುಷ್ಪವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ. || ೧೧ ||

ಪತ್ನುರಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೧ ಉತ್ಪತ್ತಿಧಿಕರಣವು

ಭಾಷ್ಯ || ಶಕ್ತಿಪಕ್ಷಂ ದೂಷಯತಿ

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮಹಾವಾಮ, ಮಧ್ಯವಾಮ, ಅಣುವಾಮ ಎಂದು ತ್ರಿವಿಧರಾದ ಶಾಕ್ತರ ಮತವನ್ನು ಅಸಾಧರಣದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪುನಃ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಶಕ್ತಿಯೇ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಸಕಲ ಜಗದುತ್ಪಾದಕವು ಎಂದು ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿ, ಇತಿಹಾಸ, ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜಗತ್ಪಾಲಕತ್ವ ಲಕ್ಷಣವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉತ್ಪತ್ತಿಸಂಭವಾತ್ ಓಂ || ೪೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕೇವಲ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಹಿ ಪುರುಷಾನನುಗೃಹೀತಸ್ಮಿನ್ ಭೃ ಉತ್ಪತ್ತಿದ್ವೈತ್ಯತೇ || ೪೧ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪುರುಷರ ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಮಕ್ಕಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕಾಣಲಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ, ಪುರುಷಸಂಪರ್ಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಶಕ್ತಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ || ೪೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಶಕ್ತಿಸುಗ್ರಾಹಕನಾದ ಸದಾಶಿವಾವಿ ಪುರುಷನು ಇದ್ದಾನೆ. ಆದಕಾರಣ, ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮಧ್ಯಮವಾಮರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ಚ ಕರ್ಮಃ ಕರಣಂ ಓಂ || ೪೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಯದಿ ಪುರುಷೋಽಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ (ಯೇತ) ತಸ್ಯಾಪಿ ಕರಣಾಭಾವಾದನುಪಪತ್ತಿಃ || ೪೨ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶಕ್ತಿಸುಗ್ರಾಹಕನಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಪ್ರಯೋಗಿಯಾದ ಸಾಧನವಿಲ್ಲ

ಅಂದರೆ, ಶಕ್ತಿಸ್ತುಗ್ರಾಹಕನಾದ ಸದಾಶಿವಾಕೃತ್ ಪುರುಷನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ, ಶಕ್ತಿಸ್ತುಗ್ರಾಹಕ ಪುರುಷನಿಗೂ ಉತ್ತಮಪ್ರಯೋಗಿಯಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳೂ, ಜ್ಞಾನಸಾಧನ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳೂ, ಜ್ಞಾನಕಾರಣವಾದ ಶರೀರವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಏವಂಚ, ಪುರುಷಾನುಗೃಹೀತ ಶಕ್ತಿಗೂ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. || ೪೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಶಕ್ತಿಸ್ತುಗ್ರಾಹಕನಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿಗುಣಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡಬಹುದು. ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅಣುವಾಮರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇ ವಾ ತದಪ್ರತಿಷೇಧಃ ಓಂ || ೪೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪಶುಪತಿಗೆ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಆ ಶಾಕ್ತೀಯನಿಂದ ಪಾಶುಪತ ಮತಕ್ಕೆ ಅಪ್ರತಿಷೇಧವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆತನಿಗೆ ಆ ಪಾಶುಪತಮತವೇ ಅನುಮತವೆಂದು ಆಗುವುದು. ಆ ಪಾಶುಪತಮತವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪುನಃ ನಿರಾಕರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯದಿ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಕರಣಂ ತಸ್ಯಾಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ | ತದಾ ತತ ವಿವ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯುಪಪತ್ತೇರೀಶ್ವರವಾದಾಂತರ್ಭಾವಃ || ೪೪ || || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶಕ್ತಿಸ್ತುಗ್ರಾಹಕನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವಿಜ್ಞಾನ, ಉತ್ತಮಪ್ರಯೋಗಿಯಾದ ಶರೀರ, ಇಂದ್ರಿಯಾದಿ ಕರಣಗಳಿವೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ, ಆಗ ಶಕ್ತಿಸ್ತುಗ್ರಾಹಕ ಶಿವನಿಂದಲೇ (ಕರ್ತೃಂತರ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೇನೇ) ಜಗದುತ್ಪತ್ತಾದಿಗಳು ಕೂಡುವುದರಿಂದ (ಶಕ್ತಿಗೂ ಪೃಥಕ್ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾದುದರಿಂದ) (ಶಾಕ್ತೀಯಮತಕ್ಕೆ) ಪಾಶುಪತಮತದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವು ಬರುವುದು. (ಪಾಶುಪತಮತವು ಮೊದಲೇ ನಿರಸ್ತವಾಗಿದೆ.) || ೪೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ, ಶಾಕ್ತೀಯಮತತ್ರಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಸಾಧಾರಣ ದೂಷಣದಿಂದಲೂ ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಚ ಓಂ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಸಕಲಶ್ರುತ್ಯಾದಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚಾಸಮಂಜಸಂ || ೪೫ || ಅಧಿ.೧೨ || || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನ ಯತೇ, ಏಕೋ ನಾರಾಯಣಃ ಇದುಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ, ಸ ವಿವ ಇದುಮೊದಲಾದ ಸ್ತುತಿಗಳೂ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ (ಶಿವಜನರಿಂದ ನಿಂದಿತವಾದುದರಿಂದಲೂ) ಶಕ್ತಿಕರ್ತೃತ್ವಮತವು ಅಯುಕ್ತವು. || ೪೫ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮದಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವನ ದೇಹಿಯಿಂದ ಸಂಕರ್ಷಣನಾಮಕ

ಜೀವನು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಜೀವರು ಅನಾದಿಗಳೆಂದು ತ್ವತ್ವಾದಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (೨) ಸಂಕರ್ಷಣಾಖ್ಯಜೀವನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನಾಮಕ ಮನಸ್ಸು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಕರ್ತನಾದ ಜೀವನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಕರಣವಾದ ಮನಸ್ಸು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಕರ್ತನಾದ ಜೀವನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಕರಣವಾದ ಮನಸ್ಸು ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದ್ದು ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. (೩) ಅಲ್ಲದೆ, ಸಂಕರ್ಷಣಾದಿಗಳು ಜೀವರೂಪರಲ್ಲ ಭಗವದ್ರೂಪರೇ. ಸಂಕರ್ಷಣಾದಿಗಳೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಂತೆ ಜ್ಞಾನೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು ಇವೆಯೆಂದು ಅಭಿಮತವಾದರೆ ಎಲ್ಲವೂ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಾದುದರಿಂದ ಅತಿಶಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡ ಲಾರದು, ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾರ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮೋಕ್ತ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ದೂಷಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಕವು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪಂಚರಾತ್ರವು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ— (೧) ಋಗ್ವೇದೋ ಯಜುರ್ವೇದಃ— ಶ್ಲೋಕಾಃ ಇತ್ಯಂತತ್ವತಿಯಿಂದ (೨) ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾಃ ಪಂಚಮೋ ವೇದಾನಾಂ ವೇದಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕಾಃ, ಇತಿಹಾಸಃ ಎನ್ನುವ ಪದಗಳಿಂದ ಪಂಚರಾತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ, (೩) ಕೃತಂ ಶತಸಹಸ್ರಂ ಹಿ ಶ್ಲೋಕಾನಾಂ ಹಿತಮುಕ್ತಮಂ । ಎಂದು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪಂಚರಾತ್ರವನ್ನು ನಿರುಪಪದಶ್ಲೋಕಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿರುವರು. (೪) ಭಾರತಂ ಪಂಚರಾತ್ರಂ ಚ ಮೂಲರಾಮಾಯಣಂ ತಥಾ । ಇತಿಹಾಸ ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಾದ್ಯಂ ತು ಪುರಾಣಂ ॥ ಎಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪಂಚರಾತ್ರಕ್ಕೆ ಇತಿಹಾಸತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. (೫) ವೇದೇನ ಪಂಚರಾತ್ರೇಣ ಭಕ್ತ್ಯಾ ಯಜ್ಞೇನಚೈವ ಹಿ । ದೃಶ್ಯೋಽಹಂ ನಾನ್ಯಥಾ ದೃಶ್ಯೋ ವರ್ಷಕೋಚಿಶ್ಚರತಿ ॥ ಎಂದು ವಾರಾಹ ದಲ್ಲಿಯೂ, (೬) ಋಗ್ವೇದಃಸಾಮಾಥರ್ವಾಶ್ಚ ಎಂದು ಸ್ವಾದದಲ್ಲಿಯೂ, (೭) ಋಗಾದ್ಯಾ ಭಾರತಂ ಚೈವ ಪಂಚರಾತ್ರಮಥಾಖಿಲಂ । ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಲ್ಲಿಯೂ, (೮) ವೇದಾರ್ಥಪೂರಕಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಪಂಚರಾತ್ರಂ ಯತೋಽಖಿಲಂ । ತತ್ ಸಂಕ್ಷೇಪಶ್ಚ ಗೀತೇಯಂ ತಸ್ಮಾನ್ನಾಸ್ಯಾಃ ಸಮಂ ಕೃಚಿತ್ । ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತದಲ್ಲಿಯೂ, ಪಂಚರಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. (೯) ಮತ್ತು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯಂ ಯೋಗಃ ಪಾಶುಪತಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪಂಚರಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕೃತ್ಯ ಸ್ವ ವಕ್ತ್ರಾ ನಾರಾಯಣಃ ಸ್ವಯಂ । ಎಂದು ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸರ್ವತೋಽಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಹಾಗೆಯೇ, (೧೦) ಅಷ್ಟಾತ್ಮಪಕ್ಷತೇ ಧರ್ಮಾನ್ ಮನುಃ ಸ್ವಾಯಂ ಭುವಃ ಸ್ವಯಂ । ಎಂದು ಮನ್ವಾದಿಸ್ವತಿಗಳಿಗೂ ಪಂಚರಾತ್ರ ಮೂಲಕತ್ವವನ್ನು (೧೧) ವೇದೈಶ್ವತುರ್ಭಿಃ ಸಮ್ವಿತಂ ಕೃತಂ ಮೇಠೌ ಮಹಾಗೌಠೌ । ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪುಣ್ಯದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿತತ್ವವನ್ನು ಶಿಷ್ಯನ ಪರಿಗೃಹೀತತ್ವವನ್ನೂ ವಿಪ್ರಲಂಭಾದೈಭಾವವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು. ವಸ್ತುತಸ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವಾಭಿಮಾನಶೇಷ್ಯ ನಾಮ್ನಾ ಸಂಕರ್ಷಣಾಶ್ಚ ಚ । ವಾಮದೇವಾದ್ವಜಃ ಪೂರ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನ್ಯಾರ್ಥಪರವು. ವಿವಂಚಿ, ಆವಾಪ ಸೃಷ್ಟಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಆವಾಪ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಉಪಾಸನಗಾಗಿಯೂ, ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಮತ್ಸಾದಿ ಹತ್ತು (೧) ಕೇಶವಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು, (೧೨) (೨೪) ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯೂಹರೂಪದಿಂದಲೆಂಬಂತೆ ನಾಲ್ಕು

(೪) ವ್ಯೂಹರೂಪದಿಂದ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು. ಏವಂಚ, ಶಾಕ್ತಪಕ್ಷೇ ಪಕ್ಷ ಪಾತಾತ್ ವಿದ್ಯೆಪಾದ್ಯಷ್ಟದೇ ಮತೇ | ಮಹಾಸುರೈಃ ಪಂಚರಾತ್ರ ನಿರಾಸ ಇಹ ಕಲ್ಪಿತಃ ||

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಪ್ರಥಮ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಜೀವೋತ್ತಮ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪಂಚರಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮೂರನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಕರ್ಷಣಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಚ ಆದಿ ಚ ಎನ್ನುವ ವಿಗ್ರಹದಿಂದ, ವಿಜ್ಞಾನಾದಿ ಭಾವೇ, ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಜೀವಾದಿಗಳು ಅಧಿಷ್ಠಾನರಾದುದರಿಂದ ಸಂಕರ್ಷಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಕೂಡುತ್ತವೆ. ಅಂತೂ ಜೀವೋತ್ತಮ್ಯಾದಿಗಳು ಅಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಂಚರಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವೋತ್ತಮಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಸ ಹೃನಾದಿರನಂತತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧಾಂತಿತವಾಗಿದೆ, ಎಂದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುವರು. ಆದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪರಮತನಿರಾಸಕವಾದ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು ಅಸಂಗತವು. ಜೀವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಭಲೋತ್ತರದಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷೋಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡಲಾರದು. ವಿಜ್ಞಾನಾದಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದ್ದು ಕ್ಷಿಪ್ತವೂ ಆಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೊಡುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಪುರುಷಾನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಿಮಾತ್ರದಿಂದ ಅಪತ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೃಷ್ಟವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಕೇವಲ ಶಕ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ವಿಶ್ವಹೇತುತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಶಿವಾನುಗೃಹೀತವಾದ ಶಕ್ತಿಯು ಜಗಜ್ಜನನಿಯು ಎನ್ನುವ ಮಧ್ಯಮವಾಮರ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಶಿವನಿಗೆ ಸೃಷ್ಟ್ಯವಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನಾದಿಸಾಧನಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಗ್ರಾಹಕತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಜ್ಞಾನಾದಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಶಿವನಿಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅಣುವಾಮರ ಮತದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಶಿವನಿಂದಲೇ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವಾಗ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಗೀಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವು. ಹೀಗೆ ಮತ ತ್ರಯವೂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ.೧.೨ ||

ಉತ್ತಮ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಯಷ್ಟದ್ವೈಪಾಯನಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ

ಶ್ರೀಮದಾನಂದಕೀರ್ತಕಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ(ಪಾದ) ವಿರಚಿತೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಶ್ಚ(ಯೇ)

ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ || ೨-೨ ||

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. || ೨-೨ ||

॥ ಓಂ ಆಕಾಶೋತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ
ಸಮನ್ವಯಗೋಚರಾಯನಮಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯ ೨ನೇ ಪಾದ

ಶ್ರುತಿಪಾದಃ

ಓಂ ಜಯತಿ ಶ್ರೀರಮಾಕಾಂತಃ ಜಯತಿ ಶ್ರೀಶ್ಚ ತತ್ತಿಯಾ ।

ಶ್ರೀಶ್ರೀಶಭಕ್ತೋ ಜಯತಿ ಮಧ್ಯೋ ವಿಧ್ವಂಸಾದ್ಧ್ವಜಃ ॥

೧. ವಿಯದಧಿಕರಣವು

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಜೀವಪರಮಾತ್ಮಾಧಿಭೂತಾಧಿದೈವೇಷು ಶ್ರುತೀನಾಂ ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧ-
ಮಪಾಕರೋತ್ಯನೇನ ಪಾದೇನ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಜೀವ, ಪರಮಾತ್ಮ, ಅಧಿಭೂತ, (ಸಕಾರಣ ಕಾರ್ಯಭೂತ) ಅಧಿದೈವ
(ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆ) ವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಈ
ಪಾದದಲ್ಲಿ (ಸೂತ್ರಕಾರರು) ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಯದೃಪಿ ಜ್ಞೋತ, ಏವ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿಕೊಂಡು ಪಾದ
ಮುಗಿಯುವತನಕ ಜೀವವಿಚಾರವು, ಅಸಂಭವವು, ನಾತ್ಯಾತುತೇಃ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ
ಪರಮಾತ್ಮವಿಚಾರವು, ಒಂದನೇ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿಕೊಂಡು ಒಂದೊಂದೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
ಅಧಿಭೂತಾದಿ ವಿಚಾರವು, ತಥಾಚ ಅಧಿಭೂತ ಅಧಿದೈವ ಪರಮಾತ್ಮ ಜೀವೇಷು ಎಂದು
ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು ಆದರೂ ಜೀವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹುವಿಚಾರವದ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕ್ರಮವನ್ನು
ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಜೀವ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಒಂದನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ
ಉತ್ಪತ್ತಿವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶ ಸಂಘಾತಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ
ಆನಾದಿವರ್ಗ ಅಯಮಾಕಾಶಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಬಹುಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅನುಭವ ಯುಕ್ತಿ
ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಆಕಾಶವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ ಆದಕಾರದಿಂದಲೂ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ
ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅನುಭವವೂ ಇಲ್ಲ ಆಕಾಶಃ ಸೋತ್ಪತ್ತಿಮಾನ್ ವಿಭುತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ
ಯುಕ್ತಿಯೂ ಇದೆ. ಆದಕಾರಣ ಆಕಾಶೋತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ, ಎಂದು ಸ್ವರ್ವದಕ್ಷಬಂಧರ
ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ವಿಯದಶ್ರುತೇಃ ಓಂ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ನ ವಿಯದನುತ್ಪತ್ತಿಮತ್ | ತಥಾಽಶ್ರುತೇಃ || ೧ ||

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆಕಾಶವು ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೇ. ಹಾಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಸ್ತಿ ತು ಓಂ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸ್ತೇವ ಚೋತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಃ | ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ (ತೈ.ಉ.೨.೧.) | ಇತ್ಯಾದಿ

|| ೨ ||

|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆತ್ಮನ ದೆಶೆಯಿಂದ ಆಕಾಶವು ಹುಟ್ಟಿತು ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಆಕಾಶೋತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ (ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ) ಇದ್ದೇ ಇದೆ. (ಆದಿಪದದಿಂದ). (೧) ಏತಸ್ಯಾಚ್ಚಾಯತೇ, (೨) ಖಂ ವಾಯುಃ (೩) ನಾಭ್ಯಾ ಅಸೀದಂತರಿಕ್ಷಂ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಅನಾದಿವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿತ್ಯತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಗೌಣ್ಯಸಂಭವಾತ್ ಓಂ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಅನಾದಿವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ ಶೂನ್ಯೋಽಲೌಕಿಕಃ | ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಗೌಣೀ |

ಅನ್ಯಥೋತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯಾಸಂಭವಾತ್

|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಆಕಾಶವು ಅನಾದಿಯಾಗಿದೆ. ಸೂಕ್ಷ್ಮವು (ಗಮನಾಗಮನಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗದೆ ಇರುವುದು) ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಅಗೋಚರವು. ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣಾನಾದಿತ್ವಪರವು. ಮುಖ್ಯಾನಾದಿತ್ವಪರತ್ವದ್ದರೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಬಹುಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಆಕಾಶಪದದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶ ಭೂತಾಕಾಶಾಭಿಮಾನಿ ಗಣಪತಿ. ಅವಕಾಶ, (ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ) ತದಭಿಮಾನಿ ಚಿತ್ಕೃತಿ ಹೀಗೆ ನಾಲ್ವರು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರಲ್ಲಿ ಭೂತಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪತ ವಿವ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು. ಭೂತಾಭಿಮಾನಿ ಗಣಪತಿಗೂ ಶರೀರೋತ್ಪತ್ತಿದ್ವಾರಾ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು. ಅವಕಾಶಕ್ಕೆ ಮೂರ್ತಪದಾರ್ಥಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು. ಅವಕಾಶಾಭಿಮಾನಿನಿ ಯಾದ ರಮಾದೇವಿಗೆ ಸಸ್ಯವಾದಿರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು. ಹೀಗೆ ಸರ್ವವಿಷಯಕವಾದುದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯೇ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು. ಅನಾದಿಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಸರ್ವವಿಷಯಕವಲ್ಲ.

ಹೇಗೆಂದರೆ—ಗಣಪತಿ, ಅಮೃತಕಾಶ, ರಮಾ, ಇವರಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅನಾದಿತ್ವವಿದ್ದರೂ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿತ್ವವು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಅನಾದಿತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣಾರ್ಥಕವೇ. (೨) ಅಥವಾ ಅಮೃತಕಾಶ ಚಿತ್ತತ್ವತಿ. ಭೂತಾಭಿಮಾನಿ ಇವರಿಗೆ ಪರಾಧೀನ ವಿರೇಷ ಲಾಭಾಭಾವರೂಪವಾದ ಮುಖ್ಯಾನಾದಿತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಾದಿತ್ವಶ್ರುತಿಯು ತತ್ತ್ವರೂಪಾನಾದಿತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕವು. ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅನಾದಿತ್ವವೂ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪಕ್ಕೆ ಅನಾದಿತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವು. || ೩. ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮೇಯವು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನುಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶಬ್ದಾಚ್ಚ ಓಂ || ೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಥ ಹ ವಾವ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಆಕಾಶಾನಾದಿತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣಾನಾದಿತ್ವ ಪರವು.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಥ ಹ ವಾವ ನಿತ್ಯಾನಿ ಪುರುಷಃ ಪ್ರಕೃತಿರಾತ್ಮಾ ಕಾಲಃ | ಇತಿ || ಅಥ ಯಾನ್ಯನಿತ್ಯಾನಿ ಪ್ರಾಣಃ ಶ್ರದ್ಧಾ ಭೂತಾನಿ ಭೌತಿಕಾನಿ | ಇತಿ || ಯಾನಿ ಹ ವಾ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಂತಿ ತಾನ್ಯನಿತ್ಯಾನಿ | ಯಾನಿ ಹ ವಾ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಮಂತಿ ತಾನಿ ನಿತ್ಯಾನಿ | ನ ಹೈತಾನಿ ಕದಾಚನೋತ್ಪದ್ಯಂತೇ ನ ವಿಲೀಯಂತೇ ಪುರುಷಃ ಪ್ರಕೃತಿರಾತ್ಮಾ ಕಾಲಃ | ಇತಿ || ಅಥೈತಾನ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮಂತಿ ಚಾನುತ್ಪತ್ತಿಮಂತಿ ಚ ಪ್ರಾಣಃ ಶ್ರದ್ಧಾಽಕಾಶಃ | ಇತಿ ಭಾಗಶೋ ಹ್ಯುತ್ಪದ್ಯಂತೇ | ಇತಿ ಭಾಲ್ಪದೇಯಪುತ್ರೇಶ್ಚ || ೪ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಮೇಯಾಂತರವು ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಜೀವಚೈತನ್ಯವೂ (ತದಭಿಮಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮನು) ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣತ್ರಯಾತ್ಮಕ ಜಡರೂಪವಾದ ಪ್ರಧಾನ ಸ್ವರೂಪವೂ ತದಭಿಮಾನಿ ಶ್ರೀ, ಭೂ, ದುರ್ಗಾದೇವಿಯರು, ಪರಮಾತ್ಮನೂ, ಕಾಲಪ್ರವಾಹವೂ ತದಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಚಿತ್ತಕ್ಷತಿಯೂ (ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ) ಕೂಡ ನಿತ್ಯಭೂತರು. ಮುಖ್ಯವಾಯುವೂ, ಭಾರತಿಯೂ ಆಕಾಶಾದಿಗಳೂ ಘಟಪಟಾದಿಗಳೂ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅನಿತ್ಯಗಳು. (ಈ ಎರಡು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ಯಾವುಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳೋ, ಅವುಗಳು ಅನಿತ್ಯಗಳೇ. ಯಾವುವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದವುಗಳೋ ಅವುಗಳು ನಿತ್ಯಗಳೇ. (ನಿತ್ಯತ್ವವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಮತ್ತರೂಪವಾದ ಅನಾದಿತ್ವ ಹೇತುವನ್ನು ನಿತ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಜೀವಚೈತನ್ಯವು ಪ್ರಧಾನಸ್ವರೂಪವೂ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕಾಲಪ್ರವಾಹವೂ ಇವುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಹುಟ್ಟುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ (ಹೀಗೆ ಅನಿತ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳು. ಆದುದರಿಂದ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಕ್ರೋಡೀಕರಿಸಿ ಹೇಳಿದರು (ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾದಕ್ಕೂ ಅನಿತ್ಯತ್ವವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಪ್ರಾಣನು, ಭಾರತೀ,

ಆಕಾರವು ಇವುಗಳು ಉತ್ತತ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳು. ಮತ್ತು ಅನುತ್ತ್ತತ್ತಿಯೂ ಉಳ್ಳವುಗಳು. (ಆದಕಾರಣ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಗಳು) ಒಹುಭಾಗಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ. (ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಪ್ರಾಣ ಭಾರತಿಯರು, ದೇಹ, ಇಂದ್ರಿಯಾದಿ ಒಹುಭಾಗಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವರೂಪಭಾಗದಿಂದಲೂ ಮನೋವೃತ್ತಿ ಜ್ಞಾನಭಾಗದಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ (೨) ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷ ಲಾಭ ರೂಪವಾದ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಈ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಭೂತ, ತದಭಿಮಾನಿ ಗಣಪತಿ, ಆವ್ಯಾಕೃತಾಕಾರ, ರಮಾ, ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ರೂಪವಾದ ಆಕಾರವು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಭೂತಾಕಾರವು ಭೂತಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದಲೂ, ಆವ್ಯಾಕೃತಾಕಾರವು ಅವಕಾಶಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ, ತದಭಿಮಾನಿ ಗಣಪತಿ ರಮಾ ಇವರು ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ || ೪ ||

ಒಳಿಕೆ || ಅನಾದಿತ್ವಪ್ರತಿಯು ಗೌಣಾನಾದಿತ್ವಪರವಾಗಿದ್ದರೆ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನಾದಿತ್ವವು ಗೌಣವು. ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಮುಖ್ಯತೆ; ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅನಾದಿತ್ವಪ್ರತಿಯು ಗೌಣವಲ್ಲ ನ ಜಾಯತೇ ಮ್ರಿಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನುತ್ತ್ತತ್ತಿಮಚ್ಚೈಬ್ಧಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವು ಕಂಡದೆ ಎನ್ನುವ ಅರಂಕಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಒಂ ಸ್ಯಾಚೈಕಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವತ್ ಒಂ || ೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಒಂದೇ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅನುತ್ತ್ತತ್ತಿಯೂ ಉತ್ತತ್ತಿಯೂ ಕೂಡುವುದು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಂತೆ. (ಅಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ, ಅದರಂತೆಯೇ.)

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ಯಾದೇವೈಕಸ್ಯೋತ್ತತ್ತಿಮತ್ವಮನುತ್ತ್ತತ್ತಿಮತ್ವಂ ಚ ಗೌಣಮುಖ್ಯತ್ವಾಪೇಕ್ಷಯಾ | ಯಥಾ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಃ | ಅಥ ಕಸ್ಮಾದುಚೈತೇ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ | ಬೃಹತಿ ಬೃಂಹಯತಿ ಚ (ಅಥರ್ವ ಠಿರಃ) | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಪರೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಮುಖ್ಯೋಽಪಿ ಗೌಣತ್ವೇನ ವಿರಿಂಚಾದಿಷ್ಟಪಿ ವರ್ತತೇ | ಅತ ವಿವಾಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ಚ ತೇಷಾಂ | ವಿವಮನ್ಯತ್ಯಾ (ಮತ್ರಾ) ಪೃನುತ್ತ್ತತ್ತಿಮಚ್ಚೈಬ್ಧಃ || ೫ || || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಒಂದೇ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅನುತ್ತ್ತತ್ತಿಮತ್ವವೂ, ಉತ್ತತ್ತಿಮತ್ವವೂ ಕೂಡಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಒಬ್ಬ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮುಖ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ ವಿರಿಂಚಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ, ಅನುತ್ತ್ತತ್ತಿಮಚ್ಚೈಬ್ಧವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾದಾಗ್ಯೂ ಅನ್ಯತ್ರ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. (ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಹೇಗೆ ಮುಖ್ಯವು ಎಂದರೆ) ವಿಷ್ಣುವು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಯಾವುದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ, ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ತಾನು ಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇತರರನ್ನೂ ಕೂಡ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪೂರ್ಣರನ್ನಾಗಿ

ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದರಿಂದ. (ವಿರಿಂಚಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೌಣತ್ವವು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ) ಬ್ರಹ್ಮರಬ್ಬಕ್ಕೆ ವಿರಿಂಚಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಮುಖ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಆ ವಿರಿಂಚಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಪೂರ್ಣತ್ವವು. (ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಪೂರ್ಣತ್ವವು ಬಾರದೆ ಹೋಗುವುದು. || ೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಮುಖ್ಯತ್ವ, ಆಮುಖ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ, ಪ್ರಕೃತ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಮುಚ್ಚಬ್ಬಕ್ಕೆ ಆಮುಖ್ಯತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಏನು ಕಾರಣವು? ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿರವ್ಯತಿರೇಕಾಚ್ಛೇದೈಭ್ಯಃ ಓಂ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮಕೋಽನ್ಯಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವೇ (೧) ಸ ಇದಸರ್ವಮಸ್ತದತ (ತೈ.೨.೬.)| ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿ | ಆಕಾಶಸ್ಯಾಪಿ ಸರ್ವಸ್ಯಾದವ್ಯತಿರೇಕಾತ್ | (೨) ಆತ್ಮಾವಾ ಇದಮೇಕ ವಿವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್ (ಐ.ಆ.೧.೧.)| (೩) ಸದೇವ ಸೋಮೈದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ | ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತ್ತೀಯಂ (ಫಾ.೬.೨.೧.)| (೪) ಇದಂ ವಾ ಅಗ್ರೇ ನೈವ ಕಿಂಚ ನಾಸೀತ್ (ತೈ.ಆ.೨.೨.೯.)| ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಭ್ಯಃ || ೬ || || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇತರವಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, (ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಆಕಾಶ ಎರಡಕ್ಕೂ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಮುಚ್ಚಬ್ಬದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ) (೧) ಬ್ರಹ್ಮನು ಈ ಸರ್ವ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ಹಾನಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆಕಾಶವೂ ಸರ್ವವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಬೇರೆಯಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ.) (೨) ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದನು. (ಬೇರೆ ಯಾವುದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ) (೩) ಎಲೋ ಶ್ವೇತಕೇತುವೇ! ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದುದರಿಂದ ಸಚ್ಚಬ್ಬ ವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದನು. ಏಕಮೇವಃ (ತನ್ನ ಅವಯವ, ಗುಣ, ಕ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಂದ) ಅಭಿಸ್ತನು. ಸಮಾನವಾದ ಎರಡನೇ ವಸ್ತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವವನು. (೪) ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ ಶ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಭೇದಾಭೇದನಿವೃತ್ತಾರ್ಥಮೇವಚ್ಛೇದಃಪಧಾರಕಃ | ಸಮಾಧಿ ಕನಿವೃತ್ತಾರ್ಥಮದ್ವಿತ್ತೀಯಪದಂ ತಥಾ || ಎಂದು. (೨) ಸರ್ವಸಂಹಾರಕಂ ವಿಪ್ಲಂ ದೇವೀಂ ಜೀವಾಂಸ್ತದ್ವದ ಚ | ಕಾಲಂ ತ್ರಿಗುಣಾಮ್ಯಂ ಚ ಕರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರಾಣಮಿಂದ್ರಿಯಂ || ಸಂಸ್ಕಾರಂ ಚೈವ ವೇದಾಂಶ್ಚ ನರ್ತಕೇ ಕಿಂಚಿಲ್ಲಯೇ ತ್ವಸೂತ್ || ೬ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಯಾವದ್ವಿಕಾರಂ ತು ವಿಭಾಗೋ ಲೋಕವತ್ ಓಂ || ೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ವಿಕಾರ (ಉತ್ಪತ್ತಿ) ಇದ್ದರೇನೇ ಅಲ್ಪರಕ್ತಿಯು. (ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾದರೆ ಅಲ್ಪರಕ್ತ ಇಲ್ಲ) ಲೋಕಸದ್ವಾದ ಫಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಭಕ್ತತ್ವಾಚ್ಚ ವಿಕಾರಿತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ | ವಿಕಾರಿಣಿ ಏವ ಹಿ ವಿಭಕ್ತಾ ಲೋಕೇ ದೃಶ್ಯಂತೇ

ಭಾಷಾರ್ಥ || (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವಿಭಕ್ತ (ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು)ವಾದುದರಿಂದಲೂ (ಆಕಾಶಕ್ಕೆ) ಉತ್ತತ್ತಿಮತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಉತ್ತತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪದಾರ್ಥಗಳೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಗಳಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (ಉತ್ತತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ವಿಭಕ್ತಗಳಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.) (ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಾದರೂ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯದ್ದುದರಿಂದ ಉತ್ತತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವು.) || ೧೧ ||

ಓಶಿ || ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವತಿಸಮ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಏಕೋಽವಿಭಕ್ತಃ ಪರಮಃ ಪುರುಷೋ ವಿಷ್ಣುರುಚ್ಯತೇ | ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪುರುಷಃ ಕಾಲಃ ತ್ರಯ ಏತೇ ವಿಭಾಗತಃ | ಚತುರ್ಥಸ್ತು ಮಹಾನೋಕ್ತಃ ಪಂಚಮಾಽಹಂಕೃತಿರ್ಮತಾ | ತದ್ವಿಭಾಗೇನ ಜಾಯಂತೇ ಆಕಾಶಾದಾಃ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ | ಯೋ ವಿಭಾಗೀ ವಿಕಾರಃ ಸ ಸೋಽವಿಕಾರಃ ಪರೋ ಹರಿಃ | ಅವಿಭಾಗಾತ್ತರಾನಂದೋ ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಗುಣಾತ್ಮಕಃ | ವಿಭಾಗೋ ಹ್ಯಲ್ಪಶಕ್ತಿಃ | ಸ್ಯಾನ್ನ ತದಸ್ತಿ ಜನಾರ್ದನೇ (ನ ಹಿ ತತ್ತರಮಾತ್ಮನಃ) ಇತಿ ಚ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾಯಾಂ || ೭ || ಅಧಿ. ೧ || ೯ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ, ಪುರುಷಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ, ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ಅವಿಭಕ್ತನೆಂದು (ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದು) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯು, ಪುರುಷ, ಕಾಲಪ್ರವಾಹ ಈ ಮೂರು ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ನಾಲ್ಕನೇದ್ದಾದ ಮಹತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿಯೂ ಕೂಡ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೆ. ಐದನೇದ್ದಾದ ಅಹಂಕಾರಶತ್ವಾಭಿಮಾನಿಯೂ ಕೂಡ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಮ್ಮತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆ ವಿಭಕ್ತರೂಪ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆಕಾಶಾತ್ ವಾಯುಃ, ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. (ವಿಭಕ್ತವಿದ್ದರೂ ಉತ್ತತ್ತಿಮತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವು ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೋ ಅದು ಉತ್ತತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು (ಎಂದು ನಿಯಮವು.) ಆ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಾದರೂ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತತ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನೆಂದು ಸಿದ್ಧನಾಗುವನು. ಪೂರ್ಣಾನಂದನು, ಅನಾದಿನಿತ್ಯನು, ನಿತ್ಯಗುಣಸ್ವರೂಪನು. (ದ್ರವ್ಯಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗವು ನಿಯತವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅವಿಭಾಗವು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ) ವಿಭಾಗವೆಂದರೆ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯು. ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಮತ್ವವು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೭ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮತಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು, ತತ್ತೇಜೋಽಪೃಚತ ಎಂದು ಭಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಥಮತಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು, ತಥಾಚಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು, ಹೀಗೆ ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಭುವಾದ

ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆಕಾಶವರ್ವಗತಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯ; ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಭೂತಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಅಧುನಾ ಅವಕಾಶೋ ಜಾತಃ ಎನ್ನುವುದರಂತೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕವು. ಮತ್ತು ಆನಂದಮಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೌಣತ್ವವು ಆನಂದದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯತ್ವವು ಇದ್ದಂತೆಯೇ. ಒಂದೇ ಸಂಭೂತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಗೌಣತ್ವವು, ವಾಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಮುಖ್ಯತ್ವವು, ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ೧, ೨, ೪, ೫ನೇ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಏಕದೇಶಿ ಮತವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆಕಾಶವು ಬ್ರಹ್ಮಕಾರ್ಯವಾಗದೆ ಹೋದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಭೇದವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಒಂದರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವವಿಜ್ಞಾನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಹಾನಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಆಕಾಶಃ ವಿಶಾಲಃ ಕಾರ್ಯಂ ವಿಭಕ್ತತ್ವಾತ್ ಭಿನ್ನತ್ವಾತ್ ಘಟವತ್ ಎಂದು ೬, ೭ನೇ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವರು, ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಅದರಲ್ಲಿ ವಿರೋಧದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಎನ್ನುವುದೇ ಅಯುಕ್ತವು. ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಅನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಉತ್ಪತ್ತಿನುಕ್ತಿಯು ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಉತ್ಪತ್ತ್ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ. ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಜನ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ, ಹೀಗೆ ವಿರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮಂತಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಆರೋಚಿತ ಜನ್ಮಾದಿಗಳು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯಗಳಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅನಾದಿವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ, ಆಕಾಶವರ್ವಗತಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಃ, ಸ ಯಥಾ ನಂತೋಽಯಮಾಕಾಶಃ, ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ ಎಂದು ಅನಾದಿತ್ವ ಸಾದಿತ್ಯ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಕೂಡುವಾಗ ಅಸ್ಪಷ್ಟ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಆದ್ಯಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತೇಕದೇಶಿ ಮತವನ್ನು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ೨ನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿರೋಧ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪುನಃ ತೃತೀಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಏಕದೇಶಿ ಮತವನ್ನು ವಿಕೃಷ್ಟ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವಾಗ ಏಕ ವಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವ ವಿಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಒಂದನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದೆ ಎಂದು ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಪುನಃ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅಮುಖ್ಯವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಏಕವಿಜ್ಞಾನೇನ ಸರ್ವವಿಜ್ಞಾನಾದಿಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಎಂದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಜೀವ, ಪ್ರಕೃತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಂತೆಯೇ

ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ಒಂದರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವವಿಜ್ಞಾನವು ಉಪಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಸಮಗಳೇ ಆಗಿವೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ತತ್ತಿ ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ಅನುಭವವಿದೆ. ವಿಯತ್ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಮತ್ ವಿಭುತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯು. ಅನಾದಿವಾ ಆಯಮಾಕಾಶಃ ಎಂದು ಅನಾದಿತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ ಎಂದು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ತತ್ತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ. ಆದಕಾರಣ, ಅನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಗೆ ಭಾಗಶಃ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದರೆ, ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಉತ್ತತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದರೆ, ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಉತ್ತತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆಕಾಶವು ಉತ್ತತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೇ. ಅನಾದಿತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ವಿಯಚ್ಛಿಬ್ಧದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂತಾಕಾಶ, ಆವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ, ತದಭಿಮಾನಿಗಳಿಗೆ ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತರೂಪವಾದ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಉತ್ತತ್ತಿಶ್ರುತಿಗಳು ಸರ್ವವಿಷಯಕಗಳಾದುದರಿಂದ ಬಹುವಿಷಯಕಗಳಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಯತ್ ಉತ್ಪತ್ತಿಮತ್ ಅಲ್ಪಶಕ್ತತ್ವಾತ್ ಘಟವತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನಸಾಹಾಯ್ಯವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲಗಳಾಗಿವೆ. ಅನಾದಿತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದರೂ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೇಗೂ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಭಾಕೃತ್ವವು ನ್ಯಾಯವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಃ ಶ್ರದ್ಧಾ ಆಕಾಶಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ ಒಂದು ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ಮಚ್ಛಿಬ್ಧಕ್ಕೆ ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿರೋಧದಿಂದಲೂ ಇದಮೇಕ ವಿವಾಗ್ಯ ಆಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಉತ್ತತ್ತಿಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧಬಾಹುಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಮುಖ್ಯತ್ವಾಮುಖ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಹೀಗೆಯೇ, ಪ್ರಕೃತಿ, ಜೀವ, ಚೈತನ್ಯ, ಕಾಲ, ವೇದ, ಮಹತ್ತ್ವ, ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವ, ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿ ಗಳಿಗೂ ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತರೂಪವಾದ ಉತ್ತತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. || ಅಧಿ. ೧ ||

ವಿಯದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ಮಾತರಿಶ್ವಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ವಾಯುದೇವರ ಉತ್ತತ್ತಿವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಥ ಹ ನಿತ್ಯಾಶ್ಚಾನಿತ್ಯಾಶ್ಚ ತೇಜೋಽಬನ್ಯಾನ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ । ತಾನ್ಯನಿತ್ಯಾನಿ ವಾಯುರ್ವಾವ ನಿತ್ಯೋ ವಾಯುನಾ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ನೇನೀಯಂತೇ

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಕರಣಾಂತರವು ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅನಾದಿಪದಾರ್ಥಗಳೂ, ಸಾದಿಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ತೇಜಸ್ಸು, ಜಲ, ಪೃಥಿವಿಗಳೂ, ಭೂತಾಕಾಶವೂ, ಅವುಗಳು ಅನಿತ್ಯಗಳು. ನಿತ್ಯನಾದವನು ವಾಯುವೇ. ವಾಯುವಿನಿಂದಲೇ ವಾಯುಭಿನ್ನ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ, ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಥ ಹ ಚೇತನಾತ್ಮಾಚೇತನಾಶ್ಚ ತೇಜೋಽಬಿನ್ನಾನ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ | ತಾನ್ಯಚೇತನಾನಿ ವಾಯುರ್ವಾಚ ಚೇತನೋ ವಾಯುನಾ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ವಿಜ್ಞಾಯಂತೇ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಚೇತನಗಳೂ, ಅಚೇತನಗಳೂ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ತೇಜಸ್ಸು, ಜಲ, ಪೃಥಿವೀ, ಭೂತಾಕಾಶ, ಇವುಗಳು ಅಚೇತನಗಳು. ವಾಯುವೇ ಚೇತನನು. ವಾಯುವಿನಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಪಂಚಭೂತಗಳೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಭಾಷ್ಯ || *(೧)ಕುವಿದಂಗ ನಮಸಾ ಯೇ ವೃಧಾಸಃ ಪುರಾ ದೇವಾ ಅನವದ್ಯಾಸ ಆಸನ್ | ತೇ ವಾಯವೇ ಮನವೇ ಬಾಧಿತಾಯಾಽವಾಸಯನ್ನುಷಸಂ ಸೂರ್ಯೋಣ | (ಋ.೭.೯೦.೧) || (೨) ಸಾ ವಾ ವಿಜಾ ದೇವತಾಽನಾದಿಯೋಽಯಂ ಪವತೇ | ಇತಿ || (೩) ಯಸ್ಯ (ಸ್ಯಾ) ನಾದಿರ್ನ ಮದ್ಯಂ ನಾಂತೋ ನೋದಯೋ ನ ನಿಮ್ಲೋಚಃ | ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯೋ ವಾಯೋರನುತ್ಪತ್ತಿಃ | ಇತಿ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೨) ಯಾವನು ಕಲ್ಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾನೋ, ಇವನೇ ಬ್ರಹ್ಮನು. ಆ ಈ ದೇವತೆಯು ಅನಾದಿಯು. (೩) ಯಾರಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೋ, ಮಧ್ಯಮವಯಸ್ಸು ಇಲ್ಲವೋ, ನಾಶವು ಇಲ್ಲವೋ, ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ತಿರೋಭಾವಗಳಿಲ್ಲವೋ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಾಯುವಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೨) ತಾಸಾಂ ವಾಯುರ್ವತ್ಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಾಯುವಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ತೋರಿದರೂ, ಸಾ ವಾ ವಿಜಾ ದೇವತಾ ಅನಾದಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಾಯುವಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯೇ. (೨) ಆಕಾಶಾನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಗೌಣಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ, ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತೇಜೋ ಜಲ ಪೃಥಿವೀ ಆಕಾಶಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಾಯುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನಿತ್ಯತ್ವೋಕ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. (೩) ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಅಚೇತನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ, ವಾಯುವಿಗೆ ಚೇತನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಸರ್ವಭೂತಗಳ ವಿಜ್ಞಾನವಿದ್ದುದರಿಂದ ಚೇತನತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (೪) ಮತ್ತು ಕುವಿದಂಗ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿಗೆ ಸರ್ವದೇವತೋಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇದು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದ್ದರೆ ಕೂಡಲಾರದು. ಯಸ್ಯಾನಾದಿಃ

ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಉದಯಾಸ್ತಮಯಾಭಾವವೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಉದಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಸರ್ವಥಾ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ, ಬಹುಶ್ರುತಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಾಯುವಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅತೋ ಬ್ರವೀತಿ || ೪ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಏತೇನ ಮಾತರಿತ್ವಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ಓಂ || ೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗದಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ಸಂಭವಶಬ್ದಾದಿ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಯುವೂ ಕೂಡ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದು ತತ್ವತಃ ನಿಶ್ಚಿತನಾದನು.

ಭಾಷ್ಯ || ಏತೇನ ಮುಖ್ಯಾಮುಖ್ಯಾನುತ್ಪತ್ತಿ ವಚನೇನ ವಿಭಕ್ತತ್ವಾಚ್ಚ ವಾಯ್ವನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿರಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ || ೫ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಅಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಇದೆ. ಉತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಗಳು ಬಹಳ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅನಾದಿತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕವು. ಇದಮೊದಲಾದ ಯುಕ್ತಿ ಸಮುದಾಯದ ದಶೆಯಿಂದ, (೨) ವಾಯುವಿಗೆ ಮುಖ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಅಮುಖ್ಯತಃ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಭಿರಾಹ ವಚನದಿಂದ, ಮತ್ತು ಅನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವು, ಅನ್ಯತ್ರ ಅಮುಖ್ಯವು ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದಲೂ, ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯದ್ದರಿಂದಲೂ, ವಾಯುವಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ವಿಷಯಕವಾಗಿಯೂ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕವಾಗಿಯೂ, ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶ್ರುತಿವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದಲೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ವಾಯುವಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾದರೆ ಉತ್ಪತ್ತನುತ್ಪತ್ತಿಗಳುಳ್ಳ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷಣ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯೂ, ಮುಖ್ಯಚೇತನತ್ವಾದಿಯುಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನಿತ್ಯಃ ಪರಮನಿತ್ಯಶ್ಚ ತಥಾಽನಿತ್ಯಃ ಪರಸ್ತಥಾ | ಚತುರ್ದೈತಜ್ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಪರಾನಿತ್ಯಂ ತು ಪಾರ್ಥಿವಂ || ಅನಿತ್ಯಾನಿ ತು ಭೂತಾನಿ ನಿತ್ಯೋ ವಾಯುರುದಾಹೃತಃ | ಪರಸ್ತು ನಿತ್ಯಃ ಪುರುಷಃ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಕಾಲ ಏವ ಚ || ೬ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಪ್ರಮಿತವಾದ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತೂ ನಿತ್ಯವು. ಪರಮನಿತ್ಯವು, ಅನಿತ್ಯವು, ಪರಾನಿತ್ಯವು, ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪರಾನಿತ್ಯವಾದರೂ, ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಭೂತ ಕಾರ್ಯವು, ಸಂಸೃಷ್ಟವಾದ ಅಂಶಾದಿಗಳು. ಅನಿತ್ಯಗಳಾದರೂ, ಅಸಂಸೃಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ

ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಮತ್ತು ತದಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ವಿನಾಯಕಾದಿಗಳು. ನಿತ್ಯವಾದರೂ ಮುಖ್ಯವಾಯುವು ಎಂದು (ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ.) (ಸ್ವರೂಪಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪ್ರತಿಭೆಗೂ, ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯನು.) ಪರಮನಿತ್ಯವು (ಶರೀರತೋಽಪಿ ನಿತ್ಯವಾದುದು.) ಪುರುಷಃ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಕಾಲಃ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದ ಶ್ರೀ, ಭೂ, ದುರ್ಗಾತ್ಮಿಕ ಚಿತ್ತತ್ವತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಜಗತ್ತು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗುವುದಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು, ಎಂದರೆ ಇವುಗಳಿಂದಲೂ ಅತಿಶಯಿತ ನಿತ್ಯತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿತಚ್ಚತುಷ್ಪಯಂ ವಿಷ್ಣುಃ ಸ್ವಯಂ ನಿತ್ಯಃ ಪರಾತ್ಪರಃ | ಪ್ರತಿವ್ಯೂಹ್ಯ ವ್ಯೂಹ್ಯ ಚಾ ಸಾವತೀತ್ಯ ಚ ಜನಾರ್ದನಃ || ಧಾರಯತ್ಕನಿಶಂ ದೇವೋ ನಿತ್ಯಾನಂದೈ ಕಲಕ್ಷಣಃ | ಇತಿ ಕೌರ್ಮೇ || ೮ || ಅಧಿ. ೨ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿಷ್ಣುವಾದರೂ ಪರನಿತ್ಯವಾದ ಶ್ರೀತತ್ವದಿಂದಲೂ ಪರಮನಿತ್ಯನು, ಅಥವಾ ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು, ನಿತ್ಯಾನಂದವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು, ದ್ಯೋತನಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು, ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು, ಇಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಿತ್ಯಾದಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅನಿತ್ಯಾದಿ ಭೇದದಿಂದ ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ಅಥವಾ ರಾಶೀಕರಿಸಿ ತನ್ನನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿಯಾಮಕತ್ವೇನ ಪ್ರತಿವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ತನ್ನ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತರಾದ ಜೀವರನ್ನು ಕುರಿತು ತನ್ನ ರೂಪವನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ಜೀವರಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಇದ್ದು ಅವರನ್ನು ತನ್ನ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಜೀವರಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮೋತ್ತಮನಾಗಿ ಜೀವರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೇನೇ ಸದಾ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿಯೇ ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತೂ ಪೋಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ಪರಾತ್ಪರನಿತ್ಯನು. ಹೀಗೆ ಕೌರ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಪರಾತ್ಪರ ನಿತ್ಯತ್ವವೆಂದರೆ ಸರ್ವಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು. (೨) ಪರನಿತ್ಯತ್ವವೆಂದರೆ ನಿರ್ವಿಕಾರವಾಗಿ ಆದ್ಯಂತತೂನತ್ವವು. ಅದು ಜೀವಚೈತನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. (೩) ಅನಿತ್ಯತ್ವವೆಂದರೆ - ಉಪಾದಾನ ಹೊರತು ವಿನಾಶವತ್ವವು. (೪) ಪರನಿತ್ಯತ್ವವೆಂದರೆ ಉಪಾದಾನಸಹಿತವಾಗಿ ವಿನಾಶವುಳ್ಳದ್ದು. (೫) ವಾಯುವಿಗೆ ಪರತಂತ್ರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಂತೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯರೂಪವಾದ ಪರಾತ್ಪರ ನಿತ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲ ದೇಹೋತ್ಪತ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಚಿತ್ತತ್ವತಿಯಂತೆ ಪರನಿತ್ಯತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೂ ಪ್ರಲಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಲೋಪವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾತಿರಿಕ್ತ ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿ ವಿನಾಯಕಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಅತಿಶಯೇನ ನಿತ್ಯತ್ವವೂ ಸರ್ವಭೂತಗಳ ಜ್ಞಾನವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯ ಚೇತನತ್ವವೂ. ಅವಾಂತರೇಶ್ವರನಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವದೇವತೋಪಾಸ್ಯತ್ವವೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಾಗಲೀ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಆಕಾರದಂತೆ ವಾಯುವೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನೇ. || ೮ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂತವಾಯುವಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗಿದಿರುವುದರಿಂದ ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು, ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಉಕ್ತಿಅನುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲ. ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಭೂತಪರವಾಗಿದ್ದರೆ ಆಕಾಶಾದ್ವಾಯುಃ ಎಂದು ಆಕಾಶಜನ್ಯವಾದ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಸಾಮ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸುತರಾಂ ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿದೇಶವೂ ಕೂಡಲಾರದು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಧಿಕರಣಾಂತರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶೇಷಭೂತವಾಗಿ ಭೂತವಿಷಯಕವೇ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಾಗಿ ಓಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಯು ಇದೆ. ಸೈಷಾನಸ್ತಮಿತಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತಾಪದವು. ಕುವಿದಂಗೆ ಎನ್ನುವ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ವಾಯುವಿಗೆ ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷವಾಪ್ತರೂಪವಾದ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಉತ್ತತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ವಾಯುರ್ವಾವ ನಿತ್ಯಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿದೆ. ಆಕಾಶದಂತೆ ವಾಯುವಿಗೂ ಉತ್ತತ್ತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳಿದರೆ ತೇಜಸ್ಸು ಜಲ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಾಯುವಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು. ಮತ್ತು ವಾಯುರ್ವಾವ ಚೇತನಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಚೇತನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಜೀವಸಾಧಾರಣವಾದ ಸ್ವರೂಪನಿತ್ಯತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಕುವಿದಂಗೆ ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ವಾಯುರ್ನಜನಿಮಾನ್ ಪರಮನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ ಪರಮಚೇತನತ್ವಾತ್ ಈಶವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಇದೆ. ಎಂದರೆ ವಾಯುವು ದೇಹ ಸಬಂಧ ರೂಪವಾದ ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷವಾಪ್ತರೂಪವಾದ ಉತ್ತತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ಪ್ರಾಣಾದ್ವಾಯುರಜಾಯತ ಇತ್ಯಾದಿ ಉತ್ತತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಇದೆ. ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯೂ ಇರುವವನು. ವಾಯುವಿಗೂ ಜನಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ ಇದ್ದರೆ ಈಶನಂತೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. || ಅಧಿ. ೨ ||

ಮಾತರಿತ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಓಂ ಸೋತ್ತತ್ತಿ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯನಮಃ ಓಂ

೨. ಅಸಂಭವಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಅಸಂಭವಸ್ತು ಸತೋಽನುಪಪತ್ತೇಃ ೬೦ || ೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸತ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದಲೇ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅಸದ್ವಾ ಇದಮಗ್ರ ಅಸೀತ್ತತೋ ವೈ ಸದಜಾಯತ (ತೃ.೨.೭) | ೨) ಅಸತಃ ಸದಜಾಯತ (ಋ.೧೦.೭೨.೨) | ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಭ್ಯಃ ಸತೋಽಪ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ | ಇತಿ ಚೇತ್ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ತೇ ಇತ್ತು ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಸತ್ತಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹುಟ್ಟಿದನು. (೨) ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಸತ ಹುಟ್ಟಿತು. ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವಕಾರಣನಾದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು (ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷವಾವತ್ತಿರೂಪವಾದುದು) ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಅದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಇದ್ದೇ ಇದೆ.) ಎಂದರೆ—

ಪೀಠಿಕೆ || ಒಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ | ಅನುತ್ಪತ್ತಿರೇವ ಸತಃ | ತುಲಭೇನೋಕ್ತವ್ಯವಸ್ಥಾಮಪಾಕರೋತಿ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸಚ್ಚಿದ್ರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸಚ್ಚಿದ್ರೂಪವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯೇ. (ಓಂದ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು.) (ನಾನೂ ಕೂಡ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಾಯಿತು ಎಂದರೆ) ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಸ್ವರೂಪಾನಾದಿತ್ವ ರೂಪವಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು (ಸೂತ್ರಕಾರರು) ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೆ ಸರ್ವಾತ್ಮನು ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಆಕಾಶವಾಯುಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಅನಾದಿತ್ವವಿದ್ದರೂ ಅಸ್ಥಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಾದರೂ ಸ್ವತ್ವ ಸ್ಥಾತಂತ್ರ್ಯ ಮುದ್ದಿಪ್ಪಂ ಎನ್ನುವ ಭಾರತೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಸ್ಥಾತಂತ್ರ್ಯಭಾವ (ಸ್ಥಾತಂತ್ರ್ಯ)ವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಎಂದು ವೈಷಮ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಅಸತಃ ಸದಜಾಯತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾತ್ಮನು ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಹೃತಸಃ ಸದುತ್ಪದ್ಯತೇ | ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾದನುಪಪತ್ತೇಃ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಸತ್ತಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸ ಕೂಡದು. ಪ್ರಾತೀತಿಕಾರ್ಥವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಪದಾರ್ಥೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಸಚ್ಚಿದ್ರವವಾದ ವಸ್ತುಮಾತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣಕವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸಚ್ಚಿದ್ರವಾಚ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಸುತರಾಂ ಅಪ್ರಾಮಾಣಕವು.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ತದ್ವಾವಿತ್ತದ್ವಹ್ಯಾಹುರ್ಬಹತಿ ಬೃಂಹಯತಿ ಚ | ಇತಿ ॥ ತದ್ವಾವಿತ್ತದಸದಾಹುರ್ನ ಹ್ಯಾಸಾದಯತಿ ಕಶ್ಚನ | ಇತಿ ॥ ತದ್ವಾವಿತ್ತದ್ರಮಾಹುಃ ಪರತೋ ಹಿ ತದುದೀಕ್ಷತೇ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಸಚ್ಚಿದ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚೀ ॥ ೪ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ ಆ ಈ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈತನು ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇತರರಾದ ತನ್ನ ಭಕ್ತರನ್ನು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಗುಣಪೂರ್ಣರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಯಾವ ಪುರುಷನೂ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆದುದರಿಂದ ಅಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ರಮಾದಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ, ಆದುದರಿಂದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಸತ್ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕವು.

ಹೀತಿ ॥ ಅಸತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವು ಇದ್ದರೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು ಯಾವುದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ದೇವಾನಾಂ ಪೂರ್ವೇ ಯುಗೇಽಸತಃ ಸದಜಾಯತ | ಇತಿ ॥ ಬ್ರಹ್ಮವಾ ಅಸತ್ ಸದ್ವಾದ್ವ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಾಣೋ ವಾವ ಮಹಾನ್ ಸಹ ಓಜೋ ಬಲಂ | ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ | ಇತಿ (ಚ) ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಃ ॥ ೫ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ ಆದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮತಃ ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಾಯುವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಸಚ್ಚಿದ್ರವಾಚ್ಯನು. ಪ್ರಾಣನೇ ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. (ಮಹತ್ವಾದಿ ಸದ್ಗುಣ ಯುಕ್ತನಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಪ್ರಾಣನೇ ಸರ್ವಜೀವೋತ್ತಮನು ಸಹಸ್ರಶ್ಚಕ್ಷುರೂಪನು, ಅವಪ್ಪಂಭನ ಶಕ್ತಿರೂಪನು, ಶಾರೀರಶಕ್ತಿರೂಪನು, ಹೀಗೆ (ಜ್ಞಾನಿಗಳು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಹೀಗೆ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯು.

ಹೀತಿ ॥ ಸಚ್ಚಿದ್ರವಾಚ್ಯನಾದ ವಾಯುವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವನು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸ್ವ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ತ್ವಂ ದೇವ ಶಕ್ತ್ಯಾಂ ಗುಣಕರ್ಮಯೋನೌ ರೇತಸ್ತಜ್ಜಾಯಾಂ ಕವಿರಾದಧೇಽಜಃ | ತತೋ ವಯಂ ಸತ್ಯ ಮುಖಾ ಯದರ್ಥೇ ಬಭೂವಿಮಾಽತ್ಮನ್ ಕರವಾಮ ಕಿಂ ತೇ ॥ ಇತಿ (ಚ) ಭಾಗವತೇ (ಸೃಂ.೩. ಅ.೫. ಶ್ಲೋ. ೪೯, ೫೦) ॥ ೬ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ ಎಲೋ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ದೇಹತೋಽಪಿ ಉತ್ಪತ್ತಿರೂಪನೂ ಆದ

ನೀನು ಶಕ್ಯತ್ವಾಚ್ಛ್ರಯೋ ಭಾರ್ಯಾಃ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಭಾರ್ಯಾಕಾದ, (ಗುಣಃ) ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಸತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಗೆ, (ಕರ್ಮಃ) ಅದೃಷ್ಟಾದಿಗಳಿಗೂ ಹೇತುಭೂತಕಾದ ಜನನರಹಿತಕಾದ ಚಿತ್ತಕ್ಷತಿಯಲ್ಲಿ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಿ ಆ ರೇತಸ್ಸಿನಿಂದ ವಾಯುವೇ ಪ್ರಧಾನನಾಗಿ ಉಳ್ಳ ನಾವು ಹುಟ್ಟಿರುವೆವು. ನಾವು ಯಾವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಆಗಿರುವೆವೋ, ಅಂತಹ ನಾವು ನಿನ್ನ ಸೇವಾರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಏನು ಮಾಡುವೆವು. (ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಏನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಶಕ್ತರಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ (ಹೇಳಿದೆ.)

ಓಂಕಿ ॥ ರಾಮ ಕೃಷ್ಣಾದಿರೂಪದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಹುಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ * ಅಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ ವಿಜಾಯತೇ (ತೈ.ಅ.೩.೧೩) ಇತಿ ಚ ॥ ೭ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು.) ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಭವರೂಪವಾದ ಜನಿಯನ್ನು ಹೇಳದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಓಂಕಿ ॥ ಹುಟ್ಟದೆ ಇದ್ದವನಿಗೆ ಎಂತಹ ಜನ್ಮವು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಂ ಹರೇರ್ಜನ್ಮ ನ ವಿಕಾರಃ ಕಥಂಚನ । ಪುರುಷಃ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಕಾಲೋ ಮಹಾನಿತ್ಯಾದಿಷು ಕ್ರಮಾತ್ ॥ ವಿಕಾರ ಏವ ಜನನಂ ಪುರುಷೇ ತದ್ವಿಶೇಷಣಂ । ಪರತಂತ್ರವಿಶೇಷೋ ಹಿ ವಿಕಾರ ಇತಿ ಕೀರ್ತಿತಃ ॥ ಇತಿ (ಚ) ಪಾದ್ಯೇ ॥ ೮ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜನ್ಮವೆಂದರೆ, ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ, ಸ್ವರೂಪತಃ ದೇಹತಃ ವಿಶೇಷ ತೋ ವಾ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲ (ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂತಹುದೇ ಜನನವಾದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಏನು ವಿಶೇಷವು ಎಂದರೆ) ಚೇತನನು ಚಿತ್ತಕ್ಷತಿಯೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ, ಕಾಲ, ಮಹತ್ತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳಾದ ಅಹಂಕಾರ ಮನಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿ ಇಂದ್ರಿಯ, ಪಂಚಭೂತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವ ತತ್ತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತರೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ತತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಉಪಚಯ (ಸ್ಥೂಲಭಾವ) ಅಧಿಕ (ಅತಿಶಯ)ದ ಕ್ರಮದಿಂದ (ತಾರತಮ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ) ವಿಕಾರವೇ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನನವು. (ಪುರುಷನು ಚೇತನನಾದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಹೇಗೆ ವಿಕಾರವು ಎಂದರೆ) ಜೀವನಲ್ಲಿ ಆ ವಿಕಾರದಿಂದ ವಿಶೇಷತ್ವವು. (ಅಂದರೆ ಸ್ವತಃ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲವಾದರೂ ವಿಕಾರವುಳ್ಳ ದೇಹಸಂಬಂಧ ಜೀವನಿಗೆ ಆಗು ತ್ತದೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಚೇತನನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದಾಯಿತು ಎಂದರೆ) ಪರಾಧೀನವಾದ ದೇಹ ಸಂಬಂಧಾದಿರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವೇ ವಿಕಾರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ; ಎಂದು ಪಾದ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವು. ಚಿತ್ತಕ್ಷತಿಯಲ್ಲಿ ಸಸೃಕ್ಷಾವಿಷಯತ್ವಾದಿ

ರೂಪವಾದುದು, ಜೀವನದಲ್ಲಿ ದೇಹಸಂಬಂಧಾದಿರೂಪವಾದ ವಿಕಾರರೂಪವಿಶೇಷವು, ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಿಮೇಷಾದಿರೂಪವಾದುದು, ಉತ್ತತ್ತಿಯೇ ವಿಕಾರವು. || ೮ ||

ಖೇಶಿಕೆ || ಘಟ ಕಾರಣವಾದ ಮೃದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವಿಕಾರಾಭಾವವು ಹೇಗೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅವಿಕಾರೋಽಪಿ ಭಗವಾನ್ ಸರ್ವಶಕ್ತತ್ವಹೇತುತಃ | ವಿಕಾರಹೇತು ಕಂಸರ್ವಂ ಕುರುತೇ ನಿರ್ವಿಕಾರವಾನ್ || ಶಕ್ತಶಕ್ತಮತೋತ್ಪಾದಿ ನ ವಿಭೇದಃ (ವಿಭಾಗಃ) ಕಥಂಚನ | ಅವಿಭಿನ್ನಾಽಪಿ ಸೇಚ್ಯಾದಿ ಭೇದೈರಪಿ ವಿಭಾವ್ಯ(ಷ್ಯ)ತೇ || ಇತಿ ಭಾಗವತತತ್ತ್ವೇ || ೯ || ಅಧಿ.೩ || || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕರ್ತೃತ್ವನಿಮಿತ್ತ ಸುಖದುಃಖಾನುಭವರೂಪ ವಿಕಾರರಹಿತನೇ ಆದ ನಿರ್ವಿಕಾರ ಧರ್ಮಾವಯವಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವಶಕ್ತ್ಯಾಂಕ ಹೇತುವಿನಿಂದ ವಿಕ್ರಿಯಮಾಣ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ ಕುಲಾಲಾದಿಗಳಂತೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣತ್ವವು, ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವಲ್ಲ ಎಂದು ಕ್ತವಾಯ್ತು) (ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೆಂದಾದರೆ ಶಕ್ತಿನಾಶವಾದರೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ) ಶಕ್ತಿಗೂ ಶಕ್ತಿಸುತ್ರಿಗೂ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ (ಮತ್ತೆ ಅಭೇದವೇ.) (ಅಂದರೆ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಶಕ್ತಿಗೂ ಅವಿನಾಶವೇ.) (ಇಚ್ಛಾ ಜ್ಞಾನಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಶಕ್ತಿಮಾತ್ರದಿಂದ ಹೇಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಎಂದರೆ) ಆ ಶಕ್ತಿಯು ಒಂದೇ ಆದಾಗ್ಯೂ ಭೇದರಹಿತವಾದುದಾಗ್ಯೂ, ಇಚ್ಛಾಜ್ಞಾನ ಪ್ರಯತ್ನರೂಪ ಪ್ರಭೇದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಭಾಗವತತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿದೆ. || ೯ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಬ್ರಹ್ಮ ಕಾರ್ಯಂ ಕಾರಣತ್ವಾತ್ ಘಟಾದಿವತ್, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮನು ಸನ್ಯಾತನು. ಕೇವಲ, ಸದ್ರೂಪನಿಗೆ ಸನ್ಯಾತದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಾರದು. ಸನ್ಯಾತಕ್ಕೆ ಅತಿತಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯ, ಕಾರಣಭಾವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಸದ್ವಿಶೇಷದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು, ಎಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ವಿಶೇಷದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಸತ್ತಿಗೆ ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ಅಸತ್ತು ನಿರಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಸಹಃ ಸದಜಾಯತ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪಾದಸಂಗತವಾದ ಕಾರ್ಯತ್ವಶಂಕೆಯು ಕೂಡುವಾಗ (ಅಂದರೆ, ಶ್ರುತಿವಿಪ್ರತಿಷೇಧಶಂಕೆಯೇ ಪಾದಸಂಗತವಾದುದರಿಂದ) ಯುಕ್ತವಿರೋಧಶಂಕೆಯು ಅಸಂಗತವು. ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನು ಸತ್ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪನು, ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪರಮಾರ್ಥಸತ್ತಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ

ವ್ಯಾಪಕಾರವಾದ ಸದಾಧ್ಯನುಗತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಪರಮಾರ್ಥಸತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷಭಾವವೇ ಕೂಡಲಾರದು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇತರವಾದ ಮಹದಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ, ಹೀಗೆ ಮಹದಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರವು ಎಂದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಬೇಳಲು ಅಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತು ವಿಯದಧಿ ಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಒಂದರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವವಿಜ್ಞಾನಾದಿ ನ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಮಹದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಸದಜಾಯತ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬಾರದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಸತ್ತಿಗೆ ಅನುಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸರ್ವಕರ್ತನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಅಸತಃ ಸದಜಾಯತ ಎಂದು ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಇದೆ. ನ ಜಾಯತೇ ಮ್ರಿಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನಾದಿತ್ವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು. ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವರೂಪಾನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಜನಶ್ರುತಿಯು ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷವಾಪ್ತಿ ಪರವಾದುದು, ಹೀಗೆ, ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುವುದು, ಎಂದರೆ— ದೇಹಕ್ಕೆ ಅನಾದಿತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಚಿತ್ತ್ವತಿಗೆ ಸಮನಾದಾಗ್ಯೂ, ಆತನು ಸರ್ವಸೃತಂತ್ರನು. ಮತ್ತು ಅಸತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಸದಜಾಯತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮ ವಾ ಅಸತ್ ಸದ್ಭಾವ ಪ್ರಾಣಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಾಯುವು ಈಶನಿಂದ ಜನ್ಯನು, ಎಂದು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಆದಕಾರಣ, ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷವಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನಲ್ಲ || ಅಧಿ.೩ ||

ಅಸಂಭವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಓಂ ತೇಜೋ ಜನ್ಯಶ್ಚ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯಗೋಚರಾಯನಮಃ ಓಂ

೪ ತೇಜೋಽಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ತೇಜಸ್ಸಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತೇಜೋಽತ್ಯಸ್ತಥಾ ಹ್ಯಾಹ ಓಂ || ೧೦ ||

ರೂಪವಾದುದು, ಜೀವನದಲ್ಲಿ ದೇಹಸಂಬಂಧಾದಿರೂಪವಾದ ವಿಕಾರರೂಪವಿಶೇಷವು, ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಿಮೇಷಾದಿರೂಪವಾದುದು, ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ವಿಕಾರವು. || ೮ ||

ಖೇರಿಕೆ || ಘಟ ಕಾರಣವಾದ ಮೃದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವಿಕಾರಾಭಾವವು ಹೇಗೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅವಿಕಾರೋಽಪಿ ಭಗವಾನ್ ಸರ್ವಶಕ್ತತ್ವಹೇತುತಃ | ವಿಕಾರಹೇತು ಕಂಸರ್ವಂ ಕುರುತೇ ನಿರ್ವಿಕಾರವಾನ್ || ಶಕ್ತಶಕ್ತಮತೋಶ್ಚಾಪಿ ನ ವಿಭೇದಃ (ವಿಭಾಗಃ) ಕಥಂಚನ | ಅವಿಭಿನ್ನಾಽಪಿ ಸೇಚ್ಯಾದಿ ಭೇದೈರಪಿ ವಿಭಾವ್ಯ(ಷ್ಯ)ತೇ || ಇತಿ ಭಾಗವತತತ್ತ್ವೇ || ೯ || ಅಧಿ.೩ || || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕರ್ತೃತ್ವನಿಮಿತ್ತ ಸುಖದುಃಖಾನುಭವರೂಪ ವಿಕಾರರಹಿತನೇ ಆದ ನಿರ್ವಿಕಾರ ಧರ್ಮಾವಯವಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವಶಕ್ತ್ಯಾಪ್ತಿ ಹೇತುವಿನಿಂದ ವಿಕ್ರಿಯಮಾಣ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ ಕುಲಾಲಾದಿಗಳಂತೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣತ್ವವು, ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವಲ್ಲ ಎಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ) (ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೆಂದಾದರೆ ಶಕ್ತಿನಾಶವಾದರೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ) ಶಕ್ತಿಗೂ ಶಕ್ತಮತ್ತಿಗೂ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ (ಮತ್ತೆ ಅಭೇದವೇ.) (ಅಂದರೆ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಶಕ್ತಿಗೂ ಅವಿನಾಶವೇ.) (ಇಚ್ಛಾ ಜ್ಞಾನಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಶಕ್ತಿಮಾತ್ರದಿಂದ ಹೇಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಎಂದರೆ) ಆ ಶಕ್ತಿಯು ಒಂದೇ ಆದಾಗ್ಯೂ ಭೇದರಹಿತವಾದುದಾಗ್ಯೂ, ಇಚ್ಛಾಜ್ಞಾನ ಪ್ರಯತ್ನರೂಪ ಪ್ರಭೇದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಭಾಗವತತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿದೆ. || ೯ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಬ್ರಹ್ಮ ಕಾರ್ಯಂ ಕಾರಣತ್ವಾತ್ ಘಟಾದಿವತ್, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮನು ಸನ್ಯಾತನು. ಕೇವಲ, ಸದ್ವ್ಯಾಪಿನಿಗೆ ಸನ್ಯಾತದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಾರದು. ಸನ್ಯಾತಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯ, ಕಾರಣಭಾವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಸದ್ವಿಶೇಷದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು, ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ವಿಶೇಷದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಸತ್ತಿಗೆ ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅಸತ್ತು ನಿರಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ, ಸದ್ಭೂತವೆಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಸತಃ ಸದಜಾತಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪಾದಸಂಗತವಾದ ಕಾರ್ಯತ್ವಶಂಕೆಯು ಕೂಡುವಾಗ (ಅಂದರೆ, ಶ್ರುತಿವಿಪ್ರತಿಷೇಧಶಂಕೆಯೇ ಪಾದಸಂಗತವಾದುದರಿಂದ) ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಶಂಕೆಯು ಅಸಂಗತವು. ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನು ಸತ್ಯಮಾನ್ಯರೂಪನು, ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪರಮಾರ್ಥಸತ್ತಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ

ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಾದ ಸದಾಧ್ಯನುಗತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಪರಮಾರ್ಥಸತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷಭಾವವೇ ಕೂಡಲಾರದು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇತರವಾದ ಮಹದಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ, ಹೀಗೆ ಮಹದಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರವು ಎಂದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೇಳಲು ಅಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತು ವಿಯದಧಿ ಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಒಂದರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವವಿಜ್ಞಾನಾದಿ ನ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಮಹದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಸದಜಾಯತ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬಾರದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಸತ್ತಿಗೆ ಅನುಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸರ್ವಕರ್ತನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಅಸತಃ ಸದಜಾಯತ ಎಂದು ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಇದೆ. ನ ಜಾಯತೇ ಮ್ರಿಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನಾದಿತ್ಯ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು. ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವರೂಪಾನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಜನಿಶ್ರುತಿಯು ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷವಾವಾಪ್ತಿ ಪರವಾದುದು, ಹೀಗೆ, ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುವುದು. ಎಂದರೆ— ದೇಹಕ್ಕೆ ಅನಾದಿತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಚಿತ್ತಶ್ರುತಿಗೆ ಸಮನಾದಾಗ್ಯೂ, ಆತನು ಸರ್ವಸೃತಂತ್ರನು. ಮತ್ತು ಅಸತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಸದಜಾಯತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮ ವಾ ಅಸತ್ ಸದ್ಭಾವ ಪ್ರಾಣಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಾಯುವು ಈಶನಿಂದ ಜನ್ಮನು, ಎಂದು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಆದಕಾರಣ, ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷವಾವಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನಲ್ಲ || ಅಧಿ.೩ ||

ಅಸಂಭವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಓಂ ತೇಜೋ ಜನ್ಮಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯಗೋಚರಾಯನಮಃ ಓಂ

೪ ತೇಜೋಽಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ತೇಜಸ್ಸಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪ್ಪನ್ನಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತೇಜೋಽತ್ಯಸ್ತಥಾ ಹ್ಯಾಹ ಓಂ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯ || ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ (ತೃ.೨.೧) | ಇತ್ಯಾದೇರ್ನಾನ್ಯತ ಉತ್ತತ್ತಿಗ್ರಾಹ್ಯಾ | ಅತ ಏವ ಪರಾತ್ಪದವಿ ಜಾಯತೇ | ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ | ಇತಿ ಹ್ಯಾಹ || ೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇತರವಾದ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಕೂಡದು. ಮತ್ತೆ ಅತಃ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ, ತೇಜಃ=ತೇಜಸ್ಸು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. (ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಹುಟ್ಟುವುದಲ್ಲ) ಒಂ=ಏಕೆಂದರೆ, ತತ್ತೋಽಸೃಜತ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ತೇಜಸನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು, ತಥಾ=ತೇಜಸ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆಂದು, ಅಹಃ=ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ವಾಯ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಲೀಲಯಾ ವಾಯುದ್ವಾರಾ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಏಕಿಕೆ || ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಾಯು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ತೇಜಸ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪುನಃ ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕಾರಣತ್ವೇನೇತ್ಯುಕ್ತೇಽಪ್ಯಮುಖ್ಯತಯಾಽನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ಶಬ್ದೋಕ್ತತ್ವಾತ್ಪುನರುಕ್ತಿ ರುಭಯಕಾರಣತ್ವನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ || ೧೦ || ಅಧಿ.೪ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚಾಕಾಶಾದಿಷು ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣನು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇತರರಾದ ವಾಯ್ವಾದಿಗಳಿಗೂ ಪರಮ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಾಯ್ವಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಯು ಅಂದರೆ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುನಃ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮ ವಾಯುಗಳೆಂಬರಿಗೂ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣತ್ವ ಶಂಕಾ ನಿರಾಸಾರ್ಥಕವಾದುದು. (ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಕಾರಣತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದು ನಿರಾಸವಾಗದೆ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು.)

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆಯೂ, ತೇಜೋಭೂತವೂ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಾಯುವಿನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಇತರಾವೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಲೀಲಯಾ ವಾಯುಭೂತ, ವಾಯುದೇವತಾ ದ್ವಾರಾ, ತೇಜೋಭೂತ

ತೇಜೋ ದೇವತಾ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ದ್ವಾರಮಾತ್ರ ಪರತ್ವವಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ಅಧಿ. ೪ ||

ತೇಜೋಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ಓಂ ಅಬ್ಜನ್ಮಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯನಮಃ ಓಂ ||

೫ ಅಬಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಲಗಳಿಗೆ ಜನ್ಮವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನೇರಾಪಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜಲಗಳು ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆಪಃ ಓಂ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮವೇದಮಗ್ರ ಅಸೀತ್ತದಪೋಽಸೃಜತ ತದಿದಂ ಸರ್ವಂ (ಶ್ರುತ್ಯಂತರಂ) | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಅಗ್ನೇರಾಪಃ (ತೃ.೨.೧) ಇತ್ಯುಕ್ತೇಽಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ ವಿವಾಬಾದಿಸೃಷ್ಟಿಃ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಗ್ನೇರಾಪಃ ಎಂದು ಜಲಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಜಾತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ, ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇದ್ದನು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಲಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು, ಆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಜಲ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ವಾಯು ಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾದಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮಜಾತತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಏತಸ್ಮಾಜ್ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾಣೋ ಮನಃ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ | ಖಂ ವಾಯುಜ್ಯೋತಿರಾಪಃ ಪೃಥಿವೀ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಧಾರಿಣೀ (ಮು.೨.೧.೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಚ ||

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ, ಜಡ ತದಭಿಮಾನಿ ಚೇತನ ಉಭಯ ರೂಪಗಳಾದ ಮನಸ್ಸೂ ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಆಕಾಶವೂ ಭೂತವಾಯುವೂ ತೇಜಸ್ಸೂ ಜಲವೂ ಪೃಥಿವಿಯೂ ಕೂಡ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವೂ (ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಆಬಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಶ್ವಧಾರಕತ್ವವೂ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಧಾರಿಣೀ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ಇತರರಿಗೂ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕರ್ತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ವೈ ವಿಷ್ಣುರೇಕ ವಿವ ನ ಸಂಶಯಃ | ಇತರೇಷಾಂ ತು ಸತ್ತಾದ್ಯಾ
ಯತ ವಿವ ತದಾಜ್ಞಯಾ || ಇತಿ (ಚ) ಭವಿಷ್ಯತುರಾಣೇ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಾಯಾದಿಗಳ ಸತ್ತಾ ಪ್ರತೀತಿ ಶಕ್ತಿಗಳು ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನ
ಆಜ್ಞಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತವೋ, ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಒಬ್ಬನೇ ಸರ್ವಜಗತ್ತಿಗೂ ಮುಖ್ಯ
ಕರ್ತನು, (ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಲ್ಲ) ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭವಿಷ್ಯತುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ (ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ
ಅಬಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.)

ಹೀಗೆ || ಹಾಗಾದರೆ ಅಗ್ನೇರಾಪಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಏನು ಅರ್ಥವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಾಮನೇ ಚ | ತತ್ರ ತತ್ರ ಸ್ಥಿತೋ ವಿಷ್ಣುಸ್ತತ್ಪ್ರಕೀಃ ಪ್ರಬೋಧಯನ್ | ಏಕ ವಿವ
ಮಹಾಶಕ್ತಃ ಕುರುತೇ ಸರ್ವಮಂಜಸಾ || ಇತಿ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪೂರ್ಣಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತನಾದಾಗ್ಯೂ ವಿಷ್ಣುವು ಒಬ್ಬನೇ ಅನ್ಯಾಪೇಕ್ಷೆ
ಯಿಲ್ಲದೇನೇ ಕ್ರೀಡೆಯಿಂದಲೇ ಅವಾವ ಅಗ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದವನಾಗಿ, ಅಗ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಬೋಧಿಸುತ್ತಾ ತದ್ವಾರಾ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ತಥಾಚ,
ಅಗ್ನೇರಾಪಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ದ್ವಾರಕಾರಣತ್ವಪರವು.

ಹೀಗೆ || ಹಾಗಾದರೆ, ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಾನ್ವಯದಿಂದಲೇ ಈ ಅರ್ಥವೂ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ
ಈ ಅಧಿಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವೇ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಘರ್ಮಾತ್ ಸ್ವೇದಾದಿದೃಷ್ಟೇಃ ಪುನಃ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ ವಿವ
ಘರ್ಮಾತ್ಸ್ವೇದಾದಿದೃಷ್ಟೇಃ ಆಪಃ ಇತಿ ಪ್ರತಿವಚನಂ) || ೧೧ || ಅಧಿ.೫ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಉಷ್ಣ ಭಯ, ಶೋಕದಶೆಯಿಂದ ಸ್ವೇದ, ಬಾಷ್ಪಾದಿಗಳು
ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಜಲಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣವು, ಎನ್ನುವುದರ ನಿಷೇಧವು
ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಆಪಃ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸೂತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದು)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಉಭಯಕಾರಣತ್ವದಂತೆ ಅಗ್ನೇರಾಪಃ
ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಉಭಯಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು
ವಿಶೇಷ ಆಶಂಕೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಅದು ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ನಿರಾಸವಾಗದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪುನಃ
ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷೇಧವು. ಆದಕಾರಣ, ಈ ಅಧಿಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ || ೧೧ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ತೇಜಃ, ಆಪಃ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ತೇಜೋಜಲಗಳಿಗೆ
ಬ್ರಹ್ಮಕಾರ್ಯತ್ವವು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯುಕಾರ್ಯವು, ಜಲವು
ತೇಜಃಕಾರ್ಯವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು (ಅಂದರೆ, ಸರ್ವಕ್ಕೂ
ಬ್ರಹ್ಮಕಾರ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವು) ಬಂತೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು.

ತೇಜೋಜಲಗಳಿಗೆ ವಾಯು ತೇಜೋಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಬ್ರಹ್ಮಕಾರ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಶುದ್ಧ ಬ್ರಹ್ಮಕಾರ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದ್ದು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಶುದ್ಧ ವಾಯ್ವಾದಿ ಕಾರ್ಯತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜನ್ಮಾದಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವಿಯದಧಿಕರಣ ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಹಾನಿಯನ್ನೂ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ತೇಜೋ ವಾಯುಭಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಬ್ರಹ್ಮಕಾರ್ಯತ್ವವು ಎನ್ನುವ ಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಕೂಡುವಾಗ ಅದರ ಆಕ್ಷೇಪಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ತೇಜಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ವಾಯ್ವಾದಿ ಜನ್ಯತ್ವವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತದಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಒಹು ಸ್ಯಾಂ ಎಂದು ಅಭಿಧ್ಯಾನಾದಿಗಳಿಂದ ವಾಯ್ವಾದಿ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮಜನ್ಯತ್ವವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿತವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಆತಃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವ್ಯವಹಿತ ಪ್ರಕೃತ ವಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ತೇಜಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸೂತ್ರತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅನೇಕಾಧಿಕರಣತ್ವವು ಕೂಡುವಾಗ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತೇಜಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸೂತ್ರತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡಲಾರವು. ತದಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತು ಶಬ್ದವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸೂತ್ರಗಳು. ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅಸಂಭವಸ್ತು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ತು ಶಬ್ದವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನ ವತೇನ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸೂತ್ರಗಳಾಗಬೇಕಾಗುವುವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಅಭ್ಯೇವತೆಯೂ, ಭೂತಜಲವೂ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು, ಅಗ್ನೇರಾಪಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು, ಬ್ರಹ್ಮವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಸ್ವೇದವು ಘರ್ಮಜನ್ಯವೆನ್ನುವ ಅನುಭವದಿಂದಲೂ ಆಪಃಪೇಜೋಜನ್ಯಾಃ ಆಪ್ತಾತ್ ಸ್ವೇದಾದಿವತ್ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ತೇಜಸ ವಿದ ತದ್ವಾಪೋ ಜಾಯಂತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಸಹಾಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಅಗ್ನೇರಾಪಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವೇದಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ತದಪೋಽಸೃಜತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು. ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ, ಕರ್ತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ವೈ ವಿಷ್ಣುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜಲಾದಿಗಳನ್ನೇ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ, ಅಂತೂ ಅಗ್ನೇರಾಪಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ದ್ವಾರಕಾರಣ ಮಾತ್ರ ಬೋಧಕವು. || ಅಧಿ. ೫ ||

ಅಬಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

॥ ಓಂ ದ್ವಾರವಿಷಯ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯನಮಃ ಓಂ ॥

೬ ಪೃಥಿವ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದ್ವಾರ ವಿಷಯಕವಾದ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜಲಗಳು ಅನ್ನಕ್ಕೆ ದ್ವಾರಕಾರಣಗಳೋ ಪೃಥಿವಿಗೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂದೇಹ ಬೀಜವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ತಾ ಆಪ ಐಕ್ಷಂತ ಬಹ್ವೈಃ ಸ್ಯಾಮ (ಮಃ) ಪ್ರಜಾಯೇಮಹಿ । ಇತಿ । ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ (ಛಾ.ಉ.೬.೨) । ಇತ್ಯದ್ವೋಽನ್ನಸೃಷ್ಟಿಃ ಶ್ರೂಯತೇ । ಅದ್ವೈಃಪೃಥಿವೀ (ತೈ.೨.೧) । ಇತಿ ಕುತ್ರಚಿತ್ಪೃಥಿವೀಸೃಷ್ಟಿಃ । ಆತೋ ವಿರುದ್ಧತ್ವಾದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ । ಇತಿ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ * ತಾ ಆಪಃ=ತೇಜೋಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ರಮಾ ದೇವಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಭೂತ ಜಲಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು, ಬಹ್ವೈಃ ಸ್ಯಾಮ=ತೇಜಸ್ವಿನಂತೆ ನಾನು ಬಹುರೂಪವುಳ್ಳವನು ಆಗುವೆನು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ, ಪ್ರಜಾಯೇಮಹಃ=ಸೃಜ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವೆನು. ಹೀಗೆ, ಐಕ್ಷಂತ=ಆಲೋಚಿಸಿದನು. ಅಂದರೆ (ಕಾರ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಬಹುರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗುವೆನು) ಇತಿ=ಹೀಗೆ ಆಲೋಚಿಸಿ, ತಾಃ=ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು, ಅನ್ನಂ ಅಸೃಜಂತ=ಅನ್ನನಾಮಕ ರುದ್ರನನ್ನೂ ರುದ್ರನಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಾಖ್ಯೆ ಭೂತವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಜಲಗಳಿಂದ ಅನ್ನಸೃಷ್ಟಿಯು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ್ವೈಃ=ಜಲಗಳಿಂದ, ಪೃಥಿವೀ=ಪೃಥಿವಿಯು ಹುಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಜಲಗಳಿಗೆ ದ್ವಾರಕಾರಣತ್ವ ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ) ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಆತೋ ವಕ್ತೆ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಪೃಥಿವ್ಯಧಿಕಾರರೂಪಶಬ್ದಾಂತರಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೧೨ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಭೂತಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಕರಣಸ್ವವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಯತ್ಕೃಷ್ಣಂ ತದನ್ನಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕೃಷ್ಣರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಆಪಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀಚಾಸ್ತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಿಂದಲೂ, ವೇದೋ ನಾಪ್ರಮಾಣಂ ಅಪೌರುಷೇಯತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾದುದು ಪೃಥಿವಿಯೇ.

★ ಇದು ಸಿದ್ಧಾಂತೀಯ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಾಪುಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಜಲ ಅನ್ನಪರಗಳೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪೃಥಿವೀ ತತ್ರಾನ್ವಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ | ಭೂತಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತಾಃ ಅನ್ವಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಶಬ್ದದಿಂದ ಪೃಥಿವಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ತತ್ತೇಚೋಽಸೃಜತ, ತದಪೋಽಸೃಜತ, ತಾಸಾಂ ತ್ರಿವೃತಂ ತ್ರಿವೃತಮೇಕೈಕಾಮಕರೋತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಈ ಪ್ರಕರಣವು ಭೂತವಿಷಯಕವೆಂದು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅನ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಜಾಗರೂಕವಾಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಕರಣಮೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಗೆ ನಿರ್ಣಯವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕಾಷ್ಟ್ಣಪ್ರಚುರಾ ಚ ಪೃಥಿವೀ | ನಾನ್ವಸ್ಯ ತಥಾ ವಿಶೇಷಃ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯತ್ಯಪ್ಲಂ ತದನ್ವಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ವಕ್ಕೆ ಕೃಷ್ಣರೂಪವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಪೃಥಿವಿಯೇ ಕಾಷ್ಟ್ಣರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಚುರವಾದುದು. ಬಾಹುಲ್ಯೇನ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣೋಪೇತವಾದುದು. (ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಕರಣ ಲಿಂಗಗಳಾದ ಅನ್ವಶ್ರುತಿಗೆ ಭಾಧವು.) (ಅನ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಷ್ಟ್ಣವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಲಿಂಗವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು, ಎಂದರೆ) ಅನ್ವಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವಿಯಂತೆ ಕಾಷ್ಟ್ಣಪ್ರಾಚುರ್ಯರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವು ಇಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಕರಣ ಲಿಂಗಬಲದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಹೀಗೆ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅನ್ವಪದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತ ಪ್ರಯೋಗಬಲದಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ವಾಚಕತ್ವವೂ ಇದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಆಪಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚಾನ್ವಂ (ಐ.ಆ.೨.೨.೧) | (೨) ಪೃಥಿವೀಂ ವಾಽನ್ವಂ (ತೃ.೨.೧.೧) | (೩) ತಾ ಆಪೋಽನ್ವಮಸೃಜಂತ ಪೃಥಿವೀ ವಾ ಅನ್ವಂ | ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಆಪಃ ಪೃಥಿವೀ ಈ ಎರಡೂ ಅನ್ವಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವು. (೨) ಪೃಥಿವಿಯು ಅನ್ವ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವು. (೩) ಆ ಜಲಗಳು ಅನ್ವವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದವು. ಅನ್ವವು ಪೃಥಿವಿಯೇ ಇದುವೊಂದೆಂಬುದು, ಅನ್ವಮಿತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇತರವಾದ ಶಬ್ದಾಂತರದಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಗ್ರಾಹಕ ಶಬ್ದವಿಶೇಷದಿಂದ ಪೃಥಿವಿಯೇ ಅನ್ವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಶಕ್ತಿಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅನ್ವಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ವಿಕೆ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು. ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನೇ ವಿಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಬಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆದಿಶಬ್ದಾದ್ಭುಕ್ತಿಃ | ಅಪೌರುಷೇಯತ್ವೇನಾದೋಷಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪುರುಷರಿಂದ ಅಪ್ರಣೀತವಾದ ವಾಕ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಕಾರಣ ದೋಷ ರೂಪವಾದ ವೇದವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಮಾನವು ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಯ್ತು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ವೇದೋ ನಾಪ್ರಮಾಣಂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕಾರಣದೋಷಶೂನ್ಯತ್ವಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವತ್ (೨) ವೇದಃ ಅಶೇಷದೋಷಶೂನ್ಯಃ ಅಪೌರುಷೇಯವಾಕ್ಯತ್ವಾತ್, ಮನ್ವಾದಿ ಸ್ವತಃಸಾಪ್ತವಾಕ್ಯಾನುಸಾರಿತ್ವಾಚ್ಚ ದೃತಿರೇಕೇಣ ವಿಪ್ರಲಂಭಕವಾಕ್ಯವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತಿಗಳೂ ಸೂಚಿತಗಳಾದವು. ವಿವಂಚ ಯುಕ್ತಿಬಲದಿಂದ ವೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವು ತೋರಿದರೆ ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥಾಂತವನ್ನೇ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು.

ಓತಿಕೆ ॥ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಕೌರ್ಮೇ ಚ । ವಿರೋಧೋ ವಾಕ್ಯಯೋರ್ಯತ್ರ ನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತದೇಷ್ಯತೇ । ಯಥಾ ವಿರುದ್ಧತಾ ನ ಸ್ಯಾ (ಯಥಾ ವಿರುದ್ಧತಾ ಚ ಸ್ಯಾ) ತ್ರಥಾರ್ಥಃ ಕಲ್ಪ್ಯ ವಿತಯೋಃ ॥ ಇತಿ ॥ ೭ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ ಯಾವಾಗ ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಆಪಾತತಃ ವಿರೋಧವು ತೋರುತ್ತದೋ, ಆಗ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ತೋರಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವು ಹೇಗೆ ಬರಬಾರದೋ, ಹಾಗೆ ಆಪಾತತಃ ಪ್ರತೀತವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವು ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಕೌರ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಓತಿಕೆ ॥ ಪೃಥಿವಿಯು ಕೃಷ್ಣರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ರಕ್ತೋಽಗ್ನಿದಹಂ ಶುಕ್ಲಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಪೃಥಿವೀ ಸ್ವತಃ । ನಾಭಿಪದ್ಮಾಭಿಸಂಬಂಧಾತ್ತಿತಿ ಸೇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ ॥ ಕ್ಷತ್ರರಕ್ತಾಭಿಸಂಬಂಧಾದ್ರಕ್ತೋದಕಬಹುತ್ವತಃ । ಶುಕ್ಲತ್ವಮೇತ್ಯೇವಮೇವ ವರ್ಣಾಂತರಗತಿರ್ಭವೇತ್ ॥ ವಿಷ್ಣುರ್ವೀರ್ಯಾಭಿಯೋಗಾಚ್ಚ ಪೀತತ್ವಂ ಭುವ ಇಷ್ಯತೇ । ಸ್ವರ್ಣವೀರ್ಯೋ ಹಿ ಭಗವಾನನಾದಿಃ ಪರಮೇಶ್ವರಃ ॥ ಇತಿ (ಚ) ವೈರೋಮಸಂಹಿತಾಯಾಂ ॥ ೧೨ ॥ ಅಧಿ.೬ ॥ ೮ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ ತೇಜಸ್ಸು ರಕ್ತರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು. ಜಲವು ಸ್ವತಃ ಶುಕ್ಲರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು. ಪೃಥಿವಿಯು ನಿರುಪಾಧಿಕವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೇ. ಶ್ರೀಹರಿಯು *ನಾಭಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪದ್ಮದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪೃಥಿವಿಯು ಪೀತರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಆ ಪೃಥಿವಿಯು ಪರಶುರಾಮ ದೇವರಿಂದ ಹತರಾದ ದುಷ್ಕ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ರಕ್ತಸಂಬಂಧದಿಂದ ರಕ್ತರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು. ಜಲಸಂಬಂಧ ಬಾಹುಲ್ಯದಿಂದ ಶುಕ್ಲರೂಪವುಳ್ಳ ತನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪೀತವರ್ಣ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಸ್ವತಿಯು ಆಗುವುದು. (ನಾಭಿಪದ್ಮಸಂಬಂಧದಿಂದ

★ ಪದ್ಮವು ಸರ್ವಲೋಕಕ್ಕೆ ಆಧಾರವೂ ಪೀತರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು ಆಗಿದೆ. ಪದಿನಾಲ್ಕು ದಲವುಳ್ಳ ನಾಭಿಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಲವು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು.

ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ವೀರ್ಯಸಂಬಂಧದಿಂದಲೂ (ಅಂದರೆ ವೀರ್ಯವಿಕಾರವಾದ ಅಂಡದ್ವಾರಾ) ಪೃಥಿವಿಗೆ ಒಲಿದರೂಪತ್ವವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ವೀರ್ಯ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದರೂ ಪೃಥಿವಿಗೆ ಒಲಿತತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ಅನಾದಿಯಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಹಿರಣ್ಯಾತ್ಮಕ ವೀರ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಎಂದು ವೈಶೇಷಿಕಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ನಾಭಿಪದ್ಧಸಂಬಂಧದಿಂದ ಒಲಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ವೀರ್ಯಕ್ಕೆ ವರ್ಣಾಂತರತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ನಾಭಿಪದ್ಧಗತ ಒಲಿತತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವರ್ಣಗತ ಒಲಿತತ್ವವು ವಿಲಕ್ಷಣವು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ವರ್ಣಾಂತರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. (೨) ತದಂಡಮುಭವದ್ವೈಮಂ, ಶುಷ್ಕಂ ಹಿರಣ್ಯಾತ್ಮಕಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸ್ವರ್ಣವೀರ್ಯತ್ವವು. || ೧೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜಲವು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅನ್ನಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ದ್ವಾರವೋ, ಪೃಥಿವೀ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. (೧) ಅಪಃ ವಕ್ಷಂತ ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ, (೨) ಆದ್ವೈಃ ಪೃಥಿವೀ, ಎಂದು ಎರಡೂ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳು. ಎರಡೂ ನಿರವಕಾಶಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯವು ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜಲವು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ದ್ವಾರವಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಅದ್ವೋ ವಾ ಅನ್ನಮುತ್ತದ್ವತೇ, ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ, ಆದ್ವೈ ವಿವ ತದನ್ನಾದ್ಯಂ ಜಾಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಬಹುವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಪರತ್ವರೂಪವಾದ ಗುಣಾಭಿಂದಲೂ ಯತ್ರ ಕ್ಷಚ ವರ್ಷತಿ ತದೇವ ಭೂಯಿಷ್ಯಮನ್ಯಂ ಭವತಿ ಅನ್ನಮುಚಿತಂ ತ್ರೇಧಾ ವಿಧೀಯತೇ ಎಂದು ವರ್ಷಜನ್ಯತ್ವರೂಪ ಲಿಂಗಾನುರೋಧದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅನ್ನಪರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅನ್ನಶ್ರುತಿಗೆ ಪೃಥಿವೀಪರತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಅಲ್ಲದೆ ಓಷಧೀಭೋಗಿಸ್ತಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದಲೂ ಪೃಥಿವೀಪದದಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು. ಈ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದಲೇ ಜಲವು ಅನ್ನಕ್ಕೂ ಪೃಥಿವಿಗೂ ಎರಡಕ್ಕೂ ದ್ವಾರವು ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡಲಾರದು; ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತತ್ರೇಜೋಽಸೃಜತ, ತದಪೋಽಸೃಜತ ಎಂದೂ, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ತಾಸಾಂ ತ್ರಿವೃತಂ ತ್ರಿವೃತಂ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಭೂತ ಪ್ರಕರಣವಾಗಿದೆ. ಯತ್ಯಪ್ಲಂ ತದನ್ನಸ್ಯ ಎಂದು ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಕೃಷ್ಣರೂಪವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಕೃಷ್ಣೇವ ಪೃಥಿವೀ ಸ್ಥಾಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಕೃಷ್ಣರೂಪವು ಪೃಥಿವೀಲಿಂಗವು. ಲಿಂಗ, ಪ್ರಕರಣಗಳಿಂದಲೂ ಅಪಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚಾನ್ಯಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೂ ಅನ್ನಶಬ್ದವು ಪೃಥಿವೀಪರವು. ಯತ್ರ ಕ್ಷ ಚ ವರ್ಷತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಅನ್ನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಾರ್ಥಿವಪರತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ ತಥಾಚ ಜಲಗಳು ಪೃಥಿವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಭೂತಗಳಾಗಿವೆ. || ಅಧಿ.೬ ||

ಪೃಥಿವ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

॥ ಓಂ ಸರ್ವಕರ್ತೃಕ ಜಗತ್ಸಂಹಾರ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯಸಮನ್ಯಗೋಚರಾಯನಮಃ ಓಂ ॥

೭ ತದಭಿಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣವು

ಬೀಶಿಕೆ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಧಿಭೂತ. ಅಧಿದೈವ ಸಂಹಾರವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಗ್ರಂಥಿರಸಿ ರುದ್ರೋ ಮಾ ವಿಶಾಂತಕಃ । ತೇನಾನ್ನೇನಾಪ್ಯಾಯಸ್ಸ
(ಮಹಾನಾಮ್ನೀ ೧೬.೨) । ಇತ್ಯಾದಿನಾಽನ್ಯಃ ಸಂಹರ್ತಾ ಪ್ರತೀಯತೇ । ಇತಿ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ * ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಗ್ರಂಥಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ರುದ್ರನೇ ಸಂಹಾರಕನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ರುದ್ರನಿಗೆ ಅಂತಕತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಂದೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನನೇ ಮಾರಕನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ವಿಷ್ಣುವು ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದುದರಿಂದ ಯತ್ನಯುಂಟೆ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ. ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ—

ಬೀಶಿಕೆ ॥ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಆತ ಆಹ (ಆತೋ ಬ್ರೂತೇ) ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಬೀಗೆ, ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ, ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ತದಭಿಧ್ಯಾನಾದೇವ ತು ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ಃ ಓಂ ॥ ೧೩ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ತಸ್ಯಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನಾದಿಬಂಧ ಸಂಜಹೀರ್ವಾರೂಪವಾದ ಸಾದಿ ಜಗತ್ಸಂಹರ್ತೃತ್ವ ಸಾಧಕಲಿಂಗದಿಂದ ಅಥವಾ ಅನಾದಿಬಂಧ ನಿವರ್ತಕನೆಂದು ತಸ್ಯಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ, ಸಾದಿಜಗತ್ಸಂಹರ್ತೃತ್ವ ಜ್ಞಾಪಕವಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಂಜಹೀರ್ವಾರೂಪ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಯಮಪ್ರೇತಿ ಭುವನಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಪಷ್ಟಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಾದಿಯಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಂಹಾರಕನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ತಸ್ಯಾಭಿಧ್ಯಾನಾದ್ಯೋಜನಾತ್ತತ್ತ್ವಭಾವಾದ್ಭೂಯಶ್ಚಾಂತೇ ವಿಶ್ವಮಾಯಾನಿವೃತ್ತಿಃ
(ಶ್ವೇ.೧.೧೦) । ಇತಿ ಬಂಧಲಯಸ್ಯ ತದಭಿಧ್ಯಾನನಿಮಿತ್ತತಾತ್ಪರ್ಯತ್ವಂ
ಪ್ರತೀಯತೇ । ಕಿಮು ಸಾದೇರ್ಜಗತಃ । ಇತ್ಯೇತಸ್ಮಾದೇವ ಸಂಹಾರಕರ್ತಾ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ
ಪ್ರತೀಯತೇ ॥ ೩ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಯಥಾರ್ಥ ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪರಿಪಾಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಗದ್ಬಂಧಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ನಿರಾಸವು ಆಗುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯಾದ

* ಈ ಶ್ರುತಿಯು ದ್ವುಭಾಷ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಅದಿಲ್ಲದಿಂದ ಇಂತಹ ಶ್ರುತಂತರಗಳನ್ನೂ ಪಾತ್ರವಾದಿ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸಂಸಾರದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾನಿಮಿತ್ತವು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಲಿಂಗದಿಂದ ಜಗತ್ತಂಹಾರಕ್ಕೆ ಭಗವತ್ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಥವಾ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಇಚ್ಛಾಧೀನವು ಅನುಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ, ಬಂಧಲಯ: ಭಗವತ್ಕೃತ: ತದಿಚ್ಛಾಧೀನತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಅನುಮಿತವಾಗುವುದು.) (ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅನಾದಿಯಾದ ಬಂಧಕ್ಕೂ ಯಾವಾಗ ಲಯಕರ್ತನೋ, ಆಗ) ಸಾದಿಯಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಂಹಾರಕರ್ತನು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ, ಎಂದು ವಿನು ಹೇಳಬೇಕು? (ಹೀಗೆ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ತಂಹಾರಕರ್ತೃತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸಂಭಾವಿಸಿದರೂ, ಹೇಗೆ ಅದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ, ಸರ್ವ ಸಂಹಾರಕರ್ತನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಯಮಜ್ಯೇತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ವಿವರಿಸುವ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ವಿವರಿಸುವ ಸ್ವಾಮ್ಯಾಂತರ ಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕಿಮು (೧) *ಯಮಜ್ಯೇತಿ ಭುವನಂ ಸಾಂಪರಾಯೇ ಸ ನೋ ಹರಿಫುತಮಿಹಾಯುಜೇಽತ್ತು ದೇವ: | (೨) ಯ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿಲಾಪ (ಯ) ಯತಿ ಸ ಹರಿ: ಪರ: ಪರ (ಪರಾ) ಮಾತ್ಮೇತ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಭ್ಯ: ಇತ್ಯೇವಶಬ್ದ: || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲೋಕವು ಯಾರನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಶ್ರೀಡಾದಿಗುಣ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ಕೊಟ್ಟ ಅಹುತರೂಪವಾದ ಪುತ್ರವನ್ನು ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ! (೨) ಯಾವನು ಈ ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಥವಾ ಮಮತಾದಿ ದೋಷರಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಲೋಕಪ್ರತಿ ಎಲಕ್ಷಣನು. ಆತನೇ, ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಚೇತನನು. ಸರ್ವಸಂಹಾರಕನಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿ: ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಗಳಿಂದ. ಕಿಮು=ಯಾವಾಗ ಒಂದೇ ಸ್ವಪ್ನ ಪ್ರತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಸಂಹಾರಕನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಾನೋ, ಆಗ, ಬಹುಪ್ರತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ವಿನು ಹೇಳಬೇಕು! ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾದಮೇಲೆ ಕರ್ಮಕಲ್ಪಯಾಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಬಂಧಕ ಮಾಯಾನಿವೃತ್ತಿದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಮಾಯಾಶಬ್ದದಿಂದ ಮಾಯಾ, ಅವಿದ್ಯಾ, ಪ್ರಕೃತಿ, ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದು ಅನಾದಿಯಾದ ದ್ರವ್ಯವಿಶೇಷವು. ಅಜೇ-ದ್ವೈ ಪ್ರಕೃತಿ: ದುಷ್ಪ್ರ ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ಥಂ ಸ್ಥಿತೇ | ಸ್ವರೂಪಾಚ್ಛಾಪಿತಾ ತೈಕಾ ಪರಮಾಚ್ಛಾಪಿತಾ ಪರಾ || ಸ್ವರೂಪಾಚ್ಛಾಪಿತಾಂ ಹತ್ವಾ ಪರಮಾಚ್ಛಾಪಿತಾಂ ಪರ: | ವ್ಯಾಘ್ರಾಃ ಮೋಕ್ಷಪದವೀಂ ದದಾತಿ ಪುರುಷೋತ್ತಮ: | ಅಜಾಮಜಿತದೋಷಮಗೃಹೀತಗುಣಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಪೃತಿಗಳಿಂದ ಎರಡು ದುಷ್ಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಜೀವಾವರಕಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. ಈಶ್ವರನು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶವಾದ ಸ್ವರೂಪಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಮಹದಹಂಕಾರಾದಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಂಶಗಳಿಂದ ಸಂಯೋಜಿಸಿ, ಅವಿದ್ಯಮಾನವೇ ಆದ ಕರ್ತೃತ್ವ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ರಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ದು:ಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಇವುಗಳು ಜೀವನಿಗೆ ದುಷ್ಪ್ರ

★ ಯಮಜ್ಯೇತಿ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಯು ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಸಂಪಾದಕಗಳು. (೨) ಚಿತ್ತಶ್ರಿತಿದ್ದಾರಾ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಬಂಧಕತ್ವವು. (೩) ಅನಾದಿಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವರೂಪ ದ್ವಂಸವೇ ವಿನಾಶವು. (೪) ಜೀವನಿಗೆ ಮಾಯಾ ಮಾತ್ರ ಅವರಣವಲ್ಲ ಇತರಾವರಣಗಳೂ ಇವೆ. ೧ ದೇಹವು. ೨ ಆಮೇಲೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಬಂಧವು. ೩ ಸತ್ವಾದಿ ಗುಣಬಂಧವು. ೪ ಆ ಮೇಲೆ ಕರ್ಮಾದಿ ಬಂಧವು. ೫ ಆಮೇಲೆ ಲಿಂಗದೇಹವು. ೬ ಆ ಮೇಲೆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು. (೫) ಶ್ರವಣಜನಿತ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶಿಥಿಲೀಭಾವರೂಪ ನಿವೃತ್ತಿಯು, ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆತ್ಮಂತಿಕೆ ನಿವೃತ್ತಿಯು. (೬) ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿದೆ. ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನವು ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಶಿಥಿಲೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಂಹಾರಕನೆಂದಾದರೆ ರುದ್ರೋ ಮಾ ವಿಶಾಂತಕಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು. ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸೃಷ್ಟಾಪಾತಾ ಚ ಸಂಹರ್ತಾ ಸ ಏಕೋ ಹರಿರಿಶ್ವರಃ | ಸೃಷ್ಟೃತ್ವಾದ್ವಿಕಮನ್ಯೇಷಾಂ
ದಾರುಯೋಷಾವದುಚ್ಯತೇ || ಏಕದೇಶಕ್ರಿಯಾ ಚಾತ್ರ ನ ತು ಸರ್ವಾತ್ಮನೇ ರಿತಂ |
ಸೃಷ್ಟಾದಿಕಂ ಸಮಸ್ತಂ ತು ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಪರಾದ್ಧವೇತ್ || ಇತಿ (ಚ) ಸ್ಯಾದೇ ||
|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮನಾದುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸತತ್ಕವನು, ರಕ್ಷಕನು, ಸಂಹಾರಕನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ತದ್ವೃತ್ತಿರಿಕ್ತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಸೃಷ್ಟೃತ್ವ ಮೊದಲಾದುದು ದಾರುಮಯವಾದ ಸ್ತ್ರೀ ಪ್ರತಿಮೆಗೆ ನರ್ತನಾದಿಗಳು ಇದ್ದಂತೆ ಪರತಂತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪರಾಧೀನರಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಗದೇಕದೇಶ ವಿಷಯಕವೇ ಆದ ಸೃಷ್ಟಾದಿ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ ಸರ್ವ ಜಗತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳಾದರೂ ಸರ್ವ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಇತರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ) ತಥಾಚ ಅಂತಕತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಪರತಂತ್ರವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಏಕದೇಶ ಸಂಹಾರಕತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ರುದ್ರನಿಗೆ ಸಂಹಾರವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವೆಂದರೆ, ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃಕವಾದ ಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ದ್ವಾರತ್ವವೇ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಮೀತಸ್ಯ ವಿಶ್ವಸರ್ಗನಿರೋಧಯೋಃ | ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ ಶರ್ವತ್ತ್ವ
ಕಾಲಾಖ್ಯಾರೂಪಿಣಸ್ತವ ಇತಿ(ಚ) ಭಾಗವತೇ || (ಸೃಂ.೧೦.೮.೨೧.೨೨.೨೩) || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕಾಲ ಎನ್ನುವ (ಸರ್ವ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವಾದಿ ಗುಣಸಂಪನ್ನತ್ವವೇ ಕಾಲತ್ವವು) ನಾಮ ಮತ್ತು ರೂಪ (ಶರೀರ)ಗಳುಳ್ಳ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ನಿನಗೆ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿ ಸಂಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ರುದ್ರನೂ ಕೂಡ ದ್ವಾರಮಾತ್ರರು. (ಸರ್ವಥಾ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣರಲ್ಲ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಉದ್ಭವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು.) ಹೀಗೆ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಭಾಗವತಕ್ಕೂ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಿಸೃಜತಿ ಸ ರುದ್ರೇಣ ವಿಲಾಪಯತಿ ಸೋಽನುತ್ಪತ್ತಿರಲಯ ವಿಕ ವಿವ
ಹರಿಃ ಪರಃ ಪರಾನಂದಃ || ಇತಿ ಚ ಮಹೋಪನಿಷದಿ || ೧೩ || || ಅಧಿ.೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಹರಿಯು ದ್ವಾರಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಬಹು ರೀತಿಯಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ರುದ್ರನಿಂದ ವಿನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಾಶ ಶೂನ್ಯನು. ಒಬ್ಬನೇ ಸರ್ವ ಸಂಹಾರಕನು, ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣನು, ಪೂರ್ಣಾನಂದನು, ಹೀಗೆ ಮಹೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರರಿಗೆ ದ್ವಾರತ್ವವೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಮಮತಾ ದುಃಖಾದಿ ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಲೋಕವಿತ್ಯ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನಕನಿಂದ ಭಿನ್ನಗೀನೇ ಮಾರಕತ್ವವು ಕಂಡಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಪಿತನೇ ಅಂದರೆ ಜನಕನೂ ರಕ್ಷಕನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಾರಕತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ. || ೧೩ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಆಕಾಶಾದ್ಭಾಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಾನುಧಿಷ್ಠಿತರಾದ ಸ್ವತಂತ್ರರೇ ಆದ ಆಕಾಶಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಭೂತ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಈಶವರಾಧಿಷ್ಠಿತರಾದ ಪರತಂತ್ರರೇ ಆದ ಆಕಾಶಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಭೂತಕರ್ತೃತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಭೂತಾರ್ಥತ್ವವನ್ನೂ ಪಂಚಮಿಗೆ ಉಪಾದಾನಾರ್ಥತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಭಿಮಾನಾರ್ಥತ್ವವೂ ನಿಮಿತ್ತಾರ್ಥತ್ವವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಅಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತೋಕ್ತಿಯೂ ಕ್ಲಿಷ್ಟವು. ಮತ್ತು ಯಃ ಪೃಥಿವೀಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದ ನಿಯಂತ್ರತ್ವ ಲಿಂಗವು ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸೋಽಕಾಮಯತ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರಾಧಿಷ್ಠಿತತ್ವದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತದಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ ಎನ್ನುವುದು ವ್ಯರ್ಥವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ರುದ್ರನು ಸಂಹಾರಕನೋ, ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸಂಹಾರಕನೆಂದು ರುದ್ರನಿಗೇನೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ರುದ್ರೋ ಮಾ ವಿಶಾಂತಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತಕಪದದಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೇನೇ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವವೂ ಹೇಳಿದೆ. ಯತ್ಪ್ರಯತ್ನಭಿಸಂವಿಶಂಃ—ಇದುಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಸಂಹಾರಕನು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ, ವಿಷ್ಣುಃ ಸ ಮಾರಕಃ ಜನಕತ್ವಾತ್ ರಕ್ಷಕತ್ವಾತ್ ಪಿತೃದಿವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತನಾಹಾಯ್ಯವುಳ್ಳ ರುದ್ರ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವು. ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಸಂಹಾರಕನು. ತ್ಯಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯಾದ ಬಂಧಲಯಕ್ಕೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ನಾದಿಜಗತ್ತಿನ ನಾಶವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವೆನ್ನುವುದು ಕೈಮುಕ್ತನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧವು. ಮತ್ತು (೧) ಯಮಪ್ರೇತಿ, (೨) ಯ ಇದಂ ಸರ್ವಂ, (೩) ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಪಾತಾ ಚ, ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಸಂಹರ್ತೃತ್ವವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ರುದ್ರಸಂಹರ್ತೃತ್ವ

ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಮೀಶಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಫುಟಿಯಿಂದ ಕೆಲವು ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ರುದ್ರನಿಗೆ ದ್ವಾರತ್ವಭೋಧಕವು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು ಮಮತಾ ದೋಷಪ್ರಯುಕ್ತವು. ಪಿತೃತ್ವಾದಿಪ್ರಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ನಿರ್ದೋಷನೂ ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣನೂ ಆದ ಶ್ರೀಹರಿ ಯಲ್ಲಿ ಮಮತಾದೋಷಸಂಪರ್ಕವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. || ಅಧಿ. ೭ ||

ತದಭಿಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ೬ಂ ಅಧಿಭೂತಾದಿ ಸಂಹಾರಕ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯ
ಸಮನ್ವಯಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬ಂ ||

೮ ವಿಪರ್ಯಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಧಿಭೂತಾದಿಸಂಹಾರಕ್ರಮವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಾಧಿಭೂತಾದಿಗಳು ಉತ್ತತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ, ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದಲೋ ಎನ್ನುವ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಬೀಜಭೂತವಾದ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ ವಿವ ಹೀದಂ ಪರಾತ್ಮಮಾದುತ್ಪದ್ಯತೇ ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲೀಯತೇ ನಾಸಾವುದೇತಿ
ನಾಸ್ತಮೇತಿ || ಇತಿ ಭಾಲ್ವವೇಯಶ್ರುತೌ ಕ್ರಮಾಲ್ಲಯಃ ಪ್ರತೀಯತೇ ||
ಅಕ್ಷರಾತ್ಪರಮಾದೇವ ಸರ್ವಮುತ್ಪದ್ಯತೇ ಕ್ರಮಾತ್ | ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲಯಶ್ಚೈವ
ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಪರಾತ್ಮನಿ || ಇತಿ ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾಯಾಂ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾಲ್ಲಯಃ
ಪ್ರತೀಯತೇ || ಇತಿ ||

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತನಾದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಈ ಜಗತ್ತು ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತಾ ತಾರತಮ್ಯಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದು ತ್ತದೆ. (ಜಗತ್ತಿನಂತೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಉತ್ತತ್ತಿನಾಶವುಳ್ಳವನಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಭಾಲ್ವವೇಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯವು ತೋರುತ್ತದೆ. (೨) ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ (ಶ್ರೀತತ್ವದಿಂದ ಅಲ್ಲ) ಸರ್ವಜಗತ್ತೂ ಕ್ರಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ (ಇತರರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ) ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯವು, ಹೀಗೆ ಚತುರ್ವೇದ ಶಿಖೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ತಥಾಚ ಅಧಿಭೂತಾದಿಗಳು ಉತ್ತತ್ತಿಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಯಶಃ ಉತ್ತತ್ತಿಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯವು ಕಂಡದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಕ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತ ಆಹ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿಪರ್ಯಯೇಣ ತು ಕ್ರಮೋಽತ ಉಪಪದ್ಯತೇ ಚ
ಓಂ || ೧೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮಹಾಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಾದ್ವಿತೀಯತೆ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತ ಲಯಕ್ರಮವಾದರೂ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮದಿಂದ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ವೇದತೀಮಾದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಧಿಕೃತವಿದ್ದುದರಿಂದ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮವು ಉಪಪದ್ಯವು ಆಗುವುದು.

ಭಾಷ್ಯ || ಕ್ರಮವಚನಮಪಿ ವಿಪರೀತಕ್ರಮಾಪೇಕ್ಷಯಾ | ಕರ್ತಾ ಪ್ರಾಣಾದಿಕಸ್ಯಾಸ್ಯ
ಹಂತಾ ಭೂಮ್ಯಾದಿಕಸ್ಯ ಚ | ಯಃ ಕ್ರಮಾದ್ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾಚ್ಛೇದ ಸ ಹರಿಃ ಪರ
ಉಚ್ಯತೇ || ಇತ್ಯತ ಏವ ಭಾಲ್ವೇಯಪ್ರತಿವಚನಾತ್ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕ್ರಮಾದ್ವಿತೀಯತೆ ಎನ್ನುವ ಕ್ರಮವಚನವೂ ಕೂಡ ಉತ್ತತ್ತಿಕ್ರಮಕ್ಕಿಂತ ವಿಪರೀತ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ (ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ.) ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಭೂಮಿಪರ್ಯಂತವಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನೋ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಂತವಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯಕರ್ತನೋ, ಅಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. (ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲ) ತನಗೆ ಸಾಧಕವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಭಾಲ್ವೇಯ ಪ್ರತಿವಚನದಿಂದಲೇ, (ಅಂದರೆ ಯಾವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯವೆಂದು ಹೇಳಿಯದೋ, ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.) (ವಿತ್ಯಾಚ್ಛಾಯತಃ ಪ್ರಾಣಃ ಮನಃ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ ಎನ್ನುವ ಮತ್ತೋಕ್ತವಾದುದೇ ಕ್ರಮವು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಎರಡೂ ಶ್ರುತಿಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ರಮಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಶ್ರುತಿಗೇನೇ ಬಾಧವೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅನುರೂಪಃ ಕ್ರಮಃ ಸೃಷ್ಟೌ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಲಯೇ ಕ್ರಮಃ | ಇತಿ ಕ್ರಮೇಣ
ಭಗವಾನ್ ಸೃಷ್ಟಿ ಸಂಹಾರಕೃದ್ಧರಿಃ || ಇತಿ (ಚ) ಪಾಢ್ಯೇ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ೧ ಅನುರೂಪವು ೨ ಪ್ರತಿರೂಪವೆಂದು, ಕ್ರಮವು ಎರಡುವಿಧವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕ್ರಮವು, ಉತ್ತಮರನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ತಾರತಮ್ಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅನುರೂಪವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಲಯದಲ್ಲಿದಕ್ರಮವು ಉತ್ತಮಾದಿಶಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿರೂಪವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡುವಿಧ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸರ್ವಸಮರ್ಥನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು, ಎಂದೂ ಪಾಡಲ್ಪಡಿದೆ.

ತಥಾಚ ವ್ಯತ್ಯಮಕ್ಕೂ ಕ್ರಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಕ್ರಮಶ್ರುತಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಮಾರ್ಥತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕ್ರಮಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾದ ವ್ಯತ್ಯಮಪದ ಘಟಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗುವುದು.

ಓತಿಕೆ || ವ್ಯತ್ಯಮದಿಂದ ಲಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಲೋಕವಿರೋಧವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪೂರ್ವೇಷಾಂ ಪೂರ್ವೇಷಾಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಧಿಕ್ಯಾದುಪಪದ್ಯತೇ ಚ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಲೌಕಿಕರಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶಃ ಶತವರ್ಷಜೀವಿತ್ವ ಬಲಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಸಮವಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತತ್ತಿಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯವು ಕೂಡಿದಾಗ್ಯೂ ಲೌಕಿಕ ತತ್ವದೇವತಾಲಯದಲ್ಲಿ ಇದು ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ) ಅಬಾದಿಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತರಾದ ಮೊದಲು ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಧಿಕ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ (ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಧಿಕ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವ್ಯತ್ಯಮದಿಂದ ಲಯವು) ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಓತಿಕೆ || ಪೂರ್ವೋತ್ತನ್ನರಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಧಿಕ್ಯವೇ ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಾಮನೇ ಚ | ಪೂರ್ವೇ ಪೂರ್ವೇ ಯತೋ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸನ್ನಿಧಾನಂ ಕ್ರಮಾಧಿಕಂ | ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಧಿಕ್ಯಮೇತೇಷಾಂ ಪಶ್ಚಾದೇವ ಲಯಸ್ತಥಾ ||
ವ್ಯಾಪ್ತಿಶಾಬ್ದಧಿಕಾತೇಷಾಮತ ಏವ ನ ಸಂಶಯಃ | ಇತಿ ಚ || ೧೪ || ಅಧಿ. ೮ ||
|| ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಆದಿಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವೋತ್ತನ್ನರಾದ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿ ತತ್ವದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸನ್ನಿಧಾನವು ತಾರತಮ್ಯಕ್ರಮದಿಂದ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಯದೋ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ತತ್ವದೇವತೆಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಧಿಕ ಪ್ರತಿಮಾರೂಪರಾಗಿರುತ್ತಾರೋ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವೋತ್ತನ್ನರಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಂದ ಬಲಜ್ಞಾನ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಅಧಿಕವೇ ಇದೆ. ಮತ್ತು ಅವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಿಂದ ಹೊರಗೂ ತಂತಮ್ಮಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ವಸ್ತುವರ್ಯಂತವಾಗಿ ದೇಹತಃವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ತಾರತಮ್ಯಕ್ರಮದಿಂದ ಅಧಿಕವೇ ಆಗಿದೆ. (ನ್ಯೂನವೂ ಅಲ್ಲ ಸಮವೂ ಅಲ್ಲ) ಆದಕಾರಣ ಅವರಿಗೆ ಮೇಲೆಯೇ ಲಯವು. (ಯಾವಾಗಲೂ ಮೊದಲು ಆಗಲಾರದು.) ಆದುದರಿಂದಲೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ವಾಮನಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. || ೧೪ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಯತ್ಕಯಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವೇ ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಲಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವು ಶ್ರುತವಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಲಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಸಜಾತೀಯವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಲಯದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಲಯವಾಗುವಾಗ ಉಪಾದೇಯವು ಇರಬೇಕಾಗುವುದು, ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಆದುದರಿಂದ ವಿಚಾರೀಯವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಸೃಷ್ಟಿಗಿಂತ ವಿಪರೀತಕ್ರಮವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಫಲಕ್ಕೆ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಲಯವು ಕಂಡದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಈ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ ವಿರೋಧನಿರಾಸಕತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕ್ರಮಾದ್ವಿತೀಯತೆ ಎನ್ನುವ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲಯಶ್ಚ ಎನ್ನುವ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತಿಗೆ ವಿರೋಧನಿರಾಸದಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸಂಗತಿಯು ಕೂಡುವಾಗ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲಯಶ್ಚ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಜಗತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ದೇವರ್ಷೇ ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ತು ಪ್ರಲೀಯತೇ | ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಾಪಃ ಪ್ರಲೀಯತೇ | ಜ್ಯೋತಿರ್ವಾಯೌ ಪ್ರಲೀಯತೇ || ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಸ್ವತ್ಯಸುಮಿತಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಲಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಶ್ರುತವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೇಳಿದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪಕ್ಷಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. ಮತ್ತು ಭಸ್ಮಭೂತಗಳಾದ ಪಚಾದಿಗಳಿಗೆ ತಂತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವು ಕಾಣದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಲಯವು ಎನ್ನುವ ಸಿದ್ಧಾಂತೋಕ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಅಲ್ಲದೆ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಈಕ್ಷಣಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಚೇತನತ್ವವಿದಪ್ರಯುಕ್ತ ಚಿತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಲಯವಾದ ಮೇಲೆಯೇ ಪ್ರಾಯಃ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಲಯವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಸಾರವಾಗಿ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಲಯವಾದ ಮೇಲೆಯೇ ಅಪಾದಿಗಳಿಗೆ ಲಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪ್ರಕೃತಾಧಿಭೂತಾದಿಗಳು ಜನಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೋ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಿಂದಲೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಕ್ರಮಾದುತ್ಪದ್ಧತೇ, ಕ್ರಮಾದ್ವಿತೀಯತೇ, ಕ್ರಮೇಣೋತ್ಪತ್ತಿಃ ವಿಲಯಶ್ಚ ಕ್ರಮೇಣೈವಾಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಲಯೌ ಇದುಮೊದಲಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಗಳು ಬಹಳ ಇವೆ. ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲಯಶ್ಚ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಶಃ ಉತ್ತತಿಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯವು ಕಂಡದೆ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಕ್ರಮಲಯ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜನಕ್ರಮಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಲಯವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲಯಶ್ಚ ಎನ್ನುವ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಲಯಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯವು. ಕ್ರಮಲಯ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಗಳಾದರೂ ದ್ವಿವಿಧಃ ಕ್ರಮ ಉದ್ವಿಷ್ಟಃ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೋಽನುಕ್ರಮಪ್ರಥಾ | ಸೃಷ್ಟಾಪನ್ನೋ ಲಯಃ ಚಾಸ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮವೂ ಕ್ರಮವಾದುದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋತ್ಪನ್ನರಿಗೆ ಪೂರ್ವಸಾಶವು ಸಾಮರ್ಥ್ಯಭಾವನಿಮಿತ್ತವು. ತತ್ಪದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋತ್ಪನ್ನರಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಧಿಕೃತವಿದ್ದುದರಿಂದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಲಯವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಯುಕ್ತಿಯು ಅಪ್ರಮೋಹಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಬಾಧಿಸಲಾರದು. || ಅಧಿ. ೪ ||

ವಿಪರ್ಯಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

॥ ೬೦ ಅಧಿಭೂತಾದಿ ಲಯಕ್ರಮಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯ
ಸನನ್ದಯಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬೦ ॥

೯ ಅಂತರಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಧಿಭೂತಾದಿ ಲಯವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ-

ಸೂತ್ರ ॥ ೬೦ ಅಂತರಾ ವಿಜ್ಞಾನಮನಸೀ ಕ್ರಮೇಣ ತಲ್ಲಿಂಗಾದಿತಿ
ಚೇನ್ನಾವಿಶೇಷಾತ್ ೬೦ ॥ ೧೫ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವ, ಮನಸ್ಸತ್ತಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಪರ್ಯಯದಿಂದ ಲಯವು, ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವ, ಮನಸ್ಸತ್ತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಕಾನ್ಯನಃ, ಮನಸ್ಸತ್ತ್ವ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಎಂದು ಉತ್ತತ್ತಿಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯವು, ಯಚ್ಚೈದ್ವಾಜ್ಞಾನಸೀ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನೋತ್ತಾದಕ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಲಯದರ್ಶನರೂಪಲಿಂಗದಿಂದ, ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ವಿಜ್ಞಾನ, ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಕ್ರಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಲಯವು, ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷವಚನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ *ಪ್ರಾಕಾನ್ಯನೋ ಮನಸ್ಸತ್ತ್ವ ವಿಜ್ಞಾನಂ । ಯಚ್ಚೈದ್ವಾಜ್ಞಾನಸೀ ಪ್ರಾಜ್ಞಾಪ್ತದೃಚ್ಛೈಜ್ಞಾನ ಆತ್ಮನಿ (ಕಠ.೩.೧೨.) ಇತಿ ಲಿಂಗಾದಿಜ್ಞಾನಮನಸೀ ಅಂತರಾ ವಿಪರೀತಕ್ರಮಃ । ಇತಿ ಚೇತ್ । ನ । ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ ॥ ೧೫ ॥ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ಪ್ರಾಣನ ದೇಹಿಯಿಂದ ಮನಸ್ಸತ್ತವು ಹುಟ್ಟಿತು. ಅದರಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವವು ಹುಟ್ಟಿತು. (ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವವು ಮನಸ್ಸತ್ತದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ.) ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿದ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಮೇಲೆಯೇ ಲಯವು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸತ್ತಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವು, ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. (೨) ಯಚ್ಚೈದ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಗಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಪಾರ್ವತೀ ದೇವಿಯು ಮನೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ರುದ್ರನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ, ಎಂದು ಸ್ಮರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆ ರುದ್ರನು ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಸರಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸ್ಮರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವ, ಮನಸ್ಸತ್ತಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಇತರಗಳಿಗೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮದಿಂದ ಲಯವು. (ತಥಾಚಿ, ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದಲೂ, ಕೆಲವರಿಗೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮದಿಂದಲೂ ಲಯವು ಕಂಡದೆ.) ಆದಕಾರಣ, ಅಕ್ಷರಾತ್ಮರಮಾದೇವ ಎನ್ನುವ

* ಸಿಂಧುತರೀತ್ಯಾ-ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ದೇಹಿಯಿಂದ ಮನೋರೂಪ ಇಂದ್ರಿಯವು, ಅದರಿಂದ ವೃತ್ತಿರೂಪ ವಿಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿತು.

ಸರ್ವರಿಗೂ ವೃತ್ಯಮದಿಂದ ಲಯವು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ, ಎಂದರೆ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವ ಮನಸ್ಸತ್ತಗಳನ್ನು ಹೊರತು ವಿಪರೀತಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ (ಮತ್ತೆ ಸರ್ವರಿಗೂ ವಿಪರೀತಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯವು.) ಸಂಕೋಚಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಅಥವಾ ವಿಜ್ಞಾನ ಮನಸ್ಸತ್ತಗಳಿಗೆ ಉತ್ತತ್ಸುಸಾರೇಣ ಲಯವು, ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. (ಮತ್ತು ಸರ್ವರಿಗೂ ವೃತ್ಯಮದಿಂದಲೇ ಲಯವು ಎನ್ನುವುದು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದಲೂ.) || ೧೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಲಿಂಗವೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂಬುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾ—

**ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಚರಾಚರವ್ಯಪಾತ್ರಯಸ್ತು ಸ್ವಾತ್ಮದ್ವೈಪದೇಶೋ
ಭಾಕ್ತಸ್ತದ್ಭಾವಭಾವಿತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೧೬ ||**

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಯದೃಢ ಮನಸತ್ವ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಎಂದು ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ವ್ಯವದೇಶವಾದರೂ ಮನೋರೂಪವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ, ತಜ್ಞಸ್ವಜ್ಞಾನ, ಮನಸ್ಸತ್ತ, ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವ ರಾಶಿದ್ವಯವಿಷಯಕವು. (ಅಂದರೆ, ಮನಃಶಬ್ದವು ಮನೋರೂಪಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸ್ಸತ್ತಗಳನ್ನೂ ವಿಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದವು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಜನ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವಗಳನ್ನೂ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು) ಆದಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಮನಸತ್ವ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದಗಳು ಮನೋರೂಪವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ, ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನಾದ್ಯ ಭಾಗವಿಷಯಕವೇ ಆಗುವುದು. ಮನಸ್ಸತ್ತ, ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವವಿಷಯಕಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಜಂಗಮ, ಸ್ವಾವರ ವಿಷಯಕ ಮನಸ್ಸಿನ ಆಲೋಚನೆಯಿಂದ ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ.

**ಭಾಷ್ಯ || ಮನಸತ್ವ ವಿಜ್ಞಾನಮಿತಿ ವ್ಯವದೇಶತ್ವರಾಚರೇಷ್ವಾಲೋಚನಾದ್ವಿಜ್ಞಾನಂ ಭವತೀತಿ
ಭಾಗಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಸ್ಯಾತ್ | ನ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವಾಪೇಕ್ಷಯಾ || ೨ ||**

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮನಸತ್ವ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತವ್ಯವದೇಶವು (ಚರಃ) ಚಂಚಲವಾದ ಅಂತಃಕರಣ, ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನವೂ, (ಅಚರಃ) ಮನಸ್ಸತ್ತ, ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವಗಳು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂತಃಕರಣಾವಬೋಧರೂಪವಾದ ಭಾಗವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಆಗುವುದು. ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವ, ಮನಸ್ಸತ್ತಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅಲ್ಲ (ಅಂದರೆ, ಮನಸ್ಸತ್ತ, ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವವಿಷಯಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ) ಅಂತಃಕರಣಾವಬೋಧರೂಪವಾದ ಭಾಗವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಯಾವ ಅನುಪಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಜಂಗಮ ಸ್ವಾವರರೂಪವಾದ ಸರ್ವವಸ್ತುವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನೋಧರ್ಮ ರೂಪವಾದ ಆಲೋಚನೆಯಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ಹೇತುವಿನಿಂದ. (ಆದಕಾರಣ, ಈ ಲಿಂಗವು ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವ, ಮನಸ್ಸತ್ತಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯವು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ವಾಕ್ಯವು ತತ್ವವಿಷಯಕವೇ ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ಯಾಂದೇ ಚ | ಪರಾದವ್ಯಕ್ತಮುತ್ಪನ್ನಮವ್ಯಕ್ತಾತ್ ಮಹಾಂಸ್ತಥಾ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಂ
ಮಹತಸ್ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ ಚತುರ್ಮುಖಾತ್ || ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಾತ್ ಮನೋ
ಮನಸ್ತತ್ತ್ವಾತ್ (ಚ) ಖಾದಿಕಂ | ಏವಂ ಬಾಹ್ಯಾ ಪರಾ ಸೃಷ್ಟಿರಂತಸ್ತದ್ವ್ಯಕ್ತ-
ಪೇಕ್ಷಯಾ | ವಿಪರೀತಕ್ರಮೋ ಜ್ಞೇಯೋ ಯಸ್ಯಾದಂತೇ ಹರೇರ್ದೃಶಿಃ | ಇತಿ
|| ೧೬ || ಅಧಿ. ೯ || || ೩ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಶ್ರೀತತ್ತ್ವಾಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತಾಭಿತ್ವವು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿ
ಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತು. ಆ ಅವ್ಯಕ್ತದಿಂದ, ಚತುರ್ಮುಖಿಯಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ಮಹತ್ತ್ವವು
ಹುಟ್ಟಿತು. ಹಾಗೆಯೇ, ಮಹತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚತುರ್ಮುಖಿಯಿಂದ, ವಾಣಿಯಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯ
ಮಾನವಾದ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವವು ಹುಟ್ಟಿತು. ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವದಿಂದ, ರುದ್ರನಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ
ಮನಸ್ತತ್ತ್ವವು ಹುಟ್ಟಿತು. ಮನಸ್ತತ್ತ್ವದಿಂದಲಾದರೂ ಆಕಾಶರೂಪವಾದ ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳು
ಹುಟ್ಟಿದವು. (ಎಲ್ಲಾ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಕ್ರಮವೇ ವಿವಕ್ಷಿತವೋ ಏನು, ಎಂದರೆ) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಿಂದ
ಹೊರಗಡೆ ಉಂಟಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯು ವಿವಂ=ಪರಾದವ್ಯಕ್ತಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಆಗುತ್ತದೆ.
ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಅಂದರೆ ತಾರತಮ್ಯಜ್ಞಾಪಕವಾಗುತ್ತದೆ. (ಅದಕಾರಣ ಈ ವಾಕ್ಯವು
ತತ್ವವಿಷಯಕವಲ್ಲ) (ಕೃಚಿತ್ ತತ್ವಗಳಿಗೇನೇ ಈ ಕ್ರಮವು ಶ್ರುತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೂ ಗತಿಯನ್ನು
ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಅಥವಾ ದೇಹದ ಒಳಗೆ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ತತ್ವಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು
ತದಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವ್ಯಕ್ತಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಭೂಮ್ಯಾದಿಪ್ರಾಣಾಂತಃಕ್ರಮವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು.
ಉತ್ತಮಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲ (ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದರೆ ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಧರ್ಮವಿಶೇಷವು.)
(ತಥಾಚಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಒಳಗೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ದೇಹದೊಳಗೆ
ತತ್ತ್ವಾಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಭೂಮ್ಯಾದಿ
ಸರ್ವತತ್ವಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷವು ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರಲು ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ
ಶ್ರೀಹರಿಯ ದರ್ಶನವು ಆಗುತ್ತದೆ. (ಅಧಮರಿಗೇನೇ ಪ್ರಥಮತಃ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು.) (ಅಂದರೆ
ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ದರ್ಶನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ರಾಜದರ್ಶನವಾಗುವಂತೆ ಅಧಮತತ್ವ ದೇವತೆಗಳ
ದರ್ಶನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ. ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಸಾಧನೀಭೂತವಾದ
ಅಧಮತತ್ವ ದೇವತೆಗಳ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ಯಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೬ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ ಎನ್ನುವ ತ್ರೈತೀಯ ಶ್ರುತಿಯು ವಿತಸ್ತಾಜ್ಞಾಯತೇ ಪ್ರಾಣಃ
ಮನಃ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ | ಖಂ ವಾಯುಃ ಎನ್ನುವ ಅಥರ್ವಣ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವು. ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ
ಭೂತಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯ ಮನಸ್ಸುಗಳು ಆತ್ಮಜನ್ಯಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆದಕಾರಣ
ತ್ವೈತೀಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಭಂಗವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ—ಅನ್ಯಮಯಂ ಹಿ ಸೌಮ್ಯ
ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕರಣಗಳು ಭೌತಿಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೂತೋತ್ತಸ್ತಂ ತರದಲ್ಲಿಯೇ

ಕರಣಗಳಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯು. ಈ ಅರ್ಥಕ್ರಮವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅರ್ಥವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಉತ್ತತ್ತಿಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆದಕಾರಣ ಭೂತೋತ್ತತ್ತಿಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಭಂಗವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಮನಸ್ಸತ್ತಾಚ್ಛಾದಿಕಂ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಸ್ವತಿಯಿಂದ. ಹಾಗೆಯೇ ಆಕಾಶಾದೂರ್ಧ್ವಂ ತನ್ಮಾತ್ರಾನ್ ಭೂತಾದೌ ಲೀಯತೇ | ಭೂತಾದಿರ್ಮಹತಿ ಲೀಯತೇ ಮಹಾನವಕ್ಷತೇ ಲೀಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಂದಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ಅರ್ಥವರ್ಣದಲ್ಲಿಯೇ ಖಂ ವಾಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ವಿತಸ್ತಾಜ್ಞಾಯತೇ ಪ್ರಾಣಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಾಠಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಮನಃ ಅದ್ಯನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಆಕಾಶೋತ್ತತ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯಮಯತ್ವ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಅನ್ಯಮಹಿತಂ ತ್ರೇಧಾ ವಿಧೀಯತೇ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಅನ್ಯದಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಪಚಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಪೃಥಿವೀ ಭೂತದಿಂದ ಮನಸ್ಸತ್ತೋತ್ತತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

(೧) ಅಧಿಭೂತಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ವೃತ್ತಮದಿಂದಲೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೋ, ಅಥವಾ ಕೆಲವು ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಮನಸ್ಸಕ್ಕೆ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಉತ್ತತ್ತಿಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ವಿಜ್ಞಾನಮನಃ ಪ್ರಾಪ್ತವದ್ಭೇಜ್ಞಾನ ಆತ್ಮನಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತತ್ತಿಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯವೆಂದು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನತತ್ವಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಇತರಗಳು ವೃತ್ತಮದಿಂದ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. (೨) ಮನಸ್ಸಕ್ಕೆ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಎನ್ನುವ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದಗಳು ತತ್ವಪರಗಳಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅಂತಃಕರಣವಬೋಧಪರಗಳು ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಮನಸ್ಸತ್ತ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಲು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ವೃತ್ತಮಾದಿಲಯಶ್ಚ ಎಂದು ಸರ್ವರಿಗೂ ವೃತ್ತಮದಿಂದ ಲಯವು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರಿಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದಲೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ವೃತ್ತಮದಿಂದಲೂ ಲಯವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಲೋಕಾನುಸಾರಿತ್ವರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದ, ಲಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಮನಸ್ಸತ್ತ ಅಂತಃಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವ ಅವಬೋಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಮದಿಂದ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ತತ್ವಮಾತ್ರ ವಾಚಕತ್ವವಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯತ್ವವಿದೆ. ಮನಸ್ಸಕ್ಕೆ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವಂ ಮಹತಃ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ ಚತುರ್ಮುಖಾತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ತತ್ವವಿಷಯತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯ ತಜ್ಞಸ್ತ ಜ್ಞಾನಪರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸತ್ತವಿಜ್ಞಾನತತ್ವಗಳಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಲಯವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣ ಎಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಂ ವಾ ವಿತತ್ವಮಾಮತ್ವದ್ಭೇದಃ ವೃತ್ತಮಾದಿಲೀಯತೇ ಎಂದು ಸರ್ವಕ್ಕೂ ವೃತ್ತಮದಿಂದಲೇ ಲಯವು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲವೂ ವೃತ್ತಮದಿಂದಲೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. || ಅಧಿ. ೯ ||

ಅಂತರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

॥ ೬೦ ಸ್ವಲಯ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯಸಮನ್ವಯಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬೦ ॥

೧೦ ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಆಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮಲಯ ವಿಷಯಕಲ್ಪತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ—

ಸೂತ್ರ ॥ ೬೦ ನಾತ್ಮಾಶ್ರುತೇರ್ನಿತ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ತಾಭ್ಯಃ ೬೦ ॥ ೧೭ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ವಿಷ್ಣುವು ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನಿರವಕಾಶವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ ಇದ್ವತ್ತಯುಕ್ತವೂ, ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ. ॥ ೧೭ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿಲಾಪ್ಯಾಂತಸ್ತಮಸಿ ನಿಲೀನಸ್ತದ್ವಿಲಾಪ್ಯ ವೃತ್ತಿಷ್ಠತೇ । ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿಸೃಜತಿ ವಿಲಾಪಯತಿ ವಿಸ್ಥಾಪಯತಿ ಪ್ರಸ್ಥಾಪಯತ್ಯಾಚ್ಚಾದಯತಿ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ವಿಮೋಚಯತ್ಯೇಕ ಏವ । ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಪರಮಾತ್ಮಾಪಿ ನ ಲೀಯತೇ । ಅಶ್ರುತತ್ವಾದ್ಭೂತಲಯಸ್ಯ ॥ ೧೮ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಶ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನೇ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ಸನ್ನೂ ಚಿತ್ಕೃತಿಯೂ ಉದಾಕಾತ್ಮಕವಾದ ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಆಚ್ಛಾದನೆಮಾಡಿ ಸಂಹರಿಸಿ, ತಾನು, ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಆಚ್ಛಾದಿತನಾದವನಾಗಿ, ಆ ದುರ್ಗಾಭಿಮನ್ಯವಾದ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ, ತಾನು, ಅದರಿಂದ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆತನೇ, ಈ ಜಗತ್ಸನ್ನು ಪುನಃ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿ, ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಚ್ಛಾದನಿಂದ ಆವೃತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಜೀವಕಲ್ಪಕಾನುಭವದಿಂದ ಜೀವನವನ್ನು ಕೊಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಂಧಿಸುತ್ತಾನೆ.) ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ (ಪರಮಾತ್ಮನು ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತಸ್ತಮಸಿ ನಿಲೀನಃ ಎಂದು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಲಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಭಗವತ್ಪರವೇ. ಚೇತನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜೀವನಂತೆಯೇ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಲಯವು ಯುಕ್ತವು, ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು.) ಪರಮಾತ್ಮನು ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಯಾವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಅಂತಸ್ತಮಸಿ ನಿಲೀನಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಯವು ಅಶ್ರುತವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ನೀಲಿನಶಬ್ದೇನಾಪಿಹಿತತ್ವಮುಚ್ಯತೇ । (೨) *ತುಚ್ಛೇನಾಭ್ಯಾಪಿಹಿತಂ ಯದಾಸೀತ್ । (ಋ.೧೦.೧೨೯.೩.) । ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ । (೩) ಸ ವಿತಸ್ತಿಸ್ತಮಸಿ

★ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಅನುಮಾನಾಧಿಕರಣ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ನಿಲೀನಃ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂ ಕಾಲಂ ಚಾನುಪಶ್ಯತಿ ನೈನಂ ಪಶ್ಯತಿ ಕಶ್ಚನ | ಇತಿ
ಪೈಂಗಿತೃತಿಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ನೀಲಿನಶಬ್ದದಿಂದ ಅಚ್ಚಾದಿತತ್ವವು (ಇತರಾದೃಶ್ಯತ್ವವೂ ಕೂಡ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ದೇಹವಿಯೋಗರೂಪವಾದ ಲಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ.) (೨) ತುಚ್ಛೇನ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಚ್ಚಾದಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಆ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ನೀಲಿನಶಬ್ದವು ಅಚ್ಚಾದಿತತ್ವಾರ್ಥಕವೇ.) (೩) (ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಿಲೀನತ್ವವೆಂದರೆ, ಅಪಿಹ ತತ್ವವೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರಕೃತಿರೂಪದಾ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಾದಿತವಾಗಿ, ತಾನು, ಪ್ರಕೃತಿ, ಜೀವ, ಕಾಲಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಈತನನ್ನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೈಂಗಿತೃತಿಯು. (ಈ ವಚನದಿಂದ ನಿಲೀನಶಬ್ದವು ಅಚ್ಚಾದಿತ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಓಶಿಕೆ || ಸಮಾಖ್ಯಾದಿಗಳು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ದುರ್ಬಲಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿಲೀನಶ್ರುತಿಗೆ ಲಯ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಂ (ಕಥ ೫.೧೩) | (೨) ಸ ನಿತ್ಯೋ ನಿರ್ಗುಣೋ ವಿಭುಃ ಪರಮಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ | (೩) ನಿತ್ಯೋ ವಿಭುಃ ಕಾರಣೋ ಲೋಕಸಾಕ್ಷೀ ಪರೋ ಗುಣೈಃ ಸರ್ವದೃಕ್ ಶಾಶ್ವತತ್ವ || ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯೋ ನಿತ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ || ೧೭ || ಅಧಿ. ೧೦ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸ್ವರೂಪತಃ ಅವಿನಾಶಿಗಳಾದ ವಸ್ತುಗಳೆಂಬೂ ದೇಹತೋಽಪಿ ನಿತ್ಯನು. (ಪರಮನಿತ್ಯನು.) ಅಥವಾ ನಿತ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವಪ್ರದನು. ಜ್ಞಾತೃಗಳಿಗೂ ಚೈತನ್ಯಪ್ರದನು. ಪರಮಚೇತನನು. (೨) ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ದೇಹತೋಽಪಿ ನಿತ್ಯನು, ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣರಹಿತನು, ವ್ಯಾಪ್ತನು, ವಿಲಕ್ಷಣನು, ಸರ್ವೋತ್ತಮನು. (೩) ದೇಹಹಾನ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವವನು, ವ್ಯಾಪ್ತನು, ಜಗತ್ಕಾರಣನು, ಸರ್ವಲೋಕಗಳನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರದನು, ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣನು, (ಅಂದರೆ, ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣಮಯ ದೇಹರಹಿತನು.) ಸರ್ವಜ್ಞನು, ನಿರ್ವಿಕಾರನು, (ಅಂದರೆ ವೃದ್ಧಿ ಹ್ರಾಸಗಳಿಲ್ಲದವನು.) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ದೇಹತೋಽಪಿ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ. ತಥಾಚ್ಚ, ನಿತ್ಯತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಒಹುಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ನೀಲಿನಶ್ರುತಿಯು ಅವಿಹಿತಾರ್ಥಪರವೇ. || ೧೭ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || (೧) ಚರಾಚರ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚೈತ್ಯೋ ಜಾತಃ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುಪದೇಶದಿಂದಲೂ, ಜಾತಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರತಿಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಪ್ರತಿಶರೀರದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಹುಟ್ಟುವುದಾದರೆ,

ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಭಲವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಜನ್ಮವ್ಯಪದೇಶವು, ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಸ್ಥಾವರ, ಜಂಗಮಾತ್ಮಕ ಶರೀರಸಂಬಂಧದಿಂದ ಭಾಗತಃ ಇರತಕ್ಕದು. ಗೌಣವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ನಾತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಸರ್ವ ವಿತೇ ಆತ್ಮಾನೋ ವ್ಯಚ್ಛರಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಂತೆ ಪ್ರತಿಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಜೀವನು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ತತ್ಸಂಪಾದಕದೇವಾನುಪ್ರಾವಿಶತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಅನುಪ್ರವಿಷ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ನಿತ್ಯಭೂತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭೇದವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಕೃತಹಾನ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಉತ್ತತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಆಯುಕ್ತವು. ನಾತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ಕೈಮುಕ್ತ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಹತವಾದ ಚರಾಚರಾದಿಕರಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟಲಾರದು. ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಃ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಜ್ಞಾನಮನಸೀ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ವಿಜ್ಞಾನ ಮನಃಕ್ರಮವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡತಕ್ಕ ತಚ್ಛಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಕೃತ ಜೀವಜನ್ಮ ವಿಷಯತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಅದ್ವೈತ ರೀತ್ಯಾ ದೇಹಕ್ಕೂ ಆತ್ಮನಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ವಿಷ ಆತ್ಮನಃ ಶರೀರೇ ಭಾವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಒಂದನೇ ಅಧಿಕರಣವು ಗತಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. (೨) ನಾತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ತತ್ ಸಂಪಾದಕದೇವಾನುಪ್ರಾವಿಶತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಾನುಪ್ರವೇಶದಿಂದ ವಿಶೇಷವಾದುದಕ್ಕೇನೇ ಜೀವತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯತ್ವೋಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಚಿನ್ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅನಾದಿತ್ವವಾದರೂ ಅಸಂಭವವು ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸಾಧಿಯಾದ ಅಂತಃಕರಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕರ್ತನಿಗೆ ಸಾಧಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಕೃತಹಾನ್ಯಾದಿಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುವವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸರೋತ್ತತ್ತಿಲಯಕರ್ತನೆಂದು ಪ್ರಕೃತನಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ದೇಹನಾಶಾಖ್ಯ ಲಯವುಳ್ಳವನೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿಲಾಪ್ಯಾಂತಸ್ತಮಸಿ ಲೀಯತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಲಯವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು, ಹೇಗೆಂದರೆ ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ವಿಷ್ಣುಃ ಲಯವಾನ್ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಜೀವಮತ್ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತವೇತವಾದ ನೀಲಿನಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಲಯಶ್ರುತಿಯು ಅಪಿಹಿತತ್ವಾರ್ಥಪರವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಹಾಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಅಸಂಭವವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸರ್ವಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಕ್ರೀಡೆಯಿಂದ ದೇಹದ ಉಪಾದಾನ ತ್ಯಾಗಗಳು ಸರ್ವಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಕ್ರೀಡೆಯಿಂದ ದೇಹದ ಉಪಾದಾನ ತ್ಯಾಗಗಳು ಉಪಪನ್ನಗಳಾಗುವವು. ಎಂದರೆ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ದೇಹನಾಶಾಖ್ಯ ಲಯವಿಲ್ಲ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. ತಮಸಿ ಲೀಯತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ, ತುಚ್ಛನಾಭ್ಯಾಸಿತಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ನಾಪದಾಸೀತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ತಮ ಆಸೀತ್ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಪಿಹಿತತ್ವವನ್ನೂ ಪುನಃ ಪ್ರಾರುರ್ಭಾದವವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ತಮಸಿ ನಿಲೀನಃ ಎನ್ನುವ

ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಿಂದಲೂ ಅಪಹಿತಪ್ರಾರ್ಥಕವು. ಅನ್ಯಥಾ ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ, ಸ ನಿತ್ಯೋ ನಿರ್ಗುಣಃ, ಸ ನಿತ್ಯೋ ವಿಭುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಬಹು ನಿತ್ಯತ್ವಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. || ಅಧಿ. ೧೦ ||

ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ೬೦ ಜೀವಜನ್ಮಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಪ್ರಣೋಜ್ಯಸಮನ್ವಯಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬೦ ||

೧೧ ಜ್ಞಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಆಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವಜನ್ಮವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ (ಕಠ ಶ್ಲ. ೧೩) | ಇತಿ ಜೀವಸ್ಯಾಪಿ ನಿತ್ಯತ್ವಮುಕ್ತಂ | ಸರ್ವ ಏತೇ ಚಿದಾತ್ಮನೋ (ಏತೇ ಆತ್ಮಾನೋ) ವ್ಯುಚ್ಚರಂತಿ ಇತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರುಚ್ಯತೇ | ಆತೋ ವಿರೋಧಃ | ಇತಿ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಎಂದು ಜೀವರಿಗೂ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯು) ಆ ಈ ಚಿದ್ರೂಪರಾದ ಜೀವರು ಮಾತೃದೇಹದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಎರಡುಗಳಾದ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವನು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಎನ್ನುವ ನಿತ್ಯತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಗಭಾವಶೂನ್ಯತ್ವಾದಿ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ:

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ ಆಹ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಜ್ಞೋತ ಏವ ೬೦ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಜೀವೋತಪ್ಯತ ಏವ ಪರಮೇಶ್ವರಾದುತ್ಪದ್ಯತೇ | ಶಬ್ದಾದೇವ | ತೇ ವಾ ಏತೇ ಚಿದಾತ್ಮನೋಽವಿನಷ್ಟಾಃ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ನಿವಿಶಂತ್ಯವಿನಷ್ಟಾ ಏವೋತ್ಪದ್ಯಂತೇ ನ ವಿನಶ್ಯಂತಿ ಕದಾಚನ | ಇತಿ (ಚ) ಕಾಷಾಯಣಶ್ರುತಿಃ || ೧೧ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ) ಜೀವನೂ ಕೂಡ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ (ಅಂದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವು

ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೋ ಅದೇ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೇ, ಉತ್ತತ್ತಿಯೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.) ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಜೀವರು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪರು ಸ್ವರೂಪನಾಶರಹಿತರಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶರೂಪನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಲಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪುನಃ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅನಾದಿನಿತ್ಯರಾದವರೇ ದೇಹಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಯಾವಾಗಲೂ ಮಹಾಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾ ಇತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪತಃ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಕಾಷಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯು ಆದೆ. (ಎವಂಚ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೇನೇ ಉತ್ತತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳದರಿಂದ ಅನಾದಿತ್ವ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ೧೮ ||

ಒೀಶಿಕೆ || ಅನಾದಿನಿತ್ಯನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಯುಕ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ || ೧೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅನಾದಿನಿತ್ಯನಾದಾಗ್ಯೂ ಜೀವನು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷರೂಪವಾದ ದೇಹಾದ್ಯುಪಾಧಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ನಿತ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಜೀವಸ್ಯೋಪಾಧ್ಯಪೇಕ್ಷಯೋತ್ತತ್ತಿಯುಽದ್ಯತೇ | ಉತ್ಪದ್ಯಂತೇ ಚಿದಾತ್ಮಾನೋ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಾತ್ಮ (ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಾಃ ಪ)ರಾತ್ಮನಃ | ಉಪಾಧ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತೇಷಾಮುತ್ಪತ್ತಿರಪಿ ಗೀಯತೇ || ಇತಿ (ಚ) ವ್ಯೋಮಸಂಹಿತಾಯಾಂ || ೧೯ ||
ಅಧಿ. ೧೧ || || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅನಾದಿನಿತ್ಯನಾದಾಗ್ಯೂ ಜೀವನಿಗೆ ಉಪಾಧಿಭೂತಶರೀರೋತ್ತತ್ತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಉತ್ತತ್ತಿ ವಚನವು (ನವಶರೀರಯೋಗರೂಪವಾದ ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷ ಲಾಭವೇ ಉತ್ತತ್ತಿಯು.) ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಫುಟಿಸಮೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅನಾದಿನಿತ್ಯರಾದ ಜೀವರು ದೇಹತೋಽಪಿ ನಿತ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಬಾಹ್ಯವಾದ ಉಪಾಧ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ (ಅಂದರೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶರೀರರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿಸಂಬಂಧದಿಂದ. ಜೀವರಿಗೆ (ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ) ಉತ್ತತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ವ್ಯೋಮಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಇದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಅನಾದಿನಿತ್ಯರಾದ ಜೀವರಿಗೂ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವು. || ೧೯ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಘಟದಲ್ಲಿ ಲೌಹತ್ವದಂತೆ ಇಂದ್ರಿಯ ಸನ್ನಿವರ್ಷಾದಿರೂಪವಾದ ಹೇತ್ವಂತರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಆಗಂತುಕವು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನರೂಪನು, ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಸ್ವಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ಇಂದ್ರಿಯ ಸನ್ನಿವರ್ಷಾದಿಗಳಾದರೂ ವಿಷಯ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಯುಕ್ತವಿರೋಧವನ್ನು

ಹೇಳುವುದು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಂಗತವಲ್ಲ. ಜ್ಞಾತೃವಾಚಕವಾದ ಜ್ಞ ಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾರದು. ಅಂತ ಕರಣಾವಚ್ಛಿನ್ನಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವಿದ್ದರೂ ಅದು ಜನ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ಜ್ಞತೃ (ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ)ಗಳಿಗೆ ವಿಕಾರ್ಥಕರಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು. ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಜ್ಞತೃವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜೀವನು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾಣಾಂ ಎಂದು ಜೀವರಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಸರ್ವ ಏತೇ ಚಿದಾತ್ಮಾನೋ ವ್ಯುಚ್ಚರಂತಿ ಎನ್ನುವ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಜೀವಸ್ವರೂಪೋತ್ತಮಿಗೆ ಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಣಕೂನ್ಯತ್ವಾದಿ ಯುಕ್ತುಪೇತವಾದ ಜೀವನಿತ್ಯತ್ವಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ತೇ ವಾ ಏತೇ ಚಿದಾತ್ಮಾನಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದೇನೇ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪೇಣ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾದರೂ ಉಪಾಧಿಯಾದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷಾವ್ಯಾಖ್ಯತ ರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತ್ಯವಾಪರತ್ವವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಭಾವಪರತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕಾರ್ಥತ್ವವು ನ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಜೀವನು ದೇಹಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನೇ. || ಅಧಿ.೧೧ ||

ಜ್ಞಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ೬೦ ಜೀವಪರಿಮಾಣ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬೦ ||

೧೨ ಉತ್ಕಾಂತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವಪರಿಮಾಣವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವನ್ನೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಶ್ಚೇತನಾ ನಿರ್ಗುಣಾಶ್ಚ ಸರ್ವಾತ್ಮಾನಃ ಸರ್ವರೂಪಾ ಅನಂತಾಃ | ಇತಿ ಕಾಷಾಯಗುಪ್ತತೌ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಂ ಪ್ರತೀಯತೇ | (೨) ಅಗುರ್ವೇಷ ಆತ್ಮಾಯಂ ವಾ ಏತೇ ಸಿನೀತಃ ಪುಣ್ಯಂ ಚಾಪುಣ್ಯಂ ಚ | ಇತಿ ಗೌಪವನ (ಗೌತಮ) ಶ್ರುತಾವಗುತ್ವಮಿತ್ಯತೋ ವಿರೋಧ ಇತಿ | ಆತೋ ಬ್ರವೀತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪರಮಾತ್ಮರೂಪವಿಶೇಷಗಳು, ಪರಮಮಹತ್ತರಿಮಾಣವುಳ್ಳವುಗಳು, ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಗಳು, ಸತ್ವಾದಿಗುಣಕೂನ್ಯಗಳು, ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳು ಆದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳು.

ಪೂರ್ಣಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವುಗಳು, ಕಾಲತಃ ಗುಣತಶ್ಚ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಗಳು, ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತರೀತ್ಯಾ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು. (ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ರೀತ್ಯಾ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು) ಜೀವರು ಸರ್ವಜ್ಞರು ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳ ಆದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವರು, ಪೂರ್ಣಾರು. (ಶ್ರುತಿಗೆ ಈಶ್ವರಪರತ್ವಜ್ಞಾಪನಕ್ಕಾಗಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷೋದ್ಧಾರವು.) ಎನ್ನುವ ಕಾಶಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ಜೀವನಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತವು ತೋರುತ್ತದೆ. (೨) ಯಾವ ಜೀವನನ್ನು ಈ ಪುಣ್ಯವೂ ಪಾಪವೂ ಸಂಬಂಧಿಸುತ್ತವೋ ಈ ಜೀವನು ಅಣುವೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಜೀವಪರತ್ವಜ್ಞಾಪನಕ್ಕಾಗಿ ಯಂ ವಾ ಏತೇ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷೋದ್ಧಾರವು ಎನ್ನುವ ಗೌಪವನ (ಗೌತಮ) ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅಣುತ್ವವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು, ಎಂದರೆ—ತಥಾ ಚ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜೀವನು ವ್ಯಾಪ್ತನೇ. ಬಹುವಚನವಿದ್ದುದರಿಂದ ಇದು ಈಶ್ವರವಿಷಯಕವೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ದೇಹದ ಸರ್ವಾವಯವಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸ್ಪರ್ಶಾದಿ ಜ್ಞಾನವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಣುತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಕಾಯಪರಿಣಾಮವುಳ್ಳವನೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷವು ಮೊದಲೇ ದೂಷಿತವಾಗಿದೆ. ತಥಾಚಿ ಅಣುತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ) ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉತ್ಕಾಂತಿಗತ್ಯಾಗತೀನಾಂ ಓಂ || ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಹೇತೂನಾಂ ಸಕಾಶಾದಣುರೇವ

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವನು ಅಣುವೇ. (ವ್ಯಾಪ್ತನಲ್ಲ.) ಸೋಽಸ್ಮಾಚ್ಛರೀರಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉತ್ಕಮಣ, ಗಮನ, ಆಗಮನರೂಪ ಹೇತುಗಳಿಂದ. (ತಥಾಚಿ, ವ್ಯಾಪ್ತದ್ರವ್ಯವಾದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಕಮಣಾದಿಗಳು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯಮಪರಿಮಾಣವು ಮೊದಲೇ ನಿರಾಕೃತವಾಗಿದೆ. ಪರಿಶೇಷಾತ್ ಜೀವನಿಗೆ ಅಣುತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಕಮಣಾದಿಗಳೇ ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸೋಽಸ್ಮಾಚ್ಛರೀರಾದುತ್ತಮ್ಯಾಮುಂ ಲೋಕಮಭಿಗಚ್ಛತ್ಯಮುಷ್ಮಾದಿಮಂ ಲೋಕಮಾಗಚ್ಛತಿ ಸ ಗರ್ಭೀಭವತಿ ಸ ಪ್ರಸೂಯತೇ ಸ ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ | ಇತಿ ಪೌಷ್ಕಾಯಣಶ್ರುತೇಃ || ೨೦ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಜೀವನು ಈ ಬಾಹ್ಯಶರೀರಬಂಧದಿಂದ ಹೊರಟುಹೋಗಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಭೂಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು ಬರುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ತಾಯಿಯ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ.) ಆಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಆತನು ಪುಣ್ಯಪಾಪ ಸಾಧನವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ, ಪೌಷ್ಕಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ. (ಉತ್ಕಾಂತಾದಿ ಹೇತುಗಳು ಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ.) || ೨೦ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ, ಉತ್ಕಾಂತಾದಿ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಣುತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರಲು, ಆ

ಉತ್ಕಾಂತ್ಯಾದಿಗಳು ಜೀವನಿಗೆ (೧) ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೂ, (೨) ತನ್ನಪಕ್ಷೇನೇ ಆಗುತ್ತವೋ, ಎಂದು ವಿಚಾರವು ಬಂದರೆ, ಉತ್ತರ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತತ್ರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪ್ರತೀತೇಃ | ಏಕಃ ಪ್ರಸೂಯತೇ ಜಂತುರೇಕ ಏವ ಪ್ರಮೀಯತೇ |
ಏಕೋಽನುಭುಂಕ್ತೇ ಸುಕೃತಮೇಕ ಏವ ಚ ದುಷ್ಕೃತಂ | ಇತ್ಯಾದೇಶ್ವ
ಸ್ವಯಮೇವೇತಿ | ಆತೋ ವಕ್ಷಿ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಉದಾಹೃತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಕಾಂತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿಗಳು ತೋರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಪಕ್ಷೇನೇ ಉತ್ಕಮಣಾದಿಗಳು, ಈಶ್ವರನಿಂದ ಆಲ್ಲ (ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಕಮಣಾದಿಗಳೇ ತೋರುತ್ತವೆ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ತೋರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ,) ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಜೀವನು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವತಂತ್ರನೇ ನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವತಂತ್ರನೇ ಸುಕೃತವನ್ನು ಉಣ್ಣುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವತಂತ್ರನೇ ದುಷ್ಕೃತವನ್ನು ಉಣ್ಣುತ್ತಾನೆ, ಇದುಮೊದಲಾದ ಸ್ವತೀವಚನದಿಂದಲೂ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (ತಥಾಚ, ಈ ಸ್ವಾತ್ಮನುಸಾರವಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಶ್ರುತಿಗೂ ಪರಾಧೀನತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವು) ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಪರಿಹಾಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ವಾತ್ಮನಾ ಚೋತ್ತರಯೋಃ ಓಂ || ೨೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸೋಽಸ್ಮಾತ್ ಎಂದು ಉದಾಹೃತವಾದ ಸಾಧಾರಣ ವಾಕ್ಯದ ದಶೆಯಿಂದ ಮೇಲಿನದ್ದಾದ (೧) ಸ ಏತೇನ (೨) ಏಷ ಹೈವ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮಾಧೀನತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಉತ್ಕಮಣಾದಿಗಳು, ಸ್ವತಃ ಆಲ್ಲ

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ ಏತೇನೈವ ಸ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರೇಣೇಮಂ ಗರ್ಭಮನುಪ್ರವಿಶತಿ ಪರೇಣ
ಜಾಯತೇ ಪರೇಣ ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ಪರೇಣ ನೀಯತೇ ಪರೇಣೋನ್ನೀಯತೇ ತಂ
ವಾ ಏತಮಭಿವದಂತಿ ಸ್ವಾತ್ಮಾ | ಇತಿ || (೨) ಏಷ ಹೈವಾನಂದಮಾದತ್ತೇ ಏಷ
ಹೈನಂ ಜೀವಮಭಿಜೀವಯತ್ಯೇಷ ಉದ್ಗಮಯತ್ಯೇಷ (ಗಮಯತ್ಯೇಷ)
ಆಗಮಯತಿ (ಪೌಷ್ಕಾಯಣಶ್ರುತಿಃ) | ಇತ್ಯುತ್ತರಯೋರ್ವಾಕ್ಯಯೋಃ
ಪರಮಾತ್ಮನೈವೋತ್ಪಾಂತಾದಯಃ || ೨೧ || || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಆ ಜೀವನು ತನ್ನಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪಭೂತ ಆನಂದವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾತ್ಮತತ್ವವಾಚ್ಯ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತನಾಗಿ ಮಾತೃದೇಹದಲ್ಲಿದ್ದ ಗರ್ಭವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿಯೇ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕವನ್ನು ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಈ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸ್ವಾತ್ಮ ಎಂದು (ವಿದ್ವಾಂಸರು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೨) ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜೀವಕೃತ ಕುಭಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಅಥವಾ ಸ್ವರೂಪಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಜೀವನನ್ನು ಬದುಕಿಸುತ್ತಾನೆ. ದೇಹ ದಿಂದ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಲೋಕಾಂತರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ.) ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ದೇಹಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸು ತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಸೋಽಸ್ಮಾತ್ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮೇಲಿನದ್ದಾದ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ (ಜೀವನಿಗೆ) ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದಿರು, ಎಂದು. (ಪ್ರತಿಪಾದಿತಗಳಾಗಿವೆ.) ತಥಾಚ, ಸೋಽಸ್ಮಾತ್ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡ ತಕ್ಕದ್ದು. ಸ್ವತಿಯಾದರೂ, ದುಃಖಾನುಭವದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮದತ್ತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. || ೨೧ ||

ಖೇಶಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನಾನುರತಚ್ಛ್ರೇಯಸಿ ಚೇನ್ನೇತರಾಧಿಕಾರಾತ್ ಓಂ || ೨೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜೀವನು ಅಣುವಲ್ಲ, ಅಣುತ್ತವಿರುತ್ತ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ವ್ಯಾಪ್ತಾಹ್ಯಾತ್ಮಾನಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಈ ವ್ಯಾಪಕತ್ವಶ್ರುತಿಗೆ ಜೀವಭಿನ್ನ ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರಕರಣತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಶ್ಚೇತನಾ ನಿರ್ಗುಣಾತ್ || ಇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ರುತೇರ್ನಾಣುರ್ಬೀದಿ ಇತಿ ಚೇತ್ | ನ || ಸ ಆತ್ಮೇದಂ ಸೃಜತಿ ಸ ದ್ವಿದೇದಂ ಬಿಭರ್ತ್ಯಂತರ್ಬಹಿಶ್ಚ ಸ ಬಹುಧೇದಮನುಪ್ರವಿಶ್ಯಾತ್ಮನೋಽಭಿನಯತಿ ಸ ಆತ್ಮಾ ಸ ಆತ್ಮಾನಸ್ಸ ಈತಃ ಸ ವಿಷ್ಣುಃ ಸ ಪರಃ ಪರೋ ವರೀಯಾನ್ ಇತಿ ಪರಮಾತ್ಮಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವನು ಅಣುವಲ್ಲ, ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಭಿಧಾಯಕ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ, ಎಂದರೆ, ಈ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಸ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇದು ಪರಮಾತ್ಮಾಧಿಕಾರವಾಗಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮ ವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ, ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅಂತರ್ಗತನು, ಬಹಿರ್ಗತನು, ಹೀಗೆ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಅಂತರ, ಬಾಹ್ಯ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಂತಃ ಪುರುಷರೂಪ ದಿಂದಲೂ, ಬಹಿಃ ಕಾಲ ರೂಪದಿಂದಲೂ ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಬಹುರೂಪಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ತನಗೆ ಸ್ವತವಿವ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ತನ್ನ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಅನುಕೂಲ ಕ್ರಿಯೆಯುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ವಿಕವಚನಾಂತ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ, ಆತ್ಮಾನಃ ಎನ್ನುವ ಬಹುವಚನಾಂತ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯನು. ಆತನು ಸರ್ವಸ್ವಾಮಿಯು, ವ್ಯಾಪ್ತನು, ವಿಲಕ್ಷಣನು, ಸರ್ವೋತ್ತಮನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಸ ಆತ್ಮಾನಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ರೂಪಬಹುತ್ವದಿಂದ ಬಹುವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬಹುವಚನ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲವೆಂದು

ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. ಜೀವಪರತ್ವವಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ, ನಿರ್ಗುಣತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಣವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಚೇತನಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಚೇತನಪದದಲ್ಲಿ ಚೇತನತ್ವವು ಮಾತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿತವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅದು ಆತ್ಮಾನಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೇ ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಬಹುವಚನಾಂತ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ, ರೂಪಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವು ಬರೆಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಏಕಶಬ್ದೈರ್ವಿಶಬ್ದೈಶ್ಚ ಒಹುಶಬ್ದೈಶ್ಚ ಕೇಶವಃ | ಏಕ ವಿವೋಚ್ಯತೇ ವೇದೈಸ್ತಾವತಾ ನಾಸ್ಯ ಭಿನ್ನತಾ || ಇತಿ (ಚ) ಭವಿಷ್ಯತುರಾಣೇ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕೇಶವಃ ಸೃಷ್ಟಿ ಸಂಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರರಿಗೆ ನಿಯೋಜಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳಿಂದ ಅಭಿನ್ನನೇ ಆದವನು. ಅನೇಕ ರೂಪಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಏಕವಚನಾಂತ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ದ್ವಿವಚನಾಂತ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ಬಹುವಚನಾಂತ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅಷ್ಟರಿಂದ ಈ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಶಂಕಿಸಿಕೊಡದು. ಹೀಗೆ, ಭವಿಷ್ಯತುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಆದಕಾರಣ, ಭೇದಪ್ರಸಕ್ತಿ ರೋಷವಿಲ್ಲ)

ಪೀಠಿಕೆ || ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಅನೇಕವಚನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ತದಯಂ ಪ್ರಾಣೋಽಧಿಷ್ಠತಿ | (೨) ತದುಕ್ತಮೃಷಿಣಾ | (೩) ಆತೇನ ಯಾತಂ (ಐ.ಆ.೨.೩.೮.) ಇತ್ಯಾದಿ ಚ || ೨೨ || || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ, ಶ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನಿಗೇನೇ ಶರೀರಾಧಿಪತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ತದುಕ್ತಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ದ್ವಿವಚನಯುಕ್ತ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ, ಭೇದರಹಿತನಾದಾಗ್ಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುರೂಪತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಹುವಚನವು ಯುಕ್ತವು. (೧) ಶ್ರೀಹರಿಯೂ, ವಾಯುದೇವರೂ ಕೂಡ ಆ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ. (೨) ಪ್ರಾಣಾವೈ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರಾವೈ ರಥಾಧಿಪತ್ಯತ್ವವು ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃ ಆದ ಮಹಿದಾಸ ದೇವರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (೩) ಆತೇನ ಯಾತಂ ಮನಸೋ ಜವೀಯಸಾ ರಥಂ ಯಂ ವಾಮೃಭವತ್ಕೃತೃತ್ವಿನಾ (ಋ.೧೦.೩೯.೧೨.) ಆಶುಗತಿಯುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವಾಯುಗಳೆರಡೂ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಯಾವ ರಥವನ್ನು ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ಮಾಡಿರುವರೋ, (ಯಾವ ದೇಹಾವೈ ರಥದ ಯೋಗವಾಗೋಣ ಮನೋವಾಕ್ಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಭಗವದಧೀನತ್ವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ರಮಾಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಸರಸ್ವತ್ಕೃಣಮನ್ಯಮಾನವಾದ ವಿಷ್ಣುತ್ವವಾದರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಜೀವನಿಗೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವಸ್ತುಕ್ತಿ ಮುಕ್ತವಸ್ತುಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೋ) ಅಂತಹ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಪಟುತರವಾದ ಶರೀರಾವೈವಾದ ರಥದಿಂದ ಒನ್ನಿರಿ.

(ಅಂದರೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತರಾಗಿರಿ.) (೪) ನಿಮಿಷಕ್ಷಿಪ್ತವೀಯಸಾ ರಥೇನಾಯಾತಮುಕ್ತಿಸಾ | ಅಂಶಪ್ರಮಾಣ ವಾಮವ: (ಋ.೮.೬೨.೨) ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಚಕ್ಷುರ್ನಿಮೇಷದಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವುಳ್ಳ ದೇಹವು ರಥದಿಂದ ಬನ್ನಿರಿ. (ಅವ:) ಸಮೀಚೀನ ರಕ್ಷಣೆಯು ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ. || ೨೨ ||

ಓಂಕಾರ || ಈಶ್ವರಪ್ರಕರಣವಾದುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಈಶ್ವರವಿಷಯಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ದುರ್ಬಲವಾದ ಪ್ರಕರಣ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಬಹುವಚನ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧವು ಕೂಡಲಾರದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ವಶಬ್ದೋನ್ಮಾನಾಭ್ಯಾಂ ಚ ಓಂ || ೨೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ವಿಷೋ ಹ್ಯಾತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವಶಬ್ದಪರ್ಯಾಯ ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಪರಿಮಾಣಾತೀತತ್ವ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಕತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾದಕವೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಷೋ ಹ್ಯಾತ್ಮಾಧ್ಯುದ್ಗತೋ ಮಾನಶಕ್ತೇಸ್ತಥಾಽಪಯಸೌ ಪ್ರಮಿತಿಂ ಯಾತಿ ವೇದ್ಯಃ | ಪೂರ್ಣೋಽಚಿಂತ್ಯಃ ಸರ್ವದೇವೈ (ವೇದೈ) ಕಯೋನಿಃ ಸರ್ವಾಧೀಶಃ ಸರ್ವವಿತ್ಸರ್ವ ಕರ್ತಾ || ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಆತ್ಮಶಬ್ದೋನ್ಮಾನಾಭ್ಯಾಂ ಚ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯದೈವ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಗುಣಪೂರ್ಣನು, ಹೀಗೆಯೇ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಧ್ಯಾನಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಆಶಕ್ಯನು. ಬ್ರಹ್ಮದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ (ಸರ್ವವೇದಗಳೇ ವ್ಯಕ್ತಿಕಾರಣಗಳಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು, ಅಂದರೆ ವೇದೈಕವೇದ್ಯನು) ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನು. ಸರ್ವಜ್ಞನು. ಸರ್ವಕರ್ತನು, ಪುರುಷರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪರಿಮಾಣಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೀರಿದವನು, (ಅಂದರೆ ಪರಿಮಾಣಾತೀತನು) ಅಥವಾ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಗುಣಾಧಿಕವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮಾನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಇರತಕ್ಕವನು, ಅಥವಾ ವೇದದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಜನನಶಕ್ತಿಗೆ ಅವಿಷಯನು, ಆದಾಗ್ಯೂ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ವೇದಗಳಿಂದ ವಿಷಯತಯಾ ಪ್ರಮಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ ವೇದಜ್ಞನುಜ್ಞಾನ ವಿಷಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ತಥಾಚಿ ವೇದಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಏಕ ದೇಶಜ್ಞಾನವು ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ.) ತಥಾಚಿ ವಿಷೋ ಹ್ಯಾತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ, ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಪರಿಮಾಣಾತೀತತ್ವ ಲಿಂಗಗಳಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ರುತಿಗೆ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವು.

೧ ರಥೇನ ತೇನ ದೇವೇಶೌ ವಿಷ್ಣುವಾಯುಃ ಜಗತ್ಪತಿಃ | ಆಯಾತಮಿತಿ ಹೈವೈಶೌ ಪ್ರಾರ್ಥಯೇದ್ಯಜ್ಞಕರ್ಮಣಃ || ಎನ್ನುವ ಐತರೇಯ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಈ ದ್ವಿವಚನಯುಕ್ತ ಮಂತ್ರಗಳು ವಿಷ್ಣು ವಾಯು ಉಭಯಪರಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಎರಡು ರೂಪಗಳೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಗಳು. ಐಂದ್ರಾಗ್ನಿಯಾದಿಶಾಶ್ವದ ಸರ್ವೇ ಮಂತ್ರಾ ಯಥಾಹರಿ | ವರದಿ ಮುಖ್ಯತೋ ನಾನು ಸರ್ವನಾಮಾನಮಯುತಂ | ಅಥವಾ ವಾಯುದೇವಪ್ರಾಣ ಪೃಥಕ್ ಸಂಪ್ದಂ ಚ ಕೀಶಂ | ಮಂತ್ರೋ ದ್ವಿವಚನೋ ದತ್ತಿ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಭಗವದ್ರೂಪಪರತ್ವವೂ ಇದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಇಲ್ಲಿ ವಿಮೋ ಹ್ಯಾತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತೋ ಮಾನಶಕ್ತೀಃ ಎನ್ನುವ ಅಂಶವೇ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇತರಾಂಶೋದಾಹರಣವು ವ್ಯರ್ಥವೆಂದರೆ ೧ ಚೇತನಾಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವೂ, ೨ ನಿರ್ಗುಣಾಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವಾಧೀಶತ್ವವೂ, ೩ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವೂ, ೪ ಸರ್ವರೂಪಾಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ಣತ್ವವೂ, ೫ ಅನಂತಾಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅಪರಿಮಿತತ್ವೇನ ಅಚಿಂತ್ಯತ್ವವೂ ಉಕ್ತಗಳಾದವು. ಇವುಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರವು. ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಸರ್ವವೇದ ಪ್ರಮಿತಗಳು. ಆದಕಾರಣ ಆ ಶ್ರುತಿಯು ಈಶ್ವರಪರವೇ, ಜೀವಪರವಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಆತ್ಮಶ್ರುತಿಗೂ ಉನ್ಯಾಸತ್ತಲಿಂಗಕ್ಕೂ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಆತ್ಮಾತ್ಮಮೇಯಃ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಾನಂದಾದಿಕಾಭಿಧಾಃ | ವದಂತಿ ವಿಷ್ಣುಮೇ-
ವೈಕಂ ನಾನ್ಯತ್ರಾಸಾಂಗತಿಃ ಕ್ಲಿಷ್ಠತ್ ॥ ಇತಿ (ಚ) ಕೌರ್ಮೇ ॥ ೨೩ ॥ ೧೦ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಆತ್ಮಾ, ಆಮೇಯ (ಅಪರಿಮಿತ) ಪರಂಬ್ರಹ್ಮ ಪರಾನಂದ ಮೊದಲಾದ ನಾಮಧೇಯಗಳು ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಈ ಆತ್ಮಾದ್ಯಭಿಧಾಯಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದ ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಕೌರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ (ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕವುಗಳೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತಗಳಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಉನ್ಯಾಸಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಶ್ರುತಿಗೆ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವು.) ॥ ೨೩ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಆದಾಗ್ಯೂ ಜೀವನಿಗೆ ಅಣುತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ದೇಹದ ಸರ್ವಾವಯವಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸ್ಪರ್ಶಾದಿಜ್ಞಾನವು ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು, ಎನ್ನುವ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಅವಿರೋಧಶ್ಚಂದನವತ್ ಓಂ ॥ ೨೪ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅಕೋರಪಿ ಜೀವಸ್ಯ ಸರ್ವಶರೀರವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಕ್ತತೇ | ಯಥಾ
ಹರಿಚಂದನವಿಪುಷ್ಪ ಏಕದೇಶಪತಿತಾಯಾಃ ಸರ್ವಶರೀರವ್ಯಾಪ್ತಿಃ ॥ ೧೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಜೀವನು ಅಣುವಾದಾಗ್ಯೂ ಆತನಿಗೆ, ಅವಿರೋಧಃ=ಅಣುತ್ವವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಅಣುತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅಂತಗಳಿಂದ ಸರ್ವಶರೀರವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಪರಿಜ್ಞಾನವು ಕೂಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.) ಹೇಗೆಂದರೆ ಅಂತಗಳಿಂದ ಶರೀರದ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಬದ್ಧಿರತಕ್ಕ *ಹರಿಚಂದನ ಬಿಂದುವಿಗೆ ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ.

★ ಗಂಧವಾರೋ ಮಲಯಜೋ ಹರಿಚಂದನಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಗಂಧವಾರಾಬ್ಬ ಮಲಯಗಿರಿ ವೃಕ್ಷದ ಕಾಪ್ತಕತ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಣುಮಾತ್ರೋಽಪ್ಯಯಂ ಜೀವಃ ಸ್ವದೇಹಂ ವ್ಯಾಪ್ಯ ತಿಷ್ಠತಿ | ಯಥಾ ವ್ಯಾಪ್ಯ ಶರೀರಾಣಿ ಹರಿಚಂದನವಿಪುಷಃ || ಇತಿ (ಚ) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣೇ || ೨೪ ||

|| ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಜೀವನು ಅಣುಪರಮಾಣುವುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ ಅಂಶಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆ ಶರೀರಾಂಗಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹರಿಚಂದನದ ಬಿಂದುಗಳು ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದವುಗಳು ಇರುತ್ತವೋ, ಹಾಗೆಯೇ, ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಒಂ ಅವಸ್ಥಿತಿವೈಶೇಷ್ಯಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾಭ್ಯುಪಗಮಾದ್ವದಿಹಿ

ಒಂ || ೨೫ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಸಮ್ಯಗಸಮ್ಯಗವಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾದ್ಯದ್ಭುತೇ ಚಂದನಸ್ಯ | ಇತಿ ಚೇತ್ | ನ | ಹೃದಿಹೇಷ ಆತ್ಮಾ (ಪ್ರ.೨.೬.) ಇತಿ ಜೀವಸ್ಯಾಪಿ ತಥಾಽಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ || ೨೫ ||

|| ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹರಿಚಂದನ ಬಿಂದುವಿಗೆ ಶರೀರೈಕ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು. ಇತರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಅವಸ್ಥಿತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷದಿಂದ, ಸ್ವರೂಪ, ಅದರ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಶರೀರವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಕೊಡುತ್ತದೆ. (ಆತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರೈಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು ಕ್ವಚಿತ್ ಸಮ್ಯಕ್ ಅವಸ್ಥಿತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶರೀರವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ) ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಅಂದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ ಅಸಮ್ಯಕ್ ಅವಸ್ಥಾನಾಭಾವವಿಲ್ಲ ಸಮ್ಯಕ್ ಅಸಮ್ಯಕ್ ಅವಸ್ಥಿತಿ ವಿಶೇಷವೇ ಇದೆ. ಅದಕಾರಣ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ವಿಷಮವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ) ಈ ಜೀವನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಪುತಿಯಿಂದ ಜೀವನಿಗೂ ಚಂದನಬಿಂದುವಿನಂತೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತದಿತರ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಮ್ಯಕ್ ಅವಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ತಥಾಚ ಚಂದನ ಬಿಂದುವಿನಂತೆ ದೇವತಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾಂಶತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ. ಸಾಂಶರಾದ ದೇವತಾದಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆಯ ಮುದ್ದೆಯಂತೆ ಸಾಂದ್ರದ್ರವ್ಯರೂಪದಿಂದ ಸಮ್ಯಕ್ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು. ಅನ್ಯತ್ರ ಅಸಮ್ಯಕ್ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು, ಹೃದಯೇ ಸಂಸ್ಥಿತೋ ಜೀವಃ ವಿಶೇಷೇಣ ಹರಿಸ್ತಥಾ | ಚಕ್ಷುರಾದಿಷು ರೂಪಾಣಿ ಜಾಗ್ರತ್ಯಾಲೇ ತಯೋಸ್ತಥಾ | ಬಹುಾನಿ ಸಂತಿ ತಾನ್ಯೇವ ಯದೈಕೀಭಾವಮಾಪ್ನಯುಃ || ಹೃದಯಸ್ಥಿತೇನ ರೂಪೇಣ || (ವಿಶೇಷೇಣ=ಸಾಂದ್ರದ್ರವ್ಯರೂಪದಿಂದ) ಎಂದು ಬೃಹದ್ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ || ೨೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದಲೂ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರವ್ಯಾಪ್ತಿ ಅವ್ಯಾಪ್ತಪ್ರಪಾದಕವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಗುಣಾದ್ವಾ ಲೋಕವತ್ ಓಂ || ೨೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಗುಣಿಯಾದ ಜೀನಿಗೆ ಅಣುತ್ವವಿದ್ದರೂ ಪ್ರದೀಪ ಪ್ರಕಾಶದಂತೆ ಚಿದ್ಗುಣದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೋಗದಿಂದ, (ಅವಿರೋಧಃ) ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಪರಿಜ್ಞಾನಯೋಗರೂಪವಾದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾಽಽಲೋಕಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಗುಣೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಯೋತೀರೂಪೇಣಾ-
ವ್ಯಾಪ್ತಿರೇವಂ ಚಿದ್ಗುಣೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಿರ್ಜೀವರೂಪೇಣಾವ್ಯಾಪ್ತಿರಿತಿ ವಾ || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಪರದೀಪಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶವ್ಯಗುಣದಿಂದ ಮನೆಯೊಳಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು, ಪ್ರದೀಪ ರೂಪದಿಂದ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿಯು (ಅಂದರೆ ದೀಪಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸಮ್ಯಕ್ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು ಅನ್ಯತ್ರ ಸಮ್ಯಕ್ ಅವಸ್ಥಿತೃಭಾವವು.) ಹೀಗೆಯೇ ಅಣುವಾದ ಜೀವನಿಗೂ ಜ್ಞಾನಾವ್ಯಗುಣದಿಂದ (ಶರೀರದಲ್ಲಿ) ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು, ಜೀವರೂಪದಿಂದ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತವ್ಯಾಪ್ತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಂತರ್ಗತದಲೂ ಗುಣದಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಏಕತ್ರ ವಿರುದ್ಧವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ಯಾಂದೇ ಚ | ಅಸಮ್ಯಕ್ಸಮ್ಯಗಿತಿ ಚ ಹೃದವಸ್ಥಾಭೇದತಃ ಸುರಾಃ |
ವ್ಯಾಪ್ತವ್ಯಾಪ್ತಿಯುತಾಸ್ತನ್ಯೇ ಚಿದ್ಗುಣೇನೈವ ನಾನ್ಯಥಾ || ಚಿದ್ಗುಣಸ್ಯ
ಸ್ವರೂಪತತ್ತ್ವದ್ವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ಚೇತಿ ಯುದ್ಧತೇ | ಶಕ್ತಿಯೋಗಾತ್ಪುರಾಣಾಂ ತು ವಿವಿಧಾ ಚ
ವ್ಯವಸ್ಥಿತಿರಿತಿ || ೨೬ || ಅಧಿ. ೧೨ || || ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹೃದಯದಿಂದ ಇತರ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತದ ಅಸಮ್ಯಕ್ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಅಂಶಿಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಸಮ್ಯಕ್ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು ಎನ್ನುವ ಅವಸ್ಥಾಭೇದವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ದೇವತೆಗಳು ವ್ಯಾಪ್ತವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಕ್ತರು. ಹೀಗೆಯೇ ದೇವಾಂತರಾದ ಅರ್ಜುನಾದಿಗಳೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೃದಯದಿಂದ ಇತರತ್ರ ಅಸಮ್ಯಕ್, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಅವಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಕ್ತರು. ದೇವಾದಿಗಳಿಂದ ಇತರರಾದ ಮನುಷ್ಯರಾದರೂ (ನಿರಂತರು) ಪ್ರಕಾಶ ಗುಣದಿಂದಲೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುತರು. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಾಂದ್ರವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು ಅಲ್ಲ, ಅಥವಾ ಅಂತರೂಪದಿಂದ ಅಲ್ಲ (ಆದಕಾರಣ ಜೀವರು ಅಣುಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಪರಿಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು.) (ಗುಣಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಗುಣಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಜ್ಞಾನಾವ್ಯ ಗುಣಕ್ಕೆ ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣಿಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಗುಣವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಗುಣವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ, ಜ್ಞಾನಾವ್ಯಗುಣಕ್ಕೆ ಸಮೀಪಾಭೇದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ವ್ಯವಹಾರಭೇದವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗಿರುವರೂ ಗಂಧವಾದಿಗಳಿಂದ ಅಧಿಕಶಕ್ತ್ಯಾ ಉಪಾಯದಶೆಯಿಂದ, ಅಂತಾಂಶಿಭಾವದಿಂದ ಅಸಮ್ಯಕ್

ಸಮ್ಯಕ್ ಭೇದದಿಂದ ಅನೇಕವಿಧವಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ತಥಾಚ ಅತಾತ್ವಿಕದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಂಡಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಥಾಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಂಶವು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿದೆ. ತಾತ್ವಿಕದೇವತೆಗಳಿಗಾದರೂ ಯಥಾಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೊರಗೂ ಕೂಡ ಅಂಶವು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿದೆ. || ೨೬ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

(೧) ಜೀವನು ವ್ಯಾಪ್ತನೋ ಅಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಆತ್ಮನಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಪ್ರತಿಪಾದಕ ಕೃತಿಯು ಜೀವಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಅಣುಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಿಂದ ಜೀವನು ಅಣುವೆಂದಾದರೆ ದೇಹದ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಸ್ಪರ್ಶಾದಿಜ್ಞಾನವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ, ಸರ್ವದೇಹಸಂಬಂಧ ಸ್ಪರ್ಶಾದಿಜ್ಞಾನರೂಪಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಕೃತಿಯಿಂದ ಅಣುತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕ ಕೃತಿಯು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವು. ಅಂಶವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ಪರ್ಶಾದಿ ಜ್ಞಾನವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿಯು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅಂಶಗಳೂ ಚೇತನಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಗಳಿಗೆ ಏಕಮತ್ಯವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ವಿರುದ್ಧಕ್ರಿಯೆಗಳು ಉಂಟಾಗಿ ದೇಹವು ತೀಳಿಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಥವಾ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯೇ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ—ಸೋಽಸ್ಮಾಚ್ಛ್ರೀರಾದುತ್ತಮ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತಗಳಾದ ಉತ್ಕಮಣಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಜೀವನು ಅಣುವೇ. ಅಣುಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯೂ ಇದೆ. ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಃ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಾದರೂ ಸ ಆತ್ಮೇದಂ ಸೃಜತಿ ಎನ್ನುವ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಕರಣದಿಂದ ವಿಷೋ ಹ್ಯಾತ್ಮಾಧ್ಯದ್ಗತೋ ಮಾನಶಕ್ತೀಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಕೃತಗಳಾದ ಆತ್ಮಕೃತಿ ಉನ್ಮಾನತ್ವ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರವೇ. ದೇಹದ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಚಂದನ ಬಿಂದುವಿಗೆ ತನ್ನ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಸರ್ವದೇಹವ್ಯಾಪ್ತಿಯುದ್ದಂತೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಿಂದ ಹೃದ್ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಸ್ಥಿತಿಯೂ, ಸ್ವರೂಪಾಂಶಗಳಿಂದ ಸರ್ವದೇಹವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ, ಇದೆ. ಅಂಶತಃ ವ್ಯಾಪ್ತಕೂನ್ಯರಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶದಂತೆ ಚಿದ್ಗುಣದಂತೆ ಸರ್ವದೇಹವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ ದೇಹದ ಸರ್ವಾವಯವಗಳ ಸ್ಪರ್ಶಾದಿಜ್ಞಾನವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿಯು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು. || ಅಧಿ. ೧೨ ||

ಉತ್ಪಾಂತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ೬೦ ಜೀವಸಾಂಶತ್ವ ಕೃತ್ಯವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯಗೋಚರಾಯನಮಃ || ೬೦ ||

೧೩. ವ್ಯತಿರೇಕಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಏಕರೂಪತ್ವ, ಅನೇಕ ರೂಪತ್ವವಿಷಯಕ ಕೃತ್ಯವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ನಿತ್ಯೋ ನಿರವಯವಃ ಪುಣ್ಯಯುಕ್ತಾಪಯುಕ್ತ ಸ ಇಮಂ ಲೋಕಮಮುಂ
ಚಾವರ್ತತೇ ಸ ವಿಮುಚ್ಯತೇ ಸ ವಿಕಥಾ ನ ಸಪ್ತಧಾ ನ ದಶಧಾ ನ ಶತಧಾ | ಇತಿ
ಗೌಪವನಪ್ರತಾವೇಕಸ್ಯಾಬಹುತ್ವಂ ಪ್ರತೀಯತೇ || ಸ ಪಂಚಧಾ ಸ ಸಪ್ತಧಾ ಸ
ದಶಧಾ ಚ ಭವತಿ ಸ ಶತಧಾ (ಚ) ಸಹಸ್ರಧಾ ಸ ಗಚ್ಛತಿ ಸ ಮುಚ್ಯತೇ | ಇತಿ
ಪಾರಾಶರ್ಯಾಯಣಪ್ರತೌ ಬಹುರೂಪತ್ವಂ ಪ್ರತೀಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಜೀವನು ನಿತ್ಯನು ನಿರಂಶನು ಪುಣ್ಯಫಲಭೋಕ್ತನು, ಪಾಪಫಲಭೋಕ್ತನು, ಆತನು (ಪುಣ್ಯಪಾಪಕ್ಷಯವಾದಮೇಲೆ ಪುನಃ ಪುನಃ) ಈ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಆಗಾಗ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಆತನು ಸಂಸಾರಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆತನು ವಿಕರೂಪನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಅನೇಕ ರೂಪವುಳ್ಳವನಲ್ಲ, ಆತನು ಮನಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿ ಕೂಡಿ ವಿಳು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಆವಾವ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನಾದಾಗ್ಯೂ ವಿಳು ರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ದೇವೇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ ದಶ (ಹತ್ತು) ರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ ಶತರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಗೌಪವನ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಜೀವನಿಗೆ ಅಬಹುರೂಪತ್ವವು (ಅಂದರೆ ವಿಕರೂಪತ್ವವು) ತೋರುತ್ತದೆ. ಆ ಜೀವನು ಪಂಚರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು, ಸಪ್ತರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು, ದಶರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು, ಶತ (೧೦೦) ರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು, ಸಹಸ್ರರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಕರ್ಮವಶಾತ್ ಸ್ವರ್ಗನರಕಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಆತನು ಮುಕ್ತನು ಆಗುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಪಾರಾಶರ್ಯಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಬಹುರೂಪತ್ವವು ತೋರುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ೧ನೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ ವಿಕಥಾ ಇತ್ಯಾದ್ಯಂಶಕ್ಕೆನೇ ಉಪಯೋಗ ವಿರುವುದಾದರೂ ಆ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವಪರವೇ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಸ ನಿತ್ಯಃ ಪುಣ್ಯಯುಕ್ತ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದು ಪುಣ್ಯಪಾಪಾದಿಗಳು ವಿಪ್ಲವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರವು. ೨ನೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ ಪಂಚಧಾ ಇತ್ಯಾದ್ಯಂಶಕ್ಕೆನೇ ಉಪಯೋಗವಿರುವುದಾದರೂ ಆ ವಾಕ್ಯವು ಜೀವಪರವು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ ಮುಚ್ಯತೇ ಎನ್ನುವುದನ್ನುದಾಹರಿಸಿದ್ದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವನು ವಿಕರೂಪನೇ. ಸ ವಿಕಥಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಶಬಾಹುಲ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಬಹುರೂಪಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಆತನು ಸ ನಿತ್ಯೋ ನಿರವಯವಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಿರವಯವನು, ಬಹುರೂಪತ್ವಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅದು ಸಯುಕ್ತವಾದ ವಿಕರೂಪತ್ವಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವು. ಬಹುರೂಪತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಈಶ್ವರವಿಷಯಕವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಸ ಮುಚ್ಯತೇ ಎಂದು ಜೀವಲಿಂಗವದೆ. ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅತೋ ವಿರೋಧಂ ಪರಿಹರತಿ

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಒಬ್ಬ ಜೀವನಿಗೆ ಬಹುರೂಪತ್ವ ಅಬಹುರೂಪತ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಸಂಶಯನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವ್ಯತಿರೇಕೋ ಗಂಧವತ್ತಥಾ ಚ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ || ೨೭ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾ ಪುಷ್ಪಾದ್ಗಂಧಃ ಪೃಥಗ್ಗಚ್ಛತಿ ವಿವಮಂಶಿನೋ ಜೀವಾದಂತಾಃ ಪೃಥಗ್ಗಚ್ಛತಿ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಗಂಧಾಬ್ಜಗುಣವು (ವಾಯುವಿನಿಂದ ಶೇಷಯಲ್ಲಟ್ಟದ್ದಾಗಿ) ಪುಷ್ಪವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ (ಪ್ರದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪಾಣಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು) ಹೋಗುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಯೋಗಿ ಜೀವಾಂತಗಳೂ ಅಂತಿಯಾದ ಜೀವನಿಂದ ವಿಭಕ್ತಗಳಾಗಿ (ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ) ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಅಂತೂ ಗಂಧದಂತೆ ಅಂತಿಯಿಂದ ಅಂಶಗಳಿಗೆ ವ್ಯತಿರೇಕಃ=ಭೇದವು. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರುತಿಯು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿಭಕ್ತಾಂಶಗಳು ಬಹಳವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಬಹುರೂಪತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಸ ವಿಕಥಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಥೈಕ ವಿವ ಸನ್ ಗಂಧವದ್ವ್ಯತಿರಿಚ್ಯತೇ | ಅಥೈಕೀಭವತ್ಯಥ ಬಹ್ವೀಭವತಿ ತಂ ಯಥಾಯಥೇಶ್ವರಃ ಪ್ರಕುರುತೇ ತಥಾತಥಾ ಭವತಿ ಸೋಽಚಿಂತ್ಯಃ ಪರಮೋ ಗರೀಯಾನ್ | ಇತಿ ಶಾಂಡಿಲ್ಯಶ್ರುತಿಃ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಮೇಯಾಂತರವು ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಜೀವನು ಸ್ವರೂಪತಃ ಒಬ್ಬನೇ ಆದಾಗ್ಯೂ ಗಂಧಾಬ್ಜಗುಣದಂತೆ ಅಂತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಂಶಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಪುನಃ ಪುನಃ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಏಕೈಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಅಂತಿಯಿಂದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಯೋಗ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಬಹುರೂಪಗಳುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಜೀವನನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಈಶ್ವರನು ಮಾಡುತ್ತನೋ, ಹಾಗೆ ಹಾಗೆ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಈಶ್ವರನು ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಲೋಕೋತ್ತರನು, ಗುರುತಮನು, ಎಂದು ಶಾಂಡಿಲ್ಯಶ್ರುತಿಯು. (ಉಕ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ವಿಕ ವಿವ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವೂ ವಿಕೀಭವತಿ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಭಿನ್ನಾಂಶ ಶೂನ್ಯತ್ವವೂ ಬಹ್ವೀಭವತಿ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಬಹುರೂಪತ್ವವೂ, ಉಕ್ತವಾಯ್ತು. ತಂ ಯಥಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಬಹುರೂಪತ್ವಶಕ್ತಿಗೆ ಯೋಗಾರಾಧಿತೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಾಧೀನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರಸಾಮ್ಯವು ನಿರಾಕೃತವಾಯ್ತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಭಿನ್ನಾಂಶಶೂನ್ಯತ್ವವನ್ನು ಯೋಗಸಂಪದಾ ಎನ್ನುವುದನ್ನೂ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಠತಃ ಹೇಳಿದ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚ ಶಬ್ದಸೂಚಿತವಾದ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಚಿಂತ್ಯಯೇಶಶಕ್ತ್ಯೈವ ಹೈಕೋಽವಯವವರ್ಜಿತಃ | ಆತ್ಮಾನಂ ಬಹುಧಾ ಕೃತ್ವಾ ಕ್ರೀಡತೇ ಯೋಗಸಂಪದಾ || ಇತಿ ಚ ಪಾದ್ಯೇ || ೨೭ || ಅಧಿ.೧೩ || || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ವರೂಪತಃ ಒಬ್ಬ ಜೀವನೇ ಭಿನ್ನಾಂಶಶೂನ್ಯನಾದಾಗ್ಯೂ ಅಚಿಂತ್ಯವಾದ ಈಶ್ವರಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಪರಮಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ (ಅಂದರೆ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಧ್ಯಾನೋಪಾಯರೂಪ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ) ತನ್ನನ್ನು ಬಹುರೂಪಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂದೂ ಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವಿತೇಷಾಂಶ || (೧) ತಥಾಚಿ ಸಾಂಶಜೀವನಿಗೆ ಬಹುರೂಪತ್ವವಿದೆ. ನಿರವಯವತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯ ವಿಷಯಕವು. ಭಿನ್ನಾಂಶವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಯೋಗಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಅಂಶಭೇದವು ಕೂಡ ಬಹುದು. ಅಂತಹ ಯೋಗಸಂಪತ್ತು ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದಲಬ್ಧವು. ಕ್ರೀಡಾಂಗಾದರೂ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯದ್ದಾದ ರಿಂದ ಅಶಕ್ತವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿ ಯೋಗಿಜೀವನು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು. (೨) ವಿತೇನ ಯೋಗಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾರ್ಥವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇತರ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞೇನ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಪರಮ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ || ೨೭ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜೀವನು ಏಕರೂಪನೋ ಅನೇಕ ರೂಪನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸ ಏಕಥಾ ನ ಸಪ್ತಥಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಏಕರೂಪನು. ಆತ್ಮನು ವಿಭುವಾಗಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಯೋಗಪ್ರಭಾವದಿಂದ ದೇಹಬಾಹುಲ್ಯದಿಂದ ಬಹುರೂಪಗಳು ಕೂಡಿದರೂ ಅಣುವಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಬಹುರೂಪವು ಕೂಡಲಾರದು, ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯು. ಅಣುವಾದಾಗ್ಯೂ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಬಹುರೂಪತ್ವವು ಎನ್ನುವುದೂ ಸ ನಿತ್ಯೋ ನಿರವಯವಃ ಎನ್ನುವ ನಿರವಯವಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧದಿಂದ ಕೂಡಲಾರದು. ಯೋಗಿಗೆ ಅಘಟತಘಟಕ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮುದ್ರಪಾನದಂತೆ ಬಾಹುರೂಪವು ಕೂಡಬಹುದು ಎನ್ನುವುದು ಈಶ್ವರಸಾಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಯುಕ್ತವು. ಸ ಪಂಚಥಾ ಸ ಸಪ್ತಥಾ ಎನ್ನುವ ಬಹುರೂಪಶ್ರುತಿಯು ಸಯುಕ್ತಿಕ ಏಕರೂಪಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ, ಎಂದರೆ ಭಿನ್ನಾಂಶ ಶೂನ್ಯನಾದಾಗ್ಯೂ ಅಣುವಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಯೋಗಾರಾಧಿತ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದ ಲಬ್ಧ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಬಾಹುರೂಪವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಬಹುರೂಪವುಳ್ಳವನು. ಏಕರೂಪ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯಪರವು. ನಿರವಯವಶ್ರುತಿಯು ಭಿನ್ನಾಂಶರೂಪಿತ್ವಪರವು. || ಅಧಿ. ೧೨. ||

ವೈತಿರೇಕಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ೬೦ ಜೀವೈಕ್ಯಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯಸಮಸ್ತಃ ಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬೦ ||

೧೪ ಪ್ರಥಮಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮಾಭಿನ್ನತ್ವ ಭಿನ್ನತ್ವ ವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || * ತತ್ತ್ವಮಸಿ (ಛಾ.೬.೮.೨.) | ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ (ಬೃ.೩.೪.೧೦.) | ಇತ್ಯಾದಿಷು ಜೀವಸ್ಯ ಪರೇಣಾಭೇದಃ ಪ್ರತೀಯತೇ | ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಂ (ಶ್ವೇ.೬.೧೨.) | ದ್ವಾ ಸುಪರ್ಣಾ (ಶ್ವೇ. ೪.೬.) | ಇತ್ಯಾದಿಷು ಭೇದಃ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ ರ್ಪುತಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ (ಆದಿರಬ್ಧದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವೇದ ಬ್ರಹ್ಮವ ಭವತಿ (ಮು.೩.೨.೯.) ವಿಕರ್ಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು) ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಭೇದವು ತೋರುತ್ತದೆ. ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ರ್ಪುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ತಥಾಚಿ ಆದ್ವೈತ ರ್ಪುತಿಗೆ ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ಪಡ್ವಿಧ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತ ಉಚ್ಯತೇ

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ || ೨೮ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಭಿನ್ನೋಽಚಿಂತ್ಯಃ ಪರಮೋ ಜೀವಸಂಘಾತೂರ್ಣಃ ಪರೋ ಜೀವಸಂಘೋ ಹೃಪೂರ್ಣಃ || ಯತಸ್ತ್ವಸೌ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತೋ ಹೃಯಂ ಚ ಬಂಧಾನೋಕ್ತಂ ತತ ವಿವಾಭಿವಾಂಭೇತ್ || ಇತಿ ಸೋಪಪತ್ತಿಕೌಶಿಕಕ್ರುತೇರ್ಭಿನ್ನ ವಿವ ಜೀವಃ || ೨೮ ||

|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸಾಕಲೈನ ಆಚಿಂತ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜೀವರ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣನು, ಜೀವಸಮೂಹವಾದರೂ ಅಪೂರ್ಣವೇ ಆಗಿದೆ. ಅನುಭವಾದಿಸಿದ್ಧವು. ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಿತ್ಯಮುಕ್ತನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೋ, ಈ ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಜೀವನು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಸಂಸಾರ ಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ತನಗೆ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ತ ಕೌಶಿಕಕ್ರುತಿಯಿಂದ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೇದೋಪಾದಕವಾದ ಎರಡು ಧರ್ಮಾಧಿಕರಣತ್ವರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಿಸಹಿತ ಕ್ರುತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಜೀವನು ಭಿನ್ನನೇ. || ೨೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗಾದರೆ ಆದ್ವೈತ ರ್ಪುತಿಗೆ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಲೇ ಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತದ್ಗುಣಸಾರತ್ವಾತ್ ತದ್ವಿಪದೇಶಃ ಪ್ರಾಜ್ಞವತ್ ಓಂ || ೨೯ ||

★ ೧ ತತ್ತ್ವಮಸಿ, ೨ ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ ಎನ್ನುವುದು ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣ ಫಲ ೧೦೮ರಲ್ಲಿಯೂ ೩ ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಎನ್ನುವುದು ನಾತ್ಯಾಧಿಕರಣ ಫಲ ೫೧೬ರಲ್ಲಿಯೂ, ೪ ದ್ವಾ ಸುಪರ್ಣಾ ಎನ್ನುವುದು ದ್ವೈತ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಫಲ ೨೪೪ರಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಬ್ರಹ್ಮಗುಣಾ ವಿವಾಸ್ಯ ಯತಃ ಸಾರಃ ಸ್ವರೂಪಂ
ಅತೋಽಭೇದವ್ಯಪದೇಶಃ| ಯಥಾ ಸರ್ವಗುಣಾತ್ಮಕತ್ವಾರ್ಥಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ
ಉಚ್ಯತೇ| ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ (ಛಾ.೩.೧೪.೧.)| ಇತಿ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮಗುಣಗಳೋ ಅವುಗಳಿಗೆ
ಸದೃಶಗಳಾದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳೇ ಜೀವನಿಗೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸ್ವರೂಪವೂ ಆದಕಾರಣ
ಗೌಣೀವೃತ್ತಿಯಿಂದ, ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಃತತ್ತ್ವಮುಕ್ತಾದಿ ಪರಮಾತ್ಮಾಭೇದವ್ಯಪದೇಶವು. ಪ್ರಾಜ್ಞಪತ್=
ಹೇಗೆ ಸಮಸ್ತ ಜಗದ್ಗುಣ ಸದೃಶವಾದ ಗುಣಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ
ಭಂದೋಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಜ್ಞಾತೃತ್ವನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಪ್ರಾಜ್ಞ ರಬ್ಬದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ
ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು ಅಂದರೆ ಜಡಭೂತವಾದ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಅಭೇದವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಪೃಶಿಸಮೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವಣಿ ಚ | ಭಿನ್ನಾಃ ಜೀವಾಃ ಪರೋ ಭಿನ್ನಸ್ವರೂಪಃ ಜ್ಞಾನರೂಪತಃ |
ಪ್ರೋಚ್ಯಂತೇ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪೇಣ ವೇದವಾದೇಷು ಸರ್ವತಃ| ಇತಿ || ೨೯ || ೩.೧೪||
|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವರು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನರು. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜೀವರಿಂದ ಭಿನ್ನನು.
ಆದಾಗ್ಯೂ ಜೀವರು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಗುಣಸದೃಶ ಗುಣಸ್ವರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ
ತತ್ತ್ವಮುಖಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವ
ದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದೋಕ್ತಿಗೆ ಚಿತ್ತಾದಿಸಾಮ್ಯವು ನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.
|| ೨೯ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜೀವನು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನನೋ ಅಭಿನ್ನನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ತತ್ತ್ವಮುಖಿ ಇತ್ಯಾದಿ
ಐಕ್ಯಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಜೀವಪರೈಕ್ಯ ಶ್ರುತಿಗೆ
ವಿಕರ್ಮೇವಾದ್ವಿಶೇಷಂ ಎನ್ನುವ ಉಪಕ್ರಮದಿಂದಲೂ, ತತ್ತ್ವಮುಖಿ ಎನ್ನುವ ಉಪಸಂಹಾರದಿಂದಲೂ
ತತ್ತ್ವಮುಖಿ ಎಂದು ಒಂಭತ್ತಾರ್ತಿ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದಲೂ ಐಕ್ಯವು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗದೆ
ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅಪೂರ್ವತಾ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ತಸ್ಯ ತಾಪದೇಹ ಚರಂ ಎಂದು ಫಲವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ,
ಯೇನಾಶ್ರುತಂ ಶ್ರುತಂ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವಾದದಿಂದಲೂ ಮೃಣ್ಮಯಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ
ಉಪಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಹೀಗೆ ಪಡ್ತಿಧ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲವಾದ
ಪ್ರಯುಕ್ತ ದ್ವಾಸುಪರ್ಣಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಐಕ್ಯಶ್ರುತಿಗೆ ವಿಷಯವೇ
ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ—ಭಿನ್ನೋಽಚಿಂತ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಭೇದಸ್ಮೃತಿಯು ವಿರುದ್ಧ
ಧರ್ಮಾಧಿಕರಣತ್ವರೂಪ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವೇನ ಪ್ರಬಲವು. ಅದರ

ವಿರೋಧದಿಂದಲೂ ಅನುಭವ ವಿರೋಧದಿಂದಲೂ ತತ್ತ್ವಮುಖ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸದೃಶಗುಣಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ವೇತಕೇತುವೇ ನೀನು ಬ್ರಹ್ಮಸದೃಶನು ಆಗಿರುತ್ತಿ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಐಕ್ಯಪರತ್ವವು ಕೊಡಲಾರದು. ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಾವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಜ್ಞಾಪಕಗಳು. ಆದಕಾರಣ ಜೀವನು ಈಶನಿಂದ ಭಿನ್ನನೇ. || ಅಧಿ.೧೪ ||

ಪೃಥಗಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ಓಂ ಜೀವನಿತ್ಯತ್ವ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯನಮಃ ಓಂ ||

೧೫ ಯಾವದಧಿಕರಣವು

ಹೀರಿಕೆ || ಜೀವನಿತ್ಯತ್ವವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಜೀವಸ್ಯಾಪ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರುಕ್ತಾ | ಅತಸ್ತಸ್ಯ * ಸೋಽನಾದಿನಾ ಪುಣ್ಯೇನ ಪಾಪೇನ ಚಾನುಬದ್ಧಃ ಪರೇಣ ನಿರ್ಮುಕ್ತ ಆನಂತ್ಯಾಯ ಕಲ್ಪ(ಲ್ಪ)ತೇ | ಇತ್ಯನಾದಿಕರ್ಮ-
ಸಂಬಂಧ ಆನಂತ್ಯಾವಾಪ್ತಿಶ್ಚ ನ ಯುಜ್ಯತೇ | ಇತಿ || ಅತ ಆಹ || || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಆಕಾಶಾದಿಗಳಂತೆಯೇ) ಜೀವನಿಗೂ ಜ್ಯೋತಃ ಏವ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉಪಾಧಿಗಳೇನೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಜೀವನಿಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಉಕ್ತವಾಯಿವೇ. (ಉಪಾಧಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿಬಂಭಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ನಿಯತವು. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವೂ ನಿಯತವೇ. ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಲಯಮುಚ್ಯುಷೈತಿ ಎಂದು ವಿನಾಶಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ.) ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದ್ದ ಕಾರಣ ಆ ಜೀವನಿಗೆ ಸೋಽನಾದಿನಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ವಯಮಾಗುವಾದ ಅನಾದಿಕರ್ಮ ಬಂಧವೂ ಕಥಾಪಿ ನಾಶರಹಿತವಾದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ (ಆದಕಾರಣ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ.) ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಯಾವದಾತ್ಮಭಾವಿತ್ಯಾಚ್ಛನ್ನ ದೋಷಸ್ತದ್ವರ್ತನಾತ್ ಓಂ ||೩೦||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜೀವನಿಗೂ ಜೀವಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಉಪಾಧಿಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇರುವ ತನಕ ಇರುವಿಕೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸೋಽನಾದಿನಾ ಇತ್ಯಾದಿ

★ ಈ ಜೀವನು ಅನಾದಿಯಾದ ಬಂಧಕವಾದ ಪುಣ್ಯದಿಂದಲೂ ಪಾಪದಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಬದ್ಧನಾಗಿ, ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಬಂಧಕ ಕರ್ಮದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟನಾಗಿ ನಾಶರಹಿತವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಅಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು.

ಶ್ರುತ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯರೂಪದೋಪವು ಇಲ್ಲ ನಿತ್ಯಃ ಪರಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯೂ, ಆತ್ಮಾ ನಿತ್ಯಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಾವತ್ತರಮಾತ್ಮಾ ತಿಷ್ಠತ್ಯನಾದ್ಯನಂತತ್ವೇನ | ಏವಂ ಜೀವೋಽಪಿ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಪರಮಾತ್ಮ ಜೀವರಿಗೆ ಬಿಂಬಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವವು ಇದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬಿಂಬಭೂತನಾದ) ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಷ್ಟು ಕಾಲ ಉತ್ಪತ್ತಿನಾಶರೂಪನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೋ, ಅಷ್ಟು ಕಾಲ ಉತ್ಪತ್ತಿನಾಶರೂಪನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತನಾದ ಜೀವನೂ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಜೀವಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಉಪಾಧಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಪರಮತ್ವಾಸೌ ಆತ್ಮಾ ಚ ಎಂದು ಆತ್ಮಶಬ್ದಗ್ರಹಣದಿಂದ, ಆತತತ್ವಾಶ್ಚ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ನಿರ್ವಚನದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಬಿಂಬೋಪಾಧಿ ಸನ್ನಿಧಿ ನಾಶದಿಂದಲೂ ಜೀವನಿಗೆ ನಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. ಸರ್ವಗತ ಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಸನ್ನಿಧಿ ಏನಾಶವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಜೀವನಿಗೆ ಅನಾದಿಕರ್ಮಸಂಬಂಧವೂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನಿತ್ಯಃ ಪರೋ ನಿತ್ಯೋ ಜೀವೋಽನಿತ್ಯಾಸ್ತಸ್ಯ ಧಾತವಃ | ಅತ ಉತ್ಪದ್ಯತೇ ಚ ವ್ರಿಯತೇ ಚ ವಿಮುಚ್ಯತೇ ಚ | ಇತ್ಯಾಗ್ನಿವೇಶ್ಯಪ್ರತಿಃ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬಿಂಬಭೂತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನಾದಿನಿತ್ಯನು. ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವನೂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಿಂದ ಉಪಾಧಿಭೂತವಾದ ಜೀವಸ್ವರೂಪಪ್ರಕಾರವು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಇರುವ ತನಕ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಜೀವನ ಬಾಹ್ಯದೇಹಗಳು ಅನಿತ್ಯಗಳು, ಮತ್ತು ಸಾದಿಗಳು. ಹೀಗೆ ಶರೀರಗಳು ಅನಿತ್ಯಗಳೂ, ಸಾದಿಗಳೂ ಆದುದರಿಂದ ಜೀವನು ಅನಾದಿನಿತ್ಯನಾದಾಗ್ಯೂ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಶರೀರಸಂಯೋಗದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಶರೀರವಿಯೋಗದಿಂದ ಮೃತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆತನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಅಗ್ನಿವೇಶ್ಯಪ್ರತಿಯು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಅನಿತ್ಯಾಸ್ತಸ್ಯ ಧಾತವಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಲಯಮಭ್ಯುಪೇತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಬಾಹ್ಯೋಪಾಧಿ ವಿಷಯಕವು, ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಆತ್ಮಾ ನಿತ್ಯಃ ಸುಖದುಃಖೇ ತ್ವನಿತ್ಯೇ | (೨) ಜೀವೋ ನಿತ್ಯೋ ಧಾತುರಸತ್ವನಿತ್ಯಃ | ಇತಿ ಚ ಭಾರತೇ || ೩೦ || ಅಧಿ. ೧೫ || || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಜೀವನು ನಿತ್ಯನು, ಸುಖದುಃಖಗಳು ಅನಿತ್ಯಗಳು. (೨) ಜೀವನು ನಿತ್ಯನು, ಜೀವನ ಶರೀರವು ಅನಿತ್ಯವು. ಹೀಗೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೆ ಎರಡು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. || ೩೦ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜೀವನು ನಿತ್ಯನೋ ಅನಿತ್ಯನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಯಮುಚ್ಛಿಷ್ಟತೆ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜ್ಞೋತ ವಿವ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಉಪಾಧಿಗೆ ಜನ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಜನ್ಮವು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಜೀವನು ಅನಿತ್ಯನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಉತ್ತರಿಯದ್ದವನಿಗೆ ವಿನಾಶವು ನಿಯತವು ಎಂದು ಯುಕ್ತಿಯು ಇದೆ. ದೇಹಾವ್ಯಾ ಉಪಾಧಿಗೆ ಉತ್ತರಿಯದ್ದರೂ ಜೀವೋಪಾಧಿಯ ಅನಾದಿನಿತ್ಯವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಕಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಓಗೆ ಜೀವನಿಗೆ ಅನಾದಿಕರ್ಮಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಅನಾದಿತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯು ಸಯುಕ್ತಿಕ ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವೇ ಎಂದರೆ—ನಿತ್ಯಃ ಪರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ವತ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾದ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಜೀವೋಪಾಧಿರ್ವಿಧಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ವರೂಪೋಪಾಧಿಯು ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಜೀವನೂ ಅನಾದಿನಿತ್ಯನು ಲಯಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಬಾಹ್ಯೋಪಾಧಿ ಪರವಾದುದು. || ಅಧಿ.೧||

ಯಾವದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ಓಂ ಜೀವಸ್ವರೂಪ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯನಮಃ ಓಂ ||

೧೬ ಪುಂಸ್ತ್ವಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜೆವರಿಗೆ ಆನಂದಾದಿರೂಪತ್ವ ತದಭಾವ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಾ ಸಹ ದೇವೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈಃ (ಪ್ರ.೪.೧೧)। (೨) ಸ ಆನಂದಃ ಸ ಬಲಃ ಸ ಓಜಃ ಸ ಪರೇಣಾಮುಂ ಲೋಕಂ ನೀಯತೇ ಸ ವಿಮುಚ್ಯತೇ (ಶ್ರುತ್ಯಂ ತರಂ)। ಇತಿ ಜೀವಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿರೂಪತ್ವಮುಚ್ಯತೇ । (೩) ಸ ದುಃಖಾದ್ವಿಮುಕ್ತ ಆನಂದೀಭವತಿ ಸೋಽಜ್ಞಾನಾದ್ವಿಮುಕ್ತೋ ಜ್ಞಾನೀಭವತಿ ಸೋಽಬಲಾದ್ವಿಮುಕ್ತೋ ಬಲೀಭವತಿ ಸ ನಿತ್ಯೋ ನಿರಾತಂಕೋಽವತಿಷ್ಠತೇ । ಇತಿ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತೌ ಆನಾನಂದಾದಿರೂಪತ್ವಂ ಪ್ರತೀಯತೇ ಇತಿ (೪) ಆತ ಆಹ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ವಿಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದ ಸಜ್ಜೆವನು (ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳೂ ರೂಪಾದಿಗಳೂ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೂ) ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ಯಾವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹವನನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.) (೨) ಜೀವನು ಆನಂದರೂಪನು, ಆತನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ದೇಹಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿರೂಪತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೩) ಆ ಜೀವನು ದುಃಖದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಆನಂದವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಆನಂದರೂಪವುಳ್ಳವನು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಆನಂದರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ.) ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಆನಂದರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ.) ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಬಲದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನು ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಜೀವನು ನಿತ್ಯನು, ನಿರ್ಭಯನಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಪೈಂಗಿಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಆನಂದಾದಿರೂಪತ್ವಾಭಾವವು ತೋರುತ್ತದೆ. (ತಥಾಚ ಪೈಂಗಿಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದೀ ಜ್ಞಾನೀ ಬಲೀ ಎಂದು ಆನಂದಾದಿಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆನಂದಾದಿರೂಪತ್ವಾಭಾವವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅಂತೂ ಈ ಪುತಿಬಲದಿಂದ ಸ್ವರೂಪಭೂತಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುಭವವು ಕೂಡದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಜೀವನಿಗೆ ಆನಂದಾದಿರೂಪತ್ವವಿದ್ದರೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನವೇ ಕೂಡದೆ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಜೀವನು ಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪನಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.) (೪) ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಪುಂಸ್ತಾದ್ವಿವತ್ತ್ವಸ್ಯ ಸತೋಽಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೋಗಾತ್ ೬೦ || ೩೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪುಂಸ್ತಾದ್ವಿವತ್=ಪುರುಷರು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಪತ್ನೋತ್ಪಾದನ ಶಕ್ತಿಯು ಸ್ವರೂಪವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಯಾವನದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಇತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಇದ್ದಂತೆಯೇ, ಅಸ್ಯ=ಜೀವನಿಗೆ, ಮುಕ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು, ಸತಃ=ಇದ್ದ ಜ್ಞಾನಂದಾದಿಗುಣ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ, (ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ) ಸತಃ=ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೋಗಾತ್=ಸಮ್ಯಕ್ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪವಾದ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಆನಂದೀಭವತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವದೇಶವು.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾ ಬಾಲಸ್ಯ ಸದೇವ ಪುಂಸ್ತ್ವಂ ಯೌವನೇಽಭಿವ್ಯಕ್ಯತೇ | ಏವಂ ಸತಾಮೇ ವಾನಂದಾದೀನಾಂ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತದುಕ್ತಿಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರೂಪ ಜೀವನಿಗೆ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಪುಂಸ್ತ್ವವು (ಸ್ತ್ರೀತ್ವವೂ ಕೂಡ) ಅಂದರೆ ಅಪತ್ನೋತ್ಪಾದನ ಶಕ್ತಿಯು, ತಾರುಣ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಅಂತೂ ಇವನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನು ಆಲ್ಲ ಈಗ ಪುಂಸ್ತ್ವವುಳ್ಳವನು ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರವು ಕೊಡುತ್ತದೆ.) ಹೀಗೆಯೇ ಜೀವಸ್ವರೂಪಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೊದಲೂ ಇದ್ದ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಆನಂದೀಭವತಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಿಯು ಕೊಡುತ್ತದೆ. (ತಥಾಚ ಈ ಪುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪನೇ.)

ಋಶಿಕೆ || ಈ ಕ್ರುತಿಯು ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದೆಂದರೆ-

ಭಾಷ್ಯ || ಬಲಮಾನಂದ ಓಜಶ್ಚ ಸಹೋ ಜ್ಞಾನಮನಾಕುಲಂ ಸ್ವರೂಪಾಣ್ಯೇವ ಜೀವಸ್ಯ
ವ್ಯಜ್ಯಂತೇ ಪರಮಾದ್ವಿಭೋಃ || ಇತಿ ಚ ಗೌಪವನಶ್ರುತಿಃ || ೩೦ || || ೩ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಆನಂದವೂ, ಪರಾಕ್ರಮವೂ, ಸಹನಶಕ್ತಿಯೂ ಸಂಶಯ
ವಿಪರ್ಯಯ ರಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಇವುಗಳು ಜೀವನ ಸ್ವರೂಪಗಳೇ, ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ
ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗಳಾಗುತ್ತದೆ. (ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದಿದ್ದವುಗಳು ಅಪೂರ್ವವಾಗಿ
ಹುಟ್ಟುವುದಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಗೌಪವನ ಶ್ರುತಿಯು. (ಇದು ಸಜ್ಜೀವ ವಿಷಯಕವು. ತಮೋಯೋಗ್ಯರಿಗೆ
ದುಃಖಾದಿರೂಪತ್ವವನ್ನು ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಗಳಿಗೆ ಸುಖದುಃಖಿರೂಪತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. || ೩೦ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವಸ್ವರೂಪವು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಜೀವಸ್ವರೂಪಭೂತಗಳಾದ
ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆವರಣವೇ
ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆವರಣನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಕೂಡಲಾರದು,
ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನಿತ್ಯೋಪಲಬ್ಧನುಪಲಬ್ಧಿಪ್ರಸಂಗೋಽನ್ಯತರನಿಯಮೋ
ವಾಽನ್ಯಥಾ ಓಂ || ೩೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ವ್ಯಕ್ತನಂಗೀಕಾರೇ ದೇವಾನಾಂ ನಿತ್ಯೋಪಲಬ್ಧಿರಾನಂದಾದೀನಾಂ | (೨)
ಅಸುರಾಣಾಂ ನಿತ್ಯಾನುಪಲಬ್ಧಿಃ | (೩) ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಚ ನಿತ್ಯೋಪಲಬ್ಧನುಪ-
ಲಬ್ಧಿ ಚ ಪ್ರಸಜ್ಯೇ (ಜ್ಯಂ) ತೇ || || ೪ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ಜೀವನಿಗೆ ಆನಂದಾದಿ ರೂಪತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಜೀವಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ
ಆವರಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಆವರಣ ನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸ
ದಿದ್ದರೆ, ಅಥವಾ ಮೊದಲು ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಪಶ್ಚಾತ್ ವ್ಯಕ್ತಿಯು
ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಂತೂ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರಾದ ಜೀವರಿಗೆ ಆನಂದ ಜ್ಞಾನ
ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಭವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.
(೨) ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯರಾದ ಅಸುರರಿಗೆ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ
ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಪಲಬ್ಧಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂದರೆ ಆನಂದಾದಿಗಳ ಉಪಲಬ್ಧಿಗೆ
ವಿರುದ್ಧವಾದ ದುಃಖಾದ್ಯುಪಲಬ್ಧಿಯು ಅಂತೂ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರೂಪದುಃಖೋಪ ಲಬ್ಧಿಯೇ
ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ವಿಷಯಸುಖಾದ್ಯನುಭವವೂ ಬಾರದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ತಥಾಚಿ
ಅಸುರರಿಗೆ ಆವರಣವಿಲ್ಲವಾದರೆ ದುಃಖಾದ್ಯನುಭವವೇ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಸುರರ ಸ್ವರೂಪವೂ
ದುಃಖಾದ್ಯಾತ್ಮಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರಿಂದ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯಾನುಪಲಬ್ಧಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.
(೩) ಮಧ್ಯಮ ಜೀವರಿಗೆ ಆದರೂ (ಅನ್ಯತರನಿಯಮಃ=) ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ
ಉಪಲಬ್ಧಿಯೂ, ದುಃಖೋಪಲಬ್ಧಿಯೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಕದಾಚಿತ್ ಆನಂದಾದಿ

ಗಳಿಗೆನೇ ಉಪಲಬ್ಧಿಯು, ಕದಾಚಿತ್ ಅವಿದ್ಯಾಬ್ಧಿ ಆವರಣವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಆವರಣ ನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಏವಂಚ ಮಧ್ಯಮ ಮನುಷ್ಯರು ಮಿಶ್ರರೂಪರಾದುದರಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಆವರಣವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಸುಖದ ಮತ್ತು ದುಃಖದ ಉಪಲಬ್ಧಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವರಿಗೆ ಆನಂದಾದಿರೂಪತ್ವವು ಇರುವುದಾದರೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅದರ ಅಸಭ್ಯವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಜ್ಞಾನಾಭಾವಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯು ಆವರಣವೆಂದೂ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅದರ ನಿವೃತ್ತಿಯೆಂದೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಆನಂದಾದಿರೂಪತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ದೋಷವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂದಾದಿ ರೂಪತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನಿತ್ಯಾನಂದೋ ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನೋ ನಿತ್ಯಬಲಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ (ಪರಾತ್ಮಾ) ನೈವಮಸುರಾ ಏವಮನೇವಂ ಚ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಇತಿ ಹ್ಯಾಗ್ನಿವೇಶ್ಯಪ್ರತಿಃ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಉತ್ತಮ ಜೀವರು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಆನಂದರೂಪರು, ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ರೂಪರು. ನಿತ್ಯಬಲಸ್ವರೂಪರು ತಮೋಯೋಗ್ಯರು ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಂತೆ ಅಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾದ ದುಃಖ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ ಸ್ವರೂಪರು. ಮಧ್ಯಮರಾದರೂ ಆನಂದಾದಿರೂಪರೂ ದುಃಖಸ್ವರೂಪರೂ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಓಗೆ ಅಗ್ನಿವೇಶ್ಯಪ್ರತಿಯು (ಸಜ್ಜೆವನಿಗೆ ಆನಂದಾದಿರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.) (ಅಂತೂ ಜೀವರಿಗೆ ಆನಂದಾದಿರೂಪತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿರೋಧವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವಣಿ ಚ | (೧) ನಿತ್ಯಾನಂದಜ್ಞಾನಬಲಾ ದೇವಾ ನೈವಂ ತು ದಾನವಾಃ || ದುಃಖೋಪಲಬ್ಧಿ ಮಾತ್ರಾಸ್ತೇ ಮಾನುಷಾಸ್ತೂಭಯಾತ್ಮಕಾಃ || (೨) ತೇಷಾಂ ಯದನ್ಯಥಾ ದೃಶ್ಯಂ ತದುಪಾಧಿಕೃತಂ ಮತಂ | ವಿಜ್ಞಾನೇನಾತ್ಮಯೋಗೇನ ನಿಜರೂಪೇ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ || (೩) ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಂ ತು ದೇವಾನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ವಿಮಿಶ್ರಿತಂ | ವಿಪರೀತಂ ತು (ಚ) ದೈತ್ಯಾನಾಂ ಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವಂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ || ಇತಿ || ೩.೨ || ಅಧಿ. ೧೬ || || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು ನಿತ್ಯವಾದ ಆನಂದ ಜ್ಞಾನ ಬಲವುಳ್ಳವರು. ತಮೋಯೋಗ್ಯರು ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಅಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಅವರು ದುಃಖಾನುಭವಮಾತ್ರಯೋಗ್ಯರು. ಮಧ್ಯಮ ಮನುಷ್ಯರಾದರೂ ಸುಖದುಃಖಮಿಶ್ರಸ್ವರೂಪರು. (೨) ಅವರಿಗೆ ಯಾವುದು ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಇತರವಾದುದು ದೃಶ್ಯವಾದ ದುಃಖಾದಿಗಳೋ, (ಅಂದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದುಃಖಾದಿಗಳೋ ದಾನವರಿಗೆ ಆನಂದಾದಿಗಳೋ ಮಧ್ಯಮರಿಗೆ ಕೇವಲ ಸುಖವು ಅಥವಾ ಕೇವಲ ದುಃಖವೋ, ಅವುಗಳು) ಜೀವಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಆತಿರಿಕ್ತವಾದ ಚಾಪ್ಪದೇಹನಿಮಿತ್ತತ್ವವು, ಎಂದು ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವವು. (ಉಪಾಧಿನಿವೃತ್ತಿಯು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ) ಸ್ವಯೋಗ್ಯವಾದ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನದಿಂದ

ಅವರಣನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಅವಿಭೂತವಾದ ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಇದರಿಂದ ಅವರಣನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಸ್ವರೂಪಾವಿಭಾವವು ಆಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಸಂಚಿತವಾಯಿತು. (೨) (ಆ ನಿಜರೂಪವು ಯಾವುದೆಂದರೆ) ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯ ಜೀವರಿಗೆ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವೇ. ಮಧ್ಯಮರಿಗೆ ಸುಖದುಃಖಮಿತ್ರವೇ. ದೈತ್ಯರಿಗಾದರೂ ದುಃಖ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವೇ. ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ಥಿತಿಯು. ಒೀಗೆ ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವದಲ್ಲಿದೆ. || ೨.೨ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಉತ್ಪಾಂಠಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಒಂಭತ್ತು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಅಣುತ್ತವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತದ್ಗುಣೇತ್ಯಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಮಹತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಸೂತ್ರಕಾರರು ವೈರಾಗ್ಯಪಾದದಲ್ಲಿ ತದಂತರಪ್ರತಿಪತ್ತೌ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಅವಾವ ಕರ್ಮಫಲದ ಅನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ದೇಹಾಂತರಗತಿಯನ್ನು ಯಥೇತಮನೀವಂ ಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಸುಕೃತಫಲಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಧೂಮಾದಿಮಾರ್ಗದಿಂದ ಗತಿಯನ್ನೂ, ಸಂಯಮನೇ ತಪ್ಪುಭೂಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ದುಷ್ಕೃತಫಲಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಯಮನೀಮಾರ್ಗದಿಂದ ಗತಿಯನ್ನು ಅರ್ಚಿರಾದಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಗತಿಯನ್ನೂ ಅವಾವ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತಗಳಾದ ಅನೇಕಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾತ್ಮರ್ಯ ನಿರ್ಣಾಯಕ ನ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪಾಂಠಿ ಸೂತ್ರಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸೂತ್ರಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತೂ ಅಣುರ್ವೇಷ ಆತ್ಮಾಸೋಽಪ್ಯಾಚ್ಛೀರಾದುತ್ತಮ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯೋದಾಹೃತ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ, ಮತ್ತೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ನ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಶಂಕಾಲಿಂಗಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಉತ್ಪಾಂಠಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಶಂಕಾಸೂತ್ರತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತೂ ನಾಣುರತಚ್ಛಿತ್ತೇ ಎಂದು ಶಂಕಾಲಿಂಗಸಹಿತ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಕ್ತಪ್ರತ್ಯಾದಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಾಂತತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದ ಕಾರಣ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಜ್ಯೋತಃ ವಿವ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿಕೊಂಡು ನಿತ್ಯೋಪಲಬ್ಧಿ ಎನ್ನುವ ತನಕ ಹದಿನಾಲ್ಕು (೧೪) ಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದು ಅಧಿಕರಣವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು. ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಂತೆ ಆಗಂತುಕವಲ್ಲ. ಸೌಗತಮತದಂತೆ ಜ್ಞಾನಸ್ವಭಾವತ್ವವೂ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಜ್ಯೋತಃ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು. ಉತ್ಪಾಂಠಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಾದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾಗಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅಣುತ್ತವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕವುಗಳಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸೂತ್ರಗಳೇ. ಜ್ಞಾತೃಸ್ವಭಾವನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಸರ್ವಗತತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅದರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಸರ್ವವೂ ಸದಾ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಸ್ವರೂಪಾಣ್ಯೇವ ಜೀವದ್ಭವಿಜ್ಞಾನಫಲ ವಿವ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಯಿಂದಲೂ, ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಮತ್ಯಂತನಿರ್ಮಲಂ ಪರಮಾರ್ಥತಃ ಇತ್ಯಾದಿ

ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಸ್ವಭಾವತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾತೃಸ್ವಭಾವನಾದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅಣುತ್ತವಿದ್ವರೂ ಆತ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಭುವಾದ ಆಕಾಶ ಈಶ್ವರಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪ್ರಕಾಶದಂತೆ ವಿಭುವೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮಸಂಬಂಧವಾದುದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಕಾಶವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅಣುತ್ತವು ಜ್ಞಾತೃಸ್ವಭಾವತ್ವದಲ್ಲಿ ಅನುಪಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತು ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೇನೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಹೇತುವೂ ಇಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವೂ ಅಯುಕ್ತವು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜೀವನು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿರೂಪನೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಸ ದುಃಖಾದ್ವಿಮುಕ್ತಃ ಆನಂದೀಭವತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಈಗ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿರೂಪತ್ವವು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ರೂಪನಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು, ಹೇಗೆಂದರೆ ಆನಂದಾದಿರೂಪತ್ವವಿರುವುದಾದರೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನವೇ ವೃಥಾವಾಗುವುದು. ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಅನುಪಲಬ್ಧಿಯುಕ್ತವೇತವಾದ ಆನಂದಾದಿಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಎಂದರೆ-ನಿತ್ಯಾನಂದಃ ನಿತ್ಯಾನಂದಜ್ಞಾನಬಲಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ವತೀಗಳಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗದಿರುವ ಅಪತ್ನೋತ್ತಾದನ ಶಕ್ತಿಯು ತಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆಗ ಪುಮಾನ್ (ಪುಂಸ್ತ್ವವಿರತಕ್ಕವನು) ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಂತೆ ಮೊದಲು ಇರತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗಳಿಗೇನೇ ಮೇಲೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಆನಂದೀಭವತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶವು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಬಹುದು. ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಸ್ವರೂಪನಾದವನಿಗೆ ಅವರಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅದು ತೋರಬೇಕಾಗುವುದ ರಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾದ ಅವರಣ ವಿರೇಷತೆಯಿಂದ ಅನುಪಲಬ್ಧಿಯೂ ಸಮ್ಯಕ್ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪನೇ. || ಅಧಿ. ೧೬ ||

ಪುಂಸ್ತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ೬೦ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವ ಶ್ರುತೃವಿರೋಧ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬೦ ||

೧೭ ಕರ್ತೃತ್ವಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವಿಷಯಿಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ-

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಈಶ್ವರಶ್ಚೈವ ಕರ್ತೃತ್ವಮುಕ್ತಂ (೨) ಯತ್ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ತದಭಿಮಂಪದ್ಯತೇ (ಬೃ. ೬. ೪. ೫) | ಇತಿ ಜೀವಸ್ಯಾಪ್ಯ (ಸ್ಕೋ) ಪಲಭ್ಯತೇ (೩) ಆತ ಆಹ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ನಾನ್ಯಃ ಕರ್ತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಇತರದ್ವಪದೇಶಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (೨) (ಜೀವನು) ಯಾವುದನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು ತೋರುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು.) (ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕರ್ಮಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ತಥಾಚಿ ಈಶ್ವರನೊಬ್ಬನಿಗೇನೇ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ನಾನ್ಯಃ ಕರ್ತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯನುಗುಣ್ಯದಿಂದಲೂ ಲಾಭವ ರೂಪ ಗುಣಲಾಭದಿಂದಲೂ, ಯತ್ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಕೂಡದು. ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧದಿಂದ ಕೇವಲ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಕೂಡಬಹುದು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.) (೩) ಹೀಗೆ ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕರ್ತಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ತಾತ್ ಓಂ || ೩.೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಜೀವಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಾವೇ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯಾಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಪ್ರಾಪ್ತೇರ್ಜೀವೋಽಪಿ ಕರ್ತಾ || ೩.೩ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಲ್ಲವಾದರೆ ವಿಧಿನಿಷೇಧರೂಪ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಮಾತ್ರ ಕರ್ತನಲ್ಲ ಜೀವನೂ ಕರ್ತನೇ. (ಅಕರ್ತನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಕೂಡದು. ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೂಗುವಂತೆ ಇರತಕ್ಕ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವು ಬರಲಾರದು.) ಅಂತೂ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೇನೇ ಯಜೇತ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮಃ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ನ ಹಂತವ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿನಿಷೇಧರೂಪ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವತ್ತವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಅನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಾರದು. || ೩.೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಪರಮಾತ್ಮಗತ ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಶಾನು ಮಾಡಿದ್ದು ಎನ್ನುವ ವಿವೇಕಾಗ್ರವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಆದಕಾರಣ ಹೀಗೆ ಕಾಲನಿಕ ಕರ್ತೃತ್ವವುಳ್ಳ ಜೀವನನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಧಿನಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಲಿ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ-

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿಹಾರೋಪದೇಶಾತ್ ಓಂ || ೩.೪ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ವೀಭಿರ್ವಾ ಯಾನೈರ್ವಾ ಜ್ಞಾತಿಭಿರ್ವಾಽಜ್ಞಾತಿಭಿರ್ವಾ (ಭಾ.ಉ.೧೨.೩.) || ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಮೋಕ್ಷೇಽಪಿ (ಇತ್ಯಾದಿ) || ೩.೪ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ವೀಯರಿಂದ ವಾ. ಯಾನಗಳಿಂದ. ಸಹಮುಕ್ತರಾದವರಿಂದಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದವರಿಂದಲೂ ರಮಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ (ಆದಿಪದದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೋ ಸರ್ವಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿ) ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಣ ಕ್ರೀಡಾ ಕಾಮ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶ

ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವನು ಸ್ವಭಾವತಃ ವಿವರ್ತನು. ಆತನಿಗೆ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಕರ್ತೃತ್ವವಲ್ಲ (ಭ್ರಮಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪರಗತಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ತನ್ನದ್ದು ಎನ್ನುವ ಭ್ರಮೆಯು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡಲಾರದು.)

|| ೨.೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದಾಗ್ಯೂ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದು ವಿಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ-

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉಪಾದಾನಾತ್ ಓಂ || ೨.೫ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಸಾಧನಾದ್ಯುಪಾದಾನಪ್ರತೀತೇಶ್ಚ || ೨.೫ ||

|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಮೋಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ಜೀವನಿಗೆ) ವೇದವಿಚಾರ ಯಾಗಾದಿರೂಪವಾದ ಸಾಧನಾದಿಗಳ ಸಂಪಾದನವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ ಫಲವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದಲೂ (ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕಾಲ್ಪನಿಕವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೇ. ಪರಮು ಮಾಡಿರುವ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮದ್ದೆಂದು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ || ೨.೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಒೀಗೆ ಸಂಸಾರದಲೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವಿರುವುದಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸಾಧನಾದ್ಯುಪಾದಾನಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ ಸಾಧಿತವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ-

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ತ್ರಿಯಾಯಾಂ ನ ಚೇನ್ನಿರ್ದೇಶವಿಪರ್ಯಯಃ
ಓಂ || ೨.೬ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸೀತ (ಬೃ.೩.೪.೧೫) | ಇತಿ ತ್ರಿಯಾಯಾಂ
ವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಅನ್ಯಥಾಽಽತ್ಮವ ಲೋಕಂ | ಇತಿ ನಿರ್ದೇಶಃ ಸ್ಯಾತ್ || ೨.೬ ||

|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನನ್ನಾಗಿ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾದಿತ್ರಯಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ (ಕರ್ತೃತ್ವೇನ) ವ್ಯಪದೇಶವಿಧವ್ಯುಕ್ತವೋ, ಚೇಯುಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ (ಜೀವನೂ ಕರ್ತನೇ.) ನ ಚೇತ್=ಜೀವನು ಉಪಾಸನಾ ತ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತನೆಂದು ಶ್ರುತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲವಾದರೆ, ಮತ್ತು ತ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಆಕರ್ತೃಕತ್ವವೂ ಜಡಕರ್ತೃಕತ್ವವೂ ಕೂಡದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರುತಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬಾರದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ತ್ರಿಯಾಕರ್ತನು ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದ್ದರೆ (ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಅಭಿಪ್ರೇತನಾಗುವನು. ತಥಾಚ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ) ಆತ್ಮವ ಲೋಕಂ (ಪರಮಾತ್ಮನೇ ತನ್ನನ್ನು ವಾ ಇತರರನ್ನು ಸರ್ವಾಶ್ರಯನನ್ನಾಗಿ ಉಪಾಸನಮಾಡಬೇಕು) ಎಂದು (ಕರ್ತೃತ್ವೇನ) ನಿರ್ದೇಶವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (ಆತ್ಮಾನಂ ಎಂದು ಕರ್ಮತ್ವೇನ ನಿರ್ದೇಶವು ಬಾರದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು.) ಆದಕಾರಣ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೨.೬ ||

ಒಲಿಕೆ || ಜೀವನಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದರೆ ನಾನು: ಕರ್ತಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಮರ್ಥನಮಾಡಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕಾಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ-

ಭಾಷ್ಯ || ತರ್ಹಿ ಕಥಮಿಶ್ವರಸ್ಯೈವ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ | ಅತೋ ವಕ್ತಿ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವನಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದರೆ ನಾನು: ಕರ್ತಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಇತರ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಮರ್ಥನವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉಪಲಬ್ಧವದನಿಯಮಃ ಓಂ || ೩೭ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾ ಜ್ಞಾನೇ 'ಇದಂ ಜ್ಞಾಪ್ಯಾಮಿ' ಇತಿ ಅನಿಯಮಃ ಪ್ರತೀಯತೇ | ಏವಂ ಕರ್ಮಕ್ಕಾಪಿ ಜೀವಸ್ಯ | ಯ ಆತ್ಮಾನಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ (ಬೃ.ಶ್ರುತಿಃ) | ಇತಿ ಚ ಶ್ರುತಿಃ || ೩೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಾನು ಈ ಸುರೂಪವನ್ನು ಸುಗಂಧವನ್ನು ಸುಸ್ವರವನ್ನಾಗಲೀ ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ, (ವಿಪರೀತವಾಗಿ ನೋಡಲಾರೆ, ಗಂಧವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾರೆ, ಕೇಳಲಾರೆ, ಹೀಗೆ ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಜೀವನಿಗೆ) ಉಪಲಬ್ಧಾ ಇವಃಹೇಗೆ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅನಿಯಮಃ=ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಲಾಭವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹೀಗೆಯೇ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂದರೆ ಮಾಡುವನು ಸಂಕಲ್ಪಿತವಾದ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಅನಿಯಮವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು. (ಈಶ್ವರನಿಗಾದರೂ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯಮವೇ. ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಕರ್ತನು, ಭ್ರಷ್ಟಸಂಕಲ್ಪನಾದುದರಿಂದ ಜೀವನು ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದು ಜೀವನಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ) (ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ನಿಯಮೇನ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಜೀವನಿಗೆ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯಾವಾತನು ಚತುರ್ಮುಖಾದಿ ಜೀವರನ್ನು ಅವರವರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸುತ್ತಾನೋ, ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿನ್ನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಎಂದೂ ಶ್ರುತಿಯು. (ಇಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ಜೀವರಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಜೀವರಿಗೆ ನಿಯಮೇನ ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಾವವು ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಾವವು. ಈಶ್ವರನಿಗಾದರೂ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದೆ ಎಂದೂ ಅವಗತವಾಗುವುದು.

ಒಲಿಕೆ || ಇದನ್ನೇ ವಿಷದೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತರ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕಾ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ-

ಭಾಷ್ಯ || ಕುತಃ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವೇಶರಬ್ಧರಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ನಿಯಮೇನ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಜೀವನಿಗೆ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ. ನಿಯಮ

ಅನಿಯಮಗಳು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ ನಿಮಿತ್ತಕಗಳು ಎನ್ನುವ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈಶ ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಶಕ್ತಿವಿಪರ್ಯಯಾತ್ ಓಂ ॥ ೩೮ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿತ್ವಾಜ್ಞೇವಸ್ಯ ॥ ೩೮ ॥

॥ ೯ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಜೀವನಿಗೆ ಈಶ್ವರನಕ್ಕಿಂತ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವು, (ಈಶ್ವರನಿಗಾದರೂ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು. ॥ ೩೮ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಯುಕ್ತೋತ್ತರದಿಂದ ಈಶಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಸಮಾಧ್ಯಭಾವಾಚ್ಚ ಓಂ ॥ ೩೯ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸಮಾಧಾನಾಭಾವಾಚ್ಚಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ಪ್ರತೀಯತೇ | ಅತಃ ॥ ೩೯ ॥ ॥೧೦॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಜೀವನಿಗೆ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅಲಂಬುದ್ವಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಪ್ರತೀತಿಸಿದವು. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಲಂಬುದ್ವಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು. ಅತಃ=ಈಶಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ. ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಾನಿಯಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು, ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಅದರೂ ಅತಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಸ್ವಯವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅತಃ=ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಕರ್ತೃತ್ವಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ತಕ್ಷಣ ಉಭಯಭಾವ್ಯಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆ ಜೀವನು ಅಸ್ವತಂತ್ರನು ಕರ್ತನು ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ॥ ೩೯ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಎಂದಾದರೆ ಕರ್ತನೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವತಂತ್ರನಾದವನೇ ಕರ್ತನವೆ ಎನ್ನುವ ಅಂಶಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಯಥಾ ಚ ತಕ್ಷೋಭಯಥಾ ಓಂ ॥ ೪೦ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಯಥಾ ತಕ್ಷಃ ಕಾರಯಿತ್ಯನಿಯತತ್ವಂ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಚ ವಿದ್ಯತೇ | ಏವಂ ಜೀವಸ್ಯಾಪಿ ॥ ೪೦ ॥

॥ ೧೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಹೇಗೆ ಬಡಗಿಗೆ ಪ್ರಾಸಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿಸತಕ್ಕ ರಾಜಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿತತ್ವವೂ ಪ್ರಾಸಾದಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಇದೆಯೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಸರ್ವಕಾರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ನಿಯತನಾದಾಗ್ಯೂ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಇದೆ (ಎಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ರಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.) ॥ ೪೦ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಬಡಗಿಯಂತೆ ಎಂದಾದರೆ—ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವರಕ್ತಿಯೂ ಜೀವಾಧೀನವೇ ಆಯಿತು.

ಈಶ್ವರಾಧೀನವಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು, ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ೬೦ ಪರಾತ್ಪು ತಚ್ಚುತೇಃ ೬೦ ॥ ೪೧ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಸಾ ಚ ಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿಃ ಪರಾದೇವ (೨) ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಕರಣತ್ವಂ ಚ ಸ್ವಭಾವಶ್ಚೇತನಾ ದೃತಿಃ | ಯತ್ಪ್ರಸಾದಾದಿಮೇ ಸಂತಿ ನ ಸಂತಿ ಯದುಪೇಕ್ಷಯಾ || ಇತಿ (ಹಿ) ಪೈಂಗಿತ್ರತಿಃ ॥ ೪೧ ॥ ॥ ೧೨ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ (೧) ಜೀವನಿಗೆ ಆ ಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಬಂದದ್ದು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವೇ ಜೀವಾಧೀನವಲ್ಲ. ಈಶಾಧೀನತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತವೇ. (೨) ಜೀವಗತವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ, ಮನಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಕರಣತ್ವವೂ, ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳ ಪರಿಣಾಮಾದಿಗಳೂ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪಜ್ಞತ್ವ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿತ್ವಾದಿರೂಪವಾದುದೂ, ಚಿತ್ತವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಅಥವಾ ಬಹುಸ್ಥರಣ ಶಕ್ತಿಪ್ತು ಚೇತನೇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಚೈತನ್ಯವು, ದೇಹಾದಿಧಾರಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ, ಈ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲವೂ ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಕಟಾಕ್ಷವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪೈಂಗಿತ್ರತಿಯು ಹೇಳುವುದೋ (ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಕರ್ತೃತ್ವವು.) (ಎವಂಚ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಮಾಡದಿರಲಿಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೆ. ಸಂಕಲ್ಪವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) ॥ ೪೧ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿಯು ಈಶ್ವರಾಧೀನವೆಂದಾದರೆ ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು, ಜೀವನಿಗೆ ಅಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪುನಃ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೇ, ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ೬೦ ಕೃತಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷಸ್ತು ಎಹಿತಪ್ರತಿಷೇಧಾವೈಯರ್ಥ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ

೬೦ ॥ ೪೨ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ (ಜೀವಶಕ್ತಿಯು ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ—ಶ್ರೀಹರಿಯು) ವಿಧಿನಿಷೇಧ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರಬಾರದು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ (ತನ್ನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತು ತನಗೆ ವೈಷಮ್ಯ ನೈರ್ಘೋಷದೇ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿಯೂ) ಜೀವನ ಅನಾದಿ ಕರ್ಮಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲವಾಗಿಯೇ (ಜೀವನನ್ನು ಭೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಜೀವನ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡೇ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಅಲ್ಲ.)

ಭಾಷ್ಯ ॥ ತತೋಽಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಂ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ನಾಪದ್ಯತೇ | ಕೃತಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ತ್ವ-
ತ್ವೈರಕತ್ವಸ್ಯ | ಆದಿರಬ್ದೇನಾವೈಷಮ್ಯಾದಿ ॥ ೧೩ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿಯು ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾದುದರಿಂದಲೂ ವಿಧಿನಿಷೇಧಾತ್ಮಕ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರಲಾರದು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ಜೀವಪ್ರೇರಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅನಾದಿಯಾದ ಪುಣ್ಯಪಾವದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಸಾಧನ ಗೋಚರವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ ಯೋಗ್ಯತಾ ಇವುಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯೂ ಅನೈರ್ವ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಸಂಗೃಹೀತವಾಯಿತು. (ತಥಾಚಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರಬಾರದು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ತನಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥಾದಿದೋಷ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಜೀವನ ಅನಾದಿಯಾದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡೇ ಜೀವನನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಅಲ್ಲ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೂತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಸಮ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಪೂರ್ವಕರ್ಮ ಪ್ರಯತ್ನಂ ಚ ಸಂಸ್ಕಾರಂ ಚಾಪ್ಯಪೇಕ್ಷ್ಯ ತು | ಈಶ್ವರಃ ಕಾರಯೇತ್ಸರ್ವಂ ತಚ್ಚೇಶ್ವರಕೃತಂ ಸ್ವಯಂ || ಅನಾದಿತ್ವಾದದೋಷಶ್ಚ ಪೂರ್ಣ ಶಕ್ತಿತ್ವತೋ ಹರೇಃ | ಇತಿ ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವಣಿ || (೨) ವಿತದೇವಂ ನ ಚಾಪ್ಯೇವ ಮೇತದಸ್ತಿ ನ ಚಾಸ್ತಿ (ಚ ನಾಸ್ತಿ) ಚ | ಇತಿ (ಚ) ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮೇ || ೪೨ || ಅಧಿ.೧೭ || || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಅನಾದಿಕರ್ಮವನ್ನು ಸಾಧನಗೋಚರ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೂ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡೇ ಈಶ್ವರನು ಪುಣ್ಯಪಾವದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು (ಜೀವನಿಂದ) ಮಾಡಿಸುವನು. (ಅಂದರೆ ಕರ್ಮಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ.) ಈಶ್ವರನು ಜೀವರ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರೇರಿಸುವುದಾದರೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕರ್ಮಾಕರ್ತೃತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ ಅಪೇಕ್ಷ್ಯವಾದ ಆ ಪೂರ್ವಕರ್ಮವು ಕೂಡ ಈಶ್ವರಕೃತವೆಂದು ಮತವು. (ಹಾಗಾದರೆ ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಲಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಯಾವುದರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ವ್ಯವಸ್ಥಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುವುವು ಎಂದರೆ— (ಕಾರ್ಯಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ಕರ್ಮಪರಂಪರಗೆ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಪೂರ್ವಪೂರ್ವ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡೇ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಈಶ್ವರನು ಮಾಡಿಸುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ) ವ್ಯವಸ್ಥಾದಿ ದೋಷವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಹಾಗಾದರೆ ಕರ್ಮಗಳು ಅನಂತಗಳಾದುದರಿಂದ ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಈಶ್ವರನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—) ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಮಿತ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ (ಅನಂತಕರ್ಮ ಕಾರಯತ್ಯತ್ನವು ಉಪಪನ್ನವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ದೋಷವಿಲ್ಲ) ಎಂದು ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವದಲ್ಲಿ (ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.) (೨) (ಈ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೇ. ಆದಾಗ್ಯೂ (ವಿವಂಃ) ಈಶ್ವರನಂತೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಈ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಇದೆ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿವಕ್ಷಯಾ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಾಸ್ಯಃ ಕರ್ತಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮದಲ್ಲಿ (ಈ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥವೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.) || ೪೨ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಕರ್ತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಏಳು ಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದು ಅಧಿಕರಣವು. ಸಾಂಖ್ಯೀರೀತ್ಯಾ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜೀವನಿಗೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಯಥಾ ಚ ತಕ್ಷಾ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವು ಅಧಿಕರಣಾಂತರವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಔಷ್ಣ್ಯದಂತೆ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು, ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಡಗಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ವಾಸ್ತವ್ಯವಾದಿಯಿಂದ (ಆಯುಧವಿರೇಷದಿಂದ) ಎಂಬಂತೆ ಅಂತಃಕರಣಾದ್ಯವಾದಿಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಪರಾತ್ಪು ಇತ್ಯಾದಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಅಧಿಕರಣಾಂತರವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಈಶ್ವರಾಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಾಕರ್ತೃಕತ್ವ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನೆಂಬಂತೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದ ತದ್ಗುಣಸಾರತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಔಪಾಧಿ ಕವಿಷಯಕವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ವೈರ್ಥವು. ಸಾಂಖ್ಯ ಸ್ವತೀವಿರೋಧವನ್ನು ಆದ್ಯಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಸಂಗತವು.

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ|| ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಾ ಪುರುಷಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಮತ್ತು ಯಜೇತ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿನಿಷೇಧರೂಪ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಶ್ವೇ ಶರೀರೇ ಯಥಾಕಾಮಂ ಪರಿವರ್ತತೇ ಎಂದು ಸಂಚಾರ-ವಿಹಾರ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಾಣಾನ್ ಗೃಹೀತ್ವಾ ಎಂದು ಇಂದ್ರಿಯೋಪಾದಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ತೋರಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ವಿಜ್ಞಾನಂ ಯಜ್ಞಂ ತನುತೇ ಎಂದು ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಜೀವನು ಕರ್ತನು. ಇಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿಪರತ್ವವಿದ್ದರೆ ತದೇತೇಜಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ವಿಜ್ಞಾನೇನ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಪರೀತವಾದ ಕರಣತ್ವದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಕರ್ತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವು, ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಆದ್ಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಾಸ್ತ್ರಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಯತ್ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ತದಭಿಸಂಪದ್ಯತೇ, ಸಾಧುಕಾರಿ ಸಾಧುಭಗವತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಯಥಾಕಾಮಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾದಿ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರುವುದು. ಬುದ್ಧಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಾದಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಕರಣತ್ವೋಕ್ತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದುದರಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ವಿಪರೀತ ಕರಣತ್ವೋಕ್ತಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದು ಆಪಾದನವು ಅಸಂಗತವಾಗುವುದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜೀವನು ಕರ್ತನೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ನಾನುಃ ಕರ್ತಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ

ಕರ್ತನಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಸರ್ವತ್ರ ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಲಾಭವವಿದೆ. ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದರೂ ಪರತಂತ್ರವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಬರಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಪರಾಧೀನವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವಾಧೀನತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಬಡಗಿಗೆ ಪ್ರಾಸಾದಕಾರಯುಕ್ತ ಪುರುಷಾಧೀನತ್ವವಿದ್ದಂತೆಯೇ ವೇತನದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಈಶಾಧೀನರೂಪತ್ವವೆಂದಾದರೆ ಆತ್ಮಾನಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮರದ ಗೊಂಬೆಯಂತೆ ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾದ ಚೇಷ್ಟೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಪರ್ಯವಸಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ವಿಧಿನಿಷೇಧ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಅವಿಷಯನಾಗಬೇಕಾಗುವನು. ಒಗೆಗೆ ಸಯುಕ್ತಿಕವಾದ ಅಕರ್ತೃತ್ವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಯತ್ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ಎಂದು ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವು. ಎಂದರೆ—ಜಡ ಈಶ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗದಿರುವ ವಿಧಿನಿಷೇಧರೂಪವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವತ್ವರೂಪವಾದ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನದರ್ಶನರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸೀತ ಇತ್ಯಾದಿ ಉಪಾಸನಾ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ, ಅಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿ ಅಪೂರ್ಣಕಾಮತ್ವಗಳಿಂದಲೂ ಕರ್ತೃತ್ವ ಕರಣತ್ವ ಚ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಜೀವನಿಗೆ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಮರದ ಗೊಂಬೆಯಂತೆ ಈಶಾಧೀನ ಚೇಷ್ಠಕತ್ವ ರೂಪವಾದ ಪರತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರಿಂದ ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಸ್ವತಿಗಳ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಧಿನಿಷೇಧ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ತ್ಯವು ಬಾರದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವನು ಕರ್ತನು. || ಅಧಿ. ೧೭ ||

ಕರ್ತೃತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ಓಂ ಜೀವೇಶಾಂಶತ್ವ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯ

ಸಮನ್ವಯಗೋಚರಾಯನಮಃ ಓಂ ||

೧೮ ಅಂಶಾಧಿಕರಣವು

ಒಲಿಕೆ || ಜೀವನಿಗೆ ಈಶ್ವರನ ಅಂಶತ್ವ ಅನಂಶತ್ವವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅಂತಾ ಏವ ಹೀಮೇ ಜೀವಾ ಅಂತೀ ಹಿ ಪರಮೇಶ್ವರಃ ।

ಸ್ವಯಮಂಶೈರಿದಂ ಸರ್ವಂ ಕಾರಯತ್ಯಚಲೋ ಹರಿಃ || ಇತಿ

ಗೌಪವನಕ್ರುತಾವಂಶತ್ವಂ ಜೀವಸ್ಯೋಪಲಭ್ಯತೇ || (೨) ನೈವಾಂಶೋ ನ

ಸಂಬಂಧೋ ನಾಪೇಕ್ಷೋ ಜೀವಃ ಪರಸ್ಯ । ತಥಾಽಪಿ ತು ಯಥಾಯೋಗಂ

ಫಲದಃ ಪ್ರಭುರೇಕರಾಟ್ | ನ ನಿಯಮ್ಯಃ ಸ ಕಸ್ಯಾಪಿ ಸ ಸರ್ವಸ್ಯ ನಿಯಾಮಕಃ ||

ಇತಿ (ಚ) ಭಾಲ್ವವೇಯಶ್ರುತೌ ಅತೋ ಬ್ರವೀತಿ

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪ್ರಮಿತರಾದ ಜೀವನು ಪಿತೃ ಪುತ್ರಾದಿ ಸಂಬಂಧಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಂಶಭೂತರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅಂಶಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸ್ವರೂಪಾಂಶಗಳಾದ ಅನಿರುದ್ಧಾದಿ ರೂಪಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಭಿನ್ನಾಂಶರಾದ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಗೌಪವನ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವರಿಗೆ ಅಂಶತ್ವವು ತೋರುತ್ತದೆ. (ಹೀಗೆ ಅಂಶತ್ವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸಿ ಅನಂಶತ್ವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (೨) ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಶನಲ್ಲ (ಅನಂಶನೇ.) (ಎಕೆಂದರೆ—) ಲೋಕಪಿತೃಗಳಂತೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಪೋಷ್ಯತ್ವಾದಿರೂಪ ಸಂಬಂಧರಹಿತನು. ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಉಪಕರ್ತನೂ ಅಲ್ಲ ಆದಾಗ್ಯೂ ಜೀವನಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಉಪಕಾರವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಆ ಈಶನು ಜೀವರ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗ ಮೋಕ್ಷಾದಿ ರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು. ಸರ್ವಸಮರ್ಥನು. (ತಥಾಚ ಸ್ವಾಧೀನವಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಹಾನಿಯಿಲ್ಲ.) ಆ ಈಶನು ಯಾರಿಂದಲೂ ಉಪಕಾರ್ಯ ನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸರ್ವರಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನು, ಎಂದು ಭಾಲ್ವವೇಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ಅನಂಶತ್ವವು ತೋರುತ್ತದೆ) (ತಥಾಚ ಜೀವರು ಅಂಶರೇ, ಜೀವನು ಅನಂಶನೇ, ಎಂದು ಆಪಾತತಃ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳಂತೆ ತೋರುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಸಾವಧಾರಣಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿರವಕಾಶಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂಶತ್ವ ಅನಂಶತ್ವನಿರ್ಣಯವು ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.) ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವಿರುದ್ಧೋಕ್ತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನ್ಯತರಕೋಟ ನಿರ್ಣಯರೂಪವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಂತೋ ನಾನಾವ್ಯಪದೇಶಾದನ್ಯಥಾ ಚಾಪಿ

ದಾಶಕಿತವಾದಿತ್ವಮಧೀಯತ ಏಕೇ ಓಂ || ೪೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪಿತೃತ್ವ ಪುತ್ರತ್ವಾದಿ ನಾನಾವ್ಯಕಾರದಿಂದ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಉಪಕರ್ತವ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಈಶಸಂಬಂಧಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅನ್ಯಥಾಚ, ನ ಸಂಬಂಧಃ ಪರಸ್ಯ, ನಾ ಸಾವಸ್ಯ ಎಂದು ಸಂಬಂಧಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಶದಂತೆ ಇರತಕ್ಕವನು. ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಉಪಜೀವಿಯಾಗಿ ಅವನ ಅಂಶಭೂತನು, ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಅಭೇದಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಭೇದದಿಂದ ಈ ಜೀವನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ದಾಶಕಿತವದಾಸಾದಿರೂಪ ಜೀವಭಾವವನ್ನು ದಾಹಾದಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಜೀವನು

ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಶನು. (ಪರಮಾತ್ಮಾದೀನನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಸದೃಶತ್ವರೂಪವಾದ ಅಂಶತ್ವೋಪೇತನು.)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಮಾಂ ರಕ್ಷತು ವಿಭುರ್ನಿತ್ಯಂ ಪುತ್ರೋಽಹಂ ಪರಮಾತ್ಮನಃ (ಸ್ತುತಿಃ) | (೨) ಅವಃ ಪರೇಣ ಪಿತರಂ ಯೋ ಆಸ್ಯಾನುವೇದ ಪರವಿನಾವರೇಣ (ಋ.೧.೧೬೪.೧೮) | (೩) ಯಸ್ತದ್ವೇದ ಸ ಪಿತುಷ್ವಿತಾಸಹತ್ (ಮಹಾನಾಮ್ನೀ ೧.೧೪) | (೪) ಯಸ್ತಾ ವಿಜಾನಾತ್ ಪಿತುಷ್ವಿತಾಸಹತ್ (ಋ.೧.೧೬೪.೧೬) | (೫) ದ್ವಾ ಸುಪರ್ಕಾ ಸಯುಜಾ ಸಖಾಯಾ (ನಮಾನಂ ವೃಕ್ಷಂ ಪರಿಷ್ಪೃಜಾತೇ ತಯೋರನೃಃ ಪಿಪ್ಪಲಂ ಸ್ವಾದ್ವೃಕ್ಷನತ್ಯನ್ನಸ್ಯೋಽಭಿಚಾಕಶೀತಿ) || (ಮು.೨.೧.೧) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ನಾನಾವ ಪದೇಶಾತ್ | ಅಂತೋ ಜೀವಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ನಾನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಗನು. (೨) ಪರಮಾತ್ಮನ ದೇಶಿಯಿಂದ, ಅಧಮನಾದ ಯಾವ ಜೀವನು, ತನಗೆ ಯಾ ಜಗತ್ತಿಗೆ ತಂದೆಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಋಣಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು (ಎನಾ) ಈ ಅವರನಾದ ಜೀವನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (೩) ಶ್ರೀಗೆ ಪದಾ ನಿಹಿತಾ ಗುಹಾಸು ಯಸ್ತದ್ವೇದಃ=ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಾರಾಯಣ ವಾಸುದೇವ ವೈಕುಂಠಾವ್ಯುರೂಪಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠದ್ವೀಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಹಿತಗಳಾಗಿವೆಯೋ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಯಾವಾತನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಆತನು ಜಗದ್ವ್ಯವನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ (ವ್ಯಂಜಕನಾದುದರಿಂದ ಪಿತನು ಆದನು) (೪) (ಪ್ರಿಯಃ ಸತೀಸ್ತಾ ಉ ಮೇ ಪುಂಸ ಆಹುಃ ಪತ್ಯ ದಕ್ಷಿಣ್ವಾದಿಚೇತದಂಥಃ| ಕವಿಯಃ ಪುತ್ರಃ ಸ ಇಮಾಃ ಚೇತ ಯಸ್ಯಾಃ=ಯಾವ ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿಗಳು ನನ್ನಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೋ ಸ್ತ್ರೀ ಲಿಂಗರಬ್ಧವಾಚ್ಯಗಳೋ ನಿರ್ದೋಷಗಳೋ, ಆ ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಪರಮಪುರುಷರನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಯಾವಾತನು ಅವುಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೋ ಅವನೇ ಚಕ್ಷುಸ್ಸುಳ್ಳವನು. ಯಾವನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅವನು ಅಂಧನು. ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ವಿರಿಂಚನೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ.) ಯಾವನು ಅವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಭಿವ್ಯಂಜಕನಾದುದರಿಂದ ಪಿತನು ಆದನು. (೫) *ದ್ವಾಸುಪರ್ಕಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪುತ್ರತ್ವ ಪಿತೃತ್ವಾದಿ ನಾನಾಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಈಶ ಸಂಬಂಧಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದ್ದರಿಂದ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಉಪಜೀವಕತ್ವರೂಪ ಶ್ರೀಭಗವಚ್ಛೇಷ. (೨) ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ನ್ಯೂನತೆಯಿದ್ದು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸದೃಶತ್ವವು ಎಂದು ಅಂಶತ್ವವು ಎರಡು ವಿಧವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ನಾನಾದ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಅಂತೋ ಜೀವಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಥಾ ಚ ಪಾರಾಶರ್ಯಾಗ್ರಾಹಿಃ | ಅಂತೋ ಹ್ಯೇಷ ಪರಸ್ಯ ಯೋಽಯಂ

ಪುಮಾನುತ್ಪದ್ಯತೇ ಚ ಮ್ರಿಯತೇ ಚ ನಾನಾ ಹೈನಂ ವ್ಯಪದಿಶಂತಿ ಪಿತೇತಿ ಪುತ್ರೇತಿ
ಭ್ರಾತೇತಿ ಸಖೇತಿ ಚ | ಇತಿ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಉತ್ತತ್ತಿ ನಾಶವುಳ್ಳವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಪುರುಷನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶನು. ಏಕೆಂದರೆ—ಈ ಜೀವನನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಏತನೆಂದೂ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ಭ್ರಾತನೆಂದೂ ಸಖಿಯೆಂದೂ ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವೇದಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. (ಹೀಗೆ ಪಾರಾಶರ್ಯಾಣ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದ ಅಂಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅನ್ಯಃ ಪರೋಽನ್ಯೋ ಜೀವೋ ನಾಸಾವಸ್ಯ ಕುತಶ್ಚನ | ನಾಯಂ ತಸ್ಯಾಪಿ ಕಶ್ಚನ
ಇತ್ಯನ್ಯಥಾ ಚ ಕಾಪಾಯಣಶ್ರುತಿಃ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಜೀವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಯು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲ. ಈ ಜೀವನೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ವಿಶ್ವಾದ್ಯನುಬಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಅನ್ಯಥಾಚಃ ಜೀವನನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಭಿನ್ನನ್ನಾಗಿಯೂ ಕಾಪಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಭೇದವ್ಯಪದೇಶವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮ ದಾಶಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಿತವಾ ಬ್ರಹ್ಮವೇಮೇ ದಾಶಾ (ಸಾ) ಇತ್ಯಭೇದೇನಾ-
ಪ್ಯೇಕೇಽಧೀಯತೇ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮತ್ಸ್ಯಗ್ರಂಥಿಗಳಾದ ಕೈವರ್ತರು ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ವಂಚಕರೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಕೈವರ್ತ ಮೊದಲಾದ ನೀಚಜೀವರೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಭೂತರೇ, ಉತ್ತಮ ಜೀವರು ಬ್ರಹ್ಮಭೂತರು ಎಂದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸರ್ವಜೀವರನ್ನೂ ಕೂಡ ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನರನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ತಥಾಚ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಭೇದಾಭೇದಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವನು ಈಶನಿಂದ ಭಿನ್ನನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಅಭೇದಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಂಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಭೇದಾಭೇದೋಕ್ತನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವನು ಅಂಶನು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಥಾ ಚಾಗ್ನಿವೇಶ್ಯಶ್ರುತಿಃ | ಅಂತೋ ಹೈಷ ಪರಸ್ಯ ಭಿನ್ನಂ ಹೈನಮಧೀಯಿ-
ರೇಽಭಿನ್ನಂ ಹೈನಮಧೀಯಿರೇ | ಇತಿ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶನು, ತಥಾಚ ಈ ಜೀವನನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನನ್ನಾಗಿಯೂ ಅಭಿನ್ನನ್ನಾಗಿಯೂ ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. || ೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಮಸ್ತಸೂತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಾರಾಹೇ ಚ | (೧) ಪುತ್ರಭ್ರಾತೃಸಖಿತ್ವೇನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವೇನ ಯತೋ ಹರಿಃ |
 ಬಹುಧಾ ಗೀಯತೇ ವೇದೈರ್ಜೀವೋಽಶಸ್ತಸ್ಯ ತೇನ ತು || (೨) ಯತೋ
 ಭೇದೇನ ತಸ್ಯಾಯಮಭೇದೇನ ಚ ಗೀಯತೇ | ಅತಶ್ಚಾಂಶತ್ವಮುದ್ವಿಷ್ಟಂ
 ಭೇದಾಭೇದೌ ನ ಮುಖ್ಯತಃ || ಇತಿ || ೪೩ || || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜೀವನಿಗೆ ಪುತ್ರನೆಂದು ಭ್ರಾತನೆಂದೂ
 ಸಖಿಯೆಂದೂ ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದೂ ಬಹುಧಾ, ವೇದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ, ಅದಕಾರಣ ಜೀವನು
 ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಂಶನು. (೨) ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಜೀವನು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭೇದದಿಂದಲೂ
 (ಭಿನ್ನನೆಂದೂ) ಅಭೇದದಿಂದಲೂ (ಅಭಿನ್ನನೆಂದೂ) ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ, ಅದಕಾರಣ
 ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಶತ್ವವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ (ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ) ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭೇದವೂ
 ಅಭೇದವೂ ಅಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭೇದವೆಂದರೆ ಘಟಪಟಗಳಂತೆ ಸಂಬಂಧರೂಢವಾದ
 ಭೇದವು. ಅಭೇದವೆಂದರೆ—ಸ್ವರೂಪತಃ ಅಭೇದವು. ಅಂತಹುಗಳಲ್ಲ) || ೪೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುಪ್ಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು
 ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾತ್ ಓಂ || ೪೪ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಪಾದೋಽಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಭೂತಾನಿ (ಋ.೧೦.೯೦.೩) | ಇತಿ || ೪೪ || || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶಭೂತರು ಎನ್ನುವ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದ್ದ
 ಮಂತ್ರವರ್ಣದಿಂದಲೂ (ಓಂದಿನ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ) ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶನು.
 || ೪೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ ಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು
 ಹೇಳಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ಓಂ || ೪೫ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಮಮೈವಾಂಶೋ ಜೀವಲೋಕೇ ಜೀವಭೂತಃ ಸನಾತನಃ
 (ಗೀ.ಆ.೧೫.೨೩.೭) ಇತಿ || ೪೫ || || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವಚ್ಛೇದರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ನಿತ್ಯವಾದ ಜೀವಾವ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮದಿ ಚೇತನರಾಶಿಯು
 ನನ್ನ ಅಂಶವೇ. (ನನ್ನ ಅಧೀನವಾಗಿ ಇದ್ದು ನನ್ನ ಸದೃಶವೇ ಅಭಿನ್ನಾಂಶವಲ್ಲ ಅನಂಶವೂ ಅಲ್ಲ) ಎಂದು
 (ಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮರತ್ವವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಲ್ಲ) ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ
 ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೪೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವನಿಗೆ ಈಶ್ವರಾಂಶತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಅಂಶತ್ವವು ಸಮಾನವಾದ

ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮತ್ಸ್ವಾದಿಭಗವದ್ರೂಪಗಳ ಸಾಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅನಂತತ್ವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಅದೆ, ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅನಂತಶ್ಚಶ್ರುತೇರ್ಗತಿಂ ಚಾಹ

|| ೧೦ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಕಾಶಾದಿವನ್ಮೈವಂ ಪರಃ ಓಂ || ೪೬ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೨) ಅಂತತ್ವೇಽಪಿ ನ ಮತ್ಸ್ವಾದಿರೂಪೀ ಪರ ಏವಂವಿಧಃ

|| ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ನೈವಾಂಶಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯನಂತತ್ವ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ಸ್ವಾದಿಭಗವದ್ರೂಪ ಗಳಿಂದ ಅಸಾಮ್ಯವನ್ನೂ ಅಂತತ್ವಶ್ರುತಿಗೆ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೨) ಜೀವರಿಗೂ ಮತ್ಸ್ವಾದಿ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೂ ಅಂತತ್ವವಿದ್ದರೂ ಮತ್ಸ್ವಾದಿರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜೀವನಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಸದೃಶನಲ್ಲ ಜೀವನಂತೆ ಭಿನ್ನಾಂಶವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸ್ವರೂಪಾಂಶನು. (ಅಂದರೆ ಮತ್ಸ್ವಾದಿಭಗವದ್ರೂಪಗಳು ಸ್ವರೂಪಾಂಶಗಳು. ಜೀವರು ಭಿನ್ನಾಂಶರು.) ಹೇಗೆಂದರೆ, ಪ್ರಕಾಶಾದಿವತ್=ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಂಶಗಳೇ ಆದ ಕಾಲಾಗ್ನಿ ಖದ್ರೋತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿನ್ನತ್ವ ಭಿನ್ನತ್ವ ವೈಷಮ್ಯವಿದ್ದಂತೆಯೇ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವರಿಗೂ ಮತ್ಸ್ವಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಂತತ್ವವಿದ್ದರೆ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಭೇದವೇ, ಮತ್ಸ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವೇ ಎನ್ನುವ ವೈಷಮ್ಯವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾ ತೇಜೋಽಂಶಸ್ತ್ವೈವ ಕಾಲಾಗ್ನೇಃ ಖದ್ರೋತಸ್ಯ ಚ ನೈಕಪ್ರಕಾರತಾ |
ಯಥಾ ಜಲಾಂಶಸ್ಯಾಮೃತಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಮೂತ್ರಾದೇಶ್ಚ | ಯಥಾ ಪೃಥಿವ್ಯಂತಸ್ಯ
ಮೇರೋರ್ವಿಷ್ಣಾದೇಶ್ಚ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಗ್ನಿಂಶವಾದ ಕಾಲಾಗ್ನಿಗೂ, ಖದ್ರೋತಕ್ಕೂ (ಮಿಂಚುಹುಳಕ್ಕೂ) ಅಂತತ್ವವಿದ್ದರೂ ಎರಡಕ್ಕೂ ಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವ ಅಥವಾ ಅಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವರೂಪವಾದ ಏಕಪ್ರಕಾರತ್ವವಲ್ಲ (ಮತ್ತೆ ಪ್ರಲಯಕಾಲೀನಾಗ್ನಿಗೆ ಅಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವವು, ಖದ್ರೋತಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವವು. ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರಗಳೇ.) ಹೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಿಂದ ಬಾಹ್ಯವಾದ ಉದಕದ ಅಂಶಭೂತವಾದ ಶುದ್ಧೋದಕ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ, ಮೂತ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಏಕಪ್ರಕಾರತ್ವವಲ್ಲ (ಅಮೃತಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಅಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವವು, ಮೂತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವವು.) ಹೇಗೆ ಪೃಥಿವಿಯ ಅಂಶಭೂತವಾದ ಮೇರುಪರ್ವತಕ್ಕೂ ವಿಷ್ಣಾದಿಗಳಿಗೂ ಏಕಪ್ರಕಾರತಾ ಅಲ್ಲವೋ, (ಅಂದರೆ ಮೇರುಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವವು ವಿಷ್ಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವವೇ.) ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದಾಭೇದಗಳು ಉಪಪನ್ನಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ತಥಾಚ್ಚ, ಅಭಿನ್ನಾಂಶಾಸ್ತು ಮತ್ಸ್ವಾದ್ಯಾಃ ತೇಜಸಃ ಕಾಲವಹ್ನಿವತ್ | ಜೀವಾಃ ಭಿನ್ನಾಂಶಕಾಸ್ತತ್ರ ತೇಜಸಃ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವತ್ || ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು.

ಪೀಠಿಕೆ || ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಭೂತಕಾರ್ಯಗಳಾದ ಕಾಲಾಗ್ನಿ ಖದ್ರೋತಾದಿಗಳು

ಎರಡಕ್ಕೂ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನತ್ವವು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಕಾಲಾಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವೂ ವಿದ್ಯೋತಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವೂ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಭಿಮಾನಿದೇವತಾಪೇಕ್ಷಯೈತತ್ || ೪೬ ||

|| ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತೇಜೋ ಜಲ ಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಸೂರ್ಯ ವರುಣ ಧರಾದೇವಿಯರಿಗೆ ಕಾಲಾಗ್ನಿ ಅಮೃತಸಮುದ್ರ, ಮೇರುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಅವರ ಅಂಶಭೂತರಾದ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಗೇದವಿದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ಮತ್ತು ವಿದ್ಯೋತ, ಮೂತ್ರ, ವಿಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಅಪಭ್ರಷ್ಟ ದೇವತೆಗಳಿಗಾದರೂ ತೇಜೋ ಜಲ ಪೃಥಿವ್ಯಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಭೇದವಿದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಅದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಅದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾತೀಕರಿಸಿದ್ದು ಜಡವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಅಲ್ಲ || ೪೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಾಗಾದರೆ ವೃಷಾಂತಮಾತ್ರವು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೂ ಜೀವರಿಗೂ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವವು ಅಭೇದವೂ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು. ಎಂದರೆ ಸ್ಪೃತಿಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ಮರಂತಿ ಚ ಓಂ || ೪೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದೃಷಾಂತಮಾತ್ರದಿಂದ ಇದನ್ನು ಹೇಳುವುದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸ್ಪೃತಿಕರ್ತೃಗಳೂ ಜೀವರಿಗೆ ಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವವನ್ನೂ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತಗಳಾದ ಸ್ಪೃತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಏತೇ ಸ್ವಾಂಶಕಲಾಃ ಪುಂಸಃ *ಕೃಷ್ಣಸ್ತು ಭಗವಾನ್ ಸ್ವಯಂ (೨)

ಇಂದ್ರಾರಿವ್ಯಾಕುಲಂ ಲೋಕಂ ಮೃಡಯಂತಿ ಯುಗೇಯುಗೇ (ಭಾ. ಸ್ಕ. ೧. ಅಧ್ಯಾ. ೨.

ಶ್ಲೋ. ೨೪) |

|| ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಸ ಏವ ಪ್ರಥಮಂ ದೇವಃ ಕೌಮಾರಂ ಸರ್ಗಮಾಸ್ತುತಃ) ಭಾ. ಸ್ಕ. ೧. ಅ. ೨. ಶ್ಲೋ. ೬.) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜನಿತಾ ವಿಷ್ಣುಯಶೋ ನಾಮ್ನಾ ಕಲ್ಮೀ ಜಗತ್ಪತಿಃ (ಶ್ಲೋ. ೨೫.) (ಎನ್ನುವ ಪರ್ಯಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ) ಈ ವರಾಹಾದ್ಯವತಾರಗಳು ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ ಸ್ವರೂಪಾಂಶರೂಪಗಳೇ ವಿಭಾಗಗಳು. ಭಿನ್ನಾಂಶಗಳಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ವರಾಹಾದ್ಯವತಾರಗಳು ಸ್ವರೂಪಾಂಶ ರೂಪಗಳೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ನಾಕ್ಶತ್ ಪಡ್ವುಗಳಂಶವನ್ನಾದ ಮೂಲರೂಪಿಯೇ (ಮೂಲರೂಪಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನಿಂದ ಆತ್ಮಂತಾಭಿನ್ನಗಳೇ.) (೨) ಆದಿಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿರುವ ಈ ವರಾಹಾದ್ಯವತಾರಗಳೇ ದೈತ್ಯರಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದ ಜನರನ್ನು ಪ್ರತಿಯುಗದಲ್ಲಿಯೂ ಪುನಃ ಅವತರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಸುವಿಡಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

* ಕೃಷ್ಣಃ ಮುಕ್ತೆರಿಡ್ವತೇ ವಿಕರ್ಮೋಪ್ಪೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಕೃಷ್ಣಶ್ವಕ್ಕೆ ಮೂಲರೂಪಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನು ಎಂದರ್ಥ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ವರಾಹಾದ್ಯವತಾರಗಳು ಸ್ವರೂಪಾಂಶಗಳೆಂದು ಹೇಳಿ ಋಷಯೋ ಮನವೋ ದೇವಾಃ ಮನುಷ್ಯತ್ರ ಮಹೌಷಸಃ | ಕಲಾಃ ಸರ್ವೇ ಹರೇರೇವ ಸಪ್ರಜಾತಪಚತಯಃ ಸ್ತುತಾಃ || (ಭಾ.ಸ್ಯ.೧.ಆ.೨. ಶ್ಲೋ.೨೭) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಂಶಭೂತರೆಂದು ಹೇಳಿದವರಿಗೆ ಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತಃ ಪರಂ ಯದವ್ವಕ್ತಮವ್ಯೂಢಗುಣಭೃಂಹಿತಂ | ಅದೃಷ್ಟಾಶ್ರುತವಸ್ತುತ್ವಾತ್ ಸ ಜೀವೋ ಯಃ ಪುನರ್ಭವಃ (ಭಾ.ಸ್ಯ.೧.ಆ.೨. ಶ್ಲೋ.೨೮) || ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರಮಪುರುಷನಿಂದಲೂ ಜಡದಿಂದಲೂ ಭಿನ್ನವಾದ, ಅಕಾರ್ಯವಾದ ಅಥವಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅನಾದಿಕಾಲವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಸತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಯಾವುದು ಚೈತನ್ಯವೋ ಅದು ಜೀವವು. ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಶ್ರವಣ ಮನನ ಉಪಾಸನಾ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಪುನಃಪುನಃ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವನು. (ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವನು) ಯಾವ ಸಂಸಾರಿಯೋ ಆತನೇ ಜೀವನು. (ಹೀಗೆ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.) ತಥಾಚಿ ವಿತೇ ಎನ್ನುವ ಆದ್ಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವರಾಹಾದ್ಯವತಾರಗಳಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅತಃ ಪರಂ ಎನ್ನುವ ಎರಡನೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಲಾಃ ಸರ್ವೇ ಹರೇರೇವ ಎಂದು ಅಂಗತ್ವೇನ ಉಕ್ತರಾದ ಜೀವರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವವಲ್ಲವೆಂದುಕ್ತವಾಯಿತು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವ ಜೀವರಿಗೆ ಅಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವರೂಪ ಲಕ್ಷಣವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವು ಅಂಶಿಯಿಂದ ಭೇದಾಭೇದಗಳು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ವಾಂಶತ್ವಾಥೋ ವಿಭಿನ್ನಾಂಶ ಇತಿ ದ್ವೇಧಾಂಶ ಇಷ್ಟತೇ | ಅಂಶಿನೋ ಯತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಯತ್ ಸ್ವರೂಪಂ ಯಥಾ ಸ್ಥಿತಿಃ | ತದೇವ ನಾಣುಮಾತ್ರೋಽಪಿ ಭೇದಃ ಸ್ವಾಂಶಾಂಶಿನೋಃ ಕ್ವಚಿತ್ | ವಿಭಿನ್ನಾಂಶೋಽಲ್ಪಶಕ್ತಃ ಸ್ಯಾತ್ಕಿಂಚಿತ್ಸಾದ್ಯತ್ಯಮಾತ್ರಯುಕ್ತಃ || ಇತಿ ವಾರಾಹೇ || ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ವರೂಪಾಂಶವು ಅಥವಾ ಭಿನ್ನಾಂಶವು ಹೀಗೆ ಅಂಶವು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅಂಗೀಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂಶಿಗೆ ಯಾವುದು ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಾದಿರೂಪವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೋ, ಯಾವುದು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಸ್ವರೂಪವೋ, ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಯಾವುದು ಸ್ಥಿತಿಯೋ, ಅಥವಾ ದೇಶಕಾಲಗುಣಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆಯೋ, (ಆದೇ ಸ್ವರೂಪಾಂಶಕ್ಕೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದುದು ಅಲ್ಲ. ವಿಕೇಂದರೆ ಸ್ವರೂಪಾಂಶಕ್ಕೂ ಅಂಶಿಗೂ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದ (ಅಂದರೆ ಅಭೇದಸಹಿತವಾದ ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲ (ವಿಭಿನ್ನಾಂಶದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ವಿಭಿನ್ನಾಂಶವು. (ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯು ಇರುವುದಾದರೆ ಅಂಶತ್ವವೂ ಹೇಗೆಂದರೆ—)

ಅಲ್ಲವಾದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಮತ್ತದಿಂದ, ಅಥವಾ ಚಿತ್ತಾದಿರೂಪದಿಂದ ಕಿಂಚಿತ್ ಸಾದೃಶಮಾತ್ರ ಯುಕ್ತವಾದುದು. ಮತ್ತೂ ಅಂಶಿರಬ್ಬ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯರಾದ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳ ಸತ್ತಾದಿಂದಲೇ ಸತ್ತಾವತ್ತರೂಪವಾದ ಕಿಂಚಿತ್ತಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ, ಎಂದು ವಾಕಾಹದಲ್ಲಿ. ಮಾತ್ರರಬ್ಬದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಸಾದೃಶ್ಯವಾಗಲೀ ಅಭೇದವಾಗಲೀ ಭೇದಾಭೇದಗಳಾಗಲೀ ನಿರಸ್ತಗಳಾದವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವ ಲಕ್ಷಣವು ಕೃಷ್ಣಾದ್ವೈತಪಾರಗಳಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ತತ್ತ್ವಮೋಽಸ್ವಭೈದಿಕಃ ಕುತೋಽನ್ಯಃ (ಗೀ.೧೧.೪೨.) || ಇತಿ ಚ (ಇತ್ಯಾದಿ) ||
|| ೪೭ || || ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಿನಗೆ ಸಮಾನಿಕನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಲ್ಲ, ಅಧಿಕನು ಹೇಗೆ ಆದಾನು. (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಅರ್ಜುನನ ವಾಕ್ಯವು) (ನ ಗುರುರ್ನ ಚ ದೇವೋಽಪಿ ರಾಮದೇವಸ್ಯ ಕುತ್ರಚಿತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತ್ಯಂತರಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಜೀವರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿತ್ವಾದಿಗಳು ವಿಭಿನ್ನಾಂಶಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಅನುಭವಿಸಿದವು. || ೪೭ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಯುಕ್ತಂತರದಿಂದ ಜೀವರಿಗೂ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಏಕವಿಧತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನುಜ್ಞಾಪರಿಹಾರೌ ದೇಹಸಂಬಂಧಾಜ್ಞೋತಿರಾದಿವತ್
ಓಂ || ೪೮ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಪರಾನುಜ್ಞಯಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪರತೋ ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿಶ್ಚ ಜೀವಸ್ಯ ಪ್ರತೀಯ(ಯೇ)-
ತೇ | ಅಂಶತ್ವೇಽಪಿ ದೇಹಸಂಬಂದಾತ್ || ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಜೀವನಿಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಜೀವರಿಗೂ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಂಶತ್ವವು ಇರುವುದಾದರೂ ಏಕವಿಧತ್ವವು ಇಲ್ಲ. ಜ್ಞೋತಿರಾದಿಗಳಂತೆಯೇ. (ಯಾವುದರಿಂದ ತೋರುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ತನ್ನ ಅಂಶಿಕರ್ಮದಿಂದ ಅನಿರ್ಮಿತವಾದ ದೇಹಸಂಬಂಧವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಶ್ಯಧೀನವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಾದಿಮತ್ತವು ಅನುಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವನಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿಯು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ತ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯ ಆತ್ಮಾನಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ (ಮಾಧ್ವಂವಿನವಾಃ) | (೨) ತಮೇವಂ
ವಿದ್ವಾನ್ (ಅಮೃತ ಇಹಭವತಿ) (ಶ್ವ.೩.೩.೧೨.) || ಇತ್ಯಾದಿನಾ | ನ ತು ಪರಸ್ಯ
|| ೧೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ (ಜೀವನಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಾದಿಗಳೆಂದು ತೋರುತ್ತವೆ.) (೨) (ಮತ್ಸ್ವಾದಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮೋಕ್ಷಗಳು ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನಾಮೃತವು ಏಕೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ಮತ್ಸ್ವಾದಿಗಳಾದರೂ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಬಂಧನವೃತ್ತಿಯೂ ಅಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಾಸುದೇವಃ ಸಂಕರ್ಷಣಃ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನೋನಿರುದ್ಧೋಽಹಂ ಮತ್ಸ್ವಃ ಕೂರ್ಮೋವರಾಹೋ ನಾರಸಿಂಹೋ ವಾಮನೋ ರಾಮೋ ರಾಮಃ ಕೃಷ್ಣೋ ಬುದ್ಧಃ ಕಲ್ಕಿರಹಂ ಶತಧಾಽಹಂ ಸಹಸ್ರಧಾಽಹಮಮಿತೋಽಹಮನಂತೋಽಹಂ ನೈವೈತೇ ಜಾಯಂತೇ ನ ಮ್ರಿಯಂತೇ ನೈವಾಮಜ್ಞಾನ ಬಂಧೋ ನ ಮುಕ್ತಿಃ ಸರ್ವ ಏವ ಹೈತೇ ಪೂರ್ಣಾ ಅಜರಾ ಅಮೃತಾಃ ಪರಮಾಃ ಪರಾನಂದಾಃ | ಇತಿ (ಹಿ) ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾಯಾಂ || ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಾನು ವಾಸುದೇವ ಸಂಕರ್ಷಣ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಅನಿರುದ್ಧ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಮೂರ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ಮತ್ಸ್ವ ಕೂರ್ಮ ನರಸಿಂಹ ವಾಮನ ಪರಶುರಾಮ ದಾಶರಾಧಿರಾಮ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಬುದ್ಧ ಕಲ್ಕಿ ಎಂದು ಹತ್ತು ಮೂರ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ನಾನು ನಾರಾಯಣ ನರ ಶೌರ್ಯಾದಿ ಶತರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು. ವಿಶ್ವಾದಿ ಸಹಸ್ರರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು, ಪರಾದಿ ಬಹುರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು, ಅಜಿತಾದಿ ಅನಂತರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು. ಈ ವಾಸುದೇವಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಈ ವಾಸುದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅಲ್ಲ ಸಂಸಾರಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲ ಬಂಧದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಈ ರೂಪಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪೂರ್ಣಗಳು. ಜರಾ ಇಲ್ಲದಿದ್ದವುಗಳು ಮರಣವಿಲ್ಲದವುಗಳು. ಸರ್ವೋತ್ತಮಗಳು. ಪೂರ್ಣಾನಂದಗಳು ಎಂದು ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಮತ್ಸ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಜ್ಞಾಪರಿಹಾರಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (ಇದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಕ್ಯವು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವನು ಅಂಶ್ಯಧೀನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ದೇಹಸಂಬಂಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಎಂದು ಯಾವುದು ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ. ಅದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯುಜ್ಯತೇ ಚ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿವತ್ | ಯಥಾಽಽದಿತ್ಯೋ ವಿಯದ್ಗತಸ್ತತ್ಕಾಶಶ್ಚೈಕ ಪ್ರಕಾರಃ || ೨೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಈ ಸಾಧನವು) ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಅಂಶಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನೂ ಸೂರ್ಯ

(೧) ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವಾಧಿಕರಣ (೨) ತಮೇವಂ ಎನ್ನುವುದು ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಾಗಿವೆ.

ಪ್ರಕಾಶಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಾಂಶವೂ ಕೂಡ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮತ್ತೊಂದಿ-
ಗಲೂ ಏಕಪ್ರಕಾರಗಳಾದವುಗಳು. ತಥಾಚ ಮತ್ತೊಂದಿ: ಸ್ವಾತ್ಮಧೀನಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ನ ಭವತಿ
ಸ್ವಾಶಿಕರ್ಮಾನಿರ್ಮಿತದೇಹಾ ಸಂಬಂಧಿತ್ವಾತ್ ವಿಯದ್ಗತಪ್ರಕಾಶಾದ್ಯಭಿಮಾನಿವತ್ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಯೋಗವು
ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

ಭಾಷ್ಯ || ಶುಕ್ಲಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಕನೀನಿಕಾ (ಐ. ಆ. ೨. ೧. ೫.) | ಇತಿ || ತದಂಶಸ್ವಾಪ್ಯಕ್ಕೋ
ದೇಹಸಂಬಂಧಾನ್ವತಾದ್ಯಪಿ ಶಕ್ತಿಃ | ತದನುಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಂ ತೇನೈವಾವೃತಿಪರಿಹಾರಶ್ಚ

|| ೨೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ತ್ರಿವೃದಿವ ವೈ ಚಕ್ಷುಃ ಎನ್ನುವ ಭೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಿಗೆ ಶುಕ್ಲಾದಿ
ಭೇದದಿಂದ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಕ್ಕೂ ಅದರ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ
ಸೂರ್ಯಾಂಶತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಚಕ್ಷುರಭಿಮಾನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಾಭಿಮಾನ್ಯಂಶತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.
ಅಂತೂ ಈ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಾಭಿಮಾನಿಯ ಅಂಶಭೂತವಾದಾಗ್ಯೂ ಅಕ್ಕಿಗೆ
ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಅಪಭ್ರಷ್ಟದೇವತೆಗೆ ದೇಹಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅಂದರೆ ದೇಹದ
ದೋಷದಿಂದ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂಶಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನ ಶಕ್ತಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಶಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ
ಮತ್ತೆ ತದಧೀನ ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವವೂ ಅದರಿಂದಲೇ ಅವರಣವಾದ ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಪರಿಹಾರವೂ ಆಗುತ್ತದೆ.
ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವರಿಗೂ ದೇಹಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದಿಗಳಂತೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವವು
ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಆಗುವುದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅದಿರಬ್ಬದಿಂದ ಗೃಹೀತವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾ ಬಾಹ್ಯಾಮೃತಜಲಸ್ಯಾಮೃತಜಲಸ್ಯ ಚೈಕತ್ವಂ ತದಂಶಸ್ವಾಪಿ ಶ್ಲೇಷ್ಣಣ-
ಸ್ತದನುಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಂ ತೇನೈವ ವಿರೋಧಿನಿವೃತ್ತಿಶ್ಚ || ೨೩ ||

|| ೨೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಿಂದ ಬಾಹ್ಯವಾದ ಶುದ್ಧ ಜಲಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಅಂಶಿಯಾದ
ವರುಣನಿಗೂ, ವರುಣನ ಅಂಶಭೂತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಒಳಗೆ ಶುದ್ಧೋದಕವಾದ ವಿಳನೇ
ಸಮುದ್ರಾಭಿಮಾನಿಗೂ ಏಕಪ್ರಕಾರತ್ವವೋ, ಏಕವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವೆಂದೆಯೋ, (ಅಂದರೆ
ಅನುಜ್ಞಾದಿರಾಹಿತವಿದೆಯೋ.) ಬಾಹ್ಯಜಲಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ವರುಣನ ಭಿನ್ನಾಂಶಭೂತವಾದ ಶ್ಲೇಷ್ಣ
(ಕಫ)ಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಅಪಭ್ರಷ್ಟದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆ ವರುಣನಿಂದಲೇ ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವವಿದೆಯೋ,
ಅತನಿಂದಲೇ ಕಫ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಪಿತ್ತಧಾತುವಿಗೆ ನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೋ, (ಕಫವು
ಪಿತ್ತಧಾತುವಿಗೆ ವಿರೋಧಿಯು. ಪಿತ್ತವು ಕಫಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯು.) ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವದಲ್ಲಿಯೂ. ತಥಾಚ
ಅಪಭ್ರಷ್ಟದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇಹಸಂಬಂಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಂಶಧೀನ ಪ್ರವೃತ್ತಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ
ಅದರಂತೆಯೇ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಾದಿಗಳೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದ್ದು
ಯುಕ್ತವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂಶ್ಯಧೀನ ಪ್ರವೃತ್ತಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಅವುಗಳಿಗೂ ದೇಹಸಂಬಂಧವಿದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮೇ ಚ | ಯತ್ಕಿಂಚಿದಿಹ ಲೋಕೇಽಸ್ಮಿನ್ ದೇಹಬದ್ಧ ವಿಶಾಂಪತೇ | ಸರ್ವಂ ಪಂಚಭಿರಾವಿಷ್ಟಂ ಭೂತೈರೀಶ್ವರಬುದ್ಧಿಜೈಃ || ಈಶ್ವರೋ ಹಿ ಮಹದ್ಭೂತಂ ಪ್ರಭುರ್ನಾರಾಯಣೋ ವಿರಾಟ್ | ಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ ವಿಜ್ಞೇಯಃ ಸಗುಣೋ- ನಿಗುಣೋಽಪಿ ಚ || ಭೂತಪ್ರಲಯಮವ್ಯಕ್ತಂ ಶುಶ್ರುಷುರ್ನೃಪಸತ್ತಮ || ಇತಿ ||

|| ೨೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಧರ್ಮರಾಜನೇ, ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಚೇತನವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಜೀವಸಮುದಾಯವು ದೇಹಸಂಬಂಧವಾಗಿಯದೆಯೋ, ಅದಲ್ಲವೂ, ಈಶ್ವರನೇ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಸಂಬಂಧವಾಗಿದೆ. (ಈಶ್ವರಿಗಾದರೂ ಭೌತಿಕ ದೇಹಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಈಶ್ವರನಾದರೂ ಸರ್ವಭೂತನು, ಅಥವಾ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನು, ಸದಾ ನಿರ್ವಿಕಾರನಾಗಿ ಇರತಕ್ಕವನು. ಸರ್ವಸಮರ್ಥನು, ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಆಶ್ರಯನು, ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಸ್ವರೂಪನು, ಸರ್ವಜೀವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯು, ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿ ಗುಣೋಪೇತನು, ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣರೂಪನು, ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠನೇ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಲಯಾಶ್ರಯವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವಾಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ರಮಾದೇವಿಯು ಆ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಸೇವಾಮಾಡತಕ್ಕವಳು; ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ತಥಾಚ ಶರೀರಿಗಳು ಭೌತಿಕಗಳಾದುದರಿಂದ ಭೂತಗಳು ಈಶ್ವರ ಜನ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಮಹಾಮಹಿಮೋಪೇತನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂತಹ ಈಶ್ವರಜನ್ಯಗಳಾದ ಭೂತಗಳು ದೇಹಸಂಬಂಧದಿಂದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಬಂಧಿಸಲಾರವು. ಆದಕಾರಣ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೌತಿಕ ದೇಹಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶಗತ ಪ್ರಕಾಶಾದ್ಯಭಿಮಾನಿಗಳಂತೆ ಅಂಶ್ಯಧೀನ ಪ್ರವೃತ್ತಾದ್ಯಭಾವವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೂತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಾರಾಹೇ ಚ | ಅಂತಾಶ್ಚ ದೇಹಯೋಗ್ಯತ್ವಾಜ್ಞೇವಾ ಬಂಧಾದಿಸಂಯುತಾಃ | ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯಾಶ್ಚೇಶ್ವರೇಣ ನ ತು ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಕೋ ಹರಿಃ || ಅದೇಹಬಂಧಯೋಗ್ಯ-ತ್ವಾದ್ಯಥಾ ಸೂರ್ಯಪ್ರಭಾತ್ಯಕ್ಷೇಣ | ಯಥಾಸಮೃತಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾದೇಶ್ವದ್ವಿರೂಪತಾ || ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಮನ್ಯಸ್ಯ ತೇನೈವಾವೃತರೋಧನಂ || ಇತಿ || ೪೪ ||

|| ೨೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವರೂ ಈಶ್ವರನ ಅಂಶರಾದಾಗ್ಯೂ ದೇಹಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದುದರಿಂದ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈಶ್ವರಾಧೀನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರೂ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಭೌತಿಕದೇಹ ಸಂಬಂಧಾಯೋಗ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸ್ವರೂಪಿಂಶ

ಗಳು ಬಂಧಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಆದಕಾರಣ ಜೀವರಮಾತೃಗೆ ನಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ) (ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಪ್ರಭಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಾಂತನೂ ಅಕ್ಷಿಭಿಮಾನಿಯಾದ ಅಪಭ್ರಷ್ಟದೇವತೆಯೂ (ವಿಕವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಲ್ಲ) ಶುದ್ಧೋದಕ ಸಮುದ್ರಾಭಿಮಾನಿಗೂ ಶ್ಲೇಷ್ಠಾದ್ಯಭಿಮಾನಿಗೂ ಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರಕಾರವೋ, ಭಿನ್ನವಾದ ಅಕ್ಷಿಶ್ಲೇಷ್ಠಾದ್ಯಭಿಮಾನಿಯಾದ ಅಪಭ್ರಷ್ಟದೇವತೆಗೆ ಆ ಅಂಶಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನಿಂದಲೇ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವಿಕೆಯು (ಅಂದರೆ ಸೂರ್ಯಾಧೀನವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳತನವು.) ಆ ಅಂಶಿಯಿಂದಲೇ ಅವರಣಭೂತವಾದ ತಪಸ್ಸು ಪಿತ್ತಾದಿಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ. ಹೀಗೆ ವರಾಹದಲ್ಲಿ (ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮೇಯವು ಹೇಳಿದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಯುಕ್ತೋತ್ತರದಿಂದ ಮತ್ಸ್ವಾದಿಗಳಿಗೂ ಜೀವರಿಗೂ ಏಕಪ್ರಕಾರತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಸಂತತೇಶ್ಚಾವ್ಯತಿಕರಃ ಓಂ || ೪೯ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಅಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿತ್ವಾಚ್ಚ ಜೀವಸ್ಯ ನ ಮತ್ಸ್ವಾದಿಸಾಮ್ಯಂ || ೨೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜೀವರಿಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ (ಮತ್ಸ್ವಾದಿಗಳಿಗಾದರೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ) ಜೀವರಿಗೆ ಮತ್ಸ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಸಮಾನಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ || ೪೯ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಮತ್ಸ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯು, ಜೀವನಿಗೆ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಥಾ ಚ ಚತುರ್ವೇದತಿಖಾಯಾಂ | ತಸ್ಯ ಹ ವಾ ಏತಸ್ಯ ಪರಮಸ್ಯ ತ್ರೀಣಿ ರೂಪಾಣಿ ಕೃಷ್ಣೋ ರಾಮಃ ಕಪಿಲ ಇತಿ | ತಸ್ಯ ಹ ವಾ ಏತಸ್ಯ ಪಂಚ ರೂಪಾಣಿ ದಶ ರೂಪಾಣಿ ತತರೂಪಾಣಿ ಸಹಸ್ರರೂಪಾಣ್ಯಮಿತರೂಪಾಣಿ ತಾನಿ ಹ ವಾ ಏತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಪೂರ್ಣಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯನಂತಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯಸಮ್ಮಿತಾನಿ | ಅಥಾವರಾಃ ಸರ್ವ ಏವಾಪೂರ್ಣಾಃ ಸರ್ವ ಏವ ಬದ್ಧಂತೇಽಥ ಮುಚ್ಯಂತೇ ಚ ಕೇಚನ | ಇತಿ || ೪೯ || || ೨೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಕೃಷ್ಣರಾಮ ಕಪಿಲ ಎಂದು ಮೂರು ರೂಪಗಳು. (ಅಂದರೆ ಇದೊಂದು ವ್ಯೂಹವು.) ಆ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ನಾರಾಯಣಾದ್ಯ ನಿರುದ್ಯಾಂತ ಐದು ರೂಪಗಳು ವ್ಯೂಹವು. (ಸಮೂಹವು) ಮತ್ಸ್ವಾದಿ ಹತ್ತು ರೂಪಗಳು ವ್ಯೂಹವು. ನಾರಾಯಣಾದ್ಯಷ್ಟೋತ್ತರ ಶತನಾಮವಾಚ್ಯಗಳು ವ್ಯೂಹವು. ವಿಶ್ವಾದಿ ಸಹಸ್ರರೂಪಗಳು ವ್ಯೂಹವು. ಅಜಿತಾದಿ ಅನಂತರೂಪಗಳು ವ್ಯೂಹವು. ಆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳೂ ಗುಣಪೂರ್ಣಗಳಾಗಿವೆ. ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳೂ ದೇಶಕಾಲಗಳಿಂದ ಅವಿನಾಶಿಗಳಾಗಿವೆ. ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳೂ ಸದೃಶ ವಸ್ತುಂತರವಿಲ್ಲದವು ಗಳು. ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳೂ ಅಮಿತಗಳಾಗಿವೆ. ಇನ್ನು ಅವರಲಾದ ಚೇತನರು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲಾ

ಜೀವರೂ ದೇಶಕಾಲಗುಣಗಳಿಂದ ಅಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು. ಎಲ್ಲರೂ (ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ) ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರು. ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಚತುರ್ವೇದರೀಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೪೯ ||

ಹೀಗೆ || ಯುಕ್ತಂತರದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆಭಾಸ ಏವ ಚ ಓಂ || ೫೦ ||

ಭಾಷ್ಯ || ರೂಪಂರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ (ಋ.೬.೪೭.) | ಇತಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವಾಚ್ಚ ನ ಸಾಮ್ಯಂ || ೨೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾದ ಸತ್ಪ್ರತೀತ್ಯಾದಿಮತ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವದಿಂದ ಮುಕ್ತನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (೨) ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ (ತದಸ್ಯ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿಚಕ್ಷಣಾಯ) | (ತ್ರಿವಿಧಜೀವಸಮುದಾಯವು) ಪರಮೇಶ್ವರ ಬಿಂಬರೂಪವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. (ಆ ಬಿಂಬರೂಪವು ಪ್ರತಿಬಿಂಬನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗ್ಯ ಜೀವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ಅನಂತಜೀವರಿಗೆ ಬಿಂಬರೂಪನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಹರಿನಾಮಕಗಳಾದ ಅನಂತಾನಂತರೂಪಗಳು ವ್ಯೂಹಗಳಾಗಿವೆ.) ಈ ಕೃತಿಯಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಮತ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂಶತ್ವವಿದ್ದರೂ ಜೀವರಿಗೆ ಮತ್ತಾದಿಗಳಿಂದ) ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ || ಸೂತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಾರಾಹೇ ಚ | ದ್ವಿರೂಪಾವಂಶಕೌ ತಸ್ಯ ಪರಮಸ್ಯ ಹರೇರ್ವಿಭೋಃ | ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶಕತ್ವಾಥ ಸ್ವರೂಪಾಂಶಕ ಏವ ಚ || ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶಕಾ ಜೀವಾಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾಃ ಪರೇ ಸ್ವತಾಃ | ಪ್ರತಿಬಿಂಬೇಷ್ಟಲ್ಪಸಾಮ್ಯಂ ಸ್ವರೂಪಾಣೀತರಾಣಿ ತು || ಇತಿ || ೨೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ವಿಭುವಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶಕ ಸ್ವರೂಪಾಂಶಗಳೆಂದು ಎರಡು ಅಂಶಗಳು. ಜೀವರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶಕರು. ಸ್ವರೂಪಾಂಶಗಳು ಮತ್ತಾದ್ವೈತಾರಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. (ಜೀವರಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶತ್ವವು ಮತ್ತಾದಿಗಳಿಗಾದರೂ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವವೆಂದು ಏಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವವನ್ನೇ ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದೆಂದರೆ) ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದ ಸಾಮ್ಯವೇ. ಮತ್ತಾದಿಪ್ರಾದುರ್ಭಾವರೂಪಗಳಾದರೂ ಸ್ವರೂಪಾಂಶರೂಪಗಳೇ. (ಆದಕಾರೂ) ಸರ್ವ ಸಾಮ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಾರಾಹಪುರಾಣದಲ್ಲಿ (ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಜೀವಾತಿರಿಕ್ತ ಉಪಾಧಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸೋಪಾಧಿರನುಪಾಧಿಶ್ಚ ಪ್ರತಿಬಿಂಬೋ ದ್ವಿದೇಯತೇ | ಜೀವ ಈಶ(ಜೀವಃ ಪರ) ಸ್ಯಾನುಪಾಧಿರಿಂದ್ರಚಾಪೋ ಯಥಾ ರವೇಃ || ಇತಿ ಪೈಂಗಿತ್ರತಿಃ || ೩೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಸೋಪಾಧಿಯು ಅನುಪಾಧಿಯು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವೃಷ್ಟಿಸೂಚಕವಾದ ಧನುಸ್ಸಿನ ಆಕಾರವಾದ ಇಂದ್ರಚಾಪವು ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಉಪಾಧಿಯಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಹೇಗೆ ನಿರುಪಾಧಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೋ (ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರಚಾಪಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಸಾದೃಶ್ಯವಿಲ್ಲವೋ) ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವನು ತ್ರೀಹರಿಗೆ ಜೀವಸ್ವರೂಪಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ರಹಿತಪ್ರತಿಬಿಂಬನು. (ಇಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತ ಉಪಾಧಿಯಲ್ಲದಿರುವುದು. ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತ ಉಪಾಧಿಯಲ್ಲದಿರುವುದು. ಅಂತೂ ಅತಿರಿಕ್ತ ಉಪಾಧ್ಯಭಾವವು ಉಭಯತ್ರ ಸಮವೇ ಆಗಿದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಇಂದ್ರಚಾಪವು ಸೋಪಾಧಿಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣವು. ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಘಮಂಡಲವು ವಾ ಸೂರ್ಯತೇಜಸ್ಸು ಉಪಾಧಿಯು. ಅದೇವೇ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವು. (೨) ಜೀವನು ನಿರುಪಾಧಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣನು. ಹೀಗೆ ಯಥಾಶಬ್ದವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಾಕ್ಯದ್ವಯವೂ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಪರವಾದುದು ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವನು ನಿರುಪಾಧಿಪ್ರತಿಬಿಂಬನು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥೈವಾ ಪುರುಷೇ ಛಾಯಾ ವಿತಸ್ಥಿನ್ನೇತದಾತತಂ (ಪ್ರ.೩.೩) | ಇತಿ ಚ ಶ್ರುತಿಃ || ೫೦ || ಅಧಿ. ೧೮ || || ೩೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ದೇಹದ ನೆರಳು ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆಯೋ, ದೇಹಾಧೀನನಾಗಿದೆಯೋ (ದೇಹದ ಪ್ರತಿರೂಪವಾಗಿದೆಯೋ) ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೂಪವಾದ ಈ ಜೀವರ ಸಮುದಾಯವು ಪುರೋಷತ್ತಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ, ಎಂದೂ ಶ್ರುತಿಯು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಇದೂ ಅನುಪಾಧಿಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೇನೇ ಉದಾಹರಣವು. ತಥಾಚ ಅತಿರಿಕ್ತ ಉಪಾಧಿಯಿಲ್ಲವಾದರೂ ಇಂದ್ರಚಾಪ ವಾಯ್ವಾದಿಗಳಂತೆ ಜೀವನಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (೧) ಜೀವೋಪಾಧಿರ್ವಿಧಾ ಪೈರೀಕ್ತಃ ಸ್ವರೂಪಂ ಬಾಹ್ಯ ವಿದ ಚ | ಬಾಹ್ಯೋಪಾಧಿರ್ಲಯಂ ಯಾತಿ ಮುಕ್ತಾದನ್ಯಸ್ಯ ತು ಸ್ಥಿತಿಃ || ಸರ್ವೋಪಾಧಿವಿನಾಶೇ ತು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಃ ಕಥಂ ಭವೇತ್ || ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಸೋಪಾಧಿಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ವಿಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಜೀವಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವ ಸ್ವರೂಪೋಪಾಧಿಪ್ರಯೋಜನತ್ವವಿದ್ದರೂ ಬಾಹ್ಯೋಪಾಧಿ ಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಅನುಪಾಧಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು. (೨) ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಾದಿವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಐದು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಈಶ್ವರಾಂಶತ್ವವಿದ್ದರೂ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ

ಜೀವರೂ ದೇಶಕಾಲಗುಣಗಳಿಂದ ಅಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು. ಎಲ್ಲರೂ (ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ) ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರು. ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೪೯ ||

ಓತಿಕೆ || ಯುಕ್ತಂತರದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆಭಾಸ ಏವ ಚ ಓಂ || ೫೦ ||

ಭಾಷ್ಯ || ರೂಪಂರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ (ಋ.೬.೪೭.) | ಇತಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವಾಚ್ಚ ನ ಸಾಮ್ಯಂ || ೨೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾದ ಸತ್ತಾಪ್ರತೀತ್ಯಾದಿಮತ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವದಿಂದ ಮುಕ್ತನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (೨) ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ (ತದಸ್ಯ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿಚಕ್ಷಣಾಯ) | (ತ್ರಿವಿಧಜೀವಸಮುದಾಯವು) ಪರಮೇಶ್ವರ ಬಿಂಬರೂಪವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. (ಆ ಬಿಂಬರೂಪವು ಪ್ರತಿಬಿಂಬನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗ್ಯ ಜೀವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ಅನಂತಜೀವರಿಗೆ ಬಿಂಬರೂಪನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಹರಿನಾಮಕಗಳಾದ ಅನಂತಾನಂತರೂಪಗಳು ವ್ಯೂಹಗಳಾಗಿವೆ.) ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಮತ್ಸ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂಶತ್ವವಿದ್ದರೂ ಜೀವರಿಗೆ ಮತ್ಸ್ನಾದಿಗಳಿಂದ) ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಓತಿಕೆ || ಸೂತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಾರಾಹೇ ಚ | ದ್ವಿರೂಪಾವಂಶಕೌ ತಸ್ಯ ಪರಮಸ್ಯ ಹರೇರ್ವಿಭೋಃ | ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶಕತ್ವಾಥ ಸ್ವರೂಪಾಂಶಕ ಏವ ಚ || ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶಕಾ ಜೀವಾಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾಃ ಪರೇ ಸ್ವತಾಃ | ಪ್ರತಿಬಿಂಬೇಷ್ವಲ್ಪಸಾಮ್ಯಂ ಸ್ವರೂಪಾಣೇತರಾಣಿ ತು || ಇತಿ || ೨೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ವಿಭುವಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶಕ ಸ್ವರೂಪಾಂಶ ಗಳೆಂದು ಎರಡು ಅಂಶಗಳು. ಜೀವರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶಕರು. ಸ್ವರೂಪಾಂಶಗಳು ಮತ್ಸ್ನಾದೈವತಾರಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. (ಜೀವರಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶತ್ವವು ಮತ್ಸ್ನಾದಿಗಳಿಗಾದರೂ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವವೆಂದು ಏಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವವನ್ನೇ ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದೆಂದರೆ) ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದ ಸಾಮ್ಯವೇ. ಮತ್ಸ್ನಾದಿಪ್ರಾದುರ್ಭಾವರೂಪಗಳಾದರೂ ಸ್ವರೂಪಾಂಶರೂಪಗಳೇ. (ಆದಕಾರೂ) ಸರ್ವ ಸಾಮ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಾರಾಹಪುರಾಣದಲ್ಲಿ (ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ, ಜೀವಾತಿರಿಕ್ತ ಉಪಾಧಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸೋಪಾಧಿರನುಪಾಧಿಶ್ಚ ಪ್ರತಿಬಿಂಬೋ ದ್ವಿಧೇಯತೇ | ಜೀವ ಈಶ(ಜೀವಃ ಪರ) ಸ್ಯಾನುಪಾಧಿರಿಂದ್ರಚಾಪೋ ಯಥಾ ರವೇಃ || ಇತಿ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ || ೩೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಸೋಪಾಧಿಯು ಅನುಪಾಧಿಯು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವೃಷ್ಟಿಸೂಚಕವಾದ ಧನುಸ್ಸಿನ ಆಕಾರವಾದ ಇಂದ್ರಚಾಪವು ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಉಪಾಧಿಯಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಹೇಗೆ ನಿರುಪಾಧಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೋ (ಅದುದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರಚಾಪಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಸಾದೃಶ್ಯವಿಲ್ಲವೋ) ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವನು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜೀವಸ್ವರೂಪಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ರಹಿತಪ್ರತಿಬಿಂಬನು. (ಇಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತ ಉಪಾಧಿಯಲ್ಲದಿರುವುದು. ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತ ಉಪಾಧಿಯಲ್ಲದಿರುವುದು. ಅಂತೂ ಅತಿರಿಕ್ತ ಉಪಾಧ್ಯಭಾವವು ಉಭಯತ್ರ ಸಮವೇ ಆಗಿದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಇಂದ್ರಚಾಪವು ಸೋಪಾಧಿಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣವು. ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಘಮಂಡಲವು ವಾ ಸೂರ್ಯತೇಜಸ್ಸು ಉಪಾಧಿಯು. ಅದೇವೇ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವು. (೨) ಜೀವನು ನಿರುಪಾಧಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣನು. ಹೀಗೆ ಯಥಾಶಬ್ದವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಾಕ್ಯದ್ವಯವೂ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಪರವಾದುದು ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವನು ನಿರುಪಾಧಿಪ್ರತಿಬಿಂಬನು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥೈಷಾ ಪುರುಷೇ ಛಾಯಾ ವಿತಸ್ಥಿನ್ನೇತದಾತತಂ (ಪ್ರ.೩.೩) | ಇತಿ ಚ ಶ್ರುತಿಃ || ೫೦ || ಅಧಿ. ೧೮ || || ೩೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ದೇಹದ ನೆರಳು ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆಯೋ, ದೇಹಾಧೀನನಾಗಿದೆಯೋ (ದೇಹದ ಪ್ರತಿರೂಪವಾಗಿದೆಯೋ) ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೂಪವಾದ ಈ ಜೀವರ ಸಮುದಾಯವು ಪುರೋಪತ್ತಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ, ಎಂದೂ ಶ್ರುತಿಯು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಇದೂ ಅನುಪಾಧಿಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೇನೇ ಉದಾಹರಣವು. ತಥಾಚಿ ಅತಿರಿಕ್ತ ಉಪಾಧಿ ಯಿಲ್ಲವಾದರೂ ಇಂದ್ರಚಾಪ ವಾಯ್ವಾದಿಗಳಂತೆ ಜೀವನಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (೧) ಜೀವೋಪಾಧಿರ್ದಿಫಫಾ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಸ್ವರೂಪಂ ಬಾಹ್ಯ ವಿವ ಚ | ಬಾಹ್ಯೋಪಾಧಿರ್ದಿಫಫಾ ಯಂ ಯಾತಿ ಮುಕ್ತಾವಸ್ಥಾ ತು ಪಿತಿಃ || ಸರ್ವೋಪಾಧಿನಾಶಃ ತು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಃ ಕಥಂ ಭವೇತ್ || ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಸೋಪಾಧಿಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ವಿಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಜೀವಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವ ಸ್ವರೂಪೋಪಾಧಿಪ್ರಯೋಜನತ್ವವಿದ್ದರೂ ಬಾಹ್ಯೋಪಾಧಿ ಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಅನುಪಾಧಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು. (೨) ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಾದಿವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಐದು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಈಶ್ವರಾಂಶತ್ವವಿದ್ದರೂ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ

ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಅನಂಶತ್ವಶ್ರುತಿಗೆ ಗತಿಯು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ಅಂಶತ್ವವೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ನ್ಯೂನತ್ವವಿದ್ದು ಕಿಂಚಿದ್ಬ್ರಹ್ಮಸಾಧ್ಯತ್ವವು. ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಧೀನತ್ವವಿದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮನ ಯಕ್ಕಿಂಚಿತ್ ಸಾಧ್ಯತ್ವವಿಶೇಷವು. || ೫೦ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದ, ಮತ್ತು ಅಭೇದಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದವು ಮಿಥ್ಯೆಯು. ಅಭೇದವು ಪ್ರಮಾಣಾಂಶದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗದೆ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಭೇದದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಭೇದವು ಸತ್ಯವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೀಗೆ ಅಧಿಕರಣದ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಂಶಾನಂಶತ್ವಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಆ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅನಂಶತ್ವಶ್ರುತಿಗೆ ಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಂಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ಅಂಶೋ ನಾನಾವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಂಶಪದಸ್ಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಭಿನ್ನ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಶತ್ವವೆಂದರೆ—ಅರಂಭಕತ್ವವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಅನಾದಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಚ್ಛೇದ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಬಿಂಡತ್ವವೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಸಮುದಾಯತ್ವವೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಜೀವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಾದ ಕೂಡಲೆ ಒಂದೊಂದು ಕಂಠಾ (ಹರ್ಕುಬಟ್ಟಿ) ಭಾಗವು ಹೋದರೆ ಬಟ್ಟಿಗೆ ಹ್ರಾಸಬರುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹ್ರಾಸವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಮುದಾಯತ್ವವನ್ನು ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವಾದಿಗಳು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೂ ಇಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ವಿಕದೇಶತ್ವವು ಅಂಶತ್ವವು. ಜೀವವಿಷ್ಣುನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಶೇಷಣನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಆ ಅಂಶತ್ವವು ಇದೆ ಎಂದು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಶುಕ್ಲಃ ಪಟಃ ಪಟಸ್ಯ ಶೌಕ್ಲಂ ಎನ್ನುವಂತೆ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವು ಕಾಮಚಾರಿಯಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಜೀವನನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಶೇಷಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಅಂತನಾಗಬೇಕಾಗುವನು. ಜಡವಿಶಿಷ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಕದೇಶವಾದ ಜಡಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಶತ್ವವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ವಿಶಿಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನಾದ ವಿಶೇಷ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಅಂಶತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

(೧) ಜೀವನು ಈಶ್ವರನ ಅಂಶನೆಂದು ವಾ ಅನಂಶನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವೋ

ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಶಕ್ತನಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ನೈವಾಂಶೋ ನ ಸಂಬಂಧಃ ಪರಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ಅನಂಶತ್ವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಂಶತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಶಕ್ತವಲ್ಲ. ಜೀವನಿಗೂ ಈಶ್ವರಾಂಶತ್ವವಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಾಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂಶ ವಿವ ಹೀಮೇ ಜೀವಾಃ ಎನ್ನುವ ಅಂಶತ್ವಶ್ರುತಿಯದ್ದುದರಿಂದ ಅನಂಶವೆಂದೂ ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಶಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ—ಒತ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ಪೋಷ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವರು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಪೋಷ್ಯರಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಉಪಜೀವ್ಯರಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ನ್ಯೂನತೆಯನ್ನು ಕಿಂಚಿತ್ತಾದೃಶ್ಯರೂಪವಾದ ಈಶ್ವರನ ಅಂಶತ್ವವುಳ್ಳವರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂತೋ ಹೇಷ ಪರಸ್ಯ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ನಾನಾ ಹೇಸಂ ವ್ಯಪದಿಶಂತಿ ಪಿತೇತಿ ಪುತ್ರೇತಿ ಎಂದು ನಾನಾಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಹಾಗೇ ಅನ್ಯಃ ಪರೋಽನ್ಯೋ ಜೀವಃ, ಬ್ರಹ್ಮದಾತಾಃ ಬ್ರಹ್ಮಕಿತವಾಃ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದಾಭೇದೋಕ್ತಸ್ವಭಾವಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾಂಶ ಭಿನ್ನಾಂಶ ಎಂದು ಎರಡು ಅಂಶಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. ಪಾದೋಽಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಭೂತಾನಿ ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರವರ್ಣದಿಂದಲೂ ಮಮೈವಾಂಶೋ ಜೀವಯೋಕೇ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ ಅನಂಶತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವ ನಿಷೇಧಪರವಾದುದು. ತೇಜೋಽಭಿಮಾನಿಯ ಅಂಶಗಳಾದ ಕಾಲಾಗ್ನಿ ಬಿದ್ಯೋತಾಭಿಮಾನಿಗಳಂತೆ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವ ಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವಗಳಿಂದಲೂ, ಸೂರ್ಯಾಂಶಗಳಾದ ಪ್ರಭಾಭಿಮಾನಿ ಅಪಭ್ರಷ್ಟಾಭಿಮಾನಿಗಳಂತೆ ಸ್ವಾಧೀನ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಾಹಿತ ಸ್ವಾಧೀನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿತ್ವ ಪೂರ್ಣ ಶಕ್ತ್ಯಭಾವಗಳಿಂದೂ ಈಶ್ವರನ ಆಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತೆ ಮೊದಲಾದ ಈಶಾವತಾರ ಜೀವರಿಗೆ ಈಶನ ಅಂಶತ್ವವಿದ್ದರೂ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ ಅಂತೂ ಮತ್ತೊಂದಿಗಳು ಸ್ವರೂಪಾಂಶರು. ಜೀವರು ಭಿನ್ನಾಂಶರು. || ಅಧಿ. ೧೮ ||

ಅಂತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ೬೦ ಜೀವಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬೦ ||

೬೦ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬೦ ||

೧೯ ಅದೃಷ್ಟಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವರಿಗೆ ಈಶ್ವರಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜೀವರು ಭಗವತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬರಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಶ್ರುತಿಯದ್ದುದರಿಂದ, ಅಲ್ಲದೆ ಸುರ ಅಸುರ ನರ ತಿರ್ಯಗಾದಿ ಭೇದದಿಂದ ಮಿಥ್ಯಃ ವಿಚಿತ್ರರಾದ ಜೀವರಿಗೆ ವಿಕಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯು ಈ ಶ್ರುತಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆಪ್ರಮಾಣವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾನಾಂ ಮಿಥೋ ವೈಚಿತ್ರ್ಯೇ ಕಾರಣಮಾಹ

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವರಿಗೆ (ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ) ಅವರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸುರ ನರ ತೀರ್ಯಗಾದಿ ರೂಪಭೇದದಲ್ಲಿ ಬಿಂಬವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಇತರವಾದ ಕಾರಣವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅದೃಷ್ಟಾನ್ವಿಯಮಾತ್ ಓಂ || ೫೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಅನಾದಿವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಾದಿವೈಚಿತ್ರ್ಯಾದೈಚಿತ್ರ್ಯಂ || ೫೧ ||

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿದ್ಯಾ ಕರ್ಮಾದಿರೂಪವಾದ ಅದೃಷ್ಟಕ್ಕೆ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ. ತಥಾಚ (ಅಶೇಷ ಜೀವರಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವಿದ್ದರೂ ಪ್ರವಾಹತಃ) ಅನಾದಿಯಾದ ವಿದ್ಯಾ (ಜ್ಞಾನ) ಕರ್ಮ ಕಾಮ ಮೊದಲಾದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ದೇವ ದಾನವ ಮಾನವ ಮೊದಲಾದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. || ೫೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ದೇವದಾನವಾದಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ರಾಗ ದ್ವೇಷ ಮೋಹಾದಿ ದೋಷಗಳೇ ನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟವು ಕಾರಣವು ಎಂದು ಏಕೆ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಭಿಸಂಧ್ಯಾದಿಷ್ಟಪಿ ಚೈವಂ ಓಂ || ೫೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಇಚ್ಛಾದ್ವೇಷಸುಖದುಃಖಾದಿವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ ಚಾದೃಷ್ಟಾದೇವ | ಚತುರ್ಥೇನ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ ಚ || ೫೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಭಿಸಂಧ್ಯಾದಿಷ್ಟಪಿ=ರಾಗರೂಪವಾದ ಇಚ್ಛಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು. ಹೀಗೆಯೇ ವಿದ್ಯಾದೃಷ್ಟ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದಲೇ, ಅಂದರೆ—(೧) ರಾಗರೂಪವಾದ ಇಚ್ಛೆಯೂ ದ್ವೇಷ ಸುಖ ದುಃಖ ಮೋಹ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವೂ ವಿದ್ಯಾ ಮೊದಲಾದ ಅದೃಷ್ಟ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದಲೇ (ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದು) (ಅಂತೂ ಅದರಿಂದಲೇ ಜೀವವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕೊಡುವಾಗ ದೋಷವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು.) (೨) (ಪೂರ್ವಪೂರ್ವ ದೋಷವೈಚಿತ್ರ್ಯವೇ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ದೋಷ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಕೊಡುವಾಗ ಅದೃಷ್ಟವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳುವುದು ಎಂದರೆ—) ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪುರುಷವಿಶೇಷರಲ್ಲಿತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವೂ ಸಂಗ್ರಹೀತವಾಯಿತು. ತಥಾಚ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ದೋಷವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದಕಾರಣ ಅದೃಷ್ಟವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇವೇ ಜೀವರ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣವು. || ೫೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸ್ವರ್ಗಸ್ವರು ದೇವತೆಗಳು, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರು ಮನುಷ್ಯರು, ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಾನವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದಲೇ ಸುರನರಾದಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಏಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಎನ್ನುವ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಪ್ರದೇಶಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾಂತರ್ಭಾವಾತ್ ೬೦ || ೫೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಸ್ವರ್ಗಭೂಮ್ಯಾದಿಪ್ರದೇಶವೈಚಿತ್ರ್ಯಾ (ವಿಶೇಷಾ) ದ್ವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತೇ-
ರಪ್ಯದೃಷ್ಟಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ | ಏಕದೇಶಸ್ಥಿತಾನಾಮೇವವೈಚಿತ್ರ್ಯದರ್ಶನಾಚ್ಚ || ೫೩ ||
ಅಧಿ. ೧೯ || || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸ್ವರ್ಗ ಸರಕ ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾನವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ
(ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತರಾದ ಜೀವರಿಗೆ) ಸುರ ನರಾದಿ ಭೇದವು ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. (೨)
ಪ್ರದೇಶ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಕಾರಣವು ಅದೃಷ್ಟದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ—ಸ್ವರ್ಗಾದಿ
ಸ್ಥಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ ಎದ್ದು ಮೊದಲಾದ ಅದೃಷ್ಟದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ, (ಅದೃಷ್ಟ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ ಹೊರತು
ಬೇರೆ ಯಾವುದೂ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸ್ಥಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆನ್ನುವುದು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ) (೩)
ಮತ್ತು ಅಂತರ್ಭಾವಾತ್=ಏಕಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿವರಿಗೆ ಮಿಥಃ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಕಾರಣವು ಅದೃಷ್ಟದಲ್ಲಿಯೇ
ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ. ಅಂದರೆ—ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಸುರ ನರಾದಿ ಜೀವರಿಗೇನೇ
ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದಲೂ ಆ ಸುರನರಾದಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು
ನಿಮಿತ್ತವೆನ್ನುವುದು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಅದೃಷ್ಟವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನೇ ಕಾರಣವೆಂದು
ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ತಥಾಚಿ ನ ಸಂಬಂಧಃ ಎಂದು ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯು
ಸ್ವರೂಪಾತಿರಿತವಾದ ಉಪಾಧಿನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವಭಾವ ವಿಷಯಕವು. ಎಂದುಕೃಪಾಯಿತು.
|| ೫೩ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಅದೃಷ್ಟೇತ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಅನೇಕಾತ್ಮವಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಾದಿಗಳ
ಮತದಲ್ಲಿಯೇ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಅದು
ಅಯುಕ್ತವು. ನಮ್ಮ ರೀತ್ಯಾ ಅದೃಷ್ಟಾನಿಯಮಾತ್ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವಿಗೆ, ಆಭಾಸ ವಿಪ ಚ ಎಂದು
ಶ್ರುತವಾದ ಸಾಧ್ಯದಿಂದ ಅನ್ವಯವು ಕೊಡುವಾಗ ಸಾಂಖ್ಯಾದಿ ಮತದಲ್ಲಿ ಭೋಗಾದ್ಯವ್ಯವಸ್ಥಾ ಎನ್ನುವ
ಸಾಧ್ಯಾಧ್ಯಾಹಾರವು ಕೊಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಆತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದರೆ ಸುಖದುಃಖ ಭೋಗ
ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೈವಿದ್ದರೆ ಸುಖದುಃಖ ಭೋಗ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಅತ್ಯಂತ
ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜೀವನು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬನೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ನ ಸಂಬಂಧಃ ನಾ
ಪೇಕ್ಷಃ ಪರಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬನಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಹೇಗೆಂದರೆ—
ಸುರನರಾದಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಯುಕ್ತರಾದುದರಿಂದ ಜೀವರು ಘಟಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತ
ರಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಇದೆ. ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಸಮುಕ್ತವಾದ

ನ ಸಂಬಂಧಃ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವಕ್ರೂಪಿವಿರೋಧದಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದರೆ—ಬಿಂಬವು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇದ್ದರೂ ಜೀವನ ಅನಾದಿಯಾದ ಸ್ವರೂಪೋಪಾಧಿ ಅವಿದ್ಯಾ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಜೀವರೂಪ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಎನ್ನುವ ಕ್ರೂಪಿಯಿಂದ ಜೀವನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬನು. ನ ಸಂಬಂಧಃ ಎನ್ನುವ ಕ್ರೂಪಿಯು ಭಿನ್ನವಾದ ಉಪಾಧ್ಯದ ಲಕ್ಷರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸತಕ್ಕದು. || ಅಧಿ. ೧೯ ||

ಅದೃಷ್ಟಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ತೃತೀಯ ಪಾದದ ಸಾರಾಂಶ

ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ೧ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೂ ೨ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿಗೂ ಉತ್ತತ್ತಿಯಿದೆ ಎಂದೂ, ೩ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ೪ನೇ ೫ನೇ ೬ನೇ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಉತ್ತತ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ೪-೫ರಲ್ಲಿ ಉಪಾದಕ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯವಿರೋಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ೬ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದರೂ ಉಪಾದ್ಯ ವಿಶೇಷವು ವಿಶೇಷ ವಿಷಯನಿರಾಸದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ೭ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಂಹರ್ತೃವಿಷಯಕ ವಿರೋಧನಿರಾಸವು. ೮ನೇ ೯ನೇ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಹಾರಕ್ರಮ ವಿಷಯಕ ವಿರೋಧನಿರಾಸವು ೧೦ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಸಂಹಾರ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರವು. ೧೧ನೇ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಅರಂಭಿಸಿ ೯ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜೀವನಿಗೆ ೧೧ ಸಾದಿತ್ವ, ೧೨ ಅಣುತ್ವ, ೧೩ ಅನೇಕ ದೇಹಸ್ವತತ್ವ, ೧೪ ಈಶ್ವರ ಭಿನ್ನತ್ವ, ೧೫ ಅನಂತತ್ವ ೧೬ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ರೂಪತ್ವ, ೧೭ ಪರತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವ, ೧೮ ಈಶ್ವರರೂಪತ್ವ, ೧೯ ಈಶ್ವರಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವ ರೂಪಗಳಾದ ಒಂಭತ್ತು ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವರು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ
ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ(ದ)ವಿರಚಿತೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ || ೨-೩ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. || ೨-೩. ||

ಅನಿಂದ್ಯಾಯ ಸುರಶ್ರೇಣೀವಂದ್ಯಾಯ ಗುಣಸಿಂಧವೇ ।
ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ಮಹತೇ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ತೇ ನಮಃ ॥

ಬ್ರಹ್ಮಾಂತಾ ಗುರವಃ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿಷ್ಣದೈವಂ ಶ್ರಿಯಃ ಪತಿಃ
ಆಚಾರ್ಯಃ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯಾಃ ಸಂತುಮೇ ಜನ್ಮಜನ್ಮನಿ ॥

|| ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

॥ ೬೦ ಇಂದ್ರಿಯೋತ್ತತಿ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಹರಿಃ ೬೦ ॥

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯ ೪ನೇ ಪಾದ

ನ್ಯಾಯೋಪೇತ ಶ್ರುತಿಪಾದಃ

ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪೂರ್ಣಾಯ ದೋಷದೂರಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ ।

ನಮಃ ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ ಭಕ್ತಾಭೀಪ್ಸಪ್ರದಾಯಿನೇ ॥

೧ ಪ್ರಾಣೋತ್ಪತ್ತಿ ಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಯುಕ್ತಿಸಹಿತಶ್ರುತಿವಿರೋಧಂ ಶ್ರುತೀನಾಮಪಾಕರೋತ್ಯನೇನ ಪಾದೇನ ।

(೨) ಪ್ರಾಣಾ ವಿವೇದಮಗ್ರ ಆಸುಪ್ತೇಭ್ಯೋ ಭೂತಾನಿ ಜಜ್ಞರೇ । ಭೂತೇಭ್ಯೋಽಡ ಮಂಡಸ್ಯಾಂತಸ್ತಮೇ ಲೋಕಾಃ । ಅಥ ಪ್ರಾಣಾ ವಿವಾನಾದಯಃ ಪ್ರಾಣಾ ನಿತ್ಯಾಃ । ಇತಿ ಕಾಪಾಯಣಶ್ರುತೌ ಪ್ರಾಣಾನಾಮನುತ್ಪತ್ತಿಃ ಶ್ರುತಿಯತೇ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ (೧) ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧಗಳಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲಗಳಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತಗಳಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮವಿಷಯಗಳಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಈ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. (೨) (ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವರೂಪ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿ ಪಂಚಭೂತಗಳು ಹುಟ್ಟಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವು ಹುಟ್ಟಿತು. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಒಳಗೆ ಈ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳು ಆದವು. ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಕೂನ್ಯಗಳೇ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ನಿತ್ಯಗಳು, ಹೀಗೆ ಕಾಪಾಯಣಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ॥ ೧ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಆ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಮಂಠಿ ಉಪಾದಾನಶೂನ್ಯತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಆಸಿದ್ಧಾದ ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನೋಪಾದಾನಂ ಹೀಂದ್ರಿಯಾಣಾಮತೋಽನುತ್ಪತ್ತಿರಿಷ್ಟತೇ | ಉಪಾದಾನ ಕೃತಾ ಸೃಷ್ಟಿ ಸರ್ವಲೋಕೇಷು ದೃಶ್ಯತೇ || ಇತಿ ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವಣಿ || (೨) ವಿತಸ್ತಾಜ್ಞಾಯತೇ ಪ್ರಾಣೋ ಮನಸ್ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ (ಮು.೨.೧.೩) ಇತಿ ಚ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣವು ಇಲ್ಲವೋ, ಅದುದರಿಂದ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ) ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಇಷ್ಟವಾಗಿದೆ. (ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯದೃಷ್ಟಾಂತವು ಕೂಡಿದರೂ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲದೆ ವ್ಯಭಿಚಾರ (ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು) ಶಂಕೆಯು ನಿರಾಸವಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಉಪಾದಾನ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಘಟಾದಿ ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಸರ್ವ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಘಟಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಯದುತ್ತಮಿತ್ ತತ್ನೋಪಾದಾನಂ ಯಥಾ ಘಟಾದಿ ಎಂದು ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೨) *ವಿತಸ್ತಾಜ್ಞಾಯತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. .

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಕೇವಲ ಉತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಸ್ವತಿಗೈಹೀತ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತಃ ಉಚ್ಯತೇ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸಂಶಯಕಾರಣವಾದ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದ ಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತಥಾ ಪ್ರಾಣಾಃ ಓಂ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾಽಽಕಾಶಾದಯಃ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉತ್ಪದ್ಯಂತೇ ತಥಾ ಪ್ರಾಣಾ ಅಪಿ || ೧ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಯುಕ್ತಿಸಮುದಾಯದಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆಯೋ ಆ ಹೇತುಗಳಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಕೂಡ ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷವ್ಯಾಪ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳೆಂದೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (ಎಯದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇತುಗಳು ಉಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ.) || ೧ || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ನ ವಿಯದಪ್ರತೀತಿಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ

ಶ್ರುತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಎನ್ನುವ ಹೇತುವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಾಣಾ ವಿವಾನಾದಯಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಭಾವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಮುಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಗೌಣ್ಯಸಂಭವಾತ್ ಓಂ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅನಾದಿತ್ವಶ್ರುತಿಗೌಣಾನಾದಿತ್ವಾಪೇಕ್ಷಯಾ ॥ ಮುಖ್ಯಾಸಂಭವಾತ್ ॥ ೫ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಪ್ರಾಣಾಃ ಅನಾದಯಃ ಎನ್ನುವ ಅನಾದಿತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯು, ಅಮುಖ್ಯಾನಾದಿತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಮುಖ್ಯಾನುತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಿಲ್ಲ) ಶ್ರುತಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾನುತ್ಪತ್ತಿವಾಚಿತ್ವವು ಕೂಡದೆ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ. (ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡದೆ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ವಿತತ್ತ್ವಾಜ್ಞಾಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಂತರವು ಕೂಡದೆ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಆಕಾರವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ. ॥೨॥ ॥ ೫ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾನಾದಿತ್ವವೆಂದರೆ ಅದು ಎಂತಹದು? ಮುಖ್ಯಾಸಂಭವವೂ ಹೇಗೆ? ಮತ್ತೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ನಿತ್ಯಾನೈತಾನಿ ಸೌಕ್ಷ್ಮೇಣ ಹೀಂದ್ರಿಯಾಣಿ ತು ಸರ್ವಶಃ ತೇಷಾಂ ಭೂತೈರುಪಚಯಃ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲೇ ವಿಧೀಯತೇ । ಪರೇಣ ಸಾಮ್ಯಸಂಪ್ರಾಪ್ತೇಃ ಕಷ್ಯ ಸ್ಯಾನ್ಮುಖ್ಯನಿತ್ಯತಾ । ಇತಿ ಹಿ ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವಣಿ ॥ ೨ ॥ ॥ ೬ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ (ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ) ಸೂಕ್ಷ್ಮ (ಅನುಪಚಿತ) ರೂಪದಿಂದ ನಿತ್ಯಗಳೂ (ಅನಾದಿಗಳೂ) ಆಗಿವೆ. (ಇದೇವೇ ಗೌಣಾನಾದಿತ್ವವು.) ಏಕೆಂದರೆ—ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು (ಸ್ಥೂಲಭಾವವು) ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ (ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಅವಿಭಕ್ತವು ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮದಿಂದ) ಸಾಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾರಿಗೆ ಮುಖ್ಯನಿತ್ಯತ್ವವು ಅಂದರೆ ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷ ಉಭಯಾಹಿತೈರೂಪವಾದ ನಿತ್ಯತ್ವವೂ ಅಥವಾ ದೇಹಸ್ವರೂಪ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಅವಿಕೃತತ್ವರೂಪವಾದ ಮುಖ್ಯಾನಾದಿತ್ವವೂ ಒರುವುದು. (ಇದರಿಂದ ಮುಖ್ಯ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದುಕೃತವಾಯಿತು) ಎಂದು ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವದಲ್ಲಿ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ (೧) ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಚಾಯಕಭೂತಗಳಿಂದ ವಿಯುಕ್ತಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಾಗ ಅವುಗಳಿಗೆ ಭೂತಗಳಿಂದ, ಉಪಚಯನವು ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಉಪಚಾಯಕವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಉಪಚಿತತ್ವರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. (೨) ಜೀವರಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಇರತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು (೧) ತತ್ವರೂಪಗಳೋ (೨) ಅಧ್ಯಾತ್ಮರೂಪಗಳೋ,

೧ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿಚಾರಪರವಾದ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಿಂದ ಬಾಹ್ಯವಾದ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರವು ಕೂಡಲಾರದು. ೨ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ತೇಭ್ಯೋ ಭೂತಾನಿ ಜಜ್ಞೇ ಭೂತೇಭ್ಯೋಽಂಡಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಭೂತಾಂಡಾದಿ ಜನಕತ್ವೋಕ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ತತ್ತ್ವರೂಪಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಅಧ್ಯಾತ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಅಂತಃ ಸರ್ವದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಕಲಿತವಾಗಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮರೂಪತ್ವವೂ ಇದೆ. (೨.) ಪ್ರಾಣಾ ವಿವೇದಮಗ್ರ ಅಸುಃ ತೇಭ್ಯೋ ಭೂತಾನಿ ಜಜ್ಞೇ ಎಂಬ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣಗಳು ಕಾರಣಗಳು ಎಂದು ಶ್ರುತಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಭೂತಗಳಿಂದ ಉಪಚಯವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಪ್ರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವವು. ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳಿಂದ ಸಂಕಲಿತಗಳಾಗದೆ ಇರುವ ಕೇವಲ ತತ್ತ್ವರೂಪಗಳಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳು ಭೂತಗಳ ಉಪಚಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತೇಭ್ಯೋ ಭೂತಾನಿ ಜಜ್ಞೇ ಎಂದು ಉಕ್ತಿಯು. ತದ್ವೈತರಿಕ್ತಗಳಾದ ಸಂಕಲಿತ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಭೂತಗಳಿಂದ ಉಪಚಯವು. ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ॥ ೨ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನುಪರೋಧಾಚ್ಚ ಓಂ ॥ ೩ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ * ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ (ತೈ.೨.೬.) ಇತಿ ॥ ೩ ॥ ಅಧಿ.೧ ॥ ॥ ೭ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ (ಸರ್ವಾಂತಃಪಾತಿಯಾದ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೇನೆ) ಸ ಇದಂ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ವಿರೋಧವು ಬಾರದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ (ಅಂದರೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ) ಪ್ರಾಣಗಳು ಉತ್ತತ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳು. ॥ ೨ ॥

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪ್ರಾಣಗಳು ಉತ್ತತ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪ್ರಾಣಾ ವಿವೇದಮಗ್ರ ಅಸುಃ ಎಂದು ಅನಾದಿತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಉತ್ತತ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಹಾಗಾದರೆ ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅನಾದಿತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧವು. ಏತಸ್ಮಾಚ್ಚಾಯತೇ ಪ್ರಾಣಃ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ನೋಪಾದಾಸಂ ಹೀಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವೈತ್ಯುಕ್ತ ನಿರುಪಾದಾನತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧವು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದರೆ—ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ, ಸ ಪ್ರಾಣಾನ್, ಏತಸ್ಮಾಚ್ಚಾಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶ್ರುತಿಸಾಹಾಯ್ಯವುಳ್ಳ ವಿವಿಧಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ

ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ತತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ನಿತ್ಯಾನೇತಾನಿ ಸೌಕ್ಷ್ಮೀಣಿ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅನಾದಿತ್ವ ನಿರುಪಾದಾನತ್ವಗಳಿದ್ದರೂ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂತಾದ್ಯವಯವಗಳಿಂದ ಉಪಚಯವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಜನ್ಮವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಅನಾದಿತ್ವ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಬಾಧವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಉತ್ತತಿಯುಳ್ಳವುಗಳು. || ಅಧಿ.೧ ||

ಪ್ರಾಣೋತ್ಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ೬೦ ಮನೋಜನ್ಯ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬೦ ||

೨ ತತ್ತ್ವಾಗಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮನೋಜನ್ಯವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ದ್ವಿಧಾ ಹೈವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ನಿತ್ಯಾನಿ ಚಾನಿತ್ಯಾನಿ ಚ | ತತ್ರ ನಿತ್ಯಂ ಮನೋಽನಾದಿತ್ವಾನ್ಮ ಹ್ಯಮನಾಃ ಪುಮಾಂಸಿಷ್ಟತ್ಯನಿತ್ಯಾನ್ಯನ್ಯಾನಿ ಇತಿ ಗೌಪವನಶ್ರುತೌ ಮನಸೋಽನುತ್ಪತ್ತಿಃ ಸಯುಕ್ತಿಕಾ ಶ್ರುತೀತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಿತ್ಯಗಳು ಅನಿತ್ಯಗಳೆಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ನಿತ್ಯವು, ಅನಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಜೀವನು ಯಾವಾಗಲೂ ಅನಾದಿಯಾದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಇಲ್ಲದವನಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಮನಸ್ಸೇ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು.) ಇತರೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಅನಿತ್ಯಗಳು ಎಂದು ಗೌಪವನಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ತಥಾಚ, ಮನಃ ನೋತ್ಪತ್ತಿಮತ್, ನಿತ್ಯಂ ಮನೋಽನಾದಿತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅನಾದಿಯಾದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಇಲ್ಲದೆ ಪುರುಷರು ಇರಬಾರದು. ಆದಕಾರಣ, ಮನಃ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ. || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ ಆಹ

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. || ೨ ||

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ತತ್ತ್ವಾತ್ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ ೬೦ || ೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮನೋರೂಪವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ

ಉತ್ತತ್ತಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಉತ್ತತ್ತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಮನಃ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪೂರ್ವಂ ಮನಃ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || ಮನಃ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ (ಮು.೨.೧.೩) | ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತತ್ವಾನ್ನಾನುತ್ಪತ್ತಿರ್ಮನಸೋ ಯುಜ್ಯತೇ || ೩ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದಲೂ ಮನಸ್ಸು ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಚೀಕಿ || ಮನಸ್ಸು ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ, ಉತ್ತತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪೂರ್ವಂ ಮನಃ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ ತತೋಽನ್ಯೇಷಾಂ ಸಮುದ್ಭವಃ | ತದನುತ್ಪತ್ತಿವಚನಮಲ್ಲೋಪಚಯಕಾರಣಾತ್ | ಇತಿ ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತವಚನಂ ಚ ತಬ್ಧೇನ ಗೃಹೀತಂ || ೪ || ಅಧಿ.೨ || || ೪ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಇತರೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಮೊದಲು ಮನಸ್ಸು ಉಪಚಿತರೂಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದರೆ. ಮನಸ್ಸು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಮನೋಭಿನ್ನೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಮುತ್ಪತ್ತಿಯು. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ವಚನವು (ನಿತ್ಯತ್ವವಚನವು) ಅಥವಾ ಅನಾದಿತ್ವ ವಚನವು ಇತರೇಂದ್ರಿಯಗಳಂತೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಭೂತಾದಿ ಬಹುಭಾಗಗಳಿಂದ ಉಪಚಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂತೂ ಇತರೇಂದ್ರಿಯಗಳಂತೆ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತವು ಗ್ರಂಥವಚನವು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಗೃಹೀತವಾಯಿತು. || ೪ ||

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಮನಸ್ಸು ಪೂರ್ವೋಕ್ತವನ್ನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತವಚನವೇ ಪ್ರಮಾಣವು. (೨) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ನಿತ್ಯಂ ಮನೋಽನಾದಿತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರೇಂದ್ರಿಯಗಳಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಇದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಉಪಚಯೋಕ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಮೊದಲು ಇದ್ದುದಕ್ಕೇನೇ ಉಪಚಯವು. ವಿಶಿಷ್ಟ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವೋಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಇತರೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಅಲ್ಪ ಉಪಚಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನುತ್ಪತ್ತಿವಚನವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸತ್ವಾದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ನ ಹ್ಯಮಾಃ ಪುಮಾನ್ ತಿಷ್ಠತಿ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ || ೪ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಉತ್ತತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೇಗೆಂದರೆ ನಿತ್ಯ ಮನೋಽನಾದಿತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಇತರೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ

ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಾದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಸಾದಿಯಾದರೆ ತನ್ಮೂಲಕವಾದ ಸಂಸಾರಕ್ಕೂ ಸಾದಿತ್ವವೂ ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದರೆ— ಮನಃ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ ಎಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲೋಪಚಯಕಾರಣಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಇತರೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಉಪಚಯದಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಸಾದಿತ್ವವನ್ನು ವಿಧಿಸಿದ್ದು ಅಲ್ಲೋಪಚಯ ಹೇತುವಿನಿಂದ ನಿತ್ಯಂ ಮನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕಾರಣ ಬಂಧಕ್ಕೆ ಸಾದಿತ್ವಾಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮನಸ್ಸು ಉತ್ತತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೇ. || ಅಧಿ.೨ ||

ತತ್ತ್ವಾಗ್ರಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ಓಂ ವಾಗುತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯನಮಃ ಓಂ ||

೩. ತತ್ಪೂರ್ವಕತ್ವಾಗ್ರಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ತತ್ತಿ ವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನಿತ್ಯಯಾಽನಿತ್ಯಯಾ ಸ್ತೌಮಿ ಪರಮಾತ್ಮಾನಮಚ್ಯುತಂ | ಇತಿ (೨) ವಾಗ್ಜ್ಞಾನ ನಿತ್ಯಾ ನ ಹೈಷೋತ್ಪದ್ಯತೇಽಸ್ಯಾಂ ಹಿ ಶ್ರುತಿರವಶಿಷ್ಟತೇ | ಇತಿ ಸಯುಕ್ತಿಕಂ ಪೌಷ್ಕಾಯಣಾಶ್ರುತೌ ವಾಚೋಽನುತ್ಪತ್ತಿರುಚ್ಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ನಿತ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸತ್ಯವಾದ ವಾಗ್ಗಿಂದ್ರಿಯದಿಂದಲೂ ಅನಿತ್ಯಸ್ವತ್ವಾ ದ್ಯಾಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅನಿತ್ಯವಾದ ವಾಗ್ಗಿಂದ್ರಿಯದಿಂದಲೂ ನಾಶರಹಿತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತೇನೆ, ಎಂದು. (೨) ವಾಗ್ಗಿಂದ್ರಿಯವು ನಿತ್ಯವು. ಏಕೆಂದರೆ—ಈ ವಾಗ್ಗಿಂದ್ರಿಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಹೇಗೆಂದರೆ—ಈ ಶ್ರುತ್ಯಾಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಅನಾದ್ಯಾಶ್ರುತಿಯವಾದುದು ಸಾದಿಯಾದುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೃಷ್ಟವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ) ಶ್ರುತ್ಯಾಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಸಹವಾದ ಪೌಷ್ಕಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಗ್ಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅದಕಾರಣ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಾಗ್ಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಉತ್ತತ್ತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆತೋ ಬ್ರವೀತಿ

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. || ೨ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತತ್ಪೂರ್ವಕತ್ವಾದ್ವಾಚಃ ಓಂ || ೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಮನೋಜನ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ತಸ್ಮಾನ್ನನ ದಿವ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ವಾಗುತ್ತರರೂಪಂ (ಐ.ಆ.ಓ.೧.೧.) | ಇತಿ ಮನಃಪೂರ್ವಕತ್ವಾದ್ವಾಚೋ ನಾನುತ್ಪತ್ತಿಃ || (೨) ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವಂ ಶ್ರುತಿಸನ್ನಿಧಿಯೋಗ್ಯತಾ | ಉತ್ಪತ್ತಿರ್ಮನಸೋ ಯಸ್ಮಾನ್ನ ನಿತ್ಯತ್ವಂ ಕುತಶ್ಚನ || ಇತಿ ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತೇ || ೫ || ಅಧಿ. ೩ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಮನಸಾ ಅಗ್ರೇ ಸಂಕಲ್ಪಯತಿ ಅಥ ವಾಚಾ ವ್ಯಾಹರತಿ ಆದುದರಿಂದ) ಮನಸ್ಸೇ ಕಾರಣವು. ವಾಗಿಂದ್ರಿಯವು ಕಾರ್ಯವು ಎನ್ನುವ ಐತರೇಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ಕಾರಣವೆಂದು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಕಾರಣವತ್ತಿಗೆ ಕಾರ್ಯತ್ವವು ನಿಯತವಾದುದರಿಂದ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ (೨) (ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ವಿರೋಧವೆಂದರೆ) ವಾಗ್ವಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಸನ್ನಿಧಿಯೋಗ್ಯತ್ವವೇ. (ಅಂದರೆ ನಿತ್ಯಭೂತವಾದ ಶ್ರುತಿ ಸನ್ನಿಧಾನಪಾತ್ರವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಔಪಚಾರಿಕವು.) (ಏಕೆಂದರೆ) ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯದೆಯೋ ಆದುದರಿಂದ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದಲೂ ನಿತ್ಯವಾದ ಶ್ರುತ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲಾಗಲೀ ನಿತ್ಯತ್ವವು (ಅನಾದಿತ್ವವು) ಇಲ್ಲ ಎಂದು ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೩ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ತಥಾ ಪ್ರಾಣಾಃ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ತತ್ಪೂರ್ವಕತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಪರ್ಯಂತ ಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದು ಅಧಿಕರಣವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಗಳು ಅನಾದಿಗಳು, ತತ್ವೇಜೋಽಸೃಜತ ಎಂದು. ಭಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು—ವಿತಸ್ತಾಜ್ಞಾಯತೇ ಪ್ರಾಣಾಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಅಸದ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅವಾಂತರ ಪ್ರಲಯಪರವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾದಿಗಳು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ವಿತಸ್ತಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೃಚಿತ್ ಶ್ರುತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟಲಾರದು. ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಸ್ವರೂಪೇಣ ಸಾದಿತ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ನಿತ್ಯಾನ್ವೇತಾನಿ ಸೌಕ್ಷ್ಮೀಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಸ್ಪೃತಿವಿರುದ್ಧವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಜೀವನು ಹೇಗೆ ಅನಾದಿಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಾಣಗಳೂ ಅನಾದಿಗಳು. ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ವ ಋಷಯಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಎಂದರೆ—ತಥಾ ಪ್ರಾಣಾಃ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾತಿಕೊಂಡು, ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣರಬ್ಧವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬಹುತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ

ಪ್ರಾಣಾಃ ಎನ್ನುವ ಬಹುವಚನ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಗೌಣಿಯು. ಎಂದು ಗೌಣಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದು ಆಯುಕ್ತವು. ಜೀವಾನುತ್ಪತ್ತಿಗೂ ವಿಯದಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗೂ ಬಹುವವಧಾನವು ಸಮಾನವಾದಾಗ್ಯೂ ಜಡಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಮತ್ತೇನ ವಿಯದಾದಿಜಡ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಕೊಡುವಾಗ ಉತ್ತರಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತದ್ಯೋತಕ ತು ಶಬ್ದಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ತಥಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಕೊಡಲಾರದು. ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಋಷಯಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹುತ್ವವು ಗೌಣವೆಂದಾದರೂ ಪ್ರಾಣಾ ವಿವಾಸಾದಯಃ ಎಂದು ಪ್ರಾಣಾನಾದಿತ್ವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಗೌಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಗೌಣೀ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣೀ ಎಂದೇ ಹೇಳತಕ್ಕದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ವಾಗಿಂದ್ರಿಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ—ವಾಗ್ವಾಪ ಸಿತ್ಯಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಸದಾ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯರೂಪವಾದ ಶ್ರುತ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಶೇಷೋಕ್ತಿಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ ಎಂದು ದರಿಂದ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಜನ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಮನಃ ಪೂರ್ವರೂಪಂ, ವಾಗುತ್ಪರರೂಪಂ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ಕಾರಣವೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ವಾಕ್ ಶಬ್ದವು ವಾಚಾ ವ್ಯಚ್ಛರತಿ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾದ ವಾಕ್ ಶಬ್ದದಿಂದ, ಮನಸೋ ವಾದ ವಾಗುತ್ಪದ್ಯತೇ, ವಾಚೋ ವ್ಯಾಹರಣಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾದ ವಾಕ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯ ಪರವಾಗಿದೆ. ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವಂ ಶ್ರುತಿಸನ್ನಿಧಿಯೋಗ್ಯತಾ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ನಿತ್ಯವಾದ ವೇದಸನ್ನಿಧಿಮಾತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಿತ್ಯತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಜನ್ಯಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೇ. || ಅಧಿ. ೨. ||

ತತ್ಪೂರ್ವಕತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ೬೦ ಪ್ರಾಣಸಂಖ್ಯಾ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬೦ ||

೪ ಸಪ್ತಗತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಸಂಖ್ಯಾವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಃ ಪ್ರಭವಂತಿ ತಸ್ಮಾತ್ (ಮು. ೨.೧.೮) | ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ || (೨) ಸಪ್ತೈವ ಮಾರುತಾ ಬಾಹ್ಯೇ ಪ್ರಾಣಾಃ ಸಪ್ತ ತಥಾಽತ್ಮನಿ | ಅಧಿದೈವೇ ತಥಾಽಧ್ಯಾತ್ಮೇ ಸಂಖ್ಯಾಸಾಮ್ಯಂ ವಿದೋ ವಿದುಃ || ಇತಿ ಚ ಸ್ಯಾದೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪರಮಾತ್ಮನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಏಳು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು (ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಸಪ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.) (೨) ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಮರುತ್ಸಂಜ್ಞಕಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳು, ಏಳೇ. ಹಾಗೆಯೇ ದೇಹದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಭಿಮನ್ಯುಮಾನ್ಯಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಗಳೂ ಏಳೇ. ತಥಾಚ ಅಧಿದೈವೇ=ದೇಹದಿಂದ ಬಹಿರ್ಗತರಾದ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮೇ=ದೇಹಾಂತರ್ಗತಗಳಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುಮಾನಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸಮಸಂಖ್ಯಾಕತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಸ್ವಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ದ್ವಾದಶ ವಾ ಏತೇ ಪ್ರಾಣಾ ದ್ವಾದಶ ಮಾಸಾ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾ ದ್ವಾದಶ ರಾಶಯೋ ದ್ವಾದಶಗ್ರಹಾಃ* | ಇತಿ ಕೌಂಡಿನ್ಯಶ್ರುತೌ ದ್ವಾದಶ ಪ್ರಾಣಾ ದೃಶ್ಯಂತೇ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಹನ್ನೆರಡು. ಮಾಸಗಳೂ ಹನ್ನೆರಡು. ರಾಶಿಗಳೂ ಹನ್ನೆರಡು. ಗ್ರಹಗಳು (ಚೈತ್ರಾದಿ ಹನ್ನೆರಡು ಮಾಸದೇವತೋದ್ದೇಶ್ಯಕ ಯಾಗಾರ್ಥಗಳಾದ ಸೋಮರಸಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಸೂಕ್ತವಾದ ಉಲೂಖಿಲಾಕಾರಗಳಾದ ಪಾತ್ರವಿಶೇಷಗಳು) ಹನ್ನೆರಡು ಪ್ರಾಣ (ಇಂದ್ರಿಯ)ಗಳು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣಾಭಿಮಾನಿಗಳು ಏಳು ಮಂದಿಯಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಪ್ರಾಣ (ಇಂದ್ರಿಯ)ಗಳು ಏಳೇ. ೨ ಅಥವಾ ದ್ವಾದಶ ವಾ ಏತೇ ಪ್ರಾಣಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಅದಿತ್ಯರೂ ಹನ್ನೆರಡು ಅದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಪ್ರಾಣಗಳು ಹನ್ನೆರಡು. ಆದಕಾರಣ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ಸಮಾನಗಳಾದುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧದಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು. || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅತೋ ವಕ್ತೃ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. || ೩ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಪ್ತಗತೇರ್ವಿಶೇಷಿತತ್ವಾಚ್ಚ ಓಂ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಸಪ್ತತ್ವಂ | ಗುಹಾತಯಾಂ ನಿಹಿತಾಃ ಸಪ್ತಸಪ್ತ (ಮು.೨.೧.೮.)| ಇತಿ ವಿಶೇಷಾತ್ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಗತೇ=ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರ ಸ್ಪರ್ಶನ ರಸನ ಘ್ರಾಣ ಮನೋ ಬುದ್ಧಿ ಎನ್ನುವ ಏಳು ಜ್ಞಾನಕರಣಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಪ್ತತ್ವವು (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಸ್ತುತಃ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹನ್ನೆರಡೇ ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ) (ಈ ಏಳು

* ಗ್ರಹಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ ದ್ವಾದಶ ಋತುಯಾವಗ್ರಹಾಃ ಮಘಾದಿದ್ವಾದಶಮಾಸೋದ್ದೇಶ್ಯಾಃ ಎಂದು ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿದೆ.

ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—) ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಃ ಪ್ರಭವಂತಿ ತಸ್ಮಾತ್ ಸಪ್ತಾರ್ಚಃ ಸಮಿಧಃ ಸಪ್ತ ಹೋಮಾಃ | ಸಪ್ತೇಮೇ ಲೋಕಾಃ ಯೇಷು ಚರಂತಿ ಪ್ರಾಣಾಃ ಗುಹಾಶಯಾಂ ನಿಹಿತಾಃ ಸಪ್ತ ಸಪ್ತಃ || ರಮಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಾಧಾನವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಏಳು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು. ಏಳು ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು. ವಿಷಯಗಳೂ ಸಪ್ತವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯ ಸಂಬಂಧಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿದವು. ಪ್ರತಿಶರೀರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತಗಳಾದ ಏಳು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು. (ಯಾವ ಗೋಳಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೋ ಆ ಲೋಕಗಳೂ ಏಳು.) ಎಂದು ಏಳು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ವಿಶೇಷತತ್ವವಿಧಿಪ್ರಯುಕ್ತ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವಿದ್ದರೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಸ್ತವ್ವಗತೇಃ ಪಂಚ ಪ್ರಾಣಾಶ್ಚ ಕರ್ಮಣಃ | ಏವಂ ಪ್ರಾಣದ್ವಾದಶಕಂ ಶರೀರೇ ನಿತ್ಯಸಂಸ್ಥಿತಂ || ಇತಿ ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವವಚನಂ ಚ ಶಬ್ದಾತ್ || ೬ ||

|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಏಳು. ಕ್ರಿಯಾರೂಪಕರ್ಮಜನಕಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು. ಹೀಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಪ್ರತಿಶರೀರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮೇನ ಇರತಕ್ಕವು. ಹೀಗೆ ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವವಚನವು ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಗೃಹೀತವಾಯಿತು. || ೨. ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಏಳು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಇಲ್ಲ. ಇದ್ದರೆ ಸಹಪಾಠವು ಬರಬೇಕಿತ್ತು. ಆದುದರಿಂದ ಅರ್ಥವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಸಹಪಾಠವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಹಸ್ತಾದಯಸ್ತು ಸ್ಥಿತೇಽತೋ ನೈವಂ ಓಂ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಹಸ್ತಾದೀನಾಂ ಕರ್ಮವಿಷಯತ್ವಾನ್ ಸಹಪಾಠಃ

|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪಾಣಿ ಪಾದ ಪಾಯು ಗುಹ್ಯ ವಾಕ್ಯಗಳು, ಕರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ. ಆದಕಾರಣ ಅಂದರೆ ಹಸ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಕರಣತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಏಳು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತೊಡಿಕೊಂಡು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ಸಹಪಾಠವಿಲ್ಲ (ಅಂತೂ ಸಹಪಾಠಾಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣಾಂತರವಿದ್ದುದರಿಂದ ಏಳರಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಇದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಗತಿ ಸ್ಥಿತಿಶಬ್ದಗಳು ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಾರ್ಥಗಳೂ ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸಂಸಾರಸ್ಥಿತಿಹೇತುತ್ವಾತ್ ಸ್ಥಿತಂ ಕರ್ಮ ವಿದೋ ವಿದುಃ | ತಸ್ಮಾದುದ್ಗತಿಹೇತು-
ತ್ವಾಜ್ಞಾನಂ ಗತಿರಿಹೋಚ್ಯತೇ || ಇತಿ ಚವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತೇ || ೭ || ಅಧಿ. ೪ ||

|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕರ್ಮಗಳು ಪುರುಷರ ಸಂಸಾರಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಾನುಷಕರ್ತೃಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಕರ್ಮವನ್ನು ಸ್ಥಿತಶಬ್ದವಾಚ್ಯವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಗತಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತ ಕರ್ಮವೇ ಸಂಸಾರಸ್ಥಿಗೆ ಕಾರಣವು. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವೇ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಗೆ ಕಾರಣವು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರವೃತ್ತಕರ್ಮ ಸಜಾತೀಯವಾದ ನಿವೃತ್ತ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಶಬ್ದವೂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಜಾತೀಯವಾದ ಘಟಾದಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಗತಿಶಬ್ದವೂ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. || ೭ || || ೫ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತತ್ವವು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದಲೂ ಸಪ್ತ ವೈ ಶೀರ್ಷಣ್ಯಾಃ ಪ್ರಾಣಾಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಪ್ರಾಣಗಳು ವಿಳೇ ಎಂದು ಸಪ್ತ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ದಶೇಮೇ ಪುರುಷೇ ಪ್ರಾಣಾಃ ಆತ್ಮತಾದತಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಏಕಾದಶ (೧೧) ಎಂದು ಹಸ್ತ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಂದರೆ—ಹಸ್ತಾದಿರೂಪಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಇವೆ. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಏಕಾದಶತ್ವವು ಇರುತ್ತಿರಲು, ಹೀಗೆ ಸಪ್ತತ್ವವು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು; ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವಿಳರಿಂದ ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯೆಯು ಇರುತ್ತಿರಲು ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಅಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅವಚ್ಛೇದಕ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾ ವ್ಯವಹಾರವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಘ್ರಾಣ ರಸನ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರ ಮನಃ ಬುದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯತ್ವರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವು ಗುಹಾಶಯಾಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾದುದು ಅವಚ್ಛೇದಕ ವಿಶೇಷವು ಇದೆ ಎಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಪರಿಹಾರೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಪ್ತ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಾಂತತ್ವವು ಕೂಡುವಾಗ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪರತ್ವವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅವಗತಿವಾಚಕವಾದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಗತಿಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ, ಸಪ್ತ ವೈ ಶೀರ್ಷಣ್ಯಾಃ ಪ್ರಾಣಾಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೂ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅವಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷಿತತ್ವಾಚ್ಛ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಾಂಶವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ವಿಳರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯತ್ವವಿದ್ದಂತೆಯೂ ಹಸ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯತ್ವ ವಿದ್ದಂತೆಯೂ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅವಚ್ಛೇದಕವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆದಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಶಬ್ದವೂ ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆದಿಶಬ್ದವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು (೧) ಇಂದ್ರಿಯೋಃ ಪರಾ ಹೃಥಾಃ (೨) ಇಂದ್ರಿಯೋಃ ಹಯಾನಾಹುಃ (೩) ಯದಾ ಪಂಚಾವತಿಪ್ಯಂತೇ ಜ್ಞಾನಾನಿ (೪) ದ್ವಾದಶ ವಾ ವಿಶೇ ಪ್ರಾಣಾಃ (೫) ದ್ವಾದಶೈವೇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಾಹುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೧) ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಸ್ತ ದಗತೇಃ ಪಂಚ ಪ್ರಾಣಾಶ್ಚ ಕರ್ಮಣಃ (೨) ಶ್ರೋತ್ರಾದಿನಿ ತು ಪಂಚೈವ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಣಗಳು ಅಹತ್ಯ ದ್ವಾದಶ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. (೨) ಯದ್ಯಪಿ ದಶೇಮೇ ಪುರುಷೇ ಪ್ರಾಣಾಃ

ಆತ್ಮಕಾರಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ದಶೈಕಂ ಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವಂತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬುದ್ಧಿ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಆಭೇದವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ವಿಕಾರದಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಆದಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಏಳು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪುನಃ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ದ್ವಾದಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಏಳು ವಾ ಹನ್ನೆರಡು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಥವಾ ಹನ್ನೆರಡು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವು ಆಗುತ್ತದೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಃ ಪ್ರಭವಂತಿ ಎಂದು ದ್ವಾದಶ ವಾ ಏತೇ ಪ್ರಾಣಾಃ ಎಂದು ವಿರುದ್ಧ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ದ್ವಾದಶತ್ವವಿದ್ದರೂ ಶತೇ ಪಂಚಾಶತ್ತ್ವಾದಿಂದ ಸಪ್ತಶ್ರುತಿಯು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅವಚ್ಛೇದಕವು ಇಲ್ಲದೆ ಸಪ್ತಶ್ರುತಿಯು ಕೊಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಎಳರ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಐದನ್ನು ಹೇಳದಿರಲಿಕ್ಕೆ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು (೧) ಸಪ್ತವ ಮಾರುತಾಃ ಚಾತ್ಯೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಭಿಮಾನಿಗಳು ಏಳು ಮಂದಿಯಾದುದರಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನಗಳೂ ಏಳೇ ಎನ್ನುವುದು. ಅಭಿಮನ್ಯಭಿಮನ್ಯಮಾನಯೋಃಸಮಸಂಖ್ಯಾಕತ್ವ ನಿಯಮಾತ್ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಪ್ತಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವು. ದ್ವಾದಶಶ್ರುತಿಯೂ ದ್ವಾದಶ ಮಾಸಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷೋಕ್ತ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದವುಗಳಿಗೆ ದ್ವಾದಶ ಆದಿತ್ಯಾದಿ ದೇವತಾಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ದ್ವಾದಶ ಮಾಸಾಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಿಯು, ಎಂದರೆ—ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ಆದಾಗ್ಯೂ ಗುಹಾಶಯಾಂ ನಿಹಿತಾಃ ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯತ್ವರೂಪ ಅವಚ್ಛೇದಕವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶ್ರೋತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಪ್ತಶ್ರುತಿಯು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಸ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯತ್ವರೂಪ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದಿಂದ ಸಪ್ತಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಎಳರ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪಾಠ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ದ್ವಾದಶಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಏಳು, ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು, ಆಹತ್ಯ ಹನ್ನೆರಡು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವು ಆಗುವುದು. || ಅಧಿ. ೪ ||

ಸಪ್ತಗತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ಓಂ ಪ್ರಾಣಪರಿಮಾಣ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯಗೋಚರಾಯನಮಃ ಓಂ ||

೫ ಅನ್ವಾಧಿಕರಣವು

ಹೀತಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಪರಿಮಾಣವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ದಿವೀವ ಚಕ್ಷುರಾತತಂ (ಋ.೧.೨೨.೨೦) | ಇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ ಪ್ರತೀಯತೇ |
ದೂರಶ್ರವಣದರ್ಶನಾದಿಯುಕ್ತಿತ್ವ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನಂತೆ (ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಂತೆ) ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ (ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸದಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ನೋಡುತ್ತಾರೆ) ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ (ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ) ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ. (ವಿಷ್ಣುವು ವ್ಯಾಪ್ತನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಚಕ್ಷುರ್ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.) (೨) ದೂರ ಶ್ರವಣ ದರ್ಶನಾದಿಯುಕ್ತಿಯೂ (ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆ.) (ಅಂದರೆ—ದೂರಸ್ಥವಾದ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ದೂರಸ್ಥಳಾದ ಫಲಾದಿಗಳು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಸ್ಪೃಶ್ಯತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲದೆ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳ ಶ್ರವಣ ದರ್ಶನಾದಿಗಳು ಅವುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲದವು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಕರಣತ್ವವೇ ಕೂಡಲಾರದು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಣುತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅಣುಭಃ ಪಶ್ಯತ್ಯಣುಭಃ ಕೃಣೋತಿ ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಅಣವಃ
ಪ್ರಾಣೈರ್ಹೇತದ್ಭವತಿ | ಇತಿ ಚ ಕೌಂಡಿನೈಶ್ಶ್ರುತಿಃ | (೨) ಆತೋ ವಕ್ತಿ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪುರುಷನು ಅಣುಗಳಾದ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಆವಾಸ ಇಂದ್ರಿಯಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತತ್ತ್ವದ್ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಅಣುಗಳು. ಏಕೆಂದರೆ—ಈ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಾಬ್ಧಿ ಕಾರ್ಯವು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ—ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಕರಣತ್ವರೂಪ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವು ಅಣುಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಂದು) ಕೌಂಡಿನೈಶ್ಶ್ರುತಿಯು (ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ತಥಾಚ ಸಯುಕ್ತಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದ ಅಣುತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ.) (೨) ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಣವಶ್ಚ ಓಂ || ೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸ್ವರೂಪತಃ ಅಣುಗಳೇ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ಓಂದೆ ಹೇಳಿದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತದ್ಭೂತಾ ಹ್ಯ(ಹಾ)ಣುನಶ್ಚಕ್ಷುಃ ಪ್ರಕಾಶೋ ವ್ಯಾತತ ಏವಮೇವಾಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ
ಪ್ರಕಾಶೋ ವ್ಯಾತತಃ | ಅಣುರ್ಹೇತವ್ಯೇಷ ಪುರುಷೋ ಭವತಿ | ಇತಿ
ಶಾಂಡಿಲೈಶ್ಶ್ರುತಿಃ(ತೇಃ) || ೮ || ಅಧಿ. ೫ ||

|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಸ್ವರೂಪತಃ ಅಣುವಾದ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನ ಪ್ರಕಾಶವು (ತೇಜಸ್ಸು) ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿಯದೋ ಹೀಗೆಯೇ ಈ ಜೀವನ ಪ್ರಕಾಶವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಪುರುಷನು ಅಣುವೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಶಾಂಡಿಲ್ಯಶ್ರುತಿಯು (ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಅಣುತ್ವವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ತಥಾಚ ವ್ಯಾಪ್ತಶ್ರುತಿಯೂ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶತಃ ವ್ಯಾಪ್ತಪರವಾದುದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಣುತ್ವಶ್ರುತಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. (೨) ಆತಿ ಸುದೃಢವಾದುದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ವ್ಯಾಪ್ತನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಚಕ್ಷುರ್ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅಣುತ್ವಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವಾಣುತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುಸ್ಸನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಾದುದರಿಂದಲೂ ಅದೇ ಪ್ರಬಲವು. || ೮ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಅಹಂಕಾರಜನ್ಯಗಳು, ಅಹಂಕಾರವು ಜಗನ್ನಂಟಲವನ್ನೇ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಗಳು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯಸ್ವತೀವಿರೋಧ ನಿರಾಸವು ಅಸಂಗತವು. ಆದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಕಾರಣನಾದ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಅವಿದ್ಯಾವಚ್ಚಿನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಅವಿದ್ಯೆಗೂ ಅಣುತ್ವವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಕಾರ್ಯವಾದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಣುತ್ವದಂತೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಹಂಕಾರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಕತ್ವವಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಅಣುತ್ವವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟಿದಾರದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪ್ರಾಣಗಳು ಅಣುಗಳೋ ವ್ಯಾಪ್ತಗಳೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ದ್ವಿವಿಧ ಚಕ್ಷುರಾತಕಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಗಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ವ್ಯಾಪ್ತವೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಚಕ್ಷುರ್ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ದೂರಶ್ರವಣ ದರ್ಶನ ಸ್ಮರಣಾದಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪ್ತವೆ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವು. ಆತಿ ಸುದೃಢವಾದುದನ್ನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತೀಕರಿಸುವರು. ಅಣುತ್ವಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಪ್ರಬಲವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ರಮಾಣವು. ಎಂದರೆ—ತದ್ವತ್ಯಾ ಹ್ಯಣುಃ ಚಕ್ಷುಷಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಆತ್ಮನು ಅಣುವು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುಸ್ಸನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಾದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಣುತ್ವವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಸ್ವರೂಪತಃ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಅಣುತ್ವವಿದ್ದರೂ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ದೂರ ಶ್ರವಣ ದರ್ಶನಾದಿಗಳು ಉಪಪನ್ನಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ವ್ಯಾಪ್ತಶ್ರುತಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶವ್ಯಾಪ್ತಪರತ್ವವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣಗಳು ಸ್ವರೂಪತಃ ವ್ಯಾಪ್ತಗಳಾಗಿದ್ದರೆ

ಸರ್ವದಾ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವಿರಚೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಸುಷುಪ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣಗಳು ಅಣುಗಳು. || ಅಧಿ. ೫ ||

ಅಧ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ೬೦ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಜನ್ಯ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬೦ ||

೬ ಶ್ರೇಷ್ಠಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಜನ್ಯವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನೈಷ ಪ್ರಾಣ ಉದೇತಿ ನಾಸ್ತಮೇತ್ಯೇಕಲ ವಿವ ಮಧ್ಯೇ ಸ್ಥಾತಾ ಅಥೈನಮಾಹು-
ರ್ಮಧ್ಯಮ ಇತಿ || ಇತಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ಯಾನುತ್ಪತ್ತಿಃ ಶ್ರುತಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವಕಾರನಾಗಿಯೇ ಜನನ ಮರಣಗಳ ಮಧ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಯೌವನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ದೇಹಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು. ಮಧ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು (ವಿದ್ವಾಂಸರು) ಮಧ್ಯಮನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಒಗೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ವಿಶೇಷ ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿಚಾರವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವರ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೂ ಮರಣಕ್ಕೂ ಕಾರಣನಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿಚಾರವು. ಅಥವಾ ಅಲ್ಲಿ ಭೂತಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೂತ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನ ವಿಚಾರವು. ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ವಾಯು ವಿಷಯಕ ವಿಚಾರವು, ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯತ್ಪಾಪ್ತಿಯರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಾಗ ಉತ್ಪತ್ತಿರ್ಮರಣಂ ತಥಾ |
ತಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿರ್ಮೃತಿತ್ವವ ಕಥಂ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಯುಜ್ಯತೇ || ಇತಿ ಚ
ಯುಕ್ತವಾರ್ತಾಯುಪ್ರೋಕ್ತೇ || (೨) ಆತ್ಮತ ವಿಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ (ಪ್ರ.೨.೩.) ||
ಇತಿ ಚ ಅತ ಆಹ || ೨ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವಾಗ ಯಾವ ಜೀವನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಸಂಯೋಗವಾಗುತ್ತದೋ, ಆಗ ಅದು ಆ ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು. ಕಾರಣವು. ಯಾವಾಗ ಯಾವ ಜೀವನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣನ ಪರಿತ್ಯಾಗವೋ, ಅದೇನೇ ಆ ಜೀವನಿಗೆ ಮರಣವು. ಅಂತಹ ಅಬಿಲಜೀವರ ಉತ್ಪತ್ತಿಮರಣಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತನಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಮರಣವೂ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೇಗೂ ಕೂಡಲಾರದು. ತಥಾಚ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ ನೋತ್ಪತ್ತಿಮಾನ್ ಅಬಿಲೋತ್ಪತ್ತಿಮರಣಕಾರಣತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯು ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೨) (ಉತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಈ

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. (ತಥಾಚ ನೈಷ ಪ್ರಾಣ ಉದೇತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಉತ್ತತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ.) (೩) ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. || ೨ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವ ಓಂ || ೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಇತರ ಪ್ರಾಣಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. (ಚ=) ಹುಟ್ಟುವುದೂ ಇಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ, ಉತ್ತತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ—ಅನಾದಿತ್ಯ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸೌಕ್ಷ್ಮ್ಯೇಣ ಹ ವಾ ವಿಷೋಽವತಿಷ್ಠತೇ ಸ್ಥೂಲತ್ವೇನೋದೇತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಶ್ಚಾಪ್ಯೋ ಸ್ಥೂಲಶ್ಚ ಪ್ರಕೃತಿತಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮೋಽನ್ಯತಃ ಸ್ಥೂಲೋಽಪೈನಮಾಹುಃ ಸಾದಿರಸಾದಿಃ | ಇತಿ ಗೌಪವನಶ್ರುತೇಃ || ೯ || . || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಸ್ಥೂಲರೂಪದಿಂದ ಕದಾಚಿತ್ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಸ್ಥೂಲರೂಪದಿಂದ ಕದಾಚಿತ್ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಸೂಕ್ಷ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಸ್ಥೂಲಾದಿಭಾವವು ಸ್ವರೂಪವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತವೆ, ಎಂದರೆ—) ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮನು. ಶರೀರಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ಥೂಲನು. (ಸೌಲ್ಕಾದಿಗಳು ಸ್ವರೂಪವಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸ್ಥೂಲರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಸಾದಿಯೆಂದೂ ಅನಾದಿಯೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಎನ್ನುವ ಗೌಪವನಶ್ರುತಿಯಿಂದ (ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಅನಾದಿತ್ಯ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ವಿವಿಧ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) || ೯ || || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಆತ್ಮತ ವಿಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಬಾಹ್ಯವಾಯು ಚೇಷ್ಟಾವಿಷಯಕವೆಂದು ವಿಕೆ ಆಗಲಾರದು. ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ನೈಷ ಪ್ರಾಣ ಉದೇತಿ ಎನ್ನುವ ಅನಾದಿತ್ಯಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯಥಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ವಿಕೆ, ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ವಾಯುಕ್ರಿಯೇ ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ || ೧೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆತ್ಮತ ವಿಷ ಪ್ರಾಣೋಽಜಾಯತ, ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯಗಳು, ಬಾಹ್ಯ ಜಡವಾಯು, ಚೇಷ್ಟಾರೂಪ ಕ್ರಿಯೆಗಳು, ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯು ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಂದ ಖಿಂ ವಾಯುಃ ಎಂದೂ ಕರ್ಮ ಎಂದೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಚೇಷ್ಟಾಯಾಂ ಬಾಹ್ಯವಾಯೌ ಚ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣೇ ಚ ಗೀಯತೇ |
ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಸ್ತು ಹೇಷು ಮುಖೇ ಮುಖ್ಯಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ || ಇತಿ
ವಾಯುಕ್ರಿಯಯೋರಪಿ ವ್ಯಪದೇಶಾದುತ್ತಿಸ್ತಯೋರ್ನ ಸ್ಯಾತ್ || (೨) ಸ
ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ ಖಂ ವಾಯುಜ್ಯೋತಿರಾಪಃ ತಪೋ ಮಂತ್ರಾಃ ಕರ್ಮ
(ಪ್ರ.೬.೪)|| ಇತಿ ಪ್ರಥಗುಪದೇಶಾತ್ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಚೇಷ್ಟಾರೂಪ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಭೂತವಾಯುವಿ
ನಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ಮೂರರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ
ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ (ವೃದ್ಧರಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಎಂದು ಬಾಹ್ಯವಾಯು
ಚೇಷ್ಟಾರೂಪ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ (ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ) ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣೋಽಜಾಯತ ಎನ್ನುವ
ಉತ್ತತ್ತಿವಾಕ್ಯವು ಬಾಹ್ಯವಾಯು ಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಆಗಲಿ ಎನ್ನುವುದು
ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. (೨) ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜೀವಕಲಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. (ಪ್ರಾಣನನ್ನು
ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಆಸ್ತಿತ್ವಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಭಾರತಿಯನ್ನು) ಅದರಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನು ವಾಯುವನ್ನು
ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಜಲವನ್ನು (ಪೃಥಿವಿ ಹೀಗೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನಭೂತಗಳಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿ
ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅದರಿಂದ ಜೀವನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಉಪಕರಣಗಳಾದ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು
ಪ್ರಧಾನಕರಣವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅನ್ನವನ್ನು
ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಹೇತುಭೂತವಾದ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು.) ಅದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ
ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇತುಗಳಾದ ಋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಸುಖಾದಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಪುಣ್ಯಪುಣ್ಯರೂಪ ಕರ್ಮವನ್ನು
ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಆತ್ಮತಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇತರವಾದ ಸ ಪ್ರಾಣಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ಪಷ್ಟ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ಪ್ರಾಣನ ದೇಹಿಯಿಂದ ವಾಯು, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ. (ಅನ್ಯಥಾ ಪುನರುಕ್ತಿಯು
ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.) || ೪ ||

ಹೀತಿಕೆ || ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥನಿರ್ವಾಯಿಕವಾದ ಸ್ಪೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಭೂತಾನಿ ಚೇಷ್ಟಾ ಮಂತ್ರಾಶ್ಚ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದಿಂದಂ ಜಗತ್ | ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ
ಪರಸ್ಮಾಚ್ಚನ ಪರಃ ಕಾರಣಾನ್ವಿತಃ || ಇತಿ ಚ ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತೇ || ೧೦ || ಅಧಿ.೬ ||
|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆಕಾಶಾದಿ ಭೂತಗಳು ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಋಗಾದಿ ವೇದಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಜಗತ್ತು
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಪರಮಾತ್ಮನು
ಕಾರಣದಿಂದ ಮುಕ್ತನಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಜನ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದು ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ತಥಾಚ
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಸರ್ವೋತ್ತಮಕಾರಣನಾದಾಗ್ಯೂ ತತೋಽಪಿ ಆತಿಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ
ಆತನಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ತಸ್ಮೋತ್ತಮಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಿಂದ
ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಯುಕ್ತವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು. || ೧೦ || ೫ ||

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಅನೀದವಾತಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ವ್ಯಾಪಾರಭೂತವಾದ ಚೇಷ್ಟೆಯು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಕೋ ಹೇವಾನ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಚೇಷ್ಟೆಯು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅವಾತಂ ಎಂದು ನಿಷೇಧವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದರಿಂದ ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಯು ಕೂಡಲಾರದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೇಗೆಂದರೆ, ನೈಷ ಪ್ರಾಣ ಉದೇಶಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಯತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯರ್ಥತತ್ವಕ್ಕಾಗಿ: ಎನ್ನುವ ಸ್ವತ್ವಕ್ಕಾದ ಅಖಿಲೋತ್ಪತ್ತಿ ಮೃತ್ಯುಪ್ರದತ್ತರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಸ ಪ್ರಾಣಮಸ್ತಜತ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೇವಲ ಜನಿಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಬಲವು. ಚೇಷ್ಟಾಯಾಂ ಬಾಹ್ಯವಾಯೌ ಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಪದರವು ಚೇಷ್ಟಾದಿ ವಾಚಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಜನಿಶ್ರುತಿಯು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ ಸೌಕ್ಷ್ಮೀಣ ಹ ವಾ ವಿಶೋಽವಶಿಷ್ಟತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಸ್ಥೂಲರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಜನಿಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಾಣಪದಕ್ಕೆ ಆ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾಚ್ಛಿದ್ಧಾಂ ವಿಂ ವಾಯುಃ ಎಂದು ವಾಯುಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಚೇಷ್ಟಾದಿಪರತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಉಂಟೋ ಉಂಟು. ಅಂತಹನಿಗೂ ಅವನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು.

|| ಅಧಿ. ೬ ||

ಶ್ರೇಷ್ಠಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

|| ೬ಂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪಾರತಂತ್ಯಶ್ರುತವಿರೋಧ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮಸ್ತಮು ಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬ಂ ||

೭ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಪಾರತಂತ್ಯವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಪ್ರಾಣಾದಿದಮಾವಿರಾಸೀತ್ಯಾಕ್ಷೋ ಧತ್ತೇ ಪ್ರಾಣೇ ಲಯಮುಭ್ಯುಷೈತಿ ನ ಪ್ರಾಣಃ ಕಿಂಚಿದಾಶ್ರಿತಃ || ಇತ್ಯಾಗ್ನಿವೇತ್ಯಶ್ರುತೌ || (೨) ಯದಾತ್ರಯಾದಸ್ಯ ಚೇಷ್ಟಾ ಸೋಽನ್ಯಂ ಕಥಮುಪಾತ್ರಯೇತ್ | ಯಥಾ ಪ್ರಾಣಸ್ತಥಾ ರಾಜಾ ಸರ್ವ ಸ್ಥೈಕಾತ್ರಯೋ ಭವೇತ್ || ಇತಿ ಚ ಯುಕ್ತಿರ್ಭಾರತೇ || (೩) ಪ್ರಾಣಶ್ಚೈತದ್ವೇ

ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣಃ ಪರವಶೇ ಸ್ಥಿತಃ । ನ ಪರಃ ಕಂಚಿದಾಶ್ರಿತ್ಯ ವರ್ತತೇ
ಪರಮೋಯತಃ ॥ ಇತಿ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಃ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟಿತು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಜಗತ್ತನ್ನು
ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ನಾರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣನು ಯಾವುದನ್ನೂ
ಆಶ್ರಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅಗ್ನಿ ವೇದ್ಯಕೃತಿಯಲ್ಲಿ (ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ತೋರುತ್ತದೆ.) (೨)
ಯಾವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಚೇಷ್ಟೆಯು ಆಗುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು
ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಹೇಗೆ ಆಶ್ರಯಿಸುವನು? (ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಣನು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನು)
ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಣನು ಸರ್ವರಿಗೂ ಮುಖ್ಯಾಶ್ರಯನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ರಾಜನೂ ಸರ್ವರಿಗೂ
ಮುಖ್ಯಾಶ್ರಯನು ಆಗುವನು ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (೩) ಈ ಜಗತ್ತು ಎಲ್ಲವೂ
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನು. ಪರಮಾತ್ಮನು
ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದುದರಿಂದ ಯಾವುದನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು
ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯು. (ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.) (ತಥಾಚ, ನ ಪ್ರಾಣಃ ಕಂಚಿದಾಶ್ರಿತ್ಯಃ
ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಿಂದ ಅಖಿಲ ಜಗಚ್ಛೇಷ್ಠಕನಾದುದರಿಂದಲೂ ಅನನ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಸ್ವತಂತ್ರನೇ. ಆದಕಾರಣ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ ಕೃತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ ಎಂದರೆ.) ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಆತ ಆಹ

॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ॥ ೨ ॥

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಚಕ್ಷುರಾದಿವತ್ತು ತತ್ಸಹಶಿಷ್ಟಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೧೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಶನೇ.
(ಸ್ವತಂತ್ರನಲ್ಲ) ಸರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಚಕ್ಷುರ್ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪರಾಧೀನತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಚಕ್ಷುರಾದಿವನ್ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣೋಽಪಿ ಪರಮಾತ್ಮವಶ ಏವ । (೨) ಸರ್ವಂ
ಹೈ ವೈತತ್ಪರಮೇಽವತಿಷ್ಠತೇ ಪ್ರಾಣಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಾಶ್ಚ ಪ್ರಾಣನಶ್ಚ ಸ ಹೈಕ ಏವೈತಾನ್
ಯತ್ಯುನ್ಮಯತಿ ವಶೀಕರೋತಿ । ಇತಿ ಗೌಪವನಶ್ರುತೌ ಚಕ್ಷುರಾದಿಭಃ ಸಹ
ತದ್ವಶತ್ವೇನೈವ ಶಂ(ತಾ) ಸನಾತ್ ॥ ೩ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ
ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನನೇ. (ಸ್ವತಂತ್ರನಲ್ಲ) (೨) ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ, ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳೂ,
ಜೀವರೂ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ, ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ
ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿಯೇ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಜನ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. (ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ.)
ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ

ಗೌಪವನಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ಅವುಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದೆ) ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನತ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಮಾತ್ರದಿಂದ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯನಿರ್ಣಯವು ಆಗಲಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸರ್ವಕರ್ತಾಽಪಿ ಸನ್ಮಾಣಃ ಪರಮಾಧಾರತಃ ಸ್ವಿತಃ | ಕಥಮೇವಾನ್ಯಥಾ ಸ ಸ್ಯಾದ್ಯತೋ ನೈವೇಶ್ವರದ್ವಯಂ || (೨) ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವೇನ ತಸ್ಯೇಶ್ವರವಚೋ ಭವೇತ್ | ಅತೋ ಮಧ್ಯಮತಾಮಾಹುಸ್ತಸ್ಯ ವೇದೇಷು ವೇದಿನಃ || (೩) ಅನನ್ಯೇಶ್ವರತಾ ಪ್ರಾಣೇ ತದನೈಶ್ವರವರ್ಜನಾತ್(ನಂ) | ಯತೋ ವಿಶೇಷವಾಕ್ಯೇನ ಹ್ರಿಯತೇ ಸಮತಾವಚಃ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಕರ್ತನಾದಾಗ್ಯೂ ಪರಮಾತ್ಮಾಧಾರನಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. (ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನನೆನ್ನುವುದು ಒಂದು ಶ್ರುತಿಸ್ವತಿಯುಕ್ತ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯವು ಆಗುತ್ತದೆ.) ಪರಮಾತ್ಮಾಧಾರತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಸ್ವತಂತ್ರನು ಹೇಗೆ ಆದಾನು? (ಹೇಗೂ ಆಗಲಾರನು) ಅಥವಾ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಆಧಾರನಾಗಿ ಸ್ವತಿಯು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಪ್ರಾಣನ ಸತ್ವಾನೇ ಕೊಡಲಾರದು. (ಶ್ರೀಹರಿಯಂತೆ ಅನನ್ಯಾಧಾರನಾಗಿ ಸ್ವತಿಯು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ) ನಿಯಾಮಕರಿಬ್ಬರು ಎನ್ನುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಕೊಡಲಾರದು. (ತಥಾಚಿ ಈಶ್ವರದ್ವಯಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪ ಯುಕ್ತವಿರೋಧದಿಂದ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವ ಅನನ್ಯೇಶ್ವರತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ.) (೨) ಮಧ್ಯಮೇಶ್ವರತ್ವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಈಶ್ವರತ್ವ ಬೋಧಕವಾದ ಪ್ರಾಣೋಧತ್ತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವಚನವು ಆಗುವುದು. ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಮಧ್ಯಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೩) ಭಗವದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಈಶ್ವರರು ಇಲ್ಲದಿರುವುದೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯೇಶ್ವರತ್ವವು (ಅಂದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಭಗವದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥವು.) ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣಶ್ಲೇಷದರ್ಶನೇ ಸರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷವಾಕ್ಯದಿಂದ (ಪ್ರಾಣಾತ್ ಇದಮಾವಿರಾಸಿತ್ ಇತ್ಯಾದಿ) ಸಾಧಾರಣವಾದ ವಚನವು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವಾದ್ಯರ್ಥಾಂತರ ಪರವಾಗಿ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೌತ್ರ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಗೃಹೀತವಾದುದನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನಾನೋಽತೋಽಪಿ ದ್ರಷ್ಟಾ (ಬೃ.ಃ.೩.೨.೨೨.) | (೨) ನಾನ್ಯದತೋಽಪಿ ದ್ರಷ್ಟಾ (ಬೃ.ಃ.೪.೧೧.) ಇತ್ಯಾದಿವಚನಯುಕ್ತಯತ್ಯಾ(ಅ)ದಿಶಬ್ದೋಕ್ತಾ || ೧೧ ||
|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಇತರನಾದವನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ನೋಡತಕ್ಕವನು ಇಲ್ಲ.

(೨) ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಇತರವಾದ ವಸ್ತುವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನೋಡತಕ್ಕದ್ದು ಇಲ್ಲ ಇದುವೊಂದಲಾದ ವಚನಗಳೂ ಯುಕ್ತಿಗಳೂ ಅಥವಾ ವಚನಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯುಕ್ತಿಗಳೂ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳು. || ೧೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವವಿರುವುದಾದರೆ ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ನ ಪ್ರಾಣಃ ಕಿಂಚಿದಾಶ್ರಿತಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕೃತಿಯು ವೈರ್ಥವಾಗುವುದು ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಕರಣತ್ವಾಚ್ಚ ನ ದೋಷಸ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ ||೧೨||

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಇತರೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಕರಣತ್ವಾನ್ಮುಖ್ಯಸ್ಯ ಚಾಕರಣತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಣೈಶ್ಚ ಉತ್ತಮತ್ವಂ ಯುಜ್ಯತೇ | ಮಾಂಡವ್ಯಕೃತಿಸ್ತ್ವ | (೨) ತಾನಿ ಹ ವಾ ವಿತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರಣಾನ್ಯಥ ಪ್ರಾಣ ವಿವಾಕರಣಸ್ತಸ್ಮಾನ್ಮುಖ್ಯಸ್ತಸ್ಮಾನ್ಮುಖ್ಯ ಇತ್ಯಾ ಚಕ್ಷತೇ | ಇತಿ || ೧೨ || ಅಧಿ. ೭ || || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಈಶ್ವರವಶತ್ವವು ಸಮಾನವಾದಾಗ್ಯೂ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಕರ್ತೃ ಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ, ಅಕರಣತ್ವಾಚ್ಚ-ಅವಾವ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಿತ ಜೀವಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಇತರರಿಂದ ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವಾದ್ಯತಿಶಯವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ, ನ ದೋಷಃ-ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ ದೋಷವಿಲ್ಲ ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ-ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಂಡವ್ಯಕೃತಿಯು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. (೨) ಆ ಈ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯ ಗಳಿಲ್ಲವೂ ಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಜ್ಯಗಳೇ. ಆದಕಾರಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೊಬ್ಬನೇ ಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಜ್ಯನು. ಮುಖ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಮುಖ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಮಾಂಡವ್ಯರ ಕೃತಿಯು ಇದೆ. ವಿವಂಚ ಸುಷುಪ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪಾರವು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಜೀವಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವವು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗಾದರೂ ಸುಷುಪ್ತಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಜೀವಾಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವವು. || ೧೨ || || ೬ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಸ್ವತಂತ್ರನೋ ಪರತಂತ್ರನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ನ ಪ್ರಾಣಃ ಕಿಂಚಿದಾಶ್ರಿತಃ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಯದಾಶ್ರಯಾದಸ್ಯ ಚೇಷ್ಟಾ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅಖಿಲ ಜಗಚ್ಛೇಷಕತ್ವ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನನ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವ ರೂಪ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದಪ್ರಯುಕ್ತ ನ ಪ್ರಾಣಃ ಕಿಂಚಿದಾಶ್ರಿತಃ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯು ಪ್ರಾಣಃ ಪರವಶೇ ಸ್ಥಿತಃ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಿಂದ ಪ್ರಬಲವು. ಸ್ಥೂಲತ್ವೇನೋದೇತಿ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯು ಲೀಲಾರ್ಥವಾಗಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ರೀತಿಯಾಗಿಯೂ ಕೂಡಬಹುದು. ಎಂದರೆ ಸರ್ವಂಜ್ಞೇವೈತತ್ಪರಮೇಕವಶಿಷ್ಠತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಈಶಾಧೀನತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕಕೃತಿಯಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಪರಮಾತ್ಮಾಧೀನನೇ. ಈ ಕೃತಿಯು

ಯತೋ ನೈವೇಶ್ವರದ್ವಯಂ ಎನ್ನುವ ವಚನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಈಶ್ವರದ್ವಯಾಯೋಗರೂಪ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಬಲವು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಗಳು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಈಶ್ವರನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅವಾಂತರೇಶ್ವರನೆಂದೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಈಶ್ವರಾದಿ ನೆತ್ತವು ಸಮಾನವಾದಾಗ್ಯೂ ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವರ ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರವು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ವ್ಯಾಪಾರವು ಕಾಣುವುದರಿಂದಲೂ ಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವ ಅಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವಗಳು ಕಾಣುವುದರಿಂದಲೂ ತಾನೆ ಹ ವಾ ವಿತಾನಿ ಕರಣಾನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಕರಣತ್ವ ಅಕರಣತ್ವರೂಪ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾತಿಶಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. || ಅಧಿ. ೭ ||

ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ೬೦ ದಾಸಪ್ರಾಣ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬೦ ||

೮ ಪಂಚವೃತ್ತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಸ್ವರೂಪತ್ವ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ದಾಸತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸರ್ವೇ ವಾ ವಿತೇ ಮುಖ್ಯದಾಸಾಃ ಪ್ರಾಣೋಽಪಾನೋ ವ್ಯಾನ ಉದಾನಾ ಸಮಾನಃ || ಇತಿ ಅಥ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ವ ಸಮ್ರಾಟ್ (೪) || ಇತಿ ಕೌಂಡಿನೈಶ್ರುತಿಃ ||
(೨) ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ಮುಖ್ಯದಾಸಾ ಯತೋಽನಿತಂ ಅತಸ್ತದಾಜ್ಞಯಾ ನಿತ್ಯಂ ಸ್ವಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕುರ್ವತೇ || ಇತಿ ಯುಕ್ತರ್ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪ್ರಾಣಾದಿ ಈ ಜೀವರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ದಾಸರೇ, ಆದಕಾರಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕವನು, ಎನ್ನುವ ಕೌಂಡಿನೈಶ್ರುತಿಯು (ದಾಸತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.) (೨) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ದಾಸರೋ, ಆದಕಾರಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯು (ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಣಾದಯಃ ಮುಖ್ಯದಾಸಾಃ ತದಾಜ್ಞಯಾ ಕರ್ಮಕಾರಿತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯು) ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ದಾಸತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಸ್ವರೂಪತ್ವ ದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಮುಖ್ಯೈಶ್ವೈವ ಸ್ವರೂಪಾಣಿ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯಾಃ ಪಂಚ ವಾಯವಃ | ಸ ವಿವ ಪ್ರಾಣನಾಂ ದೇಹೇ ಪಂಚಧಾ ವರ್ತತೇಽನಿತಂ || ಇತಿ ಚ ಗೌಪವನಶ್ರುತಿಃ || (೨)

ಅತೋವಕ್ತೃಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪ್ರಾಣಾದಿ ಐದು ವಾಯುಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನದ್ದೇ ಸ್ವರೂಪಗಳು. ಆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಪ್ರಾಣಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಐದು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇದ್ದಾನೆ. ಎಂದು ಗೌಪವನ ಕೃತಿಯು, (ಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.) (ಇಲ್ಲಿ ದಾಸತ್ವ ಕೃತಿಗೆ ತದಾಜ್ಞಯಾ ಕರ್ಮಕಾರಿತ್ವರೂಪ ಯುಕ್ತಿಸಾಹಿತ್ಯವೂ ಸ್ವರೂಪತ್ವಕೃತಿಗೆ ವ್ಯಕ್ತಸದ್ಗುಣತ್ವಾದಿ ಯುಕ್ತಿಸಾಹಿತ್ಯವೂ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಎರಡು ಕೃತಿಗಳೂ ಸಮಬಲಗಳಾಗಿವೆ. ತಥಾಚ ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಐದಕ್ಕೆ ದಾಸತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಎರಡು ಕೃತಿಗಳೂ ಅಪ್ರಮಾಣವೇ.) (೨) ಒಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪಂಚವೃತ್ತಿರ್ಮನೋವದ್ವ್ಯಪದಿಷ್ಯತೇ ಓಂ || ೧೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಅಂತಃಕರಣವು ಮನ ಆದಿ ಪಂಚರೂಪಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಐದು ದಾಸ (ಭೃತ್ಯ)ರುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ವ್ಯಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಒಗೆಯೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಪಂಚಸ್ವರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು ಐದು ದಾಸರುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅಥ ಪಂಚವೃತ್ತೈತತ್ಪರ್ಮತೇ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ವ ಪಂಚವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಾಣೋಽಪಾನೋ ವ್ಯಾನ ಉದಾನಃ ಸಮಾನಃ | ಇತಿ | ತೇಭ್ಯೋ ವಾ ಏತೇಭ್ಯಃ ಪಂಚದಾಸಾಃ ಪ್ರಜಾಯಂತೇ | (೨) ಪ್ರಾಣಾದ್ವಾ ವ ಪ್ರಾಣೋಽಪಾನಾದಪಾನೋವ್ಯಾನದ್ವ್ಯಾನ ಉದಾನಾದುದಾನಃ ಸಮಾನಾದೇವ ಸಮಾನೋ (೩) ಯಥಾ ಹ ವೈಮನಃ ಪಂಚಧಾ ವ್ಯಪದಿಷ್ಯತೇ | ಮನೋ ಬುದ್ಧಿರಹಂಕಾರಶ್ಚಿತ್ತಂ ಚೇತನಾ ಇತಿ ತೇಭ್ಯೋ ವಾ ಏತೇಭ್ಯಃ ಪಂಚ ದಾಸಾಃ ಪ್ರಜಾಯಂತೇ | ಮನಸೋ ವಾ ವ ಮನೋ ಬುದ್ಧೇರ್ಬುದ್ಧಿರಹಂಕಾರಾದಹಂಕಾರಶ್ಚಿತ್ತಾಚ್ಚಿತ್ತಂ ಚೇತನಾಯಾ ಏವ ಚೇತನೈವಮಿತಿ | ಇತಿ || ೧೩ || ಅಧಿ.೮ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಈ ಶರೀರವು ಐದು ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣನು ಐದು ಸ್ವರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು-ಪ್ರಾಣ ಅಪಾನ ವ್ಯಾನ ಉದಾನ ಸಮಾನ ಎಂದು. ಈ ಐವರಿಂದ ಐದು ಭೃತ್ಯರು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. (೨) ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಪ್ರಾಣನು, ಅಪಾನನಿಂದ ಅಪಾನನು, ವ್ಯಾನನಿಂದ ವ್ಯಾನನು, ಉದಾನನಿಂದ ಉದಾನನು, ಸಮಾನನಿಂದಲೇ ಸಮಾನನು. (೩) ಹೇಗೆಂದರೆ—ಮನಸ್ಸು ಮನೋಬುದ್ಧಾದಿ ಭೇದದಿಂದ ಐದು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ, ೧ ಸಂಕಲ್ಪವಿಕಲ್ಪಾತ್ಮಕವಾದುದು ಮನಸ್ಸು. ಕರಿಷ್ಕೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಹೇತುಭೂತವಾದ ಕಾಮವು ಸಂಕಲ್ಪವು. ಆ ಕಾಮವೇ ನಾನಾರ್ಥ ವಿಷಯಕವಾದರೆ ವಿಕಲ್ಪವು. ೨ ನಿಶ್ಚಯರೂಪವಾದುದು

ಬುದ್ಧಿಯು. ೩. ಅಸ್ವರೂಪವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿ ಅಸ್ವಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪತ್ವಮತಿಯು ಅಂದರೆ—ಸ್ವಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿಯು ಅಹಂಕಾರವು ಅಭಿಮಾನವು. ೪ ಸ್ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಚಿತ್ತವು. ೫ ಚೇತಸ್ಸಿಗೆ ಬಹುಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿಯು ಚೇತನಾ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆ ಈ ಇವರಿಂದ ಐದು ಮಂದಿ ದಾಸರು ಹುಟ್ಟಿದರು. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯು ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಅಹಂಕಾರವು, ಚಿತ್ತದಿಂದ ಚಿತ್ತವು, ಚೇತನೆಯಿಂದಲೇ ಚೇತನವು, ಎಂದು. ಅಂದರೆ—ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಮನ ಆದಿ ಪಂಚಸ್ವರೂಪತ್ವವೂ ಮನ ಆದಿ ಪಂಚದಾಸವತ್ವವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ. || ೧೩. || ೩. ||

ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ನ ವಾಯುಕ್ರಿಯೇ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಅಣುಶ್ಚ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದು ಅಧಿಕರಣವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ವಾಯುಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಸಾಂಖ್ಯರೀತ್ಯಾ ಸಮಸ್ತಕರಣ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಅಲ್ಲ ವಿತಸ್ಥಾಜ್ಞಾಯತೇ ಪ್ರಾಣಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುಕರ್ಮಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣನ ದೇಹಿಯಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. ಮತ್ತೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಾಯುವಿಕಾರ ವಿಶೇಷವಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಎಂದು ನ ವಾಯುಕ್ರಿಯೇ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು, ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಸಾಂಖ್ಯ ಮತನಿರಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ಅಸಂಗತವು. ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅವಶ್ಯ ನಿರಸನೀಯವಾದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಪ್ರಾಣೋತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಾಯ್ವಾದಿಪರತ್ವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಿಂದ ನ ವಾಯು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪೂರ್ವಶೇಷತ್ವವು ಕೊಡುವಾಗ ಪ್ರಾಣಸಂವಾದಾದಿಗಳಿಂದ ಚೇತನನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಜಡತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ವಾಯುಕ್ರಿಯಾತ್ಮ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ವಾಯುವಿಕಾರತ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಡದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದವು ದೃಷ್ಟವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಕಾಮಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ಮನಸ್ಸಿನ ವೃತ್ತಿವಿಶೇಷಗಳೋ, ತತ್ತ್ವಾಂತರವಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಾಣಾವಾದಿಗಳೂ ಪ್ರಾಣನ ವೃತ್ತಿವಿಶೇಷಗಳು. ತತ್ತ್ವಾಂತರವಲ್ಲ ಎಂದು ಪಂಚದೃಷ್ಟಿಃ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಪ್ರಾಣವೃತ್ತಿತ್ವವು ಕೊಡಲಾರದು. ಕಾಮಃ ಸಂಕಲ್ಪೋ ವಿಚಿತ್ರ್ಯಾ ಸರ್ವಂ ಮನ ಏವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕಾಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾದ ಐದು ರೂಪದಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ದೃಷ್ಟಾಂತತ್ವವು ಕೊಡಲಾರದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳು ಐವರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ದಾಸರೆಂದಾಗಲೀ ಸ್ವರೂಪರೆಂದಾಗಲೀ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಶಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಸರ್ವೇ ವಾ ಏತೇ ಮುಖ್ಯದಾಸಾಃ ಎನ್ನುವ ದಾಸತ್ವಶ್ರುತಿಯು, ವಿಷ ಪ್ರಾಣಃ ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ ತದಾಜ್ಞಯಾ ಕರ್ಮಕಾರಿತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಬಲವು. ಮುಖ್ಯಸ್ಥವ ಸ್ವರೂಪಾಣಿ ಎನ್ನುವ ಸ್ವರೂಪತ್ವಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಸ್ವರೂಪತ್ವಸಾಧಕ ವ್ಯಕ್ತಸದ್ಗುಣತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಗಳಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದರೆ— ಅಥ ಪಂಚವೃತ್ತೈತತ್ಪರ್ವತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮನೋದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಐದು ಸ್ವರೂಪಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಭಯವಿಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತಗಳಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಶೇಷಗುಣಪೂರ್ಣಾನಿ ಮುಖ್ಯರೂಪಾಣಿ ಪಂಚ ಚ | ತದ್ವಾಸಾಃ ಪಂಚ ಚಾನ್ಯೇಽಪಿ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯಾಃ ಸದ್ಗುಣೈರ್ಯುತಾಃ || ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸ್ವರೂಪ ದಾಸರಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾಮಿ ಭೃತ್ಯಭಾವಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣಾಪಾನವಿದಾಯಾಂ ಚ ಪಿಂಗಲಾಯಾಂ ಚ ವರ್ತತಃ || ವ್ಯಾನಃ ಸಂಧಿಪು ಸರ್ವತ್ರ ಉದಾನೋ ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿಗಃ || ಸರ್ವತ್ವ ಸಮಾನಸ್ತು ಸಮಂ ಚರತಿ ಸರ್ವಗಃ ಎನ್ನುವ ಭಾರತವಚನದಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು. || ಅಧಿ.೮ ||

ಪಂಚವೃತ್ತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ೬ಂ ಪ್ರಾಣಾಣುತ್ಪತ್ತಿವಿರೋಧ ಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬ಂ ||

೯ ಅಣ್ವಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಪರಿಮಾಣವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಪ್ರಾಣ ವಿವಾಧಸ್ತತ್ಪ್ರಾಣ ಉಪರಿಷ್ಠಾತ್ಪ್ರಾಣೋ ಮಧ್ಯತಃ ಪ್ರಾಣಃ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಾಣ ವಿವೇದಂ ಸರ್ವಂ ಇತಿ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ ಪ್ರತೀಯತೇ | (೨) ಯತಃ ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವಾಪ್ಯ ತಿಷ್ಠತಿ ಪ್ರಾಣ ವಿವ ತು | ಅತೋ ದೃತಂ ಜಗತ್ಸರ್ವಮನ್ಯಥಾ ಕೇನ ಧಾರ್ಯತೇ || ಇತಿ ಚ ಯುಕ್ತಿರ್ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪ್ರಾಣನೇ ಕೆಳಗೆ ಇದ್ದಾನೆ, ಪ್ರಾಣನೇ ಮೇಲೆಯೂ ಇದ್ದಾನೆ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಾಣನು ಸರ್ವ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಾಣನೇ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸತ್ತಾಪ್ತದನು. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ತೋರುತ್ತದೆ. (೨) ಪ್ರಾಣನೇ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಇದ್ದಾನೋ, ಆದಕಾರಣ ಆತನಿಂದಲೇ ಸರ್ವಜಗತ್ತು ಧೃತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾದರೆ (ಪ್ರಾಣನು ಧರಿಸಲಾರನು.) ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾದರೆ ಸರ್ವಜಗತ್ತು ಯಾರಿಂದ ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ? ಎಂದೂ ಯುಕ್ತಿಯು (ಅಂದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ ವ್ಯಾಪ್ತಃ ಸರ್ವಜಗದ್ದಾರಕತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯು) ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಸಪ್ತಸ್ಕಂಧಗಳಿಗೋ ಲೋಕಾನ್ ಯೋ ಬಿಭರ್ತಿ ಮಹಾಬಲಃ ಎಂದು ಹರಿವಂಶದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ.) || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಣುತ್ವಶ್ರುತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅಣುನೈತತ್ಪ್ರಜ್ಞತೇಽಣುನೈತದ್ವಾಯೇತೇ ಅಣೌ ಲಯಮಭ್ಯುಪೈತಿ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಣುಃ ಪ್ರಾಣೈಹ್ಯೇ (ಪ್ರಾಣೇ ಹ್ಯೇ) ತದ್ವೃತ್ತಿ | ಇತಿ ಚ ಸೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತಿಃ || (೨) ಆತ ಆಹ || ೨ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಅಣುವಿನಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಲಡುತ್ತದೆ. ಅಣುವಿನಿಂದಲೇ ಧರಿಸಲ್ಲಡುತ್ತದೆ. ಅಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣನೇ ಅಣುವು. ಪ್ರಾಣಗಳಿಂದಲೇ ಈ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ಸೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತಿಯು ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ತಥಾಚ ಸಯುಕ್ತಿಕವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧದಿಂದ ಅಣುತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ.) (೨) ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. || ೨ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಣುಶ್ಚ ಓಂ || ೧೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಅಣುವೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ) ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಮುಖ್ಯವಾಯುರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ವಾ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋಽಣುರ್ಮಹಾನ್ಯಾಮಾಂತರ್ವಾಽಣು- ಬ್ರಹ್ಮರ್ಮಹಾನ್ಯಾಣೋ ವಾ ಈತಿದವೈಶ ಈಶೋ ಹ್ಯಸೌ ಸರ್ವಸ್ಯೇರಿತವ್ಯಶ್ಚ ಪರಸ್ಯ | ಇತಿ ಹಿ ಕೌಂಡಿನೈಶ್ರುತಿಃ || ೧೪ || ಅರ್ಥ || || ೩ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಆ ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಅಣುವೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ, ವ್ಯಾಪ್ತನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಹೃದಯಕಮಲವು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದರಿಂದ) ದೇಹದೊಳಗೆ ಅಣುವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ತಥಾಚ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ ಅಣುವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.) ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತನು. (ಅಂದರೆ ಅಧಿ ದೈವಗತ ವಾಯುರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನು.) (ಅಂತೂ ಹೊರಗೆ ದೇಹದಿಂದಲೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು. ಒಳಗೆ ದೇಹತೋಽಪಿ ಅಣುತ್ವವು.) ಪ್ರಾಣನಾದರೂ ನಿಯಮ್ಯನೂ ನಿಯಾಮಕನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಪರಮಾತ್ಮಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸರ್ವಜಗತ್ತಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯು. ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಭೃತ್ಯನು ಹೀಗೆ ಕೌಂಡಿನೈಶ್ರುತಿಯು. (ಈ ರೂಪಭೇದದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನು ಅಣುತ್ವರೂಪವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.) || ೧೪ || || ೩ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಸಮ ವಿಭಿಷ್ಟಬ್ರೂಹ್ಮೀಕೈಃ ಎಂದು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಅಧಿದೈವಿಕ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಪ್ರಾಣರೂಪ ದಿಂದ ಸರ್ವಗತತ್ವಶ್ರುತಿಯು. ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಿಗಾಗಲೀ ಆತನ ಬುದ್ಧಿಗಾಗಲೀ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವಗತತ್ವೋಕ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು.

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ ತದಾಜ್ಞಯಾ ಕರ್ಮಕಾರಿತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದೂಡಗೂಡಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಬಲವು. ಮುಖ್ಯಸ್ಥವ ಸ್ವರೂಪಾಣಿ ಎನ್ನುವ ಸ್ವರೂಪತತ್ವಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಸ್ವರೂಪತತ್ವಸಾಧಕ ವೈಕ್ರಿಸದ್ಗುಣತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಎರುದ್ಧಾರ್ಥಗಳಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದರೆ— ಅಥ ಪಂಚವೃತ್ತೈಶ್ವರತ್ವವರ್ತತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮನೋದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಐದು ಸ್ವರೂಪಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಭಯವಿಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತಗಳಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಶೇಷಗುಣಪೂರ್ಣಾನಿ ಮುಖ್ಯರೂಪಾಣಿ ಪಂಚ ಚ । ತದ್ವಾಪಾಃ ಪಂಚ ಚಾನ್ಯೇಽಪಿ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯಾಃ ಸದ್ಗುಣೈರ್ಯುಗತಾಃ ॥ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸ್ವರೂಪ ದಾಸರಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾಮಿ ಭೃತ್ಯಭಾವಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣಾಪಾನವಿಡಾಯಾಂ ಚ ಪಿಂಗಲಾಯಾಂ ಚ ವರ್ತತಃ ॥ ವ್ಯಾನಃ ಸಂಧಿಪು ಸರ್ವತ್ರ ಉದಾನೋ ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿಗಃ ॥ ಸರ್ವತ್ವೇವ ಸಮಾನಸ್ತು ಸಮಂ ಚರತಿ ಸರ್ವಗಃ ಎನ್ನುವ ಭಾರತವಚನದಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು. ॥ ಅಧಿ.೮ ॥

ಪಂಚವೃತ್ತೈಶ್ವರಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

॥ ಓಂ ಪ್ರಾಣಾಣುತ್ವ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯನಮಃ ಓಂ ॥

೯ ಅಣ್ವಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಪರಿಮಾಣವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಪ್ರಾಣ ವಿವಾಧಸ್ತಾತ್ಪ್ರಾಣ ಉಪರಿಷ್ಠಾತ್ಪ್ರಾಣೋ ಮಧ್ಯತಃ ಪ್ರಾಣಃ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಾಣ ವಿವೇದಂ ಸರ್ವಂ ಇತಿ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ ಪ್ರತೀಯತೇ (೨) ಯತಃ ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ಯ ತಿಷ್ಠತಿ ಪ್ರಾಣ ವಿವ ತು । ಅತೋ ಧೃತಂ ಜಗತ್ಸರ್ವಮನ್ಯಥಾ ಕೇನ ಧಾರ್ಯತೇ ॥ ಇತಿ ಚ ಯುಕ್ತಿರ್ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತೇ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ಪ್ರಾಣನೇ ಕೆಳಗೆ ಇದ್ದಾನೆ, ಪ್ರಾಣನೇ ಮೇಲೆಯೂ ಇದ್ದಾನೆ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಾಣನು ಸರ್ವ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಾಣನೇ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸತ್ತಾಪ್ತದನು. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ತೋರುತ್ತದೆ. (೨) ಪ್ರಾಣನೇ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಇದ್ದಾನೋ, ಆದಕಾರಣ ಆತನಿಂದಲೇ ಸರ್ವಜಗತ್ತು ಧೃತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾದರೆ (ಪ್ರಾಣನು ಧರಿಸಲಾರನು.) ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾದರೆ ಸರ್ವಜಗತ್ತು ಯಾರಿಂದ ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ? ಎಂದೂ ಯುಕ್ತಿಯು (ಅಂದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ ವ್ಯಾಪ್ತಃ ಸರ್ವಜಗದ್ಧಾರಕತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯು) ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಸಪ್ತಸ್ಕಂಧಗತೋ ಲೋಕಾನ್ ಯೋ ಬಿಭರ್ತಿ ಮಹಾಬಲಃ ಎಂದು ಹರಿವಂಶದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ.) ॥ ೧ ॥

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಣುತ್ವತ್ವತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅಣುನೈತತ್ತ್ವಜ್ಞತೇಽಣುನೈತದ್ವಾರ್ಯತೇ ಅಣೌ ಲಯಮಭ್ಯುಪೈತಿ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಣುಃ ಪ್ರಾಣೈಹೈ (ಪ್ರಾಣೇ ಹೈ) ತದ್ವೃತಿ | ಇತಿ ಚ ಸೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತಿಃ || (೨) ಆತ ಆಹ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಣುವಿನಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಣುವಿನಿಂದಲೇ ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಪ್ರಾಣನೇ ಅಣುವು. ಪ್ರಾಣಗಳಿಂದಲೇ ಈ ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ಸೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತಿಯು ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ತಥಾಚ ಸಯುಕ್ತಿಕವ್ಯಾಪ್ತಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧದಿಂದ ಅಣುತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ.) (೨) ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. || ೨ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಣುಶ್ಚ ಓಂ || ೧೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಅಣುವೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ) ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಮುಖ್ಯವಾಯುರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ವಾ ವಿಷ ಪ್ರಾಣೋಽಣುರ್ಮಹಾನ್ಯಾಮಾಂತರ್ವಾಽಣು-
ರ್ಬಹಿರ್ಮಹಾನ್ಯಾಣೋ ವಾ ಈಶಿತವೈಶ ಈಶೋ ಹ್ಯಸೌ ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಿತವೃಶ್ಚ
ಪರಸ್ಯ | ಇತಿ ಹಿ ಕೌಂಡಿನೈಶ್ರುತಿಃ || ೧೪ || ಅರ್ಥ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಅಣುವೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ, ವ್ಯಾಪ್ತನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಹೃದಯಕಮಲವು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದರಿಂದ) ದೇಹದೊಳಗೆ ಅಣುವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ತಥಾಚ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ ಅಣುವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.) ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತನು. (ಅಂದರೆ ಅಧಿ ದೈವಗತ ವಾಯುರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನು.) (ಅಂತೂ ಹೊರಗೆ ದೇಹದಿಂದಲೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು. ಒಳಗೆ ದೇಹತೋಽಪಿ ಅಣುತ್ವವು.) ಪ್ರಾಣನಾದರೂ ನಿಯಮ್ಯನೂ ನಿಯಾಮಕನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಪರಮಾತ್ಮಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸರ್ವಜಗತ್ತಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯು. ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಭೃತ್ಯನು ಹೀಗೆ ಕೌಂಡಿನೈಶ್ರುತಿಯು. (ಈ ರೂಪಭೇದದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನು ಅಣುತ್ವರೂಪವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.) || ೧೪ || || ೩ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರಿತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಸಮ ವಿಭಿಷ್ಟಲೋಕೈಃ ಎಂದು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಅಧಿದೈವಿಕ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಪ್ರಾಣರೂಪ ದಿಂದ ಸರ್ವಗತತ್ವಶ್ರುತಿಯು. ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಿಗಾಗಲೀ ಆತನ ಬುದ್ಧಿಗಾಗಲೀ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವಗತತ್ವೋಕ್ತಿಯು ಕೂಡಬಾರದು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಪ್ರಾಣನು ಸರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಗತತೋತ್ತರಿಯು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಅಂತರ್ವಾ ಆಣು: ಒಹರ್ಮಹಾನ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತೃಕ್ತವಾದ ಸಮಾಧಾನವಿರುವಾಗ ಮನ ಅದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹೇತುತ್ವರೂಪಹೇತುವಿನಿಂದ ಸರ್ವಗತತೋತ್ತರಿಯು ಕೂಡಲಾರದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪ್ರಾಣನು ವ್ಯಾಪ್ತನೋ ಅಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ—ವ್ಯಾಪ್ತನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಯತಃ ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ಭಾಷ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತೃಕ್ತ ಸರ್ವಜಗದ್ಭಾಷ್ಯಪಕ್ಷತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ, ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಣು: ಎನ್ನುವ ಅಣುತ್ವಕ್ರತಿಯಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಾಣ ವಿವಾಧಸ್ತಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಪ್ತಕ್ರತಿಯಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಮಹಾನ್ವೈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ: ಯೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಚರಾಚರಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೃಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಪ್ರತೀತಿಯಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪ್ತನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ— ವಿಷ ಪರಾಣೋಽಣುರ್ಮಹಾನ್ವಾಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ರುತಿಗಳಿಂದ ದೇಹದೊಳಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ ಅಣುತ್ವವು, ಹೊರಗೆ ಇರತಕ್ಕ ವಾಯುರೂಪದಿಂದ ಮಹತ್ವವು ಒಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಅಣುವೇ. ಅಣುವೈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣೋ ಯದುತ್ಯಾಮತಿ ನಾಡೀಭಿಃ ಎನ್ನುವ ಅಣುತ್ವಕ್ರತಿಯೂ ಕೂಡ ನಾಡೀಸಂಚಾರಿತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವು. || ಅಧಿ. ||

ಅಣ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ಓಂ ಜೀವಕರಣತ್ವ ಶ್ರುತೃವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯನಮಃ ಓಂ ||

೧೦ ಜ್ಯೋತಿರಾದ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಇಂದ್ರಿಯವಿಷಯಕ ಕ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಕರಣತ್ವಂ ಪ್ರಾಣಾನಾಮುಕ್ತಂ । (೨) ಜೀವಸ್ಯ ಕರಣಾನ್ಯಾಹುಃ ಪ್ರಾಣಾನೇತಾಂಸ್ತು ಸರ್ವಶಃ । ಯಸ್ಮಾತ್ಪದ್ಧತ್ಯಗಾ ಏತೇ ದೃಶ್ಯಂತೇ ಸರ್ವದೇಹಿಷು || ಇತಿ ಸೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತೌ ಸಯುಕ್ತಿಕಂ ಜೀವಕರಣತ್ವಂ ಪ್ರತೀಯತೇ । (೩) ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಾ ಏತಾನು ಕರಣಾನಿ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಗಿತಿ ತದ್ವೇತ್ಯುಃ ಕಾರಯತಿ । ಇತಿ (ಚ) ಕಾಪಾಯಣಶ್ರುತೌ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಕರಣತ್ವವು (ಆಕರಣತ್ವಾಚ್ಚ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (೨) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸರ್ವಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ

(ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ) ಜೀವರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕವುಗಳಾಗಿ (ತಂತಮ್ಮ ಅಧೀನಗಳಾಗಿಯೇ) ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೋ, ಅದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಈ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜೀವನಿಗೇನೇ ಕರಣಗಳನ್ನಾಗಿ (ಜೀವರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಜೀವಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನಾಗಿ) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸೌತ್ರಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಯುಕ್ತಕವಾಗಿ ಜೀವಾಧೀನ ಕರಣತ್ವವು ತೋರುತ್ತದೆ. (೨) (ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರ ಮನಸ್ಸು ವಾಕ್ ಇವುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾಧೀನ ಕರಣಗಳು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಈ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ದರ್ಶನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ—ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂತೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಕಾಷಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ಬ್ರಹ್ಮಾಧೀನಕರಣತ್ವವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ.) ತಥಾಚ ಜೀವರ ವಶವಾಗಿ ದೃಶ್ಯಮಾನತ್ವ ಯುಕ್ತಿ ಸಹಿತವಾದ ಜೀವಸ್ಯ ಕರಣಾನ್ಯಾಹುಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜೀವಾಧೀನ ಕರಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರಲು ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾಧೀನಕರಣತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ.

|| ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ ಆಹ

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಜ್ಯೋತಿರಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಂ ತು ತದಾಮನನಾತ್ ಓಂ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯಜ್ಞೋತಿರಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತದೇವೇತ್ಯುಃ ಕರಣೈಃ ಪ್ರವರ್ತಯತಿ (ತೇ) || (೨) ಯಃ ಪ್ರಾಣೇ ತಿಷ್ಠನ್ (ಬ್ರ. ೫.೭.೧೬) | ಇತ್ಯಾದಿ ತದಾಮನನಾತ್

|| ೧ ||

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವುದು ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೋ ಅದೇವೇ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಭೂತಾಂಶಗಳಾದ ಚಕ್ಷುರಾದಿಕರಣಗಳಿಂದ ದರ್ಶನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಾಧೀನಗಳಾದ ಕರಣಗಳೇ ಜೀವಾಧೀನ ಕರಣಗಳಲ್ಲ. ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕವಾದುದೇ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂಶಭೂತಗಳಾದ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರವರ್ತಕವೆನ್ನುವುದು ಉಚಿತವು.) (೨) ಯಾವಾತನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಇದ್ದವನಾಗಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ನನ್ನು ನಿಯಮಿಸುತ್ತಾನೋ ಎಂದು ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರೇರಕನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದಿಪದದಿಂದ, ಯಶ್ಚಕ್ಷುಷಿ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ. || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಕರಣತ್ವವಾದರೆ ಜೀವಾಧೀನಕರಣತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕಥಂ ಜೀವಕರಣತ್ವಶ್ರುತಿಃ || ಇತ್ಯತೋ ವಕ್ತಿ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾಧೀನಕರಣಗಳಿಂದಾದರೆ) ಜೀವಾಧೀನಕರಣತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ (ಬ್ರಹ್ಮಾಧೀನಕರಣತ್ವಕ್ಕೆ ಜೀವಾಧೀನಕರಣತ್ವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವೇ ಬರುವುದು) ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಾಣವತಾ ಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ || ೧೬ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಜೀವೇನ್ನೈವ ಸ್ವಕರಣೈಃ ಕಾರಯತಿ ಪರಮಾತ್ಮಾ | ಅತೋ ನ ವಿರೋಧಃ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಅಧೀನ ಕರಣಗಳೇ ಆದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಅಮುಖ್ಯಕರ್ತನಾದ ಜೀವನಿಂದ ದರ್ಶನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾಧೀನಕರಣಗಳು ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಜೀವಾಧೀನಕರಣತ್ವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ (ಜೀವಾಧೀನಕರಣತ್ವ ಶ್ರುತಿಗೂ ಈ ಅರ್ಥವೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು.) || ೫ ||

ಒಲಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮನು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಜೀವನಿಂದ ದರ್ಶನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಏಷ ಹ್ಯೇನೇನಾತ್ಮನಾ ಚಕ್ಷುಷಾ ದರ್ಶಯತಿ ಶ್ರೋತ್ರೇಣ ಶ್ರಾವಯತಿ ಮನಸಾ ಮನಯತಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಬೋಧಯತಿ ತಸ್ಮಾದೇತಾವಾಹುಃ ಸ್ವತಿರಸೃತಿರಿತಿ | ಇತಿ ಭಾಲ್ವವೇಯಶ್ರುತೇಃ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಈ ಅಮುಖ್ಯ ಕರ್ತನಾದ ಜೀವನಿಂದ ಕರಣಭೂತವಾದ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ (ರೂಪಾದಿಗಳನ್ನು) ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಬುದ್ಧೀಂದ್ರಿಯದಿಂದ ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೋ, ಆದಕಾರಣ ಪರಮಾತ್ಮ ಜೀವರನ್ನು ಸೃತಿಃಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿಯೂ, ಅಸೃತಿಃಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಹಿತನನ್ನಾಗಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಎನ್ನುವ ಭಾಲ್ವಪ್ರಾಯ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ. (ಜೀವನಿಂದ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.) || ೬ ||

ಒಲಿಕೆ || ಪರಮಾತ್ಮನು ಜೀವನಿಂದ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿಕರಣಗಳಿಂದ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಇರಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಜೀವಾಧೀನಕರಣತ್ವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅದೇವೇ ಅರ್ಥವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕರಣೈಃ ಕಾರಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪುರುಷಾಪೇಕ್ಷಯಾಽಖಿಲಂ | ಶ್ರೋತ್ರಾದಿಭಿಃ ಕಾರಯತಿ ಕರಣಾನೀತ್ಯತೋ ವಿದುಃ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸರ್ವಕಾರಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಸ್ತುತಃ ಶ್ರೀಹರಿಯ

ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಜೀವರ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿಕರಣಗಳಿಂದ ಜೀವನಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೋ ಆದಕಾರಣ ಜೀವನಿಗೆ ಕರಣಗಳನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ಒಲಿಕೆ || ಇವುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾಧೀನಕರಣಗಳಿಂದಾದರೆ—ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಕರಣತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅಂಕರಣತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಜೀವಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಮುಖ್ಯಂ ಕಾರಯೇತ್ಪರಮೇಶ್ವರಃ | ಕೇವಲಾತ್ಮೇಚ್ಛಯಾ ತಸ್ಯಾನ್ಮುಖ್ಯತ್ವಂ ತಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಿತಂ || ಇತಿ (ಚ) ವಾರಾಹೇ || ೧೬ || || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಜೀವಪ್ರಯತ್ನ ಇಚ್ಛೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತೆ ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನೋ ಆದಕಾರಣ ಜೀವಾಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಕರಣತ್ವವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಕರಣತ್ವ ಹೇಳುವಿನಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಮುಖ್ಯತ್ವವು ಆದಿರುದ್ದವು, ಎಂದು ವಾರಾಹದಲ್ಲಿ ಇದೆ. || ೧೬ || || ೮ ||

ಒಲಿಕೆ || ಜೀವಕರಣತ್ವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತಸ್ಯ ಚ ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ಜೀವಕರಣಸಂಬಂಧಸ್ಯ ಯುಜ್ಯತೇ ತತ್ಕರಣತ್ವಶ್ರುತಿಃ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಜೀವಕರಣ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ—ಅನಾದಿ ಕಾಲವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೇ (ಅಂದರೆ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಇದ್ದುದರಿಂದ) (ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಕರಣತ್ವವಿದ್ದರೂ) ಜೀವಕರಣತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಪರಕೀಯವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಬಹುಕಾಲ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವನದ್ದೆನ್ನುವ ವ್ಯವಹಾರವು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಭಗವತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಹು ಕಾಲೀನವಾದ ಜೀವಸಂಬಂಧವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕರಣಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವು. || ೯ ||

ಒಲಿಕೆ || ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಥಾವಿಯೋಗಿನಿ | ಕರಣೈರ್ವಾ ವ ನ ವಿಯುಜ್ಯತೇ ದೇಹೇನೈವ ವಿಯುಜ್ಯತ ಇತ್ಯೇತದ್ವಾ ವ ಕರಣಾನಾಂ ಕರಣತ್ವಂ ಯದ್ವಾ ವ ನ ವಿಯುಜ್ಯತೇ | ಇತಿ ಗೌಪವನಶ್ರುತಿಃ | || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಮೇಲೆ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಅನಾದಿತಃ ಜೀವನಿಂದ ವಿಯುಕ್ತಗಳಾಗದೆ

ಇರುವವುಗಳು (ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.) ಅವುಗಳು ಕರಣಗಳೇ. ಜೀವನು ಕರಣಗಳಿಂದಲೇ ವಿಯುಕ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಶರೀರದಿಂದಲೇ ವಿಯುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಜೀವಕರಣ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವವೇ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜೀವಕರಣತ್ವ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತವು. ಹೀಗೆ ಗೌಪವನ ಶ್ರುತಿಯು (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಇದೆಯೋ, ಆದಕಾರಣ ಜೀವಕರಣ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಅನಾದಿ ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕರಣತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.)

ವೀಶಿಕೆ || ಪ್ರಾಣವತಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಪ್ರಕೃತನಾದುದರಿಂದ ಜೀವಪರಾಮರ್ಶವೇ ಯುಕ್ತವು. ಜೀವಕರಣ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಪರಾಮರ್ಶವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಚ ಶಬ್ದಃ ಕರಣಸಂಬಂಧಗ್ರಾಹೀ || ೧೭ ||

|| ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಚ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೂ ಸಮುಚ್ಚಾಯಕವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ತಥಾಚ ತಸ್ಯ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಜೀವಪರಾಮರ್ಶವೇ. ಸಂಬಂಧಪರಾಮರ್ಶ ವಲ್ಲ. ಚ ಶಬ್ದದಿಂದಲಾದರೂ ಪ್ರಾಣವತಾ ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಪ್ರಾಣಗಳೂ ಪ್ರಾಣ ಸಂಬಂಧವೂ ಸಮುಚ್ಚಿತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಣಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊರತು ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳವ ನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ತಸ್ಯ ಚ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೆ ಜೀವಕರಣಸಂಬಂಧಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಯುಕ್ತವೇ. ಅಂದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಕರಣಗಳಿಗೂ ತತ್ಸಂಬಂಧಕ್ಕೂ ಎಂದರ್ಥವು. || ೧೭ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ವಾಗಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಮುದಾಯವು ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಅಗ್ನಿದ್ಯುಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಿತವಾಗಿಯೇ ಇಂದ್ರಿಯ ಸಮುದಾಯವು ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯು. ಅಗ್ನಿದ್ವಾಗ್ನಿಶ್ಚಾ ಮುಖಂ ಪ್ರಾವಿಶತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಅಭಿಮಾನಿವ್ಯವದೇಶಸ್ತು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೇ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು. ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಅದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸೂತ್ರವಾದಾಗ್ಯೂ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅದು ಅನುಮತವೇ ಆಗಿದೆ.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಜ್ಯೋತಿಃ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಾಣವತಾ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವಿಶೇಷಿಸಿ ಜೀವನಿಂದ ಕೊಡಿಕೊಂಡು ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಯಮಾದಿಗಳು, ಭಗವತ್ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ, ಎಂದು ಯ ಆತ್ಮಾನಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ, ಯೋಽಗ್ನಿಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ, ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪರಾತ್ಮ

ತಚ್ಚುತ್ವೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೇ ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವು ಈಶನಿಯಮ್ನವು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣವತಾ ಎನ್ನುವ ತೃತೀಯ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಕವಿಭಕ್ತಿತ್ವವು ಕೂಡುವಾಗ ಸಹಯೋಗ ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಉಪಪದ ವಿಭಕ್ತಿತ್ವ ಕಲ್ಪನೆಯು ಕೂಡಲಾರದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳು ಜೀವಾಧೀನಕರಣಗಳೋ, ಬ್ರಹ್ಮಾಧೀನಕರಣಗಳೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಜೀವವಶಗಳೆಂದು ಅನುಭೂಯಮಾನತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಾ ಏತಾನಿ ಕರಣಾನಿ ಎನ್ನುವ ಬ್ರಹ್ಮಕರಣತ್ವ ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾದ ಜೀವಸ್ಯ ಕರಣಾನ್ಯಾಹುಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜೀವಕರಣಗಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ—ಯಶ್ಚಕ್ಷುಷಿ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪ್ತಾನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಯಶ್ಚೇಜಸಿ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಅಂಶಭೂತಗಳಾದ ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವವು ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯ ಬಲದಿಂದಲೂ ಯಃ ಪ್ರಾಣೇ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನು ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯ ಬಲದಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾಧೀನ ಕರಣಗಳೇ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಈಶಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ ನ ಜೀವಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಮುಖ್ಯಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಕುರಿತು ಅಕರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜೀವಾಧೀನ ಕರಣತ್ವಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಏಷ ಹ್ಯೇನೇನಾತ್ಮನಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕರಣೈಃ ಕಾರಣಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ಕರಣವೇ ಆದ ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ದರ್ಶನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಕ್ರಿಯಾಸಾಧನತ್ವ ಮಾತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದು ಕರಣೈರ್ವಾ ವ ನ ವಿಯುಜ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜೀವಕರಣ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಜೀವಕರಣತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದು ॥ ಅಧಿ.೧೦ ॥

ಜ್ಯೋತಿರಾದ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

॥ ೬೦ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ಯೇಂದ್ರಿಯತ್ವ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮಸ್ತಯುಗೋಚರಾಯನಮಃ ೬೦ ॥

೧೧ ತ ಇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವ ಅನಿಂದ್ರಿಯತ್ವಶ್ರುತಿಯಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸು ತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಅಥೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಪ್ರಾಣಾ ಹೀದಂ ದ್ರವಂತಿ ।

ಇತಿ ಸಯುಕ್ತಿಕಾ ಪೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತಿಃ ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಪ್ರಾಣಾನಾಮಿಂದ್ರಿಯತ್ವಂ ವಕ್ತೃಃ॥

(೨) ದ್ವಾದಶೈವೇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಾಹುರ್ಮನೋಬುದ್ಧಿಃ ತು ದ್ವಾದಶಃ । ಇತಿ ಚ

ಕಾಷಾಯಗುಣಶ್ರುತಿಃ || (೨) ಆತಃ ಕಸ್ಯೇಂದ್ರಿಯತ್ವಂ ನಿವಾರಯಂ (ಯಫತೇ)||
ಇತಿ || (೪) ಆತೋ ವಕ್ತಿ || || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಆಮೇಲೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ವಿಷಯಸಮುದಾಯವನ್ನು ಓಡುತ್ತವೋ ಅದಕಾರಣ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು. ಹೀಗೆ ದ್ರವಣಯೋಗದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವರೂಪ ಯುಕ್ತಿ ಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಪೌತ್ರಾಯಗುಣಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹದಿಮೂರಕ್ಕೂ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. (೨) ಹನ್ನೆರಡೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳು ಐದು, ವಾಗಾದಿಗಳು ಐದು. ಮನಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿಗಳು ಹನ್ನೊಂದು ಹನ್ನೆರಡನೇದ್ದು ಹೀಗೆ ಕಾಷಾಯಗುಣಶ್ರುತಿಯು (ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕೇನೇ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.) (೩) ಆದಕಾರಣ ಹದಿಮೂರು ಪ್ರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವವನ್ನು ನಿವಾರಣ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗುವುದು (ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಆಗಲಾರದು.) ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಣದ್ವಾದಶತ್ವಶ್ರುತಿಗೆ ಸಯುಕ್ತಿಕ ಪ್ರಾಣತ್ರಯೋ ದಶತ್ವಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಎರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ. (೪) ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ತದ್ವಪದೇಶಾದನ್ಯತ್ರ ಶ್ರೇಷ್ಠಾತ್
ಓಂ || ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಮೃತೇ ತ ಏವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಪ್ರಾಣಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೊಬ್ಬನನ್ನು ಹೊರತು ಇತರ ಹನ್ನೆರಡೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು. (ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಗಳು ಅಲ್ಲ) ದ್ವಾದಶೈವೇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಾಹುಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ. (ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಇಂದ್ರಿಯನಲ್ಲ) || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ದ್ವಾದಶೈವೇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಾಹುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಮುಖ್ಯಸ್ತ್ವನಿಂದ್ರಿಯಂ ದ್ರವತಾಂ
ಹೀಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ತು ನಿಯಂತಾ ಪ್ರಾಣ ಏಕರಾಟ್ || ಇತಿ ಪೌತ್ರಾಯಗುಣಶ್ರುತಿಃ
|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹನ್ನೆರಡೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಾದರೂ ಇಂದ್ರಿಯನಲ್ಲ ವಿಷಯಾಭಿ ಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನೇ. ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು, ಎಂದು ಪೌತ್ರಾಯಗುಣ ಶ್ರುತಿಯು. || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಶ್ರೋತ್ರಾದೀನಿ ತು ಪಂಚೈವ ತಥಾ ವಾಗಾದಿಪಂಚಕಂ | ಮನೋಬುದ್ಧಿ
ಸಹಾಯಾನಿ ದ್ವಾದಶೈವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ತು || ವಿಷಯದ್ರವಣಾತ್ತೇಷಾಮಿಂದ್ರಿಯತ್ವ-

ಮುದಾಹೃತಂ | ತೇಷಾಂ ನಿಯಾಮಕಃ ಪ್ರಾಣಃ ಸ್ಥಿತ ವಿವಾಖಿಲಪ್ರಭುಃ || ಇತಿ
ಭೃಹತ್ಸಂಹಿತಾಯಾಂ || ೧೮ ||

|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ಲೋತ್ರಾದಿ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು. ಹಾಗೆಯೇ ವಾಗಾದಿ
ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು. ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮನಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದರೆ
ಹನ್ನೆರಡು ಆಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹನ್ನೆರಡೇ. ಬೇರೆ ಇಲ್ಲ. ವಿಷಯಗಳ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ
ಓಡುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಪ್ರಾಣನು
ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಾನೆ. (ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ತಾನು ಓಡುವುದಿಲ್ಲ) ಆತನು
ಅಖಿಲೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯು ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಪ್ರಭುಗಳು ಭೃತ್ಯರನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದು
ಆಯುಕ್ತವಷ್ಟೆ) ಹೀಗೆ ಭೃಹತ್ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಇಂದ್ರಿಯನಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಚಕ್ಷುಸ್ಸೂ ಇಂದ್ರಿಯವಾಗದೆ
ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ವಿರೇಷವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ
ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭೇದಶ್ರುತೇಃ ಓಂ || ೧೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಗಳು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ,
ತದಿತರರಿಗೆ ಭೇದಕ ಸರ್ವಕಾರ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವ, ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವ, ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವಾದ್ಯಭಾವವನ್ನು
ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಸ್ಥಿತ ವಿವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ಥಿತ ವಿವ ಹೀದಂ ಮುಖ್ಯಃ ಪ್ರಾಣಃ ಕರೋತಿ ಕಾರಯತಿ ಬಲತಿ ಬಾಲಯತಿ ಧತ್ತೇ
ಧಾರಯತಿ ಪ್ರಭುಂ ವಾ ವಿನಮಾಹುರಥೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ನ ಸ್ಥಿತಾನಿ ನ ಕುರ್ವಂತಿ ನ
ಕಾರಯಂತಿ ನ ಬಲಂತಿ ನ ಬಾಲಯಂತಿ ನ ದಧತೇ ನ ಧಾರಯಂತಿ ತಾನಿ ಹ ವಾ
ವಿತಾನ್ಯಬಲಾನಿ ತಸ್ಮಾದಾಹುರಿದ್ರಿಯಾಣಿ ಕರಣಾನಿ || ಇತಿ ಪೌತ್ರಾತ್ರಯಣ ಶ್ರುತೇಃ
|| ೧೯ ||

|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದವನಾಗಿಯೇ (ವಿಷಯದ್ರವಣ
ಕೂನ್ಯನಾಗಿಯೇ) ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಾನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇತರರಿಂದ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ.
ಬಲಕರ್ತನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಬಲಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇತರರಿಂದ
ಧಾರಣೀಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಸರ್ವಸ್ವಾಮಿಯನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.
(ಇಂದ್ರಿಯಸ್ವಾಮಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳದೆ ಮೇಲೆ ತದಧೀನಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಾದರೂ ವಿಕೃತ ಇರತಕ್ಕವುಗಳಲ್ಲ. ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಓಡತಕ್ಕವುಗಳೇ.
ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇತರರಿಂದ ಮಾಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಬಲಯುಕ್ತರಂತೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.
ಬಲಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಧರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಈ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಕರಣ ಕಾರಣ ಧಾರಣ

ಪೋಷಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಸಮರ್ಥಗಳು. ಆದಕಾರಣ ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜೀವಪ್ರಯೋಜ್ಯಗಳನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವ ಪೌತ್ರಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ. (ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಸರ್ವವನ್ನು ಮಾಡಿಸತಕ್ಕವನಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಸಾಮ್ಯವನ್ನೂ ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸದೆ ಇರತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರಸಾಮ್ಯ ಭಾವವನ್ನೂ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಅವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿಯಕೂಡದು. || ೧೯ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನನೋ ಅಲ್ಲವೋ, ಅಧೀನನಾದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಈಶವಶತ್ವವು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಅನಿಂದ್ರಿಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಧೀನನು ಅಲ್ಲವಾದರೆ—ಚಕ್ಷುರಾದಿವತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು, ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಚ್ಚ ಓಂ || ೨೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಈಶಾಧೀನತ್ವವು ಸಮಾನವಾದಾಗ್ಯೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಗಳು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ತದಿತರರಿಗೆ ಈಶಮಾತ್ರಾಧೀನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮತ್ತೆ, ಈಶಜೀವೋಭಯಾಪೇಕ್ಷಪ್ರವೃತ್ತಿಮತ್ತರೂಪ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಪುರುಷಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಿಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ದೃಶ್ಯತೇ ನ ಮುಖ್ಯಸ್ಯ | (೨)

ಪ್ರಾಣಾಗ್ನಯ ಏವೈತಸ್ಮಿನ್ಪುರೇ ಜಾಗ್ರತಿ (ಪ್ರ.೪.೨.) || ಇತಿ ಚ ಶ್ರುತಿಃ || ೨೦ ||

ಅಧಿ. ೧೧ ||

|| ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ತದಿತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವವು ಸಮಾನವಾದಾಗ್ಯೂ ಜೀವರ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಹಾಗಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಕೇವಲ ಈಶ್ವರೇಶ್ವರಾಧೀನವೇ ಆದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು. ಆದಕಾರಣ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. (೨) (ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷಿತವಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (ಷಟ್ಪಶೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿಷ ಪುರುಷೋ ನ ಶೃಣೋತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸುಪ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿ ದಶೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿವಾಪವನ್ನು ಹೇಳಿ) ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಂಗಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯಗಳಾದ ಪ್ರಾಣ ಅಪಾನ ಮೊದಲಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರೂಪ ವಿಶೇಷಗಳೇ ಶರೀರಧಾರಣಾದಿರೂಪ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ. (ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಜೀವಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷಿತವಲ್ಲ ಸುಷುಪ್ತನಿಗೆ ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ ಮತ್ತೆ ಆತನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೇವಲ ಭಗವದಧೀನವೇ) ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ. || ೨೦ || || ೬ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಪ್ರಕೃತ ವಾಗಾದಿಪ್ರಾಣಗಳು ಪ್ರಾಣ ಅಪಾನಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ವೃತ್ತಿ ಪ್ರಭೇದಗಳು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ವಿತ್ಯಾಜ್ಯಾಯತಃ ಪ್ರಾಣಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ತತ್ತ್ವಾಂತರಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು ಆಯುಕ್ತವು. ಹಾಗಾದರೆ ತತ್ತ್ವಾಂತರಾಣಿ ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು. ತದ್ವಪದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಭೇದಶ್ರುತೇಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪೌನರುಕ್ತವೇ ಬರುವುದು. ತಚ್ಚೈವೈಕ್ಯ ಅಧ್ಯಾಹೃತ ತತ್ತ್ವಾಂತರ ಪರತ್ವವು ಎಂದು, ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುವು. ಹೀಗೆ ಭಾಮತೀಕಾರನು ತನ್ನ ಮತವನ್ನೇ ದೂಷಿಸಿರುವನು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ ಇಂದ್ರಿಯನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹನ್ನೊಂದೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುವರು. ಹನ್ನೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಸಪ್ತಗತೇಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೇ ನಿರಸ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಇಂದ್ರಿಯತ್ವವು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೋ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿನಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕೋ, ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ ಇದಂ ದ್ರವಣರೂಪಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರಿಂದ ದ್ವಾದಶೈವೇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಾಹುಃ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಈಶ್ವರವಶತ್ವವು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಹದಿಮೂರರಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹನ್ನೆರಡೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು. ದ್ವಾದಶೈವೇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಾಹುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಮುಖ್ಯಸ್ವೇಂದ್ರಿಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಯು ಇದೆ. ಯುಕ್ತಪೇತವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣೇತರ ವಿಷಯಕವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಓಡತಕ್ಕ ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾದುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವವನ್ನು ಮಾಡಿಸತಕ್ಕವನಾದುದರಿಂದಲೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಿದೆ. ಸ್ಥಿತ ವಿವ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಂತೆಯೇ ಈಶಾಧೀನತ್ವವಿದ್ದರೂ ಕೇವಲ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾಧೀನವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ಇತರೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜೀವಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ಹೀಗೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಇದೆ. || ಅಧಿ. ೧೧ ||

ತ ಇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

॥ ಓಂ ಪ್ರಪಂಚ ಸೃಷ್ಟ್ಯಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯಸಮನ್ವಯಗೋಚರಾಯ ನಮಃ ಓಂ ॥

೧೨ ಸಂಜ್ಞಾದ್ವಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಶರೀರಾದಿ ವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ವಿರಿಂಚೋ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿರೇಚಯತಿ ವಿದಧಾತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾ ವಾ ವ
ವಿರಿಂಚ ವಿತಸ್ಮಾದ್ವಿಮೇ ರೂಪನಾಮನೀ ॥ ಇತಿ ಗೌಪವನಶ್ರುತಿಃ ॥ (೨)
ಯಸ್ಮಾದ್ವಿರೇಚಯೇತ್ಸರ್ವಂ ವಿರಿಂಚಪ್ತೇನ ಭಗ್ನತೇ । ಏಕೋ ಹಿ ಕರ್ತಾ ಜಗತ್ಸೋ
ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಚ ಚತುರ್ಮುಖಃ ॥ ಇತಿ ಚ ಯುಕ್ತಿಬ್ರಾಹ್ಮಣೈಃ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ವಿರಿಂಚನೇ ಈ ನಾಮರೂಪಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ.
ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ನಿಯೋಜಿಸುತ್ತಾನೆ. ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೇ ವಿರಿಂಚನು. ಈ
ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಈ *ನಾಮರೂಪಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ, ಎಂದು ಗೌಪವನಶ್ರುತಿಯು
ವಿರಿಂಚನಿಗೆ ನಾಮರೂಪಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. (೨) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ನಾಮರೂಪಾತ್ಮಕ
ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿರಿಂಚನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆ
ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮುಖ್ಯಕರ್ತನು. (ದ್ವಾರಭೂತನಲ್ಲ)
ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಹೀಗೆ ವಿರಿಂಚ ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಪರಮಾತ್ಮಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿಯೂ
ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಅಥ ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಯತೇ ಪರಮ ಇತಿ ಪರಮಾದ್ವೈತೇ ನಾಮರೂಪೇ
ವ್ಯಾಕ್ರಿಯೇತೇ ತಸ್ಮಾದೇನಮಾಹುಃ ಪರಮಃ । ಇತಿ ॥ ಅಥ ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ
ಬೃಹತ್ಸಾಧ್ವಂಹಿತತ್ವಾ (ಬೃಹಹಣಾ)ಚ್ಚ ಇತ್ಯಾಗ್ನಿವೇಶ್ಯಶ್ರುತಿಃ॥ (೨) ಆತ ಆಹ
॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಯಾವುದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.
(ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ನಾಮರೂಪಗಳು
ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೋ, ಅದುದರಿಂದ ನಾಮರೂಪಕರ್ತನನ್ನು
ಸರ್ವೋತ್ತಮನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವ (ಶ್ರುತಿಯು ವಿರಿಂಚನೇ ನಾಮರೂಪಕರ್ತನೆಂದು

★ ಇಲ್ಲಿ ರೂಪಂ ಚ ತದಪೇಕ್ಷಯಾ ಇತಿ ಸ್ವತಃ ಅಯೋಗಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಮ್ಯಂ ರೂಪಂ ತ್ರಿವೃತ್ತಿಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಭವತಿ ।
ನಾಮು ಚ ತದ್ವ್ಯವಹಾರ್ಯಂ ತದಪೇಕ್ಷಂ ಭವತಿ ಎಂದು ತತ್ವಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಯೋಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ
ಗಮ್ಯವಾದ ಅಸ್ತದಾದಿ ಶರೀರವೇ ರೂಪವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಯೋಗಿಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹಾರ್ಯವಾದುದೇ
ನಾಮವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.

ಹೇಳುತ್ತದೆ.) (ನಾಮರೂಪ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಪರಮತ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇತುವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇತುವು ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನೋಪದೇಶವಾಗಿ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಯಾವುದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಪೂರ್ಣತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ನಾಮರೂಪಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಆಗ್ನಿ ವೇಶ್ಯ ಶ್ರುತಿಯು (ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಾಮರೂಪಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ತಥಾಚ ವಿರಿಂಚೋ ವಾ ಇದಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ವಿರೇಚಕತ್ವಾದ್ವಿರಿಂಚಃ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ವಿರಿಂಚನಿಗೇನೇ ದೇಹಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವು. ಅಥ ಕಸ್ಮಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ರಮಾಣವೇ.) (೨) ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. || ೨ ||

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಸಂಜ್ಞಾಮೂರ್ತಿಕ್ಷಪ್ತಿಸ್ತು ತ್ರಿವೃತ್ಯರ್ವತ ಉಪದೇಶಾತ್
೬೦ || ೨೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ನಾಮರೂಪಾತ್ಮಕ ಶರೀರ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿ ಪ್ರಪಂಚ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ರೇಜಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಮಿಶ್ರೀಭಾವವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಾನ ರೂಪಾನಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನಾಮರೂಪಕ್ಷಪ್ತಿಃ ಪರಾದೇವ | (೨) ಸರ್ವಾನ ರೂಪಾನಿ ವಿಚಿತ್ಯಧಿರೋ ನಾಮಾನಿ ಕೃತ್ವಾಭಿವದನ್ಯದಾ(ನ್ಯ ಅ)ಸ್ತೇ (ತೃ. ೪. ೨. ೧೨.) | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | (೩) ತ್ರಿವೃತ್ಯರ್ವತಃ ಇತಿ ಹೇತುಗರ್ಭಃ || (೪) ತ್ರಿವೃತ್ಕರಣಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾನಾಮರೂಪಯೋಃ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ನಾಮರೂಪಾತ್ಮಕ ದೇಹಾದಿ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಲ್ಲ) (೨) ಪರಮ ಧೈರ್ಯಶೀಲನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ವಾಚಕಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಆ ನಾಮಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಪುರುಷಸೂತ್ರಶ್ರುತಿಯಿಂದ. (೩) (ನಾಮರೂಪಗಳು ವಿರಿಂಚ ಸೃಷ್ಟಿಗಳು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಿಯು ಇದೆ. ಆದಕಾರಣ ನಿಶ್ಚಯವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ) ತ್ರಿವೃತ್ಯರ್ವತಃ ಎನ್ನುವ ವಿರೇಷಣಶಬ್ದವು ಹೇತುತ್ವಗರ್ಭಿತವಾಗಿದೆ. ತಥಾಚ ನಾಮರೂಪಕರ್ತಾ ಪರಃ ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ರೇಜೋರೂಪಭೂತತ್ರಯಸ್ಯ ಮಿಶ್ರೀಭಾವರೂಪತ್ರಿವೃತ್ಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯು ಉಕ್ತವಾಯ್ತು. (೪) (ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ತ್ರಿವೃತ್ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದರೂ ನಾಮಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ನಾಮರೂಪಗಳ ಕರಣಕ್ಕೆ ತ್ರಿವೃತ್ಕರಣ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ (ತ್ರಿವೃತ್ಕರಣವು ತಾನಾಂ ತ್ರಿವೃತಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮವಾದುದರಿಂದ ತ್ರಿವೃತ್ಕರ್ತೃತ್ವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ನಾಮಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು.) || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿರಿಂಚೋ ವಾ ಇದಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ವಿರಿಂಚತ್ವಾದಿ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ ಅದು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸರ್ವನಾಮ್ನಾಂ ಚ ರೂಪಾಣಾಂ ವ್ಯವಹಾರೇಷು ಕೇಶವಃ | ಏಕ ಏವ ಯತಃ ಸೃಷ್ಟಾ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾಸ್ತದವಾಂತರಾಃ || ಇತಿ (ಚ)ಪಾದ್ಯೇ | (೨) ತ್ರಿವೃತ್ತಿಯಾ ಯತೋ ವಿಷ್ಣೋ ರೂಪಂ ಚ ತದಪೇಕ್ಷಯಾ | ರೂಪಾಪೇಕ್ಷಂ ತಥಾ ನಾಮ ವ್ಯವಹಾರಸ್ತದಾತ್ಮಕಃ || ಅತೋ ನಾಮ್ನಶ್ಚ ರೂಪಸ್ಯ ವ್ಯವಹಾರಸ್ಯ ಚೈಕರಾಟ್ | ಹರಿರೇವ ಯತಃ ಕರ್ತಾ ಪಿತಾಽತೋ ಭಗವಾನ್ವಬುಃ || ಇತಿ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ || ೨೧ || ಅಧಿ. ೧೨ || || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿರಿಂಚಾದಿ ಸರ್ವನಾಮ(ಸಂಜ್ಞೆ)ಗಳಿಗೂ ಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೂ ಅಭಿಲಪನಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಸೃಷ್ಟಾದಿವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರರನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡತಕ್ಕವನೋ ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ನಾಮಾದಿಕರ್ತೃಗಳೆಂದು ಶ್ರುತರಾದಾಗ್ಯೂ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಕಾರಣೇಭೂತರೇ (ಅಮುಖ್ಯಕರ್ತೃಗಳೇ) ಎಂದು ಪಾದ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. (೨) (ಸೂತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪೃತಿಸಮೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ರೇಜಸ್ಸುಗಳ ಮಿಶ್ರೀಭಾವಕರಣವು ವಿಷ್ಣುಗತವೇ ಆಗುತ್ತದೋ, ರೂಪವು ತ್ರಿವೃತ್ತರಣಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೋ, (ತ್ರಿವೃತ್ತರಣವಿಲ್ಲದೆ ರೂಪವು ಹುಟ್ಟಲಾರದು.) ನಾಮವು ರೂಪವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕದೋ, (ರೂಪಸಾಧ್ಯವೋ) (ರೂಪವು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ನಾಮವು ಕೂಡಲಾರದು.) ವ್ಯವಹಾರವು ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವುದು. (ಅಂದರೆ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ನಾಮವು ಕರಣವು. ರೂಪವು ವಿಷಯವು.) ಆದಕಾರಣ ತ್ರಿವೃತ್ತರಣವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದಲೇ ಆಗುವುದರಿಂದ ತ್ರಿವೃತ್ತರಣಾಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ನಾಮಕ್ಕೂ ರೂಪಕ್ಕೂ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೂ ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನೇ ಮುಖ್ಯಕರ್ತೃನೋ (ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲ) ಆದಕಾರಣ ಆ ಭಗವಂತನೇ ಸರ್ವರಿಗೂ ಪಿತನು. ಸ್ವಾಮಿಯೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಎಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ. || ೨೧ || || ೪ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಅನೇನ ಜೀವೇನಾತ್ಮನಾನುಪ್ರವಿಶ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯದ್ದರಿಂದ ನಾಮರೂಪಕರಣವು ಜೀವಕರ್ತೃಕವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ—ಸೇಯಂ ದೇವತಾ ಎಂದುಪತ್ರಮಿಸಿ ನಾಮರೂಪೇ ವ್ಯಾಕರವಾಣಿ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರಕರ್ತೃಕವೇ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಜೀವೇಶ್ವರ ರಬ್ಬಿಂದ ನಾಮರೂಪವುಳ್ಳ ವಿಶಿಷ್ಟವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸ್ವನಾಮ ರೂಪಕರ್ತೃತ್ವವು ಇಲ್ಲ. ಚಿನ್ಮಾತ್ರವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾ

ಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ಈಶ್ವರಕರ್ತೃತ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಜೀವಭಾವವು ಪ್ರತಿಬಂಭದ ರೂಪಪ್ರವೇಶಾಧೀನವಾದುದರಿಂದ ಜೀವರೂಪದಿಂದ ಪ್ರವೇಶೋಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡಲಾರದು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಶರೀರಾದಿ ವಸ್ತುಸಮುದಾಯವು ವಿರಿಂಚಸೃಷ್ಟಿಪೋ ಪರಮಾತ್ಮಸೃಷ್ಟಿಪೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯಸ್ಮಾದ್ವಿರೇಚಯೇತ್ವರ್ಥಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವೈಕತ್ವವಾದ ವಿರೇಚಕತ್ವ (ಸೃಷ್ಟತ್ವ) ರೂಪವಾದ ವಿರಿಂಚತ್ವಯುಕ್ತಿ ಯುಕ್ತವಾದ ವಿರಿಂಚೋ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯು ಪರಮಾದ್ವೇತೇ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಿಂದ ಪ್ರಬಲವು. ಆದಕಾರಣ ವಿರಿಂಚ ಸೃಷ್ಟವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ—ಶರೀರಾದಿ ವಸ್ತುಸ್ವಪ್ನಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಭೂತತ್ರಯ ಮಿಶ್ರೀಭಾವರೂಪ ತ್ರಿವೃತ್ತರಣದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇದೆ. ಅದು ಸೇಯಂ ದೇವತೇಮಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ದೇವತಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತಿಯಿಂದ ವಿಪ್ಲವರ್ಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಪ್ಲವಿನಿಂದಲೇ ದೇಹಾದಿಗಾಮಪ್ರಪಂಚ ಸೃಷ್ಟಿಯು. ವಿರಿಂಚನಿಂದ ಅಲ್ಲ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಹಿಂದಿನ ಕೃತಿಯಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ವಾಸ್ತದ ವಾಂತರಾಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಅವಾಂತರ ಸೃಷ್ಟಿಪರವು. || ಅಧಿ. ೧೨ ||

ಸಂಜ್ಞಾಕ್ಷಪ್ತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ೬೦ || ಶರೀರಕಾರಣ ವಿಷಯ ಕೃತ್ವವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯ ನಮಃ ೬೦||

|| ಇತಿನ್ಯಾಯೋಪೇತಪ್ರತಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸಮನ್ವಯ ಗೋಚರಾಯ ನಮಃ ೬೦||

೧೩ ಮಾಂಸಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶರೀರಕಾರಣವಿಷಯ ಕೃತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅದ್ವೋ ಹೀದಮುತ್ಪದ್ಯತೇ ಆಪೋ ವಾ ವ ಮಾಂಸಮಸ್ಮಿ ಚ ಭವಂ(ವ) ತ್ಯಾಪಃ ಶರೀರಮಾಪ ವಿವೇದಂ ಸರ್ವಂ ಇತಿ ಕೌಂಡಿನೈಕಪ್ರತಿಃ | (೨) ಆಮೃತಯಂ ತು ಯತೋ ಮಾಂಸಮತಸ್ಪಪ್ತಿಶ್ಚ ಮಾಂಸತಃ | ಇತಿ ಚ ಭಾರತೇ || (೩) ಪೃಥಿವೀಶರೀರಮಾಕಾಶಮಾತ್ಮಾ (ಬೃ.ಶಿ.೨.೧೨.) ಇತಿ ಚ ಪ್ರತಿಃ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಈ ಶರೀರವು ಜಲಗಂಧಲೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಜಲಗಳೇ ಮಾಂಸವೂ ಎಲಬುಗಳೂ ಆಗುತ್ತವೋ, ಆದಕಾರಣ ಜಲಗಳು ಶರೀರವು. ಅಂದರೆ ಶರೀರವು ಜಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಈ ಶರೀರ ಮೊದಲಾದುದೆಲ್ಲವೂ ಜಲಗಳೇ. (ಜಲಗಂಧಲೇ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು) ಎಂದು ಕೌಂಡಿನೈಕಪ್ರತಿಯು (ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.) (೨) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಮಾಂಸವು ಜಲಕಾರ್ಯವೋ, ಅದುದರಿಂದಲೇ ಮಾಂಸದಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತಿಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. (ತಥಾಚ

ತೃಪ್ತಿಜನಕತ್ವಾತ್ ಮಾಂಸಂ ಅಮೃಯಂ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೨) ಪುರುಷನ ಶರೀರವು ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ. ಪುರುಷನ ದೇಹಾಂತರ್ಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮೂಲರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಎನ್ನುವ ಭೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಶ್ರುತಿಯು (ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪಾರ್ಥಿವವತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.) (ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವು ಎನ್ನುವುದು ನಿಯತವು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ತಥಾಚ (೧) ಆಪೋ ವಾ ವ ಮಾಂಸಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಮಾಂಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತಿಜನಕತ್ವರೂಪವಾದ ಜಲಧರ್ಮದರ್ಶನರೂಪ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಶರೀರವು ಆಪ್ತವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು (೨) ಅಥವಾ ಪೃಥಿವೀಂ ಶರೀರಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಕಾಲಿನ್ಯಗಂಧವತ್ವಾದಿಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಪಾರ್ಥಿವವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. (೩) ಅಥವಾ ತೈಜಸವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಸರ್ವಥಾ ಶರೀರವು ಭೂತತ್ರಯಾತ್ಮಕವಲ್ಲ ಎಂದು ನಾಲ್ಕನೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು.

ಭಾಷ್ಯ || ಅತೋ ಬ್ರವೀತಿ

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಮಾಂಸಾದಿ ಭೌಮಂ ಯಥಾಶಬ್ದಮಿತರಯೋಶ್ಚ

ಓಂ || ೨೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಯತ್ಕುತಿನಂ ಸಾ ಪೃಥಿವೀ ಯದ್ದ್ರವಂ ತದಾಪೋ ಯದುಷ್ಣಂ ತತ್ತೇಜಃ (ಗರ್ಭೋಪನಿಷತ್ ೩.)| ಇತಿ ಶ್ರುತೇರ್ಮಾಂಸಾದ್ಯೇವ ಭೌಮಂ ನ ಸರ್ವಂ (ವರ್) ಶರೀರಂ| ಅಪ್ರೇಜಸೋಶ್ಚ ಕಾರ್ಯಂ ಯಥಾಶಬ್ದಮಂಗೀಕರ್ತವ್ಯಂ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಶರೀರದಲ್ಲಿ) ಕಠಿಣವಾದ ಯಾವುದು ಮಾಂಸಾದಿಗಳೋ, ಅದು ಪೃಥಿವೀಕಾರ್ಯವು. ಯಾವುದು ದ್ರವರೂಪವಾದ ಶೋಣಿತಾದಿಗಳೋ, ಅದು ಜಲಕಾರ್ಯವು, ಯಾವುದು ಉಷ್ಣವಾದ ಮಜ್ಜಾದಿಗಳೋ ಅದು ತೇಜಃ ಕಾರ್ಯವು ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದ ಕಠಿಣರೂಪವಾದುದೇ, ಪಾರ್ಥಿವವು (ಪೃಥಿವೀಕಾರ್ಯವು) ಸರ್ವಶರೀರವು ಪಾರ್ಥಿವವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಜಲತೇಜಸ್ಸುಗಳ(ಳಿಂದ) ಕಾರ್ಯ(ಜನ್ಯ)ವಾದ ಶೋಣಿತಾದಿಗಳೂ ಮಜ್ಜಾದಿಗಳೂ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇವೆ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಭೌಮಂ ಎನ್ನುವುದು, ಆಪ್ತಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೂ ತೈಜಸಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವು. (೧) ಅಸ್ತಮುತಂ ತ್ರೇಥಾ ವಿಧೇಯತೇ (ಛಾ.೬.೫.೧.) ಇತ್ಯಾದಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಮಾಂಸ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಪಾರ್ಥಿವವತ್ವಶ್ರುತಿಯೂ, (೨) ಅಪಃ ಪೀತಾಪ್ತೇಥಾ ವಿಧೀಯಂತೇ (ಛಾ. ೬.೫.೨.) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂತ್ರ ಶೋಣಿತ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಅಪ್ಪತ್ವಶ್ರುತಿಯೂ, (೩)

ತೇಜೋಽಶಿತಂ ತ್ರೇಧಾ (ಭಾ.೬.೫.೨) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿ ಮಜ್ಜಾ ವಚನಗಳಿಗೆ ತೈಜಸತ್ವಪ್ರತಿಯೋ ಜ್ಞಾಪಕವಾದುದು. (೪) ಮಾಂಸಾದಿಗಳು ಭೌಮಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಆಪ್ತೇಜೋಜನ್ಯವೆಂದೂ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಮಾಂಸಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಭೂತಕಾರ್ಯತ್ವಾಂಗೀಕಾರವು ಶಬ್ದಾನುಸಾರಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಶಬ್ದವು ಯಾವುದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯದ್ವಾ ವಾಽಘೋ ವಿಮಿಶ್ರಂ ಮಿಶ್ರಾದ್ವೈತದ್ವಪತಿ ಮಿಶ್ರಾಣಿ ಹಿ ಭೂತಾನಿ ತಸ್ಮಾದೇವೈವಮಾಚಕ್ಷತೇ ಭೂತಾನಿ (ನೀತಿ) | ಇತಿ (ಹಿ) ಕಾಷಾಯಗುಪ್ತುತಿಃ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಭೂತಗಳೇ ಮಿಶ್ರಗಳು (ಮಿಥಃ ಸಂಭೂತಗಳು) ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆಯೋ, ಅದುದರಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಮಾಂಸಾದಿಗಳೋ ಅದೂ ವಿಮಿಶ್ರವೇ ಆಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಮಾಂಸಾದಿಗಳು ವಿಮಿಶ್ರವಾದ ಭೂಮ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಆಗುವುದು. (ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣಾನುಗುಣವಾಗುವುದು.) ಸಂಭೂತ (ಸಹಭೂತ)ವಾದುದರಿಂದಲೇ ಅಂದರೆ ವಿಮಿಶ್ರವಾದುದರಿಂದಲೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಭೂತಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ವಸ್ತುತಃ ಅದಿಸೃಷ್ಟಿ ಯಲ್ಲಿಯೇ ಭೂತಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಗಳನ್ನಾಗಿಯೇ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ) ಎಂದು ಕಾಷಾಯಗುಪ್ತುತಿಯು. ತಥಾಚ ಭೂಮ್ಯಾದಿ ಭೂತಗಳು ಸ್ವತಃವ ವಿಮಿಶ್ರಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳೆಂದುಂಟಾದ ಮಾಂಸಾದಿಗಳು ಏಕಭೂತಕಾರ್ಯಗಳಾಗದೆ ಅನೇಕಭೂತಕಾರ್ಯಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅಪ್ಯತ್ನಾದ್ಯುಕ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವು. || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕಂ ಸರ್ವಂ ತದ (ಛಾ೧) ಜೈಕವಿವಕ್ಷಯಾ | ಏಕಭೂತಾತ್ಮಕ- ತ್ವೇನ ವ್ಯವಹಾರಸ್ತು ವೈದಿಕೇ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯದೈವ ಪಾರ್ಥಿವಾದಿ ಸರ್ವಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಂಸಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೊಂದು ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಒಂದೊಂದು ಭೂತಸಂಬಂಧ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಒಂದು ಭೂತದಿಂದ ಹುಟ್ಟದ್ದನ್ನುವ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಭೌಮಂ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪದಿಂದ ಆಪೋ ವಾ ವ ಮಾಂಸಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವೈದಿಕಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವು ಇದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಭೌಮಮಿತ್ಯೇವ ಕಾಠಿನ್ಯಾ(ಕ್ಯಾ) ಚೈಕ್ತ್ಯಾದೌದಕಮಿತ್ಯಪಿ | ತೇಜಃಪ್ರತ್ಯಾತ್ಮ ಜಸಂ ಚ ಯಥಾಽಸ್ತಾಂ ವಚನಂ ಶ್ರುತೌ || ಇತಿ ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತೇ || ೨೨ || || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕಾಠಿನ್ಯದಿಂದ, ಅವಗತವಾದ ಭೂಸಂಬಂಧದಿಂದ, ಶೈಕ್ತ್ಯದಿಂದ ಅವಗತವಾದ ಜಲಸಂಬಂಧದಿಂದ, ಅತಿಶಯಿತ ತೇಜೋಭಾಗವಿಹ್ನುದರಿಂದ ತೇಜಃಸಂಬಂಧ ದಿಂದಲೂ, ಒಂದಕ್ಕಿಂತೇ ಭೌಮಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಶಬ್ದವ್ಯವಹಾರ ವಿವಯಿತ್ಯವು ಆಗುತ್ತದೆ.

ಹೇಗೆಂದರೆ ಯತ್ಕೃತಿಸಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಮಾನ್ಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸದಿಂದ ಅವಗತವಾದ ಭೂತಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅಸ್ತಿಗಳಿಗೆ ಪಾರ್ಥಿವವೆಂದು ವಚನವು. ಅಸ್ತಿ ಚ ಭವಂತ್ಯಾಪಃ ಎನ್ನುವ ಕೌಂಡಿನೈಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿ ಶುಕ್ಲತ್ವದಿಂದ ಅವಗತವಾದ ಜಲಸಂಬಂಧದಿಂದ ಔದಕಂ ಜಲೀಯವೆಂದು ವ್ಯವಹಾರವು. ತೇಜೋಽಪಿತಂ ತ್ರೇಧಾ ವಿಧೀಯತೇ ತಸ್ಯ ಯಃ ಸ್ವವಿಶ್ಲೋ ಧಾತುಃ ತದಸ್ತಿ ಭವತಿ ಎನ್ನುವ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸಂಬಂಧದಿಂದ ತೈಜಸವೆನ್ನುವ ವಚನವು, ಎಂದು ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತದಲ್ಲಿದೆ. (ಸರ್ವ ಚ ಭೌತಿಕಂ ಮಿತ್ರಂ ಮಿತ್ರತ್ವೇಽಪಿ ವಿಶೇಷಿತಂ ಭೌಮಂ ಮಾಂಸಮಸ್ಯಗ್ಧಾಃ ತೇಜೋ ಮಜ್ಜಾ ವಿಶೇಷತಃ ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಏಕವಿವಕ್ಷಯಾ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಏಕೈಕ ಭೂತಪ್ರಾಚುರ್ಯಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಭೂತಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎಂದು, ಭೂತಸಾಮ್ಯಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಭೂತಕ್ಕೆ ಅನೂನತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.) || ೨೨ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಕಥಂ ತರ್ಹಿ ವಿಶೇಷವಚನಮಿತ್ಯತ ಆಹ

|| ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶರೀರವು ಒಂದು ಭೂತದಿಂದ ಜನ್ಮವಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಪೃಥಿವೀಂ ಶರೀರಂ ಆಪಃ ಶರೀರಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಒಂ (೧) ವೈಶೇಷ್ಯಾತ್ತು ತದ್ವಾದ್ವಸ್ತದ್ವಾದಃ ಒಂ || ೨೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೨) ಭೂತಾನಾಂ ವಿಶೇಷಸಂಯೋಗಾದೇವ ವಿಶೇಷವ್ಯವಹಾರಃ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಆಪಃ ಶರೀರಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯು ವೈಶೇಷ್ಯಾತ್ತು-ಭೂತಗಳ ಸಂಯೋಗಾಧಿಕೃತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. (೨) ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಪಾರ್ಥಿವಾದಿ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಂಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆವಾಹ ಭೂತಗಳ ವಿಶೇಷಸಂಯೋಗ ವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಶರೀರವು ಅನೇಕ ಭೂತೋಪಾದಾನಕವಾದಾಗ್ಯೂ ಆವಾದಿ ಏಕೈಕ ಭೂತಾತ್ಮಕ ವಾದುದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮಾಂಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಸಂಯೋಗವೇ ಯಾವುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಭೂತಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಸಂಯೋಗವಿದ್ದರೆ ಪುನಃ ಏಕೈಕ ಭೂತಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪಾರ್ಥಿವಾದಿ ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪಾರ್ಥಿವಾನಾಂ ಶರೀರಾಣಾಮರ್ಥೇನ ಪೃಥಿವೀ ಸ್ವತಃ | ಇತರೇಽರ್ಥೇ ತ್ರಿಭಾಗಿನ್ಯ ಆಪಸ್ತೇಜಸ್ತು ಭಾಗತಃ || ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ಜ್ಞೇಯಂ ಭೇದಶ್ಚ (ದಂ ಚ) ಪ್ರತಿಪೂರುಷಂ | ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥಾನಾಂ ಶರೀರಾಣಾಮರ್ಥಂ ತೇಜ ಉದಾಪ್ಯತಂ || ಇತಿ (ಚ) ಬೃಹತ್ಸ (ಬ್ರಹ್ಮಸ) ಹಿತಾಯಾಂ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪೃಥವಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸ್ಥಲಜ ಶರೀರಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಭಾಗದಿಂದ ಪೃಥವಿಯು ಸ್ವತವಾಗಿದೆ. (ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಪೃಥವೀಭಾಗವು.) ಅರ್ಥದಿಂದ ಇತರವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಭಾಗವುಳ್ಳವುಗಳು ಜಲಗಳು ಅಂದರೆ ಮೂರು ಜಲಭಾಗಗಳು ಸ್ವತವಾಗಿದೆ.) ಹೀಗೆ ನಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪಾರ್ಥಿವ ಆಪ್ತ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ತಂತಮ್ಮದ್ದು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳು ಇವೆ. ಈ ವಿಶೇಷಸಂಯೋಗವು ಪಾರ್ಥಿವಾದಿ ಸರ್ವಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯತವಾಗಿದೆ. ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥರ ಶರೀರಗಳ ಅರ್ಥಭಾಗವು ತೇಜಸ್ಸು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಮೂರು ಜಲಭಾಗಗಳು. ಒಂದು ಪೃಥವೀಭಾಗವು.) (ವರುಣಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಜಲೀಯ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಜಲಭಾಗವು. ಮೂರು ಪೃಥವೀಭಾಗವು. ಒಂದು ತೇಜೋಭಾಗವು.) ಎಂದು ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿದೆ. ತಥಾಚ ಒಂದೇ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಭೂತಗಳ ವಿಶೇಷಸಂಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ದೇಹಭೇದದಿಂದ ಅವಾವ ಭೂತ ವಿಶೇಷಸಂಯೋಗವು. ಆದುದರಿಂದ ಅವಾವ ದೇಹ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಆಪ್ತವಾದಿ ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವು. || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಾಧ್ಯಾಯಾರ್ಥಾವಧಾರಣಾರ್ಥಾಽಧ್ಯಾಯಾಂತೇ ದ್ವಿರುಕ್ತಃ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಎಲ್ಲಾ ಅಧ್ಯಾಯಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಹೀಗೆಯೇ ಎನ್ನುವ ನಿಶ್ಚಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿಲ್ಲ. ದ್ವಿವರ್ತನವು ಎಲ್ಲಾ ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಅಂತಿಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಗಾರುಡೇ ಚ | (೧) ಅಧ್ಯಾಯಾಂತೇ ದ್ವಿರುಕ್ತಃ ಸ್ಯಾದ್ವೇದೇ ವಾ ವೈದಿಕೇಽಪಿ ವಾ | ವಿಚಾರೋ ಯತ್ರ ಸಜ್ಜಿತ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ಯಾವಧಾರಣೇ || (೨) ಅನುಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರಮಾಣಾನಾಂ ಸ್ವೀಕಾರತ್ವ ಕೃತೋ ಭವೇತ್ | ವಿನಿರ್ದೃತೇತರಾನ್ಯಾಗಾನ್ಸಂಪೂರ್ಣಫಲತಾ ತಥಾ || ಇತಿ ಚ || ೨೩ || ಅಧಿ. ೧೩ || || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಯದ ಆದಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದ ನಿಶ್ಚಯಕ್ಕಾಗಿ ವಿಚಾರವು ಯಾರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಆ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅಂತಿಮ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವೇದಾನುಸಾರಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಿವರ್ತನವು ಬರುವುದು. (೨) (ದ್ವಿರುಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸೂತ್ರಪದಗಳಿಂದ ಮುಖತಃ ಅನುಕ್ತಗಳಾದ (ಸೂಚಿತಗಳಾದ) ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಗ್ರಹವು ಆಗುವುದು. ಮತ್ತು ಸೂತ್ರ ಸೂತ್ರಾನುಕೂಲಗಳಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಜ್ಞಾನೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಅಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಷಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಪಾದೇಯಗಳೆಂದು ನಿಂದಿಸಿ ಅನುಕ್ತಗಳಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಸ್ವೀಕಾರವೂ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದು. ಮತ್ತೂ ವಿರಿಷ್ವ ಮೋಕ್ಷನಾಥನತ್ತವೂ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಗಾರುಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೩ || ೧೦ ||

ಮಾಯಾವಾದಿರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಉತ್ತರಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವ ಭೌತಿಕವೂ ತ್ರಿವೃತ್ತತ ಭೂತಕಾರ್ಯವು ಎಂದು ಮಾಂಸಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಿ ಸರ್ವವೂ ತ್ರಿವೃತ್ತತ ಭೂತ ಕಾರ್ಯವಾದರೆ ಇದು ತೈಜಸವು, ಇದು ಅಪ್ಯವು ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಹೇಗೆ ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಭೂಯಸ್ತಾದ್ವೈತವಸ್ತು ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವೈಶೇಷ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರಸೂತ್ರವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಮಾಂಸಾದಿಗಳು ತ್ರಿವೃತ್ತತ ಭೂತಕಾರ್ಯ ವಾದುದರಿಂದ ಸೂತ್ರವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿರುವ ತ್ರಿವೃತ್ತತತ್ವಮಾತ್ರದಿಂದ ಮಾಂಸಾದಿಗಳಿಗೂ ಆ ತ್ರಿವೃತ್ತತ ಭೂತಕಾರ್ಯತ್ವದಿಂದ ಅವ್ಯವಸ್ಥಾಶಂಕೆಯು ಭೂಯಸ್ವ್ಯೇನ ವ್ಯವಸ್ಥಾ ಎನ್ನುವ ಸಮಾಧಾನವೂ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಮಾಂಸಾದಿಸೂತ್ರವೇ ನಿಷ್ಪಲವು.

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರೀತ್ಯಾ

ವಿಚಾರ || ಅನೇನ ಜೀವೇನ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಾಮರೂಪ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಜೀವವಿಶೇಷ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಕರ್ತೃಕ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಜೀವಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಚಕವಾದ ಜೀವಶಬ್ದಮಾತ್ರದಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮೂರ್ತಿಪದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ದೇಹವು ಅಪ್ಯವೋ ಪಾರ್ಥಿವವೋ ತೈಜಸವೋ ಭೂತತ್ರಯಾತ್ಮಕವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಮಾಂಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೈಜಸನಕತ್ವವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ತರ್ಪಕತ್ವಯುಕ್ತವೇತವಾದ ಆಪಃ ಶರೀರಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜಲೀಯವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಕಾರ್ಣಿ ಗಂಧಾದಿಯುಕ್ತವೇತವಾದ ಪೃಥಿವೀಂ ಶರೀರಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪಾರ್ಥಿವವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಔಷ್ಣ್ಯದರ್ಶನಯುಕ್ತವೇತವಾದ ಸೋಽಗ್ನಿದೇವಯೋನ್ಯಾ ಆಹುತಿಭ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ತೈಜಸವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಇಮಾಪ್ತಿಸ್ತೋ ದೇವತಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೂತತ್ರಯಾತ್ಮಕತ್ವ ಪಕ್ಷವು ಶ್ರುತವಾದಾಗ್ಯೂ ಆಪ ಏವ ಶರೀರಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಉಕ್ತಿಯು ಕೂಡದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅಯುಕ್ತವೇ ಎಂದರೆ—ದೇಹಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಭೂತಗಳು ಕಾರಣಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಅವಾವ ಭೂತವಿಶೇಷವಯೋಗವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಉಕ್ತಿಯು ಉಪಪನ್ನವು. ಯತ್ಕೃತಿನಂ ಸಾ ಪೃಥಿವೀ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಶರೀರವು ಅನೇಕ ಭೂತೋಪಾದಾನಕವೇ ಆಗಿದೆ. || ಅಧಿ.೧೩. ||

ಮಾಂಸಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ
ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ(ದ) ವಿರಚಿತೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ
ಚತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ || ೨-೪||

ಓಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ
ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ೪ನೇ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. || ೨-೪ ||

ನಿದೋಷಗುಣಪೂರ್ಣೇನ ಶ್ರೀಪ್ರಾಣಪತಿನೇರಿತಃ |
ಯದವೋಚಮಹಂ ತೇನ ಪ್ರೀತಾತು ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ ||
|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಮಹು ||

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯ ೧ನೇ ಪಾದ

ವೈರಾಗ್ಯಪಾದಃ

ಓಂ ಜಯತಿ ಶ್ರೀರಮಾಕಾಂತಃ ಜಯತಿ ಶ್ರೀಶ್ಚ ತಪ್ತಿಯಾ ।

ಶ್ರೀಶ್ರೀಶಭಕ್ತೋ ಜಯತಿ ಮಧೋ ವಿಧಸ್ತಸಾಧ್ವಸಃ ॥

೧ ತದಂತರಾಧಿಕರಣವು

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಸಾಧನವಿಚಾರೋಽಯಮಧ್ಯಾಯಃ । (೨) ವೈರಾಗ್ಯಾರ್ಥೇ ಗತ್ಯಾದಿ—
ನಿರೂಪಣಾ ಪ್ರಥಮಪಾದೇ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥಃ : (೧) ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ವೈರಾಗ್ಯ—ಭಕ್ತಿ ಉಪಾಸನಾದಿ ರೂಪಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳ ವಿಚಾರವುಳ್ಳದ್ದು ಈ ಮೂರನೇಯ ಅಧ್ಯಾಯವು. (ಪ್ರಥಮ ಪಾದಾರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) (೨) ಬ್ರಹ್ಮೇತರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭೋಗ, ರಾಗಗಳ ಉಚ್ಛೇದಕ್ಕಾಗಿ=ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆ. (ಆದಿ=) ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಬರುವಿಕೆ, ನರಕ, ಗರ್ಭವಾಸ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ನಿರೂಪಣವು (ಅಂದರೆ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ದುಃಖರೂಪಗಳು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಿಕೆಯು) ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಒಂದನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ : ವೈರಾಗ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ದೃಢವಾದ ಭಕ್ತಿಯು ಹುಟ್ಟದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಭಕ್ತಿಹೊರತು ಉಪಾಸನೆಯು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವೇ ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದು ಪುರುಷ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಗಮನ ಆಗಮನ ಸ್ವರ್ಗ ನರಕ ಗರ್ಭವಾಸಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಒಂದನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಗತ್ಯಾದಿಗಳು ದುಃಖಸ್ವರೂಪಗಳೆಂದು ಪುನಃ ಪುನಃ ವಿಚಾರಮಾಡತಕ್ಕ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ರಾಗವು ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗುವುದು. ॥ ೧ ॥

ಋತಿಕಃ : ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವನಿಗೆ ಭೂತಗಳಿಂದ ಅವಿಮೋಗವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಭೂತಬಂಧೋ ಹಿ ಬಂಧಃ । (೨) ಭೂತಬಂಧಸ್ತು ಸಂಸಾರೋ ಮುಕ್ತಿಸ್ತೇಭ್ಯೋ ವಿಮೋಚನಂ । ಇತಿ (ಚ) ವಾರಾಹೇ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥಃ : (೧) ಯಾವ ಬಂಧನವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಸಾಧನಗಳು

ಅಂಗೀಕೃತಗಳಾಗಿವೆಯೋ ಅಂತಹ ಬಂಧವೆಂದರೆ— ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಸಂಬಂಧವೇ— (ಅಂತಹ ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಯು) (೨) ಯಾವುದು ಸಂಸಾರಾವೃ ಬಂಧವೋ ಅದು ಭೂತಬಂಧವೇ. ಯಾವುದು ಬಂಧನಿವೃತ್ತಾಭಿವಾದ ಮುಕ್ತಿಯೋ, ಅದು ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಆತ್ಮಂತಿಕ ವಿಮೋಚನವೇ. (ಬೇರೆಯಲ್ಲ) ಎಂದು ವಾರಾಹಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ತಚ್ಚ ಮರಣೇ ಭವತಿ | (೨) ಭೂತಾನಾಂ ವಿನಿವೃತ್ತಿಸ್ತು ಮರಣಂ ಸಮುದಾಹೃತಂ | ಭೂತಾನಾಂ ಸಂಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ ಜನಿರಿತ್ಯೇವ ಪಂಡಿತ್ಯಃ || ಇತಿ (ಚ) ಭಾರತೇ || (೩) ಆತಃ ಕಿಂ ಸಾಧನೈರಿತಿ || (೪) ಆತ ಆಹ || ೩ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ : (೧) ಆ ಭೂತವಿಮೋಚನವಾದರೂ ದೇಹತ್ಯಾಗರೂಪ ಮರಣವಾಗುವಾಗ (ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ) ಆಗುತ್ತದೆ. (೨) ಪಂಚಭೂತಗಳ ಆತ್ಮಂತಿಕನಿವೃತ್ತಿಯು ಮರಣವೆಂದೂ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಸಂಪರ್ಕವೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಎಂದೂ (ಪಂಡಿತರಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೩) (ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಬೇಕು. ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿಯು ಮರಣವೇ. ಅಂದರೆ ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಮರಣವೇ ಮೋಕ್ಷವು. ಅದು ನಿಮಿತ್ತವೇ ಅದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧನಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲ) ಆದಕಾರಣ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು? (ಆವುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ) (೪) ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. || ೩ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತದಂತರಪ್ರತಿಪತ್ತೌ ರಂಹತಿ ಸಂಪರಿಷ್ಕೃತಃ
ಪ್ರಶ್ನನಿರೂಪಣಾಭ್ಯಾಂ ಓಂ || ೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ : ಜೀವನಿಗೆ ಶರೀರಾಂತರಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಪೂರ್ವಶರೀರಪರಿತ್ಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಭೂತಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿಯೇ ಜೀವನು ಪೂರ್ವಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೋಧಾಂತರವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ವೇತ್ಯ ಯಥಾ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯು. ಇತಿ ತು ಪಂಚಮ್ಯಾ ಎನ್ನುವ ಪರಿಹಾರವಾಕ್ಯವೂ ಇವುಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಶರೀರಾಂತರಪ್ರತಿಪತ್ತೌ ಭೂತಸಂಪರಿಷ್ಕೃತಃ ಏವ ಗಚ್ಛತಿ || (೨) ^೧ವೇತ್ಯ ಯಥಾ ಪಂಚಮ್ಯಾಮಾಹುತಾವಾಪಃ ಪುರುಷವಚಸೋ ಭವಂತಿ || (೩) ^೨ಇತಿ

೧ ಶ್ವೇತಕೇತುವು ಎನ್ನುವ ಋಷಿಯು ತಂದೆಯಾದ ಉದಾಲಕರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಲಿತು ಪಾಂಚಾಲದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಆ ದೇಶಾಧಿಪತಿಯಾದ ಪ್ರವಾಹಗ ರಾಜನು ಪಂಡಿತನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ ಈತನ ಆಹಂಕಾರ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಐದು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಅವರಲ್ಲಿ ಇದು ಐದನೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯು.

೨ ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ವೇತಕೇತುವು ನಾನು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ರಾಜನಿಂದ ತಿರಸ್ಕೃತನಾಗಿ ತಂದೆಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕೇಳಿದನು. ಆಗ ತಂದೆಯಾದ ಉದಾಲಕರು ತಾನೂ ತಿಳಿಯದಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸೋಣ ಎಂದರು. ಐದು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೂ ಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರವಾಹಗ ರಾಜನು ಹೇಳಿದನು. ಇದು ಐದನೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಉತ್ತರವು.

ತು ಪಂಚಮ್ಯಮಾಹುತಾವಾಪಃ ಪುರುಷವಚಸೋ ಭವಂತಿ (ಛಾ.೫.೩.೯.) | ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಪರಿಹಾರಾಭ್ಯಾಂ || ೧ || ಅಧಿ.೧ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ : (೧) ಪೂರ್ವ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಲೋಕಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೋಗತಕ್ಕ ಜೀವನು ಶರೀರಾಂತರಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮುಕ್ತಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೂ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿಯೇ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. (ಆದಕಾರಣ ಮರಣದಲ್ಲಿ ಭೂತವಿಯೋಗವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭೂತವಿಮೋಚನರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಧನಗಳು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕಗಳೇ ಆಗಿವೆ.) (೨) ಲೋಕ ಪ್ರೇತುಕೇತುವೇ ಯಾವ ಕ್ರಮದಿಂದಲೂ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ದ್ಯು ಪರ್ಜನ್ಯ ಧರಾ ಪುರುಷ ಯೋಷಾ ಎನ್ನುವ ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳಾದ ಐದು ಅಗ್ನಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಐವು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ರೇತೋ ರೂಪವಾದ ಐದನೇ ಆಹುತಿಯು ಹುತವಾಗುತ್ತಿರಲು ಜಲ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಜೀವನು ದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪುರುಷನಾಮವುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೋ ಆ ಕ್ರಮವನ್ನು ಆ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುತ್ತೀಯೋ ಏನು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯು. (೩) ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಐದನೇ ಯೋಷಾ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ರೇತೋರೂಪವಾದ ಆಹುತಿಯು ಹುತವಾಗುತ್ತಿರಲು ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿ ಹೋಗಿರುವ ಪುನಃ ಒಟ್ಟು ಬಂದಿರುವ ಭೂತತ್ರಯಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಜಲಗಳು ಪುರುಷಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ಭೂತತ್ರಯಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಜೀವನು ದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪುರುಷನಾಮವುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. (ಹೀಗೆ ಪ್ರವಾಹಣ ರಾಜನ) ಪರಿಹಾರವಾಕ್ಯದಿಂದ (ಜೀವನು ಭೂತಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿಯೇ ಹೋಗುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.) || ೧ || ೪ ||

ಽಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಥಾದಿಪದಗಳೆಂದುಕತ್ತವಾದ ವೈರಾಗ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬಾರದೋ, ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವನಿಗೆ ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ ಭೂತವಿಯೋಗವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಭೂತಗಳಿಂದ ವಿಯೋಗವು ಬಾರದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಇಲ್ಲವೋ ಇವೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ೧ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ನಿಶ್ಚೇಷ ಭೂತವಿಯೋಗವೇ ಮೋಕ್ಷವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಮರಣದಿಂದಲೇ ಆನಾಯಾಸದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ೨ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಇದ್ದರೆ ಭೂತವಿಯೋಗವೇ ಮುಕ್ತಿಯಾದಾಗ್ಯೂ ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೂತವಿಯೋಗವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಏವಂಚ ಸಾಧನಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭೂತಾನಾಂ ವಿನಿವೃತ್ತಿವು ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಸರ್ವಭೂತ ವಿನಿವೃತ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಮರಣದಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯೋ

೧. ೧-೨ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತ ವಿಶ್ವಾರ್ಥತ ರೀತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ನಿವಾರಣೆಗಳನ್ನು ಆತಿ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಬರೆದಿದ್ದರೂ ಇನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಗ್ರಂಥಗೌರವ ಭೀತಿಯಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಮೋಚನಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಭೂತವಿಮೋಚನರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಸಾಧನಗಳು ಅನುಷ್ಠೇಯಗಳಲ್ಲ. ಭೂತಗಳು ಮೃತಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ— ವೇತ್ತ್ಯ ಯಥಾ ಪಂಚಮ್ಯಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಉತ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಆಬಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಜೀವನನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಭೂತಯುಕ್ತಃ ಪರಲೋಕಂ ಇಮಂ ಲೋಕಂ ಚ ಗಚ್ಛತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಬಲದಿಂದ ಶರೀರಾಂತರ ಸಂಪಾದನರೂಪ ಪ್ರಯೋಜನವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗಮನಾಗಮನಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಲೇಷ ಭೂತವಿಯೋಗವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮೃತಿಕಾಲೇ ಜಹತ್ಯೇನಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಭಾಗಮಾತ್ರದಿಂದ ಭೂತಗಳು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದರಿಂದ ನಿಶ್ಲೇಷ ಭೂತವಿಯೋಗರೂಪ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

|| ಅಧಿ. ೧ ||

ತದಂತರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ತ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ: ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಪರಿಪ್ಪಕ್ಷನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಗತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜಲಗಳೇ ಜೀವನನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಸರ್ವ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಆಪಃ ಪುರುಷ ವಚಸೋ ಭವಂತಿ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ—ಉತ್ತರವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಲಗಳಿಗೇನೇ ಗತಿಯು ಕ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಮೃತನಾದವನಿಗೆ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳ ಸಂಪರ್ಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಒಂದು ಭೂತಕ್ಕೆ ಶರೀರಾರಂಭಕತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮರಣವಾದೊಡನೆಯೇ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಭೂಯಸ್ತಾತ್ ಓಂ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಅಪ್ಪಬ್ಧಸ್ಯ ತ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವಾದ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಭೂಯಸ್ತಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾಂ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ: (ಯದೃಶ ಜೀವನ ಸರ್ವಭೂತಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿಯೇ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಜಲಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಹೋಗುವುದಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಆಪಃ ಪುರುಷವಚಸಃ ಎಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಅಪ್ ಶಬ್ದವಾದರೂ ಜಲಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ರೇಚೋರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಆಪಃ ಎಂದು ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದರೂ ಇತರ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಇದ್ದೇ ಇದೆ.) (ಜೀವನಿಗೆ ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೂತತ್ರಯಸಂಬಂಧವಿರುವುದಾದರೆ ಪ್ರಶೋತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಪಃ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಸರ್ವಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ ಪೃಥಿವೀ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಜಲಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕೃತವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆಪಃ ಎಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದು ಯುಕ್ತವು. || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ತಾಪಾಪನೋದೋ ಭೂಯಸ್ತ್ವಮಂಭೂದೋ ವೃತ್ತಯಸ್ತ್ವಿಮಾಃ || ಇತಿ (ಚ)
ಭಾಗವತೇ (ಸ್ಕ.೩.೮.೨೬.ಶ್ಲೋ.೪೩.) || ೨ || ಅಧಿ.೨ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ : ಕ್ಷೇದನಂ ಪಿಂಡನಂ ತೃಪ್ತಿಃ ಪ್ರಾಣನಾಪ್ಯಾಯನೋದನಂ | ತಾಪಾಪನೋದಃ
ಭೂಯಸ್ತ್ವ — ಕ್ಷೇದನಂ=ಆರ್ದ್ರೀಕರಣವು, ಪಿಂಡನಂ=ಪಿಂಡೀಕರಣ, ತೃಪ್ತಿಃ=ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಿಕೆ,
ಪ್ರಾಣನ=ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಣತ್ವ, ಆಪ್ಯಾಯನ=ಸುಖಕರತ್ವ, ಉಂದನಂ=ಬಿಂದುಭಾವವು, ತಾಪಾಪನೋದಃ
=ತಾಪ ನಿವರ್ತಕತ್ವವು, ಭೂಯಸ್ತ್ವಂ=ಇತರ ಭೂತಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯಭೂತದೇಹಗಳಲ್ಲಿ
ಭಾಗಾಧಿಕ್ಯವು, ಈ ಎಂಟು ಸ್ವರೂಪರೂಪಗಳಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ : (೧) ಪಾರ್ಥಿವಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಥವಿಯದ್ದು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳು. ಜಲದ್ದು
ಮೂರು ಭಾಗಗಳು. ತೇಜಸ್ಸಿನದ್ದು ಒಂದು ಭಾಗವು. (೨) ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥ ತೃಪ್ತಜವ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸಿನದ್ದು
ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳು. ಜಲದ್ದು ಮೂರು ಭಾಗಗಳು. ಪೃಥವಿಯದ್ದು ಒಂದು ಭಾಗವು. (೩)
ಆಪ್ಯಶರೀರದಲ್ಲಿ ಜಲಗಳದ್ದು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳು, ಪೃಥವಿಯದ್ದು ಮೂರು ಭಾಗಗಳು. ತೇಜಸ್ಸಿನದ್ದು
ಒಂದು ಭಾಗವು. ತಥಾಚ ಜಲಗಳದ್ದು ಹತ್ತು ಭಾಗಗಳು. ಪೃಥವಿಯದ್ದು ಎಂಟು ಭಾಗಗಳು.
ತೇಜಸ್ಸಿನದ್ದು ಆರು ಭಾಗಗಳು. ಹೀಗೆ ಜಲಗಳಿಗೆ ಭೂಯಸ್ತ್ವವಿದೆ. || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮೃತನಾದ ಜೀವನ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಜಲಗಳು ಮಾತ್ರ ಹೋಗುತ್ತವೋ ಸರ್ವಭೂತಗಳೂ
ಹೋಗುತ್ತವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಪ್ರತಿವಚನಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಅಪ್ ಶಬ್ದವು ಏಕಭೂತಪರವೋ ಅನೇಕ
ಭೂತಪರವೋ, ಅನೇಕ ಭೂತಪರವೆನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ ಶಬ್ದವು
ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಆಪಃ ಪುರುಷವಚನಃ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್
ಶಬ್ದದಿಂದ ಜಲಗಳಿಗೇನೇ ಗತಿಯು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಭೂತಪರವೆನ್ನುವ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭೂತಾನಿ ಪುರುಷವಚಾಂಽ ಭವಂತಿ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶವು
ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಿಶಿಷ್ಟ ಅಪ್ ಶಬ್ದವು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಜಲಗಳು ಮಾತ್ರ
ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಇತರ ಭೂತಗಳು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಮಿತ್ರಾಣಿ ಹಿ
ಭೂತಾನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಭೂತಗಳು ಮಿತ್ರಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
ತ್ಯಾತ್ಮಕಜಲವಾಚಕ ಅಪ್ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಭೂತಾನಿ ಪುರುಷವಚಾಂಽ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು
ಸಿಗುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಭೂತಗಳು ಮಿತ್ರಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಪಾರ್ಥಿವಾದಿ ಸರ್ವ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ
ಪೃಥವೀ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಗಿಂತ ಜಲಭಾಗವೇ ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದುದರಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಅಪ್ ಶಬ್ದವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ
ಸರ್ವಭೂತಗಳೂ ಜೀವರ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ. || ಅಧಿ.೨ ||

ತ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩ ಪ್ರಾಣಗತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ : ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತತರದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಭೂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭೂತಗಳು ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಪ: ಪುರುಷವಚನೋ ಭವಂತಿ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದ ಜಲಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಅವುಗಳು ಭೂತತ್ರಯಾತ್ಮಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಸಹಗಮನವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥಿಕ ಕಲ್ಪನೆಯು ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಭೂತಗಳು ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಾಣಗತೇಶ್ಚ ಓಂ ||೩||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ : ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗಮನವಿದ್ದುದರಿಂದ. (ಭೂತಗಳೂ ಕೂಡ ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಹೋಗುತ್ತವೆ.)

ಭಾಷ್ಯ || ಯತ್ರ ವಾ ವ ಭೂತಾನಿ ತತ್ರ ಕರಣಾನಿ ನಿತ್ಯಾನಿ ಹ ವಾ ವಿತಾನಿ ಭೂತಾನಿ (ಚ) ಕರಣಾನಿ ಚ ನ ಚೈತಾನಿ ಕದಾಚಿದ್ವಿಯುಜ್ಯಂತೇ ನ ಚ ವಿಲೀಯಂತೇ || ಇತಿ ಭಾಲ್ವವೇಯಶ್ರುತೇ: ಪ್ರಾಣಗತೇರ್ಭೂತಾನ್ಯಪಿ ಸಹ ಗಚ್ಛಂತಿ (ಸಂತಿ) ಇತಿ ಸಿದ್ಧಂ || ೩ || ಅಧಿ. ೩ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ : ಎಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಭೂತಗಳು ಇರುತ್ತವೋ, ಅಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. (ಅಂದರೆ— ಭೂತಗಳು ಕರಣವ್ಯಾಪಕಗಳು.) ಇವುಗಳು ನಿತ್ಯಗಳೂ ಅವಿಯುಕ್ತಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ಈ ಪಂಚಭೂತಗಳೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಮೋಕ್ಷಪರ್ಯಂತ ವಾಗಿ ವಿಯುಕ್ತಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಾಶಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ—ಎನ್ನುವ ಭಾಲ್ವವೇಯಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಭೂತಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗಮನವಿದ್ದುದರಿಂದ ಭೂತಗಳೂ ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ತಥಾಚ ಭೂತಾನಿ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗಚ್ಛಂತಿ ತತ್ಸಹಗಂತ್ಯ ಪ್ರಾಣಾವಿನಾಭೂತಾಷ್ಟಾ ಅಂದರೆ, ಭೂತಗಳು ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಜೀವನೊಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗುವ ಪ್ರಾಣಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. || ೩ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೋ ಬೇಡವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕೃತ ಭೂತಗಳು ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹೋಗುತ್ತವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶಿಷ್ಟ

ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಶ್ರುತಕ್ಕೆ ಜಲಗಳಿಗೆ ಗಮನದಿಂದ ಅರ್ಥಾಶ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಗಮನವು ಎನ್ನುವ ನಿರ್ಣಯವು ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣಾಧೀನವಾದುದರಿಂದ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣವು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಭೂತಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಸಾಧನವು ಅವಶ್ಯಕವಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಭೂತಾನಿ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗಚ್ಛಂತೇವ ತತ್ಪ್ರಹಗಂತ್ಯ ಪ್ರಾಣಾವಿನಾಭೂತತ್ವಾತ್ (ಜೀವನೊಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗುವ ಪ್ರಾಣಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ಯದ್ಯತಪ್ರಹಗಂತ್ಯವಿನಾಭೂತಂ ತತ್ತತ್ಪ್ರಹಗಂತ್ಯ ಯಥಾ ರಾಜಸಹಗಂತ್ಯಮಾತ್ಮಾವಿನಾಭೂತಂ ವಸ್ತು ರಾಜಸಹಗಂತ್ಯ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದುದರಿಂದ ಭೂತಗಳು ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಹೋಗತಕ್ಕವುಗಳು. ಕರಣ್ಯವಾದ ನ ವಿಯುಕ್ಯತೇ , ಯತ್ರ ವಾ ವ ಭೂತಾನಿ ತತ್ರ ಕರಣಾನಿ ನೈತಾನಿ ಕದಾಚಿದ್ವಿಯುಕ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಭೂತಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಮನದಿಂದ ಭೂತಗಮನವು ಸಿದ್ಧಿಸುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾಧನವು ಅವಶ್ಯಕವು. || ಅಧಿ. ೩ ||

ಪ್ರಾಣಗತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪ ಅಗ್ನ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ : ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗತಿಯು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗತಿಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇನ್ನ ಭಾಕ್ತತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಯತ್ರಾಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ಮೃತಸ್ಯಾಗ್ನಿಂ ವಾಗಪ್ಯೇತಿ ವಾತಂ ಪ್ರಾಣಃ (ಬೃ.೫.೨.೧೩.) |

ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇರ್ನ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗತಿರಿತಿಚೇನ್ನ |

ಭಾಗತೋಽಗ್ನ್ಯಾದಿಪ್ರಾಪ್ತೇಃ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ : (ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗಮನವಿಲ್ಲ) ಯಾವಾಗ ಮರಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಯತಕ್ಕ ಜೀವನಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಾಗ್ನಿಂ ದ್ರಿಯವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೋ, ವಾಯುವನ್ನು ಶ್ವಾಸಾದಿರೂಪವಾದ ಜಡವಾಯುವೂ ತದಭಿಮಾನಿಯಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ ಕೂಡ ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, (ಶ್ಲೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವು ದಿಗ್ವೇಶಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೋ,) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ (ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಆರ್ತಭಾಗನ ಪ್ರಶ್ನರೂಪದಿಂದ ಮೃತಪುರುಷಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗತಿಶ್ರುತೇಃ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿವೇಶಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಗಮನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗಮನವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— (ತಥಾಚ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗಮನವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಭೂತಗಳಿಗೂ ಗಮನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ಮರಣವೇ ಮೋಕ್ಷವು ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಆದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ

ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು) ಭಾಕ್ತತ್ವಾತ್=ಭಾಗತಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಿಷಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಭಾಗದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ, (ಭಾಗದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವಿಕೆಯು.)

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ : ಶ್ರೀಹರಿಗೂ ತತ್ವಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಒಂದಂಶದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮೂಲರೂಪ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಅಂಶಾಂತರದಿಂದ ಜೀವನೊಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗುವಿಕೆಯು. ಮ್ರಿಯಮಾಣಮಿಮಂ ಜೀವಂ ವಾಸುದೇವಾದಿದೇವತಾಃ | ತೃಕ್ತ್ವಾ ಭಾಗೇನ ಗಚ್ಛಂತಿ ಭಾಗತೋಽನುವ್ರಜಂತಿ ತಂ || ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಪುರುಷಸ್ಯ ಮೃತೌ ಬ್ರಹ್ಮನ್ಯಾಕಾ ಭಾಗತ ಏವ ತು | ಅಧಿದೈವಂ ಪ್ರಾಪ್ನವಂತಿ ಭಾಗತೋಽನುವ್ರಜಂತಿ ತಂ || ಪುನಃ ಶರೀರಸಂಪ್ರಾಪ್ತೌ ತಮೇವಾನುವಿಶಂತಿ ಚ || ಇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥಃ : ಜೀವನಿಗೆ ಮೃತಿಯು ಆಗುವಾಗ, ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧನಾದ ನಾರದನೇ! ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ತದಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳೂ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಒಂದು ಭಾಗದಿಂದಲೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಮೃತಪುರುಷನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. (ಪ್ರತಿ ಮರಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಭಾಗವು ಹೋದರೆ ಕಾಲತಃ ಸರ್ವಭಾಗಕ್ಕೂ ಅಪಗಮವಾಗಿ ಜೀವನೊಟ್ಟಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯ ಭಾಗವು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ತಥಾಚ ಸರ್ವಭೂತಗಳಿಗೂ ಗಮನವಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ) ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಭೋಗಾಂತರದಲ್ಲಿ ಭೂಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಿಗೆ ಶರೀರಾಂತರಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವಾಗ ಆ ಜೀವನನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ (ಅವನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು) ಶರೀರಾಂತರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನಾರದನನ್ನು ಕುರಿತು ಚತುರ್ಮುಖನ ವಚನವು. (ಆದಕಾರಣ ಕಾಲತಃ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಶಂಕಾಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ) (ಗತ್ಯರ್ಥಗೃಹಿತಿ ಪುನಃ ವಿಶೇಷಯುರ್ಭೋಗಸಿದ್ಧಯೇ | ಭೋಗ್ಯಲೋಕಮನುಪ್ರಾಪ್ತಂ || ಎಂದುಕ್ತವಾಗಿದೆ.) || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ : ಭಾಗತಃ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೆ ಗತಿಯು ಇದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೋ, ೧ ಇದ್ದರೆ ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗಮನವು ಇಲ್ಲ ೨ ಗತಿಯು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಪ್ರಾಣಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ ಚ | ಮೃತಿಕಾಲೇ ಜಹತ್ಯೇನಂ ಪ್ರಾಕಾ ಭೂತಾನಿ ಪಂಚ ಚ | ಭಾಗತೋಭಾಗತಸ್ತ್ವೇನಮನುಗಚ್ಛಂತಿ ಸರ್ವಶಃ || ಇತಿ || ೪ || ಅಧಿ. ೪ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥಃ : ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಪಂಚಭೂತಗಳೂ ಕೂಡ ಈ ಜೀವನನ್ನು ಒಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಬಿಡುತ್ತವೆ. ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಪುನಃ ಶರೀರಾಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವಾಗ ಆ ಭಾಗಗಳಿಂದಲೇ ಈ ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತವೆ, ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ || ತಥಾಚ (೧) ಭೂತವಿನಿವೃತ್ತಿಯೆಂದರೆ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಮೂಲರೂಪಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಿಯಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಭಾಗತಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಭೂತಗಳಿಗೇನೇ ಗಮನವು. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಲ್ಲ (೨) ಭೂತಸಂಪ್ರಯೋಗವೆಂದರೆ— ಭೂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಅವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವೇ. || ೪ || ೩ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜೀವರೂಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹೋಗುತ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯತ್ರಾಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಾಗಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಗತಿಯು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿ ಗಮನವಿಲ್ಲ ಒಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಭಾಗಾಂತರದಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪವಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಮರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಗಗಳು ಹೋದರೆ ಕಾಲತಃ "ಸರ್ವಭಾಗಗಳೂ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು" ಗಮನವಾಗುವಾಗ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಆ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗಮನವಾಗುವಾಗ ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿ ಗಮನವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿ ಹೋಗತಕ್ಕವುಗಳಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ— ಪುರುಷಸ್ಯ ಮೃತೌ ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಭಾಗದಿಂದಲೇ ಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗತಿಶ್ರುತಿಯು ತತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಆ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದಲೇ ಮರಣದಲ್ಲಿ ವಿಯುಕ್ತಭಾಗಗಳಿಗೂ ಜೀವರಿಗೆ ದೇಹಾಂತರಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವಾಗ ಪುನಃ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಕಾಲತಃ ಸರ್ವಭಾಗಕ್ಕೆ ಅಪಗಮವಿಲ್ಲ ಜೀವರಿಗೆ ಮೃತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಭಾಗತಃ ಎರಡು ಕಡೆಗೂ ಗಮನವಾಗುವಾಗ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೂ ಭಾಗತಃ ಉಭಯತ್ರ ಗಮನವು ಮೃತಿಕಾಲೇ ಜಹತ್ಯೇನಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಪಂಚಭೂತಗಳೂ ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿಯೇ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕು. || ಅಧಿ. ೪ ||

ಅಗ್ನ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೫ ಪ್ರಥಮೇ ಶ್ರವಣಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೆ ಜೀವನೊಟ್ಟಿಗೆ ಗತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಥಮೇ ಶ್ರವಣಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಂ

ತಾ ಏವ ಹ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ || ೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ತತ್ತ್ವನ್ ಎನ್ನುವ ಉಪಕ್ರಮವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಾಖ್ಯಪ್ರಥಮಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ

ಆಶ್ರವಣಾತ್ = ಜಲಗಗಳೆ ಹೋಮೃತ್ವದಿಂದ ಶ್ರವಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಭೂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಪ್ರಸ್ತುತಗಳಾದ ಜಲಗಳೇ ಪ್ರಥಮಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮೃಬೋಧಕವಾದ ಶ್ರದ್ಧಾಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆಪಃ ಪುರುಷವಚಸೋ ಭವಂತಿ ಎನ್ನುವ ಉಪಸಂಹಾರವಾಕ್ಯವು ಕೂಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ಅಂದರೆ ಉಪಸಂಹಾರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.)

ಭಾಷ್ಯ || ತಸ್ಮಿನ್ನೇತಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನೌ ದೇವಾಃ ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಜುಹ್ವತಿ (ಭಾ.ಶಿ.೪.೨.) | ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾಗ್ನೌ ಶ್ರೂಯತೇ ನ ಭೂತಾನಿ ಜುಹ್ವತೀತಿ | ಆತೋ ನೇತಿ ಚೇನ್ನ || ತಾ ಏವ ಪ್ರಸ್ತುತಾ ಆಪಃ ಶ್ರದ್ಧಾರೂಪೇಣ ಹೂಯಂತ ಇತಿ ತು ಪಂಚಮ್ಯಾಮಾಹುತಾವಾಪಃ ಪುರುಷವಚಸೋ ಭವಂತಿ (ಭಾ.ಶಿ.೯.೧.) | ಇತ್ಯುಪಸಂಹಾರೋಪಪತ್ತೇಃ || ೫ || ಅಧಿ. ೫ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಆಪೌ ವಾ ಲೋಕೇ ಗೌತಮಾಗ್ನಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ದ್ವಾಬ್ಜಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ) ತಸ್ಮಿನ್ = ದ್ಯುಲೋಕಾಬ್ಜಿವಾದ, ಏತಸ್ಮಿನ್ = ಆದಿತ್ಯಾದಿಸಮುದಾದಿವಿಶಿಷ್ಟವಾದ, ಅಗ್ನೌ = ದ್ವಾದೀನಾಂ ದೇವತಾಭೋಗಸ್ಥಾನತ್ವಾತ್ ಅಗ್ನಿತ್ವಂ ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಭೋಗಸ್ಥಾನವಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ನಾರಾಯಣಾಧಿಪ್ಯಾನವಾದ ದ್ಯು-ಪರ್ಜನ್ಯ-ಧರಾ-ಪುಂ-ಸ್ತ್ರಾಬ್ಜಿ ಐದು ಅಗ್ನಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿಪತಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು, ಶ್ರದ್ಧಾಂ-ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಆಹುತಿರೂಪವನ್ನು ಹೋಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು (ಉತ್ಪಾಂತನಾದ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ ಶ್ರದ್ಧಾಸಹಿತ ಜೀವನಿಗೇನೇ) ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ದ್ವಾಬ್ಜಿವಾದ ಪ್ರಥಮಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮವು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಭೂತಾನಿ ಜುಹ್ವತಿ ಎಂದು ಭೂತಸಹಿತನಿಗೆ ಹೋಮವು ಶ್ರುತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಭೂತಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗುವುದಾದರೆ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು) ಆದಕಾರಣ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗಮನವಿಲ್ಲ (ಏವಂಚ ಶ್ರದ್ಧಾವುಳ್ಳ ಜೀವಹೋಮವೇ ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಭೂತಹೋಮವು ಶ್ರುತವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರವಣಾತ್ ಆಶ್ರವಣಾತ್ ಎಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥವು.) ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅಂದರೆ— ಪ್ರಥಮಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಭೂತಸಹಿತನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಹೋಮವು ಶ್ರುತವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಅಸಹಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೂಡದು. ಪ್ರಥಮಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವೇತ್ತ್ಯ ಯಥಾ ಪಂಚಮ್ಯಾಮಾಹುತೌ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತಗಳಾದ ಜಲಗಳೇ ಶ್ರದ್ಧಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥರೂಪವಾಗಿ ಹೋಮ್ಯವಾಗಿ ಕೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಇತಿ ತು ಪಂಚಮ್ಯಾಮಾಹುತಾ ವಾಪಃ ಪುರುಷವಚಸೋ ಭವಂತಿ ಎನ್ನುವ ಉಪಸಂಹಾರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಲಗಳಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಜುಹ್ವತಿ ಎನ್ನುವ ಉಪಕ್ರಮವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಶ್ರದ್ಧಾಪದದಿಂದ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದಲೂ ಜಲದಿಂದಲೂ ಸಹಿತಜೀವನನ್ನು ಹೋಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು

ಕಲ್ಪಿಸಿದರೇನೇ ಉಪಸಂಹಾರ ವಾಕ್ಯವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಉಪಸಂಹಾರವೇ ಕೂಡದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರ ವಿರೋಧದಿಂದ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಬಲಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧಾರ್ಥ ಬೋಧಕತ್ವರೂಪ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. || ೫ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಭೂತಗಳಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗತಿಯು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಶ್ರದ್ಧಾಶಬ್ದವು ವಿಶ್ವದ್ವಾಮಾತ್ರಯುಕ್ತಜೀವಪರವೋ, ಅಥವಾ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದಲೂ, ಜಲಗಳಿಂದಲೂ, ಯುಕ್ತಜೀವಪರವೋ, ಭೂತಗಳಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗತಿಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿನ್ನೇತಪ್ಪಿನ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧಾಸಹಿತಜೀವನಿಗೇನೇ ದ್ವಾಬ್ಜವಾದ ಪ್ರಥಮಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಭೂತಗತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗಲಿಲ್ಲ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಭೂತಾನಿ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಆಪ್ ಶಬ್ದವಿರೋಧದಿಂದ ಶ್ರದ್ಧಾಶಬ್ದವು ಜಲಪರವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಪ್ರಥಮೋಪಸ್ಥಿತವಾದುದರಿಂದ ಉಪಕ್ರಮವು ಪ್ರಬಲವು. ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು, ಎಂದರೆ— ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ಉಪಸಂಹಾರವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಉಪಕ್ರಮವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರದ್ಧಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರದ್ಧಾಜಲಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತಜೀವಪರತ್ವವು ಕೂಡುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಜೀವರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಗಮನವು. || ಅ. ೫ ||

ಪ್ರಥಮೇ ಶ್ರವಣಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬ ಅಶ್ರುತತ್ವಾಧಿಕರಣವು

ಹೀಕಿ: ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಜೀವನಿಗೆ ಭೂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬ಂ ಅಶ್ರುತತ್ವಾದಿತಿ ಚೇನ್ನೇಷ್ವಾಧಿಕಾರಿಕಾಂ ಪ್ರತೀತೇ: ೬ಂ || ೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ: ಭೂತಸಹಗಮನವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರತಿಯಿಂದ ಕಾಣದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಜೀವನು ಭೂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಾದಿ (ಯಾಗ ತಟಾಕಾದಿ) ಕರ್ತೃಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭೂತಸಹಗತಿಯು ಅಜ್ಞಾನಂ ಯಜಮಾನಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಃ ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗತಿ: ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಃ ಸ್ತ್ರೂಯತೇ | ಅತಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಶ್ರವಣಾನ್ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚೇತ್ (೨) ನ || ಅಜ್ಞಾನಂ ಯಜಮಾನಂ ೦ಂ ನ ಜಹಾತಿ ಭೂತಾನ್ಯೇವ

ಭೂತೈರೇವ ಗಚ್ಛತಿ ಭೂತೈರ್ಭುಂಕ್ತೇ ಭೂತೈರುತ್ಪದ್ಯತೇ ಭೂತೈಶ್ಚರತಿ
ಭೂತೈರ್ವಿಚರತಿ || ಇತಿ ಕೌಂಠರವ್ಯಕ್ತೃತೌ ಪ್ರತೀತೇ: || ೬ || ಅಧಿ. ೬ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) * ಅತಃ = ಹೇಗೆ (ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ) ಅಗ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಗತಿಯು (ಅಗ್ನಿ ವಾಗ್ಭೇತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ (ಭೂತಗಳಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗತಿಯು) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಭೂತಾನಿ ಜೀವೇನ ಸಹ ಗಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟ ಶ್ರುತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ಭೂತಗಳಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗಮನವು) ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ— (೨) ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಅಂದರೆ— ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಶ್ರುತವಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಅಸಹಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡದು.) ಮೃತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಯಾವಾಗಲೂ ಯಾಗಾದಿಕರ್ತನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ಯಾವ ವಸ್ತುವು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ? (ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯು) ಭೂತಗಳೇ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಎಂದು ಉತ್ತರವು) ಭೂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಯಜಮಾನನು ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. (ಅಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು) ಭೂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಭೂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಭೂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಸತ್ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ವಿರುದ್ಧವಾದ ದುಷ್ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಕೌಂಠರವ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಗತಿಯು) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಭೂತಗಳಿಗೆ ಸಹಗಮನವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.) || ೬ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಭೂತಗಳು ಜೀವನ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪ್ರಶ್ನನಿರೂಪಣೆಗಳಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಜ್ಯಕಜಲಗಳಿಗೆ ಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಗತಿಯು ಶ್ರುತವಾದಾಗ್ಯೂ ಅಗ್ನಿ ವಾಗ್ಭೇತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ ಭೂತಾನಿ ಗಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾಗದೆ ಇರುವುದೇ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭೂತಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಅಥ ಹೃನಂ ಯಜಮಾನಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಭೂತಗತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೂತಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗಿಯೇ ಹೋಗುತ್ತವೆ. || ಅಧಿ. ೬ ||

ಅಶ್ರುತತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ಭಾಕ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ವೈಯಾಕೃದಿವಾಧನಗಳು ಅವಶ್ಯಕಗಳೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

★ ಅಶ್ವಪುತ್ರ ಹೇತುರ್ವೇ ತಥೇತೈರ್ವೇ ಚ ವರ್ತತೇ ಉಭಯಾರ್ಥೇ ಚ ಭವತಿ ಯಥಾ ಶಬ್ದವಿದೋ ವಿಮಃ ||
ಈ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅತಃ ಶಬ್ದವು ವೇತ್ಸರ್ವಕವು.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಪಾಮ ಸೋಮಮೃತಾ ಅಭೂಮ (ಋ.ಉ.೪೮.೩.) | ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ ಇತಿ | ಆತೋ ವಕ್ತೃ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮವನ್ನು ಕುಡಿದವು. ಆ ಸೋಮಯಾಗರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಮುಕ್ತರು ಆದವು. (ಆದಿಪದದಿಂದ ಆಕ್ಷಯ್ಯಂ ಹ ವೈ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯಯಾಜನಃ ಸುಕೃತಂ ಭವತಿ) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ (ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳು ವ್ಯರ್ಥವೇ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ) ಈ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು, ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ— ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭಾಕ್ತಂ ವಾಽನಾತ್ಮವಿತ್ತಾಕ್ಷಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ || ೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಅಪಾಮ ಸೋಮಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಮೃತತ್ವವೆಂದರೆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಸ್ವರ್ಗಭೋಗವು) ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ನಿಷ್ಠಾನಂದಾನುಭವರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ) ಎಕೆಂದರೆ— ಅಮೃತೋ ವಾ ವ ಸೋಮಪಃ ಕರ್ಮಣಾ ಜ್ಞಾನಮಾತನೋತಿ, ಸ ವಿನಮವಿದಿತಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಭಾಗತಸ್ತದಮೃತತ್ವಂ | ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ಅಯನಾಯ ವಿದ್ಯತೇ (ತೈ.ಆ.೩.೧೩.) | ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಾತ್ಮವಿದ ವವ ಹಿ ಮುಖ್ಯಂ | ವಾ ಶಬ್ದಾ ತ್ವಾರಂಪರ್ಯೇಣಾತ್ಮವಿದ— ಪೇಕ್ಷಯಾ ವಾ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವಾದ ಅಮೃತತ್ವವು ಮನ್ವಂತರಾದಿರೂಪ ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಾನುಭವರೂಪವಾದುದೇ. ತಥಾಚಿ ಆ ಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣಾರ್ಥಕವೇ. (ಮುಖ್ಯಾಮೃತತ್ವವೇ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು ಎಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ) ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಇತರವಾದ ಮಾರ್ಗವು ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೇನೇ ಮುಖ್ಯಾಮೃತತ್ವವು ಇತರರಿಗೆ ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯ ವಾದ ಅಮೃತತ್ವವು ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸುಖಾನುಭವ ರೂಪವಾದುದೇ.) (ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾಮೃತತ್ವವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಅಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾಮೃತತ್ವವು. ಬರಲಿ ಎಂದರೆ) (೧) ಅಪಾಮ ಸೋಮಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾದರೆ ಅಮೃತಪದದಿಂದ ಮುಖ್ಯಾಮೃತತ್ವವೇ ಅದು ಕರ್ಮದಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಶುದ್ಧಾಂತಃಕರಣನಿಗೆ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳು, ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳುಳ್ಳವನಿಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ, ಜಿಜ್ಞಾಸಾವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು. ಆದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು. ಹೀಗೆ ಪರಂಪರೆಯಿಂದಲೇ ಲಭ್ಯವು, ಎಂದು ವಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (೨) ಅವರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಕೃತ ಅಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವು ವಿವಕ್ಷಿತವೆಂದಾದರೆ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತ ಅಮೃತತ್ವವೆಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚುರಾನಂದವ್ಯಕ್ತಿವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಅತಿಶಯರೂಪ ವಾದುದೇ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಯನ್ನು ಆವೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ

ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮುಖ್ಯಮೃತತ್ವವು ಅಕಾಮ್ಯಕರ್ಮದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೀಗೆ ವಾ
ಚಸ್ಪದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ತಥಾ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ | (೨) ಸ ವಿನಮದಿವಿತೋ ನ ಭುಂಕ್ತಿ ಯಥಾ ವೇದೋ
ವಾಽನನೂಕ್ತೋಽನ್ಯದ್ವಾಕರ್ಮಾಕೃತಂ ಯದಿ ಹ ವಾ ಅಪ್ಯನೇ ವಂದಿಷ್ಯಹಪ್ಪುಣ್ಯಂ
ಕರ್ಮ ಕರೋತಿ ತದ್ವಾಸ್ಯಾಂತತಃ ಕ್ಷೀಯತ ವಿವಾತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸೀತ
ಸ ಯ ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸ್ಯೇ ನ ಹಾಸ್ಯ ಕರ್ಮ
ಕ್ಷೀಯತೇಽಸ್ಯಾದ್ವೇವಾತ್ಮನೋ ಯದ್ಯತ್ಕಾಮಯತೇ ತತ್ತತ್ಸ ಜತೇ (ಬೃ. ೩. ೪. ೧೫.)
|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಹಿ ಏಕೆಂದರೆ— ಭಾಕ್ತಂ ವಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರುತಿಯು
ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆನೇ ಮುಖ್ಯಮೃತತ್ವವು, ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ
ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ ವಿನಂ ಎನ್ನುವ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೃತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವು. (೨) ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು
ಕಾಣಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದವನಾಗಿ, ಜೀವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಸುಖಾನುಭವವನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ರಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ
(ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳೇನೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.)
ಹೇಗೆಂದರೆ— ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವ ವೇದವು (ಹೇಗೆ ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು
ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಶ್ರೋತ್ರಿಯನನ್ನು ಅಮೃತತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹೇಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕಾರ
ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವ ಕರ್ಮವು (ಫಲಪ್ರದವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ) ಹೀಗೆಯೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ
ಪ್ರಕಾರ ಭಗವತ್ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು ಮಹಾಪುಣ್ಯಾಧನವಾದ ಅಶ್ವಮೇಧಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು
ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಈ ಆಜ್ಞಾನಿಯ ಆ ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವಾದ ಅದೃಷ್ಟವು ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ
(ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಭೋಗಾವಶಾನದಲ್ಲಿ) ನಾಶವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಮುಖ್ಯಮೃತತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ
ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ) ನಿಶ್ಚಿತವು. ಆದಕಾರಣ ಮುಮುಕ್ಷುವು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನನ್ನಾಗಿ
ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಯಾವ ಆಧಿಕಾರಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನನ್ನಾಗಿ
ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಈತನ ಅಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವು ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಜ್ಞಾನಾದ್ವಾರಾ ಆತ್ಮಯ
ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.) ಮತ್ತೂ ಈತನ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮವು ಆತ್ಮಯ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಕ್ಕೆ
ಕಾರಣವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಆ ಮುಕ್ತನು ಯಾವುದುಯಾವುದನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅವನ
ಕಾಮ್ಯಫಲವನ್ನು ಸರ್ವಾಶ್ರಯನೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮನು (ಅಂದರೆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ
ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ.) ತಥಾಚ ಕರ್ಮವು ಆಶುತರವಿನಾಶಿಯಾದಾಗ್ಯೂ
ಕರ್ಮದಿಂದಂಜಾದ ಭಗವತ್ಪಾದವು ನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕರ್ಮ ನ
ಕ್ಷೀಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅಮೃತೋ ವಾ ವ ಸೋಮಪೋ ಭವತಿ ಯಾವದಿಂದೋ
ಯಾವನ್ನನುರ್ಯಾವದಾದಿತ್ಯಃ || (೨) ಕರ್ಮಣಾ ಜ್ಞಾನಮಾತನೋತಿ

ಜ್ಞಾನೇನಾಮೃತೀ ಭವತಿ ಅಥಾಮೃತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯತ ಏನಮಮೃತತ್ವಂ
(ಮಮೃತ) ನನಯಂತಿ || ಇತಿ ಚ || ೭ || ಅಧಿ. ೭ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸೋಮಯಾಜಿಯು ಅಮುಖ್ಯ ಅಮೃತತ್ವವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಇಂದ್ರನು, ಮನುವು, ಸೂರ್ಯನೂ ತಮ್ಮ ಪದದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಕಾಲ ಇರುತ್ತಾರೋ, ಅಷ್ಟರವರೆಗೆ ಅಮೃತನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಸ್ವರ್ಗ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ.) (ಇದರಿಂದ ಭಾಗತಃ ಅಮೃತತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) (೨) ಅಧಿಕಾರಿಯು ಅಕಾಮ್ಯಕರ್ಮದಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಕರ್ಮಗಳು ಈ ಜ್ಞಾನಸುವಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೋ, ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅಮೃತಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (ಆದಕಾರಣ ಸಾಧನತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಈ ಶ್ರುತಿಯು, ಕರ್ಮವು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು.) || ೭ || ೪ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಅಪಾಮ ಸೋಮಮಮೃತಾ ಅಭಾಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಶ್ರುತವಾದ ಅಮೃತತ್ವವು ಮುಖ್ಯವೋ ಭಾಕ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅದು ಇಲ್ಲವಾದರೂ, ಅಪಾಮ ಸೋಮಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸುಶಕವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು, ಎಂದರೆ— ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೇನೇ ಮುಖ್ಯಾಂತ್ಯವು, ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ನಿರವಕಾಶ ಆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧರೂಪ ಬಾಧಕದಿಂದ ಅಪಾಮ ಸೋಮಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಗೌಣಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯು ಆಗದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮುಮುಕ್ಷುವು ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಅಮೃತೋ ವಾ ವ ಸೋಮಪಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಅಲ್ಪಕಾಲೀನ ಅಮೃತತ್ವವು, ಅಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಿಯಾದ ಜ್ಞಾನಸುವಿಗೆ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಅಮೃತತ್ವವು. || ಅ. ೭ ||

ಭಾಕ್ತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೮ ಕೃತಾತ್ಮಯಾಧಿಕರಣವು

ಓಶಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಸಾಧನಗಳು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠೇಯಗಳೆಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಕೃತಸ್ಥ ಕರ್ಮಣೋ ಭೋಗೇನ ಕ್ಷಯಾನ್ಮುಕ್ತಿಃ | ಇತಿ || (೨) ಆತ ಆಹ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಜೀವನೋಟ್ಟಿಗೆ ಬರುವ ಪೂರ್ವಸಂಪಾದಿತಗಳಾದ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಫಲಾನುಭವದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ ನಾಶವಿದ್ದುದರಿಂದ, (ಅಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾಂತರಾಪಾದನೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಕರ್ಮಮೂಲಬಂಧಕ್ಕೂ ನಾಶವಾಗುವುದರಿಂದ,) ಮುಕ್ತಿಯು ತನ್ನಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ) (೨) ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕೃತಾತ್ಮಯೇಽನುಶಯವಾನ್ವಪ್ಪಸ್ತುತಿಭ್ಯಾಂ ಓಂ || ೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಭೋಗದಿಂದ ಕ್ಷಯವಾಗೋಣ ಜೀವನು ಕರ್ಮಶೇಷ ಪುಳ್ಳವನಾಗಿಯೇ ಬರುತ್ತಾನೆ. ತತಃ ಶೇಷೇಣ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಭುಕ್ತಶೇಷ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ತತಃ ಶೇಷೇಣೇಮಂ ಲೋಕಮಾಯಾತಿ ಪುನಃ ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ಪುನರ್ಗಚ್ಛತಿ ಪುನರಾಗಚ್ಛತಿ || ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ || (೨) ಭುಕ್ತ ಶೇಷಾನುಶಯವಾನಿಮಾಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಭುವಂ ಪುನಃ | ಕರ್ಮ ಕೃತ್ವಾ ಪುನರ್ಗಚ್ಛೇತ್ಪುನರಾಯಾತಿ ನಿತ್ಯಶಃ || ಆಚತುರ್ದಶಮಾದ್ವರ್ಷಾತ್ಕರ್ಮಾಣಿ ನಿಯಮೇನ ತು | ದಶಾವರಾಣಾಂ ದೇಹಾನಾಂ ಕಾರಣಾನಿ ಕರೋತ್ಯಯಂ || ಅತಃ ಕರ್ಮಕ್ಷಯಾನ್ಮುಕ್ತಿಃ ಕುತ ಏವ ಭವಿಷ್ಯತಿ | ಇತ್ಯಾದಿಸ್ತುತೇಶ್ಚ ಶೇಷವಾನೇವಾಯಾತಿ || ೮ || ಅಧಿ. ೮ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಶೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿಯೇ ಈ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಪುನಃ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಪುನಃ ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಪುನಃ ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ (೨) ಭುಕ್ತವಾದ ಶಿಷ್ಠಕರ್ಮಾನುಗತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಈ ಭೂಲೋಕ ವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪುನಃ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿ ಪುನಃ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನು. ನಿಯಮೇನ ತಿರುಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ, ನಿಯಮೇನ ಹತ್ತು ಶರೀರಗಳಿಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗದ ಶರೀರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಈ ಬದ್ಧಜೀವನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ಬಂಧಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚೇಷ ನಾಶನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಕರ್ಮಮೂಲಕ ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು? ಹೇಗೂ ಆಗಲಾರದು. ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಶೇಷಪುಳ್ಳವನಾಗಿಯೇ (ಅಂದರೆ— ಕರ್ಮ ಮಾಡಿ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೋದ ಜೀವನು ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಭೋಗಿಸಿ ಆ ಕರ್ಮಶೇಷಪುಳ್ಳವನಾಗಿಯೇ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ.) (ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೀಗೆಯೇ, ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಸಾಧನಗಳು ಇಲ್ಲದ ಮುಕ್ತಿಯಾಗಲಾರದು.) || ೮ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಬಂಧಕೇಭೂತಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚೇಷ ಭೋಗವೋ ಏಕದೇಶೇನ ಭೋಗವೋ, ಕರ್ಮಣಾ ಬಧ್ಯತೇ ಜಂತುಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜೀವನೋಟ್ಟಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದಿರತಕ್ಕ ಬಂಧಕವಾದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಭಾಗದಿಂದ ಭೋಗವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಶ್ಚೇಷ ಭೋಗವು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಭೋಗದಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಭೋಗಿಸಿ ಕರ್ಮಶೇಷದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಪುನಃ ಆಗಮನ ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಹೀಗೆ ಎರಡು ಮೂರು ಆವೃತ್ತಿ ಅವರ್ತನದಿಂದ ನಿಶ್ಚೇಷಕರ್ಮಸಮಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಕರ್ಮಬಂಧವು ಸ್ವತಃ ಏವ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಸಾಧನಗಳು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ತತಃ ಶೇಷೇಣೇಮಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಭುಕ್ತಶೇಷಾನುಶಯವಾನ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಃ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದವನಿಗೆ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಕರ್ಮವು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಅದನ್ನು ಭೋಗಿಸಿ ಕರ್ಮಶೇಷಯುಕ್ತನಾಗಿಯೇ ಆಗಮನವನ್ನು ಪುನಃ ಕರ್ಮಕರಣವನ್ನು ದಶಾವರಾಣಾಂ ಎಂದು ಬಹುಕರ್ಮಕರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೋಗದಿಂದ ನಿಶ್ಚೇಷ ಕರ್ಮಕ್ಷಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಸಾಧನಗಳು ಅವಶ್ಯಕಗಳೇ. || ಅಧಿ. ೮ ||

ಕೃತಾತ್ಮಯಾದಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೯ ಯಥೇತಾದಿಕರಣವು

ಬೀರಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಆಗಮನಪ್ರಕಾರವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥೇತಮೇವ ಗಚ್ಛತಿ ಯಥೇತಮಾಗಚ್ಛತಿ ಸ ಭುಂಕ್ತೇ ಸ ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ಸ ಪರಿವರ್ತತ ಇತಿ ಗತಿಪ್ರಕಾರೇಣಾಗತಿಃ ಪ್ರತೀಯತೇ | ಅತೋ ಬ್ರೂತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಯಾವ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಪುನಃ ಅದೇ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಭೂಲೋಕದಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆ ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಪುನಃ ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಆ ಜೀವನು ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆತನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆತನು ತಿರುಗಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೋದ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ ಆಗಮನವು ತೋರುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಕರ್ಮಫಲಕ್ಕೆ ಅತಿಕ್ಷೀಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ) ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಯಥೇತಮನೇವಂ ಚ ಓಂ || ೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜೀವನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆಯೂ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿಯೂ

ಬರುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಕೆಲವು ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆಯೂ ಕೆಲವು ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿಯೂ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ— ಧೂಮಾದಭ್ರಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಧೂಮಾದಭ್ರಮಭ್ರಾದಾಕಾಶಮಾಕಾಶಾಚ್ಚಂದ್ರಲೋಕಂ ಯಥೇತಮಾ ಕಾಶಮಾಕಾಶಾದ್ವಾಯುಂ ವಾಯುರ್ಭೂತ್ವಾ ಧೂಮೋ ಭವತಿ ಧೂಮೋ ಭೂತ್ವಾಭ್ರಂ ಭವತ್ಯಭ್ರಂ ಭೂತ್ವಾ ಮೇಘೋ ಭವತಿ ಮೇಘೋ ಭೂತ್ವಾ ಪ್ರವರ್ಷತಿ | ಇತಿ ಕಾಷಾಯಣಪುತ್ರೇರ್ಯಥಾಗತಮನ್ಯಥಾ ಚ || ೯ || ಅಧಿ. ೯ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದ ಯಜಮಾನನು ಧೂಮಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ) ಧೂಮಲೋಕದಿಂದ ಅಭ್ರದೇವತಾಲೋಕವನ್ನು ಅದರಿಂದ ಆಕಾಶದೇವತಾ ಲೋಕವನ್ನು ಅದರಿಂದ ಚಂದ್ರಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಆಕಾಶದಿಂದ ಚಂದ್ರಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೋ ಅದೇ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಪುನಃ ಆಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆಕಾಶದಿಂದ ವಾಯುಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ವಾಯುದೇಹಸ್ಥನಾಗಿ ಧೂಮದೇವತಾ ದೇಹಸ್ಥನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಧೂಮದೇವತಾ ದೇಹಸ್ಥನು ಆಗಿ ಅಭ್ರದೇವತಾ ದೇಹಸ್ಥನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಅಭ್ರದೇವತಾ ದೇಹಸ್ಥನಾಗಿ ಮೇಘದೇವತಾ ದೇಹಸ್ಥನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಮೇಘದೇವತಾ ದೇಹಸ್ಥನಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿದ್ದಾರಾ ಭೂಮಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಕಾಷಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಯಾವ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಚಂದ್ರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾನೋ ಆ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೂ ಮಾರ್ಗಾಂತರದಿಂದಲೂ (ಕರ್ಮಿಯು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ.) || ೯ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಹೋದ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ಆಗಮನವೋ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪರಿಚಿತಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಪರಿಚಿತ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯಥೇ ತಮಾಗಚ್ಛತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದಲೂ ಹೋದ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ಬರುವುದರಿಂದ ಗಮನಾಗಮನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವು ಬರಲಾರದೆಂದರೆ— ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗಮನಸ್ಮರಣವು ಆಗಮನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗ ದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಧೂಮಾದಭ್ರಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೇ ಗತಿಮಾರ್ಗದಿಂದ ಗಮನಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಆಗಮನವು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಕೆಳಗೆ ಮಾರ್ಗಾಂತರದಿಂದ ಆಗಮನವು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಗಮನಾಗಮನಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಲೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವು ಅವಶ್ಯಕವೇ. || ಅಧಿ. ೯ ||

ಯಥೇತಾದಿಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

೧೦ ಚರಣಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಗಮನಾಗಮನಗಳು ಕರ್ಮಫಲಗಳೆಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಚರಣಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ ತದುಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥೇತಿ

ಕಾರ್ಪ್ಪಾಜಿನಿಃ ಓಂ || ೧೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಗಮನಾಗಮನಗಳು ಕರ್ಮಾಂಗಾಚಾರ ಹೇತುಕವೇ, ಕರ್ಮ ಹೇತುಕವಲ್ಲ ರಮಣೀಯಚರಣಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಆ ಶ್ರುತಿಯು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಕವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು (ಅಂದರೆ— ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು) ಎಂದು ಕಾರ್ಪ್ಪಾಜಿನಿ ಯುಷಿಯು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ತದ್ಯ ಇಹ ರಮಣೀಯಚರಣಾ ರಮಣೀಯಾಂ ಯೋನಿಮಾಪದ್ಯಂ ತೇ ಕಪೂಯಚರಣಾಃ ಕಪೂಯಾಂ (ಭಾ.ಶ ೧೦.೭.) | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಶ್ಚರಣ ಫಲಮೇವ ಗಮನಾಗಮನಂ ನ ಯಜ್ಞಾದಿಕೃತಃ || (೨) ಆಚಾರ ಇತಿ ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಃ ಕರ್ಮಾಂಗತ್ವೇನ ಶುದ್ಧಿಃ | ಅಶುದ್ಧಿಶ್ಚ ನಾಚಾರಶ್ಚರಣಂ ತೂಭಯಂ ಮತಂ ಇತಿ ಸ್ವತೇರಿತಿ ಚೇತ್ | (೩) ನ | ಯಜ್ಞಾದ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥಾ ಚರಣಾದಿಪ್ರತಿರಿತಿ ಕಾರ್ಪ್ಪಾಜಿನಿರ್ಮನೃತೇ || ೧೦ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಆ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರು ಸದಾಚಾರಾದಿಗಳುಳ್ಳವರೋ ಅವರು ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧುವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಯೋನಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಯಾರು ಅಸಾಧುವಾದ ಅಚಾರಾದಿಗಳುಳ್ಳವರೋ ಅವರು ಅಸಾಧುವಾದ ಶೂದ್ರಾದಿಯೋನಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಗಮನಾಗಮನವು ಚರಣಫಲವೇ. ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಪುರುಷನ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮ ಫಲವಲ್ಲ (೨) (ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮವೇ ಚರಣವಾದುದರಿಂದ ಗತಾಗತವು ಚರಣ ಫಲವು ಯಜ್ಞಾದಿಫಲವಲ್ಲವೆಂದರೆ) — ಕರ್ಮಾಂಗವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಚಾರವೇ ಕ್ರಿಯಾ, ದ್ರವ್ಯ, ತತ್ತ್ವತ್ಯರ್ಥಗಳಿಗೆ ಶುದ್ಧಿಪ್ರದವು. ಅನಾಚಾರವಾದರೂ ಅಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಆಚಾರ ಅನಾಚಾರ ಎರಡೂ ಚರಣ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವೆಂದು ಸಮ್ಮತವು, ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ (ಆಚಾರ ಅನಾಚಾರ ಉಭಯ ರೂಪಚರಣವು ಕರ್ಮದಿಂದ ಇತರವಾದುದೇ ಪ್ರತಿಪತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕಾರಣ ಗಮನಾಗಮನಾದಿಗಳು ಇತರ ಫಲವಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಶೂನ್ಯವು. ಅಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ) ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ— (೩) ನ= ಗಮನಾಗಮನವು ಕರ್ಮಫಲವಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಫಲವೇ. ಚರಣದಿಂದ ರಮಣೀಯ ಕಪೂಯ ಯೋನಿಯು ಬರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಚರಣಾದಿಪದಘಟಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯು (ಅದಿಪದದಿಂದ ಅಥ ಯ ಇಮೇ ಗ್ರಾಮೇ ಇತ್ಯಾದಿ) ಯಜ್ಞಾದಿ ರೂಪ ಲಾಕ್ಷಣಿಕಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು. ಆಜಹಲ್ಪಕ್ಷಣಯಾ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾದಕವು. (ಎವಂಚ

ಗಮನಾಗಮನಗಳು ಕರ್ಮಫಲಗಳೆಂದು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಿತಗಳಾಗಿವೆ) ಎಂದು ಕಾರ್ಪಣ್ಯಜನಿ ಮುನಿಯು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. || ೧೦ || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆನರ್ಥಕೃಮಿತಿ ಚೇನ್ನ ತದಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೧೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಚರಣಾದಿಶ್ರುತಿಯು ಯಜ್ಞಾದ್ಯುಪಲಕ್ಷಕವಾದರೆ ಚರಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆನರ್ಥಕೃತ್ವ. ರಮಣೀಯ ಕಪೂಯಪದಗಳಿಂದಲೇ ಯಜ್ಞಾದ್ಯುಪಲಕ್ಷಣವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ, ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ರಮಣೀಯಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯಾಚಾರಾಪೇಕ್ಷತ್ವ ವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ತರ್ಹಿ ರಮಣೀಯಾಃ ಕಪೂಯಾ ಇತ್ಯೇವ ಸ್ವಾತ್ | ಚರಣ ಶಬ್ದಸ್ಯಾನರ್ಥಕೃಮಿತಿ ಚೇತ್ || (೨) ನ | ಚರಣಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾದ್ರಮಣೀಯ ತ್ವಾದ್ವೇಪ್ರಜ್ಞಾ ಪನಾರ್ಥತ್ವೇನೋಪಪತ್ತೇಃ || ೧೧ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ರಮಣೀಯಚರಣಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಕವಾದರೆ) ರಮಣೀಯಾಃ ಕಪೂಯಾಃ ಎಂದೇ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು (ರಮಣೀಯ ಕಪೂಯ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಉಪಲಕ್ಷಣವು ಕೂಡುವುದು. ತಥಾಚ) ಚರಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು. (ಅಂದರೆ ಚರಣ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ವ್ಯರ್ಥವು.) ಎಂದರೆ— (೨) ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಅಂದರೆ— ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಕತ್ವವೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) (ಯದ್ಯಪಿ ರಮಣೀಯಾದಿ ಪದದಿಂದ ಯಜ್ಞಾದ್ಯುಪಲಕ್ಷಣವು ಶಕ್ಯವಾಗುವುದು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಯಜ್ಞಾದಿಕಾರಿಗಳ ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯ ಯಜ್ಞಾದಿಮತ್ಸಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನ ಆಚಮನ ಮೊಲದಾದ ಸದಾಚಾರಗಳ, ಮತ್ತು ದುರಾಚಾರಗಳ ಅಪೇಕ್ಷತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ) ರಮಣೀಯ ಚರಣ, ಕಪೂಯ ಚರಣಗಳಿಂದಲೇ ಯಜ್ಞಾದಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ರಮಣೀಯಶ್ರುತಿಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚರಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕೃತ್ವ ಕೂಡುವುದರಿಂದ (ಆನರ್ಥಕೃತ್ವವಿಲ್ಲ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ರಮಣೀಯಾಃ ಕಪೂಯಾಃ ಎನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಯಾ ರಮಣೀಯ ಕಪೂಯ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವರು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಸಿಗುವುದಾದರೂ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಮಾನವಾಗುವಾಗ ಕೆಲವರಿಗೆ ರಮಣೀಯ ಯಜ್ಞಾದಿಮತ್ಸವು ಇತರರಿಗೆ ಕಪೂಯ ಯಜ್ಞಾದಿಮತ್ಸವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯು ಬರುವುದು. ತಥಾಚ ರಮಣೀಯ ಚರಣತ್ವದಿಂದ ಯಾವ ಸಾಧುಗಳು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರೋ ಅವರು ರಮಣೀಯರು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯೋಜನೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಆ ಯಜ್ಞಾದಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ರಮಣೀಯ ಕಪೂಯಾಚಾರಗಳಿಂದ ಈ ರಮಣೀಯಶ್ರುತಿಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಚರಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕೃತ್ವ ಬರುವುದು.) || ೧೧ || ೨ ||

ಬೀರಿಕೆ || ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಚರಣಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸುಕೃತದುಷ್ಯತೇ ಏವೇತಿ ತು ಬಾದರಿಃ ಓಂ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಧರ್ಮಂ ಚರತ ಮಾಧರ್ಮಮಿತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗಾತ್ಸುಕೃತದುಷ್ಯತೇ ಏವ ಚರಣಶಬ್ದೋಕ್ತೇ | ಇತಿ ಬಾದರಿರ್ಮನ್ಯತೇ || (೨) ತು ಶಬ್ದಾತ್ ಸಿದ್ಧಾಂತೋಽಪಿ ಸ ಏವೇತಿ ಸೂಚಯತಿ || (೩) ತು ಶಬ್ದಸ್ತು ವಿಶೇಷೇ ಸ್ವಾತ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತೇಽವ—
ಧಾರಣೇ | ಇತಿ(ಚ) ನಾಮಮಹೋದಧೌ || ೧೨ || ಅಧಿ. ೧೦ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಧರ್ಮಂ ಕುರುತ, ಅಧರ್ಮಂ ಮಾ ಕುರುತ— ಧರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿರಿ, ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಡಿರಿ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಂ ಚರತ ಮಾಧರ್ಮಂ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಚರಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವಾಚಕತ್ವವೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸಾಧು ಅಸಾಧು ಆಚಾರಾಂಗವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳೇ (ಸದಸದಾಚಾರಾಂಗ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ) ರಮಣೀಯಚರಣಾಃ ಕಪೂಯಚರಣಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚರಣಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳು. (ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವಾಂತಿಗಾಗಿ ಲಕ್ಷಣಾವನ್ನೇ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ) ಎಂದು ಬಾದರಿ ಆಚಾರ್ಯರು (ಶುಕಾಚಾರ್ಯರು) ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (೨) (ಪರಮತವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ತನ್ನ ಮತವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೆಂದರೆ) ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಅದೇವೇ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ. (೩) ತು ಶಬ್ದವಾದರೂ ವಿಶೇಷ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ತನ್ನ (ಗ್ರಂಥ ಕರ್ತೃಗಳ) ಸಿದ್ಧಾಂತ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಅವಧಾರಣ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಎಂದು ನಾಮ ಮಹೋದಧಿ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿದೆ. || ೧೨ || ೩. ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಗಮನಾಗಮನವು ಚರಣಫಲವೋ ಕಾರ್ಮಕರ್ಮಫಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತದ್ಗ ಇಹ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚರಣಶಬ್ದವು ಕರ್ಮಾಂಗಾಚಾರಪರವೋ ಅಥವಾ ಕರ್ಮ ಪರವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಗಮನಾಗಮನವು ಚರಣಫಲವೇ. ಕರ್ಮಫಲವಲ್ಲ. ಚರಣಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಗಮನಾಗಮನಕ್ಕೆ ಚರಣಫಲತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಚರಣವು ಕರ್ಮವಲ್ಲ ಸ ಯಥಾಕಾರೀ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಚಾರ ಇತಿ ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಾಚಾರಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚರಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಯಾ ಕರ್ಮಪರತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಆನರ್ಥಕವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿಕಾರಿಗಳು ಪ್ರಕೃತರಾದುದರಿಂದ ಯಾರು ಯಜ್ಞಾಧಿಕಾರಿಗಳೋ ಅವರು ರಮಣೀಯಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಚರಣಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಕರ್ಮೋಪಲಕ್ಷಣವು ಕೂಡುವುದು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಗತಾಗತವು ಪುಣ್ಯಪಾಪಾಖ್ಯ

ಕರ್ಮಫಲವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ತೃವಿದ್ಯಾ ಮಾಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಗತ್ಯಾದಿಗಳು ಕರ್ಮಫಲವೆಂದು ತೋರುವುದರಿಂದ ಆ ಬಲದಿಂದ ಚರಣಶ್ರುತಿಯು ಅಜಹಲ್ಕ್ಷಣಯಾ ಯಜ್ಞಾದ್ಯರ್ಥಕವಾದಾಗ್ಯೂ ರಮಣೀಯಾದ್ಯಾಚಾರದಿಂದಲೇ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ರಮಣೀಯತ್ವಾದಿಗಳು ಎಂದು ಸೂಚಕವಾಗಿ ಚರಣಪದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವು ಕೊಡುವುದು. ಮತ್ತೂ ಧರ್ಮಂ ಕುರುತ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಂ ಚರತ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಯೋಗಬಲದಿಂದ ಚರಣಶ್ರುತಿಯು ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಪರವಾಗಿದೆ. || ಅಧಿ. ೧೦ ||

ಚರಣಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೧. ಅನಿಷ್ಟಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನಿಷ್ಟಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ (ಅಂದರೆ— ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದವರಿಗೆ) ಗತಾಗತದುಃಖವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪುಣ್ಯಕೃತಾಮೇವ ಗಮನಾಗಮನೇ ನೇತರೇಷಾಂ || ಇತಿ || ಆತ ಆಹ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವವರಿಗೇನೇ ಗಮನಾಗಮನಗಳು ಪಾಪಕರ್ಮಕಾರಿಗಳಾದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಗಮನ ಆಗಮನಗಳು ಇಲ್ಲ. (ಯಜ್ಞಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯ ಭಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಗಮನಾಗಮನಗಳು ಕೊಡಬಹುದು. ಇತರರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯ ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗಮನಾಗಮನಗಳು ಕೊಡಲಾರವು.) ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || (೧) ಓಂ ಅನಿಷ್ಟಾಧಿಕಾರಿಣಾಮಪಿ ಚ ಶ್ರುತಂ ಓಂ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ತದ್ಯ ಇಹ ಶುಭ(ಭಾ)ಕೃತೋ ಯೇ ಚಾ(ವಾ)ಶುಭಕೃತಸ್ಯೇ ಶುಭಮನುಭೂಯಾವರ್ತಂತೇ ಪುನಃ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವಂತಿ ಪುನರ್ಗಚ್ಛಂತಿ ಪುನರಾಗಚ್ಛಂತಿ | ಇತಿ ಭಾಲ್ವಲೇಯಪ್ರತೌ || ೧ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಯಜ್ಞಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗಮನಾಗಮನಗಳು ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಅನಿಷ್ಟಾಧಿಕಾರಿಣಾಮಪಿ=ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದವರಿಗೂ ತದ್ವಿರುದ್ಧ ಪಾಪಕರ್ಮಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದವರಿಗೆ ಗಮನಾಗಮನ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸಂಯಮನ (ಯಮಶಾಸನ) ರೂಪವಾದ ಪ್ರಬಲ ದುಃಖಾಂತರವೂ ಇದೆ. (೨) ಏಕೆಂದರೆ— ತದ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆ ಆಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾರು, ಶುಭಾಕೃತಃ = ಯಾಗಾದಿ ಪುಣ್ಯ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದವರೋ, ಅಶುಭಕೃತಃ = ಯಜ್ಞಾದಿ ವಿರುದ್ಧ ಪಾಪ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವರೋ ಅವರು (ಲೋಕಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೋದವರಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ)

ಅರುಭವಾದ ಪಾಪಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಪುನಃ ತಿರುಗಿ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ ಬಂದು ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪುನಃ ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಪುನಃ ಪರಲೋಕದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಎನ್ನುವ ಭಾಲ್ಪವೇಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ಗಮನಾಗಮನಗಳು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದವರಿಗೂ ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ.) || ೧೩ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದವರಿಗೆ ಗಮನಾಗಮನ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಇತರವಾದ ಅತಿ ದುಃಖವೂ ಆದೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಂಯಮನೇ ತ್ವನುಭೂಯೇತರೇಷಾಮಾರೋಹಾವರೋಹೌ
ತದ್ಗತಿದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ || ೧೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ನರಕದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಯಮಶಾಸನವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿಯೇ ಕೆಲವರಿಗೆ (ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದವರಿಗೆ) ನರಕದಿಂದ ಉತ್ಪಾಸವು. ಇತರರಾದ ನೀಚರಾದ ತಮೋಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ನಿತ್ಯನರಕದಲ್ಲಿ ಪಾತವು. ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದವರಿಗೂ ತಮೋಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಇಂತಹ ಗತಿಯು ಸರ್ವೇ ವಾ ಏತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸಂಯಮನಮನುಭೂಯ ಕೇಷಾಂಚಿದಾರೋಹಃ ಕೇಷಾಂಚಿದ—
ವರೋಹಃ | (೨) ತು ಶಬ್ದೋಽವಧಾರಣೇ || (೩) ಸರ್ವೇ ವಾ
ಏತೇಽಶುರುಭಕ್ತಃ ಸಂಯಮನೇ ಪ್ರಪತಂತಿ ತತ್ರ(ಹ)ಯೇ ಪರದ್ವಿಷೋ ಗುರು
ದ್ವಿಷಃ ಶ್ರುತಿದ್ವಿಷಸ್ವಮಂತಾರಃ ಶಠಾ ಮೂರ್ಖಾ ಇತಿ ತೇ ವೈತತೋಽವರುಹ್ಯ
ತಮಸಿ ಪ್ರಪತಂತಿ ನೈವೈತ ಉತ್ತಿಷ್ಠಂತೇಽಪಿ ಕರ್ಮಜದ್ವಪ್ರಂ ವಾ ಏತದಿತ್ಯಾಹುರಥ
ಯೇಽನೈ ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷಃ ಸ್ತೇನಾಃ ಸುರಾಪಾ ಇತಿ ತೇ ವೈತದನುಭೂಯೇಮಂ
ಲೋಕಮನುವ್ರಜಂತಿ | ಇತಿ ಕೌಂಠರವ್ಯಶ್ರುತೇಃ || ೧೪ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ನರಕದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಯಮಶಾಸನ ನಿಮಿತ್ತ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿಯೇ (ಅನುಭವಾವಸಾನದಲ್ಲಿ) ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದ ಕೆಲವರಿಗೆ ನರಕದಿಂದ ಏಳುವಿಕೆಯು. ತಮೋಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಆದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿ ನೀಚಸ್ಥಾನವಾದ ನಿತ್ಯನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವಿಕೆಯು. (೨) (ಭಗವದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಿಗೇನೇ ನಿತ್ಯನರಕದಲ್ಲಿ ಪಾತವು. ಇತರರಿಗೆ ಆದಕ್ಕಿಂತ ಆರೋಹವು ಎನ್ನುವ ವೈವಸ್ವಿತ ಏಕಲವಿದ್ವಂತ ಸಂಯಮನದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆಯೇ ಎಂದರೆ— ತು ಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ, ತಥಾಚ ಸಂಯಮನವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿಯೇ ಎಂದರ್ಥವು. (೩) ಈ ಎಲ್ಲಾ ಶುಭಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದವರು, ಶುಭವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಶುಭಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವರೂ ಸಮ್ಯಕ್ ಯಮಶಾಸನಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವಾದ ನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ಅಶುಭಕಾರಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ದ್ವೇಷಗಳೋ ಗುರುಗಳಿಗೆ ದ್ವೇಷಗಳೋ ವೇದವಿದ್ವೇಷಗಳೋ (ವೇದಗಳಿಗೆ) ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಾದಿಗಳೋ, ವೇದಾನುಭವತ ಅರ್ಥವತ್ಸಗಳೋ) (ದ್ವೇಷವೆಂದರೆ ವಿರೋಧ

ಬುದ್ಧಿಯು) ಹರಿ ಗುರು ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಅವಮಾನ ಮಾಡತಕ್ಕವರು (ಅವಮತಿಯೆಂದರೆ ನೀಚತ್ವೇನ ವಿಜ್ಞಾನವು.) ಗೂಢದ್ವೇಷಿಗಳು, ತತ್ವಜ್ಞಾನರಹಿತರು ಮತ್ತು ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಇದು ಮೊದಲಾದವರು (ಸ್ತೋತ್ರಮಸ್ಮಾರಾಗಾದಿಗಳುಳ್ಳವರು.) ಅಜ್ಞರಾದ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸಂಯಮನೀಪುರ ದಿಂದಲೂ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿದು ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ನೀಚಸ್ಥಾನವಾದ ತಮೋಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತಾರೆ. ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಏಳುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಈ ತಮೋಲೋಕವನ್ನು ವಪ್ಪನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಅಂದರೆ, ಸ್ವಪ್ನತಾನ್ ವಾರಯತಿ=ತನ್ನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದವರನ್ನು ಹೋಗಲಿಕ್ಕಿ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಸ್ವಗತಾನಾಂ ಗಮನಂ ವಾರಯತಿ ಅಥವಾ ವರಂ ಆನಂದಂ ವಾರಯತಿ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗಳಿಂದ ವಪ್ಪವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.) ಆ ಮೇಲೆ ಪರದ್ವಿಡಾದಿ ಆರು ಮಂದಿ ಇತರರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಹನನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವರೂ, ಚೋರರೂ, ಮಧ್ಯಪಾಯಗಳೋ ಇದು ಮೊದಲಾದವರು (ಗುರ್ವಂಗನಾಗಮನಾದಿ ಪಾಪಕರ್ಮಕರ್ತೃಗಳೋ) ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಯಮಶಾಸನ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿಯೇ ಆ ಮೇಲೆ ಈ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಎನ್ನುವ ಕೌಂಠರವ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— (೧) ಜೀವಾಭೇದೋ ನಿರ್ಗುಣಾತ್ಮಂ ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣು ದ್ವೇಷವು ಅನೇಕ ವಿಧವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. (೨) ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅವಮತಿಯೆಂದರೆ ನೀಚತ್ವೇನ ವಿಜ್ಞಾನವು. ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರರಮಾದೀನಾಂ ಸಾದ್ವೈದ್ಯವ್ಯವಸ್ಥಾತಾ । ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಗತಸ್ಯಾಪಿ ದೋಷದೃಷ್ಟಿಪೂರ್ಣತಾ ॥ ಧರ್ಮದೇಹಾವತಾರಾದೇರ್ಭೇದದೃಷ್ಟಿ ಸಂಕರಃ । ಅವತಾರೇಷ್ಟಪಿ ಜ್ಞೇಯಮವಜ್ಞಾನಂ ಜನಾರ್ದನೇ ॥ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅನ್ಯಸಾಮ್ಯಾದಿ ಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯು. ॥ ೧೪ ॥ ೨. ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಸ್ವಪ್ನರಂತಿ ಚ ಓಂ ॥ ೧೫ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರ್ತೃಗಳು ಗಚ್ಛಂತಿ ಪಾಪಿನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಪಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಬೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಗಚ್ಛಂತಿ ಪಾಪಿನಃ ಸರ್ವೇ ನರಕಂ ನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ । ತತ್ರ ಭುಕ್ತ್ವಾ ಪತಂತ್ಯೇವ ಯೇ ದ್ವಿಷಂತಿ ಜನಾರ್ದನಂ ॥ ಮಹಾತಮಸಿ ಮಗ್ನಾ ನಾಂ ನ ತೇಪಾಮುತ್ಥಿತಿಃ ಕ್ವಚಿತ್ । ಇತರೇಪಾಂ ತು ಪಾಪಾನಾಮು (ನಾಂ ವೃ)ತ್ಪಾಪಂ ವಿದ್ಯತೇಽಪಿ ಚ ॥ ಸುಖಸ್ಯಾನಂತರಂ ದುಃಖಂ ದುಃಖಸ್ಯಾನಂತರಂ ಸುಖಂ । ಇತಿ ಸರ್ವತ್ರ ನಿಯಮಃ ಪಂಚಕಷ್ಟೇ ತು ತತ್ಸದಾ ॥ ಇತ್ಯಾದಿ ॥ ೧೫ ॥ ಅಧಿ. ೧೧ ॥ ೪ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪಿಪ್ರಕಾರ ನರಕವನ್ನು ಹೋದುತ್ತಾರೆ. (ಅಲ್ಲಿ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ಆ ಪಾಪಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರು ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು

ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಾರೋ (ಗುರುದ್ವೇಷಾದಿಗಳನ್ನು ಯಾರು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ) ಅವರು (ನರಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ದುಃಖವನ್ನು) ಅನುಭವಿಸಿ (ಅದರಿಂದಲೂ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿದು) ಮಹಾತಮಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದವರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಉತ್ಪಾಸವೇ ಇಲ್ಲ (ಅಂದರೆ— ಮೇಲೆ ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ) ಭಗವದ್ವೇಷಿಗಳಿಂದ ಇತರರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ ಮೊದಲಾದ ಪಾಪಯುಕ್ತರಿಗೆ ಪಾಪಸ್ಥಾನದಿಂದ ಆರೋಹವು ಫಲಿತಃ ನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಕದಾಚಿತ್ ಇದೆ. ಸುಖದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ದುಃಖವು, ದುಃಖದ ಮೇಲೆ ಸುಖವು, ಹೀಗೆ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ವರ್ಗ, ಅನಿತ್ಯ, ನರಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಮವಿದೆ. ರೌರವ ಮೊದಲಾದ ಐದು ನರಕಗಳಿಂದಲೂ ಕ್ಷೇಶಯುಕ್ತವಾದ ನಿತ್ಯ ನರಕದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ದುಃಖವೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು (ಸ್ವತಿಕರ್ತೃಗಳು ರಚಿಸುತ್ತಾರೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಆದಿಪದದಿಂದ ತಾನಹಂ ದ್ವಿಷತಃ ಕ್ರೂರಾನ್ (೨) ಸರ್ವದೇವವರತ್ನೇನ ಯೋ ನ ಜಾನಾತಿ ಕೇಶವಂ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹವು. || ೧೫ || ೪ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮಾರ್ಗಗಮನಾದಿ ದುಃಖವು ಪುಣ್ಯ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೋ ಪುಣ್ಯ ಮಾಡದಿದ್ದವರಿಗೂ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪುಣ್ಯ ಮಾಡಿದವರಿಗೇನೇ ಗಮನಾದಿ ದುಃಖವು. ಅವರಿಗೇನೇ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಭಯವು ಇದೆ. ಪುಣ್ಯ ಮಾಡದಿದ್ದವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಭಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗಮನಾದಿ ದುಃಖವು ಇಲ್ಲ. ಕಾಮಾನ್ಯಃ ಕಾಮಾಯತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಮಿಯಾಗವನಿಗೇನೇ ಪುನರಾಗಮನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ, ಎಂದರೆ— ತದ್ಗ ಇಹ ಶುಭಾಕೃತಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯ ಮಾಡಿದವರಂತೆಯೇ ಇತರರಿಗೂ ಆಗಮನವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ, ಸರ್ವೇ ವಾ ವಿತೇಽಶುಭಕೃತಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಗಚ್ಛತಿ ಪಾಪಿನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪುಣ್ಯ ಮಾಡಿದವರಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ನಿತ್ಯ ನರಕಾದಿ ಮಹಾನರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ವಿವಂಚ ಭಗವದ್ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆಗಮನಾದಿ ದುಃಖವು ಉಂಟೇ ಉಂಟು. || ಅಧಿ.೧೧ ||

ಅನಿಪ್ರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೨ ಅಪಿಸಪ್ರಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಭಗವದ್ವೇಷಿಗಳಿಗೆ ಫಲಭೂತವಾದ ನರಕಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ನರಕವು ಆವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೇ. ನಿತ್ಯಫಲಪ್ರದವಲ್ಲ. ಯಾವದಿಂದ್ರಾಶ್ಚತುರ್ದಶ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನರಕಭೋಗಕ್ಕೆ ಅವಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯತ್ವ ವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಪಿ ಸಪ್ತ ಓಂ || ೧೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸ್ವತೀಕರ್ತೃಗಳು ಏಳು ನರಕಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯನಿತ್ಯ ವಿಭಾಗವನ್ನೂ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ರೌರವೋಽಥ ಮಹಾಂಶೈವ ವಹ್ನಿವೈತರಣೀ ತಥಾ ಕುಂಭೀಪಾಕ ಇತಿ ಪೋಕ್ತಾನ್ಯನಿತ್ಯನರಕಾಣಿ ಚ (ತು) || ತಾಮಿಸ್ವಶ್ಚಾಂಧತಾಮಿಸ್ತೋ ದ್ವೌ ನಿತ್ಯ ಸಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತೌ | ಇತಿ ಸಪ್ತ ಪ್ರಧಾನಾನಿ ಬಲೀಯಸ್ತೂತ್ರರೋ ತ್ವರಂ || ಏತಾನಿ ಕ್ರಮತೋ ಗತ್ವಿವಾರೋಹೋಽಥಾವರೋಹಣಂ | ಇತಿ (ಚ) ಭಾರತೇ || ೧೬ || ಅಧಿ. ೧೨ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ರೌರವ, ಮಹಾರೌರವ, ವಹ್ನಿ ಹಾಗೆಯೇ ವೈತರಣೀ, ಕುಂಭೀಪಾಕ, ಹೀಗೆ ಐದು ಅನಿತ್ಯನರಕಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ತಾಮಿಸ್ರ ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರ ಎಂದು ಎರಡು ನಿತ್ಯನರಕಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. (ನರಕಾನ್ ವಿಕವಿಂಶತಿಂ ಗಣಯಂತಿ, ಅಷ್ಟಾಂಶಿಕನರಕಾಃ ವಿವಂವಿಧಾ ನರಕಾ ಯಮಾಲಯೀ ಸಂತಿ ಶತಶಃ ಸಹಸ್ರಶಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಭಾಗವತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನರಕ ಬಾಹುಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವೆಂದರೆ) ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ಏಳು ನರಕಗಳು ಪ್ರಧಾನಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲೆ ಮೇಲಿನದ್ದು ಬಲಿಷ್ಠವು. (ದುಃಖಾಧಿ ಕ್ರಮುಕ್ತವು) ಇವುಗಳನ್ನು ಪಾಪಾಧಿಕ್ಯ ಕ್ರಮದಿಂದಲೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕ್ರಮಾನುಸಾರವಾಗಿಯೂ ಹೊಂದಿಯೇ ಆರೋಹವು. ಆಮೇಲೆ ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳುವಿಕೆಯು, ಎಂದು ಭಾರತದಲ್ಲಿದೆ. || ೧೬ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ನರಕವು ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೋ ಅಲ್ಲವೋ ನರಕವು ಒಂದೋ, ಅನೇಕವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ನರಕಭೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದೇ ನರಕವು. ಯಾವದಿಂದಾಕ್ಷತುರ್ದರ್ಶ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಗವದ್ವೇಷಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ನರಕವು ಕೂಡ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೇ, ಎಂದರೆ ರೌರವೋಽಥ ಮಹಾಂಶೈವ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತೀಯಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯ ನರಕಪಂಚಕವನ್ನು ನಿತ್ಯನರಕದ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಎವಂಚ ಭಗವದ್ವೇಷಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ನರಕವು ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ರೂಪವೇ. || ಅಧಿ. ೧೨ ||

ಅಪಿಸಪ್ತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೩ ತತ್ವಾಪ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನರಕಕ್ಕೆ ಸದುಃಖತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ನರಕದಲ್ಲಿ

ದುಃಖವಿಲ್ಲ ದುಃಖವಿದ್ದರೆ ನರಕದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಇದ್ದಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಇದ್ದಾನೆ ಎನ್ನುವುದು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಈಶ್ವರಸ್ಯ ನರಕಾಯುಕ್ತೇಃ || (೨) ಸರ್ವಂ ವಿಸೃಜತಿ ಸರ್ವಂ ವಿಲಾಪಯತಿ ಸರ್ವಂ ರಮಯತಿ ಸರ್ವಂ ನ ರಮಯತಿ ಸರ್ವಂ ಪ್ರವರ್ತಯತ್ಯಂತರಸ್ಥಿನ್ನಿವಿಷ್ಟ ಇತಿ ಕೌಷಾರವಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ || ಇತಿ || (೩) ಅತೋ ವಕ್ತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಈಶ್ವರನಿಗೆ ನರಕದುಃಖಭೋಗವು ಕೊಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ ನರಕದಲ್ಲಿ ದುಃಖವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ನಾರಕಿಜನ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ದುಃಖಗಳ ಒಟ್ಟಿಗೆ ನರಕದಲ್ಲಿದ್ದವನಿಗೆ ಜೀವನಂತೆಯೇ ದುಃಖವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಈಶ್ವರತ್ವದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಆದಕಾರಣ ನರಕದಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು.) **(೨)** (ನರಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನು ಅನೇಕಾಕಾರವಾಗಿ ಈಶ್ವರನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಾಧುಜೀವರ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಸಾಧು ಜೀವರ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಅವರಿಗೆ ದುಃಖವನ್ನೇ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ.) ಸರ್ವರಲ್ಲಿ ಒಳಗೆ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿ ಸರ್ವರನ್ನು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಕೌಷಾರವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು. ವಿವಂಚ ಉಭಯಧಾತು ನರಕಕ್ಕೆ ಸದುಃಖತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ (೩) ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತತ್ರಾಪಿ ಚ ತದ್ವ್ಯಾಪಾರಾದವಿರೋಧಃ ಓಂ || ೧೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ನರಕದಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರೇರಣಾರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಪೀಠಿಕೆ || ಈಶ್ವರನು ದುಃಖಿಯ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆತನಿಗೆ ದುಃಖಭೋಗ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಏಕ ಸೂತ್ರೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಚ ಶಬ್ದಾದದುಃಖಾನುಭವೇನ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ನರಕದಲ್ಲಿಯೂ ದುಃಖಾನುಭವವಿಲ್ಲದೇನೇ ಎಂದು ಸಮುಚ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಂತೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರೇರಣಾರೂಪವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಶ್ರುತಿ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದರೆ ವಿರೋಧಾಭಾವವು ಬರುವುದು ಅದೇವೇ ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಸ್ವರ್ಗೇ ಸ ಭೂಮೌ ಸ ನರಕೇ ಸೋಽಧೇ ತಮಸಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಕೃದೇಕ ವಿವಾಸು
ವಿಜ್ಞೋ ನಾಸೌ ದುಃಖಭುಗೀಶ್ವರಃ ಪ್ರಭುತ್ವಾತ್ಸರ್ವಂ ಪಶ್ಯತಿ ಸರ್ವಂ ಕಾರಯತಿ
ನಾಸೌ ದುಃಖಭುಗ್ಯ ವಿವಂ ವೇದ || ಇತಿ ಪೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತೇರವಿರೋಧಃ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಈಶ್ವರನು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ನರಕದಲ್ಲಿಯೂ
ಅಂಧಂತಮಸ್ಥನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿ ಒಬ್ಬನೇ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು. ಈಶ್ವರನು
ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು ಅಲ್ಲ ವಿಕೆಂದರೆ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ವಿತ ಶಕ್ತಿಯದ್ದುದರಿಂದ.
(ದುಃಖಭೋಗವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾಭಾವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ) ತಾನು ದುಃಖವನ್ನು
ಭೋಗಿಸದೆ ಇದ್ದರೂ ಪರಗತವಾದ ದುಃಖವೆಲ್ಲವನ್ನು ಅಪರೋಕ್ಷೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಅದಕಾರಣ
ಅಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವು ಇಲ್ಲ) ಮತ್ತು ಶ್ರೀಹರಿಯು ದುಃಖಭೋಗಾದಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಜೀವನಿಂದ
ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾರು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಕೂಡ ದುಃಖವನ್ನು
ಅನುಭವಿಸುವವನಲ್ಲ (ಈಶ್ವರನು ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸತಕ್ಕವನಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು)
ಎನ್ನುವ ಪೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಿ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || ನರಕೇಽಪಿ ವಸನ್ನೀಶೋ ನಾಸೌ ದುಃಖಭುಗುಚ್ಛತೇ | ನೀಚೋಚ್ಚತ್ವವ
ದುಃಖಾದೇರ್ಭೋಗ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ || ನಾಸೌ ನೀಚೋಚ್ಚತಾಂ ಯಾತಿ
ಪಶ್ಯತ್ಯೇವ ಪ್ರಭುತ್ವತಃ || ಇತಿ ಭಾಗವತತಂತ್ರೇ || ೧೭ || ಅಧಿ. ೧೩ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ನರಕದಲ್ಲಿಯೂ ಅವಾಸಮಾಡುವವನಾದಾಗ್ಯೂ ದುಃಖವನ್ನು
ಅನುಭವಿಸತಕ್ಕವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ದುಃಖಾನುಭವವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾಭಾವವು
ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ) ದುಃಖಾದಿಗಳಿಗೆ ನೀಚೋಚ್ಚತ್ವವೇ ಭೋಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.
(ನೀಚೋಚ್ಚತ್ವವೆಂದರೆ— ದುಃಖಭೋಗ ಸುಖಭೋಗಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಚೇತನಸ
ರೂಪದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಮ್ಲಾನತಾ ವಿಕಾಸರೂಪಗಳಾದ ಧರ್ಮವಿಶೇಷಗಳು. ಭೋಗವೆಂದರೆ ನನಗೆ ಇದು
ಪ್ರತಿಕೂಲವು, ಅಥವಾ ಅನುಕೂಲವು ಎನ್ನುವ ಅನುಸಂಧಾನವು.) ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪರಗತವಾದ
ದುಃಖವನ್ನು ಸುಖವನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. (ದುಃಖಿಯ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇದ್ದರೂ ನನಗೆ ಇದು
ಪ್ರತಿಕೂಲವೆಂದಾಗಲೀ ಅನುಕೂಲವೆಂದಾಗಲೀ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ) ಅಚಿಂತ್ಯ ಅದ್ವಿತ
ಶಕ್ತಿಯದ್ದುದರಿಂದ. ಅದಕಾರಣ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನೀಚೋಚ್ಚತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು
ಭಾಗವತತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೭ || ೪ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ನರಕವು ಅದುಃಖರೂಪವೋ ದುಃಖರೂಪವೋ ನರಕಕ್ಕೆ ಸದುಃಖತ್ವವಿದ್ದರೆ ತತ್ಪೇರಕ
ಈಶ್ವರನಿಗೆ ದುಃಖಭೋಗವು ಬರುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ನರಕದಲ್ಲಿದ್ದವನಿಗೆ

ದುಃಖವಿಲ್ಲ ದುಃಖವಿದ್ದರೆ ನರಕದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಇದ್ದಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಇದ್ದಾನೆ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಈಶ್ವರಸ್ಯ ನರಕಾಯುಕ್ತೇಃ || (೨) ಸರ್ವಂ ವಿಸ್ತೃಜತಿ ಸರ್ವಂ ವಿಲಾಪಯತಿ ಸರ್ವಂ ರಮಯತಿ ಸರ್ವಂ ನ ರಮಯತಿ ಸರ್ವಂ ಪ್ರವರ್ತಯತ್ಯಂತರಸ್ಮಿನ್ನಿವಿಷ್ಟ ಇತಿ ಕೌಷಾರವಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ || ಇತಿ || (೩) ಅತೋ ವಕ್ತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಈಶ್ವರನಿಗೆ ನರಕದುಃಖಭೋಗವು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ ನರಕದಲ್ಲಿ ದುಃಖವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ನಾರಕಜನ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ದುಃಖಗಳ ಒಟ್ಟಿಗೆ ನರಕದಲ್ಲಿದ್ದವನಿಗೆ ಜೀವನಂತೆಯೇ ದುಃಖವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಈಶ್ವರತ್ವದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಆದಕಾರಣ ನರಕದಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು.) (೨) (ನರಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನು ಅನೇಕಾಕಾರವಾಗಿ ಈಶ್ವರನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಾಧುಜೀವರ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಸಾಧು ಜೀವರ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ. (ಆವರಿಗೆ ದುಃಖವನ್ನೇ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ.) ಸರ್ವರಲ್ಲಿ ಒಳಗೆ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿ ಸರ್ವರನ್ನು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಕೌಷಾರವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು. ವಿವಂಚ ಉಭಯಧಾತು ನರಕಕ್ಕೆ ಸದುಃಖತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ (೩) ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತತ್ರಾಪಿ ಚ ತದ್ವ್ಯಾಪಾರಾದವಿರೋಧಃ ಓಂ || ೧೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ನರಕದಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರೇರಣಾರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಪೀಠಿಕೆ || ಈಶ್ವರನು ದುಃಖಿಯ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆತನಿಗೆ ದುಃಖಭೋಗ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಏಕ ಸೂತ್ರೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಚ ಶಬ್ದಾದದುಃಖಾನುಭವೇನ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ನರಕದಲ್ಲಿಯೂ ದುಃಖಾನುಭವವಿಲ್ಲದೇನೇ ಎಂದು ಸಮುಚ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಂತೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರೇರಣಾರೂಪವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಶ್ರುತಿ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದರೆ ವಿರೋಧಾಭಾವವು ಬರುವುದು ಆದೇವೇ ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಸ್ವರ್ಗೇ ಸ ಭೂಮೌ ಸ ನರಕೇ ಸೋಽಂಧೇ ತಮಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಕೃದೇಕ ವಿವಾಸು
ವಿಷ್ಣೋ ನಾಸೌ ದುಃಖಭುಗೀಶ್ವರಃ ಪ್ರಭುತ್ವಾತ್ಪ್ರವಂ ಪಶ್ಯತಿ ಸರ್ವಂ ಕಾರಯತಿ
ನಾಸೌ ದುಃಖಭುಗ್ಯ ವಿವಂ ವೇದ || ಇತಿ ಪೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತೇರವಿರೋಧಃ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಈಶ್ವರನು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ನರಕದಲ್ಲಿಯೂ
ಅಂಧತಮಸ್ಥನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿ ಒಬ್ಬನೇ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು. ಈಶ್ವರನು
ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿಯದ್ದುದರಿಂದ.
(ದುಃಖಭೋಗವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾಭಾವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ) ತಾನು ದುಃಖವನ್ನು
ಭೋಗಿಸದೆ ಇದ್ದರೂ ಪರಗತವಾದ ದುಃಖವಲ್ಲವನ್ನು ಅಪರೋಕ್ಷೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಆದಕಾರಣ
ಅಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವು ಇಲ್ಲ.) ಮತ್ತು ಶ್ರೀಹರಿಯು ದುಃಖಭೋಗಾದಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಜೀವನಿಂದ
ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾರು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಕೂಡ ದುಃಖವನ್ನು
ಅನುಭವಿಸುವವನಲ್ಲ. (ಈಶ್ವರನು ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸತಕ್ಕವನಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು)
ಎನ್ನುವ ಪೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಿ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || ನರಕೇಽಪಿ ವಸನ್ನೀಶೋ ನಾಸೌ ದುಃಖಭುಗುಚ್ಛತೇ | ನೀಚೋಚ್ಚತ್ವೇ
ದುಃಖಾದೇರ್ಭೋಗ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ || ನಾಸೌ ನೀಚೋಚ್ಚತಾಂ ಯಾತಿ
ಪಶ್ಯತ್ಯೇವ ಪ್ರಭುತ್ವಃ || ಇತಿ ಭಾಗವತತಂತ್ರೇ || ೧೭ || ಅಧಿ. ೧೩ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ನರಕದಲ್ಲಿಯೂ ಆವಾಸಮಾಡುವವನಾದಾಗ್ಯೂ ದುಃಖವನ್ನು
ಅನುಭವಿಸತಕ್ಕವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. (ದುಃಖಾನುಭವವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾಭಾವವು
ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ) ದುಃಖಾದಿಗಳಿಗೆ ನೀಚೋಚ್ಚತ್ವವೇ ಭೋಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.
(ನೀಚೋಚ್ಚತ್ವವೆಂದರೆ— ದುಃಖಭೋಗ ಸುಖಭೋಗಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಚೇತನಸ
ರೂಪದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮ್ಹಾನತಾ ವಿಕಾಸರೂಪಗಳಾದ ಧರ್ಮವಿಶೇಷಗಳು. ಭೋಗವೆಂದರೆ ನನಗೆ ಇದು
ಪ್ರತಿಕೂಲವು, ಅಥವಾ ಅನುಕೂಲವು ಎನ್ನುವ ಅನುಸಂಧಾನವು.) ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪರಗತವಾದ
ದುಃಖವನ್ನು ಸುಖವನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. (ದುಃಖಿಯ ಒಬ್ಬಗೆ ಇದ್ದರೂ ನನಗೆ ಇದು
ಪ್ರತಿಕೂಲವೆಂದಾಗಲೀ ಅನುಕೂಲವೆಂದಾಗಲೀ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ) ಅಚಿಂತ್ಯ ಅದ್ಭುತ
ಶಕ್ತಿಯದ್ದುದರಿಂದ. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನೀಚೋಚ್ಚತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು
ಭಾಗವತತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೭ || ೪ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ನರಕವು ಅದುಃಖರೂಪವೋ ದುಃಖರೂಪವೋ ನರಕಕ್ಕೆ ಸದುಃಖತ್ವವಿದ್ದರೆ ತತ್ಕೈರಕ
ಈಶ್ವರನಿಗೆ ದುಃಖಭೋಗವು ಬರುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ನರಕದಲ್ಲಿದ್ದವನಿಗೆ

ದುಃಖವಿದ್ದರೆ ಪ್ರೇರಕ ಸರ್ವಜ್ಞ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ದುಃಖಭೋಗವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನರಕವು ದುಃಖರೂಪವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ನೀಚೋಚ್ಚತ್ವವ ದುಃಖಾದೇಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ನೀಚೋಚ್ಚತ್ವಾದಿಗಳೇ ಭೋಗಶಬ್ದಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ದುಃಖಪ್ರೇರಕತ್ವವಿದ್ದರೂ ನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ದುಃಖಾಭಾವವು ನಾಸ್ತಿ ದುಃಖಭುಕ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ವತಿಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ನರಕದಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೆ ದುಃಖವಿದ್ದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನರಕವು ಸದುಃಖವೇ ಆಗಿದೆ. || ಅಧಿ.೧೨. ||

ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೪ ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವರಿಗೆ ಏಕೈಕತೆಯನ್ನು, ದೇವತೆಯನ್ನು ಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಪ್ರೇತಯೋಃ ಪಥೋರ್ನೈ(ನ) ಕತರೇಣ ಚ ನ ತಾನೀಮಾನಿ ಕ್ಷುದ್ರಮಿಶ್ರಾಣ್ಯ ಸಕೃದಾವರ್ತೀನಿ ಭೂತಾನಿ ಭವಂತಿ ಜಾಯಸ್ಯ ಮ್ರಿಯಸ್ವೇತ್ಯೇತತ್ಪ್ರತೀಯಂ ಸ್ಥಾನಂ (ಛಾ.೫.೧೦.೮.) | ಇತಿ ಗತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ಭೂತಾನಾಂ ಪ್ರತೀಯತೇ | ಇತಿ || ಆತ ಆಹ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತೇಽರ್ಚಿಷಮಭಿಸಂಭವಂತಿ ತೇ ಭೂಮಮಭಿಸಂಭವಂತಿ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿ ಕರ್ಮಿಗಳ ಗತಿಯನ್ನು ನಿರೂಪಣ ಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಇತರರ ಗತಿಯು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಿ ಕರ್ಮಿ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾದ ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಧೂಮಾದಿಮಾರ್ಗಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುಗಳು ಯಾವ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೂ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆ ಇವುಗಳು, ಅಲ್ಪಗಳು, ಸುಖದುಃಖಮಿಶ್ರಗಳು, ಪುನಃ ಪುನಃ ಗಮನಾಗಮನವುಳ್ಳವುಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ಪುನಃ ಪುನಃ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ, ಸಾಯುತ್ತವೆ. ಇದು ಸ್ವರ್ಗಾಪವರ್ಗಗಳಿಂದ ಇತರವಾದ ಮೂರನೇದ್ದಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವು. ಹೀಗೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವರಿಗೆ ಮಾರ್ಗರೂಪಫಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ತೋರುತ್ತದೆ. (ಇಲ್ಲಿಯೇ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಸಂಭವಂತಿ, ನ ಗಚ್ಛಂತಿ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನಾವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಸಂಭವಂತಿ ಎನ್ನುವ ವಿಧಿಯಾಗಲೀ, ನ ಗಚ್ಛಂತಿ ಎನ್ನುವ ನಿಷೇಧವಾಗಲೀ ಕೂಡಲಾರದು.) ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಣೋರಿತಿ ತು ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯ || ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷಯೈ(ವೈ) ತದ್ವಚನಂ | ತಯೋರಪಿ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಥೈತಯೋಃ ಪಥೋಃ ಎನ್ನುವ ವಚನವು ದೇವಯಾನ, ಪಿತೃಯಾನ ಸಾಧನಭೂತಗಳಾದ ವಿದ್ಯಾ, ಕರ್ಮಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದು. ಜ್ಞಾನ, ಕರ್ಮ ಮಾರ್ಗಗಳಿಗೂ, ತದ್ಧ ಇತ್ಯಂ ವಿದುಃ, ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತೇ ದತ್ತಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕ್ರಾಂತತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ದೇವಯಾನ, ಪಿತೃಯಾನಗಳಿಗೆ ತೇಽರ್ಚಿಷಂ, ತೇ ಧೂಮಂ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿತಚ್ಛೆಬ್ಬದಿಂದ ಅವುಗಳ ಪರಾಮರ್ಶವೇ ಯುಕ್ತವು. ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ೧ ತದ್ಧ ಇತ್ಯಂ ವಿದುಃ ಯೇ ಚೇಮೇಽರಣ್ಯಃ ಶ್ರದ್ಧಾ ತಪ ಇತ್ಯುಪಾಸತೇ ತೇಽರ್ಚಿಷಮಭಿಸಂಭವಂತಿ ೨ ಅಥ ಯ ಇಮೇ ಗ್ರಾಮಾ ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತೇ ದತ್ತಮಿತ್ಯುಪಾಸತೇ ತೇ ಧೂಮಮಭಿಸಂಭವಂತಿ ಎಂದು ದೇವಯಾನ, ಪಿತೃಯಾನಗಳಂತೆ ತತ್ಸಾಧನಗಳಾದ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಗಳೂ ಪ್ರಕೃತಗಳಾದುದರಿಂದ ವಿತಯೋಃ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಜ್ಞಾನ, ಕರ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶವು ಯುಕ್ತವು.

|| ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿದ್ಯಾಪಥಃ ಕರ್ಮಪಥೋ ದೌ ಪಂಥಾನೌ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತೌ | ತದ್ವರ್ಜಿತಸಿದ್ಧಾಯಾತಿ ತೀರ್ಯಗ್ವಾನರಕಂ ತಮಃ || ಇತಿ (ಚ) ಭಾರತೇ || ೧೮ || ಅಧಿ.೧೪ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿದ್ಯಾಮಾರ್ಗವು, ಕರ್ಮಮಾರ್ಗವು. ಎಂದು ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳು ದೇವಯಾನ, ಪಿತೃಯಾನಗಳಿಗೆ ಸಾಧನಗಳೆಂದು ೧ ಅತ್ಯಾ ವಾ ಆರೇ ದ್ರವ್ಯಃ ತದ್ವಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ೨ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮೇನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಉಭಯವರ್ಜಿತ ಜನರು, ತೀರ್ಯಕ ಯೋನಿಯನ್ನು ನರಕವನ್ನು ತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೀಗೆ ಪ್ರಕಾರತ್ರಯೋಪೇತ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಭಾರತದಲ್ಲಿದೆ. || ೧೮ || ೩ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜೀವರಿಗೆ ಗತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ತೇಽರ್ಚಿಷಮಭಿಸಂಭವಂತಿ, ತೇ ಧೂಮಮಭಿಸಂಭವಂತಿ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತಗಳಾದ ದೇವಯಾನ ಪಿತೃಯಾನರೂಪಮಾರ್ಗಗಳಿಗೆ ಪರಾಮರ್ಶವು, ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪರಾಮರ್ಶವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ— ತದ್ಧ ಇತ್ಯಂ ವಿದುಃ, ಅಥ ಯ ಇಮೇ ಗ್ರಾಮಾಃ ಎಂದು ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕೃತತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ವಿದ್ಯಾಪಥಃ ಕರ್ಮಪಥಃ ಎನ್ನುವ ಸಮಾಪ್ತಿಯಿಂದ ವಿತಯೋಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಏವಂಚ ಜೀವರಿಗೆ ಸಾಧನದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು. ಫಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಇಲ್ಲ. || ಅಧಿ.೧೪ ||

ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೫ ನ ತೃತೀಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದುಃಖಮಾತ್ರತ್ವವು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯತ್ರ ದುಃಖಂ ಸುಖಂ ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಪ್ರತೀಯತೇ | ಅಪಿ ನೀಚಗತೌ
ಕಿಂಚಿತ್ಕಿಮು ಮಾನುಷದೇಹಿನಃ || ಇತಿ ವಚನಾನೃಪಾತಮಸ್ಯಪಿ ಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಇತಿ ||
(೨) ಆತ ಆಹ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾರಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿದೆಯೋ ಆ ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖವು ಇದೆ. ಸೂಕರಾದಿ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕಿಂಚಿತ್ ಸುಖವು ಇದೆ. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸುಖವು ಇದೆ ಎಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಸುಖದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅಂಧಂತಮಃ ಸುಖಯುಕ್ತಂ ದುಃಖಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಮಹಾದುಃಖವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಇದೆ. (೨) ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ತೃತೀಯೇ ತಥೋಪಲಭ್ಯೇಃ ಓಂ || ೧೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ತೀರ್ಥಗೃಹತನಾ ತಮಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಅವಾಗ್ಗತಿ ರೂಪ ತೃತೀಯ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸುಖಲೇಖವೂ ಇಲ್ಲ ಅಥಾವಿದ್ವಾನ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ತೋರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಥಾವಿದ್ವಾನ್‌ಕರ್ಮಾಽವಾಗ್ಗಚ್ಛತಿ ತ್ರಿಧಾ ಹ ವಾಽವಾಗ್ಗತಿಪ್ರಿಯಗೃಹತನಾತಮ ಇತಿ ದ್ವೇ ವಾ ವ ಸುಖಾನುವೃತ್ತೇ ನ ತಮಃ ಸುಖಾನುವೃತ್ತಂ ಕೇವಲಂ ಹೈವಾತ್ರ ದುಃಖಂ ಭವತಿ || ಇತಿ ಶ್ರುತೇರ್ನ ತೃತೀಯಾವಾಗ್ಗತೌ ಸುಖಂ || ೧೯ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತಿ ಹೇತುಜ್ಞಾನರಹಿತನಾದ, ಸ್ವರ್ಗಾದ್ಯಾವಾದಕ ಕರ್ಮರಹಿತನಾದ ದುಷ್ಕರ್ಮವುಳ್ಳ ಸಾತ್ವಿಕ ತಾಮಸನು, ರಾಜಸ ತಾಮಸನೂ ಕೂಡ ಅಧೋಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಕೆಳಗಿನ ಗತಿಯನ್ನುವುದು ಯಾವುದಿದೆಯೋ ಅದು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವು. ತೀರ್ಥ (ನಾನಾಯೋನಿ ಪ್ರಾಪ್ತರೂಪವಾದುದು ಮೂರನೇ ಗತಿಯು.) ಯಾತನಾ (ನರಕವು. ಅಥವಾ ದುರ್ನರಕತ್ವವು.) ತಮಃ ಎಂದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸುಖಯುಕ್ತಗಳು. ತಮಸ್ಸು ಸುಖಯುಕ್ತವೇ ಆಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಈ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ದುಃಖವೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತೀರ್ಥ, ನರಕ, ತಮಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಅಧೋಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೇದ್ದಾದ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸುಖವಿಲ್ಲ || ೧೯ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವತ್ಯನುಮಾನಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ವರ್ಯತೇಽಪಿ ಚ ಲೋಕೇ ಓಂ || ೨೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸುಖಲೇಶರಾಹಿತ್ಯವು ಸ್ಫುಟಿಸಿದ್ದವಾಗಿದೆ. ಲೌಕಿಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಯುಕ್ತ ಅನುಮಾನಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ತೀರ್ಯಕ್ಕು ನರಕೇ ಚೈವ ಸುಖಲೇಶೋ ವಿಧೀಯತೇ | ನಾಂಧೇ ತಮಸಿ ಮಗ್ನಾನಾಂ ಸುಖಲೇಶೋಽಪಿ ಕಲ್ಪನ || ಇತಿ ಭವಿಷ್ಯತರ್ವಣ || (೨) ಲೋಕಸಿದ್ಧಂ ಚೈತತ್ || (೩) ಚ ಶಬ್ದಾಲೋಕಸಿದ್ಧಿರಪಿ ಸ್ವಾರ್ತೇ ತ್ಯಾಹ || (೪) ಅತಿ ಪ್ರಿಯೇ ಯಥಾ ರಾಜಾ ನ ದುಃಖಂ ಸಹತೇ ಕ್ವಚಿತ್ | ಅತ್ಯಪ್ರಿಯೇ ಸುಖಮಪಿ ತಥೈವ ಪರಮೇಶ್ವರಃ || ಇತ (೫) ಬ್ರಾಹ್ಮೇ || ೨೦ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ತೀರ್ಯಕ್ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ನರಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖಲೇಶವು ಇದೆ ಎಂದು ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದವರಿಗೆ ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೂ ಸುಖಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಭವಿಷ್ಯತರ್ವಣದಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (೨) ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸುಖಲೇಶರಾಹಿತ್ಯವು ಲೌಕಿಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಯುಕ್ತ ಅನುಮಾನಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕೇವಲ ಸ್ಫುಟಿಸಿದ್ದವಲ್ಲ (ತಮೋಗತಾಃ ನ ಸುಖಿತ್ಯೇ ನೇಶ್ವರೇಷ್ವಾ ಅಪ್ರಿಯತ್ವಾತ್ ಯೋ ಯತ್ಪ್ರಿಯಃ ಸ ಸುಖಿತ್ಯೇನ ನ ತದಿಷ್ಟ ಯಥಾ ರಾಜವಿರೋಧೀ ರಾಜ್ಞಃ, ತತಶ್ಚ ನ ಸುಖಿನಃ ಎಂದು ಅನುಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) (೩) ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಸುಖರಾಹಿತ್ಯವು ಶ್ರುತಿ ಸಿದ್ಧಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಲೌಕಿಕದೃಷ್ಟಾಂತಯುಕ್ತ ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಸುಖರಾಹಿತ್ಯಸಿದ್ಧಿಯೂ ಕೂಡ ಸ್ಫುಟಿಸಿದ್ದವಾಗಿದೆ, ಎಂದು ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ. (೪) ರಾಜನು ಹೇಗೆ ಅತಿಪ್ರಿಯವಾದ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ದುಃಖವನ್ನು ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, (ಸುಖವನ್ನೇ ಮಾಡು ತ್ತನೋ) ಹೇಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಅಪ್ರಿಯನಾದವನಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನು ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, (ದುಃಖವನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತಾನೋ) ಹಾಗೆಯೇ ಪರಮೇಶ್ವರನೂ ಕೂಡ. (ಇದರಿಂದ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾಃ ತಾದುಸಾಃ ನ ಸುಖಿತ್ಯೇನ ಈಶ್ವರೇಷ್ವಾ ಅಪ್ರಿಯತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೦ || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ಓಂ || ೨೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದರ್ಶನ ವಚನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಆತನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದರ್ಶನದಿಂದಲೂ, ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೆ ಸುಖಲೇಶರಾಹಿತ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ನಾರಾಯಣಪ್ರಸಾದೇನ ಸಮಿದ್ವಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುಷಾ | ಅತ್ಯಂತದುಃಖ ಸಲ್ಲಿನಾನ್ನಿ— ಶೇಷಸುಖವರ್ಜಿತಾನ್ || ನಿತ್ಯಮೇವ ತಥಾಭೂತಾನಿವಿಶ್ರಾಂತ್ಯ ಗಣಾನ್ತಹೂನ್ | ನಿರಸ್ತಾರೇಷದುಃಖಾಂಶ್ಚ ನಿತ್ಯಾನಂದೈಕಭಾಗಿನಃ || ಅಪಶ್ಯ ತ್ರಿವಿಧಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಸಾಕ್ಷಾದೇವ ಚತುರ್ಮುಖಃ || ಇತಿ ದರ್ಶನವಚನಾಚ್ಚ ಪಾದ್ಯೇ || ೨೧ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಾರಾಯಣನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಸಮ್ಯಕ್ ಅಭಿವೃದ್ಧವಾದ ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ದುಃಖದಲ್ಲಿಯೇ ಮಗ್ನರಾದ, ಸುಖಲೇಶರಹಿತರಾದ, (ಇದರಿಂದ ತಮೋಯೋಗ್ಯರು ಸಂಗೃಹೀತರಾದರು.) ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಮಿಶ್ರರಾದ (ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ) ಸ್ವರ್ಗ ನರಕ ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಬಹುಗಣಗಳನ್ನು (ಇದರಿಂದ ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಗಳು) ಅಶೇಷದುಃಖ ರಹಿತರಾದವರು, (ಅಂದರೆ, ಅತ್ಯಂತಿಕ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು.) ನಿತ್ಯಾನಂದವನ್ನೇ ಅನುಭವಿಸುವವರು (ಇದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರು ಸಂಗೃಹೀತ ರಾದರು.) ಹೀಗೆ ತ್ರಿವಿಧರಾದ ಜೀವರನ್ನು ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪರಮುಖವಿಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ಕಂಡನು. ಹೀಗೆ ಪಾದ್ವಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ದರ್ಶನಪ್ರತಿಪಾದಕವಚನದಿಂದ || ೨೧ || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತೃತೀಯೇ ಶಬ್ದಾವರೋಧಃ ಸಂಶೋಕಜಸ್ಯ ಓಂ || ೨೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತದ್ವಿಷಯಕ ಶಬ್ದಪ್ರವಣದಿಂದ ಅತಿದುಃಖಜನ್ಯವಾದ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು.

ಭಾಷ್ಯ || ತೃತೀಯೇ ತೃತೀಯತಮಸಃ ಶ್ರವಣಾದೇವ ಶಬ್ದಾನುಸಾರೇಣ ಸಂಶೋಕಜ ಮೋಹಪ್ರಾಪ್ತಿಃ || ೨೨ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆಧೋಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಸ್ಥಾನಭೂತವಾದ ಉರ್ದ್ವ, ಮಧ್ಯ, ಅಧರಭೇದದಿಂದ ತ್ರಿವಿಧವಾದ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಧರರೂಪವಾದ ಯಾವುದು ತಮಸ್ಸೋ ಅಂತಹ ತಮಸ್ಸಿನ ಶ್ರವಣದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾದ ಸಮ್ಯಕ್ ಶೋಕದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೂರ್ಛೆಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಅದು ಮೂರನೇ ತಮಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಕ್ತೃಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, (ಹೇಗೆ ತಮಃ ಸ್ವರೂಪ ವರ್ಣನವು ವಿಶೇಷತಃ ಆಗುವುದೋ, ಹಾಗೆ, ಶ್ರೋತೃಗಳಿಗೆ ಮೂರ್ಛಾವಿಶೇಷವು ಉಂಟಾಗುವುದು). || ೨೨ || ೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಮೂರನೇದ್ದಾದ ತಮಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆ ಶ್ರೋತೃಗಳಿಗೆ ಮೋಹಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎನ್ನುವುದು, ಯಾವುದರಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ವರಣಾಚ್ಚ ಓಂ || ೨೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಧರತಮೋವಿಷಯಕ ಶಬ್ದಪ್ರವಣದಿಂದ ಮೂರ್ಛಾಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಮಹಾತಮಸಿದ್ಧಾ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಮಹಾತಮಸಿದ್ಧಾ ಪ್ರೋಕ್ತಮೂರ್ಧ್ವಂ ಮಧ್ಯಂ ತಥಾಽಧರಂ | ಶ್ರವಣಾದೇವ

(ಣೇನೈವ) ಮೂರ್ಛಾದಿರಧರಸ್ಯ ಯತೋ ಭವೇತ್ || ತಸ್ಮಾನ್
ವಿಸ್ತರೇಣೈತತ್ಕಥ್ಯತೇ ರಾಜಸತ್ತಮ || ಇತಿ ಕೌರ್ಮೇ || ೨೩ || ಅಧಿ.೧೫ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಂಧತಾಮಿಸ್ತಾಖ್ಯವಾದ ಮಹಾತಮಸ್ಸು ಉರ್ದ್ವ, ಮಧ್ಯ, ಅಧರ ಎಂದು ಎಂದು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಧರಾಖ್ಯ ತಮಸ್ಸಿನ ಶಬ್ದಪ್ರವಣಿ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಶ್ರೋತೃಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಮೂರ್ಛೆ, ಉನ್ಮಾದ, ಮರಣಾದಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವವೋ, ಅದಕಾರಣ ಎಲೋ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠನೇ! ಸಮ್ಯಕ್ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಇದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಅಂದರೆ, ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನ ವಿಸ್ತಾರವು ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಕೌರ್ಮ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೩ || ೬ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ತಮಸ್ಸು ಇತರ ನರಕಗಳಂತೆ ಸುಖದುಃಖಮಿತ್ರವೋ, ಅಥವಾ ದುಃಖೈಕಸ್ವರೂಪವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯತ್ರ ದುಃಖಂ ಸುಖಂ ತತ್ರ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ, ಎಲ್ಲಿ ದುಃಖವೋ, ಅಲ್ಲಿ ಸುಖವು, ಎನ್ನುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗುವುದರಿಂದ ದುಃಖಯುಕ್ತವಾದ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇತರ ನರಕಗಳಂತೆ ಸುಖವೂ ಅನುಮಾನ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಎಂದರೆ— ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಥೂತಿ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನ, ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ ರೂಪ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತಮಸ್ಸು ಕೇವಲ ದುಃಖದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ್ದು ಎಂದು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತ್ರ ದುಃಖಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಯು ತಮೋನ್ಯನರಕವಿಷಯಕವು. ೧. ನ ತಮಃ ಸುಖಾನುವೃತ್ತಂ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು. ೨. ನಾಂಥೇ ತಮಃ ದುಃಖಾನಾಂ ಎಂದು ಸ್ಥೂತಿಯು. ೩. ನಾರಾಯಣಪ್ರಸಾದೇನ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥೂತಿಸಿದ್ಧ ಚತುರ್ಮುಖ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು. ೪. ಅತಿಶ್ರಿಯೇ ಯಥಾ ರಾಜಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥೂತಿಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾಃ ನ ಸುಖವಂತಃ ತಥಾತ್ಮನೇಶ್ವರಾನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ ಯದ್ವಿಧೇಶ್ವರಾನಿಷ್ಠಂ ತತ್ರಾ ನ ಭವತಿ ಯಥಾ ಶತೋ ವಿಪಾಣಿತ್ವೇನ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವು. ೫. ಮಹಾತಮಸ್ವಿತ್ತಾ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥೂತಿಯಿಂದ ತಮಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪಪ್ರವಣಿಗೋಣ ಶ್ರೋತೃಗಳಿಗೆ ಶ್ರವಣದಿಂದಂಟಾದ ದುಃಖಾಧಿ ಕೃದಿಂದ ಮೂರ್ಛಾಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಅವಗತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯು || ಅಧಿ.೧೫ ||

ನ ತೃತೀಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೬ ತತ್ತ್ವಾಭ್ಯಾಸಪತ್ತಿರಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಿಗೆ ಧೂಮಾದಿದೇವತಾಭಾವಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಧೂಮೋ ಭೂತ್ವಾಭ್ಯಂ ಭವತಿ (ಛಾ.೫.೧೦.೫.) | ಇತ್ಯಾದ್ಯನ್ಯಭಾವಃ
ಶ್ರೂಯತೇ || ಸ ಕಥಮಿತಿ | ಅತೋ ಬ್ರವೀತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಇಳಿದಿರುವ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ) ಧೂಮೋ ಭೂತ್ಯಾ ಅಭಂ ಭವತಿ ಎಂದು ಅನ್ಯಭಾವವು (ಧೂಮಾದಿದೇವತಾಭಾವವು) ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆ ಧೂಮಾದಿಭಾವವು ಯಾವ ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು (ಅಂದರೆ, ಧೂಮಾದಿ ದೇವತೈಕ್ಯವೋ, ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಧೂಮಾದಿದೇವತಾಪದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೋ, ಪ್ರಕಾರಾಂತರವೋ, ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತತ್ಸಾ ಭಾವ್ಯಾಪತ್ತಿರುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ || ೨೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಧೂಮೋ ಭೂತ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೈಕ್ಯವಾದ ಧೂಮಾದಿತ್ವವು) ಧೂಮಾದಿದೇವತಾ ಸ್ವಭಾವೈಕದೇಶಸದೃಶ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ. (ಧೂಮಾದಿದೇವತೈಕ್ಯವಾಗಲೀ, ಧೂಮಾದಿದೇವತಾಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಲೀ ಅಲ್ಲ) ಉಕ್ತಾರ್ಥವೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಧೂಮಾದಿಷು ಪ್ರವಿಶ್ಯ ತದ್ಗತೌ ಗತಿಸ್ತತ್ತಿತ್ತೌ ಸ್ಥಿತಿರಿತ್ಯಾದಿರೇವ ತದ್ವಾನ್ವಾಪತ್ತಿಃ || (೨) ನ ಹ್ಯನ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯಭಾವೋ ಯುಜ್ಯತೇ || (೩) ನ ಚ ತತ್ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಧೂಮಾದಿದೇವತಾ ದೇಹಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಧೂಮಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಗಮನವಾಗುವಾಗ ಗಮನವು. ಧೂಮಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಿತಿಯಾಗುವಾಗ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೂ ಸ್ಥಿತಿಯು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳೇ (ಆದಿಪದದಿಂದ ಆ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಲಭುತ್ವವಿರುವಿಕೆ, ಇತರರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾದ ಪಿಶಾಚಿಯಂತೆ ಅವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಅಭಿಮಾನವು, ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಭಿಮಾನಾಭಾವವು.) ಧೂಮಾದಿದೇವತಾ ಸ್ವಭಾವಪ್ರಾಪ್ತಿಯು (೨) ಏಕೆಂದರೆ— ಮೊದಲು ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದ ಕರ್ಮಿಗೆ ಧೂಮಾದಿದೇವತೈಕ್ಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಅನ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಪದಾರ್ಥಭಾವವು ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ (೩) ಧೂಮಾದಿದೇವತಾ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ಆ ಪದವು ನಿಯತಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತವು. ಕರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವೇ ಅಲ್ಲ, ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾತೀತಿಕಾರ್ಥವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವೇ ಯುಕ್ತವು. || ೨ ||

ಖೇರಿಕೆ || ನ್ಯಾಯಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಗಾರುಡೇ ಚ | (೧) ಧೂಮಾದಿಭಾವಪ್ರಾಪ್ತಿಶ್ಚ ತದ್ಗತೌ ಗತಿರೇವ ತು | ಸ್ಥಿತೌ ಸ್ಥಿತಿಃ ಪ್ರವೇಶಶ್ಚ ಲಭುತ್ವಾದಿಸ್ತಥೈವ ಚ || ನ ಹ್ಯನ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯಭಾವೋ ನ ಚ ತತ್ಪದಮಿಷ್ಯತೇ | ವಿದ್ಯಾಗಮ್ಯಂ ಪದಂ ಯಸ್ಯಾನ್ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಹಿ ಕರ್ಮಣಾ || (೨) ಏಕದೇಶಸ್ವಭಾವೇನ ವಾಗಭೇದಾಽಪಿ ಯುಜ್ಯತೇ | (೩) ಯಥಾ ಜೀವಃ ಪರಂಬ್ರಹ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮೇದಂ ಜಗದಿತ್ಯಪಿ || ಇತಿ || ೨೪ || ಅಧಿ.೧೬ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಧೂಮಾದಿಭಾವಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದರೂ ಧೂಮಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಗತಿಯಾಗುವಾಗ ಗಮನವೇ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ನಿಲ್ಲುವಿಕೆಯು. ಅವರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವು. ಹಾಗೆಯೇ ಲಘುತ್ವಾದಿಗಳು ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಐಕ್ಯವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ದೇವತಾಪದವೂ ಅನ್ಯನಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಆ ಪದವಿಯು ವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೇ (ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನದಿಂದಲೇ) ಪ್ರಾಪ್ತವು. ಆ ಪದವು ಕರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವೇ ಅಲ್ಲ. (೨) ಏಕದೇಶ ಸ್ವಭಾವಸದೃಶ ಸ್ವಭಾವತ್ವದಿಂದಲೂ ಧೂಮೋ ಭೂತ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ (ಭೇದರಹಿತವಾದ) ವಚನವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. (೩) (ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಹೇಗೆಂದರೆ— ಜೀವನು ಪರ ಬ್ರಹ್ಮನು. ಅಂದರೆ— ಜೀವನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ತತ್ತ್ವಮುಖ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಗೆ ಕಿಂಚಿತ್ತಾದೃಶ್ಯ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಕೊಡುತ್ತದೋ, ಹೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮೇದಂ ಜಗತ್ ಅಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಭಗವದಧೀನತ್ವನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಕೊಡುತ್ತದೋ ಎಂಬಂಚ ಸರ್ವವೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಧೀನವಾದುದರಿಂದ ಈ ವ್ಯಪದೇಶವು. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ. || ೨೪ || ೩. ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಕರ್ಮಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗತಿಯಲ್ಲಿ ಧೂಮೋ ಭೂತ್ವಾಭಂ ಭವತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರುತವಾದ ಧೂಮಾದಿಭಾವವು (೧) ಧೂಮಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ತತ್ತ್ವದ ಪ್ರಾಪ್ತನೃತರೂಪವೋ (೨) ಸಾಧ್ಯತ್ವಾದಿ ರೂಪವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತರ ರೂಪವೇ ಧೂಮಾದಿಭಾವವು. ಆ ದೇವತೆಗಳೇ ತಮ್ಮ ಪದವು ವಿದ್ಯಾಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ ಅದನ್ನು ಸ್ನೇಹಾದಿವಶದಿಂದ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಿಗೆ ಆ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ. ಸುಖಹೇತುವೂ ಆಗಿದೆ, ಎಂದರೆ— ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಐಕ್ಯವು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಕರ್ಮಿಗೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡಲಾರದು. ಆ ಪದವಿಯು ನಿಯತಾಧಿ ಕಾರಿಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೇ ಹೊಂದಲರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕರ್ಮಿಗಳು ಕೊಡುವಾಗ ಅನೇಕ ಮಂದಿಗೆ ಒಂದು ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಸರ್ವಥಾ ಕೊಡಲಾರದು. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಧೂಮಾದಿಭಾವಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದರೆ ತದ್ಗತಾ ಗತೀವ ತು, ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ದೇವತಾಸಾಧ್ಯತ್ವವರವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಲೋಕಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಸ್ವಾನೈಕತ್ವವರವು. ಸರ್ವಥಾ ದೇವತೆಗಳಾದಿಪರವಲ್ಲ || ಅಧಿ. ೧೬ ||

ತತ್ತ್ವಾಧ್ಯಾಪ್ತರಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೭. ನಾತಿಚರೇಣಾಧಿಕರಣವು

ಒೀತಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಇಳಿದಿರುವ ಕರ್ಮಿಗೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಗರ್ಭವಾಸಾದಿಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬಹುಸ್ಥಾನಗಮನಾತ್ಕಲ್ಪಾಂತಮಪ್ಯೇವಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ | ಅತ ಆಹ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಯಥೇತಮಾಕಾಶಮಾಕಾಶಾದ್ವಾಯಂ ವಾಯುರ್ಭೂತ್ವಾ ಧೂಮೋ ಭವತಿ ಧೂಮೋ ಭೂತ್ವಾ ಅಭ್ರಂ ಭವತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ಬಹುಸ್ಥಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಸಕೃತ್ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗ ಭೋಗಾವಸಾನದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಆವಾಸ ದೇವತಾ ಸ್ವಾಭಾವ್ಯವು ಬರುವುದು. (ಕಲ್ಪಾವಸಾನದಲ್ಲಿಯೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪದಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಆವಾಸ ದೇವತಾ ಸಾಧ್ಯಶ್ಯವು ಬರುವುದರಿಂದ ಅತಿ ಮಹಾಸುವಿವು ಬರುವಾಗ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಅದಕಾರಣ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಹೊರಟಿರುವ ಕರ್ಮಿಗೆ ಅತಿ ವಿಲಂಬದಿಂದಲೇ ದೇಹಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು.) ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನಾತಿಚರೇಣ ವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || * ತದ್ಯ ಇಹ ರಮಣೀಯಚರಣಾ ಅಭ್ಯಾತೋ ಹ ಯತ್ತೇ ರಮಣೀಯಾಂ ಯೋನಿಮಾಪದ್ಯಂತೇ (ಭಾ.ಶಿ.೧೦.೭.) | ಇತಿ ವಿಶೇಷಾನ್ನಾತಿಚರೇಣ || ೨ ||
|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತದ್ಯ ಇಹ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಪ್ರತಿಯಿಂದ ಕರ್ಮಿಯು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಅತಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ಈ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿಯೇ ಬರುತ್ತಾನೆ. (ಕಲ್ಪಾಂತರೂಪವಾದ ಸಾವಕಾಶದಿಂದ ಗಮನವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಬಹುಸ್ಥಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾವಕಾಶಗಮನವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.)

ಒೀತಿಕೆ || ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಪೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ವರ್ಗಾಲೋಕಾದವಾಕ್ಯಾಪ್ತೋ ವತ್ಸರಾತ್ಪೂರ್ವಮೇವ ತು | ಮಾತುಃ ಶರೀರಮಾಪ್ತೋತಿ ಪರ್ಯುಟನ್ಯತ್ರ ತತ್ರ ಚ || ಇತಿ ಚ ನಾರದೀಯೇ || ೨ ||
ಅಧಿ. ೧೭ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಅಧೋದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಸಂವತ್ಸರ ಸಮಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಮೊದಲೇ (ಅಧಿಕ ಕಾಲವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ) ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ವಾಯು ಧೂಮಾದಿ

ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನಾಗಿ ತಾಯಿಯ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ನಾರದೀಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೫ || ೩ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಕರ್ಮಿಗೆ ಭೂಮಾದಿ ದೇವತಾಸ್ವಾಭಾವ್ಯದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಆಗಮನವು ಚರಕಾಲೀನವೋ ಅಲಕಾಲೀನವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಇಷ್ಟುಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಬರಬೇಕೆಂದು ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಕಾಲ ಕ್ಷಪ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯಥೇತಮಾಕಾಶಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಭೂಲೋಕಪರ್ಯಂತ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಬರುವಾಗ ತತ್ಪಕ್ಷೇವತಾಸ್ವಾಭಾವ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಅತಿ ಮಹಾಸುಖವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕಲ್ಪಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೂ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರೋಣದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿಯೇ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬರುವಿಕೆಯು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ತದ್ ಇಹ ರಮಣೀಯಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಿಗೆ ಕಾಲಕ್ಷಪ್ತಿಯು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಪ್ತಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟವಾದಾಗ್ಯೂ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ, ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿಯೇ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಆಗಮನವು. || ಅಧಿ. ೧೭ ||

ನಾತಿಚರೇಣಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೮ ಅನ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ವ್ರಿಹ್ಯಾದಿ ಭಾವನಿಮಿತ್ತ ದುಃಖಭಾವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತ ಇಹ ವ್ರಿಹಿಯವಾ ಓಷಧಿವನಸ್ತತಯಸ್ಥಿಲಾ ಮಾಷಾ ಇತಿ ಜಾಯಂತೇ (ಭಾ.ಶಿ.೧೦.೬.) ಇತಿ ಶ್ರವಣಾದನರ್ಥಫಲತ್ವಂ ಯಜ್ಞಾದೇರಿತಿ | ಆತೋ ವಕ್ತು || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಭೋಗಿಸಿದ ಕರ್ಮಿಗಳು (ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬರತಕ್ಕವರಾಗಿ ಮೇಘಪರ್ಯಂತವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿದ್ವಾರಾ ಭೂತಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ) ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ತಂತಮ್ಮ ಕರ್ಮಶೇಷ ವಿಶೇಷಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕೆಲವರು ವ್ರಿಹಿಯವರೂಪರಾಗಿಯೂ ಕೆಲವರು ಓಷಧಿವನಸ್ತತಿರೂಪರಾಗಿಯೂ ಕೆಲವರು ತಿಲಮಾಷರೂಪರಾಗಿಯೂ (ಇತಿ= ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಿಯಂಗ್ವಾದಿ ರೂಪರಾಗಿಯೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ಅಂದರೆ ಇತರ ಜೀವರಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಿತವಾದ ವ್ರಿಹ್ಯಾದಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಹೀಗೆ ಛಾದೋಗ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ (ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ವ್ರಿಹ್ಯಾದಿಭಾವವು) ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ (ವ್ರಿಹ್ಯಾದಿಭಾವವು ಬಂದರೆ ಭೇದನಾದಿಗಳಿಂದ ದುಃಖವು

ನಿಯತವಾದರಿಂದ) ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ದುಃಖ ಫಲಕತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ಸುಖಹೇತುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು, ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಅನ್ಯಾಧಿಷ್ಠಿತೇ ಪೂರ್ವವದಭಿಲಾಪಾತ್ ೬೦ || ೨೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಇಳಿದ ಕರ್ಮಿಗೆ ಇತರ ಜೀವನಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾತ್ರ. ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲ. ಸೋಽವಾಗ್ಗತಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿವಾಗ್ಗತಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದ ಧೂಮೋ ಭೂತ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ, ತೇ ಇಹ ವ್ರೀಹಿಯವಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರವು ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅನ್ಯಾಧಿಷ್ಠಿತೇ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಶರೀರೇ ಪ್ರವೇಶಃ | ನ ತು ಭೋಗೋಽಸ್ಯ | ಧೂಮೋ ಭೂತ್ವಾಽಭ್ಯಂ ಭವತಿ (ಭಾ.ಶಿ.೧೦.೫.) | ಇತ್ಯಾದಿಪೂರ್ವೋಕ್ತಿ(ಕ್ರ) ಮತ್ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಶರೀರಾಭಿಮಾನಿ ಜೀವನಿಂದ ಭೋಕ್ತೃತ್ವೇನ ಆಗಿ ಅಧಿಷ್ಠಿತವಾದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೇಶವೇ. (ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆ ಶರೀರಾಭಿಮಾನಿತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭಾವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) ಈ ಕರ್ಮಿಗೆ ಭೇದನಾದಿಗಳೆಂದುಂಟಾದ ದುಃಖಭೋಗವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ (ಅಭಿಮಾನವು ಬೇಡ. ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಜೀವರಿದೊಡಗೂಡಿ ಇದ್ದರೂ ದುಃಖವು ಬರಲಿ ಎಂದರೆ) (ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇದ್ದರೂ ದುಃಖ ಕಾರಣವಾದ ಪಾಪಫಲಾನುಭವವು ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ) ಕರ್ಮಿಗೆ ದುಃಖಭೋಗವು ಇಲ್ಲ (ಕರ್ಮಿಗೆ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ದೇಹಪ್ರವೇಶವೇ. ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಭಾವವಿಲ್ಲ ಎಂದಾದರೆ, ತ ಇಹ ವ್ರೀಹಿಯವಾಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಧೂಮೋ ಭೂತ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಧೂಮಾದಿ ಭಾವೋಕ್ತಿಯು ಕರ್ಮಿಗೆ ಧೂಮಾದಿದೇವತಾ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯಾದ್ಯಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದೋ ಹಾಗೆಯೇ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಭಾವೋಕ್ತಿಯು. ಆದಕಾರಣ ಕರ್ಮಿಗೆ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿದೇಹಾಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದನಾದಿ ನಿಮಿತ್ತ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲ || ೨ ||

ಜೀತಿಕೆ || ಶ್ರುತಿಗೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರಕಲ್ಪನವು ಏಕೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸೋಽವಾಗ್ಗತಃ ಸ್ವಾವರಾನ್ವವಿತ್ಯಾ (ಶತ್ಯ) ಭೋಗೇನೈವ ವ್ರಜನ್ಮೂಲಂ ಶರೀರಮೇತಿ ಸ್ಥೂಲಾಚ್ಛರೀರಾದ್ಯೋಗಾನನುಭುಂಕ್ತೇ || ಇತ್ಯಭಿಲಾಪಾತ್ಕೃಪಾ—
ರವ ಶ್ರುತೌ || (೨) ಸ್ವರ್ಗಾದವಾಗ್ಗತೋ ದೇಹೀ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿತರದೇಹಗಃ | ಅಭುಂಜಂಸ್ತು ಕ್ರಮೇಣೈವ ದೇಹಮಾಪ್ನೋತಿ ಕಾಲತಃ || ಇತಿ (ಚ) ವಾರಾಹೇ || ೨೬ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಕರ್ಮಿಯು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿದವನಾಗಿ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ದೇಹಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ವ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ಜೀವನೊಟ್ಟಿಗೆ ಇದ್ದರೂ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸದೆ ಇರುವವನಾಗಿ ಪಿತೃಮಾತೃದ್ವಾರಾ ಮಾನುಷಾದಿ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಸ್ಥೂಲಶರೀರದಿಂದ ಭೋಗ್ಯಗಳಾದ ಸುಖಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಕೌಷಾರವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅನ್ಯಾಧಿಷ್ಠಿತ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾತ್ರವೇ. (೨) ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬಂದಿರತಕ್ಕ ಜೀವನು ಕ್ರಮದಿಂದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಇತರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದವನಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇದ್ದರೂ ಆ ದೇಹಕೃತದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸದೆ ಇದ್ದವನಾಗಿ ವತ್ಸರರೂಪಕಾಲದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪಿತೃ ಮಾತೃಕ್ರಮದಿಂದ ಸ್ಥೂಲದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ವಾರಾಹದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರವೇಶಮಾತ್ರವೇ || ೨೬ || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಶುದ್ಧಮಿತಿ ಚೇನ್ನ ಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ || ೨೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಯಜ್ಞಾದಿ ಸಾಂಗಕರ್ಮವು ಪಾಪಜನಕವು, ಹಿಂಸಾರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ, ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಜ್ಯೋತಿಶ್ವೋಮೇನ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮೋ ಯಜೇತ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಹಿಂಸಾರೂಪತ್ವಾತ್ಪಾಪಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಭವಾದ್ಧುಃಖಂ ಚ ಭವತ್ವಿತಿ ಚೇನ್ನ | ಶಬ್ದವಿಹಿತತ್ವಾತ್ || (೨) ಹಿಂಸಾತ್ಯವೈದಿಕೀ (ಕಾ) ಯಾ ತು ತಯಾಽನರ್ಥೋ ಧ್ರುವಂ ಭವೇತ್ | ವೇದೋಕ್ತಯಾ ಹಿಂಸಯಾ ತು ನೈವಾನರ್ಥಃ ಕಥಂಚನ || ಇತಿ ವಾರಾಹೇ || ೨೭ || ಅಧಿ. ೧೮ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಹಿಂಸಾಯುಕ್ತವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಪಾಪವೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ (ಪುಣ್ಯವು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ) (ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭಾವದಿಂದಲಾಗಲೀ ಆ ಶರೀರಪ್ರವೇಶದಿಂದಲಾಗಲೀ) ದುಃಖವೂ ಬರಲಿ, ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳು ಪಾಪಹೇತುಗಳಲ್ಲ ಆದ ಕಾರಣ ದುಃಖವೂ ಅದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ವಾಯವ್ಯಂ ಶ್ವೇತಮಾಲಭೇತ (ತೈ.ಸಂ.೨.೧.೧.) ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದವಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ. (ಶ್ರುತಿನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೇನೇ ಪಾಪಸಾಧನವಾಗುವುದು, ಇದಾದರೂ ನಿಷಿದ್ಧವೇ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಶ್ರುತಿವಿಹಿತವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದು ಪಾಪಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ) (೨) (ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ ಹಿಂಸೆಯು ಪಾಪಸಾಧನವಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸ್ವತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅವಿಹಿತವಾದ ಯಾವುದು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಹಿಂಸೆಯು ಇದೆಯೋ, ಅದರಿಂದ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ, ಅನರ್ಥವೂ ಪಾಪವೂ ದುಃಖವೂ ಉಂಟಾಗುವುದು. ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಹಿಂಸೆಯಿಂದಲಾದರೂ

(ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಪಶುಹಂಸಾದಿಗಳಿಂದ) ಅನರ್ಥವು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಬರಲಾರದು. ಎಂದು ವಾರಾಹದಲ್ಲಿದೆ. || ೨೭ || ೪ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ತ ಇಹ ವ್ರೀಹಿಯವಾಃ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭಾವವು ಮುಖ್ಯವೋ, ಅಥವಾ ಧೂಮಾದಿಭಾವದಂತೆ ಗೌಣವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭಾವವು ಮುಖ್ಯವಾದರೆ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ದುಃಖಜೀವರಿಂದೊಡಗೂಡಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳು ಪಶುಹಂಸಾರೂಪಗಳಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪಾಪವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ದುಃಖವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ— ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತವಾದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭಾವವು ಜೀವಾಂತರಾಧಿಷ್ಠಿತ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧೂಮಾದಿಭಾವದಂತೆ ಗೌಣವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ದುಃಖಿಯಾದ ಜೀವನೊಟ್ಟಿಗೆ ಇದ್ದರೂ ಕರ್ಮವು ಹಿಂಸಾರೂಪವಾದಾಗ್ಯೂ ವಾಯವ್ಯಂ ಶ್ವೇತಮಾಲಭೇತ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಿಗೆ ದುಃಖವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. || ಅಧಿ. ೧೮ ||

ಅನ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೯ ರೇತೋಽಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಇಳಿದಿರುವ ಕರ್ಮಿಗೆ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ವರ್ಗಾದವಾಗ್ಗತತ್ವಾಪಿ ಮಾತುರೇವೋದರಂ ಪ್ರಜೇತ್ | ಇತಿ ವಚನಾದ್ಧ ಏವ ಗೃಹೀ ಭವತಿ ಯೋ ವಾ ರೇತಃ ಸಿಂಚತಿ ತಮೇವಾನುವಿಶತಿ | ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ ಕಥಮಿತಿ | ಅತ ಆಹ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಲೂ (ನರಕದಿಂದಲೂ) ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದ ಕರ್ಮಿಯು ತಾಯಿಯ ಉದರವನ್ನೇ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಯಾವ ಪುರುಷನು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಯು ಆಗುತ್ತಾನೋ, ಯಾರು ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಸೇಚಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ತಂದೆಯನ್ನೇ ಜೀವನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಏನು ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು (ಅಂದರೆ— (೧) ಮಾತುರೇವ ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣದಿಂದ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (೨) ಪ್ರಜೇದಪಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಅಪಿಪದದಿಂದ ತಾಯಿಯ ಉದರಪ್ರವೇಶವು ಸಂಭಾವಿತವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಪಿತೃಶರೀರ ಪ್ರವೇಶವು ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯು ಸೂಚಿತವು ಆಗುವುದರಿಂದ ಯ ಏವ

ಗೃಹೀ ಭವತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಏನು ಅರ್ಥವು? ಯುಕ್ತಸಹಿತವಾದ ಸ್ವಂತಿವಚನದಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪ್ರತೀ ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ ಈ ಶ್ರುತಿಗೆ ಏನು ಅರ್ಥವು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ರೇತಃಸಿಗ್ನೋಗೋಽಥ ಓಂ || ೨೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಇಳಿದಿರುವ ಕರ್ಮಿಗೆ ಪ್ರಥಮತಃ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಸೇಚನ ಮಾಡತಕ್ಕ ತಂದೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವು. ಆ ಮೇಲೆ ತಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವು.

ಭಾಷ್ಯ || ತತೋ ರೇತಃಸಿಚಮೇವಾನುಪ್ರವಿಶತ್ಯಥ ಮಾತರಮಥ ಪ್ರಸೂಯತೇ ಸ ಕರ್ಮಕುರುತೇ | ಇತಿ ಕೌಂತರವ್ಯಶ್ರುತೇಃ ಪಿತರಮೇವ ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರವಿಶತಿ |
ಮಾತೃ ಪ್ರಾಪ್ತೇಃ ಪಶ್ಚಾದಪಿ ಭಾವ್ಯತ್ವಾತ್ || ೨೮ || ಅಧಿ.೧೯ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದಮೇಲೆ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಜೀವನು ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಸೇಚನೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ತಂದೆಯನ್ನು ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮೇಲೆ ತಾಯಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಆತನು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎನ್ನುವ ಕೌಂತರವ್ಯಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಂದೆಯನ್ನೇ ಪ್ರಥಮತಃ ಜೀವನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಹೀಗಾದರೆ, ಮಾತುರೇವೋದರಂ ವ್ರಜೇತ್ ಎನ್ನುವ ವಚನವು ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ) ಮಾತೃಶರೀರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು (ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡದಿದ್ದರೂ) ರೇತಸ್ಸಿಗ್ನೋಗಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಆಗುವುದರಿಂದ (ಮಾತುರೇವೋದರಂ ವ್ರಜೇತ್ ಎನ್ನುವ ವಚನವು ಅಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ವಿವಂಚ, ಪ್ರಥಮತಃ ರೇತಸ್ಸಿಗ್ನೋಗವು. ಆ ಮೇಲೆ ಮಾತೃಪ್ರವೇಶವು. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸದೆ ರೇತಸ್ಸಿಚಂ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಶರೀರಪರಿಣಾಮಕ್ಕಾಗಿ ರೇತಸ್ಸು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದರಿಂದ ರೇತಸ್ಸೇಕ ಮಾಡತಕ್ಕವನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವು ಸಾರ್ಥಕವೇ, ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. ಆದಕಾರಣ, ಪಿತೃಶರೀರ ಪ್ರವೇಶವು ವೈಯರ್ಥ್ಯವು, ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಯುಕ್ತಿಯು ತಿರಸ್ಕೃತವಾಯಿತು. || ೨೮ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದ ಕರ್ಮಿಗೆ ಒಕ್ಕಪ್ರವೇಶವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಕರ್ಮಿಗೆ ಒಕ್ಕಪ್ರವೇಶದಲ್ಲಿ ಫಲವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೇಹಪರಿಣಾಮಕ್ಕಾಗಿ ರೇತಸ್ಸು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದಾಗ್ಯೂ ಸೇಕಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಮಾತೃಪ್ರವೇಶವಾದಾಗ್ಯೂ ಅದು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಮಾತುರೇವೋದರಂ ವ್ರಜೇತ್ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಸಯುಕ್ತಿಕ ಸಾಧಾರಣ ವಚನದಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪಿತೃಶರೀರ ಪ್ರವೇಶ ಶ್ರುತಿಯು ದುರ್ಬಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪಿತೃಶರೀರಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ದೇಹಪರಿಣಾಮಕ್ಕಾಗಿ ರೇತಸ್ಸು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಈಶಶ್ಚೈವ ಒತರಂ ಪ್ರವಿಷ್ಣೋ

ಯಾತಿ ಮಾತರಂ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದಲೂ ರೇತಸ್ಸಿಚಮೇವಾನುವಿಶತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಥಮತಃ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶವು. ಆ ಮೇಲೆಯೇ ಮಾತೃಪ್ರವೇಶವು, ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. || ಅಧಿ. ೧೯ ||

ರೇತೋಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨೦ ಯೋನ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವರಿಗೆ ಪಿತೃದ್ವಾರಾ ಮಾತೃಯೋನಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಶರೀರಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ದೇಹಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತಂ ಕ್ವಾಪಿ ಪ್ರವಿಶೇತ್ ಸ್ವರ್ಗತೋ ಗತಃ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತದೇವ ಪ್ರವಿಶತೀತಿ || ಅತ ಆಹ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದವನು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ದೇಹವನ್ನಾಗಲೀ ಗರ್ಭದಿಂದ ಇತರತ್ರ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಶರೀರವನ್ನಾಗಲೀ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುವನು. ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಸಿದ್ಧವೇ ಆದ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪಿತೃಪ್ರವೇಶವನ್ನಾಗಲೀ ಮಾತೃಯೋನಿಪ್ರವೇಶವನ್ನಾಗಲೀ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಮೊದಲು ಅಸಿದ್ಧವೇ ಆದ ದೇಹವನ್ನೇ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಪಿತೃಶರೀರದಿಂದ ರೇತಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿಯೇ ಯೋನಿದ್ವಾರಾ ಮಾತೃಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಆ ಮೇಲೆ ದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಯೋನಿಪ್ರವೇಶವೂ ಇಲ್ಲ, ಯೋನಿಪ್ರವೇಶವೂ ವ್ಯರ್ಥವು. ಪಿತೃಪ್ರವೇಶವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಪ್ರಾಕ್ ಅಸಿದ್ಧ ಶರೀರಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಅಯುಕ್ತವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಯೋನೇಃ ಶರೀರಂ ಓಂ || ೨೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕರ್ಮಿಗಳು ಪಿತೃಪ್ರವೇಶಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಮಾತೃಯೋನಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಪಿತೃಪ್ರವೇಶಾದಿ ಪರಂಪರೆಯು ಇಲ್ಲದೆಯೂ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಿಗಳು ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪಿತೃಶರೀರಾನ್ಮಾತೃಯೋನಿಮನುಪ್ರವಿಶ್ಯ ತತಃ ದಿವ ಶರೀರಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಥಮತಃ ಪಿತೃಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿಯೇ ಪಿತೃಶರೀರದಿಂದ ಮಾತೃಯೋನಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ (ಅಂದರೆ, ಯೋನಿದ್ವಾರಾ ತಾಯಿ ಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ) ಆ ಮಾತೃಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಮೊದಲು ಅಸಿದ್ಧವೇ ಆದ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ದಿವಃ ಸ್ಥಾಸ್ತೂನ್ನಚ್ಛ್ರಿ ಸ್ಥಾಸ್ತುಭ್ಯಃ ಪಿತರಂ ಪಿತುರ್ಮಾತರಂ ಮಾತುಃ ಶರೀರಂ
ಶರೀರೇಣ ಜಾಯತ ಇತಿ ಸಂಮಿತಂ | ಅಥಾಸಂಮಿತಂ ಸ್ಥಾಸ್ತುಭ್ಯೋ ಜಾಯತೇ
ಪಿತುರ್ಮಾತುರಂತರೇ ವಾ ಗರ್ಭೇವಾ ಬಹಿರ್ವಾ || ಇತಿ ಪೌಷ್ಕಾಯಣಶ್ರುತೇಃ
|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದ ಜೀವನು ಸ್ಥಾವರಗಳಾದ ವ್ರಿಹ್ಯಾದಿ
ಶರೀರಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವುಗಳಿಂದ ತಂದೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ತಂದೆಯಿಂದ
ಯೋನಿದ್ದಾರಾ ತಾಯಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ತಾಯಿಯಿಂದ ಮೊದಲು ಅಸ್ತಿತ್ವವಾದ ಶರೀರವನ್ನು
ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಶರೀರದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಸಮಿತಂ = ವಿದ್ಯಾ ತಪಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ
ವಿಶೇಷ ಕಾರಣಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾದ ಜನ್ಮವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ಮೇಲೆ ಅಸಮಿತಂ =
ತಪಸ್ಸು ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಕಾರಣವುಳ್ಳ ಉತ್ತಮವಾದ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದಲೇ
ಹೊಂದಲರ್ಹವಾದ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಜನ್ಮವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಾವರಗಳಿಂದ ಜೀವನು
ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ತಂದೆಯಿಂದ, ತಾಯಿಯಿಂದ ಸ್ಥಾನಾಂತರದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಆಗಲೀ
ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಪೌಷ್ಕಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ. || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ಥಾವರಾಣಿ ದಿವಃ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಸ್ಥಾವರೇಭ್ಯಶ್ಚ ಪುರುಷಂ | ಪುರು
ಷಾಸ್ತ್ರಿಯಮಾಪನ್ನಸ್ತತೋ ದೇಹಂ ಯಥಾಕ್ರಮಂ || ದೇಹೇನ ಜಾಯತೇ
ಜಂತುರಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ಜನಿಃ | ವಿಶೇಷಜನನಂ ಚಾಪಿ ಪ್ರೋಚ್ಯಮಾನಂ
ನಿಬೋಧ ಮೇ || ಸ್ಥಾಸ್ತುಷ್ವಥಾಪಿ ಪುರುಷೇ ಪ್ರಮದಾಯಾಮಥಾಪಿ ವಾ | ಗರ್ಭೇ
ವಾ ಬಹಿರೇವಾಥ ಕೃಚಿತ್ಸಾ ನಾಂತರೇಷು ಚ(ವಾ) || ಇತಿ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮೇ || ೨೯ ||
ಅಧಿ. ೨೦ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕರ್ಮಿಜೀವನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದವನು ವ್ರಿಹ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ.
ಅವುಗಳಿಂದ ರೇತಸೇಕ ಮಾಡತಕ್ಕ ತಂದೆಯನ್ನೂ ಅವನಿಂದ ರೇತೋದ್ಧಾರಾ ತಾಯಿಯನ್ನೂ
ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮೇಲೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆ ಮತ್ತೂ ಕುಲಲಂ ತೈಕರಾತ್ರೇಣ
ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತ ಕಲಿಲ ಬುದ್ಧದಾದಿಕ್ರಮದಿಂದ ಆಗುವ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಶರೀರದಿಂದ
ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು
ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದನ್ನು ನನ್ನಿಂದ ತಿಳಿ. ಆರಣೀ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾವರಗಳಲ್ಲಿ ಶುಕಾಚಾರ್ಯ
ಮೊದಲಾದವರು ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಪುರುಷರಲ್ಲಿ (ತಂದೆಯಲ್ಲಿಯೇ) ಮಾಂಧಾತ್ಯ ಮೊದಲಾದವರು.
ಸ್ಮೀಯರಲ್ಲಿ (ತಾಯಿಯಲ್ಲಿ) ಜರತ್ಯಾರ್ವಾದಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಆಸ್ತಿಕಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವರು.
ಗರ್ಭೇ = ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವೇ ಆದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಜೀವರು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬಹಿಃ

ಮಾತೃದ್ವಾರವಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ತಂದೆಯಿಂದಲೇ ದ್ರುಪದ ದ್ರೋಣಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ, ಅಥವಾ ಋಷಿಗಳು, ಸ್ಥಾನಾಂತರದಲ್ಲಿ ಕುಂಡಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನಾದಿಗಳು. ಅಥವಾ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ದರ್ಶನ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಕೆಲವರು ಕೃಪ ಮೊದಲಾದವರು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ವಿಶಿಷ್ಟ (ಋಜವ ವಿವ) ವಿಷಯಂ ಬಹಿಃ ಪ್ರವೇಶ ವಚನಮವಗಮ್ಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಟೀಕಾದಲ್ಲಿ ಬಹಿಃ ದ್ರುಪದಾದಯಃ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಪಿತನನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿ ತಾಯಿಯ ಉದರದಿಂದ ಬಹಿಃ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದು. ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪವು ಮಾತಾಪಿತೃ ಉಭಯ ಬಹಿರ್ಗತ ಉಭಯ ನಿರಪೇಕ್ಷ ದೇಹವಿಷಯಕವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದು. ಆತ ವಿವ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಸಂಜಾತೇ ಶರೀರೇ ಪ್ರವೇಷ್ಪುರ್ಗರ್ಭವಾಸಪ್ರಸೂತ್ಯಾದಿ ದುಃಖ ಗ್ರಾಮಲೇಶಸ್ಪರ್ಶಾದಿನ್ಯವ ಯಥಾಕಾಮಂ ದೇಹಗ್ರಹಣಸಂಭವಾತ್ಸ್ಯ ಚ ಜನ್ಯ ಭಾಜಾಮತಿರ್ದುರ್ಲಭತ್ಪಾದತೋ ನಾರಾಯಣಪರಾಯಣಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿತ್ ತತ್ಪ್ರಸಾದಸಾಮಗ್ರೀಸಮುದ್ಯುತಪ್ರಭಾವಶ್ಯೈವ ತತ್ಪುಲಭಮುಪಲಭಾಮಹೇ | ಸ್ವಯಂ ಚಾವೋಚತ್ | ಬೀಜಪೂರುಷಯೋನೀನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವಂಚಿ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಗರ್ಭೇ ಎನ್ನುವುದು ಋಜುವೃತ್ತಿರಿಕ್ತ ಜೀವ ವಿಷಯಕವು. ಬಹಿಃ ಎನ್ನುವುದು ಋಜುವಿಷಯಕವು. (೨) ದೇಹಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತಂ ಎನ್ನುವ ವಚನವು ಆಸಾಧಾರಣ ಜನ್ಯವಿಷಯಕವು. || ೨೯ || ೪ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಒಕ್ಕಶರೀರದಿಂದ ಯೋನಿದ್ವಾರಾ ಮಾತೃಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುವು ದಿಲ್ಲವೋ ಆ ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅನ್ಯಥಾಪಿ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಕೊಡುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅನ್ಯಥಾ ಕರ್ಮಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ತಂದೆಯಿಂದಲೇ ಅಥವಾ ತಾಯಿಯ ಉದರದಿಂದ ಹೊರಗೇನೇ ಮಾಂಧಾತ್ಯ ದ್ರೋಣಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ತಾಯಿಯ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು ಅನಾವಶ್ಯಕವು. ಅವಶ್ಯಕವೆಂದಾದರೆ— ದೇಹಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆಸ್ತಿಕಾದಿಗಳಂತೆ ಸಂಸ್ಕರಣದ್ವಾರಾ ತಂದೆಯಿಂದ ತಾಯಿಯ ಉದರಪ್ರವೇಶವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಯೋನಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಅನಾವಶ್ಯಕವು. ದೇಹಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತಂ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ತಾಯಿಯಿಂದ ತಿನ್ನಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಆಸ್ತಿಕಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ತಾಯಿಯ ಉದರಪ್ರವೇಶವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಮಾತೃ ದೇಹದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ರೇತಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ದೇಹಪರಿಣಾಮವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪಿತೃಪ್ರವೇಶವು ವ್ಯರ್ಥವು. ಆದಕಾರಣ ಜನ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿ ವೈರಾಗ್ಯವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಪಿತೃಪ್ರವೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಯೋನಿದ್ವಾರಾ ತಾಯಿಯ ಉದರಪ್ರವೇಶದಿಂದಲೇ ಕರ್ಮಿಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯು, ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮವು ಎಂದು ದಿವಃ ಸ್ವಾನೂನ್ ಗಚ್ಛತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ದೇಹಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣವು

ಯೋಗಾರಾಧಿತ ಭಗವತ್ಪಾದದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯವುಳ್ಳ ಮಹಾತ್ಮರ ಜನ್ಮವಿಷಯಕವು. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಿಗೆ ದೇಹ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಆಯಾಸವನ್ನುಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿವೈರಾಗ್ಯವು ಅವಶ್ಯಕವು. || ಅಧಿ. ೨೦ ||

ಯೋನ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ
ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ(ದ) ವಿರಿಚಿತಃ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಸ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ || ೩—೧ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ ವೇದವ್ಯಾಸಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂದನೇ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಸಂಪೂರ್ಣ ಗುಣನಿದೋಷಪರೂಪಿಣೀ ಮುಕ್ತಿದಾಯಿನೀ |
ವೇದಗಮ್ಯಾಯ ರಾಮಾಯ ನಮಃ ಶ್ರೀಪತಯೇ ಸದಾ ||

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯ ೨ನೇ ಪಾದ

ಭಕ್ತಿಪಾದಃ

೧. ಸಂಧ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಭಕ್ತಿರಸ್ಮಿನ್ನಾದ ಉಚ್ಯತೇ । (೨) ಭಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಭಗವನ್ಮಹಿಮೋಕ್ತಿಃ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) (ವೈರಾಗ್ಯ ಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದಲೂ ಉಪಾಸನಾಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವೈರಾಗ್ಯಪಾದ ಉಪಾಸನಾ ಪಾದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೨) (ಎಲ್ಲಿಯೂ ಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಮಾಣಾದಿಗಳಿಂದ ಭಕ್ತಿಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರೂಪಣ ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕರ್ತವ್ಯ ಎಂದು ವಿಧಾನ ಮಾಡಲರ್ಹವಾಗದಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಭಕ್ತಿರುಚ್ಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ) (ಭಕ್ತಿಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪಣಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೂ) ಭಕ್ತಿಯು ಹುಟ್ಟುವುಕ್ಕಾಗಿ ಭಗವಂತನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯ ಉಕ್ತಿಯು (ಅಂದರೆ ಒಂದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಕ್ವಚಿತ್ ವಿವರಣವು ಕ್ವಚಿತ್ ಸಮರ್ಥನವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ಅಂದರೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದರೆ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕ ಸುದೃಢಸ್ನೇಹವು ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೆ ಭಗವಂತನ ಜ್ಞಾನವು ತನ್ಮೂಲಕ ಸ್ನೇಹವು ಹುಟ್ಟಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಭಗವನ್ಮಹಿಮೋಕ್ತಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯು ಫಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿರುಚ್ಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು) ॥ ೧ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥ ತತ್ವತೀತಿಗಳಿಗೆ ಭಗವದಧೀನತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥವು ಭಗವದಧೀನವಲ್ಲ ಅದು ಮರುಮರೀಚಿಕಾ ಜಲಾದಿಗಳಂತೆ ಪ್ರಾತೀತಿಕವಾದುದರಿಂದ ಅಸತ್ತು ಆಗಿದೆ. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದರೆ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಗಿಂತ ಮೊದಲೂ ಮೇಲೆಯೂ ಸ್ವಪ್ನವಿಷಯವು ತೋರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆಗ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗಾದಾಗ್ಯೂ ಮೊದಲೂ ಮೇಲೆಯೂ ಮೃತ್ಪಿಂಡ ಕಪಾಲಾದಿಗಳಂತೆ ಅವುಗಳ ಕಾರಣಗಳಾದರೂ ತೋರಬೇಕಾಗುವವು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಸಂಧ್ಯೇ ಸೃಷ್ಟಿರಾಹ ಹಿ ಓಂ ॥ ೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಜಾಗೃತ ಸುಷುಪ್ತಿಗಳ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ನ ತತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ರ್ಪುತಿಯು ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಸ್ವಪೋಽಪಿ ತಂ ವಿನಾ ಪ್ರತೀಯತೇ | (೨) ನ ತತ್ರ ರಥಾನ ರಥಯೋಗಾ ನ ಪಂಥಾನೋ ಭವಂತ್ಯಥ ರಥಾನ್ರಥಯೋಗಾನ್ವಥಃ ಸೃಜತೇ (ಬೃ.ಓ.೭.೧೦.) | ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ || ೧ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಜಾಗ್ರದಾದಿ ಪ್ರತಿಷಿಷ್ಟಾತ್ರವಲ್ಲ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥವೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊರತು ತೋರುವುದಿಲ್ಲ (ಆದೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವೇ.) (೨) (ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ನಾಶವೂ ಅಂಗೀಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮೊದಲೂ ಮೇಲೆಯೂ ತೋರದಿದ್ದರೂ ಅಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಗಳಾದ ರಥಗಳೂ ಇರಲಿಲ್ಲ ರಥದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸತಕ್ಕ ಅತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಮೊದಲು ಇರಲಿಲ್ಲ ರಥಸಂಚರಣ ಮಾರ್ಗಗಳೂ ಇರಲಿಲ್ಲ ಆ ಮೇಲೆ ತತ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯೇ ರಥಗಳನ್ನು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ. (ಆದಿಪದದಿಂದ ನ ತತ್ಪ್ರಾಸಂಗಾಃ ಮುದಃ ಪ್ರಮುದೋ ಭವಂತಿ, ಆಥಾನಂದಾ ನ ಮುದಃ ಪ್ರಮುದಃ ಸೃಜತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕು. || ೧ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಇಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ಸೃಷ್ಟಿಸತಕ್ಕವನು ಎಂದು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಕರ್ತನನ್ನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಜೀವನು ಸುಪ್ತನಾದುದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತನೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನಿರ್ಮಾತಾರಂ ಚೈಕೇ ಪುತ್ರಾದಯಶ್ಚ ಓಂ || ೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಸರ್ವಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡತಕ್ಕವನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ನಿರ್ಮೆಯಭೂತರಾದ ಸ್ವಾಪ್ನಪುತ್ರಾದಿಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ಗೌಪವನರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯ ವಿಷು (ಷ) ಸುಪ್ತೇಷು ಜಾಗರ್ತಿ ಕಾಮಂ ಕಾಮಂ ಪುರುಷೋ ನಿರ್ಮಮಾಣಃ (ಕತ.ಫಿ.ಉ.) | ಇತಿ ಚ || (೨) ವಿತಸ್ತಾದ್ವೇವ ಪುತ್ರೋ ಜಾಯತೇ ವಿತಸ್ತಾದ್ವಾತ್ಯತಸ್ತಾದ್ವಾಯಾ ಯದೈ(ದೇ)ನಂ ಪುರುಷಮೇಷ ಸ್ವಪ್ನೇನಾಭಿಹಂತಿ | ಇತಿ ಗೌಪವನಶ್ರುತಿಶ್ಚ || ೨ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜೀವರು ಸುಪ್ತರಾಗುತ್ತಿರಲು ಇಷ್ಟವಾದ ಸ್ವಾಪ್ನರಥಾದಿ ಪದಾರ್ಥಸಮೂಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವವನಾಗಿ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಇದೆ. (ವಿವಂಚ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಇತರರಿಗೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಯುಕ್ತವೇ. ಈ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸತಕ್ಕವನು ಜೀವನೆನ್ನಕೂಡದು.

ಸುಪ್ರೇಷು ಜಾಗರ್ತಿ ಎಂದು ಈಶ್ವರ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ತದೇವ ಶುಕ್ರಂ ತದ್ಭಕ್ತ ಎಂದು ವಾಕ್ಯರೇಷದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಅದೆ.) (೨) ಯಾವಾಗ ಈ ಜೀವನನ್ನು ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸೃಷ್ಟದಿಂದ ಸಂಯೋಜಿಸುತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಸೃಷ್ಟಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವಾಪ್ನಪುತ್ರ ಸಹೋದರಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಎಂದು ಸೃಷ್ಟವಾಗಿ ಗೌಪವನ ಶ್ರುತಿಯು ಇದೆ.
|| ೨ || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಉಪಾದಾನ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾಪ್ನಸೃಷ್ಟಿಯು ಅನುಪಪನ್ನವು ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕೇನ ಸಾಧನೇನ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸೃಷ್ಟವು ಈಶ್ವರ ನಿಮಿತ್ತವೆಂದಾದರೆ ಯಾವ ಸಾಧನದಿಂದ ಉಪಾದಾನಾದಿ ಸಾಧನವಿಲ್ಲದೆ, ಸೃಷ್ಟಿಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಸಾಧನವು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಇದೆಲ್ಲವೂ ಕಾಲ್ಪನಿಕವೇ. ಸೃಷ್ಟವಲ್ಲ || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಮಾಯಾಮಾತ್ರಂ ತು ಕಾರ್ತ್ವೇನಾನಭಿವ್ಯಕ್ತಸ್ವರೂಪತ್ವಾತ್
ಓಂ || ೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥವು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಉಪಾದಾನಭೂತವಾದ ಪೂರ್ವಾನುಭೂತವಸ್ತುವಿನ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ನಿಮಿತ್ತಭೂತವಾದ ಭಗವದಿಚ್ಛೆಯಿಂದ ಇವುಗಳಿಂದಲೇ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು. ಬಾಹ್ಯಕಾರಣವಲ್ಲ. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೃಷ್ಟವಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗದಿರುವ ಸ್ವರೂಪವು ಇದ್ದುದರಿಂದ. (ಆದಕಾರಣ ಉಪಾದಾನಾದಿಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥದ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಕೂಡಬಹುದು.)

ಭಾಷ್ಯ || ಅನಾದಿಮನೋಗತಾನ್ ಸಂಸ್ಕಾರಾನ್ ಪ್ರೇಚ್ಯಮಾತ್ರೇಣ ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ |
ನಾನ್ಯೇನ ಸಾಧನೇನ | ಸಮ್ಯಗನಭಿವ್ಯಕ್ತತ್ವಾತ್ || ೩ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅನಾದಿಯಾದ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ (ಅಂದರೆ ಮನಸ್ಸೇ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿವುಳ್ಳ) ಪೂರ್ವಾನುಭೂತವನ್ನು ವಿಷಯಕಗಳಾದ ವಾಸನಾವೈಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಉಪಾದಾನೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಮಿತ್ತಭೂತವಾದ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ (ಪರಾವೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲ) ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಜೀವನಿಗೋಸ್ಕರ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಈಶ್ವರನು ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ. (ತನ್ನ ಶಿರಃ ಭೇದಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶುಕ್ತಿ ರಜತಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಅಸತ್ತವೇ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ— ಅವುಗಳು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅನುಭೂತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಕೂಡದಿದ್ದರೂ ಅನಾದಿಯಾದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಕದಾಚಿತ್ತ

ಶಿರಃ ಭೇದಾದಿಗಳ ಅನುಭವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಆ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಈಗ ಶಿರಃಭೇದಾದಿಗಳ ದರ್ಶನವು ಕೂಡಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅನಾದಿಮನಃ ಎಂದು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.) (ಇದಕ್ಕೆ ವಾಸನೋಪಾದಾನಕತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ ಅನಿತ್ಯವಾದ ಭಾವಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಹ್ಯಕಾರಣವು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಪರಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೇ ವಾಸನಾ (ಸಂಸ್ಕಾರವು) ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವು ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಬಾಹ್ಯಕಾರಣದಿಂದ ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆ— ಬಾಹ್ಯಕಾರಣವನ್ನು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದಿಲ್ಲ) ಏಕೆಂದರೆ ಜಲಾಹರಣ ಮೊದಲಾದ ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಕ್ರಿಯಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳು ಬಾಹ್ಯೋಪಾದಾನಕಗಳಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸಂಸ್ಕಾರವೇ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವುಗಳೇ. || ೨. || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ ಚ || ಮನೋಗತಾಂಶ್ಚ(ಸು) ಸಂಸ್ಕಾರಾನ್ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಪರಮೇಶ್ವರಃ | ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ ಜೀವಾಯ ಸ ಸ್ವಪ್ನ ಇತಿ ಗೀಯ ತೇ || ಯದನ್ಯಥಾತ್ಮಂ ಜಾಗ್ರತ್ತ್ವಂ ಸಾ ಭ್ರಾಂತಸ್ತತ್ರ ತತ್ಕೃತಾ | ಅನಭಿ ವ್ಯಕ್ತರೂಪತ್ವಾನ್ನಾನ್ಯಸಾಧನಜಂ ಭವೇತ್ || ಇತಿ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಪರಮೇಶ್ವರನು ಅನಾದಿಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕಾರೋಪಾದಾನಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಉಪಾದಾನೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಸ್ವಾಪ್ನ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಭೂತ ವಾದ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಜೀವನಿಗೋಸ್ಕರ ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವಾದುದು ಸ್ವಪ್ನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೨) (ಸ್ವಪ್ನದಿಂದ ಎಚ್ಚತ್ತವನಿಗೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನಗಳೇ ಆದ ಗಜ ಅಶ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ನಾನು ಕಂಡೆನು ಎಂದು ಅನುಭವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಸ್ವಾಪ್ನ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಜಾಗ್ರತತ್ವವು ತೋರುತ್ತದೋ (ಅಂದರೆ ಜಾಗ್ರತ್ವ ಜಾಗರಾನುಭೂತಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಏಕತ್ವವು, ಸ್ವಾಪ್ನ ಫಲಾದಿಗಳಿಗೆ ಬಾಹ್ಯಮೃದಾದ್ಯುಪಾದಾನಕತ್ವ ಜಲಾಹರಣಾದ್ಯರ್ಥಕ್ರಿಯಾ ಕಾರಿತ್ವ, ಇತ್ಯಾದಿಯು. ಇದಕ್ಕೆ ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಬಾಧ್ಯತ್ವವು ಇದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವವೇ. ಅಂದರೆ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಗ್ರತದಾರ್ಥಗಳ ಅಭೇದ ತೋರುವುದು ಆಸತ್ತು ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳು ಆಸತ್ತಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಸಾಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಜಾಗ್ರತದಾರ್ಥತ್ವವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತೀತಿಯು, ತತ್ಕೃತಾಽನ್ಯಥಾತ್ಮಹೇತುಕೃತವಾದ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಆಗಲಿ, ಅಥವಾ ಈಶ್ವರಕೃತವು. (ಪ್ರಕಾರವು ಆಸತ್ತು ಆದರೆ ತತ್ ಪ್ರತೀತಿಯು ಭ್ರಾಂತಿಯೆಂದು ನಿಯತವು. ಸ್ವಾಪ್ನ ಗಜ ಅಶ್ವಾದಿ ಪ್ರತೀತಿಯಾದರೂ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಅಲ್ಲ ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ಅನುಭವವು ಜಾಗ್ರತ್ವಮಾತ್ರ ವಿಷಯಕವು.) (ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕಾರೋಪಾದಾನಕತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಸಮುದಾಯವು ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಕ್ರಿಯಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯರಹಿತವಾದುದರಿಂದ ಬಾಹ್ಯಮೃತ್ತಿಂಡಾದ್ಯುಪಾದಾನ ಜನ್ಯವು ಆಗಲಾರದು, ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. (ಸೂತ್ರಕಾರರು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ) || ೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳು ಬಾಹ್ಯಸಾಧನಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಶುಕ್ತರಜತಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಸತ್ತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸೂಚಕತ್ವ ಹಿ ಶ್ರುತೇರಾಚಕ್ಷತೇ ಚ ತದ್ವಿದಃ ಓಂ || ೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥವು ಶುಭಾಶುಭ ಸೂಚಕವು. ಆದಕಾರಣ ಅಸತ್ತಲ್ಲ ಶ್ರುತೇಃ=ಯದಾಕರ್ಮಸು ಕಾಮ್ಯೇಷು ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, (ಹಿ=) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಃ ಫಲವು ದೃಷ್ಟವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ವ್ಯಾಸಾದಿಗಳು, ಯದ್ವಾಪಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸಾಧನಾಂತರಾಭಾವೇಽಪಿ ಭಾವಾಭಾವಸೂಚಕತ್ವೇನೇ (ನಚೇ) ಶ್ವರೋದರ್ಶಯತಿ || (೨) ಯದಾ ಕರ್ಮಸು ಕಾಮ್ಯೇಷು ಸ್ಥಿಯಂ ಸ್ಪಷ್ಟೇಽಭಿಪರ್ಯತಿ | ಸಮುದ್ರಿಂ ತತ್ರ ಜಾನೀಯಾತ್ಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಪ್ನನಿದರ್ಶನೇ (ಭಾ.ಶಿ. ೨. ೯.) | ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೇಃ || (೩) ಹಿ ಶಬ್ದಾದ್ವರ್ಶನಾಚ್ಚ || ೪ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಬಾಹ್ಯಸಾಧನಜನ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಸತ್ಯಭೂತವಾದ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಆದಕಾರಣ ಸತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸತ್ತ್ವವೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾಯಿತು. ಇಲ್ಲದಿರುವ ಶಾಕುನವು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಸೂಚಕವಾಗಲಾರದು.) (೨) (ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಶುಭಾಶುಭ ಸೂಚಕತ್ವವೇ ಹೇಗೆಂದರೆ) ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು ಪುರುಷನು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥೀಯರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಆ ಸ್ವಪ್ನಾಭಿನಿದರ್ಶನವು ಉಂಟಾಗುವಾಗ ಸಮುದ್ರಿಯನ್ನು (ತನಗೆ ಶ್ರೇಯೋಲಾಭವನ್ನು) ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ (ಹೀಗೆಯೇ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಮರ್ಕಟಾದಿಗಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ತನಗೆ ಮರಣ ಸೂಚಕವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಐತರೇಯ ಶ್ರುತಿಯು.) (೩) ಹಿಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದರ್ಶನದಿಂದಲೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (ಶುಭಾಶುಭ ಸೂಚಕತ್ವವು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದರ್ಶನ ದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವು ಆಗಿದೆ.) || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಯದ್ವಾಪಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಬ್ರೂಯಾದ್ದೇವತಾ ವೃಷಭೋಽಪಿ ವಾ | ಸ್ವಪ್ನಸ್ಥಮಥವಾ ರಾಜಾ ತತ್ರತ್ಯದ ಭವಿಷ್ಯತಿ || ಇತ್ಯಾ(ದ್ಯಾ) ಚಕ್ಷತೇ ಚ ಸ್ವಪ್ನವಿದೋವ್ಯಾಸಾದಯಃ || ಅಧಿ. ೧ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಲಿ ದೇವತೆಯಾಗಲಿ ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಲಿ (ವೃಷಂ ಬಿಭರ್ತಿ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ರುದ್ರನಾಗಲಿ ರಾಜನಾಗಲಿ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜನರನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳುವನೋ, ಆ ವಚನವು ಹಾಗೆಯೇ ತಥ್ಯವೇ

ಆಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ವ್ಯಾಸ ಮನು ಮೊದಲಾದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಆದುದರಿಂದಲೂ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥವು ಸೂಚಕವು.) || ೮ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಪ್ರತೀತಿ, ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥನಿಯಂತ್ಯತ್ತರೂಪವಾದ ಮಹಿಮೆಯು ನಿರೂಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥವು ಈಶ್ವರಾಧೀನವೋ ಅಲ್ಲವೋ, ಅದು ಆಸತ್ಯವೋ, ಸತ್ಯವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥವು ಆಸತ್ತಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರಾಧೀನವಲ್ಲ ಆಸತ್ತಾದ ಶಶ ವಿಷಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಈಶಾಧೀನತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವು. ಮತ್ತು ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಗಳು ಸತ್ಯಗಳಿಂದಾದರೆ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಉಭಯಥಾಽಪಿ ಸ್ವಾಪ್ನಾವಸ್ಥೆಗಿಂತ ಮೊದಲೂ ಮೇಲೆಯೂ ತೋರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆವಾಗಲೇ ಉತ್ತತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳಿನ್ನವುದು ಪ್ರಮೋದಿಸಲ್ಪಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅಯುಕ್ತವು. ಅಲ್ಲದೆ ಆವಾಗ ಕರ್ತೃ ಉಪಾದಾನ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಾಹ್ಯ ಉಪಾದಾನನಿಮಿತ್ತಗಳು ಕಾರಣಗಳೆಂದರೆ ಕಪಾಲಾದಿಗಳೂ ತೋರಬೇಕಾಗುವವು. ಉಪಾದಾನಕಾರಣಗಳಿಂದ ಜನ್ಯವಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಶುಕ್ತಿರೂಪ್ಯ ದಂತೆಯೇ ಆಸತ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆಸತ್ತೇ ಆದ ಗಜಾದಿಗಳು ಸ್ವಾಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಎನ್ನುವ ಬಾಧಜ್ಞಾನವೂ ಇದೆ ಎಂದರೆ, ಯದಾ ಕರ್ಮಸು ಕಾಮ್ಯೇಷು ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತಿಸ್ತ್ವತಿಗಳಿಂದ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಗಳು ಶುಭಾಶುಭಸೂಚಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಕುನದಂತೆ ಸತ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ನ ತತ್ರ ರಥಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತಿಗಳಿಂದ ಆವಾಗಲೇ ಉತ್ತತ್ತಿ ನಾಶಗಳು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಮೊದಲೂ ಮೇಲೆಯೂ ತೋರಬೇಕೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಯ ವಿಷು ಸುಪ್ತೇಷು ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶ್ವಾಪ್ನೇವ ಪೃತ್ತಃ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಈಶಕರ್ತೃಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಕರ್ತನು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಹೇಳಲು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮನೋಗತಾಂತ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರಾನ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಬಾಹ್ಯೋಪಾದಾನವು ಇಲ್ಲವೆಂದೂ, ಮಾನಸ ಸಂಸ್ಕಾರವೇ ಉಪಾದಾನವೆಂದೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಕಪಾಲಾದಿಗಳು ತೋರಬೇಕಾಗುವವು ಎನ್ನುವ ಚೋದ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಜಾಗೃತದಾರ್ಥತ್ವವು ಆಸತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಗಳು ಸತ್ಯಗಳೇ. ವಿವಂಚ ಸ್ವಾಪ್ನಾರ್ಥಗಳೂ ತಜ್ಞಾನವೂ ತಿರೋಭಾವವೂ ಎಲ್ಲವೂ ಈಶ್ವರಾಧೀನವೇ || ಅಧಿ. ೧ ||

ಸಂದ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ಪರಾಭಿಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸ್ವಪ್ನತೀರೋಧಾಯಕತ್ವ ಮಹಿಮೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪರಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ಪ್ರತಿರೋಹಿತಂ ತತೋ ಹ್ಯಸ್ಯ
ಬಂಧವಿಪಷಯಯೌ ಓಂ || ೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಸ್ವಪ್ನವು ತಿರೋಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಜೀವನಿಗೆ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಗಳು ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತವೆ. (ಹೇಗೆ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಗಳು ಅಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ. ಅಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಾಜ್ಞಾನಗಳು ಜಡಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಸ್ವತಂತ್ರಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನ ಅಜ್ಞಾನಗಳು ಕೊಡತಕ್ಕವುಗಳಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ ಸ್ವಾಪ್ನಾವಿಭಾವ ತಿರೋಭಾವಗಳೂ ಅಜ್ಞಾನ ಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತಗಳೆಂದು, ತೋರಿದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು ಶ್ರೀಹರಿಯೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ಬಂಧಮೋಕ್ಷಪ್ರದತ್ವಾತ್ಸ ವಿವ ಸ್ವಪ್ನತಿರಸ್ಕರ್ತಾ || ೫ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಮೂಲಕ ಸ್ವಪ್ನಪ್ರತೀತಿಗೆ ಬಾಹ್ಯಪದಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಅಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ತಿರೋಧಾನವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾಪ್ನಾವಿಭಾವ ತಿರೋಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಕೃತ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು, ಮತ್ತು ಸ್ವಪ್ನತಿರೋಧಾಯಕನು, (ಬಾಹ್ಯಜ್ಞಾನವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಲ್ಲ. ಅದು ಅಚೇತನವಾದುದರಿಂದ ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿದೆ.) (ಶ್ರೀಹರಿಗಾದರೂ) ಅನಾದಿಯಾದ ಬಂಧ, ಅದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಹ ಕೊಡುವಿಕೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ (ಅದು ಕೊಡುತ್ತದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಹೇಗೆಂದರೆ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಗಳು ಅಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತಗಳೆಂದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಶ್ರೀಭಗವಂತನೇ ಬಂಧಮೋಕ್ಷದಾಯಕನು. ಜ್ಞಾನ ಅಜ್ಞಾನಗಳು ಅಚೇತನಗಳಾದುದರಿಂದ ಅಸ್ವತಂತ್ರಗಳಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಸ್ವಾಪ್ನಾವಿಭಾವತಿರೋಭಾವಗಳು ಅಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತಗಳೆಂದು ಪ್ರತೀತಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಅವುಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು ಜ್ಞಾನಾಜ್ಞಾನಗಳಾದರೂ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರವು. || ೫ || ೧ ||

ಓಶಿಕೆ || ದೃಷ್ಟಾಂತಮಾತ್ರವು ಅಸಾಧಕವಾದುದರಿಂದ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ವಪ್ನಾದಿಬುದ್ಧಿಕರ್ತಾ ಚ ತಿರಸ್ಕರ್ತಾ ಸ ವಿವ ಚ | ತದಿಚ್ಛಯಾ ಯತೋಹ್ಯಸ್ಯ
ಬಂಧಮೋಕ್ಷೌ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೌ || ಇತಿ ಕೌರ್ಮೇ || ಅಧಿ. ೨. || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ, ಸ್ವಪ್ನ ಜಾಗ್ರನ್ಮನೋರಥಾದಿಗಳ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಸ್ವಾಪ್ನಾದಿಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸತಕ್ಕವನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಜೀವನಿಗೆ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಗಳು ಎರಡೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಗಳಾಗಿವೆ, ಎಂದು ಕೂರ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೫ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸ್ವಾಪ್ನಾವಿಭಾವ ತಿರೋಭಾವಗಳು ಈಶ್ವರಾಧೀನಗಳೋ ಅಧೀನಗಳಲ್ಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಾ ಜ್ಞಾನ ಅಜ್ಞಾನಗಳು ಸ್ವಪ್ನ ಜ್ಞಾನ ತಿರೋಧಾನಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಹೇತುವೋ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸ್ವಾಪ್ನಾವಿಭಾವ ತಿರೋಧಾನಗಳಿಗೆ ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಾಜ್ಞಾನ ಜ್ಞಾನಾಧೀನತ್ವಾನುಭವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸ್ವಾಪ್ನಾವಿಭಾವ ತಿರೋಧಾನಗಳು ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಾಜ್ಞಾನ ಜ್ಞಾನಗಳಿಂದಲೇ ಕೂಡುವಾಗ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಕೃತ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಹೇಗೆ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಗಳು ಈಶ್ವರನ ಅಜ್ಞಾನ ಜ್ಞಾನನಿಬಂಧನಗಳು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳು ಒಡಗೂಡುವುದರಿಂದ ಅಸ್ವತಂತ್ರಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬಂಧಕೋ ಭವಪಾಶೇನ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಗಳು ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನಗಳೇ ಆಗಿವೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ವಾಪ್ನಾವಿಭಾವ ತಿರೋಭಾವಗಳು ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಾಜ್ಞಾನ ಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತಗಳೆಂದು ತೋರಿದರೂ ಈಶ್ವರಾಧೀನಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಜ್ಞಾನಾಜ್ಞಾನಗಳು ಅಸ್ವತಂತ್ರಗಳು. ಸ್ವಪ್ನಾದಿಬುದ್ಧಿರ್ತಾ ಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳಿಂದ ಅವುಗಳು ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರ || ಅಧಿ. ೨ ||

ಪರಾಭಿಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨. ದೇಹಯೋಗಾಧಿಕರಣವು

ಒಲಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಾಗ್ರದವಸ್ತುಪ್ರವರ್ತಕತ್ವ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜಾಗರಣವು ಕಾಲಾಧೀನವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಭಗವದಧೀನವಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ದೇಹಯೋಗಾದ್ವಾಸೋಽಪಿ ಓಂ || ೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದೇಹಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಸ್ವತಿಯೂ ಅಂದರೆ, ಜಾಗ್ರದವಸ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಕಾಲಾದಿಗಳಿಂದ ಆಳ್ವ

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ದೇಹಯೋಗೇನ ವಾಸೋ ಜಾಗ್ರದಪಿ ತತಃ ಏವ || (೨) ಸ ಏವ ಜಾಗರಿತೇ ಸ್ಥಾಪಯತಿ ಸ ಸ್ವಪ್ನೇ ಸ ಪ್ರಭುಸ್ತುರಾಪಾಟ್ ಸ ಏಕೋ ಬಹುಧಾ ಭವತಿ | ಇತಿ ಕೌಂತರವ್ಯಶ್ರುತೇಃ || ೬ || ಅಧಿ. ೨ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ದೇಹಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಸ್ವತಿಯೂ ಅಂದರೆ— ಜೀವನಿಗೆ ಜಾಗ್ರದ ವಸ್ತೆಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಕೇವಲ ಕಾಲದಿಂದ ಆಳ್ವ ಅದು ಅತೀತನವಾದುದರಿಂದ ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿದೆ.) (೨) (ಜಾಗ್ರದವಸ್ತಿಯೂ ಕಾಲಾಧೀನವೆಂದು ತೋರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರಾಧೀನವನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ

ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆತನೇ ಸ್ವಪ್ನ (ಸುಪ್ತಿ) ದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆತನೇ ಸರ್ವ ಸಮರ್ಥನು. ವೈರಿಗಳ ವೇಗವನ್ನು ಸಹಿಸತಕ್ಕ ಆತನೊಬ್ಬನೇ. ಜಾಗ್ರದಾದ್ಯವಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ವಿಶ್ವಾದಿಬಹುರೂಪಗಳುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಎನ್ನುವ ಕೌಂಠರವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ. (ಏವಂಚ ಕೇವಲ ಕಾಲವೇ ಪ್ರವರ್ತಕವೆಂದಾದರೆ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ನಿಮಿತ್ತತ್ವಮಾತ್ರ ವಿಷಯಕವು. || ೬ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ದೇಹಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಆವಸ್ಥಿತರೂಪವಾದ ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಯು ಅಪರಾದಿಕಾಲಾಧೀನವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಕಾಲವು ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರಾಧೀನವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಸ ಏವ ಜಾಗರತೇ ಸ್ವಾಪಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಕಾಲವು ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರವು. || ಅಧಿ. ೩ ||

ದೇಹಯೋಗಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

೪ ತದಭಾವಾಧಿಕರಣವು

ಶೀಠಿಕೆ || ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸುಪ್ರಪ್ರಾಪ್ತತ್ವ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ, ಆಸು ತದಾನಾಡೀಷು ಸುಪ್ತಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಸುಪ್ತಿಯು. ಸುಪ್ತನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರ ಇದ್ದರೆ ದುಃಖವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆಗ ಸುಖಮಾತ್ರಾನುಭವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸುಪ್ತನಿಗೆ ದುಃಖವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತದಭಾವೋ ನಾಡೀಷು ತಚ್ಛ್ರುತೇರಾತ್ಮನಿ ಹ ಓಂ || ೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜೀವನಿಗೆ ಜಾಗ್ರತ್ಸ್ವಪ್ನಾಭಾವರೂಪವಾದ ಸುಪ್ತಿಯು ನಾಡೀಸ್ಥ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತಿಗೆ ನಾಡೀಸ್ಥತ್ವವೂ ಆತ್ಮಸ್ಥತ್ವವೂ, ನಾಡೀಷು ಸುಪ್ತಃ ಸತಾ ಸೌಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. ಹ=ತನ್ನಾಡೀಸಂಸ್ಥಿತಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಮಧ್ಯೇ ಜೀವಃ ಪ್ರಪದ್ಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಜಾಗ್ರತ್ಸ್ವಪ್ನಾಭಾವಃ ಸುಪ್ತಿಃ ನಾಡೀಸ್ಥೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿ || (೨) ಆಸು ತದಾ ನಾಡೀಷು ಸುಪ್ತೋ ಭವತಿ (ಛಾ.ಉ.೬.೩.) | ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ (ಛಾ.೬.೮.೧.) | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ || ೭ || ಅಧಿ.೪ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಜಾಗ್ರತ್ ಸ್ವಪ್ನಾಭಾವರೂಪವಾದ ಸುಪ್ತಿಯು ಜೀವನಿಗೆ ನಾಡೀಸ್ಥ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಕೇವಲ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ. ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದುಃಖವು ಹೇಗೆ

ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದು?) (೨) ಈ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಸುಪ್ತಮ್ನಾಖ್ಯ ನಾಡಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. (ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.) (೩) ಶ್ರೇತಕೇತುವೇ ಸುಪ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸಂಗತನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಭಾಂದೋಗ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಶ್ರುತ ವಾದುದರಿಂದ. (ಆದಕಾರಣ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಹೇಳಲು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವೆವು.) || ೭ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜೀವನಿಗೆ ಸುಪ್ತಿಯು ನಾಡೀ ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೃತರತ್ನವೋ ಉಭಯತ್ರವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ನಾಡೀ ಪರಮಾತ್ಮ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತಿಯು ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಸತಾ ಸೌಮ್ಯ, ತದಾ ನಾಡೀಪು ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿ ಗಳಿಗೆ ಉಭಯತ್ರ ಸುಪ್ತ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಎಂದರೆ— ನಿತ್ಯನಿರ್ದೋಷವಾದ ಪ್ರಮಾಣಭೂತ ವಾದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಂಪರೆಗಳಿಂದ ನಾಡೀಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಸುಪ್ತಿಯು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು || ಅಧಿ. ೪ ||

ತದಭಾವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

೫ ಪ್ರಬೋಧಾದಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸುಪ್ತಪ್ರಬೋಧಕತ್ವ ಮಹಿಮೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಭೇರೀ ತಾಡನಾದಿಗಳೂ ಪ್ರಬೋಧಕಾರಣಗಳು ಕಂಡಪ್ರಯುಕ್ತ ಸುಪ್ತಪ್ರಬೋಧವು ಈಶ್ವರಾಧೀನವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆತಃ ಪ್ರಬೋಧೋಽಸ್ಮಾತ್ ಓಂ || ೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜೀವನಿಗೆ ಸುಪ್ತಪ್ರಬೋಧವು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ. ಜೀವನು ಆತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಸುಪ್ತನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಭೇರಿತಾಡನಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಬೋಧಕತ್ವದರ್ಶನವು ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರ ವಿಷಯಕವು.)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯತಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಸುಪ್ತಿಃ || (೨) ಏಷ ಏವ ಸುಪ್ತಂ ಪ್ರಬೋಧಯತ್ಯೇತಸ್ಮಾ-
ಜ್ಜೀವ ಉತ್ತಿಷ್ಠತ್ಯೇಷ ಪ್ರಮಾತೃಷ ಪರಮಃ || ಇತಿ (ಹಿ) ಕೌಂಡಿನೃಪ್ರತಿಃ || ೮ || ||
ಅಧಿ. ೫ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ನಾಡೀಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಜೀವನಿಗೆ ಸುಪ್ತಿಯು.

(ಆದಕಾರಣ ಸುಪ್ರಪ್ರಬೋಧವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಆತನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಜೀವನು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಂತಃನಿವೇಶಿತನಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಎಚ್ಚರ ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಲ್ಲ) (೨) (ಭೇರಿತಾಡನಾದಿಗಳು ಪ್ರಬೋಧ ಹೇತುಗಳು ಎಂದು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಅದು ಭಗವನ್ನಾತ್ರಾಧೀನವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ, ಎಂದರೆ) ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸುಪ್ತನನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಜೀವನು ಸುಪ್ತಿಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸುಪ್ರಪ್ರಬೋಧಕನು, ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಸರ್ವೋತ್ತಮನು, ಎಂದು ಕೌಂಡಿನ್ಯಶ್ರುತಿಯು (ತಥಾಚ ಸಾವಧಾರಣ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದ ಭೇರಿತಾಡನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವಾವಗಾಹಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಮಾತ್ರ ವಿಷಯಕವು.) || ೮ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸುಪ್ರಪ್ರಬೋಧಕವು ಕ್ಷಚಿತ್ ಭೇರಿತಾಡನಾದಿ ಹೇತ್ವಂತರಾಧೀನವೋ, ಅಥವಾ ಸರ್ವತ್ರ ಈಶ್ವರೈಕಾಧೀನವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಕ್ಷಚಿತ್ ಭೇರಿತಾಡನಾದಿಗಳು ಪ್ರಬೋಧಕಗಳೆಂದು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನೇ ಪ್ರಬೋಧಕನೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಭೇರಿತಾಡನಾದಿಗಳು ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರ ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅವುಗಳೇ ಪ್ರಬೋಧಕಗಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಏಷ ವಿವ ಸುಪ್ತಂ ಪ್ರಬೋಧಯತಿ ಎನ್ನುವ ಸಾವಧಾರಣ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದ ಹೇತ್ವಂತರಗಳು ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಗಳು. ಆದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸುಪ್ರಪ್ರಬೋಧಕನು ಈಶ್ವರನೇ. ಅವನೇ ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು. || ಅಧಿ. ೫ ||

ಪ್ರಬೋಧಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬ ಕರ್ಮಾನುಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಹೀಕಿತಿ || ಸರ್ವಪುರುಷರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸರ್ವಕಾಲೀನಗಳಾದ ಸರ್ವಾವಸ್ಥೆಗಳಿಗೂ ಭಗವದಧೀನತ್ವ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ರಾಜಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಿಂಡೇಶತ್ವವು ಕಂಡಂತೆಯೇ ಸರ್ವರಿಗೆ ಸರ್ವಕಾಲೀನಾವಸ್ಥೆಗಳು ಭಗವಂತನ ಅಧೀನಗಳಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ಕೆಲವು ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಅವಸ್ಥೆಯೇ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬ಂ ಸ ಏವ ಚ ಕರ್ಮಾನು ಸ್ಮೃತಿಶಬ್ದ ವಿಧಿಭ್ಯಃ ೬ಂ || ೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಸ್ತುತ ಅತ್ಯನೇ ಸರ್ವಕಾಲೀನ ಸರ್ವಾವಸ್ಥಾಪ್ರವರ್ತಕನು (ದೇಶಾಂತರ ಕಾಲಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪ್ರೇರಕನಲ್ಲ) ಸ ಏವ ಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು

ಪ್ರದರ್ಶನಗಳು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ಪ್ರದರ್ಶಕಸ್ತು ಸರ್ವೇಪಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ
ಅಭಿಮತಾರ್ಥಾನುಸಾರಿ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಷ ಸ್ವಪ್ನಾನ್ ದರ್ಶಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ,
ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸೀತ ಎಂದು ಆತ್ಮನಿಗೇನೇ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವಿಧಿಯಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಚ ಕೇಪಾಂಚಿತ್ ಸ್ವಪ್ನಾದಿ ಕರ್ತಾ ನ ತು ಸರ್ವೇಪಾಂ | ಇತಿ || (೨) ವಿಷ
ಹ್ಯೇವ ಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ (ಕೌ.೩.೮.) | ಇತಿ ಕರ್ಮಣ್ಯವಧಾರಣಾತ್ ||
(೩) ಪ್ರದರ್ಶಕಸ್ತು ಸರ್ವೇಪಾಂ ಸ್ವಪ್ನಾದೇರೇಕ ವಿವ ತು | ಪರಮಃ ಪುರುಷೋ
ವಿಷ್ಣುಸ್ತೋಽನ್ಯೋ ನಾಸ್ತಿ ಕಶ್ಚನ || ಇತಿ ಅನುಸಾರಿಸ್ವತೇಶ್ಚ || (೪) ವಿಷಸ್ವಪ್ನಾನ್
ದರ್ಶಯತ್ಯೇಷ ಪ್ರಬೋಧಯತ್ಯೇ (ತೃಪ್ತ) ಪ ವಿವ ಪರಮ ಆನಂದಃ | ಇತಿ ಚ
ಶ್ರುತಿಃ || (೫) ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸೀತ (ಬೃ.೩.೪.೧೫.) | ಇತಿ ಚ ವಿಧಿಃ
|| ೯ || ಅಧಿ. ೬ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಕೆಲವರಿಗೆ ಕದಾಚಿತ್ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಕರ್ತನು, ಸರ್ವರಿಗೆ ಸರ್ವದಾ
ಸ್ವಪ್ನಾದಿಕರ್ತನು ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸರ್ವಕಾಲೀನ ಸರ್ವಾವಸ್ಥಾ
ಪ್ರೇರಕನು) (೨) ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸಾಧುಕರ್ಮವನ್ನು (ಅಸಾಧು ಕರ್ಮವನ್ನು ಜೀವನಿಂದ)
ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಎನ್ನುವ ಕೌಂಠರವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳಿಗೂ (ಭಗವದಧೀನತ್ವವು ವಿವ
ಶಬ್ದದಿಂದ) ಅವಧಾರಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ (೩) ವಿಷ್ಣುವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವರಿಗೂ
ಸ್ವಪ್ನಾದ್ಯವಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರದರ್ಶಕನು ಪ್ರೇರಕನು ಜನಕನೂ ಒಬ್ಬನೇ. ಆತನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ
ಪುರುಷಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು. ಅವನಕ್ಕಿಂತ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನು ಇಲ್ಲ
ಎನ್ನುವ ಅನುಸಾರಿಸ್ವತಿ (ಸ್ಥುತಿವಾಗಿ ಅಥಮತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು)ಯಿಂದಲೂ (೪) ಈ
ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಜೀವರಿಗೆ ಸಂಯೋಜಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸುಪ್ತಜೀವರನ್ನು
ವಿಚ್ಛರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈತನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನು, ಆನಂದಪೂರ್ಣನು, ಎಂದು ಶ್ರುತಿರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವು.
(೫) ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಸರ್ವಾಶಯನನ್ನಾಗಿ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ
ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಧಿಯು. ವಿವಂಚಿ ಇತರರೂ ಪ್ರೇರಕರು ಇದ್ದರೆ ಅವರಿಗೂ
ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವದಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣವು
ಕೊಡದೆ ಹೋಗುವುದು. || ೯ || ಅಧಿ. ೬ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಶ್ರೀಹರಿಯು ಕೆಲವರಿಗೆ ಕದಾಚಿತ್ ಅವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕನೋ, ಅಥವಾ ಸರ್ವಜೀವರಿಗೆ
ಸರ್ವಕಾಲೀನ ಅವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕನೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಕೆಲವರಿಗೆ ಕದಾಚಿತ್ ಅವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕನು,
ಸರ್ವಜನರಿಗೂ ಸರ್ವಕಾಲೀನಾವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕನು ಅಲ್ಲ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಂಡೇಶತ್ವವು

(ಆದಕಾರಣ ಸುಪ್ತಪ್ರಬೋಧವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಆತನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಜೀವನು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಆಂತಃನಿವೇಶಿತನಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಎಚ್ಚರ ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಲ್ಲ) (೨) (ಭೇರಿತಾಡನಾದಿಗಳು ಪ್ರಬೋಧ ಹೇತುಗಳು ಎಂದು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಅದು ಭಗವದ್ಭಾಷ್ಯಧೀನವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ, ಎಂದರೆ) ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸುಪ್ತನನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಜೀವನು ಸುಪ್ತಿಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸುಪ್ತಪ್ರಬೋಧಕನು, ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಸರ್ವೋತ್ತಮನು, ಎಂದು ಕೌಂಡಿನೈಶ್ವರತಿಯು (ತಥಾಚ ಸಾವಧಾರಣ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದ ಭೇರಿತಾಡನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವಾಗಾಒ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಮಾತ್ರ ವಿಷಯಕವು.) || ೮ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸುಪ್ತಪ್ರಬೋಧಕವು ಕೃಚಿತ್ ಭೇರಿತಾಡನಾದಿ ಹೇತ್ವಂತರಾಧೀನವೋ, ಅಥವಾ ಸರ್ವತ್ರ ಈಶ್ವರೈಕಾಧೀನವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಕೃಚಿತ್ ಭೇರಿತಾಡನಾದಿಗಳು ಪ್ರಬೋಧಕಗಳೆಂದು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನೇ ಪ್ರಬೋಧಕನೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಭೇರಿತಾಡನಾದಿಗಳು ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರ ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅವುಗಳೇ ಪ್ರಬೋಧಕಗಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಏಷ ಏವ ಸುಪ್ತಂ ಪ್ರಬೋಧಯತಿ ಎನ್ನುವ ಸಾವಧಾರಣ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದ ಹೇತ್ವಂತರಗಳು ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಗಳು. ಆದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸುಪ್ತಪ್ರಬೋಧಕನು ಈಶ್ವರನೇ. ಅವನೇ ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು. || ಅಧಿ. ೫ ||

ಪ್ರಬೋಧಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬ ಕರ್ಮಾನುಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಸರ್ವಪುರುಷರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸರ್ವಕಾಲೀನಗಳಾದ ಸರ್ವಾವಸ್ಥೆಗಳಿಗೂ ಭಗವದಧೀನತ್ವ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ರಾಜಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಿಂಡೇಶತ್ವವು ಕಂಡಂತೆಯೇ ಸರ್ವರಿಗೆ ಸರ್ವಕಾಲೀನಾವಸ್ಥೆಗಳು ಭಗವಂತನ ಅಧೀನಗಳಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ಕೆಲವು ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಅವಸ್ಥೆಯೇ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬ಂ ಸ ಏವ ಚ ಕರ್ಮಾನು ಸ್ಮೃತಿಶಬ್ದ ವಿಧಿಭ್ಯಃ ೬ಂ || ೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಸ್ತುತ ಆತ್ಮನೇ ಸರ್ವಕಾಲೀನ ಸರ್ವಾವಸ್ಥಾಪ್ರವರ್ತಕನು (ದೇಶಾಂತರ ಕಾಲಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪ್ರೇರಕನಲ್ಲ) ಸ ಏವ ಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು

ಪ್ರಾಧೀನಗಳು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ಪ್ರದರ್ಶಕಸ್ತು ಸರ್ವೇಷಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಭಿಮತಾರ್ಥಾನುಸಾರಿ ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಷ ಸ್ವಪ್ನಾನ್ ದರ್ಶಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸೀತ ಎಂದು ಆತ್ಮನಿಗೇನೇ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವಿಧಿಯಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಚ ಕೇಷಾಂಚಿತ್ ಸ್ವಪ್ನಾದಿ ಕರ್ತಾ ನ ತು ಸರ್ವೇಷಾಂ | ಇತಿ || (೨) ವಿಷ ಹ್ಯೇವ ಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ (ಕೌ.೩.೪.) | ಇತಿ ಕರ್ಮಣ್ಯವಧಾರಣಾತ್ || (೩) ಪ್ರದರ್ಶಕಸ್ತು ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸ್ವಪ್ನಾದೇರೇಕ ವಿವ ತು | ಪರಮಃ ಪುರುಷೋ ವಿಷ್ಣುಸ್ತೋಽನ್ಯೋ ನಾಸ್ತಿ ಕಶ್ಚನ || ಇತಿ ಅನುಸಾರಿಷ್ಟತೇಶ್ಚ || (೪) ವಿಷಸ್ವಪ್ನಾನ್ ದರ್ಶಯತೈಷ ಪ್ರಬೋಧಯತೈ (ತೃಪ್ತೈ) ಪ ವಿವ ಪರಮ ಆನಂದಃ | ಇತಿ ಚ ಶ್ರುತಿಃ || (೫) ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸೀತ (ಬೃ.೩.೪.೧೫.) | ಇತಿ ಚ ವಿಧಿಃ || ೯ || ಅಧಿ. ೬ || ೧ || '

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಕೆಲವರಿಗೆ ಕದಾಚಿತ್ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಕರ್ತನು, ಸರ್ವರಿಗೆ ಸರ್ವದಾ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಕರ್ತನು ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸರ್ವಕಾಲೀನ ಸರ್ವವಸ್ತು ಪ್ರೇರಕನು) (೨) ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸಾಧುಕರ್ಮವನ್ನು (ಅಸಾಧು ಕರ್ಮವನ್ನು ಜೀವನಿಂದ) ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಎನ್ನುವ ಕೌಂಠರವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳಿಗೂ (ಭಗವದಧೀನತ್ವವು ವಿವ ಶಬ್ದದಿಂದ) ಅವಧಾರಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ (೩) ವಿಷ್ಣುವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವರಿಗೂ ಸ್ವಪ್ನಾದ್ಯವಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರದರ್ಶಕನು ಪ್ರೇರಕನು ಜನಕನೂ ಒಬ್ಬನೇ. ಆತನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಪುರುಷಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು. ಅವನಕ್ಕಿಂತ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನು ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅನುಸಾರಿಷ್ಟತಿ (ಸ್ಥುತಿವಾಗಿ ಅಥಮತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು)ಯಿಂದಲೂ (೪) ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸ್ವಪ್ನಾದ್ಯವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಜೀವರಿಗೆ ಸಂಯೋಜಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸುಪ್ತಜೀವರನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಈತನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನು, ಆನಂದಪೂರ್ಣನು, ಎಂದು ಶ್ರುತಿರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವು. (೫) ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಸರ್ವಾರಂಭನನ್ನಾಗಿ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಧಿಯು. ವಿವಂಚ ಇತರರೂ ಪ್ರೇರಕರು ಇದ್ದರೆ ಅವರಿಗೂ ಸರ್ವಾರಂಭಯತ್ನದಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣವು ಕೊಡದ ಹೋಗುವುದು. || ೯ || ಅಧಿ. ೬ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಶ್ರೀಹರಿಯು ಕೆಲವರಿಗೆ ಕದಾಚಿತ್ ಅವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕನೋ, ಅಥವಾ ಸರ್ವಜೀವರಿಗೆ ಸರ್ವಕಾಲೀನ ಅವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕನೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಕೆಲವರಿಗೆ ಕದಾಚಿತ್ ಅವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕನು, ಸರ್ವಜನರಿಗೂ ಸರ್ವಕಾಲೀನಾವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕನು ಅಲ್ಲ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಂಡೇಶತ್ವವು

ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ, ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವತ್ರ ಸರ್ವಜನೀನ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಸರ್ವಾವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕನು. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಪ್ರೇರಕನು ಇಲ್ಲ. ಏಷ ಹೇವ ಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ, ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದಲೂ ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸೀತ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಿಗೇನೇ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಸರ್ವಕಾಲೀನ ಸರ್ವಾವಸ್ಥಾಪ್ರೇರಕತ್ವವು ಅವತರವಾಗುತ್ತದೆ. || ಅಧಿ. ೬ ||

ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೭ ಸಂಪತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಮೋಹಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಂದ ಅರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತತ್ವವು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಜೀವನಿಗೆ ಭಗವದಿತರತ್ರ ಮೋಹವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಮೋಹವು. ಈ ಮೋಹಾವಸ್ಥೆಯು ಸುಪ್ತಿಯಂತೆ ಜಾಗ್ರತ್ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅವಸ್ಥೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಮುಗ್ಧೇಽರ್ಥಸಂಪತ್ತಿಃ ಪರಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ || ೧೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮೋಹಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಪ್ರವೇಶವು. ಮೋಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾದ ವಿದೂರತ್ವ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಪ್ರವೇಶ, ಅರ್ಥಪ್ರವೇಶಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಮೂರು ಅವಸ್ಥಾಂತರಗಳ ಧರ್ಮಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯಾಗುವಾಗ ಅರ್ಥಪ್ರವೇಶವೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಮೋಹಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ಪರಮೇಶ್ವರೇಽರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತಿರ್ಜೀವಸ್ಯ || (೨)

ಹೃದಯಸ್ಥಾಪ್ತರಾಜ್ಜೀವೋ ದೂರಸ್ಥೋ ಜಾಗ್ರದೇಷ್ಯತಿ | ಸಮೀಪಸ್ವಸ್ಥಃ ಸ್ವಪ್ನಂ ಸ್ವಪಿತ್ಯಸ್ಮಿಂಲ್ಲಯಂ ವ್ರಜನ್ || ಯತ ಏವಂ ತ್ರಯೋಽವಸ್ಥಾ ಮೋಹಸ್ತು ಪರಿಶೇಷತಃ | ಅರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತಿ ಜ್ಞೇಯೋ ದುಃಖಮಾತ್ರಪ್ರತಿಷ್ಠತೇ || ಇತಿ ವಾರಾಹೇ || ೧೦ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಮೋಹಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಭಗವದುದರದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ.

(೨) ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಜೀವನು ಯಾವಾಗ ಆಕಿಷ್ಟ ನಾಗುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಯಾವಾಗ ಕಂಠದೇಶದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಯಾವಾಗ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯಂ=ನೋಣಗಳಿಗೆ ಗ್ರಹಗೋಧಿಕಾ (ಹಲ್ಲಿ)ದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದಂತೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಹೊಂದುವವನು ಆಗುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಸುಪ್ತವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಜಾಗ್ರದಾದಿ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳು, ಪರಮಾತ್ಮ ವಿದೂರತ್ವ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರವೇಶರೂಪಗಳಾಗಿವೆಯೋ,

ಆದಕಾರಣ ಮೋಹವಾದರೂ ಪರಿಶೇಷದಿಂದ (ಪ್ರಸಕ್ತಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷೇಧಿಸಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟಮಾಣವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯು ಪರಿಶೇಷವು) ಅರ್ಥಪ್ರವೇಶಾಖ್ಯ ಪ್ರಕಾರ ಯುಕ್ತವಾದುದು ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. (ಏವಂಚ ನಾಲ್ಕೇ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾದವುಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಜಾಗ್ರದಾವಸ್ಥಾಧರ್ಮಗಳು.) (ಮೋಹಕ್ಕೆ ಪೃಥಕ್ ಅವಸ್ಥಾತ್ವವೇ ಏಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದರೆ) ದುಃಖ ಆತ್ಮಕಾಲಗಳ ಅನುಸಂಧಾನವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ. (ಅಂದರೆ ದುಃಖಾನುಸಂಧಾನವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವಿಲ್ಲ ದುಃಖ ಆತ್ಮಕಾಲಗಳಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಿಷಯಗಳು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಭಾವವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಾರಾಹಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಪರಿಶೇಷಾತ್ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಪೃಥಕ್ ಅವಸ್ಥಾತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಮೋಹಕಾರಣಗಳು ಆಧಿ ವ್ಯಾಧ್ಯಾದಿಗಳೂ ಪೃಥಕ್ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಮೋಹವೂ ಕೇವಲ ಭಗವದಧೀನವೆನ್ನುವುದನ್ನು ಸಾಧಿಸಲೇಬೇಕು. ಆ ವಿಚಾರವನ್ನು ಏಕೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸೋಽಪಿ ತತ ಏವೇತಿ ಚ ಸಿದ್ಧಂ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ) ಮೋಹವೂ ಮೋಹಪ್ರಬೋಧವೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಕರ್ಮಾನುಸ್ಮತ್ಯಾದಿ ಹೇತುಗಳಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಆದಕಾರಣ ಅದು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೋ ಇತರರಿಂದಲೋ ಎನ್ನುವ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಬಾಹ್ಯಕಾರಣದರ್ಶನವಾದರೂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಿಷಯಕವು. ಅನ್ಯಥಾ ವಿಶೇಷ ಸ್ಮೃತಿವಿರೋಧವು ಬರುವುದು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಮೂರ್ಛಾ ಪ್ರಬೋಧನಂ ಚೈವ ಯತ ಏವ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ಸ ಈಶಃ ಪರಮೋ ಜ್ಞೇಯಃ ಪರಮಾನಂದಲಕ್ಷಣಃ || ಇತಿ (ಹಿ) ಕೌರ್ಮೇ || ಅಧಿ. ೭ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮೂರ್ಚೆಯೂ, ಮೂರ್ಚೆಯಿಂದ ಉದ್ಬೋಧವೂ ಕೂಡ ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಆತನು ಪರಮೇಶ್ವರನೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಜೀವರಲ್ಲ) ಆತನು ಉತ್ತಮವಾದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಆನಂದವೇ ಸ್ವರೂಪ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ಎಂದು ಕೌರ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೩ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮೋಹವು ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವೋ, ಅವಸ್ಥಾಂತರವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಮೋಹವು ಸ್ವಪ್ನಾದ್ಯವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವು. ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ದುಃಖಮಾತ್ರ

ಪ್ರತಿಷ್ಠತೇ: ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ದುಃಖ ಆತ್ಮ ಕಾಲಗಳಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ವಿಷಯಾಂತರಗಳ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ ಸುಖಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸುಖಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಹಾದಿ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅವಸ್ಥೆಯೇ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ದುಃಖಾನುಭವವೇ ಪ್ರಮಾಣವು. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ದೂರತ್ವ, ಸಾಮೀಪ್ಯ ಪ್ರವೇಶಗಳು, ಹೃದಯಸ್ಥಾತ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥಪ್ರವೇಶವು ಮೋಹವೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಪರಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. || ಅಧಿ.೭ ||

ಸಂಪತ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೮ ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪ್ಯಧಿಕರಣವು

ಹೀಗೆ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿರ್ದೋಷ ಅಶೇಷಗುಣಪೂರ್ಣನು ಎಂದೂ ಅಭಿನ್ನನೆಂದೂ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ಥಾನಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪರಮಾತ್ಮನೋಽಪಿ ಭೇದಾನುಗ್ರಹಾನುಗ್ರಾಹಕ ಭಾವಃ |

ಇತಿ || ಅತ ಆಹ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸುರನರಾದಿ ಸರ್ವಶರೀರರಾಖ್ಯಾಸ್ಥಾನಗಳೂ, ಅಲ್ಲಿಯೂ ದಕ್ಷಿಣಾ ಕ್ಷಾದಿಸ್ಥಾನಗಳೂ ಇವುಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ (ಅಂದರೆ ಸ್ಥಾನಭೇದನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಭೇದವು ಬರುವುದು. ಭೇದದಿಂದ ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯ ಅನುಗ್ರಾಹಕ ಭಾವವು) (ಗುಣಾದಿತಾರತಮ್ಯವೂ) ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದು. (ವಿವಂಚ ಯುಗಪತ್ ಭಿನ್ನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದವನಿಗೆ ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಭೇದವು ನಿಯತವು. ವಿಭಿನ್ನವಾದವುಗಳಿಗೆ ಗುಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವೂ ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯ ಅನುಗ್ರಾಹಕಭಾವವೂ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ.) ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪಿ ಪರಮೋಭಯಲಿಂಗಂ

ಸರ್ವತ್ರ ಹಿ ಓಂ || ೧೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸುರನರತೀರ್ಯಗಾದಿ ಶರೀರರೂಪಸ್ಥಾನ ಅಕ್ಷಾದಿಸ್ಥಾನ ಇವುಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಮಾತ್ಮರೂಪಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಇಲ್ಲ (ದೋಷತ್ವಾದಿಗಳಿಗೂ ಇಲ್ಲ) ಏಕೆಂದರೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿರ್ದೋಷಾಶೇಷಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೂ, ನಿರ್ಭಿನ್ನನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಏತಮೇವ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ್ಥಾನಾಪೇಕ್ಷಯಾಽಪಿ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ನ ಭಿನ್ನಂದೂಪಂ || (೨)

ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷ್ವೇತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ (ಐ.ಆ.೩.೨.೩.) | ಇತಿ (ಹಿ)

ಶ್ರುತಿಃ || ೧೧ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಶ್ವ ತೈಜಸಾದಿರೂಪವು, ಅಪ್ಪಾದಿಸ್ಥಾನ ಭೇದದಿಂದ ಭೇದವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಕೂಡದು. (೨) ಸುರನರಾದಿ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಪೂರ್ಣ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಭಸ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಆತನನ್ನು ಅಭಿನ್ನನೆಂದೂ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದೂ) ಐತರೇಯ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಏಕರೂಪಃ ಪರೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ನ ಸಂಶಯಃ | ಐಶ್ವರ್ಯಾದ್ರೂಪಮೇಕಂ ಚ ಸೂರ್ಯವದ್ಭಕ್ತುರ್ಧೇಯತ || ಇತಿ (ಹಿ) ಮಾತ್ಸೇ ||
(೨) ಪ್ರತಿದೃಶಮಿವ ನೈಕಧಾರ್ಕಮೇಕಂ ಸಮುಧಿಗತೋಽಸ್ಮಿ ವಿಧೂತ ಭೇದ ಮೋಹಃ (ಸ್ಕಂಧ.೧ ಅಧ್ಯಾಯ ಶ್ಲೋ.೪೨.) | ಇತಿ ಭಾಗವತೇ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಶ್ರೀಹರಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗುಣಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಅವತಾರಗಳಿಂದಲೂ ಅಭಿನ್ನರೂಪನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಭಿನ್ನರೂಪವುಳ್ಳವನೂ ಅಲ್ಲ, ಒಂದೇರೂಪವುಳ್ಳವನೂ ಅಲ್ಲ) ಸರ್ವತ್ರ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಏಕದೇಶದಿಂದ ಇರತಕ್ಕವನು ಅಲ್ಲ) ಒಂದೇ ಆ ರೂಪವೂ ಅಘಟ್ಟಘಟಕ ಐಶ್ವರ್ಯವಶದಿಂದ ಅನೇಕ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರವಾಗಿಯೇ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಅನೇಕಧಾ ಇರತಕ್ಕುದೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಮಾತ್ಸೇಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೨) (ತಮಿಮಮಜಮಹಃ ಶರೀರಭಾಜಾಂ ಹೃದಿ ಹೃದಿ ವಿಶ್ವತಮಾತ್ಮಕಲಿಪ್ತಾನಾಂ) ಪ್ರತಿನೇತ್ರಗಳಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಐಶ್ವರ್ಯವಶದಿಂದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿಂದ ಇರತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಹೇಗೆ ಒಬ್ಬನನ್ನಾಗಿಯೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅವತಾರಗುಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವ ನಾನು ಪರಮಾತ್ಮ ಸೃಷ್ಟರಾದ ಜೀವರ ಪ್ರತಿಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರರೂಪದಿಂದಲೇ ಬಹುರೀತಿಯಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ಆ ಈಶ್ವರನಾದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಒಬ್ಬನನ್ನಾಗಿಯೇ ತಿಳಿದವನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ. ಹೀಗೆ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. (ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರ ವಾಕ್ಯವು.) || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ಭೇದಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮತದ್ವಚನಾತ್ ಓಂ || ೧೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಬದ್ಧಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಗೃದ್ಭದ್ರನು ವಿಶ್ವನು, ಸ್ವಪ್ನಬದ್ರನು, ತೈಜಸನು, ಅಜ್ಞಾನಬದ್ರನು, ಪ್ರಾಜ್ಞನು ಇತ್ಯಾದಿ ಭೇದ ದೋಷಿತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಷ ತ ಆತ್ಮಾ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಮೃತಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರ್ಯಾಮಿಯೇ ನಿನ್ನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು. ಎಂದೂ ಅಯಮೇವ ಸಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರರೂಪಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಮೂಲರೂಪದಿಂದಲೂ ಅಭೇದವಚನದಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಕಾರ್ಯಕಾರಣಬದ್ಧತಾವಿಶ್ವೇತೇ ವಿಶ್ವತೈಜಸೌ | ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ಕಾರಣ ಬದ್ಧಸ್ತದ್ವೌ
ತು ತುರ್ಯೇನ ಸಿದ್ಧತಃ (ಮಾಂ.೨.೧೬.) | ಇತಿ ಭೇದವಚ ನಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ || ವಿಷ
ತ ಆತ್ಮಾಂತರ್ಯಾಮ್ಯಮೃತಃ (ಬೃ.೫.೭.೩.) | ಅಯಮೇವ ಸ
ಯೋಽಯಮಾತ್ಮೇದಮಮೃತಮಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮೇದಂ ಸರ್ವಂ (ಬೃ.೪.೫.೧.) | ಅಯಂ
ವೈ ಹರಿಯೋಽಯಂ ವೈದಶ ಚ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಚ ಬಹೂ ನಿ ಚಾನಂತಾನಿ ಚ |
ತದೇತದ್ಬ್ರಹ್ಮಪೂರ್ವಮನಪರಮನಂತರಮಬಾಹ್ಯಮಯಮಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ
ಸರ್ವಾನುಭೂತಿತ್ಯನುಶಾಸನಂ (ಬೃ. ೪.೫.೧೯.) | ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಭೇದವಚನಾತ್
|| ೧೨ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಕಾರ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ, ಅವಿದ್ಯಾಕಾರ್ಯಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿ ವಿಷಯ
ಭ್ರಮರೂಪವಾದ ಜಾಗ್ರದವಸ್ತು ತತ್ಸಂಸಾರದ್ವಾರಾ ಜಾಗೃತ್ಕಾಲೀನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿ ಭ್ರಮಕಾರ್ಯಭೂತ
ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯೂ ಇವರಡೂ ಗೃಹೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರಣಶಬ್ದದಿಂದ ಅವಿದ್ಯೆಯು ಗೃಹೀತವಾಗುತ್ತದೆ.
ತಥಾಚಿ ವಿಶ್ವನು ಕಾರ್ಯಬದ್ಧನು. ಜಾಗ್ರದ್ಬದ್ಧನು, ಜಾಗೃತ್ಕಾರಣವಾದ ಅವಿದ್ಯಾಬದ್ಧನು. ತೈಜಸನು
ಕಾರ್ಯಬದ್ಧನು, ಉಕ್ತರೂಪ ಸ್ವಪ್ನಬದ್ಧನು, ತನ್ಮೂಲಕಾರಣವಾದ ಅವಿದ್ಯಾಬದ್ಧನು. ಪ್ರಾಜ್ಞನು
ಕಾರಣಬದ್ಧನು, ಜಾಗೃತ್ವಪ್ರಭುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಯಾವುದು ಅಜ್ಞಾನವೋ ತದ್ರೂಪವಾದ
ಸುಷ್ಪಬದ್ಧನು. ತುರೀಯನಲ್ಲ ಆದರೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಕಾರದಿಂದ ಎರಡು ಬಂಧಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ
ಎಂದು ಮಾಂಡೂಕತ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವತೈಜಸರಿಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಬಂಧವಿದ್ದುರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಜ್ಞನಿಗೆ
ಒಂದು ಬಂಧವಿದ್ದುರಿಂದಲೂ ತುರೀಯನಿಗೆ ಬಂಧವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಾದಿ
ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಎಂದರೆ— (೨)
ಈ ಶ್ರುತಿಯಬಲದಿಂದ ಈಶ್ವರರೂಪಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡದು. (೩) (ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತಿಷ್ಠನ್
ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅನೇಕ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ) ಯಾರು ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯೋ,
ಇವನೇ ನಿನ್ನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು, ಅಮೃತನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಎಂದು ಆವಾಸ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ
ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಮೂಲರೂಪದಿಂದಲೂ ಅಭೇದವಚನದಿಂದ) (೪) (ಯಃ
ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತೇಜೋಮಯಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅನೇಕ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ) ಯಾವ
ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೋ, ಪ್ರತಿಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೋ, ಆತನು, ಅಯಮೇವ=
ಮೂಲರೂಪಿಯೇ, ಶ್ರೀಹರಿಯು ಆದಾನಾದಿಕರ್ತನು, ಈ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವು ನಿತ್ಯಮುಕ್ತವು. ಈ
ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವೇ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣವು. ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತವು. ಹೀಗೆ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ
ಅಭೇದವಚನದಿಂದ. (೫) ಈ ಮೂಲರೂಪಿಯೇ ಹರಿನಾಮಕ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳು,
ಮೂಲರೂಪಿಯೇ ಮತ್ಸಾದಿತರೂಪಗಳು, ವಿಶ್ವಾದಿ ಸಹಸ್ರರೂಪಗಳು, ಪರಾದಿ
ಬಹುರೂಪಗಳು, ಅಜತಾದ್ಯನಂತರೂಪಗಳು, ಆ ಈ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವು ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣವು.
ಅನಾದಿಯು ನಾಶರಹಿತವಾದುದು, ತಾನೇ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ

ಅಂತಃಕರ್ಮಃ ಸ್ಥಿತವಸ್ತುರಹಿತವು. ಈ ಅತ್ಮನು ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನು, ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಹೀಗೆ ವೇದಗಳ ಅನುಶಾಸನವು, ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಭೇದ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಚನವಿದ್ದುದರಿಂದ. || ೧೨ || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಕಾರ್ಯಕಾರಣಬದ್ಧವೆನ್ನುವ ಭೇದಶ್ರುತಿಗೆ ಈ ಅಭೇದಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಕೆಲವು ರೂಪಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಭೇದಶ್ರುತಿಯಬಲದಿಂದ ವಿಶ್ವಾದಿರೂಪಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಪಿ ಚೈವಮೇಕೇ ಓಂ || ೧೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯರೂಪಗಳಿಗೆ ಆಮಾತ್ರೋಽನಂತಮಾತ್ರಶ್ಚ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನೂ ಅನಂತರೂಪಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಏವಮಭೇದೇನ್ನೈವ | ಚ ಶಬ್ದಾದನಂತರೂಪತ್ವಚೈಕೇ ಶಾಖಿನಃ ಪಠಂತಿ ||

(೨) ಆಮಾತ್ರೋಽನಂತಮಾತ್ರಶ್ಚ ದ್ವೈತಸ್ಯೋಪಶಮಃ ಶಿವಃ | ಓಂಕಾರೋವಿದಿತೋ ಯೇನ ಸ ಮುನೀರ್ನೇತರೋ ಜನಃ (ಮಾಂ.೪.೭.) | ಇತಿ ||

(೩) ಅಭೇದೇಽಪಿ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಃ ಸ್ಥಾನಭೇದಾದೈಶ್ವರ್ಯಯೋಗಾಚ್ಚ ಯುಜ್ಯತೇ | (೪) ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ ಚ | ಬದ್ಧೋಬಂಧಾದಿ ಸಾಕ್ಷಿತ್ವಾದ್ವಿನ್ನೋ ಭಿನ್ನೇಷು ಸಂಸ್ಥಿತೇಃ | ನಿರ್ದೋಷಾದ್ವಯರೂಪೋಽಪಿ ಕಥ್ಯತೇ ಪರಮೇಶ್ವರಃ | ಇತಿ ||

|| ೧೩ || ಅಧಿ. ೮ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಮಾಂಡೂಕೀಯ ಶಾಖೆಯರೂ ಕೂಡ ವಿಶ್ವಾದಿರೂಪಗಳನ್ನು ಅಭೇದದಿಂದಲೇ, ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅನಂತರೂಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಅಂದರೆ ವಿಶ್ವಾದಿ ಅನಂತರೂಪಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (೨) ಭಿನ್ನಾಂಶ ತೂನ್ಯನು. ಅಥವಾ ಪರಿಮಾಣರಹಿತನು, ಅಭಿನ್ನಗುಣದ ಅನಂತಾಂಶಗಳುಳ್ಳವನು, ಅಥವಾ ಅನಂತರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು (ದ್ವಿತ್ವೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣೇತಂ ದ್ವಿತಂ ದ್ವಿತಮೇವ ದ್ವೈತಂ, ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸತಕ್ಕವನು, ನಿರ್ದುಃಖಸುಖ ಸ್ವರೂಪನು, ಓಂ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಣವ ವಾಚ್ಯನು, ಇಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಯಾರಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ, ಅವನೇ ಮುನಿಯು. ಇತರನಲ್ಲ. (೩) (ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಕ್ಕೆ ಏನು ಅರ್ಥವು ಎಂದರೆ—) ವಿಶ್ವಾದಿರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ಆಕ್ಷಾದ್ವಿಷ್ಣುಗಳ ಭೇದದಿಂದಲೂ ಅಚಿಂತ್ಯ ಶಕ್ತ್ಯಾಪ್ತಿಯೋಗದಿಂದಲೂ ಆಕ್ಷಾದ್ವಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದವನು ಬದ್ಧನು, ಮಸ್ತಕದಿಂದ ಮೇಲೆ ದ್ವಾದಶಾಂಗುಲಪರಿಮಿತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ತುರಿಯನು ಅಬದ್ಧನು ಇತ್ಯಾದಿ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (೪) (ನಿರ್ದೋಷನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಬಂಧವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಿರ್ದೋಷನಾದಾಗ್ಯೂ ಜೀವರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಜಾಗ್ರದಾದಿ ಬಂಧಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದುದರಿಂದಲೂ ದುಃಖಃ

ಎಂದೂ ನಿರ್ಭಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ ಭಿನ್ನಗಳಾದ ಆತ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಮಾಕನಾಗಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಭಿನ್ನ; ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೩ || ೫ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪ್ರತಿಶರೀರಾದಿ ಜಾಗ್ರದಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಶ್ವಾದಿರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಭೇದವುಳ್ಳವನೋ, ಅಭಿನ್ನನೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಅಕ್ಷಿ ಕಂಠಾದಿರೂಪ ಭಿನ್ನ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವುಳ್ಳವನೇ, ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಬದ್ಧಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವಾದಿ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಜಾಗ್ರತ ಸ್ವಪ್ನ ಸುಷುಪ್ತಿರೂಪಕಾರ್ಯ ಬದ್ಧತ್ವ, ಕಾರಣ ಬದ್ಧತ್ವ ಆಬದ್ಧತ್ವ ಸ್ಥೂಲಭುಕ್ಷ್ಯ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಭುಕ್ಷ್ಯ ಇದು ಮೊದಲಾದ ರೂಪದಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಭೇದವುಳ್ಳವನೇ ಎಂದರೆ — ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ರೂಪಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅಭಿನ್ನನೇ, ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಮೂಲರೂಪದಿಂದಲೂ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಮಾತ್ಯೋಽನಂತಮಾತ್ರತ್ವ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಂತ ಶೂನ್ಯನು, ಅನಂತಾಂತವುಳ್ಳವನು ಎಂದೂ ವಿಶ್ವಾದಿ ಅನಂತರೂಪಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಭೇದವ್ಯಪದೇಶವು ಭಿನ್ನೋ ಭಿನ್ನೇಷು ಸಂಸ್ಕಿತೇ; ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಸ್ಥಾನಭೇದದಿಂದ ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಬಲದಿಂದಲಾಗಲೀ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು. || ಅಧಿ. ೮ ||

ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೯ ಅರೂಪಾಧಿಕರಣವು

ಹೀಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಪ್ರಾಕೃತರೂಪವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ರೂಪವತ್ತಾದ್ವನಿತ್ಯತ್ವಮಿತಿ । (೨) ಆತೋ ವಕ್ತೃ || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ರುಗ್ವರ್ಣಂ, ಆದಿತ್ಯವರ್ಣಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ರುಕ್ಮ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಗಳು ಇವೆ ಎಂದೂ ಶರೀರವಿದೆ ಎಂದೂ ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ದೇಹನಾಶವು ಬರುವುದು. (೨) ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅರೂಪವದೇವ ಹಿ ತತ್ತ್ವಧಾನತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಪ್ರವರ್ತಕತ್ವೇನ ತದುತ್ತಮತ್ವಾನ್ವೈವ ರೂಪವದ್ವತ್ತ್ವ । ಹಿ ಶಬ್ದಾದಸ್ಥೂಲಮನಣು (ಬೃ.ಶಿ.ಉ.೮.) || ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತೀತ್ಯ || ೨ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದುದರಿಂದ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿ

ಯಿಂದಲೂ ಭೂತಗಳಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಾಕೃತ ಭೌತಿಕ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ (ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ದಕ್ಕೆ ತನ್ನನ್ನು ಬಂಧಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ) (ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾದರೂ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರ ಸ್ವೀಕಾರವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ) ಹಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಅಸ್ಥೂಲಂ ಅನಣು ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || * ಭೌತಿಕಾನಿ ಹಿ ರೂಪಾಣಿ ಭೂತೇಭ್ಯೋಽಸೌ ಪರೋ ಯತಃ | ಅರೂಪವಾನತಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಕ್ಷ ತದವಕ್ಷತಃ ಪರೇ || ಇತಿ (ಚ) ಮಾತ್ತೇ || ೧೪ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರಗಳು ಪಾಂಚ ಭೌತಿಕಗಳು ಮತ್ತು ಅವ್ಯಕ್ತಜನ್ಯಗಳೋ, ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯಾದರೂ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ತತ್ಪ್ರವರ್ತನಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತಮನೋ, ಅದಕಾರಣ ಪಂಚಭೂತಕಾರ್ಯ ಶರೀರರೂಪರಹಿತನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರವರ್ತನಾದುದರಿಂದುತ್ತಮನೂ, ಪ್ರಕೃತಿಶಕ್ತ ಬಂಧಕೂನ್ಯನೂ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ರೂಪವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಭೂತಗಳೆಂದುತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ ಭೂತಕಾರ್ಯದೇಹವಿಲ್ಲವೋ ಆಗ ಭೂತಕಾರಣವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತಕಾರ್ಯವಾದ ಭೂತದ ಕಾರ್ಯವಾದ ಶರೀರವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ವಿನು ಹೇಳಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಭೌತಿಕರೂಪಗಳು ಅನಿತ್ಯತ್ವ ವ್ಯಾಪ್ತಗಳೋ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಭೂತಗಳೆಂದುತ್ತಮನಾದುದರಿಂದ ಭೂತಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. ಎಂದು ಮಾತ್ಸರ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೪ || ೩. ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ರೂಪವಿಲ್ಲವಾದರೆ—ರುಗ್ವರ್ಣಂ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪತ್ವಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೂ ಸೌಂದರ್ಯ ಸೌಲಕ್ಷಣ್ಯಾದ್ಯಭಾವವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಕಾಶವಚ್ಚಾವೈಯರ್ಥ್ಯಂ ಓಂ || ೧೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಯದಾ ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತೇ, ಸುವರ್ಣಜ್ಯೋತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ ಸೌಂದರ್ಯಾದ್ಯಭಾವವೂ ಇಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಪ್ರಾಕೃತರೂಪವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಚಾಕುರಾದಿ ಪ್ರಕಾಶ ವಿದ್ವರೂ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಲೌಕಿಕ ಪ್ರಕಾಶ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಂತೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಅಪ್ರಾಕೃತರೂಪವು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ

★ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

೧. ತತ್ಪ್ರದೀಪೋಕ್ತ ಯೋಜನಾಂತರವು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯದಾ ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತೇ ರುಕ್ಮ(ಗ್) ವರ್ಣಂ (ಮು.೩.೧. ೩.) || (೨)
ಶ್ಯಾಮಾಚ್ಛಬಲಂ ಪ್ರಪದ್ಯೇ (ಭಾ. ೮.೧೩.೧.) || (೩) ಸುವರ್ಣಜ್ಯೋತಿಃ
(ತೃ.೩.೧೦.) | ಇ(ರಿತೀ)ತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೀನಾಂ ಚ ನ ವೈಯರ್ಥ್ಯಂ | ಎಲಕ್ಷಣ
ರೂಪವತ್ಪಾತ್ || (೪) ಯಥಾ ಚಕ್ಷುರಾದಿಪ್ರಕಾಶೇ ವಿದ್ಯಮಾನೇಽಪಿ
ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾದಪ್ರಕಾಶಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಃ || ೧೫ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ^೨ಯದಾ ಪಶ್ಯಃ (೨) ಶ್ಯಾಮೋ ಹೃದಿ ಸ್ಥಿತೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಶಬಲೋ ವಿಶ್ವರೂಪವಾನ್
ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಶ್ಯಾಮರೂಪವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಉಪಾಸನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವರೂಪಗಳುಳ್ಳ
ನಾನಾರೂಪಗಳ ಸಮಾಹಾರವುಳ್ಳ ಭಗವದ್ರೂಪ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಅಂದರೆ,
ಹೃದ್ಗತೋಪಾಸ್ತ ಸಾಧ್ಯವಾದುದು, ವಿಶ್ವರೂಪೋಪಾಸನೆಯು. ಅಂದರೆ, (ವ್ಯಾಪ್ತರೂಪಿ ಭಗವದು
ಪಾಸನೆಯು.) (೩) ಸುವರ್ಣದಂತೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನು ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಇಲ್ಲ.
ಅಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತ ರೂಪವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಈ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥರೂಪವುಳ್ಳರೂಪವಾದ
ಆಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಇಲ್ಲ. ಸೌಂದರ್ಯಾದ್ಯಭಾವವೂ ಇಲ್ಲ (ಹೇಗೆಂದರೆ) ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತ ಭೌತಿಕ
ರೂಪದಿಂದ ಎಲಕ್ಷಣರೂಪಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ (೪) (ಎಲಕ್ಷಣರೂಪಗಳು ಇದ್ದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
ಅರೂಪತ್ವ ವ್ಯವಹಾರವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ಹೇಗೆ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಪ್ರಕಾಶವು ಇದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ
ಲೌಕಿಕ ದೀಪಾದಿಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ನಾಸ್ತಿ ಪ್ರಕಾಶಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರವು
ಇರುತ್ತದೋ, (ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ರೂಪವಿದ್ದರೂ ಎಲಕ್ಷಣರೂಪವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅರೂಪತ್ವ
ಶ್ರುತಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಇಲ್ಲ.) || ೧೫ || ೪ ||

ಋಣಿಕ || ಸರ್ವರೂಪಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕೃತ್ಯದ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು ನಿಯತವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಎಲಕ್ಷಣ
ರೂಪತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂಬೀ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆಹ ಚ ತನ್ಮಾತ್ರಮ್ ಓಂ || ೧೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಐಕಾತ್ಮ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಸಾರಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಶ್ರೀಪರಬ್ರಹ್ಮನ ರೂಪವನ್ನು ಕೇವಲ
ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಸ್ವರೂಪವನ್ನಾಗಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. (ಪ್ರಾಕೃತವಲ್ಲವೇ ಆಲ್ಲ.)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ ಚೋಚ್ಯತೇ ರೂಪಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಾನಂದಮಾತ್ರತ್ವಂ || (೨)
ಐಕಾತ್ಮ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಸಾರಂ (ಮಂ.೨.೭.) | ಇತಿ || (೩) ಆನಂದ ಮಾತ್ರಮಜರಂ
ಪುರಾಣಮೇಕಂ ಸಂತಂ ಬಹುಧಾ ದೃಶ್ಯಮಾನಂ | ತಮಾತ್ಮ ಸ್ತಂ ಯೇಽನುಪತ್ಯಂತಿ
ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಂ | ಇತಿ (ಚ)
ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾಯಾಂ || ೧೬ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಬ್ರಹ್ಮನ ರೂಪಕ್ಕೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಾದರೂ (ವಿಕಾತ್ಮಪ್ರತ್ಯಯಸಾರಂ ಎನ್ನುವ ಮೊಂಡೂಕ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆನಂದಮಾತ್ರಂ ಎನ್ನುವ ಚತುರ್ವೇದ ಶಿಖಾದಲ್ಲಿಯೂ) ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದ್ಯೇಕ ಸ್ವರೂಪತ್ವರೂಪವು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ವಿಲಕ್ಷಣರೂಪವತ್ವವು ಯುಕ್ತವು.) (೨) * ವಿಕಲ್ಪಾಸಾವಾತ್ಮಾ ಚ, ವಿಕಾತ್ಮನಃ ಭಾವಃ ವಿಕಾತ್ಮಂ, ತದೇವ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸಾರಃ ಯಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಪೇಕ್ಷಯಾ ಪ್ರಧಾನನು, ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನು, ಅದೇ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರತಕ್ಕವನು, ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು, ಆನಂದಸ್ವರೂಪನು ಎಂದುಕೃಪಾಯಿತು. (೩) ಆನಂದೈಕಸ್ವರೂಪನು, ಮುಖ್ಯ ಇಲ್ಲದವನು, (ಅಂದರೆ ಸದಾ ದೃಢನು.) ಅನಾದಿಭೂತನು, ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನು, ಸಂತಂ = ನಿರ್ದುಃಷ್ಠನು, ವಿಶ್ವಾದಿರೂಪದಿಂದ ಮತ್ತಾದಿರೂಪಗಳಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು, ದೇಹದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಇಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಯಾವ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೋ, ಅವರಿಗೇನೇ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಇತರರಿಗೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಚತುರ್ವೇದ ಶಿಖಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೬ || ೫ ||

ಬೀಕೆ || ಈ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾತ್ಮಕತ್ವವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ರೂಪತ್ವಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ದರ್ಶಯತಿ ಚಾಥೋ ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ ಓಂ || ೧೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆನಂದರೂಪಮಮೃತಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಆನಂದಾತ್ಮಕರೂಪತ್ವ ವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ರೂಪವು ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವೆಂದೂ ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ದರ್ಶಯತಿ ಚಾನಂದ(ಸ್ಯ) ರೂಪತ್ವಂ || ತದ್ವಿಜ್ಞಾನೇನ ಪರಿಪಶ್ಯಂತಿಧೀರಾ ಆನಂದರೂಪಮಮೃತಂ ಯದ್ವಿಜ್ಞಾತಿ (ಮು.೨.೨೮.) | ಇತಿ || (೨) ಶುದ್ಧಸ್ವ ಟಿಕಸಂಕಾಶಂ ವಾಸುದೇವಂ ನಿರಂಜನಂ | ಚಿಂತಯೀತ ಯತಿನಾಸ್ಯಂ ಜ್ಞಾನರೂಪಾದ್ಯತೇ ಹರೇಃ || ಇತಿ ಚ ಮಾತ್ಸೇ || ೧೭ || ಅರ್ಥ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಆನಂದಾತ್ಮಕಶರೀರವುಳ್ಳವನೂ ದೇಹತೋಽಪಿ ನಾಶರಹಿತನೂ ಆದ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನು ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವನೋ, ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದಂಟಾದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯೂ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಶರೀರತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು. (೨) ಯತಿಗಳು ಶುದ್ಧ ಸ್ವಟಿಕದಂತೆ ಶುಕ್ಲವರ್ಣನೂ, ನಿರ್ದೋಷನೂ, ಆದ ವಾಸುದೇವನನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನನ್ನಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕ

★ ವಿಕಃ ಪ್ರಧಾನ ಉದ್ವಿಷ್ಟ ಆತ್ಮಾ ಪೂರ್ಣತ್ವತಃ ಶ್ರುತಃ | ತದೇವಾಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಂ ಯದ್ವಿಕಾತ್ಮಂ ತೇನ ತೀರ್ತಿತಂ | ಪ್ರತ್ಯಯೋಃ ಜ್ಞಾನರೂಪತ್ವಾತ್ತಾರ ಆನಂದರೂಪತಃ || ಎಂದು ಮೊಂಡೂಕ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಶರೀರವುಳ್ಳ ವಾಸುದೇವನಿಂದ ಹೊರತು ಇತರರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಸರ್ವೋತ್ತಮರನ್ನಾಗಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬಾರದು. ಎಂದು ಮಾತ್ಸರ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ತಜ್ಞಾನಾನಂದಶೋಭಾಽಸೌ (೨) ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತದ್ಗುಣಾನಾಂ ಚ ಭೇದದರ್ಶ್ಯಧರಂ ತಮಃ | ಭೇದಾಭೇದಪ್ರದರ್ಶೀ ಚ ತಮ ವಿವೋತ್ತರಂ ವಿಶೇತ್ || ಇತ್ಯಾದಿ ವೈಂಗಿಕಪ್ರತಿಯು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. || ೧೭ || ೬ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ರೂಪಿತ್ವ, ಅರೂಪಿತ್ವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿಕವಿಷಯಕತ್ವವೋ, ಭಿನ್ನವಿಷಯಕತ್ವವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ರೂಪವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ರೂಪವಿಲ್ಲವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ದೋಷವು ಬರುವುದರಿಂದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ಕೂಡಲಾರದು. ರೂಪವಿದ್ದರೆ ಚೈತ್ರನಂತೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರುವುದು. ಅರೂಪಮವ್ಯಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೂ ಬರುವುದು. ರೂಪವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಸೌಂದರ್ಯಾದಿಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. ದುರ್ಗವರ್ಣಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೂ ಬರುವುದು ಎಂದರೆ— ಐಹತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸಾರಂ ಆನಂದಮಾತ್ರಂ, ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ತುತಿ ಗಳ ಬಲದಿಂದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದ್ಯಾತ್ಮಕ ದಿವ್ಯರೂಪವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ರೂಪತ್ವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಕೃತರೂಪವತ್ವ ವಿಷಯಕತ್ವವು ಭೌತಿಕಾನಿ ಹಿ ರೂಪಾಣಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತರೂಪರಹಿತನು, ಅಪ್ರಾಕೃತ ದಿವ್ಯಶರೀರವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ರೂಪವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಕೃತ ರೂಪಾಭಾವ ವಿಷಯಕವು. ವಿವಂಚಿ ಸೌಂದರ್ಯಾದಿಗಳೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ. ೯ ||

ಅರೂಪಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೦ ಉಪಮಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜೀವಾಭೇದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅತ ಏವ ಚೋಪಮಾ ಸೂರ್ಯಕಾದಿವತ್ ಓಂ || ೧೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಈತ, ಈಶರೂಪಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಅಭೇದವನ್ನು ನ ಸ್ಥಾನತಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ, ಚೇತನತ್ವ ಅಂಶಾಂತಿತ್ವಾದಿ ಹೇತುಗಳಿಂದಲೇ ಈ ಜೀವನಿಗೆ ಮತ್ತಾದಿ ಸಾಮ್ಯವು (ಅಂದರೆ ಮತ್ತಾದಿಗಳಂತೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಅಭೇದವು. ಅಂತೂ ಜೀವಃ ವಿಷ್ಣುಭಿನ್ನಃ ತದಂಶತ್ವಾತ್ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಮತ್ತಾದಿವತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) ಎಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಭೇದವಿದ್ದಂತೆ ಜೀವನೂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಭೂತವಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನನೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ಪರಮೇಶ್ವರ (ಸ್ಯ) ರೂಪಾಣಾಂ ಮಿಥೋ ನ ಕಕ್ಷಿದ್ವೇದಃ | ಅತಃ
(ಏಚ) ಸಾದೃಶ್ಯಾಜ್ಜೀವಸ್ಯಾಪಿ ತಥಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ | ತಸ್ಯ ಪ್ರತಿ ಬಿಂಬತ್ವಮುಕ್ತಾ ಚ
ಶಬ್ದೇನ ಭೇದಂ ದರ್ಶಯತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾರದಿಂದ
ಪರಮೇಶ್ವರನ ರೂಪಗಳಿಗೂ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಯಾವ ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲವೋ
(ಅಂದರೆ ಆತ್ಮಂತಾಭೇದವೇ ಇದೆಯೋ.) ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮತ್ತೊಂದಿ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದಲೂ,
ಚೇತನತ್ವದಿಂದಲೂ, ಅಂಶತ್ವದಿಂದಲೂ ಜೀವನಿಗೂ ಮತ್ತೊಂದಿಗಳಂತೆಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ
ಆಭೇದವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಈಶಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವನ್ನು
ಸೂರ್ಯಕಾದಿವತ್ ಎನ್ನುವ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಹೇಳಿ ಮತ್ತು ಸೂಚಿಸಿ ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ
ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಆತ್ಮಂತ ಭೇದರೂಪವಾದ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು (ಸೂತ್ರಕಾರರು) ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಥಾಚ
ಜೀವಃ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಆತ್ಮಂತಃಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವಾತ್ ಯೋ ಯತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬಃ ಸ ತಸ್ಮಾದತ್ಮಂತಃಸ್ಯ ಯಥಾ
ಸೂರ್ಯಕಃ ಸೂರ್ಯಾತ್, ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೀವನಿಗೆ ಈಶ್ವರಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವೇ ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧)*ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ (ಬೃ.೪.೫.೧೯.) | (೨)
ಬಹವಃ ಸೂರ್ಯಕಾ ಯದ್ವತ್ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸದೃಶಾ ಜಲೇ | ಏವಮೇವಾತ್ಮಕಾ
ಲೋಕೇ ಪರಾತ್ಮಸದೃಶಾ ಮತಾಃ || ಇತ್ಯಾದಿ | (೩) ಅತ ಏವ ಭಿನ್ನತ್ವತದಧೀನತ್ವ
ತತ್ಸಾದೃಶ್ಯೇರೇವ ಸೂರ್ಯಕಾದ್ಯುಪಮಾ | ನೋಪಾಧ್ಯಧೀನತ್ವಾದಿನಾ || ೧೮ ||
ಅಧಿ.೧೦ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಜಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತಗಳಾದ ಬಹುಸೂರ್ಯರು
ಹೇಗೆ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸದೃಶರಾಗಿ ಸಮ್ಯಕ್ರೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಿತರಾದ ಈಶ್ವರ
ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತರಾದ ಜೀವರು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸದೃಶರೆಂದು ಸಮ್ಯಕ್ರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು
ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. (೨) ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅಂದರೆ, ಭಿನ್ನತ್ವರೂಪ ಸಾಧ್ಯಧರ್ಮದಿಂದಲೂ, ಬಿಂಬಾಧಿ
ನತ್ವ ಬಿಂಬಸಾದೃಶ್ಯ ರೂಪ ಸಾಧನಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಜೀವನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಕಾದಿ ಸಾಧೃಶ್ಯವು
(ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ) ಉಪಾಧ್ಯಧೀನತ್ವ ಉಪಾಧಿನಾಶನಾಶತ್ವ, ಜಡತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ
ಸೂರ್ಯಕಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ, ಅನಿತ್ಯತ್ವಾದಿ ಪ್ರಸಂಗವೂ ಇಲ್ಲ, ಏವಂಚ
ದೃಷ್ಟಾಂತದಾಪ್ಪಾಂತಿಕಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ, ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನತ್ವವು ಸಾಧ್ಯವು.
ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವ ಈಶ್ವರಸಾಧೃಶ್ಯರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿ ಬಿಂಬತ್ವವು ಹೇತುವು. || ೧೮ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜೀವನು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನನೋ, ಅಭಿನ್ನನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಸರ್ವ ಚೇತನ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಈಶತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಭೇದಾಭೇದವಿದ್ದರೂ ಭೇದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಔಪಾಧಿಕ ಭೇದವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಅಭೇದಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಲ್ಲ. ಅನಾದಿನಿತ್ಯರಾದ ಜೀವೇಶರಿಗೆ ಔಪಾಧಿಕವಾದ ಬಿಂಬಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಜೀವಃ ಈಶಾಭಿನ್ನೋ ನ ತತ್ಪ್ರತಿ ಬಿಂಬತಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನ ವಿರೋಧದಿಂದ ಚೇತನತ್ವಾದಿಗಳು ಅಭೇದಸಾಧಕಗಳಲ್ಲ. ಜೀವನೂ ಈಶ್ವರನ ಸ್ವರೂಪಾಂಶನಾದರೆ— ಮತ್ತೊಂದಿ ಸಾಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬರಬೇಕಾಗಿರುವವು, ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಒಪ್ಪವಃ ಸೂರ್ಯಕಾಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ ಭೇದವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಜೀವನು ಅನಾದಿನಿತ್ಯನಾದಾಗ್ಯೂ ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನತ್ವ ತದಧೀನತ್ವ ತತ್ಸದೃಶ ತ್ವರೂಪಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವು ಅವಗತವಾಗಿರುವುದು. || ಅಧಿ.೧೦ ||

ಉಪಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೧ ಅಂಬುವದಧಿಕರಣವು

ಒೀಶಿ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಸ್ವರೂಪಸುಖಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪ ಫಲವು ನಿರೂಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧತ್ವಾದ್ಭಕ್ತಸ್ಯ ನಿತ್ಯಾನಂದಜ್ಞಾನಾದೇರ್ನ ಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನಾದಿನಾ ಪ್ರಯೋಜನಮಿತಿ | (೨) ಅತೋ ಬ್ರವೀತಿ || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ಭಗವತ್ಸದೃಶ್ಯವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಾನಂದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳೂ ನಿತ್ಯಾನಂದಜ್ಞಾನಾದಿಮತ್ತರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವೂ ನಿತ್ಯ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ, ಪ್ರಸಾದ ಇವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. (ಇದ್ದದಕ್ಕೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಾಗಿಯೂ ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು.) (ಯದ್ಯಪಿ ಭಕ್ತಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು, ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಾದವು, ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷವು ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪರಮ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷವೇ ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತಿಯಾದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ) (೨) ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಂಬುವದಗ್ರಹಣಾತ್ತ ನ ತಥಾತ್ವಂ ಓಂ || ೧೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಂಬುಸದೃಶ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ.

ದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಭಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತದ್ಗುಣಸಾರತ್ವ ರೂಪಸಾದೃಶ್ಯವು. ಅಂದರೆ ಭಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದೆ ಸುಖಾತ್ಮಕತ್ವರೂಪವಾದ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಂಬುವತ್ತೇಹೇನ | ಗ್ರಹಣಂ ಜ್ಞಾನಂ | ಭಕ್ತಿಂ ವಿನಾ ನ ತತ್ಸಾದೃಶ್ಯಂ ಸಮ್ಯಗಭಿವ್ಯಕ್ತತೇ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜಲದಂತೆ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಗ್ರಹಣವು ಜ್ಞಾನವು. ಭಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದೆ ಭಗವತ್ಸಾದೃಶ್ಯವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಯದ್ಯಪಿ ಭಗವತ್ಸಾದೃಶ್ಯವು ಜೀವನಿಗೆ ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ವೃಥಾವಲ್ಲ. ಭಗವತ್ಸಾದೃಶ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವು. (೨) ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದೇನೂ ಸುಖಾದ್ಯಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಾದರೂ ಆ ಸುಖಾದ್ಯಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಭಕ್ತಿಯು ಸಫಲವೇ ಆಗಿದೆ. (೩) ತಥಾಚಿ ನೀರು ಚೂರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಹೇಗೆ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಭಗವದ್ಗುಣ ಗ್ರಹಣವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ ಸ್ನೇಹಪೂರ್ವಕ ಮಹತ್ವ ಜ್ಞಾನರೂಪ ಭಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) ಭಗವತ್ಸಾದೃಶ್ಯವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಾದೃಶ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯಮೇವೈಷ ವ್ಯಣುತೇ ತೇನ ಲಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯೈಷ ಆತ್ಮಾ ವಿವ್ಯಣು ತೇ ತನೂಂಸ್ತ್ವಾಂ (ಕಠ.೨.೨೩.) | ಇತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ || (೨) ಮಹತ್ವಬುದ್ಧಿಭಕ್ತಿಸ್ತು ಸ್ನೇಹಪೂರ್ವಾಭಿಧೀಯತೇ | ತಯೈವ ವ್ಯಕ್ತತೇ ಸಮ್ಯಗ್ಜೀವ ರೂಪಂ ಸುಖಾದಿಕಮ್ ಇತಿ ಪಾದ್ಯೇ || ೧೯ || ಅಧಿ. ೧೧ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಶ್ರೀಹರಿಯು ಯಾರನ್ನು ಭಕ್ತನೆಂದು ವರಿಸುತ್ತಾನೋ, ಆತನಿಂದಲೇ ಲಭ್ಯನು. ಆ ಭಕ್ತನಿಗೇನೇ ಜೀವನಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಆನಂದಾದಿ ಜೀವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು. (೨) ಮಾನಸಿಕ ಸ್ನೇಹಸಹಿತವಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನವೇ ಭಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಜೀವಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಸುಖಾದಿಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಪಾದ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೯ || ೩ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜೀವನಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಈಶಜ್ಞಾನ ಈಶಪ್ರಸಾದದ್ವಾರಾ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾದೃಶ್ಯ ಜೀವಸ್ವರೂಪಾಭಿವ್ಯಕ್ತರೂಪ ಫಲವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಕೊಡುತ್ತದೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾದೃಶ್ಯವು ಜೀವಸ್ವರೂಪವೆಂದು ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಅದರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ

ಜ್ಞಾನವೇ ಹೇತುವಾಗಿಲುಳ್ಳ ಭಕ್ತಿಯ ಫಲತ್ವವು ಕೊಡಲಾರದು. ಎಂದರೆ ಸಾದೃಶ್ಯವು ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಸಮ್ಯಕ್ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯು ಯಮೇವೈಷಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ವರೂಪಗಳ ಬಲದಿಂದ ಭಕ್ತಿಸಾದೃಶ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯ ಅವಶ್ಯಕವೇ. || ಅಧಿ.೧೧ ||

ಅಂಬುವದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

೧೨ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಭಕ್ತುನುಸಾರಿಯಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭಕ್ತಿಫಲವಾದ ಮುಕ್ತವು, ಆನಂದತ್ವಾದಿಗಳು ಸರ್ವರಲ್ಲಿ ಸಮವಾದುದರಿಂದ ಫಲವು ಸಮಾನವಾದರೆ ಸಾಧನವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕೊಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯು ಏಕಪ್ರಕಾರವೇ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಭಾಕ್ತಮಂತರ್ಭಾವಾದುಭಯಸಾಮಂಜಸ್ಯಾದೇ
ವಮ್ ಓಂ || ೨೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಭಕ್ತಿಗೆ ಅಧಿಕ ನ್ಯೂನತೆಗಳು ಇದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಸ್ಥದಾದಿಗಳಿಗೂ ಭಕ್ತತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವಿದ್ದುದರಿಂದ, (ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಮಹದಲ್ಪಫಲಗಳು ಇವೆ.) ಭಕ್ತಿತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೇನೇ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸಾಮಂಜಸ್ಯವು ಕೊಡುವುದು (ಇಲ್ಲವಾದರೆ ನಿರ್ಬೀಜವಾಗಿ ವಿಷಮ ಫಲಗಳನ್ನೇ ಕೊಡತಕ್ಕ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ತಸ್ಯ ಚ ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನಾದೇವೈವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಭಾಕ್ತಂ ವಿದ್ಯತೇ || (೨) ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಮುತ್ತಮಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭಕ್ತತ್ವೇಂತರ್ಭಾವಾತ್ | (೩) ವಿವಂ ಭಕ್ತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಾಂಗೀಕಾರಾದೇವೇಶ್ವರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನನ್ಯಾನ್ವೃತಿ ಚ ಸಾಮಂಜಸ್ಯಂ ಭವತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವು ಇದೆ. (೨) ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯುತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಅಸ್ಥದಾದಿ ಅಲ್ಪಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಭಕ್ತತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವಿದ್ದುದರಿಂದ. (ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯುತ್ತಮರಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಫಲವು. ಇತರರಿಗೆ ಅಲ್ಪಫಲವು.) (೩) (ಮಹದಲ್ಪ ಫಲವಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೂ ಇತರರಿಗೂ ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನಾದಿ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? ಎಂದರೆ— ವಿಷಮ ಫಲವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೂ ಇತರರಿಗೂ ಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೇ (ತಾರತಮ್ಯವು ಅಂಗೀಕೃತವಾದರೇನೇ) ವಿಷಮಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯುತ್ತಮ ಜೀವರನ್ನೂ, ಇತರರನ್ನೂ ಕುರಿತು

ವೈಷಮ್ಯಾದಿ ದೋಷ ಶೂನ್ಯತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ. (ಸಮಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ವಿಷಮ ಫಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ವೈಷಮ್ಯಾದಿದೋಷವೇ ಬರುವುದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಫಲವೈಷಮ್ಯವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಭಕ್ತಿಗೂ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.) || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಫಲಸಾಧನಗಳಿಗೆ ವೈರೂಪ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸ್ತುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸಾಧನಸ್ಯೋತ್ತಮತ್ವೇನ ಸಾಧ್ಯಂ ಚೋತ್ತಮಮಾಪ್ನುಯುಃ | ಬ್ರಹ್ಮಾದಯಃ ಕ್ರಮೇಣೈವ ಯಥಾನಂದಶ್ರುತೌ ಶ್ರುತಾಃ || ಇತಿ (ಚ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ || ೨೦ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಭಕ್ತಾದಿರೂಪವಾದ ಸಾಧನಕ್ಕೆ ಮಹತ್ವದಿಂದಲೂ ಅಲ್ಪತ್ವದಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಮುಕ್ತಿಫಲವನ್ನು ಅಲ್ಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಥಾತ ಆನಂದಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕ್ರಮದಿಂದ ಆನಂದವುಳ್ಳವರೆಂದು ಶ್ರುತರಾಗಿರುತ್ತಾರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅದೇ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದುವರು, ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಫಲತಾರತಮ್ಯ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಆಗಬಹುದಿತ್ತು ಅದೇವೇ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕುತಃ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಫಲಗಳಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ? ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತಾರತಮ್ಯವು (ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಗಳು) ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ಓಂ || ೨೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಥಾತ ಆನಂದಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಫಲತಾರತಮ್ಯವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಥಾತ ಆನಂದಸ್ಯ ಮೀಮಾಂಸಾ ಭವತಿಃ (ತೈ.೨.೮.) | ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಂತೇಷು ಸುಖೇ ವಿಶೇಷದರ್ಶನಾತ್ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಕರಣಾಂತರವು ಅರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಪಕವಾದುದು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರ ಸುವಿದ ವಿಚಾರವು ಅಂದರೆ ಸರ್ವರಿಗೂ ಆನಂದವು ವಿಕಪ್ರಕಾರವೋ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವೋ ಎನ್ನುವ ವಿಚಾರವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ತೇ ಯೇ ಶತಂ ಪ್ರಜಾಪತೇರಾನಂದಾಃ | ಸ ಏಕೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಆನಂದಃ || ಎನ್ನುವ ತನಕ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರ್ಯಂತರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುವಿದದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ನೂರು ಪಾಲು ಆನಂದದ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದ.

ಒಣಿಕೆ || ಫಲ ತಾರತಮ್ಯವು ಇರಲಿ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಭಕ್ತಿಸಾಮ್ಯವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು
ಫಲತಾರತಮ್ಯವು ಭಕ್ತಿ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡಬಹುದು. ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಚ ಶಬ್ದಾತ್ ಸ್ತುತಿಃ || ಯಥಾ ಭಕ್ತಿ ವಿಶೇಷೋಽತ್ರ ದೃಶ್ಯತೇ ಪುರುಷೋತ್ತಮೇ |
ತಥಾ ಮುಕ್ತಿವಿಶೇಷೋಽಪಿ ಜ್ಞಾನಿನಾಂ ಲಿಂಗಭೇದನೇ || ಇತಿ || ೨೧ || ಅಧಿ. ೧೨
|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಭಕ್ತಿಶಯವು
ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅವರಿಗೆ ಲಿಂಗಶರೀರ ಭಂಗವು ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರಲು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ
ಆನಂದಭಿವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷವೂ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ತುತಿಯು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದು.
|| ೨೧ || ೫ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಸಮುದಾಯವು ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಏಕಪ್ರಕಾರವೋ, ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವೋ,
ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸಾದೃಶ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸರ್ವತ್ರ ಏಕಪ್ರಕಾರವೋ ಅನೇಕ
ಪ್ರಕಾರವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸೈಷಾನಂದಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ವೈರಾಗ್ಯ ಪ್ರಶಂಸಾಪರವಾದುದ
ರಿಂದಲೂ ಆನಂದ ತಾರತಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಫಲತಾರತಮ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಇದ್ದ
ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭಕ್ತಾದಿ ಸಾಧನಗಳೂ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಏಕಪ್ರಕಾರವೇ ಎಂದರೆ, ಸೈಷಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ವೈರಾಗ್ಯ
ಪ್ರಶಂಸಾದಿಪರವನ್ನುವುದೇ ಭಾಷ್ಯಕಾರರಿಂದಲೇ ನಿರಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ
ಆನಂದಾದಿರೂಪ ಫಲತಾರತಮ್ಯಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು
ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದು. || ಅಧಿ. ೧೨ ||

ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೩. ಪ್ರಕೃತೈತಾವತ್ಪ್ರಾಧಿಕರಣವು

ಒಣಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿಶ್ವಪಾಲಕತ್ವವು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರಕರ್ತೃತ್ವಮೇವಾಸ್ಯ ನ ಪಾಲಕತ್ವಂ ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧೇಃ | ಇತಿ || (೨)
ಅತ ಆಹ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಪಾಲಕತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ
ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿ ಸಂಹರಿಸದೆ ಇರುವತನಕ ಪಾಲನ ಕಾರ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯು)
ಸ್ವತಃ ಏವ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಸಂಹಾರಕನಿಗೆ ಅಸಂಹಾರದಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ರಕ್ಷಾರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವೇ
ಕೂಡಲಾರದು.) (೨) ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯತಾವತ್ತ್ವಂ ಹಿ ಪ್ರತಿಷೇಧತಿ ತತೋ ಬ್ರವೀತಿ ಚ
ಭೂಯಃ ಓಂ || ೨೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪರಮಾತ್ಮನು ಪಾಲಕನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ನೈತಾವದೇನಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಸೃಷ್ಟಿಚ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಅಸ್ಯೇದೇಶಾ ಸುಮತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರ ಕರ್ತೃತ್ವ ಮಾತ್ರವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತದೆ. ಸೃಷ್ಟಾದಿಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ಪಾತ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಉಕ್ತಂ ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರಕರ್ತೃತ್ವಮಾತ್ರಂ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧತತೋಽಧಿಕಂ ಬ್ರವೀತಿ |

(೨) ನೈತಾವದೇನಾ ಪರೋ ಅನ್ಯದಸ್ತುಕ್ವಾ ಸ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಬಭರ್ತಿ (ಋ.೧೦.೩೦.೮.) | ಇತಿ (೩) ಚ ಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರತಿತ್ವ | ಸೃಷ್ಟಿ ಚ ಪಾಲನಂ ಚೈವ ಸಂಹಾರಂ ನಿಯಮಂ ತಥಾ | ಏಕ ಏವ ಕರೋತೀಶಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ಹರಿಃ || ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ || ೨೨ || ಅಧಿ.೧೩ || ೨ |

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಅಸ್ಯೇದೇಶಾ ಸುಮತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೃಷ್ಟಿ ಸಂಹಾರ ಕರ್ತೃತ್ವಮಾತ್ರವು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಪಾಲನವನ್ನು ಕೂಡ ನೈತಾವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪಾಲನಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಗಿ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. (೨) ಈ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕಕಾರ್ಯವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರ ಕರ್ತೃತ್ವ ಮಾತ್ರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಇತರವಾದುದೂ ಇದೆ. ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅಭಿಲಷಿತವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಆ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸ್ವರ್ಗ ಭೂಮಿಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪೋಷಿಸುತ್ತಾನೆ. (೩) (ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರ ಕರ್ತನಿಗೂ ಪಾಲಕತ್ವವು ಅದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ಥಿತಿಯು ಸಮುಚ್ಚಿತವಾಯಿತು. ಸರ್ವಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನೇ ಸರ್ವಜಗತ್ತಿಗೂ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಸಂಹಾರವನ್ನೂ ನಿಯಮನವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ. || ೨೨ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪಾಲನಾಖ್ಯಗುಣವು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಆಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸೃಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸಂಹಾರ ಪರ್ಯಂತ ಸ್ಥಿತಿಯು ಸ್ವತಃವಿವ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಸಂಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಅಸಂಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ರಕ್ಷಾರೂಪವ್ಯಾಪಾರವೇ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪಾಲಕತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ, ನೈತಾವದೇನಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರಕರ್ತೃತ್ವಮಾತ್ರವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿ ಪಾಲನಾಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಚ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪಾಲನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪಾಲನಾಖ್ಯಗುಣಯುಕ್ತನು. || ಅಧಿ. ೧೩ ||

ಪ್ರಕೃತ್ಯತಾವತ್ತ್ವಾದ್ಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೪ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಉಪಲಬ್ಧಿಯೋಗ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ವಭಾವನಾದರೆ, ನೂರಾರು ಸಾಧನಗಳಿಂದಲೂ ಆತನ ದರ್ಶನವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಭಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಪುರುಷ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಕೂಡಬಹುದು, ಆದಕಾರಣ ಆತನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪರಮಾತ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಂ ಚ ತತ್ಪ್ರಸಾದಾದೇವ | ನ ಜೀವಶಕ್ತೀತಿ
ವಕ್ತುಮುಚ್ಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದರೂ ಭಕ್ತಿಸಾಧ್ಯವಾದ ಈಶ್ವರ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ, ಪುರುಷ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಆತೋಽನಂತೇನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತದವ್ಯಕ್ತಮಾಹ ಹಿ ಓಂ || ೨೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತನು. ಏಕೆಂದರೆ ಅರೂಪಮಕ್ಷರಂ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಅವ್ಯಕ್ತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅವ್ಯಕ್ತಮೇವ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವತಃ || (೨) ಅರೂಪಮಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸದಾಽವ್ಯಕ್ತಂ
ಚ ನಿಷ್ಕಲಂ | ಯಜ್ಞಾತ್ವಾ ಮುಚ್ಯತೇ ಜಂತುರಾನಂದಶ್ಚಾಕ್ಷ(ವ್ಯ)ಯೋ ಭವೇತ್ ||
ಇತಿ (ಹಿ) ಕೌಂಠರವ್ಯಪ್ತುತಿಃ || ೨೩ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅವ್ಯಕ್ತನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಪುರುಷರ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ನೋಡಲು ಶಕ್ತನಲ್ಲ) (೨) ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಥಾ ನಾರೂಪನು, ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರರೂಪನು, ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತ ಶುಕ್ಲಾದಿರೂಪರೂಪನು, ಆದಕಾರಣ ಸದಾ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನು. ಭಿನ್ನಾಂತರೂಪನು, ಅಥವಾ ಪೋಷಕಶರೀರರೂಪನು. ಯಾವ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾಬ್ಧಿ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಜೀವನು ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೋ, (ಅನಿಷ್ಠ ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಈ ಜೀವನಿಗೇನೇ) ಸ್ವರೂಪಾನಂದವು ನಿತ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದೋ, ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತನೇ. ಹೀಗೆ ಅರೂಪಂ ಎನ್ನುವ ಕೌಂಠರವ್ಯ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. || ೨೩ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ವತಃ ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಲಿ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಆರಾಧನ ರೂಪವಾದ ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಂತೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಪಿ ಸಂರಾಧನೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಾಭ್ಯಾಂ ಓಂ || ೨೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಭಕ್ತಿರಹಿತವಾದ ಆರಾಧನದಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದರೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತನೇ. ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವು ಜ್ಞಾನಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಹೇತುಕಾನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಆರಾಧನೇಽಪ್ಯವ್ಯಕ್ತಮೇವ | ಜ್ಞಾನಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣೇತರೇಷಾಮತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಲಿಂಗಾದನುಮಾನೇನ || (೨) ನ ತಮಾರಾಧಯಿತ್ವಾಪಿ ಕಷ್ಟಿದ್ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಷ್ಯತಿ | ನಿತ್ಯಾವ್ಯಕ್ತೋ ಯತೋ ದೇವಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಸನಾತನಃ || ಇತಿ (ಚ) ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತೇ || ೨೪ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಭಕ್ತಿರಹಿತವಾದ ಆರಾಧನದಿಂದ ಸಂಪೂಜಿಸಿದರೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತನೇ. (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಲ್ಲ) ಜ್ಞಾನಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ ಇತರರಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ವ್ಯಕ್ತನಲ್ಲ. ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಹೇತುಕಾನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಈ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ. (ಯದ್ವಿಶಿ ಈ ಅರ್ಥವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೆಂಬಂತೆ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವವು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇತರೇಷಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.) (೨) (ಪರಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಅಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸಿದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕೂಡದು. ಜ್ಞಾನಿಗಳ ವಚನದಿಂದಲೇ ತನ್ಮೂಲವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಆರಾಧಿಸಿದರೂ ಯಾವ ಯೋಗ್ಯ ಜನರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ದೇಹತಃ ಸ್ವಭಾವತಃ ನಿತ್ಯನಾದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ದೇವನು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವ್ಯಕ್ತನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೪ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನಿತ್ಯಾವ್ಯಕ್ತ (ಕ್ರೇನ) ರೂಪೇಣ ತಥೈವ ತಿಷ್ಠತಿ | ವ್ಯಕ್ತಂ ಕಿಂಚಿದ್ರೂಪಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ ದೃಶ್ಯತೇ | ಯಥಾಽಗ್ನ್ಯಾದಯಸ್ಪನ್ಯಾತ್ರಾರೂಪೇಣಾದೃಶ್ಯಾ ಅಪಿಸ್ಥೂಲರೂಪೇಣ ದೃಶ್ಯಂತೇ ವಿವರ್ಮ || (೨) ಇತಿ ಚೇನ್ನ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಹೇಗೆ ಅಗ್ನಾದಿಗಳು ಅಗ್ನಿಮಾತ್ರಾದಿ ಲಕ್ಷಣ ಅನುಪಚಿತವಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅದೃಶ್ಯಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಉಪಚಿತರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೋ, ಹೀಗೆಯೇ ನಿತ್ಯವಾದ (ಉತ್ಪತ್ತಾರಹಿತವಾದ) ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಮೂಲ ರೂಪದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತನಾಗಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಇರುತ್ತಾನೆ. ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಅವತಾರ ರೂಪವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅವತಾರರೂಪದಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಆದಕಾರಣ ಭಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವು ಆಗುವುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯು ವ್ಯರ್ಥವೇ.) (೨) ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಕಾಶವಚ್ಚಾವೈಶೇಷ್ಯಮ್ ಓಂ || ೨೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಗ್ನಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತನೂ

೧೪ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಉಪಲಬ್ಧಿಯೋಗ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ವಭಾವನಾದರೆ, ನೂರಾರು ಸಾಧನಗಳಿಂದಲೂ ಆತನ ದರ್ಶನವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಂಭಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಪುರುಷ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಕೂಡಬಹುದು, ಆದಕಾರಣ ಆತನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪರಮಾತ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಂ ಚ ತತ್ಪ್ರಸಾದಾದೇವ | ನ ಜೀವಶಕ್ತೀತಿ
ವಕ್ತುಮುಚ್ಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದರೂ ಭಕ್ತಿಸಾಧ್ಯವಾದ ಈಶ್ವರ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ, ಪುರುಷ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಆತೋಽನಂತೇನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತದವ್ಯಕ್ತಮಾಹ ಹಿ ಓಂ || ೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತನು. ಏಕೆಂದರೆ ಅರೂಪಮಕ್ಷರಂ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅವ್ಯಕ್ತಮೇವ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವತಃ || (೨) ಅರೂಪಮಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸದಾಽವ್ಯಕ್ತಂ
ಚ ನಿಷ್ಕಲಂ | ಯಜ್ಞಾತ್ವಾ ಮುಚ್ಯತೇ ಜಂತುರಾನಂದಶ್ಚಾಕ್ಷ(ವ್ಯ)ಯೋ ಭವೇತ್ ||
ಇತಿ (ಹಿ) ಕೌಂಠರವ್ಯಶ್ರುತಿಃ || ೨ || ೨ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅವ್ಯಕ್ತನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಪುರುಷರ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ನೋಡಲು ಶಕ್ತನಲ್ಲ) (೨) ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಥಾ ನಾರೂಪನು, ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರರೂಪನು, ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತ ಶುಕ್ಲಾದಿರೂಪರೂಪನು, ಆದಕಾರಣ ಸದಾ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನು. ಭಿನ್ನಾರೂಪನು, ಅಥವಾ ಪೋಷಕಶರೀರರೂಪನು. ಯಾವ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಜೀವನು ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೋ, (ಅನಿಷ್ಠ ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಈ ಜೀವನಿಗೇನೇ) ಸ್ವರೂಪಾನಂದವು ನಿತ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದೋ, ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತನೇ. ಹೀಗೆ ಅರೂಪಂ ಎನ್ನುವ ಕೌಂಠರವ್ಯ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. || ೨ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ವತಃ ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಲಿ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಆರಾಧನ ರೂಪವಾದ ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಂತೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಪಿ ಸಂರಾಧನೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಾಭ್ಯಾಂ ಓಂ || ೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಭಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಆರಾಧನದಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದರೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತನೇ. ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವು ಜ್ಞಾನಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಹೇತುಕಾನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಆರಾಧನೇಽಪ್ಯವ್ಯಕ್ತಮೇವ | ಜ್ಞಾನಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣೇತರೇಷಾಮತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಲಿಂಗಾದನುಮಾನೇನ || (೨) ನ ತಮಾರಾಧಯಿತ್ವಾಪಿ ಕಷ್ಟದ್ವಕ್ತಿರಕರಿಷ್ಯತಿ | ನಿತ್ಯಾವ್ಯಕ್ತೋ ಯತೋ ದೇವಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಸನಾತನಃ || ಇತಿ (ಚ) ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತೇ || ೨೪ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಭಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಆರಾಧನದಿಂದ ಸಂಪೂಜಿಸಿದರೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತನೇ. (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಲ್ಲ) ಜ್ಞಾನಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ ಇತರರಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ವ್ಯಕ್ತನಲ್ಲ. ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಹೇತುಕಾನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಈ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ. (ಯದ್ವಿಷಿ ಈ ಅರ್ಥವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೆಂಬಂತೆ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವವು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇತರೇಷಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.) (೨) (ಪರಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಅಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸಿದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕೂಡದು. ಜ್ಞಾನಿಗಳ ವಚನದಿಂದಲೇ ತನ್ಮೂಲವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಆರಾಧಿಸಿದರೂ ಯಾವ ಯೋಗ್ಯ ಜನರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ದೇಹತಃ ಸ್ವಭಾವತಃ ನಿತ್ಯನಾದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ದೇವನು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವ್ಯಕ್ತನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೪ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನಿತ್ಯಾವ್ಯಕ್ತ (ಕ್ರೇನ) ರೂಪೇಣ ತಥೈವ ತಿಷ್ಠತಿ | ವ್ಯಕ್ತಂ ಕಿಂಚಿದ್ರೂಪಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ ದೃಶ್ಯತೇ | ಯಥಾಽಗ್ನ್ಯಾದಯಃ ಸ್ಪರ್ಶಾತ್ಪರೂಪೇಣಾದೃಶ್ಯಾ ಅಪಿಸ್ಪೃಶ್ಯರೂಪೇಣ ದೃಶ್ಯಂತೇ ಏವಮ್ || (೨) ಇತಿ ಚೇನ್ನ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಹೇಗೆ ಅಗ್ನಾದಿಗಳು ಅಗ್ನಿಮಾತ್ರಾದಿ ಲಕ್ಷಣ ಅನುಪಚಿತವಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅದೃಶ್ಯಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಉಪಚಿತರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೋ, ಹೀಗೆಯೇ ನಿತ್ಯವಾದ (ಉತ್ತಮಾದಿರೂಪವಾದ) ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಮೂಲ ರೂಪದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತನಾಗಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಇರುತ್ತಾನೆ. ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಅವತಾರ ರೂಪವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅವತಾರರೂಪದಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಆದಕಾರಣ ಭಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವು ಆಗುವುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯು ವ್ಯರ್ಥವೇ.) (೨) ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಕಾಶವಚ್ಚಾವೈಶೇಷ್ಯಮ್ ಓಂ || ೨೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಗ್ನಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತನೇ

ಸ್ಥೂಲರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತನೂ ಎನ್ನುವುದು ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅವ್ಯಕ್ತನೇ. ಏಕೆಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸ್ಥೂಲತ್ವ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ ವಿಶೇಷವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅಗ್ನ್ಯಾದಿವತ್ ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವವಿಶೇಷಾಭಾವಾತ್ || (೨) ನಾಸೌ ಸೂಕ್ಷ್ಮೋ ನ ಸ್ಥೂಲಃ ಪರ ಏವ ಸ ಭವತಿ ತಸ್ಮಾದಾಹುಃ ಪರಮ ಇತಿ | ಇತಿ ಮಾಂಡವ್ಯಶ್ರುತೇಃ || (೩) ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮವಿಶೇಷೋಽತ್ರ ನ ಕ್ಷಚಿತ್ತರ ಮೇಶ್ವರೇ | ಸರ್ವತ್ರೈಕಪ್ರಕಾರೋಽಸೌ ಸರ್ವರೂಪೇಷ್ವಜೋ ಯತಃ || ಇತಿ ಚ ಗಾರುಡೇ || (೪) ಅವ್ಯಕ್ತವ್ಯಕ್ತಭಾವೌ ಚ ನ ಕ್ಷಚಿತ್ತರಮೇಶ್ವರೇ | ಸರ್ವತ್ರಾವ್ಯಕ್ತರೂಪೋಽಯಂ ಯತ ಏವ ಜನಾರ್ದನಃ || ಇತಿ ಚ ಕೌರ್ಮೇ || ೨೫ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಹೇಗೆ ಅಗ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ಥೂಲರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತತ್ವವು, ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವು, ವ್ಯಕ್ತತ್ವ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವ ಪ್ರಯೋಜಕ ಸ್ಥೂಲತ್ವ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ ವಿಶೇಷವದಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲತ್ವ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ ರೂಪ ವಿಶೇಷವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತತ್ವವಿಲ್ಲ. (೨) ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಕೆಲವು ರೂಪದಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮನು ಕೆಲವು ರೂಪದಿಂದ ಸ್ಥೂಲನು ಎನ್ನುವುದು ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸರ್ವರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಸೂಕ್ಷ್ಮನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಕೆಲವು ರೂಪದಿಂದ ಸ್ಥೂಲನು ಕೆಲವು ರೂಪದಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮನು ಎಂದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಸರ್ವತ್ರ ಪರಮಸ್ಥೂಲನೇ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಪರಮನೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಾಂಡವ್ಯಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸ್ಥೂಲತ್ವ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. (೩) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸದಾ ಸರ್ವರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಕೂನ್ಯನೋ ಆದಕಾರಣ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥೂಲತ್ವ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲ (ಅಂದರೆ— ಕೆಲವು ರೂಪದಿಂದ ಸ್ಥೂಲನು ಕೆಲವು ರೂಪದಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮನು ಎನ್ನುವುದು ಅಲ್ಲ) ಹೀಗೆಯೇ ಘಟಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಸೂಕ್ಷ್ಮನು, ಆ ಮೇಲೆ ಸ್ಥೂಲನು ಎನ್ನುವದೂ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸರ್ವತ್ರ ಏಕರೂಪನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಎಂದೂ ಗಾರುಡಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೪) ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವ ವ್ಯಕ್ತತ್ವಗಳು ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲ (ಅಂದರೆ, ಕೆಲವು ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವು, ಕೆಲವು ರೂಪದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತತ್ವವು ಎಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತಗಳಲ್ಲ) ಸರ್ವರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ವರೂಪನು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇತರರಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡತಕ್ಕವನು, ತಾನು ಇತರರ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವವನು ಎಂದು ಕೌರ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೫ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯ || ತರ್ಹಿ ಕಿಂ ಯತ್ನೇನೇತ್ಯತ ಆಹ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಥಾ ಅವ್ಯಕ್ತನಾದರೆ— ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಶ್ರವಣಾ ದಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು? ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾ

ಬಂದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಕಾಶತ್ವ ಕರ್ಮಣ್ಯಭ್ಯಾಸಾತ್ ಓಂ || ೨೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕರ್ಮಕಾರಕನಾದ (ವಿಷಯಭೂತನಾದ) ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭ್ಯಾಸವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಮತ್ತು ಅವರ್ತಿಯದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಆಗುತ್ತದೆ. ದ್ರಷ್ಟೃಃ ಶ್ರೋತೃಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಗಳಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ವಿಷಯಭೂತೇ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಶ್ರವಣಾದ್ಯಭ್ಯಾಸಾತ್ಪ್ರಕಾಶತ್ವ ಭವತಿ || (೨) ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟೃಃ ಶ್ರೋತೃವೋ ಮಂತವೋ ನಿಧಿಧ್ಯಾಸಿವ್ಯಃ (ಬೃ.೪.೪.೫.) | ಇತಿ ಪ್ರತೇಃ || ೨೬ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯೀಭೂತನಾದ ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ವಭಾವವೇ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಪರೋಕ್ಷವು ಆಗುತ್ತದೆ. (೨) (ಶ್ರವಣಾದ್ಯಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷವು ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) *ಆತ್ಮಾವಾ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಯಿಂದ (ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಶ್ರವಣಮನನಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.) || ೨೬ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ನಿತ್ಯಾವ್ಯಕ್ತಸ್ಯ ಕಥಂ ಪ್ರಕಾರ ಇತ್ಯತ ಉಚ್ಯತೇ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವ್ಯಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಕಾಶವು (ಅಪರೋಕ್ಷವು) ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ? ನೂರಾರು ಸಾಧನಗಳಿಂದಲೂ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ವಾನರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ, ಉತ್ತರವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆತೋಽನಂತೇನ ತಥಾ ಹಿ ಲಿಂಗಮ್ ಓಂ || ೨೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅವ್ಯಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ರಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಪ್ರಕಾಶವು ಆಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈಶಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಸಾಧ್ಯ ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವೂ ಪ್ರಸಾದಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗಿ ಇದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಮಾಣಭಾವಾತ್ತತ್ವಸಾದಾದೇವ ಪ್ರಕಾಶೋ ಭವತಿ || (೨) ತಸ್ಯಾಭಿದ್ಯಾನಾದ್ಯೋಽಪನಾತ್ತತ್ವಭಾವಾದ್ಯುತ್ಪಾದ್ಯಂತೇ ವಿಶ್ವ ಮಾಯಾನಿವೃತ್ತಿಃ (ಶ್ವೇ.೧.೧೦.) | ಇತಿ ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ || (೩) ಯುದ್ಯತೇ ಚ ತಸ್ಯಾನಂತರಕ್ತಿತ್ವಾತ್ || (೪) ನಿತ್ಯಾವ್ಯಕ್ತೋಽಪಿ ಭಗವಾನೀಕ್ಷತೇ ನಿಜರಕ್ತತಃ | ತಮೃತೇ ಪರಮಾತ್ಮಾನಂ ಕಃ

ಪಶ್ಯೇತಾಮಿತಂ ಪ್ರಭುಮ್ || ಇತಿ (ಚ) ನಾರಾಯಣಾಧ್ಯಾತ್ಮೇ || ೨೭ ||
|| ಅಧಿ. ೧೪ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸಾಧನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗದಿದ್ದ ರೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಅವ್ಯಕ್ತನಾದಾಗ್ಯೂ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಅವ್ಯಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದುದರಿಂದ. (ಇದರಿಂದ ಪ್ರಸಾದ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದ ಸಹಕೃತ ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (೨) (ಪ್ರಬಲಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಇದನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.) *ತಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ವಿಶ್ವಬಂಧಕ ಮಾಯಾ ರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದ ಸಾಧ್ಯತ್ವಲಿಂಗವು ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದ ಸಾಧನವಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗುತ್ತದೆ. ತಥಾಚಿ ತಸ್ಯಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ ದೃಷ್ಟವ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳ ಬಲದಿಂದ ದರ್ಶನ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು, ಉಪಾಸನಾಜನಿತ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ದರ್ಶನವು ಹೀಗೆ ಪಾರಂಪರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (೩) ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಅವ್ಯಕ್ತವೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಇವೆರಡೂ ಆಪರಿಮಿತ ಅಘಟತಘಟಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. (ಇತರರಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ) (೪) ಯದೃಚಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಿಯಮೇನ ಸ್ವತಃ ಅವ್ಯಕ್ತನು ಆದಾಗ್ಯೂ ಭಕ್ತರಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವರೂಪಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ದರ್ಶನವಿಷಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲದೆ, ಅನಂತನೂ ಸಮರ್ಥನೂ ಆದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಯಾವನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ನಾರಾಯಣಾಧ್ಯಾತ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೭ || ೯ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿದ್ದರೂ ಆಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿದ್ದರೂ ಉಭಯಥಾಽಪಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವೋ, ಅವ್ಯಕ್ತವಿದ್ದರೂ ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದದ್ದಾರಾ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಹೇತುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಯೋಗ್ಯವಿದ್ದರೆ ಸಂಭಾದಿಗಳಂತೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಕೊಡುವುದು. ಕೇವಲ ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ವಭಾವನಾದರೆ— ಧರ್ಮಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಭಕ್ತಾದಿ ಸಾಧನಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಕೊಡಲಾರದು. ಅಗ್ನಾದಿ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಆಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಮೂಲರೂಪದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತನಾದವನಿಗೂ ಅವತಾರ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಕೊಡಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ಭಕ್ತಿಯು ವ್ಯರ್ಥವು, ಎಂದರೆ— ಆರೂಪಮುಕ್ತರಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕೇವಲ ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ವಭಾವನಾದವನಿಗೂ ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕ ಶ್ರವಣಾದಿಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಅಚಿಂತ್ಯ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಈಶ್ವರ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷವೂ ನಿತ್ಯಾವ್ಯಕ್ತೋಽಪಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂತಿಯಿಂದ ತಸ್ಯಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಜನ್ಯಪ್ರಸಾದಸಾಧ್ಯತ್ವಲಿಂಗದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವುಗಳೆರಡೂ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತವಾಗುವವ

★ ತಸ್ಯಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ತದಭಿಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ತ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ನ ತಮಾರಾಧಯಿತ್ವಾದಿ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಆರಾಧನದಿಂದ, ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವ ಲಿಂಗದಿಂದ, ಸೂಕ್ತತ್ವ ಅನುಮಾನದಿಂದ, ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಆರಾಧಿಸಿದರೆ— ನಾಸೌ ಸೂಕ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಅವತಾರ ರೂಪದಿಂದಲೂ ಈಶವ್ರತ್ಯಕ್ತತ್ವಕ್ಕೆ ಅಭಾವವು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿ ಯುಕ್ತವಾದ ಭಕ್ತಿಯೇ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಪರೋಕ್ಷಹೇತುವು. ಆದಕಾರಣ ಭಕ್ತಿಯು ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವು. || ಅಧಿ. ೧೪ ||

ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೫ ಅಹಿಂಸಾಕುಂಡಲಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಗುಣಾತ್ಮಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಗುಣತ್ವವು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—
ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ್ವರೂಪೇಣಾನಂದಾದಿನಾ ಕಥಮಾನಂದಿತ್ವಾದಿರಿತಿ || (೨) ಆತ ಉ(ಅತ್ರೋ)ಚ್ಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಆನಂದಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಅಂಗೀಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೆಂದಂಗೀಕೃತವಾದ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಂದ (ಅಂದರೆ, ಆನಂದಾದಿಗುಣಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ) ಆನಂದಿತ್ವಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತವೆ. (೨) ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉಭಯವ್ಯಪದೇಶಾತ್ತ್ವಹಿಂಸಾಕುಂಡಲವತ್ ಓಂ || ೨೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಗುಣತ್ವವನ್ನು ಗುಣಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಎರಡನ್ನೂ ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ, ವಿಷ ಪರಮ ಆನಂದಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಗುಣತ್ವವೂ ಗುಣಾತ್ಮವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಸರ್ವನಿಗೆ ಕುಂಡಲಾತ್ಮಕತ್ವ, ಕುಂಡಲಿತ್ವ ಇದ್ದಂತೆಯೇ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್ (ತೈ.೨.೪.) || (೨) ಅಥೈಷ ವಿಷ ಪರಮ ಆನಂದಃ (ಬೃ.೬.೩.೨.೨.) | ಇತ್ಯುಭಯವ್ಯಪದೇಶಾದಹಿಂಸಾಕುಂಡಲವದೇವ ಯುಜ್ಯತೇ | ಯಥಾಹಿಂಸಾ ಕುಂಡಲೀ ಕುಂಡಲಂ ಚ || (೩) ತುಲಬಾತ್ಯೇವಲಪ್ತುತಿ ಗಮ್ಯತ್ಸಂ ದರ್ಶಯತಿ || ೨೮ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಎನ್ನುವ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಬಂಧಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆನಂದಿತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೨) ಅಥೈಷ ವಿಷ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಮನಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಆನಂದಾತ್ಮಕತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ

ಗುಣಾತ್ಮಕತ್ವವೂ, ಗುಣತ್ವವೂ ಈ ಎರಡನ್ನು ವ್ಯಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಗುಣಸ್ವರೂಪತ್ವವಿದ್ದರೂ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅಹಿಕುಂಡಲಗಳಂತೆಯೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ಸರ್ಪವು ಕುಂಡಲಾತ್ಮಕವಾದಾಗ್ಯೂ ಕುಂಡಲೀ ಆಗುತ್ತದೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಆನಂದಾದಿ ರೂಪನಾದಾಗ್ಯೂ ವಿಶೇಷ ಬಲದಿಂದ ಆನಂದಾದಿಗಳುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. (೨) (ಹಾಗಾದರೆ— ಈಶ್ವರಃ ನ ಗುಣವಾನ್ ಗುಣಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಎಂದರೆ) ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೇವಲ ಶ್ರುತಿಗಮ್ಯತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ— ಶ್ರೀಹರಿಯು ಕೇವಲ ಶ್ರುತಿಗಮ್ಯನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಶುಷ್ಕತರ್ಕಗಮ್ಯನಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಪೀಠಿಕೆ || ದೃಷ್ಟಾಂತಾಂತರದಿಂದ ಇದನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಕಾಶಾಶ್ರಯವದ್ವಾ ತೇಜಸ್ವಾತ್ ಓಂ || ೨೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಕಾಶಾಶ್ರಯ ಸೂರ್ಯಬಂಬಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶತ್ವ ಪ್ರಕಾಶಿತ್ವ ಎರಡರಂತೆ, ತೇಜೋರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಗುಣರೂಪತ್ವವೂ ಗುಣಿರೂಪತ್ವವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾಽದಿತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶತ್ವಂ ಪ್ರಕಾಶಿತ್ವಂ ಚ ಏವಂ ವಾ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ತೇಜೋರೂಪತ್ವಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಣಃ || ೨೯ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಮಕನಾದಾಗ್ಯೂ ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶತ್ವವೂ ಪ್ರಕಾಶಿತ್ವವೂ ಇದೆಯೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಗುಣಸ್ವರೂಪನಾದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದ ಗುಣತ್ವವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. (ಘಟಾದಿಗಳನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಶಿಷ್ಟ ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಏನು ಕಾರಣವು ಎಂದರೆ) ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತೇಜೋರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತವು || ೨೯ || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ದೃಷ್ಟಾಂತಾಂತರದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪೂರ್ವವದ್ವಾ ಓಂ || ೩೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಕಾಲವು ಪೂರ್ವಕಾಲದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದಾಗ್ಯೂ ಪೂರ್ವ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಗುಣಾತ್ಮಕ ಗುಣೇ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯಥೈಕ ಏವ ಕಾಲಃ ಪೂರ್ವ ಇತ್ಯವಚ್ಛೇದಕೋಽವಚ್ಛೇದ್ಯಶ್ಚ ಭವತಿ | ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಾಪೇಕ್ಷಯೈಷ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸ್ಥೂಲಮತೀನಾಂ ಚ ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥ ಮಹಿಕುಂಡಲದೃಷ್ಟಾಂತಃ || (೨) ಪ್ರಕಾಶವತ್ಕಾಲವದ್ವಾ ಯಥಾಂಗೇ ಶಯನಾದಿಕಮ್ | ಬ್ರಹ್ಮಣಶ್ಚೈವ ಮುಕ್ತಾನಾಮಾನಂದೋ ಭಿನ್ನ ಏವ ತು || ಇತಿ ನಾರಾಯಣಾಧ್ಯಾತ್ಮೇ || (೩) ಆನಂದೇನ ತ್ವಭಿನ್ನೇನ ವ್ಯವಹಾರಃ ಪ್ರಕಾಶವತ್ |

ಕಾಲವದ್ವಾಯಥಾ ಕಾಲಃ ಸ್ವಾವಚ್ಛೇದಕತಾಂ ವ್ರಜೇತ್ || ಇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮೇ || ೩೦ ||
|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಹೇಗೆ ಪೂರ್ವಕಾಲಃ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಕಾಲದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದಾಗ್ಯೂ ಕಾಲಃ ಪೂರ್ವಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಲಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷ್ಯವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಈ ಕಾಲ ದೃಷ್ಟಾಂತವು. ಸ್ಥೂಲಮತಿಗಳಿಗೆ (ಒಂದರಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಅಹಿಂಕುಂಡಲ ದೃಷ್ಟಾಂತವು. (೨) ಅದಿತ್ಯಮಂಡಲಪ್ರಕಾಶದಂತೆ, ಸಾಕ್ಷಿಸಿದ್ಧ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾದಿ ಕಾಲಾವಯವದಂತೆ, ಅಂಗೇ, ಶಯನಃ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಶಯನವು ಅಂಗದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದಾಗ್ಯೂ ಹೇಗೆ ಅಂಗವಿಶೇಷಣಕ ವಾಗುತ್ತದೋ, ಅಂಗವು ಶಯನವಿಶೇಷಣವು ಆಗುತ್ತದೋ ಹೀಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತರಿಂದಲೂ ಆನಂದವು ಅಭಿನ್ನವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನದ್ವೈಮುಕ್ತರದ್ವೈ ಆನಂದವು, ಎಂದು ತತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಭಿನ್ನವೇ ಆದ ಆನಂದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆನಂದವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರವು ವಿಶೇಷ ಬಲದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ.) (೩) ಹೇಗೆ ತನ್ನಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೇ ಆದ ಆನಂದದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶದಂತೆಯೂ ಕಾಲದಂತೆಯೂ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯ ಭಾವದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ಕಾಲವು ಸ್ವವಿಶೇಷಣಕತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ, ಹಾಗೆಯೇ, (ಅಂದರೆ, ತನ್ನಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶೀ ಸೂರ್ಯಃ ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಹಾರವೋ, ಹಾಗೆ ತನ್ನಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೇ ಆದ ಪೂರ್ವಕಾಲದಿಂದ ಪೂರ್ವಃ ಕಾಲಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷಿತವಾಗುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ) ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. || ೩೦ || ೪ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಛ ಓಂ || ೩೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ನೇಹ ನಾನಾಸ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಗುಣಗುಣ್ಯಾದಿ ಭೇದವನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಭಗವದ್ಗುಣಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲ

ಭಾಷ್ಯ || ಏಕಮೇವಾದ್ವಿಶೇಷಯಂ (ಛಾ.೬.೨.೧.) | ನೇಹ ನಾನಾಸ್ತಿ ಕಿಂಚನ (ಕಠ.೨.೪.೧೦.) | ಇತಿ ಭೇದಸ್ಯ || ೩೧ || ಅಧಿ.೧೫ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ಅವಯವ ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಭಿನ್ನನೇ. (ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನನಲ್ಲ) ಸಮಾಧಿಕ ವರ್ಜಿತನು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಗುಣ ಗುಣ್ಯಾದಿಗಳು ಭಿನ್ನವಾದುದು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ || ೩೧ || ೫ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಗುಣಾತ್ಮಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಗುಣತ್ವವು ಸಂಭಾವನಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾಗಿ ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧವೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ತದಾತ್ಮಕನಾದವನಿಗೆ ತದ್ವತ್ತ್ವವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೃಷ್ಟವಾಗದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಗುಣರೂಪನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಗುಣತ್ವವು ಅಸಂಭಾವಿತವು.

ಪ್ರಮಾಣರಹಿತವಾಗಿದೆ. ಹರಿ: ನ ಗುಣವಾನ್ ಗುಣಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ, ಎಂದರೆ, ಕುಂಡಲಾತ್ಮಕನಾದ ಸರ್ಪನಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಬಲದಿಂದ ಕುಂಡಲೀ ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಹಾರವಿದ್ದಂತೆಯೇ, ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಮಕನಾದ ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶೀ ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಹಾರದಂತೆ, ಕಾಲವು ಪೂರ್ವಕಾಲದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದಾಗ್ಯೂ ಪೂರ್ವ: ಕಾಲ: ಎಂದು ವಿಶೇಷ ವಿಶೇಷ್ಯ ಭಾವವ್ಯವಹಾರದಂತೆ ಗುಣಾತ್ಮಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಗುಣತ್ವವು ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿ ವಿಶೇಷ ಬಲದಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಮತ್ತು ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್, ಅದ್ವೈತ ಪರಮಾನಂದ: ಎಂದು ಗುಣತ್ವ, ಗುಣತ್ವ, ರೂಪ ಉಭಯ ವ್ಯಪದೇಶವೂ ಇದೆ. || ಅಧಿ. ೧೫ ||

ಅಹಿಕುಂಡಲಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

೧೬ ಪರಮತಾಧಿಕರಣವು

ಓಂ || ಈಶ್ವರಗುಣಗಳಿಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣತ್ವವು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಭಗವದ್ಗುಣ ಸಮುದಾಯವು ಆನಂದಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಲೌಕಿಕ ಆನಂದಾದಿ ಸದೃಶವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪರಮತ: ಸೇತೂನ್ಮಾನಸಂಬಂಧಭೇದವ್ಯಪದೇಶೇಭ್ಯ:

ಓಂ || ೩೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಸಮುದಾಯವು ಲೌಕಿಕಾನಂದಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣವು, ವಿಷಪೇತು: ಎಂದು ಸೇತುತ್ವವ್ಯಪದೇಶದಿಂದಲೂ, ಯತೋ ವಾಚ: ಎಂದು ಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಏತಶ್ಚೈವಾನಂದಸ್ಯ, ಎಂದು ಬಿಂಬ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅನ್ಯಜ್ಞಾನಂ ತು ಎಂದು ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಚಾನಂದಾದಿತ್ವಾಲ್ಲೋಕಾನಂದಾದಿವತ್ || (೨) ಏಷ ಸೇತುವಿಧೃತಿ: (ಭಾ.ಉ.೪.೧.) || (೩) ಯ ಏಷ ಆನಂದ: ಪರಶ್ಚೈಷ ನಿತ್ಯೋ ಮಹಿಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ (ಬೃ.ಓ.೪.೨೩.) | ಇತಿ ಸೇತುತ್ವಂ ಹ್ಯುಚ್ಯತೇ || (೪) ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ (ತೃ.೨.೪.) | ಇತ್ಯುನ್ಮಾನತ್ವಮ್ || (೫) ಏತಶ್ಚೈವಾನಂದಸ್ಯಾನ್ಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಮಾತ್ರಾಮುಪಜೀವಂತಿ (ಬೃ.ಓ. ೩. ೩.೨.) | ಇತಿ ಸಂಬಂಧ: || (೬) ಅನ್ಯಜ್ಞಾನಂ ತು ಜೀವಾನಾಮನ್ಯಜ್ಞಾನಂ ಪರಸ್ಯ ಚ | ನಿತ್ಯಾನಂದಾವ್ಯಯಂ ಪೂರ್ಣಂ ಪರಜ್ಞಾನಂ ವಿಧೀಯತೇ || ಇತಿ ಭೇದ: || (೭) ಆತೋಽಲೌಕಿಕತ್ವಾತ್ಪರಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾದಿಕಮ್ || ೩೨ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾದಿಗಳು ಆನಂದಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಲೌಕಿಕ

ಆನಂದಾದಿಗಳಂತೆಯೇ (ಲೌಕಿಕವೇ) ಎಂದು ತಿಳಿಯಕೂಡದು. ಮತ್ತೆ ಲೌಕಿಕಾನಂದಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣವೇ. (೨) (ಯಾವುದಿದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಆನಂದವೋ) ಇದು ವಿಧಾರಣ ಸಮರ್ಥವು. ಸರ್ವಾಶ್ರಯವು. (೩) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ = ವೇದಗಮ್ಯನಾದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಯಾವುದು ಆನಂದವೋ, ಯಾವುದು ಸರ್ವಾಶ್ರಯಾನಂದಾದಿ ಗುಣಕತ್ವಾದಿ ಮಹಿಮೆಯೋ, ಅದು ನಿತ್ಯವು. (ಆಗಂತುಕವಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಭಗವದಾನಂದಕ್ಕೆ ಸೇತುತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೪) *ಯತೋ ವಾಚಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಭಗವದಾನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೫) ಭಗವತ್ಸಂಬಂಧಿಯೇ ಆದ ಆನಂದದ ಅಂಶವನ್ನು (ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೂಪವನ್ನು) ರಮಾಬ್ರಹ್ಮಾದಿಭೂತಗಳು ಅನುಭವಿಸುತ್ತವೆ, ಎಂದು ಭಗವದಾನಂದ ಇತರಾನಂದಗಳಿಗೆ ಬಿಂಬಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೬) ಜೀವರ ಜ್ಞಾನವು ಭಗವಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣವು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನವು ಜೀವರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣವು. ನಿಯಮೇನ ಆನಂದರೂಪವು ಅಪಚಯರಹಿತವು, ನಿರವಧಿಕವು, ಇಂತಹ ಪರಜ್ಞಾನವು ವಿದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಜೀವಜ್ಞಾನವಾದರೂ ಇಂತಹುದು ಅಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಜೀವಜ್ಞಾನ ಪರಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೭) ಆದಕಾರಣ ಅಲೌಕಿಕವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಿಗಳು ವಿಲಕ್ಷಣವೇ || ೩.೨ || ೧ ||

ಓಕಿಕ || ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಲೌಕಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ದರ್ಶನಾತ್ಯು ೬೦ || ೩.೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಇತರರ ಆನಂದಾದಿಗಳು ಮನೋವಾಗ್ಗೋಚರಗಳಾಗಿವೆ. ಭಗವದಾನಂದಾದಿಗಳು ಮನೋವಾಗ್ಗೋಚರಗಳಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಈಶ್ವರನ ಗುಣಗಳ ಸಮುದಾಯವು ವಿಲಕ್ಷಣವು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ದರ್ಶನಾದೇವ ಚಾನ್ಯಾನಂದಂದಾದೀನಾಮ್ || (೨) ಅದೃಷ್ಟಮು ವ್ಯವಹಾರ್ಯಮವ್ಯಪದೇಶಂ ಸುಖಂ ಜ್ಞಾನಮೋಜೋ ಬಲಮಿತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತಸ್ಮಾ ದ್ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ತಸ್ಮಾದ್ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ | ಇತಿ ಹಿ ಕೌಂಡಿನ್ಯಶ್ರುತಿಃ || ೩.೩ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಇತರರ ಆನಂದಾದಿಗಳೂ (ವ್ಯವಹಾರ್ಯಗಳೂ) ಮನೋವಾಗ್ಗೋಚರಗಳೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ (ಈಶ್ವರನ ಆನಂದಾದಿಗಳು ಚತುರ್ಮುಖಾದ್ಯಾನಂದಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣವು. (೨) (ಈಶ್ವರಾನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಲೌಕಿಕತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ಬ್ರಹ್ಮನ ಸುಖವು, ಜ್ಞಾನವು, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಬಲವು, ಇದು ದರ್ಶನಾಗೋಚರವು, ಮಾತಿನಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವು, ವಿವಿಕ್ತವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವು, ಆದಕಾರಣ ಆತನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಕೌಂಡಿನ್ಯಶ್ರುತಿಯು. || ೩.೩ || ೨ ||

ಒಲಿಕೆ || ಆನಂದಾದಿಗಳು ಅಲೌಕಿಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆನಂದಾದಿ ಪದಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಕಥಮಾನಂದ ಇತ್ಯಾದಿವ್ಯಪದೇಶ ಇತ್ಯತೋ ವಕ್ತ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಆನಂದಾದಿ ವ್ಯಪದೇಶವು (ಆನಂದಾದಿ ಶಬ್ದವ್ಯವಹಾರವು.) ಯಾವ ಉಪಾಯದಿಂದ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಬುದ್ಧಾರ್ಥಃ ಪಾದವತ್ ಓಂ || ೩೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಲೌಕಿಕವಾದ ವಿಲಕ್ಷಣಗಳಾದ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಾದೋಽಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾಭೂತಾನಿ ಎಂದು ಪಾದಪದ ಪ್ರಯೋಗವು ಭೂತಗಳಿಗೆ ಈಶಾಂಶತ್ವಜ್ಞಾಪನಕ್ಕಾಗಿಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಆನಂದದಲ್ಲಿಯೂ ಆನಂದಾದಿ ಪದಪ್ರಯೋಗವು ಅನುಕೂಲ ವೇದ್ಯತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಜೀವೇಶ್ವರಸಂಬಂಧಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಮಪ್ರಸಿದ್ಧೋಽಪಿ ಪಾದೋ ಯಥಾ ಪಾದಶಬ್ದೇನ ವ್ಯಪದಿತ್ಯತೇ ಪಾದೋಽಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾಭೂತಾನಿ (ಋ.೧೦. ೯೦. ೩.) | ಇತಿ ತಥಾ || (೨) ಅಲೌಕಿಕೋಽಪಿ ಜ್ಞಾನಾದಿಸ್ತಚ್ಛಬ್ದೇನೈ (ಬೈರೇ) ವ ಭಣ್ಯತೇ | ಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಾಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಯಥಾ ರಾಜೇವ ದೇವರಾಟ್ || ಇತಿ ಚ ಪಾದ್ಯೇ || ೩೪ || ಅಧಿ. ೧೬ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಚರಣವಿಲಕ್ಷಣವೂ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ನಾರಾಯಣ ವಾಸುದೇವ ವೈಕುಂಠಾಖ್ಯ ಮೂರ್ತಿತ್ರಯದಂತೆ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದಾಗ್ಯೂ ಭೂತಾಖ್ಯವಾದವು ಪಾದೋಽಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾದಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಜೀವೇಶ್ವರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ— ಹೇಗೆ ಪರಮಪುರುಷನ ಪಾದಭೂತರಾದ ನಾರಾಯಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಮಪುರುಷರ ಅಂಶತ್ವವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಂಶತ್ವವು ಎಂದು ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಅಂಶಅಂಶಿತ್ವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಹೇಗೆ ಲೋಕ ವಿಲಕ್ಷಣಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಆನಂದಾದಿಗಳು ಆನಂದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೋ, ಹೇಗೆ ಲೌಕಿಕ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಇದು ಅನುಕೂಲವೇ. ಅನುಕೂಲವೇದ್ಯತ್ವಾದಿಗಳೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಭಗವದಾನಂದಾದಿಗಳಿಗೂ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. (೨) ದೇವೇಂದ್ರನು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಜರಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣನಾದಾಗ್ಯೂ ರಾಜನಂತೆಯೇ ಇದ್ದಾನೆ. ಅಂದರೆ, ರಾಜಾ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಜನರಿಗೆ ಬೋಧಕತ್ವ, ಸರ್ವವ್ಯವಹಾರ ಹೇತುತ್ವ, ಅನುಕೂಲ ವೇದನೀಯತ್ವ

ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನಂ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪಗಳಾದ ಅಲೌಕಿಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಪಾದ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೩೪ || ೪ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಈಶ್ವರನ ಗುಣಸಮುದಾಯವು ಲೌಕಿಕವೋ, ಅಲೌಕಿಕವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಘಟವಿಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಘಟಪದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವದಾನಂದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆನಂದಾದಿಪದವ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಲೌಕಿಕ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವದ್ಗುಣಸಮುದಾಯವು ಲೌಕಿಕವೇ, ಎಂದರೆ— 1 ವಿಷ ಸೇತುವಿದ್ಯುತಿಃ 2 ಯತೋವಾಚಿಃ 3 ವಿತಸ್ಯ ವಾನಂದಸ್ಯ, 4 ಅನ್ಯಜ್ಞಾನಂ, 5 ಅದೃಷ್ಟಮವ್ಯವಹಾರ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾದಿಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕಾನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಸೇತುತ್ವ, ಪೂರ್ಣತ್ವ, ಬಿಂಬತ್ವ, ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಲೌಕಿಕೋಽಪಿ ಜ್ಞಾನಾದಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರ ಗುಣಸಮುದಾಯವು ಅಲೌಕಿಕವೇ. || ಅಧಿ. ೧೬ ||

ಪರಮತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೭ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಜೀವರ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಭಗವದಾನಂದಾದಿ ಪ್ರತಿ ಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪರಾನಂದಮಾತ್ರಾತ್ಮೇ ಕಥಂ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾನಂದಾದೀನಾಂ ವಿಶೇಷ ಇತ್ಯತ ಉ(ತ್ರೋ)ಚ್ಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಆನಂದಾದಿಗುಣಗಳಿಗೆ ಭಗವದಾನಂದಾದಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವ ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಶುದ್ಧ ಚೈತನ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ. (ಬಿಂಬವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕೊಡಲಾರದು) ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ, ಉತ್ತರವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಸೃತಿಗಾನಾಂ ಸೃಷ್ಟಾದಿನಾ ವೈಷಮ್ಯಕಾಲುಷ್ಯಾದೇವೈಚಿತ್ಯಮುಪಪದ್ಯತೇ | ನ ಮುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾನಂದಾದೀನಾಂ ವಿರುದ್ಧರೂಪಾಣಾಂ ತದುಪಪತ್ತಿಃ ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾತ್ಪ್ರಕಾಶಾದಿವತ್ ಓಂ || ೩೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಾದಿ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷದಿಂದ ಸ್ಥಾನಗುಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಜನಪತ್ನಾದಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಸ್ಥಾನಗಳ ಅನಾದಿಭಕ್ತಾದಿಗುಣ

ವಿಶೇಷದಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಆನಂದಾದಿಗಳು ಈಶ್ವರನ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯಥಾ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ ದರ್ಪಣಾದಿಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಿಶೇಷಃ | ಏವ ಮಾನಂದಾದೇರಪಿ || (೨) ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗುಣವೈಶೇಷ್ಯಾದಾನಂದಾದಿಃ ಪರ (ನಂದಃ ಪರಮ)ಸ್ಯ ಚ | ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವಮಾಯಾತಿ ಮಧ್ಯೋಚ್ಚಾದಿವಿಶೇಷ (ಭೇದ) ತಃ || ಇತಿ ಚ ವಾರಾಹೇ || ೩೫ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಬಿಂಬಭೂತನಾದ ಆದಿತ್ಯನು, ಅವಿಚಿತ್ರನಾದಾಗ್ಯೂ ದರ್ಪಣ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಾದಿ ಸ್ಥಾನಗತವಾದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತರಾದ ಸೂರ್ಯಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಜನಕತ್ವತದಭಾವಾದಿ ರೂಪವಾದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿದೆಯೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಬಿಂಬಭೂತವಾದ ಭಗವದಾನಂದಾದಿಗಳು ಅವಿಚಿತ್ರಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾನಗುಣಗಳ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾನಂದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. (೧) ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭಕ್ತಾದಿ ಗುಣಗಳ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಆನಂದಾದಿಗಳು ಅವಿಚಿತ್ರಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಮಧ್ಯಮ ಉತ್ತಮ ಅಧಮ ಭೇದದಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. (ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಫಲಿತವಾಗುತ್ತವೆ, ಅಂದರೆ, ಚತುರ್ಮುಖಾದ್ಯಾನಂದಾದಿಗಳು ಅವಿಚಿತ್ರ ಭಗವದಾನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ತಾವು ವಿಚಿತ್ರಗಳಾಗುತ್ತವೆ.) ಎಂದು ವಾರಾಹದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. || ೩೫ || ೨ ||

ಒಲಿಕೆ || ಯುಕ್ತೋತ್ತರದಿಂದ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ || ೩೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸ್ಥಾನಗುಣದಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಬಿಂಬಭೂತ ಈಶ್ವರಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾನಂದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯಾನಂದಾದಿಗಳು ಈಶ್ವರಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳು.

ಭಾಷ್ಯ || ಐಶ್ವರ್ಯಾತ್ಪರಮಾದ್ವಿಷ್ಣೋರ್ಭಕ್ತ್ಯಾದೀನಾಮನಾದಿತಃ | ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಂ ಸೂಪಪನ್ನಾ ಹ್ಯಾನಂದಾದೇರ್ವಿಚಿತ್ರತಾ || ಇತಿ (ಓ)ಪಾದ್ಯೇ || ೩೬ || ಅಧಿ.೧೭ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಆನಂದಾದಿಗಳು ಅವಿಚಿತ್ರ ವಿಷ್ಣುನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಭೂತಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನಾದಿತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಅಂದರೆ ಅನಾದಿಭಕ್ತಾದಿಗುಣವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದಲೂ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಯುಕ್ತವೇ. || ೩೬ || ೩. |

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಭಗವದಾನಂದಾದಿ ಗುಣಕ್ಕೆ ವಿಚಿತ್ರ ಚತುರ್ಮುಖಾದ್ಯಾನಂದಾದಿ ಬಿಂಬತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವೋ, ಯುಕ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾನಂದಾದಿಗಳು ಮಿಥಃ ವಿಚಿತ್ರಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಈಶಗುಣ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳಾದರೆ— ಈಶ್ವರಗುಣಗಳಿಗೆ ಬಿಂಬತ್ವವಿದ್ದರೆ— ಅದರಂತೆ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಬರುವುದು. ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಬಿಂಬತ್ವವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರಗುಣಗಳಿಗೆ ಅಲೌಕಿಕತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಾದಿ ಸ್ಥಾನ ಗುಣದಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನಿಜನಕತ್ವಾದಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿದ್ದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಅನಾದಿ ಭಕ್ತಾದಿ ಸ್ಥಾನಗುಣ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಗುಣವೈಶೇಷ್ಯಾತ್, ಐಶ್ವರ್ಯಾತ್ಪರಮಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ವಂತಿಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರ ಗುಣಗಳಿಗೆ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಬಿಂಬತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ. ೧೭ ||

ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

೧೮. ತಥಾನೃತ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಧ್ಯಾನಕಾಲೇ ಯಚ್ಚತೇ ಪ್ರದೃಶ್ಯತೇ ತದೇವ (ಓ) ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಮ್ । ಅತಃ ಕಥಮವ್ಯಕ್ತತೇತ್ಯತ ಆಹ || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವು ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ (ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ) ತೋರುತ್ತದೋ, ಅದೇವೇ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವು. (ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಧ್ಯಾನವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. ಯಾವದನ್ನಾದರೂ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತವು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಧ್ಯಾನಪ್ರತೀತವಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಧ್ಯಾನಮಾಡತಕ್ಕವರು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ದ್ವೇಯರೂಪಕ್ಕೂ ಬಹುತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ ಆಶಂಕಾಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಂದರೆ, ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ತೋರಿರುವುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಗಳೇ. ಆದಕಾರಣ ಸ್ವರೂಪಭೇದವಿಲ್ಲವಾದರೂ ರೂಪಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ದ್ವೇಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬಹುತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತಥಾಽನೃತ್ಯತೀರ್ಷೇಧಾತ್ ಓಂ || ೨೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮನು ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾದ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ವಿಲಕ್ಷಣನು. (ಅದೇವೇ ಇಲ್ಲ) ಯನ್ಮನಸಾ ನ ಮನುತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾದುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಷೇಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯಥಾ ಜೀವಾನಂದಾದೇರನ್ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮ ತಥೋಪಾಸಾಕೃತಾದಾಪಿ || (೨) ಯನ್ಮನಸಾ ನ ಮನುತೇ ಯೇನಾಹುರ್ಮನೋಮತಮ್ | ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ವಿದ್ವಿ ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ (ಕೇನ. ೧. ೬.) || ಇತಿ ಪ್ರತಿ ಷೇಧಾತ್ || (೩) ಪಶ್ಯಂತಿ ಪರಮಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಚಿತ್ತೇ ಯತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತಮ್ | ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಪ್ರತಿಬಿಂಬೀಯದತಸ್ತೇಷಾಂ ಫಲಪ್ರದಮ್ || ತದುಪಾಸನಂ ಚ ಭವತಿ ಪ್ರತಿಮೋಪಾಸನಂ ಯಥಾ | ದೃಶ್ಯತೇತ್ಯಾ(ತ್) ಪರೋಕ್ಷೇ(ಕ್ಷೇ)ಣ ಜ್ಞಾನೇನ್ಯೇವ ಪರಂ ಪದಮ್ || ಉಪಾಸನಾ ತ್ವಾಪರೋಕ್ಷಂ ಗಮಯೇತ್ತತ್ಪ್ರಸಾದತಃ | ಇತಿ ಚ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ || ೩೭ || || ಅಧಿ. ೧೮ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಹೇಗೆ ಜೀವಾನಂದಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾದಿಗಳು ವಿಲಕ್ಷಣಗಳೋ, (ಜೀವಾನಂದಾದಿಗಳು ಅಲ್ಪವೂ ಪರತಂತ್ರವೂ ಆಗಿವೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾದಿಗಳು ನಿರವಧಿಕಗಳೂ ಸ್ವತಂತ್ರಗಳೂ ಆಗಿವೆ.) ಹಾಗೆಯೇ ಉಪಾಸನಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾನಸ ವಾಸನಾಮಯವಾದ ಆಕಾರವಿಶೇಷದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಿಲಕ್ಷಣನೇ. (ಆದು ದುರ್ಲಕ್ಷಣಾಯುಕ್ತವಾದ ಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನು ಧ್ಯಾನಪ್ರತೀತವಾದ ವಾಸನಾಮಯ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನು ಅಲ್ಲ. ಯನ್ಮನಸಾ ಎನ್ನುವ ತಳವಕಾರಶ್ರುತಿ ಯಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾದುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಷೇಧಿಸಿದ್ದಾರೆ.) (೨) ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪುರುಷನು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅದನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿ. ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪುರುಷರು ಉಪಾಸನಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಇದು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ರುದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಬ್ರಹ್ಮನ ವಾಕ್ಯವು ಎಂದು ತಳವಕಾರದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾದುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ. (೩) (ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾದುದಕ್ಕೆ ವಾಸನಾಮಯವಾದ ಯಾವುದು ವಸ್ತುವೋ ಆದು ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಬಿಂಬವು. ಅದನ್ನು ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. (ಅಂದರೆ, ಮಾನಸವಾಸನಾಮಯವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾರೆ.) ಅಂತಹ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಇದ್ದಾನೋ, ಅದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಧ್ಯಾತೃಗಳಿಗೆ ದರ್ಶನಾಖ್ಯ ಫಲಪ್ರದನು. (ಸ್ಮಿತಮಾತ್ರದಿಂದ ಹೇಗೆ ಫಲಪ್ರದನಾಗುವನು ಎಂದರೆ) ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇದ್ದಾನೆನ್ನುವ ಸ್ವಪ್ರತಿಯು ಪ್ರತಿಮಾಧಿಷ್ಠಿತ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆಯು ಆಗುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬೋಪಾಸನವು (ಅಂದರೆ, ವಾಸನಾಮಯ ವಸ್ತುಧ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ) ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನವು ಆಗುತ್ತದೆ. (ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಏಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಉತ್ತಮನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಧ್ಯಾನಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ವಿಷಯೇಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಅಲ್ಲ) (ಹಾಗಾದರೆ

ಜ್ಞಾನಕ್ಕೇನೇ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು. ಉಪಾಸನೆಯು ಏಕೆ ಎಂದರೆ) ಆತನ ಧ್ಯಾನವೇ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಪರೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುವುದು. ಅಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೩೭ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಧ್ಯಾನಪ್ರತೀತವೇ ಬ್ರಹ್ಮನೋ, ಇತರವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಫಲಪ್ರದನಾದುದರಿಂದ ತಂ ಯಥಾ ಯಥಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಉಪಾಸಿತವಾದುದೇ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದು. ಆದುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮವಾದುದರಿಂದ ಅವನು ಫಲಪ್ರದನಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಧ್ಯಾನವು ವೃಥಾವಾಗುವುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸತಕ್ಕವರು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಧ್ಯೇಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬಹುತ್ವವು ನಿರ್ಭಿನ್ನನಾದ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆತನ ರೂಪಗಳು ಅನೇಕವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾದುದೇ ಬ್ರಹ್ಮವು. ಎಂದರೆ, ಅಪ್ರಾಕೃತ ನಿರ್ದೋಷ ಸರ್ವಸುಲಕ್ಷಣ ದಿವ್ಯಸ್ವರೂಪವಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ನಾನಾ ದುರ್ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತ ಧ್ಯಾನಪ್ರತೀತ ವಸ್ತುವು ಕೊಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾದುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿ ಇತರನೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾದ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನ ನಾದವನೇ ಅವ್ಯಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು. || ಅಧಿ. ೧೮ ||

ತದನ್ಯತ್ಪ್ರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೯ ಸರ್ವಗತತ್ಪ್ರಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳು ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ದೇಶಕಾಲಾಂತರೇಽನ್ಯತೋಽಪಿ ಸೃಷ್ಟ್ವಾದಿ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯ-(ಕ್ರಿಯಾ ಯುಕ್ತೇತ್ಯ) ತೋ ಬ್ರೂತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸರ್ವತ್ರ ಸೃಷ್ಟ್ವಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ದೇಶಾಂತರ ಕಾಲಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಇತರರಿಂದಲೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸೃಷ್ಟ್ವಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ರಾಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಕಂಡದೆ, ಇತರರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. (ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಇತರರಿಗೆ ಕ್ರೀಡೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ಕೊಡಬಹುದು) ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನೇನ ಸರ್ವಗತತ್ವಮಾಯಾಮಯತಬ್ಧಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ || ೩೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಕೃತನಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಸರ್ವತ್ರ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ, ದೇಶಾಂತರ ಕಾಲಾಂತರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಂದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷ ಸರ್ವಗತಃ ಎಂದು ಸರ್ವಗತತ್ವವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವತ್ರ ಸರ್ವಂ, ಎಂದು ಮಾಯಾಮಯಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಇತರ ಕರ್ತೃತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸರ್ವದೇಶಕಾಲವಸ್ತುಷ್ಪನ್ನೇನೈವ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ | (೨) ವಿಷ ಸರ್ವ ವಿಷ ಸರ್ವಗತ ವಿಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ವಿಷೋಽಚಿಂತ್ಯ ವಿಷ ಪರಮ ಇತಿ ಹಿ ಭಾಲ್ವವೇಯಶ್ರುತಿಃ || (೩) ಸರ್ವತ್ರ ಸರ್ವಮೇತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವ ವಸ್ತುಷು | ಸ್ವರೂಪಭೂತಯಾ ನಿತ್ಯಶಕ್ತ್ಯಾ ಮಾಯಾಬ್ಧಿಯಾ ಯತಃ || ಅತೋ ಮಾಯಾಮಯಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಪ್ರವದಂತಿ ಸನಾತನಮ್ | ಇತಿ ಹಿ ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾಯಾಂ || (೪) ಆದಿಶಬ್ದಾದನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾಚ್ಚ || ೩೮ || ಅಧಿ. ೧೯ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸರ್ವ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. (ದೇಶಾಂತರ ಕಾಲಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಇತರರಿಂದ ಅಲ್ಲ.) (೨) ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಗುಣಪೂರ್ಣನು, ವ್ಯಾಪ್ತನು, ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನು, ಹೀಗೆಯೇ ಇದ್ದಾನೆಂದು ವಿಚಾರಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಆಶಕ್ತನು, ಸರ್ವೋತ್ತಮನು ಎಂದು ಭಾಲ್ವವೇಯ ಶ್ರುತಿಯು. (೩) ಸರ್ವ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದಲೇ ಸರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ, ಸರ್ವವಸ್ತುವಿಷಯಕವಾದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಮಾಯ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ನಿತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೋ, ಆದಕಾರಣ ಪರಮನಿತ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಜಗತ್ತನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಮಾಯಾಮಯನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ಚತುರ್ವೇದ ಶಿಖಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೪) ದೇಶಾಂತರ ಕಾಲಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಸ್ತುವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದವರಿಂದ ಕೆಲವು ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ, ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಗೃಹಿತವಾಯಿತು. || ೩೮ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನೂ ಕರ್ತನು ಇದ್ದಾನೋ, ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತನೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕದಾಚಿತ್ ಇತರರಿಗೂ ಕೊಡುತ್ತಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಕೃಷ್ಣಾದಿವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಪ್ರೇಷ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅಸಂಭಾವಿತಗಳಾದ ಅನೇಕ ಲೀಲೆಗಳು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಕ್ವಚಿತ್ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ತನ್ನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಇತರರಿಗೂ ಕೊಡಬಹುದಾದುದರಿಂದ

ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸರ್ವ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಖಂಡೇಶತ್ವವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದಲೂ ದೇಶಾಂತರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನೂ ಸೃಷ್ಟಾದಿಕರ್ತನು ಆಗುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸರ್ವತ್ರ ಸೃಷ್ಟಾದಿಕರ್ತನು ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಿತ ಭಕ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾತ್ಮೀಡತೇ ವಿಷ್ಣುಃ ನ ಹಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮನ್ಯಗಂ | ಕರೋತಿ ಕ್ವಾಪಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೇ ಕ್ರೀಡೆಯೆಂದು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ದಾನವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸರ್ವಕರ್ತನು. ಏಷ ಸರ್ವಗತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅನುಮಾನವು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದುದರಿಂದಲೂ ದೇಶಾಂತರ ಕಾಲಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಕರ್ತನು ಇದ್ದಾನೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸರ್ವತ್ರ ಸೃಷ್ಟಾದಿಕರ್ತನು || ಅಧಿ. ೧೯ ||

ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨೦ ಫಲಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈಶ್ವರನೇ ಕರ್ಮಫಲದಾತನು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ಫಲದಾನಸ್ಯ ತದೇವ ದದಾತೀತಿ ನ ವಾಚ್ಯಮ್ | ಕುತಃ || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಈಶ್ವರಕರ್ತೃತ್ವ ಫಲದಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ— ಈಶ್ವರನೇ ಫಲದಾತನು ಎಂದು ಹೇಳುವವರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮನಾಪೇಕ್ಷತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ) (ಕರ್ಮವು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಫಲವು ಕಾಣದೆ ಇದ್ದು ದರಿಂದಲೂ) ಆ ಕರ್ಮವೇ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. (ಈಶ್ವರನಲ್ಲ) ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಯಾವುದರಿಂದ? ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಫಲಮತ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ || ೨೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಸ್ತುತ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಫಲವು. ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಲ್ಲ ಈಶ್ವರನು ಚೇತನನು ಆದುದರಿಂದ ಫಲದಾನವು ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ ಕರ್ಮವು ಅಚೇತನವಾದುದರಿಂದ ಫಲಪ್ರದಾನವು ಕೂಡಲಾರದು.

ಭಾಷ್ಯ || ಅತಃ ಏವೇಶ್ವರಾತ್ಫಲಂ ಭವತಿ | ನ ಹ್ಯಚೇತನಸ್ಯ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಯುಜ್ಯತೇ || ೨೯ || ೨ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ (ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಲ್ಲ) ಫಲವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಚೇತನವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಫಲದಾನರೂಪವಾದ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ || ೨೯ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಈಶ್ವರನು ಚೇತನನು ಆದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಫಲದಾತೃತ್ವವನ್ನು ಸಂಭಾವಿಸಬಹುದು. ಚೇತನತ್ವವು ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಫಲದಾತೃತ್ವ ನಿಶ್ಚಯವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶ್ರುತತ್ವಾಚ್ಚ ಓಂ || ೪೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ಫಲ ದಾತೃತ್ವವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಫಲವು.

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ರಾತಿದಾರ್ಢತುಃ ಪರಾಯಣಂ (ಬೃಂ. ೫. ೯. ೨೮.) | ಇತಿ || ೪೦ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತಿಷ್ಠಮಾನಸ್ಯ ತದ್ವಿಧಃ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯನು (ಫಲಪ್ರದನು) ತಿಷ್ಠಮಾನಸ್ಯ = ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಟ್ಟಿರತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಪರಮಪ್ರಿಯನು, ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನನು. ಪೂರ್ಣಾನಂದನು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು || ೪೦ || ೩. ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಧರ್ಮಂ ಜೈಮಿನಿರತ ಏವ ಓಂ || ೪೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಏಷ ಹೈವ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಧರ್ಮಾಬ್ಯುಕ್ತಮವು ಕಾರಿತವು ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಫಲವು ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.)

ಭಾಷ್ಯ || ಯತಃ ಫಲಂ ತದೇವ ಕರ್ಮೇಶ್ವರಾದ್ವಪತಿ | ಏಷ ಹೈವ ಸಾಧು ಕರ್ಮಕಾರಯತಿ (ಕೌ. ೩. ೮.) | ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಿತಿ ಜೈಮಿನಿಃ || ೪೧ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕರ್ಮದಿಂದ ಫಲವು ಆಗುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕರ್ಮವೇ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಫಲವಲ್ಲ.) (ಕರ್ಮವೂ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸಾಧುಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತಥಾಚ ಕರ್ಮವೇ ಫಲಪ್ರದವು. ಈಶ್ವರನಾದರೂ ಫಲ ಹೇತುವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ರಾತಿದಾರ್ಢತುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಫಲಪ್ರದನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ಈ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ೪೧ || ೪ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪೂರ್ವಂ ತು ಬಾದರಾಯಣೋ

ಹೇತುವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ || ೪೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಫಲಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ವೇದವ್ಯಾಸರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (ಬ್ರಹ್ಮನು ಕರ್ತನು, ಧರ್ಮವು ಕರಣವು.) ಆದುದರಿಂದ ಫಲದಾತೃತ್ವದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ತು

ಶಬ್ದಾರ್ಥವು. ಪುಣ್ಯೇನ ಪುಣ್ಯಂ ಲೋಕಂ ನಯತಿ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಕರಣತ್ವರೂಪಹೇತುತ್ವವನ್ನು ವ್ಯಪದೇಶಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಪರಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಶ್ಚೋಭಯೋಃ | ಫಲಕಾರಣತ್ವೇಽಪಿ ನ ಕರ್ಮ ಪರ ಪ್ರವರ್ತಕಂ | ಪರ ಏವ ಕರ್ಮಪ್ರವರ್ತಕಃ | ಪುಣ್ಯೇನ ಪುಣ್ಯಂ ಲೋಕಂ ನಯತಿ ಪಾಪೇನ ಪಾಪಮ್ (ಪ್ರ, ೩, ೨, ೧) | ಇತಿ ಹೇತುವ್ಯಪದೇಶಾತ್ | ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಚ ಕಾಲಶ್ಚೇತಿ ಚ || ೪೨ || ಅಧಿ. ೨೦ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧)ರಾಶಿರ್ದಾರ್ಥಕಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಫಲಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಕರ್ಮಸತ್ತ್ವೇ ಫಲಸತ್ತ್ವಂ, ಕರ್ಮಾಭಾವೇ ಫಲಾಭಾವಃ ಎನ್ನುವ ಅನ್ವಯ ವ್ಯತಿರೇಕದಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಫಲಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಏವಂಚ ಈಶ್ವರಕರ್ಮ ಎರಡಕ್ಕೂ ಫಲಕಾರಣತ್ವವಿದ್ದರೂ (ಎರಡಕ್ಕೂ ಸಮಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವು ಕರಣವು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಕರ್ತೃ ಆಗಿ ಕರಣವನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.) ಅಲ್ಲದೆ. ಕರ್ಮವು ಕರ್ತೃ ಆಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರವರ್ತಕವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಫಲದಾನದಲ್ಲಿ ಕರಣಭೂತವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರದರ್ತಕನು. (ಚೇತನಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಆಚೇತನಕ್ಕೆ ಕರಣತ್ವವು ಎಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡದೆ.) (೨) ಜೀವಕೃತ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪುಣ್ಯಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಪಾಪವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪಾಪಪ್ರಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವಾಖ್ಯಾಹೇತುತ್ವ ವ್ಯಪದೇಶನಿಂದಲೂ ಪುಣ್ಯೇನ ಪಾಪೇನ ಎಂದು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪರಪ್ರೇರಿತವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಕರ್ಮಸತ್ತಾವೂ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವು, ಅದು ಕರ್ತೃ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಚ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಸತ್ತಾವನ್ನು ಕುರಿತು ಈಶ್ವರನಿಗೇನೇ ಹೇತುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ. || ೪೨ || ೫ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಕರ್ಮವೇ ಫಲಪ್ರದವು, ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅದರಲ್ಲಿ ಶೇಷಭೂತನೋ, ಅಥವಾ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಫಲಪ್ರದನೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಈಶ್ವರನು ಫಲಪ್ರದನು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಬರಬಾರದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ವೇದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯಾದಿದೋಷವು ಬಾರದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಫಲವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು, ರಾಶಿರ್ದಾರ್ಥಕಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ವಿಷ ಷ್ಠೇವ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಫಲಪ್ರದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ ಆಪ್ತತಮರಾದ ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಮತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಕರ್ಮವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಫಲಪ್ರದವು. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಕರ್ಮ ಶೇಷನು, ಎಂದರೆ ಚೇತನಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ

ಪುಣ್ಯೇನ ಪುಣ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ರಾಶಿದಾರ್ಢತುಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿದ್ದ
ಪ್ರಯುಕ್ತ ಗೌಣಾರ್ಥತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಫಲ ಪ್ರದನು ಕರ್ಮವು
ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಕರ್ಮವು ಕರಣವು. || ಅಧಿ. ೨೦ ||

ಫಲಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಯುಷ್ಣದ್ವಿಪಾಯನಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ
ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ (ದ) ವಿರಚಿತೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ || ೩—೧ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಶ್ರೀಮತ್
ವೇದವ್ಯಾಸಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಪಾದವು
ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. || ೩—೧ ||

ಸಂಪೂರ್ಣ ಗುಣನಿದೋಷರೂಪಿಣೇ ಮುಕ್ತದಾಯಿನೇ ।

ವೇದಗಮ್ಯಾಯ ರಾಮಾಯ ನಮಃ ಶ್ರೀಪತಯೇ ಸದಾ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯ ೨ನೇ ಪಾದ

ಉಪಾಸನಾಪಾದ

೧. ಸರ್ವವೇದಾಧಿಕರಣವು

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಓಂ ಉಪಾಸನಾಽಪ್ಯನ್ವಾದ ಉಚ್ಯತೇ | ಸರ್ವ ಪರಿಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಥಮತಃ ಉಚ್ಯತೇ
॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದುದರಿಂದಲೂ ಭಕ್ತಿನಿರೂಪಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನನಿರೂಪಣದಿಂದ ಮೊದಲೇ.) ಬ್ರಹ್ಮನ ಉಪಾಸನೆಯು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಓಂದನೇ ಅಧಿಕರಣದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸಮಸ್ತ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ ಶ್ರವಣ ಮನನರೂಪ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನವು ಧ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಂಗಭೂತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ತಂತಮ್ಮ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಶ್ರವಣಮನನಗಳಿಂದ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕು. ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಪ್ರತಿ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಅರ್ಥಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಶಾಖಾ ಭೇದವೇ ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು. ಮಂದರಿಗೆ ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥ ಪರಿಜ್ಞಾನವು ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಸರ್ವವೇದಾಂತಪ್ರತ್ಯಯಂ

ಚೋದನಾದ್ಯವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವವೇದ ವಿಷಯ ಶ್ರವಣ ಮನನಸಾಧ್ಯ ನಿರ್ಣಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನವಿಷಯನು, (ಅಂದರೆ— ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸಮಸ್ತವೇದಗಳನ್ನು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು.) (ತಂತಮ್ಮ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ) ವಿಧಿಯುಕ್ತಕಾಣ್ವಾದಿ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣ್ವಾರು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು, ಮಾಧ್ಯಂದಿನರು, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು ಅಧಿಕಾರವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮೇ ತೇವೋಪಾಸಿತ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿಗಳೂ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಸಾಧಾರಣಗಳಾಗಿವೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಅಂತೋ ನಿರ್ಣಯಃ ॥ (೨) ಉಭಯೋರಪಿ ದೃಷ್ಟೋಽಂತಃ

(ಗೀ.ಅಧ್ಯಾ.೨. ಶ್ಲೋ.೧೬.) | ಸರ್ವವೇದ ವಿನಿರ್ಣಯೋತ್ಪಾದ್ಯಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ || (೩)
ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ (ಬೃ.೩.೪.೭.) | ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧೀನಾಂ ತದುಕ್ತಯುಕ್ತೀನಾಂ
ಚಾವಿಶಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ || ೧ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಅಂತಃ = ನಿರ್ಣಯವು, (೨) ಪ್ರಕೃತಿ ಬ್ರಹ್ಮಬೃಹರ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವದ, ನಿರ್ಣಯವು ತತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟದೆ, ಎನ್ನುವ ಗೀತಾವಚನದಿಂದ ಅಂತಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಯ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (೩) ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಮಸ್ತವೇದಗಳ ನಿರ್ಣಯದಿಂದ ಉತ್ಪಾದ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಜ್ಞೇಯನು (ಅಂದರೆ ಧ್ಯಾನಾರ್ಥಿಯು ಶ್ರವಣಮನನಗಳಿಂದ ಸರ್ವವೇದಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯವು ಮಾಡಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.) (೪) (ವಿಕೇಂದರೆ) ಆತ್ಮ ಎಂದೇ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕದು. ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸೀತ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಧಿಗಳು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಸಾಧಾರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ಕಾಣ್ವಾರೇ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮಾಧ್ಯಂದಿನರೇ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು, ಎಂದು ಕಾಣ್ವಾದಿ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಶೇಷ ನಿರ್ದೇಶವೂ ಇಲ್ಲ (ಹಾಗಾದರೆ ಅಧಿಕಾರವಿಶೇಷ ನಿರ್ದೋಷವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಫಲೋಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿ ವಿಶೇಷ ನಿಶ್ಚಯವು ಆಗುವುದು. ಎಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು.) ಆತ್ಮ ಎಂದೇ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು ಎನ್ನುವ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ರ ಹೇತೇ ಸರ್ವ ಏಕೀಭವಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯುಕ್ತಿಗಳೂ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಸಾಧಾರಣಗಳಾಗಿವೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಈ ಆತ್ಮತ್ವದಲ್ಲಿ ಆವಾಸ ಅಧಿಕಾರಿ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಅಂತರ್ಭೂತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಸರ್ವ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಸಂಗ್ರಾಹಕ ಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮ ಎಂದೇ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು. ಇಂತಹ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಈ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಸಾಧಾರಣಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಅಧಿಕಾರಿ ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದು ಅಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವರೂ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಲೇಬೇಕು. || ೧ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭೇದಾನ್ನೇತಿ ಚೇದೇಕಸ್ಯಾಮಪಿ ಓಂ || ೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿ ಶಾಖಾದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವವೇದಾಂತಗಳಿಂದ ಜ್ಞೇಯನಲ್ಲ (ಆವಾಸ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವೇ ಜ್ಞೇಯನು.) ಒಂದೇ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಯು ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಖಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಒಂದು ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿಯೂ (ಅರ್ಥಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೂ ತಿಳಿಯದೆ ಇರಬೇಕಾಗುವುದು.)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದ ಬ್ರಹ್ಮ (ಬೃ.ಶಿ.೯.೨೮.) | (೨) ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ
ಬ್ರಹ್ಮ (ತೃ.೨.೧.) | ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿ ಶಾಖಿಮುಕ್ತಿಭೇದಾನೈಕಾಧಿಕಾರಿವಿಷಯಾಃ
ಸರ್ವಶಾಖಾ ಇತಿ ಚೇನ್ನ || (೩) ವಿಕಸ್ಯಾಮಪಿ ಶಾಖಾಯಾಂ
ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಽಪಾಸೀತ (ಬೃ.೩.೪.೭.) || (೪) ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ (ಉಪಾಸೀತೋಂ) ಖಂ
ಬ್ರಹ್ಮ (ಛಾ.೪.೧೦.೫.) | ಇತ್ಯಾದಿ ಭೇದದರ್ಶನಾತ್ || ೨ || ೩ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ (ಅದಿಪದದಿಂದ,
ಶ್ಲೋಕಾದಂತಾ ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವಾವ
ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳು ಏಕಾಧಿಕಾರಿ
ವಿಷಯಕಗಳಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ತಂತಮ್ಮ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ
ಹೇಳಕೂಡದು. (೨) ಒಂದೇ ಬ್ರಹ್ಮದಾರಣ್ಯಕ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಽಪಾಸೀತ ಎಂದು
ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡಿ ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಸುಖಾತ್ಮಕತ್ವರೂಪತ್ವವೂ ವಿಧಿಸಲ್ಪ
ಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಇತರವಾದ ಒಂದೊಂದೇ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಭೇದವು
ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ತಂತಮ್ಮ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳದ್ದನ್ನು ಒಬ್ಬನು ತಿಳಿಯಬಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. || ೨ || ೩. ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತಥಾತ್ವೇನ ಹಿ
ಸಮಾಚಾರೇಽಧಿಕಾರಾಚ್ಛ ಓಂ || ೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯೋಽಧ್ಯೇತವ್ಯಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವಾಧ್ಯಯಾಧ್ಯಯನ ವಿಧಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ
ಸಾಧಾರಣತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, (ಸರ್ವಾಧ್ಯಯನವಿಧಾಯಕತ್ವ ಹೇತುವಿನಿಂದ) ಸರ್ವ
ಶಾಖಾಸಮುದಾಯವನ್ನು ಅವಿಶೇಷವಾಗಿಯೇ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳದ್ದರಿಂದಲೂ,
ವೇದಃ ಕ್ರತ್ಯೋಽಧಿಗಂತವ್ಯಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ಫುತಿಯಿಂದಲೂ, ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ ಎನ್ನುವ
ಸ್ಫುತಿಯಿಂದ ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೆ
ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಏವಂಚ ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಸುತಕಾಂ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದ
ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವವೇದಾಂತ ಜ್ಞೇಯನು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯೋಽಧ್ಯೇತವ್ಯಃ (ತೃ.೨.೨.೧೫.) | ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಧೇಃ || (೨)
ಹಿ ತಬ್ಬಾದ್ವೇದಃ ಕೃತ್ಯೋಧಿಗಂತವ್ಯಃ ಸ ರಹಸ್ಯೋ ದ್ವಿಜನೃನಾ | ಇತಿ ಸ್ಫುತೇಃ ||
(೩) ಸರ್ವ ವೇದೋಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವೀತ ನಿತ್ಯಶಃ | ಆನಂದೋ ಹಿ
ಫಲಂ ಯಸ್ಯಾಚ್ಛಾಖಾಭೇದೋ ಹ್ಯಶಕ್ತಿಃ || ಸರ್ವಕರ್ಮಕೃತೌ ಯಸ್ಮಾದತಕ್ತಾಃ

ಸರ್ವಜಂತವಃ | ಶಾಯಾ ಭೇದಂ ಕರ್ಮಭೇದಂ ವ್ಯಾಸಸ್ತಸ್ಮಾದಚೇಕ್ಷಪತ್ || ಇತಿ ಸಮಾಚಾರೇ ಸರ್ವೇಷಾಮಧಿಕಾರಾಚ್ಚ || ೨ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಾಧಾರಣ ವಿಧಿಯು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಸಾಧಾರಣವಾದುದರಿಂದ, (೨) ಹಿತಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ, ತೈವರ್ಣಕನಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ಸಹಿತವಾದ ಸರ್ವವೇದವೂ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡತಕ್ಕದು, ಎನ್ನುವ ಸ್ಪೃತಿಯಿಂದ. (೩) ಸಮಸ್ತ ವೇದಗಳನ್ನು ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸಮಸ್ತ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಕಾರ ಅನುಷ್ಠಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸರ್ವರೂ ಮಾಡತಕ್ಕದು ಏಕೆಂದರೆ— ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನ, ಅವುಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಮೌಕ್ತಸುಖೋದ್ದೇಶವು ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಫಲವಾಗುತ್ತದೋ, (ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅಲ್ಲದವರಿಗೆ ಚಿತ್ತಕುದ್ಯಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ.) ಶಾಯಾಭೇದವೂ ಕರ್ಮಭೇದವೂ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯನಿಮಿತ್ತಕವು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸರ್ವಶಾಖೋಕ್ತ ಕರ್ಮಾಚರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಶಾಖಾಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸರ್ವಜಂತುಗಳು ಅಶಕ್ತಗಳೋ, ಅದಕಾರಣ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಶಾಯಾಭೇದವನ್ನು ಕರ್ಮಭೇದವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಹೀಗೆ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಖೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, (ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ದಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವದೆ.) || ೨ || ೪ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಲಿಲವಚ್ಚ ತನ್ನಿಯಮಃ ಓಂ || ೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವವೇದಾಂತಜ್ಞೇಯನು ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವು ಜಲಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರಪ್ರಾಪ್ತಿ ನಿಯಮದಂತೆ, ಅಂದರೆ— ಎಲ್ಲಾ ಜಲಗಳಿಗೂ ಸಮುದ್ರವು ಮುಖ್ಯಾಶ್ರಯವು ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವು ಶಕ್ತಿಯು ಇರುವಾಗ, ಹೀಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳಿಂದ ಜ್ಞೇಯನು ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವೂ ಕೂಡ ಅವಾವ ಪುರುಷರ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ |

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯಥಾ ಸರ್ವಂ ಸಲಿಲಂ ಸಮುದ್ರಂ ಗಚ್ಛತಿ ಏವಂ ಸರ್ವಾಣಿ ವಚನಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾರ್ಥಾನಿ | ಇತಿ ನಿಯಮಃ || (೨) ಆಗ್ನೇಯೇ ಚ | ಯಥಾ ನದೀನಾಂ ಸಲಿಲಂ ತಕ್ಯೇ ಸಾಗರಗಂ ಭವೇತ್ | ಏವಂ ವಾಕ್ಯಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಪುಂಶಕ್ತ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಯೇ | ಇತಿ || ೪ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯಂ ಸಮುದ್ರ ವಿಕಾಯನಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಸರ್ವಜಲವೂ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವು ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಾಭಾವವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಇರುವುದೋ, ಅತಿ ದೃಢವಲ್ಲ, ಹೀಗೆಯೇ ಸರ್ವವಚನಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವುಗಳು, ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವೂ ಕೂಡ ಪುರುಷರ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ.

(೨) ಹೇಗೆ ನದಿಗಳ ಜಲವು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗುತ್ತಿರಲು (ಪ್ರತಿ ಬಂಧಕವು ಇಲ್ಲದಿರಲು) ಸಮುದ್ರಗಾಮಿಯು ಆಗುತ್ತದೋ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಚನಗಳು ಪುರುಷಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನದ್ದಾರಾ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಆಗುತ್ತವೆ. (ತಥಾಚ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಅಧೀತ ಸರ್ವವೇದಗಳಿಂದ ಶ್ರವಣಮನನಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಮಂದಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಧ್ಯಾನವು ಕೊಡುತ್ತದೆ.) ಎಂದು ಆಗ್ನೇಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೪ || ೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಥಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರುತಿಸ್ವತೀಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ದರ್ಶಯತಿ ಚ ಓಂ || ೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸರ್ವೈಶ್ಚ ವೇದೈಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸರ್ವೈಶ್ಚ ವೇದೈಃ ಪರಮೋ ಹಿ ದೇವೋ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಮೋಽಸೌ ನಾಲ್ಪವೇದೈಃ ಪ್ರಸಿದ್ವೇತ್ | ತಸ್ಮಾದೇನಂ ಸರ್ವವೇದಾನಧೀತ್ಯ ವಿಚಾರ್ಯ ಚ ಜ್ಞಾತುಮಿಚ್ಛೇನ್ಮುಮುಕ್ಷುಃ || ಇತಿ ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾಯಾಂ || (೨) ಸರ್ವಾ ನೈದಾನ್ ಸೇತಿಹಾಸಾನಪುರಾಣಾನ್ ಸಯುಕ್ತಿಕಾನ್ | ಸಪಂಚರಾತ್ರಾನ್ ವಿಜ್ಞಾಯ ವಿಷ್ಣುರ್ಜ್ಞೇಯೋ ನ ಚಾನ್ಯಥಾ || ಇತಿ (ಚ) ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ || ೫ || ಅಧಿ. ೧ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮ ಸ್ತವೇದಗಳಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾತನಾಗುವನೋ, ಅಲ್ಪವೇದಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾತನಾಗಲಾರನು, ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವವೇದಗಳಿಂದಲೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನು ಆಗುವನು. ಅಲ್ಪವೇದಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲ, ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುವು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸಿದರೆ, ಆಗ ಸರ್ವವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಶ್ರವಣ ಮನನಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ತಿಳಿದೇ ಇರಬೇಕು. ಆಗಲೇ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅಪರೋಕ್ಷ ವಿಷಯನಾಗುವನು, ಎಂದು ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೨) ಭಾರತದಿಂದ ಕೊಡಲಿರುವ ಪುರಾಣಗಳಿಂದ ಕೊಡಲಿರುವ ಮೀಮಾಂಸದಿಂದ ಯುಕ್ತಗಳಾದ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮದಿಂದ ಸಹಿತಗಳಾದ ಸರ್ವವೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಇರತಕ್ಕ ಪುರುಷನಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜ್ಞೇಯನು, ಅಲ್ಪವೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನಿಂದ ಜ್ಞೇಯನಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೫ || ೬ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜಿಜ್ಞಾಸಾರಬ್ಧೋಕ್ತಗಳಾದ ಸರ್ವಸತ್ಯಾಸ್ತ ಶ್ರವಣಮನನಗಳು ಮಾಡಬಾರದೋ, ಮಾಡಬೇಕೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ತಂತಮ್ಮ ರಾಮೋಕ್ತಪ್ರಕಾರ ಜ್ಞೇಯನೋ ಅಥವಾ ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಜ್ಞೇಯನೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತಧರ್ಮ

ದಿಂದ ಜ್ಞೇಯನು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವೇದರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಏಕೈಕಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದರೆ ಕಾಣ್ವಾದಿ ಶಾಖಾಭೇದವೂ ಕೂಡಲಾರದು, ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪದಿಂದ ಪ್ರತಿಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಭೇದೋಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬನಿಗೆ ಸರ್ವಶಾಖಾಧ್ಯಯನವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡಲಾರದು, ಇತ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವಾವ ಶಾಖೋಕ್ತಪ್ರಕಾರವೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರವಣಮನನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು, ಎಂದರೆ— ಭಗವಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾದ ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಕಾಣ್ವಾದಿ ಅವಾವ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಧಿಗಳಿಗೂ, ಭಕ್ತರಿಗೆ ಆತ್ಮ ಹೇತೇ ಸರ್ವ ಏಕೀಭವಂತಿ ನ ಚಾಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಕ್ಷೀಯತೇ, ಇತ್ಯಾದಿ ಅವಾವ ವಿಧಿಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವಾದಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯೋಽದ್ಯೇತವ್ಯಃ ವೇದಃ ಕೃತೋಽಧಿಗಂತವ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಾಧ್ಯಯನ ವಿಧಿಗಳೂ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಸಾಧಾರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಮತ್ತೂ ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತ ಮಾರ್ಗೇಣ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸರ್ವರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವು ತಿಳಿದು ಬರುವುದರಿಂದಲೂ ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸರ್ವಾನ್ ವೇದಾನಧೀತ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಸರ್ವಾನ್ ವೇದಾನ್ ಸೇತಿಹಾಸಾನ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬನಿಗೆ ಸರ್ವಶಾಖಾಧ್ಯಯನದ್ವಾರಾ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಸಾಧಕವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶಾಖಾಭೇದೋ ಹ್ಯಶಕ್ತಿಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಕಾಣ್ವಾದಿ ಶಾಖಾಭೇದವು ಅಶಕ್ತಮೂಲಕವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಪ್ರತಿಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಭೇದೋಕ್ತಿಯು ಒಂದೊಂದು ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಭೇದೋಕ್ತಿಯು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಪ್ರಸಂಗಭೇದ ಅನುವಾದಾದಿರೂಪವಾಗಿ ಸರ್ವವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞೇಯನು ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವು ಸರ್ವಾಸಾಮಾನ್ಯಂ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮದಂತೆಯೇ ಯಥಾ ನದೀನಾಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ತತ್ತ್ವಚಕ್ಷುಸ್ತುಸಾರೇಣ ಉಪಪತ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬಾಧಕಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಶಕ್ತಿಸುಸಾರವಾಗಿ ಸರ್ವಸಚ್ಚಾಸ್ತಗಳ ಶ್ರವಣಮನನಗಳನ್ನು ಸರ್ವರೂ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. || ಅಧಿ.೧ ||

ಸರ್ವವೇದಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ಉಪಸಂಹಾರಾಧಿಕರಣವು

ಹೀತಿಹೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವೈವೇದೈರ್ಜ್ಞೇಯೋ ನೋಪಾಸ್ಮೋಽತಕ್ಕತ್ವಾದಿತಿ | ಅತ ಆಹ || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವವೇದಗಳಿಂದ ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನೆಂದು

ಜ್ಞೇಯನೇ, ಉಪಾಸ್ಯನಲ್ಲ (ಅಂದರೆ— ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ ಧ್ಯೇಯನಲ್ಲ) ಸರ್ವವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಗುಣವಿಷಯಕಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. (ಜ್ಞಾನವಾದರೂ ಕ್ರಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದು. ಅದುದರಿಂದ ಶಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಅದಾಗ್ಯೂ ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಯುಪತ್ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರದಿಂದ ಧ್ಯಾನವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಜ್ಞಾನವು ವ್ಯರ್ಥವು.) ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಉಪಸಂಹಾರೋಽರ್ಥಭೇದಾದ್ವಿಶೇಷವತ್ಸಮಾನೇ ಚ

೬೦ || ೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತ ಅರ್ಥಗಳೂ ಅಂದರೆ— ಆನಂದಾದಿಗುಣಗಳು, ಅಪಹತವಾಪ್ಯಾದಿ ದೋಷಾಭಾವಗಳೂ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಭೇದದಿಂದ (ಅಂದರೆ, ವಿಭಾಗ ವಿಲ್ಲದೆ) ಉಪಸಂಹಾರವು (ಅಂದರೆ— ಯುಗಪತ್ ಬುದ್ಧ್ಯಾರೋಪಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಧ್ಯಾನವು) ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದು. (ಅಂದರೆ— ವಿಭಾಗವಿಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.) ಹೇಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಉಪಾಸ್ಯ ಏಕಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಪೂರ್ವಕ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಯೋಗ್ಯಗುಣವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ರೋದನಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಕೂಡದು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತಾನ್ ಗುಣಾನ್ ದೋಷಾಭಾವಾಂಶ್ಚೋಪಸಂ ಹೃತ್ಯೈವ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸ್ಯ || (೨) ಉಪಾಸ್ಯ ಏಕಃ ಪರತಃ ಪರೋ ಯೋ ವೇದೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈಃ ಸಹ ಚೇತಿಹಾಸ್ಯಃ ಸಪಂಚರಾತ್ಮಃ ಸಪುರಾಣೈಶ್ಚ ದೇವಃ ಸರ್ವೈರ್ಗುಣೈಸ್ತತ್ರಪ್ರತೀತ್ಯಃ | ಇತಿ(ಹ) ಭಾಲುವೇಯಕೃತಿಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸರ್ವವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳನ್ನು (ವಿಧಿಮುಖವೇದ್ಯಗಳಾದ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಗುಣಗಳು.) ನಿಷೇಧಮುಖ ವೇದ್ಯಗಳಾದ ಅಪಹತವಾತ್ಮತ್ವ, ನಿರ್ದುಃಖತ್ವ, ಮೊದಲಾದ ದೋಷಾಭಾವಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿಯೇ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಧ್ಯೇಯನು. (ಏಕೆಂದರೆ— ಉಪಾಸ್ಯ ಏಕಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನುಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಹಿತಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಲೋಪವು ಬಂದರೆ, ಅನರ್ಥವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಕಂಡರೆ) (೨) ರಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಭಾರತಾದಿ ಇತಿಹಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮಗಳಿಂದಲೂ ಗೂಡಿದ ಪುರಾಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತಗಳಾದ ಸರ್ವವೇದಗಳಿಂದ, ವೇದಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಗಳಾದ ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ದೋಷಾಭಾವಗಳಿಂದಲೂ ವಿಭಾಗವಿಲ್ಲದೆ ಉಪಾಸ್ಯನು ಎಂದು ಭಾಲುವೇಯ ಕೃತಿಯು. || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಆಗ್ನೇಯೇ ಚ | ವಿಧಿಶೇಷಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸರ್ವವೇದೋದಿತಾನ್ಯಪಿ | ಯಥಾ ಕಾರ್ಯಾಣಿ ಸರ್ವೈಶ್ಚ ಸರ್ವಾಣ್ಯೇವಾವಿಶೇಷತಃ || ಏವಂ ಸರ್ವಗುಣಾನ್ ಸರ್ವದೋಷಾಭಾವಾಂಶ್ಚ ಯತ್ನತಃ | ಯೋಜಯಿತ್ವೈವ ಭಗವಾನುಪಾಸ್ಮೋ ನಾನ್ಯಥಾ ಕ್ವಚಿತ್ || ಇತಿ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸೋಮೇನ ಯಜೇತ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿವಿಹಿತಗಳಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕೋಮ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳು, ತಂತಮ್ಮ ಶಾಯಾವಿಧಿ ವಿಹಿತಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತು ಸರ್ವವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳೂ, ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳು ಎಷ್ಟು ಇರುತ್ತವೋ, ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ, ಅಧಿಕಾರವಿಶೇಷ ವಿಭಾಗವಿಲ್ಲದೆ, ಸರ್ವಶಾಯಿಗಳಿಂದಲೂ ಹೇಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕವುಗಳೋ, ಒಗೆಯೇ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತ ಗುಣಗಳನ್ನು ದೋಷಾಭಾವಗಳನ್ನು ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಶಕ್ತನುಸಾರ ವಾಗಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿಯೇ ಸರ್ವರಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನು. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಲ ದೇಶ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಹೇಳದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಥಾಭಾವವು ಇಲ್ಲ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸಮಾನವಿಷಯೇ ಚೋಪಸಂಹಾರಃ | ನ ತು ಸೋಽರೋದೀತ್ (ತೈ.ಸಂ.೫.೧.) | ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ || (೨) ಗುಣೈರೇವ ಸ ತೂಪಾಸ್ಮೋ ನೈವ ದೋಷೈಃ ಕಥಂಚನ | ಗುಣೈರಪಿ ನ ತೂಪಾಸ್ಮೋ ಯೇ ಪೂರ್ಣತ್ವದಿರೋಧಿ ನಃ || ಇತಿ (ಹಿ) ಬೃಹತ್ತಂತ್ರೇ || ೬ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯೋಗ್ಯ ಗುಣವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಸಂಹಾರವು. ಸೋಽರೋದೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಬೋಧ್ಯಗಳಾದ ಅಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಅರ್ಥಗಳ ಉಪಸಂಹಾರವು ಮಾಡಕೂಡದು. (ಅಯೋಗ್ಯೋಪಾಸನದಿಂದ ಅನರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು.) (೨) ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದಲೇ ಉಪಾಸ್ಯನು. ದುಃಖಾದಿರೋಷಗಳಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಉಪಾಸ್ಯನಲ್ಲ ಪೂರ್ಣತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದವುಗಳು ಯಾವುವು ಮಿತಭುಕ್ತಾದಿಗಳೋ ಅಂತಹ ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಉಪಾಸ್ಯನೇ ಅಲ್ಲ (ಮಿತಭುಕ್ತಾದಿಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗುಣಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಬಹುಭುಕ್ತವೇ ಗುಣವು.) ಎಂದು ಬೃಹತ್ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರ ವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನ್ಯಥಾತ್ವಂ ಚ ಶಬ್ದಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ || ೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (೧) ಆತ್ಮೇತೇವೋಪಾಸೀತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಆಕರ್ತವ್ಯತ್ವವು ವಿವ ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣದಿಂದ ಆತ್ಮತ್ವದಿಂದ ಇತರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ತೋರುವುದರಿಂದ, ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಏತೇ ಗುಣಾಃ ಸೋಪಾಸ್ಯಾಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ (ಬೃ.೩.೪.೭.) | ಇತಿಶಬ್ದಾದುಪ
ಸಂಹಾರಸ್ಯಾನ್ಯಥಾತ್ವಮಿತಿ ಚೇನ್ನ | ಏತೇ ಗುಣಾನೋಪಾಸ್ಯಾ ಇತಿ ವಿಶೇಷ
ವಚನಾಭಾವಾತ್ || (೨) ಸರ್ವಗುಣೈರೇಕ ವಿವೇಚಿತಾಸಾವುಪಾಸಿತವ್ಯೋ ನ ತು
ದೋಷೈಃ ಕದಾಚಿತ್ | ಇತಿ ವಿಶೇಷವಚನಾಚ್ಚ || (೩) ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೇತ್ಯ
ವಧಾರಣಮನಾತ್ಮತ್ವನಿವೃತ್ತಾರ್ಥಂ || ೭ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ವಿವಹಾರದಿಂದ ಆತ್ಮತ್ವದಿಂದ
ಇತರಗಳಾದ ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನಾವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಸರ್ವಗುಣಗಳ ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ
ಆಕರ್ತವೃತ್ತವು ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಈ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬಾರದು.
ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷ ವಚನವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, (೨) ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಅಭಿನ್ನನೇ
ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತಗಳಾದ ಪೂರ್ಣತ್ವಕ್ಕೆ ಅವಿರೋಧಗಳಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ ಉಪಸಂ
ಹಾರಪೂರ್ವಕ ಧೈಯನು, ಯಾವಾಗಲೂ ದುಃಖಾದಿರೋಷಗಳಿಂದ ಧೈಯನಲ್ಲ ಎಂದು
ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ವಚನವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ (ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ
ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. (೩) ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ ಎನ್ನುವ ಆತ್ಮತ್ವವಧಾರಣದಿಂದಲೇ ಆತ್ಮತ್ವದಿಂದ
ಇತರಗಳಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ ಎನ್ನುವ
ಅವಧಾರಣವು ಆತ್ಮತ್ವಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದಕ್ಕಾಗಿ, ಆತ್ಮತ್ವದಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಗುಣಗಳ
ವ್ಯವಚ್ಛೇದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ, ಅಂದರೆ, ಶ್ರೀಭಗವಂತನನ್ನು ಆತ್ಮಾ ಎಂದೇ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು. ಅನಾತ್ಮಾ
ಎಂದು ಉಪಸನಾ ಮಾಡಬಾರದು, ಹೀಗೆ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಆತ್ಮತ್ವಯೋಗ
ವ್ಯವಚ್ಛೇದಕವು ವಿವಹಾರವು, ಆತ್ಮತ್ವೇತರ ಗುಣಗಳಿಗೆ ವ್ಯವಚ್ಛೇದಕವಲ್ಲ || ೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಶಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂಬೇ
ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ವಾ ಪ್ರಕರಣಭೇದಾತ್ಪರೋವರೀಯಸ್ತಾದ್ವಿವತ್
ಓಂ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಕರಣಭೇದಾನ್ನವೋಪಸಂಹಾರಃ ಕಾರ್ಯಃ | ಪರೋವರೀಯಸ್ತಾದ್ವಿವತ್
ತಾವದೇವ ಹ್ಯುಕ್ತಂ || ೮ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪರೋವರೀಯಃ ವೈಶ್ವಾನರಾದಿ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ
ಉಪಸಂಹಾರವು ಮಾಡದೇನೂ ಇರಬಹುದು. (ಒಬ್ಬೊಬ್ಬನಿಗೆ ಸರ್ವ ಗುಣೋಪಾಸನವು
ಅಗುವುದಾದರೆ, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಕರಣಗಳೂ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ) (೨) ಒಂದೊಂದು
ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಗುಣೋಕ್ತಿಯು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಭೇದವಿದ್ದರೂ ಸರ್ವಗುಣೋ
ಪಾಸನೆಯು ಕೊಡಬಹುದೆಂದರೆ—) ಸ ವಿಷ ಪರೋವರೀಯಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪರೋವರೀಯಸ್ತಾದಿ

ಗಳೇ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. (ಸರ್ವಗುಣಗಳು ಉಪಾಸ್ಯಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಕರಣಾಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.) || ೮ || ೬ ||

ಓತಿ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಂಜ್ಞಾತಶ್ಚೇತ್ತದುತ್ತಮಸ್ತಿ ತು ತದಪಿ ಓಂ || ೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸೋಽಹಂ ನಾಮವಿದೇವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನಾಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ, ಈಶ್ವರಗುಣವಾಚಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ) (ಅದು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ) ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಎಂದರೆ, ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವವು ನಮ್ಮಿಂದ ಮೊದಲೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಾಮ ವಾ ವಿತಾಃ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿರೂಪಪ್ರಮಾಣವೂ ಇದೆ. ಪ್ರಯತ್ನೇನೋಪಸಂಹಾರೇ ಫಲಾಧಿಕೃಬೋಧನಾರ್ಥಂ ಬಹುಪ್ರಮಾಣ ಗ್ರಹಣಾರ್ಥಂ ಚ ಪುನಃ ಪುನಃ ಉಪಸಂಹಾರೋಪನ್ಯಾಸಃ ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸರ್ವವಿದ್ಯಾ ಉಕ್ತ್ವಾ ಸೋಽಹಂ ನಾಮವಿದೇವಾಸ್ಮಿ ನಾತ್ಮವಿತ್ (ಛಾ.೭.೧.೨.). ಇತಿ ವಚನಾತ್ಸರ್ವಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನಾಮತ್ವಾತ್ತ್ವದುವ ಸಂಹಾರಃ ಕಾರ್ಯಃ | (೨) ನಾಮತ್ವಾತ್ಸರ್ವವಿದ್ಯಾನಾಂ ಗುಣಾನಾಮುಪಸಂಹೃತಿಃ || (೩) ಕಾರ್ಯವ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಪರೇ ನಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ | ಇತಿ (ಚ) ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ ಇತಿ ಚೇತ್ ಸತ್ಯಂ | ಉಕ್ತೋ ಹ್ಯುಪಸಂಹಾರಃ | ತತ್ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ಯೇವ || (೪) ನಾಮ ವಾ ವಿತಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾಸ್ತಸ್ಮಾದೇಕಃ ಸರ್ವಗುಣೈರ್ವಿಚಿಂತ್ಯಃ | ಇತಿ ಕೌಂಡಿನ್ಯಶ್ರುತೌ || ೯ || ಅಧಿ. ೨ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಋಗ್ವೇದಂ ಭಗವಃ ಅಧ್ಯೇಮಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಾರದರು ಸನತ್ಕುಮಾರರನ್ನು ಕುರಿತು ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳೂ ತನ್ನಿಂದ ಅಧೀತಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರತಕ್ಕ ನಾನು ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಾಮಜ್ಞಾನಿಯೇ ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ. ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪ ನಿರ್ಣಯಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯಾಸಮುದಾಯವೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಮವಾದುದರಿಂದ (ನಾಮಗಳು ಮಹಾಯೋಗ ವಿದ್ಯದ್ಗ್ರಂಥಿಗಳಿಂದ ಭಗವದ್ಗುಣ ಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳಾದುದರಿಂದ ಗುಣಾಭಿಧಾನವು ಉಪಸಂಹಾರಾರ್ಥ ವಾದುದರಿಂದ) ವೇದೋಕ್ತ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು ಮಾಡತಕ್ಕದೋ, (೨) ಸರ್ವ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಾಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಗುಣಾಭಿಧಾನವು ಉಪಸಂಹಾರಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ) ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಗುಣಗಳ ಉಪಸಂಹಾರವು ಮಾಡತಕ್ಕದೇ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರವು ಮಾಡಕೂಡದು, ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೩) ಎಂದರೆ, ಯುಕ್ತಿಸ್ತವರ್ತವಾಗಿ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವೇ. ಏಕೆಂದರೆ—

ಉಪಸಂಹಾರವು ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇದೆ. (೪) ಈ ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಮವೇ. ಅದಕಾರಣ ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉಪಾಸ್ಯನು, ಹೀಗೆ ಕೌಂಡಿನ್ಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೯ || ೭ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತಪರಿಚ್ಛಾನವು ಅನಾವಶ್ಯಕವೋ ಅವಶ್ಯಕವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಅನುಪಸಂಹಾರಗಳಿಂದ ವೇದಾರ್ಥಭೂತ ಬ್ರಹ್ಮಧ್ಯಾನವು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ ಎಂಬ ಸಂದೇಹವು. ಉಭಯರ್ಥಾಪಿ ಧ್ಯಾನವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಉಪಸಂಹಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಸರ್ವಪರಿಚ್ಛಾನವು ಕ್ರಮಭಾವಿಯಾದುದರಿಂದ ಶಕ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಗೆ ವಿಕಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾರೂಢತ್ವರೂಪವಾದ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು ಅಶಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವರಿಗೆ ಅಶಕ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ಹಾಗೆ ಧ್ಯಾನಿಸುವುದು ಶಕ್ತವೆನ್ನುವ ಕಲ್ಪನೆಯು ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತು ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ ಎಂದು ಸಾಪಧಾರಣವಾದ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ವಿಧಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ, ಮತ್ತು ಪರೋಪರೀಯಃ ವೈಶ್ವಾನರ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕರಣಭೇದವು ಕೂಡಲಾರದು, ಹೀಗೆಯೇ ಕತಿವಯಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷವೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಪರೋಪರೀಯಃ ವೈಶ್ವಾನರಾದಿ ಪ್ರಕರಣಭೇದವೇ ಅಲ್ಪಗುಣೋಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಗುಣೋಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡುವುದು. ಅದಕಾರಣ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧ್ಯಾನವು ಕೂಡದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿ ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶಕ್ತಿಗೆ ಸರ್ವವೇದಾರ್ಥಪರಿಚ್ಛಾನವು, ಅಶಕ್ತಿಗೆ ಯಥಾ ಶಕ್ತಿ ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳ ಅರ್ಥಪರಿಚ್ಛಾನವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ವೈರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವಶ್ಯ ಸಂಪಾದ್ಯವಲ್ಲ. ಎಂದರೆ— ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧ್ಯಾನವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತಗುಣಗಳನ್ನು ದೋಷಾಭಾವಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ಉಪಾಸ್ಯ ವಿಕಃ, ಸರ್ವೇ ಗುಣಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ, ವಿಹಿತಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಲೋಪವು ಬರುವುದರಿಂದ ಅನರ್ಥವು ಬರುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಋಗ್ವೇದಂ ಭಗವಃ ಅದ್ವೇಮಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಾರದರು ತಾನು ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಮಂತ್ರಜ್ಞಾನಿಯೇ ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ಅಲ್ಲವೆಂದೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ನಾನು ನಾಮಜ್ಞಾನಿಯೇ ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸರ್ವ ವಿದ್ಯೆಗಳೂ ಭಗವನ್ನಾಮಗಳಾದುದರಿಂದ ತದ್ಗುಣ ಭಿಧಾಯಕತ್ವಾನ್ಯಧಾನಪ ಪತ್ತಿರೂಪ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಧ್ಯಾನವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ನಾಮ ವಾ ವಿಕಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ ಎನ್ನುವ ವಿವರಾರವು ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಲೇಬೇಕು, ಎಂದು ಆಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದಕವಾಗಿ ಬೋಧಕವಾಗಿದೆ, ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ

ಇದ್ದುದನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವು. ಕತಿಪಯುಗುಣ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಅನುಪಸಂಹಾರ (ಅಲ್ಪಗುಣೋಪಸಂಹಾರ) ಪಕ್ಷವೂ ಯುಕ್ತವೇ. ಸರ್ವರಿಗೂ ಸರ್ವಗುಣ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನವು ಅಶಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಕೆಲವು ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿ ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಸ ಏಷ ಪರೋಪರೀಯಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ. ಪರೋಪರೀಯಸ್ತು ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಏಕತ್ರ ಸರ್ವಗುಣೋಕ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಉಭಯಥಾಽಪಿ ಧ್ಯಾನವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದುದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೇದಾರ್ಥಪರಿಚ್ಛಾನವು ಸಾರ್ಥಕವೇ.

|| ಅಧಿ. ೨ ||

ಉಪಸಂಹಾರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩ ಪ್ರಾಪ್ತಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಅನುಪ ಸಂಹಾರ ಎರಡನ್ನೂ ಅಧಿಕಾರಿ ಭೇದದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಎರಡೂ ಏಕ ಪುರುಷವಿಷಯಕವಾದರೆ ವಿರೋಧವು. ಭಿನ್ನಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕ ಎಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವುಗಳು ಕೂಡಲಾರವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇಶ್ಚ ಸಮಂಜಸಂ ಓಂ || ೧೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಕೃತವಾದ ಉಪಸಂಹಾರಾನುಪಸಂಹಾರ ಕರ್ತವ್ಯವು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೂ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯೋಗ್ಯತಾ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಅವುಗಳು ವ್ಯವಸ್ಥಿತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯುಜ್ಯತೇ ಚೋಪಸಂಹಾರೋಽನುಪಸಂಹಾರಶ್ಚ ಯೋಗ್ಯತಾ ವಿಶೇಷಾತ್ || (೨) ಗುಣೈಸ್ಸರ್ವೈರುಪಾಸ್ಮೋಽಸೌ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಪರಮೇಶ್ವರಃ | ಅನ್ಯೈರ್ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಚೈವ ಮಾನುಷೈಃ ಕೃತ್ವಿದೇವ ತು || ಇತಿ ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವಣಿ || ೧೦ || ಅಧಿ. ೩ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಉಪಸಂಹಾರ ಅನುಪಸಂಹಾರಾದಿಗಳು ಕರ್ತವ್ಯಗಳೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತಾ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಯುಕ್ತವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಯಸ್ಯ ಯಾವದ್ಗುಣಾಃ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ಪ್ರತಿಭಾಸಂತ್ಕುಪಾಸನೇ ಯುಗಪತ್ ಸ್ವಘುಚೌ ಯದ್ವತ್ ಧ್ಯಾಯೇತ್ಸಾವತ ಏವ ಸಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಯಾವ ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟುಗುಣಗಳು ಯುಗಪತ್ ಪ್ರತೀತಗಳಾಗುತ್ತವೋ, ಅತನು ಅಷ್ಟು ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಯಾರಿಗೆ ಅಷ್ಟು

ಗುಣಗಳು ತೋರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತೆ ಒಂದೊಂದು ಗುಣವು ತೋರುತ್ತದೋ ಆತನು ಅನುಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಉಪಾಸಕ ಪುರುಷರಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತಿ ಮೊದಲಾದ ಯೋಗ್ಯತಾಭೇದದಿಂದ (೨) (ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ) ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನು. (ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಯುಗಪತ್ ಸರ್ವಗುಣಗಳು ಪ್ರತೀತಗಳಾಗುತ್ತವೆ.) ಇತರರಾದ ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಯಥಾಕ್ರಮವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಗುಣಗಳು ಯುಗಪತ್ ಪ್ರತೀತಗಳಾಗುತ್ತವೋ ಅಷ್ಟು ಗುಣಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನು. (ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ಚತುರ್ಗುಣಗಳೇ ಯುಗಪತ್ ಪ್ರತೀತಗಳಾಗುವುದರಿಂದ) ಕೆಲವು ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಆನಂದಾದಿ ಚತುರ್ಗುಣಗಳಿಂದಲೇ ಉಪಾಸ್ಯನು. ಕೆಲವು ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಒಂದು ಗುಣದಿಂದಲೇ ಉಪಾಸ್ಯನು ಎಂದು ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದೆ. || ೧೦ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಅನುಪಸಂಹಾರ ಪೂರ್ವಕ ದ್ವಿವಿಧ ಧ್ಯಾನವು ಆಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ದ್ವಿರೂಪಧ್ಯಾನವು ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಕೂಡಲಾರದು. ಅಧಿಕಾರಿ ಭೇದದಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿದೆ. ಎನ್ನುವುದು ಇದರಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಈ ಗುಣದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕೂಡದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ದ್ವಿವಿಧ ಧ್ಯಾನವು ಆಯುಕ್ತವು, ಎಂದರೆ— ಯಸ್ಯ ಯಾವದ್ಗುಣಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತ ಪ್ರಕಾರವೂ ಗುಣೈಃ ಸರ್ವೈಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾರವೂ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯುಗಪತ್ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸರ್ವಗುಣಗಳೂ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಪ್ರತೀತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತೀತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಅಧಿಕಾರಿ ಭೇದದಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ದ್ವಿರೂಪಧ್ಯಾನವು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ. ೩. |

ಪ್ರಾಪ್ತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪ ಸರ್ವಾಭೇದಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಹುಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಪಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುವವರ ದೆಶೆಯಿಂದ ಬಹುಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಫಲಾಧಿಕ್ಯವದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವೈರ್ಥವಾಗಿ ಆಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಬಹುಗುಣೋಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸರ್ವಾಭೇದಾದನ್ಯತ್ರೇಮೇ ಓಂ || ೧೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡತಕ್ಕವರೆಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರಸ್ತುತರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಅಲ್ಪಗುಣೋಪಸಂಹತಗಳ ಫಲಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಸಂಪೂರ್ಣಾನಂದಾದ್ವೈತವಾದ ಮೋಕ್ಷಫಲದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಗಳು ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಗೆ ಅಭೇದದಿಂದ ಉಪಾಸನಾವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಅಂದರೆ, ಸರ್ವಗುಣಯುಕ್ತನೆಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕವರಾದುದರಿಂದ.)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸರ್ವಗುಣಯುಕ್ತತ್ವೇನೋಪಾಸನಾದನ್ಯತ್ವವ ಫಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದಯೋ ಭವಂತಿ | (೨) ಸಂಪೂರ್ಣೋಪಾಸನಾದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಪೂರ್ಣಾನಂದಭಾಗ್ಯವೇತ್ | ಇತರೇ ತು ಯಥಾಯೋಗಂ ಸಮ್ಯಗ್ಮುಕ್ತೌ ಭವಂತಿ ಹಿ || ಇತಿ ಪಾದ್ಯೇ || ೧೧ || ಅಧಿ. ೪ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಬಹುಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವೆಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅನುಪಸಂಹರ್ತಗಳಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ಫಲಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣಫಲದಲ್ಲಿಯೇ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳು ಭಾಗಿಗಳು ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಬಹುಗುಣೋಪಾಸಕರಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇತರರಕ್ಕಿಂತ ಮಹತ್ವದ ಫಲವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಆತಿಶಯವಾಗಿ ಉಪಾಸನಾಮಾಡಿದವರಿಗೂ ಆತಿಶಯಿತ ಫಲವಿಲ್ಲ ವೆನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಫಲನಿರ್ಣಯವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಬಹುಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. (೨) ಚತುರ್ಮುಖವಿನ್ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವಗುಣಯುಕ್ತನೆಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದುವವನು ಆಗುವನು. ರುದ್ರಾದಿಗಳಾದರೂ ತಂತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಬಹುಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದಾತಿಶಯವುಳ್ಳವರು ಆಗುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಪಾದ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೧ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೋ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಫಲಾತಿಶಯ ನಿರ್ಣಯವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆಗುತ್ತದೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಮೋಕ್ಷರೂಪಫಲವು ಅಸರ್ವಧ್ಯಾನದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ, ಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನವೂ ಅಸರ್ವಗುಣ ಧ್ಯಾನಸಾಧ್ಯ ಫಲಾತಿಶಯರೂಪ ನಿರ್ಣಯವೂ ನಿರ್ಣಾಯಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದರೆ— ಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನಂ ಅಸರ್ವಗುಣಧ್ಯಾನಾದಧಿಕಫಲವತ್, ತತೋ ಮಹತ್ವಾತ್, ಯಶ್ಚಾಧನಂ ಯತೋ ಮಹತ್ ತತ್ ತತಃ ಅಧಿಕಫಲವತ್, ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾದಿತಃ ವಾಙಮೇಯಾದಿಕಂ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಸಂಪೂರ್ಣೋಪಾಸನಾದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಫಲಾಧಿಕೃತವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವು ಆಗುವುದು. || ಅಧಿ. ೪ ||

ಸರ್ವಾಭೇದಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೫ ಆನಂದಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಮುಮುಕ್ಷು ಸಾಧಾರಣಗಲಾದ ಉಪಾಸ್ಯಗುಣಗಳು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮುಮುಕ್ಷೂಣಾಂ ಕಿಯನ್ನಿಯಮೇನೋಪಾಸ್ಯಂ | ಇತಿ ಆತ ಆಹ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸರ್ವಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಗುಣಸಮುದಾಯವು ನಿಯಮೇನ ಉಪಾಸ್ಯವು ಯಾವುದದು. (ಅಂದರೆ— ಸರ್ವಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯಗಲಾದ ಗುಣಗಳು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು, ಅಥವಾ ಇವುಗಳೇ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶದಿಂದ ಕ್ಷಪ್ತಗಲಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟೇ, ಇವುಗಳೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಅದರಿಂದ ಇತರ ಗಲಾದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಗ್ರಹಣ ಮಾಡದಿರಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಖ್ಯಾನಿಯಮವೂ ನಿರ್ದೇಶನಿಯಮವೂ ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿಯಮೇನ ಉಪಾಸ್ಯಗಲಾದ ಗುಣಗಳ ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಗುಣಕ್ಕೂ ಉಪಾಸನಾ ಕೂಡಬಾರದು) ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆನಂದಾದಯಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಓಂ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಧಾನಫಲಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಸ್ವಾರ್ಥೇ ಆನಂದೋ ಜ್ಞಾನಂ ಸದಾತ್ಮೇತ್ಯು ಪಾಸ್ಯ ವಿವ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆನಂದವು, ಜ್ಞಾನವು, (ಸತ್=) ನಿರ್ದೋಷತ್ವವೂ ಆತ್ಮಾ = ಆತ್ಮತ್ವ (ಸ್ವಾಮಿತ್ವ)ವು ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳು ಸರ್ವಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಪ್ರಧಾನಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ (ಅಂದರೆ ಉಪಾಸನವು ಆನಂದಾದಿರೂಪ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ) ಅಪೇಕ್ಷಿತ ಫಲವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಈಶ್ವರನು ಉಪಾಸ್ಯನು ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಆತ್ಮೇತಿ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸಾ ವಿನಿಶ್ಚಿತಾ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ಚ ಮುಮುಕ್ಷೂಣಾಂ ಫಲಸಾಮ್ಯಾದಪೇಕ್ಷಿತಾ || ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ || ೧೨ || ಅಧಿ. ೫ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಿರ್ದೋಷನು, ಜ್ಞಾನರೂಪನು, ಸುವಿರೂಪನು, ಸ್ವಾಮಿಯು ಎಂದು ವಿಶ್ವವಿನ ಉಪಾಸನೆಯು ಕರ್ಮಕ್ಷಯಾದಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುಗಳಿಗೂ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ವಿನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದೆ. ಫಲವು ಉಪಾಸನಾ ಸದೃಶವಾದುದರಿಂದ ಆ ಉಪಾಸನವು ಅಪೇಕ್ಷಿತ ಫಲಸಾಧನವೂ ಆಗಿದೆ. ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೨ || ೩ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸರ್ವಮುಮುಕ್ಷುಧ್ಯೇಯ ಗುಣನಿರ್ಣಯವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆಗುತ್ತದೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಧ್ಯೇಯಗುಣಗಳು ಸಂಖ್ಯಾನಿರ್ದೇಶಗಳಿಂದ ಕ್ಷಪ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಇಲ್ಲವೋ ಇವೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸಂಖ್ಯಾನಿರ್ದೋಷಗಳಿಂದ ಕ್ಷಪ್ತಗಳಾದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗುಣಗಳು ಇಲ್ಲ ಇದ್ದರೆ ಅವುಗಳು ಎಷ್ಟು? ಐದಾರು ಆನಂದಾದಿಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ— ಕೆಲವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟು ಸೇರಿಸಿದರೆ— ಇತರಗಳಿಗೂ ಸಮುಚ್ಚಯವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿಯಮವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಆನಂದಾದಿಗಳಿಂದ ಇತರಗಳೇ ಎಂದೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳೇ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಸರ್ವಮುಮುಕ್ಷುಧ್ಯೇಯ ಗುಣಗಳ ನಿರ್ಣಯವು ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವದ್ವ್ಯಾನವು ಕೂಡುವುದು, ಎಂದರೆ— ಸರ್ವರಿಗೆ ಬಹುಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ನಿರ್ದೋಷ ಆನಂದಾನುಭವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ತಂ ಯಥಾ ಯಥೋಪಾಸ ತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಉಪಾಸನ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಭಗವತ್ತೀತಿಗೆ ಹೇತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮತೇನ (ಸ್ವಾಮಿತ್ವೇನ) ಉಪಾಸನವು ಅವಶ್ಯಕವು. ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಆತ್ಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಸತ್ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕೇ ಸಂಖ್ಯಾ ನಿರ್ದೇಶಗಳಿಂದ ಕ್ಷಪ್ತಗಳಾಗಿವೆ, ಏವಂಚ ಧ್ಯೇಯ ಗುಣಗಳ ನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಭಗವದ್ವ್ಯಾನವು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ. ೫ ||

ಆನಂದಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತಾಧಿಕರಣವು

ಶೀತಿಕೆ || ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತಾದಿಗುಣಗಳು ಸರ್ವಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಮೇವ ಶಿರಃ | ಮೋದೋ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತಾದಿಗುಣಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಪ್ರಿಯಾದಿಗಳು ಆನಂದಾದಿಗಳ ವಿಶೇಷವಾಗಿವೆ. ಆನಂದಾದಿಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ನಾಲ್ಕೇ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತಾಧ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿರುಪಚಯಾಪಚಯೌ ಹಿ ಭೇದೇ

ಓಂ || ೧೩. ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ತಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಮೇವ ಶಿರಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತಾದಿ ಗುಣೋಪಾಸನಾ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಸರ್ವರಿಗೆ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಧಾನವಾದ ಮೋಕ್ಷಾಭಿ ಫಲಕ್ಕೆ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕಾಗಿ, ಗುಣೋಪಾಸನೆಗೆ ವೃದ್ಧಿಪ್ರಾಸಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಫಲಭೇದಾರ್ಥಮುಪಚಯಾಪಚಯಯೋರ್ಭಾವಾನ್ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಿಯತಿರಸ್ತಾದ್ವಿಗುಣೋಪಾಸಾಪ್ರಾಪ್ತಿಃ | (೨) ನೈವಂ ಸರ್ವಗುಣಾಃ ಸರ್ವೈರುಪಾಸ್ಯಾ ಮುಕ್ತಿಭೇದತಃ | ವಿರಿಂಚಸ್ಯೈವ ಯನ್ಮುಕ್ತಾವಾನಂದಸ್ಯ ಸುಪೂರ್ಣತಾ || ಇತಿ ಹಿ ವಾರಾಹೇ || ೧೩ || ಅಧಿ. ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸೈವಾನಂದಸ್ಯ ಮೀಮಾಂಸಾ ಭವತಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನಂದಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಫಲ ತಾರತಮ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ * ಉತ್ಕರ್ಷಾಪಕರ್ಷರೂಪ ತಾರತಮ್ಯವು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸರ್ವರಿಗೆ ಪ್ರಿಯತಿರಸ್ತಾದಿ ಗುಣೋಪಾಸನಾ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಅದರಂತೆ ಸರ್ವಗುಣೋಪಾಸನೆಯೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.) ಸರ್ವಗುಣಗಳೂ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳ ವಿಶೇಷವೆಂದೇ ಹೇಳಲು ಶಕ್ತವಾಗುವುದು.) (೨) ಮೌಕ್ತಾನಂದದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸರ್ವಗುಣಗಳು ಸರ್ವರಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೇ ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ, ವಿರಿಂಚನಿಂದೊಬ್ಬನಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಉಪಾಸ್ಯಗಳು, ಏಕೆಂದರೆ— ವಿರಿಂಚನಿಗೇನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅನಂದದ ಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವು, ವಿರಿಂಚನಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಅಪೂರ್ಣಾನಂದವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ವಾರಾಹದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೩ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪ್ರಿಯತಿರಸ್ತಾದಿಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪ್ರಿಯತಿರಸ್ತಾದಿಗಳೂ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳು. ಅವುಗಳು ಅನಂದವಿಶೇಷವಾಗಿವೆ. ತಮಗೆ ಅಭಿಮತ ಮೋಕ್ಷ ರೂಪ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಅನಂದಾದಿಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನಿಯಮವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಅನಂದಾವಿಶೇಷಮಾತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಿಯತಿರಸ್ತಾದಿಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಾದರೆ ಸರ್ವಗುಣಗಳೂ ಅನಂದಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳ ವಿಶೇಷವೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೂ ಸರ್ವಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನಂದ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧ ಫಲಭೇದವು ಲೋಪವಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದಪ್ರಯುಕ್ತ ಫಲಭೇದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಗುಣೋಪಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನೈವ ಸರ್ವಗುಣಾಃ ಸರ್ವೈಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಿಯತಿರಸ್ತಾದಿಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲ, ಮತ್ತು ಯಥಾಯೋಗ್ಯಾನ್ ಗುಣಪೂರ್ಣಾನುಪಾಸ್ಯ ಫಲಂ ಭವೇತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷೋಪಾಸನ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಯೋಗ್ಯ ಗುಣೋಪಾಸನದಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಫಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅವಗತವಾಗಿದೆ. || ಅಧಿ. ೬ ||

ಪ್ರಿಯತಿರತಸ್ತಾದ್ವಿಗುಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

* ಅನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಗುಣಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಪ್ರಿಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಷಯೀಕರಿಸುವಿಕೆಯು ಉಪಚಯವು. ಕೌತುಕ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯತ್ವಮಾಹವಾದ ಅಲಕ್ಷ್ಯವು ಅಪಚಯವು.

೨ ಇತರಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಬಹುಗುಣೋಪಾಸನವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಇತರರಾದ ದೇವಾದಿಗಳು ನಾಲ್ಕೇ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೆಚ್ಚು ಅಲ್ಪ ಸರ್ವಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೂ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನಾ ಯೋಗ್ಯತೆಯೇ ನಿರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮಧ್ಯಮ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಇವನಿಗೆ ಇಪ್ಪದುಗುಣಗಳು ಎಂದು ಯೋಗ್ಯತಾ ನಿಯಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಉಪಾಸನವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು? ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಇತರೇ ತ್ವರ್ಧಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಓಂ || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಇತರೇ ಗುಣಾಃ ಫಲಸಾಮ್ಯಾವೇಕ್ಷಯೋಪಸಂಹರ್ತವ್ಯಾಃ || ೧೪ || ಅಧಿ. ೨

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯಗಳಾದ ಆನಂದಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ, ಚತುರ್ಮುಖೋಪಾಸ್ಯಗಳಾದ ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಇತರಗಳಾದ ಮಧ್ಯಮ ಗುಣಗಳು ದೇವಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರಾರ್ಥಗಳೇ ಆಗಿವೆ. (ಯೋಗ್ಯತಾ ನಿರ್ಣಯವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು.) ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯವಾದ ಫಲದಿಂದ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಸಾಮ್ಯವು ಆವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತಾನಿರ್ಣಯವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ ಭಾವಿ ಫಲೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಸ್ವರೂಪಗುರುಗಳು ಅವರಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ಗುಣನಿಯಮೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) || ೧೪ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಆನಂದಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಧಿಕ ಗುಣೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೋ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯತಾನಿಯಮನಿರ್ಣಯವು ಅಶಕ್ಯವೋ, ಶಕ್ಯವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಮೊದಲೇ ಯೋಗ್ಯತಾನಿಯಮವು ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅಯೋಗ್ಯೋಪಾಸನವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸತ್ಯಾಯೋಗ್ಯಾನ್ಯನುಪಾಸ್ಯಾನಿ ಎನ್ನುವ ಸಾಂಕರ್ಷಣ ಸೂತ್ರಪ್ರಕಾರ ಅನರ್ಥಫಲವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿವ ಗುಣಪ್ರತಿಭಾಸವು ಯೋಗ್ಯತಾನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು, ಎಂದರೆ ಅವರವರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಉಪಾಸನ ಯೋಗ್ಯತಾನಿರ್ಣಯವು ಆಗುವುದರಿಂದ ಭಾವಿ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿದ ಸರ್ವಜ್ಞಗುರುಗಳು

ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪದೇಶ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಧಿಕೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. || ಅಧಿ. ೭ ||

ಇತರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೮ ಆಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಅನುಪಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬಾರದು. ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟನ್ನೇ ಉಪಾಸಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅನುಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು, ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಕರಿಸುತ್ತಾ ಅಧಿಕರಣ ತತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಉಪಸಂಹಾರಾನುಪಸಂಹಾರಪರಮಾಣಮಾಹ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸೂತ್ರಕಾರರು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಅನುಪಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ೬ಂ ಆಧ್ಯಾನಾಯ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್ ೬ಂ || ೧||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸರ್ವವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸರ್ವಗುಣೋಕ್ತಿಯು ಬೆನ್ನಾಗಿ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಪೂರ್ವಕ ಧ್ಯಾನರೂಪ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಬೆನ್ನಾಗಿ ಅನುರೂಪ ಫಲಜನಕ ಧ್ಯಾನಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ, ಧ್ಯಾನರೂಪ ಪ್ರಯೋಜನದಿಂದ ಇತರ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಆಧ್ಯಾನಾರ್ಥಂ ಹಿ ಸರ್ವೇ ಗುಣಾ ಉಚ್ಯಂತೇ ಪ್ರಯೋಜನಾಂತರಾಭಾವಾತ್ | (೨) ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಮಥ ಧ್ಯಾನಾರ್ಥಂ ಗುಣಾನಾಂ ಸಮುದೀರಣಾತ್ ಜ್ಞಾತವ್ಯಾಶ್ಚೈವ ಧ್ಯಾತವ್ಯಾ ಗುಣಾಃ ಸರ್ವೇಷ್ವತೋ ಹರೇಃ || ನಾನ್ಯತೃಯೋಜನಂ ಜ್ಞಾನಾದ್ವಾನಾತ್ಕರ್ಮಕೃತೇರಪಿ | ಶ್ರವಣಾಚ್ಚಾಥ ಪಾಠಾದ್ವಾದಿದ್ಯಾಭಿಃ ಕಿಂಚಿದಿಷ್ಟತೇ || ಇತಿ ಪರಮಸಂಹಿತಾಯಾಂ || (೩) ಗುಣಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ವೇತ್ತವ್ಯಾಃ ಧ್ಯಾತವ್ಯಾಶ್ಚ ನ ಸಂಶಯಃ | ನಾನ್ಯತೃಯೋಜನಂ ಮುಖ್ಯಂ ಗುಣಾನಾಂ ಕಥನೇ ಭವೇತ್ || (೪) ಜ್ಞಾನಧ್ಯಾನಸಮಾಯೋಗಾದ್ಗುಣಾನಾಂ ಸರ್ವತಃ ಫಲಂ | ಮುಖ್ಯಂ ಭವೇನ್ನ ಚಾನ್ಯೇನ ಫಲಂ ಮುಖ್ಯಂ ಕ್ವಚಿತ್ತವೇತ್ || ಇತಿ ಬೃಹತ್ತಂತ್ರೇ || ೧|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಚೆನ್ನಾಗಿ (ಅಂದರೆ) ಅಶೇಷಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವಗುಣಗಳೂ ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (ಆದ ಕಾರಣ ಗುಣಾಭಿಧಾನವು ಧ್ಯಾನಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು.) ಗುಣಾಭಿಧಾನಕ್ಕೆ ಧ್ಯಾನ ಹೊರತು ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. (೨) ವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದ ಗುಣಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾಭಿಧೇಯ ಗಳಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪೂಜಾದಿ ರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಕರಣದಿಂದಲೂ ಶಬ್ದಗ್ರಹಣಾರೂಪ ಶ್ರವಣದಿಂದಲೂ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸರೂಪವಾದ ಪಾಠದಿಂದಲೂ ಇತರವಾದ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದ ಗುಣಗಳ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳ ಹೇಳುವಿಕೆಯು ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ತದ್ವಾರಾ ಧ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿಯೇ. (ಕರ್ಮಕರಣಕ್ಕಾಗಿಯೂ) ಆಗುವುದು. (ಎವಂಚ ಗುಣಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಧ್ಯಾನಾದಿಗಳಾಗಿಯೇ, ಇತರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ) ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳೂ ತಿಳಿಯಲರ್ಹಗಳೇ ದೈಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ. (ಕರ್ಮಗಳೂ ಕರ್ತವ್ಯಗಳೇ) ಇತಿ ಪರಮಸಂಹಿತಾಬ್ಧಿಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (೩) (ಗುಣಾಭಿಧಾನಕ್ಕೆ ಶ್ರವಣಪಾಠಗಳೂ ಪ್ರಯೋಜನವು, ಕೇವಲ ಧ್ಯಾನವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಧ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಇತರವಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಯೋಜನವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಆತನಿಗೆ ಆ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು. (ತಥಾಚ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಧ್ಯಾನಾರ್ಥಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದು ಗುಣಾಭಿಧಾನಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನವಲ್ಲ) (೪) (ಜ್ಞಾನವೂ ಪ್ರಯೋಜನವಾದುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಜ್ಞಾನ ಧ್ಯಾನಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿ ಉಪಯೋಜ್ಯ ಭಾವದಿಂದ ಸಮ್ಮೇಲದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪವಾದ ಫಲವು ಆಗುವುದು. ಇತರವಾದ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ) (ತಥಾಚ ಧ್ಯಾನಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಬೃಹತ್ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೫ || ೨ ||

ಋಷಿಃ || ಹೀಗೆ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಅನುಪ ಸಂಹಾರ (ಅಲ್ಪಗುಣೋಪಸಂಹಾರ)ವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆತ್ಮಶಬ್ದಾಚ್ಚ ಓಂ || ೧೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಗುಣಾಂತರ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸ್ತಿ ವಿಧಾಯಕ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಅನುಪಸಂಹಾರವೂ (ಅಲ್ಪಗುಣೋಪಸಂಹಾರವೂ) ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ (ಬೃ.೩.೪.೭.) | ಇತ್ಯನುಪಸಂಹಾರೇ (ರ) ಪ್ರಮಾಣಂ || ೧೬ || ಅಧಿ. ೮ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ ಎಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಗುಣಾಂತರ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ

ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಆ ವಾಕ್ಯವು ಅನುಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು. || ೧೬ || ೨. ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಅನುಪಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೋ ಮಾಡಬೇಕೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳೂ ಭಗವಂತನ ನಾಮಗಳಾದುದರಿಂದ ಗುಣಾಭಿಧಾನವು ಉಪಸಂಹಾರಾರ್ಥಕವಾದರೆ— ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ವಿಕೃತ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾನಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. ಮೋಕ್ಷವು ಅನುಪಸಂಹಾರದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರವೂ ವ್ಯರ್ಥವು ಮತ್ತು ಅವಾವ ವಿಧ್ಯಾ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೇ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಉಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಭೇದವು ಅನುಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಮಾಣವಾದುದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರ ಅನುಪಸಂಹಾರಗಳೆರಡನ್ನೂ ಮಾಡಬಾರದು. ಎಂದರೆ— ಗುಣೋಕ್ತಿಗೆ ಉಪಸಂಹಾರದಿಂದ ಇತರವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಾನಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಫಲಾತಿಶಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸಿತ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ಯವ್ಯವಚ್ಛೇದ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಉಪಸಂಹಾರ ಅನುಪಸಂಹಾರಗಳೆರಡನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕು. || ಅಧಿ. ೮ ||

ಆಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೯ ಆತ್ಮಗೃಹೀತ್ಯಧಿಕರಣವು

ವೀರಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಆನಂದಾದಿಗಳ ನಿಯಮವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆತ್ಮತ್ವ ಒಂದನ್ನೇ ಸರ್ವರೂ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು. ಆನಂದಾದಿ ನಾಲ್ಕನ್ನು ಉಪಾಸನ ಮಾಡುವುದು ಬೇಡ, ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸಿತ ಎನ್ನುವ ನಾವಧಾರಣಾ ಕೃತಿಯಿಂದ ಆನಂದಾದಿ ಮೂರನ್ನು ಲೋಪಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆತ್ಮತ್ವ ಮಾತ್ರೋಪಾಸನವು ಸುಶಕವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ರೀಫದಲ್ಲಿ ಅಪರೋಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಿರೂಪ ಗುಣಲಾಭವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆತ್ಮತ್ವವೊಂದೇ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆನಂದಾದಯಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೃತ್ಯಾದಿವಿರೋಧವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಯುಕ್ತವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆತ್ಮಗೃಹೀತಿರಿತರವದುತ್ತರಾತ್ ಓಂ || ೧೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆತ್ಮತೃಪ್ತಿಯಿಂದ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಿಗೂ ಗ್ರಹಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಚೆನ್ನಾಗಿ (ಅಂದರೆ) ಅಶೇಷಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವಗುಣಗಳೂ ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (ಆದ ಕಾರಣ ಗುಣಾಭಿಧಾನವು ಧ್ಯಾನಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು.) ಗುಣಾಭಿಧಾನಕ್ಕೆ ಧ್ಯಾನ ಹೊರತು ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. (೨) ವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದ ಗುಣಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾಭಿಧೇಯ ಗಳಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪೂಜಾದಿ ರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಕರಣದಿಂದಲೂ ಶಬ್ದಗ್ರಹಣಾರೂಪ ಶ್ರವಣದಿಂದಲೂ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸರೂಪವಾದ ಪಾಠದಿಂದಲೂ ಇತರವಾದ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದ ಗುಣಗಳ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳ ಹೇಳುವಿಕೆಯು ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ತದ್ವಾರಾ ಧ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿಯೇ. (ಕರ್ಮಕರಣಕ್ಕಾಗಿಯೂ) ಆಗುವುದು. (ಎವಂಚ ಗುಣಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಧ್ಯಾನಾದಿಗಳಾಗಿಯೇ, ಇತರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ) ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳೂ ತಿಳಿಯಲರ್ಹಗಳೇ ದೈಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ. (ಕರ್ಮಗಳೂ ಕರ್ತವ್ಯಗಳೇ) ಇತಿ ಪರಮಸಂಹಿತಾವ್ಯಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (೩) (ಗುಣಾಭಿಧಾನಕ್ಕೆ ಶ್ರವಣಪಾಠಗಳೂ ಪ್ರಯೋಜನವು, ಕೇವಲ ಧ್ಯಾನವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಧ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಇತರವಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಯೋಜನವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಆತನಿಗೆ ಆ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು. (ತಥಾಚ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಧ್ಯಾನಾರ್ಥಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆದು ಗುಣಾಭಿಧಾನಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನವಲ್ಲ) (೪) (ಜ್ಞಾನವೂ ಪ್ರಯೋಜನವಾದುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಜ್ಞಾನ ಧ್ಯಾನಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿ ಉಪಯೋಜ್ಯ ಭಾವದಿಂದ ಸಮ್ಮೇಲದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪವಾದ ಫಲವು ಆಗುವುದು. ಇತರವಾದ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ) (ತಥಾಚ ಧ್ಯಾನಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಬೃಹತ್ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೫ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಅನುಪ ಸಂಹಾರ (ಅಲ್ಪಗುಣೋಪಸಂಹಾರ)ವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆತ್ಮಶಬ್ದಾಚ್ಛ ಓಂ || ೧೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಗುಣಾಂತರ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆತ್ಮಶ್ಲೋಪಾಸ್ತಿ ವಿಧಾಯಕ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಅನುಪಸಂಹಾರವೂ (ಅಲ್ಪಗುಣೋಪಸಂಹಾರವೂ) ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ (ಬೃ.೩.೪.೭.) | ಇತ್ಯನುಪಸಂಹಾರೇ (ರ) ಪ್ರಮಾಣಂ || ೧೬ || ಅಧಿ. ೮ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ ಎಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಗುಣಾಂತರ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ

ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಆ ವಾಕ್ಯವು ಅನುಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು. || ೧೬ || ೨. ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಅನುಪಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೋ ಮಾಡಬೇಕೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳೂ ಭಗವಂತನ ನಾಮಗಳಾದುದರಿಂದ ಗುಣಾಭಿಧಾನವು ಉಪಸಂಹಾರಾರ್ಥಕವಾದರೆ— ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಏಕತ್ರ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾನಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. ಮೋಕ್ಷವು ಅನುಪಸಂಹಾರದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರವೂ ವ್ಯರ್ಥವು ಮತ್ತು ಅವಾವ ವಿಧ್ಯಾ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೇ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಉಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣಭೇದವು ಅನುಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಮಾಣವಾದುದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರ ಅನುಪಸಂಹಾರಗಳಿರಡನ್ನೂ ಮಾಡಬಾರದು. ಎಂದರೆ— ಗುಣೋಕ್ತಿಗೆ ಉಪಸಂಹಾರದಿಂದ ಇತರವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಾನಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಫಲಾತಿಶಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸಿತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ಯವ್ಯವರ್ತನದ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆತ್ಮತ್ಯೋಪಾಸನವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಉಪಸಂಹಾರ ಅನುಪಸಂಹಾರಗಳಿರಡನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕು. || ಅಧಿ. ೮ ||

ಅಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೯ ಆತ್ಮಗೃಹೀತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಆನಂದಾದಿಗಳ ನಿಯಮವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆತ್ಮತ್ವ ಒಂದನ್ನೇ ಸರ್ವರೂ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು. ಆನಂದಾದಿ ನಾಲ್ಕನ್ನು ಉಪಾಸನ ಮಾಡುವುದು ಬೇಡ, ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸಿತ ಎನ್ನುವ ಸಾಧಾರಣ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಆನಂದಾದಿ ಮೂರನ್ನು ಲೋಪಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆತ್ಮತ್ವ ಮಾತ್ರೋಪಾಸನವು ಸುಶಕವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ ಅಪರೋಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಿರೂಪ ಗುಣಾಭಿಧಾನವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆತ್ಮತ್ವವೊಂದೇ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆನಂದಾದಯಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿವಿರೋಧವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆಯುಕ್ತವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆತ್ಮಗೃಹೀತಿತರವದುತ್ತರಾತ್ ಓಂ || ೧೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಿಗೂ ಗ್ರಹಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸತ್ಯತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತಿಯು ಇದ್ದಂತೆ. ಆತ್ರಹೇತೇ ಸರ್ವೇ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಚಾನಂದದಾದಯಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಃ | (೨) ಯತಃ | ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ (ತೃ.೨.೧.) | ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ (ಬೃ.೫.೯.೨೮.) | ಇತಿವದೇವಾತ್ಮಶಬ್ದಗೃಹೀತಿಃ | (೩) ಆತ್ರ ಹೇತೇ ಸರ್ವ ಏಕೀ (ಕಂ) ಭವಂತಿ (ಬೃ.೨.೪.೭.) | ಇತ್ಯುತ್ತರಾತ್ | (೪) ಆನಂದಾನುಭವತ್ವಾಚ್ಚ ನಿರ್ದೋಷತ್ವಾಚ್ಚ ಭಗ್ಯತೇ | ನಿತ್ಯತ್ವಾಚ್ಚತಥಾಽತ್ಯೇತಿ ವೇದವಾದಿಭಿರೀಶ್ವರಃ || ಇತಿ ಬೃಹತ್ತಂತ್ರೇ || ೧೭ || ಅರ್ಧ. || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ಆತ್ಮತ್ವ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆನಂದಾದಯಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಗೆ ಆತ್ಮೇತೇವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವು ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (ಮತ್ತೆ ಆನಂದಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳೂ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ.) (೨) ಏಕೆಂದರೆ— ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಪದಗಳಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತಿಯುಳ್ಳವೆಂದಿರುವಂತೆಯೇ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಮೂರಕ್ಕೂ ಗ್ರಹಣವು. (ಸ್ವಾಮಿತ್ವ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣವಲ್ಲ.) (೩) (ಇದು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ) ಈ ಆತ್ಮತ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಂತರ್ಭೂತ ಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, (೪) (ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಸ್ವಾಮಿತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವದಲ್ಲ ಎನ್ನು ವಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ರತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಶ್ರೀಹರಿಯು ಆನಂದರೂಪನಾದುದರಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನರೂಪನಾದುದರಿಂದಲೂ ನಿರ್ದೋಷನಾದುದರಿಂದಲೂ ನಿತ್ಯಭೂತನಾದುದರಿಂದಲೂ ವೇದ ಪಾರಂಗತರಿಂದ ಆತ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಬೃಹತ್ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೭ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಆನಂದಾದಯಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನವು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮೇತೇವ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಸುರಕತ್ವಾದಿ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವಾಮಿತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳತಕ್ಕದೋ, ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯರೇಷಬಲದಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಚತುರ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಆತ್ಮತ್ವಮಾತ್ರೋಪಾಸಿಯು ಸುರಕವಾದುದ ರಿಂದಲೂ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಾವಧಾರಣವಾದ ಶ್ರುತಿ ಆತ್ಮಪದವು ಸ್ವಾಮಿತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ಆಷ್ಠನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನವು ಅಯುಕ್ತವು, ಎಂದರೆ— ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅತಿಸುರಕತ್ವವು ಗುಣವಲ್ಲ, ಗುಣವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ಸರ್ವಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೂ ಫಲವು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಸ್ವಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಗಾಗಿಯೂ ಅನ್ಯೋಪಾಸನವು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣನ್ನೇದ ಪ್ರಾಣಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ

ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವದಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತಗಳಾದ ಅನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪರಾಮರ್ಶವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅತ್ರ ಹೇತೇ ಸರ್ವ ವಿಲೇಖವಂತಿ ಎಂದು ಆತ್ಮಗುಣದಲ್ಲಿ ಅನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯಶೇಷವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅನಂದಾನುಭವತ್ವಾಚ್ಛಿನ್ನಾತ್ಮಾದಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿ ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಬ್ದವು ಸ್ವಾಮಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಚತುರ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾಧಿ ಕಾರಕವಾದ ಅನಂದ ಮೊದಲಾದ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನವು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ. ೯ ||

ಆತ್ಮಗೃಹೀತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೦ ಅನ್ವಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತಜ್ಞೋಕ್ತ ಗುಣೋಪಾಸನವನ್ನು ಸರ್ವರೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನ್ವಯಾದಿತಿ ಚೇತ್ ಸ್ಯಾದವಧಾರಣಾತ್ ಓಂ || ೧೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆಪ್ರವ್ಯಾಪ್ತೇರಾತ್ಮತಜ್ಞಃ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಅಂದರೆ, ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಸರ್ವ ಗುಣವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ) ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಪಸಂಹಾರ (ಅಲ್ಪಗುಣೋಪಸಂಹಾರ) ಮಾನತತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವು, ಎಂದರೆ, ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಗುಣವಾಚಕವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣದಿಂದ. (ವಿವಿಂಚ ಈ ವಿಧಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಕವಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮಪದದಿಂದ ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವಧಾರಣದಿಂದ ಇತರ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳದ್ದರಿಂದ ಗುಣೈಃ ಸರ್ವೈರುಪಾಸ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸರ್ವಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇತರರನ್ನು ಕುರಿತು ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ, ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸರ್ವಗುಣಾನಾಮನ್ವಯಃ ಆತ್ಮತಜ್ಞೇ ಭವತಿ । (೨) ಆಪ್ರವ್ಯಾಪ್ತೇರಾತ್ಮತಜ್ಞಃ ಪರಮಸ್ಯ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ । ಇತಿ ವಚನಾದಿತಿ ಚೇತ್ಸತ್ಯಂ । ಸ್ಯಾಚ್ಚಿವಂ || (೩) ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ (ಛ.೩.೪.೭.) । ಇತ್ಯವಧಾರಣಾತ್ । ಅನ್ವಯಾ ಸರ್ವೋಪಸಂಹಾರವಚನವಿರೋಧಾತ್ || ೧೮ || ಅಧಿ.೧೦. || ೧ ।

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತಾಸಂಬಂಧದಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವು ಆಗುತ್ತದೆ (ಅಂದರೆ, ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.) (೨) ಹೋದಲರ್ಹ ಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾದುದರಿಂದ) ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರೀಹರಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ (ತಥಾಚಿ ಆತ್ಮತಜ್ಞೋಕ್ತ ಗುಣಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲ ಸರ್ವರಿಗೆ ಸರ್ವಗುಣೋಪಾಸ್ಯ ಯೋಗ್ಯತೆಯು

ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿವಂಚ ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಪಸಂಹಾರ (ಅಲ್ಪಗುಣೋಪ ಸಂಹಾರ) ಪ್ರಮಾಣತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವು. ಎಂದರೆ, ಸತ್ಯವೇ (ಅರ್ಥಾಂಗೀಕಾರವು) ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಗುಣಾಭಿಧಾಯಕತ್ವವು ಯಾವುದು ಪರರಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ, ಅದು ಅಂಗೀಕೃತವೇ ಆಗುವುದು. ಆದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತೇ ಇತರರನ್ನು ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಅಲ್ಪಗುಣಾಭಿಧಾಯಕವು ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ) ಆತ್ಮ ಶಬ್ದೋಕ್ತ ಗುಣಗಳೇ ಉಪಾಸ್ಯಗಳು, ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಅನುಕ್ತಗಳಲ್ಲ ಎಂದು ಅವಧಾರಣವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸರ್ವಗುಣಾಭಿ ಧಾಯಕತ್ವವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಗುಣೈಃ ಸರ್ವೈರುಪಾಸ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರವಚನ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ವಿವಂಚ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಗುಣಾಭಿಧಾಯಕವು. || ೧೮ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಆತ್ಮಪದೋಕ್ತ ಗುಣಗಳು ಉಪಸಂಹರ್ತೃ ಮಾತ್ರ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೋ ಅನುಪಸಂಹರ್ತೃ (ಅಲ್ಪಗುಣೋಪಸಂಹರ್ತೃ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೋ ಆಗುತ್ತವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ ಎನ್ನುವುದು ಅಖಿಲ ಗುಣಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಅನುಪಸಂಹರ್ತೃಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾದರೆ— ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಅಪ್ರವ್ಯಾಪ್ತೇಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ಫುಟಿಯಿಂದಲೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಸರ್ವಗುಣವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ಅನುಪಸಂಹರ್ತೃಗಳಾದ ಚತುರ್ಗುಣಾದ್ಯುಪಾಸಕರನ್ನು ಕುರಿತು ತತ್ತ್ವದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳು ಉಪಸಂಹರ್ತೃಗಳಿಂದ ಅನುಪಾಸ್ಯಗಳು. ಆದಕಾರಣ ಇದು ಅನುಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು. ಎಂದರೆ, ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಗುಣವಾಚಕವಿದ್ದರೂ ತತ್ತ್ವದ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದವರನ್ನು ಕುರಿತು ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಅವರವರ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ ಅನುಪಸಂಹಾರಮಾನತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ. ೧೦ ||

ಅನ್ವಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೧ ಕಾರ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಉಪಸಂಹಾರಯತ್ನವು ಸಮರ್ಥಿಸ ಲ್ಪದುತ್ತದೆ. ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳು ಅನನುಭೂತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತಿಯು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳೇ ಧ್ಯೇಯಗಳು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕಾರ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಪೂರ್ವಂ ಓಂ || ೧೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಗುಣಸಮುದಾಯವು ಅಲೌಕಿಕವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಮೋಕ್ಷಾಭಿ ಆಪೂರ್ವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಲೌಕಿಕಾಸ್ತಸ್ಯ ಗುಣಾ ಹ್ಯಪಾಸ್ಯಾ ಅಲೌಕಿಕಂ ಮುಕ್ತಿಕಾರ್ಯಂ ಯತೋಽಸ್ಯ |

ಇತಿ ಕಾರ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದನ್ಯತ್ರಾದೃಷ್ಟಾದ್ವಿವ ಗುಣಾ ಉಪಾಸ್ಯಾಃ || ೧೯ || ಅಧಿ. ೧೧

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳು ಅಲೌಕಿಕಗಳೇ ಉಪಾಸ್ಯಗಳು. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಮುಮುಕ್ಷುವಿನ ಮುಕ್ತರೂಪವಾದ ಫಲವು ಅಲೌಕಿಕವೆಂದು ಧ್ಯಾನಕಾರ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಲೌಕಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. ಅನ್ಯತ್ರ ಅದೃಷ್ಟಗಳಾದ ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳು ಉಪಾಸ್ಯಗಳು. (ಫಲಾನುಸಾರಿ ಧ್ಯಾನವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಪ್ರತೀತಿಯು ಕೊಡುತ್ತದೆ.) || ೧೯ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳೇ ಧೈಯಗಳೋ ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳು ಧೈಯಗಳೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿ ಗ್ರಹಾಣಾಪೇಕ್ಷೆಯದ್ದರಿಂದ ಅದು ಸಂಬಂಧಿಜ್ಞಾನಾಧೀನವಾಗಿದೆ. ಶಬ್ದರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದಾಗ್ಯೂ ಅರ್ಥರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧಿಯು ಶಬ್ದ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರತೀತವಾಗಲಾರದು. ಶಬ್ದಾಂತರದಿಂದ ಪ್ರತೀತಿಯಾಗುವುದಾದರೆ ತತ್ಪ್ರಾಪಿ ಹೀಗೆಯೇ ಎಂದು ಅನವಶ್ಯಾದೋಷವು ಬರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಗ್ರಹಣವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಅನುಭವವು ಕೊಡದಿರುವುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳ ಪ್ರತೀತಿಯೂ ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನವೇ ಕೊಡಲಾರದು. ಲೌಕಿಕಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಗುಣಗಳ ಧ್ಯಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆಗುವುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಸಾಧ್ಯವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆಗುವುದರಿಂದ ಗುಣಧ್ಯಾನವು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಲೌಕಿಕಗುಣಗಳೇ ಧೈಯಗಳು. ಎಂದರೆ, ಅಲೌಕಿಕಾಸ್ತಸ್ಯ ಗುಣಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಲೌಕಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಮೋಕ್ಷವು ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣೋಪಾಸನವಿಲ್ಲದೆ ಕೊಡದಿರುವುದರಿಂದ ಫಲಾನುಸಾರಿ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳೇ ಧೈಯಗಳು. || ಅಧಿ. ೧೧ ||

ಕಾರ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೨ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವದುಪಾಸನವು ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಫಲಪ್ರದವು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಪಾಸನವು ಅನುಸಾರಿಯಾದ ಫಲಪ್ರದವಲ್ಲ ಹೇಗೆಂದರೆ, ಸರಸ್ವತೀ ಚತುರ್ಮುಖರ ಉಪಾಸನವು ಅನುಸಾರಿ ಫಲಪ್ರದವಲ್ಲ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಸಮಫಲವೂ ವಿಷಮಫಲವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಇಬ್ಬರೂ ಸಾಯುಜ್ಯಭಾಗಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಸತ್ಯಲೋಕಾದಿ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯವೂ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣ ತಾರತಮ್ಯವೂ ಇದೆ. ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಸಮತ್ವವೂ ವಿಷಮತ್ವವೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸರ್ವಗುಣ ಕ್ರಿಯಾವತಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಉಪಾಸನವು ಸಮವಾಗುವಾಗ ವೈಷಮ್ಯವು ಕೊಡಲಾರದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಮಾನ ಏವಂ ಚಾಭೇದಾತ್ ಓಂ || ೨೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಈಶ್ವರ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಪೂರ್ವತ್ವವಿದ್ದರೂ ಯೋಗ್ಯ ಗುಣವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಸಂಹಾರವು, ಆಯೋಗ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸ್ವತಾನ್ ಧಾತ್ರಾ ಗುಣಾನ್ವಿಷ್ಟೋಽ ಸರಸ್ವತೀ । ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವೈತಿಗಳಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಗೆ ಸರ್ವಗುಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಿಯಾಸಾಮಾನ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ್ಯತೆಯು. ಚತುರ್ಮುಖಿನಂತೆ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ ನಿತ್ಯವಿಶ್ರಾಂತ್ಯಾದಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಪೂರ್ವತ್ವೋಽಪಿ ಸಮಾನಾನಾಮೇವೋಪಸಂಹಾರಃ । ನ ತು ತ್ರಿವಿಕ್ರ ಮತ್ಪಾದೀನಾಂ ಕಾದಾಚಿತ್ತ್ಯಾನಾಂ ಪ್ರಥಕ್ತ್ವೇನ ನಿತ್ಯವಿಶ್ರಾಂತ್ಯಾದಿಷ್ಠಂತರ್ಭಾವಾತ್ || ೨೦ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ಪಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ (ತ್ರಿತ್ವಸಂಖ್ಯೋಪೇತ ಪಾದವಿಕ್ಲೇಪರೂಪ ಕ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ) ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣತ್ವೇನ ಅಶ್ವಾತ್ಥರ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ ಯೋಗ್ಯ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೂ ಇವುಗಳಿಗೇನೇ (ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಯಿಂದ) ಉಪಸಂಹಾರವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂತಹ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪಗಳು, ಆದಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಸರಸ್ವತ್ಯುಪಾಸನೆಗೆ ಚತುರ್ಮುಖಿನ ಉಪಾಸನ ಸಾಮ್ಯವು.) ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಕದಾಚಿತ್ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗಳಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗಾದರೂ ಉಪಸಂಹಾರವು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ಪಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸ್ಯಗಳಾದ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾಕಾರದಿಂದ ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ನಿತ್ಯವಿಶ್ರಾಂತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ಭಾವವಿದ್ದುದರಿಂದ, (ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವ ಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಉಪಸಂಹಾರವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಸ್ವರೇತ್ತ್ವವಿಕ್ರಮಾದ್ಯಾಂಸ್ತು ನಿತ್ಯವಿಶ್ರಾಂತಿಪೂರ್ವಕೈಃ । ಕದಾಚಿತ್ಲೋಪಯೇದ್ವೇದೀ ಎಂದು ಯದೃಪಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ

ಸದಾ ಅಲ್ಲ, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಾದರೂ ಸದಾ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸರಸ್ವತೀ ಚತುರ್ಮುಖರ ಉಪಾಸನೆಗೆ ವೈಷಮ್ಯವು. ಆದಕಾರಣ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮವಿಷಯತ್ವಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ಫಲಪ್ರದತ್ವವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. || ೨೦ || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೂ ಕೂಡ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಸದಾ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅವುಗಳು ಅನಿತ್ಯಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ, ಎಂಬೇ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಂಬಂಧಾದೇವಮನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಓಂ || ೨೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮಾಣುಪಾಸ್ಯವಿಲಕ್ಷಣ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರತಾದಾತ್ಮ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ. (ಅಂದರೆ, ಅವುಗಳು ನಿತ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ.) (ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಯೋ ಭಾವಾಃ ಸ್ವರೂಪಂ ನಾನ್ಯದಿಷ್ಟತೇ)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಪರಮಾತ್ಮಸಂಬಂಧಿತ್ವೇನ ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿಷ್ಟ ಫಲಪಸಂಹಾರ್ಯತ್ವಂ ಯುಜ್ಯತೇ || (೨) ಗುಣಾಸ್ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾದ್ಯಾಶ್ಚ ಸಂಹರ್ತವ್ಯಾ ನ ಸಂಶಯಃ | ವಿರಿಂಚಿಸ್ಯೈವ ನಾನ್ಯೇಷಾಂ ಸ ಹಿ ಸರ್ವಗುಣಾಧಿಕಃ || ಇತಿ(ಹಿ) ಬೃಹತ್ತಂತ್ರೇ || ೨೧ || ಅಧಿ. ೧೨ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿ ಕಾದಾಚಿತ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ) ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದ ಶಕ್ತಿವ್ಯಕ್ತಿಭೇದದಿಂದ ಸರ್ವವೂ ಸಮಂಜಸವಾಗುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿ ಕಾದಾಚಿತ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವದಾ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (೨) ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿ ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕ ಧರ್ಮಗಳು ವಿರಿಂಚಿನಿಂದಲೇ ಉಪ ಸಂಹರ್ತವ್ಯ ಗಳು ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ವಾಣ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಸಂಹರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲ ವಿರಿಂಚಿನೇ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದಲೂ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಧಿಕನು, ಎಂದು ಬೃಹತ್ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೧ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾನುಸಾರಿತ್ವವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಚತುರ್ಮುಖಿ ಸರಸ್ವತಿಯರ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಸದೃಶನಾದ ಫಲಾನುಸಾರಿತ್ವವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮ ವಿಷಮಫಲಗಳುಳ್ಳ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಉಪಾಸನವೂ ಸಮವಿಷಮರೂಪವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆಗುತ್ತದೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿ ಕ್ರಿಯಾದಿವಿಶೇಷಗಳು ಚತುರ್ಮುಖಿ ಸರಸ್ವತಿಯರಿಂದ ಯಥಾಕ್ರಮವಾಗಿ ಉಪಾಸ್ಯ ಅನುಪಾಸ್ಯಗಳಾಗಿ ಅಯುಕ್ತಗಳೋ ಯುಕ್ತಗಳೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಗಳು ಅನಿತ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ, ಅವಿದ್ಯಮಾನ ವಾದುದು ನಿಂದಿತವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಣೇ ಬ್ರಹ್ಮರಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ವೈಷಮ್ಯವೂ

ಹೇಳಲಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಣೀಬ್ರಹ್ಮರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಉಪಾಸನಗಳಿಗೆ ಸಮತ್ವವೂ ವಿಷಮತ್ವವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೊಂದಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಫಲಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯ ಗುಣ ತಾರತಮ್ಯರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಸಮವಿಷಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಉಪಾಸನೆಗೆ ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಫಲಾನುಸಾರಿತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥ ಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಎಂದರೆ, ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಯೋ ವಿಷ್ಣೋಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ತಾದಾತ್ಮ್ಯರೂಪಸಂಬಂಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಉಪಾಸನೆಯು ಬ್ರಹ್ಮಾಣೀಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಅಸದುಪಾಸನೆಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿಯಾದಿ ವಿಶೇಷಗಳು ಅಲೌಕಿಕಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಗುಣಾಸ್ಥಿವಿಕ್ರಮಾದ್ಯಾತ್ಮ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ವಿರಿಂಚನಿಗೇನೇ ಯೋಗ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಸರಸ್ವತಿಗೆ ನಿತ್ಯವಿಕ್ರಾಂತ್ಯಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವದಿಂದಲೇ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕ್ರಿಯಾವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಷಮತ್ವವೂ ಗುಣಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಮತ್ವವೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಣೀಬ್ರಹ್ಮರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಉಪಾಸನೆಗೂ ಫಲಕ್ಕೂ ಸಮವಿಷಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಫಲಾನುಸಾರಿತ್ವವೇ ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ. ೧೨ ||

ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೩. ನವಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತ ಗುಣೋಪಾಸನವನ್ನು ಸರ್ವರೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆತ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತ ಗುಣಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲ. ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಉತ್ತಮರನ್ನು ಕುರಿತೇ ಸರ್ವಗುಣಾಭಿಧಾಯಕವು. ಇತರರನ್ನು ಕುರಿತು ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಗುಣಾಭಿಧಾಯಕತ್ವವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಈ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಇಷ್ಟೇ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರಾತಿಸ್ಥಿಕ ನಿಯಮವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯು ಕೂಡದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತದುಕ್ತಗುಣಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ವಾ ವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ || ೨೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಗೆ ಆತ್ಮಪದದಿಂದ ಗ್ರಹಣವು ಇಲ್ಲ. ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷದಿಂದ ಅಂದರೆ ಆತ್ಮಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಅಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ತತ್ಪದ್ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಗುಣಬೋಧಕವಾದುದರಿಂದ ಆ ಆತ್ಮಪದದಿಂದ ಯಾರಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಗುಣಗಳು ಯುಗಪತ್ ಪ್ರತಿತಗಲಾಗುತ್ತವೋ ಆತನಿಂದ ಅಷ್ಟು ಗುಣಗಳು ಧ್ಯೇಯಗಳು.

ಭಾಷ್ಯ || ನ ವಾಽಽತ್ಮಶಬ್ದೇನ ಸರ್ವಗುಣಗೃಹೀತಿಃ | ಅಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷಾತ್ || ೨೨ ||೧||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಶುಭಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಭಿಧಾನವು ಸರ್ವರನ್ನು ಕುರಿತು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆ, ಸರ್ವರನ್ನು ಕುರಿತು ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ, ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ.) ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯಗುಣಾಭಿಧಾಯಕತ್ವವು ಇದ್ದುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ, ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.) || ೨೨ || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಯುಕ್ತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ದರ್ಶಯತಿ ಚ ಓಂ || ೨೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಾನ್ ಗುಣಾನಾತ್ಮಶಬ್ದೋ ಬ್ರವೀತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಮಿತರೇಷಾಂ ನ ಚೈವ ಇತಿ (ಚ) ಭಾಲ್ಪವೇಯಶ್ರುತಿಃ || ೨೩ || ಅಧಿ. ೧೩ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಬಹುರ್ಥಕವಾದಾಗ್ಯೂ ಚತುರ್ಮುಖ ಸರಸ್ವತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ವಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಬಹುಭಗವದ್ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಇತರರಾದ ದೇವಗಂಧರ್ವರಿಗೂ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರಿಗೂ ಬಹುಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾಲ್ಪವೇಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೩ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಆತ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತ ಗುಣಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲವೋ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗುಣಾಭಿಧಾಯಕತ್ವವಿದ್ದರೂ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯ ಗುಣಾಭಿಧಾಯಕತ್ವವೂ ಆಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತತ್ತದುಪಾಸನಾ ಯೋಗ್ಯ ಗುಣಮಾತ್ರಾಭಿಧಾಯಕತ್ವನಿಯಮವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಕೂಡುತ್ತದೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಈಶ್ವರ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಸರಸ್ವತಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಕ್ರಿಯಾಸಾಮಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ಅವರ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾತ್ಯಕ್ಷಿಕ ನಿಯಮವು ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತ ಗುಣಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅಲ್ಪಗುಣೋಪಸಂಹಾರಮಾತ್ರತ್ವವು ಆತ್ಮಶಬ್ದಾತ್ಮ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಆಯುಕ್ತವು ಎಂದರೆ, ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಅವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ನ್ಯೂನಾಧಿಕ್ಯವು ಕೂಡಿದರೂ ಅವಾಚ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾರಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಗುಣಗಳು ಪ್ರತೀತಗಳಾಗುತ್ತವೋ ಅವನು ಅಷ್ಟು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು, ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವಾನ್ ಗುಣಾನ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತ ಗುಣಗಳೂ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳೇ. || ಅಧಿ. ೧೩ ||

ನವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೪ ಸಂಭ್ರಮಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಂಭ್ರಮಾದಿಗುಣವು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಉಕ್ತಾ ಸ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಬಿಭರ್ತಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸಂಭ್ರಮಿಯು ತೋರುತ್ತದೆ. ಏಷ ಹಿ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು. ಇವುಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳು. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಧ್ಯಮಭರಣವೂ ಪ್ರಕಾಶವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಫಲಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಭಜಿಸಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನಾ ನಿಯಮವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವವಕ್ಷ್ಯವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಂಭ್ರಮಾದ್ಯವ್ಯಾಪ್ತೀ ಚಾತಃ ಓಂ || ೨೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಉಕ್ತಾ ಸ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಬಿಭರ್ತಿ, ಏಷ ಹಿ ಸರ್ವೇಷು ಭಾತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಸಮ್ಯಕ್ ಭರಣವೂ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲ (ಮತ್ತೆ ದೇವಾದ್ಯುಪಾಸ್ಯಗಳು. ಆವಾವ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ. (ಯೋಗ್ಯತೆಯೇ ಉಪಾಸನಾ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವು. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಲ್ಲ)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸಂಭ್ರಮಾದ್ಯವ್ಯಾಪ್ತೀ ಅಪಿ ದೇವಾದೀನಾಮುಪಸಂಹರ್ತವ್ಯೇ ನಾನ್ಯೇಷಾಂ ಆತ ಏವ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷಾತ್ | (೨) ದೇವಾದೀನಾಮುಪಾಸ್ಯಾಸ್ತು ಭೃತಿವ್ಯಾಪ್ತಾದಯೋಃ ಗುಣಾಃ | ಆನಂದಾದ್ಯಾಸ್ತು ಸರ್ವೇಷಾಮನ್ಯಥಾಽನರ್ಥ ಕೃದ್ಭವೇತ್ || ಇತಿ(ಚ) ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ || ೨೪ || ಅಧಿ.೧೪ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸ್ವರ್ಗ ಭೂಮಿಗಳ ಸಮ್ಯಕ್ ಭರಣವೂ, ಮಹಾಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಇವುಗಳು ದೇವಾದಿಗಳಿಂದ ಇತರರಾದ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರಿಂದ ಉಪ ಸಂಹಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೇನೇ ಉಪಸಂಹಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉಪಾಸ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ಅಧಿಕಾರಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ. (೨) (ಸಂಭ್ರಮಾದಿ ಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ದೇವಾದಿಗಳಿಗೇನೇ ಯೋಗ್ಯವೆನ್ನುವುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಸಂಭ್ರಮ, ದ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮೊದಲಾದ (ವೀರ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳು ದೇವಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಉಪಾಸ್ಯಗಳು ಆಗಿವೆ. ಸಂಪೂರ್ಣ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರಾದ ದೇವಾದಿ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮ ಪರ್ಯಂತರಾದವರಿಂದ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದವುಗಳಾದರೂ ಉಪಾಸ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ಅಯೋಗ್ಯವನ್ನು ಉಪಾಸನ ಮಾಡಿದರೆ ಆ ಉಪಾಸನವು ಅನರ್ಥಕಾರಿಯಾಗುವುದು, ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೪ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸಂಭ್ರಮಾದ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳೋ ಅಲ್ಲವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿ

ಉಪಾಸನಾಜನ್ಯ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯೇ ಹೇತುವೋ ಅಥವಾ ಯೋಗ್ಯತಾ ವಿಶೇಷವೂ ಹೇತುವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಎಲ್ಲಾ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾರ್ಥಮ ಸಂಭರಣವೂ ಪ್ರಕಾಶವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯೇ ತತ್ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕವು. ಯೋಗ್ಯತಾ ವಿಶೇಷವು ಹೇತುವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ಅದು ಸರ್ವರಿಗೂ ಇದೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಯಾದೃಶೋ ಭಾವಿತಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ತಾದೃಶೋ ಜೀವ ಆ ಭವೇತ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಸಂಭೃತ್ಯಾದಿ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನೆಂದು ಭಗವಂತನನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಹೊಂದಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಸಂಭೃತಿ ದ್ಯುವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳು ಎಂದರೆ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯೇ ತತ್ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕವು. ಎಂದಾದರೆ ತೃವರ್ಣಕೇತರಿಗೂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ಯೋಗ್ಯತಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತೆ ಅನ್ಯಥಾಽನರ್ಥಕೃತ್ಯವೇತ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಅಯೋಗ್ಯ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಆತನಿಗೆ ಅನರ್ಥಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯತಾ ವಿಶೇಷವೇ ನಿಯಾಮಕವು. ದೇವಾದೀನಾಮುಪಾಸ್ಯಾಸ್ತು ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಸಂಭೃತ್ಯಾದಿಗುಣಗಳು ದೇವಾದಿಗಳಿಗೇನೇ ಉಪಾಸ್ಯಗಳು. ಇತರರಿಗೆ ಅವುಗಳು ಉಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲ ॥ ಅಧಿ. ೧೪ ॥

ಸಂಭೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೫ ಪುರುಷಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಯಸ್ಯಾಂ ವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಮಹಾಗುಣಾ ಉಚ್ಯಂತೇ ಸೋತ್ರಮಾನಾ ಮಿತರಾಽನ್ಯೇಷಾಮಿತಿ ಚೇತ್ | ನ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (ಪ್ರಯೋಜನವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು ಕರ್ತವ್ಯವಲ್ಲ. ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗುಣೋಪಾಸನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಸಂಹಾರವು ಕಾರ್ಯವು ಎಂದಲ್ಲ. ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಉಪಾಸನೆಯೂ ಕೂಡಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ) ಯಾವ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುಗುಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೋ, ಆ ವಿದ್ಯೆಯು ಬಹುಗುಣೋಪಾಸನ ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಉಪಾಸನಕ್ಕಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಪಗುಣೋಪಾಸನ ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಅಲ್ಪಗುಣಾಭಿಧಾಯಕ ವಿದ್ಯೆಯು ಉಪಾಸನಕ್ಕಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಎವಂಚ ಅವಾವ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ ಅವರವರಿಗೆ ತಮಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು ವ್ಯರ್ಥವೇ.) ಎಂದರೆ, ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು ಕರ್ತವ್ಯವಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಕರ್ತವ್ಯವೇ. ಹೇಗೆಂದರೆ— || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪುರುಷವಿದ್ಯಾಯಾಮಪಿ ಚೇತರೇಷಾಮನಾಮ್ಮಾನಾತ್

ಓಂ || ೨೫ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಪುರುಷಸೂಕ್ತೋಕ್ತವಿದ್ಯಾಯಾಮಪಿ ಕೇಷಾಂಚಿದ್ಗುಣಾನಾಮನಾಮ್ಮಾನಾತ್
|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವತಃ ಗುಣೋಪ ಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (ಇತರ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವು.) || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವತಃ ಪೌರುಷೇ ಸೂಕ್ತೇ ಗುಣಾ ವಿಷ್ಣೋರುದೀರಿತಾಃ | ತತ್ರಾಪಿ ನೈವ ಸರ್ವೇಽಪಿ ತಸ್ಮಾತ್ಕಾರ್ಯೋಪಸಂಹೃತಿಃ || ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ || ೨೫ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರಮ ಪುರುಷನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಅದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಗಿಂತ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅಂತಹ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಾಪೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ ಒಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವವಿದ್ಯೋಕ್ತ ಗುಣಗಳಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರವು ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು. ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ವಿವಂಚಿ ಯಾವಾಗ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಸರ್ವಗುಣಾಭಿಧಾಯಕತ್ವವು ಇಲ್ಲವೋ ಆಗ ಇತರ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಗುಣಾಭಿಧಾಯಕತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತಂತಮ್ಮಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತ ಗುಣಗಳು ಒಂದೊಂದು ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಪೂರ್ತಿವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವತಃ ಉಪಸಂಹಾರವು ಕಾರ್ಯವೇ.) || ೨೫ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ತಂತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯಗುಣಗಳು ಒಂದೊಂದು ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೋ, ಇಲ್ಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದೊಂದರಲ್ಲಿ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುಕ್ತಿ ಜ್ಞಾಪಕವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಒಂದೊಂದು ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯ ಗುಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದೊಂದರಲ್ಲಿಯೇ ಅವರವರಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಗುಣೋಕ್ತಿಯು ಕೂಡಬಹುದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಕೇವಲ ಅದರ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯಗಳಾದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಬುದ್ಧ್ಯಾರೂಢತ್ವವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳು ಉಪಸಂಹಾರವು ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಲ್ಲ. ವಿವಂಚಿ ತ್ರಿವಿಧಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಯಥಾರಕ್ತಿ ಸರ್ವಪರಿಜ್ಞಾನವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಸರ್ವತಃ ಪೌರುಷೇ ಸೂಕ್ತೇ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ

ಸರ್ವವಿದ್ಯೋತ್ತಮ ಪುರುಷಸೂಕ್ತವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇತರ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೈಮುತ್ಯನ್ನಾಯಿಸಿದ್ದವು. ಆದುದರಿಂದ ಉತ್ತಮಾಧಿ ಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವತಃ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಮಹದಲ್ಪಗುಣಾಭಿಧಾಯಕ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯಾನಾಮ್ಯವು ಕೂಡಿದರೂ ತಂತಮಗೆ ಅಭಿಮತಗುಣಗಳಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಕ್ತಿನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವವಿದ್ಯೋಕ್ತ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಸರ್ವರಿಗೆ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸರ್ವಪರಿಚ್ಛಾನವು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ. ೧೫ ||

ಪುರುಷಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೬ ವೇದಾಧಿಕರಣವು

ಓಂಕಾರಃ || ಅಗ್ನೇತ್ವಚಂ ಯಾತುಧಾನ್ಯ ಭಿಂಧಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಭೇದಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸರ್ವೋಪಸಂಹಾರ್ಯತ್ವವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ದುಷ್ಪನ್ನಿಗ್ರಹವೇ ಫಲವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ವೇದಭೇದಾದಿಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಅದು ಸರ್ವಸಜ್ಜನರಿಗೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವೇದ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಭೇದಾತ್ ಓಂ || ೨೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ತಂ ಪ್ರತ್ಯಂಚಮರ್ಚಯಾ ವಿದ್ವಮರ್ಮನ್ | ಅಗ್ನೇ ತ್ವಚಂ ಯಾತುಧಾನ್ಯ ಭಿಂಧಿ | ಪರಾಶ್ರಣೇಹಿ, ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ವೇದಾದಿಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲು ಫಲಭೇದವಿಲ್ಲ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂದರೆ ವೇದಾದ್ಯುಪಾಸನವು ದುಷ್ಪಜನಹಿಂಸಾರೂಪವಾದ ವಿಲಕ್ಷಣಫಲವುಳ್ಳದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಯತ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ

ಭಾಷ್ಯ || ಭಿಂಧಿ ವಿದ್ಧಿ ಶ್ರಣೇಹೀತಿ ಫಲಭೇದೇನ ಸರ್ವತಃ | ಯತ್ನಾದೀನಾಂ ತೇಷ್ವಯೋಗಾನ್ನಾಧಿಕಾರ್ಯೈಕತಾ ಭವೇತ್ || ಅಯೋಗ್ಯೋಪಾಸನಾದೀಯುರ ನರ್ಥಂ ಚಾರ್ಥನಾಶನಂ | ಇತಿ ಬೃಹತ್ತಂತ್ರೇ || ೨೬ || ಅಧಿ. ೧೬ || ೧ |

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಎಲೋ ಪೂಜ್ಯರೇ ದುರ್ಜನರನ್ನು ಭೇದಿಸಿ, ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಭೇದಿಸಿ ಕೊಲ್ಲು ಇಂತಹ ಉಪಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಫಲಭೇದವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ ಈ ಉಪಾಸನಾಫಲಗಳು ಯತ್ನಾದಿಗಳು ಉಪಾಸನಮಾಡುವ ಫಲಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿವೆ.) ಹಿಂಸಾಧಿಕಾರ ಶೂನ್ಯರಾದ ಯತ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಆ ಉಪಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರ

ಸಾಮ್ಯವು ಇರಲಾರದು. (ಅಂದರೆ ಆ ಉಪಾಸನವು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಸಮವಲ್ಲ) ಆಯೋಗ್ಯೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಉಪಾಸಕರು ಅನರ್ಥವನ್ನು ಅರ್ಥನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವರು, ಎಂದು ಬೃಹತ್ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೬ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ತಂ ಪ್ರತ್ಯಂಚಮರ್ಚಿಷಾ ವಿಧ್ಯಮರ್ಮನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ವೇಧಾದಿ ಗುಣವು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ವೇಧ ಮೊದಲಾದ ಭಗವದ್ಗುಣೋಪಾಸನಾ ಫಲವಾದ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹವು ಸರ್ವಸಜ್ಜನರಿಗೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣಸ್ವಾವಂಶೋ ಹಾಸ್ಯತಿ ಆತಕಾಯಿನಮಾಯಾಂತಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿ ಸ್ವತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯತೆಯೂ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದಲೂ ವೇಧಾದಿಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳೇ ಎಂದರೆ, ಭಂಧಿ ವಿದ್ವಿಶ್ಯನೇಹಿ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ವೇಧಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತ ಫಲಕ್ಕೆ ಯತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಫಲಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿ ಯತಿಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣಸ್ವಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಪುಲವಾದ ವಂಶಭೂತೇನ ಸಹಿತಂ ವಾಯುನಾ ಸತಃ | ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ದೇವವಿಷಯಕವಾಗಿದೆ. ಆತಕಾಯಿನಮಾಯಾಂತಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯತಾನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯತಾ ಅಪೇಕ್ಷಾ ಇವೆರಡೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ವೇಧಾದಿಗುಣೋಪಾಸನೆಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. || ಅಧಿ. ೧೬ ||

ವೇಧಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೭ ಹಾನ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಅನಸರಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಮುಕ್ತಸ್ಯೋಪಾಸನಾ ಕರ್ತವ್ಯಾ ನ ವಾ | ಇತಿ | ಅತೋ ಬ್ರವೀತಿ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಉಪಾಸನವು ಕರ್ತವ್ಯವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಅಂದರೆ— ಮುಕ್ತನಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯು ವಿಹಿತವಾದ ಕಾರಣ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಅವಿಹಿತವಾದರೂ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ (೧)ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಎದಿಬದ್ದರಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮುಕ್ತವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. (೨) ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಅವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಉಪಾಸನಾಕಾರಣವೇ ಆಗದೆ ಹೋಗುವುದು, ಎಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀ ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ || ೧ ||

**ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಹಾನೌ ತೂಪಾಯನಶಬ್ದಶೇಷತ್ವಾತ್ಯುಶಾಽಭಂದಸ್ತುತ್ಯುಪ-
ಗಾನವತ್ತದುಕ್ತಂ || ೨೭ ||**

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬಂಧಹಾನಿರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಉಪಾಸನವು ಇದೆ. ಆದೂ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ವಿಧಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಆ ಉಪಾಸನವು ವಿತತ್ವಾದು ಗಾಯನಾಪ್ತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉಪಾಸನಾ ವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾಕ್ಯಶೇಷತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ. ನಿಯಮೇನ ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಕುಶಧಾರಣದಿಂದ ಮಂತ್ರಾಧ್ಯಯನದಂತೆ.

**ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನಿಯತಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಾನಂತರಂ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಕುಶಾಗ್ರಹಣಸ್ತು
ತ್ಯುಪಗಾನವದೇವ ಮೋಕ್ಷೇ ಉಪಾಸನಾದಿಃ | (೨) ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪೋತಿ ಪರಂ
(ತೃ.೩.೧೦.) | ಇತಿ ಮೋಕ್ಷವಾಕ್ಯಶೇಷತ್ವಾದಿತರೇಷಾಂ | (೩) ತಚ್ಚೋಕ್ತಂ |
ವಿತತ್ವಾದು ಗಾಯನಾಪ್ತೇ (ತೃ.೩.೧೦.) | ಇತ್ಯಾದಿ || ೨ ||**

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭಗವದುಪಾಸನಾದಿಗಳು ಇವೆ. ಅದು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ. (ವಿಧಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಅಲ್ಲ.) (ವಿಹಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಉಪಾಸನಾಕರಣವೇ ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು.) ನಿಯತ ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಕುಶಧಾರಣ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಂತ್ರಸಾಮಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಂತೆಯೇ (ಅಂದರೆ ಹೇಗೆ ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಮಂತ್ರಸಾಮಗಳ ಅಧ್ಯಯನವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು ಕುಶಗ್ರಹಣವು ವಿಧಿಪ್ರಾಪ್ತವಲ್ಲವೋ ಹೀಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನವು) (ಯಾವಾಗ ಮುಕ್ತರು ಅವಿಹಿತವಾದಾಗ್ಯೂ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಆಗ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರಂದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು.) (೨) (ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಉಪಾಸನವು ಇದೆ ಎಂದಾದರೆ— ಅದು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ವಿದ್ವಾನ್ಮುಸಾರ ವಾಗಿಯೇ ಎಂದು ವಿಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ) ಶ್ರೋತವ್ಯೋ ಮಂತವ್ಯಃ ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಾಸನಾವಿಧಿಗಳಿಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪೋತಿಪರಂ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತವಾದಕವಾದ ಯಾವುದು ವಾಕ್ಯವೋ, ತಚ್ಛೇಷತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ (ಅಂದರೆ, ಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾರ್ಥತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ) ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಉಪಾಸನವು. ವಿಧಿನಿಮಿತ್ತಕವಲ್ಲ (ಮೋಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾದ ವಿಧಿಗಳು ಮುಕ್ತವಿಷಯಗಳು ಆಗಲಾರವು.) (೩) (ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಉಪಾಸನವೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಹೀಗೆ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು ಅದೇವೇ ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ಆ ಉಪಾಸನವು, ಮುಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹಾ ಉ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಮವನ್ನು ಗಾಯನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದಾನೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತರು ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಎನ್ನು ವಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ ಚ | ಮುಕ್ತಾ ಅಪಿ ಹಿ ಕುರ್ವಂತಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಯೋಪಾಸನಂ ಹರೇಃ | ನಿಯಮಾನಂತರಂ ವಿಪ್ರಾಃ ಕುಶಾದ್ವೈರಪ್ಯಧೀಯತೇ || ಇತಿ || (೨) ಕೃಷ್ಣೋ ಮುಕ್ತೈರಿಜ್ಯತೇ ವೀತಮೋಹೈಃ | ಇತಿ ಚ ಭಾರತೇ || ೨೭ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಮುಕ್ತರೂ ಕೂಡ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಿಯತ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಕುಶಗ್ರಹಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಜ್ಞತ್ವಾದಿ ನಿಯಮದಿಂದ ಹೇಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆಯೇ, (೨) (ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಯಜನಾದಿ ಕರ್ಮವೂ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಆದೆ. ಉಪಾಸನಾದಿಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು, ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಕೃಷ್ಣಃ *ಮೂಲರೂಪಿಯು ಮೋಹರಹಿತರಾದ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಹೀತಿ || ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಉಪಾಸನವು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಆಲ್ಲ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಅನಿಷ್ಟ ಪರಿಹಾರಾರ್ಥಕವೇ. ಯಾರದ್ದೂ ನಿಷ್ಫಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಾಣಲಿಲ್ಲ ಎಂಬೇ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಾಂಪರಾಯೀ ತರ್ತವ್ಯಾಭಾವಾತ್ತಥಾ ಹ್ಯನೈ ಓಂ || ೨೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಿರಸನೀಯವಾದ ಅನಿಷ್ಟವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಏಕೆಂದರೆ— ಇತರ ಶಾಖೆಗಳು ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ತದಾ ಸರ್ವಾನ್ ಶೋಕಾನ್ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ್ವೇಚ್ಛಯೇತ್ಯಂಗೀಕರ್ತವ್ಯಂ | ಮುಕ್ತಸ್ಯ ತೀರ್ಣತ್ವಾತ್ | (೨) ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ಸರ್ವಾಂತ್ರೋಕಾನ್ ಹೃದಯಸ್ಯ ಭವತಿ (ಬೃ.೬.೩. ೨೨.) | ಇತಿ ಹ್ಯನೈ ಪಠಂತಿ | (೩) ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತೇ ಚ | ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞ ತ್ವಮಾಪ್ತಾ ಯೇ ಜ್ಞಾನೇನ ಪರಮಾತ್ಮನಃ | ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ಗತಾಃ ಸರ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಚ ಪರಂ ಗತಾಃ || ತೀರ್ಣತರ್ತವ್ಯ-ಭಾಗಾತ್ ಸ್ವೇಚ್ಛಯೋಪಾಸತೇ ಪರಂ ಇತಿ || ೨೮ || ಅಧಿ. ೧೭ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಉಪಾಸನವೇ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. (ಅನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ, ಮುಕ್ತನು ಸರ್ವಾನಿಷ್ಟಗಳಿಂದ ಉತ್ತೀರ್ಣನಾದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಿರಸನೀಯವಾದ ಅನಿಷ್ಟವೇ ಆತನಿಗೆ, ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. (೨) ಏಕೆಂದರೆ, ಇತರ ಶಾಖೆಗಳು, ಮುಕ್ತಜೀವನು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶೋಕಗಳನ್ನು ದಾಟಿದವನಾಗಿ ಸರ್ವ ಹೃದಗತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಂಬಂಧಿಯು (ಅಂದರೆ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳುಳ್ಳವನು) ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೩) ಯಾವ ಜನರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರೋಕ್ಷ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಅವರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ಸತ್ಯಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖಿ ನಿಂದುಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ ಆ ಚತುರ್ಮುಖಿನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು

ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ ಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೮ || ೩. ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮುಕ್ತನಿಂದ ಉಪಾಸನವು ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಉಪಾಸನವು ಇದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಧಿಬದ್ಧರು ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ವಿಧಿಯಿಂದ ಆಬದ್ಧರು ಎಂದಾದರೂ ಉಭಯಥಾಪಿ ಉಪಾಸನವು ಇದ್ದರೆ ತತ್ಸಾಧ್ಯ ಫಲವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಪೂರ್ಣತ್ವವು ಬರುವುದು. ಆಲ್ಲದೆ ವಿಧಿ ಬದ್ಧರೆಂದಾದರೆ ಸಂಸಾರಿಗಳ ಸಮಾನಧರ್ಮವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆಬದ್ಧರಾದರೆ ಅವಿಹಿತಕರಣವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಮುಕ್ತನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬಾರದು, ಎಂದರೆ—ವಿತತ್ಸಾಮ್ಯ ಗಾಯನಾಭ್ಯೇ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸಾಧಕಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಉಪಾಸನಾ ವಿಧಿಗಳು ಮೋಕ್ಷವಾಕ್ಯದ ಶೇಷವಾದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಗಳು. ಮುಕ್ತನಿಗೆ ವಿಧಿವಿಷಯತ್ವವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಕುಕಾರ್ಥದಸ್ತುತ್ಯಪಗಾಸದಂತೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ. ಪ್ರಾಪ್ಯಫಲವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಈಶ್ವರನ ಕ್ರಿಯೆಯಂತೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಉಪಾಸನಾ ಕ್ರಿಯೆಯು ಲೀಲಾರೂಪವಾಗಿ ಸ್ವಭಾವವೆಂದು ಕೂಡುವುದು. ಏವಂಚ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನೂ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. || ಅಧಿ. ೧೭ ||

ಹಾನ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೮. ಭಂದಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭಗವತ್ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಾಭಾವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕರ್ಮಾಪಿ ಕುರ್ವಂತಿ ನ ವಾ | ಇತ್ಯತ ಆಹ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಉಪಾಸನದಂತೆ ಮುಕ್ತರೂ ನಿಯಮೇನ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ (ಎಂದು ಸಂಶಯವು. ಮುಕ್ತರು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮವೂ ಭಗವತ್ಕೂಜಾರೂಪವಾಗಿದೆ. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯು ಆದೆ. ಆದಕಾರಣ ಕರ್ಮೋಪಾಸನಗಳಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವೇ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭಂದತ ಉಭಯಾವಿರೋಧಾತ್ ಓಂ || ೨೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಮುಕ್ತರು ಕರ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮಾಡದೇನೂ ಇರುತ್ತಾರೆ. ವಿಧಿಪ್ರತ್ಯವಾಯಗಳು ಎರಡು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಕುರ್ವಂತಿ ನ ವಾ | ಬಂಧಪ್ರತ್ಯವಾಯಯೋರಭಾವಾತ್ || ೨೯ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯು ಇದ್ದರೂ ಅವರು ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕದಾಚಿತ್ ಕರ್ಮವನ್ನುಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕದಾಚಿತ್ ಮಾಡದೇನೂ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲೇಬೇಕು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿಧಿಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯುವೂ ಇಲ್ಲ. || ೨೯ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಮುಕ್ತರಿಗೆ ವಿಧಿಬಂಧವೂ ಪ್ರತ್ಯವಾಯುವೂ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣ ದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬೀ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಗತೇರರ್ಥವತ್ಪ್ರಮುಖಯಥಾಽನ್ಯಥಾ ಹಿ ವಿರೋಧಃ
ಓಂ || ೩೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಧಿಪ್ರತ್ಯವಾಯಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಈಕಪ್ರಾಪ್ತರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವೋ, ಆದಕಾರಣ ವಿಧಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವೂ ಎರಡೂ ಇಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಧಿ, ಪ್ರತ್ಯವಾಯಗಳು ಇದ್ದರೆ ಅದು ಮೋಕ್ಷವೆಂದೇ ಆಗದೇಹೋಗುವುದು. ಮತ್ತು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸಂಸಾರ ಸಮಾನಧರ್ಮವತ್ತವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಬಂಧಪ್ರತ್ಯವಾಯಾಭಾವೇ ಹಿ ಮೋಕ್ಷಸ್ವಾರ್ಥವತ್ತ್ವಂ | ಅನ್ಯಥಾ ಮೋಕ್ಷತ್ವಮೇವ ನ ಸ್ಯಾತ್ | (೨) ಕದಾಚಿತ್ಕರ್ಮ ಕುರ್ವಂತಿ ಕದಾಚಿ ನೈವ ಕುರ್ವತೇ | ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪತ್ವಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಧ್ಯಾಯಂತಿ ಕೇಶವಂ || (೩) ತೀರ್ಣತರ್ತವ್ಯಭಾಗಾ ಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಂದಾಃ ಪರಾತ್ಮನಃ | ಪ್ರತ್ಯವಾಯ ಸ್ಯ ಬಂಧ- ಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವಾತ್ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಭವೇತ್ || ಇತಿ (ಹಿ) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ || ೩೦ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಬಂಧವೂ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವೂ ಎರಡೂ ಇಲ್ಲ. ಇದ್ದರೇನೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ಬಂಧಪ್ರತ್ಯವಾಯಗಳು ಇದ್ದರೆ ಸಂಸಾರಸಮಾನ ಧರ್ಮವತ್ತವು ಬರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೆಂದೇ ಆಗದೆ ಹೋಗುವುದು. (೨) (ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಯಮವು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಅನಿಯಮವು ಬರುವುದು. ವಿಧಿಬಂಧ, ಪ್ರತ್ಯವಾಯಾಭಾವಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಂಬೀ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಕ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿ ಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಮುಕ್ತರು ಕದಾಚಿತ್ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕದಾಚಿತ್ ಮಾಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಭಗವದ್ವಿಷಯಕವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವರು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಆದರೆ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಕರ್ಮ ಉಪಾಸನಗಳಿಗೆ ವಿಧ್ಯಾದ್ಯಭಾವವು ಸಮವಾದಾಗ್ಯೂ ಕರ್ಮದಂತೆ ಉಪಾಸನವು ಅನಿಯತವಲ್ಲ. ಮುಕ್ತರು ನಿತ್ಯ

ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪರು. ಉಪಾಸನವು ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷವು. ಜ್ಞಾನದಂತೆಯೇ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ತತ್ತ್ವರೂಪವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಅನಿಯಮವು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಸ್ವರೂಪತ್ವವಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನದಂತೆ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಿಲ್ಲ. ಉಪಾಸನದಂತೆಯೇ ನಿತ್ಯಕೃತಿಸಂಸ್ಕಾರ ವಾಟವವೂ ಇಲ್ಲ.) (೨) (ಮುಕ್ತರಿಗೆ ವಿಧ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಅಥವಾ ಆನಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಕರ್ಮನಿಯಮವು ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ) ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಯಾರು ನಿರಸನೀಯಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಅನಿಷ್ಟಾಂಶಗಳನ್ನು ದಾಟಿದವರೋ, ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರೋ, ಅವರಿಗೆ ಪುನಃ ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವೂ ಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಸುಸಾರವಾಗಿ ಕರ್ಮಕರಣವು ಆಗುವುದು, ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೩೦ || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿಧ್ಯಾದ್ಯಭಾವವು ಕರ್ಮಾನಿಯಮದಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವಕವೇ. ಸಾಧಕವಾದರೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಕರ್ಮಾನಿಯಮವು ಅನುಪಪನ್ನವೇ ಎಂಬೀ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉಪಪನ್ನಸ್ತಲಕ್ಷಣಾರ್ಥೋಪಲಬ್ಧೀರ್ಲೋಕವತ್

ಓಂ || ೩೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತರು ಕದಾಚಿತ್ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕದಾಚಿತ್ ಮಾಡದೇನೂ ಇರುತ್ತಾರೆ, ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವು. ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷಾದ್ಯ ಫಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹೇಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾಗಾದಿ ಸಮಾಪ್ತಿ ಫಲಕವಾದ ವಿಪುಕ್ತಮಣಾದಿವಾದ ವಿಪುಕ್ತಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಯಾಗಾದಿ ಸಮಾಪ್ತನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವರು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಉಪಪನ್ನಶ್ಚೈವಂಭಾವಃ | ಪ್ರಾಪ್ತತಾತ್ಪರ್ಯಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಫಲಸ್ಯ | (೨) ಯಥಾ ಲೋಕೇ ವಿದ್ಯಾರ್ಥತೇನ ವಿಪುಕ್ತಮಣಾದಿಕಂ ಕೃತ್ವಾ ಸಮಾಪ್ತಕರ್ಮೋಚ್ಛಯಾ ಕರೋತಿ ನ ಕರೋತಿ ಚ || ೩೦ || ಅಧಿ.೧೮ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಕದಾಚಿತ್ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮಾಡದೇನೂ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಎನ್ನುವುದು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಯುಕ್ತವೇ. ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಕರ್ಮಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದರೂ ಫಲಸಾಧನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ನಿಯಮವೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ) ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆದ ಮೇಲೆ ಫಲಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನ ನಿಯಮವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಫಲದ ಲಕ್ಷಣವು (ತಥಾಚಿ ಫಲಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ಲಕ್ಷಣವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಯಾದ ಮೇಲೆ ಸ್ವಸಾಧನ ನಿಯಮವು ಇಲ್ಲ) ಹೇಗೆಂದರೆ. (೨) ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಯಾಗ ವಿಧಿ ಪೂರ್ತಿರೂಪವಾದ ಫಲಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿ ವಿಪುಕ್ತಮಣಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ವಿಪುಕ್ತವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡು

ಮಾಡಲಡತಕ್ಕ ಯಾಗದ ಪೂರ್ವಾಂಗಭೂತವಾದ ಕರ್ಮವಿಶೇಷವು ವಿಷ್ಣುಕ್ರಮಣವು.) ನಿಯಮದಿಂದ ಮಾಡಿ ಸಮಾಪ್ತವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳ ಯಜಮಾನನು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಯಾಗ ವಿಧಿ ಪೂರ್ತ್ಯ ನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಕದಾಚಿತ್ ಆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಕದಾಚಿತ್ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ನಿಯಮೇನ ಯಜಮಾನನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ) ವಿವಂಚ ಮುಕ್ತಾಃ ನ ಕರ್ಮನಿಯಮವಂತಃ ವಿಶೇಷಹೇತುಭಾವೇ ಸತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಫಲತ್ವಾತ್ ಯಾಗಕರ್ತೃವತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. || ೨.೧ || ೪ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮುಕ್ತರು ಉಪಾಸನದಂತೆ ನಿಯಮೇನ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಸಾಧನಜನ್ಯಫಲದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದು ಶಕ್ತವು ಪ್ರಯೋಜಕವು. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಫಲವು ಮೊದಲೇ ಲಭ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಥಿತ್ವವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಉಪಾಸನಾನುಷ್ಠಾನದಂತೆ ಕರ್ಮ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಶಕ್ತಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಕರ್ಮವು ಭಗವತ್ಪೂಜಾರೂಪವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅನುಷ್ಠಾಪಕವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕರ್ಮವನ್ನು ನಿಯಮೇನ ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅನುಷ್ಠಾಪಕವಾಗದಿದ್ದರೆ ಉಪಾಸನವನ್ನು ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿಯಮೇನ ಮಾಡಲಾರರು ಎಂದು ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಕರ್ಮವು ಭಗವತ್ಪೂಜಾರೂಪವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅದನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ನಿಯಮೇನ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೇತುವಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವಿಧಿವಿಹಿತತ್ವವೂ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವೂ, ಫಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗದಿರುವುದು, ಇವು ಮೂರು. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಇವು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮವು ವಿಹಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ವಿಧಿ ಬಂಧವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮೋಕ್ಷವು ಅಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ಯಾವ ವಿಧಿಯೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವೂ ಇಲ್ಲ ಫಲವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿಯಮೇನ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಭಗವತ್ಪೂಜಾರೂಪವಾದುದರಿಂದಲೂ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ಸಂಸ್ಕಾರಬಲದಿಂದಲೂ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಮಾತ್ರ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಉಪಾಸನ ವನ್ನಾದರೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಿಯಮೇನ ನಿರಂತರಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದರ ಸಂಸ್ಕಾರ ಬಲದಿಂದಲೂ ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪರಾದುದರಿಂದಲೂ ನಿಯಮೇನ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕದಾಚಿತ್ಕರ್ಮ ಕುರ್ವಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. || ಅಧಿ. ೧ || ೫ ||

ಭಂದಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೯ ಅನಿಯಮಾಧಿಕರಣವು

೩೬೫ || ಉಪಾಸನಾದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಮೋಕ್ಷವು ನಿಯತವು ಎಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಮವಿರೋಧಾಚ್ಚಬ್ರಾಹ್ಮಣುಮಾನಾಭ್ಯಾಂ
ಓಂ || ೩೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಎಲ್ಲಾ ಬ್ರಹ್ಮಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಅನಿಯಮವು ಅಂದರೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಇದೆ. ಕೆಲವರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಮುಕ್ತಿಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು (ವಿಕಲ್ಪವು) ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅನಿಯಮವೇ. (ಅಂದರೆ, ಎಲ್ಲಾ ಬ್ರಹ್ಮಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುತ್ತದೆ.) ಏಕೆಂದರೆ— ಸರ್ವೇ ಗುಣಾಃ ಬ್ರಹ್ಮಣೈವ ಎಂದು ಉಪಾಸನಾದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಇದ್ದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. ನ ಕೃದ್ವತ್ಸವಿತ್ಸ್ವತಿಮನುಭವತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ವಿಮತಾಃ ಜ್ಞಾನಿನಃ ನಿಯತಮೋಕ್ಷಾಃ ಜ್ಞಾನಿತ್ವಾತ್ ಸಮ್ಯಕ್ತವತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಪ್ರಾಪ್ತಜ್ಞಾನಾಮಪಿ ಕೇಷಾಂಚಿನ್ಮುಕ್ತಿಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಕೇಷಾಂಚಿನ್ಮಯಥೋಪಸಂಹಾರನಿಯಮ ಇತಿ ನ ಮಂತವ್ಯಂ | (೨) ಸರ್ವೇ ಗುಣಾ ಬ್ರಹ್ಮಣೈವ ಹೃಪಾಸ್ಯಾ ನಾನ್ಯೈರ್ದೇವೈಃ ಕಿಮು ಸರ್ವೈರ್ಮನುಷ್ಯೈಃ | ಇತ್ಯುಪಸಂಹಾರೇ(೪) ವಿರೋಧಾದನ್ಯತ್ರಾವಿರೋಧಾತ್ | (೩) ನ ಕೃದ್ವತ್ಸವಿತ್ಸ್ವತಿಮನುಭವತಿ ಮುಕ್ತೋ ಹೈವ ಭವತಿ ತಸ್ಮಾದಾಹುಃ ಸ್ವತಿಹೇತಿ, | ಇತಿ ಕೌಂ ಡಿನೈಶ್ಚುತೇಶ್ಚ | (೪) ಯಥಾ ಕೇಷಾಂಚಿನ್ಮೋಕ್ಷ ವಿವಮನ್ಯೇಷಾಮಿತ್ಯನುಮಾನಾಚ್ಚ || ೩೨ || ಅಧಿ. ೧೯ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ್ಯರಿಗೇನೇ ಮುಕ್ತಿಯು. ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಗುಣೋಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯರಿಗೇನೇ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು. ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಪುರುಷವ್ಯವಸ್ಥೆಯಂತೆ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. (ಮತ್ತೆ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಮೋಕ್ಷವು ಇದೆ.) (೨) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವೇದೋಕ್ತಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲವೋ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಉಪಾಸ್ಯಗಳು ಅಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವಗುಣಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಉಪಾಸ್ಯಗಳು. ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಅನಿಯಮವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧವು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. (೩) (ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ

ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಯಾಗದ ಪೂರ್ವಾಂಗಭೂತವಾದ ಕರ್ಮವಿಶೇಷವು ವಿಪುಲವಾಗುವು.) ನಿಯಮದಿಂದ ಮಾಡಿ ಸಮಾಪ್ತವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳ ಯಜಮಾನನು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಯಾಗ ವಿಧಿ ಪೂರ್ತ್ಯ ನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಕದಾಚಿತ್ ಆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಕದಾಚಿತ್ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ನಿಯಮೇನ ಯಜಮಾನನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ) ಎಂಬಂಚೆ ಮುಕ್ತಾಃ ನ ಕರ್ಮನಿಯಮವಂತಃ ವಿಶೇಷಹೇತ್ಯುಭಾವೇ ಸತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಫಲತ್ವಾತ್ ಯಾಗಕರ್ತೃವತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. || ೨.೧ || ೪ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮುಕ್ತರು ಉಪಾಸನದಂತೆ ನಿಯಮೇನ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಸಾಧನಜನ್ಯಫಲದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದು ಶಕ್ತವು ಪ್ರಯೋಜಕವು. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಫಲವು ಮೊದಲೇ ಲಭ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಥಿತ್ವವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಉಪಾಸನಾನುಷ್ಠಾನದಂತೆ ಕರ್ಮ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಶಕ್ತಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಕರ್ಮವು ಭಗವತ್ಪೂಜಾರೂಪವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅನುಷ್ಠಾಪಕವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕರ್ಮವನ್ನು ನಿಯಮೇನ ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅನುಷ್ಠಾಪಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಉಪಾಸನವನ್ನು ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿಯಮೇನ ಮಾಡಲಾರರು ಎಂದು ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಕರ್ಮವು ಭಗವತ್ಪೂಜಾರೂಪವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅದನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ನಿಯಮೇನ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೇತುವಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವಿಧಿವಿಹಿತತ್ವವೂ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವೂ, ಫಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗದಿರುವುದು, ಇವು ಮೂರು. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಇವು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮವು ವಿಹಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ವಿಧಿ ಬಂಧವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮೋಕ್ಷವು ಅಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ಯಾವ ವಿಧಿಯೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವೂ ಇಲ್ಲ ಫಲವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿಯಮೇನ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಭಗವತ್ಪೂಜಾರೂಪವಾದುದರಿಂದಲೂ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ಸಂಸ್ಕಾರಬಲದಿಂದಲೂ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಮಾತ್ರ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಉಪಾಸನ ವನ್ನಾದರೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಿಯಮೇನ ನಿರಂತರಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದರ ಸಂಸ್ಕಾರ ಬಲದಿಂದಲೂ ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪರಾದುದರಿಂದಲೂ ನಿಯಮೇನ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕದಾಚಿತ್ಕರ್ಮ ಕುರ್ವಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. || ಅಧಿ. ೧ ||

ಭಂದಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೯ ಅನಿಯಮಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಉಪಾಸನಾದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಮೋಕ್ಷವು ನಿಯತವು ಎಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಮವಿರೋಧಾಚ್ಚಬ್ರಾಹ್ಮಣುಮಾನಾಭ್ಯಾಂ

ಓಂ || ೩೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಎಲ್ಲಾ ಬ್ರಹ್ಮಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಅನಿಯಮವು ಅಂದರೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಇದೆ. ಕೆಲವರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಮುಕ್ತಿಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು (ವಿಕಲ್ಪವು) ಇಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅನಿಯಮವೇ. (ಅಂದರೆ, ಎಲ್ಲಾ ಬ್ರಹ್ಮಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುತ್ತದೆ.) ಏಕೆಂದರೆ— ಸರ್ವೇ ಗುಣಾಃ ಬ್ರಹ್ಮಣೈವ ಎಂದು ಉಪಾಸನಾದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಇದ್ದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. ನ ಕರ್ಚಿದ್ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ಸ್ವತಿಮನುಭವತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ವಿಮತಾಃ ಜ್ಞಾನಿನಃ ನಿಯತಮೋಕ್ಷಾಃ ಜ್ಞಾನಿತ್ವಾತ್ ಸಮೃತವತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಪ್ರಾಪ್ತಜ್ಞಾನಾಮಪಿ ಕೇಷಾಂಚಿನ್ಮುಕ್ತಿಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಕೇಷಾಂಚಿನ್ಮಯಥೋಪಸಂಹಾರನಿಯಮ ಇತಿ ನ ಮಂತವ್ಯಂ | (೨) ಸರ್ವೇ ಗುಣಾಃ ಬ್ರಹ್ಮಣೈವ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯಾ ನಾನ್ಯೈರ್ದೇವೈಃ ಕಿಮು ಸರ್ವೈರ್ಮನುಷ್ಯೈಃ | ಇತ್ಯುಪಸಂಹಾರೇ(ರ) ವಿರೋಧಾದನ್ಯತ್ರಾವಿರೋಧಾತ್ | (೩) ನ ಕರ್ಚಿದ್ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ಸ್ವತಿಮನುಭವತಿ ಮುಕ್ತೋ ಹೈವ ಭವತಿ ತಸ್ಮಾದಾಹುಃ ಸ್ವತೀತಿ, | ಇತಿ ಕೌಂಡಿನ್ಯಶ್ರುತೇಶ್ಚ | (೪) ಯಥಾ ಕೇಷಾಂಚಿನ್ಮೋಕ್ಷ ವಿವಮನ್ಯೇಷಾಮಿತ್ಯನುಮಾನಾಚ್ಚ || ೩೨ || ಅಧಿ. ೧೯ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ್ಯರಿಗೇನೇ ಮುಕ್ತಿಯು. ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಗುಣೋಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯರಿಗೇನೇ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು. ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಪುರುಷವ್ಯವಸ್ಥೆಯಂತೆ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಕೂಡದು. (ಮತ್ತೆ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಮೋಕ್ಷವು ಇದೆ.) (೨) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವೇದೋಕ್ತಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲವೋ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಉಪಾಸ್ಯಗಳು ಅಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವಗುಣಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಉಪಾಸ್ಯಗಳು, ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಅನಿಯಮವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧವು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ (೩) (ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲದರೂ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ

ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಎಂದರೆ) ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಯು ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ ಕ್ಷಯಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ಈ ಜ್ಞಾನಿಜೀವನವನ್ನು ಸಂಸಾರತ್ಯಾಗಿಯು ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಸಂಸಾರನಿವರ್ತಕ ಜ್ಞಾನವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಂಸಾರಪರಿಹಾರಕನು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಎನ್ನುವ ಕೌಂಡಿನ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, (೪) ಹೇಗೆ ಕೆಲವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವೋ ಹೀಗೆ ಇತರರಿಗೂ ಜ್ಞಾನಿತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಮೋಕ್ಷವು ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ. || ೩.೨ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮೋಕ್ಷವು ಕೆಲವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೇನೇ ಪ್ರಾಪ್ಯವೋ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಪ್ಯವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಕೆಲವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೇನೇ ಮೋಕ್ಷವು, ಸರ್ವ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಇಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಅಯೋಗ್ಯತ್ವವು ಕೂಡಬಹುದು. ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಅಪ್ರಾಪ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯಾಯೋಗ್ಯ ವಿಭಾಗದಂತೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯಾಯೋಗ್ಯ ವಿಭಾಗವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಕೆಲವರಿಗೇನೇ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವು ಇಲ್ಲ. ಸರ್ವಗುಣೈರ್ಬ್ರಹ್ಮಣೈವ ಎನ್ನುವ ನಿಷೇಧಬಲದಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯಾಯೋಗ್ಯ ವಿಭಾಗವಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಮುಕ್ತಿ ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ನ ಕಚ್ಛಿತ್ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಯು ನಿಯತವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ವಿಮತಾಃ ಜ್ಞಾನಿನಃ ನಿಯತಮೋಕ್ಷಾಃ ಜ್ಞಾನಿತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ನಿರ್ಬಾಧಶ್ರುತಿಮೂಲಕವಾದ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಾಯೋಗ್ಯರು ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಸರ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ಯವೇ.. ಆದಕಾರಣ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವಾದ ಉಪಾಸನವನ್ನು ನಿಷ್ಪಂಶಯವಾಗಿ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. || ಅಧಿ. ೧೯ ||

ಅನಿಯಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨೦ ಯಾವದಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವದುಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಇಷ್ಟು ಅಧಿಕಾರವು, ಇವರಿಗೆ ಇಷ್ಟು ಅಧಿಕಾರವು ಎಂಬುವ ಅಧಿಕಾರನಿಯಮವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕವರು ಅಧಿಕಾರ ನಿಯಮವುಳ್ಳವರಲ್ಲ. ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಆನಂದತಾರತಮ್ಯವು ಉಪಾಸನಾದಿ ಪ್ರಯತ್ನ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಕೂಡುವುದು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬ಂ ಯಾವದಧಿಕಾರಮವಸ್ಥಿತರಾಧಿಕಾರಿಕಾಣಾಂ ೬ಂ || ೩.೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಶೀಲರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಅವಸ್ಥಾನವು. (ಉಪಾಸನಾಪ್ರಯತ್ನ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಅಲ್ಲ)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯಥಾಯಥಾಽಧಿಕಾರೋ ವಿಶಿಷ್ಟತೇ ಏವಂ ಮುಕ್ತಾವಾನಂದೋ ವಿಶಿಷ್ಟತೇ | (೨) ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯೋ ಗಂಧರ್ವಾಣಾಂ ಗಂಧರ್ವೇಭ್ಯ ಋಷೀಣಾ ಮೃಷಿಭ್ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ದೇವೇಭ್ಯ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಇಂದ್ರಾದ್ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರಾದ್ರ್ಯ ಹೃಣ ಏಷ ಹೈವ ಶತಾನಂದಃ | ಇತಿ (ಹಿ) ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾಯಾಂ | (೩) ಆಧ್ಯಾತ್ಮೇ ಚ | ಜ್ಞಾನಂ ಚೋಪಾಸನಂ ಚೈವ ಮುಕ್ತಾವಾನಂದ ಏವ ಚ | ಯಥಾಽಧಿಕಾರಂ ದೇವಾನಾಂ ಭವಂತ್ಯೇವೋತ್ತರೋತ್ತರಂ || ಇತಿ || ೩.೩ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಅಧಿಕಾರ (ಯೋಗ್ಯತಾ) ತಾರತಮ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ (ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪವಾದ ತಮ್ಮ ಪ್ರಯತ್ನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅಲ್ಲ) ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದವು ಉತ್ಪತ್ತೋತ್ತರವಾಗಿ ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. (ತಥಾಚ ಆನಂದ ತಾರತಮ್ಯವು ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರ ನಿಯಮಾನುಸಾರಿಯಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಆನಂದ ತಾರತಮ್ಯವೇ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರ ನಿಯಮವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ.) (೨) ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರಿಂದ ಗಂಧರ್ವರ ಆನಂದವು ವಿಶಿಷ್ಟವು. ಮನುಷ್ಯ ಗಂಧರ್ವ ದೇವ ಗಂಧರ್ವರ ದೇಶಿಯಿಂದ ಋಷಿಗಳ ಆನಂದವು ಅಧಿಕವು. ಋಷಿಗಳು ಮತ್ತು ಆಜಾನಜ ದೇವತೆಗಳೂ ಇವರಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಆನಂದವು ಅಧಿಕವು. ತಾತ್ವಿಕ ದೇವತೆಗಳ ದೇಶಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಆನಂದವು ಅಧಿಕವು. ಇಂದ್ರನ ದೇಶಿಯಿಂದ ರುದ್ರನ ಆನಂದವು ಅಧಿಕವು. ರುದ್ರನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆನಂದವು ಅಧಿಕವು. ಈ ಚತುರ್ಮುಖಿನೇ ಶತಾನಂದನು ಎಂದು ಚತುರ್ವೇದ ಶಿಖಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೩) (ಆನಂದ ತಾರತಮ್ಯವು ಪ್ರಯತ್ನ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರ ನಿಯಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಉಪಾಸನವು. ಉಪಾಸನಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಜ್ಞಾನವು. ಜ್ಞಾನಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದವು. ಈ ಗುಣಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸಾಪೇಕ್ಷಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ತಥಾಚ ಉಪಾಸನಾದಿ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಅಧಿಕಾರ ನಿಯಮಾನುಸಾರಿಯಾದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದ ತಾರತಮ್ಯವು ಪ್ರಯತ್ನ ತಾರತಮ್ಯಾಧೀನವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅಧಿಕಾರ ನಿಯಮಾನುಸಾರಿಯೇ || ೩.೩ || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದ ತಾರತಮ್ಯವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅಸಮತ್ವವಿದ್ದರೆ

ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂಬೀ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಅಕ್ಷರಧಿಯಾಂ ತ್ವರಿರೋಧಃ ಸಾಮಾನ್ಯತದ್ವಾಭ್ಯಾಂಭೌಪ ಸದವತ್ತದುಕ್ತಂ ಓಂ ॥ ೩೪ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲವಾದರೂ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲ. ವಿಷಯ ಲಂಪಟತ್ವ (ರಾಗ) ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. ಮತ್ತರಾದಿದೋಷಾಭಾವವು ಸಮವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಉತ್ತಮರಿಂದ ಅಧಮರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪವಾದ ಉಪಕಾರವು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ. ಸಮತ್ವವಿಲ್ಲವಾದರೂ ದೋಷಾಭಾವಾದಿ ಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ನಾನಾವಿಧಾ ಜೀವಸಂಘಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ನ ಚಾಸಮತ್ವೇನ ವಿರೋಧೋ ಭವತಿ । ಬ್ರಹ್ಮಧೀತ್ವಾದ್ವೋ ಪಾಭಾವಸಾಮ್ಯಾದುತ್ತಮೇಭ್ಯೋಽನ್ಯೇಷಾಂ ಭಾವಾಚ್ಚ । (೨) ಔಷಸದವಚ್ಚಿ ಪ್ಲವತ್ । (೩) ಉಕ್ತಂ ಚ ತುರಶ್ರುತೌ । ನಾನಾವಿಧಾ ಜೀವ(ದೇವ)ಸಂಘಾ ವಿಮುಕ್ತೌ ನ ಚೈವ ತೇಷಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಧಿಯಾಂ ವಿರೋಧಃ । ದೋಷಾಭಾವಾದ್ಗು ರುಶಿಷ್ಯಾದಿಭಾವಾಲೋಕೇಽಪಿ ನಾಸೌ ಕಿಮು ತೇಷಾಂ ವಿಮುಕ್ತೇಃ । ಇತಿ ॥ ೩೪ ॥ ಅಧಿ. ೨೦ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅಸಾಮ್ಯ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಧ್ಯ ಘಾತುಕ ಭಾವಾದಿ ರೂಪವಾದ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯಲಂಪಟತ್ವ (ರಾಗ)ದಿಂದ ಪಾಮರರಂತೆ ವಿರೋಧವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ) ದೋಷಾಭಾವವು ಸಮವಾದುದರಿಂದ (ನಿರ್ದೋಷತ್ವೇನ ಸಮರಾದವರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಮತ್ತರಾದಿ ದೋಷದಿಂದ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ) ಉತ್ತಮರಿಂದ ಅಧಮರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪವಾದ ಉಪಕಾರವು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, (ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದವರಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ.) (೨) (ವಿರೋಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಾಮ್ಯವೂ ವಿಷಯಲಂಪಟತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ದೋಷನಿಮಿತ್ತಕವೇ. ಅಸಾಮ್ಯನಿಮಿತ್ತಕವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ) ಸಚ್ಚಿಷ್ಯನಂತೆ, ಅಂದರೆ, ಸಚ್ಚಿಷ್ಯನಿಗೆ ಗುರುವಿನಿಂದ ಅಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ಮತ್ತರಾದಿ ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ. (ತಥಾಚ ಕ್ವಚಿತ್ ವಿರೋಧಿಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷ ಅಸಮತ್ವಗಳು ಒಟ್ಟು ಕೂಡಿದರೂ ದೋಷಗಳೇ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕಗಳು, ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಗುರುಶಿಷ್ಯರು ಅಸಮರಾದಾಗ್ಯೂ ದೋಷಾಭಾವದಿಂದ ವಿರೋಧಾಭಾವವು ಕಂಡದೆ.) (೩) (ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸು ತ್ತಾರೆ.) ಮುಕ್ತರ ಸಮುದಾಯಗಳು ವಿಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣಾದಿ ತಾರತಮ್ಯೋಪೇತವಾಗಿ ಗಣನ:

ಇರುತ್ತಾರೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅವರಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಾದುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತರಾದಿ ದೋಷಾಭಾವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಗುರುಶಿಷ್ಯಾಭಾವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಸ್ವಾಮಿಭೃತ್ಯ ಭಾವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಭರ್ತೃಭಾರ್ಯಾದಿಭಾವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಸಂಸಾರದಶೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಗುರುಶಿಷ್ಯಾದಿ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಗುರ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಶ ಶಿಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಆ ದೇವಸಂಘಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು, ಎಂದೂ ತುರತೃತೀಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. || ೩.೪ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಉಪಾಸಕರು ಯೋಗ್ಯತಾ ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವರು ಅಲ್ಲವೋ, ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವರೋ, ಆದಕಾರಣ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದಾದಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಉಪಾಸನಾದಿ ಪ್ರಯತ್ನ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಕೊಡುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ಯೋಗ್ಯತಾ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಆನಂದಸ್ಯ ಮೀಮಾಂಸಾ ಭವತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸಂಸಾರಿಪರವಾದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದ ತಾರತಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ದ್ವೇಷ ಈರ್ಷ್ಯಾದಿಗಳೂ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುವವು ಎನ್ನುವ ಬಾಧಕವೂ ಇದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವೇ ಆಯುಕ್ತವು. ಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೃತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯತ್ನ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಧಾನ್ಯಾದಿಫಲ ತಾರತಮ್ಯದಂತೆಯೇ ಉಪಾಸನಾದಿ ಪ್ರಯತ್ನ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯತಾ ತಾರತಮ್ಯವು ಪ್ರಯೋಜಕವು. ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಪಾಸಕರು ಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳರಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ನಾನಾವಿಧಾ ದೇವಸಂಘಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ನರಾದಿಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಂತಂ ವಿಮುಕ್ತಾನಾಂ ಶತೋಚ್ಛ್ರಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಿಂದಲೂ ಆನಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಆಮುಕ್ತ ವಿಷಯಕವು ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವದೆ ಎನ್ನವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ. ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿರಾಗ, ಮತ್ತರಾದಿ ದೋಷ, ಅನುಪಕಾರಿತ್ವಾದಿಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ ಈರ್ಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜಕಗಳು. ದ್ವೇಷೇರ್ಷ್ಯಾದಿ ನಿಮಿತ್ತ ವಿಷಯಲಂಪಟತ್ವಾದಿಗಳು, ಮುಕ್ತರು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ಇರಲಾರವು. ಉತ್ತಮರಿಂದ ಅಧಮರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪವಾದ ಉಪಕಾರವು ಲಭಿಸುವುದರಿಂದ ಅನುಪಕಾರಿತ್ವವಿಲ್ಲ. ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಯುಕ್ತವೇ. ಸ್ವಾಧಿಕಾರಾಧಿಕೋ ಯತಃ ಪ್ರಾಯಶೋನೋಪಪದ್ಯತೇ | ಕಥಂಚಿದಧಿಕೇ ಯತ್ನೇ ದೋಷಃ ಕಕ್ಷಿತಮಾಪತೇತ್ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನ ತಾರತಮ್ಯವೂ ಯೋಗ್ಯತಾತಾರತಮ್ಯ (ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವ) ನಿಬಂಧನವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಉಪಾಸಕರು ಯೋಗ್ಯತಾ ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವರೇ.

|| ಅಧಿ. ೨೦ ||

ಯಾವದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨೧ ಇಯದಾಮನನಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣನು ಅವಸಾನನು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತರಾದವರು ಅಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣ: ಸ್ವೋತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಯುಕ್ತ: ಅಧಿಕಾರಿತ್ವಾತ್ ನಾಮಾದಿವತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನಾಧಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾಗಿದೆ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಇಯದಾಮನನಾತ್ ಓಂ || ೩೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಉಪಾಸಕರಿಗೆ ಪ್ರಾಣನೇ ಅವಧಿಯು. ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಉತ್ತಮನು ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣೋ ವಾವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನಾಮಾದ್ಯಾರಭ್ಯ ಪ್ರಾಣಾಂತಮುತ್ತರೋತ್ತರೋಮತ್ಸಮುಕ್ತಂ । ನ ಪ್ರಾಣಾತ್ ಕಿಂಚಿದ್ಭೂಯ ಉಕ್ತಂ । ತಥಾಽಪಿ ಪೂರ್ವವತ್ ಸ್ಯಾದಪೀತಿ ನ ವಾಚ್ಯಂ । (೨) ಪ್ರಾಣೋ ವಾವ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನ್ ಹಿ ಪ್ರಾಣಾದ್ಭೂಯಾನ್ ಪ್ರಾಣೋಽಪ್ಯೇವ ಭೂಯಾಂಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಭೂಯಾನ್ನಾಮ । ಇತಿ ಕೌಂತರವ್ಯಕ್ತತೇಃ || ೩೫ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯದ್ಯಪಿ ಭಂದೋಗ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತವಾಗಿ (ಅಂದರೆ, ನಾಮ ವಾಕ್ ಮನಃ ಸಂಕಲ್ಪ ಚಿತ್ತ ಧ್ಯಾನ ವಿಜ್ಞಾನ ಅನ್ನ ಅಪ್ ತೇಜಃ ಆಕಾಶ ಸ್ಥಿರ ಆಶಾ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾದ ಉಪಾ ಸ್ವಾಹಾ ಪರ್ಜನ್ಯ ಮಿತ್ರ ಅಗ್ನಿ ವರುಣ ಚಂದ್ರ ಪ್ರವಹ ಅನಿರುದ್ಧ ಅಪಂಕಾರಿಕಪ್ರಾಣ ಇಂದ್ರ ಉಮಾ ರುದ್ರ ವಾಗೇ ಪ್ರಾಣ ಇವರಿಗೆ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವಪೇಕ್ಷೆಯಾ ಉತ್ತರೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ನಾಮಾದಿಗಳಂತೆ ಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಕೂಡ ಅಧಿಕಾರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸ್ವೋತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿ ಯುಕ್ತತ್ವವು ಬರುವುದು. ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. (೨) (ಮತ್ತೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನೇ ಅವಸಾನನು. ಹೇಗೆಂದರೆ) ಪ್ರಾಣನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಅಧಿಕನು ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಣನೇ ಸರ್ವರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಪ್ರಾಣನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಆದುದರಿಂದ ಭೂಯಾನ್ = ಉತ್ತಮನು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನು, ಎನ್ನುವ ಕೌಂತರವ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ. || ೩೫ || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಂತರಾ ಭೂತಗ್ರಾಮವದಿತಿ ಚೇತ್ತದುಕ್ತಂ ಓಂ || ೩೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಮೂಹಗಳಾದ ವಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಅಧಿಕನು ಹೇಗೆ ದೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊರತು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಉತ್ತಮ ಅಧಿಕಾರಿಯುಕ್ತನು ಆಗುವನು, ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಅಧಿಕನು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾ ಭೂತಗ್ರಾಮ ಏಕಸ್ಯಾದೇಕ ಉತ್ತಮೋಽಪ್ಯೇವ | ಏವಂ ಪ್ರಾಣಾದಪಿ ಪರಮಾತ್ಮಾನಮಂತರಾ ವಿದ್ಯತೇ | ಇತಿ ಚೇತ್ ನ | ಪ್ರಾಣಾದುತ್ತಮಾಭಾವೇ ಪ್ರಮಾಣಮುಕ್ತಂ | ಅನ್ಯತ್ರೋತ್ತಮಾಭಾವೇ ನ ಪ್ರಮಾಣಂ | ದೃಶ್ಯತೇ ಚಾನ್ಯತ್ರೋತ್ತಮತ್ವಂ || ೩.೬ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಮೂಹಗಳಾದ ನಾಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಉತ್ತಮನು ಇದ್ದೇ ಇದ್ದಾನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಾಣನಿಂದಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊರತು ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಉತ್ತಮ ಅಧಿಕಾರಿ ಜೀವನು ಇದ್ದಾನೆ, ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಉತ್ತಮ ಜೀವನನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೂಡದು. ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಯು ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣೋ ವಾವ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಾಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಉತ್ತಮನು ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲ ವಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾಮಾದ್ಯುತ್ತಮತ್ವವು ಛಂದೋಗೃದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೩.೬ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನ್ಯಥಾ ಭೇದಾನುಪಪತ್ತಿರಿತಿ ಚೇನ್ನೋಪದೇಶವತ್
ಓಂ || ೩.೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಉತ್ತಮನು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇವನಿಗೇನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವಿದ್ದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಕೃತ್ಯಾದಿಸಿದ್ಧವಾದ ಭೇದವು ಆಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. (ಇಬ್ಬರಿಗೆ ಅಸಂಕುಚಿತ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು.) ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಉಪದೇಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನ್ ಎಂದು ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. (ಆದರೆ ವಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೂ ಅಧಿಕವು ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.)

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವೇ ಪರಮಾತ್ಮನಾ ಭೇದಾನುಪಪತ್ತಿಃ | ಇತಿ ಚೇತ್ ನ | ಕೃತ್ಯುಪದಿಷ್ಟವದುವಪತ್ತೇಃ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಣಸ್ಯೋತ್ತಮತ್ವಂ ತಸ್ಮಾತ್ತರಮಾತ್ಮನೋ ಹ್ಯುಪದಿಷ್ಟಂ || ೩.೭ || ಅಧಿ. ೨೧ || ೩ |

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನ್ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯ ಬಲದಿಂದ

ಪ್ರಾಣನ ದಶೆಯಿಂದ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಶಬ್ದವು ನಿರುಪಚರಿತ ಸರ್ವಾರ್ಥಕವು ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ) ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ನಿರುಪಚರಿತ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಭೇದವೇ ಕೂಡದೇ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. (ಇಬ್ಬರು ಸರ್ವೋತ್ತಮರೆನ್ನುವುದು ಅಯುಕ್ತವಷ್ಟೇ.) (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಕುಚಿತಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೂ ಹೊರತು ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ಕೆಲವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಎಂದೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಣನ ದಶೆಯಿಂದ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ.) ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು, (ಅಂದರೆ, ಆ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.) ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವೇ ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (ಅಂದರೆ, ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಮಾತ್ರ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದವರು ಎಲ್ಲರೂ ಎಂದು ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ವಿಷ್ಣುವು ಹೊರತು ಕೆಲವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದಲೇ ಉತ್ತಮನು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವಲ್ಲ.) ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವು, ಪ್ರಾಣನ ದಶೆಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಎಂದು ಭಂದೋಗಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. || ೩.೭ || ೩ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ನಾಮಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾದ ಉಪಾ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿಗಳು ದೇವತೆಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಅವಧಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವರು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆಗುತ್ತಾರೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪ್ರಾಣೋ ವಾವ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಕುಚಿತಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ನಿರುಪಚರಿತ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮರಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಕುಚಿತಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಸರ್ವ ಶಬ್ದವು ಅಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷಪರವೆಂದು ಸಂಕೋಚಮಾಡಬಹುದು. ತಥಾಚ ಆ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣಃ ಸ್ವೋತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಯುಕ್ತಃ ಅಧಿಕಾರಿತ್ವಾತ್ ಉಮಾದಿವತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನದಶೆಯಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಅವಸಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಬಲದಿಂದ ಭಗವಂತನಿಂದ ಇತರ ಸರ್ವ ಪರತ್ವವು. ಉತ್ತಮತ್ವಂ ಹಿ ದೇವಾನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣನದಶೆಯಿಂದ ಕೇವಲ ಶ್ರೀಹರಿ ಗೇನೇ ಉತ್ತಮತ್ವವು. ಆದಕಾರಣ ಉಪಾಸಕರು ಪ್ರಾಣನೇ ಅವಸಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರು. || ಅಧಿ. ೨೧ ||

ಇಯದಾಮನನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨೨ ವೃತಿಹಾರಾಧಿಕರಣವು

ಬೀರಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿಯಾದ ಪ್ರಾಣನದೇಶಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನೇತಿ ಚೇನ್ನ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಭಂದೋಗಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಪ್ರಾಣನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವೃತಿಹಾರೋ ವಿಶಿಂಷಂತಿ ಹೀತರವತ್ ಓಂ || ೨೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಾಣನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಸತ್ಯಾಖ್ಯ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಪ್ರಾಣಸತ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಪ್ರತಿವಚನಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಶ್ನೆ ಪ್ರತುತ್ಪರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರಶ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ನಾಮಾದಿಗಳಿಂದ ವಾಗಾದಿಗಳಂತೆ, ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವವನಿಂದ ಸತ್ಯನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವನನ್ನು ಭಂದೋಗರು ವ್ಯಾವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ. (ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಉಕ್ತಂ ಪ್ರಾಣಾತ್ತರಮಾತ್ಮನ ಉತ್ತಮತ್ವಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಧ್ಯಾಹಾರೇಣ |

(೨) ವಿಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ (ಛಾ.೭.೧೬.) | ಇತಿ ವಿಶಿಂಷಂ ತಿ ಹಿ | (೩)

ಯಥೇತರೇಷು ವಿಶೇಷಣಂ | (೪) ಉತ್ತಮತ್ವಂ ಹಿ ದೇವಾನಾಂ ಮುಕ್ತಾವಪಿ ಹಿ

ಮಾನವಾತ್ | ತೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ತಸ್ಮಾಚ್ಚ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಸ್ಯ ವೈ ಹರೇಃ || ಇತಿ (ಚ)

ಬೃಹತ್ತಂತ್ರೇ || ೨೮ || ಅಧಿ. ೨೨ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ವಿಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ | ಯಃ ಸತ್ಯೇನಾತಿವದತಿ ಎಂದು ಸತ್ಯಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಾಣನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಭಂದೋಗ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಣನಿಗೆನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವಲ್ಲ) (ಭಂದೋಗದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ನಾಮಾದಿ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿ ಭಗವಃ ನಾಮೋ ವಾವ ಭೂಯೋಽಸ್ತಿ, ತಸ್ಯೇ ಭಗವಾನ್ ಪ್ರವೀತು, ವಾಗ್ವಾಪ ನಾಮೋ ಭೂಯಸಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸದ್ಭವಾದ ಅತ್ತಿ ಭಗವಃ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯುಯೋಽಸ್ತಿ, ತಸ್ಯೇ ಭಗವಾನ್ ಪ್ರವೀತು, ಸತ್ಯಂ ವಾವ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯುಯಃ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆ ಪ್ರತಿವಚನರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರಕರಣಭೇದವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಸತ್ಯನಾಮಕ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರಾಣನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (೨) ಅಧ್ಯಾಹಾರದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಗ್ರವಿಂಡ, ಸತ್ಯವಿಂಡಗಳಿಗೆ ಏಕಪ್ರಕರಣತ್ವವೇ ಏಕ ಅಗಲಾರದು.

ಎಂದರೆ) (ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಸವಾ ವಿಷ ವಿವಂ ಪಶ್ಯನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವವನಕ್ಕಿಂತ ಸತ್ಯಾಖ್ಯ ಅತಿಶಯಿತ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವನಾದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಅತಿವಾದಿತ್ವವು (ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳುವಿಕೆಯು) ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ. ತತಶ್ಚ ವಿಷ ತು ವಾ = ಇವನೇ, (ಅಂದರೆ ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯು ನಿರ್ದೋಷನೂ ನಿಯಾಮಕನೂ ಆದ ಸತ್ಯಾಖ್ಯ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಉತ್ತಮ ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೋ ಇವನೇ) ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವವನಕ್ಕಿಂತ ವಿಶೇಷವಾಗಿ, ಅತಿವದತಿ = ಅತಿಶಯಿತವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. (ಹೀಗೆ ಸತ್ಯಾಖ್ಯ ಉತ್ತಮ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳುವವನಿಗೆ ಅತಿವಾದಿತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವವನಕ್ಕಿಂತ ಸತ್ಯಾತಿವಾದಿಯು (ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವವನು) ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಶೇಷಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (ಉತ್ತಮನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.) ತಥಾಚ ಛಾಂದೋಗರು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವವನಕ್ಕಿಂತ ಸತ್ಯನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವವನನ್ನು ಅತಿಶಯಿತ ವಸ್ತುವಾದಿತ್ವದೊಪ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವಿವಂಚ ಪ್ರಾಣನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಸತ್ಯನಿಗೆ ನಿರವಧಿಕ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ತಥಾಚ ಪ್ರಕರಣ ಭೇದಕ ತು ಶಬ್ದವು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರವಾದಿಗಳನ್ನು ಆಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸತ್ಯ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರಾಣನಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮತ್ವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಯುಕ್ತವು (೩) (ಈ ತು ಶಬ್ದವು ಹೇಗೆ ಪ್ರಕರಣಭೇದಕವಾಗುವುದು? ಪ್ರತ್ಯಾದ್ಯಧ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು ಎಂದರೆ) ಹೇಗೆ ವಾಗಾದಿ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ವಾಗ್ವಾನ್ ನಾಮೋ ಭೂಯಸೀ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣವು (ವಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ನಾಮಾದಿಗಳಿಂದ ಅಧಿಕೃತವಾಚಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಕರಣ ಭೇದಕವೋ ಹೀಗೆಯೇ ಈ ತು ಶಬ್ದವೂ ಪ್ರಕರಣ ಭೇದಕವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ.) (೪) (ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹಿ ಶಬ್ದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ನಾಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮನಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಇದೆ. (ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಇದೆ ಎಂದು ವಿನು ಹೇಳಬೇಕು.) ಆ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯ ವಾಯುವಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವು. ಮುಖ್ಯ ವಾಯುವಿನಿಂದ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಎಂದು ಬೃಹತ್ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. || ೩೮ || ೩ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಾಣನದೇಶಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮನಲ್ಲವೋ ಉತ್ತಮನೋ, ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಸತ್ಯಂ ತ್ವೇವ ವಿಚಿಕ್ಷಾಸಿತವ್ಯಃ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಸತ್ಯ ನಾಮಕನು ಪ್ರಾಣನದೇಶಿಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನನೋ ಅಥವಾ ಭಿನ್ನನಾದ ವಿಷ್ಣುವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಣಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಸತ್ಯಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಭೇದಕವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ನಾಮಾದಿ ಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತರಾದ ಹದಿನೈದು ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದಕವಾದ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನಗಳು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲ ಅಪ್ಪಿ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯಯಃ ಎನುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಸತ್ಯಂ ವಾದ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯಯಃ ಎನುವ ಪ್ರತಿವಚನ ರೂಪ ಪ್ರಕರಣ ಭೇದಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣ ಸತ್ಯರಿಗೆ ಅಭೇದವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸತ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥಭೂತನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಉತ್ತಮನಲ್ಲ ಪ್ರಕರಣ

ಭೇದಕಗಳಾದ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾಪಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಹಾರವೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಸ ವಾ ವಿಷ ವಿವಂ ಪಶ್ಯನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವವನಿಗೆ ಅತಿಶಯಿತ ವಸ್ತುವಾದಿತ್ವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಅತಿವಾದಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ ಯಃ ಸತ್ಯೇನಾತಿ ವದತಿ ಎಂದು ಸತ್ಯಾಖ್ಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳುವವನಿಗೂ ಅತಿವಾದಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಾತಿವಾದಿಗಿಂತಲೂ ಸತ್ಯಾತಿವಾದಿಗೆ ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಪ್ರಕರಣ ಭೇದಕಗಳಾದ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನಗಳ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗುವುದು. ಉತ್ತಮತ್ವಂ ಹಿ ದೇವಾನಾಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ತೂತಿಯಿಂದಲೂ ಸತ್ಯನಾಮಕನಾಟ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಉತ್ತಮನು, ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. || ಅಧಿ. ೨೨ ||

ವೈತಿಕಾರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨೩ ಸತ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಒಬ್ಬನೇ ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಉತ್ತಮನು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕೃತಿನಿಷ್ಠಾ ವಿಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯಾದೀನಾಂ ಭೇದಾದ್ವ್ಯಕ್ತವ ಉತ್ತಮಾ ಇತಿ ಚೇನ್ನ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕೃತಿ ನಿಷ್ಠಾ ವಿಜ್ಞಾನ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಮತಿ, ಶ್ರದ್ಧಾ ಸುಖ, ಭೂಮಾ, ಆಹಾರ, ಆತ್ಮಾ ಹೀಗೆ ಸತ್ಯದೇಶಿಯಿಂದ ಉಪರಿ ಉಕ್ತಗಳಾದ ಒಂಭತ್ತಕ್ಕೆ (ಪರಸ್ಪರ ಅಭೇದವಿಷಯದಲ್ಲೇ ಜ್ಞಾಪಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) ನಿಷೇಧವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಸತ್ಯಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಉತ್ತಮನು ಅಲ್ಲ) ಮತ್ತೆ ವಿಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಉತ್ತಮಗಳು ಇವೆ. ಎಂದರೆ, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಅಂದರೆ, ಪ್ರಾಣನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮರು ಬಹು ಮಂದಿ ಇದ್ದಾರೆ ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) ಏಕೆಂದರೆ || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸೈವ ಹಿ ಸತ್ಯಾದಯಃ ಓಂ || ೨೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಾಣನ ದೇಶಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನಿಗೇನೇ ಉತ್ತಮತ್ವವು. ಬಹುಮಂದಿಗೆ ಅಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಸತ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನ ಮತಿ ಶ್ರದ್ಧಾ ನಿಷ್ಠಾ ಕೃತಿ ಸುಖ ಭೂಮಾ ಆಹಾರ ಆತ್ಮಾ ಇವುಗಳು ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳು ಪ್ರಕೃತ ಈಶಾಖ್ಯ ಪರದೇವತೆಯೇ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸತ್ಯಾದಿಗುಣಾಸ್ತಸ್ಯ ವಿವ ಪರದೇವತಾಯಾಃ ಸ್ವರೂಪಭೂತಾಃ | (೨) ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ ಚ | ನಾಮಾದಿಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತಾದ್ಯೋ ಹಿ ಸತ್ಯಾದಿರೂಪ ವಾನ್ | ತಸ್ಮೈನಮೋ ಭಗವತೇ ವಿಷ್ಣವೇ ಸರ್ವಜಿಷ್ಣವೇ | ಇತಿ || (೩) ಸತ್ಯಾದ್ಯಾ

ಅಹಮಾತ್ಮಾಂತಾ ಯದ್ಗುಣಾಃ ಸಮುದೀರಿತಾಃ | ತಸ್ಮೈನಮೋ ಭಗವತೇ
ಯಸ್ಮಾದೇವ ವಿಮುಚ್ಯತೇ || ಇತಿ ಚಾಧ್ಯಾತ್ಮೇ || ೩೯ || ಅಧಿ. ೨೩ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸತ್ಯತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವೈವಾದ ಪರದೇವತೆದ್ದೇ
ಸ್ವರೂಪಭೂತಗಳು. (ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನಗಳಲ್ಲಿ) (೨) (ಓ ಶಬ್ದಸೂಚಿತವಾದ ಸ್ವತಿಯನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯಾಮಾತನು ನಾಮವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಾಣ ಪರ್ಯಂತವಾದ ಅಧಿಕಾರ
ಸಮೂಹದಶೆಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿ ಸತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯಗುಣಸ್ವರೂಪನಾಗಿ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನೋ, ಅಂತಹ ಸರ್ವಜನಕ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಭಗವಂತನಿಗೋಸ್ಕರ
ನಮಸ್ಕಾರವು. ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (೩) (ಹಾಗಾದರೆ ಭೂಮ ಪರ್ಯಂತವಾದವುಗಳು ಭಗವದ್ಗುಣಗಳೆಂದು
ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಭೇದವಿರಲಿ. ಅಹಂಕಾರಾತ್ಮಕಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳದೆ
ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ಸತ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ
ಅಹಂಕಾರ ಆತ್ಮ ಪರ್ಯಂತಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಕ್ಕೆ ವಾಚಕಗಳಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ, ಅಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಗೋಸ್ಕರ ನಮಸ್ಕಾರವು. ಯಾವ ಅಹಂಕಾರ ಆತ್ಮರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ
ಸ ವಾ ವಿಷ ದಿವಂ ಪಶ್ಯನ್ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು
ಯುಕ್ತಿಯು ಉಕ್ತವಾಗಿಯೋ, (ಆದುದರಿಂದ ಅಹಂಕಾರ ಆತ್ಮರಿಗೆ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪತ್ವವು) ಎಂದು
ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿಯೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. || ೩೯ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪ್ರಾಣನ ದಶೆಯಿಂದ ಸತ್ಯಪದದಿಂದ ಉಕ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ ಉತ್ತಮನೋ ಅನೇಕ ಮಂದಿ
ಉತ್ತಮರು ಇದ್ದಾರೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಪರಿತಗಳಾದ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ಯದಶೆಯಿಂದ
ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಅಭೇದವೋ ಭೇದವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅಭೇದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ ಎಂದು
ಸಂದೇಹವು ಸತ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಆತ್ಮಪರ್ಯಂತವಾದವುಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ ಜ್ಞಾಪಕವು
ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದವೇ ನ್ಯಾಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಣನದಶೆಯಿಂದ ಸತ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳು
ಅನೇಕ ಉತ್ತಮಗಳು ಇವೆ, ಎಂದರೆ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಭೇದವಿದ್ದರೆ ಸತ್ಯಂ ಭಗವೋ
ವಿಷ್ಣೋ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವಾಗ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಸಂಗತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು.
ಅದಕಾರಣ ಅವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಭೇದವೇ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಸತ್ಯಾದ್ಯಾ ಅಹಮಾತ್ಮಾಂತಾಃ
ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ ಪ್ರಾಣನಿಂದ
ಉತ್ತಮನು || ಅಧಿ. ೨೩ ||

ಸತ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨೪ ಕಾಮಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವದುಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಕೃತೇರಪಿ ಜನ್ಮಾದೇಃ ಸಂಸಾರಪ್ರಾಪ್ತೇಃ ಕಿಮಿತಿ ನಾಮಾದಿಷ್ಟಪಾಠಃ | ಇತಿ |
ಅತ್ರೋಚ್ಛತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಕೂಡ ಸೀತಾರುಗ್ಮಿಣ್ಯಾದಿರೂಪದಿಂದ ಜನ್ಮಮರಣಾದಿಗಳು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಸಂಸಾರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ (ಸಂಸಾರಿಗಳಾದ ಸಾಧುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ಆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ನಾಮಾದಿ ಅಧಿಕಾರಿ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಪಾಠವಿಲ್ಲ (ಮತ್ತೆ ಪ್ರಾಣನ ದೇಹಿಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಪಾಠವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ತಥಾಚ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತರಾದವರು ಅಲ್ಲ) ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕಾಮಾದಿತರತ್ರ ತತ್ರ ಚಾಯತನಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ || ೪೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || (ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಲ್ಲ) ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಈಶ್ವರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಮೂಲರೂಪದಲ್ಲಿ ಇದ್ದವಳಾಗಿ ಭೂಮ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವತರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಸರ್ವಾಯತನಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದಿ ಬೋಧಕ ಪ್ರತ್ಯಾದಿಗಳ ದೇಹಿಯಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ್ವೇಚ್ಛಯೈವ ಮೂಲಸ್ಥಾನೇ ಸ್ಥಿತಾಽನ್ಯತ್ರಾವತಾರಾನ್ ಕರೋತೀಶ್ವರೇಚ್ಛಾನುಸಾರೇಣ | (೨) ಸರ್ವಾಯತನಾ ಸರ್ವಕಾಲಾ ಸರ್ವೇಚ್ಛಾ ಸರ್ವಜ್ಞಾಬದ್ಧಾ (ನ ಬದ್ಧಾ) ಬಂಧಿ (ಧ) ಕಾ ಸೈವಾ ಪ್ರಕೃತಿರವಿಕೃತಿಃ | ಇತಿ ವತ್ಸಪ್ರತೇಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ವೈಕುಂಠಾದಿ ಮೂಲಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಮೂಲರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದವಳಾಗಿಯೇ ಭೂಮ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೀತಾದಿರೂಪದಿಂದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಯಾದ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ (ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಂತೆ ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಅಲ್ಲ) ಅವತಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಆದಕಾರಣ ಈಶ್ವರನಂತೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ದೇಹಯೋಗಾದಿ ರೂಪವಾದ ಜನ್ಮಾದಿಗಳು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಸಾರಿತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಧಿಕಾರಿತ್ವವಿಲ್ಲ (ಆದ ಕಾರಣ ನಾಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠವಿಲ್ಲ) (೨) ಸರ್ವಜಗತ್ತೇ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು, ಸರ್ವಕಾಲವು ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು (ಅಂದರೆ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದವಳು) ಸರ್ವವೂ ಇಚ್ಛಾಧೀನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು, ಸರ್ವಜ್ಞಳು, ಬದ್ಧಳಲ್ಲ ಸರ್ವ ಜೀವರನ್ನು ಬಂಧಿಸತಕ್ಕವಳು, ವಿಕಾರರಹಿತಳು, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು, ಎನ್ನುವ ವತ್ಸಪ್ರತಿಯಿಂದ. || ೨ ||

ಓತಿ ॥ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಾಮಾದಿ ತಾರತಮ್ಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಂತೆ ಏಕೆ ಪಾಠವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ನಾಮಾದಯಸ್ತು ಬದ್ಧತ್ವಾನೋಚಕತ್ವಾತ್ಪರೋಽಪಿ ಚ । ಉಭಯೋರಪ್ಯಭಾವೇನ ಯಥಾಽವ್ಯಕ್ತಂ ನ ತೂದಿತಂ ॥ ಶ್ರುತೌ ತಥಾ ಜೀವಪರಾವುಚ್ಯತೇ ಕಿಂಚನೇತರತ್ । ನೋಚ್ಯತೇ ಚ ತದಾ ತತ್ಪದ್ಧಯಂ ವೈ ಸಮುದಾಹೃತಂ ॥ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕಃ ॥ ೪೧ ॥ ೩ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ ಬದ್ಧತನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ ನಾಮವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಾಣವರ್ಯಂತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಭಂದೋಗ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಮೋಚಕತ್ವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಬದ್ಧತ್ವವೂ ಮೋಚಕತ್ವವೂ ಈ ಎರಡು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀತತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವೋ (ಶ್ರೀತತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದುದಲ್ಲ) ಹಾಗೆಯೇ ದ್ವಾ ಸುಪರ್ಣಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಪರಮಾತ್ಮರೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಂದ ಇತರ ವಾದ ಯಾವುದೊಂದು ಒಡವೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ * ಎರಡು ತತ್ವಗಳೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ॥ ೪೦ ॥ ೩ ॥

ಓತಿ ॥ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಸಂಸಾರಿತ್ವವು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅವಳು ಕೃತಕೃತಳು. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಭಗವದುಪಾಸನಾದಿಗಳೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಯದರ್ಚ ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಭವಾದಿಭಿಃ ಸುರೈಃ ಶ್ರಿಯಾ ಚ ದೇವ್ಯಾ ಮುನಿಭಿಶ್ಚ ಸಾತ್ತ್ವೈಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಎಂಬೀ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಆದರಾದಲೋಪಃ ಓಂ ॥ ೪೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ನಿರುಪಾಧಿಕ ಭಕ್ತಿಶಯ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ (ವಿಧಿಬದ್ಧತೆ ಪ್ರಯುಕ್ತವಲ್ಲ) ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಭಗವಂತನ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಲೋಪವಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಅಬದ್ಧತ್ವೋಽಪಿ ಭಕ್ತಿವಿಶೇಷಾದೇವೋಪಾಸನಾದ್ಯಲೋಪಸ್ತಸ್ಯಾ ಭವತಿ ।
(೨) ಯಥಾ ಶ್ರೀರ್ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಾಽಪಿ ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಮಾಽಪಿ ಸರ್ವದಾ । ಉಪಾಸ್ತೇ ನಿತ್ಯತೋ ವಿಷ್ಣುಮೇವಂ ಭಕ್ತೋ ಹರೇರ್ಭವೇತ್ ॥ ಇತಿ (ಓ) ಬೃಹತ್ತಂತ್ರೇ ॥ ೪೧ ॥ ೪ ॥

* ಈಶ್ವರಃ ಪ್ರಕೃತಿರ್ವೇವೋ ಒಡಂ ಚೇತಿ ಚತುಷ್ಟಯಂ । ಪರಾರ್ಥಾನಾಂ ಸಮುದಿಷ್ಟಂ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನಾಲ್ಕು ತತ್ವಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ ಜೀವ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ತತ್ವಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದು ಒಡವು ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಅಬದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪರತತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯದೃಚಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಅಬದ್ಧಳು (ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಳು) ಕೃತಕೃತ್ಯಳೂ ಆಗಿರುತ್ತಾಳೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ನಿರುಪಾಧಿಕ ಸರ್ವಾತೀತಯಿತ ಭಕ್ತಿವಶದಿಂದಲೇ ಆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಉಪಾಸನಾ ಪೂಜಾದಿಗಳಿಗೆ ಲೋಪವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. (೨) ಹೇಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಸರ್ವಥಾ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತಳಾದಾಗ್ಯೂ ಕೃತಕೃತ್ಯಳಾದಾಗ್ಯೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾಳೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಂತೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನೂ ಕೂಡ ನಿರುಪಾಧಿಕವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಭಕ್ತನು ಆಗಬೇಕು. ನಿರುಪಾಧಿಕ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಉಪಾಸಕನು ಆಗಬೇಕು, ಎಂದು ಬೃಹತ್ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ರಮಾದೇವಿಯು ಅಸ್ವತಂತ್ರಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವಳಿಗೆ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂಬೇ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉಪಸ್ಥಿತೇಸ್ತದ್ವಚನಾತ್ ಓಂ || ೪೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಅಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರಸಂಬಂಧವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆತೀತಯಿತ ಈಶ್ವರ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ) ನಿತ್ಯಮುಕ್ತವು ದ್ವಾವೇತೌ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧ ಬೋಧಕ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅನಾದಿಕಾಲೇ ಭಗವತ್ಸಂಬಂಧಿತ್ವಾದ್ಯುಚ್ಯತೇ ಚ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತ ತ್ವಂ (ತಸ್ಯಾಃ) |

(೨) ದ್ವಾವೇತಾವನಾದಿನಿತ್ಯಾವನಾದಿಯುಕ್ತೌ ನಿತ್ಯಮು (ಯು)ಕ್ತಾವನಾದಿಕೃತೌ ನಿತ್ಯಕೃತೌ ಯೋಽಯಂ ಪರಮೋ ಯಾ ಚ ಪ್ರಕೃತಿಃ ರಮತೇ ಹ್ಯಸ್ಯಾಂ ಪರಮೋ ರಮತೇ ಹ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ ಹಿ ರಮತೇ ಪರಮೋ ನ ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಕೃತಿರತ ವಿನಮಾಹುಃ ಪರಮ ಇತಿ | ಇತಿ ಗೌಪವನಪ್ರತಿವಚನಾತ್ || ೪೨ || ಅಧಿ. ೨೪

|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಅನಾದ್ಯನಂತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ದೇಶಕಾಲಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಆತೀತಯಿತವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಪಾತ್ರಳಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೋ, (೨) ಯಾರು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೋ ಯಾವ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೋ, ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಅನಾದಿನಿತ್ಯರು. ದೇಹದಿಂದಲೂ ಅನಾದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧರು. ಅಥವಾ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ವಿಯೋಗರಹಿತರು, ಅನಾದ್ಯನಂತಕಾಲದಿಂದ ದುಃಖಾಸಂಬಂಧರು. ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣರು. ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಪೂರ್ಣರು. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ರಮಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ರಮಿಸತಕ್ಕವನಾದಾಗ್ಯೂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಪುರುಷರೂಪದಿಂದ ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ತಾನೇ ಪುರುಷರೂಪವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿ ಆ ಪುರುಷರೂಪದಿಂದ

ಶ್ರೀಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಅನ್ಯಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ರಮಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಾಯಾ ಪರಃ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮನೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ— ಎನ್ನುವ ಗೌಪವನಶ್ರುತಿಯ ವಚನದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೪೨ || ೫ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಉಪಾಸನಾದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವಳೋ ಅಲ್ಲವೋ, ಅವಳು ಬದ್ಧಳೋ ಅಲ್ಲವೋ, ಸೀತಾರುಗ್ಮಿಣ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಾದಿಗಳು ಜೀವನಂತೆ ದೇಹಯೋಗಾದಿರೂಪವಾದುವುಗಳೋ ಅಥವಾ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾದಿ ರೂಪಗಳೋ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಗವದರ್ಚನವು ಜನ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮಾದಿ ಬಂಧನವೃತ್ತಿರೂಪ ಪ್ರಯೋಜನಶ್ಯಾಗಿಯೋ ಅಥವಾ ಮುಕ್ತರಂತೆ ನಿರುಪಾಧಿಕ ಭಕ್ತಪ್ರಿಯನಿಮಿತ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯದರ್ಚಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಭವಾದಿಭಃ ಸುರೈಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಭಗವದುಪಾಸನವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅದು ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿದ್ವಾರಾ ಬಂಧದ ಮೋಚನಶ್ಯಾಗಿ. ಅವಳು ಕೃತಕೃತ್ಯಳು ಆಗಿದ್ದರೆ ಅವಳಿಗೆ ಉಪಾಸನೆಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಭಕ್ತಪ್ರಿಯ ನಿಮಿತ್ತಕವೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕವು ಇಲ್ಲ. ಏವಂಚ ಸೀತಾರುಗ್ಮಿಣ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ತಿರೋಧಾನಾದಿಗಳು, ಕರ್ಮಾಧೀನ ದೇಹೋಪಾದಾನ ತ್ಯಾಗಾದಿ ರೂಪಗಳಾದುದರಿಂದ ಇತರ ಜೀವರಂತೆ ಬದ್ಧವು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನಾದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವಳೇ, ಎಂದರೆ— ಸರ್ವಾಯತನಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳ ಬಲದಿಂದ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷತಃ ಭಗವಂತನ ಸಂಬಂಧವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಿತ ಭಗವತ್ಪೂಜಾದಿಗಳ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತವು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜನನಾದಿಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾಧೀನ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಹೇತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜನನಾದಿಗಳು ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾದಿ ರೂಪವಾದುದು, ಕರ್ಮಾಧೀನ ದೇಹ ಸ್ವೀಕಾರಾದಿ ರೂಪವಾದುದಲ್ಲ ಮತ್ತು ಯಥಾ ಶ್ರೀನಿತ್ಯಮುಕ್ತಾಽಪಿ ಎನ್ನುವ ಸ್ವ್ತಿಯಿಂದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಪೂಜಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಪ್ರಿಯವೇ ನಿಮಿತ್ತವು. || ಅಧಿ. ೨೪ ||

ಕಾಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨೫ ನಿರ್ಧಾರಣಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣ ಮನನ ಧ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಸಮಸ್ತ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಹ್ಯುಪಾಸನಂ | ತಚ್ಚ ಶ್ರವಣಾದೇರೇವ ಭವತಿ | ಅತಃ ಕಿಮರ್ಥಮತ್ರೋಚ್ಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಧ್ಯಾನವು ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿಯೇ. (ಇತರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ) ಆ ದರ್ಶನವು ಶ್ರವಣ ಮನನಗಳಿಂದಲೇ ಆಗುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತೋಪಾಸನವು (ಧ್ಯಾನವು) ಏಕೆ? (ಆದಕಾರಣ ಸಮಸ್ತೋಪಾಸನವು ವ್ಯರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು.) ಎಂದರೆ ಉತ್ತರವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತನ್ನಿರ್ಧಾರಣಾರ್ಥನಿಯಮಸ್ತದ್ವಪೈಃ ಪೃಥಗ್ಪ್ರತಿಬಂಧಃ
ಫಲಂ ಓಂ || ೪೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಇದು ಅದರ ಅರ್ಥವು ಎಂದು ತತ್ವವಿಷಯಕ ನಿಶ್ಚಯವೂ, ಇದೇವೇ ವೇದಾರ್ಥವು ಬೇರೆಯಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ದೃಢವಾದ ನಿಶ್ಚಯವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷದಿಂದ ಬೇರೆಯೇ. ತನ್ನಿರ್ಧಾರಣ ಅರ್ಥನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಫಲವಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕೀ ಭೂತಗಳಾದ ಅಜ್ಞಾನ ಸಂಶಯ ವಿಪರ್ಯಯಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯು. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಮೂರೂ ಕರ್ತವ್ಯವೆನ್ನುವುದು ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಅಂದರೆ ಶ್ರವಣದಿಂದ ತತ್ವನಿಶ್ಚಯವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ. ಮನನದಿಂದ ವೇದಾರ್ಥನಿಶ್ಚಯವು. ಅದರಿಂದ ಸಂಶಯ ವಿಪರ್ಯಯಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವು. ಹೀಗೆ ಫಲಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದುದರಿಂದ ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾನಗಳನ್ನುವ ಮೂರನ್ನೂ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ತತ್ತ್ವನಿಶ್ಚಯೋ ವೇದಾರ್ಥನಿಯಮಶ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಪೈಃ ಪೃಥಗೇವ | (೨) ಹಿ ಶಬ್ದೇನ *ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ಶ್ರೋತವ್ಯೋ ಮಂತವ್ಯೋ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾಸಿತವ್ಯಃ (ಬೃ.೪.೪.೫.) ಇತಿ ಶ್ರುತಿಂ ಸೂಚಯತಿ | (೩) ಶ್ರವಣಾದಿಫಲಂ ಚಾ ಜ್ಞಾನವಿಪರ್ಯಯಾದಿದರ್ಶನಪ್ರತಿಬಂಧನಿವೃತ್ತಿಃ | (೪) ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ ಚ ಶ್ರುತ್ವಾ ಮತ್ವಾ ತಥಾ ಧ್ಯಾತ್ವಾ ತದಜ್ಞಾನವಿಪರ್ಯಯೌ | ಸಂಶಯಂ ಚ ಪರಾಣುದ್ಯ ಲಭತೇ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಂ || ಇತಿ || ೪೩ || ಅಧಿ. ೨೫ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪರಾಪರತತ್ವಜ್ಞಾನವು, ಇದೇ ವೇದಾರ್ಥವು ಬೇರೆಯಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ದೃಢನಿರ್ಣಯವೂ (ಶ್ರವಣ ಮನನಗಳ ಫಲಗಳು) ಅವುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವೇ. (ಆದಕಾರಣ ಶ್ರವಣಮನನಮಾತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವು ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು.) (೨) (ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೇ ದರ್ಶನವು ಆಗುವುದಾದರೆ ಶ್ರವಣ ಮನನಗಳು ಏಕೆ ಎಂದರೆ) ಹಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಧ್ಯಾನವು ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರವಣ ಮನನಗಳು ಹೀಗೆ ಮೂರೂ ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಮಸ್ತ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. (೩) (ಶ್ರುತಿವಿಹಿತವಾದಾಗ್ಯೂ ಸಮಸ್ತೋಪಾಸನವನ್ನು ಹೇಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗುವುದು? ಭಗವದ್ವರ್ತನವು ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೇ ಕೊಡುವುದು. ತತ್ವಜ್ಞಾನಾದಿಗಳೇ ಫಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು

ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ—) ಯದ್ಯಪಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ತತ್ವಜ್ಞಾನಾದಿಗಳೇ ಫಲವು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಫಲವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಫಲವೂ ಅಜ್ಞಾನ ವಿಪರ್ಯಯ ಸಂಶಯರೂಪವಾದ ದರ್ಶನಪ್ರತಿಬಂಧದ ನಿವೃತ್ತಿಯು (ಅದರಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣವು ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಾ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ. ಮನನವು ವೇದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಸಂಶಯ ವಿಪರ್ಯಯಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅಜ್ಞಾನ ಸಂಶಯ ವಿಪರ್ಯಯಗಳು ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳು. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರವಣಮನನಗಳು ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳನ್ನೇ ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಮಸ್ತೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. (೪) (ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಗುರುಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಉಪದೇಶದಿಂದಿಂತಾದ ತತ್ವಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಯುಕ್ತನುಸಂಧಾನಾತ್ಮಕವಾದ ಮನನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಸಂಶಯ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹಾಗೆಯೇ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ದೃಢವಾದ ಪ್ರತಿಬಂಧವನ್ನೂ ಕೂಡ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿಯೂ ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ನಿವೃತ್ತಿಯು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಫಲವು ಎಂದುಕೈವಾದಿ. || ೪೨. || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಶ್ರವಣ ಮನನ ಧ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಮೂರು ವಿಧ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕೋ ಮೂರಕ್ಕೂ ಫಲವು ಇಲ್ಲವೋ, ಇದೆಯೋ, ದರ್ಶನವು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೋ, ಅಥವಾ ಮೂರರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸನವು ಭಗವದ್ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವು. ಭಗವದ್ದರ್ಶನವು ಶ್ರವಣ ಮನನಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೇ ಕೊಡುವಾಗ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಮೂರೂ ಅವಶ್ಯಕವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲ ಮೂರಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವೂ ಇಲ್ಲ ವಿವಂಚಿ ಪ್ರಮಾಣ ಉಪಯೋಗಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದರ್ಶನವು ಶ್ರವಣಾದಿ ಮೂರರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಫಲವು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಮಸ್ತೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. ಎಂದರೆ, ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದರ್ಶನವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಮೂರನ್ನು ವಿಧಿಸಿರುತ್ತದೆ. ವಿಕಲ್ಪದ್ವೇಷತಃ ಶಬ್ದಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಮೂರೂ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು, ಅಲ್ಲದೆ ಉಪಯೋಗವು ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಧ್ಯಾನವೇ ಹೇತುವಾದಾಗ್ಯೂ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಶ್ರವಣಮನನಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರತಿಬಂಧಕೇ ಭೂತಗಳಾದ ಅಜ್ಞಾನ ಸಂಶಯ ವಿಪರ್ಯಯಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ವಿವಂಚಿ ಸಮಸ್ತೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. || ಅಧಿ. ೨೫ ||

ನಿರ್ಧಾರಣಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨೬ ಪ್ರದಾನಾಧಿಕರಣವು

ಶೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವದುಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಗುರೂಪದೇಶವು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದರೂ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷವು ಆಗುವುದು. ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಗುರೂಪದೇಶವು ಅವಶ್ಯಕವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರದಾನವದೇವ ಹಿ ತದುಕ್ತಂ ಓಂ || ೪೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಮೂರು ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಗುರೂಪದೇಶಯುಕ್ತವಾದುದೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷವು ಫಲವುಳ್ಳದ್ದು (ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ) ಜ್ಞಾನವು ಗುರುಪ್ರಸಾದಾಧೀನವೆನ್ನುವುದು ಆಚಾರ್ಯವಾನ್ ಪುರುಷೋ ವೇದ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಚ ಶ್ರವಣಾದಿಮಾತ್ರೇಣ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿರ್ಭವತಿ | ಕಿಂ ತು ಸೇತಿಕರ್ತವ್ಯೇನ | ಯಥಾ ಗುರುದತ್ತಂ ತಥೈವ ಭವತಿ | (೨) ಆಚಾರ್ಯವಾನ್ ಪುರುಷೋ ವೇದ (ಛಾ. ೬.೧೪.೨.) | ಇತಿ ಹ್ಯುಕ್ತಂ || ೪೪ || ಅಧಿ. ೨೬ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಥಾಕಥಂಚಿತ (ಅಂದರೆ ಗುರೂಪದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಲಿಖಿತವಾಠಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಅನುಷ್ಠಿತವಾದ ಕೇವಲ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಇತಿ ಕರ್ತವ್ಯತಾ (ಸಹಕಾರಿ) ರೂಪವಾದ ಗುರುಪ್ರಸಾದ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಗುರೂಪದೇಶದಿಂದ ನಾಥ್ಯವೇ ಆದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ಗುರುಗಳ ಉಪದೇಶವೇ ಹಾಗೆಯೇ ಗುರುಗಳ ಉಪದೇಶಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಫಲವು ಲಭಿಸುವುದು. (೨) (ಜ್ಞಾನವು ಗುರುಗಳ ಪ್ರಸಾದಾಧೀನವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹವುಳ್ಳ ಪುರುಷನೇ ಪರ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಗವಜ್ಞಾನವು ಗುರು ಪ್ರಸಾದಾಧೀನವೇ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. || ೪೪ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸಗಳು ಮೂರು ಯಥಾಕಥಂಚಿತ ಅನುಷ್ಠಿತವಾದುದು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೇತುವೇ, ಅಥವಾ ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಗುರೂಪದೇಶಯುಕ್ತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಗುರೂಪದೇಶಯುಕ್ತ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೇತುವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯ: ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನೇ ವಿಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜ್ಞಾನವು ಗುರುಪ್ರಸಾದಾಧೀನವಾದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ಮೋಕ್ಷವು ಗುರುಗಳ ಅಧೀನವಾಗಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಕದಾಚಿತ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ಬಂದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವೇ

ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು, ತಥಾಚ ಗುರೂಪದೇಶ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಜ್ಞಾನಹೇತುವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಕೇವಲ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು, ಎಂದರೆ, ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕ ಗುರೂಪದೇಶ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೇತುವು. ಕೇವಲ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಅಲ್ಲ, ಆಚಾರ್ಯವಾನ್ ಪುರುಷಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಗುರುಗಳ ಪ್ರಸಾದಾಧೀನವೆಂದು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು. ಸಮ್ಯಕ್ ಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನಃ ಯದ್ವದ್ಭಾಷ್ಯಪ್ರಸನ್ನಧೀಃ | ಶಿಷ್ಯಾಯ ಸತ್ಯಂ ಭವತಿ , ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವೃತಿಗಳಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಏವಂಚ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನಗಳು, ಗುರೂಪದೇಶವು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗವು. ಜ್ಞಾನವು ಗುರೂಪದೇಶದ ಅಧೀನವಾದಾಗ್ಯೂ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಶ್ರವಣಕ್ಕೂ ಗುರೂಪದೇಶವು ಅಂಗವಾಗುವುದು. ಕದಾಚಿತ್ ಗುರು ಕೋಪದಿಂದ ಜ್ಞಾನವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಜ್ಞಾನ ಮೋಕ್ಷಗಳು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಕ್ಷಪ್ತಗಲಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಮೋಕ್ಷಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದೆನ್ನುವುದು ಕೊಡಲಾರದು. ಜ್ಞಾನಿತೋ ಗುರುಶಾಪೇಽಪಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವೃತಿಗಳಿಂದ ಗುರುಶಾಪಾದಿಗಳು ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಸಕ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಕಾರಣಗಳು. ತಥಾಚ ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಗುರುಗಳ ಉಪದೇಶಯುಕ್ತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು. || ಅಧಿ. ೨೬ ||

ಪ್ರದಾನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨೭ ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಕ್ಕಿಂತ ಗುರುಪ್ರಸಾದವೇ ಬಲಿಷ್ಠವು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಗುರುಪ್ರಸಾದಃ ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನೋ ವಾ ಬಲವಾನಿತಿ | ನಿಗದ್ಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹವು ಬಲಿಷ್ಠವೋ ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪವಾದ ಶಿಷ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನವೋ ಎರಡೂ ಸಮವೋ, ಗುರುಪ್ರಸಾದವು ಕೇವಲ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾ (ಸಹಕಾರಿ) ರೂಪವಾದುದರಿಂದ (ಶಿಷ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನವೇ ಬಲಿಷ್ಠವು, ಸಾಧನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸಹಕಾರಿಯು ಪ್ರಬಲವೆಂದು ದೃಷ್ಟವಾಗಲಿಲ್ಲ) ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತಾತ್ವದ್ಧಿ ಬಲೀಯಸ್ತದಪಿ ಓಂ || ೪೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಗುರೂಪದೇಶವು ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪವಾದ ತನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಜ್ಞಾನಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಬಲಿಷ್ಠವು. ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಬಾಹುಲ್ಯವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ, ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಶ್ರೋತವ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಇದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಋಷಭಾದಿಭ್ಯೋ ವಿದ್ಯಾಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾಪಿ ಸತ್ಯಕಾಮೇನ ಭಗವಾಂಸ್ತ್ವೇವ
ಮೇ ಕಾಮೇ ಬ್ರೂಯಾತ್ (ಛಾ.೪.೯.೨.) | (೨) ಶ್ರುತಂ ಹೇವ ಮೇ
ಭಗವದ್ವಶೇಭ್ಯಃ | ಆಚಾರ್ಯಾದ್ವೇವ ವಿದ್ಯಾ ವಿದಿತಾ ಸಾಧಿಷ್ಠಂ ಪ್ರಾಪಯತಿ
(ಛಾ.೪.೯.೩.) ಇತಿ ವಚನಾತ್ | (೩) ಅತ್ರ ಹ ನ ಕಿಂಚನ
ವೀಯಾಯೇತ್ಯನುಜ್ಞಾನಾದುಪಕೋಸಲವಚನಾಚ್ಚ | ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತಾದ್ಗುರು
ಪ್ರಸಾದ್ಯ ವಿವ ಬಲವಾನ್ | (೪) ತರ್ಹಿ ತಾವತಾಽಲಮಿತಿ ನ ಮಂತವ್ಯಂ |
ಶ್ರೋತವ್ಯೋ ಮಂತವ್ಯಃ (ಬೃ.೪.೪.೩.) ಇತ್ಯಾದೇವದಪಿ ಕರ್ತವ್ಯಂ | (೫)
ವಾರಾಹೇ ಚ | ಗುರುಪ್ರಸಾದೋ ಬಲವಾನ್ ತಸ್ಮಾದ್ಬಲವತ್ತರಂ | ತಥಾಽಪಿ
ಶ್ರವಣಾದಿಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧಯೇ || ಇತಿ || ೪೫ || ಅಧಿ. ೨೭ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಗುರುಪ್ರಸಾದ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉಪದೇಶವೇ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗಿಂತ
ಪ್ರಬಲವು. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹುಲಿಂಗಗಳು ಕಂಡಿವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ) ವೃಷಭ ಅಗ್ನಿ ಹಂಸ
ಜಲವಾಯುಸ್ಪಂದರೂಪವುಳ್ಳ ವಾಯು ಅಗ್ನಿ ಚತುರ್ಮುಖ ವರುಣ ಇವರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು
ಆಥವಾ ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದವರಾದಾಗ್ಯೂ ಸತ್ಯಕಾಮ ಎನ್ನುವ ಋಷಿಗಳು (ತನಗೆ
ಉಪನಯನಮಾಡಿದ ಗುರುಗಳಾದ ಗೌತಮರ ಹತ್ತಿರ ಯದ್ವಿಷ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ನಾನು
ಕೇಳಿರುವೆನು, ಆದಾಗ್ಯೂ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಶಾವೇರಿ ಸನ್ನಿಹಿತಭಕ್ತಾಗಿ ಉಪದೇಶ ಕೊಡಬೇಕು. (ಇದೊಂದು
ಲಿಂಗವು) ಇದರಿಂದ (೨) ಏಕೆಂದರೆ ನಿಮ್ಮಂತಹ ಇತರ ಉಪದೇಶಕರಿಂದಲೇ ನನ್ನಿಂದ ವಿದ್ಯೆಯು
ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. (ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಅಲ್ಲ) ಉಪನಯನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಆಚಾರ್ಯರೆಂದು
ಸ್ಮರಣೀಯರಾದವರಿಂದಲೇ ಲಬ್ಧವಾದ ವಿದ್ಯೆಯು ಸಾಧುತಮತ್ವವನ್ನು ವಾ ಸ್ಮರಣೀಯರನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ
ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಗುರುಪದೇಶವು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವೆಂದು
ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. (ಇದೊಂದು ಲಿಂಗವು) (ಕೇವಲ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಸತ್ಯಕಾಮರು
ಗುರುಗಳಾದ ಗೌತಮರ ಹತ್ತಿರ ಅನುಗ್ರಹ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ) (೩) (ಆಗ ಗುರುಗಳಾದ ಗೌತಮರು ಋಷಭಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ) (ಅತ್ರ =
ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ನಿನಗೆ ಯಾವುದೊಂದು ಹಾನಿಯೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದು
(ಶಿಷ್ಯನಾದ ಸತ್ಯಕಾಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರು) ಹೀಗೆ ಗೌತಮರು ದೇವತೆಗಳು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ತನಗೆ ಅಭಿಮತಿಸೂಚಕವಾದ ಶಬ್ದೋಕ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟದ್ದರಿಂದ
(ಗುರ್ವನುಗ್ರಹವು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ) (ಇದೊಂದು ಲಿಂಗವು) (ಮತ್ತೂ
ಲಿಂಗಾಂತರವನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ) ಸತ್ಯಕಾಮಾಽಽ ಗುರುಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಉಪಕೋಸಲರೇಽ
ಋಷಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪವಾದ ವಚನದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಉಪಕೋಸಲರನ್ನು ಕುರಿತು
ಸತ್ಯಕಾಮಾಽಽ ಗುರುಗಳ ಉಪದೇಶರೂಪವಾದ ವಚನದಿಂದಲೂ (ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ)
ಸತ್ಯಕಾಮರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಉಪಕೋಸಲರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ಹೆಂಡತಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ
ಯಿಂದಲೂ ಉಪಕೋಸಲನಿಗೋಸ್ಕರ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದ್ಯಗ್ನಿಗಳ ಉಪದೇಶದಿಂದಲೂ ಆ ಅಗ್ನಿಗಳ

ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯೋಪದೇಶದಿಂದಲೂ ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದು ಎಂದು ಉಪ ಕೋಸಲನಿಗೋಸ್ಕರ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ * ಅಗ್ನಿಗಳ ವಚನದಿಂದಲೂ, ಎಂದು ಕೃತವಾಗಿದೆ) ತಥಾಚ ಸತ್ಯಕಾಮರ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ, ಗೌತಮರ ಅನುಜ್ಞಾ, ಉಪಕೋಸಲರ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ, ಸತ್ಯಕಾಮರ ಉಪದೇಶರೂಪವಾದ ಬಹುಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಗುರುಗಳ ಪ್ರಸಾದವೇ (ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪವಾದ ತನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕಿಂತಲೂ) ಪ್ರಬಲವು. (೪) ಗುರುಪ್ರಸಾದವೇ ಪ್ರಬಲವಾದರೆ ಗುರುಪ್ರಸಾದವೇ ಸಾಕು. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ವ್ಯರ್ಥವೇ, ಎಂದು ತಿಳಿಯಕೂಡದು. ಶ್ರೋತವ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನೂ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. (೫) ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುಪ್ರಸಾದವೇ ಪ್ರಬಲವು. ಪ್ರಸಾದದಶೆಯಿಂದ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಸಾಧನವು ಇನ್ನೊಂದು ಇಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಎಂದು (ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ) ವಾರಾಹಪುರಾಣ ದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. || ೪೫ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಶ್ರವಣ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನವು, ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗವಾದ ಗುರೂಪದೇಶವು ಇವೆರಡೂ ಸಮಬಲವುಳ್ಳದ್ದೋ, ಅಥವಾ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಅಂದರೆ ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪ ಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನವು ಬಲಿಷ್ಠವೋ, ಗುರ್ವನುಗ್ರಹಪೂರ್ವಕ ಉಪದೇಶವು ಪ್ರಬಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪುರುಷತ್ವಸಾಮ್ಯವು ಗುರುಶಿಷ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವಾದಕವಾಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸಹಕಾರಿಗ ಸಾಧನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಸಹಕಾರಿತ್ವ ಭಂಗವೇ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ವೈಗುಣ್ಯವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಎನ್ನುವ ಬಾಧಕವೂ ಆದೆ. ಸಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಗುರೂಪದೇಶವು ಬಲಿಷ್ಠವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಬಲಿಷ್ಠಗಳು, ಎಂದರೆ— ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೂ ಗುರೂಪದೇಶಕ್ಕೂ ಸಾಮ್ಯವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಪುರುಷತ್ವವು ಸಾಮ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ ಗುರುತ್ವ ಶಿಷ್ಯತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವವು ಇದ್ದಂತೆಯೇ, ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪ ಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನ ಉಪದೇಶರೂಪ ಗುರುಪ್ರಯತ್ನ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಪುರುಷತ್ವ ಮಾತ್ರವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು. ಎವಂಚ ಬಹುಲಿಂಗರೂಪ ಸಾಧಕಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ

★ ಉಪಕೋಸಲ ಎನ್ನುವ ಋಷಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮರು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು ತನ್ನ ಪಂಡಿತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾದಾಗ್ಯೂ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನುಪದೇಶಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಉಪಕೋಸಲರು ಗುರುಗಳ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬಹುಪರ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರು. ಆಗ ಸಂಪುರ್ಣಾಗಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿಗ್ನಿಗಳು ಮಿಲಿತ ರಾಗಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನುಪದೇಶಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಉಪ ಕೋಸಲರು ಅಗ್ನಿಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿಕೊಂಡವರಾದಾಗ್ಯೂ, 'ಆಚಾರ್ಯಸ್ತು ತೇ ಗಂಠ ವತ್ಸಾ' ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗಳ ಉಪದೇಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಗುರುಗಳಾದ ಸತ್ಯಕಾಮರನ್ನು ವಿದ್ಯೋಪದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಆಗ ಗುರುಗಳು ಉಪಕೋಸಲರಿಗೆ 'ಯ ವಿದೋಽಂತರಕ್ಷಸಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನುಪದೇಶಿಸಿದರು. (೨) ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಪ್ರಬಲಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಅಗ್ನಿಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯಾಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಪೂರ್ತಿಯಾದ ಕಾರಣ ಉಪಕೋಸಲರು ಶ್ರವಣಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯಕಾಮರು ಉಪದೇಶವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಗುರ್ವನುಗ್ರಹಪೂರ್ವಕ ಉಪದೇಶವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.)

ಗುರೂಪದೇಶವೇ ಪ್ರಬಲವು. ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಪಾಪವು ಹುಟ್ಟುವುದಾದರೂ ಯಾಗೀಯಹಿಂಸಾದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರ ಸಂಸ್ಕಾರಾದಿರೂಪ ಸಹಕಾರಿಯ ಬಲದಿಂದ ಪುಣ್ಯಜನಕತ್ವವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರೋಕ್ಷಣಾದಿ ಸಹಕಾರಿಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಗುರೂಪದೇಶವು ಪ್ರಬಲವು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅಂಗತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಇಲ್ಲ. ಶ್ರೋತವ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಗುರುಪ್ರಸಾದೋ ಬಲವಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತಿಗಳಿಂದಲೂ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಯಾವ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ ಪೂರ್ವೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಲಿಂಗ ಬಾಹುಲ್ಯವೂ ಇದೆ. ಎವಂಚ ಗುರ್ವನುಗ್ರಹಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉಪದೇಶವೇ ಪ್ರಬಲವು. || ಅಧಿ. ೨೭ ||

ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨೮ ವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ತ ಗುರುಗಳಿಂದ ಇತರ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗುರುತ್ಯಾಗೇ ಭವೇನ್ವತ್ಯುಃ ಮಂತ್ರತ್ಯಾಗೇ ದರಿದ್ರತಾ । ಗುರುಮಂತ್ರಪರಿತ್ಯಾಗೇ ರೌಢವಂ ನರಕಂ ವ್ರಜೇತ್ || ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಗುರುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ದೋಷವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ತ ಗುರುಗಳನ್ನು ಬಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಬಾರದು. ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪೂರ್ವವಿಕಲ್ಪಃ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಸ್ಯಾತ್ ಕ್ರಿಯಾಮಾನಸವತ್

ಓಂ || ೪೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಕೃತನಾದ ಗುರುವು ಪ್ರಥಮತಃ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗುರುಗಳಿಂದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಪ್ತರಾದ ಗುರುಗಳಿಗೆ ವಿಕಲ್ಪವು. (ಅಂದರೆ ಮೊದಲನೆಯವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎರಡನೆಯವರನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲೂಬಹುದು. ಬಿಡಲೂಬಹುದು. ಸ್ವೀಕರಿಸಲೇಬೇಕೆನ್ನುವ ವಿಧಿಯು ಇಲ್ಲ) ಪ್ರಕರಣಾತ್— ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. ಸಮಫಲವುಳ್ಳ ಧ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವಿಕಲ್ಪವೋ ಹಾಗೆಯೇ (ಎವಂಚ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತ ಗುರುಗಳಿಂದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಪ್ತರಾದ ಗುರುಗಳು ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಉತ್ತಮರಾದರೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. ಸಮರಾದರೆ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾರಾದರೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಲೇಬಾರದು.)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಚ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತ ವಿವ ಗುರುರಿತಿ ನಿಯಮಃ । ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹಂ

ಚೇತ್ ಪಶ್ಚಾತ್ತನಃ ಪ್ರಕರೋತಿ ಸ್ವಯಮೇವ ತದಾ ವಿಕಲ್ಪಃ ಸ್ಯಾತ್ | (೨)
ಮಾನಸಕ್ರಿಯಾವತ್ | ಯಥೋಭಯೋರ್ಧ್ಯಾನಯೋಃ ಸಮಯೋಃ | (೩)
ಪೂರ್ವಸ್ಮಾದುತ್ತಮೋ ಲಬ್ಧಃ ಸ್ವಯಮೇವ ಗುರುರ್ಯದಿ |
ಗೃಹ್ಣೀಯಾದವಿಚಾರೇಣ ವಿಕಲ್ಪಃ ಸಮಯೋರ್ಭವೇತ್ || ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹಾ
ಭಾವಾತ್ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸ್ವಕಂ ಗುರುಂ | ಋಷಭಾದ್ಯನುಜ್ಞಯಾ ಚೈವ ಪ್ರಾಪ್ತ ತಸ್ಮಾದ್ಧಿ
ಯುಜ್ಯತೇ || ಇತಿ ಹಿ ಬೃಹತ್ತತ್ರೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತ ಗುರುಗಳೇ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ಎರಡನೇ
ಪ್ರಾಪ್ತಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು. ಎರಡನೇ ಗುರುಗಳು ಶಿಷ್ಯರ ಅಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಿಕ್ಕೆ
ಸಮರ್ಥವಾದ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತವಾದ
ಪೂರ್ಣಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೇನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. (ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು. ಈ
ನಿಯಮವು ಪೂರ್ವಗುರುಗಳಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮಗುರು, ಅಥವಾ ಸಮಗುರು ವಿಷಯಕವಾದುದು.
ಅಥವಾ ಗುರು ವಿಷಯವಲ್ಲ. ಗುಣಾಧಿಕಂ ಗುರುಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ತದ್ವಿನಂ ನಾಷ್ಟ ಯಾತ್ಯಚಿತ್ | ಎಂದು
ಸ್ತೋತ್ರಿಯು. ಸಮರಾದಾಗ್ಯೂ) ಮೇಲಿನ ಗುರುಗಳು ಪೂರ್ಣಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೇನೇ (ಅಂದರೆ
ಶಿಷ್ಯರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲದೇನೇ) ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಆಗ ವಿಕಲ್ಪವು. ಪೂರ್ವಗುರುಗಳ
ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು. ಸ್ವೀಕರಿಸದೇನೂ ಇರಬಹುದು. ಸ್ವೀಕರಿಸಲೇಬೇಕೆನ್ನುವ ವಿಧಿ
ಯಿಲ್ಲ. ಮೇಲಿನ ಗುರುಗಳು ಉತ್ತಮರಾಗಿ ತಾವೇ (ಶಿಷ್ಯರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಲ್ಲದೇನೇ,
ಯದೃಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಆಗ ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವು
ಆಗುವುದು. ಅಂದರೆ ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದೇನೇ ನಿರ್ವಿಚಾರವಾಗಿಯೇ
ಪೂರ್ವಗುರುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮೇಲಿನ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. (ಪೂರ್ವಗುರುಗಳಿಂದ ಮೇಲೆ
ಅಥವಾ ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿ ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಆಗ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳ
ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.) (೨) ಮನೋವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯಂತೆ. (ಅಂದರೆ
ಧ್ಯಾನದಂತೆ.) ಫಲತಃ ಸಮಗಳೇ ಆದ (ಉತ್ತಮಾಥಮ ಫಲವುಳ್ಳವುಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲ) ರಾಮಕೃಷ್ಣರೂಪ
ಎರಡು ಧ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ವಿಕಲ್ಪವೋ
ಹಾಗೆಯೇ. (೩) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗುರುಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮಗುರುಗಳು ಯದೃಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ
ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವವರಾಗಿ ಲಬ್ಧರಾದರೆ ಆಗ ಶಿಷ್ಯನು ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೇನೇ ತಾನೇ
ಪೂರ್ವಗುರುಗಳು, ಅನುಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದೇನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ
ಗುರುಗಳು ಸಮರು ಆಗಿದ್ದರೆ ತ್ಯಾಗ ಸ್ವೀಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವು ಆಗುವುದು. (ಪೂರ್ವಗುರುಗಳಿಂದ,
ಮೇಲೆ ಉತ್ತಮ ಗುರುಗಳ ಲಬ್ಧವಾದರೆ ಅವರನ್ನು ನಿರ್ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದಾದರೆ
ಸತ್ಯಕಾಮರು ಋಷಭಾದ್ಯಾವಿಷ್ಣು ವಾಯುದಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ಗುರುಗಳೆಂದು ವಿಕ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ತಿರುಗಿ
ಮೊದಲಿನ ಗುರುಗಳನ್ನೇ ಹೇಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಆದಕಾರಣ ಇದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಎಂದರೆ)
ಸತ್ಯಕಾಮರು, ಋಷಭಾದಿಗಳು ಪೂರ್ಣಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಉತ್ತಮ

ರಾದಾಗ್ಯೂ ಋಷಭಾದ್ಯಾವಿಷ್ಟ ವಾಯ್ವಾದಿವೇತಕಗಳನ್ನು ಗುರುಗಳನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿಲ್ಲ) ಮತ್ತೆ ಆ ಋಷಭಾದಿಗಳ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯರೇ ಆದ ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಗೌತಮಾಖ್ಯ ಗುರುಗಳನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಆದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಉತ್ತಮರಾದ ಅಥಮ ಸಮರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು, ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಬೃಹತ್ತತ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಮೇಲಿನ ಗುರುಗಳು ಪೂರ್ವತರ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಸಮರು ಆಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಮೇಲಿನ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹಂ ಕಶ್ಚಿತ್ಯಯಮೇವ ಸಮೋ ಯದಿ | ಕುರ್ಯಾತ್ಪುನಶ್ಚ
ಗೃಹ್ಣಿಯಾದವಿರೋಧೇನ ಕಾಮತಃ || (೨) ಧ್ಯಾನಯೋಃ
ಸಮಯೋರ್ಯದ್ವಿದ್ವಿಕ್ಲಬ್ಧಃ ಕಾಮತೋ ಭವೇತ್ | ಏವಂ ಗುರೋರ್ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ
ವಿಕಲ್ಪೋ ಗ್ರಹಣೇಽಪಿ ಚ || ಇತಿ ಮಹಾಸಂಹಿತಾಯಾಂ || ೪೬ || ೨ |

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಮರಾದ ಗುರುಗಳು ಯಾರಾದರೂ ಮಧ್ಯೇಪ್ರಾಪ್ತರಾಗಿ ಶಿಷ್ಯರ ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೇನೇ ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿ ಪೂರ್ಣಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಆಗ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೆ (ಅಂದರೆ ಅವರ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ) ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. (ಪೂರ್ವಗುರುಗಳ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದಾದರೆ ತನಗೂ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಾದರೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು) ಏವಂಚ ೧ ಪೂರ್ವ ಗುರುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಥಮ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೂ ೨ ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವ ಸಮರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನು ಯಾ ಉತ್ತಮ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೂ ೩ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಮರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೂ ದೋಷವು, ಎಂದುಕ್ರವಾಯಿತು. (೨) ರಾಮಕೃಷ್ಣಾಖ್ಯ ಎರಡು ರೂಪಗಳನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಮಫಲವುಳ್ಳ ಧ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ವಿಕಲ್ಪವೋ (ಅಂದರೆ ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ, ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಮಾಡುವುದೋ) ಹೀಗೆಯೇ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕೃತರಾದ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಿಕರಾದ ಎರಡನೇ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಕಲ್ಪವು. ಅಂದರೆ ಮೊದಲಿನ ಗುರುಗಳ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅನುಜ್ಞೆಯು ಇಲ್ಲದಾದರೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು. ಹೀಗೆಯೇ ತನಗೆ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದರೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಾದರೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಮಹಾಸಂಹಿತಾ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಇದರಿಂದ ಗುರುತ್ಯಾಗೀ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ದೋಷವೆಚ್ಚನಕ್ಕೆ ಅಥಮ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು. ಅನುಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು, ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು. ಎಂದರ್ಥವು. || ೪೬ || ೨ ||

ಏಕಃ || ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದ ಸಮ, ಯಾ ಉತ್ತಮ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅತಿದೇಶಾಚ್ಚ ಓಂ || ೪೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸ್ತು ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಸಮರಾದ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅತಿದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಸಮರಾದ ಯಾ ಉತ್ತಮರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮೋಪಚರಸ್ವ ತಚ್ಚಕ್ಷಣಂ ಹಿ ತತ್ತ್ವಾಮುವತು | ಯಥಾ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಚರೇರ್ಯಥಾ ಮಾಮುಪಚರೇರ್ಯೇ ಚಾನ್ಯೇಽಸ್ಮದ್ವಿಧಾಃ ಶ್ರೇಯಸ್ತತ್ ತಾನುಪಾಸ್ತು ತಾನುಪಚರಸ್ವ ತೇಭ್ಯಃ ಶೃಣು ಹಿ ತೇ ತ್ವಾಮುವತು || ಇತಿ ಪೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತಾವತಿದೇಶಾಚ್ಚ || ೪೭ || ಅಧಿ. ೨೮ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಧ್ಯಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡು, ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪೂಜಿಸು, ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕೇಳು, ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಹೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ, ಹಾಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಉಪಾಸನಾಮಾಡು. ಹೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತೀಯೋ ಹಾಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸು. ಹೇಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತೀಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಯಾರು ಇತರರಾದ ನಮಗೆ ಸಮಾನರಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠರು ಇದ್ದಾರೋ, ಅಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ನಮ್ಮಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದವರನ್ನು ಉಪಾಸನಾಮಾಡು. ಉಪಾಸ್ತವ್ಯೆಯೆಂದರೆ ವಿನಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಗುರುಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. ಅವರನ್ನು ಉಪಚರಿಸು ಸೇವಿಸು, ಉಪಚರಿಸ್ವ ಎಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಆಭೀಷ್ಠವನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು. ಅವರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕೇಳು. ಅವರು ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ, ಎಂದು (ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಗುರುಗಳ ವಾಕ್ಯವು.) ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳೇ ತನಗೆ ಸಮಾನರಾದ ವಾ ಉತ್ತಮರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪೌತ್ರಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಇದು ಯುಕ್ತವು. || ೪೭ || ೩ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತ ಗುರುಗಳೇ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವೋ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗುವುದೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಶುಭಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ಆ ಶುಭಲಾಭವು ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತಗುರುಗಳಿಂದಲೇ ಆಗುವುದು. ಅವರನ್ನು ಬಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಗುರುದುತ್ಪತ್ತಿಪರಿತ್ಯಾಗೀ ಎಂದು ದೋಷವೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತ ಗುರುಗಳೇ ಅವಶ್ಯಕರು ಇತರ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಕೂಡದು, ಎಂದರೆ ಗುರುಗಳ ಸ್ವೀಕಾರವು ಕೇವಲ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ ಶುಭಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಸರ್ವಶುಭಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರು ಅಸಮರ್ಥರಾದರೆ ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹವನ್ನು

ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು. ಅವರು ಪೂರ್ವಗುರುಗಳಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟರೂ ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹಕರ್ತರೂ ಆಗಬೇಕು. ಪೂರ್ವ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಿಕರಾದರೆ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಲೂಬಹುದು. ಬಿಡಲೂಬಹುದು. ಉತ್ತಮರಾದರೆ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದೇನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪೂರ್ವಸ್ವಾದ್ವತಮಃ, ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹಂ, ಎನ್ನುವ ಸ್ತೃತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸ್ತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳೇ ತನಗೆ ಸಮಾನಿಕರಾದ ವಾ ಉತ್ತಮರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅತಿದೇಶಮಾಡಿದ್ದಾರೆ, ಏವಂಚ ಇತರ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು. || ಅಧಿ. ೨೮ ||

ವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨೯ ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನವೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಹೇತುವು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ಕರ್ಮಕ್ಕೆವ ಹಿ ಸಂಸಿದ್ಧಿಮಾಸ್ತಿತಾ ಜನಕಾದಯಃ (ಗೀ.೩.೨೦.) ।
ಇತ್ಯಾದಿನಾಽನ್ಯನ್ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಂ || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಜನಕಾದಿಗಳು ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ತ್ಯಾಗೇನೈಕೇ ಅಮೃತತ್ವಮಾನಃ, ಪ್ರಯಾಗಮರಣೇನ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಲ್ಲ ಹೇಗೆಂದರೆ, || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿದ್ಯೈವ ತು ನಿರ್ಧಾರಣಾತ್ ಓಂ || ೪೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು, ಕರ್ಮವಲ್ಲ ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾಃ ಎಂದು ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿ ಜ್ಞಾನವೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವು, ಎಂದು ನಿರ್ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ತಮೇವಂ ವಿದಿತ್ವಾತಿಮೃತ್ಯುಮೇತಿ ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ವಿದ್ಯತೇ ಅಯಿನಾಯ (ಶ್ವೇ.೩.೮.) | ಇತಿ ನಿರ್ಧಾರಣಾದ್ವಿದ್ಯೈವ ಮೋಕ್ಷಃ || ೪೮ || ೨ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಹಸ್ರಶಿರಸ್ಸುಗಳುಳ್ಳವನು ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ತಿಳಿದು ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟುತ್ತಾನೆ. ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಇತರವಾದ ಉಪಾಯವು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಅವಧಾರಣೆ ಸಹಿತವಾದ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೇನೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ತಮೇವಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಬಲದಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವು ಆಗುವುದರಿಂದ

ತತ್ಪಕ್ಷಾನಂದಿಂಢಲೇ ಸಂಸಾರನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುತ್ತದೆ. (ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲ.)
 || ೪೮ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿದ್ಯೆಯೇ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವಾದರೆ ಶ್ರವಣದಿಂದಲೇ ವಿದ್ಯೆಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದ
 ಧ್ಯಾನೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬೀ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು
 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ಓಂ || ೪೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತಿಯು, ಕೇವಲ ಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರದಿಂದ
 ಅಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಧ್ಯಾನವು ವ್ಯರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು?

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಕೇವಲವಿದ್ಯಯಾ ಕಿಂ ತ್ವಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನೇನೈವ ಚ | ಸರ್ವಾನ್
 ಪರೋಮಾಯಯಾ ಯಂ ಸಿನೀತೇ ದೃಷ್ಟ್ವಿವ ತಂ ಮುಚ್ಯತೇ ನಾಪರೇಣ | ಇತಿ
 ಕೌಶಿಕಶ್ರುತೇಃ || ೪೯ || ಅಧಿ. ೨೯ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕೇವಲ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುತ್ತದೆಂದು ನಾವು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ
 ಮತ್ತೆ ಭಗವಂತನ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುವುದು. (ತಥಾಚಿ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ
 ಧ್ಯಾನವು ಅವಶ್ಯಕವು.) (ವಿದ್ವಾನ್ ಎಂದು ಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ
 ದರ್ಶನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು? ಎಂದರೆ) ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಎಲ್ಲಾ
 ಜೀವರನ್ನು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೂ ಬಂಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು
 ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿದೇ ಮಾಯಾಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದು
 ತಾನೆ. ದರ್ಶನಭಿನ್ನವಾದ ಸಾಧನದಿಂದ ಅಥವಾ ಇತರ ಪುರುಷರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ
 (ಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ) ಎನ್ನುವ ಕೌಶಿಕ
 ಶ್ರುತಿಯಿಂದ (ಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ
 ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳತಕ್ಕದು.) || ೪೯ || ೩ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಶ್ರವಣಾದ್ಯುಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೋ, ಮಾಡಬೇಕೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಸನೆಯು
 ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವು ಎನ್ನುವ ನಿರ್ಣಯವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆಗುತ್ತದೋ ಎಂದು
 ಸಂದೇಹವು. ಕರ್ಮಣ್ಯವ ಹಿ ಸಂಸಿದ್ಧಿಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಣವೆಂದು
 ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಶ್ರವಣಾದ್ಯುಪಾಸನವೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಎನ್ನುವ
 ನಿರ್ಣಯವು ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಅಲ್ಲದೆ ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್
 ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಅದು

ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾಃ ಎನ್ನುವ ಸಾವಧಾರಣ ವಚನವು ಕರ್ಮವಚನದಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕರ್ಮಣ್ಯವ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಪರಂಪರೆಯಾ ಕಥಂಚಿತ್ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಉಪಾಸನವು ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವು ಆಗುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ದೃಷ್ಟವ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ವಿದ್ವಾನ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಪರವು. ಆದಕಾರಣ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿರಿದ್ಧಾಸನಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. || ಅಧಿ. ೨೯ ||

ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩೦ ಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವದುಪಾಸನೆಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮಣ್ಯವ ಎನ್ನುವ ಸಾವಧಾರಣ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವು. ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ ಆ ಸ್ವತಿಯು ಭಗವಂತನ ವಚನವಾದುದರಿಂದ ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾಃ ಎನ್ನುವ ಸಾವಧಾರಣ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಬಲೀಯಸ್ತಾಚ್ಚ ನ ಬಾಧಃ ೬೦ || ೫೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದಾಗ್ಯೂ ಕರ್ಮಣ್ಯವ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಬಾಧವು ಇಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ, ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂದರೆ, ೧ ತಮೇವಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು, ೨ ಇಂದ್ರೋಽಶ್ವಮೇಧಾನ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಇಂದ್ರನು ಬಹುಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನಾದಾಗ್ಯೂ ಆತನ ದುಃಖಾಮಿಶ್ರ ಸುಖರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಪ್ರಾರ್ಥನರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವೂ, ೩ ನಾಸ್ತುಕೃತಃ ಕೃತೇನ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ತತ್ತಿನಾಶವುಳ್ಳ ಫಲವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ನಿತ್ಯಪುರುಷಾರ್ಥವು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಕರ್ಮಣಾ ಬದ್ಯತೇ ಜಂತುಃ ಸ್ವತಿಯೂ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸಾವಧಾರಣಾ ಬಲವತೀ ಶ್ರುತಿಃ । (೨) ಇಂದ್ರೋಽಶ್ವಮೇಧಾಂಶ್ವತಮಿಷ್ಟಾಪಿ ರಾಜಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಮೀಡ್ಯಂ ಸಮುವಾಚೋಪಸನ್ಯಃ । ನ ಕರ್ಮಭಿರ್ನಧನೈರ್ನಿವ ಚಾನ್ಯೈಃ ಪಶ್ಯೇ ಸುಖಂ ತೇನ ತತ್ತಂ ಬ್ರವೀಹಿ || ಇತಿ ಬಲವಲ್ಲಿಂಗಂ || (೩) ನಾಸ್ತುಕೃತಃ ಕೃತೇನ । (ಮು.೧.೨.) ಇತ್ಯು ಪಪತ್ತಿಶ್ಚ || (೪)

ಕರ್ಮಕಾ ಬದ್ಧತೇ ಜಂತುವಿದ್ಯಯಾ ಚ ವಿಮುಚ್ಛತೇ | ತಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮ ನ ಕುರ್ವಂತಿ ಯತಯಃ ಪಾರದರ್ಶಿನಃ ಇತಿ ಯುಕ್ತಮದ್ವಗವದ್ವ ಚನಂ | ಆತೋ ನ ಕರ್ಮಕಾಂತರಬಾಧಃ || (೫) ಕರ್ಮಣೈವ (ಗೀ.೩.೨೦.) ಇತಿ ಆಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದಃ || ೫೦ || ಅಧಿ. ೨೦ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ನಿರವಕಾಶವಾದ ಇತರವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವ ನಿರಾಸಕವಾದ ಅವಧಾರಣಾದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ತಮೇವಂ, ದೃಷ್ಟವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಕರ್ಮಣೈವ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದುದು. (೨) ರಾಜನಾದ ಇಂದ್ರನು ನೂರು (೧೦೦) ಅಶ್ವಮೇಧಾಭ್ಯ ಕೃತುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಸ್ತುತೃನಾದ ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಉಪಸತ್ತಿ ಮಾಡಿದವನಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಎಲೋ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ನಾನು ಅಶ್ವಮೇಧಾದಿಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ, ಧನಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ ತಪಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ ಸುಖವನ್ನು ನೋಡಲಾರೆ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ದುಃಖಲೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸುಖರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಜ್ಞಾನವಿಷಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸು. ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನ ಸಾಧ್ಯವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ ಲಿಂಗವು ಕರ್ಮಣೈವ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತೀಗಿತ ನಿರವಕಾಶತ್ವರೂಪ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು (ಅಲ್ಲಿ ನೂರು ಅಶ್ವಮೇಧಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ದುಃಖಮಿಶ್ರಿತವಾಗದಿರುವ ಸುಖರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಲಭಿಸದ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಚತುರ್ಮುಖನ ಹತ್ತಿರ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರದೇವರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಲ್ಲ ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದು ನಿರವಕಾಶವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಬಲವು.) (೩) ಅನಿತ್ಯ ಫಲವುಳ್ಳ ಕರ್ಮದಿಂದ ನಿತ್ಯ ಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತೀಬೋಧ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನೈಕಸಾಧ್ಯವು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಯುಕ್ತಿಯೂ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಕರ್ಮಣೈವ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತೀಗಿತ ಪ್ರಬಲವು. (೪) ಜೀವರು ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮದಿಂದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಬದ್ಧರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ದಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮವು ಬಂಧಕವಾದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾಗದಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಿಗಳು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಬಂಧಕತ್ವ ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವಿಕೆ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಈ ಭಗವದ್ವಚನವು ಕರ್ಮಣೈವ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತೀಗಿತ ಪ್ರಬಲವು. ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯವು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಬಲ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ವಿದ್ಯೆಯೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು. ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣೈವ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಬಾಧವಿಲ್ಲ (೫) (ಹೀಗಾದರೆ ಕರ್ಮಣೈವ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತೆಂದರೆ) ಕರ್ಮಣೈವ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿವಕಾರದಿಂದ ಕರ್ಮವೂ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಎಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಇತರವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ತಥಾಚ ಜನಕಾದಿಗಳು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವವರಾಗಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ

ಕರ್ಮದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. (ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗವು ಅನಂದಾತಿಶಯಕ್ಕಾಗಿ) ಅದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣ್ಯವ ಎನ್ನುವ ಸ್ವಂತಿ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ ॥ ೫೦ ॥೧॥

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮೋಕ್ಷವು ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವೋ, ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ. ಕರ್ಮಣ್ಯವ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯು ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲವೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಣ್ಯವ ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣವು ನಿರವಕಾಶವೋ ಸಾವಕಾಶವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಕರ್ಮಣ್ಯವ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವು. ಕರ್ಮಣ್ಯವ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯು ಸಾವಧಾರಣವಾದ ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ದುರ್ಬಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಣ್ಯವ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯು ಭಗವದ್ಭಾಕ್ಯವಾದುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇ ಬೇಕಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಪ್ರವಾಚ್ಯವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅವಧಾರಣ ಸಹಿತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೇನೇ ಬಾಧವು. ಎಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವು. ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗ ಉಪಪತ್ತಿ ಸ್ವತಿಗಳು ಇವೆ. (೧) ತುಮೇವಂ— ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾದ ಅವಧಾರಣದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. (೨) ಹಾಗೆಯೇ ಇಂದ್ರನು ಬಹುಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನಾದಾಗ್ಯೂ ದುಃಖಮಿಶ್ರವಾಗದಿರುವ ಸುಖರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು. ಈ ಲಿಂಗವು ಇಂದ್ರೋಽಶ್ವಮೇಧಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರಬಲವಾದುದು. ಮತ್ತು (೩) ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಾಶವತ್ತಾದ ಫಲವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ನಿತ್ಯಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಯುಕ್ತಿಯೂ ಇದೆ. ಅಂದರೆ ಕರ್ಮ ನ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಂ ಅನಿತ್ಯಫಲಕತ್ವಾತ್ ಎಂದು. ಇದು ನಾಸ್ತಕೃತಃ ಕೃತೇನ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ ನಿರ್ದೋಷವಾದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. (೪) ಕರ್ಮಣಾ ಬದ್ಧತೇ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯು ಭಗವದ್ಭಾಕ್ಯವಾದುದರಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತವುತ್ಪಾದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಕೊಡುವ ಅನೇಕ ಸಾಧನಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣ್ಯವ ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣವು ಕರ್ಮದಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ) ಎಂದು ಆಯೋಗ್ಯವ್ಯವಚ್ಛೇದವಾಗಿ ಎಂದರೆ (ಕರ್ಮವೂ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾಗಿ) ಸಾವಕಾಶವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮೋಕ್ಷವು ಕೇವಲ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವು ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಣ್ಯವ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ॥ ಅಧಿ. ೩೦ ॥

ಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩೧ ಅನುಬಂಧಾಧಿಕರಣವು

ಖೇಶಃ || ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಉಪಾಸನವು ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಗುರ್ವನುಗ್ರಹ ಸಹಿತವಾದ ಉಪಾಸನದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವು (ಅಪರೋಕ್ಷವು) ಆಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನುಬಂಧಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ || ೫೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದಾದರೂ ಹರಿಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ. ದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಂದ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಸ್ವಾನುಸಾರೇಣ ಬಧ್ವಾತಿ— ಹರಿಗುರ್ವಾದಿಗಳ ಪ್ರಸಾದಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅನುಬಂಧಃ = ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಜ್ಞಾನಾನುಸಾರಿ ಸ್ನೇಹರೂಪವಾದ ಭಕ್ತಿಯು)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಕೇವಲಂ ಶ್ರವಣಾದಿಭಿರ್ಗುರುಪ್ರಸಾದೇನ ಚ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಂ | ಕಿಂತು ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಭಿಶ್ಚ || (೨) ಸರ್ವಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನಃ ಸರ್ವಜ್ಞೋ ವಿಷ್ಣುತತ್ವರಃ | ಯದ್ಗುರುಃ ಸುಪ್ರಸನ್ನಃ ಸನ್ ದದ್ಯಾತ್ಸನ್ನಾನ್ಯಥಾ ಭವೇತ್ || ತಥಾಽಪ್ಯನಾದಿಸಂಪಿದ್ಧೋ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗುಣಪೂರ್ಣತಃ || ಲಭೇದ್ಗುರುಪ್ರಸಾದಂ ಚ ತಸ್ಮಾದೇವ ಚ ತದ್ಭವೇತ್ | ಇತಿ || (೩) ಭಕ್ತಿರ್ವಿಷ್ಣೋ ಗುರೌ ಚೈವ ಗುರೋರ್ನಿತ್ಯಪ್ರಸನ್ನತಾಂ | ದದ್ಯಾಚ್ಛಮದಮಾದಿ (ದೀಂ) ಶ್ಚ ತೇನ ಚೈತೇ ಗುಣಾಃ ಪುನಃ || ತೈಸ್ಸರ್ವೈರ್ದರ್ಶನಂ ವಿಷ್ಣೋಃ ಶ್ರವಣಾದಿಕೃತಂ ಭವೇತ್ | ಇತಿ ಚ ನಾರಾಯಣ ತಂತ್ರೇ || ೫೧ || ಅಧಿ. ೩೧ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಕೇವಲ ಶ್ರವಣ ಮನನ ಧ್ಯಾನಗಳಿಂದಲೂ ಗುರುಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಹರಿಗುರುಭಕ್ತಿ ಶಮದಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೂ ಗುರುಪ್ರಸಾದವೂ ಎರಡೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಾರವು.) (೨) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕವಾದ ಸ್ವತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ,) ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ತೊಂಭತ್ತಾರು ಅಂಗುಲವತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನನೂ ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಾರ್ವಜ್ಞೋಪೇತನೂ, ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಗುರುವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಯಾವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶ ಕೊಡುತ್ತಾನೋ, ಅದು ನಿಷ್ಕಲವಾದುದು ಆಗಲಾರದು. (ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ಗುರುಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವಾಗುವುದು.) ಆದಾಗ್ಯೂ ಭಕ್ತಾದಿಗಳೂ ಅವಶ್ಯಕವು. (ಎಕೆಂದರೆ) ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಸ್ವತಃ ವಿವ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಗುಣಸಮುದಾಯ ದಿಶೆಯಿಂದ ಗುರುಪ್ರಸಾದವನ್ನೂ ಹರಿಪ್ರಸಾದವನ್ನೂ ಹೊಂದುವನು. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವು ಆಗುವುದು. ಆ ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಗುರುಪ್ರಸಾದಾದಿಗಳೂ

ಆಗುವವು. ಅನಾದಿಸಂಸಿದ್ಧ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತ ಭಕ್ತಾದಿ ಗುಣಸಮುದಾಯದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಗುರುಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳ್ಳುವವು, (ತಥಾಚ ಅನಾದಿಸಿದ್ಧ ಅವ್ಯಕ್ತ ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಗುರುಪ್ರಸಾದವು. ಅದರಿಂದ ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವು.) (೨) ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಅನಾದಿಸಿದ್ಧವಾದ ಯಾವುದು ಭಕ್ತಿಯೋ ಯಾವ ಶಮದಮಾದಿಗಳೋ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಸಂತುಷ್ಟತನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ, ಆ ಗುರುಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಸನ್ನರಾದ ಗುರುಗಳಿಂದ ಈ ಭಕ್ತಾದಿ ಗುಣಗಳು ಪುನಃ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಂದೆಲ್ಲಾ ಅಂದರೆ, ಗುರುಪ್ರಸಾದ ಪೂರ್ವಕಗಳಾದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ ಭಕ್ತಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ದರ್ಶನವು ಉಂಟಾಗುವುದು ಎಂದೂ ನಾರಾಯಣ ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಅನಾದಿತಃ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತ ಗಳಾಗಿರುವ ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದರೆ, ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಮಾತ್ರವೇ. ಅನಂದಾದಿ ಗಳಂತೆಯೇ ಸರ್ವಥಾ ಮೊದಲು. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗಳಾಗದೆ ಇರುವ ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲ.) || ೫೧ || ೦ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ದರ್ಶನವು ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಗುರೂಪದೇಶದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಗುರೂಪದೇಶಯುಕ್ತ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ದರ್ಶನವು ಆಗುವುದು. ಸಮ್ಯಕ್ ಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವೈಕೀಕರಣದ ಗುರುಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ಉಪಾಸನವೇ ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕೂಡದು. ದ್ವೇಷದಿಂದಲೂ ಉಪಾಸನವು ಕೂಡಬಹುದು. ದ್ವೇಷಯುಕ್ತ ಉಪಾಸನದಿಂದ ಫಲವು ಸಿಗಲಾರದು ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ದ್ವೇಷಾಚ್ಛಿದ್ಧಾಯೋ ಸ್ವಪಾಃ ಎಂದು ದ್ವೇಷದಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸುವವರಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಎಂದರೆ, ದರ್ಶನವು ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಗುರೂಪದೇಶಯುಕ್ತವಾದ ಉಪಾಸನದಿಂದ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಭಕ್ತಾದ್ಯುಪೇತವಾದ ಗುರೂಪದೇಶಯುಕ್ತವಾದ ಉಪಾಸನದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಉಪಾಸನವು ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೇತುವಲ್ಲ. ಅನರ್ಥಕ್ಕೇನೇ ಕಾರಣವು. ಉಪಾಸನವೂ ಗುರುಪ್ರಸಾದವೂ ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಅನಾದಿಸಂಸಿದ್ಧ ಭಕ್ತಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವೈಕೀಕರಣದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ದ್ವೇಷಾಚ್ಛಿದ್ಧಾದಯಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಭಕ್ತಿವಿಷಯಗಳು) || ಅಧಿ. ೫೧ ||

ಅನುಬಂಧಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨.೨ ಪ್ರಜ್ಞಾಂತರಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾಜನ್ಯ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು

ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭಗವದ್ವರ್ತನವು ಸರ್ವರಿಗೂ ಏಕಪ್ರಕಾರವೇ. ತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದುದಲ್ಲ. ದೃಷ್ಟವ ತಂ ಮುಚ್ಯತೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಅವಿಶೇಷಿತ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಂತರಪೃಥಕ್ತ್ವದ್ವೃಷ್ಟಿಶ್ಚ ತದುಕ್ತಂ ಓಂ ॥ ೫೨ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಪ್ರಜ್ಞಾವಿಶೇಷ (ಉಪಾಸನೇಗೆ)ಕ್ಕೆ ತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವೂ ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು (ಫಲವು ಸಾಧನಾನುಸಾರಿಯಾದುದು) ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಇದೆ ಎನ್ನುವುದು ಅಂತರ್ದೃಷ್ಟಿಯೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವು ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಯು ಇದೆ ಎನ್ನುವುದು ದೃಷ್ಟವ ಹೃವತಾರಾಣಾಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಉಪಾಸನಾಭೇದವದ್ವರ್ತನಭೇದಃ । (೨) ತಚ್ಚೋಕ್ತಂ ಕಮಠಶ್ರುತೌ ।
ಅಂತರ್ದೃಷ್ಟಿಯೋ ಬಹಿರ್ದೃಷ್ಟಿಯೋಽವತಾರದೃಷ್ಟಯಃ ಸರ್ವದೃಷ್ಟಯಃ ಇತಿ ।
ದೇವಾ ವಾವ ಸರ್ವದೃಷ್ಟಯಸ್ತೇಷು ಚೋತ್ತರೋತ್ತರಮಾಬ್ರಹ್ಮಣೋಽನ್ಯೇಷು ತು
ಯಥಾಯೋಗಂ ಯಥಾ ಹ್ಯಾಚಾರ್ಯಾ ಆಚಕ್ಷತೇ ಇತಿ ॥ (೩) ಅಧ್ಯಾತ್ಮೇ ಚ ।
ದೃಷ್ಟವ ಹೃವತಾರಾಣಾಂ ಮುಚ್ಯಂತೇ ಕೇಚಿದಂಜಸಾ ।
ದರ್ಶನೇನಾಂತರೇಣಾನ್ಯೇ ದೇವಾಃ ಸರ್ವತ್ರ ದರ್ಶನಾತ್ ॥ ತೇಷಾಂ
ವಿಶೇಷಮಾಚಾರ್ಯೋ ವೇತ್ತಿ ಸರ್ವಜ್ಞತಾಂ ಗತಃ । ಇತಿ ॥ ೫೩ ॥ ಅಧಿ. ೩.೨ ॥
೦ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಉಪಾಸನಾದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅನೇಕಪ್ರಕಾರವಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ತಾರತಮ್ಯವು ಅದೆ. (ಫಲವು ಸಾಧನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು.) (೨) (ಸಾಧನ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವುಳ್ಳವರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯಸಾಮ್ಯವೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ) ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಪರೋಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡವರು ಅಗ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅಪರೋಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡವರು, ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದ್ಯವತಾರ ರೂಪಗಳನ್ನು ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡವರು. ವ್ಯಾಪ್ತೋಪಾಸಕರು, ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಿಗಳು ನಾಲ್ಕು ವಿಧರು. ಅವರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೇ ವ್ಯಾಪ್ತೋಪಾಸಕರು. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರವಾಗಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತೋಪಾಸಕರು ಇತರರಾದ ಅವತಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡವರಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವದ್ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಭಗವದ್ವರ್ತನವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಯೋಗ್ಯತೆಯೇ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಹೇಗೆ ಶಿಷ್ಯನಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಗುರುಗಳು ಶ್ರೀಭಗವಂತನ ಉಪಾಸನಾಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಉಪಾಸನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು

ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ಕಮತಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (೨) ದರ್ಶನ (ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ)ದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿದ್ದರೆ ಸರ್ವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. ಭಕ್ತಾಮಾಮುಖಜಾಣಾತಿ, ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು ಸ್ವತವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ) ಕೆಲವು ಮನುಷ್ಯರು ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದೈವತಾರಗಳ ವಿಷ್ಣುದರ್ಶನದಿಂದಲೇ ಅಂದರೆ, ಪ್ರಾರ್ಥನಾವಾಸನಾ ಯದಾ ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿವ ಪಶ್ಯತಿ | ತದೈವ ಮುಚ್ಯತೇ ಯೋಗೀ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿ) ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಋಷಿಗಳು ಹೃದಯಾಂತರ್ಗತವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪ ದರ್ಶನದಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ದೇವತೆಗಳು ಸರ್ವತ್ರ ಇರತಕ್ಕ (ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ) ಶ್ರೀಹರಿಯ ದರ್ಶನದಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆ ದೇವಾದ್ಯಧಿಕಾರಿಗಳ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷವನ್ನಾಗಲೀ ಸರ್ವಕ್ಷತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ಆಚಾರ್ಯರೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ತಥಾಚ ಈ ವಾಕ್ಯವಿಶೇಷ ಬಲದಿಂದ ದೃಷ್ಟಿವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ನೋಡಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಯಾದಾನ್ಯಶ್ಚಾಪಿ ಎನ್ನುವ ಸ್ತೋತ್ರಿಯು ಚತುರ್ಮುಖ ವಿಷಯಕವು.) || ೫೨ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಭಗವದ್ದರ್ಶನವು ಏಕಪ್ರಕಾರವೋ, ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದೃಷ್ಟಿವ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವು ಸರ್ವರಿಗೆ ಏಕರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೇತುತ್ವ ಬೋಧಕವೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ದೃಷ್ಟಿವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೆ ಅವಿಶೇಷಿತ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಏಕರೂಪವೇ. ಭಕ್ತಾಮಾಮುಖಜಾಣಾತಿ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೂ ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಸಂಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿ ಅದರಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನಾಧಿಕ ರೂಪವಿಶೇಷವಿದ್ದರೆ ಭಕ್ತ್ಯಾ ಎನ್ನುವ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ, ದೇವಾದ್ಯಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಭಗವದ್ದರ್ಶನವು ಅನೇಕ ವಿಧವೇ. ಭಗವದ್ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಉಪಾಸನವು ವಿಚಿತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಉಪಾಸನಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು (ತಾರತಮ್ಯವು) ಆವಶ್ಯಕವು. ಫಲವು ಸಾಧನಾನುಸಾರಿಯು. ಅಂತರ್ಯಮ್ನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವವು ಪ್ರಮಿತವಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಒಂದೇ ವಿಧವೆನ್ನುವುದು ಬಾಧಿತವಾದುದರಿಂದ ಉಪಾಸನ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲೇಬೇಕು. ದೃಷ್ಟಿವ ಹೃದಯಾಂತರಾಣಾಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಿಂದ ತರತಮಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತ್ಯಾ ಎನ್ನುವ ಸ್ತೋತ್ರಿಯು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭರೂಪ ಅಧಿಕಾರಿ ವಿಶೇಷಪರವು. || ಅಧಿ. ೨.೨ ||

ಪ್ರಜ್ಞಾಂತರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩೩ ನ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ವೀಣಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಬಿಂಬವಿಷಯಕವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸರ್ವರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮ್ಯವಿದೆ. ಮೋಕ್ಷದಾತ್ಮತ್ವ ಶಕ್ತಿಗೂ ಸರ್ವತ್ರ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ಭಗವದ್ರೂಪ ದರ್ಶನವೂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಬಿಂಬೋಪಾಸನವು ನಿಯತವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ಸಾಮಾನ್ಯಾದಪ್ಯಪಲಬ್ಧೇರ್ಮ್ಯತ್ಯುವನ್ನ ಹಿ
ಲೋಕಾಪತ್ತಿಃ ಓಂ || ೩೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಗಳು ಸಮಾನಗಳಾದುದರಿಂದ ಭಗವದ್ವಿಷಯಕ ದರ್ಶನಗಳಿಗೂ ಸಾಧಾರಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ಭಗವದ್ರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಬಿಂಬಾಪರೋಕ್ಷದಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ಮೃತಿಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲವೋ ಮತ್ತೆ ಮರಣ ವಿಶೇಷಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ. ರೂಪಾನಂತರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಫಲಭೂತವಾದ ಮಹರಾದಿ ಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಮುಕ್ತಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಸಾಮಾನ್ಯದರ್ಶನಮಾತ್ರೇಣ ಮುಕ್ತಿಃ | ಯಥಾ ಮೃತ್ಯುಮಾತ್ರಾತ್ |

(೨) ನ ಹಿ ಲೋಕಾಪತ್ತಿಮಾತ್ರಂ ಮುಕ್ತಿಃ | (೩)
ಸಾಮಾನ್ಯದರ್ಶನಾಲೋಕಾಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯಾತ್ಮದರ್ಶನಾತ್ | ಇತಿ ನಾರಾಯಣ
ತಂತ್ರೇ | (೪) ಮುಚ್ಯತೇನಾತ್ರ ಸಂದೇಹೋ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತು ಸ್ವಾತ್ಮಯೋಗ್ಯಯಾ | ಇತಿ
| (೫) ದರ್ಶನೇನಾತ್ಮಯೋಗ್ಯೇನ ಮುಕ್ತರ್ನಾನ್ಯೇನ ಕೇನ ಚಿತ್ | ಇತಿ ಚಾಧ್ಯಾತ್ಮೇ
|| ೩೩ || ಅಧಿ. ೩೩ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸಾಮಾನ್ಯ ದರ್ಶನದಿಂದಲೇ ಅಂದರೆ ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ಭಗವದ್ರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೇ ಸರ್ವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ತಂತಮ್ಮ ಬಿಂಬಾಪರೋಕ್ಷದಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಯು. (ಸಮೋಽಪಿ ಭಗವಾನ್ ಬಿಂಬದರ್ಶನಯೈವೇನಂ ಮೋಚಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು) ಹೇಗೆ ಮೃತ್ಯುತ್ವವು ಸಮಾನವಾದಾಗ್ಯೂ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾದ ಮರಣಮಾತ್ರದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಕ್ಷಯವಾದ ಮೇಲೆ ಮರಣ ವಿಶೇಷಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಯೋ. (ಹೀಗೆಯೇ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳು ಸಮಾನಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ರೂಪವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು. ಸಾಮಾನ್ಯದರ್ಶನವಲ್ಲ) (೨) (ಸಾಮಾನ್ಯದರ್ಶನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯು ಆಗದಿದ್ದರೆ ಅದು ನಿಷ್ಕಲವಾಗ ಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಫಲವೋ ಅದೇ ಮೋಕ್ಷವು. ಎಂದರೆ) ಸಾಮಾನ್ಯ ದರ್ಶನವು ನಿಷ್ಕಲವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮಹರಾದಿ ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಫಲವು.

ಇಷ್ಟರಿಂದ (ಸಾಮಾನ್ಯ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವಿಲ್ಲ) ಏಕೆಂದರೆ, ಸಾಮಾನ್ಯ ದರ್ಶನದಿಂದ ಮಹರಾದಿ ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೇ. ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ (೩) (ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ಭಗವದ್ರೂಪ ದರ್ಶನದಿಂದ (ಅಂದರೆ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆತ್ಮದರ್ಶನದಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅವತಾರಾದಿ ದರ್ಶನದಿಂದ) ಮಹರಾದಿ ಲೋಕಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಯಾವ ಭಗವದ್ರೂಪವು ಯೋಗ್ಯವೋ ಆ ಭಗವದ್ರೂಪದರ್ಶನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ನಾರಾಯಣತಂತ್ರ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (೪) (ಭಗವದಪರೋಕ್ಷಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಿಂಬಾಪರೋಕ್ಷವೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವು. ಅವತಾರಾದಿ ರೂಪಾಂತರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆತ್ಮದರ್ಶನದಲ್ಲಿಯೂ (ಅಂದರೆ ಬಿಂಬಾ ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ) ಕೆಲವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವು, ಕೆಲವು ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಇರಬಹುದೆಂದರೆ) ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪ ವಿಷಯಿಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲಾದರೂ ಮುಕ್ತನು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ಎಂದೂ ನಾರಾಯಣತಂತ್ರ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (೫) (ಸಾಮಾನ್ಯ ದರ್ಶನದಿಂದ ಹೇಗೆ ಮಹರಾದಿ ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ಷಚಿತ್ ಮುಕ್ತಿಯೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ) ಸ್ವಯೋಗ್ಯ ಭಗವದ್ರೂಪವಿಷಯಿಕವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷದಿಂದಲೇ, ಮುಕ್ತಿಯು ಬೇರೆ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ (ಅಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ದರ್ಶನಾದಿಗಳಿಂದ) ಮುಕ್ತಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. || 53 || ಅಧಿ. 33 || 1 ||

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಬಿಂಬದರ್ಶನಾನ್ವುತಿ: ಎಂದು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯ ಗ್ಯಾತ್ಮದರ್ಶನಾತ್ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೂ ಬಿಂಬ ದರ್ಶನದಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಬಿಂಬದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆನೇ ಬಿಂಬದರ್ಶನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯು ದೃಷ್ಟವ ಹೃದಯಾಂತರಾಂ ಮುಚ್ಚತೇ ಕೇಚಿದಂಜಸಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸರ್ವರಿಗೆ ಬಿಂಬದರ್ಶನ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಯಾರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಯಾವ ಭಗವದ್ರೂಪವು ಯೋಗ್ಯವೋ ಆ ಭಗವದ್ರೂಪಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಆತನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯು ಎಂದೇ ನಿಯಮವು. ಅದು ಬಿಂಬರೂಪವೂ ಆಗಬಹುದು. ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅವತಾರಾದಿ ರೂಪವೂ ಆಗಬಹುದು. (೨) ಕೆಲವರು ಸಮೋಽಪಿ ಭಗವಾನ್ವಿಷ್ಣುಃ ಪುಂಬದರ್ಶನಯೈವೈನಂ ಮೋಚಯತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬಿಂಬಶಬ್ದವು ಸ್ವಯೋಗಾತ್ಮಪರವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಹೃದಿಷ್ಟಾ ಯಾ ಹರೇರ್ಮೂರ್ತಿರ್ ಜೀವೋ ಯತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬತಃ | ಯದ್ವಶೇ ವರ್ತತೇ ಜೀವಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬಿಂಬಶಬ್ದವು ಹೃದಯಸ್ಥ ಭಗವತರವೇ. ಆದಕಾರಣ ಅವತಾರದರ್ಶಿಗಳಿಗೂ ಹೃದಗತವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪ ದರ್ಶನವು ಅವಶ್ಯಕವು. ಯೇಷಾಂ ಬಹಿರುಪಾಸನೇನ ಮೋಕ್ಷತ ತೇಷಾಂ ಹೃದ್ಯುಪಾಸಂ ಕಿಂಚಿತ್ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂದು ಬೃಹದ್ರಾಷ್ಟ್ರೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಬಹಿರುಪಾಸಕರಿಗೂ ಹೃದಗತವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪೋಪಾಸನವು ಕಿಂಚಿತ್ ಅವಶ್ಯಕವೇ, ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. (೩) (ವಿವಂಚಿ) ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾನಪಿ ಯದಾ ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟವ ಪಶ್ಯತಿ | ತದೈವ ಮುಚ್ಚತೇ ಯೋಗೀ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾರ ರಾಮ ಕೃಷ್ಣಾದ್ವೈತಾರೂಪಗಳನ್ನು ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬಿಂಬ ರೂಪಾಭೇದದಿಂದ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವತಾರದರ್ಶಿಗಳೂ ಕೂಡ ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಿಂಬಾಪರೋಕ್ಷವು ಅವಶ್ಯಕವು, ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ॥ ೫೩ ॥ ೧ ॥

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಭಗವದ್ರೂಪ ದರ್ಶನವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೋ ಅಥವಾ ಬಿಂಬ ರೂಪದರ್ಶನವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ರೂಪಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯು ಕೆಲವು ರೂಪಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಸರ್ವರೂಪಗಳಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಯಾವುದೊಂದು ಭಗವದ್ರೂಪಜ್ಞಾನವೂ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಮತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ರಾಮ ಕೃಷ್ಣಾದ್ಯವತಾರ ದರ್ಶನವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಫಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಮತ್ತು ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ರೂಪಜ್ಞಾನವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವು, ಇತರ ವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ ಬಿಂಬಜ್ಞಾನವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವು. ಕೆಲವು ಬಿಂಬಜ್ಞಾನವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ, ಸರ್ವಸಾಧಾರಣಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೃತಿತ್ವದಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಮೃತಿವಿಶೇಷಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಯೋ, ಹೀಗೆ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ಭಗವತ್ಸಂಕಲ್ಪಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬಿಂಬರೂಪ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವು. ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ರೂಪಜ್ಞಾನವಲ್ಲ, ಸಮೋಽಪಿ ಭಗವಾನ್, ಸ್ವಭಿಂಬದರ್ಶನ ಯೈವೈನಂ ಮೋಚಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ, ಹೀಗಾದರೆ, ಸಾಮಾನ್ಯ ದರ್ಶನವು ನಿಷ್ಫಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯದರ್ಶನಾಲ್ಲೋಕಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಮಹರಾದಿ ಲೋಕಾಂತರಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಫಲವು. ಮುಚ್ಚತೇ ನಾತ್ರ ಸಂದೇಹಃ ದೃಷ್ಟ್ವಾತು ಸ್ವಾತ್ಮಯೋಗ್ಯಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಬಿಂಬದರ್ಶನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ॥ ಅಧಿ. ೩.೩ ॥

ನ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩.೪ ಪರೇಣಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಭಕ್ತಿಗೆ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಭಕ್ತಿರೇವೈನಂ ನಯತಿ ಭಕ್ತಿರೇವೈನಂ ದರ್ಶಯತಿ ಭಕ್ತಿವಶಃ ಪುರುಷೋ ಭಕ್ತಿರೇವ ಭೂಯಸೀ । ಇತಿ ಮಾತರಪುತ್ರೇರ್ನ ಪರಮಾತ್ಮನಾ ದರ್ಶನಂ । ಇತಿ ಚೇತ್ । (೨) ನ । ತಸ್ಯೈಷ ಆತ್ಮಾ ವಿಶತೇ ಬ್ರಹ್ಮಧಾಮ (ಮು. ೩.೨.೪.) । ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ । (೩) ಕಥಂ ತರ್ಹ್ಯೇಷಾ ಶ್ರುತಿಃ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ (೧) ಭಕ್ತಿಯೇ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತಿಯೇ ಈ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಭಕ್ತನಿಗೋಸ್ಕರ ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಭಕ್ತಧೀನನು. ಭಕ್ತಿಯೇ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಎನ್ನುವ ಮಾತರ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಾದಿಗಳು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಭಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತವಿಲ್ಲ) (೨) ಎಂದರೆ ಹಾಗೇ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅಂದರೆ ಭಕ್ತಿಗೇನೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ದರ್ಶನಾದಿ ಸಾಧನತ್ವವಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಇರುವುದು. (ಭಕ್ತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರವಚನಾದ್ವೈಪಾಯಗಳಿಂದ ಯಾವಾತನು ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೋ.) ಅಂತಹ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಅವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನಭೂತನಾದ ವಾಯುವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ತನ್ನ ರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ (೩) (ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ದರ್ಶನಾದಿಗಳು ಆಗುವುದಾದರೆ ಭಕ್ತಿಗೇನೇ ದರ್ಶನಾದಿ ಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ) ಭಕ್ತಿಗೇನೇ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಭಕ್ತೀರೇವೈವಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ. || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪರೇಣ ಚ ಶಬ್ದಸ್ಯ ತಾದ್ವಿದ್ಯಂ ಭೂಯಸ್ತಾತ್ವಸ್ತುಬಂಧಃ

ಓಂ || ೫೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಭಗವದ್ದರ್ಶನಾದಿಗಳು. ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲ ದಿಕ್ಕಿರುಪಾಯಿ: ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ. ಭಕ್ತೀವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ದರ್ಶನಾದಿ ಹೇತುತ್ವವಾಚಕತ್ವವಾದರೂ ಭಕ್ತಿಯು ಪ್ರಧಾನ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತಿಯಾದರೂ ಕರಣಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದುದರಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಪರಮಾತ್ಮವೆ ಭಕ್ತ್ಯಾದರ್ಶನಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಮುಕ್ತಿಂ ದದಾತೀತಿ ಪ್ರಧಾನಸಾಧನತ್ವಾದ್ಭಕ್ತಿಃ ಕರಣತ್ವೇನೋಚ್ಯತೇ | (೨) ಮಾಯಾವೈಭವೇ ಚ | ಭಕ್ತಿಃ ಪರಮೋ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಯೈವೈವಂ ವಶಂ ನಯೇತ್ | ತಯೈವ ದರ್ಶನಂ ಯಾತಃ ಪ್ರದದ್ವಾನ್ಮುಕ್ತಿಮೇತಯಾ || ಸ್ನೇಹಾನುಬಂಧೋ ಯಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಬಹುಮಾನಪುರಸ್ಕರಃ | ಭಕ್ತರಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಸೈವ ಕರಣಂ ಪರಮೀಶಿತುಃ | ಇತಿ || (೩) ಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ || ೫೪ || ಅಧಿ. ೩೪ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯದ್ವಿಚ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ದರ್ಶನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. (ಕೇವಲ ಭಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಭಗವದ್ದರ್ಶನಾದಿಗಳು ಅಲ್ಲ ಆದಾಗ್ಯೂ) ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ತನ್ನ ದರ್ಶನವನ್ನುಕೊಟ್ಟು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಹೇತುವಿನಿಂದ (ಸಾಧನಾಂತರಗಳು ಇದ್ದರೂ) ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೇ (ದರ್ಶನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ಕರಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಸಾಧನಾಂತರಗಳಲ್ಲ) (೨) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವತಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಭಕ್ತಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾದ

ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಅನಾದಿಸಿದ್ಧವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ತನ್ನನ್ನು ಜೀವವಶನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವನು (ಅಂದರೆ ತಾನು ಜೀವಾಧೀನನು ಎಂದು ತೋರಿಸುವನು.) ಅಥವಾ ಈ ಜೀವನನ್ನು ತನ್ನವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು. (ಅಂದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ತಾನು ಭಗವದ್ಭಕ್ತನು ಆತನ ಭೃತ್ಯಕೂಟದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವನು ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವನು.) ಗುರುಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ದರ್ಶನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ (ದರ್ಶನವಿಷಯನಾಗಿ) ಈ ಅತಿ ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ (ಜೀವರಿಗೆ) ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವನು. ಯಾವುದು ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ದೇಶಕಾಲ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣತ್ವ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ನೇಹವೋ ಅದೇವೇ ಅನುಬಂಧವು. (ಅನುಬಂಧಾತಿ = ತನಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಬಂಧಿಸುವುದು ಅಂದರೆ, ಬದ್ಧನಾದವನನ್ನೆಂಬಂತೆ ತನ್ನ ಪ್ರಭುವನ್ನು ವಶೀ ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂಥಾದ್ದು.) ಅದೇವೇ ಭಕ್ತಿಯು ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ದರ್ಶನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಆ ಭಕ್ತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಕರಣವು. (ಬೇರೆಯಲ್ಲ.) ಆದಕಾರಣ ಅದೇ ಕರಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಮಾಯಾ ವೈಭವವೆನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (೩) ಭಕ್ತಿ: ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪರಮ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ. ತಥಾಚ ಭಕ್ತೀವೈನಂ ದರ್ಶಯತಿ, ವಿಷ್ಣುವೇ ತನ್ನ ಜೀವನಿಗೆ ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಪುರುಷನು ಭಕ್ತಿವಶನು ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ.

|| ೫೪ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪ್ರಕೃತ ದರ್ಶನವು ಭಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೋ ಈಶ್ವರಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಭಕ್ತೀವೈನಂ ದರ್ಶಯತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಭಕ್ತಿಗೇನೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಬೋಧಕವೋ ಅಥವಾ ಕರ್ತನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ದರ್ಶನವನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವ ಬೋಧಕವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಭಕ್ತೀವೈನಂ ದರ್ಶಯತಿ ಎಂದು ಭಕ್ತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವ ಪರತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೂ ಈಶ್ವರಪರತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲ. ಇತರ ಸಾಧನಗಳು ಇರುವಾಗ ವಿಶಿಷ್ಟ ಭಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭಕ್ತೀವ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಭಕ್ತಿಯೇ ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಭಗವಂತನ ಅಪರೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ಭಕ್ತಿಗೇನೇ ದರ್ಶನಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದರೆ ವಿಷ್ಣುರೂಪಾಯೈರ್ಯತತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಾದ್ಯುಪಾಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಈಶ್ವರನೇ ತನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಕ್ತೀವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವಪರತ್ವವು ಕೊಡದಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವ ಪರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾದುದರಿಂದ ಭಕ್ತೀವ ಎಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವಿವಂಶ ಭಕ್ತಿಪ್ತಃ ಪರಮಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತೀಬಲದಿಂದ ಅನಾದಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಈಶ್ವರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು. || ಅಧಿ.೩.೪ ||

ಪರೇಣಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩.೫ ಏಕಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಅನಾದಿ ಯೋಗ್ಯತಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಜೀವಾಂಶಾನಾಂ ಪೃಥಗುತ್ಪತ್ತೇರ್ನಾನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾಪೇಕ್ಷೇತಿ ನ ಮಂತವ್ಯಂ ।
ಕುತಃ ? || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಜೀವಾಂಶರಾದ ಅರ್ಜುನಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದಿ ಯೋಗ್ಯತಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲ (ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಅನಾದಿಯೆನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಇಷ್ಟವೇ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಯೋಗ್ಯತೆಯಂತೆ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳು ಆಗಂತುಕವಾಗಬೇಕಾಗುವವು. ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅರ್ಜುನಾದಿಗಳ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಅನಾದಿಯೆನ್ನುವುದು ಕೊಡಲಾರದು. ಧರ್ಮಿಯು ಸಾದಿಯಾದರೆ ಧರ್ಮವು ಅನಾದಿಯಾಗಲಾರದು. ಅಂತಿಯು ಅನಾದಿ ಯಾದಾಗ್ಯೂ ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವೇ.) ಅರ್ಜುನಾದ್ಯಂಶಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರಾದಿಯಿಂದ ಅಂಶ ಪೃಥಕ್ತ್ವ (ಭೇದ)ವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಭೇದವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಜ್ಞಾನಸುಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವೇ ಕೊಡಲಾರದು) ಆದುದರಿಂದ ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಅನಾದಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯತಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಕೂಡದು. ಏಕೆ ತಿಳಿಯ ಕೂಡದು ಎಂದರೆ, || ೧ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಏಕ ಆತ್ಮನಃ ಶರೀರೇ ಭಾವಾತ್ ಓಂ || ೫೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಇಂದ್ರಾದ್ಯಂತಿಯೂ ಅರ್ಜುನಾದ್ಯಂಶವೂ ಒಂದೇ. (ಅಭಿನ್ನವೇ. ಭಿನ್ನವಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಅಂಶವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಅನಾದಿತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು.) ಅಂಶ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ ಅಂಶ ಕರ್ಮಾರ್ಜಿತ ಶರೀರದಲ್ಲಿ 'ಅರ್ಜುನಾದ್ಯಂಶವು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ')

ಭಾಷ್ಯ || ಅಂತಾಂತಿಮೋರೇಕತ್ವಮೇವ । ಅಂತಿಕರ್ಮವಿನ್ನಿಮಿತ್ತಶರೀರ ವಿವಾಂಶಸ್ಯ
ಭಾವಾತ್ || ೫೫ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅರ್ಜುನಾದ್ಯಂಶ ಇಂದ್ರಾದ್ಯಂತಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವೇ. ಭೇದವಲ್ಲ (ಆದುದರಿಂದ ಅಂತಿಯಂತೆ ಅಂಶವೂ ಅನಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ) ಅಂತಿಯ ಕರ್ಮದಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂಶವು ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂತಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವೇ. (ಅಂತಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದರೆ ಅಂಶ ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇದುವಿಕೆಯು ಕೊಡಲಾರದು.) ಮತ್ತು ಅಂಶಕ್ಕೆ ತಾನು ಮಾಡದಿರುವ ಕರ್ಮಭೋಗವೂ ಅಂತಿಗೆ ಭೋಗವಿಲ್ಲದೇ ನೇ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನಾಶವೂ ಒರಬೇಕಾಗುವುದು. || ೨ ||

ಒೀತಿ || ಜ್ಞಾನ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂಶ ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಭೇದವೇ. ಆದಕಾರಣ ಉತ್ತಮಿಯುಳ್ಳ ಅಂಶಕ್ಕೆ ಅನಾದಿತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವೃತ್ತಿರೇಕಸ್ತದ್ಭಾವಭಾವಿತ್ವಾನ್ ತೂಪಲಬ್ಧಿವತ್ ಓಂ || ೫೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನ ಸುಖಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅಂಶಾಂಶಗಳಿಗೆ ಭೇದವೇ ಎಂದಲ್ಲ. ಅಂಶಿಯ ಉಪಾಸನಾದಿ ಭಾವದಿಂದ ಅಂಶಕ್ಕೆ ಆ ಫಲಾನುಸಂಧಾನವು ಇದ್ದುದರಿಂದ. (ಆಲ್ಪ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಅಂಶಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಉಪಾಸನ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಫಲಾನುಸಂಧಾನವಿದೆ, ಹಾಗೆಯೇ ಅಂಶದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಧರ್ಮದ ಅನುಸಂಧಾನವು ಅಂಶಿಗೆ ಇದೆ.)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಜ್ಞಾನಾದಿಭೇದೇ ವಿದ್ಯಮಾನೇಽಪಿ ನಾಂತಾಂಶಿನೋಃ ಪೃಥಗ್ಭಾವ ಏವ | ತದುಪಾಸನಾದಿಭೋಗಾದಂಶಸ್ಯ | (೨) ಪರಮಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಚ | ಅಂಶಿನಸ್ತು ಪೃಥಗ್ಭಾವಾ ಅಂಶಾಸ್ತಸ್ಯೈವ ಕರ್ಮಣಾ | ಪುನರೈಕಂ ಪ್ರಪದ್ಯಂತೇ ನಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ || ಇತಿ || ೫೬ || ಅಧಿ. ೩೫ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಅಂಶ ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಭೇದವಿದ್ದರೂ ಭೇದವೇ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಂಶಿದ್ದು ಯಾವುದು ಉಪಾಸನ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವೋ ಆ ಫಲಾನುಸಂಧಾನವು ಅಂಶಕ್ಕೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ. (ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಿಂದ ಜನ್ಯವಾದ ಮಹಾ ಫಲವು ಅಂಶಿಯಿಂದ ಭೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು ಆದರೆ ಅನುಸಂಧಾನವು ಅಂಶಕ್ಕೆ ಕಂಡದೆ. ಅಲ್ಪವಾದ ಅಂಶಿಗತವಾದ ಜ್ಞಾನಾದ್ಯನನುಸಂಧಾನವಾದರೂ ಈಶ್ವರನ ಆಚಿಂತ್ಯವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅಂಶಾಂಶಗಳಿಗೆ ಆತ್ಮಂತ ಭೇದವಿದ್ದರೆ ಅಂಶಿಯ ಉಪಾಸನಾದಿ ಫಲಭೋಗವೂ ಅಂಶಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ಹೋಗುವುದು. (೨) (ಈ ಸೂತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅರ್ಜುನಾದಿ ಅಂಶಗಳು ಅಂಶಿ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಅಂದರೆ, ಅಂಶಿಯು ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತವೇ ಆದ ಶರೀರದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಅಂಶಿಯಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಭೂಮ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಾಗಿ ಪುನಃ ಆ ಶರೀರ ವಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಆ ಕರ್ಮಪರ್ಯವಸಾನಂತರದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ ಅಂಶಿಯಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಲ್ಲ.) ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರವು ಮಾಡಿಕೊಡದು ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರಮೇಯವು ಪರಮಸಂಹಿತಾ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. || ೫೬ || ೩ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಅನಾದಿತ್ವವು ಕೂಡವುದಿಲ್ಲವೋ ಕೂಡುತ್ತದೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಜುನಾದ್ಯಂಶಗಳಿಗೆ

ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವೋ ಅಭೇದವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅಭೇದಸಾಧಕವು ಇಲ್ಲವೋ, ಅಭೇದದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವು ಇದೆಯೋ, ಅಥವಾ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಅಂತಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅಂತಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಸುಖ ದುಃಖಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅಭೇದದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವೂ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂದ್ರಾದ್ಯಂತಿಗಳಿಗೆ ಅನಾದಿತ್ವವಿದ್ದರೂ ಅರ್ಜುನಾದ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಇರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಅಂಶರಾದ ಅರ್ಜುನಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾದಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವರ ಯೋಗ್ಯತೆಗೂ ಸಾದಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಅನಾದಿತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದಿ ಯೋಗ್ಯತಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಅಂಶವು ಸ್ವರೂಪತಃ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ಅಂಶಶರೀರಸಂಪಾದಕವಾದ ಅಂಶವು ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತವಾದ ಶರೀರವೇ ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವದು. ಅಂಶನಸ್ತು ಪೃಥಕ್ ಜಾತಾಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತ್ತಿಯಿಂದ ಅಂಶ ಕರ್ಮಾರ್ಜಿತ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನಾದ್ಯಂತಿಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಿತಿಯು ಎಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಶಿಯಿಂದ ಅಂಶಕ್ಕೆ ಭೇದವು ಇದ್ದರೆ ಅಂಶಿಕರ್ಮಾರ್ಜಿತ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯು ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಂಶಿಕರ್ಮಾರ್ಜಿತ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಿತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವಾದ ಉಪಾಸನಾದಿ ಫಲವನ್ನು ಅಂಶವು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಂತಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ. ಅಲ್ಲಜ್ಞಾನ ಸುಖಾದ್ಯನನುಸಂಧಾನವು ಮಾನುಷಸಂಪರ್ಕ ಪ್ರಾಕೃತಾನ್ವಭೋಜನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಭಗವದಿಚ್ಛೆಯಿಂದಲೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅದಕಾರಣ ಅಭೇದದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವೇ ಕೂಡುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನಾದಿತಃ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಅಂಶಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಅನಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಅದರ ಧರ್ಮಭೂತವಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯೂ ಅನಾದಿಯೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯ ತಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇದೆ. || ಅಧಿ. ೩.೫ ||

ವಿಕಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩.೬ ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವದುಪಾಸನವನ್ನು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಪರಿವಾರ ದೇವತೋಪಾಸನದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ, ಪೂಜಯೇನ್ಮಾನ್ಯದೇವತಾಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೇವಲ ಭಗವದುಪಾಸನವನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಒಂದರ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಸ್ತು ನ ಶಾಖಾಸು ಹಿ ಪ್ರತಿವೇದಂ ಓಂ ||೫೭||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಈಶ್ವರನ ಅಂಗದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅಂಗಸಂಬಂಧಗಳಾದ ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವವಿಷಯಗಳಾದ ಉಪಾಸನಾ ಪರಿಚರ್ಯಾದಿಗಳು ಸರ್ವಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದಲೂ ಮಾಡಲ್ಪಡಲೇಬೇಕು. ಓ ಶಬ್ದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸಮತ್ವಾದ್ವಾ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೇ. (ಹಾಗಾದರೆ ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಸರ್ವತ್ರ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ) ಪ್ರತಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉತ್ತಮರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಸಮುದಾಯವನ್ನು ರುದ್ರಾದ್ಯಧಮರಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಕೂಡದು. ಅಂದರೆ, ಉತ್ತಮರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಧಮರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರಲ್ಲಿಯೂ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಕೂಡದು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಂಗದೇವತಾವಬದ್ಧೋಪಾಸನಾದಿ ಪ್ರತಿಶಾಖಂ ಪ್ರತಿ ವೇದಂ ಚ ನೋಪಸಂಹ್ರಿಯತೇ | (೨) ಓ ಶಬ್ದಾತ್ | ಸಮತ್ವಾದ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದ್ವಾದ್ವಾಂ-
ಗದೇವಾದ್ಯುಪಾಸನಂ | ಉಪಸಂಹಾರಯಾಮಿತ್ಯಾಹುರ್ವೇದಸಿದ್ಧಾಂತವೇದಿನಃ ||
ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕವಚನಾತ್ || ೫೭ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ವಿಷ್ಣೋರಂಗಸಮುದ್ದೋಷೇ ವಿಷ್ಣೋರಂಗಾನಿ ದೇವತಾಃ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಅಂಗಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯರು ಎನ್ನುವುದಾರೆ.) ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಂಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವರೋ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪರಿವಾರಭೂತರೋ, ಅಂತಹ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅಂದರೆ, ದೇವತಾವಿಷಯಕವಾದ ಉಪಾಸನ ಪರಿಚರ್ಯಾ ನಮಸ್ಕಾರ ಮೊದಲಾದುದು (ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ) ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದು. (ವಿವಂಚ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತಾವಿಷಯಕ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ನಿಷೇಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮರೆಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬಾರದು. ಸರ್ವವರ್ಣಾಶ್ರಮೈರ್ವಿಷ್ಣುರೇಕ ವಿವೇಚ್ಯತೇ ಸದಾ | ರಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಾದಯಃಪ್ರಸ್ಯ ಪರಿವಾರತಯೈವ ತು || ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪರಿವಾರಭೂತರೆಂದು ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ವಿಶೇಷವದೆ.) ಸರ್ವ ವೇದಸಂಭಂಧಿಗಳಾದ ಸರ್ವ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಂಗದೇವತಾ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಗುಣಸಮುದಾಯವನ್ನು ರುದ್ರಾದ್ಯಧಮರಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರಪೂರ್ವಕ ಧ್ಯಾನಿಸಬಾರದು. (ಮತ್ತೆ ತತ್ತ್ವತ್ ಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನೇ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು.) (ತಥಾಚ ವೇದಾಹಮೇತಂ ಪುರುಷಂ ಮಹಾಂತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಚತುರ್ಮುಖನ ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಅಧಮರಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತೈಂಬಕಾಯ ತ್ರಿಪುರಾಂತಕಾಯ ಕಾಲಾಗ್ನಿ ರುದ್ರಾಯ ನೀಲಕಂಠಾಯ ಇತ್ಯಾದಿ ರುದ್ರನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬಾರದು. ಮತ್ತೆ ಯೋಗ್ಯಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು.) (೨) ಪರಿವಾರಭೂತರಾದ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ಮಾಡಬೇಕು. ಆದರೆ ಉತ್ತಮರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಗುಣಸಮುದಾಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ

ಅಧಮರಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬಾರದು. (ಏಕೆಂದರೆ ಇತರರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ— ಸರ್ವ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಮರಾಗಬೇಕು. ಅದಾದರೂ ಇಲ್ಲ) ಕೆಲವರಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಕೆಲವರಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, (ಅಂದರೆ, ಸರ್ವರೂ ಸಮರಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಮ್ಯೇನ ಉಪಾಸನವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ) ವೇದನಿರ್ಣಯದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ತಿಳಿದವರು, ವೇದಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ನಾನಾಗುಣವುಳ್ಳವರೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಲ್ಲದೆ ಅಸಮರಿಗೆ ಸಮತ್ವೇನ ಉಪಾಸನವೂ ಉತ್ತಮರಿಗೆ ಅಧಮತ್ವೇನ ಉಪಾಸನವೂ ನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಓ ಶಬ್ದ ಸೂಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ ವಚನದಿಂದ ಅಂಗದೇವಾದ್ಯುಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. || ೫೭ || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಏಕತ್ರ ಪ್ರತೀತಗಳಾದ ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯತ್ರ ಉಪಸಂಹಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಮಂತ್ರಾದಿವದ್ವಾದ್ವಿರೋಧಃ ಓಂ || ೫೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಧಮರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದರೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಅಧಮ ಪರವಾದ ಮಂತ್ರ ವಿದ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮರ ವಿಷಯಕವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನವಿದ್ದಂತೆಯೇ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸರ್ವದೇವತಾಮಂತ್ರಾ ಯಥಾಽಧೀಯಂತೇ ವಿವಮವಿರೋಧೋ ವಾ |

(೨) ಉಪಾಸನಾಂಽಂಗದೇವಾನಾಂ ಪರಮಾಂಗತಯಾ ಭವೇತ್ | ಉಪಸಂ ಹೃತಿರ್ವಿಶೇಷೇ ತು ಫಲಾನಾಮನ್ಯಥಾ ನ ತು || ಪುರುಷಾಕ್ಷಾಂ ವಿಶೇಷಾದ್ವಾ ಯಥಾಯೋಗಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ | ಇತಿ ಚ ಬೃಹತ್ತಂತ್ರೇ || ೫೮ || ಅಧಿ. ೨೬ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಹೇಗೆ ಅಗ್ನಾದಿ ಅಧಮ ಸರ್ವದೇವತಾ ಮಂತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಅಗ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸರ್ವದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯಗಳಾಗಿ ಅಧ್ಯೇತಗಳಿಂದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೋ, (ಉತ್ತಮರಿಗೆ ಅಥವಾ ದೇವತಾ ಪ್ರತಿಪಾದಕಮಂತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವಿದೆ.) ಹೀಗೆ ಅಧಮ ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದರೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ (ಉತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಅಧಮರ ಗುಣಗಳಿದ್ದಾವೆ.) (೨) (ಪರಿವಾರ ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕು, ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೋ, ಮತ್ತು ಯಥಾಯೋಗ್ಯ ವಾಗಿ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ಎಂದು ಯಾವುದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೋ, ಅದನ್ನು ಸರ್ವರೂ ಮಾಡಬೇಕೋ ಎಂದರೆ) ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪರಿವಾರತ್ವೇನ ಮೋಕ್ಷ ಯೋಗ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. (ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವೇನ ಮಾಡಬಾರದು) ಉಪಸಂಹೃತಿಯಾದರೂ ಅತಿಶಯತ ಫಲಾಪೇಕ್ಷಾ ಇದ್ದರೇನೇ ಮಾಡತಕ್ಕದು. ಫಲವಿಶೇಷಾರ್ಥಿತ್ವ

ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೇವಲ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಉಪಸಂಹೃತಿಯಾದರೂ ಪುರುಷರ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿತ್ವವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಯಥಾಯೋಗ್ಯ ಫಲವಿಶೇಷಕ್ಕಾಗಿ ಆಗುವುದು. ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿತ್ವ ವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಅಂತಹ ಫಲಯೋಗ್ಯತೆಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಇರಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಬೃಹತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಯದ್ಯಪಿ ಫಲವಿಶೇಷವು ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೇನೇ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಫಲ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ ಫಲವಿಶೇಷಾಯೋಗ್ಯರು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬಾರದು ಎನ್ನುವುದೊಂದೇ ಪಕ್ಷವು ಪಕ್ಷಭೇದವಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳೇ ಫಲಾತಿಶಯಾಪೇಕ್ಷಾ ಇರುವಾಗ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ನ ಕರ್ತವ್ಯ ಎಂದು ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಉಪಸಂಹೃತಿರೂಪವಾದ ಸಾಧನದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ವಿಕಲ್ಪವು, ಆ ಉಪಸಂಹಾರವು ಯಥಾ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿಯೇ ಆಗುವುದು. ಉತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಅಧಮ ಗುಣಗಳಿಗೇನೇ ಉಪಸಂಹಾರವು. ಅಧಮರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಉಪಸಂಹಾರವಿಲ್ಲ || ೫೮ ||೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಕೇವಲ ಭಗವದುಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೋ ಅಥವಾ ಪರಿವಾರ ದೇವತೋಪಾಸನದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕೋ, ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಪೂಜಯೋನ್ಮಾನ್ಯದೇವತಾಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಇತರೋಪಾಸನಾ ನಿಷೇಧವೋ, ಅಥವಾ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವೇನ ನಿಷೇಧವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅನ್ಯದೇವತೋಪಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಕಲ್ಪ ಪ್ರತೀತಗಳಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸರ್ವತ್ರ ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕೋ, ಅಥವಾ ತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಷ್ಠಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನ ಪೂಜಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರರೆಂದು ಪೂಜಾದಿಗಳಿಗೇನೇ ನಿಷೇಧವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಭಗವದುಪಾಸನವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ದೇವತೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೂ ವಿಕಲ್ಪ ಪ್ರತೀತ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರೆಂದೇ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ದೇವತೆಗಳು ಸರ್ವತ್ರ ಉಪಾಸ್ಯರು, ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಉಪಾಸನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದು. ತಮೇವೈಕಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನಾ ನಿಷೇಧಪರವು, ಅದಕಾರಣ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪರಿವಾರಗಳ ದೇವತೋಪಾಸನ ಯುಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಭಗವದುಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅನ್ಯದೇವತೋಪಾಸನ ಮಾಡಿದರೂ ಸಮತ್ಯಾಧ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ಅಧಮರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬಾರದು. ಮತ್ತೆ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಪೂರ್ವಕ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು, ಅಧಮರ ಗುಣಗಳನ್ನಾದರೂ ಉತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ಅಧಮ ದೇವತಾಪ್ರತಿಪಾದಕ ಮಂತ್ರಗಳು ಹೇಗೆ ಉತ್ತಮ ದೇವತಾಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳಾಗುತ್ತವೋ.

ಹಾಗೆಯೇ. ತಥಾಚ ಲಂಗದೇವತೋಪಾಸನವನ್ನು ಫಲವಿಶೇಷಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಸರ್ವರೂ ಅಲ್ಲ ಉಪಾಸನಾಂಗದೇವಾನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವ್ತಿಕಗಳಿಂದ || ಅಧಿ. ೩೬ ||

ಅಂಗಾವದ್ಧಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩.೭ ಭೂಮಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭೂಮಗುಣವು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಕಳಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಯೋಜನವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮ ಗುಣವು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವಲ್ಲ ಭೂಮತ್ವವೆಂದರೆ ನಿರತಿಶಯತ್ವವು. ಉಪಾಸನವಾದರೂ ಇಷ್ಟವಾದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅನಂದಾದ್ಯುಪಾಸನವನ್ನು ಸರ್ವರೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಭೂಮತ್ವವು ಯಾರಿಗೂ ಇಷ್ಟವಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಫಲೋಪಯೋಗಿ ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮತ್ವಕ್ಕೆ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭೂಮ್ಃ ಕ್ರತುವಜ್ಞಾಯಸ್ತ್ವಂ ತಥಾ ಚ ದರ್ಶಯತಿ

ಓಂ || ೫೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದೀಕ್ಷಾ ಪ್ರಾಯಣೀಯ ಉದಯನೀಯ ಪ್ರಾತಃಸವನ ಮಾರ್ಧಂದಿನಸವನ ತೃತೀಯಸವನ ಅವಭೃಥಾತ್ಮಕ ಯಾಗೀಯ ಅಂಗಕಲಾಪದಂತೆ (ಅಂದರೆ, ವಿಶ್ವಜಿತ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಅವಾವ ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನ ಫಲಹೇತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದ್ದಂತೆಯೇ) ಪೂರ್ಣತ್ವ ಗುಣಕ್ಕೆ, ಅನಂದಾದಿ ಸರ್ವಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪೂರ್ಣತ್ವಗುಣವು ಉಪಸಂಹಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸರ್ವರಿಂದ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕದು. ಆದುದರಿಂದ ಭೂಮೈವ ದೇವಃ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯು ಭೂಮತೋಪಾಸನವು ಸರ್ವರಿಗೂ ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸರ್ವಗುಣೇಷು ಭೂಮಗುಣಸ್ಯ ಜ್ಞಾಯಸ್ತ್ವಂ ಕ್ರತುವತ್ | ಸರ್ವತ್ರ ಸಹಭಾವಾತ್ | (೨) (ದೀಕ್ಷಾಪ್ರಾಯಣೀಯೋದಯನೀಯಸವನತ್ರಯಾ ವಭೃಥಾತ್ಮಕಃ ಕ್ರತುಃ | (೩) ಭೂಮೈವ ದೇವಃ ಪರಮೋ ಹೃಪಾಸ್ಕೋ ನೈವಾಭೂಮಾ ಫಲಮೇಪಾಂ ವಿಧತ್ತೇ | ತಸ್ಮಾದ್ಭೂಮಾ ಗುಣತೋ ವೈ ವಿಶಿಷ್ಟೋ ಯಥಾ ಕ್ರತುಃ ಕರ್ಮಮಧ್ಯೇ ವಿಶಿಷ್ಟಃ || ಇತಿ ಚ ಗೌಪವನಕ್ರುತಿಃ || ೫೯ || ಅಧಿ. ೩.೭ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಗುಣಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪವಾದ ಶುಭ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಕ್ರತುವಿನಂತೆ ಉತ್ತಮತ್ವವು. (ಆದುದರಿಂದ ಭೂಮಗುಣವು ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯವೇ) ಭೂಮತ್ವ (ಪೂರ್ಣತ್ವ)ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯಾವ ಗುಣವನ್ನು ಉಪಾಸನ ಮಾಡಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನ: ಪೂರ್ಣಾನಂದ: ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವಾಗಿಯೇ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವು.) ಕ್ರತುವಿನಂತೆ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಫಲಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪೂರ್ಣತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ (ಆದರೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದ: ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ) ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ. ದೀಕ್ಷಾದಿರೂಪವಾದ ಕ್ರತುವಿಗೆ ವಿಶ್ವಜಿತ್ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿಯಿದ್ದರೇನೇ ಸಾಫಲ್ಯವು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಫಲವಿಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವವು. ಆದಕಾರಣ ಕ್ರತುವಿಗೆ ಹೇಗೆ ಸರ್ವರಿಂದ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವವೋ ಹಾಗೆಯೇ. (೨) (ಪಶುಹಿಂಸಾತ್ಮಕ ಯಾಗಗಳಿಗೇನೇ ಕ್ರತುವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುವೃತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಕ್ರತುಕಲ್ಪಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮದಲ್ಲಿ ದೀಕ್ಷಾ ಅಂದರೆ. ಯಜಮಾನಸಂಸ್ಕಾರರೂಪ ಕರ್ಮವಿಶೇಷವು. ಅದರ ಆದ್ಯಂತಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಲರ್ಹಗಳಾದ ಇಷ್ಟವಿಶೇಷಗಳು ಪ್ರಾಯಣೀಯ ಉದಯನೀಯಗಳು. ಸೋಮಾಭಿಷವರೂಪವಾದ ಸವನತ್ರಯವು ಪ್ರಾತಸ್ಸವನ, ಸವನ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ತೃತೀಯಸವನಗಳನ್ನಿಸುತ್ತವೆ. ಅವಶ್ಯವೆಂದರೆ ಅಪ್ಪವಶ್ಯಥೇನ ಚರಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಇಷ್ಟವಿಶೇಷವು. ವಿತದ್ರೂಪವಾದ ಅಂಗಕಲಾಪವೇ ಸರ್ವತ್ರ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇವುಗಳು ಕ್ರತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (ಪಶುಹಿಂಸಾತ್ಮಕ ಯಾಗವಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವು ಯುಕ್ತವೇ.) (೩) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ನಾರಾಯಣನು ಸರ್ವಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣನು ಎಂದು ಪೂರ್ಣತ್ವದಿಂದಲೇ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯನು. ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನು ಅಲ್ಲವೆಂದು ಉಪಾಸಿತನಾಗಬಾರದು. ಹೇಗೆ ದೀಕ್ಷಾದ್ಯಂಗಕಲಾಪವು ಕರ್ಮಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಕೃತಿಯಾಗಗಳಿಗೆ ತಾನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರೋಣದರಿಂದಲೇ ಫಲಪ್ರದವಾದುದರಿಂದ ಆ ವಿಕೃತಿಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಭೂಮಗುಣವು ಗುಣರಾಶಿಯಿಂದ ಪ್ರಧಾನವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಭೂಮಗುಣವೇ ಸರ್ವಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟವೆಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಿದರೇನೇ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಆಪೂರ್ಣತ್ವೇ ಉಪಾಸಿತನಾದವನು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲಾರನು, ಎಂದು ಗೌಪವನ ಶ್ರುತಿಯು || ೫೯ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಭೂಮಗುಣವು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವಲ್ಲವೋ, ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಉಪಾಸನವು ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲವೋ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೋ, ಎಂದ ಸಂದೇಹವು. ಸಂಭ್ರತ್ಯಾದಿ ಗುಣೋಪಾಸನಾಫಲವು ಸರ್ವರಿಂದ ಅಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಂಭ್ರತ್ಯಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ನಿರತಿಶಯ ಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪವಾದ

ಭೂಮತ್ಸವೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟವಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭೂಮತ್ಸವು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವಲ್ಲ. ಆ ಭೂಮತ್ಸವು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಾದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗುವುದಾದರೂ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತಾದಿಗಳಂತೆ ಫಲೋಪಯೋಗಿ ಯಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭೂಮತ್ಸವು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ತತ್ತ್ವದ ದೇವ: ಪರಮೋ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯ: ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಭೂಮತ್ಸವು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಿದರೇನೇ ಫಲವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಫಲವು ಸಿಗಲಾರದು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವೂ ಪೂರ್ಣವು, ಆನಂದವೂ ಪೂರ್ಣವು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಭೂಮಗುಣೋಪಾಸನವು ಇಷ್ಟ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ದೀಕ್ಷಾ ಪ್ರಾಯಣೀಯಾದ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಕ್ರತುವು ಸರ್ವಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತವಾದರೇನೇ ಸಫಲವು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ವಿಫಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಸ್ತವಿದ್ದುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಸರ್ವರಿಂದ ಕರ್ತವ್ಯವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಭೂಮತ್ಸವೂ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯವೇ | ಅಧಿ. ೩.೭ ||

ಭೂಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩.೮ ನಾನಾಶಬ್ದಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭೂಮಗುಣೋಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವರಿಗೂ ಭೂಮತ್ಸವು ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಭೂಮತ್ಸದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಕಲ್ಪನೆಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಕೆಲವರಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮ್ಯಕ್ ಪೂರ್ಣಾನಂದನು, ಕೆಲವರಿಗೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದನಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಉಪಾಸನವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವರೂ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ ಭೂಮತ್ಸೋಪಾಸಕರು. ಆದುದರಿಂದ ಫಲದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನಾನಾ ಶಬ್ದಾಧಿಭೇದಾತ್ ಓಂ || ೬೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸರ್ವಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾದ ಭೂಮಗುಣವು ಸರ್ವರಿಂದ ಅಧಿಕಾರಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಾನಾಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯವು. (ಓಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಉಪಾಸ್ಯವಲ್ಲ) ಶಬ್ದ ಅನುಮಾನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳಿಂದ ಭೂಮಗುಣಪ್ರತೀತಿಗೆ ನಾನಾಪ್ರಕಾರವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ಭಾಷ್ಯ || ಶಬ್ದೋಽನುಮಾ ತಥೈವಾಕ್ಯೋ ಯೋಗ್ಯತಾಭೇದತಃ ಸದಾ | ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾ-
ಮೇಕಮರ್ಥಂ ಬಹುಧಾ ದರ್ಶಯಂತಿ ಹಿ || ಅತಃ ಪೂರ್ಣತ್ವಮೀಶಸ್ಯ
ನಾನ್ಯೈವೈಷಾಂ ಪ್ರದೃಶ್ಯತೇ | ಅತಃ ಫಲಸ್ಯ ನಾನಾತ್ವಂ ನಾನ್ಯೈವೋಪಾಸನಂ (ನಾ)

ಯತಃ || ಇತಿ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ || ಆತೋ ಭೂಮತ್ಪ್ರಮುಖ ನಾನೈವೋಪಾಸ್ಯತೇ ||
೬೦ || ಅಧಿ. ೩೮ || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಆಗಮವು, ಅನುಮಾನವು, ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಇವುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಧಿ
ಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಯೋಗ್ಯತಾ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಪೂರ್ಣತ್ವಾದಿ ರೂಪವಾದ ಒಂದೊಂದೇ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಅವಾಂತರ ವಿಶೇಷವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಬಹುಧಾ ತಿಳಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀಹರಿಯ
ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ ಉಪಾಸನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾಗು
ತ್ತದೆ. ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಹೀಗೆ ಭೂಮತ್ತ್ವ ವಿಷಯಕವಾದ ಉಪಾಸನವು ನಾನಾಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ
ಇದೆಯೋ, ಆದಕಾರಣ ಫಲಕ್ಕೆ ತಾರತಮ್ಯವೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.
ಆದಕಾರಣ ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಶಬ್ದಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ
ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಭೂಮತ್ತ್ವವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿ ನಾನಾ
ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೋ ಅದುದರಿಂದ ಭೂಮತ್ತ್ವವು ನಾನಾಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ
ಉಪಾಸನ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಪಿ = ನಾನಾಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ ಫಲಪ್ರದವು ಆಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಭೂಮಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ಶಬ್ದ ಅನುಮಾನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ
ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಅವಾವ ಅಧಿಕಾರಿ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷದಿಂದ ಭೂಮಗುಣವು ನಾನಾ ರೂಪವಾಗಿ
ತೋರುತ್ತದೆ. (೨) ಪ್ರಥಮತಃ ತತ್ವನಿರ್ಣಯವು. ಆ ಮೇಲೆ ವೇದಾರ್ಥ ನಿಯಮವು, ಅಮೇಲೆ
ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು, ಹೀಗೆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಾದಿಗಳನ್ನು ಕ್ರಮದಿಂದ
ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದು || ೬೦ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಭೂಮತ್ತ್ವವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ರೂಪದಿಂದ ತೋರುತ್ತದೋ, ನಾನಾ ರೂಪದಿಂದ
ತೋರುತ್ತದೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮತ್ತ್ವವು ನಾನಾ ರೂಪದಿಂದ ತೋರುವುದಾದರೆ ಆ ಪ್ರತೀತಿಗೆ
ಭ್ರಾಂತಿತ್ವವು ಆಪಾದಿತವಾಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮತ್ತ್ವವು ಏಕರೂಪವೋ ಅಥವಾ
ನಾನಾರೂಪವೋ ಕೊಡುತ್ತದೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ನಿರತಿಶಯ ಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪವಾದ
ಭೂಮತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಏಕರೂಪವೇ. ಏಕರೂಪವಾದರೂ
ಶ್ರವಣ ಮನನ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ತೋರುವುದಾದರೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೂ
ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಏಕರೂಪದಿಂದ ತೋರುತ್ತದೆ ಎಂದೇ ಯುಕ್ತವು. ಎಂದು
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಅತೀತವತ್ತರಮಾಸ ಪಕ್ಷ ದಿನ ಘಟಿಕಾದಿಗಳ ಆನಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು
ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಮತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಭಗವದ್ಗುಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆನಂತ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವಾವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅಪ್ಪಪ್ಪ

ಭಗವದ್ಗುಣವು ಶ್ರವಣ ಮನನ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾಗುವಾಗ ಅಷ್ಟೇ ಎಂದೂ ಪ್ರತೀತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ನಾನಾ ರೂಪವಾಗಿಯೇ (ಪ್ರತೀತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ತಂತಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯಫಲವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಾನಾರೂಪ ದಿಂದಲೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಭೂಮತ್ವವು ಉಪಾಸ್ಯವು.) || ಅಧಿ. ೩೮ ||

ನಾನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩೯ ವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತ ಉಪಾಸನವನ್ನು ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸ್ವಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಕರಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿಕಲ್ಪೋ ವಿಶಿಷ್ಟಫಲತಾತ್ ಓಂ || ೬೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ನರಸಿಂಹೋಪಾಸನಕ್ಕೆ ವಿವಿಧ ಕಲ್ಪವು. ಅಂದರೆ ಮಾಡಲೂಬಹುದು, ಮಾಡದೇನೂ ಇರಬಹುದು. ಮಾಡಲೇ ಬೇಕೆನ್ನುವ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ದುರಿತನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಫಲವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ. ವಿವಂಚ ಯಾರಿಗೆ ದುರಿತನಿವೃತ್ತಿಯು ಆಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇದೆಯೋ ಅವರು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಇತರರು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ವಿಕಲ್ಪವು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ್ವಯೋಗ್ಯೋಪಾಸನಾನಂತರಂ ಸಾಮಾನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಕಸ್ಯಚಿದುಪಾಸನಂ ವಿಕಲ್ಪೇನ ಭವತಿ ವಿಶಿಷ್ಟಫಲಾಪೇಕ್ಷಯಾ | (೨) ಮುಕ್ತಾರ್ಥಮಾತ್ಮ ಯೋಗ್ಯಂ ಹಿ ಕಾರ್ಯಮೇವ ಹ್ಯುಪಾಸನಂ | ನೃಸಿಂಹಾದಿಕಮನ್ಯಚ್ಚ ದುರಿತಾದಿ ನಿವೃತ್ತಯೇ || ಉಪಾಸ್ಯತೇ ಯಥಾಯೋಗಂ ನ ವಾ ಫಲವಿಭೇದತಃ | ಇತಿ ಚ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ || ೬೧ || ಅಧಿ. ೩೯ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಸ್ವಯೋಗ್ಯೋಪಾಸನ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅದರಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ) ವಿಪ್ಲವಸಂಬಂಧಿಯೇ ಆಗಿ ಬಿಂಬಸಮಾನವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ನೃಸಿಂಹ ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿರೂಪ ವಿಶೇಷಗಳಿದ್ದೂ ಕೂಡ ಉಪಾಸನವು ಸ್ವಯೋಗ್ಯ ಭಗವದ್ರೂಪ ಉಪಾಸನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುವಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕೀಭೂತವಾದ ದುರಿತ ವಿಶೇಷದ ನಿವೃತ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಫಲವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ವಿಕಲ್ಪದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲೂಬಹುದು. ಮಾಡದೇನೂ ಇರಬಹುದು. ಯಾರಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇದೆಯೋ ಅವರು ಮಾಡಬೇಕು. ಯಾರಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲವೋ ಅವರು

ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ) (ಎವಂಚ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಬಿಂಬೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಈ ನರಸಿಂಹಾದ್ಯುಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ನರಸಿಂಹಾದ್ಯುಪಾಸನದಿಂದ ಬಿಂಬೋಪಾಸನೇಗೆ ವಿಘ್ನವಿಲ್ಲ) (೨) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸ್ವಯೋಗ್ಯರೂಪ ವಿಷಯಕ ವಾದ ಉಪಾಸನವು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆಯೋ, ಆದಕಾರಣ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ನೃಸಿಂಹ ಕೃಷ್ಣ ರಾಮ ಹಯಗ್ರೀವ ಮೊದಲಾದ ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ರೂಪವನ್ನು ದುರದೃಷ್ಟ ಆಜ್ಞಾನ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ (ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು) ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ದುರಿತಾದಿ ನಿವೃತ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಫಲವಿಶೇಷದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನರಸಿಂಹಾದ್ಯುಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ಕೆಲವರಿಗೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸ್ವಯೋಗ್ಯ ಬಿಂಬೋಪಾಸನದಿಂದಲೇ ದುರಿತಾದಿ ನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಫಲವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಬಿಂಬಾತಿ ರಿಕ್ತ ನರಸಿಂಹಾದಿ ರೂಪವಿಶೇಷೋಪಾಸನಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲ) ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಯದೃಪಿ ಕೆಲವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ನರಸಿಂಹ ರಾಮ ಕೃಷ್ಣಾದಿ ಅವತಾರ ರೂಪವೂ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವಾವ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಾತ್ಮರೂಪವು ಆಗುವುದು. ಅಂತಹವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ನಿಯಮೇನ ಆ ರೂಪೋಪಾಸನವು ಅವಶ್ಯಕವೇ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅವರಿಂದ ಇತರರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ನರಸಿಂಹಾದಿರೂಪವು ಸಾಮಾನ್ಯ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹವರಿಗೇನೇ ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪೋಪಾಸನ ದಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಆದಕಾರಣ ರಾಮ ಕೃಷ್ಣಾದ್ಯವತಾರ ದರ್ಶನವೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ನಿಯಮೇನ ಅವತಾರ ರೂಪೋಪಾಸನವು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಇದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ೬೧ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತರೂಪ ವಿಷಯಕವಾದ ಭಗವದುಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬಾರದು, ಎಂದು ನಿಯಮವೋ, ಅಥವಾ ಮಾಡಲೂಬಹುದು ಮಾಡದೇನೂ ಇರಬಹುದು ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಉಪಾಸನಫಲವು ಇಲ್ಲವೋ, ಇದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಉಪಾಸನೇಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಫಲವೋ, ಇತರ ಫಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ಮಾಡತಕ್ಕ ಉಪಾಸನೇಗೆ ಬೇರೆ ಫಲವು ಇಲ್ಲ ಮೋಕ್ಷವು ಬಿಂಬೋಪಾಸನದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮೋಕ್ಷಫಲಕತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಷ್ಕಲ್ಪವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷೋಪಯುಕ್ತ ಬಿಂಬೋಪಾಸನೇಗೆ ವಿಘ್ನಕರವೂ ಆಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತ ನರಸಿಂಹಾದ್ಯುಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬಾರದು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಉಪಾಸಕರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾಮನಾ ಇದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಬಿಂಬೋಪಾಸನೇಗೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ದುರಿತನಿವೃತ್ತಿರೂಪ ಫಲವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಫಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂತಹ ಫಲೇಚ್ಛೆವು ನರಸಿಂಹಾದ್ಯುಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. || ಅಧಿ. ೩೯ ||

ವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪೦ ಕಾಮಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಸಾಧನ ಭಗವದುಪಾಸನವೇ ಆವಶ್ಯಕವು. ಕಾಮ ಸಾಧನವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪ ಗುಣವಿಷಯಕ ಉಪಾಸನವು ಆವಶ್ಯಕವಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಾಮೋಪಾಸನದಿಂದ ಆರ್ಥಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಧರ್ಮದ್ವಾರಾ ಜ್ಞಾನವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಮೋಪಾಸನವು ಆವಶ್ಯಕವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕಾಮ್ಯಾಸ್ತು ಯಥಾಕಾಮಂ ಸಮುಚ್ಚೇಯೇರನ್ನ ವಾ ಪೂರ್ವ
ಹೇತ್ವಭಾವಾತ್ ಓಂ || ೬೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ವಿಶ್ವಾದಿ ಕಾಮಸಾಧನೀಭೂತಗಳಾದ ಮನುಷ್ಯಾರ್ಣವಂ ರತ್ನಪರ್ವತಸ್ಯಂ ವಿಭಾವಯನ್ | ಮನುಸಿದ್ಧಿಮವಾಪ್ನೋತಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಗಳಾದ ಶ್ರೀಕರಾದಿ ಭಗವದ್ರೂಪ ಗುಣಗಳು ವಿಶ್ವಾದಿ ಕಾಮನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿನ್ನರಿಂದ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು. ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಲ್ಪಡಬಾರದು. ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮೊದಲು ಇರತಕ್ಕ ವಿಶ್ವಾದಿಕಾಮನಾರೂಪಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. ಅಥವಾ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳೇ ಈಶ್ವರಪ್ರೀತಿಕಾಮನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಲೂಬಹುದು. ಮಾಡದೇನೂ ಇರಬಹುದು. ವಿಶ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಮನೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಶಿಷ್ಟಫಲವತ್ತರೂಪ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಿವಂಚಿ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಕಾಮ್ಯ ವಿಷಯಕವು. ಇದು ಕಾಮ್ಯವಿಷಯಕವು.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಯಃ ಕಾಮಸ್ತಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಹ್ಯುಪಾಸನಂ | ತಾದ್ಯ ಶಾನಾಂ ಗುಣಾನಾಂ
ಚ ಸಮಾಹಾರಂ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ || ಅಕಾಮತ್ವಾನ್ಮಮುಕ್ಷೂಣಾಂ ನ ವಾ
ತೇಜಾಮುಪಾಸನಂ | ತುಷ್ಟಾರ್ಥಮೀಶ್ವರಸ್ಯೈವ ನ ಚೋಪಾಸಾ ವಿದುಷ್ಯತಿ || ಇತಿ
ಚ ಬೃಹತ್ತಂತ್ರೇ || ೬೨ || ಅಧಿ. ೪೦ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ವಿಶ್ವಾದಿ ಕಾಮನಾ ಇದೆಯೋ, ಆತನು ಆವಾಪ ಕಾಮಪ್ರದವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪದ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಉಪಾಸನ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಆವಾಪ ಕಾಮಪ್ರದಗಳಾದ ಗುಣಗಳ ಸಮಾರೋಹ (ವಿಕಟದ್ವಾರೋಹಣ)ವನ್ನು (ಅಮುಮುಕ್ಷುವು) ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಾಗದರೂ ಅನ್ಯ ಕಾಮನಾ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಮವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ರೂಪವೇ. ಮತ್ತು ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡದೇನೂ ಇರಬಹುದು. ಮುಮುಕ್ಷುಗಳೆಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆ ರೂಪದ, ಮತ್ತು ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಯು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ಆ ಉಪಾಸನೆಯು ದುಷ್ಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಮೌಕ್ತಾನಂದದ ಅಧಿಕೃತಕ್ಕೇನೇ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. (ಇತರವಾದ ಕಾಮನಾ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲಾದರೆ

ದುಷ್ಪವಾಗುವುದು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ಮಾಡಬಾರದು. ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಯಾರಿಗೆ ಯಾವ ಧನಾದಿ ಕಾಮಗಳು ಇವೆಯೋ ಆತನು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆ ಉಪಾಸಕನು ಅಂತಹ ಮುಕ್ತರ್ಥವಾಗದಿರುವ ಗುಣಗಳ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ಅಕಾಮರಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಕಾಮೋಪಾಸನೆಯಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮಂತ ಅಪತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಮರೂಪ ಗುಣೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅದೂ ಇತರ ಕಾಮನೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಅದೂ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕಾಗಿಯೇ. ಸ ಕಾಮೇಭ್ಯೋಽಮಿತಗುಣಾಃ ಎಂದು ಆನ್ಯತ್ರ ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಓಗೆ ಬೃಹತ್ತಂತ್ರ ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. || ೬೨ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಕಾಮಸಾಧನ ಭಗವದ್ರೂಪ ಗುಣವಿಷಯಕವಾದ ಉಪಾಸನವು ಅವಶ್ಯಕವೋ ವಿಕಲ್ಪವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವಶ್ಯಕವಾದರೆ ಮೋಕ್ಷೋಪಯೋಗಾದಿ ಹೇತುವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಅರ್ಥಾದಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಭಗವದ್ರೂಪವು ಭಗವದ್ಗುಣಾದಿಗಳು, ಅವುಗಳ ಉಪಾಸನವು ಜೀವನಾದಿದ್ವಾರಾ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥ ಕಾಮನೆಯು ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕಾಮ್ಯ ಭಗವದ್ರೂಪಾದ್ಯುಪಾಸನವು ಅವಶ್ಯಕವು. ಎಂದರೆ, ಧನ ಗೃಹ ಆರಾಮ ಕ್ಷೇತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಯೋಗಿಗಳಿಗೂ ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆಯು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅರ್ಥಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನವೆನ್ನುವ ನಿಯಮವು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅರ್ಥಾದಿ ಕಾಮನೆಯು ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ಅರ್ಥಾದಿ ಕಾಮನೆಯಿಂದ ಕಾಮ್ಯಗುಣೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಭಗವತ್ತೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದು ಎಂದು ಫಲಭೇದದಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ವಿಕಲ್ಪವೇ ಅವಶ್ಯಕವೆನ್ನುವ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಯಶ್ಯ ಯಶ್ಯ ಹಿ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ || ಅಧಿ. ೪೦ ||

ಕಾಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪೧ ಅಂಗಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಭಗವದಂಗಾತ್ರಿತರೆಂದು ದೇವತೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ೧ ಭಗವತ್ತರಿವಾರ ಭೂತರು. ೨ ಭಗವದಂಗಾತ್ರಿತರು ಎಂದು ದೇವತೋಪಾಸನವು ಎರಡು ವಿಧವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ೧ನೇದ್ದು ಸರ್ವ ಮುಮುಕ್ಷು ಸಾಧಾರಣವಾದುದು, ಎಂದು ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ೨ನೇದ್ದು ದೇವತಾಮಾತ್ರಾಧಿಕಾರಕವು, ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಈಶ್ವರನ

ಅಂಗಾತ್ರಿತರು ಎನ್ನುವ ಉಪಾಸನವು ನಿರಧಿಕಾರಕವಾದುದರಿಂದ ಯಾರಿಂದಲೂ ಕರ್ತವ್ಯವಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ, ಇದು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಆನಂದಾದಯಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕೇ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಭಂಗವು ಬರುವುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಬ್ರಹ್ಮಾ ಶಿರಸಿ, ಲಲಾಟೇ ದುದ್ರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಆ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಓಗೆ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಂಗೇಷು ಯಥಾಶ್ರಯಭಾವಃ ಓಂ || ೬೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಚಕ್ಷೋಃ ಸೂರ್ಯೋಽಜಾಯತ ತದಾತ್ರಿತಾಶ್ವತೇ ಸರ್ವೇ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಭಗವದಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಆಶ್ರಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಹಾಗೆ ಹಾಗೆ ಅವಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಅವಾವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳವನೆಂದು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಂಗದೇವತಾನಾಂ ಯಥಾ ಯಥಾ ಪರಮೇಶ್ವರಾಂಗಾಶ್ರಯತ್ವಂ | ಚಕ್ಷೋಃ ಸೂರ್ಯೋ ಅಜಾಯತ (ಋ.೧೦.೯೦.೧೩..) ಇತ್ಯಾದಿ | ತಥಾ ಭಾವನಾ ಕರ್ತವ್ಯಾ || ೬೩ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಂಗದೇವತೆಗಳಾದ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಚಕ್ಷೋಃ ಸೂರ್ಯೋಽಜಾಯತ, ಮುಖಾದಿಂದ್ರಚಾಗ್ನಿಶ್ಚ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಂಗಾಶ್ರಯತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ, ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು. (ಋ.೧೦.೧೩.೩ ರ್ತದಲ್ಲಿ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ತದಾತ್ರಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ಆದಾಗ್ಯೂ ತದಾತ್ರಿತಾಶ್ವತೇ ಸರ್ವೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೋ, ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಥಿತಿಯು. ಆದಕಾರಣ ದೋಷವಿಲ್ಲ) || ೬೩ || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಯುಕ್ತೋತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶಿಷ್ಯೈಶ್ಚ ಓಂ || ೬೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಯಸ್ಮಿನ್ ತಸ್ಮಿನ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಭಗವದಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಸ್ಮಿನ್ ಯಸ್ಮಿನ್ ಯೋ ಹಿ ಚಾಂಗೇ ನಿವಿಷ್ಯ ಪರಸ್ಯ ಚಿಂತ್ಯಃ ಸ ತಥಾ ತಥೈವ | ಇತಿ ಪೌತ್ರಾಯಾಗಮುತೇಃ || ೬೪ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಯಾವ ದೇವತೆಯು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಯಾವ ಯಾವ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ

ಅಶ್ರಿತವಾಗಿಯದೋ, ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಆವಾಸ ದೇವತೆಯು ಆವಾಸ ಅಂಗಾಶ್ರಿತವು ಎಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕದು. ಹೀಗೆ ಪೌತ್ರಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಅಂಗಾಶ್ರಿತರೆಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕದು || ೬೪ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನಾ ವಿಧಾನವು ವೈರ್ಥವೆಂದೇ ಉಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಮಾಹಾರಾತ್ ಓಂ || ೬೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಂಗೈಃ ಪರಾದ್ಯೇ ಹಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶತಾದ್ವಿ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಆವಾಸ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಉಪಸಂಹಾರ ಫಲವಚನದಿಂದ ಅಂದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನಕ್ಕೆ ಪರಮಸ್ತಾನಾವಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಫಲವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು. ಸರ್ವರು ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಂಗೈಃ ಪರಾದ್ಯೇ ಹಿ ದೇವಾ ವಿಸ್ವಷ್ಟಾಸ್ತತ್ತ್ವದ್ಗುಣಾನ್ ಪರಮೇ ಸಂಹರೇತ | ತಾಂತ್ಯಾಪ್ತಿ ತತ್ತ್ವೇ ವ ವಿಚಿಂತ್ಯ ದೇವಾನ್ ಸ್ಥಾನಂ ಮುಮುಕ್ಷುಃ ಪರಮಂ ವ್ರಜೇತ ಇತಿ ಚ ಕಾಷಾಯಣಶ್ರುತೌ ಸಮಾಹಾರವಚನಾಚ್ಚ || ೬೫ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಕಾರದಶೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಂಗಗಳಿಂದ ಯಾವ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳು ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟರಾಗಿದ್ದಾರೋ, ಪ್ರಸಿದ್ಧರೋ, ಆವಾಸ ದೇವೋತ್ತರಾದಕ ಅಂಗವತ್ತರೂಪ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಆವಾಸ ಸೂರ್ಯ ಸೋಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಮಹಾಪ್ರಕಾಶಕರತ್ವ, ಅಹ್ನಾದಕರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು. (ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುವುದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಆವಾಸ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆವಾಸ ಭಗವದಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುವಾದ ಪುರುಷನು (ದೇವಪದವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು) ಉತ್ತಮವಾದ ಸಾಯುಜ್ಯರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವನು, ಹೀಗೆ ಕಾಷಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರ ವಿಧಾಯಕ ಸಂಹರೇತ ಎನ್ನುವ ಪದಘಟಿತವಾದ ಶ್ರುತಿವಚನ ದಶೆಯಿಂದ (ಅಂಗಾಶ್ರಿತರೆನ್ನುವ ಉಪಾಸನೆಗೆ ದೇವತೆಗಳೇ ಅಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದುದರಿಂದ ನಿರಧಿಕಾರಿಕವಲ್ಲ ಈ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಫಲಭೂತವಾದ ಸಾಯುಜ್ಯವದಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ದೇವತೆಗಳೇ ಯೋಗ್ಯರು.) (ಕೇವಲ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ವಾಭಿಮಾನ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಪೂರ್ಣ ಫಲವುಳ್ಳವನು ಆಗುವುದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ರಿತರಾದ ಸೂರ್ಯಸೋಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಬಿಂಬ ಭೂತಗಳಾದ ಮಹಾಪ್ರಕಾಶಕರತ್ವ, ಅಹ್ನಾದಕರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಅಂಗೈಃ ಪರಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆವಾಸ ಈ ಗುಣೋಪಾಸನದಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣ ಫಲವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.) || ೬೫ || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದ ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಗುಣಸಾಧಾರಣ್ಯಪ್ರತೇಶ್ಚ ಓಂ || ೬೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳೂ ಇವುಗಳು ಭಗವದ್ಗುಣಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವದ್ಗುಣಗಳು ಉಪಾಸ್ಯಗಳಾಗಿ ಸಾಧಾರಣಗಳೇ. ಅಂದರೆ ಇವುಗಳು ಉಪಾಸ್ಯಗಳು ಇವುಗಳು ಉಪಾಸ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೆಂದು ವಿಭಾಗವಿಲ್ಲದೆ ಯೋಗ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೆಂದು ಸಾಧಾರಣ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಅಂಗಾಶ್ರಿತರೆಂದು ಅಂಗದೇವತಾ ಭಾವನೆಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಭಗವದಂಗಗಳೂ ಈಶಗುಣಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಾಶ್ರಿತ ದೇವತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯ || ಸಾಧಾರಣ್ಯಾತ್ ಸರ್ವಗುಣಾಃ ಪರಸ್ಯ ಸಮಾಹಾರ್ಯಾಸ್ತತ್ಪ್ರದೃಶೋ ಮುಮುಕ್ಷೋಃ | ಇತಿ ಮಾಂಡವ್ಯಪ್ರತೇಶ್ಚ || ೬೬ || ಅಧಿ.೪೧ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಮುಮುಕ್ಷುವಿನಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಈ ಗುಣಗಳು ಉಪಾಸ್ಯಗಳು ಇವುಗಳು ಉಪಾಸ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವಿಭಾಗವಿಲ್ಲದೆ ಅಥವಾ ಭಗವದ್ಗುಣಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವಿವಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಶಕ್ತಿಸುನಾರವಾಗಿ ಉಪಸಂಹಾರ್ಯಗಳು, ಎನ್ನುವ ಮಾಂಡವ್ಯ ಪ್ರತಿಯಿಂದಲೂ ಭಗವದಂಗಾಶ್ರಿತರೆಂದು ದೇವತೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯ ಚಕ್ಷುರಾದಿಮತ್ತರೂಪ ಭಗವದ್ಗುಣಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸನವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು. || ೬೬ || ೪ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಭಗವದಂಗಾಶ್ರಿತರೆಂದು ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೋ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಅಂಗಾಶ್ರಿತರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹಾಗೆಯೇ ಉಪಾಸನಾವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದು ಗುಣಸಾಧಾರಣ ಶ್ರವಣವೂ ಉಪಾಸನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆಗುತ್ತದೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಉಪಾಸನವು ನಿರಧಿಕಾರಿಕವೋ ಸಾಧಿಕಾರಿಕವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅಧಿಕಾರಿಕವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಹೇತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬಾರದು. ಬ್ರಹ್ಮಾ ಶಿರಃ ಲಲಾಟೇ ರುದ್ರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಅಂಗಾಶ್ರಿತರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯೆಸೈಸೈನ್ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದು ಸಾಧಾರಣ್ಯಾರ್ಥಸರ್ವಗುಣಾಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಗಳಾಗಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಅಂಗವತ್ತರೂಪ ಈಶ್ವರಗುಣಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವಶ್ರವಣವೂ ಹಾಗೆ.

ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನವು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕವಾದರೆ ಆನಂದಾದಯಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗವು ಬರುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತ ಶಿರಸ್ಸುಳ್ಳತನವು ಭೂಮತ್ಪದಂತೆ ಆನಂದಾದಿ ವಿಶೇಷಗಳಿಲ್ಲ. ಆ ಉಪಾಸನವು ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೇವಾಧಿಕಾರಿಕವೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಆದಕಾರಣ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಹೇತುವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೇ ಅನುಷ್ಠಾನವು. ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅಂಗೈಃ ಪರಾದ್ಯೇ ಹಿ ದೇವಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತಲಲಾಟವತ್ಯ, ಸೂರ್ಯಾಶ್ರಿತ ಚಕ್ಷುರಾದಿಮತ್ಪಾದಿರೂಪ ಗುಣೋಪಾಸನಕ್ಕೆ ಪರಮಸ್ಥಾನ ಪ್ರಾಪ್ತರೂಪ ಫಲವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆ ಪದವು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. || ಅಧಿ. ೪೧ ||

ಅಂಗಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪೨ ನವಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನವನ್ನು ದೇವೇತರು ಮಾಡಕೂಡದು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ವಾಽತತ್ಸಹಭಾವಶ್ರುತೇಃ ಓಂ || ೬೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಉಪಾಸನದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಶ್ರುತವಾಗದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ಭಾಷ್ಯ || ನ ವಾಽಽಂಗದೇವೋಪಸಂಹಾರಃ ಕಾರ್ಯಃ | ಉಪಸಂಹಾರಸ್ಯ ಸಹಾ ಶ್ರವಣಾತ್ || ೬೭ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಭಗವದಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗದೇವತೆಗಳ ಉಪಸಂಹಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡದೇನೂ ಇರಬಹುದು. ಉಪಸಂಹಾರಪೂರ್ವಕ ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನಕ್ಕೆ ಸರ್ವ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಉಪಾಸನದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಶ್ರುತವಾಗದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ. ತಥಾಚಿ ಹೀಗೆ ಉಪಾಸನವು ಕ್ವಚಿತ್ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವತ್ರ ಉಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಬೇಕು. ಇತರರು ಮಾಡಕೂಡದು. || ೬೭ || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ದೇವತೆಗಳೇ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇತರರು ಮಾಡಕೂಡದು. ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯಿದ್ದರೇ ಆದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ಓಂ || ೬೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸತ್ಯೋ ಜ್ಞಾನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೇ ಅಂಗದೇವತೋಪಸಂಹಾರ ಪೂರ್ವಕ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು. ಇತರರು ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸತ್ಯೋ ಜ್ಞಾನಃ ಪರಾನಂದರೂಪ ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವಂ ನಿತ್ಯದೋಪಾಸನಂ ಸ್ಯಾತ್ | ನಾನ್ಯತ್ಯಿಚಿತ್ ಸಮುಪಾಸೀತ ಧೀರಃ ಸರ್ವೈರ್ಗುಣೈರ್ದೇವಗಣಾ ಉಪಾಸತೇ || ಇತಿ ಕಮಠಪ್ರತೌ || ೬೮ || ಅಧಿ. ೪೨ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪನು. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು, ಪರಮಾನಂದರೂಪನು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಯೋಗ್ಯ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೂ ಉಪಾಸನವು ಕರ್ತವ್ಯವು. ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮನು ಇತರ ಯಾವ ಗುಣಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಕೂಡದು. ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿ ದೇವಸಮುದಾಯಗಳು ತಂತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಸರ್ವ ಗುಣಗಳಿಂದ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಕಮಠ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಅಂಗದೇವತೋಪಸಂಹಾರವನ್ನು ದೇವೇತರರು ಮಾಡಕೂಡದು. ದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಬೇಕು.) || ೬೮ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖನು ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇದ್ದಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಭಗವದ್ಗುಣೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೋ ಮಾಡಬೇಕೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸರ್ವ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಕೂಡದು. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಸರ್ವ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಉಪಾಸನದಿಂದ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು ಎಂದರೆ, ಸರ್ವಥಾ ಆ ಉಪಾಸನೇಗೆ ಕಾರ್ಯತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕ್ವಚಿತ್ ಅದರ ಉಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದೇನೇ ಇರಬೇಕಿತ್ತು. ಸತ್ಯೋ ಜ್ಞಾನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಗುಣಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಉಪಾಸನೇಗೆ ದೇವತೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳೇ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು. ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕವಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವತ್ರ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ನಿರಧಿಕಾರಿಕವಲ್ಲ || ಅಧಿ. ೪೨ ||

ನವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ (ದ) ವಿರಚಿತೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ || ೩-೩ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ವೈದ್ಯಾಸಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. || ೩-೩ ||

ವಿದ್ವಾದ್ಯಃ ಸ ಮಧ್ಯೋಽದ್ಯ ಪ್ರೋದ್ಯತದ್ಯೋತನಮ್ಯುಃ |
ಹೃದ್ಯೋಽನವದ್ಯೋ ಬುದ್ಧಿಂ ಮೇ ದದ್ಯಾಚ್ಛುದ್ವಿಪ್ರಸಿದ್ಧಿಮಾನ್ ||

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯ ಁನೇ ಪಾದ

ಜ್ಞಾನಪಾದ

೧. ಪುರುಷಾರ್ಥಾಧಿಕರಣವು

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಓಂ ॥ ಜ್ಞಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಸ್ಮಿನ್ ಪಾದ ಉಚ್ಯತೇ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಯಾವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ವ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ, ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನದ ಮಹಿಮೆಯು ಈ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನತ್ವ ಮಹಿಮೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷ ಮಾತ್ರಕ್ಕೇನೇ ಸಾಧನವು. ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನವಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಿಗಳು ವಿರಕ್ತರಾದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷೇತರ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷೇತರ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಾದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ॥ ೧ ॥

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಪುರುಷಾರ್ಥೋಽತಶ್ಚಬ್ರಹ್ಮಾದಿತಿ * ಬಾದರಾಯಣಃ ಓಂ ॥೧॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥವೂ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಯಂ ಯಂ ಲೋಕಂ ಎನ್ನುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯಿಂದ ಎಂದು ಬಾದರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಯದ್ವರ್ತನಾರ್ಥಮುಪಾಸನೋಕ್ತಾ ತಸ್ಮಾದ್ವರ್ತನಾತ್ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ | ಇತಿ ಬಾದರಾಯಣೋ ಮನ್ಯತೇ ॥ (೨) ಯಂ ಯಂ ಲೋಕಂ ಮನಸಾ ಸಂವಿಭಾತಿ ವಿಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವಃ ಕಾಮಯತೇ ಯಾಂತ್ವ ಕಾಮಾನ್ | ತಂ ತಂ ಲೋಕಂ ಜಯತೇ ತಾಂತ್ವ ಕಾಮಾಂಸ್ತಸ್ಮಾದಾತ್ಮಜ್ಞಂ ಹೃಚ್ಛಯೇದ್ರೂಪಿಕಾಮಃ (ಮು.೧.೧೦.) ಇತಿ ಶಬ್ದಾತ್ ॥ ೧ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ

★ ಬಾದೇ— ಜ್ಞಾನೇ ರತಾನಾಮಧಿಕತಯಾ ಆಶ್ರಯತ್ವೇನ ಭಗವತ್ತಮೋ ವೇದೇಶ್ವರಃ ಉಚ್ಯತೇ | ಎಂದು ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ ಆ ದರ್ಶನದಿಂದ ಅಥವಾ ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಉಂಟಾದ ದರ್ಶನದಿಂದ ಪುರುಷರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ಶುಭಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವಾಗುವಾಗ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಮೋಕ್ಷಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲ) ಯಂ ಯಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಎಂದು ಬಾದರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (೨) (ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥವು ಎನ್ನುವುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೆಂದರೆ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿರ್ಮಲಾಂತಃಕರಣವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಯಶಃ ಮೋಕ್ಷೇತರ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಸಂಬಂಧವಾಗದಿರುವ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪವಾದ ಯಾವ ಯಾವ ಲೋಕವನ್ನು (ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ) ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೋ ಯಾವ ಯಾವ ಕಾಮ್ಯಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವಾದ ಲೋಕವನ್ನು ಅವಾವ ಕಾಮ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ (ಸೌಭರಿ ಕರ್ಮಮಾದಿಗಳಂತೆ) ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಜ್ಞಾನವು ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯನ್ನೇ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಜನರು ಪೂಜಿಸತಕ್ಕದು, ಹೀಗೆ ಆರ್ಥವರ್ಗಶ್ರುತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ. || ೧ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಯಾವುದು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ ಅದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶೇಷಶ್ವಾತ್ಪುರುಷಾರ್ಥವಾದೋ ಯಥಾಽನ್ಯೇಷ್ವಿತಿ ಜೈಮಿನಿಃ
ಓಂ || ೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಯಂ ಯಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನತ್ವ ವಚನವು ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗವಾದುದರಿಂದಲೇ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪಲ್ಲ ಧನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನವಾದ ಕರ್ಮಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದಂತೆಯೇ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅಪ್ಯೇವ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವಂ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ | ಸ್ವರ್ಗಾದಿಷು ತತ್ಸಾಧನಕರ್ಮಶೇಷತ್ವೇನ | (೨) ಸ್ವರ್ಗಂ ಧನಾದ್ಯೇಹತೋ ವೈ ಗ್ರಹಾಚ್ಚ ಪ್ರಾ ಪ್ತೌತಿ ಧೀರಾ ನ ತ್ವಧೀರಾಃ ಕುತಶ್ಚಿತ್ | ಇತಿ ವದತಿ ಜೈಮಿನಿಃ || ೨ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವೇ ಇದೆ. ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧನತ್ವವಲ್ಲ. ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾದುದು ಕರ್ಮವೇ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಂಗವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧನತ್ವ ವ್ಯವಹಾರವು. (೨) (ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಶೇಷವಾದರೆ ಜ್ಞಾನಾದೇವ ಸ್ವರ್ಗಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ನಿರ್ದೇಶವು ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದರೆ) ಬಹು ವಿತ್ಯವ್ಯಯದಿಂದಲೂ, ಶರೀರಾಯಾಸಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಗೃಹಸ್ಥರಿಂದಲೂ ನೃಹಸತ್ವಮ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಯಾಗಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಧೀರರು ಕ್ಷರ್ಗವನ್ನು

ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಧೀರರು ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಹೊಂದಲಾರರು, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನವಾದ ಕರ್ಮದ ಶೇಷವಾದ ಧನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಪ್ರಯೋಗವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಶೇಷತ್ವವೆಂದರೆ, ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗತಕ್ಕ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಕೃತವಾದ ಕರ್ಮವಾಗಿ ಫಲೋಪಕಾರಕವಾಗುವುದು. (೨) ಧನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಶೇಷತ್ವವೆಂದರೆ, ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು. ಸ್ವರೂಪತಃ ಉಪಕಾರಕವು || ೨ || ೩. ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜ್ಞಾನವೇ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಸಾಧನವು ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಏಕೆ ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದು ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆಚಾರದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ || ೩. ||

ಭಾಷ್ಯ || ಜ್ಞಾನಿನಾಮೇವ ದೇವಾದೀನಾಮಾಚಾರದರ್ಶನಾತ್ || ೩. || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನೈವ ದೇವಪದಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವರ್ಜಿತಾಃ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಮೊದಲೇ ಜ್ಞಾನಿಗಳೇ ಆದ ಆಮೇಲೆ ದೇವಾದಿಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯುಜಂತ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ (ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು.) || ೩. || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜ್ಞಾನ ಕರ್ಮಗಳಿರಡಕ್ಕೂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಸಾಧನತ್ವವು ಇರಲಿ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಶೇಷತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತಚ್ಚುತೇಃ ಓಂ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯಾ ಕರೋತಿ ಶ್ರದ್ಧಯೋಪನಿಷದಾ ತದೇವ ವೀರ್ಯವತ್ತರಂ ಭವತಿ (ಛಾ.೧.೧.೧೦.) ಇತಿ ಶೇಷತ್ವಶ್ರುತೇಃ || ೪ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆಸ್ತಿಕ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಂ ತು ಪರಿಜ್ಞಾನಂ ಯತ್ರಸ್ಯೋಪನಿಷತ್ವತಂ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ) ಸ್ವಯೋಗ್ಯವಾದ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಯಾವ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅದೇವೇ ಕರ್ಮವು. ಅಧಿಕ ಫಲಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಶೇಷತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯ ದೆರೆಯಿಂದ (ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಶೇಷತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ) || ೪ || ೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೇಗೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಶ್ರುತವಾದಾಗ್ಯೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹೀಗೆಯೇ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಆಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇರಬಹುದು, ಮತ್ತೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷತ್ವವಾಗಲೀ ಜ್ಞಾನಸಾಮ್ಯವಾಗಲೀ ಬರಬಹುದು ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ

ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಸಮಾನ್ವಾರಂಭಣಾತ್ ೬೦ || ೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕರ್ಮ್ಯವ ದೇಹಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಐಹಿಕ ಆಮುಷ್ಮಿಕ ದೇಹಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೇನೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು. ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷತ್ವವಾಗಲೀ ಜ್ಞಾನಸಾಮ್ಯವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಕರ್ಮ್ಯವ ದೇಹಂ ದೈವಿಕಂ ಮಾನುಷಂ ವಾಽಪ್ಯನ್ವಾರಂಭೇನ್ನಾಪರಸ್ತತ್ರ ಹೇತುಃ | ಭೋಗಾಂಸ್ತದೀಯಾಂಶ್ಚ ಯಥಾವಿಭಾಗಂ ದದಾತಿ ಕರ್ಮ್ಯವ ಶುಭಾಶುಭಂ ಯತ್ || ಇತಿ ಮಾತರಶ್ರುತೇಶ್ಚ | ಸಂ ಶಬ್ದಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ || ೫ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮವೇ ಮನುಷ್ಯರಿಗೇನೇ ಮಾನುಷ ಶರೀರವನ್ನಾಗಲೀ ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯ ಶರೀರವನ್ನಾಗಲೀ ಪ್ರತಿಬಂಧ ಪ್ರಯುಕ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ದೈವಿಕಶರೀರವನ್ನಾಗಲೀ ಮಾನುಷ ಶರೀರವನ್ನಾಗಲೀ ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು. ಕರ್ಮಾತಿರಿಕ್ತಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಶರೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮಶೇಷವಾಗಿಯೇ ಕಾರಣವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಸ ದೇಹದಿಂದ ಭೋಗಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಸುಖದುಃಖಾದಿ ಭೋಗಗಳನ್ನು ದೈವ ಮಾನುಷ ದೇಹಭೇದವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶುಭಫಲವಾದ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಅಶುಭಫಲವಾದ ಪಾಪವನ್ನು ಪುಣ್ಯಪಾಪಾತ್ಮಕವಾದ ಕರ್ಮವೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಕರ್ಮಕ್ಕೇನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಾದ್ಯಾರಂಭಕತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಮಾತರ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ (ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಾಗಿ ಆರಂಭಕತ್ವವೇ.) ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷತ್ವವಾಗಲೀ ಜ್ಞಾನಸಾಮ್ಯವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ. (ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಸೂತ್ರೀತವಾಗದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶಂಕಾಪರಿಹಾರವು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಶಬ್ದವು, ನಾಪರಸ್ತತ್ರ ಹೇತುಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು (ಅಂದರೆ ದೇಹಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಇತರವಾದುದು ಪ್ರಧಾನಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರನಾದ ಪುರುಷನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಹೇತುವುಇಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಪುರುಷನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣನು ಎಂದು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು) ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. || ೫ || ೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಶೇಷತ್ವವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಜ್ಞಾನವು ತಾನೇ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು. ಜ್ಞಾನಿಯು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವು ಮುಕ್ತರ ಕರ್ಮದಂತೆ ಲೀಲಾರೂಪವಾಗಿ ನಿಷ್ಫಲವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ತದ್ವತೋ ವಿಧಾನಾತ್ ೬೦ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಜ್ಞಾನೀ ಚ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸದೋದಿತಾನಿ ಕುರ್ಯಾದಕಾಮಃ ಸತತಂ ಭವೇತ | ಇತಿ ಕಮತಶ್ರುತೌ ಜ್ಞಾನವತೋಽಪಿ ವಿಧಾನಾತ್ || ೬ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಯು ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ ಕಾಮನಾ ಇಲ್ಲದವನೂ ಆಗಬೇಕು. ಎಂದು ಕಮಲ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಿಗೂ ಸರ್ವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ (ವಿಹಿತವಾದ ಆಚಾರಕ್ಕೆ ಲೀಲಾತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಕರ್ಮವು ನಿಷ್ಫಲವಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಶೇಷತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ.) || ೬ || ೭ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಕರ್ಮವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದಿಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯುವೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಕರ್ಮವು ಲೀಲಾ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆ ಶ್ರುತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನಿಯಮಾಚ್ಛ ಓಂ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಕುರ್ವನ್ನೇವೇಹ ಕರ್ಮಾಣಿ ಜಿಜೀವಿಷೇಚ್ಛತಂ ಸಮಾಃ | ಏವಂ ತ್ವ ಯಿ ನಾನ್ಯಥೇತೋಽಸಿ ನ ಕರ್ಮ ಲಿಪ್ಯತೇ ನರೇ (ಈ.೨.) ಇತಿ || ೭ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಮಾನುಷಾದಿ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ನೂರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಬದುಕಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದರೆ, ಅಷ್ಟರವರೆಗೆ ತನಗೆ ಉಚಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನಾಗಿಯೇ ಮರಣಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಭಗವದ್ಭಾತಕ್ಕಿಗಾಗಾದ ಅಸಂಕಲ್ಪಿತ ಫಲಗಳುಳ್ಳ ತನಗೆ ಉಚಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಅಥವಾ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನಾಗಿಯೇ ನೂರು ವರ್ಷ ಬದುಕ ಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಮನುಷ್ಯಮಾತ್ರನಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಪಾಪವು ಲೇಖಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ಏವಂಚ ತನಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಅಸಂಗಕರ್ಮದಿಂದ ಭಗವತ್ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಅಲ್ಪಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪಾಪಗಳು ಬಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಆ ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಿಯು ಆಗುತ್ತಾನೆ.) ಕರ್ಮಕರಣದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದರೆ (ಅಂದರೆ ಕರ್ಮ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ) ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಪಾಪ ಕರ್ಮವು ಲೇಖಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ (ಅಂದರೆ, ಭಗವತ್ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದವನನ್ನು ಪಾಪಗಳು ಸರ್ವಥಾ ಬಾಧಿಸುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಇವನು ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು.) ಹೀಗೆ ಈಶಾವಾಸ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೂ ಕರ್ಮವು ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯು ರೂಪ ನಿಯಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಕರ್ಮವು ಲೀಲಾಮಾತ್ರವಲ್ಲ || ೭ || ೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ಜೈಮಿನಿ ಮತವನ್ನು ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಮತವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಧಿಕೋಪದೇಶಾತ್ತು ಬಾದರಾಯಣಸ್ಯೈವಂ ತದ್ವರ್ತನಾತ್

ಓಂ || ೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಮತವು ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಶೇಷವೆನ್ನುವುದು ಅವರ ಮತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ, ಜ್ಞಾನಾರ್ಜಿತ ಫಲದಲ್ಲಿ

ಕರ್ಮಾಧೀನ ಅತಿಶಯವುಳ್ಳ ಯಥಾ ಯಥಾ ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ಎಂದು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನರೇಷತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಫಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾರ್ಜಿತ ಅತಿಶಯವು ರಾಜಸೂಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಲಬ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ರಾಜಸೂಯಾರ್ಜಿತಾನ್ ಲೋಕಾನಶ್ವಮೇಧಾಭಿವರ್ಧಿತಾನ್ । ಪ್ರಾಪ್ತುಹಿ ತ್ವಂ ಮಹಾಭಾಗತಪಸ್ವ ಮಹಾಫಲಂ, ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಜ್ಞಾನಾದೇವ ಸ್ವಗೋ ಜ್ಞಾನಾದೇವಾಪವಗೋ ಜ್ಞಾನಾದೇವ (ಸರ್ವೇ) ಕಾಮಾಃ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ । ಅಥಾಪಿ ಯಥಾಯಥಾ ಕರ್ಮ ಕರೋತಿ ತಥಾತಥಾಧಿ ಕೋ ಭವತಿ । ಇತಿ ಕೌಂತರವ್ಯಪ್ತತೇ । ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದೀನಾಂ ರಾಜಸೂಯಾ ದಿನಾ ಫಲಾಧಿಕ್ಯದರ್ಶನಾಚ್ಛೇತಿ ಬಾದರಾಯಣ(ಸ್ಯ) ಮತಂ ॥ ೮ ॥ ೯ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸ್ವರ್ಗವು, ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು, ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ನಿಖಿಲಕಾಮಗಳು, ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ಕರ್ಮವನ್ನು ಪುರುಷನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆ ಹಾಗೆ ಅವನ ಕರ್ಮ ದಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಫಲದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಕೌಂತರವ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವರ್ಗಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜಾದಿಗಳಿಗೆ ರಾಜಸೂಯ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಫಲದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಪುರುಷಾರ್ಥವು ಉಂಟಾಗುವಾಗ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯವಾದಕೆತ್ತರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನರೇಷತ್ವವು ಎಂದು ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತವು. ॥ ೮ ॥ ೯ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಫಲದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದಕೆವಾಗಿ ಜ್ಞಾನರೇಷತ್ವವು ಯಾವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಅತಿಶಯಾಧಾಯಕವಾಗಿ ಜ್ಞಾನರೇಷತ್ವವು ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ತುಲ್ಯಂ ತು ದರ್ಶನಂ ಓಂ ॥ ೯ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ದರ್ಶನವು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಸಮವೇ. ಪುರುಷಾರ್ಥಸಮರ್ಥವೇ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ರಾಜಸೂಯಾದಿಕೃತಾವಕೃತೌ ಚ ಸಮಮೇವ ತೇಷಾಂ (೨) ಜ್ಞಾನಂ । (೨) ವಿಜ್ಞಾತಮೇತತ್ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮುನೀನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಾತ್ । ಸ್ಯಾದೇವ ಮೋಕ್ಷೋ ನಾನ್ಯಸ್ಮಾದಿತಿ ತತ್ರಾಪಿ ಚಿತ್ರತಾ ॥ (೩) ಸ್ವರ್ಗಾದ ಯಃ ಕರ್ಮಣೈವ ನಾನ್ಯೇನೇತ್ಯಪರೇ ವಿದುಃ । ಜ್ಞಾನೇನಾಧಿಕ್ಯಮಿತ್ಯಾಹುರ್ಜೈ ಮಿನ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತು ಕೇಚನ ॥ ಅದೃಷ್ಟಮೇವ ಜ್ಞಾನೇನ ದೃಷ್ಟಂ ನೈವೋಪಲಭ್ಯತೇ । ಇತಿ ಕೇಚಿದ್ವಿಧಃ ಪ್ರಾಹುವರ್ಯಾಸಃಷ್ಯಾ ಇಮೇಽಖಿಲಾಃ॥ ಯಸ್ಮಾದ್ವ್ಯಾ ಸಮತಂ ಸರ್ವಂ ಸತ್ಯಮೇವ ತತೋಽಖಿಲಂ । (೪) ಯಥಾಽಽಕಾಶಸ್ತ್ವ ನಂತೋಽಪಿ ವ್ಯಾಮೋ ಹಸ್ತಾವಧಿ-ಸ್ತಥಾ । ಪ್ರಾದೇಶೋಽಪಿ ಹಿ ಸತ್ಯೇನ ತದ್ವೇತೇಷಾಂ ಮತಾನಿ ತು ॥ ೧೦ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ರಾಜಸೂಯ ಅಶ್ವಮೇಧ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದಿಗಳ ವಿಜ್ಞಾನವು ಸಮವೇ. (ವಿಷಮವಲ್ಲ) (ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಾಧಾಯಕತ್ವವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಜ್ಞಾನಫಲದಲ್ಲಿಯೇ.) (೨) (ಹಾಗಾದರೆ ಜೈಮಿನಿಮತವು ಭಗವನ್ನತಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದೇ ಆಯಿತು ಎಂದರೆ) ಜೈಮಿನಿ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಸ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆಲ್ಲಾ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು. ಇತರ ಕರ್ಮದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುವುದೇ ಸಮ್ಮತವು. ಅವರ ಮತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೋಕ್ಷಾಭಿ ಫಲವಿಷಯ ದಲ್ಲಿಯೂ ನಾನಾಪ್ರಕಾರವು (ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು) ಆದ. (೩) (ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಕೆಲವು ಋಷಿಗಳು ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ಕರ್ಮದಿಂದ ಇತರವಾದ ಕರ್ಮಶೇಷಭೂತವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಆಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. (ಈ ಮತವು ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಗಳೇ ಆದ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಅಧಮರೋ, ತತ್ಕರ್ತೃಕ ಜ್ಞಾನವಿಷಯವು.) ಕೆಲವು ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿ ಋಷಿಗಳಾದರೂ ಕರ್ಮಶೇಷಭೂತವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ದೃಷ್ಟ ಅದೃಷ್ಟರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಫಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕೃತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. (ಈ ಮತವು ಉತ್ತಮ ಮನುಷ್ಯವಿಷಯಕವು) ಕೆಲವರು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಕರ್ಮಶೇಷ ಭೂತವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅದೃಷ್ಟವಾದ ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದವುಗಳೇ ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (ಅದೃಷ್ಟ ಫಲದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗವಿದೆ.) ದೃಷ್ಟವಾದ ಪುತ್ರವೃಷ್ಟಿಧನ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೂ ಕೆಲವರು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಈ ಮತವು ಮಧ್ಯಮ ಮನುಷ್ಯವಿಷಯಕವು) (ಕರ್ಮಫಲಕ್ಕೆ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿದ್ದರೂ ಮುನಿಮತಗಳಿಗೆ ಆಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಹೇಗೆಂದರೆ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳತಕ್ಕವೆರಲ್ಲರೂ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಶಿಷ್ಯರೋ, ಆದಕಾರಣ ಹೇಳಿದ್ದೆಲ್ಲವೂ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಭೂತವು. ಆದಕಾರಣ ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಸತ್ಯವೇ. (೪) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಹೇಗೆ ಆಕಾಶವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ ಸತ್ಯವಾದಿ ಇರುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅದರ ಪ್ರಭೇದಗಳಾದ ವ್ಯಾಮಃಪುರುಷ ಪ್ರಮಾಣವು, ಅಥವಾ ಹಸ್ತದ್ವಯಪರಿಮಿತವು ಆಕಾಶವು, ಹಾಗೆಯೇ ಹಸ್ತಪರಿಮಿತವು ಆಕಾಶವು, ಪ್ರಾದೇಶಪರಿಮಿತವು ಆಕಾಶವು. ಹೀಗೆ ಆನೇಕ ಇವುಗಳ ಪ್ರಭೇದಗಳೂ ಕೂಡ ಸತ್ಯಗಳಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತವೂ ಆ ಮತದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಗತಗಳಾದ ಈ ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗಳ ಮತಗಳೂ ಕೂಡ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸತ್ಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಅಥವಾ ಅಧಿಕಾರಿಭೇದವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸತ್ಯಗಳಾಗಿವೆ.

|| ೧೦ ||

ಶ್ಲೋಕ || ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು, ಕರ್ಮದಿಂದಲಾದರೂ ಆ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಧಿಕೃತವು ಎಂದು ಭಗವನ್ನತವು. ಇತರ ಋಷಿಗಳದ್ದು ಹೀಗೆ ಮತವಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಭಗವನ್ನತದಲ್ಲಿ ಇತರರ ಮತಗಳು ಅಂತರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೊಂದುತ್ತವೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ್ವಯಂ ತು ಭಗವಾನ್ ವ್ಯಾಸೋ ವ್ಯಾಪ್ತಜ್ಞಾನಮಹಾಂಶುಮಾನ್ |
ಅನಂತಾಕಾಶವತ್ಪನ್ನಿಬಿಲಂ ಪುರಷೋತ್ತಮಃ || ಜ್ಞಾನೇನ್ನೈವಾಪ್ಯ ತೇ ಸರ್ವಂ

ಕರ್ಮಣಾ ತದ್ವಿಕಂ ಭವೇತ್ | ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತ ಮಹಾಯೋಗೀ ಪುಮರ್ಥಾನಾಂ
ವಿರ್ಣಿಯಂ || ಇತಿ ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವಣಿ || (೨) ಜ್ಞಾನಿನಾಮಪಿ ದೇವಾಸಾಂ
ವಿಶೇಷಃ ಕರ್ಮಭಿರ್ಭವೇತ್ | ಚೀರ್ಣೇಕೃತೇ ವಾ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ನ ವಿಶೇಷೋಽಸ್ತಿ
ಕರ್ಮಣಿ || ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ || ೯ || ಅಧಿ. ೧ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪುರುಷೋತ್ತಮನೂ, ಪದ್ಗುಣಸಂಪನ್ನನೂ, ಅನಂತಾಕಾಶದಂತೆ
ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಮಹಾಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನೂ, ಮಹಾಮುನಿಯೂ ಆದ ವ್ಯಾಸರು ನಾನಾಧಿಕಾರ
ವುಳ್ಳ, ಸ್ವರ್ಗಾದಯಃ ಕರ್ಮಣೈವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಮುನಿಗಳ ಮತವನ್ನು ತನ್ನ ಮತವನ್ನಾಗಿ
ನೋಡಿದರೂ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೊಂದುಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಜ್ಞಾನೋತ್ತರ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮದಿಂದಲಾದರೂ ಫಲಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆಗುವುದು. ಹೀಗೆ ದೇವತಾ ರೂಪ
ಅಧಿಕಾರವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನ ವಿಷಯಕ
ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ತನ್ನ ಮತವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಹೀಗೆ ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವದಲ್ಲಿ
ಮತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (೨) ಹೀಗೆ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಮತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು
ಹೇಳಿದರೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುವುದು, ಎಂದರೆ— ಭಗವನ್ನತವು
ದೇವತಾವಿಷಯಕವು ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಮತವು ಮನುಷ್ಯವಿಷಯಕವು. ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ
ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (ತತ್ತ್ವ ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ
ರಾಜಸೂಯಾದಿಗಳಿಂದ ಫಲಾಧಿಕ್ಯವಿದೆ ಎಂದೂ ಸಮವೆಂದೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯದೃಪಿ ದೇವತೆಗಳು ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಆದಾಗ್ಯೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ (ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವ ಫಲವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಾದರೂ) ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಫಲದಲ್ಲಿಯೇ
ಆಧಿಕ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. (ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ) (ಎಕೆಂದರೆ) ಕರ್ಮವು ಅನುಷ್ಠಿತವಾದರೂ
ಅನುಷ್ಠಿತವಾಗದೆ ಇದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯವು (ಅಂದರೆ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ
ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯರೂಪವಾದುದು) ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ (ವ್ಯಾಸರ ಮತಕ್ಕೆ ದೇವತಾವಿಷಯತ್ವ
ವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ) (ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಫಲಾಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ
ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ವಿವಂಚ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಮನುಷ್ಯರು ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮ ಅಥಮ
ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧರು. ಆದರಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಯಃ ಕರ್ಮಣೈವ ಎನ್ನುವ ಆದ್ಯಮತವು ಅಥಮ
ವಿಷಯಕವು, ದ್ವೃಷ್ಟ ಅದೃಷ್ಟ ಉಭಯ ಕರ್ಮಫಲದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲವೆಂದು
ಆಂಗೀಕರಿಸುವರು. (೧) ಜ್ಞಾನೇನಾಧಿಕ್ಯಂ ಎನ್ನುವುದು ಉತ್ತಮವಿಷಯಕವು. ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ
ಉಪಯೋಗವಿದೆ ಎಂದು ಆಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ. (೨) ಅದೃಷ್ಟಮೇವ ಜ್ಞಾನೇನ ಎನ್ನುವುದು ಮಧ್ಯಮ
ವಿಷಯಕವು. ಅದೃಷ್ಟಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಆಂಗೀಕರಿಸುವರು. || ೯ || ೧೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಹೇತುವೋ, ಮೋಕ್ಷೇತ್ತರವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೇತುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷೇತ್ತರ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಹೇತುವಲ್ಲ ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಮೋಕ್ಷೇತ್ತರ ಪುರುಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲ ಸೌಭರ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಹೇತು ವೆನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷೇತ್ತರ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೇತುವೆಂದು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ, ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷೇತ್ತರ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೇತುವು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು. ಕರ್ಮವ ದೇಹಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವೇ ಮೋಕ್ಷೇತ್ತರ ಫಲಕ್ಕೆ ಹೇತುವು ಎಂದೂ ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನನುಷ್ಠಿತವಾದ ಕರ್ಮ ಜನ್ಯಫಲದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಾಧಾಯಕವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಶೇಷತ್ವವೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ನೈವಂ ದೇವಪದಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಜಂತ ಎಂದು ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವೇ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೇತುವು ಎಂದಾದರೂ ದೇವತೆಗಳ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೇನೇ ಹೇತುತ್ವವು ಅನುಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗಳೂ ಆಂಗೀಕರಿಸುವರು. ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಆಚಾರವು ಮುಕ್ತರ ಆಚಾರದಂತೆ ಲೀಲಾರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಜ್ಞಾನಿ ಚ ಕರ್ಮಾಣಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಕರ್ಮವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ, ವಿಹಿತವಾದುದು ಲೀಲಾರೂಪವಾಗಲಾರದು. ಮತ್ತು ಕುರ್ವನ್ನೇವೇಹ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೂ ಕರ್ಮ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಯವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಆಚಾರಕ್ಕೆ ಲೀಲಾತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತ್ಯಾಚಾರವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ ಜೈಮಿನಿಮತ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ ಯಂ ಯಂ ಲೋಕಂ ಮನಸಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಹೇತುತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವಾಕ್ಯವು, ಸ್ವರ್ಗಹೇತು ಕರ್ಮಶೇಷವಾದ ಧನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರ್ಗಂ ಧನಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೋಕ್ತಿಯಿದ್ದಂತೆ ಕರ್ಮಶೇಷಭೂತವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಕವೆಂದೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನ ಹೇತುತ್ವಪರವಲ್ಲ, ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಹೇತುತ್ವ ಪರವಾದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಹೇತುವಾದ ಜ್ಞಾನಶೇಷ ಪರವಲ್ಲ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಜನೇಗೆ ಶಕ್ತವೇ ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಕರತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಶೇಷತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಾಧಾಯಕತ್ವವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಶೇಷತ್ವವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಜ್ಞಾನಾದೇವ ಸ್ವರ್ಗಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಜನ್ಯ ಫಲದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯ ಸಂಪಾದಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಶೇಷತ್ವವೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ರಾಜಸೂಯಾರ್ಜಿತಾನ್ ಲೋಕಾನ್ ಎನ್ನುವ ಭಾರತವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದಿಗಳಿಗೆ ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ಫಲಾಧಿಕೃತವು ಕಂಡದೆ, ಜ್ಞಾನವೇ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಹೇತುವು, ಕರ್ಮವು ಜ್ಞಾನಜನ್ಯ ಫಲದಲ್ಲಿ

ಅತಿಶಯ ಸಂಪಾದಕವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಶೇಷವೆಂದು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಬಾದರಾಯಣರ ಮತವು, ಕರ್ಮವು ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೇತುವು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಮ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ಜ್ಞಾನಾಂಶಪರಗಳನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಅದರಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಯಂ ಯಂ ಲೋಕಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಬಲದಿಂದಲೂ ಬಾದರಾಯಣರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷೇತರ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಹೇತುವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ, ದೇವತೆಗಳು ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದು ಅಧಿಕಾರಿ ಭೇದವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ವ್ಯಾಸ ಜೈಮಿನಿಗಳ ಮತವು ಹೊರಟದ್ದರಿಂದ ಆ ಮತಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ॥ ಅಧಿ. ೧ ॥

ಪುರುಷಾರ್ಥಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ಅಸಾರ್ವತ್ರಿಕಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಾಪೇಕ್ಷಿತ್ವಾಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಿತೇತ್ಯತ ಆಹ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೆ ನಿರ್ದುಃಖಾನಂದಾತ್ಮಕ ಮೋಕ್ಷರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನ ಫಲವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ (ಅಂದರೆ— ನಿರ್ದುಃಖ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುವೆನೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ) ಸರ್ವರಿಗೂ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ವಿದ್ವತ್ತಾ ವಿದ್ವದರಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಬರುವುದು. (ತಥಾಚಿ ಸರ್ವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕ್ರಮದಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಅತಿಶಯವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಅಸಾರ್ವತ್ರಿಕೇ ಓಂ ॥ ೧೦ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ನ ಸರ್ವೇಷಾಮಧಿಕಾರಃ ॥ ೧೦ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಿತ್ವವು ಸರ್ವ ಜನರಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಅಂದರೆ— ಸರ್ವ ಜನರಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ ॥ ೧೦ ॥ ೨ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಅರ್ಥಿತ್ವಾದಿಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸರ್ವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ವಿಭಾಗಃ ಶತವತ್ ಓಂ ॥ ೧೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಒಂಭತ್ತು ಕೋಟಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದೇವತ್ವ ಸಮಾನವಾದರೂ ಪರ ಬ್ರಹ್ಮ

ಅಪರಬ್ರಹ್ಮ ಇಬ್ಬರಿಂದ ಅಧಿಕವಾದ ನೂರು ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಸೋಮಪಾನಾಧಿಕಾರವು, ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವಿಭಾಗವು ಹೇಗೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅರ್ಥಿತ್ವಾದಿಗಳು ಸಮಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಕೆಲವರಿಗೇನೇ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರವು ಕೆಲವರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವಿಭಾಗವು ಕೂಡುವುದು (ಅರ್ಥಿತ್ವಾದಿ ಮಾತ್ರವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು.)

ಭಾಷ್ಯ || ನವಕೋಟ್ಯೋ ಹಿ ದೇವಾನಾಂ ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಶತಸ್ಯ ತು | ಸೋಮಾಧಿ ಕಾರೋ ವೇದೋಕ್ತೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ದ್ವೇ ಶತಾಧಿಕೇ || ಯಥಾ ತಥೈವಾಸಂಖ್ಯೇಯಾಃ ಪ್ರಜಾಸ್ತಾಸು ಕಿಯಾಇನ್ | ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರೀ ಸಂಪ್ರೋಕ್ತೋ ವಿಷ್ಣುಪಾದ್ಯೈಕಸಂಶ್ರಯಃ || ಇತಿ ವಚನಾತ್ ಸುಖಾಪೇಕ್ಷಾಸಾಮ್ಯೇಽಪಿ ವಿಭಾಗ ಇಷ್ಟತೇಽಧಿಕಾರಾರ್ಥಂ || ೧೧ || ೩ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಕೋಟಿ ಇದ್ದಾರೆ. (ಅಂದರೆ ಒಂಭತ್ತು ಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯಾತರಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಗಣಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.) ಒಂಭತ್ತು ಕೋಟಿ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶತ (೧೦೦) ಸಂಖ್ಯಾಕ ದೇವಸಮುದಾಯಕ್ಕೇನೇ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಸೋಮಪಾನಾಧಿಕಾರವು. ನೂರರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾದ ಪರ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾದ ವಿಷ್ಣು ಚತುರ್ಮುಖರೂ ಕೂಡ ಸೋಮಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳವರು. ಹೇಗೆ ದೇವತ್ವವು ಸಮಾನವಾದಾಗ್ಯೂ ಒಂಭತ್ತು ಕೋಟಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಚತುರ್ಮುಖ ಇಬ್ಬರಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೂರು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಂದರೆ ನೂರ ಎರಡು ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಸೋಮಾಧಿಕಾರವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅಸಂಖ್ಯೇಯರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಇದ್ದರೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳವರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಯಾರು? ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪಾದಾರವಿಂದವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕವನೇ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಿಯು, ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೂ ನಿರ್ದುಃಖಾನಂದರೂಪವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಸಮವಾದಾಗ್ಯೂ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಹ ನೂರು ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗವು (ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು) ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದೇ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ೧೧ ಆದಿತ್ಯರು, ೮ ವಸುಗಳು, ೧೧ ರುದ್ರರು, ೧೩ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು, ೫೦ ಮರುತ್ತುಗಳು, ೧ ಗುರುವು, ೧ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು, ೧ ನ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು, ೩ ಪಿತೃಗಳು, ೧ ಋಭುಸಹಸ್ರವು, ಹೀಗೆ ಸೋಮಪಾನಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳವರು ೧೦೦ ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳು. ಪ್ರಧಾನವಾಯುರ್ಮರುತೋಽಶ್ವಿನೌ ಚ ವಸ್ತುರ್ವರುದ್ರಾಃ ಪಿತರೋ ಗುರುಶ್ಚ | ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದೃಭ-ವೋಽಪಿ ವಿಶ್ವದೇವಾಃ ಶತಂ ಸೋಮಸವಾಧಿಕಾರಿಣಃ || ಹೀಗೆ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. || ೧೧ || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಅರ್ಥಿತ್ವಾದಿಗಳು, ಸಮಾನಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಸರ್ವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಯಾರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದು. ಯಾರಿಗೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದಾಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕಸ್ಯಾಧಿಕಾರಃ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅರ್ಥಿತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಯಾವ ವಿಶೇಷಣದಿಂದೂಡಗೂಡಿದವನಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದು. ಅಂತಹ ವಿಶೇಷಣವು ಯಾವುದಿದೆ. ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ || ೪ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಧ್ಯಯನಮಾತ್ರವತಃ ಓಂ || ೧೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸಾಂಗ ಸಫಲ ನಿಖಲ ವೇದಾಧ್ಯಯನವುಳ್ಳವನಿಗೇನೇ ಅಧಿಕಾರವು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅವೈಷ್ಣವಸ್ಯ ವೇದೇಽಪಿ ಹ್ಯಧಿಕಾರೋ ನ ವಿದ್ಯತೇ | ಗುರು ಭಕ್ತಿವಿಹೀನಸ್ಯ ಶಮಾದಿರಹಿತಸ್ಯ ಚ || ನ ಚ ವರ್ಣಾವರಸ್ಯಾಪಿ ತಸ್ಮಾದಧ್ಯಯನಾನ್ವಿತ | ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನೇ ತು ವೇದೋಕ್ತ ಹ್ಯ(ಽಪ್ಯ)ಧಿಕಾರೀ ಸತಾಂ ಮತಃ || ಇತಿ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ || (೨) ಪಠೇದ್ವೇದಾನಥಾರ್ಥಾನಧೀಯೀತಾಥ ವಿಚಾರ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಂದೇತ್ | ಇತಿ ಕೌಷಾರವಶ್ರುತಿಃ || ೧೨ || ಅಧಿ. ೨ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನಿಗೂ ಅವೈಷ್ಣವನಿಗೂ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ವೇದೋಕ್ತ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ಗುರುಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನಿಗೂ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದವನಿಗೂ ಶೂದ್ರನಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ (ಅಂದರೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳುಳ್ಳವರಿಗೇನೇ ಅಧಿಕಾರವೋ ಇತರರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೋ ಅದಕಾರಣ) ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದವನು ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಯೆಂದು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವು. (ತಥಾಚ ಸರ್ವರಿಗೆ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ (ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (೨) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ವೇದಗಳನ್ನು ಗುರೂಚ್ಛಾರಣವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನೇ ಗುರುಮುಖದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಶ್ರವಣೋಪಾಸನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದು ಧ್ಯಾನಮಾಡಿಯೂ ಆ ಮೇಲೆ ಆಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ಹೊಂದಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಕೌಷಾರವ ಶ್ರುತಿಯು ಭಕ್ತಿ ಪೂರ್ವಕ ಅಧ್ಯಯನವುಳ್ಳವರಿಗೇನೇ ವೈದಿಕ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. || ೧೨ || ೫ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪುರುಷವಿಭಾಗವು ಅಂಗೀಕಾರಾನರ್ಹವೋ ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಥಿತ್ವಾದಿಗಳೇ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕವೋ ಇತರವೂ ಪ್ರಯೋಜಕವು ಆದೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಅರ್ಥೀ ಸಮರ್ಥೋ ವಿದ್ವಾನ್ಸಧಿಕೃತೇ ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯ ಸಿದ್ಧವಾದ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಅನ್ಯವಾದ ಅಧಿಕಾರ ಪ್ರಯೋಜಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ

ನಿರ್ದುಃಖ ಸುಖರೂಪ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ವಿದ್ವತ್ತವೂ ಸರ್ವರಿಗೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅರ್ಥಿತ್ವರೂಪ ಪ್ರಯೋಜಕವು ಸಮಾನವಾದಾಗ್ಯೂ ಕೆಲವರಿಗೇನೇ ಅಧಿಕಾರವು ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಪುರುಷವಿಭಾಗವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ನಿರ್ಬೀಜವಾದುದರಿಂದ ಅಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕೆಲವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಇತರರಿಗೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೂ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ. ಎಂದರೆ— ಪಠೇದ್ವೇದಾನ್, ಅವೈಷ್ಣವಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸಾಂಗತ್ಯಾನ್ವಯನವತ್ತರೂಪವಾದ ಪ್ರಯೋಜಕಾಂತರವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅರ್ಥಿತ್ವಾದಿ ಮಾತ್ರವು ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ ನವಕೋಟ್ಯೋ ಹಿ ದೇವಾನಾಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಸರ್ವರಿಗೆ ದೇವತ್ವವು ಸಮವಾದಾಗ್ಯೂ ೧೦೨ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಸೋಮಾಧಿಕಾರವು ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವಿಭಾಗದಂತೆ ಅರ್ಥಿತ್ವಾದಿಗಳು ಸಮಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಅಧ್ಯಯನರೂಪ ಪ್ರಯೋಜಕವಿದ್ದವರಿಗೇನೇ ಅಧಿಕಾರವು ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಪುರುಷ ವಿಭಾಗವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ || ಅಧಿ. ೨ ||

ಅಸಾರ್ವತ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩. ಅವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣವು

ಒಳಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ ತಾರತಮ್ಯಕಲ್ಪಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೂ ಅವಿಶೇಷವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನಾವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ || ೧೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರವು ಏಕರೂಪವಲ್ಲ ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಸಾಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತೆ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಸಾಮಾನ್ಯೇನಾಧಿಕಾರೋ ದೇವಾದೀನಾಂ | (೨) ಅಥ ಪುರುರ್ಥಸಾಧನಾನ್ಯರ್ಥೋ ಧರ್ಮೋ ಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತರೋತ್ತರಂ | ತತ್ರಾಧಿಕಾರಿಣೋ ಮನುಷ್ಯಾ ಋಷಯೋ ದೇವಾ ಇತ್ಯುಕ್ತರೋತ್ತರಂ | ಇತಿ (ಹಿ) ಕೌಂಡಿ ನೃಪುತಿಃ || ೧೩ || ಅಧಿ. ೩ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಋಷಿಗಂಧರ್ವರಿಗೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರವಲ್ಲ ಹಾಗೆಯೇ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಅಧಿಕಾರವಲ್ಲ (ಹಾಗೆ

ಇದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಧಿಕಾರ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಹೊರತು ಜ್ಞಾನ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಬೇರೆಯಿಲ್ಲ. ಅವರವರ ಶಕ್ತಿತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೂ ಅಧಿಕಾರ ತಾರತಮ್ಯವು ಕಾರಣವು) (೨) (ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರ ತಾರತಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ವಿತ್ತವು ಸುಕ್ಕತವು ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವು ಇವು ಮೂರು ಮೊದಲು ಮೊದಲಿನದ್ದು ಉತ್ತರೋತ್ತರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಧರ್ಮಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ, ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು. ಧರ್ಮವು ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ, ಜ್ಞಾನವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು, ಆ ಅರ್ಥಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರು ಯುಷ್ಕಗಳು ದೇವತೆಗಳು ಇವರು ಉತ್ತರೋತ್ತರವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಆತಿಶಯಿತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು. ಹೀಗೆ ಕೌಂಡಿನೈ ಶ್ರುತಿಯು. || ೧೩ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರವು ದೇವಾದಿಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಏಕಪ್ರಕಾರವೋ ನಾನಾಪ್ರಕಾರವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ನಾನಾತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನತಾರತಮ್ಯವು ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರವು ನಾನಾರೂಪವಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಶಕ್ತಿತಾರತಮ್ಯವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಉಪಜೀವ್ಯವಾದ ಅಧಿಕಾರತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನತಾರತಮ್ಯವು ನಿರ್ವಾಹವಾಗುವದು. ಏವಂಚ ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನಗಳೂ ಅಧಿಕಾರವು ನಾನಾಪ್ರಕಾರವೂ ದೇವೋತ್ತಮರಿಗೇನೇ ಸಂಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರವು ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆ. || ಅಧಿ. ೩ ||

ಅವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

೪ ಸ್ತುತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಒೀಶಿ || ೪ || ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಥ ಮುನಿರಮೌನಂ ಚ ಮೌನಂ ಚ ನಿರ್ವಿದ್ಯಾಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಕೇನ ಸ್ಯಾದ್ಯೇನ ಸ್ಯಾತ್ರೇನೇದೃಶ ಏವ (ಬೃ.ಶಿ.ಒ.೧.) | ಇತ ಜ್ಞಾನಿನೋ ಯಥೇಷ್ಟ ಚರಣಂ ವಿಧೀಯತೇ ಇತಿ | ಆತ ಆಹ || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (ತಸ್ಮಾದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಪಾಂಡಿತ್ಯಂ ನಿರ್ವಿದ್ಯಾ ಬಾಲ್ಯೇನ ತಿಷ್ಠಾಸೇತ್ ಬಾಲ್ಯಂ ಚ ಪಾಂಡಿತ್ಯಂ ಚ ನಿರ್ವಿದ್ಯಾಥ ಮುನಿಃ | ಇತ್ಯಾದಿ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು ಆಗಮಜನ್ಯವಾದ ಶ್ರವಣರೂಪ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆತ್ಯಂತವಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಯುಕ್ತರೂಪಬಲಸಹಿತವಾದ

ಯುಕ್ತಜನ್ಯವಾದ ಮನನರೂಪ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಯುಕ್ತಿ ಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು.) ಯುಕ್ತಿ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಎರಡು ಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ, ಧ್ಯಾನಿಯು ಆಗಬೇಕು. ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಯು ಆಗಬೇಕು. ಮೌನಂ=ಉಪಾಸನಾಜನಿತ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆಮೌನಂ ಚ = ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇದ್ದರೂ ಅಂದರೆ ಸತ್ಯರ್ಮದಿಂದ ಇದ್ದರೂ, ಅಸತ್ಯರ್ಮದಿಂದ ಇದ್ದರೂ, ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಅಷ್ಟರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. (ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವದು ಕೇನ ಸ್ಯಾದ್ಯೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ.) ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ತುತಯೇಽನುಮತಿರ್ವಾ ಓಂ || ೧೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಯಥೇಷ್ಟಾಚರಣವು, ವಿಧಿಯಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಜ್ಞಾನಿಸ್ತತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, (ಅಂದರೆ, ಇಚ್ಛಾನುಸಾರ ಕರ್ಮ ಮಾಡಿದರೂ ಜ್ಞಾನಿಯು ಮುಕ್ತನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಯು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದು) ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಅಭ್ಯನು ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರವು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ವಿಧಿಜ್ಞಾನಿನಃ) ಸ್ತುತಯೇಽನುಮತಿಮಾತ್ರಂ ವಾ | (೨) ಯುಜ್ಯತೇ ಚ || ೧೪ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಹೇಗೆ ಒಬ್ಬ ಭುಕ್ತನನ್ನು ಕುರಿತು ಆತನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅದು ವಿಧಿಯಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಇದೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಿಯನ್ನು ಹೊಗಳುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ (ಅಂದರೆ, ಜ್ಞಾನಿಯು ಸತ್ಯರ್ಮದಿಂದ ಇದ್ದರೂ ಅಸತ್ಯರ್ಮದಿಂದ ಇದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷವುಳ್ಳವನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಯು ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೇಳುವುದು ವಿಧಿಯಿಲ್ಲ) ಅಥವಾ ಇದು ಅನುಜ್ಞಾಮಾತ್ರವು. ಅಂದರೆ, ಜ್ಞಾನಿಯು ಅನುಷ್ಠೇಯಗಳಾದ ಸತ್ಯರ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ ಇದ್ದರೂ ಅಂದರೆ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೆಲವು ಸತ್ಯರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ಕೆಲವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದು ಹೀಗೆ ಇದ್ದರೂ ಅವಾಗಲೂ ಮಹಾಫಲವುಳ್ಳವನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹವನಿಗೆ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕಾರ್ಯವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠೇಯ ಗಳಾದ ಸತ್ಯರ್ಮಗಳಿಗೆ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಅಭ್ಯನುಜ್ಞಾಮಾತ್ರವು. ಸರ್ವಥಾ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲ (ಅದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿ ಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. (೨) (ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ವಿಶೇಷವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಅಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ

ಕುಂಠಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದುದಕ್ಕೇನೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ) ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. || ೧೪ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಕುಂಠಿತ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗ ಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂಬೀ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕಾಮಕಾರೇಣ ಚೈಕೇ ಓಂ || ೧೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳು ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕಾಮಚಾರಾಃ ಕಾಮಭಕ್ತ್ಯಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಆದಕಾರಣ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವದೆ.)

ಭಾಷ್ಯ || ಕಾಮಚಾರಾಃ ಕಾಮಭಕ್ತ್ಯಾಃ ಕಾಮವಾದಾಃ ಕಾಮೇನೈವೇಮಂ ದೇಹಮು-
ತ್ಸೃಚ್ಯಾಥ ಪರಾತ್ತರಮೀಯುರನಾರಂಭಣಂ (ಸಾಮಶಾಖಾ) | ಇತಿ ಚೈಕೇ ಪಠಂತಿ
|| ೧೫ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವವರಾಗಿ ಇಚ್ಛಾನ್ಯಾಸಾರವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಸುವವರಾಗಿ ಇಚ್ಛಾನ್ಯಾಸಾರವಾಗಿ ಹೇಳುವವರಾಗಿ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಈ ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಕ್ಷಯವಾದ ಮೇಲೆ, ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಅನಾದಿಭೂತನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುವರು. ಹೀಗೆ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರದಿಂದಲೂ (ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಆದಕಾರಣ ಆಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಆಸತ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಆಗತಕ್ಕ ವಿಶೇಷವು ಮೌಕ್ಯಾನಂದಹ್ರಾಸಾದಿರೂಪವು. || ೧೫ || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉಪಮದ್‌ಫಂ ಚ ಓಂ || ೧೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕಿಂಚಿದ್ಭಕ್ತವಾದುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಫಲಹ್ರಾಸವನ್ನು ಕೆಲವರು ಓಮಿತ್ಯುಚ್ಛಾರ್ಯಾಂತರಿಮಂ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಓಮಿತ್ಯುಚ್ಛಾರ್ಯಾಂತರಿಮಮಾತ್ಮಾನಮಭಿಪತ್ಯೋಪಪದ್ಯ ಪುಣ್ಯಂಚ ಪಾಪಂ
ಚ ಕಾಮಮಾಚರಂತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾನುವ್ರಜಂತಿ | ಇತಿ ಚ ತುರ ಶ್ರುತೌ || ೧೬ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು ಓಂ ಎಂದು ಉಚ್ಚಾರಣ ಮಾಡಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಪ್ರತಿಮಾದಿಗಳ ಒಳಗೆ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನೋಡಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಅನಿಷ್ಟವಾದ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಪಾಪವನ್ನು ಕಿಂಚಿತ್ ಭುಕ್ತವಾದುದನ್ನು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಪಮದಿಫಸಿ (ಎಂದರೆ, ಫಲಹ್ರಾಸದಿಂದ ವಿನಾಶಪಡಿಸಿ)

ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಸದಸತ್ಯರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರಾದಾಗ್ಯೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಹೊಂದುವವರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಎನ್ನುವ ಶುರುಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳು ಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದುದಕ್ಕೂ ಜ್ಞಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಭೋಗಿಸಿ ಫಲಹ್ರಾಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಆಗ ಉತ್ತರಕಾಲೀನವಾದ ಅಸತ್ಯರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು.) || ೧೬ || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇರುವವರಿಗೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯತೆಯು ಇರುವುದಾದರೆ ಅವರಂತೆ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೂ ಜ್ಞಾನಯೋಗ್ಯತೆಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಂಬೀ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉರ್ದ್ವರೇತಸ್ಸ ಚ ಶಬ್ದೇ ಹಿ ಓಂ || ೧೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಿಗಳಂತೆಯೇ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೂ ವಿಶ್ವರೂಪರೂಪ ಮಾಡಿದರೂ ಅಪರೋಕ್ಷಾಧಿಕಾರವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಯ ಇಮಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಗುರುಕುಲವಾಸ, ಉರ್ದ್ವರೇತಸ್ತು (ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ) ಮೊದಲಾದ ಗುಣವುಳ್ಳವರಲ್ಲಿಯೇ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಕಾಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ, ಆದಕಾರಣ ಅವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ತಾವತಾ ಕಾಮಚಾರಾಕಾಂ ಜ್ಞಾನೇಽಧಿಕಾರಃ | (೨) ಯ ಇಮಂ ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಮೂರ್ದ್ವರೇತಸ್ಸ ಭಾಷಯೇತ್ | ನ ತಥಾ ವಿಡ್ಯತೇ ಭೂಯಾನ್ ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಾನ್ಯೇಽಪಿ ಭೂಯಸಃ || ಇತಿ ಮಾತರಶ್ರುತೇಃ || ೧೭ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮುಕ್ತಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಇದೆ, ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅವರಂತೆ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ತತ್ವ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೂ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಯಕೊಡದು. (೨) ಯಾವಾತನು ಈ ಗೋಪ್ಯವಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಅಥವಾ ಗೋಪ್ಯವಾದ ಭಗವತ್ತ್ವವನ್ನು ಉರ್ದ್ವರೇತಸ್ತು ಮೊದಲಾದ ಗುಣವುಳ್ಳವರಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸುವನೋ, ಅದರಂತೆ ಅಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಇಲ್ಲ, ಯಾವ ಈ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶಕನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇತರರೂ ಶಿಷ್ಯ ಭಾವದಿಂದ ಇರುತ್ತಾರೋ, ಇತರರಾದ ಶಿಷ್ಯರೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರು ಇದ್ದಾರೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು, ಎನ್ನುವ ಮಾತರಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಉರ್ದ್ವರೇತಸ್ತು ಮೊದಲಾದ ಗುಣವುಳ್ಳವರಲ್ಲಿಯೇ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವು ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಸರ್ವೋಪಕರಣವು. || ೧೭ || ೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಕೇನಸ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರವಿಧಿತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಸುತ್ತನುಮತಿಯಿರುವ ಅರ್ಥಗಳು ಉಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರವಿಧಿತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೇನೇ ಜೈಮಿನಿ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪರಾಮರ್ಶಂ ಜೈಮಿನಿರಚೋದನಾ ಚಾಪವದಿತಿ

ಓಂ || ೧೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜೈಮಿನಿ ಋಷಿಗಳು ಕೇನ ಸ್ಮಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪ್ರಾತರುತ್ತಾಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಂತರೋಕ್ತ ಸದಾಚಾರಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಶ್ರುತಂತರವಿಹಿತ ಸದಾಚಾರಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಿಧಿಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಿಯಮದಿಂದ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಕಾಮಚಾರವಿಧಿಯಾಗಲೀ ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ) ಏಕೆಂದರೆ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿಧಿಯು ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ನ ಹಂತವ್ಯಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಹನನಾದಿ ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ವಿಧಿಯು ಇಲ್ಲ ನಿಷೇಧವದೆ. ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಯ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕವಲ್ಲ)

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಾತರುತ್ತಾಯ (ಯಾಥ) ಸಂಧ್ಯಾಮುಪಾಸೀತ ಯತ್ಸಂಧ್ಯಾಮುಪಾಸತೇ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ತದುಪಾಸತೇಽಥ ದೇವಾನಾಮೇಜ್ಜುಹುಯಾದ್ವೇದಾನಾವರ್ತಯೀತನಾನ್ಯತ್ಕಿಂಚಿದಾಚರೇನ್ನ ಸುರಾಂ ಪಿಬೇನ್ನ ಪಲಾಂದುಂ ಭಕ್ಷಯೀತ ನ ಭೃಶಂ ವದೇನ್ನ ವಿಸ್ಮರೇತಾತ್ಮಾನಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬೇದ್ದುತಶೇಷೇಣ ವರ್ತಯೀತ್ | ಇತ್ಯುಕ್ತಾಚಾರಪರಾಮರ್ಶೇನ ವಿಧಿಬಂಧವರ್ಜಿತತ್ವೇನ ಕಾಮತ ವಿವ ತಸ್ಯ ಚರಣಂ ಕಾಮಚಾರ ಇತಿ ಜೈಮಿನಿರ್ಮುನ್ಯತೇ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (ಇದು ಅನ್ಯದೇವತೋಪಾಸನವೆಂದು ತಿಳಿಯಕೂಡದು.) ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯನ್ನು ಜನರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದೋ ಅಂತಹ ಸಂಧ್ಯಾವಿಷಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ಇದರಿಂದ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಮ್ಯಕ್ ಧ್ಯೇಯವಾದುದರಿಂದ ಸಂಧ್ಯಾಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸುವುದೇ ಸಂಧ್ಯೋಪಾಸನವು ಎಂದು ಯುಕ್ತವಾಯಿತು.) ಆ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಚ್ಯಾದಿ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ದಿಗಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಬೇಕು. ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರ ಹೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ವೇದಗಳನ್ನು ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಅರ್ಥದಿಂದಲೂ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಕು. ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಮದ್ಯವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಬಾರದು. ಪಲಾಂಡು (ಉಳ್ಳಗಡ್ಡೆ)ವನ್ನು ತಿನ್ನಬಾರದು. ನಿಷ್ಕೂರವನ್ನು ಮಾತನಾಡಬಾರದು. ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಮರೆತುಬಿಡಬಾರದು. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೋಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಹೋಮಶೇಷವನ್ನು ಆಗಾಗ ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತವಾದ ಅಂದರೆ ಕಾಮಚಾರಾಃ ಯೇನ ಸ್ಮಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾತಃಸಂಧ್ಯಾಮುಪಾಸತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಸದಾಚಾರವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಧಿಸಲ್ಲಡತಕ್ಕೆ ಕಾಮಚಾರವು ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಸದಾಚಾರಕ್ಕೇನೇ (ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಗೆನೇ) ಜಾಯಮಾನೋ ವೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ತ್ರಿಭಿಃ ಋಗವಾನ್ ಜಾಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೀಣಾ ಋಷಿಭ್ಯಃ ಯಜ್ಞೇನ ಪ್ರಜಯಾ ಪಿತೃಭ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಿಗೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಿರೂಪವಾದ ಯಾವುದು ವಿಧಿಬಂಧವೋ ಅದು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಆಚರಣಾರೂಪವೇ. (ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಆಚರಣವಲ್ಲ) ಎಂದು ಜೈಮಿನಾ ಜಾಯಗು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಇಲ್ಲಿ ನ ಭೃಶಂ ವದೇತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸರ್ವವರ್ಣ ಆಶ್ರಮಗಳ ಸಾಧಾರಣವು. (೨) ಸಂಧ್ಯೋಪಾಸಾದಿಗಳು ತೃವರ್ಣಕರಿಗೇನೇ. (೩) ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿಗಳಾದರೂ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳಿಗೇನೇ ಅಸಾಧಾರಣವು, ಎಂದು ವಿವೇಕವು.

ಹೀರಿಕೆ || ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಮಚಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಏತಕ್ಕೆ ಹೇಳುವುದು? ನಿಷಿದ್ಧಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ನಿಷಿದ್ಧಂ ಕರ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಮೇವೇತಿ ಚೋದನಾ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ನ ಹಂತವ್ಯ ಇತ್ಯಾದ್ಯಪವಾದಶ್ಚ || ೧೮ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಾಡಲೇಬೇಕು ಎನ್ನುವ ವಿಧಿಯು ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ: ನ ಹಂತವ್ಯ: ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಷೇಧವೂ ಇದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಮಚಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ನಿಷಿದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ || ೧೮ || ೭ ||

ಹೀರಿಕೆ || ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಜೈಮಿನಿ ಋಷಿಗಳ ಮತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸದಾಚಾರ ವಿಧಿತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿ ಯಾವುದು ಸ್ತುತಯೇ ಅನುಮತಿರ್ವಾ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ ಅದನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನುಷ್ಠೇಯಂ ಬಾದರಾಯಣ: ಸಾಮ್ಯಶ್ರುತೇ: ಓಂ || ೧೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ವೇದವ್ಯಾಸರು ಮಾಡಲರ್ಹವಾದುದನ್ನು ಕಾಮಚಾರ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, (ಅಂದರೆ, ಅನುಷ್ಠೇಯಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದು ಎಂದು ಅನುಷ್ಠೇಯವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಅನುಮತಿಯೇ. ಕಾಮಚಾರ ವಿಧಿಯಲ್ಲ (ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿದರೂ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅನುಷ್ಠೇಯಾನಾಂ ಮಧ್ಯ ಏವ ಕಾಮತಶ್ಚರಣಂ ಕಾಮತೋ ನಿವೃತ್ತಿಃ | ಇತಿ ಬಾದರಾಯಣೋ ಮನ್ಯತೇ | ಕೇ ನ ಸ್ಯಾದ್ಯೇನ ಸ್ವಾತ್ತೇನೇದೃಶ ಏವ (ಬೃ.ಶಿ.ಉ.೧.) | ಇತಿ ಸಾಮ್ಯಶ್ರುತೇ: || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅನುಷ್ಠೇಯವಾಗಿ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳನ್ನುಮಾಡುವಿಕೆ, ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, (ಹೀಗೆ ಅನುಜ್ಞೆಯೇ ಕಾಮಚಾರ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು.) ಹೀಗೆ ಬಾದರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಕಿಂಚಿದ್ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದಲಾದರೂ ಇದ್ದರೂ ಆಗ ಸಮನೇ ಇರುವನು. (ಆತನಲ್ಲಿ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ ವಿಹಿತ ಅಕರಣನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು.) ಹೀಗೆ ಸಾಮ್ಯ ಶ್ರುತಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ.

ಒಲಿಕೆ || ಆದಾಗ್ಯೂ ಸಾಮ್ಯೋಕ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟರೆ ಸಾಮ್ಯೋಕ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯಸ್ತಾತ್ಪರತೀರೇವ ಸ್ಯಾದಾತ್ಮತೃಪ್ತೃತ್ವ ಮಾನವಃ | ಆತ್ಮನೈವ ಚ ಸಂತುಷ್ಟಸ್ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂ ನ ವಿದ್ಯತೇ (ಗೀ.೨.೧೭.) ಇತಿ ಭಗವದ್ವಚನಾಚ್ಚ || ೧೯ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಮನುಷ್ಯರ ಪರಮಾತ್ಮದರ್ಶನದಿಂದಂಟಾದ ಸುಖವುಳ್ಳವನೋ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಆನ್ಯತ್ರ ವಿಷಯ ಸುಖಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಂಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನೋ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಸಂತುಷ್ಟನೋ ಅಂದರೆ, ಪರಮಾತ್ಮದರ್ಶನಾದಿ ನಿಮಿತ್ತ ಸುಖವುಳ್ಳವನೋ, ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಕರ್ತವ್ಯವು ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಭಗವದ್ವಚನದಿಂದ (ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಕರ್ಮವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಸಾಮ್ಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) || ೧೯ || ೯ ||

ಒಲಿಕೆ || ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರ ವಿಧಿವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ನಿಖರಸದಾಚಾರಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಪರವಾಗಿಯೂ, ಅನುಷ್ಠೇಯಗಳಾದ ಸದಾಚಾರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮಾಡಲೂಬಹುದು, ಮಾಡದೇನೂ ಇರಬಹುದು ಎಂದು ಅಭ್ಯನುಜ್ಞಾಪರವಾಗಿಯೂ ಹೀಗೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈಗ ಇದು ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚರಣವಿಧಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿಧಿರ್ವಾ ಧಾರಣವತ್ ಓಂ || ೨೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರ ವಿಧಿಯು ಆಗುವುದು. ಹೇಗೆ ವೇದಧಾರಣವು ತ್ರೈವರ್ಣಿಕರಿಗೇನೇ ವಿಹಿತವಾಗಿಯೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಕಾಮಚಾರವೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೇನೇ.

ಭಾಷ್ಯ || ಕೇನ ಸ್ಯಾದ್ಯೇನ ಸ್ಯಾತ್ (ಛ.೩.೩.೧.) ಇತಿ ವಿಧಿರ್ವಾ | ಯಥಾ ವೇದಧಾರಣಂ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕಾನಾಂ ವಿಹಿತಂ ನಾನೈಷಾಂ | ವಿವಂ ಸ್ವಮತಾನುಸಾರಿಣೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನಿನಾಂ ವಿಹಿತಾ | ನ ತತ್ರಾಧರ್ಮತಂಕಾ ಕಾರ್ಯಾ | ನಾನೈಷಾಮಿತಿ ವಾ || ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಯೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ವಿಧಿಯು ಯಥೇಷ್ಟಾಚರಣ ವಿಧಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ. (ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚರಣ ವಿಧಿಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ) ವೇದಾಧ್ಯಯನವು ಅಥವಾ ವೇದವನ್ನು ಕಲಿತವನಿಗೂ ಸ್ವತಃಗಾಗಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪಾಠವು. ವೇದ ಪಾಠಾದಿಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮ ಕ್ರತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರಿಗೇನೇ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯೋಃ ಧ್ಯೇತವ್ಯಃ ದೇವಃ ಕೃತ್ವೋಽಧಿಗಂತವ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಕೂಡಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾಗಿಲ್ಲ (ಮತ್ತೆ

ಕೂದ್ರಾದಿಗಳು ಅಧ್ಯಯನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅವರಿಗೆ ದಂಡವೇ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ.) ಹೀಗೆಯೇ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಯಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೇನೇ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ, ಇತರರಿಗೆ ವಿಹಿತವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಈ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರ ವಿಧಿಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅಧರ್ಮಕರಣವೂ ವಿಧಿ ವಿಷಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಚೋದನಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಎರುದ್ಧವಾಗುವುದು ಎಂದರೆ) ಜ್ಞಾನಿಯು ಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮತ್ವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ವಿಹಿತವಾಗಲಿಲ್ಲ ॥ ೧೦ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಅಧರ್ಮಶಂಕೆಯನ್ನು ಏಕೆ ಮಾಡಕೂಡದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸ್ವೇಚ್ಛಯೈವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿಧಿಚೋದಿತಾ । ನಾಶಂ ಕೃಂ ತನ್ಮತಂ ಕ್ವಾಪಿ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಚೋದನಾ । ಇತರೇಷಾಂ ನ ವಿಹಿತಾ ಸ್ವೇಚ್ಛಾವೃತ್ತಿಃ ಕಥಂಚನ ॥ ಇತಿ ಹಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ॥ ೨೦ ॥ ೧೧ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ ಯದೃಶ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಬ್ಬನಿಗೇನೇ ಯೇನ ಸ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ವಿಧಿವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ವಿರಿಂಚನಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದುದು ವೇದವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಗೊಳ್ಳು ಪುತ್ರಿಕಾಕಾಮನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಧರ್ಮವೆಂದು ಆಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಹೀಗೆ ಮಾಡು ಎಂದು, ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ವಿನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರೇರಣೆಯ ವಿರಿಂಚನಿಗೆ ಅದೆ, ಅದುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಮತವನ್ನು ಅಧರ್ಮವೆಂದು ಆಶಂಕಿಸಕೂಡದು. (ವೇದವಾದರೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರೋಕ್ತಾಜ್ಞಾರೂಪವು. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.) ಇತರರಿಗೆ (ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಿಗೆ) ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಸ್ವೇಚ್ಛಾವೃತ್ತಿಯು ವಿಹಿತವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ॥ ೨೦ ॥ ೧೧ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಸ್ತುತಿಮಾತ್ರಮುಪಾದಾನಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾಪೂರ್ವತ್ವಾತ್

ಓಂ ॥ ೨೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಕೇನ ಸ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ ವಿಧಿಯಾಗಿ ಸ್ತುತಿಮಾತ್ರವು. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚರಣ ವಿಧಿಯಲ್ಲ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಸಂಧ್ಯಾಮುಪಾಸಿತ ಇತ್ಯಾದಿ ಜ್ಞಾನಿ ಅಜ್ಞಾನಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ವಿಧಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದರೆ, ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಕಾರ್ಯತ್ವ ವಿದ್ದುದರಿಂದ. ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಧೀನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ ಕೇನ ಸ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವುದು ವಿಧಿಯಾಗದೆ ಸ್ತುತಿಯಾದರೆ, ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸರ್ವ ವಿಧಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯರಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಸ್ತುತಿ ಮಾತ್ರ ವಿಷಯತ್ವವು ಬರುವುದು. ಅದು ಆಯುಕ್ತವು. ಸರ್ವವಿದ್ಯೆತಿದೂರತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷಣವು. ಜ್ಞಾನಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಆಧೀನನು.)

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ತುತಿಮಾತ್ರಮೇವ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚರಣಂ ನ ವಿಧಿಃ | ತೈರಪಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಧಿ
ಸ್ವೀಕರಣಾದಿತಿ ಚೇತ್ ನ | ಅಪೂರ್ವತ್ವಾತ್ | ಪರವಶತ್ವಾತ್ | ಸರ್ವ
ವಿದ್ಯಾತಿಕ್ರಮೇಣಸ್ತುತಿಮಾತ್ರವಿಷಯತ್ವಂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಣಿ ವಿವ ಹಿ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ ವಚನವು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸ್ತುತಿಗಾಗಿಯೇ. ವಿಧಿ
ಸಲ್ಲದುವುದಿಲ್ಲ ಆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಂಧ್ಯಾಮುಪಾಸಿತ ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಜನಸಾಧಾರಣವಾದ ವಿಧಿ
ಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನದಾನ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಧಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ.
(ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ ವಿಧಿಯೆಂದಾದರೆ ಅದು ಕೂಡಲಾರದು.) ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಅಂದರೆ
ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ ವಿಧಿಯಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಇದು ಸ್ತುತಿಮಾತ್ರವು ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) ಹಾಗಿದ್ದರೆ
ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸರ್ವ ವಿದ್ಯಾತಿಕ್ರಮದಿಂದ ಸ್ತುತಿಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯರು ಆಗಬೇಕಾಗುವರು. ಅದಾದರೂ
ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (ಆ = ವಿಷ್ಣುವು, ಪೂರ್ವಃ = ನಿಯಾಮಕನು, ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಪೂರ್ವಾಃ ತೇಷಾಂ ಭಾವಃ
ಅಪೂರ್ವತ್ವಂ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ) ಪರಬ್ರಹ್ಮಾಧೀನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ. (ಪರಮಾತ್ಮಾ
ಧೀನತ್ವವಿದ್ದರೂ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾತಿಕ್ರಮದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸ್ತುತಿ ಮಾತ್ರ ವಿಷಯತ್ವವು ಏಕೆ ಇರಲಾರದು
ಎಂದರೆ) ಸರ್ವವಿಧಿಗಳ ನಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಲ್ಲವೆಂದೂ ವಿಧಿಗೂ ವಿಷಯವಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೀಗೆ
ಸ್ತುತಿವಿಷಯತ್ವವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ, ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು (ಅಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ
ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವರಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾತಿಕ್ರಮದಿಂದ ಸ್ತುತಿಮಾತ್ರ ವಿಷಯತ್ವವು
ಕೂಡಲಾರದು. ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಅಧೀನತ್ವವೇ ಕೂಡಲಾರದು.) || ೧೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚರಣವಿಧಿಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಂಧ್ಯಾಪಾಸನಾದಿ ಸಾಮಾನ್ಯ
ವಿಧಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾತಿಕ್ರಮದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಧಿನಾಂ ವಿಷಯಾಸ್ತನ್ನೇ ಪ್ರಹ್ಮಣಃ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಕೃತೌ | ಪರಸ್ಯ ಪ್ರಹ್ಮಣೋ
ಹೈವ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾತಿಕ್ರಮಾರತಾ || ಇತಿ ಹಿ ಪ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ || ೨೧ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಇತರರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸರ್ವ ವಿಧಿಗಳಿಗೂ ನಿಷೇಧ
ಗಳಿಗೂ ಗೋಚರರು. ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಧಿ
ವಿಷಯತ್ವವು ಅದೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಸರ್ವವಿಧಿಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆಯು, ಪ್ರಸಿದ್ಧವು
ಎಂದು ಪ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨೧ || ೧೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚರಣ ವಿಧಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದವಾಗಿದ್ದರೆ ಯೇನ ಸ್ಯಾತ್
ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚರಣವಿದ್ವಾರ್ಥಕವಾಗುವುದು. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚರಣವಿಧಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದ
ವೆನ್ನುವುದೇ ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆ ಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭಾವಶಬ್ದಾಚ್ಚ ಓಂ || ೨೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾವಿಧಾನಮಪರೇ ವಿಧಿರ್ಭಾವೇ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಮ ಸ್ವೈವ ಸರ್ವವಿದ್ಯತಿದೂರತಾ || ಇತಿ ಚ ತುರಶ್ಚುತೌ || ೨೨ || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮೇತರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ವಿಧಿಯನ್ನು ಅತಿ ಕ್ರಮಿಸದೆ ವಿದ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಚತುರ್ಮುಖಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚರಣ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದುದು ಇದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಸಮಸ್ತ ವಿಧಿಗಳಿಂದಲೂ ಸರ್ವದಾ ಅತಿದೂರತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ ತುರಶ್ಚುತಿಯಲ್ಲಿ (ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚರಣ ವಿಧಿಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.) ತಥಾಚ ತುರಶ್ಚುತಿಯಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾಪರ ಪರ್ಯಾಯವಾದ ಭಾವ ಶಬ್ದವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ ವಿಧಿಯು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು || ೨೨ || ೧೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪಾರಿಪ್ಲವಾರ್ಥಾ ಇತಿ ಚೇನ್ನ ವಿಶೇಷಿತತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೨೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಚಂಚಲಾರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳು, ಅಂದರೆ, ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳಾಗುವವು. ನಿಯಮದಿಂದ ಸರ್ವಧರ್ಮಾಚರಣವು, ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಮಚಾರದಿಂದ ಆಚರಣವು, ಯಥೇಚ್ಛಾಚಾರ ವಿಧಿಯು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಗಳು ಮೂರು ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ತ್ರೇಧಾ ಹಿ ಜ್ಞಾನಿನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಕೇನ ಸ್ಯಾದ್ವೇನ ಸ್ಯಾತ್ (ಬೃ.ಶ.ಶ.೧.) ಇತ್ಯಾದಯಃ ಸ್ಥಿರತ್ವನಿವೃತ್ಯರ್ಥಾ ಇತಿ ಚೇನ್ನ | ತ್ರೇಧಾ ಹಿ (ಹ) ಜ್ಞಾನಿನೋ (ಹ ವಾವ ಭವಂತಿ) ವಿಧಿನಿಯತಾ ಅನಿಯತಾಃ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನಿಯತಾ ಇತಿ | ವಿಧಿನಿಯತಾ ಮನುಷ್ಯಾ ಅನಿಯತಾ ಹಿ ದೇವಾ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನಿಯತಃ | ಇತಿ ಗೌಪವನಶ್ರುತೌ ವಿಶೇಷಿತತ್ವಾತ್ || ೨೩ || ೧೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಪದೇಶಗಳು ಅಸ್ಥಿರಗಳು ಚಂಚಲಾರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳು, ವಸ್ತುಗಳು ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ಬೋಧಕಗಳು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಹೇಗೆಂದರೆ, ಪ್ರಥಮತಃ ಜೈಮಿನಿ ಋಷಿಗಳ ಮತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸಮಸ್ತ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಆ ಮೇಲೆ ಅನುಷ್ಠೇಯ ಸದಾಚಾರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಮಚಾರವೆಂದು ಅನುಜ್ಞಾತವಾಯಿತು. ಪುನಃ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಮೂರೂ ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವ್ಯಪದೇಶಗಳು ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತಗಳಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳು.) ಎಂದರೆ, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ೧ ವಿಧಿನಿಯತಾಃ = ವಿಧಿ ಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ನಿಯಮದಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ಆಚಾರವುಳ್ಳವರು, ೨ ಅನಿಯತಾಃ =

ಅನುಷ್ಠೇಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಮಚಾರಾನುಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲವರು, ೩. ಸ್ವೇಚ್ಛಾನಿಯತಾಃ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚರಣ ವಿಧಿನಿಯತರು. (ಬ್ರಹ್ಮಯೋಗ್ಯ ಋಜುಗಣಗಳು.) ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳವರು. ವಿಧಿನಿಯತರು ಮನುಷ್ಯರು, ಅನಿಯತರು ದೇವತೆಗಳು, ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನಿಯತನು ಎನ್ನುವ ಗೌಪವನ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷತತ್ವವಿದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ (ವಿಧಿನಿಯತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಪದೇಶಗಳು ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತಾರ್ಥವುಳ್ಳವು ಗಳಲ್ಲ ॥ ೨೩. ॥ ೧೫ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮೂರು ವಿಧವಾದಾಗ್ಯೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶಂಕಾಪರಿಹಾರವು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ತಥಾ ಚೈಕವಾಕ್ಯೋಪಬಂಧಾತ್ ಓಂ ॥ ೨೪ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಆಗೋಣ ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣಗಾಢ ಪ್ರಾತರುತ್ತಾಯ, ಯಸ್ತಾತ್ಪರತೀರೇವ, ಯಥಾವಿಧಾನಂ ಎನ್ನುವ ಮೂರು ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ಅರ್ಥವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾತ ರುತ್ವಾಯ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಏವಂ ಸತಿ ವಿಧಿವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಸ್ವೇಚ್ಛಾವೃತ್ತಿವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಚ ಸಂಬಂಧೋ ಭವತಿ ॥ ೨೪ ॥ ೧೬ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ತ್ವೇದಿವ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗೋಣ ಪ್ರಾತರುತ್ತಾಯ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವ ಸದಾಚಾರ ವಿಧಿವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ, ಯಸ್ತಾತ್ಪರತೀರೇವ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚರಣಾನುಜ್ಞಾ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ, ಯಥಾ ವಿಧಾನಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚರಣ ವಿಧಿವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವದಿಂದ ವಿಷಯಭೇದದಿಂದ ಅವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. (ತಥಾಚ ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿರೋಧಾಭಾವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಜೈಮಿನಿಮತವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಮನುಷ್ಯರ ವಿಷಯಕವು. ಅನುಜ್ಞಾಮತವು ದೇವತೆವಿಷಯಕವು. ವಿಧಿವಾ ಎನ್ನುವ ಮತವು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭವಿಷಯಕವು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಸತ್ಯವೃತ್ತಿ ಅಸತ್ಯವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಅವಿಶೇಷವು ಶಂಕಿತವಾಗಿಯದೋ, ಅದನ್ನು ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪರಿಹರಿಸುವರು. ಇದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶೇಷವಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಬೇಕಾಗುವುದಾದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೃತ್ತಿಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಅತ ಏವ ಚಾಗ್ನೀಂಧನಾದ್ಯನಪೇಕ್ಷಾ ಓಂ ॥ ೨೫ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕಾಮಚಾರಾಃ ಕಾಮಭಕ್ತ್ಯಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷವು ನಿಯತವೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸದಸತ್ಪ್ರತಿಗ್ರಂಥ ವಿಶೇಷವಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಜನಕತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಆಶ್ರಮಧರ್ಮ, ವರ್ಣಧರ್ಮಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲ ಯೇಷಾಂ ಜ್ಞಾನಂ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಸಿದ್ಧವು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅತ ಏವ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷದಾನೇನಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದ್ಯಪೇಕ್ಷಾ | (೨) ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ ಚ | ಯೇಷಾಂ ಜ್ಞಾನಂ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ ತೇಷಾಂ ಮೋಕ್ಷೋ ವಿನಿಶ್ಚಿತಃ | ಶುಭಕರ್ಮಭಿರಾಧಿಕ್ಯಂ ವಿಪರೀತ್ಯರ್ಥಪರ್ಯಾಯಃ || ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುವೃತ್ತ್ಯವ ಭವೇದ್ಭಕ್ತಾಃ ಪ್ರಾಯಶಸ್ತಥಾ | ದೇವಾನಾಮಪಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಿಶೇಷಾದುತ್ತರೋತ್ತರಂ || ಇತಿ || ೨೫ || ೧೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಸತ್ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶೇಷವಿದ್ದರೂ ಆ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ, ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮ ವರ್ಣಧರ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಸತ್ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗಳ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವವು ಇಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ— ಅಸತ್ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿಂದ ಆನಂದಹ್ರಾಸಾದಿರೂಪ ವಿಶೇಷವಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕಾಮಚಾರೇಣ ಚೈಕೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಕಾಮಚಾರಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ. (ತಥಾಚ ಚ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವ, ಅಸತ್ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಮಚಾರರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ) (೨) (ಸತ್ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ ಅಸತ್ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಸದಸತ್ಪ್ರತಿಗ್ರಂಥ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಹೇಗೆ ವಿಶೇಷವು ಎಂದರೆ) ಯಾರಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿಯದೋ, ಅವರಿಗೆ ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಮೋಕ್ಷವು ವಿನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದೆ. ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಆನಂದವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದಹ್ರಾಸಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. (ಇದು ಮನುಷ್ಯವಿಷಯಕವು.) ಚತುರ್ಮುಖನಿಗಾದರೂ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸರ್ವಾನಂದಾದಿಗಳ ಅಧಿಕವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮೇತರ ಸರ್ವ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಉತ್ತರೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಯಶಃ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ರವಾದ ಸುಖಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವು ಬರುವುದು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಯಶಃ ಸತ್ಕರ್ಮಕರಣ ಅಸತ್ಕರ್ಮತ್ಯಾಗಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಇಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೇ ಎಂದು ಹೇಳದೆ ಮೋಕ್ಷದಾನೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಾಂ ಜ್ಞಾನದಃ, ವಿಘ್ನುರ್ಹಿ ದಾತಾ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ, ಮೋಕ್ಷದಸ್ತು ಜನಾರ್ದನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾತನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮವೇ ಮೋಕ್ಷಪ್ರದನು, ಜ್ಞಾನದಾತನೂ ಅವನೇ. ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷದಾತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಔಪಚಾರಿಕವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. || ೨೫ || ೧೭ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸತ್ಯವೃತ್ತಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗವು ಬರಲಿ. ಅಧಿಕೃತದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗವೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬೇಕು, ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸರ್ವಾರ್ಥಪೇಕ್ಷಾ ಚ ಯಜ್ಞಾದಿಶ್ರುತೇರತ್ಯವತ್ ಓಂ || ೨೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿಯೇ ಸರ್ವ ಧರ್ಮಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ, ವಿವಿಧಪಂಥಿ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ, ಗಮನವು ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಗಮನಸಾಧನಗಳಾದ ಅಶ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾದ ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನರೂಪ ಫಲಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸರ್ವಧರ್ಮಾರ್ಥಪೇಕ್ಷಾ ಚ ಜ್ಞಾನಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತೌ | ವಿವಿಧಪಂಥಿ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ ತಪಸಾಽನಾಶಕೇನ (ಬೃ.ಓ.೪.೨.೨.) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | (೨) ಯಥಾ ಗತಿನಿಷ್ಪತ್ತರ್ಥಮಶ್ವಾದಯೋಽಪೇಕ್ಷಂತೇ ನ ವಿನಿಷ್ಪನ್ನಗತೇಗ್ರಾಮಾದಿ ಪ್ರಾಪ್ತೌ || ೨೬ || ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷದಾನದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ) ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿಯೇ ಸರ್ವ ಧರ್ಮಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು. (ಅಂದರೆ ಅಧ್ಯಾಪನ ಶೌರ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಶುಶ್ರೂಷಾದಿ ರೂಪಗಳಾದ ವರ್ಣಧರ್ಮಗಳೂ, ಗುರುಕುಲವಾಸ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಪಂಚಯಜ್ಞ ತಪಸ್ಸು ಉಪಾಸ್ಮಾದಿ ರೂಪಗಳಾದ ಆಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳೂ, ಶಮ ದಮ ಭಕ್ತಾದಿ ರೂಪಗಳಾದ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮಗಳೂ ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿರೂಪಗಳಾದ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಧರ್ಮಗಳೂ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ) ಅಪೇಕ್ಷೆಯು. (ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲ) ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿಯೇ ಸರ್ವಧರ್ಮಾರ್ಥಪೇಕ್ಷೆಯು ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಯಜ್ಞದಿಂದಲೂ ದಾನದಿಂದಲೂ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಆನಶನ ವ್ರತದಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ (೨) ಸತ್ಕರ್ಮವು ಜ್ಞಾನಾರ್ಥವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಅದು ಅವಶ್ಯಕ ವೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ) ಹೇಗೆ ಪ್ರಯಾಣಸಾಧನಗಳಾದ ಅಶ್ವ ಗಜ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಪ್ರಯಾಣ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿಯೇ ಪುರುಷರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ನಿವೃತ್ತಪ್ರಯಾಣವುಳ್ಳ ಪುರುಷನಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣಸಾಧ್ಯ ಫಲವುಳ್ಳ ಗ್ರಾಮಾದಿಗಳ ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲವೋ, (ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಸಾಧನಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಜ್ಞಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾದ ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಲ್ಲ) || ೨೬ || ೧೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕೃತವೂ ಪ್ರಾಸಾಧಾವೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನಿಯು ಸತ್ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅಸತ್ಕರ್ಮವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂಬುವುದು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶಮದಮಾದ್ಯುಪೇತಃ ಸ್ವಾತ್ಮಧಾಽಪಿ ತು ತದ್ವಿಧೇಸ್ತದಂಗತ
ಯಾ ತೇಷಾಮವಶ್ಯಾನುಷ್ಠೇಯತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೨೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನವೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದಾಗ್ಯೂ ಜ್ಞಾನಿಯು ಶಮ (ಶ್ರಿ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಇರುವಿಕೆಯು) ದಮ (ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹ) ಮೊದಲಾದ ಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನು ಆಗುವನು, ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮಹೀನನೂ ಆಗುವನು. ಆಚಾರ್ಯಾದ್ವಿಧ್ಯಾಮವಾಚ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯು ಶಮಾದಿ ಯುಕ್ತನಾಗಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಜ್ಞಾನಾಂಗವಾಗಿ (ಜ್ಞಾನದ ವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ) ಆ ಶಮಾದಿಗಳು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠೇಯಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯದ್ಯಪಿ ಜ್ಞಾನೇನೈವ ಮೋಕ್ಷೋ ನಿಯತಸ್ತಥಾಽಪಿ ಜ್ಞಾನೀ
ಶಮದಮಾದ್ಯುಪೇತಃ ಸ್ವಾತ್ಮ | (೨) ಆಚಾರ್ಯಾದ್ವಿಧ್ಯಾಮವಾಚ್ಯೈತಮಾತ್ಮಾ-
ನಮಭಿಪ್ರಶ್ಯನ್ ಶಾಂತೋ ಭವದ್ಧಾಂತೋ ಭವೇದನುಕೂಲೋ
ಭವೇದಾಚಾರ್ಯಂ ಪರಿಚರೇತ್ಪರಿಚರೇದಾಚಾರ್ಯಂ | ಇತಿ ಮಾತರಪುತ್ರೌ
ಜ್ಞಾನಿನೋಽಪಿ ತದ್ವಿಧೇಃ || ೧೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯದ್ಯಪಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು ನಿಯತವಾಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಜ್ಞಾನಿಯು ಶಮ ದಮ ಮೊದಲಾದ ಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಬೇಕು. ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಹಿತನೂ ಆಗುವನು. (೨) ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹೃದ್ಗತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನೋಡಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನೂ ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನೂ ಆಗುವನು. ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವನು. ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಮರಾದ ತಮ್ಮಿಂದ ದೊಡ್ಡವರನ್ನು ಬಹುಮಾನಿಸಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಎನ್ನುವ ಮಾತರ ಪುತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷನಿಯಮವುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಶಮಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ನ ಹಂತವ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಷೇಧವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಕ್ಕಾಗಿ ಶಮದಮಾದಿಸತ್ಕರ್ಮಗಳು ಅವಶ್ಯಕಗಳು. || ೧೯ ||

ಒೀಶಿಕೆ || ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸಂಸಾರದುಃಖ ನಿವೃತ್ತಿಯಂತೆ ಆನಂದಾತಿಶಯವೂ ಸಿದ್ಧಿಸು ವುದರಿಂದ ಶಮಾದಿ ವಿಧಿಯು ವ್ಯರ್ಥವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಾಹ್ಮೀಂ ವಾವ ತ ಉಪನಿಷದಮಬ್ರೂಮೇತಿ ತಸ್ಯೈ ತಪೋ ದಮಃ ಕರ್ಮೇತಿ
ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ವೇದಾಃ ಸರ್ವಾಂಗಾನಿ ಸತ್ಯಮಾಯತನಂ ಯೋ ವಾ ವಿತಾ
(ಮುಪನಿಷದ)ಮೇವಂ ವೇದ (ಕೇನ.೪.೩.೯.) ಇತಿ ಜ್ಞಾನಾಂಗತಯಾ ತೇಷಾಮ
ವಶ್ಯಾನುಷ್ಠೇಯತ್ವಾತ್ || ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಉಪನಿಷದಂ ಭೋ ಬ್ರೂಹಿ ಎಂದು ರುದ್ರದೇವರು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ) ನಿನಗೋಸ್ಕರ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ನಿನ್ನಂಶಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆವು

ಎಂದು ರುದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಹೇಳಿದರು. (ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ನಾನು ಉಪನಿಷತ್ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದೆನು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಾಕಲೇನ ಅಗೋಚರನು. ಆ ವಿದ್ಯೆಗೆ, ಕೃಚ್ಛ್ರಬಾಂದ್ರಾ ಯಣಾದಿಗಳು ಅಥವಾ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವಚನವು, ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವು ವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಚಿತ ಕರ್ಮವು, ಇವುಗಳು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಕಗಳು, (ವಿದ್ಯಾಸ್ಮಿತಿಗೆ ಕಾರಣಗಳು) (ತಪಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇರುವವರಲ್ಲಿ ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.) ಋಗಾದಿ ವೇದಗಳು ತದನುಕೂಲ ಗ್ರಂಥಗಳು, ಶಿಕ್ಷಾ ಕಲ್ಪ ವ್ಯಾಕರಣ ನಿರುಕ್ತ ಭಂಡ ಜ್ಯೋತಿಷ ಎನ್ನುವ ಷಡಂಗಗಳು, ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಇವುಗಳು ಆ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಉತ್ತಮ ಕಾರಣಗಳು, (ಈ ಉಪನಿಷತ್ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಈ ಉಪನಿಷತ್ತನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, (ಆತನು ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನೂ ಸ್ವರೂಪಸುಖಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕನೂ ಪ್ರಕಾಶ ಮಾನನೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೂ ಆದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ) ಎಂದು ಶಮದಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಕವಾಗಿ (ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ಶಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ) ಜ್ಞಾನಫಲಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠೇಯತೃವಿದ್ಯಾದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶಮದಮಾದಿಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ ॥ ೨೦ ॥

ಒಲಿಕೆ ॥ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸುವಾಗ ತಪಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು? ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಂ ತಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷ ಇತಿ ನಾತ್ರ ವಿಚಾರಣಾ । ತಸ್ಯ ಶಾಂ ತ್ಯಾದಯೋಽಗಾಂನಿ ತಸ್ಯಾತ್ತೇಷಾಮನುಷ್ಠಿತಿಃ ॥ ಅವಶ್ಯ ಕರಣೀಯಾ ಸ್ಯಾದ ನೈಥಾಽಲ್ಪಫಲಂ ಭವೇತ್ । ಇತಿ ಚಾಗ್ನೇಯೇ ॥ ತು ಶಬ್ದಃ ಪೂರ್ಣಫಲಾರ್ಥತ್ವಂ ಸೂಚಯತಿ ॥ ೨೭ ॥ ೨೧ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ ಯಾರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಇದೆಯೋ ಆತನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರವಿಲ್ಲ. ಆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಅಂಗಗಳು. (ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳು.) ಅಂತೂ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾಗು ತ್ತವೆ. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುವುದಾದರೂ ಶಮದಮಾದ್ಯಂಗಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಯುಕ್ತವಾದರೆ ಅದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಮಾದಿಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಗಳಾದುದರಿಂದ ಆ ಶಮಾದಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಜ್ಞಾನೋತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಶಮದಮಾದಿ ಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಮತ್ತು ಅಸತ್ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಕ್ಕೆ ಹ್ರಾಸವೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದವೂ ಆಗುವದು. (ಅಂತೂ ಅಶೇಷಾನಂದಕ್ಕೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ) ಎಂದು ಆಗ್ನೇಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. (ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ತು ಶಬ್ದವು ಶಮದಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಫಲಪೂರ್ತಿಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವನ್ನೂ ಅಸತ್ಕೃತಿಗೆ ಅಲ್ಪಫಲವತ್ವವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ॥ ೨೭ ॥ ೨೧ ॥

ಒಲಿಕೆ ॥ ಸದಸತ್ಕೃತ್ವದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿದ್ದರೆ ಏವಂವಿನ್ನಿಖಿಲಂ ಛೇದಯೇತ

ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಭೋಜನ ಮಾಡಿದರೂ ಹ್ರಾಸವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಸರ್ವಾನ್ನಾನುಮತಿಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಾತ್ಮಯೇ ತದರ್ಥನಾತ್

೬೦ || ೨೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಯದಿ ಹ ವಾವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಖಿಲ ನಿಷಿದ್ಧ ಅನ್ನಭಕ್ಷಣಾಭ್ಯನಜ್ಞೆ ಯಾದರೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣಪರಿತ್ಯಾಗವಿಷಯಕವು ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಣ ಹೋಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯು ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಪಮಾಡಿದರೂ ಅದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರಾಣಹಾನಿಪ್ರಸಕ್ತಿಕಾಲವಿಷಯಕವು. ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣಾತ್ಮಯವಿಷಯಕವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ. ನ ವಾ ಅಜೀವಿತ್ಯಂ ಎಂದು ಲಿಂಗಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯ ದಶೆಯಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯದಿ ಹ ವಾ ಅಪ್ಯೇವಂವಿನ್ನಿಖಿಲಂ (ವಾ ಏವಂ) ಭಕ್ಷಯೀತ್ಯೇವಮೇವ ಸ ಭವತೀತಿ ಸರ್ವಾನ್ನಾನುಮತಿಃ | ಪ್ರಾಣಾತ್ಮಯವಿಷಯಾ | (೨) ನ ವಾ ಅಜೀವತ್ಯಮಿಮಾನಖಾದನ್ನಿತಿ ಹೋವಾಚ ಕಾಮೋ ಮ ಉಪದಾನಂ (ಛಾ.೧.೧೦.೪.) | ಇತಿ ದರ್ಶನಾತ್ || ೨೮ || ೨೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ನಿಷಿದ್ಧ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಅನಿಷಿದ್ಧವಸ್ತುವನ್ನು ಎಲ್ಲವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿದರೂ ಅವಾಗಲೂ ಆತನು ಮುಕ್ತನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ನಿಷಿದ್ಧ ಅನಿಷಿದ್ಧ ಸರ್ವಭಕ್ಷಣಾಭ್ಯನುಜ್ಞಾ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣ ಹೋಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯು ನಿಷಿದ್ಧ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಂದರೂ ಅದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಾಣಹಾನಿಪ್ರಸಕ್ತಿಕಾಲ ವಿಷಯಕವು. (ಸಾಧಾರಣ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾತ್ಮಯವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಎಂದರೆ.) (೨) ನ ವಾ ಅಜೀವಿತ್ಯಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ. (ಚಕ್ರಾಯಣರ ಪುತ್ರರಾದ ಉಷ್ಣ್ವ ಯುಷ್ಕಿಗಳು ಅತಿವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದುರ್ಭಿಕ್ಷೆ ಯೆಂಬಾಗುತ್ತಿರಲು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯಿಂದೊಡಗೂಡಿ ಒಬ್ಬ ಧನಿಕನ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಆವಾಸ ಮಾಡಿದರು. ಆ ಉಷ್ಣ್ವ ಯುಷ್ಕಿಗಳು ಅನ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಕುಲ್ಮಾಷ = ಹೆಸರು, ವಾ ಕುತ್ಸಿತಗಳಾದ ವನಮಾಷಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದ ಧನಿಕನ ಹತ್ತಿರ ಬೇಡಿದರು. ಆತನು ಈ ಯುಷ್ಕಿಗಳಿಗೆ ಕುಲ್ಮಾಷಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಉಚ್ಚಿಷ್ಠ ಜಲಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಂದು ಬೇಡಿದನು. ಹೀಗೆ ಧನಿಕನಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾದ ಮುನಿಗಳು ಜಲಪಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಉಚ್ಚಿಷ್ಠವನ್ನು ಕುಡಿದಂತೆ ಆಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಧನಿಕನು ಈ ಕುಲ್ಮಾಷಗಳು ಉಚ್ಚಿಷ್ಠಗಳು ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದನು. ಆಗ ಆ ಯುಷ್ಕಿಗಳು ಈ ಕುಲ್ಮಾಷಗಳನ್ನು ನಾನು ಭಕ್ಷಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ನಾನು ಬದುಕಲಾರೆ, (ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಣ ಹೋಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಕುಲ್ಮಾಷಗಳು ಭಕ್ಷಿತಗಳಾದವು.) ಜಲಪಾನವಾದರೂ ನನ್ನ ಇಚ್ಛಾರ್ಥವಾಗಿ ಈಗ ಅದೆ. (ವೃಥಾವಾಗಿ ಉಚ್ಚಿಷ್ಠವಾದ ಜಲವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ದೋಷವು ಬರುವುದರಿಂದ ಜಲವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಿಲ್ಲ) ಇಂತಹ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ನಿಷಿದ್ಧ ವಸ್ತುಭಕ್ಷಣಾನುಮತಿ, ಅದಕ್ಕಿಂತ

ಅಧಿಕವಾದ ರಾಗಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜಲಪಾನ ಪ್ರತ್ಯಾಪ್ತಾನ ರೂಪವಾದ ಲಿಂಗಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಮುನಿಗಳ ವಚನದಶೆಯಿಂದ (ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ನಿಷಿದ್ಧಾನ್ವ ಭೋಜನವು ಪ್ರಾಣಾತ್ಮಕ ವಿಷಯಕವು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಅತ್ಯಾಪಸ್ತು ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ನಿಷಿದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬಾರದು.)

|| ೨೮ || ೨೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ೧ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಬಾಧಕವು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೋ, ೨ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೋ, ೩ ನಿಷೇಧಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೋ, ೪ ಮಾಡಿದರೆ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಲೋ, ೧ನೇದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಬಾಧಾಚ್ಛ ಓಂ || ೨೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಕೇವಲ ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವಿಶೇಷವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಬಾಧಕಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಮತ್ತು (೨ನೇದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು.) ಜ್ಞಾನಿಯು ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಅಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅನ್ಯಾಯ್ಯ(ಯ)ಚರಣಾಭಾವೇ ನ ಹಿ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಬಾಧನಂ | ಅತೋ ವಿದ್ವಾನ್ವಿಷ್ಣುಯ್ಯಂ ವರ್ತೇತೋತ್ಪರ್ಷಸಿದ್ಧಯೇ | ಇತಿ(ಚ) ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ || ೨೯ || ೨೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಿಷಿದ್ಧಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅಜ್ಞಾನಿಯು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಕೂಡ ಮೌಕ್ತಾನಂದಾತಿಶಯಾದಿರೂಪವಾದ ಉತ್ಪರ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯೋಗ್ಯ ಸತ್ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನಿಯೂ ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. || ೨೯ || ೨೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ನಿಷೇಧಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ೨ನೇ ಕಲ್ಪವನ್ನು ನಿಷೇಧಕ ಸ್ಫುಟಿಯದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ ಓಂ || ೩೦ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಅತೀತಾನಾಗತಜ್ಞಾನೀ ತೈಲೋಕ್ಯೋದ್ಧರಣಕ್ಷಮಃ | ವಿತಾದೃಶೋಽಪಿ ನಾಚಾರಂ ಶೌತಂ ಸ್ವಾರ್ತಂ ಪರತ್ಯಜೇತ್ || ಇತಿ ಹರಿವಂಶೇಷು || ೩೦ || ೨೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾರು ಭಗವದಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗಳೋ ಅವರು ಭೂತಭವಿಷ್ಯಜ್ಞಾನ ವುಳ್ಳವರೂ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪಾಪದಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತರಾದವರೂ ಆಗುವರು.

ಇಂತಹವರೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತ್ಯಕ್ತವಾದ ಸದಾಚಾರವನ್ನೂ ಸ್ವಶ್ರುತ್ಯಕ್ತ ವಾದ ಆಚಾರವನ್ನೂ ಬಿಡಬಾರದು. ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಸ್ವತೀವಿರುದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹರಿವಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸದ್ವರ್ಮ ಅತ್ಯಾಗಾದಿಗಳು ಸ್ವತಿಸಿದ್ಧಗಳೂ ಆಗಿವೆ. (ಎವಂಚ ಸದ್ವರ್ಮಾತ್ಯಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಕ ಸ್ವತೀಯು ಇದೆ.) || ೩೦ || ೨೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ನಿಷಿದ್ಧಾಚರಣವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ಸ್ವತೀಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿಯೂ ಅದೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದೂ ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಶಬ್ದಶ್ಚಾತೋ ಕಾಮಚಾ(ಕಾ)ರೇ ಓಂ || ೩೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ಯ ಏತದೇವಂವಿದೇವಂ ಮನ್ವಾನ್ ಎವಂ ಪಶ್ಯನ್ನ ಕಾಮಚರಿತಂ ಚರೇನ್ನ ಕಾಮಂ ಭಕ್ಷಯೀತ ನ ಕಾಮಮನುವರ್ತೇತ | ಇತಿ ಕೌಂಡಿನೈಶ್ರುತೌ || ೩೧ || ೨೫ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಈ ಭಗವತ್ಪ್ರವಚನವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅನಂತಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಶ್ರವಣದಿಂದ ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತಾನೋ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಮನನ ಧ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಆ ಮೇಲೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸುತ್ತಾನೋ ಆತನೂ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಾರದು. ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ನಿಷಿದ್ಧರಾಗವನ್ನು ಸರ್ವಕಾಮ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ಅನುಸರಿಸಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಕೌಂಡಿನೈಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಕಾಮಚರಣಾಭಾವದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಅಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡದಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ ಯ ಏವಂವಿತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಅದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಲ್ಪ ಫಲವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಅಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ || ೩೧ || ೨೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಆತ ಇತ್ಯಲ್ಪಫಲತ್ವಂ ಸೂಚಯತಿ | (೨) ನ ನಿಷಿದ್ಧಾನಿ ವರ್ತೇತ ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನಫಲೇಚ್ಛಯಾ | ಇತಿ ಪಾದ್ಯೇ || ೩೧ || ೨೬ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ಶಮದಮಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತಥಾಽಪಿ ತು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಸತ್ಯವೃತ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ಣ ಫಲಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯು ಮೌಕ್ತಾನಂದ ಹ್ರಾಸಹೇತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪಫಲವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥಾತ್ ಯಾವುದು ಸೂಚಿತವಾಗಿಯೆದೋ, ಅಂತಹ ಅಲ್ಪಫಲವತ್ವವನ್ನೇ ಆತಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿರಲಿಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಆತಃ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮಕರಣವು ಫಲಹ್ರಾಸಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ. (೨) (ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವು ಅಲ್ಪಫಲಕ್ಕೆ ಹೇತುವೆಂದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಯಾರು ಪೂರ್ಣವಾದ ಜ್ಞಾನಫಲದ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಇರುತ್ತಾನೋ ಆತನು

ಇಚ್ಛಿಸುವವನಾಗಿ ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎನ್ನುವ ಪಾದ್ಯವಚನದಲ್ಲಿ (ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅಲ್ಪಫಲವತ್ಯವು ಉತ್ತವಾಯಿತು.) || ೩೧ || ೨೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಫಲಹ್ರಾಸ ಮೊದಲಾದ ಬಾಧಕಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನಿಯು ನಿಷಿದ್ಧವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆಂದಾಗಲೀ, ಸತ್ಕರ್ಮಕರಣವು ಆವಶ್ಯಕವಲ್ಲ ಹೀಗಾದರೆ ಪೂರ್ಣಫಲವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಹ್ರಾಸಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂಲೇ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣಫಲವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿಹಿತತ್ವಾಚ್ಚಾಶ್ರಮಕರ್ಮಾಪಿ ಓಂ || ೩೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪಶ್ಯನ್ನಪೀಮಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಆಶ್ರಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಕೇವಲಂ(೨)ನಿಷಿದ್ಧಾ ಕರಣೇನ ಪೂರ್ಯತೇ | ಕರ್ತವ್ಯಂ ಚ ವರ್ಣಾಶ್ರಮವಿಹಿತಂ ಕರ್ಮ | (೨) ಪಶ್ಯನ್ನಪೀಮಮಾತ್ಮಾನಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಕರ್ಮಾವಿಚಾರಯನ್ | ಯದಾತ್ಮನಃ ಸುನಿಯತಮಾನಂದೋತ್ಕರ್ಷಮಾಪ್ನುಯಾತ್ || ಇತಿ ಕೌಷಾರವಶ್ರುತೌ ವಿಹಿತತ್ವಾಚ್ಚ || (೩) ಅಪಿಶಬ್ದೋ ವರ್ಣಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥ || ೩೨ || ೨೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕರ್ಮವು ಅಥವಾ ಸ್ವರೂಪಾನಂದವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಪುರುಷನು ಪೂರ್ಣಫಲಯುಕ್ತನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆನಂದಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. (೨) ಈ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿದರೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದವನಾಗಿಯೇ ನಿಯಮದಿಂದ ತನ್ನ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಮಗಳಿಗೂ ಉಚಿತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆನಂದೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಹೀಗೆ ಕೌಷಾರವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಸತ್ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೩) (ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದ ವರ್ಣಧರ್ಮ ವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದರೆ) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಅಪಿ ಶಬ್ದವು ವರ್ಣಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಮುಚ್ಚಯಕವು. || ೩೨ || ೨೭ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ವಿಹಿತವಾದಾಗ್ಯೂ ಜ್ಞಾನಿಯು ಫಲವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಹ್ರಾಸಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂಲೇ ಸಂಪೂರ್ಣ ಫಲವು ಸ್ವತಃ ವಿವ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನ ಕರ್ಮ ಎರಡರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಹಕಾರಿತ್ವೇನ ಚ ಓಂ || ೩೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಫಲವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾ ರಾಜ್ಞಃ ಸಹಕಾರ್ಯೇವ ಮಂತ್ರೀ ತಥಾಽಪ್ಯತೇ ತಂ ಕ್ಷಿತಿಪಃ ಕಾರ್ಯ ಮೃಚ್ಛೀತ್ | ಏವಂ ಜ್ಞಾನಂ ಕರ್ಮ ವಿನಾಽಪಿ ಕಾರ್ಯಂ ಸಹಾಯ ಭೂತಂ ನ ವಿಚಾರಃ ಕುತಶ್ಚಿತ್ || ಇತಿ ಕಮಲಶ್ರುತೌ ಸಹಕಾರಿತ್ವೋಕ್ತೇಶ್ಚ || ೨೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯದೃಶ ರಾಜನು ಮಂತ್ರಿಯನ್ನು ಹೊರತು ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಮಂತ್ರಿಯು ರಾಜನಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಸಹಕಾರಿಯೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಯದೃಶ ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಕರ್ಮವು ಫಲಾಧಿಕೃತಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆಗತಕ್ಕ ಸಂಪೂರ್ಣ ಫಲವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಭೂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರಣ ದಿಂದಲೂ ಸಂಶಯವನ್ನುಮಾಡಕೂಡದು. ಹೀಗೆ ಕಮಲಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ವಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಸಂಪೂರ್ಣಫಲವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ (ಜ್ಞಾನಿಯು ಸತ್ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು.) (ಕರ್ಮವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು.) || ೨೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಜ್ಞಾನಾನೋಕ್ತೋ ಭವತ್ಯೇವ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಕೃತೋಽಪಿ ತು | ಆನಂದೋ ಹ್ರಸತೇಽಕಾರ್ಯಾಚ್ಛುಭಂ ಕೃತ್ವಾ ತು(ಚ) ವರ್ಧತೇ || ಇತಿ(ಚ) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ || ೨೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ನಿಖಲ ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನಾದಾಗ್ಯೂ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಸರ್ವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆಪತ್ತು ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ನಿಷಿದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಆನಂದವು ಕ್ಷೀಣವಾಗುತ್ತದೆ. ತಂತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಮದಮಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಮಾಡಿ ಇರುವವನಿಗೆ ಆನಂದವು ಅಥವಾ ಶುಭವು ಅಭಿವೃದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣ ದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. || ೨೯ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಂಪೂರ್ಣಾನಂದಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಸಹಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಸಾಧನವಾದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಜ್ಞಾನ ಕರ್ಮಗಳಿರದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಸಂಪೂರ್ಣಾನಂದಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಶ್ಚ(ಸ್ತು) ಜ್ಞಾನಿನೋ ನಿಶ್ಚಿತ್ತೇವ ಹಿ | ಉಪಾಸಯಾ

ಕರ್ಮಭಿಶ್ಚಭಕ್ತ್ಯಾ ಚಾನಂದಚಿತ್ತತಾ || ಇತಿ(ಚ) ಬೃಹತ್ತಂತ್ರೇ || ೩೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸರ್ವದುಃಖಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಒಹುತರಾನಂದಾನುಭವವೂ ನಿಶ್ಚಿತವೇ. ಜ್ಞಾನೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನದಿಂದಲೂ ನಿವೃತ್ತ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಆನಂದಾನುಭವ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವೂ ಸಮಗ್ರಾನಂದವೃತ್ತಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಬೃಹತ್ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ವಿವಂಚ ಮೋಕ್ಷವು ೧ ಸರ್ವದುಃಖನಿವೃತ್ತಿರೂಪವು, ೨ ಪರಮಾನಂದಾ ವಾಪ್ತಿರೂಪವು ಎಂದು ದಳದ್ವಯಾತ್ಮಕವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ೧ನೇದ್ದು ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವು. ೨ನೇದ್ದು ಜ್ಞಾನಕರ್ಮ ಸಮುಚ್ಚಯಸಾಧ್ಯವು. || ೩೦ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರಿಕಾಕಾಮ ಮೊದಲಾದ ಅಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹ್ರಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಆನಂದಹ್ರಾಸವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಧರ್ಮಸ್ವರೂಪಚಿತ್ತತ್ವಾದ್ಯೋ ಯೋ ದೇವಮನೋಗತಃ | ಸ ಏವ ಧರ್ಮೋ ವಿಜ್ಞೇಯೋ ನ ಹ್ಯೇತೇ ಲೋಕಸಮ್ಮಿತಾಃ || ಇತಿ(ಚ) ಪಾದ್ಯೇ || ೩೩ || ಅಧಿ.೪ || ೩೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವುದು ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮವೋ, ಅದು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅಧರ್ಮವು, ಯಾವುದು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅಧರ್ಮವೋ, ಅದು ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮವು ಆಗುವುದು, ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಶುಭಕರ್ಮಸ್ವರೂಪಗಳಿಗೆ ನಾನಾವಿಧತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಯಾವುದು ಯಾವುದು ದೇವತೆಗಳ ಮನೋವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿ ವಿಷಯೇಕತವಾಗಿಯದೋ, ಅದೇ ಧರ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ವೇದವಿಹಿತವಾದುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ) (ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಪುತ್ರಿಕಾ ಕಾಮನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು.) (ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಈ ವಿಶೇಷವು ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ) ದೇವತೆಗಳು ಇತರ ಜನರಿಗೆ ಸದೃಶರಲ್ಲ ಹೀಗೆ ವಾದ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಂಕವಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥವು ಅಭಿಹಿತವಾಗಿದೆ. || ೩೩ || ೩೦ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಸದಾಚಾರ ದುರಾಚಾರಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಯೇನ ಸ್ಯಾತ್ ತೇನೇವೈಶ ಏವ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಜ್ಞಾನಿಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರವಿಧಪರವೋ ಅಥವಾ ನಿಯಮೇನ ಸರ್ವಸದಾಚಾರಾನುಷ್ಠಾನಪರವೋ, ಅಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಸದಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವು ಎನ್ನುವ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗ ರೂಪವಾದುದು ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳೆರಡು ಕೂಡಿಯೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂಬ ಸಮುಚ್ಚಯ ರೂಪವಾದ ಬಾಧಕವೂ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪ

ಪ್ರತಿಬಂಧೋತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿಕಾರಣವೋ ಅಥವಾ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸುಖಾಧಿಕ್ಯ ಪ್ರತಿಬಂಧೋತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇತುವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಸುಖಾಧಿಕ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಾದಿರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವಿದ್ದರೆ ಯದಿ ಹ ವಾ ಅಪ್ಯನೇವಂವಿತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ನಿಷಿದ್ಧಾನ್ವವನ್ನು ಭಕ್ತಿಸಿದರೂ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರ ವಿಧಿಯನ್ನು ಸ್ವಾತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸದಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. ಸದಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ವಿಧಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸರ್ವ ವಿಧ್ಯತಿರೂಪತ್ವವಾದ ಈಶ್ವರಲಕ್ಷಣವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಜ್ಞಾನಿಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರವಿಧಿಪರವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಜ್ಞಾನಿವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಪರತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರದಲ್ಲಿ ವಿಧ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಅವಿಶೇಷವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ತೇನೇದೃಶ ವಿವ ಎಂದು ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚರಣದಲ್ಲಿ ಅವಿಶೇಷವು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಜ್ಞಾನಿಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ ವಿಧಿಪರತ್ವವು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾತರುತ್ಥಾಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ನಿಷಿದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ನ ಹಂತವ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಷೇಧವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ವಿಧಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ (೧) ನಿಯಮದಿಂದ ಸರ್ವಸದಾಚಾರಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ಎಂದು ಪರಮಾಪ್ತರಾದ ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಯಶ್ವಾತರತೀರವ ಸ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ವೈತ್ಯನು ಸಾರವಾಗಿ ಅನಾಚರಣಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾಮ್ಯಭಾವನಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಈದೃಶ ವಿವ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷಬಲದಿಂದಲೂ ಸರ್ವಸದಾಚಾರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಆಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಕೆಲವು ಮಾಡದಿರುವುದು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕೇನ ಸ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ೨ ಅಭ್ಯನುಜ್ಞಾಪರತ್ವವು ಅಥವಾ (೩) ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಪರತ್ವವು ಎಂದು ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಭಯಾರ್ಥಪರತ್ವವಿರಲು ವಿಧಿರೂಪವಾದ ವಿಕಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರವಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಅರ್ಥವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗ ಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸದಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದನ್ನು ಸಾಧಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಳುವುದೋ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಹೇಳುವುದೋ ಅಂದರೆ, ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸದಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಕ್ಷೀಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ, ಅನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿದ್ಯೆವ ತುನಿರ್ದಾರಣಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಅಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗುವುದಾದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸುನಿಗೂ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯವಾದವೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು.

ಮತ್ತು ಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಆನಂದಾತಿಶಯಾಭಿ
ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು, ಅಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯು ಆನಂದಹ್ರಾಸದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೂಡದು.
ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಾನ್ನ ಭಕ್ತಗಾಢಮತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಅಲ್ಲಿ
ಸರ್ವಾನ್ನಭಕ್ತಗಾಢದಲ್ಲಿಯೂ ಅವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆ ವಾಕ್ಯವು ವಿಷಯಾಂತರಪರವೆಂದು
ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸದಸತ್ಯ ವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವು
ಉಂಟೇ ಉಂಟು. ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಜ್ಞಾನಿಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರವಿಧಿಪರವಾಗಿ
ಪ್ರತಿಪದ್ಯವಾದರೂ ಅದು ಜ್ಞಾನಿಸ್ತುತಿ ಮಾತ್ರಪರವು. ಸರ್ವವಿದ್ಯತಿದೂರತ್ವರೂಪವಾದ ಈಶ್ವರಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ
ಅನೀಶರಲ್ಲಿ ಅತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಪ್ರತಿರೂಪವಾದ ಬಾಧಕದಿಂದ ವಿಧಿಪರತ್ವವಿಲ್ಲ, ವಿಧಿಪರತ್ವವಿದ್ದರೂ ಜೈಮಿನಿ
ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸರ್ವಸದಾಚಾರ ಅನುಷ್ಠಾನವಿಧಿಪರತ್ವವು,
ಸರ್ವಸದಾಚಾರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವು ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಷ್ಠಾನವು, ಕೆಲವು ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ
ಅನನುಷ್ಠಾನವು, ಹೀಗೆ ಅಭ್ಯನುಜ್ಞಾಪರತ್ವವು ಅಥವಾ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ ವಿಧಿಪರತ್ವವು ಹೀಗೆ ಮೂರು
ಅರ್ಥಗಳ ಪರವಾದಾಗ್ಯೂ, ವಿಧಿನಿಯತಾಃ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಅನಿಯತಾ ದೇವಾಃ ಬ್ರಹ್ಮವ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನಿಯತಾಃ ।
ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿರುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಫುಟಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮನುಷ್ಯ, ದೇವ,
ಚತುರ್ಮುಖರೆನ್ನುವ ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವು
ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ ಪರವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ
ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಅಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಾಭಾವವು ಕಾಮಚಾರಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ
ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಅನಿವರ್ತಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವೂ ಕಿಂಚಿತ್ ಉಪಭುಕ್ತವಾದುದಕ್ಕೆ
ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಫಲಹ್ರಾಸವನ್ನು ಆತ್ಮಾನಮುಖಪತ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೂ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧವೂ
ಆದುದರಿಂದ. ಅನಿಯಮಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗರೂಪವಾದ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲ
ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಾಗ್ಯೂ ಪಶ್ಯನ್ನಪೀಮಂ ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯಬಲದಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸುಖಾತಿಶಯಕ್ಕಾಗಿ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿ ಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅಸತ್ಯವೃತ್ತಿಪರಿತ್ಯಾಗ
ಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೂ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳೆರಡೂ ಕೂಡಿಯೇ, ಮೋಕ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ
ಸಮುಚ್ಚಯವಾದಾಪತ್ತಿರೂಪವಾದ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ, ಸರ್ವಾನ್ನಾನುಮತಿ ಶ್ರುತಿಯು ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದ ಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಾಣಾತ್ಮಯವಿಷಯಕವಾಗಿ ಸಾಪಕಾರವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ೧
ನಿಷಿದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಬಾಧಕವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ೨ ನಿಷಿದ್ಧವನ್ನು
ಮಾಡು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೋ, ೩ ನಿಷೇಧಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದ
ರಿಂದಲೋ, ೪ ಮಾಡಿದರೆ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೋ, ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ
ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ೧ನೇ ೨ನೇ ಕಲ್ಪಗಳು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ, ವಿಷಂ ಪಶ್ಯನ್ನ ಕಾಮ ಚರಿತಂ
ಚರೀತ್, ಅತೀತಾನಾಗತಜ್ಞಾನೀ ಇದು ಮೊದಲಾದ ನಿಷೇಧಕ ಸ್ಫುಟಿವಚನವಿದ್ದುದರಿಂದ ೩ನೇ ಕಲ್ಪವು
ಕೂಡಲಾರದು. ಆನಂದೋ ಹ್ರಪೇತಕಾರ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ಫುಟಿಯಿಂದ ಆನಂದಾತಿಶಯ,
ಹ್ರಾಸರೂಪವಾದ ಬಾಧಕವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ೪ನೇ ಕಲ್ಪವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ

ಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದಾವಿವೃದ್ಧಿಯೂ ಅಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹ್ರಾಸರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವೂ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. || ಅಧಿ.೪ ||

ಸ್ತುತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

೫ ಉಭಯಲಿಂಗಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಅಧಿಕಾರಮಾತ್ರಪ್ರಾಪ್ತವು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಅವೈಷ್ಣವರಿಗೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಅದರಂತೆಯೇ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸರ್ವಥಾಽಪಿ ತು ತ ವಿವೋಭಯಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ || ೩೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದೇಶ ಕಾಲ ಗುರುಪಸತ್ತಿ ಶ್ರವಣಾದ್ಯನೇಕ ಉತ್ಸಾಹಗಳಿದ್ದರೂ ತತ್ವಜ್ಞಾನಯೋಗ್ಯರೇ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಯೋಗ್ಯರು ಹೊಂದಲಾರರು. ಅಲ್ಲದೆ, ತು= ಅಯೋಗ್ಯರು ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಯೋಗ್ಯ—ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ—ಅಪ್ರಾಪ್ತರೂಪ ಉಭಯವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಯ ವಿವೋಽತರಕ್ಷಣ ಪುರುಷೋದ್ಯತ್ಯತೇ ಎಂದು ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟರಾದ ಇಂದ್ರ—ವಿರೋಚನರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ—ಅಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡಿವೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸರ್ವಪ್ರಕಾರೇಣೋತ್ಸಾಹೇಽಪಿ ಯೇ ಜ್ಞಾನಯೋಗ್ಯಾಸ್ತ ವಿವ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ ನಾನ್ಯೇ | (೨)*ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿಶೋಕೋಽವಿಜಘ್ರತೋಽಪಿಪಾಸಃ ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ ಸೋಽನ್ಯೇಷ್ಟಃ ಸ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತಃ (ಛಾ.೮.೭.೩.) ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾಽಽಚಾರ್ಯೋಪದೇಶಸಾಮ್ಯೇಽಪಿ ವಿರೋಚನೋ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಮಾಪೇಂದ್ರಃ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯುಭಯವಿಧಲಿಂಗಾತ್ || ೩೪ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ದೇಶ ಕಾಲ ಗುರುಪಸತ್ತಿ ಶ್ರವಣ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಉತ್ಸಾಹವಿದ್ದರೂ ಯಾರು ಜ್ಞಾನಯೋಗ್ಯರೋ ಅವರೇ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಇತರರು ಹೊಂದಲಾರರು. (ಅಂದರೆ, ಇತರರು ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟ ರಾಹುವು ತಿರಕ್ಷೇದವನ್ನು

★ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಹೊಂದಿದಂತೆಯೇ ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ವಿಪರೀತ ಫಲವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.) (೨) ಯ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಪುತ್ರಿಯಿಂದ (ಅಂದರೆ, ಪುತ್ರರೂಪವಾದ ಚತುರ್ಮುಖ ಕರ್ತೃಕವಾದ ಉಪದೇಶವು ಇಂದ್ರವಿರೋಚನರಿಗೆ ಸಮವಾದಾಗ್ಯೂ) ವಿರೋಚನನಾಮಕ ಅಸುರನು ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನವನ್ನೇ (ಅಂದರೆ, ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ತೋರತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೇ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನು ಎನ್ನುವ ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ಹೊಂದಿದನು.) (ಆಯೋಗ್ಯನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಲೇ ಇಲ್ಲ) ಇಂದ್ರನೇ (ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ) ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು ಅಂದರೆ, ಇಂದ್ರನು ಅಕ್ಷಿನಿಯಾಮಕವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪವನ್ನೇ ಇಂತಹ ಲಕ್ಷಣ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು, ಎಂದು ಯೋಗ್ಯ ಆಯೋಗ್ಯರಾದ ಇಂದ್ರ ವಿರೋಚನರಿಗೆ ತತ್ವಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ ಅಪ್ರಾಪ್ತಿ ರೂಪವಾದ, ಉಭಯ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕ ಲಿಂಗವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ. || ೩೪ || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಆಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ವಿಪ್ರತ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದಂತೆ ಆಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದು ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನಭಿಭವಂ ಚ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ || ೩೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದೈವೀಮೇವ ಸಂಪತ್ತಿಂ ಎನ್ನುವ ಪುತ್ರಿಯು ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಿರಸ್ಕಾರಾಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. (ಚ= ಕೃತ್ರಿಯತ್ವಾದಿಗಳಂತೆ ಆಯೋಗ್ಯತೆಯೇ ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತಿರಸ್ಕಾರವು ಸರ್ವಥಾ ಬರಲಾರದು.)

ಭಾಷ್ಯ || ದೈವೀಮೇವ ಸಂಪತ್ತಿಂ ದೇವಾ ಅಭಿಗಚ್ಯಂತಾಸುರೀಮೇವ ಚಾಸುರಾ ನೈತಯೋರಭಿಭವಃ ಕದಾಚಿತ್ ಸ್ವಭಾವ ವಿವಾವತಿಷ್ಠತೇ ವಿವಹ್ಯವತಿಷ್ಠತೇ | ಇತಿ ಸ್ವಭಾವಾನಭಿಭವಂ ಚ ದರ್ಶಯತಿ || ೩೫ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು ದೇವಸಂಬಂಧಿಯೇ ಆದ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯತ್ವ ರೂಪವೇ ಆದ (ಆಯೋಗ್ಯತ್ವರೂಪವಾದುದಲ್ಲ) ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಸುರರು ಅಸುರಸಂಬಂಧಿಯೇ ಆದ ಆಯೋಗ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ದೇವಾಸುರ ಸ್ವಭಾವಗಳಿಗೆ ತಿರಸ್ಕಾರವು ಯಾವಾಗಲೂ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಈ ದೇವಾಸುರರು ಯೋಗ್ಯತ್ವ ಆಯೋಗ್ಯತ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಇರುತ್ತಾರೆ, ಎನ್ನುವ ಪುತ್ರಿಯು ದೇವಾದಿಗಳ ದೇವತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಭಾವತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ದೇವಾಸುರ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಿರಸ್ಕಾರಾಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಅಸುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾಯೋಗ್ಯತೆಯು ಸ್ವಭಾವವು, ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಅಭಿಭವ (ತಿರಸ್ಕಾರ) ವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. || ೩೫ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಅತ್ಯಂತ ದಾರ್ಢ್ಯದಿಂದ ತಿರಸ್ಕಾರವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಆಯೋಗ್ಯ

ರಾದ ಅಸುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಬರಲಿ, ಮಧ್ಯಮ ಮನುಷ್ಯರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗಲಿ, ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಅಂತರಾ ಚಾಪಿ ತು ತದ್ವಜ್ರೇ ಓಂ ॥ ೩೬ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ದೇವಾಸುರರಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನ ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಮಧ್ಯಮ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ದೇವಾಸುರಭಾವಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಸ್ಥಿತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಮಿಶ್ರಜ್ಞಾನತತ್ವಕ್ಕೆ ತಿರಸ್ಕಾರಭಾವವೇ. ಮಿಶ್ರ ಬುದ್ಧಿತ್ವವೇ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ, ಅವರಿಗೆ ಮಿಶ್ರಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದಾರ್ಢ್ಯವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ, ಶ್ರುತಿ ಸ್ಫುಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ಪ್ರಯುಕ್ತ

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಯೋರಂತರಾ ಸ್ಥಿತಾನಾಮಪಿ ದೇವಾಸುರ ಭಾವಯೋರ್ದಾರ್ಢ್ಯದೃಷ್ಟೇ ॥ ೩೬ ॥ ೩ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನ ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯೇ ಮಿಶ್ರಜ್ಞಾನಿತ್ವವೇ. ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ, ಆ ಮಿಶ್ರಜ್ಞಾನಿಗಳಿದ್ದು ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಿರಸ್ಕಾರಭಾವವೇ. ಇದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ— ಅವರಿಗೆ ದೇವಾಸುರ ಸ್ವಭಾವಗಳಾದ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಗಳ ಸಮಾಹಾರರೂಪವಾದ ಮಿಶ್ರಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದಾರ್ಢ್ಯವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ. ಅತಿದೃಢವಾದುದಕ್ಕೆ ತಿರಸ್ಕಾರವು ಕೂಡಲಾರದು. ॥ ೩೬ ॥ ೩ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ದೇವ—ದಾನವ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಸ್ವಭಾವವೂ ತದ್ಭೃಗೃತ ಸ್ವಭಾವತ್ವವೂ ಇದ್ದರೆ ಅಭಿಭವಾಭಾವವು ಬರುವುದು. ಅದೇ ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಸ್ವಭಾವವಿದ್ದರೆ ಫಲವೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದುದು ಆಗಬೇಕು, ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಅಪಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ ಓಂ ॥ ೩೭ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಅಸುರಾ ಆಸುರೇಣೈವ ಎನ್ನುವ ಸ್ಫುಟಿಯಿಂದ ಅಂತಹ ಸ್ವಭಾವತ್ವವೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಫಲವೂ ಎರಡೂ ಸ್ಫುತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಅಸುರಾ ಆಸುರೇಣೈವ ಸ್ವಭಾವೇನ ಚ ಕರ್ಮಣಾ । ಜ್ಞಾನೇನ ವಿಪರೀತೇನ ತಮೋ ಯಾಂತಿ ವಿನಿಶ್ಚಯಾತ್ ॥ ದೇವಾ ದೈವಸ್ವಭಾವೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಚಾಪ್ಯಪಂಶಯಂ । ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನೇನ ಪರಮಾಂ ಗತಿಂ ಗಚ್ಛಂತಿ ವೈಷ್ಣವೀಂ ॥ ನಾನಯೋರನ್ಯಥಾಭಾವಃ ಕದಾಚಿತ್ ಕ್ವಾಪಿ ವಿದ್ಯತೇ । ಮಾನುಷಾಮಿತ್ರಮತ ಯೋವಿಮಿತ್ರಗತಯೋಽಪಿ ಚ ॥ ಇತಿ ಸ್ಥಾನದೇ ॥ ೩೭ ॥ ೪ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಸುರರು ತಾಮಸಸ್ವಭಾವದಿಂದ (ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಂದ) ತಾಮಸ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಕರ್ಮದಿಂದ ಹಾಗೆಯೇ ತಾಮಸಸ್ವಭಾವ ಭೂತವಾದ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತಿ ಯೋಗ್ಯರು ಸಾತ್ವಿಕಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಸ್ವಭಾವಾನುಸಾರಿಯಾದ ಕರ್ಮದಿಂದಲೂ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದ ಅಂದರೆ ವಿಶ್ವಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ವಿಶ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ದೈವಾಸುರ ಸ್ವಭಾವಗಳಿಗೂ ದೈವಾಸುರ ಫಲಗಳಿಗೂ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಪುರುಷನಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಇಲ್ಲ. ನಿತ್ಯ ಸಂಸಾರಯೋಗ್ಯರಾದರೂ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾದ ರಾಜಸಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರೂ ಅಂತಹ ಕರ್ಮಪುಳ್ಯವರೂ ಸುಖದುಃಖಮಿಶ್ರವಾದ ನಿತ್ಯಸಂಸಾರರೂಪಫಲಪುಳ್ಯವರೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ. (ಇಲ್ಲಿ ಅಸುರ ದೇವ ಮಾನುಷ ಪದಗಳು ತಮೋಯೋಗ್ಯ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯ ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಪರಗಳು, ಅಸುರ ದೈವ ಮಿಶ್ರಪದಗಳು ತಾಮಸ ಸಾತ್ವಿಕ ರಾಜಸಪರಗಳು) ಹೀಗೆ ಸ್ಥಾನದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೩೭ || ೪ ||

ಹೀತಿ || ಹೇತುತರದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನ ಆದರ ಫಲಗಳು, ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹಂ ಚ ಓಂ || ೩೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಶೃಣ್ವೇವೀರಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. (ಆದ ಕಾರಣ ಆದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವೂ ಅವರಿಗೇನೇ.)

ಭಾಷ್ಯ || ಶೃಣ್ವೇ ವೀರ ಉಗ್ರಮುಗ್ರಂ ದಮಾಯಿನ್ಯನ್ಯಮನ್ಯಮತಿನೇನೀಯಮಾನಃ | ವಿಧಮಾನದ್ವಿಳುಭಯಸ್ಯ ರಾಜಾ ಚೋಷ್ಣಯತೇ ವಿಶ ಇಂದ್ರೋ ಮನುಷ್ಯಾನ್ (ಋ.೬.೪೭.೧೬.) ಇತಿ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹಂ ಚ ದರ್ಶಯತಿ ದೇವೇಷು ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯ || ೩೮ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅರಬ್ಬಾಂತಗಾಮಿಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅಥವಾ ತನ್ನ ನಿಶ್ಚಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸತಕ್ಕ ನರಸಿಂಹನು ಎಲ್ಲಾ ದುಷ್ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ ದೈತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯನರಕಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವವನಾಗಿ ಅಥವಾ ಅಂಧತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ವಿರುದ್ಧರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟಿಸಿ ತನ್ನ ಪದವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವವನಾಗಿ ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ದೇವಾಸುರವರ್ಗಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಂದ ಅಧಿಕವಾದ ಪುಣ್ಯಪಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಘಾತುಕನಾಗಿ ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಇಬ್ಬರಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಮಧ್ಯಮಜೀವರನ್ನು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೇ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯೇ ದೇವಾದಿ ಯೋಗ್ಯಜೀವರಲ್ಲಿಯೇ ಪರಮೇಶ್ವರನ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹವನ್ನೂ ವಿಶೇಷ ಫಲಸದ್ಭಾವವನ್ನೂ

ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಇತರರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ (ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹಾಧೀನಗಳು. ಆದ ಕಾರಣ ದೇವತೆಗಳೇನೇ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು. ಅಸುರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ) || ೩೮ || ೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ನಿಶ್ಚಯಕವಾದ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸುರಾನ್ ದಮಯನ್ ವಿಷ್ಣುಃ ಸ್ವಪದಂ ಚ ಸುರಾನ್ಮಯನ್ |
ಪುನಃಪುನರ್ಮಾನುಷಾಂಸ್ತು ಸೃತಾವಾವರ್ತಯತ್ಯಸೌ | ಇತಿ (ಚ) ಭವಿಷ್ಯತ್
ವರ್ಣನೆ || ೩೮ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅಯೋಗ್ಯರನ್ನು ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದಂಡಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರನ್ನು ವೈಕುಂಠಾದಿರೂಪವಾದ ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವವನಾಗಿಯೂ ಮಿತ್ರಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೇ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ನರಕದಲ್ಲಿಯೂ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಾನೆ. || ೩೮ || ೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ದೈತ್ಯರಿಗೆ ಸ್ವಭಾವವು ಅಭಿಭೂತವಾಗಿ ದೇವತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತಿಸ್ವತೀಕರಣದ ಯಾವುದು ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ ಅದನ್ನೇ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅತಸ್ತಿತ್ತರಜ್ಜ್ವಾಲೋ ಲಿಂಗಾಚ್ಚ ಓಂ || ೩೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದೇವಭಾಗದಿಂದ ಅಸುರಸಮುದಾಯವೇ ಅತಿಬಹುಲವಿದೆ. (ಆದ ಕಾರಣ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಅಭಿಭವವಿಲ್ಲ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ದೇವಭಾಗದಿಂದ ಊನತ್ವವು ಬರುವುದು.) (ಜ್ಞಾನಸ್ವಪ್ನೇ ಹೇಗೆಂದರೆ) ತಸ್ಮಾನ್ನ ಜನತಾಮಿಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ, ಕನೀಯಸಾಃ ಏವದೇವಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ದೇವಭಾಗಾದಸುರಭಾಗ ಏವ ಬಹುಲಃ | (೨) ತಸ್ಮಾನ್ನ ಜನತಾಮಿಯಾತ್ (ಬೃ.೩.೩.೧೦.) ಇತಿ ಲಿಂಗಾತ್ | (೩) ಚ ಶಬ್ದಾತ್— ತತಃ ಕನೀಯಸಾ ಏವ ದೇವಾ ಜ್ಞಾಯಸಾ ಅಸುರಾಃ (ಬೃ.೩.೩.೧.) | ಇತಿ ಶ್ರುತೇತ್ಯ || (೪) ಅಸುರಾಬಹುಲಾ ಯಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ನ ಜನತಾಮಿಯಾತ್ | ಇತಿ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ || ೩೯ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ದೇವಭಾಗದಿಂದ ಅಸುರಸಮುದಾಯವೇ ಅತ್ಯಧಿಕವು. (೨) (ಏಕೆಂದರೆ, ಮುಂದಿನ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ) ಆದಕಾರಣ ಜನಸಮುದಾಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು (ಜನಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವು ನಿಷೇಧವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆ ನಿಷೇಧವು ಅಸುರರಿಗೆ ಬಾಹುಲ್ಯವಿದ್ದರೇನೇ ಜನಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಅವರೂ ಇರಬಹುದೆಂದು ಸಂಭಾವನೆ ಮಾಡಿ ಅದರ ಸಂಗ ದೋಷವು ಬರಬಾರದೆನ್ನುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ನಿಷೇಧವು

ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ) ಜನಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶನಿಷೇಧೋಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದೇಶಿಯಿಂದ. (೨) ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಿತವಾದ ದೇವಾಸುರ ಭಾಗಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವರೇ. ಅಸುರರು ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವರೇ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ (ತಥಾಚ ಅಸುರರಿಗೆ ಸ್ವಭಾವವು ತಿರಸ್ಕೃತವಾಗಿ ದೇವತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗುವುದಾದರೆ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಅಸುರರಿಗೆ ದೇವಸಮೂಹದಿಂದ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯೆಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದು ಕೂಡಲಾರದು. ಅನಾದ್ಯನಂತ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ದೇವಭಾಗದಿಂದ ಅಸುರಸಮೂಹವೇ ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದೆ.) (೪) (ಜನಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶನಿಷೇಧವು ಅಸುರರಿಗೆ ಬಾಹುಲ್ಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಸುರರು (ಅಯೋಗ್ಯರು) ಬಹುಸಂಖ್ಯೆ ಯುಳ್ಳವರೋ ಆದಕಾರಣ ಜನ ಸಮೂಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಬಾರದು. ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. || ೩೯ || ೭ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಜೈಮಿನಿಗಳ ಮತದಿಂದಲೂ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತದ್ಭೂತಸ್ಯ ತು ತದ್ಭಾವೋ ಜೈಮಿನೀರಪಿ
ನಿಯಮಾತದ್ರೂಪಾ ಭಾವೇಭ್ಯಃ ಓಂ || ೪೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದೇವತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೇನೇ ದೇವತ್ವಾದಿಗಳು. ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ನಾಸುರಾಂ ದೈವೀಂ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಅನ್ಯಭಾವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸತಕ್ಕ ನಾಸುರಾಣಾಂ ದೈವಂ ರೂಪಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ, ತಂ ಭೂತಿರಿತಿ ದೇವಾಃ, ಎಂದು ದೇವಾಸುರ ರಿಗೆ ಭೂತೈರ್ಭೂತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಜೈಮಿನಿ ಯಜುರ್ವೇದಿಗಳೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅಸುರಜಾತೇರೇವಾಸುರತ್ವಂ ದೇವಜಾತೇರೇವ ದೇವತ್ವಂ ಜೈಮಿನೀರಪಿ ಸಿದ್ಧಮೇವ । (೨) ನಾಸುರಾ ದೈವೀಂ ನ ದೇವಾ ಆಸುರೀಂ ನ ಮನುಷ್ಯಾ ದೈವೀಮಾಸುರೀಂ ಚ ಗತಿಮೀಯುರಾತ್ಮೀಯಾಮೇವ ಜಾತಿಮನು ಭವಂತೀತಿ ನಿಯಮಪ್ರಕಾರಃ । (೩) ನಾಸುರಾಣಾಂ ದೈವಂ ರೂಪಂ ನ ದೇವಾನಾಮಾಸುರಂ ನ ಚೋಭಯಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಯೋ ಯದ್ರೂಪಃ ಸ ತದ್ಭಾವೋ ನಿಸರ್ಗೋಪ್ಯೇವೈಷ ಭವತೀತ್ಯತದ್ರೂಪತತ್ವಪ್ರಕಾರಃ । (೪) ತಂ ಭೂತಿರಿತಿ ದೇವಾ ಉಪಾಸಾಂಚಕ್ರೀ ತೇ ಬಭೂವುಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಭಾವೇತರ್ಹ ಸುಪೋ ಭೂರ್ಭೂರಿತ್ಯೇವ ಪ್ರಶಸ್ತಿತ್ಯಭೂರಿತ್ಯಸುರಾಸ್ತೇ ಹ ಪರಾಬಭೂವುಃ (ಐ.ಆ.೨.೧.೮.) ಇತಿ ದೇವಾಸುರಾಣಾಂ ಭಾವಾಭಾವಪ್ರಕಾರಃ || ೪೦ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಅಸುರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರಿಗೇನೇ ಅಸುರತ್ವವು, ದೇವಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ವರಿಗೇನೇ ದೇವತ್ವವು, (ಮನುಷ್ಯ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರಿಗೇನೇ ಮನುಷ್ಯತ್ವವು) (ಅನ್ಯಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರಿಗೆ

ಅನ್ಯಸ್ವಭಾವತ್ವವು ಅಂದರೆ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಜೈಮಿನಿ ಋಷಿಗಳಿಗೂ ಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ.) (ದೇವವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದಲ್ಲ.) (೨) (ಯಾವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಅದು ಜೈಮಿನಿ ಋಷಿಗಳಿಗೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ) ಅಸುರರು (ಅಯೋಗ್ಯರು) ದೇವಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳು (ಯೋಗ್ಯರು) ಅಸುರಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಮನುಷ್ಯರು ದೇವಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಅಸುರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ವಭಾವವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ನಿಯಮಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ. (೩) ಅಸುರರಿಗೆ (ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ) ದೇವತಾ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಾದಿ ಧರ್ಮವು ಇಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ ದ್ವೇಷಾದಿ ಧರ್ಮವು ಇಲ್ಲ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಈ ಎರಡು ಧರ್ಮವೂ ಇಲ್ಲ ಯಾವ ಜನರು ಯಾವ ಲಕ್ಷಣೋಪೇತರೋ ಆ ಜನರು ಆ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳವರೇ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಧರ್ಮವು ಸ್ವಭಾವವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. (ಆಗುಂತಕ ಧರ್ಮವಲ್ಲ) ಎಂದು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಧರ್ಮವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯ ದೆಶೆಯಿಂದ (೪) ದೇವಾದಿ ಯೋಗ್ಯರು ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಜ್ಞಾನೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಭೂತಿಪ್ರದನೆಂದೂ ತದ್ರೂಪನೆಂದೂ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಿದರು. ಆದಕಾರಣ ಮಹಾ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವರಾದರು (ಮುಕ್ತರಾದರು) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಭೂತಿದಾಯಕನೆಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕ ನಿಯಮವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಈಗಲೂ ಕೂಡ ಸುಪ್ತರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸರ್ವ ದೇವೋತ್ತಮರಾದ ವಾಯುದೇವರು, ಭೂಃ ಭೂಃ ಎಂದೇ ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನೈಶ್ವರ್ಯಾದಿರೂಪನು, ಜ್ಞಾನೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಪ್ರದನು ಎಂದೇ ಶ್ವಾಸರೂಪದಿಂದ ವಿಷ್ಣು ವನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ. ಅಸುರರು ನಮಗೆ ಅನೈಶ್ವರ್ಯರೂಪನು ಅಭೂತಿಹಾರಕನು ಎಂದೇ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಅವರು ಭೂತ್ಯಾದಿ ಗುಣರಹಿತರಾಗಿ ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಹೀಗೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಇರುವಿಕೆ, ಅಸುರರಿಗೆ ಪರಾಭವವು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿಪರೀತೋಪಾಸನ ಅದರ ಫಲನಿಯಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯದೆಶೆಯಿಂದ (ದೇವತ್ವಾದಿಗಳು ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದಾದರೆ ಈ ನಿಯಮವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು. ಈ ನಿಯಮವು ಇದೆ. ಆದಕಾರಣ ದೇವತ್ವಾದಿಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ.) || ೪೧ || ೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಮೊದಲಾದ ದೈತ್ಯರಿಗೂ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನ, ಅದರ ಫಲಗಳು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ದೇವಾನಾಂ ಭೂತಿರಿತ್ಯೇವ ಮನೋ ವಿಷ್ಣೌ ಸ್ವಭಾವತಃ | ಅಸುರಾ ಕಾಮಭೂತತ್ವೇ ನೈತನ್ನಿಯಮತೋಽನ್ಯಥಾ || ದೇವಾಃ ಶಾಪಾಭಿಭೂತತ್ವಾತ್ ಪ್ರಹ್ಲಾದಾದ್ಯಾ ಬಭೂವಿರೇ | ಅತಃ ಸುಗತಿರೇಷಾಂ ನಾನ್ಯಥಾ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಭವೇತ್ || ಇತಿ ಚಾಧ್ಯಾತ್ಮೇ || ೪೦ || ಅಧಿ.೫ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವತಃ ಐಶ್ವ

ಯಾದಿರೂಪನೆಂದೇ ಮನಸ್ಸು ಇರುವುದೋ, (ಹಾಗೆಯೇ ಉಪಾಸನವೂ ಆಗುವುದೋ, ಆದಕಾರಣ ಫಲವೂ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗುವುದು.) ಅಸುರರಿಗೆ ಅಭೂತಿವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸು ಇರುವುದು. ಫಲವೂ ಅಂತಹುದೇ ಆಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಂದರೆ, ನಿಯತ ಧರ್ಮವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಕೂಡದು. (ತಥಾಚ ಪ್ರಹ್ಲಾದಾದಿಗಳು ಭೂತಿರೂಪವೆಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕವರಾದುದರಿಂದ ಅವರು ದೈತ್ಯರಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.) (ಹಾಗಾದರೆ, ಅವರು ದೇವತೆಗಳು ಆಗಿದ್ದರೆ ಪ್ರಹ್ಲಾದಾಭಾವಕ್ಕೆ ಏನು ಕಾರಣವು ಎಂದರೆ) ಸ್ವಭಾವತಃ ದೇವತೆಗಳೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಶಾಪದಿಂದ ತಿರೋಹಿತವಾದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಹ್ಲಾದಾದಿಗಳು ದೈತ್ಯಜನ್ಮವುಳ್ಳವರು ಆದರು. (ಸ್ವಭಾವತಃ ಅಸುರತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು ಅಲ್ಲ) ಸ್ವಭಾವತಃ ದೇವತೆಗಳಾದುದರಿಂದಲೇ ಆ ಪ್ರಹ್ಲಾದಾದಿಗಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೇಗತಿಯು, ಅಂದರೆ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಫಲಗಳು ಆದವು. ಶಾಪಾದಿ ನಿಮಿತ್ತವು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಈ ಪ್ರಹ್ಲಾದಾದಿಗಳಿಗೆ ದೈತ್ಯಾದಿ ಜನ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾಭಿವಿಷಯ ಇಲ್ಲ ॥ ೪೦ ॥ ೯ ॥

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜ್ಞಾನವು ಅಯೋಗ್ಯರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ತವೋ ಅಥವಾ ಯೋಗ್ಯರಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ತವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಯೋಗ್ಯರಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ತವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಕಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಯೋಗ್ಯರಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ತವು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಅಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕಳೆದು ಅವರಿಗೂ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಯೋಗ್ಯತೆ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅಯೋಗ್ಯತೆಯು ಅವರ ಅಸ್ವಭಾವವೋ ಸ್ವಭಾವವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅಯೋಗ್ಯತೆಯೇ ಸ್ವಭಾವವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಭವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಕವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯೋಗ್ಯರಿಗೇನೇ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ವೇದಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯನಾದವನಿಗೆ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ವೇದಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕಂಡಂತೆಯೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯರಾದವರಿಗೂ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗಲೇಬಹುದು. ಜ್ಞಾನವು ಯೋಗ್ಯರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತವು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಅಯೋಗ್ಯತ್ವವು ಅಭಿಭೂತವಾದಿ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಕೂಡಬಹುದಷ್ಟೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯತ್ವವು ಅಭಿಭೂತವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವವು ಕಂಡದಷ್ಟೆ ಹಾಗಾದರೆ, ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯತ್ವವು ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವು, ಅಯೋಗ್ಯತ್ವವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು, ಆದುದರಿಂದ ಆ ಅಯೋಗ್ಯತ್ವವು ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ ನಿವರ್ತನವಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಅಯೋಗ್ಯತೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದಾದರೆ ಯಾವ ಕೆಲಸವು ಜೀವಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಸ್ವಭಾವಾನುಸಾರಿ ಫಲವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ದೇಶ ಕಾಲ ಗುರೂಪಸತ್ಯಾದಿ ಮಹೋಪಾಹವಿದ್ದರೂ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಯೋಗ್ಯರಿಗೇನೇ ಜ್ಞಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಇಂದ್ರ ವಿರೋಚನರಿಗೆ ಚತುರ್ಮುಖಿನ ಉಪದೇಶವು ಸಮಾನವಾದಾಗ್ಯೂ ವಿರೋಚನನಿಗೆ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗಿರಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವಿವರಿಸಜ್ಞಾನ

ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಆಯಿತು, ಎಂದು ಭಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ವಿರೋಚನನಿಗೆ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, ಈ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಸಾದವು ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದೆಂದು ಶ್ವಕ್ಷೇ ವೀರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯೋಗ್ಯರಿಗೇನೇ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಆಯೋಗ್ಯತೆಯು ಹೋಗಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಹುಟ್ಟಬಹುದು ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ, ಆಯೋಗ್ಯತೆಯು ಸ್ವಭಾವವೇ ಆಗಿದೆ, ದೈವೀಮೇವ ಸಂಪತ್ತಿಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಸುರಾ ಅಸುರೇಣೈವ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಅಭಿಭವವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅದು ಸ್ವಭಾವವೆಂದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ನಾಸುರಾ ದೈವೀಂ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಯಮಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ನಾಸುರಾಣಾಂ ದೈವಂ ರೂಪಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಆತದ್ರೂಪತ್ವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ತು ಭೂತಿರಿತಿ ದೇವಾಃ ಎಂದು ದೇವಾಸುರರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯೋಪಾಸನ, ವಿಪರೀತೋಪಾಸನಗಳಿಂದ ಸಮ್ಯಕ್ ಫಲ ವಿಪರೀತ ಫಲಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳೂ ಅಸುರರೂ ಮನುಷ್ಯರೂ ಇವರಿಗೆ ದೇವತ್ವಾದಿಗಳು ಸ್ವಭಾವವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಮತದಿಂದಲೂ ಕನೀಯಸಾ ವಿವ ದೇವಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ನ ಜನತಾಂ ಎಂದು ಜನಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶನಿಷೇಧಾನೈವಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಆಯೋಗ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಭಾವತ್ವ, ಅಭಿಭವಾಭಾವ ಇವುಗಳು ಅವರವರ ಸ್ವಭಾವಾನುಸಾರವಾಗಿ ಫಲಪ್ರದಗಳೆಂದು ಅವಗತವಾಗುತ್ತವೆ. ವಿವಂಚಿ ಜ್ಞಾನವು ಕೇವಲ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ಯವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. || ಆದಿ. ೫ ||

ಉಭಯಲಿಂಗಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬ ಅಧಿಕಾರಿಕಾಧಿಕರಣವು

ಶೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವಜ್ಞಾನವು ತಮಗೆ ಆಯೋಗ್ಯವಾದ ದೇವಾದಿ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತಾಪದವು ಇತರರಿಂದ ಅಪ್ರಾಪ್ಯವೆಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವರ್ಧಮುನಿಷ್ಠಃ ಶತಜನ್ಮಭಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ದೇವತಾಪದವು ದೇವೇತರರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯವು. ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ಭಗವದೈಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಶಕ್ಯವು. ದೇವತಾಪದವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು ಎಂದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ಚಾಧಿಕಾರಿಕಮಪಿ ಪತನಾನುಮಾನಾತ್ತದಯೋಗಾತ್

ಓಂ || ೪೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಯಾರು ಅವರಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ಪದದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೋ ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಪದವು ಅಧಿಕಾರವು. ಅದೂ ಕೂಡ

ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛುವಾದ ದೇವತಾಪದಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯನಾದವನಿಂದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆವಾಗಬಾರದು. ಶ್ರೀಹರಿಯ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಆಕಾಂಕ್ಷೆವಲ್ಲವೆಂದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯೇ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ (ಅದೂ ಏಕೆಂದರೆ) ಅಯೋಗ್ಯವನ್ನು ಆರೋಹಣ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸತಕ್ಕವನಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪತನವು ತೋರಿಬಂದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪತನವು ಅನುಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಥಾಚ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಪದಾರ್ಥಾಂಕ್ಷವಾನ್ ಪತತಿ ಅಯೋಗ್ಯಾರೋಹಣಪ್ರಯತ್ನವತ್ತ್ವಾತ್ ವಿಮುತಃ ದೇವಾದಿಭಿಃ ಪಾತ್ಯತೇ ಅಶಕ್ಯತತ್ಪದೇಚ್ಛತ್ತ್ವಾತ್ ರಾಜಪದೇಚ್ಛಪತ್ ಎಂದಾಗಲೀ ಪತನವು ಅನುಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಚ ಪರಮಾತ್ಮೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಕಮಾಕಾಂಕ್ಷಂ | ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಮಪಿ ನಾಕಾಂಕ್ಷಂ ಕಿಮು ಪದಸ್ಯೇತಿ ಸೂಚಯಿತುಮಪಿಶಬ್ದಃ | ಚ ಶಬ್ದಸ್ತು ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಿನಾಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾದಿತ್ವಂ ಭಾವಾಂತರಸೂಚಕಃ | (೨) ಅಯೋಗ್ಯಮಾರೋಧುಂ ಪ್ರಯತನ್ ಪ್ರಪತನ್ ಹಿ ದೃಶ್ಯತೇ | ವಿವಮಯೋಗ್ಯ ಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮೈಶ್ವರ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಪದಸ್ಯ ಚಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ ಪತನಮನು ಮೀಯತೇ | (೩) ನ ದೇವಪದಮನ್ವಿಚ್ಛೇತ್ಯುತ ವಿವ ಹರೇರ್ಗುಣಾನ್ | ಇಚ್ಛ ನ್ವತತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾದಧಸ್ತಾದೃತ ಸೋತ್ತಿತಿಃ || ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಇತರರಿಂದ ಭಗವದೈಶ್ವರ್ಯವೂ ದೇವತಾಪದವೂ ಆಕಾಂಕ್ಷಿತ ವಾಗಬಾರದು. (ಯಾವಾಗ ಅಯೋಗ್ಯಪದಾರ್ಥಾಂಕ್ಷೆಯು ಅನರ್ಥಸಾಧನವೋ ಆಗ ಆ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಸುತರಾಂ ಆಗಬಾರದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.) (ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಧಿಕಾರಿಗಳ ಪದವನ್ನು ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಬಾರದು ಎಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದು ಭಗವದೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಬಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಪದವನ್ನು ರುದ್ರಾದಿಪದಯೋಗ್ಯರಾದವರು ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಶ್ರೀಹರಿಯ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಬಾರದೆಂದು ಎನು ಹೇಳಬೇಕು, ಎಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಅತಿ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುವುದು. (ಜ್ಞಾನ ವಿಚಾರವಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದು ಜ್ಞಾನಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಂಗತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ಚ ಶಬ್ದವಾದರೂ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗ್ಯತಾರೂಪವಾದ ಅಧಿಕಾರ ದೆತೆಯಿಂದ ಭಗವಾದ ದೇವಾದಿ ಪದಗಳ ಆಕಾಂಕ್ಷಾ ಶೂನ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. (ತಥಾಚ ಜ್ಞಾನವು ಅಧಿಕಾರಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ಯವೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ದೇವಾದಿಪದಾರ್ಥಾಂಕ್ಷಾ ಶೂನ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಇತಿರ್ತತ್ವವ್ಯತಿಂದಲೂ ಪ್ರಯೋಜ್ಯವೆಂದು ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಪದಾರ್ಥಾರ್ಥವರೂಪವಾದ ಸಂಗತಿಯು ಉಂಟೇ ಉಂಟು.) (೨) (ಭಗವದೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಗಳನ್ನೇ ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಬಾರದೆಂದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹತ್ತಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಪುರುಷನು ಪತನವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಪರಮಾತ್ಮೈಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಪದವನ್ನಾಗಲೀ ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಆಕಾಂಕ್ಷಾವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಪತನವು ಅನುಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಆ ಪದಯೋಗ್ಯನಿಗೆ ಆ ಪದದ

ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಿದ್ದರೆ ದೋಷವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.) (೨) (ನಿರ್ಮೂಲವಾದುದರಿಂದ ಈ ಅನುಮಾನವು ಅಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದರೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯಾವಾಗ ದೇವತೆಗಳ ಪದವಿಯನ್ನೇ ಇಚ್ಛಿಸಬಾರದೋ ಆಗ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಐಶ್ವರ್ಯಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಬಾರದೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು. ಯಾವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದವನಿಗೆ ಉತ್ಥಾನವೇ ಇಲ್ಲವೋ ಇಂತಹ ಪದವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಪೂರ್ವತನವಾದ ಸ್ವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಇದ್ದ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. (ಈ ಅರ್ಥವು ಅನುಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ.) || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಯೋಗ್ಯರೋಪ ಪ್ರಯತ್ನರೂಪ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪತನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರರೂಪವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಪತನಕಾರಣತ್ವವು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಬಾಧಕವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಇಚ್ಛೆಗೂ ಪತನಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸ್ವಾರ್ಥಾನುಮಾನದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ್ಥಳೀಯಮಿಚ್ಛಮಾನಂ ತು ರಾಜಾದ್ಯಾಃ ಪಾತಯಂತಿ ಹಿ | ಏವಮೇವ ಸುರಾದ್ಯಾಶ್ಚ ಹರಿಶ್ಚ ಸ್ವಪದೇಚ್ಛುಕಂ || ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಮಾನರೂಪ ವಾಕ್ಯಾಚ್ಛ | (೨) ಮಾಯಾಭಿರುತಿಸ್ವಪ್ನತ ಇಂದ್ರ ದ್ಯಾಮಾರುರುಕ್ಷತಃ | ಅವದಸ್ಯೂಂರಧೂನುಥಾಃ (ಋ.೮.೧೪.೧೪.) ಇತಿ (ಚ) ಶ್ರುತಿಃ || ೪೧ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ತನ್ನ ಪದವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಪುರುಷನನ್ನು ರಾಜ ಮಂತ್ರಿ ಮೊದಲಾದವರು ಬೀಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹೀಗೆಯೇ ದೇವತೆಗಳು ಗಂಧರ್ವರು ಮೊದಲಾದವರೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಹರಿಯೂ ಕೂಡ ತನ್ನಪದವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸ ತಕ್ಕವನನ್ನು ಬೀಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಅನುಮಾನರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ (ಈ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (೨) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೂಲ ಭೂತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ನೀನು ಮೋಹಕಗಳಾದ ಕುವಿದ್ಯಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಆರೋಹಣ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಐಕ್ಯಾತ್ಮಂ ನಾಮ ಯದಿದಂ ಕೇಚಿದ್ವೈಯುರನೈಪುಣಾಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಬ್ರಹ್ಮಚೋರರಾದ ಅಸುರರನ್ನು ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಿಡಾಡಿರುತ್ತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು. || ೪೧ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಕೈಮುತ್ಯ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೂ ದೇವಪದಾಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಸುತರಾಂ ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಉಪಪೂರ್ವಮಪೀತ್ಯೇಕೇ ಭಾವತಮನವತ್ತದುತ್ತಂ
ಓಂ || ೪೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಉಪದೇವಪದಂ ಚ ನಾಕಾಂಕ್ಷ್ಯ(ನಾಪೇಕ್ಷ್ಯ)ಮಿತ್ಯೇಕೇ | ಭಾವತಮ-
ನದ್ವೈಪದವದೇವ | (೨) ತಚ್ಚೋಕ್ತಮಿಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನಶ್ಚುತೌ | ಅಥ ಯಥರ್ಷಿ
ನೈಪಾಪತೀನ್ಮಾ(ನ್ನ) ಕಾಂಕ್ಷೇದೇವಂ ನ ಗಂಧರ್ವಾನ್ ವಿದ್ಯಾಧರಾನ್ ಸಿದ್ಧಾಂತಿ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ದೇವತೆಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರು ಉಪದೇವರು, ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳು, ಅವರ ಪದವನ್ನೂ ಕೂಡ ಇಚ್ಛಿಸಬಾರದು. ದೇವತೆಗಳ ಪದವನ್ನು ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಬಾರದೆಂದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಭಾವೇ— ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿಯೂ, ಶಮನಂ=ಶಾಂತಿಯು, ಯಾರಿಗೆ ಇದೆಯೋ ಅವರು, ಶಾಂತಚಿತ್ತರು. ಅಥವಾ ವಿಷಯೇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದವರು. ಅಂತಹ ಋಷಿಗಳ ಪದದಂತೆಯೇ, ವಿವಂಚ ಗಂಧರ್ವರ ಪದವನ್ನು ಋಷಿಗಳ ಪದವನ್ನು ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಬಾರದು. (೨) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಹೇಗೆ ಋಷಿಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಬಾರದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಿ ಸು ಪ್ರಜಾಪತಿಯ (ಚತುರ್ಮುಖಿನ) ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಬಾರದು. ಗಂಧರ್ವರ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಬಾರದು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥರ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಬಾರದು. ಸಿದ್ಧರ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ವಿವಂ ಚ ಯಾವಾಗ ಮುನಿಪದವನ್ನೇ ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಬಾರದೋ, ಆಗ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಗಂಧರ್ವಾದಿ ಪದವನ್ನು ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಬಾರದೆಂದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.) || ೨. ||

ಹೀತಿಕೆ || ಸೂತ್ರದ್ವಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಚ | ನ ದೈವಾನಭಿಕಾಂಕ್ಷೇತ ಕುತ ಏವ ಹರೇ ಗುಣಾನ್ ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಾನ್ ಚಾರ್ಷಾಶ್ಚ ಗಾಂಧರ್ವಾದೀನಪಿ ಕ್ವಚಿತ್ || ಋಷ್ಯಾದಿಷು ವಿಶೇಷೇ ತು ದೋಷೋ ನೈವಾವಿಶೇಷ(ಪ್ರ)ತಃ | ಇತಿ ವಿಶೇಷದರ್ಶನಾರ್ಥಮೇಕ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ || ೪೨ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಿಯು ಯಾವಾಗ ದೇವಗುಣಗಳನ್ನೇ ಇಚ್ಛಿಸಬಾರದೋ, ಆಗ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಐಶ್ವರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಬಾರದೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು. ಕಶ್ಯಪ ಕರ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಜೇಶ್ವರರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಬಾರದು. ಋಷಿಗಳ ಪದಾಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಾದಿಗಳ ಪದಾಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇಚ್ಛಿಸಬಾರದು. (ಹೀಗೆ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತೀವಾತ್ಮವಸ್ತುವಾದಾಹರಿ ಈಗ ಅದರ ಶೇಷವನ್ನೇ ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸಿ ಏಕೇ ಎನ್ನುವುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಋಷಿಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಶಿಷ್ಟತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷ ಧರ್ಮವು ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ (ಅಂದರೆ ನಾನು ವಸಿಷ್ಠನು ಆಗುವೆನು, ವಿದ್ಯಾಮಿತ್ರನು ಆಗುವೆನು ಎಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದರೆ) ದೋಷವು ಬರುವುದು. ಅಥವಾ ಋಷ್ಯಾದಿಪದಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಬಂದರೇನೆ ದೋಷವು. ನಾನು ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯು ಆಗುವೆನು ಎಂದು ನಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವಾದ ಋಷಿತ್ವವು ಮಾತ್ರ ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು ಅಥವಾ ನಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆಕಾಂಕ್ಷಾ ಬಂದರೆ ದೋಷವು ಇಲ್ಲ. ದೇವಾದಿಪದಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲ. ದೇವಾದಿ ಪದಗಳು ನಾಮಾನ್ಯತೋಽಪಿ ಅನಾಕಾಂಕ್ಷ್ಯ ಗಳಾಗಿವೆ, ದೇವಾದಿ ಪದಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ ಋಷ್ಯಾದಿ ಪದಗಳನ್ನು ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಿದರೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಏಕೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು (ಗಂಧರ್ವಾದಿ ಪದವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಂಕ್ಷ್ಯತ್ವ ಅನಾಕಾಂಕ್ಷ್ಯತ್ವ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ) || ೪ ||

ಒಣಿಕೆ || ಹೇಗೆ ದೇವಾದಿಗಳ ಪದವನ್ನು ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಬಾರದೋ ಹೀಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಬೇಕೋ ಬೇಡವೋ ಎನ್ನುವ ಸಂಶಯವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಬಹಿಸ್ತೂಭಯಥಾಽಪಿ ಸ್ವತೇರಾಚಾರಾಚ್ಚ ಓಂ || ೪೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದೇವರ್ಷಿ ಗಂಧರ್ವ ಪದಗಳಿಂದ ಇತರವಾದ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಾದಿ ಶುಭವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವದೆ. ದೇವರ್ಷಿಗಂಧರ್ವಾಣಾಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ, ಆಚಾರಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ಚೇಮುಷಭಂ ಮಾ ಸಮಾನಾಣಾಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಿದರೂ ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸದೆ ಇದ್ದರೂ ಪತನವಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ದೇವರ್ಷಿಗಂಧರ್ವಾದಿಪದೇಭ್ಯೋಽನ್ಯತ್ರ ಶುಭವಿಷಯ ಆಕಾಂಕ್ಷಾ ಯಾ ಮನಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ ಚ ನ ಪತನಂ । (೨) ದೇವರ್ಷಿಗಂಧರ್ವಾಣಾಂ ಪದಾಕಾಂಕ್ಷೀ (ಕ್ಷುಃ) ಪರೇದ್ವಯಂ । ಅನ್ಯತ್ರ ಶುಭಮಾಕಾಂಕ್ಷ್ಯನ್ ಪತೇದ ವಿರೋಧತಃ || ಇತಿ ಸ್ವತೇ || (೩) ನಾನಾತ್ವಮೇವ ಕಾಮಾನಾಂ ನಾಕಾಮಃ ಕ್ವಚ ದೃಶ್ಯತೇ । ಅತೋಽ ವಿರುದ್ಧಕಾಮಃ ಸ್ಯಾದಕಾಮಸ್ತೇನ ಭಣ್ಯತೇ || ಇತ್ಯಾಚಾರಾಚ್ಚ || ೪೩ || ಅಧಿ.೬ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ದೇವ ಋಷಿ ಗಂಧರ್ವ, ಪ್ರಜಾಪತಿ ಮೊದಲಾದವರ ಪದಗಳಿಂದ ಇತರವಾದ ಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಶುಭಧರ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಿದ್ದರೂ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ ದಿದ್ದರೂ ಪತನವಿಲ್ಲ (ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು ನಿಯತಸಾಧನಗಳಲ್ಲ) (ಹಾಗಾದರೆ, ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಲಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಂಕ್ಷಾ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪತನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ, ಈ ವಿಶಲ್ಪವು ಅನಾಕಾಂಕ್ಷತ್ವವನ್ನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ದೇವಾದಿಗಳ ಪದದಂತೆ ಅನಾಕಾಂಕ್ಷ್ಯವೇ ಎಂದು ನಿಯಮಾಭಾವಭ ಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದು.) (೨) ದೇವತೆಗಳು, ಋಷಿಗಳು ಗಂಧರ್ವರು ಇವರ ಪದಗಳನ್ನು ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸತಕ್ಕವನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಬೀಳುವನು. ಇತರವಾದ ಶುಭವಾದ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತತ್ಸಾಧನಗಳಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸತಕ್ಕವನು ಜ್ಞಾನಾದಿ ಕಾಮನೆಯು ಶ್ರುತ್ಯಾದ್ಯವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬೀಳಲಾರನು, ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ. (೩) (ವಿಹಾಯ ಕಾಮಾನ್ಯಃ ಸರ್ವಾನ್ ಎಂದು ಸರ್ವ ಕಾಮಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಶುಭವಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿದರೆ ಪತನವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಪುರುಷನು ಅನಿಷಿದ್ಧ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು ಆಗಲೇಬೇಕು. (ಅಕಾಮತ್ವ ವಚನ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ವಿಕಿಂದರೆ) ಪುರುಷನು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕಾಮನೆಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅಕಾಮನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಸಂಕೋಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ) ಕಾಮಗಳಿಗೆ ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮತ್ವ ಅನಿಷಿದ್ಧಕಾಮತ್ವಗಳಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣ ತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಅವಿರುದ್ಧ ಕಾಮತ್ವವೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ. (ಅಕಾಮತ್ವವೇ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.)

(ಏಕೆಂದರೆ ಕಾಮ ಮಾತ್ರ ಶೂನ್ಯವಾದ ಪುರುಷನು ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಇಂತಹ ಅವಿರುದ್ಧ ಕಾಮಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವಾಕ್ಯದಶಯಿಂದ.) || ೪೩ || ೫ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ದೇವಪದವು ದೇವಪದಾಯೋಗ್ಯರಿಂದ ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವೋ ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೇ ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವಪದ ಪ್ರಾಪ್ತಗಾಗಿ ಇಚ್ಛಾ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸ್ವಧರ್ಮನಿಷ್ಠಃ ಶತಜನ್ಮಭಿಃ ವಯಾ ವಿಷ್ಣೋರೇಷ್ಠ ಪ್ರಭೃಥೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯ ಬಲದಿಂದ ವಿರಿಂಚಪದಾದಿಗಳು ಪ್ರಯತ್ನಸಾಧ್ಯಗಳೆಂದು ಅವಗತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಚೇತನತ್ವಾದಿಗಳಂತೆ ದೇವತ್ವಾದಿಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕಗಳಾಗಿರದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ ಸರ್ವರಿಗೂ ಹೊಂದಲು ಶಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಚೇತನತ್ವವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದು ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಮ್ಮತವು. ದೇವತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಇಲ್ಲದೇ ಹೋಗುವವು. ಆದಕಾರಣ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಇತರರಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಂದಲೂ ದೇವಾದಿಪದವು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರೆ ಭಗವದೈಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು ಎಂದರೆ, ದೇವತಾಪದವು ದೇವೇತರರಿಂದಲೂ ಭಗವದೈಶ್ವರ್ಯವು ಯಾರಿಂದಲೂ ಹೊಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಗಳೇ ಅನರ್ಥಸಾಧನಗಳು. ವಿಮತಃ ದೇವಾದಿಭಿಃ ಪಾತ್ಯತೇ ಅಶಕ್ಯತದ್ವೇಚ್ಛತ್ಯಾತ್ ರಾಜಪದೇಚ್ಛತ್ ದೇವಾದಿಪದಪ್ರಯತ್ನವಾನ್ ಪತತಿ ಆಯೋಗ್ಯಾರೋಹ ಪ್ರಯತ್ನವತ್ಯಾತ್ ಆಯೋಗ್ಯವೃತ್ತಾರೋಹಪ್ರಯತ್ನಯುಕ್ತಮ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಅನರ್ಥವು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ದೇವಾಸುರಸರತ್ವಾದ್ಯಾಃ ದೇವಾದಿನಾಂ ನಿರ್ಭಗತಃ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ದೇವತ್ವಾದಿಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಗಳೆಂದು ಅವಗತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅನ್ಯತ್ರ ಯತ್ನಮಾಕಾಂಕ್ಷನ್ ಪತೇದವಿರೋಧತಃ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅನರ್ಥವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ದೇವತಾಪದವು ದೇವಪದಾಯೋಗ್ಯರಿಂದಲೇ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವು. || ಅಧಿ. ೬ ||

ಅಧಿಕಾರಿಕಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

2 ಫಲಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪ್ರಜೆಗಳ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳೇ ಪ್ರೇರಕರಾದುದರಿಂದ ಅವರೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಗಳು (ನಿಯಾಮಕರು) ಆದುದರಿಂದ ಜೀವನು ಸ್ವಾಮಿಯಾಗದಿದ್ದರೂ ಅಂತಹ ಪರಾಧೀನನಾದ ಕರ್ತನಾದ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಜೀವನಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಗವಜ್ಞಾನದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮೀಯ ಮತದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪ್ರದರ್ಶಕವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಸ್ವಾಮಿನಃ ಫಲಶ್ರುತೇರಿತ್ಯಾತ್ರೇಯಃ ಓಂ ॥ ೪೪ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪೋತಿ ಪರಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತೃಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನಫಲವು ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಯಾಮಕರಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಸ್ವಾಮಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ, ಸ್ವಾಮೀ ಹಿ ಫಲಮಶ್ನುತೇ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಸ್ವಾಮಿಗಳಿಗೇನೇ ಫಲವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಎಂದು ಆತ್ರೇಯ ಋಷಿಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಅದರೂ, ಒಬ್ಬನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುವುದು ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಫಲವನ್ನು ಇಲ್ಲವು ಎಂದು ಎನ್ನುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೇನೇ ಫಲವು. ಜ್ಞಾನ ಸ್ವಾಮಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಫಲವು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ— ಜ್ಞಾನ ಸ್ವಾಮಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಫಲವು ಇದೆ. ಅವರದ್ದು ಮಹಾಫಲವು ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಏವತಬ್ರವು. ಪ್ರಜೆಗಳಾಗದರೂ ಅಲ್ಪಫಲವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪೋತಿ ಪರಂ (ತೈ.೨.೧.) ಇತ್ಯಾದಿಫಲಂ ಸ್ವಾಮಿನಾಂ ದೇವಾನಾಮೇವ ಭವತಿ । (೨) ಯದು ಕಿಂ ಚೇಮಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಶುಭಮಾಚರಂತಿ ದೇವಾ ಏವ ತದಾಚರಂತಿ ಯದು ಕಿಂ ಚೇಮಾಃ ಪ್ರಜಾ ವಿಜಾನತೇ ದೇವಾ ಏವ ತದ್ವಿಜಾನತೇ ದೇವಾನಾಂ ಹೈತದ್ವಪತಿ ಸ್ವಾಮೀ ಹಿ ಫಲಮಶ್ನುತೇ ನಾಸ್ವಾಮೀ ಕರ್ಮಕುರ್ವಾಣಃ । ಇತಿ ಮಾಧ್ವಂದಿನಾಯನಶ್ರುತೇರಿತ್ಯಾತ್ರೇಯೋ ಮನ್ಯತೇ ॥ ೪೪ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪೋತಿ ಪರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಜ್ಞಾನಫಲವು ದೇವತೆಗಳೇ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕರಾಗಿ ಜ್ಞಾನ ಸ್ವಾಮಿಗಳಾದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲ (ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಾಮಿಗಳೇನೇ ಫಲವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ.) (ಯದು ಕಿಂಚ ಎನ್ನುವ ಫಲ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ) (೨) ಈ ಪ್ರಜೆಗಳು ಶುಭವಾದ ಯಾವ ಯಾವ ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಅದನ್ನು ದೇವತೆಗಳೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (ದೇವತೆಗಳೇ ಕರ್ಮ ಸಾಧನಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕರಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಗಳು.) ಪ್ರಜೆಗಳು ಯಾವುದು ಯಾವುದನ್ನೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ ಅದನ್ನು ದೇವತೆಗಳೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (ಕರ್ಮಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಕರ್ತೃಗಳಾದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಶುಭಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತವೋ, ಅದಕಾರಣ ಅವರಿಗೇನೇ ಫಲವು ಆಗುತ್ತದೆ. (ಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃಗಳೇನೇ ಫಲವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಫಲವು ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಯೇ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಕೃಷ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಕಂಡದೆ. ಅಸ್ವಾಮಿಯು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವವನಾದಾಗ್ಯೂ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಮಾಧ್ವಂದಿನಾಯನ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಆತ್ರೇಯ ಋಷಿಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ) ॥ ೪೪ ॥ ೧ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಫಲವು ಅದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅರ್ತ್ವಿಜ್ಯಮಿತ್ಯೌಡುಲೋಮಿಸ್ತಷ್ಟೈಹಿ ಪರಿಕ್ರಿಯತೇ

ಓಂ || ೪೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸತ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ಫಲವು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಫಲವು ಇದೆ. ಎಂದು ಔಡುಲೋಮ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದುದು ಸಂಪಾದಿಸತಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಹೀಯಾರು ಯಾರಿಗೋಸ್ಕರ ಯಾವುದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಅವರಿಗೆ ಅದರ ಫಲವು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಅದರೂ ಸತ್ರಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಪತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಫಲವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಗ್ರಹಪತಿಗೆ ಸಮರಾಗದೆ ಇದ್ದರೂ ಋತ್ವಿಜರು ತಂತಮ್ಮ ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಆ ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ದೀಕ್ಷಿತರಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವರಿಗೆ ಅಲ್ಪಫಲವು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಸ್ವಾಮಿಗಳಾಗದೆ ಇದ್ದರೂ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಫಲವು ಇದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಫಲವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.)

ಭಾಷ್ಯ || ಸತ್ರಯಾಗೇಷ್ಟತಿಜಾಮಪಿ ಫಲದರ್ಶನಾದಲ್ಪಂ ಫಲಂ ಪ್ರಜಾನಾಮಪಿ ಭವತೀತ್ಯೌಡುಲೋಮಿರ್ಮನೃತೇ | ತದರ್ಥಂ ದೇವೈಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣತ್ವಾತ್ || ೪೫ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಸತ್ರ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಪತಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಗ್ರಹಪತಿಗಳಾಗದೆ ಇದ್ದ ಋತ್ವಿಜರಿಗೂ ಯಜ್ಞಫಲವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಫಲವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಅಲ್ಪವಾದ ಜ್ಞಾನಫಲವು ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಔಡುಲೋಮ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರವೇ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ಣ ಫಲವು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಪ ಫಲವು. ಅಲ್ಪ ದ್ರವ್ಯ ವಿದ್ವವನಲ್ಲಿ ಧನಿಕನಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿವಿದ್ವಂತೆಯೇ ಯದು ಕಿಂಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತಿಗಳು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಪ ಫಲವಿರುವುದು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಫಲವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಔಡುಲೋಮ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಆದಕಾರಣ ಕೃತಿ ಮುನಿಮತಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ೪೫ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಇಾಧಿಸುವುದಾದರೆ ಅದರ ಫಲವು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆನೇ ಬರುವುದು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬಾರದೆ ಹೋಗುವುದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಹಕಾರ್ಯಂತರವಿಧಿಃ ಪಕ್ಷೇಣ ತೃತೀಯಂ ತದ್ವತೋ

ವಿಧ್ಯಾದಿವತ್ ಓಂ || ೪೬ ||

ಮಹತ್ತರಂ | ತತೋ ಮಹತ್ತರಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ದೇವಾನಾಮುತ್ತರೋತ್ತರಂ || ಇತಿ ||

೪೬ || ಅಧಿ. ೭ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಜ್ಞಾನ ಮೋಕ್ಷ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ದಾನವು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಜ್ಞಪ್ರವಾಗಿದೆ. ಜ್ಞಾನಾದಿ ದಾನವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವೂ ಆಗಿದೆ. ತಮಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನದಾನದಲ್ಲಿ ಗುರುಗಳು ಪರಮ ಮುಖ್ಯರೆಂದು ಸಹಕಾರಿಗಳಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ವಿಹಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇತರರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಾದರೂ ಸಹಕಾರಿ ವಿಶೇಷರು. ಹೇಗೆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಸಹಕಾರಿರೂಪರು. ಹೇಗೆ ಶಿಷ್ಯರು ಗುರುಗಳಿಗೆ ಸಹಕಾರಿಕಾರಣರೋ ಸಹಕಾರಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಶ್ರುತವಾಗಿಯದೋ ಅಷ್ಟು ಫಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಚಾರ್ಯರಿಗಾದರೂ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಫಲವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಫಲವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಮುಕ್ತಾವಸ್ಥಗುಣಿ ಶಿಷ್ಯಾದ್ಗುರುರಾಪೋತಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾರ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಫಲವು ಆಗುತ್ತದೆ. || ೪೬ || ೪ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜ್ಞಾನವು ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದೋ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ರಿಯಾಜನ್ಯ ಫಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕ ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಪ್ರಯೋಜಕವೋ ಅಥವಾ ಕರ್ತೃತ್ವಮಾತ್ರವೂ ಪ್ರಯೋಜಕವೋ, ಕರ್ತೃತ್ವಮಾತ್ರವೂ ಪ್ರಯೋಜಕವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲ ಬಾಧಕವು ಇದೆಯೋ, ಅಥವಾ ವಿಪರೀತವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ತೃತ್ವಮಾತ್ರವೂ ಪ್ರಯೋಜಕವು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕ ಕರ್ತೃತ್ವದಿಂದ ಸಮಾನವಾದ ಫಲವು ಅವಶ್ಯಕವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಪ್ರಯೋಜಕವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸಂಕೋಚಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾಮಿಯ ಫಲಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ ಫಲವನ್ನೇ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಅದಾದರೂ ಸ್ವಾಮೀ ಹಿ ಫಲಮುಖ್ಯತೆ ನಾಸ್ವಾಮೀ ಎನ್ನುವ ಕ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಆತ್ರೇಯಾಚಾರ್ಯರ ಮತದಿಂದಲೂ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಬೋಕದಲ್ಲಿ ಬಡಗಿ ಮೊದಲಾದವರು ಪ್ರಯೋಜಕಾದೇನ ಕರ್ತೃಗಳು ಆದಾಗ್ಯೂ ಅವರಿಗೆ ಕ್ರಿಯಾಜನ್ಯ ಫಲವು ದೃಷ್ಟವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅದಕಾರಣ ಯದು ಕಂಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ವಿರೋಧರೂಪವಾದ ಬಾಧಕವು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಸಾಧಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪ್ರಯೋಜಕ ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವೇ ಪ್ರಯೋಜಕವು. ಅದಕಾರಣ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಪ್ರಜೆಗಳು ಮಾಡಿದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೆಂಬುದು ಜ್ಞಾನಫಲವು. ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಜೆಗಳು ಮಾಡಿದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕ ಕರ್ತೃಗಳಾದುದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಅದರ ಫಲವು ಸ್ವಾಮೀ ಹಿ ಎನ್ನುವ ಕ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ತಮ ಮಹತ್ತರಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ ಆತ್ರೇಯ ಋಷಿಗಳ ಮತದಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ (ಎಂದು

ತಿಳಿಯುವುದಾದರೂ, ದೇವಾನಾಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನದಾನಾದಿ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅವರನ್ನು ಸಹಕಾರಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಸತ್ತಯಾಗ ದಲ್ಲಿ ಗೃಹಪತಿಯಿಂದ ಸಹಕಾರಿಗಳಾಗಿ ಸ್ವೀಕೃತರಾದ ಋತ್ತಿಜರು ಗೃಹಪತಿಗಳಾಗದೆ ಇದ್ದರೂ ಅವರಿಗೆ ಫಲವು ದೃಷ್ಟವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವನಿಮಿತ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನಜನ್ಯ ಫಲವು ಇದೆ. || ಅಧಿ. ೭ ||

ಫಲಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೮ ಕೃತ ಭಾವಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರ ವಿಶೇಷಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಯತಿಗಳಿಗೆ ಇತರ ಸರ್ವಾಶ್ರಮಿಗಳಿಂದ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಶ್ರಮ ಭೇದವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನು. ಆತನಿಗೆ ಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಸತ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ. ಮತ್ತು ಛಾಂದೋಗ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬೇ ಶುಚೌ ದೇಶೇ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೇನೇ ವಿಶಿಷ್ಟ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆತನಿಗೇನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕೃತವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವಿರುತ್ತಿದ್ದರೆ ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬರುತ್ತಿರಲು ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕೃತ ಭಾವಾತ್ಪು ಗೃಹಿಣೋಪಸಂಹಾರಃ ಓಂ || ೪೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಯತಿಗಳಿಗೇನೇ ಎಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಕುಟುಂಬೇ ಶುಚೌ ದೇಶೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ನ ಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ ಎಂದು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಯಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರವಾದರೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಗೃಹಸ್ಥ ಧರ್ಮಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ (ಈ ವಾಕ್ಯವು ದೇವತೆಗಳ ಪರವು ಮನುಷ್ಯಗೃಹಸ್ಥ ಪರವಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯತಿಧರ್ಮಗಳೂ ಇವೆ. ಏವಂಚ ಮನುಷ್ಯಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳಿಂದ ಯತಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವು. ಮನುಷ್ಯಯತಿಗಳಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವು.)

ಭಾಷ್ಯ || ಕುಟುಂಬೇ (ಬೇ) ಶುಚೌದೇಶೇ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಮಧೀಯಾನೋ ಧಾರ್ಮಿಕಾನ್ ವಿದಧದಿತುಕ್ತಾನ್ ನ ಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ ನ ಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ (ಛಾ.೮.೧೫.೧.) ಇತಿ ಗೃಹಿಣೋಪಸಂಹಾರಃ ಕ್ರಿಯತೇ | ತಸ್ಮಾದ್ಭಕ್ತಸ್ಯೈವೋತ್ತಮತ್ವಮಿತಿ ನ ವಾಚ್ಯಂ | ಯತಃ ಕೃತಗೃಹಸ್ಥಾನ್ ದೇವಾನಪೇಕ್ಷೈವೋಪಸಂಹಾರಃ ಕ್ರಿಯತೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೇನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮತ್ವವು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಛಾಂದೋಗೋಪ

ನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿಧಿಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರ ವಂಶದಿಂದ ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಗುರುಗಳ ಸೇವಾರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿ) ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾ ಶುಚಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವವನಾಗಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಧರ್ಮಸಾಧನವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ (ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಸರ್ವಭೂತಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಾ ಮಾಡದೆ ಆಯುಷ್ಯವು ಇರುವ ತನಕ ಹೀಗೆಯೇ ಇರುತ್ತಾ ಭಗವಂತನ ಆಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮೇಲೆ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ) ವಿಶಿಷ್ಟ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೇನೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೂ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೋದುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿಯೇ ಉಪನಿಷತ್ಸಮಾಪ್ತಿಯು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗೇನೇ ಯತ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಮತ್ತೆ ಯತಿಗೇನೇ ಸರ್ವಾಶ್ರಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮತ್ವವು. (ಆದು ಹೇಗೆಂದರೆ ಯತಿಗಳ ಮೋಕ್ಷವು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳ ಮೋಕ್ಷದಿಂದಲೂ ಚರಕಾಲ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಪಾದಿತಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷ ದೆಶೆಯಿಂದ ಬಹು ಕಾಲೀನ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದುದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕವು ನಿಯತವು. (ಹಾಗಾದರೆ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಯಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರವಿರೋಧವು, ಎಂದರೆ) ಸಂಪೂರ್ಣ ಗೃಹಸ್ಥ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಉಪಸಂಹಾರವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಸಾಧಾರಣ ಮನುಷ್ಯ ಗೃಹಸ್ಥರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅಲ್ಲ ಮನುಷ್ಯ ಗೃಹಸ್ಥರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಯತಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಆದ ಕಾರಣ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಯಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ) || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಗೃಹಸ್ಥ ಧರ್ಮಗಳೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ಯತಿಧರ್ಮಗಳೂ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕೃತ್ವಾ ಹೈತೇ ಗೃಹಿಣೋ ದೇವಾಃ ಕೃತ್ವಾ ಹೈತೇ ಯತ ಯೋಽತ ದಿತೇಷಾಂ ನ ಪುತ್ರಾದಾಯುಮಪಯಂತಿ ನ ಚೈತೇ ಗೃಹಾನ್ ವಿಸೃಜಂತ್ಯರಾಗಾ ಅದ್ವೇಷಾ ಅಲೋಭಾಃ ಸರ್ವಭೋಗಾಃ ಸರ್ವಜ್ಞಾಃ ಸರ್ವಕರ್ತಾರಃ | ಇತಿ ಹಿ ಪೌತ್ರಾಯೋಪ್ರತಿಃ || ೪೭ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ದೇವತೆಗಳೇ ಪೂರ್ಣ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಧರ್ಮವುಳ್ಳವರು. ದೇವತೆಗಳೇ ಸಂಪೂರ್ಣ ಯತಿಧರ್ಮವುಳ್ಳವರು. ಸಂಪೂರ್ಣ ಯತಿಧರ್ಮವುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದಲೇ ಮಕ್ಕಳು, ದಾಯ (ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಪಾದಿತವಾದ ದ್ರವ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು) ವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. (ತಥಾಚ ಹೇಗೆ ಯತಿಗಳ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದ ಪುತ್ರರಿಗೆ ಯತಿಗಳು ಸಂಪಾದಿತ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲವೋ ಹೀಗೆಯೇ ಆದಾಯದಾಸ್ತು ಪುತ್ರಾಣಾಮುದ್ರಿಕ್ತಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುಷಃ | ನಾರಾಯಣಪರಾ ದೇವಾಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತ ಪ್ರಕಾರ ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ ಪುತ್ರರಾದ ಜಯಂತ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಪಶ್ಚರ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯತಿತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.) (ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ ಸಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಈ ದೇವತೆಗಳು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು

ತಂತಮ್ಮ ಮನೆಯನ್ನಾಗಲೀ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗೃಹಸ್ಥರೂ ಹಾಗೆಯೇ.) ಯತಿಗಳು ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯಿಲ್ಲದವರು, ದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದವರು, ಲೋಭವಿಲ್ಲದವರು, ಸರ್ವಜ್ಞರು. (ಹೇಗೆ ಯತಿಗಳಿಗೆ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳಂತೆ ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನೆಯು ಇದೆಯೋ, ಹೀಗೆಯೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯತಿತ್ವವು ಇದೆ.) ಗೃಹಸ್ಥರು ಸರ್ವಭೋಗವುಳ್ಳವರು, ಪುತ್ರ ಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಾಡತಕ್ಕವರು. ಹೀಗೆ ಪೌತ್ರಾಪ್ಯಾಶ್ರಯ ಶ್ರುತಿಯು. ಹೀಗೆ ಪೌತ್ರಾಪ್ಯಾಶ್ರಯ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯವೂ ಯತಿತ್ವವೂ ಎರಡೂ ಇದೆ, ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. || ೪೭ || ೨

ಒಲಿಕೆ || ಯುಕ್ತಂತರದಿಂದ ಮನುಷ್ಯಯತಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸ ತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಮೌನವದಿತರೇಷಾಮಪ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ || ೪೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಯತಿತ್ವದಂತೆ ಇತರಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳಿಗೂ ದೇವಾ ಏವ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಃ ದೇವಾ ಏವ ಗೃಹಸ್ಥಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಚಾಶ್ರಮದ್ವಯಮೇವ ದೇವಾನಾಂ । (೨) ದೇವಾ ಏವ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣೋ ದೇವಾ ಏವ ಗೃಹಸ್ಥಾ ದೇವಾ ಏವ ವನಸ್ಥಾ ಯಥಾ ಹ್ಯೇತೇ ಮುನಯ ಏವಂ ಸರ್ವವರ್ಣಾಃ ಸರ್ವಾಶ್ರಮಾಃ ಸರ್ವ ಹ್ಯೇತೇ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವಂ ತಿ ಇತಿ ಕೌಂತರವ್ಯಶ್ರುತೌ ಯತಿತ್ವದೃಷ್ಟಾಂತೇನಾನ್ಯೇಷಾಮಪ್ಯಪದೇಶಾತ್ || ೪೮ || ಅಧಿ.೮ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಯತ್ಯಾಶ್ರಮರೂಪವಾದ ಎರಡು ಆಶ್ರಮಗಳ ಕರ್ಮವುಳ್ಳತನವೇ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸರ್ವಾಶ್ರಮಗಳ ಕರ್ಮಗಳೂ ಇವೆ ಎಂದು ದೇವಾ ಏವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯತಿತ್ವದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಮಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ. ತಥಾಚ ಎರಡು ಆಶ್ರಮಗಳ ಧರ್ಮಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯತಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೋ, ಆಗ ಸರ್ವಾಶ್ರಮಗಳ ಧರ್ಮಗಳು ಇರುವಾಗ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಇದೆ ಎಂದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (೨) ದೇವತೆಗಳೇ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು, ದೇವತೆಗಳೇ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳು, ದೇವತೆಗಳೇ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳು. ಹೇಗೆ ಈ ದೇವತೆಗಳು ಯತಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರೋ, ಹೀಗೆ ಸರ್ವಾಶ್ರಮವುಳ್ಳವರು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಸರ್ವವರ್ಣವುಳ್ಳವರೂ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ದೇವತೆಗಳು ಸರ್ವವರ್ಣಗಳಿಗೂ ಸರ್ವಾಶ್ರಮಗಳಿಗೂ ಉಚಿತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಹೀಗೆ ಕೌಂತರವ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಯತಿತ್ವದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಯತಿತ್ವದಿಂದ ಇತರರಿಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಮಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ. || ೪೮ || ೩ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಆಶ್ರಮಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಯು ಉತ್ತಮನೋ ಯತಿಯು ಉತ್ತಮನೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನಯೋಗ್ಯತ್ವವೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕವೋ ಚರಕಾಲ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನವೆಯೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯತಿಗೆ ಅಧಿಕೃತವಿದ್ದರೆ ಆಚಾರ್ಯಕುಲಾದ್ಯಾದಮಧೀಶ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಉಪಸಂಹಾರಪರ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅದು ಮಾನುಷ ವಿಷಯಕವೋ ದೇವವಿಷಯಕವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲ ಬಾಧಕವು ಇದೆಯೋ, ಅಥವಾ ವಿಪರೀತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದಿಂದ ಇತರ ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದವರಿಗೆ ಸರ್ವ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳಿಗೇನೇ ಸರ್ವ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅದೇವೇ ಉತ್ತಮತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದರಿಂದ ಗೃಹಸ್ಥನೇ ಉತ್ತಮನು, ಯತಿಯು ಅಲ್ಲ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯಕುಲಾದ್ಯಾದ ಮಧೀಶ್ವ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಗೃಹಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಗೃಹಸ್ಥನನ್ನೇ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೇನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಆ ಶ್ರುತಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ಯತಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಆ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಈ ವಾಕ್ಯವು ಸಂಪೂರ್ಣ ಗೃಹಸ್ಥ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ ದೇವತಾಪರವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಹಾಗಾದರೆ ವಿಳಂಬದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಯತಿಗಳಿಂದ ಶೀಘ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳು ನಿಶ್ಚಿಪ್ತರು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಯತಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕೃತವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಸರ್ವ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದರೂ ಅಷ್ಟು ಆಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದ ಗೃಹಸ್ಥನಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಮೋಕ್ಷವು ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವು. ಯತಿಗಳಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ಮೋಕ್ಷವು ಮುಕ್ತಮತ್ತರಯೈವ ಯತಯಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಚರ (ವಿಲಂಬ) ಕಾಲೀನಸಾಧನಸಾಧ್ಯವು. ಯತಿಗಳಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ಮೋಕ್ಷವು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ಮೋಕ್ಷದಿಂದ ಚರಕಾಲೀನ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕೃತವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಯತಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನು, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಯು ಅಲ್ಲ. ಕೃತ್ವಾ ಜೈತೇ ಗುಹೀಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಕೃತ್ವ ಗೃಹಸ್ಥ ಧರ್ಮಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯ ಗೃಹಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಛಾಂದೋಗ್ಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯ ಗೃಹಸ್ಥ ದೇವಪರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಛಾಂದೋಗ್ಯವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಮನುಷ್ಯ ಯತಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕೃತವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಕೃತ್ವಾ ಜೈತೇ ಯತಯಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಯತಿಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ದೇವಾ ವಿವ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಆಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳೂ ಇವೆ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಯತಿಗಳಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕೃತವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. || ಅಧಿ. ೪ ||

ಕೃತ್ವ ಭಾವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೯ ಅನ್ವಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಸಾಧನವಾದ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅತಿ ಗೋಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಪ್ರಕಟವಾಗಿಯೇ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕು. ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಜ್ಞಾನವು ಲಭಿಸುವುದು. ಬಹುಜನರಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಕೊಟ್ಟರೆ ಉಪದೇಶಿತತತ್ವವನಿಗೆ ಫಲಾಧಿಕೃತವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನಾವಿಷ್ಟುರ್ವನ್ನನ್ವಯಾತ್ ಓಂ || ೪೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸಭಾ ಚತ್ವರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಎಲ್ಲರಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವಂತೆ ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸಬಾರದು, ಮತ್ತೆ ಗೋಪ್ಯವಾಗಿಯೇ ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವಂತೆ ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸದೇನೇ ಉಪದೇಶಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸಿ ಉಪದೇಶ ಕೊಟ್ಟರೆ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿ ಅನರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಬಾಧಕರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಿಯದ್ದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಏತಾಂ ವಿದ್ಯಾಮಧೀತ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶೀ ವಾವ ಭವತಿ | ಸ ಏತಾಂ ಮನುಷ್ಯೇಷು ವಿಬ್ರೂಯಾತ್ | ಯಥಾಯಥಾ ಹ ವೈ ಬ್ರೂಯಾತ್ತಥಾತಥಾಽಧಿಕೋ ಭವತಿ | ಇತಿ ಮಾತರಶ್ರುತೌ ವಿದ್ಯಾದಾನಂ ಶ್ರೂಯತೇ | ತಚ್ಚ ಬಹೂನಾಂ ಸ್ವೀಕರಣಾರ್ಥಮಾವಿಷ್ಟಾರೇಣೇತಿ ನ ಮಂತವ್ಯಂ | ಅನ್ವಯಾತ್ ಯುಕ್ತೇಃ | ಅವಿಷ್ಟಾರೇಽಯೋಗಾನಾಮಪಿ ಸ್ವೀಕಾರಪ್ರಾಪ್ತಿಃ | ತಚ್ಚ ನಿಷಿದ್ಧಂ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಾಧನವಾದ ವೇದವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಯು ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಆ ಗುರುಗಳು ಈ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಹುಜನರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತದೋ ಹಾಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕು. ಉಪದೇಶಾಧಿ ಕ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅಧಿಕ ಫಲವುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಮಾತರ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾದಾನವು ಶ್ರುತ ವಾಗುತ್ತದೆ. (ವಿದ್ಯಾದಾನಾಧಿಕ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಫಲಾಧಿಕೃತವು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ.) ಅಂತಹ ವಿದ್ಯಾದಾನವು (ಅಧಿಕಫಲಕ್ಕಾಗಿ) ಬಹುಜನರಿಗೆ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ (ಸಭಾಚತ್ವರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೂತು ಕೊಂಡು) ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಉಪದೇಶ ಕೊಡಬೇಕು, ಎಂದು ತಿಳಿಯಕೂಡದು. ಉಪಪತ್ತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಯಾವುದು ಉಪಪತ್ತಿಯೆಂದರೆ) ಸಭಾ ಚತ್ವರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೆ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ವಿದ್ಯಾಸ್ವೀಕಾರವು ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. (ಯೋಗ್ಯರಿ ಗೇನೇ ಜ್ಞಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎನ್ನುವುದು ಆಗದೆ ಹೋಗುವುದು.) (ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಜ್ಞಾನವು ಬಂದರೆ ಏನು ಬಾಧಕವು ಎಂದರೆ) ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುವುದು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ನಿಷಿದ್ಧವು. || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಮಾನಸ್ತೇನೇಭ್ಯೋ ಯೇ ಅಭಿದ್ರುಹಸ್ವದೇ ನಿರಾಮಿಣೋ ರಿಪ
ವೋಽನೇಷು ಜಾಗೃಧುಃ | (ಯೇಷಾಂ ನೈತನ್ಮಾಪರಂ ಕಿಂಚ ನೈಕಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತೇ
ಬ್ರೂಹಿತೇಭ್ಯಃ ಕದಾಚಿತ್ (ಋ.೨.೨೩.೧೬.) | (೨) ಆತೋಪಶಮೇ ನೋಪರತಾ
ಮನುಷ್ಯಾ ಯೇ ಧರ್ಮಿಣೋ ಬ್ರೂಹಿ ತೇಭ್ಯಃ ಸದಾ ನಃ | ಆ
ದೇವಾನಾಮೋಹತೇ ವಿವ್ರಯೋ ಹೃದಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತೇ ನ ಪರಃ ಸಾಮೋ ವಿದುಃ)
(ಋ.೨.೨೩.೧೬.) ಇತಿ | (೩) ವಿದ್ಯಾ ಹ ವೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಾಜಗಾಮ ಗೋಪಾಯ
ಮಾಂ ಶೇವಧಿಸ್ತೇಽಹಮಸ್ಮಿ | ಅನಾರ್ಯಕಾಯಾನ್ಯಜವೇ ಶತಾಯ ನ ಮಾಂ (ಮಾ
ಸ್ಮಿ) ಬ್ರೂಯಾ ಯಜವೇ ಬ್ರೂಹಿ ನಿತ್ಯಂ (ಶ್ರುತ್ಯಂತರಂ) ಇತಿ ಚ || ೪೯ || ಅಧಿ. ೯
|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಇದು ವಾಯುದೇವರನ್ನು ಕುರಿತು ವಿದ್ಯಾದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನರೂಪ
ವಾದ ವಚನವು.) ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ವಾಯುದೇವರೇ, ಯಾರು ನಿರಾಮಿಣಃ
ಭಗವಂತನಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಮತ್ತು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜೀವಸ್ವರೂಪತ್ವಾದಿ
ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನೀಚತ್ವಮತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವರೋ, ರಿಪವಃ=ಅತನಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳಾಗಿ, ಅನೇಷು=ಅನ್ಯ
ಮೊದಲಾದ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೇ, ಜಾಗೃಧುಃ=ಆಕಾಂಕ್ಷಾವುಳ್ಳವರೋ, ಅಂತಹವರು,
ಅಭಿದ್ರುಹಸ್ವದೇ ವಿಷ್ಣು ವೈಷ್ಣವದ್ರೋಹ ಫಲವಾದ ನಿತ್ಯ ನಿರತಿಶಯ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಆಸ್ತದವಾದ
ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರು ಆಗುವರು. ಅಂತಹ, ಸ್ವೇನೇಭ್ಯಃ=ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಅವಹಾರ
ಮಾಡುವ ಕಳ್ಳರಿಗೋಸ್ಕರ, ನಃ = ನಮ್ಮನ್ನು, ಮಾ ಬ್ರೂಹಿ = ಉಪದೇಶ ಕೊಡಬೇಡಿರಿ, ಯೇಷಾಂ =
ಯಾರಿಗೆ, ವಿತತ್ = ಈ ವಾಸುದೇವಾವ್ಯಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ನ = ಇಲ್ಲವೋ, (ನಿಯಮವು ಇದ್ದರೇನೇ
ನಿಯಾಮಕನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಿಯಾಮಕನು ಆಗಲಾರನು.) ಅಪರಂ = ನಿಯಮ್ಯವಾದ
ಜಗತ್ತು ಕೊಡ, ನಃ (ಯಾರಿಗೆ) ಇಲ್ಲವೋ, (ನಿಯಮ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕ ವಸ್ತುವಿನ ಆಪೇಕ್ಷೆಯಿದೆ) ಮತ್ಸೈ
ಕಿಂಚ = ಯಾವುದೊಂದು ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಮತ್ಸೈಕತಃ=ವಿಕ ವಿಧದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದುದು ಅಂದರೆ,
ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವೂ, ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವೂ ಆದ ಜಗತ್ತು (ಅಭಿಮತವಾಗಿಯದೋ) ತೇಭ್ಯಃ=ಅಂತಹ
ಕಳ್ಳರಿಗೋಸ್ಕರ, ನಃ=ನಮ್ಮನ್ನು ಕದಾಚಿತ್=ಯಾವಾಗಲೂ, ಮಾ ಬ್ರೂಹಿ=ಉಪದೇಶ ಕೊಡಬೇಡ.
(೨) ಆಥ=ಮತ್ತೆ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತೇಃ=ಭಾರತೀಪತಿಯಾದ ವಾಯುವೇ ಯೇ=ಯಾರು, ಉಪಶಮೇವಃ
ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ಉಪರತಾಃ=ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನೂ, ಪಾಲಕನೂ ಆದ
ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತರೋ, ಮನುಷ್ಯಾಃ=ಮನನಶೀಲರೋ, ಧರ್ಮಿಣಾಃ=ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮಿಗಳೋ,
ದೇವಾನಾಂ=ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ವ್ರಯಃ =ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನೂ, (ಮಃ)= ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನೂ ಆದ
ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೃದಿ=ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, ವಿ ಆ ಓಹತೇ=ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಧರಿಸುತ್ತಾರೋ, ಸಾಮಃ
(ಸಾರ) ಸರ್ವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು (ಮೇಯ) ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯನು ಅಥವಾ ಸರ್ವರೂಪ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಹಾಶದಿಂದ, ಪರಃ=ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ನ ವಿದುಃ =
ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತೇಭ್ಯಃ = ಅಂತಹವರಿಗೋಸ್ಕರ, ಸದಾ =ಯಾವಾಗಲೂ, ನಃ=ನಮ್ಮನ್ನು

ಬ್ರೂಹಿಃ ಉಪದೇಶಿಸು, ಇತಿಃ ಈ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ, (ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುವುದು ಅನರ್ಥಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.) (೩) ವಿದ್ಯಾದೇವತೆಯು, ವಾಯುದೇವರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಅಥವಾ ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿತು. (ಬಂದು ಎಲೋ ವಾಯುವೇ) ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು. ನಿನಗೆ ನಾನು ನಿಧಿಯು (ನಿಕ್ಷಿಪ್ತಧನರೂಪನು) ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನನ್ನು ಆರ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವವನೂ, ವಿಪರೀತಗಳಾದ ಮನಸ್ಸು ವಾಕ್ ಶರೀರಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನೂ ಗೂಢದ್ವೇಷಿಯೂ ಆದವನಿಗೋಸ್ಕರ, ಉಪದೇಶಿಸಬೇಡ. ಮತ್ತೆ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವಿಪರೀತವಾದ ಚಿತ್ತಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳುಳ್ಳವನೂ (ಆರ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳವನೂ ಮೂರ್ಖನಲ್ಲದವನೂ) ಆದವನಿಗೋಸ್ಕರ ಉಪದೇಶಿಸು. ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುವುದು ನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ತಿತಿಕ್ಷುಃ ಕಾರುಣಿಕಾಃ ಸುಹೃದಃ ಸರ್ವವೇದಿನಾಂ | ಆಚಾತಶತ್ರುಃ ಶಾಂತಾಃ ಸಾಧನಃ ಸಾಧುಭೂಷಣಾಃ | ಮಯ್ಯನನ್ಯೇನ ಭಾವೇನ ಭಕ್ತಿಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಯೇ ದೃಢಂ | ಮತ್ಕೃತೇ ತ್ವಕ್ತರ್ಮಾರ್ಗಾಃ ತ್ವಕ್ತಸ್ವಪ್ನನಿಬಾಂಧ ವಾಃ | ಮದಾಶ್ರಯಕಥಾ ಹೃಷ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಆರ್ಯ ಲಕ್ಷಣವು ಕಥಿತವಾಗಿದೆ. || ೪೯ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ತತ್ವೋಪದೇಶವು ಅವಿಷ್ಕಾರದಿಂದ (ಯೋಗ್ಯಾಯೋಗ್ಯ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವ ಹಾಗೆ) ಮಾಡಬೇಕೋ, ಬೇಡವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವ ಹಾಗೆ ತತ್ವೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕವು ಇದೆ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲವೋ, ವಿಪರೀತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸಭಾಚಿತ್ತರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೆ ಒಂದು ಮಂದಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಫಲಾಧಿಕ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಾಧಕವು ಇದೆ. ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಪ್ರಕಟವಾಗಿಯೇ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಬೇಕು, ಎಂದರೆ— ಪ್ರಕಟವಾಗಿಯೇ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೆ ಯೋಗ್ಯರಂತೆ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಜ್ಞಾನವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಯೋಗ್ಯೋಪದೇಶವು ಮಾನಸಸ್ತೇನೇಚ್ಛಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಅನರ್ಥಹೇತುವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಫಲಾಧಿಕ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧಕವು ಇಲ್ಲ. ಅವಿಷ್ಕರಿಸದೆ ಉಪದೇಶವೇ ಅನರ್ಥಕಾರಣ ವಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯೋಗ್ಯರಿಗೇನೇ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಫಲಾತಿಶಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅವಿಷ್ಕರಿಸದೇನೇ ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. || ಅಧಿ. ೯ ||

ಅನ್ವಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೦ ಐಹಿಕಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಾಧನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾಧನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಧನಸಂಪೂರ್ಣಿಯಾದರೂ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಐಹಿಕಮಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರತಿಬಂಧೇ ತದ್ವರ್ತನಾತ್ ಓಂ || ೫೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಪ್ರತಿಬಂಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನವು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿದ್ದರೆ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || * ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ಶ್ರೋತವ್ಯೋ ಮಂತವ್ಯೋ ನಿದಿಧ್ಯಾಸಿತವ್ಯಃ (ಬೃ.೪.೪.೫.) ಇತಿ ದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಶ್ರವಣಾದಿ ವಿಧೀಯತೇ | ತಚ್ಚ ದರ್ಶನಮೈಹಿಕಮೇವ ಪ್ರಾರಬ್ಧಪ್ರತಿಬಂಧಾಭಾವೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಆತ್ಮಾ ವಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ವಿಧಿ ಸಲ್ಲದುತ್ತವೋ, ಅಂತಹ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಶ್ರುತವಾದ ದರ್ಶನವು ಯಾವ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನಸಂಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೋ, ಆ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೇನೇ ಆಗುವುದು. (ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾರ ಬ್ಧಕರ್ಮಾನುಭವಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ತಥಾಚ ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಾಧನ ಸಂಪೂರ್ಣಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ನಿಯಮವಿಲ್ಲ) || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ— ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಶ್ರುತ್ವಾಽಽತ್ಮಾನಂ ಮತಿಪೂರ್ವಂ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯ ಇಹೈವ ದೃಷ್ಟಿಂ ಪರಮಸ್ಯ ವಿಂದೇತ್ | ಯದ್ವಾರಬ್ಧಂ ಕರ್ಮ ನಿಬಂಧಕಂ ಸ್ಯಾತ್ತ್ವೈತ್ಯೇವ ಪಶ್ಯೇದ್ಯೋಗಮೇವಾನ್ವಪೇಕ್ಷ || ಇತಿ ಸೌಪರ್ಣಶ್ರುತೌ ತದ್ವರ್ತನಾತ್ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿ ಆ ಮೇಲೆ ಮನನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಿ ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನಸಂಪತ್ತಿ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಪರೋಕ್ಷದರ್ಶನವನ್ನು (ಪ್ರಾರಬ್ಧಪ್ರತಿಬಂಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ) ಹೊಂದುವನು. ಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಜ್ಞಾನಪ್ರತಿಪಬಂಧಕವಾದ ಕರ್ಮವು ಇದ್ದರೆ ಈ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿಯೇ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಂ ತು ಯೋಗಮುದ್ದಿಪ್ತಂ ಯುಜ್ಯತೇ ತೇನ ಯತ್ನುಖಂ | ಕೃಚಿದ್ಯೋಗ ಉಪಾಯಃ ಸ್ಯಾತ್ ಕೃಚಿಚ್ಛತನಿರೋಧನಃ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರ

ವಾಗಿ ಯೋಗ ಶಬ್ದೋಕ್ತವಾದ ಶ್ರವಣಾದ್ಯುಪಾಯವನ್ನು ಪುನಃ ಕಿಂಚಿತ್ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಮಾಡಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸುವನು ಎಂದು ಸೌಪರ್ಣ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿದ್ದರೆ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ॥೨॥

ಃಠೀಕೆ || ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅನಾದಿಜನ್ಮಸಂಬಂಧಂ ನಿರ್ಭೇತ್ತುಂ ಪಾಪಪಂಜರಂ | ಯಾವತ್ಯಾ ಸೇವಯಾ ಶಕ್ಯಂ ತಾವತ್ಯಾರ್ಯಂ ನ ಸಂಶಯಃ || ಯಾವದ್ಗೂರೇ ಸ್ಥಿತೋ ಗಮ್ಯಾತ್ವಾನ್ಮಗತವ್ಯಮೇವ ಹಿ | ಇಹ ಜನ್ಮಾಂತರೇ ವಾಽಪಿ ತಾವತ್ಯೈವ ತು ದರ್ಶನಂ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿಜನ್ಮಗಳಿಂದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಅಂದರೆ ಅನಾದಿ ಜನ್ಮಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಪಂಜರ (ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗಮನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ನೀಡೆ)ಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ಅನಾದಿಯಾದ ಪಾಪವನ್ನೇ (ಅಂದರೆ ಪಾಪರೂಪ ಜ್ಞಾನಪ್ರತಿಬಂಧಕವನ್ನು) ಎಷ್ಟು ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಸೇವೆಯಿಂದ ಭೇದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದೋ, ಅಷ್ಟು ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ (ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಗ್ರಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ (ಜನರು) ಎಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾರೋ, ಅಷ್ಟು ದೂರ ಹೋಗಬೇಕು. ಪ್ರಸಿದ್ಧ (ಹಾಗಾದರೆ, ತದ್ಗುಣ ಪುಷ್ಕರಪಲಾಶೇ, ಯಶ್ವಜೀಕಾ ತುಲಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ದರ್ಶನೈಕಸಾಧ್ಯವಾದ ಪಾಪಪಂಜರ ನಿರ್ಭೇದವು ಸೇವೆಯಿಂದ ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ) ಈ ಸೇವಾಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಎಷ್ಟು ಸೇವೆಯಿಂದ ಪಾಪ ಪಂಜರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದೋ ಅಷ್ಟೇ ಸೇವೆಯಿಂದ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ. (ಆ ಮೇಲೆ ಪಾಪಪಂಜರ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ತಥಾಚ ಪಾಪಪಂಜರ ಪರಿಹಾರವು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಶ್ರವಣಾದಿ ಸೇವೆಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಆ ಮೇಲೆ ದರ್ಶನವಾಗುವುದು.) || ೩ ||

ಃಠೀಕೆ || ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಶುಕ್ಲವಾರೂಪವಾದ ಸೇವೆಯಿಂದ ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಶ್ರವಣಂ ಮನನಂ ಚೈವ ನಿರಿದ್ಧಾಸನಮೇವ ಚ | ಪರೇ ಗುರೌ ಚ ಯಾ ಭಕ್ತಿಃ ಪರಿಚರ್ಯಾದಿಕಂ ಹರೇಃ || ಏಷಾ ಸೇವೇತಿ ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಾಯಯಾ ತದ್ವರ್ತನಂ ಭವೇತ್ | ಇತಿ ಚ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾಯಾಂ || ೫೦ || ಅಧಿ.೧೦ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರವಣವು, ಮನನವು, ನಿರಿದ್ಧಾಸನವು, ಪರಮಾತ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಗುರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವುದು ಭಕ್ತಿಯೋ, ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪೂಜಾ ನಮಸ್ಕಾರ ಮೊದಲಾದುದು ಯಾವುದೋ, ಯಾವ ಸೇವೆಯಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ದರ್ಶನವು ಆಗುತ್ತದೋ, ಈ ಶ್ರವಣಾದಿ ರೂಪವಾದುದೇ ಆ ಸೇವೆಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಬೇರೆಯಲ್ಲ) (ಎವಂಚ ಇಲ್ಲಿ ಸೇವಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಾದುದು ಶ್ರವಣಾದಿ ರೂಪವಾದುದು ಸೇವೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕೇವಲ ಶುಕ್ಲವಾರೂಪವಾದುದು

ಅಲ್ಲ, ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನವು ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧ್ಯವು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಆತ್ಮಾ ವಾ ಆರೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣವಿರೂಢವಿಲ್ಲ) ಎಂದು ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು. || ೫೦ || ೪ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನ ಸಂಪೂರ್ತಿ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ನಿಯಮವೋ ಅಥವಾ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದು ಅನಿಯಮವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನ ಪೂರ್ತಿ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವು ಯಾವಾಗಲೂ ಹುಟ್ಟದೇನೇ ಇರಬೇಕಾಗಿರುವುದೋ ಅಲ್ಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅನಿಯಮಕಲ್ಪಕವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನ ಸಂಪೂರ್ತಿಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಹುಟ್ಟದೇನೇ ಇರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ, ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನ ಸಂಪೂರ್ತಿಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಾಧನಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನಿಯಮವೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಕಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ, ಶ್ರುತ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ಮತಿಪೂರ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. || ಅಧಿ. ೧೦ ||

ಐಹಿಕಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೧ ಮುಕ್ತಿಫಲಾಧಿಕರಣವು

ಹೀಕಿ || ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮರೂಪ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಹುಟ್ಟದೊಡನೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಜನಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯೋ ಆ ಶರೀರ ಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವು. ವ್ಯವಧಾನದಿಂದ ಅಲ್ಲ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಏವಂ ಮುಕ್ತಿಫಲಾನಿಯಮಸ್ತದವಸ್ಥಾವದೃತೇಸ್ತದವಸ್ಥಾವದೃತೇಃ

ಓಂ || ೫೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶ್ರವಣಾದಿಸಾಧನ ಸಂಪತ್ತಿಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಎನ್ನುವ ಅನಿಯಮದಂತೆ ಮುಕ್ತ್ಯಾಫಲಕ್ಕೂ ಅನಿಯಮವೇ, ಅಂದರೆ, ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿದೇಹಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಎನ್ನುವ ನಿಯಮಾಭಾವವೇ. ಮುಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ, ಬ್ರಹ್ಮಸಂಸ್ಕೋದಮೃತಕ್ಕಮೇತಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಿತಿಯಿರತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಫಲವು ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಏವಮೇವ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಭಾವೇ ಶರೀರಪಾತಾನಂತರಮೇವ ಮೋಕ್ಷಃ |
ತದ್ವಾಪೇ ಜನ್ಮಾಂತರಾಣೀತ್ಯನಿಯಮಃ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಗೆ, ಜ್ಞಾನದ ಉತ್ತತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅನಿಯಮವೋ ಹೀಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನೋತ್ತತ್ತಿ ಶರೀರಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವು ಎಂದು ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಜನ್ಮಾಂತರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಶರೀರಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ ಪ್ರತಿಬಂಧ ಭಾವಾಭಾವಗಳೇ ಕಾರಣಗಳು.) ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಮುಕ್ತಿಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶರೀರಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವು. ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಮುಕ್ತಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿದ್ದರೆ ಜನ್ಮಾಂತರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ. ಶರೀರಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಎಂದು ನಿಯಮವಿಲ್ಲ || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರತಿಬಂಧಕವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಧರ್ಮೀ ಸ್ವರ್ಗಂ ವಿಧರ್ಮೀ ನಿರಯಮೇತ್ಯೇವ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಸ್ಕೋಮ್ಯು
ತಮೇತ್ಯೇವ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಸ್ಕೋಮ್ಯುತಮೇತ್ಯೇವ | ಇತಿ (ಅಮೃತಮಿತಿ) ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠ
ಮೋಕ್ಷಸ್ಯೈವಾವಧಾರಣಾತ್ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪುಣ್ಯಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಪಾಪಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು ನರಕವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶಿಯು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗೆ (ಅಮೃತಮೇತ್ಯೇವ ಎನ್ನುವದಿದ್ದರೆ ಏವ ಶಬ್ದದಿಂದ) ಮೋಕ್ಷಕ್ಷೇನೇ ಅವಧಾರಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅಂದರೆ, ಜ್ಞಾನ ಮೋಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನು ನಿರ್ಧಾರಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ. (ತಥಾಚ ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾದರೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ಆ ಶರೀರಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಇಷ್ಟರಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಕಾರಣವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಹಾಗಾದರೆ ಜ್ಞಾನವು ನಿಯಮೇನ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಯಮವನ್ನು ಹೇಳದಿರುವುದು ಮಾತ್ರ ಅನಿಯಮಸಾಧಕವು ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಿದ್ವಾನ್ಮೃತಮಾಪ್ನೋತಿ ನಾತ್ರಕಾರ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ | ಅವಸನ್ನಂ ಯದಾರಬ್ಧಂ
ಕರ್ಮ ತತ್ತ್ವೇವ ಗಚ್ಛತಿ || ನ ಚೇದ್ವಹೂನಿ ಜನ್ಮಾನಿ ಪ್ರಾಪ್ಯೈವಾಂ ತೇ ನ ಸಂತಯಃ |
ಇತಿ ಚ ನಾರಾಯಣಾಧ್ಯಾತ್ಮೇ || ೫೧ || ಅಧಿ. ೧೧ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಯು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹ ಮಾಡಕೂಡದು. (ಅಂದರೆ ಯಾವ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದರೋ, ಆ ದೇಹಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಎಂದು ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಆ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಪರ್ಯವಸನ್ನವಾದರೆ ಆ ದೇಹಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಪರ್ಯವಸನ್ನವಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಜನ್ಮಾಂತರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ ನಾಶದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಾರಾಯಣಾಧ್ಯಾತ್ಮ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ಆದ ಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ ರೂಪ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಆ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. || ೩. ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಯಾವ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದನೋ, ಆ ದೇಹಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ನಿಯಮವೋ ಅಥವಾ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿ ಶರೀರಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವು, ವ್ಯವಧಾನದಿಂದ ಅಲ್ಲ ಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟಿರಿಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿದ್ದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ— ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವಿಲ್ಲವಾದ ಮುಕ್ತಿ ಪ್ರತಿ ಬಂಧಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ದೇಹಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮವಿಲ್ಲ ಮುಕ್ತಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿದ್ದರೆ ಅದು ಮುಗಿಯುವ ತನಕ ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಾನುಸಾರದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸಂಸ್ಕೋತಮೃತಮಾಪ್ನೋತಿ, ವಿದ್ವಾನ್ಮೃತಮಾಪ್ನೋತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಸ್ಥನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ನಿರ್ಧಾರಿತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧತ್ವಂ ಪಶ್ಚಮಾಧ್ಯಾಯಮೂಲತಃ | ಅಧ್ಯಾಯಾಂತೇ ದ್ವಿರುಕ್ತಃ ಸ್ಯಾತ್ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ಯಾವಧಾರಣೇ || ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾರ್ಥವೆಲ್ಲವೂ ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧವು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯು || ಅಧಿ. ೧೧ ||

ಮುಕ್ತಿಫಲಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ

ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ(ದ) ವಿರಚಿತೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ || ೩—೪ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ವೇದವ್ಯಾಸಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. || ೩-೪ ||

ಜ್ಞಾನಭಾಷ್ಯತಮೋಹರ್ತಾ ಶ್ರುತಿಪಂಕಜಮೋಧಕಃ |

ವ್ಯಾಸಾಂಶುಮಾನ್ ದರ್ಶಯತು ಸನ್ಯಾಸಂ ಗುಣಮಂಡಲಃ ||

ದುರ್ಮಾರ್ಗಾದುದ್ವತೋ ಯೈಶ್ಚ ಸನ್ಯಾಗ್ಗಳೇ ಸಂಪ್ರವೇಶಿತಃ |

ತಾನ್ ಗುರುನ್ ಸತತಂ ಸೇವೇ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರವಿತಾರದಾನ್ ||

ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಪರಿಃ ಓಂ ॥

ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯ ೧ನೇ ಪಾದ

ಕರ್ಮಕ್ಷಯಪಾದಃ

೧. ಆವೃತ್ಯಧಿಕರಣವು

ರಾಮಂ ಸರ್ವಗುಣೈಃ ಪೂರ್ಣಂ ನಿರ್ದೋಷಂ ಸಾಧುಸೇವಿತಂ ।

ಮುಕ್ತಿದಂ ಜಾನಕೀಕಾಂತಂ ಪ್ರಣಮಾಮಿ ನಿರಂತರಂ ॥

ವಾಗ್ಗೋತ್ತಾದ್ವಸ್ತಪ್ಯಧ್ಯಾತಂ ವಿಬುಧಾಬ್ತರ್ಥಿಸಾಧಕಂ ।

ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತೋದಧಕಂ ಸೇವೇ ನಿತ್ಯಂ ಮಧ್ವವಿಧುಂ ವಿದೇ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಫಲಂ ನಿಗದ್ಯತೇಽಸ್ಮಿನ್ನಧ್ಯಾಯೇ । (೨) ಕರ್ಮನಾಶಾಖ್ಯಂ ಫಲಮಸ್ಮಿನ್ ಪಾದೇ ॥ (೩) ನಿತ್ಯಶಃ ಕಾರ್ಯಂ ಸರ್ವಥಾ ಭಾವ್ಯಂ ಸಾಧನಂ ಪ್ರಥಮತಃ ಉಚ್ಯತೇ । (೪) ಪ್ರಾಯಿಕತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಧ್ಯಾಯಾನಾಂ ಪಾದಾನಾಂ ಚ ನ ವಿರೋಧಃ

॥ ೧ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ (೧) ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಯಾವುದು ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವು ಸಂಪಾದ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಮೋಕ್ಷಾಖ್ಯಫಲವೋ ಅದರ ಸ್ವರೂಪವು ಈ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅದು ಎಂತಹುದೆಂದು ವಿಚಾರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೨) (ಈ ಪಾದಾರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಕರ್ಮಕ್ಷಯ, ಉತ್ಪಾತಿ, ಮಾರ್ಗ, ಭೋಗ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನಫಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮನಾಶಾಖ್ಯ ಫಲವು ಪ್ರಾಥಮಿಕವಾದುದರಿಂದ ದರ್ಶನಕಾಲೀನ ಸಂಚಿತ ಕರ್ಮಗಳ ನಾಶಾಖ್ಯಫಲವು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೩) (ಆವೃತ್ತಿರಸಕೃತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಷಯರೂಪ ಫಲೋಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮನಾಶಾಖ್ಯ ಫಲವು ಈ ಪಾದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೀಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಉಪಾಸನಾಪಾದದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೇದಾಂತ ಪ್ರತ್ಯಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣಾದ್ಯಾವೃತ್ತಿರೂಪವಾದುದು ಉಪಾಸನವು ಯಾವುದು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದುದು ಉತ್ತಮಾಗಿಯದೋ ಅದೇವೇ ವಿಳು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಕರ್ಮಕ್ಷಯವಲ್ಲ) (ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಪುನಃ ವಿಳು ಹೇಳುವುದು, ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದ ಎಲ್ಲಾ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳನ್ನೇ ಪುನಃ ಹೇಳುವುದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ವಿಘ್ನ ಬಂದರೂ

ಸರ್ವದಾ ಯಾವ ಚೈತ್ಯಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಅನುಷ್ಠೇಯವಾದುದು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಥಾ ಕಾರ್ಯವಾದ ಸಾಧನವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂತಹ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅವರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವು ಆಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಜ್ಞಾನಫಲಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಮೋಕ್ಷವೂ ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಅನುಷ್ಠೇಯವೇ ಆಗಿದೆ. ತಥಾಚ ಅಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಸಾಧನವನ್ನು ಸರ್ವಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ವಿಘ್ನಗಳು ಬಂದರೂ ಸರ್ವದಾ ಪರಮಾದರದಿಂದ ಯಾವಚೈತ್ಯ ಅನುಷ್ಠೇಯವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (೪) (ಫಲಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಕ್ಷಯ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧನವನ್ನೇ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅಧ್ಯಾಯ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ) ಸಮನ್ವಯಾದ್ಯಧ್ಯಾಯಗಳಿಗೂ ನಾಮಾದಿ ಪಾದಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಚುರ್ಯೇಣ ವಿಕಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವ ವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ, ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಅರ್ಥಪರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ) ಯಾವ ಅರ್ಥವು ಎಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಗೂ ಪಾದಗಳಿಗೂ ತದರ್ಥಪರವೆಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥಾಭಾವರೂಪವಾದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಷಯಾಬ್ಧಿ ಫಲೋಕ್ತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವು. ಸಾಧನವಿಚಾರವು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವೇ. ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣಾದ್ಯಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಒಮ್ಮೆಯೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಸಲ ಮಾಡಿದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಒಂದು ಸಲ ಮಾಡಿದ ಅಗ್ನಿಷ್ಣೋಮಾದಿಯಾಗಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಫಲವು ಲಭಿಸುವಂತೆ ಜ್ಞಾನಲಾಭವು ಆಗುವುದರಿಂದ ಶ್ರವಣಾದ್ಯಾವೃತ್ತಿಯು ವ್ಯರ್ಥವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆವೃತ್ತಿರಸಕ್ಯದುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ || ೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದ್ಯಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಸ ಆತ್ಮ ತತ್ತ್ವಮು ಎಂದು ಉದ್ಬಲಕರು ಶ್ವೇತಕೇತುವಿಗೆ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದರಿಂದ. (ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಶ್ರವಣಾದ್ಯಾವೃತ್ತಿಯು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಗುರೂಪದೇಶವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು.)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ದ್ರವ್ಯಃ ಶ್ರೋತವ್ಯೋ ಮಂತವ್ಯೋ ನಿದಿಧಾಸಿತವ್ಯಃ | (ಬೃ.೪.೪.೫) ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ನಾಗ್ನಿಷ್ಣೋಮಾದಿವದೇಕವಾರೇಣೈವ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಃ | ಕಿಂ ತ್ವಾವೃತ್ತಿಃ ಕರ್ತವ್ಯಾ | (೨) ಸ ಯ ಏಷೋಽನಮೃತದಾತ್ಮಮಿದಂ ಸರ್ವಂ (ಛಾ.೬.೮.೭) ಇತ್ಯಾದ್ಯಸಕ್ಯದುಪದೇಶಾತ್ || ೧ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಗಳಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ, ಅಗ್ನಿಷ್ಣೋಮ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಗಳಂತೆ (ಅಂದರೆ, ಹೇಗೆ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಮಾಡಿದ ಅಗ್ನಿಷ್ಣೋಮಾದಿಗಳಿಂದ

ಸ್ವರ್ಗಫಲವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಒಂದಾವರ್ತಿ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಾಭಿಪಲವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವೃತ್ತಿಯೇ ಮಾಡತಕ್ಕದು. (ಏಕೆಂದರೆ) (೨) (ಉದ್ಘಾತಕರು ಶ್ವೇತಕೇತುವಿಗೆ ಸ ಯ ಏಷಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಒಂಭತ್ತಾವರ್ತಿ ತತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ (ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಒಂದಾವರ್ತಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಉದ್ಘಾತಕರು ಶ್ವೇತಕೇತುವಿಗೆ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ) ಪರದೇವತೆಯಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಸಾರತ್ವಾತ್=ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಃ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಿಯಮಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನರೂಪನಾದುದರಿಂದಲೂ ಯಃ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವರಿಗೆ ಇಷ್ಟತಮನಾದುದರಿಂದಲೂ ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಸರ್ವೇಚ್ಛಾರೂಪನಾದುದರಿಂದಲೂ ಏಷಃ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಜ್ಞಾನವಿಷಯನಾದುದರಿಂದಲೂ ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪರಿಮಾಣರೂಪನಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಣಮಾ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಏಷ ಚಾಸೌ ಆತ್ಮಾ ಚ ಏತದಾತ್ಮಾ ಏತದಾತ್ಮನಃ ಇದಂ ಏತದಾತ್ಮಂ, ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನ ವಾದುದು, ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು (ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಸ ಆತ್ಮಾ ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಶ್ವೇತಕೇತೋ, ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತತ್ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪರಮಾನಂದರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಸಾಧುಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಸತ್ಯಂ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪೂರ್ಣ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂತೂ ಎಲೋ ಶ್ವೇತಕೇತುವೇ ನೀನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭನ್ನನು ಆಗಿರುತ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಹೀಗೆ ಒಂಭತ್ತಾವರ್ತಿ ಉದ್ಘಾತಕರು ಶ್ವೇತಕೇತುವಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಅವೃತ್ತಿಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. || ೧ ||

ಋಣಿಕೆ || ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದ ಶ್ರವಣಾದ್ಯಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಲಿಂಗಾಚ್ಚ ಓಂ || ೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸ ತಪೋಽತಪ್ಯತ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರುತವಾದ, ಭೃಗುಯಜಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಶ್ರವಣ ಮನನಾದಿಗಳ ಪುನಃಪುನಃ ಅವರ್ತನರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದು ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ ತಪೋಽತಪ್ಯತ | ಪುನರೇವ ವರುಣಂ ಪಿತರಮುಪಸಸಾರ (ತೈ.೩.೧.೨.) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾವರ್ತನಲಿಂಗಾಚ್ಚ || (೨) ನಿತ್ಯಶಃ ಶ್ರವಣಂ ಚೈವ ಮನನಂ ಧ್ಯಾನಮೇವ ಚ | ಕರ್ತವ್ಯಮೇವ ಪುರುಷೈರ್ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಮಿಚ್ಛುಃ || ಇತಿ (ಹಿ) ಬೃಹತ್ತಂತ್ರೇ || ೨ || ಅಧಿ. ೧ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ವರುಣಪುತ್ರರಾದ ಭೃಗುಯಜಿಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರಿ ಎಂದು ಶಂಕೆಯನ್ನು ಉಪಸತ್ತಿಮಾಡಿದರು. ಆಗ ವರುಣನು ಭೃಗುಯಜಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ರೂಪಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಆ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವಾದಿ

ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಆಗ ಭೃಗುಯುಷಿಗಳು ಪುನಃಪುನಃ ಭಗವದ್ರೂಪ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಪುನಃಪುನಃ ವರುಣನೂ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಃ ಆ ಭೃಗುಯುಷಿಗಳು, ತಪಃ ಆಲೋಚನರೂಪ ಮನನವನ್ನು ಆತಪ್ಯತಃ ಮಾಡಿದರು. (ಹೀಗೆ ಆಲೋಚನೆ ರೂಪ ಮನನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನ್ನಮಯಾಬ್ಧಿ ಅನಿರುದ್ಧರೂಪವನ್ನು ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು. ಹೀಗೆ ಭೃಗುಯುಷಿಗಳು ಒಂದು ರೂಪವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಎರಡನೇ ರೂಪವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ) ಪುನರೇವಮತ್ತು ಒತರಃ ತಂದೆಯಾದ ವರುಣಃ ವರುಣನನ್ನು ಉಪಾಸಸಾರಃ ಉಪಸತ್ತಿ ಮಾಡಿದನು. (ಪೂಜ್ಯರೇ ಪ್ರಾಣಮಯಾಬ್ಧಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಜ್ಞೆ ಕೊಡಿದಿರಿ. ಹೀಗೆ ಭೃಗುಯುಷಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವರುಣನು, ತಪಃ ಬ್ರಹ್ಮಃ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನರೂಪನು ಎಂದು, ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ (ಜ್ಞಾನಾನುಸಂಧಾನರೂಪವಾದ (ಆಲೋಚನೆಯಿಂದ) ತಿಳಿ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಇತ್ಯಾದ್ಯಾವರ್ತನಲಿಂಗಾಶಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾದುದು ಅನುಜ್ಞಾ ಪ್ರಾರ್ಥನಾವರ್ತನಾದಿರೂಪವಾದುದು ಶ್ರವಣಾವರ್ತನ ಲಿಂಗದತ್ತಿಯಿಂದ, ಅಥವಾ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪದಿಂದ ಕೃತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಮನನ ನಿರಿದ್ಯಾಸನರೂಪವಾದ ತಪಸ್ಸಿನ ಅವರ್ತವು ಎನ್ನುವ ಲಿಂಗವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದಲೂ (ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದ್ಯಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಕೃತವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪಕ್ಕೆ ಒಂದಾವರ್ತಿಯೇ ಮನನ ನಿರಿದ್ಯಾಸನಗಳಿಂದ ಆ ಭಗವದ್ರೂಪದ ಅಪರೋಕ್ಷವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪುನಃಪುನಃ ಭೃಗುಯುಷಿಗಳು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ವರುಣನ ಉಪಸತ್ಪಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದು ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು.) (೨) (ಶ್ರವಣಾದ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಪುರುಷನಿಂದ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರವಣವನ್ನೂ ಮನನವನ್ನೂ ಧ್ಯಾನವನ್ನೂ ಮಾಡಲೇಬೇಕು, ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. ||೨|| ||೩||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಒಂದಾವರ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕೋ ಒಪ್ಪಾವರ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದಿ ವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾದಿ ವಿಧಿಗಳಂತೆ ಸಕ್ಕದನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಪರ್ಯವಸಾನವೋ ಅಥವಾ ಅವಘಾತ ವಿಧಿಯಂತೆ ಆವೃತ್ತಿಯೇ ಇರುವುದೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಒಂದಾವರ್ತಿ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸುಲಭದಿಂದ ಶಕ್ಯವಾಗುವಿಕೆಯು ಗುಣವೋ ಸುಲಭದಿಂದ ಶಕ್ಯವಾಗದಿರುವಿಕೆಯು ಗುಣವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಒಂದಾವರ್ತಿಯೇ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿ ವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಸಕ್ಕದನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಪರ್ಯವಸಾನವು. ದ್ವೀಹೀನವಹಂತಿ ಬತ್ತಗಳನ್ನು ಕುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಕುಟ್ಟೋಣದರಿಂದ ತುಷವಿಮೋಕ (ಹೊಟ್ಟು ಹೋಗುವಿಕೆಯು) ರೂಪವಾದ ಫಲವು ಸಿದ್ಧವದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವಘಾತಕ್ಕೆ ಆವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪರ್ಯವಸಾನವಿದ್ದಂತೆಯೇ

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೊಂದಬಹುದೆಂಬ ಸೌಲಭ್ಯ ರೂಪವಾದ ಗುಣವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಜ್ಞಾನವು ಸುಲಭದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವುದೇ ಗುಣವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಕಲ್ಪಕಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ—ಅವಘಾತಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಅವರ್ತನೆ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಒಂದಾವರ್ತಿ ಅವಪನನ (ಬತ್ತವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವುದು)ದಿಂದ ಹೇಗೆ ತುಷವಿಮೋಕ (ಹೊಟ್ಟು ಹೋಗುವಿಕೆ)ವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂದರೆ ಹಾಗೆಯೇ ಆ ತುಷವಿಮೋಕರೂಪ ದೃಷ್ಟಫಲವಾಗುವ ತನ ಅವಘಾತ (ಕುಟ್ಟುವುದು) ರೂಪ ಸಾಧನಕ್ಕೆ ಅವೃತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಅವಶ್ಯಕವೋ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಒಂದಾವರ್ತಿ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನೋದಯ ರೂಪವಾದ ದೃಷ್ಟಫಲವು ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನರೂಪದೃಷ್ಟಫಲವು ಆಗುವ ಪರ್ಯಂತ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಅವರ್ತನ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಜ್ಞಾನವು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಅವರ್ತನದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಸುಲಭಸಾಧ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಗುಣವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಮಹಾಫಲಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ದುಶ್ಚಕ್ತವೇ (ಸುಲಭದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವಿಕೆಯೇ) ಗುಣವು. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ದುಶ್ಚಕ್ತವು ಗುಣವು ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಅವರ್ತನ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಕಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ದುಶ್ಚಕ್ತವು (ದೌರ್ಲಭ್ಯವು) ಗುಣವಾದುದರಿಂದಲೇ ಉದ್ಘಾತಕರು ಶ್ವೇತಕೇತುವಿಗೆ ಸ ಯ ವಿಷೋಽಽಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ ತತ್ವವನ್ನು ಒಂಭತ್ತಾವರ್ತಿ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿರುವರು. ಇದೇ ಕಲ್ಪಕಪ್ರಮಾಣವು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಒಂದಾವರ್ತಿಯೇ ಉಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಾಗೆಯೇ ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಂ ಪ್ರಾಣಂ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಚಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅನ್ನಾದಿರೂಪವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಭೃಗುಯಜ್ಞಗಳು ಅಧೀಹಿ ಭಗವೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಎಂದು ತಂದೆಯಾದ ವರುಣನ ಹತ್ತಿರ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಹಾಗೆಯೇ ವರುಣನು ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿರ್ದಾಸನಗಳನ್ನು ಮಾಡು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವರು. ಶ್ರುತವಾದುದಕ್ಕೆ ಪುನಃಪುನಃ ಆಲೋಚನರೂಪ ಮನನದಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷ ತತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದರ್ಶನವೂ ನಿತ್ಯಶಃ ಶ್ರವಣಂ ಚ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯೂ ಶ್ರವಣ ಮನನ ಧ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಅವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕವು.

|| ಅಧಿ. ೧ ||

ಆವೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವನ್ನು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆತ್ಮತ್ವವು ಸರ್ವಥಾ ಸದಾ ಉಪಾಸ್ಯವಲ್ಲ. ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜಗತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿವು ಯಾವಾಗಲೂ ಅತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅದೇವೇ ಆತ್ಮತ್ವ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಯಾವಾಗಲೂ

ಅತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಉಪಾಸನ ಮಾಡುವುದು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ೬೦ ಆತ್ಮೇತಿ ತೂಪಗಚ್ಛಂತಿ ಗ್ರಾಹಯಂತಿ ಚ ೬೦ ॥ ೩ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ವಿಷ್ಣುವು ನನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯು ಎಂದೇ ಸಜ್ಜನರು ಉಪಾಸನಾಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯು ಎಂದು ಸದಾ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಆತ್ಮೇತ್ಯುಪದೇಶ ಉಪಾಸನಂ ಚ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಭಃ ಸರ್ವಥಾ ಕಾರ್ಯಮೇವ | (೨) ನಾನ್ಯಂ ವಿಚಿಂತಯ ಆತ್ಮಾನಮೇವಾಹಂ ವಿಜಾನೀಯಾಮಾತ್ಮಾನಮುಪಾಸ ಆತ್ಮಾ ಹಿ ಮಮೈಷ ಭವತಿ | ಇತಿ ಹ್ಯಪಗಚ್ಛಂತಿ ಚ (೩) ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸ್ತ ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ ವಿಜಾನೀಹಿ ನಾನ್ಯಂ ಕಂಚನ ವಿಜಾನಥ ಆತ್ಮಾ ಹೈವೈಷ (ಹೈಷ) ಭವತಿ | ಇತಿ ಗ್ರಾಹಯಂತಿ ಚ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ವಿಷ್ಣುವು ನನಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯು ಎನ್ನುವ ಉಪಾಸನವು ಸರ್ವಥಾ ಸದಾ ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುಗಳಿಂದ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. (ಉಪಾಸನವು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು.) (ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನವು ಮಾತ್ರ ಅವಶ್ಯಕವೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಹಾಗೆ ಉಪದೇಶವೂ ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುಗಳಿಂದ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೇ. (ಅದು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು.) (೨) ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದೂ ತಿಳಿಯಲಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ನಾನು ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವೆನು. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನಾಗಿ ಉಪಾಸನಾಮಾಡುತ್ತೇನೆ. (ಇಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯಮಾನವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ಅಲ್ಲ) ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನನಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಉಪಾಸನಾಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (೩) ವಿಷ್ಣುವೇ ಸ್ವಾಮಿಯು ಎಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡು. ಅವನೇ ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು ತಿಳಿ. ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರವಾದ ಯಾವ ದೇವತೆಯನ್ನೂ ಸರ್ವಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಡ. (ಈ ಸರ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯಮಾನವಾದ ಉಪದೇಶವಲ್ಲ) ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನನಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಉಪದೇಶ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. (ಹೀಗೆ ಆತ್ಮತ್ವವು ಸರ್ವಥಾ ಉಪಾಸ್ಯವು ಉಪದೇಶ್ಯವೂ ಎನ್ನುವುದು ಈ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು.)

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಆತ್ಮತೋಪಾಸನವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಬೇಕು ಎನ್ನುವುದು ಯಾವದರಿಂದ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಆತ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಸರ್ವಥೈವ ಮುಮುಕ್ಷುಭಃ | ನಾನಾಕ್ಷೇಶಮಾಯುಕ್ತೋಽಪ್ಯೇತಾವನ್ನೈವ ವಿಸ್ತರೇತ್ ॥ ಇತಿ ಭವಿಷ್ಯತಪರ್ವಣಿ ॥ (೨) ಆತ್ಮಾ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಧ್ಯಾನಂ ವಿಶೇಷವಿಶೇಷತಃ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ಚ ಮುಮುಕ್ಷೂಣಾಮುಪದೇಶಶ್ಚ ತಾದೃಶಃ ॥ ಕರ್ತವ್ಯೋ ನಾಸ್ಯ ಹಾನೇನ

ಕಸ್ಯಚಿನ್ನೋಕ್ಷ ಇಷ್ಟತೇ । ಇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮೇ ॥ ೩ ॥ ಅಧಿ. ೨ ॥

॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ವಿಷ್ಣುವು ಸ್ವಾಮಿಯು ಎನ್ನುವ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಯಾವಚೈತ್ಯ ಯಾವಾಗಲೂ ಮೋಕ್ಷೋಚ್ಚುಗಳಿಂದ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಬಹುವಿಧ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾದಾಗ್ಯೂ ಆತ್ಮತ್ವ ಮಾತ್ರವನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು, ಎಂದು ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. (೨) (ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಆತ್ಮ ಜೀವನೆಂದು ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವು ಜೀವಾಭಿನ್ನನೆಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಓಗೆ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದೋಪದೇಶವು ಈ ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಆಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಎಲ್ಲಾ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವು ಸ್ವಾಮಿಯು ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವದಿಂದಲೇ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜೀವತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಬಾರದು. ವಿಷ್ಣುವು ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು ಧ್ಯಾನಮಾತ್ರ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಅಂತಹ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇಂತಹ ಧ್ಯಾನದ ಮತ್ತು ಉಪದೇಶದ ಪರಿತ್ಯಾಗದಿಂದ ಅಂದರೆ, ಈ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ) ಯಾರಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಓಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಆದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಜೀವಭೇದದಿಂದ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ಅರ್ಥಾಂತರವು ದೂಷಿತವಾಗಿದೆ. ॥ ೩ ॥ ೨ ॥

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನ ಉಪದೇಶಗಳು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಾರದೋ, ಅಥವಾ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮತ್ವರೂಪ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಆ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಆತ್ಮತ್ವಧ್ಯಾನ ಉಪದೇಶಗಳು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಾರದು. ಸ್ವಾಮಿತ್ವರೂಪವಾದ ಆತ್ಮತ್ವವು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಧ್ಯಾನ ಉಪದೇಶಗಳೇ ವೈರ್ಥವಾಗು ವುವು. ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೇ ಉಪದೇಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕವು. ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಉಪದೇಶ ಮಾಡಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಆತ್ಮೇತೃಪಾಸನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸ್ವಾಮಿಯು ಎನ್ನುವ ಉಪಾಸನ ಉಪದೇಶಗಳು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಥಾ ಆತ್ಮತ್ವ ಉಪಾಸನ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ॥ ಅಧಿ. ೨ ॥

ಆತ್ಮತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩ ನ ಪ್ರತೀಕಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರತೀಕಾಭೇದದಿಂದ ಐಕ್ಯೋಪಾಸನವನ್ನು ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಿಯು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಾಮಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ

ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರತಿಮಾರೂಪವಾದ ನಾಮ ವಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೆಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ನ ಪ್ರತೀಕೇ ನ ಹಿ ಸಃ ಓಂ ॥ ೪ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮೇತೃಪಾಸಿತ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ನಾಮ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತೀಕದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬಾರದು. ನಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರತೀಕಾಭಿನ್ನವಲ್ಲ (ಆದಕಾರಣ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರತೀಕಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ಅನರ್ಥಕಾರಿಯು) ಮತ್ತೆ ಪ್ರತಿಮಾರೂಪವಾದ ನಾಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯ ॥ * ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮೇತೃಪಾಸೇ (ಛಾ.೭.೧.೫) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಶಬ್ದಭ್ರಾಂತ್ಯಾ ನ ಪ್ರತೀಕೇ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿ ಕಾರ್ಯಾ । ಕಿಂತು ತತ್ತ್ವತ್ವೇನೈವೋಪಾಸನಂ ಕಾರ್ಯಂ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮೇತೃಪಾಸೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಏಕವಿಭಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯ ಬಲದಿಂದಂಜಾದ ಶಬ್ದವಿಷಯಕ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ (ಅಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ) ನಾಮವಾಕ್ ಮನಃ ಸಂಕಲ್ಪಾದಿ ಶಬ್ದ ಬೋಧ್ಯವಾದ ಉಪಾ ಸ್ತಾಪಾ ಪರ್ಜನೈ ಮಿತ್ಯಾದಿರೂಪ ದೇವತಾರೂಪ ಪ್ರತಿಮಾವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯಾವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (ಹೀಗೆ ಆಭೇದೋಪಾಸನವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವಾದರೆ ಹೇಗೆ ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ) ಮತ್ತೆ ಪ್ರತೀಕದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆಂದೇ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ ಚ । ನಾಮಾದಿಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತಮು(ಉ)ಭಯೋಃ ಪ್ರಥಮಾತ್ಮತಃ ಐಕ್ಯದೃಷ್ಟಿರಿತಿ ಭ್ರಾಂತಿರಬುಧಾ (ದ್ರಾ) ನಾಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥ ನಾಮಾದಿಸ್ಥಿತಿ ರೇವಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಹಿ ವಿಧೀಯತೇ । ಸರ್ವಾರ್ಥಾ ಪ್ರಥಮಾ ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಮೃರ್ಥಾ ತತೋ ಮತಾ ॥ ಇತಿ ॥ ೪ ॥ ಅಧಿ. ೩ ॥ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ನಾಮ ಶಬ್ದವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ (ಅಂದರೆ ವಾಕ್ ಮನಃ ಸಂಕಲ್ಪ ಚಿತ್ತ ಧ್ಯಾನ

★ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ನಾಮ=ಉಪಾರೂಪವಾದ ಪ್ರತೀಕವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಈ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ನಾಮಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ವ್ಯಾಪ್ತಿಸ್ಥಾನವು ಇದೆಯೋ, ಅಲ್ಲಿ ಯಥೇಚ್ಛ ಸಂಚಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೀತ್ಯಾ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು. ನಾಮದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು, ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತೀಯ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು.

ಕಸ್ಯಚಿನ್ನೋಕ್ಷ ಇಷ್ಟತೇ | ಇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ || ೩ || ಅಧಿ. ೨ ||

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ವಿಷ್ಣುವು ಸ್ವಾಮಿಯು ಎನ್ನುವ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಯಾವಚೈತ್ಯ ಯಾವಾಗಲೂ ಮೋಕ್ಷೋಚ್ಚುಗಳಿಂದ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಬಹುವಿಧ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾದಾಗ್ಯೂ ಆತ್ಮತ್ವ ಮಾತ್ರವನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು, ಎಂದು ಭವಿಷ್ಯತವರ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. (೨) (ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಆತ್ಮಾ ಜೀವನೆಂದು ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವು ಜೀವಾಭಿನ್ನನೆಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ರಿಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದೋಪದೇಶವು ಈ ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಆಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಎಲ್ಲಾ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವು ಸ್ವಾಮಿಯು ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವದಿಂದಲೇ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜೀವತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಬಾರದು. ವಿಷ್ಣುವು ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು ಧ್ಯಾನಮಾತ್ರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅಂತಹ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇಂತಹ ಧ್ಯಾನದ ಮತ್ತು ಉಪದೇಶದ ಪರಿತ್ಯಾಗದಿಂದ ಅಂದರೆ, ಈ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ) ಯಾರಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಆದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಜೀವಭೇದದಿಂದ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ಅರ್ಥಾಂತರವು ದೂಷಿತವಾಗಿದೆ. || ೩ || ೨ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನ ಉಪದೇಶಗಳು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಾರದೋ, ಅಥವಾ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮತ್ವರೂಪ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಆ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಆತ್ಮತ್ವಧ್ಯಾನ ಉಪದೇಶಗಳು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಾರದು. ಸ್ವಾಮಿತ್ವರೂಪವಾದ ಆತ್ಮತ್ವವು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಧ್ಯಾನ ಉಪದೇಶಗಳೇ ವೈರ್ಥವಾಗು ವುವು. ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೇ ಉಪದೇಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕವು. ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಉಪದೇಶ ಮಾಡಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಆತ್ಮೋಪಾಸನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸ್ವಾಮಿಯು ಎನ್ನುವ ಉಪಾಸನ ಉಪದೇಶಗಳು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇತುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಥಾ ಆತ್ಮತ್ವ ಉಪಾಸನ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. || ಅಧಿ. ೨ ||

ಆತ್ಮತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩ ನ ಪ್ರತೀಕಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರತೀಕಾಭೇದದಿಂದ ಐಕ್ಯೋಪಾಸನವನ್ನು ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಿಯು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಾಮಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ

ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರತಿಮಾರೂಪವಾದ ನಾಮ ವಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೆಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ನ ಪ್ರತೀಕೇ ನ ಹಿ ಸಃ ಓಂ ॥ ೪ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸಿತ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ನಾಮ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತೀಕದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಎಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬಾರದು. ನಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರತೀಕಾಭಿನ್ನವಲ್ಲ (ಆದಕಾರಣ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರತೀಕಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ಆನರ್ಥಕಾರಿಯು) ಮತ್ತೆ ಪ್ರತಿಮಾರೂಪವಾದ ನಾಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯ ॥ * ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ (ಫಾ.೭.೧.೫) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಶಬ್ದಭ್ರಾಂತ್ಯಾ ನ ಪ್ರತೀಕೇ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿ ಕಾರ್ಯಾ । ಕಿಂತು ತತ್ತ್ವತ್ವೈನೈವೋಪಾಸನಂ ಕಾರ್ಯಂ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಕವಿಭಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯ ಬಲದಿಂದಂಜಾದ ಶಬ್ದವಿಷಯಕ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ (ಅಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ) ನಾಮವಾಕ್ ಮನಃ ಸಂಕಲ್ಪಾದಿ ಶಬ್ದ ಬೋಧ್ಯವಾದ ಉಪಾ ಸ್ತಾಹಾ ಪರ್ಜನ್ಯ ಮಿತ್ರಾದಿರೂಪ ದೇವತಾರೂಪ ಪ್ರತಿಮಾವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯಾವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (ಹೀಗೆ ಅಭೇದೋಪಾಸನವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವಾದರೆ ಹೇಗೆ ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ) ಮತ್ತೆ ಪ್ರತೀಕದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾನೆಂದೇ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ ಚ । ನಾಮಾದಿಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತಮು(ಉ)ಭಯೋಃ ಪ್ರಥಮಾತ್ಮತಃ ಐಕ್ಯದೃಷ್ಟಿರಿತಿ ಭ್ರಾಂತಿರಬುಧಾ (ದ್ರಾ) ನಾಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥ ನಾಮಾದಿಸ್ಥಿತಿ ರೇವಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಹಿ ವಿಧೀಯತೇ । ಸರ್ವಾರ್ಥಾ ಪ್ರಥಮಾ ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಮೃರ್ಥಾ ತತೋ ಮತಾ ॥ ಇತಿ ॥ ೪ ॥ ಅಧಿ. ೩ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ನಾಮ ಶಬ್ದವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ (ಅಂದರೆ ವಾಕ್ ಮನಃ ಸಂಕಲ್ಪ ಚಿತ್ತ ಧ್ಯಾನ

★ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ನಾಮ=ಉಪಾರೂಪವಾದ ಪ್ರತೀಕವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಈ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ನಾಮಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ವ್ಯಾಪ್ತಿಸ್ಥಾನವು ಇದೆಯೋ, ಅಲ್ಲಿ ಯಥೇಚ್ಛ ಸಂಚಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೀತ್ಯಾ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು. ನಾಮದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕು, ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತೀತ್ಯಾ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು.

ವಿಜ್ಞಾನ ಬಲ ಅನ್ನ ಅಪ್ ತೇಜ ಅಕಾಶ ಸ್ಥರ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಗಳು ಗೃಹೀತಗಲಾಗುತ್ತವೆ.) ಪ್ರಾಣಶಬ್ದ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ನಾಮಾದಿ, ಬ್ರಹ್ಮ ಈ ಪದದೊಳಗೆ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಂತತ್ವವಿದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ (ಅಂದರೆ ನಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ) ಐಕ್ಯಜ್ಞಾನವು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎನ್ನುವ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಪರಿಣಾಮವಲ್ಲದವರಿಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಇದು ಭ್ರಾಂತಿಯು ಏಕೆ ಆಗಬೇಕು. ಯಥಾರ್ಥವು ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು. ಎಂದರೆ) ನಾಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಿತಿಯೇ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ನಾಮ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಗೂ ವಾಚಂ ಪ್ರಾಣಂ ಎನ್ನುವ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೂ ಏನು ಗತಿಯು ಎಂದರೆ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯು ಸರ್ವವಿಭಕ್ತರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೋ ಹಾಗೆಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸರ್ವ ವಿಭಕ್ತರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೋ, ಅದುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು (ಅಧಿಕರಣಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು) ಎಂದು ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ. ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಯಿದೆ. || ೪ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ ವಾಚಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಶ್ರುತವಾದ ನಾಮ ವಾಗಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾದ ಉಪಾಸ್ಯಾಪಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಭೇದದಿಂದ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕೋ ಅಥವಾ ನಾಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆ ಎಂದೋ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನಾಮಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಐಕ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದೋ ಅಥವಾ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಕಾರ ಅಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನವೂ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೋ ಅಥವಾ ಸತ್ಯೋಪಾಸನವು ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ನಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮ ಇವರಿಗೆ ಐಕ್ಯೋಪಾಸನವು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಾಮವಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರಥಮಪದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ನಾಮಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವೇ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಳು ಅಪ್ರಯೋಜಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಹೇತುತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆತ್ಮತ್ಯೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ. ಉಪಾಸ್ಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತ್ವ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಗಳು ಅಪ್ರಯೋಜಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವನ್ನಾದರೂ ಗತಂ ತತ್ತ್ವಾಸ್ಯ ಕಾಮಚಾರೋಭದತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಕಾಮಚಾರರೂಪ ಫಲವಿದ್ದುದರಿಂದ ಹಾಗೆಯೇ ಉಪಾಸನವು ಕೂಡುವುದು ಎಂದರೆ ಅಚೇತನಾಸತ್ತ್ವಾಯೋಗ್ಯಾನ್ಯನುಪಾಸ್ಯಾನ್ಯ ಫಲವಿಷಯಯಾಭ್ಯಾಂ ಎನ್ನುವ ಸಾಂಕರ್ಷಿಕ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ ಅನುಮಾನ್ಯಾನೋಕ್ತ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಮತ್ತು ನಾಮಾದಿಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಬಲದಿಂದಲೂ ನಾಮದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಐಕ್ಯೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. || ಅಧಿ.೨. ||

ನ ಪ್ರತೀಕಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವಥಾ ಉಪಾಸನಮಾಡತೊಡಗಿದು, ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನೇಕ ವಿಧ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರದಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದವು ಉಂಟಾಗಬಹುದು. ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿರುತ್ಯರ್ಪಾತ್ ಓಂ || ೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವು ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವೋಪಾಸನವು ಸರ್ವಥಾ ಕಾರ್ಯವೇ. ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪವಾದ ಉತ್ಕರ್ಷಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪದ ನಿವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನವೇ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿ ಸರ್ವಥಾ ಕಾರ್ಯವ ಪರಮೇಶ್ವರೇ | ಉತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ | (೨)

ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಸದೋಪಾಸ್ಮೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವೈರಪಿ ಧ್ರುವಂ | ಮಹತ್ತ್ವವಾಚೀ ಶಬ್ದೋಽಯಂ ಮಹತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಮೇವ ಹಿ || ಸರ್ವತಃ ಪ್ರೀತಿಜನಕಮತಸ್ತತ್ಸರ್ವಥಾ ಭವೇತ್ | (೩) ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ ಯದೋಪಾಸಾ ತದಾ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಸಂಯುತಾ | ಕಾರ್ಯವ ಸರ್ವಥಾ ವಿಷ್ಣೋಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ನ ಪರಿತ್ಯಜೇತ್ || ಇತಿ (ಚ) ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ತೇ || ೫ || ಅಧಿ. ೪ ||

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಸದಾ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವನ್ನು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗುಣಾಂತರ್ಭಾವದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗುಣಗಳೂ ಸೇರಿದ್ದರಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ವರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ (ತಥಾಚ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವು ಉತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವೋಪಾಸನವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ.) ಆದಾಗ್ಯೂ ಇತರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇದನ್ನೇ ಉಪಾಸನ ಮಾಡುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ಇತರ ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನಗಳಿಂದ ಈ ಉಪಾಸನವೇ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (೨) (ಸೂತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಎಲ್ಲಾ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಭಾವನೆಯಿಂದ ಸದಾ ಉಪಾಸನಗಾರ್ಭೇಕು ಈ ಬ್ರಹ್ಮರಬ್ಧವು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಮಹತ್ವರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೋ, ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಮಹತ್ವಜ್ಞಾನವೇ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ಮಹತ್ವಜ್ಞಾನವೇ ಇತರ ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನದಿಂದ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೋ, ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇನ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಸದಾ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಆಗುತ್ತದೆ. (೩) (ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷವು

ಕೂಡದಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯಾವಾಗ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮಿಕವಾದ ಆತ್ಮತ್ವಪ್ರಕಾರಕವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅಧಿಕಾರಿಯಿಂದ ಮಾಡತಕ್ಕದೆಯೋ (ಅದು ಇಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗಲಾರದೋ.) ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಪ್ರಕಾರವಾದ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಎಷ್ಟು ವಿಧಗಳು ಬಂದರೂ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಬಿಡಬಾರದು. (ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗಲಾರದು.) (ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವೂ ಅವಶ್ಯಕವಾದರೆ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗವು ಬರುವುದೆಂದರೆ) ಯಾವಾಗ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಉಪಾಸನೆಯು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಆಗ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಸ್ವಾಮಿಯು ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (ತಥಾಚಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಆತ್ಮತ್ವವಿಶೇಷಣದಿಂದಲೇ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನಾ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗವಿಲ್ಲ) ಎಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. || ೫ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಸದಾ ಸರ್ವಥಾ ಉಪಾಸ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆಗುತ್ತದೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವನ್ನು ಸದಾ ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಕೂಡದು ಎಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗುಣಗಳೂ ಅಂತರ್ಗತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇತರ ಗುಣಗಳಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರೀತಿವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮತ್ವೋಪಾಸನದಂತೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಉಪಾಸನ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಅದಾದರೂ ಪೂರ್ಣಸ್ವಾಮಿತ್ವವಾನ್ ಭಗವಾನ್ ಎಂದು ಆತ್ಮತ್ವ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೇ ಉಪಾಸನವು. ಅದಕಾರಣ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗವಿಲ್ಲ. || ಅಧಿ.೪ ||

ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೫ ಅಧಿತ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಅಧಿತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇದ್ದಾರೆಂದು ದೇವತೋಪಾಸನೆಯು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಧಿತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವಥಾ ತಂತಮ್ಮ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು

ಇದ್ದಾರೆಂದು ಉಪಾಸನವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳು ಅನೇಕ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವುದು ಸದಾ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಗುಣಾಂತರಗಳು ಇರುವಾಗ ಭಗವಂತನ ಅಂಗಾಶ್ರಿತರೆಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಧ್ಯಾನಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲ ಮತ್ತು ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ಅನರ್ಥ ಫಲಕವೂ ಆಗಿದೆ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಆದಿತ್ಯಾದಿಮತಯತ್ಯಾಂಗ ಉಪಪತ್ತೇಃ ೬೦ || ೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಅಂಗದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾರೆಂದು ಆದಿತ್ಯಾದ್ಯುಪಾಸನಗಳು (ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ತಂತಮಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳವನೆಂದು ಉಪಾಸನಗಳು) ಆದಿತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸದಾ ಸರ್ವಥಾ ಕಾರ್ಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ದೇವತೆಗಳು ಅವಾವ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವರಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅವಾವ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಫಲಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರೂಪಾಂತರದಿಂದ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಉಪಪತ್ತಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಏವಂಚ ಯಾವ ಯಾವ ಅಂಗದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಯಾರು ಇದ್ದಾರೋ ಅವರವರು ಹಾಗೆ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯ || ಚಕ್ಷೋಃ ಸೂರ್ಯೋ ಅಜಾಯತ (ಋ.೧೦.೯೦.೧೨.) ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಾಸನಂ ಚ ದೇವಾನಾಂ ಕಾರ್ಯಮೇವ | ಸ್ವೋತ್ತಿಷ್ಠಾನ್ಮತತ್ತ್ವಾತ್ ಸ್ವಾಶ್ರಯತ್ಯಾನ್ಮಕೌ ತತ್ರ ಲಯಸ್ವಾಪೇಕ್ಷಿತತ್ವಾಪ್ಪೋಪಪನ್ನಂ ತೇಷಾಂ ತಥೋಪಾಸನಂ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಚಕ್ಷೋಃ ಸೂರ್ಯೋಽಜಾಯತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತಂತಮಗೆ ಆಶ್ರಯವೆಂದು ಭಗವದಂಗೋಪಾಸನವನ್ನು ಆದಿತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಸದಾ ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ—ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಗವದಂಗಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೇಶರೂಪವಾದ ಲಯವು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಉಪಾಸನವನ್ನು ಫಲಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕು.) (ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಲಯವೇ ಹೇಗೆಂದರೆ) ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾದುದರಿಂದ. (ಅಂದರೆ ಯಾರಿಗೆ ಯಾವ ಅಂಗದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೋ ಅವರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವೆಂದು ನಿಯಮವು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಸೂರ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಅವರು ಸದಾ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಿದರೆ ಅನ್ಯಥೋಪಾಸನವು ಆಗಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಯುಕ್ತವೆಂದರೆ) ಸೂರ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರವಿದ್ದರೂ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ರೂಪಾಂತರದಿಂದ ಭಗವದಂಗಗಳಿಗೆ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಆಶ್ರಯಸ್ತವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ) (ಅಂದರೆ ಸೂರ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಂಗಗಳನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡೇ ಇದ್ದಾರೆ.) ತಥಾಚ ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನವು ಯುಕ್ತವೇ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ನಾರಾಯಣತಂತ್ರೇ ಚ | ಅಧಿವ್ಯಾಧಿನಿಮಿತ್ತೇನ ವಿಕಿಪ್ತ ಮನಸೋಽಪಿ ತು |
ಗುಣಾನಾಂ ಸ್ಮರಣಾಶಕ್ತೌ ವಿಷ್ಣೋಬ್ರಹ್ಮತ್ವಮೇವ ತು | ಸ್ಮರ್ತವ್ಯಂ ಸತತಂ ತತ್ತು ನ
ಕದಾಚಿತ್ತರಿತ್ಯಚೇತ್ || ಅತ್ರ ಸರ್ವಗುಣಾನಾಂ ಚ ಯತೋಽತರ್ಭಾವ ಇಷ್ಯತೇ
|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ವ್ಯಥೆಯೂ ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ರೋಗವೂ ಇದುವೊಂದಲಾದ ವಿಷ್ಣುಹೇತುಗಳಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರ ವ್ಯಾಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ ಪುರುಷನಿಗೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಣ (ಧ್ಯಾನ) ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಇರುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನೇ ಸರ್ವದಾ ಸ್ಮರಿಸಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಮರೆತುಬಿಡಬಾರದು. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುರೂಪತ್ವವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ಮರಣ ಮಾಡುತ್ತಾ (ಉಪಾಸನ ಮಾಡುತ್ತಾ) ಇರಬೇಕು ಎಂದು ನಾರಾಯಣತಂತ್ರ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಅಂಶವನ್ನುದಾಹರಿಸಿ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ವತ್ತಂಶವನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸ್ವೋಚ್ಚತ್ಯಂಗ ಚ ದೇವಾನಾಂ ವಿಷ್ಣೋಽಪ್ತಿಂತ್ಯಂ ಸದೈವ ತು | ತೇಷಾಂ ತತ್ರ
ಪ್ರವೇಶೋ ಹಿ ಮುಕ್ತಿರಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಬುದ್ಧಿಃ || ತದಾಪ್ರಿತಾಶ್ಚ ತೇ ನಿತ್ಯಂ ತತಃಪ್ತಿಂತ್ಯಂ
ವಿಶೇಷತಃ | ಇತಿ ೬ || ಅಧಿ.೫ ||

|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ದೇವತೆಗಳು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ, ತಮ್ಮ ಉತ್ತತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಂಗಗಳನ್ನು ತಮಗೆ ಆಶ್ರಯವೆಂದು ಯಾವಾಗಲೂ ಧ್ಯಾನಿಸಲೇಬೇಕು. (ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಧ್ಯಾನಿಸುವುದು ಅಲ್ಲ) ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರವೇಶವೇ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, (ಇದು ಅನ್ಯಥೋಪಾಸನವಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ) ಆ ದೇವತೆಗಳು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ರೂಪಾಂತರದಿಂದ ಆವಾವ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಆವಾವ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸರ್ವಥಾ ಸರ್ವದಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಅಂಗವು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದೇ, ಎಂದೂ ನಾರಾಯಣತಂತ್ರ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. || ೬ || || ೨. ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ದೇವತೆಗಳ ಉತ್ತತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಭಗವಂತನ ಅಂಗಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಆಶ್ರಯಿಸಿ

ಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ ಎನ್ನುವ ಉಪಾಸನವನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯಾವುದು ಉತ್ತವಾಗಿಯೋ ಅದನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಸದಾ ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಬಾರದೋ, ಮಾಡಬೇಕೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಆದಿತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಭಗವಂತನ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಿತಿಯು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಗುಣಾಂತರಗಳು ಇದ್ದರೂ ವಿಶಿಷ್ಟ ತಂತಮಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಅಂಗವತ್ವರೂಪವಾದ ಗುಣವನ್ನೇ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನದಂತೆ ವಿಶೇಷ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರದಿಂದ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಭಗವಂತನ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನವು ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ಆದುದರಿಂದ ಅನರ್ಥಫಲವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವದಾ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು, ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರತ್ಯಂಗೆ ಚ ದೇವಾನಾಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಗವದಂಗಪ್ರವೇಶವು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ, ಆ ಪ್ರವೇಶವಾದರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಅಂತಹ ಗುಣೋಪಾಸನವಿಲ್ಲದೆ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಭಗವದಂಗ ಪ್ರವೇಶರೂಪವಾದ ಕಾರಣವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ರೂಪಾಂತರದಿಂದ ಭಗವದಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೇಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸೂರ್ಯನು ತನಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಚಕ್ಷುಸ್ಸು ಎಂದೂ ಚಂದ್ರನು ತನಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮನಸ್ಸು ಎಂದೂ ಚತುರ್ಮುಖನು ತನಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಶಿರಸ್ಸು ಎಂದೂ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಸದಾ ಸರ್ವತ್ರ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. || ಅಧಿ.೫ ||

ಆದಿತ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬ ಆಸೀನಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ವ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಆಸನಾದಿ ನಿಯಮವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಸನವು ಸರ್ವಥಾ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಲ್ಲ, ಆಸನವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಮನಸ್ಸು ಭಗವದ್ವಿಷಯಕವಾದರೆ ಕೇವಲ ಅದರಿಂದಲೇ ಭಗವದರ್ಶನವು ಕೂಡಬಹುದು. ಅದರಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬ಂ ಆಸೀನಃ ಸಂಭವಾತ್ ೬ಂ || ೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡವನಾಗಿಯೇ ಸದಾ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡವನಿಗೇನೇ ಉಪಾಸನವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವದೋಪಾಸನಂ ಕುರ್ವನ್ನಪ್ಯಾಸಿನೋ ವಿಶೇಷತಃ ಕುರ್ಯಾತ್ | ತದಾ
ವಿಕ್ಷೇಪಾಲ್ಪತ್ವೇನ ಸಂಭವಾತ್ || ೭ ||

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಜಿಜ್ಞಾಸುವು ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡವನಾಗಿಯೇ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದ ವಿಘ್ನಗಳು ಬಂದರೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. (ತಥಾಚ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಸರ್ವದಾ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡುವವನೇ ಆಗಬೇಕು. ಅದೂ ಕೂಡ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡವನಾಗಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕು.) ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡರೇನೇ ಉಪಾಸನವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ. (ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಬಹುಧಾ ಚಿತ್ತವಿಕ್ಷೇಪವು ಬರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನವೇ ಕೂಡಲಾರದು.) ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಚಿತ್ತವಿಕ್ಷೇಪವು ಬಂದರೂ ಅದು ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನವು ಕೂಡುವುದು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಸರ್ವದಾ ಅಸನೋಪವೇಶವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಉಪಾಸನೆಯು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಇಷ್ಟಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಆಗಲಾರದು. ನಿತ್ಯತಃ ಕಾರ್ಯಂ ಸಾಧನಂ ಪ್ರಥಮತಃ ಉಚ್ಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯಾಹತವಾಗುವುದು ಎಂದರೆ—ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಸರ್ವದಾ ಉಪಾಸನಂ ಕುರ್ವನ್ನಪಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. || ೭ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸರ್ವದಾ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆಸನವೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ—ಇವೆರಡೂ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಏಕದಾ ಸಮಾವೇಶವು ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಧ್ಯಾನಾಚ್ಚ ಓಂ || ೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡಿರತಕ್ಕವನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದಕ್ಕೆ ಧ್ಯಾನರೂಪತ್ವ ವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. (ಸ್ಮರಣ, ಧ್ಯಾನ ಎಂದು ಉಪಾಸನವು ಎರಡು ವಿಧವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವದಾ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಆಸನದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧ್ಯಾನರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷೋಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಆಸನವು ಅವಶ್ಯಕವು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವ್ಯಾಕುಲತೆಯು ಬರುವುದು.)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ್ಮರಣೋಪಾಸನಂ ಚೈವ ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕಮಿತಿ ದ್ವಿಧಾ | ಸ್ಮರಣಂ ಸರ್ವದಾ ಯೋಗ್ಯಂ ಧ್ಯಾನೋಪಾಸನಮಾಸನೇ || (೨) ನೈರಂತರ್ಯಂ ಮನೋವೃತ್ತೇಃ ಧ್ಯಾನಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಬುದ್ಧಿಃ | ಆಸೀನಸ್ಯ ಭವೇತ್ತತ್ತು ನ ತಯಾನಸ್ಯ ನಿದ್ರಯಾ || ಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಗಚ್ಛತೋ ವಾಽಪಿ ವಿಕ್ಷೇಪಸ್ಯೈವ ಸಂಭಾವತ್ | ಸ್ಮರಣಾತ್ಪರಮಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಧ್ಯಾನಂ ನಾಸ್ತತ್ಪ್ರ ಸಂಶಯಃ || ಇತಿ (ಚ) ನಾರಾಯಣತಂತ್ರೇ | ಅತೋ ಧ್ಯಾನತ್ಪಾಚ್ಚ || ೮ ||

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸ್ಮರಣೋಪಾಸನವು, ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕ ಉಪಾಸನವು ಎಂದು ಉಪಾಸನವು ಎರಡು ವಿಧವು. ಸ್ಮರಣೋಪಾಸನವು (ಸ್ಮರಣಂ=ವಿಚ್ಛೇದದಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ವಿಷಯಕ

ಸ್ವತ್ತಿಯು) ನಿಲ್ಲುವಾಗಲೂ ನಡಿಯುವಾಗಲೂ ಕೂತುಕೊಳ್ಳುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ್ಯವು. ಧ್ಯಾನೋಪಾಸನವು ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡರೇನೇ ಯೋಗ್ಯವು. (೨) (ಧ್ಯಾನಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಅದಕ್ಕೆ ಆಸನದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದೆ ಎಂದು ಉಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಮನೋವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಮನಃಪರಿಣಾಮರೂಪವಾದ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಅವಿಮಿಶ್ರತತ್ವವು (ಅವಿಚ್ಛೇದವು) ಧ್ಯಾನವೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ, ನಿರಂತರ ಮನೋವೃತ್ತಿಯೇ ಧ್ಯಾನವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.) ಆ ಧ್ಯಾನವಾದರೂ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡು ಇದ್ದವನಿಗೇನೇ ಆಗುವುದು. ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಮಲಗಿದವನಿಗೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಿದ್ರೆಯು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ನಿಂತವನಿಗೂ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವವನಿಗೂ ಧ್ಯಾನವೂ ಇಲ್ಲ. ಆಗ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವ್ಯಾಕುಲತತ್ವವೇ ನಿಯಮದಿಂದ ಕೂಡುವುದರಿಂದ. (ಹಾಗಾದರೆ ಸುಖದಿಂದ ಮಾಡಲು ಶಕ್ತವಾದ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾದ ಸ್ಮರಣವೇ ಸಾಕು. ಧ್ಯಾನವು ಏಕೆ ಎಂದರೆ) ಧ್ಯಾನವು ಸ್ಮರಣದಶೆಯಿಂದ ಅಧಿಕವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು. ಅಧಿಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಾರಾಯಣತಂತ್ರ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಯದ್ವಿಧ ಧ್ಯಾನವು ಕೂಡ ಸ್ಮರಣವಿಶೇಷವೇ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಧಾರಣಾರೂಪವಾದ ಖಂಡ ಸ್ಮರಣವೇ ಸ್ಮರಣಪದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಧ್ಯಾನವಾದರೂ ಅವಿಮಿಶ್ರಸ್ಮರಣವು. ಖಂಡಾ ಸ್ವಾರ್ಥರಣಾ ಸ್ಯಾದಖಂಡಾ ಧ್ಯಾನಮುಚ್ಯತೇ | ಎಂದು ನಾರಾಯಣತಂತ್ರಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ) ಆದಕಾರಣ ನಿರಂತರ ಮನೋವೃತ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಧ್ಯಾನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ (ಧ್ಯಾನವು ಆಸನವಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಸನ ಅವಶ್ಯಕವು. ಸ್ಮರಣೋಪಾಸನವು ಸರ್ವದಾ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. || ೮ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಧ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಆಸನವು ಅವಶ್ಯಕವಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಚಿತ್ತವಿಕ್ಷೇಪ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು, ಎಂದು ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಚಲತ್ವಂ ಚಾಪೇಕ್ಷ್ಯ ಓಂ || ೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ(ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗದೆ ಇದ್ದಹಾಗೆ ಮಾಡುವಿಕೆ)ದಿಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅಚಲತ್ವವನ್ನು ನಿದ್ರಾಭಾವವನ್ನು ಕೂಡ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡೇ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವ್ಯಗ್ರತ್ವಾಭಾವವು ಆಗುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡವನಾಗಿಯೇ ಧ್ಯಾನಿಸತಕ್ಕದು.)

ಭಾಷ್ಯ || ಅಚಲಂ ಚೇಚ್ಛೀರಂ ಸ್ಯಾನ್ಮನಸತ್ವಾಪ್ತಚಾಲನಂ | ಚಲನೇ ತು ಶರೀರಸ್ಯ ಚಂಚಲಂ ಚ (ತು) ಮನೋ ಭವೇತ್ || ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ || ೯ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶರೀರವು ಹಂದಾಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಕೂಡ ಚಲನಾಭಾವವು ಬರುವುದು. ಶರೀರವು ಹಂದಾಡಿದರೆ ಮನಸ್ಸು ಕೂಡ ಚಂಚಲವು ಆಗುವುದು, ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ತಥಾಚ ಮನಸ್ಸು ನಿಶ್ಚಲವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಶರೀರನಿಶ್ಚಲತ್ವದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆ ನಿಶ್ಚಲತ್ವವು ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡರೇನೇ ಕೂಡುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆಸನವು ಅವಶ್ಯಕವೇ.) || ೯ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸ್ವಂತಿಗಳಿಂದಲೂ ಆಸನಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ಮರಂತಿ ಚ ಓಂ || ೧೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಮೊದಲಾದವರು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಪವಿಶ್ವಾಸನೇ, ಸಮಂ ಕಾಯಶಿರೋಗ್ರೀವಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸಮಂ ಕಾಯಶಿರೋಗ್ರೀವಂ ಧಾರಯನ್ನಚಲಂ (೮) ಸ್ಥಿರಃ | ಸಂಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ನಾಸಿಕಾಗ್ರಂ ಸ್ವಂ ದಿಶಶ್ಚಾನವಲೋಕಯನ್ (ಭಗವದ್ಗೀತಾ) ಇತ್ಯಾದಿ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡು ಶರೀರ ಶಿರಸ್ಸು ಕುತ್ತಿಗೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮ ಹೇಗೆ ಆದೀತೋ ಹಾಗೆ ಧರಿಸುತ್ತಾ ಹಂದಾಡದೆ ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ಧರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ಥಿರವಾದ (ಆಚಂಚಲವಾದ) ಮನಸ್ಸು ಉಳ್ಳವನಾಗಿ ತನ್ನ ನಾಸಾಗ್ರ (ಮುಗಿನ ತುದಿ)ವನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನೋಡದೆ ಇರತಕ್ಕವನಾಗಿ (ತನ್ನ ಪಾಪನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿಯೂ ಆನಂದವೃದ್ಧಿಗಾಗಿಯೂ ಸಮಾಧಿಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದು.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಉಪವಿಶ್ವಾಸನೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವಂತಿಗಳು ಉಕ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು. || ೧೦ || || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಆಸನಾದಿಗಳ ನಿಯಮದಂತೆ ದೇಶಕಾಲಾದಿಗಳ ನಿಯಮವೂ ಆದೆ. (೧) ಪರ್ವತಾಗ್ರೇ ನದೀತೀರೇ, (೨) ಬ್ರಾಹ್ಮೇ ಮುಹೂರ್ತೇ ಚೋತ್ತಾಯ ವಾಯುಪಸ್ವತ್ಯ ಮಾರ್ಧವೇ, (೩) ಬ್ರಾಹ್ಮೇ ಮುಹೂರ್ತೇ ಚೋತ್ತಾಯ ಧರ್ಮಾರ್ಥಾನುಪಚಿಂತಯೇತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು. ಆದಕಾರಣ ಆಸನಾದಿಗಳು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಯತ್ಕೈಕಾಗ್ರತಾ ತತ್ರಾವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ || ೧೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಯಾವ ದೇಶ ಕಾಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಏಕಾಗ್ರತೆಯು (ಏಕವಿಷಯಕತ್ವವು) ಬರುವುದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (ದೇಶವಿಶೇಷ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ) (ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾಗಿ ಆಸನದಂತೆ ದೇಶವಿಶೇಷವು ಅವಶ್ಯಕವೋ, ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗಿಯೋ, ಎರಡೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) ನಿಯತ ದೇಶಾದಿಗಳಿಂದ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಆಗಲೇ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. ತಮೇವಂ ದೇಶಂ ಸೇವಿತ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವಂತಿಯು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ದೇಶಕಾಲಾವಸ್ಥಾದಿಷು ಯತ್ಕೈಕಾಗ್ರತಾ ಭವತಿ ತತ್ತ್ವವ ಸ್ಥಾಪ್ಯಂ | (೨) ತಮೇವ ದೇಶಂ ಸೇವೇತ ತಂ ಕಾಲಂ ತಾಮವಸ್ಥಿತಿಂ | ತಾನೇವ ಭೋಗಾನ್ ಭುಂಜೇತ (ಸೇವೇತ) ಮನೋ ಯತ್ರ ಪ್ರಸೀದತಿ || ನ ಹಿ ದೇಶಾದಿಭಿಃ ಕಷ್ಟದ್ವೀಶೇಷಃ ಸಮುದೀರಿತಃ | ಮನಃಪ್ರಸಾದನಾರ್ಥಂ ಹಿ ದೇಶಕಾಲಾದಿ ಚಿಂತನಾ || ಇತಿ (ಹಿ) ವಾರಾಹೇ || ೧೧ || ಅಧಿ. ೬ || || ೫ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ದೇಶ, ಕಾಲ, ಆಸನ, ಭೋಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ
 ಏಕಾಗ್ರತೆಯು (ಅಂದರೆ, ಇತರವಾದುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭಗವನ್ನಾತ್ರ ವಿಷಯಕತ್ವವು) ಇರುತ್ತದೋ,
 ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಲ್ಲಬೇಕು. (ಆ ದೇಶಾದಿಗಳನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ಪರ್ವತಾಗ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಮುಹೂರ್ತಾದಿ
 ರೂಪವಾದ ನಿಯತ ದೇಶ ಕಾಲಾದಿಗಳನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಆ ನಿಯತ ದೇಶಾದಿಗಳಿಂದ
 ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) (೨) (ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ
 ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯಾವ ದೇಶಾದಿಗಳು ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ, ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಸನ್ನವಾಗುತ್ತದೋ,
 (ಅಂದರೆ, ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭಗವನ್ನಾತ್ರ ವಿಷಯಕವಾಗುತ್ತದೋ ಅಂತಹ
 ದೇಶವನ್ನೇ ಅಂತಹ ಕಾಲವನ್ನೇ ಅಂತಹ ಆಸನವನ್ನೇ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ಭೋಗಗಳನ್ನೇ
 ಭೋಗಿಸಬೇಕು. (ನಿಯತ ದೇಶ ಕಾಲಾದಿಗಳನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ) ನಿಯತ
 ದೇಶಾದಿಗಳಿಂದ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಯಾವದೊಂದು ವಿಶೇಷವೂ (ಅತಿಶಯವೂ) ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ
 (ಆದಕಾರಣ ನಿಯತದೇಶಾದಿಗಳು ಆಸನಾದಿಗಳಂತೆ ಧ್ಯಾನೋಪಯೋಗಿಯಾಗಿ ಅವಶ್ಯಕವಲ್ಲ
 ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಯೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವೂ ಅಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ) ಕೇವಲ ದೇಶಾದಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ
 ಯಾವ ವಿಶೇಷವೂ (ಅತಿಶಯವೂ) ಇಲ್ಲ (ಹೇಗೆಂದರೆ) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ
 ಆಶಾಂಚಲ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಪರ್ವತಾಗ್ರಾದಿ ನಿಯತ ದೇಶ ಕಾಲಾದಿಗಳ
 ವಿಚಾರವು ಅಂದರೆ, ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಿಕೆಯು. (ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.) (ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ
 ಯಾ ತು ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೇ ಹರಿಕ್ಷೇತ್ರದಿನಾದಿದೇಶಕಾಲವಿಶೇಷಾದಿಚಿಂತಾ ಕ್ರಿಯತೇ ಸಾ
 ಹರೇರ್ವಿಶೇಷಾಫಿ—ವ್ಯಕ್ತಿಹೇತುತ್ವೇನ ತೇಷಾಂ ಮನಃಪ್ರಸಾದಕರತ್ವೇನೈವ | ನಾನ್ಯವಿಶೇಷಹೇತೋ—
 ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹರಿಕ್ಷೇತ್ರ ದಿನ ಮೊದಲಾದ ದೇಶ ಕಾಲ ವಿಶೇಷಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದು
 ಶ್ರೀಹರಿಯ ವಿಶೇಷಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೇ. ಬೇರೆ
 ವಿಶೇಷಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ದೇಶವಿಶೇಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗಿತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂದು
 ಮಾರಾಹ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. || ೧೨. || ೫ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಉಪವಿತ್ಯಾಸನೇ ಯುಂಜ್ಯಾತ್ ಎಂದು ಧ್ಯಾನಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಆಸನಾದಿಗಳು
 ಅನಾವಶ್ಯಕವೋ ಅವಶ್ಯಕವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆಸನವಿಲ್ಲದೆ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ
 ಮನಸ್ಸಿನ ನಿವೇಶನವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಭಗವಂತನ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ
 ಕಾರಣವಾದ ಉಪಾಸನವು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಟ್ಟದ್ದರಿಂದಲೇ ಕೊಡುವುದರಿಂದ
 ಆಸನವು ಅವಶ್ಯಕವಲ್ಲ ಆಸನವಿಲ್ಲದೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮನೋನಿವೇಶನವೇ ಅಯುಕ್ತವೆಂದು
 ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಮನೋನಿವೇಶನವು ಕೊಡಬಹುದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ
 ಸ್ವರ್ತವ್ಯಃ ಸತತಂ ವಿಷ್ಣುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿಗಳೇ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಬೇಕಾಗುವುವು. ಆಸನಾದಿಗಳನ್ನು
 ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಅವಶ್ಯಕಗಳಿಂದಾದರೆ ಪರ್ವತಾಗ್ರೇ ನದೀತೀರೇ ಬ್ರಾಹ್ಮೇ
 ಮುಹೂರ್ತೇ ಉತ್ಪಾಯ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ದೇಶಾದಿಗಳ ನಿಯಮವೂ ಅವಶ್ಯಕವಾಗ

ಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವಿಕಲೇಪ (ವ್ಯಗ್ರತ್ವ)ವಿಲ್ಲದೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮನೋನಿವೇಶನವು ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದರೂ ಅಚಲಂ ಚೇಚ್ಛರೀರಂಸ್ಥಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಚಲನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೇನೇ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವಿಕಲೇಪಾಭಾವವು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅಚಲತ್ವವು ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡರೇನೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಸಮಂ ಕಾಯಶಿರೋಗ್ರೀವಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥತಿಬಲದಿಂದಲೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಸನವು ಅವಶ್ಯಕವೇ, ನಿತ್ಯೋಪಾಸನವೂ, ಆಸನವು ಅವಶ್ಯಕವೂ ಎನ್ನುವುದು ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಆಸನವು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದಾದರೆ ಸ್ತರ್ತವ್ಯಃ ಸತತಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸನ ವಿಧಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಸ್ಮರಣ, ಧ್ಯಾನ ಎಂದು ಉಪಾಸನವು ಎರಡು ವಿಧವಾದುದರಿಂದ ಸ್ಮರಣರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನವನ್ನು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಆಸನ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಕದಾಚಿತ್ ಮಾಡತಕ್ಕ ಧ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಅದು ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಆಸನಾದಿಗಳನ್ನುಪದೇಶಿಸಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ. ಹೀಗಾದರೆ ದೇಶವಿಶೇಷಾದಿಗಳಿಗೂ ಅವಶ್ಯಕತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದೂ ಅಲ್ಲ. ಆಸನಾದಿಗಳಂತೆ ಧ್ಯಾನೋಪಯೋಗಿತ್ವವೂ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಂತೆ ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗಿತ್ವವೂ ದೇಶವಿಶೇಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲ. ತಮೇ ವಂ ದೇಶಂ ಸೇವೇತ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥತಿಗಳಿಂದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಿ ಭಗವನ್ನಾತ್ರ ವಿಷಯಕತ್ವವೋ ಅಂತಹ ದೇಶಾದಿಗಳನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪರ್ವತಾಗ್ರಾದಿ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ॥ ಅಧಿ. ೬ ॥

ಅಸೀನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೭ ಅಪ್ರಾಯಣಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಭಗವದ್ವ್ಯಾನವು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಕಾರ್ಯಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವ ತನಕವೇ ಧ್ಯಾನವು ಅವಶ್ಯಕವು. ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಅಪ್ರಾಯಣಾತ್ತತ್ಪಾಪಿ ಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಓಂ ॥ ೧೨ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಚರಮಶರೀರೋತ್ಥಮಗ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಅಥವಾ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ ಯೋ ಹ ವಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಅದೆ. ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. (ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮಾಡುತ್ತಾರೆಯಾದುದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವು.) ಮುಕ್ತಾ ಅಪಿ ಹ್ಯೇನಮುಪಾಸತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಇದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯಾವನ್ನೋಕ್ಷಸ್ತಾವದುಪಾಸನಾದಿ ಕಾರ್ಯಂ | (೨) ಸ ಯೋ ಹ ವೈ
ತದ್ಭಗವನ್ನನುಷ್ಠೇಷು ಪ್ರಾಯಣಾಂತಮೋಂಕಾರಮಭಿಧಾಯಿತ (ಪ್ರ. ೫.೧) | ಇತಿ
ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಮೋಕ್ಷಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಧ್ಯಾನ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಭಗವದರ್ಚನಾದಿ
ಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. (ಜ್ಞಾನಪರ್ಯಂತವೇ ಅಲ್ಲ) (ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವ ಪರ್ಯಂತ
ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆಯಾದರೂ
ಆನಂದಾತಿಶಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಯೇಣ ಕೇವಲ ಧ್ಯಾನವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ
ಆನಂದಾತಿಶಯವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು. ಸಮ್ಯಕ್ ಧ್ಯಾನಲಾಭವಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೂ
ಅವಶ್ಯಕವು.) (೨) (ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವು ಫಲವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದ ಮೊದಲು
ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ಆ ಮೇಲೆಯೂ ಮೋಕ್ಷಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು
ಯಾವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಪೂಜ್ಯರೇ ಈ ಜ್ಞಾನಿ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಅಧಿ
ಕಾರಿಯು ಮೋಕ್ಷಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಓಂ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಣವವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಪ್ರಣವ
ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾನೋ, (ಅಂತಹ ಪುರುಷನು ಆ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಯಾವ
ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಇದೆ.) (ಇದು ಏಪ್ಪಲಾದರನ್ನು ಕುರಿತು ಶೈಬ್ಯನ
ವಾಕ್ಯವು.) || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಕೈಮುತ್ಯ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೂ ಧ್ಯಾನವು ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಅವಶ್ಯಕವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವದೈನಮುಪಾಸೀತ ಯಾವದ್ವಿಮುಕ್ತಿರ್ಮುಕ್ತಾ ಅಪಿ ಹೈನಮುಪಾಸತೇ |
ಇತಿ (ಚ) ಸೌಪರ್ಣಶ್ರುತಿಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೊದಲೂ ಮೇಲೆಯೂ ಕೂಡ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವ ತನಕ
ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಉಪಾಸನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರಬೇಕು. ಮುಕ್ತರೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ
ಇರುತ್ತಾರೆ. (ಇದರಿಂದ ಅಮುಕ್ತರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ.)
ಎಂದು ಸೌಪರ್ಣಿಕ ಶ್ರುತಿಯು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಜ್ಞಾನಪರ್ಯಂತ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಶೃಣುಯಾದ್ಯಾವದಜ್ಞಾನಂ ಮತಿಯೋವದಯುಕ್ತತಾ | ಧ್ಯಾನಂ ಚ
ಯಾವದೀಕ್ವಾ ಸ್ಯಾನ್ನೇಕ್ವಾ ಕ್ವಚ ನ ಬಾಧ್ಯತೇ || ದೃಷ್ಟ ತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಚ ಧ್ಯಾನಂ
ಯದಾದೃಷ್ಟಿರ್ನ ವಿದ್ಯತೇ | ಭಕ್ತಿಶ್ಚಾನಂತಕಾಲೀನಾ ಪರಮೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸ್ಥುತಾ || ಆ
ವಿಮುಕ್ತೇರ್ವಿಧಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಸ್ವತಃ ಎವ ತತಃ ಪರಂ | ಇತಿ (ಚ) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ || ೧೨ ||
ಅಧಿ. ೨ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತಿಪ್ರಯಾಂತ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಬೇಕು. (ಶ್ರವಣಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞಾನ ನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಫಲವು.) ಯುಕ್ತಾಭಾಸದಿಂದುಂಟಾದ ಸಂಶಯವಿಪರ್ಯಾಸಗಳ ನಿರಾಸಪರ್ಯಾಂತ ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು. ಧ್ಯಾನವಾದರೂ ಭಗವದ್ವರ್ತನಪರ್ಯಾಂತ ಮಾಡತಕ್ಕದು. ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಕದಾಚಿತ್ ಆಗತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವೂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಕದಾಚಿತ್ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಂತೆ ಫಲವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ.) ಭಗವದಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಯಾವಾಗ ಯಾವಾಗ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆಗಆಗ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. (ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಂತೆ ಅವಧಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.) (ಕೇವಲ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಧ್ಯಾನವೇ ನಿರವಧಿಕವೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರುಪಾಧಿ ಕವಾದ ಭಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಅನಂತಕಾಲೀನವು (ನಿರವಧಿಕವು) ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. (ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯ ನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ನಿರವಧಿಕ ಧ್ಯಾನವು ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ವಿಹಿತವಾಗದೇನೇ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಾನೇದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ನಿರವಧಿಕ ಧ್ಯಾನವು ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕಾರ್ಯವೆಂದಾದರೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅದು ವಿಹಿತವಾದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಅದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆಗುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ವಿಧಿಬಂಧ ವರ್ಜಿತತ್ವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ೨ನೇದ್ದೂ ಕೂಡಲಾರದು. ವಿಧಿಯು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತರದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದು ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದರೆ) ಮೋಕ್ಷಪರ್ಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಯಮದಿಂದ ಭಕ್ತಿಧ್ಯಾನಗಳಿಗೆ ವಿಧಿಯೇ. (ವಿಧಿವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಮಾಡಬೇಕು.) ಮುಕ್ತಿಯ ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಮಾಡುವುದು. (ತಥಾಚ ಮೋಕ್ಷಪರ್ಯಾಂತವಾಗಿಯೇ ಧ್ಯಾನವಿಧಿ ಯು, ಮೋಕ್ಷಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಅದರೂ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಧ್ಯಾನವು ಜ್ಞಾನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಧ್ಯಾನಕ್ಕಾದರೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಅನಂದಾತಿಶಯವೇ ಫಲವು ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. || ೧೨ || ೨. ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಧ್ಯಾನವು ಜ್ಞಾನಪರ್ಯಾಂತವಾಗಿಯೇ ಅವಶ್ಯಕವೋ ಅಥವಾ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಾಂತವಾಗಿಯೂ ಅವಶ್ಯಕವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ವಿಹಿತವಾದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಾಂತವಾಗಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೇತುವಿಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅನಂದಾತಿಶಯವು ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಇತರವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಆಗುತ್ತದೋ, ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅನಂದವೃದ್ಧಿಯು ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಇತರವಾದ ಶ್ರವಣ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಾನಂತರದಿಂದಲೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ವಿಹಿತವಾದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಾಂತ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಾಂತ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ—ಯೋಗಾರೂಢಸ್ಥ ತಜ್ಞೈವ ಎಂದು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗಾರೂಢವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗೆ ಧ್ಯಾನವು ಪರಮಸುಖಕಾರಣವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಧ್ಯಾನವು ಅನಂದವೃದ್ಧಿಗೆ ಹೇತುವೆಂದು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಯಣಾಂತದೋಂಕಾರಮುಖ್ಯಧ್ಯಾಯೀತ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿ

ಯಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತಾ ಅಪಿ ಹೈನಮುಪಾಸತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತಿಪ್ರಯೋಗವಾಗಿ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. || ಅಧಿ. ೭ ||

ಆಪ್ರಾಯಣಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೮ ತದಧಿಗಮಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತ್ಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ಪಾದಾರ್ಥಭೂತವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಷಯರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲು ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಹು ಕರ್ಮಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಕರ್ಮಕ್ಷಯವು ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ನಾಭುಕ್ತಂ ಕ್ಷೀಯತೇ ಕರ್ಮ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಬಹು ಶರೀರಗಳೇ ಫಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಕರ್ಮಗಳ ಭೋಗವು ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾದ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡಲಾರದು. ಜ್ಞಾನಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಭೋಗವು ಕೊಡಿದರೂ ಭೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಕರ್ಮಾಂತರಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತದಧಿಗಮ ಉತ್ತರಪೂರ್ವಾಘಯೋರಶ್ಲೇಷವಿನಾಶೌ

ತದ್ವಪದೇಶಾತ್ ಓಂ || ೧೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವಾದ ಮೇಲೆ ಮೇಲಿನ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಅಶ್ಲೇಷವು. (ಸಂಬಂಧಾ ಭಾವವು. ಅಂದರೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕ ಫಲಲೇಪವಾಗದಿರುವುದು.) ಮೊದಲಿನ ಪಾಪಕ್ಕೆ ವಿನಾಶವು ಆಗುತ್ತದೆ. ನಾಭುಕ್ತಂ ಕ್ಷೀಯತೇ ಕರ್ಮ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞವಿಷಯತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವಿಷಯತ್ವ ವನ್ನಾಗಲೀ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. (ವಿಕಂದರೆ) ತದ್ಭೂತಾ ಪುಷ್ಕರಪಲಾಶೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಅಶ್ಲೇಷವನ್ನೂ ತದ್ಭೂತಪೀಠಾ ತೂಲಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚಿತವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನಾಶವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. ಅಶ್ಲೇಷವೆಂದರೆ—ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಶುಚಿತ್ವ ಅಸಂಭಾಷ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು. ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ನರಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗದಿರುವಿಕೆಯು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನ ಉತ್ತರಾಘಸ್ಯಶ್ಲೇಷಃ ಪೂರ್ವಾಘಸ್ಯ ವಿನಾಶತ್ವ | (೨)

ತದ್ಭೂತಾ ಪುಷ್ಕರಪಲಾಶ ಆಪೋ ನ ಶ್ಲಿಷ್ಯಂತ ವಿವರ್ಮೇವಂವಿದಿ ಪಾಪಂ ಕರ್ಮನ ಶ್ಲಿಷ್ಯತೇ (ಛಾ.೪.೧೪.೨). (೩) ತದ್ಭೂತಪೀಠಾ ತೂಲಮಗ್ನೌ ಪ್ರೋತಂ ಪ್ರದೂಯತೈವಂ ಹೈವಾಸ್ಯ ಸರ್ವೇ ಪಾಪಾಃ ಪ್ರದೂಯಂತೇ (ಛಾ.೫.೨೪.೩)

ಇತಿ ತದ್ವಪದೇಶಾತ್ || ೧೩ ||

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ದರ್ಶನವಾದ ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಆಗತಕ್ಕ

ಪಾಪಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಾಭಾವವು. ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮಾಡಿರತಕ್ಕ ಅಪಾರಂಭವಾದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ವಿನಾಶವು ಆಗುತ್ತದೆ. (ನಾಭುಕ್ತಂ ಕ್ಷೀಯತೇ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಯಾದರೂ ಅಜ್ಞವಿಷಯಕವು.) ತದ್ಭಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪಾಪಗಳಿಗೆ ವಿನಾಶ ಆಶ್ಲೇಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. (೨) ಆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ದೃಷ್ಟಾಂತವು. ಹೇಗೆ ಪದ್ಧತದಲ್ಲಿ ಜಲಗಳು ಸಂಬಂಧಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಪಫಲವು ಸಂಬಂಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಆತನು ಪಾಪಫಲವಾದ ನರಕಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ) (೩) ಹೇಗೆ ತೃಣವಿಶೇಷವೂ, ಹತ್ತಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾದುದಾಗಿ ಸುಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಈ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರತಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪಗಳೂ ಸ್ವರೂಪತಃ ನಶ್ವಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಆ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪಾಪಗಳ ವಿನಾಶ ಆಶ್ಲೇಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. || ೧೩ || || ೧ ||

ಏಕೀಕೃತಃ || ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಪಾಪಗಳ ವಿನಾಶ ಆಶ್ಲೇಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದರಂತೆ ಭಗವದ್ವೇಷಗಳ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೂ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ವಿನಾಶ ಆಶ್ಲೇಷಗಳನ್ನು ತಮಸ್ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಇತರಸ್ಯಾಪ್ಯೇವಮಸಂಶ್ಲೇಷಃ ಪಾತೇ ತು ಓಂ || ೧೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಸ್ತುತ ಜ್ಞಾನಿಯಿಂದ ಇತರನಾದ ಈಶ್ವರನ ದ್ವೇಷಿಗೆ ಅನುತ್ಪಾನಪಾತವು ಆಸನ್ನವಾಗುತ್ತಿರಲು ಅಂದರೆ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವು ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತಿರಲು ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಪಾಪದಿಂದ ಇತರವಾದ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪಾಪದಂತೆಯೇ ಉತ್ತರಪೂರ್ವ ಪಾಪಗಳಿಗೆ ಆಶ್ಲೇಷ ವಿನಾಶಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಪುಣ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯೇವಮಸಂಶ್ಲೇಷಃ ಪಾತೇ | (೨) ತು ಶಬ್ದೋಽನುತ್ಪಾನವಾಚೀ | (೩) ಯಥಾಽಶ್ಲೇಷೋ ವಿನಾಶಶ್ಚ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ತು ವಿಕರ್ಮಣಃ | ಏವಂ ಸುಕರ್ಮಣಾಶ್ಚಾಪಿ ಪತತಸ್ತಮಸಿ ಧ್ರುವಂ || ಇತ್ಯಾಗ್ನೇಯ || ೧೪ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಭಗವದ್ವೇಷಗಳಿಗೆ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳುವಿಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿರಲು (ಅಂದರೆ, ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪತನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವು ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತಿರಲು ತಮಸ್ಸಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಗಾಗಿ) ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪಾಪಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ನಾಶಾಶ್ಲೇಷಗಳೋ ಹಾಗೆಯೇ ಭಗವದ್ವೇಷಗಳ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಾಭಾವವೂ ವಿನಾಶವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. (೨) (ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪಾತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ ಅದನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಪುಣ್ಯಭೋಗವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪಾಪಾಶ್ಲೇಷಾದಿಗಳಿಂದ ವಿನು ಪ್ರಯೋಜನವು ಎಂದರೆ) ತು ಶಬ್ದವು ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದವನಿಗೆ ಅನುತ್ಪಾನರೂಪವಾದ ವಿಕೇಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ತಥಾಚ ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಅನುತ್ಪಾನಪಾತವು (ಪುನಃ ತಿರುಗಿ ಬಾರದಿರುವಿಕೆ) ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿರಲು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಭಗವದ್ವೇಷಗಳ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಆಶ್ಲೇಷ ವಿನಾಶಗಳು

ಅವಶ್ಯಕಗಳೇ. (೨) (ಸೂತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಜೀವನ್ನುತ್ತನ, ಅಥವಾ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಹೋಗಲು ಸನ್ನದ್ಧನಾದವನ, ಜ್ಞಾನೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ, ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಪಾಪಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ, ಪಾಪಕರ್ಮಜನ್ಯವಾದ ಅಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಶ್ಲೇಷವೂ ವಿನಾಶವೂ ಹೇಗೆ, ಅವಶ್ಯಕವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳತಕ್ಕವನ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳಲಿಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧನಾದವನ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಗೆ (ಅಂದರೆ, ಪುಣ್ಯಕರ್ಮದಿಂದಂಟಾದ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ) ಅಶ್ಲೇಷವೂ ವಿನಾಶವೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆಗ್ನೇಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ದ್ವೇಷಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಅಸಂಶ್ಲೇಷವೆಂದರೆ, ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬುಚಿತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡದೆ ಇರುವುದು. ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡದೆ ಇರುವುದು.) || ೧೪ || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಪಾಪಪುಣ್ಯಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಯವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟದೊಡನೆಯೇ ತತ್ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುವುವು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅನಾರಬ್ಧಕಾರ್ಯೇ ಏವ ತು ಪೂರ್ವೇ ತದವಧೇಃ

ಓಂ || ೧೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಭೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಾಂತಗಳಾಗದೆ ಇರುವ ಸುಖದುಃಖರೂಪಕಾರ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗಳಾದ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧಕಾರ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಜ್ಞಾನಾಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಇರುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಾವಶಾನವೇ ಅವಧಿಯೆಂದು ತಪ್ಪು ತಾವದೇವ ಚರಂ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಯದನಾರಬ್ಧಪಾಪಂ ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅನಾರಬ್ಧಕಾರ್ಯೇ ಏವ ಪೂರ್ವೇ ಪುಣ್ಯಪಾಪೇ ವಿನಶ್ಯತಃ | (೨) ತಸ್ಯ ತಾವದೇವ ಚರಂ ಯಾವನ್ನ ವಿಮೋಕ್ಷೇಽಥ ಸಂಪತ್ಯತೇ (ಛಾ.೬.೧೪.೨) ಇತಿ ತದವಧೇಃ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವ ಪಾಪದ ಕಾರ್ಯವಾದ ದುಃಖವು ಭೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅನಾರಬ್ಧವಾಗಿಯದೋ, ಅಂತಹ ಪೂರ್ವ ಪಾಪವೇ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಪುಣ್ಯದ ಕಾರ್ಯವಾದ ಸುಖವು ಭೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆರಬ್ಧವಾಗಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಪೂರ್ವಪುಣ್ಯವೇ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು ನಾಶಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಪಾಪಗಳಿಗೂ ಪುಣ್ಯಗಳಿಗೂ ನಾಶವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅವಾಗಲೇ ಮುಕ್ತಿ ತಮಸ್ಸುಗಳು ಇರಬೇಕಾಗುವುವು ಎಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ (೨) (ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಪ್ರತಿಬಂಧಕವದೆ ಎಂದು ಯಾವುದರಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಎಂದರೆ) ಎಷ್ಟು ಕಾಲ ತನಕ ಜ್ಞಾನಿಯು ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಅದ್ವೈ ಕಾಲ

ವಿಲಂಬವು. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಕರ್ಮ ನಿವೃತ್ತಿನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಜ್ಞಾನಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ.) ಎಂದು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಧಿತ್ವವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಪ್ರತಿಬಂಧಕವು ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (ಇಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಗೂ ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳಲಿಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟೇ ಕಾಲವಿಲಂಬಕವು ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು.) || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವದೆ ಎಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ತು ಶಬ್ದಃ ಸ್ವತಿದ್ಯೋತಕಃ | (೨) ಯದನಾರಬ್ಧಪಾಪಂ ಸ್ವಾತ್ಮದ್ವಿನಶ್ಯತಿ ನಿಶ್ಚಯಾತ್ | ಪಶ್ಯತೋ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವಂ ಹೀನಂ ಚ ಬ್ರಹ್ಮ ಪಶ್ಯತಃ || ದ್ವಿಷತೋ ವಾ ಭವೇತ್ಪುಣ್ಯನಾಶೋ ನಾಸ್ತ್ಯತ್ರ ಸಂತಯಃ || ತಸ್ಯಾಪ್ಯಾರಬ್ಧಕಾರ್ಯಸ್ಯ ನ ವಿನಾಶೋಽಸ್ತಿ ಕುತ್ರಚಿತ್ | ಆರಬ್ಧಯೋಶ್ಚ ನಾಶಃ ಸ್ಯಾದಲ್ಪಯೋಃ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಯೋಃ || ಇತಿ ಚ ನಾರಾಯಣತಂತ್ರೇ || ೧೫ || || ೪ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಪ್ರತಿಬಂಧ ನಿವೃತ್ತವಧಿತ್ವವು ಮಾತ್ರ ಶ್ರುತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ತು ಶಬ್ದವು ಸ್ವತಃಶ್ಚ ಎಂದು ಚ ಶಬ್ದಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಬೋಧಕ ಸ್ವತಿಸಮುಚ್ಚಾಯಕವೂ ಆಗಿದೆ. (೨) (ಯಾವುದು ಸ್ವತಿಯೆಂದರೆ) ಹೇಗೆ, ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವಂ = ಸಮಾಧಿಕ ಶೂನ್ಯನಾದ ಪತ್ರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿದವನಿಗೆ ಯಾವುದು ಭೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಾಂತವಾದ ಪಾಪದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಪಾಪವು ಇರುವುದೋ. ಅದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ನಾಶವಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಗುಣಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದವನೆಂದೂ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಹೀನನೆಂದೂ ಹೀನನಾದ ಜೀವನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನೆಂದೂ ತಿಳಿದವನಿಗೂ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ದ್ವೇಷ ಮಾಡಿದವನಿಗೂ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ ಪೂರ್ವಕಾಲಿನ ಧರ್ಮನಾಶವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂತಯವಿಲ್ಲ. (೩) ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಯು ಮತ್ತು ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಯ ಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಪಾಪಕ್ಕಾಗಲೀ ಪುಣ್ಯಕ್ಕಾಗಲೀ ಯಾವಾಗಲೂ ವಿನಾಶವಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಭೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಾಂತವಾದ (ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ) ದ್ವೇಷಿಗಳ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೂ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಿದ್ವೇಷಿಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪುಣ್ಯಕ್ಕಾಗಲೀ ಪಾಪಕ್ಕಾಗಲೀ ಸ್ವರೂಪತಃ ವಿನಾಶವು ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಆಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ. (ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪರಮದ್ವೇಷಿಗಳೂ ಕೂಡ ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಕದಾಚಿತ್ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ.) (ಅಪವಾದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಭೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಾಂತಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಅಲ್ಪ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳಿಗೆ ಫಲಪ್ರಾಸರೂಪವಾದ ಉಪಮರ್ದವು ಆಗುವುದು ಎಂದು ನಾರಾಯಣತಂತ್ರ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೫ || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಯ ಪಾಪವು ನಾಶವಾದಾಗ್ಯೂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಯು ಮಾಡಿದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪುಣ್ಯವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ತು ತತ್ಕಾರ್ಯವ ತದ್ವರ್ತನಾತ್

೬೦ || ೧೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಿಯು ಮಾಡಿದ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಅಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವು ಜ್ಞಾನಾವ್ಯಾಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಜ್ಞಾನಕಾರ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷಾತಿಶಯಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿಯೇ. (ನಾಶ ಅಶ್ವೇಷಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ, ಬಂಧಕವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ, ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ, ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಪುಣ್ಯವು ಅತಿಶಯಕ್ಕಾಗಿ. ಏಕೆಂದರೆ) ಯ ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸ್ತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ತೋರುವುದರಿಂದ. (ತಥಾಚ ಯಾರು ಜಿಜ್ಞಾಸುವಾದವನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಆತನ ಪುಣ್ಯವು ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಅವಿನಾಶಿಯಾದ ಮೋಕ್ಷಫಲವುಳ್ಳದ್ದು ಆಗುತ್ತದೆ. ಯಾರು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಿ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಆಗುತ್ತಾನೋ ಆತನ ಪುಣ್ಯವು ಅಕ್ಷಯಮೋಕ್ಷಾತಿಶಯಕ್ಕಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೃಪಿ ಮೋಕ್ಷಾ (ಕ್ಷೇ ಅ) ನುಭವಾಯೈವ | (೨) ತು ಶಬ್ದಾದ್ವಹ್ಯದರ್ಶನವತಃ | (೩) ಸ ಏನಮವಿದಿತೋ ನ ಭುನಕ್ತಿ ಯಥಾ ಮೇದೋವಾಸನಸೂಕ್ತೋಽನ್ಯದ್ವಾ ಕರ್ಮಾಕೃತಂ | ಯದಿ ಹ ವಾ ಅಪ್ಯನೇವವಿನ್ಯಹಪ್ಪಣ್ಣಂ ಕರ್ಮಕರೋತಿ ತದ್ವಾಸ್ಯಾಂ ತತಃ ಕ್ಷೀಯತ ಏವಾಸತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸೀತ ಸ ಯ ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸ್ತೇ ನ ಹಾಸ್ಯ ಕರ್ಮಕ್ಷೀಯತೇಽಸ್ಮಾದ್ವೇವಾತ್ಮನೋ ಯದ್ಯತ್ಕಾಮಯತೇ ತತ್ತತ್ಸೃಜತೇ (ಬೃ.೩.೪.೧೫) ಇತಿ ತದ್ವರ್ತನಾತ್ || ೧೬ || || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಕಾಮ್ಯ ಅಕಾಮ್ಯ ಎಂದು ಪುಣ್ಯವು ಎರಡು ವಿಧವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಕಾಲೀನ ಅಕಾಮ್ಯವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸಂಧ್ಯೋಪಾಸನ ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿರೂಪವಾದ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪುಣ್ಯವೋ ಅದು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧನೀಭೂತವಾದ ಯಾವುದು ಭಗವದಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯವು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆನಂದಾತಿಶಯಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಯ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಪಾಪದಂತೆ ವಿನಾಶ ಅಶ್ವೇಷಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಆನಂದಾತಿಶಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆನಂದಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿಗಳೂ ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಅಪಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು. (ಮತ್ತು ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವಕಾಲೀನವಾದ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಕಾಲೀನವಾದ ಪಾಪವು ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ.) (೨) (ಮೊದಲು ತತ್ವಜ್ಞಾನಿ ಮತ್ತು ಭಗವದ್ವೇಷಿಗಳು ಅನುವೃತ್ತರಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಉಭಯಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪುಣ್ಯವಿಷಯಕವು ಈ ವಚನವು ಎನ್ನುವ ಶಂಕಾನಿವರ್ತಕವಾಗಿಯೂ ತು ಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವುಳ್ಳವರ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳು ತಥಾಚ

ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿಗಳೇ, ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೂತ್ರಕಾರರು ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ದ್ವೇಷಗಳಿಂದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಯನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶಿತ್ವರೂಪ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ, (೨) ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶಿಯು ಮಾಡಿದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನ ಮೋಕ್ಷಗಳ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಬಂಧಕತ್ವಾಭಾವವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) * ಸ ವಿನಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಚ್ಚರು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಲ್ಪ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸ ಯ ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಿಯು ಮಾಡಿದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಅಕಾಮ್ಯ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಾನುಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಬಂಧಕತ್ವಾಭಾವವು ದೃಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೂ ಭೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾರ್ಥವು ದೃಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ. || ೧೬ || || ೫ ||

ಓಶಿಕೆ || ಅಕಾಮ್ಯ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವಿದ್ದರೂ ಕಾಮ್ಯಪುಣ್ಯವು ಬಂಧಕವಾಗಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅತೋಽನ್ಯದಪೀತ್ಯೇಕೇಷಾಮುಭಯೋಃ ಓಂ || ೧೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಅಕಾಮ್ಯದಿಂದ ಇತರವಾದ ಕಾಮ್ಯವಾದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪುಣ್ಯವೂ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಅನಿಷ್ಟವೂ ಕೂಡ ನಾಶ ಅಶ್ಲೇಷಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. (ಪಾಪವು ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲ) ಓಂಗೆ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳ ತ್ಯಾಗದಿಂದ (ಅಂದರೆ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾರೆಂದು) ತತ್ತ್ವ ಪುತ್ರಾದಾಯಮುಪಯಂತಿ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾವಿಗಳ ಪಾಠವಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಮುಕ್ತಾವನುಭವಕಾರಣಾದ್ಯನ್ಯತ್ಪುಣ್ಯಮಪಿ ವಿನಶ್ಯತಿ | ಅಪ್ರಾರಬ್ಧಮುಭೇಷ್ಯಂ ಚ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧನೀಭೂತವಾದುದು ಯಾವುದು ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವೋ, ಯಾವುದು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದಾತಿಶಯಾನುಭವವೋ, ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ಅಕಾಮ್ಯ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಇತರವಾದುದು ಯಾವುದು ಕಾಮ್ಯವಾದುದು ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪುಣ್ಯವೋ ಅದು ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. (ಮತ್ತು ಅದರ ಶ್ಲೇಷವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ) ಆದರೆ ಭೋಗಿಸಲಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧವಾಗ ದಿರುವುದು, ಮತ್ತು ಇಷ್ಟವಲ್ಲದೆ ಇರುವುದೂ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧ ಎಂದು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪೂರ್ವತನವಾದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವು ಎರಡು ವಿಧವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವೇ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧವು ನಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವೂ ಇಷ್ಟ ಅನಭೇಷ್ಯವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಅನಿಷ್ಟ ಪುಣ್ಯವೇ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟ ಪುಣ್ಯವು ನಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (೨) ಯದ್ವಪಿ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಇಷ್ಟವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಜ್ಞಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದೇವೇ ಕಿಂಚಿತ್ ಇಷ್ಟವು

ಆಗುವುದು. ಕಿಂಚಿತ್ ಅನಿಷ್ಟವು ಆಗುವುದು. ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಪಾದಕವಾದ ಪುಣ್ಯವು ಇಷ್ಟವು, ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆಯೂ ಅವುಗಳ ಇಚ್ಛೆಯು ಇದೆ. ರಾಜತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಪಾದಕವಾದ ಪುಣ್ಯವು ಅನಿಷ್ಟವು. ಅದು ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದುದು. ಹೀಗೆ ಆನಂದಮಾಲಾ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (೨.) ಹೀಗೆಯೇ ಉತ್ತರಕಾಲೀನವಾದ ಕಾಮ್ಯಪುಣ್ಯವೂ ಇಷ್ಟ ಅನಿಷ್ಟವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅನಿಷ್ಟಕೃತ್ಯಸಂಶ್ಲೇಷವಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟಕೃತ್ಯ ಸಂಶ್ಲೇಷವಿದೆ. || ೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಇದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತಥಾ ಹ್ಯೇಕೇಷಾಂ ಪಾಠ ಉಭಯೋಕ್ತ್ಯಾಗ್ನೇನ | ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾ
ದಾಯಮುಪಯಂತಿ ಸುಹೃದಃ ಸಾಧುಕೃತ್ಯಾಂ ದ್ವಿಷಂತಃ ಪಾಪಕೃತ್ಯಾಂ (ಶಾ) | ಇತಿ ||
|| ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮೇಯವು ಯುಕ್ತವು. ಸಾಮಾನ್ಯಗಳ ಪಾಠವು ಪಾಪ, ಕಾಮ್ಯ ಪುಣ್ಯ ಈ ಎರಡರ ತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗಿ ಇದೆ. ಹೇಗೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರಾದ ಸುಹೃದಃ= ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡತಕ್ಕವರು, ಸಾಧುಕೃತ್ಯಾಂ=ಜ್ಞಾನಿಯು ಮಾಡಿದ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಅನಭೀಷ್ಟವಾದ ಕಾಮ್ಯಪುಣ್ಯವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (ಅಕಾಮ್ಯವಾದ ಇಷ್ಟಪುಣ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದುದನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ) (ಅಕಾಮ್ಯವು ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖಾತಿಶಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿನಿಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ಪ್ರಾರಬ್ಧವು ಭೋಕ್ತೃತ್ವವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟನಾಶವು ಪುರುಷರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಿಲ್ಲ) ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಯ ದ್ವೇಷಿಗಳು ಪಾಪಕರ್ಮದಿಂದಂಟಾದ ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಕೆಲವರ (ಸಾಮಾನ್ಯಗಳ) ಪಾಠವು. || ೭ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅನಭೀಷ್ಟಮನಾರಬ್ಧಂ ಪುಣ್ಯಮಪ್ಯಸ್ಯ ನಶ್ಯತಿ | ಕಿಮು ಪಾಪಂ
ಪರಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿನೋ ನಾತ್ರ(ಪ್ರಿ) ಸಂಶಯಃ || ಇತಿ ಪಾದ್ಧೇ || ೧೭ || || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅನಿಷ್ಟವಾದ ಪುಣ್ಯವೂ ಕೂಡ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಇರುವಾಗ ಈತನ ಪಾಪವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆಂದು ವಿನು ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಪಾದ್ಧೇಶರಾಣದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವೂ ಅನಭೀಷ್ಟವೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನಶ್ವರವಾದ ಅಲ್ಪಫಲವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಜ್ಞಾನಿಯು ಮಾಡಿರತಕ್ಕ ಉತ್ತರ ಕಾಲೀನವಾದ ಅಕಾಮ್ಯವಾದ ಪುಣ್ಯವು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಆನಂದಾತಿಶಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು, ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯೇತಿ ಹಿ ಓಂ || ೧೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯಾ ಕರೋತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಇದೆಯೋ ಅದಕಾರಣ ಅಕಾಮ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನಿಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷೋಪಯುಕ್ತವು ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶಿಕೃತಮಲ್ಪಮಪಿ ಪುಣ್ಯಂ ಮಹತ್ತಮಮನಂತಂ ಚ ಭವತಿ | (೨)

*ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯಾ ಕರೋತಿ ಶ್ರದ್ಧಯೋಪನಿಷದಾ ತದೇವ ವೀರ್ಯವತ್ತರಂ ಭವತಿ (ಭಾ.೧.೧.೧೦.) | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ || (೩) ನ ಹಾಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಕ್ಷೀಯತೇ (ಬೃ.೩.೪.೧೫) ಇತಿ ಚ | (೯) ಅಲ್ಪಮಾತ್ರ (ತಃ) ಕೃತೋ ಧರ್ಮೋಃ ಭವೇಜ್ಞಾನವತೋ ಮಹಾನ್ | ಮಹಾನಪಿ ಕೃತೋ ಧರ್ಮೋ ಹ್ಯಜ್ಞಾನಾಂ ನಿಷ್ಪಲೋ ಭವೇತ್ || ಇತಿ ಚ ಭಾರತೇ || ೧೮ || || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಪುಣ್ಯವು ಸ್ವರೂಪತಃ ಅಲ್ಪವಾದಾಗ್ಯೂ ಅತಿಶಯಿತ ಮಹಾಫಲಪ್ರದವು. ಅವಿನಾಶಿಯಾದ ಫಲಪ್ರದವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. (ವಿವಂಚ ಅಜ್ಞರೂ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನಶ್ವರವಾದ ಅಲ್ಪಫಲವಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಅಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮಹಾನಂತ ಫಲವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಆನಂದಾತಿಶಯದಲ್ಲಿ ಅದು ಹೇತುವೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು.) (೨) (ಇದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಪಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಯದೇವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಆನಂದಾತಿಶಯರೂಪವಾದ ಮಹಾನಂತ ಫಲವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದುಕತ್ತವಾಗಿದೆ. (೩) ಜ್ಞಾನಿಯ ಅಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವು ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಅಕ್ಷಯ್ಯಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ಶ್ರುತಿಯು ಇದೆ. (೪) ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಯಿಂದ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಧರ್ಮವು ಮಹಾಫಲಪ್ರದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ ಮಹತ್ವ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅನಂತಫಲವುಳ್ಳದ್ದು ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಜ್ಞರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಧರ್ಮವು ಮಹತ್ವಾದಾಗ್ಯೂ ನಿಷ್ಫಲವು ಆಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ದ್ವೇಷಿಗಳು ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ್ದ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಎನಾರವು. ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಅಶ್ವೇಷವು. ದ್ವೇಷ ಪರಿಪಾಕದಿಂದ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧ ಪಾಪವು ದ್ವೇಷಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವು. ದ್ವೇಷ ಪರಿಪಾಕದಿಂದ ಪೂರ್ವತನವಾದ ಕಾಮ್ಯವಾದ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಪುಣ್ಯವು ಅನಿಷ್ಠವಾಗಿದ್ದರೆ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳಿಗೆ ರಾಜತ್ವಾಶಾದಕವಾದ ಕುರುವಂಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಪುಣ್ಯವು. ಅದು ಕೃಷ್ಣ ಭೀಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾ ದ್ರೋಹಮಾಡಿ ಪೂರ್ಣವಾದ ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣವು. ಇಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೆ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವೇಷ ಪೂರ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಕಾಮ್ಯಪುಣ್ಯವು ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದುದು ಅನಿಷ್ಠವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಂಶ್ಲೇಷವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೆ ಪುಣ್ಯವು ಸಂಬಂಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವೇಷ ಪರಿಪಾಕದಿಂದ ಪೂರ್ವಕಾಶೀನವಾದ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಕೆಲವು ಪಾಪವು ದ್ವೇಷಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ

★ ಇದು ಪುನರ್ವಾರ್ತಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವೇಷ ಪರಿಪಾಕದಿಂದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕೆಲವು ಪಾಪವು ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದುಃಖಾತಿಶಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಆಗುತ್ತದೆ. ದ್ವೇಷ ಪರಿಪಾಕದಿಂದ ಮೇಲೆ ಮನುಷ್ಯಾಧಮರು ಮಾಡಿದ ಕೆಲವು ಪುಣ್ಯವು ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದುಃಖಾತಿಶಯದ ಹ್ರಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಕಲ್ಯಾಣಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಕೆಲವು ಪುಣ್ಯವು ಅವರಿಗೆ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ದುಃಖವು ಕ್ಷಪ್ತವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡಿದ ಪಾಪದ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು. || ೧೮ || ೯ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಆದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ವೇಷಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿ ತಮಸ್ಸುಗಳು ಉಂಟಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭೋಗೇನ ತ್ವಿರೇ ಕ್ಷಪಯಿತ್ವಾಥ ಸಂಪತ್ಸ್ವತೇ
ಓಂ || ೧೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅನಾರಬ್ಧ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನಗಳಾದ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳನ್ನು ಫಲಾನುಭವದಿಂದ ನಾಶಪಡಿಸಿ (ಅಂದರೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳ ನಾಶವಾದೊಡನೆಯೇ ವಿಲಂಬವಿಲ್ಲದೇನೇ) ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಯು ಜ್ಞಾನಪರಿಪಾಕದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷಿಯು ದ್ವೇಷ ಪರಿಪಾಕದಿಂದ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಆರಬ್ಧಪುಣ್ಯಪಾಪೇ ಭೋಗೇನ ಕ್ಷಪಯಿತ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಪತ್ಸ್ವತೇ | ಅಥೇತಿ
ನಿಯಮಸೂಚಕಃ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಯು ಪ್ರಕೃತ ಅನಾರಬ್ಧ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಆರಬ್ಧ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಾರ್ಯದ್ವಾರಾ ಅನುಭವದಿಂದ ನಾಶಪಡಿಸಿ ಆ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷಿಯು ತಮಸ್ಸನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು.) (೨) (ಹೇಗೆ ಜ್ಞಾನ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವು ನಿಯತವಲ್ಲವೋ, ಹೇಗೆ ಉಪಾಸನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಅನಿಯತವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ಮಕ್ಷಯಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಮೋಕ್ಷವು ಅನಿಯತವು ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆ ನಿವರ್ತಕವಾಗಿ ಅಥ ಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಅಥ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳ ನಾಶವಾದೊಡನೆಯೇ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. || ೧೯ || ೧೦ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ನಿಯಮವು ಯಾವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಆರಬ್ಧ ಪುಣ್ಯಪಾಪಸ್ಯ ಭೋಗೇನ ಕ್ಷಪಣಾದನು | ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ಯೇವ ತಮೋ
ಘೋರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಾ ನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ || ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂ ಶತಕಾಲಾತ್ತು
ಪೂರ್ವಮಾರಬ್ಧಪಂಕ್ಷಯಃ | ನಿಯಮೇನ ಭವೇನ್ನಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಾ
ಕಾಚಿದ್ವಿಚಾರಣಾ || ಇತಿ ಚ ನಾರಾಯಣತತ್ವೇ || ೧೯ || ಅಧಿ. ೮ || ೧೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಆರಬ್ಬ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳಿಗೆ ಭೋಗದಿಂದ ನಾಶವಾದೊಡನೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷಿಯು ಅಸಹ್ಯ ದುಃಖವುಳ್ಳ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ಆರಬ್ಬ ಭೋಗವು ನಿರವಧಿಕವಾದರೆ—ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ತಮಃಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳು ಅನುಪಪನ್ನಗಳು ಎಂದರೆ-) ನೂರು ಬ್ರಹ್ಮರದ್ಧಿ ಯಾವುದು ಕಾಲವೋ ಅದು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ನಿಯಮದಿಂದ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮನಾಶವು ಆಗುತ್ತದೆ. ನೂರು ವರ್ಷವಾದ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ ನೂರು ವರ್ಷ ಸಮಾಪ್ತಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೇ. ಈ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯತಿರೇಕವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ನಾರಾಯಣತಂತ್ರ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ ಶತಕಾಲಾತ್ತು ಪೂರ್ವಮಾರಬ್ಧಸಂಕ್ಷಯಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತ್ವೈ ತಾವತ್ಸೂ ಪಂಚಾಶದ್ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತಥಾ || ರುದ್ರಸ್ಯ ವಿಂಶದೇವ ಸ್ಯಾದಿಂದ್ರಸ್ಯಾರ್ಕಾದಿಕೇ ದಶ || ಅನೇಷಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಮಾತ್ರಸ್ಯ ತ್ವಂತ ಆರಬ್ಧಸಂಕ್ಷಯಃ || ನೂರು ಬ್ರಹ್ಮರ ಕಾಲವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳ ಆರಬ್ಬ ಕರ್ಮವೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನೂರು ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯು. ಬ್ರಹ್ಮ ಶತಕಾಲದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಸಾಧನಕ್ಕಾಗಿ ಆತೀತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಚತುರ್ಮುಖಪದಯೋಗ್ಯ ಜೀವನಿಗೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಸ್ವಲ್ಪ ನ್ಯೂನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶತಕಾಲವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. (೫) ಐವತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರನಿಗೂ (೨೦) ಇಪ್ಪತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ (೧೦) ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತರ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಆರಬ್ಧಕರ್ಮ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಸತ್ವತ್ವ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೯ || || ೧೦ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯು ಆಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಆಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮರೂಪಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಏವಂ ಮುಕ್ತಿಫಲಾನಿಯತ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಆಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ, ಜ್ಞಾನ ದಶೆಯಿಂದ ಮೊದಲೂ ಮೇಲೆಯೂ ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಬಂಧಕೀಭೂತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳು ನಿವೃತ್ತಗಳಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಂಚಿತ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಿವೃತ್ತಿಯು (೧) ಭೋಗದಿಂದಲೋ (೨) ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹತ್ತಿಯು ಸುಟ್ಟುಹೋಗುವಂತೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶವೋ ಮೇಲಿನ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಲೇಪವೋ, ಭೋಗದಿಂದ ನಾಶವೆನ್ನುವ ೧ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ (೧) ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿ ದೇಹದಲ್ಲಿಯೇ ಭೋಗವೋ, ೨ ಅಥವಾ ದೇಹಾಂತರದಲ್ಲಿಯೇ,

ದೇಹಾಂತರದಲ್ಲಿ ಭೋಗವು ಎನ್ನುವ ೨ ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಹುದೇಹಗಳಿಂದ ಭೋಗವೋ ೩. ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶರೀರಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಭೋಗವೋ, ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿ ದೇಹದಲ್ಲಿಯೇ ಭೋಗವೆನ್ನುವ ೧ನೇ ಕಲ್ಪವು ಬಹುಶರೀರಗಳಾಗುವ ಕರ್ಮಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಕ್ರಮದಿಂದ ಬಹುದೇಹಗಳಿಂದ ಭೋಗವು ಎನ್ನುವ ೨ನೇ ಕಲ್ಪವೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಬಹುಕಾಲಾಂತರಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಜೀರ್ಣವಾದ ಬೀಜದಂತೆ ಮೋಕ್ಷಕಾರಣತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ದೇಶಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಬಹುದೇಹಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಭೋಗವೆನ್ನುವ ೩ನೇ ಪಕ್ಷವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಯೋಗಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಒಂದೇ ದೇಶಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಭೋಗವು ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಯೋಗಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಭೋಗವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಬಹುದೇಹಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಭೋಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಕರ್ಮಾಂತರವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಭೋಗವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗದೆ ಹೋಗುವುದು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ನ ಹಿ ಕಶ್ಚಿತ್ ಕ್ಷಣಮಪಿ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸರ್ವರೂ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಆಗಿಯಿಂದ ಹತ್ತಿಯು ಸುಟ್ಟುಹೋಗುವಂತೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಂಚಿತ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಾಶವು ಉತ್ತರಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಶ್ಲೇಷವು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷವೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ನಾಭುಕ್ತಂ ಕ್ಷೀಯತೇ ಕರ್ಮ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತೀವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಕರ್ಮವಾದರೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟದೊಡನೆಯೇ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಮೇಲಿನ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಸ್ವತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಆನಂದಾತಿಶಯ ಹೇತುವು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹರಿದ್ವೇಷಿಗಳಿಗೂ ದ್ವೇಷಪೂರ್ತಿಯಿಂದ ಮೊದಲೂ ಮೇಲೆಯೂ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ದ್ವೇಷಪೂರ್ತಿಯಿಂದ ತಮಸ್ಸು ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಭೋಗದಿಂದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಾಶವು ಕೂಡದಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಮೋಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವೇ. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಾಶವನ್ನೂ ಅಶ್ಲೇಷವನ್ನೂ ಆಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನಗಳಾದ ಆಪ್ತಾರಬ್ಧಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಆಪ್ತಾರಬ್ಧ ಅನಭಿಷ್ಠ ಕಾಮ್ಯ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಗೇನೇ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶವಾದರೂ ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳಿಗೆ ಭೋಗದಿಂದಲೇ ನಾಶವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ನಾಭುಕ್ತಂ ಕ್ಷೀಯತೇ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯು ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ಆ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧಾಭಾವವೂ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗಲಿ ಎನ್ನುವ ದೋಷವೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಅರುಚಿತ್ಪಾದ್ಯನಾಪಾದಕತ್ತರೂಪವಾದ ಅಶ್ಲೇಷವನ್ನೂ ಅಕಾಮ್ಯಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸುಖಾತಿಶಯ ಹೇತುವನ್ನೂ ಆಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ

ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಪ್ರಾರಬ್ಧಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳಿಗೂ ಭೋಗದಿಂದ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧಗಳಾದ ಕಾಮಗಳಾದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಅನಿಷ್ಟಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಜ್ಞಾನದಿಂದನಾ ಅಶಾಶ್ಲೇಷಗಳೂ ಕೂಡುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದ ಕರ್ಮನಾಶಾದಿಗಳು ಯುಕ್ತವೇ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವೇ. ಹೀಗೆಯೇ ದ್ವೇಷಗಳಿಗೂ ದ್ವೇಷಪೂರ್ತಿಯಿಂದ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ಎಲ್ಲಾ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧ ಪುಣ್ಯಗಳಿಗೆ ನಾಶವನ್ನು ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಸರ್ವಪುಣ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಶ್ಲೇಷವನ್ನು ಪ್ರಾರಬ್ಧಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳಿಗೆ ಭೋಗದಿಂದ ನಾಶವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ದ್ವೇಷಗಳಿಗೆ ದ್ವೇಷಪರಿಪೂರ್ತಿಯಿಂದ ತಮಸ್ಸು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು. || ಅಧಿ.೮ ||

ತದಧಿಗಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ
ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ (ದ) ವಿರಚಿತೇ
ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮ ಪಾದಃ || ೪-೧ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಶ್ರೀಮದ್ವೇದವ್ಯಾಸಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂದನೇ ಪಾದವು
ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. || ೪-೧ ||

ಕರೋತು ಮಮ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಹರಿಹರ್ಯಮುಖಾಭಿಧಃ |
ಗುರುಶ್ಚ ಮಧ್ವನಾಮಾ ಮೇ ವರದೋಽಸ್ತು ನಿರಂತರಂ ||

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯ ೨ನೇ ಪಾದ

ಉತ್ಪಾಂತಿಪಾದಃ

೧.ವಾಙ್ಮನೋಧಿಕರಣವು

ಭಾಷ್ಯ ॥ ದೇವಾನಾಂ ಮೋಕ್ಷ ಉತ್ಪಾಂತಿಶಾಸ್ತ್ರೀನ್ ಪಾದ ಉಚ್ಯತೇ

॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ತಂತಮ್ಮ ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರೋತ್ತರಪ್ರವೇಶ ರೂಪವಾದ ದೇಹಲಯದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೂ (ಅಂದರೆ, ತಮ್ಮಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ದೇಹಲಯರೂಪವಾದುದು). ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಭನ್ನರಾದ ಮಾನುಷಶರೀರವುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ದೇಹದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಾಡೀದ್ದಾರಾ ಉತ್ಪಾಂತಿಯೂ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮತ್ವಕ್ರಮದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಎವಂಚ ಅಧಿಕಾರ್ಯಾಧಿಕೃತಮದಿಂದ ಪ್ರಥಮತಃ ದೇವತೆಗಳ ದೇಹಲಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆ ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಮಾನುಷ್ಯರ ಉತ್ಪಾಂತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ॥ ೧ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಈ ಪ್ರಥಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಪ್ರಾರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ವಾಗ್ಭಮಾನಿ ದೇವತೆಗೆ ಮನೋಭಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾಕ್ ಅಭಮಾನಿಯು ಮನೋಭಮಾನಿಯಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವುದು ಯಾವುದರ ಅಧೀನವೋ ಅದಕ್ಕೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ವಾಕ್‌ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ನಿಯಮ್ಯ ನಿಯಾತತ್ವಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಾಕ್ಸೂರ್ವ ರೂಪಂ ಮನಃ ಉತ್ತರರೂಪಂ । ಮನಃ ಪೂರ್ವರೂಪಂ । ವಾಗುತ್ತರರೂಪಂ ಎಂದು ಸಂದೇಹವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಉಕ್ತಿಯಿದೆ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ವಾಙ್ಮನಸಿ ದರ್ಶನಾಚ್ಛಬ್ದಾಚ್ಛ ಓಂ ॥ ೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ವಾಗ್ಭಮಾನಿನಿಯರಾದ ವಾರುಣೇ ಸುಪರ್ಣೆಯರು, ಮನೋಭಮಾನಿ ಗಳಾದ ಶೇಷ ಗರುಡರಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂಕಲ್ಪಿತವಾದುದನ್ನೇ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಮನೋವಶತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೇ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ತನ್ನ ನ ಯಾವನ್ನ ವಾಕ್ ಮನಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ತ್ರುತಿರೂಪ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ವಾಗಭಿಮಾನಿನ್ಯುಮಾ ಮನೋಭಿಮಾನಿನಿ ರುದ್ರೇ ವಿಲೀಯತೇ |
 ವಾಚೋ ಮನೋವಶತ್ವದರ್ಶನಾತ್ | (೨) ತಸ್ಯ ಯಾವನ್ನ ವಾಙ್ಮನಸಿ
 ಸಂಪದ್ಯತೇ (ಛಾ.೬.೧೫.೧.)| ಇತಿ ಶಬ್ದಾಚ್ಚ (೩) ಉಮಾ ವೈ ವಾಕ್
 ಸಮುದ್ದಿಷ್ಟಾ ಮನೋ ರುದ್ರ ಉದಾಹೃತಃ| ತದೇತನ್ಮಿಥುನಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾನ್
 ದಾಂಪತ್ಯಾದ್ವಿಹೀಯತೇ ಇತಿ ಹಿ ಸ್ಯಾಂದೇ || ೧ || || ೧ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || (೧) ವಾಗಭಿಮಾನಿನಿಯರಾದ ವಾರುಣೀ ಸೌಪರ್ಣೀಯರು ಮನೋಭಿ
 ಮಾನಿಗಳಾದ ಶೇಷ ಗರುಡರಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಅಧೀನತ್ವವು
 ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ದೃಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ. (ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು
 ಸರ್ವರಿಗೂ ಅನುಭವಿಸಿದ್ದವಾಗಿದೆ. ಅಚೇತನಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಧೀನತ್ವವು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ
 ತತ್ವದಭಿಮಾನಿ ದೇವತಾನಿಮಿತ್ತಕವೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲೇಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅದು
 ಕೂಡಲಾರದು.) (೨) (ವಾಗ್ರೇವತೆಯಾದ ಉಮಾದೇವಿಗೆ ಮನೋದೇವತೆಯಾದ ರುದ್ರನ ಅಧಿ
 ನತ್ವವು ಇರಲಿ ಅದಾಗ್ಯೂ ನಿಯಾಮಕರು ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಇದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿಶ್ಚಯವು
 ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಲಯವೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ) ಸಾಯತಕ್ಕ ಪುರುಷನಿಗೆ
 ಎಷ್ಟರವರೆಗೆ ವಾಗಭಿಮಾನಿಯಾದ ಉಮಾದೇವತೆಯು ಮನೋಭಿಮಾನಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರರಹಿತಳು
 ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, (ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಣನು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು
 ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರರಹಿತಳು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಷ್ಟರತನಕ ತನ್ನ ಬಾಂಧವಾದಿಗಳನ್ನು ಪುರುಷನು
 ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಯಾವಾಗ ವಾಗಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿಗಳು ಮನ ಆದ್ಯಭಿಮಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು
 ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ, ಆಗ ಪುರುಷನು ಯಾವುದನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ) ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಿಂದಲೂ,
 (೩) (ಈ ಕೃತಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಾಕ್ ಮನಶ್ಚಬ್ದಗಳು ಉಮಾ ರುದ್ರಪರಗಳೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ
 ಎಂದರೆ) ವಾಗಭಿಮಾನಿಯು ಉಮಾದೇವಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಳೆ. ಉಮಾಪದದಿಂದ
 ಲಯಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಾರುಣೀ ಸೌಪರ್ಣೀಯರು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಮನೋಭಿಮಾನಿಯು ರುದ್ರನೆಂದು
 ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ರುದ್ರಪದದಿಂದ ಶೇಷ ಸುಪರ್ಣರು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. (ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಆ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ
 ಮೋಕ್ಷವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ರುದ್ರನಿಗೆ ರುದ್ರಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದವಾಗ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ರುದ್ರನಿಗೆ
 ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ದೇಹನಾಶವಿಲ್ಲ) ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಉಮಾರುದ್ರಾಭಿವಾದ ವಾಕ್ ಮನಸ್ಸು ಎಂದು
 ಹೆಸರುಳ್ಳ ದ್ವಂದ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಗಂಡಹೆಂಡದಿಯರ ಭಾವದಿಂದ ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ (ವಿವಂಚೆ
 ತಿಳಿದವನಿಗೆ ವಿಧುರತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ) ಎಂದು ಸ್ಯಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೀಗೆ ವಾಗಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಲಯನಿರ್ಣಯವಾಗಲಿ, ಅದಾಗ್ಯೂ
 ಸರ್ವದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಲಯ ನಿಶ್ಚಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂಬ
 ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆತ ವಿವ ಚ ಸರ್ವಾಣ್ಯನು ಓಂ || ೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳೂ ತಂತಮ್ಮ ನಿಯಮನಿಯಾಮಕಾನುಸಾರವಾಗಿ ತಂತಮ್ಮ ನಿಯಾಕಮ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇಹಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೇ, ಚ=ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಆತ ಏವ ಚ ಶಬ್ದಾತ್ ಸರ್ವಾನ ದೈವತಾನಿ (ದೈವಾನಿ) ಯಥಾಽನುಕೂಲಂ ವಿಲೀಯಂತೇ | (೨) ಅಗ್ನಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಅಗ್ನಿರಿಂದ್ರೇ ಇಂದ್ರ ಉಮಾಯಾಃ ಉಮಾ ರುದ್ರೇ ವಿಲೀಯಂತೇ ಏವಮನ್ಯಾನಿ ದೈವತಾನಿ (ದೈವಾನಿ) ಯಥಾ-ನುಕೂಲಂ | ಇತಿ ಹಿ ಗೌಪವನಶ್ರುತಿಃ || ೨ || ಅಧಿ.೧ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಚ=ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ನಿಯಮನಿಯಾಮಕಭಾವವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (ನಿಯಾಮಕರು ಹೆಚ್ಚು ಮಂದಿ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿಶ್ಚಯವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು.) ಆತಏವ=ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ನಿಶ್ಚಯವು ಆಗುವುದು. (೨) (ಶ್ರುತಿಯು ಯಾವುದೆಂದರೆ) ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯ ಭೃಹಸ್ಪತಿದ್ವಾರಾ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿಯೂ, ಇಂದ್ರನು ಸೌಪರ್ಣದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಸೌಪರ್ಣದೇವಿಯು ಗರುಡನಲ್ಲಿಯೂ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಇತರರಾದ ವರುಣಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ನಿಯಮನಿಯಾಮಕಭಾವಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸೋಮ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತೋತ್ರಮರಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ, ಎನ್ನುವ ಗೌಪವನ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ. || ೨ || || ೩ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ದೇಹಕ್ಷಯವು ಎರಡು ವಿಧವು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ತೋತ್ರಮರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಲಯವು. ದೇವೇತರರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿಯಿಂದ ಉತ್ಥಮಣದಿಂದ ದೇಹಲಯವು ಅದರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಏಳು ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ದೇಹಲಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವಾಗ್ದೇವತೆಗೆ ಭಗವತ್ಪ್ರಾರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಲಯವು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತವೋ ಅಥವಾ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮನೋಽಭಿಮಾನಿಗೆ ವಾಗಭಿಮಾನಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತವೋ ಅಥವಾ ಶಕ್ತವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥರೂಪಂ | ಮನ ಉತ್ತರರೂಪಂ | ಮನಃ ಪೂರ್ವರೂಪಂ | ವಾಗುತ್ತರರೂಪಂ || ಎಂದು ಮಿಶ್ರವಾದ ಉಕ್ತಿಯು ವಾಕ್ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸಮಪ್ರಧಾನಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೋ ಅಥವಾ ಸಮಪ್ರಧಾನಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವದೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಮಿಶ್ರವಾದ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಇಬ್ಬರಿಗೆ ಸಮಪ್ರಧಾನವು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವ ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ತಂತಮ್ಮನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರಮರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ

ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಅಧೀನತ್ವವು ಸರ್ವಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ ಮನಸಾ ವಾ ಅಗ್ರೇ ಸಂಕಲ್ಪಯತಿ ಅಥ ವಾಚಾ ವ್ಯಾಹರತಿ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯೆಗಾಗಿ ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಪೂರ್ವಕತ್ವರೂಪ ಯುಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವ ನಿರ್ಮಯವಾಗುವುದರಿಂದ ವಾಗ್ದೇವತೆಗೆ ಮನೋದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಲಯವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವ್ಯಾಮಿಶ್ರವಾದ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವೆನ್ನಕೂಡದು. ಆ ಉಕ್ತಿಯು ಆ ಸಂಹಿತೆಯ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವರ್ಣದೇವತಾತ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಗುಣಪ್ರಧಾನ ಭಾವದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಂಡವ್ಯ ಯುಷ್ಮಿ ಅವರ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರರ ಮತಭೇದ ಪರವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಾಕ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾರುಣೀ ಸುಪರ್ಣಿಯರನ್ನೂ ಮನಃಶಬ್ದದಿಂದ ಶೇಷಗರುಡರನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಏವಂಚ ಅಗ್ನಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಸರ್ವ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ತಂತಮ್ಮಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಮಿಶ್ರೋಕ್ತಾರೂಪವಾದ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲ ॥ ಅಧಿ. ೧ ॥

ವಾಙ್ಮನೋಽಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ಮನಃಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣವು

ಖೇತಿಕೆ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮನೋಽಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಮನೋಽಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯು ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಉನತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನು ಪ್ರಾಣನು. ಮನಸ್ಸು ಕೂಡ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಸರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಮನೋಽಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯೂ ಸರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿಕಾರಣತ್ವ ದಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಲಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ತನ್ಮನಃ ಪ್ರಾಣ ಉತ್ತರಾತ್ ಓಂ ॥ ೩ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಈಶ್ವರನಿಂದುತ್ಪನ್ನರೆಂದುತ್ತರಾದ ಅಥವಾ ವಾಙ್ಮಯಾಮಕರೆಂದು ಪ್ರಸ್ತುತರಾದ ಮನೋಽಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಶೇಷ ಗರುಡರು ಪ್ರಾಣೇವಾಗೇದ್ವಾರಾ ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ, ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇ (ಛಾ.೬.೧೫.೧) ಇತ್ಯುತ್ತರವಚನಾನೃನೋಽಭಿಮಾನೀ ರುದ್ರಃ ಪ್ರಾಣೇ ವಾಯೌ ವಿಲೀಯತೇ । (೨) ವಾಯೋರ್ವಾವ ರುದ್ರ ಉದೇತಿ

ವಾಯೌ ವಿಲೀಯತೇ ತಸ್ಮಾದಾಹುರ್ವಾಯುದೇವಾನಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ | ಇತಿ ಚ
ಕೌಂಡಿನೈಶ್ರುತಿಃ || ೩ || ಅಧಿ. ೨ ||

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ವಾಕ್ಯನು ಸಂಪದ್ಯತೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ
ಉತ್ತರವಾದ ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಮನೋಽಭಿಮಾನಿಯಾದ ರುದ್ರನು (ಶೇಷ
ಗರುಡರು) ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ (ವಾಣೀಧ್ವಾರಾ ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ) ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (ರುದ್ರ
ಪ್ರಾಣರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಆ ಪದವಿಯು ಇರುವಾಗ ಮುಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ) (೨) (ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ
ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಲಯವು ಎಂದರೆ) ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಗರುಡ ಶೇಷರು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ.
ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ಗರುಡ ಶೇಷರು ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಗರುಡ
ಶೇಷರ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಲಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣರಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಯುದೇವರು ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು
ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಎಂದೂ ಕೌಂಡಿನೈಶ್ರುತಿಯು ಇದೆ. || ೩ || || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮನೋಽಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗೆ ಪ್ರಾಣದೇವನಾದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವೋ
ಇದೆಯೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪ್ರಾಣದೇವನಾದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಸರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿಹೇತುತ್ವವಿದ್ದಂತೆ
ಮನೋಽಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಶೇಷಾದಿಗಳಿಗೂ ಸರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿಕಾರಣತ್ವವಿದೆ, ಎಂದು ಅನುಭವವಿದ್ದ
ಪ್ರಯುಕ್ತಸರ್ವಚೇಷ್ಟಕತ್ವದಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿರುವಾಗ ಮನೋಽಭಿಮಾನಿಗಳಿಗೆ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕಡಿಮೆ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮನೋಽಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯು ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು
ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ ಹೆಚ್ಚು ಬಲವುಳ್ಳವನಲ್ಲಿಯೇ ಕಡಿಮೆ ಬಲವುಳ್ಳವನು
ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ತತ್ತ್ವಾತ್ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದೆಂದು
ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಶಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ವಾಕ್ಯನು
ಸಂಪದ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇ ಎಂದು ಮನೋಽಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗೆ ಪ್ರಾಣದೇವನಲ್ಲಿ
ಲಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಮನೋಽಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ಪ್ರಾಣದೇವನಾದ ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ
ವಾಣೀ ಧ್ವಾರಾ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಮನಃ ಉದಕ್ರಾಮತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರದಿಂದ
ಮನೋಽಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯು ಹೊರಟೊಡನೆ ಶರೀರವು ಜೀಳದಿರುವುದೂ ಪ್ರವೇಶವಾದೊಡನೆಯೇ
ವಿಳಿದಿರುವುದೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಹೊರಟು ಹೋದೊಡನೆ ದೇಹಪಾತವೂ ಪ್ರವೇಶವಾದೊಡನೆ
ಉತ್ಥಾನವೂ ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಮನೋಽಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಅಧಿಕವು
ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಚೇಷ್ಟಕತ್ವದಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ
ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆನ್ನುವುದು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಧ್ವಾರಾ ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ ವಾಯೋರ್ವಾವ ರುದ್ರ ಉದೇಶಿ
ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಮನಸ್ಸು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಮನೋಽಭಿಮಾನಿಗೆ
ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ದೇಹಲಯದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು. || ಅಧಿ. ೨ ||

ಮನಃಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩ ಅಧ್ಯಕ್ಷಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣರಚೋಕ್ತ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಚತುರ್ಮುಖನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನು ಇತರಾಧೀನನಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಭಗವದಧೀನತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸೋಽಧ್ಯಕ್ಷೇ ತದುಪಗಮಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆ ಚತುರ್ಮುಖನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಾರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀವಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರವೇಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸ ತಕ್ಕ ಪ್ರಾಣಃ ಪರಮುಪಗಚ್ಛತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತಿಸ್ವತೀಕರಣದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ ಪ್ರಾಣಃ ಪರಮಾತ್ಮನಿ ವಿಲೀಯತೇ | (೨) ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಮುಪಗಚ್ಛಂತಿ ಪ್ರಾಣಃ ಪರ(ಮ) ಮುಪಗಚ್ಛತಿ ಪ್ರಾಣಂ ದೇವಾ ಅನುಪ್ರಾಣಂತಿ ಪ್ರಾಣಃ ಪರಮನುಪ್ರಾಣಂತಿ ತಸ್ಮಾದಾಹುಃ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣ ಇತಿ | (೩) ಪ್ರಾಣಃ ಪರಸ್ಯಾಂ ದೇವತಾಯಾಂ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಚತುರ್ಮುಖನು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (೨) ಈತ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಚತುರ್ಮುಖನು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (ಅಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.) ಶೇಷ ಗರುಡಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣನು ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಧೀನವಾದ ಚೇಷ್ಟೆಯುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ.) ಪ್ರಾಣನ ಚೇಷ್ಟಾಕ್ಕೂ ಚೇಷ್ಟಾಪ್ರವರ್ತಕನಾದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣಪ್ರಾಪ್ತನಾದುದರಿಂದಲೂ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಪ್ರಾಣನೆಂದು (ಚೇಷ್ಟಾಪ್ರದನೆಂದು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೩) ಚತುರ್ಮುಖನು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಮುಕ್ತಾಃ ಸಂತೋಽಗ್ನಿಮಾವಿಶ್ಯ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಭುಂಜತೇ | ಅಗ್ನಿರಿಂದ್ರಂ ತಥೇಂದ್ರಶ್ಚ ವಾಯುಮಾವಿಶ್ಯ ಸೋಽಪಿ ತು || ಅವಿಶ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮಾನಂ ಭುಂಕ್ತೇ ಭೋಗಾಂಸ್ತು ಬಾಹ್ಯಕಾನ್ || ನ ಹ್ಯಾನಂದೋ ನಿಜಪ್ರೇಷಾಂ ಪರೈರ್ಲಭ್ಯಃ ಕಥಂಚನ || ಕಿಮು ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಾನಂದೋ ನ ತೇ ವಿಷ್ಣಾವಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅಥವಾರಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಕರ್ಮಕ್ಕಯುವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಭೋಗ್ಯಗಳಾದ ಸ್ವಯೋಗ್ಯ ಅನಂದಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿ

ದ್ವಾರಾ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಇಂದ್ರನು ಸುಪರ್ಣೀ ಸುಪರ್ಣದ್ವಾರಾ ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಆ ಚತುರ್ಮುಖನಾದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಸರ್ವಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಾನಂದದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತಾಂತರಾನಂದದಿಂದಲೂ ಬಾಹ್ಯಗಳಾದ ಸ್ವಯೋಗ್ಯ ಆನಂದಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಬಾಹ್ಯ ಶುದ್ಧಸತ್ತಾತ್ಮಕ ವಿಷಯಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಇತರವಾದ ಮುಕ್ತಾಂತರಾನಂದದಿಂದಲೂ ಬಾಹ್ಯವಾದ ಸ್ವರೂಪಭೂತ ವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಒಬ್ಬನಿಗರ್ಗತನಾದವನಾದರೂ ಕೆಲವು ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಬಾಹ್ಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆಗಿಯನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಚತುರ್ಮುಖಪರ್ಯಂತ ಮುಕ್ತರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಆನಂದವು ಇತರರಿಂದ ಯಾವ ಉಪಾಯದಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ಯವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಾನಂದವಾದರೂ ಪ್ರಾಪ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ವಿನು ಹೇಳಬೇಕು. (ವಿಷ್ಣುಸಂಬಂಧಿ ಆನಂದವು ಇತರರಿಂದ ಲಭ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) *ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. || ೨ ||

ಜೀತಿಕೆ || ಪ್ರಾಣಃ ಪರಸ್ಯಾಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣಶ್ವೇಜಸಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಬರುವುದು, ಎಂದರೆ ಸ್ವತ್ವಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ತೇಜಸಿ ಲಯೋ ಮಾರ್ಗಮಾತ್ರಮುದಾಹೃತಂ । ಸರ್ವೇತಿತುಶ್ಚ ಸರ್ವಾದೇಸ್ತಸ್ಯಾನೃತ್ಯ ಲಯಃ ಕಥಂ || ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಶ್ಚುತಿಭ್ಯಃ || ೪ || ಅಧಿ.೨ ||

|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವೆಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮಾತ್ರವು. ಅಲ್ಲಿ ದೇಹ ಲಯವಲ್ಲ. ಆ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಕಾರಣನಾದ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಇತರತ್ರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಲಯವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ. (ಅಂತೂ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯ ಯೋಗ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) ಇದುವೇದಲಾದ ಶ್ರುತಿಶ್ಚುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಗಳು ಸಾವಕಾಶಗಳಾದುದರಿಂದ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಭಗವದಧೀನತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯ ಒಲದಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಭಗವದಧೀನತ್ವ ನಿರ್ಣಯವು ಆಗುತ್ತದೆ. || ೪||೩||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಪದೋಕ್ತವಾದ ಚತುರ್ಮುಖನು ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವನಿಶ್ಚಯವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಶ್ರುತಿ ಬಾಹುಲ್ಯವು

ಅನದ್ಯಮಾನತ್ತ (ಇತರರಿಂದ ಉಪಜೀವಿಸಲ್ಪಡುವಿಕೆ) ಮಹಾತ್ಮೆಯೂ ನಿರವಕಾಶವೋ, ಸಾವಕಾಶವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪ್ರಾಣನು ಯಾರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ—೧ ಯಕ್ಕಿನಿಂದ ಸರ್ವಮಧ್ಯಾಧೋತ್ ೨ ಪ್ರಾಣಶ್ಚೈತದ್ವೇ ಸರ್ವಂ ೩ ವಾಯುನಾ ವೈ ಗೌತಮ ಸೂತ್ರೇಣ ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ಬಾಹುಲ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಇತರರ ಅಧೀನನಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ಈಶಾಧೀನತ್ವ ನಿಶ್ಚಯವು ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಲಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅನನ್ಯೇಶ್ವರತಾ ಪ್ರಾಣೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ವೈತಿರಿಕ್ತ ಈಶ್ವರರು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಬಹುತ್ವನಿಮಿತ್ತ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅನನ್ಯೇಶ್ವರತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ದುರ್ಬಲ ವಚನದಿಂದ ಗತ್ಯಂತರಕಲ್ಪನೆಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಅನದ್ಯಮಾನಃ ಎಂದು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಲಯಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿಯದೇ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಪ್ರಾಣವದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಯವು ಇರಲಿ, ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸ್ವಾಂತತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯವಿದ್ದರೂ ಅವನಿಗೆ ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಃ ಪರಶ್ಚಾಂ ದೇವತಾಯಾಂ, ಪ್ರಾಣಃ ಪರಮುಪ ಗಚ್ಛತಿ, ಪ್ರಾಣಃ ಪರಮನುಪ್ರಾಣತಿ ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯವು ಇದೆ. ಶ್ರುತಿಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವ ನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಸ್ವಾಂತತ್ವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಮುಪಗಚ್ಛತಿ, ಪ್ರಾಣಂ ದೇವಾ ಅನುಪ್ರಾಣಂತಿ, ಅನನ್ಯೇಶ್ವರತಾ ಪ್ರಾಣೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳ ಬಲದಿಂದ ರುದ್ರಾದಿ ಸರ್ವಜೀವೋಪಜೀವ್ಯತ್ವ, ಭಗವದ್ವೈತಿರಿಕ್ತ ನಿಯಾಮಕರಾಹಿತ್ಯ ಪರವಾಗಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಅನದ್ಯಮಾನತ್ವಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಇತರರಿಂದ ಅನದ್ಯಮಾನತ್ವ ಎಂದು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣಶ್ವೇಜಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಶ್ರೀಶತ್ವದಲ್ಲಿ ಲಯಶ್ರವಣವಾದರೂ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ತೇಜಃ ಲಯೋ ಮಾರ್ಗಮಾತ್ರಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ವಿರಂಚನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಪರವು. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ದೇಹ ಲಯಪ್ರತಿಪಾದಕವಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ದೇಹಲಯಯೋಗ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೇನೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ದೇಹಲಯವು ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು. || ಅಧಿ.೩. ||

ಅಧ್ಯಕ್ಷಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪ ಭೂತಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರತಿಪಾದಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಗ್ನಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಆಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಲಯವು. ಇತರತ್ರ ಅಲ್ಪ ತಥಾಚ ನಿಯಮ್ಯುಗೇ ನಿಯಾಮಕರಲ್ಲಿ ಲಯವೆಂದು ಹೇಳದ್ದು ಬಾಧಿತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ೬೦ ಭೂತೇಷು ತಚ್ಛುತೇಃ ೬೦ ॥ ೫ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ವಿಶಿಷ್ಟ ಉಕ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಪಂಚಭೂತಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಒಬ್ಬ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಭೂತೇಷ್ವನೈಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಲಯಃ । (೨) ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಭೂತಾನಿ ಪರೇ ನ ಪರ ಊದೇತಿ ನಾಸ್ತಮೇತೈಕಲ ವಿವ ಮಧ್ಯೇ ಸ್ಥಾತಾ । ಇತಿ ಭೃಹಚ್ಛುತೇಃ ॥ ೫ ॥ ಅಧಿ.೪ ॥ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ವಾರುಣಃ ಸೌಪರ್ಣಃ ಶೇಷ ಸುಪರ್ಣ ಚತುರ್ಮುಖಿ ಇವರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನಿಂದಲೂ ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪಂಚಭೂತಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವು. (ಒಬ್ಬ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವು ಅಲ್ಲ) (೨) ದೇವತೆಗಳು ಪಂಚಭೂತಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಪಂಚಭೂತಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು, ದೇಹಮಧ್ಯವಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವನು. ಅಥವಾ ಉತ್ತತ್ತಿ ನಾಶರಹಿತನು ಎನ್ನುವ ಭೃಹಚ್ಛುತಿಯಿಂದ. ವಿವಂಚ ಆಕಾಶ ಪೃಥಿವ್ಯಭೂಮಿಗಳಾದ ಗಣಪತಿ ಧರಾದೇವಿಯರಿಗೆ ಭೃಹಸ್ಪತಿ ಪುರುಹೂತಾದಿದ್ದಾರಾ, ಭೂತವಾಯ್ವಿಭಮಾನಿಯಾದ ಪ್ರವಹ ವಾಯುವಿಗೆ ಇಂದ್ರಾದಿದ್ದಾರಾ, ಅಬಿಭಮಾನಿಯಾದ ವರುಣನಿಗೆ ಸೋಮ ಅನಿರುದ್ಧ ಕಾಮಾದಿದ್ದಾರಾ, ಅಗ್ನಿಗಾದರೂ ಸೂರ್ಯ ಗುರು ಶುಕ್ರಾದಿ ದ್ವಾರಾ ಲಯವು. ॥ ೫ ॥

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ವಿಶಿಷ್ಟ ಉಕ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತರೂಪ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ, ಅಥವಾ ಭೂತಾಂತರಾಭಿಮಾನಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತೀತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಇತರ ಭೂತಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲವೋ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆಯೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಅಗ್ನಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವ ದೇವತೆಗಳೂ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ, ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಯೋ ಯನ್ನಿಯತಃ ಸ ತತ್ರ ಲೀಲಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯವು ನಿಯಾಮಕರು ಬಹುಮಂದಿ ಇದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ತಂತಮ್ಮ ನಿಯಾಮಕರಲ್ಲಿ ನಿಯಮ್ಯರಿಗೆ ಲಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಇದು ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ತಂತಮ್ಮ ನಿಯಾಮಕ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ

ನಿಯಮ್ಯರು ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ನಿಯಾಮಕರು ಹೆಚ್ಚು ಮಂದಿ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅಗ್ನಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಣಯವು ಕೊಡುವುದು. || ಅಧಿ.೪ ||

ಭೂತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೫ ಏಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣವು

ಅೀತಿ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯವು. ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಒಬ್ಬ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿಯೂ, ವಾಯುವಿಗೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಲಯವು ಹೀಗೆ ಭೂತೇಷು ಎನ್ನುವ ಒಹುವಚನವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ ದರ್ಶಯತೋ ಹಿ ಓಂ || ೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವಾದರೂ ತದ್ವಾರಾ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಲಯದಿಂದ ಭೂತೇಷು ಎನ್ನುವ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬ ಭೂತಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ದೇವತೆಗಳು ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆಯೆಂದು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ—ಪೃಥಿವ್ಯಾಮೃಭವೋ ವಿಲೀಯಂತೇ, ಋಭವಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನೈಕಸ್ಮಿನ್ ಭೂತೇ ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಲಯಃ (೨) ಪೃಥಿವ್ಯಾಮೃಭವೋ ವಿಲೀಯಂತೇ ವರುಣೇಽಪ್ತಿನಾವಗ್ನವಗ್ನಯೋ ವಾಯಾವಿಂದ್ರಃ ಸೋಮ ಆದಿತ್ಯೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿರಿತ್ಯಾಕಾಶ ವಿವ ಸಾಧ್ಯಾ ವಿಲೀಯಂತೇ। (೩) (ಋಭವಃ) ಮೃತ್ಯುಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವರುಣ ಆಪೋಽಗ್ನಯಶ್ವೇಽಪಿ ಮರುತೋ ಮಾರುತ ಇತಿ ಆಕಾಶೇ ವಿನಾಯಕಾ ವಿಲೀಯಂತೇ। ಇತಿ ಮಹೋಪನಿಷತ್ಪಿತುರ್ವೇದಶಿಖಾ ಚ ದರ್ಶಯತಃ। (೪) ಅತೋಽಗ್ನಿ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತ ಇತಿ ತತ್ರ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾನಾಮೇವ || ೬ || ಅಧಿ.೫ ||

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ತೇಜೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡದು. (೨) ಏಕೆಂದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಧರಾ ದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಋಭುನಾಮಕರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಬಿಭಮಾನಿಯಾದ ವರುಣನಲ್ಲಿ

ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಜಡಾಗ್ನಿ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪುತ್ರರು ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಇಂದ್ರನು, ಚಂದ್ರನು, ಸೂರ್ಯನು, ಭೃಹಸ್ಪತಿಯು ಇದುವೊಂದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಸ್ತೋತಮದೇವತಾ ಲಯದ್ದಾರಾ ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (೨.) ಋಭುನಾಮಕ ದೇವತೆಗಳು ಅಥವಾ ಮೃತ್ಯುನಾಮಕ ದೇವತೆಗಳು ಪೃಥಿವ್ಯಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಬಭಿಮಾನಿಯಾದ ವರುಣನಲ್ಲಿ ವರುಣಭಿನ್ನರಾದ ಗಂಗಾ ಮೊದಲಾದ ಅಬ್ಜೇವತೆಗಳೂ ತೇಜೋಭೂತಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪ್ರಧಾನ್ಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪುತ್ರರೂ, ಭೂತವಾಯು ಮೊದಲಾದ ಮರುದ್ಗುಣಗಳೂ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಲ್ಲಿಯೂ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಗಣಪತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಘ್ನಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಅಥವಾ ಗಣಪತಿಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಗಣಪತಿಪುತ್ರರು ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಮಹೋಪನಿಷತ್ತು ಚತುರ್ವೇದಶಿಖೆಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. (೪) (ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಭೂತಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯವಾದರೆ ಆಗ್ನಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಏನು ಅರ್ಥವು ಎಂದರೆ) ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆಗ್ನಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿ ಪುತ್ರರಿಗೇನೇ, ಸರ್ವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. (ಆಂತೂ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದವು ಎಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಪುತ್ರವಿಷಯಕವು.) || ೬ || ೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪೂರ್ವ ಪ್ರಕೃತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತರೂಪ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ ಐದು ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ, ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವೋ ಸಾವಕಾಶವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆಗ್ನಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯು ನಿರವಕಾಶವೋ ಸಾವಕಾಶವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪಂಚ ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಐವರಲ್ಲಿಯೂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಗ್ನಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಗೆ ಗತ್ಯಂತರ ಕಲ್ಪವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿ ಭೂತೇಷು ಎನ್ನುವ ಬಹುವಚನ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯವಾದರೂ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತ ಕ್ಷಯವಿಸುವಲ್ಲಿಯೂ, ವಾಯುವಿಗೆ ಸ್ವಜನಕ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಲಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪರಂಪರೆಯೂ ಲಯಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯವು. ಆದಕಾರಣ ಐದು ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಋಭವಾ, ಋಭವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಐದು ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಋಭು ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಆಗ್ನಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಆಗ್ನಾವಗ್ನಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾದ ಪ್ರಾಯಶಃ ಅಥಮರಾದ ಭೂತಾಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡದಿರುವ

ಅಗ್ನಿಪುತ್ರರಿಗೆ ಲಯಪರವಾಗಿ ಸಾವಕಾಶತ್ವವಿದ್ದರಿಂದ ಭೂತೇಷು ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಲಯಾಭಿಪ್ರಾಯರೂಪ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವಕಲ್ಪಕತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಭೂತೇಷು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಐದು ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯವು ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ (೧) ಶೇಷಮಾರ್ಗ (೨) ಗರುಡಮಾರ್ಗ ಎಂದು ಮಾರ್ಗವು ಎರಡು. (೧) ವಿಧವು. ಆದರಲ್ಲಿ ಶೇಷಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಗಂಧರ್ವ ಸಿದ್ಧ ಚಾರಣರಿಗೂ ಸುರಾನುಗರಿಗೂ ಕುಬೇರನಲ್ಲಿ ಲಯವು, ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಗಂಗಾಗಿ ಅಬ್ಜೇವತೆಗಳಿಗೂ ವರುಣನಲ್ಲಿ ಲಯವು. ವರುಣನಿಗೂ ಕುಬೇರನಿಗೆ ಸೋಮನಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಅನಿರುದ್ಧನಿಗೂ ಸನಕ ಸನಂದನ ಸನತ್ಕುಜಾತ ಈ ಮೂರು ಯತಿಗಳಿಗೂ ಕಾಮನಲ್ಲಿ ಲಯವು ಕಾಮನಿಗೆ ವಾರುಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವು, ವಾರುಣಿಗೆ ಶೇಷನಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಗರುಡ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ನಿಯತಿಗೂ ಪಿತೃಗಳಿಗೂ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ ದೇಹದೊಂದುತ್ಪಾದಕರಾದ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರಿಗೂ ಧರ್ಮ (ಯಮ)ನಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಧರ್ಮನಿಗೂ ವೈವಸ್ವತ ಮೊದಲಾದ ದ್ವಾದಶ ಮನುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವ್ರತ ಮೊದಲಾದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಅಗ್ನಿಗೆ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಋಭುಗಳಿಗೂ ಮೃತ್ಯುದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಧರಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಸಾಧ್ಯರಿಗೂ ವಿನಾಯಕರಿಗೂ (ಗಣಪತಿ ಪುತ್ರರಿಗೂ) ಗಣಪತಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಗಣಪತಿಗೂ ಧರಾ ದೇವಿಗೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಭೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಭೃಗು ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳಿಗೂ ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವು. ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಗೂ ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿಗೂ ಮರುದ್ಗಣಿಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೌಪರ್ಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಸೌಪರ್ಣಿಗೆ ಗರುಡನಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಗರುಡನಿಗೂ ಕೇಷನಿಗೂ ಸರಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಸರಸ್ವತಿಗೆ ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದ್ವಾರಾ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆಲ್ಲಾ ತಂತಮ್ಮ ಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಈ ವಿಷಯವು ಸೋಮಸ್ತು ವಾರೀಶಯುತೋಽನಿರುದ್ಧಂ ವಿಶತ್ಕಸೌ ಕಾಮಮಸೌ ಚ ವಾರುಣೇಂ | ಸಾ ಶೇಷದೇವಂ ಸ ಗಿರಂ ಚ ಸೈವ ವಾಯುಂ ವಿಶತ್ಕಂಜ ಇತೀಹ ನಿರ್ಣಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುಷ್ಠಾಪ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಪುಟ ೧೫೬೩ರಲ್ಲಿ ಸಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. || ಅಧಿ. ೫ ||

ವಿಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬ ಸಮನಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಲಯಾಭಾವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಆಧೀನಕಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ. ತೇಜಃ ಪರಶ್ಯಾಂ ದೇವತಾಯಾಂ ಎನ್ನುವ ವಿರೇಷ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಸಮನಾ ಚಾಸ್ಯತ್ಯುಪಕ್ರಮಾದಮೃತತ್ವಂ ಚಾನುಪೋಷ್ಯ
ಒಂ || ೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡದೇನೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಸ್ವತಃ ವಿವ ನಿದ್ರಮುಕ್ತವು. (ಆದು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಸಾರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ಅದೂ ಹೇಗೆಂದರೆ) ಸಮನಾ=ದೇಶಕಾಲ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ, ಸಮಃ=ಸಮಾನಿಕನು, ನಾ=ಪರಮಪುರುಷನಿಗ ವಿದ್ಯು ಯಸ್ಯಾ=ಯಾರಿಗೋ, ನಾ=ಅವಳು, ಸಮನಾ, ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರನಂತೆಯೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ನಿದ್ರತತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸರ್ವಗತತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ದೇಶತಃ ಕಾಲತತ್ವ ವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾ ಸಮೋ ನಾ ಪರಮಪುರುಷೋ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸಮನಾ | ಸಂಸಾರಾನುಪಕ್ರಮಾತ್ ಸ್ವತಃ ವಿವಾಮೃತತ್ವಂ ತಸ್ಯಾಃ | (೨) ಬೃಹಚ್ಚುತಿಶ್ಚ | ದ್ವೌ ವಾವ ಸೃತ್ಯನುಪಕ್ರಮೌ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ಪರಮಶ್ಚ ದ್ವಾವೇತೌ ನಿತ್ಯ ಮುಕ್ತೌ ನಿತ್ಯ ಚ ಸರ್ವಗತೌ ಚೈತೌ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವಿಮುಚ್ಯತ ಇತಿ | ನೈತಾವತಾ ಸಾಮ್ಯಂ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ದೇಶದಿಂದಲೂ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಯಾರಿಗೆ ಸಮಾನಿಕನೋ, ಅವಳು ಸಮನಾ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾಳೆ. ತಥಾಚ ಚಿತ್ತಕೃತಿಯು ದೇಹ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಭಗವದುಪಾಸನಾವಿಲ್ಲದೇನೇ ಸ್ವತಃ ವಿವ ನಿದ್ರ ಮುಕ್ತವು. ನಿದ್ರಮುಕ್ತಕಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ದೇಹಲಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಳಿಗೆ ನಿದ್ರಮುಕ್ತವೇ ಹೇಗೆಂದರೆ, ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಸಾರಸಂಬಂಧವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದೂ ಹೇಗೆಂದರೆ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಪರಮಪುರುಷನಂತೆ ಸರ್ವದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಳು. (ಸರ್ವಗತಳು) ಕಾಲತಃ ವ್ಯಾಪ್ತಳು (ನಿತ್ಯಳೂ) ಆಗಿರುತ್ತಾಳೆ. ಸಂಸಾರಿತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅದು ಕೂಡಲಾರದು. (೨) (ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಈಶ್ವರನಂತೆ ನಿದ್ರತತ್ವವೂ ಸರ್ವಗತತ್ವವೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸಂಸಾರಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯ ಮುಕ್ತವೆಂದು ಯಾವುದು ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಮಾತ್ರ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಬೃಹಚ್ಚುತಿಯೂ ಕೂಡ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು. ಸಂಸಾರಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದವರು ನಿತ್ಯಮುಕ್ತರಾದವರು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಶ್ರೀಹರಿಯೂ ಕೂಡ ಇಬ್ಬರೇ, ಇವರಿಬ್ಬರು ದೇಹದಿಂದಲೂ ನಿತ್ಯರಾದವರು, ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತರಾದವರು ಮುಮುಕ್ಷುವು ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನು ತಿಳಿದು ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಯಾರ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಇತರರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೋ ಅಂತಹವರಿಗೆ ಸಂಸಾರವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು.) (೩) (ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ) ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷರಿಗೆ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಮ್ಯವು ಇದೆ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸರ್ವಧರ್ಮದಿಂದ ಸಾಮ್ಯವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ || ೭ || || ೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುಕಾಂಕ್ಷಾ ಬಂದರೆ, ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸೂತ್ರೋಪಾತ್ರ
ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತದಪೀತೇಃ ಸಂಸಾರವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ || ೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ವಿಲೀನೋ ಹಿ ಪ್ರಕೃತೌ ಸಂಸಾರಮೇತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ
ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಚಿತ್ತಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಲಯದಿಂದ ಸಂಸಾರವೆಂದು ವ್ಯಪದೇಶವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ
ಲಯದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ವ್ಯಪದೇಶವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸಮಾವೇಶೌ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ಪರಮಶ್ಚ ನಿತ್ಯೌ ಸರ್ವಗತೌ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತೌ
ಅಸಮಾವೇಶೌ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ಪರಮಶ್ಚ ವಿಲೀನೋ ಹಿ ಪ್ರಕೃತೌ ಸಂಸಾರಮೇತಿ |
ವಿಲೀನಃ ಪರಮೇ ಹ್ಯಮೃತತ್ವಮೇತಿ ಇತಿ ಸೌಪರ್ಣಶ್ರುತೇಃ || ೮ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಚಿತ್ತಶ್ರುತಿಯು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೂ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಮಾನಿಕರೇ. ದೇಹದಿಂದಲೂ
ನಿತ್ಯರು. ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತರು. ನಿತ್ಯಮುಕ್ತರು. ವಿವಂಚ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷರಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವ. ಸರ್ವಗತತ್ವ ನಿತ್ಯ
ಮುಕ್ತತ್ವಗಳಿಂದಲೇ ಸಾಮ್ಯವು. (ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ) ಈ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಿಬ್ಬರೂ ಸಮರಲ್ಲ
ವಿಕಂದರೆ, ಚಿತ್ತಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಸಂಸಾರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ
ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಸೌಪರ್ಣಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕೆತ್ತ
ಅಮೋಚಕತ್ವ (ಮೋಚವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ) (ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಮೋಚಕತ್ವವಿಲ್ಲವಾದರೆ
ತೌ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವಿಮುಚ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದ ದ್ವಾರ
ಮೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವವಿದ್ದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಂತೆ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಮೋಚಕತ್ವವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ
ಪರಂಪರೆಯಾ ಮೋಚಕತ್ವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮೋಚಕತ್ವಾಭಾವ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಳಿರಬಹುದು
ಪರವೃತ್ತಗಳಾಗಿವೆ. || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಿಗೆ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವನ್ನುನಿಷೇಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರ
ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪ್ರಮಾಣತಶ್ಚ ತಥೋಪಲಬ್ಧೇಃ ಓಂ || ೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಆ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಸೂಕ್ಷ್ಮನು, ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ
ಗುಣಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಅಧಿಕನು. ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಕಂಡದ್ದರಿಂದ.
ಆದುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಂ ಚಾಧಿಕಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪ್ರಕೃತೇಃ || ಜ್ಞಾನಾನಂದೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ
ಪ್ರಮಾಣಾಧಿಕಂ ಚ || (೨) ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಪರಮೇಶ್ವರಃ |
ಜ್ಞಾನಾನಂದೌ ತಥೈಶ್ವರ್ಯಂ ಗುಣಾನ್ವಾನ್ವೇಽಧಿಕಾಃ ಪ್ರಭೋಃ | ಇತಿ ಚ (ಹಿ)
ತುರ ಶ್ರುತಿಃ || ೯ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಹಜದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವವು ಅಧಿಕವು. (ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳ ಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಅಧಿಕವೂ ಆದೆ. (ಸರ್ವತಃ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಯಿಂದ ಅದುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ) (೨) ಚಿತ್ತಪ್ರತಿಯು (ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು) ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಳು. ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಹಜದಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸೂಕ್ಷ್ಮನು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದಗಳು ಹಾಗೆಯೇ ಅಣಿಮಾದ್ವೈತ್ಯವೂ ಇತರಗಳಾದ ಬಲ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಾದಿ ಧರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತಿಗಿಂತ ಅತ್ಯಧಿಕಗಳಾಗಿವೆ. (ಎವಂಚ ಈಶ್ವರನ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವವು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಅಧಿಕವೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಧರ್ಮಗಳೂ ಅಧಿಕಗಳಾಗಿವೆ.) ಹೀಗೆ ತುರುಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. || ೯ || ೩. ||

ಹೀಕಿತಿ || ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಮ್ಯವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ಲಯವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನೋಪಮರ್ದೇನಾತಃ ಓಂ || ೧೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಿಗೆ ಸಾಮ್ಯ ಸಾಮ್ಯಭಾವಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಾಧನಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಈಶ್ವರ ಗುಣಸಾಧಾರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದೆ (ಅಂದರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅಸಾಧಾರಣ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಮ್ಯವು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅತಸ್ತಸ್ಯ ಯೇ ವಿಶೇಷಗುಣಾಸ್ತೇಷಾಮನುಪಮರ್ದೇನೈವ ಸಾಮ್ಯಂ ।
(೨) ದೇಶತಃ ಕಾಲತಶ್ಚೈವ ಸಮಾ ಪ್ರಕೃತೀರೀಶ್ವರೇ । ಉಭಯೋರಪ್ಯಬದ್ಧತ್ವಂ
ತದಬಂಧಃ ಪರಾತ್ಮನಃ । ಸ್ವತಃ ಏವ ಪರೇಶಸ್ಯ ಸಾ ಚೋಪಾಸ್ತೇ ಸದಾ ಹರಿಂ ।
ಪ್ರಕೃತೇ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಯಾಪಿ ಯೇ ಗುಣಾಸ್ತೇ ತು ವಿಷ್ಣುನಾ । ನಿಯತಾ ನೈವ ಕೇನಾಪಿ
ನಿಯತಾ ಹಿ ಹರೇರ್ಗುಣಾಃ । ಇತಿ ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವಣಿ || ೧೦ || || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸಾಮ್ಯ ಸಾಮ್ಯಭಾವಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಾಧಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಯಾವುವು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅಸಾಧಾರಣ ಗುಣಗಳೋ, ಅವುಗಳ ಅಸಾಧಾರಣ್ಯ (ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವಿಕೆ)ವನ್ನು ಬಾಧಿಸದೇನೇ ಆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಮ್ಯವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. (೨) (ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಮ್ಯವು ಬರಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿ ಭಗವದ್ಗುಣಗಳು ಆತನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು ಎನ್ನುವುದು ಆಗದೆ ಹೋಗುವವೆಂದರೆ) ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ದೇಶದಿಂದಲೂ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಸಮಾನಿಕಳು. ಈ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಿಬ್ಬರಿಗೂ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವವು ಇದೆ. ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರನಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಸಂಸಾರಸಂಬಂಧಾತ್ಮಂತಾಭಾವವು ಇದೆ. (ಹೀಗೆ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಯದ್ಯಪಿ

ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಅಬದ್ಧತ್ವವಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಸರ್ವಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಬದ್ಧತ್ವಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಬಂಧಾಭಾವವು ಅಪರಾಧಿನವೇ. ಪರರ ಪ್ರಸಾದಾಧೀನವಲ್ಲ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗಾದರೂ ಪರಾಯತ್ವವು. ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬಂಧಾಭಾವವು ಭಗವದನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ. ಆದಕಾರಣ ಅವಳಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲ (ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅವಳು ಭಗವಂತನನ್ನು ಉಪಾಸನ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು. ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು ಇತರರನ್ನು ಉಪಾಸನ ಮಾಡಲಾರನು. ಆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ. (ಯಾವಾಗಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಾಳೆ. ಆದಕಾರಣ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವವು.) (ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವವೊಂದೇ ಭಗವದಧೀನವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ನಿಯತಗಳಾಗಿವೆ. (ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಕೃತಿಬದ್ಧರಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದವರ ಯಾವವು ಗುಣಗಳೋ, ಅವುಗಳೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ನಿಯತಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳಾದರೂ ಯಾರಿಂದಲೂ ನಿಯತಗಳಿಲ್ಲ ಯಾರ ಅಧೀನಗಳೂ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದೆ. || ೧೦ || ೪ ||

ಹೀಗೆ || ಶ್ರುತಿರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತೋತ್ತರದಿಂದ ಕಿಂಚಿತ್ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅಸ್ಯೈವ ಚೋಪಪತ್ತೇರೂಷ್ಣಾ ಓಂ || ೧೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದ್ವಿಧಾ ಹೀದಮವದೃಶ್ಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಉಷ್ಣಾವತ್ವವನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಉಷ್ಣಾವತ್ವ ಅನೂಷ್ಣಾವತ್ವವನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಉಷ್ಣಾವದಘಟಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಕಿಂಚಿತ್ಸಾಮ್ಯವನ್ನೇ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಉಷ್ಣಾ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳ ಆಗೋಚರತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು.

ಭಾಷ್ಯ || ದ್ವಿಧಾ ಹೀದಮವದೃಶ್ಯತೇ | ಉಷ್ಣಾವದನೂಷ್ಣಾವಚ್ಚ | ತತ್ರೋಷ್ಣಾವತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಯನ್ ಜಿಘೃಂತಿ ನ ತೃಣಂತಿ ನ ಪಶ್ಯಂತಿ ನ ವಿಜಾನಂತಿ | ಅಥಾನೂಷ್ಣಾವತ್ವಕ್ಕೆತಿತ್ಯ ಪ್ರಾಕೃತಂ ಚ ಯನ್ ಜಿಘೃಂತಿ ಜಿಘೃಂತಿ ಚ ಯನ್ ಪಶ್ಯಂತಿ ಪಶ್ಯಂತಿ ಚ ಯನ್ ತೃಣಂತಿ ತೃಣಂತಿ ಚ ಯನ್ ಜಾನಂತಿ ಜಾನಂತಿ ಚ | ಇತಿ ಸೌಪರ್ಣಶ್ರುತೇಃ (ತಿತ್ಯ) ಕಿಂಚಿತ್ಸಾಮ್ಯೋಪಪತ್ತೇಃ || ೧೧ || || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವವು ಉಷ್ಣಾವತ್ ಅನೂಷ್ಣಾವತ್ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಉಷ್ಣಾವತ್=ಉಷ್ಣಾನಾಮಾ ಸ ಭಗವಾನ್ ಸಮರ್ಥತ್ವಾತ್ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಗೋಚರತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು (ಹೇಗೆಂದರೆ ಜನರು) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಫ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ವಿಷಯೇಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಕಿವಿಯಿಂದ

ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ. ಆ ಮೇಲೆ ಮೂಲರೂಪಿಯಾದ ಚಿತ್ತತ್ವತಿಯೂ ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ರುಗ್ಮಿಣ್ಯಾದ್ಯವತಾರ ಸಮುದಾಯವು ಉಪ್ಪಾವುಳ್ಳದ್ದು ಮತ್ತು ಅನುಪ್ಪಾವುಳ್ಳದ್ದು. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಜನರು ಫಾಣೇಂದ್ರಿಯಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಷಯೇಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ವಿಷಯೇಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ. ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಕಿವಿಯಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಕೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ಸೌಪರ್ಣಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕಿಂಚಿತ್ ಸಾಮ್ಯವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಗೋಚರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಉಪ್ಪೋಪಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಗಾದರೂ ಸಾಕಲ್ಪೇನ ಇಂದ್ರಿಯಾಗೋಚರತ್ವ, ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಾಗೋಚರತ್ವಗಳಿಂದ ಉಪ್ಪೋಪಮಾನ ಅನುಪ್ಪೋಪಮಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಚಿತ್ತತ್ವಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಕಿಂಚಿತ್ಸಾಮ್ಯವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಕಿಂಚಿತ್ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರತಿಷೇಧಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ ಶಾರೀರಾತ್ ಓಂ || ೧೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸರ್ವೇ ಹೈತೇಽಽವೋ ಜಾಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಇತರರಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯತ್ವ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅವುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ದೇಶ ಕಾಲ ವ್ಯಾಪ್ತಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಿಗೆ ದೇಶವ್ಯಾಪ್ತಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಿಂದ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಸಮೋ ವಾ ವಿಷ ಪರಮೋ (ಪರೋ) ನ ಹಿ ಕಪ್ಪಿದೇವಂ ದೃಶ್ಯತೇ ಸರ್ವೇ ಹೈತೇಽಽವೋ ಜಾಯಂತೇ ಚ ಮ್ರಿಯಂತೇ ಚ ಭಿದ್ರಾ ಹೈತೇ ಭವಂತಿ | ಅಥ ಪರೋ ನ ಜಾಯತೇ ನ ಮ್ರಿಯತೇ ಪೂರ್ಣಶ್ಚೈವ ಭವತಿ | ಇತಿ ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾಯಾಂ ಸಾಮ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ | ಶಾರೀರಾದ್ವಿ ಸಾಮ್ಯಂ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧತೇ || ೧೨ ||

|| ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಈ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಮನು ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನೂ ಪರಮಾತ್ಮನಂತೆ ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ಆದೂ ಹೇಗೆಂದರೆ) ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರೂ ಆಗುತ್ತ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವರು ಮತ್ತು ಅಪೂರ್ಣರು, ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ, ನಾಯುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ದೋಷವುಳ್ಳವರು ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮೇಲೆ

ಪರಮಾತ್ಮನಾದರೂ ಜನನಮರಣವುಳ್ಳವನಲ್ಲ. ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣನು, ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನು. ನಿರ್ದೋಷನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಚತುರ್ವೇದ ಶಿಖಾದಲ್ಲಿ ಅಥ ಪರಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ (ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೇನೇ ನಿತ್ಯತ್ವ, ಸರ್ವಗತತ್ವ ನಿರ್ದೋಷತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಸರ್ವೇ ಹೈತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದ್ಯಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷರಿಗೆ) ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷರಿಗೆ ದೇಶ ಕಾಲ ವ್ಯಾಪ್ತಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. (ಅಂದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಭಗವತ್ಸಾಮ್ಯವು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು) ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಜೀವನಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅವನು ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯತ್ವ ಸರ್ವಗತತ್ವಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. ಅನಿತ್ಯವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನಿಗೆ ಈಶ್ವರನಂತೆ ನಿತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡಲಾರವು.) || ೧೨ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಕುತಃ

|| ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಅಂದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾಮಾನ್ಯ ರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಂದಲೇ ಸಾಮ್ಯವು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪವು. || ೭ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಆ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶ್ರುತಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ವಿಶೇಷಪರತ್ವವು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ವಪ್ನೋ ಹೈಕೇಷಾಂ ಓಂ || ೧೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮಾಧ್ಯಂದಿನರ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವರಿಗೇನೇ ಅಸಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸಮಾಸಮತ್ವವಾದವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಇದೆ, ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜೀವನಿಂದಲೇ ಸಾಮ್ಯವು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಿಂದ ಸಾಮ್ಯವು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಥಾತಃ ಸಮಾತ್ಯಾಸಮಾತ್ಯಾಭಿಧೀಯಂತೇ ಸಮಾಸಮಾತ್ಯಾಥ ಸಮಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಾಣಿ ಯೈರುತ್ಪತ್ತಿಃ ಸ್ಥಿತಿರ್ಲಯೋ ನಿಯತಿರಾಯತಿಶ್ಚೈಕಂ ಹೈವೈತದ್ವಪತ್ಯಥಾಸಮಾಃ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರೋ ರುದ್ರಃ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೋ ಕೇಚ ದೇವಾ ಗಂಧರ್ವಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪಿತರೋಽಸುರಾ ಯತ್ಕಿಂ ಚೇದಂ ಚರಮಚರಂ ಚಾಥ ಸಮಾಸಮಾ ಪ್ರಕೃತಿರ್ವಾವ ಸಮಾಸಮಾ ಸೈಷಾ ಹಿ ನಿತ್ಯಾಽಪರಾ ತದ್ವಶಾ ಚ | ಇತಿ ಸ್ವಪ್ನೋ ಹಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಾಯನಾನಾಂ ಸಮಾದಿವಾದಃ || ೧೩ ||

|| ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರಸಾದದಿಂದ, ಸರ್ವಧರ್ಮಗಳಿಂದ (೧) ಬ್ರಹ್ಮಸಮರಾದವರೂ, (೨) ಸಮರಾಗದೆ ಇದ್ದವರೂ (೩) ಕೆಲವು

ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಮರೂ ಸರ್ವಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಅಸಮರೂ ಆದ ಚೇತನರೂ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಅವತಾರಭೂತಗಳಾದ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿರೂಪಗಳು ಸಮಗಳು. ಯಾವ ರೂಪಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಸ್ಥಿತಿಯು ನಾಶವು ನಿಯಮನವು ಪರವೃತ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೋ, ಈ ಮತ್ಸ್ಯಾದ್ಯವತಾರ ಸಮೂಹವು ಮೂಲರೂಪದಿಂದ ಒಂದೇ ಆಗುತ್ತದೋ, (ಅಲ್ಲಿ ಮೂಲರೂಪಕ್ಕೂ ಅವತಾರರೂಪಕ್ಕೂ ಭೇದ ಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲ, ಸಾಮ್ಯವಾದರೂ ವಿಶೇಷ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಸಾಮ್ಯಕ್ಕೆ ಸವಿಶೇಷಾಭೇದವೇ ಪ್ರಯೋಜಕವು. ಆ ಸವಿಶೇಷಾ ಭೇದವು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಇಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಕಿಂಚಿತ್ ಸಾಮ್ಯವೇ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮರೂಪಗಳಿಗೆ ಸಾಮ್ಯೋಕ್ತೌಶವನ್ನುದಾಹರಿಸಿದ್ದು.) ಆ ಮೇಲೆ ಅಸಮರೂದ ಚೇತನರು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು, ಇಂದ್ರನು ರುದ್ರನು ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಭೃಹಸ್ಪತಿಯು, ಇತರರಾದ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳೋ, ಗಂಧರ್ವರೋ ಮನುಷ್ಯರೋ ಒತ್ಕೃಗಳೋ ದೇವದ್ವೇಷಿಗಳೋ ಯಾವುದಿರು ಚೇತನವೋ ಅಚೇತನವೋ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಸಮಗಳು. ಆ ಮೇಲೆ ಸಮಾಸಮವು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಾದರೂ ಸಮಾಸಮಳು. ಈ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ನಿತ್ಯಭೂತಳು, ಮುಪ್ಪು ಇಲ್ಲದಿದ್ದವಳು. ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಅಧೀನಳು ಎಂದು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಾಯನರ ಸಮಾದಿವಾದವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. (ಅಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಜೀವರಿಗೇನೇ ಅಸಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸಮಾಸಮತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವೇ ಹೇತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನಿಂದಲೇ ಸಾಮ್ಯವು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ಕೃತಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೧೩ || ೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸ್ಪಷ್ಟ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸ್ಪಷ್ಟ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ವರ್ಯತೇ ಚ ಓಂ || ೧೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾಸ್ತಸಮಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾಸ್ತಸಮಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ಸಮಾಸಮಾ || ಇತಿ (ಚ) ವಾರಾಹೇ || ೧೪ || ಅಧಿ.೬ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮತ್ಸ್ಯಾದ್ಯವತಾರಗಳು ಸವಿಶೇಷಾಭೇದದಿಂದ ಸರ್ವಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಮಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಅಸಮರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಚಿತ್ಕೃತಿಯು ಸಮಾಸಮಳು ಎಂದು ವಾರಾಹಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. || ೧೪ || ೯ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಚಿತ್ಕೃತಿಯು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾಳೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾರು ಯಾರ ಅಧೀನನೋ ಅವನು ಅಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಹಿಂದಿನ ಯುಕ್ತಿಯೂ ತೇಜಃ ಪರಸ್ಥಾನ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಗಳಿರದೂ ನಿರವಕಾಶವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಮಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ

ಅಸಂಸಾರಿತ್ವವು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಮುಕ್ತವು ಆಗಂತುಕವೋ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೋ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವು ಬರುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಭಗವದಧೀನತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿ ತೇಜಃ ಪರಶ್ಯಾಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ವಾಗಾದಿಗಳೂ ಮನಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಲಯವೂ ಕೂಡದೆಹೋಗುವುದು. ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಲಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದೇ ಅನುಪಪನ್ನವು. ನಿತ್ಯಮುಕ್ತವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಂಸಾರಿತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು ಎನ್ನುವುದು ಅನುಪಪನ್ನವು. ನಿತ್ಯಮುಕ್ತವು ಆಗಂತುಕವು. ನಿತ್ಯಮುಕ್ತವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದರೆ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಸರ್ವದಾ ಸಂಸಾರರಹಿತಳು ಎಂದಾದರೆ, ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಾಂತರದಿಂದಲೂ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವು ಬರುವುದು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ದ್ವೌವಾವ ಸೃತ್ಯನುಪಕ್ರಮೌ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯಂತೆ ಸರ್ವಗತತ್ವ ನಿತ್ಯತ್ವ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಸಂಸಾರಾಭಾವವೂ ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಮುಕ್ತವು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಉಪಾಸನದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ಆದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತವುಳ್ಳ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಂತೆಯೇ ದೇಹತ್ಯಾಗರೂಪವಾದ ಲಯವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಹರೇರತ್ಯಂತಸಾಮೀಪ್ಯಂ ಲಯೋ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ತೇಜಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಅತಿಸಾಮೀಪ್ಯಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎನ್ನುವುದು ತದಪೀತೇಃ, ಸೂಕ್ತಂ, ಅಶ್ವೈವ ಚ ಎನ್ನುವ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೋಚಕತ್ವ ಅಮೋಚಕತ್ವ, ಪರಮಸುಖತ್ವ, ಸುಖವತ್ವ, ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಪರಮಾಣಾಧಿಕೃ, ನ್ಯೂನತ್ವ, ಉಷ್ಣಾವತ್ವ, ಅನೂಷ್ಣಾವತ್ವ ಹೇತುಗಳಿಂದ ನಿರಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಂತೆ ನಿತ್ಯ ಮುಕ್ತತ್ವಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಮ್ಯವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಚೋದ್ಯವು ನೋಪಪದೇನ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ವಿಶೇಷಗುಣಗಳನ್ನು ಬಾಧಿಸದೇನೇ ದೇಶ ಕಾಲ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಕಿಂಚಿತ್ತಾಮ್ಯವೇ ಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಸಮೋ ವಾ ಏಷಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜೀವನಿಂದಲೂ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ದೇಶವ್ಯಾಪ್ತಿ ಕಾಲ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಮ್ಯವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. || ಅಧಿ.೬ ||

ಸಮನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

2 ಪರಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೇನೇ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಲಯವು ನಿಯತವು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಬಿಂಬಭೂತನು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೊಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತನು. ಪ್ರತಿಬಿಂಬೋ ಹರೇಃ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಾಣಾಸ್ಥಾನಾಃ ಕಲಾಃ ಕ್ರಮಾತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ತಾನಿ ಪರೇ ತಥಾ ಹ್ಯಾಹ ಓಂ ॥ ೧೫ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಭೂತೇಷು ಲೀಯಂತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳು ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದ್ವಾರಾಂತರ ಪ್ರವೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿರಿಂಚದ್ವಾರಾ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ವಿರಿಂಚನೇ ಮೊದಲಾದ ತಂತಮ್ಮ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ—ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಪ್ರಾಣಮಾವಿಶ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಹಾಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಪ್ರಾಣದ್ವಾರೇಣ ಸರ್ವಾಣಿ, ದೈವತಾನಿ (ದೈವಾನಿ) ಪರಮಾತ್ಮನಿ ವಿಲೀಯಂತೇ । (೨) ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಪ್ರಾಣಮಾವಿಶ್ಯ ದೇವೇ ಮುಕ್ತಾ ಲಯಂ ಪರಮೇ ಯಾಂತಚಿಂತೇ । ಇತಿ (ಹಿ) ಕೌಷಾರವಶ್ರುತಿಃ ॥ ೧೫ ॥ ಅಧಿ. ೭ ॥ ೧೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) (ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಭೂತರಾದಾಗ್ಯೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರಿಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ) ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದ್ವಾರಾ ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಹಾಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ. (೨) ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಇತರರಾದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಕರ್ಮದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ ಹೀಗೆಯೇ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಿಸತಕ್ಕ ಆಶಕ್ತನಾದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಕೌಷಾರವಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ॥ ೧೫ ॥

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ದೇವತೆಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೋ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾಣಪದದಿಂದ ಉಕ್ತನಾದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೋ ಅಥವಾ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೋ ಅವರ ಅಧೀನರಾಗಿದ್ದು ಅವರಿಗೆ ಸದೃಶತ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ತನಗೆ ನಿಯಾಮಕವಾದ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಬಿಂಬೋ ಹರೇಃ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಾಣಾಸ್ಥಾನಾಃ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತರು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೊಬ್ಬನೇ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತನು. ಆತನಿಗೊಬ್ಬನಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವು. ಇತರರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಅನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಎಂದು

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಭೂತರು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬಿಂಬಭೂತನಾದಾಗ್ಯೂ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಪ್ರಾಣಮಾವಿತ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಣದ್ವಾರಾ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೇಶವು ಕೂಡುವುದು. ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಭೂತನಾದ ವಿರಿಂಚನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿರಿಂಚನಿಗೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವಾಗುವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವು ತಪ್ಪಲಾರದು. ಅಭಾಸ ಏವ ಚ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಭೂತರಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವೇ ಇದೆ. ಆದಕಾರಣ ಅನಿಯಮ: ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು.

|| ಅಧಿ.೭ ||

ಪರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೮ ಅವಿಭಾಗಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದೇವಾದಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇವತೆಗಳು ಮುಕ್ತರಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಸ್ಥಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದರೆ ಸಂಸಾರದಂತೆ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುವವು. ಏತೇ ದೇವಾಃ ಎಂದು ಸತ್ಯ ಕಾಮತ್ವಾದಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯೂ ಅದೆ. ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅವಿಭಾಗೋ ವಚನಾತ್ ಓಂ || ೧೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪ್ರಸ್ತುತ ದೇವಾದಿ ಮುಕ್ತರ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವು. ಅಂದರೆ ಆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಯು ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಯು, ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾಧೀನವು. ಸರ್ವಥಾ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಕಾಮೇನ ಮೇ ಕಾಮ ಆಗಾತ್ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಏತೇ ದೇವಾ ಏತಮಾತ್ಮಾನಮನುವಿತ್ಯ ಸತ್ಯಾಃ ಸತ್ಯಕಾಮಾಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಾ ಯಥಾನಿಕಾಮಮಂತರ್ಬಹಿಃ ಪರಿಚರಂತಿ | ಇತಿ ಗೌಪವನಶ್ರುತಿಃ (೨) ತತ್ತರಮೇಶ್ವರಸ್ಯ ಕಾಮಾದ್ಯವಿಭಾಗೇನೈವ ತೇಷಾಂ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಂ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಪ್ರಕೃತರಾದ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳು ಈ ಪರಮಾತ್ಮ ನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ನಿತ್ಯರಾಗಿ ಸತ್ಯಾಭೀಷ್ಠವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಅಬಾಧಿತ ಮಾನಸಿಕ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ದೇಹದೊಳಗೂ ಹೊರಗೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ಗೌಪವನ ಶ್ರುತಿಯು, (ಯಾವ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೋ), (೨) ಆ ಮುಕ್ತರ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಇಚ್ಛಾಸಂಕಲ್ಪಾನುಸಾರದಿಂದಲೇ (ಶ್ರೀಹರಿಯ ಇಚ್ಛಾ ಸಂಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸದೆ ಅಲ್ಲ) ಆದಕಾರಣ

ಶ್ರೀಹರಿಯ ಇಚ್ಛಾನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಮುಕ್ತರ ಇಚ್ಛೆಯಾದ ಮೇಲೆಯೇ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಂಕಲ್ಪಿತವಾದದ್ದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರು ಅಸ್ವತಂತ್ರರಾದಾಗ್ಯೂ ಅವರಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಅದುಃಖತ್ವಾದಿಗಳು ಉಪಪನ್ನಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

ಶೀಠಿಕೆ || ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿ ಕಾಮತ್ವರೂಪವಾದ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವ ಕಲ್ಪನವು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಕಾಮೇನ ಮ ಕಾಮ ಆಗಾದ್ವದಯಾದ್ವದಯಂ ಮೃತ್ಯೋಃ (ತೈ.ಆ.೨.೧೫.೪.) ಇತಿ ವಚನಾತ್ | (೨) ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಚ ಪರಸ್ಯ ತು | ಕಾಮಾನುಕೂಲಕಾಮತ್ವಂ ನಾನ್ಯತ್ತೇಷಾಂ ವಿಧೀಯತೇ || ೧೬ || ಇತಿ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ || ಅಧಿ. ೮ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸರ್ವಸಂಹಾರಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದು ಬರಲಿ. (ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಬಂದದ್ದು ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.) (ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಹೇಗೆ ಕಾರಣವು ಎಂದರೆ) ಮಾರಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯು ಆಗಲಿ. (ಅಂದರೆ ನನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯು ಭಗವಂತನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು) ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ನನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದು ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಭಗವಂತನ ಇಚ್ಛೆಯು ಕಾರಣವು (೨) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಮುಕ್ತರ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವೂ ನಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವು. ಮುಕ್ತರ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಯಾದ ಇಚ್ಛೆಯೇ, ಇತರವಾದುದು ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. || ೧೬ || || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ದೇವತೆಗಳು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರರೇ ಈಶ್ವರಾಧೀನರೇ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಇತರಾಧೀನತ್ವವಿದ್ದರೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ದುಃಖಾದಿಗಳೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುವು, ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುವು ಎಂಬುದು ಇದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೋ, ಮುಕ್ತರೂ ಪರಾಧೀನರಾದರೆ ಸಂಸಾರದುಃಖಾದಿಗಳೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಏತೇ ದೇವಾಃ ವಿತಮಾತ್ಮಾನಮನುಷ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರು ಪರಾಧೀನರಲ್ಲ ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಬಂಧತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಕಾಮೇನ ಮೇ ಕಾಮ ಆಗಾತ್, ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವೈಯಕ್ತಿಕಗಳಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಗಳಾದ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿಗಳು ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಯು ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಯಾದುದರಿಂದಲೇ ದುಃಖಾದಿಗಳ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದು ಸಿಗದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ

ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಕಾಮಿತ ಅಲಾಭವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. || ಅಧಿ. ೮ ||

ಅವಿಭಾಗಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೯ ತದೋಕ್ತೋಽಧಿಕರಣವು

೩೦೩ || ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ದೇಹೋತ್ಥಮಣವು ಅಜ್ಞರ ಮರಣಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಥಮಣವು ಅಜ್ಞರ ಮರಣದಂತೆಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತದೋಕ್ತೋಗ್ರಜ್ವಲನಂ ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿತದ್ವಾರೋ
ವಿದ್ಯಾಸಾಮಾಥ್ಯಾತ್ರಚ್ಛೇಷಗತ್ಯನುಸ್ಥಿತಿಯೋಗಾಚ್ಚ ಹಾರ್ದಾನುಗೃಹೀತಃ
ತತಾಧಿಕಯಾ ಓಂ || ೧೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಉತ್ಪಾಂತ್ಯ ವ್ಯವಹಿತ ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಹೃದಯಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಿಯು ಹೃದಯಾಗ್ರ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾರ್ಗ ಪುರೋಭಾಗವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಆತನ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವಿದ್ದರೂ ಈಶ್ವರನ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ (ಸ್ವೋದಯಾತ್ಮಲದಂ ಜ್ಞಾನಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ತನ್ನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಫಲಪ್ರದವು) (ವಿದ್ಯಾಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ವಿದ್ಯೆಗೆ ಅಂಗಭೂತವಾದ (ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾರೂಪವಾದ) ತನ್ನ ಹೃದಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪರ್ಯಂತವಾದ ಗಮ್ಯ ಮಾರ್ಗದ ಸ್ವರಣದ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದಲೂ (ಆ ಸ್ಥಿತಿಯಾದರೂ ತಮ್ಮ ಕರ್ಮದ ವಿರಾಮಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಬರುವುದು, ಮೃತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ಜ್ಞಾನಿನಾ ಕರ್ಮಯುಕ್ತಾನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ) ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟವ ನಾಗಿ ಹೃದಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ನೂರೂ (೧೦೦) ನಾಡಿಗಳಿಗಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಡಿಯಿಂದ ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ವಿವಂಚಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಉತ್ಥಮಣದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಾದಿಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಅಜ್ಞರ ಮರಣದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಾಗ್ರ ಪ್ರಕಾಶಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಿಮರಣಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮರಣದಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಉತ್ಪಾಂತಿಕಾಲೇ ಹೃದಯಸ್ಥಾಗ್ರೇ (ಗ್ರ) ಜ್ವಲನಂ ಭವತಿ | (೨) ತಸ್ಯ ಹೈತಸ್ಯ

ಹೃದಯಸ್ಯಾಗ್ರಂ ಪ್ರದ್ಯೋತತೇ (ಬೃ.೬.೪.೨.) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | (೨)
ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿತದ್ವಾರೋ ನಿಷ್ಕಾಮತಿ (೪) ವಿದ್ಯಾಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥಃ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಪಮಣವಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ ಹೃದಯಾಗ್ರವು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ.) (ಅಜ್ಞರ ಹೃದಯಾಗ್ರವು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ) (ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮರಣವು ಅಜ್ಞರ ಮರಣಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವೇ.) (೨) (ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಪಮಣವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಈ ಜ್ಞಾನಿಯ ಹೃದಯದ ಅಗ್ರಭಾಗವು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವು, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ. (೩) (ಹೃದಯಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಿಜ್ಞಾನಿ ಮರಣಗಳಿಗೆ ಏನು ವಿಶೇಷವು ಎಂದರೆ) ಜ್ಞಾನಿಯ ಆ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾದ ನಾಡೀದ್ವಾರವುಳ್ಳವನಾಗಿ ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. (ಹಾಗೆ ಅಜ್ಞಾನಿಯು ಅಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ವಿಶೇಷವದೆ.) (೪) (ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮವುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಈ ವಿಶೇಷವು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಭಗವಂತನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ, (ತಥಾಚ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟೋತ್ಪಾಂತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನವು ತನ್ನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿಯೇ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಹೀಗೆ ಚರಮದೇಹೋತ್ಪಮಣ ವೆಂದಾದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಯಾವ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಗಿಯದೋ ಅಂತಹ ದೇಹವಿಯೋಗರೂಪವಾದ ಪ್ರಥಮ ಮರಣವೇ ಹೀಗೆ ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯಂ ಯಂ ವಾಽಪಿ ಸ್ಮರನ್ ಭಾವಂ ತ್ಯಜತ್ಕಂತೇ ಕಲೇವರಂ | ತಂ ತಮೇವೈತಿ ಕೌಂತೇಯ ಸದಾ ತದ್ವಾಪಭಾವಿತಃ || (ಗೀ.೮.೬.) ಇತಿ ಸ್ವತೇರ್ವಿದ್ಯಾಶೇಷಗತ್ಯನುಸ್ಮರಣಯೋಗಾಚ್ಚ | (೨) ಆಚಾರ್ಯಸ್ತುತೇ ಗತಿಂ ವಕ್ತಾ (ಛಾ.೪.೧೪.೧.) | ಇತಿ ಹಿ ಲಿಂಗಂ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಎಲೋ ಆರ್ಮನನೇ ಅಂತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಅಥವಾ ಯಾವ ಯಾವ ಅಕ್ಕಿವಿಶೇಷವನ್ನು ಪೂರ್ವಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ದೇಹವನ್ನು ಪುರುಷನು ಬಿಡುತ್ತಾನೋ ಆತನು ಯಾವಾಗಲೂ ಆವಾಪ ಪದಾರ್ಥ ವಿಷಯಕವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಅತಿಸಂಸ್ಕಾರವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಆವಾಪ ಪದಾರ್ಥವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನದ ಫಲೋಪಕಾರ್ಯಂಗಳೂತವಾದ, ಶರೀರತ್ಯಾಗ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಹೃದಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಂತ ಗಮ್ಯ ವಿಷಯಾನುಸ್ಮರಣದ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದಲೂ (ವಿವಂಚ ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷವಾದ ಗತ್ಯನುಸ್ಮರಣವು ಗಂತ್ವಾಪ್ತಿ ಕಾರಣವು.) (೨) (ಆದಾಗ್ಯೂ ಗತ್ಯನುಸ್ಮರಣವು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಕಾರಣವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ) (ಅಗ್ನಿಗಳು ಉಪಕೋಸಲನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ) ನಿನಗೆ ಸತ್ಯತಮಾವು ಆಚಾರ್ಯರು ಗಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವರು ಎಂದು ಗತಿಸ್ಮರಣವು ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿನಾಥನವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಕವು ಇದೆ. (ಅಂದರೆ, ಎಂದು ಹೇಳುವವರು ಹೀಗೆ

ಭಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಗತೃನುಸ್ಮರಣವಿಲ್ಲದೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಾದರೆ ಆಚಾರ್ಯಸ್ತು ತೇ ಗತಿಂ ವಕ್ತಾ ಎಂದು ಸ್ಮರಣಕ್ಕಾಗಿ ಗತಿಶ್ರವಣವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಸ್ಮರಣಕ್ಕಾಗಿ ಗತಿಶ್ರವಣವಿಲ್ಲದಿಂದ ಗತಿಸ್ಮರಣಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತರ್ಥತತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ವಿಶಿಷ್ಟೋತ್ಕರ್ಮವು ಗತೃನುಸ್ಮರಣಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಜ್ಞಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಹೃದಿಸ್ತೇನೈವ ಹರಿಣಾ ತಸ್ಯೈವಾನುಗ್ರಹೇಣ ತು |
ಉತ್ಪಾಂತಿಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರೇಣ ತಮೇವೋಪಾಸತೋ ಭವೇತ್ || ಇತಿ ಚಾಧ್ಯಾತ್ಮೇ |
(೨) ತತಂ ಚೈಕಾ ಚ ಹೃದಯಸ್ಯ ನಾಡ್ಯಸ್ತಾಸಾಂ ಮೂರ್ಧಾನಮಭಿನಿಸ್ಸತ್ಯೈಕಾ |
ತಯೋರ್ಧ್ವಮಾಯನ್ಮವೃತತ್ಪಮೇತಿ ವಿಷ್ವಗ (ಜ್ಞ) ನ್ಯಾ ಉತ್ಕರ್ಮಣೇ ಭವಂತಿ (ಕಠ
೨.೬.೧೬) ಇತಿ ಚ || ೧೭ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಅಂತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರಾದ ಮತ್ತು ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರಾದ ಪುರುಷರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿಯಿಂದ ಉತ್ಪಾಂತಿಯು ಆಗುವುದು, ಎಂದು ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿದೆ. (೨) (ಪ್ರಕಾಶಿತನಾಡೀದ್ವಾರಃ ನಿಷ್ಕ್ರಾಮತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ನಾಡಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಹೃದಯಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ನಾಡಿಗಳು ನೂರ ಒಂದು ಇವೆ. ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಮಕವಾದ ನಾಡಿಯು ಮೂಲವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಶಿರಃಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಹೊರಟಿದೆ. ಆ ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಡಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗತಕ್ಕವನು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಇತರ ನಾಡಿಗಳು ಲೋಕಾಂತರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ, ಇತರ ನಾಡಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಪಾಂತನಾದವನು ಲೋಕಾಂತರಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ಇದೆ. (ವಿವಂಚಿ ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರು ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಡಿಯಿಂದ ಹೊರಟವರಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರು ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಬೇರೆ ನೂರು ನಾಡಿಗಳಿಂದ ಹೊರಟವರು ಲೋಕಾಂತರಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. || ೧೭ || || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರಕಾಶಿತ ನಾಡೀದ್ವಾರವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಹೊರಟು ಹೋಗುವುದಾದರೆ ಅಜ್ಞಾನಿಯಂತೆ ನಾಡಿಯ ಒಳಗೆ ಕಾರ್ಗತ್ತಲೆಯಿಂದಲೇ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಒಳಗೂ ಪ್ರಕಾಶವಿದ್ದರೆ ದ್ವಾರಪದವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ರತ್ನಾನುಸಾರೀ ಓಂ || ೧೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸಹಸ್ರಂ ವಾ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ ರತ್ನಯಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಾಡಿಯ ಒಳಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತ ಗಳಾದ ಸೂರ್ಯನ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದವನಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಯು ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ವಿವಂಚಿ

ದ್ವಾರಪ್ರಕಾಶವು ವಿಷ್ಣುಸಂಬಂಧಿಕವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಂತಃಪ್ರಕಾಶವು ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧಿಯಾದುದರಿಂದಲೂ ದ್ವಾರಪದವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ತದಾ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸ್ವತಃಜಪಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನಿಷ್ಕಾಮತಿ | (೨) ಸಹಸ್ರಂ ವಾ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಯ ಆಸು ನಾಡೀಷ್ವಾತತಾಸ್ತತ್ರ ಶ್ವೇತಃ ಸುಷುಮ್ನೋ ಬ್ರಹ್ಮಯಾನಃ ಸುಷುಮ್ನಾಯಾಮಾತತಸ್ತತ್ರಕ್ರಾಶೇನೈಷ ನಿರ್ಗಚ್ಛತಿ | ಇತಿ (ಓ) ಪೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತಿಃ || ೧೮ ||

|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ನಾಡಿಯ ಒಳಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಳಾದ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದವನಾಗಿ ಅಂದರೆ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾದ ನಾಡಿಯ ಒಳಗೆ ಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ದೇಹದಿಂದ) ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. (೨) (ನಾಡಿಯ ಒಳಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಳಾದ ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಎಂದರೆ) ಎರಡು ರಾಶಿಯಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಐಸೂರು ಐದುಸೂರು ವಿವಂಚ ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳು ಆ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಳಗೆ ಅತಿತಗಲಾಗಿವೆ. ಆ ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವರ್ಗಗಳಾದ ರಶ್ಮಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣತಃ ಬಿಳಿಪು ಆದ ಸುಷುಮ್ನ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪಕವಾದ ರಶ್ಮಿ ವಿರೇಷವು ನೂರ ಒಂದನೇದ್ದಾದ ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಡಿಯ ಒಳಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಜೀವನು ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಪೌತ್ರಾಯಣ ಶ್ರುತಿಯು. || ೧೮ || || ೪ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನಿತಿ ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ಸಂಬಂಧಾತ್ ಓಂ || ೧೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾವಸಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಆಗ ರಶ್ಮಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೇಹೋತ್ಥಮಗವು ಆಗದೆ ಹೋಗುವುದು ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ರಶ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವದಾ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ, ಬಾಹ್ಯಾದಿತ್ಯನು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ದೇಹದೊಳಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಆದಿತ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವದಾ ನಾಡೀಸಂಬಂಧವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ರತ್ನಭಾವಾನಿತಿ ಜ್ಞಾನಿನ ಉತ್ಥಮಣಂ ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚೇನ್ನ | ಸರ್ವದಾ ಸಂಬಂಧಾದ್ರಶ್ಮೀನಾಂ || ೧೯ ||

|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಗ ಪ್ರತಿಬಂಧಕೀಭೂತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಿಸಮಾಪ್ತಗೊಳಿಸಿದ ಕೆಲವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ದೇಹೋತ್ಥಮಗವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಕೆಲವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (ಅಂದರೆ, ಕೆಲವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪರ್ಯವ

ಸಾನವು ಆಗಿಹೋದರೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಆತನಿಗೆ ಉತ್ಪಮಣವು ಆಗಬೇಕು. ಪ್ರತಿಬಂಧಕಕರ್ಮ ಎಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಂಸಾರನಿವೃತ್ತಿಯು ಆಗದೆ ಹೋದರೆ ಸದಾ ನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಮಣವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ದೇಹೋತ್ಪಮಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅಷ್ಟರ ದೇಹೋತ್ಪಮಣದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು.) ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. (ಅಂದರೆ, ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೃತರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಹೊರಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಆದಿತ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೆ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಉತ್ಪಮಣವು ಆಯುಕ್ತವೆನ್ನುವುದು ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ) ಒಳಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಆದಿತ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವದಾ ನಾಡಿಸಂಬಂಧವಿದ್ದುದರಿಂದ. || ೧೯ ||

ಒೀತಿ || ನಾಡಿಗಳಿಗೂ ರಶ್ಮಿಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧವು ಸರ್ವದಾ ಇದೆ ಎಂದರೆ ಏನು ಅರ್ಥವು? ೧ ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೂ ಅದೆಯೇ ೨ ದೇಹಪಾತಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವುದೋ, ೩. ಅಥವಾ ದೇಹವು ಇರುವ. ಪರ್ಯಂತ ಇರತಕ್ಕದೋ, ೧ನೇದ್ದು ಆಯುಕ್ತವು. ಸರ್ವದಾ ನಾಡಿಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ೨ನೇದ್ದು ಆಯುಕ್ತವು. ಕದಾಚಿತ್ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಕಾರ್ಗತಲ್ಪೆಯಿಂದ ಉತ್ಪಮಣವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ೩ನೇದ್ದು ಆಯುಕ್ತವು. ದೇಹವು ಇರುವ ತನಕ ಅದು ನಿಯತವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಕಿಯತ್ಯಾಲಂ

|| ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಎಷ್ಟು ಕಾಲ ರಶ್ಮಿಗಳಿಗೆ ನಾಡಿಸಂಬಂಧವು ಇರುತ್ತದೆ ಅಂದರೆ, ನಾಡಿರಶ್ಮೀ ಸಂಬಂಧವು ಯಾವದ್ದೇಹಭಾವಿಯು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. || ೬ ||

ಸೂತ್ರ || ೬ಂ ಯಾವದ್ದೇಹಭಾವಿತ್ವಾದ್ವರ್ತಯತಿ ಚ ೬ಂ || ೨೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ನಾಡಿರಶ್ಮಿಗಳ ಸಂಬಂಧವು ದೇಹವು ಇರುವ ಪರ್ಯಂತ ಇರತಕ್ಕದಾದುದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕಷ್ಟವಾ ಏತೇ ರಶ್ಮಯಶ್ಚ ನಾಡ್ಯಶ್ಚ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಹಾಗೆ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯಾವದ್ದೇಹೋ ವಿದ್ಯತೇ ತಾವದ್ರಶ್ಮಿಸಂಬಂಧೋಽಪೇಕ್ಷಾ (೨) ಸಂಸ್ಕಷ್ಟವಾ ಏತೇ ರಶ್ಮಯಶ್ಚ ನಾಡ್ಯಶ್ಚ ನೈಷಾಂ ವಿಯೋಗೋ ಯಾವದಿಂದ ಶರೀರಮತ ವಿದ್ಯತೇ ಪಶ್ಯತೇತ್ಯರುತ್ಕಾಮತೇತೈಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ಇತಿ (ಹಿ) ಮಾಧ್ಯಂದಿನಾಯನಶ್ರುತಿಃ || ೨೦ ||

|| ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಶರೀರವು ಎಷ್ಟರವರೆಗೆ ಇರುತ್ತದೋ ಅಷ್ಟರ ವರೆಗೆ ರಶ್ಮಿಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. (೨) (ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಈ ಆದಿತ್ಯರಶ್ಮಿಗಳೂ ನಾಡಿಗಳೂ ಕೂಡ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧಗಳಾಗಿವೆ. ಪ್ರಮಿತವಾದ ಈ ಸ್ಥೂಲಶರೀರವು ಎಷ್ಟರವರೆಗೆ ಇರುತ್ತದೋ ಅಷ್ಟರವರೆಗೆ ಈ ರಶ್ಮಿಗಳಿಗೆ ನಾಡಿಗಳಿಂದ ವಿಯೋಗವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಯು ಈ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದಲೇ ನಾಡ್ಯಂತರ್ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅಥವಾ ಭಗವತ್ಪ್ರವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಈ

ನಿಮಿತ್ತ ಭೂತ ಪ್ರಕಾಶಗಳಿಂದ ಉತ್ಪಮಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ಭಗವದ್ವ್ಯಾಸಕ್ತಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವುಗಳಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಿಯು ಉತ್ಪಾಂತಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಾಯನ ಶ್ರುತಿಯು ಇದೆ. || ೭ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ದಕ್ಷಿಣೇ ಮರಣಾದ್ಯಾತಿ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಾಯನದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಮಣವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ಪಮಣಾಭಾವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಮಣವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುವ ಆಯಾಸವು ವ್ಯರ್ಥವು, ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅತಶ್ಚಾಯನೇಽಪಿ ಹಿ ದಕ್ಷಿಣೇ ಓಂ || ೨೧ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದಕ್ಷಿಣೇ ಮರಣಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿವಚನದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಾಯನದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಮಣವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ಪಮಣಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ದಕ್ಷಿಣೇ ಮರಣಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯು ಇದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಾಯನದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾಂತಿಯು ಯುಕ್ತವೇ, ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳ ಸಹಸ್ರಕೃ ನಾಡೀಸಂಬಂಧವು ಇದ್ದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ದಕ್ಷಿಣೇ ಮರಣಾದ್ಯಾತಿ ಸ್ವರ್ಗಂ ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ತರಾಯಣೇ | ಇತ್ಯುಕ್ತೇಽಪಿ ಜ್ಞಾನಿನೋ ದಕ್ಷಿಣಾಯನೋತ್ಪಾಂತಿಯುಕ್ತತೇ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ದಕ್ಷಿಣಾಯನದಲ್ಲಿ ಮರಣದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಉತ್ತರಾಯಣದಲ್ಲಿ ಮರಣದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ವತಿವಚನವಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣಾಯನದಲ್ಲಿ ದೇಹೋತ್ಪಮಣವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳ ಸಹಸ್ರಕೃ ನಾಡೀಸಂಬಂಧವು ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಆದಕಾರಣ ಆ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಮಣಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡದು. || ೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವತಿಯಿಂದ ವಿಶದೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಶತಂ ಪಂಚೈವ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಾಯನರಶ್ಮಯಃ | ತಾವಂತ ವಿವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ಉತ್ತರಾಯಣರಶ್ಮಯಃ || ತೇ ಸರ್ವೇ ದೇಹಸಂಬದ್ಧಾಃ ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವದೇಹಿನಾಂ | ಮಹರ್ಲೋಕಾದಿಗಂತಾರ ಉತ್ತರಾಯಣರಶ್ಮಿಭಿಃ | ನಿರ್ಗಚ್ಛಂತೀತರೈಶ್ಚಾಪಿ ಯೈರೇಷ್ಯವ್ಯೇತರಾ ಗತಿಃ || ಉತ್ತರಂ ದಕ್ಷಿಣಮಿತಿ ತ ವಿವ ತು ನಿಗದ್ಯತೇ | ನ ತು ಕಾಲವಿಶೇಷೋಽಸ್ತಿ ಜ್ಞಾನಿನಾಂ ನಿಯಮಾತ್ಫಲಂ || ದದಾತಿ ಕಾಲೇಽನುಗುಣೇ ಫಲಂ ಕಿಂಚಿದ್ವಿಶ್ವತೇ | ಅತ್ಯುತ್ತಮಾನಾಂ ಕೇಷಾಂಚಿನ್ಮ ವಿಶೇಷೋಽಸ್ತಿ ಕಾಲತಃ || ಇತಿ ಹಿ ನಾರಾಯಣಾಧ್ಯಾತ್ಮೇ || ೨೧ || ಅಧಿ. ೯ ||

|| ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸೂರ್ಯನ ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ರಶ್ಮಿಗಳು ಐದು ನೂರೇ, ಉತ್ತರಾಯಣ ರಶ್ಮಿಗಳೂ ಐದು ನೂರೇ ಎಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರಿಗೂ ದೇಹಪಾತ ಪರ್ಯಂತ ದೇಹಸಂಬಂಧಗಳಾಗಿವೆ. ಉತ್ತರಾಯಣದ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಯಾರು ಹೋಗುತ್ತಾರೋ ಅವರು (ಪ್ರತೀ ಕಾಲಂಬನರು) ಜನಲೋಕ ಮೊದಲಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೋಗತಕ್ಕವರು. ಜನಲೋಕಾದಿಗಳಿಂದ ಇತರವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಾಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತರೂಪವಾದ ಗತಿಯು ಯಾವ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಇತರ ಜನರು ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಉತ್ತರಾಯಣದ ಐದು ನೂರು ರಶ್ಮಿಗಳೇ ದಕ್ಷಿಣೇ ಮರಣಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾಯಣ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ದಕ್ಷಿಣಾಯನದ ಐದು ನೂರು ರಶ್ಮಿಗಳೇ ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ದಕ್ಷಿಣೇ ಮರಣಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ (ಈ ಅರ್ಥವು ಯಾವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಕಮಣಾತ್ಮಾಗಿ ಕಾಲನಿಯಮವಿಲ್ಲ (ಎಕೆ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಜ್ಞಾನವು ನಿಯಮದಿಂದ ಮುಕ್ತರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ. (ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಕಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಲನಿಯಮವು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಾಯಣ ಕಾಲನಿರೀಕ್ಷಣವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ಉತ್ತರಾಯಣ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷಾದಿ ಕಾಲವೂ ಅನುಕೂಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಕಿಂಚಿತ್ ಫಲವು ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ದ್ರೋಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾಲವಿರೇಷದಿಂದ ಫಲಾತಿಶಯವು ಇಲ್ಲ ಸರ್ವಕಾಲವೂ ಅತಿಶಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ, ಎಂದು ನಾರಾಯಣಾಧ್ಯಾತ್ಮ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

|| ೨೦ || || ೯ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಕಮಣವು ಅಜ್ಞರ ಮರಣದಂತೆಯೋ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಎಲಕ್ಷಣವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನವು ಅಜ್ಞರ ಮರಣದಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಜ್ಞಾನಮರಣಕ್ಕೆ ಸಂಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತವೋ ಶಕ್ತವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಶೇಷವು ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಅಥವಾ ಕರ್ಮಾವಶಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತದೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನವು ತನ್ನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತದೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಜ್ಞಾನವು ತನ್ನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿಯೇ ಅಜ್ಞರ ಮರಣದಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನಿಯ ಅದಿಮೃತಿಗೂ ಅಜ್ಞರ ಮರಣಕ್ಕಿಂತ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ ಸಂಪಾದಕತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಾವಶಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾದುದು. ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಇರುವಾಗ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇಹಂ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ದೇಹಪಾತ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರತಿಬದ್ಧವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನವು ಅಜ್ಞರ ಮರಣದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮರಣಕ್ಕೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಅಜ್ಞರ ಮರಣದಂತೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳ

ಮರಣವೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿದೆ. ಸ್ವೋದಯತ್ವಾಲ್ಪದಂ ಜ್ಞಾನಂ ಎನ್ನುವುದು ಫಲಾಂತರ ಪರವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮರಣಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರವೇ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಸಂಪಾದಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ತನ್ನ ಹೃದಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪರ್ಯಂತ ಇರತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗದ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ, ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಹೃದ್ಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನವು ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಸಂಪಾದಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ವಿವಂಚಿ ಮಾರ್ಗಸ್ವಸ್ತಿ ಭಗವದನುಗ್ರಹ ಇವೆರಡೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವಶಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ಇತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವಿಲ್ಲ ಈ ಎರಡರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ಞಾನವು ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮರಣದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮರಣಕ್ಕೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ ಸಂಪಾದಕವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಭಗವತ್ಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತ ದ್ವಾರವುಳ್ಳ ದೇಹವು ಇರುವ ಪರ್ಯಂತ ಇರತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯಾರತಿಗಳಿಂದ ಅಂತರ್ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಶರೀರದಿಂದ ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಿಯು. ವಿವಂಚಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ತೋತ್ರಮರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ದೇಹಲಯವು, ಮನೋಷ್ವೋತ್ತಮರಿಗೆ ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಥಮವು. || ಅಧಿ. ೯ ||

ತದೋಕೋಽಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೦ ಯೋಗ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಗತ್ಯನುಸ್ಮರಣಾದಿಗಳು ಅವಶ್ಯಕಗಳೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗಮ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಜ್ಞಾನ, ಮಾರ್ಗಾನುಸ್ಮರಣ ಇವುಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಲ್ಲ ಆಗಿ ಜ್ಯೋತಿರಹಃ ಶುಕ್ಲಃ, ಧೂಮೋರಾತ್ರಿಸ್ತಥಾ ಕೃಷ್ಣಃ ಎಂದು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಂದ್ರಗತಿಗಳು ಕೇವಲ ಕಾಲಾದ್ಯಧೀನಗಳೆಂದು ಸ್ವತಃಗಳಾಗಿವೆ. ಬೋಕದಲ್ಲಿ ಫಲದ ಅನುಸ್ಮರಣವಿಲ್ಲದೇನೇ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಯೋಗಿನಃ ಪ್ರತಿಸ್ಮರ್ಯೇತೇ ಸ್ಮಾರ್ತೇ ಚೈತೇ ಓಂ || ೨೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮ ಚಂದ್ರಗತಿಗಳು ಜ್ಞಾನಯೋಗಿ ಕರ್ಮಯೋಗಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಅಗ್ನಿಜ್ಯೋತಿರಹಃ ಶುಕ್ಲಃ, ಧೂಮೋರಾತ್ರಿಸ್ತಥಾ ಕೃಷ್ಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸಾಧ್ಯಗಳೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ) (ಕೇವಲ ಕಾಲಾದಿನಿಮಿತ್ತಕವಲ್ಲ) (ಇದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಗತಿಯು ವಿದ್ಯಾಸಾಧ್ಯವೆಂದುಕವಾಯಿತು.) ಗತ್ಯನುಸ್ಮತಿಸಾಧ್ಯಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ಅಗ್ನಿಜ್ಯೋತಿಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದಃ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಗತ್ಯನುಸ್ಮರಣಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಚಂದ್ರಂ ವಾ ಗಚ್ಛತಿ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದಲೂ ಗಮ್ಯವು ವಿದ್ಯಾಗತ್ಯನುಸ್ಮತಿಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಕೇವಲಂ ಕಾಲಾದಿಕ್ಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಚಂದ್ರಗತೀ ಸ್ಮರ್ಯೇತೇ | ಕಿಂ ತು ಜ್ಞಾನಯೋಗಿನಃ ಕರ್ಮಯೋಗಿನಶ್ಚ | (೨) ಅಗ್ನಿಜ್ಯೋತಿರಹಃ ಶುಕ್ಲಃ ಪಿಷ್ಠಾಸಾ ಉತ್ತರಾಯಾಣಂ | ತತ್ರ ಪ್ರಯಾತಾ ಗಚ್ಛಂತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮವಿದೋ ಜನಾಃ || ಧೂಮೋ ರಾತ್ರಿಸ್ತಥಾ ಕೃಷ್ಣಃ ಪಿಷ್ಠಾತಾ ದಕ್ಷಿಣಾಯನಂ | ತತ್ರ ಚಾಂದ್ರಮಸಂ ಜ್ಯೋತಿಯೋಗೀ ಪ್ರಾಪ್ಯ ನಿವರ್ತತೇ (ಗೀ.ಉ.೨೪.೨೫.) || ಇತ್ಯತ್ರ ಯೋಗೀತಿ ವಿಶೇಷಣಾತ್ ಸ್ಮರಣನಿಮಿತ್ತೇ ಚೈತೇ ಗತೀ || (೩) ಗತ್ಯನುಸ್ಮರಣಾದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಚಂದ್ರಂ ವಾ ಗಚ್ಛತಿ ಧ್ರುವಂ | ಅನನುಸ್ಮರತಃ ಕಾಲೇ ಸ್ಮರಣಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ವೈ ಗತಿಃ || ಇತ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮೇ || ೨೨ || ಅಧಿ. ೧೦ || || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಜ್ಯೋತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಚಂದ್ರ ಗತಿಗಳು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮರಹಿತಗಳಾದ ಕಾಲಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಆದಕಾರಣ ಗಮ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಜ್ಞಾನ ಗತ್ಯನುಸ್ಮೃತಿಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಲ್ಲ ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. (ಅವುಗಳು ಕೇವಲ ಕಾಲಾದಿ ಕೃತಗಳು, ಅಲ್ಲವಾದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಯಾವುವು ಹೇತುವು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮಚಂದ್ರಗತಿಗಳು ಜ್ಞಾನಯೋಗಿಗಳನ್ನು ಕರ್ಮಯೋಗಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಯೋಗ ಶಬ್ದದ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯಗಳೆಂದು ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಕೇವಲ ಕಾಲಾದಿ ಕೃತಗಳಲ್ಲ. (೨) (ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಯಾವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮತಃ ಅಗ್ನಿಭಮಾನಿದೇವತಾಲೋಕವೂ ಅರ್ಚಲೋಕವೂ ಅಹರಭಮಾನಿ ದೇವತಾ ಲೋಕವೂ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷಭಮಾನಿ ದೇವತಾಲೋಕವೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಆರು ಮಾಸಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತಾಲೋಕಗಳೂ ಆ ಮೇಲೆ ಉತ್ತರಾಯಣಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತಾಲೋಕಗಳೂ ಇವೆಯೋ ಅಗ್ನಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಜನರು ವಿಷ್ಣುವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ) (ಇಲ್ಲಿ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ ಲೋಕಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತಾಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಂತರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಮಾ ದೇವಲೋಕವನ್ನೂ ಮಾಸದೇವಲೋಕಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಮೇಷತುಲಾಬ್ಧಿ ವಿಷ್ಣುಭಿಮಾನಿ ದೇವತಾಲೋಕವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ದೇವೇನಾಭಿಜಿತಾ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷೇನ ಚ ಸಪೂರ್ಣಮಾ | ವಿಮದಾ ಚಾಯನೇನಾಪೌ ಪೂಜಿತಃ ಕೇಶವಂ ವ್ರಜೇತ್ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.) (೩) (ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗಸಾಧನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಯಾವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಧೂಮಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತಾಲೋಕವೂ, ಆ ಮೇಲೆ ರಾತ್ರಭಿಮಾನಿ ದೇವತಾಲೋಕವೂ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತಾಲೋಕವೂ ಪಿಷ್ಠಾಸಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳ ಲೋಕಗಳೂ ಆ ಮೇಲೆ ದಕ್ಷಿಣಾಯಣಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತಾಲೋಕವೂ ಇವೆಯೋ, ಆ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು ಚಂದ್ರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪುನಃ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಯೋಗೀ ಪ್ರಹ್ಲಾದಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷಗಮದಪ್ರಮುಕ್ತ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಚಂದ್ರಗತಿಗಳು ಸ್ಮರಣವೇ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ

ಉಳ್ಳವುಗಳು. (ಆದಕಾರಣ ಈ ಸ್ವತಃಬಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಚಂದ್ರಗತಿಗಳು ಕಾಲಾದಿ ಕೃತಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಕೂಡದು. ಈ ಬ್ರಹ್ಮಚಂದ್ರಗತಿಗಳನ್ನು ಕೇವಲ ಕಾಲಾದಿ ದೇವತಾ ಕೃತಗಳೆಂದು ಸಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸಹಿತ ಕಾಲಾದಿ ನಿಮಿತ್ತಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಕಾಲಾದಿ ದೇವತಾಪ್ರಯೋಗವೇ ಇಲ್ಲ.) (೪) ಗತೈಸ್ಸರಣದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಲೀ ಚಂದ್ರನನ್ನಾಗಲೀ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಉತ್ಪಾತಿ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಥವಾ ಅಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ಮರಿಸದೆ ಇದ್ದರೂ ಕರ್ಮಯೋಗಿಗೂ ಪುನಃ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾತಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೊದಲು ಗತಿಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸದೆ ಇದ್ದವನಿಗೂ ಜ್ಞಾನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಉತ್ಪಾತಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿಗತಿಯು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಸ್ವತಃ ಜ್ಞಾನಸಾಮಾನ್ಯವು ಇಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು, ಸ್ವತಃಗೇನೇ ತಚ್ಛೇಷತ್ವವು. || ೨೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ವಿದ್ಯಾ ಗತಿಸ್ಮರಣ ಇವೆರಡೂ ಗಮ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಅನಾವಶ್ಯಕವೋ ಅವಶ್ಯಕವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಅಗ್ನಿಚ್ಯೋತಿರಹಃ ಶುಕ್ಲಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಧೂಮೋ ರಾತ್ರಿಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಚಂದ್ರಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಹರ್ನಿಶಿರಾತ್ ರಾತ್ರಾದಿ ಕಾಲಮರಣಾಧೀನತ್ವವು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ಬೋಕದಲ್ಲಿ ಫಲಾನುಸ್ಮರಣವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಗಮ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಗತಿಸ್ವತಿಯು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಚ್ಯೋತಿರಹಃ ಶುಕ್ಲಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದೆ; ಎಂದೂ ಧೂಮೋರಾತ್ರಿಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಗೀ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಗವಿದ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಆ ಸ್ವತಿಗಳಿಂದ ಗಮ್ಯವು ಜ್ಞಾನಕರ್ಮರೂಪ ಉಪಾಯಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತೋರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಅಹರಾದಿಕಾಲಮರಣಾಧೀನತ್ವವು ತೋರುವುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾದಿಗಳು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಆ ಸ್ವತಿಗಳಲ್ಲಿ ಆ ವಿಶೇಷಗಳು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುವು. ಅಹರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣನ್ಯಾಯದಿಂದ ದೇವತಾತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಕಾಲತ್ವವಿಲ್ಲ. ಯಂ ಯಂ ವಾಠಃ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಶರೀರತ್ಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವತವಾದುದಕ್ಕೇನೇ ಪ್ರಾಪ್ತವನ್ನು ಹೇಳದ್ದರಿಂದ ಗಮ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಗತಿಸ್ವತಿಯೂ ಅವಶ್ಯಕವೇ. || ಅಧಿ.೧೦ ||

ಯೋಗ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ
ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವದತ್ತಾದಾಚಾರ್ಯ(ದ) ವಿರಚಿತೇ
ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದಃ || ೪-೨ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ತಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಶ್ರೀಮದ್ವೇದವ್ಯಾಸಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. || ೪-೨ ||

ಯತ್ಪದಂ ಮುನಿಭಿರ್ಧ್ಯಾತಂ ವೇದಾಂತಶ್ರಾಂತಮಾನಸೈಃ |
ವಂದೇ ತಂ ಪರಮಾತ್ಮಾನಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಶ್ರೀಮದ್ವಲ್ಲಭಂ ||
ಜಯತಿ ಶ್ರೀರಮಾಕಾಂತಃ ಜಯತಿ ಶ್ರೀಶ್ಚ ತತ್ತಿಯಾ |
ಶ್ರೀಶ್ರೀಶಭಕ್ತೋ ಜಯತಿ ಮಧ್ವೋ ವಿಧ್ವಂಸಾಧ್ವಸಃ ||

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯ ೨ನೇ ಪಾದ

ಮಾರ್ಗಪಾದಃ

ಶ್ರುತಿಮುಖಗುಣಪೂರ್ಣಂ ಸರ್ವದೋಷಾತಿತೀರ್ಣಂ

ಶ್ರುತಿಮತಿರತಿಮದ್ವಿಃ ಗಮ್ಯಮಾದ್ಯಾದಿಸದ್ವಿಃ ।

ನಿಖಿಲನಿಗಮದೇದ್ಯಂ ನಿರ್ಜರಾರಾಧ್ಯಮಾದ್ಯಂ

ನವನಲಿನಮನೇತ್ರಂ ನೌಮಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಳತ್ರಂ ॥

೧. ಅರ್ಚಿರಾಧ್ಯಧಿಕರಣವು

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಮಾರ್ಗೋ ಗಮ್ಯಂ ಚಾಸ್ಮಿನ್ ಪಾದ ಉಚ್ಯತೇ

॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿಯಿಂದ ಉತ್ಪಾಂತರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಮಾರ್ಗವದೆಯೋ, ಆ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋದವರಿಗೂ ದೇಹಲಯವುಳ್ಳವರಿಗೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಅಕಾರ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ (ಪರಬ್ರಹ್ಮ) ರೂಪವಾದುದು ಯಾವುದು ಗಮ್ಯವೋ, ಅವರಡಕ್ಕೂ ಈ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ॥ ೧ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಸಂಗತ್ಯಾದಿಗಳ ವಿಚಾರವು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಅರ್ಚಿರಾದಿನಾ ತತ್ಪ್ರಥಿತೇಃ ಓಂ ॥ ೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಿಯು ತೇಽರ್ಚಿಷಮಭಿಸಂಭವಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಸ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ವಾಯ್ವಾದಿ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಅಲ್ಪ ದಿವಂದರ ತೇಽರ್ಚಿಷಮಭಿಸಂಭವಂತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವಾಭೇವ ಮಾರ್ಗೌ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ತೇಽರ್ಚಿಷಮಭಿಸಂಭವಂತ್ಯರ್ಚಿಷೋಽಹರಹ್ ಅಪೂರ್ಯಮಾಗ ಪಕ್ಷ (ಭಾ.ಫಿ.೧೦.೧) ಇತ್ಯರ್ಚಿಷಃ ಪ್ರಾಥಮ್ಯಂ ಶ್ರೂಯತೇ । (೨) ಯದಾ ಹ ವೈ ಪುರುಷೋಽಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ ಪ್ರೈತಿ ಸ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ (ಛ.೨.೧೦.೧.) ಇತಿ ವಾಯೋಃ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಯಾರು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ತಪಃಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನಾಮಾಡುತ್ತಾರೋ) ಶರೀರದಿಂದ ಉತ್ಪಾಂತರಾದ ಅವರು ಅರ್ಚಿಃ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಪುತ್ರನ ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಆಮೇಲೆ ಅರ್ಚಿಲೋಕಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆಯ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ಅಹರಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತಾಲೋಕವನ್ನೂ ಆ ಮೇಲೆ ಆ ದೇವತೆಯ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತಾಲೋಕವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ಭಾಂದೋಗ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಿಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. (೨) ಯಾವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ಈ ಚರಮದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಪಾಂತನಾಗುತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಅವನು ಪ್ರವಹಾಯ್ಕಿ ವಾಯುವನ್ನು ಅಂದರೆ ಪ್ರವಹ ವಾಯುಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳೂ ನಿರವಕಾಶಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರಭೇದದಿಂದ (ಅಂದರೆ ಕೆಲವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಚಿಲೋಕವು ಪ್ರಾಥಮಿಕವು, ಕೆಲವರಿಗೆ ವಾಯುಲೋಕವು ಪ್ರಾಥಮಿಕವು. ಈ ಪ್ರಕಾರ) ಮಾರ್ಗಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಕೂಡಬಹುದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಆಗ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ತತ್ರಾರ್ಚಿಷಃ ಪ್ರಾಪ್ತೀರೇವ ಪ್ರಥಮಾ | (೨) ದ್ವಾಪೇವ ಮಾರ್ಗೌ ಪ್ರಥಿತಾವರ್ಚಿರಾದಿವಿಪಶ್ಚಿತ್ತಾಂ | ಧೂಮಾದಿಃ ಕರ್ಮಿಣಾಂ ಚೈವ ಸರ್ವವೇದವಿನಿರ್ಣಯಾತ್ || ಅಗ್ನಿಜ್ಯೋತಿರಿತಿ ದ್ವೇದೈವಾರ್ಚಿಷಃ ಸಂಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ | ಅಗ್ನಿಂ ಗತತ್ವಾ ಜ್ಯೋತಿರೇತಿ ಪ್ರಥಮಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂವ್ರಜನ್ | ಇತಿ || (೩) ಏಕಸ್ಥಿಂಸ್ತು ಪುರೇ ಸಂಸ್ಥೋ ದ್ವಿರೂಪೋಽಗ್ನೇಃ ಸುತೋ ಮಹಾನ್ | ಇತಿ (ಚ) ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ || ೧ || ಅಧಿ. ೧ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಅರ್ಚಿಲೋಕ ವಾಯುಲೋಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾಂತನಾದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅರ್ಚಿರಭಿಮಾನಿದೇವತಾ ಲೋಕದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಪ್ರಾಥಮಿಕವು. (ಅಂದರೆ ಅರ್ಚಿಲೋಕವೇ ಪ್ರಥಮತಃ ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವಾಯುಲೋಕವಲ್ಲ) (೨) (ಜ್ಞಾನಿಪ್ರಾಪ್ತ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಿಲೋಕವು ಆದಿಯಾಗಿದೆ, ಎನ್ನುವುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು, ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು. ಹೀಗೆ ಎರಡೇ ಮಾರ್ಗಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು. (ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿತಗಳಾಗಿವೆ. ಒಂದಾಗಲೀ ಮೂರಾಗಲಿ ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ) ಉತ್ಪಾಂತರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಯಾವುದು ಮಾರ್ಗವೋ, ಅದು ಅರ್ಚಿರಾದಿಗಳೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು. ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮಗಳ ಮಾರ್ಗವಾದರೂ ಧೂಮಾದಿಗಳೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು. (ಹಾಗಾದರೆ ಅಗ್ನಿಜ್ಯೋತಿಃ ಎನ್ನುವ ಗೀತಾ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಲೋಕವು ಪ್ರಾಥಮಿಕವು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಚಿಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು

ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಅಗ್ನಿಪುತ್ರನಾದ ಒಬ್ಬ ಅರ್ಚನಾರ್ಹಮಕನಿಗೇನೇ ಅಗ್ನಿ ಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂದು ಎರಡು ರೂಪಗಳಿಂದ ಸಮ್ಯಕ್ ಅವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅರ್ಚನಾರ್ಹಮಕನಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಆದರಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಿಯು ಪ್ರಥಮತಃ ಅಗ್ನಿಭಮಾನಿದೇವತಾ ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಆ ಮೇಲೆ ಜ್ಯೋತಿರಭಮಾನಿದೇವತಾಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ (೨) (ಆದಾಗ್ಯೂ ತೇರ್ಚರ್ಚಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಏಕೆ ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅರ್ಚನಾರ್ಹಮಕ ದೇವತೆಯು ಅಗ್ನಿ ಜ್ಯೋತಿಃ ಎನ್ನುವ ಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದಾಗ್ಯೂ ಒಂದೇ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ತೇರ್ಚರ್ಚಂ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಿಲ್ಲ ಪ್ರಥಮತಃ ಎರಡು ವಿಧವಾದಾಗ್ಯೂ ಕ್ರಮದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಅರ್ಚಿರಭಮಾನಿದೇವತಾಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯ ಹೇಳಿದ್ದು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ) (ಸೋಮಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಲೋಕವು ಸೋಮಲೋಕದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಲೋಕವು ಪ್ರಾಥಮಿಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಅಗ್ನಿ ಪುತ್ರನಲೋಕವು ವಿವಕ್ಷಿತವು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಾಗ್ನಿಯ ಲೋಕವು ಸೋಮಲೋಕದಿಂದ ಅನಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. || ೧ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಗತಿಸ್ಮರಣವು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಯಾವುದು ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ, ಅಂತಹ ಗತಿಯು ಅರ್ಚಿಲೋಕ ವಾಯುಲೋಕ ಇವೆರಡೂ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ತವೋ ಅಥವಾ ಅರ್ಚಿಲೋಕವೇ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ತವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ಕೃತಿಗಳೂ ನಿರವಕಾಶಗಳೋ ಸಾವಕಾಶಗಳೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ತವು ಎನ್ನುವುದು ಗತಿಗೆ ಅವಿರುದ್ಧವೋ, ವಿರುದ್ಧವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ತೇರ್ಚರ್ಚಮಭಿಸಂಭವಂತಿ, ಸ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ, ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಕೃತಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಚಿಲೋಕ ವಾಯುಲೋಕ ಎರಡು ಲೋಕಗಳೂ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ತಗಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ದ್ವಾವೇವ ದುರ್ಗೌ ಪ್ರಥಿತೌ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಿರಾದಿರೂಪವಾದುದು ಒಂದೇ ಮಾರ್ಗವು ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ತವು, ವಾಯ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರಥಿತೇಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ತೇರ್ಚರ್ಚಂ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅರ್ಚನಾರ್ಹಮಕ ದೇವತಾಲೋಕವೇ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಪ್ತವು. ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಗತಿಯು ಒಂದೇ, ಅನೇಕವಲ್ಲ ಸ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯಾದರೂ ಪ್ರಕೃತ ಕೃತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅರ್ಚಿಲೋಕದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಅಂದರೆ ಅರ್ಚಿಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ವಾಯುಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ಅಧಿ. ೧ ||

ಅರ್ಚಿರಾದ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ವಾಯುಶಬ್ದಾಧಿಕರಣವು

ಖೇತಿ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಾಯು ಲೋಕಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾಯುಲೋಕ, ಅಪಲೋಕ ಇವರಡೂ ಅಧಿಕಾರ ಭೇದದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡನೇದ್ದಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಸ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ, ಅರ್ಚಿಷೋಽಹಃ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕವಾದುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಾಯು ಶಬ್ದಾದಿವಿಶೇಷವಿಶೇಷಾಭ್ಯಾಂ ಓಂ || ೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ವಾಯುವಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯದ್ದರಿಂದ ವಾಯುಭಮಾನಿದೇವತಾಲೋಕಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯ (ಎರಡನೇದ್ದಾಗಿ) ಪ್ರಾಪ್ತವು. ಯದಾ ಹ ವೈ ಪುರುಷೋಽಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ಪ್ರತಿ ಸ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಾಯುವಿಗೆ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಪ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಆ ಶ್ರುತಿಯು ಓಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಚಿಷೋ ವಾಯುಂ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷವಚನದಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಾಯುಲೋಕವು ಅರ್ಚಿಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವೆನ್ನುವುದೇ ನ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಗತಿಂ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಅರ್ಚಿಷೋ ವಾಯುಂ ಗಚ್ಛತಿ ಸ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ (ಬೃ.೭.೧೦.೧) | ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಚನಾತ್ | (೨) ಸ ಇತೋ ಗತೋ ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಗತಿಂ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ ವಾಯೋರಹರಹ್ ಆಪೂರ್ಯಮಾಣಪಕ್ಷಂ | ಇತಿ ವಿಶೇಷವಚನಾಚ್ಚ || ೨ || ಅಧಿ.೨ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಓಂದೇ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಿಯು ಆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ) ಅರ್ಚಿಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಂತರದಲ್ಲಿ ವಾಯುಲೋಕವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (ಅರ್ಪ ಲೋಕವನ್ನು ಅಲ್ಲ) ಏಕೆಂದರೆ ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಪಾಂತನಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಯು ಅರ್ಚಿಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿದ್ದಾರಾ ಪ್ರವಹಾಖ್ಯ ವಾಯುಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಥಮತಃ ವಾಯುಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಇದೆ. (ಸಾಮಾನ್ಯ ಶ್ರುತಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವದೆಯೋ, ಅಷ್ಟು ಅಂಶವನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಬಿಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದ್ವಾವೇದ ಮಾರ್ಗ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಪಷ್ಟಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಕೊಡದಿದ್ದರೂ ಎರಡನೇದ್ದಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವು ಅವಶ್ಯಕವು. ಅಂತೂ ಪ್ರಥಮತಃ ಅರ್ಚಿಲೋಕವು, ಎರಡನೇದ್ದು ವಾಯುಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವು.) (೨) (ಕೇವಲ ಒಗೆ ಈ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಾಯು ಲೋಕವು ಎರಡನೇದ್ದಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ

ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ) ಜ್ಞಾನಿಯು ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಟವನಾಗಿ ಅಥವಾ ಅರ್ಚಲೋಕದಿಂದ ಹೊರಟವನಾಗಿ ಎರಡನೇದ್ದಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರವಹವಾಯ್ವಭಿಮಾನಿದೇವತಾ ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆ ವಾಯುಲೋಕದಿಂದ ಅಹರಭಿಮಾನಿದೇವತಾ ಲೋಕವನ್ನು ಆ ಲೋಕದಿಂದ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷಾಭಿಮಾನಿದೇವತಾ ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷವಚನದಿಂದ (ಅಂದರೆ ಈ ವಚನವು, ವಾಯುಲೋಕವನ್ನು ಎರಡನೇ ಪ್ರಾಪ್ತವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳತಕ್ಕದಾದುದರಿಂದ ವಿಶೇಷವಚನವಾಗಿದೆ.) ಸಾಮಾನ್ಯವಚನವು ವಿಶೇಷವಚನದಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಾಯುಲೋಕವು ಎರಡನೇದ್ದಾಗಿಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತವು ಆಗುವುದು. || ೨ || ೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ವಾಯ್ವಭಿಮಾನಿದೇವತಾ ಲೋಕ ಅಹರಭಿಮಾನಿದೇವತಾ ಲೋಕ ಇವೆರಡೂ ಅಧಿಕಾರಿ ಭೇದದಿಂದ ಎರಡನೇದ್ದಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವೋ ಅಥವಾ ವಾಯ್ವಭಿಮಾನಿದೇವತಾಲೋಕವೇ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ತವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ, ಅರ್ಚಲೋಕಹ: ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ವಾಯುಲೋಕ ಅರ್ಚಲೋಕ ಇವು ಎರಡಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೋ, ಇಲ್ಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳಿಗೂ ಒಂದೇ ಮಾರ್ಗವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದ್ವಾವೇದ ಮಾರ್ಗ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷವಚನದಿಂದ ಅರ್ಚಲೋಕಕ್ಕೇನೇ ಪ್ರಾಥಮಿಕತ್ವವು ಅವಗತವಾಗುವುದಾದರೂ ವಾಯುಲೋಕಕ್ಕೇನೇ ಎರಡನೇದ್ದಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಚನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಚಪ: ಅಹ: ಸ ವಾಯುಂ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಾರ್ಗಭೇದದಿಂದ ವಾಯುಲೋಕ ಅಹಲೋಕ ಎರಡು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ತತ್ವವು ಹೇಳದರೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳ ಬಲದಿಂದ ಅಹಲೋಕ ವಾಯುಲೋಕ ಎರಡೂ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ ಎನ್ನುವ ಸಾಮಾನ್ಯವಚನದಿಂದ ವಾಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವನ್ನು ದ್ವಾವೇದ ಮಾರ್ಗ ಪ್ರಥಿತೌ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿವಿರೋಧದಿಂದ ಬಿಟ್ಟದ್ದರೂ ಎರಡನೇದ್ದಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವೆನ್ನುವುದೇ ನ್ಯಾಯಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದರಿಂದಲೂ ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಗತಿ ವಾಯು ಮಾಗಚ್ಛತಿ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ವಾಯುಲೋಕವೇ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ತವು. ಅಹಲೋಕವು ಆಮೇಲೆಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತವು. ಅದಕಾರಣ ಎರಡು ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಎರಡು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ತತ್ವವು ದ್ವಾವೇದ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ. || ಅಧಿ.೨ ||

ವಾಯುಶಬ್ದಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ತಟದಧಿಕರಣವು

ಹೀಗೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ತಟದಭಿಮಾನಿದೇವತಾಲೋಕವು ಸಂವತ್ಸರಾಭಿಮಾನಿದೇವತಾ

ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ತಟತೋಽಧಿವರುಣಃ ಸಂಬಂಧಾತ್ ಓಂ ॥ ೩ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ತಟದಭಿಮಾನದೇವತಾ ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಂತರದಲ್ಲಿ ವರುಣಲೋಕವು ಉತ್ಪಾಂತ ಜ್ಞಾನಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂವತ್ಸರಾದ್ವರುಣಲೋಕಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಂವತ್ಸರ ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತ ನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ ತಟತಾ ಹ್ಯೂಹ್ಯತೇ ವರುಣಲೋಕಃ ಎಂದು ತಟಲ್ಲೋಕದ ಮೇಲೆ ವರುಣಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಮಾಸೇಭ್ಯಃ ಸಂವತ್ಸರಂ ಸಂವತ್ಸರಾದ್ವರುಣಲೋಕಂ ವರುಣಲೋಕಾತ್ ಪ್ರಜಾಪತಿಲೋಕಂ । ಇತಿ ಕೌಂಡಿನ್ಯಶ್ರುತಿಃ ॥ (೨) ಸಂವತ್ಸರಾತ್ತಟತಮಾಗಚ್ಛತಿ ತಟತಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಲೋಕಂ । ಇತಿ ಚ ಗೌಪವನಶ್ರುತಿಃ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಮಾಸಾಭಿಮಾನದೇವತಾ ಲೋಕದಿಂದ ಸಂವತ್ಸರಾಭಿಮಾನದೇವತಾ ಲೋಕವನ್ನೂ ಆ ಲೋಕದಿಂದ ವರುಣಲೋಕವನ್ನೂ ವರುಣಲೋಕದಿಂದ ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿ ಲೋಕವನ್ನೂ ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತನಾದ ಜ್ಞಾನಿಯು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಕೌಂಡಿನ್ಯ ಶ್ರುತಿಯು (೨) ಸಂವತ್ಸರಾಭಿಮಾನ ದೇವತಾ ಲೋಕದಿಂದ ತಟಲ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ತಟದಭಿಮಾನದೇವತಾ ಲೋಕದಿಂದ ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿ ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಗೌಪವನ ಶ್ರುತಿಯು.

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ ॥ ಆದ್ಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂವತ್ಸರ ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಂತರದಲ್ಲಿ ವರುಣಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಎರಡನೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತಟಲ್ಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಸಂಶಯವು. ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವರುಣಲೋಕ ತಟಲ್ಲೋಕ ಎರಡು ಲೋಕಗಳೂ ಸಂವತ್ಸರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳೂ ಸಂವತ್ಸರಲೋಕದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿ ಭೇದದಿಂದ ಮಾರ್ಗಭೇದವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ॥ ೧ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ತತ್ರ ತಟತೋ ವರುಣಂ ಗಚ್ಛತಿ । (೨) ತಟತಾ ಹ್ಯೂಹ್ಯತೇ ವರುಣಲೋಕಸ್ತಟದುಪರಿ ಮುಕ್ತಾಮಯೋ ರಾಜತೇ ತತ್ರಾಸೌ ವರುಣೋ ರಾಜಾ ಸತ್ಯಾನ್ಯತೇ ವಿವಿಂಚತಿ । ಇತ್ಯುಪರಿ ಸಂಬದ್ಧ(ಸಂಬಂಧ) ತ್ವಶ್ರುತೇಃ ॥ ೩ ॥ ಅಧಿ.೩ ॥ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ಉತ್ಪಾಂತರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮಿಂದ ಗಮ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂವತ್ಸರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಂತರದಲ್ಲಿ ತಟಲ್ಲೋಕವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಆಮೇಲೆ ತಟಲ್ಲೋಕಾಭಿಮಾನ

ಯಾದ ದೇವತೆಯ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ವರುಣಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (ಎವಂಚ ತಟಲ್ಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ವರುಣಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಪ್ರಾಪ್ತವಲ್ಲ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ತಟಲ್ಲೋಕದಿಂದ ವರುಣಲೋಕವು ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಅದಕಾರಣ ತಟಲ್ಲೋಕದಿಂದ ಮೇಲೆ ಇರತಕ್ಕ ತನ್ನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರೋಗರಹಿತನಾದ ವರುಣನು ಪ್ರಕಾಶಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಆ ವರುಣಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಜನಾದ ವರುಣನು, ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಸತ್ಯವನ್ನೂ ಸುಳ್ಳನ್ನೂ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳ ಸತ್ಯ ಅನ್ಯತಾದಿ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಗಳನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ತಟಲ್ಲೋಕದ ಮೇಲೆ ವರುಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಬೋಧಕ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದದರಿಂದ ಸಂವತ್ಸರಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತಂತರದಲ್ಲಿ ತಟಲ್ಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿ ಆ ಮೇಲೆಯೇ ವರುಣಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವು. || ೩. || || ೩. ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ತೇಽರ್ಚಪಮುಖಸಂಭವಂತಿ ಅರ್ಚಪೋಽಹಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಛಂದೋಗ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ವಿವಾದವಿದೆಯೋ, ಅಲ್ಲಿ ೧ನೇ ಮತ್ತು ೨ನೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದರೂ ಆ ಮೇಲೆ ಸಂವತ್ಸರಲೋಕ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾದ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಾದವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಅಂಶವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸದೆ, ಸಂವತ್ಸರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ತಟಲ್ಲೋಕ ವರುಣಲೋಕಗಳೆರಡೂ ಮಾರ್ಗಭೇದದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳೋ ಅಥವಾ ತಟಲ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ ವರುಣಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂವತ್ಸರಾದ್ಧರುಣಲೋಕಂ ಸಂವತ್ಸರಾತ್ಪಟತಂ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಪ್ರಮಾಣವೋ ಅಲ್ಲವೋ, ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಗತಿಂ ವಾಯುಂ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷ ವಚನದಿಂದ ವಾಯುಲೋಕವು ದ್ವಿತೀಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಲೋಕಗಳೂ ಸಂವತ್ಸರಾಭಿಮಾನಿ ಲೋಕದಿಂದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ತಟಲೋಕ ವರುಣಂ ಗಚ್ಛತಿ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಟಲ್ಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಸಯುಕ್ತವಾಗಿ ವರುಣಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವವು ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ಎರಡು ಲೋಕಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಪೂರ್ವಾಪರ್ಯದಿಂದಲೇ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕವುಗಳು ಎಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತಟಲ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಆ ಮೇಲೆ ವರುಣಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. || ಅಧಿ. ೩. ||

ತಟದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪ ಆತಿವಾಹಿಕಾಧಿಕರಣವು

ಶ್ಲೋಕ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚನಾರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ವಾಯುವಿಗೆ ಆತಿವಾಹಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾಯುರಬ್ಧವು ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ವಾಯುವು ಮುಖ್ಯವಾಯುವೇ ಆಗಬೇಕು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಆತಿವಾಹಿಕಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ ॥ ೪ ॥

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಪೂರ್ವೋ (ಪೂರ್ವತೋ) ಕ್ರಸ್ತಾತಿವಾಹಿಕೋ ವಾಯುಃ । ಪೂರ್ವಗಮನ-
ಲಿಂಗಾತ್ ॥ ೪ ॥ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಯುವಾದರೂ ಪ್ರವಹ ಎಂದು ಹೆಸರು ಉಳ್ಳ ಆತಿವಾಹಿಕನು, ಅತಿಶಯಿತಂ ವಿಪ್ಲವಂ ವಹತಿ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅತಿವಹಿಃ=ಮುಖ್ಯವಾಯುವು, ಆತನ ಮಗನೇ. (ಸರ್ವಥಾ ಮುಖ್ಯನಲ್ಲ) ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತತ್ವ ರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ. (ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತತ್ವವು ಅಮುಖ್ಯಕ್ಕೇನೇ ಇರುವುದು. ಮುಖ್ಯಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಪ್ರವಹಂ ವಾಯುಪುತ್ರಂ ಚ ಸೂರ್ಯಸೋಮೌ ಚ ವಿದ್ಯತಂ । ಪ್ರಾಪ್ತ ಪ್ರಧಾನವಾಯುಂ ಚ ಯಾತಿ ತತ್ತರಮಂ ಪದಂ ॥ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪ್ರವಹ ವಾಯುವಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವವೂ ವಾಯುಪುತ್ರತ್ವವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ॥ ೪ ॥ ॥ ೧ ॥ ॥

ಶ್ಲೋಕ ॥ ಆದಾಗ್ಯೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ವಾಯುವಿಗೆ ಆತಿವಾಹಿಕತ್ವವೂ ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ, ಮುಖ್ಯ ವಾಯುವಿಗೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡಬಹುದು. ಅಧಮನಿಗೂ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡಬಹುದು, ತಥಾಚ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತನಾದವನು ಆತಿವಾಹಿಕನೋ ಮುಖ್ಯನೋ, ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಶಯವೇ ಬರುವುದು, ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಕುತಃ ॥ ೨ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ ಪೂರ್ವೋಕ್ತನಿಗೆ ಆತಿವಾಹಿಕತ್ವ ಸಿದ್ಧಿಯೂ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನಿಗೆ ಮುಖ್ಯತ್ವ ಸಿದ್ಧಿಯೂ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ? (ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಲಿಂಗವು ಸಾವಕಾಶವಾಗಬಹುದು.) ॥೨॥

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಉಭಯವ್ಯಾಮೋಹಾತ್ತತ್ಸಿದ್ಧೇಃ ಓಂ ॥ ೫ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ವಾಯುರಬ್ಧದಲ್ಲಿ ಆತಿವಾಹಿಕನೋ ಮುಖ್ಯನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವಿದ್ದರೂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತನಾದವನು ಆತಿವಾಹಿಕನು, ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಮುಖ್ಯ ವಾಯುವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ (ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನಲ್ಲಿ ದಿವಸ್ತತಿತ್ವರೂಪಲಿಂಗವಿದೆ.) (ಉತ್ಕಾಂಕ್ಷಾಪರೀರಾತ್ಮಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವೆಲ್ಲವೂ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು.)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ (ಬೃ.೭.೧೦.೧.) ಇತಿ ಪ್ರಥಮಮುಚ್ಯತೇ (೨) ಉತ್ಕ್ರಾಂತೇ ವಿದ್ವಾನ್ ಪರಮಭಿಗಚ್ಛನ್ ವಿದ್ಯುತಮೇವಾಂತತ ಉಪಗಚ್ಛತಿ ದೌರ್ವಾವ ವಿದ್ಯುತತತಿಂ ವಾಯುಮುಪಗಮ್ಯ ತೇನೈವ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಚ್ಛತಿ | ಇತ್ಯಂತೇಽಪಿ ವಾಯುಗಮನಪ್ರತೀತಿಃ || (೩) ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಅತಿವಾಹಿಕಃ ಪರೋವೇತಿ ವ್ಯಾಮೋಹೇ ಉತ್ತರೇ ದಿವಸ್ಪತಿರಿತಿ ವಿಶೇಷಣಾತ್ ಪೂವತ್ರಾತಿವಾಹಿಕಸ್ಯೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಜ್ಞಾನಿಯು ವಾಯುಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಪ್ರಥಮತಃ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೨) ಉತ್ಕ್ರಾಂತನಾದ ಜ್ಞಾನಿಯು ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುಲ್ಲೋಕವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಭಾರತೀದೇವಿಯೇ ವಿದ್ಯುತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಳು. ಭಾರತೀಪತಿಯಾದ ಮುಖ್ಯವಾಯುವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಆ ವಾಯುದೇವರ ದ್ವಾರಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದುದು ಮತ್ತೊಂದು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಾಯುವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ. (೩) (ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಪ್ರಥಮತಃ ವಾಯು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮೇಲೆಯೂ ಉತ್ಕ್ರಾಂತೋ ವಿದ್ವಾನ್ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯನಾದ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ವಾಯುತ್ವಕ್ಕೆ ಉಭಯತ್ರ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಯುವು ಅತಿವಾಹಿಕನೋ ಮುಖ್ಯವಾಯುವೋ, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಮುಖ್ಯವಾಯುವೋ ಅತಿವಾಹಿಕನೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ, ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ದಿವಸ್ಪತಿಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಅದು ಮುಖ್ಯ ವಾಯುಲಿಂಗವಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಯುವಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಯುತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಯುವಿಗೆ ಅತಿವಾಹಿಕತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯ ವಾಯುವಿಗೇನೇ ಅವಸ್ಥಾನವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತನು ಅತಿವಾಹಿಕನು ಎಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ ಚ | ಉತ್ಕ್ರಾಂತಸ್ತು ಶರೀರಾತ್ಸಾದ್ಗಚ್ಛತ್ಯರ್ಚಿಷಮೇವ ತು | ತತೋ ಹಿ ವಾಯೋಃ ಪುತ್ರಂ ಚ ಯೋಽಸೌ ನಾಮ್ನಾತಿವಾಹಿಕಃ | ತತೋಽಹಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಂ ಚಾಪ್ಯದಕ್ಸವತ್ಸರಂ ತಥಾ | ತಟಿತಂ ವರುಣಂ ಚೈವ ಪ್ರಜಾಪಂ ಸೂರ್ಯಮೇವ ಚ || ಸೋಮಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಚೇಂದ್ರಂ ಧ್ರುವಂ ದೇವೀಂ ದಿವಂ ತಥಾ | ತತೋ ವಾಯುಂ ಪರಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ತೇನೈತಿ ಪುರುಷೋತ್ತಮಂ || ಇತಿ || ೫ ||
|| ಅಧಿ.೪ || || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತನ್ನಿಂದ ಅಭಿಮುಖವಾದ ಜಡದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಾಂತನಾದ ಜ್ಞಾನಿಯು ಪ್ರಥಮತಃ ಅರ್ಚಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮೇಲೆ ಯಾವನು ನಾಮದಿಂದ ಅತಿವಾಹಿಕನೋ (ಅಂದರೆ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳುವ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನ ಮಗನಾದ

ಪ್ರವಹ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನೋ) ಅಂತಹ ವಾಯುಪುತ್ರನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮೇಲೆ ಅಹಲೋಕವನ್ನು ಆಮೇಲೆ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತಾ ಲೋಕವನ್ನೂ, ಉತ್ತರಾಯಣಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತಾ ಲೋಕವನ್ನೂ, ಸಂವತ್ಸರಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತಾ ಲೋಕವನ್ನೂ ಹಾಗೆಯೇ ತಟಲೋಕವನ್ನೂ, ವರುಣಲೋಕವನ್ನೂ, ದಕ್ಷ ಪ್ರಜಾಪತಿಲೋಕವನ್ನೂ ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಚಂದ್ರನನ್ನೂ ಪ್ರಧಾನಾಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಧ್ರುವನನ್ನೂ ಭಾರತೀ ದೇವಿಯನ್ನು ಆಮೇಲೆ ಮುಖ್ಯವಾಯುವನ್ನೂ ಹೊಂದಿ, ಆ ಮುಖ್ಯ ವಾಯುದ್ವಾರಾ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೫ || ೪ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಗತಿಂ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಅತಿವಾಹಿಕನೋ ಮುಖ್ಯವಾಯುವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅತಿವಾಹಿಕನೆಂದಾದರೆ—ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದ್ವಾರ್ವಾವ ದಿವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಂ ವಾಯುಂ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ವಾಯುಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೋ ಅತಿವಾಹಿಕನೋ, ಎನ್ನುವ ಸಂದೇಹದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಂದೇಹದಿಂದ ಅನಿರ್ಣಯವೋ ಅಥವಾ ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೋ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತಟತೋ ವರುಣಂ ಎನ್ನುವ ಸಯುಕ್ತಿಕ ವಚನಬಲದಿಂದ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದವನು ಅತಿವಾಹಿಕನೋ ಅಂತ್ಯದವನು ಮುಖ್ಯವಾಯುವೋ, ಅಥವಾ ಪೂರ್ವದವನು ಮುಖ್ಯನು ಅಂತ್ಯದವನು ಅತಿವಾಹಿಕನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ ನಿರ್ಣಯವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲಿನವನು ಅತಿವಾಹಿಕನು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೋಮ, ಅಗ್ನಿ ಇಂದ್ರ, ಧ್ರುವ ಇವರಿಗೂ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ತಾರತಮ್ಯಕ್ರಮವು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿಗೆ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ತತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿರಂದಲೂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಮುಖ್ಯವಾಯುವೇ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ವಾಯುಶಬ್ದಾರ್ಥವು. ಅತಿವಾಹಿಕನಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ—ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತತ್ವ, ವಿದ್ಯುಚ್ಛಬ್ದತಾರತೀಪತಿತ್ವರೂಪ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವದವನು ಅತಿವಾಹಿಕನು, ಅಂತಿಮನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವು ಕೊಡಬಹುದು. ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತತ್ವ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಪುನರೀಕಾತ್ ಸ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತನು ಅತಿವಾಹಿಕನೇ. || ಅಧಿ. ೪ ||

ಅತಿವಾಹಿಕಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೫ ವೈದ್ಯತಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಯುವು ಅಂತಿಮನು

ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನಿಂದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ತನು ಇದ್ದಾನೆ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ವೈದ್ಯುತೇನೈವ ತತ್ತಸ್ತಚ್ಛುತೇಃ ಓಂ ॥ ೬ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪ್ರಾಪ್ತರಾದವರನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನಿಂದ ಮೇಲೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ತನು ಇದ್ದಾನೆ, ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಭಾರತೀಪತಿಯಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಂದಲೇ ಸ ವಿನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ ಎಂದು ಪರಬ್ರಹ್ಮಗಮನವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಆದಕಾರಣ ಆತನೇ ಅಂತಿಮ ಪ್ರಾಪ್ತನು.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ತತ್ತತ್ಕೋಚ್ಯಮಾನತ್ವಾದ್ವಾಯೋರಪಿ ಪರತೋ ಬ್ರಹ್ಮಕೋಽರ್ವಾಗ್ಗಂತವ್ಯೋಽಸ್ತೀತಿ ನಾಶಂಕನೀಯಂ । ವಿದ್ಯುತ್ಪತಿನಾ ವಾಯುನೈವ ಸ ವಿನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ (ಛಾ.೫.೧೦.೨.) ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಗಮನಶ್ರುತೇಃ । (೨) ವಿದ್ಯುತ್ಪತಿರ್ವಾಯುರೇವ ನಯೇದ್ಬ್ರಹ್ಮ ನ ಚಾಪರಃ । ಕುತೋಽನ್ಯಸ್ಯ ಭವೇಚ್ಛಸ್ತಮೃತೇ ಪ್ರಾಣನಾಯಕಂ ॥ ಇತಿ (ಚ) ಭೃಹತ್ತತ್ರೇ ॥ ೬ ॥ ಅಧಿ.೫ ॥ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ಆವಾಪ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ (ಅಂದರೆ ತಾರತಮ್ಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸೋಮಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಂತರದಲ್ಲಿ ಸೋಮನಿಂದ ಅವರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಲೋಕವನ್ನೂ ಇಂದ್ರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಂತರದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅವರನಾದ ಧ್ರುವಲೋಕದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದ ವಾಯುದೇವರಿಂದಲೂ ಮೇಲೆ (ಆರ್ಚರಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಮೇಲೆಯಲ್ಲ) ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಡದು. ಮತ್ತೆ ವಾಯುವೇ ಅಂತಿಮ ಪ್ರಾಪ್ತನು. (ಏಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಡದು ಎಂದರೆ) ಭಾರತೀರಮಣನಾದ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣನಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ. (ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಾಂತರಾವೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ) (ಆದಕಾರಣ ಮುಖ್ಯವಾಯುವೇ ಅಂತಿಮ ಪ್ರಾಪ್ತನು.) (ವಾಯುದೇವರೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕವರು, ಎನ್ನುವುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಆ ಮುಖ್ಯವಾಯುದೇವರು ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರನ್ನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರನ್ನಾದರೂ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು (ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು) ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ವಾಯುದೇವರೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ. (೨) (ವಾಯುವಿನಂತೆಯೇ ಇತರರಿಗೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪಕತ್ವವಿದ್ದರೆ ವಾಯುವಿಗೇನೇ ಅಂತಿಮ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ) ಭಾರತೀರಮಣನಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಾದರೂ ಇದ್ದಾಕ್ಷಾತ್ತಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ (ಏಕೆಂದರೆ) ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿ

ಯಾದ ಆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಹೊರತು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಂದ ಇತರನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಯಾವುದರಿಂದ ಬಂದೀತು? (ಹೇಗೂ ಬರಲಾರದು.) ಎಂದು ಭೃಹತ್ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. || ೬ || ||೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ತನು ಇದ್ದಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಖ್ಯವಾಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಇವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ತನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ದಿವಸ್ತು: ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ವಾಯುವಿಗೆ ಅತಿವಾಹಿತತ್ವ (ಪ್ರವಹವಾಯುತ್ವ)ವು ಕೊಡದಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಇವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ತನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮುಖ್ಯವಾಯು: ಸ್ವಪ್ನಾದನಂತರಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮೇತರಪ್ರಾಪ್ತಾಂತರಯುಕ್ತ: ಅಧಿಕಾರಿತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಚೀನಾಧಿಕಾರಿವತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ತನು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಇಯದಾಮನನಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರು ವಾಯುದೇವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಅನುಮಾನವು ಬಾಧಿತವಾಯಿತು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿಕೊಡದು. ಸೋಮಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಚೇಂದ್ರಂ ಧ್ರುವಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅವರನಾದ ಧ್ರುವನಿಗೆ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಾಪ್ತಕ್ರಮವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಾಯುವಿನ ಮೇಲೆಯೂ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಇತರನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ತನು ಇರಲಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ತನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅಧಿಕಾರ್ಯುಕ್ತಮತ್ವಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ, ವಿದ್ಯುತಪ್ರವಾಹಯುರೇವ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ವತೀಗಳ ಬಲದಿಂದ ವಾಯುದೇವರು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆಂದು ಶ್ರುತವಾದುದು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಪ್ತನು ಇದ್ದಾನೆನ್ನುವ ಕಲ್ಪನವನ್ನು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಮುಖ್ಯ ವಾಯುವೇ ಅಂತಿಮ ಪ್ರಾಪ್ತನು. ಇತರರಿಗೂ ಅಂತಿಮ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅವನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. || ಅಧಿ.೫ ||

ವೈದ್ಯುತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬ ಕಾರ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋದವರಿಗೆ ಗಮ್ಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾಯುರೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ ಎಂದು ಗಮ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನು ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಕಾರ್ಯಂ ಬಾದರಿರಸ್ಯ ಗತ್ಯಪಪತ್ತೇಃ ೬೦ || ೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸ ವಿನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖಾಬ್ಧಿ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ವಾಯುದೇವರು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಬಾದರಿ (ಶುಕ) ಆಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ತಥಾಽಪಿ ಪ್ರಕೃತೇರ್ಬಂಧಃ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ ಭಿದ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಿನ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಬಂಧವು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೊದಲು ಚತುರ್ಮುಖಿನಿಗೇನೇ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಬದ್ಧರಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೋಗರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಿಯ ಬಲದಿಂದಲೂ ಸ ವಿನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮವದಕ್ಕೆ ಆಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ ವಿನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ (ಭಾ.ಶಿ.೧೦.೧.) ಇತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತೀತಿ ಬಾದರಿರ್ಮಸ್ಯತೇ | (೨) ಯತೇ ದೇವಾನ್ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಃ ಪುಮಾನ್ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್ ಕ್ವಚಿತ್ | ಯದ್ಯಪಿ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿ ಸ್ಯಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮವಾಪ್ನುಯಾತ್ | ಇತ್ಯಧ್ಯಾತ್ಮವಚನಾತ್ಸ್ಯೈವ ಗತ್ಯಪಪತ್ತೇಃ || ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಸ ವಿನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಚತುರ್ಮುಖಾಬ್ಧಿನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ವಾಯುದೇವರು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಓಗೆ ಶುಕಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (೨) (ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಯದ್ಯಪಿ ದೇವೇತರರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷವು ಆಗುವುದು. ಆದಾಗ್ಯೂ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಯಾವ ಪುರುಷನು ಬಂಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖಿನ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾಗುವನು. ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ ಶಕ್ತನಾಗಲಾರನು. (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದರೂ ದೇಹಲಯಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮುಕ್ತಿದಶೆಯಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮನುಷ್ಯರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಾಂತನಂತರದಲ್ಲಿ ಬಂಧದಶೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ) ಆ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಚತುರ್ಮುಖಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. (ಅಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ. ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ. ಇತರರಿಗೆ) ಯದ್ಯಪಿ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಆಗುವುದು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಆತನು ಚತುರ್ಮುಖಿನ ಲೋಕವನ್ನೇ ಹೊಂದುವನು ಎನ್ನುವ ನಾರಾಯಣಾಧ್ಯಾತ್ಮ ವಚನದಿಂದ (ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಚತುರ್ಮುಖಿ ನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದೇ ಯುಕ್ತವು. ಚತುರ್ಮುಖಿ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಸರ್ವರಿಗೂ ಬಂಧವು ನಿಯಮದಿಂದ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದಕ್ಕಿಂತ ೬೪ಗೆ) ಚತುರ್ಮುಖಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಕೊಡುವುದರಿಂದ. ||೭||

ಪೀಠಿಕೆ || ಕೇವಲ ಯುಕ್ತಮಾತ್ರದಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನ್ಯಾರ್ಥ ಕಲ್ಪನವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಅನ್ಯಾರ್ಥ ಕಲ್ಪನವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿಶೇಷಿತತ್ವಾಚ್ಚ ಓಂ || ೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಯದಿ ಹ ವಾವ ಪರಮಭಿಪತ್ಯತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಚತುರ್ಮುಖಂ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಚತುರ್ಮುಖ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣವನ್ನೇ ಕೊಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮಪದಾರ್ಥನು.

ಭಾಷ್ಯ || ಯದಿ ಹ ವಾವ ಪರಮಭಿಪತ್ಯತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಚತುರ್ಮುಖಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಚತುರ್ಮುಖಂ | ಇತಿ ಕೌಷಾರವಶ್ರುತೌ || ೮ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯದ್ಯಪಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ದೇವಭಿನ್ನನಾದ ಜ್ಞಾನಿಯು ಬಂಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಮಾಣಬಲದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು, ಎಂದು ಕೌಷಾರವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. || ೮ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ ಎಂದು ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸಾಮೀಪ್ಯಾತ್ಮ ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಃ ಓಂ || ೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ವ್ಯಪದೇಶವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾಲದಿಂದ ಸಾಮೀಪ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ. ಅಂದರೆ ಸಮೀಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವದಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲ

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ (ಶ್ರೀ.೨.೧.) ಇತಿ ವ್ಯಪದೇಶಸ್ತು ಸಮೀಪತ ವಿವ ಪರಮಪಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತ್ಯೇತದರ್ಥ ಮೇವ || ೯ || || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ವ್ಯಪದೇಶವಾದರೂ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ, ಚತುರ್ಮುಖ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ದಿಂದ ಅಲ್ಲ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲ್ಲ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾಲಸಾಮೀಪ್ಯನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಜ್ಞಾನಿಯು ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಸಮೀಪ

ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ (ಅಂದರೆ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ) ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅವಧಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಬೋಧಕಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ || ೯ || ೩ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಮೀಪತಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಏನು ಅರ್ಥವು. ೧ ಪ್ರಲಯದಿಂದ ಮೊದಲೇ ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು, ಬದ್ಧತ್ವವು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕೊಡಬಹುದು. ೨ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪ್ರಶಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಕದಾ

|| ೪ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಿಯು ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. || ೪ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಕಾರ್ಯಾತ್ಮಯೇ ತದಧ್ಯಕ್ಷೇಣ ಸಹಾತಃ ಪರಮಭಿಧಾನಾತ್
ಓಂ || ೧೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ನಾಶರೂಪವಾದ ಪ್ರಲಯವಾಗುವಾಗ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಈ ಚತುರ್ಮುಖವಿದ್ದಾರಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಯು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ತೇ ಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ತೇ ಹ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಾಮಭಿಸಂಪದ್ಯ ಯದೈತದ್ವಿಲೀಯತೇಽಥ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಪರಮಭಿಗಚ್ಛಂ (ಚೈತಿ) | ಇತಿ ಸೌಪರ್ಣಶ್ರುತೇಃ ಮಹಾಪ್ರಲಯೇ ತದಧ್ಯಕ್ಷೇಣ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ ಗಚ್ಛಂತಿ || ೧೦ ||

|| ೫ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ || ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಇತರರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಕಾರ್ಯವು ನಾಶಹೊಂದುತ್ತದೋ ಆಗ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ, ಎನ್ನುವ ಸೌಪರ್ಣಶ್ರುತಿಯಿಂದ (ಪ್ರಲಯಕಾಲದಿಂದ ಮೊದಲು ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಮಹಾಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಜ್ಞಾನಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. || ೧೦ || ೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೂ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ಓಂ || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ ತೇ ಸರ್ವೇ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೇ ಪ್ರತಿಸಂಚರೇ | ಪರಸ್ಯಾಂತೇ ಪರಾತ್ಮಾನಃ

ಪ್ರವಿಶಂತಿ ಪರಂ ಪದಂ || ಇತಿ || ೧೧ ||

|| ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮಾಯುಷ್ಯದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ನೂರು ವರ್ಷಾತ್ಮಕ ಕಾಲದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಲಯಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಆಗ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ ಒಂದಿನ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧೧ || ೬ ||

ಒೀಶಿಕೆ || ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾಂತರವನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪರಂ ಜೈಮಿನಿರ್ಮುಖ್ಯತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ತತ್ತ್ವವ ಮುಖ್ಯತ್ವಾತ್ಪರಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ | ಇತಿ ಜೈಮಿನಿ ರ್ಮನೃತೇ || ೧೨ ||

|| ೭ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ ವಿನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವರು ಪರಬ್ರಹ್ಮ ನನ್ನೇ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೊಡುವಾಗ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಕಲ್ಪನೆಯು ಕೂಡಲಾರದು.) ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. || ೧೨ || ೭ ||

ಒೀಶಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಬದ್ಧನಾದವನಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕೊಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕಲ್ಪನೆಯು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ಓಂ || ೧೩ ||

ಭಾಷ್ಯ || ದೃಷ್ಟತ್ವಾಚ್ಚ ಪರಬ್ರಹ್ಮಣಃ || ೧೩ ||

|| ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ಶ್ರವಣ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಾಯುದೇವರು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವು ಏವಂಚ ಬದ್ಧನಿಗೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವೇ. || ೧೩ || ೮ ||

ಒೀಶಿಕೆ || ಹೇತುಂತರದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ನ ಚ ಕಾರ್ಯೇ ಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯಾಭಿಸಂಧಿಃ ಓಂ || ೧೪ ||

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಹಿ ಕಾರ್ಯೇ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಾನೀತ್ಯಸಂಧಿಶ್ಚ

|| ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಕಾರ್ಯ

ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೇನೆಂದು ಇಚ್ಛೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಾಸನೆಯೂ ಹೊಂದುತ್ತೇನೆನ್ನುವ ಇಚ್ಛೆಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ವಾಯುದೇವರು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಲ್ಲ (ಆದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಅನುಪಪನ್ನವು. ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಅನುಪಪನ್ನವಲ್ಲ) ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ಓಶಿಕೆ || ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ದರ್ಶನ, ಉಪಾಸನಾ, ಇಚ್ಛೆಗಳು ಇರಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಎಂದು ಯಾವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಏಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಯದುಪಾಸ್ತೇ ಪುಮಾನ್ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಾಪ್ತಮಭಿವಾಂಭತಿ | ಯಚ್ಚ ಪಶ್ಯತಿ ತೃಪ್ತಃ ಸಂಸ್ತತ್ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಮೃತೇರನು || ಇತಿ ಪಾದ್ಯೇ || ೧೪ || || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ದೇಹಯುಕ್ತನಾದ ಪುರುಷನು ಉತ್ಪಾತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೋ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ದರ್ಶನಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾನಂದದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರ ಅಲಂಬುದ್ವಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾನೋ, ದೇಹವಿಯೋಗಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಇತರವಾದುದನ್ನು ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಪಾದ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೪ || ೧೦ ||

ಓಶಿಕೆ || ಒಗೆ ಬಾದರಿ ಜೈಮಿನಿಗಳ ಮತಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿರುದ್ಧದಂತೆ ತೋರತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಗತಿವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿಸ್ವತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ವಿಷಯವಿಭಾಗವದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿ ಎರಡು ಕಡೆ ಹೋಗುವವರಿಗೆ ವಿಭಾಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಮತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನಾನ್ಮಯತೀತಿ ಬಾದರಾಯಣ ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್ತತ್ಕತುಶ್ಚ ಓಂ || ೧೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದೇಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡವರು ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರು, ತದಿಂತರರು ಆಪ್ರತೀಕಾಲಂಭನರು. ಅಂತಹ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡ ಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನು ವಾಯುದೇವರು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. (ಸರ್ವರನ್ನು ಅಲ್ಲ) ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರನ್ನು ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು ಎಂದು ಬಾದರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಎರಡು ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಆದರೆ, ಕೆಲವರನ್ನು ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ಕೆಲವರನ್ನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಸರ್ವರನ್ನು ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಲ್ಲ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ, ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಲ್ಲ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಪೂರ್ವೋಕ್ತದೋಷವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ) (ಯತ್ಪ್ರಾಪ್ತಮಭಿವಾಂಭತಿ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅವರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಎಂದರೆ) ಸ ಯಥಾಕಾಮೋ ಭವತಿ ತತ್ಕತುರ್ಭವತಿ ಯತ್ಕತುರ್ಭವತಿ ತತ್ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ಎನ್ನುವ

ಶ್ರುತಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಯೋಗ್ಯತಾ ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಚ=ಶಬ್ದವು ಕ್ರಮಾನುರಾಗೀ ಭಗವಾನ್ ಕ್ರಮಾತ್ಪುಂಭರವಾಚ್ಯತೇ | ಸಪ್ರತೀಕಾಶ್ಚತುರ್ಮುಖಮಿವಪ್ರತೀಕಾಃ ಪರಮಿಹೈತೇ ಗಚ್ಛತಿ | ಪ್ರತೀಕಂ ದೇಹಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ತುತಿಗಳಿಗೆ ಸೂಚಕವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನ ಆಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನ ಎಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಎರಡು ವಿಧರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಪ್ರತೀಕಂ ದೇಹ ಉದ್ದಿಷ್ಟೋ ಯೇಷಾಂ ತತ್ತ್ವವ ದರ್ಶನಂ | ನ ತು ವ್ಯಾಪ್ತತಯಾ ಕ್ವಾಪಿ ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನಾಸ್ತು ತೇ || ಅಪ್ರತೀಕಾ ದೇವತಾಸ್ತು ಋಷೀಣಾಂ ಶತಮೇವ ಚ | ರಾಜ್ಞಾಂ ಚ ಶತಮುದ್ದಿಷ್ಟಂ ಗಂಧರ್ವಾಣಾಂ (ದಿ) ಶತಂ ತಥಾ || ಏತೇಽಧಿ ಕಾರಿಕೋ ವ್ಯಾಪ್ತ (ಪ್ರಿ) ದರ್ಶನೇಽನ್ಯೇ ನ ತು ಕ್ಷಪಿತಃ | ಅಯೋಗ್ಯದರ್ಶನೇ ಯತ್ನಾದ್ಭೃತಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಚಾಪಿ ತು || ಅಪ್ರತೀಕಾಶ್ರಯಾ ಯೇ ಹಿ ತೇಯಾಂತಿ ಪರಮೇವ ತು | ಸ್ವದೇಹೇ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಷ್ಟೈವ ಗಚ್ಛೇದ್ಬ್ರಹ್ಮಸಲೋಕತಾಂ || ಬ್ರಹ್ಮಕಾ ಸಹ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಂಹಾರೇ ಪರಮಂ ಪದಮಿತಿ ಗಾರುಡವಚನಾತ್ ಉಭಯತ್ರೋಕ್ತದೋಷಾಚ್ಛಾಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನಾನ್ವರಂ ನಯತಿ | ಸ ಯಥಾಕಾಮೋ ಭವತಿ ತತ್ಕತುರ್ಭವತಿ ಯತ್ಕತುರ್ಭವತಿ ತತ್ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ಯತ್ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ತದಭಿಸಂಪದ್ಯತೇ (ಬೃ.ಒ.೪.೫.) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ | ಅತ್ರ ಕರ್ಮೋಪಾಸನಮೇವ | ಅನ್ಯಾನ್ಯಾಯಂ ನಯತೀತಿ ಭಗವನ್ನತಂ || ೧೫ || || ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ದೇಹ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳು ಪ್ರತೀಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಯಾರಿಗೆ ಆ ದೇಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ, ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿ ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರೀಹರಿಯ ದರ್ಶನವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವರು ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬರು ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ನೂರು ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳೂ, ಋಷಿಗಳ ನೂರು ಅಂದರೆ ನೂರು ಮಂದಿ ಋಷಿಗಳೂ, ನೂರು ಮಂದಿ ರಾಜರೂ ನೂರು ಮಂದಿ ಗಂಧರ್ವರೂ ಹಾಗೆಯೇ ನೂರು ಮಂದಿ ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಇವರು ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರು. ಈ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೇ ವ್ಯಾಪ್ತೋಪಾಸಕರು. ಇವರಿಂದ ಭಿನ್ನರಾದ ಋಷಿಗಳೂ ನರೋತ್ತಮಾದಿಗಳೂ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಭಗವದ್ರೂಪೋಪಾಸನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯರು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗಬಹುದು. ಎಂದರೆ) ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗದೆ ಇದ್ದ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ಪನ್ನದರ್ಶನಕ್ಕೂ ಅದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಫಲವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು. ಯಾರು ವ್ಯಾಪ್ತಭಗವದ್ರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡವರೋ, ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಅವರು ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

(ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರಾದರೂ ತಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಲೋಕ್ಯವನ್ನೇ ಹೊಂದುವರು. ಪ್ರಲಯದಿಂದ ಮೊದಲು ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸಮಾನಲೋಕವನ್ನೇ ಹೊಂದುವರು, ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ವೈಕುಂಠೇತರ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಲಯ ಪರ್ಯಂತ ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನೇ ಹೊಂದಿ ಚತುರ್ಮುಖನ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧೀಕರಿಸುತ್ತಾ ವೈಕುಂಠೇತರಗಳಾದ ಮಹರಾದಿಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ, ಆಮೇಲೆ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳ ನಾಶರೂಪವಾದ ಫಲಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿರಲು ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುವರು, ಎನ್ನುವ ಗಾರುಡವಚನದಿಂದ ಎರಡು ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ದೋಷವಿದ್ದುದರಿಂದ, (ಅಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರ ಬದ್ಧನಿಗೆ ಸಂಸಾರ ಬಂಧವೇ ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದಲೂ, ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾದ ದೋಷವು ಉಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ) ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರನ್ನು ವಾಯುದೇವರು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. (೨) ಹೀಗೆ ವಿಭಾಗದಿಂದ ಪರಾಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವಾಗ ಯೋಗ್ಯತಾಕ್ರಮವನ್ನು ಏಕೆ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು ಯತ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಾಂಛಿತ ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಃಸಾರವಾಗಿ ಅವರವರ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ ಆ ಈಶ್ವರನು ಯಾವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೋ, ಜೀವನೂ ಕೂಡ ಅಂತಹ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ ಹೀಗೆಯೇ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯರೂಪ ಕಾಮನಾವುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಜೀವನು ಯಾವ ನಿಷ್ಕಾವುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೋ ತದ್ವಿಷಯಕವಾದ ಉಪಾಸನಾಬ್ಧಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಂತೂ ಅದನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ತದ್ವಿಷಯಕವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಆಮೇಲೆ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ (ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ, ಕರ್ಮಪದವೇ ಉಪಾಸನವಾಚಕವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ) ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವೆಂದರೆ ಉಪಾಸನವೇ ಆಗಿದೆ. ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನ ರನ್ನು ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ವಾಯುದೇವರು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀ ಕರಿಸಿದರೆ ಎರಡು ದೋಷಗಳೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬದ್ಧರಿಗೂ ಕೂಡ ಯೋಗ್ಯತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡಬಹುದು. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಇತರ ನಿಷೇಧಕವಲ್ಲ. ಅಲ್ಪಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಬದ್ಧವಿರುವಾಗ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಕಾರ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನ ಉಪಾಸನಾ, ಇಚ್ಛೆಯೂ ಕೂಡ ಇದೆ. || ೧೫ || ೧೧ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಆಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ನಿಯಮ ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿಶೇಷಂ ಚ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ || ೧೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ದೇವಾ ವಾವ ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಾಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಅಂತಃಪ್ರಕಾಶಾ ಬಹಿಃಪ್ರಕಾಶಾಃ ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಾಃ | ದೇವಾ ವಾವ ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಾ ಋಷಯೋಽಂತಃಪ್ರಕಾಶಾ ಮನುಷ್ಯಾ ಏವ ಬಹಿಃಪ್ರಕಾಶಾಃ | ಇತಿ ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾಯಾಂ || ೧೬ || ಅಧಿ.೬ || ೧೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅಂತಃಪ್ರಕಾಶಕರು, ಬಹಿಃಪ್ರಕಾಶಕರು, ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಕರು ಎಂದು ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮೂರು. ವಿಧರು. ಅದರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೇ ಸರ್ವತ್ರ ಭಗವದ್ವರ್ತನವುಳ್ಳವರು. (ಅಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತದರ್ಶಿಗಳು.) ಋಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಭಗವದ್ವರ್ತನವುಳ್ಳವರು. ಮನುಷ್ಯರೇ ಅಗ್ನಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡವರು. (ತಥಾಚ ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನತ್ವಾದಿಗಳು ದೇವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಆಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಈ ನಿಯಮವು ಯುಕ್ತವೇ.) || ೧೬ || ೧೨ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸ ವಿನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಚತುರ್ಮುಖನೋ ಅಥವಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೋ, ಅಥವಾ ಇಬ್ಬರೂ ಗ್ರಾಹ್ಯರೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಇಬ್ಬರು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಧಕ ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಶಕ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಯದಿ ಹ ವಾವ ಪರಮಭಿಪಕ್ಷತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಚತುರ್ಮುಖಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ ತೇ ಸರ್ವೇ, ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ, ತಥಾಪಿ ಪ್ರಕೃತೇರ್ಬಂಧಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಬಂಧವು ನಿಯತವಾದುದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಬಾಧಕವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಡಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥನಾದ ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಚತುರ್ಮುಖನೇ. ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ ಎಂದು ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಬರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಆ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಲಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸಾಮೀಪ್ಯಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಆ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ, ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನೇ ಹೊಂದುವುದು, ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಲ್ಲ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೊಂದುವುದು. ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯು ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಈ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಚತುರ್ಮುಖಪರವೇ ಅಥವಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪರವೇ ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಧಿಕಾರಿ ಭೇದದಿಂದ ಉಭಯಾರ್ಥಕತ್ವವೂ ಕೂಡಬಹುದಾದುದರಿಂದ

ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಇಬ್ಬರೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯರೆಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ವಾಯುದೇವರು ಅಪ್ರತೀಕಾಶ್ರಯಾ ಯೇ ಹಿ ತೇ ಯಾಂತಿ ಪರಮೇವ ತು ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರನ್ನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರನ್ನು ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಅಧಿಕಾರಿ ಭೇದದಿಂದ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಉಭಯಪರವನ್ನುವುದೇ ಯುಕ್ತವು. || ಆಧಿ.೬ ||

ಕಾರ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ
ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ(ದ) ವಿರಚಿತೇ
ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ || ೪-೩ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಶ್ರೀಮದ್ವೇದವ್ಯಾಸಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ತೃತೀಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. || ೪-೩. ||

ವಿಙ್ಮಲಂ ಮದ್ವದೇವೇಶಂ ಮೋಕ್ಷಾದಿಪುರುಷಾರ್ಥದಂ |
ರುಗ್ಮೀನೇಸತ್ಯಭಾಮಾಭ್ಯಾಂ ಸಹಿತಂ ಪ್ರಣಮಾಮ್ಯಹಂ ||
ಭಾರತೀಶ ನಮಸ್ತುಭ್ಯಂ ರಾಮಪ್ರಿಯ ನಮೋಽಸ್ತು ತೇ |
ನಮಸ್ತೇ ದ್ರೌಪದೀಕಾಂತ ವ್ಯಾಸಶಿಷ್ಯ ನಮೋಽಸ್ತುತೇ ||

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯ ಳನೇ ಪಾದ

ಭೋಗಪಾದ

ಅಮಂದಾನಂದಸಂದೋಹದೇವಾಯೇಂದೀವರಕ್ಷಿಣೇ ।
 ಇಂದಿರಾಸ್ಯಾಬ್ಜಪೀಯೂಷಜುಷೇ ಕಂಸದ್ವಿಘ್ನೇ ನಮಃ ॥
 ಯತೋ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ ಯೇನ ಜೀವಂತಿ ತಾನ್ಮುತ ।
 ಯೋ ಹಂತಿ ಮೋಕ್ಷದಸ್ತೇಷಾಂ ತಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಪ್ರಣಾಮಾಮ್ಯಹಂ ॥
 ಆಚಾರ್ಯಃ ಪವನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಆಚಾರ್ಯಾಣಿ ಚ ಭಾರತೀ ।
 ದೇವೋ ನಾರಾಯಣಃ ಶ್ರೀಶಃ ದೇವೀ ಮಂಗಲದೇವತಾ ॥

೧. ಸಂಪದ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಭೋಗಮಾಹಾಸ್ಥಿನ್ ಪಾದೇ

॥ ೧ ॥

ಭಾಷಾರ್ಥ ॥ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಫಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಷಯ ಉಂತ್ಯಾಂತಿ ಮಾರ್ಗ ಎಂಬೇ ಮೂರನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಭೋಗವದೆಯೋ ಆ ಭೋಗವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೇನೇ (ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ) ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುವನ್ನು ಮುಕ್ತರು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ॥ ೧ ॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಮುಕ್ತನಾದವನು ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನೆಂಬಂತೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕೂಡಿ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿಯೇ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ, ದಿತಂ ಸೇತುಂ ತೀರ್ತ್ವಾಂಧಃ ಸನ್ ಆನಂಧೋ ಭವತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇತುಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ದಾಟಿ ಮೊದಲು ಅಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿದ್ದವನು ಈಗ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಸ್ವಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ-

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಸಂಪದ್ಯಾವಿಹಾಯ ಸ್ವೇನ ಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ ॥ ೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆ (ಬಿಡದೇನೇ) ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ಇರತಕ್ಕವನಾಗಿ ಸ್ವಯೋಗ್ಯ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಮಾಂ ಘೋರಾಮಶಿವಾಂ ನದೀಂ ತೀರ್ತ್ವಾ, ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸ ಯ ವಿವಂವಿದೇವಂಮನ್ವಾನ್ ವಿವಂ ಪಶ್ಯನ್ನಾತ್ಮಾನಮಭಿಸಂಪದ್ಯೈ-
ತೇನಾತ್ಮನಾ ಯಥಾಕಾಮಂ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನನುಭವತಿ | ಇತಿ
ಸೌಪರ್ಣಶ್ರುತೇಃ (ತೀಃ) | (೨) ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ
ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ (ಛಾ.೮.೩.೪.) ಇತಿ ಚ | (೩) ಏತಂ ಸೇತುಂ
ತೀರ್ತ್ವಾಂಧಸ್ಸನಂಧೋ ಭವತಿ | (ಛಾ.೮.೪.೨.) ಇತಿ ಚ | (೪) ತತ್ರತರಣಂ
ನಾಮ ತತ್ತ್ವಾಪ್ತಯೇಽನ್ಯ ತರಣಮೇವ | (೫) ಇಮಾಂ ಘೋರಾಮಶಿವಾಂ
ನದೀಂ ತೀರ್ತ್ವಾತಂ ಸೇತುಮಾಪ್ಯೈತೇನ್ನೈವ ಸೇತುನಾ ಮೋದತೇ ಪ್ರಮೋದತ
ಆನಂದೀಭವತಿ | ಇತಿ ಮೌದ್ಗಲ್ಯಶ್ರುತೇಃ || ೧ || || ಅಧಿ.೧ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು
ತಿಳಿಯುತ್ತಾ ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾ ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ,
ಆತನು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ
ಎಲ್ಲಾ ಕಾಮಗಳಾದ ಆಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಸೌಪರ್ಣ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ.
(೨) (ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೇನೇ ಸ್ವಸ್ವರೂಪವು ಅವಿಭೂತವಾಗಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗವು ಆಗುತ್ತದೆ
ಎನ್ನುವುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಎಂದರೆ) *ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ (ಇದರಿಂದ ಭೋಗವು
ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.) (೩) (ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೇನೇ ಸ್ವಸ್ವರೂಪಾವಿಭಾವವಾಗುವುದಾದರೆ
ಏತಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಬರುವುದು ಎಂದರೆ.) ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಬದ್ಧನಾಗಿ
ಅವಿದ್ಯಾವೃತ್ತನಾಗಿರುವ ಅಧಿಕಾರಿಯು ನಿರ್ದೋಷನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಸರ್ವಾಶ್ರಯ
ನಾದ ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸಂಸಾರ ನದಿಯನ್ನು ಅಥವಾ
ಅವಿದ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ದೋಷರಹಿತನು ಆಗುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು (ಉಕ್ತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿ
ಯಲ್ಲ) (೪) ಆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತೀರ್ತ್ವಾ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ತರಣವೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಗಾಗಿ
ಸಂಸಾರತರಣವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಬ್ರಹ್ಮತರಣವಲ್ಲ) (೫) ಅಮಂಗಲವಾದ ದುಃಖಕರ
ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಯಂಕರವಾದ ಸಂಸಾರಾಖ್ಯಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ
ನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಬಿಡದೇನೇ
ಅಪ್ರಕೃಷ್ಣ ವಿಷಯಗಳಿಂದಂಟಾದ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಕೃಷ್ಣವಿಷಯಗಳಿಂದಂಟಾದ
ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಸ್ವರೂಪಾನಂದಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಮೌದ್ಗಲ್ಯ
ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ||೧|| ||೨||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪ್ರಕೃತನಾದ ಮುಕ್ತನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೋ ಅಥವಾ ಬಿಡದೇನೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಏತಂ ಸೇತುಂ ತೀರ್ತ್ವಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಅತಿಕ್ರಮಪರವೋ, ಅಥವಾ ಅನತಿಕ್ರಮಪರವೋ. ಅನತಿಕ್ರಮ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಕವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಏತಂ ಸೇತುಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನ್ಯಾರ್ಥವದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೇತುಂ ತೀರ್ತ್ವಾ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾತಿಕ್ರಮಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಿಗೆ ಅಮುಕ್ತತ್ವವು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಿಗೇನೇ ಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇಮಾಂ ಘೋರಾಮರಿವಾಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ಪಷ್ಟ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಈ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವಿದ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೇ ದಾಟಿ ಎಂದೇ ಈ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಾನಮಭಿಸಂಪದ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಡದೇನೇ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. || ಅಧಿ.೧ ||

ಸಂಪದ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ಮುಕ್ತಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವನನ್ನು ಬಿಡದೇನೇ ಭೋಗವನ್ನೇ ಭೋಗಿಸುವವನಿಗೆ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತನಾದವನು ಮುಕ್ತನಲ್ಲ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಕ್ರಿಯೆಯು ತೋರುತ್ತದೆ. ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಕ್ರಿಯೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತನಿಗೆ ಮುಕ್ತತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಭೋಗವು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ-

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಮುಕ್ತಃ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಾತ್ ಓಂ || ೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಕ್ರಿಯೆಯು ತೋರುವುದರಿಂದ ಸಂಸಾರಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಥ ಯದ್ವೇನಂ ಮುಕ್ತೋಽನುಪ್ರವಿಶತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೇನೇ ಇಂತಹ ಭೋಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಪ್ಪದ್ಯತೇ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮುಕ್ತತ್ವವು ತೋರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಮುಕ್ತ ವಿವಾತ್ಕ್ರೋಚ್ಯತೇ | ಅಹರಹರೇನಮನುಪ್ರವಿಶತ್ಪುಷಸಂಕ್ರಮ (ಮೇ) ತೇ ಚ ನ ತತ್ರ ಮೋದತೇ ನ ಪ್ರಮೋದತೇ ನ ಕಾಮಾನನುಭವತಿ ಬದ್ಧೋ ಹೈಷ ತದಾ ಭವತ್ಯಥ ಯದೈನಂ ಮುಕ್ತೋಽನುಪ್ರವಿಶತಿ ಮೋದತೇ ಚ ಪ್ರಮೋದತೇ ಚ ಕಾಮಾಂಶ್ಚಾನುಭವತಿ | ಇತಿ ಬೃಹಚ್ಯುತೌ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಾತ್ || ೨ || ಅಧಿ.೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯಂತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸತಕ್ಕವನಾದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅಹರಹರೇನಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದರೂ ಅಮುಕ್ತನಿಗೆ ದಿವ್ಯ ಭೋಗಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಮುಕ್ತನಿಗೇನೇ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ದಿವ್ಯ ಭೋಗಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವನು ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮೂರ್ಛಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ, ಅರ್ಧಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ.) ಆದಾಗ್ಯೂ ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ಮೋದ (ಅಪ್ರಕೃಷ್ಟ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ ಸುಖವಿಶೇಷ) ಪ್ರಮೋದ (ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ವಿಷಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತ ಸುಖವಿಶೇಷ)ಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಕಾಮಿತೆಗಳಾದ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಭೋಗಾನುಭವವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮೋದಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ) ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಜೀವನು ಆಗ ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬದ್ಧನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ. ದೇಹ ನಾಶಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಮೋದ ಪ್ರಮೋದಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಕಾಮಿತ ಭೋಗಗಳನ್ನೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇತರಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಚ್ಯುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಸುಪ್ತನಾಗಲೀ ಮೂರ್ಛಿತನಾಗಲೀ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ ಅಮುಕ್ತನಾದುದರಿಂದ ದಿವ್ಯಭೋಗವುಳ್ಳವನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. (೨) ಯದೈವ ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪಸುಖದ ಅನುಭವವು ಇದೆ, ವಿಶಾಖಂತಂ ಕಾಲಂ ಸುಖಂ ಸುಪ್ತೋಽಭವಂ ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ. ಆದಾಗ್ಯೂ ದಿವ್ಯ ಭೋಗವು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಮೋದ ಪ್ರಮೋದಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದ್ದು. ಯಾವಾಗ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಮೋದಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (೩) ದಿವ್ಯಭೋಗಭೋಕ್ತೃತ್ವವಿದ್ದರೂ ಅಮುಕ್ತನೆಂದೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಅಮುಕ್ತನಿಗೂ ಅದು ಕೂಡಬಹುದು ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಹರಹಃ ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ತದಾ ಭವತಿ ಎಂಬ ಪರ್ಯಂತ ಶ್ರುತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸಿದ್ದು. ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮಾತ್ರವು ದಿವ್ಯಭೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಸುಪ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯಭೋಗವು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುವುದೇ ದಿವ್ಯಭೋಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವು. ||೨||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪರಂಜೋತಿರುಪಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಪ್ಪದ್ಯತೇ | ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯಂತಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸಃ

ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಅಮುಕ್ತನೋ ಮುಕ್ತನೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಜ್ಯೋತೀರೂಪವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸ್ವರೂಪಾನಂದಾವಿಭಾವವುಳ್ಳ ಮುಕ್ತನಿಗೇನೇ ಸ ತತ್ ಪರ್ಯೀತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಟನ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅಂತಹ ಕ್ರಿಯಾವತ್ಸವು ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಮುಕ್ತನಲ್ಲ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ದಿವ್ಯಭೋಗವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಅಹರಹಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸುಪ್ತರು ಅಮುಕ್ತರಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ದಿವ್ಯ ಭೋಗಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಮುಕ್ತನಿಗೇ ಅಂತಹ ಭೋಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ರಿಯಾವತ್ಸವು ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಸಃ ಎನ್ನುವ ತಚ್ಛಾಬ್ಧಾರ್ಥನು ಮುಕ್ತನೇ. ||ಅಧಿ.೨||

ಮುಕ್ತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೩. ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯನಾದ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂದು ಶ್ರುತೃಕ್ತನಾದ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಆದಿತ್ಯನೇ, ಇಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನು ಜ್ಯೋತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಸ ತೇಜಃ ಸೂರ್ಯೇ ಸಂಪನ್ನಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಕಾರ್ಥತ್ವವು ಸಿಗುವುದು. ವಿವಂಚಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಮೀಪದಲ್ಲೂ ಭೋಗವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ-

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಓಂ || ೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ ಎಂದು ಶ್ರುತನಾದ ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ಯನಾದ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ದ ವಾಚ್ಯನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸೂರ್ಯಮಗನ್ವಜ್ಯೋತಿಃ ಸ ತೇಜಃ ಸೂರ್ಯೇ ಸಂಪನ್ನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ಗಳಿಂದ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲ ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತವಾಪ್ನಾ ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಪರಂಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ದೇನ ಪರಮಾತ್ಮವೋಚ್ಯತೇ | ತತ್ಪ್ರಕರಣತ್ವಾತ್ | (೨) ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮಾದಿಕಾ ಗಿರಃ | ಸರ್ವತ್ರ ಹರಿಮೇವೈಕಂ ಬ್ರೂಯುರ್ನಾನ್ಯಂ ಕಥಂಚನ || ಇತಿ (ಚ) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ || ೩ || ಅಧಿ.೩ || ||೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಇಲ್ಲಿ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತವಾಪ್ನಾ ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಆರಂಭಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ. ಇದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರಿಭಿಃ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಾತ್ ಸೂರ್ಯಃ ಎಂದು ಸೂರ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯೋಗದಿಂದ ಭಗವತ್ಪರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯಾಶ್ರುತಿಗೆ ಸಾವಕಾಶತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, (೨) (ಇದು ಪರಮಾತ್ಮ

ಪ್ರಕರಣವಾದಾಗ್ಯೂ ಸಾವಿತ್ರ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೃಯಾಮ್ಯಗ್ನಿಂ ಎಂದು ಅನ್ಯಪರವಾದ ಉಕ್ತಿಯು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಿಂದ ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ)) ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಪರಂಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಪರಮಕರ್ತೃಂ ಇದುಮೊದಲಾದ ವಚನಗಳು ಸರ್ವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕವುಳು. ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಮುಖ್ಯ ವಾಚ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ. ತಥಾಚ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಇತರತ್ರ ವೃತ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಂಗ ಸಂಗತಿಯಿಂದ ಅನ್ಯರನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ||೩|| ||೧||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದಾರ್ಥನು ಆದಿತ್ಯನೋ, ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸ ತೇಜಸಿ ಸೂರ್ಯೇ ಸಂಪನ್ನಃ ಎನ್ನುವ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಪ್ರಬಲವೋ ಅಥವಾ ಪ್ರಕರಣವು ಪ್ರಬಲವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ನಿರವಕಾಶವೋ ಸಾವಕಾಶವೋ, ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಮಗನ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಸ ತೇಜಸಿ ಸೂರ್ಯೇ ಸಂಪನ್ನಃ ಎನ್ನುವ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದ ಏಕಾರ್ಥತ್ವವು ಸಿಗುವುದರಿಂದ, ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಆದಿತ್ಯನೇ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಪ್ರಕರಣವು ವೈಷ್ಣವವಾದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಸಂಗ ಸಂಗತಿಯಿಂದ ಇತರರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ನಿರವಕಾಶವಾದ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದ ಬಾಧಿತವೂ ಆಗಿದೆ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಯ ಆತ್ಮಾ ಆಪಹತಪಾಪಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಾಧಾರಣ ಪ್ರತಿ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂದು ಅದೀತವಾದುದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣ ದಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕದು. ಪ್ರಕರಣವು ಸಮಾಖ್ಯೆಗಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ ಮೋಕ್ಷಪರವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯೇ ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿದೆ ಎನ್ನುವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಸ್ವೃತಿಯಿಂದ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ||ಅಧಿ.೩||

ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪ ಅವಿಭಾಗಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ|| ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಯುಜ್ಯರೂಪ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭುಕ್ತವಾದ ಭೋಗಭೋಕ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಭೋಗಿಸದ ಇರುವ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೋಕ್ಷವು ಪರಮ ಪುರುಷಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭುಕ್ತಗಳಾಗದೆ ಇರುವ ಭೋಗಗಳೂ ಸುವಿದಿಂದ ಲಭ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು

ನಿತ್ಯಪೂರ್ಣಾನಂದನಾದುದರಿಂದ ಕದಾಚಿತ್ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳ ಭೋಗವನ್ನು ಮಾಡದೇನೂ ಇರಬಹುದು. ಆಗ ಈಶ್ವರಾಭಿಕ್ತವಾದ ಭೋಗದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಯುಜ್ಯ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಆ ಭೋಗವು ಆಗದೆ ಹೋದರೆ ಮೋಕ್ಷವು ಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ-

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅವಿಭಾಗೀನ ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಓಂ || ೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಪರಮಾತ್ಮ ಭೋಗಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಸಾಯುಜ್ಯರೂಪ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು ಭೋಗಗಳನ್ನು ಉಣ್ಣುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಭೋಗಿಸಿದ ಭಾಗಗಳನ್ನೇ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ, ಯಾನೇವಾಹಂ ಶೃಣೋಮಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಕಂಡದ್ದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಯೇ ಭೋಗಾಃ ಪರಮಾತ್ಮನಾ ಭುಜ್ಯಂತೇ ತ ಏವ ಮುಕ್ತೈರ್ಭುಜ್ಯಂತೇ |

(೨) ಯಾನೇವಾಹಂ ಶೃಣೋಮಿ ಯಾನ್ ಪತ್ನಾಮಿ ಯಾನ್ ಜಿಷ್ಣಾಮಿ ತಾನೇವೈತ ಇದಂ ಶರೀರಂ ವಿಮುಚ್ಯಾನುಭವಂತಿ | ಇತಿ ದೃಷ್ಟತ್ವಾಚ್ಚತುರ್ವೇದ-ಶಿಖಾಯಾಂ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮುರ ಭೋಗಗಳು ಕೆಲವು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಭುಕ್ತಗಳಾದವುಗಳು, ಕೆಲವು ಅಭುಕ್ತಗಳು ಎನ್ನುವ ವಿಭಾಗವಿಲ್ಲದೇನೇ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು.) ಯಾವ ಭೋಗಗಳು (ಸ್ವರೂಪಸುಖ ವಿಶೇಷ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವಿಷಯಗಳ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ವಿಷಯಗಳಾದವುಗಳು) ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಭೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೋ ಅವುಗಳೇ (ಅಂದರೆ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಭುಕ್ತಗಳೇ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅಭುಕ್ತಗಳಲ್ಲ, ಅಂತವುಗಳೇ) ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಂದ ಭೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (೨) ನಾನು ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ಕೇಳುತ್ತೇನೋ ಯಾವುದನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತೇನೋ ಯಾವುಗಳನ್ನು ಫ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೇನೋ, ಅವುಗಳನ್ನೇ ಈ ಮುಕ್ತರು ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದಿಂದಂಟಾದ ಜಡ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಚತುರ್ವೇದ ಶಿಖಾದಲ್ಲಿ ಕಂಡದ್ದರಿಂದ (ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದ) (ಇದು ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯವು.) ||೧||

ವೀರಿಕೆ || ಎಲ್ಲಾ ಭಗವದ್ಭಕ್ತ ಭೋಗಗಳು ಮುಕ್ತರಿಂದ ಭೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸ್ವತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ-

ಭಾಷ್ಯ || ಭವಿಷ್ಯತ್ತುರಾಣೇ ಚ | ಮುಕ್ತಾಃ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪರಂ ವಿಷ್ಣುಂ ತದ್ರೋಗಾಂಲ್ಲೇಶತಃ ಕ್ವಚಿತ್ | ಒಹಿಷ್ಣಾನ್ ಭುಂಜತೇ ನಿತ್ಯಂ ನಾನಂದಾದೀನ್ ಕಥಂಚನ || ಇತಿ || ೪ ||

ಅಧಿ.೪ ||

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತರು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಭೋಗ್ಯ ಗಳಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಈಶ್ವರ ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಇರತಕ್ಕ (ಅಂದರೆ, ಈಶ್ವರ ಸ್ವರೂಪ

ಭೂತಗಳಾಗದೆ ಇರುವ) ಕೆಲವು ಭೋಗಗಳನ್ನೇ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಅಂದರೆ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಗಲೀ ಲೇಶದಿಂದಾಗಲೀ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸ್ವರೂಪಭೂತಗಳಾದ ಆನಂದಾದಿಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಕ್ಷಚಿತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಬಾಹ್ಯ ಭೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಲಕ್ಷ್ಮಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಭೋಗ್ಯಗಳಿಗೆ ಭೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಬಾಹ್ಯಗಳಿಗೆ ಭೋಗವಿಲ್ಲ ಎಂದುತ್ತವಾಯಿತು. ಲೇಶತಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವಿಷಯಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ರಸಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವು ಭೋಗ್ಯಗಳನ್ನೇ ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ, ಎಂದುತ್ತವಾಯಿತು, ಎಂದು ಭವಿಷ್ಯತುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ವಿವಂಚ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪೂರ್ಣವಾದ ಆನಂದವುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ ಮುಕ್ತರು ಭೋಗಿಸುವ ಎಲ್ಲಾ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುವನು. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಭುಕ್ತಗಳಾದ ಭೋಗಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಅಪುರುಷಾರ್ಥವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.)

॥೪॥ ॥೨॥

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಭುಕ್ತವಾದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಭೋಗವೋ ಭಗವದ್ಭುಕ್ತ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಟವಾದುದಕ್ಕೆ ಭೋಗವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಭುಕ್ತವಾಗಿ ಶಿಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಭೋಗಿಸಿದರೆ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ತಪ್ಪುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಮುಕ್ತಿಯು ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಭುಕ್ತವಾದ ಭೋಗವೂ ಸುಲಭವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಭುಕ್ತಗಳಾದ ಭೋಗಗಳನ್ನೇ ಉಣ್ಣುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭುಕ್ತವಾಗಿ ಶಿಷ್ಟವಾದುದನ್ನೇ ಉಣ್ಣುವುದು ಎಂದು ನಿಯಮವಿದ್ದರೆ ಈಶ್ವರನು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ಣಾನಂದವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಕದಾಚಿತ್ ಭೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಇರಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರಿಗೆ ಭೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛೆಯುಂಟಾದರೆ ಭೋಗವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಮುಕ್ತಿಯು ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಭುಕ್ತಗಳಾದ ಭೋಗಗಳು ಸುಲಭದಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕವುಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಯಾನೇವಾಹಂ ಶೃಣೋಮಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಭೋಗಿಸತಕ್ಕ ಭೋಗಗಳನ್ನೇ ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಭೋಗಿಸತಕ್ಕ ಭೋಗ್ಯಗಳನ್ನೇ ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಯಾನೇವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ಭುಕ್ತ ಅಶೇಷ ಭೋಗ್ಯಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ತೋರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಾಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಮುಕ್ತಾಃ ಪ್ರಾಜ್ಞ ಪರಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ತಾನೇವ ಎನ್ನುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶ್ರುತಿಗೆ ಸಂಕೋಚವು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಕದಾಚಿತ್ ಭೋಗವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಆಗಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಅಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಪೂರ್ಣಾನಂದಃ

ಪೂರ್ಣಭುಕ್ ಪೂರ್ಣಾರ್ತಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಾನಂದವಿದ್ದರೂ ಪೂರ್ಣಭೋಗವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಭೋಗವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಸಕ್ತಿಗೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ || ಅಧಿ. ೪ ||

ಅವಿಭಾಗಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೫ ಬ್ರಾಹ್ಮಾಧಿಕರಣವು

ಓತಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದೇಹವಿದ್ದರೆ ಮುಕ್ತತ್ವವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂದಿಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಭೋಗವು ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ-

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಬ್ರಾಹ್ಮೇಣ ಜೈಮಿನಿರುಪನ್ಯಾಸಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ || ೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಶರೀರವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಶರೀರದಿಂದ ಪಿಪಾಸೆಯಂತೆ ಭೋಗವಿದೆ ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಪಶ್ಯತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಆದತ್ತೇ ಹರಿಹಸ್ತೇನ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಗಚ್ಛಾಮಿ ವಿಷ್ಣುಪಾದಾಭ್ಯಾಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ತುತೃಕ್ತವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸರ್ವದೇಹಪರಿತ್ಯಾಗೇನ ಮುಕ್ತಾಃ ಸಂತೋ ಬ್ರಾಹ್ಮೇಣೈವ ದೇಹೇನ ಭೋಗಾನ್ ಭುಜ(ಂಜ)ತೇ | ಇತಿ ಜೈಮಿನಿರ್ಮನೃತೇ | (೨) ಸ ವಾ ವಿಷ ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠ ಇದಂ ಶರೀರಂ ಮರ್ತ್ಯಮತಿಸ್ಪದ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾಭಿಸಂಪದ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಪಶ್ಯತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಾವುಪನ್ಯಾಸಾತ್ | (೩) ಆದತ್ತೇ ಹರಿಹಸ್ತೇನ ಹರಿದೃಷ್ಟೈವ ಪಶ್ಯತಿ | ಗಚ್ಛೇಚ್ಚ ಹರಿಪಾದಾಭ್ಯಾಂ (ದೇನ) ಮುಕ್ತಸ್ಯೈವಾ ಸ್ಥಿತಿರ್ಭವೇತ್ || ಇತಿ ಸ್ತುತೇಃ || (೪) ಗಚ್ಛಾಮಿ ವಿಷ್ಣುಪಾದಾಭ್ಯಾಂ ವಿಷ್ಣುರ್ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಚ ದರ್ಶನಂ | ಇತ್ಯಾದಿಪೂರ್ವಸ್ಮರಣಾನ್ತುಕ್ತಸ್ಯೈತದ್ವಿಷ್ಯತಿ || ಇತಿ ಬೃಹತ್ತಂತ್ರೋಕ್ತಯುಕ್ತೇಶ್ಚ || ೫ ||

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ದೇಹದಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸ್ಥೂಲದೇಹ ಸೂಕ್ಷ್ಮಲಿಂಗಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಮುಕ್ತರು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶರೀರವಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದರೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಶರೀರದಿಂದಲೇ (ಪಿಪಾಸೆಗಳಂತೆಯೇ) ಭೋಗಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಮುಕ್ತತ್ವವೇ ಕೂಡಲಾರದು.) ಆದಕಾರಣ ಭೋಗವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (೨) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ

ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ವಿನಾಶವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮಾದಿ
ವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾನೆ,
ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರದಿಂದ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರದಿಂದಲೇ ಈ ಭೋಗ್ಯವಾದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ
ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಾಯನ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ.
(ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ) (೩) (ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಎಂದೇ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮದೇಹದಿಂದ ಎಂದು
ಶ್ರುತವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ಮುಕ್ತನು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಹಸ್ತದಿಂದಲೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ, ಶ್ರೀಹರಿಯ
ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪಾದಗಳಿಂದಲೇ ಹೋಗುವನು. ಒಗೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ
ಸ್ಥಿತಿಯು ಆಗುವುದು, ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ. (೪) (ತನಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶರೀರವಿಲ್ಲದ ಮೇಲೆ ಆತನಿಗೆ
ಇತರರ ಶರೀರದಿಂದ ಭೋಗವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಲಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ ಎಂದರೆ) ನಾನು
ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಚರಣಗಳಿಂದಲೇ ಹೋಗುವೆನು. ಶ್ರೀಹರಿಯ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದಲೇ ನನಗೆ
ದರ್ಶನವು ಆಗುವುದು, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಸನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಸಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಸ್ಮರಣರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನದಿಂದ ಅಥವಾ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೊದಲು ಸಂಸಾರದಶೆಯಲ್ಲಿ ಆತನು ತನ್ನ
ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುವಾದಗಳಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ದರ್ಶನವನ್ನು
ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಇತ್ಯಾದಿರೂಪ ಪೂರ್ವನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಾದಾದಿಗಳಿಂದ ಗಮನಾದಿಗಳು ಅಥವಾ
ಇತರ ಶರೀರದಿಂದ ಭೋಜನಾದಿಗಳು ಸಾಯುಜ್ಯರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ
ಆಗುವುದು, ಎಂದು ಭೃಹತ್ಕತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ. (ವಿವಂಚಿ ಪ್ರಲಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ
ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದವರಿಗಾದರೂ ಇಂತಹ ಉಪಾಸನವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ
ವಿಷ್ಣುವಾದಾದಿಗಳಿಂದ ಗಮನಾದಿಗಳು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ) ||೩||೫||೬||

ಪೀಠಿಕೆ || ಒಗೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿ ಭೋಗವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿ ಈಗ
ದೇಹವದೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿ ಭೋಗವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ-

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಚಿತಿಮಾತ್ರೇಣ ತದಾತ್ಮಕತ್ವಾದಿತ್ಯಾಡುಲೋಮಿಃ ಓಂ || ೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಚಿನ್ಮಾತ್ರರೂಪವಾದ ಶರೀರದಿಂದ ಮುಕ್ತನು ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ.
(ದೇಹವಿದ್ದರೆ ಸಂಸಾರ ಜೀವನ ಸಾಮ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು.) ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ಶರೀರಕ್ಕೆ
ಮುಕ್ತಸ್ವರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ. ಮತ್ತು ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ವಿವೇಚ ಭವತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ
ಚಿನ್ಮಾತ್ರಶರೀರಕತ್ವವಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತವು. ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ಶರೀರವು ಸರ್ವಥಾ ಕೃತ್ರಿಮವಲ್ಲ ಕೃತ್ರಿಮ ಶರೀರಕ್ಕೇನೇ
ಸಂಸಾರ ಜೀವನಸಾಮ್ಯವು ಬರುವುದು. ಎಂದು ಔಡುಲೋಮ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಚಿತಿಮಾತ್ರೋ ದೇಹೋ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಪೃಥಗ್ವಿದ್ಯತೇ ತೇನ ಭುಂಜತೇ |

(೨) ಸರ್ವಂ ವಾ ಏತದಚಿತ್ತರಿತ್ಯಜ್ಯ ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ವಿವೇಚ ಭವತಿ ಚಿನ್ಮಾತ್ರ
ವಿವಾಚಿಷ್ಠತೇ ತಾಮೇತಾಂ ಮುಕ್ತರಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ | ಇತ್ಯುದ್ವಾಲಕದ್ವಿತೀಯಾದಿತ್ಯಾತ್ಮಕ-
ತ್ವಾದಿತ್ಯಾಡುಲೋಮಿರ್ಮನೃತೇ ||೬||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ಬ್ರಹ್ಮದೇಹದಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಚಿದಾತ್ಮಕವಾದ (ಪ್ರಾಕೃತವಲ್ಲ) ಶರೀರವು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಇದೆ. ಅದರಿಂದಲೇ (ಮುಕ್ತರು) ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಆದಕಾರಣ ಭೋಗವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮುಕ್ತತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಪಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ) (೨) (ದೇಹವುಳ್ಳತನವೇ ಸಂಸಾರವುಳ್ಳತನವು. ಆದಕಾರಣ ದೇಹವು ಚಿನ್ನಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದಾಗ್ಯೂ ಮುಕ್ತತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿದ್ದವಾದ ಜಡಾತ್ಮಕವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ಭೌತಿಕವಾದ ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶರೀರವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಈ ಜ್ಞಾನಿಯು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಚಿದಾತ್ಮಕನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಚಿದಾತ್ಮಕನಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. (ಚಿದಾತ್ಮಕವಲ್ಲದಿರುವ ದೇಹದಿಂದ ಬದ್ಧನಾಗುವುದಿಲ್ಲ) ಇಂತಹ ದೆಶೆಯನ್ನು ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಚಿದಾತ್ಮಕ ಶರೀರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ ಚಿದಾತ್ಮಕ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಸ್ವರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ) ವಿವಿಂಚ ಸ್ವರೂಪದೇಹವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಮುಕ್ತತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಔಡುಲೋಮ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ॥ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗವು ಯುಕ್ತವೇ. ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಯುಕ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಶರೀರವಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಸಂಸಾರಿಸಾಮ್ಯವು ಬರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅವರ ಶರೀರವು ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪವೇ. ಅದರಿಂದಲೇ ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ, ಮುಕ್ತರೂ ಚಿದಾತ್ಮಕರೇ. ಚಿತಿಮಾತ್ರ ಶರೀರವು ಮುಕ್ತಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಸ್ವರೂಪವು ಕೃತ್ರಿಮವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದು ಸಂಸಾರಾಪಾದಕವಾಗಲಾರದು. ॥೬॥ ॥೨॥

ಸೀತಿಕೆ ॥ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೇಹವಿದೆ ಎಂದು ಔಡುಲೋಮ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ದೇಹ ಭಾವಾಭಾವಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ-

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಏವಮಪ್ಯುಪನ್ಯಾಸಾತ್ಪೂರ್ವಭಾವಾದವಿರೋಧಂ

ಬಾದರಾಯಣಃ ಓಂ ॥ ೨ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಚಿನ್ನಾತ್ಮ ಶರೀರದಿಂದ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಕಾರ ದಿಂದಲೂ ಸ ವಾ ಏಷ ವಿತ್ಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಜೈಮಿನಿ ಋಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ ದೇಹಾಭಾವವೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಔಡುಲೋಮ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ದೇಹವದೆ ಎಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ (ಎರಡೂ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ಜೈಮಿನಿ ಔಡುಲೋಮಿ ಮತಗಳಿಗೆ ಮರ್ತ್ಯ ಅಮರ್ತ್ಯ ದೇಹ ಅಭಾವ ಭಾವಗಳನ್ನು (ಅಂದರೆ ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಜಡದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಔಡುಲೋಮ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಚಿನ್ನಾತ್ಮ ಶರೀರವದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ) ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿರೋಧಾಭಾವವನ್ನು ಬಾದರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ವಿವಿಂಚ ಮರ್ತ್ಯಂ ದೇಹಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಪಷ್ಟತನುಸಾರವಾಗಿ ಚಿನ್ನಾತ್ಮವಾದ ತನ್ನ

ಶರೀರದಿಂದಲೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಶರೀರದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಭೋಗಿಸುವರು. ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ವೇದವ್ಯಾಸರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸ ವಾ ವಿಷ ವಿತಸ್ತಾನ್ಮರ್ತ್ಯಾದ್ವಿಮುಕ್ತಃಪ್ರಾಪ್ತೀಭವತ್ಯಥ ತೇನೈವ ರೂಪೇಣಾ-
ಭಿಪಶ್ಯತ್ಯಭಿಶ್ಯಕೋತ್ಯಭಿಮನುತೇಽಭಿವಿಜಾನಾತಿ ತಾಮಾಹುರ್ಮುಕ್ತರಿತಿ
ಸೌಪರ್ಣಶ್ರುತೌ ಚಿನ್ಮಾತ್ರೇಣಾಪ್ಯಪನ್ಯಾಸಾಜ್ಜಿಮಿನ್ನುಕ್ತಸ್ಯ (ಚ)
ಭಾವಾದುಭಯತ್ರಾಪ್ಯವಿರೋಧಂ ಬಾದರಾಯಣೋ ಮನ್ಯತೇ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ೩ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ವಿನಾಶವಾದ ಕರ್ಮಾರಬ್ಧ ಜಡಶರೀರದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತನಾಗಿ ಚಿದಾನಂದಾತ್ಮಕ ಶರೀರವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ತರೂಪವಾದ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದಲೇ ರೂಪಾದಿಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವಯೋಗ್ಯವಾದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ದೆಶೆಯನ್ನು ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಸೌಪರ್ಣಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ಮಾತ್ರಶರೀರದಿಂದಲೂ ಭೋಗವು ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದುದರಿಂದಲೂ ಜೈಮಿನಿ ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಶರೀರದಿಂದ ಭೋಗವು ಕೂಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳದುದರಿಂದಲೂ ಈ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳೂ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಗಳಾದ ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಾಭಾವವನ್ನೇ ವೇದವ್ಯಾಸರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. || ೩. ||

ಪೀಠಿಕೆ || ದೇಹ ಭಾವಾಭಾವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಬಂದದ್ದಕ್ಕೆ ವಿನು ಪರಿಹಾರವು ಎಂದರೆ ಜೈಮಿನಿ ಮತವು ಜಡದೇಹಾಭಾವ ವಿಷಯಕವು. ಔಡುಲೋಮಿ ಮತವು ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ಶರೀರ ವಿಷಯಕವು. ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅವಿರೋಧ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಿಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ-

ಭಾಷ್ಯ || ನಾರಾಯಣಾಧ್ಯಾತೇ ಚ | ಮರ್ತ್ಯಂ ದೇಹಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಚಿತಿಮಾತ್ರಾತ್ಮ-
ದೇಹಿನಃ | ಚಿತಿಮಾತ್ರೇಂದ್ರಿಯಾಶ್ಚೈವ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾ ವಿಷ್ಣುಮವ್ಯಯಂ ||
ತದಂಗಾನುಗೃಹೀತ್ಯೈಶ್ಚ ಸ್ವಾಂಗೈರೇವ ಪ್ರವರ್ತನಂ | ಕುರ್ವಂತಿ ಭುಂಜತೇ
ಭೋಗಾಂಸ್ತದಂತರ್ಬಹಿರೇವ ವಾ || ಯಥೇಷ್ಟಂ ಪರಿವರ್ತಂತೇ
ತಸ್ಯೈವಾನುಗ್ರಹೇರಿತಾಃ || ಇತಿ || ೨ || ಅಧಿ.೫ || || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿನಾಶಿಯಾದ ಜಡಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೇವಲ ಚಿದಾತ್ಮಕ ಸ್ವರೂಪದೇಹದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿ ಕೇವಲ ಚಿದಾತ್ಮಕ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ ನಾಶರಹಿತನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದವರಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತಗಳಾದ ಸ್ವರೂಪಭೂತಗಳಾದ ಕರಚರಣಾದಿಗಳಿಂದಲೇ (ಭಿನ್ನಗಳಲ್ಲ ವಿಷ್ಣುಸಂಬಂಧಿಗಳೂ ಅಲ್ಲ) ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಭೋಗಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೇಹದೊಳಗೂ ಹೊರಗೂ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ (ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ವಿಷಯೀಕೃತರಾಗಿ)

ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. (ವಿವಂಚ ಇಲ್ಲಿ ಮರ್ತ್ಯಂ ದೇಹಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ನಶ್ವರದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂದು ಜೈಮಿನಿ ಮತವು. ಚಿತಿಮಾತ್ರಾತ್ಮದೇಹಿಣಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಚಿನ್ಮಾತ್ರದೇಹವದ ಎಂದು ಔಡುಲೋಮಿ ಮತವು. ಆದಕಾರಣ ಮುನಿಮತಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ||೭|| ||೪||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಪ್ರಕೃತ ಭೋಗವು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಭೋಗಹೇತು ಶರೀರವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಭೌತಿಕ ದೇಹವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ದೇಹಾಂತರದಿಂದ ಭೋಗವು ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಡದೇನೇ ಭೋಗವಾಗಲೀ ಭಗವದ್ಭಕ್ತ ಭೋಗವಾಗಲೀ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಅವರು ಸಂಸಾರಪಾರಂಗತರಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ದೇಹವಿರುವುದಿಲ್ಲ ದೇಹ ಇದ್ದರೆ ಮುಕ್ತತ್ವವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಪ್ರಲಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವಿದ್ದರೂ ಭೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮದೇಹಾದಿಗಳಿಂದ ಭೋಗವಾದರೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ-ಭೌತಿಕ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ-ಭೌತಿಕ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಸ ವಾ ವಿಷ ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠಃ, ಆದತ್ತೇ ಹರಿಹಸ್ತೇನ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಶರೀರದಿಂದಲೇ ಶರೀರಿಯಂತೆ ಭೋಗವು ಅವಗತವಾಗುವುದು. ಗಚ್ಛಾಮಿ ವಿಷ್ಣು ಪಾದಾಭ್ಯಾಂ ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವಯವಗಳಿಂದಲೇ ಗಮನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆನ್ನುವ ಪೂರ್ವಸ್ಮರಣ ಬಲದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ದೇಹಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮದೇಹ ದಿಂದಲಾಗಲೀ ಸ ವಿತ್ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಮರ್ತ್ಯಂ ದೇಹಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಭಗವದನುಗೃಹೀತಗಳಾದ ಸ್ವರೂಪಭೂತಗಳಾದ ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ದೇಹಾವಯವಗಳಿಂದಾಗಲೀ ಯುಕ್ತರಾಗಿ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ||ಅಧಿ.೫||

ಬ್ರಾಹ್ಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೬ ಸಂಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣವು

ಶೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಕಲ ಭೋಗಗಳೂ ಸಾಧ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆವಾವ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಅವಶ್ಯಕವು. ವಿವಂಚ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಮ್ಯಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಆವಾವ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಭೋಗಗಳು ಇರುವುದು ಎನ್ನುವುದೇ ಉಚಿತವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ-

ಸೂತ್ರ ॥ ಓಂ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವ ಚ ತಚ್ಛುತೇಃ ಓಂ ॥ ೮ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದಲೇ (ಸಂಕಲ್ಪವಾದೊಡನೆಯೇ ಎಲಂಬವಿಲ್ಲದೇನೇ) ಸಕಲ ಭೋಗಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವಾಸ್ಯ ಪಿತರಃ ಸಮುತ್ತಿಷ್ಠಂತಿ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಚ-ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭೋಗವು ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಭೋಗವೂ ಪ್ರಯತ್ನಪೇಕ್ಷಿತವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅಥವಾ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅನಿಷ್ಟ ಭೋಗಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ನ ತೇಷಾಂ ಭೋಗಾದಿಷು ಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷಾ । (೨) ಸ ಯದಿ ಪಿತೃಲೋಕಕಾಮೋ ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವಾಸ್ಯ ಪಿತರಃ ಸಮುತ್ತಿಷ್ಠಂತಿ (ಭಾ.೮.೨.೧.) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ ॥೮॥ ಅಧಿ.೬ ॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗ (ಇಷ್ಟಾನುಭವ) ಉತ್ತಮವಾದ ಆಸಕ್ತಿವಿಶೇಷ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವಾವ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲ (ಮತ್ತೆ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ನಿಖಿಲ ಭೋಗಗಳೂ ಲಭಿಸುತ್ತವೆ. ಸ ಯದಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ.) (೨) ಮುಕ್ತನು ಯಾವಾಗ ನನ್ನ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವು ಆಗಲಿ, ಆ ಮೇಲೆ ಪಿತೃಗಳ ದರ್ಶನವೂ ನನಗೆ ಆಗಲಿ ಎಂದು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಾವಶದಿಂದಲೇ ಈ ಮುಕ್ತನ ಪಿತೃಗಳು ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿ ಎದುರು ಬಂದು ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. (ಅಂತೂ ಪಿತೃದರ್ಶನದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ತನ್ನಿಂದ ಅಧರ್ಮದಿಂದ ಪೂಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.) (ಹೀಗೆಯೇ ಸ ಯದಿ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕಕಾಮೋ ಭವತಿ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೀಗೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ. (ಇಲ್ಲಿ ಪಿತೃದಿಗಳು ಅಂತಿಮಜನ್ಮಕಾಲಿನರೂ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರೂ ಆದ ಸ್ವರೂಪ ಪಿತೃದಿಗಳೇ ವಿವಕ್ಷಿತರು. ಅಯೋಗ್ಯರಾಗಿದ್ದರೆ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅವರನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆನ್ನುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೇ ಕೊಡಲಾರದು. ॥೮॥ ॥೧॥

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮುಕ್ತರ ಭೋಗವು ಅವಾವ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೋ, ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಭಗವಂತನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇದುವಿಕೆ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯು ಲೋಕಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಂಥಾದ್ದು ಆಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಸಂದೇಹವು. ಭಗವದ್ಲೋಕಸ್ಥೋ ಮುಕ್ತಭೋಗಃ ತತ್ರದುಪಾಯಸಾಧ್ಯಸಾಧನಸಾಧ್ಯಃ ಲೋಕಸ್ಥತ್ವಾತ್ ಭೂಮ್ಯಾದಿಲೋಕಸ್ಥಭೋಗವತ್=ಶ್ರೀಹರಿಯ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಮುಕ್ತರ ಭೋಗವು ಅವಾವ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವು, ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಭೋಗದಂತೆ, ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭೋಗವು ಅವಾವ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ

ಎಂದು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಲೋಕಾನುಸಾರವಾಗಿಯೂ, ಮುಕ್ತಭೋಗವು ಆವಾವ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ, ಲಭಿಸುವಂಥಾದ್ದೋ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸ ಯದಿ ಪಿತೃಲೋಕಕಾಮೋ ಭವತಿ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತರ ಭೋಗವು ಸಂಕಲ್ಪವಾದೊಡನೆಯೇ ವಿಲಂಬವಿಲ್ಲದೇನೇ ಲಭಿಸುವಂಥಾದ್ದು, ಆವಾವ ಉಪಾಯ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ, ಹಿಂದಿನ ಯುಕ್ತಿಯು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗಲಾರದು. ಲೋಕ ವಿರೋಧವಾದರೂ ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಭಗವಂತನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗುಣವೇ. || ಅಧಿ.೬ ||

ಸಂಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೭ ಅನನ್ಯಾಧಿಪತ್ಯಾಧಿಕರಣವು

ಶಿಠಿಕೆ || ಮುಕ್ತರಿಗೆ ತಮ್ಮಿಂದ ಅಧಮರಾದವರು ನಿಯಾಮಕರಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಾಜರ ಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಂತೆ ಮುಕ್ತರೂ ಕೂಡ ಪರರ ಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವರಾದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅಧಮರೂ ಕೂಡ ನಿಯಾಮಕರು ಇರುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ-

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಅತ ಏವ ಚಾನನ್ಯಾಧಿಪತಿಃ ಓಂ || ೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ನಾನು ಇಷ್ಟು ಮಂದಿಗೇನೇ ನಿಯಮ್ಯನು ಆಗುವೆನು, ಎಂದು ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತನು ಕ್ಷುಪ್ತರಾದ ಸ್ತೋತ್ರಮುಖಿಂದ ಇತರರಾದ ಅಧಮಾಧಿಪತಿಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತನು, ಚೇರಾಜರ ಮಂದಿರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದವನಿಗೆ ದ್ವಾರಪಾಲಕಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಯತತ್ವವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಈಶ್ವರಲೋಕವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿರುವ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅಧಮನಿಯಮ್ಯತ್ವವು ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲ, ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ವಿಷಯವು ಪರಮೋಽಧಿಪತಿಪ್ರೇಷಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಾ(ಲ್ಪತ್ಯಾ)ದೇವ || (೨) ಪರಮೋಽಧಿಪತಿಪ್ರೇಷಾಂ ವಿಷ್ಣುರೇವ ನ ಸಂಶಯಃ | ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಮಾನುಷಾಂತಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಮವಿಶೇಷತಃ | ತತಃ ಪ್ರಾಣಾದಿನಾಮಾಂತಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಪತಯಃ ಕ್ರಮಾತ್ | ಆಚಾರ್ಯಾರ್ಜೈವ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಯೈಚ್ಛಾನ್ಯಂ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ || ಏತೇಭ್ಯೋಽನ್ಯಃ ಪತೀರ್ಯವ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ | ಇತಿ (ಹಿ) ವಾರಾಹೇ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಈ ಮುಕ್ತನು ನಮಗೇನೇ ನಿಯಮ್ಯನು ಆಗುವೆನು, ಎಂದು ಅಧಿಪತಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ಮುಕ್ತನಿಗೂ ನಾನು ಇವರಿಗೇನೇ ನಿಯಮ್ಯನು ಆಗುವೆನು, ಎಂದು ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಮುಕ್ತನು ಸ್ತೋತ್ರಮುಖಿಂದ

ಇತರರಾದ ಅಧರ್ಮಾಪತಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತಸ್ಥಲ್ಲ (ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಿಂದ ಅಧರ್ಮರಾದವರಿಂದ ತಮಗೆ ನಿಯಮ್ಯುತ್ಪವು ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದೇ ಇರುವುದು. ಅಂತಹ ಅಧರ್ಮನಿಯಮ್ಯುತ್ಪವು ಮುಕ್ತರು ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪರಾದುದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವಥಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ) (೨) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಮನುಷ್ಯ ಪರ್ಯಂತರಾದ ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಮುಖ್ಯಾಧಿಪತಿಯು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ಆ ಮೇಲೆ ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಉಷಾದೇವಿ ಪರ್ಯಂತರಾದವರು ಎಲ್ಲರೂ ಅವಶೇಷವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಯೋಗ್ಯತಾಕ್ರಮದಿಂದ ತಮ್ಮಿಂದ ಅಧರ್ಮರಾದವರಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳು. ಯಾರಿಂದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಆಚಾರ್ಯರೂ ಗುರುಗಳೂ ಅಧಿಪತಿಗಳೇ. ಕ್ಷಪ್ರರಾದ ಅಧಿಪತಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಅಧರ್ಮನಾದವನು ನಿಯಾಮಕನು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಾರಾಹಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. ||೯||

||೧||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮುಕ್ತನು ಕ್ಷಪ್ರ ಅಧಿಪತಿಗಳಿಂದ ಇತರನಾದ ಅಧಿಪತಿಯಿಂದ ನಿಯತನೋ, ಅಥವಾ ಕ್ಷಪ್ರ ಅಧಿಪತಿಯಿಂದ ನಿಯತನೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮರಿಂದ ನಿಯಮ್ಯುತ್ಪವು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗದೆ ಇದ್ದುದೂ ಆಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಜರ ಮಂದಿರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗದೆ ಇರುವ ತಮ್ಮಿಂದ ಅಧರ್ಮರಾದ ದ್ವಾರಪಾಲಕಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಯತತ್ವವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಮುಕ್ತರೂ ಪರರ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ತಮ್ಮಿಂದ ಅಧರ್ಮರಿಂದ ನಿಯಮ್ಯುತ್ಪವು ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಬರುವುದು. ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತನಗೆ ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸ್ವಾಧರ್ಮ ನಿಯತತ್ವವು ಕೂಡಿದರೂ ಮುಕ್ತನು ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನಾದುದರಿಂದಲೇ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ವಾಧರ್ಮನಿಯಮ್ಯುತ್ಪವು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಮುಕ್ತರು ಕ್ಷಪ್ರಾಧಿಪತಿ ನಿಯತರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಪರಮೋಽಧಿಪತಿಪ್ರೇಷಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. || ಅಧಿ.೨ ||

ಅನನ್ಯಾಧಿಪತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೮ ಅಭಾವಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭೋಗವು ಅನುಪಪನ್ನವೆಂಬುದನ್ನು ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬಾಹ್ಯದೇಹವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಬಾಹ್ಯದೇಹವಿದ್ದರೆ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುವವು. ಚಿದಾತ್ಮಕ ಶರೀರವು ಭೋಗಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಬ್ರಾಹ್ಮದೇಹದಲ್ಲಿ

ಪ್ರವೇಶವು ಸಾಯುಜ್ಯ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಇತರರಾದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ೬೦ ಅಭಾವಂ ಬಾದರಿರಾಹ ಹೈವಂ ೬೦ ॥ ೧೦ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ಶರೀರದಿಂದ ಇತರವಾದ ಪ್ರಾಕೃತ ದೇಹವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಶುಕಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (ಆದಕಾರಣ ದುಃಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ) ಅಶರೀರೋ ವಾವ ತದಾ ಭವತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ (೧) ಚಿನ್ಮಾತ್ರಂ ವಿನಾಽನ್ಯೋ ದೇಹಸ್ತೇಷಾಂ ನ ವಿದ್ಯತ ಇತಿ ಬಾದರಿಃ । (೨)

ಅಶರೀರೋ ವಾವ ತದಾ ಭವತ್ಯಶರೀರಂ ವಾವ ಸಂತಂ ನ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯೇ ಸ್ಪೃಶತೋ ಯಾಭ್ಯಾಂ ಹೈಷ ಉನ್ಮಥತೇ । ಇತ್ಯೇವಂ ಕೌಂಠರವ್ಯಶ್ರುತಾವಾಹ ಹಿ
॥ ೧೦ ॥

॥ ೧ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ (೧) ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ಶರೀರ ಹೊರತು ಇತರವಾದ ಪ್ರಾಕೃತ ದೇಹವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಆದಕಾರಣ ದುಃಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಮತ್ತೂ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತ ದೇಹವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎನ್ನುವ ವಿಕಲ್ಪ ಮೂಲಕವಾದ ಭೋಗವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಭೋಗವಾದರೂ ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಚಿದಾತ್ಮಕ ಶರೀರವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡುತ್ತದೆ.) ಎಂದು ಬಾದರಿ ಆಚಾರ್ಯರು (ಶುಕಾಚಾರ್ಯರು) ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (೨) (ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಬಾಹ್ಯದೇಹಭಾವವು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಮುಕ್ತರಿಗಲ್ಲ ಮುಕ್ತನು ಪ್ರಾಕೃತದೇಹರಹಿತನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಪ್ರಿಯ (ಪ್ರಾಕೃತ ಸುಖ) ಅಪ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಈ ಜೀವನು ಸಂಸಾರದಶೆಯಲ್ಲಿ ಪೀಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ವೈಷಯಿಕ ಸುಖದುಃಖಗಳು ಮುಕ್ತದಶೆಯಲ್ಲಿ ಶರೀರರಹಿತನಾದ ಆ ಮುಕ್ತನನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಕೌಂಠರವ್ಯಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟನು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ॥೧೦॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದೇಹವದೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ ॥ ೬೦ ಭಾವಂ ಜೈಮಿನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಮ್ನಾತ್ ೬೦ ॥ ೧೧ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ॥ ಕದಾಚಿತ್ ಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ದೇಹದಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಶುದ್ಧಸತ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಾಕೃತ ದೇಹವು ಇದೆ ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಚಿತಾವಾಚಿತಾ ವಾ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಸ ವಾ ಏಷ ಏವಂವಿತ್ತರಮಭಿಪತ್ಯಭೃಶ್ಯಕೋತಿ ಜ್ಯೋತಿಷೈವ ರೂಪೇಣ ಚಿತಾವಾಚಿತಾ ವಾ ನಿತ್ಯೇನ ವಾಽನಿತ್ಯೇನ ವಾಽಧಾನಂದೀ ಹೈವೈಷ ಭವತಿ

ನಾನಾನಂದಂ ಕಂಚಿದುಪಸ್ಪೃಶತಿ | ಇತ್ಯೈದ್ವಾಲಕ (ಕಾಯನ) ಶುತ್ಯೌ
ವಿಕಲ್ಪಾಮ್ನಾನಾದನ್ಯದೇಹಸ್ಯಾಪಿ ಭಾವಂ ಜೈಮಿನಿರ್ಮನೃತೇ || ೧೧ || || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರತಕ್ಕ ಆ ಈ ಮುಕ್ತನು ನಿತ್ಯವಾದ ಅಪ್ರಾಕೃತ ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಅಥವಾ ಅನಿತ್ಯವಾದ ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ಕರ್ಮಾನುಬ್ಧವಾದ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಜಡಾತ್ಮಕವಾದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯವಾದ ಶರೀರದಿಂದಲೇ ಸರ್ವವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ದರ್ಶನ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವವಿಷಯಕ ಅನುಭವವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ (ಅಂದರೆ ಚಿದಾತ್ಮಕವಲ್ಲದಿರುವ ಶರೀರದಿಂದ ಭೋಗವುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ) ಈ ಮುಕ್ತನು ಆನಂದ (ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಸುಖ)ವುಳ್ಳವನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. (ದುಃಖವುಳ್ಳವನು ಆಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ) ಆನಂದವಿರುದ್ಧವಾದ ದುಃಖವು ಯಾವ ಮುಕ್ತನನ್ನೂ ಮುಟ್ಟುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಅಂದರೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ದುಃಖ ಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲ ಅಥವಾ ಮುಕ್ತನು ಯಾವುದೊಂದು ವಿಧವಾದ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಉದ್ವಾಲಕ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚಿತಾ ವಾ ಅಚಿತಾ ವಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ದೇಹಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಚಿನ್ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಕೃತ ದೇಹಕ್ಕೂ ಸದ್ಭಾವವನ್ನು ಅಂದರೆ ಭೋಗಾರ್ಹವಾಗಿ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವಾತ್ಮಕ ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. || ೧೧ || || ೨ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಎರಡು ಮತಗಳೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತವು ಯಾವುದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ದ್ವಾದಶಾಹವದುಭಯವಿಧಂ ಬಾದರಾಯಣೋಽತಃ

ಓಂ || ೧೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದೇಹವಿದೆ ದೇಹವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ವಿಧವನ್ನೂ ವೇದವ್ಯಾಸರು ತನ್ನ ಮತವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (ಎರಡೂ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಗಳಾಗಿವೆ.) (ವಿರುದ್ಧ ವಾದುದೂ ತನ್ನ ಮತವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದೆಂದರೆ) ದ್ವಾದಶಾಹವ್ಯಾ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಕ್ರತುತ್ವವೂ ಸತ್ಯತ್ವವೂ ಯಜಮಾನನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬ ಯಜಮಾನ ಅನೇಕ ಯಜಮಾನರು ಉಳ್ಳತನದಿಂದ ಹೇಗೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ದೇಹಸದ್ಭಾವ ದೇಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಇವುಗಳು ವಿರುದ್ಧಗಳಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಯಥಾ ದ್ವಾದಶಾಹಃ ಕ್ರತ್ವಾತ್ಮಕಃ ಸತ್ತ್ವಾತ್ಮಕಶ್ಚ ಭವತಿ | ವಿವಂ ಮುಕ್ತಭೋಗೋ
ಬಾಹ್ಯಶರೀರಕೃತಚ್ಛಿನ್ಮಾತ್ರಕೃತಶ್ಚ ಭವತಿ | ಇತಿ ಬಾದರಾಯಣೋ ಮನ್ಯತೇ || ೧೨ ||

|| ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ದ್ವಾದಶಾಹ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಾಗವು ಕ್ರತ್ವಾತ್ಮಕವೂ ಸತ್ತ್ವಾತ್ಮಕವೂ ಆಗುತ್ತದೋ, (ಯಜಮಾನನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬ ಯಜಮಾನನಾದರೆ ಕ್ರತುತ್ವವೂ ಅನೇಕ

ಯಜಮಾನರಾದರೆ ಸತ್ಯವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.) ಹೀಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಭೋಗವೂ ಮುಕ್ತರ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಾಕೃತ ದೇಹ ನಿಮಿತ್ತವೂ ಸ್ವರೂಪದೇಹಕೃತವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಎರಡು ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವದೆ. ಆದಕಾರಣ ದೇಹವದೆ ದೇಹವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಎರಡು ವಿಧವನ್ನೂ ತನ್ನ ಮತವನ್ನಾಗಿಯೇ ವೇದವ್ಯಾಸರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ದ್ವಾದಶಾಹ ಯಾಗವು ಸತ್ಯ ಅಹೀನ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವು. ಶ್ರೇಷ್ಠಯಜ್ಞೋ ವಾ ವಿಷ ಯದ್ವಾದಶಾಹಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕೃತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಹೀನವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ದಿನ ಪರ್ಯಂತ ಅಹರ್ಗಣಗಳು ಅಹೀನಗಳೇ. ಹದಿಮೂರನೇ ದಿನಾದಿಗಳು ಸತ್ಯವೆನ್ನುತ್ತವೆ. ಮಧ್ಯಮವಾದ ದ್ವಾದಶಾಹವಾದರೂ ಯಜಮಾನನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬ ಯಜಮಾನನಾದರೆ ಅಹೀನ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅನೇಕ ಯಜಮಾನರಾದರೆ ಸತ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹೀಗಾದರೆ ಅಹೀನಾತ್ಮಕಃ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕಃ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದ ಕೃತುವಿಶೇಷವಾದ ಅಹೀನದಲ್ಲಿ ಕೃತುಪ್ರಯೋಗವು ಕುರುಪಾಂಡವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ. ಅಂದರೆ, ಅಹೀನೈಕಾಹಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿವಂಚ ಕೃತುತ್ವವು ವ್ಯಾಪಕ ಧರ್ಮವು ಅಹೀನತ್ವವು ವ್ಯಾಪ್ಯಧರ್ಮವು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ||೧೨|| ||೩||

ಒೀತಿ || ದೇಹಭಾವ ಅಭಾವಗಳಿಗೆ ಅವಿರೋಧವಿರಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಭೋಗವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ದೇಹವಿದ್ದರೆ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುವುವು. ದೇಹವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಭೋಗವು ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದು ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಬಂದರೆ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಉಪಪತ್ತಿಶ್ಚ

|| ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವೇ. (ಭೋಗವು ಉಪಪನ್ನವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.) ||೪||

ಒೀತಿ || ಹೇಗೆ ಉಪಪತ್ತಿಯು, ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ದೇಹವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಭೋಗವು ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ತನ್ವಭಾವೇ ಸಂಧ್ಯವದುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ || ೧೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ದೇಹವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಭೋಗಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಹೇಗೆ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ದೇಹಾಭಿಮಾನವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಭೋಗವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿಯದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯ ದೇಹವು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಭೋಗವು ಕೂಡುವುದಿರಂದ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸಂಧ್ಯಂ ಸ್ವಪ್ನಃ | ಸಂಧ್ಯಂ ತೃತೀಯಂ ಸ್ವಪ್ನಸ್ಥಾನಂ (ಬೃ.ಓ.೩.೯.) | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ||

೧೩ ||

|| ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜಾಗ್ರತುಷುಪ್ತಿಗಳ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರತಕ್ಕ ಸಂದ್ಯವು ಸ್ವಪ್ನವು. ಜಾಗ್ರತುಷುಪ್ತಜ್ಞೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮೂರನೇದ್ದಾದ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥಾಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವು ಜಾಗ್ರತ್ ಸುಷುಪ್ತಿಗಳ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿದೆ. (ಯದೃಶ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯ ದೇಹವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೇಹ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯವಹಾರವು.) || ೧೩ || ೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ದೇಹವಿದ್ದರೆ ಸುತರಾಂ ಭೋಗವು ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭಾವೇ ಜಾಗ್ರದ್ವತ್ ಓಂ || ೧೪ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಜಾಗ್ರದ್ವತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ದೇಹವಿದ್ದರೆ ಭೋಗವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ದೇಹವಿದ್ದರೆ ಭೋಗವು ಯುಕ್ತವು.

ಪೀಠಿಕೆ || ದೇಹವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಸ್ವಪ್ನದಂತೆಯೂ, ದೇಹವಿದ್ದರೆ ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಯಂತೆಯೂ ಭೋಗವು ಎನ್ನುವ ಯಾವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರಸಹಿತವಾದ ಈ ಸೂತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತೇ ಚ | ಸ್ವಪ್ನಸ್ಥಾನಾಂ ಯಥಾ ಭೋಗೋ ವಿನಾ ದೇಹೇನ ಯುಜ್ಯತೇ | ವಿವಂ ಮುಕ್ತಾವಪಿ ಭವೇದ್ವಿನಾ ದೇಹೇನ ಭೋಜನಂ || ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾವಾ ಶರೀರಾಗ್ನಿ ತೇಜೋರೂಪಾಗ್ನಿ ಕಾನಿಚತ್ | ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ಜಾಗರಿತವದ್ಭ್ರಾತೃಗಃ ಕದಾಚನ || ಇತಿ || ೧೪ || || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಹೇಗೆ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ದೇಹಾಭಿಮಾನವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರದಿಂದ ಭೋಗವು ಕೂಡುತ್ತದೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ದೇಹವಿಲ್ಲದೆ ಭೋಗವು ಕೂಡುವುದು. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಕೆಲವು ತೇಜೋರೂಪಗಳಾದ ಪ್ರಾಕೃತಗಳಾದ ಶರೀರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಜಾಗರಾವಸ್ಥೆಯಂತೆ ಭೋಗಿಸಿ ಭೋಗಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಪರಿತ್ಯಾಗವು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂತ || ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಸ್ವರೂಪದೇಹಕ್ಕೇನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಭೋಗವು. ಅಲ್ಪಂ ತೇಜಃ ತಥೈವಾಲ್ಪಂ ಜೀವರೂಪಂ ಹಿ ಸಂಸ್ಕೃತೌ | ತಥಾ ಚ ಸುಮಹತ್ತೇಜಃ ಕರೋತಿ ಭಗವಾನ್ ಮಹತ್ || ಆತೋ ನವತರಂ ಚೈತತ್ ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಂ ಕರೋತ್ಯಜಃ || ಎಂದು ಭೃಹದ್ರಾಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. || ೧೪ || || ೬ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ದೇಹವಿದ್ದರೆ ಭೋಗವು ಕೂಡಿದರೂ ದುಃಖಭೋಗವೂ ಬಂದೇ ಬರುವುದು, ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿಯಿದೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರದೀಪವದಾವೇಶಸ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ || ೧೫ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಶುದ್ಧಪ್ರಕೃತಿಮಯವಾದ ಜ್ಯೋತೀರೂಪವಾದ ಬಾಹ್ಯದೇಹ ಪ್ರವೇಶವು ದೀಪಕ್ಕಾಗಿ ದೀಪಿಕಾದಲ್ಲಿ (ಬತ್ತಿಯಲ್ಲಿ) ಪ್ರವೇಶದಂತೆ. (ಅಂದರೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರದೀಪವು ದೀಪಿಕಾದಲ್ಲಿ (ದೀಪ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಬತ್ತಿಯಲ್ಲಿ) ಆವಿಷ್ಟವಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿತಕ್ಕ ತೈಲ ಮೊದಲಾದ ಒಳ್ಳೇ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತದೋ, ದೋಷರೂಪಗಳಾದ ಕಾಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತನು ಜಡದೇಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದನಾದಾಗ್ಯೂ ದುಃಖವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಸುಖವನ್ನೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ತದಾ ಸರ್ವಾನ್ ಶೋಕಾನ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದುಃಖಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ದೀಪವು ದೀಪಿಕೆಯನ್ನು (ಬತ್ತಿಯನ್ನು) ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಂಥಾದ್ದಾಗಿಯೇ ತೈಲಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತನು ಜಡದೇಹವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನಾಗಿಯೇ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವಥಾ ದೇಹಧರ್ಮದಿಂದ ಸಂಬಂಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರದೀಪದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು.)

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಶರೀರಮನುವಿತ್ಯಾಪಿ ತತ್ಪ್ರಕಾಶಯಂತಃ ಪುಣ್ಯಾನೇವ ಭೋಗಾನನುಭವಂತಿ ನ ತು ದುಃಖಾದೀನ್ | ಯಥಾ ಪ್ರದೀಪೋ ದೀಪಿಕಾದಿಪು ಪ್ರವಿಷ್ಟಸ್ತತ್ ತೈಲಾದ್ಯೇವ ಭುಂಕ್ತೇ ನ ತು ಕಾಷ್ಟಾದಿ || (೨) *ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ತದಾ ಸರ್ವಾಂಘೋಕಾನ್ ಹೃದಯಸ್ಯ ಭವತಿ (ಬೃ.೬.೩.೨೨) ಇತಿ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಮುಕ್ತರು ಶುದ್ಧ ಪ್ರಕೃತಿಮಯವಾದ ಜ್ಯೋತೀರೂಪವಾದ ಜಡಶರೀರವನ್ನು ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದುಃಖ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಆ ಶರೀರವನ್ನು ಚಿತ್ತ್ವರೂಪದಿಂದ ಪೃಥಕ್ಕರಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಥಿತಿಗಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವವರಾಗಿ ಪುಣ್ಯಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಭೋಗ್ಯಗಳನ್ನೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಾಪಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಅಸಾಧುಗಳಾದ ದುಃಖ ಅಸಹ್ಯ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ಪ್ರದೀಪವು ದೀಪಪಾತ್ರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಬತ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾದುದಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾ ಬತ್ತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ತೈಲ ಫುತ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿತಕ್ಕ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಗಳಾದ ಮಾಲಿನ್ಯ, ಧೂಲಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ, ಮಾಲಿನ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ತೈಲಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಬಂಧವಾದ ಘನೀಭೂತವಾದ ರಜೋಭಾಗವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.) ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತರೂ ಅಂತಹ ಜಡಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವವರಾಗಿ ಭೋಗ್ಯಗಳಾದ ಸುಖಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ (೨) (ಶರೀರವಿದ್ದರೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ದುಃಖಾಭಾವವು ಹೇಗೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತ ಮಾತ್ರವು ಸಾಧಕವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರ ಪರತ್ವವೂ ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವದುಃಖಗಳನ್ನು ದಾಟದವನಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ದಾಸನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ತಥಾಚ ದೇಹವದೆ ಎನ್ನುವುದು ಚಿತಾ ವಾ ಅಚಿತಾ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮುಕ್ತನಿಗೆ ದುಃಖವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಇವೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ದೇಹಮಾತ್ರವು ದುಃಖಹೇತುವಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ದೇಹವಿದ್ದರೆ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುವುವು ಎಂದು ಆಪಾದಿಸಿದ್ದು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಯುಕ್ತವೇ, ಸ ಹ ವೈ ಸಹೀರಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಕರ್ಮಾರಬ್ಧ ದೇಹವಿಷಯಕವು. || ೭ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ವಿಷಯಕವೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು. ಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕೇ ನ ಭಯಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿದ್ದವನಿಗೂ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಚ ಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕೇ ನ ಭಯಂ ಕಿಂಚಿನ್ನಾಸ್ತಿ (ಕಠ.೧.೧೨) | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸ್ಪಷ್ಟೈವ ತದಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ || ೧೫ || (೨) ಯತಃ || ೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಕಾಠಕದಲ್ಲಿ ಯಮನನ್ನು ಕುರಿತು ನಚಿಕೇತ ಯಜ್ಞಗಳನರ ವಾಕ್ಯವಿದು.) ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾದ ಯಾವುದೊಂದು ಭಯವೂ ಇಲ್ಲ ಇದು ಮೊದಲಾದ (ನ ತತ್ರ ತ್ವ ನ ಜರಯಾ ಬಿಭೇತಿ | ಉಭೇ ತೀರ್ತ್ಯಾ ಅಶನಾಯಾಪಿಪಾಸೇ ಶೋಕಾತಿಗೋ ಮೋದತೇ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕೇ) ಕಾಠಕ ವಾಕ್ಯದಿಂದ (ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ) ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಪುಣ್ಯಲೋಕಗಳಲ್ಲಿದ್ದವನಿಗೆ ಶೋಕತರಣವು ಅಥವಾ ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನಿಗೇನೇ ದುಃಖವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. (೨) (ದುಃಖಾದಿರಾಹಿತವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಏಕೆ ಎಂದರೆ || ೧೫ || || ೮ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ವಾಪ್ಸ್ಯಯಸಂಪತ್ಯೋರನೃತರಾಪೇಕ್ಷಮಾವಿಷ್ಯತಂ ಹಿ
ಓಂ || ೧೬ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಸುಪ್ತಿಮುಕ್ತಿ ಉಭಯಪರವು. ಸ್ವರ್ಗವಿಷಯಕ ವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಉಭಯ ವಿಷಯಕತ್ವವೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಅತ್ರ ಪಿತಾಪಿತಾ ಭವತಿ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪಿತೃತ್ವ, ಪುಣ್ಯಪಾಪಾದ್ಯಸಂಗತ್ಯ ರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ. ಪುಣ್ಯನಾಡ್ಯಗಳಾದ ತ್ರಾದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸತಕ್ಕ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿರುವನಿಗೆ ಆ ಲಿಂಗವು ಕೊಡಲಾರದು.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಸುಪ್ತೌ ಮೋಕ್ಷೇ ವಾ ತದುಚ್ಯತೇ | (೨) ಅತ್ರ ಪಿತಾಪಿತಾ

ಭವತ್ಯನನ್ವಾಗತಂ ಪುಣ್ಯೇನಾನನ್ವಾಗತಂ ಪಾಪೇನ (ಬೃ.ಓ.೩.೨೨) |
ಇತ್ಯಾದ್ಯಾವಿಷ್ಯತತ್ವಾತ್ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಿಯಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ದುಃಖಾದಿರಾಹಿತವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಪುಣ್ಯಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ ಅದಕಾರಣ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದವನಿಗೇನೇ ದುಃಖಾದಿರಾಹಿತವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. (೨) ಈ ವಾಕ್ಯವು ಸುಪ್ರಾದಿ ವಿಷಯಕವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದೆಂದರೆ (ಅತ್ರ ಪಿತಾ ಅಪಿತಾ ಭವತಿ ಮಾತಾ ಅಮಾತಾ ಲೋಕಾ ಅಲೋಕಾಃ ದೇವಾಃ ಅದೇವಾಃ—ಆನನ್ವಾಗತಂ ಪಾಪೇನ ಎಂದು ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮೊದಲಿನದಾದ ಸಮಗ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅದ್ಯಂತ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತೀಕತ್ವೇನ ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದ್ದು) ತಥಾಚ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಸುಪ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಯಾರು ಮೊದಲು ಪಿತೃ (ತಂದೆಯು) ಎಂದು ಅಭಿಮತನೋ ಅವನು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ದಾಯ (ಪಿತೃರ್ಜಿತ ದ್ರವ್ಯಾಂಶ)ವನ್ನು ಕೊಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಿತಾ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ತಾಯಿಯು ಮಕ್ಕಳ ದುಃಖದಿಂದ ದುಃಖಿತಳಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಮಾತಾ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಅಪಿತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅನಿಷ್ಟವಾದ ಪುಣ್ಯದಿಂದಲೂ ಪಾಪದಿಂದಲೂ ಈತನು ಸಂಬಂಧನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಾಸಂಗತ್ವ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದಲೂ ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಸುಪ್ರಾದಿ ವಿಷಯಕತ್ವವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿದ್ದರಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ತೇನಾಪ್ನಿಷ್ಟಃ ಸ್ವಪುತ್ರಾಣಾಂ ದಾಯಾದಾನಾನ್ ವೈ ಪಿತಾ ತೇಷಾಂ ದುಃಖಾದದುಃಖತ್ವಾನ್ ಮಾತಾ || ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪೃತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತೇ ಚ | ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯೇಷು ದೇಹೇಷು ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ವಿಶ್ವಮೋಕ್ಷಿಣಃ | ಭುಂಜತೇ ಸುಸುಖಾನ್ಯೇವ ನ ದುಃಖಾದೀನ್ ಕದಾಚನ || ತೀರ್ಣಾ ಹಿ ಸರ್ವತೋಕಾಂಸ್ತೇ ಪುಣ್ಯಪಾಪಾದಿವರ್ಜಿತಾಃ | (ನಿವೃತ್ತ ಸರ್ವದೋಷಾಸ್ತೇ ಪುಣ್ಯಪಾಪವಿವರ್ಜಿತಾಃ) | ಸರ್ವದೋಷನಿವೃತ್ತಾಸ್ತೇ ಗುಣಮಾತ್ರಸ್ವರೂಪಿಣಃ || ಇತಿ || ೧೬ || ಅಧಿ. ೮ || || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತರೂ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಕೇವಲ ಗುಣಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವರೂ, ಸರ್ವ ರೋಕಗಳನ್ನು ದಾಟಿದವರು ಆಗುತ್ತಾರೋ, ಅನಿಷ್ಟಗಳಾದ ಕಾಮ್ಯ ಪುಣ್ಯಪಾಪಾದಿಗಳಿಂದ ಎರಹಿತರೂ ಆಗಿರುತ್ತಾರೋ, ಸರ್ವ ದೋಷಗಳಿಂದ ಎರಹಿತರೂ ಆಗಿರುತ್ತಾರೋ ಇದಕಾರಣ ತಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಗೃಹೀತಗಳಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯಗಳಾದ ಶುದ್ಧ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕಗಳಾದ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ದುಃಖಾಸಂಭವಗಳಾದ ಸುಖಾದಿಗಳನ್ನೇ ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಯಾವಾಗಲೂ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುವದೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.
||೧೦|| ||೧೬||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಕೂಡುತ್ತದೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದೇಹವಿದೆ ದೇಹವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭೋಗವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತವೋ ಶಕ್ತವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದೇಹವಿದೆ ದೇಹವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ವಿರೋಧದಿಂದ ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದೇಹವಿದ್ದರೆ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಮುಖವಾದ ಭೋಗವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತವು. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದೇಹವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಭೋಗವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಶರೀರದಿಂದ ಭೋಗವು ಯುಕ್ತವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಸಾಯುಜ್ಯ ರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮ ಶರೀರದಿಂದ ಭೋಗವು ಕೂಡಿದರೂ ಇತರ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅದು ಕೂಡಲಾರದು. ಸಾಯುಜ್ಯ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಚಿದಾತ್ಮಕ ಶರೀರದಿಂದ ಭೋಗವು ಕೂಡಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಸುಪ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಿದಾತ್ಮಕ ಶರೀರವು ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ಭೋಗಾಯತನತ್ವವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಅದಕಾರಣ ದೇಹವು ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭೋಗವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭೋಗವು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತೂ ದೇಹವಿದೆ ದೇಹವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳು ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಯುಕ್ತಗಳೇ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುವುದು. ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭೋಗವು ಉಪಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಬಾಹ್ಯದೇಹವಿದೆ ಎನ್ನುವ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಅದು ಜಡವಾದಾಗ್ಯೂ ಶುದ್ಧ ಸತ್ತಾತ್ಮಕ ತೇಜೋರೂಪವಾದುದರಿಂದ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೂಡದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಸುಖಾನುಭವ ಮಾತ್ರ ಇದೆ ಎಂದು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರದೀಪವು ಹೇಗೆ ತೈಲಾದಿಗಳನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತದೋ ಅದರಲ್ಲಿತಕ್ಕ ಮಾಲಿನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ದುಃಖಾಭಾವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇಹವು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಒಗೆ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯ ದೇಹಾಭಿಮಾನವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಭೋಗವದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯ ದೇಹವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಚಿದಾತ್ಮಕ ಶರೀರದಿಂದ ಭೋಗವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ದೇಹವಿದೆ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳು ಚಿತಾ ವಾ ಅಚಿತಾ ವಾ, ಆಶರೀರೋ ವಾದ ತದಾ ಭವತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. ದ್ವಾದಶಾಹ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬ ಯಜಮಾನನು ಆದರೆ ಅಹಿನತ್ಯವೂ ಅನೇಕರು ಯಜಮಾನರಾದರೆ ಸತ್ಯತ್ವವೂ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಬಾಹ್ಯ ದೇಹವಿರುವಿಕೆ, ಬಾಹ್ಯ ದೇಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಡೂ ಯುಕ್ತಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ವಾ ಶರೀರಾಣಿ ತೇಜೋರೂಪಾಣಿ ಕಾನಿಚಿತ್ | ಸ್ವಿಕೃತ್ಯ ಜಾಗರಿತವತ್ ಭುಕ್ತ್ವಾ ತ್ಯಾಗಃ ಕದಾಚನ || ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾರ್ಥವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ||೨೧.೭||

ಅಭಾವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೯ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಾಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗದಲ್ಲಿ ಇಯತ್ಯಾವನ್ನು ಅಂದರೆ ಭೋಗವು ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತರು ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಮೊದಲಾದ ಸರ್ವ ಕಾಮ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ತ್ವಾಮೃತಃ ಸಮಭವತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಇಷ್ಟಗಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಕಾಮಗಳೂ ಪ್ರಾಪ್ತಗಲಾಗುತ್ತವೆ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವರ್ಜಂ ಓಂ || ೧೭ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತರು ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿಖಿಲ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ತ್ವಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕಾಮಗಳನ್ನು ಆದರೂ ಸರ್ವಥಾ ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯ || ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ತ್ವಾಮೃತಃ ಸಮಭವತ್ (ಐ.ಆ.೨.೩.೪.) |

ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತತ್ರ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಭ್ಯೋಽನ್ಯಾನಾಪ್ನೋತಿ || ೧೭ ||

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯದ್ಯಪಿ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ತ್ವಾಮೃತಃ ಸಮಭವತ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನು ಸಮಸ್ತ ಕಾಮ್ಯಭೋಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದು (ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸರ್ವ ಕಾಮಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಇತರಗಳೇ ಆದ ಕಾಮಗಳನ್ನು ಮುಕ್ತನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದೇ ಆ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. (ಮುಕ್ತನು ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಅಂಗೀಕರಿಸಕೂಡದು. ಏವಂಚ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮುಕ್ತನು ಸರ್ವ ಕಾಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು.) || ೧೭ || || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯ || ಕುತಃ

|| ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಸಂಕೋಚವು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಂದರೆ.

|| ೨ ||

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರಕರಣಾದಸನ್ನಿಹಿತತ್ವಾಚ್ಚ ಓಂ || ೧೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಶರೀರಭೇದಾದೂರ್ಧ್ವಮುತ್ಕಮ್ಯ ಎಂದು ಜೀವಪ್ರಕರಣವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಜೀವರಿಗೆ ಜಗಜ್ಜನನಾದಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತಿದೂರತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ (ಅಂದರೆ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ) ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಸಂಕೋಚವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ಜೀವಪ್ರಕರಣತ್ವಾಜ್ಞೇವಾನಾಂ ತಾದೃಕ್ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೂರತ್ವಾಚ್ಚ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (ಇದು ಜೀವನ ಪ್ರಕರಣವಾಗಿದೆ. ಶರೀರಭೇದಾದೂರ್ಥ್ಯ ಉತ್ಕಮ್ಯ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶರೀರವನ್ನು ಶೀಘ್ರ ಮಸ್ತಕದ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಮೇಲೆ ಹೊರಟು ಹೋಗಿ ಎಂದು ಜೀವಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ, ಇದಕ್ಕೆ) ಜೀವರ ಪ್ರಕರಣತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜೀವರಿಗಾದರೂ ಅಂತಹ ಜಗತ್ಸ್ವಪ್ನಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. (ವಿವಂಚ ಮುಕ್ತಃ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಶಕ್ತಮಾನ್ ನ ಜೀವತ್ವಾತ್ ಸಂಸಾರಿವತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.)

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಂಸಾರಿ ಜೀವರಿಗೆ ಜಗತ್ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸತ್ಯಕಾಮರಾದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಜಗತ್ಸ್ವಪ್ನಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರವು ಕೂಡಲಾರದಷ್ಟೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಾರಾಹೇ ಚ | ಸ್ವಾದಿಕಾನಂದಸಂಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವ್ಯಾಭೃತಿಷ್ಠಪಿ | ಮುಕ್ತಾನಾಂ ನೈವ ಕಾಮಃ ಸ್ಯಾದನ್ಯಾನ್ ಕಾಮಾಂಸ್ತು ಭುಂಜತೇ || ತದ್ಯೋಗ್ಯತಾ ನೈವ ತೇಷಾಂ ಕದಾಚಿತ್ತ್ವಾಪಿ ವಿದ್ಯತೇ | ನ ಚಾಯೋಗ್ಯಂ ವಿಮುಕ್ತೋಽಪಿ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾನ್ ಚ ಕಾಮಯೇತ್ || ಇತಿ || ೧೮ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ತಮ್ಮಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದ ಮುಕ್ತರ ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಥವಾ ತನಗೆ ಎಷ್ಟು ಆನಂದವು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಕ್ಷಪ್ತವಾಗಿಯದೋ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ಆನಂದದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಜಗತ್ಸ್ವಪ್ನ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಕಾಮವು ಸರ್ವಥಾ ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಹೇಳದ್ದಕ್ಕಿಂತ ಇತರರಿಗಾದ ಕಾಮಗಳನ್ನೇ ಉಣ್ಣುತ್ತಾರೆ. ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಯಾವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂದರೆ, ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಂದ ಅಧಿಕವಾದ ಆನಂದದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಪ್ನಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು (ಅಂದರೆ, ಅದನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯು) ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಮುಕ್ತನು ಸತ್ಯಕಾಮನಾದಾಗ್ಯೂ ಅಯೋಗ್ಯವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಸರ್ವಥಾ ಇಚ್ಛಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲ (ತಥಾಚ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವಿದ್ದರೂ ಅಯೋಗ್ಯ ಕಾಮಿತ್ವವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಾಮವೇ ಹುಟ್ಟದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ) || ೧೮ || ೧೯||

ಪೀಠಿಕೆ || ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಜಗದ್ವೈಶ್ವರ್ಯವದೆ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋಪದೇಶಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾಧಿಕಾರಿಕ ಮಂಡಲಸ್ಥೋಕ್ತೇಃ

ಓಂ || ೧೯ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ತಾ ಯೋ ವೇದ | ಸ ವೇದ ಬ್ರಹ್ಮ | ಸರ್ವೇಷ್ಟೈ ದೇವಾ ಬಲಿಮಾವಹಂತಿ ಎಂದು

ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪೂಜ್ಯತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಜಗದೈಶ್ವರ್ಯವದೆ ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತರಾದ ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ, ದೇವತೆಗಳ ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ಮುಕ್ತ ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, (ಅಶೇಷ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಜಗದ್ವಿಷಯಕ ಐಶ್ವರ್ಯವಿಲ್ಲ.) (ಮುಕ್ತದೇವತೆಗಳೂ ಮುಕ್ತರಾದ ಅಧಮ ದೇವತೆಗಳ ನಿಯಮಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಧಿಕಾರಿಕ ಮಂಡಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು.)

ಭಾಷ್ಯ || ತಾ ಯೋ ವೇದ ಸ ವೇದ ಬ್ರಹ್ಮ ಸರ್ವೇಽಷ್ಟೈ ದೇವಾ ಬಲಿಮಾವಹಂತಿ
(ತೈ. ಉ. ೧. ೫) | ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋಪದೇಶಾಜ್ಞಗದೈಶ್ವರ್ಯಮಪ್ಪಸ್ತೀತಿ ಚೇನ್ನ | ಅಧಿಕಾರಿ
ಕಮಂಡಲಾಧಿಪತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಾ ಹಿ ತತ್ರೋಚ್ಯತೇ || ೫ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಯಾವಾತನು ಭೂಃ ಭುವಃ ಸುವಃ ಮಹಃ ಎನ್ನುವ ವ್ಯಾಹೃತಿ ವಾಚ್ಯಗಳಾದ ವ್ಯಾಹೃತಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳೂ ಆದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಾದ ಅನಿರುದ್ಧ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಸಂಕರ್ಷಣ ವಾಸುದೇವ ನಾಮಕ ಹದಿನಾರು ೧೬ ಭಗವನ್ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಅವನೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸರ್ವದೇವಪೂಜ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೇ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಜಗದೈಶ್ವರ್ಯವೂ ಕೂಡ ಉಂಟೇ ಉಂಟು ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು, ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಸರ್ವಮುಕ್ತರಿಗೆ ಜಗದ್ವಿಷಯಕ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಾದ ಚತುರ್ಮುಖನೇ ತಮ್ಮಿಂದ ಅಧಮರಾದ ದೇವತೆಗಳ ನಿಯಮನದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಶೇಷ ಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ತ ದೇವತೆಗಳ ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅವರಿಂದ ಪೂಜ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಮಾಹಾಚಮಸ್ಕಃ ಪ್ರವೇದಯತೇ | ಎಂದು ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೇನೇ ಉಪಕ್ರಮವಿರುವುದರಿಂದ. || ೫ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಮುಕ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮಿಂದ ಅವರರಾದ ಮುಕ್ತರ ನಿಯಾಮಕತ್ವವೂ, ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಅಶೇಷ ಮುಕ್ತನಿಯಾಮಕತ್ವವೂ ಇದೆ ಎನ್ನುವುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಗಾರುಡೇ ಚ | ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ ಪರಂ ದೇವಮುಪಾಸ್ಯ ಹರಿಮವ್ಯಯಂ |
ಕೇಚಿದತ್ಮೈವ ಮುಚ್ಯಂತೇ ನೋತ್ಕಾಮಂತಿ ಕದಾಚನ || ಆತ್ಮೈವ ಚ
ಸ್ಥಿತಿಶ್ರೇಷ್ಠಾಮಂತರಿಕ್ಷೇ ತು ಕೇಚನ | ಕೇಚಿತ್ ಸತ್ಯೇ ಮಹಾಜ್ಞಾನಾ ಗಚ್ಛಂತಿ
ಕ್ಷೀರಸಾಗರಂ || ೬ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಏಕಗುಣೋಪಾಸನ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಅತ್ಯಲ್ಪರಾದ ಮನುಷ್ಯರು ಆತ್ಮತ್ವಪ್ರಕಾರ ದಿಂದಲೇ ನಾರರಹಿತನೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೂ ಶ್ರೀಡಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನೂ ಆದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಿ ಆಮೇಲೆ ಅಪರೋಕ್ಷೀಕರಿಸಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಭೋಗದಿಂದ ನಾರಪಡಿಸಿ

ಭೂಮ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ದೇಹಬಂಧದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವರೂಪಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿಯಿಂದಾಗಲೀ ನಾಡ್ಯಂತರದಿಂದಾಗಲೀ ಉತ್ಪಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ದೇಹನಾಶಪರ್ಯಂತ ದೇಹದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ಆಮೇಲೆ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಉತ್ಪಾಂತಿರಹಿತರಾದ ಆ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆವಾಸವು. (ಅಂದರೆ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಭಗವದ್ರೂಪವನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ಪುನಃ ಬಂದವರಿಗೆ ಪೃಥಿವೀಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಥಿತಿಯು. ಲೋಕಾಂತರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲ) (ಅಂದರೆ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗಿಂತ ಏಕಗುಣೋಪಾಸಕರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರಾದ ಮನುಷ್ಯರು) ಇರುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ (ಅಂದರೆ ಪೂರ್ವೋಕ್ತರಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದ ಏಕಗುಣೋಪಾಸಕರಾದ ಮನುಷ್ಯರು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು (ಅವರಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದವರು) ಮಹಾಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ಕೆಲವರು (ಅವರಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದವರು) ಜನಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ಕೆಲವರು (ಅವರಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದವರು) ತಪೋಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ಕೆಲವರು (ಅವರಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು) ಸತ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಕ್ತರಾಗಿ ಇರುತ್ತಾರೆ. (ಅಲ್ಲಿಯೇ ಅವರು ಇರುತ್ತಾರೆ.) ಬಹುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಪರೋಕ್ಷೀಕರಿಸಿರುವ ಅಪ್ರತೀಕಾಂಬನರಾದ ಬಹುಗುಣೋಪಾಸಕರಾದರೂ ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ವೇತದೀಪವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || ಕೇಚಿತ್ಪದ ಮುಚ್ಯತೇ, ಅತ್ಯವ ಚ ಸ್ಥಿತಿಸ್ತೇಷಾಂ, ಎನ್ನುವುದರಿಂದ, ಕೆಲವರು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ, ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮಹಾಜ್ಞಾನಾ ಗಚ್ಯಂತಿ ಕ್ಷೀರಸಾಗರಂ ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲದೆ ಏಕಗುಣೋಪಾಸಕರು ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಬಹುನಾತ್ರ ಕಿಮುಕ್ತೇನ ಯಾವಜ್ಞತಂ ನ ಗಚ್ಯತಿ ಯೋಗೀ ತಾವನ್ನ ಮುಕ್ತಃಷ್ಯತ್, ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ವಿರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಸರ್ವರೂ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿಯೇ ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವು. ತಥಾಚ ಅಂಡಲಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಲೂರ್ದಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಲಿಂಗದೇಹಭಂಗವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲಿಂದ ಪುನಃ ಭೂಮ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಬಂದು ಆಮೇಲೆ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅತ್ಯವ ಚ ಸ್ಥಿತಿಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಿಯು. ಏವಂಚ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಂ ತತೋ ಗತ್ವಾ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವಿಷ್ಣುಂ ಚ ತೇನ ತೇ | ಅನುಜ್ಞಾತಾಃ ಪ್ರಮೋದಂತೇ ನಿರ್ದುಃಖಾಸ್ತು ಧರಾದಿಪು || ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಶ್ವೇತದ್ವೀಪದಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಿಗೆ ನಾಮ್ನವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ತತ್ರಾಪಿ ಕ್ರಮಯೋಗೇನ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕ್ಯಾತ್ಮಮೀಪಗಾಃ | ಸಾಲೋಕ್ಯಂ ಚ ಸರೂಪತ್ವಂ ಸಾಮೀಪ್ಯಂ ಯೋಗ ಏ(ಮೇ)ವ ಚ || ಇಮಾಮಾರಭ್ಯ ಸರ್ವತ್ರ

ಯಾವತ್ತು ಕ್ಷೀರಸಾಗರೇ । ಪುರುಷೋಽನಂತಶಯನಃ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಾಭಿದಃ

॥ ೭ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪದಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಾರತಮ್ಯವೆನ್ನುವ ಉಪಾಯ ದಿಂದ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲ ಉಪಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಗಳು ಆದಿಭಾಷ್ಯ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾರ ಭಗವಂತನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾರೆ. (ಅಂದರೆ, ಸಾಮೀಪ್ಯರೂಪ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.) (ಭೂಮ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರು ಇದ್ದರೆ ಅದು ಸಾಲೋಕ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗದೆ ಹೋಗುವುದು ಎಂದರೆ) ಈ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ, (ಕೆಲವರು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ, ಕೆಲವರು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸತ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಗಳು ಕ್ಷೀರಸಾಗರಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾರ) ಕ್ಷೀರಸಾಗರ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಪರ್ಯಂತ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಶೇಷಶಾಯಿಯಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು ಇರುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಲೋಕ್ಯಂ=ಭಗವದ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಮಾನಲೋಕತ್ವವೂ, ಸರೂಪತ್ವಂ=ಚತುರ್ಭುಜತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಭಗವದ್ರೂಪಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ರೂಪತ್ವವೂ ಸಾಮೀಪ್ಯಂ=ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆ, ಯೋಗಃ=ಸಾಯುಜ್ಯವು (ಭಗವದಂಗ ಪ್ರವೇಶವು) ಇರುತ್ತದೆ. (ವಿವಂಚ ೧ ಸಾಲೋಕ್ಯ ೨ ಸಾರೂಪ್ಯ ೩ ಸಾಮೀಪ್ಯ ೪ ಸಾಯುಜ್ಯ ಎಂದು ಮೋಕ್ಷವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವು. ಸಾಯುಜ್ಯ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಸಾರೂಪ್ಯ ರೂಪ ಮುಕ್ತಿಗಳು ಭೂಮ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವರಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಯಾವಾಗ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳು ಭೂಮ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮುಕ್ತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೋ ಆಗ ಅವರಿಗೇನೇ ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಣಾತ್ಮಾರೂಪಗಳಾದ ಆ ಮುಕ್ತಿಗಳು ಕೂಡಬಹುದು. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವತ್ರ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಲೋಕ್ಯಾದಿಗಳು ಇವೆ. ತಥಾಚ ಆವಾವ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ರೂಪವಿಶೇಷದಿಂದ ಸಾಲೋಕ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಗಳು ತತ್ತ್ವದ್ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ॥೭॥

ಪೀಠಿಕೆ ॥ ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಸಮರಾದುದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವರು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವರು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವ ಅವಾಂತರ ಭೇದವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಮಾನುಷಾ ವರ್ಣಭೇದೇನ ತಥೈವಾಶ್ರಮಭೇದತಃ । ಕ್ಷಿತಿಪಾ ಮನುಷ್ಯಗಂಧ-
ವಾ ದೇವಾಶ್ಚ ಪಿತರಶ್ವಿರಾಃ ॥ ಆಜಾನಜಾಃ ಕರ್ಮಜಾಶ್ಚ ತಾತ್ಪ್ರಿಕಾಶ್ಚ ಶಚೀಪತಿಃ ।
ರುದ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಕ್ರಮಶ್ಚೇಷು ಚೈವೋತ್ತರೋತ್ತರಾಃ(ಮೋಕ್ಷಮಾಃ)॥
ನಿತ್ಯಾನಂದೇ ಚ ಭೋಗೇ ಚ ಜ್ಞಾನೈಶ್ಚಯಗುಣೇಷು ಚ । ಸರ್ವೇ
ಶತಗುಣೋದ್ರಿಕ್ತಾಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾದುತ್ತರೋತ್ತರಂ ॥ ಪೂಜ್ಯಂತೇ ಚಾವರೈಸ್ತೇ ತು
ಸರ್ವಪೂಜ್ಯಶ್ಚತುರ್ಮುಖಃ । ಸ್ವಜಗದ್ವ್ಯಾಪೃತಿಶ್ಚೇಷಾಂ ಪೂರ್ವವತ್ಸಮುದೀರಿತಾ

॥ ೮ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮನುಷ್ಯರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿ ವರ್ಣಭೇದದಿಂದಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಆಶ್ರಮ ಭೇದದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳೂ ಮನುಷ್ಯ ಗಂಧರ್ವರೂ (ಪರಮುಖದಿಂದ ಪ್ರೇಷ್ಯರಾದವರು) ದೇವಗಂಧರ್ವರೂ ಚರಪ್ರಾಣಿಗಳೂ, ಅನಾಯಾತ ದೇವತೆಗಳೂ ಕರ್ಮದಿಂದ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮೊದಲಾದವರೂ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನಾದಿಗಳೂ ತತ್ವಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಭೃಹಸ್ಪತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳೂ, ದೇವೇಂದ್ರನೂ ಶೇಷನೂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೂ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಉಕ್ತಾದಿ ಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತರೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾದವರು ಪೂರ್ವಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾದವರಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ತಾರತಮ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅಧಿಕ (ಉತ್ತಮ)ರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾದವರು ನಿತ್ಯವಾದ ಆನಂದದಲ್ಲಿಯೂ ಭೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನೈಶ್ವರ್ಯರೂಪ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲರೂ ಮೊದಲು ಮೊದಲು ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾದವರಿಂದ ಉತ್ತರೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾದವರು ಬಹುಗುಣಗಳಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟರು ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮುಕ್ತರಾದರೂ ತಮ್ಮಿಂದ ಅವರರಾದ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಪೂಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಚತುರ್ಮುಖನೊಬ್ಬನೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರು ಹೊರತು ಸರಸ್ವತೀ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಪೂಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು. (ಅವರಿಗೆ ಸ್ವಾಧಿಪತ್ಯ ಪೂಜ್ಯತ್ವ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆತಮ್ಮ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಇದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಆ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ತನಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಭೂತರಾದ ಮುಕ್ತಜೀವರಲ್ಲಿ ನಿಯಮನಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಸಂಸಾರವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಇಲ್ಲಿ ಅಧಮ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ವ್ಯಾಪಾರವೆಂದರೆ—ಹೊರಗೆ ಇದ್ದು ನಿಯಾಮಕತ್ವವು. ಅಂತಃಪ್ರವೇಶದಿಂದ ನಿಯಾಮಕತ್ವವು ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರನಿಗೇನೇ. ತುರಿಯಾ ಯಾಮವಸ್ಥಾಯಾಂ (ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ) ಪ್ರಾಣಾದೇವ ನಿಯೋಧನಂ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ||೪||

ಪೀಠಿಕೆ || ಸಾಯುಜ್ಯ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠರು, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚತುರ್ಮುಖನು ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅವರಿಗೆ ಐಕ್ಯ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಾಯುಜ್ಯ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಸಯುಜಃ ಪರಮಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಚ ಬಹಿರ್ಗತಾಃ | ಚ(ತ)ದ್ರೂಪಾನ್ವಾಕ್ತತಾಂ ತ್ವಾಪಿ ವಿನಾ ಭೋಗಾಂಸ್ತು ಕಾಂಕ್ಷನ || ಭುಂಜತೇ ಮುಕ್ತರೇವಂ ತೇ ವಿಸ್ವಪ್ಪಂ ಸಮುದಾಹೃತಾ | ಇತಿ || ೧೯ || ೯ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣ ಸಂಯೋಗರೂಪವಾದ ಸಾಯುಜ್ಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಕರಾಚಿತ್ ಬಹಿರ್ಗತರೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಚಿದ್ರೂಪಗಳಾದ ಬಂಧಕವಾಗದಿರುವ ರುದ್ಧ ಸತ್ವಾತ್ಮಕಗಳಾದ ತಮ್ಮಿಂದ ಉತ್ತಮರಿಂದಲೋ ಭೋಗ್ಯಗಳಾದವುಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಇತರಗಳಾದ ಸ್ವಸ್ವರೂಪಭೂತ

ಅನಂದಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಕೃತ ಶುದ್ಧಸ್ವಾತ್ಮಕ.) ಭೋಗಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಾತ್ಮಕಗಳಾದ ತಮ್ಮಿಂದ ಉತ್ಪಮರೂಪಗಳಾದ ಚಿದ್ರೂಪಗಳಾದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣ ಭೋಗ್ಯಗಳಾದ ಗಂಧಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊರತು ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಭೋಗ್ಯಗಳನ್ನೇ ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅತಿಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿನಗೋಸ್ಕರ ನನ್ನಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (ಓಗೇ ನಾರದರನ್ನು ಕುರಿತು ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನ ಉಪದೇಶವು.) ಓಗೇ ಗಾರುಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ||೯||

ಪೀಠಿಕೆ || ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಮುಕ್ತ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವೇ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ, ಅಮುಕ್ತ ಜಗದ್ವಿಷಯಕವೂ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು, ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ವಿಕಾರಾವರ್ತಿ ಚ ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ || ೨೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಸಂಸಾರವನ್ನು ತಿರುಗಾಡಿಸುವ (ಅಂದರೆ, ಸಂಸಾರ ವಿಷಯಕವಾದ) ವ್ಯಾಪಾರವು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಇಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ, ಇಮಂ ಮಾನವಮಾವರ್ತಂ ನಾವರ್ತಂತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಹಾಗೆ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || ವಿಕಾರಾವರ್ತಿ(ರ್ತಿ) ವ್ಯಾಪಾರೋ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ನ ವಿದ್ಯತೇ | ಇಮಂ ಮಾನವಮಾವರ್ತಂ ನಾವರ್ತಂತೇ (ಭಾ.೪.೧೫.೬) ಇತಿ (ಹಿ) ಶ್ರುತಿಃ || ೧೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಆಕಾರವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಮನೋವಿಕಾರವಾದ ದುಃಖ ಮೂಲತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಕಾರಶಬ್ದವಾದ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ (ಅಂದರೆ ಅಮುಕ್ತ ಜಗದ್ವಿಷಯಕವಾದ) ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಕಾರವಾದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಸಂಸಾರಿ ಜೀವವಿಷಯಕವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ, ಮಾನವಾ ಯತ್ರ ಆವರ್ತಂತೇ ಮನುಷ್ಯರು ಎಲ್ಲಿ ಜನನ ಮರಣಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ ಅದು ಮಾನವಾವರ್ತವು ಸಂಸಾರವು. ಅಥವಾ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಅಂದರೆ, ಅಮುಕ್ತಜಗದ್ವಿಷಯಕ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮುಕ್ತರು ಮಾಡುವುದು ಇಲ್ಲ, ಅಥವಾ ಸಂಸಾರ ವಿಷಯಕ ಅವೃತ್ತಿ ಶೂನ್ಯರು ಆಗುತ್ತಾರೆ. (ಮಾನವಂ ಎಂದು ಮುಮ್ ಆಗುವುದು ಛಾಂದಸವು.) ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಆದರೂ, ಬ್ರಹ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋದ ಮುಕ್ತರು ಮನುಷ್ಯಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ತಥಾಚ ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಕಾರಗಳಾದ ಶರೀರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ, ಜನನ ಮರಣಾದಿ ವಿಕಾರಗಳುಳ್ಳ ಸಂಸಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ವ್ಯಾಪಾರವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಪೀಠಿಕೆ || ಮುಕ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತ ಜಗದ್ವಿಷಯಕ ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಪ್ರವರ್ತಕರು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥಾನವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಕ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಿಸಮೃತಿಯನ್ನಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ವಾರಾಹೇ ಚ | ಸ್ವಾಧಿಕಾರೇಣ ವರ್ತಂತೇ ದೇವಾ ಮುಕ್ತಾವಪಿ ಸ್ಫುಟಂ | ಬಲಿಂ

ಹರಂತಿ ಮುಕ್ತಾಯ ವಿರಿಂಚಾಯ ಚ(ತು)ಪೂರ್ವವತ್ || ಸಬ್ರಹ್ಮಕಾಸ್ತು ತೇ ದೇವಾ
ವಿಷ್ಣವೇ ಚ ವಿಶೇಷತಃ | ನ ವಿಕಾರಾಧಿಕಾರಸ್ತು ಮುಕ್ತಾನಾಮನ್ಯ ವಿವ ತು ||
ವಿಕಾರಾಧಿಕೃತಾ ಜ್ಞೇಯಾ ಯೇ ನಿಯುಕ್ತಾಸ್ತು ವಿಷ್ಣುನಾ || ಇತಿ || ೨೦ || ಅರ್ಧ ||
|| ೧೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ದೇವತೆಗಳು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ
ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಅಧಿಪತ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ (ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಅಲ್ಲ) ಮುಕ್ತನಾದ
ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೋಸ್ಕರ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ
ಕೂಡಿರುವ ಆ ದೇವತೆಗಳು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೋಸ್ಕರ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.
ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸಂಸಾರಪ್ರವರ್ತಕತ್ವವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದವ ಗಣಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮುಕ್ತರಿಂದ
ಇತರರಾದವರು ಯಾರು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ ಆದವ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೋ,
ಅವರು ಸಂಸಾರಾವೃತಿ ವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕೃತರು, ಸಂಸಾರ ಪ್ರವರ್ತಕರೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಎಂದು
ವಾರಾಹ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳದ್ದಲ್ಲ) ||೨೦||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮುಕ್ತರು ಜಗತ್ಸಂಪಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ
ಸರ್ವಾನ್ಯಾಮಾನಾಪೋತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಶಬ್ದವು ಅಸಂಕುಚಿತ ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೋ ಸಂಕುಚಿತ
ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚಕ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲವೋ ಇದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ
ಸರ್ವೇತ್ಯಕ್ಕೆ ದೇವಾ ಬಲಿಮಾಪಹಂತಿ ಎನ್ನುವ ಸರ್ವ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪೂಜ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ
ಶ್ರುತಿಯು ಸರ್ವ ಜೀವವಿಷಯಕವೋ ವಿರಿಂಚ ವಿಷಯಕವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಸರ್ವೇತ್ಯಕ್ಕೆ
ದೇವಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಜೀವಮಾತ್ರ ವಿಷಯಕತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಎನ್ನುವ
ಶ್ರುತಿಯು ಶರೀರಭೇದಾದುತ್ಕಮ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಜೀವಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಜೀವರಿಗೆ ಅಂತಹ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು
ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದರಿಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವದಿಂದಲೇ ಸರ್ವೇತ್ವರ್ಯವು
ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರು
ಜಗತ್ಸಂಪಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ
ಮಹಾಚಮುಷ್ಯಃ ಎಂದು ವಿರಿಂಚವಿಷಯಕ ಉಪಕ್ರಮದಿಂದ ಸರ್ವೇತ್ಯಕ್ಕೆ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿರಿಂಚ
ವಿಷಯಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಮುಕ್ತವಿಷಯಕತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು
ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿದೆ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ನಾಮಾರ್ಥವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ
ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವಾದರೂ ಸ್ವಾಧಿಕಾನಂದಸಂಪ್ರಾಪ್ತ ಸೃಷ್ಟಾದಿವ್ಯಾಪೃತಿಷ್ಠಃ | ಮುಕ್ತಾನಾಂ ನೈವ ಕಾಮೋಽಸ್ತಿ
ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳಿಂದ ಇತರವಾದ ಕಾಮನಾ ಇರೋಣದರಿಂದ ಕೂಡುತ್ತದೆ
ಅದಕಾರಣ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಕಾಮಗಳನ್ನು ಮುಕ್ತರು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.

ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಸರ್ವ ಮುಕ್ತರ ನಿಯಮನ ವ್ಯಾಪಾರವೂ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮಿಂದ ಅವರರಾದ ಮುಕ್ತರ ನಿಯಮನ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಇದೆ. ||೨೬||

ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೦ ಸ್ಥಿತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಏತತ್ಸಾಮ್ಯ ಗಾಯನ್ಯಾಪ್ತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳು ಕ್ರುತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂದವೃದ್ಧಾದಿಗಳು ಇವೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳು ವ್ಯರ್ಥಗಳಾಗಿಬೇಕಾಗುವವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಸ್ಥಿತಿಮಾಹ ದರ್ಶಯತಶ್ಚೈವಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನ್ಮಮಾನೇ

ಓಂ || ೨೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸಂಪನ್ನೋ ನ ಜಾಯತೇ ಎನ್ನುವ ಕೃತಿಯು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಏಕಪ್ರಕಾರ ವಾಗಿಯೇ ಅವಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮಹಾನುಭಾವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೋ, ಮುಕ್ತೋ ನ ವೃದ್ಧಾದಿಮಾನ್ ತದ್ವೈತುಕೂನ್ಯತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ಮಹಾನುಭಾವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಇದೆ ಎನ್ನುವುದು ನ ಹ್ರಾಸೋ ನ ಚ ವೃದ್ಧಿರ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವತೀಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ಏತತ್ಸಾಮ್ಯ ಗಾಯನ್ಯಾಪ್ತೇ (ಕೃ.ಉ.೩.೧೦) ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | (೨) ತತ್ರಾನಂದಾದೀನಾಂ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಶ್ಚ ನ ವಿದ್ಯತೇ | ಏಕಪ್ರಕಾರೇಣೈವ ಸರ್ವದಾ ಸ್ಥಿತಿಃ | ಸ ಏಷ ಏತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸಂಪನ್ನೋ ನ ಜಾಯತೇ ನ ಮ್ರಿಯತೇ ನ ಹೀಯತೇ ನ ವರ್ಧತೇ ಸ್ಥಿತ ಏವ ಸರ್ವದಾ ಭವತಿ ದರ್ಶನೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ದರ್ಶನೇವಾತ್ಮಾನಂ ತಸ್ಯೈವಂ ದರ್ಶಯತೋ ನಾಪತ್ತಿರ್ನ ವಿಪತ್ತಿರಿತ್ಯಾಹ ಜಾಬಾಲಶ್ರುತೌ | (೩) ಯತ್ರ ಗತ್ವಾ ನ ಮ್ರಿಯತೇ ಯತ್ರ ಗತ್ವಾ ನ ಜಾಯತೇ | ನ ಹೀಯತೇ ಯತ್ರ ಗತ್ವಾ ಯತ್ರ ಗತ್ವಾ ನ ವರ್ಧತೇ || ಇತಿ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮೇ || (೪) ವಿದ್ವತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾತ್ಕಾರಣಾಭಾವಲಿಂಗಾಚ್ಚ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) ಯದ್ವಿಷಿ ಮುಕ್ತನು ಈ ಸಾಮವನ್ನು ಗಾಯನಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸಾಮಗಾಯನಾಬ್ಧಿವಾದ ಭಗವದುಪಾಸನವು

ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಮುಕ್ತರ ಆನಂದ ಬಲ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ ಸರ್ವದಾ ಸ್ಥಿತಿಯು. (೨) ಯಾವಾತನು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಂಗತನಾಗಿ (ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ) ಮುಕ್ತನಾಗಿ ದೇಹದಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. (ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ) ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಹ್ರಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಮುಕ್ತನು ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಯದೃಪಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ವ್ಯಾಪ್ತರೂಪವನ್ನು ಅಥವಾ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವನ್ನಾಗಿ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಿದವನಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಸರ್ವ ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುವವನಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. ತಥಾಚ ಉಪಾಸನರೂಪ ಕಾರಣವಿದ್ದುದರಿಂದ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯು ಇದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಹೀಗೆ ಅಪರೋಕ್ಷೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಉಪಾಸಕನಾದ ಆ ಮುಕ್ತನ ಆನಂದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ. ಆನಂದಹ್ರಾಸವೂ ಇಲ್ಲ. ಎಂದು ಜಾಬಾಲ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವೇದಪುರುಷನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. (ವಿವಂಚಿ ಸ ವಿಷಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ವೃದ್ಧ್ಯಾದ್ಯಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಉಪಾಸನಾ ಇದೆ ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ದರ್ಶನೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಾಸನಾವುಳ್ಳವನಿಗೂ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿಯಿದೆ. (೩) ಯಾವ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಹ್ರಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಆನಂದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಹ್ರಾಸಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯಾಸರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (೪) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿದ್ವತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನೂ ಅನುಮಾನವನ್ನೂ ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಮಹಾನುಭಾವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಷಯವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಮುಕ್ತಃ ಸ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಮಾನ್ ತತ್ಕಾರಣಕೂನ್ಯತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತರ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಾದಿಗಳ ಅಭಾವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ—ಆಪತ್ತಿಃ ಅವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಸಾಗಮಃ ಅಂದರೆ ಗುಣಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯು. ವಿಪತ್ತಿಃ ವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಸಾಪಗಮಃ, ಅಂದರೆ—ಗುಣಗಳಿಗೆ ಹ್ರಾಸವು.) ||೧||

ಪೀಠಿಕೆ || ಪರಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ನಮಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ನಮಗೆ ಹೇಗೆ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತೇ ಚ | ನ ಹ್ರಾಸೋ ನ ಚ ವೃದ್ಧಿರ್ವಾ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ವಿದ್ಯತೇ ಕ್ಷಪ್ತತ್ | ವಿದ್ವತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ಕಾರಣಾಭಾವತೋಽನುಮಾ|| ಹರೇರುಪಾಸನಾ ಚಾತ್ರ ಸದೈವ ಸುಖರೂಪಿಣೀ | ನ ತು ಸಾಧನಭೂತಾ ಸಾ ಸಿದ್ಧಿರೇವಾತ್ರಸಾಯತಃ || ಇತಿ || ೨೦ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತರ ಗುಣಗಳಿಗೆ (ವೃದ್ಧಿ ಹ್ರಾಸಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು) ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಅನುಮಾನವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಾಧಕವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೋ ಅದಕಾರಣ ಮುಕ್ತರ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಹ್ರಾಸವಾಗಲಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಲಿ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. (೨) (ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಾಸನಾರೂಪವಾದ ಕಾರಣವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಗಳು ಏಕೆ

ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾದ ಶ್ರೀಹರಿ ವಿಷಯಕವಾದ ಉಪಾಸನೆಯಾದರೂ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಸುಖಿಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆಯೋ, ಆದಕಾರಣ ಸಾಧನಭೂತವಲ್ಲ (ಸುಖರೂಪತ್ವವು ಯಾವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪಾಸನೇಗೆ ಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದೆಂದರೆ) ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಉಪಾಸನೆಯು ಅತ್ರಸಾಫಲಯರಹಿತವಾದ ಸಿದ್ಧಿಯೇ ಅಂದರೆ, ಮೋಕ್ಷಫಲರೂಪವೇ, ಆದಕಾರಣ, ಸುಖರೂಪವೇ. ಉಪಾಸನೆಯು ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸುಖಕ್ಕೆ ಸಾಧನಭೂತವಲ್ಲ (ಮುಕ್ತಿಗೆ ಅಭಯತ್ವವು ಅಥ ಸೋಽಭಯಂ ಗತೋ ಭವತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.) ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. ||೨೧|| ||೨||

ಪೀಠಿಕೆ || ಭೋಗವಿಶೇಷವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆನಂದವೃದ್ಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಭೋಗವಿಶೇಷ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು, ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ಓಂ ಭೋಗಮಾತ್ರಸಾಮ್ಯಲಿಂಗಾಚ್ಛ ಓಂ || ೨ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಭೋಗಮಾತ್ರವು ಮುಕ್ತನ ಆನಂದವೃದ್ಧಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವು ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಅಂದರೆ, ಏತಮಾನಂದಮಯಮಾತ್ಮಾನಮನುವಿಶ್ವ ನ ಜಾಯತೇ ನ ಮ್ರಿಯತೇ ನ ಹ್ರಸತೇ ನ ವರ್ಧತೇ ಯಥಾಕಾಮಂ ಚರತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಆನಂದ ವೃದ್ಧಾದ್ಯಭಾವೋಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಭೋಗಭಾವ ಅಭಾವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೋಗವಿಶೇಷವು ಆನಂದವೃದ್ಧಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಿದೆ.) (ತಥಾಚ, ಭೋಗವಿಶೇಷವು ಆನಂದವೃದ್ಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಾದರೆ ಭೋಗವು ಉಪರತವಾಗುವಾಗ ಆನಂದಹ್ರಾಸವು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಹ್ರಾಸವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಭೋಗಭೋಗಾಭಾವಗಳು ಆನಂದಾದಿಗಳ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಕಾರಣವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡದು. ಏವಂಚ ಭೋಗವು ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಆನಂದಾದಿ ಕಾರ್ಯವು. ಅಂತೂ ಮುಕ್ತನು ಆನಂದ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸವುಳ್ಳವನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಏವಂಚ ಈ ಸೂತ್ರವು ಸರ್ವಮುಕ್ತರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದ ಸಾಮ್ಯಭೋಧಕವು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಶಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.) ||೨||

ಭಾಷ್ಯ || ನ ಚ ಭೋಗವಿಶೇಷಾದಿವಿರೋಧಃ | ಏತಮಾನಂದಮಯಮಾತ್ಮಾನಮನುವಿಶ್ವ ನ ಜಾಯತೇ ನ ಮ್ರಿಯತೇ ನ ಹ್ರಸತೇ ನ ವರ್ಧತೇ ಯಥಾಕಾಮಂ ಚರತಿ ಯಥಾಕಾಮಂ ಪಿಬತಿ ಯಥಾಕಾಮಂ ರಮತೇ ಯಥಾಕಾಮಮುಪರಮತೇ|| (ತೈ.ಉ.೨.೮) ಇತಿ ಭೋಗಮಾತ್ರಸಾಮ್ಯಲಿಂಗಾತ್ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಆನಂದವೃದ್ಧಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ—

ಭೋಗಾತಿಶಯ, ಭೋಗಾಭಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಪಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ—ಮುಕ್ತಭೋಗ ವಿಶೇಷಾದಿಗಳು ಮುಕ್ತ ಆನಂದಾದಿಗಳ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ (ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಸಾಯುಜ್ಯ ಮುಕ್ತನು ಆನಂದಪೂರ್ಣನಾದ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಪುನಃ ದೇಹದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಆನಂದರೂಪ ಗುಣದಿಂದ ಕ್ಷೀಣನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆನಂದದಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ ಭೋಗವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ) ಸರ್ವ ಭೋಗವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಭೋಗಮಾತ್ರ ಸಾಮ್ಯಲಿಂಗಾತ್, ಭೋಗಮಾತ್ರ= ರಮಣ ಪಾನಾದ್ಯನೇಕ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಭೋಗಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ವಿತಮಾನಂದಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ರಮತೇ, ಉಪರಮತೇ ಎಂದು ವಿಷಯಭೋಗ ಭಾವಾಭಾವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಭೋಗವಿಶೇಷವು ಭೋಗವಿಶೇಷಾಭಾವವು ಇದ್ದರೂ (ಸಾಮ್ಯಲಿಂಗಾತ್) ಮುಕ್ತಸ್ವರೂಪಾನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ನ ಹ್ರಸ್ವತೇ ನ ವರ್ಧತೇ ಎಂದು ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿ ಶೂನ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಯಾವುದು ಸಾಮ್ಯವು ಉತ್ತವಾಗಿಯದೋ, ಈ ಲಿಂಗದಿಂದಲೇ ಭೋಗಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಮೌಕ್ತಾನಂದವೃದ್ಧ್ಯಾದ್ಯಕಾರಣತ್ವಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾದ ಭೋಗವಿಶೇಷಾದಿಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧ್ಯಾದ್ಯಕಾರಣತ್ವ ವಿಲ್ಲದೆ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿ ಕಾರಣವು ಇದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯಾಭಾವವು ಅನುಪಪನ್ನವು ಎನ್ನುವ ಲಿಂಗದಿಂದ ಭೋಗವಿಶೇಷವು ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ (ವಿವಂಚಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಆನಂದ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಭೋಗವಿಶೇಷ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶುಶ್ರುದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ವಿತಮಾನಂದಂ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಕ್ತನ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧ್ಯಾದ್ಯಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಯಥಾಕಾಮಂ ರಮತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಭೋಗವಿಧಿ ಎಂದೂ ಯಥಾಕಾಮಮುಪರಮತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಭೋಗವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೋಗಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿದ್ದರೂ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ವಿಕಪ್ರಕಾರತಾರೂಪವಾದ ಸಾಮ್ಯವು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಭೋಗಮಾತ್ರ ಸಾಮ್ಯವು ಭೋಗವಿಶೇಷವು ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಆನಂದವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಸಾಮ್ಯವೇ ಅನುಪಪನ್ನವು. ಆದಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಈ ಭೋಗಮಾತ್ರ ಸಾಮ್ಯರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದೇಶಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತರ ಭೋಗವಿಶೇಷವು ಆನಂದಾದಿಗಳ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಇಲ್ಲವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಭೋಗವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವು. ||೩||

ಪೀಠಿಕೆ || ಭೋಗವು ಆನಂದವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವು ಅಲ್ಲ ಎಂದಾದರೆ, ವೃರ್ಥವಾದ ಭೋಗವನ್ನು ಮುಕ್ತರು ವಿಕ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದರೆ ಕ್ರೀಡೆಯಿಂದ ಎಂದು ಪರಿಹಾರವಿರುತ್ತಿರಲು ಮುಕ್ತವಿರಿಂಚಿನಿಂದ ಇತರರಾದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಚ ಶಬ್ದಸೂಚಿತವಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ಅವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸರೂಪತ್ವಂ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರಾಯಿಕಂ ಭವೇತ್ |
ಕಾದಾಚಿತ್ಕವಿಶೇಷಸ್ತು ನೈವ ತೇಷಾಂ ನಿಷಿದ್ಧತೇ || ಇತಿ (ಚ) ಕೌರ್ಮೀ || ೪ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ವಿರಿಂಚಿನಿಂದ ಇತರರಾದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸ ರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಧರ್ಮವತ್ವವು ಬಾಹುಲ್ಯೇನ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವು ಆಗುವುದು. ಕಾದಾಚಿತ್ ಇರತಕ್ಕ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಾದರೂ

ವಿರಿಂಚನಿಂದ ಇತರರಾದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಕೌರ್ಮ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ||೪||

ಓಂಕಾರ ॥ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸರೂಪತ್ವವು ಬಾಹುಲ್ಯೇನ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಸ್ವತ್ಯಂತರಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ ॥ ಪ್ರವಾಹತಸ್ತು ವೃದ್ಧಿರ್ವಾ ಹ್ರಾಸೋ ನೈವಾಸ್ತಿ (ಹ್ರಾಸೋ ವಾ ನೈವ) ಕುತ್ರಚಿತ್ ।
ನಾಪ್ರಿಯಂ ಕಂ(ಕಿಂ) ಚಿದಪಿ ತು ಮುಕ್ತಾನಾಂ ವಿದ್ಯತೇ ಕ್ವಚಿತ್॥ ಕುತ ಏವ ತು
ದುಃಖಂ ಸ್ಯಾತ್ಕುಲಮೇವ ಸದೋದಿತಂ ಭೋಗಾನಾಂ ತು ವಿಶೇಷೇ ತು(ಮು)
ವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ ಲಭ್ಯತೇ ಕ್ವಚಿತ್॥ ಇತಿ ನಾರಾಯಣತಂತ್ರೇ ॥ ೨೨ ॥ ||ಅಧಿ.೧೦ ||

॥ ೫ ॥

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ॥ ಹೇಗೆ ಕಾವೇರ್ಯಾದಿ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಕದಾಚಿತ್ ವೃದ್ಧಿಯು, ಕದಾಚಿತ್ ಹ್ರಾಸವೋ ಹೀಗೆಯೇ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಗುಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಗ್ರ್ಯವಿಶೇಷದಿಂದ ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಯಾವ ಗುಣದಲ್ಲಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಲೀ ಹ್ರಾಸವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಯಶಃ ಮುಕ್ತರ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಭೋಗಾದಿಗಳಿಂದಲಾದರೂ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳಿಗೆ ಕ್ವಚಿತ್ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಂತಕಾಲೀನವು. (ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ನ ಹಾಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಕ್ಷೀಯತೇ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು.) ಹ್ರಾಸವಾದರೂ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಯಾವ ಗುಣದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಹೀಗೆಯೇ ಯಾವುದೊಂದು ಅಪ್ರಿಯವೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ದುಃಖವಾದರೂ ಯಾವುದರಿಂದ ಆಗುವುದು? ಮತ್ತೆ ಸರ್ವದಾ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಸುವಿವೇ ಆಗುವುದು. ಭೋಗಗಳಿಗಾಗದರೂ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳು ಇದ್ದರೆ ಆನಂದದಲ್ಲಿ ಕಿಂಚಿತ್ ವಿಶೇಷವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. (ತಥಾಚಿ ಹೇಗೆ ಒಂದೇ ಸುವರ್ಣಕ್ಕೆ ಅಂಗುಲೀಯಾತ್ಮಕತ್ವವೂ ಕುಂಡಲಾತ್ಮಕತ್ವವೂ ಇದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಚೂತಫಲ ಭಕ್ಷಣಾದಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಯಾವುದು ಆನಂದವಿಶೇಷವೋ, ತದಾತ್ಮಕತ್ವ ರೂಪವಾದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವೊಂದೇ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಆನಂದವಾಗಿ ಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ನಾರಾಯಣತಂತ್ರ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ||೨೨|| ॥೫||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮುಕ್ತರು ಆನಂದವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸವುಳ್ಳವರೋ ಆನಂದವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸ ಇಲ್ಲದಿರುವವರೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳು ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳು ಆಗುತ್ತವೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಏತಕ್ಕಾದು ಗಾಯನಾಪ್ತೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ವಶಿಷ್ಠರೂಪವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಬಲದಿಂದ ಕಾಮತಗಳಾದ ಆಶೇಷ ಪೂರ್ಣ ಭೋಗವಿಶೇಷಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಆನಂದವು ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು

ಬಂದರೆ—ಮುಕ್ತಾನಂದವು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳದ್ದು. ಸ ವಿಷಃ ಎನ್ನುವ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ ದರ್ಶನೈವಾತ್ಮಾನಂ ಎಂದು ಉಪಾಸನಾವುಳ್ಳವರಿಗೂ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಮಹಾನುಭಾವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ, ಮುಕ್ತಃ ನ ವೃದ್ಧಾದಿಮಾನ್ ಕಾರಣತೂಷ್ಯತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹರೇರುಪಾಸನಾ ಚಾತ್ರ ಸದೈವ ಸುಖರೂಪಿಣೀ ಎನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿಶಾಲೀನವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ಸ್ವಯಂ ಫಲರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಫಲಾಂತರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಲಾರದು. ತಮ್ಮ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಕಾಮಿತಗಳಾದ ಅಶೇಷ ಭೋಗಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾಗುವುದರೂ ಅಯೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಮನು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸರೂಪತ್ವಂ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರಾಯಿಕಂ ಭವೇತ್ | ಕದಾಚಿತ್ಕವಿಶೇಷಪ್ತು ನೈವ ತೇಪಾಂ ನಿಷಿದ್ಧತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ವರೂಪ ಸುಖಾನುಭವವೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು. || ಅಧಿ. ೧೦ ||

ಸ್ವಿತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೧ ಅನಾವೃತ್ತ್ಯಧಿಕರಣವು

ಪೀಠಿಕೆ || ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸತಕ್ಕ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅಪುನಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯು ಇದೆ. ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು ಯುಗ ಮಸ್ತಂತರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅವಾಸಮಾಡತಕ್ಕವರಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವೇ. ಮುಕ್ತರಾದರೂ ಸಮಸ್ತ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವಾಸಮಾಡತಕ್ಕವರಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಸಮಸ್ತ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಕದಾಚಿತ್ ಸಮಾಪ್ತಿಯು ಕೊಡಬಹುದು. ಕಾಲವು ಅನಂತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಮಾಪ್ತಿಯು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲ ಭಾರತ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಪಾತಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಹೋತ್ಪಾತವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತ್ರಯೋದಶಿಗೇನೇ (೧೩ನೇ ದಿನಕ್ಕೇನೇ) ಚತುರ್ದಶೀತ್ವವೂ ೧೫ನೇ ದಿವಸತ್ವವೂ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ತ್ರಯೋದಶಿಯಲ್ಲಿ ಚತುರ್ದಶಿಯೂ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯೂ ಸೇರುತ್ತದೆ. ವಿವಂಚಿ ೧೩, ೧೪, ೧೫. ಈ ೩ ಮೂರು ತಿಥಿಗಳು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ, ಕಾಲವು ಅನಂತವಾದಾಗ್ಯೂ ಸಮಸ್ತ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಾಪ್ತಿಯು ಕೊಡಬಹುದು. ಚತುರ್ದಶೀಂ ಪಂಚದಶೀಂ ಭೂತಪೂರ್ವಾಂ ತು ಪೋಡಶೀಂ | ಇಮಾಂ ತು ನಾಭಿಜಾನಾಮಿ ಅಮಾವಾಸ್ಯಾಂ ತ್ರಯೋದಶೀಂ || ಪಾಡ್ಯವನ್ಮೂರ್ಛಸಿ ೧೫ನೇ ದಿನದಲ್ಲಿ ಆಗಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಥಿತ್ವಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ೧೪ನೇ ದಿನದಲ್ಲಿ ಬಂದದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುತ್ತೇನೆ. ವೃದ್ಧಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ೧೬ನೇ ದಿನದಲ್ಲಿ ಬಂದದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅಂದರೆ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯನ್ನು

ತ್ರಯೋದಶಿಯಲ್ಲಿಯೇ (೧೩ನೇ ದಿನದಲ್ಲಿಯೇ) ಬಂದದ್ದನ್ನು ನಾನು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ವೇದವ್ಯಾಸ ದೇವರಿಂದ ಉತ್ತರವಾಗಿದೆ, ಎಂದು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಸೂತ್ರ || ೬೦ ಅನಾವೃತ್ತಿಃ ತಬ್ಬಾದನಾವೃತ್ತಿಃ ತಬ್ಬಾತ್ ೬೦ || ೨೩ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ || ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸರ್ವಕಾಲವೂ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಗಳಂತೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಮತ್ತು (ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮಣವಿಲ್ಲ ನ ಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ತಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ. ಏವಂಚ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿಭೋದಕ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಸರ್ವಕಾಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಸರ್ವಪಾಪಗಳಿಗೆ ನಾಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅನಂತಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ.

ಭಾಷ್ಯ || (೧) ನ ಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ ನಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ (ಭಾ.ಲ.೧.೫.೧) (೨)

ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ತಾ ಮೃತಃ ಸಮಭವತ್ಸಮ ಭವತ್ (ಐ.ಆ.೨೫.೧.೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ || ೨೩ || ಅಧಿ.೧೧ ||

|| ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || (೧) (ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿಯೇ ಅಂದರೆ ಭಾರತ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕಾಲವೂ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಂತೆ ಮುಕ್ತಾನಾದಿಂದ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ) (೧) (ಸಖಿಲ್ಯವಂ ವರ್ತಯನ್ ಯಾವದಾಯುಷಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಮಭಿಸಂಪದ್ಯತೇ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಮುಕ್ತನು) ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪುನಃ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಕುರಿತು ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ (೨) (ಸಯವಿವಂ ವಿದ್ವಾನ್ಸ್ಮಾಚ್ಚಿರಭೇದಾದ್ವಿದ್ವ ಮುತ್ಯಮ್ಯಾಮೃಷಿನ್ ಸ್ವರ್ಗೇಲೋಕೇಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ = ಆ ಉಪಾಸಕನು ಹೀಗೆ (ಸ) ತಿಳಿದವನು ಈ ಶರೀರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಾದಿಯಿಂದಲೂ ದ್ವ (ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋಗಿ ಸ್ವರ್ ಆನಂದಃ ವಿಷ್ಣುಃ ಆತ್ಮಗತಃ ಎನ್ನುವವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗೇಲೋಕೇ = ವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿ) ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅಂತಹ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಮಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಮೊದಲಾದ (ಅದಿಪದದಿಂದ ಯೋವಾ ವಿಶಾಮುಪನಿಷದಂ ವೇದಾಪಹತ್ಯಪಾಪಾನ್ ಮನಂತೇ ಸ್ವರ್ಗೇಲೋಕೇಚ್ಛೇಯೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠತಿ ಎಂದು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ತಳವಕಾರ ಶ್ರುತಿಯು ಗೃಹೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವರ್ಗೇ = ಸ್ವರೂಪಭೂತ ರಮಣಜ್ಞಾನಗಳುಳ್ಳ ಲೋಕೇ = ಪ್ರಕಾಶರೂಪನಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ.) ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ (ಏವಂಚ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿಯೂ ಕಾಮವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಕುಳಿದಸೆಯಿಂದ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಲಾರನು. ಮುಕ್ತರು ಸಂಪೂರ್ಣ ಸತ್ಯಕಾಮರಾದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಪುನಃ ಸಂಸಾರ ಸಂಪರ್ಕವಿರುವುದಿಲ್ಲ) || ೨೩ || || ೧೧ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶ

ಮುಕ್ತನು ಜನ್ಮಮೃತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಪ್ತರೂಪ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನೋ ಅಲ್ಲವೋ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸಮಸ್ತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯು ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಬಾಧಕವೋ ಬಾಧಕವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಸ್ತಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಮಾಪ್ತಿಯುಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು. ಮುಕ್ತನಿಗೂ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯುಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಮುಕ್ತನು ಸಮಸ್ತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ ಸರ್ವಕಾಲಕ್ಕೂ ಕದಾಚಿತ್ ಸಮಾಪ್ತಿಯು ಆಗಬಹುದು. ಕಾಲವು ಅನಂತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಮಾಪ್ತಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿಲ್ಲ ಭಾರತ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ದಶೀಂ ಪಂಚದಶೀಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ತ್ರಯೋದಶಿಗೆ (೧೨ನೇ ದಿನಕ್ಕೆ) ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ ಪಂಚದಶೀತ್ವವು (೧೪ ಮತ್ತು ೧೫ನೇ ದಿವಸತ್ವವೂ) ಕಂಡದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ, ಸಮಸ್ತ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಸಮಾಪ್ತಿಯು ವ್ಯಾಹತವಾದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅನಂತಕಾಲವೃತ್ತಿತ್ವವು ಇದೆ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನು ಮನ್ವಂತರದ ಪರ್ಯಂತವಿರುವುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ನಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ನೋತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಕಾಮಗಳೂ ಲಭಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿಯು ಕಾಮಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಮುಕ್ತರು ನಿತ್ಯನಿರ್ದುಃಖ ಆನಂದಾನುಭವವುಳ್ಳವರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ಅಧಿ.೧೧ ||

ಅನಾವೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೪ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಾರ್ಥ ಸಂಗ್ರಹವು

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಆಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಭಗವಜ್ಞಾನ ಭೋಗಗಳಿಂದ ಅನಿಷ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವೃತ್ತಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಚೇತನೋತ್ಥಮಗದಿಂದ ದೇಹವು ಮೊದಲೇ ನಷ್ಟವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅರ್ಚರಾದಿಲೋಕಗಳು ನಷ್ಟಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಉತ್ಥಮಗದಿಂದ ಮತ್ತು ಅರ್ಚರಾದಿ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೂ ವಿರಹಿತರಾದ ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿಗಳಲ್ಲದ ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಲಯಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ತಂತಮ್ಮಿಂದ ಉತ್ತಮದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ಒಟ್ಟಿವರಾಗಿ ತಂತಮಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಗರುಡಮಾರ್ಗದಿಂದಾಗಲೀ ಶೇಷಮಾರ್ಗದಿಂದಾಗಲೀ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ವಿರಜಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಲಿಂಗಶರೀರವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ನಷ್ಟವಾದ ಒಡಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳವ ರಾಗಿ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಅನಿಷ್ಠನಿವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರು ಆಗುತ್ತಾರೆ. (೨) ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರಾದ ಋಷಿಗಳು ಗಂಧರ್ವರು ಮತ್ತು ಒತ್ಸಗಳೂ ಭಗವಂತನ ಆಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಭಗವಜ್ಞಾನ ಭೋಗಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಅನಿಷ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿವೃತ್ತಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಉತ್ಥಮಗದಿಂದ ದೇಹವನ್ನೇ

ಬಿಟ್ಟವರಾಗಿ ಅರ್ಚರಾದಿ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದವರಾಗಿ ಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದವರಾಗಿ ವೈಕುಂಠ ವಾಸಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ವಿರಜಾನದೀಶ್ವಾನದಿಂದ ಲಿಂಗ ಶರೀರವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರಾಗಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅನಿಷ್ಟ ನಿವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರು ಆಗುತ್ತಾರೆ. (೨) ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾ ಸಾಯುಜ್ಯ ಮುಕ್ತರೂ ಭಗವದ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಹೊರಗೂ, ಇತರರು ಹೊರಗೇನೇ ಸ್ವರೂಪದೇಹದಿಂದಾಗಲೀ ಲೀಲೆಯಿಂದ ಗೃಹೀತಗಳಾದ ಶರೀರಗಳಿಂದಾಗಲೀ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ದಿವ್ಯಗಳಾದ ಭೋಗಗಳನ್ನು ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಭೋಗಿಸುತ್ತಾ ಯಾವಾಗಲೂ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ವೈರಾಗ್ಯ ಭಕ್ತಿ ಉಪಾಸನಾ ಇವುಗಳಿಂದುಂಟಾದ ಭಗವತ್ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದಂಟಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅಶೇಷ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅಶೇಷ ಗುಣಪೂರ್ಣನೆಂದೂ ನಿರ್ದೋಷನೆಂದೂ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ಸದಾ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಪೀಠಿಕೆ || ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಯಾರನ್ನು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣರೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವರೋ, ಯಾರು ಶಿಷ್ಯರಾಗಿಯೇ ಇಂತಹ ಅತಿ ವಿಶದವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರೋ ಯಾರಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ನಿರುಪಾಧಿಕವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ದೇವತೆಯೆಂದೂ ಗುರುಗಳೆಂದೂ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || 'ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಭಿಃ ಸರ್ವೈರ್ಗುಣೈಃಪೂರ್ಣಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ | ನಮೋಽಸ್ತು ಗುರವೇ ನಿತ್ಯ ಸರ್ವಥಾಽತಿಪ್ರಿಯಾಯ ಮೇ || ೧ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನೂ ಗುರುಗಳೂ ಆದ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ನಿರುಪಾಧಿಕ ಪ್ರಿಯನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೋಸ್ಕರ ನಮಸ್ಕಾರವು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ೧ನೇ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ನಮ್ಮತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕಗಳಾದ ಅಧಿಕೃತತ್ವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳಿಗೆ ಲಾಭವು. ೨ ಗುರವೇ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ತನಗೆ ಇಂತಹ ಅತಿ ವಿಶದವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಮಹೋಪಕಾರಿತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು. (೨) ನಿತ್ಯಂ ಸರ್ವಥಾ ಅತಿಪ್ರಿಯಾಯ ಮೇ, ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ತನಗೆ ನಿರುಪಾಧಿಕ ಪ್ರೀತಿ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು. ಈ ಎರಡರಿಂದ ನಮ್ಮತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಇಷ್ಟತ್ವಕ್ಕೆ ಲಾಭವು. (೩) ಗುರವೇ ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೇ ಗುರುತ್ವದಿಂದಲೇ ನಮ್ಮತ್ವ ವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿರುವರು. (೪) ವಿಷ್ಣವೇ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ದೇವತಾತ್ವದಿಂದಲೂ ನಮ್ಮತ್ವವು ಉಕ್ತವೆ ಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಸಮಾನಾರ್ಥವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಿಚಾರಾತ್ಮಕ ವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕೃತತ್ವವೂ ಸೂತ್ರ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ (೫೬೪ ಸೂತ್ರಗಳು ಎಂದೂ) ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

೧. ಪ್ರಾಚೀನ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿಯೂ ತತ್ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಯಸ್ಯ ತ್ರೀಣಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ಲೋಕಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಭಿಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ಲೋಕವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ || ಆಚಾರ್ಯರು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಆಪ್ತ ಮೂಲಕೃತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪರಮಾಪತ್ತವನ್ನು ತನಗೆ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಭಗವಂತನ ಜ್ಞಾನದಂತೆ ತನ್ನ ಜ್ಞಾನವೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ಕೃತಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಭಾಷ್ಯ || ೧ಯಸ್ಯ ತ್ರೀಣ್ಯದಿತಾನಿ ವೇದವಚನೇ ರೂಪಾಣಿ ದಿವ್ಯಾನ್ಯಲಂ ಬಟ್ ತದ್ವರ್ತತಮಿತ್ಯಮೇವ ನಿಹಿತಾ ದೇವಸ್ಯ ಭರ್ಗೋ ಮಹತ್ | ವಾಯೋ ರಾಮವಚೋನಯಂ ಪ್ರಥಮಕಂ ಪೃಕ್ಷೋ ದ್ವಿತೀಯಂ ವಪುರ್ಮಧ್ಯೋ ಯತ್ತು ತೃತೀಯಕಂ ಕೃತಮಿದಂ ಭಾಷ್ಯಂ ಹರೌ ತೇನ ಹಿ (ತೃತೀಯಮೇತದಮುನಾ ಭಾಷ್ಯಂ ಕೃತಂ ಕೇಶವೇ || ೨ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಬಳಿತ್ತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಾಯುದೇವರ ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣ ವಿಶಿಷ್ಟಗಳಾದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಸುತ್ತಗಳಾದ ಸರ್ವ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸೇವ್ಯಗಳಾದ ಸರ್ವಜ್ಞಗಳಾದ ಆನಂದಭರಿತಗಳಾದ ಮೂರು ರೂಪಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿತಗಳಾಗಿವೆಯೋ (ಅಂತಹ ವಾಯು ದೇವರ ಮೂಲರೂಪವು ಎಂತಹುದು, ಸ್ವರೂಪವು ಎಂತಹುದು, ಮೂರು ರೂಪಗಳು ಯಾವುವು ಎಂತಹುವುಗಳು ಎಂದರೆ) ಆ ವಾಯುದೇವರ ಮೂಲರೂಪವು, ಬಲಾತ್ಕೃತವು, ಜ್ಞಾನರೂಪವು, ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವೂ ವ್ಯಾಪ್ತವೂ ಆಗಿದೆ. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಭರಣಗಮನಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದು. ಪೂಜ್ಯವಾದುದು, ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. (ವಿವಂಚಿ ವಾಯುಃ ಪ ಶಬ್ದವು ಬಲವಾಚಕವು, ಅಯಶಬ್ದವು= ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕವು. ತಥಾಚಿ ಬಲಜ್ಞಾನ ಸ್ವರೂಪವು.) (ಮೂಲರೂಪದಿಂದ ಅವತಾರರೂಪವಾದ ಇಂದ್ರಾರ್ಜುನಾದಿಗಳಂತೆ ಗುಣವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಕೂಡದು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಮೂಲರೂಪವು ಎಂತಹ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದ್ದೋ ಅಂತಹ ಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೇ ಹನುಮದಾದ್ಯವತಾರವು ಸಜ್ಜನರ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮೂರು ಅವತಾರಗಳಿಗೋಸ್ಕರವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅವತೀರ್ಣವೂ ಆಗಿದೆ. (ಮೂರು ಅವತಾರಗಳ ವ್ಯಾವಾರಗಳನ್ನೂ ನಾಮಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (೧) ಒಂದನೇದ್ದು ಹನುಮದಾಖ್ಯರೂಪವು ರಾಮದೇವರ ವಚನಗಳನ್ನು ಸೀತಾದೇವಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಟ್ಟದ್ದು. ಮತ್ತು ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣರೂಪಗಳಾದ ರಾಮವಿಷಯಕ ವಚನಗಳನ್ನು ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸುವಂಥಾದ್ದು ಮತ್ತು ರಾಮದೇವರ ವಚನಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಆಜ್ಞಾರೂಪ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದದ್ದು. ಎರಡನೇ ಭೀಮನಾಮಕ ಅವತಾರವು ಕುರುಗಳ ಸೈನ್ಯವನ್ನೇ ನಾಶಪಡಿಸಿದಂಥಾದ್ದು ಯಾವುದು ಮೂರನೇ ಅವತಾರವೋ ಅದು ಆನಂದರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿದರಿಂದ ಮಧ್ವನಾಮಕವು. ಮತ್ತು ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದಂತಾದ್ದು ಅಂತಹ ವಾಯುದೇವರಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವು ಶ್ರೀಹರಿ ವಿಷಯಕವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮುದ್ದಿತ್ಯಾನಂದ ಉದ್ಧಿಷ್ಟ ವೇತಿ ತೀರ್ಥಮುದಾಹೃತಂ | ಮಧ್ವ ಆನಂದತೀರ್ಥಃ

ಸ್ವಾತ್ಮತೀಯಾ ಮಾರುತೀತನುಃ । ವಿವಂಚ ಪರಮಾಪ್ತರಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಕಲ ಸಜ್ಜನರೂ ಆತ್ಮಾದರದಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ||೨||

ಒೀಶಿಕೆ || ತನ್ನ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವರ್ಣನದಿಂದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತ ಮಾಡಬಾರದೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪುನಃ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ ಸ್ತುತಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಮಂಗಳವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—
ಭಾಷ್ಯ || ನಿತ್ಯಾನಂದೋ ಹರಿಃ ಪೂರ್ಣೋ ನಿತ್ಯದಾ ಪ್ರೀಯತಾಂ ಮಮ | ನಮಸ್ತಸ್ಮೈ
ನಮಸ್ತಸ್ಮೈ ನಮಸ್ತಸ್ಮೈ ಚ ವಿಷ್ಣವೇ || ೩ ||

ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ || ಸರ್ವದಾ ಆನಂದಪೂರ್ಣನು ಆನಂದರೂಪನು, ದೇಶ ಕಾಲಗುಣಗಳಿಂದ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನೂ ಆದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವದಾ ನನಗೆ ಪ್ರೀತನಾಗಲಿ, ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿಗೋಸ್ಕರ ನಮಸ್ಕರವು. ||೩||

ವಿಶೇಷಾಂಶ || (೧) ಮೂರಾವರ್ತಿ ನಮಸ್ಕಾರೋಕ್ತಿಯು ಸರ್ವದಾ ನಮಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ದ್ಯೋತಕವು. ಭಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಸದಾ ನಮಸ್ಕಾರ ಕರಣವು ಕೊಡದಿರುವುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ನಮಸ್ಕಾರವು ಸರ್ವದಾ ಭಗವತ್ತೀತಿಯು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಆಗುವುದು. (೨) ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದವು ದೇಶತಃ ಕಾಲತಃ ಗುಣತಃ ಹೀಗೆ ತ್ರಿವಿಧವಾದ ಪರಿಚ್ಛೇದ ಶೂನ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಸಮನಾರ್ಥಕವಾದುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣಾವೇವ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮವೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ. (೩) ತಥಾಚಿ ಆದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ ಕಾಮ ಮೋಕ್ಷವೆನ್ನುವ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಭಗವದ್ವಾಚಕ ನಾರಾಯಣ, ವಿಷ್ಣು ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸಂಪುಟೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಭಾಷ್ಯವು ಐಹಿಕಾತ್ಮಿಕ ನಿಖಿಲ ಪುರುಷಾರ್ಥದಾಯಕವೆಂದೂ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದದಿಂದ ಕಟಪಯಾದಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ೫೬೪ ಐನೂರ ಅರುವತ್ತಿನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳೆಂದೂ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಸೂಚಿಸಿರುವರು. ||೩||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಕೃತಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ
ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ (ದ) ವಿರಚಿತೇ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಥ
ಚತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ (ಯಃ) || ೪-೪ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ವೇದವ್ಯಾಸಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. || ೪-೪ ||

ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪೂರ್ಣಾಯ ದೋಷದೂರಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ ।
ನಮಃ ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ ಭಕ್ತಭೀಷ್ವಪ್ರದಾಯಿನೇ ||
ವ್ಯಾಸಾಯ ಭವನಾಶಾಯ ಶ್ರೀಶಾಯ ಗುಣರಾಶಯೇ ।
ಹೃದ್ಯಾಯ ಶುದ್ಧವಿದ್ಯಾಯ ಮಧ್ಯಾಯ ಚ ನಮೋ ನಮಃ ||

ಶ್ರೀಮಧ್ವೇಶಂ ಮಧ್ವಗುರೂನ್ ಟೀಕಾಕೃತ್ವಾದಪೂರ್ವಕಾನ್ |
 ಗುರೂಂಶ್ಚ ಗುರುರಾಚಾಖ್ಯತಂತ್ರಿಣಂ ಪಿತರಂ ನಮನ್ ||
 ಶ್ರೀಮಾದ್ವೈಪ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರೀಯಭಾಷ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ಸತಾಂ ಮುದೇ |
 ಶಿಶೋಮಣಿರ್ಭಾರ್ಗವೀಯಃ ಓಕುಡ್ಡಾಯಕುಲೋದ್ಭವಃ ||
 ಕರ್ನಾಟಭಾಷಯಾ ಪ್ರೀತ್ಯಾ ತಂತ್ರಿನಾರಾಯಣಾಭಿಧಃ |
 ಕೃತವಾನ್ ಗುರುವರ್ಯಾಣಾಂ ಪ್ರಸಾದಬಲಮಾಶ್ರಿತಃ ||
 ಸಾರಜ್ಞಾನಾಯ ಸತ್ಪತ್ನೀದೀಪಂ ಚಂದ್ರಿಕಾಮಪಿ |
 ತತ್ಪ್ರಕಾಶಕಾಂ ಶ್ಲಾಘ್ಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳೀಂ ತಥಾ ||
 ವಿಲಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾನಾಮಾವಲಿಂ ವೀಕ್ಷ್ಯ ಸಾದರಂ |
 ಪ್ರೀಯತಾಂ ತೇನ ಮಧ್ವೇಶೋ ವ್ಯಾಸದೇವಃ ಶ್ರಿಯಃ ಪತಿಃ ||
 ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಾರ್ಯೋ ಭಾರತೀ ಜ್ಞಾನದಾಽಪಿ ಸಾ |
 ಭಾರತೀಶ ನಮಸ್ತುಭ್ಯಂ ರಾಮಪ್ರಿಯ ನಮೋಽಸ್ತು ತೇ ||
 ನಮಸ್ತೇ ದ್ರೌಪದೀಕಾಂತ ವ್ಯಾಸಶಿಷ್ಯ ನಮೋಽಸ್ತು ತೇ |
 ವ್ಯಾಖ್ಯಯಾ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರೀತೋ ಮಧ್ವಮುನಿರ್ಮವ ||
 ನಿವಾರಯನ್ನಪ್ರಕಾಶಂ ಸುಪ್ರಕಾಶಂ ದದಾತು ಮೇ |
 ಶ್ರೀಶಸ್ತ್ರೇ ಸುಶ್ರಿಯಂ ದದ್ಯಾದಾಯುರ್ವಾಯುಸುತಪ್ರಿಯಃ |
 ಭೂಮಿಂ ತೇ ವಾಮನೋ ದದ್ಯಾದರೀನ್ ಹಂತು ನೃಕೇಶವೀ ||

|| ಸಂಪೂರ್ಣೋಽಯಂ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಃ ||

ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವಾಪರ್ಣಮಸ್ತು ||

|| ಶ್ರೀಮದ್ವೈಪ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ||

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

“ರೂಪಮನ್ಯದಿವ ಧನ್ಯಮಾತ್ಮನಃ”

ಬದರೀನಾರಾಯಣನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಸರ್ವಜ್ಞಶ್ರೀಖಾಮಣಿ ಗಳಾದ ಶ್ರೀಗುರುಮಧ್ವರು ದೇವಮಾನ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು.

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವೆಂದರೆ ತೆರೆದಿಟ್ಟ ವ್ಯಾಸರ ಹೃದಯ. ವಾಸುದೇವನ ಗುಣಪೂರ್ಣತೆಯ ಒಂದು ಕೈಗನ್ನಡಿ. ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ಕುಂದಿಲ್ಲ. ಆ ಮಧ್ವಭಾಷ್ಯದ ತುಂಬ ಕೇಳಿಬರುವುದು ವೇದಗಳ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ. ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳು ಸ್ತೂಲರೂಪವಾಗಿ ಅದನ್ನು ಅರಿಯಬಲ್ಲರು. ಅಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದರೆ ಎಂಥ ಪಂಡಿತರೂ ಅರಿಯಲಾಗದಂತಹ ಗಹನವಿಷಯಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಉಂಟು. ಈವರೆಗಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದ ಮೇಲಿನ 21 ಭಾಷ್ಯಗಳ ತಪ್ಪು ತ್ರುಟಿಗಳೆಲ್ಲ ಇದರಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಈ ಮಧ್ವಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈವರೆಗೂ ಎಂತೆಂಥ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಪರಕಿಸಿ ನಿರುಕ್ತಿಸಿದರೂ ಅಪ್ಪಿತಪ್ಪಿ ಕೂಡ ಒಂದೂ ತಪ್ಪು ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಹೆಚ್ಚೇನು ? ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವೆಂದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞರಾಯರ ಬೇರೊಂದು ದಿವ್ಯರೂಪವೇ.

ತತ್ವ ಸಂಶೋಧನ ಸಂಸತ್